

: મુદ્રા :      મુદ્રામુદ્રાન :  
 જન્મવિજ્ઞાન દેવચંદ્ર મહેતા  
 જન્મ    જન્મ    જન્મ    જન્મ  
 જન્મ    જન્મ    જન્મ    જન્મ

વીર      જન્મ    ૨૪૮૪  
 નિકેમ    જન્મ    ૨૦૧૪  
 મત : ૧૦૦૦    જન્મ    ૬૭૧૧

વર્ષાઈ કિમલ  
 ૨-૦-૦

# પુસ્તક પ્રવેશ



આ પુસ્તકમાં ઘણા તત્ત્વોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે તેથી તેનું નામ મહાસંત્ર આરાધના શ્રુતજ્ઞાન પ્રશ્નોત્તરી અને તત્ત્વ સંગ્રહ રાખવામાં આવેલ છે. તેના ત્રણ ભાગ છે. પહેલા ભાગમાં નવકાર મહામંત્રની આરાધના છે તેમાં અનુપૂર્વિવપૂર્વક આરાધનાની જુદી જુદી રીતો બતાવી છે સૌ કોઈ પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે આરાધનાની રીત પસંદ કરી શકે છે નિશ્ચય નયની ભાવ નમસ્કારની રીત ગ્રહણ કરીને અનુભવ જ્ઞાનપૂર્વક આરાધના કરનારને ઉત્કૃષ્ટ ફળ મળે છે અને તે ૨ થી ૧૫ લવમાં મોક્ષ જવાની યોગ્યતા પામે.

બીજા ભાગમાં તત્ત્વ જ્ઞાનવાળા લેખો છે તે વિચારપૂર્વક સમજવા જેવા હોઈને તત્ત્વ ચિંતામણી સમાન છે, તેના વિષયો અનુક્રમણીકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

ત્રીજા ભાગમાં શ્રુતજ્ઞાન પ્રશ્નોત્તર રૂપે ગોઠવેલ છે તે મુખ્યત્વે પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા અને ભગવતી સૂત્રમાંથી તારવી કાઢેલ છે

અહીં તર્ક અને દલીલો કોઈ વખતે જોવામાં આવશે તે મૂળ સૂત્ર પક્ષ રાખીને તેનો ખુલાસો કરવા પૂરતી છે, છતાં સર્વજ્ઞ વીતરાગની દૃષ્ટિએ જો કંઈ ભુલચુક થઈ હોય અથવા કોઈપણ અક્ષર કે શબ્દ જિનવાણીથી ઓછો, અધિક કે વિપરીત થયો હોય તો અનંતા સિદ્ધ ભગવાન, અને કેવળી ભગવાનની સામે તત્ત્વ મિચ્છામિ દુક્કડં.

લી૦ મુમુક્ષુ,

એન. કે. ગાંધીના

પંથ પરમેષ્ટિને પ્રણામ.

# અનુક્રમણિકા

ક્રમાંક		પૃષ્ઠ
૧	નવકાર મંત્રની આરાધના આનુપૂર્વિક ઠેઠા ગ્રામી.	૧-૩૮
૨	પાંચ પરમેષ્ઠીનું સંક્ષેપ સ્વરૂપ	૩૯
૩	દશસ્થમા નિઘનના મિલાપના દાખલા	૪૩
૪	અરહિતના પર્યાયવાચક નામ	૪૬
	તત્ત્વ ચિંતામણી	
૧	જૈન સમ્મતિ અને શુદ્ધ મત્તા.	૫૨
૨	જૈન ધર્મની શ્રેષ્ઠતા	૮
૩	સત્ય ધર્મની શોધ	૬૦
૮	જૈન દષ્ટિક્ષે અહિંસા	૬૬
૬	શ્રી મહાવીર પ્રભુની અહિંસા	૧૦૧
૧૦	સાધુનું સ્વરૂપ	૧૦૬
૧૧	જૈન સાધુની ક્ષમા	૧૧૭
૧૨	ધર્મ વૃક્ષ	૧૨૪
૧૩	કુપાત્ર દાનની વિધિ	૧૨૭
૧૪	ભાષા સમિતિ	૧૨૯
૧૫	સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ	૧૩૭
૧૬	સ્થાનકવાસી જૈન	૧૫૭
૧૭	પાંચ ઇન્દ્રિયોનું સ્વરૂપ	૧૬૩
૧૮	વીર્યકર નામ કર્મબંધ	૧૬૭
૧૯	જીવનું કષયિત્ત્વ સ્વરૂપ	૧૭૩
૨૦	પરમેશ્વરની કથા	૧૮૧
૨૧	પરિપકાર	૧૮૧
૨૨	બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને શકર	૧૮૭
૨૩	પૂજા	૨૦
૨૪	મોક્ષ માર્ગના પાંચ સમવાય અને પાંચ દોષો	૨૦૬

૨૫	કેવળજ્ઞાની અને બહુસૂત્રી માટે સમજ	૨૧૨
૨૬	કેવળજ્ઞાન	૨૧૫
૨૭	જ્ઞાન (સમુચ્ચય)	૨૧૬
૨૮	વીર્ય	૨૨૭
૨૯	વ્યવહાર અને નિશ્ચય ક્રિયા અને જ્ઞાન	૨૩૭
૩૦	સત્ય, અચૌર્ય અપરિગ્રહ	૨૫૫
૩૧	બ્રહ્મચર્ય	૨૭૨
૩૨	એકાંતવાદ	૨૮૩
૩૩	જીવ અને પુદ્ગલ	૨૯૨
૩૪	મન શુષ્પિ અને ધૈર્ય	૨૯૫
૩૫	લેશ્યા	૩૦૧
૩૬	ચારિત્રનુ સ્વરૂપ	૩૧૦
૩૭	ભાવ નમસ્કાર	૩૧૬
૩૮	ઉત્કૃષ્ટ મગલ ધર્મ	૩૧૬
૩૯	રાધે કૃષ્ણ	૩૨૫
૪૦	તત્ત્વોનુ લેહ અલેહ સ્વરૂપ	૩૩૦
૪૧	ધર્મ શુદ્ધિ	૩૩૮
૪૨	નમો લોચે સંવ સાહુણુ	૩૪૨
૪૩	સમતા રસ	૩૪૮
૪૪	આત્મ નિરીક્ષણુ.	૩૫૨
૪૫	પશ્ચોત્તર જ્ઞાનમાળા	૩૫૫





# બ્રા. બ્ર. શ્રી વિનોદકુમારનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર

\*

આ પુસ્તક બ્રા. બ્ર. શ્રી વિનોદકુમારના સમગ્ર જીવન પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે તેથી તેમના જીવન ચરિત્રના પુસ્તકમાંથી અહીં સંક્ષિપ્તમાં તેઓશ્રીનું જીવન વર્ણવવામાં આવવામાં આવેલ છે અને તેમને આ પુસ્તક અર્પણ કરવામાં આવે છે

આ પરમ વૈરાગી પુરુષનો જન્મ નિઃકરમ સંવત ૧૬૬૨ માં પોર્ટમુથન (આફ્રિકા) માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર ચાલુ રિવસ સુધી ગયો છે ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી દુર્લભજી શામજી વીરાણી અને મહાશય્યવાન માતાશ્રીનું નામ બેન મણીબેન વીરાણી બન્નેનું અસલ પતન રાજકોટ સૌરાષ્ટ્ર છે બેન મણીબેન ધાર્મિક કિર્તિમાં પહેલેથી જ રૂચીવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૈવધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વ જાવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાજ ભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીને નેતન-મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારીક કેળવણી લીધેલી અને બા. પાશ્વરી પેટ્ટીમાં કુશળતા બતાવેલી.

તેઓશ્રીએ સુનાઈટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બ્રિટિશ ઇન્ડિયા, હોલેન્ડ, જર્મની, સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ, તેમજ ઈટાલી, ઇંગ્લેન્ડ વીગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ. સા. ૨૦૦૬ના વૈશાખ માસ સને ૧૯૫૩ માં લંડનમાં રાણી બેલીઝબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા. કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ. દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કદમૂળનો અપહાર નાપરેલ નહીં.

જનતા આવતી સુવાનીમાં તેઓશ્રીએ કુળીબાના સમગ્રીય સ્થળે જેવા કે કાશ્મીર, ઇંગ્લેન્ડ અને મુશિયના સુકર સ્થળોની મુલા

કાત લીધી હોવા છતાં એ તેઓને રમણીય સ્થળો કે રમણીય યુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં એ એના પૂર્વભવના ધાર્મિક સંસ્કારનો રંગ હતો, અને એ રંગેજ તેમને તે બધું ન ગમ્યું અને તુરત વતન પાછા ફર્યા અને સાધુ સાધ્વીજીના દર્શન કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો અને વૈરાગ્યમાં જ મન લાગ્યું હુંડા ચોવીસીના પાંચમાં આરાનું વિચિત્ર વાતાવરણ જોઈ તેમને કંઈક ક્ષોભ થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાગ ભાવમાં સ્થિર રહેતા દેશ પરદેશમાં પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ ચક્રવીહાર આદિ પન્થક્રખાણુ તેઓ ચૂક્યા નહીં. ઉચી કોટિની શૈયાનો ત્યાગ કરી તેઓ સુવા માટે માત્ર એક શેતરજી, એક ઓસીકું અને ઓઢવા માટે એક આદર ફક્ત વાપરતા, અને પલંગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ શયન કરતાં અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેંગો અને ઝલો વાપરતા કોઈ વખતે કબજો પહેરતા બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કોટ પહેરી લેતા અને મુહપતિ, પાથરણુ, રજોહરણુ અને એ ચાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી સાથે રાખતા સંડાસમા નહીં પણ જગલમા એકાત જગ્યામા ઘણે ભાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવાં જતા હાલવા ચાલવા, સંડાસ અને પેશાબ સંબંધીમા જીવદયાની બરાબર જતના કરતા

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કોઈની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સાથે અહિંસામય જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યા વગર રહેતા નહીં

દીક્ષાર્થીઓને જલ્દી દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમજ કહેતા કે જીંદગીનો કોઈ ભરોસો નથી “અસખય જીવિય મા પમાયએ” આયુષ્ય તુટતા વાર લાગતી નથી જીવન તુટ્યું સંધાતું નથી માટે ધર્મ કરણીમાં સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ

ગોંડલ સપ્રદાયના ઘણાખરા પૂ સુનિવરો અને પૂ મહાસતીજી-ઓનો તથા બોટાદ સપ્રદાયના પૂ આચાર્યશ્રી માણેકચંદજી મહારાજ

અને દિગ્વિજયપુરી સુપ્રધામના લાલચદળ મંદ  
 આચાર્યશ્રીનું આત્માચાર્ય મહારાજ  
 ઉપદેશનો તેમણે લાલ લીધેલ મુળ  
 ધર્મસિદ્ધિ સુપ્રધામના શ્રી લાલચદળ  
 લાલચદળ મહારાજ પિતે, સસરપક્ષના  
 એમ કુલ ૬ બહેને આખા કુટુંબે સવમ  
 તેમને અશ્રુ ત્યાગ લાલચ મગ્ન ધર્મ કે

આ ખેડેલા તેઓ બધારે માતા-પિતાન  
 શ્રી માલેશ્વરદળ મહારાજના ઈર્ષ્યને બોટાદ  
 ઉપદેશની જે અસર ધર્મ તે પલ્લુ મુખ્ય અરુ  
 બીનું અસર તે પૂણ્ય શ્રી લાલચદળ મહારાજના  
 એ હતી. આ બેડે પ્રસંગોએ પૂર્વજની બાહી ૨  
 પુત્રી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઈને વખતો વખત તેઓ  
 દીકરાની આજ્ઞા માગતા હતા, અને તેના જવાબ તે  
 તરફથી એક જ હતો જે હંજુ વાર છે સમજ પાકવા દા  
 અવશ્ય બધારે

સા. ૨૦૧૨ ના અષાઢ શુક્રી ૧૫થી શ્રી વિનોદકુમારે આ  
 પુરોચોત્તમનું મહારાજ આદેશ પાસે વેલવળ વ્યાતુર્માસ દરમિયાન  
 નિવર્તીત રીતે દીકરાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાના  
 કર્ષે તેની આંખે શ્રી પુરોચોત્તમનું મહારાજના સસર પક્ષના કુટુંબ  
 દીકરાના ભાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભાસ કરતા હતા. તેઓ  
 ત્યાં જોયો નિત્ય કર્ષે કે શ્રી પુરોચોત્તમનું મહારાજ પાસે આપણે  
 જન્મેએ દીકરા લેવી ખેડેલા વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ  
 દીકરા લેવી શ્રી જસરાજભાઈની દીકરા તિથી પૂ. શ્રી પુરોચોત્તમનું મહારાજ  
 રાજ સંદેશ સા. ૨૦૧૩ ના જુલાઈ ૫ ને સોમવારે મોંગેલ મુકામે નહોતી  
 કરી. શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા. શ્રી વિનોદકુમારે  
 શ્રી જસરાજભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી આગેલ સવાના કર્યા અને  
 પેતે નિમિત્તપૂર્વક દીકરા માટે અજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની

સ્વ. ધર્મનિરાગી પૂજ્ય



શ્રી શામળ વેદળ વીરાણી



એકને એક વાણી સાબળીને તેમને મનમાં આઘાત થયો અને દીક્ષા લેવા માટેનો તેમણે ખીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્ય શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યનો પરિચય મુંબઈમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કેઈ કેઈ વખત પત્ર વહેવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમને જાણેલ હતું જે પૂ. શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ ખીચન પૂ. આચાર્ય શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે. પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા દીક્ષા માટે મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા વિના કેઈ સાધુ મુનિરાજ દીક્ષા આપશે નહિ અને સ્વયંમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં ઘણા વિઘ્ન થાશે એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા જવાનું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સાં ૨૦૧૩ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ સાંજના માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું જન્મણ કર્યું. લોજન કરી માતૃશ્રી સામાયિકમાં બેસી ગયા તે વખતે કેઈને જાણ કર્યા વગર દીક્ષાના વિઘ્નોમાથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિ અને ગોડલ સમ્રદાયનો ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદમુનિના નિવેદન પરથી માલુમ પડ્યું કે તા. ૨૪-૫-૫૭ ના રોજ રાત્રે આઠ વાગ્યે ઘેરથી નીકળી રાજકોટ જંકશન નેધપુરની ટીકીટ લીધી તા. ૨૫-૫-૫૭ ના સવારે ૮ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં અઢી કલાક ગાડી પડી રહે છે તે દરમિયાન ગામમાં જઈને લોચ કરવા માટેના વાળ રાખીને બાકીના કઠાવી નાંખ્યા અને ગાડીમાં બેસી ગયા, મારવાડ જંકશન તથા નેધપુર જંકશન થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ ની વહેલી સવારે ૪૧ વાગ્યે ફોલોલી પહોંચ્યા ત્યાંથી પગે ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં પહોંચ્યા અને ઉપાશ્રયમાં બિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યા વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડા પહેર્યા અને પછી પૂજ્ય

શ્રી સતોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા તેમાં “જીવ નિયમ પાળવું  
વાસામિ દુવિદ્ય તિવિદ્યે”ના બદલે “જીવ જીવ પાળવુંવાસામિ તિવિદ્ય  
તિવિદ્યે” બાલ્યા તે શ્રી લાલચકલ મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓ  
શ્રીએ પૂછ્યું કે “વિનોદકુમાર તમે જા શું કશું છે તેનો જવાબ  
આપવાને બદલે “અપ્પાણ વૈશિરામિ” બોલી પાઠ પૂરા કર્યો અને  
પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ બોડીને બાલ્યા કે “સાહેબ ! બેતો બની  
જુદ્યું અને મેં સ્વયંભેવ શિક્ષા હાથ લીધી બરાબર જ છે અને તેમાં  
કાંઈ ફેરફાર કાંઈ શકે તેમ નથી જા સિવાય આપશીની બીજી કાંઈ  
પદ્ધતિ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો.”

તેજ દિવસે બપોરના મુનિશ્રી સમર્થમલ્લ મહારાજ સાહેબે  
શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે  
“તમે જેકે સારા જ્ઞાનજ્ઞાન કુદૃબના બ્યક્તિ છે. તમારી જા શિક્ષા  
અબીકર કરવાની રીત બરાબર નથી. કારણ કે તમારા માતા-પિતાને  
જા હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સમતિ છે કે સ્નેહરસની  
સંધી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખે જેથી તમે આવકે અશ્વાસ અને જરૂર  
પડે તો અવકોનો સાથ હાથ શકે. જોમ ત્રણવાર પૂ મહારાજશ્રીએ  
સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત જોકજ ઉત્તર આપેલા કે “જે  
થયું તે થયું હવે મારે આજળ શું કરવું તે ફરમાવો.”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલ્લ જેવા મુકામુનિના પ્રશ્નના  
જવાબ પછી જીવનનો અતુર્વિધ સમ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિ-  
શ્રીએ પર હસારીઓનો કેઈપણ પ્રકારનો નિષ્કારણ હુમલો ન આવે  
તે માટે શ્રી વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે “તમારી સલામતી  
માટે તમારે બહેર નિવેદન બહાર પાઠવાની જરૂર છે” ત્યારે શ્રી  
વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રી સમર્થ મહાદેવ કનુ  
તેનો સાર નીચે મુજબ ■ -

મારા માતા-પિતા મોકલે વશ થઈને શિક્ષાની આજ્ઞા આપે  
તેમ ન હતાં અને “જાસ જાસ જીવિમ મા પમામલો” ને આધારે







એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વચિત રહી શકુ તેમ નથી એમ મને લાગ્યું  
 શ્રી લાલચદળ મહારાજ સાહેબ-વગેરેએ મને મારી દીક્ષા માટે વિચારી  
 પછી કરવાનું કહેલ પરંતુ મને સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો ઠીક ન  
 લાગ્યો તેથી શ્રી અરિહત ભગવતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવતોની સાક્ષીએ  
 મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવચ્યાનો પાઠ ભણીને મારા આત્માના  
 કલ્યાણ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે સમાજને ખોટો ખ્યાલ ન આવે  
 કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક જીવનમાંથી અગર ગેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા  
 સમાજમાં જૈન શાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારો વૃતાંત  
 પ્રગટ કરવો ઉચિત છે

ઉત્તરાધ્યયનનું સૂત્રના ૧૯ માં અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું  
 કે મનુષ્ય જીવનનું અર્થ કર્તવ્ય મોક્ષકર્મ આપનારી દીક્ષા જ છે

છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માંગી  
 અને તે વખતે પણ પહેલાની જેમ વાત ઉઠાવી દીધી અને અનંત  
 ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડક લાષામાં પણ  
 ન હતો કહી શકતો અને ખીજી બાજુથી મને થયું કે આયુષ્ય  
 અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે મારે જરાપણ પ્રમાદ  
 કરવો ઉચિત નથી તેથી મેં વિચારીને આ પગલું ભર્યું છે અને મને  
 પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સંઘે  
 મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ “તથાસ્તુ”

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી ખખર પડી  
 કે વિનોદકુમાર કેમ દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માંડી ગામમાં  
 કયાય પતો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કયાં કયાયથી પણ  
 સંતોષકારક સમાચાર સાપડ્યા નહીં અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ નહીં આમ  
 વિમાસણના પરિણામે પિતાશ્રીને બે મહિના પહેલાની એક વાતની યાદી  
 આવી તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માંગેલી કે  
 “બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ આતુર્ભાસ ખીચન (રાજસ્થાન)  
 ખઉ કારણ કે ખીચનમાં પૂ ગુરુમહારાજ શ્રી સમર્થમલજી સુનિ કે

જેઓ સિદ્ધાંત વિચારક છે અને અનેકાતવાદના પૂરા બાજુકાર છે, તેઓ ત્યા બિરાજમાન છે કે જેઓથી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂ. શ્રી લાલચદાસ મહારાજ આદિ ઠાણા ઠ જવાના છે તો મારી મજા પણ ત્યા તેમની પાસે જવાની છે .

આ વાતથીતરૂં સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ ૫ પૂર્ણચંદ્રાદિ ઠકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. પશ્ચિમીય પણ આ વાતને સમર્થન મળ્યું તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે " મોટા સમય પૂર્વે શ્રી વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની સંગવડે છે ? આમ મારી સાથે પણ વાર્તાલાપ થયો હતો. બન્નેને આ પ્રમાણે જોકમત કર્યા પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી. તા. ૨૬-૫-૫૭ ના રોજ પૃથ્વીરાજદાસ માહુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

તા. ૨૮-૫-૫૭ ના રોજ જવાબ આપ્યો કે શ્રી વિનોદભાઈએ ખીચનમાં સ્વયંમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. જોઈએ તેમના પિતાશ્રીએ રાવભદ્રાદુર શ્રી જોમ. ખી. સાહેબ, શ્રી દેશવલાલભાઈ પારેખ અને પશ્ચિમી પૂર્ણચંદ્રાદિ ઠક જોમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા. તા. ૨૮-૫-૫૭ ના રોજ, સવાના થઈ તા. ૩૦-૫-૫૭ ના રોજ સવારે દેસાઈ સ્ટેશને પહોંચ્યા. બેલગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સિંચવર યુનિ.શ્રી શીરોમણી મહારાજ તથા પૂજ્ય પશ્ચિમ રત્ન શાસ્ત્ર વિચારક શ્રી સમર્થમણી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય વખતવીજી મહારાજ શ્રી લાલચદાસ મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ બિરાજતા હતા. કુલ સાંતુ સાધ્વીની સાખ્યા જટ્ટાવીસથી વીસની હતી.

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદયુનિએ દેશવલાલભાઈ પારેખને કહ્યું કે " મેં તો દીક્ષા અગ્નીકાર કરી લીધી છે તેમાં કંઈ દેશ્વર થાય તેમ નથી તમો અમારા, વીરાણી કુટુંબના કિલેથી છે અને બે સાચા કિલેથી હો તો મારા પૂ. બા અને જાણીને સમ-

જાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડીયાની અંદર અપાવી દો એટલું જ નહીં પણ “સવિ જીવ કરે શાસન રસી”ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી ભાવના એ હોય જ અને છે કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાધે. અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દૃઢ જવાબના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળતા સાંપડી અને તા ૩૧-૫-૫૭ની રાત્રિના રવાના થઈ તા ૨-૬-૫૭ ના સવારે મહા પરીવહરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી અને શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યા

થોડા વખતમાં ફ્લોદીના શ્રી સદે પૂ શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજને ફ્લોદીમાં ચોમાસુ કરવાની વિનંતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સદે ગમગીન બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઢ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી ફ્લોદી આવ્યા

દીક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ફ્લોદી ચોમાસા દરમિયાન શ્રી વિનોદમુનિને હાજતે જવાની સજ્ઞા થઈ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જાવ એટલે શ્રી વિનોદમુનિએ રજોહરણ વગેરેની પ્રતિલેખના કરી ત્યાં દરમિયાન ન રોકી શકાય એવી હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતા જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી છે તેથી જાઉ છું જલ્દી પાછો ફરીશ. કાળની ગહન ગતિને દુ.ખદ રચના રચવી હતી આજે જ હાજતે એકલા જવાનો બનાવ હતો હમેશાં તો બધા સાધુઓ સાથે મળીને દિશાએ જતા

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા ત્યાં રેલ્વે લાઇન ઉપર એ ગાયો આવી રહી હતી ખીજી બાજુથી ટ્રેઘન પણ આવી રહી હતી તેની બહીસલ વાગતા છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી વિનોદમુનિનું

હૃદય યશ્વરી ઉઠ્યું અને મહા ઝનુક પામે યુનિના હૃદયમાં  
સ્થાન લીધું હાથમાં રબ્બેરશ્વ લઈ જાનના જોખમની પગલાં કર્યા વગર  
બાએને બચાવવા ગયા બાએને તો બચાવી જ લીધી. પરંતુ આ  
ક્રિયામાં છકમ છવની દવાના સાધનશૂન્ય રબ્બેરશ્વ કે જે વિનોદમુનિને  
આત્માથી વધારે ખ્યાલ હતો તે રેલવે લાઈન ઉપર પડી ગયો અને  
શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સપાઈન કરવામાં જઈવાઈને સિદ્ધ કરતા  
રાશ્વસી જોજીનને બચાડે આબ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું  
અરિહત અરિહત ..એવા શબ્દો યુગ્મથી નીકળ્યા અને શરીર ટુટી  
પડ્યું રક્ત પ્રવાહ છુટી પડ્યો અને થોડાજ વખતમાં પ્રાણાત થઈ  
ગયો. બધા થોડો કહેવા લાગ્યા કે મૌરહ્યામાં યુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યા  
અતિમ સમયે યુનિશ્રીના અહેરાપર બબ્બ શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હમેશાં તેઓ જે તરફ હાજરે જતા હતા તે તરફ ફોલોઈથી  
પોકરશ્વ તરફ જવાની રેલવે લાઈન હતી. આ લાઈન ઉપર રેલવે  
સત્તાવાળાઓએ ફાટક ઝુકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તા પણ 'છે' જોડેલો  
પશુઓની અવસ્થાવર હોય જ છે અને વખતો વખત ત્યાં ઘોરે રેલવેની  
હાઈકેટ ચડીજવાના પ્રસંગ બને છે.

ફોલોઈ સધે આ દુર્ઘટનાના બળર શલકોટ ટેલીફોનથી આપ્યા  
જે વખતે ટેલીફોન આબ્યો તે વખતે પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા અને  
માતૃશ્રી મહિનેન સામાયિક પ્રતિક્રમણમાં ગઈ હતા માત્ર એક નોકર  
ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો. પણ તે કંઈ ટેલીફોનમાં હકીકત  
સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર મોકલ મળ્યાં સ્પેસ્યલ  
પોઈન્ટથી ફોલોઈ પહોંચી તે પહેલા અગિયસ સ્કાર થઈ ગયો. સૂચનાનો  
ટેલીફોન અર્ધો કલાક મોડો પહોંચ્યો. જો સંદેશો સમયસર પહોંચ્યો  
હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબરૂપે પણ અહેરા જોવાનો  
અને અતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળત પરંતુ અતસાય હર્મિ તેમ  
બન્યું નહીં.

બધી પોઈન્ટનો પોશ્યમ પડતો મૂકવામાં આબ્યો અને

માતા-પિતા તા ૧૪-૮-૫૭ ના રોજ દ્રૌપદ મારકટ ક્યોદી પહોંચ્યા. શ્રી હર્લભજીલાઈ અને મણિબેને પૂજ્ય તપસ્વી શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યા.

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યનું એકાએક એકથ કરીને શ્રી વિનોદમુનિનાં માતા-પિતાના સાત્વન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યો જેનો દૂકામા સાર આ પ્રમાણે છે

“હવે તો એ રત્ન ચાલ્યું ગયું ! સમાજનો આશા દીપક એલવાઈ ગયો ! ઝટ ઉગીને આથમી ગયો ! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી. શ્રી વિનોદમુનિના સંસાર પક્ષના માતૃશ્રી મણિબેનને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે.— બેન ! લાવિ પ્રબળ છે. આ બાળતમા મહા પુરુષોએ પણ હાથ ધોઈ નાખ્યા છે અને સૌને મરણને શરણ થવું પડે છે તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું ગણુ છે ? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આદર્શ બોધને માત્ર ધીરજ ધરવાની રહી ”

- પૂ. શ્રી સમર્થમહાજી મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય:-

પ્રાથમિક તેમ જ અદ્યપકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિનાં વિષે અનુભવ થયો કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા અદ્વિભિન્ન એમાણુરાગરત્તે નો પરિચય કરાવતી હતી પ્રાપ્ત સાંસારિક પ્રચૂર વૈભવ તરફ તેમની રૂચિ દષ્ટિગોચર થતી ન હતી. પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સસર્ગથી વિષયવિમુખ, ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તદ્દલીન હોવાતા હતા ખાસ પરિચયના અભાવે પણ તેમની વૈરાગ્ય ધારાથી તેમની ધર્માતુરાગીતા તથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગભરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી

હવે,

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના બે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો

પ્રશ્ન : કસ્વામા આવે છે

પ્ર. ૧. તેમણે આજા વગર સ્વયંમેવ દીક્ષા કેમ લીધી ?

ઉત્તર - પાંચમા આશના બ્રહ્મ ચોકષીના પુત્ર એવતા ( અતિ-  
મુક્ત ) કુમારને તેની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની વચન લે  
પાછી એટલે તેણે સ્વયંમેવ દીક્ષા લીધી ત્યારબાદ બ્રહ્મ ચોકષીએ  
પેતાના કુમારને પુરુષને સોંપી દીધા તેજ રાત્રે તેણે બારમી શીશુની  
પરિભાષા કરી અને શિયાળાની પશ્ચિમકી કાળ કરી નહીન  
પુરુષ વિમાનમાં જવા તેથી જ રીને શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્ર. ૨. આવા વૈશગી એવને આવેલ જાયતર પશ્ચિમ કેમ આવે ?

ઉત્તર - કેટલાક જ્ઞાન શરીરી એવને મરણાંતિક ઉપસર્ગ  
આવેલ છે જુઓ જગસુકુમાર મુનિ, મેવાસ્વ મુનિ, કોશલ મુનિ,  
કાશ્ય કે તેમની યજ્ઞમાં હજારો ભવનાં કર્મ કેવા એકેએ ત્યારે તેમને  
એકજમ મોક્ષ જુગ હવે તો મરણાંતિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલા  
જવા કર્મ કેવી રીતે ખરે ? બા. જી. શ્રી વિનોદમુનિને આવે પશ્ચિમ  
આવેલ છે ઉપરથી એમ જાણના થાય છે કે તે એક જગતારી  
એવ હોય.

૧. શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત એવનવરિત્ર જુલા પુસ્તકથી છાપાએલ  
છે તેમાંથી જાણી શકાય કે તે સચેપ કરેલ છે.

1

બી. મુદ્રા.

દા. એન. કે. બાંધીના

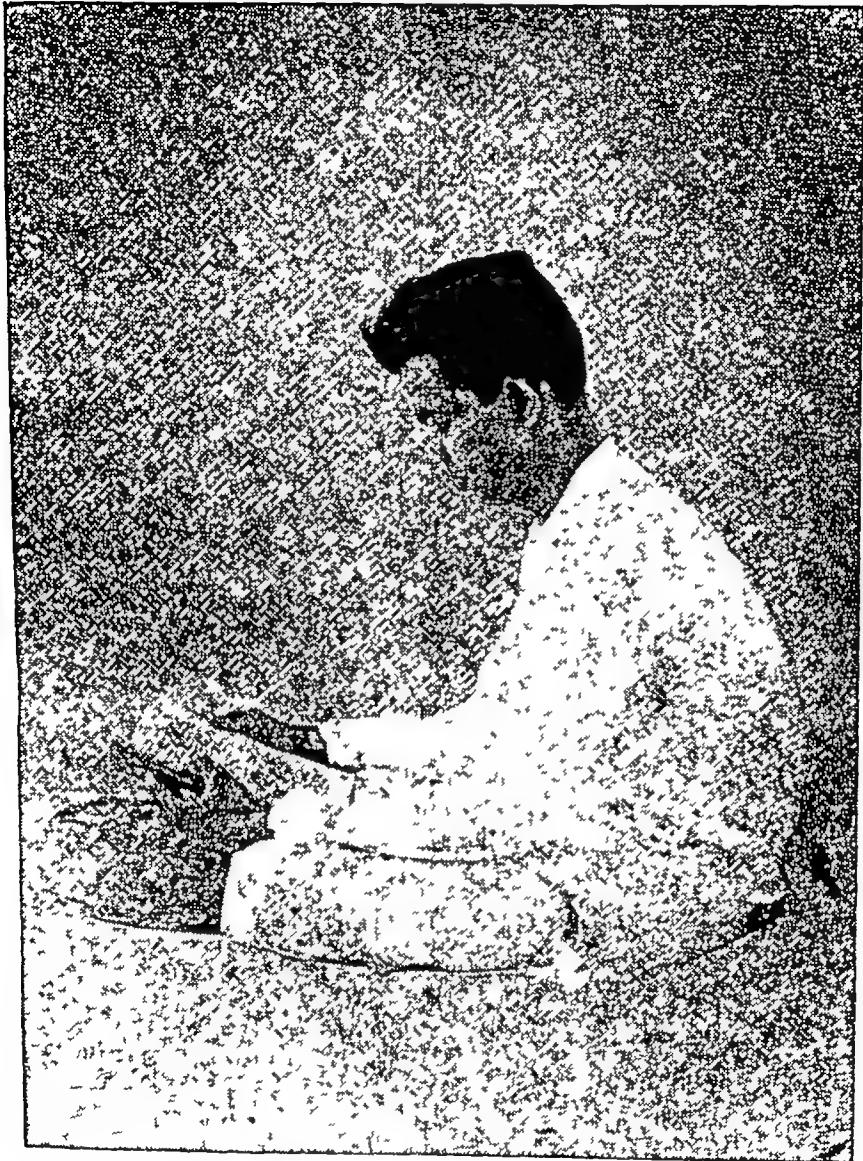
પદ પરમિષ્ટિ ને નમસ્કાર.

૭૭

૪

“અસંખ્ય જીવિય મા પમાયણ”

...શ્રી વિનોદકુમાર વીરાણી.



(દીક્ષા લીધા પહેલાં શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતા)

જન્મ : પોર્ટસુદાન સા. ૧૯૬૨

દીક્ષા

ખી ચ ન - (રાજસ્થાન)  
સા ૨૦૧૩ વૈશાખ વદ ૧૨  
તા. ૨૬-૫-૫૭૨ વિ વા ૨

નિર્વાણ

ફે લો દી - (રાજસ્થાન)  
સા ૨૦૧૩ શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૨  
તા ૭-૮-૫૭ બુધ વા ૨





आदर्श बताकर चले गये तुम



ओह विनोद मुनि आये आये चले गये तुम ॥

प्रेम-धार से पले हुए थे,  
सुग्व वैभव में ढले हुए थे ।

फुल गुलाबी खिले हुए थे,

ओह नव दीक्षित हँसा रुला कर चले गये तुम ॥

शीघ्र प्राप्त कर सूत्र सार तुम,  
मोह माया का तोड़ तार तुम ।

स्वयं दीक्षा सोल्लास धार तुम,

ओह त्यागी वीर सौर फैला कर चले गये तुम ॥

कैसा था वैराग्य तुम्हारा,

कैसा था चरित्र तुम्हारा ।

कैसा था सौभाग्य तुम्हारा,

ओह आदर्श मुनि आदर्श बताकर चले गये तुम ॥

શ્ર્વર્ગશ્રીની તિથિઓ,  
 પૂ પિતાશ્રી,  
 શ્રી રામજી વેદજી વીરાજી

[ સા. ૨૦૦૨ મહા વદ ૧૨ તા. ૨૮-૨-૪૬ ]



પૂ માણીશ્રી,  
 શ્રી કલ્પીઆજ વીરાજી

[ સાં ૨૦૧૦ શ્રાવણ શુક ૧૪ તા. ૧૧-૬-૫૪ ]



બા. જી. વિનોદમુનિશ્રી,

[ સા. ૨૦૧૩ માવજી શુક ૧૨ તા. ૭-૮-૫૭ ]



ઉપશૃત તિથિઓએ

કુલ્પીજનો તથા સ્નેહીઓ

પોતાના આત્માની ઉત્થતિને માટે અભ્યાસાઓના  
 જીવનમાંથી અનુભવીય પ્રત-નિયમ જેવાં કે આભાસિક,  
 પ્રતિકભવ, સવર, યોગિકાર, ઉપવાસ, જોડાસણ, આચરણ,  
 ઉદ્ધારી આદિ તથા પોતાના જીવ પ્રમાણે કરી તેઓની  
 વાસ્તવિક જીવન-સ્મૃતિ પોતાના જીવનમાં ઉત્પાદે  
 જોવી નમ્ર વિનંતી.

“ આપણી ભવિતિ એજ એમની સ્મૃતિ બને ”

આત્મબંધુ



# સમાર્યાજી

“અસંરવયં જીવિય મા પમાય”

પોતાના હૃદયની ચિરંતન પ્રકાશતી

ધર્મ જ્ઞાન-જ્યોતે

અમારા જીવનમાં પણ ધર્મના તેજ પાથરનાર

સ્વ. પૂ. પિતાશ્રી

શામજી વેલજી વીરાણી

સ્વ પૂ. માતૃશ્રી

કડવીજાઈ વીરાણી

જન્મથીજ ધર્મના રંગે રંગાયેલા

સ્વ. બા.બ્ર. વિનોદમુનિશ્રીને

મહામંત્ર આરાધના

શ્રુતજ્ઞાન પ્રક્ષીતરીચનેતરવસંગ્રહ  
— ગ્રંથ —  
સ્વ-સમાપણા  
જિ દુલભજી શામજી વીરાણી  
ના વંદન





## નિવેદન.

“ અસંખ્યં જીવિય મા પમાયણ ”

સ્વર્ગસ્થ બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજી આગમોક્ત જિન-  
વાણીના પરમ લક્ષણ હતા. આગમવચનો પર એમની અગાધ શ્રદ્ધા  
હતી, અને ‘ અસંખ્યં જીવિય મા પમાયણ ’ ( જીવન તૂટયું  
સંધાતું નથી માટે ક્ષણ માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ )  
આ તેમનું ધ્યેય હતું.

વીતરાગની વાણીનો વિશેષ પ્રચાર કેમ થાય એની એમના  
હૃદયમાં ઘણીજ ધગશ હતી. વીતરાગના વચનોનું શ્રદ્ધાન કરીને  
એમણે ભાગવતી દીક્ષા અગીકાર કરી. એમની દીક્ષા સંસ્કાર વિધિમાં  
અમે નિમિત્ત ન થઈ શક્યા, એ અમારી કમનસીબી છે. વીતરાગ  
વાણીના પ્રચારની એમની જે ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છા હતી તે સદ્ભાવનાની  
પૂર્તિરૂપે વીતરાગવાણીમાથી જે ઉત્તમ જ્ઞાન કે જે નિત્ય શ્રાવક-  
જીવનમાં ઉપયોગી થઈ શકે તેવા સાહિત્યનું પ્રકાશન કરીને અમુક  
અશે એ દુ ખને હળવું કરવા અમારા ચિત્તને શાન્ત્વન આપવાનો  
સ્વલ્પ પ્રયત્ન કરી આ અથ સ્વર્ગસ્થ બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજીને  
શ્રદ્ધાજલિરૂપે અર્પણ કરીએ છીએ.

સ્વર્ગસ્થ મુનિશ્રી નિર્વાણ પામ્યા પછી તેમના સ્વર્ગારોહણનું  
જે નિમિત્ત સરજાયું તેનું વર્ણન તથા તેમના આદર્શ જીવનનો  
વૃતાંત સંક્ષિપ્તમાં આ અથમાં આપેલ છે. તેમજ તેમના અનુપમ

જીવનને આવરી લેતો જય ગુજરાતી તથા હિન્દીભાષામાં જુદા જુદા જય કૃપે પ્રકાશન થયેલ છે શ્રી “મહામત્ર આરાધના સુતરાન પ્રશ્નોત્તરી અને તત્ત્વ સમ્બદ્ધ” નામનો જય ગ્રંથો શ્રી જૈન ધર્મ પ્રેમી ગુરુગુરુઓ સમક્ષ મૂકીએ છીએ જેમાં નિત્ય સ્વાધ્યાય કરવા માટે ઘણું ઘણું હાપસુ છે

આવા ગ્રંથો સસ્તી કિંમતે મળી શકે તો તેનો લાભ સૌ કોઈ વધારે પ્રમાણમાં લીએ અને જૈન જ્ઞાનનો પ્રચાર વધે એ કાંચને બંધે અને અમારા સ્વ. પૂ. પિતાશ્રીની જે ખરા અત્ત કંચની ધગશ અને આકાંક્ષા હતી તેમજ તેઓશ્રીની સૂચના હતી તે પ્રમાણે આજે આ જય “મહામત્ર આરાધના સુતરાન પ્રશ્નોત્તરી અને તત્ત્વ સમ્બદ્ધ” તેમજ શ્રી જૈન તત્ત્વ પ્રકાશ, શ્રી સમ્યગ્જ્ઞાન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન, શ્રી જૈન જ્ઞાન સાગર, શ્રી ધર્મધ્યાન અને સંજ્ઞાપમાણ, શ્રી પૃથ્વી જૈન મોક સમ્બદ્ધ, શ્રી દહકાવ બોધ, અતિસુઠ્ઠ બા. જ્ઞ. શ્રી વિનોદગુનિનું જીવન ચરિત્ર (ગુજરાતી) તથા (હિન્દી), શ્રી સિદ્ધિના સોપાન, શ્રી નવતત્ત્વ અને જીવ વિચાર, શ્રી પ્રતિકેમજી સૂત્ર, જાવના ચતક તથા કર્મ અને આત્માનો સંયોગ, શ્રી સામાયિક સૂત્ર, જેવા ધાર્મિક ગ્રંથો અને ધાર્મિક ઉપકરણો પઠવર કિંમત કરતા અર્ધી કિંમતે આપીને તેઓશ્રીની ઈચ્છા અને જાવનાને માન આપ્યાનો જીએને સંપૂર્ણ આનંદ થાય છે તે સાથે આ જય જૈન ધર્મ પ્રેમી સમાજ સમક્ષ સાદર રજૂ કરવાના જમને પ્રાપ્ત થયેલા શુભ અવસર બદલ અમારી બતવને દ્રવ્યભાગ્ય માનીએ છીએ.

લિ. આત્મબંધુ,

દુર્ગાજી શામજી વીરાજી

મહાનુભાવો,

નીચેના ધર્મકરણી કરવામા ઉપયોગી ધાર્મિક પુસ્તકો અને ઉપકરણો પડતર કિંમત કરતા અર્ધી કિંમતે આપવામા આવે છે તો જેઓને જરૂરત હોય તેમણે નીચે બતાવેલ સ્થળેથી મેળવી લેવા અગર પોસ્ટથી મગાવી લેવા (પોસ્ટેજ અર્ચ અલગ થશે.)

વિગત

પડતર કિંમત અર્ધી કિંમત

શ્રી જૈન તત્ત્વપ્રકાશ ૬-૦-૦ ૩-૦-૦

શ્રી જૈન જ્ઞાનસાગર ૩-૦-૦ ૧-૮-૦

સમ્યગ્દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન ૪-૦-૦ ૨-૦-૦

મહામત્ર આરાધના, શ્રુતજ્ઞાન-

પ્રશ્નોત્તરી અને તત્ત્વ સંગ્રહ ૪-૦-૦ ૨-૦-૦

શ્રી ધર્મધ્યાન અને સજ્જાયમાળા ૩-૮-૦ ૧-૧૨-૦

શ્રી બૃહદ્ જૈન શૌક સંગ્રહ ૩-૦-૦ ૧-૮-૦

શ્રી દંડકાવ બોધ ગ્રંથ ૩-૦-૦ ૧-૮-૦

અતિમુક્ત બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું

જીવન ચરિત્ર (ખીજી આવૃત્તિ) ગુજરાતી ૨-૮-૦ ૧-૪-૦

અતિમુક્ત બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું

જીવન ચરિત્ર - હિન્દી ૨-૮-૦ ૧-૪-૦

શ્રી સિદ્ધિના સોપાન ૧-૮-૦ ૦-૧૨-૦

શ્રી નવતત્ત્વ અને જીવ વિચાર ૦-૮-૦ ૦-૪-૦

શ્રી પ્રતિક્રમણ સૂત્ર ૦-૬-૦ ૦-૩-૦

ભાવના શતક તથા કર્મ અને

આત્માનો સંયોગ ૦-૮-૦ ૦-૪-૦

શ્રી સામાયિક સૂત્ર ૦-૧-૬ ૦-૦-૬

ગુચ્છ ઉત્તના ૩-૪-૦ ૧-૧૦-૦

કંઠાસાણુ ઉત્તનું ૨-૮-૦ ૧-૪-૦

માળા (નવકારવાળી) મુખકની ૧-૦-૦ ૦-૮-૦

પુસ્તકો મુકવા માટે લાકડાના સાપડા ૧-૦-૦ ૦-૮-૦

1 સ્થળ ---

દિવાન પરા ચેરી નં ૬

શા જ કો ૮

શ્રી શામજી વેલજી વીરાણી અને

શ્રી કડવીબાઈ વીરાણી સ્મારક ટ્રસ્ટ.



" આચાર્ય દયો મયઃ "

મારા પરમ ઉપકારી, ધર્મ હેતુભૂત  
પરમ પૂજ્ય શાસન ભૂપત્યુ  
મહારાજશ્રી ૧૦૦૮ બ્રાહ્મવિદ્યાચારી પદ્મિતરત્ન,  
મહા પ્રભાવશાળી પ્રખર તરવણાની જ્યોત્સ્વી  
મહાન આત્મા

મુનિશ્રી પ્રાણુલાલજી સ્વામીને

મારા અતઃકરેણુના શુદ્ધ ભાવથી  
કેટિ કેટિ વદન હોજો

ૐ શાન્તિ ! શાન્તિ ! ! શાન્તિ ! ! !

શુભાનુભાગી,  
દુર્લભજી ચામજી વીરાણી.

# નવકાર મંત્રની આરાધના

સંગ્રહ કરનાર :

ડૉ. એન. કે. ગાંધી

\*

અર્થ

નવકાર શબ્દ નમોઝ્કારને બદલે પરંપરાથી આવ્યો આવેલ છે અને શબ્દ નવથી સાર્થક બતાવવાને કેટલાક આચાર્યોએ ચાર પદ ઉમેરીને નવ પદ બનાવ્યા હોય એમ જણાય છે. પણ પાંચે પદ અથવા નવ પદનું સ્વરૂપ અપેક્ષાપૂર્વક એક જ છે. નમોઝ્કાર પદ એટલે નમસ્કાર કરવા લાયક પદ. નમસ્કાર શબ્દથી શરૂ કરીને આરાધકની શક્તિ અનુસાર, વંદન, સંકાર, સન્માન, આત્મશુદ્ધિ, પરભાવત્યાગ, આત્મતત્ત્વ દર્શન, જ્ઞાનસ્વરૂપ, સેવા-ભક્તિ-શુભોનું ગ્રહણ એ સર્વ તેની સાથે આવી જાય છે

મંત્ર=મન્+તર=મનની સ્થિરતા-અસન્નતા-એકાગ્રતા=સંસારથી તરી જઈને મોક્ષની આરાધના તરફ સ્થિર કરવું

આરાધના=આ+રાધ=શુભ+ના=પદના શુભોનો આકર્ષક કરવાની ક્રિયા તે પાત્ર અને નવ પદ આગળ આવશે

તત્ત્વ દૃષ્ટિએ અરિહત અને સિદ્ધ સિવાય ધર્મ વ્યવહારમાં કોઈ ભગવાન નથી, આ પદોમા જ ભગવાનની શ્રદ્ધા આવી જાય છે.

## હેતુ

નિર્વૃત્તિનો હેતુ મુખ્યતાએ છે, તેમાં આત્માના શુદ્ધ કૃપે  
જ્ઞાન-કર્મ-આવિર-તપ-વીર્ધની જોડતણ થાય છે અને મોક્ષની ધ્યક્ષ  
હોય તેવો આ મહામત્રની શેષ આરાધના કરવી.

## મહત્ત્વ

નવકારના પાંચ પદમાં ૧૪ પૂર્વનો સાર છે, કારણ કે સર્વ  
સુત્રજ્ઞાનમાંથી જે ઉપદેશ છે તે પાંચ પરમેષ્ઠીના ૧૦૮ સુદોમાં જાણ  
જાય છે નવકાર મત્રની આરાધનાથી અશુભ કર્મની નિર્વૃત્તિ થાય  
ધર્મ આરાધના થોડા શુભ કર્મના બધા થાય, જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિમાં જાન  
કર્મની નિર્વૃત્તિ અને ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધિમાં કેવળજ્ઞાન અને કેવળકર્મના પ્રા  
પ્તિ, નવકાર મત્ર જાતુપૂર્વિની રીતે આરાધતા છતાં સી લખવું કે  
ચાલવું અને ૫૦૦ સાગરના પાંચ નાશ થાય, નવકાર મત્રના પદ, આ  
જાને આવથી જૈન ઋષ્ટુતિની શરૂઆત થાય છે, અને શુદ્ધ સ્વરૂપ  
સુધી લઈ જાય છે

## આરાધના

પાંચ પરમેષ્ઠીની આરાધના ચણી રીતે થાય  
તેમાંની મુખ્ય નીચે મુજબ છે

૧. જાતુપૂર્વિ ગણવી, આ જાળવની ખાસ આરાધના આજ  
આવશે.

૨. માળાનો જોકે જોકે મણકો ખાસ કે નવ પદ જોઈ  
ફેરવતા રહેવું.

૩. જે પદનું ધ્યાન-અસ્થિત, અશરીરી સિદ્ધજગત  
આવાયે, ઉપદેશાય, મુનિ આ બધા પદોનો પ્રથમ અક્ષર જાન+જાન+  
નક+મત્રી સંધિથી જોમૂર્તિ થાય છે આ પદને હૃદયમાં કે  
બ્રહ્મની વચ્ચે કપાળમાં સ્થિર કરવું, મનમાં જે જોઈવું અને ૫  
પરમેષ્ઠીના સુદોમાંથી જાણી જવું જોઈશે જોકે પછી જોકે સુદોના અનુ  
કરવો.

૪ પાંચ પરમેષ્ઠી પદ—આઠ પાંદડા અને કર્ણિકાવાળું, કમળ હૃદયમાં સ્થાપન કરવું, કર્ણિકા ઉપર, નમો અરિહંતાણું, ચાર દિશાના ચાર પત્રો પર નમો સિદ્ધાણું, નમો આયરિયાણું, નમો ઉવજ્જાયાણું, નમો લોએ સંવ સાહુણું, ચાર વિદિશાના ચાર પત્રો પર સમ્યગ્ દર્શનાય નમઃ, સમ્યગ્ જ્ઞાનાય નમઃ, સમ્યક્ ચારિત્રાય નમઃ, સમ્યક્ તપાય (તપસે) નમઃ એવી રીતે સ્થાપના કરી તેમાં મનને સ્થિર કરવું.

૫. ષોડશાક્ષરી (સોળ અક્ષર) નો જાપ—અ હં ત્સિ હ્દા ચા ર્યો

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬

યા ધ્યા ય સ વૈ સા ધુ ભ્યો ન મઃ

૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬

૬. છ અક્ષરનો જાપ—અરિહંત સિદ્ધ.

૭ પાંચ અક્ષરનો જાપ—અસિઆઉસા

૮ ચાર અક્ષરનો જાપ—અરિહંત

૯ બે અક્ષરનો જાપ—સિદ્ધ.

૧૦ “ૐ નમો અરિહંતાણું” નો જાપ.

## આનુપૂર્વિકાની આરાધના

૧ હોય ત્યાં નમો અરિહંતાણું મનમાં કહેવું, એવી રીતે ૨ હોય ત્યાં નમો સિદ્ધાણું, ૩ હોય ત્યાં નમો આયરિયાણું, ૪ હોય ત્યાં નમો ઉવજ્જાયાણું, ૫ હોય ત્યાં નમો લોએ સંવ સાહુણું એ પ્રમાણે મનમાં કહેવું. તેની વિશેષ આરાધના અહિં બતાવવામાં આવે છે.

નોંધ :— નવકારના પાંચ પદોમાં પહેલા બે પદ દેવ તત્ત્વમાં છે અને બીજા ત્રણ પદ શુદ્ધતત્ત્વમાં છે અને પાંચે પદના શુદ્ધ ધર્મ-તત્ત્વમાં છે એટલે નવકાર મત્રથી શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ શુદ્ધ અને શુદ્ધ ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વની ઓળખાણ થયા પછી તેમાં દૃઢ શ્રદ્ધા રાખવાથી જૈન ધર્મની શરૂઆત થાય છે

## ઠોઠો ૧ લો

૧	૨	૩	૪	૫
૨	૧	૩	૪	૫
૧	૩	૨	૪	૫
૩	૧	૨	૪	૫
૨	૩	૧	૪	૫
૩	૨	૧	૪	૫

## ઠોઠો ૨ લો

૧	૨	૪	૩	૫
૨	૧	૪	૩	૫
૧	૪	૨	૩	૫
૪	૧	૨	૩	૫
૨	૪	૧	૩	૫
૪	૨	૧	૩	૫

કોઠો ૩ નો

૧	૩	૪	૨	૫
૩	૧	૪	૨	૫
૧	૪	૩	૨	૫
૪	૧	૩	૨	૫
૩	૪	૧	૨	૫
૪	૩	૧	૨	૫

કોઠો ૪ થો

૨	૩	૪	૧	૫
૩	૨	૪	૧	૫
૨	૪	૩	૧	૫
૪	૨	૩	૧	૫
૩	૪	૨	૧	૫
૪	૩	૨	૧	૫

## મેઠો ૫ મો

૧	૨	૩	૫	૪
૨	૧	૩	૫	૪
૧	૩	૨	૫	૪
૩	૧	૨	૫	૪
૨	૩	૧	૫	૪
૩	૨	૧	૫	૪

## મેઠો ૬ મો

૧	૨	૫	૩	૪
૨	૧	૫	૩	૪
૧	૫	૨	૩	૪
૫	૧	૨	૩	૪
૨	૫	૧	૩	૪
૫	૨	૧	૩	૪

કોઠો ૭ મો

૧	૩	૫	૨	૪
૩	૧	૫	૨	૪
૧	૫	૩	૨	૪
૫	૧	૩	૨	૪
૩	૫	૧	૨	૪
૫	૩	૧	૨	૪

કોઠો ૮ મો

૨	૩	૫	૧	૪
૩	૨	૫	૧	૪
૨	૫	૩	૧	૪
૫	૨	૩	૧	૪
૩	૫	૨	૧	૪
૫	૩	૨	૧	૪



## મો ૯ મા

૧	૨	૪	૫	૩
૨	૧	૪	૫	૩
૧	૪	૨	૫	૩
૪	૧	૨	૫	૩
૨	૪	૧	૫	૩
૪	૨	૧	૫	૩

## મો ૧૦ મા

૧	૨	૫	૪	૩
૨	૧	૫	૪	૩
૧	૫	૨	૪	૩
૫	૧	૨	૪	૩
૨	૫	૧	૪	૩
૫	૨	૧	૪	૩

કોઠો ૧૧ માં

૧	૪	૫	૨	૩
૪	૧	૫	૨	૩
૧	૫	૪	૨	૩
૫	૧	૪	૨	૩
૪	૫	૧	૨	૩
૫	૪	૧	૨	૩

કોઠો ૧૨ માં

૨	૪	૫	૧	૩
૪	૨	૫	૧	૩
૨	૫	૪	૧	૩
૫	૨	૪	૧	૩
૪	૫	૨	૧	૩
૫	૪	૨	૧	૩

કોડો ૧૩ મો

૧	૩	૪	૫	૨
૩	૧	૪	૫	૨
૧	૪	૩	૫	૨
૪	૧	૩	૫	૨
૩	૪	૧	૫	૨
૪	૩	૧	૫	૨

કોડો ૧૪ મો

૧	૩	૫	૪	૨
૩	૧	૫	૪	૨
૧	૫	૩	૪	૨
૫	૧	૩	૪	૨
૩	૫	૧	૪	૨
૫	૩	૧	૪	૨

કોઠો ૧૫ મો

૧	૪	૫	૩	૨
૪	૧	૫	૩	૨
૧	૫	૪	૩	૨
૫	૧	૪	૩	૨
૪	૫	૧	૩	૨
૫	૪	૧	૩	૨

કોઠો ૧૬ મો

૩	૪	૫	૧	૨
૪	૩	૫	૧	૨
૩	૫	૪	૧	૨
૫	૩	૪	૧	૨
૪	૫	૩	૧	૨
૫	૪	૩	૧	૨

મોઠો ૧૭ મા

૨	૩	૪	૫	૧
૩	૨	૪	૫	૧
૨	૪	૩	૫	૧
૪	૨	૩	૫	૧
૩	૪	૨	૫	૧
૪	૩	૨	૫	૧

મોઠો ૧૮ મા

૨	૩	૫	૪	૧
૩	૨	૫	૪	૧
૨	૫	૩	૪	૧
૫	૨	૩	૪	૧
૩	૫	૨	૪	૧
૫	૩	૨	૪	૧

કોઠો ૧૯ મો

૨	૪	૫	૩	૧
૪	૨	૫	૩	૧
૨	૫	૪	૩	૧
૫	૨	૪	૩	૧
૪	૫	૨	૩	૧
૫	૪	૨	૩	૧

કોઠો ૨૦ મો

૩	૪	૫	૨	૧
૪	૩	૫	૨	૧
૩	૫	૪	૨	૧
૫	૩	૪	૨	૧
૪	૫	૩	૨	૧
૫	૪	૩	૨	૧

## પહેલો કોડો

પદ-૧ નમો અશ્વિવાણ ૨ નમો સિદ્ધાણ ૩ નમો અન્ન-  
વિદ્યાણ ૪ નમો ઉવચ્ચાણ ૫ નમો લોચ્ચે શન્ય સાધુણ પહેલ  
કોડાની માફક હરેક કોડામાં પદ તો બોલવા પણ તે ઉપસંત સમે  
સામે તીલે મુજબ આરંભના કરવી.

## બીજો કોડો

## અર્થ

૧ દ્રવ્યથી આર બનવાથી કમ અને સ્થવથી શબ્દોવડી  
હરમનો હવથા છે એવા અશ્વિત દેવને નમસ્કાર કરે છે

૨ અર્થ અર્થો સિદ્ધ કર્યા છે એવા સિદ્ધ અર્થવાળને નમસ્કાર  
કરે છે

૩ શુદ્ધ અગ્નિ પાળનાર અને પાવનનાર અગ્નિવાળને નમસ્કાર  
કરે છે

૪ અન્ન ઉપાળ સુત સ્થાન લાગુનાર અને લાગુવનાર ઉપાધ્યાયને  
નમસ્કાર કરે છે

૫ આત્માનું સાધન કરનાર અર્થ સાધુ સાધીને નમસ્કાર કરે  
છે (સાધુએ સાધી શબ્દ વાપરવો નહિ.)

સૂચના-હરેક કોડાના આઠમી પ્રમાણે પદ અને વિસ્તાર બિલવો.  
અર્થ સમજની ખાતર ફક્ત અનુક્રમે પદ સૂચવા છે

## ત્રીજો કોડો

## શુદ્ધ સંખ્યા

(૧) આર શુદ્ધવાળા અશ્વિત દેવને નમસ્કાર કરે છે

(૨) આઠ શુદ્ધવાળા સિદ્ધ અર્થવાળને નમસ્કાર કરે છે

(૩) ૩૬ ગુણુવાળા આચાર્યને નમસ્કાર કરું છું.

(૪) ૨૫ ગુણુવાળા ઉપાધ્યાયને નમસ્કાર કરું છું.

(૫) ૨૭ ગુણુવાળા સર્વ સાધુ સાધ્વીને નમસ્કાર કરું છું.

**સૂચના:-** અહિં પોતપોતાની પ્રજા પ્રમાણે દરેક પદના ગુણોને સમુચ્ચય આભાસ થાય તો ઘણું સારું છે.

## ઓથો કેઠો

ગુણોનો અનુભવ. કાઠિસમાં લખેલ છે તેનો વગર બાદ્યે અનુભવ થઈ શકે તો ફક્ત આત્મભાવે અનુભવ કરવો.

આત્મભાવે અનુભવ એટલે આત્મા, તે સ્વરૂપે પરિણમે (યથાશક્તિ અંશપૂર્વક)

૧

અરિહતના ગુણોની આરાધના કરું છું.

યથાશક્તિ આત્મભાવે અનુભવું છું :—

અનંત જ્ઞાન અનંત દર્શન તે કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શન (આ શબ્દો બોલતી વખતે ધર્માસ્તિકાય વગેરે છ દ્રવ્યો, જે નામના જેટલા હોય તે સર્વ દ્રવ્યો, સર્વ ક્ષેત્રો-લોક, અલોક, સર્વ કાળ-વર્તમાન ભૂત, ભવિષ્ય, સર્વ પર્યાયો (છ એ દ્રવ્યના સર્વ વ્યંજન પર્યાયો જેમકે જીવના પ્રયાય તે ચાર ગતિના જીવો અને સિદ્ધપર્યાય, પુદ્ગળના પર્યાયો તે સ્કંધો વગેરે. અર્થ પર્યાય જેમકે જીવના સદ્ગુણ, દુર્ગુણ, પુદ્ગળના વર્ણાદિ ચતુષ્ક વગેરેનું સૂત્ર જ્ઞાન દર્શનની રીતે માનસિક નિરીક્ષણ— આભાસ પોતપોતાના જ્ઞાન અનુસાર બની શકે તો કરવો).

અનંત ચારિત્ર (યથાખ્યાત ચારિત્ર), (આ શબ્દો બોલતી વખતે) માનસિક આભાસ.— સર્વ જ્ઞેય અને દ્રશ્યોમાં સમભાવ, રાગ-દ્વેષનો અભાવ, સકલ્પ વિકલ્પનો અભાવ, ઇષ્ટ, અનિષ્ટ યુદ્ધિનો



અભાવ, મુખદુઃખની શામળીનો અભાવ, શુષ્કોની સ્થિરતા, અર્થિક પ્રવૃત્તિ, સસાર પ્રવૃત્તિમાંથી નિવૃત્તિ અથવા સર્વથા નિવૃત્તિનો અનુભવ યથાશક્તિ કરવો.

**શામક સમર્પિત -** આ શબ્દ બોલતી વખતે જ્ઞાન દર્શનની સંપૂર્ણ પ્રતિત્તિ, તત્ત્વત્ત્વના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં નિશ્ચયવાનો યથાશક્તિ અનુભવ કરવો, પોતાના આત્માની સત્તામાં રહેલ શુદ્ધ સ્વરૂપનો નિર્ભય કરવો.

**વીતરાગ સ્વરૂપ :-** આ શબ્દ બોલતી વખતે અથવા ચિંતનમાંજોડે, અભાવે, અભાવાએ અલોચે, ગંધીરતા, પરમ વૈરાગ્ય, અજોડનો યથાશક્તિ અનુભવ કરવો.

**અભ્યસ (નિર્ભય, અશોક) અવેદી, અનત-દાન, (મિત્ર માર્ગદુ દાન) દાસ (અનત જ્ઞાનદિ અનુભવ) - લોગ (જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ) - ઉપલોગ (જ્ઞાન-દર્શન-આત્મિક શાંતિ), વીચ (પરિત વીચ) એ પાંચ બોલની પ્રાપ્તિ.**

આ સર્વ શુષ્કો મારા આત્માની સત્તામાં છે, અસ્થિત રહેવો એ સર્વ શુષ્કો પ્રગટપણે લોગપટમાં છે, મારા શુષ્કો અનપતિ કર્મથી અવરણિત છે તો કર્મનો નાશ કરવા માટે અને 'અસ્થિતનું સ્વરૂપ મેળવવા માટે હું અસ્થિત રહેવી શક્તિ કરૂ છું વીચ' કરૂ રેવ અને રેવની અજવાનને વાંદુ છું તમસ્કર કરૂ છું અસ્થિત પરમાત્મા તથા તેમના સર્વ શુષ્કોની અને સંપૂર્ણ અદા છે, તેમના શુષ્કોને હું મારા મનમાં આત્મભાવે સ્થાપુ છું જેથી મારો આત્મા નિર્મળ થાઓ, પુણ્યનીક થાવો નાશ થાઓ, શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ પ્રાપ્ત થાઓ, સંપૂર્ણ જ્ઞાન સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાઓ, અસ્થિતના સર્વ શુષ્કો અને અપ્રમથાવે પ્રગટ થાઓ અને હું સર્વથા વીતરાગ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરૂ આ વખતે પોતે અસ્થિત સ્વરૂપમય યથાશક્તિ કરૂ અર્થ.

સૂચના :- અરિહંતના ગુણો જુદે જુદે ઠેકાણે, જુદી જુદી રીતે મળી આવશે, પણ તેમાં તાત્વિક દૃષ્ટિએ ભૂલ ન હોવી જોઈએ જેમકે વીતરાગમાં શબ્દનયની અપેક્ષાએ અમાયી, અલોભ, ગભીરતા, વૈરાગ અને અવેદીપણુ આવે. અદ્વેષમાં અકોહ, અમાણે, અખેદ, નિર્ભયપણું, અશોક આવે. યથાખ્યાત ચારિત્રમાં વીતરાગ અને અદ્વેષ આવે. ધ્યાતાની સરળતા પ્રમાણે અરિહંતના અધ્યાત્મિક ગુણો ગોઠવીને ધ્યાન ધરી શકે

અરિહંત ભગવાન ૧૮ દોષ રહિત છે : ૧. અજ્ઞાન, ૨. નિદ્રા, ૩ ક્રોધ, ૪. માન, ૫ માયા, ૬ લોભ, ૭ મદ, ૮. મત્સર, ૯ હાસ્ય, ૧૦ રતિ, ૧૧. અરતિ, ૧૨. ભય, ૧૩, શોક, ૧૪, પ્રેમ, ૧૫ જીવહિંસા, ૧૬ અસત્ય, ૧૭ ચોરી, ૧૮ કીડા હોલમાં શાળાઓ અને અનેક ઘરો અને સંસ્થાઓમાં કલિપત ભગવાનનો ખડુ પ્રચાર છે માટે ખરી વસ્તુ જાણવા માટે આ પ્રમાણુ છે કે જેને આ અંદારમાંથી એક પણ દોષ હોય તે ભગવાન નથી, એમ જૈન બાળકોએ સમજવું

અરિહંતમાં તીર્થંકરદેવની, અપેક્ષાપૂર્વક ધર્મની આદિ કરનાર હોવાથી અને ઘણા જીવોને મોક્ષ માર્ગ આપતા હોવાથી, વ્યવહારીક રીતે વિશેષતા છે પૂર્વે ત્રીજે ભવે “ સર્વ જીવ કહ શાસન રસી ” ની ભાવનાથી તિર્થંકરપદ બાધેલુ તે હવે ઉદય આવે છે તેથી આઠ પ્રતિહાર્ય અને ચાર મહા અતિશય પ્રગટ થાય છે તેથી ધર્માભિલાષી ભવ્ય જીવો આકર્ષાઈને આવે છે, પ્રભુ તેમને ઉપદેશ આપી તારે છે એવી રીતે તીર્થંકર નામ કર્મ ખપાવે છે પ્રતિહાર ઉત્પન્ન થવાનું કારણ કેવળી ગમ્ય કરીને અનુમાન અને ઉપમા પ્રમાણુ તથા કારણુ વગર કાર્ય નહિ એ ત્રણુ સુદા વિચારીએ તો એમ લાગે છે કે પ્રતિહાર્ય જાણે છે. ભગવાનના અભ્યતર ગુણોનો પ્રકાશ કરતા હોય એમ આભાસ થાય છે. પ્રતિહાર્ય પુણ્ડલીક છે તેની ભક્તિની જરૂર નથી પણ તેથી સૂચક ભગવાનના ગુણોની આરાધના કરવી જોઈએ

૧ અશોક વૃક્ષ - જેમ વૃક્ષ તાપમાથી ઠંડક આપે છે તેમ ભગવાન મિત્રાત્વની આગમાથી ભક્તોને આત્મ દર્શનની શીતળતા આપે છે કેમકે ભગવાન કે અશોક વૃક્ષ કયાં ઠંડક આપે છે ? જવાબ - વિસસા પુષ્પોળા અનેલા વાઙ્ગ્ય સૂચને : કાંત્રી શકે છે તથા બોલે કરી શકે છે તેા અશોક વૃક્ષ ઠંડક આપે તેમાં તત્ત્વનો વિરોધ કેવી રીતે આવે. અને ભગવાન નિરાકરતા હોય ત્યાં તાપ અને ઠંડી બનેલાં કુખ દુર થાય છે.

૨. છવ્ર પ્રથ - ત્રણ લોકના નાથ રત્નપ્રમથથી ત્રણ લોકનાં ભગવાનથી રક્ષણ કરે છે.

૩ ૨૪ બોદા આમર - ઉચ્ચ જતા દેખાય પણ નીચે ઉતરતા ન દેખાય :- ભગવાનના શરણથી ઉર્જાગતિ ન મળે છે અર્થે સિદ્ધિ મેલિની ભાવનાની આરાધના કરવી.

૪ લામકળ - ભગવાન કેવળાસ્થાન અને કેવળદર્શન બાળા છે.

૫. સિદ્ધાસન - ભગવાન નિરાકર બનપણુ પ્રાપ્ત કરાવે છે.

૬ અચેત સુગંધી પુષ્પ વૃદ્ધિ - નિર્ગોળ કુલોનો મનુષ્ય, સર્વ ગુણોની સ્થિરતા.

૭ દેવ દુદધી - ભગવાનની લોકિક તેમજ લોકેષ્વર એકેતા બહેન કરે ॥

૮ દિવ્ય દેવનિ :- જવાબ અને પદ્યકાંતી ઉપમાએ આમર અને અમુકાર ધર્મ પ્રકાશક વાળી.

આર મહાન આતિથય.

૧ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન. (આ કુલો સામાન્ય દેવની ભગવાનને હોય છે તેથી ૨૪ આતિથય તેને બદલે સુદી સમય પણ આરાધના દ્વારા અને દર્શનની કરવી.)

૨ ઉપ પ્રકારની વાણી, અનંત વચન અતિશય, જોજન પર વિસ્તાર, અદ્ભુત રસ ઉપજાવનાર વાણી, પોતપોતાની ભાષામાં દેવતા, મનુષ્યો, તિર્થંચો સમજી જાય અહિં ભાવશ્રુત જ્ઞાનની આરાધના છે.

૩ ઉપદ્રવ રહિતપણું રપ જોજન સુધી શાંત વાતાવરણ થઈ જાય અહિં ઉપદ્રવ રહિત મોક્ષના સુખની આરાધના કરવી.

૪ પરમ પૂજ્યપણું :- મિથ્યાત્વીનો મદ્દ ગળી જાય, દેવેન્દ્ર અને નરેન્દ્ર જોતા જ નમી પડે અહિં વિનયની આરાધના કરવી, ઉત્કૃષ્ટ ભાવથી ભગવાનને નમવાનો ભાવ પ્રગટ કરવો.

આવા અદ્ભુત પ્રાતિહાર્ય અને અતિશયોમાં ભગવાન નિર્મમત્વ છે હાલમાં વીશ તીર્થંકર દેવ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં બિરાજે છે તેમની પૂરી આરાધના કરું છું, ત્યાર બાદ અગાઉ મુજબ ભક્તિ કરવી અને છેવટે વિનંતી કરવી કે, “હે પ્રભુ, આપે ઘણાને તાર્યા, તારો છો અને તારશો, મને પણ સસારથી પાર ઉતારો કે જેથી સર્વ બધનથી મુક્ત થઈ શુદ્ધ જ્ઞાનાનંદ સિદ્ધ સ્વરૂપે સિદ્ધક્ષેત્રમાં સદાકાળ સ્થિર થઈને અનંત આત્મિક સુખમાં લીન રહું

૨

સિદ્ધ ભગવાનના ગુણોની આત્મભાવે આરાધના કરું છું.

૧કેવળજ્ઞાન, ૨કેવળદર્શન, ક્ષાયક ૪સમક્તિ ( આ ગુણોની આરાધના ઉપર મુજબ કરવી ) અનંત ૩આત્મિકસુખ ( અહિં ઇન્દ્રિયો અને શરીરના વ્યાપારો સર્વથા બંધ કરીને મનને આત્માકારે પરિણુમાવી, આત્મપ્રદેશોમાં સ્થાપીને, આત્મપ્રદેશોમાં વિશ્રાંતિ આપીને તેમાં સ્થિર કરીને યથાશક્તિ આત્મિકસુખનો અનુભવ કરવો. આત્મપ્રદેશો દેખાતા નથી પણ જેમ આકાશને ન દેખવા છતાં તેની કદવના કરી શકાય છે તેમ શરીરમાં રહેલી ચેતનાનો જે ઠેકાણે વધારે અનુભવ થાય તે ઠેકાણે શ્રુત જ્ઞાન દર્શનના આધારે આત્મપ્રદેશોની સ્થાપના સમજીને

તેમાં મત સ્થિર કરવું અને એ અશક્તિ ઈશિયાતીત સુખને અનુભવ થાય તો સમજવું કે આરાધના સફળ થતી જાય છે) પંચકૃતિશ્લોકો  
 'અરૂપીષ્ણુ, પંચકૃતિ લક્ષણુ' એમ ત આત્મિક શક્તિ પણ  
 અક્રિયપણુ આ સર્વ ગુણો માથા આત્માની સત્તામાં છે પણ આ  
 કર્મથી અવશ્યેષ છે, તે કર્મોને કાય કરવા અને સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત  
 કરવા માટે હું સિદ્ધ ભગવાનની શક્તિ કહું છું સિદ્ધ ભગવાનને વફા  
 કહું છું વગેરે અસ્થિતની શક્તિ સુજળ આદિ શક્તિ કરવી.

૩

આચાર્યજીના છઠ્ઠીમ ગુણોની આત્મભાવે આરાધના કરે છે

અર્દિશા (આત્મા અશરીરી હોવાથી અર્દિશક છે), સત્  
 (કર્મ શક્તિ આત્મ શુદ્ધ સત્ સ્વરૂપમાં છે), અસીધર્ (કર્મ  
 અશક્તિ સ્વભાવવાળો આત્મા નિરજન છે) પ્રજ્ઞાસર્ (આત્મા પોતાના  
 શુદ્ધ જ્ઞાન દર્શનમાં લીન છે), પરિશ્લેષણ (આત્મા નિઃસંજ અને  
 આત્મસત્યથી છે

સર્વ શબ્દો-રૂપો-ગંધ-રસ-સ્પર્શ-આકાર-પોદ્ગલોક પદ્ધતિ  
 અને ઈશિયોના વિષયોમાં સમભાવ, ઇદ્ર અનિદ્રપણની પુદ્ગલો  
 અભાવ, રાગદ્વેષનો અભાવ

ઈર્ષા સમિતિ (સર્વ પ્રાણીમાં સમભાવ જન્મ અર્દિશા),  
 ભાવા સમિતિ (પરમાર્થદર્શક વાણી)

એવણા સમિતિ નિર્દોષતામાં સાવધાન), આચાર્ય ભક મત  
 નિરોપણ સમિતિ (ઉપયોગ અર્દિશા, નિર્મમત્ત), ઉચ્ચાર ખસ વણેષ  
 જલ સમણ પરિકાશણિયા સમિતિ (સમુચિર્ધમ અર્દિશા)

આઠ જ્ઞાન-આચાર - કાલે, વિનયે, અદુભાને (આ જ્ઞાન  
 મોક્ષનું સાધન છે), અનિન્દવણે, ઉપધાને, વ્યજન, અર્ધ, વદુભયે

**આઠ દર્શન-આચાર :-** નિશંકિયં (તમેવ સત્યં, નિશંકં જં જીજ્ઞેહિ પવેદ્યં, જ્ઞાન-દર્શન આત્માનું નિશંક સ્વરૂપ), નિકંખીયં (નિગંથ પાવયાણું અથ્થ પરમથ્થં શેષં અનથ્થં, પૌદ્ગલીક ભાવોમાં અનાસકતપણુ), નિવિતિગિચ્છા (કડમાણુ કડે, કડાણુ કમાણુ ન મોખ અથ્થી, મોક્ષતત્ત્વમાં નિસદેહપણુ), અમુહે (અમત્કાર અને પૌદ્ગલીક ભાવોમાં માધ્યસ્થપણુ), ઉવઉહ સમકિતીની પ્રશસા, પોતાના દેષોની તારવણી અને નાશ), સ્થીરીકરણુ (સ્વપર જ્ઞાન દર્શનમાં સ્થિરતા) વાતસલ્ય (હીતખુદી), પ્રભાવના (સર્વ જીવ કરે શાસન રસી, આત્માને કરે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર રસી)

**આઠ ચરિત્ર આચાર :-** પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તી.

**બાર તપ-આચાર :-** અણુસણુ (જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ આત્મા) ઉણોદરી, વૃત્તિ સંક્ષેપ (મનની આત્મપ્રદેશોમાં વિશ્રાંતિ) ઈન્દ્રિય પડી સદ્લીનતા (અનેન્દ્રિય આત્મીક સુખનો અનુભવ), રસપડી ત્યાગ (આત્માનો શાંત રસનો અનુભવ), કાય કલેશ (આત્મ પ્રદેશમાં વિશ્રાંતિ), વિનય (આત્મા અનાત્માનો ભેદ), વૈયાવચ્ચ (આત્માનું શુદ્ધિ કરણુ), પ્રાયશ્ચિત્ત (અનાત્મભાવનો ત્યાગ), સન્નિધાય (આત્માના ગુણોનું નિરિક્ષણુ), ધ્યાન (આત્મતત્ત્વમાં લીનતા), કાઉસગ્ગ (અનાત્મભાવોનો ત્યાગ)

**ત્રણ વીર્યાચાર :-** ઉપયોગ, યથાશક્તિ ધર્મધ્યાન, ધર્મમાં બળ ગોપવતુ નહિ. ખતિ (ક્ષમા, શાંતિ), મુત્તિ નિ.સગપણુ, આત્મસતોષ) અજવે (નિ.શલ્યપણુ, પર નિંદા ત્યાગ), મદવે (કોમળતા, પરહિત ખુદિ)

મન ગુપ્તી (મનને આત્માકારે પરિણુમાવવું, વચન ગુપ્તી (આત્મા અભાષક), કાય ગુપ્તી (યોગોની સ્થિરતા)

સ્ત્રી પશુ પડગવાળા સ્થાનમાં ન રહેવું. ભીતાંતરે સ્ત્રીપુરૂષ ક્રિડા કરતા હોય ત્યાં ન રહેવું સ્ત્રીને આસને બેસવું નહિ, પૂર્વભોગ

સંભારવા નહિ, સ્ત્રીનાં મનોહર જગ ઉપાંગ બોવા નહિ, સ્ત્રીકથા કરવી નહિ, શરીરની શુશ્રુષા કરવી નહિ, વિગતવાળો આહાર લેવો નહિ, (આત્મભાવે-આત્મા અરૂપી અંશરીરી, શરીર પ્રાણજ સ્કંધ, અણુવ વત્ત, સિંધ નામકમંત્રી લક્ષ્ય, વિકાર મેઠનીય કર્મનો લક્ષ્ય, માટે આત્મભાવેનો ત્યાગ કરીને અવેદી અરૂપી આત્મામાં લીન થવું.)

આ બધા શુભો અભ્યાસમાં પ્રગટ્યો છે, મારા શુભો, કર્મથી આવશ્યક છે તે શુભો પ્રાપ્ત કરવા સ્ત્રી અભ્યાસની અવિરત શ્રેષ્ઠ ત્યારબાદ અગાઉના બે પાંચી માફક કહેવું.

સૂચના - જે કંઈકમાં લખેલ છે, તેનો આત્મભાવે અનુભવ કરવાનો છે તે બોલવાની જરૂર નથી. આરાધના આત્મનો વિષય છે એટલે જે શુભો બોલવાના છે તે મનમાં બોલવા અને અભ્યાસથી વગર બોલ્યે જવું અનુભવ થાય.

૪

ઉપાધ્યાયજીના શુભોની આત્મભાવે આરાધના કરે છે

(કંઈકમાં છે તે સર્વ ઠેકથો અર્થ રૂપે નથી, પણ આત્મ અનુભવ માટે છે.)

અ. જી, ઉપાંચ, ૧૪ પૂર્વનું જ્ઞાન, અવેદન, અર્થ, તદુભવ સ્વર્ગ આત્મભાવે પ્રગટ થાયો. (આ ભાવમાં પરભવ આત્મીભાવનો પણ સમાવેશ સમજવો.)

આભારજી (સ્વતંત્ર્યમય આત્મા, સ્વ સ્વરૂપ આત્મસ્વમાં લીન થવું મુખ્યકર્મજી (સમુદાય આત્મભાવનું નિરીક્ષણ.)

કામજી (અસંખ્યાત પ્રદેશનું મનથી અવલોકન.)

સમવાચાજી (સમવાચ પ્રાપ્ત થયે આત્મપ્રદેશથી સર્વ ક નાશ થાયો.)

- ભગવતી ( આત્મિક ગુણોનું ભાગ્ય પ્રગટ થાઓ. )  
 જ્ઞાતા ધર્મ કથા ( આત્મા જ્ઞાતા દ્રષ્ટા છે. )  
 ઉપાશક દશાંગ ( મોહની કર્મની ૧૧ પ્રકૃતિનો ક્ષય ઉપશમ થાઓ. )  
 અંતગડદશાંગ ( સર્વ કર્મોનો નાશ થાઓ )  
 અનુત્તરો વવાઈ ( સમભાવ )  
 પ્રશ્ન વ્યાકરણ ( સૂક્ષ્મ દોષોનું નિરિક્ષણ અને નાશ )  
 વિપાક ( સમભાવ )  
 દ્રષ્ટિવાદ સૂત્ર ( દર્શન શુદ્ધિની સંપૂર્ણતા )

૧૪ પૂર્વ, ઉત્પાદ, અગ્રાયણી પૂર્વ ( દ્રવ્યો ગુણપર્યાયોનું સમભાવે નિરીક્ષણ. )

- વીર્ય પ્રવાહ ( પંડિતવીર્ય પ્રાપ્ત થાઓ )  
 અસ્તિનાસ્તિ પ્રવાહ ( સ્વભાવમાં સ્થિરતા. )  
 જ્ઞાન પ્રવાહ, સત્ય પ્રવાહ  
 આત્મ પ્રવાહ ( શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ. )  
 કર્મપ્રવાહ ( કર્મોનો નાશ થાઓ )  
 પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાહ ( સ વર સ્વરૂપાત્મા. )  
 વિદ્યા પ્રવાહ ( કર્મ નાશ કરવાની વિદ્યા પ્રાપ્ત થાઓ. )  
 કલ્યાણ પ્રવાહ, પ્રાણપ્રવાહ ( ભાવ પ્રાણની શુદ્ધિ. )  
 ક્રિયા વિશાળ ( શૈલેશીકરણ પ્રાપ્ત થાઓ )  
 લોક ણિદુસાર ( લોકાંત્રે સિદ્ધિ સ્વરૂપે પોતાના આત્માનું અવલોકન. )

ઉવવાય, રાયપ્રશ્રીય, જીવભિગમ, પન્નવણા, જંબુદીપ પ્રજ્ઞપ્તિ, ચદ્ર પ્રજ્ઞપ્તિ, સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ, નિરયાવલી, કપવટંસિયા, યુદ્ધિયા,



પુદ્ગલવિદ્યા, વદનીકથા, (મનમાં સમજાવવાપણો) એ સર્વ ૧૪ પૂર્વ  
અક્ષિત જાત અને ઉપાંગનું જ્ઞાન બ્રહ્મન-અર્થે-તદુભયપણે પ્રાપ્ત કર્યો.

## ચરણ સીતરી

(૧) જ્ઞાન (પોતામાં ચેતના જ્ઞાનક વગેરે સુષોને ભણવા.)

(૨) હર્ષન (આત્મપ્રદેશોનું જનલોકન.)

(૩) આસ્તિ (સમજાવવા.)

(૪) ખંતિ (૫) મુત્તિ

(૬) અજવે (૭) મહવે

(૮-૧૦) પાંચ મહામત્રનું ધ્યાન, અગાઉ મુજબ.

(૧૩-૨૧) નવ વાંક વિશુદ્ધ પ્રજ્ઞાચર્ય અમાંક મુજબ.

(૨૨-૩૧) હથ ચતિ ધર્મ-ખંતિ, મુત્તિ, અજવે, મહવે,  
લઘવે (કુશલર્થી આત્મા, સચ્ચે, સચ્ચે (કર્મ અમલક સુવર સ્વરૂપ  
આત્મા), તવે (સત્તામાં રહેલ કર્મનો નાશ, વૈષ્ણવે (જ્ઞાનાત્મા),  
પ્રજ્ઞાચર વાસો, (આત્મ રમણતા)

(૩૨-૪૧) હથ પ્રકરણની વેદાવલ્ય- ૧આચાર્ય, ૨ઉપાધ્યાય,  
૩સ્થવીર, ૪વપ્તવી, ૫જ્ઞાનમુનિ, ૬નવ દીક્ષિત, ૭સ્વધર્મી,  
૮કુળ, ૯અણ, ૧૦સવની વધાયેલ સેવાભક્તિ. (૧, ૨, ૩, ૪,  
તેમના સુષો, શુદ્ધાધાર, જ્ઞાન, સ્તનરમમાં સ્થિરતા, અપૂર્વ પ્રપ પ્રાપ્ત  
થાએ ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦ ની સેવા માટે બંધિત વીર્ય પ્રાપ્ત થાએ)

(૪૨-૫૩) જાર લેઈ તપ-તેનો વિસ્તાર અગાઉ આવી ગયેલ છે

(૫૪-૭૦) સત્તર લેઈ સવમ-૧પુશ્વી, ૨અર્ધ, ૩તેક, ૪વાયુ,  
૫નરપતિ, ૬એ ઇદ્રિય, ૭ત્રીન્દ્રિય, ૮ચત્તિન્દ્રિય, ૯પચ્ચન્દ્રિય એવે,  
૧ અણવ એ સવ આઠી સવમ, ૧૧મન-૧૨વચન-૧૩ક્રય સવમ,  
૧૪પ્રેક્ષ, ૧૫પેક્ષ, ૧૬પ્રમાણના, ૧૭પાવિદ્યવિધા

## કરણ સીત્તરી.

(૧-૩) ત્રણ ગુપ્તિ

(૪-૭) ચાર અભિગ્રહ-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવથી  
અભિગ્રહ.

(૮-૧૧) ચાર પિંડ વિશુદ્ધિ-આહાર પાણી, વસ્ત્ર-યાત્ર અને  
સ્થાનની પિંડ વિશુદ્ધિ

(૧૨-૧૬) પાંચ સમિતિ.

(૧૭-૨૧) પાંચ ઇદ્રિયોના વિષયમાં સમભાવ.

(૨૨-૩૩) બાર ભાવના—

૧ એકત્વ (આત્માનું જ્ઞાન, દર્શન, આત્મિકસુખ અને વીર્ય  
સાથે એકત્વ) આત્મા એકલો ભ્રમણ કરે.

૨. અનિત્ય (અનાત્મિક વસ્તુ-કર્મ, નોકર્મ તદ્દજન્ય સંયોગ  
વિયોગ, પરિગ્રહ એ સર્વ અનિત્ય)

૩. અશરણ.

૮. બોધિણીજ ભાવના (જ્ઞાન, દર્શન,  
સુખ, શક્તિ, પરિણતિ સ્વરૂપ આત્મા)

૪. સંસાર ભાવના

૯ સવર ભાવના.

૫. આશ્રવ ભાવના

૬ અશુચી ભાવના

૧૦. નિર્જરા ભાવના

૭ અન્યત્વ ભાવના

૧૧ ધર્મ ભાવના

(આત્મા શરીરથી ભિન્ન)

૧૨ લોક ભાવના

(૩૪-૪૫) બાર પ્રતિમા—

૧-૭ એકથી સાત દાતી આહાર પાણી (અલાભ પરિસહમાં  
સમભાવ, જ્ઞાનાનંદ)

૮-૧૦ દરેક સાત સાત દિવસની એકાતર ઉપવાસ, રાત્રે  
કઠીણુ આસન (શરીર ભાવમાંથી આત્મ તારવણીનો અભ્યાસ)

૧૧ છઠ્ઠી રાત્રે ગામ બહાર કાઉસગ્ગ. (પરિસહ  
સમભાવે સહન)

૧૨ અઠમ. છેલ્લી રાત્રે સ્મશાન કે જંગલમાં કાઉસગ્ગ.  
ભરણાતિક પરિસહ સમભાવે સહન. (શરીર ભાવમાંથી આત્મભાવની  
મુક્તિનો ઉત્કૃષ્ટ અભ્યાસ)

(૪૧-૭૦) પચીસ પ્રતિષેખના.—

વચ્ચ ૧—

- (૧) ઉચ્ચ શબ્દ. (૩) ઉતાવળ કરવી નહિ.  
(૨) મળખૂત પઠકવું (૪) પહેલેથી કહેલે મુખી ભેડું  
કેઈ એવ દેખાય તે—

- (૫) વચ્ચ હળવેથી ખજેરવું. (૬) બસબર પૂજવું.  
(૭) વચ્ચ તથા શરીર ઝુલાવવા નહિ.  
(૮) વચ્ચ યોગવું નહિ. (૯) ભોમ્મા વચ્ચર મૂકવું નહિ.  
(૧૦) ઉચ્ચ નીચુ વીણુ ઝાઝાકવું નહિ.  
(૧૧) ભોરથી ઝાઝકવું નહિ.  
(૧૨) એવને સભાળીને અલગ કરવા.

(૧૩-૧૬) ઉપર ૨, ૩, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧માં મૂકી  
તેથી વિરૂદ્ધ અપ્રકરણ રીતે ત્યાજ કરવો.

(૨૦) વેદિક-મૂલ્ય સખધી પાંચ પ્રકારથી વિપરીત પસંદકર્મ  
ન કરવું.

- (૨૧) વચ્ચ લાંબુ કરી શબ્દવું નહિ.  
(૨૨) જમીન પર વચ્ચને યોગવું નહિ.  
(૨૩) આખુ વચ્ચ એક વારમાં જ ભેડ ન લેવું.  
(૨૪) પાણ પ્રમાણ ન સેવવું.  
(૨૫) ભોરેલાં તથા ન ભોરેલાં વચ્ચો ભેડ ન મેળવવાં.

વચ્ચને સજાઈમાં તથા ભાગમાં ભેડું, તેમાંના દરેક ભાગમાં  
ઉંચાઈમાં તથા ભાગ કરી, ઉપરથી નીચેનો ભાગ એક પછી એક ભેડો.  
એટલે ૩+૩+૨+૨=૧૮ આખળ પાછળ રહીને ૧૮ ભાગમાં વચ્ચ ભેડું.

પરિહરકર્મ કરતાં પાંચ બોલ ૧- ૧ પરસ્પર વાતે, ૨  
વિઠક, ૩ પચ્ચક્રાણ કરાવવા, ૪-૫ પાંચ પ્રકારની સભાજય કરવી  
કરવની ભોમ પાંચ બોલ છાંટવા. ૧૮+૫૨૨૩+૧ એક પછી- એક

ક્રમવાર વિધિપૂર્વક વસ્ત્રો લેવાં કે અમુક વસ્ત્ર પછી અમુક જ આવવું જોઈએ, જેમકે પહેલાં જગ્યા જોવી, પછી મુહુર્ત, પછી ગોચરો, પછી વસ્ત્ર એમ ૨૪+૧ ઉપયોગ = ૨૫ આ બીજી રીતે પ્રતિલેખના તે બંને રીત સાચવવી

નોંધ :- ઉપરના ગુણો સમુચ્ચય રૂપે છે. મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉપાગ બાદ કરીને ૧૨ અંગ, ૨ ચરણ કરણ સીતરી, ૮ પ્રભાવના ૩ જોગ વશ કરવા એમ ૨૫ ગુણ થાય ભરત ઐરવત ક્ષેત્રમાં હાલ દ્રષ્ટિવાદ સૂત્ર તથા ૨૪ પૂર્વ નથી પણ આરાધના સમુચ્ચય ભવ આશ્રી કરવાથી બધા બોલ ગ્રહણ કરી શકાય

અંગ ઉપાગ ૧૪ પૂર્વનું જ્ઞાન વ્યજન, અર્થ, તદુભય સ્વરૂપે મને પ્રાપ્ત થાઓ, ચરણ કરણ સીતરીના ગુણો પ્રાપ્ત થાઓ, એ માટે ૨૫ ગુણવાળા, તિર્થ કરની આજ્ઞામા રહેનાર, સર્વ ઉપાધ્યાયની ભક્તિ કરે છું ત્યારબાદ અગાઉના પદ મુજબ ભક્તિ કરવી.

૫

સાધુજીના ગુણોની આત્મભાવે આરાધના  
યથાશક્તિ અનુભવ કરે છું.

- ૫ મહાવ્રત ( તેનું ધ્યાન અગાઉના લખાણ મુજબ કરવું ).
- ૫ ઇન્દ્રિય સંવર ( તે પણ આવી ગયેલ છે )
- ૩ સમસાધારણતા મન-વચન-કાયાને આશ્રવ ઉપયોગમાં ન જવા દેવા
- ૩ ભાવ-કરણ-જોગ-સત્ય
- ૧ બાવીસ પરિસહનું સમભાવે સહન.
- ૧ નિર્ભય, મરણાતિક ઉપસર્ગમાં પણ ધર્મમાથી ન ડગું.
- ૧ ક્ષમા
- ૧ સવેગ
- ૩ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર.

૪ કથામનો ત્યાગ તે છેલ્લા સાતને ગણી છઠામની સ્થા  
જને રાત્રિ સોજન ત્યાગ જોમ સાત મેળવી ચક્રાવ પદ્ય વાસ્તવો  
રીતે રહે બિજનુ ધ્યાન કરવું

આ સર્વ શુભ અને આત્મભાવે મગ્ન થાવો, તે માટે ૨૭  
શુભવાળા, વીતરામ દેવની આજ્ઞામાં રહેનાર સર્વ સાધુની કું જામિ  
કરે છે ત્યારબાદ અગાઉના પદ્ય મુજબ ભક્તિ કરવી.

કોઠે પાંચમી

દ્રવ્ય (આત્મદ્રવ્ય, દ્રવ્ય યુક્તોથી અલેદ છે જેવી રીતે  
ધ્યાન કરવું )

- ૧ સર્વ અસ્તિત્વ પરમાત્માને કું નમસ્કાર કરે છે
- ૨ સર્વ સિદ્ધિ પરમાત્માને નમસ્કાર કરે છે
- ૩ આભાર્યુના કરે શુભવાળા સર્વ આત્માઓને નમસ્કાર  
કરે છે
- ૪ ઉપાધ્યાયના ૨૫ શુભવાળા સર્વ આત્માઓને નમસ્કાર  
કરે છે
- ૫ સાધુના ૨૭ શુભવાળા સર્વ આત્માઓને નમસ્કાર કરે છે

સૂચના -અર્થે શુભોનું રવ્યમાં જોડત્વ કરીને આત્મદ્રવ્યનું  
ધ્યાન કરવાનું છે જે ખદમાં આત્મદ્રવ્યનું ધ્યાન કરવું હોય તે જાલ  
શુભોનો તે આત્મદ્રવ્યમાં સમુચ્ચમ આજ્ઞાસ વચ્ચ જેવી રીતે જાન  
કર્શનનો ઉપયોગ કરવાવો. અને પછી તે આત્મદ્રવ્યની પેટામાં  
આત્મા સાથે જોડવા મનથી કરવી.

કોઠે છઠી.

શેત્ર.

અસ્તિત્વ દેવ હાલમાં પદ્ય મહાવિદેહ કર્મખૂમિ સેત્રમર્ધ  
નિરાજે છે સાહસજ પછી કેવળજ્ઞાન આથી અલીલીપ અને બે સમુદમાં

કેઈપણ સ્થાને કેવળજ્ઞાની હોય, મેરૂ પર્વત આશ્રી ઉર્ધ્વ લોકમાં હોય, સલીલાવતી વિજય આશ્રી અધો લોકમાં છે, કેવળી સમુદ્ર ઘાત આશ્રી ૧૪ રાજલોકમાં હોય, એમ જ્યાં જ્યાં અરિહંત દેવ ધિરાજે છે ત્યાં ત્યાં તેમને મારા નમસ્કાર હોજો.

૨ સિદ્ધગતિમાં જનારા અને સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં ધિરાજતા સર્વ સિદ્ધ ભગવાનને હું નમસ્કાર કરૂં છું

૩ આચાર્યજી મુખ્યતાએ અઢીદ્વીપ ક્ષેત્ર કર્મભૂમિમાં ધિરાજે છે, તેઓ જ્યાં જ્યાં ધીરાજે છે ત્યાં મારા નમસ્કાર હોજો

૪ ઉપાધ્યાયજી મુખ્યતાએ અઢીદ્વીપમાં કર્મભૂમિમાં ધિરાજે છે, તેઓ જ્યાં હાલ ધિરાજે છે ત્યાં મારા નમસ્કાર હોજો

૫ સાધુજી મુખ્યતાએ અઢીદ્વીપમાં કર્મભૂમિમાં ધિરાજે છે. સાહરણ આશ્રી સમુદ્રમાં હોય, સહારણ કે સાહરણ આશ્રી અઢીદ્વીપ બહાર કે મેરૂ પર્વત ઉપર હોય, તે જ્યાં જ્યાં ધિરાજે છે ત્યાં મારા નમસ્કાર હોજો

નોંધ .- આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ સલિલાવતી વિજયમાં હંમેશ હોય છે

કોડો ૭ મો.

કાળ આશ્રી સંખ્યા.

૧ આ કાળે ૨૦ તિર્થંકર દેવ ધિરાજે છે તેમને તથા બેથી નવકોડ કેવળીમા જેટલા કેવળી ભગવાન હાલ ધિરાજે છે તે સર્વ અરિહંત દેવને નમસ્કાર કરૂં છું

૨. સર્વ (અનંત અનંત) સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કરૂં છું.

૩ આ કાળે જેટલા આચાર્યજી ધિરાજે છે તેમને નમસ્કાર કરૂં છું.

૪ આ કાળે જોટલા ઉપાધ્યાયજી ગિરાજે છે તે સર્વને નમસ્કાર કરે છું.

૫. આ કાળે જોટલા સાધુ ( સાધ્વી ) ગિરાજે છે તે સર્વને હું નમસ્કાર કરે છું.

નોંધ :- અહીં મનથી પોતાના જુઠા જુઠા કપની કામના કરી એક એક પદવાળા જમકિતજત દેવજીને નમસ્કાર કરવાની ભાવના છે, તેમાં સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કરવા માટે જનતાકપની કામના ન કરી શકાય.

### કોષ ૮ મા

ભાવ ( શુષ્ક ) ને નમસ્કાર તથા

તે દરેકનો અધ્યાશક્તિ આત્મભાવે અનુભવ.

૧ દેવજ્ઞાન, દેવજ્ઞર્ણ, ક્ષાયક સમકિત, અધ્યાજ્ઞાત આસ્ત્રિ, જનત પંડિત વીજ આદિ જનત શુષ્ક અસ્થિત દેવમાં છે તે સર્વ શુષ્કને નમસ્કાર કરે છું તે સર્વ શુષ્ક અને આત્મભાવે પ્રગટ થાઓ.

૨ સિદ્ધ ભગવાનના જનત જ્ઞાન, જનત દર્શન, જનત આત્મિક સુખ, ક્ષાયક સમકિત, પારિભુમિક ભાવ વગેરે જનત શુષ્કને નમસ્કાર કરે છું તે સર્વ શુષ્ક અને આત્મભાવે પ્રગટ થાઓ. અહીં ખબ્બ દરેક શુષ્કનો અનુભવ કરવો.

૩ આત્માર્થજ્ઞાન ૩૬ શુષ્કને નમસ્કાર કરે છું તે શુષ્ક અને આત્મભાવે પ્રગટ થાઓ.

૪ ઉપાધ્યાયના ૨૫ શુષ્કને નમસ્કાર કરે છું તે શુષ્ક અને આત્મભાવે પ્રગટ થાઓ.

૫ સાધુજીના ૨૭ શુષ્કને નમસ્કાર કરે છું તે શુષ્ક અને આત્મભાવે પ્રગટ થાઓ.

## કોઠો ૯ મો.

### યોગોનું ભક્તિમાં જોડાવું, સમર્પણ

- ૧ મન, વચન, કાયાના યોગો હું, અરિહંતદેવની ભક્તિમાં જોડું  
છું, અર્પણ કરું છું.
૨. " " " " " સિદ્ધ ભગવાનની ભક્તિમાં  
જોડું છું, અર્પણ કરું છું.
૩. " " " " " આચાર્યજીની ભક્તિમાં  
જોડું છું, અર્પણ કરું છું.
૪. " " " " " ઉપાધ્યાયજીની ભક્તિમાં  
જોડું છું અર્પણ કરું છું.
- ૫ " " " " " સાધુજીની ભક્તિમાં જોડું  
છું, અર્પણ કરું છું.

## કોઠો ૧૦ મો.

### ભક્તિમાં લીનતા

ધ્યાતા, ધ્યાન અને ધ્યેયની એકતા.

૧. હું અરિહંત દેવની ભક્તિમાં લીન થાઉં છું, એમ કહી અરિહંત દેવના સ્વરૂપમાં વગર બોલ્યે લીન થવું, ત્યાર બાદ જાણે મારા કર્મ આત્મ પ્રદેશથી અલગ થયા એવો આભાસ લાવીને અરિહંત સ્વરૂપનો પોતાના આત્મામાં અનુભવ કરવો.

૨, ૩, ૪, ૫ એવી રીતે સિદ્ધ ભગવાન, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુની ભક્તિ કરવી. અહીં વ્યક્તિગત ગુણ બોલ્યા વગર સમુચ્ચય ગુણના સમુદ્ધ રૂપે પોતાના આત્માને કલ્પીને એકાદ બે મુખ્ય ગુણમય બની જવું.



## કોઠો ૧૧ મો.

કર્મશૂન્ય અને આત્મ ગુણોનો અનુભવ

૧ આર મનઘાતિ કર્મનો ક્ષય થાઓ. (આ આત્મામાંથી થાતિ કર્મ અલગ થાઓ, આ વખતે પોતાના 'આત્મ' પ્રદેશમાંથી કર્મ અલગ થતા હોય એવો આશય હાવવો અને તે વખતે હોય હોયનું મનથી સ્વરૂપ દેખાતું હોય એવો આશય કરવો, તેની સાથે આત્મ પ્રદેશમાં થાતિ થતી હોય એવો અનુભવ કરવો.)

૨ આઠે કર્મનો ક્ષય થાઓ. (ઉપર મુજબ આશય હાવીને જ્ઞાન જ્ઞાનનો અનુભવ યથાશક્તિ કરવો.)

૩ મધ્યા મેહનીનો ક્ષય થાઓ. (આ વખતે આત્માના નિઃશય સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો.)

નેધિ - આચારમાં સરળતાની મુખ્યતા છે તેથી આચાર્યના પદની સાથે મધ્યા મેહની કાવના ભેદી છે, જો કે આચાર્યપુ ક્ષયોપશમ થાવે છે, પણ આચાર્યી કાવના ક્ષાયક કાવની છે.

૪ અભિમાન મેહનીનો અને જ્ઞાનવસ્ત્રી કર્મનો ક્ષય થાઓ. (આ વખતે જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્માના કોમળપણનો અનુભવ કરવો.)

નેધિ - જો કે ઉપાધ્યાય પદ ક્ષયોપશમ થાવે છે, પણ આચાર્યી કાવના ક્ષાયક કાવ માટે છે.

૫ સમમાવશ્યીય અને આશિત્રોવશ્યીયનો ક્ષય થાઓ. (આ વખતે નિરાશીકાવનો અનુભવ કરવો.)

## કોઠો ૧૨ મો.

ગુણ મગટ લાવના.

અહીં દરેક ગુણ ધુવનો અનુભવ શક્તિ મુજબ કરવો.

૧ કેવળજ્ઞાન, કેવળકર્મ, સામક સમક્તિ, મધ્યાચાર્ય આશિત્ર અને અનત પોતિ વીચ મગટ થાઓ.

૨ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંત આત્મિક સુખ, ક્ષાયક સમક્તિ, અક્ષય સ્થિતિ, અરૂપીપણું, અગુરુ લઘુપણું. અનંત આત્મિક શક્તિ પણ અક્રિયપણું પ્રગટ થાઓ.

૩. શુદ્ધ આચાર, સરળતા, નિઃશલ્યપણું પ્રગટ થાઓ

૪. જ્ઞાન અને વિનય પ્રગટ થાઓ

૫ શુદ્ધ સંયમ અને અનંત આત્મસંતોષ પ્રગટ થાઓ.

કોઠો ૧૩ મો.

નિશ્ચય નયથી આત્મા પંચપરમેષ્ઠી સ્વરૂપ છે

તેથી તે પદ પ્રગટ કરવાની ભાવના.

અહીં દરેક પદ બોલતી વખતે પોતાના આત્મ પ્રદેશોને શ્રુત જ્ઞાનપૂર્વક નિહાળવા, અવલોકન કરવું, માનસિક દ્રષ્ટિ અંતર ચક્ષુથી દેખવા.) અને પદ યોગ્ય ગુણોનો અનુભવ કરવો

૧ હે આત્મા, તું તારૂં સર્વજ્ઞ વીતરાગ સ્વરૂપ પ્રગટ કર.

૨ હે આત્મા, તું તારૂં શુદ્ધ જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ પ્રગટ કર

૩ હે આત્મા, તારૂં નિઃશલ્ય, સરળ, શુદ્ધ આચારવાળું આચાર્ય સ્વરૂપ પ્રગટ કર

૪ હે આત્મા, તારૂં જ્ઞાન વિનયયુક્ત શુદ્ધ ઉપાધ્યાય સ્વરૂપ પ્રગટ કર.

૫ હે આત્મા, તારૂં શુદ્ધ સંયમ અને આત્મ સંતોષવાળું શુદ્ધ સાધુ સ્વરૂપ પ્રગટ કર.

કોઠો ૧૪ મો.

ગુણમાં લીનતા.

૧. હે આત્મા, તું અનંતી ક્ષમા-સમતા-ઘૈર્ય-શાંતિ-શાંતરસ, સમભાવ, સમરસી ભાવમાં લીન થઈ જા.

૨. હે આત્મા, તું જનતઆત્મિક સુખમાં લીન થઈ જા.
૩. હે આત્મા, તું જનતી સુરણતામાં લીન થઈ જા.
૪. હે આત્મા, તું જનતી કૌમળતા (નમ્રતા, વિનય)માં લીન થઈ જા.
૫. હે આત્મા તું જનત આત્મસંતોષમાં લીન થઈ જા.

કોઠો ૧૫ મો

કેવળ સમુદ્ધાતની સાવના.

પ્રેતાનો આત્મા લોક વ્યાપી ! (માનસિક રીતે) / જનાવી પ્રદેશોમાંથી કર્મ જલમ થતા હોય જોવી રીતે માનસિક આભાસ લાવવો, અહીં આનુપૂર્વિક સુખમાં 'જેક કોઈના' આકર્ષ પ્રમાણે પદ બોલતા જવા અને ઉપર પ્રમાણે માનસિક અનુભવ કરવો.

કોઠો ૧૬ મો.

અનાત્મિક સાવેનો ત્યાગ

અહીં આત્મા સાથે રહેલા કર્મ અને નોકર્મ (સરીર-તેજસ ઉદારીક)નું નિરીક્ષણ અતર્કમુખી કરીને આધ્યાત્મ, ઉપાધ્યાય અને સાધુના પદ બોલતી વખતે જોવો માનસિક અનુભવ કરવો કે કર્મ અને નોકર્મ બંને છે અને આત્મ પ્રદેશી શાંતિ અનુભવે છે

અસ્થિત પદ બોલતી વખતે ચાર ઘનથાતિ કર્મ ક્ષય થતા હોય અને જ્ઞાન ચતુષ્ક પ્રગટ થતાં હોય જોવો પ્રજ્ઞા સુખ અનુભવ કરવો. અને સિદ્ધ ભગવાનનું પદ બોલતી વખતે આત્મ ઘન કર્મથી છુટો થઈ, સિદ્ધ ક્ષેત્ર વચ્ચે જમન/કરી, સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં સ્થિર થઈ સિદ્ધ સુખનો પ્રજ્ઞા સુખ અનુભવ કરતો હોય તેમ અતર્કમુખી નિહાળવો.

સૂચના - આ કોઠામાં અસ્થિતપદ થોડું આવે છે અને સિદ્ધ પદ થોડું આવે છે, તેથી આ યોજના આ કોઠામાં કહી.

### કોઠો ૧૭ મો.

#### દુનિયાના જીવો પ્રત્યે પરમાર્થ યુદ્ધિની ભાવના.

૧ હે દુનિયાના સર્વ જીવો, તમે અરિહતદેવનું શરણું લઇને અનંતી ક્ષમામાં લીન થઇ જાઓ.

૨. હે દુનિયાના સર્વ જીવો, તમે સિદ્ધ ભગવાનનું શરણું લઇને અનંત આત્મસુખમાં લીન થઇ જાઓ.

૩ હે દુનિયાના સર્વ જીવો, તમે આચાર્યજીનું શરણું લઇને અનંતી સરણતામાં લીન થઇ જાઓ.

૪ હે દુનિયાના સર્વ જીવો, તમે ઉપાધ્યાયજીનું શરણું લઇને અનંતી નમ્રતામાં લીન થઇ જાઓ.

૫ હે દુનિયાના સર્વ જીવો, તમે સાધુજીનું શરણું લઇને અનંત આત્મ સતોષમાં લીન થઇ જાઓ.

### કોઠો ૧૮ મો.

#### સર્વ જીવ કડ શાસન રસી.

૧. હું અરિહતનું શરણું લઇને સર્વ જીવ કડ શાસન રસી
૨. હું સિદ્ધ ભગવાનનું શરણું લઇને સર્વ જીવ કડ શાસન રસી.
૩. હું આચાર્યજીનું શરણું લઇને સર્વ જીવ કડ શાસન રસી
- ૪ હું ઉપાધ્યાયજીનું શરણું લઇને સર્વ જીવ કડ શાસન રસી.
- ૫ હું સાધુજીનું શરણું લઇને સર્વ જીવ કડ શાસન રસી

### કોઠો ૧૯ મો.

#### સ્વ આત્મ પ્રદેશમાં લીનતા

અહીં દરેક પદ ભોલતી વખતે મનને પોતાના આત્મ પ્રદેશમાં (અંતર્યક્ષુથી પ્રજ્ઞાથી) જોડવું

કોઠે ૨૦ મો.

## ૫ યાપરમેષીનું ચરણ

૧. મને ભવો ભવ અસ્તિત ડેવનું ચરણ કોબો.
૨. મને ભવો ભવ સિદ્ધ ભગવાનનું ચરણ કોબો.
૩. મને ભવો ભવ આચાર્યનું ચરણ કોબો.
૪. મને ભવો ભવ ઉપાધ્યાયનું ચરણ કોબો.
૫. મને ભવો ભવ ગ્રાધુનું ચરણ કોબો.

હવે આરાધના (સક્રિત, ઉપાસનાનું સુદી સુદી દ્રષ્ટિથી સ્વરૂપ તપાસીએ

૧ નિગમ નમથી - નામ સરૂપી ધોહનું જેમકે ઉક્ત મહાવત્ર વડે, નમો અસ્તિતાય

૨ સંગ્રહ નમથી - પરમેષીના સામાન્ય તત્ત્વનું અવલોકન જેમકે અસંખ્ય પ્રદેશ, જ્ઞાન ચિત્ત

૩ અવહાર નમથી - વચન દ્વારા, દ્રવ્ય ક્રિયા શાન અનુસાર શબ્દોથી સ્તુતિ અને કાયાથી વચ્ચા નમસ્કાર

૪ નંદસૂત્ર નમથી - ઉપયોગપૂર્વક આરાધના, મનોમેળની સુખ્યતા

૫. શાન્ત નમથી - અનેક પર્માવાથી શબ્દો દ્વારા શુદ્ધોની સમજ કોટલે એક શુદ્ધને અનેક શબ્દો કે જેનો એક અર્થ થઈ શકે તે શબ્દો દ્વારા સમજવો જેમકે ક્ષમા સમતા સમભાવ શાંતિ વગેરે

૬ સમસિદ્ધ નમથી - બુદ્ધિ પેઠે અથવા કાર્યની સુખ્યતા જીવ કરીને શબ્દના અર્થ પ્રમાણે શુદ્ધોને સમજી મત્રજમાં ઉતારવા, જેમકે બીજાના અપરાધને માફ કરવા તે ક્ષમા, મનને સ્થિર કરવું તે સમતા, હજી અજીવ પ્રત્યે શમરૂપનો અભાવ તે સમભાવ, તેથી મતી શાંતિ તે શાંત રહનો અનુભવ.

૭. એવંભૂત નયથી :- દરેક ગુણનો આત્મભાવે અનુભવ કરવો, ધ્યાતા-ધ્યાન અને ધ્યેયની એકતા કરવી. પોતેજ તે સ્વરૂપે છે તેમ અનુભવ કરવો, છેવટે શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વમાં, આત્માના શુદ્ધ ગુણોમાં લીન થઈ જવું અને અનાત્મ ભાવો, જેમકે શરીર ઇન્દ્રિય અને તેના વિષયોની સર્વથા ઉપેક્ષા કરવી.

૮. નામ નિર્દેશ :- ધ્યેય ( ભક્તિ કરવા યોગ્ય પદ ) ની નામ સજ્ઞા, જેમકે અરિહંત, સિદ્ધ

૯. સ્થાપના નિર્દેશ :- (૧) દરેક પદમાં ગુણોની સ્થાપના જેમકે અરિહંતના બાર ગુણ, (૨) મનો વર્ગાણી ધ્યેયમાં સ્થાપના અહીં ધ્યાતાનું મન ધ્યેયના અમુક ગુણોમાં જોડાય છે, ખરી રીતે અરિહંત સિદ્ધમાં અનંત ગુણો છે.

૧૦ દ્રવ્ય નિર્દેશ :- (૧) દ્રવ્ય શ્રુત જ્ઞાન અનુસાર ગુણોની સ્તુતિ રૂપે વચન યોગ, શબ્દ પ્રયોગ. (૨) ધ્યાતા તથા ધ્યેયના આત્મ દ્રવ્યનું અવલોકન

૧૧ ભાવ નિર્દેશ :- (૧) ગુણોમાં ઉપયોગ (૨) પચપરમેષ્ઠીના ગુણોનો આત્મભાવે અનુભવ, ગુણોમાં આત્માની પરિણતિ -અનુભવ

સૂચના - અહીં નિર્દેશોનો ભક્તિ માટે આશ્રય લીધો છે, તે ઉપરથી, તેજ પ્રમાણે અને તેટલુંજ નિર્દેશાનું અથવા નયોનું સ્વરૂપ છે એમ ન સમજવું

૧૨. આગમ પ્રમાણ :- સર્વ દ્રષ્ટિથી તપાસી ભાવદ્રષ્ટિની મુખ્યતા રાખી, અરિહંતના ૧૨ ગુણ, સિદ્ધના ૮ ગુણ, આચાર્યના ૩૬ ગુણ, ઉપાધ્યાયના ૨૫ ગુણ, સાધુના ૨૭ ગુણ અમુક વ્યવહારની મુખ્યતાથી સમજવા અને તે પ્રમાણે આત્મભાવે વર્તવું. વાસ્તવિક રીતે અરિહંત અને સિદ્ધમાં અનંત ગુણો છે અને બીજા ત્રણ પદમાં અનેક ગુણો છે

૧૩ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ - હરેક શુષ્કનો અભ્યાસ કરવાથી તે શુષ્કનો સાક્ષાત્કર પ્રત્યક્ષ પોતાના આત્મામાં થાય છે અને તે વખતે આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે તેનો અભ્યાસ કરવાથી પ્રજ્ઞા મુક્ત અનુભવ થાય છે ત્યારે શુષ્કની આરાધનામાં સુખનો અનુભવ થાય ત્યારે સમજવું કે આરાધના સફળ છે

૧૪ અનુમાન પ્રમાણ - શુષ્કનો પ્રત્યક્ષ અશિક્ષિત અનુભવ થાય છે તે ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે છે કે સંપૂર્ણ શુષ્ક પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

૧૫ ઉપમા પ્રમાણ :- શુષ્કના અનુભવથી જે આત્મિક સુખ થાય છે તે સર્વ પૌરુષીક સુખથી બુદ્ધિ જે અને ઉત્તમ પ્રકારનું થાય છે તેથી શુષ્કને માટે કેઈ ઉપમા નથી પણ અનુભવ અર્થ છે

૧૬ દ્રવ્યથી - ધ્યાતા અને ધ્યેયના આત્મ પ્રદેશની ભેદતા કરવી

૧૭ ક્ષેત્રથી - જે ક્ષિત્તિમાં જે સ્થળે પણ પરમેષ્ટી નિરાકરતા હોય તે વસ્તુ મન શાળીને ધ્યેયની ભક્તિ કરવી તે ક્ષેત્રથી આરાધના

૧૮ ઠાળથી - જે ઠાળે જેટલા પરમેષ્ટી નિરાકરતા હોય તે સર્વને ઉદ્ધીને (મનમાં ખાલીને) આરાધના કરી શકાય. સિદ્ધ ભગવાન તે સર્વજ્ઞ જનતાનત છે

૧૯ ભાવથી - પણ પરમેષ્ટીના શુષ્કનો અનુભવ કરવાનો અભ્યાસ કરતા રહેવું અને તે શુષ્કોભવ થવું

૨૦ સામાન્યથી - પહેલી ત્રણ નયોની ભક્તિ સામાન્ય છે

૨૧ વિશેષથી - એવભૂત નયની ભક્તિ વિશેષ છે, બાકી રહેલી ત્રણ નયની ભક્તિ સામાન્ય વિશેષ અપેક્ષાપૂર્વક સમજવી

૨૨ દ્રવ્ય :- પોતાના આત્મદ્રવ્યની શુદ્ધિ માટેજ ભક્તિ કરવી.

૨૩ ભાવ :- પોતાના આત્મામાં સત્તામાં સર્વ શુભો છે તેને પ્રગટ કરવાની ભાવના રાખવી.

૨૪ વ્યવહારથી :- પંચ પરમેષ્ઠી દેવ-ગુરુ છે તેમની આરાધના, સાધનરૂપે આધારભૂત છે.

૨૫ નિશ્ચયથી :- પોતાનો આત્મા જ દેવગુરુ છે માટે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું.

વ્યવહાર અને નિશ્ચય નયનો મેળાપ :- પંચ પરમેષ્ઠીના શુભોને આધારે તે શુભો પોતાનામાં કેળવવા, આત્મ નામ અધ્યાત્મિક કેળવણી અહીં પંચપરમેષ્ઠી નિમિત્ત કારણ છે તેમની સાધના કરવાથી ઉપાદાન કારણ જે પોતાનો આત્મા છે તે શુદ્ધ સ્વરૂપે પરિણમે તે ઉત્કૃષ્ટ કેળવણીનું ફળ છે

હવે પંચ પરમેષ્ઠીનું સક્ષેપ સ્વરૂપ

૨૫ દ્રષ્ટિથી સમુચ્ચય જોઈએ.

૧ નિગમ નયથી - પંચ પરમેષ્ઠીના પદની નામ સંજ્ઞા જેમકે અરિહંત, સિદ્ધ

૨ સત્રહ નયમાં :- પંચ પરમેષ્ઠીનું સામાન્ય તત્ત્વ, જેમકે અસંખ્યાત આત્મ પ્રદેશ, જ્ઞાનચેતના, ઉપયોગ, સંવર સ્વરૂપ. કર્મનું અત્રહણ રૂપે સિદ્ધનું પણ સંવર સ્વરૂપ ગણાય.

૩ વ્યવહાર નયમાં :- દ્રવ્ય શ્રુત જ્ઞાન અનુસાર પંચ પરમેષ્ઠીના શુભો જેમકે અરિહંતના બાર શુભ.

૪ ઋણસૂત્ર નયમાં :- પંચ પરમેષ્ઠી પોતપોતાના શુભ પ્રમાણે તે શુભોના ઉપયોગમાં છે. આ નયવેશ (લીંગ)ની ઉપેક્ષા કરે છે. છદ્મસ્થમા મનોયોગની મુખ્યતા બતાવે છે કેવળીમાં ઉપયોગની મુખ્યતા બતાવે છે ફક્ત વર્તમાન કાળની વાત બતાવે છે. જો કોઈ સાધુ મિથ્યાત્વ સેવે તો તેને પેલે શુભોના સમજે છે,



એ કેઈ ગૃહસ્થ શુષોમાં લીન થાય તો તેને હોમે શુષ્કસ્થાને માને અને કાપક યેષ્ઠીમા હોય તો ભાવ સાધુ અને છેવટે વીરતાજ માને છે

૫ શબ્દ નયર્માં - પાંચ પરમેષ્ઠીના ભાવ સુત શબ્દ અનુસાર શુષો જેમકે ૪૬ શુષોવાળા આચાર્ય એમ જતાવે અને તે વખતે આચાર ન પળાવતા હોય તો પશુ આચાર્ય ગણાય, એમ જાણાયા સમજવું. પાંચ પરમેષ્ઠીમાં ૧૦૮ શુષો છે, તે દરેક શુષોમાં પચાસ રૂપે ધણા શુષો આ નવમી આવી શકે છે

૬ અભિષિદ્ધ નયર્માં - ચાર ધનકાંતિ કર્મ થતુને તથા દુરમન ભાવને જેણે હણ્યા તે અસ્થિત આકે કર્મની નાશ કર્યો હોય તે સિદ્ધ, આચાર પળાવે તે વખતે આચાર્ય, અજ ઉપાંજ ભણાવે તે વખતે ઉપાધ્યાય, આત્માનુ સાધન કરે તે વખતે સાધુ, અર્ધી અર્ધી ક્રિયા અને ંધુરપત્તિ પ્રમાણે દરેક શુષ્કવાળી શબ્દના શુદ્ધ શુદ્ધ અર્થ થાય છે

૭ દેવસ્થૂત નયર્માં - પેતાપેતાના શુષ્કોમાં લીન હોય તે આત્મા, જેમકે દેવજ્ઞાન દેવજ્ઞર્થનના ઉપયોગમા પંક્તિવીર્ય અને કામક સમક્ષિત સહિત મધાખ્યાત વ્યસ્તિમાં વિચરે તે અસ્થિત, દેવજ્ઞાન, દેવજ્ઞર્થનના ઉપયોગ સહિત જનત આત્મિક કુખમાં અક્ષય-અશ્વી-અશુર લઘુ સ્મિતિએ લીન અને જનત આત્મિક સહિત હોવા છતાં બ્યવહારથી અક્રિય તે સિદ્ધ ભગવાન. બાકીના ત્રણ પરમેષ્ઠી પેતાના પદ અનુસાર પેતાના આત્મ ભાવમાં લીન હોય.

૮ નામ નિશેષ - નામ સદા જેમકે અસ્થિત.

૯ સ્થાપના નિશેષ - (૧) અસ્થિત, સિદ્ધ, વગેરે અશ્વરોની સ્થાપના. (૨) અસ્થિત સિદ્ધની સ્થાપના થઈ શકતી નથી પણ આચાર્ય ઉપાધ્યાય વરીકે યોગ સાધુની આચાર્ય ઉપાધ્યાયની જેર દાખરીમાં સ્થાપના કરી શકાય.

૧૦ દ્રવ્ય નિશેષ - (૧) દ્રવ્ય સુત શબ્દ અનુસાર શુષોનું શબ્દની વર્ણન. (૨) અસખ્યાત પ્રદેશી આત્મ દ્રવ્ય.

**૧૧ ભાવ નિક્ષેપ :-** (૧) આગમથી શ્રુત જ્ઞાન અનુસાર ગુણોમાં ઉપયોગ, (૨) નો આગમથી: પાંચ પરમેષ્ઠી પોતે પોતપોતાના સ્વરૂપમાં રહે. (૩) નો આગમથી તત્પરિણતિ :- કોઈ જીવ પાંચ પરમેષ્ઠીના ગુણોમાં લીન થઈ જાય તે.

**સૂચના :-** અહીં ફક્ત સક્ષેપથી ખપ પુરતો નિક્ષેપનો આશ્રય લીધો છે, માટે ભુલથાપ ખાવી નહિ

**૧૨ આગમ પ્રમાણ :-** શ્રુત જ્ઞાન અનુસાર પાંચ પરમેષ્ઠી અને તેમના ગુણો છે

**૧૩ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ :-** કેવળજ્ઞાની સિદ્ધભગવાનને પ્રત્યક્ષ જાણે છે, જેને છે અવધિજ્ઞાની ગમે ત્યાંથી પાંચમહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ધિરાજતા અરિહંતને પ્રત્યક્ષ જાણે છે અને જેને છે બાકીના ત્રણે પદ્ધતિના પરમેષ્ઠીને આપણે ચક્ષુથી જોઈ શકીએ છીએ અને ગુણો દ્વારા જાણી શકીએ છીએ.

**૧૪ અનુમાન પ્રમાણ :-** ધર્મનું સ્વરૂપ જાણવાથી, અરિહંત અને સિદ્ધની આપોઆપ ખાત્રી થાય છે.

**૧૫ ઉપમા પ્રમાણ :-** અરિહંત આચાર્ય ઉપાધ્યાય અને સાધુની ઉપમા સૂત્રમાથી મેળવી શકાય છે સિદ્ધ ભગવાન માટે કોઈ ઉપમા નથી

**૧૬ દ્રવ્યથી :-** સિદ્ધ ભગવાન અનંતાનંત છે અરિહંતમાં તીર્થંકર હાલમાં વીસ છે, સામાન્ય કેવળી નવકોડની અંદર પણ ચોક્કસ બે કોડ છે, આચાર્ય ઉપાધ્યાય સંખ્યાતા છે, સાધુ નવ હજાર કોડની અંદર છે અને ચોક્કસ બે હજાર કોડ તો છે જ.

**૧૭ ક્ષેત્રથી -** હાલમાં અરિહંત પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં છે, સાધુના સાહસ પણ કેવળ જ્ઞાનની અપેક્ષાએ બે સમુદ્ર અને અઢીદ્વીપના કોઈપણ ભાગમાં હોય, વિદ્યા પ્રયોગથી મેરૂ પર્વત પર

ઉર્વમન પછી કેવળ જ્ઞાન જાણી ઉર્વ લોકમાં હોય, સવિદ્યાવતિ વિજય જાણી જ્યાં લોકમાં હોય, કેવળ સમુદ્રમાં જાણી સર્વ લોકમાં હોય. સિદ્ધ ભગવાન સિદ્ધલોકમાં છે, જ્ઞાત્યાર્-ઉપાધ્યાય મુખ્યતાથી જાદીદીપ-કર્મ જુમિમાં છે, સાધુ મુખ્યતાથી જાદીદીપ-કર્મ જુમિમાં છે સાદરણ જાણી જે સમુદ્ર અને જાદીદીપના કોઈપણ ભાગમાં હોય, પ્રયોગવશાત જાદીદીપ બહાર કે મીઠું પર્વત પર હોય.

૧૮ કાળથી સુખ્યા - આ કાળમાં દ્રવ્યની ૧૬ મી કલમ પ્રમાણે સમજવું જે કાળે જે શુચના ઉપયોગમાં હોય તે શુચમય અપેક્ષાપૂર્વક ગણાય.

૧૯ ભાવથી - પાંચ પરમેષ્ઠી પોતપોતાના શુચ (ભાવ)માં છે

૨૦ સામાન્યથી - સમજાવેલ મુલ્ય પાંચ પરમેષ્ઠી એક સ્વરૂપે છે

૨૧ વિશેષથી - અસ્થિતના ૧૨ શુચ વગેરે દરેક પક્ષના પોત-પોતાના શુચો છે અને દરેક શુચના જનત ધર્માય હોય છે

૨૨ દ્રવ્ય - સિદ્ધ ભગવાનનું જ્ઞાતમ દ્રવ્ય અશરીરી અકુપી છે, બાકીના આર પરમેષ્ઠી સશરીરી છે

૨૩ ભાવ - પાંચ પરમેષ્ઠી પોતપોતાના સ્વરૂપમાં હોય છે સિદ્ધ ભગવાન ક્ષાયક અને પરિણામિક ભાવમાં છે અસ્થિત ક્ષાયક, પરિણામિક અને સ્થિત ભાવમાં છે, બાકીના પાંચ ભાવમાં સ્થિત શક્તિ.

૨૪ ભગવાનથી - અસ્થિત કેવળજ્ઞાન અને કર્મનિવૃત્તિ એક પ્રવૃત્તિ છે કાચથી બાકાર વિકાર કરે છે. વચન યોગમાં તીર્થંકર દિવ્ય ધ્વનિ પ્રગટ કરે છે તે સર્વ જર્મ, કાળ, સ્વભાવ, પરિણામ શુચવાળી હોય છે તેથી મનુષ્ય, દેવતા અને તિર્થંકર પોતપોતાની કાળમાં ઉપદેશ શ્રમણ બાધ છે અને સામાન્ય કેવળી યોગ્ય શબ્દની ધ્વનિ પ્રગટ કરે છે, મન વર્જણને, અનુત્તર વિમાનના દેવતાને જવાબ આપવા રૂપે અશ્વર રૂપે પરિણમાવે છે

સિદ્ધ ભગવાનને કોઈ વ્યવહાર નથી પણ પોતાના આત્માથી અન્ય દ્રવ્યો વગેરેને બાણુવા દેખવાનો વ્યવહાર કેવળ જ્ઞાન દર્શનથી પ્રયત્ન વગર આપોઆપ થાય છે

આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ નિશ્ચયનો વ્યવહાર પાળે છે તે ઉપરાંત આચાર્ય સાધુઓને શુદ્ધ આચાર પાળતાં શીખવે છે અને ઉપાધ્યાય શ્રુત જ્ઞાન બાણુવે છે

૨૫ નિશ્ચયથી પાંચે પરમેષ્ઠી આત્મ ભાવમાં પ્રવર્તે છે, અરિહંત કેવળજ્ઞાન-દર્શન ઉપયોગમાં રહે છે સિદ્ધભગવાન કેવળજ્ઞાન-દર્શન ઉપયોગમાં અનંત આત્મિકસુખમાં લીન રહે છે, આચાર્ય ઉપાધ્યાય, સાધુ પ્રજ્ઞા અનુસાર આત્મ ભાવે જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર, તપમાં લીન રહે છે

### છક્કરસ્થમાં નિશ્ચયના મિલાપના દાખલા :-

(૧) અહિંસા :- વ્યવહારથી જીવરક્ષા. આત્મભાવે સમભાવ અને નિશ્ચયથી આત્મા અરૂપી અશરીરી હોઈને અહિંસા સ્વરૂપ છે તે સ્વરૂપ પામવાનું છે

(૨) અણુસાણુ :- વ્યવહારથી આહાર ત્યાગ, મનથી આહારની ઇચ્છા ન થાય, નિશ્ચયથી આત્માઅણુહારી હોઈને અણુહાર સ્વભાવ કેળવવાનો અભ્યાસ આહાર શરીરનો ખોરાક છે, આત્માનુ પોષણ જ્ઞાનથી થાય છે માટે આ ભાવનાથી ઉપવાસ થાય તો તેનું પરંપરા કૃણ મોક્ષ છે

(૩) વિનય :- વ્યવહારથી મોટેરાની સેવા, નમ્ર વચન અને ગુણોનું મનથી આકર્ષણ, નિશ્ચયથી શરીરમાં રહેલો આત્મા, શરીર (નો કર્મ) અને કર્મથી લીન છે માટે અનાત્મ ભાવનો મનથી ત્યાગ કરીને આત્મ ભાવ (જ્ઞાન-દર્શન-સમભાવ)માં રહેવું. આ પ્રમાણે દરેક વ્રત નિયમનું સમજી લેવું

જ્ઞાન પામવા માટે દરેક શુભનો અભ્યાસ ઉપરોક્ત પત્રીસ રીતે કરવે. દરેક શુભ પંચ ત્રણ શબ્દ નયની અપેક્ષાએ લેઈ અલેઈ સ્વરૂપે છે તે ક્ષમાના હાજલાથી બતાવ્યું છે. શબ્દ નયથી આશાનના બધા પર્યાયવાચક નામો અલેઈ રૂપે છે, સમન્વિદ નયથી અનેક રૂપે બુદ્ધિ થઈ શકે એમકે—

આ+સમ+ન+શુભોતુ સાધનમાંથી આકર્ષણ કરીને તે શુભોભવ બની જવું.

ભક્તિવ્યવસ્થાથી સ્તુતિ અને કાયાથી બે હાથ ભેડીને શુભતાથી પુણ્ય (આવર્તન) મનથી પ્રભોદભાવ.

ઉપાસના=ઉપજ્ઞાતમ સમક્ષ+આસના=રહેવું એટલે આત્માના શુભોમા રહેવું. ઉપાસનાનો વ્યવહારીક અર્થ આસનામાં રહેવું અને શેવા કરવી.

પૂજા=પાંચ અંગ નમાવીને સત્કાર સમાન કરવું અને શુભમય બતવું.

હવે અસ્તિત્વ સિદ્ધિનું જ્ઞાન કરવા માટે જોકે પ્રયોગ બતાવવામાં આવે છે

સાક્ષય નિર્જંતાકાર નિષ્કલ્પ પરમાત્માત્મ,  
નિર્વિકલ્પ ચ નિષ્કલ્પ નિત્યમાનન્દ મદિરમ્ (૧)

વિશ્વરૂપ વિગ્રહત-સ્વરૂપ સર્વશિવિતમ્,  
હૃત્વ હૃત્વે પ્રિય દ્યોત નિષ્કલ્પ કલ્પક શુભતમ્ (૨)

નિઃશૈવ ભવ સમ્બુદ્ધ-કલેશ કુમ કુલ્યાતનમ્,  
શુદ્ધ મત્સન્ત નિર્લેપ જ્ઞાન સભ્ય પ્રતિષ્ઠિતમ્ (૩)

વિશ્વરૂપાદર્શ સર્વોત્તમ, પ્રતિબિમ્બ સુખ મલમ્,  
અપ્રતિર્ભવ મહા ચીર્વે, ચરિત્રુર્ણી પ્રસાદનમ્ (૪)

વિશ્વરૂપ શુભોપેત નિર્જનન્દવ નિર્જંતામયમ્,  
અપ્રમેય અપ્રવિચિન્ન વિશ્વ તત્ત્વ અવધિવિતમ્ (૫)

પરમાત્મા બાહ્યભાવે ભાક્ષ્ય જ્ઞાન્તર્મુખે સ્વભાવ  
તત્ત્વસ્થાત્મક સાક્ષાત્સ્વરૂપ પરમાત્મના (૬)

અર્થ :- અરિહંત શરીરી હોય છે તેથી સાકાર એટલે આકાર સહિત છે

સિદ્ધ ભગવાન અશરીરી છે તેથી આકાર રહિત નિરાકાર તેથી નિર્ગતાકાર

નિષ્ક્રિય=ક્રિયા રહિત, અરિહંત ૨૪ સંપરાય ક્રિયા રહિત છે અને સિદ્ધ ભગવાન સર્વ ક્રિયા રહિત છે

પરમાક્ષર=૧ અખંડ ક્ષય રહિત ગુણો, ક્ષાયક ભાવ. ૨ કેવળજ્ઞાન અક્ષર=ખંડિત ન થાય.

નિર્વિકલ્પ=સંકલ્પ-વિકલ્પ રહિત, સંદેહ રહિત, અલેદ સ્વરૂપ.

નિષ્કમ્પ=અરિહંત ભાવથી અકંપ છે, સિદ્ધ ભગવાન દ્રવ્યથી ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી અકંપ છે.

આનન્દ મન્દિર=અરિહંતમાં પરદ્રવ્યની પરિણુતિ નથી, સ્વભાવ સ્થિત છે તેથી આનંદના સમુદ્ધ રૂપે તેમનો આત્મા છે, સિદ્ધ ભગવાન વેદની કર્મના અભાવે અનંત આત્મિક સુખમાં લીન છે.

વિશ્વ રૂપ વિજ્ઞાત સ્વરૂપ=વિશ્વના સર્વ પદાર્થોની જાણનાર જ્ઞાન સ્વરૂપ, જ્ઞાન-ધન, સત્-ચિત્-આનંદ.

સર્વદોહિતમ=કેવળજ્ઞાન-દર્શન અપ્રતિ પાતિ હોવાથી સર્વદા પ્રકાશ કરનાર છે.

કૃત્ય કૃત્ય=અરિહંત સર્વ ઇચ્છા રહિત હોય છે અને સિદ્ધ ભગવાનને કંઈ પણ કરવાનું બાકી રહ્યું નથી

શિવ=ચિંતા, રોગ અને કામ રહિત (મન અને શરીરની અને પ્રાસંગિક ઉપાધિ રહિત=નિરૂપદ્રવી, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ રહિત.

શાંત=અકષાયી, અક્ષોભ, શાંત રસમા લીન

નિષ્કલ=નિષ્કલક, દોષ રહિત, મિથ્યાત્વીઓને અગમ્ય-અકળ.

કરુણ્યુત=૧ જીયોક, ૨, જનિદ્રિય, જનિદ્રિયને ઈન્દ્રિયોના ઉપયોગ નથી સિદ્ધ ઈન્દ્રિયો રહિત છે, જાને ચોક્ક રહિત છે

નિ.શેષ ભવ સમ્ભૂત કલેશ ક્રુમ ક્રુતાસનમ્= ભવને ઉત્પન્ન કરનારા કર્મ ધીજનો તપશ્ચિથી સર્વથા (જાણ રહિતપણે) નાશ કર્યો છે.

શુદ્ધ=જનિદ્રિય રોગ રહિત હોવાથી પવિત્ર છે અને સિદ્ધ ભગવાન કર્મ રહિત હોવાથી નિર્મળ છે

જાતવ નિર્લેપ=જનિદ્રિયને રાગ દ્વેષનો લેપ થતો નથી, સિદ્ધ ભગવાનને કર્મનો લેપ થતો નથી.

જ્ઞાન શાસ્ત્ર પ્રતિષ્ઠિતવ્યકેવળજ્ઞાન સ્વાધી છે, અપ્રતિષ્ઠિત છે

વિશુદ્ધનિર્મળ+આદ્યા=જનિદ્રિય+સર્વકાલવ્યવસ્થા એકમ થવું+ પ્રતિજિજ્ઞાસમપ્રભાસ રહિત પદમાત્માના શુદ્ધ આત્મ દર્પણમાં સર્વ દ્રવ્ય-સેવ-કાળ-ભાવોના પ્રતિજિજ્ઞા એકી સાથે પડે છે તે અત્યુચ્ચ લઘુ પદ્માય દેવે જાણી હોવાથી તેનો ભાર ભગવાનને લાગતો નથી.

અપ્રતિભ ચન્દ્રાન સ્વરૂપ.

મહાવીર્યજ્ઞાન ત વીર્ય=જનિદ્રિયને જાન ત પશ્ચિત વીર્ય હોય છે અને સિદ્ધ ભગવાનમાં જાન ત આત્મિક શક્તિ હોવાથી એક જ સ્થાનપર જાન ત કાળ રહેવાથી યાક લાગતો નથી, અને એકી સાથે સર્વ દ્રવ્ય સુષુ પદ્માય બાણે છે, જેને છે

ધરિપુષ્પસર્વ જાપુર્ણ શુષોમુક્ત સર્વશુષુસ જન.

પુરાતન=આત્મામાં જાન ત શુષોની સત્તા અન્યદિ કાળની હોય તો જ તે શુષો આવરણનું નાશ થયે મગટી શકે એટલે જ જનિદ્રિય અને સિદ્ધ યથા છે તેમને પોતાનું પદ જમ્યા પહેલાં અન્યદિ કાળની પોતાના શુષો સત્તામાં હતા તે શુષો મગટ કર્યા છે એટલે તે શુષો નવા ઉત્પન્ન નથી કર્યા પશુ જુના જ હતા તેનું આવરણ દૂર કરી તે શુષો મગટ કર્યા છે

વિશુદ્ધ અષ્ટ ગુણોપેત=સિદ્ધ ભગવાનના આઠ કર્મ નાશ થયા હોવાથી આઠ સુખ્ય ગુણ વિશુદ્ધ થયા છે. અરિહતની બકિત વખતે અષ્ટને બદલે અતુષ્ઠ સમજવું

નિર્દ્વંદ્વ=સંકલ્પ-વિકલ્પ રહિત, લેદ ભાવ રહિત, સમભાવ.

નિર્ગતામય=અરિહતને દોષ રૂપી ભાવ રોગ નથી, સિદ્ધ ભગવાનને શરીર પણ નહિ હોવાથી સર્વથા નિરોગી છે

અપ્રમેય=જેના ગુણો અનંત હોવાથી ગુણોનું કોઈ માપ થઈ શકતું નથી

અપરિચિન્ન=પરમાત્માનું સ્વરૂપ બહુ સુક્ષ્મ છે, જડ અને ચૈતન્યનું સર્વથા અલગ સ્વરૂપ લેદ. જ્ઞાનથી જે બાણી શકે એવા સમકિતી જ તેમનું સ્વરૂપ ઓળખી શકે

વિશ્વ+તત્ત્વ+વ્યવસ્થિત=છ દ્રવ્યોનો બનેલો લોક+તેમાંના નવ તત્ત્વના ભાવ, સર્વ ભાવ લેદસહિત પ્રતિભાસ+પરમાત્માના આત્મ પ્રદેશોમા નિશ્ચય રૂપે ભાસે છે બહિરાત્માથી જે ભાવો ગ્રહણ કરી શકાતા નથી તે અંતરાત્માથી એક ક્ષણમા ગ્રહણ કરી શકાય છે. આત્માને જે ગુણો સત્તામા છે તે ગુણો પરમાત્મપદ પામવાથી સાક્ષાત પ્રગટ થાય છે.

સૌડ્યં સમરસી ભાવ સ્તદેકી કરણ સ્મૃતમ્,

અપૃથકત્વેન યત્રાત્મા લીયતે પરમાત્મનિ;

અનન્ય શરણસ્તદ્ધિ તત્સલીનૈક માનસ'

તદ્ ગુણ સ્તત્સ્વભાવાત્મા સતાદાત્મ્યાચ્ચ સંવસન.

ભાવાર્થ .- પરમાત્માના આત્મ પ્રદેશોને અતર્થક્ષુ (શ્રુતજ્ઞાન)થી મનથી નિહાળીએ ત્યારે આપણુ મન તે સ્વરૂપે પરિણમે છે તે મનને પરમાત્મ સ્વરૂપમા જોડવું, ત્યારે આપણુને આભાસ થાય કે આપણુ આત્મ પ્રદેશો પરમાત્માના આત્મ પ્રદેશોમાં તેટલા જ લોકાકાશમા એકી સાથે રહેલ છે ત્યારે એમ લાગે કે આપણુ અને પરમાત્માનો



આત્મા એક સ્વરૂપે થયેા છે તેથી પરમાત્મા સાથે તેના સ્વરૂપમાં મળીને આપણેા આત્મા પરમાત્મા સ્વરૂપે થયેા અને પરમાત્માના જે શુણેા છે તે આપણા આત્મામાં છે, હવે તે શુણેા તે આપણે એવી રીતે અનુભવમા અકવા કે બાણે આપણે જ પરમાત્મા છીએ અને પરમાત્માના શુણોને અનુભવ કરીએ છીએ.

સમરસીભાવઆત્માના શાત રસનેા અનુભવ, સિદ્ધતા સુખનેા અશયી અનુભવ.

એકી કરણઆત્મા પરમાત્મામા અસેકપણે દીન થાય ત્યારે એકીકરણ કહેવાય, આત્મ પ્રદેશો પરમાત્માના આત્મ પ્રદેશોમાં અસેક રૂપે રહે, પરમાત્માના શુણોમાં આપણા શુણોની એકતા થાય, પરમાત્માના સ્વભાવમા આત્મ સ્વભાવની એકતા થાય ત્યારે એકીકરણ કહેવાય. એકીકરણથી સર્વ પોદ્ગળીક ભાવે અદ્વત્ત્ય ધર્મ થાય છે અને શુદ્ધ આત્મીક સુખનેા અશયી અનુભવ થાય છે. “નેા આનમથી ભાવ નિક્ષેપમા પરિણતિ” નેા અર્થ આણે જ થાય છે.

છઠ્ઠાસ્થ, આત્મિકસુખનેા અનુભવ નીચે પ્રમાણે કરી શકે છે :-

૧. યજ ક્ષેપ વિકાર વગેરે મોહની કર્મની પ્રકૃતિને ઉડવમા ન આવવા દેવી અને પોતાની જે ચેતના શરીરમા છે તે ચેતનનેા (શરીર અને ઈન્દ્રિયોના વ્યાપારોનેા ત્યાગ કરીને) અનુભવ કરવેા. શરીરનું જાન જીવી જપાથી સુતરાનના અનુભવ દ્વારા ચેતના જણુર્થ આવશે. આનું નામ સ્વચ્ચેદન જ્ઞાન અથવા આત્મ અનુભવ.

૨. સકલપ વિકલપ રહિત, અસેકપણે, પોતાની શુદ્ધ આત્મસત્તા આત્મપ્રદેશનું અતર્જસુધી અવલોકન.

૩. નિરજન પરમાત્માનું ધ્યાન અને તે ટકાવવા માટે ખીરજનું આસનન.

૪. નિજ શુદ્ધ આત્મા અનવ શુણોનું ધ્યાન છે અને તે શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વ માટે રૂપી, ભાવના, પ્રસન્નતા ઉત્પન્ન કરવી.

પ શરીર અને ઇન્દ્રિયોની ઉપેક્ષા કરીને જ્યાં ચેતના જણાય ત્યાંજ આત્મ પ્રદેશોમાંથી જ ઇન્દ્રિયાતીત આત્મીક સુખ પ્રગટ થાય છે તેવો અનુભવ.

## અરિહંતના (ભક્તિ માટે) પર્યાયવાચક નામ

અરિહંત, અરૂહત (અરૂ=કર્મ, ભવાકુર),  
 અહંત (પરમપૂજ્ય અતિશયવાળા),  
 ભગવત (સર્વ આત્મીક રિદ્ધિ ભાગ્યવાળા)  
 પરમેષ્ઠી (સર્વના સુખ કરતા માટે ઇષ્ટ)  
 પરમેશ્વર (ઇશ્વર=સંસારમાંથી રક્ષણ કરનાર),  
 સ્વયંબુદ્ધ, તીર્થંકર, પુરૂષોત્તમ,  
 પુરૂષસિદ્ધ, દેવાધિદેવ, વીતરાગ,  
 લોકનાથ, લોકપ્રકાશક, અભય,  
 અનંત ગુણોનાસમુદાય=અનંતા, મહાગોપ,  
 ધર્મસાર્થવાહ, ધર્મચક્રી, ધર્મદ્વિપ,  
 સ્યાદવાદી, સર્વદર્શી, પારગત,  
 આત્મ (અભયદાન ઉપદેશથી સર્વના રક્ષક) અલક્ષ,  
 ચિદ્ર-ધન=જ્ઞાનધન, પ્રભુ (અનંત દાનાદિ લબ્ધીનાસામર્થ્યવાળા),  
 કેવળી (આવરણ રહિત ચેતના), પરમાત્મા, સ્વસમય,  
 અભય, -ચક્ષુ, -મુક્તિ, -શરણ, -જીવ, -બોધ, -દાતા  
 જગત પ્રકાશી, મહાદયાલ,  
 સર્વજ્ઞ, વિભુ, અચિંત્ય,  
 જગત-તારણ, -શરણ, -ઓધારણ, -તિલક,  
 -દીપક, -પ્રકાશક -ભૂષણ,  
 -આધાર, -ધત્સલ, -જગમ,  
 -કંઠપતર, જહાજ,  
 (ભાવ-ચિંતામણી, -પાર્શ્વમણિ, -રસકુપીકા,  
 -ચિત્રાવેલી,) સહજનંદી, સહજસ્વરૂપી,  
 અનંત ચતુષ્પદ-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-વીર્યના ધારક

જ્ઞાન સ્વરૂપ આરિહત સિદ્ધ - શુદ્ધ જ્ઞાન સ્વરૂપ, જનત જ્ઞાનમય, સર્વજ્ઞ, ત્રિકાલજ્ઞ, સંપૂર્ણજ્ઞાતા, શુદ્ધ બ્રહ્મસ્વરૂપ, ચેતનનું ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ સ્વરૂપ, પરમ જ્યોતિ, લોકલોકના સ્વરૂપને જાણનાર, સર્વ જ્ઞાન સ્વરૂપ, સમસ્ત જોવાના આકાશનું પ્રતિબિંબ સ્થાન, સર્વદ્રવ્ય-જ્ઞાવ પ્રતિબિંબ સ્થાન, વિશ્વરૂપ વિજ્ઞાન સ્વરૂપ, જ્ઞાનમન, જ્ઞાનરાજ્ય પ્રતિષ્ઠિત, વિશ્વતત્ત્વ વ્યવસ્થિત, કેવળજ્ઞાન, સ્વપર પ્રકાશક શુદ્ધ ચેતન્ય સ્વરૂપ.

દર્શન સ્વરૂપ આરિહત સિદ્ધ - જનત દર્શનમય, સર્વદર્શી, લોકલોકના સ્વરૂપને જોનાર, કેવળ દર્શન શુદ્ધ દર્શન સ્વરૂપ, ત્રિકાલદર્શી જનત જાણક દર્શન સ્વરૂપ હૃદય.

જ્ઞાનદ સ્વરૂપ સિદ્ધ જગવાન - અબ્યાભાષ-નિરાભાષ-જ્ઞાનમય-નિરામય-નિર્જતામય-નિરોગી-નિરુપદવી-પરમ - શુદ્ધ - સુખ-સ્વરૂપ, શિવ, જ્ઞાનદમન, જ્ઞાનદ મંદિર, જ્ઞાનદ સ્વરૂપ, જ્ઞાતીકીય સુખસ્વરૂપ, કલ્યાણ સ્વરૂપ ચિદ્જાનદ, પરમજ્ઞાનદ સ્વરૂપ, પરમ સુખમાં જનતકાળ સિદ્ધ.

સમદષ્ટિ નિર્વિકારી આરિહત સિદ્ધેષ પરમાત્મા— નિર્મમત્વી અકોટે, અમાને, અમાયી, અલોક, અસંગી, નિઃસંગ, વીતરાગ, સમજાવ, પુણ્યલભાવ રહિત, નિર્મોહી, અધ્વેષ, નિકમ, નિષ્પરીધકી, અનિયાણે, અવેદી, પરમશાંત સ્વરૂપ, નિરાશી, નિર્વિકલ્પ, સ્વરૂપ સતોષી, નિર્લેપ, નિર્વિવધી, અકામી અનાકુળ, નિર્વિકારી, સમરસમાં લીન, અચોક, અવાકુલ હમ્મ, અકલક, જીવનમુક્ત, અબ્યય, નિર્મલ્લ, અલોભ, અલોભ, સમદષ્ટિ, ક્ષયક સમક્રીત, સદેહાવીત, સર્વ શુભોનું સિદ્ધ સ્વરૂપ, અર્હિસા સ્વરૂપ, શુદ્ધ જ્ઞાનમતત્ત્વ સ્વરૂપ, કેમ અજકલ્પ સ્વરૂપ, શુદ્ધ જ્ઞાન સમજુતા, મજગસ્વરૂપ અવિકારી, નિર્વાંછક, નિરાકુળ, પ્રતિપૂર્ણ, અલોગી, નિઃક્રમ, અજમરૂપ, પરમત્યાગ સ્વરૂપ.

**અક્ષય સ્વરૂપી સિદ્ધ ભગવાન:-** અક્ષય, અપૂનર્જન્મ, અજર, અમર, નિત્ય, અનંત, (અંત રહિત, અક્ષર અખંડ, શાશ્વત, અવિચળ, અક્ષીણ, અપ્રમેય

**અમૂર્ત સિદ્ધ ભગવાન :-** અશરીરી, અયોગી, અનીન્દ્રિય, અલીંગ, અવ્યકત, અલેશી. નિર્મળ, પરદ્રવ્ય રહિત, નિરાલભી, અવર્ણી અગધે, અરસે, અટ્ટાસે, અમુર્ત, અભાષક, નિરાકાર, મનાતીત, વચનાતીત, અકાય, અકર્મક, અસંખ્યપ્રદેશોની ઘતિકૃત સ્વરૂપ, નિરંજન, નિષ્કલક, નિષ્કળ, અરૂપી, સ્વભાવ સ્થિત નિષ્પન્ન સ્વરૂપ, શુદ્ધ, સંસ્થાન રહિત, અમિશ્ર, અનત શુદ્ધ, ચૈતન્ય ભાવ પ્રાણ સ્વરૂપ, અલખ, ધ્રુવ, અછેદ, દેહાતીત, ગતિરહિત, નામરહિત.

**અગુરૂલલુ સ્વરૂપ સિદ્ધ ભગવાન :-** નિરાલભ, અટોલ, નિશ્ચલ, અચ્યુત, નિષ્કંપ, અગુરૂલલુ, નિરૂપમ, ભાર રહિત, આત્મ સ્વરૂપમા સ્થિત, સિદ્ધસ્વરૂપ

**અનંત પડિત વીર્ય સ્વરૂપ શ્રી અરિહંત :-** અનંત આત્મ શક્તિ, અનત બળ, અનત પડિત વીર્ય, અનત પુરુષાર્થ, અનત પરાક્રમ, અનત-જ્ઞાન-દર્શનમાં ઉપયોગ, અનંત તપમા વીર્ય.

**અનત શક્તિમાન સિદ્ધ ભગવાન -** અક્રિય, સ્વભાવ સ્થિત, અખેદ, અખંડ સુખ ભોક્તા, અચલ, અક્ષોભ, નિશ્ચલ, અનંત ભાવ પ્રાણ શક્તિયુક્ત, અણાહારી, કૃત્ય કૃત્ય, સર્વશુભસ પન્ન, સહજ સહજ સમાધિ સ્વરૂપ

**સૂચના .-** ઉપર પ્રમાણે ભક્તિનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, જેને જેટલું જ્ઞાન તથા શ્રદ્ધા હોય તે પ્રમાણે પોતપોતાને યોગ્ય શ્રદ્ધા કરીને પ્રજ્ઞા મુજબ ભક્તિ કરવી અહીં સંક્ષેપથી નવકારની આરાધનાનો વિષય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે તેમા કેવળજ્ઞાની અને બહુસૂત્રીની અપેક્ષાએ બુલચુક થતી હોય તો અરિહંત સિદ્ધ પરમાત્માની સાક્ષીએ તરસ મિચ્છામિ દુઃખંડં. તમેવ સત્ય નિશંકં જં જિનેહ પવેધયં

# બૃહત્ તત્ત્વ સંગ્રહ ભાગ ૨જો

તત્ત્વ ચિંતામણી ના લેખો.

## જૈન સંસ્કૃતિ યાને શુદ્ધ ધર્મ.

અર્થ - શ્રદ્ધા-આસ્થા-અસ્તિત્વ ધરનારી વસ્તુઓમા ધર્માત્મ્ય અને યથાયોગ્ય માન્યતા યથાત્મ્ય-ત્રણ કાળમા જે રીતે હોવી બોધજો તેવી રીતે આ શબ્દમાં ત્રણ કાલ અને સપૂર્ણતા ગર્ભિત છે તેથી આર્યુ સ્વરૂપ ક્રેત સ્વસ્થ જ બતાવી શકે અને રાજ-દેવનો નિઃશેષ સર્વથા નાશ થયા બગર સર્વશુભલુ આવતુ નથી, રાજ-દેવનો નાશ કરવા માટે નિર્ભંજ્ય (બંધેનો શક્તિ) થવું બોધજો, કોટલે યથાત્મ્ય સ્વરૂપના જ્ઞાનની ઉપત્તિ નિર્ભંજ્યપણામાંથી થઈ યથાયોગ્ય અણેલી વસ્તુ હેધર્માંથી હેધ (ત્યાગ કરવા લાયક) અને ઉપાદેય (આચરવા લાયક)ના વિવેકવાળી માન્યતા માન્યતા કોટલે જેમાં મનોયોગ બોધ્ય છે તેવી આત્માની પરિણતિ. આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ તે સમર્પિત અને ચારિત્ર અને અશુદ્ધ પરિણતિ કોટલે મિથ્યાત્વ અને કુચારિત્ર ચારિત્રની વાસ્તવ્યતાના અનેકે સેક હોય પણ માનસિક શુદ્ધ પરિણતિ અચરે હોય છે ત્યારે જોક જ પ્રકારની હોય છે અને તે સર્વશુ વીતરાગના પ્રવચન અનુસાર જ હોય છે ચારિત્રવાળાની અથવા ચારિત્ર વગરનાની શુદ્ધ શ્રદ્ધા જોક જ પ્રકારની હોય છે તેમાં ભિન્નતા નથી અર્થ ભિન્નતા છે ત્યાં બેમાંને જોક વીતરાગની વાળીને અનુસરે છે અને બીજો મિથ્યાત્વને અનુસરે છે

આસ્થા - જો સમર્પિતના પાત્ર લક્ષણમાંનું જોક છે, પણ અમા આસ્થા યોગ્યી છે ત્યા બીજા ત્યારે લક્ષણ આવથી હાનર છે, કોટલે આસ્થા અને સમર્પિતની યોગ્યતા થઈ, પણ આસ્થા મનોયોગ-વાળાને હોય તેથી તે શુભસ્થાન ૪ થી ૧૨ સુધી છે, ત્યારબાદ આત્માની શુદ્ધિ પરિણતિ તે સમર્પિતપણુ છે સમર્પિત-આત્માની

શુદ્ધિ પરિણતિ તે ગુણ ૪ થી શરૂ થઈને બધા ગુણસ્થાનો અને સિદ્ધિમા રહે છે જ્યાં સમકિત છે ત્યાં જ્ઞાન છે, સમકિત રહિતનું જ્ઞાન ફક્ત ઉપરચોટીયા બાણુપણારૂપે છે ચારિત્ર વગર સમકિત હોય પણ સમકિત વગર ચારિત્ર ન હોય.

**ધ્યેય :-** શુદ્ધ શ્રદ્ધાનો હેતુ ફક્ત મોક્ષપ્રાપ્તિ છે એટલે કે સંસારના સર્વ બંધનોમાંથી છુટવાનો અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરવાનો હેતુ છે સાધુનો હેતુ ફક્ત મોક્ષપ્રાપ્તિનો છે, જે સાધુનો ધ્યેય સંસારીક મનોકામનાવાળો છે તે સાધુ નથી સાચી શ્રદ્ધાવાળો ગૃહસ્થ કુટુંબ આદિ નિર્વાહની અપેક્ષાએ સંસારીક કાર્યો પોતાની યોગ્ય મર્યાદામા રહીને કરે છે પણ સાચી શ્રદ્ધાનો ધ્યેય તો નિઃશ્ચિન્થપણું કેળવવાનો અને મોક્ષપ્રાપ્તિનો જ તેમને હોય છે

**પ્રાપ્તિ અને અંગ :-** શુદ્ધ શ્રદ્ધા ચાર પ્રકારે કેળવી શકાય છે અને સ્થિર કરી શકાય છે અને તે ચાર પ્રકાર શુદ્ધ શ્રદ્ધાના અંગ રૂપે પણ છે:-

૧ પરમથ્થ સંયવો- પરમ અર્થનો પરિચય કરવો, ૨ સુદિઠ પરમથ્થ સેવણા-જેણે પરમાર્થને બહી રીતે જાણ્યો છે તેની સેવા કરવી, ૩ વ્યાપન્ન દર્શન વર્જન-ખરી શ્રદ્ધા પામીને જે વસી ગયા છે તેવા પુરૂષોનો ત્યાગ, ૪ કુદર્શન વર્જન-મિથ્યાત્વ (કુપ્રાવચન)નો ત્યાગ આ વાત તો ગોખણુપટ્ટીથી ઘણા બાણુતા હશે પણ જીવનમાં ઉતારી શકતા નથી કારણ કે તેમણે ખરી શ્રદ્ધા થાય એટલો કર્મનો ક્ષયોપશમ કર્યો નથી, તેઓ ૪ અનુતાનબધી કષાય અને ત્રણ દર્શન મોહથી ઘેરાયેલા છે તેથી શ્રુત જ્ઞાનના અર્થ વિપરીત રીતે કરવા પ્રેરાય છે અને કુતર્કથી પોતાનો કંકડો સાચો બતાવવાને પ્રયત્ન કરે છે હવે આ ચાર અંગ વિસ્તારથી બતાવવામા આવે છે -

**પરમ અર્થનો પરિચય -** પરમ અર્થ શું છે? તેનો જવાબ એ છે કે, “નિર્ગંથ પાવયાણુ અથ્થ, અયં પરમથ્થં, શેવં અનથ્થ” એટલે ફક્ત નિઃશ્ચિન્થ પ્રવચન સાર્થક છે અને તેજ પરમ

અર્થ છે, તે સિવાય બીજી કંઈ નિર્બંધ છે આ સમજવા માટે આપણે નિમ્નલેખી અર્થ સમજીએ.

નિમ્નલેખ - નિમ્નલેખન - નિમ્નલેખન - નિમ્નલેખન. આવા બાજુ બધા ૬ પ્રકારનાં છે ૧ જમીન, ૨ વર, ૩ રૂપ, ૪ સોનું, ૫ ધન, ૬ માન્ય, ૭ કુપદ્ધતિ પગવાળું મનુષ્ય અને આશિષ પદ્ધતિ મનુષ્યમાં પેદાશનું શરીર, સગા-વહાલાઓ, મિત્રો, શાસ્ત્રજ્ઞ, શાસ્ત્રીયજ્ઞ, વગેરે આવી જાય છે અને શરીરમાં પાંચ પ્રકારના શરીર આવી જાય છે - ઉદારીક, વેદીક, આકારક, તેજક, કાર્મણ ૮ ચોક્ક-ગ્રામ, લેસ, ઘેસ વગેરે પડે છે. ૬ કુપદ્ધ-ચરણી, આપાણી વગેરે સર્વ જાતની પરચુરણ થીએ.

/ /

અભ્યતર જાણ :- તે મુખ્યતાએ જ છે ૧ રાગ કે જેના સાત સહચારી છે - માયા, લોભ, ક્રોધ, શતિ, ક્રોધ, પુરુષવેદ, નપુસકવેદ ૨ દેવ કે જેના ૭ સહચારી છે - ક્રોધ, માન, અશતિ, ભય, શોક, દુઃખ, કલે આ રાગ અને દેવને કલમી રાખનાર મિત્રાત્વ મિત્રની છે દુઃખમાં મિત્રની કમની સર્વ પ્રકૃતિ જાણ રૂપે છે

આ સવ અભ્યતર અને બાહ્ય જાણનાથી સર્વથા છુટવાનો ઉદ્દેશ્ય કરે તે નિમ્નલેખ.

પ્રવચનવ્યવસ્થા-વિશિષ્ટ પ્રકારનું જોડે સંસાર જાણથી અતિરિક્ત મોક્ષમાર્ગનું જાણવા અલોકિક અધ્યાત્મિક સિદ્ધિવાળા નિમ્નલેખન વ્યવસ્થા ઉપદેશકરી વચન.

અર્થ-સારરૂપ જાણવા દ્રવ્ય, શુદ્ધ, પર્માણુ રૂપી અર્થવાળું જાણવા આર્થિક.

પરમાર્થ-મોક્ષ, મોક્ષમાર્ગ, સ્વાનુભૂતિ, સિદ્ધિ સ્વરૂપ વગેરે જાણ તેમાં અત્યંત જાણ છે

હવે આ પ્રવચન કેવું છે ? કે નિગ્રંથ=બંધન રહિત બનાવનાર અથવા બંધન રહિત થયેલા હોય તેનું પ્રવચન, આ બંને ભાવ લાગુ થઈ શકે છે.

એટલે નિગ્રંથ પ્રવચન એજ સાર્થક અને પરમ અર્થયુક્ત છે એવી જેની દૃઢ શ્રદ્ધા હોય તે જીવની શ્રદ્ધા સાચી છે, બાકીની શ્રદ્ધા ખોટી સમજવી

નિગ્રંથ પ્રવચનના બે ભેદ છે :- ૧ સૂત્ર ધર્મ, ૨ ચારિત્ર ધર્મ. સૂત્ર ધર્મના ૧૨ અંગ મુળ રૂપે છે, તેમાંથી ૧૨ ઉપાંગ અને અનેક સૂત્રો ઉદ્ધાર કરી શકાય છે પણ તત્ત્વની અપેક્ષાએ બિન્નતા નથી

ચારિત્ર ધર્મના બે ભેદ :-

૧ અણુગાર ધર્મ, ૨ આગાર ધર્મ

અણુગાર ધર્મમાં પાંચ મહાવ્રત, તેની સિદ્ધિ માટે ૨૫ ભાવના, આહાર વિહારમાં જતાં આવતાં વગેરે કામો કરતી વખતે મહાવ્રતોમાં ખામી ન આવે તે માટે પાંચ સમિતિ અને એવું કામકાજ ન હોય ત્યારે ત્રણ ગુપ્તિ કે જેથી મન, વચન અને કાયાને આરભ-સમારભ અને સારંભમાં જતાં અટકાવી શકાય, છતાં મનને તો રખડવાનો સ્વભાવ પડ્યો હોવાથી તેને આર્તધ્યાન અને રોદ્રધ્યાનમાં જતું અટકાવવા માટે મનને સજ્જાય, ધર્મ અને શુકલ ધ્યાનમાં રહેવું જોઈએ વળી જ્યારે જ્યારે ઉપસર્ગાદિ આવી પડે અથવા મોહનીય કર્મનો ઉદય દેખાય ત્યારે ક્ષમા આદિ ૧૦ યતિ ધર્મનું આલબન લેવાનું છે આ છે જૈન સાધુનો ધર્મ અહીં કયાય સંસાર પક્ષનું એકે કામ નથી એટલે સાધુની શ્રદ્ધા પ્રમાણે ક્રિયા હોય છે ક્રિયા કરે પણ શ્રદ્ધા ન હોય તો સાર્થક નથી અને ખોટી ક્રિયા કરનારને પણ પરમાર્થનો ખીલકુલ લાભ મળતો નથી



આગાર ધર્મ ગૃહસ્થો માટે છે તેમા ૧૨ મતો છે, આગળ વપેલા માટે ૧૧ પ્રતિમા છે પણ તેજો અણુગાર ધર્મની શાવના અને અદા તો શાજેજ ૧૨માંથી જેટલા મતો પાળે તે અપેક્ષાએ પણ પ્રત્યક્ષી આવક કહેવાય અને જેજોને ફક્ત શુદ્ધ અદા જ હોય અને પ્રતોનું પાલન ન કરે તેજો ઘર્ષન આવક કહેવાય. અહીં શુદ્ધ અદાની સાથે ચારિત્રધર્મની વાત કરી તેનું કારણ એટલું જ કે શુદ્ધ અદાવાળાને ઊપર પ્રમાણે ચારિત્રની અદા તો હોવી જ ભેદજો.

શુદ્ધ અદા કેળવવા માટે જ્ઞાનની જરૂર છે જ કારણ કે જ્યાં જ્ઞાન છે ત્યાં અદા છે અને અદા છે ત્યાં તેજો પુરતું જ્ઞાન છે અને અદા વગરનું જ્ઞાન તે અજ્ઞાનરૂપે છે.

જ્ઞાનની શરૂઆતનો ક્રમ - ૧ સામાયક, ૨ પ્રતિકમણ, ૩ હમયના બેદ, ૪ નવતત્ત્વ આ ચારની તો અર્થ અને ભાવાથ સહિત અદા કેળવવા માટે જરૂર જ છે માટે હરેક લેન શાળામા આઠો ક્રમ તો હોવોજો ભેદજો ત્યારબાદ જેની વધારે જગ્યા છે તે યોગ્ય અને સૂત્રો ભણે અને આગળ વધે.

સામાયકમા પણ પ્રથમ નવકાર મન્ત્ર તો વિસ્તારપૂર્વક શીખવે ભેદજો તેમા તો સાધ્ય, સાધક અને શિક્ષકમાર્ગનો દુઃકર્મ સાર આવી ભલે છે.

જેટલાક શાસ્ત્ર અણુવણાશ પદ્ધતિને પુછીએ કે ભગવાન કોણ ? તો તેમને વિચાર થઈ પડે છે કે શું બોલવું ? કારણ કે તેજોએ તત્ત્વનો નિર્ણય ક્યો હોતો નથી નવકાર મન્ત્રમા પડેલા બે પદમા જ ભગવાન છે તે અસ્તિત્વ અને સિદ્ધ તે અવકારથી દેવ તત્ત્વમા છે તેની અદા ભેદજો હોકેમા ભગવાન સત્ત્વથી બહુ બહુ કષ્ટતા બેવામાં આવે છે, પણ તેનો ફક્ત જોડકા કરી શકાય છે “ જે અધર દોષશક્તિ છે તે જ ભગવાન ” તે સિવાય કેઈ ભગવાન નથી જ.

અદાર દોષ.- ૧ અજ્ઞાન, ૨ નિંદા, ૩ ક્રોધ, ૪ માન, ૫ માયા, ૬ લોભ, ૭ મદ, ૮ મત્સર, ૯ કાંચ, ૧૦ સ્તિ, ૧૧ અસ્તિ,

૧૨ ભય, ૧૩ શોક, ૧૪ પ્રેમ, ૧૫ જીવહિંસા, ૧૬ અસત્ય, ૧૭ ચોરી, ૧૮ ક્રીડા

આ અઠારમાથી જેને એક પણ દોષ હોય તે ચોક્કસ ભગવાન નથી

કેટલાક લોકો ભગવાન ઉપર દોષોનું આરોપણ કરે છે જેમ કે ભગવાન નાચે, ખજાવે, ચોરી કરે, કપટ કરે, ભકતોને સહાય કરે અને હુશ્મનોને મારી નાખે, વ્યભિચાર કરે, સ્ત્રી રાખે સંહાર કરે, વરદાન આપે, શ્રાપ આપે, વિશ્વની ઉત્પત્તિ કરે વગેરે વગેરે પણ આ દોષમાંનો કોઈ પણ દોષ જેને લાગુ થાય તે ચોક્કસ ભગવાન નથી. જો ભગવાનમા દોષ હોય તો સાધારણ મનુષ્યમા અને તેમા શુ ફેર છે ? અને જો ભગવાનને દોષ સેવવાની છુટ હોય તો તે કુદરતી નિયમોની વિરૂદ્ધ છે અને વધારે ગુણવાળો હોય તે ઓછા ગુણવાળાની ભક્તિ શા હેતુથી કરે ? જેને ધર્મી તરીકે ગણાવું છે અને દોષ સેવવા છે તે જ ભગવાન ઉપર દોષોનું આરોપણ કરે કે જેથી કરીને પોતે પણ દોષ સેવી શકે.

અરિહંત અને સિદ્ધમાં આ અઠારમાંનો એક પણ દોષ હોતો નથી.

અરિહંતના બે ભેદ :- તીર્થંકર અને સામાન્ય કેવળી

તીર્થંકરને ૮ પ્રતિહાર્ય હોય છે :- અશોક વૃક્ષ, સિંહાસન, છત્રત્રય, ચમ્પર, ભામડળ, અચેત સુગંધી પુષ્પવૃષ્ટિ, દિવ્ય ધ્વનિ, દેવદુહિ.

તીર્થંકરને ચાર અતિશય હોય છે :- પરમ પૂજ્યપણુ, ઉપદ્રવરહિતપણુ, અનંત વાણી અતિશય, અનંત જ્ઞાન અતિશય

સામાન્ય કેવળીમાં ૧૨ ગુણ કે જે તીર્થંકરમાં પણ હોય છે :- અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન. અનંત ચારિત્ર, અનંત તપ,

જનત ધર્મ, ક્ષાયક સમક્રિત, ક્ષાયક યથાજ્ઞાત વ્યારિત જનત જ્ઞાન, લાભ, સ્વેચ્છ-ઉપલોભ અનેવીર્ય એ પાંચ ઉત્કૃષ્ટ આત્મિક જનનત શુભેની લખિ.

નવકાર મત્રનું બીજું પદ સિદ્ધ ભગવાન છે તેમાં આઠ ગુણ છે

જનત જ્ઞાન (કેવળજ્ઞાન), જનત દર્શન (કેવળ દર્શન), જનત આત્મિક મુખ, ક્ષાયક સમક્રિત, અક્ષય સ્થિતિ, અપી (અશરીરી, અવર્ણી, અગ્રેષી, અરસી, અક્ષતી, અમૂર્ત) અનુરુ લવ, જનત અકરણ વીર્ય

નવકાર મત્રના બાકીના ત્રણ પદ અવકારથી શુરુ તત્ત્વમાં છે, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, કાષ્ઠ આચાર્યના હર ગુણ, આચાર્ય શુદ્ધ અધ્યાર પાળે અને બીજા સાધુને શુદ્ધ આચાર શીખવે. ઉપાધ્યાયના રથ શુભ, તે જ ઉપજાવે બધે જાયવે, સાધુના રજ ગુણ તે આત્માનું સાધન કરે, આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયમાં સાધુના ગુણ હોવા જ

સામાયકનો પહેલો પાઠ શ્રી નવકાર મત્ર શીખવતી વખતે જ આટલું સમજવું જોઈએ અને દ્રવ્ય મહા તો ધારણ કરાવવી જ જોઈએ કે દેવ અરિહંત અને સિદ્ધ, શુરુ નિઝામ અને ધર્મ કેવળીનો સત્ત્વ અને તે સિવાય કોઈ દેવ કોઈ શુરુ કે કોઈ ધર્મ તરણુતારણુ નથી હરેક જૈન ધર્મમાં જાળકોને પહેલેથી જ આ પ્રકારના અવમાસનો મહાવરો પાડવો જોઈએ કે જેથી શાળાઓમાં અને લોકમાં જાણતા મિશ્વાત્વના પકોને ખોટા વરીકે પહેલેથી જ સમજી લે.

માળાપ જોમ સમજે કે જાણ જાળકો શીખ્યો તો આપણને અર્થિક લાભ નહિ થાય પણ આ તેમની બચકર જાણ અને ઠર્મની શીખરીની જગાંનતા છે ઉલટાનું જોમ સમજવું જોઈએ કે મારા જાળકોમાં જૈન ધર્મના સરકાર રૂઝીને જૈન ધર્મની મારે પ્રભાવતા કરવી જોઈએ અને મારા જાળકોને દુર્જિતિમાંથી જાણવી લેવા જોઈએ.

દેવ ગુરુ ધર્મ તત્ત્વની ઝોળખાણ એ દ્રવ્ય શ્રદ્ધાનો મૂળ પાયો છે અને તે નવકાર મંત્ર શીખવતી વખતે જ તે પાયાનું મડન થવું જોઈએ.

કેવળીનો પડપેલો ધર્મ, નિઝંથ પ્રવચન, સવર-નિર્જરા-મોક્ષ, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ આત્મભાવ એ બધા પરમાર્થની દૃષ્ટિએ પર્યાયવાચક છે અને તેનો જ મોક્ષાર્થીએ પરિચય કરવો. સાધુએ તે સિવાય બીજું કંઈ કરવું નહિ જોઈએ અને શ્રાવકે ધર્મ નિમિત્તે આ સિવાય બીજા આલંબનો લેવાં નહિ.

**શ્રદ્ધાનું બીજું અંગ- “સુદૃઢ પરમથ્ય સેવણા -**

અરિહંત અને સિદ્ધ ભગવાન પ્રત્યક્ષ કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શનથી પરમાર્થ જાણે છે, દેખે છે. શ્રી નવકાર મંત્રના બીજાં ત્રણ પદો આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ પરોક્ષ રીતે મતિ શ્રુત જ્ઞાનથી પરમાર્થ જાણે છે અને દેખે છે પણ સિદ્ધ ભગવાન તો લોકાગ્રે સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં અભાષક અશરીરી અરૂપીપણે બિરાજે છે તેમની સેવા તો તેમના ગુણોનું ધ્યાન ધરવાથી જ થઈ શકે અરિહંત દેવ તો હાલ અહિં નથી પણ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં બિરાજે છે, તેમની સેવા તેમના ગુણોના ધ્યાનથી તેમજ તેમની આજ્ઞા પાળવાથી થઈ શકે છે. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુની સેવા મન, વચન અને કાયાથી એમ ત્રણ પ્રકારે થઈ શકે છે તેમનો વિનય, વૈચાવચ્ચ વગેરે પોતપોતાના ગુણસ્થાનની સીમા સુધી કરવો અને તેમની પાસેથી જ્ઞાનનો લાભ લઈને પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવું કેટલાક શ્રાવકો પણ શ્રુત જ્ઞાનના બાણકાર હોઈ શકે છે તેમની પાસેથી પણ જ્ઞાન મેળવી શકાય પણ કહેવાતા આચાર્ય ઉપાધ્યાય, સાધુ કે શ્રાવક કે જેની દૃષ્ટિ કેવળીની દૃષ્ટિને અનુસરીને ચાલતી નથી તેવાની પાસેથી જ્ઞાન મેળવવું નકાસુ છે તેથી શ્રદ્ધાનું ત્રીજું અંગ “વ્યાપન દર્શન વર્જન” બતાવવામા આવે છે કેટલાક લોકો સાધુના વેષમા હોવાથી મિથ્યાત્વી કરતા વધારે ખતરનાક હોય છે, કારણ કે તેઓ સાચી

મદ્દા પામ્યા પછી બ્રહ્મ ચક્રને નિન્દવ થયા છે તેથી સસારી કાર્યોના  
એને મિથ્યાભાવ ઉપજાવે એવો ઉપદેશ આપે છે અને વેવ ઉપરથી  
સાચા સાધુ માનીને હોઠો તેનાથી ઉતરાય છે તેમને અનુસરવાથી  
મિથ્યાત્વ અને સસારની વૃદ્ધિ જ થાય છે

કેઈ વખતે તેઓ સસારી કાર્યો, હિંસક કાર્યો, મિથ્યાભાવ,  
સમમિથ્યાત્વ જાવ, પાશ્વ ઈદ્રિયના પોષક જાવ સંપૂર્ણ, રાજ્યનિતિ  
વગેરે સબંધી આરબ-સમારબ, સારબ, મિથ જાવ, મિથ્યાત્વભાવના  
પ્રેરક ચક્રને જાગવા આજળી બતાવીને છુપાઈ જાય છે. ક્રમ ક્રમમાં  
એક સુક્ષ્મ જાગાર યુદ્ધને છટકી જવાના કાર્ય એવા મિથ્યાત્વના  
હિંસાના કાર્ય થીથીને પોતાને અલિપ્ત બતાવવાનો ટોંગ કદે છે અને  
સૂત્રના જાળણ પોતાના અનુયાયીઓ પાસે પોતાનું ધાર્મ્ય કામ કરાવે  
છે અને આજની હોઠો તેમાં ધર્મ માને છે એવી રીતે નિન્દવ હોઠો  
પોતે છુટે છે અને ણીજને સસારમા જુલકે છે. જામડીના કેટલાક  
આવકો એટલા બધા વિદ્વાન હતા કે કેટલાક નિન્દવોને તેઓએ  
શુદ્ધિથી ઠેકણે આપ્યા હતા, માટે આવકોએ શુદ્ધ જ્ઞાનને ઠેવળીની  
દૃષ્ટિ પૂર્વક સમજીને, અહિંસા, સજ્જમ, તપ ને પોષક સૂત્રના જાવો  
બાળીને જરૂર પડે ત્યારે આવા નિન્દવોને બચાવીને ઠેકણે લાવવા  
એકંદ્રે અને ઠેકણે ન જાવે તે તેમનો ત્યાગ કરવો.

કેટલાક અભિનિવેશિક નિન્દવો એમ કહે છે કે જમો સૂત્રના  
ને કાર્ય કરીએ છીએ તે જરા છે ત્યારે તેમના કરેલા કાર્યને  
અહિંસા સજ્જમ અને તપની કસોટીથી કસી એવા, સવર-નિર્જરાના  
સેદાથી તોળી એવા, સવસુ નીતરાજની જોદાસીના વૃત્તિ સાથે  
સરજાવવા તે તેઓના ખોટા જર્મો પકડાઈ જશે અને તેઓનું  
મિથ્યાત્વ પુણ્ણ પડશે.

વળી તે ઉપરાંત આચાર્ય-દશવૈકાલીકના જાવો ક્રી અતમક  
સૂત્રના મહાન તપસ્વીઓ, ઉપાસકદર્શાંગના આવકો વગેરેના કાર્યો  
અને જાવો સાથે તેમના વચનોને તોળી એવા જાની

રીતે કસોટી કરવાથી નિન્હવો ખુલ્લા થાય છે અને તેમનો ત્યાગ કરી શકાય છે

અત્યારે પાંચમ કાળમા કોઈ કોઈ શ્રાવકો ખોટો પક્ષ લઈને નિન્હવોને પોષે છે અને તેમાં શુરુ ભક્તિ માને છે પણ તે અંધશ્રદ્ધા છે તે નહિ સમજતા હોવાથી અને અનંતાનુબધીના ઉદ્દયથી હઠ નહિ છોડી શકવાથી પોતાનો તેમજ તેમના માનેલા શુરુનો અનત સંસાર વધારે છે કોઈ અભિનિવેશ મિથ્યાત્વમાં ઉઠા ઉતરીને સૂત્રના ખોટા અર્થ કરીને નવા વિચાર તરીકે બહાર કરે છે, પણ મોક્ષમાર્ગમાં નહુ જીવું કંઈ નથી મોક્ષમાર્ગ અનાદિ અનત શાશ્વત અને નિશ્ચિત પ્રકારનોજ હોય છે

કોઈ નિન્હવ કોઈ વાત શ્રદ્ધે કોઈ ન શ્રદ્ધે પણ “વચમયિ અસદ્દહન્તો સુતત્યુ મિચ્છાદિદ્ધિ” જિન વચનનુ કોઈ એક પણ પદમા શ્રદ્ધા ન કરે તે મિચ્છાદિદ્ધિ સમજવો

હવે શ્રદ્ધાનું યથું અર્થ “કુદર્શન વર્જન” બતાવવામા આવે છે. ૩૬૩ પાખડી મતોના સૂત્રોના તથા તેના સન્યાસી, ઋષી, બ્રાહ્મણો કે જેમને સર્વજ્ઞ પ્રણીત પાત્ર મહાવ્રતો નથી, જીવ અજીવનું જાણપણું નહિ હોવાથી ત્રસ અને સ્થાવરકાયની, ધર્મના બાને હિંસા કરે છે તેમજ ધર્મ નિમિત્તે ૨૬ પાપ સૂત્ર, એ સર્વેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ મેલડી, હનુમાન, કુળદેવ, શ્રીતળા, અંબાજી, ગણેશ વગેરે જેનેતર અને કદપીત દેવ-દેવીની - માનતાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ભક્તોને સુખ આપનાર અને ધીજાને દુઃખ આપનાર એવા કદપીત દેવોની પૂજાનો ત્યાગ કરવો, લીલ પરણાવવા નહીં શંકર-વિશ્વુ-બ્રહ્મા વગેરેના કદિપત કાર્યોની ઉપેક્ષા કરવી જે હેતુથી મિથ્યાત્વી અમુક વ્યક્તિને પૂજે છે તે હેતુનો ત્યાગ કરવો જેમકે મિથ્યાત્વી કોઈ પ્રતિસ્પર્ધી દુશ્મનને હણે તો તે હેતુથી તેને ભગવાન કહે જ્યારે તે જ વ્યક્તિ દીક્ષા લઈને મોક્ષ ગયેલ હોય તે હેતુથી જો તેની સિદ્ધ સ્વરૂપમા ભક્તિ કરે, કોઈના ફોટા સુતિ કે બનાવટી

ચિત્રની ધર્મના હેતુથી પુણ્ય કરવી નહીં. જ્યાં મિથ્યાત્વનું કાલજી મરુ  
હોય ત્યાં ન જવું જ્યાં શુદ્ધ હેવ-ગુણ-ધર્મની અશાંતતા થતી હોય  
ત્યાં ન જવું, દુઃખમાં શુદ્ધ હેવ-ગુણ-ધર્મ સિવાય કેઈ પણ વ્યક્તિ,  
આચાર કે વિચારનું આલેખન ન હોય. જોન શાસ્ત્રોમાં ૩૬૩ યાજ્ઞીના  
દુષ્ટોનું વર્ણન છે તે પ્રમાણે સમજીને તેનો ત્યાગ કરવો.

હવે સાચી શ્રદ્ધા હોય પણ તે ઠીક ન હોય તો યાજ્ઞ દુષ્ટોની  
જાણી શ્રદ્ધા નાશ પામે છે માટે શ્રદ્ધાના પાંચ દુષ્ટ અતાવવામાં આવે  
છે તે દુષ્ટો સમજીને ત્યાગ કરવો.

૧ શક - મોક્ષ કરી કે નહિ ? જોમધર્મ સાચો કરી કે  
નહિ ? આવા વિચારો દુષ્ટરૂપ છે તે શ્રદ્ધા જોખણી કરે છે માટે તેનો  
પ્રત્યાસવાર ત્યાગ કરવો. મોક્ષ ન હોય તો સર્વ દુઃખોનો અંત ન થાય  
દુઃખોનો અંત ન થાય તો કેઈ સર્વજ્ઞ ન થાય, સર્વજ્ઞ ન હોય તો ધર્મ  
જોવી નામ સરળ છે મોક્ષ જોવી નામ સરળ પણ ન હોય, તો પછી જ્ઞાન  
જાને કિંચિત્ ક્યાંથી જ હોય, તો પછી વેદશાસ્ત્ર ક્યાંથી હોય, તો પછી  
સંસ્કારના દુઃખોમાંથી મુક્ત થવાનો વિચાર જ ક્યાંથી થાય જાને જોને મુક્ત  
થવાનો વિચાર થાય તેણે ક્યાં જવું જાને શુ કરવું ? પણ જોઈએ છે  
કે થયેનિ વેદાત્ત તો શાક છે જાને ધર્મનું પ્રત્યક્ષ અભ્યાસ કરે છે હવે  
જોવાનું જોઈએ જ રહે છે કે ક્યો ધર્મ પાળવો, જ્યાં આચાર, વિચાર,  
જ્ઞાન, અર્થિકતા, સ્વાધ્યાય, આત્મિક મુખ્ય, જીવ-જાણવું બધુંજ,  
આદિ તપ, દાન, શીષણ જાને જાણ વગેરેનું સુખમાં સુખ જાને સર્વોત્તમ  
કૃષ્ણ સ્વરૂપ અતાવવામાં જાને પાળવામાં આવે છે તેજ જાણે ધર્મ  
છે કે જોના આલેખનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય જાને તે છે નિઃશ્ચય પ્રવચન.

જોનો પોતાના જ્ઞાન, કર્મ જાને જાણ અર્થિકતાની સમજૂતાથી  
સમજૂતા થાવનો જોઈએ સિદ્ધતા સ્વરૂપનો અશકી અનુભવ કરી શકે  
છે તેજાને નિસર્ગ નિર્ગુણ અવસ્થાના અશિક્ષિત કૃષ્ણાદી મોક્ષના સુખનો  
અશકી સાક્ષાત્કાર થાય છે જાને નિઃશ્ચય પ્રવચનની અશકીતાની ખાતરી  
થાય છે

૨ ક્રમા :- મિથ્યા સૂત્રોમાંથી ધર્મ નિમિત્તે જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા, મિથ્યાક્રિયા કરવાની ઇચ્છા, ઇદ્રિયોના વિષયમાં અતિ આસક્ત રહેવાની ભાવના—આ બધાં દુષણો છે તેનો ત્યાગ કરવો નિઃશ્ચય પ્રવચનના એક સૂત્રમાંથી જેટલું જાણવાનું અને શુદ્ધ થવાનું મળશે તેમાંથી હજારમો ભાગ પણ બધા મિથ્યાશ્રુતના પુરા અભ્યાસથી મળશે નહીં, ઉલટા ક્રમાર્ગે ચડીને રખડપટ્ટીમા ઉતરી જવું પડશે વળી જેને જૈન સૂત્રો અધુરાં લાગે તેને જ આકાક્ષા થાય

આ કાળમા તો એવા લોક છે કે સમ્યક સૂત્રો વાંચવા નથી અને કંઈપણ જ્ઞાન વગર ધર્મના વાદમાં કુતર્કથી ઉતરી પડે છે અને મિથ્યા સૂત્રો તરફ ઢળી પડે છે પણ જૈન ધર્મના ખરા જ્ઞાનથી પોતાની ભ્રમણાનો ખુલાસો પોતે જ કરીને આકાક્ષાનો નાશ કરી શકાય છે જેણે નિશ્ચય શ્રદ્ધાથી પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને અશથી એક વાર પણ અનુભવ્યું છે તેને મિથ્યાભાવમાં કે ઇદ્રિયના વિષયોમાં ખરા સુખની ખુદ્દિ રહેતી જ નથી

૩ વિતિગિચ્છા :- ધર્મક્રિયામાં થાક લાગવાથી પ્રમાદ થાય છે ત્યારે ઇદ્રિયો વિષયો તરફ ખેંચાય છે એટલે કરણીના ફળમાં સદેહ આવે છે એટલે શુદ્ધ ક્રિયા છુટી જાય છે શુદ્ધ ક્રિયા ઉપયોગ રાખીને ખરા ભાવપૂર્વક કરવામા આવે તો આત્મિક સુખનો અશથી અનુભવ થાય છે અને પોતાના આત્માની શક્તિનો ખ્યાલ આવે છે. આ આત્મિક સુખનો અંશ દેવોના વિષય સુખથી પણ વધારે છે આવો અનુભવ થાય એટલે કરણીના ફળમા સદેહ રહેતો નથી

૪ પરપાખડ સથવો :- આ પણ દુષણ છે તેનો પણ વ્યાપન દર્શન વર્જન અને કુદંસણ વર્જનની માફક ત્યાગ કરવો અહીં નોંધ લેવી કે પરમાર્થનો જ પરિચય કરવો અને મિથ્યાત્વી આચાર, વિચાર, સૂત્રો અને વ્યક્તિઓનો ધર્મ નિમિત્તે સર્વથા ત્યાગ કરવો વ્યવહારીક કાર્યો માટે શ્રાવકને પરિચય કરવો પડે ત્યારે ધર્મની ખાખતમા ખરાબર સાવચેતી રાખવી



૫ પરપાળકે પ્રશસા - નામધારી । જૈનીઓને આ દુષ્ક્રમ્મા ફસાતા વાર લાગતી નથી. તેઓનું જ્ઞાન એ છે કે જ્યાંથી કુણુ મળે ત્યાંથી લેવો પણ ક્રિપાકળા ફળ એવા સુદર અને મીઠું હોય છે કે તસ્ત જ ખાવાની મરણ કામ અને જુદા પછી તસ્ત જ મૃત્યુ કામ એવી રીતે મિથ્યાત્વીના અમુક બાકા ગુણ કે ગુણનો યોગ એકેનિ માણસ આકર્ષાય પણ જ્યારે પોણુ ગુણે ત્યારે જાત્રી યાત્ર કે કેટલી હાની થઈ મિથ્યાત્વીને જનતાનુભંધીને ઉદ્ધવ થતા વાર લાગતી નથી, એવો મોકો આવે એટલે તસ્ત ભોપણુ ગુણુ કામ છે.

બીજી ક્ષમાદિ ગુણોને અમુક વખતે ધારણ કરે પણ તેઓને આત્મભાવ આવતા નથી તેમને અજ્ઞાપી ચૈતન્ય એકત્વનો અનુભવ ન થવાથી સર્વં છવો કાચે સમભાવ આવતો નથી. દ્રવ્યત્વેન સર્વં વિન્ધ કાચે એકત્વ નહિ સમજવાથી તેમનો સમત્વ ભાવ નાશ થતો નથી. તેઓનું મોક્ષ તે સ્વર્ગ છે કારણ કે મોક્ષમાંથી તેમના ભગવાનને આવતાર લેવાની કામના કરે છે.

વળી મિથ્યાત્વીના કેઈ ગુણની પ્રશસા કરવાથી એને મિથ્યા જિમાન આવે છે અને બીજા તે પ્રશસા સાક્ષી તે મિથ્યાત્વીનું અલબ્ધ લે છે માટે આ દુષ્ક્રમ્મા સમજવા એવું છે ધર્મ નિમિત્તે પ્રશસા ફક્ત સમક્ષીવી છવોની જ કરી શકાય, તે ઉવડક છે, તે સમક્ષિતને એક આચાર છે, એઓને નિજ સ પ્રવચનની જાણ નથી તેઓની ધર્મ નિમિત્તે કહી પ્રશસા કરવી નહિ.

હવે શુદ્ધ મત્તા, સમક્ષિત અને સમદક્ષિમાં શુદ્ધ છે તે જણાવે—

સમક્ષિત - મિથ્યાત્વના પ્રભાવ રહિત આત્માની સમ્યક્ પરિણતિ.

શુદ્ધ મત્તા - સમક્ષિતમાં માનસિક યોગ, તે ફક્ત સદી છવોને જ હોય—સમ્યગ્દર્શન.

**સમદષ્ટિ :-** કેવળી ભગવાનનું સમકિત

હવે સમકિતના આઠ આચાર બતાવવામા આવે છે .-

૧ નિઃશંકીય :- શકા ઉત્પન્ન થાય કે તરતજ તત્ત્વ-જ્ઞાનના ઉપયોગથી તેનો ખુલાસો કરીને શકાનો નાશ કરવો. બની શકે તો સત્તામાં રહેલ પરમાત્મ સ્વરૂપનો અનુભવના બળથી મેળાપ કરી આત્મિક સુખનો અનુભવ કરવો જેને ઉડું જ્ઞાન ન હોય તેણે વિચારવું કે “ તમેવ સમ્યં નિશકં જં જિજ્ઞેહિ પવેધયં ” “ તત્ત્વં કેવળી ગમ્ય ”

૨ નિકંખીય :- મિથ્યાત્વીઓના આડંબરથી મુકાઇને તે તરફ ખેંચાવું નહીં પણ નિયંત્ર પ્રવચનનો અને આત્મ સ્વરૂપનો વિચાર કરીને આકાંક્ષાનો નાશ કરવો ભગવતી સૂત્રમાં તેર પ્રકારે આકાંક્ષા બતાવી છે, તત્ત્વજ્ઞાન અને શુદ્ધ પરિણતિથી આકાંક્ષાનો નાશ કરવો.

૩ નિવિતિગિચ્છા :- આત્મ સત્તાની શ્રદ્ધા અને ક્રિયામાં સાવધાની રાખવાથી કરણીના ફળનો સદેહ દુર કરવો કર્મની જાવક કરતા આવક ઓછી થાય તો એક વખત એવો આવે કે ક્ષપક શ્રેણી આવ્યા વગર રહે નહિ.

૪ અમુહે :- મિથ્યાત્વીઓનાં આડંબર કે જોર જોરથી એકતાન ભકિતના બરાડાથી દોભ પામવો નહીં નિયંત્ર પ્રવચનના બરા ભાવ જાણનાર તે તરફ ઉપેક્ષા કરે.

૫ ઉવઉહ :- સમકિતીની પ્રશસા કરવી, તેના દોષ પ્રગટ ન કરવા, કારણ કે મિથ્યાત્વીઓ તેનો લાભ લઇને જોન ધર્મની નિંદા કરે.

૬ સ્થિરીકરણે :- કર્મના ઉદયને કારણે કોઈ સાચી શ્રદ્ધાથી બ્રહ્મ થાય તો તેને સમજાવીને સાચી શ્રદ્ધામાં સ્થિર કરવો જોનધર્મના

આચાર-વિચારનું સ્વરૂપ જાણવું, કર્મ પ્રકૃતિઓની જાણ તેના વિષયની વિનિષ્ક્રિયા જાણવી, મિથ્યા તત્ત્વનું દુષણ જાણવું, મોક્ષ તરફ વલણ થાય જાણે સંસારમાં જન્મી જાય જોવી કથા કરવી.

૭ વાત્સલ્ય - સમકિતી તરફ દિલ મુદ્દિ રાખવી, ધર્મસામગ્રી પુરી પાડવી, મત નિયમમાં હોય તેની અધ્યયન વૈભવવ્યવસ્થા કરવી.

૮ પ્રભાવના - જ્યાં ધર્મની વાત થતી હોય ત્યાં જૈન ધર્મને જ આજળ કરવો, સ્નાત્યન રેતું, જૈન ધર્મની શ્રેષ્ઠતાનો પ્રચાર કરવો, જૈન શિક્ષા આપવી, જીવોને સમકિતી જાણવવા.

૯ વે સમકિતી ( શુદ્ધ શ્રદ્ધાવાળા ) જીવોની ધર્મજ્ઞા, અભિલાષ, અભિપ્રાય, જીવનશૈલી જાણવામાં આવે છે -

૧ અપ્રજ્ઞાશ્રી - સર્વજ્ઞ વીતરાગ અસ્થિત રેવની આજ્ઞામાં શ્રદ્ધા રાખવી, પ્રતિતી આજ્ઞાવી, તે આજ્ઞા પાળવાની ધર્મજ્ઞા રાખવી, આજ્ઞા અમલમાં મુકવી, આજ્ઞા પાળવી, ઉપયોગપૂર્વક વિધિ જાણે શુદ્ધિ પૂર્વક વહન કરવી જાણે જીવ જીવોને પણ તે પ્રમાણે જીવી જાય જોવો જોય આજ્ઞાવી વીતરાગની આજ્ઞાનું તે ઉલ્લેખન કરી કરવું જ નહિ.

૨ નિઃસર્જશ્રી - નિઃસર્જ પ્રવચનને સ્વાભાવિક રીતે આત્મભાવે પરિણમવાનું, જે વીતરાગે કરમાયું છે તે કુદરતી રીતે તેમજ હોય જોય માનવું, આત્મભાવે પરિણમવામાં માટે બિન-વચ્ચીતું શ્રદ્ધા કરવું, તેના વિચાર કરવો, તેના સ્વાભાવિક રીતે નિઃસર્જ કરવો તેને પારી રાખવું, તેમાં જોડાઈ જવું જાણે ઉચ્ચે સમાધિપૂર્વક આત્મવત્ પરિણમવાનું.

૩ ઉપદેશશ્રી - અસ્થિત, અમુખશ, આચાર્ય ઉપદેશન અને સાધુના ઉપદેશ સ્વિકારવાની ધર્મજ્ઞા રાખવી.

૪ સુત્ર શ્રી - નિઃસર્જ પ્રવચનમાં શ્રદ્ધા રાખવી, તે માટે સુત્રો વાંચવા, સુત્રમાં હોય તે જ અર્થ જોય માનવું. સુત્રમાં કેઈ અસત્ય વચન મુકાઈ હોય તો નિઃસર્જ પ્રવચનથી તેની કસોટી કરવી જાણે નિઃસર્જ પ્રવચન અનુસાર જર્જર શ્રદ્ધા કરવા.

૫ સંક્ષેપ રૂચી :- વાંચીને ટુંકી નોંધ કરવી કે જેથી મગજમાં વધારે વખત સ્થિર થાય.

૬ વિસ્તાર રૂચી :- છ દ્રવ્યના સર્વ ભાવો નય, નિક્ષેપા પ્રમાણ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ આદિ અનેક દૃષ્ટિથી વિચારવા.

૭ ખીજ રૂચી :- ધર્મના તત્ત્વો એવી રીતે ગ્રહણ કરવા કે જેથી એક તત્ત્વમાં અનેક ભાવો ભેદ અભેદ સ્વરૂપે જાણી શકાય જેમકે અહિંસા રૂપી ખીજ છે તેનો વિસ્તાર કરીએ તો વૃક્ષની જેમ ખંધા તત્ત્વોનું રહસ્ય જાણી શકાય

૮ અભિગમ રૂચી :- સર્વ સિદ્ધાંતના ભાવ જાણ્યા પછી જે રૂચી થાય તેમા પરિણતિ કરવી, જે વસ્તુ દેખાય, સંભળાય તેના મૂળ શુદ્ધ તત્ત્વોનો વિચાર કરવો

૯ ક્રિયા રૂચી :- સવર-નિર્જરાના સર્વ ભેદો પાળવાની ઇચ્છા રાખવી, તેમા પ્રમોદ-આનંદ રાખવો

૧૦ ધર્મ રૂચી :- શ્રુત ધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મના આલ-ખનથી સ્વભાવિક ધર્મ કે જે કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શન અને અનેન્દ્રિય સમતા રસમય આત્મિક સુખ છે તેમા પહોંચવાના પ્રયત્ન કરવા.

હવે સાચી શ્રદ્ધાવાળાએ ૬૭ બોલ પાળવાના છે કે જેથી તેની શ્રદ્ધા નિરંતર શુદ્ધિને પામતી જાય તે બતાવવામાં આવે છે :-

૪ શ્રદ્ધા :- પરમાર્થ સંસ્તવ, સુદૃઢ પરમથ્ય સેવણા, વ્યાપન દર્શન વર્જન, કુદર્શન વર્જન

૩ ક્ષિપ્ર :- ૧ સુશ્રવા-સૂત્ર વાચવા, સાંભળવા, પ્રશ્ન પૂછવા, વાચેલું વારંવાર યાદ કરવું, ધર્મકથા કરવી, વિચાર કરવો ૨ ધર્મ રાગ-જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્યમાં એકરસ થવું ૩ દેવ ગુરુની વૈયાવચ્ચ કરવી

૧૦ વિનય પાંચ પરમેષ્ઠિ, જ્ઞાની, આસ્ત્રી, કસ્ય મતિ ધર્મ, સધ, સાધર્મી-સમકિતી, જો ૧૦ નો વિનય કરવો.

૩ શુદ્ધિ - મન, વચન અને કાયાના જોગેને જેમ બને તેમ શુદ્ધ રાખવાનો ઉપયોગ રાખવો. વિવેચન કયામર્માથી નિવૃત્ત થવું.

૫ દુષણ ત્યાગ - રાગ, ક્રોધ, વિતિગિચ્છા પરપાપક પ્રશસા અને પરપાપકના પરિચયનો ત્યાગ કરવો.

૫ દુષણ સેવર્વા - (૧) સમ ૧:- જનતાનુભાવી ક્રોધ, માન માધા, લોભ અને મિથ્યાત્વ, મિત્રભાવ અને સમકિત મોહની જે સ્વત્ પ્રકૃતિને ઉદય થવા ન દેવી, ઉદય થય તો તત્ત્વજ્ઞાનથી નાશ કરવી, તત્ત્વજ્ઞાનથી ઉદય ઉતરી તેના મૂળ શોધીને તેમને ઉપેક્ષા નાખવા, સર્વ જીવોના અદૃષ્ટી જોત-જ દુષણ સરખા છે જોવી ભાવના બાધવી. (૨) સ્વેગ - જ્ઞાનથી વેશઅર્થમાં આવવું અને વેશઅર્થથી મોક્ષ તરફ જવાનું પ્રયાણ રાખવું. (૩) નિર્વેદ ૧:- સસારી વ્યવસ્થા, લોભ વગેરેની ઉપેક્ષા કરવી, તેમાંથી ફરી જોવી લેવી (૪) અનુકંપા ૧:- સર્વ જીવોની કયા લાવી જેમ બને તેમ ઉચ્ચેગ રાખી તેમની યતી ક્ષિપ્તમાંથી તેમને બચાવવા. દુઃખી તથા રોગીની વેદ્યાવચ્ચ કરવી. સર્વ જીવ ઉપર ભાવ દયા લાવીને તેમને જિન શાસન રચી બતાવવાની ભાવના રાખવી. (૫) આસ્થા - વ્યવહારથી રોવ અસ્થિત, શુરો નિશ્ચય અને ધર્મ કેવળીને સત્ત્વ જોવી હક અદા રાખવી, તે સિવાય કેઈ તરજૂતારણ નથી જ જોમ સમજવું પોતાનો આત્મા સિદ્ધ સ્વરૂપ સત્તામાં છે અને તે જ સ્વરૂપ ઉપાદેય (મેજવવા મોખ) છે, તે સ્વરૂપ પ્રગટ કરવાની મારામાં જનત શક્તિ છે અને તે સ્વરૂપ હું જોઈ દિવસ જરૂર પ્રગટ કરીશ, કારણ કે વ્યવહારીક આસ્થાથી મેં બાપુ છે કે હું ખસ માર્ગમાં છું નિર્ધારથી મારે મારે પોતાનો શુરો અર્થને દોષોનું નિરૂપણ કરીને તે દોષોનો નાશ કરવાની પ્રેરણા હું પોતપોતાને કરતો સ્વીકાર અને મારી સત્તામાં જે કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શન અને આત્મિક સુખ છે તેના ઉપરના આવરણો ખસેડીને હું મારે પોતાનો શુદ્ધ સ્વાસ્થ્યવિદ ધર્મ પ્રગટ કરીશ.

૮ પ્રભાવના :- નિચય પ્રવચનનો પ્રચાર કરવો, (૨) ધર્મકથા કરવી, (૩) સુતર્કથી કુતર્કીઓને દલીલથી જીતીને જૈન-ધર્મની શ્રેષ્ઠતા સાબીત કરવી, (૪) નૈમિત્તિક-જે નિમિત્ત આવી મળે તેનો લાભ લઈને જૈનધર્મને જ આગળ કરવો, (૫) જૈનોમાં કેવા કેવા તપસ્વીઓ છે તે દુનિયાને બતાવી આપવા, (૬) જે વિદ્યા પોતાને આવડતી હોય તેનાથી જૈન તત્ત્વોનું પોષણ થાય એવી રીતે બોલવું, (૭) પ્રસિદ્ધ મત ગ્રહણ કરવાથી બીજાને પણ તેવી ભાવના થાય, (૮) એવી કવિતા ગાવી કે જેથી ત્યાગ અને વૈરાગ્ય રગોરગ ઉતરી જાય.

૫ ભૂષણ - (૧) અહીં ત દર્શનમા કુશળપણું, સામાયક, પ્રતિક્રમણ, છકાયના બોલ, નવતત્ત્વ, થોકડા, સૂત્રોનું અર્થ અને રહસ્ય સહિત જ્ઞાન મેળવવું, પરમક્રમાણુ, પ્રાયશ્ચિત્ત વગેરેની વિધિ જાણવી એટલે પોતાને કે બીજાને જ્યારે જ્યારે ઈચ્છા થાય ત્યારે બધું પાળી શકાય અને પળાવી શકાય (૨) સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક શ્રાવિકા એ ચાર તીર્થની સેવા કરવી, તેમની નિંદા થતી અટકાવવી, તેમને ધર્મક્રિયાની સામગ્રી પુરી પાડવી અહીં શ્રેણિક રાજાનો દાખલો યોગ્ય સ્થાને છે :- એક દેવતાએ ગર્ભવતી સાધ્વીનું વૈક્રિય રૂપ ધારણ કરીને શ્રેણિક રાજાના રસ્તામા એક કરીયાણાની દુકાને સુવાવડનો સામાન લેવાં માડ્યો ત્યારે શ્રેણિક રાજાએ કહ્યું તું આમ હડહડ થામાં,, જૈનધર્મને લજાવમા, ચાલ તારી બધી વ્યવસ્થા ખાનગી રીતે કરી આપું, પછી પ્રાયશ્ચિત્ત લઈને સજમમાં જોડાઈ જજે ત્યારે દેવતાએ કહ્યું કે આવી તો અમે ઘણી છીએ તમે કેટલાકનું કરશો ? ત્યારે શ્રેણિક રાજાએ કહ્યું કે બીજા ઉપર અભ્યાખ્યાન નાખી તારા પાપનો બચાવ કર નહીં જૈનધર્મમા આવી સાધ્વી હોય જ નહીં એટલે દેવતા મૂળરૂપે પ્રગટ થયો અને શ્રેણિકની જૈન શ્રદ્ધાના વખાણ કર્યાં (૩) ધર્મમા સ્થિર થવું અને બીજાને સ્થિર કરવાં. (૪) દેવ ગુરુની સેવા, ભક્તિ, વૈયાવચ્ચ, વદના નમસ્કાર વગેરે કરવા (૫) પ્રભાવના .- જૈનધર્મનો ફેલાવો કરવો.

૬ જનના - (૧) વહન, (૨) તમસ્કાર, (૩) વધારે વગેરે જ્ઞાનકાર, સ્ત્રકાર, (૪) સોમ કુશળ પુછવા, (૫) લોકજન વગેરે જ્ઞાન, (૬) સ્તુતિ, શુભશામ, સમકિતી જીવ જાણે જ્યાં જા જોઈ સેવવા મિથ્યાત્વી સાધુ સાથે જામાથી જોઈ જોઈ સેવવો નહીં, પુછે તો તેનો જવાબ દેવો, જો કે તેનું અપમાન કરવું નહીં પણ તાત્પર્ય રહેવું કેઈ કુખી કે રાગી હોય તો અનુકંપાની ખતર દયા દાવવી.

૬ અભિયોગ - (૧) શબ્દકંઠ, (૨) સ્વર રક્ષણ, (૩) બળવાન પુરુષનો હક, (૪) દેવતાનો હક, (૫) અત્તી અને રોગનો પ્રસંગ, (૬) સુર નિષ્કંઠ જ્યાં છ કારણે દોષ સેવવો પડે તો લાચારીથી પોતાની નબળાઈની ખાતર, જીવ બચાવવા માટે દુઃખ ભાવે દોષ સેવીને પછી તેનું પ્રાચલિત લઈ શુદ્ધ કરવું પણ મરણાવિદ્ય પસ્તિદ્ધ સહન કરવાની તાકાત હોય તેણે જ્યાં દોષ સેવવાની જરૂર નથી.

૬ ભાવના - (૧) સમકિત ધર્મનું મૂળ છે- મૂળ વગર વૃક્ષ નથી તેમ જાણી મહા વગર ધર્મ નથી. (૨) સમકિત ધર્મનું દ્વાર છે- ખરી મહા વગર ધર્મમાં પેટી શકતું નથી. (૩) સમકિત ધર્મનો પાથ છે- પાથ વગર ઘર ટકે નહીં તેમ સમકિત વગર ધર્મ ન ટકે (૪) સમકિત ધર્મનો આધાર છે- જોમ જીવને પૃથ્વીનો આધાર છે તેમ ધર્મને સમકિતનો આધાર છે (૫) સમકિત ધર્મનું સાબન છે- સમકિત વગર ધર્મને સ્થેવાનું કેઈ પાત્ર નથી (૬) સમકિત ધર્મની નિધિ છે- જોમ પેટી વગર અવેશવ ચોરાઈ જાય તેમ સમકિત વગર આરિયથી બ્રહ્મ અપાય છે.

૬ સ્થાન :- (૧) જીવાત્મા છે- જીવના શુભ - શાન, ધર્મ, આત્મિક સુખનો અનુભવ થવાથી જીવ સ્વપ્રત્યક્ષ થાય છે અને હાલના આલના વધવા જાહેર ક્રિયાથી સ્વ અને પર પ્રત્યક્ષ થાય છે શરીરથી જીવ ઉપજાય થતો હોય તો સુહૃદ્ કેમ જાણી શકતું નથી માટે જીવ શરીરથી ભિન્ન છે (૨) જીવ નિત્ય છે- જીવ જોકે શરીર છોડીને બીજામાં જાય છે પણ તેનો નાશ થતો નથી સુખ-દુઃખ અને આર

ગતિના જીવોની વિચિત્રતા કર્મને લઈને થાય છે તેથી પૂર્વભવ સાધીત થાય છે. આત્મા દ્રવ્યથી નિત્ય છે અને મનુષ્ય, દેવ, તિર્યંચ અને નારકીના પર્યાય (અવસ્થા) આશ્રી અનિત્ય છે (૩) આત્મા વ્યવહારથી કર્મનો કર્તા છે મિથ્યાત્વ, અપ્રત, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ એ પાંચ હેતુથી જીવ કર્મ કરે છે, કર્મ વગર સુખ દુઃખ નથી નિશ્ચયથી આત્મા પોતાના ભાવોનો કર્તા છે. જીવના અશુદ્ધ ભાવનાં નિમિત્તથી પુદ્ગલો કર્મરૂપે પરિણમે છે અને કર્મ વિપાકના નિમિત્તે જીવ અશુદ્ધ ભાવોમા પરિણમે છે. (૪) વ્યવહારથી જીવ કર્મનો ભોક્તા છે નિશ્ચયથી પોતાના ભાવોનો ભોક્તા છે. કર્મનું ફળ પાકે ત્યારે આત્મા તેમાં જોડાઈને સુખ દુઃખ ભોગવે છે પણ શુદ્ધ ઉપયોગમાં રહે તો કર્મ ફળ કંઈ કરી શકતું નથી.

(૫) મોક્ષ છે :- જો બધ છે તો નિર્જરા છે અને એકી સાથે સર્વ નિર્જરા તે મોક્ષ છે મોક્ષ નથી તો સર્વ દુઃખોનો કઠી અત નથી, તો સર્વજ્ઞ નથી, તો ધર્મ નથી, તો વૈરાગ્ય નથી પણ વૈરાગી તો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે તેમને સંસારમા રહેવું નથી, તો તેને કયા જવું ?

મોક્ષ, ધર્મ વગેરે નામ સજ્ઞાજ તેનું અસ્તિત્વ બતાવે છે સર્વ કર્મ, સર્વ બધનનો ક્ષય તે મોક્ષ, ત્યારબાદ સર્વથા કર્મ રહિત સિદ્ધાત્માને નવા કર્મ લાગતા નથી તેથી તેમને ફરી સંસારમાં આવવાનું નથી (૬) મોક્ષનો ઉપાય છે-જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપમાં ઉત્કૃષ્ટ વીર્ય ફેળવવાથી સર્વ કર્મનો અત કરી શકાય છે આ ૬૭ બોલમા યથાયોગ્ય પ્રયત્ન કરવાથી ક્ષાયક સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે

હવે પચીસ પ્રકારના મિથ્યાત્વનો સાચી શ્રદ્ધાવાળાએ ત્યાગ કરવો જોઈએ તે બતાવે છે.

૧ અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ :- તે ખોટી માન્યતાને હઠથી પકડી રાખવી તે.



૬ ખતના - (૧) વહન, (૨) નમસ્કાર, (૩) પધારો વગેરે આવકાર, સત્કાર, (૪) હોમ / કુશળ પુછવા, (૫) લોકજન વગેરે જાન, (૬) સ્તુતિ, શુભશામ, સમકિતી જીવ સાથે જ્યાં છ જોઈ સેવવા મિત્રાત્મી સાધુ સાથે આમાથી જોકે જોઈ સેવવો નહીં, પુછે તો તેનો જવાબ દેવો, જો કે તેનું અપમાન કરવું નહીં પણ તટસ્થ રહેવું. કેઈ કુખી કે શોળી હોય તો અનુકંપાની ખાતર ક્ષમા લાવવી.

૬ અભિષેક - (૧) શબ્દકે, (૨) સ્થાન રક્ષણ, (૩) બળવાન પુરુષનો હક, (૪) દેવતાનો હક, (૫) અગ્ની અને શેખરો પ્રસન્ન, (૬) જુદા નિમજ્જ જ્યાં છ કરજે હોય સેવવો પડે તો લાજારીથી પોતાની નબળાઈની ખાતર, જીવ બચાવવા માટે દુઃખ ભાવે દેવ સેવીને પછી તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ શુદ્ધ થવું પણ મરણાતિક પરિસ્થિતિ સ્થિત કરવાની વાતવ હોય તેજે જ્યાં હોય સેવવાની જરૂર નથી.

૬ સાવના - (૧) સમકિતિ ધર્મનું મૂળ છે- મૂળ વચર વૃક્ષ નથી તેમ સાચી શ્રદ્ધા વચર ધર્મ નથી. (૨) સમકિતિ ધર્મનું દ્વાર છે- ખરી શ્રદ્ધા વચર ધર્મમાં પેચી શકાય નથી. (૩) સમકિતિ ધર્મનો પામે છે- પાયા વચર ઘર ટકે નહીં તેમ સમકિતિ વચર ધર્મ ન ટકે (૪) સમકિતિ ધર્મનો આધાર છે- જેમ જીવને પૃથ્વીનો આધાર છે તેમ ધર્મને સમકિતિનો આધાર છે (૫) સમકિતિ ધર્મનું બાજન છે- સમકિતિ વચર ધર્મને રહેવાનું કોઈ પાત્ર નથી (૬) સમકિતિ ધર્મની નિષિ છે- જેમ પેટી વચર જીવેલાય વૈરાગ્ય વ્યથ તેમ સમકિતિ વચર વર્તનથી જાણ થવાય છે

૬ સ્થાન :- (૧) જીવાત્મા છે- જીવના જુદા - જ્ઞાન, ધર્મ, આત્મિક સુખનો અનુભવ થવાથી જીવ સ્વપ્રત્યક્ષ થાય છે અને કાલવા, વ્યાલવા થવા આદિ ક્રિયાથી સ્વ અને પર પ્રત્યક્ષ થાય છે શરીરથી જીવ ઉપજાય તો હોય તો સુદૃઢ કેમ બાહી શકાય નથી માટે જીવ શરીરથી મિલે છે (૨) જીવ નિત્ય છે- જીવ જોકે શરીર છેડીને બીજામાં વ્યથ છે પણ તેનો નાશ થતો નથી જુગ-કુખ અને બાર

ગતિના જીવોની વિચિત્રતા કર્મને લઈને થાય છે તેથી પૂર્વભવ સાપ્ત થાય છે. આત્મા દ્રવ્યથી નિત્ય છે અને મનુષ્ય, દેવ, તિર્યંચ અને નારકીના પર્યાય (અવસ્થા) આશ્રી અનિત્ય છે. (૩) આત્મા વ્યવહારથી કર્મનો કર્તા છે મિથ્યાત્વ, અમૃત, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ એ પાંચ હેતુથી જીવ કર્મ કરે છે, કર્મ વગર સુખ દુઃખ નથી. નિશ્ચયથી આત્મા પોતાના ભાવોનો કર્તા છે. જીવના અશુદ્ધ ભાવના નિમિત્તથી પુદ્ગલો કર્મરૂપે પરિણમે છે અને કર્મ વિપાકના નિમિત્તે જીવ અશુદ્ધ ભાવોમાં પરિણમે છે (૪) વ્યવહારથી જીવ કર્મનો ભોક્તા છે નિશ્ચયથી પોતાના ભાવોનો ભોક્તા છે. કર્મનું ફળ પાકે ત્યારે આત્મા તેમા ભેડાઈને સુખ દુઃખ ભોગવે છે પણ શુદ્ધ ઉપયોગમાં રહે તો કર્મ ફળ કંઈ કરી શકતું નથી.

(૫) મોક્ષ છે :- જો બધ છે તો નિર્જરા છે અને એકી સાથે સર્વ નિર્જરા તે મોક્ષ છે મોક્ષ નથી તો સર્વ દુઃખોનો કદી અત નથી, તો સર્વજ્ઞ નથી, તો ધર્મ નથી, તો વૈરાગ્ય નથી પણ વૈરાગી તો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે તેમને સંસારમા રહેવું નથી, તો તેને કયાં જવું ?

મોક્ષ, ધર્મ વગેરે નામ સજ્ઞાજ તેનું અસ્તિત્વ બતાવે છે. સર્વ કર્મ, સર્વ બધનનો ક્ષય તે મોક્ષ, ત્યારબાદ સર્વથા કર્મ રહિત સિદ્ધાત્માને નવા કર્મ લાગતા નથી તેથી તેમને ફરી સંસારમાં આવવાનું નથી (૬) મોક્ષનો ઉપાય છે-જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપમા ઉત્કૃષ્ટ વીર્ય જ્ઞાનવાથી સર્વ કર્મનો અત કરી શકાય છે. આ ૬૭ બોલમાં યથાયોગ્ય પ્રયત્ન કરવાથી ક્ષાયક સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે

હવે પચીસ પ્રકારના મિથ્યાત્વનો સારી શ્રદ્ધાવાળાએ ત્યાગ કરવો જોઈએ તે બતાવે છે.

૧ અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ :- તે ખોટી માન્યતાને હાંધી પકડી રાખવી તે.

૧ દીવાળીના દીવા, ગણેશ યોગના લાઠનાં, દીલ પરણાવવા બેલેશની પૂજા, કુળ દેવની પૂજા વગેરે ખોટી માન્યતા કેટલાક ભૈનો પણ પકડી ધામે છે સર્વ ખોટા દુષકર્મનો ત્યાગ કરવો.

૨ અણ્ણાભિમહિક મિથ્યાત્વ - સો પોતપોતાનો ધર્મ ધામે બોવી બહી માન્યતા છે ખોટી માન્યતા અને ખરી મહાનો બહી વિવેક નથી કાશ્વ કે અજ્ઞાન છે, માટે જ્ઞાનથી સમજી ખોટી મહા દૂર કરવી.

૩ અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ - બહી કપટથી શાસ્ત્રોના અર્થને મરડીને નિઃશ્વ પ્રવચનથી ઉલટા અર્થ કરવામાં આવે છે કેટલાક ભૈન નિન્દવ પણ આ કાળમાં ફસાઈ બાય છે કેટલાક સાધુ બ્રહ્મ ધર્મ, શમ્ભુ ધર્મ, પરાયણ વગેરેના ઉપદેશ આપે છે પણ સી આચાર્યમહામા બતાવેલા સાધુના આચાર્યમાંથી બ્રહ્મ ધર્મને કેટલો આશ્રવ માય છે તેનું તેમને જ્ઞાન રહેતું નથી વળી કશું પ્રકાશન ધર્મનાં અનુક્રમ ઉપરથી તે દરેકની સ્વેચ્છાએ કીમત બાંધી કૂવ અને આશ્રિત ધર્મને ગ્રામ્યાહિ આશ્રવવાળા ધર્મોથી બોધા અત્યંત માને છે આ અનુક્રમ ઉપરથી કીમત બાંધીને બે વ વકતા છે, અજ્ઞાન છે કાશ્વ કે નિઃશ્વ પ્રવચનના અર્થસામ્ય વાત્તેનું તેને જ્ઞાન નથી કેટલાક ધર્મની ખાતર થતી દિસાને અર્થસા કહે છે, કેટલાક મનુષ્યની ખાતર બીજા નાના મોટા લોકોની થતી દિસાને દિસા માનતા નથી તેમાં તેઓ દલીલો આપે છે તે બ અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વજન્ય છે.

૪ સ્વશાયિક મિથ્યાત્વ - નિઃશ્વ પ્રવચનમાં જવા પણ શકા થાય તે મિથ્યાત્વ જન્ય છે નિઃશ્વ પ્રવચનના બેઠ પણ પહોની શકા કરવામાં આવે તો તે મિથ્યાત્વ છે, માટે શક્તને જ્ઞાનથી દૂર કરવી.

૫ અણ્ણાલોગ મિથ્યાત્વ - અસહી લોકોને તથા બધે જોવા સહી લોકોને આ મિથ્યાત્વ બનાવી કાળથી બાજુ પડે છે.

૬ લોકિક મિથ્યાત્વ તેના ત્રણ ભેદ :- (૧) લોકિક દેવ ગત મિથ્યાત્વ - ૧ સંસારના સુખ માટે વ્યંતરાદિ કોઈ દેવની કે કલ્પીત દેવની પૂજા કરવી તે મિથ્યાત્વ છે તે દેવોના નામ :- ગણપતિ, રાહેરમા, અંબાજી, હનુમાન, મેલડી, ખીર, ખોડીઆર, કામદેવ, ચક્ષુ, કુળદેવ વગેરે. ૨ કોઈ રાષ્ટ્ર-દેશના રાજા કે નેતાને દેવ અથવા ભગવાન માનવા તે મિથ્યાત્વ છે જેમ કે શીવાજી ૧૧ મા અવતાર, ગાંધીજી ૧૨મા અવતાર ૩ કોઈ દોષવાળા રાજાને ખીજે રાજા મારી નાખે તો તે શત્રુને મારનાર રાજાને ભગવાન ગણવે તે મિથ્યાત્વ છે. (૨) લૌકિક ગુરુગત મિથ્યાત્વ :- શિક્ષકો, પ્રેક્ષકો, ભાષણ કરનારા, પુરોહિતો વગેરે સસારી જ્ઞાન આપનારને ગુરુ માનવા તે મિથ્યાત્વ છે લૌકિક વિનયમા વાધો નથી (૩) લૌકિક ધર્મગત મિથ્યાત્વ :- સ્નાન, લગ્ન, ગ્રામ્યધર્મ, રાષ્ટ્રધર્મ વગેરેને તરણુતારણુ ધર્મ માનવા તે મિથ્યાત્વ છે

૭ લોકોત્તર મિથ્યાત્વ તેના ૩ ભેદ :- (૧) દેવગત - ૧ સસારી સુખ માટે તીર્થકરની માન્યતા કરવી તે મિથ્યાત્વ છે ૨ નિન્હવને જેમકે ગોશાળો, જમાલી, બુદ્ધકીર્તિને ભગવાન માનવા તે મિથ્યાત્વ છે (૨) ગુરુગત મિથ્યાત્વ - ૧ સાચા સાધુને સંસારી સુખ માટે દાન દેવું તે મિથ્યાત્વ છે ૨ પાત્ર મહાવ્રત વગરના જૈન સાધુના વેષમા રહેલ સાધુને સાધુ માનવા તે મિથ્યાત્વ છે ૩ ધર્મ ગત મિથ્યાત્વ - સામાયક-પ્રતિક્રમણ, વગેરે ધર્મક્રિયા આ ભવના કે પરભવના પુણ્યથી સુખો માટે કરે તે મિથ્યાત્વ, ૪ છકાય જીવની હિંસાવાળી મૂર્તિપૂજામા ધર્મ માનવું તે મિથ્યાત્વ છે.

૮ કુપ્રાવચન મિથ્યાત્વ - નિઝન્ય પ્રવચનથી ઉલટું વચન તે કુપ્રાવચન, તેના ૩ ભેદ - ૧ કુપ્રાવચન દેવગત મિથ્યાત્વ - ભગવાન ૧૮ દોષ રહિત જ હોય તેમાંના કોઈ દોષવાળાને ભગવાન માનવા તે મિથ્યાત્વ છે જેમકે ભગવાન ગોપીચી સાથે ફીડા કરે કપટથી મોહીનીનું રૂપ બનાવી ભસ્માસુર હણે, સ્ત્રીના ધણીનું રૂપ બનાવી સતીને ભોગવે, ભકતોને સહાય કરે અને ખીજાને

કુખ જાપે, દુઃખનેને ચક્ર બજવા ત્રિશુળથી નાશ કરે, સ્ત્રી રાજે, પોતાની દીકરી સાથે લોગ લેખવે, જાવા દોષો સેવનારને ભગવાન માનવા તે કુદરતી નિયમોની વિરૂદ્ધ મિથ્યાત્વ છે. ૨ કુમાવચન ગુરુમત મિથ્યાત્વ - પાપ મહાપતો, ૧૦ યતિધર્મ, ૫ સ્ત્રીમતિ વગેરે નિશ્ચય પ્રવચનના સાધુનાં શુભો રહિત હેમ્ય જોવા માવા, સન્ધ્યાથી, ઋષીઓ, તાપસ વગેરેને શુરુ માનવા તે મિથ્યાત્વ છે. ૩ કુમાવચન ધર્મ મત મિથ્યાત્વ - જેમા છઠાવ લવની દિસા ચાલ છે જોવા કામ જેમકે દિસકે ચરા, નદી જાદિ પાણીના સમુદ્રમા જ્ઞાન, મૂર્તિપૂજા વગેરે જ્યાં દિસા ચાલ છે તેને વચ્ચ-વાચક ધર્મ માનવો તે મિથ્યાત્વ છે.

૬ જિનમાર્ગથી જોઈતી પદ્મપણા કરે - જેમ કે લવ જોઈએથી છે, કાણા જેવો છે, દીપક જેવો છે તે જોઈ છે પણ સસારી લવ સરીર પ્રમાણ વ્યાપક છે.

૧૦ જિન વચનથી અધિક પદ્મપણા કરે - જેમકે જ્ઞાતમા પ્રહાસ વ્યાપક છે, સયમ નિશ્ચયના ઉપગરણને પરિબલ કહેવો વગેરે અધિક પદ્મપણા તે મિથ્યાત્વ છે સર્વજનું જ્ઞાન અવહારથી જોઈતો જ્ઞાનના વિષયની અપેક્ષાએ વ્યાપક ગણાય પણ લવ તે વ્યાપક છે.

૧૧ સર્વજનના વચનથી વિપરીત પદ્મપણા કરે તે મિથ્યાત્વ - જેમકે દંબો સર્વથા જનિત્ય છે, પચ્ચિ પોતે જ જોઈતવાઈથી દંબો છે લવ નથી, નાશ પામેલા દંબોનું અનુસંધાન જ્ઞાન વાસનાથી ચામ છે આ બોલ દર્શનનું મિથ્યાત્વ છે.

જ્ઞાતા તે સત છે સત્તા વચનના સામાન્ય વિશેષો તે પણ સત છે, જ્ઞાકશનો શુભ શબ્દ છે, કર્મ ચીજરીનો નાશ કરીને ભગવાનને કર્તા કહેવો, જ્ઞાન જ્ઞાનને ન જાણે આ બધું નેપથ્યિકનું મિથ્યાત્વ છે. ફક્ત બે જ પ્રમાણ છે, શિવજી શુદ્ધ ચક્રને કણાકને શિખવે તે વેરો ચિંતનું મિથ્યાત્વ છે સત્ત્વ, રબો અને તમોશુભથી પ્રકૃતિ ઉપર જ્ઞાતમા જોમત અર્થાં છે પ્રકૃતિ જોમત કર્તા છે, પ્રકૃતિથી જુદી, જુદીથી અલકાર, અલકારથી વર્ણાદિત માત્ર, ત માત્રથી પંચ ભૂત અને છે.

આ બધું સાખ્ય મિથ્યાત્વ છે સર્વ શરીરમા એક જ આત્મા તે જૈમિનીય (મીમાંસ) નું મિથ્યાત્વ છે પુન્ય પાપ વગેરે કંઈ નથી, પાંચ ભૂતથી જીવ બને છે આ બધું ચાર્વાક મિથ્યાત્વ છે.

૧૨ ધર્મને અધર્મ માનવો તે મિથ્યાત્વ છે, નિઝન્ય પ્રવચનની ભૂલ કાઢવી તે મિથ્યાત્વ છે

૧૩ અધર્મમાં ધર્મ સંજ્ઞા તે મિથ્યાત્વ, જેમકે પશુ હોમવાના યજ્ઞ, સ્નાન, બકરી મારવાની ઇદ, ધર્મને નામે હિંસાને ધર્મ માનવો આ બધું મિથ્યાત્વ છે

૧૪ સાધુને અસાધુ કહે તે મિથ્યાત્વ :- પોતાના સંઘ સંપ્રદાય કે વાડા સિવાયના પાંચ મહાવ્રત ધારી સાધુને સાધુ ન માનવા તે મિથ્યાત્વ છે

૧૫ અસાધુને સાધુ માનવા તે મિથ્યાત્વ છે, સાધુના વેશમાં હોય તે આરંભ, સારંભ અને સમારંભના કામ કરે, કરાવે, કરતાં પ્રત્યે રૂડું જાણે, વીતરાગની આજ્ઞા ઉલ્લંઘે, મિથ્યાત્વ સેવે વગેરે દૂષ-જોવાળાને ખરા સાધુ માનવા તે મિથ્યાત્વ છે

૧૬ જીવને અજીવ માનવા તે મિથ્યાત્વ છે પૃથ્વી, પાણી, અગ્ની, વાયરો, વનસ્પતિ, વિગલેન્દ્રીય, અસંજ્ઞી સમુર્દિષ્ઠ પંચેન્દ્રિય અને સંજ્ઞી જીવોમાથી કોઈને અજીવ માનવો તે મિથ્યાત્વ છે

૧૭ અજીવને જીવ માને તે મિથ્યાત્વ :- મૂર્તિને ભગવાન માનવા, દેવકૃત અચેત પુલને સચેત માનવા તે મિથ્યાત્વ છે.

૧૮ નિઝન્ય પ્રવચન મોક્ષમાર્ગને ઉન્માર્ગ સમજે તે મિથ્યાત્વ છે.

૧૯ ઉન્માર્ગને મોક્ષ માર્ગ સમજે તે મિથ્યાત્વ જેમકે રાસલીલા, યજ્ઞ, હોમ, હોળી, દીવાળી વગેરે

૨૦ જાઠ કર્મથી મુકાણું છે તેને નથી મુકાણું જોમ કહે તે મિથ્યાત્વ તથા જરૂરીને રૂપી કહે તે મિથ્યાત્વ. નિરજન નિરાકાર પરમાત્મા જવતાર હીજો જોમ માનવું તે મિથ્યાત્વ છે

૨૧ જાઠ કર્મથી મુકાણું જાને ફરી જ મ મરણ કરે છે છતાં તેને જરૂરી નિરજન નિરાકાર ભગવાન કહેવા તે મિથ્યાત્વ છે

૨૨ અવિનશ મિથ્યાત્વ - જાણનાર, સાચાર રૂપ વિનય મૂળ કર્મની અવિનશ, જસાતના, જસકિત, જપરાધ કરે તે મિથ્યાત્વ.

૨૩ અજ્ઞાતના મિથ્યાત્વ - ઘટ અજ્ઞાતના કરીને તેને જાણના ન માનવી, વસ્તુ જે સ્વરૂપમા, હોય તે સ્વરૂપમા ન માનવી તે મિથ્યાત્વ છે

૨૪ અક્રિયા મિથ્યાત્વ - સામાયક, પ્રતિક્રમણ પૌષધ, ઉપવાસ વગેરે કીધાનો નિવેધ કરે તે મિથ્યાત્વ છે

૨૫ અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ - જ્ઞાનો નિવેધ કરે તે મિથ્યાત્વ જેને જ્ઞાની શુદ્ધિ કરવી હોય અને જાણી મોક્ષ જવું હોય તેણે ૨૫ પ્રકારના મિથ્યાત્વ જાને દૂરજોનો ત્યાગ કરવો.

સાત નમર્મા શુદ્ધ અર્થ -

૧ નિગમ નમની અર્થ - મોક્ષ છે, મોક્ષ ઉપાદેય છે, મોક્ષનો ઉપાય છે જોવી અર્થ.

૨ સમજ નમની અર્થ - મારી સત્તામા કેવળજ્ઞાનાદિ અનંત શિક્ષિ છે તે પ્રજા કરવાની મારી શક્તિ છે

૩ વ્યવહાર નમની અર્થ - સમકિતના ૬૭ બેલ અવહારથી પાળવા.

૪ કલ્પ સૂત્ર નમની અર્થ - સમકિતના ૬૭ બેલ અને ૮ આચારમા વર્તમાન માનસિક ઉપયોગ.

૫ શબ્દ નયની શ્રદ્ધા .- સર્વજ્ઞ વીતરાગની આજ્ઞા અનુસાર આત્મ પરિણુતિમા મનોયોગ

૬ સમલિરૂઢ નયની શ્રદ્ધા .- ક્ષયોપશમ, ઉપશમ અને ક્ષાયક ભાવમા પરિણુતિ.

એવ ભૂત નયની શ્રદ્ધા - નિશ્ચય સમકિત, ક્ષાયક સમકિત

### ચાર નિર્દેષામાં શુદ્ધ શ્રદ્ધા :-

(૧) નામ શ્રદ્ધા .- શુદ્ધ શ્રદ્ધા એવી નામ સંજ્ઞા ૨ સ્થાપના શ્રદ્ધા .- અક્ષરદ્વારા લિપિમા સ્થાપના ૩ દ્રવ્ય શ્રદ્ધા - તેના બે લેહ-(૧) આગમથી, (૨) નો આગમથી

(૧) આગમથી દ્રવ્ય શ્રદ્ધા - ૧ ઉપયોગ વગર શ્રદ્ધાનો, અભ્યાસ, ૨ જાણપણા વગર શ્રદ્ધા, ૩ મિથ્યાત્વના કર્મ દળ અધ્ય-વસાયથી શુદ્ધ થઈને સમકિત મોહનીરૂપે પરિણુમેલ કર્મ પુણ્ગલ  
(૨) નોઆગમથી દ્રવ્ય શ્રદ્ધા .- ૧ જ શરીર - સાચી શ્રદ્ધા સહિત કાળધર્મ પામેલતુ શળ ૨ લવ્ય શરીર :- ભવિષ્યમા સાચી શ્રદ્ધા પામનાર જીવ ૩ શરીર વ્યતિરિકત નોઆગમથી દ્રવ્ય શ્રદ્ધા -  
(અ) લૌકિક-સમકિતનું પુસ્તક, શ્રદ્ધા રહિત સમકિત શાસ્ત્રનો જાણકાર  
(ખ) લૌકોત્તર દીપક સમકિત, તે સાચુ જોલે પણ શ્રદ્ધા નથી, (ક) કુપ્રાવચન જૈનના સ્વાગમા મિથ્યાત્વની પરપણા કરનાર

૪ ભાવ શ્રદ્ધા :- ૧ આગમથી ભાવ શ્રદ્ધા - સાચી શ્રદ્ધામા ઉપયોગ આ ગુણ છે ૨ નોઆગમથી ભાવ શ્રદ્ધા-શુદ્ધ ઉપયોગવાળો સમકિતી જીવ, આ ગુણી છે

### સાચી શ્રદ્ધાના ચાર પ્રમાણ :-

આગમ પ્રમાણ શ્રદ્ધા :- (૧) તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનાં સમ્યગ્ દર્શનમ્-છ દ્રવ્ય અને નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ, કોઈ પણ વસ્તુ જોઈને તેના મૂળ દ્રવ્યનો વિચાર થાય અને તે મૂળ દ્રવ્યનું શુદ્ધ



સ્વરૂપ ધ્યાનમાં આવે, તેમ કે સંયતિ શરીર ઉપરથી એક પરમશુ  
પુણ્ય અને શુભાત્મા એ બે શુદ્ધ દ્રવ્યનો જ્ઞાતિ આવે.

(૨) તમેવ સમ્યક નિશ્ચય જ જિનેહિ પવેશ્ય -  
જેમણે શાંત અને દ્રેષ્યનો સ્વપ્ના નાશ કર્યો છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ  
કર્યું છે એવા જિન ભગવાન કહે તે સાચુ જ હોય.

(૩) પચમપિ અસદ્દંતો સુત ત્યુ મિચ્છદિદ્ધી -  
જર્વંશ વીતશઙ્ગા પ્રવચનમાંથી કોઈ એક પણ વચનમાં જેની શ્રદ્ધા  
ન થાય તેને મિચ્છાત્વી અણવે.

(૪) નિજઞ્થ પાવસાણુ અથ્થ પરમથ્થ એથ  
અનથ્થ - મોક્ષ જવા માટે દેહત નિજન્ય પ્રવચન જ સાર્થક છે  
બાકી બધુ નકારુ છે.

(૫) અપ્પા પરમપ્પા :- નિજન્ય નયથી જ્ઞાતમા પરમાત્મા  
છે, જ્ઞાતમા જ રત્નત્રયના જ્ઞાતબનથી પરમાત્મા થાય છે.

(૬) ધર્મન સત્તકેનો કુલ, કુલોપશમ કે ઉપશમ કવાથી  
સાચી શ્રદ્ધા ઉપજે છે.

(૭) તત્ત્વ કેવળી ગમ્મ - જ્યાં જુદિનો વિષય નથી,  
દેહત કેવળજ્ઞાનનો વિષય છે અથવા જ્યાં પોતાની જુદિ પહોંચતી નથી  
ત્યાં શંકા, કંપા, વિતિગિચ્છા ન કરવી પણ તત્ત્વ કેવળીગમ્મ કરવું.

૨ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ (સાચી શ્રદ્ધાત્મી) - (૧) પર પ્રત્યક્ષ -  
૧. સુકુષ્ઠ અને સન્નિવૃત્તિ સેદિ-વાંચવું, પૂછવું, પરિવર્તન, ધર્મ  
કથા ૨ નિજન્ય જુરની વૈશાલ્ય્ય ૩ રત્નત્રયચુકત ક્રિયા (૨) સ્વપ્રત્યક્ષ -  
૧ હમતા રસનો અનુભવ ૨ અનેન્દ્રિય મુખનો અનુભવ, ૩ પાસ  
ઉદિયોના વિષયમાં જઈ મુજ નથી એવો અનુભવ, ૪ જ્ઞાતમશ્રદ્ધા-  
નિજ જ્ઞાતમશ્રુણો અનુભવ.

૩ સાચી શ્રદ્ધાનું અનુમાન પ્રમાણુ .- ૧ મિથ્યાશ્રુતને સમશ્રુતમાં પરિણુમાવતાં આવડે, ૨ સર્વ દોષોનો નાશ કરવાની ભાવના ૩ પાપ થઈ જાય તેનો તરત જ પશ્ચાત્તાપ થાય, ૪ અંતરદષ્ટિ-આત્મ પ્રદેશો જોવાની દષ્ટિ.

૪ શ્રદ્ધાની ઉપમા .- જુઓ છ ભાવના ૭ નય + ૪ નિક્ષેપ + ૪ પ્રમાણુ = ૧૫ હવે.

૧૬ વ્યવહારીક શ્રદ્ધા :- (૧) દેવ-ગુરુ-ધર્મ તત્ત્વની શુદ્ધિ, (૨) નવતત્ત્વનું જ્ઞાન, (૩) પચીસ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ, (૪) ૬૭ બોલનું વચન અને કાયાથી આચરણ

૧૭ નિશ્ચય શ્રદ્ધા .- પોતાનો આત્મા સિદ્ધ સ્વરૂપ છે, તેથી દેવ છે પોતે પોતાનું અતરમુખ વૃત્તિથી નિરક્ષણ કરી દોષોનો ત્યાગ કરી ગુણમા લીન થવાની પ્રેરણા કરે છે તેથી પોતે જ અથવા જ્ઞાન જ ગુરુ છે પોતાના શુદ્ધ ધર્મ (સ્વભાવ ધર્મ) કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અનંત આત્મિક સુખ અને અનંત વીર્ય છે પોતાના વર્તમાન જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવ ધર્મમા પરિણુતિ કરીને તેમા લીન થવું તે નિશ્ચય ધર્મ છે

૧૮ દ્રવ્ય શ્રદ્ધા :- (૧) ખાસ જાણુપણા વગર દૃઢ શ્રદ્ધા (૨) શ્રદ્ધાનુ દ્રવ્ય જીવ છે

૧૯ ભાવ શ્રદ્ધા .- નિજ આત્મ ગુણમા રમણુતા કરીને ક્ષયોપશમ, ઉપશમ કે ક્ષાયક ભાવનો ઉત્પાદ કરવો તે, ૨ શ્રદ્ધા જીવનો મનોયોગવાળો ભાવ છે

૨૦ સામાન્ય શ્રદ્ધા .- તે દ્રવ્ય શ્રદ્ધા અને વ્યવહારીક શ્રદ્ધા છે.

૨૧ વિશેષ શ્રદ્ધા .- તે ભાવ અને નિશ્ચય શ્રદ્ધા છે

૨૨ સાચી મદ્દાવાળાની સજ્યા - ધાર મતિના ઘટને

અસજ્યાતા છવ

૨૩ ક્ષેત્ર - સાચી મદ્દાવાળા લોકના અસજ્યાતામા ભાગમાં  
રહે છે

૨૪ કાળ આચી મદ્દાવાળા છવો તથે કાળમા રહે છે

૨૫ સાચી - ક્ષાયક અને ઉપશમ સમક્ષિતમાં અમક્ષિત  
મોહની કર્મનો ઉદય નથી, કયોપશમ સમક્ષિતવાળાને જ સકા, કષ્ટ  
વગેરે દુષ્ણુ આવે. ઉપશમ સમક્ષિત અતર્કુર્ત્ત નેટલો કાળ જ રહે છે.

વાતાવરણમાં કૈન સ્વરૂપિમાં જે ડોળાણુ ચાલે છે  
તે સખધર્મા ખુલાસા -

૧ પ્રમાણી અવસ્થામા દોષોનું સેવન, વધાર ઇચ્છાએ પણ કયા  
કરે છે પણ દોષને દોષ તરીકે જાણે તો સાચી મદ્દા છે અને દોષને  
શુદ્ધ તરીકે જાણે તે મિથ્યાત્વ છે

૨ ચારિત્ર મુકીને સિદ્ધ થવાય છે પણ સમક્ષિત સાથે જ રહે છે

૩ ચારિત્રથી બ્રહ્મ યનારને મુધરવાનો સભવ છે પણ સાચી  
મદ્દાથી બ્રહ્મ યનાર અનતો કાળ રખડે.

૪ કદેક માણસ પોતાની માન્યતા સાચી છે જોમ માને છે પણ  
જ્યાં મુખી તેની વાણી નિબંધ પ્રવચનના સર્વ સિદ્ધાંતોને અનુસરતી  
ન થાય, નિબંધ પ્રવચન કુદરતી સ્વભાવિક જોતું ન લાગે, મિથ્યા  
શ્રુતમાથી સમ્યક શ્રુત પરિણામવાતા ન આવડે, આત્મસ્વરૂપ સ્વપ્રત્યક્ષ  
ન થાય, શુદ્ધ દોષનો વિવેક ન થોધી શકે, ધર્મની જાળતમાં લોક  
સજ્જાનો ત્યાગ ન કરે, સર્વ ધર્મમાં કઈક શિખવાનું છે જોતું માને  
અને અભિનિવેશિકનો સરળતાથી નાશ ન કરે ત્યાં મુખી પોતાની  
માન્યતા જમવાળી ॥ જોમ સમજવું

૫ જે માણસ ખરા સાધુને શિક્ષાવૃત્તિને કારણે લોકોને મુસનાર  
માને તેને કુર્લંબજાથી સમજવો.

૬ જે સાધુ પોતાની સમાચારીના સજ્જાય ધ્યાનાદિને ત્યાગ કરીને લોકસંજ્ઞા, રાષ્ટ્રવાદ, દ્રવ્ય પરોપકાર, રાજ્ય નીતિ, સર્વધર્મ સંમેલન વગેરે આરંભ-સમારંભવાળા કાળમાં લાગ લે અથવા ઉપદેશ આપે તેને સંસાર લાવનાવાળો સમજવો.

૭ દુનિયામાં કોઈ એકાંત ક્રિયાવાદમાં જાય છે, કોઈ એકાંત જ્ઞાનવાદમાં જાય છે તેઓ પાછા પડી જાય છે પણ જેઓ જ્ઞાન ને ક્રિયાનું સમ્યગ્ જોડાણ કરે છે તેજ તરી જાય છે.

૮ કોઈ વ્યવહારવાદી થાય છે, કોઈ નિશ્ચયવાદી થાય છે તે બન્ને અસત્યવાદી છે કારણ કે મન, વચન, કાયાના યોગે શુદ્ધ વ્યવહારમાં જોડાય છે ત્યાં નિશ્ચય તત્ત્વનો ઉત્પાદ થાય છે અને નિશ્ચય તત્ત્વમાં રમણતા કરનારની મનોવર્ગણા શુદ્ધ વ્યવહારમાં જોડાય છે મન, વચન અને કાયાની પુણ્નલિક વર્ગણાઓ વ્યવહારનું કામ કરે છે છે અને આત્માના ભાવ (આત્મભાવ) નિશ્ચયનું કામ કરે છે.

૯ જે સાધુ, ખીજ સાધુઓને સસારીક પરોપકારની પ્રેરણા કરે છે તે પોતાના તથા ખીજના અધ્યાત્મિક પતનને નોતરી રહ્યો છે.

૧૦ જે જીવ નિગ્રન્થ પ્રવચનની કોઈ પણ એક બાબતમાં ઉપેક્ષા કરે છે તે પોતાનો સસાર વધારી રહ્યો છે

૧૧ જે જીવ સાધુઓને પોતાના કે કોઈ ગૃહસ્થોની સસ્થાના બંધનમાં નાખવા માગે છે તે મોક્ષ માર્ગથી પાછો હુકે છે

૧૨ નિગ્રન્થ સાધુની સમાચારી સર્વથા નિગ્રન્થભાવ લાવવા માટે તથા આત્મભાવ કેળવવા માટે છે અને કાળના ક્રમ મુજબ આવતી હોવાથી સાવધાન બનાવે છે અને છેવટે સર્વ બંધનોમાથી મુક્ત થવાનો રસ્તો જે ક્ષપક શ્રેણી છે તેને શોધી આપનાર છે તેને બંધનરૂપ માનનાર વિપરીત પડપણા કરનાર મિથ્યાત્વી જાણવો

૧૩ આચાર્યના હોષે બતાવી જે શિષ્ય સ્વચ્છદી થાય છે તે અને તેવા શિષ્યોને ફક્ત બચાવવા ખાતર આચાર્યને સુધરવાનું કહે

૨૨ સાચી શ્રદ્ધાવાળાની સંખ્યા - વાર ગતિના ધર્મે  
જસંખ્યાતા જીવ.

૨૩ ક્ષેત્ર - સાચી શ્રદ્ધાવાળા લોકના જસંખ્યાતામાં ભાગમાં  
રહે છે

૨૪ કાળ સાચી શ્રદ્ધાવાળા જીવો ત્રણે કાળમાં રહે છે

૨૫ સાવચી - ક્ષાયક અને ઉપશમ સમક્ષિતમાં સમક્ષિત  
મેદની ઈર્મને ઉદય નથી, ક્ષયોપશમ સમક્ષિતવાળાને જ શક્ય, કાળ  
વગેરે દુષણ આવે. ઉપશમ સમક્ષિત અતર્કુર્ત જેટલો કાળ જ રહે છે

વાતાવરણમાં જેન સંસ્કૃતિમાં જે ડોળાણુ થાય છે  
તે સખધમાં ખુલાસા -

૧ પ્રમાણી જવસ્થામાં ડોળાણુ સેવન, વલર ઇચ્છાએ પણ ક્ષય  
કરે છે પણ ડોળાણુ ડોળ તરીકે જાયે તો સાચી શ્રદ્ધા છે અને ડોળને  
જુલુ તરીકે જાયે તે મિથ્યાત્વ છે

૨ વાસ્ત્રિત્ર મુદ્ધીને શિદ્ધ થવાય છે પણ સમક્ષિત સાથે જ રહે છે

૩ વાસ્ત્રિત્રથી બ્રહ્મ યનારને મુખરવાનો સંભવ છે પણ સાચી  
શ્રદ્ધાથી બ્રહ્મ યનાર જનતો કાળ રખડે

૪ કદેક માણસ પોતાની માન્યતા સાચી છે જોમ માને છે પણ  
જ્યા મુખી તેની વાણી નિઃશ્ચય પ્રવચનના સર્વ શિદ્ધાતોને જનુસસ્તી  
ન થાય, નિઃશ્ચય પ્રવચન કુદરતી સ્વભાવિક જેવું ન હોય, મિથ્યા  
કુતર્માંથી સમ્યક્ કુતર્ પરિણામભાવતા ન આવડે, આત્મસ્વરૂપ સ્વપ્રત્યક્ષ  
ન થાય, જુલુ ડોળનો વિવેક ન થોપી શકે ધર્મની બાળતમાં લોક  
સજ્જાનો ત્યાગ ન કરે, સર્વ ધર્મમાં કંઈક શિખવાનું છે જોવું માને  
અને અભિનિવેશિકનો સંસ્થાતાથી નાશ ન કરે ત્યાં મુખી પોતાની  
માન્યતા જમવાળી છે જોમ સમજવું.

૫ જે માણસ ખરા સાધુને શિક્ષાવૃત્તિને કારણે લોકોને મુસન્દાર  
માને તેને દુર્લભતાથી સમજવો.

ત્યારે જૈન થઈને જૈનેતરનો ઉપદેશ આપે અથવા નિશારંભી થઈને આરંભનો ઉપદેશ આપે તે હાસ્યજનક ગણાય કે નહિ ?

૨૦ જૈન ધર્મ નિત્ય છે, તેના સિદ્ધાંતો [તત્ત્વો] શાશ્વતા છે, સર્વ સર્વજ્ઞોની વાણી એકસરખી એટલે અરસપરસ વિરોધ રહિત છે, મૂળ તત્ત્વો ત્રણેકાળમાં સરખા છે, તેમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી ફેરફાર થઈ શકતો નથી જૈન આચાર વિચારનો આધાર બહુમતી નથી પણ નિઃશય પ્રવચન છે, બહુમતીથી, તેનો ફેરફાર કરવો તે જૈનેતર ભાવના છે.

૨૧ સાચી શ્રદ્ધાવાળા પદર ભવ ઉલ્લેખ નહીં, જેને મોક્ષ અને સર્વજ્ઞપણા પ્રત્યે વિરોધ છે તેણે પોતાને જૈન કહેવરાવવાની મહેનત લેવી નહીં

૨૨ જેમ રાજ્ય વિરૂદ્ધ જવાથી રાજ્યદ્રોહ થાય છે તેમ સર્વજ્ઞ વીતરાગની વાણીથી ઉંધી માન્યતા અને પ્રચાર તે પણ ધર્મદ્રોહ છે.

૨૩ પાપની કબુલાત અને પશ્ચાત્તાપથી આત્મા તરી જાય છે, હઠ અને માયાથી ડુબતો જાય છે

૨૪ જૈન ધર્મની કોઈ પણ સંસ્થાની નીતિ જૈન ધર્મના તત્ત્વોથી ભિન્ન ન હોવી જોઈએ.

૨૫ સપ્રદાયો કે ગણ સૂત્ર વિરૂદ્ધ નથી, જેમ જુદા જુદા પ્રદેશોમાં જુદા જુદા ગવર્નરો હોય તેમ અમુક સાધુનો સમુહ, અમુક ગણધર કે આચાર્યની દેખરેખમાં રહે, એક આચાર્ય બધાની દેખરેખ રાખી શકે નહીં શ્રી મહાવીર સ્વામીના ગણધરોના શિષ્યો પોતપોતાના ગણધરની દેખરેખ નીચે હતા હુનિયાના વ્યવહારમાં પણ એવીજ રચના છે, પણ સપ્રદાયવાદ-માર્ગ તાર્ગ અમે સારા બીજા હલકા આવી જતનો વાદ જૈન સૂત્રોથી વિરૂદ્ધ છે જ્યાં જૈનધર્મની વાત આવે ત્યાં બધાએ એકમત થઈ રહેવું જોઈએ અને તે નિઃશય પ્રવચન અનુસાર હોવું જોઈએ.

છે તે બન્ને (શિષ્ય અને યોદ્ધા રક્ષણ આપનાર) અવિનિતપણાનું ફળ મેળવે છે અને કિષ્કીરી થાવ સેવે છે

૧૪ જે આચાર્ય પોતાનું બિનકથિત આચાર્યપદ પાળે છે તે ત્રીજો ભવ ઉલ્લસતા નથી.

૧૫ જેમ વસિષ્ઠને યજ્ઞરી સલાહ પૂછવી નકામી છે તેમ શાષ્ટ્રનેતા, ઠાણેજના પ્રોફેસર, પાર્શ્વિક કે વ્યવહારીક સંસ્થાઓના પદાધિકારીઓ વગેરેની પાર્શ્વિક સલાહ નકામી છે અને તેઓએ ધર્મના આચાર વિચારનો ઉપદેશ આપવો કે લેવો લખવા સ્વપ્સ-ક્રિતકારી નથી જેણે સર્વ જૈન સૂત્રોનું સ્કંધ ભણ્યું નથી તેવાઓએ તો જૈન ધર્મની શૈલીની વાત કરવીજ નહિ કારણ કે જોખા રત્નમાં એક પથ્થ મેલનો અશ લખવા ન વળ શકે. જે માણસ જે કામમાં પ્રવિણ હોય અથવા જે હોણ ઉપર હોય તે પ્રમાણે પોતપોતાનું કામ કરે તો તેનો વિશેષ કોઈ કરે નહીં પણ અન્ય બાળતર્માં માણ માણસ તે વ્યયક અશાન્તિનું કારણ છે

૧૬ જેમ ડોક્ટરોની ભૂલની યોગવટ મેડીકલ બુકમાંથી થાય, વસિષ્ઠની ભૂલની યોગવટ હો-બુકમાંથી થાય તેમ જૈનધર્મ સંબંધીની ભૂલની યોગવટ જૈન સૂત્રોથી થાય અને અથા, સૂત્રની કોઈ વાત બરાબર ન સમજાય કે છાપવામાં કંઈ ભૂલ થઈ હોય તો જૈનધર્મના મૂળ ભૂત તત્ત્વોની સાથે તેની કસોટી કરી તેની યોગવટ કરવી જોઈએ.

૧૭ જેને તીર્થંકરોના અતિશયોમાં શકા થાય અથવા સર્વજ્ઞ પદમાં ખુટક થાય તેવા સાધુ હોય કે શુદ્ધ હોય તેનો બીલકુલ પરિચય કરવો નહીં.

૧૮ જે સાધુને જાણવિકાની ચિંતા થાય છે અને તેને માટે આરભ સમારંભનો માર્ગ જતાવે છે તે ખરા સાધુ નથી. જેમ બાણક.

૧૯ સાધુઓએ જૈન સૂત્રોમાંથીજ ઉપદેશ લેવો જોઈએ, મેડીકલ ઠાણેજનો પ્રોફેસર તો કામનો ઉપદેશ આપે તે કેટલું બધું અશુભ તુ બધુંમિ!

૩૨ જ્યાં ધર્મને નામે કમાણી છે ત્યાં પણ ખરો ધર્મ નથી.

૩૩ જે જે માણસ કીર્તિ, માન, સ્વમાનની ઇચ્છા રાખે છે તે આત્મ વીકાસથી પાછો હઠતો જાય છે.

૩૪ જેઓને સૂત્રનું જ્ઞાન નથી તેઓ ઉપદેશ દેવા અને વાદવિવાદ કરવા નીકળી પડે છે તેઓ પોતાના આત્માને ભારે કમી કરી રહ્યા છે એમ સમજવું. સૂત્રોના શબ્દોના અર્થ નિઃશંક પ્રવચન અનુસાર જેને જેટલા આવડતા હોય તેટલાજ બોલે તો વાંધો નથી.





૨૬ સાધુ કરતા જાહે રહે તે કાંઈ જનારા જૈન નામધારી આવકો વધારે જવાબદાર છે તેનું કારણ જા તો જાપ સક્તિ હોય અને કાં તો સ્વપ્રતિષ્ઠા હોય પણ તે જાને, આત્માને હાનિકારક જવશ્ય છે

૨૭ કાળની વર્તનામા નવું હોય તે જીવું થાય છે અને જમુક કાળે તે જીવું વળી ફરી નવીન વરીકે બહાર આવે ॥ તેથી ત્રિકાલિક પચાસીની જાપેક્ષાએ કાંઈ જીવું નથી અને કાંઈ નવું નથી તેમજ કાંઈ પુણ્યપણી નથી કે નવીન પણી નથી. નવા-જુનાની વાત કરતા સત્ય, અસત્ય, શુ છે તે નિશ્ચય પ્રવચનને આધારે શોધી કાઢવું જોઈએ

૨૮ જે જૈન સાધુ કે આવક જૈન ધર્મના મૂળ સૂત્રો અને વર્તવો અને રહસ્ય જાણતો નથી તેને જૈનેતર સૂત્ર વાંચવાનો જૈન દ્વિષ્ટો અધિકાર નથી જૈન સૂત્રોમાં જે જૈનેતર વર્તવો બતાવ્યા છે તે ઉપરથીજ વર્તવની તુલના થઈ શકે છે જહુસૂત્રી જૈનધર્મમા ॥ છે તે જીજાને ઉપદેશ આપવાની ખાતર તેના જ સૂત્રમાંથી તેની જૂઠા બતાવવા માટે જૈનેતર સૂત્રો વાંચે તો પડવાઈ જવાનો સંભવ નથી, પણ જ્ઞાન મેળવવા માટે વાંચે તો પડવાનો સંભવ છે

૨૯ પરમત સદિષ્ટુવા કેળવ્યા વગર જૈન ધર્મમાં સ્થિરતા આવતી નથી, પણ પરપાખંડ સંભવો અને પરપાખંડ પ્રશ્નસા તે જાને (પર-મત) સદિષ્ટુવાથી સિન્ન છે, પરપાખંડ પરિચય અને પરપાખંડ પ્રશ્નસા તે મિશ્ચાત્વના ઉદય અને નવીન કર્મજાપવાળી છે ત્યારે પરમત સદિષ્ટુવા કપામના ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ કે ક્ષયવાળી છે તેથી કર્મ જામનના હેતુરૂપ નથી.

૩૦ મિશ્ચાત્વ આદિ ૧૮ પાપસ્થાનક ત્યાગવા હાથક છે પણ છકાય અને યાર ગતિના સર્વ જીવો પ્રત્યે અક્રૂપી, કૈતન્ય જોક્તવથી સમજાવ હાવવાનો છે, તેથી જૈનનું રહસ્ય જાણવાથી અને પાળવાથી વિધિના સર્વ જ્યહાનો જાત આવે છે.

૩૧ જ્યાં દિસા છે ત્યાં ધર્મ નથી જોવું નહીં માનનારા કહી જશે ધર્મ પાગી શકે જ નહીં.

૩૨ જ્યાં ધર્મને નામે કમાણી છે ત્યાં પણ ખરો ધર્મ નથી.

૩૩ જે જે માણસ કીર્તિ, માન, સ્વમાનની ઇચ્છા રાખે છે તે આત્મ વીકાસથી પાછો હઠતો જાય છે.

૩૪ જેઓને સૂત્રનું જ્ઞાન નથી તેઓ ઉપદેશ દેવા અને વાદવિવાદ કરવા નીકળી પડે છે તેઓ પોતાના આત્માને ભારે કમી કરી રહ્યા છે એમ સમજવું સૂત્રોના શબ્દોના અર્થ નિઘ્રંથ પ્રવચન અનુસાર જેને જેટલા આવડતા હોય તેટલાજ ઓલે તો વાધો નથી.



## જૈન ધર્મની શ્રેષ્ઠતા

૧ નવ તત્ત્વોનું પર્યાય જ્ઞાન - સિદ્ધતાની દૃષ્ટિથી તત્ત્વોના નવ સેક પડે છે આ નવ તત્ત્વની અદર દરેક બાબત આવી બાબ છે દરેક તત્ત્વના દરેક સેકને ઘણી દૃષ્ટિથી સમજાવવામાં આવે એમકે - ૭ નય, ૪ નિરોપ, ૪ પ્રમાણ ૪ દ્વ્ય-ક્ષેત્રકાળ-ભાવ, ૨ દ્વ્યત્વ, ભાવપર્યાયત્વ, ૨ બ્યવહાર, નિશ્ચય ૨ સામાન્ય, વિશેષ. નવ તત્ત્વનું છેવટનું ક્યેસ, એવનું નિશ્ચય સ્વરૂપ, (શુદ્ધ સ્વરૂપ, મોક્ષ, સિદ્ધ સ્વરૂપ) મેળવવાનું હોય છે

એવ અણવના બાણુપણુ વગરની કોઈ કિંચા ધર્મકેપ નથી

૨ જૈન ધર્મ કોઈ બાતિ, કુળ સમસ્યા કે રોશના ઇન્દ્રિયામાં રહેલો નથી પરંતુ જે મોક્ષના હેતુથી કર્મને છોડે તે જૈન છે તેથી જૈન ધર્મ વિશ્વ ધર્મ છે વળી કર્મ છોડવાની વિદ્યા કપિત કશિવ નથી, પણ જેણે સર્વ દોષવાળા કર્મને છોડીને બિનપણુ (સર્વજ્ઞ વીતરાગપણુ) મેળવ્યું છે તેમની ઘ્યાવિદી છે, તેથી જૈન ધર્મ કેવળી પ્રકૃતિ ધર્મ છે

૩ જેણે શમ અને દ્રેષ વગેરે સર્વ દોષોનો નાશ કરી વીતરાગપણુ મેળવ્યું છે તેમનો કહેલો હોવાથી તેમા અસત્યતાનો અશ પણુ નથી અને સર્વજ્ઞનો કશિવ ધર્મ હોવાથી અજ્ઞાનતાનો પણુ તેમાં જરાય અશ નથી. તેથી તે આજ સુકત પ્રમાણુ ધર્મ છે અને મદ્દા કરવા ચોખ્ખ છે અહીં કોઈ રીતે ફસાવાનો હર નથી

૪ જૈન ધર્મ પુણ્યાર્થ પ્રધાન છે એટલે સદ્ગુણી સમવાયે એમકે પૂર્વકર્મ, સ્વભાવ, કાળ, ભાવિભાવનો સ્વીકાર કરવા છતાં

પુરુષાર્થ ન કરવામા આવે તો જૈન ધર્મ કે જે આત્મ ધર્મ છે તે પાળી શકાય નહિ. જિન ભગવાન કદી કહેતા નથી કે તમે જૈન નામ ધરાવો. એટલે હું સ્વર્ગ અને મોક્ષમાં લઈ જઈશ પણ તેઓ મોક્ષની વિધિ બતાવે છે તે પ્રમાણે પુરુષાર્થ કરો તો જ મોક્ષ મેળવી શકશો. ભગ્ય જીવને બીજા સમવાયો આપોઆપ અનુકુળ થઈ જશે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપમા પુરુષાર્થ ફેરવવાથી, સંપૂર્ણ આત્મ શુદ્ધિ થાય ત્યારે જરૂર મોક્ષ થાય જ એવી સ્પષ્ટ વાત જૈન ધર્મમાં છે અને દરેક જીવને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર છે.

૫ જૈન ધર્મમાં રહેલા સાધુ નિરાંતરી અને નિષ્પરિશ્રદ્ધી છે તેઓ હિંસા, અસત્ય ચોરી, મૈથુનમાનું કોઈ પણ પાપ મનથી, વચનથી કે કાયાથી કરતા નથી, કરાવતા નથી કે કરનારની અનુમોદના કરતા નથી, તેમજ જમીન, ઘર, સોનું, રૂપ, ધન, ધાન્ય, દુપદ, ચોપદ કે કોઈપણ સસારની વસ્તુનો પરિશ્રદ્ધ રાખતા નથી. રખાવતા નથી અને રાખનારની અનુમોદના કરતા નથી, જ્યાં આરભ છે, જીવ હિંસા છે અને ધર્મને બહાને કમાણી છે ત્યાં ધર્મ નથી એવું વર્તનથી સાબિત કરનાર જૈન ધર્મના સાધુ છે. કોઈ પણ માણસને કોઈ પણ પ્રકારે હુ.ખ ન થાય તેમજ પોતાના નિમિત્તે કોઈ પણ જીવની હિંસા ન થાય એવા પ્રકારની તેમની ભિક્ષાની વિધિ છે.

૬ જૈન ધર્મમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ પદ્ધતિસર છે. તેમા મોક્ષ મેળવવાની વિદ્યા સ્પષ્ટ છે ધર્મનો હેતુ મોક્ષ જ છે, આ ભવ કે પર ભવમાં સાસારિક સુખ મેળવવાની ઇચ્છાનો અભાવ છે, નિદાનનો સર્વથા નિષેધ છે, ધાર્મિક ક્રિયા આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ કેળવવા માટે સ્વાભાવિક રીતે કરવાની હોય છે.

૭. ક્રિયાના સ્વરૂપમા પરસ્પર વિરોધ નથી. ધર્મને નામે કોઈ પણ જીવ (પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ બેઘદ્રિય, તેઘદ્રિય, અઊરિન્દ્રિય, દાનવ, પશુ, પક્ષી વગેરે કોઈ પણ પચેન્દ્રિય તિર્યચ)ની હિંસા કરવાની, કરાવવાની કે હિંસાનું અનુમોદન કરવાની

છુ નથી. એટલે જાદીસા ધર્મમાં દિશાની કોઈ પણ પ્રકારે છુટ નથી. આવી રીતે કોઈ પણ દોષને શુદ્ધ તરીકે માનવામાં નથી આવતો. અને કોઈ પણ શુદ્ધને દોષ તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી.

૮ વસ્તુ સ્વરૂપના વર્ણનમાં પરસ્પર વિશેષ આવતો નથી. અમુક મુદ્ધ (નય, નિષેધ)થી ફરેક વસ્તુની વાત કહેવામાં આવે છે અને તે વસ્તુના સર્વ મુદ્ધોને એક પછી એક કથન દોષ છે એટલે વસ્તુ સ્વરૂપે સર્વ રીતે અને સપૂર્ણ રીતે પ્રમાણથી અમલ-વામાં આવે છે, તેથી મુદ્ધ (નયો) નો પરસ્પર વિશેષ રહેતો નથી. પણ ફરેક નય બીજા નયની વાત અપેક્ષા પૂર્વક સ્વીકારે છે. આવી રીતે કે જે સ્માદવાદ કહેવાય છે તેનાથી કૈનેતર મત મતાંતરના એક અથ સત્ય કથનને યોગ્ય સ્થાને મૂકીને કલેશ દૂર કરે છે. પણ એક અથ સત્ય કથનને સર્વથા સત્ય માનવાની એટલે એકાંતવાદથી જે અનર્થ ઉપજે છે તે અમલવાળીને વાત્વિક અમલ દૂર કરીને તત્ત્વોના શુદ્ધ સ્વરૂપને બતાવે છે કે જેથી કરીને આત્મ વિકાસમાં હાનિ થતી નથી. કૈન ધર્મમાં નય, નિષેધ, પ્રમાણ અને સ્માદવાદનું એક જ્ઞાન છે. ઉપર ટપકે દેખાતો વિશેષ સ્માદવાદથી દૂર થાય છે અને એક નયનો એકાંતવાદ બીજા નયોથી દૂર થાય છે. તત્ત્વ અતત્ત્વનો એક નિષેધથી સ્પષ્ટ થાય છે અને વસ્તુનું સર્વથા શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રમાણથી સાબિત થાય છે.

૯ સર્વજ્ઞ કવિત ધર્મ દોષથી કૈન ધર્મમાં, અદ્વિતીય દ્વિતીય (ધર્મસ્તિકામ, અધર્મસ્તિકામ, આકાશ, કાળ અને જીવો)નું વર્ણન આલેખીને સંધા અને મનથી શ્રદ્ધા કરી ચક્રાચ્છેત્ર સ્પષ્ટ છે. બીજી અસુધા ન દેખાય એવી રૂપી વસ્તુ જેમકે પરમાત્મ પુદ્ગલ તથા સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ સંધેત્ર વજ્ર પણ મનથી શ્રદ્ધા કરી ચક્રાચ્છેત્ર સ્પષ્ટ છે. અદ્વિતીય દ્વિતીય તથા પુદ્ગલનું અવિરોધપણે વર્ણન કૈન ધર્મ સિવાય બીજો કયાંય નથી.

૧૦ કૈન ધર્મ કહે છે કે આશ્ચર્યથી પાછું આવવું પડેનું નથી એટલે ત્યાંથી નીકળી બીજો કયાંય જન્મ પાસે કરવો.

પડતો નથી, કારણ કે મુક્ત જીવ નિરજન નિરાકાર (અશરીરી) હોય છે તેથી જૈન ધર્મનું જ્ઞાન અને ક્રિયા સફળ છે. મોક્ષમાથી પાછું સંસારમા રખડવું પડતું હોય તો ધર્મ કરવાની જરૂર જ ન રહે આ ભ્રમને જૈન ધર્મ સ્પષ્ટતાથી દૂર કરે છે

૧૧ સંપૂર્ણ આત્મ શુદ્ધિ મેળવ્યા વગર મોક્ષ નથી સંપૂર્ણ આત્મ શુદ્ધિ અને વિધિ ફક્ત જૈન ધર્મમાં જ છે. તેથી જૈન ધર્મના આલંબન વગર મોક્ષ નથી અન્ય લિંગવાળા જ્યારે જૈન ધર્મનો આશ્રય લે છે ત્યારે અન્ય લિંગમા જ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને વધારે આયુષ્ય ન હોય તો તે જ લિંગમા મોક્ષ જાય છે જે જિન ભગવાને પ્રદેશ્ય છે તે જ સત્ય છે અને શંકા રહિત છે નિઃશય પ્રવચન સાર્થક છે, મોક્ષના ધ્યેય તરફ પહોંચાડનાર છે અને તે સિવાય બધું સંસાર ભ્રમણ રૂપ અનર્થ છે સર્વ જીવો શાસનરસી અને અનંત આત્મિક સુખમાં લીન થાઓ

૧૨ અહિંસાનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ જૈન ધર્મ સિવાય બીજે કયાંય નથી અહિંસાની ઉત્પત્તિ સમભાવ અને અનુકંપામા છે જ્યાં સુધી જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો અને રહસ્યો દ્વારા અહિંસાનું ખરૂં સ્વરૂપ ન સમજાય ત્યાં સુધી વિશ્વશાંતિની આશા રાખવી તે સ્વાર્થ અને કપટ બાજીથી પોતાના એક પક્ષી ધ્યેયમા લોકોને ફસાવવા સિવાય બીજી કોઈ રચના નથી અમુક સિદ્ધાંતના અત્યંતના છેડા ઉપર ઉભા રહીને શસ્ત્રધારી લોકો વિતંડાવાદ અને યુદ્ધના વિચારમા મગ્ન રહે છે તે નિરતર હિંસાનુગ્રાહી શ્રદ્ધાધ્યાન છે વિશ્વશાંતિની ખરી ઇચ્છાવાળાઓ જૈન ધર્મમાથી અહિંસાનું ખરૂં સ્વરૂપ જાણે તો જ વિશ્વશાંતિ મેળવી શકે સર્વ જીવ અહિંસામય બનેા ઐ શાંતિ તથાસ્તુ



## સત્ય ધર્મની શોધ



દુનિયામાં દરેક મનુષ્ય કોઈને કોઈ ધર્મની શ્રદ્ધા રાખતો હોય છે. એમ તો જણાય છે, વળી ધર્મી કહેવરાવવું સોને ગમે છે, એટલે ધર્મની જરૂર છે એમ તો બધા બેક કે બીજી રીતે કબુલ કરે છે. બીજી વાત એ છે કે સૌ કોઈ પોતા પોતાનો ધર્મ સત્ય માને છે. તે ઉપરથી એમ તો આખિત થાય છે કે સત્ય ધર્મ કોણ છે. કોણ બાધે એ આવે છે કે અનાદિ કાળની અજ્ઞાનતા અને મિથ્યા મોહથી ટેવડને તે દોષોમાં એકમેક ઘસીને છોડે. સત્ય ધર્મની શોધી શકતા નથી માટે સત્ય ધર્મને જોળખવાની રીતો બાજુથી ભેંસે.

સત્ય ધર્મ એટલે જોમાં અસત્ય (લુકાણા)નો જરાપણુ જણ ન હોવો. ભેંસે અને તે સર્વજ્ઞ શુદ્ધ, પક્ષપાત-રહિત ન્યાયકારક શકનો નાશ કરનાર, સર્વ બંધનોથી મુક્ત કરનાર, સર્વ દુઃખોનો ક્ષયમને માટે જાત લાવનાર અને છવને શાવ રીતગ સમતા સ્વરૂપ જનની શકે એવો હોવો. ભેંસે વળી તે સર્વજ્ઞ કથિત હોવો. ભેંસે કારણ કે સર્વજ્ઞપણમાં અજ્ઞાનનો સર્વજ્ઞ અભાવ હોય છે તેથી સર્વજ્ઞની કહી બૂલ થવી નથી અને સર્વજ્ઞ સર્વજ્ઞ રામ રહિત હોવાથી બુદ્ધ કહી બોલે નહિ કે કોઈ છવ કે સમકામનો પક્ષ એ મે નહિ, પરંતુ જે વસ્તુ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનથી પ્રત્યક્ષ જણાય અને દેખાય તે વસ્તુનું તે પ્રમાણે વર્ણન કરે.

કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનમાં કૃપી અકૃપી સર્વ દ્રવ્યો, સર્વ રોગ સર્વ કાળ, સર્વ જાત, સર્વ જાત, સર્વ દ્રવ્યોના સર્વ ત્રિકાળવર્તી પ્રયાયોને એકી સાથે, અનુક્રમ વચર બાણે અને દેખે તે કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનની ઉત્તમતા છે.

જેનો વિચાર કેવળ જ્ઞાનીના વચન અનુસાર ન હોય તે નિમિત્તો અને સંજોગો પ્રમાણે ક્રિયા કરે છે તેના કહેલા કલ્પિત વિચારો ધર્મ નથી માટે કપોત કલ્પિત સૂત્રો અધર્મરૂપે છે ધર્મનું સ્વરૂપ હંમેશાં દરેક સંજોગોમા એકજ પ્રકારનું સ્થિર રહે છે જો કે સર્વથા શુદ્ધ ધર્મનું અનુકરણ ચારિત્ર રૂપે શરૂઆતથીજ જીવનમાં ઉતારી ન શકાય, ચારિત્રમા પ્રગતિ ધીમે ધીમે અથવા વધારે ઝડપથી, શક્તિ અનુસાર થઈ શકે છે પણ તેનો અર્થ એવો નથી કે પહેલા અશુદ્ધ ધર્મ સ્વીકારવો પછી વધારે વધારે શુદ્ધ ધર્મ સ્વીકારતા જવું. શ્રદ્ધા રૂપે સ્વીકાર તો સર્વથા શુદ્ધ અને સત્ય ધર્મનોજ કરવો જોઈએ તેવો ધર્મ ન મળે ત્યાં સુધી પક્ષપાત રહિત દૃષ્ટિથી હઠનો સર્વથા ત્યાગ કરીને, આત્માના ઉદ્ધારની ખુદ્દિથી સત્ય ધર્મની શોધમાંજ રહેવું જોઈએ.

હવે આપણે “ધર્મ” એવો શબ્દ કયાથી આવ્યો તે જોઈએ તેની ઉત્પત્તિ “ધ” ધાતુમાથી થઈ છે ધૃ એટલે ધારણ કરવું. ધરી રાખવું પકડી રાખવું, એટલે દ્રવ્ય ધર્મને પકડી રાખે છે અને ધર્મ દ્રવ્યને પકડી રાખે છે, તે એકમેકમાથી જુદા પડતા નથી એટલે ધર્મ તે દ્રવ્યનો સ્વભાવ છે “ભાવ” “ભૂ” ધાતુમાથી નીકળે છે “ભૂ” એટલે હોવું, અસ્તિત્વ ધરાવવું એટલે જે ગુણોથી, દ્રવ્ય અસ્તિત્વ ધરાવે અને ઓળખાય છે તે દ્રવ્યનો સ્વભાવ છે એટલે ધર્મ=ગુણો, સ્વભાવ, સ્વસમય

દ્રવ્યો છ પ્રકારના છે તેમાંના દરેક પ્રકારમા પોત પોતાનો ખાસ ગુણ હોય છે. તે બધાનુ અહીં વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી પરંતુ જો દ્રવ્યને તો ખાસ જાણવા જોઈએ પુદ્ગળ દ્રવ્ય, જેમા વર્ણ ગંધ, રસ, સ્પર્શ, આકાર છે અને જે શબ્દ, રૂપ, પ્રકાશ, અધકાર, ચક્ષુઆદ્ય પ્રતિબિંબ, તડકો, છાયો, અને પૃથ્વી-પાણી અગ્નિ-વાયુ-વનસ્પતિ અને ત્રસ જીવોના શરીરોરૂપે ગોઠવાય છે તે પુદ્ગળ દ્રવ્યોના પચાઈ (અવસ્થા) રૂપે છે અને જે દ્રવ્ય જાણે છે, દેખે છે માને છે, આચરણ કરે છે, સુખદુઃખનો અનુભવ કરે છે તે જીવ દ્રવ્ય છે. આ ગુણ તો



હવેમાં દેખાય છે અનુભવાય છે તો પછી ધર્મની શી જરૂર છે ?  
 હવના આ બધા વિકારભાવવાળા, અશુદ્ધ મિશ્રિત સુષ્કો છે તેને શુદ્ધ  
 સ્વરૂપમાં લાવવા તે ધર્મનું કાર્ય છે

હવને જ્ઞાન તથા અજ્ઞાનરૂપે જ્ઞાન છે તે સર્વથા શુદ્ધ થાય તે કેવળ  
 જ્ઞાન. દેખવું સર્વથા શુદ્ધ થાય તે કેવળ કર્મનું, સાચી ખેડી માન્યતાના  
 સર્વ દોષો નાશ પામે અને સર્વથા શુદ્ધ થઈ શકે. થાય તે ક્ષાયક સમક્ષિત  
 પોષકમિત્ર સુખ દુઃખનો ભાવ છેડીને અભ્યાસાદિ સુખમાં પ્રવૃત્તિ થાય  
 તે આત્મિક સુખ, હવનો શુદ્ધ સ્વભાવ કેવળજ્ઞાન, કેવળકર્મનું,  
 આત્મિકસુખ અને સમદષ્ટિપણ છે આ શુદ્ધ સ્વભાવ મેળવવા માટે  
 જે પ્રયત્ન કરવામાં આવે તે સાચું ચીરં (આત્મિક શક્તિ) અને  
 સુષ્કોની શુદ્ધિ કેળવવા કેળવવા જે સ્થિતિ વધતી જાય તે વ્યસ્તિ  
 વ્યસ્તિ જોડે જોડે જોડે-ગમન, વ્યસ્તિ-ગમન કરનાર હવનવર જોડે જોડે સંસારનો  
 પાર કરવો અને સંપૂર્ણ સ્થિતિમાં આવવું વ્યસ્તિનું કાર્ય છે જે  
 હવના સર્વથા શુદ્ધ સુષ્કોમાં ગમન કરી તેમાં કાચમને માટે સ્થિતિ કરતી,

હવની અશુદ્ધિનું કારણ પર જોઈ છે ત્યારે હવ પોતાના  
 સ્વભાવમાં સહેતો નથી પણ પુણ્યગોના સ્વભાવમાં સહે છે જોડે પુણ્યગોના  
 વર્ણ, બધા, રસ, સ્પર્શ અને આકારમાં મૂર્છા પામીને તે અશુદ્ધ  
 સ્વરૂપમાં વ્યસ્તિ છે ત્યારે તે વિવેક ક્ષમા સ્વરૂપે પુણ્યગમન બને છે

ધર્મનું કાર્ય આ અશુદ્ધિમાંથી દૂર કરવાનું છે જોડે જ નહિ  
 પણ ફરીવાર આ અશુદ્ધિમાં ફસાવું ન પડે અને ફરીવાર પોષકમિત્ર  
 વસ્તુઓની અસર ન પડતી જોડે. પરંતુ કાર્યપણું જોડે આજીવન  
 લીધા વચ્ચે સ્વતંત્ર આત્મિક સુખ કામને માટે મળે તે મેક્ષ જોડે  
 કે પુનર્જન્મ કરવા ન પડે અને તે ફરી સંસારીક કાર્યોમાં ફસાવું  
 ન પડે જે ધર્મમાં મેક્ષ ગયા પછી પુનર્જન્મની અન્યતા છે તે  
 મેક્ષના સ્વરૂપથી અજ્ઞાત છે તેથી મેક્ષ માર્ગ બતાવી શકે નહિ,  
 તેથી તે શુદ્ધ ધર્મને લાભક નથી. તર્કથી પણ સાબિત થાય છે કે  
 મેક્ષમાંથી પાછું આવવું પડતું હોય તે મેક્ષ શા કાર્યનું ?

જે ધર્મ શુદ્ધ છે તે સર્વજ્ઞ કથિત હોવાથી સર્વજ્ઞ દેવ ધર્મના દાતા કહેવાય છે અને તેમનું આયુષ્યાદિ કર્મનો નાશ થવાથી નિરંજન નિરાકાર સિદ્ધ સ્વરૂપ પામે છે. સર્વજ્ઞ દેવે મોહાદિ કર્મ-દુશ્મનોનો નાશ કરેલ હોવાથી અરિહત કહેવાય છે તેથી અરિહંત અને સિદ્ધને જ્યાં દેવ તરીકે માન્ય કરેલ નથી ત્યાં ધર્મ હોઈ શકે નહિ કારણ કે જીવના શુદ્ધ સ્વરૂપની ઓળખાણ અરિહત અને સિદ્ધ પદ દ્વારાજ થઈ શકે છે જે વસ્તુનું જાણપણુ નથી ત્યાં ગમન કેવી રીતે થઈ શકે ?

અગાઉ કહ્યા પ્રમાણે જીવન શુદ્ધિ ધીરે ધીરે ગૃહસ્થપણામાં થાય અને ઝડપથી ત્યાગથી થાય તે અવસ્થા નિર્ઝંથની છે તેઓ આત્માની શુદ્ધિ માટે જ પ્રયત્ન કરતા હોવાથી અને ખીજાને સર્વજ્ઞ કથિત મોક્ષમાર્ગ પતાવતા હોવાથી શુરુ કહેવાય છે તેથી જે શુરુઓમાં નિઘ્રન્થપણું નથી તે શુરુપણાને લાયક નથી

ધર્મ અથવા શુભોની સંપૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થા સિવાય, કિંચિત મેલી અવસ્થાનો જ્યાં શ્રદ્ધાથી સ્વીકાર છે ત્યાં ધર્મ નથી કારણ કે ત્યાં શુભ દોષનો વિવેક નથી તેથી સુધરવાની ભાવનાની હાનિ થાય છે એટલે આગળનો વિકાસ અટકે છે અને એક સદ્ગુણ અવસ્થાએ ટકી શકાતું નથી તેથી પાછું પડવું પડે છે

જ્યાં દરેક મુદ્દા (અપેક્ષા)ઓ લઈને વસ્તુનું સ્વરૂપ પતાવાતું નથી પણ એકજ મુદ્દો હઠ તરીકે ગ્રહણ કરવામાં આવે છે અને વસ્તુ સ્વરૂપના બધા અવયવો (ભાગો)ને લાગુ પાડવામાં આવે છે ત્યાં વસ્તુના સ્વરૂપનો મેળ મળતો નથી તેથી એકાતવાદ ઉત્પન્ન થાય છે અને એકાતવાદીઓ ધર્મ યોગ્ય શિક્ષા આપી શકતા નથી.

ઉપરની હકીકતનો સાર કાઢીને સત્ય ધર્મની શોધ માટે નીચેના મુ.ઓ ઉપયોગી છે :-

૧. જીવના અશુદ્ધ સ્વરૂપમાથી શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લાવવા માટે, નવ તત્ત્વના ચથાર્થ જ્ઞાનની સહાયતા દ્વારા, જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર અને તપ રૂપી પદ્ધતિસર મોક્ષ માર્ગનું ધર્મમાં નિરૂપણ હોવું જોઈએ.

૨. તે ધર્મ સર્વશ્રી વીતરાગ અરિહતે બતાવેલો હોવો જોઈએ.

૩. જેવ અરિહત શુરુ નિર્મય અને ધર્મ કેવળજ્ઞાનીનો સત્ત્વ જોવી મર્યાદા હોવી જોઈએ.

૪. નિર્મયમા નિરાશન નિર્મરિમ્મપણુ હોવું જોઈએ. જેનો માલ, મિલકત, પેસો, સોનું, સ્ત્રી વગેરેમાંની જોક પણુ પરિમ્મ નસતુ શમે તે શુરુ કે ધર્મ ઉપદેશક તરીકે લાયક નથી, ક્યાં ધર્મને નામે પેસો કમાવવાનો છે ત્યાં ધર્મ નથી.

૫. ધર્મમાં નિહાન, (નિયામ, કરજીના ફળનો સેલો) નો અસ્થાવ હોવો જોઈએ.

૬. તત્ત્વમાં પરસ્પર વિરોધ ન હોવો જોઈએ, જેમકે અર્દિસા ધર્મમાં ધર્મને જીતીને કોઈપણ અશ માત્ર દિસા ન થવી જોઈએ.

જ્યારે વ્રજાધર્મ, સત્યમ, રાગદ્વેષ રહિતપણુ, અર્દિસાને શુભો જતાવવામાં આવે છે ત્યારે અજવાન સ્ત્રી શમે, ભકતો માટે મધ્યા કપટ સેવી દુશ્મનોનો નાશ કરે તે કેમ અને ? કારણ કે અજવાનમા સર્વ શુભો ઉત્કૃષ્ટ અથવા સર્વશ્રી શુદ્ધ હોવાં જોઈએ.

જેમા શુદ્ધ શુભો નથી તે જીવંતે કેવી રીતે શુદ્ધ શુભો મેળવવાનો રસ્તો બતાવી શકે ?

અર્દિસા શુભ રાજીને દ્રવ્ય યજ્ઞમાં થતી દિસાને કેવી રીતે આવકાર આપી શકાય ?

અલોગીની મૂર્તિ જનાવીને તેમને લોગ કેવી રીતે ખરી શકાય ?

ક્યાં પુસ્ત્રીકાચના જોક જીવને હણવાથી મોક્ષ અટકે ? ત્યાં મૂર્તિ પૂજામાં થતી દિસાથી મોક્ષ કેવી રીતે મળે ?

આ બધા તત્ત્વોમા પરસ્પર વિરોધ જામ છે તેથી મોક્ષ મેળવી શકાય નહિ. ત્યાં શુદ્ધ ધર્મ સાબિત થાય નહિ.

૭ જ્યાં સ્યાદવાદ, અપેક્ષાપૂર્વક સંશય નાશ થઈ શકે નહિ ત્યાં ધર્મ ગ્રહણ અને પાલનનો વિવેક નથી.

૮ સુક્ષ્મ અરૂપી વસ્તુનું જ્યાં યથાર્થ જ્ઞાન નથી ત્યાં ધર્મ નથી, કારણ કે જીવ અને બીજા ચાર દ્રવ્યો અરૂપી છે તે અરૂપી દ્રવ્યોનું યથાર્થ જ્ઞાન સર્વજ્ઞ બતાવી શકે.

૯ જ્યાં મોક્ષમાથી પાછું આવવાનું છે ત્યાં ધર્મ નથી. કારણ કે મોક્ષમાથી પુનર્જન્મ તે ધર્મનો હેતુ નાશ કરે છે.

૧૦. જ્યાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર નિરાલંબન સ્વરૂપ મેળવવાની શિક્ષા નથી ત્યાં ધર્મ નથી

૧૧ જ્યાં અજ્ઞાન કષ્ટ, ભયંકર તપ હોવા છતાં જીવ અજીવનું બાણપણું ન હોવાથી તપની સાથે હિંસા થાય છે ત્યાં ધર્મ નથી.

૧૨. જ્યાં સર્વ ગુણો જેમ કે અહિંસા, સંયમ, તપ, સત્ય, અયોય, બ્રહ્મચર્ય, નિષ્પરિગ્રહપણું, ક્ષમા, સમતા, સરળતા, ક્રોધમળતા, સંતોષ, નિરાસબપણું વગેરે સર્વ ગુણોનો સર્વથા શુદ્ધપણે શ્રદ્ધા રૂપે સ્વીકાર છે ત્યાં ધર્મ છે.



## જૈન દષ્ટિએ અહિંસા.

અહિંસા એટલે જીવોની હિંસા ન કરવી. તે બધા કહેવાતા ધર્મોને માન્ય છે પણ તેનું ઉત્કૃષ્ટ અથવા સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ સ્વરૂપનું જ્ઞાન અને અવરૂપ રૂઢવ જૈનધર્મમાથી જ મળી શકશે. અહિંસાના બધા, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ આરાધક જૈન ધર્મમાથી મળી શકશે. બીજા કહેવાતા ધર્મો (જૈનેતર મતો)ની અહિંસામાથી જૈનધર્મની અહિંસાને તારવવાના નીચે પ્રમાણે મુદ્દા છે -

૧. જૈનેતર મતોમા જીવ અને અજીવનું સંપૂર્ણ ભવપણું નથી ત્યારે જીવોનું બરાબર ભવપણું નથી ત્યારે, રક્ષણ કેનું કરવું? ખેડમાં જીવોનું જ્ઞાન થાય તો જ પછી તેઓની દયા પાળી શકાય. જૈન ધર્મમા ત્રસ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, બાહર, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત, સહી, અસહી, દેવતા, મનુષ્ય, વિદ્ય, નારહી અને તેના પેટા હોદાથી જીવના ૫૬૩ હોદ પાઠેલા છે વળી તેઓના ઉત્પત્તિસ્થાનો બતાવ્યા છે તે ઉત્પત્તિસ્થાનોના વર્ણ, મધ, રસ, સ્પર્શ અને આકાશને આધારે ૮૪ લાખ પેાની સ્થાન બતાવ્યા છે, વળી આકાશ, ધર્મસ્તિકાશ, અધર્મસ્તિકાશ અને કાળ એ અદ્વૈતી અજીવો ઉપરાંત રૂપી પરમચ્છુ પુરુષ અને તેના જનવ બેરિવાળા રૂપો રૂપી અજીવનું વચન છે અને તે બધાનો જીવની સાથે શો સબંધ છે તે બતાવ્યું છે કે, જેથી અજીવમાથી જીવ યોજાળી શકાય અને તેમનું રક્ષણ કરી શકાય આ તો પર-અહિંસા થઈ પણ તેથી આમળ -

૨. જૈન ધર્મમા સ્વ-અહિંસા બતાવી છે કે, જેથી જીવ પેાના મરણમાથી પેાતાને બચાવીને પેાતાનું કાયમને માટે રક્ષણ કરી શકે છે એટલે જ મ, જરા, મરણ આધિ-બ્યાધિ, શમ, આકુળતા,

આવેશ વગેરે અનેક પ્રકારના હુ:ખોમાથી જીવ પોતાને ઘચાવી શકે છે. આ કામ સંવર અને નિર્જરાથી થાય છે. તેનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ ફક્ત જૈનધર્મમાંથી મળી શકશે. સંવર અને નિર્જરાથી ક્રમથી રાગ અને દ્વેષ તથા દ્રવ્ય કર્મોનો નાશ કરવામાં આવે છે અને છેવટે સર્વથા નાશ થાય એટલે જન્મમરણ વગેરે સર્વ હુ:ખોનો નાશ થાય છે. કોઈ જીવ આ કાર્ય એક જ ભવમા કરી શકે છે, કોઈને પંદર ભવ લાગે છે એટલે કે એકથી પંદર ભવમાં આ કાર્ય થઈ શકે છે અને વચમાં ભ્રષ્ટ થાય તો પણ અર્ધપુદ્ગળ-પરાવર્તનની અદર પોતાનું કામ સાધી શકે છે

૩ જૈનધર્મ સિવાય નિશ્ચય અહિંસાનું સ્વરૂપ ખીજે કયાંય નથી જ્યારે જીવાત્મા એવી સ્થિતિએ આવે કે તેનાથી હિંસા થઈ શકે જ નહિ ત્યારે તે નિશ્ચય અહિંસાનું સ્વરૂપ પામે છે તે છે શુદ્ધ અકર્મક આત્મ-સ્વરૂપ અથવા સિદ્ધસ્વરૂપ તે સર્વ સાધક માટે ધ્યેય રૂપે છે જ્યાં ધ્યેયની સ્પષ્ટતા નથી ત્યાં વાસ્તવિક ધર્મની પ્રાપ્તિ નથી. આપણે કોઈ પણ વિદ્યા કે કળા ભણીએ, શીખીએ ત્યાં આપણે શું કરવાનું છે અને શું મેળવવાનું છે ! એ હેતુ કે ધ્યેય ન જાણતા હોઈએ તો કોઈ પણ કળા કે વિદ્યા આપણે શીખી શકીએ નહિ, ત્યારે મોક્ષ મેળવવાની પણ એક અધ્યાત્મિક કળા છે ત્યાં જૈન શાસ્ત્રો પુસ્તક છે નિર્જંથ ગુરુ શિક્ષક છે અને સિદ્ધસ્વરૂપ ધ્યેયરૂપે છે

૪ નિશ્ચય અહિંસાની પ્રાપ્તિ માટે આત્માને કેળવવા માટે વ્યવહાર અહિંસાનું સ્વરૂપ પણ સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ રીતે જૈન ધર્મમાંથી જ મળશે કેવી રીતે સ્વ અને પર અહિંસાની તાલીમ દેવી તે અહિં જતાવવામાં આવે છે. આ કામ સાધુના મહાવ્રતો, પાત્ર સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ અને શ્રાવકના બાર વ્રતોથી થાય છે. આ પ્રમાણે સચોટ સાધના કોઈ પણ જૈનેતર મતોમા નથી

૫ જૈનધર્મ સિવાય અહિંસાભાવ (ભાવ અહિંસા)નું સ્વરૂપ કયાંય નહિ મળે કેટલાંક દ્રવ્ય જૈનો પણ આ સ્વરૂપ પોતાની આત્મ

પરિણતિમાં ઉતારી શકતા નથી. જાવ જાહિસા, નિર્ભય જાહિસાની તાલીમ આપે છે તે દુનિયાના (લોકના) સર્વ જીવોને જાહિ પિતન્ન જોક્તવની દક્ષિણી સમજાવે જીવે છે. પુરુષાર્થક કદિને ન જોતાં કક્ત સવ જીવોનું આત્મસ્વરૂપ જીવે છે અને સર્વ જીવો અનત આત્મિક સુખમાં લીન થઈ જાયો જોવી જાવના પ્રગટ કરે છે અને સર્વ જીવોના જાહિ આત્મ પ્રદેશોની સાથે જોક રસરૂપ પરિણતિ કરીને પરમ શાંતિનો અનુભવ કરે છે.

૬ જૈનધર્મમાં જાહિસાની ખાતર હિંસા કરવાની જોડે કે ધર્મને નામે જરાપણુ હિંસા કરવાની છૂટ નથી. જોમ માને છે કે, જૈન ધર્મમાં જાહિ છૂટ છે તેજો જૈન ધર્મનું અથવા શુદ્ધ આત્મ-ધર્મનું સ્વરૂપ સમજ્યા જ નથી. કેટલાંક જૈનોએ પોતાના રક્ષણ ખાતર હિંસા કરી છે તે ઉપરથી જોમ ન સમજવું કે જૈન ધર્મમાં જાહિ છૂટ છે કેમકે વ્યક્તિ પોતાના રક્ષણ માટે છૂટ રાખે અથવા પોતાના રક્ષણ માટે લાજારીથી અપવાદ-માર્ગ સેવે પણ પોતે સમજે છે કે, આ છે હિંસા. જાહિસા નહિ અને તેને માટે ભય-મુક્ત થયે પ્રાપ્તિ પછી હો છે. શુદ્ધસ્વ જીવનવાળા લોકો પોતાની સ્થિતિ, શક્તિ અને વ્યવહારને યોગ્ય છૂટ રાખે છે, જોડે કે સંચાર પેલનારા રાજાઓ પણ જૈન ધર્મ પાળી શકે છે પણ તેજો જાહિસાનો આદર્શ તો હમને જ છે અને સર્વ જાહિસાના આદર્શક થવાની જાવના તો જાવે જ છે અને વ્યવહારની ખાતર પોતાની લાજારી સમજે છે. દરેક માણસ પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે જૈન ધર્મનો આધાર પાળી શકે છે પણ બધા જૈનોનો આદર્શ અને હેતુ તો જોક જ છે જેઓ પચેન્દ્રિય જીવની ઘાતથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે અને લોજનમાં પચેન્દ્રિય જીવોની ઘાત કરે છે, કરાવે છે, કે અનુમાદે છે તે સિવાય દરેક બધાવાળા જૈનધર્મ પાળી શકે છે સજા અને ખાટકી અને માસાહારીના હેતુ જુદા જુદા છે તેથી સજા જૈનધર્મ પાળી શકે છે, જાહિસાભાવ રાખી શકે છે પણ ખાટકી અને માસાહારી જાહિસાભાવ કેળવી શકતા નથી. શુદ્ધસ્થિ

વ્યવહારમાં અનેક પ્રકારના આરભસમારંભમા પડેલા હોય છે પણ તેઓ ખરે આદર્શ તો સ્વીકારે જ છે ખરા આદર્શનો સ્વીકાર થાય ત્યાંથી જ જૈનત્વની શરૂઆત થાય છે, જે આત્મા રાગ-દ્વેષ અને કર્મને જીતવાનું કાર્ય કરે છે તે જૈન

૭ આવી અહિંસાની આરાધના કોઈ પણ જૈનેતર મતમાથી નહિ મળી શકે જીવને આત્મવત્ જાણીને તેમની હિંસા, મનથી, વચનથી, કાયાથી (એ ત્રણે જોગથી) કરવી નહિ, કરાવવીનહિ કરતા પ્રત્યે બહુ જાણવું નહિ, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ બધાં સીધી તેમજ આડકતરી રીતે હિંસાનાં કારણો છે તેથી તે સર્વેનો મનથી, વચનથી અને કાયાથી ત્યાગ કરવો; વળી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અજ્યાપ્તાન, પારકી નિંદા, ચાડી, રતિ-અરતિ, ખોટો અથવા છળવાળો ઉપદેશ અને મિથ્યાત્વભાવ આ બધા સીધી કે આડકતરી રીતે હિંસાના કારણો છે માટે તે દોષો મનથી, વચનથી કે કાયાથી સેવવા નહિ, સેવરાવવા નહિ, સેવતા પ્રત્યે બહુ જાણવું નહિ. અહિંસાની આવી આરાધના કરનાર આદર્શ જૈન સાધુ છે. જૈનેતર મતોમાં આવા સાધુ કેયાંય મળશે નહિ.

૮. જૈન ગૃહસ્થ સસારી કામો કરવાં છતાં, થોડો વખત એકાદ કલાક અથવા વધારે તેમાથી નિવૃત્તિ મેળવીને, સ્વ-અહિંસા અને ભાવ-અહિંસાનો અનુભવ કરી શકે છે કે જેથી નિશ્ચય અહિંસાની નજીક આવી શકે છે તેની રીત .-

(૧) ભાવ સાધુપણું-સર્વ સસારી કામો, ઇન્દ્રિયોના વિષયો, અને શરીર ભાવમાથી મનને ખેંચી લઈને પોતાના ચૈતન્ય લક્ષણમાં જ સતોષ રાખવો અને તેમા લીન થવું

(૨) ભાવ ઉપાધ્યાયપણું .- પોતાના ચૈતન્ય-સ્વરૂપમાથી પોતાના ગુણો જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ. વીર્ય, શ્રદ્ધા વગેરે આત્માના ગુણોને અજ્યાસ (પ્રેકટીસ)થી શોધી કાઢવા

(૩) ભાવ આચાર્યપણું :- તે બધા ગુણોનું નિર્વિકલ્પ સમાધિ રૂપે એકત્વ કરીને આત્મિક સુખમા લીન થવું આ છે સ્વરૂપ



આચરણ-આમ કરવાથી ધ્યાન ધનધાતી કર્મનાશ થાય એવી જાવનામાં લીન થવું.

(૪) ભાવ અરિહત (અરિહતના સ્વરૂપમાં પોતાના ભાવ) - લોક-અલોકના બોધાસીનવૃત્તિથી તટસ્થ જ્ઞાતા દેહા યજ્ઞને જ્ઞાત (સમતા) રસમાં લીન થઈ જવું. આ જાવના કેળવવા માટે સદૃશ વિજય રૂપી ધર્મધ્યાનના સેતુ ઉપરથી લોકનું સ્વરૂપ અને બીજા અલોકનું સ્વરૂપ આ બધાનું એકી સાથે અધ્યયન દ્વિતી અવલોકન કરી પોતાના આત્મ પ્રદેશમાં સ્થેત સમતારસમાં લીન થવું.

(૫) સિદ્ધ સ્વરૂપમાં આત્મ પરિણતિ :- લોક-અલોકના તટસ્થ જ્ઞાતા દેહા યજ્ઞને જનત આત્મિક સુખમાં લીન થવું. પોતાને આત્મ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં છે એવી માનસિક સ્થિતિ કરી તેમાં લીન થવું પોતાનો આત્મ ભણે કે સિદ્ધિદેવતા છે એવું ધ્યાન કરવું.

કેન ધર્મના સ્થાપનાથી જેનેતર એકાંતવાદથી ઉત્પન્ન થતા સર્વ બ્રહ્મ અને અનેક પ્રકારની દિશાને જાત આવે છે એટલે કેન ધર્મના સ્થાપના અધિષ્ઠાપિત છે, તેનું જ્ઞાન બીજે ક્યાય નથી.

કેન દ્વિતી અધિષ્ઠા કેળવવામાં શાંતિ ઉત્પન્ન થાય છે, વૈરભાવ મૂળાઈ જાય છે, રાષ્ટ્રવાદ અને તાજબન દિશા અદ્વૈત થાય છે, દુનિયાના સર્વ જીવો સાથે મિત્રી કેળવાય છે, અને સર્વ વિચ્છેદને જાત આવે છે માટે પોતાનું જાણ હંચાળાઈ રહેતું અને મિથ્યા જાવનાનો ત્યાગ કરીને આ પ્રત્યક્ષ કેળાતો લાભ જેન ધર્મમાંથી લઈ લેવો એકે આ લાભ પરપરાએ આત્માનો વિકાસ કરનારા તે વાચકે જ.

# શ્રી મહાવીર પ્રભુની અહિંસા.

\*

બધા મત-મતાતરો અહિંસાને પ્રધાનપદે મૂકે છે, વેદ મા હિંસ્યાત્ સર્વ ભૂતાનિ ' કહે છે, ક્રીશ્ચીયન ' Thou Shalt not kill ' માને છે, મુસ્લીમ પક્ષ ' ખેર, મેર અને બદગી ' સ્વીકારે છે. પરંતુ જ્યાં જોશો ત્યાં માસાહાર, મારે તેની તલવાર, બીંધણી યુદ્ધ, પશુ હોમ, લાલસાતૃપ્તિ વગેરે ધર્મને નામે દેખાય છે ત્યારે મહાવીર પ્રભુની અહિંસા અનોખી, અદ્ભૂત અને સમતા-રસમય છે અને તેમના અનુયાયી માટે તેવી જ અહિંસા છે માટે તેમની જયંતી વખતે પ્રકાશમા મૂકવી જરૂરી છે.

ધ્યાનદશામાં -. સગમ દેવતા ભયકર પશુ-પક્ષીના રૂપો વૈક્રિય કરી ઉપસર્ગ કરે છે, આગ અને રેતીથી પરિષદ આપે છે, છેવટે થાકીને અપ્સરાઓના રૂપ વિક્રોવીને મોહ પમાડવાની કોશિશ કરે છે અને જ્યારે તે હારી ગયો ત્યારે મહાવીર પ્રભુ વિચારે છે કે ' ખિચારો ઘણો કાળ મારી સાથે રહ્યો છતાં ધર્મ પામવાને બદલે અનંત અનંત પાપ કર્યો બાધ્યા તેથી સસાર-બ્રમણમા દુ.ખી થશે એવી રીતે જેના માટે હિંત બુદ્ધિ અને કરૂણા ધારણ કરી

દૃષ્ટિવિષધારી -. ચંડકૌશિક નાગે જંગલની આસપાસનો ફેટલોએ ભાગ ઉજ્જડ કર્યો પણ દુનિયાના જીવોના રક્ષણ માટે તથા નાગને સસાર-બ્રમણમાથી બચાવવા નાગનાં ડાંખને પરિષદ સહન કર્યો પણ અતિશયયુક્ત શરીરને ક્યાંથી બાધા ઉપજે ? નાગ થાકીને વિચાર કરે છે ત્યારે પ્રભુ બોધ આપે છે ત્યારે જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થાય છે એટલે ક્રોધનું પરિણામ જોઈને પસ્તાવો કરીને અનશન કરે

છે અને ક્રીડીઓનો પરિબલ સહન કરીને ૧૫ દિવસમાં ૮ મે દેવલોક  
ભાગ છે પણ છે મહાવીર પ્રભુની કથા !

ગોવાળીયાઓએ કાનમાં ખીલા ઠોક્યા પણ ધ્યાનથી ચલિત  
મથા નહિ પણ અહિંસાના, શાંત-રસમાં 'જ' રહ્યા. ધીબા કેટલાએ  
પરિબલ ઉપસર્જ સમજાવે સહન કર્યા, ગોશાળાએ બે સાધુને તેઓ  
દેશ્યાણી બાળ્યા પણ પ્રભુ સમજાવમાં રહ્યા. પણ છે શ્રી મહાવીર  
પ્રભુની અદ્ભૂત અહિંસા. હવે અહિંસા તત્ત્વનું કેટલીક કષ્ટિથી વર્ગીકરણ  
કરીએ.—

આગમ પ્રમાણ અહિંસા — (૧) વ્રહ કે સ્વાવર, સૂક્ષ્મ  
કે બાહર, સ્પર્શિત કે અસ્પર્શિત કેઈ પણ જીવની, મનથી, વચનથી,  
કાયાથી હિંસા કરવી નહિ, કરાવવી નહિ અને હિંસા કરતાં પ્રત્યે  
ભણ ભણવું નહિ. તે પણ ત્રૈકલિક એટલે ભૂતાક્રમણી હિંસાનું  
પ્રાચલિત, વર્તમાન અને ભવિષ્યની હિંસાની બંધી (૨) ધીબુ  
કેઈ પણ જીવના શાવ પ્રાણનું નુકસાન કરવું નહિ એટલે તેમને  
રાજક્રોધ થાય એવું કોઈ કામ કરવું નહિ અને કેઈ પણ જીવ  
ઉપર રાગ-ક્રોધ કરવો નહિ. (૩) અહિંસા શાવ પાસણ કરવો,  
એટલે અશ્વપી એકેત્વથી સર્વ જીવને એવા પણ છે અપ્રત્યક્ષ અહિંસા

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ અહિંસા — કલ્પન-કલ્પિની જાડિ નવ  
પરિબલ રહિત પાવ મહામત પાણી સાધુ અહિંસાનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ  
છે અહિંસાશાવ તે જ્ઞાનાનંદ સમતારસમય અશ્વપી એકેત્વ છે

અનુમાન પ્રમાણ અહિંસા — એ કેઈ જીવને એકેત્વ  
ચત્નાથી રક્ષણ કરવાં આવે, નિર્દોષ આહાર-પાણી લે, ઉધર મોઢ  
એલે નહીં ફક્ત મોઢ માર્ગની જ વાત કરે તો અનુમાનથી સમજવું  
કે તે અહિંસા તત્ત્વમાં છે

ઉપમા-પ્રમાણ — અહિંસા પોતાના સ્વરૂપનું રક્ષણ કરે તેથી  
માતા-પિતા સમાન છે, સુખરૂપ છે, વાતસમસ્વરૂપ છે, અહિંસામય તત્ત્વે જ

સત્ય છે તેથી અહિંસા સત્ય સ્વરૂપ છે, કોઈ જીવના પ્રાણુની ચોરી ન કરવાથી અયૌયં સ્વરૂપ છે. અહિંસા ભાવ—જ્ઞાન—આનંદ આત્મ રમણતામાં રાખે છે તેથી બ્રહ્મચર્ય સ્વરૂપ છે, સમભાવ લાવવાથી અહિંસા નિર્મમત્વ નિષ્પરિશ્કલ સ્વરૂપ છે, સર્વ જીવને શાંતિમાં રાખનાર હોવાથી ક્ષમા સ્વરૂપ છે આવી રીતે ૧૦ યતિ ધર્મની પોષક હોવાથી તદ્ધ ધર્મમય (ધર્મ સ્વરૂપ) છે.

### સાત નવ દષ્ટિએ અહિંસા

**નિગમ નયની અહિંસા :-**અશથી અહિંસા પાળે એટલે દેશ વિરતિ નિયમો પાળે તેટલી પણ અહિંસા છે અને જેટલી નથી પળાતી તેટલી હિંસા સમજવી સકલ્પથી પણ હિંસા કે અહિંસા થાય હિંસાના શત્રો (કારણ)ને કાર્ય માનવામાં આવે તેથી હિંસાના શત્રો અને શાત્રો રાખનાર હિંસક છે આ નયમાં દ્રવ્ય પ્રાણુનો નાશ તે હિંસા છે કારણ કે બાહ્ય દેખાવ દ્રવ્ય પ્રાણુથી જીવને ઓળખાય છે.

**સત્રહ નયની અહિંસા :-**સર્વ જીવને પોતાના જીવ જેવા જાણવા તે.

**વ્યવહાર નયની અહિંસા :-**નવ કોટિએ સર્વ જીવની હિંસાના પ્રત્યાખ્યાન.

**ત્રેલોક્ય નયની અહિંસા :-**અનુકંપા ભાવ તેમાં ખીજના દુઃખથી દુઃખી થવું તે વ્યવહાર નયમાં જાય છે અને સમતા ભાવમાં લીન રહેવું તે ઉપરના નયોમાં જાય છે

**શબ્દ નયની અહિંસા :-**કોઈ જીવના ભાવ પ્રાણ, જ્ઞાન દર્શન, સુખ, શક્તિને બાધા પહોંચે એટલે તેમને રાગ-દ્વેષના પરિણામ થાય એવું કોઈ કાર્ય કરવું નહિ.

**સમસિદ્ધ નયની અહિંસા :-**કોઈ જીવ ઉપર રાગ-દ્વેષ કરવો નહિ, અહિંસાભાવ, સમભાવ, શાંતરસમાં રહેવું.

એવશૂત નમની અહિંસા - સપરામ-ક્રિયા રક્તિત  
આત્મ-અમણુતા કે આ પુનર્જવનો સમય રહેતો નથી તે સુષુપ્ત  
૧૨, ૧૩, ૧૪, સિદ્ધસ્વરૂપ અશરીરી હોવાથી સંપૂર્ણ અહિંસા  
સ્વરૂપ છે

### ૪ નિકોષ દષ્ટિએ અહિંસા.

નામ અહિંસા :- અહિંસા એવી નામ સંજ્ઞા

સ્થાપના અહિંસા - અહિંસાની લિપિ સ્થાપના

દ્રવ્ય અહિંસા :- ૧ આગમથી દ્રવ્ય અહિંસા-ઉપયોગ  
વગર આગમપૂર્વક દ્રવ્ય અહિંસાનું પાલન. ૨. નો-આગમથી દ્રવ્ય  
અહિંસા તેના ત્રણ ભેદ- (૧) અ-શરીર-અહિંસામય જીવન જેનું હેતુ  
તેના સાધનું મૃતક શરીર. (૨) અ-શરીર-અવિધ્યમાં અહિંસામય  
જીવન જીવશે એવા અરમશરીરી જીવ. (૩) તદ્-અતિરિક્ત-તેનાં ત્રણ  
ભેદ- (૧) લૌકિક અહિંસા-અપદ્ધાની બીકથી જેટલી અહિંસા રાખવી  
પડે તે. (૨) લૌકોત્તર અહિંસા-પરમાર્થની દષ્ટિ વગર અહિંસા  
પાળનાર સાધુ (૩) કુપ્રાવચન-કેઈને દુઃખી જોઈને તે ન સહેન મવાથી  
અપ્રીયુષ્ઠિ શરૂથી તેને મારી નાખવું એવી ઉધી સમજ કુપ્રાવચન  
અહિંસા છે તે અહિંસા નથી પણ હિંસા છે. ધર્મને નામે હિંસા  
કરવી અને અહિંસા માનવી તે પણ કુપ્રાવચન છે

જ્ઞાન અહિંસા - ૧. આગમથી, જ્ઞાન અહિંસા, જ્ઞાન અને  
ઉપયોગ પૂર્વક અહિંસા-જાવથી જીવનું રક્ષણ. ૨. નો-આગમથી  
જ્ઞાન અહિંસા :- અહિંસામય જીવ તેમનું ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધ સ્વરૂપ અસ્થિત  
અને સિદ્ધ. ૩. નો-આગમથી જ્ઞાન અહિંસામાં પરિણતિ - અહિંસા  
જ્ઞાન જ્ઞાન-આનંદ સ્વરૂપમાં લીન સ્થેનાર જીવ.

અવહાર અહિંસા - જ્ઞાનક તેમજ સાધુ પિતા-પોતાનો  
અહિંસા-મુક્ત અવહાર પળી જીવનું રક્ષણ કરે.

નિક્ષેપ અહિંસા - સમક્ષિત, સર્વ-વિરતિ, અપ્રમાદ.  
અકપાલ અને અયોગ. તેનું ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ ૧૪માં સુષુપ્ત્યને પહેલે છે

દ્રવ્યથી - સર્વજીવોનું રક્ષણ ક્ષેત્રથી-કોઈપણ ક્ષેત્રમાં હિંસા કરવી નહિ. કાળથી-જઘન્ય અંતમુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ યાવજીવન. ભાવથી-અહિંસાભાવે સ્વ-પરની પરમાર્થ હિતબુદ્ધિ રાખવી મૈત્રી-ભાવના, કેરૂણાભાવના, અનુકંપાભાવના. અરૂપી એકેત્વ ભાવના. સામાન્યથી અહિંસા તે શ્રાવકની. વિશેષ અહિંસા તે સાધુની. દ્રવ્ય તે અહિંસાનું દ્રવ્ય તે આત્મા છે. ભાવ તે અહિંસા આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ છે તેની તારતમ્યતાથી ઉપશમ, ક્ષયોપશમ કે ક્ષાયક ભાવ ઊપજે છે

અહિંસાનું સ્વરૂપ જાણવાનો પ્રથમ પાયો છકાય જીવની જાતો જાણવી, સર્વ જીવોનું સ્વરૂપ જાણ્યા વગર કોની દયા પાળવી? વળી અજીવનું સ્વરૂપ જાણ્યા વગર અજીવમાંથી જીવને કેવી રીતે તારવવા? માટે અજીવનું સ્વરૂપ જાણ્યા વગર અહિંસા ધર્મ પાળી શકાય નહિ

સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ તત્ત્વ જાણ્યા વગર અહિંસાનો હેતુ અને ભાવ જાણી શકાતો નથી અને તે તત્ત્વોને તારવવા માટે ખીજ તત્ત્વ પણ જાણવા જોઈએ માટે અહિંસા ધર્મના ઇચ્છુકે પહેલાં છકાયના જોલ શીખવા પછી નવતત્ત્વ જાણવા, કારણ કે અહિંસામાં જ્ઞાનની જરૂર છે તેની પ્રતીતિ માટે અને ધ્યેયના નિર્માણ માટે શ્રદ્ધાની જરૂર છે અને અહિંસાને વર્તનમાં મૂકવાથી ચારિત્રની ઉત્પત્તિ થાય છે અને હિંસા પ્રવૃત્તિ તેમજ હિંસા ભાવ ઉપર અંકુશ મૂકવાના પ્રયત્નથી તપ ઊપજે છે અને આત્મ-શક્તિનો મોક્ષ-માર્ગમાં ઉપયોગ થવાથી પરિત વીર્ય ઊપજે છે તે અપેક્ષાઓથી જોતાં અહિંસા જ્ઞાન-દર્શન-તપ-વીર્ય ચુકત છે

## સાધુનુ સ્વરૂપ



વ્યાખ્યા—હકત જ્ઞાતમાનું જ સાધન કરે તે સાધુ જોટલે કે જ્ઞાતમાની શુદ્ધિ, શોધન કરીને હકત શુદ્ધ નિરબજ નિરાકાર પરમાત્મ સ્વરૂપ ( સિદ્ધ સ્વરૂપ ) પ્રગટ કરવામા મન-વચન અને કાયાના જોગ પ્રવર્તવે તે સાધુ જ્ઞાતમાનું સાધન અશુભી આવક શુદ્ધિથી પણ કરે છે પણ તેજો સાંસારિક કાર્યો પણ કરતા હોવાથી તેજો સાધુ કહેવાતા નથી. સાધુ મનથી આર્તધ્યાન અને શૌરધ્યાન જો બે અશુભ ધ્યાનનો ત્યાગ કરીને ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાનમા રહે છે, વચનથી ભવા સ્મિતિપૂર્વક હકત મોક્ષ મેળવવાનો જોટલે સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે અને કાયાનો જોવી રીતે ઉપયોગ કરે છે કે કેઈપણુ જીવની દ્રિષ્ટિ ન થાય, અણુદીપેલ કંઈપણુ હો નહિ, કેઈપણુ પ્રકારનું મૈયુન સેવે નહિ, સાસારિક કેઈપણુ વસ્તુ (જોટલે કે સાધુધર્મને ચેત્ત્વ ઉપકરણુ સિવાયની) પોતાની ખસે રાખે નહિ અને પાશ્વ ઇદ્રિયોને પણ રાખે જોગોનું વર્તન ઉપર પ્રભાવે નથી પણ તેજો પોતાને સાધુ તરીકે જોગજીવે છે, સાધુનો વેશ ખાસ કરે છે અને પોતાનો વજ્ર કુનિયાત લેવાનો સ સાથે વધારવાનું કામ કરે છે તેજો જોગજીવ સાધુ નથી છતાં અજ્ઞાની જીવો તેમને સાધુ માને છે તેથી તે જામ રાખવા માટે સાધુનો અને કુસાધુનો ભેદ નિર્ણયથી જતાવવામાં આવે છે

સાધુના ૪ નિર્ણય — ૧ નામ સાધુ, ૨ સ્થપના સાધુ, ૩ દ્રવ્ય સાધુ, ૪ જાત સાધુ જેનામાં જાત સાધુપણુ નથી તેનામા બીજા નિર્ણય હોય છતાં પણ ભવ સમુદ્રમાંથી તરવાને તેજો શક્તિ માન નથી. બાકીથી સર્વથા શુદ્ધ હોવાતો પણ મહાવ્રતધારી દ્રવ્ય સાધુ બીજાને કચવિત તારી શકે પણ પોતે પરમાત્મસ્વરૂપ પામી ન શકે

**૧ નામ સાધુ.**— ૧ સાધુ એવી નામ સજ્ઞા ગૃહસ્થીમાથી તારવાને માટે તેમજ સંજ્ઞા પ્રમાણે બાવ કેળવવા માટે ઉપયોગી છે. ૨ કોઈ માણસનું નામ તેની ક્ષેત્રે સાધુ પાડ્યું હોય તો તેમાં સાધુના ગુણ ન હોવાથી તે સેવા કરવા યોગ્ય નથી

**૨ સ્થાપના સાધુ.**— ૧ કોઈ માણસ ઘણી સાદાઈથી રહે, પરોપકારના કામ કરતો દેખાય, બાદથી દેખાતા લોકીક સદાચાર (નીતિ)માં રહેતો હોય તેને સ્વાર્થની બ્રાતિથી અથવા ગાડરીયા પ્રવાહથી લોકો સાધુ તરીકે માને પણ તે સાધુ તરીકે વંદન, નમસ્કાર કે સેવા કરવાને માટે યોગ્ય નથી કારણ કે તે પાત્ર મહા-વ્રતધારી નથી તેથી પોતે સંસારનો પાર પામી શકે નહિ તેમજ બીજાને તારી શકે નહિ ૨ સાધુનો ફેરો, સાધુની મૂર્તિ તે પણ સ્થાપના સાધુ કહેવાય પણ તેમાં જીવ નથી તેથી સાધુના ગુણ નથી તેથી તે પૂજનિય વંદનિય નથી ૩ કોઈપણ વસ્તુને સાધુ તરીકે સ્થાપી હોય તો તેમાં સાધુના ગુણ નથી તેથી ભક્તિ કરવા યોગ્ય નથી ૪ સાધુ એવી અક્ષર (લિપિ) માં સ્થાપના વાચવા માટે ઉપયોગી છે

**૩ દ્રવ્ય સાધુ.**— તેના બે લેહ— ૧ આગમપૂર્વક દ્રવ્ય સાધુ, ૨ નોઆગમપૂર્વક દ્રવ્ય સાધુ.

**આગમપૂર્વક દ્રવ્ય સાધુ** — ૧ તે ખરા સાધુની બધી ક્રિયાઓ કરે છે, મોક્ષ માર્ગનો ઉપદેશ આપે છે, પાત્ર મહાવ્રતોને પણ પાળે છે, હિંસા ન થાય એવી રીતે ચાલે છે, બોલે છે, નિર્દોષ આહાર-પાણી લે છે પણ તેને આત્મભાવનો સાક્ષાત્કાર નથી તેથી તે વ્યવહારથી ખરા સાધુ છે પણ તે આત્મભાવ વગર મોક્ષ મેળવી શકે નહીં, પણ સર્વજ્ઞના બતાવેલા માર્ગનો ઉપદેશ આપીને બીજાને તારી શકે છે આ સાધુ વ્યવહારથી સેવા કરવા યોગ્ય છે આ લેહમાં ભવિ પણ હોય અને અભવિ પણ હોય તેની ખાત્રી સર્વજ્ઞ સિવાય કોઈ કરી શકે નહિ તેથી તે ખરા સાધુ તરીકે ગણાય છે પણ સર્વજ્ઞના



વચનથી જાણ પડી જાય કે તે જાણવો છે તો પછી કોઈ સાધુ કે શ્રાવક તેને ખરા જાણથી સેવે નહીં. ૨ સાધુ સંન્યાસીના શાસ્ત્રોના ઉપદેશ વગર જાણવાસ કરે તે પણ દ્રવ્ય સાધુ બહામ. આ લેકે પણ (૧) લેકેમાં જાતજોત થઈ શકે છે જાણ સાધુ જાણ હોય તો જાણના વધી સમક્ષિત મેળવી મેલ જાય છે.

નોઆગમથી દ્રવ્ય સાધુ - તેના ત્રણ લેકે-૧ સ શરીર, ૨ જાણ શરીર, ૩ તાત્કાલિકશિક્ષા નો આગમથી સ શરીર દ્રવ્ય સાધુ - આ છે સાધુ સાધુના શબ્દ, તેમાં જીવ નથી તેથી જીવ નથી જોઈએ પૂજનીય, વહનીય, જર્ણનીય નથી પણ સાધુની મહત્ત્વતા માટે તેમજ ધર્મ પ્રભાવના માટે તે શબ્દને માંડવી વિગેરેમાં જોડીને બુદ્ધિસાધુ વિધિપૂર્વક જાણ સંસ્કાર કરે છે.

નોઆગમથી જાણ શરીર દ્રવ્ય સાધુ - જે માણસ જાણના સાધુ થવાનો છે તે આ લેકેમાં આવે છે પણ વર્તમાનમાં તેનામાં સાધુના શબ્દો ન હોવાથી વહનીય, પૂજનીય, જર્ણનીય નથી.

શરીર બ્યતિરિક્ષા નોઆગમથી દ્રવ્ય સાધુ-તેના ત્રણ લેકે -૧ લેકે, ૨ લેકે, ૩ કુમાવચન. લેકે સાધુ-આ માણસને સાધુનો વેશ નથી પણ સ્થાપના નિષેધના પહેલા લેકે જેવો છે તેથી પૂજનીય નથી.

લેકેતર નોઆગમથી દ્રવ્ય સાધુ :- (૧) દ્રવ્ય સાધુના જેવો હોય પણ સમ્યગ્દર્શન જોઈએ જાતજાણ નથી. (૨) ખરા સાધુના વેશમાં હોય પણ સર્વજ્ઞ પ્રવિત્ત શાસ્ત્રો અનુસાર તેનો જીવ ઉપદેશ નથી, કોઈક સંસાર માર્ગે જતાવે અને કલ્પિત મેલ માર્ગે જતાવે, તો જેને મેલ માર્ગે જાણવો હોય તેવો જાણ સાધુનો ઉપદેશ સાંભળવો નહિ તેમજ મેલમાર્ગે તેની જીલકુલ સેવા કરવી નહિ. (૩) ખરા સાધુના વેશમાં હોય પણ તેની જીવ માન્યતા સર્વજ્ઞના ઠંઠન અનુસાર નથી તેથી નિન્દ્ય છે ખરા ધર્મ વમેલો છે, જાણ

થયેલ છે, વળી સાધુના વેશમાં હોવાથી તેમજ કંઈક સાચું ને કંઈક ખોટું સમજાવે તેથી મુમુક્ષુ જીવે માટે ખતરનાક છે માટે આવા સાધુનો ત્યાગ કરવો (૪) ખરા સાધુના વેશમાં હોય પણ ૩૬૩ પાખડી મતોને સર્વજ્ઞ કથિત ધર્મની સમાન ગણે, આ જીવ મિશ્ર ગુણસ્થાનવાળો ગણાય તેથી મુમુક્ષુ જીવે તેનો ત્યાગ કરવો તેની મિથ્યા પરિપણનો એક મુદ્દો એવો છે કે સ્યાદવાદની અપેક્ષાએ મિથ્યાત્વીએ અંશથી સાચા છે માટે સર્વ ધર્મ સરખા છે પણ તે સ્યાદવાદનું કે નયોનું ખરું સ્વરૂપ સમજતો નથી કોઈપણ એક નય એક અપેક્ષાથી ખરી હોય પણ તેજ નયને પકડી રાખવાથી અને બીજી નયોનો નિષેધ કરવાથી ઘણો અનર્થ ઉપજે છે એટલું જ નહિ પણ ધર્મનું ખરું સ્વરૂપ સર્વથા બદલાઈ જાય છે. કાબલા તરીકે હાથીની પુંછળી સર્પ જેવી છે એટલે કે હાથીના શરીરના પુછડીરૂપી અંશમાં સર્પનો આકાર છે, છતાં જો કોઈ એમ કહે કે હાથી સર્પ જેવો છે તો તેને લોકો દિવાનોજ કહે વળી સર્પ હાથીની પુંછડીનું કામ કરતો નથી તેમજ હાથીની પુંછડી સર્પનું કામ કરતી નથી એવીજ રીતે ૩૬૩ પાખડી મતો સર્વજ્ઞ કથિત સૂત્રો કે આચારનું કામ કરતા નથી તેમજ સર્વજ્ઞ કથિત સૂત્રો કે આચાર, પાખડી મતોના શાસ્ત્રો કે આચારનું કામ કરતા નથી. કોઈ શબ્દોમાં સામ્યતા દેખાય છે પણ તે શબ્દો તો ભાડુતી છે તેથીજ આચાર વિચારમાં ભયંકર ભિન્નતા દેખાય છે વળી દ્રવ્યોનું સુક્ષ્મમાં સુક્ષ્મ સ્વરૂપનો અભાવ જેમાં છે તે શાસ્ત્રો કેવી રીતે મોક્ષ તત્ત્વ સુધી પહોંચાડી શકે? માટે મોક્ષાથી જીવે માટે તો ફક્ત સર્વજ્ઞ વીતરાગ કથિત શાસ્ત્રોજ ઉપયોગી છે જ્યાં ખરો માર્ગ છે ત્યાં જરા પણ કચાશ રહી જાય તો પણ ચડવાપણુ થાય છે જેમકે ગુણસ્થાન ૧૧, ત્યારે કંઈક સાચું અને કંઈક ખોટું-જે આચાર વિચારમાં છે તે કેવી રીતે મોક્ષ માર્ગમાં લઈ જાય? માટે મુમુક્ષુ જીવે આવા સાધુઓનો ત્યાગ કરવો (૫) કેટલાક વેશધારી સાધુ અહિંસાની આરાધના હિંસાથી બતાવે છે અપવાદ માર્ગ કોઈએ સંવેદ્ય હોય તેને ઉત્સર્ગ માર્ગમાં ઘસડી જાય છે સૂત્રના શબ્દોને મરોડ આપીને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે અર્થ

આજનું પ્રવચન સુવાસિત-જીવન વિષય પર યોગ્ય છે સુગંધમાં એક પ્રકારનું આકર્ષણ છે માનવ-મનમાં સુગંધ-સુગંધ તરફ જાય એક આકર્ષણ છે ગુલાબમાં કાંટા છે છતાં પણ એની સોદાગ્રિમતા જન-જાહેર છે કારણ કે એમાં મધુર સુગંધ છે એટલા માટે જ તે દુનિયા કાંટામાં રક્ષાઈને પણ ગુલાબને સેવા દોરી જાય છે દુનિયા સુગંધ પ્રિય છે એટલા માટે તે તમે દૂધમાં પણ સેટ જાડો છે સેટ નાખ્યા પછી એનો સ્વાદ પણ મદલાઈ જાય છે તેથી તમે એનું નામ પણ મદલી નાખ્યું છે તમે એને દૂધ નહીં પણ દૂધ-હોલીક કહો છો. સુગંધ જ તે આ નામ ને કિંમત બને મદલી નાખ્યા આ સુગંધ બધારે મિશ્રિમાં પણ નખાય છે ત્યારે એનો સ્વાદ વધી જાય છે

સ્વાગત-સમારોહમાં પણ સુગંધિત પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે એક મૂલ્ય પોતાને ત્યાંના મજાન પ્રસંગોમાં સમાજના ભાઈઓને પોતાને ઘેર નિમત્રે છે અને ઈત્રિ-પાન કરે છે જાહીની તે અને ખજાર નથી જનુભવ પણ નથી પણ મખ-ભારતમાં આ પરપરા પણ વખતથી પ્રચલિત હતી આતિથ્યોનું સ્વાગત ઈત્રિ અને પાનથી કરવામાં આવતું હતું.

આજે તો મુગ પથારીઓ છે પોપાક પણ મદલાયો છે તેમ સખતા બને રીન સિવાયો પણ પરિવર્તન પામ્યા છે આજે તો સ્વાગતમાં સર્વ પ્રથમ ચઢાના પાણી આવે છે મહેમાનોને બીજા દસ ચીજો ખવડાવવામાં આવે પણ સ્વાગતમાં ચઢા ન આવે તે એ સ્વાગત અધૂર જ સેખારો તમારા મહેમાનો પણ ખિન્નતા જનુભવશે. તેઓ તમને મોટે કંઈ નહીં કહે પણ બીજાને તો જરૂર કહેવાના જ રહ્યાણને ત્યાં ચળા પણ એણે તે ચઢાને એક પાણી ન પાણી નહીં પરંતુ પ્રચીન ભારતની પરંપરામાં

સ્વાગત-સલામોમા મુગધિત પદાર્થોનું મહત્ત્વપૂર્ણ ધ્યાન હતું કાણુ-  
કે ખૂબ-મુગધનો લીધે દૃષ્ટિમાં એક પ્રકારનો અનુભવ થાય છે

મુગધ માનવને પ્રિય હોય એમા શુ આશ્ચર્ય ? આજે તો માનવ  
જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમા ધળો આગળ વધી ચૂક્યો છે પણ સમ્યક્તા  
અને સમૃદ્ધિથી દુઃખસતો પેવો ઝેરીવો ભયકર-કાળ સાપ પણ મુવાસ પ્રિય  
હોય છે એટલે જ તો એ ચદનથી લપેટાયેવો રહે છે સાપ જેવું પ્રાણી  
પણ ન્યાયે મુગધને આટલો ખ્યાલ કે છે ત્યારે માનવ કે તો એમાં  
આશ્ચર્ય જેવું શુ છે ?

કલ્પના કરો, એક આદમી એ શીશીઓ લઈ તમારી પામે આવ્યો.  
એકમા અત્તર લઈ છે અને ખીન્નમા ગટગટુ ગદુ પાણી આગતુક  
વ્યક્તિ એ બન્ને શીશીમાથી એક તમને દેવા ચાહે છે તમે કઈ શીશી  
લેશો ? કહેવાની જરૂર નથી કારણ કે તમારો હાથ તો પેલી અત્તરની  
શીશી તરફ જ આગળ વધશે આ પરથી એ નિશ્ચિત થાય છે કે તમે પણ  
મુગધ પ્રત્યે આકર્ષણ ધગવો જ છો મુગધમય પદાર્થો અગર તમને પ્રિય  
છે તો જીવન-ક્ષેત્રમા પણ તમને મુવાસિત જીવન પ્રિય હશે જ જેનું જીવન  
મુગધમય છે, એને હળરો, લાખો વર્ષો વીતી ગયા પછી પણ લોકો ભૂલી  
શકતા નથી શ્રીરામનું જીવન મુવાસિત-જીવન હતું એનામા સદાચાર અને  
મર્્યાદાની મુગધ ભરી પહેલી હતી ન્યારે રાવણનું જીવન ગદકીથી ભરાયેલું  
હતું અસદાચારની દુર્ગંધે એના જીવનને ઈતિહાસમા કલકિત બનાવ્યું છે  
એટલે રાવણ તો લાખો વખત મર્યો છે પ્રતિવર્ષ દેશરા ઉપર મરે છે.  
એટલે એ ઓછામા ઓછો મોર્ચામી લાખ વાર જરૂર મર્યો છે આ એના  
જીવનની ખુરાઈ-ગદકી છે, જે કાળના લાખા પ્રવાહ પછી પણ ધોવાઈ  
શકી નથી

કહેવાય છે કે રામને હાથે રાવણનું મૃત્યુ થયું પણ એ તો એના  
મૃથૂળ દેહનો અગ્નિ હતો એનો આત્મા તો ક્યારનોય મરી ચૂક્યો હતો.  
સાચું તો એ છે કે રાવણને રામે નહીં પણ કામે (કામ-વાસનાએ) માર્યો  
હતો એની દુર્વાસના અને મનમાની ગદકીએ જ એને મૃત્યુને ભેટાવ્યો હતો  
રાવણનો આત્મા જો મર્યો ન હોત અને એનામા સદાચારની ન્યોતિ  
ઓલવાઈ ન હોત તો એક રામ તો શુ પણ હજાર રામ પણ એ રાવણને  
મારી શકત નહીં ખરું તો એના જીવનની વાસના જ એને ખાઈ ગઈ  
અને લાખો વર્ષો પછી પણ એની બદબૂ લોકાના મગજમાથી ભૂસી શકાઈ નથી.

જીવનની આવી જ ગદ્ગદી ઊંડીને દુર્ગોધન પણ સચ્ચરથી વિદ્યમ પામ્યો હતો. મહાધારતના મુદ્દમાં એના નવવાણુ બાઈઓ અનતકાળ માટે સર્પ ગયા હતા. દુર્ગોધનનો સાચા જીમની ગદ્ગદી બાઈથી થઈતો હતો. જીવનની ઉંઘથી પળેપાળે દુર્ગોધનને જોઈ કૌસ્વળા નિરવ-સાંતિ જવાઈ ગઈ હતી. સ્વત્ર જીડી નિરાશા ચાપી ગઈ હતી. દુર્ગોધન પોતાના જીવનની મોટામાં મોટા પરાજય સર્પને દુનિયાથી વિદ્યમ સર્પ રહ્યો હતો. તે જ વખતે એના મેદાસ સાચીઓએ અમુભરી આંખોએ કહ્યું - આ જીવન-દીવ્ય હવે વિરામ પામી રહ્યો છે અને તમારા જતની સાથે જ કૌસ્વળાનો દીપક સદા માટે અસ્ત થઈ જશે. પણ આ શોકની ક્ષણી રાત્રિએ તમારી કાંઈ ઈચ્છા હોય તો કહો. અમારા સમાટની ઉંઘથી ઈચ્છાને પૂર્ણ કરીને અમે અમારા મનને સંતોષ આપી શકીશું.

દુર્ગોધને જવાબ વાળ્યો. મારી બધી જ ઈચ્છાઓ માટીમાં મળી ગઈ મારા નવવાણુ બાઈઓ મુદ્દમાં પાપી ગયા અને મારું વિદ્યમ કૌસ્વળા પણ સમાપ્ત થઈ ગયું. કૌસ્વળા વિનાશમય બની ગયું હવે શું ઈચ્છા રોપ માફી રહી ગઈ હશે! પણ હા મનમાં એક કામના જરૂર લાગી રહી છે જે દુર્ગોધનને સાચા કૌસ્વળા-કુળને ધાસની જેમ વાઘી નાખ્યું એ પાંડવપુત્રના કપામેલાં માથાં આ આંખોએ જોઈ લેત તો મરતી વેળાએ પણ મારી આંખો શીતળતા અનુભવત અને કુ રાત્રિથી ઉઠેમો શાસ લેત. પણ આ તો હવે કોરુ સ્વપ્ન જ છે જે આ જીવનમાં પૂરું ન કરી શક્યો એ મોતની આ ક્ષણમાં શું પૂરું કરી શકીશ. અને ત્યારે જ અથ ત્યાં આજળ આંખો. દુર્ગોધને કહ્યું હું ત્યાર છું હમણાં જ પાંડવ-પગવમાં હું જઈ છું અને મારી આ તથાવર વડે હાથ જ પાંડવના માથાં કાઢી તમારી સામે રાહ કરીશ મુદ્દના મેદાનેથી પ્રાણ સર્પને નાંદેમો બાંધે વીર અપત્યામાં હવે કાવરની જેમ પાંડવના નિરાસમાં પ્રવેશે છે.

મેદાસ રાત કુપી વિન્યોક્ત મનાવી પાંડવ-કુળ ગાદ નિદ્રામાં ચૂંટેલું છે. ફેની દ્રોપદી પણ પોતાના પાંચેય લાલોને બાંધી નિદ્રામાં છે. કાવર અપત્યામાં ત્યાં જઈ પહોંચ્યો અને એક જ અક્ષરમાં એણે દ્રોપદીના પાંચેય બેટાઓની ઈદીલીલા સમાપ્ત કરી નાખી. એ નાનકડા પ્રાણો બીજી કોડે ત્યાર પહેલાં તો અપત્યામાં પાંચેય અસ્તો સર્પ બાંધી છૂટ્યો અને કૌસ્વળા-કુળના પગવમાં, આ દુર્ગોધન ઉંઘથી ધડીઓ ગળી રહ્યો હતો ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. અપત્યામાં વિન્યોક્તમાં બોલી કાઢ્યો. હો સમાદ

આ અશ્વત્થામા આપના દુશ્મનોના માથા કાપી લઈ આવ્યો છે મહા-ભારતના મેદાનમાં મોટા-મોટા યોદ્ધા જે ન કરી શક્યા તે આ સેવક કરીને આવ્યો છે ”

આ શબ્દો કાને પડતાં જ દુર્યોધનની બિડગેલી આંખો ખૂલી પાંડવોની જેની આકૃતિના પાંચ માથા જોઈ એની આંખોમાં ચમક આવી ગઈ, જે એ બોલી રહી હતી કે મૃત્યુ મુખે પહોંચતી વેળાએ પણ મેં મારા દુશ્મનોને મારી નાખ્યા છે જીવનના છેલ્લા શ્વાસે પડ્યો છે દુનિયામાંનું એનું અમિતત્વ સમાપ્ત થવામાં છે છતાંય એનું મન દુર્ગન્ધથી કેટલું ભર્યું પડ્યું છે ! એ અત્યંત જીવન દરમિયાન દુર્ગન્ધ ફેકતું ગંધુ પણ મૃત્યુ સમીપ પહોંચવા છતાં દુર્યોધન બદલી શક્યો નહીં અને અતકાળે પણ દુર્ગન્ધની સાથે વિદાય થયો. આજે હજારો વર્ષો વીતી ગયા છતાંય એની એ દુર્ગન્ધ કાયમ રહી છે.

દુર્યોધનના જીવનની દુર્ગન્ધ તમે જોઈ ગયા હવે દ્રૌપદીની સુગન્ધ પણ જુઓ. ન્યારે એના પાંચેય બેટાના ગળે છરી મોકાણી, ત્યારે એમની કરુણ ચિત્કારથી એની નિદ્રા ભગ થઈ ગઈ હતી આખની પ્રથમ દષ્ટિ એમની તરફ જતા જ એનું હૃદય પી ખાઈ ગયું પોતાના વહાલસોયા પુત્રના શરીર-માથી લોહીની ટશો ફૂટતી જોઈ કઈ માતાનું દિલ નહીં રોઈ જોડે ? કોઈ માતાનું એક જ સતાન મૃત્યુ પામે છે ત્યારે એ રોઈ-રોઈ સતાપ કરી-કરીને અડધી થઈ જાય છે ત્યારે જે માતાના પાંચ-પાંચ બેટા-સતાનો એકી સાથે હત્યાના ભોગ બને છે, ત્યારે એના દિલ ઉપર શા શા ધા વાગ્યા હશે ? કેટ-કેટલું વીત્યું હશે ?

દ્રૌપદીની ચીસોથી સારાય પાડવ-દળમાં તોફાન-ઢાંઢાકાર મચી ગયો. અર્જુન અને ભીમનો ક્રોધ જિભરાઈ આવ્યો. કયા કયારે માસૂમ નાના બાળકોનું ખૂન કર્યું ? તેઓ દોડ્યા, ઝાડી-ઝાખરા ઓથે છુપાયેલા અશ્વ ત્યાંમાને પકડી પાડ્યો વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ સામે એને રજૂ કર્યો એમણે કહ્યું “મહાભારતના મેદાનથી પ્રાણને બચાવવા સારું મોં છુપાવી નાસી જનાર અશ્વત્થામાએ કાયરની જેમ સતાઈ બાળકોની હત્યા કરી છે ” શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું. “દ્રૌપદીના હૃદયને અનંત વેદનામાં સતાપનાર આ કાયરને એની જ પાસે લઈ જાઓ, એ જ એને દડ દેશે ”

દ્રૌપદી પાસે ન્યારે એને લઈ જવામાં આવ્યો તો એને જોતા જ પુત્ર-વિયોગિની દ્રૌપદીની આંખોથી અગારા વરસવા લાગ્યા. એણે કહ્યું “ન્યાં

સુધી આ દુષ્ટનુ માયુ વિખૂટું પાડી એની રક્તધારા વડે હું મારા વાળેડું સિંચન નહીં કરી લઉં ત્યાં સુધી મારો અમ્રમા સુખ નહીં પામી શકે. જીમની ગદા અશ્વત્થામા ઉપર પડવાની જ હતી કે એટલામાં દ્રૌપદીની વિચારધારાએ પકડે આધા અને જીમની ઉપડેલી ગદાને વચ્ચે જ રોકતાં એ બોલી આ અશ્વત્થામાને છેડી મૂકવામાં આવે. બેટલુ મૃત્યુ માને કેટલું પીડે છે એ આ પુત્ર-વિષેષિની દ્રૌપદીનું હૃદય સહી શૂંધુ છે આ પલ્લુ ક્ષર્ષ માતાનો બેટો છે અને એના મોતના સમાચાર એના હાને પહોંચશે ત્યારે કેટલું રડશે એનું દિલ ! મહાભારતની રણજ્વાલામાં પતિ-વિષેષ તો એ પહેલાં જ સહી શૂંધી છે હવે દુઃકાવસ્થામાં પુત્ર-વિહીન થતાં એનું દિલ કેટલું રડશે ! માન્ય દિલનું દુઃખ એક મા જ નાલે છે મારે એને છેડી મૂકવામાં આવે.

આ છે દ્રૌપદીના જીવનની સૌરભ-મુગ્ધ, જે દુઃખની અસીમ-જ્વાલામાં પલ્લુ ભીંભેલા દુરભનને ક્રોધ કરી રાકી. જીવનની આ મુગ્ધ મહાવિ વ્યક્તિની ક્ષમે મહાભારતના પાત્રે એને અમર કરી દીધી.

સત્સન્ન વ્યક્તિ વિપત્તિની ભીષણ શલ્યોમાં પલ્લુ પેતાની સત્સન્નતાને પરિભ્રમ કરતો નથી જરૂરે તમે નાલે છે. શીતનું એ પિડ ભરકર જરૂરીનું આક્રમણ થતાં એ પેત પીગળી નાથ છે અને પાણીમાં ર્ષપાતરિત ક્ષર્ષ જરૂરી પલ્લુ પેતામાં જરૂરીને અવેશવા દેશે નહીં. બસ, સત્સન્ન પ્રકૃતિના પુરુષોનો આવે જ સ્વભાવ હોય છે વિપત્તિના ભીષણ પ્રસંગોમાં સામન્ન્ય માનવી ક્રોધમાં જ્વાલામુખીની જેમ ફાટી પડે છે પલ્લુ સત્સન્ન મહાપુરુષ પેતે દલી જરૂરી પલ્લુ જરૂરી એમના દિલમાં અવેશી રાકશે નહીં.

પલ્લુ દુર્જન વ્યક્તિની વાત બીજી છે સાધુ-પ્રકૃતિવાદો માણસ પેતાના પ્રાણધાતી પર પલ્લુ ક્રોધનો શીતળ છટકાવ કરશે ત્યારે દુર્જન વ્યક્તિ પેતાના પ્રાણ-રક્ત પર પલ્લુ વખત આવે અગ્નિ જ પરસાવવાની ક્ષેતિય કરશે. પ્રાણતા એક પ્રાચીન કવિએ કુટ પ્રકૃતિનું ચિત્ર નતાવડાવ્યું છે કે-

રંસંતિ જાશ કર્જ કય કર્જા પુરજજવજ પુમ્મંતિ  
એ એ કારિમ મેહા હા હા મિષિષ્યા પુરિસા ॥

માનસની દુષ્ટ પ્રકૃતિનું ચિત્રણ ઉપરની વાક્યમાં અપ્પરામાં આપ્યું છે દુર્જન વ્યક્તિનો જ્યાં સુધી સ્વાથ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી એ તમારે

પરમ મિત્ર બનીને રહેશે. તમારા પ્રત્યેક શબ્દોનું સન્માન-આદર કરશે. તમને ઈશ્વર માનવા તૈયાર થઈ જશે પરંતુ એ ત્યાં સુધી જ કે જ્યાં સુધી એનો સ્વાર્થ પૂરો થતો રહે છે પણ જે ક્ષણે એની સ્વાર્થપૂર્તિ થતી બધ થઈ કે તમે એના કશા જ કામના નહીં રહો એ તમને પણ તળે રગડવા તૈયાર થઈ જશે પહેલા જેટલી મૃતિના ફૂલો બાધ્યા હશે, તે બધાં જ નિદામા ફેરવાઈ જશે તમે પહેલા એના માટે ભગવાન હતા હવે હેવાન કરતા પણ નહારા હશે.

દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ બોરા જેવો હોય છે જે ઉપરથી કામળ હોય છે પણ અદરથી કડોર કોઈએ વ્યગ્રમા બતાવ્યું છે કે ‘ખલ’ શબ્દની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ? ‘ખર’નો પ્રથમ અક્ષર ‘ખ’ અને વ્યાલનો છેલ્લો અક્ષર ‘લ’ મળીને ‘ખલ’ શબ્દ બન્યો છે માટે ‘ખલ’માં ગંધેડાની મૂર્ખતા અને સર્પની કૂરતા બન્નેનો સમન્વય છે એ બીજાનું નષ્ટ કરવાનું જ બાણુતો હોય છે.

જેમ વાવાઝોડું વૃક્ષોની જડો મૂળીયાઓને જ ઉખેડવાનું બાણુ છે પણ ઉખેડવાને જમાવવાનું એ બાણુનું નથી દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ પણ કંઈક આવી જ જાતનો હોય છે કોઈ જામેલાને ઉખેડી નાખવો એ એના ડાબા હાથની રમત છે પણ કોઈ ઉખેડવાને જમાવવાની વાત કરશે તો એ કહેશે એ મારા હાથ વશની વાત નથી બીજાનું દુઃખ દરદ બોધને બો હૃદય આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું જોઈએ કે, હંજી દુષ્ટતા બાકી છે. કારણ કે બીજાની તરફથી આનંદનો અનુભવ કરવો એ હૃદયની દુર્જનતા વ્યક્ત કરે છે અને બીજાની ક્રોધેથી થતો રાજીપો આત્માની અસ્વસ્થતાને સાબિત કરે છે આ જ જીવનની દુર્ગંધ છે. સત-આત્મા બીજાની પ્રસન્નતામા આનંદ માણે છે તો દુર્જન બીજાના નુકસાનમા આનંદ અનુભવે છે.

અપાડી આકાશમા કાળા-કાળા મેઘોને છવાયેલા જોઈ મોરના મનમાં ઉલ્લાસ આનંદ પ્રગટે છે એ શ્યામવર્ણી મેઘોનું ગર્જન મોરના મનને પ્રકુલિત કરી દે છે સત પ્રકૃતિનો માણસ પરહિતથી અપૂર્વ આનંદ અનુભવે છે સતના હાથે જ્યારે કોઈ ગરીબ વ્યક્તિની કોઈ સેવા થાય છે ત્યારે એને ઘણી જ પ્રસન્નતા થાય છે જ્યારે દુર્જન વ્યક્તિ બીજાને કષ્ટો દધને પ્રસન્ન થાય છે જ્યારે એ બીજાના અનિષ્ટ માટે કોઈ યોજના ઘડે છે અને



એમાં એ પાર છીતરે છે એના દાંમે બીજાનું અદિત ઘઈ નાથ ત્યારે એ આનંદ અનુભવતો હોય છે

આંખાનો અપૂર્વ રસ પીને પણ કેમકે ગર્વ કરતી નથી ત્યુ દોષે કાલવનમાં ગદ્ય પાણીના બે ટીપાં પી લેશે તો ટૂંક ટૂંકા પ્વનિર્મા ગગન બેઠી ઉડીએવ કરવા લાગે છે નાલે કે એ પેતાના અમૃત-પ્રાનની વાત સ્વાસ્થ્ય વિષયે સમજાવતો ન હોય ! કુત્સહૃદી વ્યક્તિ બે શબ્દ પણ ભેળે ભણી ભેમે તો એ પેતાને અધાપણિત ગણવા લાગશે સરસ્વતી સ્થાને પણ ગર્વ કરવા દોડી જશે. એની પાસે ને દસ પૈસા પણ એકઠા ઘઈ જશે તો એ ધનકુબેરને પણ પરાજિત કરવાની ઠાસિય કરશે. આવી વ્યક્તિઓને સપત્તિના મોઢા કે દુકામ મળી નથ છે તો એ સમજવા લાગે છે કે સ્વાસ્થ્ય વિષયની સપત્તિ એની જ તિબેરીઓમાં સમેટાઈ ગઈ છે. આવી વ્યક્તિનું સમાન કરવું એટલે તાવના ફરદીને તેજ શરાબ (નશી) પાન કરાવવા જેવું છે. કુત્સહૃદી વ્યક્તિને સપત્તિ તેમ જ સમાન મળે છે તો એના અત્યાચારો મટવાને બદલે વધતા જ નાથ છે

આવી વ્યક્તિ કદાચિત સપત્તિ પામીને પણ નમે છે તો ત્યારે એની એ નમ્રતા પણ કઈ કાચ ઉત્પન્ન કરનારી હોય છે. કારણ કે અકુલ પણ નમીને જ ખૂચે છે. ધનુષ નમીને-વળીને-જ આણુતો પ્રકાર કરે છે. સર્પ ત્યારે દશે છે ત્યારે એ પહેલાં નમે છે તેવી જ રીતે નિઘાડી પણ ત્યારે અપટ મારે છે ત્યારે એ પણ નમીને જ ચિત્કારને પકડે છે. દુર્ગન્તની નમ્રતા પણ દુઃખદાયક હોય છે. આવી વ્યક્તિને હાલની એટલે કાલમાં પચ્ચર દેહવેળા અને પેતાનાં જ વસ્ત્રો ગદ્ય-અરાગ-કરવા જેવું ભેખડી. જેના જીવનમાં ગદી-એલ કમી છે એની પાસેથી શુ મેળવવાની અપેક્ષા રાખી શકાય ?

તમે એના દિલની જ ઠાઈ વાન કરશો તો એને પણ એ પેતાનું અપમાન સમ તરી અને એનો બદલો વાળવા એ કઈ શબ્દો અને ક્યા રૂપે તમારું અદિત કરી બેસશે એ કઈ નિમિત્ત હોતું નથી. આવી વ્યક્તિઓની વાણી વાન-પર તમારે વિશ્વાસ ન રાખવો. જોઈએ કારણ કે ૭ જિમ્મી છમ છે તે જ એમના લક્ષમાં પણ છે એમ માની શકાય નહીં અને જે નાનકડાં રૂબરૂમાં છે એવું ૮ એવું વાન પણ દરી એ પણ કદી શકાય નહીં. સરકૂતના એક કવિએ કુષ્ટ પ્રકૃતિ સ્વભાવના માણસનું શબ્દચિત્ર દર્શાવતાં ક્યુ છે

## મુદ્ર પદ્મદલાકારં, વાચા ચદન શીતલા, હૃદયં વર્તુણિ તુલ્ય ધૂર્નસ્ય ત્રય લક્ષણ ।

ઉપરની બે લીટીમાં જ દુર્જન વ્યક્તિના સ્વભાવનું લક્ષણ બતાવવામાં આવ્યું છે એનું મુખ સદા કમળદળની જેમ ખીલેલું મળશે. મધુર હાસ્ય એના હોઠ ઉપર મલકાતું હશે જ્યારે એ ખોલશે ત્યારે એવું લાગશે કે જાણે ફૂલ જ વરગી રહ્યા હોય એની શાંત પ્રકૃતિ-શીતળતા ચદન અને ચંદ્રની શીતળતા કરતા પણ સો ગણી વધુ દેખાશે સાલજનારને એવું જ લાગશે કે જાણે સેવાની સાકાર પ્રતિમા છે દુ ખી અને દદીને જેઈ એનું હૃદય પીગળી જાય છે સાન્તવનાનો શીતળ છટકાવ કરવામાં પ્રવીણ છે પણ જ્યારે એની છાતીએ ધડકતા હૃદયને જોશે તો ત્યાની હાલત તમને આ અંધા કરતા કંઈ જુદી જ દેખાશે

વાણીમાં અધ્યાત્મનું તેજ છે પણ હૃદય તો સ્વાર્થના અધકારથી પૂર્ણ છે સ્વાર્થ અને તૃણાની કાતર કચકચાટ દિવસગત ચાલુ હોય છે ગહ છે ફક્ત કોઈ પખીને પળમાં સપડાવાની-ફસાવવાની સ્વાર્થની કાતર સામે જે કંઈ આવ્યું કે બસ, એક ક્ષણમાં જ એ એના બે ટુકડા કરી નાખશે તમે એના વચન પર વિશ્વાસ રાખો છો તો તમે મોટી ભૂલ કરી રહ્યા છો. કારણ કે એક વાત ઉપર અડગ રહેવું એ તેમની નજરે હઠધર્મ હોય છે. ધડિયાળનો કાટા પ્રતિક્ષણ બદલતો રહે છે તેમ એમની જીભ પ્રતિક્ષણ બદલાતી રહેશે તેમ નહીં કરે તો એમનામાં જડપાણુ આવી જશે ને ? એક જીભ-વચન-પર એને વિશ્વાસ હોતો નથી એક વિચારકે કહ્યું છે, “સાધુને એક જીભ હોય છે સાપને બે જીભ છે કારણ કે એને બે મોઢા હોય છે બ્રહ્માની ચાર જીભો તો પ્રસિદ્ધ છે, રાવણને દસ જીભો છે તો શેષનાગને હજાર જીભો છે વૈદિક પરપરા આના ઉપર વિશ્વાસ ધરાવે છે પરંતુ દુર્જન વ્યક્તિની જીભોની કોઈ સખ્યા જ નથી એ દિવસ દગ્મિયાન કેટલીય વખત બદલાશે, એને માટે કોઈ નિશ્ચિત પ્રમાણ નથી”

હા, તો આ જીવનની દુર્ગંધ છે જે માનવ-જીવનની પવિત્રતાને હણે છે આ અંગે હું ઘણું લાણુ ખોલી ગયો છું અને એ જરૂરી પણ હતું કારણ કે કોઈ વસ્તુને સુરાસિત બનાવતા પહેલા એની દુર્ગંધને દૂર કરવી જરૂરી છે માટે જીવનમાં સુવાસ લાવવા માટે પહેલા સ્વભાવની આ દુર્ગંધને સમાપ્ત કરવી પડશે

જીવનમાં સુવાસ સાવવા માટે આપણે આપણા સ્વભાવમાં સંસ્કૃતિનાને સ્થાન દેવું તરુ એ માટે આપણે સુવાસિત વન વીતાવતી વ્યક્તિઓની સાથે દરિદ્રાર્થ પણ કરીએ એમના જીવનની નકલ પણ કરીએ તો એને અનુચિત કહી શકાય નહીં સિદ્ધાંતી ઉપરથી જાણ મારી નીકળી જવું એ જાણદુરીનું કામ ગણાશે. પણ ગણેશ પર સંધારી કરીને નીકળવું એ કસક લેખાશે. જસ, તેવી જ રીતે સંસ્કૃતિઓની સાથે દરિદ્રાર્થ કરવામાં પણ મેષતા રહેશે છે જ્યારે મૂળો સાથેની મિત્રતા અનુચિત-અધેશ્વરકર છે

જીવનને સુવાસિત બનાવવા માટે તમારે કઠોર બનવું પડશે વાત બહુ વિચિત્ર જેવી લાગે છે તમારા કાન મૂક-કામળ બનવાને ઉપદેશ સાંભળવા આવ્યા છે પણ હું કહું છું કે તમે કઠોર પણ જાતો કેમકે કઠોરતા પણ એટલી જ કામળી વસ્તુ છે જેટલી કે કામળતા. જરૂર માત્ર એટલી છે કે આપણે એ માટેની તકને ઓળખતા રીખીએ. સમય આવ્યે કઠોરતા પણ સફળતા જની જાય છે તેમ ક્યારેક નમ્રતા અને કામળતા પણ કુશળ જની જાય છે

તમે કુશળ વખતે કઠોર જાતો પણ સંપત્તિ સંપન્નતા વખતે કામળ વસ્તુના આગમન સાથે પ્રકૃતિ જ્યારે વન ઉપવનમાં નવું જ સૌન્દર્ય પ્રદર્શક છે ત્યારે દરેક વૃક્ષ નવા પાંખથી નવપ્રસ્થવિત બની જાય છે પરંતુ એ નવી સંપત્તિને પ્રાપ્તિ વૃક્ષ કેટલું કામળ બની જાય છે એના પાંદડે-પાંદડે કામળતા-મૃદુતા જવાઈ જાય છે પણ વસતી પૂર્ણકૃતિ વખતે જ્યારે ગરમી આવે છે અને કુદરતને બીજા બીજા કાળની જેમ જરૂર પડે છે ત્યારે તમે નિરીક્ષણ કરશો તો તમને વનનું એકએક વૃક્ષ કઠોર દેખાશે એના પાંદડામાં પણ અપેક્ષાકૃત વધુ કઠોરતા આવી જાય છે

હા તો તેવી જ રીતે તમે પણ સંપત્તિની શોધમાં કામળ બનજો અને જ્યારે વિપત્તિઓ આવી પડે અને એમાં તમે પીસાઈ રહ્યા હો ત્યારે એટલા કઠોર બનજો કે એ કુખ્યનું ચક્ર ધસી જાય પણ તમારા મોં પરનો મહાકાટ ન તબ વિપત્તિના ગમે તેવા સંયોગમાં પણ તમે હસી શકો જે પણ આવે તો બસકુજ દેખાય છે માનવ સંપત્તિ વેળાએ કઠોર બને છે અને વિપત્તિની શોધમાં મૃદુ-નરમ ક્યાંથી હસ-વીસ હજાર ગળી જાય તો હસ એટલું કઠોર બની જરી કે કાઈ પરિસ્થિતિવશ પોતાના આગમની કુશળ કમળી તમારી સમક્ષ રૂઢ કરી તો પણ એ હાલનો એક બચ્ચ પણ પીચગરી નહીં અને કુશળની આધી આવતાં સંપત્તિનાં પાંદડાં ખરી પડશે અને જીવન

રેગીસ્તાન રણની જેમ દૂઠા જેમ બની જશે ત્યારે જીવનમા એટલી નમ્રતા આવી જશે કે બધાયના ચરણો ચૂમવા તૈયાર થઈ જશે ચાહીના ટુકડાઓ પાછળ ભણ્ટમા ભ્રષ્ટ એવી વ્યક્તિની ગુલામી પણ સ્વીકારી લેશે

સપત્તિમા તો મિત્રો તમને શોધતા આવે છે ન્યારે વિપત્તિ ટાણે તમે મિત્રોની પાછળ દોડો છો આ જ મનુષ્યની મોટામા મોટી હાર છે એ વિપત્તિ ટાણે દુનિયાને યાદ કરે છે ‘એ મને પૂછવા પણ ન આવ્યો. એને મેં બોલાવ્યો હતો પણ એણે મારા ઘર ભણી જોયું સુદ્ધા નહીં’ પણ આ જ સંજ્ઞાનંતે તમે પૂછો કે ન્યારે અન્ય કોઈ બીમાર હતું ત્યારે તમે એની કેટલીવાર ખબર કાઢવા ગયા’તા ?

સાચી વાત તો એ છે કે માનવ સપત્તિ આવતા કઠોર બને છે અને વિપત્તિમા કામળ થોડાક વર્ષો પહેલાની એક વાત છે હું મારા ગુરુદેવ સાથે મુબઈ આવ્યો હતો તે જ વખતે આપણા સમાજના એક મોટા આગેવાન-લીડર-પણ મુબઈ પધાર્યા હતા સઘનો એક સમય એમની પાસે ગયો અને સમાચાર આપ્યા કે ગુરુદેવ કિશનલાલજી મંઉપાશ્રમા બિરાજે છે, તો નેતાજી બરાડી ઊઠ્યા ‘નો ટાઈમ’ અને એમની વાણીમા જાણે સત્તાનો નશો બોલી રહ્યો હતો

ન્યારે સપત્તિને સત્તા સાપડે છે ત્યારે એમા નશા કરતા પણ વધુ તેજ નશો આવી જાય છે તેથી એમના ઘરમા લક્ષ્મીનો રણકાર હતો અને બહાર સમાજ તગ્ધથી મળતું મોટું માન અને નેતાગીરી, આ બધા મળીને જ તો ‘નો ટાઈમ’ શબ્દો સરી પડ્યા હતા સમાચાર પહોંચ્યાનાર ભાઈ મારી પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, આપણા સમાજના નેતાઓ પાસે મુનિઓના દર્શન કરવા માટે સમય-કુરસદ નથી મેં કહ્યું આજ તો એમની મેવા છે. મુનિઓ પાસે આવી તેઓ પોતાની સમાજ-સેવામા વિઘ્ન શા સારું પેદા કરશે ? અમ્મુ-જવા દો આ વાતોને ભાઈ !

ચાતુર્માસ વીત્યો થોડાક વર્ષો બાદ કરતા-કરતા અમે તે જ નગરમા પહોંચી ગયા કે જ્યાં આપણા સમાજના આ નેતા ગહેના હતા પણ એ દિવસોમા સમયના ગહેણુ સાથે એમનામા પણ ઘણો મોટો ફેરફાર થઈ ચૂક્યો હતો સપત્તિ વિદાય લઈ ચૂકી હતી અને નેતાગીરી પણ છીનવાઈ ગઈ હતી. અને જતા એમનો પેલો નશો પણ ઊતરી ગયો હતો હવે એ “નો ટાઈમ” વાળા સંજ્ઞાન પ્રતિદિન ઉપાશ્રમે આવવા લાગ્યા સવારે, બપોરે ને સાંજે

તમે વખત સમાધિ પસંદ કરતા હતા એ જોયું કે સંપત્તિની શાન માધી ગઈ છે તેથી તેઓ નિજ પોતાના રૂપમાં પાછા આવ્યા ગયા છે

પણ હું કહીશ તમે સંપત્તિમાં નહીં પરંતુ વિપત્તિમાં કઠોર જનતા શીખજો. એક પ્રશ્ન પૂછું તમે આભિ-કેરી જનતાનું પસંદ કરશો કે નાળિયેર ? જુઓ તો ખરા આભિ-પાકી કેરીને જરા દબાવશો કે એનો રસ બહાર નીકળી પડશે જ્યારે નાળિયેરને એમ દબાવવાથી એનો રસ બહાર નહીં નીકળે. હું તો કહીશ કે તમે આભિ નહીં પણ નારિયેળ જ જાઓ. જીવનમાં કમ્પરતા હશે તો વિપત્તિના સાધારણ એવા પ્રશ્નને પણ માનવહત્વથી પિચાડી રસ ટાકી પડશે અને જો હૃદયમાં વીરતા હશે તો મને તેવો આશય કેમ ન લાગે પણ પિચાડી ખૂટશે નહીં

હાને તમે નીચે પછડો એ ટક્કર આઈને પડ્યઈને પણ ઉપર ઉછળશે ત્યારે મારીનું હેતુ જમીન ઉપર નાખશો તો એ ત્યાં જ પડી રહેશે. તેમ વીર મનુષ્ય વિપત્તિની પછડો-ટક્કર આઈને પણ આગળ વધે છે અને કાચર વ્યક્તિ ત્યાં જ હમશે થઈને પડ્યો રહેશે. વિપત્તિઓ સામે ઝડપવાની એવામાં તાકાત નથી હોવાની બાદને તમે કાપી છો. તોય કપાચ છતાં તે પ્રકાર આપશે જ તેમ આપત્તિ-કાળમાં પ્રકારે જમીને પણ સત પુરો પોતાના વિચારોની જ્યોતને જ્યોતવા દેતા નથી

જનતા સવો વિચારોનો સદા વિગેષ કરતી રહી છે. જ્યાં સુધી તેઓ જીવિત રહ્યા ત્યાં સુધી એમને અપમાનના કાચા ધૂટા પીવા પડે છે. જનતા એમના માર્ગમાં કાંટા પાથરે છે પણ એ કટકા કીણ માર્ગ પર તેઓ નજે ફોંટા પર આવી રહ્યા હોય તેમ ચાલ્યા પગમાં કાંટા વાળ્યા પણ મનમાં એક કઠોર વાગ્યો નહિ. તેથી જ જીવની વચ્ચે પણ એમને મજાગુ રહ્યા જાઓ નથી. કાંટા વાળ્યાનું હા હા પણ કાંટા વચામ્માર પ્રત્યે ડુલીવ નહોતો સંસ્કૃતના એક કવિએ સતતા સ્વભાવનું ચિત્ર આપતાં કહ્યું છે કે

દૂષ્ટ દૂષ્ટ પુનરપિ પુનરર્થવર્મ આરુ ગન્ધમ્  
 છિન્ન છિન્ન પુનરપિ પુનર્ર્ધાતુ ચયેશુ રુદ્ધમ્ ।  
 દુર્ગ દુર્ગ પુનરપિ પુન વર્ધન કાંત ધનમ્  
 ન પ્રાપ્નાન્તેર્ઞય પ્રકાંત વિહતિ કાંવિત સગ્ગતરત્નામ્ ॥

માનને તમે પથ્થર સાથે ધમો પણ ડેડીવાર એ મચ્છાસે એડીવાર એ પોતાની મધુર સુમધોહાલો જ ર દમી પોતાને મસનારને પણ એ દોરમ

જ આપે છે કુવાડી વડે ચદનને કાપો પણ કપાતો ચંદન પોતાની સુવાસ આપવી તબતો નથી એ કપાતો ગયો તેમ કાપતી કુવાડીને પણ સુવાસિત બનાવતો ગયો શેરડીને ચાકુ વડે છોલવામાં આવી, પણ જેટલી વાર એ છોલાણી એટલી વાર એની મધુરતા વધતી જ ગઈ અને જ્યારે એને કોલૂમાં પીલવામાં આવી ત્યારે એણે પેલા પીલનારને તો પાત્ર ભરીને મીઠો-મધુરો રસ જ આપ્યો.

સુવર્ણ-સોનાને જેટલી વાર અગ્નિમાં તપાવશો એમ એની ચમક વધતી જ જશે તેમ સત સ્વભાવવાળો મનુષ્ય પોતાના માર્ગમાં કટક પાથરેનારને પણ સુવાસ જ આપશે સત પુરુષ પર જ્યારે કોઈ લાઠીપ્રહાર કરે અને એથી ભડે એનું લોહી વહેતું થાય પણ જેવાનું તો એ છે કે એ વખતે એના મનમાં શું વહી રહ્યું છે ? ત્યાં શું ધૂણા કે દ્રેષ તો વહેતો નથી ને ? ના, એવું કદી નહીં બને એના શરીરમાંથી ભડે રક્તધારા વહી નીકળે પણ એના મનથી તો પ્રેમ-ધારા જ વહેશે એના અંતરના આશીર્વાદ જ વરસશે.

આને જીવનની સુવાસ કહેવાય, જ્યારે એક પ્રહાર કરનાર પ્રત્યે પણ આપણું મન પ્રેમથી છલોછલ બને ભલાઈનો બદલો ભલાઈથી જ વાળવો એ દાનવતા છે અને એમાંય ભુરાઈનો બદલો ભલાઈથી વાળવો એ સતવૃત્તિ છે અને આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ તો એમાં જ વિશ્વાસ ધરાવે છે આજ વિશ્વાસના આધારે જ તો એ સાપને પણ દૂધ પાય છે સર્પ તો વિપ છાટે છે પણ એના વિષના બદલામાં આપણે એને દૂધ પાઈએ છીએ.

એક સમયની વાત છે બ્રહ્મદત્ત બનારસનો રાજા હતો એના પુત્રનું નામ બ્રહ્મદત્તકુમાર હતું તત્કાલિના વિશ્વ-વિદ્યાલય (યુનિવર્સિટી) માં એણે અભ્યાસ કર્યો હતો તત્કાલિના એ દિવસોમાં પ્રાચીન વિદ્યાઓ માટેનું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું કે જ્યાં ભારતના અમીર અને ગરીબ હજારો વિદ્યાર્થીઓ એકી સાથે બેસી અભ્યાસ કરતા હતા ત્યાં જ બ્રહ્મદત્તકુમારે ભારતીય વિદ્યા અને કળાઓનું શિક્ષણ મેળવ્યું હતું પિતાના મૃત્યુ પછી કુમાર બ્રહ્મદત્ત ગાદીએ બેઠો એણે ગળે એવું કુશળતાપૂર્વક ચલાવ્યું કે રાજ્યમાં કોઈ અપરાધી જ ન રહ્યો ન્યાયાલય-કોર્ટો કચેરીઓ ખાલી ખાલી જ રહેવા લાગી.

સાચું જ ગળ્ય-બચ્યાનો આ જ આદર્શ હોવો જોઈ એ પ્રજાને યથાચોગ્ય ન્યાય મળે, એ નીતિ આદર્શ ગણાશે પણ એથી ઊંચો આદર્શ તો એ છે કે રાજ્યમાં અપરાધ, ગુનો જ ન થાય કોઈને એકબીજાની

ફરિયાદ કરવાની તક જ ન મળે. કુમાર અલગત આમ જ કશું એણે અપ-  
રાધનાં મૂળને જ નાબૂદ કર્યાં તેથી એના ન્યાયાલયનાં દારા સુના જ  
રહેવાં લાગ્યાં.

આને તમારે ત્યાંના ન્યાયાલયના એર ઓ સુના ખાસી રહે છે કે  
અકસ્માતે મીતરી જામેલી રહે છે? જેમ ન્યાયાલયો વધતાં ત્યાં તેમ-તેમ અપ-  
રાધા પણ અમલુ જ વેચાણી વધતાં ત્યાં છે વહીવટી વધ્યા પણ અપ-  
-ક કસો એક ન થયા એકટરે વધ્યા તથા-તથામાં ડોક્ટરો કન્ટ્રોલનો  
લઈને બેઠા છે પણ વિચારવાનું એ છે કે શેરો થયા છે કે વધ્યા? જનુ  
ભવ તો એવી જ સાક્ષી પૂરે છે કે ડોક્ટરો જેમ વધ્યા તેમ શેરો પણ  
વધ્યા જ છે તે વધારાં ચિંતિત્વા તો તેને જ કહી શકાય કે જે શેરોને  
ઓછાં કરે ન્યાયાલયનો આદર્શ ત્યારે જ સફળ કહેવાય કે ત્યારે સમાજમાં  
અપ-કસો કસો એક આમ કુમાર અલગતે આવ્યા જ આવ્યાં  
જનુકરણ કયું

એક વાર કુમાર અલગત રજમાં બેસી ક્યાંક જઈ રહ્યો હતો. એ જ  
રસ્તેથી ડાકલ-નરેસનો રથ પણ આવ્યો રહ્યો હતો. એ રથમાં પોતે નરેસ  
મસ્તિક બેઠો હતો. રત્નો સાંકડો હતો. બંને બાજુએ બેસેલા વિશાળ પર્વ  
તેને કાપતો-ચીરતો એ નાનકડો માત્ર જઈ રહ્યો હતો. રસ્તે એકસો  
સાંકડો હતો કે ફક્ત એક જ રથ પસાર થઈ ચકતો હતો. બંને રથ આ જ  
રસ્તે અડકાઈ પડ્યા. બંનેને પોતપોતાની દિશામાં આજળ વધ્યું હતું  
એકમેક પ્રભ એ હતો કે બંનેમાંથી ડાકુ આજળ વધી જ નીર ધડી હતી.  
આવા અવસરોમાં જો હીવાના બેસેલા ક્ષત્રિયો આજળ બની ગયા તો ફક્ત  
સહવાર જ એકે આખરી ફેસલો લાવી શકે પણ બંને રથના સારથીએ  
કુશળ હતાં એમને તકવારનો ફેસલો મ દૂર નહોતો. વાતોલાપ વાટાઘાટ  
દારા જે રસ્તો નીકળી આવે એના માટે તકવારને માદ કરવી એમાં એમને  
અલકારનું કિંદશ ન જવાનો ભય હતો.

હા તે ડાકલના સારથીએ કુમારના સારથીને કહ્યું. તમે તમારો  
રથ પાછો વાળો કેમકે મારા રથમાં ડાકલ-નરેસ મસ્તિક બેઠેલા છે. તે જ  
વખતે કુમારના સારથીએ કહ્યું. 'રથ તમારે પાછો વાળવો જોઈએ કારણ  
કે મારા રથમાં કાશીનરેસ કુમાર અલગત મિરાડેલા છે. કુમારના સાર-  
થીએ વિચાર્યું. ઠીક જાને જ નરેસ છે તે પછી આડુ-કિમર વડે એને

ફેસલો કન્વો નોઈએ ને વયમા મોટા હોય એમનો રથ પહેલા આગળ જમે એણે પૂછ્યું -

“તમારા સમ્રાટની ઉમર શું છે?”

કોશલના સારથીએ જવાબ વાળ્યો “ચાલીસ વર્ષ”

કાશીનો સારથી વિચારમા પડી ગયો કાળુ કે એનો નરેશ પણ આ જ ઉમરનો હતો એટલે વય એનો ફેમલો કન્વામા મદદરૂપ બની શકી નહીં પછી એણે રાન્ય-વિમ્તાગ્ના આધારે નિર્ણય લેવાનો વિચાર કર્યો. પણ ભાગ્યવશાત્ બનેનો ગાન્યવિમ્તાર એક જેવો સમાન જ હતો. પછી સેના ધન, યગ, કુળ અને ગોત્ર એમ એક પછી એકની સરખામણી કરી નેવાઈ પણ બને સરખા જ-સમાન નીકળ્યા બનેમા સમાન બળ હતું પછી કુમારના સાગથીએ પૂછ્યું “વારુ ત્યારે, એ બતાવો કે તમારા રાજની સજ્જનતા કેવી છે?” જવાબમા કોશલનરેશના સારથીએ પોતાના ગાનની સજ્જનતાનું વર્ણન કરતા કહ્યું -

ददहं ददहस्स क्षिपति, मल्लिको मृदुना मृदुं ।

साधंपि साधुना जेति असाधुं पि असाधुना ॥ ૧ ॥

पेतादिसो अय राजा भग्न उच्चादि सारथि ।।

કોશલનો સારથી પોતાના સમ્રાટની સુજનતા સજ્જનતા બતાવે છે “નરેશ મલ્લિક કઠોર માથુસ માટે કઠોરતા અપનાવે છે, અને કોમળ વ્યક્તિઓ માટે મલ્લિક નરેશ હમેશા કોમળ મૃદુ રહ્યા છે” **वज्रादपि कठोराणि मृदुनि कुसुमादपि ।**” મારા સમ્રાટ કઠોર વ્યક્તિ માટે વજ્ર કરતા પણ કઠોર છે અને મૃદુ વ્યક્તિ માટે ફૂલની જેમ મૃદુ કોમળ બની જાય છે અમારા સમ્રાટે સાધુ સ્વભાવની વ્યક્તિઓને પોતાના સાધુ સ્વભાવે જીત્યા છે અને દુષ્ટોને એમણે દુષ્ટતા કરીને જીત્યા છે અર્થાત્ એમણે ભક્ષાઈની સામે ભક્ષાઈ વાપરી છે અને છે અને યુરાઈને યુરાઈથી દબાવી છે અમારા સમ્રાટ એટલા સજ્જન પ્રકૃતિ-સ્વભાવના છે કે એમના રાજમાં સર્વત્ર શાન્તિની શરણાઈઓ બજા-વાગી રહી છે માટે હે સારથી, તમે અમારા રથને આગળ જવા દો”

કુમારનો સારથી બોલ્યો “હા, તમે ઠીક કહો છો તમારા સમ્રાટની નીતિ સુદર છે પણ આટલાથી તમને રમ્તો નહીં મળી શકે, કારણ કે તમે એક જ પક્ષનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે” તો કોશલ નરેશના સારથીએ પૂછ્યું : “વારુ, તો હવે તમે તમારા નરેશની સજ્જનતા અંગે કંઈક બતાવો”

સારથીએ કહ્યું



અક્કોષેમ જિને કોયં મસાધુ સાધુનામિમે ।

જિમે કદરિય લામેન સચ્ચેનાલિક વાલિનમ્ ॥

પતાલિસો મય રામા જમગા લમ્યાલિ સારથિ ।

કુમાર બ્રહ્મદત્તનો સારથિ પોતાના સમ્રાટના સ્વભાવનો પરિચય આપી રહ્યો છે. અમારા નરેશ ક્રોધને આક્રોષ વડે જીતે છે અને અસાધુ પર સાધુતા વડે વિજય મેળવે છે. ક્રોધને ક્રોધ કદી જીતી શકતો જ નથી, અગ્નિને શુ અગ્નિ જ વડે શમાવી શાન્ત કરી શકાય ખરો? વેરથી વેર કદી શાન્ત થઈ શકતું નથી એના સારુ તો શમા રૂપી નીર-પાણીની જરૂર રહે છે.

અસાધુ સ્વભાવને જીતવા શુ આપણે પણ અસાધુ બનવું જોઈએ? છુટાઈને જીતવા માટે શુ બંધાઈને પણ છુટાઈમાં રૂપાંતર થવું પડે? જો બંધાઈ બંધાઈ રહે જ છુટાઈને જીતી ન શકે તો પછી છુટાઈ પોતે જ શુ અરાજ છે? પણ આખું જ જો બને તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણેથી અસાધુ નાથી જશે-નાબૂદ થઈ જશે કૂતરો મળસૂને કરડે તો શુ મનુષ્યે પણ કૂતરાને કરડવા જવું? માટે સાચું તો એ છે કે આપણે છુટાઈને પણ અસાધુથી જીતવી જોઈએ.

હા તો કુમારની સારથિ કહી રહ્યો છે ‘અમારા કુમાર નરેશની સંજ્ઞાનતાએ દુર્જન વ્યક્તિઓની કુષ્ટતા ઉપર વિજય મેળવ્યો છે અને જે દીન અને સંકુચિત દિલના માનવીઓ છે એમને પોતાની હાનિરૂપિ વડે જીત્યા છે. અઘોર એમની ઉદારતાએ દીનતાને જીતી લીધી છે અને એમના સ્ત્રવે મિથ્યા-ભાષીઓને જીત્યા છે. મારા કુમાર નરેશ અસત્યને સત્યથી પરાજિત કર્યો છે. અસત્યથી સંઘર્ષ કરવા માટે આપણે મથા અને ત્યારે જ અગર આપણે સત્યને તજી અસત્યનો આશ્રય લઈએ તો પછી અસત્યનો જ વિજય થશે ને? અસત્યને જોતાં જ ને આપણે સત્યનું રક્ષક રેડી દઈએ તો નિઃશય સમજવું કે આપણને એના પર વિશ્વાસ નથી.

અસત્ય જીવનની દુર્ગંધ છે ત્યારે સત્ય જીવનની મુખધ ॥ ક્રોધ જીવનની ગંધ છે તો શમા જીવનની ખુશી છે તમારું જીવન પણ શુરા સિવ ગુલાબ બને અને જીવનના અણીદાર કાંટામાં પડવા છતાં તમે દેહરમત્ત રહો એજ કામના છે.

દિનાંક

૨૧-૬-૫૮

જોન ઉપાધ્યય

કોટ મુન્દા

આજનું પ્રવચન માનવથી સબધ ધરાવે છે દેવોની વાર્તાઓ તમે સાલણી છે તમે એમને શ્રદ્ધાની સાથે જુઓ છો પરંતુ જે ભૂમિ ઉપર આજે તમે છો એના મૂલ્ય અંગે તમે કદી વિચાર કર્યો છે ખરો ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે 'ઈશ્વર પછી ખીજુ મનાવકોને અપાય ? ઈશ્વર પછીનું સ્થાન ન તો દેવોને મળી શકે તેમ ન બિચારા પશુઓને અને તો પછી નારકીઓની તો વાત જ શી કરવી, ખીજુ સ્થાન ન રાખ માટે છે, ન સમ્રાટ માટે, ન સૈનિક માટે તેમ ન સેનાપતિ માટે ખીજુ સ્થાન તો ફક્ત એક જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને તે છે માનવ

જૈન ધર્મ આત્મવાદી છે એ કાઈ પણ વસ્તુનો તોલ કરવા એસે તો તે વસ્તુનો બાહ્ય સૌન્દર્ય, ચમક-દમકનો તોલ કરતો નથી, એના તોલના વસ્તુનો ઉપયોગ જ વધુ મૂલ્યવાન કરે છે તો જૈન ધર્મની દૃષ્ટિએ દેવ ભૂમિ કરતા માનવભૂમિનું મૂલ્ય વધુ છે જો કે ભૌતિક વૈભવ અને શક્તિ-તમા માનવ કરતા દેવોનું મહત્વ સવિશેષ છે તેમ છતાં માનવ એના કરતા પણ મહાન છે એની પાછળ એક રહસ્ય છે

તમે આરસ-પથ્થરની ક્ષર્ષ પર બેઠા છો આ ચીકાશવાળી ક્ષર્ષ તમને પસંદ છે પણ ખેતરની માટી પસંદ નથી કારણ કે એથી તમારા કપડા ગદા થાય છે પણ હા, એ યાદ રાખવું જોઈ એ કે ખેતરની માટીમાં ધાન વવાય તો ચાર મહીનામાં એક દાણાના હજાર દાણા ઉગેલા તમને મળશે પણ જો તમે તમારા આ આરસ-પથ્થરની ક્ષર્ષ ઉપર ધાન વાવજો તો કેટલા દાણા મળશે ? બસ, આ જ રહસ્ય માનવ ને દેવ-ભૂમિમાં છે

દેવભૂમિ સુદર છે પણ પેદાશવાળી નથી બ્યારે માનવજીવનની

ભૂમિ માટી કાળી છે અને કાળી માટી પેદાશવાળી હોય છે એમાં આત્મ સિદ્ધિના બી વાનરીયા તે તેવી પેદાશ થશે અને સાડુ—નરસુ બી ફલુ તમે આ માટીમાં નાખી શકશો મનુષ્ય જો વિશુદ્ધિ લાગી આગળ વધે છે અને પરપરિણતિથી અવીને સ્વપરિણતિ તરફ આવે છે તો તે એટલો ઉપર ભી રહે છે કે સ્વર્ગની ઉંચાઈ ફલુ એ પર કરી લે છે કારણ કે ધર્મની ઉન્નત આરાધના માનવજીવનમાં જ સંભવિત છે નારકી વેદના—સાગરમાં ડૂબેલા રહે છે એમને ધર્મતત્ત્વ સમજવાની કુરસદ જ ક્યાં છે ? તિર્થંત્રમાં અધિકાર છે ખુદજીવનની કઈક પરધીનતા અને કમજોરીઓ એમને ઉદ્ધવ મહાવતોને અપનાવવાથી રહે છે પણ પાપ—જીને પ્રતિક્ષણ ભગવાની સ્વાં છે આળખવામાં એમને આવડતુ હું મળતુ નથી ભૂખ અને તરસને લીધે તેઓ સ્વદુખી રહે છે

શક્તિ—સામર્થ્યથી વધુ ભાર એમને ખેંચવો પડે છે અને સાથે સાથે માર પણ આવો પડે છે એમનાં કામળ નસોદારી નાથી દેવામાં આવે છે આમ કષ્ટમય વાતાવરણમાં એ મિથ્યાચાઓને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો ભોધ લગભગ સંભવ બનતો નથી દેવસૃષ્ટિ પ્રુક્ષ્ણના ભોગમાં રાગે છે વિશ્વાસ અને વૈભવોમાં દેવોને આઆદ્રિય જીવન તરફ જોવાની કુરસદ જ છે ? એક મૂઝ માનવ જ એવું પ્રાણી કે જે ધર્મ તત્ત્વોને સમજવાની અને જીવનમાં આચરવાની સમતા ધરાવે છે

આગમની વાણીમાં કહ્યું તો નારકી અને દેવ અવધિયાનના ધારક હોવાં છતાં મોથા ગુણસ્થાનથી આગળ જઈ શકતા નથી તિર્થંત્ર એમનાથી આગળ આવી શકે છે પણ પાંચમો ગુણસ્થાન વટીને આગળ જવાની ક્ષમતા તે એમનામાં ફલુ નથી એ તો મનુષ્ય નસે જ એટલું અદ્ભુતમળ છે કે ચોથે ગુણસ્થાન સુધી એની અગ્રાધ ગતિ છે અર્થાત્ જઈ શકે છે

સર્વોર્ધસિદ્ધિનો અનુષ્ઠાન વિમાનવસી દેવ તેનીસ સાગરને વિસ્મય આમુખ પામે છે મધુર સ્વરની સમીત લહેરોનો દિવ્ય જ્ઞાનદ ફલુ એને ત્યાં ઉપસન્ન છે સાથે જ એનામાં એવી ફલુ શક્તિ છે કે પોતાના મનના પ્રયોને મન પરમાણુઓ વડે સ્વચ્છ સુધી પહોંચાડી શકે છે અને સર્વજ્ઞ દ્વારા અગ્રવેશા માનસિક જ્યાંબને ફલુ એ સમજી શકે છે પરંતુ માફ રાખવું જોઈએ કે આટલી વિસિષ્ટ શક્તિ ધરાવતો દેવ તેનીસ સાગર સુધી પણ ને કેરળજાન મેળવવા સાડુ પ્રયત્ન કરતો રહે તો શું એ એમાં (પ્રજ્ઞામાં)

સફળ થઈ શકશે ખરો ? નહિ, કદાપિ નહીં આગમ વાણી એ માટે સ્પષ્ટ : શબ્દોમા ઈનકાર કરે છે પણ એક નાનો સામાન્ય માનવી જે પોતાના પુરુષાર્થને મોક્ષ તરફ કેન્દ્રિત કરે તો એક અતર્મુહત્તમા કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

હવે તમે મનુષ્યજીવનનું મૂલ્ય આકી શક્યા હશે પોતાની સ્થિતિ જોઈ તમે પોતાને હીણો સમજતા હશે પણ આગમવાણી કહે છે કે સ્વર્ગીય સુપામાઓમા પળતા દેવો પણ સદા ત્રણ વસ્તુઓની કામના કરે છે -

“તઓ ઠાળાઈં દેલા પેહેજા

માણુસ ભવં આરિય શેત્તં સુકુલ જર્મં ॥

સ્થાનાંગ સૂત્ર ઠા ૩

સ્વર્ગના દિવ્ય વૈભવમા વસતા દેવનું હૃદય જે વસ્તુઓ માટે અતુર હોય છે તે છે મનુષ્યજીવન, આર્યક્ષેત્ર અને શ્રેષ્ઠ સદાચારી માતાની કૃપા જન્મ પણ એ દેવી મજાનો વાત છે કે દેવ તો માનવ બનવા ઇચ્છે છે ત્યારે માનવ ? એ તો દેવ બનવા સારુ યત્નો કરી રહ્યો છે ત્યારે માનવ ? એના તપ અને સયમનું લક્ષ્ય દેવોના પ્રાપ્ત કરવામા છે તમે દેવી અને દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે ઉપાસના કરતા હો છો

અજ્ઞાનના આવરણમા જીવતા કેટલાક મનુષ્યો તો દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે જીવતા પ્રાણીઓની બલી ચડાવે છે, પણ પ્રશ્ન એ થાય છે કે દેવોની પાછળ થતી આ ઉપાસનાનું ક્યેય શું છે ? શું મનુષ્ય આઠ કર્મોથી આવૃત્ત : છે અને દેવ છ અથવા ચાર કર્મોથી ? આગમો સાક્ષી દે છે કે દેવ પણ આઠ કર્મોની જાળમા એટલી જ મક્કમતાથી જકડાયેલો છે જેટલો કે મનુષ્ય અને ખીજા આત્માઓ આત્મવિકાસના ક્ષેત્રમા પણ દેવ મનુષ્ય કરતાં કેટલો પછાત રહ્યો છે ! સાગરોપમાની સાધના હોવા છતાં એ ચોથા ગુણસ્થાનની ભૂમિકાથી એક ધ્વિ પણ આગળ વધી શકતો નથી હમણાં જ તમે એ સાલળી ચૂક્યા છો

પણ હા, કેટલાક ભાઈ ઓ એમ કહે છે કે પુણ્યના ક્ષેત્રોમા તો દેવ સૃષ્ટિએ મનુષ્યને પાછળ જ રાખી દીધો છે ને ! હા, આ તર્ક કઈક હૃદય સુધી તો ઠીક પણ છે, પુણ્યનો પ્રભાવશાળી પ્રકાશ દેવને મળે છે એના દિવ્ય રત્નોના વિમાન અને એના મુકુટના એક મણિનું મૂલ્ય એટલું છે કે માનવલોકની સમગ્ર સપત્તિ મેળવીને પણ એક મણિનું મૂલ્ય ચૂકવી શકાય ન

નહી પોતાના જ ખડુ વિશ્વાસ સામાન્ય જન ચોંટાડે તેના આધીને જ  
આવર્તી જવું એક મહિ પશુ ખરીદી શક્યામાં આસમર્થ છે

આ તર્ક પરથી તમે એ માની લો છો કે પુણ્યનો પ્રજાળ પ્રભાવ દેવ  
સુખમાં વિદ્યમાન છે પણ ના તમે કઈક શાપ આવે છે તમારો  
આ તર્ક કઈક બધૂરો છે પુણ્યનો પૂર્ણ પ્રભાવ દેવ નથી પણ એ તો  
દેવાધિદેવ તીર્થંકરમાં છે અને એમનું જ એ અતિશય પૂર્ણ અર્પણ છે  
કે દેવો અને દેવરાજ હિન્દુ પણ એમની વાણી સાંભળવા સ્વયંથી મત્સ્ય-  
કર્મા આસ્થા આવે છે

દેવોની સજ્જામાં સિદ્ધી જેમ જળના કરનાર હિન્દુ તીર્થંકરની સાથે  
જેવી રીતે બેસે છે એ તમે જાણો છો કે એક હરણી કરતાં પણ વધુ તમ  
બની એક આસન ઉપર એ વીતરાગની સાથે બેસે છે આ છે તીર્થંકર  
દેવનો પ્રજાળ પુણ્યપ્રભાવ એ એક પ્રસંગ છે કે દેવસંપિન્ને મૂકાવી દેવાની  
શક્તિ તો તીર્થંકરની આત્મ-શક્તિના ચરમ વિશ્વસર્થ છે એમના જન-  
શાન અને જનતા દશનમાં જ એ શક્તિ છે કે દેવેનું પણ એમના ચત-  
લ્લેખમાં નથી પડે છે તો પછી આને પુણ્યનો પ્રભાવ શે કહી શકાય ?

આનો જવાબ એ હોઈ શકે કે દેવ શક્તિના આધ્યક્ષ્ય હારણ  
તીર્થંકર દેવની જનતા આત્મ-શક્તિ તો છે જ પરંતુ સાથે જ એમનું  
પ્રજાળ પુણ્ય બળ પણ છે કારણ કે આત્મ-શક્તિનો ચરમ વિકાસ તો એક  
સામાન્ય જીવલક્ષીમાં પણ લેટસો જ છે છતાં મં એ જરૂરી નથી કે દરેક  
જીવણી પાસે દેવો આવે જ જ્યારે તીર્થંકર દેવ પાસે તો દેવરાજને આવડું  
જ પાડે. આ એમના પુણ્યનો જ અતિશય છે અને પુણ્ય પ્રકૃતિનું સર્વો-  
ચ્ચ પદ તે તીર્થંકરપણું જ છે બારે એ નિશ્ચિત છે કે પુણ્યનો પ્રજાળ  
પ્રકાશ મનુષ્ય જાતને જ પ્રાપ્ત છે દેવ જાતને નહી

આખ્યાયિક સ્ત્રોતમાં તો ચાનવ બધાં કરતાં આમળ છે જ તીર્થં-  
કરો અને અવનાશનો ઇતિહાસ એ જાનવે છે કે નોટકા પણ તીર્થંકર,  
પરમશર અને અવનાશો મધ્ય છે તે બધા મનુષ્યસંપિન્નેમાં / પેદા થતા  
છે કે ડિ દેવો પૈકી એક પણ દેવ તીર્થંકર થયો નથી. વનમાન અવસર્પિણી  
કાળમાં હસ બહેમ મધ્ય છે સેકડો અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીની વચ્ચે  
આધારણ ગાંત ન થનાર બીનાઆ જ્યારે અને છે તો મેલી કાઈક / અને

કદાચિત્ત યતો આશ્ચર્યપ્રદ બોનાઓને જૈન પરિભાષામાં અછેરા કહેવાય છે. આ વર્તમાન કાળચક્રમાં આવી દસ બીનાઓ બનવા પામી છે

જેમકે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ તીર્થંકર થઈ શકતી નથી પરંતુ મહિલનાથ નારીના જ રૂપે તીર્થંકર બન્યા પણ આવી બીનાઓ કેટલીયે ઉત્સર્પિણી પછી કદાચ સંભવિત બની છે પરંતુ શુ અનંત-અનંત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીઓની વચ્ચે એક પણ એવી બીના બની છે કે કોઈ પણ દેવ અથવા નાગકો તીર્થંકર બન્યો હોય ? જવાબ હશે-નહી સર્વજ્ઞના અનંત જ્ઞાનમાં એક પણ એવું દૃષ્ટાંત નથી માટે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકરની સર્વોચ્ચ ભૂમિકા મનુષ્ય જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એક નિચારકે કહ્યું પણ છે કે ઈશ્વર એટલા માટે જ મહાન છે કે મનુષ્ય સમુદાયમાં એની ઉપાસના કરે છે અને મનુષ્ય એટલો મહાન છે કે એ ઈશ્વર બનવાને શક્તિમાન છે.

આ બધું બતાવવાનો અર્થ એ છે કે મનુષ્ય પોતાનું મૂલ્ય સમજી શકે. આગમમાં માનવજીવનની દૃષ્ટપ્રાપ્તિ અગે કથાનક આવે છે એક વખતે મહામુનિ ગૌતમ તારક મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર સમીપે પ્રશ્ન કરે છે : “ભગવન્, આ આત્મા અનંત ગુણોથી સસારસાગરમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે અનંત અનંતવાર એ જન્મ્યો અને મર્યો પણ ખરો પણ ભગવન્, આ આત્માએ સૌથી ઓછા ભવ કઈ યોનિમાં કર્યા હશે ?”

આના જવાબમાં ભગવાન મહાવીરે જે કહ્યું તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે.

તેમણે કહ્યું “ગૌતમ, આ આત્માએ સૌથી અદ્ય ભવ મનુષ્ય જીવનના કર્યા છે કારણ કે મનુષ્ય બધા કરતા પ્રમાણમાં અદ્ય છે એ પણ નિશ્ચિત છે કે જે વસ્તુ કીમતી હોય છે તે જગતમાં અદ્ય પરિમાણમાં જ ઉપલબ્ધ બને છે પ્રજાપતિ સૂત્રમાં બતાવ્યું છે કે અપેક્ષાકૃત અદ્યજીવી ગર્ભથી પેદા થતા મનુષ્ય છે કારણ કે સમસ્ત લોક ત્રણસો તેતાળીસ રાજ્ય ધનાઢાર છે એમાં ફક્ત પિપ્પલાળીસ લાખ યોજનમાં વિસ્તૃત અઢી દ્વીપમાં જ મનુષ્યભૂમિ છે એમાં દસ લાખ યોજનના વિસ્તારમાં એ વિરાટ સાગરો લહેરાઈ રહ્યા છે, જ્યાં મનુષ્ય-વસતિ માટે કોઈ સ્થાન નથી ફક્ત પાત્રીસ લાખ યોજન-ભૂમિમાં મનુષ્યો વસે છે એમાં પણ હજારો લાખો યોજનમાં વિશાળકાય પર્વતો, નદીઓ-નાળાઓ છે તેમ હજારો માઈલ લાંબા ઘોર જંગલો છે આ બધા વચ્ચે મનુષ્ય વસે છે કેટલા અદ્ય અને સીમિત પરિમાણમાં આ આત્માને એકેન્દ્રિય, બે-ઇન્દ્રિય તે-ઇન્દ્રિય, ચતુરેન્દ્રિય,

જાસરી પચેન્દ્રિય અને સરી પચેન્દ્રિયા જેટલાય જાવો પચાર ક્યાં પછી  
માનવજીવન મહે છે

॥

આમમ કહે છે માનવ દુર્લભ છે પણ આપણે અનુભવ કહે છે  
માનવથી સર્વ બીજું કંઈ નથી. એક માણસની જરૂરિયાત કોની યતાં એક  
હજાર હજાર થઈ જાય છે એક બોહિસમાં જસો આઠગીઓની જરૂર હતી  
એને સારું એ હજાર વ્યક્તિઓની અરજીઓ જાવી હતી એક દિવસ માટે  
જે તમારે સ્પર્ધિત જોઈતી હશે તે તાર રૂપિયા આપવા પડે છે પણ જે  
અનુભવ જોઈએ તો તાર આનામાં પૂરા દિવસનો મજૂર તમને મળી જશે  
એટલે એનો અર્થ એ થયો કે એક આઠગીની અપેક્ષાએ સ્પર્ધકતાની કીમત  
વધુ છે

કપના કશે એક આઠગી પચાસ રૂપિયા કમાય છે તે વરસભરની  
એની કુલ કમાણી થશે રૂપિયા હસેતી અને જે એ આજ કમે  
જે વરસ સુધી અવિરામ કમ કરતો રહે તે એ સાઠ હજાર રૂપિયા કમાઈ  
શકશે. આ એના સમગ્ર જીવનનો નિયોગ છે જામ એક આઠગીના જીવનની  
કિંમત રૂપિયા સાઠ હજાર થશે. ત્યારે બીજી બાજુ એક હીરાની કિંમત એક  
લાખ સુધીની પણ થઈ શકે છે તમે જ હવે વિચાર કરો કે માનવજીવ  
નની કિંમત થઈ કે એક જડ હીરાની ? પરંતુ આ પ્રશ્નના બીજા પ્રશ્નને  
પણ ચકાસો માની શો કે હીરાની કીમત એક લાખ રૂપિયા છે તે કદાચિત્  
હસ લાખ રૂપિયાનો પણ હોઈ શકે પણ આવા હ નરો હીરા ખરીદનાર  
પણ માનવ જ છે અને એની કિંમત સુકવનાર પણ માનવ જ છે એટલે  
તમારે જે જૂઠવું ન જોઈએ કે હીરા કરતાં હીરાનો પારખનાર મોટો હેલ  
છ અને જે માનવમાં માનવતાની સજ્જ-સુજ્જ જાવી જાય તે એ હીરાની  
અમકને પણ ટિંકી કરી શકે તેમ છે કીક ત્યારે માથો આપણે માનવતા  
અંગે પણ પણ કંઈક વિચાર કરી લઈએ

માનવતા

માનવ અને માનવતા વચ્ચે તે શો જ ફેર છે કે નોટશે મારી અને  
મારીના પાશમાં માટી ન્યાં સુધી પચાણું રૂપ લેતી નથી ત્યાં સુધી એ  
સોપાપવાથી પણ જનતી નથી. તમારે ચકા પીવી છે તે માટીમાં નહીં પી શો  
પરંતુ માટી ન્યારે પચાણું રૂપ લે છે ત્યારે જ તમે એનો ઉપયોગ કરી  
શો છો. માનવશરીર પણ એક માટી જ છે પરંતુ માનવતા રૂપે જે એ

માટી ઢળાય છે તો એ દેવો માટે પણ પ્રિય બની જાય છે આગમમા કહ્યું છે કે —

### “દેવાવિ તં નમંસંતિ”

દેવો પણ માનવને નમસ્કાર કરે છે પણ શુ દેવ અસ્થિ અને ચામડી સારુ નમે છે ? શારીરિક સુદરતા તો માનવીની અપેક્ષા એમની કંને સહસ્ત્ર ગણી વધુ છે સપત્તિમા પણ માનવ એમના કરતા ઘણો પાછળ છે, પરંતુ માનવમા સમાયેલી માનવતા જ દેવોને નમવા માટે વિવશ કરી મૂકે છે

સાકરમાંથી જો મીઠાશનુ તત્વ કાઢી લેવામા આવે અને મીઠામાથી ક્ષારત્વ (ખારાપણુ) સમાપ્ત થઈ જાય તો એમા બાકી શું રહેશે ? માટીના બાવે પણ કોઈ એને ખરીદશે નહીં એટલે માનવમા જ્યારે માનવતા અસ્ત પામે છે ત્યારે એ જીવનની પણ કોઈ કિંમત નથી બાદશાહ ઔરંગઝેબ કહેતો હતો

એમ તો હજારો-લાખોની સખ્યામા માણસો ફરતા જોવામા આવે છે, શકલ સૂરત (મોં) કહે છે અમે આદમીઓ છીએ પણ ઈન્સાનિયતને ખોળશો તો તેવા ઈન્સાન (મનુષ્ય) મળશે કે સલાવ છે હજારમા એક પણ ન મળે. હા, તો માનવ ઘણા છે પણ માનવતાનો અભાવ છે.

આજના વિશ્વ-વિદ્યાલયોમા દર વર્ષે હજારો યુવકો પરીક્ષા પસાર કરે છે. પ્રતિવર્ષ વકીલ, એરિસ્ટર-સોલીસીટર, ડોક્ટર, ઈન્જિનિયરની ડિગ્રીઓ અપાય છે પણ માનવતાની પરીક્ષામા પાસ થનાર કેટલા વિદ્યાર્થીઓ મળશે ? અને માનવતાની પરીક્ષા લેનાર કેટલી યુનિવર્સિટીઓ છે ? વકીલ, એરિસ્ટર માટે યુનિવર્સિટીઓ મળશે પણ માનવતાની યુનિવર્સિટી ક્યા છે ? પરંતુ યાદ રાખજો માનવતા વિના બધી ઉપાધિઓ (ડિગ્રીઓ) ફિક્કી જ રહેવાની છે.

એક બહેન દાળ બનાવતા બધા મસાલા નાખે છે પણ મીઠુ નાખવું બૂલી જાય છે તો દાળનો સ્વાદ નહીં આવી શકે તેવી જ રીતે દૂધ કેશર નાખ્યું, બદામ પીસતા નાખ્યા પણ સાકરના અભાવે એ દૂધ પણ ફિક્કુ જ રહેવાનું તેમ શરબતમા બધી સામગ્રીઓ નખાઈ છે પણ એમા થોડો ખરફ નખાય કે એનો સ્વાદ વધુ સરસ બની જાય છે

હા, તો મીઠા વિના જેમ શાક-દાળ ફિક્કા નીરસ લાગે છે, સાકર વિના દૂધ જેમ ગ્વાદિષ્ટ લાગતું નથી અને ખરફ વિના જેમ શરબત તરી આવતું નથી તેમ માનવતા વગર માનવી પણ સદ્ગુણોથી શૂન્ય હશે એને



જીવનનો જ્ઞાનદ નદી મળે સક્ષાધિપતિ થવા જ્યાં પણ જો એનામાં માનવતાની મધુરતા નથી તે તે નીરસ જ હતી. મધુ પામવા જ્યાં એને ખાલી ખાલી જ લાગશે—અનુભવ કરશે.

વિખ્યાત્યની તળેટીમાં મદ્યપિ સાત્ત્વકિનો આશ્રમ હતો યોગ્ય વિદ્યાર્થીઓ એમના આશ્રમમાં અભ્યાસ કરતા હતા એમને પ્રકૃતિની ખૂબી દયામાં ઈશ્વરણી મળતી હતી તેમ જ્ઞાનનો ખુશ્બો પ્રકાશ મળતો હતો પ્રાચીન યુગમાં આજની કોનેને સમી ઈશ્વરણીપ્રણાલી નહોતી. ત્યાં રહેતો વિદ્યાર્થી આશ્રમની શિક્ષા—દીક્ષાની સાથે—સાથે આત્માના સ્વમુદ્ધેને પણ અપનાવવાના પ્રયત્નો કરતો હતો એના અસ્તિત્વમાં ભૌતિક દુઃખાઓ કરતાં આત્માના સૌન્દર્ય ભણી વધુ મદત્વ રાખતા હતા.

તે જાવિના આશ્રમમાં યોગીક જમીન હતી અને યોગીક ગાયો પણ હતી. વિદ્યાર્થીઓ ગાયોનું દૂધ પીતા અને જમીનની ખેડ કરતા આમ જાવિ પાસે એમના શ્રમ અને સ્વાવશ્નનના પાઠ લખતા. શાકીય સમર્થ એમનું શિક્ષણ ગાંધી

એક વખત બનારસનો રાજા વિક્રમ દેવ રાણી અને સેવકો સાથે એ બાલુશી પસાર થયો આશ્રમથી થોડેક જ દૂર વહેતી નદીના તટે રથ થોભ્યો. થોડે સમય વન-વિહાર કર્યા પછી બધા ામવા સારુ બેઠા તે જ વખતે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ લાંથી પસાર થયા એક વાડી મીઠાઈ કરીને રાજાએ જારિ પુત્રને આપવા દાથ સળાવ્યો પણ એણે એ કહીને કે આપને જે કંઈ આપું હોય તે આમાના આચાર્યને આપજો, એનો ઇન્કાર કર્યો. આમ લેવું એ આમારા નિયમ વિરૂદ્ધ છે રાજા વિદ્યાર્થીના આ નિર્દોષપણથી બહુ પ્રભાવિત થયો.

સપ્ત ટાણે જ્યારે રાણી અને રાજા જલ-વિહાર બાદ રાજધાની તરફ પાછાં વળ્યાં ત્યારે રાણીનો હાર ત્યાં જ રહી ગયો. થોડીક વારે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ એ બાલુ આળ્યા સપ્તનાં સોનેરી કિરણોમાં ચમકતી કંઈક પીળી પીળા ચીજ એમની નજરે પડી. વિદ્યાર્થીઓએ દાર લઈ લીધો અને આશ્રમમાં પાછાં ફર્યા. આચાર્યશ્રીને કશું ડુરુદ્ધ, નદીતટેથી આ વસ્તુ મળી છે ક્યાં રાણીએ એને! જાવિએ ધીમા પણ સાંત સ્વરમાં જવાબ વાળ્યો. જ્યાં ગાય ભેળી છે ત્યાં એના ખીણે ટાંગી દી નેનો હતો તે એ લઈ જશે.

આ બાબતુ વિક્રમદેવનો રથ જ્યારે નગરની સીમમા પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો ત્યારે જ રાણીને પોતાનો હાર યાદ આવ્યો. હાર ન મળતા એ ખૂમ ગભરાઈ. ગભરાટમા જ એણે રાજ્યને કહ્યું ‘હાર ધણુ કરીને નદીતટે રહી ગયો છે’ રાજ્યએ રથને પાછો વાળ્યો. નદીએ પહોંચ્યા ને જોયું તો હાર ચૂમ હતો. હાર ન મળતા એમની ચિંતા વધી પડી. શોધતા-શોધતા રાજ્ય આશ્રમે પહોંચ્યો. ઋષિએ કહ્યું. “સખ્યાટાણે વિદ્યાર્થીઓને ક્રોધક ચીજ મળી તો છે એ જુઓ. ગાયના ખીને ટાગી છે તમારી હોય તો જોઈલો.”

રાજ્યએ જોયું તો હાર લટકી રહ્યો હતો. હારને પામી એનું મન પ્રકુલ બન્યું. તે જ વખતે એના વિચાર-મણકા બદલાયા. હું ભર્યો-ભર્યો છું છતાં ખાલી છું અને આ ખાલી છે છતાં ભર્યા-ભર્યા છે મારા એક નોકર કરતાં પણ ઓછા ખર્ચે આ આશ્રમ ચાલી રહ્યો છે, છતાં બંધા કેટલા પ્રસન્ન છે, જ્યારે મારી પાસે પ્રિશાળ રાજ્ય હોવા છતાં પણ પ્રસન્નતા અને શાંતિ મારા નમીએ નથી. કારણ કે હું ભૂખ્યો છું, આ લોટા તૃપ્ત છે.

તો જોણે માનવતાનું અમૃત-પાન કર્યું છે તે સાધનોના અભાવમા પણ એક જાતની તૃપ્તિ અનુભવે છે. હમણા જ તમારી સમક્ષ માનવતાનું એક નાનુંશુ ચિત્ર રજૂ કર્યું છે જોણે માનવતાના ભવ્ય દર્શન કર્યા છે તેણે જીવનનો ભવ્ય-નિધિ પણ મેળવી લીધો જ છે.

મધ્યભારતમા સાકરટેરીનું પતીર બનાવે છે પણ જ્યારે એના નાના-નાના કકડા કરી એમા સાકર મેળવાય છે ત્યારે એને પતીર કહેવાય છે તેમ માનવમા પણ જ્યારે સદ્ગુણોની સાકર ભળે છે ત્યારે મનુષ્યત્વ આવે છે અને માનવતા આવવાની સાથે જ માનવ ચમકે છે.

એક પાકીટ છે એની કિંમત એક રૂપિયો છે પણ એમા જે દસ હજારની નોટ ભરી દેવાય તો એની કિંમત દસ હજારની થઈ જશે એમ આ માનવ તો ખાલી પાકીટ સમાન છે પરંતુ એમા દયા, પ્રેમ, ડરુણાના સદ્ગુણ જીતરી આવે તો અને ત્યારે એની કિંમત સહસ્રગણી વધી શકે છે. પાશ્ચાત્ય વિચારક બોર્ન કહે છે કે “મારી નજરમા માનવતા મોટી છે અને માનવ તો એની સામે ઘણો નાનો લાગે છે.”

આજે માનવતાવાદની જ આવશ્યકતા છે જે માનવમા માનવતાની પ્રતિષ્ઠા મૂકી શકે એમ તો આજે રિશ્વમા સામ્યવાદ, સમાજવાદ, પૂજ્યવાદ, સામ્રાજ્યવાદ, ગાંધીવાદ એવા અનેક વાદો પ્રચલિત છે, પણ જેવાતુ એ છે કે આ

વાદ્યોએ માનવતાના વિકાસમાં ઠેકથો ફાળો આપ્યો છે આને તો એવા માનવતા-વાદી જરૂર છે કે જે માનવને માનવતા સમીપ દોરી લઈ જઈ શકે.

સૌ કોઈ માનવરૂપે જ જ મે છે એ પૈકી થોડાક તો નર-સ્ત્રી બને છે થોડાક નર-પિશાચ બને છે તો થોડાક નર-પશુ પણ. આનો અર્થ એ થયો કે દહે તો સૌ માનવ છે પણ વિશ્વના કરોડો માનવીઓ પ્રત્યે જેનું મન વત્સલ્ય અને પ્રેમ વહેવડાવે છે એનો વિશ્વ-પ્રેમ જ એને વિશ્વ-માનવ બનાવી દે છે પરંતુ જ્યારે મનુષ્ય પોતાની શક્તિઓને સ્વહાર બચ્ચી વાળે છે શુદ્ધિ અને શક્તિનો ઉપયોગ અન્યોનું શોષણ કરવામાં કરે છે ત્યારે એ માનવતાવિહીન માનવ બની જાય છે.

માનવમાં જ્યારે ચક્રાસી-વૃત્તિ જાગે છે ત્યારે એ નર-પિશાચ બની જાય છે માનવ-આકૃતિમાં ફરતા આવા જીવ તમને દર્શાવે મળશે એમનામાં પશુતા બોલી રહી હોય છે તેમનાં કાર્યોની પાછળ વિવેક-શક્તિનો અભાવ છે તેઓ નર-પશુ છે પછી કારણે તેઓ માનવ-દેહધારી કેમ ન હોય એમની અવિચારી કાર્યપ્રણાલી પશુતાને જન્મવે છે બચમાં એટલા માટે જ આવા લોકો માટે ગંધેડા ને મળક-પૂટ જેવા સજ્જનો પ્રયોગ થાય છે.

કોઈ મનુષ્યને પશુ કહેવાશે તો એ ખીજીશ મનુષ્ય માટે જ્યારે પશુત્વનો પ્રયોગ થાય છે ત્યારે એમાં એને સરખાવનારી વાત બને છે પરંતુ આમાં મનુષ્ય માટે જ નહીં અપિતુ પશુ માટે પણ સરખાવનારી વાત બને છે એક વિચારક કહે છે માનવમાં અંતર નૈતિકતાની અવેશ જાગે છે એનું મન જો અધર્મરહિત છે ખીજીનાં દુઃખદર્શક નિહાળી એના મનમાં જ્યારે એ જ અનુભૂતિ થાય છે તો એ મનુષ્યને કુ દેવ કહી શકોશ. પરંતુ સત્યા અને સ્વાર્થજૂએ જેણે માનવતાની હત્યા કરી છે ખીજને કચરી પડી જેનું મોં મલકાય છે ખીજને દુઃખદર્શી હાથપટાતા જેઈ જેના હૃદયમાં આનંદ અનુભવાય છે એવા માનવને કુ પશુ પણ કહી શકોશ નહીં કારણ કે એમાં પશુ-જગતનું અપમાન છે.

માની લઈએ કે પશુ અસભ્ય-જગતમાં પડે છે એને વિજ્ઞાન-અવેશ મળી નથી એટલા માટે જ આપણે પશુઓને અસભ્ય કહીએ છીએ અને સિદ્ધને અસભ્યતમ. પણ અસભ્ય સિદ્ધમાં પણ એટલો તો વિવેક છે કે એ તે પોતાના સમ્પત્તિ પશુનો સિદ્ધાર કરતો નથી. પણ સમ્પત્તિ અને સરકારોનો ઉચ્ચ સ્તરે જળધીય કરનાર માનવ પોતાના જ સમ્પત્તિ માન-

વનો એ રીતે શિકાર કરે છે કે પિશાચ પણ એથી શરમાઈ જાય આ છે માનવની સમ્યક્તાનો નમૂનો

એક વખતની વાત છે થોડા-એક અગ્રેજ લોકો અજાયબ-ધર જોવા ગયા ત્યાં સિંહ અને વાઘ-વરૂની ગર્જના સાંભળી તેઓ બોલ્યા ‘શતાબ્દીઓ વીતી ગઈ પણ આ હેવાન તે હેવાન જ રહ્યા’ અજાયબ-ધર જોઈ તેઓ બહાર નીકળ્યા અને ખિરસામા હાથ નાખ્યા કે ચમક્યા એમનું ખિન્ન કપાઈ ચૂક્યું હતું ખરેખર પડી કે કોઈ ભલા આદમીએ એમના ખિન્ન પર હાથ માર્યો હતો પાંચસો રૂપિયાનું પાકીટ ગૂંમ થયું હતું. તે જ અગ્રેજો કહેવા લાગ્યા ‘આ બિચારા પશુઓએ તો ખિન્ન કાપવાની કળા તો શીખી નથી’

હા, તો જ્યાં સુધી મનુષ્યમા માનવતા છે ત્યાં સુધી એ દેવ છે પરંતુ માનવતાની મર્યાદા ઓળંગી જ્યારે એ પતન તરફ વળે છે ત્યારે એ પશુ કરતા પણ વધુ અધ પતન કરી ચૂકે છે દુરાચારી માનવને પશુ કહેવો એ પશુનું અપમાન કરવા સમાન છે, કારણ પશુ-જગતે આજ સુધી પોતાની મર્યાદાને ત્યાગ કર્યો નથી જો કે પશુઓ પાસે નથી મઠ કે નથી મંજીર કે નથી મંદિર ન એમની કેળવણી સારું શાળાઓ અને કોલેજો છે તેમ છતાં પણ એમની વ્યવસ્થા સુદર છે અને તેમણે એમની વાસના-પૂર્તિમા પણ સમયની મર્યાદા છે જ્યારે શાળાઓ અને કોલેજોમાં વર્ષો સુધી ભણેલો આદમી પણ આજ સુધી સમય-મર્યાદાને પિછાની શક્યો નથી.

હા, તો તમે માનવતાને પારખો માનવશરીર કેટલું સૌમ્ય છે, એના પર હિંસાનું એક પણ ચિહ્ન નથી, તેની પાસે મિઠું સમા નખ નથી તેમ નથી એની પાસે કૂતરા જેવી ફાડી ખાનાર તીક્ષ્ણ દાંત ગાય જો કે સીધું અને સરળ પશુ છે છતાંય એની પાસે હિંસાના સાધન તરીકે તીક્ષ્ણ શીંગડા છે સિંહની પાસે તીક્ષ્ણ નખ છે, કે જેના વડે એ શિકાર કરે છે કૂતરા પાસે ફાડી ખાનાર દાંત છે પણ માનવ-દેહ કેટલો રમ્ય છે એ અહિંસાનું પ્રતિક છે પરંતુ એ જ સૌમ્ય માનવીએ એટમ બોમ્બ સમા ભય કર સહારક શસ્ત્રોનું આજે નિર્માણ કર્યું છે.

સાપ ભય કર પ્રાણી છે એની દાઢમા ભય કર વિષ છે અને એ મનુષ્યના પ્રાણ પણ લઈ લે છે પરંતુ વિચારવાનું એ છે કે સાપ દ્વારા ઋશ દીધેલી વ્યક્તિ વધારે મરી છે કે સ્વયં માનવ દ્વારા વધુ કપાઈ છે ?

ધર્તિદાસ સાથી પૂરે છે કે માનવીએ જોઈશો મનુષ્યોનો સદ્ધાર ક્યો છે તેટલો સદ્ધાર પશુઓએ પણ ક્યો નથી સામે જ માનવતાવિહીન માનવ સાપ કરતાં પણ વધુ ભયકર છે અને સિદ્ધ કરતાં પણ વધુ દૂર

માનવમાં જે માનવતા હોત તેો ભયવાન મદારવીરના કાનોમાં ખીણી શકે માટે ઢોકાત ? રામને શા માટે વનવનગમાં બંદીબંધ પડ્યા ? ઈશ્વરે કોણ પર ચમવનગ માણસ જ હતો અને સોફેરીસને વિનવો ખાસો ખાતર પણ નહીં પણ માનવ જ હતો એમનો આકાર તે એ જતાવતો હતો કે એ મનુષ્ય છે પણ એમની પ્રકૃતિ-સ્વભાવને પૂછે એ જ જવાબ આપશે ? એમની પ્રકૃતિ માનવ-મારીથી નહીં પરંતુ દાનવ-મારીથી બનઈ હતી. મારીને મનુષ્યનો આકાર મળી જવામાં કશી વિશેષતા નથી એમ તેો રાવણ પણ મનુષ્ય હતો અને રામ પણ મનુષ્ય જ હતો છતાં જોને વચ્ચે ઈશ્વરે ફેર હતો ? એક શરીરની આકૃતિ માત્રથી મનુષ્ય હતો તે બીજો જીવન મુખે દ્વારા માનવ કહેવાયો. એકના માનવ-ગોણ (વચ્ચે)માં દાનવતાનું રૂપ દર્શાવેલું હતું તે બીજાના વિચ જીવનમાં માનવતાનો પ્રકાશ અમરથી રહ્યો હતો.

### માનવતાની શોધમા

માનવમાં જ્યારે માનવતાનો પ્રકાશ એકવાઈ જાય છે ત્યારે ત્યાં અધકાર જ જાડી રહી જાય છે અને ત્યાં અધકાર છે ત્યાં અસામય છે આપણે ત્યાં સાધુઓની કમી નથી તેમ નથી શુરુઓની નથી નેતાઓની કે આચાર્યોની. તેમ છતાં સમ્રાટ પેશીવાદ, ભતિયાદનાં ભૂત ભારતમાં જવાપેશ પાડ્યા છે આ જ જીવતાભ્રમતા દાનવોએ ભાઈના દાંતે ભાઈ મરાવ્યો છે અને એ રાક્ષસો વચ્ચે આડે ખેલો છે ભતિયાદે આપણામાં લગઈ જમી છે પશવાદના નામે પણ લડી ચૂક્યા છીએ. પ્રાંતવાદને લઈને મદારાષ્ટ્ર અને મુસ્લિમ લોકોની જોળી રમી છે

અમે હિંદુ છીએ મુસલમાન છીએ જૈન છીએ શીખ છીએ ખ્રીસ્તી છીએ પણ શું મનુષ્ય નથી ? બીજા જાણુ અમે મદારાષ્ટ્રી છીએ, મુજરાતી છીએ દક્ષિણી છીએ ઉત્તર ભારતીય છીએ પાનખી છીએ સિંધી છીએ, પણ શું ભારતીય નથી ? આપણી વિચારવાની રીત જ ખોટી (વિપરીત) છે આપણે કઠકાઓમાં વહેંચાઈ ગયા છીએ. અને એ રીતે વિચારવાને ટેવ પડી ગયા છે. અખંડ માનવતા આપણા મનમાં પેસી જ નથી

કોઈએ જો હિન્દુના ઘેર જન્મ લીધો છે તો એના શિરે હિન્દુત્વ સવાર થઈ જશે ચોટલી અને જનોઈ રાખવી જરૂરી બનશે કોઈ પણ બાળક પોતાની માતાના પેટમાં આવે છે ત્યારે હિન્દુ અથવા મુસલમાન દર્શાવતું કોઈ નિશાન લઈને આવતું નથી આજ સુધી મનુષ્ય એવું કોઈ મશીન બનાવી શક્યો નથી કે કોઈ બાળક અગે એમ બતાવી શકે કે એ હિન્દુ છે કે મુસલમાન છે પ્રકૃતિને આગળે એવો કોઈ ભેદ નથી પણ એને શી ખબર હતી કે આ મનુષ્યના બાળકને જે પૃથ્વીગૃહનો અધિષ્ઠાતા બનાવ્યો છે તે આ પૃથ્વીને એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા વગેરે દુકડાઓમાં વહેચી નાખશે અને એ દુકડાઓમાં પણ ભારત, પાકિસ્તાન, જર્મન, જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ, આફ્રિકા, અમેરિકા જેવા નાના-નાના દુકડામાં ભેદી નાખશે અને એ દુકડાઓમાં પણ પંખખ ને સિંધના દુકડા, ગુજરાત ને મહારાષ્ટ્રના દુકડા, બંગાળ ને બિહારના દુકડા કંઈ દેશે ? અને એને એની પણ ક્યા ખબર હતી કે માનવનું આ બાળ જે માનવસમાજનો સભ્ય હશે તેને જ હિન્દુ મુસલમાનના રૂપમાં બદલી નાખશે ?

પરંતુ માનવતા આપણને આ બધા ભેદો કરતા ઉપર અભેદ તરફ દોરી લઈ જાય છે ખડોમાં અખડ તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર માનવતા વડે જ સભવી શકે છે આપણે જ્યારે પોતાને જાતીય, પ્રાતીય અને રાષ્ટ્રીય દિવાલોથી ઉપર ઊઠીને જોઈ શકીશું ત્યારે જ બધા સર્વોપી સમાપ્ત થઈ જશે પોતાને જ્યારે કુટુંબોમાં વહેચાયેલા જોઈએ છીએ, ભારતીય અને પાકિસ્તાનના રૂપમાં નિહાળીએ છીએ ત્યારે મનમાં સર્વર્પ-જવાલા ઊઠે છે એક અમેરિકન જ્યારે કોઈ રશિયનને જુઓ છે તો એ ટોપાયમાન બની જાય છે

આપણે જ્યારે સમગ્ર માનવ-જાતિને એક રૂપે જ જોવાનો અભ્યાસ કરીશું અને કંગડો મનુષ્યો વચ્ચે વ્યાપ્ત માનવતાને પિછાનીયું ત્યારે જ સપ્રદાયવાદ, પ્રાંતવાદ, ભાષાવાદ, અને ગણ્ટવાન્તી દિશાઓ એક પછી એક તૂટતી જોવા મળશે સપ્રદાયવાદ અને પ્રાંતવાદને લઈને થતા હુલસો પણ સમાપ્ત થઈ જશે ગણ્ટવાદના ન્હાણ કાઢે થતું મદાદુદ્ધ બધ વગેરે અને માનવ માનવતાની છયા તળે જાતિનો ત્રાસ લઈ શકશે.

દિનાઃ

તા ૩૧-૮-૧૯૫૮

જેન ઉપાધ્યય

કોટ, મુબઈ-૨

જીવનનો કલાકાર એ સૌથી મોટો કલાકાર છે. જેને સ્થરી રીતે જીવતા આવડે છે એ જીવવાની કલા શીખ્યો છે. વાતો અને તેટલી લાંબી હોય એ કાંઈ જોતું નથી. પણ સ્થિતિનો રસિક તો એ જ જોતો હોય છે કે વાતોમાં શરસતા અને સજીવણું કેટલું છે? તેવી જ રીતે જીવનની વાતો કેટલી લાંબી છે એ પ્રશ્ન મહત્ત્વ નથી પરંતુ જિંદગી કેવી રીતે વિતાવી એ જ મહત્ત્વનું છે. જિંદગીની સાચી કલા વર્ણવી મળતી નથી, પણ એટલે એના પ્રયોધી જ મળાય છે.

જનસુકુમાર કરતાં સોમિત્રે લાંબી જિંદગી જાણી અને અભિમન્યુ કરતાં જ્યદ્ધે લાંબું જીવન ગાળ્યું પરંતુ એની જિંદગીની એ દીપ્તતાનું શું મહત્ત્વ છે? પેમો સુદર સુકુમાર જનસુકુમાર સોળ વર્ષની નાની વયે સ્વરે જાનુ પ્રેમ અને કામગીરી સુવાસ દેવાની ચાલ્યો ગયો. એણે કોઈના વિષયે મન્યે કામગીરી અમૃત ગાળ્યું. અધિકાર સામે પ્રકાશ પ્રકટાવ્યો. અને તે પ્રકાશનો દેવ પ્રકાશમાં જ વિલીન થઈ ગયો. સોમિત્રનું જીવન અધિકારમય હતું. એની પાસે માત્ર વિષ હતું એ ત્યાં સુધી જીવ્યો ત્યાં સુધી ચારે બાજુ વિષ / પ્રસારવો રહ્યો અને જાતે એક દિવસ તે એવા જ અધિકાર પૂરું નરકમાં પહોંચી ગયો. આવી જ હકીકત અભિમન્યુની છે. અનૂનતો એ લાલ જોના હોઠની લાલીમાં હતું જરાયે ઝોછી થઈ ન હતી. કશું મેદની લાલાશ પણ ધોવાઈ ન હતી ત્યાં તો એ નીકળી પડ્યો અનાથ સામે ઝૂમવા ત્રાસવાદીઓના ચાલ્યુંને બેઠવા. એકલો અટ્ટશે તે તરુણ કુમાર ફૂટી પાખો ને મોટા મોટા મહારથીઓના પ્રાણ તેણે કાપાવી મૂક્યા. પરંતુ એ અનાથો સુદમાં જ્યદ્ધના બાણનો એ સિંહાર જતી ગયો. આમ અને એ અભિમન્યુ જીવ્યો મોડું જ પણ ઉત્તમ રીતે જીવી ગયો.

જીવન પણ એક કલા છે ચિત્રકાર વાકીચૂકી રેખાઓમા રંગ પૂરી સરસ ચિત્ર ઉપસાવે છે, ત્યારે એમા જાણે જીવન ધમકી ઊઠે છે એક શિલ્પી બિનધડાયેલો પથ્થર લે છે, અને છીણી અને હથોડી વડે એ પથ્થરને એક ભવ્ય મૂર્તિમા પરિણત કરી દે છે એ એની કલા છે રંગ અને છીણીની કળા પણ સરસ કળા છે પણ જીવનની કળા સૌથી મોટી કળા છે શિલ્પી મૂર્તિ બનાવે છે પરંતુ જીવનનો કલાકાર જીવનને ધડે છે-બનાવે છે.

કલાકારના હાથમાં લોહુ પણ સોનુ બની જાય છે બન્યરમા રખડતા લોહાના ટુકડાની બે પૈસાની કિંમત હોય છે પણ તે જ લોહાનો ટુકડો બન્યારે કોઈ કારખાનામા પહોંચે છે, અને કોઈ મશીનનુ અંગ કે પૂર્ણ બની જાય છે ત્યારે તેની કિંમત દસ રૂપિયા થઈ જાય છે બે સંજોગવશાત્ તે જ ટુકડો વળી સ્વીટ્ઝરલેન્ડ પહોંચી ગયો અને કોઈ ધડિયાળીના હાથમા જઈ ચડ્યો, અને ધડિયાળીના હાથે તે ટુકડામાથી ધડિયાળનાં નાના નાના સચા-મશીન બન્યા, ત્યારે બોલો, એ જ લોખંડના ટુકડાના દામ કેટલા મોઢાં થઈ જશે? સોના કરતાં બે એ ટુકડાની કિંમત વધી જશે.

આજ રીતે જીવનનો કલાકાર મૂળ માટીનુ સોનુ બનાવે છે. તે આત્મામાથી પરમાત્માની મૂર્તિ સાકાર કરે છે ભગવાન મહાવીર, મયાદા પુરુષોત્તમ રામ, મહાત્મા બુદ્ધ, જરથોસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, એ બધા આવા જ કલાકાર હતા આપણે પણ જીવનના કલાકાર બનવુ જોઈએ આપણે જીવનની કલા એવી વિડસાવીએ કે આપણે જે કોઈ સ્થિતિમા હોઈએ તે સ્થિતિમા આપણે વિષે બીજાને ગૌરવ થાય એટલે કે ધારે કે હુ મારા પિતાનો પુત્ર છુ તો હુ એવો પુત્ર બનુ કે મારા પિતા “હુ આવા પુત્રનો પિતા છુ ” એવુ ગૌરવ અનુભવે રાજા સિદ્ધાર્થને ભગવાન મહાવીર જેવા પુત્રના પિતા હોવાનુ ગૌરવ હતુ રામ સમા પુત્ર મેળવી રાજા દશરથ પણ ગૌરવ અનુભવતા હતા પિતાનુ જીવન જોઈ પુત્ર ગૌરવ અનુભવે કે ‘ મારા પિતા આવુ ઉજ્જવળ જીવન જીવી ગયા છે ’ ભાઈ પોતાના ભાઈ માટે એમ ગૌરવ લઈ શકે કે ‘ મારા ભાઈનુ જીવન એટલું સુદર હતુ કે તેની સરખામણીમા કોઈ ઊતરી શકે નહિ એના જીવનમા કયાંય કલ્લ કની આછી છાટ પણ ન હતી ’ માતાને પુત્રને જોઈ થાય, ‘ મારો પુત્ર ખરેખરો કૂળદીપક છે તેણે માત્ર કૂળને જ નહિ પણ સારાયે સમાજ અને રાષ્ટ્રના નામને પોતાના પ્રદાશથી અલોકિત કર્યું છે ’





ન્યારે આપણે સુખ અને સમૃદ્ધિના હયાંભયાં વૃક્ષ ઉપર હોઈ એ ત્યારે આપણે ખીજાને સુગંધ જ આપવી જોઈએ અને ન્યારે સુખ અને સમૃદ્ધિની ઝળથી કપાઈને જુદા થઈએ અને દુખના મધ્યાહ્નમાં સુખના પાદડા સૂકાઈ જાય, ત્યારે પણ આપણા સ્વભાવની શીતળતા અને ખુશબો સમાપ્ત ન થવી જોઈએ. દુર્જનની જીભ કુહાડી બની આપણા દિલને છેદે તો પણ આપણે સુગંધ જ છુટાવતાં રહેવું જોઈએ એ જ ખરી જીવનની કલા છે.

જીવનની ઠળા ભગવાન મહાવીર શીખ્યા હતા. ન્યારે તેઓ રાજ-મહેલમાં રહેતા હતા ત્યારે પણ તેઓ ખીજાઓ માટે વરદાનરૂપ નીવડ્યા હતા. હજારો-લાખો ગરીબોના દુખને એમણે પોતાનું દુખ માન્યું અને એને દુઃકરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ન્યારે તેઓ રાજ-વૈભવને ઠોકરે મારી મુનિ બન્યા ત્યારે પણ એમની જીવનસુવાસ તેવી જ રહી એમની જીવનસૌરભની અસીમતા તો અઠકૌશિક નાગ ન્યારે એમને ડખ મારે છે ત્યારે અને ઈન્દ્ર ન્યારે એમના પગની પૂજા કરે છે ત્યારે જ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે પણ એમની સમભાવસાધના કદી સમાપ્ત ન થઈ.

ડખ મારનાર કૌશિક અને પૂજા કરનાર ઈન્દ્ર બંને પ્રત્યે એમની દષ્ટિમાં સામ્ય હતું. શત્રુ અને મિત્રનો ભેદ તેમના મનમાં રહ્યો ન હતો. એમાં તો અભેદભાવ ભર્યો સમભાવ જ વહી રહ્યો હતો.

સત તુકારામ મહારાષ્ટ્રના ઘણા મોટા સત થઈ ગયા એક દિવસ તેઓ વિઠોબાની યાત્રાએ જઈ રહ્યા હતા માર્ગમાં કષ્ટતરોના ટોળા ધાનડણો ચણી રહ્યા હતા. જૂલથી તુકારામ એમની નિકટ ગયા. પણ તેમની નજીક પહોંચતાની સાથે જ કષ્ટતરો એકદમ ઊડી ગયા. આ દૃશ્ય જોઈ સત તુકારામને થયું 'માર્ગમાં હજુ પૂરતી સતવૃત્તિ આવી નથી જરૂર રાહસી તત્ત્વે હજુ મારામાં ક્યાય ને ક્યાય છૂપાયેલા પડ્યા છે. તેથી જ બિચારા આ પખીઓ ધાન્ય છોડી ઊડી ગયા. આવું પણ હૃદય હતું જે તમામ પશુ-પખીઓમાં આત્મીયતાનું દર્શન કરતું હતું અને કોઈને પણ દુખી જોઈ પોતે દુખી થઈ જતું હતું.

આપણું જીવન જ એવું હોવું જોઈએ કે ન આપણે સિદ્ધી ડગીએ કે ન આપણાથી એક ચડતું પણ ડરે એ જીવન એટલું ગમ્ય હોય કે સર્વત્ર એ લોકપ્રિય બને. આજે આપણે લોકપ્રિય બનવા ઇચ્છીએ છીએ. સાહુ ઇચ્છે છે કે દુનિયાના લોકોમાં પોતે જાણીતો થાય. ન્યા ન્યા તે જાય. ત્યા ત્યા તેના સ્વાગત માટે હજારોની સખ્યામાં લોકોની મેદની ઊભાય પોતે

ને કાંઈ કહે તે બધુ જ હજારો લોકો આનંદપૂર્વક સાંભળે. પોતે બાપ્તિસમ્ આપતો હોય ત્યારે પાંચ પાંચ મિનિટ તાળીઓથી સમાખડ મારી લે. અને બીજે જ દિવસે એ આખું જ બાપ્તિસમ્ દરેક દૈનિક બપોરમાં પહેસે પડે છે. અને એ સાથે ઘાડે એના પરિચય પણ આપ્યો હોય અને ફોટો પણ દો.પ.

ફક્ત અને માનવ

દુનિયામાં બાપ્તિસમ્ લોકપ્રિય બનવા ઇચ્છીએ પણ એ પહેલાં બાપ્તિસમ્ એ વિચાર કરી લેવો જરૂરી છે કે બાપ્તિસમ્ આપણા પોતાના ધરમાં પ્રિય બન્યા છીએ કે નહિ. ભારતની ભૂમિ પર પેશ થતા આંખાએ નેટલી લોકપ્રિયતા મેળવી છે એટલો લોકપ્રિયતા આપણી છે કે કેમ? એના નેત્રું મધુર્વ બાપ્તિસમ્ મેળવ્યું છે? પેશ આંખાનું ફળ તે મારીને જોઈ પડ્યું છે અથવા નહીં તે સોનાને પાસે છેડે છે એને તે પેલાં આવરણ પોપણ મળ્યું. પણ તે તે મીઠાં મધુર્ગ સરજતો પીધાં તે બાંધકારમાં રહ્યું અને તે વીળાનીના પ્રકાશમાં રહ્યો પેશું સત્તા જ મલક્યાં રહ્યું, અને તે ચમકદમકભાઈ સહેર માં લોકો. પરંતુ કે માનવ તે એકાંતની ક્ષણેમાં બેસી વિચારને કે તે પેલા ફળ મેળવી મધુર્ગતા મેળવી છે ખરી?

એક આંખાનું ફળ અથવા ઘેર આવે છે ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા હવાઈ જાય છે આજિત કહેવા લાગે છે પરંતુ અથવા તમે ઘેર પહેલો છો ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા હવાઈ જાય ખરી? અથવા હવાઈથી પ્રસન્નતા પણ તમારા જતાં લીધી નય એવું બને છે? તમને નોંધતે નાજીત દોડીને નજીક આવે છે કે તમારો સન્ન સાંભળી ખૂણમાં બરાઈ નય છે અથવા પત્ર મૂકવાની સાથે જ નો પ્રસન્નતાનું વાતાવરણ સર્જાય તે સમજવું કે તમે જીવનની કળા શીખ્યા છો. પરંતુ એને બદલે નો અથવા તમારો પગ પડે કે અથવા માણસોને એમ લાગે કે અથવા અથવા પગ લાગે તે સમજવું નોંધએ કે જીવનની કળા હજુ તમારાથી હ નરો ગાંઠ દર છે.

પહેલાંના ચોરોએ પણ જીવનની કેવી કળા મેળવી હતી? આત્માના સુદર કલાકાર વૈરાગ્યવાન જ જીવનના ધરની વાત છે સુદર સુકુમાર જ જીવનના જીવનનીના દારે પગલાં પાડ્યાં હતાં અથવા એવું આત્માના સુધમ સ્વામીની પ્રવચનધારા સાંભળી અને એમનું જીવન બદલાઈ ગયું એમનાં રોજની અનુભૂતિ થવા લાગી ફોર્મમાં કળા દેખાવા જ જીવનના

એક પ્રવચન સાલજ્યું હતું. તમે કેટલા સાલળ્યા છે ? સાલળતા-સાંલળતા તો વાળ ધોળા થયા પણ જીવન બદલાયું નહિ કારણ તમે પ્રવચનને રોટલો ગણો છો રોટલો પ્રતિદિન ખાવો જોઈએ તેમ પ્રવચનો પણ દરરોજ સાલળવાં જોઈએ પરંતુ જેમની પાચનશક્તિ મદ પડી ગઈ છે, તે રોટલી તો શુ બદામ-પિમ્તા આરોગે તો ય એનાથી એનામા શક્તિ નહિ આવી શકે આજે શ્રોતાઓની પ્રાચન-દ્રિયા આવી બગડી ગઈ છે

તમારે પ્રવચનને રોટલો નહિ પણ ઔપધ સમજવું જોઈએ રોટલી તો પેટ ભરીને ખાઈ શકાય છે, પણ દના પેટ ભરીને ખાઈ કે પી શકાય નહિ થોડીક સુવર્ણભસ્મ કેવો પ્રભાવ દેખાડે છે ! તેવી જ રીતે થોડું સાલળવું પણ એનો ચમત્કારિક લાલ દેખાવો જોઈએ ઈર્ષ્યા અને ક્રોધની બીમારી નાબૂદ થવી જોઈએ આર્ય જાણે એક પ્રવચન સાલજ્યું અને એમની જીવનધારા બદલાઈ ગઈ તેઓ ભોગથી નાસી ત્યાગના પથે આગળ વધવા મથી રહ્યા

માત-પિતાના રોહભર્યા આગ્રહને તેઓ ટાળી શક્યા નહીં અને એમણે આઠ સુકુમારીઓનું પાણિગ્રહણ કર્યું જ્યારે તેઓ લગ્ન કરીને પાછા ફર્યા ત્યારે પહેલી જ રાત્રે સુદરીઓને ત્યાગ-પથનો ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા આ બાબુ તે સમયનો પ્રસિદ્ધ ચોર પોતાના સાથીઓ સાથે મત્રણા ચલાવી રહ્યો હતો કે આજે કયા ચોરીનો ધા નાખી શકાય ? ચોરોનો અધિપતિ બોલ્યો ‘ ધડા કરતા ફૂવામાથી પાણી લેવું સારું અને તળાવમા જો પાણી હોય તો ફૂવા કરતા તળાવમાથી લેવું વધુ સારું છે. તળાવ કરતા નદી અને નદી કરતા સમુદ્રમાથી લેવું સારું આપણે ચોરી તો કરવી છે પણ કોઈ મધ્યમ વર્ગના ઘેર નહીં કારણ તે બિચારો સ્વયં આર્થિક મુશ્કેલીના ધાણુમા પીસાઈ રહ્યો હોય છે એના ધડામાથી શું લેવું, જે પોતે જ તરસ્યો છે !’

એક ચોરે કહ્યું, “ વારુ તો, મમ્મન શેઠને ત્યાં જઈએ તે તો રાજગૃહના ધનશ્રેષ્ઠ છે તે સમુદ્ર છે, તેમાથી વધુ ભરાય તો પણ કોઈ નુકસાન નહીં થાય, ચોરશ્રેષ્ઠ બોલ્યો, “ વાત તો સાચી છે તે સપત્તિનો સમુદ્ર છે, પણ દિલ તો દરિયાવ નથી તે પૈસાનો એટલો લોભી છે કે જો આપણે એને ત્યાં ચોરી કરીશું તો તે કાલે જ ઝેર ખાઈ મરી જશે માટે ચોરી કરવી જ હોય તો શ્રેષ્ઠકુમાર જાણકુમારને ત્યાં જવું જોઈએ તેને ત્યાં સપત્તિનો પણ સાગર છે તેમ પોતે દિલનો પણ સાગર છે આજે જ તે

આક ક્રાન્તી બેટ સર્જને આપ્યો છે એમને ત્યાંથી સમજી તેમ ત્યાં ખાંડે પાણી નહિ. પેલા ચોરમાં પણ કેટલો વિવેક હતો હું માનું છું આજના સાલુકારોમાં પણ આટલો વિવેક નહીં હોય.

તમે નારાજ ન થાઓ તો એક વાત પૂછે સહિ તમારી કુઠાને ઊર્ધ્વ માલક આવે છે ત્યારે તમારું લક્ષ્ય શું હોય છે? એ કે એ બહુ ચરીખ છે માટે એની પાસેથી વધુ લેવું ન જોઈએ? છ નહીં ત્યારે તો તમારું એક જ લક્ષ્ય રહે છે કે મારી કુઠાને આવેલા માલકનું ખિસ્સું કેમ ખાંધી કરી લેવાનું?

તમે જો જીવનના કલાકાર બનવા માવતા હો તો તમારે જાહેરાત પડે. પોતાની કાવત્રાઓ અને શક્તિઓમાં પરિવર્તન લાવવું પડે. એમ તો આ વીસમી સદીમાં ધણુ ખરું પરિવર્તન થયું છે. પહેલાં તમે દીવડાને ઊપયોગ કરતા હતા એમાં તેજ દુરવાની ઝંઝટ હતી, તે પછી ફાનસ આપ્યું પછી ગેસ-બત્તી (પેટ્રોલેમ) આવી અને હવે તો વીજળી અને ટ્યુબલાઇટ આવી. નાનકડું એવું બદલ ઇન્દ્રિય કે ચારેય માનુ પ્રકાશ સર્જી ગયું.

પહેલાં બહેનો કઠાકો સુધી ચૂલા ફેંકતી હતી. તેમાંથી વળી ધૂમાડાને સર્જને આપે. બળતી હતી પણ હવે તે ગેસના ચૂલા આવી ગયા છે એને સર્જને ચૂલાની આશાફટ મરી અને ધૂમાડાની તકલીફ પણ ગઈ કેટલકેટલે તો ફૂંકર પણ આવી ગયાં છે જે એક કલાકમાં જ તમને ઘણ, ભાત, ચાક તૈયાર કરી આપે છે તેને સારું હાથ પણ ચલાવવાની હવે જરૂર નથી. હા પણ શેઠશી માવવાની તમને મહેનત જરૂર પડે છે હવે એવા મશીનની પણ તમારે જરૂર છે જે શેઠશી મેકામાં મૂકી દે અને હાથ-ગોળ પણ ધોઈ આપે. (સભ્યોમાં હસારો)

શેઠશી ખચકાવવાનું તો નહીં પણ મોં ધાવાનું મશીન આવી ગયું છે હમણાં જ મેં અપામાં આવી અખર વાંચી હતી. ચલની સાથે મેટરી લગતી દેવાયી જરા પોતે હાંત સાફ કરી દે છે મશીનનું તમારામાં જેવું પરિવર્તન લાવી દીધું છે. તમારી બોજાવિધિમાં પણ કેટલું પરિવર્તન આવી ગયું છે. પહેલાં પાટલે ધાળી રાખી બોજન કરવામાં સમજતા ગણતી હતી. ત્યારે હવે તો ટેબલ ખુરશી પર બેસી હાંટા અને ચમચા વડે બોજન કરવામાં સમજતા ગણાય છે રહેણી-કરણી લગત - નિમીણ છ' સર્વમાં પરિવર્તન આવ્યાં છે પણ આપણે એ જોઈએ છે કે જીવનમાં પરિવર્તન આવ્યું છે કે નહીં જરા કિંમત કિંમતીને જોશો તો ત્યારથી કે ત્યાર પરિવર્તન થયું છે પરંતુ માનવીની વિચાર-ધારામાં અને એની શક્તિમાં કશું જ પરિવર્તન નથી થયું.

બળવાન નિર્બળોને, અમીર ગરીબોને અને સાધનસંપન્ન સાધન-હીનોને કચરી જીવિત રહી શકે છે, એ ભાવનામાં જરા સરખું ય પરિવર્તન આવ્યું નથી હજારો વર્ષોથી જે રીતે આપણે વિચારતા આવ્યા છીએ, તેથી એક તસુ પણ આપણે આગળ વધ્યા નથી હજારો વર્ષો પહેલાં આપણે સમજતા હતા કે, ક્રોધ વડે બીજાઓ પર વિજય મેળવી શકાય છે, આજે પણ આપણે એવું જ માનીએ છીએ એકવાર નહીં પરંતુ હજારોવાર આપણે એ જોતાં આવ્યા છીએ કે ક્રોધથી મળેલો વિજય થોડી જ વારમાં હારમાં પલટાઈ જાય છે, તો યે આપણે એ માન્યતામાં પરિવર્તન લાવી શક્યા નથી માનવી જ નહીં, પરંતુ મોટા મોટા શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો પણ તેવા જ પુરાણા ખ્યાલોમાં રાખી રહ્યા છે તેઓ આજે પણ એમ જ માને છે કે શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો નિર્બળ રાષ્ટ્રોને દબાવીને જીવિત રહી શકે છે ઇતિહાસે હજાર વાર બતાવ્યું છે કે તમારા આ સ્વપ્નો ભૂલભરેલા, ખોટા છે બીજાને દબાવી અથવા પાડીને ઉપર આવનાર સ્વયં નીચે સરી પડે છે, પરંતુ ઇતિહાસના આ સત્યની મોટા રાષ્ટ્રોએ સદેવ ઉપેક્ષા કરી છે અને શસ્ત્ર-શક્તિ પર ભરોસો રાખી તેઓ નાના રાષ્ટ્રોને હડપવા તલસી રહ્યા છે

જીવનની કલા શીખવી હોય તો તમારે, તમારી જાતને બદલવી પડશે મનોવૃત્તિઓમાં ફેરફાર કરવો પડશે આજથી તમારે વિચારવું જોઈએ કે આપણને જે બળ મળ્યું છે તે નિર્બળોને સતાવવા માટે નહીં, તેમજ રક્ષણ કરવા માટે મળ્યું છે જે સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે ગરીબ પાડોશીઓ અને સાધન-હીન સહધર્મીઓને ઉપર લાવવા માટે મળી છે જલ આપણને બીજાની નિંદા કરવા માટે નહીં, પરંતુ સહગુણસંપન્ન મહાપુરુષોના ગુણ અને ગૌરવગાન કરવા મળી છે

જેણે બીજાના દુઃખો મટાડવા એક પગલું ઉપાડ્યું છે, દુનિયાએ એને પોતાના માથે બેસાડ્યો છે એનું એક એક હાડકું પણ હીંગા જેવું મૂલ્યવાન લાગે છે. એકવાર ગાંધીપિતા ગાંધીજી દિલ્હીમાં એક ડૉક્ટરની પાસે દાંત ડોકાવવા ગયા એક પ્રમુખ સાહિત્યકાર પણ તેમની સાથે ગયા હતા જ્યારે તેઓ આશ્રમમાંથી ઉપડ્યા ત્યારે એક આશ્રમવાસી હરિજન એવંક સાહિત્યકારને કહ્યું “ભાઈ, તમે ગાંધીજી સાથે જાઓ છો ગાંધીજીનો દાંત ડોક્ટર કાઢશે, તે લઈ લેજો અને મને આપો દેજો તો બહુ મોટો ઉપકાર થશે બાપુની સ્મૃતિમાં હું એને સદેવ માની પાસે જ રાખાશ ”

ગાંધીજી દસામને પડેલ્યા ડોક્ટરે જાલા થઈ ગાંધીજીનું અભિવાદન

હ્યું અને બાપુને પૂછ્યું ‘અહીં આવવાની ક્યા કારણે તરફી લીધી હતી? હસતાં બાપુએ જવાબ વાળ્યો. ‘આ દાંત પીગ્ર દે છે તે ક્યવવે છે.’ ડોક્ટરે કહ્યું, ‘જે બીજાને પીગ્ર દે તેને તો કાઢવો જ જોઈએ. અમેને ભારત-વાસીઓને પીગ્ર રહ્યાં છે તેથી તમે એમને ફિ કુસ્તાનમાંથી લાંકી કાઢવા માગો છો. બાપુએ કહ્યું તમે સાચું જ કહ્યું છે ભારત તો મારું સરીર છે એક પક્ષ ભારતવાસી કુખમાં હોય તો આ વૃદ્ધ સરીર એને ચઢન કરી શકતું નથી.’ ડોક્ટરે હવે એમને ઈન્જેક્શન સમાવ્યું મેંના પેદાને યત્ન કર્યો અને પછી એમની હસતી હાલ એથી કહી. દાંત કઢાવી લીધા બાદ ગાંધીજી તો આશ્ચર્યમાં પાછા રહ્યાં.

પેલા સાહિત્યકાર હનુ દવાખાને જ રોકાઈ રહ્યા ગાંધીજીના ક્યા પછી એમણે ડોક્ટરને કહ્યું ગાંધીજીને પેમે કારેમે દાંત મને સોંપી દો. ત્યારે ડોક્ટરે જવાબ વાળતાં કહ્યું, ‘શનહી આ દાંત તો અહીં જ રહેશે. આ જ વખતે ત્યાં પાસે કોએલા કપાઉન્ડરના દિશમાં પક્ષ ખળભળાટ થયો કે બાપુને દાંત કું જ લઈ લઈ આપે પેલા સાહિત્યકાર બાઈ વિચારી રહ્યા હતા કે, એ દાંત મારા કુખમાં આવી જાય. બાપુને દાંત લેવા માટે ત્રણેય જણા મથામણ કરી રહ્યા હતા. તમારા દાંત પક્ષ પડતા જ હશે ત્યારે શું એ દાંત લેવા કોઈ બીજું મથામણ કરે છે ખરું? મથામણની વાત તો દૂર રહી પક્ષ ખાતાં ખાતાં ક્ષયિત તમારે દાંત પાઈ તમારી ધરવાળીને કહે કે આ દાંત પેલા ભરેણાની ડાબીમાં મૂકી રાખો. ત્યારે એ ધરવાળી કહેશે કે ભર પેલી કચરાપેટીમાં ફેંકી આવે. બસ આ જ કિંમત છે એને તમારી.’

પરંતુ ગાંધીજી તો જીવનના કળાકાર હતા. એમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન દેશવાસીઓના કિતાવો સમર્પી દીધું હતું તેથી એમના દાંત માટે ડોક્ટર, કપાઉન્ડર અને સાહિત્યકાર ત્રણેય મથી રહ્યા હતા. સાહિત્યકારે જોયું કે દાંત હમણાં મળે તેમ નથી. તેથી તે પાછા રહ્યાં અને સાંજવેળાએ ફરી ડોક્ટર પાસે ગયો અને કહ્યું, ‘ડોક્ટર સાહેબ, દાંત આપી દો ગાંધીજી પોતે મજાવી રહ્યા છે. આથી ડોક્ટરે તે તેમને સુખત કરી લીધા. રાત્રે તેમણે પોતાના હેસ્તાને આ વાત જણાવી તો તેમાંના એકે કહ્યું કે એ મને જ આપી દો. હું એના બહસમાં એક હજાર રૂપિયા આપું બી તમે બે હજારની આશરે મૂકો ત્યારે વળી ત્રીજાએ હસ હજાર દેવાની તકરાર લાખવી. પરંતુ પેલા સાહિત્યકારે કહ્યું, ‘શનહી એ બની શકે તેમ નથી. ગાંધીજી સાથે હજાર

કપટ કરવું એ ખગળ છે તો તેમના દાત સાથે પણ છળ-કપટ કરી શકાય નહીં આ દાત તો એક હરિજન એકે મ ગાવ્યો હતો, તે તેને જ આપીશ અને બીજે દા'ડે તે દાત પેલા હરિજન એવકને મોપાઈ ગયો '

આ દાતની વાત છે હું તો કહીશ કે આ દાત નહીં, જીવનના કક્ષા-કારની વાત છે જે આ કળા શીખ્યો છે, એના હાડકાને માણસ સુવર્ણ પાત્રમાં સાચવે છે તે વીતરાગ દેવો કે તીર્થંકર દેવો જ્યારે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એમના ભૌતિક દેહના સંસ્કાર માટે રવ્ય ઇન્દ્ર ચાલાને આવે છે વીતરાગી જ જીવનના સાચા કળાકાર છે

આપણને જીવન મળ્યું છે તો જીવનના સાચા કળાકાર બનીએ અને એક દિવસ વીતરાગ અવસ્થા પામી જીવનની શાશ્વત શાંતિ મેળવીએ '

જૈન ઉપાધ્યય,  
કાદાવાડી, મુબઈ



એક વાર ગાંધીજી ' જોનિસબર્ગ 'થી ફોઈ અન્ય સ્થાન પર જઈ રહ્યા હતા, તેમની રેલ્વેની મુસાફરી બાર કલાકની હતી એ સમયે મિ પોલાટ નામના એક અંગ્રેજે રસ્કિનનું " અટુ ધિસ લાસ્ટ " નામનું એક પુસ્તક આપતા કહ્યું —

" આપ બાર કલાકની મુસાફરીમાં આ પુસ્તક વાંચી જજો "

—મહાત્માજીએ તેને વાંચ્યું, તેમણે તે પુસ્તક વાંચ્યા બાદ ' સર્વોદય ' એવું નામ આપ્યું આ પુસ્તકનો તેમના પર એવો પ્રભાવ પડ્યો, કે તેણે ગાંધીજીને એરિસ્ટરપણું છોડાવીને મહાત્મા બનાવી દીધા ! જીવનપર્યંત તેમણે સાદાઈ સ્વીકારી, અને તેઓ જગવિખ્યાત બન્યા



અધ્યાત્મનાદુ મધુર સંગીત લઈને પરાધિરાજ બાવી ખોલ્યો છે આ ન્હી હવાની લહેરો ત્યાગનો સંદેશ આપી રહી છે તે કહે છે આજે આપણે ભોગેને તજી ત્યાગ લણી પગલાં માંડીએ બધારથી અન્યાય તરફ નહીંએ સરીરથી જ્યાર નીકળી આત્માના દશન કરીએ, તમે ખુલ્લું પર્વ ઊભવી રહ્યાં છો પરંતુ એનો ઉદ્દેશ શું છે તે તમે વિચાર્યું છે ક્યારેય ? આ આત્મ-પ્રકાશના પર દરમ્યાન આપણે વિચારીએ કે હું કેવું છું, મારું જીવન શું છે અને જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

આ ? વિશ્વમાં ત્રણ અનજન મનુષ્યો છે એ સૌને જો પૂછવામાં આવે કે તમે સૌ જીવી તો રહ્યાં છો તમારી આસોગ્યવાસની પ્રિય નતિવે છે કે તમારામાં જીવન ધડકે છે તમે જીવી રહ્યાં છો પરંતુ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પ્રથમ કોઈ લગ્નિ-પહેગા નથી. કોઈ ભગવતી સૂતનો ચક્રન પ્રજા નથી કે તમારે બીંત સામે જોવું પડે. તેમ આ પ્રજા કોઈ સ્વયં અસ્તવ પાતળની સાથે કોઈ સજામ ધરાવતો નથી સ્વયં ને નરકના પ્રભો તે તમે બધા નજો છો અને એનું સમાધાન પણ કરી ચક્રો છો પરંતુ કે તમને સ્વર્ગે ઊડવાનો પ્રજા પૂછતો નથી. તેમ નરકની ઊગર્ધ આપવાનું પણ હું કહેતો નથી. મારો તો નાનો એવો પ્રજા છે તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પરંતુ તમે સૌ આ નાનકડો પ્રજા સાંભળીને ખૂબા કેમ થઈ બધા ? લાગે છે કે એનું સમાધાન તમારી પાસે નથી, તમે કહી આ જાનત વિચાર્યું જ નથી કુશન કઈ રીતે સારી થાશે, પહેલી કરવા મારી કુશને વધુ ખીરડી કેવી રીતે રજા કરે એ જાનત તમે-જરૂર વિચારી છે દીકરાને યોગ્ય વસ્ત્ર, બેરિસ્ટર કે એજન્ટિસર નામવેળા છે પણ તમે વિચારો છો અને ખબે

એને માટે કેટલા દુઃખની શ્રેણી લાવે એવી વલુ સાથે એના લગ્ન કરવા છે એ પણ તમે વિચારો છો. ગ્રામપચાયતમાં સગપણ બનવું, મુધરાઈ, ધારાસભા કે લોકસભાની ચૂંટણીમાં વિજયી કેમ બનવું એ પણ તમે વિચારી લીધું છે, પરંતુ કદાચ નથી વિચાર્યું એ કે મારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

જીવનયાત્રા તો આપણે કરી જ રહ્યા છીએ, પણ આપણને પોતાના લક્ષ્યની ખબર નથી આ આપણી કેવી વિડબાણા છે ? દાખલા તરીકે એક ભાઈ એશને ગયા ગાડી આવી અને તે ડાખામાં બેઠી ગયા એ જીને મીટી મારી ગાડી છૂટવાની તૈયારીમાં હતી કે, એની નજીક બેઠેલા માણસે એને પૂછ્યું કે ભાઈ ક્યા જવું છે ? તો એણે જવાબ લાખ્યો, ‘ભાઈ મને એની ખબર નથી કે મારે ક્યા જવું છે !’ આવી વ્યક્તિને તમે છુદ્ધિમાન કહેશો ને ? નહીં, તમે તો કહેશો એ તો પહેલા નબરનો છુધ્ધુ છે એને જ્ઞાન નથી કે એને ક્યા સ્ટેશને ઊતરવું છે ! તે તો છુધ્ધુ જ થયો ને ! તો આ વાત એના જેવી થઈ સંભવે છે કે રેલ્વે સ્ટેશન ઉપર આવો ને એડ પણ આદમી તમને નહીં મળે પરંતુ જીવન રૂપી સ્ટેશન પર તો હજારો લોકો મળી જશે, જેઓ જીવન-રેલમાં બેઠી ચૂક્યા છે અને કેટકેટલા પચીસ-પચાસ સ્ટેશનો પાર કરી ચૂક્યા છે તેમાંય વળી કેટલાકોએ તો સિત્તેર-પચોત્તેર સ્ટેશનો જોઈ લીધા છે, પરંતુ એમને હજી સુધી ખબર નથી કે એમને ક્યા સ્ટેશને ઊતરવું છે એવાને તે વળી શું કહેવું !

તમે અહીં બેઠા છો, તો બોલો અથવા ન બોલો, હું નથી માની શકતો કે તમે જીવનનું લક્ષ્ય નિશ્ચિત કર્યું જ નથી તમાગમાં કેટલાક એવા પણ હશે જેમણે પોતાના જીવનનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું છે તમે જ્યારે વિદ્યાર્થી હતા ત્યારે પોતાનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું હતું કોઈએ પોતાનું લક્ષ્ય એમ નક્કી કર્યું હશે કે, મારે સારા વકીલ બનવું છે અને એથી એણે વકીલાતની લાઈન લીધી હશે કોઈએ એ જીનિયર બનવાનું નક્કી કર્યું હશે તો એણે એ જીનિયરી ગતી લાઈન લીધી હશે કોઈએ ડૉક્ટર બનવું હશે તો એણે મેડિકલ લાઈન લીધી હશે કોઈએ લક્ષ્મી એકંડી કરવી હશે તો એણે કૉમર્સ લાઈન લીધી હશે વળી તમારામાના કેટલાકોએ પોતાનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત કર્યું હશે કે આપણે લક્ષ્યાધિપતિ બનવું છે, શહેરમાં પાંચ માળનું મકાન બાંધવું છે અથવા મરીન ડ્રાઈવ ઉપર બગીચો બાંધવો છે વળી બે ચાર મોટરો પણ રાખવી છે

પરંતુ તમારા આ બધા લક્ષ્યો તમને એક મનિફેસ્ટ સુધી પહોંચાડી

સકે છે એ તમને તમારા જીવનની સગી મનિષ્ય સુધી તો નહીં જ પહોંચાડે. પોતાના નિર્ધારિત લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા જતા તમને અનુભવ થશે કે તમે સાચા લક્ષ્ય લાગી તો જઈ જ રહ્યા નથી. તે દિવસે તમે વિચારના થશો કે લક્ષ્ય નક્કી કરવામાં થયું મોટો ભૂલ થઈ ગઈ છે એક વ્યક્તિને સાતસો રૂપિયા માસિક પગાર મળે છે તે ઉચ્ચ પરીક્ષામાં મેડો હતો. તેને પૂછવામાં આવ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ કરવાથી તને શા લાભ થશે? એણે કહ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ થવાથી મને દોઢ હજારનો પગાર મળશે આના પછી એક બીજી પરીક્ષા પાસ કરીશ તો મને બે હજાર મળતા થશે.

આ વ્યક્તિનું જીવન-ધ્યેય બે હજાર માસિક પગાર મેળવવાનું છે પણ તે તમને પૂછુ છું કે બે હજાર રૂપિયા માસિક મેળવવા જતાં શું એના જીવનમાં પૂછુ શાંતિ દશે ખરી? શું પછી એના જીવનમાં કોઈ ધ્યેય નહીં રહે? શું બે હજાર મેળવનારાઓ સૌ કોઈ સુખી છે? ખરે બે હજાર તો શું હસ હસ હજાર મેળવનારા પણ કાળાં બનર કરતાં પકાઈ ગયા છે એનો ખર્ચ એ થશે કે જીવનના સાચા લક્ષ્યનિર્ધારને આપણે વિસરી ગયા છીએ.

જે માણસની પાસે ઉચ્ચ ધ્યેય હોતું નથી તે વિશ્વાસી બની જાય છે વિશ્વાસ બ્યારે એની ચરમ સીમા ઉપર પહોંચે છે ત્યારે એ વિનાશને નિમગ્ન થાય છે અતિવિશ્વાસ એ માણસમાં રહેલી માનવતાને ખુલ્લામાં ફેરવી નાખે છે અને છેવટે એનું અંતિમ ફળ એ છે આધુનિક જીવન એટલા માટે જામી ગયું છે કે માનવી પાસે સાચું લક્ષ્ય નથી. ભૌતિક સૌન્દર્યનો અવગ્રહ એના જીવનનું લક્ષ્ય બની ગયું છે પરંતુ તે અજ્ઞાતમના આનંદથી વંચિત બન્યો છે એટલે ભૌતિક પક્ષે એણે જેટલો વિકાસ સાધ્યો છે તેટલો અજ્ઞાતમનો નહીં જન્મે પચ્ચેની ખાઈ ભરી ને ભરી બની જ ગઈ છે છેલ્લાં સો વર્ષમાં તો આ જાતના ખૂબ વેગ-પૂર્વક વધતું જ ગયું છે આને માનવીના હાથમાં જેટલાં માત્રક રહ્યો આવ્યાં છે તેટલાં પચાસ વર્ષ પૂર્વે નહોતાં ને એમની આરબુશક્તિ હજાર ગણી વધી ગઈ છે.

એટલે જ માનવીની સ્થિતિ આજે વચર સીરનામાવાળા પત્ર જેવી બની ગઈ છે એક વ્યક્તિ પોતાના મિત્રને પત્ર લખે છે કાગળ સુદર છે તેમ બદાવાળો આટ પેપર લીધો છે અક્ષર પણ સુદર છે મધુર શબ્દોમાં ખુલ્લા સ્નેહપૂર્વક એણે મિત્રીકામી પત્ર લખ્યો છે એના શબ્દો

શબ્દે એક વરસી રહ્યો છે કે, વાયનારના દિલમાં પ્રેમનો ઉમળકો જાગે. આવું લખ્યા પછી એણે પત્રને સુદર કવરમાં બંધ કર્યો એના પર પોતાના મિત્રનું નામ પણ લખ્યું, પરંતુ જલ્દી જલ્દીમાં શહેર અને જિલ્લાનું નામ લખવું ભૂલી ગયો અને એણે પેલો પત્ર ટપાલપેટીમાં નાખી દીધો. હવે તમે જ કહો, પત્ર ધારેલા સ્થાને પહોંચી જશે ખરો ને ? ના, નહીં. એના મિત્રના હાથમાં તે પત્ર પહોંચી શકશે નહીં, કારણ કે એણે પત્રનું નિશ્ચિત લક્ષ્ય લખ્યું નથી.

બસ એવી જ રીતે માનવીએ જીવનની સમ્ભવતા કશી ઉણપ રાખી નથી, શરીરને કોટ અને પેટ વડે સમ્ભવ્યું છે હાથ ઉપર દોહસોનું ઘડિયાળ બાધ્યું છે, તે પણ રેડિયમ ધરાવતું ઘડિયાળ છે મગજને એણે વિવિધ વિદ્યાઓ વડે સમ્ભવ્યું છે ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂગોળ અને અગ્રેજીનું સારું શિક્ષણ મેળવ્યું છે આટઆટલી સમ્ભવતા કર્યા છતાં એણે જીવન રૂપી ખત્ર ઉપર જે સરનામું કર્યું ન હોય, કે લક્ષ્ય નક્કી ન કર્યું હોય તો તે પણ એલા પત્રની જેમ ભટકતો જ રહેશે.

ચિત્રકાર પીછીને હાથમાં લે તે પહેલાં જ એના મગજમાં ચિત્રની કલ્પના આવી ગઈ હોય છે ચિત્ર ચિત્રપટ ઉપર તો પાછળથી ઊતરે છે જે ચિત્રને ચિત્રકારે પહેલા પોતાની કલ્પનામાં ચિત્રિત કરી લીધું હોય તે જ ચિત્ર સુદર બની શકે છે એક કુભાર ન્યારે પણ કળશ ધર્યાદિ બનાવવા જેસે છે ત્યારે એના ઘાટની રચના એના મગજમાં પહેલેથી જ આકાર પામી ગઈ હોય છે જીવનનું નિર્માણ કરવું હોય તો એનું લક્ષ્ય પણ આ રીતે પહેલેથી જ નિશ્ચિત કરી લેવું જોઈએ.

હવે આપણે માનવજીવનનું લક્ષ્ય શું હોઈ શકે એ ઉપર વિચાર કરીએ માનવી માનવ બને એ જ એના જીવનનું સુદર લક્ષ્ય છે આપણે આપણા નિર્ભવરૂપમાં સંપૂર્ણપણે આવી જઈએ, વિભાવ દશાને છોડી સ્વભાવમાં આવી જઈએ એ જ જીવનનું શ્રેષ્ઠ લક્ષ્ય છે અનત-અનત કાળથી આત્મા ક્રોધની પરિણતિમાં લિપ્ત છે તે ક્રોધથી ઉ-મુક્ત થઈ, ક્ષમામાં પરિવર્તન પામે, અહંકાર તણ આપણે પ્રિય તરફ જઈએ, માયા અને છળકપટ તણ સરળતા અપનાવીએ અને લોભ તણ નિર્લોભી બનીએ. આમ આપણે આપણી જાતને બદલી નાખીએ ત્યારે આપણું લક્ષ્ય સિદ્ધ થાય. ત્રેજ માળા ફેરવનારાઓને હું કહીશ કે માળા ભલે ફેરવો, એ સારી

વસ્તુ છે પરંતુ માળા ફેરવવા સાથે તમારા સ્વભાવને પણ ફેરવો. એ જરૂરી છે તમારી પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન લાવો નાની નાની વાતમાં કોઈ જવાબી નો તમારી પ્રકૃતિ હોય તો એને શાંતિના વાતાવરણમાં જાડવી નાંખો. તમે નો તમારા સ્વભાવને ફેરવશો નહિ તો માળા ફેરવવા માત્રથી કાંઈ સુપરિણામ નહિ આવે.

અનન્ય-અનન્ય કાળથી આપણા જીવનમાં શીત નિષેધે સ્થાન મેળવ્યું છે તો હવે એમાં ઈન્સાનિયત પ્રગટાવો તમે તમારા જીવનમાં કઈ રીતે ફેરફાર લાવી શકો એ નીચેની નાની એવી વાતથી જાણી શકશો.

એક માનુસ ગરીબાઈમાંથી પચાસ રૂબં રકમો હતો દીકરી એની મોટી સર્ક મૂકી હતી. એના વિવાહની ચિંતા એને એન પાયા દેવી ન હતી. જ્યાં જ્યાં એ દીકરીના પ્રમને લઈને પહોંચતો ત્યાં ત્યાં એની સામે સામે જ પ્રમ જાતીને ઊભો રહેતો કે દીકરીની સાથે તમે શું આપશો? આ? કન્યાને કાંઈ જોતું નથી સૌ કાંઈ જુઓ છે કે તે જટલી વજનદાર થેલી લઈને આવશે. આજના સમયે જીને લગાવે ઈન્સાનથી નહીં પણ પૈસા વડે જ જમવા છે. પહેલાં તો તમે ટાળવાની પ્રયત્ન કરશો કે છોકરા તો હજુ બાળે છે એટલે આવતા ચાર વરસ સુધી તો કાંઈ ઈચ્છો નથી આ મહાન્યા-આજ પાછળ એક રહસ્ય છુપાવેલું છે કે જે લઈને તે કહી નાખે કે તે જટલું નાણું આપવા ઈચ્છે છે જાણવા આપી શકશો? જો તે એમ કહી કે કે પાંચ હજાર આપીશ તો તરત તમે કહી બેસશો કે લાઈસાડેન હજુ હમણાં એક આઝાદીના પહેલાં જ અમુક આમેથી ફાલ્ગુ સાહેબ આન્યા હતા તેઓ પણ અમલ કરી રહ્યા હતા કહેતા હતા કે કન્યાની સાથે શા આઝાદગર શકશો જસ્ટી આપીશ. વળી એણે ઊઠતાં ઊઠતાં એમ પણ કહ્યું કે મારી સ્થિતિ તો નથી પણ તમે કહેશો તો હસ હજાર સુધી મારી શકશો પહેલાં ખુશો મારે જાતી બોસીઓ થતી પણ આજે તો હવે કન્યાઓ મારે પણ જાતી બોસીઓ થવા લાગી છે અને જે વધારે આપશે તેની જ જોડે સગવળ નહીં મળે. પછી તમે એને કહેશો સાહેબ જુઓ ધેવું ધેવું તો તમારી ઈચ્છા પ્રમણે છે આપનું ધર મોટું છે આપ આપના ધર પ્રમાણે જવરમાં કરશો. આ પણ એક કળા છે એને ઊંચે ચાલવી એનું ખિસ્મ જાતી કરવાની આ કળામાં તો તમે ખરેખર પાવરમાં છો. (સમજમાં હસ્યહસ)

તમે વળી પૈસા ખાસે સ્પષ્ટતા કરી છો છો કે જુઓ અમારો પરિવાર મોટો છે મર પણ મોટું છે જાનમાં વધુ નવન લાવવાનો અમારો ઈરાદો

તયો તો પા, પા, એ જમા એટલી પચોતે ટિપ્પિટ તો થવાની જ, તમને વધુ તકલીફ દેવા હિંમત નથી, પા, પા, નમીયાઓ માટે વ્યવસ્થા સારી રાખતે હું પોતાનાઓને દુઃખ, અને અસવાળાઓને અસા, તેની સાથે થોડો નામતો આપતે જ્યોતે ભાગ પોતાનાઓને ભાગ અને કુર્મી વગેરેની વ્યવસ્થા તો તમે કરો જ પચુ મોટું કુટ પા, મગારી જેને, કામગીર કે ગરમી કેટલી થડે છે દાનમ-ધેણીનો ઇનેનગ તો નોંડે જ. તો એકાદ બૂટ પોલીસરાખાને પચુ બોલાવી ન. પાને

પા, તમે તો એવું જ હિંમત છો કે કન્યાવાળો પોતાનું મકાન ત્રીવામ કરી તમને બધું આપા દે. આ હિંમતવારની પ્રશ્નો તમને છેક કયા નારીને પડકાર છે ! એક કપિ કહે છે.

મારત સે અવ તો દેવ હો

ધર્મ રવાના હો ગયા ।

કિસ્મતો છુનાઝં, માદ્યો વદરા નમાના હો ગયા ।

લઢકે જા પાળ પૂછના કયા કે સાથ કોને પયા ।

મેં ટર વિના તો પ્યાહ મુદિકલ રવાના હો ગયા ॥

સામાજિક પ્રથા સમાજ માટે રાગે શ્રમ થની રહી છે તેમ જ તો એમને ગળાનો દાર માની અને ગળાનીને બેસા છે પા, તો હું કહી રહ્યો હતો કે તે ભાઈની દીકરી જેમ-જેમ મોટી થતી રહી હતી તેમ તેમ એની ચિંતા પણ ઘેરી થતી જતી હતી ને કાઈ એને મળતું, તે ચો મોં ફાડીને જ વાત કરતું આખરે એણે એક ગરીબ છોકરાને જોયો એને વાત કરી તેણે થોડામા જ સતોપ, માન્યો અરે, ગરીબ તો થોડામા જ સતુષ્ટ થની જાય છે પણ અમીરની તો વાત જ કરી નહીં ।

પેલા ગરીબ છોકરાએ પોતાની સમિતિ આપી તો પાણુ લગ્ન માટે તો નાણાની જરૂર તો હતી જ તે એક શાહુનાર પામે ગયો તેણે પોતાની સમસ્યા એની પામે જૂ કરી અને બારમો રૂપિયા માગ્યા રોઠે એક ચિટ્ઠી લખાવી એના ઉપર દસ્તખત કરાવી લીધા અને રૂપિયા ગણી આપ્યા રૂપિયા લઈને તે ગરીબ માણસ ઘેર આવ્યો લગ્નસમારલ આટોપ્યો પછી એ કમાણી કરવાની મહેનતમા લાગી ગયો કારણ કે એના ઉપર વ્યાજનો ભાર વધતો જતો હતો એક તો ગરીબ હે.ય અને આવી રીતે કરજ કરી લગ્નમા નાણાનો ફગાવો કરવો તે કેટલું અહિતકર છે ! સાથી અને સબધીઓ લાડવા ખાઈ જશે, પરંતુ કરજનો ભાર ઓછો કરવા કાઈ નહીં આવે.

શેઠનો તકારો બાપી રહ્યો હતો. માટે એણે જેમ-તેમ કરીને પક્ષ રૂપિયા એકઠા કર્યા. પહેલાં યાજ્ઞ બૃહન્નુ અને પછી સો-સોની બાર નોટ સઘરેલ પાસે ગયો. એને જોઈ શેઠ રાજી રાજી થઈ ગયો. તમારા પક્ષ કરનાર તમારે રૂપિયા સઘરને બાપે છે ત્યારે તમે કેટલી પ્રસન્નતા અનુભવો. હા પક્ષ કાઢી સ્વધર્મીને ઘેર આવતો જોઈ એટલી પ્રસન્નતા અનુભવો છો! ખરા? એણે શેઠના હાથમાં રૂપિયા ધમ્પી અને કમ્પી ગણી સો શેઠ અને મને મારી પેલી ચિટ્ટી આપા! સો રૂપિયા ગણ્યા અને ચિટ્ટી લેવા બહાર ગયેલ.

માનવીનું મન માખી જેવું છે. કદી તો એ સુદર રૂપે પર જઈ બેસે છે તો બીજી જ ક્ષણે ગદ્ગદી પર પક્ષ જઈ થડે છે. કદી નવિકતા અને સ્વાચારથી સુવાસ લે છે તો કદી અનીતિ તરફ જતાં પક્ષ વાર લાગવી નથી. શેઠ બહાર ગયા. બા બાબુ પેલા બાઈનું મન બદલાયું અને એનામાં નીતિની સુવાસ બિટી ગઈ અને અનીતિએ પ્રવેશ કર્યો. એણે સો-સોની બે નોટા ઉપકરી ગળવામાં સેરવી દીધી. શેઠ આવ્યા. ચિટ્ટી આપી કે પેલા બાઈ કદ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા. એનું મન કદી રહ્યું હતું કે આજે તેનો મલ્લે મોટો વિજય થયો છે કેવી ધૂળ ફેંકી શકે તેની આંખોમાં એમણે હાલેની આંખોમાં ધૂળ નાખી હતી. પક્ષ બાળે તો એ પક્ષ ફસાઈ ગયા. એનું દિલ ખૂબ બિઠ્ઠળી ગયું હતું તે જ વેળા એક નોટ બોલી એ ઈન્સાન, હુ ખુશ થઈ રહ્યો છે તારો વિજય થયો છે પરંતુ હું મરતુ છું કે બાળે તારો મલ્લે મોટો પરાજય થયો છે તે એની આંખોમાં ધૂળ ફેંકી નથી. પક્ષ તારી ન આંખોમાં એ ધૂળ ખરી છે તેથી જ તે સત્ય અને અસત્યના ભેદને જોઈ શકી નથી.

તે આજણ નથી રહ્યો હતો અને જીતીએ દબાયેલી નોંટોમાંની એક નોટ કદી રહી હતી. અને સદા તારી પાસે રહેવાના નથી તું મારે છે કે તું જસે. રૂપિયા કમાયો છે પક્ષ હું કહું છું કે તે બાળે તારી ઈન્સા નિશન વેચી મારી છે. ૭ લાખો અને કરોડોથી પક્ષ મોંઘી છે. જીતીએ દબાયેલી નોંટોનો અવજન જીતી તમે રહેલા હિમે સાંભળ્યો અને એ માણસ પહોં દર્પા તે શેઠની પાસે આવ્યો અને સો-સોની બે નોટ આપ્યાં કહેવા લાગ્યો. હુ પહેલાં આવ્યો ત્યારે સીતાન જનીને આવ્યો હતો અને હવે રાગ્યો ઈન્સાન જનીને પહોં દર્પો છું. આ બે નોટ સભાળો મારી માન-વન્ય મારા પર કોઈ શકી છે આ નોટ મને પોષાઈ રહી છે. સો આ દસ નમુ ને એનું દિલ પક્ષ ગદ્ગદ થઈ ગયું.

બસ, તમે પણ આ જ રીતે પાછા ફરો તમારુ હૃદય જે અનીતિ તરફ જઈ રહ્યું હોય તો તમે એને ન્યાય તરફ વાળો એ જ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય છે તમે અજ્ઞાનના અધારાથી જાનના અજવાળા ભણી આવો મિથ્યા-ત્વથી સમ્યક્ત્વ ભણી વળો ભગવાન મહાવીરે માનવજીવનનું લક્ષ્ય બતાવતાં ફરમાવ્યું હતું કે

“ અન્નાણં પરિયાણામિ નાણં ઉવસપવજ્જામિ । ”

જ્યારે તમે એકાતમા બેસો ત્યારે વિચારજો કે અમારા પગ અપગોના પગ બનો, અમારી આખો આધળાની આખો બનો, અને દુઃખ અને શોકમાં આસુડા સારતા ગરીબો માટે સાન્ત્વના દેવામા અમારી જીભનો ઉપયોગ થાઓ. ગરીબો અને ગેંગીઓની સેવા માટે આપણો પરસેવો વહે લોહીના અભાવે જ્યારે દોષનો દેહ દુર્બળ બન્યો હોય અને મૃત્યુશૈયા પર તે પડેલો હોય, અને તેને માટે જે ગતની જરૂર હોય તો તે વખતે મારુ રક્ત એને આપી શકુ અને એને નવું જીવન સાપડે એ રીતે વિચાર કરો આ અસ્થિ, અર્ધમય શરીરનો આથી વધુ શો સુદર ઉપયોગ થશે ? આ પ્રકાશના કિરણોવાળા વિચારો આપણા મગજને સદા આલોકિત કરતા રહે

શરીર સ્વસ્થ અને મન પ્રસન્ન રહે રોગ સામે ઝઝૂમવાની એનામાં તાકાત હોય, આખો પ્રકાશપૂર્ણ હોય, મુખ તેજોમય હોય, નિહવા થકી મદ્દુ ભાષણ થાય, અને ગુણીજનોની સ્તુતિ કરતા તે થાકે નહિ

મન સારા વિચારોથી ભર્યું-ભાદર્યું રહે અને તે જીવનલક્ષ્યના સત્ય રાહને પિછાનતું રહે, વળી, તે દેહની ભાવનાઓથી ઉપર આવી આત્માના પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે એટલું સ્વાર્થી ન બને કે પરહિતોને કચરી નાખે ઈર્ષ્યા, દેવ, લોભ, અને અન્યાયનો એમા અકુર ન ફેટે

સ્વસ્થ શરીર અને સ્વસ્થ મનની સાથે સ્વસ્થ બુદ્ધિ પણ જરૂરી છે. એવી બુદ્ધિ જોઈએ કે જે લક્ષ્ય ભણી દોરી લઈ જાય, ધુરાઈ અને ભલાઈ, હિત અને અહિતનો વિવેક જાળવો શકે, એવી રીતે આવું શરીર, આવું મન અને આવી બુદ્ધિ એ ત્રણેને મેળવી આપણે પેતાના લક્ષ્ય ભણી આગળ વધવું જોઈએ

પહેલા તમે લક્ષ્યને નિર્ધારિત કરો અને પછી એમા એવા તન્મય બની જાઓ કે જેમ બાળક પોતાની રમતમા અને લોભી ધનમા તન્મય બની જાય છે પતંગનો દોર લૂટતી વખતે બાળકોને જોશો તો તમે જોઈ શકશો



કે તેમને નથી સારોત્તુ ભાન રહેતુ કે નથી રહેતુ વસ્તુતુ ભાન. તેમને નથી ભાગતી શૂન, કે નથી ભાગતી તરસ. બસ, તમે એની જેમજ તમારા લક્ષ્યમાં ત મગ્ન બની ગાઓ.

શું કહો છો ત મમતા આવતી નથી ? શા માટે નથી આવતી ? જરૂર આવે છે જ્યારે તમે રૂપિયા ગણવા બેસો છો ત્યારે કેવી ત મમતા તમારામાં આવી જાય છે ? બસ, જીવનસક્ષમ પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ તમારામાં એવી જ ત-મમતા આવી જવી જોઈએ જીવનનાં સમસ્ત કાર્યો કરતાં રહેવા છતાં પણ તમે તમારા લક્ષ્યને જુએ નહિ. કુતુબની સેત્તને તમે જાણો છો ? આકાશમાં હજારો નક્ષત્રો અને તારાઓ છે એ બધામાં અધિકાધિક પ્રગટ હોય છે. પરંતુ કુતુબની સેત્ત કેવળ કુવના તારાને જ જુએ છે. શાંત સીતળ દિરછો વડે રજનીનો અંધકાર દૂર કરનાર ચંદ્ર અને હજારો સદૃશ કિલ્લો વડે રિષ્ટને આમેશિત કરનાર સૂર્ય પણ અગનમાં ફરે છે પણ કુતુબની સેત્ત એમનાં કાંઈ જોતી નથી. બસ, તેવી જ રીતે તમારી સામે હ નરો પ્રભાસનો આવે પણ તમે એમાં દુઃખાળો નહિ. કિંતુ તમારી કુદિરૂપી કુતુબની સેત્ત સદૈવ લક્ષ્ય કાંઈ રહે તો લક્ષ્યસિદ્ધિ અવશ્ય પામી શકશે.

— શાંતિ — શાંતિ —

બાહરવા વડ  
તેરસ

કૈન ઉપાસ્ય  
કાંઠાવામી કુર્મ



ડિક્શનરીમાં હજારો શબ્દો છે એ શબ્દોની પાછળ માનવસમાજમાં મતભેદ હોઈ શકે છે, પરંતુ એક શબ્દ એવો છે જેની બાબતમાં કોઈના એ મત હોઈ શકશે નહીં એ શબ્દ છે “શાન્તિ” ગુલાબની સુવાસના, સાકરની મીઠાશમાં અને મીઠાની ખારાશમાં કોઈનો મતભેદ નહીં હોય એક વૃક્ષને પૂછશો તો એને પણ ગુલાબની સુવાસ પ્રિય લાગશે સુવક અને ઝાળક પણ એમ જ બતાવશે આ જ વાત સાકર અને મીઠા માટે પણ છે, બધા સાકરને મીઠી અને મીઠાને ખારું બતાવશે કોઈને એમ કહે કે મીઠું ગળ્યું છે અને સાકર ખારી છે તો તમે કહેશો કે એના મગજનો રક્ત ઢીલો પડી ગયો છે આ જ રીતે સુખને માટે પણ કોઈને મતભેદ નહીં હોય

વિશ્વના અનત-અનત પ્રાણીઓ અનત યુગથી સુખને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે સુખ સારું માનનીએ લાખો રૂપિયા એકઠા કર્યા, મોટા-મોટા મહેલો બાંધ્યાં સુખને માટે એણે લડઈઓ લડી પરંતુ વિચારવું એ છે કે સુખ માટેના એના એ પ્રયત્નોમાં એને સફળતા મળી ? આના જવાબ માટે એક કરોડપતિ પાસે પહોંચ્યો, જેના મહેલો આસમાને ટકરાઈ રહ્યા છે, જેમના બગલા સામે ચાર-ચાર મોટરકારો ફરી રહી છે, અને પૂછો, “શેઠજી, કેમ છે ?”

જરા એમના દિલમાં પ્રવેશો પછી જ જવાબ મળશે, “બહારથી બિજાની છીએ પણ અંદર તો હોળીના જગ ચાલી રહ્યા છે” જે બગલા-વાળાઓ પાસેથી આવા જવાબો મળે તો પછી બિચારા મધ્યમવર્ગ અને ગરીબ-વર્ગને પ્રશ્ન જ શો કરવો ? આનો અર્થ એ થયો કે આપણને સુખનું નામ યાદ છે પણ એનો રાહ ભૂલી ગયા છીએ હવે તમે જ બતાવો કે જે

કાઈને મુખર્ષિ નામ શાદ રહી જાણ અને રસ્તો પાડે આશ્વાનો તે એ મુખર્ષિ પહેલિયે કપારે ?

એક બહેન સચારમાં વતોવવાનું કામ કરે છે ગ્રામીન કુમતી ધરમાં આંખો પોતાના દાંધે જ વતોવવાનું કામ કરવી હતી એ લે શુદ્ધ થી મળતું વેજીટેબલ નહોતું અને તેથી એમનું સ્વાસ્થ્ય કઠી બનતું નહોતું.

સ્વાસ્થ્ય મુદરમાંના ચેત્થી ગો-પાશન છૂટ્યું છે અને બહેનોએ દાંધે મમ કરવાને અપમાન સમજ્યું છે ત્યારથી જ વેજીટેબલ ધરમાં પત્ર-વેસારો કર્યા છે અને એની સાથે એની સેકડો બહેનો પણ તમારા ધરમાં ઘૂસી ગઈ છે એ છે રોગો અને ડોક્ટરોને અપાવી હો.

હા તે એ બહેન સચારે વતોવવાનું કામ કરી રહી હતી એને બે કલાક થઈ ગયા એનાં વાંકો પરસેવાથી બીજાઈ ગયાં એનો પ્રતિ પાસે જ બેડો હતો પરસેવાથી નીનરતી પ્લોડેને જોઈ એનું મન પણ ફરી કોણ એણે પૂછ્યું આટલી મહેનત જીવન માખણ ન નીકળ્યું ? એ કોડીને ત્રણે અને દાંધમાં જોયું તે એમાં દહી નહોતું પણ પાણી બહુ હતું એણે કહ્યું "દેવી આ શુ કરો છે ?" પ્લોડે બેઠી માખણ કાઢુ છું " ખતિએ કહ્યું તું અનત કુચે કુધી આમ વસેવરી રહીશ તેજ માખણ આપાથી નવી નીકળે.

તે આમ આપણે પણ વસેવરી રવાં હોએ અનત કુચ યવા પણ હતું કુધી મુખનું માખણ મળ્યું નથી ત્યારે વિચાર્યું જોઈએ કે આપણે કે જે વસેવરી કે હાન પળી જ ? હાને વસેવરી હોત તે સુખ કપારનું જ મળ્યું હોત પરંતુ સુખ મળ્યું નથી એટલે એ વિચારવું પડે કે કપાઈ અમ થઈ રહી છે કહી કહી જીવનમાં નાની થી મૂઝવણ ગંભીર પરિકામ ત્યાંથી થો છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે

જૂત જરા સી જખરુ દુખ કે છે  
અનુભવીએ જાન મિમ કહે છે  
એક અનિનનો તીક્ષ્ણ તત્ત્વો  
બુરન ઘણાને ભરમ કરે છે  
એક વચન આપતું વાંચાથી  
જે પછી બહુ કાળ એ છે

કવિએ કે તે માનિક જાન કીંઈ જૂન હતી નાની દાતી જ નથી

આગની ચિનગારીને તમે લલે નાની માનો, પરંતુ એ નાની-શી ચિનગારી-  
હજારો મનુ રૂને લસમ કરી નાખશે

હા, તો આખરે કયાય આવી ભલ તો કરી રહ્યા નથી ને? મને  
લાગે છે સુખની બાબતમાં પણ આવી જ ભૂલ થઈ રહી છે

વૈદિક દર્શનની એક લઘુ કથા છે માનવી જ્યારે સર્વ પ્રથમ ઈશ્વર  
પાસેથી વિદ્યા લઈ સૃષ્ટિમાં આવવા લાગ્યો ત્યારે ઈશ્વરે એને એ કળશ  
દીધો એક સુખથી ભરેલો હતો અને ખીન્ને સત્યથી-એક એને એના ડાબા  
હાથે અને ખીન્ને જમણા હાથે મૂકતા ઈશ્વરે કહ્યું “સત્યની રક્ષા કરજે  
અને સુખને વહેચતો રહેજે” જ્યારે માનવીએ પહેલો મુકામ કર્યો અને  
આગલે દિવસે આગળ વધ્યો તો કળશ બદલાઈ ગયા ડાબાનો જમણામાં  
આવી ગયો અને જમણાનો ડાબા હાથમાં પણ ઈશ્વરની આજ્ઞા હતી એના  
કાનોમાં ગૂંચ રહી હતી એણે સત્યને વહેચવું શરૂ કર્યું અને સુખની રક્ષા  
કરવા લાગ્યો આ જ વાત આજે ચરિતાર્થ રહી છે માનવી પોતાના બધા  
જ પ્રયત્નો વડે સુખની રક્ષા કરી રહ્યો છે અને સત્યને વહેચી રહ્યો છે.  
ચાલીના થોડાક દુકાઓ સારુ આજે એ સત્યને વેચી રહ્યો છે માનવીએ  
સુખને સત્યથી વધુ મહત્ત્વ આપ્યું છે

સુખ માનવીને પ્રિય છે અને સુખ સારુ એ દિવસ-રાત દોડી રહ્યો છે -  
એણે ભૌતિક પદાર્થોમાં સુખની શોધ કરી છે ચાલીના દુકાઓમાં એણે  
સુખ નીરખ્યું છે અહીં જ, બસ, એની ધણી મોટી ભૂલ થઈ રહી છે.-  
જ્યાં સુખનો અભાવ છે ત્યાં જ એ એને શોધી-ખોળી રહ્યો છે.

સાધારણ રીતે માનવી માટે ચાર સુખો બતાવ્યા છે પહેલું સ્વાસ્થ્ય,  
ખીજું સપત્તિ, ત્રીજું સુશીલા પત્ની અને ચોથું વિનીત પુત્ર જીવનનું પહેલું  
સુખ સ્વાસ્થ્ય છે સ્વાસ્થ્ય જીવનની સપત્તિ છે ગૃહસ્થજીવનમાં સપત્તિની  
જરૂર રહે છે કારણ કે દારિદ્ર્ય જીવનનો બહુ મોટો અલિશાપ છે પોતાની  
પેટ-પૂર્તિ માટે ખીજના મો સામે જોવું એ કાયરતા છે મનુષ્ય પોતાનો  
રોટલો પોતે જ કમાઈ લેવો જોઈએ હા, પણ એ રોટલો ન્યાય અને નીતિ-  
દ્વારા જ આવવો જોઈએ

ગૃહસ્થજીવનનું ત્રીજું સુખ છે સુશીલા પત્ની ગૃહિણી વગર ઘર-  
સૂનું લાગે તો પુત્ર વિના ગૃહિણીનો ખોળો સૂનો લાગે અને માનવી આ  
ચારેય સુખો મેળવવા પ્રયત્નશીલ રહે છે પરંતુ પ્રથમ તો આ ચારેય સુખ-  
માનવીને એક સાથે મળતા જ નથી નહીં તર માનવી એવો તો અહંકારી

બીજી જોઈ કે એ પોતાને જુદી જોઈ અને બચવાનને પણ જુદી જોઈ. કિન્તુ પુરપોષને ચારેય સુખ એક ખેડૂતને મળી જાય તો ય એ સુખ હશે નહીં એ ખેડૂત જમીનદાર તરફ જોઈ કે એની પાસે સુખ છે જ્યારે બારીબ જમીન નહીં નજર જાગીરદાર બચી હશે કે સુખ તો એની પાસે છે પણ એક જમીનદારને પૂછો તો એ કહેશે કાઈ સુખ જમારા નહીંને ક્યાં ? એ રાજાઓના સિંહાસને વસે છે રાજાને પૂછો તો એ જોના જવાબે કહેશે સુખ તો સમ્રાટ પાસે છે સમ્રાટ કહેશે હું ક્યાં સુખી છું ? સાચું સુખ તો ચક્રવર્તીના વિશાળ સામ્રાજ્યમાં છે અને ચક્રવર્તી કહેશે નહીં સુખ ક્યાં છે ? હજુ તો જ બધું જ સાધ્યા છે સાતમા પર વિજય ન મળે ત્યાં સુધી શાન્તિ ક્યાં ?

સુખની આટલી મર્યાદા આપણે પસાર કરી જાણ્યા એક ખેડૂતથી માંડીને ચક્રવર્તી સુધી કરી જાણ્યા પણ કાઈ સુખી નથી તો પછી હું તમને સુખ ક્યાં જતાવું ? ને પદાર્થોમાં આપણે સુખને જોળી રહ્યા છીએ અને આ ભૌતિક દુઃખ જેને આપણે સુખ માની બેઠા છીએ જરા એવું વિશ્લેષણ કરી જુઓ કે એમાં સુખનો અંશ પણ છે કે નહીં ?

એક ધરવાડ હતો. એની એક ત્રણ એતે ત્રણ જ દૂધ દેવી જ્યારે એ એની પાસે લીંતું ખાસ પહે. વરસાદની ઋતુમાં લીંતું ખાસ મળતું રહ્યું. દરમિયાન સુધી પણ મળતું પણ જ્યારે કિનારો જાણ્યો ત્યારે જ ત્રણ પણ મુશ્કેલી યહુ પેલા ધરવાડ સામે એક સમસ્યા ઊભી થઈ લીંતું ખાસ ન મળે તો ત્રણ દૂધ ન જાય. જાખરે એની છુદીએ એક જીવાળ જતાવ્યો. એણે ત્રણની જાણ પર લીંતું કાચવાળા મરખા લગાવી લીધા, હવે, ત્રણ જ ત્રણમાં પહેંચી તો એને જાણુ જ ત્રણ લીંતું-લીંતું જ દેખાવા લાગ્યું. ખાસ પણ લીંતું જ દેખાતું હવે એ સહા ખાસને જાનહથી જાતી અને સંખ્યાયત્વે ત્રણ દૂધ આપતી.

હા તો ખાસ લીંતું નથી પણ જરૂર લીંતું કાચવાળા છે તેમ સુખ પદાર્થોમાં નહીં અપિતુ માનવીના મનમાં છે સુખ દિશ્મી સંજીવનમાં છે કાનોમા ? ને રેશ્મીમાં સુખ હોય તો એક જઠરાને બેસારી દો એની સામે જા જોઈ એને આતંક મળશે ? સુખ આંખોમાં છે ? સિનેમામાં ? ને સિનેમામાં સુખ હોય તો એક જામ જાકિતને પણ એથી જાનહનો જાનહન થવા જોઈએ પણ તેમ જાતુ નથી. એક જીજી વાત એ પણ છે ? ને આંખોમાં સુખ છે તો આંખને કાઢી લઈને એને કિત જતાવશે તો ય એ

આનંદ અને સુખ એ આત્માની વ્યક્તિગત સપત્તિ છે, એને અન્યત્ર ખોળવી વ્યર્થ છે પુષ્પની મધુરી-મીઠી સુવાસ માટે પાદડાને તોડવા એ સમય ને શક્તિ ગુમાવવા જેવું છે સાકરની મીઠાશ અને દીપકનો ઉગ્નશ અન્ય સ્થળે ખોળવો વ્યર્થ સિદ્ધ થશે

પણ કદી-કદી એવું બને છે કે માણસ ભ્રમમાં પડી જાય છે, અને સુદર વસ્તુને પણ અસુદર માની એસે છે મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે ઉદયપુરના મહારાણાને આગણે બાળ-ફૂલનો ઉદય થયો વર્ષોની પ્રતીક્ષા બાદ મહારાણીનો સૂતો ખોળો લરાયો સારુ ય શહેર પ્રસન્નતાના મહા-સાગરમાં નહાવા લાગ્યું મગલ ગાન-વાદનોના મધુર ઝંકારોમાં આપ્તુ ય શહેર નાચી જાડ્યું મહારાણાએ આનંદોત્સવની લહેર જનતા સુધી પહોંચાડવા સારું પ્રીતિ-ભોજનનું આયોજન કર્યું

મત્રીજીએ રાણાજી પાસે નિવેદન કર્યું કે શહેરના શેઠ-શાહુકારો તો દરરોજ પોતાને ઘેર પકવાન જમે છે પણ આપના સેવક-ભીલ લોકો-શુ આ પુત્રોત્સવથી વચિત રહી જશે ? શુ આજે પણ એમનું મો મીઠું નહીં થાય ? મહારાણાએ મત્રીજીની વાત સ્વીકારી બીજા-જાતિને પણ નિમત્રણ આપ્યું એમને સારૂ શીરો-પુરી તૈયાર કરવામાં આવ્યાં લાઈનમાં બેસાડી સૌની સામે શીરો પીરસવામાં આવ્યો.

અખોધ આદિવાસિઓએ જોયું તો એ બીના બીના કાચા લોટ જેવું લાગ્યું એક ખીજાએ એક ખીજા સામે જોયું અને બધા જ ભાણું છોડી જિભા થઈ ગયા મત્રીજી સમજાવવા લાગ્યા તો તેઓએ જણાવ્યું કે, ‘અમે આવી પોદળા જેવી ચીજ નહીં ખાઈએ મકાઈના રોટલાની આશાએ અમે અહીં આવ્યા હતા, પણ અહીં તો ન જાણે કેવી વસ્તુ પીરસવામાં આવી છે.’ અને મત્રીજીએ હાર માની એમને માટે મકાઈના રોટલા ને કુંગળીનું શાક તૈયાર કરવા પડ્યા મકાઈના રોટલા ખાનાર આદિવાસીઓ શું જાણે એ શીરોનો સ્વાદ ? તો પ્રતિદિન ભૌતિક સુખોની ચકાચૌધમાં વસનાર આજનો આનંદી જો આધ્યાત્મિક સુખોથી ચોક્કા જાય અને એને ગાડપણ સમજવા લાગે તો એમાં કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી

આજનો વૈજ્ઞાનિક પણ મનુષ્યના સુખ માટે નિરતર પ્રયત્નશીલ છે રેલ, મોટર, રટીમર, અને વિમાને મનુષ્યની યાત્રાને વધુમાં વધુ શીઘ્રગામી અને સુરક્ષિત બનાવી છે પોતાના દુઃસ્થિત સાથીને મળવા માટે ટેલી ફોનની સગવડતા છે. ટેલીવીઝનનું મોટર ફેરવો કે શ્રી નેહરુ, આઈઝનહોવર,

સમાઈ જાય છે હવે તો એ માતાના મનોહર ખેળામાં પણ એકસવાસપણુ અનુભવે છે એટલે એ પોતાની રચના બળકાની ટેળીને મનમોહ રાખ જની જાય છે. મોઈ-હાંખિયાની રમતમાં જૂજ-તરસને પણ વિસરી જાય છે, તેમ જાણતી વખતે પુસ્તકો એનું જીવનસર્વસ્વ જની જાય છે

કોલેજ-જીવનના મન-રજનના રમકડાં પેલાં રબ્બરનાં રમકડાં કરતાં કંઈક જુદી જાતનાં હોય છે મુનિવર્સિટીની ડિગ્રીઓ એના માનસ-સોંકનુ ઇચ્છિત પુરુષ બને છે સ્વપ્નેનાં ફૂલ સજતા જીવનના માનસને મધુરી આશાની મુલાખી સુદરતા પ્રસન્ન કરી દે છે સ્વપ્નમાં જાયતી પક્ષીમાં પોતાની નિરાળી દુનિયાને એ સ્વપ્ન સાથે તોલે છે પછી હસતા-રમતા, ફૂલના ફરતા બાળકોમાં એની સુખ સુરતિ મૂર્તિમત જની જાય છે

જીવનના પરિભ્રમ કરતાં ચક્ર પર સુખ પણ જાંટા મારી રહ્યું છે એક ક્ષણ શેષવા માટે પણ એને સમય ફરકે નથી. પણ એ તેનું પાશં કે ચો પર ઘૂમતા-ફરતા આ સુખનું કેન્દ્રમિત્રુ ક્યાં છે ? યાત્રી-પાંદ્યા પાછળ દોડતાં આપણે મળિયાને બૂધી લકાએ નહીં પ્રવૃત્તિત બાળની મકાસોમને તજ એના પ્રયુષ કેન્દ્ર પાવર-હાઉસ (વીજળી-પર) ને શોધ્યું જ પાડે

આને આપણું મન અમેઘ બાળક તેનું મઈ જાય છે ને ફૂલો-ફૂલો જડ-પુતળાઓમાં રમી જાય છે એવનાના આશ્વ દેશ બચ્ચી લક્ષ્ય ર્યુ એ આજની દુનિયામાં આંધળની પરિભ્રમમાં સમાવિષ્ટ મઈ જાય છે સ્વપ્નનાં વિવિધ કિરણોએ આપણા માનસને મોહ્યાની રીતે છે પણ સ્વપ્નમાં કિરણોના ધારક સ્વ તરફ જોવાનું તો આપણે વિસરી જ ગયાં છોએ —

मैं दिन को दूँ दही हूँ हगनू की बजियाली में ।

मम माँग रहा है मेरा सिका हीरक प्याली में ॥

ભૌતિક સુખોની મકાસોમમાં પણ સુખની કમળા રીક તેરુ / આંતરિક સુખ જાણે નેરુ કે ચળકતા જૂઝળુઓના ક્ષણિક પ્રકાશમાં દિવસના મધ્યપ્રકાશને જોળે એ બા ઈન્દ્રિયનના સપ્તરંગી રંગો વડે આપણું મનોમને રમવાની મેષા કરવી. આ હાસ્યાર્થક જ લેખાળ. માટે આત્માની દિવ્ય-પોત દ્વારા શારીરિક સુખોની આજ્ઞા કરવી એ (બ) જુદિમત્તાનું પ્રયત્ન / છે ને ! હીરાકતિન મળીમાં રેલી બરનારને મૂખ હરી લકામ તો આખામિક સાધનો વડે ભૌતિક લામસા માદવી એને મુ કહી લકામી થાય !

ક્રમજ-કળી જેવા બાળકને પોતાના હાથેથી ખૂટવી લેતા અશ્રુભર્યા નેત્રો વડે જુએ છે ત્યારે એને લાગે છે કે પૃથ્વી માતા નથી, પણ ડાકણ છે મીઠી નીદરમા મૂતેલા માનવીની છાતી પર જ્યારે અચાનક છાપરું તૂટી પડે છે તો સ્વપ્નલોકનો એ યાત્રી સ્વર્ગ-યાત્રી બને છે આ છે પ્રકૃતિની કાળી છાયા, જેની સામે આજે સરકાર અને વિશેષજ્ઞો બાથ બીડવા પ્રયત્નશીલ છે.

## ૨. પર-પ્રાણીકૃત દુઃખ :

આ બીજા તરફથી આવતું દુઃખ છે મનુષ્યને પ્રકૃતિ કરતા પણ ભયંકર દુઃખ એ લોકો તરફથી મળે છે કે જેને એ પોતાના માને છે ઇતિહાસ જોજો, સમ્યક્તાને પાળનારાઓના જીવન-પૃષ્ઠો ઉલટાવે વીરતાની કથાઓની ઓથે રકતના ડાઘા પડ્યા હશે કરોડો મૂક માનવીઓની અશ્રુભરી કથાઓ આજે કપાવી મૂકે છે પશુસસારે માનવને એટલો ત્રસ્ત નથી કર્યો જેટલો કે માનવીએ આદમીએ જ આદમી ઉપર વિપત્તિઓનો ઢગ ઊભો કર્યો છે. ભાઈએ જ ભાઈ પર વીજળી વરસાવી છે મનુષ્યે જ મનુષ્યને વિશ્વના 'એટક્રામ' પરથી ઉડાડી દેવા સારું વિશાળ સેનાઓ ઊભી કરી છે, પશુઓએ નહીં ચગિઝખાં પણ મનુષ્યનો જ વશજ હતો બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં વિશ્વને તપાવનાર-હંશવનાર હિટલર પણ મનુષ્ય જ હતો એટમ બોમ્બ અને હાઈ-ડ્રોજન બોમ્બના આવિષ્કૃતી પણ મનુષ્ય જ છે ને !

રામની વિશાળ સેનાને યુદ્ધ માટે ઊભેલી જોઈ એક નરભક્ષીએ સેનાપતિને પૂછ્યું " શુ આ લોકો ખાવા સારુ એકબીજાને મારશે ? શુ આ લોકો હજારો મનુષ્યોને ખાઈ જશે ? " હસતા-હસતા સેનાપતિએ જવાબ વાળ્યો " ના, આ ખાવા સારુ મારતા નથી " તો પેલો નાક ચડાવી કહેવા લાગ્યો - 'કેવા છે આ રાક્ષસો કે જે વ્યર્થમા જ હજારો માણસોનું નિક દન કાઢે છે ! લોહીની નદીઓ વહાવે છે ! આમના કરતા અમે શુ ખરાબ કે પોતાના પેટ માટે એક મનુષ્યને મારી લઈએ છીએ, સમ્યક્તા ને સસ્કૃતિથી દૂર એવો નરભક્ષી વિકસિત સમ્યક્તાવાળી સમ્કૃતિનું અદૃહાસ્ય કરી રહ્યો હતો.

## ૩. સ્વકૃત દુઃખ :

ત્રીજું સ્વકૃત દુઃખ છે કે જે મનુષ્યો પોતાના હાથે પેદા કરેલું દુઃખ છે કદી-કદી એ પોતાના સ્વભાવથી લાચાર બની જાય છે, ત્યારે દુઃખોને નિમત્રણ આપે છે જ્યારે એ પોતાના અનુચિત સ્વભાવને વશમા લાવી શકતો નથી તો પોતે જ પોતા માટે દુઃખોના દાવાનળ જગવે છે કદી-કદી બીજાના મહેલને ખડિયેર બનાવવા માટે પોતાના માથે પ્રકાર કરે છે અને



પ્રશ્નોવ તમારી નજર સામે આવી જિલા થઈ જશે. તમે દેશ-વિધાતાઓ  
જોડે મુલાકાત કરી રહ્યા છો. જેના પ્રખર વાપમાં વાતાનુકૂલિત  
(એરકન્ડીશનર) તમારા મહેલને મહમાગિરિ બનાવી દેશે. આરોગ્ય માટે  
તીખા ઈન્જકશનો ઘઈ જલી-જલીમાં ડ્રાક્ટરો ગિરાજમાન છે. નામ માટે  
શાન્તિ-પ્રસારક (૧) વામોની ડ્રાઈ કમી નથી. શુ હલુ પલુ સુખમાં  
કમી-આમી છે ?

■ ફોનોની તમે કાઢ્યા છે હીરા તમે આપ્યા છે ચંદ્રસોહરસી  
જોતો કોઈ નીચે સ્વર્ગ જિતરી આવ્યું છે પણ કાચ મહેલોમાં રહેતા અને  
કારોમાં હરતા-હરતા રીઠ સાહુકારોના હાથને પૂછો હાથો તો જાણ્યો કે  
ત્યાં પણ દુખની હોળી જ બમ્બડી રહી છે વેદનાના અનેત હાથકારે કન  
મહેલ કરી મૂક્યા છે પ્રમ એ ઘાવ છે કે સુખની પાછળ આવડ્યા અવળો  
ક્યા હતાં પણ સુખ મળતું કેમ નથી ?

માટે આપણે સુખનું કારણ શોધવું પડશે. સુખ મેળવના સાડુ દુખને  
ઓળખું પડે. સ્વાસ્થ્ય માટે રોગનું મૂળ શોધવું ચતુર વૈદ્ય પ્રથમ કર્મ  
છે સુખ માટે દુખનું કારણ જોવું જોઈએ અને એ મળી જ્યાં જાઉં  
એને (દુખને) પગમાં વાળેલા કાટાની જેમ ઊખાડી ફેંકી દેવું સરખ બનશે.  
મહર્ષિઓએ દુખના ત્રણ પ્રકારો બતાવ્યા છે -

૧ પ્રકૃતિક દુખ

૨ પર-પ્રાણીકૃત દુખ

૩ સ્વકૃત દુખ

## ૧ પ્રકૃતિક દુખ

આ ન ઈચ્છ્યા છતાં પ્રકૃતિ દ્વારા આવતું દુખ છે વિશિષ્ટ ઋતુઓમાં  
થતો પ્રકૃતિનો ઠાપ આમાં જ આવે છે પોષ મહિનાની કમકમતી ઠી, જે  
મહિનાનો પ્રખર તાપ, બીપણ આધી તોફાન, આ છે પ્રકૃતિનાં રીઝ રખાં  
રેખાચિત્રો જે માનવ-પ્રાણીને કમજવી દે છે મરો-મત અનેથી સરિતનો  
નીર-પ્રવાહ બ્યારે પ્રથમકારી હલ રજૂ કરે છે ફતારતી સપિંછીની જેમ  
મજતી હહેરો બ્યારે માનવ-પ્રાણીને ડહવા દોડે છે તે સમયે પ્રકૃતિ  
ભણી પાર-કારી ન તરે જોતું માનવી-હલ કમી જાય છે

અમમટના ગબીર જવાજ સાથે થતો બીજું પરતીકેપ બ્યારે  
દુખમુખી બાળક સાથેના યોગિયાને જુલીના પેટમાં ઉતારી મૂકે છે તો માતા

તારુ કામ નથી. “દુ ખે ઘેરી લીધો છે, શુ કરીએ,” એ લાચારીના પુસતવહીન શબ્દો તારા છે ? પ્રાગ્બંધનો વિધાતા, પુરુષાર્થનો દેવ, આમ કદી કહેશે નથી તુ દુ ખોના અધકારમા શા માટે ભમે છે ? સુખનો દિવ્ય પ્રકાશ તારા પાં “, એના પર આવરણ પડ્યું છે હવે જરૂર છે માત્ર એને દૂર કરવાની. એ અચૂક શસ્ત્ર છે -

“दुःखं हयं जस्स न होइ मोहो”

મોહને વશ વ્યક્તિ પોતાની પાછળ દુ ખોની વિશાળ પરપરા ઊભી કરી મૂકે છે.

જીવનમા જેટલી-જેટલી વાસનાઓ છે તેટલા જ સધર્મો છે વાસનાથી દુષિત ચિત્ત અશાંતિથી પરિપૂર્ણ છે એ બીજાને પાડીને પોતે ઊઠવા માગે છે ભૌતિકતાની આ દોટમા આજનો માનવી દોડી રહ્યો છે તે પોતાના જ ભાઈઓનો દુસ્મન બની ગયો છે

આજના મોટા-મોટા રાષ્ટ્રો વિનાશકારી શસ્ત્રોની સ્પર્ધામા લાગ્યા છે. પરંતુ બ્યા સુધી મનુષ્યના મગજમાથી સ્વાર્થ અને સત્તાનો અડકાર ગળી નહી જાય ત્યા સુધી શાંતિનો રાહ દૂર જ રહેશે એના માટે વિશ્વઅધુત્વ, એક અને સહભાવનાને અપનાવવા પડશે ભગવાન મહાવીરના ‘જીઓ ઓર જીને દો’ ‘જીવો અને જીવવા ઘો’ નો સિદ્ધાંત સમજવો પડશે પોતાના સ્વાર્થને થ ભાવવો પડશે ત્યારે જ જનજીવનમા શાંતિ સ્થપાશે

દિનાક

તા ૩-૮-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ, મુબઈ-૨.



એના દુઃસ્થિતિભોને ભોજનવા માટે તત્તર બની નષ છે નાની જાળીમાં બેઠેલા ઉંદરનું શિક્ષણ કરવા બિલાડી ખૂબમહેનત કરી પોતાનું મોં જાળીમાં નાખી તેા દે છે પણ ન સુદા મિલા મ વિલાહે સમમ જેમ ઉંદર એક ખૂણામાં લપાઈ જાય છે તે દાઘ આવતો નથી અને બિલાડીનું મોં એમાં ફસાઈ નષ છે હવે એ છટપટે છે પણ તમે જ બતાવો એની જવાબદારી કોના શિરે છે ?

એક જહેન સામુ છે વડુની સાથે એને બનતું નથી દિવસ દરમિયાન એને સો-સો ગાળોએ સંભળાવે છે તથુ તથુ દિવસ સુધી એને ખાવા દેતી નથી અને પોતે પણ ખાતી નથી શે ત્યા કલક-કલાસે એના ધરતુ સુખ ધ્રેનવી લીધુ છે કોપની જવાબદારી એનું રમત જાળી નુ છે દસવતુ તેા એને મોં પર કદી જોવા મળતુ જ નથી, પણ વિચારવાતુ એ છે કે આ દુખ માટે જવાબાર કોણુ છે ? આમ કરતું તે પોતાના દાઘે જ બીજા પર તથુએ નાખવા જેવું છે તથુએ બીજાને પછી દગ્ગદશી પણ પદલાં તેા એને જ દાઘમાં ફોડે પડશે. આ દુખને કલે નિમજ્જુ છે !

અમે વિદાર કરતાં એક નાનકડા મામે પહોંચ્યા એક ભાઈ જમના શેઠશી ખૂબ જ દાંડી રત્યા હતા. ખો-ખોની બાદતે એની નીદરમી દયમ કરી મૂકી હતી જાતિ મધમ એના દાઘોમાં દમેશાં રહેતી. એને પૂછ્યું- આ શેઠ મનાશી થયો ? એ બોલ્યો : મદારા / આ તન્મકુશી આ કાણુ આ શરીર ખાઈ ગઈ છે અમે કહ્યું ભાઈ તેા આ મધમ દેમી કેમ દેતા નથી ? શા માટે પીએા હા ? એ બોલ્યો મરવા માટે ! જાગ પશુથી બાદત છે એના વિના એક કલાક પણ એન પડતુ નથી " હવે કદો આ શેઠને દુખ કોણે મોકલ્યુ ? કહેવુ જ પડ્યો કે એ એના જ સ્વભાવે.

તેા દશન લગભગ બધા દુખો માટે સ્વય મનુષ્યને / જવાબદાર રાવે છે ૧૫ ૭ ૩ -

મળ્યા કલ્પા વિકલ્પાય દુઃકાળ ય સુકાળ ય ॥

ઉત્તરાખવન સુત્ર

દુઃખના જન્મવ મુખ છે દુખનું કારણ સમ તઈ જાય મરી જાર રહે ૮ એન ૧૦ મુળથી ઉબેજાની શાંતિના અખર દેવ કલ્યાન ખડગીર મનુષ્યને સન્નેથી કરે છે —દે જોગેષ માનવ, દુખથી કાવર થવુ એ

પડ્યા બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દૃશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સુદમરૂપે આજ તારામા વહી રહી છે”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં એક અને કૉણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આવે છે. અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે ચેટકે પ્રતધારી શ્રાવક હતો એક કીડીની હિ સાથી પણ તેનો આત્મા ધ્રુજી જઈતો પણ એ જ ચેટકે, એક બાણમા કૉણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક કીડીની હિ સાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એશી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યાં સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિ સા થવા છતાં ચેટકના પ્રતોમા કૉઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાખી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણમા જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમા દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અસુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કૉણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. “ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમા ભાગ કેમ લીધો ?” સર્વજ્ઞ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમા કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપસ હતા ત્યારે કૉણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમા અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમા છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામા જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામા વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈપદ વધે તે ખોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કૉઈના પુત્રને ખોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કોનું

સ સારની યાત્રામાં જાપણે એકલા જાવીએ છીએ પણ સાથી રિત્ય યાત્રા સુતી જતી રહે છે એ યાત્રામાં હમણા એક સાથીની જરૂર રહે છે- જેની આજણ જાપણે જાપણુ સુખદુઃખ કહી શકીએ સહયોગીના અભાવે જાપણે પૂરેપૂરી પ્રસન્નતાનો અનુભવ કે દુઃખના ભારને દલકો કરી શકતા નથી. જાપણે હવે પણ અપૂર્ણ રહે છે અને આંધુઓ પણ અપૂર્ણ રહે છે જાપણુ હવે અને શોકમાં ભાગ લેનાર સાથી તે જ મિત્ર છે મનુષ્યને સહારના સવ સબંધોમાં સૌથી મોટા સબંધ મિત્રતાનો છે કેમકે તેમાં બે હૃદયોનું મિલન છે જેનાથી કાંઈ વાત છુપવાન નહિ. જાત કરણનો પક્ષે રખાવ નહિ. તેની સામે હૃદય ખુલ્લુ કરી કાંઈ સહાય એવો મિત્ર એ એક જ સ્થળ છે કે જ્યાં વ્યક્તિ કાંઈ પણ બેઠે રાખી શકતી નથી. મિત્રતા એ બે જાતભાઓને જોડનારો પુલ છે શરીરનું મિલન તે કાંઈ મિલન છે જ્યાં સુધી જીવ ન મળે ત્યાં સુધી એક જાતને બેસવા જતાં પણ જાપ એકબીજાની નજીક જાવો શકતા નથી. પરંતુ એક વખત જીવ મળ્યા પછી, જાણે જાપ હજારો માઈલ દૂર હોય તે પણ જાતર જણાયો નહિ. કારણ કે સ્નેહનું જાતર જાતભાના અવ્યક્ત સંદેશને પણ શેકી શકતું નથી.

દેહ મરી શકે છે પણ મિત્રતા મરી શકતી નથી કારણ કે તે તે દેહાતીતની સાથે હોય છે એટલે દેહ ન રહેવા જતાં પણ મિત્રતા તે રહેશે જ બીજાવતીજ સૂતનાં પાનાં ઉઘાડીને જોશો તે તેમાં જાતને દેહાતીત મૈત્રીનું અવશ્યત ઉદ્ભવરજ મળશે. વીતરામ મહાપુરુષ જન્મવાન મહાવીર ચતુર્થાની મહાગુણિ બી જોતમને કહે છે- જોતમ ! તારો અને મારો જા સ્નેહ જા દેહ પૂરવો જ અર્થહિત નથી તે પાછલા દેહવાળ જ મોટી જાલ્લ રીતે અસ્થે જાણે છે જીવન જાત્યાં અને ગમા જીવનનાટકના કાંઈક

પડદા બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દૃશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સુદ્ધભરપે આજ તારામા વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં એણે અને કૉણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આવે છે અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે ચેટકે પ્રતિધારી શ્રાવક હતો એક કીડીની હિસાથી પણ તેનો આત્મા ધૂંજી ઊઠતો પણ એ જ ચેટકે, એક બાણમા કૉણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક કીડીની હિસાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એશી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યાં સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિસા થવા છતાં ચેટકના પ્રતોમા કોઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાખી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણમા જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમા દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અસુરોના ઈન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કૉણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે . “ ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમા ભાગ કેમ લીધો ? ” સર્વેશ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમા કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તપસ હતા ત્યારે કૉણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઈન્દ્રોને ઈચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમા અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમા છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામા જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામા વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈબધ વધે તે ખોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કોઈના પુત્રને ખોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કોનું

નામ જામર ગઈ છે ? આ જાધા જોડો મોઢું કાઢીને દત્તક લેવામાં મુજ દેતું છે એ તો તમે જોવું દત્તક લીકરો લીધા હોય તેને પૂછો. તેના અંતરમાં તો આજ બહુકી હોય છે અને દેટલીક વખત તે બધાર પણ આવે છે તેમના સમયમાં દેટલીક વખત કાવા પણ બને છે પરંતુ દત્તક ભાઈ જેવા મિત્રના સમયમાં જામ બનતું નથી કે સમયમાં કાવા પણ આવતી નથી. સરત એટલી કે તેમાં બનાવડ સગવડ કે દેખાવ ન હોવો જોઈએ સમાજ રીતે જીવનમાં સેકો સાચીજો આવે છે ને જાય છે ને તમારી ખસે પેસા હોય તો તમારે મિત્રોને શોધવા જવું નથી પરંતુ પણ એવાજોની મિત્રતા દેટલી દેખાતી ? સપત્તિ હોય તે વખતે તમારી આજુબાજુ એ શ કરનાર હશે કે જાડનાં પાંડાં બનીને હાથ કરશે એવા ધણા આવી રહેશે. પરંતુ બીજી બનીને તમારા જીવનમાં પ્રવેશ કરનાર તો આજગીના વેડે મહામ એટલા પણ જાગે જ મળશે.

દેટલાક મિત્રો સરોવરનાં પક્ષી જેવાં હોય છે જ્યાં સુધી તમારા જીવનમાં સપત્તિ સરોવર હાથમાં હશે ત્યાં સુધી તેઓ તમને ઉમરી નહિ પરંતુ જ્યારે સપત્તિ સરોવર સુકાવા માંડશે કે તેમાંનું એક પણ પક્ષી દેખાશે નહિ. એવા સરોવરનાં પાણીઓની મિત્રતા ન જાણે ને મિત્રતા બાંધતી હોય તો માછલી જેવા મિત્રો બનાવે જોમતું જીવન બને મરુ જાને સરોવરમાં જ છે જ્યાં સુધી પાણી છે ત્યાં સુધી તેનું જીવન છે પછી સુકાઈ જતાં તે પોતાના પ્રાણ તજી દેશે પણ ત્યાંથી ખસશે નહિ. કદાચ તેની સામે હાથ ધરવામાં આવશે તો પણ તેને રોકે મારશે. માછલીને કદે વાત આવે કે-અરે માછલા ! પાણીમાં તું આટલી લીન કેમ છે ? ત્યાં તને હાથના તમારનાં લઈ જઈ તો તે શું કહેશે ? તે કહેશે કે કાંઈ કિંમત ની દૃષ્ટિએ હાથ પાણી કરતાં વધારે કિંમતી હોય પણ મારા માટે તો પાણી એ જ જીવન છે.

સરોવરનાં પાણી સરોવર સુકાતાં બિંદી જશે પણ અરીખ માછલી જ્યાં પણ નહિ જાય. એવા માછલી જેવા મિત્રોની પાઠળ તમે જાણો રૂપિયા ખર્ચો તો પણ તેમની મિત્રીની મજૂરીએ તે જાણ પડશે. તેઓ તમારા પતનનાં નહિ પણ ઉત્થાનનાં ગ્રાહી જોશે તેમની આંખો તમારા વિચાર જોવા માંડશે વિનાશ નહિ. વિનાશના માર્ગે તમારો પગ મૂકતો નેત્ર તો તે દુરત તમને રોકશે. એવા સાચીજો કહેતાં મીઠી મીઠી વાતો નહિ કરે. આરેક આરેક કાવાં વેણ પણ સંભળાવશે. ને તમે એમ માનતા હો કે

જે હમેશા મીઠી મીઠી વાતો નથી કરતો તે તમારો સાચો સાથી નથી, તો તમે ભૂલ કરો છો. હમેશા પ્રિય એવી જ વાત કરનાર મિત્રના વેશમાં છુપાયેલ આપનો સૌથી મોટો શત્રુ છે.

એક વિચારક કહે છે કે ખુલ્લો તલવારની માનસ સાફ દેખાતા દુશ્મનથી એટલા ડરવાની જરૂર નથી, જેટલા મિત્રના વેશમાં છુપાયેલા દુશ્મનથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે એવો મિત્ર તોફાન વખતે નાવ છોડીને ભાગી જશે તિરવલ્લુર, દલિણુના એક મોટા કવિ થઈ ગયા. તેમણે એકવાર કહ્યું હતું કે—જે વ્યક્તિ દુ ખના સમયમાં દગો દે છે, જેને આપણા માન્યા હોય તે જ જ્યારે મુશીબત વખતે ધક્કો મારી ભાગી જાય છે, ત્યારે હૃદયને કેટલું દુ ખ થાય છે. વિછીનો ડખ, માનવી ચાર દિવસમાં ભૂલી જાય છે, પણ જેને પોતાના માન્યા હોય, તેમનો ડખ તો મૃત્યુની છેલ્લી ધડી સુધી પણ ભુલાતો નથી જેને ફૂલનો હાર સમજી ગળામાં ધારણ કરવા ગયા અને તે જ જ્યારે નાગ બની ડખ દેવા આવે ત્યારે કેટલી પીડા થાય? હુ માનું છું કે હજારો વિછીના ડખની વેદના કરતા પણ એ પીડા વધારે દાહક હશે.

મિત્રની પસંદગીમાં આપ ખૂબ સાવધાની રાખો. અધિક મિત્રો બનાવવા કરતા એક મિત્ર એવો બનાવો કે જે જીવનની અધારી રાતમાં તમને સાથ આપે, જીવનના અધકાર સમયે જે તમને પ્રેમભાવે પ્રકાશ આપે તેવો એક જ મિત્ર બસ છે.

બે ચીનાઓ ચર્ચા કરતા હતા કે ચંદ્ર અને સૂર્ય બેમાંથી સૃષ્ટિને માટે વધારે ઉપયોગી કોણ? જે કે બન્ને પ્રકાશમય છે, છતાં એક શાત છે અને બીજાની પાસે ક્રાંતિની પ્રભા છે. પહેલાએ કહ્યું કે, “મારી દૃષ્ટિએ સૂર્ય વધારે ઉપયોગી છે કેમકે તે પ્રકાશનો દેવતા છે દરરોજ તેના પ્રથમ કિરણો માનવીને માટે જાગૃતિનો સંદેશ લાવે છે ચંદ્રનો પ્રકાશ તેજસ્વિત છે. સૂર્યની દિવ્ય-પ્રભા, તેના કિરણો આપણા ખેતરોમાં ધાન્ય પકાવે છે.”

બીજાએ કહ્યું “ભાઈ! એ સાચું છે કે ચંદ્ર કરતા સૂર્યમાં વધારે તેજ છે પણ જેઠ માસના ધુમ તડકામાં જ્યારે ધરતી અને આકાશ તપી જાય છે, માનવીના તન અને કચાગેક મન પણ તપી જાય છે, ત્યારે આપણને ચંદ્રની શાંત અને શીતળ શાદની જ મધુર લાગે છે અને બવા કરતા વધારે અગત્યની વાત તો એ છે કે સૂર્ય તો માત્ર દિવસે જ પ્રકાશે છે, અને રાતના



આપણને ધીર અધારમાં છોડી જતો રહે છે. અમારે ચક્ર તો આપણે સાચો સાચો છે કે જે આપણને ધીર અધારી રાતોમાં પ્રભાત આપે છે. અધારમાં અન્યાય કરે તે જ સાચો મિત્ર છે. સુયોગ સાચીની મિત્રતા સંબંધી અસ્મતામાં એક કવિ સુદર મુક્તિ રજૂ કરે છે -

આરંભ શુભો સુચિષી ક્રમેણ સચ્ચી પુરા સુચિમતી જ પચ્ચાત્  
દિનસ્ય પૂર્વાર્ધ પર્યર્ધ મિથા કાચેન મેધી અઘસઘનાનામ્ ।

ફરજનોની દેસ્તી પૂર્વ દિશાના સૂરની હાથ જેવી હોય છે. સરખાવમાં તે ખૂબ લાભી હોય છે અને ખીમે ખીમે ઘટતી નય છે. પરંતુ સઘનોની દેસ્તી એથી કિલટી હોય છે તે અપોરન્ય તમકાની આશંક. સરખાવમાં એકી જણાય છે પણ ખીમે ખીમે વધતી નય છે. બીજા ક્ષેત્રમાં તે કહે છે —

ઈશ્વારેઽપ્રાપ્ત કમચા પર્યજિ વથા રસવિશેષ  
તદ્વત્ સચ્ચન મેધી વિપરીતાનાં તુ વિપરીતા ।

કેરડીના ઉપરના ભાગમાં મિઠાસ એકી હોય છે પણ જેમ જેમ નીચે મૂળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિઠાસ વધતી નય છે એવી જ વાત સઘનોની મિત્રની છે. ? સરખાવમાં કંઈક ફાટી દેખાય છે પણ જેમ કિલ કિલ તરત જ નીચે તેમ તેમ પ્રીતિનું માણસ એવું જણાય છે કે જે પછી છેલ્લાનું મન મનુ નથી અને એવા મિત્રા વિષિષ્ઠિયા લગાનક અધારમાં પણ છોડી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ ફરક મુશીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સહયોગની બાબતોના કિસ્સામાં કોયો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સરીરના રક્તોને મારે જાને દાઘ કમેશાં તેવાર રહે છે. કોઈ પણ જગ્યાએ ખીમ જતી હોય તો તરત / દાઘ ત્યાં પહોંચી નય છે. જે તગરની સામે કંઈ અપ દેખારો તો આખોની રક્ષા મારે જાને દાઘ અગરજ આવી જશે. રામે સુમરે સાથે મિત્રતા આપી, સવ પ્રથમ તેમણે વાલીને વધ કપો અને મિત્રનું કુખ દૂર ક્યુ તે મારે તમને કપડીનું વિશેષ્ય મળ્યું. પરંતુ મિત્રને મારે તે જ્યુ સદન કરવા તમાર દના બીજા બાળુ સુમીવે મિત્રની રક્ષા મારે પેતાની વાનરસેનાને મુદના મેદાનમાં ઉતારી, મિત્રને મારે સવ કુખ દક્ષતા દક્ષતા સદન કરવાનાં કળા જ્યુનો નોર્થ અ. ખરી મિત્રતા તે પાણી અને કદવની છે. મિત્ર પર કપટ આપ્યું પાણી સુમર્ષ જનુ તો કાલ

પણ પોતાનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મોં ફાટી જાય છે. પરંતુ જાન આપીને મિત્રતાને નિલાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખબ્બનામાથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિંમતી સગ્રહ બીજો નથી આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની સૌથી વધુ કિંમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો જ્યારે મેં મળવા ઇશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

આપણને ધોર અધારમાં ઊઠી જતો રહે છે. આરે ચક્ર તે આપણો સાચો સાથી છે કે જે આપણને ધોર અધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. અધારમાં અજવાળું કરે તે જ સાચો મિત્ર છે. સુષોમ્ય સાથીની મિત્રતા સમધી સરહતમાં એક કવિ સુદર યુક્તિ રજૂ કરે છે -

આર્યમ શુર્વો હ્યપિષી કમેષ્ય હૃષ્ણી પુરા હૃદિમતી ચ પચાત્  
દિનસ્ય પૂર્વાર્ધ પરાર્ધ મિથા કાયેષ મૈત્રી શઙ્ગસજ્જનાનામ્ ।

દૃષ્ટ જોનાની દોસ્તી પૂવ દિવાના સુખની છાયા જેવી હોય છે. સરઆતમાં તે ખૂબ સાચી હોય છે અને ધીમે ધીમે બદલી જાય છે. પરંતુ સજ્જનોની દોસ્તી એથી જીલ્દી હોય છે તે અપોરતા તડકાની તરફ સરઆતમાં એછી જણાય છે. પણ ધીમે ધીમે વધતી જાય છે. બીજા શ્લોકમાં તે કહે છે -

ईक्ष्यारेऽप्राप्त क्रमश्च पर्यजि यथा रसविशेष  
तद्वत् सगज्जन मैत्री विपरीतातां तु विपरीता ।

શૈક્ષીન્ય ઉપરના કાળમાં મિદાસ એહી હોય છે. પણ જેમ જેમ નીચે મૂળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાસ વધતી જાય છે. એવી જ વાત સજ્જનન મિત્રની છે. જે સરઆતમાં કાંઈક શીઘ્ર દેખાય છે. પણ જેમ ક્રમ ક્રિતરતા જઈએ તેમ તેમાં પ્રીતિનું આકૃષ્ણ એવું જણાય છે. કે ? પછી છેલ્લાનું મન થવું નથી અને એવા મિત્રો વિપિતિના કષાતક અધારમાં પણ ઊઠી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક મુશીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સજ્જનોની કાવનાનો કિન્ચમાં કિન્ચો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સદીસના રક્ષણને માટે જ ને કાચ હમેશાં તૈયાર રહે છે. કાંઈ પણ જગાએ પીડા થતી હોય તે તરત જ કાચ ત્યાં પહોંચી જાય છે. જે નજરની સામે કાંઈ ભય દેખાશે તે આંખોની રક્ષા માટે જ ને કાચ આગળ આવી જશે. શમે સુમૈત્ર સાથે મિત્રતા બાંધી, સર્વ પ્રકાર તેમજે વાલીનો વધ કર્યો અને મિત્રનું કુખ દર કુખ તે માટે તેમને કપડીનું શિસ્તુ મળ્યું. પરંતુ મિત્રને માટે તે જુદું સહન કરવા તૈયાર હતા. બીજા બાબુ સુમોવે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસંબંધને શુદ્ધતા મેદાનમાં ઉતારી, મિત્રને માટે સ્વ કુખ દસતા દસતાં સહન કરવાનો કળા જણાવી નેઈએ. અરી મિત્રતા તે પાણી અને કાદવની છે. મિત્ર પર કષ્ટ બાળ્યું. સજ્જી સુકાર્ધ ગયું તે કાદવ

પણ પોતાનું અગ્નિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મો કાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખજાનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિંમતી સગ્રહ બીજો નથી આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે પુરતકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પ્રજાપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિંમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો જ્યારે મેં મળવા કોશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે જો કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આપણુ માને છે કરુણાની વર્ણનાં મે  
મિદુઓ શુદ્ધ જીવનમા લીલીવામીની સૌરભ લાવે છે શાવકનો દસમે મુલ્ય  
દયાળુતાને છે દયાળુતા એ જીવનના આનંદનું ઝરણુ છે આપે નિર્દય  
હૃદય એ સડી રેતી જ નાં નેહ, સવલુભૂતિ, સરળતા અને તરલતાનો  
અભાવ છે જીવનનું માધુર્ય સદાશતામાં હેમું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદય-  
માંથી દયા અને રોએની સરિતા સુકાઈ જશે તે દિવસે સસાર નહિયો  
બની જશે. જે દિવસે માતાના હૃદયમાંથી દયા પણ અલપ થઈ જશે તે  
દિવસે તેનાં નાનાં બળધની શી દાશન થશે ? માતાએ આપણી રક્ષા દયાથી  
કરી છે કે કૂતાથી ? જો તેના હૃદયમાં દયા ન હોત તો તે આપણે એવી  
રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નાગણ પોતાના છાનો અને કૂતરી  
પોતાનાં મહુડિયાને કરે છે

કરતા જીવનનું કથક છે કરુણા જીવનનું માધુર્ય છે પહેલામાં  
વિદ્યેયની આશ છે બીજામાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે  
તો બીજામાં આત્માનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ દેવે અનુકંપને  
આત્મિક ગુણમાં ગણી છે સમકલનાં પંચ ચિક્રોમાં અનુકંપા પણ એક  
છે દેહધાક મોઢો અનુકંપાના પણ સાવચ અને નિર્વંચ એવા બેઠ કરે છે  
પણ આ માત્ર દર્શનની શ્રાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકંપાના બેઠ સભય જ  
સહન નથી. કારણ કે અનુકંપામાં દીન, દુબળ પ્રત્યે દયાનું ઝરણુ વહી  
રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા  
તથા અદિષ્ટા એ આત્માના ગુણ છે શુ આત્માના નિજગુણ પણ અપાર  
સાવચ દોષી હો છે ? આ અનુકંપા એ જ ચારિત્રની જાની છે અનંત  
અનંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં આપે કરુણા તૃપ્ત થાય છે ત્યારે તે  
આત્મા અવિરનિપજામાંથી વિરતીપજા તરફ ખસતા મારે છે

ત્યારે મનસોના તલમાંથી કરુણાનો પ્રવા સુકાઈ જાય છે ત્યારે તે  
અપેન વિનાના દીપક નો છે ? દીવામાંથી ચેન સુકાઈ જાય છે તે  
દીવા દીપ નેનાં મારીનું મારિતુ ગણાય છે તેવી જ રીતે દયાહીન  
માનવ માણસ પિંડ સરજો છે પંથિયને જોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી  
બી નુ નથા.

૫૧ આનંદમના ખાસાઇ મામતી એક વાત છે એક દરિયા મુજરને  
પણ ૨ : ૧ દનો એ પણ એક અમાનુષિ કાવ છે નિમગ્ન પાણીને  
સ્વચ્છ ૫૩૬વાના આવે છે તમના કરુણ ચિ કાશે નાચરોને વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુબ્ધતા જવાઈ જાય છે. ભારતની સરકાર પણ તેનો વિરોધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોપણાઓ કરવામાં આવે છે 'પ્લેટફોર્મ' ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોષ્ટરવામાં આવે છે અને સારાંચે વિશ્વને અહિંસાનો સંદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સંદેશો આપનાર ભાગ્યમાં હિંસામય કૂર-કૃત્યો છડેયોક થઈ રહ્યા છે સરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્સ્યોદયોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાબળવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટા શહેરોમાં ભારત સરકાર કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સરળતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોષ્ટરો પહેલાં કરતાં કઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂવર, હરિજનની રસીના બધનથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી ભાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે સુસ્કેલીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાંધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દશ્ય જોયું તેઓ સૂવરને હૃદયેથી બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા ન્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો ખીજને પીડાતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, ખીજના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજ લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગંધેડો કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુઃખ દઈને તેની ક્ષમા ન માગીએ, અથવા દુઃખી

જેને કારણે બીજાના સુખની ખાતર આપણા સુખનો ભોગ આપ  
વાની આપણને પ્રેરણા મળે છે તે કરુણા કહેવાય છે બીજાના સુખે સુખી  
મનુ એ મંત્રી છે અને બીજાના દુખે દુખી મનુ તે કરુણા છે

એક પ્રકાર પૂછી લઉ તમે બીજાના દુખે દુખી થાઓ છો કે બીજાના  
સુખે દુખી થાઓ છો ? બીજાના દુખને લીધે જો આપને પીડાતો અનુભવ  
મળે હાથ તો સમજાવે કે તમારા હૃદયમાં માનવાનાં દીવડાં અમલી રહ્યા  
છે પરંતુ આજે કોઈની મજા વધી રહી છે આજના માનવી બીજાના  
સુખથી દુખી થઈ રહ્યા છે બીજાના સુખ આનંદ અને ઉત્કૃષ્ટિને જોઈને  
હૃદયમાં આનંદ ન થયો હોય તો સમજાવે કે હૃદયમાં સંતોષનિવૃત્તિ વાસ  
છે. આજે બધી જગ્યાએ આજે જ જીવિ કામ કરી રહ્યા છે માનવો કસાર્થને  
લક્ષ્યાધિપતિ બન્યો તો તેના ચરણ સૂમત્રમાં આવે છે પણ જો માનવો  
કેઈ સ્વધર્મ સારી સ્થિતિએ પહોંચે તો ક્યારે એનું દેવાળું નીકળે તેને  
માટે પ્રાર્થના કરાય છે કારણ કે કેઈને સારી સ્થિતિમાં જોવા માટે આપણી  
આંખો તૈયાર નથી. આ ૮ વાત સમાવી છે કેઈ નવા જુદામાન મુનિ  
આવે અને નવી ૮ વાણીમાં નવી ૮ વાત કરે તો સમાજ નૂતન બહારીતો  
સ્વર વધુ પસંદ કરે છે એટલે દુની સ્થાપિત ગાદીએ ધરતીકંપથી ધરા  
ધૂંતે તેમ મજા જોડે છે તેવા મુનિને, દરેક પ્રકારે લાંછિત અને અપમાનિત  
કરવાની ચેષ્ટાઓ થાય છે મનુષ્ય લેખિનીના નવા અક્ષરો ઉપર બાંધ્યાં  
મેઢાં કડકડી જોડે છે અને પછી તે ચઢા અને આચારની દુષ્કર્મ છત્રિ  
સમાજમાં તરી શેરાની પ્રત્યે વિરોધનો વટોળ જમાવવા પ્રયત્ન કરે છે  
પરંતુ આ બધું શું છે ? જો તેના કિતરીને જુઓ કે ચઢા અને આચારની  
ચાલ ક્યાં અને કેવી તો થઈ રહી છે ! મેઢાં કપડાં અને ચઢાની જુઓ

પાડવાથી શ્રદ્ધાની રક્ષા કદી પણ થઈ નથી પણ આ બધું અન્વયથી માનવતાનું પ્રતિક છે

ન્યારે ખીજને કષ્ટ પડતું જોઈને આપણને પોતાને પીડાતો અનુભવ થવા માટે, ત્યારે જ સમજાવે કે આપણામાં માનવતા આવી છે કેમકે ખીજનું દુઃખ આપણું ત્યારે જ બને છે કે જ્યારે આપણામાં હૃદયની વિશાળતા હોય, વિચારોની પવિત્રતા હોય પવિત્ર હૃદયવાળી વ્યક્તિની વિચારધારા ઝેટલી ઉદાત્ત હોય છે તે માટે એક પક્તિમાં કવિ કહે છે કે —

દયામય એસી મતિ હો જાય .

અપના દુઃખકે સહલુ કિન્તુ, પર દુઃખ દેખા ન જાય

આ સતહૃદયનો સ્વર છે તે બોલે છે કે-પ્રભો ! એવું હૃદય હો કે મારા પોતાના દુઃખ તો હસતા હસતા સહન કરી લઉં, પરંતુ, ખીજનું દુઃખ જોઈને મારું હૃદય દ્રવે હૃદયની આવી વિશાળતા એ જ જીવનનો આદર્શ છે હવામાં ઊડીને મનુષ્ય પોતાને ખૂબ ઊંચો માનવા લાગ્યો છે એરોપ્લેન એ તેની સફળતાનું સીમાચિહ્ન સમજે છે પરંતુ હવામાં ઊડવું એમાં કોઈ મોટો ચમત્કાર નથી, કારણ કે ગદી માખી પણ હવામાં ઊડી શકે છે પુલ વિના કે નાવ વિના નદી પાર કરવી એ પણ કોઈ મોટી ચમત્કારની વાત નથી કુતરાઓ કોઈ પણ જાતના સાધન વગર તે પાર કરી શકે છે જો માનવજીવનનો કોઈ ચમત્કાર હોય, તો તે એ જ છે કે માનવ ખીજના દુઃખ જોઈને તેને નિવારવાનો પ્રયત્ન કરે દુઃખીને જોઈને આપણું હૃદય ખરેખર કરુણાથી ઊભરાઈ જાય અને તે કરુણા શબ્દોમાં ઊતરી દુઃખી પ્રાણે સહાનુભૂતિ પ્રદર્શિત કરે અને વર્તનમાં ઊતરી, આપણા હાથ તેની સેવા કરે તે સિવાય આપણે માત્ર સહાનુભૂતિના શુષ્ક ગીત ગાઈએ છીએ જેમાં આપણા હૃદયનો રસ નહિ હોય તેમાં ખીજ કેવી રીતે બીજાઈ શકશે ?

સેવા અને સહાનુભૂતિના ટનખા ઊપદેશ કરતા એક તોલા જેટલી સહાયતા કરવી એ શ્રેષ્ઠ છે પણ આજનો માનવી સેવાની વાતો કરે છે, સેવા નહિ મોટી વ્યાસપીઠ ( Platform ) ઉપરથી હજારો માનવીઓની વચમાં, કલાકો સુધી સેવા અને સહાનુભૂતિના ઉપદેશો અપાય છે, પણ જો બે મિનિટની પણ સેવા કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, તો તે વક્તામહોદય ચાલતી પકડે છે આનો અર્થ તો એ થયો કે તેનો ઉપદેશ માત્ર ઉપદેશ દેવા પૂરતો જ હતો તે ફક્ત પરોપદેશે પાંડિત્યમ્ હતું તેમાં સ્વાર્પણનો કોઈ ભાવ નહોતો



કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આચરણ માત્રે છે કરુણાની વચોનાં એ બિંદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવાણીની સૌરભ ધાવે છે આવકનો દસમેા મુલ્ય દ્વાનુતાનો છે દ્વાનુતા એ જીવનના આનંદનુ ઝરણુ છે ન્યારે નિર્દય હૃદય એ સુખી રેતી છે ન્યાં રનેહ, સહાનુભૂતિ સગળતા અને તરલતાનો અભાવ છે જીવનનુ માધુર્ય સહાયતામાં રહેલું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદય માંથી દયા અને રનેહની સરિતા સુધાર્ધ જશે તે દિવસે સત્સાગ નર્મસમેા બની જશે જે દિવસે માતાના હૃદયમાંથી દયા પણ અભાસ થઈ જશે તે દિવસે તેના નાનાં બળોની શી હાલત થશે ? માતાએ આપણી રક્ષા દયાથી કરી છે કે કૂવાથી ? જો તેના હૃદયમાં દયા ન હોત તો તે આપણે એવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નાગણ પોતાના ઇશનો અને કૂતરી પોતાનાં વશુચ્ચિની કરે છે

કૂવા જીવનનુ કલક છે કરુણા જીવનનુ માધુર્ય છે પહેલામાં વિદેશની આજ છે બીજામાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અધકાર છે તે બીજામાં આત્માનો પ્રકાસ છે એટલા માટે વીતરાગ દેવે અનુકંપાને આત્મિક ગુણમાં મણી છે સમ્પત્તિનાં પાંચ ચિક્કોમાં અનુકંપા પણ એક છે કેટલાક ભેદો અનુકંપાના પણ સાવલ અને નિર્વલ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દશ નની શાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકંપાના ભેદ સભવી ન થકતા નથી કારણ કે અનુકંપામાં દીન, દુલભ પ્રત્યે દયાનુ ઝરણુ વહી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા તથા અહિંસા એ આત્માના ગુણ છે ॥ આત્માના નિજગુણ પણ અપાર સાવલ હોઈ શકે છે ॥ આ અનુકંપા એ જ ચારિત્રની જ્વળી છે અનંત અનંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં ન્યારે કરુણા જન્મત થાય છે ત્યારે તે આત્મા અવિરતિપણમાંથી વિરતીપણ તરફ ખસી મરે છે

ન્યારે માનવીના હૃદયમાંથી કરુણાનો પ્રવાહ સુધાર્ધ જાય છે ત્યારે તે ન્યેત વિનાના દીપક જેવો છે જે દીવામાંથી ન્યેત છુટાઈ જાય છે તે દીવો દીવો ન રહેતાં માટીનુ કાગિયુ મણાય છે તેવી જ રીતે દયાહીન માનવી માટીના નિઃસરખો છે પીડિતાને જોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી શી જ્વળતુ નથી

પૂવ આનંદેશના આમોદ્ય ગામની એક વાત છે એક દરિજન સુવરને પકડી રહ્યો હતો એ પણ એક અમાનુષિ કાર્જ છે મિયાગાં પશુઓને નર્દયતાથી પકડવામાં આવે છે તેમના કરુણ ચિત્કારો નાગરિકોને વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુબ્ધતા છવાઈ જાય છે ભારતની સરકાર પણ તેનો વિગેધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોપણુઓ કરવામાં આવે છે 'લેટફોર્મ' ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોષારવામાં આવે છે અને સાગરે વિશ્વને અહિંસાનો સદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સદેશો આપનાર ભારતમાં હિંસામય ફૂર-ફૂલો છડેયોક થઈ ગયા છે સરકાર તો તેને ગ્રોત્વાહન આપે છે મત્તોદ્યોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાભળવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટાં શહેરોમાં ભારત સરકાર કંગોડો કપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સળગતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોષારો પહેલા કરતા કંઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂચવ, હરિજનની રમીના બધનથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે મુસ્લિમીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાંધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દૃશ્ય જોયું તેઓ સૂચવને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કેણું છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂચવર બદમાશ કે તેને પકડનાર ફૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા જ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત ફૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો બીજાને પીડાતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, બીજાના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગધેડો કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુઃખ દઈને તેની ક્ષમા ન માગીએ, અથવા દુઃખી

પ્રત્યે સમવેદનાના બે સબ્દો પણ જીભેથી ન ઉચ્ચારીએ તો સમગ્રતુ કે માનવતાની ત્યોતિથી આપણુ હં મ ઝગમગતુ નથી દેખા, માનવતાને પારખવા માટેની સાચી કસોટી છે જે દેખા છે તો માનવતા છે જે હૃદયમાં દેખા છે તે જ જીવિત હૃદય છે હૃદય આમ તો એક માંસનો ટુકડો છે પણ આપણને જીવતા રાખવા માટે પ્રત્યેક ક્ષણે તે રક્તને પરિશ્રમણ કરાવે છે તે રક્તનું જ નહિ, પણ આખા શરીરનું કેન્દ્ર છે તે બોહીને ગતિ આપે છે તેને શુદ્ધ બનાવે છે એ રક્તમાં જો હરણાના બે બિન્દુઓ ભળે તો તે સહ્ય બની જાય છે હરણા વિના એ માંસના ટુકડાની કાંઈ કિંમત નથી.

એક ઠવિ કહે છે

દ્વા હીમ વાયરિયા હોરા જનમ ગણાંવ,  
કિ પરધરસે વિલકો કયો ન ફુલ વનાવ,  
કોમલતાકા માવ ન મનમે,  
ફિર કયા સુંદરતા તનમે જીવન ત્રિપ વરસાવ.

દેખા વિના જીવન એ ઉજાડ આમ છે ફૂલ છે પણ તે એવું કે જેમાંથી સુગંધ મરી પરવારી હોય. દેખાના અભાવમાં જીવન સૂકું રેતીના રણ જેવું છે જેમાં જો નાનું સરખું દેખાનું ઝરણુ ફેરે છે તો આખું જીવન ખીંથી કોડે છે તેનામાં માનવતાની હરિયાળી કે જો જવાઈ જાય છે

વૈદિક દેશમાં એક નાનું ફૂલ છે ન્યારે વિશ્વકર્માએ સર્વ સૃષ્ટિનું નિર્માણ કર્યું અને પોતાની બનાવેલી સુંદર સૃષ્ટિ ઉપર એકવાર નજર ફેરવી તો તે પોતાની કળા ઉપર વારી જમા. પણ એક વિચાર તેમના મનમાં આવ્યો કે આ સૃષ્ટિને ઉપભોગ કરનાર તો કોઈ છે નહિ, પછી તેને આનંદ કેવું આણુશે ? ત્યારે વિશ્વના સર્વશક્તિમાન મનનીનું નિર્માણ કરવાનો સહાર કર્યો.

આ શુભ સહકર્મની જાણુ ન્યારે સત્યને ઘડ ત્યારે તે વિશ્વકર્મા પસે આવ્યું અને બોલ્યું ભગવન્ ! આવી શુભ ન કરશે. એ પ્રાણી દલ અને બેઈમાંની ફેલાવીને અસત્યને જન્મ આપશે અને આપની શુભ સૃષ્ટિને અશુભ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરશે. ન્યાયને પણ ખબર પડી. તેણે કહ્યું- ભગવન્ ! માનવ ત્યામનું પ્રાણી કેવળ સ્વાર્થી જ બનશે. ન્યારે તેને સ્વાર્થ જેમમતો જણાશે ત્યારે તે પોતાના આત્મ પિતા ભાઈ સુદનિ મારી નાખશે. શાંતિએ ન્યારે વિશ્વકર્માના માનવની રચના કરવાના નિશ્ચયની વાત જાણી ત્યારે તેણે કહ્યું- હે નાથ ! માનવી સત્ય અને ન્યાય એ બંનેની

પાછળ તો લઈ લઈને પડવાનો એ જે ગયા તો પછી હું કયા રહીશ ? આખી સૃષ્ટિમા એ પ્રાણી સહારનું સાધન બનશે ત્યારપછી, વિશ્વકર્માની સૌથી નાની પુત્રી દયા આવી. તેણે કહ્યું “ પિતાજી ! એ પ્રાણીનું તમે જરૂર નિર્માણ કરો. જે આપના બધા દૂતો સુધારવામા નિષ્ફળ નિવડશે તો હું તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરીશ ” પછી, દયાના અનુરોધથી, વિશ્વકર્માએ માનવીની રચના કરી

ખરેખર, દયાનો નજીવો, સાધારણ સ્પર્શ પણ હૃદયને કોમળ અને મધુર બનાવી દે છે એટલા માટે તો આગમમા અનુક્રપાને સ્થાન છે. એ અનુક્રપા જ પશુને માનવી અને માનવીને દેવ બનાવી શકે છે.

જ્ઞાતા સૂત્રમા જુઓ પહેલા અધ્યયનમા જ કરુણાની વાત સંભળાવી છે મગધ સમ્રાટ શ્રેણિકના પુત્ર રાજકુમાર મેઘ, ભગવાન મહાવીરની અમૃત-વાણીનું પાન કરી, રાજભવનની જીવિત લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી, મુનિ બને છે પહેલી રાત્રે, જ્યારે દીક્ષા મહોત્સવની શરણાઈઓના સૂર હજી કાનમાં ગૂંજી રહ્યા હતા, ત્યારે સુકુમાર મેઘમુનિને આખી રાત ઉઘ ન આવી કયા ક્ષોભની સુકોમળ શૈયા અને કયા જમીન પર એક વસ્ત્રનું બિછાનું ! આ શૈયા અને મુનિઓના સ્વાધ્યાય તથા મુનિઓની થતી અવરજવર એ બંનેએ મળીને નવદીક્ષિત મુનિના મહેલની યાદ તાજી કરાવી તેના મનમા થયું કે હું કેવો ભોળવાઈ ગયો ! રાજમહેલનો સ્વર્ગીય વૈભવ છોડીને અહીં આવી ફસાયો ! કેટલી મોટી ભૂલ કરી ?

તેની મમતાળુ માતાએ કેટલોય સમજાવ્યો હતો પણ દીક્ષાની પણ એક ધૂન હતી છેવટે તેણે વિચાર કરતા કરતા નિશ્ચય કર્યો કે સવારમા ભગવાન મહાવીર પાસે ઉઠતાવેત જવું અને સયમના બધા સાધનો તેમને સોંપી દઈ, ઘેર ચાલ્યા જવું અને કહી દેવું કે સાધનાનો ભાર આ કોમળ શરીર સહન કરી શકતું નથી

અને આમ રાજભવનોના સ્વપ્ના સેવતા, મેઘકુમાર સવાર પડવાની રાહ જોતા હતા સવાર પડ્યું સૂર્યના પ્રથમ કિરણો દેખાતા જ તે ભગવાન મહાવીર પાસે પહોંચ્યા વદન કર્યો ત્યારે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું—“ મુનિ મેઘ ! રાત્રીના મુનિઓના સ્વાધ્યાય અને અવરજવરથી તમે વિચલિત થઈ ગયા ! ભૂમિની શૈયાએ તમને મહેલોની સુકોમળ શૈયાની યાદ દેવરાવી ! અને તમે મનમા સવારે મારી આજ્ઞા લઈ, મહેલમા જવાનો નિશ્ચય કર્યો . પણ મેઘ ! જરા તમે તમારી પાછલી વાતોનું સ્મરણ કરો જ્યારે તમે

વિશાળકામ દ્વારીનો દેહ પારખી ક્યો હતો તમે એક દાસીના ટોળાના બાને વાન દતા તમે તમારા પરિવાર માટે વનમાં એક વિશાળ મડપ બનાવ્યો હતો. એક વખત વનમાં પ્રવેશ દાવાનળ લાગ્યો અને તમે એ મડપમાં તમારા ટોળા સાથે સવના પ્રાણીની રક્ષા માટે પહોંચ્યા.

જેમ જેમ બાજ વધતી ગઈ તેમ તેમ વનનો એક એક ખૂણો તેમાં સપાટો જતો હતો. પ્રવેશ પવનને લીધે બાજ વધતી જતી હતી. ત્યારે વનમાં બીજા પ્રાણીઓ પણ આત્મરક્ષા માટે તમારા તે મડપમાં આવ્યા. અને તમે પ્રેમથી સર્વને જાણા આપી. આ બાજને લીધે જ મજાત વેર પણ ભૂધાઈ ગયાં. સિદ્ધ અને બકરી પણ તમારા મડપમાં એકબીજાની નજીક બેઠાં હતાં. ખરેખર કુખની સમાન અવસ્થા આત્મીયતાને જાળુ બનાવે છે. જેવી રીતે અધિકારમાં દરેક નાની મોટી વસ્તુ પોતાનો ભેદભાવ ભૂલી એક સરખી બની જાય છે તેવી જ રીતે કુખના અધિકારમાં પ્રાણીઓ પોતાનાં વેર ભૂલી જાય છે.

તમારા મડપમાં વનમાં બધાં પ્રાણીઓ મહેમાન બન્યાં હતાં. તે વખતે એક નાનું સસલું ત્યાં આવ્યું. પરંતુ આખોય મડપ બધાં પશુઓથી ચિકાર ભરાઈ ગયેનો હતો. આ નાના સરખા કસકા માટે પણ તેમાં જગા રહી ન હતી. તે વખતે તમારા શરીરે અજવાળ આવવાથી તમે એક પગ ઊંચો કર્યો. તે વખતે સસલાએ ત્યાં જગા આવી જોઈ અને ત્યાં બાંધી બેસી ગયું. તમે જોશું કે પગ નીચે મૂકવાની જગા નહોતી. અને મેથકુખર! એ વખતે મજેન્દ્રપ તમે વિચાર કર્યો કે આ નાનું પ્રાણી મારા સરખામાં આવ્યું છે. જો મારો પગ કુ નીચે મૂકીશ તો એક કણ મારામાં તેના પ્રાણ નીકળી જશે. તમારું મન કડુલાથી ભરાઈ ગયું. તમે તમારો પગ જમીન પર ન મૂકતાં બહાર રાખ્યો. તે વખતે તમારા હૃદયની કડુલાને કારણે તમે મનુષ્ય એવું બાંધ્યું.

આજમ આ વાતની સાક્ષી બાપે છે.

તપ્ત્ય હુમ મેઢા તાપ વાણાણુકપિયાપ, મુયાણુ કપિયાપ.  
સીવાણુકપિયાપ સસાણુ કપિયાપ, સસાર પરીતિકપ માણુસતા કપિયાપ.

—ગાતા ધમ કથાંત સુત જ. ૧

મદામમણુ બગવાન મદાવીર મેઢા-માણુ સૂત જીવ અને સત્ત્વી આ બનુકપાથી જ તમે સસારને રીનિત કર્યો અને મનુષ્યનું આનુષ્ય બાંધ્યું. ત્યજ વિષ વીત્યા દાવાનળ સાંત થયો. પશુપક્ષીઓ પોતપોતાને

સ્થાનકે પહોંચ્યા ગળેન્દ્રરૂપ તમે જગા ખાલી જોઈ જમીન પર પગ મૂકવા માડ્યો પણ ત્રણ દિવસથી અદ્ધર રહેવાને લીધે પગમા ખાલી ચઢી ગઈ હતી ચોથે દિવસે પગ જમીન પર મૂકવા જતા આખું શરીર જમીન પર પડી ગયું અને પ્રાણ નીકળી ગયા આ હાથીના જીવે રાજ્ય શ્રેણિકના મહેલમા રાજકુમાર તરીકે જન્મ લીધો

પૂર્વજન્મની આ વાત સાબળતા મેઘકુમારની વિચારધારાએ નવો વળાંક લીધો તે સયમમા સ્થિર થયા, અને ગમે તેવા કષ્ટોનો સામનો કરવા માટે તે તૈયાર થયા

આ કરુણાનો સ્પર્શ પશુમાથી માનવ અને માનવમાથી દેવ બનાવે છે એટલે એક વિચારક કહે છે-રૂપ શું જીએ છો ? ગુણ જીએ છો ? શીલને જીએ ? અધ્યયન જોવા કરતા પ્રતિમાનો ચમત્કાર જોવો જોઈએ ભાષણમા શું જોવું ? આચરણ જોવું જોઈએ તપ જોવા કરતા સહનશીલતા જીએ ધર્મમા દયા જીએ કેમકે, રૂપ અને કુળ તો બાહ્ય આખોને માટે છે, બ્યારે ગુણ અને શીલ તો આત્મિક સૌન્દર્ય છે અધ્યયન અને ભાષણ માનવીનું મૂલ્યાકન કરવાના સાધન ગણાય છે, પણ તેમા કોઈક વખત ભૂલ થવાનો સંભવ છે વિશાળ અધ્યયન કરનાર અને લાખા ભાષણો કરનારના અંતર જીએ તો કેટલી વખત તદ્દન ખાલી જ હોય છે

એટલે, જીવનનું મૂલ્યાકન અધ્યયન અને ભાષણથી નહિ, પ્રતિભા અને આચરણથી કરો તપથી દેહ દુર્બળ બની શકે છે પણ આપણે દેહને નહિ, વાસનાને દુર્બળ બનાવવી છે શરીર તો અતેકવાર જન્મ્યું છે, અનેકવાર મર્યું છે પણ આપણે તો મનને મારવું છે જો તપની સાથે સહનશીલતા આવી તો સમજો કે હીરો મોનાની વીટીમા જડાઈ ગયો તમે ધર્મની તુલના માત્ર ક્રિયાક્રિડાથી ન કરો તમે એ જીએ કે તમારા હૃદયમા દયા અને કરુણાની લાગણીઓ છે કે નહિ જો તે ન હોય તો ધાર્મિક ક્રિયાઓ પૂરી રેતી જેવી છે માત્ર કરુણા જ એ સૂકી રેતીને મિતગ્ધતા અપી શકે છે

પ્રેમની આ ત્રણ ધારાઓ સંક્ષેપમા આપની સમક્ષ રજૂ કરી ગયો છું ભક્તિ, મંત્રી અને કરુણાની ત્રિવેણી, આપના હૃદયમા સદૈવ વહેતા રહે અને જનગણમનના તાપને ધોતી રહે એ જ ડલ્યાણની ડામના છે

મનની કામળતા જીવનની મિદ્ધા છે. મનની મિદ્ધા જ્યારે વાણીમાં જતારે છે ત્યારે તે વિનમ્રતા કહેવાય છે. કુસોની કામળતા જ્યારે હૃદયમાં આવે છે ત્યારે જીવનમાં વિનમ્ર પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે જ જીવનની પ્રત્યેક ક્ષિપ્તિઓમાં તે સ્વાધાર સાથે હે અકબર દેવતાને શેતાન બનાવે છે ત્યારે વિનમ્રતા શેતાનને દેવ બનાવે છે. વિનમ્રતા એ દેવતાઈ પાંખ છે જે જીવનને જીમે સર્થ નમ છે.

જીવનનો કંઈક એવો મિશ્રમ છે કે માનવી નમીને જ આજળ વધી શકે છે જે ધડો પાણીમાં નમે છે તેજ અરાય છે. કૂવામાં ધડો નાખીએ અને જોઈએ તો જણાશે કે ધડો પોતે પાણીમાં છે તેની ચારે બાજુએ પાણી છે. પરંતુ તે તે જાણી જ દોષ છે તેમાં એક રીપુ પણ પાણી અરાવું નથી જ્યારે તે એક બાજુ નમે છે ત્યારે જ તેમાં પાણી અરાય છે તેવી રીતે જો જીવનના ધડને જળથી અરવો દોષ તો નમવું પડે. જો નમન કરતાં ન થીજ્યા તો પછી કામે બાપ કાઈ પણ ચાતની પાસે જાએ. કાઈ વિદ્યાની પાસે કાંસે જાએ. કાઈ દસનચામના ઓરિસર કે ઈતિહાસ ભૂગોળ કે સાયન્સના નિષ્ણાત દોષ તેની પાસે જઈ બાપ બાપની જ્ઞાતને વિદ્યાન્યા મદ્ય સાગરમાં જોઈ શકે. પરંતુ હૃદયમાં વિનમ્રતા નહિ તો તેની પાસેથી શાંતી પૂર્ણ પ્રકાશ પ્રાપ્ત નહિ થાય.

વિનમ્રતાના વ્યવહારમાં વિશેષતઃ પણ તમારી સાથે પોતાનું દિલ નથી જોઈ શકે. કારણ કે સિખની ગેરસિસ્ત અને ઉદ્ધૃતતા તેના મનમાં ખિન્નતા પેદા કરે છે અને આ ખિન્નતા હૃદયના પુષ્પતા દરવાજાને બંધ કરી દે છે.

આજના વિદ્યાર્થીવર્ગમાં શાંતિ બહુ જોવામાં આવતું નથી. તેમજ

ક્ષેત્ર વિસ્તૃત છે, પુસ્તકો પુષ્કળ છે, કાલેજો વિશાળ છે, વ્યવસ્થા સુદર છે, છતાં વિદ્યાર્થીની જ્ઞાનની ઝોળી ખાલી છે જ્યારે કાંઈ ગહન પ્રશ્ન થાય છે ત્યારે તે દિવાલ તરફ આખો કરી બેસી જાય છે તેનામાં સત્યને સ્પર્શવાનું સાહસ પણ જણાતું નથી કેમ ? આ બધાનો વિચાર કરશો તો જણાશે કે વિદ્યાર્થીવર્ગમાં એવી કાંઈક ત્રુટિ છે જે તેને જ્ઞાનના ઊડાણમાં પહોંચવા દેતી નથી જ્ઞાનની ધારા વહે છે તે ઉપર ઉપરથી વહી જાય છે, પરંતુ અદર પ્રવેશ કરી જીવનને ભીજવી શકતી નથી, કારણ કે આજના વિદ્યાર્થી-જીવનમાં વિનમ્રતાની માટીની કમી છે માટીને સ્થાને પથ્થર જડાયેલ છે પથ્થરમાં ચમક છે, ચળકાટ છે અને હજી વધુ ચમક લાવી પણ શકાય તેમ છે પણ પથ્થરમાં પલ્લવાની શક્તિ નથી એ શક્તિ તો માટીમાં જ છે કે જે એક એક કણને ભીજવી, નરમ બનાવી તેમાંથી અકુરો ફેડી શકે છે. આ માટીમાં જ એ શક્તિ છે કે એકમાથી હજાર ખીજ ઊગી શકે છે પથ્થર પર પડેલા અનાજના દાણા નાશ જ પામે છે પથ્થર અને માટી બન્ને અનાજના દાણાઓનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે, પણ પથ્થરથી કાંઈ નવું સર્જન થતું નથી, જ્યારે માટીનો પ્રત્યેક કણ ખીજના એક એક અણુમાં નવચેતના લાવે છે અને એકમાથી અનેક કણો સર્જાય છે આમ માટીના સંયોગે એકના હજારો થાય છે, જ્યારે પથ્થર કોરો ને કોરો જ રહી જાય છે

માટે હૃદયને પથ્થર જેવું કઠોર નહિ, પણ માટી જેવું કામળ બનાવો તો જ તેમાં જ્ઞાનના અકુરો ફૂટી શકશે એટલે જ તત્ત્વવેત્તાઓ કહ્યું છે કે જો ગુરુની પાસે ખાલી જશો તો ગુરુને પણ ખાલી કરીને આવશો જો મન-રૂપી ઘટ પહેલેથી જ અહંકાર, મદ અને મત્સરની વિકૃતિઓથી ભરેલો હશે તો તેમાં જ્ઞાનનું અમૃત ક્યાંથી ભરાશે ? જો કદાચ પરાણે તેમાં અમૃત રેડવાનો પ્રયત્ન કરશો તો, અમૃત ઉપરથી ઢોળાઈ ચાલ્યું જશે અને જ્ઞાનનો સ્પર્શ થવાથી અહંકાર ખીલી ઊઠશે અહંકાર ઉપર જ્ઞાનની પાખડી બેસશે જે ભયર નીવડશે પછી એવો પડિત 'અધૂરો ઘડો છલકાય'ની કહેવત સાચી પાડશે

જીવનનો કુલ જો જ્ઞાનના અમૃતથી ભરવો હોય તો પહેલા તેમાંથી અહંના વિપને કાઢી નાખવું જોઈએ તે સિવાય તે જ્ઞાનને પણ વિપમય બનાવી દેશે ઝેરનું એક દીપ્ત વાસણમાં ભરેલા દૂધને ઝેર બનાવી દે છે, તો તે પણ ઝેર જ બની જાય

જ્યાં સુધી સોનું નરમ ન થાય ત્યાં સુધી તેના ઘાટ ઘડી શકાતા



નથી. તેવી રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ધડવા માટે હૃદયરૂપી સુવર્ણને નરમ જનાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના સાત વાગવાન મહાવીર પાવાપુરમાં અંતિમ પ્રવચનનો આગ્રહ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ રક્ષાન આપ્યું છે. કુસુમાવતાર મહાત્મા કૃષ્ણે આપેલ ઉપદેશોને તેમની પાછળ સિધ્ધોએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમ્ર પડી કારણ કે સ્વર્ગની છત તે કીચી છે પણ દસ્તાવે નાનો છે. માટે આપણે નમ્ર પડી વાગવાનના સમવસરણમાં દેખાતાં જામશે પણ આપણને એ જ સદેશ આપે છે કે જામે નીચે ઝૂકીને કીચે ચડીએ છીએ.

નમ્ર એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ સરીરથી નમ્ર તો વિનય નથી. હાલકાનો માથો તો ધક્કીયે વાર ઝૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે રાત દિવસ ઝૂકીએ છીએ. આવા ઝૂકવાનો ઠોઈ અથ નથી. એમ તો કસરત કરતી વખતે આપણું સરીર વળે છે. નમે છે પણ કસરતનું નમન વડન નહિ. કહેવાય કે મહે રાજ હોઠ કલાક કસરત કરી પસીના ઉતારનાર કુવક પિવાને સમાન આપણા ખુરશીમાંથી એક પણ ચવાની તસ્દી લેતા નથી. ગુરુના ચરણે પડવામાં તે સરમ જનુબે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમ્ર પડે જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળી શકે છે.

મનને નમ્રાવવાની પદેલી સરત છે. અહ કાગળ મળી જવું. જ્યાં સુધી મનનું અહ મળતું નથી ત્યાં સુધી ગુણીજનોના ગુણો જોઈને મન કરવાની જાવના થતી નથી. મનના અહ કારણે નાશ કરવા માટે આપણે આપણી જાતને નાની માનીએ. મનની લઘુતા જીવનની સરળતાની નિશાની છે. જ્યાં લઘુતા છે ત્યાં ભોલપણવા પણ છે.

આખ્યાત્યેશ્વરી કવિશ્રી જ્ઞાન દધનજી એક પદમાં લઘુતાના માર્ગનું વર્ણન કરે છે.

લઘુતા મેરે મન જ્ઞાની લઈ ગુરુજમ જ્ઞાન નિશાની  
સિદ્ધરાજ ધામને જાવે સખિયાં દિલમિલ લાડ લાયવે.  
મડો હોય તો નન ન પાવે જો જાવે તો સિધ કટાવે.

આખ્યાત્યિક યોગીસત લઘુતાનું આત્મિક ચિત્ર પ્રસ્તુત કરે છે. લઘુતા દેલી મોલક છે. નાનું જાણક દરકને પ્રિય હોય છે. સત્કુત જાણક હોય

તો પણ તેને ખોળામાં લેવાનું દિલ થાય છે માણસની વાત તો ઠીક પણ કૂતરીના પણ નાના ગલુડિયા પ્રિય લાગે છે નાના છોકરાઓ તેમને ઉપાડીને ફેરે છે નાના બાળકો રાજના મહેલમાં ઘૂસી જાય તો પણ તેમને કાંઈ રોકી શકતું નથી રોકવાની વાત તો શી પણ રાણી-મહારાણી પણ તેમને ખોળામાં બેસાડી દે છે તેનું પણ વાત્સલ્ય જાગી ઊઠે છે પ્રેમથી તેને ખવડાવશે, પીવડાવશે, તેનું મન રજન કરશે અને વાત્સલ્ય-રસમાં પોતાની બધીયે ચિંતાઓ થોડા વખત માટે ભૂલી જશે

વર્ષો વીસ્યા પછી બાળકમાંથી કિશોર અને કિશોરમાંથી તરુણ બન્યો. હવે જો એ યુવક કદાચ રાજમહેલમાં જવા માગે તો તેને કાણ જવા દેશે ? કદાચ દુર્વાસના સાથે તેણે બળપૂર્વક પ્રવેશ પણ કર્યો તો તેની સલામતી પણ જોખમમાં આવી પડશે અને જીવંતો બહાર નીકળી શકશે કે કેમ તે પણ એક પ્રશ્ન રહેશે

જેના જીવનમાં, જેટલે અંશે લઘુતા હોય તેટલે જ અંશે દુનિયા તેને ખૂંજે છે અસત્યનો સામનો પણ તે જ કરી શકે છે અથવા વિશ્વાસમાં ભટકતી જનતાને તે પ્રકાશ પણ આપે છે અને ખોટી પરપરાઓને વળગી રહેતી દુનિયાને તે લપડાક પણ લગાવે છે, છતાં જનતા તેની વાતને પ્રેમપૂર્વક સાંભળે છે સત્ય વાત એ છે કે દુનિયાની સામે ઊભા રહેવાની શક્તિ નમ્રતામાં જ છે

ભગવાન મહાવીર, ઇસુ ખ્રિસ્ત, મહાત્મા બુદ્ધ, ભક્ત પ્રહલ્લાદ, શ્રીકૃષ્ણ વગેરે મહાપુરુષો દુનિયાની સામે થઈ રહ્યા હતા કારણ કે તેઓ નમ્રતાના સાક્ષાત અવતાર હતા જનપ્રવાહની સામે થવાની શક્તિ તેમણે નમ્રતામાંથી જ મેળવી હતી જગતની સામે સફળતાપૂર્વક એકલા ઊભા રહેવાની શક્તિ નમ્રતા વિના અસંભવિત છે

નમ્રતાના ત્રણ લક્ષણો છે —

- ૧ કડવા પ્રશ્નનો મીઠો ઉત્તર આપવો
- ૨ ક્રોધના ભડકા વખતે ચુપ રહેવું
- ૩ અપરાધીને દડ દેતી વખતે પણ ચિત્તને ક્રોધથી રાખવું

કડવી વાતનો કડવો ઉત્તર તો પશુઓ પણ વાળે છે જો કદાચ તમે આવેશમાં આવી જઈ તેને તિરસ્કારો છો તો તે પણ ગરમ થઈ જાય છે પણ માનવ ! તું પશુઓ કરતા ઊંચ સ્થાને છે પશુઓ નીચું મો રાખી

નથી. તેવી રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ધડવા માટે હૃદયથી સુવચ્છને નરમ બનાવવું જોઈએ. બાકી જ જીવન બંને જગતના સાતા ભગવાન મહાવીરે પાવાપુરીમાં અંતિમ પ્રવચનનો આદર લઈ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ સ્થાન આપ્યું છે. કુસુમાવધાર મહાત્મા છુધે આપેલ ઉપદેશોને તેમની પછેના સિધ્ધોએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જગતના વિજ્ઞાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમ્ર પૃથ્વી કારણ કે સ્વર્ગની છત તે બીધી છે પણ દરવાજો નાનો છે. માટે આપણે નમ્ર પૃથ્વી ભગવાનના સમવસરણમાં ઢોળાવતાં આમણે પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે અમે નીચે મૂકીને બીચે અડીએ છીએ.

નમ્ર એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ શરીરથી નમ્ર તો વિનય નથી. હાડકાંની માથે તો ધણીયે વાર મૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે રાત દિવસ મૂકીએ છીએ. બાકા મૂકવાનો ઠાઈ અર્થ નથી. એમ તો કસરત કરતી વખતે આપુ શરીર વળે છે નમે છે પણ કસરતનું નમન વદન તરિકે કહેવાળું. કેમકે રોજ દોઢ કલાક કસરત કરી પસીનો ઉતારનાર ધ્રુવક પિતાનું સ્થાન આપના પુરસ્કારમાંથી બેઠો પણ સવાની તરફી લેતો નથી. ગુરુના ચરણે પડકારમાં તે શરમ બનુભવે છે ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમવું જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની અધુરતા મળી શકે છે.

મનને નમ્રાવચાની પહેલી શરત છે આદર. આદર મળી જવું ત્યાં સુધી મનનું આદર જળી નથી ત્યાં સુધી મુલ્કીજનોના ગુણો જોઈને મનન કરવાની ભાવના થતી નથી. મનના આદર કરનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણી ભાવને નાની મનીએ. મનની લઘુતા જીવનની ચરણાની નિશાની છે ત્યાં લઘુતા છે ત્યાં લોકપ્રિયતા પણ છે.

આપણ મોઝામી કવિથી જાનદમનજી એક પદમાં લઘુતાના માધુર્ય વર્ણન કરે છે.

મનના મરે મન જાની લઈ ગુરુમ જાન નિશાની.  
તનુગા ધામને જાવે સખિયાં દિલમિત્ત લાક લાગવે  
બોલે દેવ તો તન ન આવે તે જાવે તો સિત કલાને.

આધ્યાત્મિક મોઝામીસત લઘુતાનું આર્થિક ચિત્ર પ્રસ્તુત કરે છે. લઘુતા પેટી માંક હોવાનું જાણક દરેકને દિવ દેવ છે. સત્તુ જાણક હોય.

ગુરુ આપ્યા છતાં જોમો પણ થતો નથી ! આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું જેટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને શીજી જેનારા પણ મારી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બંને ભાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે.

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નારાજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ ગીતે શિક્ષકને સતોધીને, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પરપરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે.

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનું સન્માન કરે છે. મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સપત્તિશાળી છે મટે તેમને નમવું જરૂરી છે, એમ માની ખૂંદે છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળોવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના સ્વાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

૪ કામ વિનય -જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મન્તક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહોડ પર ચઢી પોકારવા માડતું

ચાહે છે જ્યારે તું જીવે મોઢે, છતી કાઢીને ફરે છે એટલે ઝેરનો ઉત્તર ઝેરથી વાળવામાં માનવતાની કાંઈ કિંમત નથી. તું તો ઝેરનો ઉત્તર અમૃતથી આપ. વાણ, પૃથ્વી ઉપરના આરાં પાણીમાંથી પાણી ખેંચે છે પણ મીઠા પાણીના કપમાં પૃથ્વી ઉપર વસીએ છે તો તમે સ્વાગર નહિ વાણ બને. સ્વાગર પાસે અસીમ જળ છે તે રત્નાકર કહેવાય છે છતાં તે પૃથ્વીથી જીવે ચઢી ચઢતો નથી. તેનો મોટામાં મોટો દોષ એ છે કે મીઠા પાણીને આરુ બનાવી દે છે તો તમે પૃથ્વીના પેટાળ પર, પેટે ધસ્યાનારા મીઠા નહિ પણ આકાશની સ્વતંત્ર કુવામાં શ્વાસ લેનાર વાણ બને અને કાચાશને મિઠાશમાં પસટાવવાની કળા શીખે.

વિનમ્રતા બીજી લક્ષણ છે કોઈના ભાગ વખતે સાત રહેવું કોઈની સ્થળમતી જ્વાળાઓમાં પેટ્રોલ છાંટવાનું કામ કાંઈ શુદ્ધિમાનનું કામ નથી. જો આપનાથી બની શકે તો આજ વખતે પાણીનું કામ કરો નહિ તે તમારી તતને બચાવી અલગ રાખી જાઓ.

ત્રીજી વાત અપરાધીને દડ દેતી વખતે પણ ચિત્ત ક્રમભંગ રહેવું જોઈએ. કાંઈ સાધુના જીવનમાં દોષ લાગે છે તો આચાર્ય તેને પ્રત્યક્ષિત આપે છે તેમ જતાં આચાર્યના મનમાં સિદ્ધ પ્રત્યે કટલી ક્રમભંગ આવતા હોય છે માતા કહ્યું વખત જાળકને સિક્કા કરતી હોય છે કઠોર સિક્કા કરતી વખતે તેમાં કુરવા દેખાતી હોય છે જોનારને કટલીક વખત એમ પણ લાગે કે તું જાળક પર અસીમ મમતા રાખનાર આ જ માતા છે ! કે જેની વાત્સલ્યની ધારા બીસકુલ સુધર્ષ ગર્ભ છે અને આજ રેતી જ માત્ર રહી હોય એમ લાગે છે પણ અહારથી જોનારને શી ખબર પડે કે આ કઠોર દેખાવા અવરણ નીચે વાત્સલ્યનું ક્રમભંગ ઝરણુ વહી જાય છે ! તેથી રીતે સિક્કા કરતી વખતે હાથ ભાસે કઠોર બને પણ મન કઠોર ન બને તે જો જો એટલે જ સિદ્ધની બૂલ વખતે કઠોર સિક્કા કરનાર આચાર્યને પણ વિનમ્રતા પ્રતિભૂતિ કહેવામાં આવેલ છે અને આજોમાં તેમની વિનમ્રતાની ગાથાઓ ગવાઈ છે આ સોકમાં માનવે વિનમ્ર રહેવાનું છે પણ વિનમ્રની પાળના ભય અગર સ્વામ પણ કામ કરે છે

તત્ત્વવેદાઓએ વિનમ્રતા પાંચ રૂપ બતાવ્યાં છે :

૧ હોઝરપચાર વિનમ્ર આ જાતના વિનમ્રમાં અતરની પ્રેરણા વિના માત્ર અહારનો દેખાવ હોય છે મોટાઓ આવા અને સ્વાસ્થ્ય નહિ કરીએ તો મોટામાં અરાજ દેખાશે. મોટા કહેશે કે કટલો અડકારી છે !

ગુરુ આવ્યા છતાં ઊભો પણ થતો નથી ! આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું જોડલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીન્ન જોનારા પણ માગી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બંને ભાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે

**૨. ભય વિનય :** અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નાગજ થશે તો સગ્ન વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ રીતે શિક્ષકને સતોષીતે, ઓછી સગ્ન પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પરપરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે

**૩. અર્થ વિનય :** કલાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનું સન્માન કરે છે મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સ પતિશાળી છે મટે તેમને નમવું જરૂરી છે, એમ માની ખૂંકે છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળીવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના વ્યાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

**૪ કામ વિનય**—જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મગ્ગક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહોંડ પર ચઢી પોકારવા માડતું

દેવ છે ત્યારે તે વખતે તે એ પણ નહિ જુએ કે તે કાનો સામે મૂકી રહેલ છે એવે વખતે નથી જ વાતો તે હસતાં હસતાં સાક્ષી થશે. જ્યાં પણ વિનયનો માત્ર ઢેહ છે આત્મા નથી.

પોતાના પ્રેમપાત્રની પ્રસન્નતા અને તેની એક હાસ્યસહરી માટે તે પોતાનું સર્વસ્વ ધનપરજી કરવા તૈયાર રહે છે પણ આવો માણસ, જેના અંદર ઉપર સંયમનો પ્રભાવ છે તપનું તેજ છે તેવા ક્ષેત્ર સત મનની જતાં તેમને નમન કરવા તૈયાર નહિ થાય.

૫ આત્મ વિનય—જા જાતનો વિનય મુખ્ય આત્માઓમાં જ જોવા મળે છે તેઓ ન તો સ્વાર્થ માટે નમે છે કે ન તો લાભ કે પ્રસન્નતા સામે કુટણીએ પડે છે તેઓ નમે છે માત્ર સદ્ગુણની સામે કે જ્યાં કોઈ ગુણથીયે વ્યક્તિ દેખાય.

પછી તેને વેશનો મોહ કે પાંચનો પ્રેમ રહેશે નહિ તેને એવો આશ્ર્ક નથી હોતો કે અમુક પ્રકારનો વેશ હશે તો જ હું નમીશ અમર અમુક જાતના કિંવાદો કે અમુક પદ્ધતિ વિશ્વાસ રાખનારને જ હું નમીશ. આવો ક્ષેત્ર આશ્ર્ક તેના મનમાં નહિ હોય તે પણ જગત વેશને નહિ પણ સદ્ ગુણની સામે જ પોતાનું સિર ઝુકાવશે. જ્યાં તેને સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની સાધના દેખાશે ત્યાં તેનું ગુણપૂર્ણ મન્યક નથી પડશે.

આકતી પરંપરામાં માત્ર વિનયનો જ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. ક્ષેત્ર ત્યાંજ વિનયનો આત્મા દેખાશે. જ્યાં જી ન ચારમાં તો વિનયનો ઢેહ છે વિનયનો વેશ છે પણ વિનયનો આત્મા નથી.

વિનયના આત્માને પારખનાર મહાસતોએ જૈન જીવનમાં સ્થાન મેળવ્યું છે એટલા ૮ માટે મહાન વિનયવત ચૌતમસ્વામી જેવા સતનુ નામ જાણ્યોની જગ ઉપર વસે છે.

જૈનના ધર્મમાં જાએશ એવી લાગ્યે જ કોઈ વ્યક્તિ મળી આવશે કે જેને ચૌતમસ્વામી શાલિવદ કે અલખકુમારના નામની ખબર ન હોય. તમને તો જરૂર માદ દશે જ કેમ ન હોય? દિવાળીના દિવસે ચારણ પૂજન વખતે મગજ મુહૂર્તમાં જાજ મહાપુરોના નામ તમારા ઓપડામાં સર્વપ્રથમ લખો છે. ચૌતમસ્વામીને માટે તો એક દોહરો લેતાંની જગે માદ દેખ છે ૭ને માદ દેવરાવવાની જરૂર નથી કે—

અગુઠે અમૃત વસે, લગ્નિધ તણા લગર,  
નય ગુરુ ગૌતમ સમરીયે, મનવ હિત દાતાર

આ દોહરો માગલિકને અતે જોડવામા આવે છે અને આપને ખૂબ જ પ્રિય છે ઘણી જ આનંદની વાત છે કે આપ લગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય અને એક પવિત્ર સત પ્રત્યે આટલી શ્રદ્ધા અને રનેહ રાખો છો, પણ આ શ્રદ્ધાની પાછળ હેતુ શો છે ?

આની પાછળ એ હેતુ હોઈ શકે છે પહેલો તો એ કે તે ન્યાં. અગુઠો ગમે છે તે વસ્તુ ક્યારે પણ ખલાસ થતી નથી જેવી રીતે ખીરના પાત્રમા અગુઠો રાખતા ખીર અખૂટ બની ગઈ તેમ તમો પણ વિચાર કરતા હશો કે તમારી પાસે પણ કોઈ એવી લગ્નિધ આવી નય કે તમે ન્યાં અગુઠો ગમે તે વસ્તુ કદિ પણ ખૂટે નહિ આવી લગ્નિધ જો મળે તો તમે તેનો પ્રયોગ કયા કરશો ? મુહુપત્તિ પર કે માળા ઉપર ? ના ના તમે એટલા મોળા નથી પહેલો પ્રયોગ તો ઝવેરાતની તિજોરી ઉપર કરશો કે અગુઠો અડતા જ લક્ષ્મી અક્ષય થઈ નય

ગૌતમશ્રવામીના સ્મરણનો બીજો હેતુ તેમના જીવનની પવિત્રતા, સરળતા, વિનમ્રતા અને તપોનિષ્ઠા આપણા જીવનમા આવે તે છે

એમાથી તમને ક્યો હેતુ પસંદ છે ? પહેલો કે બીજો ? તમે જાણે પહેલો હેતુ પસંદ કરો, પરંતુ જૈન શાસન તો બીજા હેતુને લક્ષમા લઈને જ તેમની અર્ચના કરે છે

ગૌતમ પ્રભુના હૃદયમા કેટલી સરળતા અને કેટલી વિનમ્રતા હતી, તેનું એક દૃષ્ટાંત તમારી સામે રજૂ કરુ છુ વીતરાગ પ્રભુ મહાવીરે, ગૌતમશ્રવામીને કેટલીવાર શિક્ષા આપી છે દરેક વખતે તે કહેતા, “ સમય ગોચમ મા પમાયએ ”-હે ગૌતમ ! એક સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ નહિ ” ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના દસમા અધ્યયનમા એક વાર નહિ, એ વાર નહિ, પણ ઓગણત્રીસ વાર આ પદ આવે છે

એક વ્યક્તિને એક વખત શિખામણ આપવામા આવે તો તે સાલળી લેશે બીજી વખત કહેતા તે મનમા સમસમી રહેશે અને ત્રીજી વાર કહેવા જશે તો ત્રાડ પાડશે-અસ, હુજ તમારી નજરમા આવુ છુ દુનિયાભરની શિખામણ મને જ આપ્યા કરો છો બધા દોષ મારામા જ લય્યા છે ?



પણ વિનય અને નમ્રતાના અવતાર ગીતમગ્નુ, ભગવાન મહાવીરના એક સન્દેને દેટલા આદરસહિત સંભળના હતા । તે કહેતા કે એક પિતાને પુત્ર મૃત્યે દેટલું વાત્સલ્ય હોય છે । પણ તે જ વાત્સલ્ય પિતાને મોટેથી પુત્રને ટ્રેરણા આપે છે નિતાના એ વાત્સલ્ય કરતાં પણ અણુભારા ઉપર અત્યંત વિશુદ્ધ વાત્સલ્ય છે તેથી જ વારવાર અણુ અને જ સંબોધન કરે છે

જો વિનયનો અભાવ હોત તો તો તે એમ જ કહી દેત કે દરેક વખતે મને જ કષ્ટ કરે છે આખો વખત મારું જ નામ લીધા કરે છે શું કે આખો વખત સુઈ જ રહું છું ? રાત દિવસ આ સિખામણ કેવી ? શું હું હજી પણ અભોધ બાળક છું ? મારામાં પણ વિવેક છે જ્ઞાન છે જ્ઞાન જ્ઞાન અને ઓઃ પૂર્વેના મે અભ્યાસ કરેલો છે આટલા મોટા સમુદાયને હું અધિકારી છું

પણ આ સન્દે નીકળે મૈત્રા । જાક કાર તો તેમને જાણી પણ નહોતો પદ અને સત્તાને મોઢ તો તેમનાથી દૂર લાગી ગયો હતો તેમના પવિત્ર આદર્શમાં કેવળ વિનય રૂપી દીપકની સિખા જલતી હતી એથી જ જાણે અદી હજાર વર્ષ વીત્યા છતાં જનતા તેમના જેવી વિનયની મૂર્તિને લૂંટી શકી નથી

તા. ૧૮-૭-૫૯

માટુ ગા (મુંબઈ)



ભારતનો ધ્વજ મીઠી લાકડી પર લહેગય છે વાકીચૂકી લાકડી ધ્વજ ફરકાવવા માટે કોઈ પસંદ કરતું નથી તેના ભાગ્યમા તો ચૂલામા જઈ ચઢા ગરમ કરવાનું જ લખાયેલું હોય છે જેના જીવનમા જેટલી સરળતા હોય છે તેટલો જ તે લોકપ્રિય બની શકે છે જીવનની વાકીચૂકી લાકડી સદૃશ્યો રૂપી ધ્વજ ફરકાવવાનો ઈન્કાર કરે છે એટલા માટે ભગવાન મહાવીર કહે છે કે વક્તા અને માયાથી દૂર થઈ સરળ બનો.

હૃદયની વક્તાનું નામ જ માયા છે તમે કપાય વિનય ઉપર પ્રવચનો સાલણી રહ્યા છો તેમા માયાનું સ્થાન ત્રીજું છે માયા, આત્માની સરળતાનો નાગ કરે છે ત્યાં હૃદયમા કુટિલતા હોય ત્યાં ધર્મનું બીજ ગહી જ કેમ શકે ? ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિમ દેશનામા સાધુઓને ચેતવણી આપે છે કે —

સોહી ઉજ્જુય ભૂયસ્સ, ઘમ્મો સુહ્દસ્સ ચિટ્ઠ્ઠીં ।

નિવ્વાણ પરમ જાઈં, ઘયસિચ્ચિ વ પાવપ ॥

ઉ સૂત્ર, અ ૩,

જેણે સરળતા અપનાવી છે તે જ અધ્યાત્મ માર્ગનો યાત્રી બની શકે છે સરળ આત્મામા જ ધર્મ ટકી શકે છે કોઈ વાસણમા દૂધ ભરીએ પણ જો તેમા મીઠું ભરેલું હોય તો દૂધ સારું રહી શકતું નથી દૂધ ભરવું હોય તો પહેલા તેમાથી મીઠું કાઢી નાખી વાસણ સાફ કરી નાખવું જોઈએ તેમ જ, જો જીવનમા અધ્યાત્મની જ્યોત જગાવવી હોય તો પહેલા માયા અને વક્તાની ક્ષાર ભૂમિને સાફ કરી નાખવી જોઈએ જીવનમા સરળતા આવશે તો શુદ્ધિ પણ આવશે શુદ્ધિ આવી તો ધર્મ આવી જ ચૂક્યો

સમજે, કારણ કે ધન આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની નજીક રહેનાર છે એવો શુદ્ધ-સુદ્ધ આત્મા નિર્વીણરૂપી પરમપદને પામી શકે છે

સરળતામય શુદ્ધ જીવનની મુલાકાત સવત્ર દેશારો. જેવી રીતે વી રેઝાથી ખમ્બિ ધૂમાદા વિનાનો બાકાખંધ સળગે છે તેવી રીતે સરળતાથી કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ દલ અને પ્રવચનાથી રહિત હોય છે

આસોચના જીવનનું અમૃત છે સાધુ, પોતાના ગુરુદેવ સમક્ષ આતોચના કરે છે અને તે દોરિન આત્મા, દોષના ભોગથી વિમુક્ત થઈ હળવો થાય છે

દુઃખીને ઠાઈ સ્થાવરી મળે તેના ઉપર ઠામળતાથી હાથ ફેરવે અને રતેકપૂર્વક બે મીઠાં વચનો કહી તેની કડુણ કહાણી પૂછે તો કડુણતાનો સ્પર્શ થતાં જ જેમ વાળ વરસે તેમ તેની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા માંડે છે દુઃખી બક્ષિત હમદર્દીની આચળ પોતાનું દુઃખ બક્ષત કરી હળવાપણું અનુભવે છે એ જ પ્રમાણે સાધુ આસોચના કરીને અપરાધિના ભોગથી મનને હળવું બતાવે છે સાથે જ પ્રાયશ્ચિત વડે શુદ્ધ પણ બને છે

આચમમાં ફરમાવ્યું છે કે ૭ સાધક નિષ્કપટ અને સ્વચ્છ અરિસા જેવું હલમ રાખી આસોચના કરે છે તેને અરપ પ્રાયશ્ચિત આવે છે જો તે કપટ રાખી આસોચના કરે તો તેને જમણું પ્રાયશ્ચિત લાગે. વ્યવહાર મુજબ પહેલું પાતું ઉમાડતાં જ આપને સ્પષ્ટ આશ્વાસ થશે. આચમ કરે છે કે -

હો મિત્તલુ માસિય પરિહારં ઠાળં પઢિસેવિષ્ણા

આછોપના મપહિ ટંચિય આછોપ માવસલ

માસિય, પઢિઠચિય આછોપમાળસલ હો માસિય ।

વ્યવહાર મુજબ સૂત્ર ૯. ૧ સુ. ૧

જો કિમ્બુ એક માસના પ્રાયશ્ચિતને યોગ્ય દોષનું સેવન કરે છે પછી આચમ સમક્ષ આસોચના લે છે તે આસોચના જો નિ કપટ આવે કરે તો એક માસનું પ્રાયશ્ચિત આવે પણ જો તે કપટ આસોચના કરે તો તેને બે માસનું પ્રાયશ્ચિત આવે છે

કપટ એ એવું ઝેર છે કે ૭ આતોચનારૂપી અમૃતને ઝેર બતાવે છે આસોચનાના આટલી લાખી પદોળી વિચિતમાં ઊતરવાનો આ વિચિત નથી પણ ગણે તેની વિચિતે. જો એટલા ગણે દિતરવું રાગુ ૭ તમે માયાના કરને આજખી શકો બે સાધુઓનો દોષ એક સરખો છે જન્મે આતોચના

પણ કરે છે તેમા એક સરળતાપૂર્વક કરે છે અને બીજો દલવૃત્તિ રાખીને કરે છે, જેથી તેનું પ્રાયશ્ચિત બમાણુ થઈ જાય છે

એ પણ નક્કી છે કે જો રોગી વૈદ્યની સાથે જળ કરશે, તેના પ્રશ્નોના સીધા જવાબ નહિ આપે, તો તેથી વૈદ્યને તો કાઈ નુકસાન થવાનું નથી, તેને તો લાભ જ થવાનો છે રોગ વધશે, સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધશે. છતાં કોઈ પણ પ્રામાણિક વૈદ્ય એવી ઈચ્છા રાખશે નહિ પરંતુ રોગોની જળવૃત્તિ જ રોગને વધારશે અને તેની સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધવાની જ.

શિક્ષણના ક્ષેત્રે, શિક્ષકની સાથે જળ કરીને કોઈ વિદ્યાર્થી આગળ વધી શક્યો નથી તેમ જ વકીલ સાથે જળપૂર્વક વર્તીને કેસમા સફળ થવાની આશા રાખવી તે પણ વ્યર્થ છે

વ્યવહારિક જીવનમા જળથી કઠિનાઈ પેદા થાય છે ત્યારે આધ્યાત્મિક જીવનમા કપટ ખૂબ જ મોટી વિડબણુ લાવે છે

સાધુજીવનની પહેલી શર્ત છે કે જીવનમા સરસતા હોય કારણ કે સરળતાના અભાવમા પવિત્રતા ટકી શકતી નથી હૃદયની સરળતા સિવાય કરવામા આવતી તમામ સાધના માત્ર કાયકલેશ બની રહે છે ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં દલવૃત્તિને કોઈ સ્થાન નથી શ્રમણુ જીવનની તો વાત શી, પણ તે સિવાયનાને શ્રાવક કે સમ્યક્તરી તરીકે પણ સ્વીકારવામા આવેલ નથી ભગવાન મહાવીરની ભાષામાં માયાવત પ્રાણી મિથ્યાદષ્ટિ છે આપને યાદ હશે કે —

“ માયો મિચ્છા દિર્ઘા, અમાયો સમ્મ દિઠ્ઠી ”

જળ અને દલથી મુક્ત આત્મા જ સમ્યક્તરૂપી પ્રકાશના કિરણોને પામી શકે છે હૃદયની પવિત્રતા અને સરળતા વિનાની તમામ સાધનાઓ નિષ્પ્રાણુ છે, ભલે તેથી સ્વર્ગના ભોગોની પ્રાપ્તિ થય પણ જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રવાળી ભવપર પરાનો નાશ કરવામા તેની સાધના કામમા આવી શકતી નથી, સૂત્રકૃતાગ સૂત્રમા વીતરાગ પ્રભુ મહાવીર ફરમાવે છે કે

જહ્ વિય જમિણો ફિસે સરે, જહ્ વિય મુંજિય માસ મંતસો ।  
જે હહ માયાહ મિજ્જર્જ, આગચ્છન્તિ મઘ્ઘાયણત સો ॥

મૂત્રકૃતાગ સુ ૧ અ ૨

સાધનાના ક્ષેત્રમા પ્રગતિશીલ સાધક વસ્ત્રમાત્રનો પગિયાગ કરી અગેલક-

તેનો સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જેણે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ સુધી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિગાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે મનની મંચીને ઊંડી ન હોય તો એક વાર નહિ, અને ત વાર અર્ધમાં બ્યારણુ પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની અને તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મનરહુના ફેરામાંથી ઊઘાડી શકતી નથી.

પરંતુ જાણે તો સાધનામાં પણ દલ ચાલી રહ્યો છે બહાર એક અને અંદર બીજો જ રમ જણાય છે. મોળા બેઠેલા મેલા કપડામાં સાધુતા માની બેસે છે તેને થી ખજાર પડે કે મેલા કપડામાં હલપનો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે માવજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં જન્ટલ અસહ્ય પણ જન્ટુ રહે છે. દરેક પ્રપત્તિમાં એ જ ભાવના કામ કરતી હોય છે કે તની અસહ્ય વાત બહાર ન બાવે એટલા માટે દલ અને માનના પાદ પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

મુદતશ્રવણ પણ માનના ક્ષેત્રમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની જાણે એ હાસલ છે કે ઉપાશ્રવણ આવતા ત્રણ વખત તિરખતો આગાદિયુ કરશે. પરંતુ ઉપાશ્રવણની સીમી કિતરતાં એ જ મુનિઓની ટીકા કરવી શક્ય કરશે. બા શુ દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય તે શુ કરવા તેમના પગમાં પડે છે ? મે જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માત્ર જે મુનિની દોડ કલાક સુધી ટીકા કરતો હતો તે, વંજ મુનિની પાસે પહેલેથી જણીશણીને વહન કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાદશ્રીઓના આંદા તો બધા તેને ઢેકાણે ટોપી બાવી ગઈ પણ હલપના આંદા જમણા વધી ગયા !

ચાલ રાખો કે જા વક્તા અશુભ બધ નાધિ છે અશુભ નામ પ્રકૃતિના બળના હેતુઓમાં વક્તાને મજાવેલ છે. કાશાની વક્તા બાપાની વક્તા, ભાવની વક્તા અને વિષમતાદ. જા આરે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓનો બધ કરે છે તેનો વિપાકાદ્ય અશુભ વણુ-અપ-રસ સ્પષ્ટ બાદિમાં થાય છે.

જેવી બદિત કદાચ પ્રેમપૂર્વક કાંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે સદી રહી હોય. તેની કિતભરેલી વાત પણ કાંઈને પ્રિય લાગતી નથી તેનો સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, ઈચ્છે છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્પીચ બધ કરે.

તમારે મધુર કક નેઈએ છે. મોઝાનાં દિલ દરી હે તેરી વાણી.

નેમ્મએ છે, પણ જ્યાં સુધી વક્તા નહિ જાય, ત્યાં સુધી માધુર્યનો ગુણ આપ નહિ મેળવી શકે અને ત્યાં સુધી તમારી વાણી જનતાના દિલને ડોલાવી શકશે નહિ સાથેસાથ મનની આ વક્તા, દેહને પણ વક્ બનાવે છે આ વક્તાનું પ્રમાણ જોવું હોય તો પશુઓના દેહ જુઓ પશુઓના દેહ વક્ હોય છે તેમની ગણના તિર્થંચ યોનિમા થાય છે તિર્થંચનો અર્થ જ વાકાપણુ છે તિર્થંચ યોનિની પ્રાપ્તિ માયા વડે જ થાય છે હવે તમે સારી રીતે સમજી ગયા હશે કે મનની વક્તા શરીરને પણ વક્ બનાવે છે જેના જીવનમા અહીં વક્તા છે, તે અહીંથી વિદાય થશે ત્યારે તેની વક્તા પણ તેની સાથે જ જશે. તે આગામી લવમાં સાકાર બને છે. માટે વાચક ઉમાસ્વાતિ મહારાજ તત્ત્વાર્થ સૂત્રમા તિર્થંચ યોનિના હેતુ બતાવે છે.

### માયા તૈર્યમ્થોનસ્ય

તત્ત્વાર્થ સૂત્ર અ ૬, સૂત્ર ૧૭.

જો દેહની વક્તાથી બચવું હોય તો મનની વક્તાથી બચો.

પણ આજે તો જેટલો માણસ કપટબાજ હોય, તેટલો તે હોશિયાર ગણાય છે તમારો દીકરો કાઈ પ્રપંચ રચી, કાઈકિતુ ખિન્ન બાંધી કરી આવે અને આવીને તમારી સામે આખી વાત કહી સંભળાવે, તો તમે-તેની પીઠ થાપડશો અને હસતા હસતા તેની માતાને કહેશો કે-જેયુ ? આપણો દીકરો કેવો હોશિયાર થઈ ગયો છે !” આને જ તમે હોશિયારી માનો છો. શુ જૈન-કુળમા જન્મ લેનાર વ્યક્તિ, કપટથી કરેલ કમાણીથી પ્રસન્ન થાય ? ખરું પૂછો તો તેવે વખતે તમારી આખોમાથી આસુ વહેવા નેમ્મએ, કે-મારો પુત્ર નૈતિકતા અને સરળતા ખોઈને માયા પ્રત્યે જઈ રહ્યો છે

તમે માનો છો કે છળ અને ધોકાબાજીથી કમાણી સારી થાય છે એક રૂપિયાની ચીજ કદાચ આઠ આનામા લઈ આવ્યા, તો હૃદય નાચી જાહે છે. તમે સમજો છો કે આઠ આના બચી ગયા એક ચીની વિદ્યાર્થીને કાઈકિ પૂછ્યું કે એક માણસ ઘેરથી એક રૂપિયો લઈને નીકળ્યો એક રૂપિયાની શાકભાજી ખરીદ કરી પણ ચાલાકી કરી આઠ આના પાછા લઈ ઘેર આવ્યો, તો તે શુ કમાયો ?

વિદ્યાર્થીએ જવાબ આપ્યો-“સાહેબ ! તે કમાયો નથી તેણે ગુમાવ્યું છે. આઠ આના માટે તેણે પોતાની કરોડો રૂપિયાની મોઘી માનવતા ગુમાવી છે”

જેના જીવનમા દલ અને કપટનું સામ્રાજ્ય છે, તે બોલે છે ઝાઈ, ને ચાલે છે ઝાઈ તેની વાણી મોરના જેવી હોય છે મોરનો કેકારવ ધણો પ્રિય

તવને સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને નેણે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ મુક્તી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની ક્રધીને છોડી ન હોય તો એક વાર નહિ, બીજા વાર જલમાં આવવું પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની ગમે તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી છોડાવી શકતી નથી.

પરંતુ જાણે તો સાધનામાં પણ દલ આવી રહ્યો છે બહાર એક અને અંદર બીજો જ રજ જણાય છે. ભોળા લોકો મેલા કપડામાં સાધુતા માની એવે છે તેને શી ખબર પડે કે મેલા કપડામાં હલવનો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે માવજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં જાતે જ અસહ્ય જન્મ રહે છે. દરેક પ્રયત્નોમાં જો જ વાવના કામ કરતી હોય છે કે તેની અસહ વાત બહાર ન આવે એટલા માટે દલ અને માયાના પાદ પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

મુકસ્તવન પણ માયાના એકમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની જાણે એ હાસન છે કે ઉપાશ્રમમાં આવતાં ત્રણ વખત નિષ્ક્રમ્મતો આમદિષ્ટુ” કરશે. પરંતુ ઉપાશ્રમની સીધી ભિતરતાં જો જ મુનિઓની ટીકા કરવી શરૂ કરશે. આ શુ દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય છે શુ કરવા તેમના ખર્ચમાં પડે છે ? મેં જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માત્ર જો મુનિની દોઢ કલાક સુધી ટીકા કરતો હતો તે તે જ મુનિની પાસે પહેંચતાં લગ્નીજણીને વદના કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાપદ્રિઓના બાંદા તો ગયા તેને દેહાલે યોષી જાતી ગઈ પણ હલવના બાંદા જમણા વધી ગયા !

માઠ રાખો કે આ વક્તા અશુભ નામ બધે છે અશુભ નામ પ્રતિષ્ઠા બંધના હેતુઓમાં વક્તાને ગણાવેલ છે. કાયાની વક્તા ભાવાની વક્તા, ભાવની વક્તા અને વિષમવાદ. આ ચારે અશુભ નામ પ્રતિષ્ઠાઓના બંધ કરે છે તેને વિષમવાદ અશુભ વણ-ગમ-રસ રમણ આદિમાં આવે છે.

એવી વ્યક્તિ કદાચ પ્રેમપૂર્વક કંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે છદ્દી રહી હોય. તેની દિલભરેલી વાત પણ કાંઈને પ્રિય લાગતી નથી. તેને સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, ઈર્ષિ છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્ત્રીય બંધ કરે.

તમારે મધુર કંઠ જોઈએ છે. લોકોનાં દિલ દરી લે તેવી વાણી

આસતે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદનામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ ખતે તેટલો મદદી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદનામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાહ્ય જીવનમાં સાધના અને આંતરજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં બીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ધણું એવા મળી આવશે કે જે પોતાનાં પાપોને ઢાંકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણા છે આવાઓ જ્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને ખેસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત ખેડા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક ત્રિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાંકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું અંગત કરશે

માદુગા,

તા. ૧૪-૮-૧૯૮૮



લાગે છે. પણ માફ રાખો કે મીઠા કેકરાવ કરનાર મોર સર્પ જેવા સ્થાન પર વિષખર પ્રાણીને પણ મારી નાખે છે એવી રીતે કપડી માણસની મધ જેવી મીઠી વાણીમાં મીઠાસ ખરેખર ફેટલી છે તે તે તે પોતે જ જાણે છે. અથવા તે તેના જેને પરિચય થયો હોય તે જાણી શકે છે. દૂર રહેનાર તે માત્ર ઉપરનો ચગદાઢ જોઈ બાજાઈ જાય છે. પણ તેને અદ્દની વાતનો ક્યાંથી પત્તો લાગે? એથી તે ફેટલીક વખત બાજવેલા માણસ એવાએની પ્રશ્ન સાં પસુ કરે. તેની અખિ બીતરનો બેઠ પામવા અટે બાસમર્જ હોય છે.

એક વાર મહાદેવ પુરુષોત્તમ શ્રી રામ તેમના બાઈ લક્ષ્મણ સાથે વન-વિદ્યાર માટે ગયા ત્યાં માર્ગમાં એક સરોવર આવ્યું. સરોવરમાં હિરેલાં કમળો અને તેના ઉપર બમરોએને વૃન્તાં જોઈ તેમની અખિ સ્થિર થઈ ગઈ તેવામાં એક જગમો તેમની નજરે પડ્યો. તેની પાંખો જાણે સનકાઈ સાનુમાં ધોબેલી હોય તેવી સોદ દલી ખૂણ જ મદ ઝનિએ તે આવી રહી હતી. જાણે કે કોઈ સત ઈર્ષ્યભિભિતિ પામન કરતા આવી રહ્યા હોય. આજે યોગીને જોઈને રામે પોતાના બાઈ લક્ષ્મણને કહ્યું.

पदय छदमण पपायां धरु परम धार्मिक

छनै छनै पव धसे नीवेषु दय संकष ।

બાઈ! ને તે કેવો યોગી જનો છે. જાણે કે પ્રમુખાઈનામાં હીન કોઈ બતા. અને આશે છે ત્યારે કેવી સવધનીથી પસ ઉતરે છે. વિશેષ તે સ્વક્ષન દેખાઈ રહ્યો છે. તેને કમ છે કે કદમ પસ નીચે કોઈ દ્રવ્ય મગદાઈ જાય. સામેસામ કોઈ મોડુ સતક્રમ પડી લાગે છે. આશે તેમ જ્ઞાન કરી નેત્ર ખંધિત કરાએ.

રામ આ પ્રમાણે જગમ્યાની, પોતાના બાઈ પાસે પ્રશ્ન કરતાં જોવી રહ્યા હતા ત્યાં સરોવરમાંથી એક જગમળ આવ્યો. રામનું ખ્યાન તે તરફ ગયું. જગમળ માણીને હતો, તે કહી રહી હતી કે—

वक्तुं किं वर्जिते राम तेनाहं निष्कुम्भी छता ।

मदबासी विद्यामाति परितं सदयासिनाम् ॥

તે સગા તરફ રામ! તમારૂં કૃપા જે સોદ છે તેથી તમે જગમળ, દુપની કોટી જાએ છા. પણ તમે આ જગમળ કો. હો આ ઉભયજગમળ માત્ર ઉપગની ન હો જગમળ રસમ તમે ક્યાંથી નજો. ન તે તે સ્વધે રહે તે જ જાણી શકે આ તમારા યોગીએ તે સોદ નેત્ર પડે છે. આસે

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદનામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ બંને તેટલો જલ્દી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદનામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાદ જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં ખીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ઘણા એવા મગી આવશે કે જે પોતાના પાપોને ઢાંકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણા છે આવાઓ જ્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને બેસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત બેઠા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાંકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું અંગત કરશે

માટુંગા,

તા ૧૪-૮-૧૫૮

કથાય વિજય ઉપર તમે રાજ પ્રવચન સંભળા રહ્યા છે. જેનાથી સ્વપર પરાને પાપણુ મળે છે તે જ્ઞાતાની અશુદ્ધ દસાએને કથાય કહેવાય છે તમે જાણી ચૂક્યા છો કે કથાના આર વિભાગ છે તેમાં બે રાજજન્ય અને બે દેવજન્ય છે જરા આપણે કીડાકુથી જોઈએ તો આપણામાં રહેલી રાજવૃત્તિ જ દેવને જ માવે છે જ્યારે કઈ ખાસ વસ્તુ પર આપણા મનમાં રાજવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે આપણા જવા પ્રત્યક્ષે તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ હોય છે

ઈચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં જે અતરસામૂલ અને છે તેના ઉપર આપણી રાજવૃત્તિ કુશળે મારે છે અને આ વિશેષ ટાળવા માટે કામે લાગી જાય છે પોતાની તમામ વાકાત કામે લગાડી, અતરસાએને દૂર કરી ઇચ્છિત વસ્તુ તે પ્રાપ્ત કરવા માટે છે પણ તે અતરસાએ પ્રકૃતિ ન્ય હોય કે માનવસર્જિત હોય, તેના પ્રત્યે મનમાં શાપ જામીત થાય છે જાજ દેવની જાનમુમિ છે

હવ તમે જોઈ શકો છો કે હજારમાં પહેલા વસ્તુ તરફ રાજવૃત્તિ ખેંચ થાય છે પણ તેની પ્રાપ્તિ અને સરસાકુમાં આધારપ વિરોધી સંમિત્તો પ્રત્યે દેવ થાય છે અશૌચ જ્ઞાતાને વિભાજકતા તરફ ધોલનાર મૂળ વૃત્તિ રામાત્મક છે

રાજ્યમક વૃત્તિનુ કથા છે સેવાનુ ૭ મનને અમુ તે અને તેમ કરીને પણ સેવું પછી એ નથી જોવાતું કે તે સેવા માટે કેટલું ખર્ચું પડી જાય સેવાની વૃત્તિ તે જ સેવાની માત્ર છે તેના મનમાં આ સેવાની વૃત્તિ જળવત્તર છે તેને ઉચિત અનુચિતતાનુ કઈ મહત્ત્વ નથી હોતું તે મન સમજ કરવા જ ઇચ્છે છે પણ, તે એ વિચાર પણ નહિ કરે કે તેની આ

સંગ્રહવૃત્તિને કારણે હયાંભયાં ધરો ઉજ્જડ બની જશે, લીલી કલાર જેવી ફૂલવાડીઓ ઉજ્જડ વન સરખી જઈ જશે, કેટલીયે હસતી આખોભાથી આસુઓ વહેશે

આ લેવાની વૃત્તિવાળો ક્યારેય એ પણ વિચાર નહિ કરે કે મારી જરૂરિયાતો માટે કેટલું જમા કરવું જરૂરી છે સંગ્રહ હોય, પણ, તેની કોઈ સીમા હોવી જોઈએ જરૂરિયાતો વધે છે, પણ ક્યા સુધી તેને વધારવી ? સંગ્રહ અને જરૂરિયાતોની સીમારેખા તેની પાસે હોતી નથી તે તો માત્ર લઈને તેની રખેવાળી જ કરી બાંધે છે

એક પ્રાચીન અર્હતાપિ સંગ્રહશીલ હૃદયનું ચિત્ર દર્શાવતા કહે છે—

આયાણ રક્ષી પુરિસે પરં કિંચિ ન જાણતિ ।

અસાહુ કમ્મ કારી ચલુ અયં પુરિસે ॥

ઋષિભાષિત સૂત્ર અ ૬-૧

આદાનરક્ષી પુરુષ લેવું અને સરક્ષણ કરવું એથી ત્રીજી કોઈ વાત નજાણુતો નથી એવો માણસ હલકામા હલકું કાર્ય કરતાં પણ અચકાશે નહિ જો કદાચ તેની જાણુમા આવે કે અમુક માણસની ઓપરી સોનાની છે, તો સોનાની પાછળ પાગલ બનેલ પુરુષ, તે માણસની ઓપરી પણ કાઢી લેશે

સપત્તિની પ્રાપ્તિ માટે માનવ જાતનું દમન પણ ઓછું નથી કરતો. એક યોગી આત્સસાધના માટે જેવી રીતે તપ કરે છે, ભૂખ, તરસની પરવા કર્યા વિના, સાધનામા દેહને કષ્ટ આપે છે, ખરું પૂછો તો સાધનાની તન્મયતામા તેને ભૂખ-તરસની ખબર જ પડતી નથી તેવી જ રીતે લોભીની સાધના પણ યોગીની સાધના કરતા જરાયે કમ હોતી નથી રૂપિયાના રણુ-કારમા તેની ભૂખ અને તરસ મટી જાય છે

દુકાન પર ગ્રાહકોની ભીડ જામી હોય, સમય થઈ ગયો હોય, પત્ની વારવાર બહાર આવી જોતી હોય કે અત્યાર સુધી જમવા કેમ ન આવ્યા ? છેવટે અકળાઈને છોકરાને દુકાને મોકલે છે તે કહે છે બાપુજી ચાલો, જમવાનું હું થઈ જાય છે”

ખરું કહો, આ વખતે તમે શો જરાખ આપશો ?

અહી ઉપાશ્રયમા તો ધડિયાળનો કાંટો સાડાનવ ઉપર બે મિનિટ પણ આગળ જશે તો તમારું મન મુબઈ દોડી જશે. મનમા થશે કે કદાચ રૂસનો ગાડી જતી રહેશે

પરંતુ દુકાન ઉપર ધડિયાળમાં અગિયારને જાહેર બાર પશુ વાગી  
ગયા હોય, છતાં છાકરાને કહેતો કે- જા તું જાને તારી મા જાને જમી  
લો. મને હમણાં વખત નથી. પછી કસોને પેટમાં ઉઠરાડા કુદાકુદ કરતા  
હોય. આહોમની બીડા બાજળ, પેટમાં ઉઠરાડા યુ યુ કરતા હોય તેનો  
જવાબ સંભળાતો નથી. કેટલું દમન છે આ !

જૂથ-તરસ માત્ર નહિ, ધણીને વાર કોધને પશુ હમાવેલા પડે છે.  
માથ બતાવતાં આહને તે પસંદ આવતો નથી તમે તેની સામે વામન-  
તાકા લાવી હમણો કરી દો છો છતાં ન હોય તે તમારી આંખો જરા તેજ  
મઈ જાય છે. પશુ એ આહક તમારે ત્યાંથી મોટા જથ્થામાં માથ પરકિનાર  
છે અને એ બેચાર કાવી મીઠી સંભળાવે પશુ છે છતાં તેની વાતો તમે  
પ્રેમથી સાંભળી લો છો. એક સબ્બ પશુ બેસવા નથી તમે કેટલા કમાણી  
જની જાઓ છો ! જાણે કે કમવાન મહાવીરની આંખો કમા તમારા  
હાથમાં કીતરી ગઈ હોય ! ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે  
એ જમાદીમુ તો હમેશનો ધરાક વૂઠી જશે.

સમગ્રવૃત્તિ માનવીમાં લોભની લાવન્ય પેદા કરે છે જે સમગ્રની  
પ્રાણ જરૂરિયાતો સંતોષવાનો હેતુ હોય તેની તો કેઈ સીમા જરૂર હોય  
છે કેમકે માનવની જરૂરિયાતોની હદ હોય છે. પશુ ઈચ્છાઓ હમેશાં જનત  
છે તે તો દ્રોષદાની ધીરની માથ જનત હોય છે. દુરાસનના હાથ ઘાટી  
અથ પશુ દ્રોષદાની સાડીનો છેડો ન બાળ્યો. આ તો એક વાર્તા છે. પશુ  
વાર્તાને બાળુએ રાખી તેનો સાર કાઢ્યો તો જણારો કે દુરાસન એ મેરસ્તે  
ચહેરું મન છે જેની સવા દુષ્ટ છે ત્યારે આત્માનુ શાસન શુભ છે. મન  
શાસન હમેશાં દુષ્ટ જ રહેવાનું. ધરણ કે તેની વૃત્તિઓ વિધારી છે એ જ  
દુરાસન આંતર વૃત્તિરૂપ દ્રોષદાની ધીર ખેંચે છે. જનત વધવાની સાડી-  
આ દુરાસન ઘાટી જાય ત્યાં શુધી ખેંચે જાય. પશુ તેનો છેડો આવવાનો  
નથી એ માટે જ આશ્રમ કહે છે-

### શ્રીકૃષ્ણ આગાસ સમા અર્પણિયા

ઈન્દ્રિય આક્રમણની માથ જનત છે

આક્રમણમાં અસંખ્ય પક્ષો છે. એ છે તે કોમી કોમીને પહાં આવે  
છે. પશુ આક્રમણનો છેડો કાઢી રાક્યુ નથી. ઈન્દ્રિય આક્રમણ પશુ  
એવું જ છે. મનુષ્ય પશુ રાજ તેમાં કોમી કરે છે. તેની પાંખો ઘાટે  
જાય છે અને તે પાંખ આવે છે. પશુ તેનો અંત સીધો રાક્યુ નથી.

તૃણાની પૃર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જગલના ખૂણામા ઊભા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગા થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનુ મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હુ આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવુ અને તે ઊડવા માટે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમા તો શું પણ અનત જન્મો વીતી જવા છતા પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ ? કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની શ્રમણા છે અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યા પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો શ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો શ્રમ છે એ એક મનનુ ક્ષિતિજ છે જેટલુ આપ તેને ભરતા જશો. તેટલુ તે ખાલી થતુ જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે કારણ કે તેનુ સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતુ હોય છે. દરેક સ્ત્રી માતા બનવામા એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કોણુ જાણુ કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢુ ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢુ ખવરાવે છે

આટલુ કરવા છતા પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહભાગ્યથી, કાગનું બેસવુ અને તાડનુ પડવુ એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શુ તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે ખીજા અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે. પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માડીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમા આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમા ચોથે દાણુ કહ્યું છે કે ચાર ધ્યાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમા ગમે તેટલુ ભરવામા આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

પરંતુ દુશ્મન ઉપર અધિયાળમાં અગિયારને બદલે ચાર ફ્લુ વાગી ગયા હોય છતાં હાકરાને કહેશો કે— જા તું જાને તારી મા જાને જમી દો. અને હમણાં વખત નથી. પછી કસોને પેટમાં ઉંદરમાં કુકાકુક કરતા હોય. આક્રોશની બીડ આવળ, પેટમાં ઉંદરમાં મુ મુ કરતા હોય તેને અવાજ સંભળાતો નથી. કેટલું દમન છે આ ?

ભૂખ-તરસ માત્ર નહિ, ધણીએ વાર કોપને ફ્લુ કળાવવો પડે છે. માલ જતાવતાં આક્રોશને તે ફ્લુ કળાવતો નથી તમે તેની સામે તાકાત. તાકાત લાવી દમ્મો કરી દો છો છતાં ન સે તો તમારી આંખો જરા તેજ ઝળં જાય છે. ફ્લુ એ આક્રોશ તમારે ત્યાંથી મોટા જગ્યામાં માલ ખરીદનાર છે અને એ બેચાર કડવી મીઠી સંભળાવે ફ્લુ છે છતાં તેની વાતે તમે પ્રિયથી સાંભળી સો છો. એક શબ્દ ફ્લુ બોલતા નથી તમે કેટલા કામચોંટ બની જાઓ છો. જાણે કે કમવાન મહાવીરની આંદોશ કામ તમારા હૃદયમાં કિતરી ઝળં હોય. ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે જો જમાડીશુ તો હમેશનો ધરાક વહી જશે.

સમ્પ્રદર્શિ માનવીમાં શોકની સાવના પેદા કરે છે જે સમ્પ્રદની પ્રહળ જરિયાતો સંતોષવાનો હેતુ હોય તેની તો કાઈ સીમા જરૂર હોય છે કેમકે માનવીની જરિયાતોની હદ હોય છે. ફ્લુ ઈચ્છાઓ હમેશાં જનત છે તે તો દ્રોષદીનાં ચીરની આક્રોશ જનકદ હોય છે. દુરાસનના દાસ થાકી ગયા ફ્લુ દ્રોષદીની સાક્ષીને છેડે ન આવ્યો. આ તો એક વાર્તા છે. ફ્લુ વાર્તાને આજુએ રાખી તેનો સ્થાન કાઢો તો જાણીશો કે દુરાસન એ ચેરસ્તે ચેરેશું મન છે જેની સવા કુષ્ઠ છે ત્યારે આક્રોશનું સાસન શુભ. મનુ સાસન હમેશાં કુષ્ઠ જ રહેવાનું. કારણ કે તેની રૂચિઓ વિચારી છે એ જ દુરાસન, આંતર રૂચિય દ્રોષદીનાં ચીર જેએ છે જનત વસ્તુની સાધી. આ દુરાસન થાકી જાય ત્યાં શુધી જેએ જાય ફ્લુ તેનો છેડે આવવાનો નથી એ મારે જ આવજમ કહે છે—

### દુરાસન આગાસ સમા અર્પણિયા

ઈચ્છા આક્રોશની આક્રોશ જનત છે

આક્રોશમાં અસંખ્ય પક્ષો કાઢે છે તે કાઢી કાઢી ખર્ડાં આવે છે. ફ્લુ આક્રોશને છેડે કાઈ કાઢી રાખ્યું નથી. ઈચ્છાનું આક્રોશ ફ્લુ એવું / છે મનરૂપી પખી રો / તેમાં કાઢ્યા કરે છે. તેની પાંખો માટે અપ છે અને તે પાંખુ આવે છે. ફ્લુ તેનો જનત શાધી રાખ્યું નથી.

તૃણાની પૃતિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જગલના ખૂણામા બેસા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગા થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે બડવા માંડે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમા તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતા પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની ભ્રમણા છે. અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યા પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો ભ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૃતિ, એ મનનો ભ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે. કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે દરેક સ્ત્રી માતા બનવામા એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કાણુ જાણુ કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતા પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહભાગ્યથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે બીજા અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માણીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમા આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમા ચોથે દાણુ કહ્યું છે કે ચાર સ્થાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમા ગમે તેટલું ભરવામા આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે



૧ પહેલો સાગર ગંગા-મધુના જેવી મધા નદીઓ પ્રત્યેક કણે તેમાં સાબો દન પાણી રહે છે દરેક વર્ષ પીતી વર્ષા, તેમના વલુગટકો પ્રવાહ સાગરમાં મળે ત્યાં છે પણ દરેક વર્ષમાં એક પણ ક્વિસં એવો નથી આવ્યો કે વ્યારે સાગર એમ કહ્યું હોય કે હવે મારે આ પાણી નથી ભેળવું

૨. બીજું રમસાન. રમસાનનો ખાડો ક્યારે પણ પૂરાવાનો નથી. દરેક બાળક મુઠક મોઠ ફફ, સી પુરુર, જળવાન કે નિમજ, સ્થાપિત કે સ્થાપિત, ચાલતી કે વાસુદેવ વધા છવે અતે રમસાનમાં જઈ પહેલે છે દરેક-સાબો વર્ષોથી આ કમ ચામે છે કઈ કરાએ ને અમને માલુમો ત્યાં પહેલ્યા અને એ ચાર કલાકમાં રાખ મઈ મધા પણ રમસાનની જલ્મ આજ સુધી વખત મઈ નથી

૩ ત્રીજું પેટ. આવી જ વાત પેટની છે પેટનો ખાડો સવાર પૂરો ને અપેરે આથી પચારીમાંથી કીર્તી જ ક્યારની માગણી થાય છે સ્થાની સાથે નાસ્તે પણ ભેળવે છે. એ પણ પેટમાં ત્યાં છે અનિચારેક વાસ્તવ સુધીમાં ફરી મામે છે રેટથી ઘણા કદત, ટાક કે મિષ્ટાન્ન ભરી પણ એ વાસ્તવ્યે વે પાણુ આથી. વળી પાણી ચલ્લ-પાસ્તાની માગણી. સાંજમાં છે વાચ્યા કે પાણી ખીચડી ને કદી ભેળવે. રાતના દુપનો આવસ પણ અરે જ આવે આ પેટનો ખાડો ક્યારેય ભરાતો નથી અને તેટલી વાર ભરા, એ કલાક મધા કે પાણો આથી.

૪ મોઢી વાનગી પણ વાસુદેવે ખાડો વે અર્ધા કરતાં કીડા છે.

પેટનો ખાડો અર્ધો સેર બનાવ્યો ભરાઈ ત્યાં. એ કલાક માટે વે પેટ ભરાવર ભરાય પેટ ભરાય પછી ભમેને મને તેની જાલ્મી વસ્તુ મને વે પણ મન એક વખત વે આવા માટે ઈન્કાર કરશે. પણ મનને ખાડો એવો કીડા છે કે તેને મેડુ પાત પણ પૂરી રોકે નહિ. જેટલો ખાવ ભરતા જશો તેટલો જ તે વધુ ખાતી થશે જશે.

એક વાર સિંકદર, કાઈ પહેલિય પોતી પાસે ગયો. આજના આજના પહેલિયને અર્ધ એવો થાય છે કે ને કાઈ અમકાર ભજવે દોષ. આજ મન કારોના મહારમાં આવે મોઢા મગી મધા છે અને કેટલાક તેમાં દ્રાવ્ય છે પણ મેઝમ-મોની વચ્ચે અમકાર-વળા પોતાય છે સત્તેની ખસે મધા વે પણ મન કારોના મહાર મનુ જ દોષ છે

તમે ચારિત્રને નમો ચમત્કારોને નહિ એવી બે બદામની વિદ્યા તો આછગર પણ બાણે છે જો તમે લેવાનું બાણતા હો કે લેવાનું ચાલતા હો તો સદાચારની સૌરભ લો જ્ઞાનનો પ્રદાશ લો, સરળતાની સુવાસ લો

સિક્કદર યોગીની સેવા કરવા મડ્યો ખરી રીતે આ સેવા યોગીની નહિ, તેના ચમત્કારોની હતી મનમા મ્વાર્થ લરેલો હોય તો તેને તપ કે ત્યાગની ઉપાસના ન કહેવાય મનમાં ચાલીના દુકડાની લાલસા બગી છે અને સતની સેવામા પહોંચે છે ! આ સતની નહિ, દ્રવ્યની ઉપાસના કહેવાશે. કારણ કે આપના મનમા સતનું નહિ, પણ સતની સેવાથી મળનાર સપતિના દુકડાનું મૂલ્ય છે. તમારું લક્ષ્ય સપતિમા છે, ચારિત્રમા નથી જો કદાચ બીજે સપતિ મળે તેમ હશે તો સેવાનો રસ્તો છોડી પણ દેશો

એક દિવસ યોગીએ સિક્કદરને કહ્યું—“તારી સેવા પણ ગળબની છે. મારું લક્ષ્ય આજ ખૂબ જ પ્રસન્ન છે બોલ તારે શું માગવું છે ?”

સિક્કદરને આ જ બોધતું હતું આવા દિવસને માટે તો તેણે પરસેવો પાડ્યો હતો તેણે કહ્યું—“યોગીશ્વર ! હું શું ઇચ્છું ? મારી એક નાની સરખી માગણી છે તે એ કે આખી પૃથ્વી ઉપર મારી સત્તા ચાલે”

કેટલી નાની માગણી છે ! લોભીલક્ષ્યને માટે તો સારી દુનિયાનું સામ્રાજ્ય પણ ઓછું પડે છે સતે જોયું કે મનની તૃષ્ણા કેટલી વિશાળ છે. આ તો સુરસાના મો જેવું છે જેમ જેમ તમે અદર જતા જશો તેમ તેમ તે મોટું થતું જશે

આ સાડાત્રણ હાથની કાયા માટે કેટલી જગા બોધાયે ? દેહ તો માત્ર સાડાત્રણ હાથ જ માગે છે પણ મન ? ખરું પૂછો તો જેને એક ઇચ્છા પણ જમીનની જરૂર નથી, તેવાઓ વિશાળ પૃથ્વીના ખડથી પણ સતોષ પામતા નથી ! કદાચ દુનિયાભગ્નુ સામ્રાજ્ય પણ મળી ગયું, સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર એકચક્રી સત્તા પણ મળી, પણ ન્યારે જીવનયાત્રા સમાપ્ત થશે તે વખતે કેટલી જગા મળશે ? ફક્ત સાડાત્રણ હાથ અને તે પણ ઈલામ સંસ્કૃતિમાં જન્મેલાને જ બીજા જૈન કે હિન્દુ કુળમા જન્મેલાને તો તે પણ નસીબમાં નથી આ બધું બાણુરા છતાં પણ માનવનું મન કેમ સંગ્રહની પાછળ પામલ છે ?

માનવશરીરની સમગ્રતા તો ચાર રોટલીથી પતી જશે રહેવાની સમસ્યા સાડાત્રણ હાથ જમીનથી ઉકલી જશે પણ મનની સમગ્રતા કે ઈકે મુશ્કેલ છે.

હજારો મન જાનાજ અને મહુમ્મદી સેતુ મળવા હતાં મનની સમસ્યા ઉઠતી શકતી નથી

ચોગીએ જોયું કે સિક્કરનો કામોડો તપનો નીકે પલ્લ મનનો છે એટલે તેનો ઈશ્વ પલ્લ બીજી રીતે જ કરવો પડશે. ચોગી જાદુ મલા પેતાની એળીમાંથી એક મહુમ્મદી જોપરી કાઢી સિક્કરને જાપી અને કહ્યું કે જાને જાનાજથી ભરી દે જે કહેવું તે જાનાજથી ભરાઈ જશે તે જ કહેવું જાખી પૃથ્વી ઉપર વાડુ સામાન્ય થઈ જશે.

સમ્રાટ સિક્કરના જાનહની હદ નથી. મહેલમાં જવાની જ વાર છે એ મિનિટમાં જીવારના ઘણાથી ભરી દેવાશે અને સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર સિક્કરનું સામાન્ય થઈ જશે. સિક્કર મહેલમાં ગયો. તેણે એક શેર-પૂરી એક શેર જીવાર જોપરીમાં નાખી પલ્લ જોયું તો જોપરી ખાલી. મુશ્કેલીની મુશ્કેલી લાવી તેમ નાખી પલ્લ જોપરી ખાલી જ રહી. સિક્કરના જામનની હદ ન રહી. તે સમજી ગયો કે જા કાઈ અમર્યદિક જોપરી છે.

પાછા ખેતે તે ચોગી પાસે પહોંચ્યો. બધી વાત કહી સભગાવી હસતાં હસતાં ચોગીએ કહ્યું- સિક્કર ! જાણતો નથી કે જા માનવીની જોપરી છે ! જાદુનું મોડું રાજ્ય પલ્લ તેને ન ભરી શક્યુ તો જીવારના ઘણાથી તે કેમ ભરાશે ! સિક્કર સમજી ગયો. તો બધા પલ્લ સમજી ગયા હશે કે મહુમ્મદી જા જોપરી ભરવી એ કેટલું કઠણ કામ છે !

સાચી વાત એ છે કે સમ્રાટમાં શાંતિને શોધવી એ જ મોટી ભૂલ છે. જે એમ માને છે કે પેસા આત્મથી મનમાં સ્થિરતા આવે છે એ ખૂબ જ મોટી ભ્રમણામાં છે તેઓ ખનને સમજ્યા છે પણ મનને નહિ. મનની શાંતિને સમજનાર એવી ભૂલ કદી ન કરે.

તમે સારી રીતે જાણો છો કે વિશ્વાસ અને વેશનનાં જે સાધનો મધ્ય મુનના સમ્રાટ જાજર પાસે નહોતાં તે જાણે એક સામાન્ય માણસ પાસે હોય છે. ૧૨૬ મધ્યમુનના સાધારણ માનવીને જેટલી શાંતિ હતી તે જાણે મોટા ખનચાનના નસીબે પણ નથી. શાંતિ વિશ્વાસનાં સાધનો કે સંપત્તિના સમ્રાટમાં નથી પણ મનના સતોપમાં છે.

અહિંસા ધર્મના ઘણા ગાણાં તમે ગયા છે સત્ય ધર્મનો જયદ્રોષ પણ જોરથી કર્યો છે હિન્દુ અને મુસ્લિમ ધર્મની સ્થાપના પણ કરી છે તેને માટે લડ્યા પણ છો, ઝઘડ્યા પણ છો પણ કોઈ દિવસ સહયોગ ધર્મને ઓળખ્યો છે ? જે તમારી નજીકમા છે, અને આભુઆભુમા વસનારાઓ પાસેથી જ શીખી શકાય છે ! ભણે તો આજે આપણે સહયોગ ઉપર વિચાર કરીશું

માનવ સામાજિક પ્રાણી છે તે સમાજમા જીવે છે, સમાજ પાસેથી કાઈક લે છે, તો સમાજને કાઈક આપે પણ છે જે ફક્ત આપે જ છે તે દેવ છે અને જે માત્ર લેતા જ શીખ્યો છે તે દાનવ છે માનવ આ આપ અને લેની વચ્ચે જીવે છે માનવીના જીવનનો આધાર સહયોગ ઉપર જ છે. માનવી તો શુ પણ દુનિયાના કોઈપણ પ્રાણી એક ખીન્ન વિના જીવી શકતા નથી એકલુ કોઈ રહી શકતુ નથી યોગીઓને માટે કહેવાય છે તે બધાના સહયોગનો ત્યાગ કરી હિમાલયની ગિરિ-ક દરાઓમા જીવે છે, પણ તે યોગીને પણ ફળાહારના સહયોગની જરૂર રહે છે સભવ છે કે કોઈ તપસ્વી સાધક આહારનો પરિત્યાગ કરી દે છતાં તે પણ પાણી અને હવાનો સહયોગ તો છોડી શકતો નથી

પશુઓની દુનિયા કે જેને આપણે અસામાજિક કહીએ છીએ અને જેની કોઈ સમાજવ્યવસ્થા નથી, તે પણ સહયોગધર્મ તો જાણે જ છે. તે ટોળા બાધીને રહે છે ગાય, ગાય સાથે લડશે છતાં પણ રહેશે તો પોતાના ટોળામા જ ભેસ, ભેસથી લડશે છતાં સાજ પડતા તે પોતાના ટોળામા ભળી જશે કંમકે, તે જાણે છે તેને ત્યાં જ સહયોગ મળશે પશુ-સસાર,

સહયોગ હ છે અને વખત આવે આપે પણ છે આમ તો આપણને લાગે છે કે પરુઓમાં વળી સહયોગ કેવો? દરેક પોતપોતાના પેટની ફિકરમાં છે પિતાને પુત્રની ચિંતા નથી અને બેટાને પિતાની ફિકર નથી પિતા પુત્ર એવા સબંધ રહે છે જ ક્યાંક પુત્ર માતાની પણ કંઈ સેવા કરે છે?

મા કેટલા સ્નેહથી પોતાના બચ્ચાને પ્રેમ છે વાંદરી પોતાના બચ્ચાને હંમેશાં જાતીએ વળગાડેલાં રાખે છે તેને પૂછો કે— આ વાંદરી! હું અને હું પીચાવે છે અને જાતીએ વળગાડી રાખે છે તે મોટા થઈને તારું પેટ ભરવાનો છે ઉપર ઉપરથી એમ લાગે છે કે પરુઓમાં સહયોગની અવગત નથી પણ ના એક કણ જરા બિડા ઉતરીને વિચાર કરે તો તમને પરુ-જગતની સહયોગની ભાવના સ્પષ્ટ જણાશે તે એમ ને એમ નહિ જણાવે.

કોઈ વાંદરીની પાસેથી તમે તેનું બચ્ચું ચૂટવી લો અને પછી જુઓ કે તેનામાં સહયોગની ભાવના છે કે નહિ? થોડી જ વારમાં વાનરાનું મોઢું ટોળું તમારી પાછળ પડશે અને તમને તમારા માથું બચાવવા પણ મુશ્કેલ થઈ પડશે તમને એવી રીતે ઘેરી લેશે કે તેના બચ્ચાને પાછું આપી દેખી ન તમે તમારો જીવ બચાવી શકો.

વાંદરાઓમાં જ નહિ, ગાયો અને બેસોમાં પણ સહયોગની અવગત છે ભવનો અનુભવ થતાં જ તે ટોળામાં ભેગી થઈ જાય છે અને સત્તુને સામનો કરે છે કંઈકાં જેનાં ક્રમગત સ્વભાવનાં પ્રાણીઓથી માંડીને જાનવાળી બેસો અને જીંદગી જેવાં કઠોર સ્વભાવનાં પ્રાણીઓનાં પણ ટોળાં ભેગામાં આવે છે ટોળામાંથી એ સહયોગ ભાવનાનું પ્રતિક છે અમલદારે લખ્યું છે કે—વાંદરાઓનું એક ટોળું કોઈ કાંટાવાળી ઝાડીમાંથી પસાર થયું પરિણામે તેમના શરીરમાં કાંટા પેસી ગયા પસાર થયા પછી દરેક વાનરે વક્ષની ડાળી પર સૂવા માંડ્યું એક સુધ્ધિગમ્ય અને બી ન તેના કાંટા કાઢતા જાય કેપ્ટન સ્ટેન્સમરીએ અમેરિકાની એક ખારી ઝીલ (બે પર્વતી વચ્ચેની જગ્યા) માં એક વૃક્ષ અને આંધળી ઉવાઈ સીધને નેઈલ્ટી જેને તેના સાથીઓ ભોળાં કરાવતા હતા તેથી તે ખૂબ જ રુષ્ટરુષ્ટ હતી.

પરુજીવનમાં સહયોગની ભાવના જીવિત છે તો પછી પોતાને પરુ કરતાં એક માનવાર માનવમાં સહયોગ ન હોય તો તે એક કણ પણ છતી ન શો રાજમાત્ર ઉપર ચાલતાં આપણે સેક્રેડ મનુરોની સેવા લઈએ છીએ. એક દાંણીએ બન્યા ૮ ગણમાં ઉતારતાં આપણે ખેડૂત, જળદ અને જમીનની સેવા લઈએ છીએ. કમકે આપણને સેવા લેવાનો અધિકાર છે ત્યારે સાથે

સાથે એ પણ ન ભૂલવું જોઈએ કે સેવા લેવાના અધિકારની સાથે સહયોગ આપવાની ફરજ પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે એ ભૂલી જશો તે નહિ ચાલે જે માણસ પોતાના અધિકાર માટે જગૃત હોય અને પોતાની ફરજો અદા કરવાનો ઈન્કાર કરે, તે જીવનનો કલાકાર બની શકતો નથી

જો તમારામાં શક્તિ હોય તો ખીજને સહયોગ આપવાની ફરજ છે—આપવાનું કર્તવ્ય છે તે વિના યાદ રાખજો કે જરૂર પડે તમને પણ કોઈ સહકાર આપનાર નહિ મળે આપણને કોઈ દિવસ કોઈના સહકારની જરૂર નહિ પડે એનું અભિમાન રાખવું એ ખોટું છે જિંદગીમાં કયે વખતે સપત્તિનો તડકો, વિપત્તિના છાયડામાં ફેરવાઈ જશે એ કહી શકાય તેમ નથી. માનો કે કોઈની પાસે સપત્તિ છે, તો શું તેને કોઈના પણ સહયોગની જરૂર નથી ? પૈસા જરૂરિયાતો મેળવી આપી શકે છે પણ તે તો જડ છે ચૈતન્ય-મય માનવીનું ધ્યાન તે ક્યારેય પણ લઈ શકે તેમ નથી આ વાત પૈસા-વાળાઓ નોંધી રાખે.

એક નાનું ગામ હતું તેમાં સમાજના પચાસેક ઘર હશે તેમાં એક પૈસાવાળો હતો તેની પાસે જેટલું ધન હતું તેના કરતાં તેનો ગર્વ વધારે હતો ગામમાં કોઈ મરણ પામે, તો તે ઘોડા ઉપર બેસીને સ્મશાનયાત્રામાં જાય લોકો તેને કહે પણ ખરા કે, આ કોઈ શુભ પ્રસંગ નથી આવા પ્રસંગે ઘોડા ઉપર બેસીને આવવું એ સારું નથી દેખાતું પણ તે કોઈનું માનતો નહિ તે કહે કે મારી પાસે ઘોડો છે તો બેસું છું નહિ તો તેનો ઉપ-યોગ શો ?

આવા કટલાય પ્રસંગોમાં તે ઘોડા ઉપર બેસીને ગયો હશે એક વખત તેના ધરમાં તેનો બાપ ગુજરી ગયો તેની માતિના બધા લોકોએ વિચાર કર્યો કે આજે એને પાઠ શીખવવાનો મોકો મળ્યો છે જેમની પાસે ઘોડા હતા, તે બધા ઘોડા ઉપર બેસીને ગયા, અને જેમની પાસે ઘોડા નહોતા, તે બધા ભાડે લઈ આવ્યા બધા ઘોડે ચઢીને તેને ત્યાં ગયા તેના ધરની સામે ઘોડેસ્વારોની લાઈન થઈ ગઈ તે ધરમાંથી બહાર આવ્યો અને બધાને કહેવા લાગ્યો કે—“તમે બધાએ આ શી મશ્કરી માડી છે ? શું કોઈ વરઘોડો કાઢવાનો છે ? મારા પિતાજીને બાંધીને ખભે ઉપાડી લઈ કોણ જશે ?” લોકોએ કહ્યું કે—“એમાં શું ? ભાડેથી માણસો લઈ આવો અમે ઘોડા ઉપરથી ઉતરવાના નથી”

હવે તેને પોતાની ભૂલનું ભાન થયું. તેણે કહ્યું —“સમાજના બધા,

ભાઈઓની કુ માફી માગુ છું અને હવે પછી કાઈ પણ દિવસ, ક્ષણે પણ ત્યાં થોડે મંદીને નહિ જાઉં

સાતિના અગ્નિવાનોએ વિચાર કર્યો કે જમે તેમ પણ છેવટે તો તે પણ આપણે જ ભાઈ છે તેના આપને આપણી માણસો ઉપાધીને લઈ જાય એ સમાજ માટે સારું નહિ દેખાય. છેવટે બધા ધોમ ઉપરથી ઉતરી અને સહકાર આપ્યો.

આજે માનવી દુનિયાના બધા ધર્મોને માને છે પણ સહયોગ ધર્મને જૂથતો જાય છે પહેલાંના વખતમાં સાસુ માંદી પડી તો વડુ તેની સેવા કરતો અને વડુ માંદો પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

આજે મીઠામને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગસે ચાલી, વનવાસ જ્યાં તૈયાર થયાં તે વખતે સાસુ કોઈ સ્થાની આચાર્ય માનતાં તે હશે છે

સેવા સમય થેલ જાન લીલા મોર મનોરથ પૂરા ન લીલા ।

હે મારી રોકમળ સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે હવે મને વનનો અર્થ આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન બની જશે. પણ તમારી સેવા નહિ કરી છકુ આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જન્મનાના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં સરખા અગ્નિ છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચરિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે એ કદાચ પરિચરિકા ન આવી અને સાસુની સેવા કરવાનો ક્યાર વડુને માથે આવી પડ્યો, તો વડુ અહેલાં તો પેતાના કપડાંનું ખાન રાખશે. વખત છે ને કપડાં ખરાબ ન થઈ જાય ! જોટલી કપડાંની ફિકર હશે વેટલી માણસની નહિ !

મનુષ્યના સરીરમાં ચેતનની અગ્નિ જ્વળતી રહી છે તેની સેવા કરતાં જડવસ્તુ આડે આવતાં હોય તો સમજવું પડશે કે તમને ચેતન્ય કરતાં હવે કિંમત વધારે છે સરીરને માટે વસ્તુ છે પણ વસ્તુને માટે સરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વસ્તુ પડેલાં અને સદયોગ પછી

ધેર અને જ્યાર બધે જ આ / વાત છે જગતમાં ફરતાં કાઈ જુલમી જુલમી ડાઘ પગ નીચે આવવાથી લપસી પડે, તો તે જોઈને તમે અજબાદબી પડો છો આ અજબાદબી તમારા તકવામાં અન્યોગમાનને બદલે સ્વામી ભવનુ સામ્રાજ્ય છે એ જગતની આપે છે બી ને પાંચ જોઈને બે

તમને મઝા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે ગેમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બખવતો હતો.

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાખા થતા નથી તે પથ્થરહૃદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કોઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડ્યા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીતેમાના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાંઈ ઉઠાવી શક્તી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શક્તિ છે હજારો મણુ લાકડાંને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાંઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાંઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને ( Surgery ) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદુરગ્ત માણસની આખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોય જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાંનું જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શક્તી નથી આથી જ્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુભંડાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આખો મારા દેશબધુને કામ લાગે, મારી આખો ખીજોની આખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જે સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પર્યોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય તો દરેક વ્યક્તિ બે કોળીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર



ભાઈઓની હું મારી માથા પુ અને હવે પછી કોઈ પણ કિસ્સા, મોઝી પણ ત્યાં પોડે ચડીને નહિ જાઉં”

ચાલિયા આજેવાનોએ વિચાર કર્યો કે અમે તેમ પણ છેવટે તો તે પણ આપણે જ લઈએ છે તેના આપને બાકુની માણસો ઉપડીને લઈ જાય એ સમાજ માટે સારું નહિ દેખાય છેવટે નધા મોઝી ઉપરથી ઉતરી જશે અને સ્વકાર આપ્યો.

આજે આતવી દુનિયાના બધા ધર્મોને માને છે પણ સ્વયં ધર્મ શ્રુતો જ નથી છે પહેલાના વખતમાં સાસુ માંદા પડ્યા તો વડુ તેની સેવા કરતો અને વડુ માંદા પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

આજે ધીરમને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગે ચાલી વનવાસ જવા તૈયાર થઈ તે વખતે સાસુ કોલસાની બાથા માવતાં તે કહે છે

સેવા સમય જેવ જાન લીના મોર મમારણ પૂરા ન કીના ।

હે મારી રત્નકમળ સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે હવે અને વનનો મર્મ આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ક્ષેત્ર જાતી જશે પણ તમારી સેવા નહિ કરી શકું આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જન્મના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં શરમ આવે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે એ કદાચ પરિચારિકા ન આવી અને સાસુની સેવા કરવાનો આર વડુને માથે આવી પડ્યો, તો વડુ પહેલાં તો પોતાનાં કપડાં ખાન ચાખશે વખત છે ને કપડાં ખરાબ ન થઈ જાય ! એટલી કપડાંની ફિકર કરી તેટલી માણસની નહિ !

મનુષ્યના શરીરમાં ચૈતન્યની જ્યોત જ્વળતી રહી છે તેની સેવા કરતાં જરૂરથી આડે આવતાં હોય તો સમજવું પડશે કે તમને ચૈતન્ય કરતાં જરૂરી કે મત વધારે છે શરીરને માટે વસ્ત્રો છે પણ વસ્ત્રોને માટે શરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વસ્ત્રો પહેલાં અને સ્વયં પછી.

ધેર જનને આજે જાણે જ આજ વાત છે જાનરમાં કરતાં કોઈ ભૂલથી ઘેરની ઘણી સ્ત્રી નીચે આવવાથી લપસી પડે તો તે જોઈને તમે ખડખડ લસી પડો છો આ ખડખડ હાસ્ય તમારા હૃદયમાં સ્વયંજાગતાં નહિ સ્વામી સાવનું સામાન્ય છે એ ખતાવી આપે છે બીજાને પક્ષ જોઈને ને

તમને મઝા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યારે આનદથી બસરી બળવતો હતો.

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહૃદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કોઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીનેમાના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય.

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાંઈ ઉઠાવી શક્તી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શક્તિ છે હજારો માણુ લાકડાને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાંઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાંઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદ્દુગ્ધ માણસની આખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોવું જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાંનું જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શક્તી નથી. આથી ન્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુબંક (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આખો મારા દેશબધુને કામ લાગે, મારી આખો ખીજઓની આખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહસાગ્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જે સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પચોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય જે દરેક વ્યક્તિ બે દાળીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

જોડા છે તે તેથી ઘાઈ મરણ નહિ પામે. શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તેમને જીવોડી તપનો લાભ થશે. સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ તેમના શરીરમાં સ્ફુર્તિ રહેશે. વધુ ખાવાથી જે આજીવ અને બીજા રોગો થાય છે તેનાથી મુક્ત રહેશે. અને આમ જે ઇર્ષ્યા બોળમ જોણુ કરવાથી દસ આંધળાં કે લુપ્ત બોળમ કરાવી શકાશે તે રીતે તેમના પેદનો પ્રમ ઊઠશે જશે. એ જ રીતે એક બહેનની બહેનમાં સહયોગની સાવના નામે, તે તે પોતાના પડોશમાં અને મહેસલામાં રહેતાં બાળકોને ભણાવે અને ધાર્મિક શિક્ષણ આપે, તે ઇર્ષ્યા બાળકો સામાજિક પ્રતિક્રમણ સોખી રહે અને તેમનામાં ધર્મના સરસરો રક્ષક !

પણ આજે તો સહયોગ આપવાની જગ્યાએ પણ સહયોગ પ્રદાન કરવામાં મન્યોડી કરામ છે. સહસમારબોમાં જાનેશ બની જવલ છે વરધો અને જાનેશ સર્જનવાનો રિવાજ એટલા માટે હોય કે વરના પિતાને બીજાઓનો સહયોગ મળે. પરંતુ આજે તો તેને સહયોગ કરવાને બદલે તેને જાનેશએ સહયોગ આપવો પડે છે જાનેશએ માટે આહ, નાસ્તે શરમ આદરિત ઉપરાંત પૂન બીડી, સ્ત્રીચારેટ વિના વ્યવસ્થા કરવી પડે છે. તેમ જ બહારગામ જાનેશ જાનેશએ માટે ધોળી, હાનમ અને લુપ્તોડી-વાળાની પણ સજવા રાખવી પડે છે આ બધું કરવા ખર્ચા પણ જો જાનેશને કદાચ ઘાઈ વખત જરાક મેકુ થાય, કે શાકમાં જરા મીઠું જોણુ વધુ પડે તો તેણે કદાચ બધી વસ્તુઓ ઉપર પાણી ફરી વળે છે જાનેશ તમે, આધાર બનીને જાનેશ છે કે આર બનીને ? આ તો તમારે વિચારવાનો વિષય છે

એક પ્રમ છે કે સહયોગના કાલની શરૂઆત ક્યાંથી થાય ? તેને અપેક્ષ સમાજમાં કરવો જાતિમાં કરવો કે ધર્મમાં કરવો ? ઇત્યાદિ સોમ સમાજની તેની શરૂઆત કરવા ઈચ્છે છે તેજો સમાજની સેવા કરે છે સમાજિક કાર્યને માટે આથી રાતે ઉધમાંથી બીડીને દેડતા જશે. પણ ધેર જો જાનેશ મિથાર હોય અને તેની દવા સાવવાની હશે તો તેમના પત્ર દુખવા માંડશે. બીજાઓને માટે દેડાતોડી કરીને દવા સાવનાર, પોતાના બાળકને માટે કેમ ઉપેક્ષાભાવ રાખે છે ?

તમે કહેશો કે પોતાના બાળકોની સેવા તો બધું કરે છે બીજાનાં બાળકોની સેવા કરવી તે / સાચી સેવા છે આવો વિચાર જો ખરેખર હોય તો તે આદરણીય છે પણ બધી તો ઘાઈ લુપ્ત જ સાવના પ્રમ કરી રહી

હોય છે ખીજાઓની સેવા કરીશું તો આગળ આવી શકાશે, સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા મળશે લોકો કહેશે કે આ ખૂબ સેવાપરાયણ વ્યક્તિ છે, જ્યારે ધરના બાળકની સેવા કરવામાં કોણ કંઈ કહેવાતું છે !

દેશમાં જ્યારે આઝાદીની લડત ચાલતી હતી, ત્યારે દેશના નવયુવકો હાથમાં ઝાકુ લઈ, સડકો સાફ કરવા નીકળી પડતા દેશમેવા માટે આ ગીતે નીકળી પડનારા, એ જ યુવકો, જો તેમનો માદી માતા, ધરમાં સાફસફાઈ કરવાનું કહે તો છેડાઈ પડતા ! જે સડક સાફ કરવા તૈયાર થાય, તે ધર સાફ કરવાનો વાતમાં કેમ છેડાઈ પડે છે ? કારણ સાફ કરનારના ફેટા વર્તમાનપત્રોમાં છપાય છે અને ધર સાફ કરવાનું કોઈ નામેય પૃછતું નથી આવતો અર્થ એ થયો કે આ જનતની સેવા, મેવાને માટે નહિ, પણ દેખાવ કરવા પૂરતી કરવામાં આવે છે

સેવાનો ક્રમ પણ જાણવો જોઈએ પહેલા માતૃપિતાની સેવા કરો, પછી કુટુંબની, મહોલ્લાની, સ્વધર્મીની ત્યારપછી, ગ્રામ, પ્રાન્ત, દેશ અને રાષ્ટ્રની

માતા-પિતા, તમારા સૌથી વધુ અને નિકટના ઉપકારી છે એટલા માટે દુ ખ વખતે તે યાદ આવે છે તેમની સેવા કરવી, એ તમારું કર્તવ્ય છે ત્યારપછી, સ્વધર્મીની સેવા એ તમારી સેવાલાવનાનો મહત્ત્વનો માર્ગ છે કારણ કે તેના સાથે તમારો ધણો ગાઢ સંબંધ છે તેમની સાથે તમારે દૈહિક અને આત્મિક બંને સંબંધ છે દૈહિક એટલા માટે કે તમે બધાની વચમાં રહો છો તમારી પુત્રોના લગ્ન તમે તેમની સાથે કરો છો, અને પુત્રીઓને પુત્રવધૂ તરીકે તમારા ધરમાં લઈ આવો છો, સ્વધર્મીનો સંબંધ માત્ર વિવાહ પૂરતો જ મર્યાદિત નથી કારણ કે એ સંબંધ તો સસારવૃદ્ધિનું કારણ છે સ્વધર્મીની સાથેઆત્મિક સંબંધ પણ છે સ્વધર્મી, એ પ્રભુના શાસનનું પ્રતિક છે તેનું દર્શન, એ જિનેશ્વરના શાસનનું દર્શન છે તેમની અને તમારી વચમાં પ્રભુનો સંબંધ છે એટલે સ્વધર્મીનું મિલન, વીતરાગદેવની પાવન સ્મૃતિ તાજ કરે છે

સ્વધર્મીને જોતા મનમાં એક પ્રકારનો ઉલ્લાસ આવે જોઈએ તેના પ્રત્યે સ્નેહ અને સહાનુભૂતિનો પ્રવાહ વહેવો જોઈએ હું તમને જરા પૂછું છું કે તમારા મનમાં સ્વધર્મીને જોઈને ઉલ્લાસ આવે છે કે કોઈ લક્ષ્મી-નંદનને જોઈને ? જો કદાચ કોઈ ધનવાન વ્યાખ્યાન સાલળવા આવે છે તો હાથના ઇશારા ચાલુ થઈ જાય છે—“ આગળ પધારો ” તમે પણ થોડાક

આપાપાજી ખસે છે પણ ને કોઈ જરીજી સ્વધર્મ આવે, અને કમલાએ તે ઓછું સાંભળતો હોય અને આજળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને મારે શું દામનું ઇસારા થશે ? તેને મારે પણ આજળ પધારે " ના જવાબ થશે ? ખસીને તેને જગ્યા આપવાની તરફી તમે લેશો ? ના ના એ જુલુ તેના ભાગમાં ક્યાં છે ? તેને તો કહેવામાં આવશે— એવ ! આજળ ક્યાં જાય છે ? ખરો બેસી જા આજળ બેસવાનો શોખ દેતો તો વહેલા આવતું હતું ને !

આટલું જ તર શા મારે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને મારે આજળ પધારો ના જવાબે થાય છે બીજા ભાઈને મારે એ જવાબે કેમ જાણાઈ ગયા ? પહેલા મારેના જવાબે શું સ્વધર્મને મારે દેતા ? ને કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મનું સમાન હતું તો એ વાત તમારો પેતાને જ આત્મા કમૂસ નહીં કરે સ્વધર્મ તો જાને છે ધાર્મિક સદા અને યાનર્થ પહેલાની સરખામણીમાં બીજો કદાચ એ કમર્સ આજળ દેશે પણ જવાબમાં પધારો લાવનાર શક્તિ કોઈક ભુલી જ છે પહેલા ભાઈની પાસે નાણાં નોર છે રૂપિયાનો રણકાર છે અને સરસ મળતી લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સમાન, એ સ્વધર્મનું સમાન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મોટરગાડીનું સમાન છે

તેના હૃદયમાં સમજાવવાનો દીવડો કમમતવો હોય તે કદી પણ ચાંદીના ટુકડાઓની આગર કોઈનું પણ સમાન ન કરે. તે તો સ્વનિર્ણય અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે જ્યાં જ્યાં સમાનધર્મી વ્યક્તિને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા જણાશે તથા હૃદયમાં સ્વધર્મને જોઈને પ્રસન્નતા જણાવે છે ? તમે રેલ્વેમાં મુસાફરી કરવા હો. માડી મોઈ રોલને ખાલી જીન્ડી રહીને કોઈ તમારા કમ્પાર્ટમાં ચઢવા મારે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મ છે તો તમે તેને જોઈને પણ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહોળા કરશો ? ને તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે જગ્યા રેલ્ડી રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મ પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેનો તમારામાં જણાવ છે કદાચ તમે કાપડ ખરીદ કરવા મારે અમદાવાદ જતા હો અને રસ્તામાં કોઈ સ્વધર્મી મળે અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પછી જમુકા ભાઈને મળવા મારે બોરીબદર જાઓ છો એમ કહેશો ? થયું ભાઈએ આ પ્રમાણે કરે છે કોણ જાણે તમને શા રૂઝ થાય છે ? કદાચ

એમ પણ થતુ હોય કે તે પણ એમ કહેશે કે ચાલો, હું પણ સાથે આવું છું અને કદાચ ખરીદીમા પણ ભાગ લે આવી ભાવના સ્વધર્મી વાત્સલ્યના રસને મુકાવી નાખે છે

આવી વાતો હૃદય સકુચિત હોય, તેના જ મનમા આવે છે વિશાળ હૃદયવાળો માનવી જો તેના ઉપર લક્ષ્મીની કૃપા હોય, તો કદી આવો વિચાર નહિ કે તે તો તે કૃપાના થોડા કણો પોતાના સ્વધર્મી બધુઓને વહેવ્યા વિના રહેશે નહિ તમારે ત્યા કાઈ શુભ પ્રસંગ હોય અને તમે તમારા સગા-વહાલાને નોતર્યા હોય, તેમા કદાચ કાઈ નાનો જમાઈ કાઈ કારણસર ન આવી શકે તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમા ખટકશે તમે કહેશો કે બધા આવ્યા અને તે ન આવ્યા પણ ગામનો કાઈ ગરીબ સ્વધર્મી ન આવ્યો હોય તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમા ખટકે છે ખરી ?

ધરમા મિષ્ટાન્ન ખનાવ્યુ હોય, અને પુત્ર અમેરિકા ગયેલો હોય તો દરેક કોળીયો ગળામા ઉતરતા તેની યાદ આવે છે તમે ધરમા શ્રીમતીજીને કહેશો કે, જુઓ એ તો અમેરિકા છે અને આપણે અડી દૂધપાક ઉડાવીએ છીએ ! ત્યા એને કયાથી દૂધપાક મળતો હશે ? દૂધપાક ખાતી વખતે દીકરો યાદ આવે છે, પણ કોઈ દિવસ પડોશનાં ગરીબ સ્વધર્મીનાં બાળકો યાદ આવ્યાં ? કોઈ દિવસ તમે એ વિચાર કર્યો કે તેની આર્થિક સ્થિતિ સારી નથી તેનાં બાળકોને સવારમાં દૂધ પણ નહિ મળ્યું હોય, જો તેવો વિચાર ન કર્યો હોય તો પછી તમારા હૃદયમા સસારની વાત્સલ્યતા છે કે ધર્મની ?

મને એક વાત યાદ આવે છે કે તમારા સૌરાષ્ટ્રમા જ બની છે. સૌરાષ્ટ્રના શામળશેઠનું નામ તો તમે સાંભળ્યુ હશે તેમને ત્યા એક વખત તેમના દીકરાની વહુના સીમતનો પ્રસંગ હતો ગામની સ્ત્રીઓથી હવેલી ભરાઈ ગઈ હતી ચારે બાજુ મગળ ગીતો ગવાઈ રહ્યા હતા, કેમકે દરેક ઘેર મોકલવાના હતા

શામળશેઠે પોતાના પુત્રને કહ્યું કે-“જો મોટી મોટી હવેલીઓમા રોજ મિષ્ટાન્ન જાડે છે એ તો મિઠાઈથી ધરાઈ ગયેલ છે પણ સમાજના એવા ઘરોનો ખ્યાલ પહેલો રાખજો કે જે આર્થિક ભીસમા દબાયેલા છે અને કુળની પ્રતિષ્ઠાને કારણે કાઈની આગળ મો ઉઘાડી શકતા નથી ઉપરથી પોતાના કપડા ઊજળા રાખે છે, પણ ધરમા મહિનાઓ સુધી ગળપણના ઝર્જન પણ થતા નથી મોટી હવેલીઓવાળા એક એ ઘર કદાચ ભુવાઈ

આપાપાજી ખસે છે પણ ને કોઈ ગરીબ સ્વધર્મી આવે, અને કમલાએ તે ઝોધુ સાંભળતો હોય અને બાગળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને મટે શું કાચના ઇંચારા થશે ? તેને મટે પણ બાગળ પધારો ” ના બચાવ થશે ! ખસીને તેને જ્યાં આપવાની તરદી તમે લેશો ? ના ના એ મધુ તેના બાવનમાં ક્યાં છે ! તેને તો કહેવામાં આવશે— એમ ! બાગળ ક્યાં જાય છે ! બધી બેસી જા. બાગળ બેસવાનો શોખ હતો તે વહેલા આવું હતું ને !

આટલું અંતર શા મટે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) બાઈને મટે બાગળ પધારો ના બચાવને શાય છે બીજા બાઈને મટે એ આવેને કેમ જણાઈ ગયું ? પહેલા મટેના અવાજે શું સ્વધર્મીને મટે હતા ? ને કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સંમાન હતું તો એ વાત તમારો પોતાનો જ આત્મા કબૂલ નહીં કરે. સ્વધર્મી તો જ ને છે ધાર્મિક શક્તિ અને યાત્રામાં પહેલાની સરખાણીમાં બીજાને કદાચ બે ગરબાં બાગળ હશે પણ બચાવમાં પસંદો સાવનાર શક્તિ કોઈકે ભુલો જ છે પહેલા બાઈની પાસે નાણાનું ભંડોર છે શક્તિનો રણકાર છે અને સરસ મગની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સન્માન એ સ્વધર્મીનું સંમાન નથી. એ તો શક્તિ અને તેની મોટરમાંથી સંમાન છે

જેના હૃદયમાં સમજદારીનો દીવલો અગમતો હોય તે કદી પણ અંદીના દુઃખાઓની આનંદ કોઈનું પણ સન્માન ન કરે તે તો સ્વધર્મ અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે જ્યાં જ્યાં સમાનધર્મી બાઈને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા છલકાશે. તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા બિજાય છે ? તમે રેલ્વેમાં યુસ્ત્રાફરી કરવા હો. ચાલી કોઈ રેલ્વેને બાવી બેઠી રહીને કોઈ તમારા ડબ્બામાં ચઢવા મટે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને પણ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહેળા કરશો ? જો તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે ત્યાં રેલ્વે રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેનો તમારામાં જાણાય છે કદાચ તમે કાપડ ખરીદ કરવા મટે અમલવાદ જતા હો અને રસ્તામાં કોઈ સ્વધર્મી મળે અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર બતાવશો કે પડી અમુક બાઈને મળવા મટે બોરીબદર જાઓ છો એમ કહેશો ? પણ બાઈએ આ પ્રમાણે કરે છે કેવું નવું તમને શી કંઈ લાગે છે ? કદાચ

આવી શકે. તે સિવાય, કક્ત તિજેરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિજેરીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિમત છે? જે માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરો પણ રાખી મૂકાય છે તમને થેલીને અંદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બતાવે છે !

થેનીમાથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બખ્ખે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બગબગ હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે ! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય ? મુબઈ જેવા શહેરમાં ગહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાત્રલ કુનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાનું છે ? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો કે સાગ ધરતી બહેનો કદી કાંઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લખાવતી નથી તે બુખી રહેવાનું પસંદ કરે પણ કદી કાંઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈલેગે પણ નહિ એવું આપણું પણ હીક નથી દારણું કે એરી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન જીલ્લાય છે, તેમ જ આપનાગ્નો અહ કાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખબર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખબર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો ? એક બીજાને આદર્શ પણ છે આજે કાંઈ ફરમા નાણા આપ્યા, તો બીજા દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને કયો આદર્શ છે ? તેના ઉપર અત્યારે ટીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે લિમ્ટ મુજબ બધાના ઘેર લાડુ પહોંચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય ? સાજના પાચેડ વાગે તેનો દીકરો લણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું—“બેટા ! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિમત હોય ! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો આવવા જતા, કાંઈક કંઈ વસ્તુ તેના દાંતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું—“આ શું છે ? મા સમજી ગઈ કે આ પોળું શું



જામ તો અને બહુ ચિતા નથી પણ, દીકરા ! એ કાંઈ ગરીબતુ એક પણ ધર છુલકી જાય તો અને એ સાચા મીઠા નહિ થાજે અને જરા ને, કમ્પટ માંથી એ સિરક પણ કાઢજે ? માં વિધવાઓનાં નામો લખેલાં છે. તેમની વ્યવસ્થા તો હું મારી જાતે જ કરીશ

મામમાં કેટલી વિધવાઓ છે કેટલાં સાધનસંપન્ન ઘરો છે કેટલાં દુખી છે કેટલાં ઘરોમાં ધનના દમલા છે અને કેટલાં ઘરોમાં રાતના ટે સું પણ દિવસના પણ શોધવા છતાંય કાંઈ પણ મળે તેમ નથી છતાં પણ જે અવધવાનાં બાંસુઓ લુહી નાખી મેનિ મલકાટ જાળવી રાખે છે જે કુખી સદી રાટલી ખાઈને પણ જે સત્ય અને શીશને નિભાવે છે ? મહે સમાજ અને રાષ્ટ્રના ઝોરવને જાળવી રાખ્યું છે ? પોતે પાપ અને વહીઓ બનાવી પોતાનાં નાનાં ફૂલ જેવાં બાળકોનું પોષણ કરે છે પણ કેટલી સામે હાથ લગા કરતાં નથી એવાંઓને ખાલ વમે કાંઈ સ્થિત કર્યો છે !

શામળશેઠનો પુત્ર એવી નિરાધાર બહેનોની યાદી કમ્પટમાંથી લઈ આવ્યો. તે રોડ બાવી યાદી પોતાની પાસે રાખતા હતા તમારી પાસે પણ બાવી યાદી હોતે ! મામમાં કેટલા બક્ષાધિપતિ છે તેનું સિરક તો વાગરી પાસે જરૂર હશે પણ ગરીબ વિધવાઓનું સિરક કોણ રાખે છે ? વિધવા બહેનો એ સમાજરૂપ સરોવરની માલ્લીઓ છે તેને તમે કદી પણ ખૂસલો નહિ. સતી તો સમાજ-સરોવરનાં પક્ષી છે એક સરોવર સુકાય તો પક્ષીને મારે બીજા ધણી સરોવરો છે પણ જે સરોવરનું પાણી સુકાઈ જશે તે બિચારી માલ્લીઓ ક્યાં જશે ? તેમનું તો જીવન અને મરણ બધું જ એ જ સરોવરમાં છે

સપ્ત સરોવર છે તેમાં ઉઘરતાનું જળ હમેશાં રહેવું જોઈએ. તે જ તેનું ઝોરવ જળવાઈ રહે છે શામળશેઠની પાસે સપ્તતિનું સરોવર શરૂ છે તેની સાથે સાથે તેમના હૃદયમાં સેવા અને સહયોગનો સાગર પણ જમકમ

તેઓ પુત્રની પાસેથી સિરક લે છે તેઓ સિરક પ્રમાણે દરેક પર મારે માર માગ સાચા લઈને, બહરના ઝોરમાં જામ છે તિતેરી ઉપાડી બહરથી મેલી જાર કરે છે મેલીને મારે કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર નથી કેમકે તમે જ્યાં મેલીવળાઓ / છો ! (સમાર્પ દસાદસ)

એ જ પેલીની કિમત છે જે ગરીબોના દુખમાં કંઈક ઠામ

આવી શકે. તે સિવાય, ફક્ત તિજોરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બંને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિજોરીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિમત છે? જો માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરો પણ રાખી શકાય છે તમને થેલીને અંદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે!

થેલીમાંથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બબ્બે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બરાબર હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય? મુબઈ જેવા શહેરમાં રહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાથલ કરનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાનું છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો- કે સારા ધરની બહેનો કદી કાંઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લખાવતી નથી તે જૂખી રહેવાનું પસંદ કરશે પણ કદી કાંઈની પણ સામે હાથ લાખો નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈ લેશે પણ નહિ એવું આપણે પણ ઠીક નથી કારણ કે એવી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન હણાય છે, તેમ જ આપનારનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખબર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખબર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજો આદર્શ પણ છે આજે કાંઈ ફરમા નાણા આપ્યા, તો બીજો દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને કયો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે દીકરા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે ક્રિસ્ટ મુજબ બધાના ઘેર લાડુ પહોંચાડ્યા. તેમાં એક ધરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેક વાગે તેનો દીકરો ભણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું-“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો ચાવવા જતા, કાંઈક કંઈ વગ્તુ તેના દાંતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું-“આ શું છે? મા સમજી ગઈ કે આ પોણું શું

હે માએ કહ્યું- જાઈ! લાડુ ખાઈ ન અને એને ઘીઈને એક ચાલુ મૂકી દે. જ્યાં એક એક કરતાં ચારે મહોરો જાદાર બાવી. માએ દીકરાને કહ્યું- 'જાઈ! તે સામળદાસ મૈલું ધર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા, મા! પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને?' માએ કહ્યું- હા બેટા ત્યાં જ અને આ ચારે મહોરો શૂંને બાપી આવ. સલાવ છે કે લાડવા વાળવી વખતે તેમના ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તેવાર ચઈ ગયો. માએ ચારે મહોરો કાગળમાં પડીકું વાળીને બાપી દીકરો ગયો અને જઈને સામળદાસમૈલુંના હાથમાં આપતાં મોઝો- મારી માએ આ મોઝાનું છે શેઠે પડીકું ખોલ્યું અને જોયું તો ચક્રિત થઈ ગયા. ગરીબ પણ ડેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાખોની મૂકી છે એ પણ આ પીળીપીળી મહોરો જોઈને ડાલી જાય છે તેમનું પણ મન લોભાય છે પણ આ લો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને જાળકને કમ્પાસે છે છતાં તેનું હૃદય ડેટલું પ્રામાણિક છે! આ પ્રામાણિકતાએ શૂંના હૃદયને આનંદિત કર્યું તે જાળકને જોળામાં લીધા અને કહ્યું- તું એવી માનો પુત્ર છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેને પ્રામાણિકતા ખેઈ નથી. પેતાની પાસેથી બીજી ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- 'શે અને કહેજે કે આ જામી તમારી જ છે શેઠ તે પાછી નહિ હો. જાળકને લલ્લુવામાં સ્વગત રહેશે.

આ એક સહયોગ ધમનું જીવંત ઉદાહરણ છે. પેતાના મોજાઓના ખાટે જાળકનો કુખડો કરનારા આ કામચલાઉ ઉપરથી કઈક શીખે. જ્યારે પણ કોઈ સ્વધર્મની સેવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તમે દુનિયાકારની મુસીબતો યાદ કરો છો. વેપાર થી ગયો છે ધરમાં અડધા હજાર દીકરીઓ છે તેને પરજીવવાની છે પાંચ પાંચ હજારનો કમિયાર કરવો પડે. માન્ય નાર બે આંસુ પાડશે તો આખા હજાર આંસુ પાડતો જશે પણ જ્યારે મિત્ર દીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ હશે અને કોઈ કહેશે કે જોજો નકામું વધારે ખર્ચ ન કરશો. મોઝામાં જ પતાવજો. ત્યારે જવાબ આપશે કે પૈસા તો હાથનો મેલ છે કમાઈએ છીએ તે કામનું શું છે? એ વખતે, પાંચ રૂપિયા આપતાં પાંચ હજાર મુસીબતોને યાદ કરી શે જી રેનાર, એમો ઉધર કેમ જતી નય છે? કા જુ કે તે દીકરાને પેતાનો સમગ્ર અને સ્વધર્મને પરાયો.

દિવાળી દિવસે તમે દીવા કરો છો અને વરસાદનો દિવાલ કરો છો.

ત્યારે જરા વિચાર કરજો કે ખર્ચ ખાતામા જે મોટી રકમ વપરાઈ છે, તેમાથી કેટલા પોતાના કુટુંબ-પરિવારની પાછળ ખર્ચા અને સ્વધર્મીની સહાયતામા કેટલો ખર્ચ કર્યો ? પોતાના દીકરાને અમેરિકા સુધી લાવવા મોકલનાર, પાકોશી સ્વધર્મીના બાળકને લાવવાના અશ્રુ ઉપર ચુપકીદી બળવે છે કારણ કે એક પોતાનો અને બીજો પારકો છે

“ મિત્તિમે સર્વ ભૂપસુ ”નો પાઠ બોલનારા તમે જો આવી એક દીવાલ પણ ન ઓળંગી શક્યા તો આગળ કેમ વધી શકશો ?

મેઘકુમારે હાથીના લવમા એક સસલાની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી પગ બિચો રાખ્યો તો સસલા કરતા તો સ્વધર્મી જય તેમ નથી ! તે તો તેની જાતનું પણ ન હતું જો હાથી એક પ્રાણીની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી ત્રણ પગે બિચો રહી શકે છે, તો તમે તો માણસ છો, અને તેમાય પાછા ભગવાન મહાવીરના ઉપાસક છો ફેટોગ્રાફરની પાસે તો તમે ધણી વખત ગયા હશે ફેટો લેતી વખતે તે શું કહે છે તેના તો તમે અનુભવી છો. તે કહે છે કે-મો જરા હસતું રાખજો બાકીનું બધું હું સલાળી લઈશ

તમારી પાસે કોઈ સ્વધર્મી વીલે મોઢે આવે તો તેનું મો ખીલી બેઠે છે કે ખીસેલું હોય તો કરમાઈ જાય છે ? ઓઝામા ઓછું તમે ફેટોગ્રાફરની વાત જોઈલું તો શીખી લો કે જે કોઈ પણ મારી પાસે આવે તે હસતું રહે. બાકીની વ્યવસ્થા હું કરી લઈશ તમે તેને કહો કે સામાયિકના સાધનો, પારણા વગેરેની વ્યવસ્થાથી મારીને તેના ધધારોજગાર અને છોકરાના લઘુ-તર સુધીની વ્યવસ્થા હું યથાશક્તિ કરતો રહીશ પણ તમે તમારું મો બિતરેલું ન રાખશો

સહયોગ ધર્મને ઓળખો સ્વધર્મી પછી, આગળ સમાજ અને રાષ્ટ્રની સેવાના ક્ષેત્રો ખુલ્લા પડ્યા છે કોઈ પણ સીમા સુધી તમે જઈ શકો છો, જો તમારામા શક્તિ હોય તો સ્વધર્મી-સેવા ઉપર તો મે એટલા માટે ખાસ ભાર મૂક્યો છે કે તે તમારી નજીક છે તેનો અર્થ એ નથી કે સ્વધર્મીની સેવા એ એક જ પુણ્ય છે અને બીજા બધા કાર્યો પાપ છે. શુભ ભાવથી કરવામા આવતા દરેક ક્રિયા શુભ છે હું તો એટલે સુધી કહું કે સેવાના ક્ષેત્રમા આ સપ્રદાયની દીવાલોને બધનકારક ન બનાવશો. દુનિયાના દરેક પ્રાણીમા તમે તમારું પોતાનું પ્રતિબિંબ જુઓ તેમનામા આત્મીયતા પ્રસારે હું પ્રાણી માત્રનો છું અને પ્રાણી માત્ર મારાં છે-આવી મગજમય ભાવના તમારી સહયોગભાવનાને જીવંત રાખશે

ઉ માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ ના અને એને ધાઈને એક માણુ મૂકી દે  
આમ, એક એક કરતા ચારે મહોરો પહાર ખાવી. માએ દીકરાને કહ્યું-  
'બાઈ! તે' શામળદાસ શેઠનું ઘર તેા જોયુ છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા મા!  
પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને? માએ કહ્યું- હા બેટા. ત્યાં ના અને ના  
ચારે મહોરો શેઠને ખાપી આવ. સકલ છે કે લાડવા વાળતી વખતે તેમજ  
ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયેા. માએ ચારે મહોરો કામળમાં પડીકું વાળીને  
ખાપી. દીકરો ગયેા અને જઈને શામળદાસશેઠના હાથમાં ખાપતાં મોસ્થે-  
ન્ધારી માએ બા મોઢયુ છે શેઠે પડીકું ખેલ્યુ અને જોયુ તેા ચક્તિ ઘઈ  
ગયા. ગરીબ પશુ ડેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાખોની મૂડી છે એ  
પશુ બા પીળીપીળી મહોરો જોઈને ડાલી નામ છે તેમનું પશુ મન  
સોભાય છે પશુ આ તેા પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને બાળકને ભણાવે  
છે ક્યાં તેનું હલ્લ ડેટલું પ્રામાણિક છે! બા પ્રામાણિકતાએ શેઠના હલ્લને  
આનંદિત ક્યું તે બાળકને જાણમાં લીધાં અને કહ્યું- તુ એવી માને પુત્ર  
છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેની પ્રામાણિકતા ખેઈ  
નથી. પોતાની પાસેથી બીજા ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- 'સે  
અને કહેને? કે આ મધી તમારી જ છે શેઠ તે પછી નહિ હે. બાળકને  
બલુવામાં સજવડ રહેશે.

બા એક સહયોગ ધનનુ જીવત ઉઠાડરણ છે પોતાના મોનસાજ  
માટે દુનિયાનો કુખડો કરનારા બા હાખસા ઉપરથી કંઈક થીએ. બનારે  
પશુ કોઈ સ્વધર્મની સેવાનો પ્રસન્ન ઉપરિચિત થાય ત્યારે તમે દુનિયાભરની  
મુસીબતો યાદ કરો છો. વેપાર થતી ગયેા છે ધરમાં અગધારું રૂઝન દીકરીઓ  
છે તેને પરણાવવાની છે પાંચ પાંચ હ નરનો કરિયાવર કરવેા પડે. માજ  
નાર એ ખાસ પાડેા તેા આખાર હ નર ખાંસ પાડતો નહી. ત્યુ બનારે  
ધેર દીકરાના લગ્નનો પ્રસન્ન હશે અને કોઈ કહેશે કે જેને નકામું વધારે  
અચ ન કરે. ધોડામાં જ પતાવળે. ત્યારે જવાબ આપી કે પેસા તેા  
હાથનો મેલ છે કમાઈએ છીએ તે કામનુ શુ છે? એ વખતે, પાંચ  
રૂપિયા આપના પાંચ હ નર મુસીબતોને યાદ કરી શેઠનું શેનાર, ઝેરમે  
વધાર કેમ જની નમ છે? કારણ કે તે દીકરાને પોતાનો સમગ્ર છે અને  
સ્વધર્મને પડાયો.

રિચર્જીને દિવસે તમે દીવા કરો છો અને વરસભરનો દિસાજ કરો છો.

સદ્અસદનો પણ વિવેક ગુમાવ્યો છે, અને ખરુ પૂછો તો શક્તિ મેળવવાનો આ સાચો રસ્તો પણ નથી-છતા પણ જો શક્તિ મળી ગઈ તો તેનો ઉપયોગ, કઈ રીતે કરશો ? શક્તિનો ઉપયોગ તમે સ્વાર્થમાં કરશો કે સેવામાં ? બીજાને જાળમાં ફસાવવા માટે કરવાના છે કે કાંઈને ફસામણમાંથી બહાર કાઢવામાં ?

શક્તિ તો દુર્યોધન અને દુ શાસનને મળી હતી તેવી જ ભીમ અને અર્જુનને પણ મળી હતી પણ પહેલાના નામો ઇતિહાસમાં કાળા અક્ષરે લખાયા ત્યારે બીજાના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાયા શક્તિ હનુમાનજીને પણ મળી હતી અને રાવણને પણ મળી હતી પણ એકના પ્રત્યે જગત ઘુણાની દૃષ્ટિએ જુએ છે તો બીજાના ચરણો પર શ્રદ્ધાના પુષ્પો સમર્પણ કરે છે તેનું કારણ ? કારણ એ જ કે તેમણે શક્તિ તો મેળવી પણ તેને વાપરવાની રીત ન જાણી શક્તિનો ખુદર ઉપયોગ વિકાસનો માર્ગ છે, તો તેનો ગેરઉપયોગ એ પતનનો માર્ગ છે

શક્તિના સદ્અયની રીત જાણો તે જાણવા માટે તમે ચારિત્રશીલ વ્યક્તિઓની નજીક આવો, તેમનો પરિચય કરો, તેમના જીવનનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરો માત્ર નિરીક્ષણ જ નહિ પણ તેનું અનુકરણ કરો સારા પ્રાસંગિક સંસ્કાર શક્તિને સારા માર્ગે વાળશે

સમ્રાટ અશોકનું જીવનવૃત્તાત તમે જાણતા હશે રાજ્યશાસનની શરૂઆતનું તેનું જીવન, રાજ્યનો વિસ્તાર વધારવાની તેની ભાવનાનું ચિત્ર ખુબ કરે છે સામ્રાજ્યના વિસ્તારની લોલુપતાને લીધે હજારો વીરોના ખૂનની નદીઓ તેણે વહાવી પૃથ્વીના ઢુકડાની ખાતર ઘાસની માફક માનવીઓને કપાવી નાખ્યા પણ તેજ અશોક, કલિગવિજય વખતે બદલાઈ ગયો, તેના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં મહાત્મા બુદ્ધની વાણીનો પ્રભાવ છે.

જે અશોક સામ્રાજ્યના વિસ્તારની ખાતર હજારો માનવીઓનું બલિદાન આપતા અચકાતો નહોતો, તે જ અશોક પાછલી ઉમરે એટલો ક્રામળ હૃદયી બની ગયો, કે એક નાના સરખા પશુની હત્યા પણ તેને ગમતો નહોતો. એટલા માટે તેણે ઠેરઠેર શિલાલેખો કાનરાવ્યા, અને રાજ્યમાં ઠેરઠેર જિલ્લા કરાવ્યા જેમાં તેણે પ્રબળ પ્રાણી માત્ર તરફ પ્રેમવૃત્તિ રાખવાનો સ દેશો આપ્યો એટલું જ નહિ પણ તેણે બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર માટે પોતાના પ્રિય પુત્ર અને પુત્રીને પણ વિદેશોમાં મોકલ્યા

યુરોપના ઇતિહાસમાં એક ચમકતી વ્યક્તિ આવી હતી તેનું નામ હેન્રી સેન્ટ પોલ ધાર્મિક ક્ષેત્રે તે એક લઘ્વપ્રતિષ્ઠ વ્યક્તિ હતી તે પ્રસિદ્ધ

હૈન સ્ટૉન આત્મવાદી ધર્મ છે તે દરેક આત્માની જનત સક્રિય માને છે ક્રીમીના આત્મામાં પણ એટલી જ સક્રિય છે જેટલી હાથી અને સિંહના આત્મામાં છે આવશ્યકતા ફક્ત તેને જોળખવાની જ તમારું સક્રિય મોઝુ છે તમારી વાત તો સૌ પણ નાની જરાક સરખી કાઢી પણ એટલી મોટી તાકાત છે કે તે મોટા હાથીને પણ હેરાન કરી શકે નાજ જેવા ઝેરી પ્રાણીના છેલ્લે પણ તે ડેરી નાખે છે પરંતુ વાત જ્યાં જાડહટી નથી સક્રિય મળી જવાથી કંઈ સમસ્યા હલ થતી નથી સક્રિય પ્રાપ્ત થવા પછી તમે તેનો ઉપયોગ કંઈ રીતે કરો છો એ પ્રશ્ન છે.

એમ તો પૈસા પેદા કરવામાં પણ બુદ્ધિની જરૂર રહે છે પરંતુ જે કરવા કે એકા કરવા કરતાં તેને અર્થમાં વધારે શુદ્ધિશીલ્પ એકા છે તમે આશ્ચર્ય પામતા હોય કે અર્થ કરવામાં તે કંઈ બુદ્ધિ નોંધતી હોય! પણ હા જરૂર ને અર્થ કરવાની કળા ન આવડી તો તમે હજારો રૂપિયા અર્થ કરવા જ્યાં એટલા જાન હ નહિ પામી શકો એટલે તે જાનને જ જુનાર માત્ર થોડા અર્થમાં જ મેળવી શકો છો બહુ મહત્વે હજારો રૂપિયા અર્થવા છતાં પણ લોકપ્રિય બની શકતા નથી કેમકે તે રૂપિયા તો આવે છે પણ તે આપવાની કળા તણુતા નથી. જ્યારે ડેટલાક બહુ જ જોઈ અર્થે બહુ લોકપ્રિય થઈ શકે છે કારણ કે તે કેમ અર્થ કરતું તે જાણે છે.

આ જ વાત સક્રિય માટે છે સક્રિય પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ પ્રત્યેક કરવામાં આવે છે સક્રિયને માટે કેટલાક સનિવારે હનુમાનને તેમ આપે છે કેટલાક વીટામીનની જોળીઓ આપે છે તો કેટલાક જળી સક્રિય માટે ઈર્ષ અને મચ્છીના તેલ (Kodhiver Oil)નું સેવન કરે છે સક્રિય પદ્ધતિ પાચક જનનારાઓને હ પછુ હ કે જે સક્રિયને પ્રાપ્ત કરવા માટે તમે

જે શક્તિ પતનાલિમુખ થઈ ગઈ છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિદાશમાં પગથિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીધું ખાટું હોય છે પણ માણી લીધુના વૃક્ષને નાર ગીના વૃક્ષની કલમ જોડી દે છે, ત્યારે લીધું પણ મીઠા થઈ જાય છે. પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરા કહેવાય છે

નારગીના સહવાસથી લીધુમાં મિદાશ આવી તેમ મહાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમાં પ્રેમની મિદાશ આવે છે ભદ્રાઈ અને શુરાઈ, એ બંને સર્ગાનંદ ગુણો છે જેની પ્રકૃતિના મનુષ્યોના સહવાસમાં તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમાં આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિપાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે માસાહારમાં પાપ માનતો નથી તેની સાથે હંમેશા ફરે છે, કોલેજમાં અને કોલેજની બહાર, ઘરમાં કે હોટલોમાં ફરે છે તે ઉચિત નથી. તેમાં તેની અત્યંત વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે છેવટે માસાહાર પ્રત્યે ધણી જોડાઈ જશે તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરોળમાં એસી જશે

એક કહેવત છે કે—“થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનાવે જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોગતી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશે તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમાં તમારો જોડીદાર જો કે જૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે કે—એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જો તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચું ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉત્તર, જે



સ્પેશ (Church) ના અધિષ્ઠાતા હતા આ જ પશુ તેમના નામે ખ્રીસ્તી ઈસાઈ (Christian) ધાર્મિક સંસ્થાઓ આવી રહી છે તેમનું જીવન-ચરિત્ર એમ કહે છે કે એક દિવસ તે યુરોપના ખૂબ જ મોટા મુલોનો ધરુ હતા.

ભારતીય ઋષિ વાલ્મીકિમાં પશુ સે ટપોચળના જીવનચરિત્રનું પ્રતિબિંબ જણાય છે જેનું ઇતિહાસમાં જનૂન ગુણો રાજા પ્રદેસી જેવી અક્રિયાઓ પશુ આવી જ જણાવી છે પહેલાં તેમનાં જીવન કાળાં કુટુંબોથી ભરેલાં હતાં પરંતુ એક મહાપુરુષના પરિચયમાં આવતાં તેમના જીવનનો અપાર દુર ચર્ચ પ્રકાશ ફેલાયો.

સત્યપુરુષાનો સત્ત્વ ઘનવત્તા પ્રત્યે વહેલી શક્તિનો પ્રવાહ મનનવાદ તરફ વાળે છે જીવન જે વાતાવરણમાં હોય છે તેની જગ્યા મન ઉપર નરર પડે છે હવા જે ઊંચાનમાંથી આવતી હોય શુદ્ધતાની દ્રષ્ટિને રક્ષી કરીને આવતી હોય તે તે શુદ્ધતાની દ્રષ્ટિની મધુર સુવાસ સર્જીને જ આવતી, અને જે તે જાડી ગટરનો રખસ કરીને આવતી હોય તે બદલો ફેલાવતી. જરાબર એ જ પ્રમાણે, જે તમારું જીવન સજ્જનન પ્રકૃતિના મહાપુરુષોની પાસે વીરવતુ હોય તે તમારામાં તેમના ચરિત્રની તપની અને ત્યાગની સુવાસ આવતી. જે દુર્ગત પ્રકૃતિવાળી યક્ષિતઓની સમીપમાં તમે વસતા હોય તે જીવનમાં કોઈની અસત્યની અને દુરાચારની બદલો પ્રવેશ કરશે.

કુટળ વૈદ્યના હાથે ચરેશુ વિષ પશુ અમૃત બની જાય છે નોકાને આશર પામીને પથ્થર પશુ પાણી ઉપરથી તરી જાય છે. જે કે વિષનો સ્વભાવ માસ્વાનો અને પથ્થરનો સ્વભાવ કુળાસ્વાનો છે ખર્પાં પશુ-સજ્જનતાના રક્ષકને કારણે તેમ ર ભાવમાં પરિવર્તન આવે છે જીવનનું પશુ એમ જ છે અશુભ ઇતિહાસનું વિષ કુટળ વૈદ્યની સત્યપુરુષના હાથમાં આવે તે તે સદ્ગુણોજ્જ્વલ થાય છે તે અશુભ તરફ વહેલી ધારને વાળીને શુભ તરફ ચતિશીલ બનાવે છે જીવનના પ્રવાહને અશુભમાંથી શુભમાં અને શુભમાંથી શુભમાં ફેરવવાની કળા તે જ અર્થમાં કળા છે.

એમાસામાં વરસાદ મન મૂકીને પડે છે પાણી વરસે છે પાણીનો પ્રવાહ સાગરમાં મળીને પોતાની ગિહાસ ખોઈ નામે છે કુટળ ઈજનેર (Engineer) નદીમાં બધા બાધી એ જ જળપ્રવાહનો ઉત્કલન માટે ઉપયોગ કરે છે સત્તા પશુ એવા જ કળાકાર છે કે જે જીવનની ધારા જે વાસનામાં વિનિષ્ટ થઈ રહી છે તેને સજ્જનમાં પસ્ટાવી શકે છે સત્યાગ્રહ

જે શક્તિ પતનાલિમુખ થઈ રહી છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિદાશમા પરણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીધુ ખાટું હોય છે. પણ માણી લીધુના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલમ જોડી દે છે, ત્યારે લીધુ પણ મીઠા થઈ જાય છે પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરાં કહેવાય છે

નારંગીના સહવાસથી લીધુમા મિદાશ આવી તેમ મહાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમા પ્રેમની મિદાશ આવે છે ભગવાઈ અને ધુરાઈ, એ બન્ને સસર્ગજન્ય ગુણો છે જેવી પ્રકૃતિના મનુષ્યોતા સહવાસમા તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમા આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિપાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે મામાહારમા પાપ માનતો નથી તેની સાથે હમેશા ફરે છે, કાલેજમા અને કાલેજની બહાર, ઘરમા કે હોટલોમા ફરે છે તે ઉચિત નથી તેમા તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે છેવટે મામાહાર પ્રત્યે ધણુથી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના મામાહારી સાથીની હરોળમા એસી જશે

એક કહેવત છે કે—“થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનીને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોરતી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશો તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમા તમારો જોડીદાર જો કંજૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે કે—એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જો તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચું ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉત્ક્રાંત, જો

મુલાકાતીમાં તમારો સદાપ્રવાસી ઉદાર હૃદયનો હોય તો તમારે થોડું પણ તે ખર્ચ કરવું જ પડશે. પછી કામે તે તમે ઈચ્છી શકો કે અનિચ્છી શકો પછી કચવાઈને કાચ કે લહેરમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડશે જ

હા તો આટલું માફ રાખો કે આપ જોની સાથે આલતા હો તેના જોવા થઈને જ આલવું પડશે. એક મુવક પોતાના સસરાની સાથે ગામે છે તે જ મુવક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે પોતાના ભિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે આલતા તે કાંઈ દૂર રહીને આલતો નથી. છતાં તે ત્રણે આલવામાં અતર હોય છે કે નહિ? તમે તો અનુભવ પણ ક્યો કરો. જ્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે જતો હોય ત્યારે તેના આલવામાં બેલવામાં અને દરેક આમતમાં વિવેક રહેશે. હોય છે તે સમજે છે કે જો જરા પણ અવિવેક દેખાવો તો પરખાઈ જઈશું. એટલા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સજમ કરી, વાત કરવામાં પણ સજમ કરી અને આલવામાં પણ સજમ કરી. માત્ર કે ઈચ્છીપશની પૂરી ચત્તાથી આશી રહો છે

પિતાની સાથે આલવામાં જો કે જેડા સજમ તો જરૂર હોય છે જ પરંતુ તે સસરા જેટલો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરીક્ષણો પણ ઉપસ્થિત જ થતો નથી અને ભિત્રની સાથે આલવામાં ત્યાં તો પૂછણ જ નહિ. પણ કાંઈ બીજો જ રસ્તો માપી રહ્યા હશે. જાણો કાંઈક જુદું જ તેઈ રહી દશે અને હાથ પણ સીંધા નહિ રહેતા હોય. પછી જીવન તો ક્યાં મોન રહે તેઈ છે. તેને માટે તો કામેમાં પદરમી ઝોમસ્ટ (સ્વાતમ્ દિન) જ છે કસગાતે આખાગટ કરી તે ક્યારેક કાંઈ નટ (Actor) ની કે રત્ન (Dance) ની વાત ચાલી રહી દશે. (હસાહસ)

તેજુ જુદી જુદી બ્યક્તિઓની સથે આલવામાં કેટલો દરક પડ્યો? જોની સાથે રહેશો તેના ગુણદોષ જરૂર તમારામાં આપશે. વિચાર કરતી વખતે એક વખત મેં મારી ન જરૂર એક દસ્ય તેજુ છે એક વખત એક પ્રથ ઉપરથી અને જઈ ત્યાં દત્તા તે વખતે એક રજારી યેદનિ ખાખી પીરરાવચ નહી પામે આખા થે. પછી પીનાં દત્તા તેજમાં તે રજારીને પણ પાણી પીરાની ઇમદ થઈ તેક જાણુ વાંઠા વળી તે પણ પાણી પીરા મડાવો પડ્યો. આખામાં લઈને ના? પણ મોં પાણીને લગાડીને તે પાણી પીને મારા સાથેના મુનિઆને કશું કે કુઓ આ સજનો રત્ન. રાત-

દિવસ ઘેટાની સાથે રહેવાથી, તે પાણી પીવાની રીત પણ ઘેટાઓ જેવી જ શીખ્યો છે !

જુદા જુદા પ્રાતોના બે રહેવાસીઓ એકબીજાની પડોશમા રહેના હશે, તો તેમની રહેણી-કરણી, આચાર-વ્યવહાર ઉપર એકબીજાની અસર જરૂર પડવાની ખાવા પીવાની રીતો પણ કટલેક અંશે તેઓ એકબીજાની અપનાવશે મદ્રાસીની સાથે રહેનાર ઈડલી, ઢોસા વગેરે ખાતા શીખી જશે, એટલું જ નહિ, પણ તેમની ભાષામા પણ એકબીજાના શબ્દોની આપલે થશે જે બન્ને કુટુંબોમા સ્નેહ અને સૌજન્ય હશે તો બન્નેના બાળકો સહેલાઈથી બન્ને ભાષાઓ શીખી જશે બે ભાષાઓના મિશ્રણવાળી એક નવી ભાષા પણ જન્મશે ભાષાવિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓ આ વિષયથી ઘણા પરિચિત છે

ભારતની ત્રણ સંસ્કૃતિઓ હજારો વર્ષોથી સાથે ચાલી રહી છે જૈન, બૌદ્ધ અને બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિઓ, ઈઝા, પિગલા અને સુષુમણાની માફક ભારતભરમા વ્યાપેલી છે હજારો વર્ષોના સહવાસથી એક બીજા ઉપર એક બીજાનો ઘણો પ્રભાવ પડ્યો છે વિચાર અને આચારના ક્ષેત્રોમા તેમણે એકબીજાના ઘણા ગુણદોષો અપનાવ્યા છે

જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસાએ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિને વધુમા વધુ અહિંસક બનાવી છે યજ્ઞોમા થતી હિંસાને જે કોઈ રોકનાર હોય તો તે જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસા જ છે બીજા તરફ જૈન ધર્મ જેવા યાત્રિવાદના વિદ્રોહી ધર્મમા સ્પર્શસ્પર્શના સૂઝારો, એ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિની પરપરાના સંસર્ગને લીધે આવ્યા છે મૂર્તિપૂજા અને મૂર્તિપૂજામા સજીવ વસ્તુઓનો ઉપયોગ એ પણ એ જ સંસર્ગનું પરિણામ છે બૌદ્ધદર્શન જે કે ભારત કરતા વિદેશોમા વધારે ફાલ્યું છે, છતાં તેના આચાર-વિચાર જૈન ધર્મ સાથે મોટે ભાગે મળતા છે તેમના સાધુઓ પણ ભિક્ષા લાવે છે માગલિક સભળાવવાની જેવી પરપરા જૈન સમાજમા છે તેથી જરાક જુદા રૂપે પણ તેવી જ પરપરા તેમનામા પણ છે

બે નિર્જીવ વસ્તુઓ જે એક બીજાની નજીકમાં રહે છે તો તેમા પણ કંઈક પરિવર્તન થાય છે અજમાના ફૂલ, પીપરમિન્ટના ફૂલ અને કપૂર એક બીજાની નજીક આવે તો તેમા કંટલું પરિવર્તન થાય છે? ત્રણે એક તથા એક બીજાનો ધનન્વભાવ ત્યાગીને પ્રવાહીરૂપ બની જાય છે અને એક

મુસાફરીમાં તમારો સહપ્રવાસી ઉધર હાથનો હોય તો તમારે થોડું મજૂ  
તો ખર્ચ કરવું જ પડશે. પણ જામે તે તમે ઇચ્છી શકો છો કે અનિચ્છી  
કે પણ કચવાઈને કોઈ કે હાથેરમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડે જ

હા તો ખાટલું માફ રાખો કે આપ જેની સાથે યાસતા હો તેના  
જેવા થઈને જ યાસવું પડશે. એક યુવક પોતાના સસરાની સાથે જામે છે  
તે જ યુવક ક્યારેક પોતાના ખિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે  
પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે યાસતાં તે  
કંઈ દૂર રહીને યાસતો નથી. જ્યાં તે ત્રણે યાસમાં જતર હોય છે કે  
નહિ ! તમે તે અનુભવ પણ કર્યો હશે. ત્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે  
જતો હોય ત્યારે તેના યાસવામાં યોસવામાં અને દરેક જામનમાં વિવેક  
રહેશે હોય છે તે સમજો છે કે જો જરા પણ અવિવેક દેખાડ્યો તો  
પરખાઈ જઈશું ! એટલા માટે તે વખતે તો જેવામાં પણ સંજમ હશે  
વાત કરવામાં પણ સંજમ હશે, અને યાસવામાં પણ સંજમ હશે. માતા  
કે ઇર્ષ્યાવાદની ખૂબી મળ્યાથી યાસી રહો છે

ખિતાની સાથે યાસવામાં જો કે થોડું સંજમ તો જરૂર હોય છે જ  
પરંતુ તે સસરા જેટલો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરિસ્થિતિ પદ ઉપસ્થિત જ  
થતો નથી અને મિત્રની સાથે યાસવામાં ! ત્યાં તો પૂછ્યો જ નહિ પણ  
કેમ બીજો જ રસ્તો માપી રહ્યા હશે આખા કાંઈક ભુલું જ નેઈ રહી  
હશે અને હાથ પણ સીધા નહિ રહેતા હોય. પણ જીવ તો ક્યાં મૌન  
રહે તેવી છે ! તેને માટે તો કમમાં પદરમી ઓગસ્ટ (ચાલત જ દિન) જ  
છે હસાતો અગાડ દરો તે ક્યારેક કોઈ નટ (Actor) ની કે નૃત્ય  
(Dance) ની વાત યાસી રહી હશે. (હસાહસ)

ત્રણ જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સાથે યાસવામાં ફેરશે ફરક પડ્યો !  
જેની સાથે રહેશે તેના યુલ્લેસ જરૂર તમારામાં આવશે વિચાર કરતી વખતે  
એક વખત મેં મારી નાંખે એક દસ્ય જેવું છે એક વખત એક પુલ  
ઉપરથી જામે જઈ રવા દતા. તે વખતે એક રજારી થે નિ પાણી પીવાવાનું  
નથી પાને બાબો થેગ પાણી પીતાં દતા. તેવામાં તે રજારીને પણ પાણી  
પીવાની હમ્મ થઈ એક બાબુ વાંકા વળી તે પણ પાણી પીવા મળ્યો  
જન દાસના જોવામાં થઈને નાં પળ મો પાણીને લગાડીને તે પાણી પીએ  
હતો. મેં મારાં આંતરના મુનિઓને કહ્યું કે જુઓ આ સંજનો રમ ! રાવ-

એક કલાકાર મારીના પિડને સુદર કળશનુ રૂપ આપે છે, અણુધડ પથરને છીણી અને હથોડા વડે સુદર હસતી મૂર્તિનુ રૂપ આપે છે તેમ સત પશુ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથ્થરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાથી ભુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, લક્ષ્યાર્થની મૂર્તિનુ સર્જન કરે છે

જીવનમાથી ભુરાઈઓને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહો. સારાની સાથે રહેશો તો સારાપણુ આવશે અને નહારાની સાથે રહેશો તો જીવનમા ખરાબીઓ આવશે, જે બગીચામા બેસરો તો સુગંધ પામશો, પણ જે ઉકરડા પામે બેસરો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનુ અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમા એમ કહી શકાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીડી પીનારની સાથે રહેશે તો બીડી પીતા શીખશે અને અકીણ ખાનારની સાથે રહેશે તો અકીણ ખાતા પણ શીખશે

કનૂસની સાથે રહેશો તો તમારામા કળુસાઈ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેશો તો નિદાખોરી આવશે, ઉડાઉની સાથે રહેશો તો ઉડાઉપણુ આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પ્રહી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉડાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનુ હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પછી તેનો સંગ કરો

એક વખત લખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમા એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતાં પણ તેને આવડતુ ન હતુ તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બેલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડાતો હતો આનુ કારણ એ હતુ કે જન્મ પછી, થોડા વખતમા ટાઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયુ હતુ અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામા મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામા ન આવી

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના સંપર્કમાં રાખવામા આવ્યો તો તેનામાં

ખીજમાં મળી જાય છે તો ખજી ચૈતન્યશીલ એ જ્યાંત્યાં જોખીજની નજીક વસે તો તેમાં કોઈ પરિવર્તન ન આવે એમ કેમ સંભવે ?

એ ઘેઘીઓ બાબુ બાબુમાં ટગિધી હતી એકમાંથી લક્ષ્મીની ગ્રામ્યતા હતી અને બીજામાંથી કેસરની સુવાસ મહેકતી હતી. એક જામશે શુભરવ કરતો ત્યાં જ્યાં તોલે પહેલી ઘેઘીને પૂછ્યું કે તમે બન્ને એક જ જાતના કાપડોમાંથી બનેલી છો છતાં તમારી બે નેની વાસમાં જાટકો ભેદ ફેર કેમ છે ? ત્યારે તેને કહ્યું : જ્યાં તો સૂર્યનો રાજ છે એ જ લક્ષ્મીનો રાજ કયો હતો કેટલેક વખત મારામાં લક્ષ્મી બેસે હતું ત્યારે મારી બહેને કેસ તો સદાસ કયો હતો. તેના ફળ રૂપે બે નેની વાસમાં ભિન્નતા છે. એકમાંથી મધુર સુવાસ આવે છે ત્યારે બીજાની ગંધ કોઈને ગમતી નથી.

વસ્તુ એક હોવા છતાં પણ ગુણભેદે તેમાં કેટલો ફેરફાર થાય છે. જળનાં બિંદુઓ એક સરખા જ હોય છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડ્યાં વર્ષાનાં બિંદુઓ સર્પનાં મુખમાં પડે તો ઝેર બની નય છે કેળાં પાન પર પડે તો કપૂર બને છે અને એ જ બિંદુ જો છીપના સળખમા આવે તો તેમાંથી મોતી બને છે માનવ પણ જેવા સંસ્કારોમાં પોષાય છે તેવા સંસ્કારોની અસર નીચે જ તેના જીવનનો વિકાસ થાય છે.

હીપામાં તેજ પણ છે વાદ પણ છે પણ જ્યાં સુધી જ્યોતિર્ભવ પ્રતીપ્તો સંયોગ મતો નથી, ત્યાં સુધી તેમાં જ્યોત પ્રગટ થતી નથી. એવી જ રીતે માનવીમાં જ્ઞાન છે વિજ્ઞાન છે પણ જ્યાં સુધી સત્યરૂપનો સમાગમ મતો નથી, ત્યાં સુધી તેનું જ્ઞાન, સમ્યક્જ્ઞાન રૂપે પરિવૃત્ત નથી. એટલા માટે તે માત્ર જ્ઞાન કહેવાય છે જેવી રીતે પારસમણિના રૂપરંગી ભેદ સુવર્ણમાં પચ્છાઈ જાય છે તેવી રીતે જ્ઞાન પણ સમ્યક્ત્વનો રૂપરંગ પ્રતીતે સમ્યક્જ્ઞાનમાં પરિવૃત્ત થાય છે.

સમ્યક્જ્ઞાન જ્ઞાનમાં રૂઢિ કરતું નથી. જ્ઞાન તો એટલું જ રહે છે પણ પહેલાં એ જ્ઞાન અજ્ઞાનરૂપ હોય છે તેમાં સ્વરૂપને ઝોળખવાની કે સમજવાની શક્તિ નથી હોતી તેમજ સ્વરૂપને સમજવાની તેની તૈયારી પણ હોતી નથી. એટલા માટે તે અજ્ઞાન કહેવાય છે પરંતુ ત્યારે કોઈ સ્વરૂપના સત્યરૂપની ખસે નહીં પહેલે છે ત્યારે તેની દષ્ટિ બંધાઈ જાય છે દષ્ટિ બંધાતાં સૃષ્ટિ પણ બંધાય છે. મિથ્યાજ્ઞાન સમ્યક્જ્ઞાન બની જાય છે સમ્યક્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં સત્યરૂપનો સમાગમ એ પણ એક મહત્વનું કારણ છે.

એક કલાકાર માટીના પિડને મુઢર કળશનુ રૂપ આપે છે, અણુઘડ પથરને છીણી અને હથોડા વડે મુઢર દસતી મૂર્તિનુ રૂપ આપે છે તેમ સત પણ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાયો જુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, ભસાઈની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાયો જુર ઈઓને દુઃ કુઠ્વી હોય તો સારા વાતાવરણમા રહે. સારાની સાથે રહેજો તો સાગપાણુ આવરો અને નકાગની સાથે રહેજો તો જીવનમા ખગળીઓ આવરો, જે બગીચામા એસજો તો મુગધ પામરો, પણ જે ઉકરડા પામે એસરો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનુ અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમા એમ ઠીક ગઢાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીજી ખીનારની સાથે ગહેરો તો બીજી ખીના શીખરો અને અકીણ ખાનારની સાથે રહેજે તો અકીણ ખાતા પણ શીખશે

કજૂસની સાથે રહેજો તો તમારામા કળુસાઈ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેજો તો નિદાખોરી આવરો, ઉગાઉની સાથે રહેજો તો ઉગાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેજો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉડાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનુ હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પછી તેનો સગ કરો

એક વખત લખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમા એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતા પણ તેને આવડતુ ન હતુ તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બેલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનુ કારણ એ હતુ કે જન્મ પછી, થોડા વખતમા ટોઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયુ હતુ અને ત્યાર પછી લગલગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામા મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામા ન આવી

ટૂટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના સંપર્કમાં રાખવામા આવ્યો તો તેનામા



ધીમેધીમે મનુષ્યના મુજો કિતરવા માંડ્યા તે ધીમેધીમે રે.ટકી ખાતાં શીખ્યો. થોડું થોડું બોલતાં પણ શીખ્યો છૂરકવાનું અને કરવાનું બધું થઈ ગયું સાચી વાત એ છે કે માનવીનું મન કોરા કાપડ જેવું છે ? રત્નમાં નાખે તે રત્ન ચઢી પશુ એનું યાદરાખતો કે જો એક વખત તેના ઉપર કોયે રત્ન ચડી ગયો તો પછી જીવો પ્રવલ્યે બાંધે કરો પણ તેના ઉપર મુશાળી કે એવો કાંઈ બીજો સારો રત્ન ચઢી શકે નહિ. એ પણ એક હકીકત છે કે માનવીનું મન કાંઈ જેવી વસ્તુનું બનેલું છે કે તે બાંધાઈને બાંધે છુટાઈને જાય જાતીથી પકડી લે છે પછી તેની સલાહ કરવી જુદું મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

તમે જાણતા હશો કે ગાંધીજીને કુવામાં નાખવી વખતે કાંઈ ખાસ બળતો ઉપયોગ કરવો પડતો નથી. પરંતુ તેને બહાર કાઢવામાં તો બાધાં કુખી જાય એટલું જોર કરવું પડે છે નળની નીચે બેસીને નહાનારને એટલું અનુભવ ક્યાંથી હોય ! જીવનના પતનમાં કાંઈ સમય લાગતો નથી. જામ અને સંક્રિત તે તેના ઉત્થાનમાં જોઈએ છે.

ખોટા પ્રાસંગિક સરકારો જીવનનું જુદું જાતી પતન લાવે છે તેને માટે કહેવા કે સાબળવાની જરૂર નથી. માણસને કાંઈ પણ નિરાશમાં જાતે દેતાં કે બીજી પીનાં શીખવવામાં આવતું નથી. તેમ જ જામથી કાંઈ ચીજ દેતાં કે બીજી પીનાં શીખીને જ રમ્ય હોતું નથી, છતાં કહે કે તે આ વસ્તુઓ ક્યાંથી કીખ્યો ? કહેવું પડે કે આ બધા પ્રાસંગિક સરકાર છે ? મોટાએ તરફથી નાનાઓને મળે છે.

કુસરકારો બાંધે યોગ્ય હોય છતાં પણ તે યોગ્ય છે એમ માની લેવી ઉપેક્ષા ન કરવી. એક ચમત્તો રાતર, મધના આખા વાસણને બગાડી મૂકે છે ધૂળ લગાડે પાણીમાં મળે છે ત્યારે પાણી તેનધોઈને સાર કરતું નથી. પણ એથી કિમ્મત પાણી જુદું થાય છે એ જ રીતે જીવનમાં લગ્ન સુધી કંઈ જોર છે ત્યાં સુધી ખરાબ સરકારોની ખસર જુદું જાતી થાય છે સરોર નળનું હોય તો જાલક હડી પડતાં સરકી થઈ જાય છે અને જાલક ચરમો લાગતાં સરોરમાં ઉચ્છ્વાસ વધી જાય છે.

ત્યારે સરોર સંજ્ઞા તદુ રત્ન હોય છે ત્યારે સરોરને હડી કે ચરમીમાં કાંઈ ખસર થતી નથી તેવી રીતે જે આત્માસ્વસ્થ અને સચકત હોય તો ખરાબ સરકા જો પ્રાપ્ત તેના પર ત્રી રાતો નથી બીજને દયા પળી મારી એ જાણો સચોટ મળે પરંતુ, જો તે જાન કલિત હોય તેમાં સ્વસ્થ હોય તો પાણી અને મારી તેને સચવી શકે નહિ. તે ન તે મારીને

અનુરૂપ બનશે કે ન તો પાણીને અનુરૂપ તે તો સર્વ બીજોનું બીજ બની, સર્વનો સહયોગ લઈ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ટકાવી રાખશે અને વૃક્ષરૂપે આગળ વધતું જશે.

આ જ વાત વિશિષ્ટ આત્માઓની હોય છે જે ખરાબ વાતાવરણમાં રહેલા છતાં ખરાબીઓને પોતાનામાં પ્રવેશ કરવા દેતા નથી પણ પોતાના સારાપણના પરમાણુઓ દ્વારા ખરાબ વાતાવરણને સારું બનાવે છે ગોશાલક મહાવીર સમીપે રહ્યો, તેથી તેની અશુભ વૃત્તિની અસર ભગવાન મહાવીર પર ન પડી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની શુદ્ધતાના કારણે, ગોશાલક, જીવનના અત સમયે બદલાઈ ગયો. આ વાત એ વિશિષ્ટ આત્માઓની છે કે જેમણે વાસના પર વિજય મેળવ્યો છે પણ સર્વ સાધારણને માટે તો એ જરૂરી છે કે તે કુસન્ધારો અને કુસૌખ્યતથી બચે કારણ કે દુર્બળતાનો લાભ ઉઠાવો તે બહુ શીઘ્રતાથી આક્રમણ કરી શકે છે દૂધમાં સાકરનો સંયોગ થાય તો તે ગળ્યું થાય છે જ્યારે મીઠાના સંયોગે તે કાટી બન્ય છે વાતાવરણમાં રહેલા સુસન્ધારો જીવનમાં સાકરનું કામ કરે છે, તે આપણા જીવનને મધુર બનાવે છે, સુવાસિત બનાવે છે.

આપ જાણો છો કે કોયલા વેચનારના હાથ કાળા જ રહે છે અને દૂધ વેચનારના હાથ સુવાસિત જેવા કાર્ય અને જેવું વાતાવરણ હશે, તેવા જ રંગ જીવનમાં આવશે સુબઈના કુશળ નાગરિકો સુસન્ધાર અને સત્પુરુષના સમાગમરૂપો સુવાસિત અત્તર વડે પોતાના જીવનને સુવાસિત બનાવે એ જ શુભ કામના.

તા. ૨-૮-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, - માટુંગા.





ପଦ୍ୟ-ରସ-ମାଳା



આચારશુદ્ધિ પહેલાં વિચારશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે કાર્યની પવિત્રતા તે પાછળ રહેલા વિચારોની પવિત્રતા ઉપર આધાર રાખે છે આને આચાર-શુદ્ધિ જ્ઞાનમંથા માટે ઘણા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે લાખી પહેળી સાધના, મોટી મોટી તપસ્યાઓ એ બધું જ આ આચારશુદ્ધિ માટે છે, પરંતુ આચાર પહેલાં વિચાર આવે છે કોઈ પણ ક્રિયા કરતા પહેલાં 'માનવી પોતાના મનમાં એક લક્ષ્ય ધારી લે' છે તેના પર વિચારસ્પર્શ કરે છે થઈ જ એના આધારે ચાલે છે; માટે વિચાર જ કાર્યની ભૂમિ છે.

વેદાણુ વડે હજારો માણસો નદી પાર કરે છે પણ ઘણી વાર તમને એમ સાંભળવા મળ્યું હશે કે, વેદાણુ બધું વળી ગયું અને તેમાંના મુસાફરો પાણીમાં ડૂબી મર્યા આવી બીના તમે એનેક વાર સાંભળી હશે તો આનો અર્થ એ થયો કે તરાવનાર છે તે જ વેદાણુ ક્યારેક ડૂબીડનાર પંથુ અને છે. તો આ દુર્ઘટનાની જવાબદારી કોના પર આવે છે ? જે સાધન આત્માને સિદ્ધિ તરફ લઈ જાય છે તે જ ક્યારેક ક્યારેક વચ્ચે જ જળપ્રવાહમાં ડૂબીડી દે છે તો એ માટે જવાબદાર કોણ ? નાવનો નાવિક ને કુશળ ન હોય, એવું લક્ષ્ય સ્થિર ન હોય તો નૌકા બધી ઘણી જાય છે તેમ આત્મા ને અસાવધાન હોય, વિચારોના તરંગોમાં એણે પોતાની નૌકાને છોડી દીધી હોય, તો એ ભટકાઈ પડવાનો જ.

દાન અને તપની સાધના શ્રેષ્ઠ સાધના છે પરંતુ શુ ક્યારેય પણ તમે એવું બન્યું સાંભળ્યું છે કે, માણસ દાન દેવા છતાંયે નરકમાં ગયો હોય ? તમારો આત્મા આ માટે શુ કહે છે ? આગમના પાના ઉચ્ચાવો. તમને તેમાંથી જાણવા મળશે કે દાન દેનાર પણ કોઈ કોઈ નરકે ગયા છે. તપસ્વી સાધકની ગાડી પણ ક્યારેક બધી જાય જાય છે. તમને સદેહ થતો

લાગે છે? કારણ કે આજ સુધી તમે સાક્ષાત્તા બાબતે છે કે ઘનથી તે સ્વર્ગના દ્વારે પહોંચાય છે ને આજે આ મહારાજ શુ કહી રહ્યા છે? પણ મારી વાત સાચી છે નાજમીએ ઘન ક્યું હતું ને? એક મહાન તપસ્વી સાધક એને દ્વારે ગાળ્યા. એ ઇચ્છત તો એ પવિત્રતમ સતને પૂછ પોતાની જાતને ધન્ય જનારી હોત. ત્યાજની પવિત્ર ગુણમાં પાપની કાલીમાને કોઈ શક્ય. પરંતુ એની અશુભ વિચારધારા જ એને પુણ્યપત્રે જતાં રાખી રહી. એણે ઘન દીધું મુનિના પાત્રમાં કહ્યું કસ્તુ નાખી કહ્યું પદ્મમાં તો વેશ પણ આપે જ છે! શુ કોઈ વેશે કોઈ મુનિ મહારાજને કહ્યું કસ્તુમાં નહીં આપ્યું હોય? જરૂર આપે છે પણ તેથી શું તે નરકનો પથિક બની જશે ખરે? કદાપિ નહિ. વસ્તુમાં કહ્યાત બસે હોય પણ હૃદયમાં તો મીઠાસ જ હોય.

નાજમી પાસે હૃદયની મીઠાસનો અભાવ હતો. એના અસુખે સતને સતરૂપે પિતૃકથા નહીં તે પોતાની જૂલને છુપાવવા ખાતર તેમનો ઉપોક્ત કરવા ચાહતી હતી. તેણે વૃન્દાવન સાક જનાવ્યું હતું તેમાં મસાએ પણ ખજો નાખ્યો હતો તાજુ થી પણ રેડ્યું હતું પણ સાક તેમને થતાં જે ચાખ્યું તો જાણ્યું કે વૃન્દાવન તો કહ્યું છે બસ આ જ એની ભૂલ હતી. પહેલાં કસ્તુ તેમને કરી લીધી પછી આખવા બેઠી તમે તો કરી આવી જૂઠું કરતા નથી ને? પહેલાં કોઈ અંગે ખોટો ભાવ મનામાં ફાટી લેવા અને પછી એના આધારે અર્ચા કરવી, એ પણ એક એવી જ ભૂલ છે પરિણામે પરીક્ષા વિના કોઈના અને પૂર્વજ્ઞ જાણી લેવા તે પણ હુદિમાર્ગ કામ નથી. પહેલાં ખોટી ધારણા જનાવી લેવી અને પછી એ આધારે વર્ત કરવી તે અપોઝ છે કારણ કે મનામાં પહેલેથી જ ખોટી ધારણા નિષિદ્ધ છે આવી રીતિમાં કોઈ પણ વસ્તુનો સાચો નિર્ણય થઈ શકાય નહિ. પહેલાં જોઈ અને પછી નિર્ણય કરવો.

નાજમીએ વિચાર્યું તો તેને પોતાની જાતીર જૂલ થઈ જવાઈ તેને જુલ પરિવારના લોભ જામવા બાવવાના છે આ સાક તેમના ભાણમાં જશે તે સૌની સામે મારુ અજાણનું પ્રદર્શન કરી. તે જ સમયે પદ્મના તપસ્વી સાધક ધમરુચિ! આ? એમની એક મહિનાની તપશ્ચીનું પરણ હતું નાજમીએ તેણે કે આ સારી તક છે સાધુ આવી ગયા છે જુલ જ સાક એમના પાત્રમાં કહ્યું નાખ્યું ક્યાંક દેહી આવશે. સતને સતરૂપે નહિ જોતાં એક કચરાપેટીની કોઈપર એમનો ઉપોક્ત કરવા ધામો. પરિણામે

નાવડી ઊલટી ગઈ જેનો આશરો લઈ તે મુક્તિ લાગી પેગલું ભરી શકતી હતી તે હવે આ કૃત્યથી નરકના દ્વારે પહોંચી ગઈ.

તરવાના સાધનો જેમને મળ્યા, તે સૌ શું તરી ગયા છે ખરા ? તરનાર તો અનત છે, તો તરવાના સાધનો મેળવ્યા છતાં ડૂબી મરનારાઓની સંખ્યા પણ કંઈ ઓછી નથી કારણ શું ? કારણ કે તેઓને સાધન તો મળ્યા પણ તરવાની કળા તેઓ શીખ્યા નહિ.

જે ક્રિયા જોડે પુનિત લાવનાનો સંબંધ જોડાઈ જાય છે તે ક્રિયા પણ પવિત્ર બની જાય છે મનના પવિત્ર સંકલ્પો આસપાસના વાતાવરણને પવિત્ર બનાવે છે. તળાવમાં એક કાકરો ફેંકા તો એની લહેરો ઊઠે છે અને એક ખજી એક તે કિનારા સુધી પહોંચે છે તેવી જ રીતે આપણા મનના પરમાણુઓ પણ સમાજમાં લહેરો બની આગળ વધે છે આ જ કારણ છે કે તીર્થંકર-દેવના સમવશરણમાં સિદ્ધ અને બકરી સાથે સાથે એમી શકતા હતા બકરીના મનમાં લાય રહેતો નહોતો કે સિદ્ધ તેને ભરખી જશે, તેમ સિદ્ધના મનમાં એ કૂર ભાવ ઉત્પન્ન થતો નહોતો કે હું બકરીને ખાઈ જાઉં. બકરીના મનમાં લાય નથી તેથી સિદ્ધ પણ પોતાની કૂરતા ભૂલી ગયો છે આ છે એક પવિત્ર વ્યક્તિના પવિત્ર વિચારોનો પ્રભાવ.

તીર્થંકર-દેવનું સમવશરણ તો તમારે માટે બહુ દૂરની વસ્તુ છે પરંતુ આ તો તમારા અનુભવની વાત છે કે જ્યારે તમે તમારા પુત્રને પ્યારથી એક થપાટ મારી દો છો, ત્યારે થપાટ ખાઈને પણ તમારું બાળક હસતું રહે છે, એને ક્રોધ આવતો નથી તેમ તે રોતું પણ નથી ઊલટું કદી કદી તો તે પ્રેમના આવેગમાં તમને બાઝી પડે છે પણ તમે જો ક્રોધે ભરાઈ એના કાનને પણ સ્પર્શ કરી લેશો તો જોખની રડા પડશે કારણ કે પહેલા તમારા દિલમાં પ્રેમ હતો, જ્યારે આ વખતે ક્રોધે એનું સ્થાન લઈ લીધું છે. વિચારોમાં રહેલા પરિવર્તને કેટલો ફેરફાર લાવી મૂક્યો! પહેલા થપાટ ખાઈને પણ બાળક તમને ચોટી પડ્યું હતું અને હવે ફક્ત અગુલી-સ્પર્શથી તે ચીસ પાડી ઊઠ્યું અને દોડી જઈને એની માતા પાસે ફરિયાદ કરી દીધી “મા, બાપુજી સારા નથી તે તો મને મારે છે” એની ફરિયાદ પરથી તો કદા દેવીજી તમારા પર નોટીસ બજારી દે છે કે જુઓ હવેથી બાળકને મારશો નહિ આપણે કંઈ દસ-વીસ દીકરા નથી શું તમને આ એક પણ ગમતું નથી ? બસ, જુઓ કેવું સ્વરૂપ લઈ લીધું આ વાતે ?

એ વિચારોનું ઊતરાણ-ચઢાણ એવું હોય છે કે, પ્રસન્નચન્દ્ર રાજજી



ધાર્મિક મિનિયો પહેલાં સાતમા નરકના દારે પહોંચી ગયા હતા તે ત્યાર પછીની ધાર્મિક ન મિનિયોમાં તેઓ સ્વર્ગને લાંબી મોઢા સુધી પહોંચી વિચારોમાં પરિવર્તન થયું તેને પ્રિણામે દેહલા ઉતર ચ્હી મયા' । ।

મનુષ્યના વિચારો એ બધા હશે તો તે ઉપરજ સદશે. જેના વિચારો પતન માન, ઉત્તેજી વ્યક્તિનું મતન ચર્તા વાર કામતી નથી. કોઈ વ્યક્તિની મોટપ અને નાનપણે કોઈ માપદંડ, ઉત્તમતરી પામે । દા. તમારી, માટે એક માપદંડ છે જે વડે તમે સર્વ વ્યક્તિને માપે છે-તે છે પિસે. સોનાના ગળાથી તમે વ્યક્તિને માપે છે, જેની પાસે, પીણું-પીણું સોનું છે, તેવું વડે સમાન આપશો. ધર્મસ્થાનકમાં પણ તેને આગળ આવવાની પ્રેરણા મળે રહેશે. જ્યાં પણ બે માણ છે જે સામાન્ય સ્થિતિના મુદ્દાથી છે તેમના રસ્તે બીજો છે તેમની હોળા પાછળ ફરી અને જેઓ પેસાદાર છે તેમને સાડુ તમે એવો રસ્તો રાખ્યો છે કે તેઓ મોઢા આવવા હતાં બીજા બેસશે કારણ કે તેમની પાસે પીણું-પીણું સોનું છે

દુઃખથી કે આવી વ્યવસ્થા ન, મોટી છે સોનાના ગળા વડે કોઈને આપે તે જાણી મૂળ છે કારણ કે સોનું તે આખરે જડ છે મોઈને આપે હોય તે તેના સુહિચારોના મજ વડે માપે. જેના વિચારોમાં પરિવર્તન છે જેના કારણમાં પવિત્રતા છે, તેવી વ્યક્તિનું, વૃથા સ્વામ્યવ ક્ષેત્ર નેઈએ પડી બાંહેને તે કોઈ જાણુ ક્રપમાં આવે, એના સ્વામ્યવ સાડુ, તમારે બિના કઈ જાણુ નેઈએ,

કરત ચકવતીએ કાચ-ભવનમાં દેવળયાન મેળવ્યું હતું તમે પણ કાચની સામે પ્રવિર્તિન જાઓ છે ત્યાં કરીરતી સમવદ પાછળ દેહો કમળ વીલી નામ છે । બાધા ક્રમિક તે-દક્ષ વળાને સરખા કરવામાં ન વીત્યો હો છે. અને શુ કદી કોઈની વીટી બોવાઈ નથી હોય અને વીટી તો કો કાર સુકાંચુમ કમ્પા હશે પણ દેવળયાન દેહાતે માપ્ત થયું છે । પરંતુ કરત ચકવતીને તો કાચ-ભવનમાં દેવળયાન માપ્ત થયું હતું તે શુ વડે દેહસમાં બેસી ચકા પીતા-પીતા, દેવળયાન માપ્ત કરશે ! અને ગમ્મત મરુદેવીએ લામી કાપર બેઠા - બેઠા, દેવળયાન મેળવ્યું હતું તો બાધા મુત્યઓ મેહરમાં બેસી ચોપદીની કદી કાચ ખાતા દેવળયાન મેળવવાની પ્રેરણા રાખતી હશે ખરું ને । (સજામાં દેશાકસ).

વિચારોની પવિત્રતા વિના સર્વકોઈ જાતકાવ છે જેના વિચારોમાં પવિત્રતા છે એના કુખ-દરદ કુનિયાનાં કુખ દરદ બની નામ છે કારણ

કે તે કોઈ સપ્રદાયનો માણસ નથી પણ વિશ્વનો માનવી હોય છે તારક મહેપુરુષ ભગવાન મહાવીરના કાનોમા એક અજ્ઞાન વ્યક્તિએ ખીલા ઠોક્યા હતા એ વાતને આજે ત્યઢી હજાર વર્ષ વીતી ગયા તેમ છતાય તે વાત આજે જીવિત છે અને બ્યારે તે સાલ્લજવામા આવે છે ત્યારે તે સહન ક્ષમાશીલ પ્રત્યે સાધકનું સન પ્રદાથી નમી પડે છે. સાલ્લજનારનું હિલ દુઃખ ત્યજે, કરુણ વડે ભરાઈ જાય છે પરંતુ શુ અઢી હજારના સ્લાબા કાળ-પ્રવાસમા આવી બીના ફરી ક્યારેય ખની નહિ હોય? ના, ખાલી ત્યજેક ખીનાઓ બન્યા કરે છે રતલામમા એક બહેનતે કોઈએ સસ્તક પર ખીલા ઠોક્યા હતા પણ એને કોઈ પણ યાદ કરતું નથી, અને ભગવાન મહાવીરને જ દુનિયા શા માટે યાદ કરે છે? શા કારણે એ કરુણ કથા સામે આવતા ભાવુક મનવાળી વ્યક્તિઓની આખો બીની થઈ જાય છે? એનો એક જ જવાબ હોઈ શકે કે તે વિરાટ પુરુષના પવિત્ર વિચારોનો જ એ પ્રભાવ છે.

એક પ્રશ્ન છે, વિચાર તો સૂક્ષ્મ છે તે બહારના વાતાવરણને કેઈ રીતે પ્રભાવિત કરી શકે છે? તમારો પ્રશ્ન ઠીક છે "પણ તમે જાણો છો વિચારોના પરમાણુ હોય છે અને તે શુભ અથવા અશુભ ગમે" તે જાતમા હોય પણ એ વિચારો બ્યારે મનમા બેઠે છે ત્યારે તો આપણું શરીરમે તથા બહારના વાતાવરણને પ્રભાવિત કરી જાય છે - વૈજ્ઞાનિકોએ આ અંગે શોધ કરી છે તેમણે બતાવ્યું છે કે, હૃદયમા બ્યારે કોઈ ભાવની તીવ્રતા આવે છે, ત્યારે એમાથી જુદા જ પ્રકારની ગધ-ફેલાય છે. આપણે એને જાણી શકીએ નહિ કારણ કે, ઘ્રાણ-શક્તિ એટલી તીવ્ર નથી પરંતુ જે જે ગ્રાણી-એને તીવ્ર ઘ્રાણ-શક્તિ પ્રાપ્ત છે તેઓ તો એને તરત પ્રકાર કરી લે છે. આમારે આપણા મનમા લયતો ભાવ આવે છે ત્યારે શરીરમાથી એક પ્રકારની તીવ્ર ગધ નીકળે છે, જે ધણુઓ માટે અસહ્ય બની જાય છે એ જ કારણ છે કે જે લયલીત બની કોઈ પશુની ખાસે પહોચે તો એ ભયથી બેઠે છે મે ક્યારેક તો માદવા પણ તૈયાર થઈ જાય છે પણ તમે જે નીડર બની તેમની ખાસે જશો તો તેઓ ચૂપચાપ જાણા રહેશે, એમનામા કશી વિશેષ પ્રકારની હિલચાલ નહિ દેખાય, તમે સાલજનું હશે કે જે વ્યક્તિઓ બહુ જીવ્યો બચીને ચાલતી હોય છે, તેમને ક્યાંક ને ક્યાંક સાપ વીસીતો ભેટો થઈ જાય છે.

એ તો તમારો અનુભવની વાત છે કે, બ્યારે મનમા લયતી ભાવના તીવ્ર રૂપે છે ત્યારે હૃદયના ધડકવાનો વેગ વધી જાય છે, રવાડા બિલા થઈ

જાન છે અને પરસેવો જ છૂટે છે આ છે આખણા વિચારોની શરીર પરની પ્રતિક્રિયા. જો કોઈની કાવના હશે તો પણ શરીરમાં વિકૃતિ આવી જાય છે. આંખો લાલ થઈ જાય છે વાણી અસ્થિર જતી જાય છે દેહમાં કંપારી છૂટે છે ઈર્ષ્યાની કાવના આગે ઝોકટરોનું કહેવું છે કે જ્યારે આ કાવના મનમાં આવે છે ત્યારે પિત્તાશયની ચેલીમાં એક જાતની દિલ્લચાલ થઈ જાય છે અને એ મચીમાંથી રસ ઝરવા લાગે છે

વીસમી સદીના યોગાનિકા વજ દ્વારા શોધ કરીને આ સ્વસ્થ જીવન છે પરંતુ જીવનના અધિઓ હજારો વર્ષો પૂર્વે ધ્યાન અને નિદિધાસન વડે જાતરની કાવનાઓને જાણી લેતા હતા. અગ્નેદેહમાં અધિઓએ જાણ્યું છે કે મનમના ચિત્તમાં જ્યારે કોઈ કાવના જળવાન જાય છે ત્યારે શરીર માંથી એક પ્રાણસૂત્ર બહાર આવે છે આ જ કારણ છે કે રાત્રે ઘોરતે દેખતાં જ કૂતરાં બો-બો કરવા લાગે છે ધરતી છપરે બેસી કોઈ કાર્ય બોલે છે ત્યારે તમે વિચારવા લાગો છો કે આજે કોઈ પ્રિયજન આવવાના છે. કોઈ અતિથિ આવે અથવા ન આવે પરંતુ રત્નેશ્વરી પ્રાણસૂત્ર તમારા મનને આકર્ષી જાય છે આ આજની જ નહિ પણ પ્રાચીન યુગની વાત છે આજે તો પત્ર આવવા તાર આવવી જાય કે અમુક તારીખે અમુક દેશમાં દેશમાંથી સમાચારોથી આવવાના છે તો મન કંપી જીડે છે કે એ પાછા ક્યારે જશે અને તેઓ જો એકપરેશન કરાવવા આવતાં હોય તે બંને વિચારો છે કે લાલ લપ્પી નાખુ કે હમણાં જલ્દી સારી નથી, વરસે મહુ થડે છે ઝોકટર કહે છે કે હમણાં એકપરેશન કરવું ઠીક નથી આવી સે-સા વાતો લપ્પી પણ નાખશે કે પેશા આવવાનું નામ જ ન લે.

પણ પ્રાચીન યુગમાં કાવના તો યજ્ઞ સાંકળે મન બેસી જાતું કે કોઈ મહેમાન આવવાના છે તેમના આવમનના સમાચારથી મન પ્રસન્નતા અનુભવતું હતું પણ રત્નેશ્વરી લામે આવે કે ન આવે પણ તેમના પ્રાણસૂત્ર તમને આજે છે તમે એ જાણો છો કે કાવના પાતાના ઈર્ષ્ય પોષણ સ્વપ્ન કરતો નથી. પરંતુ તેમને કાંઈની રેલીમાં રાખી આંતરિક પ્રભાવ વડે તેમનું પોષણ કરે છે કાવનાને જો ત્યાંથી હમણી લેવામાં આવે તો ઈર્ષ્ય નિષ્ક્રિય જતી જશે. કાવનાની રોક-ધારા જ એમનું પોષણ કરતી હોય છે.

કર્તા સભ્યમાં જો થી કાલાદલ મચી રહ્યો છે તોકર આવે છે તે જૂન પાડી કહે છે શાંતિ રખો. પણ એનો અર્થ / પેશા કાલાદલમાં સમાઈ જાય છે એવી કશી અસર થતી નથી. સ્વપ્નસેવક આવે છે અને

શાંતિ જળવવા માટે વિનવે છે. લોકો સાબળે છે પણ કાલાહલ તો તેવો જ ચાલુ રહે છે પછી નેતા આવે છે તેમણે તો ફક્ત આગળી વડે સ કેત કર્યો ને સૌ કોઈ શાંત થઈ ગયું અધ્યક્ષ આવે છે ને તેમને જોઈને વધુ સ્તબ્ધતા છવાઈ જાય છે એટલે એ નિશ્ચિત છે કે પહેલી વ્યક્તિએ તીવ્ર ક્રિયા કરી તો પણ શાંતિ ન થઈ, ખીજા-ત્રીજાએ અલ્પ ક્રિયાઓ કરી ન્યારે ચોથાએ સૂક્ષ્મ ક્રિયા કરી પણ પ્રભાવ તો ક્રમે ક્રમે વિશિષ્ટ જ રૂપે પડતો રહ્યો આનું કારણ એ છે કે, જેની ભાવનાઓ શુદ્ધ હોય છે તેનું જ વ્યક્તિત્વ જનસમુદાયના હૃદય ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે છે

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે વિચારશુદ્ધિનું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે તમારે આત્માના રાજ્યમાં પહોંચવું હશે અને તે તમે બધું તમારી સાથે લીધું હશે, પણ જો વિચારશુદ્ધિનો અભાવ હશે તો તમે અધ્યાત્મનો રસ માણી નહિ શકો સાચી રીતે વિચારવામાં આવે તો વિચારશુદ્ધિ વિના ધર્મ ટકી શકે નહિ એક ચિત્રકાર પાસે રંગની પીછી છે અને તે કળાવિદ્ પણ છે તેના ચિત્રો જાણે સજીવ છે આવો ચિત્રકાર પણ તેની કુશળતા ગમે તેટલી હોય પણ તે ગદા-મેલા કપડા ઉપર પોતાની હથોટી બતાવી શકશે નહિ કુશળ કળાકાર કદી આવું કામ કરવા તૈયાર નહિ થાય અને તેમ છતાં ય એ જો એવું દુઃસાહસ એડશે તો એનો બધો જ શ્રમ અને કળા વ્યર્થ નીવડશે કારણ કે એનો આધાર શુદ્ધ નથી તેવી જ રીતે માણસના મનની ભાવના જો પવિત્ર નહિ હોય તો તેના પર રચાતું ધર્મનું ચિત્ર પણ કદી સુદર બની શકશે નહિ શ્રમ કર્યો, ઉપવાસ કર્યો તેમ કઠોર સાધના પણ કરી, પરંતુ મનનું જો પરિમાર્જન કર્યું નહિ હોય તો બધી જ સાધના અર્થહીન નીવડશે

તમે વાસણ ઉટકો-માજો છો આપણી મુખર્ધની માતાઓ તો આ ઝઝટથી મુક્ત બની ગઈ છે ! આ કામને ઝઝટ માનો છો પણ રોટલા ખાંદા એ ઝઝટ નથી વાસણ માળવા એને ઝઝટ માનો છો એટલે ઘાટી એક દિવસ જો હડતાલ પાડે તો તમારા માથે મોટો પહોર બિતરી પડ્યો હોય એવું તમને થાય છે હા, તો તમે અથવા તમારો ઘાટી વાસણ એવા માજો છે કે બસ, મોઢું જ જોઈ લો અને દિવાળીના દિવસોની તો વાત જ કાઈ ઓર, વાસણ માળ્યા અને કપડા પણ શુદ્ધ કર્યા જરા ગૂંદુ થયું કે, સનલાઈટ સાથે ધર્યો જ છે આ બધું સાફ કર્યું પણ મનને માળ્યું કે નહિ ? કે એને અશુદ્ધ જ રહેવા દીધું ?

માટે મનને શ્યામ કરે. તેમાં વાતના ઈશી અને કોમના મેલને રહેવા ન દે. જાગે આ વચો ઈળાં છે પણ મનની શી સ્થિતિ છે? એ તે તમે જ જાણી શકો. ત્યાં તો વાતનાની એકી ભરી પડી છે. જ્યારે જાગે એકી થઈ છે ત્યારે તમે મનને ધુણવું નથી તો પછી મનમાં ? હા ? મન સ્વી જાગે ? માટે જાગે ? આ સુધી મનની મનિષતા કામ મહેલ ? આ સુધી તમે સર્વજ્ઞ વિજ્ઞાની બનશો. પણ જેમ મનની પરિસ્થિતિ એકાદ ? એ વિજ્ઞાન-મહેલને પણ કમરો થતાં વાત નહિ સાગે.

એક ધર્મની વાત છે ત્યારે પોતાના સંધીઓ ત્યારે એક ઈશ્વર મુકીને ? હું દિગ્વિજય માટે જવા ઈચ્છું છું 'કરવ સાંભળી શોધક મોન રવા ફેલાઈ દામાં હા પુધરી શોધક વળી પોતાની નામદૂરી નક્કી નુસ્તિમાં ; તથા જાતના પ્રાણીઓ એ ફેલાઈ આત્માઓમાં એકલું સ્થાન હોવું નથી કે તેઓ જન્મભરે છે એક વિશેષ કરી શકે. વિશેષ મને પણ નિવિધ સ્થાનની જરૂર હોય છે. તેમાં પોતાના સ્થાનના જોડ કાપવા છે. એક સત્તાધારી સામે કરવ મૂકવા મારે પણ પણ એક સાચી તેમની રાખી. આજળ મધ્ય પ્રે છે કારણ કે સવાના નજામાં તે પોતાના વિરોધીને. ફરે રીતે ખ્યાલ કચ્છીની કાઠિય કતો હોય છે તેથી વિરોધ કરવા મારે પણ પોતાનાં કિલોની નહિ હેવા સારુ તેમજ રહેવું જોઈએ.

પણ હા જન્યાર્થની વેળાએ મોન ધારણ કરવું તે જીવી રીતે તે પ્રોત્સાહન આપવા જેવું 'જલ્દીય. શક્તિસામર્થ્ય' હોવા' છતાં કાળે વિશેષ ન કરવ તે કાઈ સંકર્ષમાં બાલ નીલેવા જેવું જ થાય છે.

રાવજીના શિક્ષક સામોએ 'ચૂં રવા તે ફેલાઈ દા માં હા' પહેલી જાણી આજુસો કઈ જ કામના હોના નથી. કારણ તેઓમાં તેમનો પોતાનો કાઈ જ વિચાર હોતો નથી કાઈ સિદ્ધાંત હોતો નથી. તેઓ તે બીજાને ખુશ રાખી પોતાનું કામ કઢાવવા માગતા હાય છે. આવા જ આજુસોને સ્વાધી. કહેવાય છે તેમની સ્થિતિ ભરમિયા મોટા' જેવા હોય છે. જેને ખાલીયુ હોવું નથી આ બાબ પણ ઈળી પાસે જાને જીવન નાનું. પણ ઈળી પાસે જાણી આજુસોને કહેશે કે કામડે નાજો તે પણ દામાં હા કહેશે જામે કથમિત્ત કહેશે કે કામડે. કાંઈ-કાંઈ છે સ્થર પણ તેમને કહેશે, હા, જામે જાણી સ્થળે સાંભળવું હવે ખરું કે સત્કુરમાં કામડે મોળા હવા જાણી આજુસો ખતરનાક હાય છે એક વિચારને મોઈએ પૂજ્ય. ક્યાં જાણવોને મારવા સૌથી વધુ ખતરનાક હોય છે ? તે એવું

જવાબ વાળ્યો કે, 'જગલીઓમા નિદા કરનારાઓ અને પાળેલામા મગકાન પોલીશ ખુશામત કરનારાઓ.'

રાવણના આવા ખુશામતખોર સાથીઓએ એના વિચારનું સમર્થન કર્યું કારણ આવા માણસો પાસેથી દરેક સારા અથવા ખરાબ વિચારોનું સમર્થન જ મળે છે 'કાઈ' સિદ્ધાન્ત પ્રત્યેની વફાદારીને તો તેઓ જાણતા હોતા જ નથી વ્યક્તિ પ્રત્યે તેમની વફાદારી ત્યાં સુધી જ રહે છે કે, જ્યાં સુધી તેની દ્વારા 'એમનો સ્વાર્થ' પોપાતો રહે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે ચાપલુસી અને વફાદારી એ બંને જુદી જુદી ચીજો છે વફાદાર સાથી તમારા સારા વિચારોનું સમર્થન કરશે, પરંતુ જ્યારે એ જોશે કે તમે ખોટા માર્ગે જઈ રહ્યા છો ત્યારે એ તમારો વિરોધ પણ કરશે.

રાવણના સાચા વફાદાર સાથીઓએ એના આ વિચારનો વિરોધ કેયો પોતાનો રોટલો મહીસલામત છે તો પછી ખીખનો રોટલો શા માટે છીનવવો જોઈએ ? મનુષ્યનો એ સ્વભાવ છે કે જ્યારે એના હાથમાનો રોટલો કાઢી જૂટવી લે ત્યારે તે ખૂણે એસી રહે છે, પરંતુ જ્યારે એ પોતે જ ખીખનો રોટલો જૂટવી લે છે ત્યારે તે સ્થાનહીન હોય છે. સત્તાના નુકામા લાન ભૂલેલો રાવણ પોતાના સાચા સાથીઓના વિચારને શા માટે ગણકારે ? એણે કહ્યું 'તમારા જેવા નામદોની સલાહ અમાણે ચાહું તો, હું ત્રણ દિવસ પણ રાજ્ય કરી શકું નહિ.'

અને એ તો લડકા પંરે વિશાળ સેના સર્પ દિગ્વિજય કર્યા મીંકળી પડ્યો વીરતા અને ઉત્સાહથી સેના જ્યાં જ્યાં ગઈ ત્યાં સ્ત્રી અને વિજય મળ્યો. સર્વત્ર રાવણની વિજયપતાકા લહેરાવા લાગી. રાવણની 'મહોન્મત' સેનાએ ઉત્તરે આવેલી કૂબેરની રાજધાની અલકા ઉપર આપો માર્યો. રાવણની સેના સમી કૂબેરની સેના દક્ષી શકી નહિ. એમના સૈનિકોનો હોત્સાહ જોઈ કૂબેરે પોતાના સેનાપતિને બોલાવ્યો. સેનાને પાછા ફરવાનો આદેશ આપ્યો. કૂબેરની પ્રાંતે અશાલિકા બિંદા હતી. એના વડે એણે અલકાની ચારેય બાજુ અગ્નિનો કિલ્લો બનાવ્યો કરી દીધો. કાઠની તાકાત નહોતી કે આ જવાલાના કિલ્લાને પાર કરી આગળ મધી શકે. મરિણામે રાવણની સેનાએ હથિયાર હેઠા મૂક્યા.

ગણે મેનાનો ઉત્સાહને મદદ થતો જોયો ને એ ચિંતામાં પડી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે હજુ સુધી તો મેં સર્વત્ર વિજયપતાકા જ લહેરાવી છે અને અહીં જો આમ પરાજય મળશે તો પહેલા મેળવેલો વિજય પણ

પરાજન્યમાં પરિણમશે. તમે એવી રીતે ઠઠી વિચારુ છો કે ઠેકઠેકી ભૂમિ પર વિજય મેળવ્યા બાદ તમે ઘડી સુધી પહોંચ્યા છો તમે નિએક પર વિજય મેળવ્યો ત્યાંથી બાદમાં આવ્યા એકેન્દ્રિયથી બેષ્ટન્દ્રિય, ત્રેન્દ્રિય અને મતુરેન્દ્રિયમાં આવ્યા ત્યાંથી વળી અસહી પચેન્દ્રિય પર આવી તે પર વિજય પ્રાપ્ત કરી સહી પચેન્દ્રિયમાં આવ્યા. સહી પચેન્દ્રિયમાં ચરીદા-પરીદા નર્મ આવે છે ત્યાંથી પણ આગળ વધી તમે મનુષ્યભૂમિ ઉપર આવ્યા મનુષ્યમાં પણ ઠેકઠીક એવી જાતિઓ છે જે ઉદરોત્તુ અથાણુ જનતાની ખાતી હોય છે તેના પર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી તમે આશ્વત્થ મેળવ્યું છે આવેલા મેર અવતર્યા છો હવે જો અઢી દારસો તો સમગ્ર વિજય પરાજન્યમાં અદલાઈ જશે. આગમ વાણી છે કે આત્મા ત્રાસ રૂપે બે હગર સાતથી વધુ રહેતો નથી આવી સ્થિતિમાં જો તમે વિકાસે ઉપર વિજય મેળવી લેશો તો પડી તમે સર્વત્ર વિજયી જ જનશો નહીં તરે કરી સ્થાવરની ભૂમિ પર જનુ પડશે.

એક ભક્ત કવિએ કહ્યું છે કે

મથ ન થમી તો ફિર ન થનેમી  
નરતન ચારંચાર નહીં મિલતા  
તેરી નજાની મરમ મે ખુલામી  
ગુદ પિતુ માઠ કો થાઠ ન માતી  
થનમી તોરી તોહે ફિર ન થનૈમી ઇ અથ ન થમી તો

મહાકવિ સુરદાસ સંકેત કરી રહ્યાં છે માનવહેતુ મૂલ જો તમે નહીં જાણો તો ખરેખરની દાર થશે. જીવનમાં જો સદ્ગુણોની સુવત્સ કરી કરો તો આ માઢી સેવા કરતાં પણ મોંઘી જાશે. નહીં તરે પરાજન્યનાં આંસુ સિવાય બીજુ કશું બાકી રહેશે નહિ.

રાવણ વિચારે છે સર્વત્ર વિજય-કુદુબી જાગતી પણ હવે પરાજન્યની વેળા સામે આવી ઊભી છે પરંતુ વિચારવાનું તો એ છે કે રાવણના મન ઉપર કુ ખતો આ બાર કાણે પડ્યો છે કે કહેવું પડશે કે એના મનની વૃથાએ જ આ કુ ખતે આગ્રસણુ આપ્યું છે નહીં તો શું એને લક્ષ્મી રાટલાનો તોરો હતો કે રાટલા તો શું એ જાગમ અને પોરતા પણ આવેલો દેવ તો ન હશે કમી નહેતી તનની જૂખ તો સાંન હતી તે કશું આગતી નહેતી પણ મન જૂખુ હતું મનની જૂખ કઈકે એવી વિચિત્ર છે કે તે ૭૫ ૭૫

તમે એને પૂરતા જશો તેમ-તેમ એમા વધુ ને વધુ ખાડો પડતો જશે. કાઠની પામે જે સો રૂપિયા હશે તો મન ખોલી જાશે, સોથી શુ બનશે, હજાર મળી જાય તો એકાદ નાની એવી હાટડી માડી દઉં કમી કેટલાની છે? નવસોની

હજાર જે મળી જાય તો મન માગશે, હજારથી શુ થાય, પચાસ હજાર હોય તો દુકાન પણ સરખી ચાલે હવે કમી કેટલાની છે? ચાલીસ હજારની છે પચાસ હજાર પણ જે મળી જાય તો મન કહેશે, લાખ થઈ જાય તો સારો એવો બગડો લઈ લઈએ, એક મોટર પણ લઈ લઈએ. હવે કમી છે પચાસ હજારની મનની માગણી જેટલી તમે પૂરી કરતા જશો તેટલો જ ખાડો તેમા વધુ પડતો જશે હા, એક જ વસ્તુ એને પૂરી શકે છે, અને તે છે ઇચ્છાનિરોધ ઇચ્છા પર અકુશ રાખશો અને પરિવ્રજીત સીમિત બનાવશો તો પછી મન તમારી પાસે કશુ ય નહિ માગે

રાવણુ પાસે અસીમ સપત્તિ હતી, પણ એની પાસે સતોષરૂપી સપત્તિ નહોતી તેથી તે ચિતાની લહરોમા અટવાઈ પડ્યો હતો

આ બાબુ કુબેરની પત્ની હેમા બાળપણથી રાવણરાજ પ્રત્યે મ્નેહભાવ રાખતી હતી એણે શરમ તજી પોતાના પિતા પાસે પોતાની આતરિક ઇચ્છા પણ રજૂ કરી હતી એના પિતાએ રાવણરાજની પાસે હેમાના લગ્નનો દરાવ લઈને દૂત પણ મોકલ્યો હતો, પરંતુ તે વખતે રાવણુ દ્વિગ્વિજયની તૈયારીમા હતો તેથી તેણે ના પાડી દીધી એટલે વિવશ બની હેમાના પિતાએ એનો સબધ કુબેર જેડે બાંધ્યો હતો, હેમા રાણી બની કુબેરના મહેલમાં આવી હતી, છતાં ય રાવણુને વિસરી શકી નહોતી એટલે રાવણુને નગરીની બહાર આવેલો જાણી મહારાણી હેમાના મનમા એક દુર્ભાવના પેદા થઈ આવી એણે વિચાર્યું, રાવણુ અત્યારે કંઠાર પરિસ્થિતિમા સંઘર્ષ કરી રહ્યો છે જે આવે વખતે હું એને સહાય કરું તો તે મને પોતાની રાણીઓમા સ્થાન આપવા તૈયાર થઈ જશે

એણે પોતાની દાસીને બોલાવી અને કહ્યું 'હું આજે તને એક એવી વાત કહેવા માગુ છું કે મેં આજ સુધી કાઠને ય કદી નથી' આ સાંભળી દાસી બોલી 'મારા વ્હાલા ગ્વામિની, જે વાત કાઠને કદી નથી તેવી વાત મને પણ કહેતા નહિ' આ પણ મનની પવિત્રતા છે

દાસી લણ્ણેડીગણેડી નહોતો છતાં ક્યો સુદર જવળ આપ્યો એણે ।



જીનને તે જીનની વાત સાંભળવામાં જ એટલો રસ લેવાય છે કે વાર્તા ક્યાં વચ માટે અનેક પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે તેને કહેવાર કુ સિ પારે દેસા છુ મારી પાસેથી કદી કોઈની વાત બહાર ગઈ છે ખરી ? શુ તને મારી બરોસો નથી ? આમ તેઓ અનેક રીતે વાત કહાવશે, જીનની રહસ્યભરી વાતો જાણવાની આટલી ઉત્સુકતા શા માટે આપણમાં જોવાી જોઈએ ? અને સાંભળનારે વાત એમી કાઢી તે જીનને ખસુ એ ક્યાં સુધી ખચશે ? અને, મનુષ્ય બદામતો હલવો પચાવી લે છે, પૌષ્ટિક રસાયણો પચાવી લે છે પણ એનાથી જાણી વાતો પચાવી શકાતી નથી.

જા દાસીએ કહ્યું એવી વાત મને કહેશે નહિ પણ રાણીએ કહ્યું તમે ન કહુ તે મારુ કામ પણ હી રીતે થાય ? વારે મારુ એક બાલાકામ કરવાનુ છે તારે રાવણના મુકામે જઈ રાવણને કહેવુ કે તમે નો કુમેરતી રાણી હોમાને તમારી પત્ની, તરીકે સ્વીકારે તો હોમા તમને જાણતિય, જામનનો મત બતાવી દેશે.

દાસી જા સાંભળી પ્રપાણુ જેમ સ્તબ્ધ બની ગઈ તેને મધુ અચર રાણીને આવી અપવિત્ર બાવના ક્યાંથી જાગી ? એણે નમતાપૂર્વક કહ્યું 'મહારાણી અને મારે કરે પણ જા મરનો ઈતિહાસ ઉત્તરવચ છે પણ આવા કાર્યથી આપણું જીવન ખરાબ થઈ જશે ને આ ધરતી આવી ઉત્તર વચ આમરુ પર ચાહી કોણઈ જશે અને હુ નો આવા કામમાં સાથ આપું તો, મારી જિંદગીનો ઈતિહાસ પણ જમડી જશે. કારણ કે આરિયક્ષીત વ્યક્તિ પ્રત્યે કોઈને, સફળતા, કોટી, નથી એવા લોકોના નામ ઉપર લેખ, સુખે, સુધી મધુ-તિરકારુ વરસાવવા, રહે, છે

પણ રાણીને દાસીની એક પણ વાત મળી મળે ! કારણ કે મોઢને લીધે એના વિવેક-દીવડે આલવાઈ ગયો હતો. એ વાત નિમિત્ત છે કે જ્યારે હજમ મોઢનો પ્રવેશ થાય છે ત્યારે વિવેક-શુદ્ધિનો દીવો આલવાઈ જાય છે મોઢ આગમે દુરવાગેથી પ્રવેશ છે તે વિવેક પાછો ફરવાગેથી જાણી જાય છે એક દિશી કવિ પણ કહે છે;

જનુર ચોર જોરી કરને ઘરં મેં જલ ધૂસં જાતા હિ  
હોઠવ પ્રકાશ ઘર મેં જિસસે ત્વહ લીપક પ્રથમ જુલાતા હિ ।  
પદ મોહ ચોર કે સહણ હિ; મરવેહ મોહ મેં સલ માતા હિ  
કામ લીપક કો પ્રથમ જુલા ફિર ધનમાહ જુલાતા હિ ॥

કવિ મોહની ચોરની સાથે તુલના કરે છે કુશળ ચોર ચોરી કરવા માટે ઘરમા પ્રવેશ છે ત્યારે એનું પ્રથમ કાર્ય હોય છે, દીવાને ઓલવવાનું. જેથી તે અધારામાં પોતાનું કામ કરી શકે આ મોહ પણ ચોરનો ભાઈ છે. બ્યારે એ મન-મદિરમા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે સર્વ પ્રથમ તો એ જાનદીપકને ઓલવે છે, પછી સદાચારરૂપી દોલત-ધનને ચોરે છે

રાણીનો વિવેક-દીવડો રામ થઈ ગયો હતો એણે ધમકાવીને દાસીને કહ્યું 'હું તારો પાસેથી ઉપદેશ લેવા બેઠી નથી તારે જો આ કામ ન કરવું હોય તો ના પાડી દે પણ યાદ રાખજે, તારો આ નકાર તને બહુ ભારે પડી જશે તું અને તારું આ બાળક આ દુનિયામા વધુ દિવસ ટકી શકશે નહિ।' સત્તા અને ભયની સામે દાસી નમી પડી, અને ગઈ રાવણ પાસે. રાવણ પોતાના મુકામ પર બેઠો-બેઠો વિજયની ચરચરતી દીવાલોના ભાવિ ઉપર વિચારી રહ્યો હતો.

દાસીએ અભિવાદન કરતા કહ્યું 'આપ જ લોકના સમ્રાટ રાવણરાજ છો ને?' રાવણે સ્વીકૃત સૂચક માથું હલાવ્યું દાસી આગળ વધી 'એમ જણાય છે આપ બહુ ચિતામાં છો મને લાગે છે કે આપની ચિતાનું કારણ છે આ અલકાનગરીની ચારેય બાજુ સળગતી અગ્નિ-જ્વાલાઓ, જે આપને વિજયના સદેહમાં લમાવી રહી છે હું ઈચ્છું છું કે તમને હું આ બાબતમા મદદ કરું એક ક્ષણમા આ અગ્નિ કિલ્લો શાત થઈ શકે છે અને આપનો પરાજય વિજયમા પરિણમી શકે છે, પણ એ માટે આપે મારી એક શરત સ્વીકારવી પડશે'

રાવણને આ નારીની વાતમા કંઈક તથ્ય જણાયું વિજય એના મગજમા શાસન જમાવી બેઠો હતો વિભીષણ સમા રાજનીતિજ્ઞની ભુદ્ધિ પણ જ્યા હાર પામી હતી ત્યા આ એક નારી વિજયનો રાહ બતાવી રહી હતી, તેથી રાવણને એ વાતમા વિશ્વાસ બેસતો ને હતો છતાંય ઉત્સુકતા ખોતર એણે પૂછ્યું 'વિજયનું વરદાન લઈને આવનાર તું કોણ છે? તારો જરા પરિચય તો આપ તારી શરતનું રૂપ કેવું છે એ સ્પષ્ટ કર શું કૂબેરરાજ વતી કોઈ સધિ-પત્ર લઈને આવી છો?'

દામીએ કહ્યું 'હું કૂબેરરાજની ગણી હેમાની દામી છું અને તેમની વતી જ આવી છું. હું સધિ-પત્ર લઈને આવી નથી સમર્પણ-પત્ર લઈને આવી છું સમગ્ર અલકાનગરી તમારી થઈ શકે છે, પણ શરત એ છે કે

અલકાની પહેલાં અલકાની રાણીને તમારે પહેલાં તમારી રાણી બનાવવી પડશે તમે જો એનો સ્વીકાર કરશો તો વિજય તમારા ચરણોમાં હશે.”

રાવણે બધું સાંભળી લીધું એણે કહ્યું ભોગી દાસી, રાવણની એટલી આવી વાત કરતાં તને શરમ નથી આવતી? ચાલ રાખ, અલકા તે તુ સહ પશુ ચાલી જાય અને મારે રાજ્ય છેડી વન-વનમાં જવાનો પ્રસંગ આવે તો મેં રાવણ એને મજૂર કરશે પરંતુ મહાવિંઓ દ્વારા જાણેલી સદ્ગત્યારની રેખાનું ઉલ્લંઘન કરવા રાવણ કદી તૈયાર નહિ થાય. તું જઈ શકે છે અને તારી મહારાણીને રાવણની બધી પ્રતિજ્ઞાની નજર કરને

દાસી નાનું-ચું મોઢું લઈ પાછી વળી. એની ગતિમાં વિવાદ દેવે વિભીષણ સ્થાનેથી આવી રહ્યો હતો. એ કળી મયો કે બા નારી જતી વેળા પ્રસન્ન હતી અને હવે વળતી વખતે ઉદાસ મન લઈ જઈ રહી છે રાવણ રાજ સત્તાના મદમાં ક્યાંય નારી-જાતિનું અપમાન તો નહિ ક્યું હેતુ ને? તે પાસે આવ્યો અને દાસીને પૂછનાં, દાસીએ વિતરક સભાજનું વિભીષણે જેણું કે હું તો સત જની અહીં આવ્યો નથી. વિજય મેળાવવા છે તે રાજાજિતિનો આશય મેં જો જ પડ્યો. તેણે હસતાં હસતાં કહ્યું હું રાવણ રાજનો ભાઈ વિભીષણ છું અને એમનું બધું કામ મારા પર રહે છે. દુનિયાની વાત તેઓ ટાળી શકે છે પરંતુ વિભીષણની વાત એમણે બાજુ સુધી કદી ટાળી નથી. તું ચિંતા ન કર, અને તારી મહારાણીને કહેને કે તમારું કામ જની ગયું છે વિભીષણ તમને આજથી જ પોતાની જાતી માનવા લાગ્યો છે. પશુ આ અસાધિકાના ઉપશમનનો મત તમારે જતા વગે પડશે.

એણી દાસી વિભીષણનું વાક્યાનુવર્તિ સમજી ન શકી. કાવચિદિની પ્રસન્નતા મેળવી એ મહેલમાં થઈ અને રાણીને કહ્યું સ્થળતા મેળવીને આવી છું વિભીષણ તમને બાળી માની બેઠો છે રાણીનાં સ્વપ્નાં ફાળે એણે દાસીની સાથે અસાધિકાના ઉપશમનનો મત રાવણ પાસે મોકલાવી આવ્યો. બીજે જ દિવસે રાવણની સેનાએ અલકા ઉપર આક્રમણ કર્યું અને કૂબેરરાજાને કેદ કર્યો. અલકાનાં ભવનો ઉપર રાવણની વિજયપતાકા લહેર્યાઈ. કૂબેરનાં લલમ પર વીજળીનાં કરટની ઝેમ આ બીનાની જસર થઈ તેણે વિચાર્યું અસાધિકાના ઉપશમનનો મત મારી રાણી સિવાય બીજું કંઈ નાસતું નથી. મારું ધર જ દૂર તો દોષ આપ્યો જાને? જે પોતાના માન્ય છે તે જ પોતાને મિથ્યાની દેવા વધાર જાય તો એની કલ્યાણ જાને

કરવી ? સાચી વાત તો એ છે કે આપણને બહારનો કોઈ લય નથી, લય છે તો પોતાના હૃદયમાં હોય એનો જ કારણ કે પોતાનો જ માણસ પોતાને પાડવા કોશિષ કરતો હોય છે

એક કવિએ કહ્યું છે .

“ દુનિયા મહી ના છે છરી,  
જે કાચને કાપી શકે, જુઓ કાચની હીરાકણી,  
પોતાતણુ પોતે હણે  
નહી અન્ય ધાતુ કાષ્ટ કે પાષાણુ કાપે લોહને,  
જુઓ છીણી લોખંડની, પોતાતણુ પોતે હણે ”

કવિએ કેટલું સુંદર કહ્યું છે ! અનુભવની ઓરણે કસાયેલી વાણી બોલે છે દુનિયામાં એવી કોઈ ચીજ નથી જે કાચને સીધું કાપી શકે, પરંતુ કાચની હીરાકણી જ કાચને કાપી શકે છે લોહને કાપવા માટે લાકડું કે પથ્થર કામમાં આવતા નથી, લોહની છીણી જ લોહને કાપે છે સાચી વાત તો એ છે કે પોતાનો પોતાને મિટાવે છે ગામનો કસાઈ જે લાખોપતિ પ્તની જાય તો કોઈ વાણિયો જ માળા ફેરવતો હશે કે હે ભગવાન, આનું દિવાળું કે દિ' નીકળશે !

વ્યાખ્યાન બહુ કડવું થઈ ગયું છે, પણ કવીનાઈન પણ કડવી જ હોય છે ને ! પણ મેલેરિયાનો તાવ જ્યારે ૧૦૫ ડિગ્રી સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે ગળા ગોળીઓ કામ લાગતી નથી એના માટે તો કવીનાઈન જ કામ લાગશે. કોઈ કે સાચું જ કહ્યું છે કે—

यह व्याख्यान नहीं, ये गोलियाँ हैं,  
जो रोगी को दी जाती हैं ।  
ये खाने में कड़वी लगती हैं,  
पर सारा ही रोग मिटाती हैं ।

દવા કડવી હોય છે તો પણ તમે એ લ્યો છો જ. ઇન્જેક્શન તીખા-તીખા હોય છે તો પણ તમે તે લ્યો છો મારી વાત કડવી લહે લાગે પણ તેમાં સત્ય છે આજે આપણા સમાજમાં આવું જ જોવામાં આવે છે, કે જ્યારે કોઈ આગળ આવે છે, કોઈ વિચારક સુનિ કાષ્ટક લખવા બેઠો, એની કલમે કંઈ બાદ કર્યો કે પુગણ પથીઓની દુનિયામાં બહુ ધરતીકપ જ આવી જરો સમાજના હૃદયમાં રક્ષણ આપે એની નીચે પાડવાની જ કોશિષો

કરશે, એને મિથ્યાત્વી-જાણ્યારી કહેશે. એનું કારણ છે મનની ઈર્ષ્યા-ને મનની પ્રગતિને જોઈ શકતી નથી.

સમય થયો ઘડિ તથા છે ધમિત્તળ કહે છે હવે જસ કરો હા તો ફોર વિચાર છે જોને મે પોતાના માન્ય હતા તેણે જ મારી નાખી કુખડી હવે કોને પોતાના કહેવાં ? આ જાણુ દેખા વિભીષણ પાસે પહોંચી અને કહ્યું 'તમારું કામ ઘડિ વધુ છે હવે મારા કામમાં વિલગ થા મારે ? વિભીષણે કહ્યું 'તેવી જે સલાહ હું મારા દુસ્મનને નથી આપી શકતો તે તમને શે આપી શકું ? સહચારની પવિત્ર રેખાનું ઉલ્લંઘન કરી કોઈ પણ આજ્ઞ સુધી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શકાય નથી. વળી બીજી વાત એ છે કે રાવણના મહેલમાં તમે તે સમાન પણ નહિ પામેો જે તમને અલસકામાં મળતું છે. માર નારીઓ વચ્ચે મોં ઉઠાવી વાત કરવા સાધક પણ તમે નહિ રહો. મારે તમે ત્યાં જ રહો જ્યાં તમે હતાં. દેખા આ સાંભળી ખિન્ન ઘડિ બેઠી. તમે વીર છો. તમે વચન આપ્યું હતું તેનું શું ? વિભીષણે હસતાં હસતાં કહ્યું 'હું મારા વચન પર આજે પણ મક્કમ છું. મે તમને મારા કામની મનાવ્યાં છે ફોરને મારે કાઈ બનાવીશ તેથી તમે મારા કામની વ્યૂહમાં છો.

વિભીષણ ફોર પાસે પહોંચ્યો. ફોર કારણારમાં લેખામ્ની સાંકે બધાથેમો હતો. વિભીષણે કહ્યું 'કાઈ ફોર કેમ છો ? ફોરે જવાબ આપ્યો. 'કાઈની આંખો કાઈને જ્યારે કારણારમાં બધ જુએ છે ત્યારે આ કારણાર અને આ કાલસાંકેના એની આંખોને તમે કેને ? કેમ કાઈ રાખતી વિગળણ કરી રહ્યા છો ?'

વિભીષણે કહ્યું 'ફોરશન' વધુ રાખાવે નહિ. એણે તે જ કહે ફોરની સાંકેના ઉઠી નાખી, એનું રાજ્ય એને પાછું વાળ્યું અને પોતાની વાણીના પ્રભાવથી મે હજો વચ્ચે જે દુષ જીવો થયો હતો તેને પણ વિભીષણે દૂર કરી દીધો. વાત બહી સમાપ્ત થાય છે પરંતુ આપણે હવે એ જોવાનું છે કે રાણી દેખાના જીવનમાં આવી વિગળણ કેમ જીવી ઘડિ ? એનો જવાબ છે એની અપવિત્ર વિચારધારાએ એના જીવનની શાંતિ ભંગ કરી હતી. બીજી બાજુ તમે જોશ કે રાવણને વિજય સાંપડ્યો અને તે સરળતા મેળવી પાછો ફર્યો પણ તે / રાવણ રામથી શા મારે પરજન્ય પામ્યો હતો ? એનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે અલસકામાં એની પાસે વિચારોની જે પવિત્રતા

હતી તે રામની સામે રાખી નહિ એના વિચારો દૂષિત થયા પરિણામે એને રામને હાથે પરાજિત થવું પડ્યું

માટે જેના કાર્યો હશે તેવું પગિણામ આવશે. તેથી કહેવાયું છે કે .  
 “ પરિણામે વન્ધ ” ! જેના પરિણામ હશે તેવા જ આત્માબધ કરશે. શ્રાવકના અહિંસા-અણુત્રતમાના અતિચારમા “ વન્ધે વહે ” પાઠ આવે છે જેનો અર્થ છે બાધવું અને મારવું તો શું કદી કાઈ શ્રાવક પોતાના તોફાની આળકને બાધે છે અથવા કદી લાકો લગાવી દે છે તો શું તેને અતિચાર લાગશે ? આગમ કહે છે, ના-નહિ, કારણ કે તે સમયે તેના પરિણામ હોતા નથી માટે બાધવા અને મારવા છતાં પણ, “ વન્ધે વહે ” નો અતિચાર લાગતો નથી માટે વિચારોની પવિત્રતા જાળવો, વિચારોની પવિત્રતા આચારમા ઊતરશે પવિત્ર વિચાર અને પવિત્ર આચાર વડે જ તમે શાંતિના દર્શન કરી શકશો

દિનાક

૧૬-૭-૧૯૬૦

જૈન ઉપાશ્રય

કાદાવાડી, મુબઈ



## સત્સાહિત્ય

- ૧ સ સારસમુદ્રમાં સાહિત્ય એક દ્વીપ સમાન છે
- ૨ સાહિત્ય આત્માનો રોગ દૂર કરવાનું અદ્ભુત ઔષધ છે.
- ૩ જીવ્ય સાહિત્ય ધરનો ઉપદેશક છે
- ૪ પહેલો નબર ઉત્તમ સ્નેહ રાખનારનો, અને બીજો નબર ઉત્તમ સાહિત્યનો છે.
- ૫ સાહિત્ય સત્ય અને સૌ દર્શથી ભરેલા જહાજ સમાન છે.
- ૬ સાહિત્ય યુવાવસ્થામાં માર્ગદર્શક છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં આનંદદાયક છે

આજના પ્રવચનનો વિષય છે વિચારનો પ્રભાવ, માનવ, વિચારથી જ પ્રાણી છે વિચારની શક્તિ જ તેને પ્રાણીત્વથી છુટા પાડે છે કમ્બુ કે પક્ષીઓની પાસે તેમના કઈસ્વતંત્ર વિચાર હોતા નથી બલકે તે તે વિચાર અનુસાર ચાલતાં પક્ષી નથી તે ચાલે છે માત્ર હાથે આધારે, પક્ષી માનવી વિચારવાન છે તેનામાં મનન કરવાની શક્તિ છે એટલા માટે તેને માનવ પદ મળ્યું છે માનવ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં પ્રાચીન મુનિ કહે છે કે—

મનનાત્ મનુષ્ય ।”

મનન કરવાની વિશિષ્ટ શક્તિમાં જ માનવની મહત્ત્વ રહેલી છે. માનવ જોવા વિચાર કરે છે તેવા અને છે અને જોવા તેના વિચારે હોય, તેવા બીજાને મનાવે પણ છે એક કુશાર ધરે મનાવતાં પહેલાં કમ્બુ વિચાર કરે છે પછી વિચાર મુજબ વસ્તુનું નિર્માણ કરે છે એક ચિત્રકર ચિત્ર મનાવવા માટે પીછે હાથમાં લે છે તે પહેલાં તેના મનમાં ચિત્રની રૂપરેખા આવે છે ત્યાર પછી જ તે ચિત્રમાં રંગ ભરવા લાગે છે ત્યારે આંખોને માટે હલુ ચિત્ર જન્મ્યું હોય નથી પણ સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ ચિત્ર તારે જ જાતી ચૂક્યું છે કે જે ધર્મને તેની રૂપરેખા તેના મનમાં ઉત્પન્ન થતા વાન મહાવીરના “જાલમાળે જાલિય ના સિદ્ધાન્તનું આજ રહ્યું છે

ચિત્રકરના માનસમાં કુરુક્ષા જ્યાં કે મોક્ષનું જે ચિત્ર હતું તે જ પ્રમાણે તે, તેની પીછે અને રંગ વડે સાકાર મનશે. એટલે જોવા વિચાર હોય છે તેનું મનાવે છે તેવી જ રીતે જોવા વિચાર હોય છે તેના માનવ બને પણ છે સાચું પૂછો તો માનવને મનાવનાર તેના વિચાર જ છે તેના જીવનની સલાઈ અને કુરુક્ષ તેના વિચારની સલાઈ અને કુરુક્ષ પર આધાર

રાખે છે તમે સારા છો? એ મને ન પૂછશે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમે સારા છો સારા હોવા માટે આખની પણ એટલી જરૂર નથી તેમ જીભની પણ જરૂર નથી કેમકે આધળા અને મૂર્ખા માનવીઓ પણ ભલાઈના ક્ષેત્રમાં ધણા આગળ વધી ગયા છે. ભક્તિરસના મહાન કવિ મુરદાસ પણ અધ જ હતા છતા કાવ્યકલા અને વાત્સલ્યના તેમના ચિત્રો અજોડ છે ભલાઈને માટે વિચારોની પવિત્રતા જરૂરી છે

વિચારોની પવિત્રતા જ કાર્યને પવિત્ર બનાવે છે તે સિવાય, પવિત્ર ગણાતી ક્રિયાઓ પણ અપવિત્ર જ જણાશે. શિકારની ક્રિયા કેટલી સુદર દેખાય છે! તે માટે પક્ષીઓને એટલું અનાજ નાખવામાં આવે છે કે તેઓ ખાતા ખાતા થાકી જાય છે શિકારી પોતે તેમની નજીક પાંચુ જતો નથી, જરા અવાજ પણ થવા દેતો નથી અને ખીજા રાહદારીઓને પણ, ધીરે ધીરે ચાલવાનું કહે છે અને તે પણ માત્ર હાથના ઇશારાથી ખીજાની સાથે વાત પણ ખૂબ ધીમેથી કરે છે કેટલી સાવધાની છે આ? છતાં આજ સુધી કોઈએ પણ શિકારીને દયાળુ કહ્યો નથી તેની ક્રિયામાં દયા અને અહિંસા છે, પણ તેના વિચાર દયારસથી વિહીન છે તેમાં તો કઠોરતા અને ક્રૂરતાનું સામ્રાજ્ય છે એટલા માટે ક્રિયા પવિત્ર હોવા છતાં પણ ભાવનાની અપવિત્રતાને ક્ષીણે ક્રિયા પણ અપવિત્ર કહેવાય છે

વિચાર પવિત્ર હશે, તો આચરણ પણ પવિત્ર રહેશે કારણ કે આચરણ શું છે? તે માત્ર વિચારોનો છાયા જ છે વિચાર, ખીજા છે અને આચરણ ફળ છે દાડમના ખીમાથી દાડમ થશે અને નારગીના ખીમાથી નારગીનું ઝાડ થશે. ખીજા, અનુકૂળ તત્વોને ગ્રહણ કરી તેને પોતપોતાને અનુરૂપ રીતે તૈયાર કરે છે તે જ પ્રમાણે વિચારના કણો પણ પોતાને અનુરૂપ તત્વોનો આધાર લઈ, આચરણના અવસ્થામાં વિકસિત થાય છે વિચારની સરળતા, જીવનને સરળ બનાવે છે, એ વાતની આગમો સાક્ષી પૂરે છે મનુષ્ય સીધો ભોમો રહી શકે છે તેને એ સરળતા કોણ આપી? જૈન સિદ્ધાંતોને પૂછો તો કહેશે કે તેના વિચારોની સરળતાએ જ તેના દેહને સરળતા આપી છે. પશુઓની દેહરચનામાં વક્રતા છે તેમનું મસ્તક પણ ક્યારેય સીધું રહી શકતું નથી કારણ કે પૂર્વજીવનના વક્ર વિચારોએ તેમના શરીરની સૌમ્યતાને હણી નાખી છે

કેટલા-કુતરાઓ મોટરમાં ફરે છે, તેમને દૂધ પણ મળે છે ડબલરાટી પણ મળે છે, કે જે કેટલાય માનવના બાળકોના ભાગ્યમાં પણ હોતી નથી.



છતાં પણ તેમને દેહ વડે મળ્યો છે તેનું કારણ એ જ છે કે પૂર્વજીવનમાં સંભવતઃ તેમણે ગરીબોની સેવા કરી હશે. બનાવોનાં આશુ લુખ્યાં હશે પણ સેવા કરતી વખતે વિચારોમાં વકત્તા રહી ગઈ હશે. પરિણામે સેવાનાં ફલ તેને મીઠા સ્વપ્ને મળ્યાં પણ વિચારોની વકત્તાએ દેહની સરળતા બીની લીધી. કાયદેને કહી મધુરતા મળી છે તેનો અવાજ મનને મોઢે પચડે તેવો હોય છે તેનું કારણ એ દશે કે તે પૂર્વજીવનમાં બધાની સાથે મીઠું બોલતી હશે. તે જીવની મીઠાશ તેનો કંઈ જાણે પણ સાકર જેવો છે પરંતુ એ મીઠાશમાં કાવેલી વકત્તા રહી હશે તેથી જ તેને કાવો રંગ મળ્યો છે.

દુષિત વિચારો ઝેરનાં કીટાણુઓ લઈને આવે છે તે તેના હૃદયમાં પહોંચે છે તેને ઝેરી બનાવે છે. સુવિચારનાં મધુર કિરણોની મધુરતા કમળની મધુરતા કરતાં જરા પણ ઓછી નથી. તે પરિણામમાં કાંઈ મનોહિત હેલ પણ તેની કમ સમિત મનોહિત નથી હોતી. રૂપકની ભાષામાં કહું તો દુર્ગિચાર ધાસ્તેદ તેણે છે કે જેનાં બે હીપાં પણ બે અંતરની શીશીમાં નાખવામાં આવે તો મુગધ, દુઝાંધમાં પલાયન જશે. સુવિચારનાં કણ મુલમુલ એસેન્સ જેવાં છે જેનાં બે હીપાં હૃદયમાં નાખતાં દુષ્ણે સ્વાદ સૌરભગ્ને તેનું નામ પણ બદલી નાખે છે તેના મૂલ્યમાં અને આપમાં પણ ફેરફાર જાય છે. પણ જ્યાં મૂલ્ય વસ્તુનું નહિ, તેમાં પડેલી સૌરભગ્ન છે.

વસ્તુ કાંઈ નાની હોય, પ્રમાણુકાંઈ ઓછું હોય પણ જો તેમાં પ્રવિત્ર વિચારોની સૌરભ મળી જાય તો તે વસ્તુની કીમત વધી જાય છે. કોઈ મોટા મોટા વેપારીએ છે કે રાજા હજારો એક પણ લખે છે. માત્ર કેટલાક પાંચ હજારનો એક લખ્યો તો પાંચ હજારની કીમત ક્યાં છે? કચ્છ અને ટાલીની કીમત તો પાંચ હજાર નથી જ ત્યારે કીમત ક્યાં છે? કેઈએ એક લખ્યો તેમાં બાકડો પણ લખ્યો અને નામ પણ લખ્યું અને નીચે સહી ન કરી તો શું નાણું મળી જશે? ના તે કીમત માત્ર સહી માં જ છે એ જ પ્રમાણે વસ્તુની કીમત તેની પાછળ રહેલા વિચારોમાં સમાયેલી છે.

એક મુવક પરદેશમાં લખુવા માટે ગયો. પહેલાંનું વખતમાં પૂર્વમાં વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે વિદેશોના વિદ્યાર્થીઓ ભારત આવતા હતા. નાણાં અને તત્ત્વશિલાના વિદ્યાલયોમાં ભારતીય સંસ્કૃતિ જીવત હતી વિદેશીઓ જાણી જાણીને પૂવની વિદ્યાની સાથે જાણીની સંસ્કૃતિને પણ

અભ્યાસ કરતા હતા આજે તમે તમારા છોકરાઓને વિદેશોમા મોકલો છો. તેની પાછળ તમારું ધ્યેય શું છે? વિદેશોમા શું તે ભારતીય સંસ્કૃતિ કે જનૈત દર્શનના પ્રચાર કરશે? નહિ, નહિ ધનવાનના પુત્રોને ધર્મ કે સંસ્કૃતિની ક્યાં પડી છે? એ તો વિચારે છે કે અમારો દીકરો અમેરિકાનું ધન લઈ આવે, પણ ધ્યાન રાખજો કે અમેરિકાનો લક્ષ્મીની સાથે ત્યાંની સંસ્કૃતિ પણ સાથે ન લેતો આવે

જે યુવક અમેરિકા ગયો છે તેનો મિત્ર તેને પત્ર લખે છે દસ પાનાં લરીને તે કાગળ લખે છે છેવટમા તેની માતા પણ પોતાના અતરનાં હેતથી ઉભરાઈને ચાર લીટી લખે છે કાગળ, પક્ષીની માફક જડતો અમેરિકા જાય છે અને તે યુવકના હાથમા પહોંચે છે તે પત્ર જોઈને, તેને પોતાની માતૃભૂમિની યાદ તાજી થાય છે મિત્રનો પત્ર વાંચે છે છેવટની ચાર લીટીઓ પર તેની નજર પડે છે તો તેનું હૃદય તેની માતાના વાત્સલ્ય અને અનુ-રાગથી ભરાઈ જાય છે ક્યારેક ક્યારેક, તેના કશ્ચુભિશ્રિત આસુઓ અની, તેની આખમાથી વરસે છે

આ શું? મિત્રે દસ પાના લરીને લખ્યા છે તેમા સમય પણ ખૂબ ખર્ચ્યો છે, ભાષા પણ સરસ છે, અક્ષરો પણ સુદર છે જ્યારે, માતાએ વાકીચૂકી ચાર લીટી લખી છે પણ તે ચાર લીટી તેના હૃદયમા કાતરાઈ જાય છે જ્યારે, દસ પાનાનો કાગળ હવામા જડી જાય છે તેનું રહસ્ય શું છે? માની લખેલી ચાર લીટીઓમા તેનું હૃદય બોલી રહ્યું છે, જ્યારે મિત્રના પત્રમા તેનો અભાવ છે તે માતાનું હૃદય ક્યાંથી લાવશે? એ પણ યાદ રાખો કે હૃદયમાથી નીકળેલી વાત જ હૃદય સુધી પહોંચે છે. પાણીની ટાકી જેટલી જંગી હશે તેટલી જ ચાઈ સુધી (નળ મારફતે) પાણી પહોંચી શકે છે જે વિચારનો ઉદ્ભવ મસ્તકમા થયો છે, તે મસ્તક સુધી જ રહી જશે પણ જે હૃદયમાથી નીકળે છે તે જ હૃદયને સ્પર્શે છે માના હૃદયમાથી નીકળેલી ચાર લીટીઓ પુત્રના હૃદયને સ્પર્શે જશે-લગ્ને તે ચાર જ હોય.

શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ હતા તેના જન્મકાળમા જન્મ્યા હતા. મોટા મોટા રાજાઓની સાથે એસીને તેમણે ભોજન કર્યા હશે પણ સુદામાના તાદુલમાં તેમને જે આનંદ આવ્યો, તે રાજમહેલોના રાજસી ભોજનમા નહોતો આવ્યો ફેટલી-કિંમતના આ તાદુલ હતા? અને તે પણ રાધેલા નહિ, કાચા ચોખ્ખા હતા, તેની આમ તો કિંમત, બે પૈસા પણ નહિ હોય કારણ કે એ વખતે મોઘવારી નહોતી, તેમ વિદેશોમાથી ચોખ્ખા, મગાવવા પણ

નહોતા પાતા તમારી નજરે એ ચોખ્ખાની જાણે કાંઈ કિમત ન હોય પણ તેનું મૂલ્ય જાણવું હોય તો જુઓને પૂછો તે કહેશે કે-તેની કિમત તમે નહિ જાણો છો જાને તમે તેનો સ્વાદ પણ નહિ જોળખી શકો કેમકે તમારી પાસે એવું મિત્રત્વ હલ્લ નથી કે જે સુદામાની મિત્રતાને સમજી શકે.

કિમ્બાની પાછળ સહવિચારનો ચોખ્ખો હોય તો તેમાં માધુર્ય રહેશે. કિમ્બાને આપણે જાનાજ કહીએ તો સહવિચારને મીઠું કહેવું પાસે. મીઠા વિના તમને કાંઈ પણ વસ્તુમાં સ્વાદ નહિ લાગે. ધરમાં દાળ બત્તરી હોય તેમાં મરચું ધાણા હળદર લીલાં મરચાં કાચગીર મીઠા લીખાનાં જન્મ મધુ નાંખ્યું પણ મીઠું નાંખ્યું જુદી ગથા હોઈએ જાને તમે દાળજલદ જાણશો ક્યાં તો પહેલે જ કાળીએ તમારું માથું ગરમ થઈ જશે. કોય ૧૨ કાળું રાખનારા પણ જાણા અસરે કેટલીક વખત એવા એકાન્ન બની જાય છે કે જાણી પછાડીને જીભા થઈ જાય છે તમારા જેવા કાંઈક કુછળ કોઈ તો ઉપરથી કાંઈ નહિ જોડે પણ મનમાં તો જરૂર થશે કે આટલો વખત થયો પણ રીધવાં ન આવડ્યું !

એક માત્ર મીઠા વિના બધો સ્વાદ ફિલો પડી જાય છે એટલા માટે સુજરાતી શબ્દમાં તેને મીઠું કહે છે જો કે તેનો સ્વાદ ખારો છે જાને એથી જ મહેલથી માંડીને સુપડી સુધી તેનું સ્થાન છે ઉપકારનો જાણે ઉપકારથી સુકવનારાઓને કાંઈ મરચાં-કરામ કે સાકર-કરામ કહેવું નથી પણ નીમકકરામ કહે છે કાંઈ ધિમાનદાર નોકરને કાંઈ દુર્જન વ્યક્તિ તેના શેઠની સામે થવા કહે છે તો તે કહે છે કે મેં તેનું તમક ખાધું છે." તો શું તેણે, માત્ર મીઠું જ ખાધું છે ? તેણે શું મીઠાના જ રાટલા ખાધા છે ? ખરું કે જાનરીત નહિ ! પણ મીઠું જ-સુલુ, જો સરસુતિનું પ્રતિક બની ગયું છે પંડિત લાગે છે કે-મીઠું જ દેવતાઓને સવથી પ્રિય પદાર્થ છે સુનાનના વાસ્તીકિ હોમરે મીઠાને દીવ્યરસ કહ્યો છે દક્ષિણના રામાનુજ તેને રામરસ કહે છે બીજો તેને જીવનરસ કહે છે

જોજાનમાં મીઠું જાનિવાય છે તો સદામારમાં સહવિચાર આવસ્યક છે કામે જામે તેટલી સાધના કરવામાં આવે અને તેટલાં મત કે ઉપવાસ કામે કરવામાં આવે, પણ જો તેમાં તમારી જાવધારા ન રહી તો તેમાં રસ નહિ આવે. તમારો પોતાનો આત્મા જ તેમાં માધુર્ય નહિ અનુભવે. ઉત્સાહ કરવા છતાં પણ તેનો આત્માત્મિક આનંદ તમને નહિ આવે. કાલ વિનાની લાંબી તપ-સાધના કરી આશીસ કે પ્રયાસ જોટલા ઉત્સાહ સુધી પહોંચ્યા,

જેનારાઓ તમારા તરફ શ્રદ્ધાથી જોવા લાગ્યા, તમારાં તપસ્વી ચરણોમાં મસ્તક ઝુકાવવા લાગ્યા—આ બધું ભણે હોય, પરંતુ જ્યાં સુધી તેમાં તમારો આત્મા મળ્યો નથી, ત્યાં સુધી, તમે તેને ભૂખમરો સમજજો, અથવા તેને પ્રસિદ્ધિનું સાધન માનો તો ભણે તમને પ્રસિદ્ધિના પુષ્પો મળી શકશે લોદ્ધાનો વાહવાહ ભણે મળે, પણ આત્માને તેમાંથી પ્રકાશ નહિ મળે

હું તો કહું છું કે, વાહવાહ માટે કરવામાં આવતી તપશ્ચર્યા તમારે માટે મોઢી પડી જશે જે તપ વડે તમે તમારા અનંત જન્મોના વિકારોને દૂર કરી શકો છો, તેનાથી માત્ર લોદ્ધાની વાહવાહ મેળવીને અટકી જવું એ કોઈ શુદ્ધિવાળાનું કામ નથી આ તો રસગુલ્લા માટે હીરાની વીટી આપી દેવા જેવું છે તમારો છોકરો હીરાની વીટી આપી આવે અને શેર બશેર રસગુલ્લા લઈ આવે તો શું તમે તેને ધન્યવાદ આપશો? કોઈ પણ સમજી આપ પોતાના પુત્રના આ કામને વખાણશે નહિ

આ જ વાત દાનની છે માનને માટે આપવામાં આવતું દાન એ દાન નહિ, પણ એક જાતનો વેપાર છે તેવા દાનથી તમે આરસની તકતોઓ ચોટાડાવી શકશો, પ્રમુખપદની ખુશીઓ પણ મેળવી શકશો, ગળામાં ફૂલના હાર પણ પહેરી શકશો, અને ફેટાઓ છપાવી શકશો પણ તેમાં દાનનું જે માધુર્ય છે તે તમને નહિ મળી શકે

દેખાવને માટે પાળવામાં આવતા શીલની પણ એ જ વાત છે જે હિંદેશને માટે તમે કરો છો, તે જરૂર સફળ થાય છે દેખાવને માટે તમે સદાચારનું વ્રત લીધું હોય તો દેખાવ જરૂર થઈ શકે છે, તો પછી તેનાથી વધારે તમારે શું જોઈએ? પણ ખરેખર જે આમ હોય તો તે દુષ્કર્મની વાત છે મને એ વાતનું દુષ્કર્મ નથી કે તમારા ગળામાં પુષ્પહાર પડેવાય છે કારણ કે મને તમારી ઈર્ષ્યા નથી, એ વાત તો તમારો આત્મા પણ કબૂલ કરશે દુષ્કર્મ તો એ વાતનું છે કે તમારી મહાન સાધના એળે જઈ રહી છે એ સાધનાનું તેજ કમી ન થવું જોઈએ.

આ બધાનું કારણ શું છે? વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે આ બધાની પાછળ, તમારી સાચી વિચારધારા કામ નથી કરતી હું કહું છું કે તમે કલાકાર બનો તમારી પાસે એવી કળા છે કે જેના વડે આણુમાંથી સુમેરૂ અને સુમેરૂમાંથી અણુ બનાવી શકાય છે સત્કૃત્યની અનુમોદના કરીને તમે અણુ જેવા કાર્યને સુમેરૂ બનાવી શકો છો શાળીભદ્રની વાત તો તમે સાલળા છે સાલળતા સાલળતા તમારા વાળ પણ ઘોળા થઈ ગયા તેમણે એવું જ

કમું હતું સુખાત્રને ખીર વઢોરાવી હતી. ખીર તો તમે પણ અનેકવાર પાત્રમાં વઢોરાવી હશે. પણ શાળીબદે બાણનો સુમેરૂ બનાવી દીધો. તેની પાછળ સુદર બાવના કામ કરી રહી હતી મુનિજીવન પ્રત્યે હિત્કા અનુચિત વહેતો હતો એ શુભ બાવનાના પ્રવાહે નાના સરખા મીઠાને વિસાળ રક્તું રૂપ આપ્યું અને પુણ્યનું કલ્પદક્ષીની હાથા તેને મળી અને તેનાં મીઠાં ફળ પણ

સદ્ગુણની માત્ર અનુમોદના પણ જીવનમાં નવી અમક સર્ધ આવે છે તમે જાણો છો કે બળબદ્ધ મુનિની સાથે હરણુ પણ પાંચમા દેવસોકમાં ગયું તેણે ન તો બાવકનાં કાઈ વત (દેશવિરતિ) નો સ્વીકાર કર્યો હતો જ્યાં પણ તે સ્વર્ગમાં જઈ શક્યુ આજે અણુને સુમેરૂ બનાવવાની કળા છે

દુષ્કૃત્યની પાછળ પશ્ચાત્તાપની બાવધારા સુમેરૂ નેટલાં પાપને બધું નેટલાં બનાવી શકે છે રાજા પ્રદેશીના જીવનની વાત તો તમારાથી બાળકની નથી. કાણુ શાકી જેવું જીવન ચારસ જેવું બિજાણુ બની ગયું અણુ કમોની બેડીઓ શુભમાં ફેરવાઈ ગઈ કેમકે તેને સુમેરૂને અણુમાં બદલાવાની કળા સાખ હતી.

સદ્ગુણની પાછળ રહેલી સુવિચારની ખારા બાણનો સુમેરૂ બનાવે છે. પછી વસ્તુ ગોણુ બની છે વ્યક્તિનું હૃદય જોવાય છે

એક વખતની વાત છે મહાન કમાસ પાસા બ્યારે તુર્કી (Turkey) ના રાષ્ટ્રપતિ હતા ત્યારે એક વખત દેશમાં રાષ્ટ્રપતિની જન્મતિ સમારોહ ઉજવવામાં આવતો હતો દેશના ધનવાન નાગરિકોએ પોતાના રાષ્ટ્રપતિને ચરણે સાંભો રૂપિયા ધમો. સારાને પાટનગરમાં ખમખમટ ઘઈ ગયો હતો. મારે તરફ ઉત્સવનું વાતાવરણ હતું ઉત્સવ પૂરો થયા પછી રાષ્ટ્રપતિ, પોતાના જનનમાં ગાલી ગયા. મોટા વખત પછી, એક જર્જરિત શરીરવાળો કદ રાજાજીવનની નજીક આવ્યો. તે બહાર જતો હતો ત્યાં પોલીસ તેને ફરવા રોક્યો. તેણે કહ્યું — સરદેવ, હું આપણા રાષ્ટ્રપતિ મારે જન્મદિનની કંઈક એટ ખરવા આવ્યો છું

પોલીસે કહ્યું — દેખતો નથી કેટલી રાત ઘઈ ગઈ છે! સમારોહ તો ક્યારનો ૫ પૂરો થઈ ગયો. હવે તું ક્યાંથી આવ્યો?

૧૬, પ્રજાતો પ્રજાતો બોલ્યો — સરદેવ, મારે કરને ૬ વીસ ખર્ચિ દૂરથી પત્રે ચાલતો ચાલતો આવ્યો છું એટલે મોટા ઘઈ ગયું

પોલીસે કહ્યું — મારે એ જોવાનું નથી કે તું કેટલા માઈલથી આવ્યો છે ના બહીથી.

વૃદ્ધની પવિત્ર ભાવનાના મૂલ્યની પોલીસને શી ખબર પડે? કોઈના હૃદયની પવિત્રતાની ખબર લાલ-ચમરખી શાહી (Red Tapism) પાસે નથી. તેના મનથી કિંમત છે કાર- (Motor car) વાળાઓની. એકારોની તેની શી કિંમત હોય!

આજે પણ કારવાળાઓની જ કિંમત છે તમે પણ મોટરોવાળાઓનું જ સન્માન કરો છો તમે દુકાને બેઠા હો. અને કોઈ મોટરમાથી ઊતરીને, દુકાન તરફ આવે તો તમે ઊભા થઈ જશો અને હાથ લાંબા કરશો પણ કોઈ ગરીબ આવે તો હાથ લાંબાવશો? નહિ કેમકે એ નકામું છે

આ વૃદ્ધ પણ કાર વિના આવ્યો હતો એટલા માટે તો તેને રાજ-ભરનમા પ્રવેશ નહોતો મળતો પણ પ્યારીમા ઊભા ઊભા રાષ્ટ્રપતિ આ બધું સાલળી રહ્યા હતા વૃદ્ધની વાત સાલળતા જ તે તુરત સીધા ઊતરીને નીચે આવ્યા તેમણે તે વૃદ્ધના શરીર તરફ ન જોયું, તેના મેલા કપડા તરફ પણ ન જોયું તેમણે તેની અદર રહેલ આત્માને ઓળખ્યો ખૂબ સ્નેહથી તેને ભેટ્યા અને પૂછ્યું-‘શું લાવ્યા છો આ સેવકને માટે?’

રાષ્ટ્રપતિના સ્નેહનો સ્પર્શ પામીને તે વૃદ્ધ આનંદિત થઈ ગયો તેણે માટીનું એક કાળું હાડલું આગળ ધ્યું અને કહ્યું-‘હું અમારા રાષ્ટ્રપતિને માટે તાણું મધ લાવ્યો છું’

રાષ્ટ્રપતિએ તેમાથી એક આગળી ભરીને જીલ ઉપર મૂક્યું, અને બીજી આગળી ભરીને તે વૃદ્ધના મોઢા મૂક્યું પછી તેને પોતાની મોટરમા બેસાડીને તેના ઘર સુધી મૂકી આવ્યા

મધ કેટલું મીઠું હશે? પણ એ મીઠાશ, મધની નહિ, હૃદયની છે, જેમાં મધ કરતા પણ વધારે મીઠા પવિત્ર ભાવો રહેલા છે મૂલ્ય પણ ભાવનું છે. ગોડાઉનમા માલ ભર્યો હોય અને બજારમા ભાવ વધી જાય, તો નાણા, બમણા કે ચારગણા થઈ જાય છે ચહેરા ઉપર નવી રેનક આવે છે પણ જો માલ ભર્યો હોય અને ભાવ બેસી જાય તો ચહેરાનું નૂર ઊડી જાય છે. તેવી જ રીતે ધાર્મિક સાધનાઓમા પણ ભાવનું જ મૂલ્ય છે ભાવસહિત કરવામા આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ, દાન, શીલ, તપ ત્રણે અલ્પ ભલે હોય પણ તેની કિંમત છે પણ જો તેની સાથે સદ્વિચારોનો સુમેળ ન હોય, તો તે પાણી વિનાના મોતી છે મોતી હોય પણ તેમા પાણી ન હોય તો પછી ઝવેરી તેની કેટલી કિંમત આકશે?

દાનપિ ત્રણ તો બળતારે પણ થઈ શકે છે પણ કાંઈ ક્રિયાકાર  
ધર્મ છે તે કદી બળતારથી થઈ શકતો નથી સાંચુ પૂછો તો ધર્મ  
બળતારથી થતો જ નથી, તે તો અતરની યીજ છે અને અતરની  
પ્રેરણાથી જ તેનો જન્મ થાય છે

દાન આપ્યું ખરું પણ જો તે આપવાની આવનાયી ન હોય તો તે  
દાન નથી. એમ તો કહો પણ આપે છે તો પછી તેને પણ નિર્જરા થવી  
જોઈએ. પણ તેને કદી નિર્જરા થઈ શકતી નથી કારણ કે તે જડ છે તેમ,  
જડ મનથી કરવામાં આવેલ દાન પણ કહીને જાન જેવું છે. દાનની સાથે  
લક્ષ્મીની મમતાનો પણ ત્યાગ થવો જોઈએ. દાન આપનારને પૂછો કે—તમને  
લક્ષ્મી ત્યાગ્ય (તજ્યા યોગ્ય) લાગે છે કે નહિ? અલ્પમનુ પાશન કર-  
નારને પૂછો કે—તમને વિશ્વ વિષયના જેવો લાગે છે કે નહિ? તે વિના  
વાસનાનો દેવ તમને બાંધી રાખશે અને તપસ્વી બાત્માને પૂછો કે જો, તપસ્વી!  
છે ઉપરની તમારી વ્યવસ્થિત મદી કે નહિ? પૌરુષિક સુખોની રમણીયતા  
તમારે માટે જોઈ થઈ કે નહિ? તે વિના તપ માત્ર કાચકાષ્ટ બની રહેશે.  
કેહ ઉપરથી મમતાનો સ્વભાવ તોડી-છોડી દેહાતીત સાથે સમતાનો  
સ્વભાવ જોડવો એ જ તપનો પ્રાણ છે તે વિના તપ તેજની બનશે.

સમ્યક્માં રહેનાર વ્યક્તિ લક્ષ્મીની તરિયાત બનુભવે એ સહવિત  
છે આરિત મોહના ઉદ્ધવને લીધે ભોગેનો ત્યાગ દુઃખદાયક લાગે એ પણ  
સહવિત છે. તો હુમ્મ વેદનીય સહન ન થઈ શકવાથી તપની સાધના કશેર  
લાગે એ પણ સહવિત છે પણ જોવાનું એ છે કે તેની પાછળ તમારું  
માનસ શું કહે છે જો તમારો બાત્મા તેમાં તમારી દુર્ગતતા માનતો હોય  
તો તે જૈનવાસનામાં તમારું સ્થાન છે પરંતુ, જો તમે એમ માનતા હો કે  
તપ કરવું એ જૂએ મરવા જેવું છે જૈનવાસનામાં તમને ક્યાંય પણ સ્થાન  
નથી. કારણ કે આ વિચાર જ તમારા તપના તેજને ખર્ચ જાય છે.

લક્ષ્મીને મોહ દાનની ભાવનાનો નાશ કરે છે ત્યારે શીકનો સુવાસિન  
ભાવ લાગવાને બેઠી નાખે છે સ્વાદની લોભુપતા તપના પ્રભાવને ખતમ  
કરી નાખે છે કાઈ કદમાં સો રૂપિયા આપવાનો વિચાર થયો પરંતુ સંપ-  
ત્તિની મમતા આડે આવતી અને લગાતા લાલ શોકાઈ મથા એમ બ્યારે,  
વિચારનાં પુષ્પ ૭ કરમાઈ ગયાં પછી સત્કૃત્યનાં ફળ ક્યાંથી મળશે!

એક દીવો જુઝાઈ રવો દતો કાઈ વાગે માટે ટોચ કાઈ તેડને  
માટે ટોચ તો કાઈ બીની વાટકોલઈ આબુ પણ ન્યોતિ ક્યાંથી આવે!

કારણ કે તે આવે તે પહેલા શોકાં ફૂટી ગયું હતું તેમ જ્યારે ભાવનું શોકાં જ ફૂટી ગયું હોય તો સત્કૃત્યની જ્યોત ક્યાથી ઝગમગે? જો ભાવનાનું પાત્ર સાબુ હોય, તો તેમા વાણીનો સ્નેહ પૂરનાર પણ મળી રહેશે અને પ્રેરણાનો પ્રકાશ પણ મળી જશે ઓછામા ઓછું ભાવનાનું પાત્ર તો ફૂટવા ન દેશે નહિ તો, પ્રકાશની માત્ર કલ્પના જ રહેશે

પ્રતિક્રમણ ક્યું તેની બધી જ વિધિ પણ કરી ધ્યાનના વખતે ધ્યાન પણ ક્યું, વદણા આવશ્યકતા સમયે વદણા પણ કરી ઊભા પણ થયા અને ડાબા જમણા ઢીચણ પણ જેમ જેમજે તેમ રાખ્યા, તેમ જ પાક પણ કડકડાટ ખોલી ગયા તેના તાલ, પદ, લય, વિન્યાસ બધું બરાબર જળવ્યું. ઉચ્ચારમા એક માત્રનો પણ ફેર ન પડવા દીધો-આ બધું હોવા છતાં ય જે તેમા આત્મા ન પરાવાયો, હૃદયનો ગ્સ તેમા ન રેડાયો તો હું નહિ “અનુચોગ દ્વાર સૂત્ર” કહે છે કે તે દ્રવ્યાવશ્યક જ કહેવાશે, ભાવાવશ્યક નહિ. તેનાથી પુણ્યનો બધ બને પડે, પણ તે નિર્જરાનો હતું બની શકશે નહિ. કેમકે, પ્રતિક્રમણનું ખે ખું જ છે, તેનું સત્ત્વ નથી એ માત્ર એક શિરસ્તો જળની રાખ્યો સવત્સરિનો દિવસ છે આજે જો ઉપાશ્રયમા ન ગયા અને પ્રતિક્રમણ ન ક્યું, તો જૈનના પત્રક (Register)માથી નામ નીકળી જશે. એવા ઉદ્દેશથી કરેલ પ્રતિક્રમણમાથી તમે વધારે શી આશા રાખી શકશો ?

બે કલાક સુધી બેઠા. “મિચ્છામિ દુક્કડ” દેતા દેતાં ગળું સુકાઈ ગયું. પણ એક પણ માત્ર પણ અંતરનું ચિંતન ન ક્યું, પાપ પ્રત્યે ઘૂણા ન જન્મી, હૃદયમાં પશ્ચાતાપની એક રેખા પણ ન જાગી તો તે પ્રતિક્રમણ દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ નહિ તો બીજું શું ?

સવત્સરિ પ્રતિક્રમણ ક્યું ખમત ખામણા કર્યા આજે તો આ બધું માત્ર પરપરા નિભાવવાના ઉદ્દેશ જેવું થઈ ગયું છે. મિત્રોની ક્ષમા માગે છે, પણ જેની સાથે વરસ સુધી એક શબ્દ પણ બોલ્યા નથી, અને જેના તરફ હૃદયમા દ્વેષની આગ સળગી રહી છે, તેની ક્ષમા માગવાની જરૂર જોતા નથી ! ખરૂં ક્ષમા માગવાનું સ્થાન તો તે છે

કદાચ બીજાઓને બતાવવા માટે તેની પાસે ગયા, તો તુરત જ કહી દેશે કે “ખમાવું છું” અગર તો બીજાની પાસે કહેવડાવશો કે “તે તમને ખમાવે છે” આવી ક્ષમાપનાની શી કિમત છે, જેમા હૃદયમા પડેલી ગાઠ છૂટતી ન હોય ક્ષમા માગી પણ ક્ષમાનો ભાવ ન આવ્યો, ઈર્ષ્યા અને દ્વેષની લકી ચાલુ ગઈ, તો તે ક્ષમાપના નહિ, ક્ષમાપનાનો દેખાવ માત્ર છે.



પરોની ફેરી હોય પણ તેને જાણીને કામતા એક લેશે પણ રહ ન નીકળે તો તેની ફેરીની કિંમત શી ? ક્યાંકે સુખી સાધના કરી, પણ તેમાં તોશા નેટમો સમભાવ-ત્વ ન આવ્યો તો પછી તે સાધનાની કિંમત શી ? એવી સાધના—ભાવ વિનાની કિંમતી એટલી જ કિંમત છે નેટલી માંખણ દારી લીધેલા (Seperated) દુધની છે જો કે તે દુધ પણ સોંદ્ર તો છે જ પણ તેમાં સરવો ભાગ છે કાઈ બાટલી ઉપર સુવર્ણ ભરખું ભેગલ ચોટાણુ હોય, પણ અંદર ફેડીની ભરખ ભરેલી હોય તો તેના વેચનાર ઉપરથી વિચાર ભીડી જશે. આ જ વાત ભાવ વચરની સાધનાની છે તેનું જવારનું ભેગલ લે સુશોભિત છે પણ અંદરથી પોશુ છે.

કૃષ્ણ વાસુદેવ, પ્રભુ તેમનામનાં વહન કરવા ગયા રાજાની માફ જાણે પણ તે ભગવાનનાં દર્શન કરી બેઠા હતા. ત્યાં તેમના હૃદયમાં એક સુવિચાર આવ્યો. પ્રભુના અંદર હંભર સિધ્ધે છે તે ગયા તપ અને ત્યાગની મૂર્તિઓ છે તેમને પણ વહન કરુ તો કેમ ? અને બીજી જ પક્ષે તે વિચાર તેમણે અમશમાં મૂક્યો અને સમગ્ર સાધુ વૃન્દને ગયાવિધિ વહન કરવા સામ્યા તેમની સાથે તેમને સેવક વીર સાળવી હતો તે પણ સાથે સાથે મુનિઓને વહન કરવા માંડ્યો.

વહનવિધિ પૂરી થવા પછી તે પ્રભુ પાસે આવ્યા પ્રભુએ કહ્યું કે તમારો પુરુષાર્થ સફળ છે તે નિર્વાસનો હેતુ છે પરંતુ વીર સાળવીનો પુરુષાર્થ માત્ર કાચાકપટ જાળિને રહી ગયો.

વાસુદેવે પૂછ્યું પ્રભુ ! એમ કેમ ?

પ્રભુએ કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે તમે વહન કરતા હતા તેમ જ ત્યાગ પ્રત્યે જનુરાગ હતો, સવશી જીવન પ્રત્યે મહા ભજરાવી હતી. પરંતુ અંદરે વીર સાળવી વહન કરતો હતો ત્યારે તેના મનમાં એવો વિચાર હતો કે—મારા માલિક નામકાર કરે છે એટલે મારે પણ કરવા જોઈએ. આથી તેની મહેનત માત્ર જનુકરણ જ રહી. ”

જાણેતા એક સરખો જમ હોવા છતાં ભાવભેદને લીધે તેના રખાં ફેર પડ્યો.

રામ, જાણી નીચે બેસતા હતા અને તેમના સેવક વાનરો, ઝાડી ઉપર બેસતા હતા છતાં તે (વાનરો) તેમના (રામના) અધ્યાક્ષિત સેવક કહેવાતા. કારણ કે તે વાનરોના હૃદયમાં વિનયનો ભાવ ભરેલો હતો. ભાવને

ચમત્કાર જોવો હોય તો લાખે શુ કરવા જાઓ છો. તમારા ધરમાં જ જુઓ. હૃદયના પ્રેમથી તમે પાળકના મો ઉપર હળવી લપડાક લગાવશો તો પણ તે હસતુ રહેશે પણ જો હૃદયમાં ક્રોધ ભર્યો હશે ને જરાક આગળી પણ લગાડશો તો તે રડવા માંડશે

તમારુ ભવિષ્ય ધડનાર તમારા વિચારો છે પુત્રે પૂછ્યુ-‘ પિતાજી ! શુ કાલ પણ જોઈ શકાય તેવી છે ?’

પિતાએ કહ્યું-‘હા,’ વિચારોરૂપી ક્ષ-કિરણો (X-Ray)થી તમે આવતી કાલને જોઈ શકો જો આજે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમારી આવતી કાલ સુખી છે

પરિણામની ધારા, આત્મદશાને માપવાની પારાશીશી છે જો પરિણામની ધારા અશુભ તન્ન જતી હોય, તો તમારો આત્મા અશુભનો અનુગામી છે. એટલા માટે તો આગમ કહે છે કે-શુભ પરિણામ, શુભ બધ પાડે છે અને અશુભ પરિણામોથી, અશુભ પ્રકૃતિનો બધ પડે છે પરિણામનો ચમત્કાર જુઓ તે બધને પણ સવરમાં પલટાવી દે છે એટલા માટે આચારાગ્ર સૂત્ર કહે છે -

**જે આસન્વા તે પરિસન્વા**

**જે પરિસન્વા તે આસન્વા ।**

વિચારોના પરિણામો, આસન્વને સવરમાં અને સવરને આસન્વમાં બદલી નાખી શકે છે અરિસામાં તમે પણ તમારુ પ્રતિબિંબ જુઓ છો, અને ભરત ચક્રવર્તીએ પણ જોયુ સમ્રાટ ભરતને તો અરિસામાં જોતા જોતા કેવળજ્ઞાન થઈ ગયુ તમને થયુ કે નહિ ? પણ કહેવુ પડશે કે એ દષ્ટિ જ કોઈ નિરાળી હતી તેની પાછળ, શુદ્ધ પરિણામોની ધારા વહેતી હતી અને એ જ, કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈ આવી

એ નક્કી જ છે કે જેવા પરિણામ, તેવો બધ શ્રાવકના પહેલા વ્રતના અતિચારમાં “ **બન્ધે વઢે** ” અતિચાર પણ છે જે શ્રાવકને માટે ત્યાજ્ય ગણાવ્યા છે અર્થાત્, શ્રાવક બાધે નહિ અને ભારે (ભાર ભરે) પણ નહિ. પણ તેનો જ છોકરો, જો ભણતો ન હોય તો ક્યારેક મારે પણ છે અને બાધે પણ છે છતાં તેને અતિચાર દોષ લાગતો નથી કારણ કે ક્રિયા અશુભ હોવા છતાં, પરિણામો અશુભ નથી માટે તે અતિચાર નથી

વ્યાખ્યાન વખતે કોઈએ પરચખાણુ કરાવવા માગણી કરી એ આગ-

ળીએ નોંધતે મહારાજે જાંનાં પત્થખાણ કરાવ્યાં ત્યારે આવે કશું - એ તો મેં સામાયિકનાં પત્થખાણ માગ્યાં હતાં હવે આવક જાં કરે કે મેં સામાયિક કરે ? નિયમ કહે છે કે તે મેં સામાયિક કરે અત્યાખ્યાન ગમે તેનાં કરનાં હોય પણ તેના મનામાં આવ ક્યો હતો ? અત્યાખ્યાન શબ્દાનુસરી નહિ, વાચાનુસરી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેનાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ વાળાં છે એ તમે દસરો તો હજારનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે એ રસી તો રુક્ષરોએ પરમાણુઓ તમારી તરફ વાળ્યાં છે એ જ પ્રકારે શુભ અખવસ્યા શુભ પુણ્યોને વાળે છે અને અશુભ અખવસ્યા અશુભ પુણ્યોને એટલે તમે વિચારોના જાડુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો પ્રવેશ ન કરે તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો એટલા ક્ષણનાં જાડુઓ રહે છે મનામાં શુભ વિચારોના સચાર કરો કે જે તમારા જીવને સુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬ ૫૬

જેન ઉપાધ્યય માડુચ



૧. ગેસ ટી ફિસજ નામનો માણસ એક ખૂનિ કેદમાં હતો અને તેને પૂછ્યું — બાઈ! તારા જીવનમાં આવી ધ ના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં જાણક બોલ્યો — મેં જયપલ્લમાં ખૂન અને એવાં જ બપ કર કાપોથી બારેસાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં, એ વાચનના પ્રભાવથી મને ખૂન કમ ની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. બિસપ પોટર કહે છે જે જાકિન જેવું પુત્રક વાંચે છે તેવો જ અને જે વાંચનથી બેચી ક્ષણે એ જની સકલે નથી

આજ દરોરા-વિજયાદશમીનો દિવસ છે તેને વિજયનું પર્વ કહેવામા આવે છે આ દિવસે લલાઈએ, ઘુરાઈ ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. નીતિએ અનીતિને પરાજિત કરી હતી સદાચાર સામે દુરાચાર હમેશા હારતો જ રહ્યો છે જે વાતને લાખો વર્ષો વીતી ગયા તે આજે પણ જનતાના મનમા સજીવ છે જેના જીવનમા દુરાચારની બદલો હોય છે, તેને લાખો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ પણ ભૂલાવી શકતો નથી

આજના દિવસ સબધમા એ વિચારધારાઓ પ્રચલિત છે કેટલાક લોકોના વિચાર પ્રમાણે, આજના દિવસે મર્યાદા પુરોગત્તમ શ્રી રામે દુરાચારની સામે યુદ્ધ આદ્યુ હતું ત્યારે ખીજા કેટલાક લોકોની માન્યતા એવી છે કે આ દિવસે તે યુદ્ધની પૂર્ણાકૃતિ થઈ હતી બેમાથી ગમે તે હો, પણ એ વાત નક્કી છે કે આજનો દિવસ અનીતિની ફજેતીની કહાણી કહી જાય છે આથી જ, ઉત્તર પ્રદેશ અને મધ્ય પ્રદેશ આદિમા કેટલેક સ્થળે આ દિવસે, ગામની બહાર રાવણનું પૂતળું બનાવવામા આવે છે સધ્યા વખતે લોકો સમગ્ર કરીને નીકળે છે આઠ આઠ વર્ષના નાના બાળકો પણ નવા કપડા અને નવા છુટ પહેરીને નીકળી પડે છે, તેમને પૂછો કે-“લાઈ કયા જાઓ છો ?” તો ગર્વથી કહેશે કે-“રાવણને મારવા જઈએ છીએ”

બધા ગામની બહાર આવે છે ત્યાં રાવણનું મોટું પૂતળું વિશાળ અને વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી ઊભેલું હોય છે તેની ચારે તરફ માણસોની ભીડ હોય છે આ ભીડમા નાના બાળકો પણ ઘૂસી જાય છે દરેક જણ એકેક પથ્થર લઈ મારે છે અને ચાલી જાય છે જો કદાચ તે રાવણ જગત્તે મોટું તો તેમાનો એક પણ ઊભો નહિ રહે પણ આ તો બિચારું કાગળનું પૂતળું. પોતાની બદીવાન સ્થિતિ ઉપર આસુ સારતું ચુપચાપ ઊભું

જાઓ નોંધને મદારાજે જાનાં પચ્ચખાણુ કરાવ્યાં ત્યારે આવડે કશું - એ તો બે સામાયિકનાં પચ્ચખાણુ માગ્યાં હતાં હવે આવડે જાહેરે બે સામાયિક કરે ! નિયમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન મને તેનાં કરાવ્યાં હોય, પણ તેના મનમાં ભાવ કયો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન શબ્દનુસરી નહિ, આવડનુસરી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેવા જ પરમાણુઓ તેની તરફ આકર્ષાય છે ને તમે હકીકત તો હકીકતનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે. બે રમીયા તો પુલ્કરોએ પરમાણુઓ તમારી તરફ આકર્ષાયો. એ જ પ્રકારે શુભ અભવસ્થા શુભ પુલ્કરોને આકર્ષે છે અને અશુભ અભવસ્થા અશુભ પુલ્કરોને. એટલે તમે વિચારોના નહુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો પ્રવેશ ન કરો તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો જેટલા ક્ષત્રીનાં જાતુઓથી રહો છો મનમાં શુભ વિચારોનો સચ્ચાર કરો કે જે તમારા જીવનને મુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬-૫૬

જીવન ઉપદેશ મહાશય



૧ ગેસ ટી હિલ્ડન નામનો માણસ એક ખૂત્તિ કેદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — ભાઈ! તારા જીવનમાં આવી ઘટના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં જાણક બોલ્યો — મેં જાણપણમાં ખૂન અને એવા જ ભયંકર કાર્યોથી ભરેલાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં એ વાંચનના પ્રભાવથી મને ખૂન કરવાની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. મિથા પોપર કહે છે કે બહુિન જેવું પુસ્તક વાંચે છે તથા જ અને છે વાંચનથી કોઈની કક્ષાનો એ બની શકતો નથી

વીસ લાખ જૈનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ? તેમા તમારો સ્વર લળશે ખરો ? નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સતાનનું નામ પણ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ડગલું ભર્યું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ધણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનપાઈ કે કોન્સાક્રુમારી મળી આવશે પણ એ તો શું પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રાને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ધણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેકયી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસદ્-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજામા રૂપિયાનો લોભ છે એ બંને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષમા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનનીનું મન રૂપનું લોભુપ બની જ્યાં ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બહારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક ઝાપટે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્વાસનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું બીજું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની શૂંભિ ઉપર થાય છે ચાહીના થોડાક સિદ્ધાંતોને માટે પણ માનની કચારેક કચારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. શૂંબથી સતાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

રહે છે તે નાના પાછા કરતાં બાળકોને પૂછે કે- ક્યાં જઈ આવ્યા ?”  
તો ઉત્તર મળશે કે રાવણને મારી આવ્યા મહા બળવાન વાસુદેવ.  
લક્ષ્મણને તો રાવણનો સહાર કરતાં છ માસ લાગ્યા હતા અને આજના આ  
નાના નાના બાલકો તો એ મિનિટમાં રાવણને પૂરો કરીને પાછા આવ્યા !

આ જુદું શું છે ? આ મધી બિનિતિની કોણે છ લેણું નીતિ  
મર્યાદાની બહાર હમણું લાગુ તેની કોણેતી ચોક્કસ જવાની જ  
છે અને એટલું પણ લખી રાખ્યો કે એવાની અમે તેવી દુર્ગા  
ઉપર એ આમુ પાડનાર પણ કોઈ માનવ નહિ મળે. ને જીવનમાં  
ભલાઈ હશે તો હ નરો સાધીઓ મળી રહેશે પણ ને ખરાબી હશે તો  
સગો ભાઈ પણ તેને છોડી જશે. રાવણના જીવનની વાત આ વાતની સ્ત્રાવ્યો  
પુરાવો છે. જ્યારે તે સીધા સ્તે આલ્યો અને સદાચારની મર્યાદામાં હતો,  
ત્યારે તેણે આપણા ભારત ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. સે કહેવાળા  
મુનિ, તેના ચરણમાં નમતા હતા. હજારો તેની કૃપાની શિક્ષા માગતા અને  
પણે કૌશલ્ય રહતા હતા તે વખતે તે જ્યાં જતો ત્યાં વિજયમળ તે  
સ્વાગત કરતો.

પણ એ જ વિજયવત રાવણ, રામની સામે કેમ હારી ગયો ? તેને  
ઉત્તર મહાર બોળવા જવાની જરૂર નથી. પહેલાં તે નીતિની મર્યાદાની બહાર  
હતો. એટલા માટે તે જ્યાં પણ જતો ત્યાં માત્ર જનતા જ નહિ મેટા  
મેટા શત્રુઓ પણ તેનું સ્વાગત કરતા પરંતુ જે દિવસે તેણે સદાચારની  
સીમા બોળી તે દિવસે તેના દિવસે પચાઈ જવા બીજું તો શું પણ  
તેના સમે ભાઈ વિનિત્ય પણ તેને છોડી ગયો.

તેના જીવનમાં સૌરભ છે તેના નામ ઉપર, પોતાનાં માર્ગ કુશ કરવાય,  
તેને મળી રહેશે પરંતુ જેનું જીવન બહેલીઓની દુઃખ ધણી સડી રહેલું છે  
તેનું નામ પણ કોઈ મેરી નહિ. સવારના પહેરમાં કોઈ ભગવાન મહાવીરનું  
નામ લે તો સાંજનાર પણ ખુશી થશે. રામનું નામ લેશે તો પણ ખુશી  
થશે. પણ ને રાવણનું નામ લેશે તો સાંજનાર કહેશે-આભારના પહેરમાં  
તેનું ક્યા નામ લીધું ? આખો દિવસ રોટલાય નહિ મળે. રોટલા તો ભાજ્યમાં  
હશે તો મળવાના / છ પરંતુ, એવાનું નામ સાંજનારને ખ્યાન નહિ  
થાય અને બોધનારને પણ એક મિનિટ પચાવાય થશે.

ને કોઈ ભગવાન મદ્યનીરની જાણ બોધશે તો તેના જાતનીમાં  
તમારો સ્વર પણ મળી જશે. તમારો એકલાનો જ નહિ પણ ભારતભરના

વીસ લાખ જૈનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ? તેમા તમારો સ્વર લજશે ખરો ? નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનું નામ પણ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ડગલુ લયું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ઘણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનબાઈ કે કોલિકાકુમારી મળી આવશે પણો તો શું પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ઘણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેકયી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસદ્-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બંને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષમા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનું મન રૂપનું લોભુષ-બની જ્યાં ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બકારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક ઝાપટે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્ગતિના ત્યાજ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું ખીલું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની ભૂમિ ઉપર થાય છે ચાલીના થોડાક સિંકાઓને માટે પણ માનવી ક્યારેક ક્યારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. મૂળથી સત્તાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ



મારે છે એક કહેવન છે કે “ગરીબાઈ સર્વ પાપોની જનની છે”  
દરિદ્રની પીડાઓ વધે તેવી બીજી કાઈ પીડા ભાગ્યે જ હશે. તેવાથી પીડાતું  
મન ક્યારેક અપ્રમાણિકતાને આગ્રહતરી રીતે નોતરતું હોય છે. આવા મુનાઓ  
મારે મોટે ભાગે સમાજ જવાબદાર છે.

પરજાખરા કાળકાળોમાં તો મોટે ભાગે પેટનું જડાતું માત્ર હોય છે.  
પેટ તો ખોડું જ જાણનામ થાય છે. જો પેટ જ નથી સમસ્યાઓનું મૂળ હોય  
તો પેટ ભરવા પછી તો માનવી જનીનિતિને માર્ગે ન ચડેને. પણ એવું જણ  
જોવામાં આવ્યું છે કે જનીનિતિને માર્ગે એવાઓ જ આગળ વધે છે કે જેમના  
પેટ પૂર્ણ ભરેલા હોય છે એ સા માટે એક વિચારકે કહ્યું છે કે પેટની  
આગાહી પૂરી કરતી વખતે હાથેલા એ ખાદ્ય રાખએ કે તે તમને  
ન ખાઈ જાય. વાન પશુ કાઈકે એવી જ જાતી છે. માનવી દળ-રોટકીની  
શીકરમાં પડ્યો તે રોટકા ખાય છે. પણ રોટકા તેને હારી પણ ખાવા નથી  
પરંતુ પીયુ પીયુ સોનું જરૂર લેતી મનરતાનો વ્યવહાર કરે છે.

આરત, મર્તિ-મુનિઓની શ્રુતિ કહેવાય છે આ ધરતી ઉપર માથા  
મોટા તીર્થ કરો અને સતે જ આ છે. તેમજ પોતાની વાણીથી જ નહિ  
પણ અપરજીવી સત્તના સરકાર રાજા છે તેઓ સત્તને માટે હિંમત અને  
સત્તની ખાતર પેતાના જાગ્રિયાન દીર્ઘા પણ એ જ ભારતમાં જાતે સત્તની  
સૌથી વધુ દાસી બાંધી રહી છે. ભાવિઓ અને લેખોમાં સત્ત છે. પણ  
છત્રવતી મરિરે તે તેના વિનય સુનું જ છે. ત્યાં તે આ અપ્રમાણિકતા અને  
જનીનિતિ અગ્રા ભાગીને બોલેલાં છે. આ? જરૂરમાં લેખો તે નિર્જનની  
લેખી ખાણી છે. નિર્જનનો તેનું દશ ભ્રમ મુખ સર્વ મધ્યે છે. આ?  
આપણાં જાન ધરતે પણ પચરમાં અને હરોએ ના મેં સમી મુખ નથી. પણ  
બીજી જગ્યાએની તો વાન જ ક્યાં કરતી.

વેદમાં તો અપ્રમાણિકતા એક આરમ્ભક ભ્રમ જાતી સર્વોત્તમ રીતે  
મનમાં અમ જાતી મુખ છે કે મન મોતીનું તો અમરિયુ છે. એવો અર્થ  
એ છે કે તમને સંતોષા અમરિયુ મો છે. સત્ત પર તમને વિધાન નહ  
પરમરતનામાં સત્તના ઓળો જાણમાં અતી પશુ અપરજના હોવામાં મોત  
કર્તા કે મનને દેવ મરિને કાળી મરિયામાં જાણી. કરતુ કે તમ જ  
તા કે મન તા મન મનમાં ન સખાય. મારે છે તેને દુઃખ નહ. ત દરજ  
મનને તાલિએ તા તમને વડમાં કેમકે. કાકરા મળો. કાકરામાં  
જા. કાકરા અમરિયુ રેતી જાતી. આ આ અપરજના સત્તને વડે. પણ મ

રહેશે ઘીમાં વનસ્પતિ (Vegetable) મેળવવી એ તો આજે ઠેરઠેર છે. દૂધમાં પાણી મેળવવું એ પણ એટલું જરૂરી થઈ ગયું છે, કે જેટલું જમ્યા પછી પાણી પીવું જરૂરી બને છે પાચ વર્ષ પહેલાં દૂધમાં પાણી મેળવતું. આજે પાણીમાં દૂધ મેળવાય છે !

આ બધું છે શું ? માનવીના મનની અનૈતિકવૃત્તિ ફેટલી હદ સુધી પહોંચી ગઈ છે ! ભાવમાં તો જરા પણ સરખાપણું રહ્યું નથી ન્યારે સૂર્ય ફરે છે, ચંદ્ર ફરે છે, ગ્રહો અને ઉપગ્રહો ફરે છે, ભૌતિક વિજ્ઞાન મુજબ પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે ભાવ કેમ સ્થિર રહે ! દરેક ગ્રાહક સાથે નવો ભાવ થશે મને એક ભાઈએ કહ્યું-ભાવ શો ? જેવો ગ્રાહક તેવો ભાવ જરા કોઈ સુધરેલો (Up-to-date) આવ્યો, અને તમને લાગે કે આની પાસે કંઈ દાળ ગળે તેમ નથી, તો જે સાચો ભાવ હશે તે કહેશો તેના ગયા પછી કોઈ બિચારો ભડો ભોળો ગામડીયો ખેડૂત આવ્યો, અને જાણ્યું કે આ ઠીક પક્ષી જળમાં આવ્યું છે, તો તેજ વસ્તુના બમણા કે ચાર ગણા બતાવશે. આ છે આજની વ્યાપારનીતિ !

ભારતના મોટા મોટા શહેરોમાં કોઈ પણ ઠેકાણે જાઓ, દરેક જગ્યાએ વ્યાપારની નીતિનું આ કહ્યું તેવું જ ચિત્ર જેવા મળશે હવે યુરોપની વાત, કે જેને તમે અનાર્થ, મિથ્યા દષ્ટિ કે ન જાણે શું શું કહો છો શ્રી કૌશિક-જીનો એક નિબંધ છે, દિલ્હી અને લંડન તેમાં તેમની લંડનયાત્રાનું વર્ણન કરતા તે કહે છે કે-“ ન્યારે હું ઇંગ્લાંડની રાજધાની લંડનમાં એક દુકાન ઉપર ગયો, ત્યારે તે વેપારીએ મારું સ્વાગત કર્યું મેં તેને કહ્યું કે-મારે એક વરસાદી કોટ (Rain coat) જેઈએ છે તેણે કહ્યું-પહેલે માણે, જમણી બાજુ પહેાચી જાઓ આટલું કહી તે બીજા ગ્રાહકો તરફ વળ્યો

હું તેણે બતાવેલી જગ્યાએ પહોંચ્યો એક રેઈનકોટ લીધો અને તેના પૈસા ચુકાવી આપ્યા મેં પછી, વેપારીને પૂછ્યું કે તમારે ત્યાં એક જ ભાવ છે

તેણે કહ્યું કે-એક ભાવ છે ? એટલે તમે શું કહેવા માગો છો ? માફ કરજો, તમારા કહેવાની મતલબ હું સમજી શક્યો નથી જેવી ચીજ તેવા ભાવ છે

એ સેકન્ડ પછી તે મારા કહેવાનો ભાવાર્થ સમજ્યો તેણે કહ્યું-જીઓ, રેઈન કોટની કિંમત બધી જગ્યાએ એક સરખી જ છે હા બનાવનાર કંપનામાં ફેર હોઈ શકે છે હું કોટ લઈને બહાર નીકળ્યો મને વિચાર થયો કે લંડન

યુરોપનું બજાર છે તેા દિલ્લી ભારતનું બજાર છે ખર્તા દિલ્લીમાં ફુવારા (Fountain)થી ફત્તેહપુર સુધી આવતાં આવતાં માથાના ફુગ્ગરાની ઝાળીની કિંમત પણ એક માથાના ફુગ્ગરા જેટલી જ થઈ જાય છે.

જાતી છે તેમના જીવનની એકરૂપતા જે આપણા સેખોષ અને આદિત્યકારોને પણ આકર્ષે છે તેમના જીવનની નૈતિકતાનો એક બીજો દ્રશ્યે આપુ છંદાં અને અમેરિકામાં ખર્પાં વેચવાની પદ્ધતિ ઈર્ષિકા બુદ્ધ પ્રકારની છે ત્યાં સમાચારપત્રો વેચનાર ફરીયાઓ ફરી ફરીને બૂમો નથી પાડતા તેમ ન તેા તે વેચવા માટે કાઈ જગ્યાએ બેસી રહે છે રસ્તા ઉપર, જમુક જગ્યાએ તે અખબારોનો દબસો ફરી તેના ઉપર વજન મૂકી દે છે કે જેથી તે ઘટી ન જાય. એક પારીવા ઉપર તેની કિંમત લખેલી હોય છે પેપરવાળા સત્તારમાં મધુ ગોઠવીને જાય છે સાંજે તે આવે છે અને જુએ છે તે પૈસા અને પેપરનો મેળ, બરાબર મળી રહે છે એક પૈસો પણ ઓછો નીકળતો નથી જો કદાચ બારતમાં આવે પ્રયોગ કરવામાં આવે તેા પેપરો તેા જઈ જતાં રહેશે, પણ પૈસા ફેરવા રહેશે કે સાંજ સુધી જો ખાલી પેટી પણ રહે તેા સારુ બજાર સત્તર રૂપિયાના અખબારોના ગદ્દલામાં સત્તર નવા પૈસા પણ મળે તેા સમજવું કે તમારું તકદીર લેજ છે.

આ એ જ ભારતની ધરતીની વાત છે કે જોને સતો અને અગિયુનિ ઓએ પોતાના યાનનાં જળ વડે સીમેલી છે અને સત્તરનો રાક જતાંઓ છે જે ભૂમિ ઉપર સત્તરની અગ્નિપરીક્ષા માટે હસ્તિશ્વે પોતાનું રાજ્ય, પ્રિય પત્ની તારામતિ અને નાના કિશોર શેદિતને છા થાં હતાં આજ, એ જ ભારતની ભૂમિના રહેવાસીઓ એ પૈસા અતર સત્તર અને પ્રમાણિકતાને છાગી કે એ છેલ્લા ફુગ્ગરની વાત છાં આનો અથ એ નથી કે નુ મુશોખાં ચીન ગ્રાહ અને ભારતને અખબારિત કરુ ? ધરતી ઉપર જન્મ લીધા તેને ખોટા આકપણને કારણે તિરસ્કારની એ ફેરનું જાતપનાભરેનું કાર્ણ છે !

પણ ભારતની નૈતિક તિવ્રતા દરમ્યાની જતી જોઈને ક્યા ભારતવાસીનું દિલ નરિ દામે ? મુશોપ પસેથી તમે પણ લીધુ છે હેલાં દોડસો વર્ષોના સદવાસથી તમે તેમની ધણી જમુઓ શીખ્યા છા. કોટ-પાટનું પહેરતાં, ટેનિસ પર બેસી જરી કાંટા અને અમચા (Knives forks and spoons) થી ખાતાં અને દાણે ધણીયાળ અને જડી રાજનાં શીખ્યા. સીઓ ઉપાડે માથે કરનાં શીખ્યા ન શીખતા તેુ તેા પણ શીખ્યા પણ

શીખવા જેવું શું શીખ્યા ? ન શીખ્યા તેમના વેપારની પ્રમાણિકતા ન શીખ્યા તેમનો રાષ્ટ્રપ્રેમ કે ન શીખ્યા તેમની સમયની નિયમિતતા.

જો વિદેશીઓની નૈતિકતા ન શીખ્યા તો કાઈ ફિકર નહિ પણ તમે તમારી નૈતિકતા પણ જાળવો તો સારું એવું નથી કે નૈતિકતા માત્ર વિદેશોમાં જ છે અને ભારતમાં તે હતી જ નહિ લાભે કયા જાઓ છો ? હમણા હમણાની થોડાક વર્ષ પહેલાની જ વાત છે સુલતાન શાહરખનો એકથી અબ્દુલ રઝાક, સને ૧૯૪૨માં ભારતના પ્રવાસે આવીને હતો તેણે પોતાના પુસ્તક “મુતાલુલ સાદીન”માં લખ્યું છે કે “ભારતમાં દરેક જાતનો માલ ખમરોમાં ખુલ્લો પડ્યો રહે છે માલિક નજીકમાં ન હોવા છતાં પણ કોઈ તેને હાથ સુધા લગાડતું નથી”

આ છે વિદેશીઓના મોઢે આપણા ભારતની વ્યાપારિક નૈતિકતાની પ્રશંસા અને જુઓ, કર્નલ સ્લીમેને લખ્યું હતું કે “ગામડાના રહેવાસીઓ ગ્રામપચાયતો સમક્ષ દઢતાપૂર્વક સત્યને સાથ આપે છે મારી નજર સમક્ષ સે કડો દાખલા એવા બન્યા છે, જેમાં એક બાળુ માણસની સામે સપત્તિ, સ્વાધીનતા અને પ્રાણરક્ષાનો પ્રશ્ન હતો, અને બીજી બાળુ સત્યની રક્ષાનો પ્રશ્ન હતો પરંતુ અમારા બંધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે સપત્તિ અને સ્વાધીનતાને ઠોકરે મારી, પણ સત્યનો પલ્લો ન છોડ્યો

વિદેશીઓએ તે વખતે કરેલી ભારતની પ્રશંસાના ચિત્ર સાથે આજના ભારતની સરખામણી કરો અનૈતિકતાની પાછળ દોડવામાં કોઈ વર્ગ પાછળ રહી ગયો નથી માત્ર વેપારીવર્ગની વાત નથી સરકારી નોકરો પણ કયાં પાછા પડે તેમ છે ? ત્યાં પણ લાય અને રુસ્વતખોરીનું બજાર તેજ છે. નાના કારકુન (Clerk) થી માગીને મોટા અમલદાર (Officer) સુધી અધાય હોશિયાર છે જેના હાથે જેટલું ચઢ્યું, તેટલું લેવાનું તે કદી ભૂલે તેમ નથી અરજી ઓફિસર સુધી પહોંચ્યાડવી હોય, તો ન્યા સુધી પટા-વાળાના હાથમાં રૂપિયો નહિ મૂકે ત્યાં સુધી, અરજી આગળ જ વધશે નહિ. તેને ચાપાણીના પૈસા આપી આગળ વધરો, પછી મોટા અમલદારનું તો મોં પણ મોટું જ હોય છે ને ? એ કરેશે કે અરજી ઉપર કઈક વજન (Paper weight) મૂકે, નહિ તો ભીડી જશે મિચારો કોઈ સીધો સાદો માણસ, પથ્થર ઉપાડીને તેના ઉપર મૂકે તો તે બુધ્ધુ જ ઠરશે. તેના ઉપર મૂકવાનું વજન કયું છે તે તો તમે જાણતા જ હશે તેમાં વધારે કહેવાની જરૂર નથી તમે પોતે જ તેનો અનુભવ કદાચ કરી ચૂક્યા હશે.

ન્યાયવિભાગમાં પણ શી સ્થિતિ છે ? ત્યાં પણ બેટ ધરવી પડી-  
 યાને તો આ બધું સામાન્ય વાત થઈ ગઈ જેના ખીસામાં રેસાનું જે  
 હેમ તે અપીલમાં જઈ શકે છે તેની અપીલ આગળ પણ વધે છે નાનું  
 ખસું પણ કદાચ તેની તરફ દ્રષ્ટી કે જે આજુ વચ્ચે વધારે હોય. કોર્ટમાં  
 હોય તો જીવી ગયેલા થઈ ગયેલા અને નિરપરાધી સાબિત થવું હોય તો કેઈ  
 હોસિયાર વકીલને શરણે જાય. તેની બેટ પૂજા બરાબર કરે. પછી જુઓ,  
 કેવી સાહચીયે તે તમને બચાવે છે. કહ્યું કે કાચે છે તેના ખીસામાં જ  
 હોય છે સીધી પહેલાં તો તે શીખવાડી કે ઘેટમાં મુનાની કમ્લાવ  
 ન કરેલા.

આને તો વકીલ બોલ્યો કે સમવાન બોલ્યો. તે બેટલા બહાર શીખ-  
 વાડી તેટલા જ બોલવાના એક બહાર આપેલા છે નહિ. કારણ કે એટલા  
 પૂરતો તો તે શરણે જવાળ છે તે આશીર્વાદે કહે છે કે સર્વાન્ન પરિત્યજ્ય  
 મામેકં શરણ મમ અપરાધીની દષ્ટિમાં સમવાન છે સમવાન છે જ પણ  
 વકીલ પણ સમવાનથી અસમાન પણ કિતરતો નથી. પૈદિક દર્શન અનુસાર  
 કહેવાય છે કે હજારો પાપો કરીને પણ જો સમવાનના શરણે આવ્યા જાય  
 તો તે બધાં પાપો (અપરાધ) માફ કરી દેશે. અહીં પણ બસ આ જ વાત  
 છે વકીલના અનુમ્તિથી સવ અપરાધવાળા કદાચ એક દિનમાં નિર્દોષ તરીકે  
 સિદ્ધ થશે. જરૂર પડે ડોક્ટરનું પ્રમાણપત્ર (Certificate) પણ મળી જશે  
 પણ ત્યાં મુદ્દો તો બરબી કત્તી પડશે. પછી તો તે તમારી સેવામાં લેવાર  
 જ છે.

અહીં તો કેઈ વકીલ કે ડોક્ટર નથીને ? નહિ તો તેમને એમ થશે કે  
 આને આજુ આખ્યાન અમારા ઉપર જ આપવા માંડવું છે. (સભામાં  
 હસાહસ) પણ કે કોઈની મક્તિમત ટીકા કરતો નથી કે તેમાં કિતરવા  
 માંડતો નથી. પરંતુ આ ? જે ઈમાનદારીનો અભાવ દેખાઈ રહ્યો છે તેનાથી  
 ખરેખર કુખ માય છે વકીલો. જો તેમના કાર્મમાં સફળ થવા હિંમત હોય  
 તો તેમણે માધીજ્ઞના આદર્શને પોતાનો આદર્શ બનાવી લેવો જોઈએ.  
 માધીજ્ઞને શરમાતમાં વહીવટતેજ ધણી કયો દતો ત્યારે તે મહાત્મા નહોતો  
 બન્યા પછી તેમણે એવો નિયમ લીધો કે કાલે એક પેસો પણ ન મળે પણ  
 કોઈ ખોટો કેસ હાથમાં નહિ લઈ. કેમકે બ્યારે ખોટો કેસ લગ્યા માટે  
 ઘેટમાં જશે. રહીશ. ત્યારે મારો આત્મા કહેશે કે - માધી ! તું ખોટો છે  
 - જુડો છે. તો તે વખતે કે કાચો પણ જુડો જઈશ. તેમના સખે ત હાઈ

સત્ય પ્રત્યે ફેટલી નિષ્ઠા ભરેલી હતી ? સત્ય પ્રત્યે તેમને અડગ શ્રદ્ધા હતી તે કહેતા કે ઈમાનદારી એ સાચુ મોતુ છે, તેને જેટલુ કાવે તેટલુ તપાવે.

તિરસ્કુવર એ બહુ જ મોટા વિચારક થઈ ગયા તેમણે એક વખત કહ્યું હતું કે-“ દગાખાણથી ધન એકઠું કરવું એ કાચા ઘડામાં પાણી ભરવા જેવું છે ” એ ફેટલો વખત ટકશે ? પણ આજે તો બધા પ્રયત્નો એ જ દિશામાં થઈ રહ્યા છે ધર્મ સુદ્ધાને તેમા ઘસડવામાં આવે છે તેનો ઉપયોગ પાપને ઢાકવા માટે થઈ રહ્યો છે પણ યાદ ગમજો કે ધર્મ અને અનીતિ, બન્ને એકબીજાની વિરુદ્ધ દિશાના પ્રવાસીઓ છે ધર્મ, બધુ સડી લેશે પણ અનીતિ બરદાસ્ત નહિ કરી શકે એ પણ નક્કી જ છે કે જે વ્યક્તિનુ નૈતિક જીવન સુદર ન હોય તો, તેની ધાર્મિક ક્રિયાઓની છાપ જનતા પર બરાબર નથી પડી શકતી એક માણસ ચાલતી ટ્રેને ખીમુ કાતરે અને મદિરા જઈને પ્રાર્થના કરે કે ઉપાસ્યમા આનીને સમાયિક કરે તો એ પ્રાર્થના કે સામાયિકની શી કિંમત છે ?

નીતિ વિનાનો ધર્મ, એ પાયા વિનાનો મહેલ છે, એક મહાન છે, સાત મળની ભવ્ય હવેલી છે ફરસબધી ચળકતો છે, દિવાલો પણ રંગ-રોગાનથી ચળકી રહે છે, દગિયાની ઠડી હવા પણ તેમા આવે છે ને તે દસ હજારમા વેચાતું હોય તો તમે લેવા તૈયાર થશો ? ન્યા દસ હજાર તો એક ખ્લોકની પાધડી આપવી પડે છે ત્યા આખુ મકાન દસ હજારમાં મળતુ હોય, તો તમે જરા પણ વિલબ નહિ કરો પણ પછી તમને ખબર પડે કે મકાન તો સુદર છે પણ તેનો પાયો માત્ર દોઢ ફૂટ જ છે, તો શુ પછી તમે તે ખરીદ કરશો ? ખરીદવાની વાત તો બાજુ પર રહી પણ એવું પાયા વિનાનુ મકાન મફતમા કોઈ આપે તો પણ તમે લેવા તૈયાર નહિ થાવ

આ તો મકાનની વાત થઈ હવે જરા જીવનની વાત સાલજો ધર્મનો મહેલ જિભો કર્યો વ્રત અને ઉપવાસની તેમા સજાવટ કરી દાનની ચળકતી-ફરસબધી બનાવી સામાયિકનો મજલો પણ બાધ્યો પરતુ તેમા નૈતિક જીવનનો પાયો એક ફૂટ પણ જીડો ન ગયો ! તો એવા મહેલની શી કિંમત મળશે ?

કપડુ ગડુ હોય તો તેના ઉપર રંગ સારી રીતે કેમ ચઢી શકે ? સારો રંગ ચઢવવા માટે, પહેલા કપડાને સ્વચ્છ કરવુ પડશે જીવનને પણ આબ્યા-ત્મના રંગે રંગવા માટે પહેલા સ્વચ્છ બનાવો નૈતિકના જળ વડે તેને સાફ

કરે. ધર્મને મઠિ નૈતિકતા એ પહેલી શરત છે જે પ્રાથમિક જરૂરિયાતની ઉપેક્ષા કરીને તમે બ્રાજ્ઞ વખત જરૂરો તો તમને સાચે જ સફળતા મળશે.

નીતિ વિનાનો ધર્મ લોકમાં ક્યારેય પશુ બ્યાર પામી શકતો નથી. મોટા પ્રમાણમાં પ્રીતબોજન એકવવામાં બ્યારુ હોય જાતજાતનાં મિષ્ટાન્નો હોય છતાં જે શાકમાં ગીકુ ન હોય તો લોકો કહેશે કે કેવી રસોઈ મનાવી! કાંઈ મગ ન બ્યારી બરાબર એ જ રીતે ધાર્મિક ક્રિયાઓ ક્રમશઃમગ કરી સામાયિકા કરતાં કરતાં મોં ઉપર યુક્તીની દોરીની રેખાઓ પડે ગઈ જાય પશુ જે નૈતિક જીવન ઉચ્ચત્વ ન હોય તો લોકો કહેશે— જાણે છે! પૂરો મગમગત છે! કારણ કે જાતતા સિદ્ધાંતને નહિ, આચરણને જુએ છે જાતતા તમને એ નહિ પૂછે કે તમારા બાઈર્સ કેટલા બચા છે તે તો એ જોશે કે એ બાઈરીને તમે જીવનના વ્યવહારમાં કેટલા ઉતાર્યા છે! સિદ્ધાંત મનાવી લેવામાં કાંઈ વાર નથી લાગતી. વાર તો તેને આચરણમાં મૂકતાં લાગે છે.

સિદ્ધાંત જ્યારે આચરણમાં જોડાય છે ત્યારે વ્યક્તિની શક્તિની પરિક્ષા થાય છે તે વિના જીવેલી બૂમો પાડી સિદ્ધાંતની વાતો કરવી એની સી કિંમત છે! નિયમ ભામે નાનો મનાવો. પશુ સંપૂર્ણ નિષ્કાંચી તેનું પગલું કરો. તે સિવાય તમારું બાવધારિક જીવન પશુ સુદર નહિ મળી શકે. નીતિના ભામે પશુ નિયમને, જીવનમાં ઉતારીને જુઓ કે કેમ? આનંદ થાય છે મનન નીતિની મર્યાદાથી એક ઝગમગ પશુ બ્રાજ્ઞ ભરવામાં દબાર દબાર વિધિઓને આમ ત્રણ આપવાનું છે કોઈક વખત શબ્દિક સ્વાધીને કાલેવલ મોં માણુષ્ય બનીતિના માંએ ઝગમગ ભરે છે પશુ એ ઝગમગ ભરતર વિનાશ્ય સાધન મનીને બ્રાજ્ઞ જતાં તેને જ નડે છે.

એક વખતની વાત છે એક ભાઈએ સપ્તદશની બક્સીર દતા શીધી હતી રૈયાનિક રીતે તેને પ્રયોગ કર્યો અને તેમાં તેમને સફળતા પશુ મળી પછી તેમને તેનાં ઈન્જેક્શન કાઢવાં તેની કિંમત સોજ રૂપિયા હતી છતાં લોકોમાં તેની અપના વધી ગઈ કારણ કે એ ઈન્જેક્શનથી, મરવા પોશ્નિઓ બેલાં થઈ જતા દના. સોજ રૂપિયામાં જીવ જમી જાય તો એ સોરો કાંઈ મોંપો નથી.

ત્યારે એ કંપનીની બ્યાન પ્રચરના માંથી મોટા પ્રમાણમાં બોડી આપવા થાયા ત્યારે જી ન વેપારીએ તેનું કે બા વેદરમા બાવક (Income) જૂન છે તેને તે ઈન્જેક્શનની એક શીધી ખરીદ કરી. તે પ્રમાણે તે જ

આકાર અને પ્રમાણના ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા લેખક પણ એવું જ હતું. પરંતુ, દવાના નામે, તેમાં રંગીન પાણી જ ભરેલું હતું. ઉપરનાં લેખક તો બધે સારા હોય છે પણ અદર શું ભર્યું છે? લેખક તો સામાયિકનું લગાડ્યું છે પણ અદર સમભાવનું તત્ત્વ છે કે ખાલી પાણી, તે તો તમે જ વિચારજો

પૈસાની પિપાસા શું શું નથી કરાવતી ! નવી કંપનીએ ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા અને આકૃષ્ટિયે વેચવા શરૂ કર્યા દુનિયાને તો સમજ્યું પણ નેઈએ છે. એક વસ્તુ આકૃષ્ટિયામાં મળતી હોય તો તેના સોળ અર્થવા એ તો મૂર્ખાની ગણતરીમાં નામ નોંધાવા જેવું છે. આની હરીફાઈ (Competition)માં જૂની કંપનીને હારી જવું પડ્યું કારણ કે તેને આકૃષ્ટિયામાં વેચવાનું પરવડે તેમ નહોતું તેમ, સોળ કૃષ્ટિયામાં કોઈ ખરીદનાર નહોતું છેવટે નવી કંપની ચાલી અને જૂની કંપની બેમી ગઈ

બહારની દુનિયા, કક્ત લેખક જુઓ છે તમે પણ લેખક જ જુઓ કે તેની અદરનું તત્ત્વ પણ જુઓ છો? લેખકના ચળકાટમાં તમારી આખો ભૂલાવામાં ન પડી જાય તેનું ધ્યાન રાખજો તમે લેખકના નહિ, તત્ત્વના ગ્રાહક બનો એ લેખક અને રંગીન પાણી ઝેરને ઉતારી નહિ શકે એનાથી તો જનનાની સાથે દગો થાય છે કોઈ બિચારાના બાળકને સાપ કરડ્યો હોય અને તે આવું ઇન્જેક્શન લાવે અને અપાવે, તો એ રંગીન પાણી શું સાપનું ઝેર ઉતારી, જીવ બચાવી શકશે? તે મિચારો પિતા પોતાના ભાગ્યને દોષ દઈ આસુઓ પાડ્યા કરશે

આ કેટલું મોટું પાપ છે? બેળસેળ તો દરેક વસ્તુની ખરાબ છે પરંતુ, તેમાં ય દવાઓમાં આવી જાતની દગાખોરી કરવી, એ બહુ જ મોટું પાપ છે બિચારા દર્દીના મનમાં એમ હોય છે કે તે દવા લેતો રહે છે, પણ ખરેખર તો તેના પેટમાં દવાને બદલે ચાકના ટુકડા જતા હોય, પછી રાખનો આરામ થાય? આવી દગાખાજી તેના ગ્રાણુ હરી લે, તેની જવાબદારી કોની રહેશે? પૈસાના ગુલામો આવા પાપની તરફ પણ કદી નેશે ?

એક કહેવાત છે કે “ અર્થી દોષો ન પश्यति ” અર્થાત્-લોભીને મનથી કોઈ પાપ નથી એક દિવસ, એ કંપની ઉપર એક વ્યક્તિનો ફોન (Telephone) આવ્યો- “ ઇન્જેક્શનની જલ્દી જરૂર છે કોઈની સાથે જલ્દી મોકલી આપો ” શેઠનો દીકરો ઇન્જેક્શન લઈ ત્યાં પહોંચી ગયો.



તેણે જોયું તે એક જાતીસ વર્ષના મુલાન પડેલો હતો. તેને ત્રણ મહિનાઓ હતો. ઘૂરત જ ડોક્ટરને બોલાવ્યા.

પિતાને આજ્ઞા હતી કે હમણાં દીકરા આજ ઉપાડશે. પણ દીકરાએ હમેશને માટે આંખો મીચી દીધી દીકરાને મરતો જોઈને મા પજી જાઈને રોષ પડી બીજી તરફ તેની ઘૂરતની પરભૂથી પત્ની પટકાઈ પડી. મા બાબુ તેના પિતાની આંખમાંથી આંસ વહી રહ્યાં હતાં. સૂન્ય દીકરાએ જાણ કરી વાતાવરણ જોયું તો તેનું હિત દ્રવો પડ્યું. તેણે ઘેર જાતી માખે કહ્યું- માપા! આ ધર્મો તો જન્મ જોયો છે આ મૂકી દે આપણું જીવન સરખા સ્વાસ્થ્યે લીધે કોઈના પ્રાણ જીવ એ તો બચાવે અપરાધ રહ્યાનું. બાપે કહ્યું દીકરા! તને હવે અમર નથી કે પેસે કેમ કમવચ છે આવી ધર્મની વાતો તું ક્યાંથી સીખી આવ્યો? કાલથી ઉપાધ્યયન નીતિ અને ધર્મ તો તેના ઠેકાણે કરવાની વસ્તુ છે જો રાત અને દિવસ ધર્મ ક્યાં કરે તો જીવે મરવાનું ક્યાં આવશે.

માખી સામે બેટાનું કાંઈ ન ચાલ્યું એક દિવસ એ જ ઉકારો પોતાના મિત્રોની સાથે સહેલગાહ (Picnic) માટે ગયો હતો. સાંજના બાકી વખતે તેના પગે કાંઈએ ઝખ માયો. બેટરી (Battery) ખી જોયું તે કાળે ઝેરી સાપ હલ જઈને જઈ રહ્યો હતો. તેના મિત્રો ગભરાયા. તેને ઉપાડીને ઘેર લઈ આવ્યા બાપે પોતાના એકલા એક દીકરાની આ હાલત જોઈને તે જવાચક થઈ ગયો તે દોડતો જૂની કપડીમાં ગયો અને કહ્યું- "સોળ રૂપિયા લો અને મને એક ઈન્જેક્શન આપો. મારા દીકરાને સાપ કરડ્યો છે જૂની કપડીના માલિક કહ્યું- બીજાના ઉકારાને સાપ કરડે તો તમે ઈન્જેક્શન આપો છો અને તમારા દીકરાને માટે ઈન્જેક્શન લેવા તમે બહી કેમ આવ્યા? ખરી વાત તો એ છે કે તમારી કપડીની દરિયાઈને લીધે અમારે માલ માલ ન રાખ્યો એટલે જાને જતાવવાનું જઈ કહ્યું છે "

સેઠે કહ્યું- જોઈએ તો જીવસ લો પણ એક માટલી મને મને તેમ કરીને પણ આપો. પેલાએ કહ્યું- તમે જાતીસનો આપો તો પણ ફે આપી શકો તેમ નથી કારણ કે મારી પાસે સ્ટોકમાં જ નથી.

નવી કપડીના માલિક પાછો આવ્યો. તેની કુકાનમાં સેઠે માટલીએ પડી હતી. પણ તે બીજાને માટે હતી કામ કુનિયા ન જાણે પણ તે ચેતે તો જાણતો / હતો કે તેમાં રંગીન નણી / બરેલું છે તે શા કામની! ઉપર ૭ કલાકમાં તેનો પુત્ર ડેહ છાડી ગયો.

કુદરતે તેને જળરી લપડાક લગાવી દતી જેના ધરમા અનીતિનાં પગલા પડ્યા, તે ક્યારેય સૂએ સુઇ શકે ? ખીજને રડાવનાર, પોતે કયા સુધી હસતો રહી શકે ? એક કવિએ કહ્યું છે -

જેવી કરે છે કરણી, તેવી તુરત ફળે છે,  
બદલો લલા જુરાનો, અહી ને અહી મળે છે

કુંગળી ખાઈને કાઈ એલચીના ઓડકાર લાવવા ઈચ્છે તો શું તે બની શકે ? આગ પર હાથ રાખી, પછી ભગવાનને પ્રાર્થના કરે કે જોજો મારો હાથ ન બળે ! જોટા કામ કરીને માણસ એમ ઈચ્છે કે તેનાં કડવાં ફળ ન મળે, તો એ કદી પણ બનવાનું નથી મકાન ચણનાર જોયે ચઢતો જાય છે, અને ફૂલો ખોદનાર નીચે બનરતો જાય છે તમે જ નિર્ણય કરો કે તમારે કયે રસ્તે જવું છે

હાલમાં જે ઓર્થ છે, તે જ કડખીથી નીકળવાનું છે બાજરીનો લોટ નાખી પછી ભાત કાઢવાની આશા રાખે, તે ક્યાથી સકળ થશે ? જીવનમાં જીરાઈનો આટો ભેળવી પછી તમે પુણ્યના મીઠા ભાતની આશા રાખો તો તે આકાશકુસુમવત્ છે કુડામાં મીઠું ભરી તેમાં ગુલાબનો છોડ રોપનાર શુદ્ધિશાળી નહિ કહેવાય તેવી જ રીતે, ખીજના હક્ક, હિતોને કચડી નાખી તેમાં ધર્મનો છોડ ઉગાડવાની ઈચ્છા રાખનાર ક્યાનો શુદ્ધિમાન છે ?

સમય ખૂબ થઈ ગયો છે ધડિયાળ આગળ વધે છે છતાં એક વાત પૂછવાનું મન થાય છે વીછી ઝેર એકઠું કરે છે અને દુનિયાને ઝેરી ડબ્બે છે મધમાખી, મધ એકઠું કરે છે, તે દુનિયાને મિઠાશ આપે છે હવે શું કરવું ? વીછોની માફક ઝેર જમા કરવું કે મધમાખીની માફક મધ એકઠું કરવું ? મને ખાતરી છે કે તમને પહેલી વાત પસંદ નહિ હોય. હું એ જ ઇચ્છુ છું કે તમે જીવનમાં નૈતિકતાના મર્ધનો સંગ્રહ કરો અને દુનિયામાં તેની મિઠાશનો ફેલાવો કરો

તા ૧૧-૧૦-૫૯,

જૈન ઉપાશ્રય, માટું ગા.



પશુની તરફ શેઠશીને કંકડે નાખશે તે તે ખર્ચને ચાલુ રહે. પણ માનવીના સજાવમાં એમ નથી. તેની તરફ એ રીતે શેઠશીને કંકડે નાખશે તે તે ભૂખે મરવાનું પસંદ કરશે પણ એવી રીતની શેઠશી તે શુ પણ મિશ્તાન સુઢનિ ઠોકરે મારશે ઘાળીમાં સારી રીતે પોરચર્ચને અવસ્થિત રીતે બોજન આવશે, તે જ તે ખાવા બેસશે. કારણ કે તે સૌંદર્ય પ્રિય છે સૌંદર્યમાં પણ એક આકર્ષણ છે જે હૃદયમાં પરિવર્તન લાવે છે.

મુનિનું સૌંદર્ય ધર્મસ્થાન અને ધર્મોપકરણનું સૌંદર્ય નેન ધર્મની પ્રભાવના કરે છે આગમ આ વાતનાં સાક્ષી છે એનાથી મુનિનાં સૌંદર્ય અમ્બ સમ્રાટ શલિકના જીવનની અધારી ગ્રામમાં સત્તાનાં કિરણોને પ્રવેશ કરાવવામાં બીજા કોઈની સાથે અનાથી મુનિનું સૌંદર્ય પહેલું નિશિષ્ છે જે શેલિકને જોઈને સાધુ અને સાધ્વીઓના મનમાં એક અવશ્યક પેદા થઈ ગયો હતો જે સૌંદર્યની તેમણે માર આશા જ નહિ, પરંતુ તેમ સૌંદર્યની પ્રાપ્તિ માટે સકલ (નિષાલ) સુધારા કર્યો હતો અને તેમ જ લાભ પોતાની અલ્પભાષા સાધનાઓને પણ આકર્ષ કરવા તેવાર થઈ ગયો હતો તે જ સમ્રાટ મુનિના સૌંદર્યને જોઈને અકિત થઈ ગયો હતો. તેમ કંકડાંથી સ્વર નીકળે છે —

મહો ધણો મહો રૂવે મહો અમ્મદસ સોમયા ।

મહો બંતી મહો મુલિ મહો મોગે અસગયા ॥

— સિતરાખ્યન સૂત્ર અ. ૨ ગા. ૫.

રામ કહે છે કે—મહો! આ મુનિનો કેવો વણ છે કેવું રૂપ છે મહો

સૌમ્યતા છે ! તેમની ક્ષમા, નિર્દોષતા અને ભોગો પ્રત્યેની અસગત, ખરે-ખર, ચક્રિત કરી નાખે તેવી છે મહામુનિના આ સૌંદર્યમાં કુદરતી સ્વાભાવિકતા છે, લીપટીક અને પાવડરની બનાવટી ચમક નથી, કે જેની પાછળ આજે મુખઈ ઘેલુ થયું છે કુદરતી સૌંદર્યને જે ખોઈ નાખ્યું તો પછી, નકલી કયા મુખી ચાલશે ? આ વાસ્તવિક સૌંદર્ય હતું, જેણે સમ્રાટને આકર્ષિત કર્યો હતો.

આગમોમાં, આચાર્યપદ ક્રાંતે આપવું તેનું વર્ણન આવે છે તેને માટે યોગ્ય પાત્ર જોળી કાઢવાનો આદેશ છે તેની બધી યોગ્યતાઓમાં એક યોગ્યતા એ પણ છે કે તે “ રુવ સંપન્ને ” અર્થાત્ સૌંદર્યશાળી હોય તેનું કારણ એ છે કે આચાર્ય, સધના નિયામક છે બહારનું કાઈ પણ આવે તો તેને સૌથી પહેલો પરિચય તેમનો થાય છે વ્યક્તિની આખો સીધી હૃદય ઉપર પડતી નથી પહેલા તે શરીર ઉપર પડે છે ત્યાં જો તેને કાઈ આકર્ષણ જેવું જણાય, તો પછી તે હૃદય મુખી પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરશે તે સિવાય, પહેલી જ ઠણે જે તેના મનમાં ઘૂણા થઈ, તો તે આગળ શી રીતે વધશે ?

પ્રદેશી રાજા જેવા કૂર રાજાને પણ, મહામુનિ કેશીકુમારનું સૌંદર્ય આકર્ષતું હતું જરા યાદ કરો તમે રાયપસેણીય સૂત્ર તો સાલળી ચૂક્યા છો, ન્યારે ચિત્ત સારથી, તેના રથને ઉઘાન તરફ વાળતો હતો ત્યારે, તે માત્ર તેના રથનો જ નહિ, જીવનનો પણ સારથી હતો તેણે તેના જીવન-રથને એવો વાળ્યો કે તેનો કાયાકલ્પ થઈ ગયો પ્રદેશી રાજા, વિશ્રામ લેવા માટે ન્યારે રથમાંથી ઊતર્યો ત્યારે ઉઘાનમાં મહામુનિ કેશીકુમારને ત્રિશાળ જનસમુદાયની સમક્ષ પ્રવચન કરતાં જોયા પહેલાં તે તેમને માથું મુઝાવેલ અને મૂર્ખ સમજે છે પણ પછી, તેમના શરીર તરફ નજર પડતા, તેના વિચારના વહેણ બદલાઈ જાય છે તે વિચાર કરે છે કે—“ કેટલો સુંદર આનો દેહ છે, કેટલો તેજસ્વી છે ! ” તે શું આતો હશે ? રાજા પ્રદેશીના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં, આમ, કેશીકુમારનો અલૌલિક તેજથી ભરેલો દેહ, પહેલો હેતુ બને છે મુનિમાં સૌંદર્યની સાથે સ્વાભાવિકતા પણ છે કૃત્રિમતા તેમને જરા પણ સ્પર્શી નથી સૌંદર્યના કૃત્રિમ સાધનો અપનાવવાને માટે જૈન ધર્મ જરા પણ છૂટ આપતો નથી ફેશનને માટે તે ઇન્કાર કરે છે તે કહે છે —

“ વિમૂસા વત્તિયં મિષલુ કમ્મં વંઘઈ ચિષ્કણં । ”

દસવે ૦ સૂત્ર

અર્થાત-વિશુદ્ધ જોડે સરીતની સાબરસાગરમાં રહેનાર સાધુ વીર્ય  
કર્મ બધું છે-તેને કર્મનાં પ્રજા બધાં થાય છે. દેહની સંજ્ઞાત સાધુ  
મનની દેહસંકિતને પ્રજા કરે છે. કારણ કે દેહ પ્રત્યે જો અનુરાગ હોય, તે  
જ તેની સંજ્ઞાત માટે પ્રજા કરશે.

દેહન કર્મ કહે છે કે દેહ સાથે નહિ, દેહાતીતની સાથે પ્રેમ  
કરો. હાલકાના માળખા સાથે કરવામાં આવતો પ્રેમ વિશુદ્ધ અને  
સ્થાયી નથી હોતો. આ દેહ એક કિંચિત્તો સાધુ બનવાનો જ  
છે. પછી તેની સાથે પ્રેમ કરીને કોઈ શુભિષે ? જો પ્રેમ કરે  
હોય તે અદ્ભુત સાથે કરે. કે જેને સમ્પત્તિ આનંદ ક્યારે પણ માન  
વતો નથી.

દેશન તે કર્મ પણ ન લોઈએ. પછી ધાર્મિક ઉપકરણોની તે વાં  
જ કર્મ ! તે તે તંત્ર સાથે અને સાથે હોવાં લોઈએ. તેમાં પણ દેશ  
દાખલ થઈ તે પછી કહેવાનું શું રહ્યું ? જે મોહથી ભ્રમણ માટે, મેલે-  
દેશ વેશને ત્યાં કરી અને સાધાર્મિક આત્મા પછી તેજ ઉપકરણને ધારી  
મહારી, તેમાં મોહ પામવાનો કોઈ અર્થ નથી. આ તે એવું શું કે  
ઉપવાસ માટે અનાજનો ત્યાગ કર્યાં કર્યાં પણ તેના બદલે બીજી  
બીજી વ્યવસ્થા આપી !

આ થાત આપણી મતાઓ અને બહેનોને વધારે લાગુ પડે છે. મન  
પ્રદેશમાં પછી બહેનો મુદ્દપત્તી ઉપર જરીના વેશજ્ઞા કરે છે તેની ચો  
ખાલુ ચળવતી પટ્ટી (Border) પણ લગાડે છે. તે એટલા માટે કે મુદ્દ  
પત્તી સાથે સામાયિકમાં પણ મળાદત આવે પ્રમાણનિષ્ઠ (પૂનજી)ને પણ  
વિવિધ રંગ વડે રંગે છે. પછી તેના ઉપર એટલી મમતા થાય છે કે તેની  
રક્ષા માટે તેના ઉપર નાની માથરી પણ પહેરાવે છે. પૂનજી તે છેલ્લી  
રક્ષા માટે છે પણ દલે તે પૂનજીની રક્ષાની તેને વિદ્યા થાય છે.

આનો અર્થ એ નથી કે ધાર્મિક ઉપકરણોને અર્ધરાજવાં જેવું કર્મ  
એક માત્ર સાધુને દેશનથી બચવાનું કહે છે. તે બીજી તરફ અધારી પણ  
રહેવાનું કહે છે. જેવું જમ દેશનમાં નથી માનતો તેનું કારણ એ છે  
કે તે મદદ પણ નથી આપ્યોના અવ્યક્તો તે શું પણ દરેક પ્રવિષ્ઠ  
કરનારને પણ આ તથ્યનો સારી રીતે પરિચય હશે, સમજી મળેલી  
ઉપદેશનાં મોઢાં સ્થાન બનાવ્યાં છે. તેમાં મોટે ભાગે એવા પદાર્થો છે કે ?  
અર્થ દાખ છે અને ઉપદેશમાં તે એક પદ આવે છે. સમ્યક્ માર્ગ ઠાવે  
શુ વા" એટલે કે જેટલાં પણ અધારીનાં સ્થાન છે તે બધાં, ઉપદેશનાં

ધ્યાન છે સાચા સાધુને જીવહિસાથી બચવા માટે, આ બધા ધ્યાનોથી બચવું પડશે આમ જતા, “જૈન ધર્મ” ગદો છે ” એમ કહેવું એ “સૂર્ય” અધિકારમય છે” એમ કહેવા બરાબર છે.

ગદા રહેવું એ નુકસાનકારક છે તેમ, સૌંદર્યની પાછળ દીવાના બનવું એ એથી ઓછું નુકસાનકારક નથી પણ આજના માનવીની આખો સૌંદર્ય પાછળ ઘેલી છે માટે તો પૈસા ખર્ચીને પણ બનાવટી સૌંદર્યનાં સાધનો ખરીદ કરે છે જેટલું તેજ વાળમા નાખે છે, તેટલું કદાચ પેટમા નહિ નાખતા હોય મો ઉપર મો અને પાઉડર લગાડવા નખોને રગવા અને હોઠો ઉપર લાલી (Lipstick) લગાડવી આ બધું સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ, તો શું છે ?

આ દેશની નારીઓએ પોતાનું રૂપ ખીજાને ન બતાવવા માટે સળગતી આગમા બળી મરવાનું પસંદ કર્યું હતું ચિતોડનો જવલત ઇતિહાસ તમારી યાદદાસ્તમાંથી ખસી તો નહિ ગયો હોય વીર પંચિનિ સામે, માત્ર અરિસ્સામા અસ્લાઉદ્દીનને પોતાનું સૌંદર્ય બતાવવાનો પ્રશ્ન હતો તેને માટે ખીજો રસ્તો માત્ર અગ્નિમા કુદી પડીને તે સૌંદર્યની રાખ કરી નાખવાનો હતો તેણે ખીજો રસ્તો પસંદ કર્યો અને જીવતી, ચિતામા પ્રવેશ કરી બળીને મરી ગઈ પણ પોતાના સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરવાની વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો આજ દેશમા આજે છડેચોક સૌંદર્યનું પ્રદર્શન થાય છે સૌંદર્યની પ્રતિયોગીતા થાય છે કેટલી લજ્જાની વાત છે કે નારી પોતાની લજ્જાનો ત્યાગ કરી રહી છે !

ભારત, આચાર-પ્રધાન દેશ છે તપ અને ત્યાગના ક્ષેત્રમા તે વધારે આગળ પડતો રહ્યો છે સ્ત્રીઓએ તેમા મહત્વપૂર્ણ ફાળો આપ્યો છે ભારતના સાર્વજનિક ઇતિહાસના અનેક પાનાંઓ, ભારતના સ્ત્રીઓની શીલનિષ્ઠાથી શોભી રહ્યા છે તેમણે સદાચારના મૂલ્યુ કરતા, પોતાના મોતને વધારે મહત્વ નથી આપ્યું સદાચારને માટે તો તેમણે પોતાના હાથે જ મોતનું સ્વાગત કર્યું પણ શીયળશ્રષ્ટ હાથોને તો તિરસ્કારની નજરે જ જોયા છે બ્યારે શીલ અને સૌંદર્ય એ બેની વચ્ચે પસંદગી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેમણે સૌંદર્યનું બલિદાન ઇષ્ટ શીલની રક્ષા કરી

જૈન ઇતિહાસ કહે છે કે બ્યારે, બ્રાહ્મીના સૌંદર્યને જોઈને, ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતનું હૃદય આકર્ષિત થવા માડ્યું, ત્યારે, દેવી બ્રહ્મીએ કંઠાર તપની સાધના કરી અને એ તપની જવાળામા સૌંદર્યની આહતિ

આપી. આને એ બાહ્યની ઉત્તરાધિકારિણી (વારસદાર) મહેનતે સરી સંસ્કારવામાં રાજ દોઢ ઠંધાકે ભેઈએ છે !

સૌંદર્યનું બિનજરૂરી પ્રદર્શન, હંમેશાં વાસનાને ઉત્તેજિત કરવાનું કામ કરે છે. ચોખ્ખા સંબોમાં કહ્યું તો આ જાતનું પ્રદર્શન જ ગુણગીરીને પ્રોત્સાહન આપે છે. આને સહેશમાં જનતા ગુણગીરીના જનાવોને ખોટું વિફળ માનસ તો જન્મબદ્ધ છે જ. પણ ફેશન પણ તે માટે એટલી જવાબદાર નથી એક જાપામાં મેં વાંચ્યું હતું કે એક ઊંઝરી કોમેનમાં જાણી હતી. તેણે એકદમ ખારિક સાડી પહેરી હતી. મેં ઉપર પાઉર અને હેઠ્ઠી લાલી લગાડેલી હતી. તે ઉપરાંત એક વાત તેણે કહ્યાં હતી કે તેણી તેણે પોતાના વાળમાં વીજળીના દીવા (Bulb) લગાડ્યા હતા. તેના ખીસામાં બેટરી હતી તે ચામે ત્યારે થોડોક વખત બદલ ચમકે અને થોડી વારે જુલ્મઈ જાય.

હવે તમે જ કહો કે આ જાણની પાછળ તેની કઈ લાવના કામ કરી રહી હશે ? સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ. તો આ બીજું શું છે ? એટલું જ નહિ પણ સૌંદર્યપ્રાપ્તિઓને આ મૂક-આમ ત્રણ છે.

કુદરતી સૌંદર્ય કણકારો નથી માત્ર એટલા માટે તે પ્રભાવમાં વધુ વખત ટકી રહે છે. કૃત્રિમ સૌંદર્યનો ઝળકાટ બહુ જ ઓછો જાડુ જ લાગે જ મેં છે. તમે મુખર્ષિના નામરિશા છે. મુખર્ષિ નામજ મોહમી છે તે સ્વાસ્થ્યનાં સુદરમાં સુદર નમરોમાંનું એક ગણાય છે. પણ તેની સ્વભાવિક છે કે જનારની ? તમારે કહેવું પડશે કે આ સુદરતામાં કૃત્રિમતા જણાય છે જ તમણે સૌંદર્ય સહજ અને સ્વાભાવિક છે એટલા માટે તે રવિવારે તમારી મોટરગાડીઓ નાસિક અને પુના તરફ દોડતી હોય છે કે જેથી તમે ત્યાંની વનરાજીનાં કુદરતી સૌંદર્યનો આનંદ લઈ શકો, એટલું તો નક્કી છે કે જનાવટી વસ્તુ માનવમનને વધારે વખત સુધી આકર્ષિત નથી રાખી શકતી. એટલે જ તે કુદરતી વસ્તુને શોધે છે.

સૌંદર્યની સાથે સહજતા અને સદગુણ હોય તો તે હજાર સર્જની જન્મ છે પણ તેમાં કૃત્રિમતા અને કુચ્છ જાય તો તે આત્માનું નષ્ટ છે. તમે સૌંદર્ય પદરખવાની દૃષ્ટિ ઢળવો. સૌંદર્ય સાચો પરમાત્મા કાળધાણ રત્ન ઉપર વિશ્વાસ રાખતો નથી તે આમોન્ય રત્નને નથી જોતો. હજાર રત્નને જુએ છે તે ઉપર ઉપરથી નહિ. હાં કે સુધી જુએ છે માત્ર ઉપરજાણી રીતે જોનાર, કાળધાણ રત્નમાં જ આવાઈ જાય છે.

પણ તે ભૂલી જાય છે કે કાળા કેશ, શિરની શેભા વધારે છે, આખની કીકી પણ કીળી છે, છતાં તે પસંદ છે કે નહિ ? શરીરનો કાળો વર્ણ પાપના ઉદયથી મળે છે અને ગૌર વર્ણ પુણ્યના ઉદયથી, એમ તમે માને છો ? પણ એવી કાંઈ વાત નથી કાળા વર્ણવાળા માનવીઓ પણ ઝળકયા છે. જેમની પાસે પ્રખળ પુણ્યનો સચય હતો, એવા તીર્થ કરો પણ કાળા વર્ણવાળા થયા છે

અર્હત અરિષ્ટનેમિ સ્યામવર્ણના હતા, મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામ પણ સ્યામવર્ણના હતા અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ ડા. રાજેન્દ્રપ્રસાદ પણ સ્યામવર્ણના છે શ્રી કૃષ્ણ પણ કાળા હતા છતાં આખુ ધન તેમના ઉપર મુગ્ધ હતું તમે રૂપની જાળમાં ન ફસાતા ગુણના પરીક્ષક બનો રૂપ સર્વત્ર અને સર્વને માટે પૂજ્ય બનશે એવું કાંઈ નથી પણ ગુણો તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય છે કહ્યું છે કે—“ગુણા સર્વત્ર પુજ્યન્તે।”

પૈસાવાળો તો પોતાના સગા, સબંધી કે કુટુંબ પરિવારમાં પૂજ્ય છે, પણ ગુણવાન તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય છે હરિકેશી મુનિ ચાડાળના કુળમાં જન્મ્યા હતા અને તેમના રૂપને માટે કહ્યું છે કે તેમના દેહને રંગ કાળો મેશ જેવો હતો, શરીરની રચના પણ વિચિત્ર હતી. કાંઈ જાતની પણ સુદં રતા નહોતી, છતાં દેવતાઓ સુદ્ધા તેમની ઉપાસના કરતા હતા કારણ કે તેમની પાસે આત્માનું સૌંદર્ય હતું જે કદાચ તે મહામુનિ સદેહે અહીં આવી જાય તો, આપણા રૂપના ઉપાસકો તો દોડીને ભાગી જશે પણ હું તો તેમને શ્રદ્ધાસંહિત વદન કરીશ

કાળા રંગથી ડરવાનું શું છે ? કાળી રાતે જ તારાઓ ચમકે છે કાળાં અધારામાં જ રેડીયમનો ચળકાટ વધે છે સોનામાં ચળકાટ છે, તેનો રંગ પીળો છે, પણ ગરમીના દિવસોમાં તમને ખૂબ તરસ લાગી હોય, હોઠ સુકાઈ જતા હોય, તે વખતે કાંઈ તમને સોનાની માટલીમાંથી પાણી લાવીને આપે તો તમને ચીડ ચડશે પણ જો કાળી માટીની માટલીમાંથી પાણીનો એક ગ્લાસ મળશે તો તમારું દિમાગ તર થઈ જશે તમે રૂપનાં નહિ, ગુણના ઉપાસક બનો આજના દિવસને રૂપ ચતુર્દશી કહેવાય છે અને આજે તમે રૂપની ઉપાસના પણ કદાચ કરશો અહીંની તો મને ખબર નથી, પણ મધ્ય ભારતમાં તો આજના દિવસે રૂપને શણગારવામાં આવે છે શરીરને ચોળી-મસળીને ધૂવે છે, પછી નવા ડ્રપડા પહેરે છે પણ હું તો કહું છું કે રૂપને શું કરવા, ગુણને સમ્મોનો.

પુણ્યના પ્રભાવે જેને સૌંદર્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે એ જુએ કે ક્યાં



દુર્ગુણોને કાળે રાખે તો ખાસ સ્વરૂપને વિહૃત નથી કરે તો તેમ જેને સોઈ સ્થાને સદ્ગુણો નથી મળ્યા તે જાણાતી છે તો જેણે સોઈના જાણને સ્વ-ગુણો ભરી છે તે જોડો જાણવાળી નથી.

કાળે વધુ એવો ખરાબ નથી, જેવો તમે ખાતી બેઠા છો અને પૂછે છે કે તે ક્ષીર કે કાળા કરતાં ગોરાવર્ણે વધારે જીરવઈ એ પેદા કરી છે ઈતિવાસનાં પાનાં ઉપાડીને જુઓ કે ગોરાવર્ણે કેન્દ્રાન્તર્યામયે કરાવ્યા છે તેને માટે જે ચળેલે સામસ્યમે ટકરાયાં અને દળરો લાગ્યાં છતાં પછી સમુદ્ધવાહરણની વાત થી તમે સૂલી ગયાં કે એ ગોરા રંગે તો સીધાંને કાળે નાખી હતી અને એને જ માટે પશ્ચિમીને સળગતી બાજમાં કાળાવર પડ્યું હતું.

આ રૂપની જવાબામાં શાઈ જોતો શાઉભાવ પણ સળગી ગયો. જે સમય શાઈ જેમની વચ્ચે નિર્ભજ પ્રેમની ધાર વહેતી હતી, એક રૂપી રેખા તેમની વચ્ચે આવી અને શાઈના પ્રાણ સીધા મધિરૂપ અને કુન્દામ્બની વાત તમે સૂલી નહિ ગયા હો. દુનિયાના તમ્બમ સમયોના મૂળમાં કિતરોને જોયા તો તમને જણાયું કે નવા ક્ષયગ્રસ્તો માત્ર જે જ ચીજોને લઈ ગયા છે. રૂપ અને રૂપિયા, રૂપિયાની પ્રજ્ઞા પાસે અને જાણોએ જુલો સુળગ્યો છે તો રૂપનો પ્રજ્ઞા દીવાના અને જાણોએ પણ કાઈ કમ બચાવ્યો ક્યાં નથી સ્વીઓના જીવનની કથાએ આ વાતનો સ્વીકાર કરે છે.

રૂપની તરફથી માનવી સિદ્ધ થી પણ ભય કરે છે સિદ્ધ જિજ્ઞાસે સોઈને ખાઈ ભાય છે પણ રીસીને ખાતો નથી પણ આ સોમ્ય કહેવાતો માનવી તો સોઈને અને રીસ બન્નેને લાંબી ભાય છે. કિરસે રૂપિયાની વજ્જાની સાથે સાથે તમે રૂપની વજ્જા પર પણ નિયંત્ર (Control) કરો.

સોઈ જ સર્વ કાઈ છે એવું કાઈ નથી. દુનિયામાં એવી બાંધતોએ પણ પૂનર્ક છે જે જાણથી બેઠાણ હતી પણ તેની પાસે શાતરતું સોઈ હતું મહાકવિ મહિષાસ, જેમનું સાહિત્ય ભારતને માટે ગીરવ મેલ્યું જેની વસ્તુ છે માત્ર ભારતમાં જ નહિ પણ વિદેશમાં પણ જેનું સાહિત્યની પ્રતિષ્ઠા છે. આને જેનાં નામ ઉપર મોટાં મોટાં સમારોહો ઉજવા કરવામાં આવે છે તેની આ પ્રતિષ્ઠાનો આધાર ક્યાં સોઈ ઉપર છે. રૂપ તો એમનું કશું હતું કે તેમની પેતાની પત્ની વિષોષમાએ જ તેમને નીચે પાંચો દીધા

હતા છતાં આજે તે ભારતીય સાહિત્યમાં જીવત છે, તેનું કારણ તેમનું રૂપ નહિ, તેમની કાવ્યપ્રતિભા છે

કસ્તુરી પણ કાળી હોય છે પણ છતાં કોઈએ તેને ખરાબ નથી કહી. તમે તો જાણો લાવ આખી તે ખરીદ કરો છો કાયલની પાસે કયું સૌંદર્ય છે કે જે ભારતીય કવિઓની કાવ્યધારામાં ચમકી જાય છે? કવિઓના મનમાં તેણે જે સ્થાન મેળવ્યું છે તે તેના રૂપના જોરે નહિ, પણ પોતાના કંઠની મધુરતાને કારણે પ્રાપ્ત કર્યું છે

આજ સુધીના ઇતિહાસમાં એક પણ વ્યક્તિ રૂપના જોરે જાણે ચઢી શકી નથી કારણ કે રૂપ એ કોઈ વિકાસ માટેનું અનિવાર્ય સાધન નથી છતાં શ્યામ વર્ણના માનવીઓની વાત તો સાંભળો

એક છોકરો રંગે જરા શ્યામ હતો જ્યારે તે બીજા છોકરાઓ સાથે રમવા જતો, ત્યારે બધા તેને ના કહેતા કોઈ તેની સાથે રમવા તૈયાર થતું નહોતું ઉલટી બધા તેની મજાક ઉડાવતા અને તે પણ ખોજાઈ જતો આ અપમાનથી તેનું દિલ રડી પડતું તેને જોઈને બધાના મોં ચઢી જતા

એક હાથમી (Negro), એ કહ્યું છે કે-હું ખાઉ છું, કમાઉ છું, લઉ છું, આપુ છું, સાંભળું છું, સંભળાવું છું, કોઈને હું મારું છું તો કોઈની બે ખાઈ પણ લઉ છું મારે પણ આંખ, કાન, નાક બધું છે. મારી સામેના બગલામાં મુલતાની કુટુંબ છે. પડોશની ઓફિસમાં ગૌરવર્ણના લોકો છે જ્યારે હું તેમની સામે જાઉં છું ત્યારે તેમના નાકના ટેરવા ચઢી જાય છે કારણ કે હું કાળો છું, કાળાની બધા નફરત કરે છે પણ કાળી દ્રાક્ષ અને કાળા જાંબુ તેમના ગળામાં જલ્દીથી જતરી જાય છે કાળા મરીની તેમણે જરૂર પડે છે અને લખવા માટે કાળી શાહીનો ઉપયોગ થાય છે

કાળી વસ્તુઓ પ્રિય છે પણ કાળા માણસો પસંદ નથી! એટલા માટે તો તેમનો ઉપહાસ કરવામાં આવે છે

હા તો તે કાળા બાળકની બધા હાસી કરતા એક દિવસ એક કુંગા-વાળો રંગબેરંગી કુંગાઓ લઈ ફુટપાથ ઉપર ગમે હતા તેના હાથમાંથી પીળા રંગના કુંગાની દોરી તૂટી ગઈ અને તે આકાશમાં જાણે જવા લાગ્યો. છોકરાઓ તાળીઓ પાડતા હતા. પછી તેને લાલ રંગના કુંગામાં ગેસ લયો અને તેને છોડ્યો તો તે પણ જડવા માડ્યો પછી કાળા રંગનો કુંગો લઈ તેમાં ગેસ લયો, તો તે પણ જડવા માડ્યો બાળકોમાં જોડેલા તે કાળા

છોટાચોટા પૂજ્ય - શુ આ કળા રમના કુઓ પણ બીજા રમના કુઓને  
નેટસી ન કીમે પહોંચી જશે!

કુઆવાળો દસીને કહે- કાળો શુ કે પોળો શુ, ઉપર તરવારી  
ચકિત તો રજા નથી પણ બેસમાં છે જેમાં એક બસવામાં આવશે તે  
ઉપર ઘડી ચકશે "

હવે તમે સમજી ગયા હશે કે કીયા આવવા માટે રવ કે રખી  
નહિ પણ સદગુણોની આવશ્યકતા છે જેન દર્શન હોયે મદવા માટે આત્માને  
વિકાસને મહત્ત્વ આપે છે સરીરના વિકાસને નહિ.

એક વખત જીતમસ્વામીએ અસ્થાન મહાવીરને પૂછ્યું - પ્રભુ! ક્યા  
કદવાળાને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે? લાંબા સરીરવાળો જસી મેક્ષમાં જઈ  
જશે કે દૂઝ સરીરવાળો!

તેના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું- પાંચસો મનુષ્યની અવગ્રાહનાવાળો પણ  
મેક્ષમાં જઈ શકે છે અને બહો દામની કમ્પાવાળાને માટે પણ મેક્ષમાં જઈ  
પ્રાપ્ત છે "

આત્મકલ્યાણને માટે સરીરના કદની પણ અવેક્ષા નથી ખરી રખી જતે  
સી હમ તો દુરની વાત છે તે તો યજુના પ્રમાણને પૂછે છે કે તમે શુંકેને  
ફેટનો વિકાસ સાધ્યો છે.

વાસ્તવમાં સદગુણ જ સાચો સજ્જાર છે તેના વિના તો મનુષ્ય  
મણિધર સાખ્યા ગેય છે એક સાપને મેઈ મણિમય અથ કારોથી સજ્જારી  
બધી સાવે અને તમારી વચમાં મોં તો તમે તેનું સ્વાગત કરીશો! કે  
પછી કીયા ઘઈને બધી જશે! સાપ કામે મણિઓથી સજ્જારીનો દેવ  
તો પણ ફેઈ તેને પ્રેમ નહિ કરે. જો જ પ્રમાણે કુકલ્પી માનવી કામે સખન  
દેવ જ્યાં તેને ફાઈ પ્રેમ નહિ કરી શકે.

મદજ્ઞ કાચ સાલક તો યજો છે કારણ કે તે કદી પણ નાશ પામત  
નથી કુગુળુ અમાત્ર છે કારણ કે તેનો નાશ માથ છે અજુન પ્રણી  
વિમોહરતિનો માનવી કહે. તેને સેકેય માનવીઓના પ્રાણ લીધ પાંડ  
અપરે તે પ્રભુ મદાવીરના મારણે પહોંચ્યો ત્યારે ફેટનો પગદાર્જ ગયો! તેને  
ત ના એનો એ જ નો પણ મન બદલાઈ પ્રભુ તેને કપાતે ન નહિ,  
રતિઆને જુ બદલી નાખી વિમોહરતિ નષ્ટ થઈ અર્ધ કારણ કે તે અતન  
દતી એ રખન અદિસા અને કુળાએ લીધુ અને તે કપમને "

તેની સાથે ઝડી સાંતિની ઢાળોમાં અને અગાતિની જવાળાઓમાં પણ તેમણે તેનો સાથ ન છોડ્યો.

ઈન્સાન મરે છે. પણ તેના સદ્ગુણો મરના નથી. કારણ કે તે તેની સ્વભાવ-દશા છે. ઈમર્સન કહે છે—“કબરની માટીમાં મારું શરીર દફનાવાશે, મારા ગુણો નહિ.” સદ્ગુણતુ મૃત્યુ સૌથી મોટું મૃત્યુ છે જેનામાથી સદ્ગુણ મરો ગયા પછી તેનું બીજું મોત ક્યું હશે! દૂલમાં બન્યા મુઘી મુગધ હશે ત્યાં મુઘી તે ગળામાં ગોલશે પરંતુ જે ધડીએ તેની સૌરભ ખલાસ થઈ, પછી તેનું મ્થાન પણ ક્યા હોય છે? મ્યુનિસિપાલિટીની કચરાની પેટીમાં.

એક ગિળે આચાર્યને પૂછ્યું—“ગુરુદેવ ! મનુષ્ય શું છે?” આચાર્યે જવાબ દીધો—“મનુષ્ય એ એક માટીનું ઢેકું છે ન જાણે ક્યા અને ક્યારે વિખરાઈ જશે કે તેનો પત્તો પણ નહિ લાગે,” શિષ્યે પાછો પ્રશ્ન કર્યો—“તો પછી દુનિયા, મહાવાગ, બુદ્ધ, ઈસુ, રામ, કૃષ્ણ અને ગાંધીને કેમ પૂજે છે? તે પણ માણસ જ હતા.” આચાર્યે કહ્યું—“તેઓ માનવ નહિ, મહામાનવ હતા તેમનામાં એક સૌરભ હતી, જેણે તેઓને મનુષ્યના મૃતત્વમાથી ઉપાડી, દેવતાઓના અમરત્વમાં પ્રતિષ્ઠિત કર્યા તેઓ એટલા ઊંચે ચઢ્યા કે દૈવત્વ મળુ નાનું બની ગયું અને મહામાનવની પકિતમાં ખેસી ગયા.”

દુનિયા, કપડાની પૂજારી નથી, તે ગુણોની પૂજારી છે જે કપડાંની પૂજા જ તેને પ્રિય લાગતી હોત, તો નાટકના પાત્રો જે રામ અને કૃષ્ણનો પાઠ લખે છે, તે તેમને માટે વદનીય બની જાત પણ બન્યા નાટક પુરું થયું કે કોઈ તેમને તે નામે પણ બોલાવતું નથી પછી પૂજાની તો વાત જ ક્યા ?

તમે કપડાનાં પૂજારી છો કે ગુણોના ? જવાબ મળશે કે અમે ગુણના પૂજારી છીએ જ્યારે તો બરાબર બોલો છો પણ આચરણ શું કહે છે ? સાધુનાં કપડાં જોયા ત્યાં નમી પડ્યા ! કોઈ વખત એ પણ જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે કપડાં મુનિના છે, પણ આચાર મુનિના છે કે નહિ ? બીજી તરફ ખીસકુલ લપકાબધ કપડામાં કોઈ તમારી પાસે આવે છે તો તુરત તેનું સ્વાગત કરવા તમે હાથ લખાવો છો એ કદી જોવાની ચેષ્ટા કરી કે કપડાં તો ઊજળા છે પણ આચરણ ઊજળું છે કે નહિ ? એવું કોઈ નથી કે વસ્ત્રો જ સન્નતતાની કસોટી છે

સ્વામી વિવેકાનંદ, જ્યારે અમેરિકા ગયા ત્યારે લગવાં વસ્ત્રો, સાથે

સાથે હાથમાં ઢાંચે અને ખભે ચાદર લઈને સ્વામીજી મીઠામાંની સાકા ખા  
ચાલ્યા જતા હતા તેમનો પહેરવેશ અમરિકનોને વિચિત્ર લાગતો હતો.  
તેઓ તેમનો ઉપદ્રવ પશુ કરતા હતા. એક મહિલાએ પોતાની સાથેની  
નકિતને કહ્યું- જોશુ ! કેવો અને ખો પોતાક છે ? સ્વામીજી આ વાત  
સાંભળી ગયા. તેમણે મીઠાસાથી જવાબ આપ્યો કે- આ દેશમાં તો કપાઈ  
જ સંસ્કૃતતાની કસોટી છે. પશુ જ દેશમાં કે રહે જી ત્યાં સંસ્કૃતતાની  
કસોટી કપાઈથી નહિ પણ ચારિત્રથી થાય છે "

પશુ જાણે તો માનવી વિચારે છે કે પેઢમાં ખાધું તે ખેલે જોશુ ?  
કપાઈ તો સારા હોવા જોઈએ. કારણ કે તેનાથી ઈર્જ્યત મળે છે કારણ  
કે ચારિત્રની કસોટી કપાઈ છે. પશુ ચાલુને કેટલી ઈર્જ્યત મળી ? કેમ  
તેની પાસે કપાઈ નહોતી ? કપાઈ શુ રાજાસાથી પોતાક તેના શરીર ઉપર  
રહેતો હતો અને ગણામાં મોટીઓના હાર પશુ હતા જ્યાં તેને કપાઈ  
ઈર્જ્યત મળી ? ઈર્જ્યત કપાઈથી નહિ, ચારિત્રથી વધે છે

ધન સત્તા અને વિદ્યામાં પશુ લલકા છે. દુનિયા તેનો ખાદ્ય પશુ  
કરે છે. પશુ તે કામગીરી નથી. ધનપાનને ખાદ્ય તેમ કરશે, જેને તેની  
પાસેથી કંઈક લાભ લાવવો છે. સત્તાધીશોનાં સ્વાગત પશુ કંઈક ભવ અને  
કંઈક સ્વાર્થથી પ્રેરાઈને કરવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થી સન્માન પશુ ત્યાં  
સુધી જ છે. જ્યાં સુધી તેની સાથે વિનય વસેલો છે. પશુ સહજજીવ સન્માન  
સ્વર્ગ થાય છે. તેમાં નથી હોતી સ્વાર્થની સાધના કે નથી હોતી ભગ્ય  
ભાવના. સદૃશ્યી પ્રજાને દુનિયા ખરા હલકી ગણે છે. જ્યારે ભીંજાએને  
ભવ ખાદ્ય પ્રયોજાને કારણે

સ્વામીજી જેમાં ગયા હતા અને માનસિક યજ્ઞ પશુ ગયો હતો. પશુ  
પ્રાધીકૃત્ય જેમ જવાતા સમાચાર સાંભળનાં જ જનતામાં એક તોફાન ખેલે  
જાય. જ્યારે માનસિકને ટેલમાં લઈ ગયા તે કોઈએ પશુ વિરોધ ન કર્યો.  
આ સદૃશ્યની પૂ નની જ વાત છે. સંપત્તિથી પશુ સદૃશ્યની પ્રતિષ્ઠા મળ્યા છે.

તમારે ૩૫, સત્તા અને શોખે જાણુ જોઈએ છે. પશુ કદી એમ  
વિચાર કર્યો કે જ્યાં સુધી સદાચાર ન આવે, ત્યાં સુધી મારે લાભ નથી  
જોઈતો. હલકી ઉદ્યમ ન આવે ત્યાં સુધી મારે સંપત્તિ નથી જોઈતી.  
જ્યાં સુધી હલકી સંસ્કૃતતા ઉપસાતતા અને કામાસીકતા ન આવે ત્યાં  
સુધી મારે જાન નથી જોઈતી. તેમ જ જ્યાં સુધી જાંબોમાં સવન ન આવે,

ત્યા સુધી સૌંદર્ય પણ માટે ન જોઈએ એ પણ કદી નક્કી કર્યું છે કે કદાચ આ બધી યોગ્યતા આન્યા વિના, આ બધા પદાર્થો મને મળશે, તો પણ મને આનંદ નહિ થાય ?

બળમા સત્તાનો અકકાર, માન અને વિનિગિપા (વિનયેચ્છા) છુપાયેલ છે. ન્યારે ગુણમા, મેવા, દયા, દક્ષિણ અને સૌજન્ય, છુપાયેલા છે એક વિચારકે હીક જ કહ્યું છે કે રૂપને શું જુઓ છો ? શીલને જુઓ કારણ કે સારા કુળમા, ખગળ માણુઓ પણ નીકળે છે અધ્યયનને નહિ, પ્રતિભાને જુઓ એમ એ સુધી ભણેલાઓ બે શબ્દો પણ બોલી શકતા નથી, ન્યારે સાધારણ ભણેલો માણસ મેદાન મારી જાય છે મતલબ કે અધ્યયન કરતા પ્રતિભા વધારે કિમતી છે તપને નહિ, સહનશીલતાને જુઓ મહિનાઓ સુધી તપ કર્યું. તપ કરીને કાયા દુર્બળ બની ગઈ પણ કપાય દુર્બળ થયા કે નહિ તે જોવાનું છે તે સિવાય આજે તો મોટે ભાગે તપોગુણ અને તમોગુણ બન્ને સાથે જ જોવા મળે છે

ધણા લોકો કહે કે તપની સાથે તેજ તો આવે જ છે. તેજ તો આવશે જ કારણ કે તપ જાતે જ એક તેજ છે પણ એ તેજ સાત્ત્વિક હશે કે તામસિક ? તામસિક તેજ તો તપનું ફળ છે, તપના સત્ત્વને ખાઈ જનારું છે તપને નહિ, પણ તેની સહનશીલતાને જુઓ, કે તપની સાથે સમતા કેટલે અંશે આવી છે સાથે સાથે એક વાત બીજી પણ કહી દઉં ભાપણને નહિ, આચરણને જુઓ. ક્ષમા ઉપર કલાકો સુધી પ્રવચન કર્યું, પણ જરા કાઈ ઈચ્છાથી વિરૂદ્ધ થયું કે આખો લાલ થઈ ગઈ, સેવા ઉપર લાણુ લગ્ન ભાપણ આપી દીધું પણ ન્યા મેવા સક્રિય રીતે કરવાની વાત આવી કે અગીયારા ગણી ગયા આ શું કામનું ? એ ભાપણ શા કામનું કે જેના ઉપર વક્તાને જ વિશ્વાસ નથી ? આ પોપટીયું રટણ નહિ તો બીજું શું ?

અત આપ સૌંદર્યના નહિ, સદ્ગુણના ઉપાસક બનો સદ્ગુણ, એવું અત્તર છે કે જે તમારી ખાસે હશે તો તમને તો સુવાસિત કરશે જ, પણ તમારી આસપાસના બીજાઓને પણ તે સૌરભ આપશે



આવૃત્તું પ્રત્યત કર્તવ્ય-પાલન સાથે સમર્પ કરાવે છે જીવનમાં તેજ બ્રહ્મ સંકળવાને વરે છે કે જેણે પોતાના કર્તવ્યને પોષણુ છે. આ તેજ માનવી ચક્રની આદ્ય આકાશમાં જીવા શીખ્યો છે. આજની જેમ પૃથ્વીમાં તરતા શીખ્યો છે અને સુર્યની જેમ પૃથ્વી પર ટોંટાં શીખ્યો છે. બેશબેન (વિમાન) પત્નુજી અને (ટૂન) વડે એણે જળ, ક્ષત અને નશને માપી લીધા છે.

વિદ્યાને માનવને આકાશમાં જીવાની કળા શીખવી છે પણ એ વિદ્યાને આ પૃથ્વી ઉપર માનવને જીવન જીવવાની કળા શીખવી છે ખરી કે નહીં? માનવીએ દૂરની વસ્તુનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે પરંતુ એ પોતાની નિકળી વસ્તુએને સ્પર્શી ગયો છે એક વિદ્યાર્થી સામે નજરો ધરા અને પૂછે કે એમાં હિમાલય ક્યાં છે? વિદ્યાર્થી બાંગળી જીપાડી ઝડ નવાવરી કે આ રહ્યો હિમાલય તમે એને જગા સિધુ નહીં માટે પૂછીશો તો તે પણ નવાવરી પણ ને એને પૂછીશ કે તારા સિધુનું ધર ક્યાં છે તો એ આસપાસનો જગારો જગ્યા હિમાલયને જગા નવાવરાર વિદ્યાર્થી પોતાના સિધુનું ધર નવાવી રહ્યો નહીં સિધુનું ધર નજરે છે કે હિમાલય? પણ આજના માનવીએ દૂરની વસ્તુ જોઈ છે નજરની નહીં.

કર્તવ્યસના વિદ્યાર્થીને પૂછીશ કે સિદ્ધિ દર ક્યારે મૃત્યુ પામ્યો? તો એ તમને તારીખ અને વય પણ નવાવરી પણ તમે એને પૂછીશ કે તારા દાદા ક્યારે મૃત્યુ પામ્યા તો એ નહીં નવાવી રહે. એના દાદાને મરી વધુ સમય થયો કે સિદ્ધિ કરને? આપણે દુરસ્થિત વસ્તુને જોઈએ જોએ પણ આપણી જ નજરની વસ્તુને શૂંચતા જોઈએ છીએ.

આજનો મનુષ્ય બધું શીખ્યો છે પણ કર્તવ્ય-કરજ-ને ભૂલ્યો છે. શુ હું કર્તવ્યને પત્નીની ઉપમા આપી શકું છું ? પત્ની છાયાની જેમ-પતિનું અનુસરણ કરે છે સીતા રામની સાથે ચૌદ વર્ષ સુધી જંગલમાં ભટકી, જે કે વનવાસ તો રામને મળ્યો હતો, સીતાને નહીં. પરંતુ એણે-હું ખના દિવસોમાં પણ પતિનો સગાથ ન છોડ્યો એમ કર્તવ્ય પણ પત્નીની જેમ માનવની પરિચર્યા કરે છે પરંતુ આજનો યુગ છુટાછેડાનો છે પતિ-પત્નીને પરસ્પર ન બન્યું તો છુટાછેડા લઈ શકે છે. પતિ-પત્નીને તણ શકે-છે પણ શું કર્તવ્યને તણ આપણે જીવી શકીએ ખરા ? ના, એ કદી સંભવ નથી કર્તવ્યની તુલના એક જ પ્રાણી સાથે કરી શકાય અને તે છે માતા. માતાનો સ્નેહ અને પ્યાર કદી શુષ્ક ન બની શકે અને આ સંબંધ પણ અભેદ છે માતાને પુત્ર વચ્ચે જે ભયકર ઝઘડો થાય અને પુત્ર માતાને ભારી નાખવાના સંકલ્પ પર આવી જાય ત્યારે પણ એને જે એની માતા અંગે પૂછવામાં આવે તો એ માતાને માતા જ બતાવશે એમ કર્તવ્યનો સંબંધ મા-વત્ પવિત્ર છે માતાની જેમ એમાં રક્ષણની સ્નેહભરી સદ્કામના છે તેમ માતાની જેમ એના સંબંધમાં સ્થાયીપણું પણ છે. એટલે કર્તવ્યને આપણે છોડી શકીએ નહીં એના વિના આપણે જીવી શકીએ નહીં જીવનની ચમક-દમક તો એમાં જ વસેલી છે

રામ નથી રામાયણમાં, કૃષ્ણ નથી ગીતામાં અને ભગવાન મહાવીર નથી ભગવતી સૂત્રમાં, આ મહાપુરુષો તો વસે છે પોતપોતાના કર્તવ્યની સીમારેખામાં એમને મહાપૌરુષના ગૌરવદાયી ચળકતા શિખરે આરુઢ કરાવે તો તેમનું 'કર્તવ્ય' જ છે કરજ-કર્તવ્યને બળવતી વ્યક્તિના જીવનમાં એ તેજ વહેતું હોય છે કે જે વિશ્વના ઇતિહાસને બદલી શકે છે

ભારતીય એક કહેવત છે 'સાંપ કિસકા ઘાપ ઔર અગ્નિ કિસકી મા' અગ્નિ કોઈની માતા થતી નથી એક બાળક જે એનો સ્પર્શ કરશે તો એ પણ દાઝશે અને વૃદ્ધ અડશે તો એને પણ એ અગ્નિ દઝાડશે જ તેમ પવિત્ર વિચારધારી માનવી પણ જે એને સ્પર્શ કરશે, તો એ પણ દાઝશે જ પરંતુ ભારતીય સાહિત્ય કહે છે કે, આ નિયમમાં પણ એક અપવાદ છે રામાયણના પાના ઉથલાવે ત્યાં તમને અગ્નિ પણ માતા થતી. જેવા મળશે સતી સાધ્વી સીતા માટે અગ્નિની જ્વાલા પણ પાણી બની. જાય છે જે કર્તવ્યની જીવિત મૂર્તિ છે એમને માટે અગ્નિ પણ પાણી બની શકે છે અને સાંપ પણ બાપ બની શકે છે.



જે વ્યક્તિને પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન નથી એ મનુષ્ય સમાજમાં રહેલ  
જતાં પણ સમાન છે અને જે પશુએ કર્તવ્યને જાણી લીધું છે તે પશુ  
સમાજમાં રહેતો હોવા છતાં માનવ સમાન છે જટાયુ પક્ષી હોવા છતાં પશુ  
સમાજમાં પૃષ્ઠેમાં અમર થઈ ગયો. કારણ કે એણે એક નારીના સ્નેહ  
કાળે પોતાના પ્રાણ અપાવી દીધા હતા. એક રાક્ષસના હાથે પડેલી છત્રીને  
વ્યથાવધા સાડુ એ લાપે. એ રાક્ષસી સક્રિત સામે તે નિઃશસ્ત્ર વૃદ્ધાન એક  
પક્ષી હતો. પશુ કર્તવ્યની પ્રેરણા એનામાં જોશ પૂરી રહી હતી. રાક્ષસ  
હાથે એ મરાયો. સ્થૂળ દષ્ટિમાં તો એ મરાયો પણ જીવનના કર્તવ્ય-ક્ષેત્રમાં  
એ સુવંદ્ય માટે અમર જ રહેશે. એટલે જેણે કર્તવ્યને જોળાવ્યું છે તે  
પશુ-જાતમાં રહેવા છતાં પશુતાથી ઉપર ઊઠ્યો છે અને જેણે જાત-  
જીવનમાં કર્તવ્યના જ્ઞાન ક્ષીણ કરી છે તે મધ્ય-માનવ છે.

વિદ્યાળ-કામ પ્રશ્નને વાંચીને પણ જેણે કર્તવ્યનો પાઠ વાંચ્યો નહોતો  
તે જાતના છતાં મુલોમો છે. પત્ર લેવા છતાં પણ છે કાન હોવા છતાં મહેર  
છે આંખો હોવા છતાં મુરદાસ છે.

હવે આપણે વિચારીએ, કર્તવ્ય શું છે? એમ તો કર્તવ્યની શોધે  
વ્યાખ્યાઓ છે. માનવીનું પ્રત્યેક ક્ષિતિ-સાડુ-કામ કર્તવ્યની અંદર જાયી  
જાય છે પણ એ પરિભાષાઓમાં કર્તવ્યનું સાચું રૂપ શોધવું મુશ્કેલ છે.  
એક નાની એવી પરિભાષામાં સરજીતના એક કવિએ જતાવી છે.

“મારમન પ્રતિકૂલામિ પરેર્ષા/ન સમાચરેત્” ॥

જે વસ્તુ આપણા મનને માટે પ્રતિકૂળ છે તે બીજાઓ માટે પણ  
આપણે વ્યવહારમાં ન લાવીએ. આ છે કર્તવ્યનો સમ્પ્રિપ્ત વ્યાખ્યા. આ  
અર્થે આપણે જરા વિસ્તારપૂર્વક વિચારીએ. કર્તવ્ય તે છે કે આપણે બીજાઓ  
સાથે તેવો જ વ્યવહાર કરીએ જેવો કે આપણે બીજાની પાસેથી અપેક્ષા  
રાખીએ છીએ. બીજાઓ પાસેથી જો આપણે સરજ-સત્ય વ્યવહારની અપેક્ષા  
રાખીએ છીએ તો ત્યારે આપણી પણ એ કરજ છે કે આપણે પણ તેવો  
જ નિષ્કપટ વ્યવહાર તેમની જોડે રાખીએ. કારણ કે જે તમારા માટે અનિષ્ટ  
છે તે બીજાઓ માટે પણ અનિષ્ટ છે તમે જો ત્રદુ-અમાત્ય પાણી પી શકતા  
નથી તેમ બીજાને પણ નહીં પી શકે. કોઈ આપણને ગણાવે એમ કરે છે  
એ આપણને કહી લાગે છે તેમ ગણી-ગણાય બીજાને માટે મીઠી કે  
કોઈ શકે!

કર્તવ્યની સીધી-સાદી વ્યાખ્યા એ છે કે જે વસ્તુ તમને ખરબ જણાય છે તેનો ખીજને માટે પ્રયોગ ન કરો કારણ કે જેમ તમારા આત્મા-મા જ્યોતિ અળકી રહી છે તેમ દરેક માનવીમા તેવી જ આત્મ-જ્યોતિ અળકી રહી છે જીવનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે માનવ કર્તવ્ય-ફરજનું જ્ઞાન મેળવે કર્તવ્યની ભૂર્તિઓ તે સદૈવ પ્રસન્ન ચિત્ત રહે છે ફરજ બળવનાર વ્યક્તિ કોઈ પણ ક્ષેત્રમા કામ કરવા જાય તો દુનિયાની કોઈ તાકાત એનો વિરોધ નહી કરે સૂર્ય અથવા ચંદ્રનો કોઈ એ વિરોધ કર્યો છે વારુ ? નહી. કારણ એ અવિરામ ગતિએ પોતાના કર્તવ્ય-પાલનમા નિમગ્ન છે. તેવી જ રીતે પૃથ્વી, વાયુ, જલ અને અગ્નિ બધા પોતપોતાની ફરજમા રત છે. માટે જ તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણે એમનું સ્વાગત થાય છે

જેઓ કર્તવ્ય-વિમુખ બન્યા છે, જેમણે કર્તવ્યને જોયો-જાણ્યો નથી અથવા જોયા-જાણ્યા છતાં એના પરિપાલન વખતે ભાગેકુ વૃત્તિ અપનાવી છે, એવી વ્યક્તિઓના ચિદ્ધ પણ તમને ક્યાય શોધ્યો નહી જડે પછી લલેને તમે હાથમા ફાનસ લઈ દુનિયાનો ખૂણે-ખૂણે શોધી કાઢો રાવણ પાસે વિશાળ વૈભવ હતો લાખુ-પહોણુ સામ્રાજ્ય હતું સ્વર્ણમયી નગરી લકા પર એનું રાજ હતું પણ આજે જે તમે એના વૈભવની નિશાનીઓ ખોળવા જશો તો તમને શું મળશે ? અરે, એની સોનાની લકા તો એની આખોની સામે જ રાખ બની ગઈ હતી. પણ એના ઈતિહાસની કાળી રેખાઓ આજે પણ ઘોવાઈ શકી નથી હજારો વર્ષ વીત્યા પણ જનસમુદાયના મનની ધૂણા સમાપ્ત થઈ નથી

એક પ્રશ્ન પૂછી લઉં ? સમ્યક્તાનો એક નિયમ છે કે જે વ્યક્તિઓની લગાઈમા ત્રીજાએ હસ્તક્ષેપ ન કરવો જોઈ એ અને કટલીક વખતે તમે પણ કહેતા હો છો કે ખીજાઓની ખટપટમા-લગાઈમા આપણે શા માટે વચ્ચે પડવું ! વાત તો ઠીક છે તો પછી રામ ને રાવણની લગાઈમા તમે શા માટે પડો છો ? રાવણ રામની સીતાને હરી ગયો તેમા તમારું તો કાંઈ નુકસાન થયું નથી, તો પછી તમારે મન એના પ્રતિ આટલો બધો આક્રોશ અને તિરસ્કાર શા માટે છે ? શા માટે દર વર્ષે રાણવનું પૂતળું બનાવી જલાવો છો ? કહેવું પડશે કે એ રાવણની નહી પણ કર્તવ્ય-વિમુખતાની લગાઈ છે. જેણે પોતાના કર્તવ્યનો પરિત્યાગ કર્યો છે અને જે દુરાચારને પથે અગ્રેસર થયો છે તેના પ્રત્યે, તેના નામ પ્રત્યે જનતામા યુગ-યુગ સુધી તિરસ્કાર જ રહે છે

## કર્તવ્ય-પાલનમાં મનોબળ

કર્તવ્ય પાલન માટે સુ દ મનોબળની જરૂર છે. ધણી વ્યક્તિઓ પોતાના કર્તવ્યને જાણે છે પરંતુ કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર જ્યારે સામે આવે છે અને કસોટીનો વખત હોય છે ત્યારે તેઓ કર્તવ્ય-મેદાનમાંથી નાસી જાય છે. ભારતીય પૌરાણિક યુગનો એ ચમત્કૃત તારો હરિશ્ચંદ્ર કર્તવ્યની સંખ્ય પ્રતિ છે. કન્યા રક્ષણ કાળે એણે પોતાના વિશાળ સામાજિકતા ત્યાગ કરી મૂકી ત્યારને તથા અને કૃષ્ણમાં નાનકડા જાળકને પણ તબ્બો. એક દિં એવો પણ સમય આવે છે કે જ્યારે હરિશ્ચંદ્રને કર્તવ્ય-કસોટી પર ચડવું પડે છે.

કિશોર શક્તિ ઉદ્ધાનમાં કૃષ્ણ ચૂટવા જાય છે અને કસો નામ એ નામ જાળના પત્રને આંખને ડાસે છે. એના જાળ-સાથીઓ દોડી જઈ એની મલ ત્યારને આ ખખર પહોંચાડે છે. પુત્ર-વિધેયના સમાચાર ત્યારે આવે જાય છે એ ઉદ્ધાનમાં આવે છે. રોહિતના કબને જોઈ માતાનું હૃદય રક્ષી જાય છે. આંખમાંથી ચોધાર પાણી વહી રહ્યાં તો હૃદય હજાર ધારાઓમાં રસુ. પણ એ સમયે દાંકવા માટે કન્યા એક ઢુકડો પણ એની ધારે નહોતો. આંખી સાડીના ઢુકડામાં પોતાના સાથને લઈ રમવાને જાય છે. તે સમયની અન્તરેષિ કિંમત માટે જ્યાં લાકડાં એના કરવા નય છે કે પાંચળે આવી કાંઈ એ એને રોકી. પહેલાં જાણીના વેશ ચૂકવવો પડે પછી જ સરસ્વતી કિંમત કરી શકે. ત્યારે એક શુભ સામે જોયું મધ્ય રાત્રી મનધોર અધિકારમાં એક પુરુષ સામે જોયો હોય. કશું સ્વરમાં એણે જવાબ વાળ્યો. તમારી પાસે એક માતાનું હૃદય હોય તો તમને મારી હૃદય-વ્યથાને અનુભવ થાય. મારા કાળજીનો આ ઢુકડો જમીન પર પાડો છે. એના સમયે દાંકવા છાત્ર પૂરું કરી પણ નથી પણ એક દાંડિ એના પણ જાળ ચમત્કૃત હતા. રાજમહેસમાં જ મેં, સોનાના ધોળિયે ઝૂંબે. કે જ્યારે એના પિયર જાળ સૂઈની જેમ ચમત્કૃત હતું. પણ કને ખખર હતી કે આ સૂઈ-જાળ રાજકુમારને કન્યાનો ઢુકડો પણ જાળે નહીં જાળ નહીં હોય. " સામે જોયું વ્યક્તિએ પૂછ્યું.

કશું? તારું નામ તારા છે.

અને તમે સૂઈવરના સમાટ હરિશ્ચંદ્ર? ત્યારે વળતો પ્રશ્ન કર્યો અને તે જ વખતે વીળી આકાશમાં ચમકી. અને એ જીવને જોયા વધેથી વિખ્યાત પડેલા એ આજે મળ્યા પણ કેવી કડુ પડે છે.

સામે પુત્રનું મડદુ જોયું ત્યાં તો હરિશ્ચંદ્રનું દિવ દ્રવી ગયું. ગળતા અવાજે એ બોલ્યો. “ દેવી મારું હૃદય તૂટતું જાય છે પણ કર્તવ્ય મારા સામે છે હું મારા અધિકારની વસ્તુને છોડી શકું, પણ આ મારા સ્વામીના અધિકારનો પ્રશ્ન છે. એને હું છોડી શકતો નથી. ”

આ છે સુદૃઢ મનોબળ, જેના વડે વિપત્તિની બીપણ ક્ષણોમા પણ હરિશ્ચંદ્ર પોતાની ફરજને ભૂલી શક્યો નહિ કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ અન્ય ક્ષણોમા કુસુમની જેમ ક્રામળ હોય છે પણ કર્તવ્યનિષ્ઠ વ્યક્તિ માટે કર્તવ્યનું મૂલ્ય હોય છે, પ્રાણોનું નહીં. એક વખતે થોડાક વહાણો આટલાટિક મહાસાગર ઓળંગી રહ્યા હતા જ્યારે અરમદા દ્વીપની સમીપે પહોંચ્યા ત્યાં સમુદ્રમાં તોફાન ચડી આવ્યું. એમાનું એક વહાણ ડૂબવા લાગ્યું. એટલે રક્ષણ માટે નાની આગબોટો પણ આવી ગઈ પરંતુ આગબોટો ઓછી હતી અને યાત્રીઓ વધુ હતા વહાણના ૩૫ કાર્યકર્તાઓએ નિશ્ચય કર્યો કે જ્યાં સુધી યાત્રીઓના પ્રાણોનું રક્ષણ ન થાય ત્યાં સુધી અમે આગબોટમા નહીં બેસીએ

કર્તવ્યમા પણ એક આનંદ છે પરંતુ એ આનંદનો અનુભવ તો કર્તવ્ય-પાલન કરનાર જ લઈ શકે છે એક મજૂર ખાર આનાનું કામ કરીને સુખની નિદ્રા લઈ શકે છે એક વૈદ અથવા ડોક્ટરની પાસે જ્યારે રોગી જાય છે અને એ ઔષધિ વડે એની ચિકિત્સા કરે છે. અને રોગીને સ્વાસ્થ્ય લાભ મળતો જુએ છે ત્યારે એના-ડોક્ટરના મનને એક જાતનો આનંદ મળે છે એક આચાર્યનો શિષ્ય જ્યારે વિદ્યામા પારગત બને છે ત્યારે એ આચાર્યનું મન પ્રકુલિત બને છે પાણીમા ડુબતાને અચાંધી લઈને તરવૈયો પોતાને ધન્ય માને છે આ આનંદ બહાર શોધ્યો જરૂર નહીં કારણ કે કર્તવ્યની પરિનિષ્ઠામા જ એ રહેલો છે જીવનની સફળતા ફરજ બજાવવામા જ રહેલી છે એક કવિએ કહ્યું પણ છે કે -

सफल उन्हीं का जीवन है, जो निज कर्त्तव्य निभाते हैं ।

પેસે તો પશુ-સમ જીવકર કે, લાચોં નર મર જાતે હૈ ॥

જીવનની સુરભિ-સુગંધ કર્તવ્ય-પાલનમા છે કર્તવ્ય-વિહીન જિન્દગી તો પશુ-જિન્દગી છે, કે જેની ચારેય બાજુ મડદાલ નિરાશા છવાઈ રહે છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ મહેકતા ગુલાબ કાટાથી ભરેલી ડાળ પર પણ મલકતો હોય છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ માનવી કષ્ટમય કાટામાં પણ પોતાની મલક છોડતો નથી ગુલાબ ખીલે છે નિર્જન વનમા એ મહેકે છે અને એવી અપેક્ષા

નથી હોતી કે એની સુમધ-પુરુષુનો જ્ઞાનદર્શન થઈ રહ્યું છે કે નહીં  
 મર્યાદા એની સ્તુતિનાં ગીતો લખી રહ્યું છે કે પૂજી કે તેમ કર્તવ્ય-નિષ્ઠાથી  
 સાવ એકાન્તમાં પણ પોતાના કર્તવ્યનું પાલન તેવી જ દૃઢતા ને મક્કમતાથી  
 કરતી હોય છે તેની કે હજારો માનવીઓ વચ્ચે એ કરતી હોય છે એ  
 એની જિંદગી નથી કે સ્તુતિ-પ્રશંસાની કુપમાણા એના મને પડે કે નિહા  
 કાવા વૃદ્ધ એને કીવારવા પડે.

જે દેશની દરેક દરેક વ્યક્તિ પોત-પોતાના કર્તવ્યનું જાન રાખે કે  
 જાને એનું સાચું જ પરિપાલન કરે છે તો એ દેશ કદાચે જાગૃત્તાથી ભરે  
 એની તમે કલ્પના પણ નહીં કરી શકો તમે કાંઈ પણ સ્વપ્ન રહે તે  
 હોદ્દા-પદ પર રહે તમે ઓફિસર બનો જાણવા મિનિસ્ટર-પ્રધાન બનો  
 ભીંચામાં ભીંચી પુરણીએ તમે બેસો પણ તમે પોતાને તો ન જ શકો  
 તમારી કર્તવ્ય-નિષ્ઠા કુલ-તાનની જેમ તમારો પધનિર્દેશ કરતી રહે.

નાગરિક એ પોતાના નાગરિકતાનાં કર્તવ્યોને જરાબર ભણી લે અને  
 પોતાની મર્યાદાનું જ્ઞાન મળવી લે તો જ માન્ય છે કે નગરની શાંતિ-  
 ખરી અસુવિધાઓ એક દિવસમાં જ સમાપ્ત થઈ શકે છે એક વેપારી છે,  
 તો એણે વેપારમાં પોતાના કર્તવ્યને યાદ રાખવું નોંધીએ માલક પ્રત્યેક  
 ઉમિદવાદશીને ખોલી શ્રમાવધી ન નોંધીએ નાણાના વટોળમાં અડધું ફાળ  
 ન કરવું નોંધીએ, એનું ફળ તેઓ જરૂર જાણવાયે પણ એના મૂલને તો  
 ન જ ઉમેરે વેપારીએ એ ખ્યાલમાં રાખવું નોંધીએ કે માલકના વિચારથી  
 એના પ્રત્યેના વિશ્વાસ બિંદી ન જાળ સાથે જ એ વિશ્વાસને લઈ વેપારીએ  
 એના અનુચિત જાગૃત્તા સાથે પણ ન લેવા નોંધીએ.

વસ્તુના ઉચિત-યોગ્ય વિનિમય ( સેલ-દેલ ) ની જવાબદારી દેશી  
 -વર્ગ ઉપર છે સાથે જ એના પર પ્રજાના સ્વાસ્થ્ય જાગૃત્તાની જવાબદારી  
 પણ પાડી જાય છે વસ્તુના વિનિમય વખતે વેપારીના મનમાં નોંધવું  
 પ્રત્યેક જાણ જાને જાણ પદ્ધતિમાં અનુચિત ગ્રિપ્સ-ગ્રિપ્સ કરે છે અને  
 જાણવું વસ્તુઓને સારા-સુદર લેખમાં લખાવી વેચે છે તો સમાજને નોંધીએ  
 કે એણે પોતાને વ્યાપારિક કર્તવ્ય નિભાવ્યું નથી અને પરિણામ એ અસર  
 કે મનડેલી વસ્તુ જાનના પેટમાં જશે અને સ્વાસ્થ્ય-પન નષ્ટ થશે. જા એ  
 જનુ મારી ઢિંચા છે જાદિ-સાના ઉપાસને જા દિસા લણી પણ કાંઈ બન  
 દેશે ખરા !

એક વ્યક્તિ ડોક્ટરના પદે છે ગાંધી પ્રત્યે ઈમાનદાર રહેવું એ એનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે કાના ચક્કરમા-લોભમા ને એ રોગને લખાવે છે તો સમજવું જોઈએ કે, એ ગાંધી સાથે અન્યાય કરી રહ્યો છે કોઈ વકીલ હોય તો એનાં પણ કર્તવ્યો છે અસત્યના પક્ષની પુષ્ટિ ન કરે, કાયદાની ગૂચ-વણીમા એ ન્યાયને અટપટાવે નહો ન્યાયના ગ્લાણની જવાબદારી વકીલો ઉપર છે પરંતુ આદીના ચમકારામાં એના હાથે ન્યાયની હલ્કા જ વધુ થતી હોય છે પણ એણે એની જવાબદારીમાંથી દૂર નાસી જવું ન જોઈએ

એક મંત્રી અને નેતા પ્રજા-હિતને દષ્ટિમા રાખી દેશની પ્રગતિ સાધે કારણ કે પ્રજાએ દેશનું ભાગ્ય-ઘડતર એમના હાથોમા મોખ્યુ છે નેતાને પાછો પડે છે તો સારોય દેગ પાછો પડે માટે એના ઉપર ઘણી જવાબદારીઓ છે સાવધાની સાથે એને નભાવીને ચાલવું પડશે એણે ધર ભરવાની નીતિથી દૂર રહેવું જોઈએ પોતાના હિતને ક્રાંટિ-ક્રાંટિ પ્રજાના હિતમાં મેળવીને જ અગ્રગામી બનવું પડે અને ત્યારે જ એ પોતાના કર્તવ્યનું કીક-ઠીક પાલન કરી શકશે

કોઈ જો માલિક હોય તો એણે પોતાના આશરો હેઠળ રહેનારાઓના હિતની પૂરેપૂરી સલાખ અને સરદાણ રાખવું જોઈએ વિનિમયના ક્ષેત્રમા ઈમાનદારીની નીતિ અપનાવશે તો જ એ પોતાની ફરજ બજાવી શકશે

હવે આપણે પારિવારિક કર્તવ્ય અંગે વિચાર કરીએ એક પરિવારમા માતા હોય છે, પિતા પણ હોય છે અને પુત્ર પણ હોય છે ન્યારે પુત્રના લગ્ન થાય છે ત્યારે પત્ની રૂપે એક નારી ઘરમા પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે માતા સાસુ બને છે

પરિવારના પ્રત્યેક સભ્ય પાછળ કઈક કર્તવ્યો રહેલા છે પરિવારનો દરેક સદસ્ય જો પોતપોતાના કર્તવ્યનું બરાબર પાલન કરે તો એ પરિવારમા કદી અશાંતિની ચિનગારી ફૂટતી નથી એ ઘરમા કદી કલહ પ્રવેશ નહીં કરી શકે પ્રત્યેક કર્તવ્યનિષ્ઠ પરિવારમા પ્રેમની ગંગા વહે છે

હવે આપણે પરિવારના પ્રત્યેક સભ્યના શા શા કર્તવ્યો છે તે અંગે વિસ્તારથી વિચારીએ એક પરિવારના સદસ્યોમા પહેલું સ્થાન આવે છે માતાનું “ એક શિક્ષિત માતા સો શિક્ષકોની ગરજ સારે છે ” કારણ કે બળકડ સૌથી વધુ અનુકરણ માતાના જીવનનું કરે છે માતાના જીવનમા જો ઉદારતા હશે તો એ સસ્કાર પુત્રના જીવનમા પણ જરૂર જીતરશે જ માતામા

ને કૃપણતા કરી તો બાળક પણ વિશેષરૂપે દોષી જ નીકળશે. માતાને કતબ છે કે બાળકને વીર બનાવે. એનામાં ઉદારતાના સરકારો સંચે. પુત્રને કામર બનાવનાર માતા પોતાના બાળકનું સૌથી મોટું અદિત કરે છે.

માતાનું કતબ શીખવું હોય તો મહાલક્ષ્મીનાં હાથથી દ્યો કે જ્યે પુત્રોમાં વૈરાગ્યના એ સરકારો સીધ્યા કે મોટા થતા હોયે પુત્રો વિદ્ય તત્ત્વવેદના સત બનાવ. જ્ઞાનની માતાઓ પોતાના પુત્રને સત ન બનાવે ત તેની કશી ચિંતા નથી પણ ઓછામાં ઓછું એને વિદ્યાજીવની જ્ઞાન કે જરૂર બનાવે.

પરિવારમાં પિતાનું સ્થાન પણ સર્વોપરિ છે એ પરિવારને તક મુખી છે. પુત્રની ઈજવણીનો કાર ને જાણનારી એના પર જ છે. જ્યે જ્યેવવાના વિચારથી ને એ પુત્રને ઈજવણીથી વચિત રાખે છે તે એ કર્તબ-પાલક કહી શકાય નહીં. પિતાનું એ કર્તબ છે કે પોતાના પુત્રને વિદ્યાતાની પહેલી કારણમાં મેસવા સાધક બનાવે. પિતાનું કર્તબ શીખું હોય તો એણે એના હાથથી દ્યો કે જ્યે પોતાના પુત્ર પ્રિયે કેટલું વાત્સલ્ય રાંધું. પોતાના નાના પુત્રના બચાવનું ઝેર ઘૂસી ઘૂસી નાખ્યું. માતા-પિતા પોતાના બાળકને મનોરજનનું સાધન ન માને. મને ત્યારે જુદું જુદું છે કે ત્યારે માતા-પિતા મનોરજન ખાતર પોતાના મામુમ નાનાં બાળકને સમજી વાત પૂછ્યાં કરે છે. બાળક ત્યારે પોતાની લેલકી કાપમાં કંઈ એલી નાખે છે ત્યારે મા ને વાપ બનેલકી પડે છે. પરંતુ આ ને કહી શકાય બાળકના બચાવના પાયાને મલો નળેણા બનાવી દે છે.

પરિવારના સભ્યોમાં પતિ અને પત્નીનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે એમાં પણ કંઈક કતબો છે. પત્ની હજી ધરમાં રાટલા થયાં છતાં જ બાળી નથી. એ ધરની સ્વામિની છે. ધરની બાળક રાખવી એના હાથમાં છે. ધરને સ્વયંમાં ફેરવી નાખવું એ પણ એના હાથમાં છે. તેમ સ્વયં પર નરકાચાર બનાવવાનું પણ એના જ હાથમાં છે. પણ પત્ની જનવી નારી એને જુ કહીશ કે તમે ને બનાવી શકો તો ધરને સ્વયં બનાવો, પ્રેમી એવી જ મા વધાવો કે જેમાં બધા દોષ, ઈર્ષ્યા અને કલક-ક કાલ પ્રિયાર નલ.

ધરની સુખવચ્ચા સિવાય કી મટે બીજા પણ કતબો છે ને એ કાઈ વધાવતી નલી હોય તો તેણે એ નેવું જોઈએ કે એનો પતિ ક્યા જુદાં દ્યો તા સંચે નથી ને! હોના સોબે ક્યાં નાખવું તો ખૂન કરે નથી ને! ચાંદીના હથોળામાં કાઈ બનાવ તો મુજબમાં-મુશીખમાં

મૂકાતો તો નથીને ? મારી નાઈ લોનની સાડી બદલ પેલી બાજુ તો કાઈ મારી જ બહેન ઉઘાડી થતી નથી ને ?

કાઈ બહેન જો કાઈ વેપારીની પત્ની હોય તો એણે જોવું જોઈએ કે એનો શાહુકાર પતિ હજારો ખેડૂતોને લુટી જો એના માટે સોનાનો નેકલેસ લાવે તો એણે એ પહેરવો ન જોઈએ ગરીબોના મોઝેથી કાળીઓ ખૂટ પીને જો આપણા રસોડે પકવાનો, પકાવાય છે તો એ આપણા માટે વિષવત્ લેખાવું, જોઈએ મારી માતાઓ બરફીનો કકડો મુખમા મૂકતા પહેલા શું કદી તમે આમ વિચાર્યું હતું ખરું ? સારોયે દા'ડો સગવટ પાછળ રહેવું એ તમને શોભતું નથી બ્રાહ્મી, સુદરી, સીતા અને સાવિત્રીને તમારે તમારા આદર્શ તરીકે ગણવા જોઈએ તમારી વિચારશક્તિમા અભિવૃદ્ધિ થવી જોઈએ ધરની ચાર દીવાલોમા કેદ રહી જીવન વિતાવવું એ બ્રાહ્મી અને સુદરીનાં સત્તાન માટે શોભાયમાન નથી

તો તમે પૈસાને નહીં પણ પૈસાના આગમનદ્વાર લણી જુઓ આવતી લક્ષ્મી, પૈસો, પ્રમાણિકતા-પૂર્વક તમારા ઘેર આવે છે કે અપ્રામાણિકતા-પૂર્વક ? પ્રામાણિકતાની સાથે આવતા પૈસાનો તમે જરૂર સદુપયોગ કરો, પણ જો એ પૈસા અયોગ્ય રીતે તમારા ઘરમા પ્રવેશતા હોય તો એને માટે તમે તમારા દ્વાર બંધ કરી દો.

વેપારીઓની પત્નીઓની સાથે-સાથે મીલ-માલિકાની પત્નીઓને પણ હું કંઈકે કંઈક તમે વિચારો-તમારે ઘેર ચમકતી-દમકતી મોટરો આવે છે પણ તમે જરા જુઓ કે આ મોટરો મજૂરોનું શોષણ કરીને તો આવતી નથી ને ? ગરીબોનો કાળી મહેનતની કમાણીમાથી ખૂટાઈને ઘરમા લક્ષ્મીના ઢગ થાય છે તો તમે એનો વિરોધ કરો તમે સાફ કહી દો કે મોટરો નહીં હશે તો અમે પગે ચાલીશું-ચાલી શકીએ છીએ અમારા આરાધ્ય દેવ અરિ-હંત પણ પગપાળા ચાલતા હતા અને અમારા ગુરુ પણ પગપાળા જ ચોલે છે એટલે અમને પગે ચાલતા શરમ આવતી નથી-આવશે નહીં, પણ અમારી ગરીબ બહેનોનું થતું શોષણ અમે સહન કરી શકતી નથી બહેનોની જાગૃત વિચાર-શક્તિ દેશમા ચાલતા અન્યાય અને શોષણને રોકી શકે છે. આથી ઘરમા ક્રાંતિ આવશે

સાથે જ સ્ત્રીઓને ઘર ચલાવવાની કળા પણ આવડવી જોઈએ પતિની આવકને અનુરૂપ જ ખર્ચ થવું જોઈએ નહીંતર બિચારો પતિ મહિને રૂ. ૧૫૦ કમાતો હોય અને પત્ની રૂ. ૭૫ની સાડી માટે લડે તો એ ઘરમા



અર્થાતિ જ સ્થાન હોશે. ધરની ધણી-ધરી બાવલ ઓઝોને ફેરનેમલ પ્રસ-  
ધનો જુટવવા પાછળ સમાપ્ત થઈ ગય છે

મીનના ધણા મુવદા અવિવાહિત રહેવા સાચા ત્યારે એક બકિને  
એમને એનું કારણ પૂછ્યું એક મુવદા બોલ્યો કે જામારી ખસે એટલે ફેર  
નથી કે અમે ફની માટે એની ઈચ્છિત ફેરનેમલ સાધનો જુટાવી રહ્યા  
આ ફેરનની બાધથી તજ બાધીને અમે વિવાહ કરવાનો વિચાર જ મંજૂ  
વાળો. અને એમ કરીને અમે ધરમાં રાજગરોજ થતા સંધર્મોથી મુક્ત  
બન્યા છીએ.

તો નારી બધારે ફેરનની ગુલામી અને છે ત્યારે ખુબ માટે એ  
એક પ્રમદ્ધ બની ગય છે ભારતીય નારીએ તો સાદાર્થને સમાર જા-  
નાવવો નોઈએ. શિવનાથ શાસ્ત્રી એક બહુ મોટા પદ્ધિત થઈ ગયા. સરસ્વતી  
એમના ઉપર પ્રસન્ન બની હતી, પરન્તુ લક્ષ્મી કદ દત્તી. જીવનની ભરતિ-  
માતનાં સાધનો પણ તેઓ સરળતાપૂર્વક જુટાવી રાકતા નહોતા. નજીબ  
જલાલે ખરીદ્યા જેવી નાની-ચી વસ્તુ પણ તેઓ વસાવી રાકવા નહોતા.  
એક દિવસ એમની ફની વાળ ઓળવા બેઠી સામે પડ્યી બરેલી થઈ  
રાખેલી હતી. એમાં પ્રતિબિંબ પડતુ હતુ અને એના વડે એ વળ એકી  
રહી હતી. સાક્ષીએ જોયું તો વિદુષી પત્નીની સાદાર્થ-પ્રિયતા ઉપર રસ  
થઈ ગયા. શું મારી માતાઓ આ વાતથી કાંઈ શીખશે? જ્યાં સાદાર્થ છે  
ત્યાં સુખ છે ફેરનનાં ખર્ચાણ સાધનોને તજ તમે સાદાર્થ જાપાવશે કે  
ધર મજાનમ બની રહેશે.

પત્નીના કર્તવ્યનું વિ કોણ કરતાં કું બહુ કહી ગયો. પત્નીનાં કર્તવ્યો  
જી તેમ પ્રતિ માટે પણ કર્તવ્યો છે. કર્તવ્યોની બધી જ જવાબદારી એમની  
(ઓઝોની) નથી. એમાં મોડો ભાગ તમારો પણ છે. પ્રતિએ વિચાર  
નોઈએ કે મારી રૂચિ-ભાવનાથી પત્નીને આશુર્ગાં સારવાનો વખત કે બાપતો  
નથી ને? એણે મારા સાડુ પેતાના પિતાનું ધર હોડ્યું છે. માતાનો મનગલ  
બોળો હોડ્યો છે. ભાઈનો પવિત્ર શ્રેમ મારા ખાતર હોડ્યો છે. માટે મારા  
જીવનથી એના દિતને કેસ પડીયતી ન નોઈએ.

ભારતીય નારી ત્યાગ ને સેવાની મર્તિ છે. જીવિત શરીર પ્રત્યે શ્રેમ  
રાખનારી ઓઝો તા સર્વજ મળશે પણ મૃત્યુ પછી પણ શ્રેમની બોલ  
જવાની રાખનાર ઓઝો દુનિયાના બી ન કોઈપણ ભાગમાં તમને નોઈ  
નથી મળે. ભારતનો ઈતિહાસ બનાવે છે કે દ તરો ઓઝો. ખનિયા તમે  
સતી થઈ મર્યા

પણ એક વાત પૂછું ? પતિ પાછળ મરનાર સ્ત્રીઓનાં નામ ઇતિહાસમાં તો આજે પણ મળે છે પરંતુ પત્ની પાછળ મરનાર પતિ કેટલા છે ? કહેવું પડશે કે સ્ત્રીઓએ પ્રાણાર્પણ કરી પ્રેમને ટકાવ્યો છે જ્યારે પુરુષોએ તો સ્ત્રીઓ સાથે કપટ જ કર્યું છે

પતિનું કર્તવ્ય શીખવું છે તો પવનજ્યને અનુસરવો પડશે. દુર્ભાગ્યે પવનજ્યને અજનાના શીલ પ્રત્યે ખોટી શકા થઈ આવી હતી અને એ ખાર વર્ષ સુધી અજના સાથે બોલ્યો નહીં પણ યાદ કરો કે પવનકુમાર એક રાજકુમાર હતો એ ઇચ્છે તો દસ રાજકુમારીઓ સાથે વિવાહ કરી શકત, પણ એને ખીજી લગ્ન સ્વીકાર્યું નહોતું આ છે પતિનું કર્તવ્ય

અને જુઓ જૈન કથા-સાહિત્યમાં ચમકતી દપતી વિજયકુમાર ને વિન્યાકુમારીને ઇતિહાસના કોઈ પાને આવી જોડી શોધ્યે નહીં જડે પ્રથમ પરિચય વખતની એ પહેલી ઘડી કેટલી પવિત્ર છે કે જ્યારે વિજયકુમાર કહે છે ‘મારે શુકલપક્ષનું બ્રહ્મચર્ય-વ્રત છે,’ અને ત્યારે જ વિન્યાકુમારી પણ બોલી ‘મારે વદ (કૃષ્ણ) પક્ષનું વ્રત છે’ આ સાંભળી વિજયકુમાર કહે છે ‘આ તો વધુ પ્રસન્નતાની વાત છે શું ભાઈ-બહેનના પ્રેમમાં ઓછી મધુરતા છે ?’ વિન્યા બોલી ‘દેવ, કુળપર પરા કેમ ચાલશે ? તમે ખીજી લગ્ન કરી લો’ આ સાંભળી વિજયકુમારે જે જવાબ આપ્યો તે હજારો વર્ષ વીત્યા છતાં ભૂલાયો નથી એણે જવાબ આપ્યો ‘‘તો પુત્રપર પરાના આધારે કાણ અમર થઈ શક્યું છે, દેવી ? અને જો એક સ્ત્રી બ્રહ્મચારિણી બનીને રહી શકે છે તો શું પુરુષ આટલું પણ ન નિભાવી શકે ?’’ આ છે આદર્શ દાપત્યજીવન !

આ સિવાય પારિવારિક જીવનના અન્ય સભ્યો, ભાઈ, બહેન, પિતા, પુત્ર, સાસુ, વહુ એમનાં પણ કર્તવ્યો છે પણ ધડિયાળ હવે વધુ બોલવા સ્વીકૃતિ આપતી નથી તેથી પછી ક્યારેક અવસર મળ્યે આપણે આ વિષય પર વિચાર કરીશું.

પરિવારનો પ્રત્યેક સભ્ય જો પોતાના કર્તવ્ય-ફરજ પ્રત્યે સચેત-સાવધાન રહે તો તમારા ઘરમાં પ્રેમગંગા જ પદાર્પણ કરશે દેશનો પ્રત્યેક નેતા અને નાગરિક પોતપોતાના કર્તવ્યને જાણી સાચી દિશાએ કાર્ય કરે તો હું માનું છું કે શાંતિ દૂર નહીં હોય-સમીપ જ હશે

॥ ૐ શાન્તિ ॥

દિનાંક

તા. ૨૪-૮-૧૯૫૮.

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ મુબઈ-૧.

પ્રભુપણના પાવન સ્વરોમાં આપી રહ્યા છે કે આપણે જેવાને  
 નોંધીએ. બહારની દુનિયાને જાતે વાર આપણે નોંધી છે, પરંતુ હવે આપણે  
 આપણને પોતાને નોંધી શકીએ બીજાની આશીર્વાદ આપણે, જાતે જારી  
 છે પણ હવે આપણે આપણી પોતાની આશીર્વાદ કરીએ અને જેવાને  
 પૂછીએ કે આપણે કઈ બાજુ જઈ રહ્યા છીએ ? આપણી દૈનિક ચલિચલિ  
 શું છે ? આપણે નોંધીએ કે આપણે કરવા લાગ્યા, કાંઈ કેટલાં કાંઈ છે,  
 જાતે ન કરવા લાગ્યા કેટલાં કાંઈ છે મનુષ્ય કરવા લાગ્યા કામ કાંઈ છે  
 તે સારું જ છે નહીંતર તે ન કરવા લાગ્યા મનુષ્ય, કરી ના છે તે  
 એક કાંઈ છે

રાત્રે રોજ વિચારો, કામ કામ શું કાંઈ કે  
 કરવાનાં શું શું કાંઈ કીધાં જણાવવાનાં શું તદ્દલ દુર્લભ !  
 પ્રવચ પાપમાં વધેલ બાજુ છે કઈ કે ॥ રાત્રે..

કવિએ કેટલું સુદર કહ્યું છે ! તમે દરરોજ સપ્તાહને દિવસ કરવા  
 જોશો છો. જા ? દિવસકરમાં કેટલું કામ જાતે કેટલું, ગુમખી ? સેક  
 અંદાજનાં દુઃખઓનાં દિવસ તમે રાખો છો જાતે એવો દિવસ રાખવો  
 ખરે દોહસોનાં પગારથી તમે મહેતાજી પણ રાખો છો. પરંતુ તમે જાતે  
 દિવસ પણ કદી રાખો છો ? રાત્રે તમે વિચારજો. છવ્વની જા કાંઈ  
 કેટલો લાભ મળે છે જાતે કેટલું ગુણવત્તા ?

જો કાંઈને વેપાર સાથે ચાલતો નથી તો તે જાતે ખરે ખૂબ ચિંતિત  
 કરે છે કે કુશન ચાલતો કેમ નથી ? કુશન ચાલતો પડે છે એટલે જા  
 સારે દિવસે દેવ તો સારી આવે. આમ આલોકને જાતે તેવો નથી. આલોક

જે માલ માગે છે તે મારી પામે નથી સો સો જાતના વિચાર તમે એને વિશે કરો છો, પરંતુ જીવનની આ દુકાન કઈ રીતે ચાલી રહી છે, એમાં કેમણી કેમ થતી નથી, એ અંગે તમે કદી વિચાર્યું છે ? આ પર્યુષણપર્વ એ જ બધું કરવા માટે પ્રેરણા આપી રહ્યા છે વિશ્વશાંતિના પથદર્શક ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું “ સાધક, તું તારો રસ્તો શોધી લે. તારે કઈ આજુ નજુ છે ” આગમવાણીમા કહ્યું તો—

“ अकण्ठं परियाणामि कण्ठं उवसंप्रवज्जामि ।”

સાધક પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, હું અકલ્પ અર્થાત્ અનાચરણી તત્ત્વનો પરિભ્રામ કરું છું અને કલ્પ-આચરણીય વસ્તુનો સ્વીકાર કરું છું આપણે વિચારવું છે કે, મુનિનો કલ્પ શું છે અને ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું : શ્રાવકનો કલ્પ શું છે ? મુનિ પચમહાવ્રતધારી છે સાવધ અને સદોષ વસ્તુ એને, કલ્પતી નથી. જે વસ્તુ મનને ચચળ બનાવે અને જે સાધકને સયમપથ પરથી વિચલિત કરે તેવી કોઈ પણ વસ્તુ એને કલ્પતી નથી. મુનિ પોતાના વ્રત અને પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યે વફાદાર રહે, જે વસ્તુ એના વ્રતનો ભંગ કરે અને એના આત્માના વિકાસને અવરોધે, તેનો તે દૃઢતાપૂર્વક ઈન્કાર કરી દે પરંતુ સાથે જ હું એ પણ કહીશ કે અનાચરણીય વસ્તુ માટેનો એનો આ ઈન્કાર લોકોને દેખાડવા ખાતર ન રહે. સુયોગ્ય અને આગમના જાણકાર શ્રાવકની સામે તે અમુક વસ્તુ માટે ઈન્કાર કરી દે અને અન્ય, બોળા ભક્તોની ભવુક્તાને, જોઈ પ્રતિજ્ઞાને ભૂલી જાય, તેવો સાધક પોતાના પ્રત્યે વફાદાર રહેતો નથી જ્યાં સુધી સાધક સત્યભક્ત બની આવતો નથી ત્યાં સુધી એના સાધનાના વૃક્ષને ફળ આવતા નથી.

એક વ્યક્તિ આખો રોપે છે બાર વર્ષ સુધી એમા ખાતર અને પાણી પૂર્ણ કરે છે, એના મૂળીયાને એણે પાણીથી નહીં પણ જાણે શ્રમ, બિદુઓ વડે સીચ્યો છે, પરંતુ બાર વર્ષના કઠોર શ્રમ પછી પણ જો એના પર ફળ આવે નહીં, તો એને અવશ્ય ચિંતા થશે, કારણ કે, શ્રમ અને સમયને વ્યર્થ જતો જોઈને કાને દુખ નહીં થાય ? તો મુનિ અને શ્રાવક પણ વર્ષો સુધી સાધના કરે છે, શ્રમબિદુઓ વઢાવે છે પરંતુ જોવાનું તો એ છે કે, સાધનાના એના વૃક્ષ પર ફળ લાગ્યાં છે કે નહીં ? તે સાધનાનું ફળ કયું છે ? અનુયાયીઓની વિશાળ ગિરદી જામે છે, કરોડાધિપતિઓથી હમેશા ચારે બાજુથી ઘેરાયેલો રહે છે અને સર્વ પ્રશંસાના એ પુષ્પો વરસતા રહે છે ! આ સર્વ શું આ સાધનાનું ફળ છે ?

એ એણે વિચારવાનું છે કે તો કહીશ આ સાધનાનું ફળ નથી. જાને તમે  
ને સાધનાનું ફળ માનશો તો કે કહીશ કે તમે આતિમાં હો. અનુયાયીઓની  
ગિરદી અને પ્રશ્નનાં પુષ્પો એક રાજનૈતિક નેતાને પણ મળે છે કે કહીશ  
કે તમારે ને જાવું જ નોઈતું હોય તો તમે છેવટની પસંદગીમાં જુદા  
આધી છે તમને સ્વર્ગ કરતાં રાજનીતિમાં ધણો જ સરળતાપૂર્વક આવી પહોં  
વધુ અનુયાયીઓ મળી શકશે અને પ્રશ્નનાં હોમો પણ તમે વધુ વીણી શકો.

વસ્તુતઃ તો આ સાધનાનું ફળ નથી. સાધનાનું ફળ તે છે કપાલ  
મહાપુ અંતર અને બાહ્યની એકતા, જીવનની પવિત્રતા સાથા અર્થનું  
આ જ સાધનાનાં ખર્ચા ફળ છે સાધના રૂપી પક્ષની આ વાત આવી છે  
ત્યારે મને મારા પાવન ગુરુદેવ શ્રી કિરનલાલજી સાની વાદ આવે છે.  
સાધનાનાં ફળ તો તેમની પાસે દેખાતાં હતાં. શુ એમની સરળતા હતી,  
અને શુ એમની સમતા હતી. એ મારા સમગ્રગુરુદેવ પોતાની નિઃસ્વીકાર્ય  
હતી છતાંપણ આપણું નથી. એકને કંઈ કહેવું અને બીજાને કંઈ એ જા  
અને કંઈની વૃત્તિ એમને સ્પર્શી પણ શકે નહોતી. પ્રપચ શુ છે એ તેમણે  
જાણ્યું સુધાં નહોતું કે જાણ્યું છું ત્યાં સુધી એમણે પોતાના જાણ  
જીવનમાં એક કાર્ડ પણ લખાવ્યું નથી. અંતર અને બાહ્યની આવી એકતા  
બીજો કેમણે શોધવા છતાં પણ કવચિત જ નોવા મળશે.

કપાલની મહત્ત્વ સરળતા અને આંતર-બાહ્યની એકતા ન્યાં સુધી  
આપણામાં આવતી નથી ત્યાં સુધી સાધનાના આપણા રક્ષ પર ફળ આવતાં  
નથી. પછી કહેને મેઘાં વસ્ત્રો પહેર્યાં ન હોય કે જાણ કિયજો કહી મે કરી  
ન હોય. હાં તો કે મુનિના કલ્પની વાત કરી રહ્યો હતો. મુનિ પોતાના  
મતની અર્થધર્મ સિદ્ધિ રહે મહાવતોની એણે જે પ્રવિણ લીધી છે એને  
દહતાપૂર્વક નશાવે. એક બીજા વાતપણ બહી કહી દેવા છિંકુ છું મુનિને  
કલ્પ ઉત્તર અને મૂળ ગુણને કારણે જ સુરક્ષિત રહે છે ઉત્તર ગ્રન્થ પણ  
મૂળ ગુણને પોષક છે અને જ્યારે ત્યાં ગરબા થાય છે ત્યારે મૂળને પણ  
આપાત પડેલો છે અને તમે નોંધો છો કે નાની એવી ખાલી પણ વિરાજ  
કાચ વચને અટકાવી દે છે મારે સુધી ઉત્તર ગુણે પ્રત્યે પણ સ્વયં રહેવું  
નોઈએ અને ને દહતાપૂર્વક ઉત્તર ગુણને શૂન્યપણે નિશ્ચયી ન શો તો  
સરળતાપૂર્વક પોતાની દુગ્ધજન્યો સ્વીકાર કરી લે. એની આ દુગ્ધજન્ય  
દાખને ધન જની શી છે પરંતુ મૂળમાંની જુદા તો કહી શકાય કંઈ શો  
નરિ. મહાવતના જનની શિષ્યા કરતી નોઈએ નરિ. આ જીવનની ઉદ્ધેશ

અને ખોટો બચાવ સાધકના આત્માને અને સધને વિકૃત બનાવે છે આંતર-શુદ્ધિના માર્ગમાં શિષ્યમોહ અથવા સપ્રદાયમોહને કદી પણ બાધક બનવા દેવા જોઈએ નહિ

અકલ્પનો પરિત્યાગ કરી કલ્પમાં સ્થિત રહેવાની વાત ચાલી રહી છે. મુનિના કલ્પ સબધે તો હું થોડુંક કહી ગયો છું. મુનિના કલ્પને તમે પણ સારી રીતે જાણો છો મુનિને શું કલ્પે છે અને શું નહિ એનું તમને સારું જ્ઞાન છે એક નાનું બાળક પણ જાણે છે કે સાધ્વીજી તેમને સ્પર્શી શકતા નથી એટલે જ્યારે પણ કોઈ સાધ્વીજી ધરમાં પ્રવેશ કરે છે અને તે દરવાજે જોશે હશે તો તે ત્યાંથી દૂર ચાલ્યો જાય છે એવી જ વાત છોકરીની છે. એ જ્યારે મુનિને જોશે કે તે પણ દૂર જાતી થઈ જશે તમારા છોકરા-છોકરીઓને પણ મુનિના આચારનું પરિજ્ઞાન છે પરંતુ તમને તમારા આચારની જાણકારી છે કે નહિ ? આવક શું કલ્પે છે અને શું નહિ ? તમે કહેશો, અમે તો ગૃહસ્થ છીએ અને ગૃહસ્થ સ્વતંત્ર હોય છે ચાહે તે કરી શકે છે પણ એમ માનવું તે ભૂલ છે આવક માટે પણ તેનો આચાર છે, તેને માટે પણ તેની મર્યાદા છે ગૃહસ્થ થવાનો એ અર્થ નથી કે તે ચાહે તે કરી શકે આવકનો કલ્પ છે કે તે નિર્ઝન્યોના પ્રવચનો પ્રત્યે આસ્થાવાન અને શ્રમણ નિર્ઝન્ય કે મુનિઓને જુએ કે એના હૃદયમાં પ્રેમસ્રોત વહી જઈ-ખીજી બાજુ તે મહારાજનો પરિત્યાગ કરે, એની આજીવિકા અદ્ધાર લઈ ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાની અલ્પ એવી જિંદગી સારું મહારાજ કરવો તે આવકને કલ્પે નહિ ખીજી બાજુ આવકે દુર્વ્યસનોના પરિત્યાગી બનવું જોઈએ. આજે તો જે વ્યસનોમાં ગણા સુધી ડૂબેલા છે, રાત્રે બાર વાગે પણ જોને ખીડી અને સિગારેટ જોઈએ છે, તેવો માણસ પણ પોતે આનંદજી, કામદેવજી, સમો આવક હોવાનો દાવો કરતો હોય છે

આવક અદ્ધાર લઈ જીવવાની કળા શીખે એ એનું કલ્પ છે તમે આવક છો તમે ધણુ ખરું જાણ્યું છે શીખ્યા છો, શાસ્ત્ર લખ્યા છો, થોડકા બધ વિષયો શીખ્યા છો ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત શીખ્યા વ્યાકરણ અને કાવ્યશાસ્ત્ર પણ શીખ્યા હવે એક ચીજ ખીજી જાણી લો, શીખી લો, તે કોઈ લાભપહોળું શાસ્ત્ર નથી કારણ હું જાણુ છું કે લાખો શાસ્ત્રો શીખવા માટે તમારી પાસે અવકાશ નથી એક નાનકડો શબ્દ છે બહુ મોટો નહિ, ફક્ત એક જ અક્ષરનો તે છે ‘ના’ તમે ‘ના’ કહેતા શીખી જાઓ

જેણે આ નાનકડું સૂત્ર શીખી લીધું છે, એણે જીવનની ઘણી મોટી

સમસ્ત ઉપર વિજય મેળવી લીધા છે. વ્યવહારમાં પણ એમ જ કહેવાય છે કે ના પાડી દેતી તે ચારુ છે પહેનેથી ના પાડી દેતી એ સારી સિવાય કે પહેલાં હા પાડવી અને પછી ના પાડવી એક વિચારો તો અહીં સુધી કદ્યું છે કે અમોઘ સીખવા કરતાં તમે ના કહેતાં સીખી શો એક માણસ દોડમાં ભોળો છે જજ એને પૂછે છે તે આ અપરાધ કોનો છે ? ને તે હા કહે છે તો જજ એને સજા આપે છે પણ ને તે ઈશ્વર કરે તો જજ સજા ઈઈ શકેતો નથી કાઈ તમને કહે કે ચોપણમાં તમારા નામે હજાર રૂપિયા લખી લઈ અને તમે હા પાડી દેશો તો તમારે હજાર રૂપિયા ભરવા પડશે અને ના પાડી દેશો તો એ યુદ્ધભીતમાંથી બચરી જશો ને ! આ તો હું તમારા કામની વાત કરી રહ્યો છું અને હું મહુ છું કે જાણી વાત તમારે તમે મહુ જાણી બિતરી જાય છે (સલામાં ખજાણાદર)

પરંતુ બા નો મત્ર જાણી જાણીને કામમાં ન ભેવાય. સુલ કાશોમાં ના નાજનું કામ કરી જાય છે મારે ત્યાં તે મ્મલ નથી, પરંતુ અગુલ અને પાપનાં કામોમાં ના નો મત્ર અવશ્ય લાગુ પડે જ નોઈએ આવે સ્વ પૂપ મારે ના કહી દેવો નોઈએ આ એક ના તમને સેંકડો મુરદાઓની બચાવી મેલે, ડોઝીએ નો મજરાની સલાહ લેવા મારે ના કહી દીધી હોત તો એનો મલ પિયમાં કામમ મારે રહી જાત ન્યારે રાવણના મનમાં સતી-સાધવી સીતાને પચવટીમાંથી ઉપાડી લાવવાને પાપકર્મો વિચાર આવ્યો અને તે જ ફણે એણે એ મારે ને ના કહી દીધી હોત તો એને ફોતે પુલ ન થાત. આને હજારો વર્ષો વીતી જવા છતાં પણ એના એ અપરાધ ધિવાઈ શક્યો નથી અને જે સમયે રાવણે પોતાના પાપમાં સ્કાંધક મનના મારે મારીએને બેલાઓ ત્યારે તેણે તે જ સમયે રાવણને ને દુહતાપૂરક એક જ સબ્દ ના કહી દીધો હોત તો એનો ઉજ્જવળ મલ પણ દુનિયામાં કલમ મારે રહી જાત.

આ વાર્તા તો તમે અનેક વાર સાંભળી ચૂક્યા હોશો. ભારતમાં નમેશા રાવણની આ વાર્તા ઠાણ જાણે રીતે સજાવિત જાતી એના પ્રયે પણ અને તિરકાગુ વાતાવરણ એટલા મારે બિલુ થયું કે એણે ના નો મત્ર અવશ્ય નહોતો.

નાનો મત્ર તો અવશ્ય હતો સતી સીતાએ રાવણ દ્વારા હજારો પ્રયોભનો અને વિપત્તિઓની વીજળીઓ વરસી છતાં એ ના ના મત્ર પર અમ્મ રહી. નાનો મત્ર અવશ્ય હતો સતી રા નમતીએ. રાજમતીનું અપ્રતિમ

સૌ દર્શ જોઈને ગિરનારની ગુફામાં ધ્યાનસ્થ બેઠેલો યોગી રથનેમિ સાધના પથેથી ચલિત થયો અને તે સતી રાજમતીની પાસે જઈ બોલ્યો ‘હે રાજમતી, સાધનાના કાંકરિયા પથ પર ચાલવા માટે તમારા કામળ કદમે નથી મારી વાત માનો અને ભોગીની દુનિયામાં થોડાંક દિવસો વિતાવો. પછી આપણે પાછા ત્યાગપથ પર ચાલી નીકળશું’ સતી સાધ્વીએ દબ-સ્વરમાં એક જ શબ્દ કહી દીધો “નહી” તે સાધ્વી પથબ્રષ્ટ થયેલા સાધકને ફિટકારતા કહે છે

વિરંત્યુ તે, ડજસો કામી, જોતં જીવિયુ કારણા  
વન્ત ઇચ્છસિ આવેઝુ સેયં તે મરણં ભવે ॥

હે સાધક, તને ધિક્કાર છે, આ વિષભર્યા વિષયો માટે તુ તારા ઉજ્જવળ યશને માટીના મૂલે વેચી રહ્યો છે ઓકી-કાઢેલી વગતુ માટે ફરી હાથ પસારતા તને શરમ નથી આવતી? એથી સારુ તો એ છે કે તુ મૃત્યુને જ ભેટી લે

નારીનો આ ફિટકાર લપસી પડેલા સાધકને પુનઃ સાચે રસ્તે લઈ આવ્યો. સૂતેલુ વીરત્વ જાગી ઊઠ્યું નારીને નાગણ બનાવનારાઓ આ જવલત દષ્ટાતથી કંઈક શીખશે શું આ સાંભળ્યા પછી પણ તમે નારીને નરકની ખાંણ માનશો?

હા, તો આ “ના” એ એ સાધકને સાધના-પથ પર પુનઃ સ્થિર કર્યા નહીં તો તેમને લપસી પડવામાં વાર જ ક્યા હતી?

કેટલાક લોકો કહે છે કે ચંદ્રબિંદુયુક્ત ‘હા’ શબ્દ ધણો જ રમણીય છે તમારો સામે કોઈ ગ્રાહક આવીને ઊભો રહે છે તમે ‘પૂછો છો કે શું માલ ખરીદવો છે? રોકડા પૈસા લાગ્યા છે’ને? ત્યારે એના જવાબમાં ન્યારે એના મોઝેથી ‘હા’ શબ્દ નીકળે છે ત્યારે તમને કેટલો આનંદ થાય છે! એક હજારનો માલ ખરીદવો છે અને તે પણ રોકડા નાણાં દઈને, ત્યારે તમારા આનંદમાં કોઈ ખામી રહે ખરી? “હા” શબ્દ તમને મીઠો તો લાગે છે, પણ ક્યારેક એ પણ મુશ્કેલીમાં મૂકી દે છે માની લોક ધર્મસ્થાનકના લવન-નિર્માણના ખરડામાં એક માણસે દસ હજાર આપવાની “હા” લાણી દીધી અને એના ભરોસે કામ પણ શરૂ થઈ ગયું, પણ ન્યારે તમે એની પાસે રૂપિયા લેવા ગયા ત્યારે એણે ઈન્કાર કરી દીધો આવે વખતે મુશીબત ઊભી થઈ કે નહીં? તમે કહેશો કે તોણે પહેલેથી જ “ના” કહી દીધી હોત તો સારુ થાત



તમારે મોટેથી જો પહેલેથી જ “ના નીકળા જશે તો તમે એને સજ્જતાપૂર્વક ઢા”માં બદલાવી શકો છો. પરંતુ હા કહ્યા બાદ ના કહેવો તો દુસ્તબાવદ વધી જશે. એક ભાઈ તમારી પાસે કંઈ સેવા આવે અને તમારી તેને તે દેવાની ઈચ્છા ન હોય તો તમારે એ માટે તરત જ ઈન્કાર કરી દેવો જોઈએ જેથી તે પોતા માટે ખીજી અવસ્થા કરી શકે. પરંતુ પહેલાં તમે ખાટી ઢા” પાડી એ વખતે તે રાજી પશુ થઈ જશે પણ જ્યારે પ્રસન્ન આવે તમે ના પાડી દો તો તે તમારો શત્રુ બન્યા વગર રહેશે અરે ? હા કહ્યા પછી ના કહેવામાં હજાર બદલાનાં શોધવાં પડે. ઉપરાંત જ્ઞાપોર અને કપડીની ઉપાધિ પુરસ્કારમાં મળે તે જુદી જે કરવામાં તમે અસમર્થ છો તે માટે તમે ના જ પાડી દો તમે કાંઈ કિંમતી વસ્તુ અરીવા માગો છો પણ પૈસા નથી તો પહેલેથી ના પાડી દો કાંઈ નિમત્રણ ઉપર તમે જો સમક્ષર પહેંચી શકો તેમ ન હો તો એને રજૂ કરે ના જ લખી દો આ નાનકડો એવો સજ્જ ના તમને જોતેક ઉપાધિઓથી ઉતારી દેશે.

હું પણ તમને એ જ કહી રહ્યા છું કે તમે પાપ માટે ના કહેવાનું શીખી શો. કારણ પાપનો પ્રારભ પ્રાતઃકાળની જોમ સમકક્ષર હોય છે પરંતુ એના અંત રાત્રીની જોમ અધિકારપૂર્ણ હોય છે. લીમડાનાં ફૂલોમાં મીઠી ફોરમ આવે છે પણ એને ચાખશો તો તે કર્ણા બાજશે. જસ એવું જ પાપ પણ છે એના ફૂલોમાં સોરભ છે પરંતુ જ્યારે એવું આસ્વાદન લેવામાં આવે છે ત્યારે મોં કડવું થવા વિના રહેતું નથી.

કુભાર બાકી વડે જાકને ફેરવે છે અને પછી પેલી લાકડીને જુદી કાઢી શે છે. પરંતુ પેશું ચક તો વેચને લઈને ફરતું જ રહે છે. તેવી જ રીતે જ્ઞાત્યા પાપકર્મ કરે છે અને એના વેચને લઈને ચતુર્વિધ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો રહે છે. પાપની પરિણતિ આત્માના સ્વભાવને વિજ્ઞાન ભણી લઈ ત્યારે જ જ્ઞાત્યાનો સ્વભાવ ઉન્નતિ કરવાનો છે. આગમ કહે છે

અર્થ ગતિ ધર્માણો ભીલા ॥

ત્યારે પ્રથમ એ માન છે કે આત્માનો સ્વભાવ ગતિ કરવાનો છે તે તરફ તો અધ્યાત્મિકમાં છે ત્યારે પેશો ઉન્નતિ કરનાર આત્મા અધ્યાત્મિક કેવી રીતે કરે છે એના જન્યામાં નૈનરાત્રિ ભગવાન મદનદીર યાત્રા પામકાચ મુખ્ય એક મુદ્દા રૂપક દેવાં ફરમાવે છે

જદ મિડલેવા લિતં ગરુયં તુમ્હં અહો વયદ્ પવં ।

આસવ કાયં કમ્મ ગુહ જીવા વન્વન્તિ અદરગદ્ ॥

—જ્ઞાતા ધર્મકથા અ. ૬

અર્થાત્ જેમ તૂબડાને ચલવ પાણીમા તરવાનો છે પરંતુ એ તૂબડાને જે માટીનો લેપ લગાવી દેવામા આવે તો આ ડૂબી જશે તેવી જ રીતે આત્માનો સ્વભાવ ઉધ્વગતિ કરવાનો છે, પરંતુ પાપ પરિણુતિ વડે આત્માને અધોગતિ કરવી પડે છે.

પાપ કર્મ દ્વારા આત્મા ભારી બને છે શ્રીમદ્ ભગવત્ સૂત્રમા આત્માના ભારે થવા અગે એક ગેયક પ્રશ્નોત્તરી આવે છે

**પ્રશ્ન—સમણ ભગવં મહાવીર વન્દિત્તા નમંસિત્તા પવં વચાસી  
કહ્વણ્ણ મન્તે ! જીવા ગરુયત્ત હવ્વ માગચ્છન્તિ ?**

**ઉત્તર—જયન્તિ ! પાણાદવાદ્ વાપણં જાવ મિચ્છા દસજ સલ્લેણં  
પવં ચલ્લુ જીવા ગુરુયત્તે હવ્વ માગચ્છન્તિ ।—**

જ્યતી શ્રમણોપાસિકા ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રશ્ન કરી રહી છે. નારી જાતિ માટે આ ગૌરવ લેવા જેવી વાત છે કે એક નારી આવા મહાપુરુષ જેમની સામે સ્વર્ગનો ધ્વંસ પણ એક સસલાની જેમ નમ્ર બની એસે છે, અને જેમના તેજ સામે ધન્દ્રો અને ચક્રવર્તીઓ તો તેજ પણ ફીકકું બની જાય છે, એવા તારક ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પ્રશ્ન કરી શકે છે. આ વીર નારી સુશ્રાવિકા જ્યતીએ જે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તે જ બતાવી આપે છે કે એ યુગની નારી પણ કેવી ભણેલી-ગણેલી હતી. આજની આપણી માતાઓ પણ જ્ઞાનના ક્ષેત્રે આગળ વધશે ખરી ?

હા, તો જ્યતી શ્રાવિકા પ્રભુને વદના કરી પૂછી રહી છે “પ્રભો, આ આત્મા ભારે કઈ રીતે બને છે ?” આ કેટલો માર્મિક પ્રશ્ન છે ! પ્રશ્નનો જવાબ આપતા વીતરાગદેવ કહે છે ‘હે જ્યતી, પ્રાણુતિપાત અને મિથ્યાદર્શનના શલ્યરૂપ અઢાર પાપો દ્વારા આત્મા ભારે થાય છે”

પાપની પરિણુતિ આત્માને ભારે કરે છે અશુભ પરિણુતિ વડે એના ઉપર અનંત-અનંત કર્મના પરમાણુ આવીને ચોટી જાય છે અને તમે જાણો છો કે ભારે વસ્તુ હમેશા નીચે જ જાય છે કર્મના ભારથી આત્મા પણ અધોગતિ કરે છે જેમ માત્ર એક સાપના ડસવાથી માણસ મૃત્યુ પામે છે; મારવા માટે એકથી વધુ સર્પોની જરૂર રહેતી નથી તેવી રીતે મનુષ્યને

નરકમાં પહોંચ્યાના માટે ક્યારેક ક્યારેક તો એક પાપ જ પાપીત બને છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રમાણ ભક્ષન કરે છે. 'નામથીએ તો એક જ પાપ હતું' હતું એણે એક સતને કહ્યા વખતે 'શાક વહેરાવ્યું હતું એ પાપે એને ફેટથી વાર નેરકના અગ્નિમાં ઠોસ પાડ્યું હતું

દુનિયામાં પેદા થતાં તેમાંમ કયા ન્યારે કાર્યા હોય છે ત્યારે ખાટું હોય છે પણ ન્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે 'પરંતુ ધણે ક્યા એક એવું ફળ છે કે ન્યાં સુધી એ કાન્યુ રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કાન્યાસ આવે છે એની કાન્યાસ ફેરી છે? તમે જાણો છો? ખાવા મળતું નથી અને મળે છે તો પચતું નથી. થોડું ખાસા તોમ ઝડપ દાસી મળે છે અને જૂખાં રહી શકાતું નથી જીવનની જા તો ફેરી વિઝળણ છે? પણ તમેજ મને જતાવો કે જ્યાં વિઝળણ ફેણે પેદા કરી છે? જ્યાંજ એ જ હશે કે જ્યાં વિઝળણ તે પાપની પરિણતિને કારણે જ

એજા માટે હું કહું છું કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈંકાર કરી દો. એક વિચારો કહ્યું છે કે જીવનનિર્ભણના ચાર માર્ગ છે પહેલો છે કમેસ થાય તેવું બોધવું નહીં એક કારણે સો પાસને ફાંધી રહે છે તેમ એક વ્યક્તિના સંજ્ઞથી સમાજની સેકમે વ્યક્તિઓની સંતિને ભગ્ન થઈ જાય છે. સમાજમાં સેકમે માનુસો દાગર છે એક વક્ત્ર બોલવા બોમે થાય છે સારીય સમા દસી-દસીને ભોલ-પોલ થઈ જાય છે બીજે માનુસ બોમે થાય છે કાપણની સરખાતમાં જ એ એક એવો સંજ્ઞ ઉચ્ચારે છે કે સમાજમાં અસંતિ જાઈ જાય છે આરેવ જાણુ તોફાન સર થાય છે ગધાંધ અસંતિ નથી જાય છે જ્યાં શું થયું? સંતિની સહેરમાં જ્યાં અસંતિ ક્યાંથી આવી ગઈ? એવું કાગળ એ જ કે બોધતાં બાવડ્યું નહીં જાણુ શીખ્યા પણ બોધતાં શીખ્યા નહીં

હાં તો પળેપુ સત્ત છે કમેસ થાય તેવું બોધે નહીં બીજુ છે: રોચ થાય તેવું બોધે નહીં " બોજલ સ્વાસ્થ્ય માટે છે પરંતુ બોજલ એવું કેવું છે કે જ્યાં પાની તરત જ પપારીમાં પડ્યું પડે. ચટાઈદાર પતથોને તેનાં મન દાસમાં ગડે શક્ય ના. પેની સીમાનું અનિકમજ કહું અને તર કરતા વધારે ખાણુ તો સમજ મેવું કે આપણે બો જાણ ખાણુ નહીં પરંતુ બો જાણ આપણને આઈ ગયું છે મર્યા-મસ થાના તમનમદમરી

મોહમાં આપણે તણાવુ ન જોઈએ સ્વાદના પ્રવાહમાં સ્વાસ્થ્ય ખગડે નહીં, એ માટે સાવધાન રહેવું જોઈએ

જીવનનિર્માણનું ત્રીજું સૂત્ર છે “કરજ થાય તેટલું ખર્ચ કરે નહીં.” “ક્રળં કૃત્વા ધૃતં પિચેત્” વાળી કહેવત આપણે ચરિતાર્થ કરવી નથી. તમારા દૈનિક અનાવસ્યક ખર્ચ તમારે ઓછા કરવા જોઈએ સિનેમા, ચહા, અને ખીડી-સિગારેટનો શોખ તમારા માથે કરજનો ભાર વધારે છે

ગરીબાઈમાં વ્યસન તે કાઠમાં દરાજ સમાન છે સગપણ લગ્નના ઉમંગે જરૂર કરતા વધુ ખર્ચ કરવો એ ઠીક નથી લગ્નનો ઉમંગ એ એક પ્રકારનો નશો છે. તે વખતે ખબર પડતી નથી એ સમયે કાઈ જો કહે કે, વધુ ખર્ચ કરશો નહીં. ત્યારે ઉમંગધેણો મનુષ્ય બોલી બઠશે ‘અરે સાહેબ, પૈસો તો હાથનો મેલ છે’ પણ તો પછી જ્યારે કાઈ સ્વધર્મને કંઈક આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ જોશ શા માટે ઠડે પડી જાય છે? એનો અર્થ એ થયો કે મનુષ્યને રાગમાં એટલો રસ આવી ગયો છે કે ત્યાગની વાત એને ડુચતી નથી હા, તો મતલબ એ છે કે વ્યવહારમાં માણસ એટલો અનુરકત બની જાય છે કે બધું જ ભૂલી જાય છે, પરંતુ માનવીએ દરેક સમયે વિવેક રાખવો જોઈએ, કારણ કે અતિ ખર્ચ કરી કરજનો ભાર વધારવો અનુચિત છે.

જીવનનિર્માણનું ચોથું સૂત્ર છે “પાપ થાય તેવું કાર્ય કરવું નહીં” કરુણાશીલ મહાત્મા બુદ્ધે પોતાના પ્રવચનમાં કહ્યું હતું

वणिजो ममयं मग्ग अप्पसत्थो द्विद्धनो ।

विस जीवितु कामो पापानि परिवज्जप ॥

—ધર્મપદ

બહુ ધન ધરાવતો ધનિક જ્યારે ધન કમાઈને સ્વદેશ તરફ પાછો ફરે છે ત્યારે તે લયલયી માર્ગને છોડી દે છે કારણ કે, ત્યાં એને લૂટાઈ જવાનો ભય છે અને જીવવાની ઈચ્છા રાખનાર જેમ વિપતે તણ દે છે તેવી જ રીતે વિચારશીલ પુરુષ પાપને છોડી દે છે

પરંતુ આજનો માણસ તો પાપને છોડવાનો નહીં બિચડું એને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરતો ફરે છે એક ચોર ચોરી કરતા જ્યારે પકડાઈ જાય છે ત્યારે એ વિચારતો નથી કે તેણે ચોરી કરી છે એટલે પકડાયો છે, પરંતુ એમ વિચારતો હોય છે કે તેણે ચોરી કરતા સાવધાની રાખી નહીં ગફલતના લીધે જ હું પકડાઈ ગયો છું ”

નરકમાં પહોંચ્યાના માટે ક્યારેક ક્યારેક તો એક પાપ જ પાપીત બને છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રગટ બાંધ કરે છે. નાંચીએ તે એક જ પાપ ક્યું? હવે એણે એક સતને ક્યા વખતે 'સાક વહોરવ્યું હતું એ પાપે એને દેટથી વાર નરકના અગ્નિમાં સમાવે પડ્યું હતું.

કુનિયામાં પેલા ઘટા તમામ ફોળા બ્યારે 'કામાં હોય છે ત્યારે ખોટી હોય છે પણ બ્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ પાપીત બ્યારે એક એવું ફળ છે કે ત્યાં સુધી એ ક્યું રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કડવાસ આવે છે એની કડવાસ જેવી છે? તમે જાણો છો? ખાવા મળતું નથી અને મળે છે તે પચતું નથી. થોડું ખાશો તેમ ક્ષય થાયી મળે છે અને જીવ્યાં રહી શકતું નથી જીવનની જાતે જેવી વિગળવા છે? પણ તમે જ મને જતાવો કે આ વિગળવા છે પેલા કરી છે? જવાબ એ જ હશે કે આ વિગળવા તે પાપની પરિણતિને કારણે જ.

એટલા માટે કુ ક્યું ક્યું કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈન્કાર કરી દો એક વિચારો ક્યું છે કે જીવનનિર્માણના ચાર માત્ર છે પહેલો છે કમેસ થાય તેવું બોલવું નહીં એક કંકિયો સો બચતે ફોડી રહે છે તેમ એક અગ્નિના ચંદ્રથી સમાવી સે કમે અગ્નિઓની ચાલિતો ભગ મર્ષ નય છે. સમામાં સે કમે માણસો હા નર છે એક વક્ત્ર બોલવા બોલે થાય છે સારી સમા દસી-દસીને બોલ-પોલ મર્ષ નય છે બીજો માણસ બોલે થાય છે ભાવણની ચરખાતમાં જ એ એક એવો ચંદ્ર હોવાર છે કે સમામાં અગ્નિને જાળ નય છે ચારેય બાજુ લોકાન ચર થાય છે બધાંય અર્થાત બધી જાળ છે આ શું ક્યું? ચાલિતની લહેરમાં આ અગ્નિને ક્યાંથી બાળી મર્ષ? એવું કારણ એ જ કે બોલતાં આવડતું નહીં નયુ શીખ્યા પણ બોલતાં શીખ્યા નહીં.

હાં તો પહેલું ક્ષત્ર છે કમેસ થાય તેવું બોલો નહીં "બીજું છે રોય થાય તેવું બોલો નહીં બોલના સ્વસ્થ માટે છે પરંતુ બોલના એવું કેવું છે કે જામા પછી તમને જ પચારીમાં પડતું પડે ચરહિયાર પચારીને તેનાં મન થાયમાં ગદી શકતું નહીં પેટની શીખાનું અનિકમન ક્યું અને તર કરતા વધારે ખાવું તો સમજા એવું કે આપણે બોલ્યા ખાવું નયો પરંતુ બોલના આપણને ખાઈ ગયું છે મર્યા-મર્યાના તમામ મર્યાનો

ઝેપને બાણે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તણ દો અને હેયને ગ્રહણ કરી લો. નહીંતર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનું છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો. પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રોશને ઊપડ્યો નજેદારે એને રોક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્દાસની સાથે આખો ટ્રન્ક બતાવી દીધો. કપડા સિવાય બીજું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરબૂચ હતું એટલે તેને નાજેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સ કેત મળતા જ એ તો ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો એરોશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી. ડ્રમ્મામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યા બાળકે હક લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડ્રમ્મામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યું કે, તું પહેલા ડ્રમ્મામા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાભાલ્યું નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલું તરબૂચ મૂક્યું

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડ્રમ્મામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના દુકડા થઈ ગયા પેલી સોનું ભરેલી ડ્રમ્મા એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યા જ ઊભા ઊભા જોઈ રહ્યા હતા સોનાની ડ્રમ્મા જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની ટ્રાટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કોઈ ઊણુપ રાખી નહોતી પરંતુ હુ કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાંકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એકપણ વણકર પ્રાકૃત્યો નથી કે જેણે એવો કોઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાંકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે થનાર બદનામીથી નેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાઢની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

મનુષ્ય પાપને છુટાવવાનો જોટો પ્રયત્ન કરે છે તેટલો જો તેનાથી છુટાવવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેનું જીવન સ્વર્ગીય બની શકે છે પરંતુ પાપ તે છુટાવવા માટે છે અને આ કામમાં એની જીવિ પશુ તીવ્ર બની જાય છે.

ભારતનો એક માણસ પોંડિચેરી ગયો. આ તે સમયની વાત છે કે જ્યારે પોંડિચેરી ફ્રાંસના તાબામાં હતું તે સમયે ત્યાં સેનું પણ હતું મળતું હતું જે સેનું ભારતમાં સો રૂપિયે તોળો મળતું હતું તે પોંડિચેરીમાં ૩૫ થી ૪ રૂપિયે તોળો હતું ત્યાંની સરકાર ત્યાંથી સેનું બહાર લઈ જવા દેતી નહોતી. હિતુ સેનું એક એવી ચીજ છે કે, જોને કારણે માનવીએ હજારો પાપ કર્યા છે સેનું માનવી સાથે પ્રેમ કરતું નથી પરંતુ મનુષ્ય સેનાને પ્રેમ કરે છે અને એથી ય જાગણ કુ તો હકીકત કે મનુષ્ય મનુષ્યને જોટો પ્રેમ કરતો નથી તેટલો સેનાને પ્રેમ કરે છે.

સેનાનો સરલો ભાવ જોઈ એનું મન પીગળી ગયું એણે વિચાર્યું કે સખ્તા જાવનું સેનું લઈ જઈ ભારતમાં વેચી નાખીશ તો કેટલી કમણી થશે ! એણે હસેક લેશ સેનું ખરીદી લીધું પણ હવે સમસ્યા એ હતી ઘઈ કે, નાકેદાની ખાંખેથી જાયી અને ભારતમાં કઈ રીતે લઈ જવું ! મનુષ્યની પાસે જીવિ એક એવી ચીજ છે જેનાથી તે સર્વ સમસ્યાઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે છે કુ હકીકત કે અખકારમાં જેમ ધૂવડાની ખાંખે સતેજ બની જાય છે અને એની નેચાની શક્તિ તો ગણી વધી જાય છે તેમ પાપથીય મનુષ્યની જીવિ પણ પાપમાં તીવ્ર બની જાય છે પરંતુ આ જીવિનો કુડપોત છે તમે સદ્ગુણ વેચી સેનું ખરીદવા ચાહો છો !

સદ્ગુણ વેચી સેનું ખરીદવાનો સોદો મેપિા પાશે ! પરંતુ પેસે એવો ભારતીય આ મેપિા સોદો ૮ પસદ કરી રહ્યો હતો. એની જીવિએ એક ઉજવ ખાળી કાઢ્યો. પણ તે ઉજવ તમે શીખી લેતાં નહીં (સભામાં દસદસ)

તે જાગરમાં ગયો એક ગ્રેટુ તરજૂય લઈ આવ્યો. એની ડચ્છી પગી ચીયુ નાનાની ડચ્છી એમા મુઝી દીપી અને પગી એની ઉપર પેટી કાપેલી બની મૂની દીપી. ખરે ૮ માનવીની જીવિ કમણ કરે છે પરંતુ કુ રી કદા નહિ ૧૩ કે ૧૪ આ તરજૂય સીખી લેશ નહીં એક વજન બર્ડ પ્રમયન આ ૮ ન્યારે તેમા તેમ જાડીનું હોડા લાવક અને એવ જાડીવ તજુય લાવક જાન ઉપદેશ અંદરે પ્રવજુ કરવા લાવક એ સારનો ઉપદેશ કરે ૮ મનુ માન્ય મ જુ કરવા લાવક લીધ તે મ જુ કરે, તેવને હોડે અને

એવને બાણે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તજી દે અને હેયને ગ્રહણ કરી લો. નહીં તર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનું છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રોશને ઊપડ્યો નાકેદારે એને રોક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્દાસની સાથે આખો ટૂન્ક બતાવી દીધો કપડા સિવાય બીજું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરબૂચ હતું એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સકેત મળતા જ એ તો ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો રોશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યા બાળકે હડ લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યું કે, તું પહેલા ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યું નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલું તરબૂચ મૂક્યું.

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનું ભરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યા જ ઊભા ઊભા બેઈ રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કાટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કોઈ ઊણપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એકપણ વણકર પ્રાકૃત્યો નથી કે જેણે એવો કોઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે થનાર બદનામીથી બેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાદની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું



પાપમાં આગળ વધી રહ્યો છું કે નિર્જનના દેવમાં ? માફ રાખો. ને પાપ દેવે આગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માર્ગમાં પથ્થર બની બેસી જશે. બાકી આસતા આતતા જાણી જાય છે ત્યારે સમજવું કે માર્ગમાં મોટો પથ્થર આવી બેસો છે તેવી જ રીતે જીવનના સુખ અને શાંતિમાં વિધા બારે છે અને જીવન-રથ ડગમગે છે તો સમજવું જોઈએ કે પાપને કાઢી દેવો છે.

હું કંઈની વાત કરી રહ્યો હતો. તમે અકરપને ડોહી કંઈ તરફ જો-એમ તો આવજી કંઈ વિસ્તૃત છે એની પૂરી વ્યાખ્યા આપવા સારુ અમે સમય નથી પરંતુ દૂકમાં તમારો કંઈ જવાવું તો તે. એટલે જ મને કે, પાપ માટે તમારે ના પાડી દેવી જ્યાં પણ અને જ્યારે પણ પાપની પ્રવૃત્તિનો પ્રભુ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે હાથમાં પાપ કરવું તે કામરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમાનવતા છે. અસ્થિતિના જાંઝાને એક ખૂલેલી થોડુંક લઈને ખાસો તો તે કરવું અને બીજા ખૂલેલી ખાસો તો તે પણ કરવું જ લાગશે અને વળી કોઈ કોઈની લઈને એનો સ્વાદ ભેટો તોય તે કરવું જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપની પ્રવૃત્તિ જ્યારે અને જ્યાં પણ કરાય ધર્મને નામે, સમાજને નામે અથવા રાષ્ટ્રને નામે જમે તે કારણે આપ તે તો સત્ય જ ખરબચડ ન છે. હું તો કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકીઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-કા કરે છે જ્યારે પાપમાં સદૈવ સિપ્ત રહેવા છતાં પણ એવી જ રીતે નરકમાં જવા માટે પ્રયાસ કરી કરે છે.

આવક કદી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકનું કારણ બને નરકમાં કારણેનો આવક પરિત્યાગ કરે છે. મારો કહેવાનો આશય એટલો જ છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી અજાણ રહો. પાપમાં હસાર્થ જવું તે આનંદ-મિત છે કારણ જીવનમાં સ્વાધ અને લોભ એને પાપ માટે પ્રેરિત કરે છે પરંતુ પાપમાં સિપ્ત રહેવું તે શીતાનનું કામ છે. મનેલા પાપ માટે કુલ પ્રગટ કરવું તે સત જોવું કામ છે કારણ સત તપ અને ત્યાગની સાધનામાં પાપને ધોઈ નાખવા માગે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ મર્દ બન્યો છે પણ તેને માટે તેના મનમાં પમાતાપ જ યુનિયુ યુનિયુ પ્રગટ કરે છે. એટલે પાપને સર્વથા ડોહી દેવું એ ઈશ્વરી શક્તિનું કામ છે જે પાપની પરિશુતિથી સર્વથા અજાણ રહી જાય છે તેજ સમયે તે સંપૂર્ણ કોંઈ



પાપમાં જાતજા વધી રહ્યો છું કે નિર્જનના હોવામાં ? થાક થાકે નો પાપ  
 હોતે જાતજા વધ્યા તો પાપ તમારા માત્રમાં પથ્થર બની જાય થઈ જાય  
 થાકી ચાલતા ચાલતા થઈ જાય છે ત્યારે સમજવું કે માત્રમાં મોટે પથ્થર  
 જાયી જાયો છે તેવી જ રીતે જીવનના સુખ અને શાંતિમાં વિખા જાય  
 છે અને જીવન-રમ્ય કમનગર છે તો સમજવું જોઈએ કે પાપો જલ  
 થાય છે

હું કંઈની વાત કરી રહ્યો હતો. તમે અકસ્મતે હોમી કંઈ તરફ વળો  
 એમ તો આવજી કંઈ વિસ્તૃત છે એવી પૂરી વ્યાખ્યા આપવા સારુ જાણે  
 સમજ નથી પરંતુ દુઃખમાં તમારે કંઈ જવાવું તો તે જોડો ન થાય કે  
 પાપ માટે તમારે ના થાકી દેવી. જ્યાં પથ્થર અને જ્યાં પથ્થર પાપી  
 પ્રવૃત્તિનો પ્રભુ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે જુદાઈને  
 પાપ કરવું તે કામગીરી છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમનવત્તા છે.  
 અસ્થિતિ ગાંધીને એક ખૂલેથી થોડુંક લઈને આશી તો તે કરવું અને  
 બીજી ખૂલેથી આશી તો તે પથ્થર કરવું જ લાગશે અને વળી કોઈ વ્યક્તિ  
 લઈને એનો સ્વાદ લેશે તો તે કરવું જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપી  
 પ્રવૃત્તિ જ્યાં અને જ્યાં પથ્થર કરવા ધમનિ નામે સમજાવે નામે અથવા  
 રાષ્ટ્રને નામે અને તે કારણે થાય, તે તો સ્વતંત્ર જ અચળ જ છે. હું લે  
 કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકાઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-હા કરે છે  
 જ્યાં પાપમાં સદૈવ સિંધ રહેતા જીવો પથ્થર એવી જ રીતે નરકમાં જઈ  
 માટે કાલાકાલ કંઈ કરે છે.

આવક કદી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકમાં કારણ બને  
 નરકમાં કારણોનો આવક પરિત્યાગ કરે છે. મારો કહેવાનો આશય એવો જ  
 છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી અજાણ રહો. પાપમાં હસાર્થ જવું તે અનિર્વા-  
 ચિત છે કારણ જીવનમાં સ્વાથ અને સોલ એને પાપ માટે પ્રિય છે  
 પરંતુ પાપમાં સિંધ રહેવું તે રીતાનું કામ છે. થયેલા પાપ માટે હું  
 પ્રગટ કરવું તે સત જેવું કામ છે કારણ સત તપ અને તાત્પર્ય સાધ-  
 નામાં પાપને ધોઈ નાખવા માટે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ થઈ જાય  
 છે પથ્થર તેને માટે તેના મનમાં પમાતાપ જ મુનિયુ મુનિયુ પ્રગટ કરે છે.  
 એટલે પાપને સર્વથા હોમી રેવું એ ઈશ્વરી શક્તિનું કામ છે જે પાપી  
 પરિસ્થિતિથી સર્વથા અજાણ રહી ન જાય છે તે જ સમયે તે સર્વથા કોઈને

સમાપ્ત કરી દે છે, અને કર્મથી મુક્ત થવાની સાથે જ આત્મા અનતજ્ઞાન અને અનતદર્શનની સાથે શુદ્ધ-શુદ્ધ બની જાય છે

હા, તો તમે શ્રાવક છો અને અમે મુનિપદે છીએ આપણા બન્નેનું લક્ષ્ય આત્માની શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરવાનું છે. અને એ દશાને મેળવવા માટે આપણે પાપપ્રવૃત્તિઓથી પાછા કરવું પડે જાણુ કે, આ પ્રવૃત્તિઓ અશુભ છે અને અશુભને તત્તુ શુભ ભણી પ્રયાણ કરતા આપણે શીખીએ શુભથી શુદ્ધમા પહોંચવું એ જ આપણું લક્ષ્ય છે એ કલ્પમા આપણે સ્થિત બનીએ અને શુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીએ એ જ કામના છે

ભાદરવા ૧૬

અમાસ

જૈન ઉપાશ્રય,  
કાલ્યાણી મુખર્ષિ.



## હલકું સાહિત્ય

૧ ખરાબ સાહિત્ય સમાન ખીજે કાઢી લૂટાગે નથી.

૨ તમે તમારું જીવન સફલ અને તેજસ્વી બનાવવા ઈચ્છના છો, તો ગદ્યા પુસ્તકોને હાથ ન લગાડજો ! નહિતર એ ગદ્ય સાહિત્ય તમારા જીવનને ધૂળધાણી બનાવી દેશે !

પુરુષાર્થ એ સમજાવતું પ્રથમ સોપાન છે. પુરુષાર્થ પરત્વે તમે સંતોષિત છો. પણ મને લાગે છે કે પુરુષાર્થનો વિષય હતો અપૂરો છે તે હતો વધારે વિચાર માટે છે. એક પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ લેખક જેન્સે કહે છે કે સમજાવતાની પ્રાપ્તિ આટલે દુસ્સ ટકા આત્માપ્રેરણાની જરૂર છે. અન્યમાં વિચાર હોય. નવી રજૂરજા હોય. સમજવાની કળા પણ હોય. છતાં ને હવે ન હવાવે તેમ વિચાર અપનામોકર્મથી કિતરીને વાસ્તવિક સેકમાં જાવી શકતા નથી.

પણ જરા વિચાર કરવો પડશે કે કયો પુરુષાર્થ છે કે જે આપણને સમજાવતાની નજીક પહોંચાડી શકે છે. જનત જનત મુજ એવા વીની મજ જેમાં એક કણ પણ એવી નથી મર્ષ કે અપાર આત્માએ પુરુષાર્થ ન ક્યો હોય. કારણ કે વીમાન્વયમનુ અપારે પણ પૂરું જાવરણ જાવતું નથી. હમેશાં તેને કમોપસમ રહે છે જ. લાંબે આત્મા મને તે ચોનિમાં હોય અને તે જતિમાં હોય. ઓકિન્દ્રિય દ્વિન્દ્રિય નરક અને નિર્ગોહ જમી ચોનિચોર્મ આત્માની પુરુષાર્થની ક્રિયા ચાલુ જ રહે છે.

જનત જનત કાળના અવિરત પ્રમત્ત પછી પણ આત્મા ચોતાની લક્ષ્યની નજીક નથી પહોંચ્યો, ત્યારે એ વિચારવું જરૂરી થઈ પડશે કે તેણે આ ૮ સુધી ને પુરુષાર્થ ક્યો તે સ્વપુરુષાર્થ હતો કે અસ્વપુરુષાર્થ ? એક દીકરી સવારમાં બિંદીને આત્મા ધરમાંથી કચરો સાર કરે છે. પછી તે એક જગ્યાએ ભેંચે કરી રાખે છે. પછી તેની બહેન બાવી તે પૂળને હાથમાં લઈ ધરમાં વેરે છે. આમ પુરુષાર્થ જનને બહેનો કરે છે. કચરો સાર કરવો એ એક કામ છે. તેમ કચરો વેરવો એ પણ એક કામ છે. પરંતુ એકબે પુરુષાર્થ સાથે જ બીજાનો નિર્ધાર છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ચાર પુરુષાર્થ બતાવેલા છે. ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ જેમાં બે સાધન છે. કામ-પુરુષાર્થ માટે અર્થ એ સાધન છે અને મોક્ષ-પુરુષાર્થ માટે ધર્મ એ સાધન છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ બે હેતુ (ત્યાગવા યોગ્ય) અને બે ઉપાદેય (ઉપાર્જન કરવા યોગ્ય) છે.

અર્થ અને કામ એ બે કે પુરુષાર્થ કહેવાય છે અને વાસના-વિદૂષિત આત્મા, અનંત યુગોથી તેને વળગેલો છે, છતાં પણ તે અસત્પુરુષાર્થ છે તે આત્માને અવગે રસ્તે ચઢાવે છે. બે કે ચાલવાનું તો તે પણ શીખવે છે, પણ ખરે ઠેકાણે પહોંચાડવાનું તેનું કાર્ય નથી. તે તો પોતાના સ્થળે પહોંચાડે છે અને રસ્તમાં હજારો સડો આવવા છતાં એ બધાની સાથે સત્રામ ખેડી, તેના અંતિમ લક્ષ્ય તરફ લઈ જાય છે. ત્યાં પહોંચતા યાત્રીને એમ લાગે છે કે તે ધારેલે ઠેકાણે આવી ગયો છે પણ આ ખરું અતલલક્ષ્ય નથી.

જે મુસાફર સડો, કડો, ભૂખ, તરસ બધું ભૂલી જઈ વીસ માઈલની મુસાફરી કરી એક ઠેકાણે આવી પહોંચે, હજી પગનો થાક પણ ઊતર્યો ન હોય, અને બીજી જ દિશાએ તેને ખબર પડે કે તે ખોટું રસ્તું ચાલ્યો છે, તેને જ્યાં જવું હતું તે જગા તો વીસ માઈલ પાછળ રહી ગઈ છે અને હવે તેને વીસને બદલે ચલીસ માઈલ ચાલીને જવું પડશે અને તો જ તેને તેની ધારેલી જગા મળશે, તો એવે વખતે તેને કેટલું દુઃખ થશે!

જે તમારો પથદર્શક (Guide) આવી ભૂલ કરી ખેડો હોય તો તમે તેના ઉપર ચિડાયા વિના રહેશો નહિ અને પોતાને પણ આવો અનુભવ થઈ ચૂક્યો છે. આજથી લગભગ સત્તર વર્ષ પહેલાં અમે ઈંદોરથી કરી-કસબા તરફ જઈ રહ્યા હતા એક બહેન દીકા લેવા ઈચ્છતી હતી હું મારા ગુરુદેવની સાથે હતો. માર્ગદર્શક તરીકે એક ભાઈ અમારી સાથે હતા તેમણે કહ્યું કે સડક પરથી જવામાં બહુ ચકાવો ખાવો પડશે તેને બદલે આ ટેકરી ઉપરથી ઉતરી જઈએ તો સીધા ગામની નજીક પહોંચી જઈશું લગભગ છ માઈલ થશે ટૂંકા રસ્તાની આશાએ અમે સીધો રસ્તો પડતો મૂક્યો. પહોંચી ટેકરીને રસ્તે અમે ઊતર્યા ખૂબ લય ઝર પગ દડી પસાર કરી અમે નીચે આવ્યા ચાલતા ચલતા અમને ચાર કલાક લાગ્યા પણ ગામનો પત્તો ન લાગ્યો તડકો ખૂબ ચઢી ગયો હતો તરસથી ગળુ સુઝાઈ રહ્યું હતું પણ ગામનો પત્તો નહોતો અમે એ ભાઈને (માર્ગદર્શકને) કહ્યું-ભાઈ! સવાળી અગિયાર વાગ્યા સુધી ચાલ્યા છતાં હજી તાગ છ માઈલ પૂરા નથી થયા ?

તેણે કહ્યું-મહારાજ ! હું જાતે રસ્તો ભૂલી ગયો છું

તેણે પહેલાં બોધવું જોઈતું હતું. કોઈને પૂછવું હતું આ જાણુ વરોડ તારામદ્દજી મદારજી તો એટલા બાકુળ્યાપૂળ થઈ ગયા કે તેમણે ક્ષી ઈશુ કે મારાથી તો હવે એક કમણુ પણ આજળ બરાબ તેમ નથી કુ તો હવે ક્યાં જ સધારો કરુ છુ જેને જીવ બચાવવો હોય તે આજળ જ અને તે તો એક જાડ નીચે બેસી ગયા. હવે કોની કિમત છે કે આજગ વધે ! આ કમ કર મુસીબતની પછા અને પસાર કરી રહ્યા હતા ત્યાં ને ક્યાં જાવ્યા તેઓ સવારથી જામને ખોળી રહ્યા હતા તેમણે કમ્પુ-મદારજી આપ કાઢી ક્યાંથી પહેંચી ગયા ! જામ તો થલુ પાછળ રહી ગયું જ્યારે તેઓ જામને નજીકના એક ગામમાં લઈ ગયા. જ્યાં જામને શિવલુ મળ્યું જ્યારે પાણીની કુટડી ત્રણે ભિતરે ત્યારે જ જીવમાં જીવ જાગ્યો.

પૂરા જાણકાર ન હોય તેવા પચદ્દશીની સાથે મુસાફરી કરતી એ પણ જોખમકારક છે કામ અને કાર્મ એ બન્ને પુરુષાર્થ બાકમાના પચદ્દશી છે. પણ તે ખોટા રસ્તે દોરનાર છે જે સાચે માર્ગ નહિ પણ ખોટો રસ્તો અને ખોટી જગ્યાએ પહોંચાડે છે.

સુખની શોધમાં નીકળ્યા કામ અને કાર્મ બે બોધિયા બનાવ્યા મુસીબતોના પક્ષાઃ એળંગીને લક્ષ્યરથને પહેંચ્યા પણ પહેંચતાં જ તમને ક્યાંકે કે તમે ખરી જગ્યાએ પહેંચ્યા નથી. શવલે પણ કામને પોતાનો બોધિયો બનાવ્યો હતો અને ક્યાંકી નીકળ્યો હતો મહામહેનતે તે સીતાને મેલવી શક્યો, પણ તેને સાતિ ન મળી કારણ કે તેણે પોતાના બોધિયા તરીકે ખોટી વ્યક્તિની પસંદગી કરી હતી. ક્યાંકી જ વાત પચોતર અને કમ્પુની છે.

કાર્મ અને કામ પુરુષાર્થ જો કે જલ્દારથી મનોરમ લાગે છે છતાં પણ બસથી ક્ષી ર્હઈ તેમની પાસે નથી જ્યારે ચરીરના કોઈ ભાગ પર સોળે ચડે છે ત્યારે તે કામ પહેંચી નજરે લાગવધાર દેખાય છે પરંતુ બસથી સંતોષીન થઈ જાય છે એ જ પ્રમાણે કાર્મ અને કામમાં જલ્દારના કેન્દ્ર પૂરતી જમક હોય છે કાર્મ અનર્થકારી છે અને કામ વિકારી છે જ્યાં જાપણે જ નેત્ર ચારી રીતે સમજી લઈએ.

કાર્મ-પુરુષાર્થ

જે પૈસા (કાર્મ)ની પાછળ માનવી પડતલ અને છે તે પૈસાને જરા પૂછી તો મો કે તુ હમેશાં સાથે તો રહીશ ને ! જીવજોની શી સ્થિતિ છે ! પ્રસન્ન બપૂટ લાગર જેવા માવતીઓને પૂછે કે તમારાં વિચારણા સામ્રાજ્ય,

દિવ્ય ચૌદ રત્નો અને નવનિધાનો તમારી માથે આવવાના છે ? શો ઉત્તર આપજે એ ચક્રવર્તીઓ ? કહેવાય છે કે જગતશેઠની પામે એટલું બધું ધન હતું કે તેની ઇચ્છા હોત તો તે ગંગા અને યમુના બંને નદીઓના કિનારે મોનાતી ઇટોથી આગ બધાની શક્તિ પણ આજે તેમના જ વશવારસો, નોકર માટે દાક્ષ મારી ગયા છે તે વખતે તો સિદ્ધાઓ ચોરસ હતા ત્યારે આજના ચક્રવર્તીની માફક કરતા ગોળ, સફેદ રૂપિયાને રગડી જતા વાર કેટલી ? આમ તો તમે બહુ જલ્દી સમગ્ર જાઓ છો પછી આ તો તમારા લાલની વાત છે. (હસાહસ)

રૂપિયાને ગગડતા કદાચ થોડી વાર લાગે, પણ પેલા કાગળીયાને ભીડી જતાં કેટલીવાર લાગશે ? લખવાના કાગળોની આ વાત નથી આ તો પેલા લાલ અને લીલી રીઝવં બેન્ક નોટ ઇન્ડિયાની છાપવાળા કાગળની વાત કરુ છું, જે તમે તમારી છાતી ઉપર અદરના ખિરસામા સાચવીને રાખો છો ! આ ગોળ પૈસા કેવો રગડે છે, કેવા ઢળે છે ' કાહીનુર હીરો-જન્મ્યો ભારતમા અને પહોચ્યો સમુદ્રપાર-ઇન્દ્રાડમા.

કહેવાય છે કે કાહીનુર હીરો, કૃષ્ણા નદીને તીરે પડેલા એક ખેડૂતને મળ્યો હતો ખેડૂતના હાથમા એ તાકાત ક્યા હતી કે તેને પકડી રાખે ? તે હિંદુ રાજાઓની પાસે આવ્યો. ત્યાં પણ રહી ન શક્યો. સામ્રાજ્ય બદલાયાં તેની સાથે કાહીનુરના સ્વામીઓ પણ બદલાયા તે મોગલ સમ્રાટોના તાજને શોભાવતો હતો ત્યાં પણ તેને આરામ ક્યા હતો ? અંગ્રેજો આવ્યા અને મોગલ સમ્રાટોના પતનની સાથે તેમના તાજ પણ ડુલ થઈ ગયા એટલે કાહીનુર પણ ત્યાંથી નીકળી અંગ્રેજો સાથે સાગર પાર કરી લડન પહોચ્યો. હવે તેને ક્યા ક્યા ફરવાનું બાકી છે તે તો કાઈ જ્યોતિષી જ કહી શકે.

પૈસો ગોળ અને ઢળકણો છે તેની સાથે રહીને માનવીએ પણ એવી જીતિ અપનાવી લીધી છે જ્યાં પૈસા હોય છે ત્યાં માનવી ઢળતો જાય છે. ન્યાયની ખુરશી પર બેસી કાયદાની બારીકીઓ ખોળનારા અને ન્યાયની રક્ષાને દલ કરનારા ન્યાયાધીશો પણ તેની સામે નમી પડ્યા, તેમજ ધર્મના સિદ્ધાસને બેસીને આત્મા અને પરમાત્માની શોધ કરનારા પણ તેની સામે ઢળી પડ્યા. તે પણ લક્ષ્મીપુત્રો તરફ દ્રષ્ટિ રાખવામાં જ પોતાના સિદ્ધાસનની સ્થિરતા માનવા લાગી ગયા સત્યના ઉપદેશકો આજે સોનાના ઉપાસકો બની ગયા છે અપરિગ્રહના પ્રચારકો આજે પરિગ્રહના ઇશારે નાચી રહ્યા છે આ કેટલી અપરિગ્રહની હાર છે !



વાણીયો પણ તેની સામે ઝૂકે છે અને તે તો બહુ જ જસ્ટીસી ઝૂકે છે. નેના ખિરસ્ત્રામાં વળન વધારે તે જ પણ સાચો વધારો પછી ભરતે મેઈન્ટ કરીને પણ કેમ નથી આવતો ! ત્યારે વેપારીઓ પણ ક્યાં પાછા પડે તેના છે ! તે તો બહાર પહોંચતો તેની પૂજામાં જ ગમે છે. બહારી ઇલાખમાં મેઈ હોય ત્યાં સુધી ભમે અપરિચિતો ઉપદેશ સાંભળતા નામ અને છ" છ" કરતા નામ પણ દુકાન પર પહોંચતાં જ પોતાના આરાખ (પેસ) ની પૂજા અમનમાં લીન થઈ જશે. ત્યાં તે બહુ જ જૂલો જશે. તે પૈસાની આરાખ નાના સમયમાં કેઈ ચરોળ બનાવ પોતાની આસુભરી કમની કહેશે, વા તેને તે પોતાનો જવાબી મોટો વિદ્યાર્થક સમજશે.

આ કળકળારા ભોલો સંપત્તિના સ્વામી નહિ, તેના ગુલામો છે સંપત્તિના સ્વામી હોવું તે એક વાત છે અને ગુલામ હોવું તે બીજી વાત છે. તમે મેલા ઉપર સ્વાર હો તો ધારણે સ્થળે પહોંચી રહો છો તે મેલાની લગાવ તમારી પાસે હોય ત્યાં સુધી લો ચિંતા નથી. તે તમારા ઇસારા પર દેખાયે પણ ને તમારી લગાવ તેના કામમાં પહોંચી અને તેના ઇસારે તમે ચાલતા થઈ ગયા તો તે તમારી કદલી મોટી કાર થશે !

એકાંતના સમયમાં વિચાર કરને કે સંપત્તિ ઉપર તમારી માસિકી છે કે તમારા મન ઉપર સંપત્તિનો અધિકાર છે ! સંપત્તિની લગાવ તમારા કામમાં હશે તો તમે ખોટું રસ્તે નહિ જઈ રહો. પૈસા તમને ખોટું રસ્તે લઈ જવા આહ્વાને તો પણ તમે ઈકાર કરશો અને કહેશો કે નહિ, એવા પૈસા મારે નથી નેઈતિ જે મારી હિમાનદારીને લૂંટતા હોય. ને તે માત્ર નામ અને નીતિને માત્રે મળતા હશે તો જ કે સચચત કરીશ તે સિવાય તેને મો મારા પરનાં વ્યવસ્થા નામ છે આપણુ માન સહેલ જાણત રહે સંપત્તિ તમારી માનવવાને કમી ન નાખે. કમેલાં દરેક રીતે લક્ષ્યની ઉપાસના સ્થિતિ હોતી નથી.

એકવાર અધીજે અમેરિકા માટે સંદેશ મોકલતાં કહ્યું હતું કે મને લાગે છે કે અમેરિકાનું અવિષ્ય ઉજળું છે પરંતુ ને તે બનતી જ પૂજા કરતા રહેશે તો તેનું અવિષ્ય અપ્રકરમ હશે."

ધન જત સુધી કોઈની સામે રહ્યું નથી એ તો કમેલાં મેલા દોસ્ત જ સાબિત થયું છે. પૈસાનું મહત્વ સાધન તરીકે ભમે હોય પરંતુ તેને સાધન ન જાણશો. ખરું પૂછો તો પૈસો જિંદગીની સાચી જરૂરિયાત

પણ નથી વગર પૈસે પણ કામ થાય છે પણ જરા પૈસા છોડીને તો જીવો. ઘણી વાર રાગનો આનંદ તો લીધો છે હવે એક વાર ત્યાગનો આનંદ તો લઈ જીવો !

એક અગ્રેજ તત્ત્વવેત્તાએ કહ્યું છે કે ધન તો સોપારી જેવું છે સોપારી કાતરતા સેકડો જાણીની આગળીઓ કપાઈ ગઈ હશે પણ સોપારીથી કોઈનું પેટ ભરાયું નથી માનવી તો ધનથી પેટ ભરવાનો વિચાર કરી રહ્યો છે જો કે તે જાણે છે કે પૈસો એ કોઈ ખાવાની ચીજ નથી છતાં તે ખાઈ જાય છે, પચાવીયે જાય છે અને એવું પચાવે છે કે એક ઓડકાર આવતો નથી કોઈ બિચારી ગરીબ ડોશી, વિશ્વાસ રાખીને કોઈને ત્યાં પોતાની જિંદગીની મૂડી સાચવવા મૂકે પછી તે રૂપિયા હજમ થઈ જાય છે, કે નહિ ? હા કેમ નહિ ? એ તો બહુ જલ્દી હજમ થઈ જાય છે કારણ કે તેની પાછળ લડનાર કોણ છે ?

એકવાર એક ભાઈ બીજાને કહી રહ્યા હતા—તું મારા રૂપિયા ખાઈ ગયો ગરીબોના પૈસા ખાઈ જતા તને શરમ નથી આવતી ? પાસે એક ગાય ઊભી હતી તેણે સાભળ્યું અને વિચાર કર્યો—રૂપિયા તે કાઈ ખાવાની ચીજ છે ? મેં ઘાસ ખાધું, કડખ ખાધી, રોટલી ખાધી અને ક્યારે એટલાં પણ ખાધો પણ રૂપિયા તો કદી પણ ખાધા નથી જો પ્રસંગ મળે તો રૂપિયા પણ ખાવા જેઈએ

એક દિવસ શેઠ રૂપિયા ગણી રહ્યા હતા ઢગડો પડ્યો હતો ગાય ચરીને આવી રહી હતી અદર જતા તેણે રૂપિયા જોયા તેનું મન રોકી ન શકી અને તેણે રૂપિયાના ઢગલામા મોં ધાલ્યું, એક વખતમા લગભગ પચીસેક રૂપિયા તે ગળી ગઈ હશે પણ એ મિનિટ પછી, તેના પેટમા ભય-કર પીડા થવા લાગી તેણે કહ્યું રૂપિયા તો બહુ ભારે છે તેને ખાવામા તો કાઈ સ્વાદ ન આવ્યો અને હવે તો પેટમા કુદાકુદ કરે છે હે ભગવાન ! એ તો માનવની જ શક્તિ છે કે જે રૂપિયા હજમ કરી શકે છે અમારાથી તો એ હજમ થઈ રહ્યા.

આ પૈસાની પાછળ ઘેટી બનેલી દુનિયાએ પ્રમાણિકતા અને ઈમાન-દારીનો તો નાશ જ કરી નાખી છે જે સોનાને તમે પકડ્યા ધરિયા છો તે સોનું એવી તો ખરાબ વસ્તુ છે કે જ્યારે તે આવે છે, ત્યારે, માનવીની ઊંઘ હરામ થઈ જાય છે તેનો રંગ આખોમા આવે છે ત્યારે, આખું શરીર મડદા જેવું થઈ જાય છે જ્યારે આખોમા તેનો વાસ થાય છે ત્યારે, ખરી

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે ચત્રને ક્યારે ઓળખી શકશે ? જોઈશ્ચીએ કહે છે કે-જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ્રાટ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાતન પણ નહીં જ હોય છે. પૈસાને સાગ્રજ્યનો નાશક માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે ? આને બધા કહે છે એથી જ આને બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા અર્થપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

### કામ-પુરુષાર્થ

કુ પરેસાં ઠીકી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી, તે તે સાધન માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે માટે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તે શું પણ નાનાં આળખાં પણ જાણે છે કે આ નાનાં કારણના કટકાઓથી મોટી મોટી ચીજો મેળવી શકાય છે એટલે તે તે નોટ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જગતમાં તેના જલ્લામાં કોઈ વસ્તુ નહિ મળે ત્યારે મને લાગે છે કે તમારી આ નોટો પડીકાં બાજવામાં કામ લાગશે.

અમનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકઠો કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પદ્મથી પ્રભે મનમાં વાસના બની હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરે. પદ્મથી તરફની આસક્તિનો નાશ કરે.

આ પદ્મથી ઉપરની વાસના, નર્વાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશો. લીમડાની વાસ મીઠી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કાવો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રસ સુદર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ આરે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાણે ત્યારે કટુતાનો અનુભવ થાય છે ચાલતી વખતે જેમ જમણા પગની સાથે ડાબો હાથ આગળ જાય છે તેમ બોજની સાથે રાજ પણ જાય છે એ કદાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલ્પદંત માલવંતે પૂછે-આતસો વળોના બોજોએ તેને શું આપ્યું ? તેનીય સાજરોપમની નહીં આજ !

સ્વાદની વાત છે કે. સ્વાદ તો કુપથમાં પણ હોય છે પરંતુ, એ કંઈ કરનો સ્વાદ રાગને જમણો વધારે છે એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ કુખોની પરપટને જમણી નહિ પણ હામરજણી વધારી મૂકે છે વાસનાના એ

બિન્દુને લીધે રાવણુ જેવો રોળાઈ ગયો. માટીમા મળી ગયો તો પછી બીજા-  
ઓની તો વાત જ શી કરવી ?

ભોગોની વિડબણાનો ચિતાર આપતા, વીતરાગ દેવ, ભગવાન મહા-  
વીર કહે છે —

કામાણુ ગિદ્ધિપ્પભવ રવુ દુક્કલ્લં,  
સવ્વસ્સ લોગસ્સ સદેવગસ્સ ।  
જે કાદ્ધયં માણસિયં ચ કિંચિ,  
તસ્સંતગં ગચ્છઈ વીય રાગો ॥

ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર, અધ્ય ૩૨, ગા ૧૮

દુનિયામા તમામ દુ ખોનુ જન્મસ્થાન વાસના છે આ દુ ખોની પર -  
પરા માત્ર માનવ સુધી જ નહિ, પણ સ્વર્ગમા રહેનારા દેવતાઓ સહિત  
સમગ્ર લોકમા વ્યાપેલી છે અહી દેવોના ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે.  
કારણ કે, નારકી અને તીર્થચના દુ ખો તો જલ્દી સમગ્ર શકાય છે, કેમકે  
તે સ્પષ્ટ છે, જ્યારે, દેવતાઓના સબધમા માનવીની કલ્પના એવી છે કે  
તે અત્યંત સુખમા છે આ શ્રાતિજનક કલ્પનાના નિવારણુ માટે અહીં  
દેવતાઓનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે સ્વર્ગની દિવ્ય ભૂમિ ઉપર  
વસનારા દેવતાઓ જો કે ભૂખ અને તૃષ્ણાના દુ ખથી મુક્ત છે, છતાં વાસ-  
નાની પીડા તો ત્યાં પણ છે તેઓ પણ વાસનામા લપટાયેલા છે એથી  
ત્યાં કાર્યિક નહિ પણ માનસિક પીડા છે વાસના હમેશા અતૃપ્ત જ રહે-  
નારી છે

વાસના છાયડામા, તડકા અને વરસાદથી રક્ષણુની આશા રાખવી એ  
જેમ ખોટું છે, તેમ, વાસનાથી સુખની આશા રાખવી એ પણ ખોટું છે.  
તેની પાસે પીડા છે—માત્ર પીડા જ છે ભલે તમે તેને મીઠી માનો એ જુદી  
વાત છે આ કાર્યિક અને માનસિક પીડાથી કોઈ પણ બચી શક્યુ હોય તો  
તે ફક્ત વીતરાગ વીતરાગ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પછી શરીરની જન્મવેદના  
કદાચ હોઈ પણ શકે, છતાં તે વેદના મનની નહિ હોય અને તે મનને  
પીડી નહિ શકે

હા, તો બધુ પીળુ પીળુ હોય તે સોનુ ન સમજશો બહારની ચમક-  
ઝમકથી ખુશી ન થશો, તેનો અંત પણ જુઓ માનવી ભોગોને માખણુ  
માનીને ગ્રહણુ કરે છે સફેદાઈમા તો માખણુ જેના લાગે છે પણ તેને ગ્રહણુ

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્યને ક્યારે જાણખી શકશે ? મોઢારમીય કહે છે કે-જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ્રાટ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાન પશુ નકકી જ હોય છે. પૈસાને સાગાપશુનો નાક માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આજે બધા કરે છે. એથી જ આજે બધાના મગજમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને જલ્દી જલ્દી પુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

### કામ-પુરુષાર્થ

કુ પહેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી. તે તો સાધ્ય માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે માટે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તો શું પણ નાનાં બાળકો પણ જાણે છે કે જ્યાં નાનાં કાચબા કટકાઓથી મોટી મોટી ઓળે મેળવી શકાય છે એટલે તો તે તોડ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જખરમાં તેના જલ્દીમાં કોઈ વસ્તુ નહિ મળે, ત્યારે અને લાગે છે કે તમારી આ નોટો પડીકા બાંધવામાં કામ લાગશે.

અર્થનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકદમ કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમ્યાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમ્યાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પદ્ધતિ પ્રત્યે મનમાં વાસના થઈ હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અર્થનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને અતમ કરે. પદ્ધતિ તરફની આસક્તિનો નાશ કરે.

આ પદ્ધતિ ઉપરની વાસના બધાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ થીી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કયો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રસ સુદર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાઓ ત્યારે કડુવાતો અનુભવ થાય છે. શાલતી વખતે જેમ જમણા પક્ષી સાથે કામે કામ આગળ જાય છે તેમ બોજની સાથે રોજ પણ જાય છે. જે કદાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલગ અલગ નિર્ણય સાતસો વર્ષોના બોજોએ તેને શું આપ્યું ? તેની સાચા રોપમની નકલી જાય !

સ્વાદની વાત છે કે સ્વાદ તો કુખ્યમાં પણ હોય છે પરંતુ, એ ક્યારેય જરૂર સ્વાદ રોજને જાણ્યો વધારે ? એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ કુખ્યની પરંપરાને જાણ્યો નહિ પણ હજારો વધારી થી છે વાસનાના એક

નખર જરૂર લગાડશે ભને પછી ટીકીટ લેવા માટે અઠી કલાક તડકામાં કેમ નથી બિલા રહેવું પડતું ? આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે. અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમાં કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જાગૃત ન થાય સ્વામી રામતીથે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમાં તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે—“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે—“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમાં એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું લક્ષ્ય જ જતું નથી ”

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરોવાયેલા જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખબર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમાં વિપ્રભિન્નિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માથી સત્ય પ્રત્યે વાળવી એનું જ નામ શ્રમ છે



કપો પડી તે માખણનું નહિ, પણ ચુનાનું કામ કરે છે પણ વાત એવી છે કે જેમ આધિજા સામે આવેલી વસ્તુને જોઈ શકતો નથી, તેમ કાષ્ટ વ્યક્તિ સામે આવતાં દુષ્ટોને જોઈ શકતી નથી આખો મધ કરીને ન આવો વાસનાના જાંદુને સમજો. તેનાં પરિણામોનો વિચાર કરો.

વાસનામય પદાર્થો સાથે જાને તમે અને તેટલાં વર્ષો વીતાવો, પણ એક દિવસ તે એવી રીતે છેલ્લી જશે કે જેવી રીતે જીવિનામય વસ્તુને પ્લેમિંગ છેલ્લી નય છે છેલ્લાનું તો જરૂર છે જ પણ જો તે તમને છેલ્લી જશે તે તમારી આખામાંથી આંસુ વહેશે, તેને જાહેર, જો તમે તેને છેલ્લાથી લે જાનવ આનંદ આવશે જેવી રીતે રૂપિયા ચોરાઈ જતાં માનવી રહ્યા બેસ છે પણ જાનમાં આપી દેતાં આનંદ આવે છે સપત્તિ જાને વૈભવ એમ ને એમ યાચી જશે તો દુનિયા કહેશે કે ભિચારાનું બધું જાતું રહ્યું કદાચ મરતી વખતે સુખ સાક્ષી અને સપત્તિ છેલ્લી જવાની થશે ત્યારે દુનિયા કહેશે કે આજ ભિચારો બધું છેલ્લીને યાચી ગયો પણ જો તમે તમારી જાતે જ બધું છેલ્લી દેશો અને આસક્તિનો ત્યાગ કરશો તો દુનિયા કહેશે કે-તમે મર્દ બન્યા છો. ચેતાની જાતે બધું ત્યાગીને નીકળ્યો કેવે તમે જ નિર્લેપ કરી શકો કે તમારે શું જાનવું છે.

પરંતુ આ ૭ વાસના છેલ્લાની વાત જ ક્યાં છે ? ત્યારનો ઉપદેશ લે માંખણમાં મણાવ છે જાળે તો ફરક વાતમાં વાસના ધૂસી ગઈ છે જાણે કોઈ પણ વસ્તુ મરકે સ્ત્રીનાં ચિત્ર વિના વેચી શકાતી નથી વાસનાલરી આખો મધમાં સોંદર શોધે છે જાળે તો પ્રતિક્ષા પણ એવા જ વધુ વેચાય છે કે જેનાં પૂછા હપર મરકે સીનેટારિયા (Actress)નું ચિત્ર હોય. ૭૮૬ ચિત્ર જામીન હોય લેટલી જ તેની મજાણી વધારે રહેશે. કપમાં પણ જામિનેત્રિઓના નામે જ આવે છે સાક્ષીની જાહેરાત અને વારી-ખીમાં (Calendar) માટે પણ તેમનાં ચિત્રોની જરૂર પડે છે.

જાળનો પહેરવેશ પણ સીનેમાને જાનરૂપ હોય છે ફિલ્મમાં નાયિકા (Heroine) જેવી સાદી પહેરે તેવી સાદી સારા ધરની સ્ત્રીઓને પણ જોઈએ છે આપણે વિદ્યાનો ઉપાસક ગણાતો વિદ્યાર્થીવર્ગ પણ જાળે સોંદરની ઉપાસક બની ગયો છે !

સાધુઓનાં દશન કરવા જતા માટે તમને સમય નથી મળતો, કારણ કે જાણુનરંગો ભર નડે છે પણ જામિનેત્રિઓનાં દર્શન ત્યા માટે તેને સમયના કમી નથી. નવી ફિલ્મ સર ચર્તા પહેલાં ખેલ (Show)માં તેનો

નખર જરૂર લગાડશે લવે પછી ટીકીટ લેવા માટે અઠી કલાક તડકામાં કેમ નથી ઊભા રહેવું પડતું ! આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા.

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને શેકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જાગૃત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત ન્વનરૂપતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે—“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતા કહ્યું કે—‘ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે ખીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ’

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરોવાયેલા જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખમર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિષમિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માથી સત્ય પ્રત્યે વાળતી એનું જ નામ શ્રમ છે

તા' ૧૭-૮-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, માટુંગા





## ધર્મ-પુરુષાર્થ

અર્થ અને કામ એ બે પુરુષાર્થ ઉપર આપણે વિચાર વિનિમ્ન કરી શકા છીએ. તેમાં સમગ્ર જાને સંસ્કૃતિનો વ્યવસાય છે જ પણ તેના પરિણામની જે સુદર કલ્પના આનંદની મજામાં રચાયેલી હોય છે તે ક્યારી નીવડે છે કેમકે તેની પાછળ નથી તો ભાવધારા શુદ્ધ કે નથી આવડતી છતાં જાને અશુભ હોવાને લીધે તેનું પરિણામ પણ સારું નથી હોતું એથી જ એ જાનેથી નિરાશ થયેલો મનુષ્ય ધર્મનું ચરણ લે છે.

ધર્મ શું છે ? શુદ્ધભાવ સંસ્કૃત કરવામાં આવતી શુદ્ધ ક્રિયા તેનું નામ ધર્મ છે. ભાવ જાને ક્રિયા જાનેને એટલા માટે સાથે મૂકવામાં આવેલ છે કે દેહીક વખત વ્યક્તિની ક્રિયાઓ સુદર હોય છે પણ તેમાં ભાવના પવિત્ર નથી હોતી. એ પણ ચાલે રાખે કે નિષ્કામની પવિત્રતા વિના, ક્રિયા પવિત્ર ક્યાંથી દેખાશે ? માતા પોતાના બાળકને મહીપત્ની કરીને હાથે જ જમણમાં જમણે મનુષ્યને દોષ વખત રીજવું મળી જાય છે. તો તે પક્ષ તેને પકડીને મહીપત્ની કરે છે જાને હાથે છે.

હવે જરા ઊંડાણથી વિચાર કરો કે જાનેમાં કેટલું જાતર છે ? જેલું જાતર અધિકાર જાને પ્રકાશની વચમાં છે તેટલું જ જાતર એ બે વચ્ચે છે. આ બાળકને હાથાવીને તેના મનને આનંદ પમાડે છે. ત્યારે રીજવું મનુષ્યને હાથાવીને તેના જીવ લે છે.

વસ્તુ પોતે તો શુભ પણ નથી જાને અશુભ પણ નથી. તેની પાછળ ગેરેલી ભાવના જ તેનામાં શુદ્ધતા કે અશુદ્ધતાનો પરિણામ કરાવે છે. દેહીક વખત શુભ વસ્તુ અશુભ ભાવના વડે જાને છે તો ક્યારેક અશુભ વસ્તુનો શુભ ભાવનાથી ચતો હોય છે.

ઉપાશ્રય જેવા ધાર્મિક સ્થળોના નિર્માણનું કાર્ય પણ કેટલીક વખત ભાવોની અપવિત્રતાથી અપવિત્ર બની જાય છે એક માણસ વિચાર કરે છે કે જે ઉપાશ્રય થશે તો લોકોની ધાર્મિક ભાવનાઓને ઉત્તેજન મળશે, ત્યાં સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ થશે-આમ વિચાર કરી તે ઉપાશ્રય બધાં છે બીજાં માણસ એમ વિચાર કરે છે કે ઉપાશ્રય મારા ધરની નજીક હોવો જોઈએ ઉપાશ્રય માટે ફડ થતું હોય ત્યારે તે કહે છે કે અમુક જગ્યાએ થશે તો જ હું પૈસા આપીશ

આ ઉપાશ્રયને ધરની નજીક બનાવવાનો આશય શો છે ? શું એવો આશય છે કે ઉપાશ્રય નજીક હશે તો જવાબાવવામાં સગવડ પડશે ? ના. આમાં તો બીજું જ ભાવના કામ કરે છે જે ઉપાશ્રય ધરની નજીકમાં હશે તો સઘની વ્યવસ્થા મારા હાથમાં રહેશે, ઉપાશ્રયની ચાવી મારી પાસે રહેશે, આવતાજતા મહેમાનોને ત્યાં ઉતારવા કામ લાગશે, જ્યારે મારી દીકરીના લગ્ન વખતે જન આવશે તો ત્યાં બિતારી પણ શકાશે, સભાઓ વગેરે માટે પણ સારું સ્થાન બનશે તો આ તે શું ઉપાશ્રય બનાવવાનો છે કે ધર્મશાળા ? આવી ભાવનાની અપવિત્રતા કાર્યની પવિત્રતાને સહીસલામત રાખતી નથી

ભાવ અને ક્રિયાનો સમન્વય હોવો જોઈએ એક માણસ સામાયિકતા સ્વરૂપને સમજીને સામાયિક કરે છે અને બીજાં પોતાના ધર્મીપણાનું પ્રદર્શન કરવા માટે સામાયિક કરે છે એ બેની વચમાં કાઈ અંતર ખરૂં કે નહિ ? એક માણસ જિજ્ઞાસાની પૂર્તિને માટે પ્રશ્ન કરે અને બીજાં પોતાની પડિતાઈનું પ્રદર્શન કરવા માટે પ્રશ્ન કરે-આ બંનેની વચમાં બહુ મોટો ફેર છે

એ મુનિઓ પ્રવચન કરે છે. બંને આચારશાસ્ત્ર ઉપર પ્રવચન કરે છે. એકનું લક્ષ્ય આચારશુદ્ધિ છે. શ્રાવકો પોતાના આચાર સમજે, મુનિવર્ગ તેમના આચારને ઝાળખે અને બંને દૃઢતાપૂર્વક પોતપોતાના આચારનું પાલન કરે, આ પહેલાં પ્રવચનકારનું લક્ષ્ય છે બીજા મુનિ પણ આચારશાસ્ત્ર ઉપર જ પ્રવચન કરે છે પણ તેમનું લક્ષ્ય જુદું છે તે એટલા માટે આચારશાસ્ત્રનું પ્રવચન કરે છે કે જેથી શ્રોતાઓ એમ માને કે તે મહાન આચારવાન છે અને તેમની સરખામણીમાં બીજાઓ શિથિલાચારી છે

પહેલાંમાં સર્વના કલ્યાણની ભાવના રહેલી છે, ત્યારે, બીજામાં પોતાની પ્રતિષ્ઠાની ભાવના છૂપી રીતે કાર્ય કરી રહેલી છે હવે તમે સમજી ગયા હશે કે એક જ જાતની ક્રિયા ભાવનાના ભેદથી, પવિત્રતા અને અપવિત્રતાને ધારણ કરે છે.

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે. જો કોઈની સાથે તમારો હિંદુશ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાજ છે તે સિવાય હિંદુશની અપવિત્રતા ધર્મને પણ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે. જો ધર્મનું શરણ પાવત્ર જનવા માટે જ હોય, ધર્મનું શરણ એટલા જો સેવામાં આવે છે કે જૂરા કમનુ રૂણ આલોક ને પરલોકમાં ન મળે.

જો જીવનની ગદીને ડગાવવા માટે ધર્મના ઉપયોગ કરશો તે તે ધર્મની સાથે અન્યાય થશે. આ તો કૃષ્ણના હઠધારી ગદીને ઢાંચા ભેંસે કાપ બની રહેશે. અને તેમ કરનાર, ગદીને તો સૌરભયુક્ત નહિ બનાવી શકે નહીં. કૃષ્ણ તો જરૂર ગદી બશે જ એવી જ રીતે સેતુકોએ ધર્મને બનાવ્યો ક્યો છે તેઓ બહારથી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અંતરને સ્વાર્થ એક ફેલું પણ તેમનો સાથ છેડતો નથી. ઉપાસ્યમાં કરવામાં આવતી ધર્મિક ક્રિયાઓના રસનું એક પણ બિંદુ જીવનમાં ન જીવતું. તો જીવન શું છે અને નિષ્પ્રાણ બની જાય.

અંતરમાં ધર્મનો રસ જીતે તેની આસર જીવનના શોખનોજીવ વ્યવહારમાં પણ મળી જોઈએ. કેરી જો પાકેલી હોય તો તેની અંતરે કેસરી રંગ બહાર જણાયા વિના રહેતો નથી. અંતરમાં ધર્મરસ જીત્યો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. જેના હલ્કામાં ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોય જોઈએ. તે વિના તો એમ જ કિયારુ પડ્યો કે આપણે જો કંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કંઈ જુદું જ છે!

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ધોડા માટે ચણા સેવા એક દુકાને ગયો. રાતનો વખત હતો. તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા બંધે વધારે છે પણ ચણા સારા આપજો. માનવનું મન સારી વસ્તુ માટે છે તમે પણ જ્યારે કંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છો કે બાઈ! બંધે પૈસા વધારે છે પણ માફ સારો આપજો. પણ કેટલાક વેપારીઓ એવી મનોવૈચિત્ર હોય છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સારા (વધારે) છે છે જ્યાં, જ્યાં સારો નથી આપતા આ કેટલી ખરાબ વાત છે!

સારી વસ્તુ બતાવીને ખરાબ વસ્તુ આપવી—એ આવકાધર્મની ચિત્ર. જો ભગવાન મધ્યવીરે આવા કાપોને જીવનના બદુ જ મોટા દોષ તરીકે ગણાવ્યા છે. માવજીને તેનાથી જમવા માટે ધેરણા જ નહિ નિહાળ પણ ક્યો છે તેમણે કહ્યું છે કે—આપણે તુ તારા નૈતિક જીવનનો ખામો મુલક નહિ

રાખે તો તારા અધ્યાત્મનો મહેલ એક દિવસ તૂટી પડશે એ અતિચાર છે. જો તેનાથી નહિ બચે તો તારા વ્રતોને તે દુષિત કરી નાખશે

હા, હવે આપણે વાત આગળ ચલાવીએ તે મુસલમાનભાઈએ પૈસા વધારે આપીને વસ્તુ સારી માગી પણ શેઠે તો મેં ઉપર કહ્યું છે તેવું જ ક્યું તેણે પૈસા તો વધારે લીધા પણ ચણા ખરાબ આપી દીધા તે ચણા લઈને ઘેર આવ્યા અને ખોલીને જોયું તો તેમાં કેટલા જીવડા ખદબદી રહ્યા હતા તેવી જ રીતે તેનું મન પણ ખદબદી રહ્યું હતું. તેણે તે ચણા કપડાના કકડામાં બાધી દીધા. ખીજે દિવસે તે ઉપાશ્રય તરફ આવ્યો તેણે જોયું કે પૂજ્યશ્રી ખુબચ દજ મકારાજ પ્રવચન આપી રહ્યા હતા તે શેઠ મોઢે મુહપત્તી આધીને આગળ બેઠા હતા, અને જીકારો દઈ રહ્યા હતા તે મુસલમાનભાઈ ઘેર પાછો ગયો અને ચણાની પોટલી લઈ આવ્યો અને વ્યાખ્યાન પૂરું થતા તેણે ચણાની પોટલી ખોલી અને બધાને બતાવ્યા, અને બોલ્યો—સારા માલનો ભાવ લઈ તમારા દયાંધર્મી શેઠે કેવા ચણા આપ્યા છે તે જુઓ ! કેટલા જીવડા છે આમાં !

ધર્મ જ્યારે આવી વ્યક્તિઓના હાથમાં આવે છે, ત્યારે તે સ્વયં કલકિત થઈ જાય છે દૂધ મીઠું હોય છે પણ કોઈ તેને કડવા તુબડામાં ભરી તો તે બગડશે જ ધર્મ એ શુદ્ધ દૂધ છે પણ જ્યારે તેને સ્વાર્થી મન રૂપી કડવા તુબડામાં ભરવામાં આવે છે ત્યારે તેમાં કડવાશ આવ્યા વિના રહેતી નથી

ધર્મ સ્વાર્થરહિત મનમાં જ ટકી શકે છે. જેના જીવનમાં ધર્મ પુરુષાર્થ કામ કરી રહ્યો છે, તેના સાક્ષી તો તેના શત્રુઓ પણ આપી શકશે એક વિચારકે કહ્યું છે કે—જો કદાચ તમારો મિત્ર તમને સારા માનતો હોય તો હું તમને સારા માનતા અચઢાઈ પણ જો તમારો દુશ્મન તમને સારા માનતો હશે તો હું અચકાયા વિના તમને સારા માની લઈશ. જેમના જીવનમાં ધર્મનો રસ ઊતર્યો હોય છે, તેમના શત્રુઓના મનમાં પણ તે સ્થાન પામે છે

ગૌશાલક ભગવાન મહાવીરના શત્રુરૂપે જ રહ્યો આખી જિંદગી, પ્રભુ પ્રત્યે દ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની આગ વરસાવતો રહ્યો પણ જીવનના અત સમયે તે જ ગૌશાલક બદલાઈ ગયો અને તે પણ એટલો બદલાઈ ગયો કે કાળો ભમ્બર મટીને સફેદ આરસ જેવો બની ગયો તે વખતે તેણે જે શબ્દો કહ્યા છે તે ઉપરથી ભગવાન મહાવીરની મહાનતા બહુ શકાય છે. તેણે

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે. જો કોઈની સાથે તમારો ઉદ્દેશ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય, ઉદ્દેશની અપવિત્રતા ધર્મને પશુ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે. તમે ધર્મનું શરણુ પવિત્ર જનતા માટે જ સો ધર્મનું શરણુ એટલા માટે સેવામાં આવે છે કે જૂરા કામનું ફળ આપો. ને પરસોઈમાં ન મળે.

જો જીવનની ગંડીને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરો તો તે ધર્મની સાથે અન્યાય થાય. આ તો દુષ્ટોના હઠધારી ગંડીને ઢાંકવા જેવું કામ જની રહેશે. જો તેમ કરનાર ગંડીને તો સૌરભ્યુક્ત નહિ જનતા શકે. ત્યુ દુષ્ટ તો જરૂર મર્યાદાથી જ એવી જ રીતે મોકોએ ધર્મને જાળામ ક્યો છે તેઓ અધારથી ધારિક ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અતરનો રક્ષક એક કશું પણ તેમનો સાથ હોતો નથી. ઉપાસનામાં કરવામાં આવતી ધારિક ક્રિયાઓના રસનું એક પણ બિંદુ જીવનમાં ન જોવાયું તો જીવન શુધ્ધ અને નિષ્કામ જની જશે.

અતરમાં ધર્મનો રસ જોતો તેની અસર જીવનના શાન્તરસના અવધારમાં પણ થતી જોઈએ. ફરી જો પોલી હેમ તો તેની અસરે ફેરવી રમ જરૂર જણાયા વિના રહેતો નથી. અતરમાં ધર્મરસ જોતો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. તેના હલ્લામાં ધર્મ હેમ તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોવું જોઈએ. તે વિના તે એમ જ વિચારે પડ્યો કે આપણે જે કંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કંઈ શુદ્ધ જ છે?

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ધોગા માટે ચણા સેવા એક દુકાને ગયો. રાતનો વખત હતો. તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા ભરે વધારે મેં પૈસા સ્વાસ્થ્ય આપે? માનવતુ મન સારી વસ્તુ માફક છે તમે જાણો ત્યારે કંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છા કે ભાઈ! જાતે પૈસા વધારે સામે પૈસા ખાસ સારા આપને પણ કેટલાક વેપારીઓ એવી મન:શુદ્ધિ દોષ છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સારા (વધારે) મેં છે છતાં, મારા સ્વાસ્થ્ય નથી આપના આ કેટલી અચળ વાત છે?

સારી વસ્તુ જાણીને અચળ વસ્તુ આપવી-એ આવધર્મની નિષ્ઠા છે. અચળ મદાવીરે આવા કામોને જીવનના બહુ જ મોટા દોષ તરીકે જાણ્યા છે. આવીશને તેનાથી અચળ માટે પ્રેરણા જ નહિ નિદેશ પણ ક્યો છે. તેમણે કહ્યું છે કે-આપણે તુ તારા નૈતિક જીવનનો પાયો સુધ્ધ નથી

સનવ્રત તો અપરિગ્રહમાં વિશ્વાસ રાખે છે એક બાળુ પાપ કરીને પૈસા ભેગા કરવા અને પછી તેનાથી ધર્મ કરવો એ તો એવું થયું કે કોઈ કાદવમાં પગ નાખે અને પછી ઘોવા બેસે ખરી વાત તો એ છે કે પૈસાનો સંગ્રહ એ જ અર્થ પુરુષાર્થનું લક્ષ્ય છે અને તે સગ્રહ કામનાં પ્રસાદોને કરવા માટે જ કરવામાં આવે છે પૈસાના તોફાનમાં ધર્મનું પાદકુ તો ટકી શકતું જ નથી તે તો શાંતિના સમયમાં શાંત મનમાં જ ટકી શકે છે

કેટલાક લોકોને એમ કહેતા પણ સાલજ્યા છે કે ધર્મ પુરુષાર્થ અર્થ અને કામને આપનાર છે આનો અર્થ તો એવો થયો કે જેને છોડીને આપણે ચાલવું છે તે જ સામે આવે છે પછી એ ત્યાગનો કાઈ અર્થ જ રહેતો નથી તેમની દલીલ એવી છે કે ધર્મ એ શુભ પરિણતિ છે અને પરિણતિથી પુણ્યનો સચ્ચ થાય છે તેના મીઠા ફળોને ભોગવવા માટે સ્વર્ગમાં જાઓ અને પુણ્યલય થાય એટલે પાછા અહીં આવો જે કામપુરુષાર્થનો તમે વિરોધ કર્યો તે સ્વર્ગમાં વિપુલ પ્રમાણમાં ઉપજાવ્યું છે પછી એ ત્યાગનો કોઈ અર્થ નથી અર્થપુરુષાર્થને એટલા માટે ત્યાગ્ય બનાવ્યો હતો કે એ કામનો સહાયક છે પણ અહીં તો અર્થની અપેક્ષાએ ધર્મ જ કામનો અધિક સહાયક બન્યો !

હા, વાત ઠીક છે જે કોઈ સ્વર્ગને માટે ધર્મનો આશ્રય લે અને આ દુનિયાના ભોગોનો તેને માટે ત્યાગ કરે, કે સ્વર્ગમાં હજારગણા વધારે પ્રમાણમાં તેનું ફળ મળે તો તો તમારી વાત ખરાબર છે પણ એવા ધર્મનું અધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં કાઈ મૂલ્ય નથી જૈનદર્શન, એવા ધર્મનો ધર્મ તરીકે સ્વીકાર કરતું નથી તે તો કહે છે કે-સ્વર્ગમાં રમણતા એનું નામ જ ધર્મ છે રિલાવદશામાંથી સ્વભાવદશામાં આવવું, તે ધર્મ કહેવાય છે

પણ વાત અધૂરી છે સ્વર્ગને માટે કરવામાં આવતી ધર્મસાધનાનો જૈન ધર્મ ઉચ્ચ પ્રકારની સાધના નથી માનતો એટલું જ નહિ, તે તો તેને નિહાનકૃત કહે છે અને સાધુઓને તેનાથી બચવા કહ્યું છે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય છે એ વાતનો ઈન્કાર પણ કરી શકતો નથી આગમમાં વર્ણન આવે છે કે શુભ પરિણતિથી શુભ કર્મોનો સચ્ચ થાય છે પણ એટલું ન ભૂલશો કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય અને પુણ્યને માટે સાધના કરવી -એ બેમાં ધણો ફેર છે પહેલી વાતમાં પુણ્યની કામના નથી, એ આવી બધાં તે જુદી વાત છે તમે ચોખ્ખાની ગુણીઓ ખરીદ કરો છો, તે વખતે તમે ચોખ્ખા ખરીદ કરો છો, ગુણીઓ નહિ કેળા અને નારંગી ખરીદ કરી લાવો

પોતાના અનુયાયીઓ સમક્ષ કહ્યું — સાચી વાત તો એ છે કે ભગવાન મહાવીર  
જ સાચા જિન છે હું તો સ્વાર્થનો કાંઈ છું મેં મારા જલકારની રૂબ  
મોટે ભગવાન મહાવીરના ઉચ્ચગવણ જીવન તરફ કાંઈ દેઢાવનો પ્રયત્ન કર્યો.

આ ભગવાન મહાવીરની ધર્મસાધના હતી કે જેણે સત્યના મુખે તેમના  
પ્રત્યે મહાનિશ્ચય દેવગ્રવી.

જાજ વાત ધર્મરાજની છે તેમના જાનીદુરમન દુર્યોધનના મનામાં પણ  
તેમની સખ પ્રત્યેની મહા ચમકી રહી હતી.

ધર્મ જ એવો કલાહાર છે કે જે સત્યતાક્ષમાં હલ્લમાં મિત્રતા સ્થાપિત  
કરે છે.

હા તો શાક રાખજો કે ધર્મ એ મોક્ષસદાયક પુરુષાર્થ છે અને જર્જ  
કામસદાયક પુરુષાર્થ છે કેટલીક વખત એથી ઉધડ પશુ ભેગમાં જાવે  
છે ક્યારેક ધર્મ અર્થસદાયક પશુ જાની નથ છે જેના જીવનમાં ધર્મનું  
તત્ત્વ વ્યાપેયું છે જેણે પ્રાપ્ત્યશિક્ષાને પોતાના જીવનનું સાખ જાળવી છે  
તે આર્થિક ક્ષેત્રમાં પશુ જામળ વધી જાય છે બીજા જાણુ એમ જ  
કહેવાય છે કે અર્થ વડે ધર્મ પશુ ધર્મ સહે છે.

કોઈ બ્રહ્મિએ સાખ રૂપિયામાંથી દસ દળાર રૂપિયા ધનમાં આપ્યા  
તો ધર્મ થયો કે નહિ ? કેમકે ધન પણ ધર્મનો એક પ્રકાર છે.

તેમણે ઉપર એ પણ મળ્યો કે ધર્મ એટલે સારતો નથી કે તે દિશાથી  
ખરીદ કરે સકાય કારણ કે તે આપનારો ગુણ છે તેને જડથી કોઈ ખરીદી  
સકાય નથી. ધર્મ પૈસાથી નહિ, પિસાના ત્યાગથી વધ સહે છે. જેને નેહનું  
દમ ધનમાં આપ્યું તેની તેરલા ઉપરથી આશક્તિ મળી ધર્મ છે અને  
આશક્તિ મળી જતી એ જ ધર્મ છે.

બીજા વાત એ છે કે ધનથી ધર્મ તરફ નથી જઈ સકાય તેથી તે  
તમારું સખ પણ નથી. પૈસા કમાની વખતે તમારો અવલક કાંઈ બીજો જ  
દોષ છે તમે જ તરમાં સાક ખરીદવા જાઓ તો સાચી સાથે પાંદડાં અને  
પાંદડાં પણ આવશે. જ્યાં તમારું ગુણ્ય પ્રયોજન તો સાક સેવન જ છે  
પાંદડાં અને પાંદડાં નહિ. એ સાથે જાવે છે તે જીવિ વાત છે એવી જ છે  
જર્જોપા જન સખે તમારું સખ છૂંદાન તરફ દોષ છે નહિ. તે વખતે  
તો નિર્મલ તર ફરવાની ધમના જ કમ કરવી દેવ છે (ક્રમમાં દમલક).

કામ્ય કોઈ અમ કમ કે હું ધર્મને મારે અવલક સમક્ષ કહું છું  
તે તે પણ અનુચિત છે જેનકચન તે વાતને ધર્મકાર કરે છે. કારણ કે

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કાંઈ તમને તેનો પ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂંપ થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આશ્ચર્યમ ઈચ્છતું નથી જે કદાચ કાંઈ રકાબીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

અરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કાંઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાતાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહતી ઈચ્છા હોય ત્યારે પ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે. ખીજું એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાવી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કાંઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો. પછી ભલેને ત્યાં જવા માટે મુખઈ જેની મોહક નગરી પણ કેમ ન હોયતી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે. જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના. જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે.

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછો પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ધર છે તમને તમારું પોતાનું ધર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ધર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખઈની વાત જ ન પૂછા અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ધરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કાંઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી.

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ—એ આત્માના પોતાના ધર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ધર છે, ધરના ધર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે ભલે તેનીસ સાગરોપમ સુધી કેમ



છો ત્યારે તેની સાથે જોતરાં પણ આવે છે. છતાં કંઈ એવો તો શુદ્ધિયો નહિ નીકળે કે જે જોતરાંને માટે જોનાં કે નારંગી ખરીદ કરે ! ખર્ચની સાથે ખર્ચ અને કામ આવે કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય આવે તેને ખાસ મહત્ત્વ ન આપશો. તેમ તેની પ્રાપ્તિને પણ મહત્ત્વ ન આપશો.

બીજી વાત એ છે કે ખર્ચની સાથે પુણ્યનો સમય દમોદર દેવ એવું કંઈ નથી કારણ કે કામા ગાદૈવ આદિ દસ વિધિ ખર્ચ સવર છે સવર શુભ કરતાં શુદ્ધની વધારે નજીક છે શુદ્ધ પરિણતિમાં પુણ્યનો પણ ફળ થાય છે અને ત્યારે જ મોક્ષ સંભવે છે તે સિદ્ધાન્ત શુદ્ધની સાથે પુણ્ય સમય માનશો તો મોક્ષનો સંભવ જ નહિ રહે. પુણ્ય, શુભ સુખી જ સંપ્રિય રહે છે ત્યારે સવર શુદ્ધ સુખી પહોંચાડે છે.

### મોક્ષ-પુરુષાર્થ

આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવતો પુરુષાર્થ એ જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે જેમાં આત્મા બધી વિભાવસ્થાને જોઈને સ્વભાવમાં આવે છે તે જ મુક્તિવસ્થા છે. મોક્ષનો અર્થ ફક્ત સ્થાન વિશેષ ન કરશો. સિદ્ધિધાને મુક્તિસિદ્ધા કહી છે પણ તે તો દ્રવ્ય મોક્ષ છે ત્યાં જ્યાં મનથી કામ નહિ થાય એમ તો આત્મા જાતવતાર ત્યાં પહોંચી મને છે. જુદી-કામના રૂપે ત્યાં ઉત્પન્ન પણ થયો છે અને ત્યાં મર્્યા પણ છે પણ તે જોન્નિયાદિ જીવ મુક્ત નથી કહેવાતા. કારણ કે તે કામ રાજાથી જામનેલા છે કામની ન જીવથી મુક્ત થવું એ જ સાચો મોક્ષવસ્થા છે.

તમે પણ મુક્ત થવા માટે સાધના કરતા રહો. આ બધા ક્ત, ઉપાસ, સામાયિક વગેરે મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે છે પણ હું જરા પૂછી શકું ? મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે તમે આટલા આતુર છો તેમાં એવું શું છે ? ત્યાં આવવાનું નથી પીવાનું નથી સૂવાનું નથી. સવારમાં જાતાં જે તમને દમોદર શાહ આવે છે તે સિદ્ધનની આઠ તમને ત્યાં મળવાની નથી ત્યાં બીડી નથી સિનમા નથી ફરવા માટે ચોપાટી પણ નથી એવી મુની નગરીમાં જ્યાં માટે તમે કેમ તૈયાર થઈ મથા છો ? (દસાહસ)

તો જ્યાં પણ છે આની લીધું કે કુનિયાની આ બધી કંઈ જોતિષ વરતુઓ ત્યાં નથી. તો એ પણ છે કે ત્યાં તેવી વસ્તુઓની કંઈ જરૂર પણ નથી. જરૂર દાન અને વસ્તુ ન મળે તો દુઃખ થાય. પણ જરૂર ન દેવ અને વસ્તુ મળે તો તે એક દુઃખરૂપ થઈ પડે છે. ગરમીના દિવસમાં તમને

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો પ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂં થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આકર્ષકીય ઈચ્છતું નથી જો કદાચ કોઈ રકાષીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

ખરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહની ઈચ્છા હોય ત્યારે પ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે ખીજી એ કે સા મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાટી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો. પછી લેજો ત્યાં જવા માટે મુખઈ જેવી મોહક નગરી પણ કેમ ન છોડવી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછો પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખઈની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે લગ્ને તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

ન રહે પણ એક દિવસ કાળનો ફર તેને તે ધર ખાલી કરવા વિવશ મનને  
 છે પણ મોક્ષ એ આત્માનું પોતાનું ધર છે કાઈની તાકાત નથી કે તેને  
 ખાલી કરવાનું કહી શકે

પણ ત્યાં પહોંચવા માટે પારકા ધરની જમી વસ્તુઓ છોડવી પાડો ત્યારે  
 જ તમે ત્યાં પહોંચી શકશો. જન્મ લીધા પછી આજ સુધીમાં તમે જેમની  
 વસ્તુઓ ભેગી કરી છે તે જમી સ્વની છે કે ધરની કે જે તમારી પોતાની  
 હોય તે ખાલી થી જતી વખતે તે જમી સાથે સર્જી જતી જોઈએ. જન્મ,  
 જન્મ બતાવે કે કઈ કઈ વસ્તુઓ સાથે સર્જી જશે. મોક્ષની વાત છે  
 રહી પણ પરતોઠમાં પણ તમે ખાલીની કાઈપણ વસ્તુ સાથે નહિ સર્જી  
 સહિ સુક્રિતિય રાજ્યમાં પહોંચવા માટે તમારે આત્માના રાજ્યની જમી જ વસ્તુઓ  
 છોડવી પડે. આ ધર્મને પણ તમારે છોડવો પડે. કારણ કે તે પણ આ  
 દુનિયાની જ વસ્તુ છે

તમને જરા આશ્ચર્ય થશે કે અત્યાર સુધી તો મહારાજ કહેતા હતા  
 કે ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે અને હવે કહે છે કે તેને છોડવો પડે. જેટલી  
 વારમાં આટલું પરિવર્તન !

ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે એમ તો કું અત્યારે પણ કહું છું એ તે  
 નક્કી જ વાત છે કે આત્માને મોક્ષમયરીમાંથી મોક્ષમયરીમાં પહોંચાડવાર  
 ધર્મ છે જે લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડવામાં સહાયક હોય તેને સદ્ગત્યને પહોંચા  
 ખજી છોડવું જ પડે છે

પોડા તમને જ ચક્રમાંથી ધર સુધી પહોંચાડે છે ધરતાં બારણું સુધી  
 તે પહોંચાડી શકે છે પણ ત્યાં પહોંચ્યા પછી તો તમે તેની પીઠ ઉપરથી  
 નીચે કિતરી જાઓ. એ એ જ પ્રમાણે જે સાધન અને નિયામો મોક્ષની  
 પ્રાપ્તિમાં મદદગતી હોય છે તેની આવશ્યકતા ત્યાં પહોંચતાં સુધી જ છે.  
 ત્યાં પહોંચ્યા પછી તો તેને છોડી જ દેવી પડે.

બી ન સન્દેશમાં કહ્યું તો ધર્મ અને મોક્ષનો સંબંધ જૂલા અને શેઠશીને  
 છે શેઠશી જન્મવશ માટે તવો જૂનો જળનણ બધું જરૂરનું છે એ જમી  
 યીને વચર શેઠશી થઈ શકતી નથી છતાં ખાવાના કામમાં તે તોમ્મની  
 એક પણ વસ્તુ ખાલી શકતી નથી તેમજ બોજન તથા કરવા માટે અગ્નિ,  
 આવામ્મક સાધન છે પણ મોજન તથા થઈ ગયા પછી અગ્નિ સગત્યનાર  
 પેટની જાતે / જુઝારી નાખે છે પણ તેનો અર્થ એ નથી કે તે વિચાર

કરતો રહે, કે અગ્નિ યુગ્રાવાનો જ છે, ભોજન તૈયાર થયા પછી તેને શાંત કરવાનો જ છે, એટલે પહેલેથી જ ચૂલામાં લોટો ભરીને પાણી રેડી દે તો તો એકાદશી જ કરવી પડે-ભૂખે જ મગ્નુ પડે

સાધનાના સમય દરમ્યાન, સાધનોને પકડી રાખવાં એ જોટલુ જરૂરી છે, એટલુ જ સિદ્ધિ મેળવ્યા પછી તેને છોડવુ જરૂરી છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચવા માટે તમારે સ સારની સમસ્ત વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો પડશે. સ સારી અવગ્યાની નાની સરખી રેખા પણ છોડવી પડશે ચૌદમુ ગુણુસ્થાન કે જે અયોગી કવળી ગુણુસ્થાન છે, તેનો પણ સિદ્ધ થતીવખતે ત્યાગ કરવો પડશે ત્યારે જ આત્મા સ પૂર્ણુ શુદ્ધ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તે જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે

તમે તમારા આત્માને અશુભમાંથી વાળીને શુભમાં લાવો અને શુભ-માથી શુદ્ધ તરફ અભિયાન કરો પણ તેને માટે પુરુષાર્થ તો અનિવાર્ય રીતે આવશ્યક છે શુદ્ધ સ્થિતિને પુરુષાર્થથી જ મેળવી શકાય છે કેટલાક લોકો કહે છે કે પુરુષાર્થ અનાવશ્યક છે કેમકે કાળ પાકશે, ત્યારે જ આપણે મુક્ત થઈ જઈશું પરંતુ આ સિદ્ધાંત ભગવાન મહાવીરનો નથી, ગોશાળાનો છે. ભગવાન મહાવીર પોતે કદર પુરુષાર્થવાદી હતા. તે જાણુતા હતા કે-“મારુ આયુષ્ય મોતેર વર્ષનુ છે ત્યારપછી, હુ જરૂર મોક્ષે જવાનો છુ ” છતાં તેમણે શુ કરવા દીક્ષા લીધી અને કઠોર તપ-સાધના કરી તેનો અર્થ એ છે કે તે એકલા નિયતિવાદી નહોતા, પુરુષાર્થવાદી પણ હતા તે જાણુતા હતા કે-“હુ મોક્ષમાં તો જઈશિ, ” પણ તે એ પણ જાણુતા હતા કે “તે માટે આટલી સાધના પણ કરવી જ પડશે ”

નિયતિવાદ પૂર્ણુ જ્ઞાનીઓને માટે છે ત્યાં મારી અને તમારી લાયકાત નથી આપણી પાસે તો પુરુષાર્થ છે તે મારફતે જ આપણે વિકાસના ધ્યેય સુધી પહોંચી શકીશુ પણ તે પુરુષાર્થ સમ્યક્ હોવો જોઈએ આપ સર્વના આત્મામાં સમ્યક્ પુરુષાર્થ જન્યુત થાય અને તે આપના ચરમલક્ષ્ય સુધી પહોંચાડવામાં સહાયક થાય, એ ઈચ્છા સ થે ચિરમુ છુ

તા ૧૮-૮-૫૯

જૈન ઉપાધ્યય, માટુંગા



મોહ અને પ્રેમને જાળની દુનિયામાં લગભગ સમાનાર્થી ગણવા છે અને બન્નારે જા શીર્ષક રાખવામાં આવ્યું તો શૃંગી મનનશર્ક દોષી ન કહેવા લાગ્યા કે જા જાને તો એક જ છે મેં કહ્યું. જા જાનેમાં કહે હેર છે એટલે હેર છે જેટલો કે ગાય અને આકાશના દૂધમાં હેર હેવ છે નામ અને રંગની દૃષ્ટિએ જાને એક જોવા છે પણ શું રૂપ-દૃષ્ટિમાં પણ એક જોવા છે ખરા ? નહીં જાનેમાં દિવસ-રાતનો હેર છે. પહેલું (ગાય દૂધ) પ્રણવદ્ય છે ત્યારે બીજું (આકાશનું દૂધ) પ્રણવદ્ય છે ગાયનું દૂધ નાના જાળકચી લઈને સો વધના વહને પણ દષ્ટિ લગત છે એટલા માટે જ તો ગાયને માતા કહી છે પણ ભોંસનું દૂધ આટલું સ્વાસ્થ્યદાયક નથી અને આકાશનું દૂધ તો પ્રણ-માતા છે પ્રેમ એ ગાયનું દૂધ છે તો એક જ આકાશનું દૂધ છે

જાલમમાં જ્યાં આવક-જીવન અંગેનું વલન આવે છે ત્યાં એરે પ્રેમાણુરાગ રસા વિશેષજી અપાય છે થાયે જ અમાણુરાગ રસા” એ પદ પણ આવે છે પણ મોહાણુરાગ રસા એવો પદ ક્યાં આવતો નથી. કાણ કે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાશ છે તો મોહ અધાર છે પ્રેમ ઉચ્ચાનનો માર્ગ છે તો મોહ પતનની પ્રેરણા છે તેથી જ મોહને કમ નષ્ટનું મૂળ કારણ ગણવું છે

રાગો ય શોષો વિચ કમ્મ વીથ કમ્મંજ મોહવ્યમયં વર્ધતિ ।  
કમ્મંજ કામરજસસ મૂઢ તુષ્કંજ જાહ મરજંવયાન્તિ ॥

રાગ અને દ્વેષ કર્મના ખીજો છે અને કર્મ મોહનો પુત્ર છે મોહની ચિકાશ જ આત્મા ઉપર કર્મ ચોટવાનું પ્રમુખ કારણ બને છે આ કર્મ ભાવ-પરપરાના ખીજો છે આના વડે જ આત્મા જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રને ગતિ આપે છે. દુ ખ શું છે? જન્મ અને મૃત્યુનો પર્યાય જ તો છે

### દુ ખનું મૂળ-મોહ

આત્મા દુ ખથી બચવા ચાહે છે પણ દુ ખના કારણથી બચવા ઈચ્છતો નથી એ તાપથી બચવા માગે છે પણ સૂર્યના કિરણોના મોહને પણ છોડવા માગતો નથી પરંતુ એ પણ નિશ્ચિત છે કે જ્યાં સુધી કારણ હાજર છે ત્યાં સુધી કાર્ય-પરપરા ચાલુ રહેવાની જ કાર્યની સમાપ્તિ માટે પહેલા કારણને સમાપ્ત કરવું પડશે દુ ખને સમાપ્ત કરવા માટે તો આપણે ચાલી નીકળ્યા પણ એનો રસ્તો જ જોયો-જાણ્યો નહીં તો આપણા પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડશે. દુ ખથી મુક્તિ પામવાનો સાચો રાહ તો અઢી હજાર વર્ષ પહેલા પાવાપુરીના છેલ્લા પ્રવચનમા વીતરાગ આત્મા ભગવાન મહાવીર બતાવી ગયા છે

### दुःखं हयं जस्स न होई मोहो ॥

આ સોનેરી સૂત્રને તમે સૌ યાદ રાખો. વિશ્વના દુ ખોના ઉપરની છાલને તોડીને જોશો તો ત્યાં તમને મોહનું ખીજ દેખાશે એક મિનિટ જરા ઊંડા ઊતરી જુઓ તો ખરા કે દુ ખ એ શું છે? અને તે ક્યા છે? તમે માનો છો કે વિયોગની ક્ષણો એ દુ ખની ક્ષણો છે એ ક્ષણો ક્યારેક એટલી કરુણ હોય છે કે કદી-કદી તો વિયોગનું દુ ખ આખોમા આસુ વહાવી દે છે. આ વિયોગ પછી સ પતિનો હોય કે સ બધીનો હોય, પણ એ માનવ મનને દ્રવિત કરી દે છે અને આ બધા વિયોગોમા પુત્ર-વિયોગની વાત સૌ કરતા વધુ કરુણ હોય છે, એ વિયોગનો સર્વાધિક પ્રહાર માતાના મમતાળુ હૃદય ઉપર પડે છે.

મુ બઈ તો વિરાટ નગરી છે લાખોની સખ્યામા અહીં માણસો વસે છે. અહીં ઓછામા ઓછા પચાસથી સો માણસો પ્રતિદિન મૃત્યુ પામતા હશે પણ શું એ બધાનું દુ ખ તમારા મનને પીડા પહોચાડે છે? જવાબ આવશે, કે નહીં જો મૃત્યુ જ દુ ખનું એક માત્ર કારણ હોય તો દુનિયામા પ્રતિક્ષણ મૃત્યુ પામતા હજારો માનવીઓ તમને શા સારું પીડા દેતા નથી? જો મૃત્યુ દુ ખ દેતું નથી તો કોઈની પ્રિય વ્યક્તિ જ્યારે સસાર-યાત્રા સમાપ્ત કરી વિદાય લે છે ત્યારે શા માટે એ કલાકો સુધી આસુ વહાવ્યા કરે છે? દુ ખનું અસલી રૂપ તમે જાણવા માગશો તો દુ ખ કોઈના શબવા અથવા મરવામા નથી જો એમ જ હોત તો ઓછામા ઓછું તો

મોહ અને પ્રેમને જાળની દુનિયામાં સતત સમાવ્યાં મલુમ છે અને આપે જા રીતે રાખવામાં આવ્યું તે શ્રદ્ધા મગનભર્ય દોષી ન કહેવા લાગ્યા કે જા બને તે એક જ છે એ કહ્યું. આ બંનેમાં મોહ ફેર છે એટલે ફેર છે નેરલો કે માત્ર જાન આકાશના દૂધમાં ફેર હોય છે નામ અને રમતી દષ્ટિએ બંને એક જોયું છે પણ શું કુલ-દષ્ટિમાં પણ એક જોયું છે ખરા ? નહીં બંનેમાં ક્લિષ્ણ-રાતનો ફેર છે પહેલું (અર્થ દૂધ) પ્રત્યક્ષ છે ત્યારે બીજું (આકાશનું દૂધ) પ્રત્યક્ષ રહે છે માત્ર દૂધ નાના જાળામાંથી કાઢીને એ વધના જલને પણ કંઈ સમાવ્યું છે એટલા માટે જ તે માત્ર માવા કહી છે પણ બેસતું દૂધ આટલું સ્વાસ્થ્યમાં નથી અને આકાશનું દૂધ તે પ્રાણ-માત્ર છે પ્રેમ એ માત્રનું દૂધ છે તે મોહ એ આકાશનું દૂધ છે "

આમતમાં આ પ્રાણ-શક્તિ જાતે વધુન આવે છે ત્યાં જેને પ્રેમાસુરારામ રક્ષા વિશેષ જાણ્યું છે સાચે જ "પ્રેમાસુરારામ રક્ષા" એ પણ પણ આવે છે પણ મોહાસુરારામ રક્ષા એવો પણ કદાચ આવતો નથી. કારણ કે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાર છે તે મોહ અસહ્ય છે પ્રેમ ઉદ્ધાનનો માર્ગ છે તે મોહ પતનની પ્રેરણા છે તેથી જ મોહને કમ જામનું મૂળ કારણ જવાબુ છે.

રાગો ય દોષો વિષય કમ્મ લીધ કમ્મંજ મોહવ્યસનં વર્ષતિ ।  
કમ્મંજ કારમરણસ્સ સૂલુ લુપ્પંજ જાદ મરણવયાન્તિ ॥

તો એમા મોહ જ દેખ શે પછી લાલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયાં છે પશ્ચિમી-દેશોમા થયેલા બે-બે વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી બીજી સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેલો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મો ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાંત હતી આ વાત સસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-સમાપ્ત થશે નહીં લોહામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતો જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળો એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સસ્કૃતિઓ બેળી થાય છે દૂર દેશના-રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠ મેળામા માલ ખરીદો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીત્રીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર લણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠા મહિનાનો સૂર્ય તો ભર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ઘરની બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા ભાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના-શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ઘેરે જવાબ આપી દીધા તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી ચાલવું અને ભાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને ભાર જોછો કર્યા વગર આગળ વધવું તો સંભવ છે કે-આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠ મજૂરોની આ વાત સાલળી તો



પાડેલીના પુત્રના મૃત્યુથી તમને જરૂર દુઃખ થાત. વચ્ચેમાં તો એનું જન્મ નથી દુઃખ તો મારાપણમાં વસે છે આપણુ પોતાનું કોઈ પ્રિયતમ મરતું જ તો જ એનો વિચાર આપણને ખટકે છે પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો એનું દુઃખ નથી પરંતુ તે પોતાનો હતો અને તેથી જ તો માતાની મમતા બાદથી દ્રવી જાય છે દુઃખ થાય છે પાડેલીમાં કોઈ મરી પણ જન્મ તો એનામાં પર એક દુઃખની રેખા પણ દરકતી નથી.

કદમના કરો એક બાદમાંએ પચાસ હજાર રૂપિયા રોકડો એક જગેએ આંધ્રો. એના હૃદયમાં એ બચસા પ્રત્યે કટકો મોઢે કરો ? એમાં પ્રાપ્ત પણ થોકુ—પણ નુકસાન થાય તો એના હૃદયને ટેસ પહોંચે છે પરંતુ પરિસ્થિતિ વણ એને એ બચસો લેવી દેવો પડ્યો. એના એને સાઠ હજાર રૂપિયા કદમના થોડા દિવસ બાદ એને સમાચાર મળે છે કે બચસાની પાસે આજ છાત્રી અને તમારા ભવ્ય બચસાના સ્થાને હવે ફક્ત આઠથી—બેઠેલી દીવાલોના ખડેરા લીધા છે શું આ સમાચારથી એ સજ્જનને કંઈ દુઃખ થશે ? નહિ. પ્રજા એ જાય છે કે એવું શા માટે અને છે ? પહેલાં તો બચસાને થતું જરા સરખું નુકસાન એના હૃદયમાં આઘાત લગાડતું પણ હવે બ્યારે બચસો રાખતો જાયે—જની મયો તેમ છતાંય તેને દુઃખ—અનુશ્રુતિ થતી નથી. એનું કારણ છે પહેલાં બચસો પોતાનો હતો માટે દુઃખ થતું હતું હવે એ બીજાની શ્રદ્ધા હતો છે એના રૂપિયા એ મણી ચૂક્યો છે તેથી એને એનાથી થતા હાનિ—હાનિની સાથે હવે કોઈ સંબંધ રહ્યો નથી. આ પોતાપણુ જન્મ કે સાથે જ દુઃખ સ્વ જન્મ પરંતુ મોઢમથી આદ્ય આ તથ્યનો સ્વીકાર કરતો નથી. ભગવાન મહાવીર આચાર્ય સૂત્રમાં દરમ્યાને છે

‘इयं मेव नाव बुज्झति ये जप्ता मोह एवञ्च ॥’

આચાર્ય સૂત્ર

મોહાદૃત આદ્ય સત્યનો પ્રકાશ મેળવી શકતો નથી મોહની અંધીરી બ્યારે હૃદયમાં પ્રજા રૂપે પ્રવેશે છે ત્યારે એના પહેલો પ્રકાર વિવેકની દીપ-સિખા ઉપર પડે છે વિવેક પોતે જ પ્રકાશ છે પરંતુ મોહ અંધકાર દેલાવે છે એ પોતાના ભાવિ જીવન પ્રત્યે સ્થાવધાન થતો નથી તેમ એના પરિણામ તરફ પણ એનું ધ્યાન જતું નથી. સીતા સોનાના મૂલ ઉપર મોહિત થઈ શામાયણકાળમાં જ્યારે એ મહાયુદ્ધના મૂળમાં આ મોહજ છુપાયેલો રહ્યો છે. સુવર્ણ મૂલનો મોહ પણ મુદ્દની એક ચિન્તારી જનીને રહ્યો છે એના ખજી આવે છે યવજનો સીતા-મોહ. આમ પ્રત્યેક મુદ્દના મૂળમાં એક ઉત્તરસે

તો એમા મોહ જ દેખશે પછી લલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયા છે પશ્ચિમી દેશોમા થયેલા બે-બે વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી ખીજી સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેસો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મોં ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાત હતી આ વાત સંસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-સમાપ્ત થશે નહીં લોઢામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતી જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળા એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સંસ્કૃતિઓ ભેળી થાય છે દૂર દેશના રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠ મેળામા માલ ખરીદો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીંચીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર લણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠા મહિનાનો સૂર્ય તો ભર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ઘરની બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા ભાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્યે જવાબ આપી દીધો તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી. ચાલવું અને ભાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને ભાર ઓછો કર્યા વગર આગળ વધશું તો સંભવ છે કે-આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠ મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

એમનું હૃદય ક્ષતી થયું. મનુષ્યોની મન:સ્થિતિને એ સમજતો હતો. સ્ત્રી-  
માર્ષની પીડા એણે અનુભવી હતી. એટલે જ તે એ મનુષ્યને મૃત સમજ  
સક્યો. એક કવિએ કહ્યું છે કે —

તે વીઠી હોય તે જાણે કે જાનવરો કાંઈ ન જાણે કે  
કોરા ખરે ખર બારડી કેરા દાઢમા વાગ્યો હોય,  
વાગ્યા વિનાની વેળા કે જાણી શકે નહીં કંઈ.

જે જેના ઉપર વીતે છે તે જ જાણી શકે છે હમેશાં મેહરોમાં ફરે  
છે એને શું ખબર કે ફરે ચાલવું કેવું હોય છે જે હમેશાં સમુદ્ધામાં જાય  
છે અને વિશાળ આસ્થા પથ્થરના મહેનોમાં વસે છે એને શું ખબર કે  
મરીબોની જિંદગી કેવી હોય છે કુટપાથ ઉપર સુનાગરે કેવી વીતે છે।  
નળ તળે બેસી નહાનાર શું જાણે કે કૂવામાંથી પાણી ખેંચીને નહાવું કે  
હોય છે ? જે માણસ જે પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ શક્યો છે તે પોતાના  
જેવા કુખીઓના કુખને પિંજની શકે છે

હા તો શકે મનુષ્યોની મન:સ્થિતિ જાણી લીધી અને કહ્યું કે ?  
જેટલો સાર ઉપદ્રવીને આરામથી ચાલી શકે તે તેટલો જ સાર ઉપદ્રવને  
બાળિયો બની જ છેડી દે અને એનું કાંઈ કુખ નહીં લાગે. તથા મૃત  
તે માન્ય છે કારણ કે તમારા સૌમ્ય કુખમાં જ આત્માના પ્રતિબિંબ  
જોઈ શકે. આ જડ દુઃખ કે તા તમારામાં આજીવ્ય ચેતન્ય પ્રવેશ માથા  
આક્રમણે વિશેષ પ્રેમ છે. રીક્ષા મધુર વચનોથી મનુષ્યોને કંઈક આશા-  
સ્ત્ર મળ્યું એમણે તો ચાર ચાર પેટીઓ ઉતારી લીધી.

ફક્ત એક મનુષ્ય એવો હતો જેણે વિચાર્યું કે આ પ્રશ્ન તો તે જ  
સમયે આમરી શામે જાઓ હતો. આપે જામે રીક્ષાને ઘેર આ પેટીઓ પહે-  
ચાડવાનું વચન આપ્યું હતું હવે જામે જો પેટીઓ ફરી છઠ્ઠી તો રીક્ષાને  
ફેટકું નુકસાન થશે ? આ જાણુ જામે આમરો વચનોથી પાછા ફરીએ છીએ.  
આમ વિચારી એ તો સાતેજ પેટીઓ માથે મૂકી ચાલતો રહ્યો. એવે મનિષ  
જાતી પહોંચી. હવે જાથા મનુષ્ય સાર-વહનથી મુક્ત થઈ પોતાને ઘેર જઈ  
ઉત્સુક હતા તેઓ જેવા પેટીઓ ઉતારવા લાગ્યા કે સડ જોવામાં આવી  
મૃત સા માટે ફરો છો. જેવી પાસે જેટલી પેટીઓ છે તે તે લઈને પોતા-  
પોતાને ઘેર જઈ શકે છો. આ જાણુ તમારે મારે જ છે ” આ ધાંસળાં  
જા મનુષ્યોએ ધર-પીકપેનો આશ્રયો. અનુભવો, વિચારવા લાગ્યા : જામને  
-થી ખબર હતી નહીંતર જાથી પેટીઓ આપણે ઉપદ્રવી લાગ્યા.”

તે પેટીઓ ફેટીને મનુરોએ શાંતિનો શ્વાસ લીધો હતો, હવે એ જ પેટીઓ માટે એમની આખોમા આગુ ચાલી નીકળ્યા કારણુ સારે તો પેટીઓ ગેટની હતી અને હવે એ પોતાની થઈ ગઈ, પહેલા એના પર પોતાની માલિકી-પોતાપણુ નહોતુ એટલે માલ લાગેની પેટીઓ કેકરામાં શાંતિ માની હતી હવે એ પેટીઓ પર પોતાપણુ-માગપણુ આગુ એટલે લાગ્યા હલકા હોવા છતાં પણ દુઃખની શિક્ષા એમની છાતી પર લદાઈ ગઈ છે. માટે જ લગવાન મદાનીર ખતાવે છે ન્યા માગપણુ છે, મમત્વ છે, સા દુઃખ રહેશે જ.

મોહ અંગે હુ ધણુ મોડી ગયો છુ. હવે આપણે પ્રેમ અને મોહ અને ઉપર તુલનાત્મક વિચાર કરીશું મોહ બદિરંગ છે તો પ્રેમ અતરંગ છે પ્રેમ અને મોહમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે હીરા અને કાચમાં હોય છે. ચમક તો કાચને પણ છે અને કદી-કદી તો ભોળા માણસની આખને થાપ આપી એ હીગના લાવમાં પણ વેચાઈ જતો હોય છે તો પણ કાચ અને હીગના મુખમાં ઘણો મોટો ફેર છે, તેમ એમના ચકળાટમાં પણ ફરક છે હા, તો તેની રીતે મોહ પણ કદી-કદી પ્રેમનો પોપાક પામી પ્રેમનુ મૂલ્ય મેળવી જાય છે, પરંતુ એના અસનીપણાને જેણે પીછાની લીધુ છે તે બનેને એક માનવાની બૂલ કદી નહીં કરી શકે

પ્રેમ આત્મધર્મ છે તો મોહ દેહ-ધર્મ છે મોહ ખીજને ઉગાડવા માગે છે તો પ્રેમ ખીજ માટે વ્યય જગ્યાદ થવામાં આનંદ માને છે કારણુ કે મોહશીલ આત્મા પોતાના જ સુખને જુએ છે, ન્યારે પ્રેમશીલ માનવ મૌના મુખમાં પોતાનુ સુખ જુએ છે પ્રેમની પુષ્ટિ વિયોગમાં થાય છે અને મોહ સયોગમાં પુષ્ટ અને છે પ્રેમ ઝિલમાં વસે છે તો મોહ ફક્ત આખોમાં વસે છે. મોહ વિકારશીલ છે સારે પ્રેમ વિચારશીલ છે, માટે પ્રેમ ત્યાગ ચાહે છે ન્યારે મોહ રાગ અને ભોગનો લિખારી છે પ્રેમ નિલ છે તો મોહ અનિલ છે પ્રેમ અસલી છે તો મોહ નકલી છે પ્રેમને રૂપ અને વયની અપેલા રહેતી નથી ન્યારે મોહ તો રૂપનો તરસ્યો છે રૂપના ખસવાની સાથે જ મોહ પણ ત્યાથી ખસી જશે એટલા માટે જ પ્રેમ પ્રતિદિન વધે છે તો મોહ સમય જતા ઘટતો જાય છે પ્રેમ સદા યુવક રહે તો મોહ વૃદ્ધ થતો જાય છે

એ મોહની જ તો પ્રેરણા હતી ને કે સુરિકાંતા પોતાના પતિને ઝેર દેવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ હતી સુદલણી પોતાના પુત્ર બ્રહ્મદત્તને મારી નાખવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ, ત્યાં પણ મોહની જ વાત હતી. આજે અધિકાંશ યુવકો સ્ત્રીને-સસાર ગોખીને છે દિલ્હોમાં પ્રેમ-કહાણીઓ જુએ છે અને સગી-

તના નામે દિલ્થી ગીત એમની છાંય તપર ચરેલા રહે છે તે આ ન્યુ પ્રેમ છે નહીં આ પ્રેમના નામે મોહની કાણી છે જે પ્રેમમાં વાસવો રમ છે તે પ્રેમ નથી ત્યાં તે પ્રેમની ગાથે મોહ મોલી રશે છે કુદરતમાં વસવો પ્રેમ પણ મોહનુ જ એક રૂપાંતર છે કારણ કે જે પ્રેમ શરીરાકક્ષી છે તે શુદ્ધ છે તે પોતાની ખજાણા કુખમાં પરપરા લઈ આવતો હોય છે પરંતુ આત્માકક્ષી પ્રેમમાં દેહની વિમુક્તિઓ ઘૂસી રહી નથી માટે તે શુદ્ધ છે અને અપેક્ષાત્મક સ્વાથી પણ છે

સાથે-સાથે પ્રેમ સેવાશીલ છે કારણ તે બીજાના કુખમાં હમીયો ધરાવે છે ન્યારે મોહ તો પોતામાં જ આસક્ત રહે છે બીજાની એ મિત્ર નથી પ્રેમ કહે છે

મોરોં કે સુલકો સુલ સમસુ સુલકા કરેં સપાવ

અપના કુલ તો સહસૂં કિન્નુ પર-કુલ દેખા ન જાય ।

દયામય વેલી મતિ હોમાય ॥

કારણ કે પ્રેમ મીઠુનતીની જેમ ગ્લુ બગારે પણ બીજાને પ્રમદ આપવા માગે છે ન્યારે મોહ કંઈક બુદ્ધિ જ ચિત્ર બતાવે છે

કિસ કિસ કો કિલ્લી કીમિય, કિસ કિસ કો રોહયે

આતમ યકી થીમ હૈ મુઝ હક કે સોહયે ॥

કારણ કે મોહ સ્વાર્થી અને પ્રેમ પરાર્થી છે એટલે જ મોહ શબ્દ પોતાના સામ તથા દાનના પિડ સુધી જ સીમિત રહે છે મોહમાં ન્યુ અને અન્યાયનો પણ વિવેક રહેતો નથી ન્યારે પ્રેમ વડે તો વિવેકનીપ અમમતા રહે છે એક કિંતુ ગાળને સમાજોપયોગી પણ મૂની એની સેવા કરે છે એમાં પૂર્ણ ભાવ રાખી એની ભક્તિ પણ કરે છે તે એનો પ્રેમ છે પણ જો એ માત્ર કંઈ જુદા બેતરમાં જઈ કંઈ નુકસાન કરી આવેલો પણ એનો માલિક એની કરી દરબાર ન કરે તો એ મોહ જ હોવાશે કારણ કે મોહમાં બીજાને ક્ષતિ હાનિ પ્રત્યે આંખો નમ નહીં નવ છે

માટે કુ દરી બારપૂર્વક કહીશ કે પ્રેમ એ તો આત્મિક સંપત્તિ છે ન્યારે મોહ સારીરિક છે ત્યાં આત્મિક મુજો પ્રત્યે આકર્ષણ છે ત્યાં તો પ્રેમનુ આકર્ષણ છે ત્યાં સારીરિક સોદા તરફ આપણુ હલ વધે છે તારે વિચારવું તેજીએ કે આ મોહનુ આકર્ષણ છે જે આપણે એક કુખને તેજીએ હીએ એના મધુર સોદા પર મુગ્ધ થઈ જઈએ હીએ આ તો સોદા પ્રેમ છે પણ એને ઘૂલી લેવા માટે ન્યારે આપણે દાન આમન વધે છે અપના એના પર અપિધર નમાવી નેસી જઈએ અને

ખીન્ને લેવા માગે તો એની સાથે લગાઈ-ઝઘડો કરવા તૈયાર થઈ જઈએ તો સમજવું જોઈએ કે એ કૂલ પ્રત્યેનો આપણો મોહ છે

જેના પ્રત્યે આપણો પ્રેમ હોય છે તેના સારુ ત્યાગ, ઉત્કર્ષ તથા સેવાના વિચારો જન્ય થાય છે પરંતુ મોહમા સેવા આપવાની નહીં લેવાની ભાવના રહે છે પ્રેમી પોતે કષ્ટ વેડી લેશે અને ખીજનું તનિક કષ્ટ પણ એના માટે ભારરૂપ બની જશે ત્યારે મોહશીલ વ્યક્તિ તો ‘હું’ અને ‘મારા’ને સદા બચાવવાની ચેષ્ટા કરતો ફરશે પોતાના કષ્ટોને એ ખીજ ઉપર જ લાદવાનો પ્રયાસ કરશે

એક માતાનો પુત્ર શાળાએ લાવવા ગયો માતાની એના પર અસીમ મમતા હતી તેથી એ પણ સાથે ગઈ શિક્ષકને પોતાના પુત્ર અંગે સૂચના આપતી કહેવા લાગી “માસ્તર સાહેબ, મારા દીકરાને તમે કંઈ ન કહેશો. કદાચિત જો એ તોફાન કરે અને તમારે એને ડરાવવો હોય તો તમે એની પાસે બેઠેલા છોકરાના ગાલ ઉપર જોરથી તમારો મારજો એ તમાચાથી એ ડરી જશે આ માતાનું હૃદય છે એની આખો પોતાના બાળકને સદા સુખી અને હસતું જોવા માગે છે આ એનો રતેહ છે પણ પોતાના બાળકને બચાવવા માટે જ્યારે એ ખીજ બાળકના ગાલ ઉપર તમારો મારવાની સૂચના કરે છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે એ પ્રેમ નથી, પણ મોહ છે.

પ્રેમથી મોહ, મોહથી વાસના અને વાસનાથી પતન એ અધોગામી પ્રેમ છે પ્રેમથી સેવા, સેવાથી ત્યાગ, ત્યાગથી આત્મશુદ્ધિ એ પ્રેમની ઉર્ધ્વ-મુખી ચેતના છે પહેલો પ્રેમ છે અને ખીજો મોહ છે આ મોહ જીવનને પતનના રસ્તે ધસડી જાય છે તમે પ્રેમથી મોહ લાણી જઈ રહ્યા છો કે સેવા લાણી ? એ તો તમારું આત્મ-નિરીક્ષણ જ બતાવશે

હા, તો તમે પ્રેમ અને મોહમા વિવેક રાખો જો કે ઉપરથી બંને એક સરખા જ દેખાય છે, પરંતુ બંનેમાં તોટલો જ ફરક છે જોટલો કે આપણુસી (મસ્કા પોલીશ) અને વિનયમા આપણુસી વિનયમા જ ધૂમે-ફરે છે પરંતુ એ પિશાચિની છે, જ્યારે વિનય દેવતા છે તે તો આત્માનો પોતાકો ગુણ છે એક ચૂનો છે તો ખીજૂ માખણ સફેદી બંનેની એક જોની છે પણ એક સ્વાસ્થ્યકારક છે તો ખીજો પ્રાણનાશક છે માટે તમે મોહ અને પ્રેમમા ઠીક ઠીક વિવેક રાખો અને પ્રેમના પ્રકાશમા આગળ વધો ઉર્ધ્વમુખી પ્રેમ તમારું આત્માને ઉર્ધ્વગામી બનાવશે.

॥ૐ॥ શાંતિ

દિનાંક

૧૯-૧૦-૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,  
કોટ, મુબઈ

આજે સમે છો જીવનના બે રૂપો જોવા આવી છે. પણ પ્રથમ એ છે કે જીવન એ છે શું ? મનુષ્યની આસ પાસે કરવાની ક્રિયા એ જીવન કહેવાય છે પરંતુ ફક્ત આસક્તિયા માત્રમાં જ જીવન નથી કારણ કે 'એમ' તો આસ તો પેલી ધમણ પણ છે એ પણ જોના જીવનમાં કઈક નિઃશક્તિ છે તે જ તો જીવિત છે એકની નિઃશક્તિ પોતા પૂરતી જ સીમિત રહે છે જોને કઈક એવી આજીવન વધે છે એની દિગ્ગજને પાર કરી જોને બીજા જીવનમાં આત્મીયતાનો સમાર ક્યો છે તે જીવન અમરમતીના જીવનમાં છે અમરમતી પોતે જાગીને આસપાસના વાતાવરણને સુગંધિત કરે છે એ તો આપણે જાણીએ જ છીએ.

એ પણ એક નિઃશક્તિ છે જે બીજા અર્થે પોતાની દિગ્ગજ નિશ્ચિત આપે છે પણ એન્ડ્રિય જણાય છે શીખ જણાવના વસ્તુ કર તાપને એ સહી છે પણ એના સરણે આવનારને એ શાંતિ અને શીતળતા પ્રદાન કરે છે. લીમડાના ઝાંઝા તો જો બાકિત વધુ રહે છે તેનું સર્વોત્કર્ષ જની જાય છે સુસામની પસે કાઈ જાય તો એનું હૃદય પ્રસન્નતા વડે સ્વાસ્થ્ય જાય છે પણ હૃદય માનવ, છુ તો પચેન્દ્રિય છે તારી પસે આવનાર બીજો માનવી પ્રસન્નતા અનુભવે છે કે ચિંતા લઈને પાછો ફરે છે ? તમારી પસેથી અમર કાઈ ચિંતા લઈને પાછો વળે છે તો સમજવું પડશે કે હજુ કુધી આપણે પેલા એન્ડ્રિય નેટ્રો પણ જીવનવિકાસ સાધી શક્યા નથી.

જીવન વિકાસ અમે જોઈ જોઈ જતાં છે આ આપણા જીવન નિરોધથી નીકળી પ્રયોગમાં આવ્યો ત્યારે એણે થોડો થોડો વિકાસ કર્યો. એન્ડ્રિયમાંથી ને-ઈન્ડ્રિય ત્રેઈન્ડ્રિય ચતુર્થેન્ડ્રિય અને પચેન્દ્રિય થયું એ આપણે વિકાસક્રમ છે પચેન્દ્રિયમાં પણ અસહીય સહીય મેળવવું અને એમાં

મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થવું એ જીવનનો દ્રવ્ય વિકાસ છે પણ ભાવવિકાસની વાત જુદી છે કપાય અને સ્વાર્થના ભારથી જેટલો હટકો બની આત્મા ઉપર બેઠે છે, આધ્યાત્મિક પરિભાષામાં એને ભાવ-વિકાસ કહે છે

દ્રવ્ય-વિકાસની અપેક્ષાએ મનુષ્યથી દેવો આગળ વધી જશે, કારણ ભૌતિક વૈભવ અને સુખની દૃષ્ટિએ દેવ માનવ કરતા મહાન છે, પણ અતુલ સપત્તિનો ગ્વામી એ દેવ કપાય અને વાસનાનો પોટલો બાધીને ફરતો હોય છે સ્વર્ગની સુક્રામળ પુષ્પ-શય્યા ઉપર પણ એને શાંતિ નથી ત્યાં પણ ઈર્ષ્યાની જગાળા જતી રહી છે એ નીરખે છે કે મારા કરતા પણ આ લોકો પાસે મકાનો વધુ છે અપ્સરાઓ અને રત્નો માટે પણ ત્યાં સધર્ષ થતા હોય છે માટે કહેવું જોઈએ કે દ્રવ્ય-વિકાસની દૃષ્ટિએ દેવ ઘણો આગળ વધેલો હોવા છતાં ભાવ-ક્ષેત્રે એ પાછળ છે વિશાળ સ્વર્ણ સિંહાસન મળ્યું હોવા છતાં પણ એના મનનું દારિદ્ર મટ્યું નથી ભાવસપત્તિ દેવ કરતા એક એકેન્દ્રિયની પાસે વધુ હોઈ શકે છે જે હીરા માટે દેવો પણ સધર્ષ કરે છે, એ એકેન્દ્રિય જ તો છે જેના સારું સધર્ષ થાય છે તે સધર્ષ કરનારાઓ કરતા શ્રેષ્ઠ ગણાવેા જોઈએ છે બીજી બાજુ, એકેન્દ્રિય એક-ભરી હોઈ શકે છે દ્રવ્ય સપત્તિથી તેઓ હીન-રહિત છે પણ ભાવ સપત્તિ એટલી વિશાળ છે કે કેવળ એક ભવ પછી જ સીધું મોક્ષ જઈ શકાય છે

એકેન્દ્રિયતા જીવન-વિકાસનું એક રહસ્ય એ પણ છે કે એનો દેહ અન્ય પ્રાણીઓના ઉપયોગમાં આવે છે જેનું જીવન જેટલું વધારે બીજાના ઉપયોગમાં આવે છે, એ તેટલો જ લોકપ્રિય બને છે એમ તો સામાન્ય કેવળી અને તીર્થ કરના જ્ઞાન અને દર્શનમાં કોઈ ફરક નથી જેટલું વિશિષ્ટપૂર્ણ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન તીર્થ કરના આત્મામાં છે તેટલું જ એક સામાન્ય કેવળીમાં પણ હોય છે છતાં પણ તીર્થ કરના પચકલ્યાણક ઉજવવામાં આવે છે એમના જન્મદીક્ષા વગેરે કલ્યાણકોમાં દેવ અને દેવેન્દ્ર હાજર થાય છે જ્યારે સામાન્ય કેવળીના કેવળજ્ઞાન મહોત્સવમાં પણ સદૈવ દેવો હાજર થતા નથી આ બેદનું કારણ શું છે ? આત્મિક ગુણોના વિકાસની પરિધિમાં બન્ને સમક્ષ હોવા છતાં પણ આ બેદનું રહસ્ય છે તીર્થ કર, નામકર્મ પણ એ વિચારવું જોઈએ કે તીર્થ કર નામકર્મના આત્મા કઈ રીતે ઉપાજન કરે છે ? આગમ સાઠી પૂરે છે કે જે આત્મા પ્રાણીમાત્રની સેવાનો વિરાટ સકલ્પ સ્મરે આવે છે, સાધના-રસમાં સેવાનો રસ ભેળવી દે છે, એ તીર્થ કર નામ



કમનુ ઉપજાન કરે છે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના રહ મા અખ્યાતમાં પ્રજોત્તરમાં એનું સુદર નિરૂપણ થયેલ છે

પ્ર૦ વૈયાસદ્વચન મળે! જોશે ફિક્ક જણાયદ!

જ્ઞ૦ વૈયાસદ્વચને તિરથચરનામ ગોત્ર વચ્ચે નિવર્ણ ॥

મહામુનિ જીવન મહાકમલુ કમ્પવાન મહાવીર પાસે પ્રથમ રજૂ કરે છે કે પ્રભો, આત્મા સેવા વડે કઈ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે છે ?

પ્રશ્ન જવાબ આપે છે વૈયાસે આત્મા સેવા વડે આત્મા તીર્થંકર પદને પ્રાપ્ત કરે છે નિષ્કામ સેવા અને જનસમુદાયના મનમાં શાંતિ અને આનંદ-ધારા વહાવવાની પવિત્ર વિચારબેણી જ એને તીર્થંકરપદના વિરાટ પદ પર લઈ જાય છે

હૃદયના પવિત્ર સકરોરો એક દિવસે સાકાર બને છે અને તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત મહાપુરુષ સ્વકસ્માણ પછી જનતાનંદ પ્રાણીએ ને હુન્મ અને અર્થા-તિના અધિકારમાંથી ઉચ્ચારવા માટે વાણીનો પ્રકાશ પામશે છે તેથી આમાન્ય દેવળી કરતાં શાંત અને દુઃશનની ન્યૂનિતિ સમાન હોવા છતાં પણ તીર્થંકર વધુ વદનીય બને છે એ જ કારણ છે કે આજનો ચોર કાસે દેવળી બની શકે છે પણ આજનો એ ચોર કાસે તીર્થંકર બની શકતો નથી કારણ કે તીર્થંકર સવા માટે પાછલા અનેક જ મોડની સાધનાની અપેક્ષા રહે છે.

એક મહત્વપૂર્ણ વાત એ પણ છે કે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકર નરમ કમનું બધું સમ્મત્ત્વ દશમાં જ આવે છે પરંતુ એ નિશ્ચિત નથી કે બધાં ક્ષામિક સમ્મત્ત્વોએ તીર્થંકર ગોત્રનું ઉપજાન કરે જ છે બધા જ જોઈ-શમિક અથવા ક્ષાધીપક્ષમિક સમ્મત્ત્વ તીર્થંકર ગોત્રનું ઉપજાન કરે એમ પણ હોતું નથી. પરંતુ ત્રણેયમાં પણ સમ્મત્ત્વથીયે આત્મા ન્યારે વિશિષ્ટ સ્વેકાવર સેવા-ભાવનો વિકાસ કરે છે ત્યારે જ તેઓ તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત કરે છે આ જ સેવા-ભાવના માનવીને મહાનતા અપાવી દોરી લઈ જાય છે

જીવન કાસે નાનું-જાનું હોય પણ એમાં ને સેવાની સુરાસ હોય તે એ આજળ વધી શકશે. એક દેળના પાન ઉપર એક આજળ-નિદુ પડેલું હતું સૂરજનાં સોનેરી કિરણો પાગી એ હીરાવત્ સળકી રહ્યું હતું એની જ પાસે એક હીરો ન્યું સળકી રહ્યો હતો એક પંખી કીરીને ત્યાં આવ્યું સળકતા તુરાર-નિદુ તરફ ઈસારો કરતાં એ બોલ્યું શું આ તમારું સમ્મત્ત્વ છે ? એટલામાં હીરો કાંધે બચાઈ ગયો. શું એક તુરાર-નિદુની સાથે મારી તુચના સકાય છે ? બસ તે જ વખતે એક મહત્ત્વની આવી અને તેણે પેલા હીરા ઉપર ચાંચ મારી પણ એને તે દાંત નિરાશ

જ સાપડી આ જોઈ પેલુ નાનકડુ તુપાર-બિદુ બોલ્યુ ‘બહેન, મારી જિંદગી નાની-ચલ્પ છે, પણ આ જીવન જોતમાગ ઉપયોગમા આવે છે તો હું પોતાને ધન્ય માનીશ’

પ્રશ્ન એ નથી કે જીવન કેટલુ મોટુ છે ? સપત્તિ કેટલી વિશાળ છે ? પ્રશ્ન એટલો જ છે કે આ જીવનનો કેટલો અંશ પરહિતમા ઉપયોગી બન્યો છે ? વિશાળ સપત્તિનો કેટલો અંશ પર-સેવામા વપગયો છે ? ધણીવાર સપત્તિ વિશાળ હોવા છતાં માણસ કંઈ આપી શકતો નથી બ્યારે સાધારણ સ્થિતિવાળો ધણુ બધુ કરી જાય છે લાંબે જોવાય તો મધ્યમ સ્થિતિ વાળો વધુ ઉત્સર્ગ કરે છે જો કે એની આવડ સીમિત હોય છે છતાં એનું દિલ અમીર હોય છે એ પોતાની પ્રતિષ્ઠા કાયમ રાખવા માટે પણ પોતાની સ્થિતિથી વધુ કરી જાય છે, બ્યારે જીવી સ્થિતિવાળા પોતાની મસ્તીમા મસ્ત રહે છે એમને વધુ દરજાર પણ હોતી નથી કારણુ તેઓ જાણે છે કે બીજાનું સ્વાગત થશે તોય ઠીક છે અને ન થાય-કરાય તોય ઠીક છે સપત્તિની સુગંધ છે તો ભ્રમગેનો ગુજારવ પણ કાયમ રહેવાનો છે જ, પછી શા માટે નકામું ખર્ચ ગળે નખાય !

સાચુ પૂછો તો નાના-નાના પ્રાણીઓનું જ જીવન આપણા માટે વિશેષ ઉપયોગી બને છે સ્થાનાગ સૂત્રમા લગવાન મહાવીરે એની પૂરી વિગતો આપી છે જીવન ઉપર કોનો કેટલો ઉપકાર છે, આગમ એનો સાક્ષી છે. મનુષ્ય ઉપર પટકાયિક જીવોનો અનંત ઉપકાર છે પવનને જ દ્યો, કેટલો ઉપકાર છે એનો આપણા ઉપર ! એના અભાવે આપણે એક દિવસ તો શું પણ એક કલાક પણ આપણે જીવી શકીએ નહીં શુ આ ઉપકારનો બદલો વાળવા માટે પણ તમે કદી વિચાર્યું છે ? લેલુદાર ભણે ન માગે પણ ઇમાન-દાર શાહુકારનું શુ કર્તવ્ય છે ? અને વિચારો કે જો સમસ્ત સૃષ્ટિમા એક પણ માનવ ન હોય તો પવનને શુ ચિતા થશે ? પાણીનું શુ બગડશે ? પણ જો હવા અને પાણી ન રહે તો મનુષ્યને ચિતા થશે કે નહીં ? અરે, ચિતાની તો વાત જ ક્યા રહી, મનુષ્ય એના વિના જીવી પણ નહીં શકે નળમા પાણી થોડુ મોડુ આવે અથવા સમય કરતા વહેલા બધ થઈ જાય ત્યારે પણ માણસ કેટલો અધીર બની જાય છે ? ત્યારે એનો-પાણીનો પૂર્ણ અભાવ તો પ્રત્યયનું જ દમ્ય ઉપસ્થિત કરશે

હા, તો આ નાના જીવોનો કેટલો ઉપકાર છે ! પૃથ્વી આપણો આધાર છે કરોડો, અબજો મનુષ્ય એના વક્ષસ્થન ઉપર ઘૂમી રહ્યા છે. છતાં એને

એનો તનિક ખજ રોષ નથી. તમારા શરીર ઉપર નાની-છી ઠોડી પૂલ ફરશે તે એનું ધમધમ-ફરવું તમને ગમશે નહીં આટલું હોવા છતાં પૃથ્વી પિતાનું કર્તવ્ય મૂકી દે તે ક્યાં જઈશું આપણે ? તમને માફ કરો કે કનકમાં પૃથ્વીએ એ મિનિટ માટે ખજ પોતાની ફરજનું પાલન કરવામાં દીધું કરી તેા લાંબા રહેવાસીઓની શી સ્થિતિ થઈ હતી ? ધરતીકંપના એ સેકન્ડના ધક્કામાં મનુષ્ય -સૃષ્ટિ હાપી જોડે છે

પૃથ્વી આધાર છે અને પાણી પેશ છે અગ્નિ મનુષ્યનો પ્રમુખ સહાયક છે એના અભાવે કમ્બુ ધાન-અન્ન સ્વરૂપને જમાડશે અને પવન તેા આપણું જીવન છે એટલે જ તેા એનું બીજું નામ ગ્રાણી રાખવામાં આવ્યું છે વનસ્પતિ માનવીનો આદ્યાર છે એ પૃથ્વીમાંથી રસ તત્ત્વ લઈને આપણને આપે છે એક નાનકડી વેશ પૃથ્વીમાંથી નીકળી વૃક્ષ ઉપર ચડે છે જળ અને પૃથ્વીના પરમાણુઓને ઝડપ કરે છે ખજ એ લઈને ખજ પોતાની પાસે એ સંગ્રહ કરતી નથી. એ જળ અને પૃથ્વીનાં અષતત્ત્વોને હૃદ-પ્રાણપે અર્પે છે એ સુગંધમય ફૂલોનો આનંદ ન એ વેશ લે છે તેમ નથી મેલુ વૃક્ષ ખજ જીવડુ એ મધમાખીને આમત્રે છે કહે છે ફૂલોનો પરમ લે અને મનુષ્ય માટે મધ તુ નિર્મોલુ કરે હોવો પછી એ રસતત્ત્વ વડે ફૂલોનું નિર્મોલુ કરે છે તે પોતે ખજ ફળ ન ખાતાં તમને જ એ અપણુ કરે છે

આ સૌનો કેટલો ઉપકાર છે આપણા ઉપર ? એ અમે તમે કહી વિચારું કંતુ અરુ ? ધાનના એક ગ્રાણી સાથે કેટલી અસ્તિઓનો જન્મ આપણે એકી સાથે આપણા મળામાં ઉતારી જઈએ છીએ ? ફરક ગ્રાસમાં ખેતરના ફળમાં પૃથ્વીનો / આપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ એટલે પોતાના અમ-બિંદુઓ નીતામાં છે પેલા જળોનો એમાં પુરુષાર્થ રહ્યો છે સ્કારે બીજું જસિદાન એમાં રહ્યું છે અને પાણી તેમ જ સૂર્યનો એમાં સંયોગ રહ્યો છે વનસ્પતિના ઉપકારોની આ કથની તેા અસીમ છે મનુષ્યસમજના ઓક્તી તા મરણુ કરે છે અને એના જાદવામાં કાર્મોસિક ગેસ (વાયુ) દે છે ખજ તમને ખબર છે કે એ કાર્મોસિક ગેસ હવામાં જળી ને સમસ્ત સંસારના ફેસાઈ નજ તેા સમસ્ત મનુષ્યસૃષ્ટિ એક દિવસે સમપ્ત થઈ જાય. ખજ વનસ્પતિ જ્યત કાળન વાયુને લઈ લે છે અને એ જાદવામાં ઓક્સીજન ઊગે છે. મનુષ્ય ગ્રાણીવાનુ મરણુ કરે છે જો વિસ્તારુ ઊગે છે પાનુ વનસ્પતિ જ્યત મનુષ્યને દુદો રાખી વિપરાનુ / મરણુ કરે છે અને મરણુ વાયુ આપે છે

સાચે જ જીવનના અવિદ્યનમાં જ જેણે જીવનનો આનંદ માન્યો છે તે જ જીવનનો સાચો કળાકાર છે પરોપકાર માટે જે એક ડગલું પણ આગળ વધ્યો નથી, તે પગ હોવા છતાં પગ છે માનવ હોવા છતાં પણ જેણે સારીય જિંદગીમાં એક પણ માણસનું રક્ષણ કર્યું નથી, એના કરતાં તો પૈલા બાવળના કાટા શ્રેષ્ઠ છે કે જેના વડે ખેતરનું રક્ષણ તો કરી શકાય છે.

ખીજના રક્ષણ કાળે જે હાથ લાગાવે છે તે જ ખીજઓ માટે પ્રિય પણ થાય છે એક ગરીબ ડોમીમાં હતી. એ ડોસીમાં એક નાનું-સરખું ઘર હતું ગરીબોને તો ખૂબ પડું પણ એ મહેલ છે. જ્યાં સાજની વેળાએ આશ્રમ-વિશ્રામ એમને પ્રાપ્ત થાય છે એક દા'ડો રસોઈ કરતા અગ્નિ જરા તેજ થયો અને એની ખૂંપડીને આગ લાગી ગઈ બિચારી ગરીબ વૃદ્ધા આગ ઠારવા માટે લોકોને વિનતી કરવા લાગી સેડડો માણસો એ રસ્તેથી પસાર થઈ રહ્યા હતા એક વિદ્યાર્થી તો આગનો પ્રકાશ જોઈ ત્યાં જ યુસ્તક ખોલી વાચવા લાગી ગયો ખીજ સજ્જનો પણ ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા તેઓ સિગરેટના શોખીન હતા એમણે વિચાર્યું અહીં અગ્નિ છે ચાલોને, એકાદ સિગરેટ જ પેટાવી લઈએ એક-બે દિવાસળીની બચત થશે કોઈ વ્યક્તિ વળી આવી જે ચહાની શોખીન હતી એણે વિચાર્યું આગ તેજ છે વળી બળતણ પણ ધણું છે તેથી ચહા જલ્દી બની જશે એણે તો વૃદ્ધાના બળી રહેલા ઘરના દરવાજાને ચૂંકે બનાવી ચહા બનાવવી શરૂ કરી પણ ચોથી વ્યક્તિ એક સજ્જન માણસ હતી. એના હૃદયમાં માનવતા છલોછલ ભરી હતી એણે પોતાના જોડીદારોને બોલાવ્યા અને આગની જવાલાઓને સહીને પણ આગ શમાવવામાં મદદ કરી

ઉપરના ચારેય જાતની વ્યક્તિઓ તમારી સામે છે એકે પુસ્તક વાચ્યું, ખીજએ સિગરેટ સળગાવી, ત્રીજએ ચહા બનાવી અને ચોથાએ ગરીબ વૃદ્ધાની ખૂંપડી બચાવી હવે તમે પેલી વૃદ્ધાને પૂછજો કે તને એ ચારેયમાંથી કોણ પ્રિય છે ? તો એ શું કહેશે ? પહેલા ત્રણના હૃદયમાં સહૃદયતા તથા સ્નેહાભાવ છે તેઓ તો ફક્ત પોતાના સ્વાર્થમાં જ રાચતા રહ્યા-મીમિત રહ્યા પણ ચોથો તો દેહની દિવાલથી ઉપર ઊઠ્યો તેથી એ પ્રિય બન્યો

આ જીવનની ખુશબુ-સુગંધ-સૌરભ જ બાકી રહેશે મૃત્યુ તો સૌને એક ને એક દિવસે તો સમાપ્ત કરી જ દેશે કાળક્રમે સ્મૃતિ પણ ધોવાઈ જાય છે પરંતુ દુનિયાના માનસ-પટલ પર તેમની જ સ્મૃતિ-રેખા ગ્રેપ રહી જાય છે જેઓ દુનિયાના હિતમાં કંઈક કરીને જાય છે દુનિયા પૈસાદારોને

યાદ કરતી નથી. તેમ નથી કરતી સત્તાધીશીને. ભારતના ઇતિહાસમાં મોટા-મોટા અમલોપતિઓ ઘણાં જ્યાં જેમનાં મહેસો જમનને રક્ષતા હતા, જેમના મહેસોમાં લક્ષ્મી વૃદ્ધ કરતી હતી એકેય નોકરો જેમના કુકર્મી પ્રતિષ્ઠા કરતા હોવા રહેતા હતા પરંતુ જરા શોષો તે ખરા કે દુનિયાના ક્યાં અણખામાં એમનું અધિવિદ્ધ છે? શાનસ લઈને ફરી વળેલા તેમ વામને એમનું નામોનિશાન નહીં મળી રહે.

સત્તાસ્પેષન વ્યક્તિઓની જીવનચાત્રા પણ સાચરની યાત્રા સમયન છે તેઓ આગળ વધતા જ્યાં પણ પહોંચતાં એમનાં ચરણચિન્હો પણ ભૂસાતાં જ્યાં જ્યાં પૃથ્વી ઉપર મોળા-મોટા ચક્રવર્તીઓ આવી જ્યાં જેઓ જર્વ કરતા કે મારુ એક જાણુ સાખ વ્યક્તિઓને મોતનાં બોલે સુવધ્વી રહે છે અજવાન વાસુદેવ આલ્યા જે પોતાના સાર જ ધનુર વડે પૃથ્વીને કંપની દેતા મોટા-મોટા અજવાન ચોદા અને સેનાપતિઓ એવા નામથી એવી રીતે કુદૃષ્ટિ જેમ પવનના ઓકળી પીપળાના પંદારાં કંપી હોય છે પરંતુ તેઓ પાન વેગે દુનિયાની સામે આલ્યા તેમ જ દુનિયા પણ એમના જળ અને સત્તાની સામે ઝૂકી પણ ઘઈ પરંતુ એમની આંખો જાણ થતાંની સાથે જ દુનિયાએ પણ એમના અણીથી આંખો મીચી લીધી.

ઇતિહાસકારો જાને એમના ઇતિહાસની કહીઓ શોધતા ફરે પરંતુ જળ સાધારણ એમને કહી યાદ કરતો નથી. જનતા તે એમને જ યાદ કરે છે જેઓએ એના માટે કંઈક કહ્યું છે અથવા હ નર વર્ષ પહેલાં પૂર્વ અખંધમાં સમ્રાટ એલિઝાબેથ પણ ઘણાં જ્યાં તેની પાસે આગમકારો કહે છે અજાણુ સામ્રાજ્ય હતું સોનાનાં જાવન હજાર હતા હજારો નર-નારીઓ એના ચરણની ધૂળ લેવા હોવા રહેતાં? આલુથી એ નીકળતાં કે ખસાર થતાં ત્યાં જળ-જળનાં રાખોથી રા ત્યુદનાં જવનો રૂણ હોતા હતા.

બીજા આલુ એ ૪ મઝા બુમિ પર અખાત્રમ જમતના સુવં અજવાન મહાવીર પણ આલ્યા એમણે રાજ-પરિવારમાં જન્મ લીધો હતો એમના પિતા પણ વહસ્તી રાજા હતા એમના મામા અણુત્રના નામક હતા. પણ આપણે એમને એટલા માટે યાદ કરીએ છીએ કે તેઓ એક રાજકુમાર હતા? ને અહીં સુધી જ એમનો વિકાસ સીમિત રહેા હોત તે જનતા પેશા હજારો રાજકુમારોની જમ રા રકુમાર વર્ષમાનને પણ ભૂલી ઘઈ હોત. પણ ના એમણે જોયતો નહીં ત્યાજોય રાહ લીધો હતો. તેઓ સપના-પથે આગળ વધ્યા જ્યાં એ પથ પર આસતી વખતે એમણે જરીમ ભારતની ને

આગળી લગોટી પણ ન લીધી પરંતુ યાદ રાખતે, એ અપરિગ્રહના ઉપાસકની ઉપાસના માટે ચર્ચાનો ઇન્દ્ર પણ વિલાસ તથા ત્યા હાજર થતો હતો જ્યારે સમ્રાટ શ્રેણિક પાસે ઇન્દ્ર તો શુ સામાન્ય દેવ પણ હાજર થયો નહી હોય, જો કે એમના આધિપત્યમા સોનાના હુગરો હતા આજે અદા હજાર વર્ષ પછી પણ ભગવાન મહાવીરને તમે યાદ કરો છો દર વર્ષે વીસ લાખ જૈનો એમની જયંતિ બિજવે છે પણ શુ કોઈએ સમ્રાટ શ્રેણિકની જયંતિ બિજવી છે ? અહિંસાના અવતાર ભગવાન મહાવીરના મદિરો તમને મળશે પણ સમ્રાટ શ્રેણિકનુ મદિર બનાવો એમને કોઈએ પૂજ્યા હોય એવુ સાબળવામા આવ્યુ નથી

શુ તમે કદી વિચાર્યું હતુ કે આનુ રહસ્ય શુ છે ? દુનિયા શા માટે સમ્રાટો અને ચક્રવર્તીઓને વિસરી જાય છે ? અને એક સતનુ નામ રટે છે અને એના પ્રત્યે શ્રદ્ધાના પુરુષો ચઢાવે છે ? એનુ રહસ્ય છે, જેણે પોતાનુ સમગ્ર જીવન જનતાની સેવામા અર્પી દીધુ, કરોડો માણસોને કિત અને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવ્યો અને બદલામા શુ લીધુ ? તાબાની એક પાઈ પણ દુનિયા પાસેથી ન લીધી જનતા એના જ ચરણોમા શ્રદ્ધાથી નત મસ્તકે રહેશે

જેની પરહિત-વૃત્તિમા સ્વાર્થના કાદવની એક પણ કાળી રેખા નથી, દુનિયા એને જ હૃદય સમર્પિત કરે છે. બીજો એક એવો છે જે થોડું લઈને સહસ્રગણુ પાછુ આપી દે છે, એને પણ સ્વાર્થી કહી શકાશે નહી. વૃક્ષ પૃથ્વીથી રસ લે છે, હવા પ્રકાશ અને પાણી પણ લે છે તેમ છતાં કોઈએ એને સ્વાર્થી કહ્યુ નથી, કારણ એ જે લે છે, એના બદલા રૂપે સહસ્રગણુ ફળ અને ફૂલ પ્રદાન કરે છે મેઘને આજ સુધી કોઈએ સ્વાર્થી કહ્યો કે ગણ્યો નથી જો કે એ સાગરથી પાણી લે છે, તોપણ એ સ્વાર્થી નથી, કારણ ખારુ જળ એ લે છે અને એને મધુર બનાવી જનતાને એ પાછુ વાળે છે જે લઈને બદલામા પાછુ વાળે છે એને સ્વાર્થી કહી શકાય નહી સતો પણ તમારી (અહસ્થો) પાસેથી ચાર રોટલા લે છે, એના બદલે તેઓ સત્યનો રાહ બતાવે છે એટલે એમને સ્વાર્થી કહી શકાય નહી.

જે કેવળ લેવાનુ જ જાણે છે અને બદલામા કશુ જ વાળતો નથી, અથવા વાળવાનુ એના સ્વભાવમા નથી તો એ સત નો નથી જ પણ માનવ પણ નથી દેવુ અને બદલામા કઈ પણ ન લેતા દેતા રહેવુ એ દેવોની સપત્તિ છે અને લેવુ અને બદલામા કઈ પણ દીધા વિના લેતા જ રહેવુ

એ રાક્ષસોની સંપત્તિ છે માણસ તો લે અને જુની વચ્ચે છૂલે છે એ કંઈક દે છે તો કંઈક લે પણ છે પણ જાજનો માણસ તો ફક્ત લેવાનું જ શીખ્યો છે દેવાની-આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ કહે છે અમારી પાસે છે ન શું ? અને શું આપી શકીએ એમ છીએ ? અર્થાં કાંઈ માનનાર આવે છે તો એ બાંહે બે બાંસુ સારે છે ત્યારે દેવારદનનાર બાંસુ ધારતો ફરે છે કમાણી ખસાસ થઈ બઈ ખર્ચો વધી ગયા ટેકસોનો ભાર એટલો વધી ગયો છે કે અને તો માથું પથ્થુ બિન્દુ કરી શકતા નથી પણ જામ કહેનારા સજ્જનો સિનેમા જોવા નથી જતા શું ? કમાણી નો ઘટી જાય અને ખર્ચો વધી જાય તો સિનેમા તો પહેલાં બંધ કર્યા જોઈએ, પથ્થુ નથી ફિલ્મ આવી કે એમને તો પહેલાં રીકીટ જોઈએ પછી બસેને પાંચત્રી મને કે દસત્રી મેટર ફાઈવરનો ફા. ૨ નો માસિક ખર્ચ બાંહે ચડતો નથી પણ કાંઈ ગરીબને પાંચ રૂપિયા આપ્યા હોય તો સારી દુનિયાભરના ખર્ચો અને ટેકસ થાક આવી જાય છે

મુસાફરી કરવી હોય તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જરીકે અને બાકી રિસસ અગાઉ સીટ રિજન કરાવશો. શું કાંઈ થઈ ક્લાસમાં બેસાતું નથી ? અને રાખ ફિલ્મ બાપુ હોય તો ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતા હતા શું એમની પાસે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જવા-આવવા પૈસા નહોતા એકવાર કાંઈકે એમને પૂછ્યું “બાપુ, તમે થઈ ક્લાસમાં શા માટે મુસાફરી કરો છો ? ભારતનો બેતાજ માદસાહે ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરે એ અમારા વાસ્તે શરમની વાત છે” બાપુએ શો જવાબ વાળ્યો “જનર છે તમને ? તેઓએ કહ્યું કે ત્રીજા વર્ગમાં એટલા માટે મુસાફરી કરું છું કે એમાં વગ નથી ભારતની ત્રીજા જનતાને ત્રીજા વર્ગમાં પણ બીજા-ત્રીજા જનુ પડે છે કે તો એમનો સેવક છું પણ ફરત અને સેકન્ડ ક્લાસમાં કેમ બેસી શકું ?

હા તો તમે બાંધીજનના ગ્રીમે આશવા ચાલતા હો તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં ન બેસતાં થા ક્લાસમાં મુસાફરી કરી શકો છો અને એમ કરવાથી બેસેલો પૈસો કાંઈ ગરીબને આપો તો કેવું સારું ! મારી બહેનને કહીશ કે તમે રેશમી અને જ્યોર્જેટની સાડીઓ પહેલો છો. શરીર તો સારા કપડાંથી પણ ઢાંકી શકાય છે પણ રેશમ પહેરો છો-જવાનું પાપ શા માટે ખરીદો છો ?

તમે સારાં કપડાં પહેરતાં શીખો તેથી ગરીબ ભારતના આમોલોને પ્રિસાદન મળશે. જામ કરવાથી તમે તમારી / અનાથ અને ગરીબ બહેનેને શામ અને રાત્રી મેળવવામાં સહાયક થઈ શકશો અને તેથી બચતો પૈસો

તમે ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવામા વાપરો તો તમને બમણો લાભ મળશે પહેલો લાભ એ થશે કે જીવનમા સાદાર્થ અને અપરિચિત આવશે અને બીજો એ કે તમે ગરીબ ભારતની મેવા કરી શકશો આ મેવાના ક્ષેત્રે તમે જેમ-જેમ આગળ વધશો તેમ તેમ તમને જીવનની સાચી મંદુરતા મળતી જશે તમે આજ પર્યંત ગગનો આનંદ લીધો છે પણ હવે ત્યાગનો પણ આનંદ લેતા શીખો

રસગુલ્લાનો આનંદ તમે ઘણી વખત લીધો છે હવે આવો આનંદ લ્યો કે તમે પોતે ભૂખ્યા છો અને તમાની સામે ભાણુ આવ્યું કે બરાબર તે જ વખતે ત્રણ દિવસનો ભૂખ્યો કાઈ હાથ પસારો તમાગે સામે આવીને બેઠો રહે તમારો આત્મા એના કરુણ-સ્વરને પીંજીને અને ભણુ આખું તમે એ ભૂખ્યાને આપી દો તો એમા પણ એક સાત્ત્વિક આનંદ છે- ચોપાટીનો સ્વાદ માણનારા શુ એક દિવસ આ સ્વાદ પણ લેશે ખરા?

તમારા જીવનની સુવાસ અને સેવાથી કાઈ વ્યક્તિની આખોમા કૃતજ્ઞતાના આંસુ ઉભરાઈ આવે તો હું માનુ છું કે એની આખોના એ મોતી, પેલા મોતીઓ કરતા પણ વધુ કિંમતી હશે કે જે તમે પાચ કે દશ હજાર આપી ઝવેરી બજારમાથી ખરીદી લાવો છો અને તેનો હાર ગળે પહેરી ગૌરવમિશ્રિત આનંદનો અનુભવ કરો શકો છો

સ્વીડનની વાત છે ત્યાના સમ્રાટની બહેનનું નામ રાજકુમારી યુજિની હતું એના હૃદયમા એટલી બધી દયા હતા કે રોગીઓને જોઈ એના હૃદયમા કરુણા ઉભરાઈ આવતી આ કરુણાથી પ્રેરિત થઈ રાજકુમારી યુજિનીએ પોતાના હીરા અને મોતીના આભુષણો વેચી એક ઘણી મોટી હોસ્પિટલ બંધાવી હતી આ હોસ્પિટલમા મુશ્રુપાના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ હતા. આટલાથી રાજકુમારીને સતોષ ન થતા એ પોતે હોસ્પિટલ જતી અને પોતાના હાથે રોગીઓની સેવા કરતી બીજી નસો કહેતી, “તમે સ્વીડનના રાજકુમારી છો સેવાનું કામ તમારું નહીં, અમારું છે” રાજકુમારી જવાબ વાળતી “આ પરિચર્યાસા મને સેવાનો એટલો આનંદ મળે છે કે તમે એ બહુ શકશો નહો સેવાનો આનંદ પૈસા આપીને મેળવી શકાતો નથી એ તો સ્વ-હાથે વડે કરીને જ લઈ-મેળવી શકાય છે.”

એક વાર એની હોસ્પિટલમા એક કોઠના રોગથી પીડાતો માણસ આવ્યો બધા એનથી બચવા માગતા હતા રાજકુમારીને બજાર પડી તો એ પોતે એ કોઠી માણસની પાસે પહોંચી ગઈ અને બોલી “ભાઈ, કેટલા દિવસથી આ રોગથી તમે પીડાઓ છો?” એ દર્દથી પીડાતો બોલ્યો-



માતાજી ૭ વર્ષ થઈ ગયાં. આ લગ્ન કરી મીઠાનીએ ધર માલુ છે. અંગેજીમાં પીઠ ચાલ છે લેલી અને પડુ કરે છે કાઈ પણ પાસે ફરકવા મક્કતુ નથી હવે તો જમવાન જોવારી લે તો જ સાડુ છે રાજકુમારીની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં એવું કહ્યું. કાઈ ગજરાવ નહીં આ પત્રિક કાલ કું કરીશ. રાજકુમારીએ પાપુ મરમ કમુ અને પોતાના હાથે શેરોના ધાવે ધોયા હતા જમવાની નવા પાટા વાંધી દીધા. નોકરની ખસે ઘેલા ફળ મજાત્યાં અને શેરીને ખવડાયાં સાત મહિના સુધી આ કમ ચાલ્યો. ફરશજ રાજકુમારી આવતી શેરીને નવજતી, ધાવેને પોતાના હાથે ધોતી અને નવા પાટા વાંધી દેતી એક એવો દિવસ આવ્યો કે રાજકુમારીની સેવા સફળ થઈ અને શેરી સ્વસ્થ-સાને થઈ ગયો. જે નિવેસે અને જવાની ન આપી અને એ જરા લાગ્યો ત્યારે રાજકુમારીને કહ્યું તમે મારી અપર માતા છે એક માતા પણ બાળકની આટલી સેવા નહીં કરે નેટલી કે તમે રાજકુમારી હોવા છતાં મારી સેવા કરી છે તમારી સેવા અને મમતાએ જ રાજ મટાડ્યો છે તમારી પરિચરોને આ માનવું હશે જીવનની હમી ધડીઓમાં પણ સુધી નહીં રહે” અને એવો ચરણ રપસ કરતાં એની આંખોમાં આંસુનાં મોટા-મોટા બિંદુઓ નીતરી રહ્યાં.

આ જોઈ રાજકુમારી મોઢી કાઢી આ હૃદયપ્રસન્ન નિર્મલમાં મેં હીરા ને મોતીનાં આશુપલ્લે આખો છે આજે તે મોતી જીમી નીકળ્યાં છે તમારા નખેનાં મોતી પામી કું આ? ધન્ય જીમી થઈ છું.”

આમ પૂછે તો આજ જીવનની કળા છે આંસુઓનાં મોતીઓથી મણકને તેજાવ છે જેનું મૂલ્ય કુલિયાને ખાતે જેનું નામ નિહવા પર અપરતા જ સંજીવનદારની આંખો મોતીઓની બેટ ચલાવે એ જ જીવનનો આયો કળાકાર છે નહીંતર જેના મૂલ્ય પર લોભ હોવા લાગે. સારું થયું, આ? સારામે આમને શામ ગયો તો સમજવું જોઈએ કે એવું જીવન દિવંગત થયું છે.

એક વખત એક શિદને ત્યાં પુતળજીમ થયો શિદનું ધર ને કુમારને જન્મ, અને તેમણે પાછાં એ નખરશોદ રચ્યા લોભ દૂર-દૂરથી વધામણી દેવા આવવા લાગ્યા. શિદને તો આ વધાવચ્છાનું સત્તાન હતું એમના હૃદયમાં હરખ મા તો નહોતો. તેઓ પણ આગળ વધી-વધીને લોભેનું સ્વાગત કરી રચ્યા હતા. સૌના મોં પર મહાહટ હતો પણ પેશું નવખત બાળક રડી રહ્યું હતું એના રુદનનો અવાજ પડેલમાં રહેતા શેખસાદીજીના કાને પડ્યો તેઓ પણ આંખો અને સીધા બાળકની પાસે જઈને બોલ્યા આજે

તારો જન્મોત્સવ ઉજવવા દૂર-દૂરથી લોકો આવી રહ્યા છે સૌ હસે છે અને તુ રડી રહ્યો છે કોઈ ચિતાની વાત નથી પણ તુ તારી જિંદગી એવી બનાવજે કે જ્યારે તુ સસારથી વિદાય લે ત્યારે તુ હસતો રહેજે અને દુનિયા રેતી રહે ” બસ, આજ તો જિંદગી છે.

હસવું એ જ તો જિંદગીની જિદ્દદિલી, મર્દાનગી છે રડતા અને મરડાની જેમ જીવવું એ પણ શું કોઈ જિંદગી છે ? પણ યાદ રાખજો, સુખના મહેલોમા રહેતા ચહેરાઓ પર મલકાટ રહે, એમા કશો ચમત્કાર નથી પણ વિપત્તિની લયાનક ધડીઓમા જ્યારે દુખની અધારી રાતમા કંથોની વીજળીના કડકડાટ થઈ રહ્યા હોય ત્યારે-તેવા વખતે પણ તમારા મો પરનો મલકાટ જાય નહી-જવો જોઈએ નહી, એનું તમે સદૈવ ધ્યાન રાખજો વળી એક વાત એ પણ છે કે પોતાના સુખમા તો હરકોઈ હસી શકે છે પણ ખીજની સેવા કરતી વેળા મુસીબતો આવી પડે, વિપત્તિઓના તોફાનો આવે તો પણ તમારો મલકાટ-સ્મિત કાયમ રહેવો જોઈએ તમારે પેલા ગુલાબની જેમ સદા ખીલ્યા રહેવું જોઈએ, જે પથ્થરની સાથે અથડાતાં પણ પોતાની સુગંધ આપતું રહે

એક વાર થોડા ગુલાબ પીસાઈ-દળાઈ રહ્યા હતા ઇત્રિવાળો એમને ખરણમા ખાડી રહ્યો હતો ફૂલની કળી તો શું પણ એનો આજુએ અજુ-ખડતો જઈ રહ્યો હતો અને સાથે જ પોતાને મૃતપ્રાય કરનારને પણ એ સુગંધિત કરી રહ્યું હતું એ જ વખતે એક દાર્શનિક તે બાજુથી પસાર થયો એણે પૂછ્યું “રે મોહક પુષ્પ તારું જીવન તો સુવાસિત જીવન છે, પછી તારા થકી એવો તે શો અપરાધ થયો છે કે તુ નિર્દય શિલા તળે પીસાઈ રહ્યો છે ? ” એમાના પૈકી થોડાક ફૂલો બોલ્યા .

“અમારો તો શો અપરાધ, અમે તો દુનિયાને ખુશખુ આપવા આવ્યાં છીએ પણ અમારો અપરાધ હતો કે અમે હમી પડ્યા અને દુનિયા અમારી-એ હસીને જોઈ ન શકી દુનિયા ખીજની આખોમા આસુ જોઈ શકે છે પણ ખીજના આખોની હસી એ જોઈ શકતી નથી દુનિયા દુખીઓને જોઈ એમના પ્રત્યે દયા લાવી શકે છે પણ સુખીને જોઈ એ ઈર્ષ્યા કરવા લાગે છે ” એમાના વળી ખીજ ફૂલો બોલ્યા ‘હે મનુ-પુત્ર, અહી મળતી પીડાથી અમને તો કિચિત માત્ર પણ દરદનો અનુભવ થતો નથી કારણ અમે જાણીએ છીએ કે અમારું આ દુખ ખીજઓ માટે છે ખીજઓ માટે પોતાને મીઠાવી દેવામા અમને દુખ થશે નહી અમારું જીવન સૌરભ-સુગંધ છુટાવવા માટે જ છે. રે માનવ, અમારી જિંદગીથી તો તમે કાંઈ

શીખ્યા નથી પણ જો મોતથી કંઈ શીખશે તો આ મોત પછી વિજય વરદાન બનશે.” આ વિશાળ હાલની પરિત્ર પ્રેરણા છે ‘પરકિતાયે’ પેતાને પ્રિયતી ને હસતા રહે છે મોતની છેલ્લી ધડી સુધી એમના મોં પર સ્મિત ફરતુ રહે છે એ જ તો હાલની સુવાસ છે અને એ સુવાસ એમના સ્વ પછી પણ જનતાની હાલ-પ્રજ્ઞ પર તરી એમની સ્મૃતિને સજીવ રાખે છે.

એક બીજી વાત છે ‘બીજાને કરવામાં આવેલી જલાર્થ પ્રકારાન્તરે સ્વ ઉપકાર છે આને જો આપણે બીજાને કામ આવીશું કાલે એ આપણા કામે આવશે તમે કંઈક મેળવ્યું છે અને તમારી પાસે અમર અભાવથી પીડાયેલા કંઈક હાથ પકારે છે ત્યારે એના દુઃખમાં જો તમે સહયોગી બને છે તો કાલે એ પણ તમારા સહયોગી બનશે. કારણ જીવન તો ચક્ષુએ ફરતો હોય છે કમ-સિદ્ધાંત ઉપર વિશ્વાસ ધરાવનાર કદી પેતાને સદા માટે સંપત્તિનો સ્વામી બની શકતો નથી. ક્યારેક પાસે બે ધાર્થ રહે છે આજનો ધનકુબેર કાલે ગલીનો બિખારી બની શકે અને આજનો ગલીનો બિખારી, ધેર-ધેર શેટલાના બે કકમ માટે હાથ લખાવનારનું પણ ભાગ જામી શકે છે અને તેઓ નમરના ધનવાનોની મેણીમાં આવી શકે છે આવા ધણા પ્રસંગો સાંભળ્યા છે એટલું જ નહીં નિજરે જોવામાં પણ આવ્યા છે કે એક વિશે તેઓ જ્યેષ્ઠ રૂપિયામાં તોફારી કરતા હતા તેઓ લાભોત્થ શોધ કરનારા બની ગયા.

હા તો બીજાની મુસીબતોમાં તમે જો ભાગ પાડ્યો છે એમનાં આશુ લઘ્યાં છે તો તમારી પરિસ્થિતિ બગડતાં અને તેમનામાં માનવતાનો દીવો પ્રગટેલો હશે તો તેઓ તમારા કામમાં પણ આવશે જ.

જેમ પેતા દેહધો અતુર છે એ ગામડામાં વસે છે એનામાં ડેઝરલ્ફી-સમ્પત્તિ વળે અભાવ છે તેમ છતાં ગામડાવાળાઓએ સહેરા પાસેથી કંઈક શીખવાનું છે તેમ સહેરીઓએ પણ ગામડાવાળાઓ પાસેથી કંઈક શીખવાનું-જેવાનું છે સહેરની સહાર્થ અને વ્યવસ્થા ગામડાએ શીખવતી છે તો સહેરીઓએ ગામડાની સેવા, સહેલતા અને નિષ્કપટપણ શીખવતી જરૂર છે.

કુ ગામડામાં રહેતા જેમની કુલજાની વાત કરી રહ્યો હતો. એના ધરમાં હજારો બેળનાળ આવે છે ભૂમિ-પુત્ર જુમાતાની સેવા કરી જાણમાં માનવતા રસના મેળને છે પણ જો કંઈ મેળવે છે નહીં એ ખાઈ તો નથી. એનો થોડો ભાગ પાડો પૃષ્ઠીને આપી દે છે પૃષ્ઠીના પેટાળ પર

વિખરેલા થોડાક દાણાના બદલામાં સહસ્રગણા થઈને એને મળે છે આ જ આપણી સેવા અને સમર્પણનું પ્રતિક્ષણ છે

તમે પુરુષોત્તમ પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જીવનથી સારી રીતે પરિચિત છો. કમઃ એનો હરીફ હતો એ હમેશા એમનો વિરોધી બનીને જ સામે આવ્યો. વારાણસી એ દિવસોમાં કમઃ સમા તાપસોનું તપ-કેન્દ્ર હતું પણ એમની અજ્ઞાન સાધનામાં દેહદેહની પ્રધાનતા હતી હિંસા-જન્ય પ્રવૃત્તિઓની પણ તેટલી પ્રધાનતા હતી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ઉગ્ર કષ્ટ પ્રદર્શન દ્વારા જનતાને આકર્ષતા ભૂલેલા રાહદારોએ સત્ય પથ ભણી દોરવા નીકળી પડ્યા. વારાણસીની બહાર તપ કરતા કમઃની પાસે તેઓ ગયા એની સાધનાને આત્મ-લક્ષ્યથી વિપરીત દર્શાવતા તેઓ બોલ્યા “હે ભોળા સોધક, તમે જે તપ કરી રહ્યા છો તે તો અન્ય પ્રાણીઓ માટે ઉત્પીડનનું કારણ બની રહ્યું છે. તમારી આ ધૂણીની લપેટમાં સર્પ અને સર્પિણી શેકાઈ રહ્યાં છે”

ન્યારે બળતા કાળ-લાકડાને ચીરવામાં આવ્યું તો અર્ધ-દુઘ-સર્પ-સર્પિણી બહાર નીકળ્યા પાર્શ્વકુમારે એમને નવકાર મત્ર સંભળાવ્યા. સર્પ-સર્પિણી ત્યાંથી મરી ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતીના રૂપમાં રંગભૂમિમાં જિપ્ત-થાય છે, ક્ષુદ્ર જીવો ઉપર પ્રભુનો આ ઉપકાર હતો પણ આ ઉપકાર વૃત્તિ જ એક દિવસે એમના માટે પ્રત્યુપકારમાં બદલાઈ ગઈ પાર્શ્વનાથ ભગવાન આત્મા-સાધન માટે મુનીન્દ્ર બની વનમાં ન્યારે ધ્યાનમ્થ ઊભા હતા ત્યારે અસુર કમઠે પોતાના વૈરનો બદલો લેવા માટે પ્રભુને જલમગ્ન કરી દેવા સારું પ્રલયકારી વૃષ્ટિ કરી હતી એ જલ-પ્રવાહ-પ્રભુના ગળાથી પણ ઉપર આવી ગયો હતો કે તે જ વખતે ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી સર્પ-સર્પિણી રૂપે આવી છત્ર બની એમનું રક્ષણ કર્યું પ્રભુએ એમનું રક્ષણ કર્યું તો તેઓ પણ નાગ રૂપે જ પ્રભુના રક્ષણ કાળે સ્ત્રી આવ્યા હતા

આ છે ઉપકાર અને પ્રત્યુપકારની કથની, આજનો ઉપકાર આપણા માટે જ પ્રત્યુપકાર રૂપે ક્યારે કઈ બંને આપણું રક્ષણ કરવા આવી જશે એ કહી શકાતું નથી કાંઈ પણ પ્રકારે તમે જીવનમાં પરોપકારને આશ્રય આપશો તો જીવનનો રોટલો મધુરો બની જશે તમે બંને છો કે મીઠા વિના રોટલો મીઠો લાગતો નથી તેથી જ મધ્ય-ભારત વગેરે પ્રદેશોમાં રસોઈ કરતા પહેલાં લોટમાં મીઠું નાખવાની પ્રથા છે આપણી બહેનો આ કળામાં નિપૂણ છે ઘણા બધા લોટમાં થોડુંક મીઠું પડે છે તો રોટલાનો સ્વાદ વધી જાય છે, તેમ આપણા ઢગલાબધ સ્વાર્થના લોટ-આટામાં બે પરમાર્થનું ચપટીભર મીઠું પડે જાય તો સ્વાર્થનો રોટલો મીઠો બની જશે.

આજનો માણસ સેવા અને પરોપકાર વૃત્તિને બૂલી ગયો છે. જાણે કે એ જ્યાં જ મની વાત હોય એને તો પોતાના મતલબની વાતે થાક છે પર-  
-કામને કામ નહીં પણ દરામ માને છે એ તો સ્વાર્થ ભણી જ દેખે  
આસો જઈ રહ્યો છે પાકા ફળને જોઈ જોમ પક્ષી દોડે છે તેરી જ રીતે  
માણસ પૈસા તરફ દોટ લગાવી રહ્યો છે આ પૈસાની દોટ પાછળ એણે પોતાની  
માનવતા પણ વેચી દીધી છે પોતાની પારિવારિક જવાબદારીઓને એણે  
પરિવાર ક્યો છે એટલે આજે મનુષ્યને મનુષ્ય કરતાં પણ જરા પૈસો વધુ  
મિલે છે

થાક ચાખજો, પૈસાના પ્રેમ બાઈને બાઈને રાત્રી જતાં જોયો. બીર મએ  
પોતાના મિત્ર સાથે જીવન કારાગરમાં પાડ્યો. બાઈઓની હત્યા કરી એને  
તમે પૂછે કે આવો નુકસાન શા માટે રચ્યો ? શું તારી પાસે ખાવા-પીવાનું  
કંઈ આવડું હતું ? એની પાસે આ મરિ હા તો જ્યાં જ નહીં હોય અને  
કદમિત્ત એ કદી પણ કે તો દુનિયા એના કથનનો સ્વીકાર કરી રહ્યો નહીં  
એ સાકળદો હતો એને સમસ્ત ચાખવી વેળવો પ્રાપ્ત હતો ખાવા-પીવાની  
વાત તો શું આશાના સાક્ષી મહેમો પણ એને સારુ પુછ્યા કરી, તેમ જીવ  
એની સ્વાચ્છતાને વિરામ ન લીધો અને પિતાને કારાવાસની ઇન્ટરિમ  
ધોળી દીધી શુદ્ધ અને હાથ જોવા વીર બાઈઓને પથ-જવરોપક માની  
હોઈ હતી એમને મરાવી નામે છે સાચું છે કે સ્વાર્થ માણસ પોતાના  
સ્વાર્થ માટે ક્યો બતાવાયાર નથી કરતો ? એક દિવસ કવિએ કહ્યું છે

હૈ સ્વાર્થ તેરી ધૂણતાને જાણુજાન શકુ કિયે  
ગુણર્મ હૈ કે કોઈસે જો ના કિયે તેરે કિયે ।

તેરી પરાયનતા ચરાચર વિશ્વ મેં છા રહી;

હપકાર કરના સ્વાર્થ વિન યહ બુદ્ધિ તો જાતો રહી ॥

કવિ કેટલુ માર્મિક કહી ગયો છે ! સ્વાર્થને ઉપાલભ દેતા કહે છે : સ્વાર્થે આપણા રતેહો-સખધીજનોમા વૈર અને વિદ્વેપની ખાઈ જાળી કરી દીધી છે. પહેલા તો તેઓ એક ખીજાને જોયા વિના જીવવું પણ અસંભવિત માનતા, હવે તેઓ સ્વાર્થમા ભગ પડના એક ખીજાનુ મો જોવામાં પણ પાપ માને છે આ સસારના સખધો અને સગપણો સ્વાર્થના દોરા વડે બધાયેલા છે સ્વાર્થનો દોરો કાચા સૂતરના દોરા કરતા પણ વધુ કાચો હોય છે જ્યાં સુધી માણસના સ્વાર્થને પોપણ મળતુ રહેશે, ત્યાં સુધી એ ખીજાની સેવા પણ કરતો રહેશે એને પોતાના આરાધ્ય માની પૂજા પણ કરશે પણ સ્વાર્થની સમાપ્તિની સાથે જ એક ક્ષણમા એટલા દૂર જઈ પડશે જાણે કે કોઈ જાતની આપસમા ઝોળખાણુ જ ન હોય તમે જાણો છો કે મકાનના થાભલા (લાકડાના થાભલા) જ્યાં સુધી ઉપરની મજિલોનો ભાર સહન કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે, ત્યાં સુધી મકાનમાલિક એમની સુરક્ષા સારુ ચિંતા રાખતો રહે છે સાફ-સફાઈ પણ કરે છે અને દિવાળીના તહેવારે તેલ ને વાર્નિશ પણ લગાડે છે પણ જે ક્ષણે એ સ્તંભ (થાભલો) ભાર સહન કરવાનો ઈન્કાર કરશે-અર્થાત્ જીવું બનશે ત્યારે એની શી ગિચિતિ થાય છે ? પછી એને કોણુ તેલ અને વાર્નિશ લગાડશે ! તેલ ને વાર્નિશના દિવસો તો ગયા પણ હવે તો એના ટૂકડે ટૂકડા કરી ચૂલામા જ હોમશે પછી તો અગ્નિની જવાલામા એમનુ અસ્તિત્વ જ ભૂસાઈ જશે કારણુ કે એની પ્રીતિ પણ સ્વાર્થના દોરા વડે બધાયેલી હતી

સ્વાર્થ-પ્રેમ હમેશા સાથ આપે એવુ પણ બનતુ નથી આપણને શઠ-કપટી મનુષ્યો પસંદ નથી પણ કપટ પસંદ છે કારણુ બદમાશ આદમી તો ધન લઈ જાય છે જ્યારે લુચ્ચાઈ તો ખીજાનુ ધન અપહરણુ કરી લઈ આવે છે હા, તો સ્વાર્થી સદા 'સારા'થી પ્રેમ કરતો નથી, એ તો સ્વાર્થને જ પ્રેમ કરે છે સ્વાર્થની પ્રીતિ અદ્વ-આયુ લઈને આવે છે

એક વખત કુતરાઓની કોન્કરન્સ મળી કૂતરા-સમાજના વિકાસ અને ઉજ્જવલ ભાવિ માટે ચર્ચા-વિચારણા શરૂ થઈ એક સજ્જન કૂતરાએ ઠરાવ રજૂ કર્યો "આપણો સમાજ પરસ્પર લડવા માટે બહુ બદનામ થયો છે. આપણે આપસમા લડીએ છીએ નાનાશા રોટલાના બટકા માટે આપણે ઝનૂની બની લડી પડીએ છીએ, આ કેટલી ખરાબ વાત છે ? આજે પ્રેમ અને ભ્રાતૃ-

જવનો મુઝ હે માનવસામાજ વિશ્વ-પ્રેમ નજીક પહોંચી રહ્યો છે. સમજ પાડી ગયો છે કે હમે આપણે આપણું કલક પોઈ નાખીએ. વિશ્વ-પ્રેમની વાત જલુ દૂરની છે પરંતુ આજનાં આજ નવિતિ-પ્રેમને તો આપણાં જો જ તેથી જામે એથી દુરાવ કરીએ જીએ કે “કેવું પણ પ્રયોજીએ જામે કેમ ન જાણે પણ આપણે કદી હમણું નહીં” સૌએ જોકે સ્વરે દુરાવને જનું મોહનઆપું

જનુમોહનનો સ્વર હલુ જુદોરજો વલો કે આકાશમાં જાતી જામીની આંધમાંથી દૂરીને હાકાતો દહડે નીચે જાવેલ હમણે જોતાં જ સૌ જોના ઉપર કાંઈ પંખા જાને જાતો તો જાને જ મેળવવા માટે જાને પરસ્પર કપાવા લાગ્યા. દુરાવનો મૂળ હલુ પૂરી થઈ નહોતી કે જાનો મેલનો જલ વાગી ગયો. એકમે સ્વાર્થના લેખમાં જોકે પણ દુરાવ અવિન રેલી રાકેલ નથી. દુરાવની રાકી હલુ સુકાઈ નહીં હોય કે દુરાવનિર્માણ હસારને હાથે જ જાને પલે થઈ જાય.

જેમ તે માનવી આખ્યાતમી જીવી જીવંત માટે છે પણ ન્યાં જેમ નાના-સા સ્વાર્થને જાને પહોંચી કે જો જાળી હોય છે પોતાના નાનામાં સ્વાર્થના રક્ષણ માટે બીજાના મોટામાં મોટા હિતને હમણી નાખવા એ તેમજ થઈ જાય છે આ માનવગતી મુદ્દ મુદ્દિ છે જે જાને પોતાના દેહની દિવાલેથી ઉપર જાડવા દેતી નથી પોતા માટે જો હમણે રૂપિયા ખર્ચ કરી રાકે છે પણ બીજા સારુ જે રૂપિયા ખર્ચ કરવા માટે જાનો દેહમુદ્દિ આપ્યા આપવી નથી. પણ થાક રાખજો કે પોતાના સ્વાર્થ આતર જર્મ કરવામાં જાવેલા હમણે રૂપિયા નષ્ટ થવા માટે છે જ્યારે ગરીબનાં હિતાર્થે ખર્ચેલા જે રૂપિયા બેતરમાં વીંધેરલા-વાવેલા સંધાન છે જે જોકે રિક્તે હમણેમજ પ્રતિક્ષણ થઈને જાવરે.

જોકે મોટર કાર્પેસ છે મોટરના રાજીની જવાબદારી જાની છે. પંડુ એ કેવળ પોતાની મોટરની સુરક્ષાની જ ચિંતા કરે જાને સ્વાક પર જ પત્થર થનારા જાના પ્રયોજની ચિંતા ન કરે તો શું જાની મોટર પણ સુરક્ષિત રહેતી ખરી? કેટલા આજમાતો થશે? કેટલાના પ્રયોજો આપ્યા જાય?

આપણે આપણી જીવનશૈલી મોટરની સુરક્ષા કરીએ જાની જવાબદારી આપણા ઉપર છે જીવન મેળવ્યું છે તો જા નષ્ટ કરવા માટે નથી પણ સ્વાર્થે-સ્વાર્થે જો જોવાની જવાબદારી પણ આપણા ઉપર જાતી પડે છે કે આપણો જા જીવનશૈલી મોટરના વેગમાં સ્વાર્થમાં પોંચી જોળ થઈ

કચ્છાઈ ન જાય જેને ફક્ત પોતાના હિતોની જ ચિંતા છે, તે જધન્ય સ્વાર્થી છે બીજો છે જે પોતાના હિતની સાથે-સાથે બીજાનાં હિતનો પણ કાઈક ખ્યાલ રાખે છે તેને મધ્યમ પ્રકૃતિનો માણસ કહી શકાય પરંતુ બીજા માટે પોતાના હિતોનું બલિદાન કરે તે તો મહાપુરુષ જ છે.

અથવા એમ પણ કહી શકાય કે જેટલું લે છે તેટલું પાછું પણ વાળી દે છે, તે સાધારણ ભદ્ર પુરુષ છે જેટલું લે તેના કરતા વધુ વાળી આપે એ વિશિષ્ટ પુરુષ છે, પરંતુ જેણે પોતાની સમગ્ર જિંદગી પરાર્થ કાળે સમર્પી દીધી છે તે અસાધારણ મહાપુરુષ છે તે તીર્થ કર દેવોનો મહાન આત્મા છે, જેનું સમગ્ર જીવન લોક-કલ્યાણ અર્થે છે અનતાનંત આત્માઓને અધારેથી પ્રકાશ ભણી દોરી લઈ જવા માટે જ એમનું જીવન છે પરંતુ આ ત્રણેયથી જુદો એક પ્રકાર બાકી રહી જાય છે ફક્ત લેવાનું જ નાણું છે પણ બદલાતો કઈ દેવા માગતો નથી લેવાની કોઈ સીમા માનીને એ આલતો નથી.

માણસ મોટામાં મોટી હિસા સ્વાર્થથી પ્રેરાઈતો જ તો કરે છે. માનવીની સ્વાર્થબુદ્ધિ જ્યારે એનો વિવેક-દીપ ઓલવે છે ત્યારે જ તો એ હિસા માટે પ્રેરિત થાય છે ચીના લોકો કમોરેટ નામનું પક્ષી પાળે છે. આ પખી લગભગ બગલા જેવું હોય છે, એનો ઉપયોગ તેઓ માછલા પકડવા માટે કરે છે પરંતુ તે પોતે એક પણ માછલું ખાઈ ન જાય એ માટે એના ગળામાં એક ગોળી ફસાવી દે છે જુઓ, કેટલી સ્વાર્થીલી બુદ્ધિ છે માણસની ! તેની પાસેથી બીજો કોઈ કશું લઈ ન શકે તે માટે કેટલી સાવધાની રાખે છે !

ક્ષણિક સ્વાર્થ માટે માણસે હિસાની પ્રક્રિયાને કેવું વિશાળ રૂપ આપ્યું છે ? મોટા-મોટા કસાઈ-ખાનાઓ માનવીની સ્વાર્થવૃત્તિની વાતો કહી રહ્યા છે અદ્વ એવા સ્વાર્થ ખાતર એણે ચીખતા-ખરાડા પાડતા પશુઓની કબર પોતાના પેટમાં નિર્મીણ કરી છે.

ચિકાગોમાં કસાઈખાનું છે જ્યાં દરરોજ સવારથી લઈને સાંજ સુધી અવિરત પશુઓની કતલ થયા કરે છે એ પશુઓની કતલથી લોહીની નદીઓ વહી રહી છે એ એક જ કસાઈખાનામાં અઢારસો મર્જૂરો પ્રતિદિન કામ કરે છે આ તો ચર્ષ વિદેશની વાત પણ ભારતની જ વાત હોયો ભગવાન મહાવીર અને મહાત્મા યુદ્ધ જેવા અહિંસાના પેગંબરો અહીં ચર્ષ ગયા મહાત્મા ગાંધીજી અહિંસાનો સંદેશ આપ્યો જે ભોગતીય સરકાર વિશાળ મત ઉપરથી અહિંસાનો ઉદ્દેશ્ય કરે છે તે જ ભારત સરકાર મુખે



મદાસ કસકતા દિલ્હી જેવા ભારતના પ્રમુખ નગરોમાં કરોડો રૂપિયા ખર્ચે વિશાળ કસાઈખાનાં નિર્માણ કરી રહી છે. શુ યા પશુઓના આગમ માટે છે ? ના નહીં વ્હેણામાં વ્હેણા વધુમાં વધુ સંખ્યામાં પશુઓની કસ થવા એ આ નિર્માણ પાછળનો ઉદ્દેશ છે.

આદિસાની જમિ ભારતમાં મત્સ્યોલોગને પ્રિય હતા મગી રશુ છે કસાઈખાનાં વધી રહ્યાં છે આપણી આદિસા દેવી નુપચાપ આસુ વધતી રહી છે એના આશુમાં કાણુ લુહરી ? ખાલ ઉપરાંત દેશનેમેશ વસ્તુએ માટે પણ ખસી ચિતા થાય છે આ ચીકણા ચમકતા આમ્યાના પટા અને જૂટ બધાં મદ્ય દિશાથી જ તૈયાર થયેલાં છે એ નિશ્ચિત છે કે ચામડાની જે વસ્તુ જેટલી વધુ મુશ્કેલ અને ચમકીલી હશે એના નિર્માણમાં એટલી જ વધુ દિશા ધર્ષ હશે.

હ નમાં એકવાર એક વર્ષમાં ૭ લાખ પશુઓનું ચામડું વેચાડું હતું એના શુ ઉપયોગ થયો હતો ખજાર છે તમને ? એના વડે ચામડાની બેગો જૂટો ચપ્પો વગેરે બનાવવામાં આવ્યાં હતા. મનને આનંદ પમડ નારી વસ્તુએ માટે ૭ લાખ પશુઓની ચિકાશે જેટલી મમવેધી જી હશે ? પરંતુ સ્વાર્થી મનુષ્યો પાસે એ કડુલ ચિકાશે સાંભળવા થત નથી હલકા મતેદાર તા માટે થઈને અનેક પશુઓના પ્રાણુ વીધી દેવામાં આવે છે ક્યારેક એમની પૂછડી કાપી નાખવામાં આવે છે જેટલાક આકાશીએને કાપેલી પૂછડીચળાં પણ પસંદ હોય છે એટલા માટે ચામ બચવા ફતરાતું પૂછડું કાપી નાખવામાં આવે છે પૂછડું કાપતાની સાથે જ લોહીની ધરા વહી નીકળે છે એમનો આત્મા જેટલો તણતો હશે ? પણ એ મૂક પશુના તણાદને કાણુ જુએ છે ? લોહીની ધારને બધ કરવા માટે લોહાને ચીપીએ ગરમ કરી એ સ્થળે ચોટાડી દેવામાં આવે છે એક તો થા અને ઉપરથી પાછો ગરમ ચીપીએ લોહી તો બધ થઈ તપ પણ એને જેટલી પીમ જઈ હશે એની કમળા પણ કરી ચકાતી નથી. પાછળથી કાપેલાં પૂછડાવળા પ્રાણીને મગ્ગર પણ થણે ત્રાસ આપે છે કારણ કે પૂછડા બચાવે મગ્ગરને ઉત્તરમાં પણ તેઓ અસમથ જની નામ છે.

આ થ નાઓ કુત્ર મનોહરિની પ્રતિક છે પીઝિત નેઈ મનમાં આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું તેઈએ કે મનના મૂલ્યે ક્યાંક કુલ્તા નથી બેડી ૭ પણ કુત્ર રચિની વ્યક્તિ માટે એનો સ્વાધ એ મોટી ચીજ છે બીજાના પ્રાણેનું કાઈ મૂલ્ય નથી આવી સ્વાર્થી વ્યક્તિએ દેશના અને સમાજના

ગૌરવને નષ્ટ કરે છે જ્યારે મનુષ્યની દૃષ્ટિમા દેશની પ્રતિષ્ઠા, સમાજનું ગૌરવ અને રાષ્ટ્રગરિમા એ બધા ઉપર સ્વાર્થને સ્થાન મળે છે ત્યારે તે બધાને એક ક્ષણમા તજી શકે છે કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી કે આવી વ્યક્તિઓ જ્યાં રહેશે ત્યાંની ફૂલવાડી જલદી જ ઉજ્જડ બની જશે કારણ જ્યાં બધા જ માણસો સ્વાર્થ બની જશે ત્યાં વિધ્વસ સિવાય બીજું શું નિમાણું થઈ શકશે ?

એક વખત એક હસ-જુગલ ઉડતું ઉડતું એક એવા પ્રદેશમા પહોંચ્યું જે બિલકુલ ઉજ્જડ બની ગયું હતું કષાય સૌંદર્ય અને સ્વચ્છતાના દર્શન થતા નહોતા સમસ્ત પ્રદેશમા ભયનું વાતાવરણ સર્જાઈ રહ્યું હતું એટલે થાક્યા-પાક્યા ૫ બીઓએ એક વૃક્ષની સુષ્કો ડાળ પર આશ્રય લીધો. પાસેની ડાળ પર બે ઘૂવડ બેઠા હતા એમને જોઈ હંસે હસણીને કહ્યું “એક દિવસે આ વનસ્થત્રી હરી-ભરી હતી પ્રકૃતિનું સૌંદર્ય સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યું હતું પણ આજે આ કેવું ઉજ્જડ બની ગયું છે ? એ સૌંદર્ય અને સુખમા હવે કંઈપનાવત્ બની ગયા છે એનું શું કારણ હોઈ શકે છે, તે તું જાણે છે !” હસણીએ ના પાડતા હંસે બીજી ડાળ ઉપર બેઠેલા ઘૂવડની તરફ ધિરાણે કરતા કહ્યું “આ અહીં આવી વસ્યા તેથી લીલીછમ આ વનસ્થત્રી ઉજ્જડ બની ગઈ આ પક્ષીઓ જ્યાં આવીને વસે છે ત્યાં ધ્વસ જ ધ્વસ થાય છે દેશને વેરાન થતા વાર લાગતી નથી ”

ઘૂવડે હસની વાત સાંભળી તો હસનું તીર એના કાળજમા વીધાયું. પણ એની પાસે એનો જવાબ પણ નહોતો કડવો ઘૂટડો પી-ગયું અને એસી રહ્યું રાત વીતી સવારે હસ-યુગલ ઊડવા લાગ્યું તો ઘૂવડે હસણીને રોકી લીધી અને બોલ્યું “આને કયા લઈ જાય છે, આ તો મારી પત્ની છે ” હંસે કહ્યું “એ પણ કદી સંભવિત બને ખરું ? હસણી શું કદી ઘૂવડની પત્ની બની છે ખરી ?” ઘૂવડે કહ્યું “શા માટે નહીં, આજે તો બધું સંભવિત છે ” હસ વિચારમા પડી ગયો હસણી ચીખવા લાગી ત્યારે ઘૂવડે કહ્યું કે, “તમે જો ચાહો તો આ દેશના પચો પાસે એનો નિર્ણય કરાવી શકો છો એ પચો જે ન્યાય આપે તે સૌએ મંજૂર કરવો પડશે ” ઔ પચોની પાસે પહોંચ્યા બંને પક્ષોએ પોતપોતાની ફરિયાદ રજૂ કરી. પચોએ વિચાર્યું હસ તો પરદેશી છે આજે એ છે તે કાલે ઊડી જશે. આપણો પાડોશ તો આ ઘૂવડ છે જો એને નારાજ કરીશું તો એ ઠીક નહીં થાય અને ઘૂવડનો પક્ષ લઈશું તો સત્યનું ખૂન થશે આખર સુધી પચો કોઈ નિર્ણય ન આપી શક્યા

પચોતે મોન બેઠેલા જોઈ જુદ-કામ પ્રમુખ બોલ્યા તમે સૌ અનુ  
મતિ આપે તે હું આ કેસમાં હાથ નાખું પચોતે જાણતા જ હતા કે  
આ બધા કોઈ બીજા સિરે જાય તો સારુ એમણે તો સદા સ્વીકૃતિ  
આપી દીધી સ્વીકૃતિ મળતાં જ પ્રમુખે ન્યાયાસન સભાનું પરતું ન્યાય  
દેવતાની એક શણ પહેલાં પચોતે ખાનગીમાં મત્રણા માટે જુદા થઈ ગયા  
એમ્મા આ તો બપોરના અજવાળાની જેમ સ્પષ્ટ છે કે હસણી હસણી  
ફતી છે પણ આ ઈન્સાફી દેશને પણ મોઢું નુકસાન થશે કારણ કે આ  
હસ પરદેશી છે અને ઈન્સાફ મળવાની સાથે જ હસણીને સાથે લઈને  
ભીડી જશે. માર્ક પણ ઉપાયે બે હસણીને રોકી લેવામાં આવે તો જ પ્રદેશ  
આજે ઘવડાંથી બચે છે તે એક વિચારે હસોનો પ્રદેશ બની જશે. તમા  
પચોતે ઠરાવથી સહમત થઈ ગયા કારણ દેશનું હિત સર્વોપરી હતું

તમા જકાર આવ્યા પ્રમુખ ન્યાયાસન પર બેઠા અને થોડી વાર પછી  
એમણે ફેસલો આપ્યો. હસણી પૂવડની ફતી છે એ ઠીક છે કે એ  
હસ જાતિની છે પણ આજના પ્રગતિસીલ યુગમાં આન્તગતીય વિવાદ પણ  
શાય છે અંતરીય બંધિત મુશોખીમન નારી સાથે શું લગ્ન નહો કરતો  
મોટા આન્તગતીય લગ્ન કામદા પ્રમાણે હસણી પૂવડની ફતી હાથમાં કોઈ  
જાતનું સ્થવર રહેતો નથી

ફેસલે સાબળતાં જ હસના કાલ-હવાલ ગૂંમ થઈ ગયા ત્યુ અપીલ  
માટે બીજું કોઈ ન્યાયાલય પણ નહોતું અને પચ પ્રમુખનો ન્યાય સર્વોપરી  
હોય છે આંસુમાં સારી ખિન્ન અને હસ પોતાના દેશ બાંધી બેઠી આંખો  
હસણીની આંખોમાં આંસુ નીવરી રહ્યા હતા. હસ હું થોડેક દૂર ગયો હતો  
કે પેલા પૂવડે એને ઘણા પો અને બોલ્યો, હસણીને મૂકી દો આં જઈ  
રહો છો? હસણી શું કરી પૂવડની ફતી થઈ છે? મારે બે વિભાગ વચ્ચે  
વિવાદ બનવું નથી. હસનો મધકાદ પાછો મોં પર ફરી વળ્યો. એ બેઠેલો

તે પછી આ નાટક કેમ રચ્યું? પૂવડે કહ્યું એ જુદા એટલા  
માટે જ કે તે જઈ કામે કશું હતું ને કે આ પૂવડના વસવા ને લીધે સમગ્ર  
વનસ્પતી જીવનની જઈ મારે એ જ જતાવવું હતું કે વનસ્પતી પૂવડના  
કારણે જીવનની કે સબળતા અને સ કૃતિના રહાક તમારા સમા  
સ્વાર્થાંજીને કારણે.

ત્યાં ન્યાયનું સામાન્ય છે ત્યાં સત્યનું ગળું દબાવી રાખાય છે ત્યારે  
અદિસા વચ્ચેમાં બાંધી ફરે છે વિવેક પોતાના બાળ ઉપર આંસુમાં સરે છે

હવે જીવનના બંને રૂપો તમારી સામે છે એકમા સેવા છે, સમર્પણ છે, તો બીજો કેવળ લેવાનું જ જાણે છે એકમા બીજા માટે પોતાને કુરબાન કરવાની ભાવના છે તો બીજો પોતા માટે બીજાને કચડી નાખવા માગે છે એકનું નામ પરોપકાર છે, તો બીજાનું નામ સ્વાર્થ છે એક કટકનો રાહ છે બીજામા ફૂલ નજરે પડે છે પણ પહેલાનું પર્યાવસાન ફૂલોની વાટિકામા છે ત્યારે બીજો રાહ કટકાકીર્ણ પથ પર લઈ જાય છે હું આશા રાખું છું કે મુખર્ષિના સુવિશ્ત નાગરિકો પ્રશસ્ત માર્ગ અપનાવશે એ માર્ગ જ જીવનનો શાશ્વત અને સુરમ્ય માર્ગ છે

જૈન ઉપાશ્રય, કોટ,  
બજાર ગેટ, મુખર્ષિ



કોઈ એક યુવક વિદ્યાર્થી એક સાધુ પાસે આવ્યો. સાધુએ તેને પૂછ્યું — “કેટલું ભણ્યા છો ?”

ઉત્તર આપતા એ વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “હું છ હજાર પુસ્તકો ભણ્યો છું !”

સાધુએ કહ્યું — “આટલું ભણ્યા છતાં તમારા જીવનમા કોઈ સુધારો થયો કે નહિ ?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “મહાગજ ! પુસ્તકોના અભ્યાસથી તો મારા જીવનમા અનેક દુર્ગુણોએ સ્થાન જમાવી લીધું છે ”

— અ.વુ ગદુ સાતિય જીવનને એ મનાવી દે છે તેનાથી દૂર રહેજે

આજનું પ્રવચન દષ્ટિ અંગે ચો નયુ છે સાધક જીવનક્ષેત્રમાં આજન વધે છે ત્યારે એણે શુદ્ધ દષ્ટિ રાખીને જ વધુને વધુ દષ્ટિમાં ફેરફાર થતા સુષ્ટિમાં પણ પરિવર્તન આવે છે ધરમાં એક સ્ત્રી છે પતિ એને પત્ની રૂપે મળે છે તો પુત્ર એને માતા રૂપે નિહાળે છે સાસુ અને સસરા એને ફજવડુ ગણે છે તો દિગ્ગર એને નણદ એને સાળી કહે છે સ્ત્રી તે એક જ છે પણ દષ્ટિમાં બેઠે યથાથી એમાં રૂપ-ભેદ પણ આવી ગયે છે એટલા જ માટે ભારતીય કહેવત છે કે જેવી દષ્ટિ તેવી સુષ્ટિ જે આજની જે દષ્ટિ સર્જને આણે છે વસ્તુ એને તેવા જ રૂપમાં દેખાય છે

જેન દર્શન પ્રમાણે પ્રત્યેક પદાર્થ જનત ધર્માત્મક છે કેટલાંક ધર્મ વ્યક્ત રૂપે રહે છે તો કેટલાંક વળી અવ્યક્ત રૂપે જે મુખ્ય જે દષ્ટિ બિંદુને સામે ધરી એના પર ચિત્તન કરે છે તે જ ધર્મ એની અભિવ્યક્તિ થાય છે એ વ્યક્તિઓ જગતીયામાં જાય છે જગતીયામાં કંદાળી યજ્ઞમાં ગુલાબ મહેળી રજા છે એક કશું - ગુલાબ ફેણ મહેળી રજા છે !” બીજાએ કહ્યું “ફૂલની નીચે તો કંદા છે આ જ દષ્ટિમાં બેઠે છે

એકની દષ્ટિ ગુલાબની સુદરતા સણી છે તો બીજાની એની તલેપા કંદા કશ્ચી. અને ત્રણની દષ્ટિમાં કંદા પણ છે તેમ ફૂલ પણ. પરંતુ કંદાની દષ્ટિ સર્જને-મર્યદા આશીશ તો કંદા જ દેખાયો અને ફૂલની દષ્ટિ રાખીને આશીશ તો ફૂલ / દેખાયો. એકને માટે કંદામાં પણ ફૂલ છે તો બીજા માટે ફૂલમાં પણ કંદા છે

આ / વાત તમારી અને અમારી છે કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે આપણે યત્નમાત્ર પગથીએ ઊંચે તો આપણે તરત જ એના અને વિપરીત ધારણા આપી સર્જને ઊંચે. પણ આપણે એના સજનમાં વિચારવા બેસીએ તો

આપણી દષ્ટિમા પેલા કાટા જ આવી જાય છે ફલ બધા ઝોજલ થઈ જાય છે, કેમકે આપણી દષ્ટિ ફૂંચે. ઉપર નથી પણ કાટા તરફ છે તેવી જ રીતે એના પ્રત્યે આપણા મનમા મ્નેહ ને સદ્ભાવના છે અને આપણે એના તરફ રાગાત્મક દષ્ટિએ જોઈએ છીએ ત્યારે આપણને એક કાટોય દેખાશે નહીં કાગણુ કે એના ફૂલો તરફ જ આપણી દષ્ટિ ટેકાશે અને એ જ તો દષ્ટિનો જાદુ છે, જ્યાં કાટા પણ ફલ બની જાય છે અને ફલ કાટા.

એક હોલમા થોડાક આદમીઓ ખુરશી પર બેઠેલા હતા. એમના માથે ઘેળી ટોપીઓ હતી અને હાથમા દારૂની ખાટલીઓ દારૂ પીવાઈ રહ્યા હતા અને ગપશપ ચાલી રહી હતી ત જ સમયે સડક પરથી પસાર થતી થોડાક વ્યક્તિઓની નજર એમના પર પડી એકે કહ્યું “જોયું, હવે તો ખાદીધારી-ખાદી ટોપીવાળા જ દારૂ પીવા લાગ્યા છે જે કોચેસે દેશને આઝાદી અપાવી, જેના આગ્રિન્યબળ ઉપર સમસ્ત ભારતને વિશ્વાસ હતો, એક દિવસ એવો હતો કે જ્યાં ગાંધી ટોપી સત્ય ને સદ્ગુણનું પ્રતિક હતી, પણ આજે એ જ ખાદીની ટોપી હેઠળ મદ્ય-પાન ચાલી રહ્યું છે” ત્યારે બીજાએ કહ્યું “વાત એરી નથી ખરું તો એ છે કે દારૂડિયા જ ગાંધી ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે ગાંધીજીની જીવન-સાધનાના જાદુનો એવો પ્રભાવ પડ્યો છે કે ભાગ્યમા ઘેર-ઘેર ખાદીનો પ્રચાર થઈ ગયો અને એટલે હવે દારૂડિયાઓ પણ ખાદીની ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે” દાવ બદલાઈ ગયો ને આ છે દષ્ટિનો જાદુ.

એક વખત એક કાગડાએ એક ધૂવડને કહ્યું “કેટલી ભયાનક રાત છે ! ચારેય બાજુ અધકાર છવાઈ રહ્યો છે મને તો કાંઈ જ દેખાતું નથી.” ધૂવડ બોલ્યું. “કાગડારાણા, જુઠું ન બોલો કેટલો પ્રકાશ છે ? હજી હમણા તો સૂર્યનો ઉદય થયો છે અને તમે ખતાવો છો રાત” સાચું તો છે કે કાગડા માટે રાત છે, તો પેલા ધૂવડ માટે રાત પણ દિવસ છે કારણ એ રાત્રે જ જોઈ શકે છે સૂર્ય નીકળના જ એની આખો બધ થઈ જાય છે અને પછી એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ અધકારપૂર્ણ બની જાય છે.

હા, તો દષ્ટિ બદલાતા સૃષ્ટિ પણ બદલાઈ જાય છે આપણે જે દષ્ટિને લઈને ચાલીએ છીએ, તે વસ્તુ આપણે મેળવી પણ શકીએ છીએ. એક અત્તર બનાવનારની નજર ફૂલો ઉપર રહે છે કારણ એ એમાંથી જ તો અત્તર બનાવવું છે, જ્યારે કાગડાની નજર ગદ્ગદ તરફ રહે છે એટલે

આપણે જે દષ્ટિ ધરીને ચાલીશુ તેવા જ રૂપમાં આપણે સર્જિને, પામી શકીશુ. આપણે જો હસી દષ્ટિથી દુનિયાને ચકાસીશુ તો ત્યાં મોતી મળશે-દેખાશે. કાગળની દષ્ટિએ જોઈશુ તો માંસ અને એવું જ જોવા મળશે. હસની દષ્ટિ મોતી પર જ રહે છે એ મોતીને જ આહક અને ચાહક છે એટલે એ મોતી પણ મેળવે છે પણ પેશો કાગળે તો ધણત બીજો વસ્તુ દષ્ટિ રાખતો હોય છે તેથી એ માંસ ને એવી જ ચકાસી માંસ મારતો હોય છે.

દુનિયા તો એક જાતનું દર્પણ છે. દર્પણમાં તમે તમારું પ્રતિબિંબ જોઈ શકો છો. જેવી આકૃતિ બનાવીને તમે એમાં જોશો તેવી જ આકૃતિ તમને જોવા મળશે. તમે એ વખતે સૌમ્ય રૂપમાં હશો તો તમારું પ્રતિબિંબ પણ સૌમ્ય જ દેખાશે. તમે ક્રોધના આવેશમાં હો તો ક્રોધના પળમાં હો ત્યારે એ તમારા સૌમ્ય રૂપને સરખી જશે અને એથી મોં પર ભયક તા છવાઈ જશે. આવી આકૃતિ લઈને તમે દર્પણ પાસે પહોંચશો તો એની પ્રતિબિંબ પણ ભયકર જ દેખાશે.

મેં પરતી ભયકરતા માટે તમે દર્પણને દોષિત ઠેરવી શકતા નથી. તમે એને દોષિત ગણશો અને એના પર જ તમારો ક્રોધ દુઃખાઈ જાય તો ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં તમે એના દુઃખ કરી શકો છો પણ એ દર્પણ તમારી પ્રતિબિંબને બદલી શકશે નહીં. તમારી પ્રતિબિંબમાં તો ત્યારે જ પરિવર્તન આવશે કે જ્યારે તમારી આકૃતિ જ બદલે. હા તો તેવી જ રીતે દુનિયા પણ એક દર્પણ છે એમાં તેવું જ પ્રતિબિંબ પાડે, જેવા તમે હશો. સમગ્ર પ્રકૃતિ તમને એવા જ રૂપમાં દેખાશે. સંપેન ઢાંચર નામનો માદસ પાકાવ્ય જીવનનો એક મજા મેરો વિચારક થઈ ગયો છે એવું સાહિત્ય જ્યારે પ્રવલ થયું ત્યારે એના આશોચ્છાદન જાણે એક પૂરજ આવી ગયું એ આશોચ્છાદનના બાજુક સામે એને એક નાનો એવો જગત આપ્યો. આરુ પ્રતિક તો એક દર્પણ છે જે એમાં અધિકારે તેણે એને દેખાત હાલમાં કેવી રીતે થશે વારુ? અધિક પોતાનું રૂપ લઈને ગયો છે તે કાઈ મનુષ્ય ત્યાં પહોંચ્યો હોત તો એને માનવીય-સૌન્દર્યનો જ આભાસ, જનુભવ થાત એટલે કે આપણે જે રૂપ લઈને નીકળી તેવું તેવું પ્રતિબિંબ હશે.

એક દોષતા ધોડાનું ચિત્ર હતું ચિત્રકાર પોતાના એ ચિત્રને લઈને ક્રોધ એક સજ્જન પાસે પહોંચ્યો પેલા દોષક સજ્જનને એ ચિત્રને લઈ લેવાય તો એમાં ધોડાના પગ ઉપરની વસ્તુ દેખાતા તેથી તેઓ બરાબી

જાંચા “આ તે કેવું ચિત્ર છે ? એક ગધેડો ચામચ પગ ઉપર કરીને આળોટી રહ્યો છે” ચિત્ર જ ન્યારે ઉલટું પકડી રાખ્યું છે તો ઘોડો ગધેડા રૂપે જ દેખાશે એટલે સર્વ પ્રથમ, દષ્ટિ જ ઠીક કરવાની જરૂર છે પછી જુઓ કે ઘોડો છે કે ગધેડો ? અને દોડી રહ્યો છે કે આળોટી રહ્યો છે ?

એક બહેન કાંઈ એકના ઘેર રસોઈયણનું કામ કરતી હતી પગાર કાંઈ એને વધુ મળતો નહોતો રસોઈ કરવી અને ધરનું ખીજી નાનું-મોટું કામ કરવું અને એના બદલામાં એને ખાવાનું તથા કપડાં મળતા હતા પેલું ઘર લક્ષ્મીસપત્ન હતું એક દા’ડો ત્યાં શીરો બનાવવામાં આવ્યો ધરના બધાએ જમી લીધું પછી એ બહેન જમવા ખેડી શીરાનો કાળિયો મોમાં મૂક્યો પણ એ ગળે ઊતર્યો નહીં ઘેર એનો દસ વર્ષનો દીકરો જીવારનો સૂકો રોટલો ખાતો હતો એટલે માતા ગળે શીરાનો કાળિયો શે ઊતરે ?

માતી મમતા જાગી ઊઠી અને એણે થોડાંક શીરો કાગળમાં બાંધી લીધો ધરનું કામ જલ્દી-જલ્દી આટોપી એ પોતાના ઘર લાણી જવા નીકળી પડી, પણ હજી ધરના ઉંઝરેથી પગ બહાર મૂક્યો નહીં કે પેલું પડીકું હાથમાંથી સરી પડ્યું એમાંથી ઘીના ટીપા ચૂઈ રહ્યા હતા દ્વાર નજીક ઊભેલી ત્રણ બહેનોની નજર એના પર પડી પહેલાં બહેન બોલી “કેવો ચોર છે ? અહીં ખાધું અને હવે પોતાના ઘેરે પણ લઈ જાય છે પકડો એને” બીજી બોલી “આ ગરીબાઈનું પાપ છે”

ગરીબાઈ પોતે જ એક પાપ છે સાચું છે કે “**बुभुक्षितं किं न करोति पापम्**” ભૂખ્યો કયું પાપ નથી કરતો ? દરિદ્રતા જીવનના સમગ્ર ગુણોને હરી લે છે એક ગરીબના મનની પીડા અમીર-ધનવાન જાણી શકતો નથી જેના ઘેર ચાર-ચાર મોટરો છે અને જે કદી બે ફ્લોગ પણ ચાલ્યો નથી એ પગપાળા ચાલનારના કષ્ટનો શો અનુભવ કરશે ? તેથી જ રીતે જેને ત્યાં બદામ-પિસ્તાની બરફીઓના ટીકીનો ભયો પડ્યા છે, જેને ખાધેલું પચાવવા સાર પાચન માટેની ટીકડીઓ લેવી પડે છે, એ ભૂખ્યાની પીડાને જાણી શકતા નથી કે સાધનોના અભાવે મનુષ્યને કેટકેટલી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે હા, તે બીજી બહેને કહ્યું કે ‘દોષ એનો નથી, પણ ગરીબાઈનો છે’

ત્રીજી બહેને કહ્યું “તમે બન્ને એના રહસ્યને સમજી શક્યા નથી-



આ ચોર-દુષ્ટિ નથી તેમ જરીબાઈનું પાપ ફલુ નથી. આ તે માતાની મમતા છે. અહીં શીરો જન્મે, તે આ શીરો આરોગે અને એનો બાળક મેર સુકી રેલથી ચાલે એ માનુ મન ફેમ કરી મ્વીકાર કરે ? ફેળાયે એને મજે રો જીનરે ? માની મમતાનું ગાપ આપણે કરી રહીએ નહીં ? જે મમતા એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય છે તેવી જ મમતા નિષ્વત્ત સમસ્ત પ્રાણીઓ પ્રત્યે આપણા મનમાં ઉભયર્થ આવે તો આપણે પરમાત્મા જની રહીએ છીએ. માની મમતા મનુષ્ય અગર મેળવી લે તો એ મહામાનવ જની જન્મ માતા પોતાના બાળક પ્રત્યે જેટલી સ્નેહધારા વરસાવે છે તેટલી દુનિયાના તમામ બેગ-દોકરાઓ પ્રત્યે વરસાવી રહે તે એ કડુણની સાક્ષાત્ મૂર્તિ જની રહે છે. પ્રસવ-કાળમાં સાગરનું વિશાળ ખણી-સમૂહ સુકાઈ રહે ફલુ માતાની હૃદય-મમતા તો પ્રસવકાળમાં ફલુ સુકાત રહ્યો નહીં.

શીરો ભરેલું નાનું-એવું પપીકું છે ત્રણ જઢેનો છે અને એમની ગુદી-ગુદી ત્રણ દહિઓ છે. પહેલી એને ચોરની દહિએ લુએ છે બીજીની દહિમાં એ ગરબો બી છે તો ત્રીજીની આંખોમાં એ એક માતા છે અને એના દિશમાં મમતાની ધારા છે. આને જ કહેવાય છે જેવી દહિ તેવી મુદિ વિચારોએ દહિના અનેક ભેદ-પ્રકારો જતા પા ઉ આપણે એ વિશે અભિજ્ઞાન પ્રકરણોમાં વિચાર કરીશું.

### આસન્ન સંકુચિત દહિ

જેવી દહિ ફક્ત નજીની વસ્તુને જ તેઈ રહે છે અને દૂરની દહિ (દૂરદશિતા) નજી હોય તેને આસન્ન િ કહેવાય છે. આ વર્ષ બંધવળની આગમાં સંકુચિત દહિની વ્યાખ્યા પરંતુ અખ્યાતના ક્ષેત્રે સંકુચિત દહિ (નિકટ દહિ) ની વ્યાખ્યા બીજી જ છે. જેણે ફક્ત વર્તમાન અને વર્તમાનના સુખને જ તેમજ છે વર્તમાનના ભોગો ઉપર જ તેની નજર છે એના બી ન જાણ્યેને જોવા ? ઈકાર કરે છે તેને સંકુચિત (નિકટ) દહિ કહેવાય છે. આ > અપિહાસ માણસો સંકુચિત દહિવાળા જ તેમજ મજે છે તેઓ વર્તમાનના ભોગોને / છતાંનું ચરમ લક્ષ્ય માને છે અને ભોગો ખરોજ આખી મીચીને યોગ્ય નવ છે વળી આગે તે ભોગોની આ રો મા ? > દેવો આગળ વધી ગયો છે એને જીવનની ફેલમાં એટલો જ અગ્રગ ર્પિયા માનવામાં આવે છે.

જાગરને સમકાલ પ્રિય હોય છે જેટલોક જાગરો સમકાલ સારુ રોનાં

અને કચ્છવાતા હોય છે રમકડામા બાળકોને તેટલો જ આનંદ આવે છે જેટલો તમને નોટોની થપ્પીઓમા હા, તો બાળકની પાસે એક કિમતી હીરા છે અને તમારી પાસે એક રમકડું છે પેલું બાળક રમકડું લેવા માગે છે એને જો એ રમકડું પસંદ આવી જશે તો એ હીરાને બદલે પણ પેલું રમકડું ખરીદી લેશે ચાર પૈમાના રમકડા પાછળ પેવો હજારોની કિમતવાળો હીરા બાળક ગુમાવી શકે છે પણ તમે આવા સોદા માટે કદીયે તૈયાર નહીં થાવ પણ કોઈ 'પચ્ચીસ વર્ષનો' નવજુવાન જો આવો મોદો કરી બેસે તો તમે એને શું કહેશો ? એને તમે બુદ્ધિમાન તો નહીં જ કહી શકો, તો જે વ્યક્તિ માનવજીવનને ભોગોના રમકડા બદલે વેચી નાખે છે એને શું કહેવાશે ?

કોઈ માકડું (વાદરો) તમારો હાર લઈ જાય છે તમારે એની પાસેથી હાર પાછો મેળવવો છે પણ તમે એને જોડાવશો, ધમકાવશો તો સભવ છે કે એ હાર લઈને નાસી જાય અથવા હારને તોડી પણ નાખે એટલે તમારે હાર મેળવવો જ હોય તો તમે એને થોડાક ચણા ખતાવો એ ચણા લઈ લેશે અને હાર ફેંકી દેશે ચણાને બદલે કિમતી હારને ફેંકી દેવાનું કામ માકડું (વાદરો) કરી શકે છે, મનુષ્ય નહીં કરે પરંતુ જે માનવ ક્ષુદ્ર વસ્તુઓના બદલામા બહુમૂલ્યી જીવનને લૂટાવી દે છે, એને માટે તમારી પાસે ક્યો શબ્દ છે વારુ ? એ સકુચિત (નિડટ) દષ્ટિ છે કારણ એણે ફક્ત વર્તમાન સુખને જ જોયું છે

જેને પોતાના ભાવિ-ભવિષ્ય-ઉપર વિશ્વાસ નથી તેમ ભવિષ્યની પ્રગતિ સારું કોઈ સંકલ્પ કર્યા નથી એને આપણે એક દષ્ટિએ અસહી કહીશું. અસહીનો અર્થ આગમની ભાષામા કહીએ તો જેને ફક્ત વર્તમાનનું સુખ પ્રિય છે, જેની વિચારશક્તિ ફક્ત વર્તમાન પૂરતી જ સીમિત છે ભૂતને ભવિષ્ય અંગે જેને વિચારવાની શક્તિ જ નથી, તેમ નથી કદી એની પાસે વિચારવા માટે એક મિનિટની કુરસદ, એ થાય

માખીને તમે ઉડાડશો તો પણ ઊડીને પાછી શરખતના પ્યાલામા પડશે કેમકે શરખતની મીઠાશ એને પ્રિય છે આખો વડે એણે ફક્ત મીઠાગને જ જોઈ છે પણ એમા પડ્યા પછી શરખતની મીઠાશ માણવા એ જીવતી રહેશે કે કેમ એ અંગે એ વિચારી શકતી જ નથી એટલા માટે માખીને અસહી કહી છે તેવી જ રીતે જે મનુષ્યે ફક્ત ભોગને જ પોતાનું જીવન-લક્ષ્ય

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ જોઈ રહો છે. હકત વર્તમાન સુખ  
ચાલનાર માટે જાનિ સ્થાપિત સૂત્રમાં મધુરમ વ્યવહાર-પદ્યપિ એક સુંદર રાખ  
આપે છે કે -

વાચ પરસ્સ કુર્વંતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મવ્યજોગલે ગસંતો વા વિવિધાર્તે ન પસ્સતિ ॥

ઈસિમા સિવાઈ સૂત્ર અ. ૧૫ ચા. ૧૧.

મોહ-ભજનામાં સ્વાયેશી આત્મા બીજા પર અત્યાચાર કરે છે પોતાના  
મુદ સ્વાર્થ આતર બીજાનું શોષણ કરે છે બીજાને કુખ દરમાં અટપટો  
જોઈ એનું હલ આનંદ-મન બની જાય છે એ પર મલકાત જાય છે  
પણ એના આનંદ તો પેલી માછલી જેવો છે જે સોટની ચોળી જોઈ એને  
સેવા દેવી ત્યજે. આછીમાર વ્યવહારે નદીપરે માછલી પાછા જાય છે.  
ત્યારે જી કાંટામાં સોટની ચોળી જોરવી દે છે અને પછી કાટિ પાછીના પહે-  
લમાં છોડી દે છે એ ચોળી માછલી સોટની ચોળીની લાલચે કાંટા પાસે આવે  
છે અને એળાને ખાય છે પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તો માછલી  
આપે-એણે-રહેશે કાટિ એના મળાને વીધી મારે છે એક ક્ષણે આનંદ  
એના જીવનને અરખી ભે છે.

આ છે નિકટ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના માત્ર સીન્નિ  
જ જુએ છે એની પાછળ કુપાયેલા કાંટાને જોવાની સૂક્ષ્મ દષ્ટિ એની  
પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિકટ દષ્ટિનું સુંદર ચિત્ર એક  
સ્તોત્રમાં આપ્યું છે. મારા ગુરુદેવ શ્રી કિશનલાલજી મહારાજ પોતાના પ્રવ  
ચના દરમ્યાન એને બહુ મર્મવાદે કહ્યા કરતા હતા.

સ્વર્ગે દર્શાંતે કિપતિ સરિચા વાક શોભે વિષતે

પીપ્પલેષ પ્રવર કરિણા લાહવત્યૈશ્વ મારમ્ ॥

ચિન્તા રત્ન ચિંકરતિ કરાક વાપસોરુદાયનાર્થમ્,

યો હુરેપાવ્યમિદં ગર્મપતિ મુષા મૌર્વજમ્ પ્રમત્ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિતળની તો શુ માટીની ચોળી પણ એના  
નસીબમાં નથી. સદ્ગુણોએ મર્મ સમાટ પ્રસન્ન થઈએને સેનાની ચોળી આપી  
દે છે સિખારી પ્રસન્ન થઈ પેર પાછો ફરે છે પેર આ-વે ને બીજુ તો  
ધર આપુ પૂજના લેણીથી લગુ પણ એ અહિનામાં પીટી વધા કરી 'સા  
જ કહું પહેલાં હવે જી કહું હાથમાં લે છે જાતે' કથરા ભેગા કરે છે  
પ્રિયાર છે આ કથરા ફેર્યા છે તે કામાં લગી ફેર્યા તે જ વખતે એને

સત્રાટે આપેલી થાળી યાદ આવે છે સોનાની થાળી ઉપાડી, એમા કચરો ભર્યો અને બહાર ફેંકી આવ્યો તમે હવે એને શુદ્ધિમાન કહેશો ને ? કે બીજુ કંઈ ?

વારુ ત્યારે, જુઓ, એક આદમીએ વર્ષો સુધી સાધના કરી તેથી એક દેવ એના પર પ્રસન્ન થયો અને એણે એને અમૃતનો એક ઘડો આપ્યો. જેટલો લાગ્યશાળી છે એ ! જેને જીવનમા પાશેર દૂધેય મળ્યુ નથી એને અમૃત ભર્યો એક ઘડો મળી ગયો. જેનુ એક દીપુ પણ શરીરમા નવજીવન આપે છે એવા અમૃતને લઈ માણસ ઘેર આવે છે, નીચે જુએ છે તો પગ ધૂળ-ધૂળથી ભરાઈ ગયા દેખાય છે એ વિચારે છે પાણી લેવા તે કાણ જાય, આ અમૃતનો ઘડો તો ભર્યો છે જ, એનો જ પાણીને સ્થાને ઉપયોગ કરી લઉં અને એમ વિચારીને એ એ જ અમૃત વડે પગ ધોઈ માખે છે. શુ તમે એને ચતુર કહેશો ? નહી, તમારુ મન એમ કહેવા સ્વીકૃતિ નહી જ આપે તમારી પાસે તો એવા માટે બીજો જ શબ્દ છે

ત્રીજી વ્યક્તિ એક એવી છે જેને હાથી મળ્યો છે જેણે જીવનમાં કદી પૂર્ણરૂપે ધોડેસ્વારી કરી નથી અથવા તો જેને સાડા ત્રણ પગો ધોડો પણ નસીબમા નથી અને હાથી મળો જાય તો સમજવુ જોઈએ કે એનુ કિસ્મત તેજ છે પણ એ શ્રીમાન હાથી મળતા એમ વિચારે કે આને માટે એક મહાના રોટલા જોઈશે આનુ ખર્ચ શે પૂરુ થશે ? અને ખર્ચની ખૂનિ સારુ એ જ ગલમા જાય છે ત્યાંથી લાડડા કાપી, હાથી પર લાદી શહેરમા વેચવા જાય છે વિચારે છે ચાલો સારો ગંધો મળી ગયો એકી સાથે ધણુ બધુ બળતણ આવી જાય છે અને પોતે પણ પહેલા બેની શ્રેણીમા બેસશે.

ચોથા એક ભાઈ છે એમની વાત પણ સાલળી લ્યો વર્ષોની સાધના પછી કોઈ દેવની કૃપાથી ચિતામણી રત્ન એમને મળ્યુ એના ત્રણાધથી વિશાળ મહેલ અને સ્વર્ગીય વૈભવ એમને સાપેડ્યુ એ વખતે જ એ કાગડો વૃક્ષની ડાળે બેસી કાવ કાવ કરી રહ્યો હતો અને પેલા ભાઈ સાહેબમા આરામમા ખલેલ પડી રહી હતી એને ઉશડવો પણ કાકરો-લાવવાનો પ્રયત્ન કાણ કરે ? એમને વિચાર મૂર્યો કે શા માટે આ ચિતામણીનો જ ઉપયોગ ન કરી લેવાય ? એ તો તે જ ચિતામણી વડે કાગડાને ઉશડે છે કાગડો તો ભડી ગયો સાથે જ પેલો સ્વર્ગીય વૈભવ પણ સમાપ્ત થઈ ગયો.

આને પણ તમે કુશળ અને શુદ્ધિમાન નહી કહો આવી વ્યક્તિઓ માટે તમારી પાસે એક શબ્દ છે 'મૂર્ખ' અથવા મૂર્ખની શ્રેણીમાં બેસો. હા.

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ નોંધી રહ્યો છે. ફક્ત વર્તમાન સુખ ચાહનાર માટે જીવિ જીવિત સુખમાં મધુરાપ બ્રહ્મ-ત-પ્રાપ્તિ એક સુદર રૂપ આપે છે કે -

પાવં વરસ્સ કુર્ણવંતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મય્છોગલે વસંતો વા વિવિધાર્ત જ વસંસતિ ॥

ઈસિલા સિવાઈ સૂત્ર અ. ૧૫ આ. ૧૧

મોહ-ભાગમાં હસ્યમેલો આત્મા બીજા પર અજ્ઞાત્યાર કરે છે. પોતાના કુદ સ્વામ આતર બીજાનું શોધણું કરે છે. બીજાને કુખ દરમાં અટપાલે નોંધી એનું હૃદય જ્ઞાન-મગ્ન બની જાય છે. મોં પર મલકાટ જ્વાલ છે પણ એનો જ્ઞાન કે તે પેલી માછલી જેવો છે જે લોટની ઝાળી નોંધી એને લેવા હેડી જાય છે. માછીમાર અંધારે નદી-પે માછલી પકડવા જાય છે. ત્યારે એ કાંટામાં લોટની ઝાળી ભેરવી દે છે અને પછી કાંટા પાછીના-પહેલુમાં ભેડી દે છે. એ ઝાળી માછલી લોટની ઝાળીની લાસ્યે કાંટા પાસે આવે છે અને ઝાળીને ખાસ છે. પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તે ઝાળીની આડે-આલે-પહેલો કાંટા એના ધણાને વીધી નાખે છે. એક હાલુને જ્ઞાન કે એના જીવનને કાપી લે છે.

આ છે નિઃકટ દષ્ટિ (સક્રિયિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના જીવ સૌન્દર્યને જ જુએ છે. એની પાછળ ક્રોધામેલા કાંટાને નેવાની સુદમ દષ્ટિ એની પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનસની નિઃકટ દષ્ટિનું સુદર ચિત્ર એક શ્લોકમાં આપ્યું છે. મારા મુઠ્ઠેવ શી કિલનવાલજ મહારાજ પોતાનાં પ્રયત્નો દરમ્યાન એને બહુ મર્યાદા લેવા કરતા હતા.

સ્વર્ગ દવાલે સિર્પતિ સરિખ પાવ શોભે વિષલે

વીયુવેષ પ્રવર કરિણા વાહયથેષ્ઠ મારમ્ ॥

ચિન્તા રસે ચિંકરતિ કરાવ્ ચાંપસોદ્દામનાર્થમ્,

પો કુન્દ્રાપ્તમિદં ભર્મયતિ મુષા મર્મજગ્મ પ્રમલ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિત્તળની તે શુ મારીની થાળી પણ એના નસીબમાં નથી. સદ્ગુણોએ ઘાઈ-ગાઠ પ્રસન્ન થઈએને સેત્તાની થાળી આપી દે છે. સિખારી પ્રસન્ન થઈ થેર પડે છે. થેર આખો તે બોલુ તે પર આપુ પૂજના થઈથી જમું પામુ છે. અદિનાઓ પત્ની બધા હશે. સાથ જ કુદ નહોતું. તમે એ જુદુ-દાવમાં લે છે અને અંધારા ભેગા કરે છે. વિચારે છે આ અંધારા રહેલો છે તે શર્મા ભરી દેડાડ તેજ વખતે એને

સાધના કરવાની છે પરંતુ મનુષ્ય તો આજે ઉલટું કાર્ય કરી રહ્યો છે એકવાર એક ધરમા કૂતરો આવ્યો માતાએ જોયો તો બાળકના હાથમાં લાકડી આપી અને કહ્યું કે, જા આ લાકડી વડે પેલા કૂતરાને કાઢી આવ પરંતુ એ બાળક લાકડી લઈ ને બહાર ગયો પણ કૂતરાને ન કાઢતા પોતાના નાના ભાઈને જ મારવા લાગ્યો માટે આની ખબર પડતા બાળકના હાથ માંની લાકડીને એ લઈ લેશે અને પેલા બાળકને વઢશે ય ખરી આજે આમ થઈ રહ્યું દેખાય છે પ્રકૃતિ માતાએ આપણને આ શરીર એટલા માટે આપ્યું છે કે એના વડે આપણે આત્માના કપાય ને વાસનાને કૂતરાની જેમ બહાર કાઢીએ પણ આપણે તો ઉલટું જ કામ કર્યું છે કૂતરાને તો કાઢતા નથી પણ એ લાકડીનો ઉપયોગ પોતાના જ જીવનના સહયુગ્મોને સમાપ્ત કરવામાં કરી રવા છીએ ચંદ્રદાસ ખેડૂત-લવાર હળમે દુશ્મનોની વચ્ચે પણ આપણું રક્ષણ કરી શકે છે પણ એ તકવારનો ઉપયોગ દુશ્મનોના માયા વાઢવા કરતા ધાસ કાપવામાં-વાઢવામાં કરવામાં આવે તો એના માટે શું કહી શકાય, વારુ !

હા, તો આ નિકટ-સંકુચિત-દષ્ટિ છે જે ફક્ત દેહ અને દેહ-સુખને જ જુએ છે પણ એના કડવા પરિણામોને જોતી જ નથી

### રાગ અને દ્રેષ દષ્ટિ

એક રાગ દષ્ટિ છે, જેમાં દોષ પણ ગુણ રૂપે દેખાય છે જેના પ્રત્યે રાગ હોય છે પછી એના દોષ દેખાતા જ નથી બીડીના શોખીનને એના દુર્ગુણ કદી નજરમાં નહીં આવે, ભણે ને તમે એને ચાહે તેટલું સમજાવો. બીડીથી લોહી મુઝાય છે, હૃદયમાં જલન થાય છે હોઠ કાળા થાય છે અને સાથે જ પૈસાનો દુર્વ્યય થાય છે પરંતુ જેને બીડી પ્રત્યે અનુગ્રાહ છે તે આ મોટા-મોટા દુર્ગુણો પૈકી, એકેયને સ્વીકારવા તત્પર નહીં બને તેથી જ તો ખામીથી-પીડાતા કદના ગરકા કાઢવા છતાં લોકો એને (બીડીને) વળગી રહેતા હોય છે એમને જ્યારે બીડી છોડવાનું કહેવામાં આવે છે તો, તેઓ બોલી બોલે છે, ભાઈ એ તો હવે મર્યા પછી જ છૂટશે આવી જ રીતે અફીણ, અને મદ્યપાનના શોખીનો સામે તમે જો એ નશીલા પદાર્થોની ભુરાઈ -દુર્ગુણનું વર્ણન કરશો તો તેઓ પણ એ માનવા તૈયાર નહીં થાય નશો કરનાર નશાની ભુરાઈને જો ખરેખર એક વખત સ્વીકારી લેશે તો હું માનું છું, જીવન પર્યાંત એનો તે સ્પર્શ પણ નહીં કરે

એ રાગદષ્ટિ છે કે ચોરને અધારી રાત પ્રિય લાગે છે, ચાહતી અપ્રિય.

તે સોનાની ચાળીમાં કચરો ભરીને ફેંકનાર મૂખ' છે જામૃતથી પણ ધોનાર અકુશળ છે. હાથી ઉપર બળતણ વહેનાર ચતુર નથી અને ચિતામણી રત્નાથી કાગળે ઉડાનાર પણ મૂખ' જ છે. તો માનવ-જીવનને ભોગે પાછળ છુટાવનાર કેવો બુદ્ધિમાન છે? વાસના ને ભોજનના જીવનના લક્ષ્ય છે જેણે એની પાછળ આત્મ ચિંતાને જેમુ છે આત્મ-રાજના સ્થાને પદાર્થ-રાજ નેના જીવનમાં જ મો છે એ નિહટ (સક્રિય) દષ્ટિવાદો મનુષ્ય છે.

ભોજનને જ નો લક્ષ્ય મનાવું હોય તો એ દષ્ટિએ માનવ કરતાં પણ જીવન વધુ સુદર હશે કારણ કે માનવજીવન કરતાં પશુ-જીવનમાં ભોજન સ્વચ્છ-સુસજ્જ છે. મનુષ્યે નો ભોજનાના સાધનો એકવ કરવા હોય તો એણે નાણાં ખરચવાં પડશે. જ્યારે પશુએને તો એક નવો પૈસો પણ ખર્ચવા પડતો નથી. એક માખીને નો મીઠાઈ ખાવી હશે તો એ ભિંમિ રાંધેલી કઠોઈની દુકાને પહોંચી જશે. એને એક પૈસો પણ દેવો નથી પડે. જ્ય તમને મીઠાઈ ખાવાની ઇચ્છા થઈ અને તમે માખીની જેમ મીઠાઈની દુકાન ઉપર ધા નાખશો તો તમે ખાર જ ખાશો અને મીઠાઈનો એક દુકાને તમારા હાથમાં નહીં આવે. એ મીઠાઈ ખાટે તો તમારે પૈસા ખરચવાં પડે.

આદે તેમો કોઈ ગામ સુરક્ષિત હોય. ઇરાવળ ઉપર સશસ્ત્ર પોલીસ પહેરો ભરી રહી હોય પણ જમર (ભમરા)ને પુષ્પની સુવાસ ભેવી હશે તો વિના રોકરોક ત્યાં તે પહોંચી શકશે, એને નથી પોલીસનો ડર કે નથી બહુની પરવાહ અને તમારે નો એ સુરક્ષિત ગામમાં પહોંચવું હોય તો પાસ (પરવાને) ભેવો પડશે. વગર પરવાને અંદર પ્રવેશ કરવો નોખમભણું મજાસે. મહેસોમાં સ્વચ્છ રૂપે કરતી ચક્રીઓ અને કમૂતર જેવાં પંખોએ ચક્કીના રૂપને સ્વન જનપૂજક પ્રતિદિન ભોઈ શકે છે એમને કોઈ ચક્રી ચક્ર નથી પણ કોઈ મનુષ્ય નો આ હમે જેવાનો પ્રવલ કરશે તો એને તો સાંજ ન પહેરવાનો વખત આવશે હા તો ભોજનને જ નો જીવનનો ઉદ્દેશ્ય મનવી દીધો હોય તો તમે ભવની ચૂરણી કરવામાં મેદી ભૂસ કરી મ્હા ઝા પડી તમારે મનુષ્યભવ નહીં પણ પશુ-ભવ જ ચૂરવો ભોઈએ. કેમકે ત્યાં સ્વતંત્રતા છે.

વિચારવાની એ રીત જ ખોટી છે કે માનવજીવન વાસનાની પર્તિ મૂખ' / મનુષ્ય જ જીવનનું લક્ષ્ય છે આજે આખ્યાર્થિક પ્રવૃત્તિ સાધીને આની ઉન્નતિ અને ભવોમાં અસહ્ય છે એવી ઉન્નતિ કરવા માટે આજે

શોધતા ફરતા રહેશે. પણ જ્યારે કોઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કોઈ અંશે એ ઓછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચુ પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રંગ ભરતા હોઈએ છીએ નહી તર પદાર્થોમા તે વળી શુ ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ જો સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવુ બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો ફિરણો વડે જલ, થલ અને નલ ( આકાશ ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના ચરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર આપેલ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનુ સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રંગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહુ તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યા વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એના મિત્રે કહ્યું .-“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચક્ષમા લગાવે તો પણ વાચી-બીકેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાળ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યા અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું એમા કષ્ટો જેવુ લાગશે જ નહી કોઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સૂચ્છા કરીશુ અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા બિંદુ નહી હોય તેમ



આદાની શીતલ ચાંદની સારાપે પ્રાણીજનતને આકર્ષિત કરે છે પરંતુ જલ્દી ઉદયથી ચોરસ મન ખિન્ન બને છે કેમકે અધિકાર એના સ્થાનને પેમે છે સાચા આપે છે તેથી જ તે શાંત-શિન્ન મધુરી ચાંદની એને અશ્વિન થાય છે આમ જ ચોરનો એક ભાઈ ધૂવડ છે જેને પણ પ્રકાશ પ્રિય નથી સૂર્યોદયની સાથે જ કમળ ખીલી જાડે છે પ્રથમ કિરણને સ્પર્શ પામી એ પ્રકૃષ્ઠિત બની જાય છે ચક્રીઓ મગજ આવન માર્ગેનું સ્વાગત કરે છે માનવસમાજ સૂચના પ્રથમ કિરણથી જન્મીતો સદેશ મેળવે છે પરંતુ સૂર્યના એ જ શુભ કિરણો ધૂવડ મારે કબજાથી બને છે મારણ કે સૂર્યના ઉદયની સાથે જ તે પોતાની દષ્ટિની શક્તિ ખોઈ બેસે છે એટલા માટે જ એ અધિકાર પસંદ કરે છે

એના જીવનમાં મિથ્યાત્વનો પ્રબળ અધિકાર જવાયેલો છે એને વીતલક દેવની પવિત્રપાવન વાણી પણ મમતી નથી જીવનભ્રમણમાં સુત્રોમાં-જોશમાં-એને અધ પતનનો ભાસ થાય છે આધ્યાત્મિક વિકાસમાં વિનાશ સુએ છે અને વિનાશમાં વિકાસ કરણ કે એને ભૌતિક પદાર્થો પ્રત્યે અનુરાગ છે અને એ રાજ જ એને તે પદાર્થોમાં જ્ઞાનદનો અનુભવ કરાવે છે એટલા જ માટે અશુભ પરિણામ ભોગવીને પણ સરાય દષ્ટિ-આક્રમ પદાર્થ-રાગમાં જ અનુરાગ-દસ્યવેસો રહે છે

અહીં મહેનો બેઠેલી છે કાંઈ મહેનતુ બાળક પેટાળ કરી રહે તે પાસે બેઠેલી બીજી મહેન મોં મચીકાઈ અને બેઠેલી લાકડી કેવો ડાકો છે આ અહીં જ પેટાળ કરી નાખ્યો પરંતુ બીજે જ ઘડે એ જ મહેનતુ બાળક એના જોશમાં પેટાળ કરી કે છે તે એ જ મોં મચીકાઈથી મહેન પોતાના બાળકને ખારથી ઉપાડે છે અને ચાર કરો લે છે સુએ-પાડેલી મહેનતા એકરાએ પેટાળ કર્યો તે મોં મચીકાઈ પણ ભારે એના પોતાના જ બળકે એની કિંમતી સાડી મદી કરી નાખી ત્યારે એ પુવાકરે છે કારણ કે માતાની પોતાના બાળક પ્રત્યે રાગ-દષ્ટિ છે

માતાની દષ્ટિએ એનું બાળક સર્વ કાંઈ છે એની નજરમાં એ કાંઈ રાજકુમારથી ઓછો નથી, જાહેને એનો અદેશ કાંઈ માફક (વાંદરા) નેસે કાં ન દેખાતો અને સ્વયં માફક પણ દપણમાં ભારે પોતાનું પ્રતિબિંબ જુએ છે ત્યારે એનું હૃદય પણ પ્રસન્નતાથી નાળી લાડે છે અતી જ વાત કાંઈ એક સામુતી છે એની આંખોમાં એનો કુરૂપ જમાઈ પણ સર સર છે નવાં સુધી દીકરીનાં જન્મ ન થઈ જાય ત્યાં સુધી તે તમે દેહધાત મુરલી

શોધતા કરતા રહેશે પણ જ્યારે કાઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાઈ અંશે એ ઓછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચું પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રંગ ભરતા હોઈએ છીએ નહી તર પદાર્થોમા તે વળી શું ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ જે સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવું બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો કિરણો વડે જલ, થલ અને નલ ( આકાશ ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના સ્વરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રંગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહું તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે. જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્ની મિત્રા પાસે પહોંચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એવા મિત્રે કહ્યું. -“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચશ્મા લગાવે તો પણ વાચી-છીકેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાલ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજા સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું. એમા કષ્ટો જેવું લાગશે જ નહી કાઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સ્વપ્ના કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા ઊંઘ નહી હોય તેમ

બાકી પણ નહીં જણાય પણ ઘોઈ બીજી વ્યક્તિ કે તેના પ્રત્યે આપણને રાજ નથી પ્રેમ નથી તેની પાસે એક કલાક પણ વીતાવવો આપણને ભારી થઈ પડે.

આ જ વાત એક માતાની છે એનું બાળક બીમાર હશે તો આખી રાત એને બેઠામાં રાખી વીતાવી દેશે એની પાછળ હાથે કંપો કરીને પણ એના મનમાં આનંદ બિજરાતો રહેશે પણ એની સાસુની સેવામાં જ્ય નિનિડ પણ વીતાવવી પડે તો એનું માથું ચડી ને રહે કેમકે બાળકમાં તો એણે આત્માનો રાજ હાથ-ઓ છે ત્યારે સાસુ પ્રત્યે એનો રાગરેમ નથી.

તમે સિનેમા જોવા જાઓ છો ત્યાં સ્થનાભાવ છે ટીકીટ માટે તમે ત્રણ-ત્રણ કલાક બેસા રહેશો છતાં તમારા પૈસા કુ ખરી નહીં માકળે નહીં બીજા દોમાં રાતનો એક વાગી જશે તોય તમારી આંખો બંધ થઈ બેસા નહીં કેટલી સાધના તમારી ! ! આખી રાત વેલી જાય તોય તમે જાગતા રહે છો કેવો પ્રમાદનો પતિયાજ છે ! ફિલ્મ ચાલુ છે એક પછી એક ચિત્રો આવે છે ને જાય છે એટલે એક સમય માટે પણ તમારી આંખો મીચાસે નહીં

સમયં શોયમ મા પમાયણ નો બજવાન મહાવીરનો ઉપદેશ તમે પૂરો અમલમાં મૂક્યો છે ને ? પણ મારે તો કહેવું જ પડે કે આ રાજદંડિ છે કે જેના કારણે તમને સિનેમાનાં કપોની અનુભૂતિ ન થતી નથી

રાજદંડિવાળો આત્મા એ જોતો નથી કે આમાં શું છે કે નહીં ? સુણતી વાતને તો બાતુએ મૂકી તે એ પણ નેતો નથી કે એમાં ચેતન પણ છે કે નહીં ? એ તો જસ વળગી જ જઈ સંબળાય છે કે વાંદરીઓ પોતાના મૃત બાળકને મઢિનાઓ સુધી જાતીથી ચોટામલા રાખે છ એવી જ રીતે રાજદંડિવાળો આત્મા પરપાને વળગેલો રહેશે પછી તે એ નિ જુએ કે એમાં ચેતન છે કે નહીં ? એ તો ફક્ત પરપરાનો પુનરી છે એ ખોટું છે કે સાચું એ જોવાની એની પાસે કુરસદ જ નથી પહેલાંથી ચાસ્યું આવે છે અમારા બાપ-દાદા કરતાં બા-બા છે જસ બાવાં ન વાક્યો એની જીવન-માફીને ચાલવા માટેના મજબૂત પાટા છે જેના ઉપર તે આંખો મીચીને રહે છે તે એ વિચારતો નથી કે આગળ જતાં પાટા વહેસા છે કે સાત ?

પોતાના વિચારો પ્રત્યે પણ માનવને મમતા થઈ આવે છે તેથી એક વાર સ્વપ્ને નજી લોખાં છતાં પણ એને હોજ્યા એ તૈયાર થઈ નથી કેમકે એ એના પોતાના વિચારો છે વિચારમોહ પણ એક રીતે રાજદંડિ જ છે જેને કારણે પોતાના બૂમબારેલા વિચારોને પણ એ સાચા માનતો જાય છે અને બી નના વચ્ચે હોવા છતાં એના પર ચોક્કસ દેરવી મારે છે એ

ખીખના ગુણોને સ્વીકારવા તૈયાર નહિ પણ પોતાના દુર્ગુણો પર સદગુણોનું લેખલ લગાડવાનો પ્રયત્ન કરશે

હિસાબનીશના હાથે શેઠના ખમીસ ઉપર શાહીનો ડાઘ પડી જશે તો શેઠ ખોલશે. “ ચશ્માના નળર વધી ગયા હોય તો ચશ્મા બદલી નાખો ” પણ પોતે શેઠના દીકરાના પગના ઠંબાથી આખોય ખડિયો ઢોળાઈ જાય અને હિસાબનીશનું નવું-નકાર ખમીસ ખરાબ થઈ જાય તો શેઠ ખોલશે “ વાહ, આજે તો સારા શુકન થયા છે તેમને ધણો ફાયદો થવાનો લાગે છે, અને આમા બગડયું પણ શું છે ? આ ખમીસને આવાજ રગમા રગાવી લો બહુ સારું લાગશે રગારો તો પૈસા લેત પણ અમે તો મફતમા જ રગી દીધું તમે અમારા જ છો ને તો પત્ની તમારી પામેથી લેવું પણ શું ? ” બસ અહીં જ ફાયદો ને કાયદો બધું યાદ આવી જશે કેમકે પોતાના પુત્રના જ હાથે આ પરાક્રમ થયું છે એના હાથે થયેલું ખૂરું કામ પણ ભલું છે અને હિસાબનીશના હાથે જો કંઈક થયું હોય તો ભલું પણ ખૂરું થઈ જાય છે આ જ સરાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં પોતાનું બધું સારું લેખાય છે દ્વેષપૂર્ણ દૃષ્ટિ

આ દૃષ્ટિ સગગ-દૃષ્ટિથી બિનકુલ વિપરીત છે અહીં ગુણ પણ દોષ છે રાગ તો કુટુંબ-શત્રુ ગણાય છે, જ્યારે દ્વેષ અગ્નિ, રાગ પદાર્થો પ્રત્યે મનને ચચળ બનાવે છે મનોરમ પદાર્થોની પ્રાપ્તિમા જે બાધક-રિધ્નરૂપ અને છે તેના પ્રત્યે દ્વેષ પ્રગટ થાય છે રાગ આત્માને સ્વગુણમાથી વિચલિત કરે છે અને દ્વેષ એને પર-ગુણમા વિચલિત કરાવે છે, જેટલા અશે રાગ સક્રિય હોય છે તેટલા જ અશે દ્વેષ વિચલિત અને છે અને જેટલા પ્રમાણમા રાગ વિચ્છે છે તેટલા જ પ્રમાણમા દ્વેષ સક્રિય અને છે

શ્રીમદ્ રાજયદ્રના શબ્દોમા સસારરૂપી ગાડીના રાગ અને દ્વેષ બે બળદ છે. રાગ મીઠું ઝેર છે તો દ્વેષ કડવું ઝેર છે પણ બંનેનું કામ છે ગ્રાણુ હરવા વીજળીમા જેમ બે જાતની શક્તિ હોય છે, પહેલી શક્તિ બેચે છે અને બીજી શક્તિ ફેંકે છે ઝાટકો મારે છે પણ બંને શક્તિઓ મનુષ્યના ગ્રાણુ હરણનું કામ કરે છે તેવી જ રીતે રાગ બેચે છે અને દ્વેષ ધક્કો મારે છે પણ બંને આત્માની સ્વભાવ-દશાને બદલે છે તેથી જ ભગવાન મહાત્માને કહ્યું છે

રાગો ય દોષો વિય કમ્મં ઘીય,  
કમ્મં ચ મોહન્નમચં વચન્તિ ।

કરમ જાદુ મરણસ્ત મૂલે  
 દુષ્કર જાદુ મરણ વચસ્તિ ॥

ઉત્તરાધ્યાયન આ ૩૨ ચા ૮

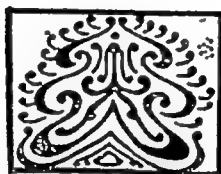
વીતરાજ પશ્ચિમ પ્રદીપ કમવાન મહાવીર સાધકને સદૃશ આપે છે  
 વીતરાજ પશ્ચિમ પર તો વીતરાજ બનીને જ સાચી શકાય છે. જ્યાં સુધી  
 રાજ ને દેવ હસ્તિમાં કરી ત્યાં સુધી આત્મા વીતરાજ બની શકતો નથી  
 અને સત્-પર-પરા પશ્ચિમ સમાપ્ત થઈ શકતી નથી. કારણ કે રાજ અને  
 દેવ જ સત્-પર-પરાના બીજો છે. બીજા સાનુકૂળ સાધનો પ્રાપ્તિ પછી  
 જરૂર પસંદગી અને છે રાજ અને દેવ કર્મબીજો છે અને કર્મ મોહ દ્વારા  
 પેદા થાય છે જ મ અને મુલ્ય મૂળ કર્મમાં જ મળશે અને દુઃખના  
 મૂળમાં ૮ મ અને મુલ્ય છે કારણ કે જન્મ પેદા થાય છે અને મુલ્યથી  
 વો મનવના પ્રાણ કે પે છે

જ મની સાથે મુલ્ય બેઠાએથી છે મુલ્યને સમાપ્ત કરવું પડે. જે  
 નિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે કે જે જ મો છે તે જરૂર મરશે જ પશ્ચિમ મો છે  
 તે જ મો જ એવું નિશ્ચિત કરી શકાય નથી કારણ કે જન્મ મરણ કર  
 નાર મો તો મુલ્ય સુનિશ્ચિત છે જ પશ્ચિમ જેવું સત્-પર-પરાનાં બીજાથી  
 કર્મોના કૃપ કરી દીધા છે તેથી વીતરાજી આત્મા જન્મ અને મુલ્યની  
 જન્મમાંથી છૂટી જાય છે પરંતુ જ્યાં સુધી રાજ અને દેવ છે ત્યાં સુધી  
 જન્મ અને મુલ્યની સમાપ્તિ એ કદાચ સ્વપ્ન જ લાગે.

દેવની પાછળ જુદા બેસ્યા હોય છે રીઝ ખાન હોય છે તેથી જ તો  
 તેના હસ્તમાં દેવની જગ્યાએ પ્રજાવે છે તે આત્મા પોતાના દેવ-પ્રજાને  
 સમાપ્ત કરીને જ આત્મિક અનુભવથી જે જીવ માનવ કે સામાન્ય મનવનો  
 પછી વિચાર જ નથી કરે જે દેવનું જ કારણ હતું કે પરમ પ્રભાત સવલ  
 મુખિત જ્યાં પુનિત સતને વિષ હાથે મારી નાખવામાં આવ્યા હતા દેવ  
 શુદ્ધિ કરાવતા મનુષ્યને સતને સ્થાને અસત ગણે છે મનુષ્યના અર્માં  
 જ્યારે દેવશુદ્ધિ આવે છે ત્યારે એ સત તેવા પુનિત આત્મને પશ્ચિમ અપ  
 માનિત કરવાનું મૂકે તો નથી ગણાવાની પશ્ચિમ તે જ દેવદાસિ હતી કે  
 એણે કમવાન મહાવીર જેવા વીતરાજ આત્મા પ્રજા પશ્ચિમ દેવમિ પ્રાપ્તો  
 અને એમને ખરે જ વચ્ચે કરી દેવા મો તેને બેસવાની જગ્યા ઓળી હતી  
 એમના સરળ, શાંત બે સિંચેને એમની આંખો સામે જ વચ્ચે કરી  
 દીધા હતા.

સોમિલની પણ એવી જ દ્રેષદષ્ટિ હતી કે એણે ગજસુકુમાર જેવા સુદર અને સુકુમાર સતના માથા ઉપર બળતા અગારા નાખ્યા હતા શો અપરાધ હતો ગજસુકુમારનો ? જેના કારણે એનો સુક્રામળ દેહને અગ્નિદાહ મળ્યો ? કહેવું જ પડશે કે સોમિલની દ્રેષદષ્ટિએ જ એવું જઘન્ય કૃત્ય કરવા પ્રેરણા આપી હશે.

દ્રેષદષ્ટિ ધરાવતી વ્યક્તિ કદી-કદી પોતાના પ્રિયવરનું જ અહિત કરી ખેસે છે કારણ કે એની પ્રતિદ્રેષની લાવના હિતમા પણ અહિતની કલ્પના કરી લે છે અને પછી એમને કષ્ટો આપવાની કૂર કામના એમના દિલમા ઊછાળા મારે છે એ દ્રેષની અગ્નિમા આત્મા પોતે પણ દાઝે છે શાંતિ પાળવા માટે સાધકે રાગ કે દ્રેષ બંને દષ્ટિઓથી મુક્તિ મેળવવી જોઈએ



## સતસાહિત્ય

૧ સાહિત્યનો પ્રેમ દુર્ગુણોને પકડવાનું વૉરન્ટ છે

૨ કેટલાક અર્થો ‘પ્રેય’ વસ્તુ તરફ પ્રેરણા અને સયાલન કરે છે તો અર્થો ‘ત્રેય’ તરફ પ્રેરણા અને સયાલન કરે છે. ‘પ્રેય’નો સાધક ભોગસામગ્રીનો સંગ્રહ કરવામા તત્પર બને છે, ત્યારે ‘ત્રેય’નો સાધક આધ્યાત્મિક સામગ્રીનો સંગ્રહ કરે છે

૩ માનતાને પ્રેરણા આપનારું સતસાહિત્ય છે

હો-દષ્ટિ ધરાવતો મનુષ્ય ગુણોની અપેક્ષા કરી રહેતો હોય તે હરે છે એની નજર ગુણો ઉપર ચેટતી જ નથી જેમ જળ-બિંદુ જેમ કમળ-દળ ઉપર ન રોકાતાં કાળા ઠાંચમાં જઈ પડે છે તેવી જ રીતે જેની દષ્ટિ હાથ વેરાણ પાછળ જ રવ રહે છે તેની દષ્ટિ બીજાના સફળો તરફ જઈ જાય છે નામ છે મુદ્દ સરીરમાં આપી વાગેલા થાને જ શોધે છે મુ ૨ અવશ્યેને હોય એ ત્યાં જ એસશે કે ત્યાં થા વાગ્યો હશે અને પૂર વહેતું દમ તેવી જ રીતે દુર્ગત વ્યક્તિ પણ બીજી તરફ જોઈ ત્યારે અના સારથ્યુદ્ધમુએને હાકીને એ જ્યાં નાની એવી પણ ભુરાઈ હોય ત્યાં જ જઈને એ પોતાની ખામણી ચીખશે. સજ્જન પ્રકૃતિનો મનુષ્ય હજારે પ્રયત્નમાંથી પણ એક ગુણ પ્રદણ કરી લેશે જ્યારે દુર્ગત હ નરો સફળ પ્રયત્નમાં એક દુર્ગુણ રીધી લેશે અને તેમ કરવા પાછળ બધા જ સફળોને અ હાડી દેશે.

જેની દષ્ટિ હો મન બની ચૂકી છે તે સતની પસે રહીને પણ એમના સફળોને પામી નહીં શકે જર્મ અને ચાંચ (એ જાનના બોદીના ચૂસના । કીડા )ના અશ્વત્થ તમે જાણો છો આ જાતનો દિવસ-રાત ગામના અતન ધમ કે જ્યાં દુધની ધારા વહેતી રહે છે ત્યાં ચોંટી રહે છે પણ તમો દુધની અમૃતધા ત્યાંથી એક ટીપુલ પીતાં નથી પરંતુ ગામના સ્તાનુ પાદો ચૂસો. આવી જ રીતે આતોચના-પ્રિય વ્યક્તિ સત વ્યક્તિની સમીપ રહે તે પણ સફળોની દુષ-ધારામાંથી એક ટીપુલ લેશે નહીં પણ એમનાં દોષાનુ કા-પાન / કરશે.

ના દોષ / જોવાની દષ્ટિ છે એના ખરે ખુલ્લું પણ દેખાતું નથી

જય છે આલોચના-ટીકા-પ્રિય વ્યક્તિને કાઠનીય સ્તુતિ કદી ભાવશે નહીં. છાણુમા જીવતા જતુને તમે ગુણાખમા છોડી આવશે તો એ ગુણાખની સુગંધથી એનું ગળું ઘૂટાવા લાગશે ગુણાખની સુગંધ એ જતુ માટે કષ્ટ પ્રદ જ બનશે નિદા કરનારાની જીભથી તો પોતે પરમાત્મા પણ બચવા પામ્યો નથી એણે તો એ વીતગગની પણ ટોકા કરી છે તો પછી હૃદય-સ્થમા તો ભૂલો થવાને સંભવ છે અને તેથી ટીકા કરવાનો પ્રસંગ મળી જાય તો એમા આશ્ચર્ય જ શું છે ? શાહીચૂસ (બ્લોટીંગ પેપર)નું કામ છે, શાહી ચૂસનાનું બન્યા કયાય શાહીનું ટીપુ હશે, ત્યાં શાહીચૂસ લગાડવાથી એ શાહીને ચૂમી લેશે તેવીજ રીતે આલોચક ટીકાકાર વ્યક્તિ બન્યાં દુર્ગુણ બેરો, એને જ ગ્રહણ કરશે

કાગડાની સામે સુદર ભોજનસામગ્રી મૂકશે પણ એ એને તજ કાઠ મહાના શરીર પર જ ટોચ મારશે કેમકે એને સુદર ભોજનમા તેટલો આનંદ આવતો નથી જેટલો કે મૃત પશુના શરીર પર ટોચ મારીને એનું લોહી પીવામા દુર્જન પ્રકૃતિના માનવની આદત પણ કંઈક આના સાથે હોજે-મજે છે તે સદ્ગુણોના સુદર ભોજનને છોડા દે છે અને ધુરાઈઓના ધાઉપર ટોચ મારીને એમનો સ્વાદ માણુમા જ આનંદ માને છે વાત જરા કડવી જરૂર લાગે તેવી છે પણ સાચે જ આજે આપણા સમાજમા આ જાતની ટીકા કરવાની ખીમારી બહુ ફેલાયેલી છે

જેમ ભક્ષના કૂતરા માટે સજ્જન અને દુર્જન બંનેય સમાન છે; બંને તરફ એ સમાન રૂપે ભસે છે તેવીજ રીતે જેઓને આલોચના ટીકા કરવાની આદત પડી ગઈ છે એમના માટે તો સત અને દુર્જન બંનેય સમાન છે. અને મજાની વાત તો એ છે કે ખીજની રજ જેટલી ભૂલને તેઓ ગજ બનાવી મૂકશે એમની આખો પોતે જ એન્લાર્જ (મોટી) થઈને એમની સામે આવી જાય છે પોતાની ભૂલ તો કદી એમની નજરે આવી શકતી નથી અને જો કાંઈ એનું દિગ્દર્શન કરાવે છે, તો એનો સ્વીકાર કરવામાં પોતાનું અપમાન માની લે છે, વળી કાંઈ જુદીજ માન્યતામા ભમી પોતાની ભૂલ માટે તેઓ ખીજને જવાબદાર ઠેરવવાની કળા આદરે છે.

એકવાર, કહેવાય છે કે રાવણના પાપો માટે શિક્ષા કરવા પોતે રામ લકાના મેદાનમા ઊતરી પડ્યા હતા આ બાબુ રાવણ પોતાના પાપ ઉપર પુણ્યની છાપ બેસાડવા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યો હતો બ્યારે એને



જનમજવણની શક્તિ સમ્પાત્ત થઈ તે પછી શક્તિ જનમજવણમાં આવે. રામ અને રાવણની સેનાઓ રણ મેદાનમાં પહોંચી ગઈ અને તરફના હબરો સૈનિકો રણ મેદાનમાં ખપી ગયા પણ મુદની જ્વાલા સમી નહીં એક દિવસ પોતે મેધનાદ અને કુભારણ રણ મેદાનમાં આગળ આગા રાવણને પોતાના જાઈ કુભારણની શક્તિ પર અભિમાન હતું અને મેધનાદ તો ઈન્દ્રને પણ છટી શકતો હતો. તેથી જ તો એણે મેધનાદનું બીજું નામ ઈન્દ્રજિત રાખ્યું હતું અને વીરો સહ્યા સહ્યની પૂર્ણ શક્તિ હોવા છતાં જ સહ્યાસ્ત્રની શક્તિ આ વીરો કને નહોતી કેમકે સહ્યાસ્ત્રના વિશેષમાં તેઓ અસહ્યાસ્ત્ર વતી હજવા આવ્યા હતા ને। સાચું પૂણે તો રાવણનું પાપ આ વીરોની શક્તિ પણ નષ્ટ કરી ચૂક્યું હતું અને સહ્યાસ્ત્રના વીરોને બાંહેધરો અને વીરોને સહ્યા માટે ભૂમિ હેપર સુવર્ણની લીધા હતા.

જાને વીરોના મૃત્યુના ખબર લક્ષ્મી પૂજ્ય વેગથી પ્રવ્રી ગયા રાવણે જાણ ત કુખની સાથે આ સમગ્ર આર સંભળ્યા. મેધનાદના મૃત્યુની વાતથી તે રાવણનું દિલ કંપી શક્યુ એના પગ તરેની ભૂમિ ખસવા લાગી. કારણ કે એની આંધી શક્તિ તો જાને સમ્પાત્ત થઈ ચૂકી હતી

એણે (રાવણે) વિચાર્યું સીતાના ચરણ જ જમજળ છે જ્યાં એના પગમાં પડે છે ત્યાં સ્વનાશ થાય છે જાણના ઘેર જ મી ત્યારે મિચ્છરા પિતાને વનવનમાં બટકવું પડ્યું હજા બાદ અરોખ્યા બાવી તે ત્યાં હત-સ્થના પ્રાણ લીધા અને પતિને ચોદ વરસ સુધી જાજથોમાં બટકવું પડ્યું હવે લક્ષ્મી બાવી છે જ્યારથી એનાં પગમાં આ લક્ષ્મી પડ્યાં છે તે જ દિવસથી હમેશાં અશુભ સમગ્રાથો જ સંભળવા થયે છે કદી અરોહ વાટિકા ઉજાગર જની વર્ષ છે તે કદી અક્ષયકુમાર મયો છે જાના લીધે જ સેનાની લક્ષા રાખનો હજથો જની ગઈ છે જાને મારો વીર ભાઈ અને લાવેયો. પુત્ર મેધનાદ જાને અસ્ત થઈ ગયા. સાચે જ સીતાનાં જ્યાં પગમાં જ્યાં ત્યાં સ્વનાશ સર્ગાયો છે.

આ છે રાવણની વિચારવાની રીત. એ તે સની સાચી સીતાના ચરણને સ્વનાશ માની રજો છે પણ આખો વિચારણુ તે એ છે કે સીતાના ચરણો સ્વનાશના કારણ જાના છે કે એની-રાવણની-કુસમરમાં જાન મુખવી મોઢેલી લુહિ કે એટલે સાચું તો એ છે કે નિહકે અક્ષિત પોતાના જાણે માટે પણ બીજાને જ જવાબદાર ઠરાવે છે જાવી અક્ષિત બીજાના

દોષોતો નિર્ણય કરવા માટે ઘણી જાલદી તૈયાર થઈ જાય છે પણ એ સારું ન થાય કે એ વ્યક્તિ જરા પાછા વળીને પોતા ભણી પણ દષ્ટિ ફેરવવાની તસ્દી લે તો ? આજણી સોયનો નિર્ણય કરવા ચાલી, એણે કહ્યું . “ સોય, તું શા માટે અહીં કાર કરી રહી છે, તારા મો પર તો છિદ્ર છે ? ” સોયે જવાબ વાળતા કહ્યું “ બહેન, મારું નાનું-શુ છિદ્ર તને દેખાયું પણ જરા તું તારા પોતા ભણી નજર નાખી જો ને ! મારામા તો એક છિદ્ર છે પણ તારામા તો કેટલા છિદ્ર છે એની ગણતરી તો કરી જો ” એક કવિએ કહ્યું છે -

પગતર જરત ન જાનત મૂરજ

પરધર જાઈં વુઝાવે,

અવમ્મો દન લોગન કો આવે ।

ભારતના સત કવિ સુરદાસ કહે છે કવિ સુરદાસ આખે અધ હતા પણ એમને જીવનનું દર્શન સાપડ્યું હતું . તેથી જ પ્રજાચક્ષુએ આખ-વાળાઓને રાહ બતાવ્યો છે, તો કવિ કહે છે । કે મનુષ્ય ખીજના ધરની આગ બુઝાવવા દોડી પડે છે, એ બૂમો પાડે છે ત્યા આગ લાગી, પણ તે પોતાના પગ તળે બળતા આગને દેખતો નથી. જે એની જ ખૂપડીને જ બાળી રહી છે

આજનો યુગ ખીજના ધરની આગ બતાવવાનો છે વહુને પૂછશો તો એ સાસુનો દોષ બતાવશે એ કહેશે “ માનો ખોળો છોડીને આવી છું ત્યારથી એક દા’ડાય એન લઈ શકી નથી જીવ દિવસરાત કામ ને કામમાં લાગી રહું છું તોય સાસુની જીભ તો આખો દા’ડો કાતરની જેમ કઈને કઈ કાપ્યે જ જાય છે, એ કદી મારું દિલ કાપે છે, તો કદી મારી માતાનો, તો કદી મારા પિતાનો જ દોષ કાઢતી ફેરે છે ”

તમે અગર સાસુને પૂછશો કે ધરમા શાંતિ કેમ નથી ? શા માટે રાતને દિ’ વઢાવઢ ચાલુ રહે છે ? શા માટે રોજ-બરોજ ખાવા-પીવાનું હરામ બને છે ? તો એ વહુના ગીત ગાવા બેસી જશે “ શુ કહું, અમારા ભાગ્યે તો એવી વહુ મળી છે કે બસ આખોય દિ’ રેડિયા પાસે બેસી રહે છે ક્યારેક નાટક-ઉપન્યાસ વાંચે છે પણ મારી પાસે આવવાની એને કુરસદ જ મળતી નથી મને દરદ છે કે કઈ દુખ છે, એની એને કાઈ જ ચિંતા નથી ”

નોકર શેઠનો દોષ કાઢે છે એમની ફરિયાદ હોય છે કે અમારી પામેથી વધુ કામ લેવામા આવે છે, પણ અમારી મહેનતની સામે એનું પૂરું પરિશ્રા-

નિક (પ્રતિદ્વન) આપવામાં આવતું નથી. આમ શોષણનું ચક્ર ચાલી રહ્યું છે. અમે દિવસ રાત લોહીનું પાણી કરીએ છીએ તેમ છતાં પણ અમારા આંખો બાંધ્યાં મુઝે છે ન એમને પૂરતી કૃત્રિમતાની સમજણ છે કે નથી કંઈ વ્યવસ્થા રાંધેને પૂછીશ તો તેઓ કહેશે ખમાર તો પૂરો અપામ છે પણ આઠ કલાકનું કામ આઠ દિવસમાં પણ પૂરું કરતાં નથી. હડતાળોને લીધે નાકમાં ફાન આવી ગયો છે.

વિદ્યાર્થી શિક્ષકનો દોષ બતાવશે. પૂછનામાં આવશે તો કહેશે શું કહ્યું માસ્તર એવું મળ્યા છે કે પૂરું લખાવવાનું બળવું નથી સરકાર પાસેનો કારમતો પૈસા લે છે ત્યારે શિક્ષક દરિયાદ કરશે કે વિદ્યાર્થીઓમાં સ્વચ્છતા વધી ગઈ છે અનુચિત સિસ્ટના નામની શિક્ષકની એક પણ વાત વિદ્યાર્થીઓ માનવા ત્યાર નથી અને કદાચિત કંઈક કહી દેવામાં આવે તો એમનું મપ-સમૂદ-એ શિક્ષકની રેવગી જ કરશે બધા બીજાના જ દોષો બતાવે છે પોતા તરફ કંઈ જોવા માગતું નથી.

દેશમાં આજે અસાંતિ શા માટે છે? એનો જવાબ તમે સરકાર પાસેથી માગશો તો એ કહેશે નનનાનું નનિક ધોરણ થવું નીચું પડી ગયું છે વેપારીએ માં પ્રમાણિકતા રહી નવી રે ન-અરોજ પડી હડતાળો દેશની પ્રગતિમાં મોટામાં મોટી બાધ છે ત્યારે જનતા કહે છે શાસક વર્ગ માં અપમાન વધી ગયો છે કર-વેરનો ભાર એટલો શાહુમાં આવ્યો છે કે શાસક લઈ શકાતો નથી અને વેર દ્વારા અમારી પરસેવાની કમાણીનો પૈસો ખેડીને મિનિ ટકા-પ્રધાને મેળ જીવે છે.

હા તો આપણી આંખની દીણી કાળી છે એટલે બીજાની કાળાશ-જીવનને જાણી નીરખી લે છે બીજાની કાળાશને જોવામાં આપણને એ લી મિ પણ નથી થતી ડેટલી કે કાળાશ જોવામાં ધરાવીએ છીએ એટલે ન તો પ્રતિદ્વન જમતા સૂઈને કંઈ જોવા જાય નથી પણ સૂઈને જમવાનું હોય-એટલે કે એમાં કાળાશ આવવાની હોય ત્યારે મનુષ્યો એને જોવા માટે ડેટલીક વખતે વિશેષ-આસ-નૈવારીઓ પણ કરે છે કાચ ઉપર કાળા રંગ લગાવી એને જોવાની કે સિદ્ધ કરે છે કાળા કંઈએ જોવા નથી પણ કાળાશ જોવા સૌ ડોહી પડ્યા.

ઉત્તીનના સમાદ બનું કરીએ પિતૃજાનાં પાપ પોતાની નરે જોવાં એના મનમાં વચગ્ય લીમરઈ આવ્યો. ૭ પિતૃજાના છવન ઉપર એને

પૂરો વિશ્વાસ હતો અને જેને સારુ એણે પોતાના લાઈ વિક્રમને વનવાસ દીધો હતો, એ જ પિગળાનું ચારિત્ર્ય આટલું પતિત બની શકે છે ! ભર્તૃહરી એની કટપના પણ કરી શકતા નહોતા અન્ય કોઈએ કહ્યું હોત તો તેઓ એની વાત માનવા કદી તૈયાર ન થાત પણ જ્યારે પોતાની સગી આખોએ જ જોઈ લીધું તો એને ખોટું પણ ક્રમ માની લેવાય ? એક દિવસ જે પિગળાના ચરણોમા સમગ્ર રાજ્ય ન્યેછાવર કરવા તૈયાર હતા, આજે એ જ પિગળા માટે એમના મનમા ધૂણા અને તિરસ્કાર છે પિગળાના પ્રેમ પાછળ ઘેરો બંનેનો ભર્તૃહરી આજે તે જ પિગળા તરફથી પીડા પામી રહ્યો છે વાત પણ યથાર્થ છે કે જે માનવીએ પોતાનું ચારિત્ર્ય ખોયું તે બધું જ ખોઈ ચૂક્યો છે તેથી જ ભર્તૃહરીના મનમા ધૂણા પેદા થઈ, વૈરાગ્ય જન્મ્યો અને એમણે વનનો રાહ લીધો રાજવીય-વિભૂષાને સ્થાને એમના શરીર ઉપર ભગવા રંગની કંકની ફરકી રહી હતી

એક વખત એક વૃક્ષની નીચે પાદડાની શૈયા અને પથ્થરનો તકિયો બનાવી તેઓ સૂતા હતા એટલામા ત્યા થઈને થોડીક બહેનો પાણી ભરવા નીકળી એક બહેનની નજર ભગવા રંગની કંકની પહેરેલા રાજા ભર્તૃહરી ઉપર પડી તો એણે પોતાની સાહેલીઓને કહ્યું “ સામે સૂતેલા યોગીને તમે જાણો છો ? ” સાહેલીઓએ ના પાડી ત્યારે પેલી બહેને પરિચય આપતા કહ્યું “ આ ઉજ્જૈનના નરેશ ભર્તૃહરી છે પિગળાના પાપથી એમને સસારથી વૈરાગ્ય થયો છે પણ કેવો વૈરાગ્ય છે આ ? મખમલની ગાદીઓ પર સુનાર આ રાજા આજે પાદડાની શૈયા પર આજોટે છે, રેશમી તકિયા જેના માથા હેઠળ રહેતા હતા ત્યા આજે પથ્થરનું ઓઠીડણું છે ”

ખીજ બહેન બોલી “ વાહ !, હવે રહેવા દે તું વધુ સ્તુતિ ના ગા રાજ્ય તો ઉપરથી છોડ્યું છે પણ દિલમા તો રાજવૈભવ જેમ ને તેમ ભર્યો પડ્યો છે રાજ્ય છોડ્યું પણ ગાદીનો મોહ ક્યા છૂટ્યો છે ? મખમલની ગાદીના સ્થાને પાદડાની ગાદી બનાવી છે તકિયાના સ્થાને રેશમી નહી તો પથ્થરનો તકિયો લગાવી મૂક્યો છે ”

વાતો કરતી એ બહેનો આગળ વધી ગઈ એમના મગ્ધો યોગીના કાન સાથે અથડાયા એમણે વિચાર્યું “ અરે, હા, હું પણ કેવો છું ? પૂરું રાજ્ય છોડ્યું અને હવે આ પાદડાની ગાદીની પણ શી જરૂર છે ? અને આ પથ્થરનું ઓઠીડણું પણ શા માટે ? બહેનો ઠીક જ કહી રહી હતી, ભૂમિ મારું બિહાનું છે અને નીલ ગગન મારી ચાદર ઓઢણું ” યોગી તો બિહ્યા

જાને પાંદડાં એક બાજુ ફેંટી દીધા. પથ્થર દૂર ફેંકાયો અને બૂમિ ઉપર જ દાખલ ઓઢીકણ ઠરી સડી ગયા.

પેલી બહેનો પાણી બરીને પાછી તે જ રસ્તેથી પથ્થર ઘઈ પહેલી બહેને જોયું તે કહેવા લાગી કેવો મનસ્વી ચોખી છે ? જામરી એક વાત સાંભળી તો પાંદડે-પાંદડું ફેંટી દીધું અને જુઓ હવે જમીન ઉપર જ લગાવી દીધું છે જાજ તો સાધના છે ને ! બ્રહ્મદરીએ એક જ વખત વાત સાંભળી અને એણે પેતાના જીવનમાં પરિવર્તન આણી દીધું ત્યારે તમે મારી કેટલી વાતો સાંભળી છે ? જાજે ત્રણ-ત્રણ મહિના વીત્યા કેટ-કેટલી વાતો તમારી સામે મૂકી ગયો-કહી ગયો ને વીતરાજ વાણીનું જન્મ તમારી સામે ઢોળું પણ તમારા જીવને કેટલો વળાંક લીધો વારુ ? (સભામાં રિખત કર્યું)

હા તો પહેલી બહેનની વાત સાંભળી તો બીજી સહેલાણી બેઠી : રહેવા દે, મેન, શું ચોખી વાતને તું બારી રહી છે ચોખી જન્મ પણ હજુ દુનિયાના ચબ્બે સહન કરવાની કળા તો શીખી જ નથી. આપણે ચોખું કંઈ અને કોષિ બરાઈ પાંદડે-પાંદડું એક તરફ ફેંટી દીધું પથ્થર પેલી બાજુ ફેંટી દીધો. જાને તે ચોખી કહેવાય ? "

જેની દષ્ટિ રક્ત દેવો તરફ જ કરે, એને સર્વત્ર દેવો જ બોલા મળશે. પરંતુ માદ રાખજો, બાઈઓ, દેવો બધી જ જો દષ્ટિ રહેશે તો જીવનમાં દોષ જ આવશે અને સદ્ગુણો બધી તમારી દષ્ટિ રહેશે તો તમે પણ સદ્ગુણી બની શકશો.

જેન ઉપમ્ભવ,  
કેદ મુંબઈ



ગુણ દષ્ટિ આપણને ગુણાનુરાગી બનાવે છે આપણી દષ્ટિ જે સદ્ગુણ લાણી હોય તો પછી એવું કાઈ કારણ નથી કે આપણે સદ્ગુણી ન બની શકીએ ફક્ત આપણી દષ્ટિમા સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવાની કળા આવી જવી જોઈએ ચિત્રકાર જુદી-જુદી આકૃતિઓ જોતો હોય છે પણ એ બધામાથી થોડી થોડી સુદરતા લઈને પોતાના રંગ અને કલમ વડે એ સુદર ચિત્ર ચીતરે છે જે કે એની દષ્ટિ તો સારા અને નરસા બંને જાતના ચિત્રો પર જાય છે પણ એ તો એ સૌમાથા સારુ જ ગ્રહણ કરે છે એમાથી જે એ કદરૂપ જ ગ્રહણ કરશે અને પોતાના ચિત્રમા તેવું જ કદરૂપ લાવશે તો એનું ચિત્ર કદરૂપુ જ બની જશે પછી તો એની કળાની તો કશી કિંમત જ અકાશે નહિ તેવી જ રીતે દિવસ દરમ્યાન આપણી નજર સામે અનેક આવૃત્તિઓ પસાર થતી હોય છે એ પૈકી કેટલીક સારી અને કેટલીક નરસી પ્રકૃતિ ધરાવતી હોય છે. કેટલીક આપણા પરિચયમા પણ આવે છે. આવે બખતે જે આપણે કળાકાર હોઈએ, તેવી દષ્ટિ આપણામા હોય અને એમાથી આપણે અશ-અશ રૂપે પણ સારુ જ ગ્રહણ કરતા થઈશું તો આપણા જીવનનું સુદર ચિત્ર તૈયાર થઈ જશે

નિહાર ધૂળશોષક હોય છે એ માટીમાથી પણ સોનું બાળે છે. મોનાની દષ્ટિ સામે રાખીને ચાલે છે તેથી એ ધૂળના ઢગલામાથી પણ સોનું મેળવે છે આપણી પાસે પણ એવી દષ્ટિ આવી જાય તો માટીમાથી સોનું શોધવા જઈએ તો આપણને મોનું જરૂર મળશે પણ આજે તો સોનામા પણ માટી ભળેલી દેખાય છે જે દષ્ટિને લઈને ચાલશે તે જ વસ્તુ તમને મળશે સદ્ગુણ તરફ દષ્ટિ રહેશે તો તમે વિશ્વની પ્રત્યેક વસ્તુમાથી એ

મેળવી શકેશ. અને દુગુણુ મેવાની જ દષ્ટિ હશે તો સવર સિવાય પ્રત્યેક વસ્તુમાં તમને દુગુણુ દેખાશે.

વ્યવહારમાં તમે સારુ મેવાના આદર્શ છો. તમારી દુકાને ઘાઈ આદર્શ આવશે. તમે એને એની માંગેલી વસ્તુના ગુણુ જનાવશો. પણ દુર્ગુણુ નહીં ઘાઈ અનાજનો વેપારી હોય અને આદર્શ જુવાર માટે એને પૂછી તો એ જતાવતાં કહેશે. અજી જુઓ તો ખરા આ જુવાર નથી પણ મોટી છે મોટી. મોની હોય તો પછી એને ઘાઈ ઝવેરી પાસે લઈ જાઓ અને-પાંચ પાંચ હજારમાં વેચી નાખો. મનસબ એ છે કે દુકાન ઉપર આવેલા મહાને એની માંગેલી વસ્તુના ફક્ત ગુણુ જ જનાવશો. ઘાઈ ફક્ત ઉપર તમે જાતે જ્યાં તો ત્યાં પણ તેવાં જ ગુણુ સંજ્ઞાવા મળશે. મીઠાઈ મેવા તમે કદોઈને ત્યાં જ્યાં ત્યાં તમે એ કદોઈનાં કાળાં જોશો કે કેવાં મહાં કપાં છો. એને ત્યાંથી મીઠાઈ ખરીદવી ન ગેઈએ અથવા તમે એની મીઠાઈ જોશો. તમારી નજર તો મીઠાઈ ઉપર જ જશે, કદોઈનાં વઝો પર નહીં હા. તો તમે પણ જીમતા પરિસ્થિતિમાં આવો ત્યારે ત્યાં સદ્ગુણુ રૂપી મીઠાઈ તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ. વઝોની પચાસતમાં રહેશે તો મીઠાઈ જતી કરવી યશે.

તમે તો મુખર્ષના નાગરિક છો. પ્રતિદિન સેકડો વ્યક્તિઓના પુરિય મમાં તમે આવતા હો છો. એ પૈકી કેટલીક વ્યક્તિઓ સત્ચારિત્ર હોય છે તો કેટલીક ચારિત્ર્યહીન, તમારા મજામાં જો ચારિત્ર્યહીન વ્યક્તિઓ જ જરાઈ જશે તો એમની ચારિત્ર્યહીનતાની વાતો / તમારા કાનમાં ઝૂંજતી રહેશે અને મન પણ જો વારવાર એ વાતોમાં જ. દૂધાચેતું રહેશે તો થા રાખ તે કે એક દિવસ ચારિત્ર્યહીનતાની છુપાઈઓ વતારામાં પણ પેદા થશે. પણ તમે તે ચારિત્ર્યથીય વ્યક્તિઓને / તમારા, મજામાં કેળવત કરશો. તો એ સુનિશ્ચિત છે કે એમના સુવાસિત જીવનની મહેક (સુગંધ) તમને પણ સાંડશે. તમે જેટલું વિચારશો તમારી સ્થિતિમાં મિત્રજોડો મહાપુરુષ તેટલો જ વધુ વિચારણી ખૂણુ તમને દેતા રહેશે.

મુશળનાં ફૂલો કાટાળી વળે ઉપર રિમન હાસ્ય વેરી રમાં હત્યાં. વોશની પવન કાગા ઉપર બેભેલાં ફૂલોના રિમન-હાસ્યને જોઈ ન શક્યાં. વામુનો એક વેગીસો ઝગડો આબ્યો કે ફૂલો ઘણ પરથી જમીન ઉપર પડી ગયાં. શામક મારી તમે ઇમાઈ ગયાં અને શામક મારી ઉપર જ દષ્ટી રમાં હત્યાં રસ્તા પર પડેલા ફૂલો ચાલકારીઓના પગ તળે કચરાઈને પણ એમને મહેકાવી શકા. રાત વીતી ગઈ. પ્રભાત વેળાએ નગરનો આકાશક દરવા તીકાએ બપોરે

એ માટીથી હાથ ધોઈ રહ્યો હતો ત્યારે એમા એને ગુલાબની સુગંધ આવી. એણે વિચાર્યું આ માટીમા ગુલાબની સોડમ ક્યાથી ? લાગણુ જ ગુલાબનું ફૂલ બોલ્યું -રાત આખીય અમે માટીના ખોળે સૂતા હતા માટીને અમે અમારી સુવાસ આપી પણ માટીની સુવાસ અમે લીધી નથી

હા, તો માટી તળે દબાએલુ ગુલામ કહી રહ્યું છે તમે જનતાના સંપર્કમા આવો તો તમારા જીવનની સુવાસ જન-સમૂહમા પ્રવેશવી જોઈએ પણ એના જીવનની દુર્ગંધ તમારામા પ્રવેશવી જોઈએ નહી. તમે ખરાબમા ખરાબ વાતાવરણમા પણ તમારી ખૂશખૂ આપવી છોડશો નહિ ત્યારે જ જીવનના ખરા કળાકાર બની શકો છો જુઓ તો, પેટ્રી નાનકડી કીડીમા એટલી અક્કલ છે કે એ ધૂળના ઢગલામા પડેલા સાકરના દાણાને શોધી લે છે, તેમ તમેય ધૂળના નહી પણ સાકરના દાણાના ગ્રાહક બનજો અને ધૂળમાથી સાકરનો દાણો શોધવાનું શીખી લેજો

લોહચૂબકની આસપાસ હમરો ચીજો પડેલી છે તેમા ધનના કણ હોય કે પથ્થરના ટુકડા હોય કે માટીના કાકરા હોય પણ એમાથી એક્યને પોતા તરફ આકર્ષિત નહિ કરે પરંતુ એ ઢગલામા લોહાની એક નાની પાતળી એવી સોય પણ હશે તો એને પોતા તરફ આકર્ષિત કરી લેશે તેવી જ રીતે સામા માણસમા ક્રોધના કીટાણુ હોય, અહંકાર ભર્યો હોય અથવા અવિચારના અણુ હોય પણ એમાથી એકેય આપણે ગ્રહણ ન કરવું જોઈએ પણ દુર્વિ-મારોના ઢગલાની વચ્ચે એક પણ સદ્વિચાર હોય તો એને જ આપણે ગ્રહણ કરવાનું શીખતા થઈએ, પણ એ માટે તો આપણે યુબક બનવું પડશે

આવું યુબકીય આકર્ષણ રાષ્ટ્રપિતા ગાંધીજી ધરાવતા હતા આ યુબ-કીય શક્તિ વડે જ તો એમણે ભારતના છત્રીસ કરોડ હૃદયોને એકી સાથે પોતાના તરફ ખેંચી લીધા હતા એક વાર ગાંધીજી લડન જઈ રહ્યા હતા. છત્રીસ કરોડ ભારતવાસીઓના ભાગ્યનો ફેસલો કરવા એક સ્ટીમરમા યાત્રા કરી રહ્યા હતા રસ્તામા એક અગ્નેજ સાથે મહાત્મા ગાંધીજીનો પરિચય થઇ ગયો પણ પેટ્રો અગ્નેજ બાપુના હૃદયને પિંજાની શક્યો નહી એની કંતે એવી આખો જ-દર્શિ જ નહોતી એણે તો એમને અગ્નેજના શત્રુરૂપે જ જોયા, પરંતુ બાપુની વૃદ્ધ કાયાની બીતર છુપાયેલા હૃદય અને એમા આણીમાત્ર માટે વહેતી કરુણા અને પ્રેમના અગ્નિસિત પ્રવાહને એ જોઈ શક્યો નહી.



ત્યાં જ એ જ્યારે ગાંધીજી મળે ત્યારે બધું-શુરુ જેવું થઈ જાય છે. બાપુ સાંભળતા અને હસી દેતા એક દિવસ એણે સાળી કવિતા લખી જે પછર પાનાંમાં ભરેલી હતી. એ કવિતાની એક-એક લીટીમાં બાપુ પ્રત્યે પ્રેમ અને દેવ જેવો દેખાતો હતો. એ કવિતા જ્યારે બાપુના હાથમાં આવી બાપુએ બે લીટી વાંચી અને બધું સમજી ગયા એમણે તો કાગળમાં લાગેલી પીન (ટાંચણી) સારૂપે કાઢી લાંબી અને પીનદાનીમાં ખેસરી દીધી અને તરતે કચરાની ટોપલીને દવાને કબો. પેલા બાપુને કહ્યું જરા આગળ વાંચો. હસતાં હસતાં બાપુ બોલ્યા. સાર તો મેં લઈ લીધી છે."

વિશેષીઓની વચ્ચે પણ બાપુ સાર કાઢી શકતા હતા. આ જ દષ્ટિએ તો એમને ત્રેકપ્રિય બનાવી દીધા હતા. હા તો આપણામાં પણ આ કળા આવવી જોઈએ. શુભાર્થજોમાથી પણ સા, જ મજલ કરતાં સીખીએ.

### ગુણ દોષ દષ્ટિ

આવી દષ્ટિ વ્યક્તિમાં ફક્ત દોષ જ નહીં પણ ગુણ પણ જુએ છે. ગુણ અને દોષોની સાથે-સાથે જોવાની કળાનું નામ ગુણ દષ્ટિ છે. દેહલીક વ્યક્તિઓમાં એવી આદત દોષ છે કે પહેલાં તો તેઓ બધું પ્રશંસા (સ્તુતિ) કરી લે છે અને તે પણ એટલી હદ સુધી કે એની કોઈ મર્યાદા જ રહેતી નથી. ત્યાર પછી સ્તુતિ બાદ એક એવો દુર્ગુણ બતાવશે કે સ્તુતિનો મહેલ જમીન દોસ્ત થઈ જાય.

ત્યારે આજી કોઈની પ્રશંસાનાં ફલ જાણવા બેસે છે ત્યારે એ દેહલીક વખતે મર્યાદા જોગવી જતો દોષ છે. જાણ સારું એવું સૌ કંઈ જુએ છે. ૧જે પ્રકૃતિએ એને ધરીને તો દાસ ધાર્મિકાત્મક છે. જાણે કે જાણે દરજ્જાની જ જોઈએ. પણ ગુણગી અને મોંએ દસમુજો દાસના બી જોવા તો દાંત છે પણ પતે જરા લગાય છે.

પ્રત્યેક દેહે ૧ પહેલાં તો એને ખૂબ માથે ચડાવ્યો પણ પછળથી એક એવી વાત જાણી દીધી કે માથે ચડાવ્યા ઉપર પાણી જ ફરી ત્યારે કોઈની સ્વ જાત અને પ્રશંસા કરશે તો કહીએ એવો તો સ્વચ્છ રહે છે કે એના કામ તો નજી જમણાની પાંખો ૧ જોઈએ. એક પણ માખી એના ઉપર બસતો નથી. ધૂળ-માટીની એક ૨ / દેખાશે નહીં. કળા કામનું તો નામ નિશાંત ૫ નજ દાસ. રાજ એ વખત નામ છે અને બન્ને વખત કપડાં બદલે ૮ ૧જે જાણથી આટલો સ્વચ્છ રહેવા છતાં પરમાં એ તળુ-તળુ

દિવસના વાસજોય સાક ડગ્તો-કે કરાવતો નવી ઘરમા મુન્દેલથી અડવાડિયામા એક વખત ઝાકુ કાઢતો હશે ” લ્યો, નેઈ લ્યો, પ્રશસા ડગ્તો એને લઈ આવ્યો ને ધગનળ ઉપર પહેવા સાગ ગજદોમા ચચ્ચનાતી વાત ગલગાવી અતે માર્યો ધક્કો તે સાગીયે પ્રશસા ધૂળમા લળી ગઈ

મને જાનઅનુભવ છે એક લાઈ આવ્યા અને કોઈ એક એક અગે વાતચીત દરમ્યાન બોલ્યા “ શુ ગેક છે, લક્ષ્મી તો એમના ઉપર પ્રભુકૃપે પ્રસન્ન થયા છે પેઠીએવી એણે અવી જ વાત કર્યો છે ચાર ચાર તો મોટગે છે કલડતા, નિડી, મુળઈ જેવા મહેનગા મોટા દુકાનો ચાલે છે, પાય પુત્રરત્નો છે અને એ જાવાય કમાણીની રળામા નિપૂણ છે ધરમા પ્રેમ પણ સાગે છે ભયુ ધર છે અને ધરમા કશી જ ખટપટ નથી બધા ભાઈઓ એક ખીજા માટે મગી છૂટે છે પેગે ધણો પણ ઉદાગતાનો અભાવ છે સમાજના કામ માટે કઈક લેના જઈશુ તો દશ તો ચક્કર-ધક્કા ખવડાવગે અને અતે આફ ના મુણાવી દેગે પોતાના વિહારા પાછળ તો હમ્મરો ફેંકી દેગે પણ ધાર્મિક કાર્ય માટે તો મો રૂપિયા પણ કાઢશે નહી ”

સપત્તિ અને સપતી પ્રશસા ગાઈને ગેક પ્રત્યે ફેટલી પ્રીતિ જગવી હતી અને વ્યકિતત્વની છાપ પાડી હતી, પણ પાછળના વાક્યે એના ઉપર પાણી કેળવી નાખ્યું જ્યારે કોઈ વિદ્વાનની મુતિ કહેશે “ અહા, ફેટલા વિદ્વાન છે એ ! મોટા-મોટા પ્રોફેસરો પણ એમની સામે કોઈ ચીજ નથી; સસ્કૃત તો એકધારુ બોલી શકે છે પ્રાકૃત ઉપર સારો કાબૂ છે વ્યાકરણ, સાહિત્ય , કાવ્યનો એક્રય ખૂણો બાડી રહ્યો નથી કે જ્યા એમણે સ્પર્શ ન કર્યો હોય દર્શન અને ફિલસૂફીમા ખૂબ ઊડા ઊતર્યા છે એમની પ્રતિભાને નેઈ દગ થઈ જવું પડે છે જાણે કે સાક્ષાત્ સરસ્વતીના પુત્ર જ ન હોય ” પણ છેલ્લે કહેશે “ વિદ્વાન તો પૂરા છે પણ વ્યવહારકુશળતાનો અભાવ છે ત્રણ પૈસાનુ કાડ લખશે તો એ પૈસા પણ હિસાબમા લખશે ” વિદ્વાનની પ્રશસા ડરી ને પ્રભાવ પાડ્યો હતો પણ છેલ્લા વાક્યે એ પ્રભાવને સમાપ્ત કરી દીધો આ છે ગુણ દોષ-દષ્ટિ, જેમા આદમી પહેલા ગુણો ગાય છે પણ આખરે એક એવો દોષ બતાવી દે છે કે જેથી સારાંયે ગુણનો પ્રભાવ સમાપ્ત કરી નાખે છે

આવી વ્યકિત જ્યારે કોઈ નેતાની વાત કંઈ તો કહેશે “ અહા, શુ એમનો પ્રભાવ છે ? જ્યા ઊભા થાય છે, વગર બોલાવ્યે પચાસ-સો આદમીઓ આવી ઊભા થઈ જાય છે, સારાંયે સમાજ ઉપર એમનો પ્રભાવ

છે એક ઇશ્વરાએ કમરો આઢમીએ જન દેવા તૈયાર થઈ જાય છે હાલો એકો કરવો હોય તો એમને સાથે લઈ જાઓ. જ્યાં કોડીની આસા નહીં હોય ત્યાં ચેલીઓ ભરી-ભરીને લઈ આવશે. એકવાર પૂરખરતો માટે સભ્ય મોજવામાં આવી પૂરા હસ વકતા હતા. બધાએ એક-એકથી વધીને ભાગ્યો. ક્યાં પશુ કોઈના ખિસ્સામાંથી એક પૈસો નીકળ્યો નહીં આખરે આ મહાશય જિભા થયા કે ફક્ત પાંચ જ મિનિટમાં ક નરો ફપિયા ખસુખસુતા બહાર નીકળી આવ્યા. સીઓએ તો પોતાના દામીના ઉતારી-ઉતારીને ફેલી દીધા. સમાજ ઉપર તો એમને આવો સુદર પ્રભાવ છે. પણ ધરમાં ખિસ્સી બની તય છે શ્રીમતીજી તો માથાના મઝા. આ એક કહેરો તો પેલી ચાર ભરખરખર સબળવશે. જસ ધોવાઈ મથોને બધા પ્રભાવ ! નેતામીરીના રુઆબ જમાવ્યો અને એમની ધૂળ પશુ કાઢી નાખી.

આવા ગુણ-દોષ દષ્ટિ ધરાવતા કોઈ આઢમીને તમે કોઈ તપસ્વી સ ત જાએ પૂછ્યો તો કહેશે કેવા એ તપસ્વી છે અમારાથી તે એક ઉપવાસ પશુ થતો નથી પશુ એ તો બાઈ વીસ ત્રીસ જેમી કાઢે છે પાછી એમાં કોઈ જાનતી ઉલુપ નહીં ત્રીસમા ઉપવાસને દિવસે એમને જોશો તો એમના ચહેરા ઉપર જસ પ્રસન્નતા જ દેખાશે. જાણે કે એમને એની ખખર જ નહીં હોય કે એમને આજે ત્રીસમો ઉપવાસ છે આવા તપસ્વી શોખ નહીં જડે. આ તો થયો એનો જીજ્ઞાસુ પશુ, કહે જોઈ જ્યો એનો બીજો પ્રસો.

આટલુ તન તો કરે છે પશુ મન ઉપર પૂરો કાબૂ નથી. સરીર તપમાં રહે છે પશુ મન તો ખાવામાં રહે છે તપની સાથે તેજો લેસ્થ પશુ જોઈ નથી. નાની એવી જૂસ થઈ કે જસ એ તો અમારા જ વિખેરશે. આત્મા શુ આવા તપથી પવિત્ર થતો હશે ? તપ શુ છે એ ફક્ત જૂખો મરવાનું છે !

■ તો ગુણ-દોષ દષ્ટિ જોએ ધરાવતા હોય છે તેવા આઢમીએ પશુ જોખમી હોય છે એના થકી થતી પ્રસાધી પશુ સાવધાન રહેવું થો છે પહેલા તો પ્રસાધના પુખો પાધરો અને પાછળથી એક / પ્રદાર એવો કરશે કે એ પુખા ક્યાં જાય જરી અને આવેમો-જામેમો પ્રમાવ એક જ મિનિટમાં માટીમાં બળી જશે.

આત્મ-દષ્ટિ

આત્મ દષ્ટિનું બીજુ નામ ગ્વદોન-દર્શન, આ દષ્ટિ દ્વારા સાધક

પોતાને જુએ છે બહારનું જોતાં-જોતા તો સારુ ય જીવન વીતી ગયું. પણ જરા અદરની તરફ પણ જોઈ દ્યો ખીજના ગુણ-દોષ તો ખોલ્યા પણ કદી પોતા ભણી જોયું કે મારામા કયા ગુણદોષ છે ? ખીજના ચોપડાઓ તો તપાસ્યા પણ પોતાનો ચોપડો ખોલીને કદી જોયું ? કુશળ વેપારી પ્રતિદિન પોતાનો ચોપડો તપાસી જાય છે, ખીજના ચોપડા જોનાર-તપાસનાર વેપારી આજ સુધીના ઇતિહાસમા કદી સફળ થયો હોય એવું દેખાયું નથી હા, તો ખીજના દોષો તરફ નહીં પણ પોતાના દોષો ભણી પણ આખોતે વાળી જુઓ તો ખરા ખીજના દોષો જોવા પાછળ તો મનુષ્યની આખો ગીધ જેવી તેજ બની જાય છે, પરંતુ પોતા ભણી જોવા માટે તો એની પાસે માખીની આખ પણ નથી

દર્પણમા જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણુ એ લક્ષ્ય હોય છે કે એમા પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈ મો પર લાગેલા કાળા ડાઘને ભૂમી નાખીએ-ભૂછી નાખીએ તેવી જ રીતે આપણી દષ્ટિ અતર્મુખ બનવી જોઈએ આપણે આપણી ભૂલો તરફ દષ્ટિ દોડવતા થઈએ જ્યારે પણ કોઈની ટોકાના શબ્દો આપણા કાન સાથે અથડાય અને આપણુ મન પણ એ ટીકામા લગે ત્યારે તે જ ક્ષણે તમારા મનના વેગને થભાવી દો, એને પોતા ભણી વાળી ત્યો પછી મનને ડહો કે ખીજનું નહીં, પોતાના દોષોનું ગીતા ગાઓ, પોતાની ભૂલોને જ જુઓ, એનું પરિમાર્જન કરો જ્યારે આવી અત્મ-દષ્ટિ તમને મળી જશે ત્યારે તમારું મન જાતે જ ડહી ઊડશે.

રે ચેતન પોતે તૂ પાપી, પગના ઊંઘ ચિતરે રે તૂ  
નિર્મળ હેય કરમ કર દમ, શુ નિજ ગુણ અણુ નિતાર રે તૂ  
જેમ તેમ કરવા શોભા આપણો, આ જગ માહે દિખાવે તૂ  
પ્રગટ કહાવે ધર્મનો ઘોરી અતર ભયોં વિકાર રે તૂ ॥

ભારતનો એક સત કેટલું માર્મિક ઉપરની કીટીઓમા કહી ગયો છે ! એક એક શબ્દમા આત્માની આલોચના ખોલી રહી છે હું કોઈનીય નિદા શા સારું કરવા જાઉં ? મારો આત્મા પોતે જ દોષોના ભારથી દબાઈ ગયા છે. કવિનું મન પશ્ચાત્તાપનાં અશ્રુબિંદુઓથી ભીજઈ રહ્યું છે " અરે, ચેતન, તું પોતે જ પાપી છે, પછી શા માટે ખીજના દોષો જોવા દોડી જાય છે ? જો તું શુદ્ધ બનીને સાધના કરે છે તો પોતાના ગુણોના પાણીને સાફ કરી શકે છે અને જેમ તેમ કરીને પણ તું પોતાની સરસતાનું પ્રદર્શન કરવા

આ છે મદારની આબોધા તુ સત જની તથો છે પરતુ અદર તે વિગર  
ખને વાચનાઓ કરી પડી છે

આ છે સાધકની આત્મ-આલોચનાકરી આત્મદષ્ટિ જેના વડે  
સાધક બીજની નદી પણ પોતાની જ આલોચના કરવાનું શીખતો હોય તે  
આલોચના કરે. જેન દશન એ માટે ના પ. તુ નથી પણ આલોચના  
કેની હોય પોતાની કે બીજની ? એ જ સવાલ સામે આવે છે પર-આલોચ  
નાથી તે તમે જીવનના કુણ્ણોમાં વધારે કે મો ખને અવ-આલોચનાથી  
જીવનનું પમાજન કરી શકશો. જેન દશન તે સ્વ-આલોચનામાં વિશ્વાસ  
ધરાવે છે સિધ્ધ પ્રપ્ત કરે છે -

**પ્રશ્ન—સાલોચનાર્ણ મળે ! બીજે કિ અવ્યય ?**

**જવાબ—**સાલોચનાર્ણ માયા ત્રિયાવ મિષ્ટા વસવસસ્વાર્ણ-મોક્ષ-  
મગ-વિગ્ધાવ અર્ણવ સસાર વધવાળ ઉદ્ધવરે કરેદ ।  
અમુમાય જ અવ્યય । અમુમાય વચ્ચિત્ત્વે ચ વં ઝીરે  
અમાઈ રરધીતુસગ્ધેય જ મ વચઈ । પુવ્વવચ્ચ જ વ  
મિત્તરેદ ।

ઉત્તરાખ્યન આ. ૨૬ સુ. ૧૫

આલોચના જીવનનું કલ્પકલ્પ છે સિધ્ધ આલોચના આ પ્રમ કરે છે  
પ્રમે આલોચના દ્વારા આ આત્મા કયા મોક્ષતર મુલુને મેળવે છે ?  
સિધ્ધતા મનની ત્રિયાસાનુ સમાધાન કરતાં વીતરાગ દેવ દરમિયે છે આલો-  
ચના આત્મામાં હેમા આપા નિદાન અને મિથ્યા દશન રક્ષા કદી રેડી  
દે છે આ મોક્ષમાર્ગમાં અિધપ છે આપા નિદાન અને મિથ્યા દશન  
રક્ષથી રતિ શુદ્ધ જીવિને આત્મા ખનત સસારનાં અજ્ઞેમાથી વિમુક્ત  
કર્ષ ૧૫ છે

હા તો સ્વ-આલોચના એ મેક્ષનું પગથિયું છે ત્યારે પર-આલોચના  
નરકના ખા । અણી ધકમે છે આલોચના એવી થતી નોર્ધએ કે આપણે  
આપણા જીવનની કાળાચને પ્રગટ કરી ધર્ષ-સદીએ. એક કવિની નીચેની  
લીલીઆના આલોચનાનું આ જ રૂપ દેખાય છે -

૧ મતિદીન દીન દ્રવ્યચિંગી પાળી કુટિલ છપારો ।

રેરી મતિ મતિ દુષ્ણો નાથ, દુમ અપમો દિ ચિરદ ચિચારો ॥  
શરણ મે કીમો દુમ ચરનારો ॥

આચાર્યશ્રી માધવમુનિજી મ કરમાવે છે આચાર્યશ્રીએ પ્રત્યેક શબ્દમાં પ્રભુ સમક્ષ પોતાનું હૃદય ખોલીને રજૂ કરી દીધું છે હું મતિહીન છું, વિશિષ્ટ પ્રજ્ઞાનો મારામા અભાવ છે દૈત્ય-ભાવ મારામા ભર્યો પડ્યો છે અને સાધકનો તો ફક્ત વેશ જ મારી પાસે છે, સાધનના નામે ફક્ત વેપ-પૂજનને મેં ગ્રોત્સાહન આપ્યું છે મારામાં આધ્યાત્મિક પ્રકાશનો અભાવ છે હૃદય ગુફામાં પાખોનો અધકાર છવાઈ રહ્યો છે

તો આલોચના કરવામાં સ્વદોષના દર્શનની કામના હોવી જોઈએ પાપની આલોચના થવી જોઈએ અને પુણ્યને છુપાવવું જોઈએ પણ આજે તો ઉલટી ગંગા વહે છે દાનના શિનાલેખો લખાય છે અને પાપને એ શિલા તળે છુપાવાય છે

અષાઢી ગગનમાં જ્યારે મેઘભર્યા કાળા વાદળો ઉમટી આવે છે, ત્યારે એમની જોશીલી ગર્જના સાલળી મોર કળા કરવા નાચવા લાગે છે જ્યારે દુનિયાની આખો એની રંગ-બેરંગી ચિતરાયેલી પાખોને નીરખે છે ત્યારે મોરની આખો ક્યા હોય છે? એની આખો હોય છે પોતાના પગ તરફ જ એ પોતાની પાખોના રંગભર્યા સૌન્દર્ય પર ગૌરવ કરતો નથી, પરંતુ પોતાના પગની કુરૂપતા ઉપર એનું મન રડી પડે છે તેમ દુનિયાની આખો તમારી તરફ હોય, હજારો મોઝે તમારી પ્રશંસા-સ્તુતિ ગવાઈ રહી હોય ત્યારે તમારી દષ્ટિ પોતાની ધુરાઈઓ તરફ જ રહેવી જોઈએ પોતાના દોષો તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ

એક વિચારકે કહ્યું છે કે મનુષ્યે દોષસ્ર અનવુ જોઈએ દોષસ્ર એટલે પોતાના દોષોને જાણી લેવા તે ખીજની પીઠ જોવી તો સરળ છે પણ પોતાની પીઠ જોવી બહુ મુશ્કેલ કામ છે તેવી જ રીતે આપણે ખીજના દોષો તો ઘણી ઝડપથી જોઈ લઈએ છીએ પણ પોતાની આખે પોતાના દોષ જોઈ શકતા નથી સ્વદોષ દર્શનથી આપણને મોટામાં મોટો લાભ છે કે આપણે આપણી નબળાઈનું માપ કાઢી શકીએ છીએ એના સારુ જરૂર છે આપણે આપણી દષ્ટિને અતમુખી બનાવતા થઈએ, પોતાને જ નિરખીએ અત-દષ્ટિ મેળવીએ આતર-સૌંદર્યને જ જોતા શીખીએ

એક વખતની વાત છે શ્રાવણની રમઝમ વર્ષાએ પ્રકૃતિને નવું જ સૌન્દર્ય સમર્પિત કર્યું હતું ચારેય બાજુ લીલુછમ દેખાતું હતું પૃથ્વી અને પર્વતોએ લીલી આદર ઓઢી હતી પર્વત-માળાઓમાંથી અડી-તહી-

કલ્પ-કલ્પ નિર્માણ કરતાં ઝરણાં વહી રહ્યાં હતાં. એવી પ્રકૃતિના ખોલે એ નાનકડી ઝૂપડીમાં અધ્યાત્મ-યોગી જ્ઞાનદમનજી સાધનમાં લીન થઈને બેઠા હતા. એમને એક સિખ બહાર બેઠો હતો પ્રકૃતિનું મનોહર સૌન્દર્ય જોઈ મુગ્ધ બની ગયો. જ્ઞાનદામાં ને જ્ઞાનદામાં એ બેઠી બેઠી. મરુદેવ, જ્યાં પધારો જુઓ તો ખરા કે પ્રકૃતિનું કેવું મોહક સૌન્દર્ય છે જાણે ? સાધનારત જ્ઞાનદમનજીના હાને આ સખ્તો અચાપા. એમણે કહ્યું વત્સ, અહર આલેખે અને અહીંનું સૌંદર્ય જુઓ. બહારનું સૌન્દર્ય તો જાનેક વાર જોઈ ચૂક્યા છીએ પણ હવે જરા અહર રૂબડી મારે ત્યાંનું સૌન્દર્ય જુઓ.

હા તો તમે પણ તેવી જ રીતે મહત્ત્વ સૌન્દર્ય જોતાં થીએ. તમે તમારી જાતને વપાસો અને પરખ કરો પછી આમોઝનાના આ જાણ સખ્તો વમારા ઉપર કાંઈ અસર કરી શકશે નહીં તમે જો દુનિયાના સકલો પ્રમાણે જ ચાલો છો અને તમારી પોતાની કાંઈ જ દષ્ટિ નથી તો તમે તમારી સકલ જોઈ બેસશો. આલોચનાના સકલો પ્રમાણે જ જો તમે ચાલતા રહેશો તો તમારી સ્થિતિ પેલા ધર્મિયજના પેડા જેવી ઉપર નીચે થતી રહેશે. એટલે કે તમે તમારી મનની સિમરતાને જોઈ બેસશો. અમેરિકાના ભૂતપૂર્વ પ્રેસિડેન્ટ ર્લ. હિલને પોતાના વિરોધીઓને જવાબ વાળતાં કહ્યું હતું કે જો હું મારા અંગે લખાવેલી આમોઝના અને આશપોને વાચતો જ રહું તો આ કમીલમાં મારા મારે બીડ કાંઈ કામ જ નથી રહે સિવાય કે હું એ બધાના જવાબ વાળતો રહું.

તો તમે અગર આત્મચારિત્ર કાવ્ય રાખવા માગતા હો તો વિરોધીઓની આમોઝનાથી મજાશો નહીં મુઝાશો નહીં તમે આત્મરસ જનો અને પોતા જાણી જ પોતાની દષ્ટિ ને વાળતાં થીએ તો આત્મ-ચારિત્ર્ય લહેરાતો સખર તમારી નજીક જ હશે.

જેન ઉપાધ્યક્ષ,  
પ્રો. મુન્ડ



માણસના મનમા હજારો ઈચ્છાઓ હોય છે મન તો એક વિરાટ સાગર છે, જેમા પ્રતિક્ષણ ઈચ્છાઓ રૂપી લહેરો આવતી જ જાય છે પણ એ ઈચ્છાઓની લહેરોને રોકતા શીખો, એક વગર તો જીવન જોખમમા મૂકાશે કલ્પના કરો કે તમે કયાક જઈ રહ્યા છો રસ્તામા ટેકસી મળી, ટેકસીને જોતા જ તમારા પગ મદુ ગતિ બની જશે તેમાય મુબઈની તો વાત જ ન પૂછો અહી તો ચાર ડગલા ચાલતુ હશે તોય ટેકસી, ટ્રામ કે બસની રાહ જોશો બસની પ્રતીક્ષામા ભડેને પછી અડધો કલાક નીકળી જાય અને પગ ચાલીને જવામા તો ફક્ત પદર જ મિનિટનો સમય લાગે તેમ છે, આજે માણસની પુરુષાર્થ પર શ્રદ્ધા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે. શહેરોની વાત બાજુએ મૂકીએ તો પણ ગામડાના ખેડૂતો, જેઓ પહેલાં ૫-૭ ગાઉ તો હસતે મોઢે ચાલ્યા જતા હતા, તેઓ પણ હવે સાઈકલ રાખવા લાગ્યા છે

હા, તો ટેકસી ભાગી કે તમારા પગ અટક્યા સંકેત મળતા ડ્રાઈવરે ટેકસી થોભાવી તમે બેસવા લાગ્યા ત્યા જ પેલાએ કહ્યું કે ભાઈ, તમે ખુશીથી બેની શકો છો પણ મોટરને એક નથી હવે તમે જ કહો કે તમે મોટરમા પગ મૂકશો કે પાછા ફરશો ? તમને જો એ મફતમા લઈ જાય તો પણ શું તમે જવા ઈચ્છશો ? નહી તમે એની મોટરમા બેસવાનો સ્વીકાર નહી કરો, કારણ કે તમે જાણો છો કે એક વગરની મોટરમા બેસવુ જોખમ ભરેલું છે

આજના માણસોને ઈચ્છાઓ ઉપર નિગ્રહ (એક) નથી એટલા માટે જ તો અકસ્માત (એકમીડેન્ટ) થયા કરે છે સામાજિક અશાંતિનુ મૂળ તપાસો તો જણાશે કે એની અદર માનવ-મનની અનિયંત્રિત ચાહનાઓ



જ કામ કરી રહી છે એટલા જ માટે તો એક બાળુ ધાનના બજારમાં ધાન સડે છે ત્યારે બીજા બાળુ એવા પણ માનવીઓ છે જમને બે ટક પૂરું ખાવા પણ મળતું નથી. એક બાળુ થોડાક લોકો પાસે વસોના દૂધો ભરી પડ્યા છે જાહેનો પાસે એટલી બધી સાડીઓ છે કે તે વિચારતી રહે છે કે આ રમતી સાડી પહેરું કે તે રમતી જ ત્યારે બીજા બાળુ ભરતમાં એવી પણ ઓઓ છે જેની પાસે સજ્જન ટાંકવા માટે પણ પૂરતી વસ્તો નથી. અરે એમની પાસે જ સ્વર્ગ માટે બીજા સાગી કે વસ્ત્ર મુકાં નથી. આ વિષમતા કેમ આવી જ ત્યારે માનવીની વખતે અસીમ બને છે અને એક બાળુ વિપુલ સમૃદ્ધિઓ આપ છે તો સરભારત. જ બીજા બાળુ તેટલો ખાડો પાડે જ

હર ન જતાં આપણે મુશ્કેલીને જ લઈએ એક બાળુ વિશાળકામ —આકાશને સ્પર્શતા કિર્તિ-કિર્તિ સર્વોપની દારમણા બની છે જેમાં લક્ષ્મીના પ્રિય પુત્રોનો આવાસ રહે છે જેમાં ભરતો રશિયેના સંગીતના મધુર સ્વરો વડે ગૂંજી રહ્યા છે ત્યારે બીજા બાળુ એવા પણ માણસો છે જેમને મધ્ય નવા નામે વહેણ ધાસતું મૂપું પણ નથી. ગામડાંઓમાં જમીનદારો પાસે એવી જમીન છે કે તેઓ એનો પૂરો ઉપયોગ પણ કરી શકતા નથી. પણ હવે તે ભારત સરકાર જમીનદારો અને જમીનદારોને તામસ્ય કરી રહી છે તેમ છતાં જ એક બાળુ પાસે સેકડે વીધા જમીન છે ત્યારે બીજા બાળુ એવા એક ખેત છે જેની પાસે ચાર પેઠા પાળવા સાર ચાર વીધા જમીન પણ નથી સાચું કહેવામાં આવે તે ભારતનું આ ઓ વ નવી પણ કલક છે એક તરફ લોકો રાટી માટે તલપી રહ્યાં છે ત્યારે બીજા તરફ સોનાની ઈંટો જમીનમાં ઘટી રહ્યા છે

ત્યારે એક બાળુ ખાતિ સમૃદ્ધિ હોય છે અને બીજા તરફ ખાડો પડે છે ત્યારે નિશ્ચિત રીતે જ કાનિની જ્વાલા ભગ્નકી કોડે છે સમા / આખરે સમાજ છે બધાં માણસોને એક જ દેશમાં મૂકી શકાય નહીં થોડી પડતી વિષમતા તો કાયમ રહેવાની જ પણ એ વિષમતા અમુક મપાદામાં રહેવી જોઈએ. એમ તો વિષમતા આપણી આંતરણીએ માં પણ છે કોઈ નાતી છે તો કોઈ મોતી છે પણ જમતી વખતે બધી બેળી થઈ નવ છે કોઈની સમૃદ્ધ જમતમાં બાધક થતી નથી પણ કલ્પના કરો કે એક આંતરણી ૫ ઈંચની થઈ જાય તે બોજના ભારે થઈ પડશે. બોજનામાં તો બધા ભારત

વામીઓએ સમાન રહેવું જોઈએ ભારતનું એક બાળક પણ ભૂખ્યા મરવું જોઈએ નહીં

હા, તો તમે મનખાની દોડને સીમિત કરો અતિ સગ્રહતા પરિણામ પણ બહુ ગંભીર આવે છે પેલો કુગો હવાનો સગ્રહ કરીને જ ઉપર ઊડે છે પણ જે હવાએ એને ઉપર ઊડવામાં મદદ કરી, મનોરમ આકાશમાં ઉડ્યાન કરવાનું બળ આપ્યું તે જ હવાનો સગ્રહ જો મર્યાદા કરતા વધુ થઈ જાય તો ઉડાડનારી હવા જ એ કુગાની જીવન-લીલા સમાપ્ત કરી નાખે છે ખીજી તરફ લોટ (આટો) અને શાકમાં મીઠું નાખવું જરૂરી છે એના વિના રોટલા ફિક્કા લાગશે અને શાકમાં કાંઈ મ્વાદ નહીં આવે, પણ એ જ મીઠું જો પ્રમાણથી વધુ નખાઈ જાય તો એનો મ્વાદ જ બગડી જાય છે, માટે અતિ સગ્રહ અશક્તિને જ નિમત્રે છે

તમે ટ્રેન અથવા ટ્રામમાં મુસાફરી કરો છો પણ તમે જો ચિત્તરો ફેલાવી ચાર આદમીની જગ્યા રોડી લ્યો તો સઘર્ષ જરૂર થવાનો જ ચાર આદમીની જગ્યા રોડી પોતે એકલા જ બેસવું એ કાયદા વિરુદ્ધ છે, તેમ ચાર આદમીઓના રોટલા ઉપર પોતે એકલો જ અધિકાર જમાવી બેસે તો શું એ કાનૂનસમત ગણાશે ?

ધર્મ પર માણસનો અધિકાર રહે છે ત્યાં સુધીતો કાંઈ ચિંતા નથી; પણ માણસ ઉપર ન્યારે ધર્મજનોનો અધિકાર થઈ જાય છે ત્યારે સમજી લ્યો કે ગાડી પાટા બહાર છે ધવલ શેઠની તૃણા ન્યારે મર્યાદાથી બહાર ગઈ ત્યારે એણે શ્રીપાલને સગરની શીતળ આગમાં ધકેલ્યો હતો એક દિવસ એવો પણ આવ્યો કે શ્રીપાલની હત્યા માટે એ ન્યારે આગળ વધ્યો, તો શ્રીપાલ તો બચી ગયો અને ખુદ ધવલ શેઠની જ જીવન-યાત્રા સમાપ્ત થઈ ગઈ ધવલ શેઠની હત્યા કોણે કરી ? કહેવું પડશે કે ધવલ શેઠની તૃણાએ જ એની ઇહલીલા સમાપ્ત કરી ધવલ શેઠની ઉમર ઘણી હતી એ નિદગીના સાઠેક વર્ષ પાર કરી ચૂક્યા હતા, તો પાત્ર એની તૃણાને પાર ન આવ્યો, જેમ જેમ મૃત્યુદ્વારે પહોંચતો ગયો તેમ-તેમ એની તૃણા વધતી જ ગઈ શરીર વૃદ્ધ થઈ જાય છે પણ ધર્મજને વૃદ્ધાવસ્થા ડહી આપતી નથી- એટલા માટે ભારતના સત કવિસુરદાસ કહે છે

તૃણા તૂ ન ગઈ સેરે મન સે ।

પાકે કેસ જન્મ કે સાથી જ્યોતિ ગદ નૈનન સે,

પગ ઘાટે, કર કંપન છાગે છાજ ગદ્ય છોકનસે  
રી તુષ્ણા ! તું ન ગદ્ય મેરે મમ સે ॥

એક સત કવિ બોલે છે મારા શરી ની બધી શક્તિઓ એક પછી એક વિદ્યમ લઈ રહી છે. જળપ્રલુના સાથી ગાથ ત્યુ પાડી ગયા છે એક દિવસ એવો હતો કે ત્યારે કાળી કેસવાળી કાળા કમર ની પેટે ટિલ્લી શાશ્વતમાં વૃદ્ધિ કરતી હતી. આને ચાંદીની જેમ એ સ્વેત ચર્મ ગયા છે. આંખોની બ્લોતિ પણ વિદ્યમ લઈ રહી છે ને આંખો વ? પહેલાં નાની સોમ પણ એક જ સંકડમાં પરાવી શકતો હતો. આને સમે પુત્ર પણ પાસે આવે છે ત્યારે પૂછુ પડે છે કે કોણ છે? ને પગ વડે હાડમાં વીસ-વીસ માઈલ ચાલી લેતો હતો. આને બત્તો દરવાજો પણ ઓળંગતો નથી. સૌને મગપણ આવે છે. પણ રી તુષ્ણા તારો કેશ ગળગનો છે. શરીર જરાને લીધે જાગર જાને છે ત્યારે તને છુવાની આવી રહી છે.

માથુસ પેસા વડે તુષ્ણાને શાન્ત કરવા માગે છે પણ પેસા વડે તુષ્ણા સમાવવાનો પ્રયત્ન તેવો જ છે જેવો કે પેટ્રોલ વડે આગ છુટાવવાનો. ફિનિયાના ઇતિહાસમાં આજ સુધી પેટ્રોલથી આગિ કદી છુટાવો નથી તેમ પદ્મી દ્વારા માનવ-મનની તુષ્ણા સમાપ્ત થતી નથી. એક વિચારકે કહ્યું છે કે તુષ્ણાનું માથુસની આંખોને કાં તે સતોષ ધારશે અથવા તે પછી મર્યા સુની મારી.

સુખ પેસા મગતું નથી. કારણ કે પેસામાં સુખ હોત તે તીર્થ અને ચક્રવર્તી એવો ત્યાગ ન કરત. આ તરફ તમે પેસા વડે કાંઈ પ્રયોગ વગર મેળવી શકતા નથી. પેસા વડે ફાસિન્ટન પેન ખરીદી શકાશે પણ પેસાથી લેખન-કળા નહીં ખરીદી શકા. પેસાથી તમે અસ્થા ખરીદી શકો. પણ પેસાથી આંખ નહીં મેળવી શકો. પેસા વડે તમે પગચાણ-જુદ ખરીદી શકો. જો પણ પેસાથી પગ તો નહીં જ પેસા તમને રોટસો આપશે પણ એના વડે સુખ કદી ખરીદી શકાશે નહીં. તે પછી માનવ શા સારુ હાથ પાઈને એની પાછળ પડ્યો છે ?

પેસા વડે માનવ પોતાની આબોધને પૂરી કરવા માગે છે પણ તુષ્ણાની પ્રતિ પેસા કદી જ શકતો નથી. હા સતોષ તુષ્ણાને જાદર સાંત કરી શકે છુ જેની તુષ્ણા વિશાળ છે એના માટે સંપત્તિ સદા અપ્પ જ રહેશે. એક ભાઈ ગુરોપ બધા હતા. ત્યાંના અનુભવ સંજ્ઞાવર્તા કહ્યું કે એક અંગ્રેજ સંપત્તિપ્રપ્ત હતો. એ ભાઈ એને મળી આવ્યા. બીજો જ દિવસે એમણે

છાપામા વાચ્યુ કે એ સમજને ગોળી ખાઈને આત્મહત્યા કરી રિપોર્ટમા લખ્યુ હતુ એના ટેબલ ઉપરથી એક ચિઢી મળી જેમા એણે પોતાની આત્મહત્યાનુ કારણ બતાવતા લખ્યુ હતુ કે મારી સમસ્ત સપત્તિ બરબાદ થઈ ગઈ મારી પાસે ફક્ત બે કરોડ પૌડ સિવાય બીજુ કાંઈ બચ્યુ નહોતુ એટલે લાચાર થઈને હુ આત્મહત્યા કરવા તરફ પ્રેરાયો છુ

એના માટે બે કરોડ પણ ઓછા હતા ન્યારે ભારતીય સત માટે એ રૂપિયા પણ વધુ છે, એટલે જ તો એ એનો પણ ત્યાગ કરી અદિવ્યનવૃત્તિ ધારણુ કરે છે મહાત્મા ગાંધીએ એકવાર કહ્યુ હતુ કે “ જેને આવશ્યકતા પ્રમાણે મળી ગયુ છે, છતાં એને સતોપ નથી તો સમજવુ જોઈએ કે એ આદતનો ગુલામ છે અને વૃત્તિની ગુલામીથી વધીને બીજુ કાંઈ ગુલામી નથી ” એક લિખારી છે, બે રોટી માટે ઘેર ઘેર ભટકે છે કચાયથી સૂકો રોટલો પણ એને મળી નય તો તેથી એ સતોપ માને છે રાજી થઈ સો-સો આશિર્વાદ દેતો જશે ન્યારે અમીર-ધનવાન મીઠાઈ અને મુરખ્ખો ખાવા છતાં પ્રસન્ન નહી થાય દિવસે એને ચેન નથી, રાત્રે એની આખોમા સુખની નિદ્ર નથી કારણુ એને સતોપ નથી

આજે ફકીરોમાં તમને સતોષ જેવી ચીજ જોવા મળશે, જેની પાસે પૂરી સાધન-સામગ્રી પણ નથી તો પણ એમના મો પર ચમક છે-પ્રસન્નતાની રેખા છે ત્યારે બીજુ બાબુએ લાખો મહી, કરોડોની સપત્તિ હોવા છતાં પણ મનમા એક પીડા છે-રોગ છે, મો પર આનંદનુ સ્મિત પણ નથી

એક ફકીર એક શહેરમા આટા મારી રહ્યો હતો શ્રીમતોના વિશાળ ગ્રાસાદો પાસેથી પસાર થયો ત્યારે એણે એક અવાજ કર્યો કે, “ ધની લોકો, જો તમારા હૃદયમા સતોષ હોત અને અમ લોકો (લિખારીઓ)મા આત્મગૌરવ હોત તો સસારમા સ્વર્ગ હોત બીજા માગવાની પ્રથા જ રહેત નહી. પણ સત્ય તો એ છે કે ધનવાનોમા તો સતોષવૃત્તિ નથી તેમ લિખારીઓમા આત્મગૌરવ જગ્યુ નથી માણસને કાલનો લય સતોષ લેવા દેતો નથી. એના મનમા લય છે, કે જો મારી પાસે નહી હોય તો કાલે હુ ખાઈશ શુ ? જેના મનમા દાન દેતી વખતે કાલની ચિંતા છે તો સમજવુ પડશે કે એને પોતાના અર્થિન લાવિ ઉપર વિશ્વાસ નથી અને એણે પુણ્ય અને પાપની વ્યાખ્યા ઉપર ઠીક રીતે વિચાર જ કર્યો છે

જુઓ પેલો ઝેરી ફણીધર, જેને કાંઈપણ ન્યારે ખાવાનુ મળતુ નથી તો એ ફક્ત હવા ખાઈને જ પડ્યો રહે છે તો પણ એના દેહમા દુર્બળ-

તાનુ નામ નથી. પેતો વિશાળ કાયા ધરાવતો અજરાજ કક્ત સૂકું પાસ જ આવે છે બદામ અને સિતાના દસવા એને મળતા નથી પણ તમારા ધરમાં તો બદામ-પિતાના દસવા બને છે ટોનિક પદાર્થોનું પણ તમે સેવન કરો છો. શું તમારામાં શક્તિ વધારે છે કે પેશા સૂકું પાસ ખાનાર દાઢીમાં ? (સભ્યમાં હસાહસ)

એ નિશ્ચિત છે કે દાઢીની શક્તિ જોડે માનવ-શક્તિની તુલના કેમ કરી શકાય ? એની શક્તિનું એક માત્ર કારણ છે કે તે પેતાના ખોરાકની સાથે વિટામીન પણ મેં છે તમે વિચારો છો કે વિટામીન તો ખાનાર ખાદ્ય પદાર્થોમાં વધુ છે પણ દાઢીના ખોરાકમાં જે વિટામીન છે તે એ બી. મી.ના નથી પણ સતોત્રી વિટામીન છે તમે એ બી. વાળાં વિટામીન તો લીધાં છે પણ સતોત્રી વિટામીન તમારી પાસે નથી જે દાઢીને તો જન્મમાં જ મળે છે. માટે સપ્તિની આદ્ય એ જ તમને ચિતિત કરી મૂક્યા છે એટલે જ્યાં આદ્ય છે ત્યાં ચિત્તા અવસ્થા છે જ

### ચિત્તાથી જીવના ઉપાલ

હવે પ્રશ્ન એ છે કે સતોત્રી લાવવો કેવી રીતે ? પેતાની કમિલ્ડ એ ઉપર જો કે મૂક્યા માટે તમે તમારાથી નીચેનાઓ તરફ જુઓ તમે અવર આધિક રીતે પવિત્ર છો અને પૂરા પ્રયત્ન કરવા છતાં તમને સફળતા સાંપ ની નથી અર્થાત્ત્રાવની ચિત્તા નિરાત તમારે પીછો કરે છે તો તેવી રિશનિમાં તમે તમારી નજર એ લોકો બહુ લઈ જાઓ કે જેમને મેં દેક પૂરતું પૂ. આવતું પણ મળતું નથી સવારે સાંપડે છે તો સંખ્યા-ટાણાની ચિત્તા છે અને સાંજે આવતું મળતું છે તો આવતી કાલની શરીરો પ્રશ્ન જેમની સામે છે

તમે જ્યાં રહો છો તે ૮ વાનવરજીને જ્યાં મળીરતાપૂષક જુઓ તો તમને અનેક વ્યક્તિઓ એવી મળશે કે જેમની આધિક રિશનિ તમારા કરતાં પણ વધુ નમણી છે તમે જેમને જોશો તો તમારું મન એક તરની ચઢન જામર્યાદા વિચારનાં વાદળાં દરી ૮. અને તમ પેતાને નિઃશ્રમ સદૃશ મેઈ શક્યા પણ તમે જો તમારી તુલના નિઃશ્રમની સાથે કરવા બેસશો તો નિઃશ્રમ જનની પૂનમાં તમે મુકઈને કહો જાવી જશો ખરી તો તમારા હિમન સમ્બત પણ બની જશો. માટે ચિત્તાથી વિશ્વાસનીથી મૂકા થયા માટે તમા તમા પો નીચે ૪ તરફ જુઓ.

એક વખતની વાત છે શેખ શાહી બહુ ભીડભરી ગભીર ઘડીઓ પસાર કરી રહ્યા હતા શેખ શાહી કાગ્ગસીના પલુ મોટા શાયર હતા પણ તમે જાણો છો કે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીને તો અણખનાવ છે જ શેખ શાહી ઉપર સરસ્વતી તો પ્રસન્ન હતી, આજે પણ એમની શાયરી દિલને હલાવી દે છે પણ લક્ષ્મીએ એમના દ્વાર કદી ખટખટાવ્યા નહોતાં

એક વખત તો તેઓ એવી તગ સ્થિતિમાં આવી ગયા કે પગરખા ખરીદવા જેટલા પૈસા પણ એમની પાસે રહ્યા નહીં ઈદનો દિવસ હતો. ગામના નાના-મોટા સૌ નવા પગરખા પહેરતા હતા. પણ શેખ શાહી કાગ્ગસીના તે શાયર, પોતાના લાગ્ય ઉપર આસુ વહાવી રહ્યા હતા એ પણ એક નસીબ છે કે ગામનો માગણિયો પણ આજે નવા પગરખામાં હતો પણ તેઓ પગરખા ખરીદી શકતા નહોતા વિચારોની આ ઉથલ-પાથલમાં તેઓ નહાઈ રહ્યા હતા તેઓ જિન્દગીથી કટાળા ગયા એમનું હૃદય આવા જીવન કરતા મૃત્યુને પ્રીત કરવા લાગ્યું અને એને આશ્વિન કરવા માટે તેઓ ચાલી નીકળ્યા પોતાના લગ્નને દોષ દેતા જેવા આગળ વધ્યા કે રસ્તે ચાલતા એક લૂલા તરફ એમની નજર પડી એના બંને પગ ફીક નહોતા અને એ લગડાતો ઘણી મુસ્કેલીથી રસ્તો પસાર કરી રહ્યો હતો એને જોતા જ શેખ શાહીની વિચારધાગએ પટ્ટો ખાધો તેઓ ખુદાનો લાખ લાખવાર આભાર માનવા લાગ્યા એમની ચિતાઓના વાદળા વિખેગઈ ગયા અને પ્રસન્નતાનો સૂર્ય પ્રકાશી ઊઠ્યો એમણે ગિયાયુ, ભને પગરખા ન મળ્યા, પણ મારા બંને પગ તો સહીસલામત છે જ્યારે પેલા ખિચારાને દોઢ જ ટાંગ છે

હા, તો જ્યારે-જ્યારે તમારા માનસમાં ચિતાની કાળી રેખાઓ ઘેરાઈ આવે અને દુખના વાદળ તૂટી પડે તો તમે નીચે જોજો નીચે જોવાના મતલબથી ભૂમિ જોવાની નથી પણ તમારા કરતા પણ વધુ નબળી સ્થિતિના લોકોને જોજો ગરીબી ગરીબના મનમાં એક પ્રકારનું હલકાપણ લાવે છે. કારણ કે સમાન દુખીઓ વચ્ચે પારસ્પરિક સહાનુભૂતિના તાર જણાઈ જાય છે જો તમે જોજો એ દુખી જનો વચ્ચે ઈર્ષ્યાની હરીકાઈ જામશે દુખી અગર દુખીયાને જોરો તો એના મોઝેમાં તો સહાનુભૂતિના સ્વર નીડળશે પણ સુખના પારણે ઝુલતી એ વ્યક્તિઓ કદી એક બીજાને પ્રેમથી જોઈ શકતી નવા તેઓ ચાક્રાર અને ઈર્ષ્યાની આગમાં બળી જશે મૂંઝવે અગર મહેલ ભણી જોરો તો પીડા અને વ્યથામાં એ દુખી મરશે અને બીજા જ કાઈ મૂંઝવેને જોશે તો હમદર્દીના એ મધુગ જેવું કંઈક

હા તો તમે આધિક આસ્વાદની ચિતામાં હો તો પણ નીચેનાઓને જુએ. કેટલાક કુપુત્રની ચિતામાં જળાઈ રહ્યા હોય છે. એટલે તો મળ્યો પણ તે તમારી આશાનું ઠીક રીતે પાલન કરતો નથી એનાથી તમને તિરસ્કાર અને અપમાન મળે છે તમારું મન એના ત્રણે વૃષ્ટાંતી-તિરસ્કાર થી બચાઈ જાય છે અને એથી તમારું હૃદય બોલી જાય છે કે આવા પુત્ર કરતાં પુત્ર ન મળ્યો હોત તો શું ખોટું હતું ? આવી ચિતાના ઘેરા અધારા વખતે તમને દશરથના ધરનું સ્મરણ થઈ આવે છે. રામ જેવા વિનયી પુત્રને ખરો દશરથ રાત્રી ધન્ય બની ગયો હતો. રામે પિતાની પ્રતિજ્ઞા ભરૂં અપોખ્યાનું સિદ્ધાસન પણ તજી દીધું. આરે તમારો પુત્ર તમારી આજ્ઞા જતાં બે પૈસા છોડ્યા ત્યારે નથી તો તમ ખી નઈ જાઓ છો. પણ અહીં તમે શૂંચ કરી રહ્યા છો. આવા સમયે તમે તમારી સ્મૃતિને દશરથના ધર પરથી ઉઠાવી સ્મૃતિ પુત્રપૂત્રના ધર ઉપર સ્થાપી જાઓ. કૌરવકુળના સદાચર કુર્માધનને માફ કરો. જેની પાછળ આખું રાજા પુત્રપૂત્ર સૌ વખત આશ્રિત વગરનાં હતાં. આવા સમયે કસને માફ કરો, કૌશિક અને ઔરંગઝેબના ઇતિહાસને સ્મૃતિ પૂર પર લાવો. આ જ પુત્રને કારણે તેમના ખિલાઓને કારામહની અધારી ઘાટીઓ મળી હતી.

આરે આ કુળનિતો ઇતિહાસ તમારી નજર સામે આવશે ત્યારે એ વિચારી ખુશ થઈ જશે કે કુર્માધન કરતાં તો આરો પુત્ર સાખજલો આરો છે. બંને એ પૈસા ન આપે પણ કૌશિક કસની જેમ એણે મને કાશ-મુદમાં તે પાંચમે નથી. તમે જોશો કે આમ કરવાથી પુત્ર મળતો તમારો રાજ એટલો સ્થિતિ તરી પુણ્યાવાવ પ્રેમભાવમાં બદલાઈ જશે. એમાં કોઈ અશ્વ નહીં રહે કે પ્રેમ તમારા ધરના ઉજ્જવલ વનને વળી પાછું લીધુંજાઈ કરી મુકશે.

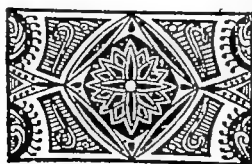
આવી જ રીતે તમે તમારી પત્નીથી હેરાન છો. એના કંઈ દરબારના લીપે રાજ કદ-ક કાલ મળ્યો છે અને તમે વિચારો છો કે આના કરતાં તો દીકરા સ્થિતિ મેરી આરો પણ આમ ઘેરથી નામી તઈ દીકરાને પધિક આરો પત્ર આખ્યાતિક અપનાવ મેળવી શકતો નથી. ચરિત્ર તે વીરોને પુત્ર-મારત છે જામેડોનો નરો.

હા તો આવા વખતે તમારી નજર ઘડે છે રામાયણના અપોખ્યાનના ઉપર. એમાં વનવાસ તો મળ્યો છે. રામને, પણ સતી શકુમારી સીતા પણ

વનની બીજણ યાતનાઓ સહેતી-સહેતી પતિની જોડે-જોડે વને-વને ભટકી રહી છે કાટા અને કાકરાના કુખોને પણ એ હસ્તે મોઢે ઝીલી લે છે. વનવાસ મળ્યો હતો રામને, સીતાને નહીં પરંતુ પતિ-સેવા માટે સીતાએ તો સ્વેચ્છાપૂર્વક વનનો રાહ લીધો હતો પછી સીતા સમી પત્ની પામીને રામને સારુ જ ગલ પણ અયોધ્યા ખની જાય તો એમાં શુ આશ્ચર્ય ? હા, તો તમે વિચારો છો કે સીતા રામને સારુ અયોધ્યાનું વૈભવભર્યું સુખ તજી શકે છે વન-વગડાના અસીમ કુખો સહન કરી શકે છે તો મારી આ સીતા (પત્ની) મારા સારુ નહીં સહી શકે ? અને તમારી ખીજ તો વધતી જ જાય છે

પરંતુ આ ખીજનું કારણ છે તમે ભૂલ ભરેલી પાત્ર-વરણી કરી છે. રામાયણનો અયોધ્યાકાંડ ભલે તમારી સામે રાખ્યો, પણ તમે જરા આગળ વધી ગયા એની પ્રથમ લીટીઓ વાંચો કે ન્યા કૈકેયીના પુત્ર-મોહને લીધે પતિના પ્રાણ સકટમાં મૂકાયા છે, દશરથના સર્વ સ્વપ્નો ભાંગી પડ્યા ક્યાં તો તેઓ રામના રાજ્યાભિષેકનું સોનેરી સ્વપ્ન નિહાળી રહ્યા હતા, રાજ-મહેલ જ નહીં, પણ સમસ્ત અયોધ્યા નગરી સુખના સ્વપ્નામાં હતી, પરંતુ પેઢી એક સ્ત્રીએ સર્વના આનંદમાં એક ક્ષણમાં ભગ પાડી દીધો, દશરથના જીવન-મરણનો પ્રશ્ન પેદા કરનાર એ નારી હતી.

હા, તો આવી સ્થિતિમાં તમે તમારી પત્નીની તુલના સીતાથી નહીં અપિતુ કૈકેયી સાથે કરજો, જેણે પુત્રના મોહમાં અધ ખની પતિના પ્રાણની પણ ચિંતા ન રાખી આવી તુલના જ તમારા મનને શાંતિ પ્રદાન કરશે- અને અશાંત દૂર કરશે તમારું મન જ યોદ્ધી બાંધશે, આ લાખ રીતે ખૂરી છે પણ કૈકેયી કરતા તો સારી છે આવા વિચારો તમારા ધરતી જે પ્રેમ મંગા સુકાર્ધ ગર્ભ છે, એને ફરી પ્રવાહિત કરી મૂકશે માટે ચિંતાની ક્ષણોમાં મનને તમે નીચેના મેદાનમાં દોડાવતા શીખો એના માટે તમારે તમારી મનોકામનાઓ ઉપર એક મૂકવી પડશે ચાહના ટળી તો ચિંતા પણ તે જ ક્ષણે ટળી જશે અને તમારા મનમાં શાંતિ-સરિતા ફરી વહેતી થશે





પવિત્રતાની પ્રેરણા પાતા પર્વોધિરાજ પુરુષણના દિવસો ગાથી રહ્યા છે પુરુષણ પર્વનો સંદેશ છે કે અતરનો દીપ પ્રગટાવે બાળનો દિવસ કહે છે તમારા હૃદયને માંગે ખતી વૃત્તિઓને સ્વચ્છ બનાવે. આ જાણ માટે જ્ઞાનની મહાલ જાગવી પડે. કારણ એના વિના જીવનની બધારી રાત્રે તમે આજળ વધી શકશો નહીં.

જ્ઞાન અધિકાર છે બધારે જ્ઞાન પ્રકાશ છે તે એવો પ્રકાશ છે કે જેને તેજની આવશ્યકતા નથી તેમ નથી જરૂર વાઢની. જ્ઞાન સ્વતઃ પ્રકાશમાન છે એને બાળ પ્રકાશની જરૂર પણ નથી. કુ તો કહીશ કે જ્ઞાનનો પ્રકાશ સ્વપ્રકાશ કરતાં પણ એક છે કારણ સૂર્ય તો રક્ત દિવસના કાળમાં જ આપણા પથને પ્રકાશિત કરે છે બધારે જ્ઞાન દિવસ તેમ જ રાતના એક સરખા પથ બતાવે છે ક્યારેક તો વળી જ્ઞાન દિવસ કરતાં રાત્રે વધુ આત્મચાલુ બાપે છે એમ પણ કહી શકાય. કારણ દિવસની વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં સજાન મન-જ્ઞાનપ્રાપ્તિ બહુ ઓછું પ્રેરિત બાળ છે બધારે રાત્રિના રાત વાતાવરણમાં મન જ્ઞાન-પ્રકાશની શોધ કરતું હોય છે તેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે —

“ યા મિથ્યા સર્વે મૃતાનાં તત્ત્વ્યાં આપતિ સંયમી ”

હો પ્રાણીઓ માટે જે બધારી રાત છે તે જ જ્ઞાનીઓ માટે પ્રકાશથી ઝળદળતી રાત છે બીજા બાજુ સૂર્યના પ્રકાશ કેવળ આંખચાળાઓને જ નહીં બાળ વચરનાને પણ પ્રકાશ બાપે છે.

જ્ઞાનના અભાવે આ મા અનત-અનત કાળથી ભરેલો રતો છે કુ ખતી બધારી રાતમા હરો રો છે એને સુખનાં દેશન થતાં નથી ત્યારે મહા પુરુષ જગજ્ઞાન મહાધર જીવનચારિત્રો સામે રતો બતાવતાં કહે છે.

## જાવન્તિ જવિજ્ઞાપુરિસા

સવ્વેતે દુક્ખ સમવા ।

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૬

આ સસારના પ્લેટફોર્મ પર જેટલી અજ્ઞાન વ્યક્તિઓ છે એ સૌના ભાગ્યમા સુખની રેખા નથી ઘોડો ભલે સવા લાખ રૂપિયાનો હોય પણ એના ઉપર બેસનાર સવાર અધ હોય તો તે લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકતો નથી તેવી જ રીતે ક્રિયા આહે તેટલી સુદર હોય, તો પણ સાધકના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રદીપ પ્રજ્વલિત નથી તો તે સત્યનુ દર્શન કરી શકતો નથી. અધ્યાત્મ પથ પર એ ચાલી શકતો નથી એટલા માટે આગમમાં ક્રિયા પૂર્વે જ્ઞાનને આવશ્યક બતાવવા વીતરાગ દેવ ફરમાવે છે “પ્રથમ નાણં તથો દયા” સાધનાના ક્ષેત્રે ક્રિયાની સાથે-સાથે જ્ઞાનનું પણ મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે.

આધ્યાત્મિક જ નહીં બહુ બાહ્યારિક ક્ષેત્રમાં પણ જ્ઞાનનું પહેલું મહત્ત્વ છે વેપાર કરવા માટે પણ પહેલાં વેપારનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. કાપડના વેપારી પાસે ગજ અને કાતર છે પણ જો એને કાપડના લાવની ખર્ચ નથી તો તે વેપારમાં સફળ થઈ શકતો નથી તેલની પાસે ધાણીના બળદ, તલ અને મગફળી છે તેમ છતાં જો એને કાકરા અને મગફળીના બેદની ખર્ચ નથી તો એનો શ્રમ વ્યર્થ જશે તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયધર્મ તેમ જ આત્મધર્મનું જ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી તે સાધનાનો રસ મેળવી શકતો નથી આ આત્માએ અનંત-અનંત જન્મ અજ્ઞાનમાં વિતાવ્યા છે, એવા એવા ભલે કર્યા છે જ્યાં ઉદરોનું અથાણું બનાવી ખવાય છે. આજે પણ સેકડો એવી જાતિઓ છે જે કીડાઓનું રાયતું બનાવી ખાય છે.

અજ્ઞાન પાપને જન્મ આપે છે તમે જાણતા હશે અમેરિકાની રેડ ઇન્ડિયન જાતિમાં એવો રિવાજ છે કે, સ્ત્રી તેને જ પોતાનો પતિ બનાવે છે કે, જેની ઝૂપડીમાં વધુમાં વધુ માણસોનાં માથા લટકતા હોય સમાજમાં પણ તેવા લોકો વીર અને પ્રતિષ્ઠિત ગણાય છે આફ્રિકાની જંગલી જાતિઓનો એવો વિશ્વાસ છે કે કાઠનાં મર્યા બાદ એની કબરમાં જે વસ્તુ રખાશે તે મરનારને પ્રાપ્ત થશે આ અજ્ઞાન અહીં સુધી વધી ગયું હતું કે કાઠનાં રાજ કે સરદારના મરણ બાદ એમની સ્ત્રીઓ, ગુલામો અને નોકરોને પણ મારીને કબરમાં દફનાવવામાં આવતા હતા જેથી રાજાને તે મળી શકે આ વિદબણાનું કારણ અજ્ઞાન જ જણાય છે

આ અજ્ઞાને કેટલા પાપકર્મ કરાવ્યા છે તમે સાલળશો તો કપી

જરો. ઝોબી જાતિમાં દર વર્ષે થોડાક નોકરાને ફેવળ એટલા મારે જ મારી નાખવામાં આવે છે કે મૃત બાદશાહને પરલોકમાં નવા-નવા જનુરો મળતા રહે. આ થોડો મનુષ્યોની ખોપરીઓ વડે પોતાનું ધર યજમારે છે અને એની ચોરી થતાં યુદ્ધ સુદ્ધા કરવા તૈયાર થઈ જતા હોય છે મે તે જાદી સુધી સંબંધિય છે કે પદ્મી મુશ્કેલી માતાઓ દેવી અને દેવતાઓ ખસે પ્રથમના કરે છે એમની પાસેથી કઈક માગના કરે છે જેમ આપણી માતાઓ મરી-મરી અને જોગણીઓને મનાવે છે અને પ્રથમના કરે છે કે મારે દીકરો બી. એ. માં પાસ થઈ જાય, એને સારી નોકરી મળી જાય. પણ તમામ આપણા મનની નિર્જળતા છે શુ દેવી અને દેવતાઓમાં એ ત્યાગ છે કે તેઓ સારુ જામવા જૂરુ કરી શકે? જો એમનામાં ત્યાગ હોય તો સંસારમાં કોઈ કુખી રહેત નથી પછી તો કર્મવાદ જેવી કોઈ વસ્તુ રહેત જ નહીં

જેમ જીવનના કર્મસિદ્ધાંત ઉપર તમને પૂરા વિશ્વાસ નથી તેમ પોતાના પુરુષાચ પર કોરેસો નથી એટલા જ મારે તો જાણાં મનામણાં કર્યામાં આવે છે હાં તો કું કહી રહો હતો કે પદ્મી મુશ્કેલી માતાઓ દેવી પાસે પ્રથમના કરતાં માગે છે કે મારે દીકરો પહેલા નબરનો ઘટ્ટ બને. આ તે કેવી પ્રાર્થના છે? મારે દીકરો સારો સત બને, સારો વિદ્વાન બને એવું ન માગતાં પ્રથમ નબરનો ઘટ્ટ બનાવવાની માગણી કરવામાં આવે એ બધું જાણનારું જ કારણ છે

સ્વામાનિક જ્ઞાન કરતાં ખામિંક જ્ઞાન વળી વધુ ભયંકર હોય છે. જ્ઞાન એ-ચારની આતુતિ-એક મે છે બધારે ખામિંક જ્ઞાન દગરો લાખોનું ભક્ષણ કરી મધુ છે પ્રાચીન મેક્સિકોના નરમેયનું સ્મરણ કરીને જાને રોમાંચ પેદા નહીં થાય? કહેવાય છે કે ત્યાં દેવતા નર-રક્તના તરસા રહેતા હતા. ઇતિહાસકાર કહે છે કે ત્યાં પ્રતિવર્ષ વીસ દગર માખમાને સુદાર થતો હતો. કેટલાક ઇતિહાસકારો તો આ સંખ્યાને પચાસ દગર સુધીની માને છે આ જાતિ તેમને મન એટલો આવસ્યક હતો કે ત્યાંના નતિઓમાં એ મારે વિચિત્ર સંધિઓ થતી હતી એક રજુએક પસદ કરાતુ અને નિયત સમયે યુદ્ધ થતુ એમાં ૭ નતિ ગણાતુ થતી એટલે સંખ્યા ૬૮ થતી નહતી અને નેપાળીને દરવાની સામે જાણીયા દોમરમાં આપા દતા.

આ રોમ રોમ ઊભા કરી દેનારા પાપો માટે પ્રેરણા આપનાર કાણુ હતું ? હું કહીશ કે, આ તમામ પાપો અજાનને લઈને થયા છે એટલા માટે જ અનંત જ્ઞાની વીતરાગ દેવોએ અજાનને સૌથી મોટું પાપ બતાવ્યું છે એમની દેશના જ અજાન-અધિકારને દૂર કરાવવા માટે થાય છે આગમ વાણી કહે છે

જ્ઞાણસ્ત સત્ત્વસ્ત પમાસણાએ ।

અન્નાણ મોહસ્ત વિગ્રજ્જનાએ ॥

અજ્ઞાન અને મોહને દૂર કરવા માટે તેમ જ સંપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે આવી વીતરાગ દેવની દેશના પ્રકાશિત થઈ છે, અજ્ઞાન તે અધારી રાત છે જેમા હીરા અને કાકરા એક સમાન દેખાય છે અધિકારમા હીરા પણ કાકરા દેખાય છે એનું મૂલ્ય ન જાણતા આપણે એને તજી દઈએ છીએ. અજ્ઞાન વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા દેતું નથી મહુક વશાજન એક પ્રકારનું અજ્ઞાન થાય છે જે એને આખોમા લગાવો લેવાય તો વાસ પણ સાપ દેખાય છે જેને સાપે ડર્યો છે એવી વ્યક્તિને પાણીમા એક વાળ નાખીને જેવાનું કહેવામા આવે તો એને તે વાળ પણ સાપ રૂપે દેખાય છે. તેવી જ રીતે અજ્ઞાનને લીધે અસત્ય વસ્તુ પણ સત્ય દેખાય છે જે આત્માના નિજગુણ છે, અજ્ઞાની વ્યક્તિ એમનામા પરાયાપણાનો અનુભવ કરે છે. સાચા અર્થમા જે વિકાસના સાધનો છે તેમા એ મિનાશનો પડછાયો જુએ છે.

અપથ્ય વસ્તુઓ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે પરંતુ એનું પરિણામ સારું આવતું નથી. કાઈને જે સગ્રહણીની બિમારી છે ત્યારે ડૉક્ટર એને દહી અથવા જાશ સિવાય અન્ય બધી ચીજો ખાવા માટે ઈન્કાર કરે છે પરંતુ રોગીને તો ડૉક્ટરે ઈન્કાર કર્યો હોય તે જ વસ્તુઓ વધુ લાવે છે તેવી જ રીતે અજ્ઞાનમાં કુબેસો આત્મા તેવા જ પદાર્થોમા આનંદ માને છે જે એને નુકસાન પહોંચાડનારા હોય. અજ્ઞાનમા આત્મા હેયને ઉપાદેય અને ઉપાદેયને હેય સમજવા લાગે છે જેમ સર્પ અને અગ્નિ ભય કર લાગે છે અને સોનું અને ચાંદી આકર્ષક અને ગ્રાહ્ય લાગે છે પરંતુ જેમ સર્પ અને અગ્નિથી તમને ભય લાગે છે, તેમ અસત્યથી કદી ડર લાગે છે ખરો ? અને ન્યાય અને સત્ય તમને સોના જેવા પ્રિય લાગે છે ખરો ?

જ્ઞાન પ્રકાશ છે અને અજ્ઞાન અધિકાર છે. પ્રકાશ વડે કાટા, કાંકરા કે સર્પાદિના વિરિધિ લયોથી આપણે મુક્ત બની નિર્ભય બની શકીએ છીએ. પરંતુ અધિકારમા સોનાની સાકળ પણ સાપ સમી જ દેખાય છે.

જેન દશનમાં જ્ઞાન-અજ્ઞાનની ચર્ચા આવે છે એ જીવન સમજતી સમયે જ્ઞાન સાથે સંબંધ ધરાવે છે જે જ્ઞાન સાથે સમજતી છે તે જ્ઞાન સમજી દોષ છે સમજતીના અર્થાત્ જ્ઞાન અજ્ઞાન કહેવાય છે ખરી કહેતે તે અવધિજ્ઞાન ખરી કેમ ન હોય. જે જ્ઞાન આત્માને વિકાસપદ કહી દોરી નય છે અને આત્માને નિજગુણના દશન કરાવે છે તે સમજી જ્ઞાન છે કે જો જોયું છે અને મારું સ્વરૂપ શું છે? એ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે કરી શકે છું? આ સમસ્ત બોધ તે સમજીત સમયે જ્ઞાન છે મારે જ્ઞાને જ્ઞાન કહ્યું છે એવું જ્ઞાન મળતાં આત્મા સ્વ અને પરનો એક સમજી લે છે નિજ સ્વરૂપ જ્ઞાન થતાં જડ પુદ્ગલ પરથી આત્માની આસક્તિ છીડી નય છે કિંતુ આત્મા ઉપર જ્યારે અજ્ઞાનનું આવરણ હોય છે ત્યારે તે ત્યારક સાધનને પ્રાપ્ત્ય છતાં એમનો ઉપયોગ ખોટી રીતે કરે છે

બોધાધિક એવું / કહ્યું હતું ભગવાન મહાવીર જેવા પરમધર્મ સતને મુગ રૂપે પ્રાપ્ત્ય છતાં એણે ક્યાંયની પરિણતિમાં વધારો ક્યાં દત્તે આશ્રમની આશ્રમમાં કહ્યું તે એણે ભગવત્પ્રભુમાં વધારો કર્યો દત્તે.

જ્ઞાની જ્ઞાતિ આશ્રમના સ્થાને સવરનું ઉપ. ન કરી શકે છે જ્યારે અજ્ઞાની સવરના સ્થાને આશ્રમ ઉપાગિત કરી લે છે તેથી ભગવાન મહાવીરે આશ્રમોંજ સૂત્રમાં ફરમાવ્યું છે કે

જે આસન્ધા તે પરિસન્ધા

જે પરિસન્ધા તે આસન્ધા ॥

આવર્તી સમ્રાટ જગત જરીસાભવનમાં ચર્ચા દત્તા તે આશ્રમનું સ્થાન છે ખરી ત્યાં એમણે જેવા સવર કર્યો? પર-પરિણતિએથી ફર રહી સ્વ તરફ વળ્યા. નર્મ દર્શનમાં પ્રસાદથી તેઓ જ્યારે ધર્મી ત્યારે દત્ત ત્યારે જ અજ્ઞાનક તેમના દાષમાંથી મુક્તિ નીકળી પડી એમના દાષ એ સેવા મારે નીચે નમ્યા કે અને વર્ણક લીધા જેને મારે તું નથી સ્વા છે તે શું ત્યારી પાતાની વસ્તુ છે? અને જો પર તે મારા કર્યો છે તે ખરી શું તારું છે? આ સૌન્દર અને મુખ્ય એ જાણું તારું નથી. પર તું તું પુરુષ જ્ઞાની સ તરફ પાળ્યા રામી રંગો છે વિશ્વગતી આ મારા શુભમાંથી શુભનર થતી મર્મ મે મેક જ દાષમાં તે દાષક કેળી અને શુદ્ધ જ્ઞાન મેળતી શુદ્ધનમ નથી નય છે અને એવું પરિવર્તન જીવન જ્ઞાનમાં થાય છે એમનો જ્ઞાનના જીવનનો જ્ઞાનિ વ જગમગી બોલે છે

ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતે અગ્નિસાના ભવનમાં કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું પરંતુ તેણે જ ભવનમાં એક કૃતરીતે પૂરો દેશો તો એની શી દશા થશે? કેવળજ્ઞાન તો ફર રહ્યું, જે થોડું ધ્યાન જ્ઞાન તેને હશે તે પણ જતું રહેશે અને ભૂકી ભૂકીને તે હેરાન થઈ જશે, એક ભારતીય ડ્રવિએ કહ્યું છે

જીવા તાકુ સમસ્ટ ન આદ્ય સૂર્ય તે ઉમર ગુમાઈ ।

રાગ દેષ ત્ કિન્નસે કરત હૈ ણક વ્રહ્મ રહ્યો છાદ ॥

જैसे શ્વાન કાંચ મુઘન વીંચ, મુઘ મુઘ કે મર જાદ ।

સઘર અપની નહીં પાઈ ॥

જ્યાં સુધી આત્મા જ્ઞાનદશાને પ્રાપ્ત કરતો નથી ત્યાં સુધી એની વિટબાણાઓ સંગ્રાપ્ત થતી નથી

જ્ઞાન અને અજ્ઞાનીમાં એટલો જ ફરક છે જેટલો સળગતી અને બૂઝાયેલી મીણબત્તી વચ્ચે છે સળગતા મીણબત્તી પોતાને પ્રકાશિત કરે છે અને પોતાના નિકટવર્તી પદાર્થોને પણ પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે બૂઝાયેલી મીણબત્તી નથી પોતાને પ્રકાશિત કરતો કે નવા કરતી બીજા પદાર્થોને જ્ઞાન એ અને પર બનેને બાણ છે હું કાણ છું ? મારો સ્વભાવ શું છે ? આત્માના નિજ ગુણો કયા છે ? જડનો ગુણધર્મ શું છે તે જ જુએ છે કિંતુ જેનો જ્ઞાનદીપક ખુલાઈ ગયો છે તે પોતાને જોઈ શકતો નથી જૈન તર્ક લાપા સૂત્રમાં કહેવાયું છે કે, “ સ્વ પર વ્યવસાયી જ્ઞાન પ્રમાણ ” સ્વ અને પરનું નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન જ પ્રમાણ છે જ્ઞાનની આ પરિલાપા બતાવે છે કે આપણે સ્વ અને પરનો વિભેદ બાણતા શીખીએ એલવાયેલા હજારો દીવડા કરતા સળગતો એક દીપક શ્રેષ્ઠ છે એ જલતા દીપકે હજારો દીપકો પ્રગટાવી શકાય છે પરંતુ બૂઝાયેલો દીપક પોતે જ અધકારમાં પડ્યો છે તો એ બીજાને પ્રકાશનો રાહ બતાવી શકતો નથી એક વિદ્વાન હજારો અજ્ઞાનીઓને સત્યનો રાહ બતાવી શકે છે

અજ્ઞાની બધું કરી શકે છે પરંતુ બુદ્ધિની વાત માની શકતો નથી મૂરખ જેની બધી વાતોનો ડગલો ને પગલો વિરોધ કરે છે, સમજવું જોઈએ કે, તે વિદ્વાન છે, એની વાતોમાં નથ્ય છે તે વિચારક છે એણે દુનિયાને વિચારેલો પ્રકાશ આપ્યો છે પરંતુ અજ્ઞાની વ્યક્તિ પોતાની પૂરી તાકાતની સાથે એનો વિરોધ કરશે જેણે સત્યનો પ્રકાશ મેળવ્યો છે તે કદી વિરોધોથી ગભરાતો નથી ઉલટો અમણા ઉત્સાહની સાથે અજ્ઞાન સામે લડાઈ ચાલુ રાખે છે

જેણે પોતાનો પ્રકાર મેળવ્યો છે તે અધવિશ્વાસના અન્યકારમાં રહી શકતો નથી પરંતુ અમાની વ્યક્તિ પ્રમાણ પ્રકારથી એવી તો જુએ કે જાણે દૂધ પ્રકારથી ભાગી રહ્યું હોય. તે પરપરાઓને વળગી રહે છે એક વસ્તુ અમુક સમય માટે યોગ્ય લાગતી હોય પરંતુ તે સદૈવ તેમજ રૂપમાં આવરવા યોગ્ય ન થે રહે તે સમજવું જોઈએ પરંતુ અધવિશ્વાસ વ્યક્તિ માટે તે જાણવાકામ છે સદાને માટે ન જાણવાતો એવો મુલ સિદ્ધાંત છે આને આપણા સમાજમાં દેવદાસ શાંતિ-સ્થાને એવા છે જેને કારણે માણસને ધણુ કષ્ટ વેઠવું પડે છે તેમ જતાં શતા કંજળા પણ એ નિષ્પાસ રિવાજોના સ્થાને ખરે જીપાડી ગામે છે જેમ વાંદરી પોતાના મૂલ અગ્નિના સ્થાને કાતીએ વળગી રાખે છે તેમ અધ વિશ્વાસ વ્યક્તિઓ મૂલ રીતિ-સ્થાનેને વળગી રહે છે

જ્યાં મુધી જાળકને છેલ્લો શ્વાસ પણ બાકી હોય ત્યાં મુધી માતા એને પોતાની કાતીથી જુલું કરતી નથી પરંતુ જે કહે એમાંથી કૌતલની જ્યોતિ વિદાય થઈએ છે તે જ કહે પોતાના એ લાડલા બેડાને તે આગવુંકેતુ લાકમાં બાંધી દે છે જેને પોતજુ દૂધ પામુ છે જેને બનેલ પ્રકારના લાક ક્યાં છે જેનો જગ એવો રચનાને અવાજ સંભળી તે જ્યાં કામ હોય દોડે જાવે છે અમી રાતે પોતાની જીંધ દરામ કરીને પણ એને દાહરડાં ગાઈ પારણે સુવમ્બુ છે અમી અમી રાત મુધી એને બોળામાં લઈ મેસી રહી છે પોતે બીનામાં સ્ત્રી છે બને એને સુખમાં સુવમ્બુ છે એવા જાળકને આને તે સદાને માટે જુલું કરી દે છે બકારથી આર માણસે જાવે છે બને માતા પિયના લહે તેમને પોતાનું જાળક સોંપે દે છે એને પુરણમાં સુવમ્બુવા નહી પરંતુ આગે ખેલો તેમાં સુવમ્બુવા સોંપે દે છે

જસ એવી જ રીતે જે રીત-રિવાજોમાં હવન છે જે સૌને માટે વર દાનનું કામ કરી રજાં દોય એવી પરપરાઓના રક્ષણ કાળે જે હ નરો કદો સહેવાના જાવે તો પણ તે આપણે સહીએ બને એમનું રક્ષણ કરીએ પરંતુ જે સ્થાનેમાં હવન જ નથી સમાજ બને દેશ માટે નેમાં કઈ વરદાન નથી ઉઠકું એને જાહે તે અભિષેકામ કામ કરતા દોય છે તો તેવાને વળગી રહેવું જોઈએ નહીં યોગ્ય રિવાજોના પરિપાકનમાં ગેલી પ્રસન્નતા થાય તેવી જ પ્રસન્નતા આપણને અયોગ્ય સ્થાને ઉગરામાં પણ થવી જોઈએ.

એક વરમાં હવનનો પ્રસન્ન દતો વર-જ્યુ ચોરીમાં ચોઈ દતો બદે

નોના મગળ ગીતોના લગ્ન-મડપ જ માત્ર નહી, આખો ય મહોલ્લો પડ્યા પાડતો હતો વાજિત્રો વાગી રહ્યા હતા વર-વધૂ ચોરીમાથી ઊડી ગુરુદર્શન માટે જવા તૈયારી કરી રહ્યા હતા-તે જ વેળા એક બિલાડી એ બાબુ આવી. વરના પિતાની દષ્ટિ એના પર હતી એણે વિચાર્યું, અપશુકન થઈ જશે. આ પણ આપણા એક મોટી બિમારી છે એક વ્યક્તિને બહાર જવું હોય અને કોઈ શરદીથી પિડાતી વ્યક્તિએ આવી છીક ખાધી તો બાણે ધરતીકપ જ થઈ જશે એમ માણસને લાગે છે એ વખતે બહાર જવાનો બધો ઉત્સાહ ઠંડો પડી જશે આ માનવના મનની દુર્બળતા છે

એ જ દુર્બળતાથી પિડાતા વરના પિતાએ વર-વધૂની શુભ યાત્રાને આ અપશુકનથી બચાવવા માટે એક ઉપાય રચ્યો અને પાસે પડેલો ટોપલો એના ઉપર ઢાકી દીધો ઘૂઘટ તાણેલી ઢીગલી જેવી વહુએ આ બધું જોયું. અને વર-વધૂ ગુરુદર્શન કરવા ગયા

વાત આમ પતી ગઈ બને ગૃહસ્થાશ્રમી બન્યા એ વાતને પચ્ચીસ વર્ષ વીતી ગયા આજે એમના દીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ આવ્યો છે મગલ ગીતો વડે ધર ગૂંજી રહ્યું છે વર-વધૂ ચોરીમા બેઠા છે અને ગુરુદર્શન જવાનો પ્રેમામ થાય છે ત્યારે જ વરની માતાએ કહ્યું ‘ધરના રીત-રિવાજોનો તમને ખ્યાલ સુદ્ધા નથી’ પતિદેવ બોલ્યા “દેવી, હવે કયો રિવાજ બકા રહ્યો છે તે બોલી “ધરના રિવાજોને તમે પુરષો શું બાણો? જાવ, એક મિલાડી લાવો,” પતિદેવ બોલ્યા “બિલાડીને શું કરવી છે, અને આ શુભ પ્રસંગમા બિલાડીની શી જરૂર પડી છે?” દેવી બોલી “તેથી જ તો કહું છું ધરના રિવાજોની તમને ખબર નથી મને યાદ છે કે ન્યારે આપણે લગ્ન થીથી જોડાતા હતા અને ગુરુદર્શન માટે જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે તમારા પિતાશ્રીએ એક બિલાડીને ટોપલા હેઠળ છૂપાવી હતી એ આ ધરનો ખાસ રિવાજ છે ભલે આપણે આજે એનો અર્થ ન સમજીએ પણ આપણા વડીલો-મોટેરાઓ કરતા આવ્યા છે તે બધું કાઈ ખોટું થોડું જ હોઈ શકે છે? શું તેઓ સૌ મૂંઝવે હતા! જાઓ, એક બિલાડીને પકડી લઈ આવો ત્યારે જ વર-વધૂ અહીંથી ઊઠશે ”

પતિની પાસે એની શો જવાબ હોય! આખરે આસપાસના પાડોશીઓ પામે ગયો અને પૂછ્યું, “મિલાડી છે?” લોકોએ સામો પ્રશ્ન કર્યો, “બિલાડીની શી જરૂર પડી વળી?” જે કોઈ આ સવાલ સાલળતું તે મશ્કરી કરતું આખરે ક્યાક લટકતી એક બિલાડી એને દેખાણી. એને



એ પદ્મના મયો તો તે એના ઉપર ઝપટવા લાગી. (સજ્જામાં બિલખિલાટ) મહામુસ્લીમને એ બિલાદીને મનાવી શક્યો. બિલાદી નહિ આવે તો દેવીજી બિલાદી. આખરે બિલાદી આવી અને એને એક રોપજા નીચે મધ કરી ત્યારે જ વર-વધૂ આગળ વધી શક્યા હવે તમે જ કહેા. આ રીતિરિવાજો શું છે? આવ્યા તો અનેક રીતિરિવાજ છે જેને નથી માધુ કે નથી ધડ. આ આપણી માતાઓ આગળાં શાં દેવ-દેવતાઓને પૂજે છે એમનો ઇતિહાસ પણ તેઓ જાણતી નહિ હોય. આ દેવીઓ જુદામને પૂજે છે જુદા માટે કઈ દેવી છે? એમનો ઇતિહાસ શું છે? તેવી જ રીતે શીતળામાને પણ એ પૂજે છે કૈવલ વદી સાતમના દિવસે ચૂધાને ઉપવાસ કરાવી તેઓ પોતે ૬૩ જામે છે અને સવારે શાળમાં કુકુમ અને અન્ય સામગ્રીઓ સળવી દેવીને પૂજવા જાય છે અને એમની પાસેથી એક દીકરા માને છે અને જેને આપણે ડાકરા-દીકરીઓ દોષ તે પણ એક વધારે દીકરા માને છે આટલા દીકરા-દીકરીઓ મેળવોને શુ ફોજ તૈયાર કવી છે? સત્તાનજદિ સામે પહેમેથી જ સરકાર જૂઓ પાડી રહી છે નહેરજી કહે છે બધી વસ્તુઓનું ઉત્પાદન કરતું, પરંતુ સત્તાનજદિ ન કરે (સજ્જામાં હસ્યાપ્ત)

આ દેવીઓને જરા પૂછા તો ખરા કે તમારી શીતળા મા પાસે કેટલા દીકરા-દીકરીઓ છે? અને શુ તેઓ ખરેખર દીકરા-દીકરીઓ બાવી રીકે તેમ છે અર્થાત્? આ માતાઓ તે દેવીને ધૂપ ઇત્યાદિ સામગ્રી ચડાવે છે અને એમની સામે જ જાન એ જાણુ મટ કરી જાય છે તો જે પોતાના માથે સામગ્રીને પણ જગ્યાવી શકતી નથી તે તમને દીકરા-દીકરીઓ કઈ રીતે આપશે? એ તો વિચારો, અને આ શીતળામાને પૂજાવારી માતાઓને પૂછો તો ખરા કે આ શીતળા તે કઈ દેવી છે? એનો ઇતિહાસ શું છે? તેઓ શું જાણતી આવી? (હસ્યાપ્ત)

આ બધું શું છે? આ બધી માત્ર અધરિયાસ છે અને જેને આપણી માતાઓએ પોતા કયો છે અધરિયાસ તે અધ્યનનો પુત્ર છે જ્યાં અધ્યન છે ત્યાં જ આત્મી નિઃકલ્પ કદિઓ પળાય છે આપણા સમ ત્યાં પ્રસન્નને નામે ~ રિવાજો ચાલે ત્યાં છે એમાં કેટલું કલ્પન રહ્યું છે તમે કરી કઈ એ વિચાર કયો છે?

એક કાશિવરની જ વાત થયો એની ચિત્તામાં પુત્ર વિચારો મરી તો દોષ છે ની દીકરી મરી કઈ દોષ અને જેની આધિકારિયિતિ નજાળા ૮૫ તમના ૭ ની રિધતિના અધિકારો એ માટે ને ની સાર્થ

એન, નથી બેસતા એન, તેમ છતા કોઈનામા એવી હિંમત નથી કે આવી ગળા કાસા જેવી રૂઢિને દૂર કરવાની પહેલ કરે એ પરપરાઓમા કશું એ જીવન નથી હોતું, પણ આપણને ખોટી પ્રતિષ્ઠાનો મોહ આડો આવે છે, ન્યારે આવી રૂઢિઓને તોડવાની વાત ચર્ચાય છે ત્યારે સૌ એનો સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકાર કરી લે છે, પણ ન્યારે એ જ બાબતને આચરણમા મૂકવાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે સૌ પાછા પડી જાય છે, ત્યારે તેઓ એમ વિચારે છે કે જો આપણે આ રિવાજને તોડી નાખીશું તો લોકો આપણે માટે શું કહેશે ? સમાજમા આપણી બદનામી થશે આવી બદનામીનું ભૂત જ માણસને તત્ત્વનો સ્વીકાર કરવા દેતું નથી

આવી જ હકીકત રડવા-કુટવાના રિવાજની છે સો વરસનો ઘરડો ડોસો મરી જાય, તો એ બધા શે રડવું જોઈએ જેમ જમ્યા પછી હાથ ધોવા જરૂરી છે તેમ કોઈના પણ મરણ બાદ રડવું જરૂરી છે, પછી ભલેને આસુ એક પણ ન આવે હું મારી જ વાત કહી દઉં ન્યારે હું નાનો હતો ત્યારે એક વાર અમે ગાડીમા બેસી ઉજ્જૈનથી રૂઢિગડા ગયા ગામની બહાર ઊતરી ગયા સૌએ વસ્ત્રો બદલ્યા લાઈ આગળ થયા અને બહેનો પાછળ ચાલતી હતી ગામના દરવાજાની પાસે પહોંચ્યા કે પાછળથી એકી સાથે સૌ બહેનોના રડવાનો અવાજ આવવા લાગ્યો હું ગલરાયો આટલી વારમા આ શું થઈ ગયું ? મેં પાછળ ફરીને જોયું તો ઊ ઊ ઊ . નો અવાજ તો લાગ્યો હતો પણ આસુ તો એકેયની આંખોમા નહોતા તે જ વખતે એક બહેન પાછળ રહી ગઈ અને પોતાના બાળકને પાસે બોલાવી કહેવા લાગી “જો, લાડુ લાડુ ખાજે, એકલી પૂરી ખાઈને પેટ ભરીશ નહિ” અને બાળકને આમ શીખવાડી એ પહેલી બહેનોના સમૂહમા ભળી ગઈ. અને પછી ઊં .. ઊં નું સંગીત ચાલુ કરી દીધું (સલામા હસાહસ)

તમે હસ્યા, અને વાત પણ હસવા જેવી છે આ બધું નાટક છે કારણ એમા કૃત્રિમતા રહેલી છે બાર-બાર મહિના સુધી ખૂણે બેસી રહેવું, અને ન્યારે પણ કોઈ બહારનું આવે કે ઊ ઊ નું સંગીત શરૂ કરી દેવું, દિવાળી-દશેરા જેવા કોઈ પણ પર્વ આવે ત્યારે પાલવ પાથરી લેવો, એ બધા ખોટા રિવાજો છે જૈનદૂળમા જન્મેલી વ્યક્તિને આવું નાટક શોભા આપતું નથી કોઈ પ્રિયજનનું મૃત્યુ થાય, વીસ વર્ષનો યુવાન પુત્ર જેણે હજુ યુવાવસ્થામા પહેલું જ ડગલું ભર્યું હોય, અને તે બે દા'ડા બિમાર રહી મૃત્યુ પામે તો માતા-પિતાના તમામ સ્વપ્નના ચૂરેચૂર થઈ જાય છે યુવાન

પુત્રની લાલ નેહને એમનું કિશ કાઢી પકે છે જોડા શોક એમનાં સિંહમાં વસી નામ છે અને જાતરનો આગિ આંધુ બની નીકળે છે પરંતુ આવે વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન જોઈએ. શાંતના કિશ અધારમાં ભટકતા મન માટે શાંતની મલાલ જાણતી રાખતાં શીખે. દુખ અને શાંતની અધકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો, જરા કિશ કિતરી વિચારો તમારો મુશન પુત્ર તથા પરંતુ એનો નાનો ભાઈ છે હજુ હવાત છે કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર નથી એવા કરતાં તો તમારી વાણી શીશીજમ છે !

દુખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા કિશાણપૂર્વક વિચારવાની ટેવ પાડો તો દુખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. બાવા દુખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર તથા એ તે જોડુ યસુ પરંતુ શારુ ચર્ચુ કે રીકરાનાં લગ્ન કર્યાં નહોતાં, કેટલાંય માર્યા અપતાં હતાં, સાથે થેલીઓ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્ત્રાપ્ત્યુની વાતને આપણે કેલતા રહ્યા. એ શારુ જ યસુ નહીં તર નો ભાવિતુ સિંધાન હોત તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેત, પણ પાછળ વધુ મિચારી વિધવા જાત. એની વૈધવ્ય હતા નેહ નેહને કેટલું દુખ થાત ! ત્યારે ત્યારે શોકમગ્ન થકુ પર આપણી નજર પડત ત્યારે-ત્યારે હાથને એવો આધાત લાગત કે નાલે વીજળી પડી હોય એવા દુખથી તો બંધ જાયી ગયા

તમે નો આ પ્રભાલે તમારા વિચારોને બદલશો તો દુખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકરે થેર જાગ્યો છે અને જેણે વીતરાગનો ધમ મચલુ કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકતો નથી એ તે એમ જ વિચારશે કે મારો અને એનો સમ્પલ જ એટલો હતો. તે મારે થેર જાગ્યો હતો પ્રલમ્બ કાચુ લઈને જાગ્યો હતો તેથી તો એને આવકનું કૂળ મળ્યું હતું પરંતુ તે આપુન જોણુ લઈને જાગ્યો હતો. નો એનું આપુન પધારે હોત તો જિન-સસનની પ્રજ્ઞાવના કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શુ આમ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ રહે છે કે રીકરો મોટો થાત તો પામધૂમથી એના લગ્ન હોજત. જાનમાં દોડશે માણસો લઈ જાત વધુ જાવત અને સાથે પચ્ચીસ હજારની થેલી લાવત. રીકરો મોટો થઈને વહીસ ચોક્કર કે એન્જિનિયર જાત અથવા દુકાનમાં

ચારગણી પ્રગતિ સાધત અને હું ધડપણુમા આરામથી બેઠા બેઠા ખાત આ-  
બધા વિચારો જ્ઞાનગર્ભિત નથી, પરંતુ સ્વાર્થગર્ભિત છે

જેના હૃદયમા જ્ઞાનનો દીપક ઝગમગી રહ્યો છે તે સ્વાર્થના શુદ્ધ ધેરા-  
માથી ઉપર રહીને વિચારે છે, અને શોકના અધારમા પણ જ્ઞાનની દીપશિખા  
પ્રજ્વલિત રાખી આગળ વધે છે આધળી પરપરાઓ અને મિથ્યા વિશ્વાસોની  
સામે તે લડે છે અને જ્ઞાનની મશાલ હૃદયમા લઈને આગળ વધે છે તમે  
અજ્ઞાનના ધેરા અધારમા જ્ઞાનની જ્યોતિ લઈને આગળ વધો. આ પ્રકાશ  
પથ સ્વ-પર બને માટે કલ્યાણકારી સિદ્ધ થશે

ભાદરવા સુદ  
એકમ

જૈન ઉપાશ્રય,  
કાદાવાડી, મુબઈ



નાનો શો દીપક સાગ ચે ધગમા પ્રકાશ પાથરી  
દે છે તેમ શરીર નાનું હોવા છતાં જો એમાં સદાચારની  
નાની શી બત્તોનો પ્રકાશ આવી મળે તો સાગ સસારમા  
તેની ખ્યાલિ ફેલાય છે

રૂપરૂપનની સાથે શીલસમાનતા પણ હોવી  
જોઈએ.

શીલ વિનાનું જીવન એટલે ગધાઈ ગયેલી છાદ્ય --

પુત્રની હાથ નોઈને એમનું દિલ ફાટી પડે છે. બિડા શોક એમનાં દિલમાં વસી જાય છે અને અંતરનો આગ્નિ આંધુ બની નીકળે છે. પરંતુ આને વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન જોઈએ. શોકના બિડા અધારામાં ફાટકાયા મન માટે જ્ઞાનની મશાલ જલતી રાખતાં સીએ. દુઃખ અને શોકની અધિકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો. જરા બિડા કિતરી વિચારો. તમારો મુદાન પુત્ર ગયો. પરંતુ એનો નાતો ભાઈ તે -હજુ હાથે છે. ટેલકાકે એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એકેય પુત્ર નથી. એના કરતાં તે તમારી વાડી લીલીજમ છે !

દુઃખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુઃખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા બિડાપૂર્વક વિચારવાની ટેવ પાડો. તો દુઃખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. આવા દુઃખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર ગયો એ તે ખોટું થયું. પરંતુ સારું થયું કે દીકરાનાં લગ્ન કરી નહોતાં, ટેલકાંકે માર્યા આવતાં હતાં સાથે મૈત્રીઓ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્વપ્નની વાતને આપણે કૈશવા રચા. એ સારું જ થયું નહીં તરત જો ભાવિનું વિદ્યાન હોય તે મિથ્યા થાય નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેલ, પણ પાછા વળી મિચારી વિધવા બનત. એની વૈષમ્ય ક્યા નોઈ નોઈને ટેલું દુઃખ થાય ! આપણે આપણે શોકમગ્ન વધુ પર આપણી નજર પાત ત્યારે-ત્યારે હસીને એવો આશ્વાસ લાગત કે નણે વીજળી પડી હોય એવા દુઃખથી તે બંધ થઈ ગયા.

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને બદલશો. તો દુઃખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકને ઘેર જાળવો છે અને જેણે વીતરાગનો ધમ અવધ્ય કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકેલો નથી. એ તે એમ જ વિચારી કે મારો અને એનો સંબંધ જ એટલો હતો. તે મારે ઘેર જાઓ હોય. પુત્રનું જાયુ લઈને જાઓ હોય તેથી તે એને આવકનું ફળ મળે હજુ પરંતુ તે આપણે જોઈ લઈને જાઓ હોય. જો એનું આપણે વધારે હોય તો િત્ત-સત્સનની પ્રભાવના કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શુ આમ વિચારો છો ? ના તમારું મત તો એમ જ કહે છે કે દીકરો મોટો થાય તો ધામધૂમથી એના લગ્ન ઉજવવ. જનમાં ટાકસો માણસો લઈ જાય વધુ આવત અને સાથે પચ્ચીસ હજારની મૈત્રી લાવત. દીકરો મોટો થઈને વહીવટ ગોઠવે કે એન્જિનિયર બનત અથવા દુધાનમાં

નથી જ્ઞાતાવરણ કર્મના અનત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈતન્યનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમા કહેવામા આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્ત અણન્તમો ભાગો ણિચ્છુગ્ધાહિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત (પ્રુલ્યો) રહે છે.

અનતાનત કાળ વીત્યો આત્માએ અનત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સમાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સમાપ્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોનું અનત કાળથી ખાણુમા રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્પર્શમા આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે ખર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ લુપ્ત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિજગુણ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમા ગણુધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“ઈદ્ધ મવિવ મન્તે ! નાણે ! પરમવિવ મન્તે ! નાણે તદુમય મવિવ નાણે ! ” નોવમા ! ઈદ્ધ મવિવ વિ નાણે પરમવિવ વિનાણે તદુમય મવિવ વિનાણે ! ”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમા સ્વર્ગનું ઉડ્યન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બંને ભવોમા સાથે રહે છે ? ” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમા પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમા પણ, અને બંને ભવોમા પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિજગુણ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની પાત જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

## ૩૭ આત્માનો અગમગતો દીપ-જ્ઞાન

પ્રથમ પર્વ પ્રાણનું પર્વ છે દીપાવલીમાં તમે વીજળીએ અને દીપમાળા વડે તમારા ઘરને સજાવો છે પરંતુ આ પર્વ દરીરે નહીં આત્માને સજાવવાનું પર્વ છે એમાં દ્વંધપ્રકાશ નહીં કાવ-પ્રકાશ અપેક્ષિત છે એને માટે દ્વંધ-દીપક નહીં કાવ-દીપની આવશ્યકતા છે અને તે આત્માનો અગમગતો દીપ છે-જ્ઞાન.

જ્ઞાન આત્માનો સદૃશ્ય છે આગમની ભાષામાં કહ્યું છે આત્માનું સ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે આચાર્ય સૂત્રમાં કળ્યાણ અદાવીર કહે છે

‘ છે કાયા સે વિખ્યાયા ।

આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે રામ સ્વરૂપ નહીં કારણ જ્ઞાન સદા આત્મામાં જ રહે છે રામની પ્રમાદ અવસ્થામાં પણ જ્ઞાન નષ્ટ થતું નથી પછી ક્યેને તે અસ્પર્શ રહે અથવા અશ્રદ્ધ રહે, પણ રહે છે અસ્પર્શ નિત્યમાં અજ્ઞાનનું ઘેરુ અંધારું છે તે પણ ત્યાં જ્ઞાનનો અનંતનો કાળ ખુલ્લો રહે છે જ્ઞાનાવરણ કમન્યા અનંતા અનંત પરમાણુ પણ આત્માને આત્મકલ્પ કરી લે તે પણ તેઓ આત્માના સપૂર્ણ જ્ઞાનગુણને દંડી સકતા નથી કારણ કે જ્ઞાન આત્માનો નિઃસ્પર્શ છે જેમ સૂર ઉપર ઢાંચો વાળા આવી ભાષ એના પ્રકાશને દંડવાની એટા કરે તે પણ તેઓ સપૂર્ણ પ્રકાશને દંડી સકતા નથી. એ આવરણ ન હોવા છતાં પણ એટલો પ્રકાશ તે જરૂર રહે છે જ કે જેથી દિવસ-રાતનો ભેદ દેખાઈ શકે

તેથી જ કમનું આવરણ પણ જ્ઞાનગુણને એટલું દંડી સકત નથી કે જેને કારણે એના ચેતન્ય ગુણ જ વિશુદ્ધ થઈ નહીં નહીં નહીં સપૂર્ણ આવરણ આવી ત્યાં આત્મા જરૂર જ નથી પરંતુ એવું કદી થઈ શકતું

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈત્યનનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્સ અણન્તમો ભાગો ણિચ્છુઘાડિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (ખુલ્લો) રહે છે. અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સમાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સમાપ્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોનું અનંત કાળથી ખાણુમા રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્પર્શમાં આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે પર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ લુપ્ત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિઃસ્પર્શ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમાં ગણુધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“હૃદ્ય મવિષ્ય મન્તે ! નાણે ? પરમવિષ્ય મન્તે ! નાણે તદુભય મવિષ્ય નાણે ?” નોવમા ! હૃદ્ય મવિષ્ય વિ નાણે પરમવિષ્ય વિનાણે તદુભય મવિષ્ય વિનાણે ! ”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રભુ ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમાં સ્વર્ગનું ઉડ્યન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બન્ને ભવોમાં સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમાં પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમાં પણ, અને બન્ને ભવોમાં પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિઃસ્પર્શ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની વાત જુદી છે એના અગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે



પ્રશ્ન— હા મરિય મન્તે ! જરિતે પરમરિય મન્તે ! જરિતે તુમય મરિય મન્તે ! જરિતે ?

જ્ઞાત—“ગોયમા ! હા મરિય જરિતે જો પરમરિય જરિતે જો તુમય મરિય જરિતે !

—જાનતી સૂત્ર પ્રથમ સ્તવ

ત્રણધરદેવ શ્રી શૌતમ સ્વામીએ ચરિત્ર સળધે જાનવાન મહાવીરને પ્રશ્ન પૂછ્યો પ્રશ્નો ચરિત્ર આત્માની સાથે જા જા જા રહે છે ? પરજવ પશુ સાથે જા છે અથવા જાને જાવોમાં સાથે રહે છે ? એવું સમજાવવાનું કરતાં વીતરાગ દેવ જાનવાન મહાવીર પ્રશ્ન બોલ્યા હે શૌતમ ! ચરિત્ર આત્માની સાથે કેવળ એક જ જા માટે રહે છે અને તે પશુ વર્તમાન જામાં જ

તેથી જ ચરિત્ર મહાશુ કરતી વખતે જ્યારે પાંચ મહાવ્રતોની પ્રતિજ્ઞા આપવામાં આવે છે ત્યારે એ વર્તમાન જીવન પશ્ચાન્તની જ અપમાન છે કારણ ચરિત્ર આત્મા જીવનમાં સાથે આવતું નથી પરંતુ એક પ્રશ્ન એ જાણે જાવ છે ? જાન આત્માનો શુભ છે તે શું ચરિત્ર આત્માનો શુભ નથી ? જો છે તે પછી તે જાન સમાન આત્માની સાથે જીવન જાનમાં જા માટે જાતું નથી ? જોતો જાવન એ જા છે ચરિત્ર પશુ આત્માને નિજગુણ છે અને તે આત્માની સાથે જાવ પશુ છે આત્મા જીવનમાં તે શું સિદ્ધ સિદ્ધિમાં પશુ તે સાથે રહે જ ચરિત્ર મોક્ષના ક્ષમથી આત્મા ચરિત્રશુભ પ્રાપ્ત કરે છે અને તે પછી જ દેવશયન પ્રાપ્ત કરે છે સિદ્ધ સિદ્ધિ મેજાવા તે શુભ સમાપ્ત જાતો નથી સમજવાનું અને સમજવાનું સાથે સમજ ચરિત્ર પશુ આત્માનો નિજગુણ છે જા જ્યેષ્ઠ મોક્ષના માત્ર છે-વાચક શુભ ઉપાસ્યતિ પશુ વત્સાલ સૂત્રમાં કહે છે

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગે ।

—વત્સાલ સૂત્ર અ. ૧ સ. ૧-

ત્રણેયને અરમ વિકાસ તે મોક્ષ છે માટે મુક્તિમાં પશુ ચરિત્ર છે અને ચરિત્ર આત્માની સાથે પરજાવમાં પશુ જાવ છે પરંતુ શ્રીમદ્ જાનતી સૂત્રમાં ચરિત્ર પરજાવમાં સાથે જાતું નથીની જે વાત કહેવામાં આવી છે તે મતાચરણરૂપ ચરિત્રના સળધે છે સિદ્ધ સિદ્ધિમાં જે ચરિત્ર કહેવાય છે તે મતાચરણરૂપ ચરિત્ર નથી પરંતુ આત્મ સ્વરૂપમાં રમજીવન રૂપ ચરિત્ર

છે આત્માનું નિજ ગુણોમા રમણ કરવું તે જ ચારિત્ર છે. એવું ચારિત્ર મોહના ક્ષય દ્વારા મળે છે અને સિદ્ધ સ્થિતિમા પણ રહે છે. માટે ભગવતી સૂત્રમા પાંચ મહાવ્રત રૂપ અંગે પ્રશ્ન કરવામા આવ્યો છે અને તે ચારિત્ર પરલોકમા સાથે જતું નથી

વાસ્તવિક રીતે તો વિકાસના ચરમ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણેય જરૂરી છે ત્રણેમાથી એકેયને પણ ને છોડી દેવામા આવે તો મુક્તિનો સભવ નથી તમે તિપાઈને જાણો છો એના ઉપર પાણીનું માટલું રાખી શકાય છે એ તિપાઈને એક પગ પણ ખસી જાય કે નીડળી જાય તો શું હાલત થશે ? માટલાના દુકડે-દુકડા થઈ જશે અને પાણી પણ ટોળાઈ જશે અધ્યાત્મ રસની માટલી મૂકવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની તિપાઈ હોવી જરૂરી છે એનો એક પણ પગ તૂટ્યો કે, “ “ હ્રવાણં હાવિયાણં ” ( હસાહસ )

અંજન, મંજન અને રંજન એ ત્રણેયને તમે જાણો છો અંજન આખે અંજલ્ય છે મંજનથી દાંત ચમકે છે અને રંજન કહે છે આનંદને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને હું અંજન, મંજન અને રંજન કહીશ જ્ઞાન આત્માનું આજ્ઞણ છે જે આત્માને પ્રકાશ આપે છે દર્શન અર્થાત્ સમ્ય-ક્ષત્થી આત્માની ઉપર ચમક આવે છે એના પરનો શ્રદ્ધાભાવ સશયાદિ દોષોથી રહિત હોય છે આત્માની ચચળ અને અસ્થિરાવસ્થા નાબૂદ થાય છે અને ચારિત્ર રૂપી રંજનથી આત્માને નિજગુણોમા રમણતા અને આનંદનો અનુભવ થાય છે જેમ અગ્નિના ત્રણ ગુણ છે-પ્રકાશ, દહકપણું અને પાચકપણું, તેવી જ રીતે આત્માના પણ ત્રણ ગુણ છે, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર, જ્ઞાન પ્રકાશ સ્વરૂપ છે તો દર્શનમા ખોટી ધારણાઓ અને અધ વિશ્વાસોને ભસ્મ કરવાની ક્ષમતા છે ચારિત્ર પાચનનું કામ કરે છે જ્યાં સુધી ચારિત્ર આવતું નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાનનું પાચન થતું નથી અને વગર પચેલું જ્ઞાન હાનિકારક બને છે સુવર્ણભસ્મ લેવામા આવે કે બદામનો હલવો પણ ખાવામા આવે પરંતુ એનું પાચન થતું ન હોય તો તે શરીરને માટે હાનિકારક બને છે વગર પચેલું અન્ન શરીર માટે વિષ છે તેમ જ પચ્યા વગરનું જ્ઞાન પણ આત્મા માટે વિષનું કામ કરે છે માટે ચારિત્રથી જ્ઞાનનું પાચન આવશ્યક છે

મુસાફરોમા ત્રણ વસ્તુની જરૂર રહે છે ૧ પાથેય-ભાથુ ૨ પૈસો અને ૩ ખિસ્તરો ત્રણેમાથી એકની પણ ખામી હોય તો મુસાફરી શાંતિદાયક

જનની નથી તેવી જ રીતે મુક્તિ માટેની મુશ્કારી માટે પણ સમજાવના, સમજાવના અને સમજાવનારની અપેક્ષા રહે છે એ કે સાધના ૫૫ પદ પર ત્રણેય મહત્વના છે પરંતુ આપણે અહીં જ્ઞાનનો જ વિચાર કરીશું પ્રકાશના અભાવે શેષ કરમાઈ જાય છે પાણી શેષના મૂળનું સિમ્ન કરે છે પરંતુ સૂર્યપ્રકાશના અભાવે એક વિભાસ કરી શકતો નથી તેવી જ રીતે જ્ઞાનના અભાવે આત્મા પ્રગતિ પામે આગળ વધી શકતો નથી. જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને મેળવવાની ઈચ્છા પણ પેદા થશે નહીં એ વખે હીચનું સ્વરૂપ જાણી લીધું હોય તો તમે એને તિબેટીમાં સુરક્ષિત રાખશો પરંતુ એનું જો તમને જ્ઞાન ન હોય તો એને કાંકરો માની દેહી દેશો.

બાળક હીચની સાથે રમે છે અને તે શુભાવી પણ થકે છે તે બે જ્ઞાનના ડેંગને જાણે બે કબરનો હીચ પણ આપી દે છે પરંતુ આપણે કામ બળક જ કરી શકે મોટાં નહીં બાળક એવું કરે તો એને અણસમજી કહી કામ કરી શકાય છે પરંતુ મૂળ આવી મર્ષ હોવા છતાં પણ તે એમ રમતો રહે તો એની તો મરકરી જ થશે. બાળાની ભૌતિક દુકામ માટે આત્મચુલ્લેને વેચી દે તો તે કામ હોઈ શકે છે પરંતુ જીવક અને સમ જહિવાળો એવું કરે તો તે ઇપાક્ષને પાત્ર જનશે.

જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને લેવાનો વિચાર થતો નથી. ધારા કે તમારે એક રોહી છે પત્રોથી એ તમારો પરિચિત છે જન્મે વચ્ચે વચ્ચે વચ્ચે પત્ર-અવધાર જ્યાં જ કરે છે પરંતુ તમે એને જોશો નહીં અને એણે તમને જોયા નથી પણ જ્યારે તે તમારા આમમાં આવે છે ત્યારે તમારે ધેર પણ એ આવે છે પરંતુ જ્યાં સુધી તમે એને ઓળખી શકતા નથી ત્યાં સુધી તમારા મનમાં એના પ્રત્યે પ્રેમનો પ્રયાસ જામરાશે નહીં પરંતુ જે કણે તમને એ જ્ઞાત થઈ જશે કે આ તો તે રોહી જ છે તો તે જ કણે તમારા હૃદયની કમીએ ખીલી જાયશે. મનની પ્રસન્નતા હોઈ જાયશે આ સિમ્ત દાસ્ય-ઉમળો ક્યાંથી આવે. / હોવું પડશે કે એ પ્રસન્નતા ત્વંક જ્ઞાનનું કારણ છે વ્યક્તિનો પરિચય અહિં પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે તો આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મ પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે જેને આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી તે આત્મચુલ્લેની ઇપાક્ષના તરફ દેરી શકતો નથી. એટલા જ માટે જાગવાનું મહારીર આગમમાં કહે છે—

“જો જિવે ધિ ન યાણદ્, અજીવે ત્રિ ન યાણદ્ ।

જોવા જીવે અયાણન્તો કદ્ધ સો નાદિદ્ સંજમ્” ॥

જે આત્માના ચરૂપને જાણતો નથી તેમ જડના ચરૂપને પણ જાણતો નથી, તે સયમપથે આગળ વધી શકતો નથી જ્ઞાન વડે આત્મા જાણે છે કે હું કોણ છું, મારું પોતાનું ધર કયું છે ? પરંતુ એને એવું જ્ઞાન નથી તેથી અનાદિ કાળથી પરધરમા ઘૂમી રહ્યો છે, આધ્યાત્મિક કવિ દૌલતરાયજી કરી રહ્યા છે

હમ તો કવહુ ન નિજ ઘર આયે,

પરઘર ફિરત વહુત દિન ઘીતે ।

નામ અનેક ધરાયે ॥

પર પદ નિજ પદ માનિ મગન ભયે

પરિણતિ સૌં લિપટાયે હમ તો ॥

કવિ કેટલું સુંદર કહી રહ્યા છે — ‘અનંત અનંત કાળ વીત્યો, પરંતુ હે એતન, તું પરધરમા ફરી રહ્યો છે પરંતુ હજી સુધી મને સ્વચરની ખબર નથી’ તમને તમારું પોતાનું મકાન સારું લાગે છે કે ભાડાનું ? એ નિશ્ચિત છે કે ભાડાનું ધર પરાયું છે અને પોતાનું તે પોતાનું ! બસ, તો તેવી જ રીતે ચોર્યાસીસક્ષ જીવ-ચોનિઓ આત્મા માટે પરાયું ધર છે એટલા માટે જ આત્મા સ્વર્ગમાં તેત્રીસ સાગર સુધી રહી શકે છે પરંતુ એક દિવસ એવો આવે છે કે, જ્યારે એને તે ધર તજવું પડે છે કારણ તે પરાયું ધર છે, જ્યારે મોક્ષ આત્માનું સ્વધર છે, માટે ત્યાં ગયા બાદ કોઈની તાકાત નથી કે, એને કોઈ કાઢી શકે

પોતાના ચૈતન્યને હવે કહો કે, તારા ધર તરફ પ્રયાણ કર એ અનાદિનો મૂલ્યો રહી, તને તારા ધર તરફ જવાનો વિચાર થતો નથી સાજ થતા મજૂર પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરે છે, વિદેશ ગયેલી વ્યક્તિને પણ પોતાને ઘેર પાછા ફરવાની યાદ આવે છે પરંતુ હે પથિક, તું એક જ એવો પથિક છે કે તને તારા ધરનું પણ ભાન નથી જ્યાં જાય છે ત્યાં એને પોતાનું ધર માની લે છે, અને પથારી પાથરી ત્યાં જ ધામો નાખી લે છે મોહ અને રાગની પરિણતિને તે તારો સ્વભાવ માની લીધો છે અને તેમાં જ આનંદ અનુભવી રહ્યો છે

તમને રાગમાં આનંદ આવે છે કે ત્યાગમાં ? એક માણસ તમારા

દીકરાના સમયની વાત ઘડીને આવે છે તમે એનું સ્વાગત કરો છો એને સારું કેસરીયા ભાત બને છે ત્યારે ખીજે માણસ તમારા દીકરાની દીકાની વાત ઘડીને આવે છે ત્યારે શું તમે એને કેસરીયા ભાત ખવડાવો છો ખરા ? ના બાવી વાત જ કરશો નહીં દીકાની વાત કરનારને એક મિનિટ પણ તમે તમારા ધરનાં જિભો રહેવા દેતા નથી બા રામની પૂન છે (સશામા દસાદસ)

ત્યાં સુધી જાતમાને પોતાના નિજરપણુ જ્ઞાન થતુ નથી ત્યાં સુધી તે ખરખરિજાતિમાં આસક્ત રહે છે જ્ઞાનનુ મહત્ત્વ એટલા માટે જ છે કે તે આપણને નિજ ધર બતાવે છે

દમણા જ્ઞાન સંબંધે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છો વિશ્વના વિચારોએ કહ્યું છે કે જ્ઞાન નિકાસનો રેતુ છે અને તે સુખનુ કારણ છે પણ કુ કહીશ કે જ્ઞાન કુખનુ કારણ પણ છે તમે વિચારમાં પૂછાં મયા ખડુ ? વાત અટપટી છે ખરી, પરંતુ જરા બિન્દુ બિનરીને વિચાર કરશો તો વાતની સમ્યાઈ ખરિસા જેવી સાફ અને સ્પષ્ટ થઈ જશે. જૈન સિદ્ધાંત પ્રમુખે એન્દ્રિય બે-દન્દ્રિય ત્રેઈ દર્શિય ચતુરેન્દ્રિય અને અસદ્ય પચેન્દ્રિય મરીને નરકમા જતાં નથી કારણકે એમનામાં મતિ અને શ્રુતિ (જ્ઞાનના કપી) બે જ જ્ઞાન છે ત્યારે સદ્યો પચેન્દ્રિય મરીને નરકમાં જઈ શકે છે કારણ એમાં પૂર્વોક્ષ્ય જ્ઞાનનો વિકાસ વધુ હોય છે હવે તો તમે માનશો ને કે જ્ઞાન કુખનુ કારણ છે

એક માણસ તમારો રનેહી છે તે વિદેશ ગયેલો છે ચાર વય પછી વે પાછા ફરી રસો છે તમારી પાસે એનો ત્યાગી રવાના થવાનો તાર પણ બાવી ગયો છે તમે દર્શાવિત બની ગયા છો એને મળવા માટે ઉત્સુકતા પૂનઃ ચક્ર તેઈ રહ્યા છે. એક-એક પગ તમને બારે લાગે છે તમારુ દિલ જ્ઞાન-જ્ઞાનથી ભરુ છે તેથી જાણુ તે જ વિમાન ૭માં પેલા ભાઈ સહર ફરી રવાના તે ઘોડે દૂર સુધી ઊડવા પછી એકાએક દુર્ધટના મરત બની ભૂમિ પર પડી નય છે પૃથ્વીની સાથે ટકરાતાં ૮ તેમાં બાજ લાગે છે અને તેમાં બંડવા માગીઓ અને પેલો તમારો મિત્ર સદ્યને માટે તમને હાની આપ્યા નાય છે પરંતુ તમને બા દુર્ધટનાની ખબર નથી તમે તો પાતા પેટા ૮ જ્ઞાન-જ્ઞાનનુ જ્ઞાન છે પરંતુ ૭ સમયે એ-પોટા. (માતા બા દુર્ધટનાના સમાચાર આવે છે ત્યારે તમારો સાથે આપા ૮ ૮ બિન્નતામાં બાધાઈ બાજ છે દુર્ધટનની આમમાં જોડાવન જાણુ અને વિદ્યોગની આમમાં તમારુ હરણ જમવા લાગે છે

પરતુ હું પૂછું છું કે, જ્યાં સુધી દુર્ઘટનાની ખબર તમને થઈ નહોતી ત્યાં સુધી તો તમારું મો મલકાઈ રહ્યું હતું પરતુ એની ખબર મળતા જ મલકાટ વિષાદમા ફેરવાઈ જાય છે એનો અર્થ એ થયો કે, જ્ઞાને તમને દુઃખ આપ્યું હવે તો તમે માનશો ને કે નાનદા દુઃખ થાય છે નહીં તો

વળા એક ખીજ વાત સાંભળો લા એક ગધેડું કાઈ ગવર્નરના અગલાની પાસે પેશાબ કરી દે છે, તો એને કાઈ પકડતું નથી, તેમ એને સગ્ન પણ મળતી નથી કિંતુ કાઈ વકીને જો આવી બૂઝ કરી તો તે તરત પકડાઈ જશે એનું કારણ એ છે કે, ગધેડામાં જ્ઞાન નથી તેથી એ પકડાયો નહીં જ્યારે વકીજમાં એના કરતા વધુ જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનની જ શિક્ષા (દડ) છે કે, એને ગિરફતાર થવું પડ્યું

જ્ઞાનથી દુઃખ જ નહીં, લોભ અને લય પણ વધે છે માની લો કે તમારા હીકરાને તમે દસ સુધી ગણત્રી શીખવાડી અને એને પૂછશો કે, બોલો, બાબુ, તમને કેટલા પૈસા આપુ? તો તે કહેશે કે, મને દસ પૈસા જોઈએ અને તમે એને જો સો સુધીની ગણત્રી શીખવાડી હોય અને પૂછશો તો તે કહેશે મો રૂપિયા આપો બોલો ગણત્રીનું જ્ઞાન વધ્યું તો બાળકનો લોભ પણ વધ્યો

આ તો થઈ લોભની વાત હવે જાણી લો લયની વાત તમે જો ભર-ની દરમા હો અને પામેથી વિષધર સાપ પસાર પણ થઈ જાય તો શું તમને એનો લય લાગશે ખરો? નહીં, કારણ એ વખતે તમને સર્પનું જ્ઞાન હોતું નથી પરતુ અહીં હમણા જ જો કાઈ એક નાગ લારી છોડી દેવામાં આવે તો સભામાં ખળભળાટ મચી જશે સૌ આમનેમ નાસી જશે કારણ કે, તમને આત્મારે સર્પનું જ્ઞાન છે સાંભળ્યું છે કે એક નાના અણુસમજી બાળકે નાગને પકડી લીધો એને પકડી એ એની સાથે રમવા લાગ્યો આ બાળક બાળકની માતા દૂધ લઈને આવી અને બાળકને સર્પની સાથે રમતો જોયો તો તે લયને લીધે એના હાથમાની દૂધની વાડકી પડી ગઈ તો માતાને લય લાગ્યો પણ બાળકને નહીં તે જ બાળક જ્યારે મોટું થઈ જાય ત્યારે શું તે સર્પની સાથે રમી શકશે ખરું? જવાબ મળશે, ના નહીં કારણ હવે એને એનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે એટલે જ્ઞાન લયનું કારણ થયું કે નહીં ?

હવે તમે માની શકો છો કે, જ્ઞાન દુઃખ, લોભ અને લયનું કારણ છે. હવે તમને જ્ઞાન જોઈતું નથી ને? અને ખરું પૂછો તો તમને જ્ઞાનની જરૂર

જ ક્યાં છે ? જાણે સમાજમાં જેટલો જાદર સંપત્તિસંપન્નો મને છે તેટલો યાત્રીઓને નહીં યાજ્ઞાની બીજો ઉપર લખેલું લેખ છે કે વિદ્યા ધન જ સૌથી મોટું ધન છે પરંતુ જ્યારે એ જ યાજ્ઞાનો દીક્ષાન્ત સમારોહ થાય છે ત્યારે એના મારે સજ્જાપતિ ધણુ બને છે ! વિદ્યાધનનો ધનવાન કે યાદીના ધનને ધનવાન ? પ્રભુઅપ પર નજરનો સૌથી મોટો ધનવાન બિરાજે છે અને વિદ્યાધનનો ધનવાન તો એની સામે હાથ જોડી બેસે રહે છે

હા તો હું કહી શો છું કે યાન કુખ્યુ કારણુ છે પરંતુ જરા એવો જાતી-જાતી કાઈ નિર્ણય કરી શેશે મા હમણાં-હમણાં ને કાઈ કહેવાયુ છે તે ઠીક નથી. નમે સાંચકુ કે ઓષ્ધિવાદિમાં યાન અસ્ત છે તેથી તેઓ નરકમાં જતા નથો. માની સો કે એ નરકમાં જતા નથી પરંતુ તેઓ મૈક્ષમાં પણ જઈ શકતા નથી સચી પચેન્નિય નરકમાં જાય છે પરંતુ એનું કારણુ યાન નથી, સમ્યગ્જ્ઞાનનો અભાવ છે યાન અને યાનની સાથે મજેસા મહારજા અને મદા પન્નિષ્ઠ જ નરકમાં કારણુ છે નિમ્મ દષ્ટિએ તે યાન નથી પરંતુ અધ્યાન છે પચેન્નિય ને સમ્યગ્જ્ઞાનની સાથે સમ્યક પુરુષાચ કહે તો તે માણે પણ જઈ શકે છે

રતેદ્રીને નેત્રી કુષ્ઠનાના યાનથી તમને કુખ્યુ પરંતુ જરા ક્રોધ કિંતરીને જોશે તો કુખ્યુ કુષ્ઠનાને કારણુ નહીં પરંતુ એના પ્રત્યેના માદને લઈને થયું નહીંતર કુષ્ઠનાની ખબર તો તમારા પહેલાં સમતા આપનારને મળી હતી. પરંતુ એના મોં પર તો કુખ્યુ કાઈ ચિહ્ન જ દેખાતું નથી. આ કુખ્યુ મોહના થરથી આમ્યુ છે યાનના થરથી નહીં

અધિગ્ધ અને વહીવટની વાત પણ લઈસો. માની સોફે જવનંતના જન-લક્ષ્મી પડે પેલાજા કરવાથી વહીવટ ચિરહતાર થાય છે અધિગ્ધ નહીં પરંતુ જાજાની પામે વસીમને જ ખુરશી મજે છે અધિગ્ધને નહીં ચિરહતારીતું કારણુ વહીવટુ યાન નહીં અધિવેક ■

હવે નમે જાણકની વાત લઈસો. અણુગીના યાનની સાથે એનો મોજા રખે ૮ ઉત્તરી તપાસના આ વાન સાગી છે પરંતુ સાચુ જોવાય તો લોજા અને અણુ ચિહ્ન જાણકમાં રહેલું છે વડાના બીજાં વિદ્યાજ વડે સમાવમા દાય છે બીજાં વડે નહીં દેવ તો તે જાવરી ક્યાંથી ? જાણકમા તમા અને વસના સરકાર રેશે છે તેથી જ મોટા ધન તે પ્રકાશિત બને છે

હવે તો તમારો મનનો સશય દૂર થયો કે નહીં ? જ્ઞાન આત્માનો પ્રકાશ છે તે પ્રકાશ તરફ તમે આગળ વધો એક વખત તમે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી લો અને પછી એને આચરણમાં ન મૂકો અને તમે તેમાં દુર્બળતા અનુભવો તો પણ તે ખોટું નથી એવું કહેવાય છે કે, વસ્તુના સ્વરૂપને જાણ્યું અને એનો અમલ કર્યો નહીં તો તે જાણવું વ્યર્થ છે ક્રિયા નયની દૃષ્ટિએ ઠીક પણ છે પરંતુ જ્ઞાન નયની દૃષ્ટિએ આપણે વિચારીએ તો જણાશે કે, જાણકારી થવી એ પણ એક મોટી સફળતા છે એક ઝવેરીની પામે ઝવેરાત આવે છે ખરીદવા માટે એની પામે પેસા નથી પરંતુ એને ઝવેરાતની પરીક્ષાનું જ્ઞાન છે તેથી હોરાને બદલે કાચના ટુકડાને તે કદી ખરીદશે નહીં

હું તમને પૂછવા માગું છું કે ધડિયાળ સારી છે કે ધડિયાળ બનાવવાની ક્ષાણું જ્ઞાન સારું છે ? ધડિયાળની કિંમત મોટી હજારની હોઈ શકે પરંતુ જેને ધડિયાળનું જ્ઞાન નથી એની કિંમત કેટલી હોઈ શકે ? અને તે કેટલામાં ખરીદશે ? ધડિયાળ બગડશે તો ચિંતા કરવા લાગરો પરંતુ ધડિયાળીને આવી ચિંતા થશે ખરી ? નહીં, જાણ્યું તે જાણે છે કે, ધડિયાળ બગડી જશે તો તે ફરીથી દુરસ્ત કરાવી લેવાશે તેની જ રીતે આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી, તે શરીર રૂપી ધડિયાળના બગડી જવાથી રડવા બેસે છે પરંતુ જેને સ્વરૂપનું જ્ઞાન છે, તે એમ રડવા બેસતો નથી તે તો વિચારે છે આવતા ભવમાં આ ફરી મેળવો લેવારો ! તો પછી એને માટે રડવા શા માટે બેસવું ?

ખીજ બાળુ જે વસ્તુને જાણી લે છે, તેમ છતાં પરિસ્થિતિવશ ભૂલ કરી બેસે છે ત્યારે એના મનમાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે એક માણસ જાણે છે કે, હું અપરાધ કરી રહ્યો છું પરંતુ પરિસ્થિતિ એ માટે એને પ્રેરી રહી છે તે શુંનો કરે છે, સગા ભોગવી જેલમાંથી છૂટી પણ જાય છે પરંતુ જેને સાચા રસ્તાનું જ્ઞાન નથી, તેમ હું ભૂલ કરી રહ્યો છું એ જ્ઞાન પણ નથી તે ખરે જ પગલ છે ગુનેગારને જેલમાંથી છૂટવા માટે કેઈ અવધિ હોય છે પરંતુ પાગલની મુક્તિ માટે શું અવધિ હોઈ શકે ? માટે જ્ઞાન દરેક ક્ષેત્રમાં સર્વ ઉપયોગી છે

નાનું બળક હજારો આધનાઓને રગતો બતાવી શકે છે તે બળક છે જ્ઞાન, જે હજારોને પ્રકાશનો રાહ બતાવે છે, હાથમાં બેટરી હોય તો તમે નિર્ભય બની અધારામાં ચાલી શકો છો, જ્ઞાન બેટરી રૂપ છે જે આત્માને ચારિત્રનો મુખ્ય બતાવે છે જ્ઞાનના પ્રકાશમાં રહી તમે આચાર-માર્ગ ગનિમાન બનો એ જ કામના છે

ભાદરવા શુદ્ધ  
ખીજ

જૈન ઉપાશ્રય  
કાલવાડી, મુબઈ ૪.



પ્રિય સહજનો,

આજે રવિવાર નથી શુક્રવાર છે પણ બિહારપેસે જનસમૂહ કહી રહ્યો છે કે આજે રવિવારથી પણ વધીને કંઈક છે આજે અષાઢી પૂનમ છે બીજી પૂર્ણિમાઓ કરતાં આમાં એક મહત્ત્વપૂર્ણ વિશેષતા પણ છે આજે આતુર્ભાસનો પ્રારંભ દિવસ છે આજના દિવસે જીવિતના સર્વ વિચારનારા સર્વે નિશ્ચિત સ્થાન પર સ્થિર થઈ જશે. મુનિને વિચાર પ્રિય હોય છે અને વિદ્યારમાં એના સમજની સુચકા પણ છે ત્યારે આવી મુનિની સ્થિરતામાં આનંદ માને છે.

મુનિ જો બિરાજતા હોય તો થાવક સ્વયં સત્વરે પ્રાપ્ત કરી શકે છે મૌનિક સંભળી શકે છે પ્રવચન અને સ્વાધ્યાયનો લાભ કંઈ શકે છે સાથે-સાથે તે ગદ્યમાં પ્રત્યેક લાભ પણ મેળવી શકે છે પરંતુ સતને તે વિચારમાં જ લાગે છે વહેતી સચિત્તા જેમ નિઃકલ્પતાં વૃદ્ધોને વાજની જેમી આગળ વધે છે તમે સત-ચરણ બનાવવાં જુએ છે ત્યાં-ત્યાં નમન-રિશ્યા સદ્યુક્તોને તાળી મળે છે તેમ છતાં મુનિને પ્રભુની આજ્ઞામાં વધુ આનંદ છે વર્ષાવાસમાં કોવેલી વિશેષ ઉત્પત્તિ થતી હોવાને કારણે વીર પ્રભુએ નિમ્ન થોને આતુર્ભાસમાં એક જ સ્થળે સ્થિર થયેલો બારેય આપ્યો છે.

તેમ આતુર્ભાસિક દારો છે શીત આતુર્ભાસિક દાર ઉષ્ણ આતુર્ભાસિક દાર અને ત્રીજું છે વર્ષા આતુર્ભાસિક દાર. પરંતુ સર્વોપક મહત્ત્વપૂર્ણ હોય ના તે છે વર્ષા-દાય તે વધુ કંઈ ન પડે તો તેથી અનુવરણ કંઈ નુકસાન થતું નથી તરી રીતે ચરમી પણ વધુ ન પડે તો એથી આનંદને પ્રત્યક્ષરે

કોઈ નુકસાન થતુ નથી પરંતુ જો વરસાદ ન પડે તો માનવસમાજના શા રાસ થશે ? માનવ જ શા માટે, પશુ અને પક્ષી, પૃથ્વી અને પર્વત સૌ કોઈ સુખમાવિહીન બની જશે

અમીડના વાદળોને જોતાંની સાથે જ મોર એમની ગર્જના સાલળવા ઉત્ક્રિષ્ટ બની જાય છે તેવી રીતે ચાતુર્માસ સન્નિકટ આવતા જ શ્રદ્ધાળુ લોકો પ્રભુવાણી સાલળવા ઉત્સુક બની જાય છે વર્ષાને લઈને પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય હ્રસ્વગણ વધી જાય છે પૃથ્વી તો જાણે લીલી સાડી જ પહેરી લે છે સર્વત્ર સૌન્દર્ય સુખમા નાચી ઊડે છે. ચાતુર્માસના દિવસોમા પ્રવચન સાલળ્યા બાદ જીવન રમણીય બની જવું જોઈએ—સર્વત્ર શાત સૌન્દર્ય વિખેરાઈ જવું જોઈએ વરસાદના રીમ-ઝીમ ઝાપટા જેટલી તપેલી ધરતીને શીતળ, શાત બનાવી દે છે વરસાદ થયો અને પૃથ્વી પણ શીતળ થઈ પરંતુ જોવાનું એ છે કે શાત-મુઘા ભરેલી વ્યાખ્યાનધારા સાલળીને પણ મનના ખૂણામા એક શાંતિનું નાનકડું વાદળું ઊડ્યું નહીં અને એક હલકો ઝાપટો પણ થયો નહીં અને કંપાવની જ્વાળામા મનની ધરતી તપતી રહી તો કહેવું પડશે કે વરસાદની આ કાળી વાદળીઓથી તમે કંઈ શીખ્યા નથી

વર્ષાની ધારાઓ સડકો ઉપર જામેલા ધૂળના ઢગલાઓને, ગદી ગટરોને ઘોઈ સાફ કરી નાખે છે તેમ હે ઉપાસક, તું પણ મનના દ્વાર ખોલી દે. વર્ષાની આ ધાગાઓને અદર જવા દે જ્યાં સ્વાર્થનો કચરો ભર્યો છે, વાસનાની ગટરોમા કીડા ખદખદી રચ્યા છે તેમને આજે ઘોઈ નાખો મનને શીતળ અને શાત બનાવી દો કડવો-મીઠો ઘૂટડો મળે તો પણ મન સમ-સ્થિતિમા રહે તેવી સાધના હોવી જોઈએ મેઘ ગરજે છે ત્યારે એ ગર્જના સાલળીને ખેડૂતની આખો ઉપર ચઢે છે કે પેલી ગર્જનાની તર્જના કરતા મેઘને પણ પ્યાર કરે છે ? નહીં, તે પ્યાર જ કરે છે તમે તમારા ઉપર ગર્જના કરનારથી પ્રેમ કરો છો કે એની ગર્જના સાલળી એના તરફ આખ કાઢો છો ? અરે, મુઝઈનિવાસીઓ, તમે પેલા ગ્રામીણ પાસેથી પણ થોડુંક શીખી લેજો પોતા પર ગરજનારને પણ પ્યાર કરતા શીખો એ ગરજે ત્યારે તમારું મનકું મયૂર બની જાય મેઘની ગર્જના સાલળી મોર પોતાની પાખો ફેલાવીને નાચવા લાગે છે તેમ જ્યારે કોઈ અકારણે જ તમ રા પર ગરજ-ઊડે ત્યારે તમે વિચારજો કે હમણા નહીં પણ થોડા દિવસો બાદ તે પોતાની ભૂલ સમજશે અને જો તમારી ભૂલ તમને દેખાતી હોય તો તમારું

મન વિચારોની પાખો ફેલાવીને નામી બોલુ નોઈએ ' અને વિચારું નોઈએ  
કે ખરે જ કુ અપકારમાં હતો મારી જૂઠા અને સમજાતી નહોતી.

વારુ ત્યારે જલ્દી બતાવે કે તમારી જૂઠા બતાવનાર સારો લાગે છે કે  
તમારી પ્રશ્ન સા અને જાહેરાત કરનાર ? તરફ તો એ છે કે આજનો માનવ  
પોતાની જ સ્વીકાર કરવાનું બાંધતો જ નથી તેમ જ એને પોતાની જૂઠા  
બતાવનાર ન ગમે છે એક રસોયાના દાણે એક વાર શાકમાં મસાલો વધુ  
પડી ગયો. આનાની જીભ તતડવા લાગી અને આંખે નીર ચાલવા લાગ્યા.  
બેલે મોઠે પૂછ્યું આટલો મસાલો કેમ કરતા પડી ગયો ? તો તે રસોયો  
બોલ્યો. બાળે મારવાડ જેવું શાક બનાવ્યું હતું વળી બીજા ઘોડાકે દિવસે  
પડી શાકમાં મસાલો ઝોડો પડ્યો જમનારાઓને આ ? આમ બેઠા જેવું  
લાગ્યું પૂછામાં આવતાં એણે કહ્યું. આને મુંઝઈ જેવું શાક બનાવું હતું  
વધુ મસાલો પડ્યો તો કહો મારવાડ જેવા અને ઝોડો મસાલો પડ્યો તો  
કહો મુંઝઈ જેવા એને પોતાની જૂઠા તા દેખાતી જ નહોતી.

આવી જ વાત ધર-ધ ની છે લગ્ન પછી ત્રીજા જ મહિને વધુએ નવું  
ધર વસાવી લીધું સાચું પૂછીશ કે વધુ ત્રણ જ મહિનામાં જુદી કેમ થઈ  
થઈ ? તો કહેશે, વધુના નખરાઓ કુ હેડન થઈ ગઈ અને વધુને પૂછીશ તો  
કે જુદા થવાની એવી તે કઈ આવશ્યકતા પડી ગઈ ? તો તે જવાબ આપશે-

શુ કહુ મારા સાસુની જીભ સ્વયં ગળી છે (સ્વભામાં દસાદસ) તે હમેશાં  
મારા પરિવારને જ નહીં પૂરી સાત પેઢીઓને આપતી હશે છે અને એક  
બીજાને નિંદે છે પોતાની જૂઠા કાઠને દેખાતી નથી.

ન.ચ.તા મેરલાથી જન્મ શીખવું છે તેમ ચળકતા જૂનનું પક્ષ કઈકે  
શીખે. અવલુની આધારી રાતે પક્ષ જૂનનું ચળકે છે તેમ તમે વિપત્તિની  
કાળી રાતે ચળકતાં દેખે. ૮ નરો-૬ નરો વિપત્તિઓ પેસણ પ્રકાશનું એક  
કિન્હુ પક્ષ ન દેખાય ત્યારે તમે સુકશન અને કામદેવનું સ્મરણ કરજો-  
તેઓ તમારી આધારી રાતે દિવસો દીવડો પ્રગટાવી દેશે.

આવક હજીમાં જ મતા બાળક કામદેવ અને સુકશનને કાઈ કામે  
જુઓ રહે નહીં કામદેવ પોતે જાવનમાં બોલ છે એમની સામે બિનમલ્સ  
૨૫ દર ઉપા છે દા.શમાં ચળકતી તમચા છે તે કદી રંગો કામદેવ  
આકાશ કાંઈ નહીં નામ અસ્થિ છે તેમ ન કહેવનો વિચાર  
દરે તા આ મતે લા મના તમચા અક ન થાએ ઘરીરનું દૂક-દૂક

કરી નાખશે કામદેવે આનો જે જરાપ આપ્યો તે અઢો હનર વરસ પછી પણ આજે આગમમા મુગ્ધિત છે એમણે કહ્યું 'તમારી તલવાર શરીરને મારી શકે છે, આત્માને નહીં અને ગરીબ તો અનત વાગ મર્યું છે. આવા પાર્થિવ શરીર માટે આત્માના શાશ્વત ધર્મને કામદેવ કદી પણ અસત્ય કદી શકે નહીં, ભલે માન આણુએ આણુ બુદ્ધા ઈર્ષા જાય તેમ છતાં એમાથી એક જ ધ્વનિ આવશે -

નિર્ગથ પ્રવચન-ભ મહાવીરનું પ્રવચન સત્ય અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે

ખીજી બાજુ જ્યારે રાજગૃહ અર્જુન માણાના ભયાનક ઉપદ્રવથી ખીડાયેલું હતું ત્યારનો આ વાત છે અવ્યસનાટ ટ્રેલિક પાણુ મહેતોમા લપાઈને બેસી ગયા હતા તે વખતે રાજગૃહમા રાદેતો આવ્યો કે પ્રભુ મહાવીર રાજગૃહની બહાર પધાર્યા છે સાભજ્યુ સૌએ પગુ વિચાર્યું કેટલું મુદ્દરને "પ્રભુ ઉદ્યાન સુધી પધારે તેમ છતાં આણેની તરમ રાત ન થાય અને અર્જુન મને માગ પ્રભુથી મળવા ન દે એ કદી ધર્મી શકે નહીં અર્જુનનો આતક માની ગતિને ચલાવો દે તો એ હવનની બહુ મોટી હાર ગણાશે અને આ કાયરતા વીરના ઉપાસકને શોભશે નહીં " આમ વિચારતાની સાથે જ એના કદમ ગુણુગીલ ચૈત્ય તરફ આગળ વધ્યા વચ્ચે અર્જુન કૂરતાનો પ્રતિભૂતિ બનીને આવ્યો પણ ધૈર્યના મહાશીલા સાથે ટકરાઈને એની કૂરતાના ભૂકેભૂકા બિડી ગયા

દુ ખની અધારી રાતે તમે ચળકતા રહેજો અને જે સુખના પારણુ ખૂલતા હો તો પણ પોતાને ભૂલશો નહીં શ્રાવણુના ખૂલા તો તમે જોયા હશે મુખર્ષમા પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય મળતુ નથી પણ આજે પણ ગામડાઓમા ચાલ્યા જશો તો પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય સર્વત્ર પથરાયેલું જોવા મળશે શ્રાવણુમા પૃથ્વી લીલી સાડી પહેરો લે છે, ચારેય બાજુ વનસ્પતિ ખીલી બિડે છે બહેનો શ્રાવણુના દિવસોમા પારણુ-હી ચકા બાધી હી ચકે છે હી ચકાના ઉતારચઢાણુ પણ આનદદાયી હોય છે કદી અઢળક સપત્તિ વચ્ચે હો તો કુલાવુ નહીં અને વિપત્તિમા હો તો રડવા બેસવુ નહીં

વર્ષાવાસનુ-અકૃત્રિમ સૌન્દર્ય બોલે છે કે હે માનવ, કૃત્રિમતાને છોડી સહજ સૌન્દર્ય તરફ આવ તમે કૃત્રિમ સૌન્દર્ય વધારો છો કે સહજ સૌન્દર્ય વીસમી સદી જેટલું કૃત્રિમતાને પસંદ કરે છે તેટલું વાસ્તવિકતાને નહીં

એ સા જ માટે તો સૌ દર્શ અને વેશભૂષા બધામાં કૃત્રિમ ચીજોને પસંદ કરાય છે. વેશભૂષા તો શુ કદી જ પશુ તેવી જ પસંદ થશે કે જે એક સિનેમા એક્ટ્રેસે પસંદ કરી હશે. વસ્ત્ર-ભૂષા પશુ તેવી જ દર્શ કે જે સોને કળાકારો પહેરે છે. પછી બનેને કદીમાં કરતા રહેા અને ગરમીમાં બેસતા રહેા. ઠેઠલાયને એવા જોવામાં આવ્યા છે કે ચાહે કદી હોય કે ગરમી મોત્તલ હમેશા એમના પગમાં હશે. ત્યાં જરૂરિયાતને પ્રમુખતા અપાતી નથી. પ્રમુખતા તો મળે છે ફક્ત ફેશનને.

આ ફેશનને તો ગળળ કરી નાખ્યો છે. સ્વતંત્ર ભારતની રાજધાની દિલ્હી અને મહારાષ્ટ્રની રાજધાની મુંબઈ અંગ્રેજોના શાસન તરે આટલી અભારતીય નહીં રહી હોય જોટલી કે બાળે છે. વેશભૂષા ચાલ-ચલન, આચાર અને વ્યવહાર, બધામાં વેશથી ભારતનું વિશ્વમતીકરણ થઈ રહ્યું છે. મુખ પર પાવર અને હાંડે રમ (સિપરિટક) એ બધું ફેશન આપ્યું છે. પાંતુ રેત શાસનમાં જન્મેલ વ્યક્તિઓને એમના પાશ્વિં સરીરની આ પૂર્ણ શોભા હતી નથી. આ ફેશનપરસ્તિનું આપરે લગ્ન શું છે? બીજાની આંખે આપણા સાથે દેખાઈએ વાજ ત્યારે તમે જરા જલ્દી બતાવો કે તમે ક્યાં છો માટે પહેરો છો? બીજાની આંખે તમે ક્યાં દેખાઓ એટલે કે સરીરને આરામ મળે એટલા માટે? બીજાના દિલમાં મોહ ઉત્પન્ન કરવા માટે આવક કદી કપડાં પહેરી શકતો નથી.

સાચો આવક વેશપરિધાનમાં ત્રણ જીવનને મકલ્પ આપે. ૧ તે આરામપ્રદ હોય. ૨ સસ્તા હોય અને ૩ સ્વચ્છ હોય. પહેલી માનત છે વસ્ત્રભૂષા આરામપ્રદ હોય. કારણ કે કોઈની સુરક્ષા માટે જ સ્થોતિ ઉપયોગ કરાય છે. એવો પોષાક સા કામનો કે જોનાથી તળુ બીસાવ હોય અને સ્વતંત્રતા ત્રણ કામો બેસી શકતું ન હોય. એક વાર એક કાર્ડ ફસતાઈ આવ્યા તે બેસવા માગતા હતા એમની આંખો કાર્ડથી જ ખોલ રહી હતી. મે પૂછ્યું-શું જોઈ રહ્યા છો? તેઓએ જવાબ આપેલો શુ બધાં કાર્ડ ખુરસી નથી? હું સમજી ગયો કે એમણે પહેરેલું ખટકન ખુરસી મ મી સ્થૂં હતું. નીચે બેસસો તો એમાં સજ પડી જશે. આ પેન્ટ તમને આરામથી બેસવા દેતું નથી.

બીજી માનત છે કાર્યકે કપડાંમાં ચપનમાં બાન રાખવું જોઈએ કે તે સ્વચ્છ હોય, સાદા વસ્ત્રો વડે પશુ સરીર દર્શી શકાય છે તો પછી રોડ સો. આ ૧ મુખની સીડીઓની છી ત્રણ છે? પૈસા બે નિનેદીમાં સમાતા ન

હોય તો ગરીબ સ્વધર્મી લાઈ-બહેનોને આપો તેમની સમસ્યાઓનો ઉકેલ. આવશે પાશ્ચાત્ય વિચારક વિલિયમ પેગે ખરું જ કહ્યું છે કે ફેશન અને પ્રદર્શનના પ્રિય લોકોની સાજસજવટથી અનેક નગન વ્યક્તિઓને વસ્ત્રવાળી બનાવી શકાય છે મને ખબર છે, એક ફેશનપ્રેમી યુવક જ્યારે પણ કયાય-બહાર જતો ત્યારે પોતાની જોડે પદર-પદર જોડ કપડાની લઈ જતો જરૂર છે ચાર કપડાની અને સાથે રાખે છે ચોવીસ જોડ એટલે વધારાના કપડા જો ખીજીને આપી દેવામાં આવે તો કેટલાય અર્ધનગન વ્યક્તિઓના વસ્ત્રોની સમસ્યાનો ઉકેલ લાવી શકાશે.

ત્રીજી બાબત છે કપડા સ્વચ્છ હોય જૈન ધર્મ ફેશનનો વિરોધી છે પરંતુ આવશ્યક સ્વચ્છતાને એણે આશ્રય જરૂર આપ્યો છે એટલા માટે જ આગમમાં ન્યાન્યા શ્રાવકના બદિર્ગમનનું વર્ણન આવે છે ત્યા ત્યા “**पहाय कय बलिकम्मे**” નું વિધાન આવે છે માટે વસ્ત્રભૂષામાં ફેશનને મહત્ત્વ ન આપવું જોઈએ શું તમે એમ સમજો છો કે સાજસજેલ પોષાકને લઈને લોકો તમારી નરક વધુ આકર્ષાશે? સાજસજવટવાળો પોષાક તો દુર્ગોધન, કસ અને ચૌરગઝેબ પાસે પણ હોતો લોકોએ કેટલું સન્માન કર્યું તેમનું? એક વિચારકે સાચું જ કહ્યું છે કે ‘કોઈ આદમી પોતાની સાજસજેલ અને છેલછેતીલ પોષાકને કારણે મૂરખાઓ અને સ્ત્રીઓ અન્ય કોઈ દ્વારા સન્માનિત થઈ શકતા નથી માટે દેહને શા માટે સજાવો છો? સજાવવું છે તો દિલને જ સજાવો.

દિલને સજાવવાનો એ અર્થ નથી કે છાતી પાસે ગુલાબના ચાર ફૂલ લગાવી લો ગુલાબના હજાર હજાર ફૂલ ભેળા મળે તોય દિલને સજાવી શકતા નથી ઉદારતા અને સેવાના ફૂલ જ દિલને શોભાવી શકે છે શુભના ઉદયને લઈને જે પ્રસાધનો મળ્યા છે, સ્વધર્મીઓની સેવામાં તમે એમનો કેટલો ઉપયોગ કર્યો છે, વાઝ? દીકરીને ઓછું અપાયું છે, એ તો તમે જરૂર વિચાર્યું હશે પરંતુ શું કદી એવું પણ વિચાર્યું કે મારી સપત્તિનો કેટલો ભાગ સ્વધર્મીઓના કામમાં આવ્યો? હા, તો મને જરા જલ્દી બતાવો કે તમને હાથ જોડી દેવું સારું લાગે છે કે હાથ જોડાવી દેવું? દુર્લોભ્યનો પીડાયેલો કોઈ ગરીબ લાઈ કઈ સહયોગનો આશા સાથે તમારી પામે આવે છે તે હાથ જોડીને માગે છે ત્યારે તમે શું કરો છો? તિબ્બેરીના હાથ નાખી જે કંઈ હાથમાં આવે તે આપી દો છો ખરા? કે આપો કાઢી બોલ.

નાખો છો કે બધા બિખારીઓ મારી જ દુકાને ખાવે છે. પણ બારે ઈકમરોસ ઓફિસર દુકાન પર ખાવે છે ત્યારે પણ શું તમે આંખો કાઢ્યાં તેવી જ તે રજૂ માઓ છો કે જેવા કે પેલા ગરીબ લાઈની સામે રજૂ થયા હતા? નહીં એનો સામ તો એક સસલાની ગાદક નામ મની જરો. એને હાથ નેડી નેડીને આપશો. કહેશો સાહેબ બાઈલું લઈ લો અને રમ આપો. આજનો માનવ દાજ નેડીને દબાવે. આપો શી છે પરંતુ જે હાથ નેડીને લેવા ખાવે છે એને બે પૈસા પણ નહીં ખાપે.

જુઓ પેતો મેદુસો (મિથ) જુઓ છે પૃથ્વીના પટ પર વહેવા સુરિતા અને સરોવર સુકાઈ ગયા છે ત્યારે તે દિલ ખોલીને વરસે છે તમે જરા પેલા સ્થામલ મેદુસાથી પણ થોડુંક તો શીખો. જે સ્વધર્મી લાઈઓના જીવન સરીવર સુકાઈ ગયા છે. દિલ્હિનાના બીવણ તાપમાં જેમનું જીવન ગાઈ રહ્યું છે ત્યાં જઈને થોડુંક પણ વરસો. એમના કુખરદમાં પણ કઈ કામમાં આવે. શાક રાખને સંપત્તિનો જેટલો લાજ બીજાના કામમાં પરખે વખ રાખે છે તે જ તમારો છે.

તમ લાગ્યતાળી જનવા ગાહો છો તો લાગમાંથી લાજ આપતાં શીખો, નહીં તર ખરા અર્થમાં તમે લાગ્યતાળી બની રહ્યા નથી. તમારી સંપત્તિમાં સ્વધર્મીઓનો પણ લાજ છે. વહેંચણીમાં જો તમને તમારો લાજ નહીં? મને તો તમે મંચેન જાડી જરો. પોતાના લાજને લેવા છાડુ તમે એટલા બધા બેચેન છો કે જો છાડુ તો તમે કાટના ગારણા ખખડવવા તૈયાર થઈ જાઓ છો. ત્યારે સ્વધર્મીને લાજ આપવા તમ તૈયાર છો કે નહીં? તમે સ્વધર્મીને જો લાજ ન આપ્યો તો જો માટે જાણના જે લીધાં પ્રગવા જોઈએ કારણ તમારી આ બૂલ કટલાય લાઈઓને જોડો રસ્તો સ્વીકારવા વિવર કરી મૂકે.

ધાર સહેરની વાત છે લાઈઓમાં થોડાક ભારો પાકિષ પ્રતિકમણ કરવા એકત્ર થયા. પ્રતિકમણ જો જીવનની કોમલિત સરળિયુ છે દરેક / સખાટાણુ તમે દિસાળ મણિ છો જીવનનો દિસાળ પણ કહી શકો? આ? કેટલું જાણુ અને કેટલું ગણુ? આ મા કામથી કોષ તરફ કેટલો મનો? નમનામાં બદલાર તરફ કેટલો મનો? સરળતાથી જીવન તરફ ક્યાં સુધી પહોંચ્યો? સતોને ભાજવૃત્તિને પગાડો છે કે લોભે સતોરને? રાત્રી ત્યાજ લગી ગયો કે ત્યાજથી જ ભગ્ન આનંદ વધ્યો? પુણ્યમોના દુઃખઓનો દિસાળ રાખનાર શું આ ખાતાં જીત્યાનો દિસાળ પણ રાખરી ખરા?

આ રીતે પ્રતિદિન પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ જો પ્રતિદિન ન થઈ શકે તો પાલિક પ્રતિક્રમણને ચૂકવું જ ન જોઈએ

આશ્રવથી અળગા થઈ સવર તરફ આવવા માટે શ્રાવક પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા પરંતુ દુર્ભાગ્યથી પીડિત એક ગરીબ શ્રાવક કંઈક ખીજું જ વિચારતો બેઠો હતો તે આત્માનુ નહીં, ધરનું સરરૈયું કરી રહ્યો હતો. દીકરી સોળ વર્ષ પસાર કરી ચૂકી છે, પણ એના હાથ પીળા કરવા માટે ખીજ પીળી વસ્તુ પણ જોઈએ એ પીળી વસ્તુને તમે જાણી જ ગયા હશે. તમે સૌએ એવા રિવાજ બનાવી દીધા છે કે એ રિવાજની જાળમાં કદી-કદી તો તમે જ ફસાઈ જાઓ છો પેલો ગરીબ શ્રાવક વિચારે છે કે નાણાના અભાવે લગ્ન લેવાયા નથી તે જ વેળા એની દ્રષ્ટિ નગરશેઠના હાર પર પડી એને શેઠ સામાયિક કરતી વખતે ઉતારી બાજુએ મૂક્યો હતો વિચાર્યું કે આ લઈ લેવામાં આવે તો સમસ્યાનો ઉકેલ આવી જશે પરંતુ આત્મા ધિક્કારી ઉઠ્યો "તું સવરના (ધર્મના) સ્થાને બેઠો છે અને ચોરી સમાજધન્ય પાપ તરફ તારી વૃત્તિ જઈ રહી છે ત્યારે મન બોલ્યું લાખોનું ધન છે, હાર ચાલ્યો ગયે તો ય ચિતાની વાત નથી અને તારી બધી સમસ્યા ઉકેલાઈ જશે

હાથ આગળ વધ્યા અને હર લઈને સુરક્ષિત સ્થાને મૂકી દીધો વળી વિચાર્યું કે અત્યારે જ ચાલી નીકળવું તે ઠીક નથી શેઠને આ હાર ઉપર અત્યાધિક આસક્તિ હશે તો તેઓ એને ન પામના બેચેન બની જશે જો એની ગિચ્છિતિ જામી થશે તો અન્ય શક્ય તેવા ઉપાયો વડે એ હાર પાછો આપી દેવો એ જ ઉચિત લેખાશે અને હાર ખોયાનું એમને દુઃખ નહીં થાય તો લઈ ચાલવામાં કાંઈ નુકસાન નહીં, માટે શેઠની સામાયિક પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી પ્રતિજ્ઞા કરવી જ પડશે

સામાયિકનો સમય પૂરો થયો શેઠ જ્યાં વસ્ત્ર ઉતાર્યા હતા ત્યાં ગયા. કપડાં તો યથાવચ્ચિત હતા પણ હાર ગૂમ ! આસપાસ તપાસી જોયું વિચાર્યું કેઈ પરિસ્થિતિનો માર્ગો સ્વધર્મી લાઈ આ કામ માટે વિવશ બન્યો હશે. ચાલો, લઈની ચીજ લાઈને કામ લાગશે તમે પણ શું આમ વિચારો છો ખરા ? જો સંડેલી છત્રી અને જૂના પૂરાણા પગરબા કેઈ લઈ જાય તો સો સો ગાળો વગસાવશે અને ઉપરથી પ્રતિજ્ઞા લેજો કે હવેથી ઉપાશ્રયે કદી જવું નહીં

જો કે ધર્મસ્થાનોમાં ચોરી કરવી તે જ્ઞાન્યમાં જ્ઞાન્ય પાપ અપરાધ



છે આ એ વાતનો સ્રોતક છે કે ભારતીય જનતાનું નૈનિક સ્તનનું પ્રમુખ અધ્યપનન થયું છે એવું ધાર્મિક રક્ષણ પશુ જૂદ અને હરી ચોરાથી સુરક્ષિત નથી તો એની સાથે આસુએ એ પશુ જોવું પામે કે ચોર ચોરી કરવા શા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે? જો તે આદતને સંઈને પ્રવૃત્ત થાય તે તે કદી ક્ષમ્ય જાતી શકેતો નથી. પરંતુ જો પરિસ્થિતિવશ એવું કરે છે તો તેની તેની પરિસ્થિતિને બદલવા સાધુ સાધનસંપન્ન અક્ષિતઓએ બાજળ આવવું જોઈએ.

પેલા નગરશૈલ વિચારે છે ખરી તો મારી ભૂમિ છે હું નગરપતિના સ્થાને છું તેમ જ્યાં મેં મારા કર્તવ્યને પોષ્યનું નથી, પોતાના સાથીઓની મેં સારસંભાળ પશુ લીધી નથી. તેઓ કઈ સ્થિતિ વચ્ચેથી પસાર થઈ રહ્યા છે? એમના ધરમાં અનંત છે કે નહીં? એ બાદ મારું સ્થાન જ કયું નથી એટલા જ કારણે આ? ઉપાશ્રમમાં આ બીના જાતી છે અને ચોરી જેવા જાન્ય કૃત્ય માટે વિવશ થવું પડ્યું હશે. અન્યથા મનુષ્ય પોતે એટલો અરાજક નથી.

આ બાદ કાર સંઈ તો બાઈ થેતો પહેલો પશુ રહેતો એટલે આત્મા એને ખતો રહ્યો આ કુટુંબ માટે હાથ બાજળ કેમ વધ્યા? મોલોઓથી પશુ મોલી અનવતા હું વેચી આવ્યો અને જડ દુકાને વીણી લાવ્યો રાત આખી બાજળટોટો રહ્યો અને એવી સ્થિતિમાં એણે રાત પસાર કરી સવાર થતાં જ કાર સંઈ તે શેઠની દુકાને પહેલો પશુ છોક કેમ થઈ જાયે નહીં કે કામે ઉપાશ્રમેથી આપનો કાર હું સંઈ આવ્યો છું મંગતો હાથ બાજળ પ્રસારતાં બોલ્યો. આ કાર રાખી લો. નગરશૈલની આંખોને પોતાનો કાર એળખતાં વાર લાગી નહીં પશુ તેઓ અભયમ જાતી પૂછવા લાગ્યા. સંઈ આ કિમતી કાર શા માટે લાવ્યા છો? આજનુંકે ક્યાંતો આવજો જવાનું આપ્યો, આ રાખી લો અને એના બદલે થોડું દાન આપો જેથી એક ગરબની સમસ્યાનો ઉકેલ આવે.

આ તો સંઈ શેઠની વાત. તમને પશુ વાત પૂછી લઉં આવો જ તમારો કાર ખોવાઈ ગયા હોય અને પાછો મળે તો લાવનારને તમે પેશકિસને હવામે કરીશો કે નહીં? બીજો જ કારકિર્દી મુજબ સમાચારમાં ખબર લખાઈ જાય અને થ થેર એની / વાત કહેતા કરીશો. થી પશુ જુ મુજબ પશુઓ બહમતો હસવા પશુ પશુઓ પશુ હવે જરા વાત પશુ પશુવર્તા શીખો જુઓ પેલા નગરશૈલના દિલની ઉદારતા—

તેઓ બોલ્યા, “ ભાઈ, તમે જૈન કૃળમાં જન્મ્યા છો, હું પણ એક શ્રાવક છું. આ મારો આત્મા કબૂલ કરતો નથી તમે ચાહો તો એમ જ રૂપિયા લઈ જઈ શકો છો આગતુક ભાઈ હાર રાખી લેવાનો અતિ આગ્રહ કરવા લાગ્યો એટલે શેઠે એક ડબ્બીમાં હાર રાખી એના ઉપર કપડું સીવી પેલા ભાઈનું નામકામ લખી નાખ્યું અને કહ્યું: ‘આ તમારી જ વસ્તુ છે, જ્યારે ચાહો ત્યારે લઈ જઈ શકો છો હું તો નામનો એક રક્ષક માત્ર રહીશ, સાથે જ બે હજારની થેલી પેલા શ્રાવકના હાથમાં આપતા બોલ્યા, “આ મારી તુચ્છ ભેટ છે એ સ્વીકારો અને જરૂર પડે ત્યારે આ ભાઈને ફરિયાદ કરજો”

આવનાર ભાઈ નાણાં લઈ પાછો ફર્યો પરંતુ શેઠના સહવ્યવહારે એના આત્મા ઉપર અમિટ છાપ પાડી રહી રહીને એમની ઉદારતાના ચિત્ર એની સ્મૃતિમાં આવી રહ્યા હતા આ બાજુ શેઠ ઘેર ગયા. પત્નીના હાથમાં પેલા ડબ્બી દેતા બોલ્યા, “ જિંદગીનો કશો ભરોસો નથી આને સલાળીને રાખજો આમાં એક ભાઈની જિંદગીની કમાણી છે જુઓ, આના ઉપર નામ લખ્યું છે, તે ભાઈ હાર આપી ગયા છે અને બદલામાં થોડાક રૂપિયા લઈ ગયા છે. મેં એને લાખવાર સમજાવ્યો કે હાર રાખો નહીં, એમ જ રૂપિયા લઈ જાઓ, પણ તે માન્યો નહીં હારની કિંમત ધણી છે પણ તે ધણું ઓછા પૈસા લઈ ગયો છે ”

શ્રાવિકા ડબ્બી હાથમાં લેતા કહેવા લાગી, “ આ તમને શોભતું નથી. તમે શ્રાવક છો એક શ્રાવકનો હાર ગીરવી રાખી પૈસા આપવા તે શ્રાવક માટે ઉચિત નથી એને એમ જ આપી દેત તો કાઈ કંમી થવાની નહોતી. ભર્યુંભાદર્યું ઘર છે જો કાઈના દુખ દરદમાં કામમાં નહીં આવીએ તો લક્ષ્મી શા કામની છે ?”

શેઠે જવાબ વાળ્યો, “ મેં એને ધણુ ધણુ સમજાવ્યો, પણ સમાજનો રિવાજ જ એવો છે કે એમ જ લેવામાં એને પણ શરમ આવતી હતી ”

આ છે વિશાળ હૃદયનું એક ચિત્ર મુખર્ષના કુશળ નાગરિકા આનાથી કંઈ બોધપાઠ જરૂર લેશે લેશે નહીં, પણ શીખ્યા પણ છે મુખર્ષવાળા વરસે છે, પરંતુ કદી કદી મુખર્ષના મેઘ સમુદ્રમાં જ વરસી પડે છે સાગરમાં વરસેલું શું કામ આવે? જ્યારે નાના નાના છોડ તો તરસ્યા જ રહી ગયા. માટે વરસો, શ્રાવણની જેમ વરસો ! અભાવની દુપહરીમાં સુકાઈ રહેલ છોડવા

માટે દિવસ ખેતીને વરસે. મોંઘવારીની ચક્કીમાં પીસાઈ રહેલ સમાજના મજમૂગમાં બાઈઓ અને આ બાળુ અસદ્ગત વિદ્યાર્થીઓ જેઓ શુદ્ધિને કુલ્લ છે પરંતુ અધોશાયે જેમની પ્રગતિ રૂપાઈ ગઈ છે અને વચ્ચે જ રૂપાઈ પાયા છે તે સૌ માટે તમારા સામનો કામ આવે અને વળે તેવા સૌ મનગમત બને એવી મનજ કામના છે.

અધાદી પૂનમ,  
સુવન ૨ ૧૭

જૈન ઉપાધ્યય કાંદવાળી મુંબઈ



શુદ્ધિમાનોનું દુનિયા સન્માન કરે છે ચારિત્ર્યવાનનું  
દુનિયા અનુસરણ કરે છે

અભ્યાસારી જેવો અભાગી માણસ બીજો કોઈ નથી  
કેમકે એની આપત્તિના સમયે એનો કોઈ મિત્ર થતો નથી.

એક પાશ્વર્ય વિદ્યાને કશું છે કે સત્ય અને વિશ્વાસ  
સંસારનું મંદિર છે

સત્ય અને તેલ સદા ઉપર જ રહે છે સત્ય જાટલીના  
જૂસ સમાન છે

શુદ્ધિમાળથી તથા ચારિત્ર્યજન સ્વચ્છ છે

કદાચરણને બેઠું એટલે સદાચાર. સારો સ્વચ્ચવ  
એટલે શીશ.

## ૩૯. કેળવણી છે જીવનની ચોડ ચમક

(જૈન લાઈબ્રેરી ટ્રસ્ટીમા આપેલ એક પ્રાચીન)

પ્રિય વિદ્યાર્થી! બંધુઓ,

તમાગમા બહુ જ મોટું આકર્ષણ છે આ ભગ્નનો રાજધાની દિલ્હીમાં આવ્યાને મને લગભગ આ ત્રીજી અઠવાડિયુ ચાલી રહ્યું છે હમેશા મહાવીર ભવન કે આદ્યા યોદ્ધા પ્રવચન આપે છે પરંતુ તમારામાં બહુ મોટી શક્તિ છે એ આકર્ષણ શક્તિ મને તમાગ પાસે ખેંચી લાવી છે જ્યારે હું મને વિદ્યાર્થીઓની વચ્ચે આવો પડે તો જોઈ છું ત્યારે મને બહુ જ હર્ષ થાય છે હમણા સાહિત્યગત શ્રી મનોહર મુનિશ કેળવણીના વિષય પર તમને સુંદર રીતે સંભળાવી ચૂક્યા છે ખરેખર કેળવણી એ એક બહુ જ મોટી વસ્તુ છે એ જીવનમાં એક નવી જ ચમક લાવે છે માણસની સુષુપ્ત શક્તિને જગાડનાર કેળવણી જ છે કેળવણીનું આખરો અને સાચું લક્ષ્ય તો માનવીને સાચો માનવ બનાવવાનું જ છે

ખેતરમાં પેદા થયેલો કપાસ સીધો નીધો આપણી મર્યાદા જાળવવાનું કામ નથી કરતો તેમ ઠીકી પણ એ આપણને પૂરેપૂરી રીતે બચાવી નથી શકતો એને તો જ્યારે વણકા દોરા રૂપે ફેરવી કાપડનું કપ આપે છે ત્યારે જ તે આપણા કામમાં આવી શકે છે ત્યારે એ આપણે પહેલું શક્તિએ છીએ, કે તમારા કોટ-પાટલુન એમાંથી બની શકે છે જો કોઈ માણસ પોતાના આખા શરીર પર ગુદર લગાડી કપાસ ચીટકાડી દે ને બહાર નીકળે તો તમને કેવું લાગશે? બીજા બધા આશ્ચર્યમાં પડી જશે, પણ દિલ્હીમાં તો તેની ચમક જ જશે તમે બધા એની જુદીમના જોઈ લગી જાઓ. હા, તો આપણું જીવન તો પેલા ખેતરમાં પેદા થયેલા કપાસ જેવું છે, તદ્દન કપાસ જેવું.

એમાંથી આપણે કાપડ બનાવવું પડે. શિક્ષણ એ કાર્ય કરે છે એ જ આપણને સમાજને ઉપયોગી બનાવે છે એટલે જ જીવનમાં ડેવલપીંગ જરૂર મોડું સ્થાન છે.

આજનું શિક્ષણ માણસને વહીવટ, ઝોકટર, શિક્ષક વગેરે જાણે બનાવે છે પણ દુ ખાની વાત છે કે તે માણસને માણસ નથી બનાવતો. હા તમે ધારે નહીં એવો એક સવાલ એક પરીક્ષકે પરીક્ષાર્થી વિદ્યાર્થીઓને એકવાર પૂછ્યો હતો. એક માણ પોતાનો અભ્યાસ પૂરો કરી શાળા બિડી લાઈને સ્થળ નીકળ્યો. નોકરીની ચિંતામાં તે એટલે દરતો હતો. આ વાત પણ કેવી છે કે એક મનુષ્ય રાજાના ક રૂપિયા કમાઈ લે છે, આપણે આપણા માણસાદેએ નોકરી માટે બાંટાદેરા માયાં કરી.

જે શિક્ષણ માણસને એના શરીરો પણ મેળવી નથી આપતું તે તે મીઠું શું અપાવશે? પણ આનું કારણ એ છે કે આજનું શિક્ષણથી ખસી તે બધું વધી જાય છે પણ કાચ નાના રહી જાય છે એક એવો વિદ્યાર્થી તમે જુઓ કે જેનું માથું ખૂબ મોડું હોય તે કાચ જરૂર જોવા નાના હોય તે તમને એ દસ્ય કેવું લાગશે? આજનું કાચ નાના રહી જાય છે તે ખસી વધી જાય છે એમાં કિન્દી ગણિત ઇતિહાસ, ભૂગોળ, અંગ્રેજી તેમજ નાણે શું શું બધું છે પરંતુ કાચમાં કામ કરવાની તાકાત નથી રહી. કારણ શિક્ષણનો કામ જ નહોતો મળ્યો છે એનો પ્રારંભ જ ફેવરને મિલકે દાંથી થાય છે પહેલાં ભારતીય શિક્ષણ પ્રકૃતિમાં સહુ પ્રથમ બાળકને શીખવાડે હતા ( માલુસેવો મલ્લ વિલુસેવો મલ્લ ) તેને સ્થાને આજે શિક્ષણની સ્થાનાત થાય છે Dog ડોગ એટલે ફેવરે અથવા Cat કેટ એટલે મિલકેદાંથી. આ ત્યાં ત્યાં વન પહેલાંની બાળપણથી જુઓ તે એમાં જ અણપ્રતિભા હતો તે જ આજે અધિકૃત થઈ ગયો.

પ્રાચીન શિક્ષણનો આપણા ઉપર એ પ્રભાવ પડ્યો કે ન આપણે પૂરું અંગ્રેજી થઈ શક્યા કે ન આપણે પૂરો ભારતીય રહી શક્યા. આપણું બન બની ગયું યુરોપિયન બને આપણા રહ્યો ભારતીય બને શરીર પણ ભારતીય જ રહ્યું કારણ કે એને તમે યુરોપિયન જેવું બોલુ ન બનાવી શક્યા બને રોય પાવરમાં પણ એવી તાકાત નથી કે જે તમારા શરીરને યુરોપિયન જેવું બનાવી દે. પણ હા તમારી વેસ્ટર્નના તે યુરોપીય બની ચૂકી છે.

આજે આપણા જીવનનું પ્યેમ જ નહોતો મળ્યું એ જ જીવનમાં અર્થ સમતા સુસીલતા બને સદાચારની આવશ્યકતા છે ત્યાં માત્ર એકલી સાધ-

રતા રહી છે. સાક્ષરતા જરૂરી છે, પણ સદાચાર વિનાની એકલી સાક્ષરતા એક વિડમ્બના છે જીવનમા સહુ પ્રથમ સદાચારનું શિક્ષણ આવશ્યક છે. આજના નાના વિદ્યાર્થીની જીલ પર ફિલ્મી ગાયનોની તરજે રમતી હોય છે. તેઓ દેવાનદ કે ગોપના સ્વપ્ના જેતા હોય છે આવું આપણું ચારિત્રનું પતન આપણને ક્યા લઈ જશે? એણે નવા ઊગતા ફૂલ જેવા વિદ્યાર્થીના મોઢા પરનું ગુલાબી સૌંદર્ય ઝુટવી લીધું છે.

આથી જ હું તમને અનુરોધ કરું છું કે, તમારું ચારિત્ર્ય રામ-લક્ષ્મણ જેવું બનાવો, કારણ કે, તમે જ ભારતના ભવિષ્યના ધારક છો. સદાચારી બન્યાં બન્યાં જશે, જે સમાજમા જશે ત્યાં ત્યાં તે નેતા બની જશે. જે દેશમાં તે જશે તે દેશના તે પ્રિયપાત્ર બની જશે એટલે જ કેળવણી સાથે વિનય, વિનમ્રતા, સદાચાર અને સહિષ્ણુતાનું સક્રિય શિક્ષણ મળે તો તમારું ભવિષ્ય નિશ્ચિંત ઉજ્જવલ છે, મંગલમય છે.

હા, તો આપણી મૂળ વાત પર આવીએ શાળામાં એક પરીક્ષક પરીક્ષા જેવા આખ્યા પરીક્ષકને જેતા જ શાળામા હલચલ મચી ગઈ કારણ કે, પરીક્ષાનું નામ જ એક જ ભૂત સમાન લપાનક છે વિદ્યાર્થીઓના વિભાગમા પુસ્તકો ફરવા લાગ્યા કોઈ ધારતું હતું ગણિતમાથી પ્રશ્ન પૂછશે, કોઈ ઈતિહાસ ભૂગોળમાથી ધારતું હતું આમ બધા જુદા જુદા ધારતા હતા ત્યાં પરીક્ષકે, પહેલા વિદ્યાર્થીને પ્રશ્ન પૂછ્યો, ‘તમારા ભણતરનું ધ્યેય શું છે?’ પ્રશ્ન સાલળી તે વિદ્યાર્થી ગભરાઈ ગયો એને થયું આ પ્રશ્ન નથી ઈતિહાસનો, નથી ભૂગોળનો કે નથી ગણિતનો ગભરાટમા તે ઉત્તર ન આપી શક્યો નીચે બેસી ગયો કારણ કે ગભરાટ બહુ ખરાબ વસ્તુ છે એમા વિદ્યાર્થી પોતાના વિષયને પણ ભૂલી જાય છે બીજા વિદ્યાર્થીને પણ પરીક્ષકે એ જ પ્રશ્ન કર્યો, ‘તમારા અભ્યાસનો ઉદ્દેશ શો છે?’ પ્રશ્ન સાલળી તે ગભરાયો નહી. તે હિંમતપૂર્વક બોલ્યો ‘આપ આપના અધિકાર બહાર જઈ રહ્યા છો કારણ કે આપનો પ્રશ્ન અમારા આખા અભ્યાસક્રમમા ક્યાય આવતો નથી આવો પ્રશ્ન જે વિદ્યાર્થીના પાઠ્યપુસ્તક સાથે સબધ ધરાવતો હોય નહીં તે પૂછવાનો તમને કોઈ હક્ક નથી,’ કેવો લાગ્યો આ જવાબ તમને? તમે સહુ આ જવાબ સાલળી હસી પડ્યા આ એનો ઉત્તર ઉદ્ધતાઈપૂર્વક આપવામાં આવ્યો હતો કારણ કે, આજકાલના વિદ્યાર્થીઓમા ગેરશિસ્ત સારા પ્રમાણમા વધી ગયું છે. સરકાર પણ એ બાબત ચિંતામા પડી છે વિદ્યાર્થી તો વિનયી અને નમ્ર હોવા જોઈએ પણ આ વિદ્યાર્થી આવો શિસ્ત વગરનો હતો.

પછી પરીક્ષક આગળ વધ્યા ત્રીજા વિદ્યાર્થીને પૂછ્યું તેણે જવાબ આપ્યો  
 મારે ડોક્ટર બનવું છે. કાર્કએ વહીવટ બનવાની ઈચ્છા પ્રગટ કરી તે  
 બેરિસ્ટર કાર્કએ એન્જિનિયર એમ સમૂએ પોતાના હૃદયની જાણના બ  
 કરી. ઘાઘનને છેડે એક વિદ્યાર્થી બિચો હતો. એને પણ પરીક્ષકે પૂછ  
 તમારા જાણ્યાસનું ક્ષેત્ર શું છે? એણે કહ્યું 'મારે નથી ડોક્ટર બ  
 કે નથી બનવું બેરિસ્ટર મને આ ટર ટર માં વિશ્વાસ નથી.  
 તો એટલા મારે સાળામા આવ્યો છું કે હું મારા જીવનનું ક્ષેત્ર સા  
 સકું અને હું સાચો માનવી ઈ સાન બનું. આ જવાબથી પરીક્ષક એ  
 પ્રસન્ન થયા કે ખીસામાં રાખેલો સુવર્ણ મદક એ વિદ્યાર્થીના હૃદયમાં  
 દીધો. કદાચ તો પણ આ જવાબથી ખુશ થઈ ગયા હશે. પરંતુ કે  
 જવાબ ઉપર બેઠક ખુશ છું કે જાણીતું સૌથી મોટું કાર્ક છે મારું  
 માનવતા સીખવવાનું. તે આ સીખી ગયા તો આપણે પણ બધું શી  
 ગયા છીએ એમ સમજી શકીએ.

પરંતુ આજનું શિક્ષણ ખુરશી હજી છે. શિક્ષિત બહિન શારી  
 જમની વાતને જાણનાનગ્નક સમજે છે જીવનને ધાન્યસ અમથી લેઓ શિ  
 બની ગયા છે અને તેથી આ ૭ એક ખેડૂનમાં નેટલો આત્મવિશ્વાસ  
 કે અમાનપા નેવા મજા છે તેટલી એક શિક્ષિતમાં નેવાં નથી મળતાં.

તા. ૧-૧-૧૯૭૭

નેન સાહિત્યકૃત ટિ



५५३-५५३





પ્રિય સન્નતો,

આજના પ્રવચનનો વિષય છે ‘ધર્મ અને આજનો યુવક.’ થોડી વાર આપણે ધર્મ અંગે વિચાર કરીએ યુવાનો, તમે ગભરાંશો મા, હું ધર્મ પર બોલી તમારા ખાન-પાન પર અવરોધ નાખવા ઈચ્છતો નથી.

બ્રજરેથી આખા લાવ્યા, એમા થોડુંક ખાવાનું છે અને થોડુંક ફેંકી દેવાનું છે. રસ ખાવા માટે છે તો ગોટલો ને હાલ ફેંકી દેવા માટે. દાડમનું પણ તેવું જ છે દાડમ લાવ્યા, એના બીજ તમે ખાઈ શકો પણ એની ઉપરની હાલને તો તમારે ફેંકી દેવી જ રહી પરંતુ નાની મોટી દ્રોક્ષ [અગૂર] મા કશું જ ફેંકવા જેવું હોતું નથી ધર્મ પણ દ્રોક્ષવત્ છે, જેમાંથી બધું જ લેવા જેવું છે, ફેંકી દેવા જેવું કશું જ નથી પાશેરનું નાનકડું તુબ્બુ ત્રણ મણના દેહને નદી પાર કરાવી દે છે તેમ અઢી અંક્ષરનો નાનો-શો ધર્મ શબ્દ પણ આત્માને હુબવાથી બચાવે છે એટલા સારું ભગવાન મહાવીર કહે છે:

पच्छाविते पयाया, स्निग्ध गच्छन्ति अमर भवणाहं ।

जैलं पिबो तवो संजमो अ, खंती य बभचेरं च ॥

(દશવૈકાલિક અ ૪ ગાથા ૨૫)

જીવનની સધ્યા ટાણે જેઓ સાધના-પથે અગ્રેસર થયા છે, તપ, સયમ અને બ્રહ્મચર્ય જેઓને પ્રિય છે, જેઓના જીવનની રંગેરંગમા ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા જગૃત છે, તેઓ નરક ને તિર્યચની અશુભ ગતિઓમાંના શ્રમણથી બચી જઈ સ્વર્ગનાં દિવ્ય ભવનોને પામે છે

સમાજ એ પ્રકારનો છે પહેલો સમગ્ર ધૈર્યનિક સાધન-પ્રતાપને વડે ભરપૂર છે-જ્યાં પાંચ-પાંચ મિનિટ રેલો ટ્રેડે છે સડો ઉપર મોટરો ફરતી હોય છે પેલીસનના દામ જતાવવા માત્રથી એક જ મિનિટમાં મોટરોની લાંબી દારમળા જોવી થઈ જાય છે વેપારીઓની કચેરીઓ (ઓફિસો) પર ટેલિફોનની પટ્ટી રજુદાર માથો જ કરતી હોય છે રેલો દ્વારા મધુર સંગીત-ધ્વનિ ગૂંજતો રહેતો હોય છે

જ્યારે બીજો સમાજ ગ્રામ્ય-સભ્યનામાં પળતો હોય છે જ્યાં નથી રેલમાલીઓ કે નથી ટેલિફોનનો રજુદાર કે નથી તાર કે નથી રેડિયો. કદાચ એવું નામ પણ સાંભળ્યું નહીં હોય. સમાજના જીવને નકસી (ચિત્રો) તમારી સામે છે તમે ક્યો પસંદ કરશો ? તમારી જીવન કાંઈ ન ઉપડે પણ તમારું દિલ તો જરૂર બોલે જ છે કે તમે ધૈર્યનિક સાધનસુકત સમાજમાં રહેવું વધુ પસંદ કરશો. પરંતુ જો પહેલાં સમાજમાં રચાય તિરસ્કાર ઈર્ષ્યા-દ્વેષ સામ્રાજ્ય હોય જારે જાડું બીજાને પહોં કચેરી પાતાના જ સ્વાર્થનો રેલમે રોકવાતો હોય હાથ-વારે ત્યાં ભૂટ જીને મારમૂળ્ય કમિ રચાતાં હોય ત્યાં તેવા સમાજમાં પણ તું તારું રહેવું પસંદ કરશો ? નહીં જાવા સમાજમાં તમે એક દિવસ પણ રહેવું પસંદ નહીં કરો. બીજા સમાજમાં સમ રેડિયોના સંગીતનો અભાવ હોય પરંતુ ત્યાં જાતાંતું સંગીત છે પ્રેમ અને આત્મીયતાની સેતુ-બંધન વડે છે તમ આવી માન્ય-સભ્યતા બચાવતા સમાજમાં રહેવું પસંદ કરશો કુરોપીય સભ્યના પ્રથમ સમાજની ઝલનામાં આવે છે કેમકે ત્યાં વિદ્યાન ઉન્નતિની ચરમ કોટી સુધી પહોંચી ચૂક્યું છે અલ્પજોગીની દોડ ચાલી રહી છે જ્યારે ભારત બીજા પ્રકારનો સમાજ છે કે જ્યાં બૌદ્ધિક નદી અપિતુ આધ્યાત્મિક વિદ્યાનનો વિભવ મને રતો છે ખમ કળાને પ્રચાર-પ્રસાર મેલે રતો છે અને બધી જ કળાઓ ધમ-કળાના અભાવે નિષ્પ્રજ્ઞ ॥ “સવ્યચક્ષા ધમકલા કિણ્વાદ” ।

અમલ ધેર ‘ધમ કળા’ જીવિત દની એટલે એમને ત્યાં લેવાની નહીં પરંતુ લેવાની લક્ષ્ય દની રામ કહેતા અપેક્ષાનો તાર મુકે દે નાં વડે જ્યારે આ જાડું જાગત કહેતો-દુ નવી કઈ તમારા ધેર લક્ષ્ય લેવાની છે કે લેવાની ?

ધમ દલમાં પમી મેલી ઘન્ટી-રતિને દર કો છે અને માનવતાનું

પુણ્ય-પ્રતિષ્ઠાન કરે છે ખીજ શબ્દોમા કહ્યું તો ધર્મ દાનવને માનવ બનાવે છે ને માનવને દેવ

હવે એ વિચારીએ કે ધર્મનું અસલી રૂપ શું છે ? આજે ધર્મની સેકડો પ્રતિષ્ઠા થયેલી આપણા જ્ઞેવામા આવે છે. એની પાછળ હજારો બાળ આડબાળ રજા છે આજે ધર્મ એક ગીચ વન બની ગયો છે, ન્યા એનું અસલી રૂપ પામવું મુશ્કેલ છે એક વેળા કહે છે કે વેચી રૂપિયા કમાવવા એ અમારો ધર્મ છે મનિક શસ્ત્રને હનન કરવામા પોતાનો ધર્મ સમજે છે ફારસીગર અપરાધીને કામીના તખ્તે ચઢાવવામા ધર્મ માને છે એક મુસલમાન કુતબની જોથે કાદિગેની કતલ કરવાને ધર્મ ગણે છે સતી પતિ પાછળ બળી મરવામા પોતાનો ધર્મ માને છે તો વિધવા પતિના નામે એક વર્ષ સુધી ખજાણે બેઠી રડામા ધર્મ માને છે પાદરી ધર્મના નામે હુડી લખી આપવામા ધર્મ માને છે બ્રાહ્મણ દ્વંધપાદ-પુરીનો ઉપભોગ કરી સવા રૂપિયાની દાંલણ રવીડાગવામા ધર્મ માને છે, એક ભક્ત પોતાને માથે સાડા અગિયાર નબળો નિવડ લગાવી ભક્તિનું પાટિયું લગાવવામા ધર્મ માને છે આ બધું ધર્મ નહિ પણ ધર્મનો ઉપદ્રાવ છે જે ક્રિયાઓમા ધર્મનો આત્મા જોલતો નથી તે ક્રિયાઓ નિષ્પ્રાણ છે, ત્યા ધર્મનો આત્મા વિદાય લઈ ચૂક્યો હોય છે મૃત શરીર પડ્યું છે, પોતે સડે છે અને સ્વસ્થ માનવાને પણ મુશ્કેલ બનાવે છે

જીવિત ધર્મ તો તે જ છે કે જેની રંગરંગમા અહિંસા, દયા અને પ્રેમની ધારાઓ સતત વહી રહી હોય પવિત્ર જીવન જીવવાની કળાનું નામ જ ધર્મ છે જે વિચાર અને આચાર આત્માની ચારિત્ર્યશક્તિને વિકસિત કરે, જીવનમા સદ્વિચાર અને સદાચારની જ્યોત જગવે એ જ ધર્મ છે જેના જીવનમા સદ્વિચારોની-ધર્મની જ્યોત જગમગે છે, એના જીવનની વિપત્તિઓ એટલી જ દૂર રહે છે જેટલી કે હંચી સિહના ભયથી દૂર રહે છે જેના ઘેર ધર્મનો પ્રકાશ હોય તેને ત્યા રોગ પગપેસારો કરી શકે નહીં, એના ઘેર મૃત્યુ કદી અસમયે આવશે નહીં

એક સમયની વાત છે આચાર્ય દિગ્વિજય પાસે બનારસના ધર્મપાલનો પુત્ર પણ અભ્યાસાર્થે આવ્યો પ્રાચીન યુગે આજના જેવી ખર્ચીલી કેળવણી નહોતી, ત્યારે ન તો ફી દેવી પડતી હતી તેમ ન ચોપડીઓનો આજના જેવો ભાર તેમના પર હતો કુદરતના ખોળે, નદી તટેના આશ્રમમા વિદ્યાર્થીઓ ભણતા નાના મોટા દરેક વિદ્યાર્થીઓને આચાર્યશ્રી સમાનભાવે ભણાવતા

‘પછી’ ભણેને એ વિદ્યાર્થી કોઈ રાજકુમાર હોય કે મેળીપુત્ર હોય કે પછી કોઈ ગરીબ જીવુનો પુત્ર હોય. આચાર્યશ્રી જાણા પ્રત્યે એકબેસ રાખતા. તેમ વિદ્યાર્થીઓ પણ આચાર્યશ્રી પ્રત્યે પ્રમાદ મદા ધરાવતા.

ધર્મપાલનો પુત્ર પણ કુદરતના ખેલે બેસી આચાર્યશ્રી પાસે અભ્યાસ કરતો. એક દિવસ આચાર્ય દ્વિવિજ્ઞાનનો આઠ વર્ષનો નાનો પુત્ર સંસ્કરણી વિદ્યા પામ્યો. પુત્ર-વિયોગ ગદ્યિના મનને ઉદેગ પગાડી રહ્યો હતો એનો રતેક આંખમાં આંસુનું રૂપ ધારણ કરી નીતરી રહ્યો હતો. વિદ્યાર્થીઓનાં પણ શોક-જવાબ હાઈ રહી હતી. ધર્મપાલના પુત્રે આચાર્યશ્રીની આંખે અમુ જોયાં આચાર્યશ્રીને કહ્યું - ભગવન મને આશ્ચર્ય એ ધામ છે કે નાની વયમાં આપનો પુત્ર કેમ વિદ્યા પામ્યો? અમારા કુળમાં તે જાણ-પણમાં કદી કોઈ મૃત્યુ પામતો જ નથી.” આચાર્યશ્રીએ જવાબ વાળ્યો: કુદરતના ખેલ વિચિત્ર છે એનું સ્વરૂપ કોણ પામી શક્ય છે ભાઈ! “અને મૃત્યુ ક્યારે અને કઈ ક્ષણે આવશે તે કોણ કહી શકે તેમ છે?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો. મુરદેન કામ કરશે આપ નહીં કહી શકે પણ એટલું તો કે જરૂર કહી શકે છું કે મારા ધેર મૃત્યુ કદી અસમયે પ્રવેશ પામી શકતું નથી.” એક આવાધિયુ પસાર થયું આચાર્ય દ્વિવિજ્ઞાન અનારસ બણી ચાલી નીકળ્યા. હાથમાં એક ઝોળી હતી જેમાં ચોટ્ટી રાખ હતી. સીંચ જ ધર્મપાલને ધેર પહોંચ્યા ધર્મપાલે આચાર્યશ્રીનું સ્વાગત કયું બોલ્યા કેમ પધાર્યું થયું? એ વાત પછી પણ પહેલાં આપ બોળત કહે.

આચાર્યશ્રી બોલ્યા મને જૂખ નથી તમે પહેલાં જમી રહ્યો પછી કે એનો સ દેહ આપીશ. એના સારુ જ કે બહી સુધી પગપાથે આંખો છું ” ધર્મપાલે કહ્યું મારા આત્મામાં વિશ્વાસ છે મારા સારુ એવો કોઈ સ દેહ કોઈ શો નહીં કે જે મારી જૂખ-તરસ ઉગાડી શકે. આચાર્યશ્રીએ ફરી એક વખત આમ કહ્યો પણ ધર્મપાલના ઈન્કાર પર અમુકારી આંખે બોલ્યા “ધર્મપાલ જુદું ખરાબ સંદેશ લાખ્યો છું બઈ કહિ જ તમોરો પુત્ર અમાનક અવસાન પામ્યો છે આ જુઓ એની રાખ લઈને કે તમને આ સમાચાર પહોંચાડ્યા આખો છું

આચાર્યશ્રીને ખાતરી હતી કે પુત્રના અવસાનના સમાચારથી ધર્મપાલનું સુખ પડી શકે અને આંખોમાંથી આંસુમાં ઘળી પડશે. પરંતુ એમની આશાથી વિપરીત પ્રચન્ન મુખે ધર્મપાલ બોલ્યો. ભગવન, કામ કરશે,

આપ સમા આચાર્યશ્રીના મુખેથી આટલું મોટું અસત્ય શોભા દેતું નથી મારો આત્મા મને કહે છે મારો પુત્ર હાલ મૃત્યુ પામી શકતો જ નથી.” આચાર્યશ્રીએ પૂછ્યું “તમારો આ વિશ્વાસ શેના આધારે છે ?”

ધર્મપાલે કહ્યું

धर्मं चरामो न मुसं वयामो ।

पापानि कर्मानि विवर्जयामो ॥

अनारियं च परिवर्जयामो ।

तस्माद् वयं असमय न मरामो ॥

અમારા જીવનમા ધર્મનો આત્મા બોલે છે અમે મૃત્યુવાદ (જૂઠું) બોલતા નથી આયુના તાતાને તોડનાર દુષ્કર્મોથી અમારો સમગ્ર પરિવાર બચે છે, માટે જ અમેને શ્રદ્ધા છે કે મારા કુળનું એક પણ બાળક અસમયે મૃત્યુ પામી શકે નહીં ”

અત્યાર સુધી હું ધર્મ ઉપર બોલ્યો; ધણુ લાણુ બોલી ગયો હવે મારે જરા યુવકવર્ગને સંબોધીને વાત કરવી છે ધર્મતત્ત્વ જીવનનો પ્રકાશસ્તબ્ધ છે ધર્મ આત્માનો પોતાનું સ્વરૂપ છે ભારતના બધા જ સંતોએ, ઋષિ અને મહર્ષિઓએ ધર્મ ઉપર ભાર મૂક્યો છે તો પછી એ જ માટી-માથી જન્મેલા ભારતીય યુવકો ધર્મ-ભાવનાથી શા માટે દૂર નાસી રહ્યા છે ? આજે ઉપાશ્રયોમા કે મદિરોમા પ્રૌઢો અને વૃદ્ધો જ વધારે જોવામા આવે છે, પરંતુ કાળા વાળવાળા બહુ ઓછા-જૂનજૂન-જ દેખા દે છે બાપ આવીને કહે છે ‘મહારાજ, છોકરાને કહીએ છીએ કે, જા ઉપાશ્રયે, મહારાજશ્રીના દર્શન કરી આવ, માગલિક સાલળી આવ, બને તો સામાયિક કરી આવ, પણ એ તો કેરમ રમવા બેસી જશે ઉપાશ્રયે નહીં આવે ” આમ કેમ બને છે એ વસ્તુ પર જ આપણે જરા ઊડાણથી વિચાર કરવાનો રહે છે અધ્યયનમા, સીનેમામા, ફિલ્મી સિતારોને જોવામા કે ફિલ્મ શુટીંગ જોવામા, પિક્નિક-પાર્ટીઓમા, હોટલો અને ક્લબોમા યુવકો હમેશા આગળ પડતા રહેતા હોય છે, તો ધર્મક્ષેત્રે પાછળ શા માટે ? શું એના આ પછાત-પણામા આપ લોકો (પ્રૌઢ વર્ગ)ની તો કયાય ભૂલ છુપાયેલી તો નથી ને ? જરા એક મિનિટ પોતા લાંબી પણ નજર નાખી જુઓ યુવકવર્ગને સુધારતા પહેલા તમારે સુધરવું પડશે ડારણ કે બાળકોમા માતા-પિતાના જ સંસ્કારોનું સિંચન થાય છે કેટલીક વાર માતાઓ જ બાળકોમા એવા-

સરકાર ના મતી દોલ ૩૬ જેથી ભવિષ્યમાં એ (બાળક) સતી કે સત  
સ મૃતિ સમીપે જાય જ નહી

મારો પોતાનો અગ્રભવ ૭ એક વખત ગોચરી (આદાર) મારે કુ  
યેગ ગયો બાળક રમી રહ્યો હતો. આની પુચકારીઓ અને રમકડાં વ' એનું  
મન હતવાની પેરની નિદાણ જતી હતી અને આવતો જોઈ એ મોલી  
બાળા રહીશ નહી નવોતર જોઆ મગરાજ સાહેબ બાળ્યા છે ને, એ  
તન પકડીને સર્પ જશે. તો શુ અમે બાળક પકડનાર છીએ? (સભામાં  
દસાદસ) એક બાજુ તો માતાઓ નિકપુત્રોના પાછી વસ્તુ કરે છે તે  
બીજી બાજુએ બાળકના કોમળ હૃદયમાં ઝેરી સ કારો રેડતી દોલ ૭ બ્યારે  
એ મોઝે થાય છે ત્યારે બાવા સરકારો ખમુ વિશ્વાસ પામે છે બાળક વિચારતો  
થાય છે કે આ કોઈ પક નાશ છે એટલે એમની પાસે જવું ન જોઈએ પકી  
માતા કહે કે જા બાળ્યાન સામગી બાવ પશુ એ એને રચાને દેમ રમવા  
એસે તો એમાં નવાઈ શી? માતાઓ પાસે હિવાદ લાવે પશુ માતાઓ  
આ સરકારો તે તમે જ રેડો છો.

યુવકવર્ગમાં આ? ખમુ ધમના શુદ્ધ રૂપ ઉપર વિશ્વાસ છે અદિસા  
સ્વા કમને કોઈ સ્વુ યુવક અચળ નહી દર્શાવે. હા રહીત વિશ્વાસ  
પર, અમુક પ્રકારના વિશેષ રીતિ-રસઓ ઉપર એના મનમાં એટલી શક્તિ છે  
એની પાછળ પશુ એક કારણ છે બાળનો આપણે વર્ગીકરણ ઉપાધવમાં  
ધર્મની કીચી કીચી વાતો કરે છે મદારાજ સસાર બસાર છે સર્વ  
મિથ્યા શ્રમ છે પાઈ પશુ સર્વે નહી આવે. ધમની બાવાં જીવ્ય ઉત્ક્રાંતો  
કરે છે અને જાણે એમ લાગે છે કે બાળના કુમના જ શુક્રમાર સાધિશ્વર  
તે આ લોકો જ છે પરંતુ કુદને પહેળ્યા ચાંદીની ખલુખલુટ થવા લાગી  
કે બધા જ વૈરાગ્યનો રમ કોણ નલે ક્યાં અદરશ થઈ જાય છે! પુત્રસોને  
મિથ્યા બનાવનાર એક નવો પેલો પશુ ઉઠવા તૈયાર નહી થાય. (સભામાં  
દસાદસ) એનો અથ એ થયો કે ધર્મ ફક્ત ઉપાધવમાં છે બાળની એને  
હવા લાગતાં / એ જીમતર થઈ નય છે બાળનો જીવિતરી યુવક આ  
મધુ પોતાની નાંદે નિદાણ છે અને જાણે છે કે ઉપાધવમાં રમ એક છે  
બ્યારે બ નરમાં કઈ બીજો જ તમારા જીવનનું આ મધુરપીપશુ યુવકના  
મનમાં ધમ ઉપર કેમ કરી વિશ્વાસ જામવા દે?

બીજી બાજુ એક વૃદ્ધ માતા સામાયિક કરે છે પશુ અગતીસ  
મિનિટની સમજાવનાની સાધનામાં એનું મન એમાં (સાધનામાં) ચોટવું

નથી એની આખો ફરતી કરે છે વહુ શુ કરી રહી છે, છોકરો શુ કરી રહ્યો છે ? સામાયિક પૂરી થતા જ એનો પ્રથમ ધા વહુ ઉપર થતો હોય છે. આમ કેમ ક્યુ, તેમ કેમ ક્યુ પાસે બિભેલો યુવક આ જુએ છે, માણએ એક કલાક ધર્મસાધના કરી કે કરિયાદોની હારમાળા બની કરી ?

આ જ કારણે છે કે આજનો યુવક રૂઢ ધાર્મિક ક્રિયાઓથી પીછેહઠ કરી રહ્યો છે

ખીજી બાજુ આજની કેળવણીમા પણ ફેટલાક એવા તત્ત્વો છે જે યુવકોને ધર્મ-વૃત્તિથી પાછળ ધકેલે છે આજની કેળવણીમા ભારતીય સંસ્કૃતિની બાધા નથી તે યુરોપી આવી છે એમા પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની એલ-ખાલા છે ભારતીય સંસ્કૃતિમા કેળવણીનો પ્રારભ ત્રણ વાક્યોથી થાય છે - “માતૃ દેવો ભવ, પિતૃ દેવો ભવ અને આચાર્ય દેવો ભવ” આચાર્ય શિષ્યના માનસમા સરકારોના ખી રોપતો તારી માતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તારા પિતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તેમ જ તારા આચાર્ય પણ તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે આ બીજા-અકુરો એવા છે જે પશ્ચિમી યત્નની સાથે માતા, પિતા અને આચાર્ય પ્રત્યે બાળકના મનમા શ્રદ્ધા અને નિનય પેદા કરે છે, પરંતુ પાશ્ચાત્ય કેળવણીનો પ્રારભ થાય છે Dog ડોગ અને Car ક્રેટથી કૂતરા-બિલાડાથી પ્રારભ થતી કેળવણીમા વડીલો પ્રત્યે સન્માન, ગુરુજનોનો આદર અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધાનો અભાવ હશે જ ! (હસાહસ)

ખીજી તરફ આ કેળવણી આદમીને ફક્ત પેટપૂર્તિ સુધી જ સીમિત બનાવી દે છે વધુમા વધુ પૈસા એકઠા કરવા અને પોતાના વૈભવવિલાસમા વૃદ્ધિ કરવી એ જ એક માત્ર જીવનનો ઉદ્દેશ્ય બની ગયો છે કેળવણીનો ધ્યેય પણ આજ બની ગયો છે વિદ્યાર્થી વિચારે છે કે તે જ કેળવણી ઉત્તમ છે જે સારામા સારી નોકરી અપાવે પૈસાનુ આકર્ષણ જ્ઞાનમા બિડા બિતરવાને શકે છે એટલે જ આજનો કેળવાયેલો વર્ગ થોડા પૈસા ભડે નેડી લે, પરંતુ જ્ઞાનનો પ્રકાશ એની પામે નહી હોય

વિદ્યાર્થીના મગજમા પૈસા પ્રત્યે આટલું આકર્ષણ પેદા કરનાર પણ તમે જ બધા છો અજે સમાજમા સપત્તિશાળીનું માન છે પૈસા માનવતુ ઉપજીવન છે પણ એ જીવન બની શકે નહી એ સાધન ભડે હોય પણ એ સાધ્ય બની શકે નહી પૈસા હાથમા ગ્રહે છે ત્યા સુધી એ પાપ નહી બને પરંતુ જ્યારે એ હૃદયમા પેમે છે ત્યારે એ પાપ બની જાય છે હાથમા



રહેલો પૈસો સમાજ અને રાષ્ટ્રના વિકાસમાં ઉપયોગી થવું જતી રહે છે પરંતુ હૃદયમાં પેટેલો પૈસો જીવનથી વ્યાકુલ માટે થવું કામમાં બાધી રહેતો નથી. પરંતુ જાણે તમે પૈસાવાળાઓને જોઈએ જાદુર આપો એ તેટલો એક ત્યાગી, કે તપસ્વી કે વિદ્વાનને આપતા નથી. તો જહી એ આશા કેમ રાખી શકાય કે સમાજમાં ત્યાગી અને સેવાભાવી મુવકે પેદા થાય ?

આ બાલુ ભીમલોનાં કુખુલ્યો પૈસા વડે દાંડી દેવાય છે પૈસાથી પદ્મ દક્ષિણ છે થવું પાપ ધોવાતાં નથી. એક ધનવાનને એક પત્ની હોવા છતાં જ બીજા વાર લગ્ન કરે છે એના જીવન પ્રયે જનસમુદાયમાં તિરસ્કાર વહારી રહ્યો હોય તો થવું ઘેઈ સસ્થાના ઉદ્ધારનમાં હસ દબાસી ચેલી ભેટ કરે કે એ સમારેહનો પ્રયુજ જતી જાય છે અને એ જ સમાયોચક શેક સાહેબને સમાજના ગ્રાણુ જનાવી એમની સ્તુતિ પાછળ ક્યાકે વિતાવી દેતા હોય છે દૈનિક પત્રોમાં એમના ફોટાઓ સાથે મોટા દાઈપેમાં એમનો પરિચય છપ્પાય છે એ સમાજનો લોકપ્રિય જતી, જાય છે થવું પેલી પ્રજા પત્ની જે એક ખૂલે એટલી સિસકારા મારી રહી છે એનાં જાંમુ કંચુ છોરી ?

પરંતુ આ પૈસાની કદાચી મુવકે ઉપર જરૂ માડી જસર નાખે છે- એમનો જીવનધ્યેય એક માત્ર પૈસો જ જતી જાય છે તો જહી ધર્મનો પગ પેસારે ત્યાંથી ઉપડી નય તે તેમાં નયઈ થવું શી ?

હા તો મુવક-વગરને જે ધર્મ કાણી જાકરિત કરવો હોય તે પેતાના ધાર્મિક જીવનના જલુશીપજ્વાને દૂર કરે. કેળવણીમાં જામુદ પરિવર્તન જાણે અને પૈસાના પ્રયુત્વને જોણુ કરે ત્યારે જ આપ એઈ રહેલો કે ધાર્મિક કાર્યકેત્રે મુવકવર્ગ વગારા કરતાં મોખરે / હશે.

જિયાંક

૬ જુલાઈ ૧૯૫૮

જેન ઉપાધ્યક્ષ

મોદ મુન્દઈ ૧.





સત્યશ્રવણ એ વિકાસની પહેલી સીડી છે નદીના કિનારા ઉપરનાં વૃક્ષો લીલાછમ રહે છે, કારણ કે તેમને નદીના પાણીમાથી તાજગી મળે છે. તે આપણા જ્ઞાનને પુષ્ટ બનાવે છે હજાર વાતો જ્યાં કાન ઉપર પડે છે, ત્યારે સો વાતો યાદ રહે છે, અને મોમાથી દસ પણુ જો આચરણના ક્ષેત્રમા પહોંચી તો જીવનમા નવી ચમક આવે છે

એટલા માટે પ્રાચીન ઋષિઓ પોતાના શિષ્યોને કહ્યા કરતા કે પહેલા કાનને ભોજન આપો, પછી જીભને કાનને ભોજન આપવાનો અર્થ એ નથી કે જમણુનો કાળીયો મોતે બદલે કાનમા નાખવો કાનને ભોજન આપવાની મતલબ કે સત્યનુ શ્રવણ કરવું

ભારતીય સંસ્કૃતિમા બે પરપરાઓ મહત્વપૂર્ણ રહી છે પહેલી સ્વાધ્યાય અને બીજી શ્રવણ પ્રાચીન ગૃહસ્થો સવારમા બેઠીને શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય કરતા અથવા કોઈ ઋષિ કે સત પાસે જઈ તેમના મુખેથી બે શબ્દો સાંભળતા આજે તો યુગ પલટાઈ ગયો છે, સંસ્કૃતિ બદલાઈ ગઈ છે એ પરપરાઓને બદલે બે નવી પરપરાઓ દાખલ થઈ ગઈ છે પથારીમાથી ઉઠાવેત જ પહેલુ કાર્ય ચાહદેવીનું સ્વાગત કરવાનું અને બીજું વર્તમાનપત્ર (News paper) વાંચવાનું

પ્રાચીન યુગની સંસ્કૃતિની છાયા આગમોમા જોવા મળે છે તે જમાનાના રહન-સહન, આચાર-વ્યવહારના રેખાસૂત્રો વિખરાયેલા મળી આવે છે. કયાનુયોગ જોઈએ તો તેમા જણાય છે કે ભારતીય સંસ્કૃતિ શ્રવણને કેટલું મહત્વ આપતી હતી જ્યાં ત્યાં વર્ણન આવે છે કે અમુક શહેર કે નગરમા ભગવાન મહાવીર પધાર્યા કે અન્ય કોઈ સત પધાર્યા, તેમના આગમનની ખબર શહેર કે નગરમા હવાની માફક ફેલાઈ જતી ચારે તરફ રાજમાર્ગ

અને ઉપમાર્ગ જમી જાણુ એક પ્રકારની હલચલ મળી જતી. ધરધરમાં ચર્ચાઓ ચાલતી કે જાણ પ્રજા પધાર્યા છે આથી તેમનાં હસન કરીએ. તેમની જીવનરૂપિણી વાણીના એ સમયે કાન ઉપર પડે. અને મારે જમણુ જનપ્રવાહ બિભરતો. આ તેમની સત્યભવજીની બિભરતી ભાવનાનો પરિચય કરાવે છે.

આને પણ જનપ્રવાહ બિભરતો છે પણ ક્યાં ? સત આવે ત્યારે ! એ તો સુત્ર વીચે તેમ તે વાત પણ વીવી ગઈ જાણ તે સહેર કે ગામના ચલચિત્રગૃહ (Cinema)માં કાઈ નવું ચિત્ર (Film) આવે છે ત્યારે, નગરમાં એક જાનની હલચલ મળે છે પણ કાનને આત્મવિકાસની વાતો મિલે છે એ કે ફિલ્મો સમીત ? એ ફિલ્મો ગીતો મિલે છે તે વિચારતું પડે કે મનમાં કેટલી વાસના બરી છે ! અંતરની વાસના જ વાસનાસ્થી મીતો પસંદ કરે છે પણ એ કદાચ મનને જીવનના વિકાસની વાતો મિલે છે. જાણતી ન હોય તે સમજાવે કે હલચલમાં વિકૃતિ જાણી ગઈ છે. શરીરમાં વિકૃતિ જાણી હોય, તાવ જાણે. હોય ત્યારે દુધપ્રક કડવો લાગે છે અને પાણી મીઠું લાગે છે. કાઈને સાપ કરડ્યો હોય ત્યારે તેને લીંબાનાં કાંઈ પાંદડાં વારીને પીવડાવવામાં આવે છે તે કાંઈ પાંદડાં તેને મીઠાં લાગે છે. કારણ કે તેના શરીરમાં ઝેર ફેલાયેલું છે એ ઝેરની વિકૃતિને લીધે જ કુટાણાં મિઠાંતો. અનુભવ જાણ છે.

તમે કાનને મીઠું લાગે તેવું નહિ, પણ જે જીવનને મારે મીઠું હોય તેને સાંજેના સત્યભવજીની હલચલ વિવેકની જ્યોતને જાણે છે.

એ મારે વીતરાજ પરમાત્મા સમજાવ મહાતીર હરમાને છે કે :

સોજ્યા જાણહ કદચાર્ણ સોજ્યા જાણહ વાલર્ણ ।

કમવ જાણહ સોજ્યા જ સેવ સં સમાપરે ॥

દસવીધારિક સુત જા. ૮-૧૧

સત્યભવજીની આત્મા જોણખી શકે છે કે કમ્પાણને માર્ગ કપો છે અને પાપનો માગ કરો છે. અવજીની વિકાસનો રાગ અને વિનાશનો માગ તજી સકાય છે. અવજીની કામ માગ જતાવવાનું છે. ક્યા રસ્તે ચાલવું તની નસ હની તો તમારે કરવાની છે એ તો માગ દષ્ટિ આપે છે. ચાલવાનું કામ ત્ર પનનું છે પણ એક વાત છે કે અવજી, ગાંઠ પડી મનેલી મુંમને પણ ૧ ખૂબીપૂર્વક બીજી આપે છે. જ્યાં મોટા મોટા રાજનીવિદ્યાની મતિ

પણ મુઝાઈ જાય છે ત્યાં એક સામાન્ય માનવીની સાધારણ વાત પણ તેની શુચિ ઉકેલવામા સહાયભૂત નીવડે છે.

એક વખત સમ્રાટ ચદ્રગુપ્ત મૌર્ય અને ચાણક્ય ફરતા હતા મૌર્ય-યુગ એ ભારતનો સુવર્ણયુગ કહેવાય છે. ચાણક્ય તો ભારતના ઇતિહાસના વહેણને નવો વળાંક આપનાર છે સાથે જ તે ઘણો મોટો કુશળ નીતિ-નિર્માતા પણ હતા.

બંને કાઈ મહત્વભરી યોજના લઈ ચાલી રહ્યા હતા ત્યાં સુધી હજી નદવશની જડ હાલી ન હતી ફરતા ફરતા એક ગામમા પહોંચ્યા અને એક વૃક્ષના ધર પર આવ્યા.

ગ્રામ્યજીવનમા પૈસાનો અભાવ હોય છે પણ તેની પાસે હૃદયની સપ્તિ વિશાળ હોય છે એટલા માટે તે અપરિચિત અતિથિનું પણ પ્રેમપૂર્વક સ્વાગત કરે છે આ વાત તો તમે અમને પૂછો કે ગ્રામ્યજીવન કેટલું સરળ હોય છે ! કેટલીક વખત એની ભાવુક વ્યક્તિઓ મળી આવે છે કે માત્ર બે જ મિનિટના પરિચયમા તે આપણું મન હરી લે છે તેની પાસે જે કાઈ લુપ્તીસુકી રોટલી હોય છે તે ખૂબ પ્રેમથી આપે છે પણ તેની લુપ્તીસુકી રોટલી પર મેહની સ્નિગ્ધતા એટલી બધી હોય છે કે શુદ્ધ ઘીની ચિકાશ પણ તેની સામે કાઈ વિસાતમા નથી.

આ વૃક્ષ માતાનું મકાન તો નાનું સરખું હતું, પણ તેનું હૃદય ઘણું વિશાળ હતું એટલા માટે તેણે પ્રેમપૂર્વક એ બંને જણાને પોતાના ઘરમા રહેવા દીધા તેને એ ખબર પણ ન હતી કે આ બંને ભારતના ભવિષ્યના ભાગ્યનિર્માતા છે તેણે તો માત્ર તેમને અતિથિરૂપે જોયા અને અતિથિસત્કારની ભાવનાથી જ તેમનો સત્કાર કર્યો સાંજના સમયે તે વૃક્ષનો છોકરો ખેતરમા મહેનત મજૂરી કરી આવ્યો દિનભરના પરિશ્રમથી તેના પગ થાકેલા હતા.

આવતાની સાથે જ તેણે માને કહ્યું કે-ખૂબ ભૂખ લાગી છે ખાવાનું થવાની કેટલી વાર છે ? ભૂખની સૌથી સારી દવા શ્રમ છે શહેરોમા શારીરિક શ્રમનો અભાવ છે એટલે ભૂખ લાગવા માટે ચૂર્ણો અને દવાઓ લેવા પડે છે છતાં પણ કહે છે કે ભૂખ લાગતી નથી.

વૃક્ષ માતાએ વાત્સલ્યથી કહ્યું-એટા ! કંઈ વાર નથી ખીચડી તૈયાર છે તું બેસી જ, હું પીરસી દઉં તે બેસી ગયો અને માતાએ તેના ભાણુમા ખીચડી પીરસી.

હૃદયથી આકુત્ર પુત્રે જલ્દીથી ખીચડી વચમાથી લઈ ખાવા માટે તેમા

હાથ નાખ્યો. જીભ ન કાઢે તે એકમ ગ્રીસ પાડી જાયો. કારણ કે તેને હાથ જ ન ખીચીને જ તો દાઢી ગયો માએ કમું કે તુ ખલુ પેલા માણસને અને ચદ્મુપત જેવો મૂખ છે

આણસના કાને આ ૩ દે પડતાં તે ચમકી જાયો. આશ્ચર્ય અને ઉત્સુકતાભરી આંખો તેણે ચદ્મુપત તરફ ફેરવી. ભારત નીતિનિર્માતાએને એક પ્રામદદા મૂખ ફરતી રહી હતી. આનું કારણ શું છે તે જાણવા માટે જ ને જણાવદ માતાની પાસે ગયા અને પૂછ્યું—માતાજી ! કમ્પ્ત તમે તમારા પુત્ર પાસે આણસ અને ચદ્મુપતને મૂખો ફરતી રહ્યાં હતાં તો એ બે જણે શી મૂખોઈ કરી ? જામ તો જન્મે જણા મણા હુદિમાન ગણાય છે

જદાએ કમું—બેટા ! ફરક વસ્તુને મદલુ કરવાની રીત હોય છે તેને તેની રીતે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ આણસ અને ચદ્મુપત, નહિ સપ્તાન્ન કમ જે કરવા માત્ર છે ખલુ તેમણે મોટી જૂથ કરી છે આસપાસની સીમા એને કમ જે કમો વિના તેમના સૈન્યને વચ્ચે છનાકું અને પાટીપુત્ર ઉપર આક્રમણ કમ પરિણામ એ આણસ કે આરે જાનુધી ઘેરઈ ગયા જાતી જ મૂખતા મારો દોકરો કરી રહ્યો હતો. આજુબાજુથી ખીચી લઈને તેણે ખાધી હોત તો હાથ હાલત નહિ જલુ તેણે તો એકદમ વચમાં જ હાથ નાખ્યો એટલે હાથે દાઢી ગયો.

આણસ અને ચદ્મુપતે એકબી નની સામે જોયું એક પસડી ગામડીયે તેમને વિજ્ઞુ સ્વસ્થ સમજાવી દીધું હતું ।

હા તે તમે સાંભળે સાંભળવામાંથી જ તમને જાતી વાતો મળતો જે તમારી મુ સ્વાઈ ગમેલી સમસ્યાએને એક મિનિટમાં હોંસી જાપરો. મનુષ્યવત્તા વિહાસમાં અવલુનું જેટલું મહત્ત્વ છે તેટલું જ આખ્યાતિમક જીવનમાં ખલુ છે ત્રી જગવતી સૂત્રમાં જગવાન મહાતીર કહે છે કે —

‘ સવજે વાજે ય વિજ્ઞાજે વચ્ચજાણે ય સંજમે ’

અવજનવ તથો વેવ જોવાજે અકિરિયા સિચિ ॥

જગવતી સૂત્ર ચ. ૨-૬-૫

જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનની પહેલી જુમિકા અવલુ છે સાંભળવા પછી જ આત્મા જ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં આગળ વધે છે જ્ઞાનથી વિજ્ઞાનને માર્ગ વધે છે વિજ્ઞાન એટલે આપ સાયન્સ (Science) ન સમજતો. વિનિશ્ચિત્તમક જ્ઞાન

એ વિજ્ઞાન છે અથવા જે જ્ઞાન, તત્ત્વવિનિશ્ચયનો હેતુ હોય, તે વિજ્ઞાન છે. તત્ત્વવિનિશ્ચય પછી જ આત્મા ત્યાગાભિમુખ થાય છે કારણ કે જડ અને ચેતન એ બેના ભેદનું વિજ્ઞાન થયા પછી, જડ પ્રત્યે અનાસક્તદશા પ્રાપ્ત થવી અનિવાર્ય છે પ્રત્યાખ્યાન છે ત્યા સયમ છે સયમ અને તપ નિર્વાણનો હેતુ છે આ પ્રમાણે સાધનાની ભૂમિકામા ભગવાન મહાવીરે શ્રવણને મહત્ત્વ આપ્યું છે

શ્રવણની સાથે મનન પણ ચાલવું જોઈએ તે વિના શ્રવણનો રસ નહિ અને સાભળવા છતાં પણ જો સમ્યગ્જ્ઞાન ન આવ્યું તો વિચાર કરવો પડશે રોટલા ખાધા અને પેટ જો ન ભરાયું તો ખીજ પૂછશે કે તમે તે રોટલા ખાધા કે ખીજું કાઈ ખાધું ? રોટલા ખાઈએ તો પેટ ભરાયું જ જોઈએ તેમ, શ્રવણની સાથે જ્ઞાન પણ મળવું જ જોઈએ

રોટલી ખાવા માત્રથી કામ ચાલતું નથી તેનું એકરસ થઈ શરીરમાં પાચન થવું પણ જરૂરી છે તેનો રસ અને અને શરીરના એકે એક અણુએ અણુ સુધી પહોંચે ત્યારે જ તે ઉપયોગી થાય છે એ જ રીતે શ્રવણની સાથે મનન કરો, ચિંતન કરો અને આચરણ કરો, ત્યારે જ તેનો રસ બની જીવનના અણુએ અણુમા પહોંચશે અને ત્યારે જ તે શક્તિ આપશે

ધરમાથી બહાર નીકળના પહેલા તમે વાળ ઓળીને દર્પણમા જુઓ છો કે કોઈ ડાઘ તો નથી રહી ગયો તેની રીતે, સત્યશ્રવણ એ જીવનનું દર્પણ છે તેમા તમારા આત્માનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમા તમે જુઓ કે ખરાબી ક્યા છે ? જીવનમા કોઈ કાળો ડાઘ તો નથી ? દર્પણનું કાર્ય તો માત્ર ડાઘ બતાવવાનું છે સફાઈ તો તમારે જાતે જ કરવાની છે દર્પણ કાઈ સફાઈ કરવા આવવાનું નથી જો દર્પણે તમને ડાઘ બતાવ્યો અને છતાં તમે તેને સાફ ન કર્યો, તો તેમા દર્પણનું કાઈ બગડવાનું નથી પરંતુ દર્પણમા જોવાનો કોઈ અર્થ સરશે નહિ આ જ વાત સત્ય શ્રવણની છે. સાભળ્યું છતાં જીવનમા પરિવર્તન ન આવ્યું, અસત્યમાથી સત્ય તરફ ન આવ્યા, સ્વાર્થ અને દ્વેષના કાળા ડાઘ જો સાફ ન કર્યો, તો શ્રવણ નિષ્ફળ જશે

સતોનું જીવન અરિસા જેવું છે તેમા સમાજનું પ્રતિબિંબ પડે છે. પણ સતો જડ આયના જેવા નથી તેમા ચૈતન્યની ન્યોતિ હોય છે એટલે જો તેમને ખરાબી નજરે ચડે છે, તો તેને દૂર કરવાના પ્રયત્નો પણ તે કરે છે પોતાની વાણીના જળથી સમાજમા ધુમેલી વિદ્યુતિઓને સાફ કરવા

તેઓ પ્રમત્તો કરે છે વર્ગવિશેષમાં સ્વાર્થ જીતિનાં છેક છેડે સુધી જડ પાતી બેઠેલાં મુશ્કિલાનો નાશ કરવાનું મોટું કામ સતી કરે છે સમાજમાંની સંપત્તિની ઉપાસનાની જીતિને દૂર કરી સદ્ગતિ અને સદ્ગુણોની ઉપાસનાને પ્રેરણાન આપવાનું કામ પણ તેમણે છે પણ બ્યારે સમાજના વિકારો પ્રત્યે સતો અગુણીનિર્દોષ કરે છે ત્યારે સમાજનો એક ભાગ ખજાણી છેક છેકેકે તેમને તેમના સ્વામની જામેલી જડ કાઢતી જણાય છે. સમાજની વિકૃતિઓ ખતાવનાર સાધુ તેમને પ્રિય પણ સામત્ય નથી.

ત્યારે ખાદી અને ખાદીની લગઈ ચાલતી હતી મહાકમા માંથી ધરધરમાં ખાદીની પ્રતિષ્ઠા કરવા ઇચ્છતા હતા ત્યારે એક જગે કહ્યું - બાપુ ! સહે ખાદી કરતાં કાળી ખાદી સારી હોય છે ત્યારે તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું - કેમ ? સહે ખાદીમાં એવો કપો જાયજાય છે !

ત્યારે પેલા ભાઈએ જવાબ આપ્યો કે તેને મેલ જસદી મહતો નથી અને સહે ખાદી જસદી મેલી મઈ જમ છે ત્યારે માંથીજીએ કહ્યું - ત્યારે કાળી ખાદીમાં કાંઈક ચમકાર છે ! ખરી વાત તો એ છે કે ખાદી કાળી હોય કે સહે મેલ બન્નેને લાગે છે પણ વાત એ છે કે કાળી ખાદી મેલને છુપાવે છે કેમકે તે જાતે જ કાળી છે બ્યારે સહે ખાદી મેલ ખતાવે છે આ જ વાત સતજીવનની છે તેમણે જીવન સહે ખાદીનું જીવન છે શુદ્ધ અને સંપત્તિની કાલિમા તેમની પ્રત્યે નથી એટલે ખરાબીને મેલ તે જસદી ખતાવે છે

સતમત્વણ પણ એક સ્વેત વસ્ત્રધારી સત છે જે જીવનની ખરાબીઓને જાકુ જસદી કાલિ છે પણ તેમણે કામ માત્ર ખતાવવાનું છે તેને દૂર કરવાનું કામ તમારું પોતાનું છે પરંતુ અજાણ્યા ખમારા શ્રોતાઓ માત્ર શ્રોતાઓ છે આહા નથી. તમે જાહી સાંભળવા જ આવો છો કે કાંઈક લેવા પણ !

મને તો લાગે છે કે તમે આવક છો અને આવક સંબંધે અરિતાઈ કરી રહ્યા છો. પણ આવકનો ખાલ છે જાવજુ કરીને કરનાર.” માત્ર સાંભળતા રહે અને કાંઈ તે અનુસાર વતન ન કરે, તો કહેવાય છે કે આ તો કાંઈ સાંભળતા જ નથી આપ કહેતો રહે અને ઘીકરો કામ ન કરે તે. આ ન કહેયો કે કુ કહુ છું તે સાંભળે છે કે નહિ ! માને તે માનવ.” આપ સતની કેટલી વાતો માનો છો ! તમે તો માત્ર સાંભળવા આવો છો અને ત પણ મીઠી મીઠી વાતો કે જે કાનને પ્રિય લાગે. જીવનમાં જમ્મતિ

લાવે અને હૃદયના વિકારોને દૂર કરે એવી વાતો આપને પસંદ નથી. પણ યાદ રાખો એકદમ મીઠી અને ગળી દેખાતી વસ્તુઓ પરિણામે ઝેર જેવી હોય છે. તે શરીરના ખગાડને દૂર નથી કરી શકતી તેમા વૃદ્ધિ લાવે કરી શકે. પરંતુ, વિકારને દૂર કરવાની શક્તિ તો કડવી ચીજોમા હોય છે એટલા માટે તો ન્યારે તાવ ૧૦૫ અંશ (Degree) જેટલો ચઢ્યો હોય છે, ત્યારે તમે દૂધપાકને યાદ નથી કરતા કદાચ માતા ગ્રેમની ઘેલજામાં દૂધ-પાકનો વાટકા લઈને આવે તો પણ પુત્ર કહેશે કે મારી નજર સામેથી દૂર હટાવો તેના તરફ જોવાથી પણ મને ઊલટી થવા જેવું થાય છે. પણ તે સમયે તમે કડવું કરિયાતું કે કવીનાઈન (Quinine)ની ગોળીઓ સહેલાઈથી કંઠે ઉતારી જાઓ છો

જીલને માત્ર ગળી અને ગળપણવાળી ચીજો આપવી તે નુકસાનકારક છે તેવી રીતે કાનને પણ માત્ર કર્ણપ્રિય મીઠી ચીજો આપવી તે પણ હાનિકર્તા છે

આમ તો હું તમારી શ્રવણ કરવાની જીજ્ઞાસાનું સ્વાગત કરું છું. અને આપણો સમાજ સાલળવાનો શોખીન પણ છે આ સાલળવાનો શોખ પણ એટલી હદે પહોંચ્યો છે કે ગામમા સત આવે તો વ્યાખ્યાન જરૂર જવું જ જોઈએ જમ્યા પછી મો ઘોવું જરૂરી છે તેમ ગામમા સાધુ આવે ત્યારે વ્યાખ્યાન થવું પણ જરૂરનું છે કેટલીક વખત તો આ શ્રવણની પિપાસા કમાલ કરે છે

એક વખત લગલગ નવ માઈલ જેટલું ચાલીને અમે એક ગામમાં પહોંચ્યા ગરમીના દિવસો હતા, શરીર પરસેવાથી તરબોળ થઈ ગયું હતું. ધડિયાળમા સાડાનવ વાગ્યા હતા અમે ખમેથી સામાન નીચે મૂક્યો ત્યાં એક જિજ્ઞાસુ શ્રાવક આવ્યો અને બોલ્યો—આપ વ્યાખ્યાન ફરમાવશો ? હજી વખત છે કહો તો લોકોને બોલાવી લાવું

ગજબની શ્રવણ-પિપાસા છે ! મને લાગે છે કે કોઈ સાધુનો અતકાળ નજીકમા હોય તો પણ ભક્તો કહેશે કે—જીઓ મહારાજ ! વ્યાખ્યાન આપીને પછી જાઓ (હસાહસ)

આ શ્રુતિપિપાસાને માટે તો ધન્યવાદ ધટે છે પણ તેની સાથે આશ્રણની પિપાસા પણ રાખતા રહો સાલળવાની સાથે બદલાવાનું પણ શીખો એક મ ક્રોડો હોય અને તે પથારી તરફ આવતો હોય, ત્યારે જરાક



દાષ ઇપાકારો કે તેના ધગાકા સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય ! જરાકી જૂએ પાડીને કહેવા છતાં પણ રહેતો બદલાય તૈયાર થતો નથી. સેકેડે પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માથાના વાળ બદલાઈ ગયા, તે તે કાળામાંથી ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હૃદય કેમથી ઉજ્જવળ બન્યું ? આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોદ્ધામોના પગથી ઉપગ્રસ્તનાં પગધિયાં ધસાઈ ગયાં પણ ક્યાંકની ઇતિઓ ન ધસાઈ

એ મિત્રો સાત્તકથ ઉપર જઈ રહ્યા હતા. સાતકથને જરા કંઈ ધક્કો લાગ્યો. ત્યારે પાછળની જગ્યા (Carrier) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—ગાડી કેમ ઉભરી પડી ? ત્યારે આજણ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાતે હતો. ત્યારે પાછળ બેઠેલાએ કહ્યું કે ધટકી કેમ ન વચાડી ?

એ ચૈતન્યવાળા માનવી હોત તો ધટીતો અવાજ સાંભળી દૂર ખસી જતો. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક હૃદય પણ એકથી બીજા બાજુ ખસાય નહિ. તો પછી શું સમજવું ? હું એમ નથી કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી. તમે જ્યાં ચૈતન્યની જલ્લસા થઈને છો. પણ એમું જરૂર છે કે જ ના વધુ પાતા સડવાસહી કંઈક જરાય આવી ગઈ છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જરાય કેમ ખસતી નથી એ જોવું પડે છે અને તેનું કારણ જોણવું પડે. જૂથ ક્યાં છે એ શોધી કાઢવું પડે. એક મુજબાતી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધમ ક્યો જાણી મારા સતે

જુનો ધમ ક્યો જાણી રે

નદી કિનારે કોઈ નર ઊભો તરખા નદિ સખાણી રે

હાં તો અગળ અજાણ્યુ એનું

હાં તો સરિતા મુખણી રે

કપન તમે કોઈ નર બેઠો કુધા ખૂબ પીઠણી રે

નદિ કપન એ જાણીયો, કે જામરેખા જૂસણી રે

નદીના તીરે કોઈ જાનિ ઊભો છે ત્યાંથી તેના દોઢ મુઠાઈ રવા છે તેનાં ને કારણે દોઢ થો કાં તો તે જાનિ એવી જાણ્યુ દોષ કે નદીમાં વાંસ વળેને ને ઘટા પીયની મદદન ન કરતી દોષ અથવા બીજું કારણ

એ પણ હોઈ શકે કે નદીમાં પાણી સુકાઈ ગયું હોય ! કલ્પવૃક્ષની નીચે બેમીને કાઈ ભૂખ્યો રહે તો સમજવું કે કા તો તે કલ્પવૃક્ષની નીચે નહિ પણ ખાવળીયા નીચે બેઠો છે, અને ભૂલથી તેને કલ્પવૃક્ષ માની બેઠો છે. અથવા ખીલું કારણ એ પણ હોય કે તેની ભાગ્યરેખાઓ જ અવળી હોય.

આટલા પ્રવચનો પછી પણ જે સમાજ એક તરફ પણ આધોપાછો થવા તૈયાર ન બને, તો અમારે વિચાર કરવો પડશે કે ક્યા કઈ વિકૃતિ આવી છે કા તો સતતા જીવનની સયમસરિતા સુકાઈ ગઈ છે અને માત્ર શુષ્ક વિધિવિધાન અને ક્રિયાકાંડની રેતી જ રહી ગઈ છે, જે રેતીના સુકા કણો નથી તો નદીમાં પાણી લાવી શકતા કે ન તે તેને તીરે આવનારની તૃષ્ણા શાત કરી શકતા.

ખીલે વિકલ્પ છે ગૃહસ્થજીવનનો પ્રમાદ અને રાગપ્રત્યેની આસક્તિ. આજનો યુગ ત્યાગનો યુગ નથી, ગગનો યુગ છે એથી તો તમને લોકોને રાગદેવની વાતો યાદ રહે છે એ વરસ પહેલા કાંઈને ત્યા જન્મવા માટે ગયા હો અને સ્વાગતમાં દૂધપાક-પુરી થાળીમાં આવ્યા હોય તો તેને તમારી યાદ દાસ્ત ભૂલશે નહિ કદાચ ભજિયામાં મીઠું ઓછું હોય તો તે પણ તમે નહિ ભૂલો. એ વરસ પછી પણ ભજિયાનો સ્વાદ તમને યાદ રહેશે.

અરે ! આ માતાઓની પણ અમંગલશક્તિ કાઈ કમળોર નથી કાઈ પડોસણ એક વાટકો ચલાવતો લોટ બંધીતો લઈ ગઈ અને એક મહિના સુધી પાછો ન આપી ગઈ તો તે પણ ભૂલશે નહિ (હસાહસ) એક વાટકો લોટ છ મહિના સુધી ભૂલી શકતો નથી લગ્ન જેવા પ્રસંગે કાઈ સગા કે સબ્બી ન આવ્યા હોય તો ચાર વરસ પછી, તેમને ત્યા પ્રસંગ આવશે ત્યારે કહેશે કે અમારે ત્યાં ન આવ્યા તો અમે તેમના ઘેર શેના જઈએ ? ચાર વરસ થયા પણ વાત ભૂલાઈ નથી ગઈ પણ જે ગઈ ઢાલના વ્યાખ્યાનની વાત આજે પૂછો તો ભૂલાઈ ગઈ હશે ! સાચી વાત એ છે કે રાગદેવની વાતો યાદ રહે છે પણ વીતરાગત્વની નથી રહેતી વીતરાગત્વની વાતો યાદ રાખવા માટે રાગદેવની વાતો દૂર કરો.

એક ખીલું પણ વાત છે છીપ નદીમાં પણ હોય છે અને સમુદ્રમાં પણ હોય છે પરંતુ તમે જાણો છો કે નદીની છીપમાં મોતી પાકતાં નથી. મોતી તો સમુદ્રમાંની છીપમાં જ થાય છે આનું કારણ શું ? તમે બતાવી શકશો ? નદીની છીપને હમેશા મીઠું પાણી મળે છે પણ સમુદ્રમાં રહેતી

હાથ ડપારો કે તેના ધગદગ સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મુખ !  
નરાગી બૂમો પડીને કહેવા છતાં પણ રસ્તો બદલવા તૈયાર થતો નથી.  
સે કહે પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માણના વાળ બદલાઈ ગયા, તે તો કળામાંથી  
ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હૃદય કેટલું ઉજ્જવળ બન્યું !  
આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્તમાઓના પક્ષથી જીવાનના પક્ષમાં મર્યાદા  
અર્થાત્ પણ ક્યાંયની વૃત્તિઓ ન મર્યાદા

એ મિત્રે સાચકદષ્ટિ ઉપર જઈ રહ્યા હતા સાચકદષ્ટિને જરા કંઈ ધક્કો  
લાગ્યો ત્યારે પાછળની જગા (Character) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—ગાંધી  
કેમ જીવતી પડી ? ત્યારે આજળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાડો હતો  
ત્યારે પાછળ બેઠેલાએ કહ્યું કે થટી કેમ ન વગાડી ?

એ ચૈતન્યવાળા માનવી હોય તો થટીનો અવાજ સાંભળી દૂર ખસી  
જાય. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક ઉપાય પણ  
એકથી બીજા બાજુ અસાધ્ય નહિ તો પછી શું સમજવું ? કે એમ નથી  
કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી. તમે જ્યાં ચૈતન્યની અવસ્થા મૂર્તિઓ છે.  
પણ એટલું જરૂર છે કે જડના વધુ પડતા સંસ્પર્શથી કાંઈક જડતા આવે  
ત્યાં છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જડતા કેમ ખસતી  
ત્યાં એ જોવું પડે. અને તેનું કારણ જોળવું પડે, શૂંધ ક્યાં છે એ  
શીધી કાઢવું પડે. એક ઝુજરાતી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધર્મ સ્થો જાણી મારા સતો

જુનો ધર્મ સ્થો જાણી રે

નહી કિનારે કોઈ નર બિભો તરસ્યા નહિ જાણી રે

હાં તો અમજ જાણસુ એહનુ

હાં તો સરિતા સુખણી રે

કમ્પતડુ તમે કોઈ નર બેઠો કુધ્યા ખૂબ પીડાણી રે

નહિ કમ્પતડુ, એ જાણીયો, કે જાણરેખા જુસાણી રે.

ત્યારે તીરે કોઈ જમિત બિભો છે ત્યાંથી તેના હોય સુખર્ષ રહ્યો છે.  
તેનાં બે કારણે હોઈ શકે હાં તો તે જમિત એવી જાણસુ હોય કે નદીમાં  
વાંધ વળીને બે ઘૂટા પીવાની મહેનત ન કરતી હોય. અથવા બીજું કારણ

દુનિયાના ત્રણ અખજ મનુષ્યોમા એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝખે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગના અધિપતિ ધ્રુવ હોય કે જાણુમાનો કીડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનુ ઉદ્ધારન કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુદસાયા દુઃખ પડિકૂલા ” ।

આચાર ગ સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામા અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમા કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લખાણ પર પરાને લક્ષ્યમા રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણુ ધ્યાન ગયુ નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતુ નથી ત્યાં સુધી તેમા નવા નવા અકુરો ફુટે જવાના અને એ અકુરોમા વળી પાછુ એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બિલુ થવાનું અને તેમા પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કપાયો અશાંતિની જડ છે અનંત રાત્રીઓ કહે છે કે

છીપ તે રક્ષા સ્વાતિ—નક્ષત્ર ન પાણી લે છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષોનાં  
નિદુઓ તેમાં મોટી નીપળાવે છે જ્યારે નદીની છીપને હજારો ટન મીઠું  
પાણી મળતા છતાં તેમાં મોટી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

મને લાગે છે કે જ્યારા મોતાઓ પશુ નદીની છીપ જેવા છે તેમને  
દરોજ મીઠું પાણી મળે છે અનાવૃષ્ટિને કારણે દુકાળ પડે છે તે અતિષ્ઠિ  
પશુ પાકને જમાડે છે તે જ્યાં અતિષ્ઠિ તેા નથી થતીને!

જ્યાંજ્યાંને તમે જોજાન તરીકે નહિ પણ દયા વરીકે પ્રકૃષ્ટ કરો.  
જોજાન તે પેટ ભરીને ખાવાનું હોય છે પરંતુ દયા પેટ ભરીને ખાવાની  
હોતી નથી. ઉપદેશ તમે દયા વરીકે તેની માર્ગમાં-મર્યાદામાં લો.

જાપાનની એક ગ્રામીન પરંપરા છે ત્યાં જ્યારે કોઈ ભાગ્ય જાપ્ત  
કેમુ થાય છે ત્યારે તેને કહેવામાં આવે છે કે તમે એક પગે કોમ્પા રહીને  
જોસો. તેની મતલબ એ છે કે જેટલી વાર એક પગ ઉપર કોમ્પા રહીને  
જોશો સદાય એટલું જ જોસો-એટલો જ ઉપદેશ આપો. લાંબા મોડાં ભાગ્યકે  
કરનારને માટે આ કેટલી સરસ સમજ છે!

મવલની સાથે આચરણનો શીખ રાખો. મરણ પશુ કંઈક છે જરૂર,  
પશુ તે સર્વસ્વ નથી. જાતિ પર લખેલ નિમિષ વાંચવાથી હરી દૂર નથી  
જઈ શકતી. હમી તેા જાતિના સાનિધ્યથી દૂર થાય છે તેમ ખાલી મરણ  
કે વાંચનાથી આત્મવિકાસ થતો નથી. આત્મવિકાસ માટે આચરણના જાતિનું  
સાનિધ્ય નોઈએ ત્યારે જ જીવનમાં ચમક આવે. મરણ આચરણમાં  
જિતીને જ જીવનનાં રહસ્યોને સમજાવી શકશે.



દુનિયાના ત્રણ અખજ મનુષ્યોમા એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝપે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ ઇન્દ્ર હોય કે જાણુમાનો કીડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનુ ઉદ્ધાટન કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુહસાયા દુઃખ પઢિકૂલા ” ।

આચાર્ય ગ સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામા અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમા કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લખાણ પર પરાને લક્ષ્યમા રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણુ ધ્યાન ગયુ નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતુ નથી ત્યાં સુધી તેમા નવા નવા અકુરો કુરો જવાના અને એ અકુરોમા વળી પાછુ એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ ઊભુ થવાનું અને તેમા પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કપાયો અશાંતિની જડ છે અનંત જ્ઞાનીઓ કહે છે કે

વમે જ્ઞાતારિ સોસા રૂચ્છતો દિવ્ય મય્યજો ।

—શ્લોકાંકિક સ્ત્ર.

સોનાના અક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ સુવર્ણ મન છે તમે તમારી નોટલુકમાં લખી સો કાઢની પાસે નોટલુક છે કે ખસા દુખની વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર આવા સોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કાઢની પાસે નાની સરખી નોટલુક પસુ નથી !

જડ વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપડાઓ અને અર્થાંશો રાખે છે તેને લખનાર મોટા પ્યારના મુનિએ રાખે છે પરંતુ ચેતનના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પસુ રાખતા નથી !

માતા મોહનાં હાથર ! ગાઈ જાળકને સુચાડે છે એવી રીતે જનવ જ્ઞાન સ્થનથીય વીતરાગ દેવો જાનનાં હાથરડાં ગાઈ જાતમાને મોહની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરે છે

વીતરાગદેવ જ્ઞાનિનાં સ્વરૂપનુ જ્ઞાન કથાવર્તા કહે છે કે —

એ સર્વિના સ્થાવર આર્થી ! જો તારે આત્મસાતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ ચારે દોષોનુ નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં ભરેલા હશે ત્યાં સુધી સર્વિ મળવાની નથી. એક ફળપ્રેમી પસુ વિશ્વમ જ્યાં વિના તેનુ વખન કર.

મોહબીનો રસ પીધો અને પેટમાં ટકે નહિ અને જ્ઞાન મિનિટમાં ઉઘડી થઈ નય તો એકદર પાસે જાઓ છે. જો કાઈએ આવેશમાં આવી એર પોધુ હોય તો વને પસુ હેતિપરકમાં થઈ જવામાં આવે છે એકદર શાંતિને તપાસે છે પહેલાંને મોહબીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પામન થાય તેનુ જીવધ આરે છે જી નને ઉઘડી થઈ અને એર બહાર નીકળી જાય તેવું દવા આપે છે એકદર કહેશે કે નેટલી જમ્મી ઉઘડી થઈ એર બહાર નીકળી જશે તેટલો જમ્મી ફરદીને આરામ થશે.

આપને પામનની દવા નેઈએ છે કે વખનની ! આજે તો જીવે પ્રચલ આથી સ્થો છે ઉપાશયમાં આવી સમજાવની સ્થપનાના અમૃતનાં પાન કરો છો અને ઘેર જઈ કાઢી નાખો છે. કપાલનિન્વરનાં રસ પીધો અને આદિસમાં જઈ કાઢી નાખ્યો અને જે કપાલભાવને કાઢી નાખવનુ કપાલમા આવે છે તેને દહવવાનો પ્રયત્ન આમે છે ! આ તો એવી વાન થઈ કે અમૃત પચતુ નથી અને એર નીકળતુ નથી ! ખી તદુસ્તી થી રહે મજા !

જ્યાં સુધી કપાય ઝોછા ન થાય ત્યા સુધી શાંતિના તમામ બહારના પ્રયત્નો નકામા નીવડવાના ચૂલા ઉપર દૂધ ગરમ કરવા મૂકવું હોય, નીચે દેવતા સળગતો હોય, દૂધ ગરમ થતા તેમાં ઊભરો આવે તો એકદમ ઊભરાઈ ન જાય તે માટે તેમા બેચાર પાણીના ટીપા નાખો છો પાણીના ટીપાથી ઊભરો બેમી જાય છે પરંતુ કેટલીવાર ? વળી પાછો બે પાચ મિનિટમા ફરીથી ઊભરો આવે છે આમ કેટલી વાર એમ પાણીના છાટા નાખ્યા કરશો ? સાચો રસ્તો તો તેની નીચે રહેલ અગ્નિને દૂર કરવાનો છે જ્યાં સુધી નીચે અગ્નિ હશે ત્યાં સુધી તે ઊભરાયા જ કરશે

માણસ પણ અકળાય છે જરાજરામા તે ઊકળી ઊઠે છે ઉપદેશના છાટા નાખી તેને શાંત કરવામા આવે છે, પરંતુ ઘેર ગયા અને જરાક નિમિત્ત મળ્યું કે વળી ઊકળે છે ઉપદેશના છાટા નાખી નાખીને ક્યાં સુધી તેને શાંત રાખી શકાય ? જો ખરેખર અતરંગો ઊકળાટ દૂર કરવો હોય તો પહેલાં કપાયરૂપી અગ્નિના ઇંધન જે અનંત યુગથી સળગી રહ્યા છે તેને દૂર કરવા જોઈએ તે સિવાય તો મનની સાથે તન પણ તપવું રહેશે અને કદિક એ આગ બહાર આવી સાગ ધરને, કદિક પૂરા પરિવારને અને અને કાઈક વખત સારાચે સમાજ, દેશ કે રાષ્ટ્રને સળગાવી દેશે

પણ યાદ રાખજો કે ક્રોધની મશાલ લઈ જે કાઈ બીજાના સુખને સળગાવવાની કાશિષ કરે છે તેણે એ મશાલ મારફતે પોતાની માનવતાને સળગાવી દીધી છે ક્રોધ એક આગ છે જે જલાવે છે પણ તે એક એવી આગ છે કે જે પહેલાં તો બીજાને નહિ પરંતુ પોતાને જ જલાવે છે બીજાને સળગાવતા પહેલાં તો પોતાની જાતે જ સળગી જવું પડશે બીજા તો જો તેમા સળગાવનારું તત્ત્વ લઈ હશે તો જ સળગશે ક્રોધથી ક્રોધ ટકરાય છે જો અજાણપણે કાઈને પગ અડકી જાય છે તો ક્રોધ નથી ચઢતો પણ જો કાઈ આવેશમા આવી સલામપણે ઠાકર મારે છે તો મગજનો પારો ઊંચે ચઢ્યા વિના રહેતો નથી

ક્રોધની આગથી બચવા માટે એ જરૂરનું છે કે આપણે મનને શાંત બનાવીએ, કપાયોને મદ પાડીએ જ્યાં સુધી દોરાનો છેડો પાતળો અણીદાર થતો નથી ત્યાં સુધી તે સોયના નાકામાથી પસાર થતો નથી એટલા માટે જ્યાં બહેનો સીવવા બેસે છે ત્યારે પહેલાં દોગને વળ દઈને પાતળો અણીદાર બનાવે છે અને સોય પરીવે છે એ નાનો દેખાતો દોરો અને સોય અનેક ગરીબ વિધવાઓને રોટલા અપાવે છે જેવી રીતે સોયના નાકામાથી



મમે જ્ઞાપારિ લોસા ફળછતો દિવ્ય મળ્યવો ।

—સદૈકાસિક સૂત્ર

સોનાના બક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ સુવસ્તુ મન છે તેને તમારી નોટલુકમાં લખી લે. કાઠની પાસે નોટલુક છે ? પણા કુખી વાત છે ? જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર આર્વા સોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કાઠની પાસે નાની સરખી નોટલુક પસુ નથી ।

જડ વસ્તુઓના દિશાબળને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપડાઓ અને ખાનાઓ રાખો છે તેને લખનાર મોટા પ્યારના મુનિઓ રાખે છે પરંતુ ચૈતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પસુ રાખતા નથી ।

માતા મેઢનાં હાથર । માર્છ બાળકને સુચાડે છે એવી રીતે અનવદ્યન દશનશીલ વીતરાગ દેવો જ્ઞાનનાં હાથરમાં માર્છ આત્માને મેઢની નિસ્ત્રાંથી જાગૃત કરે છે

નીતરામદેવ શાંતિનાં સ્વરૂપનું દર્શન કરાવતાં કહે છે કે—

એ શાંતિના શાશ્વત મર્મી ! ને તારે આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ આરે જોયોનું નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં ભરેલા હશે ત્યાં સુધી શાંતિ મળવાની નથી. એક શબ્દનું પસુ વિધન જ્યાં વિન્ય તેનું વચન કર

મોસળીનો સ પીધો અને પેટમાં ટકે નહિ અને સ્ત્ર મિતિટમાં હિમરી થઈ નય તો એક્ટર પાસે જાઓ છા ને કાઠિએ આવેશમાં આવી ઝર પાછું હોય તો વને પસુ હોરિપદમાં થઈ જવામાં આવે છે એક્ટર શાંતિને તપાસે છે પહેલાંને મોસળીનો સ પીધો ટકી રહે અને પામન જાય તેવું જીવધ આને છે જીગને હિમરી થઈ અને ઝેર નદાર નીકળી જાય તેવાં દવા આપે છે એક્ટર કહેશે કે ગેટલી જાડી હિમરી થઈ ઝેર નદાર નીકળી જશે તેટલો જાડી દરદીને આરામ થશે.

આપને પામનની દવા તેઈએ છે કે વચનની ? આગે તો ઉભે પ્રવાહ માથો રહ્યો છે ઉપાધ્યયમાં આવી સમસ્યાની સ્પષ્ટતાના અમૃતનાં પાન કરો છા અને ઘેર જઈ કાઠી નાખો છા. કયાવિન્યયનો સહ ખીધો અને આદિષ્ઠમાં જઈ કાઠી નાખ્યો અને ? કયાવિન્યયને કાઠી નાખ્યો ? કદવાના આવ છે તેને દક્ષવચને પ્રપ્ત આપે છે । આ તો એવી વાત થઈ કે અમૃત પચ્યું નથી અને ઝર નીકળ્યું નથી । પ્રજી તદુસ્તી થી રાતે મળે !

આવેશની ક્ષણોમા તે ગુરુને ગુરૂપે જોતી નથી. રાજા અને દેવતાઓ સુદ્ધાનો તિરસ્કાર કરી એએ છે ક્રોધ એવા અધ બનાવે છે કે તે વખતે એ પણ વિચાર નથી આવતો કે વહુ દીકરીઓ બેઠી છે તેમની સામે આ શબ્દો બોલવા ઉચિત છે કે અનુચિત સમ્યક્તા અને શિષ્ટતાની મર્યાદા બોવાઈ જાય છે. કેટલીક વખત તો તે પોતાને માટે પણ એવા અનુચિત શબ્દો બોલે છે કે જો બીજાએ તેને માટે તેવા શબ્દો વાપર્યા હોય તો લડવા કે મરવા તૈયાર થઈ જાય.

મને એક અનુભવ છે એક માનવી આવેશમા બોલી રહ્યો હતો કે હું એવો નાગ છું કે જો ડખીશ તો પાણી પણ પીવા નહિ પામો મને થયું કે હેહ તો માનવનો મળ્યો છે પણ હજી અદર સર્પચોનિના સરકાર રહી ગયા છે. એક ભાઈ સાહેબ કહેતા હતા કે હું સો ગુડાનો એક ગુડો છું. આખા શહેરમા મારા ગુડાપણુની ધાક છે કાઈની તાકાત નથી કે મારી સામે જુએ મારા મનમા થયું કે હું તો આ ભાઈને સજ્જન વ્યક્તિ સમજતો હતો પણ મારી એ બૂલ હતી કારણુ એ પોતે જ પોતાના ગુડા પણુનો સ્વીકાર કરે છે !

ક્રોધનો આવેશ મનુષ્યને કર્તવ્યથી અજ્ઞાત કરે છે માતા પ્રત્યે ક્રોધ કરનાર પુત્ર, ખરેખર પુત્ર તરીકેનું કર્તવ્ય ચૂકે છે, જો તેને કર્તવ્યનું સતત ભાન હોય તો ક્રોધ તેને પ્રાગલ્ભ્ય નથી બતાવી શકતો. પણ ક્રોધ પવનની આધીની માફક આવે છે જ્યારે તે આવે છે ત્યારે વિવેકનો દીવો તો બધા-યથી પહેલો જુઝાઈ જાય છે દીવો જુઝાયા પછી જેમ અધકાર વ્યાપે છે તેવી રીતે વિવેક થયા પછી અનિષ્ટો ફેલાય છે ક્રોધથી અધ વ્યક્તિને શુ વિતરશે તે તો ક્રોધનો નશો ઊતર્યા પછી જ ખબર પડે છે

મુઅઈ શહેરમા રસ્તા ઉપર એક બહેન ફૂટપાથ ઉપર જઈ રહ્યા હતા સાથે તેમની એક છઠ્ઠેક વર્ષની દીકરી હતી થોડેક દૂર એક કુગ્ગા વેચનાર બેઠો હતો તેની પાસેના રગબેરગી કુગ્ગાઓ જોઈ છોકરી અટકી ગઈ. કુગ્ગાની કિંમત માત્ર બે પૈસા હતી પણ બે પૈસાની કિંમત આપના મનથી ભલે ખાસ ન હોય, પરંતુ ગરીબોને તો બે પૈસા પણ બે રૂપિયા જેવા થઈ પડે છે તમને પણ પૈસાની કિંમત તો છે જ કાઈ ગરીબ કે અનાથ સામે આવે અને હાથ લખાવે ત્યારે બે પૈસા પણ કાઢતા હાથ સકાચ અનુભવે એ, છતાં એ જ માણસ પોતાનો ભોગનિવાસ માટે સેકડો રૂપિયા બરબાદ

પચ્ચર કરવા માટે દોરાને પાતળો બનાવવો જરૂરી છે તેવી જ રીતે સચ્ચર સત્ત્વરને પૂર કરવા માટે કપામરૂપી દોરાને પાતળો પાડવો આવશ્યક છે ન્હાં સુધી કપાચોની તીવ્રતા છે ત્યાં સુધી ભવપર પરાની શક્તિ બાંકી શકતી નથી.

ઉપરોક્ત આત્મા ભવવાન મદ્યવીર કહે છે—

દોહો ય માળો ય મનિગમહિયા

માયાં ય લોમો ય પદ્મમાળા ।

ચલારિ વપ ય કસિયા કસાયા

સિચન્તિ મૂઢાહ પુલકમવલ્લભ ॥

—દશવૈકાંતિક સૂત્ર

ન્હાં સુધી કૌંઠ અને માન અનિબદ્ધિત છે અને માયા તથા લોભ ઉપર આપણું નિયંત્રણ નથી ત્યાં સુધી કપાચોની વિપલેષ વધતી જ રહેતી અને ભવપરપરાશ્રમી કૌંઠ બટવાનાં નથી.

એટલે આપ કમેશાં જમ્યુત રહો. એકાન્તની ક્ષણેમાં જ્યારે એક હો ત્યારે વિચાર કરો કે આપનો કૌંઠ પર અધિકાર છે કે કૌંઠનો આપના પર અધિકાર છે? જ્યારે કૌંઠ આગલા દરવાજાથી ખેંચે છે ત્યારે વિવેક પાછલા દરવાજાથી કાઢી જાય છે તે વખતે આપના ઉપર આપનું નહિ પણ શૈવાનનું શાસન રહે છે વિવેકનું શાસન મધું એટલે પ્રકાશ થયો. પછી માણસ એ પણ વિચાર નથી કરતો કે હું કોની સામે એકાન્ત છું મારી સામે મારા આદરણીય પૂજ્ય પિતા કિશોર છે જ મદ્યવીર માતા છે કે જેણે વર્ષો સુધી મને કામ ઉપાડી ફેરવ્યા કયો છે અવશ્યું છે અથવા મારી સામે મારા મુઠ્ઠા છે જેમણે કદમની આધારી મુશ્કામાં પ્રકાશ પાડ્યો છે જેના કદામલ ઉત્તરપર્વથી મારા જીવનની મારી સોનું બની ગઈ છે એમનો તિરસ્કાર કરવા તે તેમને મરજી નથી.

તારાણ્યુ બદ્ધતામિ જીવનના આ સૂત્રને એક ગાથામાં રજૂ કરે છે

કોવાયિદ્યાણ યાગન્તિ માતરં પિતરં મુદ્ધ ।

મધિપિલ્લનન્તિ સાધુ ય રાયાળો વૈદ્યાણિ ય ॥

ઈસિ જીવિગાઈ સૂત્ર અ. ૩૬ ચ. ૧૪

અધિભાવિત મુદ્ધમાં તારાણ્યુ બદ્ધતામિ કોવાયિદ્યાણ બદ્ધિતનું મિત્ર રોગ છે ન્હાં સુગીમના પ્રત્યેક બદ્ધમાં કોપનું તદ્વત યાગ છે ત્યારે તેની આખા મન મરજી નથી કે પછી તે માતાપિતાને એક શકતી નથી.

પતી ગયું હતું પોતાના હાથે જ પોતાની પુત્રીની હત્યા થએલી જોઈ માતા પગથી માથા સુધી કપી ગઈ એ પણ જોરથી આક્રંદ કરવા મડી તેના અવાજમા તેના હૃદયની વેદનાઓ વ્યક્ત થતી હતી

ત્રણ મિનિટમા બધું બની ગયું પણ ત્રણ મિનિટના આવેશે કેવો ગજબ કરી નાખ્યો હતો ! તો પછી જેના હૃદયમા હમેશા ક્રોધની જવાળાઓ સળગતી રહે છે તેમની તો વાતજ શી કરવી ? ક્રોધનો કા તો તદ્દન ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ કે કા તો તેને એકદમ ઓછો કરી નાખવો જોઈ એ આખી જિંદગી ક્રોધની જવાળામા સળગતા રહેવું એ તો આપણા સદ્ગુણોની રાખ કરવા જેવું છે, જ્યાં સુધી ક્રોધની આગ હૃદયમા જલતી રહે છે ત્યાં સુધી આત્મા સત્યાસત્યનો વિવેક ગંભીર શકતો નથી સત્ય તરીકે સ્વીકાર કરવાની તેનામા હિંમત જ રહેતી નથી તેની પાસે નથી હોતો પ્રેમનો પ્રવાહ કે શાંતિના શીતળ જળ તેની પાસે હોય છે માત્ર આગ જે જ્યાં પહોંચે ત્યાં સળગાવવાનું કાર્ય જ કરે છે જેણે જિંદગી સુધી સળગાવવાનું જ કાર્ય કર્યું છે તેને આપ માનો છો કે સ્વર્ગના પુણ્ય મળશે ? તેના નસીબમા તો નર્કની આગ જ લખાએલા છે

અનંત અનુબંધ કરનારા ક્રોધને જૈન પરિભાષામા અનંતાનુબંધી કહેવાય છે તે અનંત અનંત જન્મ અને મૃત્યુની પરપરામા વૃદ્ધિ કરે છે આત્માને સમ્યક્ત્વથી દૂર કરી નર્કની જવાળાઓ તરફ ધકેલે છે તમે તો વેપારી છો જે ધરાક આપની પાસેથી માલ લઈ બદલામા પૈસાને બદલે પથર આપે તેવા ધરાકને આપ કદિ પસંદ નહિ કરો અનંતાનુબંધી ક્રોધ પણ એ ધરાક જેવો છે જે તમારી પાસેથી સમ્યક્ત્વ રૂપી માલ લઈ આપને નર્કના પથર આપે છે છતાં આપ એવા ધરાક સાથે કેમ સંબંધ રાખો છો ?

અનંતાનુબંધી જય તો ભવપરપરાનું મૂળ કષાઈ જાય અને જેનું મૂળ કષાઈ ગયું, વિનાશ પામ્યું તે જ્ઞાન મેટલા દિવસ ટકી રહેવાનું ? જીવનમા જો સહવિવેકની જ્યોત જગાવવા હોય તો અનંતાનુબંધીના અધઃકારને દૂર કરો ચાર પ્રવરના ગોળા છે એક માટીનો, બીજો લાકડાનો, ત્રીજો પથરનો અને ચોથો લોખંડનો, ચારેની ઉપર સૂર્યના પ્રખર કિરણો એક સાથે પડે છે ચારે ગરમ થાય છે પરંતુ સૂર્ય અસ્ત થયા પછી ચારે ઠંડા થવા મડે છે, ત્યારે માટીનો ગોળો સૌથી પહેલા ઠંડો થાય છે, લાકડાનો, પથરનો અને લોખંડનો ગોળાને ઠંડા થતા અનુક્રમે બમણો વખત લાગે છે

ઠંડા થવામા જેને વધુ વખત લાગે છે તેનામા ગરમીના તત્ત્વો વધુ પ્રવેશેલા છે એ સમજજો, એવી જ રીતે બાહ્ય વાતાવરણ એક સમુદ્ર હોવા

કરે છે બે પૈસા શુ ચાર કે બાઠ આના તો કુ કે થૂ માં પૂરા કરે  
 છે બે પૈસા શુ ચાર કે બાના તો કુ કે થૂ માં પૂરા થઈ જાય છે  
 કુ અને થુ અને પાન ચાવોને થૂડી નાખવું તે થૂ બીડીએ તે  
 પાનમાલ કરી નાખ્યું છે તેણે કેટલું લોહી વાળ્યું છે કેટલા સુદર મહેરા-  
 એને સ્થામ બનાવ્યા છે તેનો તો કાણુ દિસાળ ગયો છે ?

પુત્રપાન તો હસ્તુની માફક બાપા ભારતવર્ષમાં ફેલાઈ ગયું છે. ચૂપ-  
 ઢીથી માંડીને મહેસો સુધી તેની ગતિ કાંઈ રોકી સક્યું નથી એક ખેડૂત  
 ખેતર ઉપર જાય છે ત્યારે ચાર બાનાના ચણા નહિ લઈ નવ. પણ ચાર  
 બાનાની તમાકુ અને ચલમ લઈ જવાનું જૂલતો નથી. એવી જ રીતે સિક્કિત  
 માણસો એમિલિસે જાતી વખતે બદામ કે પિસ્તા ખીસામાં નથી નાખતા પણ  
 સીનારેટનું પાકીટ તો હમેશા સાથે જ રાખે છે

ઝરીઓ પણ આવાં દુલ્લસનોની પાછળ કેટલાં નાણાં જરવાઈ કરે છે !  
 એક બાલુ ઝરીબીની ફરિયાદ કરે છે અને બીજા બાલુ સૌંદર્ય અને સપ્તિનો  
 નાશ કરનાર આવાં વ્યસનો ગમે વળગાડીને ફરે છે !

હા તો ફૂટપાથ ઉપર ચાલતી માતાની પાસે બે પૈસા નહોતા નહિ  
 તો કઈ વ્યભાગ્યણી મા હશે કે જે છતાં સાધને પોતાનાં નાનાં બાળકોના  
 માલની સાચી જોખી થવા દે ? તેની નાની બાળકીને શુ વાન હોય કે તેની  
 માની પાસે બે પૈસા પણ નથી ! તેની જક વધતી બઈ તેણે ફૂગો લેવા  
 માટે ફૂગો લેવા માંડ્યો. રસ્તા ઉપરથી જોરથી રડવા માંડી તેને સાંત  
 કરવા માટે તેની માતાએ બધા ઉપાયો કર્યા પણ એક કામ લાગ્યો નહિ-  
 આ જોઈ બાલુબાલુના રાહદારીઓ બેગા થવા અને તે માતાને હાથ આપવા  
 લાગ્યા કે કેમ ફૂગો ખાવાવતી નથી ? બે પૈસામાં શી મોટી વિચાર છે ?  
 આટલી કલુષ શુ કરવા થાય છે ?

રાહદારીઓની વાત તેના દિલને ઓઠ બગાડી ગઈ હારિ અને કુ ખર્ચી  
 તેની સમજશક્તિ નાશ પામી. મનની ક્ષતિને સ્થાને ધમધમાટ થવા માંડ્યો-  
 આ બાલુ બાળકીએ જોરથી બેકડા તાણવા માંડ્યા આથી માતાએ આને  
 સમાં આવી નઈ જોરથી એક ધણો માર્યો અને ઊઠરી રસ્તા ઉપર પડી  
 બઈ અને પડતાની સાથે જ સપ્તમાઈ કરતી એક મોટર ત્યાંથી પસાર થતી  
 હતી ત તેની ઉપર ફરી વળી. લોહીનું ખાખોઝીનું લારાઈ ગયું એક મીસની  
 સાથે તે ઊઠરી હમેશને માટે સાર્થક મા નીચે વળીને જુએ ત્યાં તે જય

કહી રહ્યું છે તેણે કહ્યું 'શુ કહી રહ્યા છો, વરુણ દેવ, કઈ સમજણમાં આવતું નથી।' પાણીએ જવાબ વાળ્યો, 'કહેવાના દા'ડા તો ગયા; હવે તો શેકવાના દા'ડા છે તેમ છતાં તમે સાબળવા ઈચ્છો છો તો સાબળો. 'નીચે અગ્નિ તપી રહ્યો છે, પણ એની તે શી તાકાત છે કે તે મને બાળી શકે હું એક મિનિટમાં જ એને ડડો કરી શકું છું પણ અદ્ધસોસ છે કે વચ્ચે આ વાસણ પડ્યું છે બસ, એના જ કારણે આજે મારો અણુએ અણુ તપી રહ્યો છે'

આ એક રૂપક છે પાણીની વાત તમે સાબળી તેવી જ છે આત્માની કથની તે અડતાળીશ મિનિટમાં અશાંતિના અગ્નિને સદા સારું ઓક્ષતી શકે છે પરંતુ વચ્ચે પડેલું છે આવરણ, તે આવરણ જ તેને દેહાશક્તિના દાવાનલમાં તપાવી રહ્યું છે એ પુત્ર પરનો રાગ જ હતો કે જેને કારણે ઘૃતરાષ્ટ્રની આધળી આખોને સો વખત રડવું પડ્યું એ રાગ-દશા જ હતી કે, એક નટકન્યાની પાછળ ગાડા બનેલા ઈલાયચીકુમારે પોતાના વૃદ્ધ માતા-પિતાને તન્યા

રાગ કેટલો કઠોર હોય છે, એ પણ તમે જાણી લ્યો. અનેક સસ-રાઓએ પોતાના જમાઈના શિરે પાઘડી બધાવી હતી પરંતુ ઇતિહાસમાં એક જ સસરો એવું કઠોર હૃદય લઈને આવ્યો હતો કે, જેણે પોતાના જમાઈને-માથે, ધગધગતા અગારા મૂક્યા હતા જૈન જગતનો ઉન્નવળ ત્યાગી ગજસુકુમાર તમારી સ્મૃતિમાં આવ્યો હશે સોમલની સુંદરી કન્યા જેડે એનો વિવાહ નહોતો થયો અને ભોગમાં પડેલો રાજકુમાર ત્યાગના પથે વિચર્યો સવારનો ભોગી, સાજનો જોગી બની મહાકાળ સ્મશાને પહોંચી જાય છે અને ત્યાં જ આવે છે તેમનો સસરો પણ તે પ્રેમ નહીં પરંતુ પ્રતિશોધ-બદલાની ભાવના લઈને આવે છે અને જુવાન જોગીના માથે ધગ-ધગતા અગારા મૂકતા એના હાથ જરા સરખાય કે પ્યા નહીં આ હતો પુત્રી પ્રત્યેનો રાગ જેણે આવું કઠોર કર્મ બાધવા પિતાના હાથને પ્રેરિત કર્યો.'

છતાં આશ્ચર્ય તો એ છે કે, આવા કઠોર કર્મ કરનાર રાગને તમે છોડી શકતા નથી તેને જ તમે લાડ અને પ્યારથી પોષો છો વારુ, ત્યારે તમે જલ્દી બતાવો કે, તમે રાગને લાડ કરો છો કે ત્યાગને ? અરે, વર અને વહુને શણગાર્યા ત્યારે રાગને જ લાડ કર્યો હતા ને ? તમને રાગની વાતો ગમે છે કે, વિ રાગની ? એક વ્યક્તિ તમારા પુત્રના વેવિશાળ માટે આવે

પરંતુ રાજના રૂબરૂ જગ્યા માટે કંઈ કરે છે ખરી ? જી નહિ, કંઈ જ નહિ. કારણ ? કારણ કે એનો રૂબ તીક્ષ્ણ થાયતો નથી. પરંતુ માફ રાખો કે વેદનીય કમનિ રૂબ એ વિછીનો રૂબ છે જે સ્થરાવી થઈ છે પણ પ્રાણ મેલો નથી. તે આત્માના સફળોને મારતો નથી જ્યારે રાજનો રૂબ સર્પનો રૂબ છે જે મનુષ્યન સ્થરાવતો નથી. પણ બેભાન કરી મૂકે છે માફ રાખો વીછી કરતાં સાફનો રૂબ બાકર છે એની મૃત્યુ સુધી પણ ખબર પડતી નથી માટે વેદનીય કમનિ જગ્યા માટે પણ પહેલાં રાજને સમાપ્ત કરવો પડે.

રાજ-દયા શુભને પણ અશુભમાં ફેરવી નાખે છે એ એક સિદ્ધાંત છે કે શુભ ક્રિયાનું શુભ પ્રતિફળ હોય છે પરંતુ રાજ-સ્થવને લઈને શુભ ક્રિયા કરેલો તે તે પણ અશુભ ફળદાયી બનશે. ધન એ શુભ ક્રિયા છે એમાં સક્રમારે આદીધર પ્રભુને ઈશ્વરસનું ધન કયું અને કવરપરપરાને સીમિત કરી લીધી. કુખમાં પડેલી રાજકુમારી ચંદનબાળાએ પ્રભુ મહાવીરને મુક્તિ આપના બાકાનું ધન કયું અને જીવનની સફળતા પ્રાપ્ત કરી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની સામુએ એમને મોતીઓ વડે વધાના ખૂબ જ પ્રસન્નતાપૂર્વક એમને ધન દીધું હતાં આમ કરવાથી એની તે કવરપરપરામાં વધારો થયો. કારણ કે સતી ચંદનબાળાએ એમને દીધું વાસ્તી મદાન સત જાણી ધન દીધું હતું જ્યારે સામુએ પોતાનો જન્મભાત્ર માત્રી ધન દીધું હતું પહેલામાં ત્યાગની દ્રષ્ટિ હતી ત્યારે બીજામાં રાજ-દિ હતી આ રાજ-દિ જ જિના-તત્ત્વન કારખી જાય છે તેમાં ઉર્ધ્વ સ્થાન મળવાને કાનગી નાખે છે તેમ / રાજદિ ધન અને વૈરાગ્યની દ્રષ્ટિને અર્ધાંશ કરી નાખે છે.

મોહ-ધર્મમાં બેસી મોહને મળવું જસ ભવ છે. કારણ કે જે આત્માની દ્રષ્ટિને વિહન કરી મૂકે છે એ એક જાનનું આવરણ છે જેને લઈને નિકટ નમ વળુને પણ જોઈ શકાતો નથી. આવા જ આવરણમાં દર્બાર જનત સન્નિધાન આપ્યા પણ ફર અને ચક્ર રૂપે ભટકતો ફરે છે આધિ-આધિ અને ઉપધિના કાચવદ અગ્નિમાં એ સીકય છે.

એક વાસ્તવમાં પાણી કાઢવાનું હતું તો રહેશે તે / અગ્નિ પત્ર-નો પાણીને ગમ કમી રતો દત્તે તે / રાજે પાણીમાં સ્ન-સનનો અવાજ થવા સામ્યા પાસે બેઠેલી બેઠેને તે સંમળ્યો તેને લાગુ પડ્યું કંઈક

## રાગ અને ત્યાગ

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી અર્ગ  
અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હોયો ભોગ હમેશા ત્યાગની સામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પામે કેટલો ઈલવ છે, એના મુક્ટ પર અમૃત્ય રતો જડેલા છે જેના તેજથી એનું મુખ દીપ્તિ ઊઠે છે. ચક્રવર્તીનું સપૂર્ણ રાજ એના રત્નને ખરીતે શકતું નથી તેવો બત્રીસ હજાર વિમાનોનો ગ્રામી શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર ન્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થકૃ દેવની સામે આવીને બેમે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાલજી છો પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કયો લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમા પણ કેટલો આનંદ લયો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેઠી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકતો નથી, જયુ જેવો યુવક આહ-આહ પત્નીઓનો સહવાસ તજી એક દિવસમા મુધર્મ ગણધર્મના એવો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો મ્હા માણ્યો'તો શાસ્ત્રિભરે ! જે પન્નાના એક કિટકાને બત્રીસ-સુકુમારીઓને તજી ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમા પણ એક આનંદ છે પણ એનો આવ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ ગયે છે સરોવરમા કમળ ખીલ્યા છે, એમા ભરણ છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની મુગાસનો આનંદ ભરણે લઈ શકે છે, દેડકો એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુકતે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉમરે, આ અવસ્થા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાલસા વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવું ગમે છે પરંતુ ન્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુકતે જોયા ત્યારે તે રમતનું ધ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)મા આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમા આવ્યા જ છો ને ? (સભામા હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે. જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કંઈ સાથે લાવ્યા નહોતા અને સસાગથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાથી કંઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળ



છે તે પણ સાથે વજનદાર ઝોળી લઈને જ આવે છે. વજનદાર ઝોળીને બર્થ તમે સમજી શકા હોશો. તમે તમારા સ્વામીની વાતને બહુ જાણી જ સમજી શકો છો.

ખીજ બહિષ્કાર તમારા પુત્રની દીક્ષાની વાત કરવા આવે છે જરા જાણી શકાવો કે બાળેમાં દુષ્ટતા કેટલી ખાસી? દીક્ષાની વાત કરનાર કે વૈવિધ્યતાની કરનાર? પણ જાણના મુજબ ત્યાંની વાત કરનાર કોઈને શમતો નથી.

તમને જાણે કે ન જાણે, જાણે તો બાઈ ત્યાંની ૮ વાતો કહેવાના. વિકાસમાં ત્યાં એ પહેલી શરત છે ત્યાં સુધી ખીજ પોતાને ખાલીમાં એકરૂપ કરી લેતું નથી ત્યાં સુધી પૃથ્વીને બેઠીને ઉપર આવે શકતું નથી. જ્યારે ખીજ પોતાનું વિસર્જન કરી નાખે છે ત્યારે ૮ એકને જાણે હજારનું વરણન લઈ તે આવળ વધે છે.

આ જ વાત પેલા મહાપુરુષોની છે કે જેઓ એક દિવસ તમારી જાને જામારી જેવા જ હતા, પરંતુ જ્યારે તેમણે પોતાની ઇચ્છાઓ જાને જરમાનોનું અસિદ્ધાન કયું ખીજના દિતમાં પોતાને અશ્વરી લીધા ત્યારે જ તેઓ મહાપુરુષોની કારણમાં આવી શક્યા. દુનિયાએ એમને જોયા અને તે એમની પાસે નમી પડી. વર્ષમાન રુદ્રામારે ત્રીસ વધની ભગતી ભરુ શુવાનીમાં રાજ-પ્રાચીનોને ઠોકરે મારી વનનો રાહ લીધા ત્યારે તેઓ ભગવાન મહાવીરના સ્વરૂપમાં પૂજામાં લુહ અને ચાંચી જઈ મહાપુરુષો ત્યાંના જાને જ આવળ વધ્યા હતા.

દુનિયાએ ભોગીઓનો દેખાવ જોયો છે પણ તે નથી છે તો ફક્ત ત્યાગીઓના ચરણોમાં જ ભારતની ભૂમિ પર જેમ ચક્રવર્તીઓ થયા છે તેમ જાનેક ત્યાગીઓએ પણ અડી જ મ ધારણ કર્યો છે ત્યાગીઓના મંદિર તો તમે જા? પણ માગૂદ રહેલાં જોઈ શકશો. પરંતુ ચક્રવર્તીનું એક પણ મંદિર ક્યાંય તમને દેખાશે નહીં. આ ત્યાગીની દેશ છે હજારો દેશો ચક્રવર્તીની સવામા રહો છે પરંતુ એક પણ દેવ તેમને નમસ્કાર કરતો નથી પણ જ્યારે તે આજિ-ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે ત્યારે તેઓ નમસ્કાર કરે છે ખીજ જાડુ આગમમાં વધુન આવે છે કે ચક્રવર્તીને ચક્રવર્તી સ્વરૂપે મરણ પામે છે તો એને ખરે ૮ નરકમાં જવું પડે છે ચક્રવર્તીનું સિદ્ધાસન તજી ને તે ત્યાગી સિદ્ધાસન પર બિરાજે છે તો તે સ્વર્ગ

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી અવર્ગ  
અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે ભોગ હોમેશા ત્યાગની સામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પાસે કેટલો વૈભવ છે, એના મુકૂટ પર અમૂલ્ય રત્નો જડેલા છે જેના તેજથી એનું મુખ દાંપી ઊઠે છે. ચક્રવર્તીનું સપ્તર્ણુ રાજ એના રત્નને ખરીદી શકતું નથી તેવો બત્રીસ હજાર વિમાનોનો સ્વામી શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઇન્દ્ર જ્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થંકર દેવની સામે આવીને બેસે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાબળ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કરી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમાં પણ કેટલો આનંદ ભર્યો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેસી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકાતો નથી, જાણુ જેવો યુવક આઠ-આઠ પત્નીઓનો સહવાસ તજી એક દિવસમાં મુધર્મ ગણધરના એલો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો રસ માણ્યો'તો શાલિભદ્રે ! જે ધનનાના એક ફિટકારે બત્રીસ-સુકુમારીઓને તજી ત્યાગના પથે સંચર્યો

ત્યાગમાં પણ એક આનંદ છે પણ એનો આવ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ શકે છે સરોવરમાં કમળ ખીલ્યા છે, એમાં ભમરા છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની સુવાસનો આનંદ ભમરો લઈ શકે છે, દેડકા એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુકતે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉંમરે, આ અવસ્થા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાભરો વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવું ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુકતે જોયા ત્યારે તે રમતનું ધ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)માં આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમાં આવ્યા જ છો ને ? (સલામાં હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે જન્મમાં હતા ત્યારે પણ કંઈ સાથે લાવ્યા નહોતા અને સસાગથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાંથી કંઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાંથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળા

આપે છે ? જ્યાં છે જ્યાં ચીજો શું જ્યાં વાળશે ? પરંતુ મૈત્ર્ય પરિ  
સ્થિતિ જ પૂછી શકે તે તો જ્યાં આપશે ને ? તેમનો જ્યાં સ્વીકાર-સુચક  
દેશે કે નહાર સુચક ? એ નિશ્ચિત છે કે જે કંઈ એકદુ કદુ છે તે સર્વ  
કંઈ બહી જ હોઈને આપ્યા જવું પડશે. હિંદુ એક કવિએ પણ કહ્યું છે કે :

મેરા મેરા જો તુ કહતા હૈ વહ કુછ મી કામ ન માપગા  
તુ જરી મુદિત માયા હૈ મૌર જાહી હાથો માપગા ॥”

આપથી જ્ઞાન જ્ઞાતુ છે ત્યારથી પ્રજ્ઞાન બોલે છે કે આ માત્ર છે  
તે માત્ર છે આ કું માત્ર જ સર્વ સંપત્તિનાં મૂળ છે મમતાની  
મહોર મારી જે કંઈ એકદુ કદુ છે તે તારા જીવનની છેલ્લી પ્રતિબિંબો-  
પ્રતિબિંબો મૃત્યુની કાળી જવાથી તને ઉચારી લેવામાં જસમઈ છે તું જાઓ  
ત્યારે મુઠ્ઠી માંધીને જાઓ કતો તને જોઈ કદી કે આપે માળક આવતરે  
છે ત્યારે એની મુઠ્ઠી વાળેલી હોય છે આપે તું જાઓ મીઠી સંપત્તિ ત્યારે  
જા મરું પચમું થઈ જશે. તું તો જાથી કહે જ દુનિયામાંથી વિદાય થઈશ.

હોમું તો નિશ્ચિત છે જ પણ હોમવાની પણ રીત હોય છે એક  
માણસ શરીરનું પાણી-પરસેવો કરીને જાખી નિદ્રા સુધી પેસા બેસા ક્યો  
કરે છે ખાતો થ નથી ને અવગણતો થ નથી. પરંતુ મૃત્યુના એક જ પ્રપાદે  
સર્વ કંઈ તજ આથી નીકળે છે ત્યારે લોકો બોલે છે આપડે જવું  
છોડીને ચાલી ગયો. ખીને માણસ પણ છે જે જુદિનજે કાળશે-સાખે  
શિખા કમાલો છે પણ તેમાંથી તેણે ખાધું અને કાને ખવડાવ્યું છે પેતાના  
ગરીબ ભઈ-ભાઈઓને મટે કાળશે શિખા તેણે જાખ્યા હોય છે આપે  
જાવો માણસ મૃત્યુ થતાં આથી નીકળે છે ત્યારે દુનિયા કહે છે મહુ  
જાકુર હતો જીવત જીવવાની કળા એણે જાણી હતી તે મનને કાઢી  
નહોતો હતો બેગ કરીકરીને મરી જમારાઓમાંથી તે નહોતો તેણે  
કમાઈ તરફ તેમ વાપરી પણ જવડું વાગ ત્યારે કહે જાકી ફેસમે  
જાખે કે તમારે નિચારો-ખાપડો જનરું છે કે જાકુર ? હ માનું  
ધુ કે મોઈપણ જાખડો જનરાનું પસક નહીં કરે કાલ-કાલ કરીને કમાવું  
અને રોતા-રોતા છોડીને ચાલી નીકળવું એ જાકુરોનું નહીં પણ કાવરોનું-  
નિચારજોનું કામ છે

જાકુર જનરું છે તો મનને વિચાર જનાવો. ખીજા મારે કંઈક ત્યાજ  
કરતાં શીખે. મનને એવું તો સાધે કે આપે સંપત્તિના વિચારજનતા પ્રજા  
જાવે ત્યારે પણ તમે કહી શકો કે : તમે શો મારે કંઈ નહીં જોઈએ.”

આ શબ્દોમા તમને વિશાળ હૃદય જોવા મળશે સકુચિત દિલનો માણસ-  
આવી તદ્દન વિપરીત મનોવૃત્તિ ધરાવતો હોય છે તે કહેશે, “હું જ લઈશ;  
તને નહીં આપું ” આ નીતિ પર આલીને કૈકેયીએ અયોધ્યાને નરક બનાવી  
મૂકી હતી રામ તો વનમા સીધાવ્યા ભરતને અન્તસ્તાપ થયો દશરથનું  
પ્રાણપખેરું જોડી ગયું અને અયોધ્યાનગરી સૂતી બની ગઈ

જીવનનો વિકાસ વિલાસમાં નહીં, ત્યાગમા છે નબળાઈને, દુર્બળતાને,  
સજ્જનતા માનવી એ ભૂલ છે અને કાયરતાને અહિંસા માનવી એ પણ  
એવી જ એક ભૂલ છે અને એમ વિલાસમા વિકાસ માનવો એ તેથી પણ  
ગભીર ભૂલ છે વિલાસી વ્યક્તિ કદી વિકાસ કરી શકતી નથી એક  
કવિએ કહ્યું છે

ત્યાગ નહીં, જેને ગાદી ગમે,  
જેના હૈયામા વાસ કર્યો કુર્મ્મે,  
જેના રોમે રોમે સ્વાર્થ રમે,  
મેલુડા માનવી તે જરીએ  
જેને સ્થાનક માટે અવકાશ નથી  
એવા પાપી વિલાસીના મદિરમા,  
મારા દીન દયાળુ નો વાસ નથી ”

જેને ત્યાગથી વાત પ્રિય નથી, જેનો શ્રમ જોઈતો નથી, સેવા નહીં  
પણ સત્તાની જેને ભૂખ છે, જેને સત્ય નહીં પણ મ્વાર્થ પ્રિય છે જેને  
સીનેમા જોવા જવા સમય છે, પણ ધર્મમ્થાનકે આવવાની ફરસદ નથી,  
એવા વિલાસી કાદવમા ખૂ પેલાના મન-મદિરમા આત્મા કદી સ્વસ્થ રહી  
શકતો નથી તેને તો ત્યાગની મધુર ખૂશખોની જરૂર છે જ્યારે હૃદયમા  
ત્યાગનો દેવ બિરાજેલો હોય છે ત્યારે મન બોલશે, ‘હું એકલો ખાઈ  
શકતો નથી તમે ખાશો આરે જ ખાઈશ ’ ઉપનિષદમા પણ કહેવાયું છે કે

“તેન ત્યક્તેન મૂજિથા ।

મા ગૃહ્ઽકસ્યવિદ્ધનમ્ ॥

“બીજને આપ્યા પછી જ આરોગી કોઈની સપત્તિ ઉપર મમત્વ  
ન રાખે ”

ત્યારે મનમા અનાસક્તભાવ જાગે છે અને તે સમયે પદાર્થનો જે  
લાગ કરવામા આવે છે તે સાચા અર્થમા લાગ છે આ આત્માએ મોહ-  
દશામા રહી અનેકવાર લાગ કર્યો છે તમે પણ અનેકવાર એવા લાગ કર્યો

છે અમુક વસ્તુ મળશે તો ખાટલા ઉપવાસ કરીશ છેકરો ઘેર ફરશે તો પાંચ આપમેલ કરીશ આમાં ત્યાજ તો છે પણ તે રાત્રિભિન્ન ત્યાજ છે ક્રોધમાં પણ ત્યાજ ક્યો છે આપેલમાં આવીને લાત મારી ચાલી નીકળ્યા અને ત્રણ દિવસ સુધી એક કબુ પણ ખાધુ નહીં તો ॥ એને આમ તપ માની શકાશે ખ ન વીનરાજ દેવ આવા તપને તપરૂપે સ્વીકારતા નથી.

સેબી મનની વ્યક્તિ પણ ત્યાજ કરે છે કુકાને ગીરદી જામી છે ઘેરથી બાળક બાળ્યુ અને કહેવા લાગ્યુ આમે લાણુ હુ ઘઈ રહ્યું છે આ જુ બાર વાગ્યા છે અને પેટમાં ભૂખ લાગી છે તેમ જતા આહોની ગીરદીને જોઈ જાવતુ મન થતુ નથી તે કહી દે છે કે “ જા, તુ જામી સે? અને તારી બાને કહેજે કે તે પણ જામી સે. મને હમણું ભૂખ લાગી નથી! બો જાનો અહીં ત્યાજ ક્યો છે પણ તેમાં આત્મ-દિ નથી. ભૌતિક પદાર્થોના રાજમાં અનેકવાર આપણે ત્યાજ ક્યો છે કંઠારમાં કંઠાર પ્રતિજ્ઞાઓ પણ કરી છે પરંતુ ૭ ત્યાજમાં યનદષ્ટિ ન મળે તે ત્યાજને સાચા અર્થમાં ત્યાજ કહી શકાય નહીં.

વિહાનેરના મહારાજના ભાઈનું નામ પૃથ્વીરાજ હતું તેમનાં લગ્ન લાલદે નામની સુદર રાજકુમરી સાથે થયેલાં. એકવાર લાલદે બીમાર પડી તેની અવસ્થા તેઈ પૃથ્વીરાજ બેળાકાએ જઈ મથો સર્વમિષ્ટ ચિકિત્સકોને ઉપચાર પણ કરાવત ન નીવડ્યો હતો વાત તો એ હતી કે આકુષ્ઠને વાતણે એટલો નાજૂક છે કે બ્યારે તે વટે છે ત્યારે એને સાંધનાર કંઈ મળતુ નથી એક સાથે ક્યુ છે કે

હાંઓના હાંને કાળવનાડુ કાણુ છે ?

કોરી વહી આપુખની તો સાંધનાડુ કાણુ છે ?

જીવન-દીવ્યે બ્યારે એલવાય છે ત્યારે કુનિયાની કંઈ તાકાત એવી નથી કે એને ફરી પ્રાપ્ત કરી શકે પૃથ્વીરાજના સર્વ પ્રયત્નો બર્ષ મથા અને લાલદેએ એક દિવસ સહને માટે આંખો બીડી લીધી જે દિવસે બિડા નેરના રાત્રિસંઘર્ષે લાલદેની અર્ધી જઘાર નીકળી તે દિવસે પૃથ્વીરાજની આંખોમાંથી અર્ધપારા વહી નીકળી અને એનો આ મા તો વળી હજાર-હાતર પારાઓમાં રહી પડ્યો છેવટની વિદાય દેવા પૃથ્વીરાજ પણ રમણાન ભૂમિ સુધી મથો અદ્વ-જિતા ઉપર લમદેના મુનદેને મુકતમાં આપો જાત-જોતામાં અગ્નિની જ્વળાઓમાં ભૌતિક દેહ બરમ થવા લાગ્યો.

એ દ્રવ્યને નિહાળી પૃથ્વીરાજનું દિન જાણે છાતીમા ગોળી લાગવાથી મૃત્યુ અનુભવી રહેતું પખી પોતાની પાખો ફફડાવતું હોય એમ ફૂફડી ઊડ્યું. વિયોગની વેદનામા બળતાં હૃદયે પૃથ્વીરાજ બોલ્યો.

“ તો રાંધ્યો નહીં છાવશુ રે વાસદે નિસહ,  
મો દેહત હી વાલિયો લાલ દહદાં દહ્દહ ॥

અરે ઓ નિર્લજ્જ અગ્નિ ! મારી આખો સામે જ મારી પ્રિય લાલ-દેના કામળ દેહને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો આજથી હું તારા ઉપર પક-વેલી કોઈ વસ્તુ ખાઈશ નહીં

કેટલો મોટો ત્યાગ છે ! અગ્નિ પર પકાવેલી વસ્તુ ના ખાવી એ બહુ મોટો ત્યાગ છે ! તેણે મીઠાઈથી માડી રોટલા સુધા ખાવાને છોડી દીધું આટલો મોટો ત્યાગ છે પણ જરા થાભો, આપણે હજુ ઊંડાં ઊતરીને જોવાનું છે આ ત્યાગની પાછળ આત્મવિજ્ઞાન કહે છે કે એક નારી પરનો મોહ છે એ નિશ્ચિત છે કે અહીં આત્મ-જ્ઞાન બોલતું નથી પણ દેહ પરની મમતા બેલી રહી છે, એટલે વીતરાગના ધરમા આવા ત્યાગની કોઈ કિંમત નથી મનમા રાગને સ્થાપી ત્યાગ કરી લેવાનો કોઈ અર્થ નથી માટે પહેલાં રાગને તજ્ઞે અને પછી પદાર્થને તજ્ઞે, આવો નાનો એવો ત્યાગ પણ આત્માને શાશ્વત શાંતિ તરફ લઈ જશે

ભાદરવા સુદ ૩

જૈન ઉપશ્રય,  
કાદાવાડી, મુબઈ.



## “ સપૂર્ણ કુમ્ભો ન કરોતિ શબ્દ ”

૪૪ ભરેલો ઘડો અવાજ કરતો નથી

કથાસંવિભવના સંબંધમાં આપણે વિચાર-વિનિમય ચાલી રહ્યો છે કામે મે માનવિત્વ સંબંધમાં વિચારે રજૂ કર્યા હતા આપણે વિચાર કરવો છે કે માન કેવી વ્યક્તિને થાય છે માન કમેશાં અધૂરને થાય છે બહેનો અનાજ દળે છે તે તમે જોશું છે હવે તો ‘૩’ ના બદલે ‘હતી’ કહેવું જોઈએ. કારણ કે હાથે દળવું એ તો જરીબાઈનું ચિહ્ન ધર્મ ઋષુ છે કાંઈ પણ ન કરવું એ શ્રીમતાઈની નિશાની ગણાય છે પછી અને એવું આજસુ છવનથી અને તેટલી બિભારીઓ ચાલી આવે । ક્યારેક માથુ ભારે થાય છે ક્યારેક પેટ ભારે થાય છે કાંઈ વખત કમનિયાત થાય છે તો વળી કાંઈ વખત બિધ નથી આવતી રા / રાજ કોકટરને ત્યાં દોડે અને ફી આપે, પેટમાં દવાઓ નાખે જાઓ અને ઈન્જેક્શનો ભેંકાવે. આવી શ્રીમતાઈ કે જે શેટલી પણ શાંતિથી ખાવા ન દે. તેના કરતાં જરીબાઈ શું ખેડી છે ? જરીબાઈ, અને શેટલી સાથે થી ન આપે, જાતજાતનાં ચટણી-અઘાણાં ન આપે પણ તદુરસ્તી તો સારી રાખે છે રાજે રા ત્યાં ઈન્જેક્શનથી શરીરમાં કાણું તો નથી પાડવા પડતું. અને જરીબાઈની પાસે એવા વધાનના પૈસા પણ કર્યા છે ? ખરું પૂછે તો તેમની પાસે બિભારીઓ વધુ જતી પણ નથી. કારણ કે તે જાણે છે કે ત્યાં તેનું ઋષુ સન્માન થવાનું નથી. આ તો તમે સોદાએ તેની સાથે પ્રીતિ બાંધી રાખી છે એ સખીનો રસ તેને તમારે ત્યાં મળે છે પછી જરીબાઈની કુપડીમાં તે પા કરવા તમ /

બામમની બહેનો આજે પણ હાથે પરીએ દળે છે એટલે તેમને

ચોખ્ખો લોટ મળે છે અને તે પણ વીટામીનવાળો કારણ કે હાથઘટી વીટા-  
મીનને બાળી નાખતી નથી જ્યારે મશીનની ઘટી અનાજના સત્વનો નાશ  
કરે છે, એથી તમારે વીટામીનની ગોળીઓ શોધવી પડે છે

જ્યારે બહેનો ઘટીમા દબે છે ત્યારે જો અનાજ પાણીમા પલળેલું  
હોય તો અવાજ થતો નથી પણ જો અનાજ સૂકું હોય તો કડકડાટ  
અવાજ થાય છે

તેવી રીતે જેનામા જ્ઞાનની બીનાશ છે, તે અવાજ ઓછો કરે છે પણ  
જે સૂકા છે તે વધુ અવાજ કરે છે એટલે, એટલું સત્ય સમજજો કે જેના  
જીવનમા ગભીરતા છે, વિચારોમા પ્રૌઢતા છે, તે તેટલું જ ઓછું પ્રદર્શન  
કરે છે

આ ગ્રેજ વિચારક માર્કટવેઈન કહે છે કે-માત્ર બે ઇંડા મૂકનાર મુરઘી  
એટલો કડકડાટ કરે છે કે જાણે તેણે કોઈ નક્ષત્રને જન્મ આપ્યો હોય  
અધૂરો આદમી જ્યારે કપડા પહેરે છે, ત્યારે એમ જ સમજે છે કે તે કોઈ  
દિવસ નગ્ન રહ્યો જ નહિ હોય જ્યારે તેની પાસે બે પૈસા ભેગા થાય છે  
ત્યારે તે એમ સમજે છે કે જાણે તેણે કોઈ દિવસ ગરીબી જોઈ જ નથી  
જ્યારે તે ચાર અક્ષર ભણે છે ત્યારે તો તે બૃહસ્પતિ સાથે પણ ચર્ચા કરવા  
તૈયાર થઈ જાય છે અહીંથી ભરેલો આદમી જ્યારે બે પાનાનો નિપ્પ ધ  
લખી નાખે છે, ત્યારે તે પોતાની જાતને એક મહાન સાહિત્યકાર માની લે છે.

એટલા મારે એક સમૃદ્ધ કવિ કહે છે કે-

यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं द्विप इव मदान्ध समभवम्

तदा सर्वज्ञोऽहस्मीत्यभवदल्पितं मम मन ।

यदा किञ्चित्किञ्चिद्वુधजन सकाशादवगतं ।

तदामूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगत ।

પિગળાની પાપકહાણીએ જેના અતરને અજવાળ્યું, એવા ભનૂંહરિ  
કહે છે-જ્યારે હું ટાઈડ જાણતો હતો ત્યારે, મારું અહઝારી મન એમ  
કહેતું કે હું ખરું જ જાણુ છું આ અહઝારે માગે જાનદીપક યુગ્માની  
નાખ્યો હવે જ્યારે હું અધાગમા રૂખીને શોધવા મડ્યો, ત્યારે જાનતો  
પ્રકાશ મને મળ્યો પણ જ્યારે હું કેટલાક વિદ્વાનોના પગિચામા આગ્યો,  
તેમની જ્ઞાનધારાના થોડાક મિન્દુઓ પ્રાપ્ત કર્યા, ત્યારે મને સમજાયું કે  
આજ સુધી હું જે કોઈ શીખ્યો, જે કોઈ વિચાર્યું અને જે કોઈ સમજ્યો



હતે તે જ્ઞાન નહિ પણ અજ્ઞાન હતું અને તેને જુ જ્ઞાન માની મોઠો હતો. તેથી મારા મનમાં અહ કાર જાણ્યો આ ૮ જુ સમજી રહ્યો છું કે જે કેટલા અધારમાં છું । જ્ઞાનસ્પી પ્રકાશનાં કિરણોનાં હનરનો ભાગ પણ મેં મેળવ્યો નથી.

૭ કિડી નદીઓ હોય છે તે જાત હોય છે પણ હીઝરાં નાળંડ એવો અવાજ કરે છે કે જાણે પાણીનો અખૂર સાર હોય. વર્ષાઋતુમાં તો ઘણી વખત તે એવો રેખાવ કરે છે કે રૂઝ જ નહિ. આશુભાણુની નાની મૂપડીઓ અને ઝાડોને પણ તે જેથી જાય છે.

એ નદીનું જોશ ત્રણ દિવસમાં કિતરી જશે. પણ તેણે જે વિનાશ સહ્યો કરી તે મનવીનાં મનમાંથી ત્રણ વર્ષ પણ દૂર નહિ જાય. જ્યારે તે તેની નજીક જશે ત્યારે તેની કદાણી કહેશે કે અમુક વર્ષમાં આ નદીમાં એમણે મોટું પૂર આવ્યું હતું કે તેમાં અમારા આમની તમામ સંપત્તિ તણાઈ ગઈ હતી કેટલાં દૂધ પીતાં જાણે મરી ગયાં કેટલાં કુચનો અને વહો તણાઈ ગયા. તેના આજ દિન સુધી પતો નથી કેટલી જમીન ધોવાઈ ગઈ વાવેતર સ્વાદ મઈ ગયું હ નરો તણાઈ ગયા.

આવી ૮ રીતે સંપત્તિ અને વૈભવનાં પૂર પણ ત્રણ દિવસમાં કિતરી જશે. પણ એ પૂરમાં મનવીએ કરેલા કાળાં કામની પાદ તો હમેશાં માટે રી રી કેટલાં દસનાને રજાવાળી નાઓના રોટલા કિતરી લીધા એવી કાળી કદાણીઓ મનવીના મનમાંથી વર્ષો સુધી જશે નહિ.

૫૨૭ આ કારી વ્યક્તિના પ્રયત્નો જ એવા આસવા હોય છે કે તે બીજાને નીચે પાડી પોતે કિંમત આપવા ઇચ્છે છે પણ અવકારી પોતે જ પાત્રનું પતન સાવે છે અદકાર શું છે ? તે છે મારા મનનો કાર જે વાળ કરીએ તો એક તોવાલાગ પણ નથી. પણ તેનો કાર એટલો છે કે ત આ માન ઉચ્ચ કદાણે ત્યાં નથી રેતો. તે આપણી જિએ કાઠ્યની ગણાને કાપી નાખી પતનના ગા. ખૂટક છે જે ચાંતિ નેઈતી હોય તો પદેલા આ મનના જા ને દૂ કરો. ખરું માનને કે મનમાંથી માનને ન ન ઉતારી નાખ્યા ત્યો વખત એટલું હળવાપણુ કાઢશે કે નવું માધ્ય ન થી મળુ માર ૧૧ । નવા માનરિ ત્યો લાગ જવા કરતાં મધુ છે નોતમ પ્રમુ રીતવાન વિનય આ વધવાને પ્રમ કરે છે

પ્ર૦— 'માજ વિજયેજ મમ્મે િસીચે કિં જાનયઈ ।

૯૦—માણ વિજયેણં મદવં જ્ઞણમ્ । માણ દેયણિજ્ઞં કમ્મં ન  
ધન્ધમ્ । પુવ્વ વુદ્ધં ચ નિજ્જરેમ્ ।

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે—ભગવન્ત ! માનપિન્નયથી આત્માને શો  
લાલ થાય ?

કેટલો માર્મિક અને જીવનને સ્પર્શતો આ પ્રશ્ન છે ! નહીં તેમા સ્વર્ગની  
બીજી બિયાન કે નથી તેમા નર્કની પાતાળયાત્રા

ઘણા મુમુક્ષુઓ આવે છે પ્રશ્નો કરે છે પણ તેમના પ્રશ્નો આકાશમા  
બેસતા હોય છે કે પાતાળને કોડતા હોય છે પણ આ પૃથ્વીની કોઈ વાત  
નથી હોતી કે જ્યાં આપણે રાતદિવસ રહીએ છીએ જાણે કે આ દુનિયાના  
તમામ સવાસો બેસી ગયા ! ખડી ભલેને કાગળની ગાફ : ધરમા ડકળતા  
હોય, ખાવાનામાં જરા જેટલું મીઠું વધારે પડતા, ધરમા મધાભારત જગાવતા  
હોય અને આખા કુટુંબને શેકી નાખતા હોય, પણ ઉપાશ્રયમા આનંદો  
ત્યારે આસમાનની જ વાતો કરે

ક્યા ઉપાય વડે મનની આગ બુઝે, ક્યાય મદ પડે, કૌટુંબિક જીવનમા  
કેમ શાંતિ આવે, જીવનની નાનીમોટી સમસ્યાઓ કેવી રીતે શાંતિપૂર્વક ઉકળે,  
ખીજનની ભૂનોતે પ્રેમપૂર્વક કેવી રીતે મુધારી શકાય, સ્વર્ગ આકાશમા નહિ  
પણ જીવનમા કેવી રીતે બિતરે, આ બધા પ્રશ્નો સાથે આજના તત્ત્વજ્ઞાનપ્રિય  
પિપાસુઓને જાણે કે કોઈ લાગતુવળગતુ જ નથી તેમની સામે તો હંમેશા  
સ્વર્ગ અને નરકની તસ્વીરો જ નાચતી હોય છે

પણ મહાન સાધક પ્રભુ ગૌતમ જીવન અને જગતના રહસ્યના જ્ઞાતા  
ભગવાન મહાવીરને જીવનને સ્પર્શતો પ્રશ્ન કરે છે

પ્રભુ ! આત્મા માનનો ભાર ઉતારીને ફેંકી દે છે ત્યારે તેને શો લાલ  
મળે છે ? આ લાલને તમે ચળકતા ચાદીના દુકડાનો લાલ ન સમજશો

તમારે શુ જોઈએ ? ચમકતી ચાદીનો લાલ કે આત્માની ઉજ્જવળતાનો  
લાલ ? આજનો માનવો ચાદીના ચળકાટમા એટલો લોભાઈ ગયો છે કે  
આત્માની ઉજ્જવળતાનો તેણે નાશ કરી નાખ્યો છે પણ અહીં ભૌતિક  
લાલનો પ્રશ્ન નથી, પણ આત્મિક સૌંદર્ય અને નિજગુણની પ્રાપ્તિનો પ્રશ્ન  
છે આત્મિક સાધના દ્વારા, ભૌતિક લાલના દુકડાની ભીખ માગવી એ  
શુદ્ધિમત્તાથી દૂર છે

આ ત્રસના જ્યજ્ઞમાં વીતરાગ પ્રભુ મનથીર દરમાવે છે કે- હે  
મૌતમ! મન પર વિજય મેળવનાર આત્મા મૃદુતાના માધુર્યને મેળવે છે

જીવનની કામળતામાં કયો આનંદ છે તે તે આપ સતાને પૂઠો.

તોફાની નદી મોટાં મોટાં મકનને બને જાડે ને બેચી જાય છે ત્યારે  
તે નાની સતાને તાણી જઈ શકતી નથી નાની વેશે અને તેજ પ્રય-  
ત્નના ના પુરમા પણ પેતાને સન્માન રાખે છે કારણ કે તેમને કામળતાની  
કળા તણી છે પાણીના પુરની સામે બાગ્ગ રોતે તે રદી સહે છે મોટાં મોટાં  
જુઓ તેમના મજ જમીનમાં જોડે સુધી ચરેલાં હાય છે તે ગામડી જાય  
છે તેના યજ્ઞાપાંખાં ખખડી જાય છે પણ નાની વેશીઓ એ તોફાનની  
સામે રમતી હોય છે કેમકે તેને ઝૂકનાં આવડે છે

તેને ઝૂકનાં આવડે છે તે તોફાન સાથે રમી શકે છે અત્યંત મદ  
વીરને ઝૂકનાં આવડુ હતુ મારે તો તે તોફાન સાથે બેસી શક્યા બને  
એવા બેસ્યા કે તેમનાં કપોની વાતો સાલજનારનાં બા? પણ રોમાંચ ખડાં  
જઈ તય છે વિપત્તિઓની વીજળીઓના કથકા મધ્ય સકરોના પદ્ય તણી  
પડ્યા આ કપોના પદ્ય માત્ર અભેદ બન્ધ્યો તરફથી જ નરોત્તમ આ થા  
પણ બાપ કેવડવનાર બોધોએ પણ એ કરોની પરખરને વધારવામાં કાઈ  
બાકી રાખી નહીતો હોય એ જાન સાધક એ સપનાં દુષ્ટો વચ્ચે  
ચમકતા રા વિરોધીઓના પ્રવરોની મધ્યમાં રહેવા બનાં પિયની પ્રતિમા  
સરખા મારારે પિયને હોડ્યુ નદ્યુ તઓ આમળ વપના જ ત્યા વિશે  
બને રિતે દત્ત રામા બાકી નાખવાની કળા નામ કામળતા છે

માન ઉર વિજય મેળવનાર સપાને જીવનની મૃદુતા પ્રાપ્ત થાય છે  
બને જીવન સધામાં આમળ વપના સાદમ્ન પણ તે જ પ્રાપ્ત કરી શકે  
છે કે જાન રા અથ અનો નયો કે તે અસત્ય કે અન્યાયની સામે નમી પડે  
અન્યાયના ના ના મનક ઉતારા હોય એ સધામાં તજ કામળતા  
બને અ રા નિતિ સધાની બીજામાં બીજા રાને માં પણ પેતાની  
ર ન ના પ્રતિજ્ઞ સરિત્ત રમે આ સરિત્ત જાત  
અના ન મ રામા જીવર નયુ હતુ અન્યાયની સામ તમને  
ર ર ન મન અમ તમને વિરોધ રને રામાની સાથે  
ન ર ન ના દત્ત એ તો તેમના પરિચયમાં બનેલા બરી

વિનયવત આત્મા માનના જોખને ઉતારીને ફેંકી દે છે પછી માનને પરિણામે વેઠવા પડતા કર્મોનો બધ તેને થતો નથી એનો અર્થ એવો છે કે તેના કાર્યો એટલા દ્રામળ હશે કે ભવિષ્યના જન્મોમા પણ અહ કાર, તેની નજીક નહિ આવે કારણ કે તેનામા બહાર વિનય છે તેવો અદર પણ વિવેક છે એવી નિરભિમાન વ્યક્તિ પરાક્ષ રીતે પણ અહ કાર વ્યક્ત થતો હોય એવા પ્રયત્નોથી દૂર રહેશે તે મહાપુરુષોનુ આગત કરશે પણ તેમના અપ-માનથી દૂર રહેશે.

એક માણસ ટોડીયોના બજારમાં ફરી રહ્યો હતો એકાએક તેની નજર તેના એક ફોટા તરફ ગઈ તે જરા અટકી ગયો કાષ્ટિક વિચાર કર્યો અને ફોટો લટકાવેલો હતો તે સ્ટુડીયોમાં ગયો ત્યાં જોટલા ફોટા તેના હતા તે બધા તેણે ખરીદી લીધા અને ફોટોગ્રાફરની સામેજ તેમા દીવાસળી ચાપી દીધી ફોટોગ્રાફર તત્પર થઈ ગયો આશ્ચર્યચકિત થઈ તેણે પૂછ્યું. “આ તમે શુ કર્યું ?”

તેણે પૂછ્યું - “તમને ખબર છે આ કેનો ફોટો છે?”

ફોટોગ્રાફરે કહ્યું - “હા બરાબર ખબર છે, આ અમારા જાપાનના મુખ્ય સેનાપતિનો ફોટો છે, જેના ઉપર દેશની સ્વતંત્રતાની ખૂબ જ મોટી જવાબદારી રહેલી છે પણ તમે કહો કે તમે આટલા પૈસા ખર્ચ્યા અને તેના ફોટાઓને સળગાવી દીધા, તો શુ તમે વિદેશી ”

“શુ કહ્યું ? વિદેશી જાસુસ ? વિદેશી નહિ, પણ વિદેશીઓને માટે જરૂર જાસુસ છું ”

ફોટોગ્રાફર આગળ કાઈ પણ બોલે તે પહેલા પેલા આવનારે કહ્યું

“તમે મને ઓળખી શક્યા નથી આ ફોટાઓ મારા જ છે હું જ તે જાપાનનો મુખ્ય સેનાધિપતિ છું જીવાનીના સમયમા હું લશ્કરમા જોડાયો હતો આજે તો હું ખૂબ બદલાઈ ગયો છું અને મે ફોટા સળગાવી દીધા તેનુ કારણ જાણવુ હોય તો સાલજો જાપાનના લોકો પોતાના લાકડાનાં મકાનોને શણગારે છે, મારા ફોટો પણ તેમા લગાડશે પણ તેમા મારો એક-લાનો ફોટો નહિ હોય મારી સાથે અનેક મહાપુરુષોના હશે એ બધી અહિં સા અને વિશ્વત્રેમી મૂર્તિઓની સાથે મારો ફોટો કેટલો શરમાશે ! ક્યા કરુણા-મય સત અને મહાપુરુષો અને ક્યા ખીજાઓના ખૂનથી ખેલનારો હું ! એમની વચમા બેસતા કેટલી શરમ આવશે ! હું નથી ચાહતો કે સત અને



બધ થઈ જાય છે પછી પ્રશ્ન ન્યાયાન્યાયનો ન રહેતા વ્યક્તિગત પ્રતિષ્ઠાનો બની જાય છે વ્યક્તિગત માન પાછળ અધ બનેલો માનવી શું નથી કરતો ?

પણ અહીં કાર જ તેના પતનનું કારણ બને છે તે બધી લક્ષ્યાર્થ-ઓને દડો મારીને કાઢી મૂકે છે અહીં કારીને કોઈની સાચી શિખામણ પણ સાલજીવામાં અપમાનનો આભાસ થાય છે પછી માનવાની તો વાત જ ક્યા રહી ? પછી તેના જીવનમાં રહેલા સદ્ગુણો, પહાડ ઉપરના ઝરણાની માફક સમાપ્ત થઈ જાય છે, પાણીનો સ્વભાવ છે કે તે હમેશા ઉપરથી નીચેની તરફ વહે છે, એવી રીતે સદ્ગુણ પણ નીચે જતરતા જાય છે જેના જીવનને અહીં કારનો સ્પર્શ થયો છે, તેનામાં સદ્ગુણનું પાણી ટકી શકતું નથી, એટલે મનમાંથી અહીં કારને કાઢી નાખી તેમાં સદ્ગુણોને ભરવાનો પ્રયત્ન કરે.

પરંતુ, માન જેટલી અનાવશ્યક વસ્તુ છે, તેટલું જ અવાલિમાન આવશ્યક છે તમે નમ્ર બનજો, પણ દીન ન બનશો સદ્ગુણોની સામે નમવામાં નમ્રતા છે, પણ સ્વાર્થ સામે નમવામાં દીનતા છે કોઈ સદ્ગુણી વ્યક્તિને તમે હજાર વાર નમો તમારું ગૌરાવ વધશે પરંતુ સ્વાર્થના પ્રયોજન અને ભયની સામે એક વાર પણ મસ્તક નમાવશો નહિ ત્યાં નમવાનો અર્થ સ્વાર્થ અને અન્યાયને ઉત્તેજન આપવા જેવો થશે.

ભગવાન મહાવીર, પાતાપુરીની અંતિમ દેશના-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં સૌથી પહેલાં અધ્યયનમાં, વિનય ગુણ ખીલવવાની પ્રેરણા આપે છે તે જ ભગવાન ખીજા અધ્યયનમાં પોતાના સાધુઓને દીનતાનો પશ્ચિમ કરવાનું પણ ફરમાવે છે ભગવાન કહે છે -

સાધુજીવનની લાખી યાત્રામાં તારે ભૂખ અને તૃપ્તાના સંકટો પણ સહન કરવા પડશે કારણ કે સાધુજીવનનો માર્ગ ક્ષોધી નહિ પણ કાટાથી પથરાયેલો છે, પરંતુ એ માર્ગ પર ચાલતા તારા જીવનમાં દીનતાનો જરા સંખી છાટ પણ ન આવે, ભલે ભૂખ તારા શરીરને દુર્બળ બનાવે પણ તે મન ઉપર આક્રમણ ન કરે એ જોડે.

તનની દુર્બળતા મનમાં ન પેમે તે માટે વીતગગ પ્રભુ ચેતવણીકરે કહે છે-

“કાલી પવ્વંગ સકાસે, કીસે પમણિ સતપ ।

માયન્ને અસળ-પાણસલ ઝદીળમણસો ચરે ” ॥

બૂમ અને તરસને કારણે તારો દંઠ કામચલા પડે તેવો કૃત કર્મ જન્મ જતાં તુ મનમાં દીનતા ધારણ કરી વિના ચાલને વિદ્યા તારુ ઉપ જીવન છે જતાં તેને માટે તુ કોઈની પ્રશસા ન કરીશ કર્મ કયા પ્રાપ્ત થયું એક બાજુ છે અને એ તપ પણ છે મુનિજીવનમાં સ્વાધ્યાયનું મહત્ત્વ પૂર્ણ સ્થાન છે જતાં પણ સાધક તુ વિદ્યા માટે સ્વાધ્યાય ન કરીશ નહિ. તે સ્વામાન્ય જનતા તેનો સીધો અર્થ એવો કરશે કે આટલું મધું આટલો ઉપદેશ દીધો એ બધું માત્ર એ શે હા માટે હતું આ વૃત્તિ તારા સ્વા જિમાની જીવન માટે શેષકારક નથી તેમ જ જૈન શાસનને માટે લાંબાંરૂપ છે.

તમે નમ્ર જનો પણ દીન નહિ. એવી જ રીતે સ્વાજિમાની જનો પણ અજિમાની નહિ. અજિમાન અને સ્વાજિમાનમાં એટલું અંતર છે કે જોઈતું વાંચની જરૂરી અને સ્વાસ્થ્યસૂચક જરૂરીમાં છે.

તદુરસ્ત માનવીના શરીરમાં જરૂરી હોય છે જો જરૂરી ન હોય તે તો મોતનું વોર ટ જ આવે. પણ જો ગેરચર સાચાજીવાણ કરતાં ઉપર જન્મ તો તે ચિતાનું કાચું જનશે. તેને માટે જોઈએલું પણ લેવું પડશે.

જરાજર એવી જ રીતે. સ્વાજિમાન શરીરની જરૂરી જરૂરી છે અજિમાને પોતાના દેશનું પોતાના કર્મનું પોતાના સમાજનું ઓરવ હેવું જોઈએ. જો કોઈ મનુષ્ય ધૈર્યક પૈશ્વની આતર રાષ્ટ્રનાં કિતનો નાશ કરવા તકર થાય તો જાણવું કે અધ્યક્ષારૂપે રાજને મોટું ગુહચાન કરી રહ્યો છે.

તમારામાં આત્મઓરવ હેવું જોઈએ ઓધીજ એટલા વિનમ્ર હોવા કે તેમની વિનમ્રતા એ બારતનો આઠસ છે પોતાની શૂલ જો જણાતી તો એક નાનું બળકેને નમવામાં પણ તેમને શરમ નહોતી આવતી પણ આદિ કાની મુશ્કારીમાં એક અગ્રેજો તેમને ગાડીમાંથી જળા આપી કરવા કહ્યું તો તેઓ જરાયે અસહ્ય પણ નહિ. જો કદાચ કોઈ જુદાં તેમને કહ્યું હોત તો તેને ત્યાં અપવામાં એક કણનો પણ વિલગ ન કર્યો હોત. પરંતુ જાણી પ્રસ જુદો હતો. જો તેમણે જળા આપી કરી હોત તો સમય બારતનું સ્વાજિમાન તુ રહેત. એટલા માટે તેઓ તે અગ્રેજી જાણે અને માર આઈને પણ જળા ઉપર બેસી રહ્યા. કારણ કે આ સ્વાજિમાનનો સવાસ હતો.

આત્મઓ વેડાને નથી? ધૂળ જેવી વસ્તુ પણ કોઈને તિરસ્કાર સ્થન કરી શકતી નથી. કોઈને માનવામાં આવે છે તો તે કોઈને મારનારના માથે ચડીને બેસી વધ છે.

હા તો તમે સ્વાભિમાનની રક્ષા કરો પણ તેને માટે તમારે અહીં કારને તો વિદાય આપવી જ પડશે અહીં કાર થયા પછી ધ્યેયની પ્રાપ્તિમાં એક સેકન્ડની પણ વાર લાગવાની નથી સ્વામી વિવેકાનંદના શબ્દોમાં કહ્યું તો—

“જો તમારો અહીં કાર ઓગળી ગયો તો કોઈ પણ ધર્મપુસ્તકની એક લીટી પણ વાંચ્યા સિવાય મંદિરનું એક પણ પગથિયું ચઢ્યા સિવાય, જ્યાં બેઠા હશે ત્યાંથી જ મોક્ષ મેળવી શકશો.”

તા. ૧૮-૭-૫૬

જૈન ઉપાશ્રય, માટુગા.



દેખી માનસ સદા ભયભીત રહે છે

પૃથ્વીની રક્ષા સમુદ્ર કરે છે, ધરની રક્ષા આર દિવાલો કરે છે, રાષ્ટ્રની રક્ષા શાસક કરે છે, તો મનુષ્યની રક્ષા ચરિત્ર કરે છે

જેમ મધૂરની ગોલા એની પાખોથી અને પાખોની શોભા મધૂરથી છે તેમ વ્યક્તિ અને સમાજની શોભા પરમ્પરના પ્રેમસંબધથી છે

વેગથી વેર વધે છે, આપણા હૃદયનું વેગ રાત્રીના વૈરાગ્યને માટે ધ્વંસરૂપ છે જો આગમાં ધ્વંસ ન પડે તો તે સુઝાઈ જાય છે



દરેક માનવીના મનમાં એક મહત્વાકાંક્ષા હોય છે કે તે મનન જતે તેના દરેક પ્રયત્નો મહાન જનવાની દિશામાં જ હોય છે પણ ૭૫ જેમ તે આગળ વધવાને પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ તેના મનનો બદલાર તેના મનમાં પડતીવત કરતો જોયો રહે છે સંજોગવાની સાથેસાથ માનવમનમાં બદલ જન્મે છે તે બદલ તેની પ્રતિભા રૂપે છે મનના બદલાને એક અંગ્રેજ વિચારકે ટાંક્સ્ટીની ઉપમા આપી છે ટાંક્સ્ટી કાગળમાં પેસે છે પરંતુ તેનું માથું તેને આગળ જવા દેતું નથી, એ જ પ્રમાણે બદલારમાં ઝવેલીનન જનક બ્યકિતનું મસ્તક તેની પ્રતિભાને પ્લટકાવે છે

બદલારી અકિતની એક બા ન હોય છે કે તે પોતાના / કાર્યોને સવર્ણિ ઠ માને છે તેના કાન હમેશાં પોતાનો પ્રશ્ન સાંભળવા / ઉત્તરક હોય છે

બદલાર એ કલાવનું જન્મ રૂપ છે જાન કલાવનું સબધમાં સાંભળતા બા-બા હા. બા પહેલાં તમે મનની જ્વાળા કોષ કરવાનું સબધમાં સાંભળ્યું છે આજે મન પર વિચાર કરીએ

એક પ્રશ્ન થાય છે કે તે આવે છે શા મારે ? એક માણસ શાંત અને સ્વસ્થ મોડો છે તેની પાસે જાક વાત થઈ કે તેના હૃદયમાં છૂંદી બાગ જાગી જાય છે તે શાંતિમિત પસન્ન બાદથી એકદમ સાધારણ થઈ જાય છે એ સમયે એવું શું કામ કરે છે કે નેથી કમાવેલો કોષ જાગી નય છે આપ જરા બે ઝાણથી જુએ ક્યારે પણ એકાન્તમાં ચિંતને શાંત રાખી બા સબધમાં વિચાર કર્યો છે ? મનુષ્યે અને બન્ય નુબ્યે નાશ કરવાની ગોજનાઓ થાય છે કાઈ શાયતા જનુઓ ને શીરમાં વૂસી અર્ધ

હેય તો તેનો નાશ કરવા તમે ફેટલા આતુર બનો છો ? તુરત જ ડોક્ટર પાસે જઈ ઈન્જેક્શન લો છો

હોગિયાર ડોક્ટર શરીરમા પ્રવેશેલા રોગના જ તુઓનો નાશ કરતાં પહેલા, તેની ઉત્પત્તિના કારણો શોધે છે તમે પણ કુશળ ડોક્ટર બનો અને જુઓ કે ક્રોધના ઝેરી જ તુઓ કેવું આક્રમણ કરે છે જરા બારીકાઈથી જુઓ તો જણાશે કે ક્રોધના જ તુઓ અહકારમા પેદા થાય છે ક્રોધનું મૂળ અહકાર છે, ન્યારે માનવ મનના અહકાર પર આધાર થાય છે, ત્યારે તે ઊછળે છે, આ ઊછળતા અહકારનું નામ ક્રોધ છે

ન્યારે કોઈ કાંઈ કડવી વાત કહે છે તો તે બોલી જાડે છે-મને જાણો છો હું કોણ છું ? આ “હું” ઉપર ચોટ લાગી કે ઊભરો ચડ્યો આ અહકારીક વાર કુટુંબ પરિવાર સુધી વિસ્તરે છે, તો ફેટલીક વાર પોતાની જાતિ કે વશપરપરા સુધી ફેલાય છે આથી ફેટલીક વખત ક્રોધના મોઢે પોતાના કુટુંબ કે પરિવારને હલકા પાડે તેવી વાત સાલળી આખો લાલ થઈ જાય છે તેની વશપરપરાને કોઈ નીચી કે હલકી કહે તો તે સહન કરી શકતો નથી. આ બધું શું છે ? અહકારના જ આ બધા રૂપાંતર છે

શરીર ઉપર ધા પડે તે માણસ હસતો સહન કરો શકે છે, પણ તેના અહકાર ઉપર ધા પડે ત્યારે તે ધુધવાઈ જાડે છે અહકાર થયેલ ધા તેના તન, મન અને પ્રાણને ધાયલ કરી નાખે છે અહકાર ઉપર થયેલો ધા એવો હતો કે જેને પરિણામે આખું ડૉરવસૈન્ય નાશ પામ્યું ટ્રીપ્લીએ માત્ર એક જ વાક્ય ઉચ્ચાર્યું કે, “આધળાના દીકરા પણ આધળા જ હોય” આ વાક્ય દુર્ગોધને સાલળ્યું અને તેનું અહકાર ધવાયું અને તે ધામાથી અદ્ધાર અક્ષૌહિણી સેનાના રધિર વણા યાદ રાખો કે માનવ મનવા સુપ્ત અહકાર પર ચોટ લાગે છે, ત્યારે ક્રોધ ઉભરાય છે

તો એ પણ ન ભૂલશો કે ન્યા સુધી હૃદયમા અહકાર ભર્યો છે ત્યાં સુધી તેના પર ચોટ લાગવાની જ એક વાગ કુટુંબોલને કોઈએ પૂછ્યું કે દુનિયા તને કેમ ઠોકર મારે છે ? તું ઠોકરો ખાવા છતાં પણ ઉપર ઊછળે છે મારે જગતે તારું સન્માન કવું જોઈએ, તેના બદલે તારું તો ઠોકરો ખાવી પડે છે આ બાબુ આવે તો પણ લાત અને સામી પાર્ટ પાસે જાય તો ત્યાં પણ લાત

કુટુંબોલે કહ્યું-વાત તો સાચી છે મને પણ આ તિગ્ધકાર પર રોપ ચડે છે ન્યા જાઉં ત્યાં લાતે ચડે છે, પણ તેનું કાગળ એ છે કે મારા

પેટમાં આકારની હવા બરેલી છે તે અને ઠોકરા ખવડાવે છે. આં સુધી એ હવા રહેશે ત્યાં સુધી દુનિયાની ઠોકરા ખાવાનું ચાલુ રહેશે.

આ કાના આવેશમાં બને માનવી પોતાને મહાન માને. પણ દુનિયાની નજરમાં તે નીચે પડતો જાય છે એ નક્કી છે કે જો તમે બીજાં એને નીચા માનશો તો તેઓ નિર્ધન હોય કે ગીઆઈશી હમ્બરેલા હોય, તમારા આકાર સામે વિરોધનો સર બધે ન કાઢે પરંતુ તેને ઠોકર તો નજર સામે છે. ઘાટ રાખો કે અનતકાળ સુધી કામખેને માટે ઈર્ષા ઈર્ષાને પ્રધાન રાખી રહજી નથી અનતકાળની વાત જવા દો પણ જો શુભકર્મના ઉદય અને તેના ફળ મળવા મળે તો યોગાદ્ય દિવસ તેનું કિસ્મત બદલાઈ જાય છે અને તેના આશ્ચર્યવાનું કિસ્મત તેની આગળ રીકડું પડી જાય છે તમે એ જોશું છો અને અનુભવ પણ ક્યોં દશે કે તેમનાં કિસ્મત મંથા હુના સ્થળની માફક ચમકનાં હતાં જેમના મહેતોમાં થી કે તેજને બદલે અંતરના દીપ્તિઓ બળતા હતા. તેમનાં કિસ્મત એવાં તો બગડી ગયાં કે તેમના ધરનાં વાસણો સુકાં વેચાઈ ગયાં અને તેમના ધરની વડુ અને દીકરીઓ કે જેમણે ઠાઈ દિવસ એક પાણીનો સોટો પણ બપોં નહોતો કે તેમ કરવામાં ધાપ માનતી તેમને પારકે ઘેર દાસીઓ બની વાસણ મંજવાનાં કામ પણ કરવાં પડ્યાં.

બીજા બાલુ મુજાઈમાં એવી એક નહિ અનેક વ્યક્તિઓ મળી આવશે કે જેમના જીવનનો ઈતિહાસ જુઓ તો આપને આશ્ચર્ય થશે. તેમના જીવનના ઈતિહાસનો પ્રારંભ ગરીબીથી થાય છે અને તે એવા આગળ વધ્યા છે કે આ ૭ મિલિયનમાંથી પકિતમાં એસે છે માનવીએ પોતાના આગળનું અભિમાન ન કરવું જોઈએ વૈભવના ગજારા મૂરતી તડકામાં બિલા રહી ઈંછના દુર્ભાગ્યના ઈશ્વરની મરકરી કરશે નહિ. બીજા વાત માનવીની પાસે એવી ઈર્ષા વસ્તુ છે કે તેણે તે જર્વ કરે કે જે હાલ વૈભવનો ગવ મનમાં આવતો હોય તો જરા એ અકર્તા સંપ્રાપ્તોને ઘાટ કરે કે જેમની પાસે બારનબારનું વિશાળ સામ્રાજ્ય હતું અને જોઈ ક્યા સાહિત્યમાં અમરતા રત્ન શાસિબદ્ધની સંપત્તિને ઘાટ કરે અને તેમની સાથે તમારી સંપત્તિની સરખામણી કરી જુઓ.

સંપત્તિનો ગવ આવતો હોય તો નિરાશિતો તરફ નજર કરો. જેઓ ગઈ કાલ સુધી વગર મો શેમાં મહાશયતા હતા અને આ ૭ આગ પરવારી જતા એકેક પૈસા માટે બી ન તરફ નજર કરે છે અમીરી એક રાતમાં ગરીબીમાં પથારી ગઈ.

સપત્તિ સિવાય માનવીની પામે ગકિતનુ બળ પણ છે, કદી કદી તેને સત્તાનો અલકાર પણ આવી જાય છે એવો અલકાર મનમા આવે તો નેપોલિયન, હિટલર કે મુસોલિની તરફ નજર ફેરવે તેમના સત્તાશાળો જીવન તરફ જુઓ તેઓ એક દિવસ દુનિયાભરના સામ્રાજ્યના સ્વપ્ના જોતા હતા. સમ્રાટ નેપોલિયન તો જાની ઠાકોને કહેતો કે મારો ડિક્ગનેશોમા “અસ-લવિત” જેવો કોઈ શબ્દ જ નથી આવા આત્મવિશ્વાસ સાથે જે દિશામા તે પગ ઉપાડતો તે દિશાના પૃથ્વી ચમ્ચરી જાડતી જનતાના પ્રાણુ ટપી જાડતા તે ગર્વની સાથે કહેતો કે આખી દુનિયાને એક દિવસ મારી ઘુટણીયે પડવું પડશે પણ તેનું ડિરમ્ત એવું બદલાયું કે તેને મરતા કદન પણ ન મળ્યું પૃથ્વીના પ્રાણુને ટપાવનાર ચોક્કો એક નાના સરખા ટાપુ ઉપર કેદીની હાલતમા મર્યો હજારો વીરોના લોહી વહાવી મેળવેલો વિજય તેની સામે જ પરાજયમા પલટાઈ ગયો.

મદાધ મુસોલિની ઉપર ગક્ષમીવૃત્તિ એવી જોર કરતી હતી અને પોતાની વાયુસેના ઉપર તેને એટલો ગર્વ હતો કે તે અભિમાનભર્યા અવાજે કહેતો કે યુદ્ધ તો વિશ્વના અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે નાના સરખા એગિસિનિયાને તેણે કેટલા જ ગલીપોલાથી કચડી નાખ્યું હતું ! નાનાસરખા દેશના આધુનિક શસ્ત્રસમવટથી વિહીન નાગરિકો પર ઝેરી ગેસ છોડયો પણ યુદ્ધને અનિવાર્ય કહેનાર મુસોલિનીનું ગવોન્નત મમ્તક યુધ્ધે જ નીચું નમાવ્યું લશ્કરના પગમા જ તેની જીવનલીલા સમાપ્ત થઈ ગઈ.

અને હિટલર ! તેનું નામ જ આતકનું પ્રતિક બની ગયું હતું વિશ્વ વિજયની ધૂનમા તેણે માનવતાને ગુલામ બનાવવાનો આતક ફેલાવ્યો હતો એક હાથમા હાથકડી અને બીજા હાથમા બોમ્બ લઈ દુનિયાને પડકારી રહ્યો હતો કા તો આપ ચુપચાપ હાથકડી પહેરી લો કા તો તમારા ઉપર બોમ્બ પડે તમારા મહેલો ઉપર બોમ્બ પડે અને તમારા અરમાનો ધુમાડો થઈ ઉડી જાય પણ એક દિવસ એવો આવ્યો કે હિટલરના પોતાના અરમાનોની રાખ થઈ ગઈ, માત્ર તેના અરમાનો જ નહિ, પણ તેનો પ્રિય દેશ જર્મની પણ ખડિયેરોમા પલટાઈ ગયો વીજળીના ઝળકારા જેવો તે જગતની રંગ ભૂમિ પર આવ્યો અને તે જ રીતે નાશ પામ્યો અને તેના શબનો પણ પત્તો ન લાગ્યો.

જો સત્તા જ ટકવાની નથી તો એવી સત્તાનો મદ શી રીતે ટકશે ? આપની નજર સામે જોતજોતામા ભારતના સાતસો રાજ્ય રજવાડાઓની-

સત્તા જિનવાઈ ગઈ સદીઓથી આથી આવેલી પુરાણી રા નસીબી પર રાને ખતમ થતાં બે મહિના પછી ન લાગ્યા.

ક્યારેક ક્યારેક માનવીને પોતાના સીદાનું પશુ અભિમાન આવે છે પણ સૌ પનો ફેર ફેટો વખત દેવનો છે? વ્યાધિની ઉપાધિ તેની પાછળ પડેલી જ છે જે મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો મુબઈની હોસ્પિટલોમાં જઈને ખાતરી કરે. આર દિવસ પટેલનું સુદર સુક્રમાર બાળક આ? આમદીના રાયથી એવું પીણું જેવામાં આવશે કે તેના સાથે પશુ તેવું તમોને નહિ ગમે. હાથ વ્યાધિથી બચશે તો સીદાના દુશ્મન જેવી વૃદ્ધાવસ્થા તો આવશે. / આ જ વાત બળતી છે જે અકર તોએ! એક બાણ વડે એક લાખ પોલાઓને મારી શકતા હતા તેઓ પણ સદાને માટે સર્પ મથા લોગની બેડીઓને કાચા સુતરના તાનણાની માફક તેની નાખવાની શક્તિ ધરાવનાર બદાદુરે કાચા સુતરથી એવા બધાઈ મથા કે પાસુ બચવાનું પણ મુશ્કેલ બન્યું.

એક ચી / બીજી પણ છે કે ક્યારેક ક્યારેક માનવીને તેવું પણ અભિમાન નમે તે છે તેની શાનશક્તિ ક્યારે કોઈ કુદ હાલવાળા મનુષ્યને આર અકર આવડે છે ત્યારે તે પોતાની જાતને સવચની કોટિમાં / મૂકે છે બે આર મોઢા આમથી કે તેમથી મોઢે કપી પછે ક્યારે કોઈ સાધુ સત પાસે ગયા ત્યારે તે મોઢા એવી દબથી ઉચ્ચારે છે કે હવે કવિ કાલિદાસ જ બેઠી રહ્યા હોય અને જરાક પાછળ જોશે. કેમ જાણે એમ બતાવતો હોય કે હું પણ એક વિદ્વાન છું.

આગમ કે ચેતનામાંથી એવાર પ્રશ્નો માફ કરી લીધા પછી જો કોઈ સાધુ કે સાધ્વી મામમાં આવે તો તેમની સામે તે આ પ્રશ્નો કરશે. જો કોઈ પ્રચાવત મુનિ જરાબર ઉત્તર આપશે તો કહેશે કે મારું ધારવું પણ એમ જ છે કદાચ કોઈ એવો પ્રસંગ આવ્યો કે કોઈ અત્યપ્રગતિ સાધુ કે સાધ્વી મળી ગયાં તો પછે તેના અલકારની માત્રા એકદમ વધી જવાની વદનખ પ્રમ કરશે અને તેનો ઉત્તર નહિ ગમે તો બૌદ્ધવધારી રીતે ગરદન ઊંચી કરશે. હસને માટે પ્રમનું સમાધાન કરશે અને બાલુબાલુ બેઠેલાઓ તરફ એવી રીતે નજર કરશે કે જાણે કોઈ મોટો વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હોય. પણ જો કદાચ કોઈ પટેલિય સાધુસત તેને એ ચેતનામાંથી / વચ્ચેથી પ્રમ પૂછે તો રમ બદલાઈ જશે અને તે સમયે પહેલેથી જ ગળવા એમી તરી.

હા તો આ વાત કુદ હાલતી છે શાતાવસ્થીય કમના ક્ષયોપત્તમથી

થોડું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તો તેને આચરણુમા ઉતારો તેનું પ્રદર્શન કરી તમારા અહ કારને ન પોપો

તમને ખચર છે કે જે બીચી જ્ઞાતના ઝૂંઝો હોય છે તે પોતાના ક્ષણોને ઢાકીને ગળે છે તેના ઉપર કંઈક કાંઈક હોય છે ગમમ, નાળિયેર વગેરે બીચી જ્ઞાતના ક્ષણો છે તે બધા ઉપર કંઈક કાચલી હોય છે કારણ કે તેના વડે તે પોતાની મોટાઈ ઢાકી શકે, પણ હનકી જ્ઞાતના ક્ષણો પર આવું એક પણ આવગણું હોતું નથી જમરૂપ જુઓ તેના ઉપર કાંઈ હોતું નથી હા, તો સહસ્રાબ્ધથી જ્ઞાનનું કળ પ્રાપ્ત થયું હોય તે ઢાકીને રાખો. ગૌરવને પ્રગટ કરવાયા તેનું સત્વ નાશ પામે છે જે બી ઉપર માટી પડે છે તે જ બગી શકે છે જો તેના ઉપરથી માટી કાઢી નાખવામા આવે તો ગમે તેટલું સરસ બી હોય, ગમે તેવું ખાતર નાખ્યું હોય પણ તે બગી શકતું નથી તેવી જ રીતે જ્ઞાનના બીજને ખુલ્લું ન કરો તેની જાહેરાત ન કરો જ્ઞાન જાહેરાતની વસ્તુ નહિ, પણ આચરણની વસ્તુ છે તેની જાહેરાત કરવી તે તેના ઉપર બળાકાર કરવા જેવું છે

જો કદાચ આપને આપના જ્ઞાનનો અહ કાર જાગે તો આપ વિશિષ્ટ જ્ઞાનશીલ મહાપુરુષો કે ચૌદ પૂર્વધારીઓના જ્ઞાનનું સ્મરણ કરો અને વિચાર કરો એ અનંતજ્ઞાનીઓના જ્ઞાન સાથે તમારા જ્ઞાનની સરખામણી કરો અને જુઓ કે તેમની સરખામણીમા તમારું જ્ઞાન કયા સુધી પહોંચ્યું છે! હું માનું છું કે આ તુલના જ્ઞાન-અહ કાર રૂપી રોગને માટે પાવરફુલ મેન્જેક્શનનું કામ આપરો

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીનું નામ તમે સાલબ્યું હશે જૈન સમાજના તેઓ એક ઘણા મોટા વિદ્વાન થઈ ગયા જૈનદર્શનની સાથેસાથ તેમણે અન્ય દર્શનોનો પણ બહોળો અભ્યાસ અને ચિંતન કર્યા હતા બાર વર્ષ સુધી કાશીમા રહી તેમણે અભ્યયન કર્યું હતું તે વખતના વિદ્વાનો ઉપર તેમની વિદ્વતાની છાપ હતી કેટલીયે સભાઓમા તેમણે વાદવિવાદમા ભાગ લીધો હતો જે સભામા જતા તે સભામાથી વિજય મેળવીને જ આવતા થયે થયેથી મળતા આ વિજયોની સાથે તેમને ન્યાયવિશારદની પદવી પણ મળી હતી

એક વાર એક વિદ્વત્સભા મળી હતી આ સભામા વિદ્વાનો કોઈ એક વિષય ઉપર શાસ્ત્રાર્થ કરતા અને એક નિર્ણાયક જય-પરાજયનો નિર્ણય કરતો આવી સભાઓનો ઉદ્દેશ એ હતો કે વિદ્વાનો ભેગા મળી કોઈ તર્ક

કે શાસ્ત્ર પર તેમના મૌલિક વિચારો રૂ નૂ કરે નવી શોધ અને નવા વિચારો જનતા સમક્ષ સામ્યદિક રૂપે રજૂ થાય સામા પક્ષની ખોટી ખોટી ધારણાઓ દૂર થઈ તેમનામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. ખજુ જ્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્ત્રી જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. ખજુ ત્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્ત્રી તો દૂર જ બાગી જતુ અને વ્યક્તિગત બહુ કામ કરવા મરી ખજુ જ્યારે વાદમાંથી સ્ત્રી જતુ રહે છે અને બહુભયતાનો પૂર્વગ્રહ પ્રવેશે છે ત્યારે વાદ વાદ ન રહેતાં વિવાદ બની જાય છે. પછી સ્ત્રીની શોધ અને રક્ષાનો સવાલ ન રહેતાં વ્યક્તિગત માન અને પ્રતિષ્ઠાનો વિષય જનાવવામાં આવે છે જેનું ધ્યેય માત્ર બી નતે પરા ત્વ આપી પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું સ્થાપન કરવાનું રહે છે જય-પરાજયની આ રૂપમાં સ્ત્રી બોવાઈ જાય છે.

હા તો આ વિદ્વત્સલામાં શાસ્ત્રાયનું આયોજન થયું વિજ્ઞેતાને સલાએ પાંચસો ધ નજો આપવાનું નહીં કહ્યું કે જે તેની વિજ્ઞેતાનિશાની બની રહે શાસ્ત્રાઈની શરૂઆત થઈ ઉપાધ્યાય ધરોવિજ્ઞેતાએ તેમાં કાજ લીધા. વિદ્વત્તા અને પ્રતિષ્ઠાના જોરે તેઓ વિજ્ઞેતા નીચકા નિયમ મુજબ સલાએ તેમને પાંચસો ધનજોની ભેટ આપી જ્યારે તેઓ એક રથઢેથી બી ન રથઢે વિકાર કરતા ત્યારે આ પાંચસો ધનજો તેમની યથાપત્તકજો બની આજળ આવતી. આ ધનજો જોઈને તેઓ ઔરવાન્વિત્ત બનતા. જ્યારે તેઓ વિચરતાં વિચરતાં ગુ ત્રાત તરફ જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં આધ્યાત્મિક યોગી જ્ઞાનદમનજોનો ભેટ થયો અને પૂરતા રનેહીઓ હતા.

યોગી જ્ઞાનદમનજો ધનજો જોઈ અને તે આચારની મનોદશા ધ્રુમી મપા પોતાના સાથીના મનને બહુકાર આજળ તેમજે પ્રમ કયો-

આચાર ! તમે સરજિત જ્ઞાની કેને માને છે ?

આચાર ધરોવિજ્ઞેતાએ કહ્યું- મારી દષ્ટિએ કેવળ જ્ઞાની મદ્યપુરુષ સર્વશ્રેષ્ઠ જ્ઞાનના ધારક છે કે જેમનો આત્મા જનત જ્ઞાનના તેજથી પ્રકાશમય છે.

જ્ઞાનની કક્ષામાં તેમનાથી બોલ જ્ઞાનચણ જાણુ છે ? યોગીરાજે બી ન પ્રમ કયો.

તમનાથી બીજે ન જારે ચોદ પૂરંપરે આવે. વિજેશ્વરની પછી તેમને ન જાર આવે. આચાર ધરોવિજ્ઞેતા બોલ્યા.

પ્રશ્ન પૂર્વધર પછી ?

ઉત્તર સિદ્ધસેન દિવાકર

પ્રશ્ન -તેમની પછી ?

ઉત્તર આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિ

આટલી ચર્ચા પછી આનંદધનજીએ આનંદ પામી ફરી પ્રશ્ન કર્યો.  
“અચ્છા, હવે આપ બતાવો કે વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓની પકિતમા આપનું જ્ઞાન  
કયા સ્થાન પામે છે ?”

આચાર્ય યશોવિજયજીએ કહ્યું “તેમની સરખામણીમા તો મારું જ્ઞાન  
ટકી જ શકે નહિ કયા તે વિશિષ્ટ જ્ઞાની અને કયા હું અદ્વૈત ?”

“તો પછી એ કહો કે એ અનંત જ્ઞાનીઓની આગળ કેટલી ધન્યતા  
ફરકતી હતી ?”

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આચાર્ય મૌન હતા હવે તેમને તેમની ભૂલ જણાઈ  
અને તે જ વખતે તેમણે તેમની ભૂલ સુધારી લીધી

આ તો આચાર્ય યશોવિજયજીની વાત છે હવે થોડી તમારી વાત કરો ?  
ખોડું તો નહિ લાગે ને ?

તેમણે તો ભૂલ જોઈ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને સુધારી પણ લીધી.  
પણ આજે જો ભૂલ બતાવવામા આવે તો તે ભૂલ બતાવનારની જ ટીકા  
કરવાનું શરૂ થઈ જાય છે અચ્છા, હવે તમે એ બતાવો કે તમે અહીં  
તમારી ભૂલો તપાસવા આવો છો કે તમારી પ્રશંસાના ગીત સાંભળવા આવો  
છો ? “તમે ઉદાર હૃદયવાળા છો સમાજની તમે ઘણી સેવા કરી છે તમારા  
જેવાઓ તો સઘનુ ગૌરવ છે સઘની પ્રગતિ માટે ઘણી સેવાઓ આપી છે”  
આપના જ્ઞાન આવી પ્રશંસા સાંભળવા આવુર છે કે ભૂલોને તપાસવા અને  
સુધારવા ? તમે જે કંઈ છો તેના ગુણગાન સાંભળવા ઉપાશ્રયમા આવો છો  
કે જે કરવાનું છે અને નથી કરતા તે કરવાની પ્રેરણા લેવા આવો છો ?

જો પ્રશંસાના પુષ્પ જ પ્રિય હોય તો યાદ રાખો કે પ્રગતિ રુધિરેલી જ  
પડી છે આચાર્ય યશોવિજયજીએ ભૂલ જોઈ તો સહજ ભાવથી તેનો સ્વીકાર  
કર્યો અને સુધારી લીધી તથા ભૂલ બતાવનાર તરફ જરા પણ ગેપ-દેપ  
તેમના મનમા પણ ન આવ્યો એ જ કાણે તેમના મનમાથી જ્ઞાનનો અલકાર  
નાશ પામ્યો



ચાનનો દેવ વિકાસ છે પણ તેનો અલંકાર તે હિંચાનને બદલે પત્તન સાથે છે ચાન હજુ હોય છે પણ તેની આજ હડી નથી હેતી આજનો ગુણધર્મ ઉચ્ચતા છે એ ક્ષેત્રે તે તો સગમાવવાનું જ કામ કરશે. પછી બધે તે આજ સાકામની હોય કોમ્પાસની હોય કે ચાનની પણ તે દ્રવ્ય વિના રહેશે નહિ.

આજની માફક જ અલંકારનો સ્વભાવ પણ દ્રવ્યનાનો જ છે તે દ્રવ્યમાં મનની શાંતિને સગમાવ્યા કરે છે વિનયના ગુણને રાખ કરે છે પછે ભમ તે અલંકાર દેહનો હોય અપત્તિનો હોય, બગનો હોય ચાનનો હોય કે ક્રિયાનો હોય પણ તે અત્માના ગુણોને તો ખનન કરી નાખશે.

પણ માણસોમાં પોતાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ કે ધર્મસ્થાનોના અલંકાર જાગે છે મેં આટલી સામાયિક કરી આટલા ઉપવાસ કર્યા આટલી આજા ક્યો કરી બીજા કાંઈ કરો શકશે ? પણ અરે ! અરે ભણા માણસ શી છે તે જાન કર્યો સામાયિક કરી ઉપવાસ કરી દેહને ફૂલ કર્યો. પણ તારા મનનો અલંકાર ફૂલ થયો કે નહિ ? તે સિવાય તારી આ બધી સાધનાઓ મનને છૂપો ચોર-અલંકાર, ગળી જશે અને તું પાછો કોશ જ રહી જઈશ.

મનનો અલંકાર સાધનાના દૂધમાં ઝેર ભેળવે છે ઝેરવાળું દૂધ તદુરસ્તીનું રક્ષક નહિ, પણ બલ્કલ હોય છે એટલે જો તમે સાધનાના દૂધને અલંકારના ઝેરથી મુક્ત રાખશો તો પછી સર્વત્ર બધાને માટે સુખદ નીવડશે.

તા ૧૭-૭-૫૬

જેન ઉપાસ્ય, મધુગ



મમારની આસક્તિ વાચના હોવાય છે અને પ્રભુની આસક્તિ, ભક્તિ કહેવાય છે. ધર્મના આપણે તરફ એ ચલાવે પ્રયત્ન, તે ભક્તિ છે. ભક્તિમા ભક્ત, પોતાના પતનના લગાવને મોઢે છે, બ્યારે આત્મા સસારના પદાર્થોમા પોતાનો ગાત્મક મળધ વેંડ છે ત્યારે તે ગગ આત્માને માટે પતનનું કારણ બને છે, કારણ કે તેમા મોહ છે મોહ પોતે એક બધન છે બ્યા મુધી પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ મરી નથી જતી ત્યા મુધી ચીતગગતા તરફ મનનું આકર્ષણ નથી થતુ.

મોહની સ્થિતિ ગીતેર કોડકોડી સાગગેપમની છે તેમાથી બ્યારે અગણોતેર કોડકોડી લય થાય છે ત્યારે આત્માને 'નમો અગ્નિતાણુ' મોહવાની ભારના નગ્નત થાય છે.

બ્યા મુધી ભૌતિક પદાર્થોનું આકર્ષણ મનને ખેચતુ રહેરો ત્યા મુધી, તેમા ભક્તિના અદુરો ફટી જ નહિ શકે દેહાસક્તને માટે દેહાતીતની ઉપાસના સભવિત નથી દેહાસક્તિ લઇને કદાચ દેહાતીતની પાસે પહોચશે તો ત્યા પણ તેની મોહમય દષ્ટિ, ભૌતિક દ્રવ્યોને જ શોધશે પદાર્થો સાથેના આત્માનો ગગસબધ અનાદિ કાળનો છે માટે તેના ઉપરથી આસક્તિ દૂર કરવા માટે પુષ્કળ સાધનાની જરૂર છે એ રાગને ત્યાગવા માટે પ્રભુમા પ્રેમ નેહોવા પડશે એટલા માટે જૈન દર્શનમા અપ્રગત ગગને હાવવા માટે પહેલા પ્રગત રાગનો આશંગ લેવામા આવે છે પરતુ, તે પ્રશન્ત રાગ પણ છોડવા માટે જ છે તેને માટે એક આચાર્યે ઘણી સુદર ઉપમા આપી છે કંટકનેવ કંટકમ્-પગમા કાંટો વાગ્યો હોય તેને કાઢવા માટે તેના કરતા પણ વધુ અણુદાન કાંટો ભોકવામા આવે છે, પરતુ તેનું કાર્ય પૂરું થતા તેને પણ કાઢી નાખવામા આવે છે એવી જ રીતે અશુભની અનાદિ

કાળની વૃત્તિને ફેરવવા માટે શુભમાં ભાવની જરૂરી છે. વિનયરના ગુણોનું વર્ણન આ મગ્નમૂર્તિ પેદા કરે છે. ક્યારેક એ શુભ ભાવ, શુદ્ધ કાલ્યુષ્યની રહે છે.

જેની રીતે સાધારણ વસ્તુ નદીના ત્રણદર્માં મળીને, સમુદ્ર સુધી પહોંચી રહે છે તેવી રીતે ભક્તિના પ્રવાહમાં તથ્યવાચી આત્મા પ્રજ્ઞમય બની જાય છે. ચિત્તશુદ્ધિ માટે તપ જપ દાન ધ્યાન વગેરે અનેક કર્મ છે તે બધા સાધનોને સોમ સાથુ જોડ્યા. ઈશ્વારની ઉપમા આપીએ તો ભક્તિને પાણીની ઉપમા આપવી પડે. સોમ સાથુ વગેરે સફાઈ માટે વધારે કામ કરે છે. પણ જો પાણી ન હોય તો એ બધાને કાઈ ઉપોચ નથી. બીજુ જો સોમ સાથુ વગેરે ન હોય તો એકલા પાણીથી પણ કપાલ ધોઈ શકાય છે. આજ વાત તપ-જપની સાથે પરમાત્મ-ગુણોમાં ત મયતાની છે. સાચી જ મયતા આત્માના મેષને ધાઈ રહે છે.

પણ આ સ્તુતિસ્તવ અત પ્રિય દેવો જોઈ એ તેમાં અતરંગી જવાજ દેવો જોઈએ. તેમાં આત્મા ન બોલતો હોય એવી વસ્તુ માત્ર બધારને આગળ છે. જો દુકાનમાં માલનો સ્ટોક ન હોય તો માત્ર સો-ફોસો વેપારમાં સ્થાપક થઈ શકતાં નથી. માત્ર સૈનિકનાં કપડાં પહેરી ભેવાથી ગ્રાહ સૈનિક બની શકતુ નથી. જેઓ હંમેશાં સુક્રમાર રોખા ઉપર સૂતા રહે છે. બદ્ધ કળે જવાજ સાંભળીને બધ પામે છે. રજઝૂમિયા ત્યામથી જેમને મુળગરી છૂટે છે તથ્યવાર પડતાં જુ જોમને આવડતુ નથી એવા સનિકા કાંઈ ઈતિહાસના પાત્રે અમર થઈ શકતા હશે? બધાવી જ વાત બાહ્ય ક્રિયાની છે. અમુક પ્રકારની વિશેષ ક્રિયાઓ કરવી તે બધારનાં વસ્ત્રો જેવું સાધનનું સાધન છે. પરંતુ સ્તુતિસ્તવની ત મયતા કઈક જુદી જ ચીજ છે. તેને સંબધ બધારથી એટલો નથી. જેટલો અતરંગી છે. સૈનિકનો સંબધ જેટલો વીરતાથી છે. એટલો તેના મધુવેશમાં નથી. વીરતા ન હોય તો મધુવેશની કિમત ઘટી જાય. સૈનિકનાં વસ્ત્રો તો એક માટીનાં પુતળાને પણ પહે રાવી શકાય છે.

હા તો સાધના અને ભક્તિમાં વસ્ત્રો અને માળાઓ એટલી જરૂરિયાત નથી. ક તો કે જેટલી અતરંગી ત મયતા કરે છે. અતરંગી ત મયતાના જ્ઞાનને સાધના નિ પ્રજ્ઞ બની જશે. તેમાં સમ્યક્ષ અને સજ્જતાને અભાવ હશે. સમ્યક્ષ વિના કોઈ પણ વસ્તુની કિમત નથી. જે અસલ વસ્તુ હોય તો પ્રમાણમાં ઓછી હોવા છતાં તેનું મૂલ્ય વિશેષ હોય છે. સાંભળવામાં

આવે છે કે રેડિયમ ધાતુ દુનિયાની સર્વ ધાતુઓમાં અધિક કિમતી છે, તેની એક તોલાની કિમત લગભગ ચાર કરોડ રૂપિયા જેટલી થાય છે તેનો એક કણ પણ મહા કિમતી છે, પરંતુ શરત એ છે કે તે અસત્વી હોય નેઈએ ભવે એક કણ હોય, ને અસત્ત્વ રેડિયમનો તો તે ચમકશે, પણ ને અસત્ત્વ નહિ હોય તો એક તોલો ૭૫ દસ તોલા એકઠું કરશે તો પણ તેમાં જરાય ચમક નહિ આવે આવી જ વાત સાધના અને પ્રાર્થનાની છે ને તેમાં હૃદયનો રસ ન હોય, સત્ત્વાઈની ચમક ન હોય, તો પછી તેનું પ્રમાણ ગમે તેટલું હોય, તેની કિમત કાંઈ નથી તેવી સાધના વડે આત્મકલ્યાણની ઈચ્છા રાખવી એ એટલું જ નકામું છે, કે જેટલું લોભની નાવમાં બેસી સાગર પાર કરવાની ઈચ્છા રાખવી તે તરશે નહિ પણ તળીયે જરૂર પહોંચાડશે.

સુવર્ણભસ્મ તમે ખાઓ છો મહિના સુધી સેવન કરવામાં આવે તો જરૂર તેની અસર થશે તમે નરી તાજગી અને ઝુંકુર્તિનો અનુભવ કરશો, તમારા લોહીમાં નવું બળ દેખાશે, પણ મહિનાઓ સુધી ભસ્મનું સેવન કર્યું શરીરમાં તલમાત્ર ફેર ન પડ્યો, ઝુંકુર્તિને બદલે જડતા આવી, શક્તિ જરા પણ ન આવી, તો પછી તમે એ ભસ્મ આપનાર વૈદ્યને પૂછશો કે “વૈદ્ય રાજ, આ તો તમે સુવર્ણભસ્મ ખવડાવી કે બીજું કોઈ ભસ્મ ?” એવી જ રીતે વર્ષો સુધી જપ કર્યા, સાધનાની માળાઓ ફેરવી, છતાં મનમાં પવિત્રતાનું એક કિરણ પણ ન આવ્યું, અરિહંતની ઉપાસના કરતા કરતા વર્ષો વીતી ગયા છતાં પણ કામ અને ક્રોધરૂપી દુશ્મનો ઉપર જરા પણ વિનય ન મળ્યો, થોડા પણ કારણ ગણતા ક્રોધ તમારા આત્મા ઉપર સ્વાર થઈ ગયો, વીતરાગને રટતા રટતા, એક ધ્ય જેટલો પણ રાગ ધટ્યો નહિ, તો પછી વિચારવું પડશે કે સુવર્ણભસ્મના રગ જેવી કોઈ બીજી ભસ્મ તો નથી લઈ લીધી ! અથવા તો તેનું બીજું કારણ એમ પણ હોય કે શરીરમાં કોઈ દૂષણ વિકાર હોય કે જે સુવર્ણભસ્મની શક્તિને ખાઈ જતો હોય જ્યાં સુધી પેટમાં વિકાર હોય ત્યાં સુધી સુવર્ણભસ્મની કોઈ અસર થતી નથી તેમજ, મનમાં વિકૃતિઓ છે ત્યાં સુધી, વીતરાગના કાંઈ અસર પેદા કરી શક્તી નથી, કારણ કે સરાગ-દૃષ્ટિ તમને તેની તરફ ખેંચી રાખે છે.

તમારે દવા નેઈતી હોય તો સારામાં સારી લો, ભવે તે ગમે તેટલી કિમતી કેમ ન હોય, છતાં ને પરેજી ન પાળો તો દવાથી લાભ નહિ થાય. તે જ પ્રમાણે તમે સાધનાના ઔષધનું સેવન કરો પણ તેની સાથે વિચાર

અને આચાર-શુદ્ધિની પરેશ નહિ જાળવે તો આદ્યમરણને મટાડવામાં તે  
ઓપધિ કામ નહિ લાગે. સ્વાદ તો અપચ્ચ વસ્તુઓમાં હોય છે સમસ્તીન  
રેખીને મીઠાચાણી ચીને શુ સ્વાદિષ્ટ નથી લાગતી? સ્વાદ તો મધુર હોય  
છે પણ તેનું પરિણામ સારું નથી આવતું.

આશ્ચર્ય તો એ થાય છે કે પ્રાથના મારફતે પણ તમે અપચ્ચ વસ્તુ  
ઓની માનસી કરે છે. રોગી વૈદ્યની પાસે જાય છે અને પોતાને કાવતી  
પણ અપચ્ચ વસ્તુઓ ખાવાની છૂટ આપવાની વિનવિ કરે છે પણ કુસંગ  
વૈદ્ય જરા પણ તેની વિનવિને માન્ય રાખતો નથી.

શ્રીસત્યો નરવેત્તા સોઠેદિસ, ઇશ્વર પાસે હમેશાં એવી પ્રાથના કર્યા  
કરતા કે હે નમુ! જસે કુ માંત્રુ કે ન માંત્રુ પણ મને એવી વસ્તુ  
હકી પણ ન આપવો કે જે મને પ્રિય હોવા છતાં મારું અક્ષિત કરનારી  
હોય તથા મારી છુદ્ધિને અશુભ માર્ગે લઈ જનારી હોય. "મતસ્ય કે  
મમત્તુ એ ભક્તિના છેત્ર બધારની વસ્તુ છે ભક્તિમાં તે સમર્પણ છે.  
આરાધનની સમક્ષ સર્વેવ સમર્પણ કરવાનો પવિત્ર કાય એ ભક્તિ છે.

એક સતને એક જણે પ્રશ્ન કર્યો કે ભક્તિની પૂજ્યતા શી છે? તેમને  
કહ્યું કે તસ્મિંતોયે નાસ ચક્ર જવા એ ભક્તિની પૂજ્યતા છે બી ન સખ્યોમાં  
તુ નમુમા ન મમ મર્ધ જાય અને પ્રમુ તારામા સમાર્ધ જાય એ ભક્તિની  
ચરમ સ્તીમા છે હનુમાન લક્ષ્મી દત્તા કેમકે તેમણે રામના ચરણે પોતાનું  
સર્વસ્વ સમર્પણ કર્યું હતું તેઓ રામમય હતા. મીરાંની ત મવત્ય કૃષ્ણમાં  
પોતાની ૧૧ને પણ ભૂધારી દેતી હતી આપણી ૧૧ને જાણીને જ આપણે  
તેને આપના જાતરી સકાએ છીએ ત્યાં સુધી કુપણ રહેશે ત્યાં સુધી  
દેહબુદ્ધિ ર મે અને આ દેહઆશ્રય તો સાધનમાં જાય છે દેહઆશ્રય  
બક્તિ ના ૧ દને ૧ પ્રેમ કરે છે તે મે તેનું સ્મરણ કરે પણ તેની  
દષ્ટિ ૧ પ્ર ૧ ૧ દોષ છે તેના બદલ પ્રાપ્તો દેહઆશ્રયને મારેજ દોષ છે  
ભક્તિના આર પ્રાપ્ત છે —

૧ માનભક્તિ કુ અથી પ્રાર્થને જે ભક્તિ કરવામાં આવે છે તે  
અ ૧ ન મા ૧ ૧ અના સમર્થમાં જામી જાનુથી નિરાશ માનવીને સરખાવે  
પ્રમુ ૧ ન ૧ ૧

૨ અધ્યાત્મભક્તિ આ બી ન પ્રાર્થની ભક્તિ છે તેમાં ભક્ત  
૧૧૧ ૧ ના આશયથી પ્રિયાર્થને ઉપસના કરે છે ઉપસનાનું ૧૦૧ અમ  
(૧ ૧ ૧ ૧ ૧ અધ્યાત્મભક્તિ કરવા છે.

૩ જિજ્ઞાસુભક્તિ આ પ્રકારની ભક્તિમાં, ભક્તના મનમાં નથી તો દુઃખના દાવાનળ, નથી કોઈ વસ્તુના અભાવે કષ્ટની પીડા કે નથી તેના મનમાં કોઈ પ્રકારનું પ્રલોભન તેની ઉપાસનાનું એક માત્ર લક્ષ્ય હોય છે ઈશ્વરીય સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા અને પરમાત્માના ભેદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જ તે ઉપાસના કરે છે.

૪ તન્મયભક્તિ આ ભક્તિમાં માનવી પ્રભુમય બનવા ઇચ્છે છે કોઈ પીડાની સુક્તિથી તેને સતોષ થતો નથી, ચાહીના દુઃકડાઓથી તેના મનની પ્યાસ છુટાતી નથી, ન તો તે માત્ર ઈશ્વરીય સ્વરૂપને જાણીને સતોષ પામે છે તે દહીં, દૂધ કે છાશથી સતોષ પામનારો નથી તે તો માખણનો ચાહક છે તે આત્માને પરમાત્મામય બનાવવા ચાહે છે, એવો ભક્ત સોપાધિક ભક્તિમાં શ્રદ્ધા રાખતો નથી તે નિરૂપાધિક ભક્તિનો ગ્રાહક હોય છે.

અધ્યાત્મયોગી આનંદધનજી તેમનો કવિતામાં સુદર વ્યાખ્યા આપે છે

પ્રીત સગાઈ જગમાં સૌ કરે, પ્રીત સગાઈ ન કાય,

પ્રીત સગાઈ નિરૂપાધિક કરી, સૌપાધિક ધન ખેંચ.

અધ્યાત્મના પ્રખર કવિ કહે છે-પ્રીતિ તો દુનિયાના બધા પ્રાણી કરે છે પણ પ્રીતની રીત કાણે જાણી છે? પ્રીતના બે પ્રકાર છે એક સોપાધિક અને બીજો નિરૂપાધિક જે સ્વાર્થથી પ્રેરાયેલી અને જેની પાછળ મોહ રહેલો છે તે સોપાધિક છે તેમાં સ્થાયિત્વ (ટકવાપણું) ઓછું હોય છે. સ્વાર્થના તત્તુ વડે બધાયેલી પ્રીતિનું આદુષ્ક બહુ ઓછું હોય છે તે સામાનિક પ્રીતિ હોય છે અને સમાજની વૃદ્ધિને માટે હોય છે નિરૂપાધિક ભક્તિ આત્માથી પરમાત્મા સાથે હોય છે તેમાં સ્વાર્થનું શોષણ નહિ, પવિત્રતાનો પ્રકાશ હોય છે તેમાં છીછરી નદીનો છણછણાટ નહિ, પણ સાગરની ગભીરતા હોય છે તે દેહને નહિ, પણ દેહાતીતને ચાહે છે તે રૂપનો પ્રેમ નહિ, પણ રૂપાતીતના શરણતી સૌંદર્યનું પાન કરે છે એટલે તેમાં સ્થિરતા હોય છે. નિરૂપાધિક ભક્તિ, આપવા જ ચાહે છે સ્વાર્થ હશે તો પણ આપશે અને સ્વાર્થ નહિ હોય તો પણ આપશે સોપાધિક ભક્તિની દૃષ્ટિમાં સ્વાર્થનું મહત્ત્વ છે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે આપશે પરંતુ સ્વાર્થમાં જરાપણું કોઈ ખામી આવી કે તે દુઃખન બની જશે.

એક વાર ગાંધીજી સૂરત ગયા તેમની પ્રાર્થના સભામાં હિંદુ મુસ્લિમ -બધાય સાપ્રદાયિક ભેદો ભૂલીને ભેગા થતા હતા જે વિચારોને વ્યક્ત કરવામાં

જેટલો કચ્છ છે તેટલો જ તે પુરુષ વિરાટ છે તેની સમક્ષ પ્રાણીઓ પેતાના જ મજત વેર પશુ ભૂલી જાય છે. વીતરાગ દેવ-અરિહતની સામે વાધ-મકરી સાથે બેસે છે ત્યાં વાધ પેતાની કૂરતા બૂસી જાય છે અને તેથી મકરીના હૃદયમાંથી ભય ભાગી જાય છે એવી રીતે વિરાટ પુરુષોની સમક્ષ હિન્દુ અને મુસ્લિમ પેતાના સાંપ્રદાયિક ભેદો ભૂલી જાય તેમાં કંઈ બાબત નથી.

ગાંધીજીના પ્રાર્થના પ્રવચનોમાં હિન્દુ અને મુસ્લિમો વચ્ચેની દિવાલને તોડીને પ્રમત્ત થતો રહેતો. તેમાં તેમને ધણે જાગે સજ્જતા પણ મળતી હતી. જેમ સારુ અને સ્વચ્છ દિલ લઈને એક હિન્દુ તેમની ખસે બાબતે તેની જ હૃદયની પવિત્રતા લઈએક મુસ્લિમ વહેરા આવતા. વહેરાસમયના હૃદયમાં પણ તે ખૂબ જ ધર કરી ચલા હતા. એક વહેરાજી પ્રાર્થના-પ્રવચન પછી ગાંધીજી પાસે પહોંચ્યા તેમણે પચાસ રૂપિયા ભેટ આપ્યા અને કહ્યું કે

તમે તો ખરેખર પવિત્ર છો. જ્યારે મને તાવ આવ્યો ત્યારે આપણે સ્મરણ હૃદયમાં થયું મેં મનથી નહીં કહ્યું કે જો તાવ કિતરી જશે તો આવતી કાલે પચાસ રૂપિયા ગાંધીજીને ભેટ ધરીશ ખરેખર, આપના નામમાં જાડુ છે કાલે રાતના જ મારો તાવ કિતરી ચલે એટલે હું આપને ભેટ આપવા આવ્યો છું.

ગાંધીજીએ કહ્યું- બાઈ! આ રૂપિયા મારે ન જોઈએ. એ તો ઠીક છે કે તમે મને યાદ કર્યો અને તાવ કિતરી ચલે એટલે રૂપિયા ભેટ ધરા છે. પણ જો હૃદય તાવ ન કિતર્યો હોત તો ગાંધીજીને ગાથા દેવા પણ તૈયાર ચલા હોત. એટલે આવી ભેટ મારે જોઈતી નથી.

આ સોપાનિક ભક્તિ છે. જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સંધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે રહેશે અને સ્વાધ પૂર્ણ થતાં તે પણ અતમ જઈ જશે. ભક્તિનું રંગ છે તુષ્ટાનો નાર, વાચનાનો કુશ અને ઈચ્છાઓની નિશ્ચિત જોડ. પણ હૃદયમાં સાલસા હોય તો સમ જાને કે હજુ સાચી ભક્તિએ આપના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો નથી. ભક્તિ અને સાલસા જાને એક જગાએ રહી શકતી નથી કેમકે એક હૃદય છે તો બીજી ઊરા. ઊરા અને હૃદય કંઈ એક વાસણમાં રહી શકે!

આપણે માનીએ છીએ કે ભક્તિથી વાસ્તવ પૂરી થશે તુષ્ટા સત્યપથે અને ૧ જાએ સજ્જ થશે પરંતુ આ તો ભક્તિનું શીર્ષોક્ત છે તમે કમ જ કાં તો અમ ત્યાં છે ખરી રીત ભક્તિ સાલસા તુષ્ટા અને ઈચ્છાઓનો અધાણો નાગ છે. જો આપણને અને પ્રકાર જ ને એક સાથે રહી શકતાં નથી એક અવ કે જીવનમાં ત્યાં જ પડે છે એવી રીતે આસક્તિ બિનજ

ધ્વિષ્ટ છે, ન્યારે લક્ષિત ઈશ્વરને ધ્વિષ્ટ છે આસક્તિ પ્રભાવ ધ્વિષ્ટ છે, અને અનાસક્તિ પ્રભુને ધ્વિષ્ટ છે ઐશ્વર્ય મળ્યું તો શુ થયું ? ઈશ્વર મળવો જોઈએ. પ્રભાવ માટે યાચના નહિ પણ પ્રભુને માટે ધ્વિષ્ટા હોવી જોઈએ હનુમાનની લક્ષિતમા સીતાના મુકતાહારને ધ્યાન ન હોય, તેને રામ જોઈએ હરામ નહિ.

એકલી શક્તિથી માનવી શેતાન બને છે, તો એકલી લક્ષિતથી હેવાન બને છે અને એકલું જ્ઞાન ઈન્સાન બનાવે છે પણ ભગવાનમા શક્તિ, લક્ષિત અને જ્ઞાન એ ત્રણે હોવાં જોઈએ એથી જ કહેવામા આવે છે કે તીર્થ કર-દેવોની સ્તુતિથી સાધકને આધ્યાત્મિક બળ મળે છે, મરી ગયેલી શ્રદ્ધા સજીવન થાય છે અને ત્યાગ થતા વૈરાગ્યનો પ્રકાશમય આદર્શ આખો સામે તરે છે. પરંતુ સ્તુતિમા હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ તે સિવાય તો ખાલી હોકારા દેકારા છે કોઈ માણસ ચાર દિવસોનો ભૂખ્યો હોય, પેટમા બડબડીયા બોલતાં હોય, છતાં પોતાની શાન બતાવવા ખોટા ઓડકાર ખાય તો તેથી શુ તેની ભૂખ છુપાવી શકાય છે ? નહિ કદાપિ નહિ, કેમકે ભૂખ્યાના ઓડકાર અને ધરાયેલના ઓડકારના પ્રકાર જુદા હોય છે આવી જ વાત અસલી અને નકલી લક્ષિતની છે સાચી લક્ષિતની છે સાચી લક્ષિતની તદ્દલીનતા જુદી હોય છે અને નકલી લક્ષિતનો તન્મયતાનો દેખાવ જુદો હોય છે ભાવોનો પ્રવાહ અને ભાવ તેની પાસે કયાથી હોય ?

જો હૃદયની તન્મયતા હોય તો કોઈ પણ સ્થાન, સાધના માટે બાધક નથી થતું એકનાર પળખ કેસરી રણજીતસિંહજી અદર બેઠા જપ કરી રહ્યા હતા તેમના એક મિત્ર અમુહિની બહાર બેસી માળા ફેરવી રહ્યા હતા. ત્યારે રણજીતસિંહજીએ પોતાના સાથીને પૂછ્યું—“મિત્ર પ્રવાર ! એ તો કહો કે બહાર બેસીને માળા ફેરવવી એ ઉત્તમ કે અદર બેઠીને ?” અમુહિની કહ્યું—“માળા ફેરવવાના બે ઉદ્દેશ હોય છે સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવા અને દુર્ગુણોને છોડવા તમે અદર બેઠી સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરી રહ્યા છો અને હું બહાર બેસી દુર્ગુણોને કાઢી રહ્યો છું

લક્ષિતનો ઉદ્દેશ છે સદ્ગુણોનું ગ્રહણ એ માટે તો આપણે ઉપાસ્યનું માનસચિત્ર આપણા હૃદયમા રાખીએ છીએ

**લક્ષિત અને જ્ઞાન**

લક્ષિતથી જ જ્ઞાનની કિમત છે લક્ષિતશૂન્ય જ્ઞાનશૂન્ય જ છે કાગળ ઉપર સરકારની છાપ લાગી છે માટે જ તેનું માન છે અને નોટની કિમત છે તે સિવાય તો તે કોરો કાગળ જ છે કાગળની કિમત અને નોટની કિમતમા



ઢેલો મોટો ફેર છે તે તો તમે સારી રીતે જાણો છો હા તો તેવી જ રીતે  
 જ્ઞાન ઉપર ભક્તિની જાપ લાગે છે ત્યારે જ તેની કિંમત વધે છે તથા  
 વાસણમાં દૂધ જો રાખીએ તો તે ખરાબ થઈ જાય તેવી રીતે ભક્તિશૂન્ય  
 ચિત્તમાં જ્ઞાન પણ વિકૃત થઈ જાય. ભક્તિ વિનાનું જ્ઞાન પાંચળું છે જમ  
 સાસરામાં જતાં પતિની જાધી મિશ્કત ઉપર પત્નીનો સક થઈ જાય છે તેવી  
 રીતે ભક્તિમાર્ગમાં પ્રવેશ કરતાં માનવની સમસ્ત આધ્યાત્મિક શક્તિઓ  
 ઉપર ભક્તનો આધિકાર થઈ જાય છે સાથે સાથે જેમ સાસરે આવતાં વડુનાં  
 પીપેરનાં નામ ઓત્ર વગેરે જતાં રહે છે તેમ ભક્તિયોગમાં પરોક્ષતાં  
 સક્રિય બુદ્ધિ અને દુર્ભાવનાશરી વાસના પણ નાશ પામે છે શેરડી ભણે  
 ઢળી હોય કે વાંછી પરંતુ તેના રસ મીઠો જ હોય છે તેવી રીતે ભક્ત ગમે  
 તે જાતિ, વય કે પરપરનો હોય તે જાનતાને માટે તો અમનીસ રહેશે.

માહુમા

તા. ૨૫-૭-૫૮



જીવનમાં સુખિયાનીની મીઠ હોય તો એકામતા છે  
 જો એમાં ખરાબી હોય તો આખસી શક્તિને વિખેરી દે છે.

પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર ચાલ્સ ડિકન્સ કહે છે કે ખ્યાન  
 એક ઉપયોગી નિરાપદ નિશ્ચિત અને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય  
 ગુણ છે

જો ચિત્તમાં એકામતા હોય તો ૭ વર્ષનો શ્વ પણ  
 ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક કામ કરી જતાવશે

જે કાર્યમાં તમને થઈ જાય ૮ એને કાર્યનો બેજ  
 લાગતો નથી અને ૭ કાર્યમાં પ્રેમ નથી એ જાનિ જાણ  
 દાય જાણ્યો મો તરૂં લાગે છે

## ૪૭. સ્વાધ્યાય પણ એક તપ છે

આપણે સ્વાધ્યાય સબધી વિચાર કરીશું સ્વાધ્યાય, એક અતરતુ. તપ છે બાહ્ય તપના ક્ષેત્રમા આજનો આપણો સમાજ ખૂબ આગળ છે. બાહ્ય તપની તરફ તે જોટલો આગળ વધ્યો છે, તેના પ્રમાણમા અમ્ય તર- તપ પ્રત્યે તેનું લક્ષ્ય તેટલું જ ઓછું ગયું છે

ધણાઓને એ પણ ખબર નહિ હોય કે સ્વાધ્યાય પણ એક તપ છે કેમકે અણુસણ, વ્રત, ઉપવાસ વગેરેના સબધમા તમે ધણી વખત સાબળ્યું છે ન્યારે પણ તપની વાત નીકળે છે ત્યારે આપણી નજર સામે ઉપવાસ અને વ્રત આવે છે એટલે જ જૈન સમાજમા મોટા મોટા તપસ્વીઓ બેઠા છે શ્રમણવર્ગમા મોટા તપસ્વીઓ છે તેવી જ રીતે શ્રાવકમા પણ એવા તપસ્વીઓ પડ્યા છે, જે માત્ર ઉકાળેલા પાણીના આધારે પચાસ કે સાઠ દિવસો સુધી રહી શકે છે, છતાં તેમના ચહેરા ઉપરથી પ્રસન્નતા જતી નથી આજે તમારી સામે એક તપોનિષ્ઠ વ્યક્તિ આવે છે, જેમને આજે છત્રીસમે ઉપવાસ છે

ગયે વર્ષે તેમણે પચાસ ઉપવાસ કર્યા હતા આ વર્ષે પણ તેમની ઈચ્છા બાવન ઉપવાસ સુધી પહોંચવાની છે તેમનું આત્મબળ અને તપો- નિષ્ઠા ખરેખર વધાવવા લાયક છે

બહેનો પણ તપસાધનામા ખૂબ આગળ છે કેટલીકને છઠ્ઠ-છઠના વર્ષીતપ ચાલે છે, તો કેટલીકને પાચમે ઉપવાસ છે, કેટલીકને સાતમે છે. કેટલીકને સાતમે છે. જો કે પર્યુપણ હજી દૂર છે જૈન શાસનની તપસાધના ખરેખર મહાન છે તેનું કારણ છે જૈન શાસનના અન્તિમ તીર્થ કર લગ- વાન મહાવીરની કઠોર તપસાધના અને એટલા માટે જ તેમને દીર્ઘ તપસ્વીના

નામે ઓળખવામાં આવે છે તપ અને ત્યાગની પ્રતિમૂર્તિ-મજવાન મહા-  
વીરની ક્ષિત્ર તપસાધનાના પગમે પગને જેન સમાજ ચલી રહ્યો છે તેમની  
તપસાધના સત્વેસાય વહનીય છે

સાધેસાધ એ પણ શૂંઘવાનું નથી કે મજવાન મહાવીરે તપની મીઠાસ  
કરતાં તેના એ એક બનાવ્યા છે એક છે બાક તપ અને બીજું અભ્યતર-  
નાથ તપની સાધના અભ્યતર તપની પોષક અને ત્યારે જ તે સમાજરુચી  
બનશે.

તપનું લક્ષ્ય છે મનની સાધના. બાક તપ મનની બહિર્મુખ વૃત્તિઓને  
વાળે છે તે અભ્યતર તપ મનને અતર્મુખતાથી જોડે છે સ્વાખ્યાય પણ  
અતરનું તપ છે જે મનને આત્માની સાથે એકતાન કરે છે મનની એક  
મતા સ્વાખ્યાયથી તમે જેટલી સાધી શકો છો તેટલી બીજા કેઈ પ્રવૃત્તિથી  
સાધી શકશો નહિ.

મનની એકમતા માટે માળાનો આશરો પણ લેવાય છે પણ મળ્ય,  
ક્યાં સુધી મનને તકલી રાખી શકશો? માળાના મલુકાની સાથે સાથે તમારા  
મનના મલુકા પણ ફરતાં રહે છે મનની એકમતાને માટે માળા ફરતાં  
સ્વાખ્યાય ઉત્તમ સાધના છે સ્વાખ્યાયથી એ લાભ છે

પહેલો લાભ છે મનની એકમતા કાષ્ટિયુ સાહિત્ય તમે વાંચતા હશો  
પણ જ્યાં સુધી તેમાં ત મગવા નહિ આવે ત્યાં સુધી તેના ખરા રસ આપ  
માણી નહિ શકો.

સ્વાખ્યાયનો બીજો લાભ છે ચાન્દ્રશિલ્પ. જ્યારે આપણે સ્વાખ્યાય  
કરીએ છીએ ત્યારે ત વિચારેમાં રમીએ છીએ હજારો વર્ષોમાં મહાપુરુષોએ  
જે ચિંતન અને મનન કર્યું છે જીવન અને જગત સંબંધી વિષયને જે  
વિચારસત્રો બાંધ્યા છે તેનાથી આપણે પરિચિત થઈએ છીએ સ્વાખ્યાય  
કરશે વર્ષોનાં મનનનું માખણ આપણને આપે છે જે બાપણ જીવનના  
પ્રવાહને તરેા ઝોક આપવામાં ઉપયોગી નીવડે છે

હું માળાને ખરાબ નથી માનતો. જપ્ત અભ્યાસ માટે તે પણ આવ  
સ્વક છે જે વહો અક્ષરશાનથી શૂન્ય છે તેમને માટે તો માળા એક માત્ર  
સાધના છે પણ જેઓ અક્ષરશાન સહિત છે તેમણે તો માળા ફરતાં સ્વા  
ખ્યાય તરફ વિશેષ લક્ષ્ય આપ્યું તેઈએ.

બાગીચ સરકૂતિમાં સ્વાખ્યાયનું મદત્વપણું સ્થાન છે ચાન અને

વિજ્ઞાનનો જે પ્રકાશ આપણે પામ્યા છીએ, જેના બળ ઉપર આપણે ગૌરવ-અનુભવીએ છીએ અને કહીએ છીએ કે ‘ ભારતની પાસે વિશ્વ માટે સદેશો છે, ’ તે જ્ઞાન સ્વાધ્યાય દ્વારા જ પ્રાપ્ત થયેલું છે જ્ઞાનના દીપકને જલતો-રાખવા માટે તેમા સ્વાધ્યાયનું તેલ પૂરવું પડશે તો જ તે જ્યોતિ કાયમ-રહી શકશે

જેન આગમો આજે ઉપલબ્ધ છે હજારો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ વહી ગયો ભારતના ઇતિહાસમા મોટા મોટા સામ્રાજ્યો આગ્યા, અને કાળના પ્રવાહમા તણાઈ ગયા પણ આગમો આજે પણ જીવિત છે તેને જીવિત રાખનારી કોઈ શક્તિ હોય તો તે સ્વાધ્યાય છે એટલા માટે ભગવાન મહા-વીરે સાધુઓને પોતાની દિનચર્યાનો અર્ધો સમય સ્વાધ્યાયમાં વીતાવવાનો નિર્દેશ કર્યો છે

**પદમ પોરિસી સજ્ઞાયં લોય જ્ઞાણં સ્થિયાયદ્ ।**

**તદ્યાપ મિક્ષાયરિયં પુણો ચઉત્થી સજ્ઞાયં ॥**

ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૬ ગા ૧૨

સાધક પહેલા પહોરમા સ્વાધ્યાય કરે, બીજામા તેનું ધ્યાન કરે, ત્રીજા પહોરમાં ભિક્ષાચરિ માટે જાવ અને ચોથા પહોરે ફરીથી સ્વાધ્યાયમા પ્રવૃત્ત થઈ જાવ જોકે કાળના પ્રવાહમા આ વિધાન, તેના મૂળ સ્વરૂપમા જળવાઈ રહ્યું નથી ભિક્ષાચરિનો સમય, આચર્ય શ્રી ભદ્રપાદ સ્વામીના સમયમા જ બદલાઈ ગયો “ તદ્યાપ મિક્ષાયરિયં ” ને આને “ કાલે કાલે સમાયરે ” નું વિધાન આવી ગયું છતાં સ્વાધ્યાયની પર પરા ઓછેવત્તે અંશે આજ પણ ચાલુ છે

જે આગમો વિચિન્ન થઈ ગયા, તેનું જે મૂળકારણ જોઈએ તો ત્યાં પણ સ્વાધ્યાયનો અભાવ જ જણાશે ઇતિહાસ કહે છે કે બાર વર્ષના લાગટ દુકાળના વખતમા મુનિઓના આહાર-વિહાર અવ્યવસ્થિત થઈ ગયા પરિણામે સ્વાધ્યાયમા ભગ પડતો ગયો અને આગમો સ્મૃતિ-મનૂપામાથી બહાર જતા રહ્યા

એટલા માટે ભારતીય ઋષિઓએ સ્વાધ્યાયને જીવનનું અમૃત માન્યું છે જ્યારે શિષ્ય ગુરુની પાસે વિદ્યા મેળવી ઘેર પાછો ફરે છે ત્યારે ગુરુદેવ-તેને છેલ્લા આશીર્વાદ વખતે જીવનનો મહામત્ર આપતા કહે છે કે-

### સ્વાધ્યાયે મા પ્રમદ્

અર્થાત્ હે વત્સ ! સ્વાધ્યાયમાં જરા પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ. કારણ પ્રમાદ સ્વાધ્યાયનો સૌથી મોટો દુશ્મન છે.

સ્વાધ્યાય જીવનનું નિર્દેશન છે તેમાં વિચારો રૂપી કંઈક પુર્યો મળે છે આચાર્યનાં મધુર શબ્દો પણ તેમાં દેખાય છે જેવી રીતે નિર્દેશનમાં આંખો દૃષ્ટિ જાય છે ત્યાં મનોરમ દ્રશ્યો ન જોઈ પડે છે તેવી રીતે સ્વાધ્યાય માં એક પછી એક મનોરમ દ્રશ્યો દેખાય છે કાંઈક જગત્તે મહાપુરુષોની જીવનગાથાનાં રમીત ચિત્રો તો કાંઈક જગત્તે તેમના વિચારોની સૌરભ મળે છે.

અમવાન મહાવીર સ્વાધ્યાયના કઠર સમયક હતા. તેઓ જોજન ત્યાગી શકતા હતા પણ સ્વાધ્યાય નહિ. એક બે દિવસ નહિ, પણ મહિનાના મહિનાઓ સુધી તેમણે જોજનનો ત્યાગ કર્યો છે પરંતુ સ્વાધ્યાયને એક દિવસ પણ છાડ્યો નથી એક વખત તેમના પ્રથમ શિષ્ય અશુધર ઓતેને પ્રશ્ન કર્યો કે—

પ્ર० સમસ્ટાપણ મમ્મે સીયે કિં અણયઈ ?

હ૦ 'સમસ્ટાપણ યાણા ઘરખિગ્ઝં કસ્મ કાજેદ્.

અર્થાત્—હે પ્રભુ ! સ્વાધ્યાયથી આત્માને કયો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે ? ત્યારે અમવાન તેનો ઉત્તર દેતાં કહે છે કે—સ્વાધ્યાયથી આત્મા યાનવસ્થુધીય કર્મને અપાવે છે.

કારણ કે સ્વાધ્યાય યાનનાં અવરોધક વસ્તુઓ નાશ કરે છે દૂર શૂં કરવા જઈએ ? સ્વાધ્યાયનું રૂપ એટલું જલ્દી અને સહેલી રીતે મળે છે જેટલું શાસ્ત્રી ખાવાથી શાસ્ત્રી ખાધી અને પેટ ભરાઈ મધુ એવું તો નથી / થતું કે શાસ્ત્રી બાગે ખાઓ અને પેટ મહિના પછી ભરાય એવી / રીતે સ્વાધ્યાયનું રૂપ પણ તુરંત / મળે છે આપ સ્વાધ્યાય કરો અને બીજા / કસ્ટે આપને તેનું યાન મળે છે.

બીજી રીતે સ્વાધ્યાય વાણીનું તત્ત્વ છે તે આત્માને મહાત્મા અને મ. માને પગમા મા સાથે નેહાતરી કરી છે એ જરાજર છે કે સ્વાધ્યાય વાણી સ્વર્ગ સમય / ખે છે છતાં તેને ખાત્ર વાણી સુધી / સંબંધિત રાખવાની મૂળ ન ક. : મૂળ પેપ નીમાદક પાકો બોમ્બી જગા કે તેનું બાજ દાન તરત ક નુ એ સ્વાધ્યાય નહીં એ તો સ્વાધ્યાયનું પદેનું પરચિનું

છે. પાઠ બોલ્યા પછી, તમે તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો જ્યાં સુધી કોઈ પણ વસ્તુનો અર્થ સમજવામાં નથી આવતો ત્યાં સુધી, તે રસદાયક બની શકતી નથી, તેમાં આપણું મન ચોટતું નથી તે મન ઉપર એક ભાર જેવી બની રહે છે આજ આપણા સમાજમાં અર્થહીન મુખપાઠોને સ્વાધ્યાયના નામે મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે તે સ્વાધ્યાય નથી પણ ફક્ત દિમાગની કસરત છે

સ્વાધ્યાયનું અતઃશ્રવણ છે રવનું અધ્યયન અને ચિંતન અર્થાત્ જે કોઈ આપણે શીખીએ તેમાં આપણા જીવનનું પ્રતિબિમ્બ જોતા જઈએ. કોઈપણ શાસ્ત્ર કે સાહિત્યનું વાચન કરો તે પહેલાં તેનું હાર્દ જાણવાનો પ્રયત્ન કરો તેની સાથે આપણા મનમાં આપણા જીવનનું ચિત્ર પણ દોરારું જશે આપણે આપણા મનનું માપ કાઢતા જઈએ કે તે સાહિત્યમાં બતાવેલ આદર્શ આપણામાં આવ્યા છે કે નહિ ? જો ન આવ્યા હોય તો તેમાં બાધક શક્તિઓ કઈ છે ? આપણે તે આદર્શોની તુલનાએ કેટલા પાછળ છીએ અને કયા સુધી પહોંચવાનું છે ? વાચનની સાથે સાથે આ પ્રક્રિયા પણ આપણા માનસમાં ચાલવી જોઈએ આવું ચિંતન, એ જ સાચો સ્વાધ્યાય છે

અગમમાં સ્વાધ્યાયના પાંચ ભેદ બતાવ્યા છે —

- ૧ વાચના
- ૨ પૃષ્ઠના
- ૩ પર્યાટના
- ૪ અનુપ્રેક્ષા
- ૫ ધર્મકથા

૧ વાચના—વાચન તો સ્વાધ્યાયની પહેલી શરત છે વાચનની સાથે ચિંતન પણ હોવું જોઈએ

૨ પૃષ્ઠના—વાચનની દરેક લીટી, હેતુ અને પ્રશ્નની સાથે વાંચો. વાચનની સાથે જેટલા વધુ પ્રશ્નો તમારા મનમાં ઊભા થશે તેટલા જ વધુ રહેઓને તમે સમજી શકશો પ્રશ્ન, ચિંતનની કમોટી છે પ્રશ્ન સમાધાન માગે છે એટલે સ્વાધ્યાય—સમયે એ પ્રશ્નો તમે નોંધી ગાળો પછી, ટાઈ અનુભવી અને ઊંઘ ઉતરેલાની પામે તેનું સમાધાન મેળવવાની કોશિશ કરો.

તમે પ્રશ્ન કરો તેમાં વિચારણાથી દોષ, વિજિગ્રીપુ વૃત્તિ નહિ. બીજાને દ્વારવચાની જાવના જે કામ કરતી હોય તો તમે સમાધાન નહિ મેળવી શકો. તમે પ્રશ્ન કરો તો સાચી જિજ્ઞાસાથી કરો.

૩ પર્વટન-પ્રશ્ન અને પ્રત્યુત્તરો દ્વારા જે જ્ઞાન તમે મેળવો તેને સ્થિર રાખવા માટે તેનું પર્વટન ચાલુ રાખો. પર્વટન (સ્થિત્વસ્થી)ના અભાવે તમારું જ્ઞાનધન વિસિત થઈ જશે. પછી બૃહાર્ષિ મહેશ્વા જ્ઞાન માટે તમને એટલું દુઃખ થશે કે જેટલું હવે રૂપિયા મેળવ્યા પછી તેને ખર્ચનાખતાં થાય છે. મતલબ કે પશ્ચિમ જ્ઞાનની આશ્ચર્ય પશુ જરૂરી છે.

૪ અનુપ્રેક્ષા-અનુપ્રેક્ષા એ સ્વાધ્યાયનો પ્રાણ છે. અનુપ્રેક્ષાનો અર્થ છે તેના ઉપર ચિંતન અને મનન કરવું જે કંઈ તમે વાચ્યું હોય પ્રશ્નો પરીધી જે જ્ઞાનનો વિસ્તાર વધારે છે. તેના ઉપર હરીથી વિચાર કરો. આદ્ય સંપત્તિ તમે જૈનદશનનાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હોય બૌદ્ધદશનનાં વાંચ્યાં હોય, તો તેમાં શું જ્ઞાન-શુભ છે? જનનેમાં કેટલું સ્વામ્ય છે? ક્યાં તેમાં મત-ભેદ છે? મતભેદ હોય તો કેટલે અંશે છે? શા માટે છે? જનનેની ચિંતન દૈવીમાં ક્યાં વિભેદ છે? એ વિભેદની પ્રાપ્તિ શી હેતુ કામ કરે છે?

કાંઈ પણ પુસ્તક તમે વાંચો તેમાં તેના સેખાંતુ દ્વારા તપાસો. પુસ્તક ઉપર તે સમયના અન્ય સેખાંતુ કેટલો પ્રભાવ પડ્યો છે? તત્કાલીન પરિસ્થિતિએ વખતને કેટલો પ્રભાવિત કર્યો છે? મુખ જાવનાઓને સાધારણ આપ્તમાં તે કેટલો સ્વર્ગ થયો છે?

આ બધી વાતોનો વિચાર તે અનુપ્રેક્ષા છે.

૫. મર્મકથા-મર્મકથા સ્વાધ્યાયનો પાંચમો ભેદ છે. કથાનુસાર જીવનમાં પ્રેરણા આપે છે. સાધનાના માન દરમ્યાન આજ્ઞા વધવાના મદા પુરાના જીવનની કથાઓ આપણા જીવનમાં સમ્યક પ્રભે આજ્ઞા તપાસમાં પ્રેરણા આપે છે. આપણા ધર્મના તત્ત્વજ્ઞાનના પિપ્પલુઓ છે. જે કથામાં શું છે? જેનું અર્થ રાખ્યાં કે કથામાં આજ્ઞા ઈન્દિયસ જીવે પડે છે. તેમાં તમારો કથાજ્ઞાન કાઢી નાખવામાં આવે તો ઈન્દિયસની કાઠીઓ તમારે નહીં. બચવાન મદાવીરતો ઈન્દિયસ પણ એક કથા છે અને બચવાન જાણવાન ઈન્દિયસ પણ વાગ્યું છે. જેને આ વાતોએ કાઢી નાખીને તમારો આપના ઈન્દિયસ રહી શકે. બીજી એ આજ્ઞાનો પ્રાણ જીવ કથાનુસાર તેને જ તમારું કરો તીવ્ર કરો પણ કથા કદાચ કેમ નહીં. તે પણ જીવનને તને રૂપક કે વાતોના રૂપમાં રહી શકે.

શ્રોતાઓ તેને બહુ જલદીથી સમજી શકશે દરેક વાર્તાનું એક ધ્યેય હોય છે કે કોઈ એક સત્યનો પરિચય આપવો. વાર્તા એ માધ્યમ છે, એટલે લક્ષ્ય પર ન પહોંચતા માત્ર વાર્તામાં જ આનંદ માનવો એ પણ ખરાખરા નથી.

આગમમાં વર્ણવેલા સ્વાધ્યાયના ભેદો ટૂંકમાં મે તમારી સામે મૂક્યા છે હવે સ્વાધ્યાય માટે જરૂરી વાતો તરફ તમારું ધ્યાન ખેંચુ છું તે આ પ્રમાણે છે

૧ એકાગ્રતા—સ્વાધ્યાયના સમયે આપણું ધ્યાન શાસ્ત્રો કે ગ્રંથોના શબ્દો અને તેના અર્થો તરફ હોવું જોઈએ જે મનમાં અસ્થિરતા હશે તે આપણે માત્ર તેના શબ્દો બોલતા રહીશું, પણ તેના અર્થ આપણા સમજવામાં નહિ આવે એટલે સ્વાધ્યાય વખતે મનને બીજી બધી બાબતોથી છૂટક કરી, તેમાં જ પરોવવું જોઈએ, તે માટે મનને ચલિત કરે તેવા પ્રસાધનોથી બચવું જોઈએ સ્વાધ્યાય માટે સ્થાનની પસંદગી કરતી વખતે પણ એ વાત લક્ષમાં રાખવી જોઈએ કે ત્યાં મનને ચચળ બનાવે તેવું વાતાવરણ કે ચિત્ર ન હોય

૨ નિયમિતતા—સ્વાધ્યાય માટે બીજી જરૂરી વસ્તુ છે નિયમિતતા. ચાર દિવસ વાચ્યું અને બે દિવસ નહિ આ રીત સ્વાધ્યાયમાં વિક્ષેપ કરે છે ઘણા લોકો આરંભે શરૂ હોય છે મોટા ગ્રંથો લઈને બેસે છે ચાર પાના વાચે અને પછી ચાર મહિના સુધી તેને અડે પણ નહિ ! પરિણામે, સ્વાધ્યાયનો રસ ઊડી જાય છે

૩. વિષયોપરતિ—સ્વાધ્યાયની ત્રીજી જરૂરિયાત છે વિષયોપરતિ. સ્વાધ્યાય માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરતા બહુ જ સાવધાની રાખવી જરૂરી છે ચેપી રેગોથી બચવા માટે તમે જેટલા પ્રયત્નો કરો છો તેટલા જ મનની વાસનાને ઉત્તેજનારા કચરા સાહિત્યથી બચવા માટે પ્રયત્ન કરવા જરૂરી છે સાહિત્યને નામે અ જે એના પુસ્તકો બકાર પડે છે કે તેને સાહિત્ય કહેવું એ સાહિત્યનું અપમાન કરવા જેવું છે

સાહિત્યનો અર્થ છે—જેમાં સર્વનું હિત સમાયેલું હોય, પણ જેના વાચનથી તમારું અહિત થાય તેને બીજી ગમે તે કહો, પણ સાહિત્ય તો ન જ કહેવાય

સાહિત્યનું લક્ષ્ય છે મનને વાસનામાંથી ઉપાસનામાં લઈ જવાનું, અસત્ય-માથો સત્ય તરફ દોરવાનું અને અધકારમાંથી પ્રકાશને શોધવાનું

વાસનાના રંગે રંગાયેલું સાહિત્ય આપણને સન્માર્ગે લઈ જઈ શકે



નરિ. કારણ કેપણુ હાલ વાસનાના રંગમાં પૂનેશું છે ત્યાં ઉત્પન્ન થતી કદમ્બ વાસનાને બાકાતે છે એકાદોય કહે છે-ગદુ સાદિત એથી પણ વધારે ભય કર છે કેમકે એર શરીરને મારે છે પણ ગદુ સાદિત તો સદા તિને મારી નાખે છે

એવી જ રીતે પુસ્તકની પચડમીમાં ખુશ્કા મને કામ લેવું નોંધ્યું. સાંપ્રદાયિક વૃત્તિઓ મનમાં રાખીને જો બીજાના સાદિતને નોંધ્યું તે તે બાપણને ખરાબીના પટ્ટાચ જેવું લાગશે. અમુક પુસ્તક સમજ છે કે અમુક મિથ્યા છે તેના એકદમ નિષ્ક્રમ કરવો એ અવિવેક કદાંચે છે વસ્તવમાં સમજ અને મિથ્યાત્વ દષ્ટિમાં સમાવેશ છે. આ દેવર્ધિગણિ સુખાશમજી, બી નદી સૂરમાં આ સત્તને રજૂ કરતાં કહે છે-

સમ્મવિઢિસ્સ સમ્મ સુવાદ । મિચ્છાદિઢિસ્સ મિચ્છા સુવાદ ।

સમજ દષ્ટિ રાખનારને મારે મિથ્યા સાચો પણ સમજ છે અને મિથ્યાદષ્ટિ રાખનારને મારે સમજ સાચા પણ મિથ્યા બને છે. મતક્ષમ કે અમુક સમ્રાજ્ય સિવામનુ બીજી સાદિત મિથ્યા છે એવી વિચારણા સહી-જી ત્યાં તમને મહાપુરુષોના તત્ત્વજિતનથી વચ્ચિત રાખશે.

ખુશ્કા મને અને સ્વસ્થ મિત્રે તમે સ્વાધ્યાયના હોમમાં પ્રવેશ કરો. તેની સાથે તમારા જીવનની કિતાબ પણ વાંચો તો સ્વાધ્યાય તમારો દષ્ટિને નવો માત્ર કદાંચશે અને જીવનમાં પ્રકાશની નવી રેખા મળશે.



આજના પ્રવચનનું મથાળુ એ કહે છે કે હું તમારી સામે પ્રાર્થના અગે કંઈક કહું પણ પ્રાર્થના અગે શું કહેવાય ? પ્રાર્થના પોતે જ આત્માનું સંગીત છે આત્માને પગમાત્માનો પ્રકાશ દેનાર પ્રાર્થના છે એક પ્રશ્ન એ થાય છે કે પ્રાર્થનાનું જીવનમાં શું સ્થાન છે ? જેમ માછલી માટે પાણીનું અહત્ય છે તેટલું જ અને તેવું જ જીવનમાં પ્રાર્થનાનું સ્થાન છે. માછલીનું જીવન જ પાણી છે પાણીમાં જ એ જન્મ લે છે અને પાણીમાં જ એ મરે છે માછલીને એમ કહેવામાં આવે કે હું તને દૂધના તળાવમાં મૂકી આવું પાણીનું તો એની સામે મૂલ્ય જ શું છે ? શક્તિ અને કિંમત બન્ને દષ્ટિએ પાણી કરતા દૂધમાં વિશિષ્ટતા છે પણ તમારા આ પ્રલોભનભર્યા આકર્ષણમાં એ ફસાશે નહીં એ તો કહેશે કે તમારા દૂધના તળાવ કરના મારું પાણીનું તળાવ શ્રેષ્ઠ છે તેમ છતાં એના પર બળપ્રયોગ કરશે તો એ પાણીથી જુદા થતાની સાથેજ પોતાના ગ્રાણ અર્પી દેશે પાણીમાં શું આનંદ છે ? એ જાણવું હોય તો જઈને માછલીને પૂછો એનો આનંદ આપણે જાણી શકતા નથી.

બસ, તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ ભક્ત-હૃદય જ જાણી શકે છે માછલીના જીવનમાં પાણીનું જે સ્થાન છે, તેવું જ સ્થાન ભક્તના હૃદયમાં પ્રાર્થનાનું છે શરીર માટે કસરત જરૂરી છે કસરતથી શરીરને નવ-સ્ફુતિ (તાજગી) મળે છે એથી શરીરમાના ખરાબ તત્ત્વો પરસેવારૂપે બહાર નીકળી જાય છે અને એમનું સ્થાન આરોગ્ય દેનાર તત્ત્વો લઈ લે છે તેમ પ્રાર્થના પણ એક આધ્યાત્મિક કસરત છે શારીરિક કસરત શરીરની ચરબી ઘટાડી સ્વસ્થ રક્તનો સચાર કરે છે, તો પ્રાર્થના આપણા જીવનમાની ખુરાઈઓને દૂર કરી સ્વચ્છ સુદર વિચારોનો જીવનમાં સચાર કરે છે

શરીર માટે બોજનનું નેસ્થાન છે આત્મા માટે પ્રાણનાતુ તેનું નેસ્થાન છે બોજન-પોરાક વિના આપણુ શરીર ઝાઝા દિવસ ટકી શકે નહીં તે પછી પ્રાર્થના વિના ક્યાં સુધી ટકી શકશી ? બોજનમાં એક ભક્તી તેજ છે એક તાકાત છે એક દિવસ પછુ જો જીવન ન મળે તો ગુલામની જેમ હસતુ મોં પણ કમખાઈ જશે. તેમ પ્રાણના આત્માને પોરાક છે શરીરને એતો પોરાક નહીં મથે તો તે દુર્ભાગ જની જશે તો આત્માને પણ તેનો પોરાક નહીં મળે તો શું એ નિષ્કળ નથી જની જાય ? આજનો માનવી શરીરને પોરાક દેવા માટે બાઠ-બાઠ કલાક અવિરત મથ કરે છે પણ આત્માના પોરાકને એ વિચરી ગયો છે

પ્રાણના જાગે એક વખત ગંધીજીએ કહ્યું હતું કે મારા સાડુ ખાવા કરતાં પ્રાર્થના કરેલ ગળી ઉપયોગી છે ખાવાનું કમ્મે છૂટી જાય પણ પ્રાર્થના છૂટવી ન જોઈએ અને પ્રાર્થના જો છૂટી જાય તો મનુષ્યને હલમાં એનું કુખ ઘણું જોઈએ પ્રાર્થના કરવી રહી જાય તો મહાત્માજીને કુખ ઘણું કરી પણ તમને પણ શું કુખ થાય છે ? ઘેર ચઢા મોઢી બને અને તમને ચઢા લીધા વગર / એપ્રિલે જવું પડે તો કુખ થશે ? હા કેમ ન થાય ? જરૂર તમને ચઢા વિના એપ્રિલે જવું કુખપ્ર જનશે અને એ બદલ આમતીજીને વેલે દસ વાતો પણ સાંભળવી પડશે. એક દિવસ ચઢા છૂટવાથી તમને જોટલું કુખ થાય છે પ્રભુ પ્રાણના છૂટી જવાથી તેટલું કુખ શું થાય છે ખરું ?

તમે પાન લેવા માટે ઘનવાળાની દુકાને ગયા એને તમે બે જાની આપી. એક જાનાતુ પાન લીધું અને મોંમાં મૂકી ચાવી બગાડી પણ એ પાનના રચકમાં પેસો બાકી રહેલો એક આનો લેવાનું બૂલી ગયા. ઘેર આવતા જ તમને એક આનો ચાલ આપ્યો અને તેથી તમને કુખ થશે ? તો આનો સમી જવાથી તમારા મનમાં કુખ થાય છે તેમ એક દિવસ પ્રભુ-પ્રાણના બૂલી ગયા તો શું એનું કુખ થાય છે ? ત્યાં તો તમારા દિમાગમાં પ્રભુ-પ્રાણના કરતાં પણ પેલા એક જાનાની કિમત વધી જાય છે પરંતુ સતના હલમાં પ્રભુ ગિરાજેલા છે તે એને કદી બૂલી શકે ખરો ? સત એક દિવસ ખાવાનું છૂટી શકે છે અરે એક દિવસ જ શા માટે તપસ્વી તો મકિના અને બે-બે મકિના સુધી બોજનને ઊઘી દે છે પણ તમો બોજનને ઊઘી નહીં શરીર કરતાં આત્માનું મધ્ય વધારે છે તો એ

નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે ભોજન કરતા ભજનનું મૂલ્ય પણ વધુ છે, કારણ કે પહેલા ભજન છે અને પછી ભોજન છે

ગાંધીજીને પ્રાર્થના અંગે એક બીજી મહત્ત્વપૂર્ણ વાત કહી છે એમણે ખતાવ્યું છે કે “હું સસાગમા વ્યભિચારી થતા બચ્ચો છું તો તે રામનામનો જ પ્રતાપ છે વાનરમેનાએ રાવણને માર્યો, હનુમાને પર્વત ઊંચકી લીધો, સીતાનું સતીત્વ રખોપાયું અને ભરત ચૌદ વર્ષ પર્વત પ્રાણ ધાગણ કરી શક્યો એ બધાનું કારણ એ જ હતું કે એમના મુખેથી ‘રામ’ શબ્દ જ નીકળતો હતો મારો પામે પણ ગમ શબ્દ ન હોત હું સ્ત્રીઓને બહેન કહેવા યોગ્ય ન હોત જ્યારે-જ્યારે મુજ પર સડોટો આવ્યા છે, મેં રામનું નામ લીધું અને હું બચી ગયો છું તથા અનેક સડોટો વખતે તો રામ નામે જ મારું રક્ષણ કર્યું છે”

હા, તો ગાંધીજી પરમ આગ્રિક હતા એમના મનના ખૂણે ખૂણામાં હિંદુ સંસ્કૃતિ રમતી હતી તેથી જ પ્રત્યેક સમય એમની જીભ ઉપર રામ બિરાજતા હતા એટલા માટે જ પ્રભુ-પ્રાર્થનામાં એમને દૃઢ વિશ્વાસ હતો. પ્રતિદિન સંખ્યાટાણે પ્રાર્થના યોગ્યતી હતી અને પછી તેઓ પ્રવચન કરતા હતા

પ્રાર્થના એ કોઈ અધ વિશ્વાસ નથી નવા ચીજો દોડનારાઓ માટે પ્રાર્થના એક વહેમ અને ઢોંગ માત્ર બની ગઈ છે તેથી જ્યારે પણ નવી પેઢી સામે પ્રાર્થનાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે તેઓ વહેમ બતાવી એની મશ્કરી કરે છે, પરંતુ જરા અદર દીક્રીને જુઓ, જેને અન્તર્દર્શન થયા છે, તેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ છે, પણ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ નથી, એને પરમાત્મા ઉપર શો વિશ્વાસ હશે વારુ ? એના માટે ધર્મ, કર્મ, આત્મા અને ધરમાત્મા બધું જ વહેમ માત્ર જ બની જશે પરંતુ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે, એકાત્મી શાત ક્ષણોમાં જેણે આત્માનું સંગીત શ્રવણ કર્યું છે, એના માટે આત્માનું સંગીત-પ્રાર્થના-એટલી જ સત્ય છે જેટલું કે હરબુ-ફરબુ, ખાવું અને પીવું

પ્રાર્થના તો સતજીવનનું અમૃત છે પ્રભુ-પ્રાર્થના એવી જ રીતે વગર દગાની વસ્તુ છે જેવું કે અમૃત સ્વપ્નમાં કોઈ દેવે પ્રસન્ન થઈને તમને અમૃતનો ઘડો દીધો અને પેલા દેનાર પર તમને વિશ્વાસ છે, વળી અમૃત ઉપર પણ વિશ્વાસ છે તો તમે એને સપ્રસન્ન બની પીજશો અમૃત જો કે વગર દગાની વસ્તુ છે, પરંતુ દેનારની ખૂરી લાવનાથી અથવા પીવાના

પરિભાષુની માહિતીના અભાવે એ પણ કદીક નુકસાન પહોંચાડી શકે છે પરંતુ પ્રમુખાર્થના તો એ અમૃત છે ન્યા-નૈર્મા દગાળાજની સકાવના કદી દેખાશે જ નહીં

પ્રાર્થના કહેવાની નહીં કરવાની વસ્તુ છે એનો જ્ઞાનદ સંબોધમાં વ્યક્ત કરી સક્ષમ તેમ નથી. જ્ઞાનદનો અધુર અનુભવ તો એ જ હવેને સર્ધ શકે છે જે પ્રાર્થનાના સંગીતથી રચાયેલો છે

સંખ્યાવેળાએ ગામ ધાસ્ય ચરીતે ધર ભણી પાછી ફરે ત્યારે એનું વાહ્યરૂ મુની રાહો ઉત્સુકતાપૂર્વક દાર ભણી નજર નાખે છે પોતાની જાનનીને ખાંજણે આવવી જોઈએ આરંભ પહેલે જીલ્લા-જીલ્લાને નામવા લાગે છે અને હર-જ્ઞાનદ વ્યક્ત કરે છે પણ દોરણ વળે એ હજુ બધાંયેસુ છે માસિક ન્યારે એ દોરણના બાંધનમાંથી મુક્ત કરે છે ત્યારની એની પ્રેમ વિહવળતા તમે કહો જુઓ તો ખરા ! પૂરા વેગથી એ માતા તરફ દોડી અને ન્યારે એ સ્તન-પાન કરે છે તે વખતનો એનો દુઃખપાનનો પરમ જ્ઞાનદ શુ પાસે જોએ જોવાળ-ભરવાડ માણી શકશે ખરા ! ના નહીં પેલા સ્તનને પણ ઘેટશે જ્ઞાનદ નહીં આવે કે ન્યાથી પેલા વાહ્યના માટે અમૃતધારા વહી રહી છે એ પરમ જ્ઞાનદ માટે તો પેલા વાહ્યના હવેને જ પૂછે હા તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાને જ્ઞાનદ ન તો સંબોધમાં અક્ષમ તેમ છે તેમ ન એ પ્રાર્થનાના કોઈ પુસ્તકમાં છે કે ન એ એના સંગીતમાં જ છે એની અનુભૂતિ તો ફક્ત કોઈ ભક્ત હવે જ કરી શકે છે

હા એક વાત પણ છે મીઠાઈ તો જ્ઞાનદ સ્વ કોઈ લઈ શકે છે પરંતુ પુસ્તકનો જ્ઞાનદ ફક્ત સિદ્ધિતો અને રસિદો જ લઈ શકે છે તેમ પ્રાર્થનાને જ્ઞાનદ પણ ફક્ત પ્રાર્થના કરનારાઓ જ લઈ શકે છે બી ન તો માત્ર દરકે જ રહી જાય છે જ્ઞાનદની હદેરો એમના હવેને સ્પર્શી શકવી નથી તેમ ન સંબોધ દ્વારા કહેવાયેલું વક્તવ્ય પણ એમને આ જ્ઞાનદની અનુભૂતિ કરાવી શકે છે

એટલા ૮ માટે વિશ્વના પ્રત્યેક ધર્મમાં પ્રાર્થનાને મહત્ત્વ અપાતું છે જો કે સિદ્ધાન્તોમાં ધમ ધમ વચ્ચે ધણો મતભેદ પ્રવત છે જ્યાં પ્રમુ-પ્રધના સંબધે તો સચક્ષ્મ જણા પર્વોમાં એક મત રજો છે ત્રિદુ ધર્મ તો પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ દર્શાવતાં કહે છે “રામ સે અધિક રામ કર જામા અથોત રામ કરતાં પણ રામ નામમાં વધુ સક્ષિત છે મુસ્લિમ ધમ અને ત્રિદુ ધર્મ વચ્ચે ન કે કોઈ બીજી જોડેથી તથાવત છે અને ગિરિકુલ વિપરીત દિશાના

પથિક છે, તેમ છતાં પણ પ્રભુ-પ્રાર્થના અગે એમનામાં એકમત એવા મળશે

એમની નમાજ પણ એક પ્રકારની પ્રાર્થના જ છે જો કે એમની ભાષા ફારસી છે, ઉપરાંત એના ઉપર મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ છે, તો પણ શબ્દ અને શૈલી-ભેદને એક બાબુ રાખી તમે એમાં ઊંડા ઊતરશો તો ત્યાં પણ તમને ઈશ્વર પ્રત્યે ઊભરાતો અનુરાગ જ દેખાશે

ખ્રિસ્તી ધર્મ કે જેનો વધુ પડતો વિકાસ પશ્ચિમના દેશોમાં થયો છે, તેમાં પણ પ્રાર્થનાને સ્થાન અપાયું જ છે તમે જોતા હશો કે રવિવારના દિવસે ઇસુ ખ્રિસ્તને માનનાર બાળક દેવળમાં શાત-શબ્દહીન પ્રાર્થનામાં તલ્લીન ઊભેલું દેખાશે જૈન દર્શન જો કે આત્મામાં જ પરમાત્માની સત્તા સ્વીકારીને ચાલે છે, ઈશ્વરને સૃષ્ટિના નિર્માતા રૂપે એ સ્વીકાર કરતા નથી છતાંય કર્તા નહીં પણ પ્રેરણા દેનારને રૂપે જૈન દર્શન ઈશ્વરની ઉપાસના કરી છે અને તેથી જ ચોવીસી સ્તવન અને સ્તવન-સ્તુતિ રૂપે અરિહત તથા સિદ્ધ ભગવાનની પ્રાર્થના માટે એ વિધાન કરે છે

અત્યાર સુધી આપણે જીવન અને ધર્મના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પ્રાર્થનાના પ્રસાર વિષે વિચાર કર્યો હવે આપણે એ વિચારીશું કે પ્રાર્થના શું છે અને એ શા માટે કરવી જોઈએ ?

**પ્રાર્થના શું છે ?**

પ્રાર્થનાનું ખીજું નામ છે અહંકારરહિત પ્રયત્ન અર્થાત્ અસત્યથી સત્ય ભણી જવા માટે નિરહંકારી પ્રયત્ન કરવો એ પ્રાર્થના છે પ્રાર્થના અન્તઃકરણનું પરિમાર્જન, સંસ્કૃતિ અને બળ છે પ્રાર્થનામાં પ્રયત્નવાદ અને દૈવવાદનો સમન્વય છે દૈવવાદમાં પુરુષાર્થને સ્થાન નથી એટલે તે પાગળો છે, ન્યારે ખીજું બાજુ પ્રયત્નવાદમાં પુરુષાર્થનું તેજ છે છતાં નિરંકાર વૃત્તિ રહેતી નથી એટલે ત્યાં ગર્વ આવી જાય છે એટલે બન્ને ગ્રહણ કરી શકાય નહીં પરંતુ બન્નેને છોડી પણ શકાય તેમ નથી, પુરુષાર્થના દૈવવાદ (ભાગ્યવાદ)ના અભાવે જીવો શકતો નથી તો પુરુષાર્થના અભાવમાં તે જડ બની જશે જીવનની ગાડી પ્રયત્નવાદ અને ભાગ્યવાદના પાટા ઉપર જ દોડશે મનુષ્ય દૈવવાદ ભાગ્યવાદમાં એક નમ્રતા છે જે આપણને વિનયશીલ બનાવે છે. પ્રયત્નવાદમાં પરાક્રમ છે જે આપણને ગતિ દે છે અને પ્રાર્થના બન્નેને જોડવાનો એક સેતુ-પૂલ છે.

## પ્રાર્થનાથી થતા લાભ

હવે પ્રાર્થનાથી થતા લાભો વિશે વિચારીએ. પીપળા નાની હોય છે એનું મૂલ્ય પણ જલ્દી અડધ છે પરંતુ એ નાની પીપળાને ખરણમાં ચોસા પ્રપ્ત થાય છે ત્યારે તે એનો ગુણ પણ જાણી જાય અને સાથે-સાથે એનું મૂલ્ય પણ વધી જાય. તેવી જ રીતે પ્રજ્ઞાપ્રાર્થનાનો સંદર્ભ જો આપણા જાતમાર્ગ રમે છે પ્રાર્થનાના સુમધુર સંજીવનપ્રતિષ્ઠા જેનું હૃદયપરિગ્રહ છે તે સંસ્કૃત રત્ન જ્ઞાતાની પવિત્રતામાં અભિગ્રહિત કરે છે જેવી રીતે ધમણી અગ્નિ પરની રાખને દૂર કરી એને વધુ પ્રતીપ્ત કરે છે તેવી જ રીતે પ્રજ્ઞાપ્રાર્થના જીવનના અધ્યાત્મ અને શોધની રાખને દૂર કરી એની અમકમાં સો મણી શક્તિ કરે છે.

ધરમાં રાતના અધારુ હોય ત્યારે જીદરગની રમઝડ ચાલુ થઈ જાય છે સ્નાનની કામ કરામ કરી નાખે છે તમે એનાથી મુક્તિ પામવા માટે છો અને એક નાનો એવો દીવડો ચોતાવીને ધરમાં મૂકી દો છો તે બધું જીદરગ પ્રેમ જાણે જાણ નાસી જાય. એવી જ રીતે જ્યાં સુધી મહાનો દીવડો જીવનમાં પ્રકાશવત્ત બનતો નથી ત્યાં સુધી ક્યાંકની દોટદોટ (રમઝડ) ચાલુ રહેશે અને તે તમારા મનની શાંતિને કચમ કરવા રહેશે. તેથી તમે મનના ખૂણામાં પણ પ્રજ્ઞાના નામનો દીવડો ચોતાવી દો છો તે કલાવ અને લાભના રૂપી જીદરગ નાસી જ જાય.

વચ્ચાનુ બીજા જો કે રાષ્ટ્રના હાથા કરતાં પણ નાનું હોય છે પણ તે અડધ બી / ઉપર માટી એકઠી થઈ જાય છે અને એને પાછીનું સિંચન મળે છે તે એ જ નાનું બીજા એક દિવસે વિશાળ વચ્ચાનુ રૂપ ધારણ કરી શકે છે તેવી જ રીતે પ્રજ્ઞાના નામનું બીજા જે તમારી હૃદય-શૂનિમાં વાળ્યું છે અને એના ઉપર નિરહકારરૂપી માટી નાખી પ્રેમરૂપી પાછીથી એનું સિંચન કરો છો તે તમારા જીવનમાં એક દિવસે ખરેખર ઉપસિંચતા પ્રવટ્ટી તમારા મનમાં રમ-રમમાં ઉપરિપક્વનો શાંત શુભ પ્રગાથ પ્રવટ્ટી જાય. તમે પોતે તમારામાં એક વિશિષ્ટ અપાતિત્વ દર્શન કરશો. રૂપની જાણ છોડી સાદી જાણમાં જુદો તો તમે પોતે ઉપરિરૂપ જની જશો. હું તે તમે સર્વેમાં ઉપરિરૂપ પાછાનો જોઈ જુ જો કે જાણે જાણે એ સદાચર્ય હોય પરંતુ અંત અસ્તિત્વ તમારામાં જરૂર છે / હવે હકત જરૂર છે એને જામન કરવાની.

તે જેવી રીતે અપર ઢાઈ જાપાને તમે શીખો છો ત્યારે એના સંજો

ગોખી-ગોખીને પણ તમે એક દિવસ એ ભાષા ઉપર સારો એવો કાબૂ મેળવી લો છો તેવી જ રીતે પ્રભુસ્મરણ કરતા-કરતાં તમે તમારામાં છુપાયેલી એ ઈશ્વરીય જ્યોતિને જગવી શકશો એક કવિએ કહ્યું છે .

આતમ પરમાતમ પદ પાવે,

જો પરમાતમસે લયકો લગાવે, સુનકે શબ્દ કીટ મૃન્ગીકો,

નિજ તન મન કી સુઘ વિસરાવે ।

દેસહ પ્રગટ ધ્યાન કી મહિમા,

સો હી કીટ મૃન્ગી હુઈ જાવે ॥

આધ્યાત્મિક કવિ આનંદધનજી કહે છે એમને જૈન સંસારમાં યોગી આનંદધનજીના નામથી પણ ઓળખે છે એમણે સમાજ અને સંપ્રદાયની રૂઢી પર પરાઓને તોડી એકાન્ત વનમાં સાધના કરી હતી એમણે કેટલાય વર્ષો આત્મ-સાધના પાછળ વોતાવ્યા હતા તેથી જ એમના પદોમાં સાધનાનો રસ નીચોવાઈ આવે છે અને સાધક આત્માભિમુખ બની જાય છે તેઓ ફરમાવે છે કે સાધક અગર સાચી અને ખરી તત્ત્વમયતાપૂર્વક પરમાત્માની સાથે ભળી જાય છે તો એક દિવસ તે પોતે જ પરમાત્મ-દશા પ્રાપ્ત કરી લે છે કેટલાક દર્શનો એ તથ્ય માનવા ઈન્કાર કરે છે કે કોઈપણ આત્મા પરમાત્મા થવાની ક્ષમતા-સામર્થ્ય રાખતો નથી, ભણેને તે ચાહે તેટલા વ્રતો ઉપવાસાદિ અનુષ્ઠાન કરે જ્યારે જૈન દર્શન પ્રમાણે તો ભકતમાં ભગવાન બનવાની ક્ષમતા છે. આત્મા જ પરમાત્મા છે એવો દિવ્ય સંદેશ એણે વિશ્વને આપ્યો છે

જૈન દર્શનની એ જ વાતમાં સૂર પૂરાવતા આધ્યાત્મિક કવિ આનંદધનજી કહે છે

આતમ પરમાતમ પદ પાવે, જો પરમાતમસે લય કો લગાવે

‘અપ્પા સો પરમાપ્પા’ તો નાદ આ સ્વરોમાં સંભળાય છે કવિ એના માટે સુદર રૂપક આપે છે ભમરીના શરીરમાં જ્યારે ગરમી પેદા થાય છે ત્યારે એ બીની માટીથી પોતાનું ઘર બનાવે છે અને સાથે જ એક કીટક-કીડો લાવી એની સામે ભૂ-નો શબ્દ ગૂંજવે છે અને એ ભમરીના શબ્દથી પેસો પેટ ધસીને ચાલનાર કીડો ૧૭ દિવસમાં આકાશમાં ઊડતી ભમરી બની જાય છે આ શબ્દશકિતનો પ્રભાવ છે

આ એક કવિએ પ્રસિદ્ધ કરેલી કહેવત છે પણ એમાં એક સૈદ્ધાંતિક ભેદ એ આવે છે કે એક એકન્દ્રિય જીવ ચતુરેન્દ્રિય કેવી રીતે બની શકે ?



સાચું તો એ છે કે લાભરી જ્યારે ઇર્ષા મૂકે છે ત્યારે ઇર્ષાની સુરક્ષા મારે અને એમના ખોરાક મારે એ કીડી લઈ આવે છે આમ સત્તર દિવસ મુખી ઇર્ષાને સેવા મળે છુ ફરી નામ છે એમાંથી લાભરો નીકળે છે અને કીડી નામ છે પણ ખતી કવિ ચોખી જ્ઞાન લખનજીએ કઈ દષ્ટિએ આ રૂપક કહ્યું છે તે જાણે સમજી શકાય તેમ નથી તો પણ કવિજનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય તો પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ જાતાવવાનો છે કે પ્રાર્થના વડે આત્મા પરમાત્મા જતી થકે છે કીડીના મધનથી ૭મ માખણ મેળવાય છે તેમ પ્રભુ નામના મધનથી આત્મા ઈશ્વરીય જ્યોતિ મેળવે છે

પ્રભુ નામ તો મેષ છે જે પાપના પ્રખર તાપને દાંત કરે છે જે માણના પ્રખર તાપમાં જ્યારે ધરતી અને આકાશ તપવા લાગે છે સૂર્ય જ્યારે જાજના ઝોળા વરસાવી રહ્યો હોય છે ત્યારે આરસ પાથરના મહેલો પણ તપી જાય છે ત્યારે માનવ હન ૬૩૬ માગતુ હોય છે આપાદી જનમાં જ્યારે સ્વામવર્ણી વાળાં કિલારા છે અને રમકુમ વરસાદ પડે છે ત્યારે તાપ થમે છે પૃથ્વી પણ દાંત બને છે તેમ આકાશ પણ દાંત બને છે જ્યારે ને ઉગ્ગટ આપતા મહેલો પણ કવે તો જમવા લાગે છે. બસ, જ્યારે જ સક્રિય પ્રભુના નામમાં પણ છે જ્યારે મનમાં ક્યાંયની જવાળા જલી રહી હોય છે વાસનાનાં તેજાન જગ્યા હોય છે તે વેળાએ પ્રભુનું નામ મેષનું કામ કરે છે અને ક્યાંયની જવાળા દાંત બને છે વાસનાનાં તેજાન સમી જાય ॥

સાચે જ પ્રભુનું નામ જરૂરિયાત મન મારે પ્રદાંત મેષ છે જરૂરિયાત સ્વરૂપ મારે વહાણ પણ છે લોકત મારે તે તેટલો જ ડિગ છે જેટલું કે કુમતા વહાણમાંના માણસો મારે તાની જોવી નીક. જ્યારે મારે વજાણુ અસીમ જલ-શક્તિ પાણી જ પાણી ) દેખાય અને કિનારો શોધતી આંખો લહેરોની સાથે જગ્યાઈને પાછી કરે અને જીવન-સાથી વહાણ પણ દેવો દેવ લાગે છે તેવા સમયે જ્યારે એક નાની એવી નીક પણ મળી જાય તો એથી મનુષ્યને એટલી પ્રસન્નતા થઈ કે જાણે કુમતા પ્રાણ પાછા આનાં. તેવી જ રીતે સસારના અસીમ સાગરમાં કુ જ અને જરૂરિયાતની કીડી અગ્નિમાં જ્યારે તમારો આત્મા ઝેલા ખાતો હોય ત્યારે તમે પ્રભુ નામની નીકમાં સ્વાર થઈ જશો તો એ તમને કિનારે પહોંચાડશે-પાર ઉતારશે.

શબ્દ-શક્તિ

પ્રાર્થનાના કાણુમાં કિતરો તો ત્યાં તમને શબ્દ-શક્તિનું માર્ગ

તત્ત્વ કામ કરતું દેખારો શબ્દમા પણ ધણી મોટી શક્તિ છે—તાકાત છે. ફેટલાક શબ્દો એવા છે જે સભાળતા જ તમારા મનમાં પ્રસન્નતા સચાગિત થશે ફેટલાક શબ્દો એવા છે જે હૃદયની પ્રસન્નતાને હરી લે છે તમે કાઈને ધેર ગયા. એણે ખૂબ મ્નેહની સાથે તમને દૂધ પાચુ દૂધ પણ જેવું—તેવું નહીં, સ્વાદિષ્ટ હતું બદામ કેસરવાળું હતું તમે ખૂબ આનંદથી એ પ્યાલા ગરગટાવી ગયા પણ દૂધ પીને જેવા તમે બહાર નીકળ્યા ત્યારે જ દોડતો—હાકતો તમારો મિત્ર આવી જાય છે કંઈક ગભરાતા અવાજે એ તમને કહે છે “ અરે, તમે જે દૂધ પીધું એમા તો થોડુંક ઝેર લાગેલું હતું ” બસ, થઈ રહ્યું ઝેર શબ્દ કાન સાથે અથડાતા જ તમારા મનમા ઉછળકુંદ મચી જાય છે કયા તમે દૂધનો સ્વાદ લઈ આનંદથી નીકળી રહ્યા હતા અને હવે તો તમારા મનની બધી પ્રસન્નતા ધૂમતર થઈ ગઈ આ શબ્દની જ તો શક્તિ છે

એક માતા અહીં બેઠી છે શાત મનથી એ પ્રભુ પ્રાર્થનામા લીન છે. અચાનક કોઈએ આવી એને કહ્યું કે તમારું બાળક કૂવામા પડી ગયું બસ આટલું સાબળતા જ એ માતાના દિલમા તોફાન જાગી ઊઠશે સર્વ પ્રસન્નતા ગૂમ થઈ જશે પ્રભુ પ્રાર્થનાના શબ્દો હોઠો પર જ રહી જશે અને એ રડી પડશે “ અરે, મારો બેટો કયા ગયો ” એક શબ્દ જ એના મનની સારીયે શાંતિનો ભગ કરી દીધો ખીજી જ ક્ષણે ખીજો કોઈ આવી એને કહે છે કે કૂવામા જે બાળક પડ્યું હતું એ તમારું નહિ પણ કોઈ હરિજનનું હતું આ સાબળતા જ એના મનની વ્યાકુળતા સમાપ્ત થઈ જશે એનું મન શાત બનશે એક શબ્દ એની શાંતિ હરી લીધી, જ્યારે ખીજા શબ્દ એને પાછી વાળી દીધી

રામ શબ્દ પદર કરોડ હિંદુઓ માટે પ્રિય છે શ્રીકૃષ્ણ અને જીહ્વનું નામ લેતા જ ભારતવાસીઓના મનમા શ્રદ્ધા જાગી ઊઠશે ભગવાન મહાવીરનું નામ લાખો જૈનેના હૃદયોને હલાવી દે છે પરંતુ મુસ્લિમ ધર્મમા વિશ્વાસ ધરાવનાર માટે આ શબ્દોની કોઈ જ કિંમત નથી એમની સામે અદલાહ અથવા પેગબર—મોહમ્મદને યદ કરો તો તેઓ શ્રદ્ધા સાથે નમી પડશે. તેવી જ રીતે ઈસુને માનનાર કરોડો ખ્રિસ્તીઓ ઈસુનું નામ સાબળતા જ તરગિત બની જશે આ બધું શું છે ? કહેવું જ જોઈએ કે શબ્દની શક્તિ છે

શબ્દ કસાવી પણ શકે છે અને રોવડાવી પણ શકે છે કાંઈએ તમારી સ્તુતિઓને એ શબ્દો કહ્યા તો તમારું મોં ગુલાબના ફૂલની જેમ ખીણી જાય છે પણ કાંઈ અપમાનકર્મો શબ્દ કહેશે કે જેમાં તમારા પ્રત્યે વિરક્તિ અને ઘણા બરી છે તો તેથી તમારી મુખાકૃતિ ચળીર જતી જશે.

રણ મેદાનમાં જ્યારે મુઠ્ઠાની બેરીઓ બૂજી જાય છે ત્યારે વીળના મનમાં વીરતાની ક્ષયના જાગી જાય છે બેરી વાંછતોમાં પણ એક શબ્દ જ તે કામ કરી રહ્યો છે વાછતોમાં પણ એક શબ્દ છે ક્ષમતા પ્રસંગે પણ સરસ-ધૃતિ વિ. વાછતો વગાડાય છે એ વચના વૃદ્ધકાલ કાંઈ શેડ ફાની દુનિયાથી વિદાય છે એ ત્યારે પણ વાછત બગે છે આ બંને પ્રકારમાં કાંઈ બિ. એક જાણાય છે કે કા. ધણે મોટો વધાવત દેખાય છે પહેલા પ્રસંગે વચનામાં વાછતોને ધ્વનિ તમારા હૃદયમાં આનંદ બરી દેશે જ્યારે બીજા પણ પ્રસંગે ધ્વનિ તમારામાં અમીની પ્રસારાવશે તમારા અસ્થિમાંથી એક રોગો રૂપિયો પડી જશે તો એનો રજાકરો તમારા હૃદયમાં ગઈ ત્વી જીવી કરશે, જ્યારે વરસાદની પ્રથમ રમઝ અને તોફાનમાં પાણીમાંથી કાંઈ કામી બીજા ભૂમિ જત થશે અને ત્યારે જે શબ્દ તમને સંભળાશે એમાં તમને મધુરતા નહીં લાગે જેટલી તમે પેલા રૂપિયાના રજાકારમાં અનુભવી હતી.

સંગીતમાં પણ એક શબ્દ-શક્તિ રહેલી છે કુશળ સંગીતના વીજાના તાર ઉપર જ્યારે સુરીયા અવાજમાં તાન વહેતી મૂકે છે ત્યારે શોતાજાતેના હૃદયે ટાંચી જાય છે સંગીતમાં હૃદયને આકર્ષિત કરવાની ધણી મોટી તાકાત —શક્તિ છે તેથી જ એને જીવતો જાડુ કહેવાય છે મધ્યયુગનો સંગીતકાર જ્યારે મેઘ રાગનો આશ્રય કરતો ત્યારે વાદ્યોમાંથી જાંટા વરસી જતાં ક્ષારતના પ્રસિદ્ધ સંગીતના તાનસેનની વાત તો પ્રખ્યાત છે એવું કહેવાય છે કે વેશ અને વાદ્યો મુકત એલચાયેશ દીવ્યની દારમાળા સત્તી જ્યારે એ દીપક-રાગની તાન છેડતો ત્યારે પેલા એલચાયેશ દીવ્ય જમી જતા.

એમે સંગીત હૃદયની ખીણને દલગુ બનાવી દે છે પણ એમાં આશ્વ નેવું કાંઈ નથી સંગીત વડે દૂર પશુઓની પ્રિય સ્વરિમાં પણ પરિવર્તન આવ્યું સ્થાય છે તો માનવ હૃદય એથી હરોન્નિત જતી જાય એમાં તે જ આશ્વ છે વાહ! અને પશ્ચિમના દેશોમાં તો સંગીત વડે કેટલાક રોગો પણ મટાડવામાં આવે છે.

ઈરાવી દેશનો વાત છે તેરમા ધિમાં ત્યાં એક વિચિત્ર રોગ ફેલાયો હતો એને નાચ-રોમ કહેતા હતા સરીર ઉપર જ્યારે એ રોગનું આક્રમણ

થતુ ત્યારે સૂતેલો આદમી પણ મધમાખીના ડખની પીડા અનુભવતો અને પછી તરત ઊડીને બહાર આવી નાચવા લાગતો. આવા કેટલાક રોગીઓને તો વસ્ત્રોનું પણ લાન રહેતું નહોતું કેટલાક લોકો તો બહાર આવી વસ્ત્રો ફેંકી દેતા અને અસ્લીલ શબ્દો બકવા લાગતા અને જ્યારે વધુ પડતી બેચેની જણાય કે ગામડી હુકુરની જેમ ગદા સ્થાનોમાં આબોટવા લાગતા પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે ઇટાલીના ડોક્ટરો પાસે આ રોગ માટે કાઈ દવા નહોતી-કાંઈ ઇલાજ નહોતો. સૌ હેરાન હતા એમને રોગનું મૂળ જ સમજમાં આવતું નહીં તો પછી એનો ઉપચાર તો શે શોધી શકાય? ત્રીસ-વર્ષ સુધી આ રોગ ચાલતો રહ્યો એક વખત ડોક્ટર ફાર્ડિનાન્સ પામે એક કેસ આવ્યો. તે વખતે તેઓ વીણા-વાદન કરી રહ્યા હતા સંગીતનો મધુર ધ્વનિ પેલા આવનાર રોગીના કાનોમાં પડ્યો. એની આશ્ચર્યજનક અસર એના શરીર પર થઈ ધીમે ધીમે મધમાખીના ડખ જેવી પીડા ઓછી થવા લાગી અને એનો બેચેનીભર્યો નાચ પણ ઓછો થવા લાગ્યો. થોડીક ક્ષણોમાં તો એ તદ્દન સ્વસ્થ બની ગયો. ત્યાર પછી તો ડોક્ટરે કેટલાય રોગીઓ ઉપર સંગીતનો પ્રયોગ કર્યો અને એમાં એમને સફળતા મળી એમની આ સફળતા સારાંચે ઇટાલીમાં સ્તુતિ-પાત્ર બની અન્ય ડોક્ટરોએ પણ સંગીતના પ્રયોગ કર્યા અને તેઓ પણ એમાં આશ્ચર્યજનક સફળ થયા. પછી તો સંગીત જ એ નાચરોગનો ઉપચાર-ઔષધ બની ગયું. આવી જ રીતે એ નાચ-રોગ ઉપર કાબૂ મેળવી શકાયો.

સંગીતની સ્વર-લહેરોથી હૃદય આનંદ અનુભવે છે, પ્રાર્થનામાં શબ્દ અને સર્ગાતનો જ સુમેળ છે પરંતુ પ્રાર્થનાની જન્મભૂમિ કંઈ નહીં, હૃદય છે કંઈ વડે ફક્ત સંગીતના સ્વરો ફૂટે છે પણ એમાં હૃદયને ડાલાવી દેનાર શક્તિ તો ત્યારે પેદા થાય છે કે જ્યારે એની સાથે હૃદય એકતાર-એકયોગ બની જાય. પ્રાર્થના પરથી હૃદય જ્યારે ઊડી જાય છે ત્યારે તે નિઃપ્રાણ બની જાય છે અને મનુષ્ય-શરીરમાંથી હૃદય જ નીકળી જાય તો પછી શું બાકી રહેશે? એની જીવન-યાત્રા બે ડગલા પણ આગળ વધી શકશે નહીં.

પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં પગની આવશ્યકતા નથી કારણ કે કેટલાક લૂલા [પગ] મનુષ્યો પણ આત્મા-કલ્યાણ સાધી ગયા છે. પ્રાર્થના માટે હાથ પણ કાંઈ જરૂરી નથી. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં જીવનની પણ જરૂરત નથી મૂંગો માનવી પણ આત્મ-સાધનાના ક્ષેત્રમાં આગળ વધી શકે છે. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં આખોની પણ અનિવાર્યતા નથી ભારતના ભક્ત ડાકિ સુરદાસ પોતાની પાસે આખોનો

પ્રકાશ ન હોવા છતાં પણ ભક્તિના સ્ત્રોત અમર થઈ ગયા છે એ સ્ત્રોતમાં તો ફક્ત નાનું એવું દિશ્વ લોઈએ હૃદય અમર પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે અને તમે એક શબ્દ પણ બોલશો તો તે પ્રકાશની રેખા બની જશે.

સમયને સજીવ બનાવવા માટે તમે પ્રાર્થના જરૂર કરો. સમય તપ્ત કરવા માટે નદી કેટલોક વખતે માણસ એવું વિચારે છે કે ચાલો અત્યારે ફરસદ છે પ્રાર્થના કરી લઈએ. એ સાચું છે કે તમે કામવાળા છે પણ પ્રાથના પણ કોઈ કામની વસ્તુ નથી શું ? તમે શું એના માટે નમ્રમે સમય વીતાવો છે ? કોઈ અતિથિને જેમ સડેલ ફળ આપી શકતું નથી તેવી જ રીતે પ્રાર્થનામાં ફરસદનો વખત પણ આપી શકાય નહીં. તમારા હૃદયમાં પ્રાર્થના પ્રત્યે મધુરતા પેદા થવી જોઈએ. પ્રાથનાના પ્રત્યેક શબ્દથી હૃદયમાં આનંદ સિંચાવવો જોઈએ. પ્રાર્થનાના પદ્યમાં મનને જોડી રાખું જોઈએ. એમાં જો મનને ન જોડાયું તો એ પ્રાર્થના દ્રવ્ય-પ્રાથના ગણાશે જેનું જીવનમાં કોઈ મુદ્દા નથી.

ભોજન અને સજ્જન બંનેનો સજ્જ જીવ સાથે છે કેમકે ભોજનને સ્વાદ જીવ જ લઈ શકે છે અને સજ્જનની મધુરતા પણ જીવથી જ મેળવી શકાય છે. જરૂર ફક્ત જીવ ન તો પૂરો ભોજનનો આનંદ લઈ શકે છે તેમ ન સજ્જનનો રસ. જ્યાં સુધી એમાં મનનો સંયોગ નહીં થાય ત્યાં સુધી આનંદ અનુભવાયો નથી કારણ કે એનો સજ્જ જીવ અને મનની સાથે છે. તેવી જ રીતે પ્રાર્થના પણ જીવ અને મનથી થવી જોઈએ. એ જીવ અને દ્રવ્યના જુદા-જુદા ભાગ જાય તો ગાદી નહીં રથને પહોંચી શકતી નથી. તેવી જ રીતે મન અને વચન બંને અમર જુદા-જુદા રહે છે તો પ્રથના ફળ દેવાર બની શકતી નથી. એની સફળતા તો મન અને વચન બંનેના સમન્વયમાં વસે છે.

ફક્ત નામ લેવા અમરથી એક વ્યક્તિનો જૂતપૂર્વ ઈતિહાસ જાણો. સામે તરી આવે છે. આતાનુ નામ લેતાં જ મમતા કરુણા અને સેવાનુ મિત્ર સામે આવી જાય છે. કસાઈનું નામ લેતાં જ છરી ચાકુ અને લોહીનીની કાશનું દસ્ય મમત્રીનીકાશું દસ્ય નજર સામે આવી જાય. અર્થ તપ્ત છે તેવી જ રીતે સત્નુ નામ લેવામાં આવશે તો એની અદિસા દયા કમાનુ મિત્ર સાકાર બની આવશે. અને વીતરાજ દેવાનું નામ લેવાથી વીતરાજતા આવી જાય છે. વીતરાજ દેવની આધ્યાત્મિક સંક્રિતિઓ એમની પવિત્રતા અનંત રાત વગેરે ભાષા જ આપણી સ્મૃતિમાં આવી જાય છે. વીતરાજપણુ અરાવતુ એક માનસ-મિત્ર રાખું જે આઈ આવે છે.

ભગવાન મહાવીરનું નામ લેતા જ એમના જીવનનો સમગ્ર ઇતિહાસ ચમકી ઊઠે છે એમની બાર બાર વર્ષ સુધીનો કઠોર સાધના । અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ અને પરિપહોની વચ્ચે પણ એમનું અડિગ વ્યક્તિત્વ નજર સમક્ષ આવી અકાઈ જાય છે એ વિરાટ વ્યક્તિત્વ આપણા જીવનની દુર્બળતાઓને સમજાતામા પલટાવે છે મુશ્કેલીઓથી ભરેલી ધડાઓમા જ્યારે આપણે સાહસ અને ધૈર્ય હારી બેસીએ છીએ, ત્યારે ભવિષ્ય ફક્ત અધકાર-મય જ દેખાય છે જીવનનો એ અધારી રાતમા એમનું પ્રકશવત જીવન આપણી સામે પ્રકાશના કિરણો પાથરી જાય છે એ પ્રકાશપુજ્યથી આપણે પ્રેરણા મેળવતા રહીએ, વાવાઝોડા અને તોફાનો વચ્ચે દઢતાપૂર્વક પગલું ભરતા થઈએ એ જ પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ છે.

આજે પણ ઘણા લોકો પ્રાર્થના કરે છે પરંતુ તેઓ કહેતા હોય છે કે અમને પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી માળાના મણકા ગણતાં અને પ્રાર્થના કરતા વર્ષો વીતી ગયા પણ પ્રાર્થનાનો આનંદ મળ્યો નહીં પણ એનું ય કંઈક કારણ હશે એ કહેવું ખોટું જ ઠરશે કે એનો આનંદ પર-લોકમાં મળશે એ તો એના જેવું થયું કે રોટલા અહીં ખાયા અને ભૂખ મટશે પરલોકમાં રોટલા ખાધા પણ ભૂખ શમી નહીં એમ કહેનાર માટે કહેવું પડશે કે તમે રોટલા ખાધા જ નથી અથવા તો ખાવાની રીત જાણી નથી તેવી રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી તો સમજવું જોઈએ કે તમે કા તો પ્રાર્થના કરી નથી અથવા તો પ્રાર્થનાની રીત જ જાણી નથી.

### પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ્ય

એક વિચારકે કહ્યું છે કે પ્રાર્થના-મંદિરમા પરમાત્મભાવ સિવાય અન્ય કોઈ વસ્તુ માગવી એ ભૂલ છે ઈશ્વર પાસેથી તે ઐશ્વર્ય શું માગવું ? માગવું જ હોય તો ઈશ્વરત્વ માગો વીતરાગના આગણે પહોંચીને પણ મનમાં જો રાગની ઈચ્છા રહી ગઈ તો તમે વીતરાગ-મંદિરમા પ્રવેશ કરવાના સાચા અધિકારી જ નથી ફટલાક લોકોએ પ્રાર્થનાને લાયક રૂપવતનું રૂપ આપી દીધું છે તેઓ વિચારે છે જીવનમા ચાહે તેટલા પાપ થાય પણ સંખ્યા વખતે પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગી લ્યો એટલે બસ બધું માફ પ્રભુ તો અનંત કરુણાશીલ છે એના હૃદયમા ભક્તો પ્રત્યે અસીમ સ્નેહ-સાગર વહે છે. એટલે તે તમને ક્ષમા કરી દેશે પાપ કરીને એના કૃણથી બચવાની પ્રાર્થના કરવી એના જેવું છે કે કલકત્તા મેલમા બેસી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે ભગવાન મને મદ્રાસ પહોંચાડી દે અરે ભાઈ, મદ્રાસ જવું

હવે તો કસકાત મેલમાં બેઠાજી શા મટે? તેમ પાપના ફળથી ભય પડે તો પાપથી બચે. એક ઉદ્ધૃત શાખરે કહ્યું છે કે “યદિ દુઃખાદત કરના દે સો આદત સે ઘણો। ક્યોઈક આદત બીર દુઃખાદત સોનો સાથ નહીં રહ સકતી। અધોર ઇઆદત કરતી હોય તો આદતથી બચે। કારણ કે આદત બને ઇઆદત બન્ને સાથે રહી સકતાં નથી.

સ્વાયંશુદ્ધિને લઈને કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના પ્રાથના કહેવાતી નથી. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં જન્મની લોભ દેવળમાં જઈ ઉપરને પ્રાર્થના કરતા કે “ઈશ્વાર સમાપ્ત થઈ જાઓ” ત્યારે આ બાબુ ઈશ્વારમાં બચેલો દેવળમાં જઈ પ્રાર્થના કરતા કે “જન્મરત્ન અમારા દુસ્તન જન્મનીને સમાપ્ત કરી દે। હવે તમેજ બતાવો ઉપર કોનો પક્ષ મેં? ખરેખર પ્રાથનાની બધી રીત જ શૂંઘભરેલી છે। તે તો આવી રીત-રસમને લાંચ જ કહીશ. પ્રાર્થનામાં તમે નમારા પાપોની આધોયના કરે। આધોયનાપ્રધાન પ્રાથના સુદર કહી શકાય. એક કવિએ કહ્યું છે કે

પરનિશ મનસુ મુણી મારુ હવે કરખો અપારે  
મુણી જનોના મુણ નથી કીધાં કીધાં મેં અપારે નામ,  
વીર પ્રભુ હવે તારે

નિજ સ્વર્ગે તન મન ધન કીધુ પરમારથ નથી અપારે  
કુખી જનોની કશુ ન કીધી કીધાં મેં કહ અપારે નામ  
વીર પ્રભુ હવે તારે

જે પ્રાર્થનામાં પોતાના અંતર મનને જોણીને મુજા દેવામાં આવે તે જ ખરી પ્રાથના એ સાથે જ પ્રાથના દરમ્યાન આપણી દષ્ટિ ભૌતિક દુઃખાઓ તરફ જતી નોઈએ નહીં તેમ જ આપણે ચાંદીના ચોલાક દુઃખ મટે પ્રભુ સામે હાથ ટેકવા નોઈએ. પરંતુ એમના જીવનનો ઉન્નત્તમ ઇતિહાસ મેઈ એમના જીવનનાં પ્રકાશકારણો મેળવતાં શીખવું નોઈએ. એ જ પ્રાથનાનો સાચો ઉદ્દેશ્ય છે.

### પ્રાર્થના કરવાની રીત

દરેક વસ્તુને પોતાની એક રીત હોય છે અને એ રીતે કરવાથી જ એમાં સુરક્ષિ આવે છે. સામાન્ય તો તે જ હોય છે પરંતુ રીતની બિન્નતાને

લીધે વસ્તુમા ધણો મોટો ફેર આવી જાય છે લોટ [ આટો ] અને મે દો બન્ને એક જ વસ્તુ છે અને એક જ વસ્તુના બને છે, પણ બનાવટની રીતમા ફેર પડવાથી એમાથી બનતી વસ્તુઓમા ધણો ફેર પડી જાય છે સવત્સરીના પારણા વખતે તમે શિરો અને રાખ પીધા હશે બન્નેમા એક જ જાતની સામગ્રી રહે છે પણ એ બનાવવાની રીતમા ભિન્નતા હોય છે એટલે બન્નેના સ્વાદમા અને સમ્માનમા પણ ભિન્નતા આવે છે

તમે લગ્ન, વિવાહાદિ પણ વિધિવત્ જ કરો છો એની પાછળ ફેટલા રીત-રિવાજો છે ! પણ જો કાંઈપણ જાતની વિધિ વિના શ્વસુર-ગૃહે (સાસરે) જઈ કન્યાને ઉપાડી લાવે તો તમે એને શું કહેશો ? જો કે લગ્નનો ઉદ્દેશ્ય પણ આ જ છે, બીજાની કન્યાને વહુ બનાવી પોતાને ઘેર લઈ આવવી, પણ વગર વિધિએ આમ લઈ આવવી તે રાવણની રીત કહેવાય

પાણીનો સ્વભાવ તો ડુબાડવાનો છે પણ જો તરવાની રીત આવડતી હોય તો તેમાથી પણ પાર પહોચી શકાય છે નદી-કિનારે બેભેલો એક માનવી સામા કાઠે જવા ઇચ્છતો હતો નદીનો પ્રવાહ વેગીલો હતો પાણી પણ બહુ હતું એણે પામે બેભેલા એક બીજા સજ્જન પાસે સામા કાઠે જવા અગે સલાહ માગી પેલા સજ્જને કહ્યું ‘હવા વડે તમે પાર પહોચી શકો છો’ પેલો માણસ વિચારવા લાગ્યો ‘હવા તો ધણી કું કાંઈ રહી છે મારા મો અને પેટમા પણ ધણી હવા ભરી છે એટલે સામે પાર પહોચતાં શી વાર લાગશે ?’ આમ વિચારી એ તો એકદમ નદીમા ફેદી પડ્યો પણ સામે પાર પહોચવાને બદલે એ તો વચ્ચે જ ડૂબવા લાગ્યો કાઠે બેભેલા અન્ય લોકોએ એને ધણી મુસ્કેલીએ બહાર કાઢી ઉગારી લીધો સામે પાર પહોચવાની સલાહ દેનારા પેલા સજ્જન પણ ત્યાં આવી પહોચ્યા સામે કાઠે જવા ઇચ્છતો માણસ એને જોઈને બળો બેઠ્યો કહેવા લાગ્યો ‘ડૂબી મરવાનો સારો ઉપાય તમે મને બતાવ્યો ! એ તો ઠીક થયું કે આ લોકોએ મને ઉગારી લીધો, નહીં તર તો હું અત્યારે સ્વર્ગધામ પહોચી ગયો હોત’ પેલા સજ્જને જવાબ વાળ્યો ‘ભાઈ, આટલા ઉઝળો નહીં મે તો તમને સાચી રીત બતાવી હતી મશકમા હવા ભરી દો અને એના સહારે તમે સામે પાર તરી શકશો પણ તમે તો રીત જ બાળી નહીં’

હા, તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થના કરવાની પણ રીત હોય છે તમે એ રીતે જ કરશો તો જ તેમા મધુરતા આવશે અને જો ફક્ત દશ-પદર મિનિટ



પાઠ એમી જ્યાં તો એમ તમા, મન પણ પરાવાથી નહીં તેમ એમાં ત મયતા પણ આવશે નહીં તો પછી એવી પ્રાથના કરવાથી તમને શા આનંદ મળશે વારુ ? શબ્દ તો સ્તુતિનું શરીર છે અને શબ્દ એ એનો આત્મા છે આત્મા-શબ્દ દેહનું શુ મૂલ્ય હોઈ શકે ? જે દેહમાંથી આત્મા વિદ્યમાન થઈ ચૂક્યો છે એ શરીરે તમે ચાહે તે શો સમયે આબૂપણેથી સ્પર્શ જવા છતાં શુ તેમાં તેજ આવી શકે છે ? નહીં તેની જ રીતે પ્રાથનાના શબ્દ સ્વર અને ક્ષય એ બધાં એના દેહ છે પણ એમાં અવર શબ્દ નથી તો તે અર્થશૂન્ય છે એમાં એતન નહીં આવે.

એટલે પ્રાર્થના પણ અનુક્રમ પ્રકારે કરવી જોઈએ

પ્રાથના કરવાની રીત એક પ્રાચીન કવિએ ધરૂં જ મનઃસૌથીમાં જતાવી છે કે -

જમુ પનિદારી કુલ ન વિસરે નત્રી નૃત્ય નિધાન,  
પદ્મક ન વિસરે પદ્મજ્યો પિંછિ બણી અકવી ન વિસરેરે શ્યાન  
ધરમ જિનેશ્વર મુજ હિમડે વસો પ્યારા પ્રાણુ સમાન.

કવિ વિનયમદ્રશ્ય કહે છે એમના આ કાવ્યમાં આધ્યાત્મિક રસ ભરેલો છે લીલીએ-લીલીએ જતરને દ્રવિત કરતો જાડુ બરો છે તેઓ પ્રાર્થના કરવાની રીત જતાવે છે આ ? પણ નાના ગામમાંઓમાં આ રીત કામમ છે માન્યઓ દૂર દૂર જઈ પાણી બારી લાવે છે પરંતુ આપણા સંદેશોની અને આસ કરીને મુજબની માતાઓ તો પુણ્યશાળી છે તેઓ તો આ ગ્રંથથી દૂર છે ગામડામાં રહેલી માતાઓ આ ? પણ જમુ જ કામ પોતે જ કરે છે બહીએ દળાં દળે છે એટલે એમને ઘેર યોગદેશો જાડુ આજ પહેલે છે કા જુ કે એમના શરીરને કસરત મળે છે સ્વાસ્થ્ય પણ સાર રહે છે.

મુમર્ષ માનવી ન સંદેશોનાં દૂર-દૂરથી પાણી લાવવાનું તો જાણુ છે પણ આની સાથે જ રોગોએ પણ ધર મળ્યાં છે ગલીએ-ગલીએ યોગદેશો ની કમળા સર્ષને બોલા છે અને વા દુર્ગે કોઠે નહીં પણ દુર્ગે રક્ષિત તમા નથી નય છે તમે નારાજ ન થશો કુ કાંઈ યોગદેશોની ટીકા કરતો નથી ન તુ ત્યાંથી પુણ્ય ઉપરથી વિશ્વાસ નહોતો છે ત્યારથી જ સંદેશોનાં રોગોએ નય નસા. કપો છે

ત્યારે ગામડાની માતાઓ સવારે દૂધા ઉપર પાણી બરતા નય છે ત્યારે એમના શિરે એક નહીં પણ બે-બે ધાગા હેલ છે સાથે-સાથે તેઓ

પોતાની સહેલીઓ સાથે હાથવિનોદ પણ કરતી જતી હોય છે પણ એમનું ધ્યાન ક્યા હોય છે, એ તમને ખબર છે ? હાસ્ય-વિનોદમાં નહીં પણ શિરે રહેલા પેલા જળ-ભરેલા ઘડા તરફ અને પેલી નટ-કન્યા જેનું નૃત્ય જોવા હમરો માણસો એકઠા થયા છે તે બંને બાજુએ બે વાસ ખોડી વચ્ચે લોહ-તાર બાધી એના ઉપર ચાલે છે, નૃત્ય કરે છે લોકો તાળીઓ પાડે છે. હમરો માણસોની નજર એના તરફ હોય છે પણ એની દૃષ્ટિ ક્યા હોય છે, શું લોકો તરફ ? ના, એ તો ફક્ત જુએ છે પેલા તારને જેના ઉપર એને નૃત્ય કરવું છે એની તન્મયતા પેલા તારમાં જ પરવાયેલી હોય છે જેમ પાણી લાવનાર માતાની તન્મયતા શિરે રહેલા ઘડા તરફ હોય છે તેમ સાધકની તન્મયતા પ્રાર્થનાના સ્વરોમાં હોય છે

પ્રાર્થના કરતા-કરતા એવી તન્મયતા આવી જતી જોઈએ કે એમાં મન ને પ્રાણ બંને એકરૂપ બની જાય ફૂલની સુગંધ સાગી હોય છે પણ ફૂલ બ્યારે એકદમ નજીક હોય તેમ એની ખૂશ્ખૂ ખાસ આનંદપ્રદ હોય છે. તેવી જ રીતે જીલ્લ આત્માની નજીક હોય ત્યારે જ પ્રાર્થનામાં માધુર્ય આવી શકે છે હૃદયના ચ્વર જેમ ગૂંજી જાય તે જ સાચી પ્રાર્થના છે ફક્ત દાંત અને હોઠ વચ્ચે થતી પ્રાર્થના એ નકલી પ્રાર્થના છે એમાં તન્મયતા આવતી નથી નકલી વસ્તુથી દુનિયાને રાજી કરી શકાય છે પણ આત્મા એનાથી કદી આનંદ પામી શકતો નથી નકલી હાર પહેરીને બજારે નીકળો, દુનિયા એ હારની ચમક-દમકથી અજાણ જાય અને એ અજાણમાં દુનિયા એને કદાચ કરોડપતિ પણ કહી બેસે પણ એનો આત્મા શું કહેશે ? શું એ પણ પોતાને કરોડાધિપતિ માનવા તૈયાર થશે ?

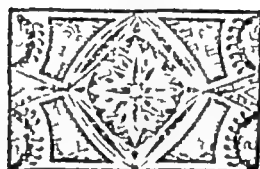
હા, તો જે પ્રાર્થનામાં તન્મયતા નથી, એના વડે તમે આસપાસ બિભેલાઓના દિલમાં છાપ કદાચ પાડી શકશો પણ એની છાપ આત્મા ઉપર તો પડશે જ નહીં જ્યાં સુધી તમે પોતાને એમાં ભૂલી ન જાઓ ત્યાં સુધી એનો લહાવો પણ લઈ શકશો નહીં

એક ફકીર એક શહેરમાં ચાટા મારી રહ્યો હતો અચાનક એના પગમાં એક તીણી ખીતી ભોટાઈ ગઈ આ પણ નાગરિકતાનું પાપ છે જ્યાં સુધી નગરવાસીઓમાં નાગરિકપણાએ સાચી રીતે પ્રવેશ કર્યો નથી ત્યાં આવી ખીનાઓ ગેજ બનતી જ રહેતી હશે કદી કોઈ કેળાની જાલથી લપસી પડે છે ત્યારે ડા તો કોઈના પગનું હાડકું ભાગે છે અથવા તો કોઈને ડમરમાં



રીતે પ્રાર્થનાની ક્ષણોમાં પણ આપણામાં એટલી તન્મયતા આવી જાય કે આપણે પોતાને પણ વીસરી જઈએ

સાથે જ જપની સફળતા માટે તપ પણ જરૂરી છે જેમ મેલા વસ્ત્રોને ધોવા માટે પાણી જોઈએ તેમ સાધુ પણ જોઈએ, અને સારે જ વસ્ત્રો અવગ્રહ થાય છે તેમ આત્મ-શુદ્ધિ માટે જપ અગર જળ છે તો તપ સાધુનું કામ કરે છે. તપથી જીવન પવિત્ર બને છે અને જપથી બળ આવે છે. માટે તન વડે તપ કરતા રહો અને મન વડે જપને ચાલુ રાખો.



શ્રિયઃ જગમાં જેમ આપણું પ્રતિબિંબ દેખાય છે તેમ જ તે શ્રિયઃ મનમાં ઈશ્વરીય તત્ત્વ દેખાય છે

આ યુગમાં વિચારોનો ગદિમા એટલો બધો વર્ધન દેવાના આગ્યો છે કે નિર્ધર્મ પણ વર્મ ગયાનું મ્તો છે શિવ કેની વૃદ્ધિને કવચ આનંદમાં મોડે મોટી વચ છે

શિવના અણો નિર્ભય, અપિના જીવનને વિભવ, શિવ એ પાવન છે, અદિત્ય એ અનંત છે એ અનુભવ પામી છે, અદિત્ય દેવો અપરિજિત

દેવ જો એ સ્વામી અ. અ. એ એ અનુભવોનો ન મને આનંદ દિવા

આજ્ઞાન પ્રવચન મનોનિગ્રહથી સંબંધ રાખે છે તમારી સાધના મનને વશ કરવા સારુ જ છે સદ્ગુણને વશ કરવાની રીત તમે જાણે છે. એકદેજની તિ નેરી અને વળી એના પર મજબૂત તાજુ તમે મારે છે. છતાં જ્યાં જેવું હોય-જનુભવાય તો નાંચે ઈસેદ્દીક વાણ (તાર) લગાવી દે છે. હા તો તમે સદ્ગુણને વશ કરી ચૂક્યા છે પણ મનની વાત ત્યારી છે એ તમારા વશમાં નથી તમે એને વશ છે એકો કહે છે મન ચપ્પા છે

દુનિયામાં સૌ કર્તા વધુ ચપ્પા પ્રણી વાનર છે પરંતુ રાત્રે તો જો પણ સર્પ ના છે પરંતુ ચળા મન રાત્રે ન હિ અવિરામ ચલિથી હોયું રહે છે એક રત્ન પૂમ્મ જ એ આ જાનુથી હોમી અને બીજા બાજુથી હવા ખાવી તે તે જાનુ હોયે જાત્ર મન પણ એ રત્ન પૂમ્મ સમાન છે. વાસનાના ઝપટા બણી દોરતું રહે છે મનની આ ચપ્પળતા અને મહામુનિ કેસીકુમ્બર મહાશયજી ચોતમ સામે એક પ્રશ્ન કરે છે આ જાનુ બીતામાં જાનુન બીજુણ પાસે પોતાની અંતર-વ્યથા રજૂ કરે છે

सखस ह्यि मम कृष्ण ! प्रमाथि बलधवृद्धम् ।

तस्याह निग्रह मय्ये वायोरिध सुबुष्कम् ॥

મેત્રીન્દ્ર કૃષ્ણ મનની ચપ્પળતા દુર્મત છે આ મનની મળવાન ચતિ માનવના વિચારોને મક્કનાર છે આપણા જેવા મારે એનો નિગ્રહ વામુને મુઠિમાં બંધ કરવા જેમ છે

હા તે જાનુન મનની હરિયાદ લઈને બીજુણ પાસે પડેા પા છે કૃષ્ણ જ્યારે આગ્રાથી મુન્દરિ બાબો ત્યારે વચ્ચે આવતું દોરક / એવું ગમા

ગયુ હશે કે ન્યા કોઈએ મારી સામે મન અગે ફરિયાદ ન કરી હોય અને મન છે પણ માખી જેવું માખી કદી પણ મીઠાઈ પર જઈ બેસે છે તો કદી ગદકી પર આ મન પણ કદી તો સાહિત્યના સુદર પુષ્પોનો રસ લે છે તો ક્યારેક વાસનાની ગદકી તરફ દોડી જાય છે

સિનેમાના દશ્યો સ્થિર હોતા નથી તમને તો એનો સારો અનુભવ છે એક દશ્ય આવ્યું અને બે સેકન્ડ પણ પૂરી નહી થઈ હોય કે તરત બીજું દશ્ય આવી જાય છે મનની ફિલ્મમા હમણા એક દશ્ય ચાલે છે તો બીજું ક્ષણે કોઈ નવું જ દશ્ય આવી જશે મનને બદલતા દશ્યોની ફિલ્મ મનુષ્યને એક ક્ષણમા કયાયને કયાય લઈ જાય છે

રાજર્ષિ પ્રસન્નચંદ્ર રાજગૃહની બહાર અડોલ ધ્યાનમા ઊભા હતા સમ્રાટ શ્રેણિક આધ્યાત્મિક જીવનના કળાકાર ભગવાન મહાવીરના દર્શને આવે છે વચ્ચે રાજર્ષિ પર નજર જાય છે એમની નિશ્ચલ સાધના જોઈ એમનું મન શ્રદ્ધા સાથે ઋષિના ચરણોમા ઢળી પડે છે સમવસરણુમા પહોચ્યા. શાંતિના અમરદેવ ભગવાન મહાવીરને વદણા ડરે છે પરંતુ મન-પટલ પર રાજર્ષિની સાધનાના ચિત્રો અકાઈ ગયા હતા પૂછ્યું જો આ સમયે એમની આયુદ્ધેરી તૂટી જાય તો, ભગવાન, તેઓ કયા જાય ?” પ્રભુ વર્ધમાન શાંત ચિત્તે બોલ્યા “સાતમા નરકમા”

“શું કહ્યું ભગવાન? સાતમું નરક?” કાનો પર વિશ્વાસ બેસતો નથી “આવો સાધક જો સાતમા નરકે જશે તો અમ જેવા ભોગી કીટકો કયા ટકશે ?”

પણ સર્વજ્ઞની વાણી સંદેહોથી પગ-દૂર-હોય છે વિડ્ડપને ત્યા ન્યાન હોતું નથી પણ મનનું સમાધાન હળુ બાંદી હતું થોડીક ક્ષણો થોભી શ્રેણિકે પોતાના પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

“પહેલું નરક” ભગવાન મહાવીરે સમ્રાટને જવાબ આપ્યો હળુ મનનું પૂરું સમાધાન થયું ન હતું સંદેહ-સાગરમા ડૂબતા-કિટકતા સમ્રાટે ફરી પૂછ્યું, “ભગવાન, જો રાજર્ષિની આયુ-દેરી હમણા તૂટે તો”

“હવે એ સ્વર્ગના પથિક છે પદલા સ્વર્ગમા” ભગવાને જવાબ વાળ્યો

શ્રેણિક હજુ વિચારી જ રહ્યા હતા કે આગામી દેવદુ-દુલિનો ગડગડ રાડ થયો દેવોનું આગમન રાડ થઈ ગયું, શ્રેણિકે ફરી પૂછ્યું “ભગવાન, આ અસામયિક ગડગડાટ કેમ થઈ ગયો છે ?”

ભગવાન બોલ્યા સમ્રાટ રાજર્ષિ પ્રસન્નચન્દ સવર જની ગયા છે દેવતાઓ એવા જ્યોત્સ્ના કરી રહ્યા છે અને એમના માટે જ આ દેવ-કુન્ડ-ભિત્રો ગાજ રહી છે હા આ તે જ રાજર્ષિ છે જેમની નિમિત્ત સાધના પર તમારુ મન મહાનુમત જની ગયુ હતુ અને જેમના વિશે હમણાં-હમણાં તમે મને પ્રશ્નો પૂછવા હતા.

સમ્રાટ બોલ્યા ખરુ ભગવાન! હું કંઈ સમજી શકતો નથી ભગવાન! આ ક્ષયે એકી સકપો નથી, ઘોડીક મિનિટો પહેલા સાતમુ નરક હતુ અને હમણાં જ કેવળગાન! ભગવાન, જરા સ્પષ્ટ કરી મને સમજાવશો!

પ્રભુ બોલ્યા એણિક જે ક્ષણે રા ર્ષિને વહન કરી તમે ગઈ આવા હતા તે ક્ષણે એમનુ તન તો મુનિ-સાધનામાં હતુ ખરુ મન! તમે એની ગતિને પકડી નથી શકે તે એ ક્ષણે બીરાજુ સદ્ગર કરી રહ્યુ હતુ પેતાના નાના પુત્ર પર રાજ-ભાર નાખી તેઓ પ્રસન્નચન્દ મુનિ જન્મા આ બાલુ સતુઓએ કુળજવાનો લાભ લઈ આર્થ કરે હતી. મુક ખેલાર્થ રહ્યુ હતુ રન્તે પચાર થનાં કોઈ વ્યક્તિએ રા ર્ષિ તરફ ઈશારો કરવાં કહ્યુ પિતા મુનિ જન્મા ખરુ પુત્રને માટે રાજ્ય વિપતિ લઈ આતુ સતુની વિશાળ સેના દ્વારા નવા સમ્રાટ ચેલાર્થ ગયા છે

આ સમ્રો રા ર્ષિના કાને અઘડાયા અને એમનામાં વિદ્વેષનો અગ્નિ ભઠ્ઠાની બાંધેલ મન મુકના મોસ્તે તઈ પહેંચ્યુ અને બાલુએથી બીરાજુ પ્રકારે ચર્ચ રહ્યુ હતા. કાયમની જવાબમાં સળગતુ મન અશુભની તીવ્રતમ પરિણતિ દ્વારા સાતમા નરકના દોષો એકઠ કરી રહ્યુ હતુ કે આ તે જ ક્ષણે લઈ રહ્યુ હતુ કે જ્યારે તમે પ્રશ્ન કયો હતો અને એ મન સ્થિતિની પરીક્ષા કરતા તમને જવાબ વાળ્યો હતો બાલુ સરીર સાધનમાં હતુ ખરુ અન્તમન સતુઓના સિરો સાથે ક્રિયા કરી રહ્યુ હતુ

હા કયા હજુ બપૂરી છે મુક પૂરનેશમાં હતુ દબરો વીરો કવર્ચ ચૂંધ્યા હતા સતુદશ પજુ સમાપ્ત થવા આવ્યુ હતુ સત્ત-સામથી ખરુ સમાપ્ત થવા આવી હતી કે અચાનક સમ્રાટ પ્રસન્નચન્દનો કોપ ક્રોધ રાઈ આવ્યો અને એક શ્વાસે સતુ-સમ્રાટની છવનથીજ સમાપ્ત કરવા માટે એ સત્ત મોખવા લાગ્યા. પણ બધાં સત્તો કામમાં આવી ચૂંધ્યા હતા સમ્રાટે વિચાર્યુ થામો મુકટ ૪ ખરો એક જ પ્રકારે સતુ-સિર જમીન સાથે આગામી અને જ્યાં દાઘ ઉપા? છે તો મુકન કરેજી સિર હતુ ક્યાં હતો મુકટ!

અસ, તેજ ક્ષણે વિચારધારા બદલી અરે, હું તો મુનિ છું કેવો શત્રુ ને કેવું યુદ્ધ ? કયાથી કયા પહોંચી ગયો અને હવે તો પશ્ચાત્તાપની પુનિત ગંગામાં પાપને ધોવા લાગ્યા અને તેજ વખતે તમારો પ્રશ્ન ફરી ન્યો હતો.

થોડીક જ ક્ષણોમાં શુભ પરિણતિએ શુદ્ધિની ધાગમાં મળી રાગ અને દ્વેષ પરિણતિનો ક્ષય કરી નાખ્યો અને રાજર્ષિ કેવળ જ્યોતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા.

આ કથા જરા લાંબી જરૂર થઈ છે પણ જૈન દર્શનની આ લઘુ કથા એ સંકેત કરે છે કે મનનું વહેણ જો ઉપર ઊડે છે, મનુષ્યને એ નિર્વાણ નજીક પહોંચાડી દે છે અને નીચે વહે છે તો એ સાતમાં નરકની અધારી ગુફામાં ધોલી દે છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે કે —

“અજ્ઞ છે વેગ આ મનનો, ગજ્ઞ છે શક્તિ પણ ભારી,  
ધણા જ્ઞાની અને ધ્યાની, ગયા મન શત્રુથી હારી”

મનનો વેગ (ગતિ) વિદ્યુત-વેગ કરતા પણ તીવ્ર છે એરોપ્લેન, રોકેટ અને તમારો નવો ઉપગ્રહ પણ એને પકડી નહી શકે.

પરંતુ મનની આ ચપળતા સકળ થવામાં વિઘ્નરૂપ બને છે અસ્થિર મનવાળી વ્યક્તિ કોઈ એક કામમાં પોતાને લગાવી શકતી નથી તે તો પ્રતિદિન નવું કામ બદલશે અને પગિણામ સ્વરૂપે એક પણ કામ એ પૂરું નહી કરી શકે. આવો આદમી સાહિત્યવાચન માટે બેસશે, તો એક દિવસમાં દસ પુસ્તકોને સ્પર્શશે પણ એકનેય પૂરું વાંચી શકશે નહીં.

ડો એસ ડી કાલગેજ બર્ડ પ્રતિભાશાળી હતા એ પ્રખ્યાત સાહિત્યકાર હતા એ હમેશા પોતાની સામે એક નવો નિશ્ચય, નવો વિચાર લાવતા. જ્યારે એ આ સસારથી વિદાય પામ્યા, ત્યારે એમની કાષ્ઠલેખમાંથી ૪૦ લગ્નર લેખો મળ્યા પણ દુર્ભાગ્યે બધા જ અધૂરા ઢારણ કે મન શક્તિ પર એમનો કાબૂ નહોતો. જ્યારે તેઓ લખવા બેસતા, થોડીક લીટીઓ લખી કે એમના મગ્નિષ્કમાં કોઈ નવી જ કલ્પના જાગતી એ એમાં પગેવાઈ જતા. પહેલો લેખ અધૂરો જ રહેતો અને આ જ અચિરતામાં તેઓ ચાલીસ લગ્નરમાંથી એક પણ લેખ પૂરો કરી શક્યા નહીં.

માનવીએ પોતાની શક્તિને કેન્દ્રિત કરી જોઈએ વિખરાયેલી શક્તિ વિખરાયેલા કિન્હો છે કિન્હોમાં જો તેજ લાવવું હશે તો એમને એકડી



શક્તિ કરવી પડશે. આઈડિયાસના કાર્યમાંના કેન્દ્રિત કિરણોમાં તેજ પ્રગટ કરી શકાય છે આ અગ્નિતત્ત્વ કર્માય બહાર આવ્યું નથી, પણ એમાં જ સમાયેલું છે મૂર્ખનાં સહસ્રકિરણો એક ચિન્ત્યારીનું કામ કરી શકતાં નથી પરંતુ એમને જ્યારે એક કાર્યમાં કેન્દ્રિત કરી લેવાય છે ત્યારે જ એમાંથી ચિન્ત્યારી ચેતાય છે.

શક્તિને વિખેરવી એ અસફળતાને નોતરવા સમાન છે એક એકાંતે ખેતરે ફૂલો ખોદવો શરૂ કર્યા પચ્ચીસ દામ સુધી ખોલો પણ પછી ન નીકળ્યું એવું મન લેવાસ થઈ ગયું બીજા જગ્યાએ એણે નવો ખાંદો ખોલો પચ્ચીસ દામ સુધી ત્યાં પણ ખોલ્યું પણ પાણીનું એક ટીપુંય ન નીકળ્યું તેમ એણે વળી ત્રીજો ઠેકાણો પણ પચ્ચીસ દામ સુધી ખોદતા પછી ન નીકળવાથી ચોથો ઠેકાણો ખોદ્યું શરૂ કર્યું ત્યાં પણ એણે પચ્ચીસ દામ લેકું ખોલ્યું પણ ત્યાંય પાણીનું ટીપું નસીબમાં ન હતું પચ્ચીસ-પચ્ચીસ લાવના આર દૂરા ગુલ-ગુલ ન ખોદતાં એક જ જગ્યાએ સો દામ ખોલ્યું હોત તો એને પાણીનાં દરિય નજર થાત ચમળ મન જ એની અસફળતાનું મૂળ છે.

નીરનાં નાનાં ટીપાં પણ જો ધારા રૂપે એક જ વસ્તુ પર સતત પડતાં રહે તો પથ્થર જેવી ઠોઠાં વસ્તુને પણ ડેરી રહે છે પરંતુ તે જ અતિથી વહેતું પાણી અને તેના પ્રવાહ રક્ત અવાજ કરીને ન રહી ભાય છે એના અસ્તિત્વને ખત્તાવનાર કોઈ ચિદ્ધ પણ બાકી રહેતું નથી.

પ્રમાણ વિચારક ઈમસન બેઠો છે જીવનમાં ભુલિમાની એકાગ્રતામાં છે અને જીવનની મોટામાં મોટી ભૂરાઈ પોતાની શક્તિઓને વિખેરવામાં રહેલી છે.

મનની એકાગ્રતામાં અધન શક્તિ છે કિન્તુ પ્રભ એ છે કે એને કઈ રીતે મેળવી શકાય કેટલાક લોકો કહે છે મનોનિમ્મલ વડે મોટી-મોટી સિદ્ધિઓ મેળવી શકાય છે પણ મનની ચમળ અતિને રોકવી એ તો અધન મોતીઓનું કામ છે અમારા ડેવા લોકો માટે એ અસંભવ છે મનની પ્રવૃત્તિ શક્તિને કેન્દ્રિત કરવી અશક્ય છે આમ તે લોકો કહેતા હોય છે કે જેઓ વાસનાના ગુલામ છે આત્મ-કર્થ સાધકોને પૂછ્યો તો એ કહેશે- મન જેવું સરળ તત્ત્વ કુલિયામાં બીજું કોઈ નથી. કારણ કે એના પર આપણા વિવેકનું સહવિચારોનું શાસન છે એ આપણો પ્રમાણ છે આપણે એના નથી.

## મનોનિગ્રહના ઉપાય

એક વાર સમ્રાટ સેન કરુણાવતાર ભગવાન બુદ્ધ પામે ગયા અને મનની ચપળતાની વાત એમને કહેતા કહ્યું “ભગવન્, અમાગ જેના પ્રાણી શુ” મનોનિગ્રહના ક્ષેત્રમા પ્રવેશ કરી શકે છે? અમે સાધના કરવા ઇચ્છીએ છીએ પણ એ માટે સમયનો અભાવ છે ચારેય જાણુનુ વાતાવરણ પણ અમોને પ્રવૃત્તિમાર્ગ ભણી ધસડી જાય છે નિવૃત્તિમાર્ગ ચડણુ કરવો એ અમારા જેવા માટે અસભવ નહીં તો અશક્ય તો જરૂર છે માટે એવી સાધના બનાવો કે જેમા અમે ગંભીરતા જવાબદારી પણ અદા કરી શકીએ અને મન પરની નિગ્રહશક્તિ પણ દૂર કરી શકીએ ”

હા, તમે પણ એવી જ સાધના ચાહો છો કે ધર પણ છોડવું ન પડે આક્રિસ પણ ચાલતી રહે અને સાધના પણ ચાલતી રહે ભગવાન બુદ્ધે જવાબ વાળ્યો “સમ્રાટ, હા, એવી પણ સાધના છે કે જેના વડે માનવી સસારને છોડ્યા વગર પણ મનની સ્થિતિ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે પ્રતિદિન તે એ ચાર વિચારોનુ ચિંતન-મનન કરતો રહે તો એ પારિવારિક જવાબદારી નભાવવાની સાથે-સાથે મન પર સયમ રાખી શકે છે એ ચાર વિચારો આ પ્રમાણે છે

(૧) હુ જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું

(૨) હુ વિયોગ ધર્મી છું

(૩) હુ રોગ ધર્મી છું

(૪) હુ મરણ ધર્મી છું

જરા ધર્મી.

મનુષ્યના મગજમા એક ચિંતન ચલતુ રહેવું જોઈએ કે “હુ જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું” મને એક દિવસ ઘડપણ આવવાનું છે એ જેમ મૂંઝામા પ્રવેશ કરે છે તેમ મહેતોમા પણ જાય છે ખુદલી તસવારો સાથે દરવાજો ભિંદા ચોરીદારો પણ એને મહેતોમા પ્રવેશતા રોડી રાકતા નથી ચક્રવર્તીનુ ચક્ર દુશ્મનોનો સહાર કરી શકે છે પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થાનો સહાર કરવો એ એની શક્તિની બહાગી વાત છે

જૈન આગમોમા ચક્રવર્તીના ભોજનનુ વિશદ વર્ણન આવે છે એમના ભોજન સારુ ત્રણ સો તે સાડા આઠાણુ માલમસાલા તૈયાર કરે છે એમની

ખીર એ શી શક્તિ ધરાવે છે કે એને ચક્રવર્તી જ પચાવી શકે ત્યારે એ જમીને બહે ■ ત્યારે એમની દાસી એમનું વધેલું એકું ખાય છે અને કહેવાય છે કે એથી એવામાં એટલી બધી શક્તિ ખાતરી નામ છે કે ચક્રવર્તી તારે દિગ્વિજય માટે નીકળે છે ત્યારે એ દાસી હીરાને પોતાની ચપટીમાં લૂંટ કરી એનો ચક્રવર્તીના કપાળે ચાંદસો કરે છે તમે જ કલ્પના કરો કે ત્યારે એકું ખાનાર દાસીમાં આટલી-શક્તિ છે તો ક્ષીરભોજન કરનાર ચક્રવર્તીમાં કેવી શક્તિ હશે !

તેમ છતાં ખાવા બળવાન ચક્રવર્તીનું વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે કે નહીં ! જવાબ મળશે જરૂર આવે છે શક્તિના અક્ષય ભગાર સમા ચક્રવર્તી પણ વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણથી બચી શકતા નથી તો ખી નથી તો વાત જ શી કરવી ! આ પ્રકૃતિનો અદ્ભુત નિયમ છે એને કાંઈ તાકાત બદલી શકવી નથી.

વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણ ખા શરીરની શી સ્થિતિ થશે વારુ ! જરા એક ક્ષણ માટે વિચારો તો ખરા શરીરની બધી શક્તિઓ જવાબ આપી દેશે. મનુષ્ય પોતા પૃથ્વી નિયંત્રણ ગુમાવી બેસશે. આપણે એકદમ ચાલીમાં કાંઈ અને જીવન આચારો કાંઈ બીજા જ શબ્દો આ ? આપણી પ્રાતિભા વે / છે આશમાં અક્રમણ છે પણ જરા ( વૃદ્ધત્વ ) ખાક્રમણ પત્ર પર થશે તો કદમ મૂકવા જશે. સીધા પણ પડી અને વાંકાચૂકા પણ. ઉર્દાના એક સાવરે પણ કંઈ છે કે

મૌર ચલ કિર છે જરા તન લગ કે વ બકિ જવા,  
ચાર વિન કે વાદ તેરી ટેહી કમર હો જાવગી "

મડપણનું આક્રમણ થશે કે બધી અક્રમણ સમાપ્ત થઈ જશે કંવાળી આવે વાત એક બીજા સાથે અમશય છે તેમ મડપણમાં તમારા પત્ર પણ પરસ્પર અમશયો. વાણી રુક્ષ બની જશે અને એવા શબ્દો નીકળશે જાણે ફરેલા વાંસનો ખવા / દોષ તે સમયે પરિવાર પણ એ માનવનો તિરસ્કાર કરવા લાગે છે. તેમ વેશ કરમાઈ ચેલાં ફૂલોનો પરિત્યાગ કરે ■ તેમ પરિવાર પણ વૃદ્ધ વ્યક્તિનો રોદ બહે છે કારણ કે એ પરિવારને ઉપયોગી વ્યક્તિ રહેતો નથી

હા આ ત્યા-ધમનું ચિતન માનવીના સૌંદર્યનો અદકાર સમાવી કે છે દરોજ રોદને પાવડર ખાંટનાશાઓ એ વિચારે કે આખરે આ સૌંદર્ય ક્યાં મુડી દહી રહેવાનું છે ! મનુષ્યને પોતાના સૌંદર્યનો નરો દોષ છે

અને આ અહકારે જિન્દગી બરબાદ કરી છે આ રૂપાસકિતએ મનુષ્યને અસાચાર કરવા તરફ પ્રેરિત કર્યો છે આ રૂપની પાછળ પાગલ બનતા માણુઓએ લાલ્ચિક રૂપની આસકિત સારુ હજારોની જિન્દગીઓ લઈ લીધી છે.

પણ આ વૃદ્ધાવસ્થા રૂપ ને બળતા અહકારને એકેજ આપે છે એક દિવસ આ શરીરના સૌન્દર્યનો પ્રવાહ વહી જશે અને સૂકી રેત જ બાકી રહી જશે તો પછી અહકાર કેના પર કરવો ? વૃદ્ધાવસ્થાનુ ચિંતન માનવીને રૂપાસકિત બચાવે છે

ભગવાન બુદ્ધને સાધના માટે જે-જે વસ્તુઓથી પ્રેરણા મળી હતી એમાં જરા પણ એક હતી એક દા'ડો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ ન્યારે શહેરથી બહાર જઈ રથા હતા ત્યારે વૃદ્ધત્વથી જર્જરીત શરીરવાળા કૃશકાય માણુસને હાથે લાકડીનો સહારો લઈને ચાલતો જોયો પોતાના સારથિને પૂછ્યું. “ આ શું છે ? ” સારથિએ કહ્યું - “ જરા ( વૃદ્ધત્વ ) છે ” તો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ પૂછે છે - “ શું આ જરા સુકુમાર સુદરી યશોધરાને પણ આવશે ? ” સારથિએ કહ્યું “ હા, રાજકુમાર, એ જરૂર આવશે ” “ અને શું મને પણ ? ” રાજકુમારે ફરી પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

સારથિએ સ્વીકૃતિ રૂપે કહ્યું - “ જરૂર ” રાજકુમારે વળતો પ્રશ્ન કર્યો ‘ તો શું એથી બચવાનો કઈ ઉપાય છે ? ’ જવાબ ન મળ્યો અને રાજકુમાર સિદ્ધાર્થનું હૃદય સૌન્દર્યમયી દુનિયાથી બીડી ગયું

## વિયોગ ધર્મી

અનાસકિતનું ખીલું રૂપ છે “ હું વિયોગ ધર્મી છું ” મનુષ્યે વિચારવું જોઈએ કે જેટલા સયોગો છે, તે એક દિવસે વિયોગમા બદલાઈ જવાના છે સયોગના સૂત્રો ( દોરા ) કાઢ્યા છે, ગમે તેટલી મજબૂતીથી બાંધો, એ એક દિવસે તૂટી જ જવાના છે એક આચાર્યે કહ્યું છે કે

“ સઘોગાસ્તે વિયોગાન્તા ”

સયોગનો અત વિયોગમા જ થવાનો છે ન્યા સયોગ છે ત્યા વિયોગ અવસ્ય ભાવી છે મનુષ્ય સયોગો જોડવા પ્રયોગો પ્રયત્ન કરે છે અને એમા સફળતા મેળવતા એ પ્રસન્નતા અનુભવે છે અને વિયોગમા એ રોવા એસે છે પણ એણે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે સયોગ વિયોગ માટે જ છે.

સયોગ બે પ્રકારના છે પહેલો જડ સયોગ અને બીજો તે ચૈતન્ય-સયોગ. મહેશની પ્રાપ્તિ સંપત્તિનો લાભ એ જડ-સયોગ છે પત્ની પુત્ર-પરિવાર એ ચૈતન્ય સયોગ છે પરંતુ સંપત્તિ સાધન નથી પુત્ર અને પરિવાર અમર નથી દુનિયાની જે-જે વસ્તુઓ સાથે તમે તમારો સમય બાંધી રહ્યાં પૂછે પણ એ બધાપને છી તે બુદ્ધિ કે તમને એ છોડી તો નહીં જાય. દૂર ન જાઓ શરીરના અંગે બાંધેલાં નાક વગેરેને જ પૂછી બુદ્ધિને કે એ તો સાથે ચાલશે ને ?

મનુષ્ય પોતાના મનને સમ નવે છે ધન સહી પરિવાર પર માત્ર સ્વામીત્વ છે કારણ કે એ भारी પાસે છે પરંતુ માત્ર પાસે હોવાને લીધે એના સ્વામી કંઈ તમે બની શકતા નથી. વિચારતો પ્રશ્ન આવે ત્યારે મનુષ્ય આંસુ વશાવે છે રોવું એ શુદ્ધામીનું ચિહ્ન છે એક તો કરને ઔદિચર બ્યારે કાળી મૂકે છે ત્યારે એ આંસુ એની શુદ્ધામી સિદ્ધ કરે છે માટે તમે વસ્તુના સ્વામી નહીં પણ સેવક છો. પરંતુ મનુષ્ય પાસે બ્યારે પ્રવૃત્તિ આવે છે ત્યારે એ એના સ્વામી બની બેસે છે અને તે પણ જનત જનત કાળ સુધી તમે બ્યારે પ્રવૃત્તિ મક્કન ખરીદો છો અને એનું રજિસ્ટ્રેશન કરાવો છો ત્યારે એમાં લખાવો છો ત્યાં સુધી સ્વ અને ચદ્ર રહેશે ત્યાં સુધી આ જમિ ઉપર મારો અધિકાર રહેશે. પણ એ બેળા માનવી ! આ રજિસ્ટ્રેશન કરાવનાં પહેલાં તું એ તો વિચારી સે કે સ્વ અને ચદ્ર ત્યાં સુધી રહેશે ત્યાં સુધી તું પણ રહીશ ને ?

સાચે જ સંપત્તિ સ્વપ્નવત્ અને લક્ષ્મી પુષ્પ સમાન છે એક કવિએ કહ્યું છે :

जिनके महलों में हजारों रंग के फानूस थे  
छाड़ उसको कय पर दी, और जिशा कुछ मी नहीं ॥

દુનિયાના રત્નમય પર મોટા-મોટા સમ્રાટો અને બાદશાહો બાબા ને ચામ્પા મથા એમનો સાચો ઇતિહાસ કદેનાર આ ? કોઈ રહ્યું નથી. બાદશાહ સાદા ત્વાન અંગે કહેવાય છે કે એના જમાનામાં એના અ નવમાં દિવસ નૃત્ય કરતો હતો. બાજનો ઇતિહાસકાર એની સંપત્તિનો બાંક કાઢી ચાકી નહીં ફાલ અને ઇશાન ગાંધીની સમુક્ત સંપત્તિ કરનાં એની સંપત્તિ વધુ હતી. એક દિવસે દાશાપ્પે બાદશાહને અગત્યો મુજબ મારે દિવાળો પડેલો કરાવ્યા કહ્યું કારણ કે સંપત્તિ મૂક્યા મારે એ ત્યાં રહેવાની

પાતી હતી માટે એ પ્રાણા ન વ નાટ ' તામ્બતાઉસ ' બતાવ્યો, જેનું મૂળ એ દુનિયા પર કોઈ પણ હતું અને એમાં દિગ્ગતી હીંગ જવાહરો જડાયા ના હતા તે તામ્બતાઉસમાં એ મગ એનું ઉપયોગમાં વેર પુ હતું અને જડાયા તીંગ-જડાવેલ વજન હતું અને માનુ રાખ્યાના કુળથી કારીગરોએ સાત સદ્ગુણો એ તૈયાર કર્યાં હતાં

આને જંગ ગોરા તો ખરા એ નાદજ્જાન અને એના તામ્બતાઉસને આગનો દિગ્ગો એની ગ્લો-ગ્લો કરા બંને મળાણે નાદજ્જાન સમાપ્ત થયા અને મારે જ એની સપત્તિ પણ સમાપ્ત થઈ

માટે માનવીએ ચિત્તન કરવું જોઈએ કે ' હું વિયોગ ધર્મી છું ' આ ચિત્તન એના મન પરથી સપત્તિનો આટકાર દૂર કરશે, કે જે સંપત્તિ પાછળ માનવી આને લાયક થઈને પર્યો છે

સપત્તિના દુકડા સારું ભઈને ન જોયો જે સપત્તિ માટે માનવીએ પોતાની માનવતા વેચી, ઈમાનદારી વેચી, પ્રમાણિકતાને વેચી થોડાક દુકડા બેગા કર્યો એ બધા અડી જ રહી જવાના છે માટે વિયોગ ધર્મનું ચિત્તન માનવીની પદાર્થ-જન્મ આમકિત દૂર કરે છે

**રોગ ધર્મી :**

મનોનિઝદ માટે ત્રીજે વિચાર છે, " હું રોગ ધર્મી છું " આ ચિત્તન દેહ પ્રત્યેની અસત્તિ દૂર કરે છે જે આ ચિત્તનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવવો હોય તો તમે ઈન્દ્રિયાલક્ષના જનમો ત્યાં કાઢના પગે ઓપરેશન થયું હશે અને એ ચીખી ગયો હશે, કાઢના પગ કપાઈ ગયો છે, તો કાઢની આખે પાટા બાધ્યા છે કાઢ દર્દને લીધે મીસકારા મારી રહ્યો છે તો કાઢ ખૂબો પાટી ગયો છે આ બધું જોગો તો ફેલાલિમાન દૂર થશે નહન મણિયાર પામે કરોડોની સપત્તિ હતી આગમોમાં એની સપત્તિનું પ્રિશદ વર્ણન આવે છે પરંતુ ત્યારે એ એકી સાથે માળા મજગેગોયી ધેગયો અને એથી એના અણુ-અણુમાં જે વેદના થઈ ગઈ હતી, તે એનાથી ન સહેવાતાં એણે ઘોપણા કરાવી કે જે માગ ગોગોનું શમન કરી દેશે એને મારી બધી સપત્તિ આખી દેવા હું તૈયાર છું

અનાથી મુનિની વાત ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં આવે છે સ્વયં ભગવાન મહાવીર પોતાના છેલ્લા પ્રવચનમાં એ વાર્તાનું નિરૂપણ કરે છે સમ્રાટ શ્રેણિકને સાચું અનાથપણ બતાવતા અનાથીમુનિ પોતાનો જીવન-ઈતિહાસ

એમની સામે રજૂ કરી દે છે મદાયુનિ બોલ્યા. મારી આંખોમાં જ્યારે પીપ્પા બેપડી ત્યારે મારા પિતાશીએ ઘેલીઓનાં મોઢાં ખુલ્લા કરી દીધાં. કુશળમાં કુશળ વરો આત્મા દિવ્ય દર્શને મારી ચિકિત્સા પણ કરી પણ સમાટ પિતાશીની જખૂટ સંપત્તિ અને વેદોની લાંબી ચિકિત્સા પણ મને રાજથી મુક્ત કરી ન શક્યાં. એ જ વેદનાએ મને મુક્તિનો રાહ જતાં-એ છે.”

રાત્ર પણ માનવીનો એક મિત્ર છે પણ તે એવો મિત્ર છે જે તેમ- હાશની નીનિને પસંદ કરે છે છતાં તે જાત્રુતિ બાણ છે વિશ્વાસ-વૈભવના સાગરમાં રૂમેશે માણસ પરિજનોની ઉપેક્ષા કરે છે સંપત્તિ હોય ત્યારે મિત્રો અને શોધતા આવે છે જ્યારે બીમારી વખતે એ મિત્રોને શોધતો ફરે છે બીમારીમાં આત્મીયતાનો તાંતણે જરા સમાય છે અસ્વસ્થ દાસતામાં જ્યારે હાઈ આપણી સેવા-સુખ્યા કરે છે ત્યારે એ આપણા મનમાં સહેળે વસી જાય છે આપણે એના પ્રત્યે કૃતજ્ઞ બનીએ છીએ. ફટલીક વખતે એવું બને છે કે એક જ પરિવારની બે વ્યક્તિઓમાં મનબેદ હોય અને એમાંથી એક જણ બીમાર પડે અને બીજો એની સેવામાં લાગી જાય છે ત્યારે વ્યોતો એ મનબેદ ધિવાઈ જાય છે અને એ વખતે બીમારી પણ એક વરદાન બની જાય છે.

કુ રાત્ર ધર્મી પુ એ ચિત્તન માનવીની સૌ દર્શનક્રિતિને ઓછી કરે છે એક સુદર જાળક છે જ્યારે ઓરી-અજ્ઞાન એના શરીર ફરે છે અને એના મોં પર મધુ-ચિહ્ન છવાઈ જાય છે ત્યારે એનું સૌન્દર્ય સમાપ્ત થઈ જાય છે માટે જ્યારે આપણને આપમાં જ રૂપનો વ્યવહાર થઈ આવે ત્યારે એ ચિત્તવું જોઈએ કે મને રાત્રો પીઠિત કરી શકે છે અને આધિ-આધિ મારા સૌન્દર્ય તેમ જ શક્તિને પણ કારખી શકે છે.” આ ચિત્તન જે તમારામાં સદા આલુ રહેશે તે તમે શરીરોમાંથી પાછાં ફરશો અને આત્મા બણી જવાનો તર પ્રવાસ કરશો. દિવસ-રાત આલતી શરીર સેવામાં આત્મસેવાને ત્યારે જ સ્થાન મળશે.

મરણ ધર્મી

મનોનિમ્નનો ઓથો ઉપાય છે મૃત્યુનું ચિત્તન. મૃત્યુ જીવનનો મોટામાં મોટો પરાજય છે હાઈની પાસે જે પુણ્યસચય થશે તે રાત્રો એની ઘસે ફરકશે નહીં માતા મરુદેનીનું જીવન એનું સર્વશ્રેષ્ઠ દર્ષાવ છે જીવનની લાંબી યાત્રામાં માતા મરુદેનીને એક દાંડા પણ માથું કુળવા આપ્યું નહોતું પરંતુ મૃત્યુના બાંધમાંથી તે એ પણ ગયી છડી નહીં.

આ નિયમ-મધન સમાટને માટે પણ તેટલો જ લાગુ થાય છે જેટલો કે સગક પર રક્ષણતા એક લિખાગીને આગમમા વર્ણન આવે છે, વાસુદેવ અર્ધ ચક્રવર્તી થાય છે, આઠ દળન દેવો એમની મેવામા રહે છે એમની પાસે મુદ્ગર્જન ચક્ર છે, જે શત્રુઓનો શિરચ્છેદ કરે છે અપ્રતિમ સારંગ ધનુષ છે કૌમુદી ગંગા છે યુદ્ધના મેદાને એ દસ દળન વીરોને એકીસાથે રણભૂમિમા મુવગવી મોકે છે પરંતુ એ વાસુદેવ પોતે પણ એક દિવસે તો સદાને માટે મુર્છિત જ નાચ છે

નવ તરવો અગે આચાર્યોમાં મતભેદ છે પુણ્ય હોય છે કે ઉપાદેય એ અગે પણ મતભેદ છે કેળા ને એલચીના પ્રશ્ન પર પણ આચાર્યો એક મત ધરાવતા નથી સવત્સરીના પ્રશ્ન પરત્વે પણ સમાજમા એક મત પ્રવર્તતો નથી કોઈ ભાદરવા મહિનાના પક્ષને બળ આવે છે તો કોઈ શ્રાવણને જ વળગી રહ્યા છે બધા પ્રશ્નોમા મતભેદ છે પણ જરા એ આચાર્યોને પણ પૂછી તો લો કે મરવામા પણ કોઈને મતભેદ છે? મૃત્યુ સબધે તો કોઈના એ મત હોઈ શકે જ નહીં

એક વિચારક કહે છે—“તને મિત્ર નોઈએ તો એ માટે ઈશ્વર (ધણો) પૂરો છે સાથી નોઈએ તો વિધાતા ધણ છે માન નોઈએ તો દુનિયા ધણી છે, શાન્તવના નોઈએ તો ધર્મ પુખ્તક ધણ છે અને ઉપદેશ નોઈએ તો મૃત્યુ ધણ છે મૃત્યુ લયની નહીં પણ કેળવણીની વસ્તુ છે. મનુષ્ય માટે મૃત્યુ જ મોટામા મોટો એનો ઉપદેશક છે

હવનયી એ કંઈ શીખી શકશે નહીં, પણ મૃત્યુથી એ જરૂર શીખી શકશે જે લોકો પોતાના હવન દરમ્યાન ઝળક્યા નથી તેઓ એવા મૃત્યુને પામ્યા છે કે ઇતિહાસના પૃષ્ઠોમા અમર યઈ ગયા છે મૃત્યુ જેવી કોઈ નિશ્ચિત વસ્તુ કોઈ ખીજી નથી. પરંતુ માનવી જેવો ભૂલકણો પણ કોઈ નથી જાણે એને એ વિશ્વાસ જ નથી કે એ કદી મરવાનો પણ છે માનવીને જે પોતાના મૃત્યુ પર વિશ્વાસ હોત તો એ એને માટે તૈયાર જ રહેત, જેમ ટ્રેન-આવવા પહેલા યાત્રી તૈયાર રહેતો હોય છે તેમ મૃત્યુ માનવને પ્રતિદાણ સચેત-સાવધાન-રાખે છે

મનુષ્ય જ્યારે પણ અન્યના રોપણમા પ્રવૃત્ત બને છે ત્યારે એ માની લે છે કે તે અમર રહેવા માટે આવ્યો છે અને અનત કાળ સુધી એ સપત્તિ પણ એકત્રિત કરવા આહ્વા છે પરંતુ એને જે તે જ લણે એના મસ્તિષ્કમા મૃત્યુની સ્મૃતિ થઈ આવે કે મારે માટે પણ એ દિવસ નિશ્ચિત



જ છે જનત-જનત પુત્ર સુધી જીવા શાસ્ત્ર વૃ આપ્યો નથી મારી પસે જાવ જાતે સીમિત નિહાળી છે તો પછી આ જાવ-જાવ જીવન માટે પ્રાપ્તિ આ વિચારણા શાસ્ત્રી શા માટે? કુ માનુ હું કે જાત્યાચાર શાસ્ત્રી-જામળ વધતા કાષ્ઠોને મૃત્યુની આ-મૃતિ જામળ વધતાં જાટકારશે, અને તેમ થતાં માનવમાની માનવતા-સજીવ થશે.

મૃત્યુની શાહકાસ્ત મનુષ્યને મૃત્યુના કમળો નિભાવ બનાવે છે જોયે મૃત્યુને નિશ્ચિત માની લીધું હો તે જીવે જીવે કરશે નહીં જીવ-જીવે મૃત્યુ કમળે ને પત્રને નૃત્ય કરતું દેખાય છે કુળજ મનનો મનુષ્ય મૃત્યુને સામે જોઈ જામળ વધતાની દિ મંત કરી શકે તે નથી પણ જોવા રમૃતિ-પ્રલય પર મૃત્યુનું ચિત્તન છે જોના પત્ર કહી પાછા પડશે નહીં

ચીનમાં મરણ પહેલાં જ પોતાને રાખવા માટે એક પેટી ખરીદી લેવાય છે અને એ પેટી પોતાના સાથીઓ પરિજનોને બધું ઉમળ સાથે દેખાડાય છે પુત્ર પોતાના માતા-પિતાને એ પેટી પ્રેમ સાથે ભેટ કરે છે તરત જાત્યાને જામળ માનવાર જાત્યામાં મૃત્યુ નામથી દિલ થકાવવા લાગે છે.

હા તે મૃત્યુનું ચિત્તન માનવાને જાત્યાચાર અને જાત્યા કલ્પી જતાં શેકશે. સાથે જ એ મૃત્યુથી નિર્ભય જાતી જીવન-સેવમાં જામળ વધી શકશે.

આ ચારેય ચિત્તન જીવનમાંની આસક્તિન દૂર કરે છે ત્યાં સુધી આસક્તિ છે ત્યાં સુધી મનની ચમળના દૂર થઈ શકશે નહીં ચમળતાના મૂળ આસક્તિ પર પ્રકાર કરે અને મનની ચમળતાને દૂર કરવા માટે જાતનો જ કુલ લખાવો

નારો શી જ કુલ વિચારણા કાષ્ઠોને પણ લશમાં રાખી શકે છે તે જાતનો જ કુલ મન પર નિબંધ શા માટે નહીં કરી શકે? પરંતુ હા મનનો નિબંધ કાંઈ એક જ દિવસમાં થઈ જશે નહીં જોને માટે દીર્ઘ-કાલીન સાધનાની આવશ્યકતા છે સાધના ચાલુ રાખો. વાચના દૂર કરો પછી મન તમારું સ્વામી નહીં પણ તમે મનના સ્વામી બનશો અને ત્યારે સાધના પણ તમારી સાથે જ હશે.

દિનાંક

તા. ૧ - ૮ - ૧૯૫૮

જેન ઉદયશ્વર,

કોલ મુંબઈ-૧

સ્વભાવનું વિભાવમા પન્વિર્તન કરનાર કોધ છે સ્વભાવદશામા આત્મા ન્યથ હોય છે, પરંતુ ન્યાયે આત્મા સ્વભાવમાથી વિભાવ તરફ જાય છે ત્યારે, તેમા વિકાર પેદા થાય છે આ વિકારોમાના કેટલાક રાગાનુપ્રેરિત હોય છે તો કેટલાક દ્વેપાનુપ્રેરિત હોય છે દ્વેપાનુપ્રેરિત વિકારોમા સર્વથી પ્રથમ ધ્યાન કોધનું છે સ્વભાવને વિભાવમા પસંદાવનાર કોધ છે કોધ પોતે જ પ્રકૃતિની વિકૃતિ છે અને તે પોતાની સાથે અનેક વિકૃતિઓને લાવે છે.

કોધ વિકૃતિનો જન્મદાતા છે અને કોધને કારણે મનુષ્યને ઘણી વાર તુકસાન વેદવું પડે છે કોધને કારણે, ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ સુયોગ્ય વ્યક્તિઓએ ઘણાં જાયા ધ્યાનો ગુમાવ્યા છે અને નીચી પાયરીએ ઊતરી ગયેલ છે કાઈને પૂ-ત્રીએ કે-ભાઈ! પચોતેરના પગારમા કેમ પડ્યા છો? ત્યારે તે કહે છે કે-શુ કરીએ? પહેલા તો ઘણી સારી જગાએ હતો દોઢમો રૂપિયા મળતા હતા, પણ એક દિવસ મેનેજર સાથે બોલાચાલી થઈ એટલે બીજે દિવસે રાજીનામું આપ્યું પછી નવી નોકરીની શોધમા નીકળ્યો પરંતુ છ મહિના સુધી ઘણી ઘણી ઓફિસો અને પેઢીઓમા ફર્યો, પરંતુ ન્યા જાઉં ત્યાં એક જ ઉત્તર મળતો કે જગા નથી પછી એક જગાએ મેનેજરના ભાઈના સાળાની લાગવગ લગાડી ત્યારે જગા મળી પહેલા સાઠ મળતા અત્યારે પચોતેર થયા છે

જરા સરખી બોલચાલે જીવનમા કેટલી વિટળણા ઊભી કરી! આપ સુબઈના રહેનારા છો આપે આવી એક નહિ, અનેક વાતો સાલણી હશે એવી કેટલીયે વ્યક્તિઓના પરિચયમા પણ આવ્યા હશે કે જેમણે વર્ષો સુગી મહેનત કરી, કેટલી લાગવગો લગાડી, મોટા જવાબદારીભર્યા ધ્યાન મેળવ્યા હોય, જાઓ હોદ્દો અને આબરૂ જમાવી હોય, પણ એક દાણુના

ઢેધની ચિનતારીએ તેમની એ સર્વ વસ્તુઓને ખાકમાં મિલાવી દીધી હેમ-  
ને વસ્તુને પ્રાપ્ત કરતાં વીસ વર્ષ સામે છે તેને ખોવામાં વીસ મિનિટ પણ  
લાગતી નથી

એક માનવીને હું ઝોળખુ છું તેના પર મોટા મોટા સત્તામીશોની  
હાથેલાં કૃપા કીતરતી રહી છે અને તેણે ધણી મોટી જગ્યાએ મેળવી છે  
પરંતુ દુર્ભાગ્ય કહો કે મને તે કહો, પણ તે ઘણું પણ જગ્યાએ જાય મહિનાથી  
વધારે ટકી શક્યો નથી કાર્યસક્તિ અને આવડતવાળો માણસ બટકો રહે  
એ શું ઝોળી શરમની વાત છે? પ્રતિભાશાળી અને શક્તિશાળી વ્યક્તિઓને  
આમ બટકતી જોઈ છું ત્યારે મારા હૃદયમાં ચિંતા થાય છે તદુરસ્ત અને  
શક્તિવાળો માણસ પોતાના કુટુંબના પોષણ માટે પોતાના મિત્રો અને સગા  
સગવડોની ગુલામી કરતો ફરે અમર ઘાતાઓ તરફ હાથ લગાવે એ શું  
ઝોળી ચિંતાની વાત છે?

પણ આ બધાં દુઃખનું મૂળ છે ઢેધની જરા સરખી ચિનતારી, જે  
માનવીની બધી ઇચ્છાઓ અને અરમણીને સમિતભૂત કરી નાખે છે એમ  
ન માનશો? ઢેધની આમ બીજાને સજાવા છે બીજા તે બધે જ છે  
પરંતુ ઢેધ કરનારનું હૃદય પણ એ આમના લાક્ષણી બળનું જ રહે છે એક  
મિનિટના આવેશને કારણે માનવી પર જે વીંટે છે તે તેને જીવનભર માફ  
રહી જાય છે એટલા માટે એક તત્ત્વવેદી કહે છે કે ઢેધની સરખાતમાં  
મૂખવા હોય છે અને અતમાં પશ્ચાત્તાપ.

શું તમે એમ માનો છો કે જેણે હેરો ગુમાવ્યો છે તેને કાંઈ દુઃખ  
નહિ થયું હોય? હોવાની પ્રાપ્તિથી? અસન્નતા હૃદયમાં હિપ્ત થાય છે  
તે તો ઘણું હોવા પર ભેદેલ વ્યક્તિને મૂકો ત્યારે અમર પડે એક વખત  
પુરથી મળ્યા પછી હારો વન સુધી તેના પર પીટકી રહેવાનાં તે વ્યક્તિ  
સ્વર્ગ સેવવી હોય? અપભ્રંશ સહજતા મેળવીને પ્રાપ્ત કરેલ પુરથીને  
તે મરતાં સુધી જોવા તૈયાર નથી હોતી જામે તે તેને માટે કાયદે હોય કે  
ન હોય. પણ પુરથી તો ત્યારે જ છોડશે કે જ્યારે જીવનની ખાસ છૂટી.

જે દિવસે હોવા છટે કે જિંદગી સેવામાં આવે તે વખતે તે વ્યક્તિને  
ચહેરો મેળે, નજીક તેના ધરનું કાંઈ માનવી મરી પડવાનું હોય એવો  
ભાવ તેના ચહેરા ઉપર જોવા મળશે. જે કૃષિક આવેશમાં પોતાનું સર્વસ્વ  
ગુમાવ્યું છે તેના મનમાં જીવનના દતિનાશનું એક અશ્વિજ ખુલ્લું થઈ જાય.

છે ભૂતકાળની જાહેરજાણી અને વૈભવોનું દસ્ય તેના દિવસે એક ઘેરી ચોટ લગાવે છે પોતે કેટલો મહત્વાકાંક્ષી અને કડોગ પરિશ્રમી છે, આગળ વધવા માટે તે મહેનત કરે છે તેનામા શક્તિ પણ છે પરંતુ હવે તે શક્તિનો ઉપયોગ કરી પોતાના અવધાને સાકાર કરવાની તેનામા લાયકાત રહી નથી. પોતાની નિરાધાર અવસ્થાને લીધે તેને શરમ આવે છે તેને થાય છે કે પોતાના પ્રયત્નમા અડધે રસ્તે રહી જવાને બદલે તેણે ટોચ સુધી પહોંચવું હતું તેનાથી અડધી પણ કુશળતા ન હોય તેવાઓ લહેર કરતા હોય છે. ઔદિક રીતે જોયો તેનાથી ઘણા પાછળ છે, તેમની નેતાગીરી સ્વીકારવાને બદલે તેને પોતાને નેતા બનવું હતું, કારણ કે તેનામા નેતાગીરી માટે જોઈતી કુશળતા છે અને પોતાનાથી ઓછી શક્તિવાળાની આજ્ઞા હેઠળ રહેવું એ તો મોતથીય વધારે લયનક લાગે છે તેની દરેક આજ્ઞા, દરેક હુકમ, વીછીના ડાબ જેના લાગે છે પણ તેના સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી પોતે પોતાની જાતે જ બધું ગુમાવ્યું છે

આવી વ્યક્તિઓની મનોદશાની સરખામણી નશો બિતરી ગપેલા શરાબીની ગિથિતિ સાથે થઈ શકે તેમ છે દારૂની ખાટલી લઈ તેને ગટગટાવી જવામા આનંદ આવે છે દારૂનો કેક ચઢે ત્યારે એમ લાગે છે કે તેનામા ખૂબ જ શક્તિ આવી ગઈ છે, પરંતુ જ્યારે કેક દૂર થાય છે ત્યારે શક્તિનું પૂર પણ ઓસરી જાય છે આવી જ હાલન કોંધીની હોય છે કોંધીની શરૂઆતમા અહ કાર હોય છે આવેશ વખતે તે પોતાને પૂરો શક્તિશાળી માને છે અને બીજાને એકદમ કમજોર, પણ જ્યારે ક્રોધ બિતરી જાય છે ત્યારે તે એવો દડો થઈ જાય છે કે જાણે ટાઈફાઈડમાથી બહારો હોય સસારમા કોઈપણ માણસ એવો નહિ હોય કે જે ક્રોધ કરીને પસ્તાયો ન હોય.

એટલા માટે જ કહેવામા આવ્યું છે કે ક્રોધમા ગેરસમજ છે, કમસમજ છે એટલે ક્રોધી બીજાનો નહિ પણ પોતાનો જ વિનાશ કરે છે. આપે જોયું હશે કે ક્રોધમાં માણસ કાચનો પ્યાલો ફેંકે છે પણ તેને પૂછો કે ભાઈ! પ્યાલો ફૂટ્યો તેમા નુકસાન કોનું થયું ? અને તમારી આત્મિક શાંતિની કેટલી ખરબાદી થઈ ?

એક કલાકાર વર્ષો સુધી મહેનત કરી હાથમા છીશી અને હથોડી સર્ષ આરસની મૂર્તિ બનાવે છે તેમા તે પોતાનાની વલ્લખાને મૂર્તિ સ્વરૂપ આપે છે પરંતુ તેમા કોઈ જોનાર ભૂલ કાઢે છે જોનારનો તો ભૂલ ઝાઢવાનો

ધધી છે આ વસ્તુને તૈયાર કરવામાં ફેટથી મહેનત પડી છે ? ફેટથી જુલિ વાપરવી પડી છે ? ફેટથી સમય લાગ્યો છે ? આ બધી વાતોને વિચાર કરવાની તો વિવેચકને કુરસ દોતી નથી તે તો ફક્ત બૂલ કર્ષા છે તે જ જુએ છે દબાર સારી વસ્તુઓની વચમાં એક જરા ખામી હોય તો ટીકાકાર સારી વસ્તુઓ તરફ નજર ન કરતાં ખામી જ પહેલી જુએ છે. જ્યારે ખામ ટીકાકાર ખામી બતાવે ત્યારે કલાકારનો મિત્ર જરૂર થઈ જાય છે અને તે મિત્ર પર કથોડે મારી તોફાન મારે છે આમ જ વસ્તુ તૈયાર કરતાં ત્રણ વર્ષ લાગ્યા હોય તેને તોફાન નાખતાં પૂરી ત્રણ મિનિટ પચ્ચ લાગતી નથી.

મને પોતાને એક બનુભવ થયો છે એક ભાઈને એક શાસ્ત્રની નકલ તૈયાર કરવા કમ્પ્યુ લખાવ્યો એક મહિનામાં તે ભાઈ કાર્મ પૂરું કરીને લાવ્યા તે જોઈને એક ભાઈએ કમ્પ્યુ કે જીજી તો ઠીક છે પણ સિધિ જય અશુભ છે ત્યજ આટલું કહેતાંની સાથે જ પેલા ભાઈનું મનજ ચરમ થઈ ગયું અને તે નકલના મારી નજર સામે જ ઢુકડે ઢુકડા કરી નાખ્યા.

પણ માણસો નાનુક મિલજળના હોય છે પોતાની વિશ્વ જયજય સાક્ષ્યવા મટે તેમના કાન તૈયાર હોતા નથી. તેમના કોષની કે તેમના કમના જરા પચ્ચ ટીકા કરી તો ગાડી પાટા ઉપરથી જાય છે બાવા કુ સ્વભાવજાળી વ્યક્તિઓની સાથે વાત કરવામાં બાપલે ખૂબ સાવધ રહેવું જોઈએ.

### કોષનો ખોરાક

માનવી ખાધા વિના જીવી શકતો નથી તેમ કોષ પણ તેના ખોરાક વિના વધી શકતો નથી આપને થશે કે ॥ કોષ તે કઈ માનવી છે કે ખોરાક જોઈએ ? કોષ માનવી નથી અને તે માનવીને પણ માનવી રહેવા હોતો નથી છતાં જ તે ખાઈ છે જરૂર તે પોતાનો ખોરાક જરૂરથી લેતો નથી પણ તે ખોરાકનું અપરગ્રહ કરે ॥ હવે કુ આપનો વધુ વખત સરખમાં રાખવા માંગતો નથી કોષનો ખોરાક છે પ્રોતિ રિનય અને વિવેક કોષ દમેશા માનવીના આ મળે મળેને ખાઈ તય છે કોષી મનુષ્ય દમસાં કુજીય રહે છે કારણ કે કાષમ તે અદરથી જાય કરે છે તેની વાતમાં તે ન વસ્તુ નથી અને જાણ તો તેની ખાસે દેવ છે જ કર્ષા ? આવેલની રાજામા મનોજળ નાસી તય છે

માનવીના ત્રણ મળે નાશ પ્રમવા જા તે કોષનો તથા કરતો નથી.

આપ આપના કાર્ય માટે દિવસમા સત્તર વાર ક્રોધ કરો છો. પણ ક્ષમાથી એક વાર પણ કામ લેતા નથી કારણ કે ક્ષમા પર વિશ્વાસ નથી હો, ક્ષમાની ભૂતિઓને વદન જરૂર કરો છો, તેનું પૂજન કરો છો તેની માળાઓ પણ ફેરવો છો તેમના નામની જ્ય બોલાવો છો તેમના જન્મદિને મોટા મોટા સરઘસો કાઢો છો પણ જ્યારે જીવનમા ક્ષમા પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર આવે છે ત્યારે તેને ધક્કો મારી બહાર ફેંકી દો છો અને ક્રોધને માટે આપના દ્વાર હમેશા ખુલ્લા હોય છે ક્રોધ આપના આરણે સ્વાગત પામે છે ત્યારે ક્ષમા બિચારો બહાર આગણામાં બિભી બિભી આસુ સારે છે.

- આગ' ઉપર ઠકુ પાણી પડવાથી આગ ખૂંટાઈ જાય છે તેમજ ગરમ પાણી પડવાથી પણ ખૂંટાય છે એમ આપણે માનીએ છીએ છતાં દુનિયાની ત્રણ અમળની વસતિમાંથી એક પણ એવો ભુધ્ધુ નહિ મળે કે જે આગ લાગે ત્યારે એલવવા માટે પાણી ગરમ કરવા, એસે ક્રોધની આગ લાગી છે તે ક્ષમાથી પણ શાંત થાય છે અને ક્યારેક ક્રોધથી પણ તે દબાઈ જાય છે પણ તે થોડા વખત પૂરતી જ કાયમની શાંતિ ક્રોધની પાસે ક્યા છે? છતાં જો ક્રોધને દબાવવા પોતે જ ક્રોધનો આશ્રય લે તો તે આગ ખૂંટાવવા પાણી ગરમ કરવા જેવું છે ક્ષમા ઠકુ પાણી છે, તો ક્રોધ બકળતું પાણી છે.

આજ સુધી ક્રોધ એવો માણસ નથી મળ્યો કે જેણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો ન હોય, છતાં પ્રશ્ન એ છે કે કોણે તેને છોડ્યો છે? જે વીતરાગ પરમાત્મા-ઓએ-સર્વથા કષાયનો ત્યાગ કરી અકપાયી અવસ્થા-પ્રાપ્ત કરી છે તેમની વાત બાબુ પર રાખો તે તો મહામાનવ હતા, પરંતુ હું તો એમની વાત કરું છું કે જેઓ આપણી આખ સામે છે અને જેમણે ક્રોધને એક વાર નહિ અનેક વાર ધિક્કાર્યો છે જ્યારે જ્યારે ક્રોધ ઉપર વ્યાખ્યાનો સાલખ્યા છે ત્યારે ત્યારે ધિક્કાર દર્શાવ્યો છે જ્યારે જ્યારે ક્રોધ પણ મહાપુરુષની વાત તેમની સમક્ષ મૂકાઈ છે ત્યારે ત્યારે તેમણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો છે પણ માત્ર ધિક્કાર શબ્દોમા વ્યક્ત કરવાથી વાત ખૂબ થતી નથી તેને છોડવો પડશે જો આપણે ખરા દિલથી ક્રોધને ખરાબ માનતા હોઈએ તો ક્રોધ પણ કારણ કે સંજોગોમા આપણને ક્રોધ આવવો ન જોઈએ ક્રોધને ધિક્કારતા પણ જઈએ અને તેનો ઉપયોગ પણ કરતા રહીએ તો તો માનવું જ પડશે કે, આપણા હૃદયના ક્રોધક ખૂણામા ક્રોધ પ્રત્યે આદર રહેલો છે.

માનવીને જેટલો વિશ્વાસ ક્રોધ પર છે તેના એક ટોડા પશુ ક્રોધ પર નથી. એથી જ તેને ખરાબ કહેવા છતાં પણ તેને તે વળગી રહે છે.

અકિન્ને જ નહિ પણ સમાજનો ઇતિહાસ પણ ક્રોધની આસપાસ ફરી રહ્યો છે. ઇતિહાસ શું છે? એક માનવીના ક્રોધે ઇતિહાસનાં પાનાંઓ રંગી નાખ્યાં છે. એક માનવી પોતાના ક્રોધને સમાવી ન શક્યો તો તેણે ક્રોધે માનવીઓની સારો દાણી દીધી. મોટાં મોટાં યુદ્ધો અને મહાયુદ્ધો એ માનવીના ક્રોધની જ કથાઓ છે. માનવીઓએ ક્રોધને એટલું જ માન આપ્યું છે કે દેવતા બનાવી પૂજ્યો છે. દાશ્યર્થ ત્રિશૂળ, વસ્ત્રાદિ, વિશ્વળ આદિ અને બિભલ્સ નિદામણા રૂપની મૂર્તિઓ બનાવી તેની સામે માનવી પોતાનું ભક્તક કુકારે છે. આ ક્રોધની પૂજા નહિ તો બીજું શું છે?

અનંત કળ થયો આત્મા ક્રોધને અપનાવતો આવ્યો છે. સિદ્ધ અને િહ્ન સ્વર્ગમાં તેણે ક્રોધને પોતાનું હથિયાર બનાવ્યો. સાપ અને વિહીના સ્વર્ગમાં તેણે ક્રોધ વડે કામ લીધું. આ અનંત જન્મોનો સંસાર ચાલ્યો આવે છે અને એથી જ મનુષ્ય ક્રોધથી લપટાયેલો રહે છે. તેને ક્રોધ ઓડવાની વાત કરીએ તો પણ તે ક્રોધે જાય છે. તે સપતિને ડાંગી રહે છે. કરોડોના વૈભવ-વિશ્વાસને ઢોકરો મારી રહે છે. વૈભવજારો આસિંધાન ઇમારતો એક ક્ષણમાં ત્યાગી રહે છે. સમસ્ત કુટુંબ પરિવારને તે છૂટી રહે છે. રતેદ્ભયી પત્ની અને કુષમશ બળકોની મમતા હાડી રહે છે. પણ ક્રોધને ત્યાગી શક્યો નથી. અને તેથી જ ગૃહસ્થાશ્રમોમાં પણ ક્રોધની જ્વાળાઓ જલતી જ દેાય છે.

પણ યાદ રાખો-ક્રોધને ઉત્પન્ન કરવો એ જેલું સહેલું છે તેના કરતાં તેને દમાવવો એ ઘણું વિકટ છે. કેવળ રંગે માલગુ સહેલું છે. પણ રાગાર્તુ મુરોશ છે. આમ તો તમે પણ ચતુર છો. મુજઈ જેવા સદરમાં રહેનાર છો. જરાક ઇશ્વરમાં સમજીને તેવા છો. આ સ્ત્રી મોટર ગાડી દૂર ગ્રામને જઈ રહી હો અને પોર્સેસ રોકવાનો ઇશ્વરો કરે છે. તો આપ એકદમ ગાડી યોજાવી દો છો. પોલીસ ચીકતો નથી. બેસતો નથી, માત્ર દાઢ જ ઊંચે કરે છે. અને આપ ગાડી યોજાવી દો છો. ત્યારે કુ વારવાર ગળું બેમી ના તેવા સાદ પડીને સમજાવું છું. તો શું તમે સમજીશો? નામે સમજીશો એમ માગ તત્ત્વ જાણ કરવું નથી. અનંત જાનીઓ વારવાર કહે છે કે 'યોગ્ય' ક્રોધના પહે આમળ ન લીધા કારણ કે એ રંગો સમાપન નથી. તો તમે ધીરો મન કે નહિ એ / વિચારવું હ

એક ઝોનન પર એક એન્જિન ડાબેલું હતું ગાડી આવી ગઈ હતી અને એન્જિન ફરી ગયું હતું ડાઈવર એન્જિનનો અવાજ અને ગરમીથી શક્ત મેળવવા પેટ્રોલિયમ પર ઝડપી ખુલ્લો દવામા ફરી ગયો હતો એવામા તેનો એક ૭ વર્ષનો છોકરો એન્જિન ઉપર ચઢી ગયો અને એક પછી એક ચાવીઓ ફરવા લાગ્યા થોડા વાગ્યા તેનો હાથ એન્જિન ચક્ર કરવાની આવી ઉપર ફર્યો અને એન્જિન પાટા ઉપર દોડવા લાગ્યું ડાઈવરના કાન ઉપર એન્જિન ચાલુ થયાનો અવાજ આવ્યો તેણે ફરીને જોયું તો તેનો પોતાનો જ છોકરો અદર ઢાલો હતો ડાઈવરે તેને ખૂમ પાડીને કહ્યું કે એન્જિન ઝેડ, નહિ તો મરી જઈશ છોકરાએ કહ્યું કે મેડવાની આવી કઈ છે તે મને ખગર નવા ત્યારે પિતાએ કહ્યું કે નીચે ફરી પડ ત્યારે પુત્રે કહ્યું કે-ફરી પડવાનું ઝિગર ચાલતું નવા ચાલુ એન્જિનમાયી નીચે ફરી પડવા માટે પણ સાદચિડતાની જગર છે

હવે તમે જ બતાવો કે આવા છે કમના શી દસા થશે ? થોડક દૂર જતા જ એન્જિન અથડાયું, એન્જિનના દુડડે દુકડા થઈ ગયા અને છોકરાના તો હાડકા પણ હાથ ન આવ્યા

જેઓ કપાયના પાટા ઉપર દોડવાનું જ શીખ્યા છે અને રોકવાનું નહિ, તેમની પણ આજ વાન છે કોધને ઉત્પન્ન કરવાનો, પ્રજ્વલિત કરવાનો અને ઉપગ્રાત યથેક્ષ કોધને ફરીથી જગવવાની ડળા જેઓ જાણે છે, પણ રોકવાની ડળા જાણના નથા તેમની શી ગતિ થશે ?

કોધને પાગે આવવા કરતા તેને રોકવાની ડળા પહેલા શીખો, ચલાવતાં તો બધાને આવડે છે, જગડ શબ્દ બકાગ નીડળ્યો કે ચાલુ પણ તેના પરિણામોને સમજો, માત્ર વર્તમાન નહિ, પણ ભવિષ્ય તરફ દૃષ્ટિ કરો વૈર-માથી અવૈર તરફ જાઓ કોધમાથી હામા તરફ આગળ વધો એ જ સાચો શાંતિનો માર્ગ છે





# આવશ્યકની આવશ્યકતા

અથવા

## ૫૨ જીવનમા પ્રતિક્રમણનું સ્થાન

આજનું પ્રવચન આવશ્યકની સાથે સંબંધ ધરાવે છે જીવનની એ ક્રિયા જેના અભાવે આપણે આગળ વધી શકતા નથી એને આવશ્યક કહે છે જીવવા માટે અસર હોય. જરૂરી છે તેવી જ રીતે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે જીવનશુદ્ધિ માટે જે ક્રિયા અનિવાર્ય છે જરૂરી છે એને આગમમાં આવશ્યકની સરખામણી છે આત્મશુદ્ધિ માટે અહારના ક્રિયા-કાર્ય એટલા જરૂરી નથી જેટલી કે આત્મઆસોચના આપણે પોતાનું નિરીક્ષણ કરીએ અને પરખીએ આપણી દષ્ટિ બી નને જોવામાં નિષ્ણાત-પડુ ૩ પક્ષ અર્થ પોતાને જોવાનો પ્રભુ આવે છે ત્યાં આપણે જૂર થઈ જઈએ છીએ આધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં બીજાને જોવાનું એટલું મહત્ત્વ નથી જેટલું કે પોતાને જોવું એટલા માટે આત્મ-નિરીક્ષણની પ્રક્રિયાને પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે

પ્રતિક્રમણનો શબ્દ ક્રમશઃ છે પાછા વળીને આવવું” આત્માની વૃદ્ધિઓ જ આશુભ કાળી ગઈ છે એમને પાછી વળીને શુભ સ્થિતિમાં કરવાનો કાર્ય એ પ્રતિક્રમણ છે સાધક પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર નજર ફેરવે છે વાસના અને કામની દુર્ભાવનાઓએ આત્મ-સ્થિતિમાં કેટલા વિચ્છેદ નાખ્યો છે ? આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિમાં આશુભતાએ ક્યાં સુધી પ્રવેશ કર્યો છે ? મનના આ ચોરા ઉપર સાધક સક્તિમદ્દષ્ટિ રાખવી જોઈએ વેપારીના ઘરમાં ચોર ઘૂસી આવે ને એને એની ખજાના પક્ષ ન રહે તે કેટલું મોટું ગુહ્યજ્ઞાન એને સહેલું પડે ? વેપારીને જાણત હોય અને ચોર કદાચિત આવી પક્ષ નથી તે પક્ષ જિત્તો ઓછો છે કારણ કે ચોરને એની જાણપરસ્થાનું જ્ઞાન

થતા એ એમને નસાડી મૂકવામા સક્ષમ બનવો હો, તો એટલા માટે પ્રતિક્રમણમા પોતાના મનમા સતાયેલા ચોગે ઉપર સાધકે નજર રાખવી જોઈએ.

સધ્યા વેળાએ આપણે આપણી ભૂલોનું સ્મરણ કરીએ કારણ કે જીવનમા થયેલી ભૂલ ક્યારેક લય કર શકે પણ મની જાય છે ભૂલને ભૂલરૂપે સ્વીકાર કરી લીધા પછી સાધક એનું પરિમાર્જન કરે છે પણ ભૂલને ભૂલ જ ન માનવી, એથી મોટી ભૂલ બીજી કઈ હોઈ શકે વારુ ?

એક ડોક્ટરને પૂછવામા આવ્યું કે સૌથી મોટો રોગ કયો છે ? એમણે કહ્યું ' રોગને રોગ ન માનવો એ સૌથી મોટો રોગ છે ' કાય-કે-સર વગેરેને રોગરોગ કહેવાય છે પણ રોગનું નિદાન થઈ જતા એની લય કરતા ઓગળી જાય છે જ્યાં સુધી રોગની પગલા થતી નથી ત્યાં સુધી એ કાયમ રહે છે રોગ ત્યારે વળી વધુ લય કર બને છે જ્યાં રોગી રોગના અસ્તિત્વનો જ સ્વીકાર ન કરે

હા, તો ભૂલોનું જ્ઞાન, ભૂલ સુધારવાની દિશામા પહેલું પગથિયું છે અને પ્રતિક્રમણ આપણને આપણી ભૂલોનું જ્ઞાન કમવવાનો સુઅવસર પ્રદાન કરે છે એટલા માટે જ જૈન શાસનમા પ્રતિક્રમણનું બહુ મોટું સ્થાન છે સાધુ ને શ્રાવક માટે સાજો અને સવારે કર્મરૂપે કરવા માટે એ અનિવાર્ય ગણાય છે

હવે આપણે આવશ્યક-સૂત્રના અધ્યયનો ઉપર થોડા વિસ્તારથી વિચાર કરીશું આવશ્યક સૂત્રના છ અધ્યયનો છે —

- (૧) સામાયિક
- (૨) ચતુર્વિંશતિત્તવ
- (૩) વદણ
- (૪) પ્રતિક્રમણ
- (૫) ઝાંચોત્સર્ગ
- (૬) પ્રત્યાખ્યાન

સામાયિક હવે આપણે સામાયિક આવશ્યક ઉપર વિચાર કરીશું. સમભાવનો સાધક દરેક પ્રત્યે સમતા, સમત્વ આચરતો હોય છે સુસ્વાદિષ્ટ પદાર્થો લણી એના મનમા લોભ-લાવના જાગતી નથી તેમ અરુચિપ્રદ પદાર્થો

સામે આવતાં એ બધા-ભાવ ઘાખવતો નથી કહું પ્રસન્ન નજર સમક્ષ આવતાં એના નિશ્ચય કાઢના પ્રયત્ન કરી દુર્ભાવના જન્મતી નથી.

તેના સાધક જીવનમાં સમભાવની ધારા વહી રહી છે એને લાભ-નુકસાનમાં ખજ સમભાવ જ હોય છે હઠગરો-ચાખોનો લાભ થય જતાં એને અદકાર સ્પર્ધા સહતો નથી તેમ નુકસાન એની પ્રસન્નતાને છીનવી શકતું નથી શાકભાજી વેચનારનો કારો કદી ભર્યો કદી નીચો થતો હોય છે ખજ કવેરનિા કારો સમ રહેતો હોય છે.

તમે શાક-ભાજી ખરીદવા બજારમાં ગયા વેચનાર બાઈએ શાક-ભજી તોળ્યાં એ બાપડી થોડું વધારે જ તોળે છે તો ખજ તમે એને થોડું વધુ નાખવા-તોળવા કહો છો એ બિચારી થોડું વળી વધુ નાખે છે તેમ જીવન તમે મોઢી જોડે છો આટલી લોભી કેમ બની ગઈ છો? થાડીક ભાજી હજી નાખ્યું એ બિચારી સેવના ડરને લીધે ત્રા ત્યામાં વળી થોડુંક ઉમેરે છે અને પછી તમારી વેલ્દામાં જરી ફેર છે અને તમે ઘેર પાછાં આવ્યાં જાઓ છો. હવે એકદમ તમારા ઘેર લગ્ન પ્રસન્ન ભાવે છે કન્યાને આણ્યામાં આપવા માટે તમને મોનાલી જરૂર પડે છે કારણકે આણ્યા વગર તો આજે લગ્ન થવા જ બહુ મુશ્કેલ બની ગયાં છે પહેલાં દીકરીઓ વેચાતી હતી હવે દીકરાઓ વેચાવા લાગ્યા છે તમારા આ સામાજિક સંબંધો હવે પૈસાના વાંતણે બધાવા લાગ્યા છે એમા પ્રેમની મીઠાસ નથી ખજ પૈસાની પૂળ જ.

હા તો તમે સોનું ખરીદવા સરાફને-સોતીને ત્યાં જાઓ છો જ્ય તોણા સોનું ખરીદ્યું સરાફ એ સોનું કટિ ચલાવે છે ત્યારે શું તમે એમ બોલો છો ખરા કે થોડું સોનું હજી ઉમેરો? ના તબી ત્યાં તમે એક સળંગ ખજ મોલમોલ તો તમારી ચતુરાઈનું આપ નીકળો જરૂર અને તમે ઘેઠ ચલાવો.

શાકભાજી વેચનાર બાઈ પાસે તમે થોડુંક ઉમેરવા કહો છો. ખજ સરાફની દુકાને તમે કઈ જ કહેતા નથી કારણકે પેલી બાઈના ત્રા ત્યાં થીકમાં નીચાં બાઈ નય છે બમારે સરાફનો કારિ-ગાજનાં સમ રહે છે વારુ તો હવે તમે બનાવો કે તમારે પેલી બાઈનાં ગાજનાં બનવું છે કે પેલા સરાફનાં? જુ માનું જુ પેલી બાઈના કીર્તિ-નીર્તિ થતાં ગાજનાં જેમ બનવાનું તમે પસંદ નથી કરો. તો સમઘટિ ઘણવતો આદમ્ય સપત્તિ અને વિપત્તિમાં સમ રહે છે એની સામે જીવનનું સોદામણ હવે હોય અથવા મોતની કાળી ખખ,.

તેમ છતાં એ કદી પાછળ નહીં હટે પ્રગસાના પુષ્પો એને લલચાવી શકશે નહીં તેમ નિદાના કાટા એને પદ્મપ્રદ નહીં કરી શકે સન્માનના મધુર ખાલા માટે જે પ્રસન્નતા સાથે એ હાથ લગાવશે, અપમાનના કડવા ઘૂટણને એ જ પ્રસન્નતા સાથે એ ગળે ઊતારી લેશે

આપણે સમભાવની સાધના તો કરી, પણ કપાયતો પ્રસંગ આવતા આપણે જો એ સમભાવને વીસરી જઈએ છીએ તો એ જ વાત અરિતાર્થ થઈ ગણાશે કે શત્રુના આવવા સુધી તો આપણે શત્રુની તૈયારી રાખી પણ શત્રુને આવતો જોતા જ શત્રુ દેડી નામી છટકા આ કાયરતા ગણાય એ જ રીતે કોઈનું નિમિત્ત આવતા આપણે જો સમભાવનું શત્રુ દેડી દઈએ તો એ એક કાયરતા જ લેખાશે તો, સામાયિક સમભાવની એક શાળા— મૂલ છે, જ્યાં આપણે શાંતિ, સંકલ્પિતતા અને ક્ષમાનો પાઠ શીખવો છે. આ પાઠ તો શીખ્યા પણ ઘેર જતા જ ભૂલી ગયા આપણા બાળકો શાળામાં ગણિત શીખે છે પણ ઘેર આવતા જ એ ભૂલી જાય છે તો શું તમે એના એવા ભણતર પ્રત્યે રાજી થશો ? કદાપિ નહીં તેવી રીતે તમે ઉપાશ્રયે આવ્યા, એક કલાક સુધી સમભાવનો પાઠ શીખ્યા પણ ઘેર અથવા દુકાને સમભાવ— સાધનાની એક લીટી પણ તમે યાદ ન રાખી શક્યા તો એ અભ્યાસ કેવો ગણાશે ? જ્યાં સુધી ઉપાશ્રયમાં રહો છો, સમભાવની વાતો કરો છો પણ દુકાનની હવા લાગતા જ સમભાવ તો કોણ જાણે ક્યાં છૂ થઈ ગયો ?

યાદ રાખો, તમે પણ સમભાવના સાધક છો. મુનિ—મર્યાદાથી એક ઝગલુ તમે પાછળ છો મુનિ જહા ગુણુસ્થાને છે તો તમે પાત્રમાં ગુણુસ્થાને છો સાધુની સામાયિક સર્વ સામાયિક છે તો શ્રાવકોની સામાયિક દેશ સામાયિક છે શ્રાવક મુનિ—પથનો જ એક નાનકડો સાથી છે એનું લક્ષ્ય પણ એ જ છે કે જે પેલા વિરાટ—આત્મા સન્તનો છે પણ સન્તની સામાયિક જીવન માટે છે ત્યારે તમારી સામાયિક બે ઘડીની છે

હા, એક વાત એ છે કે તમે સામાયિક દરમ્યાન ભોજન કરતા નથી, સૂતા પણ નથી જ્યારે અમે તો સામાયિકમાં બંને ટાઈમ ગોચરી પણ કરીએ છીએ, સૂઈએ પણ છીએ અને વિહાર પણ કરીએ છીએ તોય શું અમારી સામાયિક તમારા કરતાં બેઠી થઈ ? ના, વાત એમ નથી. શાળામાં જે વિદ્યાર્થી છ કલાક ભણે છે, એને એક કલાક ખાવાપીવા આરામ માટે પણ મળે છે પણ જે વિદ્યાર્થી ફક્ત એક જ કલાક ભણે છે,

એને કેટલા સમયની રજા મળશે ? તો મુનિને યાવત્-જીવનની સામાયિક છે માટે એને પણ ભોજન વગેરેની રજા છે જ

સાથે જ યત્ના (જળણ) પૂર્વક જન્મમાં સામાયિક દુરિત થતી નથી. જ્યારે અવતારની દિશા થાય છે ત્યારે જ દોર લાગે છે મુનિનો આદ્ય સવમમાં બાધા પહોંચાડનાર નહીં પણ સવમ-સદ્ગુણ દેખ છે સવમની સાંભી મજામાં સામાયિકૂવક આગળ વધવા માટે આદ્ય જરૂરી છે જ્યારે આવકની સામાયિકસાધનાની મર્યાદા એ ઘડીની છે આટલા અઘ-મજાની સાધનામાં બાધા-પીડાની રજા દેવાનો કોઈ પ્રસ જ જીકતો નથી

■ તો સામાયિક એક ધણી મોટી આત્મ-સાધના છે સામાયિકની સાધના સાધુ કરે છે તો એ આત્માની સમરસતા મેળવે છે અને આવક કરે છે તો એને પણ સમરસતા મળે છે પછી કહેને એ અઘ કાળ માટે જ દેખ ને ! સાકર-ખાંડનો એક કણ પણ તમે ચાખશો તો એ પણ જળી જ લાગશે ખરે કહેને એ એનો-ખાંડનો અણ જ દેખ ને ! એ અઘ કણ પણ જો તમને વળતુ નહીં આપે તો એ કદી સાકર-ખાંડ કહેવારી જ નહીં

સામાયિકની સાધના અંજે મહામુનિ મૌતમ પ્રભુ તારક-મહાપુરુષ મુખ્ય ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રસ કરે છે —

પ્ર० સામાયયેષ મન્તે સીલે કિં જળયહ !

જ० સમાયિવણં સાયજ્ઞ જોગ ચિરહં જળયહ ॥

ઉત્તરઅવન વા. ૨૬ સુ. ૮

કેટલો માનિક પ્રમોત્તર છે ! જીવનને સ્પર્શતો આ પ્રસ છે એમાં સ્વર્ગમાં બિંદુ હિમન નથી તેમ નરકને પણ મજાનું નથી જીવનની સમભાવ સાધના અંગેનો આ પ્રસ છે જે આત્માએ સમતાની અસુત-મિદુએનું પાન ક્યું છે એ કયો આનંદ મેળવે છે ! પ્રકારમાં અભીરતા દેખાય છે તો ત્યાં એથી પણ વધુ અભીર છે

મૌતમ સામાયિક વડે આત્મા સાવચ-મોગની પ્રતિધી વિરહત બને છે આત્માની ચક્ષિએ દિવસ-રાત અશુભ તરફ દેરી રહી છે સામાયિક એમને અશુભ તરફથી વાળી શુભમાં જોડે છે અને શુભથી શુદ્ધિ તરફ દેરી સર્વ નવ છે પછી આ મા નિર્ભય બને છે જે ધીન મુખ્યને ખામે બાધી દે છે પછી એમના ખાસી જવાનો કાર રહેતો નથી નેરી ન રીને

સમભાવનો સાધક અશુભ વૃત્તિઓને સામાયિક વડે બાધી દે છે, પણ વિકારો બાળી એમનો દોડી જવાનો ભય રહેતો નથી. ખસ, આજ શારીરિક અને માનસિક સાવધ વૃત્તિઓને વિરક્તિ તરફ લઈ જવાનું સામાયિકનું લક્ષ્યનિદુ છે. સામાયિકનો અર્થ ફક્ત શારીરિક ક્રિયાઓને જ રોકવી એ નથી, પરંતુ માનસિક ક્રિયાઓને પણ રોકવાનો છે.

સામાયિકની મુખ્ય આધાર-ભૂમિ મન જ છે. જ્યાં સુધી મનમાં સામાયિક આવતી નથી ત્યાં સુધી તનની સામાયિકનું કાર્ષ્ણ્ય મહત્ત્વ નથી. રાઠ્ઠિ પ્રસન્નચદ્રનું શરીર તો સામાયિકમાં હતું પણ મન વિષમ-ભાવોમાં ચૂંથાયેલું હતું. તન સમભાવમાં હતું તો મન સહારમાં પ્રવૃત્તિ હતું પણ મનની આ અઙ્ગિયરતાના ચેત્તે એમણે સાતમાં નરકના ગુણો એકત્ર કર્યા હતા. પણ જ્યારે તનની સાથે મન પણ સમભાવમાં પ્રવૃત્ત બન્યું ત્યારે તેઓ સકળ કર્મો ખપાવી મોક્ષ પણ મેળવી શક્યા.

સામાયિકનું બીજું રૂપ છે સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં પરિવર્તિત કરી દેવું. વિશ્વના પ્રત્યેક પ્રાણીમાં સ્વરક્ષણની ભાવના રહેલી જ છે. એક નાનડાં ફોડી પણ આત્મ-રક્ષણ માટે સાવધાન-સચેત રહે છે. થોડાંક આઘાત પામતા જ એ પોતાનો મ્મો બદલી નાખે છે. તો આ સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં ફેરવી નાખવાનું નામ જ સામાયિક છે.

સર્વ-રક્ષણની ભાવના ત્યાં સુધી મનમાં જાગી શકતી નથી જ્યાં સુધી હેહાસકિત તને પુદ્ગલાસકિત ઓઢી થતી નથી. જેના માનસમાં સમતાની અન્તર્મુદ્રણ જાગી છે, એના જીવનમાં પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ સમાપ્ત થઈ જશે. ઇન્દ્રિયો એ માટે સ્વીકૃતિ આપે અથવા ન આપે તો પણ એનું મન તો સમતામાં લીન જ રહેશે.

એક વખતની વાત છે એક વૃદ્ધ મુનિ કંઈક પીડાતા હતા એટલે તેઓ ચડા લેતા હતા. નાના મુનિજી ચડા લઈને આવ્યા વૃદ્ધ સંતે ચડા લીધી અને પાતરું સાક ડરી જ રહ્યા હતા. ત્યાં એક બહેને દોડતી-દોડતી આવી એનો ચહેરો વ્યાકુળ હતો એણે કહ્યું “મહાગજ, ચડા હજી પીધો તો નથા ને ?” નાના મુનિજીએ કહ્યું “શા માટે એમ પૂછે છો ? એનો ઉપયોગ તો થઈ ચૂક્યો” એ બોલી “માફ કરજો, મહારાજ ભૂલ થઈ ગઈ ચહેરામાં સાકર-ખાડની જગ્યાએ મીઠું નખાઈ ગયું હતું.” નાના મુનિજીને વિશ્વાસ ન એટલો. કાગળ દે મોટા મુનિજી જ્યારે ચડા લઈ રહ્યા.

હતા ત્યારે નાના મુનિજી પાસે જ હતા પણ એમના મોં પર એક પજુ કરચલી પડેલી જોઈ નહોતી

હવે તે (નાના મુનિજી) પાંચ મોટા મહારાજશ્રી પાસે ગયા એમને પૂછ્યું ગુરુદેવ, ચઢ્યામાં મીઠું હતું કે ખાંડ ? ગુરુદેવ હસતા-હસતા જવાબ વાળ્યો રોજ-રોજ ગળી ચઢ્યા પીએ છીએ એક ઢાંચે ખારી પી ગયા તે એમાં શું નુકસાન થઈ ગયું વળી ? ગુરુદેવના જવાબથી સિમ ચકિત બની ગયો. આ છે સમભાવની સાધના જેના વડે સાધક કડવાઈને પણ મીઠાઈમાં ફેરવી નાખવાનો અમરત બની જાય છે જીવનમાં કડવા-મીઠા ઘૂટાં હસનાં-દસનાં ઊવારી રહે છે ત્યારે જ સમતાના ઇશન પામી શકાય છે

ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન

(ચોવીસી-સ્તવન)

ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન એ આવશ્યકનું બીજું અધ્યયન છે પ્રતિક્રમણમાં પહેલાં સામાયિક આવશ્યક છે બીજામાં વીતરાગની સ્તુતિનો ક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે આતોચનાના ક્ષેત્રમાં પહોંચ્યા પૂર્વે સાધકની ક્ષેત્ર-શુદ્ધિ થવી જરૂરી છે સાધક પહેલાં સમભાવમાં સ્થિત બને પછી ગુણાધિક પ્રવેશની સ્તુતિ કરે મહાપુરોહિત ગુણ-કીર્તન એના જીવનને પ્રેરણાપાત્ર છે એટલા માટે જ ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન શ્રેય સાધક સ્વામ્યસના પાત્રુ ચિત્ત કરે છે

માનવ-મનને જ્યાં સુધી પ્રભુ-પ્રાપ્તિનાતો પ્રકાશ મળતો નથી ત્યાં સુધી અજ્ઞાન અધિકાર પ્રવર્તે છે અને જ્યાં અધારુ છે ત્યાં સ્વાર્થ વાસના અને મોહના વચ્ચે જ ઊંડા કરશે એમને તે દૂર કરવા દશે તે વખે માનવ-મનમાં પ્રભુ પ્રાપ્તિની જ્યોતિ જળયો એક કવિએ કહ્યું પણ ઇ -

પાપ પરાણ હા પુનઃ જ્યો અતિ માનર્હુ મેરુ બાકારો ।

તે હુમ નામ હતાસન સેતી પ્રજગત સાગે મ ધારો ॥

પદ્મ પ્રમુ પાપમ નામ તિહારો ॥

કવિ વિનયમદ્રજી બોલે છે એમના શરૂ-શરૂ અભ્યાસની સ્વર વહેગીએ મૂળ તો છે એમાં ફક્ત સમીપ જ નથી ત્યુ અધ્યાત્મની સદરી છે આપના ક્ષેત્રમાં સન્દાન સનીત એ તુ મ ત્વ મારાનું નથી પણ ત્યાં તે દેવનું સમીપ તેજીએ એક દૈનિક કવિના શબ્દોમાં કહ્યું તે એ કે ૭૮૫ જલ્ય બોમ છે તેજસ્વ પદમાત્મા સામયે છે અને હલ્ય જે

મૌન-રૂપ છે તો ત્યાં પરમાત્મા પણ બહેરો બની જાય છે હા, તો કવિ પ્રાર્થનાનો આધ્યાત્મિક ચમત્કાર બતાવે છે ધાસના વિશાળ ઢગલામાં જો એક નાનકડી ચિનગારી પહોંચી જાય તો એ સારોયે ઢગલો થોડાક જ કલાકોમાં બળી ભસ્મ થઈ જશે, પણ એ ચિનગારી હોવી જોઈએ બળતી-અગ્નિમય, દરેલી ચિનગારી કંઈ કામમાં આવશે નહીં દરેલા મણુ ફાયલા પણ એ કામ નહીં કરી શકે જે એક જલતી નાની-શી ચિનગારી કરી જશે તેવી જ રીતે પાપના વિશાળ ઢગલાને સમાપ્ત કરવા માટે પ્રાર્થનાની એક નાની-શી ચિનગારી બસ-પ્રચીપ્ત થશે પણ એમાં આત્માની ચમક હોવી જોઈએ, હૃદયની ઉજ્જ્વળતા હોવી જોઈએ, ત્યારે જ એ પાપ-પરાણ (ધાસ)ને ભસ્મ કરી શકશે નહીંતર દરેલી ચિનગારી પાપ-પરાણમાં ભળી જઈ એના સમૂહને વધુ વધારશે જ પાપ-પરાણને ઘટાડવા માટે એની પાસે તેજ પણ નથી

પ્રાર્થનાના શબ્દોમાં હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ અને ત્યારે જ જીવંત શબ્દો કહેવાશે અને જીવિત જ કંઈક કામ કરી શકે છે, કારણ કે એમાં તેજ રહેલું છે કસ્તુરીમાં જ્યાં સુગંધ-તેજ છે ત્યાં સુધી જ એની કિંમત છે એક ભાઈ એમ કહે કે પારી પાસે મણુ કસ્તુરી છે હું એ સસ્તા ભાવે તમને આપી શકીશ પણ એમાં તેજ-સુગંધ નથી, નકલી છે શું તમે એ ખરીદવા તૈયાર થશો ? નહીં કદી નહીં

ખીજ બાળુ ખીજો જણ એમ કહે કે મારી પાસે ફક્ત પાચ તોલા કસ્તુરી છે એનું તેજ એટલું છે કે શીતના પ્રબળતમ રોગીને પણ જો એ આપવામાં આવે તો એકવાર ગરમી પેદા કરી શકે છે પણ એ છે મોઘી-હવે તમે જ બતાવો કે તમે સખ્તા ભાવે ઝાઝી કસ્તુરી ખરીદવા તૈયાર થશો કે મોઘા ભાવે મળતી થોડી કસ્તુરી ? અરે, તમે તો કુશળ વેપારીઓ છો-લાખોની ઉથલ-પાથલ તમે કરી છે નિસ્તેજ કસ્તુરી મારીના મૂલેથી પણ ગંધ ગુજરી છે તમે તેજવાળી કસ્તુરીના સાહક છો, પછી ભલેને એનું મૂલ્ય વધારે કેમ ન હોય !

હા, તો અધ્યાત્મ-ક્ષેત્રમાં તેજહીન પ્રાર્થનાનું કોઈ મહત્ત્વ નથી-મૂલ્ય નથી જે પ્રાર્થનામાં આત્માનું તેજ નથી, જે પ્રાર્થનામાં અક્ષરોની લીટીઓ અને સ્વરલહેરીઓ સખ્યામાં ચાહે તેટલી વધુ હોય, પણ છતાં ય એની કશીજ કિંમત અકાશે નહીં. એટલે જીવનમાં સપ્રાણુ પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ છે આ અગે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે :



પ્ર૦ જઠરખીસરથપણ મળે જીવે કિં જળયદ્,  
 જ૦ જઠરખીસ થપણં દેસણ વિસીદી જળયદ્ ॥

ઉત્તરાખ્યના. અ. ૨૬ સ. ૬

ચતુર્વિ રતિ-સ્તવનનું જીવનમાં શું સ્થાન છે જમવાન? જીવનમાં સ્તવન-સ્તુતિનો પ્રમુખ ભાવે છે ત્યારે આત્મા ક્યા આધ્યાત્મિક અનુરુચિને મેળવે છે ?

સિમની બિચાસાન્ય જવાબમાં જમવાન દરભાવે છે પ્રાથનાનો પ્રમુખ આદ્યમાન્ય હોય જાનને વિશુદ્ધ બનાવે છે મિથ્યાત્વનો અધિકાર હોય-અનુભવી પ્રતિષ્ઠા ને નષ્ટ કરે છે પણ વીતરામની રતુતિ આપણને મિથ્યાત્વથી સમ્યક્ત્વ ભણી લઈ જાય છે કારણ કે પ્રાથના દ્વારા આપણે પ્રભુને મળીએ છીએ. એમના વીતરાજ જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરીએ છીએ અને પછી એમના દેહીધ્યાન જીવનને સાથે ધરી આપણે આપણા જીવનની વાસ્તવ્ય વેગ જ મલકીને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

એટલે પ્રાથના દ્વારા આત્મા વીતરાજના જીવન અને એમની વાણી પ્રત્યે અનુરક્ત બને છે મનમાં શ્રદ્ધા બને છે આદ્યમાન્ય-વિશુદ્ધિ જામે છે અને વીતરાજના સરજે જવાનો શુભ સંકલ્પ પણ કરે છે જીવનનું સાધન સરજું પણ આપરે તો એ જ છે ને ! ત્યાર જ આદ્યમા અભય બની શકે છે ને સત્તુએથી રક્ષણકરી શકે તે જ સરજું છે નહીં તો ખીજ સરજું તો નિકળણ માત્ર છે

એક વખતની વાત છે એક કુભાર ખારી ખોદવા ગયો. ને ખાણેથી ખારી ખેદી રહ્યો હતો ત્યાં જ એક સાપનો રાહો હતો અને કુભારે એ કુભારની કુવારી પાવડે પેસા સાપની પૂછડી સાથે અગ્રાયો. દૂરોત્ત કરતો સાપ રાહમાંથી જાડ નીકળ્યો એની નિકરાળ કાપાને નેઈ કુભારના દાધેમાંથી પાવડે-કુવારી છૂટી પડ્યાં અને પ્રાણ જવાવવાએ નાસી દાડ્યો. બહુ ગ્રાપથી દોડ્યો દૂર જઈ પહોંચ્યો એટલે એક દણુ મારે અટક્યો. પાછળ નજર કરી તો મોન મોં ફાટી પાછળ-પાછળ આવી રજું દનું એ પ્રાણના મોલને લઈ દેખ્ય જતો જ હતો કે સાપના જ એક મહડે એને ધોકાર કર્યો “સાપ મારે નાસી નઈ રહ્યો છે ? ખારી પાસે આવી જ અહીં તારા સાગ નિકળે સ્થાન છે મોન તારો પીએ કરી રજું છે અને તારા આ નાનકડા પત્ર ક્યા

સુધી દોડતા જશે ? ” પણ પેલા ભોળા માણસને ખાતરી ન થઈ. એણે ગરૂની વાત માનવા ના પાડી.

કુભારે દોડ મૂકી હતી થોડેક જ દૂર પહોંચ્યો હતો કે એના પગ જવાબ દેવા લાગ્યા પરંતુ પાછળ પડેલો લાલ આખવાળો સાપ પાછળ જ દોડ્યો-ચાલ્યો આવતો હતો થાકેલો માણસ-કુભાર-ખિચારો હવે શરણું શોધવા લાગ્યો તે જ વખતે પાસેના ખાખોચિયામા એક દેડકા ફાઉ-ફાઉ કરતો દેખાયો. પેલો કુભાર એ દેડકા પાસે પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો. “ દેડકારાણા, રક્ષણ કરો, તમારા શરણે આવ્યો છું ત્યા જુઓ, કાળમુખુ મોત મો ફાડી ચાલ્યું આવે છે ” હવે તમે જ કહો, -પેલો દેડકા એનું શું રક્ષણ કરશે ? એ બાપડો પોતે જ પોતાનું રક્ષણ કરી શકતો નથી ત્યા શરણે આવેલાનું એ શું રક્ષણ કરી શકશે ?

એવી જ રીતે આજે માનવ સ્વરક્ષણ કાળે દોડી રહ્યો છે કાળ એની પાછળ મો ફાડી ચાલ્યો આવે છે વચ્ચે વીતરાગનો ધર્મ ગરૂડના રૂપે એને મળે છે, એ કહે છે મારું શરણું સ્વીકારો, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના સર્પો તને દશી શકશે નહીં, પણ ભોળા માણસને એમની વાતોમા વિશ્વાસ બેસતો નથી એ જાણ છે ડોક્ટરને શરણે, વકીલોને શરણે અને ધન તથા સત્તાને શરણે પણ યાદ રાખજો, એમનું શરણું સ્વીકારતા પહેલા એ વિચારી લેજો કે શું એ પોતાનું રક્ષણ કરવા સમર્થ છે ? કયાય તમે પણ દેડકાનું શરણું લેતા નથી ને ? હું કહીશ કે ભાઈઓ તમે ભૌતિક પદાર્થોમા શરણું ન શોધો તમે એ પરમ પિતા પરમાત્માનું શરણું શોધો. એમા પોતાનો શ્રદ્ધા-સૂર જોડો ચતુર્વિંશતિ સ્તવન આ જ કહે છે-શીખવે છે તમે પુત્ર, નારીનું શરણું તજી વીતરાગને શરણે આવો વર્તમાન ચોવીસીમા આધ્યાત્મિક જીવનના જે ચોવીસ કળાકારો થઈ ગયા છે એમનું શરણું દ્યો અને એમની અધ્યાત્મ-કળા શીખો એમના જેવું શાત વીતરાગ-જીવન અપનાવો.

૧ દણા-આવશ્યક

૧ દણા એ ત્રીજો આવશ્યક છે આલોચનાના ક્ષેત્રમા પ્રવેશતા પહેલા નમ્રતા અને ગુરુદેવ પ્રતિ ભક્તિ હોવી આવશ્યક છે એટલા માટે જ સાધક તીર્થ કરની સ્તુતિ ખજી ગુરુદેવને વદન કરે છે કારણ કે એ એમની સામે પોતાના પાપોની આલોચનાની તૈયારી કરે છે જેમની સામે રહી પોતાનાં પાપોની આલોચના કરી જીવનને અણિશુદ્ધ બનાવવું છે એમના પ્રત્યે જીવનમા

મદદા તે જમવાની જ રહી. એમ ન કરવાથી એમની સામે એ મનની ત્રિયોને પૂરી ખોલી જ નહીં શકે. એટલા માટે સાધક વહન માટે પશુ ગુરુની અનુમતિ મેળવે છે. ઇચ્છામિ ખમાસમજો. આ જ વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરે છે. સાધક પૂછે છે. હામા અમણ, જો આપની સમાધિમાં આપના જ્ઞાન ને ચારિત્ર-સાધનામાં વિશેષ ન પડતો હોય તે હું વહણા કરવા માટે આપના અવધાનમાં પ્રવેશ કરવા માગુ છું-ઈચ્છુ છું.

વહણા એ કામળ-હૃદયની દેવગી છે. જ્યાં સુધી હૃદયમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી આ માયુ નમતુ પશુ નથી અને વહણામાં હૃદયની નમતું જ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે. હાથ જો બીડાયેલા રહે પશુ એમાં મન ન જાય. તો હાથનું જોડાવાનું-ખીડાવાનું શું મુશ્કેલ છે? એમ તો કેટલી પશુ હાથ જ જોડે છે ને! એક ગુલામ પશુ પોતાના માલિક પ્રત્યે હાથ જોડે છે. પશુ એમાં નમ્રતા ટપકતી નથી. અતર-હૃદયની મદદ એમાં સાથ પૂરતી નથી.

વહણામાં મનનો અહંકાર જળી જવો જોઈએ. ગુણીજનો પ્રત્યે મદદા શબ્દ પેદા થવો જોઈએ. ગુણીજન પાસે જવું છે. તે નમ્રતા અને વિનયને હૃદયે જ જશે. ત્યારે જ તમે કંઈક એમની પાસેથી મેળવી શકશો. મદદામાં પાણી ભરવું છે. એટલે એને કૂવામાં નાખ્યો. પશુ જ્યાં સુધી એ નમતો નથી ત્યાં સુધી એમાં પાણીનું એક ટીપું પણ ભરાશે નહીં. ગુરુ પાસેથી જ્ઞાન મેળવવું છે. તો પહેલાં નમવું જ પડશે. એક પાશ્વત્ય વિદ્યાને કહ્યું છે કે જો તમારે સ્વર્ગમાં જવું હશે તો તમારે નમવું પડશે. મનુષ્ય કે સ્વત્રનું અપરુ જાયું છે. પશુ એનું પ્રવેશ-દાર નાનું છે.

જ્યાં સુધી જીવનમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાન કેવું? જ્ઞાન મેળવવાની આદાએ તમે ગુરુ-દાર પહેલો. હો તો વિનયનો ઉપદાર-બેટ સાથે હૃદય જવો ભૂલશો નહીં. એમને પહેલાં વહણાની બેટ ધરવાનું ચૂકશો. નહીં. રાત્ર પ્રદેશી જ્યારે મનમુનિ કેશીકુમાર સામે જાય છે અને વહણા ક્યાં વિના જ પ્રમ થઈ જાય છે ત્યારે મનમુનિ કેશીકુમાર કહે છે - રાજા, હૃદય વેપારી વેપાર માટે માથા હાથને આપે છે. પણ એ વેરો ભરતો નથી તો એની સાથે તારો અવગર જોવા રહેશે. પ્રદેશી બોલ્યો. હું એને દલીલ અને એને વેપાર કરવાની પરવાનગી પણ નહીં મળે. કારણ કે એ માટે મારું છે.

હા તો રાજા, તેમ તું પણ મારી ચોર છે. કારણ કે મારી પાસે

ગ્રાન મેળવવા આવ્યો છે પણ વદલામા વિનય અને વદલાની ભેટ ધરવા ઇચ્છતો નથી ” ગુરુના દ્વારે હાથ ખાલી હોય તો ચિતા નહી પણ મન આસી ન હોવું જોઈએ; એ તો વિનય, વિવેક અને નમ્રતાપૂર્ણ હોવું જોઈએ.

વદલાનાં પણ બે રૂપ છે . પહેલો તે સ્વાર્થ-સાધના માટે કરવામા આવેલી વદલા અને બીજી તે ગુણપૂજની વદલા પહેલા પ્રકારમા વદલા માનવ-મનના લોભનુ કામ કરે છે આવો માનવી સ્વાર્થ-સાધના માટે જ બીજાની સામે માથુ નમાવે છે બીજી ગુણપૂજક વદલા છે જે ગુણાનુરાગને પ્રગટ કરે છે ગુરુ-ચરણોમા ઓટલા માટે માથુ નમાવવામા આવે છે કે તેઓ ગુણોના ઉત્કર્ષમા અમારા કરતા આગળ વધેલા છે અને એમના ગુણોને આપણે પ્રાપ્ત કરવા છે આવી વદલામાં સર્વ સમર્પણ હોય છે. સાથે એ પણ જોવું જરૂરી છે કે વદલા પોતાના કરતા વધુ ગુણશીલ વ્યક્તિના ચરણોમા જ થવો જોઈએ સ્વાર્થ અને લોભથી પ્રેરિત વદલા એ ક્ષુદ્ર જીવોની વદલા છે. વીર આવી વદલામા કદી વિશ્વાસ રાખતો હોતો નથી.

સોળમી શતાબ્દનો ઇતિહાસ ખતાવે છે અકબરે પોતાનુ સામ્રાજ્ય ફેલાવ્યુ, અને એ સમ્રાટ બન્યો પણ એના દિક્ષમા રાણા પ્રતાપનુ ગૌરવ કાટાની જેમ ભોકાતુ હતુ ભારતના લાખા-પહોળા ભૂખંડ ઉપર વિજય મેળવી લીધા છતા પણ મેવાડના વિજયનુ સ્વપ્ન અધૂરુ જ રહ્યુ હતુ. ન્યા સુધી પ્રતાપની પાંધડી નમે નહી ત્યા સુધી મેવાડનો વિજય કેવો ? અકબરે પ્રતાપને નમાવવા માટે સેકડો ઉપાયો કર્યા એણે પ્રતાપને સ દેશો પાઠવ્યો કે એ જો એને બાદશાહ તરીકે સ્વીકારી લે અને એકવાર નમસ્કાર કરી લે તો એ ફક્ત મેવાડ રાજ્ય જ નહી પણ એની સાથે-સાથે એ એના રાજ્યનો છઠ્ઠો ભાગ પણ એને આપી દેશે

પણ રાણાનો જવાબ હતો . “ ન્યા પગ મૂકવાભાર જગ્યા મળશે એ જ મારુ રાજ્ય છે હુ એક મોગલ-જેણે ભાગતની આઝાદીને છૂદી નાખી છે. મેવાડ-ભૂમિને રંગદોળી છે, એની સામે કદી નમી શકતો નથી. બાદશાહને નમસ્કાર કરવાનો મતલબ છે ગુલામીને સ્વીકારવી પૃથ્વીના ટુકડા માટે આ મતલક કદી નમી શકે નહી. ગુલામોની બેડીઓમા જડાઈ સોનાના સિંહાસન ઉપર બેસવા કરતા આ પ્રતાપ વનવગડા ખૂદવાનુ વધુ પસંદ કરે છે ગુલામીની મીઠાઈ ડરવા આઝાદીના સૂકા ધાસના રોટલા મને વધુ આનંદ પમાડશે ”

રાણાની સામે એક તરફ સામાન્ય હતું સોનાનું સિંહાસન હતું સુખ ને યેનતી જિન્દગી હતી ત્યારે બીજી બાજુ માત્ર થોડું માધુ નમવ વાનું હતું પણ એમણે સામાન્યને ઠોકર મારી અને બકાસર સામે બસુનમ રજા, તો શું તમે રાણાને બદલકરી માનશો ? નહીં વિનય અને નમ્રતા તો એમને જળધૂમીમાં જ મળ્યાં હતાં. પ્રતાપ ગુરુજનોની આજ્ઞા વહન કરવા હમેશાં આજ્ઞા રજા હશે પણ અહીં તો પ્રમ જ બીજો હતો. અહીં વહ્યુ નમરનો અર્થ હતો સ્વાર્થ અને સોભને વસ જતી વૂટણે ટેકવતો એટલા માટે જ રાણાએ વહ્યુની જગ્યાએ વનનું આલિંગન કર્યું

જે વહ્યુ પેતાથી ગુણધિક ગુરુજન પ્રત્યે કરાય છે તે જ આદ્રમાને વિકાસ અણી લઈ જાય છે જુઓ ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં વહ્યુ અને ઘરેલા શુદ્ધ પ્રમોદરને ઉદમેષ આવે છે

પ્ર० અન્વયપયં મળે સીલે કિં અવયહ ।

સ० અન્વયપયં નીચ ગોચ કર્મ્મં અવૈહ । સરુચ ગોચ કર્મ્મં નિષન્ધર્ષ । સોદ્ધગ્ગ અ વ અપરિહય આજ્ઞાફલં નિષ્વર્ણે વાહિજ માય અ વે અવયહ ॥

ઉત્તરાખ્યન અ. ૨૬ સુ. ૧૦

સિખ પ્રમ કરે છે અવન, વહ્યુ દ્વારા આદ્રમા ક્યા આત્મિક ધરો પ્રગટ કરે છે ? સિખના આ પ્રમના જવાબમાં અવવાન કરમાવે છે

વહ્યુ દ્વારા આદ્રમાના નીચ યોત્ર રૂપે અધ્યાત્મ વિષાક કમ અપે છે અને ઉચ્ચ યોત્ર અધ્યય છે અને તે સૌભાગ્ય તથા અપ્રતિકૂલ આચાર્યના પામે છે અર્થાત્ એની વાણીમાં એટલું તેજ આવે છે કે કુનિધાનો પ્રર્થ માનવી એવા શબ્દોને જોળતી શકતો નથી. નમ્રતા અને વિવેક સાથે આસતો માનવી મોહ-પ્રિયતા મેળવે છે અને એટલા માટે જ એની વાણી કદી નિષ્ફળ જતી નથી. સાથે-સાથે વહ્યુ તો આત્માના દક્ષતાશાવ તથા આત્મને પ્રગટ કરે છે તે કહેવાનો આશય એ છે કે વિનયપૂર્ણ વહ્યુ આત્માને નીચ યોત્રથી ઉગારીને ઉચ્ચ યોત્ર તરફ દોરી જાય છે,

એક વખત સમ્રાટ એલિઝા અવવાન મહાવીરને વહ્યુ કરે છે એની સાથે સાથે હાજર રહેલા અન્ય મુનિ-જ્ઞો પણ વહ્યુ કરે છે એ વહ્યુમાં આદ્રમાનો તે શુભ કમ જપાય છે જે મહાસત્યના ગુણોને સ્પર્શે છે અને તે સાતમા નરકના એકાગ્રિત ઘરેલાં કર્મોને ખાલવી દેતા પ્રથમ નરકના

કર્મોમા પરિણતિ લાવી દે છે. ક્ષમક સમ્યક્ત્વ દ્વારા આ સમ્રાટ જ આગામી ચોવીસીમા પહેલા તીર્થ કર બનશે હા, તો નમસ્કાર-નમન વ્યક્તિત્વના અહંકારને ગાળે છે અને ગુણાનુરાગથી થતા પ્રમોદભાવને પ્રગટાવે છે ઉદ્દેશની વિભિન્નતાને લીધે નમસ્કારના ચાર ભેદ બતાવવામા આવ્યા છે

### (૧) અશુદ્ધ નમસ્કાર

આ ભૌતિક સુખોની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવે છે એમા મનમાં રહેલો સ્વાર્થ બોલે છે આવી વ્યક્તિ જ્યાં સ્વાર્થ હશે ત્યાં નમી-નમીને વદણા કરતી રહેશે પણ જ્યાં એને સ્વાર્થસાધનાની લેશમાત્ર આશા નહીં હોય ત્યાં એ બિલકુલ નમશે નહીં, પછી ભલેને કાંઈ ગુણી સત પુરુષ જ એની સમક્ષ કેમ ન હોય

### (૨) અશુભ નમસ્કાર

આ બીજાને રાજ કરવા માટે કરાય છે એમા પણ પ્રત્યક્ષ નહીં પણ પરોક્ષરૂપે સ્વાર્થ નિહિત-રહેલો છે એ બીજાને ખુશ કરી પોતાનું કામ કાઢી લે છે

### (૩) શુભ નમસ્કાર

કર્તવ્ય-ભાવનાથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરાય છે એ શુભ નમસ્કાર છે એમા સ્વાર્થ-ભાવના નથી તો ગુણાનુભાવ પણ નથી નમસ્કાર કરવા ખાતર એ નમસ્કાર કરતો હોય છે

### (૪) શુદ્ધ નમસ્કાર

પરમાત્મ-ભાવથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરવામા આવે છે તે છે શુદ્ધ નમસ્કાર એમા ગુણી-જનો પ્રત્યે અનુગ્રાહ છે અને શ્રદ્ધા ને ભક્તિની ભાવના એમા અભિપ્રેત છે આવો જ નમસ્કાર જીવનને શુદ્ધ-દિશાએ પહોચાડે છે

### પ્રતિક્રમણુ આવશ્યક

મતમા લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણુની આવશ્યકતા છે કાંટાથી ભરેલા માર્ગે ચાલતી વખતે કાંટાથી બચવા જેટલી કાળજી રખાય છે તેટલી જ કાળજી-સાવધાની સાધકે અતિચારો પ્રત્યે રાખવી જોઈએ. અસાવધાનીને લીધે દુદાયિત કાંટો વાગી જાય તો તમે એની ઉપેક્ષા કરતા નથી કાંટો લાગતા જ તમે ત્યાં જ બેસી જશો એને પગમાથી કાઢ્યા વિના તમે એક ડગલુ પણ આગળ નહીં વધો એને કાઢવા માટે કાંટાથી પણ વધુ

તીવ્ર સોજથી તમે પગમાં જોતરશો. એથી તમને પીડા થશે કદાચિત્તે લેખી  
પણ નીકળશે છતાં પણ તમે એની ચિંતા નહીં કરો. પગમાં વાગેલા કાંટાને  
કાઢવા માટે તમે જોટલા સાવધાન-સતર્ક રહો છો. જોટલી સાવધાની તમે  
જીવનના કાંટા કાઢવા માટે રાખો છો ખરો ?

આવક ગૃહસ્થજીવનમાં રહે છે છતાં એનું લક્ષ્ય ત્યાગમાં રહે છે.  
એ સંસારમાં રહે છે પણ સંસારને તલ્લભમાં બરતો નથી. ચતુર બહેન  
શેઠશી થકે છે એને અમારે-બાકે-શકે છે કારણ કે બાકે શેઠશી વગર એ  
પાકતી પણ નથી બસ, બાપી જ રીતે આવક સંસારની આજ સાથે જેસે-  
રમે-છે ત્યાં સુધી ગૃહસ્થાવસ્થામાં છે ત્યાં સુધી બીજો માન પણ નથી.  
પણ એ અમારા સાથે રમવા-હીડા કરવા-છતાં જીવનમાં યથા લાજગા ફેલો  
નથી તેમ છતાં અસાવધાનીને લીધે અમર યથા લાગી સ્વ નમ તો એને  
ધીવા માટે એ સદા તૈયાર રહે છે

તમે કાંટ પહેથી છે અને સજામાં જઈ રહ્યા છો ત્યારે કાંટ પર ક્યાં  
પણ થોડી એવી કાળી રેખા બચવા કંઈક કચરો પડ્યો હોય તો પહેલાં  
એને સાફ કરો છો અને પછી જ ધર બદાર નીકળો. હા તો વસ્ત્ર પરના  
ઘમતી ચિંતા છે તેમ આત્મા પરના ઘમતી પણ ચિંતા છે ને ? ક્યાંક  
અને વાસનાએના કેટલા ઘમ લાગ્યા એ બાજે તમે કદી વિચાર્યું પણ  
ખરું ? પગમાં વાગેલા કાંટાને કાઢવા માટે તમે બાંધત છો તેમ ચિંતાત્વના  
કાંટાને કાઢવા માટે પણ આટલી સાવધાની રાખો છો ને ? મતોમાં અતિઆરંભ  
કાંટા જગ્યા છે એ તરફ પણ તમારું લક્ષ્ય મધ્ય છે ખરું ?

બવહારની વાતમાં મનુષ્ય બહુ સાવધાની રાખે છે સાં ? તમે શેઠ  
કિશોર કરો છો આજે કેટલું કમાવા ને કેટલું ખર્ચું ? એ માટે તમે લાંબા-  
પહેલાં યોગ્ય રાખો છો. સો-દોઢસોના પગારે તમે મુનિએ રાખો-રેખા-એ  
પણ એમ ને પૂછાય કે જીવનનું સર્વૈયુ કાઢવા માટે એક નાની-સી ઘસ્ટી-  
રોળનીસી-પણ રાખી છે ખરી ? તમે એનો શો જવાબ વાળો ? હું માનું  
હું-એનો જવાબ નહારમાં જ આવશે. પણ આત્માની-સાવધાની-વાત કંઈક  
બીજી છે જેમ વેપારી પ્રતિજિત સાં ? દીપકના પ્રકાશમાં આવક-જવન  
સર્વૈયુ કાંટ છે એવી જ રીતે અઆત્મનો પશ્ચિ પશુ સાંજે-સંખ્યા ટાળે-  
ચરુના ચાત-દીપકના પ્રકાશમાં પોતાના જીવનનું સર્વૈયુ કાંટ છે

આજે આત્મા મતથી અમતમાં કેટલો મનો ? આજે ક્યાંની જવાબ

કેટલી વાર ઉલ્લસી ? બે ગાત્રી તો શા માટે ? એની પાછળ ન્યાય હતો કે વ્યક્તિગત છુદ્ડ સ્વાર્થ ? અને તેમાય આ કપાય અનતાનુબધી હતો કે, અપ્રત્યાખ્યાનનો હતો કે પ્રત્યાખ્યાનના વરણનો હતો કે પછી સંવલનનો ? એ કોઈની જવાલામા ખીજના હિતને કેટલું નુકસાન થયું, એના હૃદયને કેટલી ઠેસ પહોંચી ? કોઈના આવેશમા મે જે શબ્દો વાપર્યા હતા તે ઉચિત હતા કે અનુચિત ? એમા ભૂલ કોની હતી-મારી કે સામા પક્ષની વ્યક્તિની ? પ્રહેલ કાણે ડરી ? આ બધાનું સરપૈયું ગાદવું એનું નામ જ તે પ્રતિક્રમણ છે

એક-એક નવા પૈસાનો હિસાબ ગણનાર શું કદી મનના અહંકારનો પણ હિસાબ રાખે છે ? મારા અહંકારની શિક્ષા ખીજની જીવનયાત્રામા પથાવરોધક તો બનતી નથી ને ? કપાય ખીજના જીવનની દુર્ગંધતાને જાણી એને સકારો-પીડાળા દેવાને બદલે એની મશ્કરી તો નથી કરી ને ? સામાજિક પ્રગતિમા વ્યક્તિગત અહંકારને પોખી સધર્મનું ખીજરોપણ તો નથી કર્યું ને ? મનમા કેટલું કપટ ભર્યું છે, લોભ કેટલો જામેલો છે, ઈર્ષ્યાની કેટલી આગ જલી રહી છે, વાસનાના કેટલા તોફાનો છૂપાયેલા છે, વિકારોએ આત્માની સ્વભાવદશાને કેટલી વિકૃત કરી છે, દેષે કેટલીકવાર આક્રમણ કર્યું છે અને રાગે કેટલીવાર આત્માને હેડો પગડ્યો છે ?

સાધક આ રીતે પોતાની દિન-ચર્ચાને યાદ કરે એટલા માટે પ્રતિક્રમણના પ્રથમ આવશ્યકમા ધ્યાનનો ક્રમ મૂક્યો છે એના વડે સાધક એકાગ્ર બની પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર દૃષ્ટિપાત કરે છે અને પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓનું સ્મરણ કરે છે સાથે-સાથે એક-એક વ્રતનું પુનરાવર્તન કરી એમા લાગેલા અતિચારોનું સ્મરણ કરે છે પછી સાધક ગુરુદેવને વદણા કરી એમની સામે પાપોની આલોચના કરે છે આ આલોચના જ પ્રતિક્રમણનો પ્રાણ છે. ફક્ત પાઠોને ગોખી જવા-રટણ કરી લેવું-એ પ્રતિક્રમણ નથી એ તો એનું શરીર થયું જ્યાં સુધી એમા પાપો પ્રત્યે પશ્ચાત્તાપ વહેતો નથી ત્યાં સુધી એમા જીવન પણ આવડું નથી.

કેટલાક એમ વિચારતા હોય છે કે દિવસ દરમ્યાન જેટલા પાપો થશે, સાંજે “ મિચ્છામિ દુક્કઝ ” કરી લઈશું એટલે બધા પાપો ધોવાઈ જશે આપણામાના કેટલાકની એવી ધારણા હોય છે કે વર્ષમા જેટલા પાપ થાય, તેટલા ભલે થાય, સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરીશું અને “ મિચ્છામિ દુક્કઝ ” કરીશું કે બધા પાપો ત્યાપમેળે ધોવાઈ જશે બહુ દૂરદર્શિતા વાપરી ? પણ



જાતી વિચારધારા ધરાવનાર એ વાતનું સ્મરણ કરાવે છે કે જો એવો વિશ્વાસ રાખે છે કે આખી જિન્દગી પાપમાં રમ્યા-પરમ્યા રહે જાને મર્યામાં એક દુનિયા આવી લીધી કે બસ જ્યાં પાપો પાવાઈ જશે.

પણ માફ રાખજો ભાઈઓ પાપનો રંગ કાઢી એવો હશે-કાચો નથી કે એક વખતના મિન્જામિ દુક્કડની એ સાફ ઘઈ સહે બધરા છે મર્યામાં દુનિયા આવી કે બધું પાવાઈ જશે નહીંતર જો આ માન્યતા સાચી ફરતી હોય તો તો મર્યામાં નિરતર તરતી રહેતી માછલીઓ અને મચ્છો તો ક્યારનાય મેક્ષમાં ચાલી ચર્ચા હોત કારણ કે એમનું તો સમસ્ત જીવન જ મર્યામાં વીતે છે પણ આ બધી વાતો તો ડેક્ષીમાની વાતોએ સ્વચ્છ છે જાતી વાતોથી ને ધડી મનોરજન થાય છે પણ એમાં કાંઈ જ સ્વતંત્ર નથી.

પાપની કાળજીને નહીનું સેકડે મણ પાણી પાઈ રાત્રી નથી પણ પ્રચલિત-પશ્ચાત્તાપના આસુનાં ને ટીપાં એને એ મિનિટમાં પાઈ સહે છે પશ્ચાત્તાપના અમુકિદુએ સદ્ગુણને ઉજળા કરે છે પશ્ચાત્તાપ એ પરિવ્રતાનું ચિહ્ન છે પણ પશ્ચાત્તાપનો અર્થ છે ફરી-બીજી વખત એ પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી જે પ્રચલિતમાં આ જાતની પ્રતિજ્ઞા હોતી નથી એને જાણ એવો જ થશે કે પાપ કરવા જાઓ અને મિન્જામિ દુક્કડ પણ કરતાં જાઓ આ તો પેલા કુભરના મિન્જામિ દુક્કડ જેવું છે એનું કાંઈ મુદ્દપ નથી.

પ્રતિજ્ઞામાં સાધક પોતાની જૂસોનું સ્મરણ કરે છે અને એ જાણે પશ્ચાત્તાપનાં આસુનાં સાથે છે એક વિચારો કહ્યું છે જે જૂસ કરે છે તે મર્યા છે પણ જૂસ પર અવકાર કરવો એ રાક્ષસનું કામ છે જૂસ જરી સ્વાભાવિક છે પણ એ જૂસો ઉપર ભીરવ જનુબલવું અને જૂસોને ફક્ત મર્યા બેસવું એ જ મોટામાં મોટી જૂસ છે એ જ જીવનમાં અપ્રત્યક્ષ શક્તિ જાણે જાણે છે.

કેટલાક બેઠા એમ વિચારતા હોય છે કે જો હું મારી જૂસને એક વાર-ચીકર કરી સમજી તો જાણા સામે મારું અપમાન થશે, પણ આમ વિચારવું એ જૂસ છે કારણ કે ખૂંટી ગટર કરતાં જામ ગટર વધુ દુઃખદાયક હોય છે પ્રગટ કરેલા પાપ કરતાં છપ્પું રખાએકું પાપ વધુ અપમાન કરાવે છે પાપને દબાવવાનો-છુપાવવાનો પ્રયત્ન જ પાપને વધારે છે કારણ કે એક જૂસને સત્યાગ્રહ સાડું બીજી જૂસ કરવી પડે છે એથી વળી બીજા દસ

પાપ આચરવા પડે છે માટે મનુષ્યે પોતાથી થયેલા પાપને છુપાવવું ન જોઈએ. પણ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જે પાપ થઈ ગયું છે, હૃદયથી એ માટે પશ્ચાત્તાપ કરી લે આ પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ એ પાપને ભસ્મ કરી નાખશે. રસોઈ બનાવતી બહેનને રસોઈ બનાવતી વેળાએ કાચલાને પણ અડવું પડે છે હાથ પણ કાળા થાય છે પણ કામ આટોપાતા એ હાથ ધોઈ સાફ કરી નાખે છે એ જ રીતે સમ્યક્ત્વી આત્માને કદી પાપાચાર કરવો પડે છે, પરિસ્થિતિ એને વિવશ-લાચાર-બનાવી દે છે પણ સત્યશોધક સાધક કાર્ય પૂર્ણ થતા જ પશ્ચાત્તાપના જળબિદુઓ વડે થયેલા પાપને ધોઈ નાખે છે.

એક વખત બગદાદના ફકીર કઈડ ઉદાસ મને એકા હતા એમની મુખ-મુદ્રા પર ખિન્નતા છવાયેલી હતી એમનું પડી ગયેલું મો જોઈ એમના એક ભકતે પૂછ્યું “આજે આપ ઉદાસ કેમ છો ? સતનું જીવન તો મસ્તીનું જીવન હોય છે દુનિયાની ઉપાધિઓ તજી દીધી, તેમ છતાં ફકીરમાં પાછી ફિકર બાકી રહી ગઈ ?” સતે જવાબ વાળ્યો “વત્સ, સાચું પૂછો તો સતના જીવનમાં આનંદ-સરિતા વહે છે ત્યાં તો રેજ દિવાળી હોય છે અને હમેશા વસંતનો આનંદ હોય છે પણ અત્યારે તો મારું મન પશ્ચાત્તાપના અગ્નિમાં શેકાઈ રહ્યું છે હું પ્રભુને ધન્યવાદ દેવાનો પશ્ચાત્તાપ કરી રહ્યો છું”

ભકતે વિસ્મય બની ફરી પૂછ્યું “ભગવન્, ધન્યવાદનો તે વળી પશ્ચાત્તાપ હોય ? અને તે પણ ઈશ્વરને અપાયેલો ધન્યવાદ ? એનું પણ શું કદી પ્રાયશ્ચિત્ત હોઈ શકે છે ?” ફકીર બોલ્યા “વત્સ, હા જ્યારે પ્રભુ-પ્રાર્થના વખતે પણ સ્વાર્થ આપણો પીછો છોડતું નથી, ત્યારે આપણું આત્માની નહીં પણ સ્વાર્થની વાત પ્રભુ પાસે કરતા હોઈએ છીએ તો એના માટે એનો વૃત્તિ માટે પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો જ જોઈએ”

એ ફકીર આગળ બોલ્યો “એક વાર જ્યારે મેં ફકીરી અપનાવી નહોતી, ત્યારની એકદુ ખદખીના વાત મને યાદ આવે છે બગદાદ શહેરમાં આગ લાગી હતી શહેરની બજારોમાંની દુકાનો આગમાં ભસ્મ થઈ રહી હતી; કેટલીયે દુકાનો બળીને રાખ થઈ ગઈ હજારો-લાખોનું નુકસાન થયું મારી પણ દુકાન ત્યાં જ હતી હું ચિતામગ્ન બેઠો હતો તે જ વખતે અચાનક કોઈએ આવી મને બખર આપી કે તમારી દુકાન બચી ગઈ છે મેં ખુશ થઈ, ખુદાનો ઉપકાર માન્યો અને એને એનેક ધન્યવાદ આપી રહ્યો પણ આજે જ્યારે એ દશ્યનું અમરણ થઈ આવે છે ત્યારે મારું મન રોઈ પડે છે અતરાત્મા બોલી બેઠે છે, કેટલી સ્વાર્થ-વૃત્તિ ભરી છે તારામાં ? જ્યારે

તારા જ બાઈઓની દુકાનો ખાત્રમાં બસીજૂત થઈ રહી હતી એમના રોટભો ઝૂટવાઈ ગઈ હતો એ બિચારા ખાસુ વઢાવી રહ્યા હતા તારે વાડુ મન તારી દુકાન જમવાથી ખુશ થઈ રહ્યું હતું કેટલો સ્વાસ્થ્ય ભર્યો છે આ મનપ્રમા ! બાઈઓની ખાંખોમાં ખાસુ નીતરતા હતાં અને હું પ્રખુરે ધન-વાદ જાપી રહ્યો હતો. બસ એ જ પાપ ખાત્રે મારા મનને પીડિત કરી રહ્યું છે

હા તો જન્મદાનના સત ફરીરની વાત તમારી સાથે મુકાઈ છે એના જીવનમાં હૃદયની પવિત્રતા બોલી રહી છે કારણ કે એના મને સ્વાસ્થ્યને ધક્કાર્યો છે એ પાપ ઉપર આંસુમાં સાચાં છે

તેવી જ રીતે પ્રતિક્રમણમાં આપણે છૂપાવેલી સ્વાસ્થ્ય-વૃત્તિને શોધવી છે બીજાની જર્મોદી-વિનાશની વાતથી મન હણીનિવત થાય છે તે સમજવું કે મનમાં હૃદય દુષ્ટતા બાકી છે અને એ દુષ્ટતાને ધોવા જ પ્રતિક્રમણને કમ યોગ્ય છે

પ્રતિક્રમણ શું છે? ખાત્રમાંની સાથે એના શા સમય છે? ઉપરાખનન સૂત્રમાં એના અંગે વિશદ ચિંતન રજૂ કરવામાં આવ્યું છે સિમ્બ પ્રશ્ન કરે છે

મદ્દ પદ્ધિમમેળે મન્તે! કીધે દિં જવયદ!

અર્થાત્ પદ્ધિમમેળે વયસ્થિરાજિ પિદ્ધે,  
પિદ્ધિય વય-છિદ્રે પુન-કીધે મિક્ષાસથે  
અસવલ્લ જરિત્તે અદ્ધસુ પવયવમાવાસુ  
દયકલ્તે અપુદ્ધતે સુપ્પમિદ્ધિય વિદ્ધરદ !

ઉપરાખનન ખ. ૨૬ સ. ૧૧

પ્રશ્ન જાવન પ્રતિક્રમણ કરીને ખાત્રમાં ક્યા વિસ્થિત બુદ્ધિને જાગે છે!

સિમ્બના મનની નિશાસાનુ સમાધાન કરતાં જન્મવાન ફરમાવે છે પ્રતિક્રમણ દ્વારા સાધક જતના હિંદોને દાંકે છે પ્રમાદવશ મતમાં જે રખતન થયું હોય, સાધક પ્રતિક્રમણ દ્વારા એને દૂર કરે છે ઉદ્ધર્ષા વગેરે મહાનમાં-અરમાં ક્યાંય પશુ નાનું એક હિંદ કરે છે તો તમે ચિંતા કરવા લાગો છો. તમે એ ગુસ્સા માટે પ્રયત્ન કરો છો પણ જતેમાં હિંદો પડી તમ છે તારે તો તમે ખસાવધ રહો છો. તમે વિચારતા હો છો કે આ તો નાની એવી શૂંસ છે પણ માદ ગણતે, બાઈઓ નાની એવી શૂંસ પણ જીવન-

નૈયાના છિદ્રવત્ છે નાવ-વહાણમાં છિદ્ર પડ્યું છે નાવિક એની ઉપેક્ષા કરે ને કહે અરે, આ તો નાનું શું છિદ્ર છે આવી આવીને તે વળી કેટલું પાણી આવશે ? પણ એ ઉપેક્ષિત છિદ્ર જ કદી આખા વહાણને લઈ ફેંચે છે એટલા માટે સાધકે તો વ્રતોમાં પડતા છિદ્રો પ્રત્યે ખૂબ સવાધ રહેવું ધટે એને પૂરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કારણ કે આજે છિદ્રો દ્વારા આશ્રવને પ્રવેશવાની તક મળે છે વ્રતોમાં પડતા છિદ્રો બંધ થતા જ ડોમોનો આશ્રવ પણ થતો બંધ થાય છે

પ્રતિક્રમણનો ખીજો લાલ છે ચારિત્રમાં રહેલી શયળતાને દૂર કરવી - શયળતા એટલે ચિત્ર-વિચિત્રતા જે ગાય ચિત્ર-વિચિત્ર હોય છે એને શયળાગો કહેવામાં આવે છે આ ચિત્ર-વિચિત્રતા જ્યારે જીવનમાં આવે છે ત્યારે એ બહુરૂપિયાપણું કહેવાય છે, કે જેના મનમાં કંઈક છે, વાણીમાં કંઈ ખીજું જ છે અને કર્મમાં પણ વળી કંઈ ત્રીજું જ છે જે આપને કંઈક કહે છે અને મારી પાસે કંઈ ખીજું જ વાત કરે છે, જન-સમૂહમાં એનું જીવન જુદું હોય છે ત્યારે એકાત-ક્ષણોમાં એના જીવનની ગતિ વળી એથી જુદી જ જોવા મળે છે આ બધું જ બહુરૂપિયા જેવું છે આવું જીવન સાધક-પથ પરથી અંધ પતન કરાવે છે પ્રતિક્રમણ જીવનના આ બહુરૂપીપણાને દૂર કરે છે સાથે જ સાધક પ્રતિક્રમણ દ્વારા અષ્ટ પ્રવચનની આરાધનામાં વિશેષ પ્રયત્નશીલ બને છે

પાય સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ અષ્ટ પ્રવચન કહેવાય છે આ છે પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ હવે આપણે પાયમાં આવશ્યક અંગે વિચાર કરીશું

### કાર્યોત્સર્ગ આવશ્યક

પ્રતિક્રમણ આવશ્યક પછી કાર્યોત્સર્ગનું સ્થાન આવે છે. સાધક પાપોની આલોચના કરીને આત્મિક ભૂલોથી શુદ્ધ બને છે કાર્યોત્સર્ગ એ અગિયારમું તપ છે એનો અર્થ છે દેહ પ્રત્યેની મમતાને દૂર કરવી જ્યાં સુધી દેહ પ્રત્યે મમત્વ-ભાવ છે ત્યાં સુધી સાધક જીવનના મેદાનમાં દૃઢતાપૂર્વક આગળ વધી શકતો નથી

એક સૈનિક યુદ્ધ-મેદાને જાય છે એના મનમાં જો દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો મોતનો ભય એના મન ઉપર છવાયેલો રહેશે. રણ-મેદાને મોતને સામે જોતા જ એ નાસી છૂટશે સાધનાના ક્ષેત્રમાં પણ સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો ત્યાં પણ એને સફળતા મળતી નથી સાધક-જીવન

કૂંધોનો નહીં પણ કટાક્ષીણી રાહ છે જ્યાં જાને ને પગમે હાજરા કામે છે વિદાર-ચાત્રામાં ગરમી-કડીના સેકડો પરિપક્વો સહેવા પડે છે એટલે બે સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે આસક્તિ હશે તો એ સાધના કરી શકશે નહીં.

દેહ પગની આસક્તિ સમાપ્ત ન થાય તો આધ્યાત્મિક જીવન મુદ્દર બની શકતું નથી. પોતાના ધાર્મિક વિશ્વાસ પર મનુષ્ય ત્યારે જ સ્થિર થઈ શકે છે જ્યારે દેહ પ્રત્યેનો એનો આસક્તિ-ભાવ સમાપ્ત થઈ ગયો હોય છે. કામદેવ ભાવકના મનબામાં બે દેહાસક્તિ હોત તો શું એ બાદ ક્યોને સહી શકત ખરો ? શરીરના દુઃખ દુઃખા કરવામાં આવે છે શરીરનો ખાલુ-ખાલુ વેદનાથી પીગા પામી રહ્યો છે પેમે પિશાચ આકૃતિમાં રહેલો દેવ બોલે છે. કામદેવ ત્યાં સારું પીડાઓ છો ? કહી દોને કે ભગવાન મહાવીરનો ધર્મસિદ્ધાન્ત મિથ્યા છે આ બે શબ્દો માત્ર દમણાં જ એક મિનિટમાં તમારી વેદનાનો અત સાચી દેશે એક બાજુ અસીમ વેદના છે બીજી બાજુ દેહત બે સખ્તો ઉચ્ચારવાના છે પણ કામદેવે તો વેદના-પીડા સહેવાનું સ્વીકાર્યું પરંતુ ભગવાન મહાવીરના ધર્મને મિથ્યા ન કહ્યો કારણ કે કામદેવની દેહાસક્તિ એટલી થઈ ચૂકી હતી.

આવી જ વાત મજસુકુમારની છે. માથે અગ્નિ લાસૂકી રહ્યો છે અગ્નિ જ્વાળામાં લેણી ને માંસ તપીત પીને જળી રહ્યાં છે પણ માથાની જ્વાળા મન સુધી પહોંચી શકી નહીં ત્યાં તો કામાને શાંતિનો આગર સહેરાઈ રહ્યો છે કારણ એ જ કે એમની દેહાસક્તિ સમાપ્ત થઈ ચૂકી છે તેઓ જાણે છે કે જે બન્ને છે તે મારું નથી બને જે મારું છે તે કદી ભરત થઈ શકે નહીં પ્રથમકાળની-દ્વાવાનળની જ્વાળા પણ ભરમીમૂત કરી શકતી નથી. દેહ પરનો મમતભાવ દૂર થયો ત્યારે જ તે મજસુકુમારનો અક્રમા પ્રાણુપાતક શત્રુને પણ કામા આપી શક્યો કાપોત્સર્ગ અંગે સિત્ત પ્રસ કરે છે.

**પ્રશ્ન :** કાઠસગ્ગેળે મળ્લે જીવે પિં જળવદ્ !

**તથાવ :** કાઠસગ્ગેળે સોય પદ્ધપ્પળ્લં પાપચ્છિત્તં વિસોદ્દેહ, વિસુચ્ચ પાપચ્છિત્તેય જીવે તિણ્ણુપટ્ટિયપ્પ બોદ્ધરિયમરુચ્ચમારપદે પસરથ શાળોવગપ્પ સુદંસુદ્દેળે પિદ્ધરદ્ !

પ્રથમ ભગવન્, કાર્યોત્સર્ગ દ્વારા આ આત્મા કયા આધ્યાત્મિક આનંદનો અનુભવ કરે છે ? જવાબમાં ભગવાન ક્રમાવે છે “ કાર્યોત્સર્ગ દ્વારા આત્મા ભૂતકાળના અને વર્તમાન કાળના પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ બને છે ભૂત અને વર્તમાનમાં જીવનની દુર્ગંજતાઓને લીધે થયેલાં પાપો માટે સાધકને જે પ્રાયશ્ચિત્તનો યોગ સાપડ્યો છે, એની વિશુદ્ધિ વિના આત્મા અતિચારોને દૂર કરી શકતો નથી અતિચારથી શુદ્ધ થયા પછી સાધકના મનમાં એટલો જ આનંદનો અનુભવ થાય છે, જેટલો કે એક મજૂરને માથેથી ભાર ઊતરે છે ત્યારે જે આનંદ એને મળે છે

ભારે વજન ઊંચડી ચાલતા મજૂરની મનસ્થિતિને મોટરકારોમાં ધૂમતા ઠોઠો-શાહુકારો નાણી શકતા નથી જેણે જીવનમાં કદી પાંચ શેર પણ વજન ઊંચક્યું નથી તે મણ ભારથી હળવા થવાનો આનંદ નાણી શકતો નથી માથાનો ભાર તો હળવો હોય છે એના કપડાંને પણ આપણે સમજી શકીએ પરંતુ અતિચારોનો પણ એક ભાર હોય છે પ્રત્યેક વિભાવ દ્વારા પોતે એક ભાર છે એ ભારનો તોલ-માપ કાંઈ નહીં હોય પણ એ જીવે ભાર છે, જેના વડે આત્મા ભાગ-મય બને છે આ ભાર જ આત્માને અધ પતન તરફ ખેંચી જાય છે અને દુર્ગતિદ્વારે લાવી ઊભા કરી દે છે

હા, તો જે ક્ષણે આત્મા અતિચારોને હરી લે છે, પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા દેવોના ભારથી મુક્ત બને છે ત્યારે એને એક જાતનું હળવાપણું અનુભવાય છે એના મન પરનો ભાર ઓછો થાય છે અને ત્યારે જ એ પ્રશન્ત ધ્યાનનો યોગ મેળવી શકે છે ધર્મ અને શુક્લધ્યાન પ્રશસ્ત-ધ્યાયવા યોગ્ય છે પ્રાયશ્ચિત્ત પહેલા મનની સ્થિતિ સકલ્પ-વિકલ્પમાં રાચે છે પણ જ્યારે દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાઈ જાય છે ત્યારે મનના વિકલ્પો-સંભાષિત થાય છે અને પ્રશસ્ત ધ્યાન ભણી આગળ ધપે છે.

### પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યક :

અતીત (ભૂતકાળના)ના અતિચારોની આલોચના પછી સાધક પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાર્યોત્સર્ગ કરે છે અને અતીતના દોષોથી મુક્તિ પામે છે પરંતુ ભવિષ્યના દોષોને રોકવાનું કાર્ય પ્રત્યાખ્યાન કરે છે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનનું મહત્ત્વનું સ્થાન છે ભાગતીય સમૃદ્ધિનું લક્ષ્ય ત્યાગ તરફ છે એ ભોગમાં નહીં, પણ ત્યાગમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે એ ભોગીનું નહીં પણ ત્યાગીનું જ સન્માન કરવાનું શીખવે છે.

એનું કહેવું છે સદ્ગીપુત્રો કરતા સરસ્વતીના પ્રયોગ સમાન કરો કારણ કે સદ્ગી કરતાં સરસ્વતીનું આનંદ બિંદુ છે સદ્ગી તો બાળ છે, કામે નથી બન્ધારે સરસ્વતી તો જીવન પર્વત સાથે જ રહે છે અને આ જીવન સુધી જ નહીં પણ આગામી જીવનમાં પણ એ સાથે આપે છે-આપી શકે છે પણ ધમણ-સરસુતિ કહે છે જ્ઞાન કરતાં ત્યાગનું સ્થાન મહાન છે તીર્થ કર જ મની સાથે જ ત્રણ જ્ઞાન ધરાવતા હોય ૩ પરંતુ બધાં સુધી તેઓ ગૃહસ્થ-દશામાં હોય છે ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહણા કરતાં નથી, આ જૈનગમનો સિદ્ધાન્ત છે મુનિમાં બે જ્ઞાન છે બન્ધારે તીર્થકર્દ જ્ઞાનની શ્રેણીમાં મુનિ કરતાં આગળ છે પણ બધાં સુધી તેઓ ચારિત્ર્ય-મંદ્રણ કરતાં નથી ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વહણા કરી શકતા નથી, અને બીજું તો ઠીક પણ જ્ઞાનક્ષેત્રે એક દેવ પણ મુનિ કરતાં આગળ છે પણ એનાર્થ પ્રત્યાખ્યાનનો અભાવ હોય છે એટલા માટે જ મતિ-જ્ઞાને શ્રુતિજ્ઞાનના ધારક મુનિ વહનિ છે પરંતુ અવધિજ્ઞાનનો ધારક દેવ વહનિ નથી.

જૈનગમની એક બીજી વાત એવી છે કે જે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનના આશ્રયે અધકાવે છે એક બાલુ ચક્રવર્તી છે બીજી બાલુ ચક્રવર્તિની સેવક છે જે બેઠે હાથ જોડી ચક્રવર્તીના કુકમની ચાકમાં બેસે છે પણ એ જ સેવક ને ચારિત્ર્ય-ધર્મ અમીકાર કરે છે અને એના બીજે જ દિવસે પોતે ચક્રવર્તિના મનમાં વૈરાગ્યની શાવના જાગે છે અને એ પણ વિશાળ સામ્રાજ્યને તજી મુનિ બને છે ચોવીસ કલાક પહેલાં એમના જ સેવકે દક્ષિણ મંદ્રણ કરી છે એટલે એક બાલુ સેવક છે અને બીજી બાજુ સમ્રાટ છે પણ અમરકારની વાત તો એ છે કે સમ્રાટ સેવકના ચરણોમાં નમે છે કારણ કે આટલા દિવસો બેસે એ બિખારી બની સમ્રાટના હારે બટકતો હશે પણ બાળે તો એ આત્માનો ચક્રવર્તી છે ત્યાજ અને વૈરાગ્યનું વિશાળ સામ્રાજ્ય એની પાસે છે આ છે પ્રત્યાખ્યાનનો પ્રભાવ વર્ષો સુધી જે ચરણોમાં ચૂકતો રહ્યો ગુલામીમાં આખી જીવનની વીતાવી પણ બાળે એ ચક્રવર્તી છે અને ચક્રવર્તી એને વાંદરા એના ચરણોમાં ચૂકે છે

બધાં સુધી ચારિત્ર્ય-મોહનો ક્રમોપચય થતો નથી ત્યાં સુધી એક નવધારણી જેવું પ્રત્યાખ્યાન પણ આત્મા કરી શકતો નથી. અવરમાં-સદ્ગમમાં પ્રત્યાખ્યાનવરણનું ઉપચયન, ક્રમ અથવા ક્રમોપચય થાય છે ત્યારે જ મનમાં પ્રત્યાખ્યાન તરફ અભિરુચિ જાગે છે પ્રત્યાખ્યાન બંને સિદ્ધ થઈ શકે છે -

પ્રશ્ન - પચ્ચક્ષાણેણ મન્તે જીવે કિં જળયઈ ?

જ૦ પચ્ચક્ષાણેણં આસવ દારાઈ નિરંમહ,

પચ્ચક્ષાણેણ ઇચ્છા નિરોહં ળળયઈ ।

ઇચ્છા નિરોહં મળણ ણં જીવે સવ્વદ્વેસુ વિણીય તળ્હે  
સીઈ મૂપ વિહરઈ ॥

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અ ૨૯ સૂ ૧૩

પ્રશ્ન — “ ભગવન્, પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા આત્મા કયા આત્મગુણને પ્રગટ કરે છે ? ”

શિષ્યની જિજ્ઞાસાનુ સમાધાન કરતા ભગવાન ફરમાવે છે “ પ્રત્યા-  
ખ્યાન દ્વારા આત્મા આશ્રવદ્વારેને રોકે છે જ્યાં સુધી આવતા આશ્રવોને  
રોકાતા નથી ત્યાં સુધી કર્મોનો પ્રવાહ આત્મામાં આવ્યા જ કરે છે જ્યાં  
સુધી કોઈ વસ્તુ માટે પ્રત્યાખ્યાન કરવામાં આવતો નથી, પરથી આસક્તિ  
હર થતી નથી ત્યાં સુધી કર્મરજ આવતી જ રહેશે ”

પિતાએ કોઈ વસ્તુ વ્યાજ ઉપર લીધી છે તો પુત્રે પણ એનું વ્યાજ  
આપવું જ પડશે તેવી જ રીતે કોઈ યોનિમાં રહે અથવા ન રહે પણ એ  
વસ્તુ દ્વારા કર્મોનો આશ્રવ તે ચાલુ જ રહેશે એમ તો આત્મા જ્યારે  
શરીરનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે ત્યાંની હઝારો વસ્તુઓમાંથી એકને પણ સાથે  
લઈ જતો નથી પણ હા, વસ્તુઓનો મોહ સાથે લઈ જાય છે પદાર્થો તજ્યા  
છે પણ પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ હર થઈ નથી માટે જ્યાં સુધી આસક્તિ  
સમાપ્ત થતી નથી ત્યાં સુધી ક્રિયા થતી જ રહેશે

પણ અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે જે વસ્તુનો આપણે ઉપયોગ જ કરતા  
નથી શું એની ક્રિયા પણ લાગશે? હા, કારણ કે જ્યાં સુધી પ્રત્યાખ્યાન થતું  
નથી ત્યાં સુધી ક્રિયા જરૂર લાગશે જ માની લ્યો કે તમારી પાસે બે મોટરો  
ને ત્રણ સાઈકલો છે તમે ફક્ત એક મોટર અને બે સાઈકલોનો જ ઉપયોગ  
કરો છો પણ તમારે ટેકસ તો પાચેયનો ભરવો જ પડે છે તમે એમનો  
ઉપયોગ કરો છો અથવા નહીં એ સવાલ નથી, પણ સવાલ તો છે માલિકીનો  
જ્યાં સુધી વસ્તુઓ પરથી તમે સ્વામીત્વ-માલિકીપણું-હર કયું નથી ત્યાં  
સુધી તમારે ટેક્સ ભરવા જ પડશે બસ, આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પણ એ જ  
વાત છે.



એક વાત એમ પણ છે તમે મુબઈમાં એક મહાન ઘાટે લીધું જાને પછી દશમાં માસમાં જ્યાં સાંધી બે વર્ષ પછી પાછા મુબઈ આવ્યા મમન માસિક તમારી પાસેથી શાકુ આજરો તમે કહેશો સલા આકમી, કુ તો એક સ્વિસ પણ આ મહાનમાં રહ્યો નથી તો એનું શાકુ કેવું ? એ કહેશે, તમે રહે જાવયા ન રહે એનો કાઈ પ્રસ નથી બે વર્ષ મુબી તો તમે એના માસિક રહ્યા છો જુઓ તો ખરા કે આ તાજુ તમે મારેશું છે જાને વાત પણ સાચી જ છે કે તમે તમારુ સ્વામીત્વ કાલમ-આવુ રાખ્યુ છે તો તમારે એનું શાકુ પણ આપવુ જ પડશે જાવા સ્વામીત્વને-માસિકાપણને જ તે આખ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં જાવા આસક્તિ કહે છે જાને આ આસક્તિનો જ્યાં મુબી પરિત્યાગ કર્યો નથી ત્યાં મુબી આમર આજુ જ રહેશે પ્રત્યાખ્યાન જ એ આમરદારને શકી રહે છે

સાથે જ પ્રત્યાખ્યાન ઈચ્છાનો નિરોધ કરે છે કારણ કે ઈચ્છાને અપોદિત કરી વિના પ્રત્યાખ્યાન સહાયી રહેતુ નથી એટલે પ્રત્યાખ્યાનદાર જ આત્મા ઈચ્છાઓ પર કટ્ટોચ કરી રહે છે પછી ૭ પદ્ધતિઓ એલે પરિત્યાગ કર્યો છે એ એના મનમાં કદી ભોલ-તાલચ કે આસક્તિ પેદા કરી શકશે નહીં એથી સૌથી મોટો લાભ એ થાય છે કે મનની વૃદ્ધિ-જન્ય સમગ્રતા સમાપ્ત થઈ જાય છે જાને સાધક આત્મ-સંતોષી જાની રહે છે

### ઉપસહાર

આ રીતે પ્રતિક્રમણમાં આપણે આપણી આમીચના કરીએ છીએ જીવનના દોરોને સાવધાનીપૂર્વક દૂર કરીએ છીએ એનુ પ્રાપ્તિ કરીએ છીએ જાને જાનિખમાં એમના નિરોધ માટે તૈયાર થઈએ છીએ પ્રતિ કાલુન્યા છે આવસ્થાઓ કમ પણ પૈયાનિક દબે ચખરામાં આવ્યો છે પહેલે સામાનિક આવસ્યક જીવનમાં સમચાવની સાધના શીખવે છે સમ આવ આવ્યા વિના સહમુજો પ્રત્યે પ્રેમ જાગૃત જાનો નથી તેમ દુગુણીથી વિરક્તિ પણ થતી નથી સમચાવનો સાધક જ મુજાનુરામી જાની રહે છે એવા મારે જ સામાનિક પાને ચોવીસી સ્તવનનો કમ આવે છે કલ્પ-પૂર્વક જાવા પછી જ માનવી ગુણીની પૂજા કરે છે જાને તારે જ મુર જાનોના ચરણે નમે છે એટલા માટે જિન-સ્તુતિ પછી ગુરવરજાનો કમ ગાઓ છે

ત્યાં મન, ચમન ને કર્મમાં નખતા છે તે જાવાચારથી દૂર રહે છે

## આવશ્યકની આવશ્યકતા

અને અતિચારો પ્રત્યે સન્નગ રહે છે પ્રમાદવશ પણ જો એમા અખલન થઈ જાય છે અને વ્રતોમા દોષ લાગે છે તો એ દોષોને પશ્ચાત્તાપના વારિથી ધોવા માટે કૃતનિશ્ચયી બને છે અને એટલા માટે જ વદણા પછી પ્રતિક્રમણુનું સ્થાન રાખવામાં આવ્યું છે. ભૂલોના સ્મરણ સારું મન, વચન ને કાયામા સ્થિરતા થવી જરૂરી છે માટે જ પાચમો આવશ્યક કાર્યોત્સર્ગનો આવે છે એટલે કે દોષોની આલોચના પછી પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાર્યોત્સર્ગનો નિયમ છે અને સ્થિર યોગવાળી વ્યક્તિ જ પ્રત્યાખ્યાન કરી શકે છે એટલા માટે કાર્યોત્સર્ગ પછી પ્રત્યાખ્યાન કરીને સાધક લવિષ્યના દોષોની સંલવિતતાને રોકી દે છે અને આત્મામા પૂર્ણ લીન બનીને સ્વભાવ-દશામા પાછો આવે છે અને વિભાવ-સ્થિતિમાંથી સ્વભાવ-સ્થિતિમા પાછું આવવું એ જ પ્રતિક્રમણુ છે

દિનાક

તા ૧૪-૯-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કાટ, મુબઈ



અહિંસા એ ભારતીય સંસ્કૃતિનું જીવનશૂર તત્ત્વ છે ભારતીયોના રામે રામમા એનું તત્ત્વ ભરેલું પડેલું છે ભારતીય હવા એટલે અહિંસાની હવા ! ભારતીય ઇતિહાસ એટલે અહિંસાનો ઇતિહાસ

ધર્મનો નીચોડનું બીજું નામ છે અહિંસા

આપના મનને એક માત્ર દયારૂપી ખૂબસૂરત આભુષ-

ણથી સજ્જો

આપ્યાત્મ સરૂતિના પ્રતીક સમા પવિત્ર દિવસોમાં તમે અખંડ સદૈશી ભવણ કરી રહ્યા છો, તમે રૂઢિચો-સદૈશી સાંભળો છો અને જાગૃતિ અને જાપાનના સદૈશીઓ સાંભળવા તમારા હૃદય આતુર રહે છે મોટા-મોટા નેતાઓના સદૈશી તમે સાંભળો છો પ્રધાનમંત્રીના સદૈશી સાંભળવા માટે એપાટી તો સાંભળી સહ્યામાં તમે સૌને આજ્ઞા આપો છો અને ધણ પ્રેમથી એમનો સદૈશી ગ્રીષ્મો છો. પણ હું પણ હું કે આત્માનો સદૈશી તમે સાંભળો છો કહી કે નહિ ? આત્માનો સદૈશી જેણે સાંભળી લીધો છે એને દુનિયાનો ડાર્ક સદૈશી સાંભળવાની જરૂર રહેતી નથી.

ધૈર્ય જ સયમ પહેલાં તમારી સામે મનુષ્યમારની પવિત્ર વાત આપી હતી. તે ત્યાજ અને અસિદ્ધાનકારી વાત મારા સાથી મુનિશી પ્રાસેથી તમે સાંભળી ચૂક્યા છો. તે મહાન સાધક જૈનજગતનું અપેક્ષિત નક્ષત્ર છે એ પણ એક હજી હતું જેથી પોતાના સુકુમાર આધર્મના માથે ધનધનતા અતારા મૂકી રહ્યા. તો સામે પણ એવું એક અદ્ભુત હજી હતું ? એ ધનધનતા અતારાને અમલવપૂર્વક સહી સર્જી શક્યું એ જવાલામાં તને જાણી રહ્યું હતું રક્ત અને મસિક બેઠી રહ્યાં હતાં પરંતુ એની આંખ મન સુધી પહોંચી શકી નહિ. તે મનને જાણી શકી નહિ. કારણ તે સાધક સાધનાની એવી સ્થિતિએ પહોંચી ગયેલો કે જ્યાં તને તપાસનાર આ જવાલાઓ પહોંચી શકે નહિ. અને આ જાણ એટલા જ કારણસર સંસ્કૃતિત બની શક્યું કે એમણે આત્માનો સદૈશી સાંભળી લીધો હતો. સયમ અને આનંદ એવી સ્થિતિમાં તેઓ લીન થઈ ગયા હતા કે જ્યારે એને એ

ભાન પણ રહ્યું નહોતું કે કોઈ એને બાળી રહ્યું છે તેથી કોણ બળી રહ્યું છે એની એમને ખબર સુદ્ધા પડી નહિ.

આ સાધનાની ચરમ ગ્થિતિ છે આ સ્થિતિએ પહોંચવા માટે સયમનો પથ સ્વીકારવો પડશે મન અને ઇદ્રિયોને વશમા લેવા પડશે સયમ શક્તિનો સ્રોત છે સ્ત્રીમ-વરાળ જ્યારે પાવર નળીમાં સયમિત બની જાય છે ત્યારે વિશાળ એન્જિનને ગતિ આપે છે અને એને કારણે હજારો-લાખો ટન ભાર એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઈ જઈ શકાય છે આવી શક્તિ કયાથી આવી ? કહેવું પડશે કે એ સયમની જ શક્તિ છે એટલા માટે જ શાસ્ત્રકાંડે એ ઇદ્રિય-નિગ્રહ અને આત્મસયમ ઉપર ભાર આપ્યો છે મન ચારે બાજુ ફરતું રહે, ઇદ્રિયો વાસના તરફ દોડતી ફરે અને પછી આપણે ઇચ્છીએ કે સાધનામાં રસ આવે તો એ સંભવિત નથી તમને તો રસ પડે છે આદિસમાં એવી રૂપિયા બેળા કરવામાં જેવો રસ ત્યાં છે એવો આત્મસાધનામાં છે ખરો ? જ્યાં સુધી ઇદ્રિયો વિપથગામિની છે ત્યાં સુધી અધ્યાત્મની વાતોમાં રસ આવી શકશે નહિ

ઇદ્રિયો શું છે ? ઋષિઓએ આત્માને ઇદ્ર બનાવ્યો છે—“ **इन्द्रो वै आत्मा** ” આ ઇદ્રકપી આત્મા માટે જે સહાયક છે, તેમને ઇદ્રિય કહેવાય છે લખવા માટે પેન્સિલ અથવા પેન સાધન છે તેવી જ રીતે ઇદ્રિયો પણ આત્મા માટેના સાધન છે આત્મા ધારે તો ઇદ્રિયો વડે સંસારભ્રમણને સીમિત કરી શકે છે, અને તે ધારે તો તે જ ઇદ્રિયો વડે ભવભ્રમણમાં ઘૂમી કરી શકે છે

પેન્સિલની અણી કાઢવા માટે અપાયેલા ચાકુ વડે જો દાર્ઠ બીજની આગળીને છોલી નાખે તો તે ચાકુનો દુરુપયોગ જ થયો કહેવાશે સાધન સાધન છે, તેનો તમે સદુપયોગ પણ કરી શકો છો તેમ દુરુપયોગ પણ જે દર્પણને નિમિત્ત માની ભરત ચક્રવર્તીએ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે જ દર્પણ વડે અલયકુમારે કૂકડાને લડતા શીખવાડ્યું ચક્રવર્તી સમ્રાટે જે જે નિમિત્તને મેળવી અનત-અનત કર્મોનો ક્ષય કર્યો હતો, તે જ નિમિત્ત દ્વારા કૂકડા અને એના સ્વામીએ અનત-અનત નવા કર્મો બાધી લીધાં.

એમ તો તમે બહુ કુશળ છો દરેક ચીજનો પૂરેપૂરો સદુપયોગ કરવા માગો છો બે આનાની એક દિવાળીની પેટી આણી, દીવાબત્તી કરતી વેળા જો એક દીવાસળી પણ નીચે પડી ગઈ હશે તો તેને ગાંધી ફરી પાછી તે

જીવીમાં મૂકી દો હો. એવી જ રીતે એક જાનનારી ૨૪ સોય લાખા, એમાંથી એક પણ સોય ખોવાઈ જાય છે તો તેને પણ શોધી કાઢે છે. પરંતુ મિનિટ એવી શોધ પાછળ ગુમાવી દો છે પણ એને જાતી કરતા નથી અને બીજું તો શું ચોપા લખતી વખતે શાદી સુકવવા માટે જે રેતી બક્ષે છે ઉપર નાખવામાં આવે છે તેની પણ તમારા કિમતમાં કિમત છે. જાણે ફાઉન્ટેનનો પુત્ર ખાલી ગયો છે પરંતુ જાનથી પચીસ વર્ષ પહેલાં ફરક કુમને માગી શાદીથી જખાતુ હતું અને એને સુકવવા માટે રેતીનો ઉપયોગ કરતો હતો. બક્ષે છે ઉપર રેતી નાખ્યા બાદ એ રેતીનું શું થતું ? શું એને ફેંકી દેતા હતા ? છ નહિ. ખૂબ જ સાવધાની સાથે એને ફરી તે જ જીવીમાં નાખી દેતા હતા. એ રેતીને પણ નકામી જવા દેતો નહોતો. વારું, તો જતાવે કે એની કિમત શું હશે ? બે-ચર પૈસામાં તો પૂરી જી કારાઈ જાય છે પરંતુ એનો પણ તમે સંકુપ્તોગ કરો છો.

નાની નાની વસ્તુઓનો તમે પૂરો સંકુપ્તોગ કરો છો. ફેરીની મોસમમાં તમે ફેરી લાખા બે રૂપિયા બાપ્પા અને થેલી લરીને ધેર આપ્યા. તમે ખ્યાલ રાખો છો કે થેલીમાંની ફેરીઓ જગડે નહિ-પિયાલ નહિ. એના જગડી જવા પહેલાં જ તમે એનો ઉપયોગ કરી મો છો. તમે એને કેવો ઉપયોગ કરો છો શું તે પણ મારે મનાવવું પડે. તમે સારી રીતે એ જાણો છો અનેક વાર એનો રસ કાઢ્યો હતો, સૌથી પહેલાં ફેરીને ધોઈ લેવામાં આવે છે તો થેલી લેવાનું છે ઉપરનું ટીટીયું કાઢી ચાર સ્વચ્છ ક્ષાપ્તિયા વાસણમાં રસ કાઢાય છે પૂરી તાકાતથી એનો રસ કાઢી લેવાય છે અને એનાં જીવરતને એક જાનુ રાખી લેવામાં આવે છે પછી વારો આવે છે બાપ્પાઓનો એમાંથી પણ થસીપસીને રસ કાઢી લેવાય છે પછે શું એને ફેંકી દે છે ? ના કારણ હતું તો પણ નાહી છે બીજા કરી કરોને જીવરત અને એટલેને પિવાય છે કેટલીક વખતે એક વાર તો કેટલીક વખતે બે કે ત્રણ વખત પાણીમાં પિવાય છે ક્યારે ક્યારે પણ પિવાનાં દોષ છે પહેલાં પાણીને રસમાં ભેળવી દેવાય છે અને બીજા પાણીમાં ફેરોનો જાણાય છે શા સારું બીજાનો ફેરોનો કરો છો ? ( સલામાં હસાહસ )

દવે તો કીંગ ખાન લેટરો ન રસ એમાં રહેવા દીધા નથી. દવે તો ફેંકી દેવા ને ? ના કારણ ના હતું નહિ ફેંકાય કારણકે થરમાં જેવામાં ખાવ્યું છે કે પેલાં જીવરતનું શાક જતાની વિહિનબોશમાં નાખી કે છે વિહિનબોશને જાય તો તમે સમજ જ મચા છો ને ? દા-પેદમાં દવે રહી

વાત ગોટલાની એને પણ ફેંકી દેતા નથી તેને સૂકાવી નાખવામા આવે છે, પછી એને તોડી શિલસપ્તમીને દિવસે ગોટલીનું પણ શાક બનાવી લેવામાં આવે છે અને ઉપરની છાલની ધંધનરૂપે વપરાશ થાય છે હવે તમે બતાવો કે આમાની કઈ વસ્તુ તમે નકામી જવા દીધી

બે આનાની ફેરીનો તમે આટલી બધી રીતે સદુપયોગ કરી બાણો છો, પરંતુ મને બતાવો કે આ ઇદ્રિયો તમને મળી છે, એમનો તમે કેટલો સદુપયોગ કરો છો ? હા, તો બતાવો એની શુ કિંમત હોય છે ? એક માણસ તમારે ઘેર આવી તમને કહી જાય કે હું એક લાખ રૂપિયા આપીશ, તમે તમારી એક આખ મને આપો, તો શુ તમે આવા સોદા માટે તૈયાર થઈ જશો ? નહિ કદી નહિ એનો અર્થ એ થયો કે તમારી એક આખ એક લાખથી પણ વધુ કિંમત ધરાવે છે, પરંતુ મને બતાવો કે તમે એનો સદુપયોગ કરો છો કે દુરુપયોગ ?

કાન વડે તમે આધ્યાત્મિક સંગીત પણ સાલળી શકો છો અને એ જ કાનો વડે દ્વિત્વી સંગીત પણ પહેલું કામ મનની વાસનાને શાત કરે છે ત્યારે બીજું કામ મનની સૂતેલી વાસનાને ઉત્તેજિત કરે છે વાસનાભયુક્ત સંગીત સાલળવું તે જ્ઞાનનો દુરુપયોગ છે જ્યારે મનને વાસનાથી વાળી અધ્યાત્મ ભણી લઈ જતું ગીત સાલળવું તે જ્ઞાનનો સદુપયોગ છે

કાન વડે તમે બીજાની નિંદા પણ સાલળી શકો છો, તેમ બીજાની સ્તુતિ પણ વારુ, ત્યારે સચ્ચુ બતાવો કે કોઈની નિંદા થતી હોય ત્યારે તેમા તમને વધુ રસ પડે છે કે કોઈ સદ્ગુણી મહાપુરુષનું ગુણ-કિર્તન થતું હોય તેમા રસ પડે છે ? જ્યારે ગુણીજનોની સ્તુતિની વાત આવી ત્યારે કહી બેઠો છો કે હા, દીડ છે પણ અદરથી કાને જોયો છે, વધુ થશે તો કહેશો મને સમજ નથી પરંતુ કોઈની નિંદાની વાત કાને આવશે તો કહી બેઠો છો ભાઈ મને તો આજે જ ખબર પડી કે તે આવો છે હું તો એને ઘણો સારો સમજતો હતો પણ હા, એમ બની શકે છે કે તે બહારથી બિજા હોય પણ અદરથી મેલો નિંદાની વાત સોળ આના સાચી માની લો છો અને એમા એટલો રસ આવે છે કે જ્યાં વિચ્છા થઈ ગઈ હોય છે, ત્યાં માણસ એવો તો બેમી જાય છે કે જાણે ગુદ વડે ચોટી ગયો હોય કલાકો વીતી જશે પણ ત્યાંથી હજવાનું નામ નહિ લે

અગે, કેટલાય માણસોને ટેલિફોન (કાન) સદા નિંદાત્મક વાતો સારુ

તેમણે જ રહેતા હોય છે તેઓ ખ્યાન રાખે છે કે ક્યાં ક્યાં નવી વાત નવી અને જ્યારે પણ એમના હાથમાં કોઈ એવી વાત આવે ત્યારે તે એનું પૂછવું જ શું ? કોઈ પણ મળશે ત્યારે પણ બસ તે જ વાત હશે મળતાંની સાથે જ પૂછશે ક્યાં નવી વાત સાંભળી કે ? બાપણુ સમાજમાં આવે આ રાજ એવો તો હેલાયો છે કે એની કોઈ સીમા રહી નથી. ધર્મસ્થાન પણ એથી બળતરે રહ્યાં નથી કેટલાક લોકો તો એટલા માટે જ આવે છે કે કોઈ નવી વાત જાણવા મળી જાય. તેઓ આવશે, મુનિને હાથ લેકેશે પણ એમની બાંખે ચારે બાજુ દરતી રહેશે-તેરો કે ક્યાં શું થઈ રહ્યું છે ? સામયિકમાં પણ સમજાવતી સાધનાના સ્થાને આવી જ સાધના થાય છે પેલાએ જ્યાં કમું અને હવાલોએ તેમ કમું મુનિની પાસે આવશે ત્યારે પણ એમની જો જ રોકાઈ જાય રહેશે.

એક વખતની વાત છે કે ઉપદેશ રહ્યો હતો એક ભાઈ જાફર નામથી આવ્યા અને જોતાં જ થોડી એક વાજુ દેહી દીધી અને વહવા કરી. વહવા પૂરી થઈ નહિ કે એ જોવા મહારાજ એક નવી વાત આપે સાંભળી ? કે સમજાવે તો હોય કે એ શું કહેવા માગે છે મેં કહ્યું કોઈ પણ વ્યક્તિ દેવસ્થાન અથવા ધર્મસ્થાન તરફ જાય છે ત્યારે અગ્રવચ માટે સુચવિત પદાર્થ લઈ જાય છે તમે ધર્મસ્થાનને આવ્યા છો કોઈ સુચવકરી વાત લઈને આવ્યા હો. કોઈના સદ્ગુણોની સુવાસ લઈને આવ્યા હો તો મને સંભળાવો. જો કોઈની જૂરાઈની વાત હોય તો તેવી જુગપ મહેરબાની કરી બહી ચલાવશે નહીં પણ સાંભળતાંની સાથે જ એણે ચરણ પકડી લીધાં અને જોવા : મહારાજ આપે મારી બાંખે જોશી દીધી છે ખરેખર, હવેથી કે ધર્મસ્થાનમાં સુચવિત વાત લઈને જ આવશે.

હા તો મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે તમે આવક છો તમારી દૃષ્ટિમાં તમારી વાસ્તુમાં અને તમારા કાનમાં સવત્ર પવિત્રતા દેવી જોઈએ. ધર્મસ્થાનમાં આવો તો પવિત્ર દૃષ્ટિ લઈને આવો અને સદ્ગુણોની સુચવકરી વાતો લઈને આવો અને તેવી જ સુચવિત વાતો લઈને જાઓ કાન વડે સદ્ગુણ અવશ્ય કરવો તે એનો સદ્ગુણપાત્ર છે અને નિદા સાંભળતી તે કાનનો દુરુપયોગ છે.

સમુ-ઈન્દ્રિય-મોજ પછી અમુ ઈન્દ્રિયનું સ્થાન છે બાંખ કેમકે કરતાં પણ મેષ છે કેમકે સામે આવેલી વસ્તુનો દેશો લે છે બાંખ પણ એવું

જ કરે છે પરંતુ કેમેરામા નવા નવા રોલ નાખવા પડે છે, ત્યારે આ આખના પડના પાછળ ફેટલાયે રોલો સમાયા હશે એની ખબર નથી એ કેમેરા વડે ફોટો લેવા માટે પ્રકાશની જરૂર પડે છે પરંતુ આખનો કેમેરા તો અલ્પ પ્રકાશમા પણ ફોટો લઈ લે છે પેલો કેમેરા તમને જસો અથવા થે હનરમા મળી ગયે છે, પરંતુ આખનો આ કેમેરા તમને ફેટલામા મળ્યો, એની કાંઈ દિ મત છે ખરી ? હજારો-લાખોનો ખર્ચ કરવા છતાં તમે આખો મેળવી ગયતા નથી પરંતુ તમે તેનો કેવો ઉપયોગ કરી રહ્યા છો ? કેમેરામેન ફોટો લેવામા સાવધાની ગમે છે, મુદ્દર દસ્યોનો જ એ ફોટો ખેચ છે, તમે તમારી આખોડપી કેમેરા વડે પણ સારા દસ્યોનો જ ફોટો ખેચજો

મેવાત્રની લક્ષ્મણની વાત તમે સાલળી હશે જ્યારે રાવણ મર્યાદા ઓળંગી પત્નવટીથી સીતાને ઉપાડી ગયો ત્યારે સતી પોતાને આતના-ચીના પાનમા નોઈ વ્યાકૃણ બની ગઈ એણે છૂટવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ જ્યારે એમા એને સદ્ગતતા ન મળી એટલે એ પોતાના આભૂષણો ઉતારી એક પગી એક રત્નામા નાખતી ગઈ જેથી મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ એ રત્નાને જાણી શકે આ બાજુ શ્રી ગમ અને લક્ષ્મણ જ્યારે પત્નવટીએ યાછા આવ્યા અને ત્યાં ઝૂપડી ખાલી નોઈ તો સીતાના વિરહમા રામ ઉદ્વિગ્ન બની ગયા અને તેઓ પોતાના ભાઈ સાથે સીતાની શોધમા નીકળી પડ્યા વૃલ અને પાદડે પાદડાને પૂછવા લાગ્યા, તમે સીતાને જોયા ? આ એક દામ્પત્યનો આદર્શ હતો જ્યારે રત્ને વિખરાયેલા આભૂષણો જોયા તો તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યું “ભાઈ ગોકની અધકારપૂર્ણ રજનીએ મારા મનને ઘેરી લીધું છે, એટલે હું જોઈ શકતો નથી કે આ આભૂષણો કોના છે ? હવે તું જ પરીક્ષા કરી લે કે આ આભૂષણ તારી ભાભીના જ છે કે બીજા કોઈના આ સાલળી શ્રી લક્ષ્મણે જે કહ્યું છે તે ઇતિહાસનું અમર વાક્ય છે આખોનો સયમ જાણે બોલી ગયો છે મહર્ષિ વાલ્મીકિએ પોતાની લેખનીમાં એને અંકિત કરી લીધું છે તે આ છે

કેયૂરં નૈવ જાનામિ નૈવ જાનામિ કુણ્ડલમ્ ।

નુપૂરમેવ જાનામિ નિત્યં પદાભિવન્દનાત્ ॥

હે ભાઈ, હું કેયૂર જાણતો નથી; તેમ નથી જાણતો કુણ્ડને કારણ આજ સુધી આખ ઉઘાડીને મે ભાભીનું મો જોયું નથી હા નુપૂરને જરૂર જાણું છું અને એનું કારણ છે, હું જ્યારે ભાભીને દરરોજ વદન કરતો હતો ત્યારે મારી દૃષ્ટિ એમના નુપૂર પર જરૂર પડતી હતી



આખોના સયમનો પાઠ તમારે શીખવો છે તો તે તમે જાહી શીખી શકશો. પણ આજે નેત્ર-સંયમની વાત માઈલો દૂર ચાલી ગઈ છે આજે તો જેમ રસમુસ્લા ખાવા માટે જીભ સજવળે છે તેમ સૌ દર્મ જેવા માટે આખો ટબલગળી હેતુ છે ચાલશે સમગ્ર ઉપર અને આખો રહેશે સીનેમાના રંગીન પોસ્ટરો ઉપર. આખોનો સયમ ગમે એટલો / તો મીતેમાની રસી-ઓને જેવા માટે ગિરદી નામે છે પણ આ માટે સૌ દર્મ પર પતંગિયુ મનનારા ન નહિ, પરંતુ સૌ દર્મનું પ્રદર્શન કરનારા પણ આખા જવાનદાર નથી સિનેમાના પોસ્ટરો જેવા પાઞ્ણ દેહકર ખાનાર મૂલ્ય કરી એસે છે, તેમ સિનેમાના ગદા પોસ્ટરો લગાવનારાનો પણ એક લક્ષ ન છે.

સૌ દર્મ પ્રત્યેની આસક્તિ આખની ચાપક લખિતને સંમિત કરી દે છે રાવણ સીતાના સૌ દર્મમાં એટલો આસક્ત બન્યો કે તે એના સિવાય બીજું કશું જોઈ શક્યો નહિ એ સૌ દર્મ પ્રત્યેના રાગનું જ પરિણામ હતું કે ગુણવત્તી વીરમતીની સાથે કનકજ્વળના લગ્ન જેવા માટે વિમલાપુરી ગઈ અને પરિણામે રાજા ચંદને કુદરે મનવુ પડ્યું પોતાના પતિ ચંદ્રાગને કુદરના રૂપમાં જોઈ ગુણવત્તીનું હૃદય ફેટકું રાગુ હતી. ચંદ્રાગનો રક્ત સાંભળનારાઓ આ વાત સારો રીતે જાણતા હોય બહુત તુકારામ મદ્યારખૂનો પ્રસિદ્ધ સત ગઈ ગયા છે એમણે એક વખત પ્રભુને પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું હતું કે —

પાપાલી લાસના નહો રેડ હોલા ।

ત્યાંતુન માંધલા કરાજ મી ॥

હે પ્રભો તારી મુજ પર કૃપા હેતુ તો એટલું જ કરજો મારી આખોમાં પાપ વસે નહિ. એ જો ન થઈ શકે તો શારુ થાય કે હુ અર્ધ મની નહિ અધાદહીની આખોમાં જો વિકાર ન આવત તો ચિતો નૈ રાણીઓને અગ્નિસ્નાન કરી પોતાના સૌ દર્મને આખ જનવવા વિવશ થઈ પડત નહિ.

શ્રીમતીજી જો જાનરમાં તરી અને ત્યાં શુદ્ધ રંગીન સાડિયા જોસે તો તેનાની સાથે જ મન એમાં દસાઈ જશે લેવા માટે દાઢ તેનાર થઈ જશે પણ પાસે એટલા પૈસા ન હોવાને લીધે દાઢ થઈ જશે. સારું શુદ્ધ ઘેર આવશે કે બસ સડી લેવા આદેશ આપઈ જશે. એમણે જો

ખેચ બનાવી તો શ્રીમતીહનુ મોટું ચક્ર જરો અને પછી તો ઘરની શક્તિનો પણ ભગ ચર્ચ જરો ચાનુ સાચુ કાળુ આખો જ હતી

તમારો આખ એ એક આણુમોલ નિધિ છે, અને તે એવો નિધિ છે કે તમામ વૈજ્ઞાનિક અવિષ્કાર પણ એની શક્તિને પ્રગલ્ભિત કરી શકે તો નથી. અમેરિકન વૈજ્ઞાનિકોએ એક આણુવિદ્યાનુ યત્ર તૈયાર કર્યું છે, જે બમો ઇંચનુ છે અને એને તૈયાર કરવામા પૂર્ણ અગિયાર વર્ષ લાગ્યા, અને એના નિર્માણ પાછળ બે કરોડ અને આઠ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયા તે દસ લાખ આખો નેટલો પ્રકાશ ગ્રહણ કરે છે એનો દર જોવાની શક્તિ એટલી છે કે વીસ હજાર માઈલ અંતર પર ગ્રખાયેલી મીણુખતીને એની શક્તિ વડે જોઈ શકાય છે આટલું બધું હોવા છતાં પણ હું પ્રશ્ન છું કે જો તે દરખીન કોઈ આધળાના હાથમા મુકવામા આવે તો એનો શું અર્થ નીવળશે ? આખ છે તો પેલી બે કરોડની દૂરબિનનુ મહત્વ છે સાથે જ હું એ પણ કહી શકું છું કે વૈજ્ઞાનિકો વીસ હજાર માઈલના અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવું દરખીન બનાવી રાકે છે, પરંતુ તમે એમને કહેશો કે બે કરોડો સુધીના અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવું એક આખ તો બનાવી આપો, તો એ માટે ઈન્કાર કરવા સિવાય બીજો કોઈ જવાબ તેમની પામેલી નહિ મળે એટલે એનો અર્થ એ થયો કે તમારો આખ બે કરોડવાળા દૂરખીનથી પણ વધુ કિંમતી છે પણ મારો પ્રશ્ન તો એટલો જ છે કે તમે એનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરી શકો છો ? દુનિયાના ત્રણ અખજ આદમીઓમા પણ એક એવો નહિ હોય કે જે સૂર્યના પ્રકાશમા વ્યર્થ જ વીજળીનો ઉપયોગ કરે સૂર્યના પ્રકાશમા વીજળી ચાલુ રાખવી તે દુરુપયોગ છે તો આખની શક્તિને સિનેમા વગેરે પાછળ ખર્ચ કરવી તે શું આખોતો દુરુપયોગ નથી ?

સહુ ઈન્દ્રિય પર સયમ રાખી તમે અનેક વિકારો ઉપર વિજય મેળવી શકો છો, પરંતુ એની સાથે સાથે દ્રાણેન્દ્રિય, ગ્સનેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય અને મનના સયમની પણ અપેક્ષા રહે છે ગુલાબની મધુરી સુવાસ માટે તમારે દ્રાણેન્દ્રિય ઉપર સયમ રાખવો જોઈએ. હજારો ફૂલોનો સહાર આ જ નાસિકા ( નાક ) માટે જ તો થાય છે એક ઔસ અત્તર તૈયાર કરવા માટે આઠ હજાર સાતસો બાવન રતલ ગુલાબની જરૂર પડે છે અત્તરો પાછળ થતું લાખો ફૂલોનું બલિદાન પણ દ્રાણેન્દ્રિયના અસયમીઓ માટે જ છે એક માણસ બગીચામા ગયો, અને ત્યાં રાખ પર બૂંસતું એક સુદર-

ખંખડીઓવાળું ગુલાબનું ફૂલ જોયું અને તે ચૂરી લીધું અને સુખવા લાગ્યો. પરંતુ સુખતાની સાથે જ એણે જૂમ પાટી કાઢ્યું એ ફૂલમાં એક કીડો પડેલો હતો. તે ફૂલ સુખતાની સાથે જ એ માણસના નાકમાં ઘૂસી ગયો. તબાકુ-છી સ્ત્રી વગેરે વ્યસનાત્મક વસ્તુઓને સુખની એ ખસ ધાણેલિયેલો દુરપેશ છે જેને તે છાછવી નથી અને જળપૂર્વક એમાં ઘૂસાડવી તે ખસ એક ભૂલ છે.

જીમને વસ થઈને ખસ માનરી કંઈ ઝોણું પાપ કરતો નથી હાલો ખસુઓની હત્યા જીમ માટે જ થાય છે અનતકામ કંઈનું સેવન ખસ એટલા માટે જ થતું હોય છે આખા બીજાને ચાકુ વડે ચીરી એમાં મસાસો મરતુ જારી સેવામાં આવે છે અને એનું સાક બપોરે થાળીમાં આવે છે ત્યારે જીમ બેઠો બેઠો છે વાહ ક્યુ સરસ સાક થયું છે ! આ રસના (રવા) ખાઈ અને બોલી એમ બંને જગતે છે કંઈ માણસે પાંચ હવરનો ખર્ચ કરી પ્રીતિભોજન આપ્યું અને ગુલાબજી કોપરાપાક અને બરફી વ. અનેક જાતની મીઠાઈ અવડવી ખસ જો રામતામાં થોડું મીઠું ઝોણું પડ્યું હતું તો હોવા થઈ જશે. એના કમીઠરવા પર તમે પાણી ફેરવશો. બરમાં દળમાં જો મીઠું ઝોણું થશે તો કેટલાક એવા ખસ હાલો માણસો મળશે કે થાળી ફેરવીને આસના થઈ જશે.

રસન-ઈન્ડિય પર વિજય મેળવવા માટે આત્મનિશ્ચય વિધાન કરવામાં આવ્યું છે આત્મનિશ્ચયનો અર્થ જ એ છે કે સાપ એના રાક્ષસમાં સરી જાય છે તેમ રોટલાનો લુપ્તો મળિયો ખસ સીનિા મત્રે કીતરી જતો જોઈએ ખસ આજે તે આ જીમ આત્મનિશ્ચયમાં ખસ ઝોણા નામ કરતી નથી. પહેલાં ખાખરા-કાપરાથી ચાલતું હતું ખસ હવે તે એટલી ચીને બનવા લાગી છે કે ગલતરી કરવા એમીએ તો આપિ કલાક થાય અને મીઠાના સ્થાને હવે પાકેલા મીઠાનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે એટલું હોવા જતાં ખસ આ હાલ ખાઈ (જીમ)ને સતે. થતો નથી અને તે બોલી પડે છે બરમાબરમ દોઢળાં લાપો ને ! (સત્તામાં દસા-સ)

જીમની સોજીખવા એ થી જધી વધી ગઈ છે કે માણસ આ ? કરેક ચીનમાં રસ / જુએ ૬ મર્યા-મસાજાનો વધુ ઉપયોગ આ જ રસના (જીમ) માટે / થતો હોય છે પેટ ના પડે છે તો ખસ જીમને સારુ લાગે છે એટલે તે ખતો ૧૫ છે આખો દુખની હોય અને વેદ વધુ મર્યા-

મસાલા ખાવાની ના પાડી હોય તો પણ મસાલેદાર કચોરી ખાધા વગર રહી શકાતું નથી ને રોગનું નિદાન થોડું થયું હોય, ઝોકટર કુશળ હોય, દવા પણ સારી હોય, અને હવા પણ સ્વાસ્થ્યવર્ધક હોય, છતાં પણ ને રોગ મટે નહિ તો સમજવું કે જીલ વશમા નથી.

યાદ રાખો કે મોટાને જે સારું લાગે છે, તે સતેવ પેટને પણ સારું લાગતું હોય, તેવું નથી આને બધી બાબતોમાં રસ નેઈએ છે વ્યાખ્યાનમાં પણ રસ નેઈએ વક્તા વિદ્વાન હોય, જીવનને બધે લઈ જાય તેવી વાત કહેતો હોય, તો પણ શ્રવણ કુન્તાર કેટલીક વાર કહી એસે છે કે મહારાજે વ્યાખ્યાન તો સારું આપ્યું પણ રસ આવ્યો નહિ એમાં પણ રસ નેઈએ. માણસ આને કેટલો ચોરોગે થઈ ગયો છે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીએ એક વાર ક્યું હતું કે ખાવા અને ખોલવામાં જેણે પોતાની જીલની ચપ્પણતાને વરા કરી લીધી છે, એણે બધાયને પોતાને વશ કરી લીધા છે.

અન્ય ઇન્દ્રિયોની જેમ રસના (જીલ) ઇન્દ્રિયનો પણ સદુપયોગ અને દુરુપયોગ બંને થઈ શકે છે જ્યારે તમે જીલના ગુલામ થઈ જાઓ છો, ત્યારે તમે એનો દુરુપયોગ કરો છો અને જીલ જ્યારે તમારા કાબૂમાં છે ત્યારે સમજવું કે તમે એનો સદુપયોગ કરી રહ્યા છો ભોજનવેળા લક્ષ્ય-અલક્ષ્યનો વિવેક જાળવો છો, અદખારલ અને મહારલનો વિચાર રાખો છો, ચ્વાદ નહિ પણ ચ્વાસ્થ્યનું લક્ષ્ય રાખો છો ત્યારે તમે રસનેન્દ્રિયમાં સયમ રાખો છો એમ કહી શકાય.

સાથે જ જન્મતી વેળા ખોલવામાં પણ વિવેક રાખવો નેઈએ, એને કારણે તમે ગેતાને હસાવી શકો છો અને હસતાને રોવડાવી શકો છો મધુર શબ્દો વડે તમે બીજાને લાગેલા ધાને રુઝવવાનું કામ કરો તે જીલનો સદુપયોગ છે અને જીલ દ્વારા વહુની સાત પેઢીઓને વખોડતા કરો, એના માતા-પિતાને દરિદ્રી કહી વહુનું કાળજી બાળવું એ જીલનો દુરુપયોગ છે. જીલ વડે મહાપુરુષોના ગુણ-કિર્તન ડરાય છે, તે પણ એને સદુપયોગ છે, પરંતુ બીજાની નિંદા અને આલોચના પાછળ તમારી જીલ ચાલુ રહે તો સમજવું કે તમે જીલનો દુરુપયોગ કરો છો.

તેવી જ રીતે તમારે સ્પર્શેન્દ્રિયમાં પણ સયમ કેળવવો નેઈએ શરીરને કામળ લાગતી વસ્તુઓ લગભગ વિશેષ હિસા વડે તૈયાર થયેલી હોય છે. કેશમી સાડીઓનો સ્પર્શ શરીરને ગમે છે પણ હે માતાઓ, એ તમારી

રેશમી સાડીઓ પાછળ ફેટલા કી નો સહાર થયો છે એની તમને ખબર નહીં નથી. આ રેશમમાં તસ જીવોની દિશા પણ છે આ જાનુ પપ રોના માટે છે ? ને રેશમનો ઉપયોગ કરે છે તે જ એ માપનો ભાગીદાર બને છે તેથી જ એક ગુજરાતી કવિ કહે છે -

ભણે હજારો હાથી કુણાય, પણ દાતની ચૂરી પહેરનાના  
કીડા કરોડો ભણે કપાય પણ, રેશમ વસા ધરનારા  
ભાવક નામ ધરનારા, જરી લુગો ને તપાસી કામ તારા

ગુજરાતી કવિ વલ્લભદ્રાસ ભાવકોને ફટકારનાં કહે છે કે આ ભાવક જરા તુ તારી જાતને જો તુ કઈ વસ્તુ જઈ રહ્યો છે ? તુ ભાવક છે વીતરાજનો ઉપાસક છે તારુ જીવન ફેટલું બીચુ હોવું જોઈએ. અપારજ પૂતક જીવન જીવવાની જગ્યા તારી પાસે હોવી જોઈએ. બહારની ચમક હમક ઉપર તુ શા માટે ભોભાઈ રહ્યો છે ? આ ચમક-હમક પાછળ ફેટલા પ્રાણી એનો સહાર થઈ રહ્યો છે એનો તે કદી વિચાર કયો છે ? દાંતની બચીઓ માટે હજારો હાથીઓનો સહાર થાય છે રેશમી વસ્ત્રો માટે કરોડો કીડા મારવામાં આવે છે તેમ જ્યાં તુ એવી ધીનનેતા ઉપયોગ કરે છે અને પાછે પોતાને ભાવક પણ કહેવડાવે છે શુ આ કુખ ત્વક વાત નથી !

આ તો માતાઓ માટે વાત થઈ અને એ સંભળી તમે મનમાં જ હરખાયા પણ તમારા કુટુંબમાં પણ કાંઈ એમણુ પાપ થતું નથી તમારે પણ રેશમી કુટુંબ જોઈએ છે અને નરમ પડે અને ચળકતા બૂદ જોઈએ છે પણ આ ચમક લાવવા માટે ફેટલા પશુઓનો વધ થાય છે એ કદી વિચારું છે તમે ? બહી મુઘી સંભળવામાં આવ્યું છે કે વધુમાં વધુ નરમ અને ચમકદાર ચામડુ મેળવવા માટે ગર્ભવતી આવને મારવામાં આવે છે અને એના ગર્ભસ્થ સિશુ લાક્ષ્મી વડે ટીચાય છે ત્યારે જ તે આમમાં વધુમાં વધુ નરમાઈ અને ચમક આવે છે

આ રોમાંચક વાત તમે જાણતા નહિ હો, પણ આ તમામ પપ ચમકદાર બૂદ પહેરનારાઓ માટે થાય છે સ્પર્શન્દ્રિયના મુખ માટે પણ મુખ્ય કાંઈ એમણુ પાપ કરતો નથી આ મવાડીપણુ અને યુક્તીરો એમાંથી જ જ્યાં છે એન માટે જઈને સતીઓનું સર્વેશ લેવાયું અને મુઠ્ઠીઓને મેળવવા માટે જે જાઓ વીરના ભોહીની નદીઓ વહાવવામાં આવી તે જ હતું ! આ વખત ઇન્દ્રિયોનો જ રાગ હતો.

પેલો વનમા ઘૂમતો મદોન્ગત હાથી હાથણીના પુતળાને જોઈને જ ખાડામા પડે છે અને પછી સાત સાત દિવસ સુધી ભૂખ અને તરસનો માર્ગો તરફડતો રહે છે આ ઇન્દ્રિયોના દાસત્વનું જ પરિણામ છે એક સંસ્કૃત કવિ કહે છે

દાસત્વમેતિ વિતનોતિ વિહીન-સેવામ્  
ધર્મ વિનોતિ વિદ્વાતિ વિનિન્દ્યકર્મ ।  
રેફરિવનોતિ કુરુતે વિરુપ વેશ  
કિંવા હૃષીક વશ સ્તતનુતે ન મર્ત્ય ॥

ઇન્દ્રિયોનો દાસ તે સારી દુનિયાનો દાસ હોય છે તે દાસત્વ સ્વીકાર કરે છે નીચ પુત્રોની સેવા કરે છે ધર્મથી વચિત રહે છે પાપદલનો સ્થાય કરે છે અને વિરૂપ વેશ ધારણ કરે છે સાચું છે કે જે ઇન્દ્રિયોના રાજમા રહેશે તે રાજના રાજમા, મરશે ઇન્દ્રિયોના વિપયોમા આસક્ત બનેલો માણસ મહાપુરુષની આજ્ઞાને વિસરી જાય છે. ત્રિપષ્ઠ વાસુદેવની વાત એ જ કહી જાય છે વાસુદેવ સમક્ષ મોટા મોટા સંગીતજ્ઞો સંગીતની ધૂન જમાવી રહ્યા હતા, અને નગરની શ્રેષ્ઠ નાયનારીઓ નૃત્ય કરી રહી હતી વાસુદેવે શૈયાપાલકને આદેશ આપ્યો કે મને ઊધ આવી જાય ત્યારે ગીત બંધ કરાવી દેજો. થોડીક જ વારમા સંગીતની મધુરતાએ વાસુદેવને મીઠી નિદ્રમા સૂવડાવી દીધા, પરંતુ શૈયાપાલક એ મધુર ધ્વનિમા તન્મય બની ગયો એણે વિચાર્યું સ્વામી હજી હમણા જ સૂતા છે થોડી વાર પછી બંધ કરાવી ઋષિ ને એમ હજુ ફરી વાર કરતા-કરતા રાત્રિનો ચોથો પહોર પણ ખલાસ થવા આવ્યો અને ઉપાક્રાળ થતા વાસુદેવ જાગી ગયા જોયું તો હજુ સંગીતનો કાર્યક્રમ તો ચાલુ જ છે

શૈયાપાલકની સામે વાસુદેવની આખો ફરી, એણે કહ્યું “ક્ષમા કરો પ્રભુ ! ગીત મીઠું લાગી રહ્યું હતું, એટલે બંધ કરવાનો આદેશ આપી શક્યો નહિ” વાસુદેવે કહ્યું “હા, ઠીક તો તમને મારી આજ્ઞા કરતા પણ આ ગીતો વધુ મીઠા અને સારા લાગે છે, એનો દડ તમારે ભોગવવો પડશે” તે જ વખતે એમણે ખીજા અનુચરોને આદેશ આપ્યો કે એના બંને કાનમા ગરમ સીસું દલવી દો હવે તમે જોઈ શકો છો કે શ્રવણેન્દ્રિયની આસક્તિએ કેટલા લય કર દુ ખને નિમત્રણ આપ્યું શ્રવણના રસને લીધો વાસુદેવની આજ્ઞા પગાઈ નહિ અને પગિણામે અસીમ દુ ખને નિમત્રણ મળ્યું એટલે

પાંચે છદ્ધિઓમાં વિવશ બનેલો માણસ વીતરાજદેવની આગળ ઊંઘાઈ પડી,  
જનત-જનત દુઝોનાં દાર ખોલી દે તો એમાં આશ્વસ્ય મળે કરવું !

એક દિવસ કહે છે

જિયા તોહે સમજાયો સો સો બાર ।

વિવશ મુર્છા સો પુણ પાયો પુનિ સિમ સો છિપટાયો ।

સ્વ પદ વિચાર રચ્યો પર પદમાં મદરત ક્યો બેસાયો ॥

જન ઘન સ્વજન મહી ભેરે માલક મેહ લગાયો ।

ક્યો ન તજે કમ જાન સમામૃત જા નિજ સંત સુદાયો ॥

કવિ દેવેનું સુદર કહી રહ્યો છે તે પોતાના મનને કહે છે તને દેહથી  
વાર સમજાવ્યું કે તું વાસનામાં હસારિય નહીં પરંતુ તારી આંતર જ એવી  
પણ મર્ધ છે કે જમે એવી વાર સમજાવું છું પણ તે બધું એવે જાણ છે  
આ મનની આંતર મ કો । જેવી મર્ધ મર્ધ છે મનમાંને ? બાજુ જતો  
રોજનામાં આવે છે તે જ બાજુ તે જાણ છે તેવી જ રીતે મનને વાસના  
તરફ ન જવા દેહીવાર સમજાવવામાં આવે છે, તેદથી જ વાર તે એ જ  
તરફ દોડી-દોડીને જાણ છે માતા બાળકને નવગાવી-ધોવાવી સ્વ છે કપડાં  
પહેરાવે છે પણ બાળક બહાર જઈ પાછું આવીમાં રમવા જાય છે જલ  
તેવી જ રીતે તમે પણ પેલા બાળક જેવું કામ તો નથી કરતાને !  
ઉપાસનામાં મુનિ મહારાજ વીતરાજ-વાણીના જળ વડે નવગાવી-ધોવાવી  
સ્વચ્છ કરે છે અને તમે જાગરમાં જઈ પાછાં ફરતાં તેવાં ને તેવાં જ બની  
જાઓ છો (સમ્માર્થ હસાદસ)

બીજાને ઢાંકર આતાં ભેઈ જે સાવધાન બની જાય છે તેને કુતરા  
કહેવાય છે પરંતુ છદ્ધિઓની ગુલામીમાં જાકાયેલો બીજાને પડતો ભેઈને  
પણ સહાન ધતો નથી પત્રિજિજ્ઞ બીજા પત્રિજિજ્ઞને દીપકથી પ્રેમ કરતું  
હોય છે અને એને અગ્નિમાં જળના પણ જુએ છે તો પણ તે દીપકની  
જળની વાત સાથે પ્રેમ કરવાનું હોયતો નથી વીતરાજ દેવ કામરાજ મહાવાર  
પોતાની હૃદયી દેશનામાં આ તથ્ય સામે રાખી હરખાવે છે

રુદ્રેષુ કો મિથિ મુવેઈ તિથ્ય અકાલિય પાવર સે વિખાઈ  
રાગાદરે સે મહાવા વર્ષણે આલોય છોલે સમુવેઈ મચ્છુ ॥

વીતરાજમ્બકન અ. ૩૨

જેમ દીપકની ઝળકતી વાટમા આતુર બનેલુ પત ગિયુ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે તેમ ઉપના મોહમા તીવ્ર અનુશક્તિ રાખનાર પ્રાણી વિનાશના ખાડામા જઈ પડે છે, હિદનો એક કવિ પણ કહે કે .

દુનિયા કી ઝૂંડી પ્રીતિ કરો મત, પ્રીતિ કરી વો મયા ફલ પાયે । મૌન મૃગા અહી મહા અયંકર, પ્રીતિ સે વો મી પિટારે મે આયે । પ્રીતિ કે કારણ દેહો પતંગા દીપક મેં પડ પ્રાણ ગમાયે ॥ દુનિયા .

હિદનો આ કવિ દુનિયાની પ્રીતિને જૂડી ઠેરવે છે પણ તમે તો એને સાચી માનો છો ને । અગે, આ મનડાને કહો કે હે મન ! તુ કેટલુ હડીલુ બની ગયુ છે ! અનત-અનત જ્ઞાનીઓએ જે સસારને અસત્ય અને અસાર કહ્યો છે, એને તુ સત્ય માની બેઠો છે માછલીએ લોટની ગોળી સાથે પ્રેમ કર્યો ને પોતાનુ ગળુ વીધાવી લીધુ મનરીની બ મીના મધુરા તાન સાથે પ્રેમ કર્યો તો તે પણ પટારીમા દેદ થઈ ગયો ઇન્દ્રિયોના વિપયો તો કાચા સૂતરના પલ્લગ પર બેસવા સમાન છે જે કાચા સૂતરના પલ્લગ પર બેસશે તેના શા હાલ થશે એ તો તમે જાણો જ છો ખરે જ, ઇન્દ્રિયોના વિપયોએ ચારિત્ર્યના દુરગ કરી નાખ્યા છે

જીવનની સાચી શાંતિને પ્રાપ્ત કરવી હોય તો ઇન્દ્રિયો પર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરતા શીખો પણ ઇન્દ્રિયો પર વિજ્ય પામવાનો એ અર્થ નથી કે તમે ઇન્દ્રિયોને નષ્ટ કરી નાખો ભાગ્યે જ થોડાક એવા પણ સાધકો થઈ ગયા છે જેઓ મનને ઝાંતે ઇન્દ્રિયોને મારવામા રત રહ્યા બિલ્વ-મગળની વાર્તા આપે છે એમની આખો વિકાર તરફ ગઈ તો એમણે આખો ફેડી નખી અનાધિગતા ફૂલો તરફ હાથ વધ્યા તો હાથ કાપી નાખ્યા પણ આ રીત ખોટી છે આ તો મનની શૈતાનિયતની શિક્ષા ઇન્દ્રિયોને કરવા જેવુ થયુ માટે ઇન્દ્રિયોને મારો નહી પણ એમને સાધો એને માટે પહેલા મન ઉપર વિજ્ય મેળવો એના પર વિજ્ય મળતા જ ઇન્દ્રિયો પરનો તમારો વિજ્ય નિશ્ચિત છે જ ગણધર દેવશ્રી ગૌતમ ઝામી મહામુનિ કેશીકુમાર સામે આ રહ્ય અનાવના કહે છે

एषो जिष जिया पंच पंचजिष जिया दस ।

दसहा उ जिणिच्छाणं सच्च सत्तू जिणा महं ॥

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૩

એક મનને જીતી લેતા પાચે ઇન્દ્રિયો પર તમારો વિજ્ય થઈ જાય છે.



અને પત્નિ ઈન્દ્રિયો પર વિજય મેળવી લીધા બાદ પાને પ્રમાદો અને પત્નિ અવતો પર પશુ તમે વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. આ રીતે તમે તમારા અતરની દુનિયાના તમામ ચતુષ્ચો ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શો છો. ઈન્દ્રિયોને તમારે ડેળવવી જોઈએ. નયનને કહેજો, બધા બધા તારી દષ્ટિ જલ ત્તા ત્તા તું છપ્પુ સ્વયં જોજો જાનને કહેજો, જે જે તું સામજે છે એમાંથી જીવન માટે પ્રકાશનું કિરણ લેજો વાણીને કહેજો, બધારે ॥ મોક્ષ ત્યારે ત્યારે એમાં સાકરની મધાશ બેળવજો કાપાને કહેજો તું બધાં જલ ત્તા સેવાની સુત્રધે દેશાવજો.

તમે તમારી ઈન્દ્રિયોને જે આ રીતે ડેળવશો તો તમે નિશ્ચય-સંવમન પદ પર આગળ વધી શકશો. સાધક-જીવનનું લક્ષ્ય જ સવમ છે. કીમ્બદ્ધ રામચંદ્ર કહે છે 'આ દેહ દેહ તો સવમને માટે છે' તમે પશુ આ પવિત્ર દિવસોમાં આવી પ્રતિજ્ઞા લેજો.

સર્વજ્ઞમ પરિચાણામિ સંજ્ઞમ ડયસવચાશ્વામિ ।'

હે પ્રભો ! હું અસવમનો રાહ છોડી સવમ તરફ આપું. બધારે જીવનમાં સવમ આવે છે ત્યારે શાંતિ પોતે / સામે આવીને તમારી પાસે આવે છે એક વિચારો કહ્યું છે પ્રેમ જો પવિત્ર છે તો વૈભવનું શું કામ છે ? જીવન જો અમૂલ્ય છે તો પૈશાનું શું કામ છે ? મન જો શુદ્ધ છે તો મહત્ત્વની આવશ્યકતા છે ? અને જીવનમાં જલસવમ છે તો કાનૂન-કાવલની શી આવશ્યકતા છે ? જીવનમાં જો સવમ હોય તો કાવલ-કાનૂનની જરૂર જ નહીં પડે. હા તો આ પવિત્ર દિવસોમાં તમે અસવમથી પાછા ફરો અને તમે જેટલા સવમ તરફ વળશો તેટલી જીવનની સાચી શાંતિ તમારી નિઃસંશય વધતી જશે.

॥ શંતિ શાંતિ શાંતિ ॥

શાસ્ત્રના શુદ્ધ  
ચોથ

જેમ ઉપામય,  
કાંઠવાડી સુ બર્મ



૫૩.

## નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ દર્શન

પ્રિય સજ્જનો અને શ્રીમતી માતાઓ,

પર્યુપણુ પર્વના પાવન દિવસો ચાલી રહ્યા છે અધ્યાત્મ સાધનાનું આ પર્વ આપણને સદેગ આપી રહ્યું છે કે આપણે લૌતિકતાથી પાછા ફરીએ અને આત્મ-સાધના તત્ક વળીએ દુનિયાની રાહે ચાલતા અનત યુગો વીત્યા, હવે આપણે સાધના-પથ પર ચાલતા થઈએ અધ્યાત્મક જીવન ચિતાવવાનો પવિત્ર સંકલ્પ આપણી સામે છે આજની લૌતિકતા-પ્રધાન દુનિયાને આપણે અધ્યાત્મનો સંદેશ આપવો છે આપણે કહીએ છીએ કે આપણી પાસે દુનિયાને દેવા માટે ઘણો મોટો અધ્યાત્મસંદેશ છે પરંતુ ન્યા સુધી તમે પોતે એ પ્રમાણે નહિ ચાલો ત્યા સુધી દુનિયા તમારા એ સંદેશાઓને નહિ સાંભળે

ભાષણ કરતા આચરણ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે તમે કહો તો હું એક કલાક સુધી વીતરાગ અવસ્થા અગે ભાષણ આપી શકું છું પરંતુ પૂર્ણ વીતરાગ અવસ્થા મેળવતા કેટલો સમય લાગશે એ કાણ જાણે છે ? મોટા મોટા નેતાઓ સેવા અને સહયોગ ધર્મ ઉપર કલાકો સુધી લિજ્જતદ્વાર ભાષણ આપી શકે છે, એમના ભાષણ ઉપર શ્રોતાજનો મુગ્ધ પણ બની જાય છે, તાળીઓના ગડગડાટ દ્વારા એમના ભાષણનું સ્વાગત પણ થાય છે પરંતુ એ ભાષણકર્તાને કહેશે કે તમારી માતા ઘેર ખાટલે પડી છે-ખીમાર છે, એમની પાસે આજે રાત આખી જાગતા બેસી રહેવાનું છે, તો તરત એ જવાબ વાળશે કે એ મારાથી થઈ નહિ શકે તમે ખીજુ કામ અતાવો એમને કહેશે કે પાડોશીનું બાળક ખીમાર છે એને સારું દવા

લાવવી છે તે કહેશો મારી પાસે સમય નથી. મોકળને મોકલી આપીશ. સાવજીમાં જે સેવા જાડુ જતાવી રહી હતી તે આચારજીમાં આવતાં જ લમટી કેમ જતી ચર્ચા વાત એ જ છે એક સામરના સન્દેશમાં કહ્યું તે

હમેં કહમા માતા દે કરમા જહીં માતા,

હમેં પોછમા માતા દે જલમા જહીં માતા ॥

કહેવામાં વાર લાગતી નથી કે મનુષ્ય એક જિનિમાં દિમાસવને માપી શકે છે પણ તાકાત તે આલવામાં લાગે છે આલુ પર ચક્રતાં એક એક કસે પરસેવાનાં દીપાં પડ્યા લાગે છે ત્યારે દિમાસવની કદરવો પાર લાગે છે આઆદિમક કદરવો પાર કરવી હોય તે આચારજીને પ્રતિ કરવી પાશે ત્યારે જ આપણે જીવનના લક્ષ્ય સુધી સ્વેચ્છા સફળિએ છીએ.

પ્રવન પુરુષ જગવાન મહાવીરે જે આઆદિમક લક્ષ્યે જતાવ્યાં છે તે જીવે તમે પ્રવચન સાંભળી રજા છે. જાનું પ્રવચન તમે સાંભળી શૂકવા એ જાણે આપણે જીવનના ચોથા લક્ષ્ય સમર્પિ વિચાર-વિનિમય કરીશું ત્યારે મહાપુરુષે જીવનનું ચોથું લક્ષ્ય એ જતાવ્યું છે કે -

“ સકિરિય પરિવાળામિ કિરિય હવસંપવરજામિ ।

અર્થાત્ સક્રિયા કે નિષ્ક્રિયતાને તદ્દા આપણે સક્રિય જતીએ જાણે આપણું જીવનમાં નિષ્ક્રિયતા જાણી ચર્ચ છે નિષ્ક્રિયતા એ પોતે જ જડ છે જૈનદશન એ જાણે નહીં પણ કૈતન્યનો ઉપસાક છે મારે જીવનમાં પ્રવેશી જીવતાં ત્યાં સક્રિય જન્યે. કારણ કે કૈતન્યનો ગુણ છે સદા ક્રિયાશીલ રહેવું આદે નિચોટની અધિકારપણુ દશા હોય, અથવા સિદ્ધની સ્વરૂપસ્થિતિ હોય જનિમાં આત્મા સદા સક્રિય રહે છે કારણ કે જૈન સિદ્ધાત પ્રમાણે અતરણ કરતો કહી પણ પૂણુ ઉદય થતો નથી તે સદા ક્રિયાપ્રસન્ન રહે છે જોડમે નિર્ગો માં પણ આત્મા ક્રિયાશીલ તે રહે જ છે પછી એ વાત ન્યારી છે કે એની ક્રિયા આત્માને તેના નિર્ગુણોથી દૂર એવી સર્ચ નથી સિદ્ધ સ્થિતિમાં અતરણ કરતો સર્વજ્ઞ હોય છે અને તેથી જ ત્યાં આત્મા નિર્ગુણમાં સેદા પરિચીનનશીલ રહે છે

એવું કહેવાય છે કે જૈનદશન નિષ્ક્રિયપૂરક દશન છે અને એના ઉપર એવો આલેપ મૂકાય છે કે એણે તે સદા નિષ્ક્રિયતા જ શીખવી છે પરંતુ હું કહીશ કે જોમની જાણી ધારણ છે તેઓએ જૈનદશનનું આતર-લક્ષને ધ્યાનમાં જ નથી જૈનદશન કહી પણ માર્ચ એક આજ્ઞા પરતે

આગ્રહ સેવ્યો નથી, કારણ કે આગ્રહમાં એકાત્મી દુર્ગંધ છે જ્યારે જૈન-દર્શનનો આતર-પ્રાણ અનેકાત્મતા વમે છે એ સાચું છે કે જૈનદર્શન નિવૃત્તિ-પૂરક છે તે ભૌતિક-પ્રગતિમાં વધુ વિશ્વાસ રાખતો નથી પરંતુ એનો અર્થ એ નથી કે તે નિષ્ક્રિયતાનો ઉપાસક છે નિવૃત્તિનો અર્થ થાય છે, પાછું ફરવું તો ગેનાથી પાછું ફરવું ? શું પોતાના શુભ ભાવોથી પાછું ફરવું ? શું આત્મિક સહગુણો અને શુદ્ધ વૃત્તિઓથી પાછા ફરવું ? નહિ, પીછેહઠક કરવામાં પણ વિવેક જાળવવો પડશે

પીછેહઠનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે આપણે વિકારોથી પાછા ફરીએ વાસનાઓ અને અશુભવૃત્તિઓથી પાછા ફરીએ એક આચાર્ય જૈનદર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું દર્શન કરાવતા કહે છે કે

અસુદ્ધાદો વિણિવત્તિ, સુદ્ધે પવિત્તિ જાણ ચરિત્તં,  
વદસમિતિ ગુત્તિ રૂઠ્ઠં વવહારણયાદુજ્જિણ ભાસિયં ॥

દ્રવ્યસંગ્રહ-૪૫

દ્રવ્ય સંગ્રહના શ્લોકાર્થમાં સિદ્ધાંત ચક્રવર્તી આચાર્ય નેમચદ્રજ જૈન-દર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિની વ્યાખ્યા બતાવી રહ્યા છે, અશુભથી નિવૃત્તિ અને શુભમાં પ્રવૃત્તિ એ જ ચારિત્ર છે અશુભથી-આત્મવિકારોથી પાછા વળવું તે ચારિત્રનું એક અંગ છે તો શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચારિત્રનું બીજું અંગ છે જૈનદર્શનને કેવળ નિવૃત્તિવાદી કહેવો તે અર્ધસત્ય છે, અશુભથી નિવૃત્તિ લેવી જોટલી જરૂરી છે તેટલી જ શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જરૂરી છે.

આ જ નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું અન્તર્દર્શન જ અક્રિયા અને ક્રિયાનું રહસ્ય છે અક્રિયાનો અર્થ અહીં અશુભ ક્રિયા છે. અને તેનાથી પાછા વળવાનું છે કારણ અક્રિયાનો અર્થ તદ્દન ક્રિયાશૂન્યતા નથી હમણા જ મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ આત્મા કદી નિષ્ક્રિય રહેતો જ નથી અનંત કાળથી આત્મા ક્રિયા કરતો રહ્યો છે પરંતુ તે ક્રિયા તેને પોતાના લક્ષ્યથી દૂર હટાવી રહી છે કલ્પના કરો, એક બહેન સવારે વહેલી બિડી પોતાને હાથે ધરતો કચરો વાળે છે જો કે આજે આ કામને હલકું ગણવામાં આવે છે પરંતુ મુનિ માટે જોટલું પ્રતિલેખન અને પ્રમાર્જન જરૂરી છે તેટલું જ ગૃહસ્થો માટે આ કામ જરૂરી છે કચરો સાફ નહિ થાય તો જાળા બાઝી પડશે અને તેમાં જીવોત્પત્તિ થયા બાદ એને દૂર કરવો એ સાચા જૈનનું લક્ષણ નથી.

આ ૭૦ લાખ રૂપિયા સંપત્તિ ધરમાં નોકર દ્વારા આ કામ થઈ રહ્યું છે. પરંતુ નોકર તે શી ખેવના રાખશે? તેને જીવેલી શું દ્યા હશે? જેમ દિશમાં અનુકંપા નથી જોતે તત્વનો બોધ નથી એવા પાસે જમણા અને જ્વાની શી આશા રાખી શકાય? હા તો એક બહેન કચરો વાળી એક ખૂણામાં એકઠો કરી દે છે એવું પણ ક્રિયા તો કરી જ છે બીજી બહેન આવી અને એવું પેલા કચરોને ઉપાડી બહાર ફેંકવાને બદલે ફરી ધરમાં વીખેરી દોષો. ક્રિયા તો બનેએ કરી છે પરંતુ પહેલી બહેનની ક્રિયા તે સ્વાર્થક ક્રિયા છે ત્યારે બીજી બહેનની ક્રિયા તે નિષ્કલ્પ ક્રિયા છે તેથી જ રીતે મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન અવસ્થામાં આત્મા જે કંઈ ક્રિયા કરે છે તે આ બીજી બહેને કરી હતી, તેથી ક્રિયા છે તે કચરોને બહાર ફેંકી નથી અપિતુ વિષયને વાસનારૂપી કચરો પાછો ધરમાં ફેલાવે છે એટલા માટે એને અશુભ ક્રિયા કહેવાય છે ત્યારે આપણે તો શુભ ક્રિયા કરવો છે.

તમે અશુભથી શુભ બણી નમન કરો. તમારે વિચારવું જોઈએ કે તમારી ક્રિયા શુભ તરફ જાય છે કે અશુભ તરફ? તમારા મનની પ્રવૃત્તિ, વાણીની પ્રવૃત્તિ તેમ જ શરીરની પ્રવૃત્તિ શુભમાં છે કે અશુભમાં? મન વડે તમે પરદિન માટે કેટલું ચિંતન કરો છો? હું માનું છું, અદિત ચિંતનમાં તમારું મન જતું નહિ હોય કાગળ તમે આવક છે બજવાન મહાવીરની ઉપાસક છો. પરંતુ તમારા પાંચેયની દુકાને ગિરદી થાય છે અને તમથી દુકાને એક પણ આદક આવતો નથી ત્યારે તમારું મન શું એમે છે? કે બજવાન, અમીની દુકાન ઉપર આદકો શા માટે જાય છે? એની દુકાન જાય થઈ જાય તો સારું જ્યાં અશુભ વિચારો છે એકની ને તેડી પાડવાની ક્રિયા તે અશુભ ક્રિયા છે. તમારા ઘડી કેઈનું જાણ થાય તો કરજો પણ કેઈને તેડી જા શો તો નહિ જ પાણી મૂળિયાને જમીન સાથે મિશ્ર કરે છે અને પ્રચંદ દવા એ મૂળિયાને ઉપાડી દે છે એટલે દબે તમે વિચારી શો કે તમારે શું બનવું છે? દવા કે પાણી?

હું તો તમને સલાહ આપીશ કે દવા નહીં પણ પાણીનું કામ કરજો. બીજાના પગ મજબૂત કરજો. પાણી સંપૂર્ણ છે પણ જમવાનું મુશ્કેલ છે દવા જાનના નિર્માણમાં એક વાત સાચી દરી પણ એને તોડી પાડવા માટે તે દક્ષ દોષ જ રિવસ ખોપ્ત થશે સ્વપ્નમાં જાણુ અજ્ઞાન કેઈ પણ માનવજાતે તમારો જાગરો વર્ધને છે વાની કેવિતિ. કરે તો તમને એને લાગમાં મારા કરજો. અરે પેટી આક આનાયાળી લાકડી પણ ચાલવામાં અને આગળ

વધવામા મદદ કરે છે, ત્યારે તમે તો વળી ચેતનામય છો, પચેન્દ્રિય છો અને મનુષ્ય છો, પછી બીજાને આગળ વધવામા મદદ ન કરો એવું કદી સભવે ખરું ?

વારુ તો આજે તમે જ્યારે ઘેર જાઓ ત્યારે વિચાર કરજો કે હું અને મારી સપત્તિ બીજાના વિકાસમા કેટલા સહાયક થઈ રહ્યા છીએ ? યાદ રાખજો, પુણ્યના મુયોગે તમને જે સાધનો મળ્યા છે, એ વહેતી ગગામા કોઈ હાથ ધોવા આવે તો ઈન્કાર કરશો નહિ આમ કરશો તો પુણ્યની ગગા વહેતી જ રહેશે, પરંતુ જ્યારે સ્વધર્મીઓની સહાયતાથી હાથ સકોચાશે ત્યારે પુણ્યની ગગા પણ સકુચિત બનતી જશે

હું આપીશ તો ખાઈશ શું ? મારા બાળકો ભૂખ્યાં મરશે સહાય કરવાના ટાણે આ જાતના વિચારો જેના મનમાં આવે છે તેને પુણ્યના તત્ત્વ પર શ્રદ્ધા જ નથી એમ હું તો કહું હસવાથી આનંદ ખૂટતો નથી. તેમ દેવાથી સપત્તિ ખૂટતી નથી હા, પણ ઈન્કાર કરવાથી જરૂર તે ઘટી જાય છે

એક શહેરની વાત છે એક સપત્તિસ પન્ન બહેન એક સાધ્વીજીના દર્શન કરવા સારુ આવી લગભગ પચ્ચીસેક હજારની મોટરકારમાંથી તે નીચે ઊતરી એના હાથે અને માથે મોતી જડ્યા આભૂષણો હતા, તે ઉપર ગઈ અને સાધ્વીજીને વદના કરી સપત્તિસ પન્નની વદના પણ જરા જોવા લાયક હોય છે તે વધુ નમી શક્તા નથી કારણ વધુ નમવા જતા જરા કપડાની ઈશ્તિ બગડી જવાતો ડર રહે છે અને એમા વળી થોડો પૈસાની ગરમી પણ વિનમ્રતા અને કામળતાને ઓછી કરી દે છે

હા, તો શેઠાણીજીએ તેરી જ લટકેફાર વદના કરી, અને નીચે એમી ગઈ પાસે જ એક ગરીબ વિધવા બહેન બેઠી હતી એની આર્થિક સ્થિતિ કથળેલી હતી તે અઠમ-અઠમના પારણા કરતી હતી સાધ્વીજીએ એના તરફ સંકેત કરતા કહ્યું આ ગરીબ બહેન છે, ધાર્મિક જીવન વ્યતિત કરે છે કંઈક મદદ કરો ગંદા તો સારુ પુણ્યપ્રકૃતિએ તમને દીધું છે, તો એનો આવા શુભ કામોમા ઉપયોગ થાય તો તે શુભ ફળ જ આપશે

મહાસતીજીની વાત સાલળીને પેલી શેઠાણી બેઠી મહારાજ, ઊટની ગરદન લાખી છે તો તે શુ કાપી નાખવા માટે છે ? વધુ પૈસા છે પણ તે વહેતી નાખવા માટે નથી અને એક પૈસો પણ તેના હાથમાંથી સરે

નહિ ધોડી વાર તે ત્હાં બેઠી પછી તે મોઢરમાં બેસી પોતાને ઘેર ચાલી  
મઈ આ બીન્યા બન્યાને હજુ ૭ દિવસ પણ વીત્યા નહિ દોષ કે તે જાહે-  
નનો પુત્ર કાળા જાતરને મને પકડઈ ગયો અને તે પણ એવા સકળમાં  
કે છૂટવાની કાઈ જગ્યા રહી નહિ. એના કેસ પ્રકણ રૂપિયા દસ હજાર  
છેડી ગયા અને આખરુ પણ માટીમાં મળી મઈ જોડની મરદન એક જ  
કપારે કપાઈ મઈ

આજે તમે વિચારો કે તમારી સંપત્તિનો કેટલો ભાગ શુભ ખાતે  
વપરણ છે અને કેટલો અશુભ ખાતે? પોતાના વૈભવ અને વિશ્વાસમાં  
સંપત્તિની કમી નથી તમારે રેલવાચ કરવી હશે તો ફક્ત કલાસની ટિકિટ  
લેશો. સિનેમાખરમાં પાંચની ટિકિટ નહિ મળે તો ફક્તની લંડો. પણ કાઈ  
મરીએ પોતાની સજ્જન આજુએ મૂકી હાથ પસાચી તો તમામ ઈન્કમટેક્સ,  
સેલ્ફટેક્સ વાદ આવી જશે અને બ્યારે સમા તુ કાઈ કામ આવશે તો  
હાલી જીડેશ કે સાહેબ હજુ તો ૭ દીકરીઓને વરણવાની છે શુભ કાર્યમાં  
સો-સો જણનાં વાદ આવી જાય છે શુભ કાર્ય માટે બ્યારે દિલ સકુચિત  
અને છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે હજુ શુભ અને અશુભનો ભેદ સમજાવો  
નથી! નરતત્વમાં પુણ્ય અને પાપ તરવનું રહસ્ય કરતાં-કરતાં મજુ સુષમ્બુ  
પરવુ જીવનના મેદાને બ્યારે આ પ્રજા આબો ત્યારે નાસી જ ગયા!

તેનકર્તન ફરમાવે છે કે તમે અશુભમાંથી શુભમાં પ્રવૃત્ત થાઓ અને  
શુભમાંથી શુદ્ધતા જાણી જાઓ. પૂરપ પરિણતિ તે અશુભ છે પૂરપ શુભ  
છે તે નિર્જન્યની પરિણતિ શુદ્ધ છે તે તો શક્યે રૂપિયો છે અશુભને  
સમાપ્ત કરવા માટે શુભ પરિણતિ અભાવમાં આવે છે કારણ કે કાંઈ  
વડે કાંઈ કાંઈ સકામ છે સસારના યતને નિવારણ માટે ત્યાજ્યે યત  
અન્યથા જો અને ત્યારે ત્યાજ્યો પણ રાગ સમાપ્ત થાય છે ત્યારે વીતયત  
અરસ્ય પ્રાપ્ત થાય છે

તમારી અને મારી તમામ સાધના વતયગ દશા પ્રાપ્ત કરવા માટે છે  
એક કલિએ પ્રાર્થના કરનાં હયું છે કે :

પ્રમુ વીતરાગ સ્વામા વદ માધના દમારી  
દમ મિજ સ્વરૂપ પાયે પાયે વજા શુદ્ધારી ॥

આજની પ્રથમનું સકલ છે નિરાશ માર થા જેવારી એની સાધના

માટે આપણે સાધના ક્ષેત્રમાં ઝપલાવવું પડશે તમે વિચાર્યું તો ધાણું છે, પણ હવે આચરવું પડશે એ ખરું છે કે લક્ષ્ય વિના નીકળી પડવું પણ ખોટું છે, પરંતુ કેવળ જાણી લેવા માત્રથી મઝીલ આવી જતી નથી એને સારું તો ચાલવું પડશે કસવાથી સોનાની પરીક્ષા થાય છે તો સોનાથી એરણની પરીક્ષા થાય છે જે એરણ એ બનાવી શકે કે ગ્યા સોનું છે કે પિત્તળ છે તે એરણ નથી, એ છે કાળો પથ્થર ! એવી જ રીતે જ્ઞાનથી ક્રિયાની જાણ થાય છે, અને ક્રિયાથી જ્ઞાનની વિવેકયુક્ત ક્રિયાને જોઈ એ ઓધ થાય છે કે એણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

ક્રિયા જ્ઞાનને વેગ આપે છે એના અભાવે જ્ઞાન પાગળ રહે છે આચાર્ય માધવ-મુનિજી મહારાજ પ્રભુ પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરતા ફરમાવે છે કે,

લંઘતઃ સદૃશ નાથ પ્રતિ દિન ચે

પસો વિપમ પદારો ।

ચરણ રૂપ દેવો ચરણ રૂપા કર,

તો નહીં લંઘત વારો

જરણ મૈં લીનો તુમ ચરણારો ।

આચાર્ય માધવ મુનિજી મહારાજ કે જેને માટે એ કહેવત રચાઈ છે કે, “સો સાધુ અને એક માધવ” અને જેમની સિદ્ધિજર્જનાની સામે વિરોધીઓના પ્રાણ કપતા હતા-તેઓ પ્રભુની સ્તુતિ કરતા કહી રહ્યા છે. “આ સ સાર એક પર્વત છે અને એ પર્વત એવો તો વિપમ છે કે એના પર જેમ જેમ હું ચઢતો જાઉં છું તેમ તેમ એ વધતો જ જાય છે પરંતુ હે પ્રભુ, ચારિત્રસ્પી ચરણ (પગ) મળી જાય તો એને ચઢવામાં કશી વાર લાગશે નહિ”

ચારિત્ર અર્થાત્ જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા ભવ-ભ્રમણને સમાપ્ત કરી છે સિદ્ધો એક બાજુથી ધસાયેલો હોય તો બગરમાં તે ચાલતો નથી એવી જ રીતે જ્ઞાન-શૂન્ય ક્રિયા પણ લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડી શકતી નથી જ્ઞાનરહિત ક્રિયા આધળી ક્રિયા છે તો નિષ્ક્રિય જ્ઞાન પણ છે બંને પોત-પોતામાં અધૂરા છે હજાર લૂણા એકઠા થઈ જાય તો પણ એક પૂર્ણ વ્યક્તિનું કામ કરી શકતા નથી જે જ્ઞાન આચરણમાં આનુ નથી તે કેવળ એક જાતનો ભાર જ બની રહે છે

આચાર્ય ભદ્રપાદ સ્વામી ક્રિયારહિત જ્ઞાનને ભારસ્પ બતાવતા કહે છે



મહા કરો જન્મજ મારવાહી  
 મારસ્સવાહી બહુ જન્મજસ્સ ।  
 ધર્મ શુ જાણી કરણેજ હીજો  
 મારસ્સ વાહી બહુ સોમાઈ પ ॥

વિશેષાવલોક માધ્ય

મન એક સુખધિત ચીજ છે એનું એક રીપું લાપથી તપતાં સરીસે  
 સીતળતા પ્રદાન કરે છે મનુષ્ય તો શુ વિપધર સાપ એની મુવાસર્થ  
 પોતાને જૂલી જાવ છે પરંતુ મનને એ મધેડ પર લાહવામાં આવે તો તે  
 શુ એની સુખધનો જ્ઞાનદ માણી રાકશે? એ તો વિચારશે કે હુ જ્યારે  
 મારા સ્થાન પર પહોંચું અને મારી પીઠે લાહ્યા આ લાસથી મુક્ત જાઉં  
 હસી જાઉં આનંદવેષા આશામાં જન્માતુ કહે છે કે નસ આ જ રીતે  
 જેણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે પણ એને એક અથવા પણ આચરણમાં કોઈથી નહીં  
 તેમ મોઢા આ મધિય જેવા જ્ઞાનના લાસવાકક માત્ર છે એને જ્ઞાનદ  
 એમના નસીબમાં નથી.

જ્ઞાન હોય કે મન હોય બંને જ્યારે ઉપયોગમાં આવતાં નથી ત્યારે  
 એ કેરો લાસરૂપ જ જાતી રહે છે મન બેગુ કરવા સારુ પોસેલા વહાણો,  
 સવારથી સાજ સુધી દોડવાનું કરી અને લોકો બેઠું થઈને જ્યારે  
 જુઓ લાગી ત્યારે એમની આંતર નહિ કે કશીય ઉપયોગ કયો નહિ. એમ  
 એવા લક્ષ્યાધિપતિઓ જેવામાં આ જ છે કે જો સવારે પોતાનાં જાગોદરને  
 દુધ તો શું પણ આંતર પાણી પણ જતા નથી સંપત્તિ હોવા છતાં એમ  
 સદાશય ન કરનાર આવે જ જન્માનિયો છે તેમ મોઢા મારવામાં પહોં  
 થઈને હોવા છતાં તરસે મનનાર જેવા છે.

જ્ઞાનની વાત પણ એવી જ વસ્તુ છે જળ એવી એવીને સીંચ્યા,  
 સવારે વહેલાં બિડી એનું અધ્યયન થયું આંધી રાત સુધી નર્તન એને  
 વાદ થઈ પણ જ્યારે એને જીવનમાં ઉતારવાનો પ્રશ્ન આવ્યો ત્યારે ત્યાંથી  
 નામ્. એનો અર્થ એ જ થયો કે એણે નજીવા જેવું નાખ્યું છે પુરુષ  
 પુરુષ પોખી-એખીને જળ સુકાવ્યું છે પણ એ / પુરુષને ઉપરથી જ્યારે  
 મનનાશય દૂર કરવાની વાત આવી, સ્વપ્નમાંને કદી આપવાની વાત જાણી,  
 દાવ સંજોયાવા લાગ્યા આવ / જવાનું હોય તો પછી એ જાણી સીંચવાનો  
 બને રહ્યું કરવાનો શી અર્થ ?

માહિતી મેળવવી એ એક ચીજ છે અને વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તે બીજી ચીજ છે એક હીરાની કિંમત જાણી લેવી તે સરળ છે, હિતુ હીરાને ખરીદી લેવો તે કઠિન છે. પાસે રૂપિયા હોય તો જ ખરીદી શકાય છે. ઇતિહાસ-લખવામા વાર લાગતી નથી પરંતુ ઇતિહાસ બનતા વાર લાગે છે એક લેખક ભગવાન મહાવીરનો ઇતિહાસ બે દિવસમા લખી શકે છે પરંતુ એ પતિત પાવન પુરુષોત્તમ ભગવાનનો ઇતિહાસ બનવામા કેટલો સમય લાગ્યો ? બાર-બાર વર્ષ સુધી કઠોર તપશ્ચર્યા કરી એ ભયાનક કષ્ટોને સહન કર્યા પછી જ તેઓ ભગવાન બની શક્યા એની વાત સાલળતાની સાથે જ કાયરોનું હૃદય થરથરી જાય છે. ત્યારે એ કથનીના નિર્માણમા કેટલી સાધના અને સયમની જરૂર પડી હશે ?

ચિત્તોડનો ઇતિહાસ લખવામા શુ વાર લાગવાની છે ? પરંતુ તેની રચનામા કેટલા સાહસ અને વીરતાની આવશ્યકતા પડી હશે, એ કાણુ નથી જાણતું, વારુ ? પેલી સુકુમાર રાણીઓ જેમના પગ તળે ફૂલોની પાદડીઓ રહેતો હતો તેઓ સતીત્વના રક્ષણ કાળે ધગધગતી ચિતામા ફેદી પડી કેટલું સાહસ હશે એમનામા ? હા, તો સાલળવા અને જાણવામા વાર લાગતી નથી પણ વાર તો ત્યાં અને ત્યારે જ લાગે છે કે જ્યારે એ રસ્તે ચાલવાનો પ્રયત્ન આવે છે મુબઈનું નામ સાલળી લેવા માત્રથી કે તમે એનો રસ્તો જાણી લેવા માત્રથી હું કાઈ મુબઈ પહોંચી ગયો નથી, એને સારું થઈને તો ચાલવું પડ્યું, ભય કર ગરમી સહીને પણ ચાલવું પડ્યું રસ્તે પગસેવાના રીપા ચાલી નીકળ્યા હતા ત્યારે જ તમાની મુબઈનગરીમા હું પહોંચી શક્યો છું.

જાણી લેવાથી અડધી સમગ્રતાનો ઉકેલ આવે છે, પરંતુ મંત્રીજ સુધી તો આપણે ચાલવા માડીએ તો જ પહોંચી શકીએ છીએ એટલે કહેવામા આવ્યું છે કે

જ્ઞાન ક્રિયામ્યાં મોક્ષ ॥

મોક્ષની મંત્રીજ સુધી પહોંચવા માટે જ્ઞાન જોઈએ કે ક્રિયા ? માની લો જ્ઞાન વિના ચન્નિત્ર આવતું નથી, અને કૃણ જ્ઞાન વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી પરંતુ યથાખ્યાન ચાન્નિત્ર વિના કેવળજ્ઞાન થઈ શકતું નથી. મોક્ષ માટે કેવળજ્ઞાન જરૂરી છે પરંતુ કેવળજ્ઞાન થયા પછી પણ વ્યા સુધી આત્મા સર્વ સવસ્થ સપૃથ્વ ચાન્નિત્ર અને નૈલેગી અવસ્થા પ્રાપ્ત થતો

નથી ત્યાં સુધી આત્મા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. મોક્ષનું સૌથી નિકટ પ્રતીક કારણ તે આરિત્ર જ છે. આરિત્ર વિના આનંદ પશુ આવતો નથી. કષ્ટન્યા કરી એક માણસ પ્રીતિભાજનમાં ગમે. શાસ્ત્રમાં પુરીએ આવી અને સાડુ પશુ આત્મા તે સાડુ આવડે બદલે ખિરસામાં ભરવા દાખ્યા. હવે તમે જ બતાવો શું એને સાડુ આવડેના આનંદ મળશે ખરો? સાડુને ખિરસામાં ભરવાથી નહિ આવડે આનંદ આવે છે તેવી જ રીતે એવળ વસ્તુત્વ સ્વરૂપ નાસ્તી લેવા ખાતરી નહિ પરંતુ એને જીવનમાં ઉતારવામાં આનંદ આવે છે.

તમે જે કંઈ સાંભળ્યું છે અને જે કંઈ જાણ્યું છે તેને તમે જીવનમાં ઉતારો. આરિત્ર તરફ ભરવા મર્યાદા પૂરતી જ તમને તમારા સાંપત્તિ સંસ્કૃતિ સુધી પહોંચાડી શકે.

જી રાતિ રાતિ

આવડુ વડ નોંદો

૮ વિક્રમ સવત ૨ ૧૬

જે ધર્મસ્થાનક  
કાંધવાડી મુન્શી



આલોક ને પરમોક્ષના સુખ જ્ઞાની દશા પર /  
નિભર છે

પણને આરાથી પેટ ભરાઈ જવાના સમયનું જ્ઞાન  
દેખ છે જ્યારે મૂખ મનુષ્યને પેટના પરિણામનું જ્ઞાન હોય  
નથી

આજનું વ્યાખ્યાન દર્શનવિશુદ્ધિ નામથી જે દર્શન-વિશુદ્ધિને સમજાવવા, પહેલાં સાધનો દર્શનને સમજાવું પડે. દર્શનનો એક અર્થ છે જેવું, જે સામાન્ય રીતે પ્રચલિત છે. દર્શનનો એક અર્થ તાત્ત્વિક જ્ઞાતાત પામ્યું છે. અમુક ખાસ પ્રકારની વિચારધારા પામી આપણે ત્યાં દર્શનના નામે ઓળખાય છે જેમ કે જૈનદર્શન, બૌદ્ધદર્શન, સામ્યદર્શન વગેરે દર્શનનો એક બીજો પાત્ર અર્થ છે, જે શ્રદ્ધાના અર્થમાં વપરાય છે તત્ત્વનો નિયમ એ પાત્ર દર્શનની એક પરિભાષા છે આપણે અહીં છેલ્લા અર્થમાં દર્શનનો પ્રયોગ કરવાનો છે.

જ્યાં સુધી દર્શન પ્રાપ્ત થતું નથી, ત્યાં સુધી અત્યંત દર્શન નથી થઈ શકતું. વસ્તુને તેના સાચા સ્વરૂપમાં જોવી તે શુદ્ધ દર્શન છે હેય (ત્યાજ્ય) વસ્તુને હેયડપે, જ્ઞેય (જાણવા યોગ્ય) ને જ્ઞેય અને ઉપાદેય (પ્રાપ્ત કરવા જેવી) ને ઉપાદેય તરીકે ઓળખવી તેનું નામ દર્શન છે.

સમ્યક્દર્શન એક બીજું છે જે એક દિવસ આગ્રિના વિશાળ વડલામાં પડતાઈ જઈ, સસારના અનંત અનંત પ્રાણીઓને માટે શાંતિ આપનાર બને છે તે સાધનાના લય મહેલનો પાયો છે. પાયા વિના-મજબૂત પાયા વિના, રેતી ઉપર ચણાચેડો મહેલ કેટલો વખત ટકી શકે? અતરમાં જ્યાં સુધી સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત નથી થતો, ત્યાં સુધી, કેવળ ઉપરના ક્રિયાકારો, આત્માને લવપરપરાના ચક્કરમાંથી મુક્ત કરી શકતા નથી લહે તેનાથી ચ્વર્ગના મહાન સુખો મળે પણ જન્મમરણના ફેરા જરા પણ ધટતા નથી.

સમ્યક્દર્શનના અભાવે કરવામાં આવતી સાધનાની કિંમત, એકડા-

વિનાનાં મીઠાં નોટલી છે. જો પહેલાં એકઠું હોય અને પછી મીઠાં ચઢવતાં જાઓ, તો ફરક મીઠું તેની કિંમત હસગણી વધતી જાય છે. નોટલાં મીઠાં વધારતાં જાઓ તેટલા ફરક વખતે તેની કિંમત હસ હસગણી વધતી જશે. પરંતુ જો એકઠું કાગી નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ! એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્મત્ય એકાગ્રુ કામ કરે છે.

સમ્મત્યનની આ વિશાળ યુગ્મગાથાની પાછળ એક રહસ્ય છે તે આપણને નવી દૃષ્ટિ આપે છે. તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જગતને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીરી પડેલી જોઈ તમારા ગયા પછી કાઈ બીજો માણસ આવ્યો અને તેણે પણ જોઈ જોઈ જાન્યો. પણ જાન્યો જોવામાં ફેર છે. એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુઓ છે અને બીજો ચોરની દૃષ્ટિએ. તમે જોઈ તો તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર બૂધી ગયો છે તેણે જૂઠું કરી છે. સોનાની વસ્તુ આમ રખાતી ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો કુ તેને વાત કરું. બીજા જે જાઈ આવેલા છે તે બીજો જ વિચાર કરે છે તે વિચારે છે કે જો આ જરા ખસી જાય તો કુ વીરી હાથ કરી લઉં.

સમ્મત્યન સચારને જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે તે સચારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્ર પિત્ર આપે છે તેમાં વિકારી ભાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે. વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ખરા પ્રવૃત્તિ થાય છે. સાચે જ તેનામાં જનાસક્રિયભાવ પણ પ્રગટે છે. જેથી તે સચારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થતા દેવો નથી, વહાણ પાણીમાં ગમે છે તેની આરે તરફ પાણી હોય છે તેના આધિભાગ પાણીની અંદર હોય છે તેની નિમ્ને અચાત્ર પાણી છે. છતાં તે ફૂળતું નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી તેમ, સમ્મત્યની પણ સચારની અંદર રહે છે તેની આરે તરફ વાસનાનો સાગર છે. ઈર્ષ્યા અને દ્રોષના મગરમચ્છો ફરતા હોય છે. છતાં તે તેમાં ફૂળતો નથી. કારણ કે તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે. બીડે સુધી ફૂળતા આરે છે. કિનારે બિનેસ બંધિતને ચિંતા થાય છે કે આ તો છેક નીચે ગયો. ઉપર આવવી શકશે કે નહીં ? પણ ધૈર્ય વારમાં તળાવો ઉપર આવવી જાય છે. સમ્મત્યનવાળો આત્મા સચાર સમુદ્રના બિંદુઓમાં ફૂળતો આરે છે. છતાં તે ફૂળતો નથી, કારણ કે સચારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની લાવના દૂર થવી જોઈએ જ્યાં સુધી મોહની લાવના છે ત્યાં સુધી સસારની લાવના મીઠી લાગશેજ લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ઊતરી જતાં લીખડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં સુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિત્તે કોડકોડીથી સાગરો પામી છે તેમાંથી અગનોતર કોડકોડીથો પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જમો અરિહંતાળ કહેવાની લાવના જન્ય થાય છે

**સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ**

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ધસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ત્રિશિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ આલું રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સપ્તકનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારેજ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસપ્તક શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે. ક્ષય અને ઉપશમ શું છે ?

- |                     |                    |
|---------------------|--------------------|
| ૧ અનંતાનુબંધી ક્રોધ | ૨ અનંતાનુબંધી માન  |
| ૩ અનંતાનુબંધી માયા  | ૪ અનંતાનુબંધી લોભ  |
| ૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય  | ૬ મિશ્ર મોહનીય અને |
| ૭ સમ્યક્ત્વ મોહનીય  |                    |

આ સાત દર્શન-સપ્તક કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્થ ઉપર તો તમે સાલળી ચૂક્યા છો કષાયવિજય સખધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વીના સખધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

વિનાનાં મીઠાં નેટલી છે એ પહેલાં એકડે હોય અને પછી મીઠાં મધવર્તા જાઓ, તો દરેક મીઠે તેની કિંમત હસગણી વધતી જાય છે નેટલાં મીઠાં વધારતાં જાઓ તેટલા દરેક વખતે તેની કિંમત હસ હસગણી વધતી જશે. પરંતુ એ એકડે કાની નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ! એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્યક્ત્વ એકાંત કામ કરે છે

સમ્યક્ત્વ નની આ વિશાળ યુજગાથાની પાછળ એક રહસ્ય છે તે આપણને નથી દૃષ્ટિ આપે છે તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જન્મને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મધ્ય પછે ઊંઘી જીને માણસ જાઓ અને તેણે પણ જોઈ જોઈ જાનેજો પણ જાનેના જોવામાં ફેર છે એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુએ છે અને જીને ચોરની દૃષ્ટિએ તમે જોઈ તો તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર શૂંધી ગયો છે તેણે જૂસ કરી છે સોનાની વસ્તુ આમ રખાતી ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો હું તેને વાત કરું બીજા જે ભાઈ આવેલા છે તે બીજે જ વિચાર કરે છે તે વિચારે છે કે એ આ જવા ખસી જાય તો હું વીડી હાથ કરી લઉં

સમ્યક્ત્વનું સંસારનું જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે તે સંસારનાં સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્રદૃષ્ટિ આપે છે તેમાં વિકારી ભાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ધારા પ્રગટ થાય છે સાથે જ તેનામાં અનાસક્તિભાવ પણ પ્રગટે છે જેથી તે સંસારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થવા દેતો નથી. વદ્યજ્ઞ પાણીમાં ઘાસે છે તેની ચારે તરફ પાણી હોય છે તેના આધી ભાગ પાણીની અંદર હોય છે તેની નીચે અશ્વત્થ પાણી છે છતાં તે ફૂંજતો નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતો નથી તેમ, સમ્યક્ત્વી પણ સંસારની અંદર રહે છે તેની ચારે તરફ વાસનાનો સાગર છે ઈર્ષ્યા અને દ્વેષના મગરમગ્ગો ફરતા હોય છે છતાં તે તેમાં ફૂંજતો નથી કેમકે તેને તરવાની કળા આવડે છે

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે બીડે સુધી ફૂંજી મારે છે. કિનારે જોએ અકિને ચિંતા થાય છે કે આ તો એક નીચે ગયો. છપર આવી તારો કે નહિ ! પણ ધીવી જ વારમાં તળાવો છપર આવી જાય છે સમ્યક્ત્વનાઓ આત્મા સંસાર સમુદ્રના બિડાણમાં ફૂંજી મારે છે છતાં તે ફૂંજતો નથી. કારણ કે સંસારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની ભાવના દૂર થવી જોઈએ. ન્યા મુધી મોહની ભાવના છે ત્યા મુધી સસારની ભાવના મીઠી લાગશેજ લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે. પણ ઝેર ઊતરી જતા લીખડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે ન્યા મુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યા મુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અમ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અગ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિતેજ કાગકોડીથી સાગરો પામી છે તેમાથી અગનોતેજ કાગકોડીથી પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જામો અરિહંતાજ કહેવાની ભાવના જનમૃત થાય છે.

### સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ઘસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠાકરો ખાઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ગ્રથિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્કાંતિ ચાલુ રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્તિનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારેજ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે.

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપત્તિ શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે ક્ષય અને ઉપશમ શું છે ?

- |                     |                    |
|---------------------|--------------------|
| ૧ અનંતાનુબંધી ક્રોધ | ૨ અનંતાનુબંધી માન  |
| ૩ અનંતાનુબંધી માયા  | ૪ અનંતાનુબંધી લોભ  |
| ૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય  | ૬ મિશ્ર મોહનીય અને |
| ૭ સમ્યક્ત્વ મોહનીય  |                    |

આ સાત દર્શન-સંપત્તિ કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલળી ચૂક્યા છો કપાયવિન્યસ બંધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વોના સબંધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે.



જીવનની એ અધ્યાત્મિક રાત્રિ જોમાં આપણે દિતો અને અકિતો વિવેક જોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની બધા દેખાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂન કરના હોઈએ છીએ તેને આત્મની શાધમાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે ત્યારે આપણે સ્વાધ અને સત્ય બંનેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી આવૃત્ત દષ્ટિ મિથ્યા દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દશન કયું છે પણ સ્વાધે તેના પીછા છોડ્યો નથી. આવે વખતે તે સત્યનાં ચીત ગાય છે અને જીવનની જોઈન ખોમાં અસત્યની પૂજા કરે છે આ અસત્યનાં બે રીપાં સત્યનાં દૂષિને ઝેરમય બનાવે છે

ત્રીજું છે સમ્યક્ત્વ મોક્ષનીય, તેમાં આત્માની સ્થિતિ જોવી છે કે તેમાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રશ્નમાં સત્યની સાક્ષિમાં દેખાઈ રહી છે આં દલું મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. દલું મોક્ષક અધિકારપટ બાકી છે આ સ્થિતિમાં મિથ્યાત્વનો રસોદય સમાપ્ત થઈ ગય છે પણ પ્રત્યોદય બાકી રહે છે

ત્યારે આત્મા દશન અપ્તકનો પૂર્ણપણે ક્ષય કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષામિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની ખાટીને વશ નથી કરી શકે ત્યારે તે તેને દેખાતી કે છે તેવી રીતે કટકટી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમતિ કયારે છૂટો પડે નીચે બેસી નય છે અને પાણી મોખ્યુ થઈ ગય છે પણ તેમાં મેથ દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને રક્ષાવવામાં આવે તો પાછો કયારે ઉપર પાળોમાં આવી ઈ સહે છે કયારે ભક્તિક સમ્યક્ત્વમાં આત્મા દશન અપ્તકનો કેટલેક ખમો કાય અને કે મેક બધો ઉપસમન કરે છે તેમાં પૂરો કાય કે નરુ ઉપસમન નથી હેતુ એટલે તેમાં પાંધાં બે (ક્ષામિક અને ઉપસાન) ગેટવી રિગુદિ નથી.

આ અંતરની ઉત્કાંતિ તેના જીવનમાં બે મોટા ફેગાર લાવે છે કયે તે સત્યનો દશ છે અને મુનિમાયનિ ચારી છે તેનું સત્ય પાં બાગઈ ગય છે સ્વપરિણિમાં સ્થિત થયું એ જ તેનું પ્યેય અને છે કુનિવાન્ય જોનિક પદ્ધતીની સિધ્ધા તેના મનને બાધી ચમી સકતી નથી એવો અર્થ એવો નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર સીધાર કરી લે છે પણ એ સમય તેને ચારિત્ર પ્રત્યે અનુચય આવસ્ય પેથ થાય છે

સમ્યક્ત્વ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એટલું પરિવર્તન જાર આવે છે કે તે સત્ય અને પાંધાં રદસ્થને સમગે છે આ રદસ્થ કાય ત્યાં

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમન્યા પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાન પામે છે તે છવનના દરેક ક્ષેત્રમા અનાસક્ત રહેજે માતપિતા, જે એકથી પુત્રનુ પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માયાનુ દર્દ, માતાના માયાનુ દર્દ જાતી જાય છે તે પોતે ભૂખી રહો શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આત્મ નહિ જોઈ શકે, આટલુ વાત્સલ્ય રાખવા છતા પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક ફિસ, તેને ખીજનના ઘેર જવાનુ છે આવી જ વાત સમ્યક્ત્વી છવની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીજઓનુ ગદાણુ પણ કરે છે કેમકે તે જવાબદારી લઈને બેઠો છે છતા તે જાણે છે કે આ બધુ મારુ નથી

અરૂપના બેદનુ વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક સ્થિતિનો અત લાવે છે કારણ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાઈ પણ થતુ નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યુ છે તે મારુ નથી એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયુ છે તે મારુ નહોતુ એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારુ હતુ જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કારણ કે તે દુનિયાને એક રગમચ (Stage) માને છે રાજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દશ્ય છે તેમા કાઈ વખત સારા તો કાઈ વખત નકારા દશ્યો જોવામા આવે છે

નાટકમા જય અને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાથી આખી લગનનુ સામ્રાજ્ય જતુ રહે છે, છતા તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરતુ જે કદાચ તેના ખીસામાથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયુ ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનુ રાજ્ય, તે સાચુ રાજ્ય નહોતુ તેનો મુગટ તો બે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનુ અંગેનુ નુકસાન પણ પોતાનુ હતુ

તમે પણ આવી દષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દશ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નરે બે ઘડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યુ, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાઈ દુખ થતુ નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુખ થયુ કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુખનુ કારણ છે એ નાટકનુ રાજ્ય સાચુ

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચુ છે ? આ પણ મેં પ્રશ્ન જ રાજ્ય  
 છે પ્રયોગ અને સાચરાખતની સરખામણીમાં આ જિન્દગી પણ બે પ્રકારે  
 બેલ જ છે

પદાર્થો સાચુ સ્વરૂપ તમે ઓળખશો પછી દુઃખ એવી કંઈ  
 વસ્તુ જ રહેશે નહિ તત્વનો મધ્યમ પરિચય એ જ સમ્પત્તિ છે તે  
 પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેસો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. કદા તમે  
 એ જાણો કે તમે સસારને જેલ માનો છો કે મહેલ ? જસને, જેલ  
 સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે કોઈ અનુરૂપીને ક્ષણ વર્ષની  
 કેદની સજા થઈ દોષ તો જેમ જેમ દિવસ વીતતા જાય અને તેનો મુક્તિનો  
 દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે  
 પણ જેલે જેલને મહેલ જ માની લીધા તેનો છૂટકારો કયે દિવસે થશે ?

સમ્પત્તી આત્મા સસારને મહેલ તરીકે નહિ પણ જેલ તરીકે જ  
 જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મથે છે ? કહે તેને મોઢો મળશે  
 તે જ કહે તે, એ જેલનાં બંધનો તેણી નાખી નીકળી રહે. પછી તે એક  
 સેકડ પણ તેની પાસે કોમો નહિ રહે સિદ્ધને બે કલાક પાંજરામાં પૂરવામાં  
 આવે તો તે સુખચાપ બેસી નહિ રહે કમકે તે સમ ? છે કે હું વનનો  
 સ્વતંત્ર રાજા છું હું કેદી બનવા સમર્થ નથી તેને બેકે કે તો કરવામાં  
 આવ્યો છે પણ જે મિનિટ માત્રી જવાનો મોઢો મળશે તે જ કહે તે ત્યાંથી  
 નાસી જશે એક સેકડ પણ કોમો નહિ રહે. બીજાવાર તે પાંજરાની સાથે  
 પણ જોશે નહિ.

પરંતુ મેલ અને પોપટના સજામાં એવું નથી વધારે વખત  
 પાંજરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની લે છે પછી તે પાંજરા  
 ઉપાડી રાખવા છતાં તે કોઈ જાતનાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી કોઈ  
 મુશ્કામાં આવે તો પણ તે કોઈને પાછાં લાં આવી જશે કારણ કે તેમણે  
 પાંજરાને / પોતાનું ઘર માન્યું છે સમ્પત્તિ આત્મા કદા સ્વતંત્ર  
 રમવાનાને જ પોતાનું ઘર માને છે આત્માનાં જમાં તેને મરે પારમાં પર છે

આથી સમ્પત્તી, દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાદાર બનતો નથી. કારણ  
 કે તે શેઠ બનીને નહિ વ્યવસ્થાત્ (Manager) બનીને રહે છે  
 કદા તમે જાણો કે તમે શેઠ બનવા ઈચ્છો છો કે મેનેજર ? મેનેજરની  
 ખાસે આફિસની તમામ બંધવસ્થા દેખ છે લાખો રૂપિયા, તેની પાસે આવે

છે અને જાપ છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાખોના જવાથી રોધ થતો નથી કેમકે તેની દષ્ટિ દી છે જે કે શેઠ પોતાની પાસે કાઈ પણ નથી ગણતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિઆળમા એક નવો પૈસો પણ ધર્યો તો રોડના મગજમા ચિતા થાય છે. એટલા માટે હું કહું છું કે એની દષ્ટિ કેળવો.

## દષ્ટિભેદ

અમ્યદત્તી અને મિથ્યાત્તી બન્ને ઘરને ઘર અને પરને પર રૂપે માને છે. અમ્યદત્તી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડા કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્તી પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પણ બન્નેમા ફેર ગો છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડ્યું કે બહારથી બન્નેની દષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવા એજ પરંતુ નથી તેની પાછળ જે દષ્ટિભેદ છે, એ જ સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્તીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌ હર્ષવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે. એકની આખોમા વિકાર લાયો હોય છે, તો બીજાની દષ્ટિ તેમા પ્રવૃત્તિવનના સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિમતનો હીરા જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે.

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ મિથ્યાત્તી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્ત્વી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્યાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્યાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-સ્વ સાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવસ્થિત થઈ સુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યક્દર્શનસપ્ત આત્માની દષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે.

વાદી અને પ્રતિવાદીના વકીલો કાયદાના એકજ પુસ્તકો વાંચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરે

જીવનની એ અમાત્યેરી રાત્રિ, તેમાં આપણે દિલનો અને અહિનનો રિવેક જોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની બધા દેખાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂજા કરતા હોઈએ છીએ તેને આજમની બધામાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે જ્યારે આપણે સ્વામ અને સત્ય બન્નેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી આટલ દષ્ટિ મિથ્યા દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દરન કર્યું છે પણ સ્વામી તેના પીછા છોડ્યો નથી. બધાં વખતે તે સત્યનાં ગીત ગાય છે અને જીવનની એકાંત પળમાં અસત્યની પૂજા કરે છે આ અસત્યનાં એ ટીપાં સત્યનાં દૂધને ઝેરમ્મ બનાવે છે

ત્રીજું છે સમ્બન્ધ મેલકનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ એવી છે કે તેમાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રભાતમાં સત્યની લાક્ષિણી દેખાઈ રહી છે છતાં હજી મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. હજી થોડેક અધકારપટ જાડી છે આ સ્થિતિમાં મિથ્યાત્વનો રસોદય સમાપ્ત થઈ નય છે પણ પ્રદેશોદય જાડી રહે છે

જ્યારે આત્મા દરન સપ્તકનો પૂર્ણપણે શાપ કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષામિક સમ્બન્ધ કહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની માટીને વસ નથી કરી શકે ત્યારે તે તેને દબાવી દે છે જેવી રીતે કટકી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમાંની કચરો છૂટો પડે નીચે બેસી નય છે અને પાણી ચોખ્ખું થઈ જાય છે પણ તેમાં મેથ દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને દહાવવામાં આવે તો પાઠા કચરો ઉપર પાણીમાં આવ્યા નહીં શકે છે ક્ષાયોપશમિક સમ્બન્ધમાં આત્મા ન્યાન સપ્તકનો ઠેટનેક અમે ક્ષમ અને કે મેક અમે ઉપશમન કરે છે તેમાં પૂરો શાપ કે નુક ઉપશમન નથી હોતુ એટલે તેમાં પહેલાં એ (ક્ષનિક અને ઉપશાન્ત) ઠેટથી વિશુદ્ધિ નથી.

આ અતરની ઉત્ક્રાંતિ તેના જીવનમાં બહુ મોટો ફેરફાર લાવે છે કહે તે સત્યનો છા છે અને મુક્તિપામનો યાત્રી છે તેનું લક્ષ્ય પણ જાણ્યું જાય છે સ્વચરિત્વમાં સ્થિત થયું એ જ તેનું પ્યેય અને છે દુનિવાન્ય જીવિક પદ્ધતિની ચિપ્પા તેના મનને બાધી ગાળી શકતી નથી. એને જાણ એવો નથી કે સમ્બન્ધ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર સ્વીકાર કરી શકે છે ત્યારે એ સમરે તેને ચારિત્ર પ્રમે અનુરાગ જ્વાલ્ય પેદા થાય છે

સમ્બન્ધ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એકજી પરિવર્તન જરૂર આવે છે કે તે સ્વ અને પરનાં રહસ્યને સમજે છે આ રહસ્ય સમજનાં

એ પણ ઘણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમન્યા પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાશ પામે છે તે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અનાસક્ત રહેશે માતૃપિતાં, જે સ્નેહથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીડરીના માથાનું દર્દ, માતાના માથાનું દર્દ બની જાય છે તે પોતે ભૂખી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આશુ નહિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીડરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક ફિવસ, તેને ખીખના ઘેર જવાનું છે આવી જ વાત સમ્યક્ત્વી જીવની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીખઓનું રક્ષણ પણ કરે છે કેમકે તે જાળવદારી લઈને ખેડો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી

અરૂપના ભેદનું વિજ્ઞાન, મનની સકલપ-વિકલપાત્મક સ્થિતિનો અત લાભ છે કારણ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાંઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી. એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કારણ કે તે દુનિયાને એક રગમય (Stage) માને છે રોજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દ્રશ્ય છે તેમાં કાંઈ વખત સારા તો કાંઈ વખત નહારા દ્રશ્યો જોવામાં આવે છે

નાટકમાં જ્ય એને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી લગન સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જે કદાચ તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયું ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું ગભ્ય નહોતું તેનો મુગટ તો જે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું થયેલું નુકસાન પણ પોતાનું હતું.

તમે પણ આવી દષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દ્રશ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નરે એ ધરીના રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાંઈ દુખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચું છે? આ પણ ન પડે ન રાજ્ય  
 છે પશ્ચાત્તર અને સાચા રાજ્યની સરખામણીમાં આ જિન્દગી પણ બે પ્રકારની  
 બેસે ન હો

પદાર્થનું સાચું સ્વરૂપ તમે જોઈ શકો છો પછી કુખ લેવી કાઈ  
 વસ્તુ ન રહેશે નહિ તત્વનો વધારા પરિણામ એ જ સમજાવે છે તે  
 પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેલો તમને કેટલાં જોવા લાગશે કદાચ તમે  
 એ બતાવો કે તમે સંસારને જોઈ શકો છો કે મહેલ? જોઈને, જોઈ  
 શકનારા એક દિવસ તેનાથી છુટી રહે છે કાઈ અસહ્યની કલ્પના  
 કેટલી સુખદ થાય તો જોઈ જોઈ દિવસ વીતવા નથી અને તેના મુક્તિને  
 દિવસ નહીં આવે તો જાણ, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે  
 પણ જેણે જોઈને મહેલ જ માની લીધો તેના છુટકારો ક્યારે દિવસે થશે?

સમજાવી આપ્યા સંસારને મહેલ તરીકે નહિ પણ જોઈ વરીકે જ  
 જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મથે છે જે કશું તેને મોઢો મળે  
 તે જ કશું તે, એ જોઈનાં બાજુનાં તોડી નાખી નીકળી રહે પછી તે એક  
 સંકટ પણ તેની ખાસે જોઈ નહિ રહે સિદ્ધિને ને કદાચ પાંચમાં પૂરવામાં  
 આવે તો તે સુખાપ બેસી નહિ રહે કાઈ તે સમજે છે કે કુળ વનને  
 સ્વતંત્ર રાજ્ય છું કું કેટલી બનવા સમર્થિ નથી તેને જોઈ કેટલાં કરવામાં  
 આવ્યો છે પણ જે મિનિટ બાગી જવાનો મોઢો મળે તે / કશું તે ત્યાંથી  
 નાસી જશે એક સેકન્ડ પણ જોઈ નહિ રહે બીજાવાર તે પાંચમાં સાચું  
 પણ જોઈ નહિ

પરંતુ મેં જોઈ અને પોતાના સમજમાં એવું નથી વધારે વખત  
 પાંચમાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની લે છે પછી તે પાંચમાં  
 જીવાડુ રાખવા છતાં તે જીવી જતાં નથી કદાચ તેને બહાર કાઢી જીવાડી  
 મુકવામાં આવે તો પણ તે જીવીને પાળી લાંબાં જીવી જશે કા જુ કે તેમણે  
 પાંચમાં જ પોતાનું ઘર માન્યું છે સમજાવે આત્મા કદાચ સ્વાત્મ  
 રમણવાને જ પોતાનું ઘર માને છે બાકીનાં બધાં તેને મટે પારકા ઘર છે

આથી સમજાવી દુનિયામાં રહેવા છતાં, દુનિયાનાર બનતો નથી કાશ્ચ  
 કે તે સદા બનીને નહિ આવે ૧૩ (Manager) બનીને રહે છે  
 કદાચ તમે જાણો કે તમે સદા બનવા છો છો કે મેનેજર? મેનેજરની  
 ખાસે આદિસનાં તમામ આવશ્યક થાય છે લાખો દિવસ તેની પાસે આવે

છે અને જાય છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાખોના જવાથી શોક થતો નથી કેમકે તેની દષ્ટિ દી છે જો કે શેઠ પોતાની પાસે કાંઈ પણ નથી રાખતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિસાબમા એક નવો પૈસો પણ ઘટ્યો તો શેઠના મગજમા ચિતા થાય છે એટલા માટે હું કહું છું કે એની દષ્ટિ કેળવો.

### દષ્ટિભેદ

સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વી બન્ને ઘટને ઘટ અને પટને પટ રૂપે માને છે સમ્યક્ત્વી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડો કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાંઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પછી બન્નેમા ફેર શો છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડશે કે બહારથી બન્નેની દષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવું એ જ પૂરતું નથી તેની પાછળ જે દષ્ટિભેદ છે, એ જ સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌ દર્શવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે એકની આખોમા વિકાર લાગ્યો હોય છે, તો બીજાની દષ્ટિ તેમા પૂર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે. ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરો જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે.

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ. મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્ત્વી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્યાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્યાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-દ્રવ્ય શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિલાવ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવગ્રસ્થિત થઈ મુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યક્દર્શનસપત્ત આત્માની દષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે.

વાદી અને પ્રતિવાદીના વંકીસો કાયદાના એકજ પુસ્તકો વાંચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરે



છે તે બીજો તેને હસાવવાનો યત્ન કરે છે એવી જ રીતે સમ્પત્તી અને મિથ્યાત્વ બંને સંસારની વાસનાઓમાં જન્મા દોષ છે અને એક સરખા વાતાવરણમાં રહે છે અને એક સરખા પુત્રકિ પશુ વાંચે છે પણ એક જ વસ્તુ એકને માટે ભવપરપરાની દૃષ્ટિનું કારણ બને છે તે બીજાને માટે એ જ સાહિત્ય ભવપરપરાનો ઉચ્છેદ કરનારુ બને છે

સમ્પત્તિ અને મિથ્યાત્વ એ કોઈ પુસ્તકમાં બાંધી રાખેલાં નથી. એ તે બ્યક્તિની દૃષ્ટિમાં રહેલાં છે એ દૃષ્ટિ શુદ્ધ હોય અને મનમાં પવિત્રતા હોય તે મિથ્યામૃત પણ સમ્પત્તિરૂપ થાય છે અને દૃષ્ટિમાં દેવ બયોં હોય મિથ્યાત્વનો રત્ન ઘેરા હોય તે તેવાઓને માટે સમ્પત્તિમૃત પણ મિથ્યા નિવડે છે એટલા માટે નહીં સૂત્રમાં જ્ઞાત્યર્થ દેવર્ષિત્રિણિ ક્ષમામનસુ સમ્પત્તિમૃત અને મિથ્યામૃતની વ્યાખ્યા આપતાં કહે છે કે —

**સમ્પત્તિરૂપસ સમ્પત્તિપાઠ**

**મિથ્યાવિદિષ્ઠસ મિથ્યાસુપાઠ ।**

નહીં સૂત્ર.

ચોર અને ચાકુદાર જન્મેના દીકરા સાથે જાય છે ત્યારે ચોરને દીકરો ચોરીની કળાનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે, જ્યારે ચીકને દીકરો તેમાં ચાકુ કરીનાં તત્ત્વો ધીબશે વાતાવરણ બન એકસરખું હોય પુત્રના વિભાજન જેવી કશું થટના વખતે જ્ઞાતાની જ્ઞાત્યા જ્ઞાત અને રોદ જ્ઞાન કરી ક્યાનાનુ બંધ પાડશે સમ્પત્તિનિ ત્યાં પણ ક્ષાય એવો પ્રસંગ આવશે તેને ત્યાં કોઈ બંધાં જમર રહેવાનાં છે એવું કોઈ નથી જ્ઞાતાં પણ એવા ચીકની કશું થીઓ તેને માટે નિર્ગુણો હેતુ બને છે તે વિચાર કરે છે કે સંયોગ, એક વિવેક ત્રિભાગમાં પચટાઈ જવાનો છે તેને અને મારો સંજય જાટલાજ દિવસોનો હશે. પછી તેને માટે જ્ઞાંતુ થું કરવા પડ્યાં કે દુઃખ વખતે મિથ્યા દૃષ્ટિવાળો જ્ઞાત્યા ક્ષુબ્ધિત અને જ્ઞાંતુ સારવા બેસી જશે જ્યારે સમ્પત્તિ તેને નવી જન્મતિનુ સંકેતવાદક માનશે.

**બે વ્યક્તિઓ દેહમાં છે**

જ્ઞા દૃષ્ટિબેળી પાઞ્જ એક હેતુ છે બે વ્યક્તિઓ દેહમાં છે એક તો જ્ઞાની પેટીમાં પુરાણેલી છે અને બીજી કામની પેટીમાં બંધન છે જન્મને મરે છે પણ જન્મેનાં બંધનોમાં ફેર છે પહેલી પેટાને જ નોઈ રો છે બીજાને નહિ તે બંધનારમાં છે જ્યારે બીજી પ્રકાશને પામી રો

છે આ જ વાત સમ્યક્ત્વી અને ગિથ્યાત્વીની છે મુક્ત તો એકય નથી છતાં એક પ્રકાશના કિરણો મેળવે છે, તે સ્વ અને પરને બાણે છે, જ્યારે બીજી અધકારમા અટવાય છે

સાકર અને ફટકડી બન્નેની પિછાન છે ચરે । એટલું જાન તો એક માખીને પણ હોય છે તે સાકર ઉપર જઈને બેસે છે, ફટકડી ઉપર નહિ. ઓછામાં ઓછો એટલો તો વિવેક ગણો માત્ર બાણ રંગ અને રૂપને સમ્યક્ત્વ અને સયમની પારાગીરી (Thermometer) ન બનાવો અમુક પ્રકારની ક્રિયા કરે કે અમુક પ્રકારના વસ્ત્રો પહેરે તે જ સયમી છે, જે અમુક વાતને માને અને અમુક વાતને ન માને તે જ સમ્યક્ત્વી છે, એમ ન માનશો, તમે સમ્યગ્દર્શનનું થર્મોમિટર બનાવ્યું છે ? પણ સમ્યક્ત્વ કોઈ દેખાવની વસ્તુ નથી નથી તો તે આપી શકાતું નથી, તો તે દેખાડી શકાતું તે તો આપવાની અને દેખાડવાની ચીજોથી પર છે

આ તો આતરવિશુદ્ધિનું કાર્ય છે જેનું હૃદય જેટલે અશે કપાયોના કાળા રંગથી દૂર છે, તે તેટલે અશે સમ્યક્ત્વાભિમુખ છે

એક જૂની વાર્તા છે

એક શેઠને ત્રણ પુત્રો હતા. ત્રણે આસાકિત હતા પિતાની પાસે એક કિમની રત્ન હતું રત્ન એક અને લેનારા ત્રણ આ તો કબજિયાતુ મૂળ છે. વસ્તુ એક હોય અને લેનાર અનેક હોય, તો ઝઘડો થયા વિના રહેતો નથી ગાય તો બહુ સીધું પ્રાણી કહેવાય છે પણ દસ ગાયો બાંધી હોય અને તેમની વચ્ચે માત્ર એ પૂળા ધાસના નાખવામા આવે તો તે લડયા વિના રહેશે નહિ આજે લાગતની પણ આ જ સમસ્યા છે ખાનારાઓની લગાર વધતી જાય છે અને ઉત્પાદન ઓછું છે પછી રહે છે કે શાંતિ રાખો । કેવી રીતે શાંતિ રહેશે ?

માણસોના જીવનમાથી સયમનું સ્થાન આજે ઘટતું જાય છે વાસનાને વધારનારા સાધનો આજે વધતા જાય છે આ પરિસ્થિતિમા, સયમ દ્વારા સતતિનિયમનની વાત કરવી એ મગ્ગ નહિ તો ખીજું શું ગણાય ? પણ સમગ્ર્યાઓને હલ કરવાનો સાચો ઉપાય સયમમા જ છે જીવનમાં સયમ હોય અને વિદારો ઉપર નિયમન હોય, તો ઉપભોક્તાઓની સખ્યા વધશે નહિ અને પછી અશાંતિનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવશે જ નહિ

હા, તો તે શેઠને ત્રણ પુત્રો હતા તેમને પણ આવો જ પ્રશ્ન હતો.

તેમજે ત્રણે પુત્રાને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે 'મારી પાસે એક રત્ન છે 'તમારા ત્રણેમાંથી જેણે જીવનમાં સર્વોત્તમ કામ કર્યું હશે તેને હું આપીશ ત્રણે જણા પોતાના જીવનનાં સર્વોત્તમ કામથી ગણાવવા મગ્ગા મોટા પુત્રે કહ્યું કે પિતાજી! આજ મેં બધા કરતાં સારું કામ કર્યું છે કુંકન ઉપર એક મરાઠા બાબો તણે પાંચ શેર લી માખ્યું મેં પાંચ શેરનાં પૈસા લીધા અને તેને સાંભાલ્યાર શેર તોણી આપ્યું હું કેટલો હોશિયાર છું !

તમે પણ એને હોશિયાર સમજો છોને ? પાંચ શેરના બ મે ચાર શેર આપે ક્ષત વારના બદલે નવ વાર આપે, સારા લીના પૈસા લખને વેળા-જેમક આપે, એવા બધાને તમે હોશિયાર માને છો ? અને દુકાન ઉપર આવેલી હોશિયારી બતાવી ઉપામરમાં આવી સામાયિક કરો છો કે જણે મકારાજ પણ ખુશ થઈ જાય ! મરિયાં જાળીને એ રૂઝ ગણવે જણે ભગવાન પ્રસન્ન થઈ જાય ! જાજળ છે તમારી આ હોશિયારી ! જો આજ તમારી હોશિયારીની વ્યાખ્યા હોય તો પછી હજી જાન કપાંતી વ્યાખ્યા કરી !

પણ જલ શીઠની કુલજાની વ્યાખ્યા તમારી વ્યાખ્યા કરતાં કંઈક જુદી હતી. તેમણે મોટા દીકરાને રત્ન આપવાનો ઈકાર ક્યો, બીજાને કનુ-આમને હું દુકાન ઉપર બેઠો હતો તેવામાં એક ગરીબ સિખારી આવ્યો. તેની હાલત અરેખર હજી હજમઆવી થઈ તેથી હતી. તે જણુ દિવસને જૂખ્યો હતો. હોમ તેના તરફ જોઈને બાકુ મોં કરી જતા રહેતા અને તેના મરે જ્યાં આવી મેં તને મેં હપિયા વ્યાખ્યા. મિચરો મેં દિવસ સુખેથી આસો હવે કહોલ હું રત્ન મેળવવા સાચક છું કે નહીં !

પિતાએ કહ્યું-કનુ જરા રહે તારા નાના ભાઈની વાત સાંભળવાની બાકી છે

સૌથી નાના પુત્રે કહ્યું-પિતાજી ! મારો એક દુરમન હતો તે મારા તરફ તિરસ્કારની નજરે જોતો હતો. હું પણ તેનું મોં નવા માવતો નહોતો અને તેના ન તેની આજમાંથી રક્ત ઝરતું તે મારા લોહીનો તરરો હતો. મઈ કાને સાંભળા હું નહીંકિનારે કરવા ગયો હતો. ત્યારે જમાનક માર્ગની મીસ સભગર્ષ માર્ગ દુન્ટુ માણસ મારા મારે પોકાર પાત્રે રહ્યું હતું હું નજીક ગયો અને તેણે તો મેં જ માણસ હતો કે જેને મારે મારા મનમાં ખૂબ જ દુર્ગાવના કરેલી હતી. પહેલાં તો મારા મનમાં થયું કે સારું થયું આજ બદલી લેવાનો મોઢો મળ્યો છે જામે દૂનવેલ. પણ બીજી

જ પળે, મારા અંતરમાંથી માનવતાનો પોકાર પડ્યો—તુ માણસ છે ? ને તારામાં માણસાઈ હોય તો એક માણસ હૂંમતો હોય ત્યારે ચામ ઊમો ઊમો હત્યા કરે ? આ તો માનવના નથી, દાનવતા છે થોડી જ વારમાં માનવતાએ દાનવતા ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો તેની રક્ષા માટે કુદી પડ્યો તેને પાણીમાંથી બહાર કાઢ્યો ત્યાં સુધીમાં તો તે ખેલાન થઈ ગયો હતો તેના શરીરને જરા ગરમી આપી તેણે આખો ખોલી અને મારી સામે નેચુ તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો તેણે કહ્યું—તમે મારો જીવ બચાવ્યો ! તેની આખોમાંથી આંસુ નીકળવા માંડ્યાં એ આમુઓએ વેરની આગને હમેશને માટે ચોક્કસ માખી આજે તે ગાઢ મિત્ર છે

ત્રણેની વાત પિતાએ સાલળી તમે પણ સાલળી છે. હવે તમે જ ન્યાય કરો કે પિતા, રત્ન ક્યા પુત્રને આપે ?

(સલામાંથી અવાજ આવે છે “સૌથી નાના પુત્રને”)

નાના પુત્રની વાતે, પિતાના હૃદયને હલાચી નાખ્યું તેણે તે હીરો પોતાના નાના પુત્રને આપી દીધો સમ્યક્ત્વને પણ આગમકારોએ ચળકતા રત્નની ઉપમા આપી છે તેને મેળવવા માટે તમે બધા ઉત્સુક છો. માત્ર કપડા બદલવાથી કે કોઈ ખાસ કુળમાં જન્મ લેવાથી, તે માત્ર મળી જવાનું નથી સમ્યક્ત્વ એ કોઈ એવા પડીકે બધાએલું નથી કે જે તમે તમારા મનપસંદ ભડતોને આપી શકો તેમ જ તે કોઈ અમુક પાકો ગોખી જવાથી આવી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતું નથી તે તો અનતાનુબંધી કષાય અને દર્શનત્રિફનો નાશ ઈચ્છે છે કાગળ કે તે પવિત્રહૃદયમાં જ જન્મે છે હૃદયની પવિત્રતા, એ જ તેની સર્વોત્તમ ભૂમિકા છે, જ્યાં સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

હૃદય પવિત્ર હશે તો જ દષ્ટિમાં સામ્ય આવશે દષ્ટિનું વિષમપણું એ અંતરની વિકૃતિનું સૂચક છે સમ્યક્દર્શન, આત્માની આ અનાદિકાળની વિકૃતિને મટાડે છે વસ્તુનું સાચું સ્વરૂપ દેખાય છે આપણી બંને આખો વાચતી વખતે કામ કરે છે પણ જ્યે તેમાં વિષમતા આવે અને એક આખથી અક્ષરો નાના દેખાય અને બીજાથી મોટા દેખાય તો કેટલી મુસ્કેલી પડે ? એવી જ રીતે, નાની વસ્તુ મોટી જણાય અને મોટી વસ્તુ નાની દેખાય એ અનુચિત છે સાથે સાથે એક વસ્તુની ચાર દેખાય, એક થેલીની ચાર થેલીઓ દેખાય, તે પણ તમે પસંદ નહિ કરો

આ પક્ષુ આંખોની ખીમારી છે. મારા અધિક ગુરુજને પક્ષુ એક વખત ધુળિયામાં આવે. આંખનો રોગ થયો હતો. તેમને એક વસ્તુ ચાર કે છ જણાતી હતી તે વિનોદમાં ગુરુજને કહ્યું—આપની પાસે એક મેડે હતો તો આપને એમ લાગશે કે આપની પાસે ચાર સિંધો મેડા છે. આ સારુ છે. રોજને લઈને એકના ચાર દેખાવા એ કાઈ જ્ઞાનની વાત મથી. ધુળિયામાં ચિકિત્સા કરવામાં આવી અને ગુરુદેવની આંખો પહેલાંની માફક ભેઈ સકતી થઈ ત્યારે જ તેમને જ્ઞાન હ થયો.

જે વસ્તુ જેવી હોય તેવી જ દેખાય, ત્યારે જ હૃદયને જ્ઞાન હ થાય છે તમારી આંખો નખળી હોય તો તમે ડોક્ટર પાસે જઈ નવર કહાવો છો. ડોક્ટર એક હાથ તમારી આંખો લગાડે છે. જો તમને તેનાથી અકારો નાના દેખાશે તો તમે કહેશો કે—હા, ડોક્ટર સાહેબ આ ન ભેઈએ. તે ખીલે કાચ લગાડશે. તેનાથી તમને અકારો મોટા દેખાશે તો પક્ષુ તમે ના કહેશો—અકારો જેવા હોય તેવા જ દેખાય તેવા જ હાથના ચરખા તમે લેશો.

સમ્યક્દર્શન, એ એવા ચરખા છે જે વસ્તુને ન તો એકતિ નિત્ય જાત વે છે કે ન એકાંતિક રીતે અનિત્ય. કારણ કે વસ્તુને માત્ર નિત્ય રૂપમાં જોવી એ પક્ષુ મિથ્યા છે તો તેને માત્ર અનિત્ય રૂપમાં જોવી એ પક્ષુ મિથ્યા છે અને દશનની આંતિ છે કેમકે વસ્તુ તો નિત્યાનિત્યપ્રમુખ છે. તે દ્રવ્યરૂપે નિત્ય છે અને રૂપરૂપે અનિત્ય છે. પદ્મસૌંતે જન્મે સ્વરૂપે જોવા એજ સત્યદર્શિ છે સમ્યક્દર્શન એવી અનેકાન્ત દર્શિ આપે છે કાઈ પક્ષુ પદ્મવિગેયનો આશ્રય રાખવો અથવા તેને જ સત્ય જ્ઞાનવો એ એકાન્તવાદ છે. તેને વીતરાગદેવે મિથ્યા કહ્યો છે અનેકાન્ત દર્શિ વસ્તુનું મધ્યમ દર્શન કહાવે છે અને વસ્તુના મધ્યમ સ્વરૂપનું જ્ઞાન એ જ સમ્યક્દર્શન છે મિથ્યા જ્ઞાનદર્શન અશુદ્ધ જનાવે છે જ્યારે સમ્યક્ત્વ દશનની વિશુદ્ધિ છે તમે દશન—વિશુદ્ધિને સમ્યક્રૂપે ઓળખો અને તેને પ્રાપ્ત કરો ત્યારે જ સત્યનો સાક્ષાત્કાર થઈ સકશે.



વળનથી ખજર પછી જાય કે તે જાણવિ છે તો પછી કાઈ, સાધુ કે માણસ તેને ખરા જાણથી સેવે નહીં. ૨ સાધુ સજીવીના શાજોનો ઉપયોગ વજર જાણ્યાસ કરે તે પણ દ્રવ્ય સાધુ જાણ્યા. જા લેઈ પણ (૧) લેઈમાં જતર્જત થઈ શકે છે જાવા સાધુ જાવ્ય હોય તો જાજળ વધી સમકિત મેળવી મોક્ષ જાય છે

નોઆજમથી દ્રવ્ય સાધુ - તેના ત્રણ લેઈ-૧ ડ શરીર, ૨ જાવ્ય શરીર, ૩ તાવ્યતિરિક્ત નો આજમથી ડ શરીર દ્રવ્ય સાધુ - જા છે સાચા સાધુનું શબ્દ, તેમાં જીવ નથી તેથી જીવ નથી જોઈએ પૂજનીય, વહનીય, જાવનીય નથી પણ સાધુની મહત્ત્વતા માટે તેમજ ખર્ચ પ્રજાપના માટે તે શબ્દને માંડવી વિગેરેના જોડવીને જુદાસાં વિધિપૂર્વક જાણિ સરકાર કરે છે.

નોઆજમથી જાવ્ય શરીર દ્રવ્ય સાધુ - જે માણસ જાવિધ્યમાં સાધુ થવાનો છે તે જા લેઈમાં જાવે છે પણ વર્તમાનમાં તેમાં સાધુના શબ્દો ન હોવાથી વહનીય, પૂજનીય, જાવનીય નથી.

શરીર જાવિધ્ય નોઆજમથી દ્રવ્ય સાધુ-તેના ત્રણ લેઈ -૧ લેઈક, ૨ લેઈકતર, ૩ કુમાવજન લેઈક સાધુ-જા માણસને સાધુનો વેશ નથી પણ સ્થાપના નિષેધાના પહેલા લેઈ જેવો છે તેથી પૂજનીય નથી.

લેઈકતર નોઆજમથી દ્રવ્ય સાધુ :- (૧) દ્રવ્ય સાધુના જેવો હોય પણ સમજાઈને જોઈએ જાતમજાવ નથી. (૨) ખરા સાધુના વેશમાં હોય પણ જાવની પ્રણિત શાજો જાનુસાર તેનો જાવ ઉપદેશ નથી, કાઈક સચાર માર્ગ જતાવે જાને કવચિત્ત મોક્ષ માર્ગ જતાવે, તો જેને મોક્ષ માર્ગ જાણવો હોય તેણે જાવા સાધુનો ઉપદેશ જાજળવો નહિ તેમજ મોક્ષાર્થે તેની જીલકુલ સેવા કરવી નહિ. (૩) ખરા સાધુના વેશમાં હોય પણ તેની જાવી માન્યતા સર્વજનના કથન જાનુસાર નથી તેથી નિન્દવ છે ખરા ખર્ચ જામેલો છે, ખપ

થયેલ છે, વળી સાધુના વેશમાં હોવાથી તેમજ કંઈક સાચું ને કંઈક ખોટું સમજાવે તેથી મુમુક્ષુ જીવો માટે ખતરનાક છે માટે આવા સાધુનો ત્યાગ કરવો (૪) ખરા સાધુના વેશમાં હોય પણ ૩૬૩ પાખડી મતોને સર્વજ્ઞ કથિત ધર્મની સમાજ ગણે, આ જીવ મિશ્ર ગુણસ્થાનવાળો ગણાય તેથી મુમુક્ષુ જીવોએ તેનો ત્યાગ કરવો તેની મિથ્યા પડેપણનો એક મુદ્દો એવો છે કે સ્યાદવાદની અપેક્ષાએ મિથ્યાત્વીએ અંશથી સાચા છે માટે સર્વ ધર્મ સરખા છે પણ તે સ્યાદવાદનું કે નયોનું ખરું સ્વરૂપ સમજતો નથી કોઈપણ એક નય એક અપેક્ષાથી ખરી હોય પણ તેજ નયને પકડી રાખવાથી અને બીજી નયોનો નિષેધ કરવાથી ઘણા અનર્થ ઉપજે છે એટલું જ નહિ પણ ધર્મનું ખરું સ્વરૂપ સર્વથા બદલાઈ જાય છે. દાખલા તરીકે હાથીની પુંછળી સર્પ જેવી છે એટલે કે હાથીના શરીરના પુછડીરૂપી અંશમાં સર્પનો આકાર છે, છતાં જો કોઈ એમ કહે કે હાથી સર્પ જેવો છે તો તેને લોકો દિવાનોજ કહે વળી સર્પ હાથીની પુછડીનું કામ કરતો નથી તેમજ હાથીની પુંછડી સર્પનું કામ કરતી નથી એવીજ રીતે ૩૬૩ પાખડી મતો સર્વજ્ઞ કથિત સૂત્રો કે આચારનું કામ કરતા નથી તેમજ સર્વજ્ઞ કથિત સૂત્રો કે આચાર, પાખડી મતોના શાસ્ત્રો કે આચારનું કામ કરતા નથી કોઈ શબ્દોમાં સામ્યતા દેખાય છે પણ તે શબ્દો તો બાકુતી છે તેથીજ આચાર વિચારમાં ભયંકર ભિન્નતા દેખાય છે વળી દ્રવ્યોનું સુક્ષ્મમાં સુક્ષ્મ સ્વરૂપનો અભાવ જેમાં છે તે શાસ્ત્રો કેવી રીતે મોક્ષ તત્ત્વ સુધી પહોંચાડી શકે ? માટે મોક્ષાથી જીવો માટે તો ફક્ત સર્વજ્ઞ વીતરાગ કથિત શાસ્ત્રોજ ઉપયોગી છે જ્યાં ખરો માર્ગ છે ત્યાં જરા પણ કચાશ રહી જાય તો પણ પડવાપણુ થાય છે જેમકે ગુણસ્થાન ૧૧, ત્યારે કંઈક સાચું અને કંઈક ખોટું જે આચાર વિચારમાં છે તે કેવી રીતે મોક્ષ માર્ગમાં લઈ જાય ? માટે મુમુક્ષુ જીવોએ આવા સાધુઓનો ત્યાગ કરવો (૫) કેટલાક વેશધારી સાધુ અહિંસાની આરાધના હિંસાથી બતાવે છે અપવાદ માર્ગ કોઈએ સંવેદ્ય હોય તેને ઉત્સર્ગ માર્ગમાં ઘસડી જાય છે. સૂચના શબ્દોને મરોડ આપીને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે અર્થ

કરે છે તે આ બધા અભિનિવેશિક મિશ્રાત્વી નિન્દવ સમજવા (૬) ઠેઠાક વેશધારી સાધુ લોકોની ઈચ્છા પ્રમાણે ઉપદેશ આપી શાંકરી જેમ લોકોનું મનરજન કરી શોતાઓને જમા કરે છે અને પોતાની પ્રશસ્યા વધારે તેને અધ્યાત્મકરણ કુમત્યા લેખક કહે છે કે પ્રશસ્યા કરનાર અને જેની પ્રશસ્યા થાય છે તે બધા જુદી જુદી ગતિમા જુદે જુદે ઠેકણે જવાના છે, ત્યાં કેઈ પ્રશસ્યા કરનાર નહીં મળે પણ વિરાધતાનું ફળ તો ઉપદેશકને લોજવવું જ પડશે. ત્યાં કેઈ મદદ કરવા આવશે નહિ. મુમુક્ષુએ આવા સાધુને ત્યાગ કરવો. જેન સાધુના વેશમાં જેઓ લૅપકિક કાર્ય કરે છે તે સર્વેને કુસાધુ સમજવા. (૭) જે બીજાની સૂત્રમા આજ્ઞા નથી તેનો ઉપયોગ કરનાર કુસાધુ સમજવા.

કુમાવચનનો આગમથી દ્રવ્ય સાધુ - આ લોકે પેતાને સાધુ કહેજણવે છે, કપોત કળ્પીત સાધુને વેશ ધારણ કરે છે પણ સર્વજીવીતસમ કથતિ ધર્મશાસ્ત્રોને બાજુતા નથી તેમજ તેઓનું આચરણ પણ આગમથી ભિન્ન છે. તેઓ જીવ અજીવનું સ્વરૂપ બાજુતા નથી તેથી જીવ ક્રિસ્યા કયે જ બાજ છે, પરમાત્માનું ખરૂં સ્વરૂપ બાજુતા નથી તેથી આત્મા અને પરમાત્માની સંધિવાળો આત્મભાવ શકણ કરી શકતા નથી, તેઓમાના જે માસ માસના અપવાસો કરે અને ઉનાળાના ખરે જપોરે તાપમાં આતાપના લે તો મરીને કદાચ હલકા રેવ થાય પણ તેઓ ૪ મતિ, ૨૪ કલક અને ૮૮ લાખ જીવોની રૂપ સંસારને પાર પામતા નથી તેમજ બીજાને તારી શકતા નથી, માટે મેહાધારી જીવોએ આવા લોકોનો સર્વથા ત્યાગ કરવો. બેઈએ.

૪ ભાવ સાધુના બે લોહ :- ૧ આગમપૂર્વક ભાવ સાધુ અને ૨ નોઆગમથી ભાવ સાધુ ૧ આગમથી ભાવ સાધુ—જેમાં સાધુના શુદ્ધો છે જેમકે—પાંચ મહામતો (અહિંસા, સત્ય, અસીર્મ, પ્રાણચર્ચ, પરિશ્ચ ત્યાગ) તે મતો નવ કોટિના છે એટલે મન, વચન અને કાયાથી પાપ કરે નહિ, કસવે નહિ અને કસતા પ્રત્યે ભદ્ર બાજે નહિ, છકામ જીવોની રક્ષા કરે છે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને પોતાની ઈચ્છાથી હાલતા ચાલતા જીવો તે ત્રણ જીવ



જેમકે અણુસીયા વિ. બેઠદ્રિય, કીડી વિ તેઠદ્રિય માળી-મચ્છર વિ. ચોરેન્દ્રિય અને માછલા, ઇંડા, પખી તથા ઠોર વિ. અને વાંદરા - વિ. વનના પ્રાણીઓ સાપ-ખીસકોલી વિ. પંચેન્દ્રિય જીવો તેમજ મનુષ્યની જાતિ વગેરે નાના-મોટા કોઈ પણ જીવની હિંસા થાય એવું મનથી-વચનથી અને કાયાથી કામ કરે નહિ, કરાવે નહિ અને કરતાં પ્રત્યે ભલું જાણે નહિ પાંચ ઇન્દ્રિયોને વશ રાખે છે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વિગેરે કષાયભાવ આવે કે તરતજ ઉપયોગ રાખીને તે કષાયોને નિષ્ક્રેણ કરે, સમાવી દીએ, નાશ કરે, મન-વચન અને કાયાને વશ રાખે, એકસરખાં રાખે, સમતુલ રાખે. સસાર ભાવમાં અરૂચી અને મોક્ષ માર્ગમાં રૂચી રાખે નિર્ભય રહે, રર પરિષદ સમ-ભાવથી સહન કરે, મરણ થાય એવો ઉપસર્ગ આવે તોપણ ધમ્થી ડગે નહીં, નીચે જોઈને જીવોનું રક્ષણ કરીને ચાલે, હિંસા થાય એવો એક પણ શબ્દ બોલે નહીં નિર્દોષ આહાર, પાણી, સ્થાનક અને ખપ પુરતી જ વસ્તુ લીએ, હિંસા ન થાય એવી રીતે વસ્ત્ર-પાત્ર લે-મૂકે તથા શરીરની અશુચી દૂર કરે પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ-જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, આત્મિક સુખ અને વીર્યમય છે તે જાણે, દેખે અને અનુભવ કરે, વિધિપૂર્વક ૧૨ પ્રકારના તપ કરે, કચન અને કામિની [સ્ત્રી] ને તો હાથથી પણ સ્પર્શ ન કરે, સર્વજ્ઞ વીતરાગની આજ્ઞા અનુસાર સૂત્રો હોય તેજ જાણે અને તેનો જ ઉપદેશ આપે, સંસારનાં કે આશ્રવના કોઈપણ કામમા ભાગ લીએ નહિ તેમનું ધ્યેય મોક્ષ હોય, અરિહંત અને સિદ્ધનું આલંબન હોય પોતાના શુદ્ધ ગુરુની સેવા કરે, દરેક કાર્યમાં કેવળ જ્ઞાનીની દૃષ્ટિ અતર્ક્યવૃત્તિમા આગળ રાખે

(૨) નોઆગમથી ભાવ સાધુ તે ઉપરના ગુણવાળા જેઓના આત્મા છે તેવા સાધુ પોતે તે સાધુઓના ચારિત્રની અપેક્ષાએ પાંચ ભેદ છે - સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધ, સુક્ષ્મ સંપરાય અને યથાખ્યાત, આ પાંચમાંનું એક ચારિત્ર એકી વખતે હોય અલ્પ તર નિઘન્યપણાની તારતમ્યતાની અપેક્ષાએ તે સાધુના ૬ ભેદ છે :- પુલાક, બકુશ, પ્રતિસેવના કુશીલ, કષાય કુશીલ, નિર્ગંથ, સ્નાતક કલ્પની અપેક્ષાએ

તેમના ત્રણ ભેદ છે - ૧ સ્થવીર કષ્ટ, ૨ વિન કષ્ટ, ૩ કષ્ટાતીત. કવચિત્ કોઈ પોતાની મેળે બાધ પામેલા હોય છે તેઓ સ્વયંબુદ્ધ કહેવાય છે, બાકી વસ્તુ ઉપરથી વૈશઞ્ય પામીને બેકલા વિચરનારા પ્રત્યેકબુદ્ધ હોય છે સર્વજ્ઞ વીતરાગની વાણીનો મર્મ સમજીને કષ્ટ મેણીએ બાધ કેવળજ્ઞાન પામેલા કવચિત્ ગૃહસ્થવેશમાં કે જન્ય સિંગમાં સાધુ હોય. પણ તેઓ ગૃહસ્થ વેશમાં કે જન્ય સિંગમાં ઉપદેશ દેતા નથી, તેમનું આશુખ્ય હોય તો દેવ બધવા સુધી ખરા સાધુનો વેશ આપે ત્યારબાદ ઉપદેશ આપે. આ પ્રમાણે ભાવ સાધુના હોય છે નિશ્કેષતા હોય. સમજવાથી માહુમ પડે છે કે, કેવા સાધુને વડન નમસ્કાર, સેવા, ભક્તિ કરવાથી મોક્ષમાર્ગની આસપાસ થાય છે અને કેવા સાધુ ત્યાગ કરવા લાગે છે ત્યારે નયની દૃષ્ટિથી સાધુનું સ્વરૂપ વિચારીએ તો જેઓ બધી નયમાં દાખલ થવાને યોગ્ય છે તે ખરા સધુ છે, માટે તે સમજવા સાત નયમાં સાધુનું સ્વરૂપ જતાવીએ.

૧ નિઝમનમ - ૧ સાધુપણના ભાવમાં રહેવાનો સકષ્ટ, ૨ કારણમાં કાચનો ઉપચાર તે શુદ્ધ વ્યવહારનું આલંબન હોય નિઝમ માર્ગની કેળવણી થાય, સાધુપણના જાણ ઉપરથી સાધુપણનું આરોપણ થાય. સાધુપણનું બાકી નિશ્ચાન સ્નેહરજ, શુભે, પાત્ર, મહેપતિ અને સદેહ વચ્ચે.

૨ સમજનમ - શુભેનો સમજ. સાધુના કષ્ટ હોય એક સાધુ શબ્દમાં આવી જાય, દાખલા તરીકે નમો હોયે સ્વ સાધુ.

૩ વ્યવહાર નયમાં પાંચ મહાવ્રતનું પાલન, પાંચ સમિતિપૂર્વક પ્રવર્તન, ત્રણ ગુપ્તિમાં આમાન્ય રીતે રહેવું, હ્રદય જીવની રક્ષા કરવી, પાંચ ઉદ્ધિયોને યોગવળી ઉપસના સાધુના જે હોયે જતાવ્યા છે તે બધા વ્યવહાર નયમાં આવે સર્વ સાધુઓના જે જે કાર્ય શરીર, ઉદ્ધિયો, અને વચનના આલંબનથી થાય તે સર્વ વ્યવહાર નયમાં છે. દાખલા તરીકે એક સાધુ કષ્ટ મેણીમાં છે, તે કાઉસચમાં છે તે વખતે મોન

છે પણ કાયાથી જે સ્થિરતામા પ્રવૃત્તિ છે તે વ્યવહાર નયમા છે એટલે કે કાયાનું સ્વરૂપ જોઈને આપણે કહીએ કે તે સાધુ છે

**૪ મંડળ સૂત્ર નયમાં સાધુ :-** જે વખતે સાધુના ભાવ (ગુણો)માં હોય તે વખતે તે પોતાના કલ્યાણની અપેક્ષાએ ખરા સાધુ ગણાય અહીં ઉપયોગની મુખ્યતા છે એટલે કે સાધુએ દરેક કામ ઉપયોગ સહિત કરવું જોઈએ

**૫ શબ્દ નયમાં સાધુ :-** સાધુના ૨૭ ગુણો સહિત વિચરે અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્યથી આત્માની શુદ્ધિ કર્યે નય તે સાધુ

**૬ સમભિરૂઢ નયમાં સાધુ :-** ધર્મ ધ્યાન, શુકલ ધ્યાન અને ક્ષપક શ્રેણીવાળા એટલે કે ૭ થી ૧૨ ગુણસ્થાનવાળા આ નયમાં ગણાય અને દરેક સાધુને આવી ભાવના જોઈએ.

**૭ સમભિરૂઢ નયમાં :-** સ્નાતક નિગ્રન્થ, ક્ષાયક યથાખ્યાત ચારિત્ર, સર્વજ્ઞ વીતરાગ અરિહત સ્વરૂપ આ નયમા ગણાય કારણકે બાહ્ય દેખાવમા સામાન્ય કેવળી ભગવાન સાધુના વેશમા હોય છે

આવી રીતે ક્રમથી અથવા એકી સાથે એક સાધુને સાતે નય લાગુ પડે છે, જો કે આ વખતમા ૮ થી ૧૪ ગુણસ્થાનવાળા સાધુ આ ભરતક્ષેત્રમા મળી શકે તેમ નથી

હવે સાધુના ૪ પ્રમાણ બતાવવામા આવે છે કે જેથી નિશ્ચય થાય કે, આ ખરા સાધુ છે

**૧ આગમ પ્રમાણ સાધુ :-** ખરા સાધુનું સ્વરૂપ આચારાંગ સૂત્રમા છે તેમાથી ઉદ્ધાર કરેલ દશવૈકાલીક સૂત્રમા પણ સાધુનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે સાધુના ૨૭ ગુણ તથા પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુણિવાળા સાધુ આગમ પ્રમાણ છે.

૨ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ સાધુ —કબન કાગીનીના સર્વથા ત્યાગી, સ્વદરણ ગુરુછગ પદિમકધારી, પથ્ય મહાવતધારી, ૧૮૦૦૦ શિલાંતર ધધધારી, એ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણરૂપે છે

૩ અનુમાન પ્રમાણુ સાધુ —નાના મોટા ફરકે જાતના સ્થાવર કે ત્રસ જીવને પોતાના જીવ સમાન ગણીને તેમની સંભળ કરતાં, તેમનું રક્ષણ કરતા આવે, ઉભા રહે, બેસે, યુવે, જાહાર વગેરે ક્રિયા કોઈ કરે તો તે ખરો સાધુ છે એમ અનુમાન કરવું.

૪ ઉપમા પ્રમાણુ સાધુ —સાધુ વાસુની પેઠે અપ્રતિબલ્ક વિહારી હોય છે એકજ જગ્યા કે જાગમમાં રહેતા નથી. જાકેશાની માફક સાધુ—મુકસૈયા કે કોઈ સસ્થા કે કોઈ શાલ્લીય બંધનમાં રહેતા નથી કસરક કે કોઈના હબાણમાં આવે તો આશ્ચર્યથી બ્રહ્મ થયા વગર રહેવાય નહીં.

ત્યારે કોઈ કહે કે તીર્થંકર, ગુરુ અને શાસ્ત્રના બંધનમાં સાધુ કેમ રહે છે ? તો તેનો જવાબ એ છે કે આત્મસાક્ષી પરમાત્મ સ્વરૂપ કેળવવાની જે વિદ્યા બતાવે છે તેને બધનરૂપે માનવી તે જ અજ્ઞાનતા અને મિશ્રિતાત્વ દષ્ટિવાળું સ્વેચ્છાચારીપણુ છે. તેવું સમજ નાર કદી મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવેશ કરી શકે જ નહિ. સાધુપણુ એ મોક્ષ માર્ગની વિદ્યાનો અભ્યાસ છે અને જે આ વિદ્યાનો ખરો બાણકાર હોય તેની જાણેથી જ આ વિદ્યા શીખાય બીજી સાધુની અનેક ઉપમાઓ છે પણ અને તેની જરૂર નથી. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી સાધુત્વ.—આ પાથમાં આશરૂપી કાળમાં ભરતક્ષેત્રમાં સાધુની સંખ્યા બહુ ઘોટી છે અને વ્યારિત નાની દીક્ષારૂપી સામાયિક વ્યારિત છે અને મોટી દીક્ષા રૂપી ઉદોપસ્થાપનીય વ્યારિત છે અને નિર્જન-સપ્તર્ષીમાં બ્રહ્મ, પ્રતિસેવના કુશિલ અને જયન્ય મધ્યમ કથાય કુશિલ છે, પણ પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સામાયિક, સૂક્ષ્મ સ્વપરાય અને યથાજ્યાત વ્યારિત છે અને નિર્જન-મો જયા લેહોવાળા છે, તેમાં જે હબાર કોની આસપાસની સંખ્યામાં સાધુઓ હોવાનો સંભવ છે અને જે કોઈ કેવળી જમવાન સ્નાતક નિર્જન ધ્યાનક યથાજ્યાત વ્યારિતવાળા સામાન્ય

કેવળી છે અને ૨૦ તીર્થંકર દેવાધિદેવ પોતાના અદ્ભૂત અતિશયો-  
સહિત વિચરે છે તેને જૈનેતરો સાધુ તરીકે માને છે.

દ્રવ્ય.-સાધુપણાનું મૂળ દ્રવ્ય, અનત ગુણ પર્યાયત્મક ઉત્કૃષ્ટ  
અસંખ્યાત પ્રદેશી જીવ દ્રવ્ય છે

ભાવ :-સાધુના ગુણોરૂપી ભાવો જીવ દ્રવ્યને આધારે તદ્વસ્થ  
રહીને રહે છે

વ્યવહાર સ્વરૂપ -બાહ્ય નિશાન: રજોહરણ ગુન્ધો, પાત્ર,  
મુખવસ્ત્રિકા, ભરત-ધરવત ક્ષેત્રમા સફેદ વસ્ત્રધારી હોય, ધર્મની ક્રિયામા  
જે મનોવર્ગણા, ભાવા વર્ગણા અને કાયા વર્ગણાનો ઉપયોગ કરે છે  
તે સર્વ વર્ગણા પુદ્ગલ સ્વરૂપી હોવાથી તેનો ઉપયોગ વ્યવહારમાં  
ગણાય

નિશ્ચય સ્વરૂપ :- મોક્ષ માર્ગની ક્રિયામા જે આત્મ પરિણતિ  
થાય છે કડમાણે કડેની અપેક્ષાએ નિશ્ચય સ્વરૂપમા ગણાય એટલે  
આત્મભાવ તે સાધુનું નિશ્ચય સ્વરૂપ છે

આ પ્રમાણે સાધુનું સ્વરૂપ જાણી જે સાધુઓ ત્યાગ કરવા જેવા  
છે તેનો ત્યાગ કરવો અને જે સર્વજ્ઞ વીતરાગની આજ્ઞાની શ્રદ્ધાવાળા  
છે અને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તે આચારમા મુકવાની કેશિશ કરી  
રહ્યા છે તેઓને સાચા સાધુ ગણી તેમની સેવા કરવી, તેમનો ઉપદેશ  
સાંભળવો અને સૂત્રાનુસાર ભક્તિ કરવી આની સાથે એટલું કહી દેવું  
જાઈએ કે જે ગૃહસ્થો કે સસ્થા સાધુઓને પોતાના કપોલ  
કલ્પિત ધારા ધોરણના બંધનમાં નાખી તેમને એક જરાક  
અશાથી પણ સાધુપણાના શુદ્ધ સ્વરૂપ માર્ગથી બંધ કરે  
છે તેમણે તો મોક્ષની આશા રાખવી જ નહીં એટલે કે તેમણે  
પોતાને જૈન કહેવરાવવાની મહેનત લેવી જ નહીં તેમ છતાં જૈન  
સંસ્થામા રહી જૈનેતરપણું કરશે તો તેઓ જૈન ધર્મનો દ્રોહ કરે છે  
એમ સમજી લેવું

૨ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ સાધુ —કચ્છન કાગીનીના સર્વમા ત્યાગી, સ્વદેશજી ગુચ્છન પરિગ્રહધારી, પચ મહાવ્રતધારી, ૧૮૦૦૦ શિર્ષાજી રથધારી, એ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુરૂપે છે

૩ અનુમાન પ્રમાણુ સાધુ —નાના મોટા ફરેક જાતના સ્થાવર કે ત્રસ જીવને પોતાના જીવ સમાન જાણીને તેમની સલાહ કરતા, તેમનું રક્ષણ કરતા આવે, ઉભા રહે, બેસે, સુવે, ખાદ્યાર વગેરે ક્રિયા કોઈ કરે તો તે ખરો સાધુ છે એમ અનુમાન કરવું.

૪ ઉપમા પ્રમાણુ સાધુ —સાધુ વાણી પેઠે અપ્રતિબલ્ક વિહારી હોય છે એકજ જગ્યા કે ગામમાં રહેતા નથી. આકાશની માફક સાધુ—ગુહસ્થ કે કોઈ સસ્થા કે કોઈ રાજસીય બંધનમાં રહેતા નથી કારણ કે કોઈના હબાણમાં આવે તો આસ્ત્રિથી ભ્રષ્ટ થયા વગર રહેવાય નહીં.

ત્યારે કોઈ જોઈ કે વીચીંકર, યુરુ અને શાસ્ત્રના બંધનમાં સાધુ કેમ રહે છે ? તો તેનો જવાબ એ છે કે આત્મમાંથી પરમાત્મ સ્વરૂપ કેળવવાની જે વિદ્યા બતાવે છે તેને બંધનરૂપે માનવી તે જ અજ્ઞાનતા અને મિથ્યાત્વ દષ્ટિવાળું સ્વેચ્છાધારીપણું છે તેવું સમજનાર કદી મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવેશ કરી શકે જ નહિ. સાધુપણું એ મોક્ષ માર્ગની વિદ્યાનો અભ્યાસ છે અને જે આ વિદ્યાનો ખરો ભણુકાર હોય તેની જાણેથી જ આ વિદ્યા શીખવ. બીજી સાધુની અનેક ઉપમાઓ છે પણ અત્રે તેની જરૂર નથી. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી સાધુત્વ.—આ પાંચમાં આરાધી કાળમા ભરતશ્વેત્રમાં સાધુની સખ્યા બહુ મોટી છે અને આસ્ત્રિ નાની દીક્ષારૂપી સામાયિક આસ્ત્રિ છે અને મોટી દીક્ષા રૂપી ઉદ્ધોપસ્થાપનીય આસ્ત્રિ છે અને નિર્જન્યપણમાં બ્રહ્મ પ્રતિસેવના દુશિલ અને જનન્ય મધ્યમ કયાય દુશિલ છે; પણ પાંચ મહાવિદેહ શ્વેતમા સામાયિક, સૂક્ષ્મ સપરાય અને યથાખ્યાત આસ્ત્રિ છે અને નિર્જન્યે જગ્યા હોદોવાળા છે, તેમાં જે હબાર કોળી આસપાસની સખ્યામા સાધુઓ દોવાનો સભાવ છે અને જે કોઈ કેળવી અમવાન સ્વાતક નિર્જન્ય કાયક યથાખ્યાત આસ્ત્રિવચ્ચ સામાન્ય

ક્રોધ પ્રકૃતિ જો સત્તામાં હોય તો જ નિમિત્ત મળે ત્યારે સત્તામાથી બહાર આવે પણ જો સત્તામાં ન હોય તો કાંતો તેવાં નિમિત્ત જ ઉત્પન્ન ન થાય અથવા તો કોઈ અકસ્માત બીજા કર્મના ઉદયને કારણે એવું કારણ આવી ચડે તો પણ ક્રોધ ઉત્પન્ન ન થાય.

જ્યારે ક્રોધ પ્રકૃતિનો બધ થાય છે ત્યારે આત્માનો દ્વેષ નિમિત્ત કારણ બને છે અને જ્યારે ક્રોધ-પ્રકૃતિનો ઉદય થાય છે ત્યારે તે નિમિત્તથી આત્માને દ્વેષ-ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે પ્રકૃતિ અને જીવનો વિભાવ ભાવ અરસ-પરસ-નિમિત્ત નૈમિત્તિક બને છે.

જ્યારે ક્રોધ કરવાનું નિમિત્ત આવી મળે છે ત્યારે સત્તામા રહેલી ક્રોધ કર્મ પ્રકૃતિનું આકર્ષણ થાય છે એટલે તે ઉદીરણા પામે છે તેથી પહેલા જીવને આવેશ, ઉભરો, અનિષ્ટ લાગણી, દ્વેષરૂપે પ્રગટ થાય છે. તેને આત્મ-વીર્યથી ધૈર્ય પ્રગટાવી અટકાવી દેવાં.

તે આવી રીતે અટકે .- હું કોણ છું, હું સાધુ છું મુમુક્ષુ છું એવી જે આત્મ-જાગૃતિ છે તેથી ધૈર્ય પ્રગટ થાય છે અને આવેશ આવતો અટકી જાય છે, લોકભાષામા આને ‘ગમ’ ખાવાનું કહે છે આવેશ અટકે એટલે વિચાર કરવાની તક મળે છે ત્યારે ક્રોધનું સ્વરૂપ વિચારવું કે ક્રોધ જડ છે, અનાત્મક છે, સંસાર-જામણનું કારણ છે, આત્માના ગુણો નાશ કરનાર છે, આ વખતે તેમજ પરપરાથી હુ ખનું કારણ છે, હજારો વર્ષના તપ-સંયમનો નાશ કરનાર છે માટે ક્રોધને વશ ન થવું એટલે ક્રોધમય થવું નહીં પણ તેને પર વસ્તુ જાણી તેનો ત્યાગ કરવો.

વળી ક્રોધના નિમિત્ત રૂપે આવી પડેલ ઉપસર્ગ-પરિષદ કરનાર ઉપકારી છે કારણ કે કર્મ-પ્રકૃતિ સત્તામાં હોય તો જ તેને ઉદય કે ઉદીરણા કરવાનો વખત આવે એટલે કર્મ પ્રકૃતિ મારી સત્તામા છે તો જ તેને ખપાવવાનો વખત આવે મારી સત્તામાં

## જૈન સાધુની ક્ષમા

\*

ક્ષમા' સંસ્કૃત શબ્દ છે તેનો અર્થ બીજાના અપરાધ માટે માફી આપવી અથવા સહન કરવું અને શાન્તિ રાખવી એ છે. સ = સન્મર્શ પ્રકારે એટલે પોતાના તથા પરના આત્માને કર્મ બંધનું કારણ ન થાય અને દુઃખ ન થાય એવી રીતે + ક્ષ = હણવું નાશ કરવું તે શુ ? નિંદા, આજ્ઞા, આયો વગેરે કરેલ આક્રોશ વચન અને કથાથી મારપીટથી પ્રાણપ્રતિપાત સુધી કરેલ વધાઈ ઉપજર્મ પરિપક્વ જે આવી મળે તેથી જે ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય તેને હણવો અથવા નિષ્ક્રમ કરવો.

ક + શમ + મા = ક્ષમા, અર્થ પશુ આત્માના કષ્ટમાણુ અર્થ ક્રોધાદિ કષાયોનો ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ કરવો એવો અર્થ થાય છે.

ક્ષમા ક્રોધનો નાશ કરે છે તેને કેવી રીતે નાશ કરવો તે માટે પહેલાં ક્રોધનું સ્વરૂપ જાણવું જોઈએ.

ક્રોધ મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ છે તે દેવજન્મ છે અને માનની સાથે સંબંધ ધરાવે છે પરિપક્વ આપનાર પ્રત્યે પહેલાં દેવ થાય, પછી ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય. ક્રોધ કર્મ પ્રકૃતિનું ઉપાદાન કારણ કર્મ પુસ્તક છે એટલે ક્રોધ-પ્રકૃતિ જડ છે.

ક્રોધ કરવાથી અત્યાર્માં રહેલ ક્રોધ કર્મ પ્રકૃતિ ઉદ્ધિસ્ત્રાથી સોજવાઈ ખપી જાય છે પણ તે જ વખતે નવીન ક્રોધ-પ્રકૃતિનો જન્મ થાય છે તે ફરી અજાપાકાળ પૂરે એ ઉદ્ધવ જાણવાનો. માટે ક્રોધને એવી રીતે જપાવવો કે ફરી ક્રોધનો જન્મ ન પડે.



ઉત્તમ નથી. જેમ ચંદનને ઘસવાથી સુગંધ આવે છે તેમ પરિષ્કરૂપી કસોટીથી મારા આત્મિક ગુણો વધવા જોઈએ. આવી રીતે ધૈર્ય તેમજ અનુપ્રેક્ષા (તાત્વિક વિચાર)થી ક્રોધને નિષ્ફળ કરવો.

આવી રીતે પર વસ્તુનો ત્યાગ કરીને સમતા-શાંતરસ એવા આત્મભાવમાં લીન થવું. આત્મપ્રદેશોમાં રહીને સમતા સર્વ જીવો પર અરૂપી એકત્વની એક સરખી દૃષ્ટિ રાખે છે અને સર્વ દ્રવ્યો પર મહાસત્તા (ઉત્પાદ-વ્યય-ધોવ્ય) એકત્વની એક સરખી દૃષ્ટિ રાખે છે એટલે સર્વ દ્રવ્યો પોતપોતાના પર્યાયોમાં રહે છે તેથી મારે મારા શુદ્ધ પર્યાયમાં રહેવું જોઈએ. જ્ઞાન-ઉપયોગ પૂર્વક શાંતરસ એ મારો શુદ્ધ પર્યાય છે તેથી તેમાં રહીને મારે આત્મિક સુખનો અનુભવ કરવો જોઈએ.

હવે શાંતરસને આત્મ પ્રદેશોમાંથી શોધવો. શરીરસ્થ જીવમાં જ્યાં જ્ઞાન, દર્શન, સુખની ઉત્પત્તિ જણાય ત્યાં આત્મ-પ્રદેશો છે અને આખા શરીરમાં સર્વત્ર આત્મ પ્રદેશો છે અને અતર્મુખ વૃત્તિથી બધે જ્ઞાન, દર્શન, સુખની ઉત્પત્તિ જણાઈ આવશે પણ કપાળ અને બન્ને આખની બ્રમરની આસપાસ તથા મસ્તકના ઉપરના મધ્ય ભાગમાં એટલે મગજમાં જ્ઞાન, દર્શન, અને સુખના ઉત્પાદનો અનુભવ વધારે થઈ શકે છે.

જ્યાં જ્ઞાનનો ઉત્પાદ છે ત્યાં જ આત્મિક સુખનો ઉત્પાદ છે અને ત્યાં જ આત્મ પ્રદેશો છે માટે જ્ઞાનથી અરૂપી આત્મ-પ્રદેશોને પકડીને તેમાંથી આત્મિક સુખ અને શાંતરસનો અનુભવ કરવો અથવા તો શાંતરસની ભાવના ચિત્ત-ક્ષેત્રમાં સ્થિર કરવી જો આત્મિક સુખ આવી રીતે ભોગવતા આવડે તો આત્મ પ્રદેશોમાંથી જાણે કે શાંતરસ નીતરતો હોય અને તે અમૃતરસ પોતે ભોગવતો હોય એમ લાગે આવી રીતે આત્મા શાંતરસનો કર્તા તથા ભોક્તા બને છે.

હવે આ વિસ્તારને ત્રણ કરણ સાથે સરખાવીએ.

ક્રોધ છે તેને મારા આત્મ પ્રદેશોમાંથી અપાવવા માટે આ પરિપક્વ આવેશ છે માટે આ ક્રોધને નિષ્ક્રમ કરે તો અપી ભય અને નર્મ કર્મ ન જાણવા પડે.

પરિપક્વ આખાર જીવને પોતાને કર્મ જાણીને ભોગવવા પછી અને કૃપાથી થતું પછી તે ક્રુપા વહોરી લઈને જોડે પોતાના સુખના ભોગે જાણી જીવ મારા ક્રોધ અપાવે છે અને મારા આત્માને નિર્મળ બનાવે છે તેથી તે જીવ ઉપકારી છે તેથી તેનું કલ્યાણ થાઓ.

વળી આ આવસરે હું કૃપા રાખી ચક્ર છું કે નહીં તેની જાણ પરીક્ષા છે જોડે કૃપા-સાધનામાં હું કેટલે સુધી આજ્ઞા તેની જાણ પરીક્ષા છે અને તેમાં હું પાસ નહીં થઈ તો પછી ક્યારે ચક્ર તેના પત્તો નથી, વળી કૃપાની કસોટી પરિપક્વથી જ થાય છે, અમર્યા બેઠા બેઠા કંઈ ક્રોધ નિરતર આવતો નથી અને કસોટી તે જ ખરી પરીક્ષા છે.

ક્રોધ કર્મ પ્રકૃતિ જે સત્તામાં છે તેના જમિ ત્યારે ક્રમ તો જવાનો જ છે, તેને રોકી શકાય નથી પણ કાંઈક આવેશ તો રોકી શકાય છે ખીસ્કા ધરવાથી જ્ઞાનના ઉપયોગની સફળતા થાય છે મારા કૃપા ક્રમને છુટનાર ક્રોધ જાવ જો ભયકર હુલસે છે પણ મારા જ્ઞાન-ઉપયોગ રહે તો કૃપા સુખ હાજર જ છે, જ્ઞાન ઉપયોગ વખતે ક્રોધ હુલસે ટકી શકતો નથી માટે મારા સાવધાન રહેવું જોઈએ.

વળી આજ્ઞા વચન કૃપા જાણના પુરુષો તેમજ શરીર કે જેનો વધ થાય છે તે પોષકલિંગ જાન્યત્રક પર વસ્તુ છે તે ખર વસ્તુથી મારે શા માટે મમત્વ રાખી સુખવું જોઈએ ? પર વસ્તુ તો સર્વ ત્યાગ કરવા લાયક છે કૃપા વગેરે આત્માના ગુણો માટે શરીર વગેરે પર વસ્તુનો નાશ થાય તો તેના જેવું કંઈ

હોય છે, અરસપરસ એક બીજાને બ્રહ્મ માને, બ્રહ્મ હોય તે સુધરવાને બદલે કુ-યુક્તિઓ શોધે, પોતપોતાને સારો માની બીજાના સંલોગમાંથી બુદ્ધ થાય.

અહીં જ્ઞાન માટે ૧૧ અંગ અને ૧૨ ઉપાંગ જે હાલમાં પ્રવર્તે છે તેના મૂળ પાઠ અને જિનાજ્ઞા અનુસાર અર્થ ઉપર આધાર રાખવો જોઈએ. દર્શનનો આધાર જ્ઞાન છે પણ મત-લેદ થાય ત્યાં ‘તત્ત્વ કેવળીગમ્ય’ કરવું ચારિત્રનો આધાર પાંચ મહાવ્રતો અને આઠ પ્રવચન માતા ઉપર આધાર રાખવો જોઈએ, બ્રહ્મચારી પ્રિય વચનોથી ન સુધરે તો તેના તરફ માધ્યસ્થ ભાવ રાખવો અને બ્રહ્મચારી બીજાને હિરાન કરે તો સંઘે તેનો યથાયોગ્ય ઈલાજ લેવો.

સાધુ કે સાધ્વીના એક કુળમા કલેશ થવાનું એક કારણ ખાસ કરીને સાધ્વીઓમાં એવું છે કે કોઈ ગોરાણી એક શિષ્યાને ગુણાતુરાગથી વાતસલ્ય બતાવે ત્યારે બીજી શિષ્યાને એમ લાગે કે તેને સારી રીતે રાખે છે, તેના ભાવ બહાર આવે એટલે અરસપરસ વચન-વર્ગીણા કાઢે અને કલેશ ચાલે. આવે વખતે કલેશ વધારે ન ચાલે તે માટે તથા અરસપરસના કલ્યાણ માટે તથા જૈનધર્મનું મહત્ત્વ સાચવવા માટે બંને પક્ષે સમજવાનું છે.

શિષ્યાએ સમજવું જોઈએ કે ગોરાણી ગુણાતુરાગથી જેને વાતસલ્ય બતાવે છે તેના તરફ મારે પ્રમોદ ભાવ રાખવો જોઈએ. વળી હું સાધ્વી છું, રસ લોહુપતા માટે અથવા મારી માની લીધેલી માન્યતા માટે મારે કલેશ કરવો યોગ્ય નથી, મેં સર્વનો ત્યાગ કર્યો તો રસ કે માન વગેરેનો શા માટે ત્યાગ ન કરવો ?

ગોરાણીએ સમજવું જોઈએ કે, જ્યારે અમુક શિષ્યાને દ્રેષ થાય છે ત્યારે તેણીએ વિચારવું કે તેના આવા ભાવ છે, તેમ ન કરવાથી અતરાય કર્મનો બધ થાય એમ સમજી પહેલાં તો તેને વસ્તુ આપી શાંત કરવી પછી મીઠા વચનથી સમજાવીને વસ્તુસ્થિતિ

મથ પ્રવૃત્તિ કરણથી કોપનું તથા આત્માનું સ્વરૂપ બાજુ અપૂર્વ કરણથી હેમ કોપનો અને પરજાવનો પ્રભાગ કર્યો, અનિવૃત્તિ કરણથી આત્મભાવમાં પ્રવેશ કર્યો અને અતર કરણથી શાંત-રસનો અનુભવ કર્યો. સમક્ષિત પામવા માટે પણ આ ત્રણ કરણની જરૂર છે અને એથી પામવા માટે પણ ત્રણે કરણની ઉત્કૃષ્ટ તીવ્રતાપૂર્વક જરૂર છે એ બધામાં જોઈતાં કોપનો ઉપશમ, ક્ષયોપશમ કે ક્ષય કરવાનો હોય છે માટે સુસાધુએ ક્ષમાની આશપના કરવી જરૂરી છે

ક્ષમાનો બાહ્ય ભાવ આપી આપવાનો છે, અભ્યંતર ભાવ વૈરવિરોધ નાશ કરવાનો છે, સમભાવ ઠેળવવાનો છે અને આત્મભાવ તે શાંતરસનો. અનુભવ છે સમા વીરસ્ય યૂપજમ્ આધ્યાત્મિક કામરતું આ કામ નથી અને ક્ષમા શુદ્ધ પ્રગટ કરવાને પંકિત આત્મ-વીર્યની જરૂર છે

કપક એથીમાં બ્યારે કોપને નાશ કરવાનો ઉપશમ આવે છે ત્યારે બધા કપાયે અને નો કપાયે, મહ પડતાં બધા છે એટલે કોપને સર્વથા નાશ થાય કે તરત જ અતર્કુર્ત્વમાં માનનો અને લોભનો નાશ થાય, પછી તરત જ અતર્કુર્ત્વમાં માયાનો નાશ થાય, પછી તરત જ અતર્કુર્ત્વમાં લોભનો નાશ થાય કે અતર્કુર્ત્વમાં કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય

કપક એથી પામવા માટે ધણાં ભવે સુધી કપાયોને કપો-પશમ કરવે એકંજો અને સાધુનું ધ્યેય એકનું જ હોય છે તેથી સાધુએ આ લક્ષ્ય ખાસ રાખવાનું છે ક્ષમાની હસિકતા સાધુને મુખ્યત્વે ઉદેશીને લખી છે કારણ કે ઉપસર્ગ-પરિવક્ર મુખ્યત્વે સાધુને આવે છે પણ પોપખાદિ વ્રતમાં રહેલ આવકને પણ આ વાત લાગુ થાય છે. તે ઉપરાંત સર્વ મુમુક્ષુઓને યોગ્યતા પ્રમાણે લાગુ થાય છે સકારના અવહારમાં પણ ક્ષમાની આશપના થઈ શકે છે

હવે સાધુ-સાધ્વીમાં જાડર જાડરના કલેશ દૂર કરવાની રીત વપાતીએ. કલેશના કારણોમાં મુખ્યત્વે ઝાન, દર્શન, આદિત્રની હીનતા

મિથ્યાત્વીની ક્ષમામા રાગ તેમજ આ લોક પરલોકના સુખની ભાવના હોય છે, સમકિતીની ક્ષમામાં આત્મભાવ ( સમતા રસ, શાંત રસ ) કેળવવાનો હોય છે સમતારસમાં જેમ ક્ષમા અને સમભાવી વિનય અતર્ગત થાય છે તેમ નિખાલસપણું ( નિ.શલ્યપણું, સરળતા ) તથા નિર્મેદીપણુ પણ અંતર્ગત થાય છે, તેથી ક્ષમાની આરાધનામાં સર્વ ગુણોની આરાધના થાય છે. સર્વ ભવ્ય છવે શાંત-રસમાં લીન થઇ જાયો !



અને ઉતરે તો ઠીક નહિતર બધા સંભોગી સાધ્વીઓને ત્રીજા મહાવતની ભાવના અનુસાર ફરેક ધીજ સરખે ભાજે વહેંચી આપવી પછી જેને મોટેસા કે ચુણીને, વિનય કે વાત્સલ્ય કરવું હોય તે પોતાના જમણાંથી ફરે અને એક પાર કલેશ ઉપજે કે તરત જ શાંત કરી અરસપરસ કલહને શાંત કરી ક્ષમાપના કર્યા પહેલા દિશાએ તથા માત્રા માટે જ્યાં સિવાય એકે કાર્ય થઈ શકે નહિ.

જે ગુરુ કે ગોચાણી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને લક્ષ્યમાં લઈને, જિનાસાનું ઉત્કલન કર્યા વગર, વાત્સલ્ય ભાવે, સર્વ શિષ્યો, કે શિષ્યાને એક સરખા ભાવથી તપે તે ત્રીજે ભવ ઉત્કલે નહીં પણ મોહવૃત્તિથી શિષ્યનો વધારો કર્યો જાય અને અરસપરસ રાગદ્વેષ રાખે, રખાવે કે અનુમોદના ફરે તો સસારનો પાર પાડે નહીં માટે જે કામ (મોક્ષ) માટે જૈન-દીક્ષા લીધી છે તે કાર્ય પાર ઉતારવામાં પુરુષાર્થ કરવો.

ક્ષમા માફી આપે છે અને વિનય માફી માંગે છે એટલે ક્ષમા અને વિનયની બેઠીને અરસપરસ આવી રીતે સંબંધ છે. જે પહેલા માફી માંગે અને આપે તે ક્ષમા અને વિનયની પહેલ ફરે છે તેથી આરાધકપણે વધારે લાભ મેળવે છે.

ક્ષમા દિશાને અટકાવે છે તેથી અહિંસા સ્વરૂપ છે, અનુ-ક્રપાથી દિશા અટકાવે છે તેથી ક્ષમા ક્યા-સ્વરૂપ છે. ક્ષમા રક્ષણુ ફરે છે તેથી માત્રા સમાન છે, ક્ષમા સાથે માર્ગ બતાવે છે તેથી સત્ય સ્વરૂપ છે, ક્ષમા કેઈ જીવના પ્રાણની ધોરી કરતી નથી તેથી અગ્રીય સ્વરૂપ બને છે, ક્ષમા ચાતુરસના અનુભવમાં લઈ જઈ શકે છે અને આત્મ-રમણતા કરાવે છે તેથી ભાવ પ્રજ્ઞાસ્વરૂપ બને છે, અહિંસાની સાથે સ્ત્રીને ક્ષમા કેઈનું બજારકારે પકડવીને ભાવ દિશા કરતી નથી તેથી અપરિમિતપણે સહાય ફરે છે. આવી રીતે ગુણ અરસપરસ સાકળના કદાની માફક બેઠાબેઠા છે તેથી ‘એક ગુણ આરાપે તે સર્વ ગુણ આરાપે અને એક ગુણ વિરાપે તે સર્વ ગુણ વિરાપે’

૪ સ્કંધ :- જમીનની બહાર, વૃક્ષની શરૂઆત સ્કંધથી થતી હોય એમ દેખાય છે. તેમ જ્ઞાન વગર ધર્મ ક્રિયામાં બાંધવાની, આદરવાની અને ત્યાગ કરવાની વસ્તુ બાંધી શકાતી નથી. તેથી ક્રિયા થઈ શકતી નથી જેટલું જ્ઞાન તે પ્રમાણે ક્રિયા થઈ શકે છે. તેથી ધર્મ વૃક્ષનું જ્ઞાનરૂપી સ્કંધ મજબૂત બોધએ

૫ ત્વચા - ત્વચાથી વૃક્ષના વિભાગોનું રક્ષણ અને પોષણ થાય છે તેમ ભાવનાથી ધર્મના દરેક અંગોનું રક્ષણ તથા પોષણ થાય છે. તે ભાવનાના ૪૧ ભેદ થાય છે. ૪ ભાવના (મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા, માધ્યસ્થ) એ સમકિતનું પોષણ કરે છે, ૧૨ ભાવના (એકત્વ, અનિત્ય, અશરણ, સંસાર, આસ્રવ, અશુચિ, અન્યત્વ, છાદિ, સંવર, નિર્જરા ધર્મ, લોકભાવના) ધર્મનું સમુચ્ચય રક્ષણ કરે છે અને પાચ મહાવ્રતની ૨૫ ભાવના મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરે છે

૬ શાખા :- સ્કંધમાથી ઉપજે છે. તેમ પાચ મહાવ્રત જ્ઞાનમાથી ઉત્પન્ન થાય છે તેથી ધર્મવૃક્ષને પાચ મહાન શાખા છે, તે અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિચ્છેદ છે

૭ પ્રતિશાખા :- પ્રતિશાખા શાખામાંથી નીકળી તેને શોભાવે છે તેમ આઠ પ્રવચન માતા (પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુણ) મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરે છે અને તેમને દીપાવે છે

૮ અંકુર - ધર્મધ્યાન અને શુકલ ધ્યાન આત્મવીર્યની સ્ફૂરણાથી ઉપજે છે તેથી તેમને ધર્મવૃક્ષના અંકુર કહ્યા છે. જિનાશ્વ આસ્રવ, કર્મવિપાક અને સંસ્થાન એ ત્રણ પ્રકારના સમ્યગ્ વિચારથી ધર્મધ્યાન થાય છે અને નિર્માણ ભેદ જ્ઞાન, અભેદ જ્ઞાન, અર્થિત્ય આત્મ વીર્યની પ્રગટ શક્તિ તથા આત્મ અનુભવમા અત્યંત લીનતા પૂર્વક ચિદ્રૂપ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ અને આત્મ પ્રદેશોનું ઘનીકૃત બનવું તે શુકલ ધ્યાનથી થાય છે

## ધર્મ વૃક્ષ



જેમ વૃક્ષ ઝીજ, મૂળ, સ્કંધ, શાખા, પ્રતિશાખા, પાન, ફળ વગેરેથી યોગ્ય છે તેમ ધર્મવૃક્ષી વૃક્ષ અનેક જાતેથી યોગ્ય છે તેમાં કેઈ અમ હીન હોય તો જેમ વૃક્ષની શાખામાં ન્યૂનતા રહે છે તેમ ધર્મ વૃક્ષ મોક્ષવૃક્ષી કહી જાવી શકતું નથી. ધર્મ વૃક્ષના જાતે નીચે પ્રમાણે છે

૧ ઝીજ :- જેમ વૃક્ષની ઉત્પત્તિ ઝીજમાંથી છે તેમ ધર્મની ઉત્પત્તિ સમક્ષિતમાંથી છે સમક્ષિત વગર જ્ઞાન અજ્ઞાન રૂપે છે મિથ્યાત્વ નાશ પામે ત્યારે સમક્ષિત પ્રગટે છે વ્યવહારથી સમક્ષિતનું પાલન તેના ૬૭ બોલથી થાય છે, નિશ્ચયથી શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપના અનુભવથી થાય છે તે અનુભવ છાંદસને દેશથી પ્રત્યક્ષ છે અને તેની તાસ્તબ્યતા હશે સુષુપ્તજાને શરૂ થઈ, વધતા વધતાં ૧૨મે સુષુપ્તજાને પરાકાષ્ટા પામે છે કેવળજ્ઞાનીને તે અનુભવ પ્રત્યક્ષ છે અને સંપૂર્ણ છે તેનો વિસ્તાર સમ્યક્-દર્શનથી જાણી લેવો.

૨ મૂળ - ધર્મનું મૂળ વિનયમા છે વિનયથી જ્ઞાન, દર્શન, આશિર અને તપ જો જાણેલી વૃદ્ધિ થાય છે, મનની ક્રોમળતા, જાણીમાં નમ્રતા અને કાલાની સરળતા વિનયનું સામાન્ય સ્વરૂપ છે. તેનું વિશેષ સ્વરૂપ સમ્યક્ દર્શનના નિર્જીવા તત્ત્વમા અભ્યતર તપમાથી જાણી લેવું.

૩ ઠંદ - વૃક્ષનું કદ ગાંડુ મજબૂત અને કઠ્ઠુ હોય છે ધર્મમા આ કાર્ય પૈર્વથી થાય છે, ધીરજ વગર ધર્મમાં સ્થિરતા આવતી નથી.



# સુપાત્ર દાનની વિધિ

\*

સૌથી પહેલાં દાન આપ્યા પહેલાં શું કરવું જોઈએ તે જાણવું આવશ્યક છે. નીચેની વાતો ઉપર લક્ષ રાખવું :-

૧. સાધુજી કે સાધ્વીજી આવ્યા પહેલાં ગોચરીનો સમય થતાં ઘરના દ્વારો ખુલ્લા રાખવા અન્ય લીખારી વગેરે માગનાર આવ્યા હોય તેમને આપીને રવાના કરવા અને 'સાધુ-મુનિરાજે અને સાધ્વી-ઓની રાહ જોવી

૨. સાધુજી કે સાધ્વીજી આહાર લેવા પધારતા દેખાય કે તરત જ ખધું કામ છોડી દઈને અસૂજતા ન હોઈએ તો બે હાથ જોડી તેમની સામા જવું, તેમનો આદર સત્કાર કરવો, “ પધારો ” વગેરે શ્રુતિપૂર્વક આમંત્રણ કરવું, સન્માન કરવું, વદના-નમસ્કાર કરવા, શુભચામ કરવા, પોતાને આગળે મુનિ-મહાત્મા પધાર્યા છે તેથી પોતાના અહોભાગ્ય-માનવા અને ઉત્સાહ અને આનંદ લાવવો.

હવે દાન આપતી વખતે શું કરવું જોઈએ ?

દાન આપતાં ઉત્સાહ રાખવો, આનંદ પૂર્વક ઉદારતાથી આપવું, ચતના સહિત નિર્દોષ ઔષધિક આહાર નિર્દોષપણે આપવો વહોરાવવાના દોષો ટાળવા સચેત વસ્તુને અડવું નહિ. ઉત્તમ વસ્તુ અને પાચન થઈ શકે તેવી, મુનિશ્રી કે મહાસતીજીના સંયમ અને તપમા વૃદ્ધિ કરવામા સહાયતા કરે એવી વસ્તુ વહોરાવવી પોતે સ્વયં આહાર આપવો. ઉપયોગ પૂર્વક આપવો, શાંતિથી આપવો, આહારાદિ વહોરાવતા કલુષિત ભાવ ન લાવવા, પરંતુ પ્રશસ્ત ભાવોથી આપવું, પ્રસન્નતા પૂર્વક આપવું,

૯ પત્ર ૧:- પાંચ ઈંદ્રિયોના ૨૪ વિષયના ૨૪૦ વિકારમાંથી નિવૃત્તિ રૂપ ધર્મવૃક્ષના પાદમાં છે જેમ પાદમાં હવાથી ખખડે છે તેમ નિમિત્તોથી ઈંદ્રિયોમાં આવેશ આવે છે તેના વિકારને અક્રુશમાં રાખવા તે ધર્મવૃક્ષના પત્ર સમાન છે

૧૦ કૃષ્ણ - જેમ કૃષ્ણ સુગંધ આવે છે અને ફળનું કારણ છે તેમ હથ યતિધર્મ સુષોની શુદ્ધિ કરે છે અને મોક્ષનું કારણ છે તે કૃષ્ણ હથ પ્રકારના છે - ક્ષમા, નિઃસ્વજપણું, સરળતા, કૌમળતા, અક્રિયનપણું, સત્ય, સદમ, વપ, જ્ઞાન, દાન, આત્મ સમસુવા સ્વરૂપે બ્રહ્મવર્મ

૧૧ કૃષ્ણ - ધર્મવૃક્ષનું ફળ મોક્ષ છે જોડેલું સર્વ બંધન, સર્વ સંસાર, સર્વ દુઃખોનો સહારો માટે સર્વથા બલ તે મોક્ષ.

૧૨ રસ ૧:- મોક્ષકેળનો રસ અવ્યાબાધ સુખ છે તે સુખ અમિશિત, નિરાવલંબી, સ્વતંત્ર, પ્રત્યક્ષ, શાશ્વત અને અખડ છે તે આત્મિકસુખ છે અને સહજ સ્વભાવી છે. જ મ-જશ-મરણ શકિત છે આ ધર્મવૃક્ષના ફળનો રસ સર્વ બંધ આત્માઓને પ્રાપ્ત થશે.

# ભાષા સમિતિ.

૪

વ્યાખ્યા - સમ = સમતા = આત્મભાવ લાવવા માટે જે ભાષા બોલાય તે, અથવા સમ = સમ્યક્ પ્રકારે ( આત્મ દર્શન પૂર્વક ) જે ભાષા બોલાય તે, અથવા સ = સહિત, મિ = મર્યાદા, એટલે આત્મભાવવાળી મર્યાદા પૂર્વક બોલાય તે સમિતિને ગદ્યે સુમતિ કહીએ તો સુ = સારી સમ્યક્ દર્શન પૂર્વક, મતિ = બુદ્ધિથી જે બોલાય તે એટલે મોક્ષ માર્ગ ( જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ ) યોગ્ય, આત્મ ભાવ લક્ષી ( શુદ્ધ, આત્મ સ્વરૂપ મેળવવા માટે યથાયોગ્ય ) જે ભાષા બોલાય તે ભાષા સમિતિ.

ભાષા સમિતિના સ્વામી - પચ મહાવ્રતધારી સાધુ, સાધ્વી તથા સામાયિક, પ્રતિકભણ, સવર પોષધ, ઉપવાસ વગેરે ધર્મક્રિયામા જોડાયેલા શ્રાવક, શ્રાવિકા જે કે શ્રાવકે દર વખતે ભાષા સમિતિ પૂર્વક બોલવાનો અભ્યાસ રાખવો જોઈએ પણ સંવર નિર્જરાની કરણી વખતે તો ભાષા સમિતિ જોઈએ જ

## ભાષા સમિતિની વિધિ

૧. યતનાથી બોલવું :- બોલવાની ક્રિયામા અવાજ ઉત્પાદક અવયવો અને હોઠ જીભ વગેરે સહકારી અવયવોના ચલનથી વાયુકાયને ધકકો લાગે તેથી વાયુકાયના જીવ હજાય, વાયુથી, ખાસ કરીને વાયુના ધકકાથી બીજા બારીક ત્રસ જ તુચ્છો હજાય તે અટકાવવા માટે મોઢે ઉત્તરાસન કે કેઈ કપડાથી જતના રાખી બોલવું અને ધર્મક્રિયા વખતે મુહુપતિ રાખવી અને અણઉપયોગે યતના વગર બોલાઈ જાય તે માટે સાધુએ કાયમ મોઢે મુહુપતિ બાધી રાખવી તે યતના.

## હાન આપ્યા પછી

હાન આપ્યા પછી પણ જાણા સુધારને હાન આપવાનો જવ સર પ્રાપ્ત થયો તેથી પોતાને ધન્ય માની જ્ઞાનહ-પ્રમોદભાવ રાખવો.

હાન આપ્યા પહેલાં, આપતી વખતે અને આપ્યા પછી જેમ દરેક વખતે જાણવતર હેતુથી આપવું, અર્થાત—

૧ સઘનની વૃદ્ધિ, તથાની વૃદ્ધિ, સ્વાધ્યાય વૃદ્ધિ અને જ્ઞાન વૃદ્ધિ માટે આપવું.

૨. નિર્ભરા અને મોક્ષનો હેતુ રાખીને જ આપવું. તેમાં જ્ઞાતૈષ્ઠ્ય કે પરલૈષ્ઠ્યના પૌણ્યલિંગ સુખની ઇચ્છા ન રાખવી. નિયમ ન કરવું.

નોંધ— કેટલાક લોકોમાં, ખાસ કરીને બેરાબેરામાં જેવી જોડી પ્રથા છે કે સાધુ-સાધ્વી સાથે જામ તેમના પાત્રમાં કેઈ આહાર મૂકે તેમણી જોડાક કેઈ સુધિ ચીજ લઈ લે. તેથી પોતાને લાભ થશે જેવી તેમની માન્યતા હોય છે પરંતુ તેથી તેઓ સાધુને દોષમાં મૂકે છે અને મહાન જાતણ કર્મ બાંધે છે તેમાં જો સાધુની જનુમેદના હોય તો તેમને મહાદોષ લાગે છે માટે આવું કામ કરવું નહિ.



# ભાષા સમિતિ.

૪

વ્યાખ્યા - સમ = સમતા = આત્મભાવ લાવવા માટે જે ભાષા બોલાય તે, અથવા સમ = સમ્યક્ પ્રકારે ( આત્મ દર્શન પૂર્વક ) જે ભાષા બોલાય તે, અથવા સ = સહિત, મિ = મર્યાદા, એટલે આત્મભાવવાળી મર્યાદા પૂર્વક બોલાય તે સમિતિને ગદ્યે સુમતિ કહીએ તો સુ = સારી સમ્યક્ દર્શન પૂર્વક, મતિ = બુદ્ધિથી જે બોલાય તે એટલે મોક્ષ માર્ગ ( જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ ) યોગ્ય, આત્મ ભાવ લક્ષી ( શુદ્ધ, આત્મ સ્વરૂપ મેળવવા માટે યથાયોગ્ય ) જે ભાષા બોલાય તે ભાષા સમિતિ

ભાષા સમિતિના સ્વામી - પચ મહાવ્રતધારી સાધુ, સાધ્વી તથા સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, સવર પોષધ, ઉપવાસ વગેરે ધર્મક્રિયામાં જોડાયેલા શ્રાવક, શ્રાવિકા જે કે શ્રાવકે દર વખતે ભાષા સમિતિ પૂર્વક બોલવાનો અભ્યાસ રાખવો જોઈએ પણ સવર નિર્જરાની કરણી વખતે તો ભાષા સમિતિ જોઈએ જ

## ભાષા સમિતિની વિધિ

૧. ચતનાથી બોલવું :- બોલવાની ક્રિયામાં અવાજ ઉત્પાદક અવયવો અને હોઠ જીભ વગેરે સહકારી અવયવોના ચલનથી વાયુકાયને ધકકો લાગે તેથી વાયુકાયના જીવ હણાય, વાયુથી, પ્રાસ કરીને વાયુના ધકકાથી બીજા બારીક ત્રસ જ તુચ્છો હણાય તે અટકાવવા માટે મોઢે ઉત્તરાસન કે કોઈ કપડાથી જતના રાખી બોલવું અને ધર્મક્રિયા વખતે મુહુપતિ રાખવી અને અણઉપયોગે ચતના વગર બોલાઈ નાય તે માટે સાધુએ કાયમ મોઢે મુહુપતિ બાધી રાખવી તે ચતના.

## મોટે મુદ્દાપતિ બાંધવાની સાબિતી માટે જુઓ.

- (૧) જોષ નિર્મુક્તિની સ્તુતિ ૧૦૬૩, ૧૦૬૪
- (૨) પ્રવચન સાચાદ્વાર ગ્રામ્ય પર ૧.
- (૩) મહાનિશિષ્ય સૂત્ર.
- (૪) યોગ શાસ્ત્રાવૃત્તિ પૃષ્ઠ ૨૬૧
- (૫) જ્ઞાપ્યાર કિનકર બ્રહ્મ તથા શુદ્ધ પદ બ્રહ્મ.
- (૬) કૌનેતર શિવ પુરાણ બ્. ૨૧
- (૭) ઉદ્યમ રત્નજી કૃત જીવન બાનુ કેવળીનો ચસ, કાળ ૮૬ સવત ૧૭૬૬
- (૮) આવક ભીમસી માણેકના કૌન કયા રત્ન કેવળા જય ભાગના ૪૫૦મા પાનાની ૧૬મી પંક્તિ.
- (૯) પ્રકરણ બ્રહ્મ

૨ વિવેક પૂર્વક બોલવું - શુ બોલવાથી મોક્ષ સંપ્રાપ્ત પોતાને તથા બીજાને રાખી શકાયે અને સ્વ-પરનું ક્ષિત કરી અને શુ બોલવાથી સંસારની વૃદ્ધિ થયે એવી રીતે બે માર્ગનો વિવેક રાખીને સંસાર વૃદ્ધિના માર્ગનો ત્યાગ કરીને મોક્ષ માર્ગ ભક્ષ કરીને બોલવું.

૩ વિચારીને બોલવું - મોક્ષ માર્ગની વાતમાં ખબર ક્ષિત, મિત, પ્રિય અને પચ્ચનો વિચાર કરવો. ક્ષિત જોટલે પોતાના તથા બીજાના જ્ઞાતમાનું કલ્યાણ આપ એવો ભાષા બોલવી. મિત જોટલે સખ્યતાવાળી, સમન્વય એવી, સાર્થક વગેરે શુભવર્ણી પ્રમાણથી મર્યાદા મુક્ત ભાષા બોલવી. પ્રિય જોટલે મોતાને ગમે એવી મીઠી વાણી બોલવી. પચ્ચ જોટલે પચી શકે તેટલું, માણસની જુદિ અને શક્તિનો વિચાર કરીને અથાથોગ્ય બોલવું.

૪ સ્થાર જાતની ભાષા (સત્ય, અસત્ય, મિથ્ય અને અવધાર)માંથી સ્વરૂપ સમજીને, ઉપયોગ રાખીને અથાથોગ્ય

નિર્વાદ્ય સત્ય અને વ્યવહાર ભાષા બોલવી. અહીં ચાર ભાષાનું સ્વરૂપ ખતાવવામા આવે છે ( જુઓ ૧૧મું ભાષાપદ પદ્યવણી સૂત્ર )

### સત્ય ભાષા

(૧) જન પદ સત્ય :- એક દેશના શબ્દનો અર્થ બીજા દેશમાં જુદો થતો હોય પણ જે દેશમાં બોલીએ તે દેશને યોગ્ય અર્થ વાચી શબ્દ પ્રકાશવો.

(૨) સમય સત્ય :- કાળ પ્રમાણે જે શબ્દનો જે અર્થ થતો હોય તેને ઉપદેશીને બોલવું જેમ કે પંકમાં દેડકું પણ ઉપજે અને કમળ પણ ઉપજે પણ લોકો કમળને જ પકજ કહે છે માટે કમળને પંકજ કહેવું તે

(૩) સ્થાપના સત્ય :- વ્યવહારમા સ્થાપેલ વસ્તુ જેમ કે તોલાં, શેર, રૂપિયો વગેરે વસ્તુઓને તે નામથી બોલવી

(૪) નામ સત્ય :- આધળો હોય પણ નયનસુખ નામ હોય તેને તે નામથી બોલાવાય

(૫) રૂપ સત્ય :- છુપો દુરાચારી સાધુના વેષમાં હોય તેને સાધુ કહે, નાટકમાં પુરુષ સ્ત્રીનો પાઠ લીએ તેને સ્ત્રી કહે

(૬) પ્રતિત સત્ય :- એકની અપેક્ષાએ નાનો મોટો કહેવાય

(૭) વ્યવહાર સત્ય :- લાકડાં બળતાં હોય પણ ચુલો બળે છે એમ કહેવાય

(૮) ભાવ સત્ય :- આખથી દેતાખા પદાર્થોમાં નિશ્ચયથી પાચે વર્ણુ હોય પણ આખથી જે રંગ દેખાય તે વર્ણુવાળો કહેવાય જેમકે હાસ સંદેહ છે

(૯) જોગ સત્ય :- યોગ્યતા મુજબ બોલે, જેમ કે અમુક રાખને લાખ ઘોડા છે, કદાચ આછા વધારે હોય છતાં લાખ કહેવાય.

(૧૦) ઉપમા સત્ય - જેમકે સાગરોપમ, ખસ્યોપમ. સ્વ  
ભાષા ઉપયોગ પૂર્વક બોલવી.

### મૃપા (અસત્ય)

ભાષા - કોષ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, હાસ્ય, ભય  
પૂર્વક બોલવું તે અસત્ય ભાષા. કલ્પિત કથા અને મિથ્યા સ્મૃતના  
આધારે બોલવું તે અસત્ય છે. હિંસા થાય એવી ભાષા બોલવી  
તે અસત્ય છે, માટે સાચું કોય છતાં હિંસા થાય એમ કોય તો મોઝ  
રહેવું. વળી કંકશ, કંઠેર, છેદક, લેદક વિવાદાં વગર એકદમ બેઠી  
નાખવું, મર્મ પ્રકાશના વગેરે હિંસક કોઈને અસત્ય છે, તેમ જ

### વિકથામાં હિંસા થાય છે

સ્ત્રી કથામાં - સ્ત્રીના મુશોભિત અંગોપાંગ અને શૂંગાન્ત્રી  
વાતોથી મૈથુન સદા ઉપજે છે.

ભાષા કથા - સ્વાદિષ્ટ ખજા, પેશ, મેવા, મુખવાસની વાતોમાં  
ખાદ્ય સદા થાય છે તેની રાવી આવે.

દેશ કથા :- બુદ્ધ બુદ્ધા દેશોના રીતરીવાજ, પદાર્થોમાં,  
હંદ્રમાં રાગ અને અનિષ્ટમાં દ્વેષ થાય, વળી હંદ્ર પદાર્થ મેળવવાની  
પ્રવચ્ચ થાય તેમાં ખારજ સમારજના વિચાર થાય તેની પણ સવી  
આવે.

રાજ કથા - રાજ્યતું ખરાબ બોલવાથી અણધારી ખાદ્ય  
આવે તેમજ તેના મહા ખારજ, મહાપરિજક, પશ્ચિન્દ્રિયના વધ થાય  
તેવા કામોમાં અનુમોહના લાવવાથી નરકગતિનો જન્મ પડી જાય. જે જે  
કામમાં નરકગતિ અને તિર્થંચગતિના જન્મના કારણો રહેલા છે  
તેમાંના કેઈપણ કામની અનુમોહના થઈ જાય એવી વાત હિંસાકારી  
સમજવી. ઉપરની ભાષા મોટું માર્ગ વિશેષી કોઈને અસત્ય છે અને  
તેથી તેનો ત્યાગ કરવો.



## વ્યવહાર ભાષા

૧. કોઈને આમત્રણ સત્કાર સન્માન આપવા તે.
- ૨ કોઈને આજ્ઞા આપવી કે અમુક કામ કરો.
- ૩ યાચના કરવાની ભાષા
૪. પુચ્છની
- ૫ પ્રજ્ઞાપતી—નવ તત્ત્વની પ્રરૂપણા કરવાની ભાષા.
- ૬ પ્રત્યાખ્યાન આપવાની ભાષા
૭. ધંધાનુલોભ—સમતિ આપવાની ભાષા.
- ૮ અનાભિગ્રહી—અર્થ સમજ્યા વગર બોલે જેમ કે વિગલેન્દ્રિય અને અસૂત્રી—પચેન્દ્રિય અને અપટુ મનઃકરણવાળા સંગ્રી.
- ૯ અર્થ સમજીને બોલવું
૧૦. અનેક અર્થવાળી સંશયકારક ભાષા
- ૧૧ વ્યક્ત ભાષા
૧૨. અવ્યક્ત (ગૂઢ) ભાષા, વ્યવહાર ભાષા ઉપયોગ પૂર્વક બોલવી

## મિશ્ર (સત્યમૃષા) ભાષા.

- ૧ ઉત્પન્ન મિશ્ર : જેમકે આજ ગામમા ૧૦ જન્મ થયાં (એકાદ વધુ ઘટુ હોય).
૨. વિગત મિશ્ર આજ ગામમા ૧૦ મરણ થયાં (વધુ ઘટુ હોય)
- ૩ ઉત્પન્ન વિગત મિશ્ર
- ૪ જીવ મિશ્ર ઘણા જીવોનો સમુહ જોઈને કહે કે સર્વ જીવો છે (કોઈ મરેલ પણ હોય)
- ૫ અજીવ મિશ્ર
૬. જીવાજીવ મિશ્ર
- ૭ અનંત મિશ્ર:—પ્રત્યેક વનસ્પતિને અનંત કહે.
૮. પરીત મિશ્ર—અનંતને પ્રત્યેક કહે

૬ અદા મિત્ર.—બોધ દિવસ થયા હોય અને કહે કે બહુ દિવસ ગયા.

૧૦ અદદા મિત્ર.—અર્ધ પહોર રાત્રિ રહી તેને ઘોડી સ્ત્રી કહે, ઉપયોગ અને ખતર વગર મિત્ર ભાષા એકદમ બોલી જતી નહિ, ન સમજ પડે તો કહેવું કે જરાજર સમજ પડતી નથી. કોઈને છેતરવા માટે દ્વિવર્ણી ભાષા કપટ શુભ્ધ હોઈને તેને સર્વથા અસભ્ય સમજવી પડે મિત્ર ન સમજવી.

૫. સ્વ-પત્ની નિર્વંશના હેતુ પૂર્વક બોલવું, વગર હેતુને બોલવું નહિ.

૬ કોત્રથી—સ્ત્રીમાં આવતા આવતા બોલવું નહિ, કંઈ પૂછે અને જવાબ આપવો ચોખ્ખો હોયે તેટલું જ બોલવું, રસ્તો પૂછવો પડે તો બોલવું અકસ્માતના કારણે છવ રક્ષણાર્થે બોલવું પડે તો બોલવું.

૭ કાળથી પહોર રાત્રિ ગયા પછી અને વહેલી સવારે મોટેથી બોલવું નહિ, કોઈને કંઈ વહેરેમા બાધા આવે, વળી વહેલી સવારમાં મોટેથી બોલવા લોકો જાણીને આરભ સમારભ કરે તેની શબ્દો આવે.

દ્રવ્ય ભાષા—તે ભાષા વર્ગીકૃતિના પુરુષના સ્વરૂપ છે, તે આખા લોકમાં ભર્યા છે જે આકાશ પ્રદેશમાં બોલનાર છવ છે તે આકાશ પ્રદેશમાંથી છવ, ભાષા વર્ગીકૃતિના સ્વરૂપે દ્રવ્યને બદલુ કરે છે તે દ્રવ્યે સ્થિર, જનત પ્રદેશી, અસંખ્યાત આકાશ પ્રદેશાવગત, એકથી અસંખ્ય સમયની સ્થિતિવાળા અને અનુચ્ચય પાંચ વર્ણ, જે બધા, પાંચ રસ અને આર સ્પર્શવાળા હોય છે, ભાષાએ બદલુ કરેલા પુરુષોને સચકત સુવાન મનુષ્ય મોટેથી ભાષાએ કહે તો આ દ્રવ્યે લેકાઈને સૂક્ષ્મ જુલું થાય છે અને જનત સુષ્ણી વૃદ્ધિ પામતા (સ્ત્રીમાં આવતી ભાષા વર્ગીકૃતિને શબ્દાયમાન કરતા) લોકના અતર્માં સ્પર્શે છે અચકત મહ પ્રયત્નવાળો માણસ પીંચેથી બોલે તો તે પુરુષો લેકાતા નથી તેથી અસંખ્યાત અવગાહના વર્ગીકૃતિમાં જાંને લેક પામે અને સંખ્યાત જોજન જાંને નાશ પામે છે.

જે સમયે દ્રવ્યો ગ્રહણ થાય તેને જીજ્ઞે સમયે તે દ્રવ્યો ભાષા રૂપે પરિણમે છે, ગ્રહણ અને ત્યાગની ક્રિયા વચ્ચે યોગથી થાય તે અસંખ્યાત સમય ચાલ્યા કરે. ભાષાની આદિ જીવથી છે, શરીરથી ભાષા ઉત્પન્ન થાય છે, ભાષાનું વજ્ર સંસ્થાન છે. **ભાવ ભાષા :-** વીર્યાતરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી આત્મ પ્રદેશોનું કપન થાય છે અને ભાષા પર્યાપ્તિ નામ કર્મના ઉદયથી ભાષાના સહકારી અવયવો સક્રિય થાય છે અને મતિ તથા શ્રુત જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી ઇન્દ્રિય ભાવો પ્રમાણે ભાષા બોલાય છે.

**વચન યોગ :-** ભાષાના અવયવોની સહાયથી ભાષાની પ્રવૃત્તિ કરાવનારો જીવનો વ્યાપાર કે જેનાથી ભાષા વર્ગીકૃત પુણ્જોનું ગ્રહણ, ભેદ અને વિસર્જન (ત્યાગ) થાય છે.

**ભાષા પર્યાપ્તિ :-** તેમા અમુક આત્મ પ્રદેશોની અને તેની સાથેના કેટલાક પુણ્જોની એવી રચના થાય છે કે જેથી શરીરમાં ભાષાયોગ્ય અવયવો આહાર દ્વારા વૃદ્ધિ પામે અને તેમાં ભાષા ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ હોય

વચન યોગ કાયયોગમાં અંતર્ગત થાય છે કારણ કે ભાષા સહકારી અવયવો શરીર નામ કર્મના ઉદયથી બને છે પણ વચન અને કાયાના પ્રયોજન જુદા હોવાથી વચન યોગ અને કાયયોગ જુદાં જુદાં છે

વચન યોગની જઘન્ય ૧ સમયની અને ઉત્કૃષ્ટ અંતમુહૂર્તની સ્થિતિ છે સાધુ અને પોષધાદિક ક્રિયામા સ્થિત શ્રાવકો માટે ભાષા સમિતિ અપવાદ માર્ગ છે એટલે યોગ્ય અવસરે ભાષા સમિતિથી બોલવાનું છે, ઉત્સર્ગ માર્ગ વચન ગુપ્તિ રાખવાની છે એટલે મૌન રહેવાનું છે

વિગલેન્દ્રિય અને અસજી પચેન્દ્રિયને ફક્ત વ્યવહાર વચન હોય ભાવ વગર ફક્ત દ્રવ્ય વચન બોલનારને ફક્ત વચનયોગ પૂરતો

આશ્રવ તથા બધે થાય છે તેની સાથે શરીર અને ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ હોય તે વચનયોગ તેમ જ કાયયોગ પૂરતો આશ્રવ તથા બધે થાય છે. ભાવ પૂર્વક વચન અને કાયયોગવાળાને ઉત્કૃષ્ટ બધે થાય છે, માટે આવકોએ સસારી કામ રૂક્ષ ભાવથી કરવું અને સવર અને નિર્જરાના હેતુવાળા કર્મનું કામ તીવ્ર અને શુદ્ધ ભાવથી કરવું. કારણ કે અશુભ ભાવની વિવ્રતા જેમ ઉત્કૃષ્ટ રસ અને સ્થિતિ આપે છે તેમ શુદ્ધ ભાવની વિવ્રતા જનતા કર્મની નિર્જરા કરે છે.

નોંધ.— કોઈ સમજે કે ત્રણયોગમાંથી જોકે યોગ વાપરવાથી ૧/૩ બધે પડે બે યોગ વાપરવાથી ૨/૩ બધે પડે, પણ તેમ નથી. કર્મની પ્રકૃતિ અને પ્રદેશોના બધનો આધાર યોગની વાસ્તવ્યતા ઉપર છે. સ્થિતિ અને અનુભાગનો આધાર મનના કથાય ભાવ ઉપર છે તેથી કર્મ બધ કે નિર્જરાનો મુખ્ય આધાર મન ઉપર છે.

આ ઉપરથી જોમ સમજવું કે જાને ત્યાસુધી વચન સુધ્ધિ રાખવી અને જરૂર પડે ત્યારે શુદ્ધ ભાવ પૂર્વક રામ દ્રેષ રહિત ખજે ભાષા સમિતિ પૂર્વક બોલવું. સંક્ષેપથી લખેલ ભાષા સમિતિના આ લેખમાંથી પ્રજ્ઞા પ્રમાણે વિસ્તારથી સમજી લેવું.



## સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ.

✽

**શબ્દાર્થ :-** સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ તે સંપૂર્ણ સત્ત્વ પુરુષાર્થ છે. તે મોક્ષમાર્ગમાં પુરુષાર્થ છે, આત્મદર્શન અને આત્મ સિદ્ધિવાળો એટલે આત્મભાવ (આત્માના અનુભવ) વાળો છે, તે વીતરાગપણું કેળવવાનો માર્ગ છે આ માર્ગની પરિપક્વ કરનાર તીર્થંકરો છે, આ ચોવીશીના છેલ્લા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીએ પણ આજ માર્ગ બતાવેલ છે

**મહત્ત્વ :-** આ પરાક્રમનું મહાત્મ્ય એવું છે કે જે, આ મોક્ષમાર્ગમાં શ્રદ્ધા રાખીને એટલે તેમાંના બાવોને બરાબર અંગીકાર કરીને, તથા તેમાં પ્રતિતી આણીને એટલે “આ એમજ છે” એમ વિશેષપણે નિશ્ચય કરીને, તથા અભ્યાસ કરીને આત્મામાં રૂચાવીને પરિણુમાવીને, તથા સ્પર્શ કરીને એટલે મનથી સૂત્ર અને અર્થ ચિંતવીને, વચનથી વાંચવાદિથી સજ્જાય કરીને અને કાયાથી તેના ભેદો અંગીકાર કરીને તથા પાળીને રક્ષણ કરીને તથા સમાપ્ત કરીને તથા કીર્તન કરીને અથવા વિનયપૂર્વક ગુરુપાસે પોતાના અભ્યાસને નિવેદન કરીને તથા ગુરુ પાસે તેની શુદ્ધિ કરીને તથા સેવનવડે આરાધીને એટલે ઉત્સૂત્ર પરિપક્વનો ત્યાગ કરીને અને ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગમાં કુશળતા વાપરીને જીવન પર્યાંત તેના અર્થની સેવા કરીને, ગુરુના નિયોગરૂપ આજ્ઞાવડે પાલન કરીને, ઘણા જીવો સિદ્ધ થાય છે, કેવળજ્ઞાન પામે છે, સર્વ કર્મ અને બધનોથી મુક્ત થાય છે, શાંત થાય છે અને જન્મ, જરા, મરણ તથા શરીર અને મનના સર્વ દુષ્ટોનો અંત કરે છે

**ભાવાર્થ :-** સમ્યક્ત્વ પરાક્રમના ૭૩ બોલ છે તેનો અર્થ અને કળ અર્ધ સાથે બતાવેલ છે

૧ સવેગે :- સવેગ જોટલે મોક્ષની ઇચ્છા જનવા ઉત્પન્નાદિ પુરુષાર્થમાં સમ્યક્ પ્રકારની ગતિ. સવેગથી શ્રેષ્ઠ (ઉત્તમ) ધર્મશાસ્ત્રો ઉપજે છે. કારણકે મોક્ષની ઇચ્છા તે ઉત્તમ આત્મિક સુખની ઇચ્છા છે, તે અભિલાષા પુરી પાડવા માટે ઉત્તમ મોક્ષમાર્ગ શોધવો જોઈએ, શોધીને તેમા શ્રેષ્ઠ માર્ગ આવવી જોઈએ કારણકે માર્ગ વગર તે માર્ગને પકડીને રાખી શકાય નહિ. શ્રેષ્ઠ શાસ્ત્રનાં જોરથી મોક્ષની ઇચ્છા તિવ્ર બને છે તેથી સસારના બંધને કે જેમાં અનતાનુભવી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભની સુખ્યતા છે તે છુટવા માંડે છે અને છેવટે તેમનો નાશ થાય છે, ત્યારે નવા અશુભ કર્મ બંધાતા નથી અનતાનુભવી ક્ષય થાય જોટલે મિત્યાત્વનો ક્ષય થાય છે તેથી ક્ષાણિક સમક્રિતાની આરાધના થાય ॥ નિર્મળ કર્મનું શુદ્ધિ કરીને ફક્ત જીવ તેજ ભવમાં મોક્ષ ભવ છે જેમકે મરદેવીમાતા જનવા તેજ ભવમાં મોક્ષ ન પામે તે ત્રીજો ભવ તો ઉત્કલે નહિ જોટલે સમક્રિતાની ઉદ્ધૃષ્ટ આરાધનાથી ત્રીજો ભવ તો જરૂર મોક્ષ ભાય.

૨ નિર્બેગે - નિર્બેગ જોટલે સસારીક ( પુણ્યલિંગ-શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, આકાર આમીત ) સુખમાં અરૂચી, ત્યાગ કરવાનો ભાવ, તેનાથી દેવ, મનુષ્ય અને તિર્થંચ સુખથી કામલોગેના અનર્થના હેતુરૂપ થાય છે, તે કામલોગેમાં સુખની ભાવના રહેલી નથી તેથી સર્વ વિષયોનો ત્યાગ કરવાની ભાવના થાય ॥ તેમાં પ્રિય કે અપ્રિય જોવી શુદ્ધિ રહેલી નથી તેથી આરભ અને પરિશ્કરનો ત્યાગ કરે છે કારણ કે ઈદ્રિયોના વિષયનું સેવન અને સસાર પર રૂચી હોય તોજ આરભ કરવામાં આવે ॥ અને પરિશ્કર મેળવવામાં આવે ॥

આરભ અને પરિશ્કરનો ત્યાગ કરવાથી સસાર માર્ગ ( ખેડી માન્યતા, ઈદ્રિયોના વિષય અને આરભ સમારભના દોષોમા મોક્ષપદ્ધતિ, આજ્ઞા, વિષય વગેરે પ્રમાણ, ક્યાય, અશુભ પ્રવૃત્તિ )નો

છેદ થાય છે અને મોક્ષ માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે, સવેગ અને નિર્વેદ ( મોક્ષની રૂચી અને સસારની અરૂચી ) ધર્મ શ્રદ્ધાથી જ થાય છે.

૩. ધર્મમસદ્ધા :- ધર્મ એટલે વસ્તુનો શુદ્ધ સ્વભાવ, જેમકે જીવનો શુદ્ધ સ્વભાવ કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શન, અનંત આત્મિક સુખ અને તે પામવા માટે આચાર ધર્મ તે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ તેના અસ્તિત્વપણાની માન્યતા કે આ આમજ છે, આ આમજ હોવું જોઈએ એવો નિર્ણય

ધર્મ શ્રદ્ધાથી, સાતા સુખ અને ઇદ્રિયોના વિષયમા જે આસક્તિ હતી તેમાથી જીવ વિરક્ત થાય છે અને ગૃહસ્થ ધર્મનો ત્યાગ કરે છે અને સાધુ થાય છે સાધુ થયેલ જીવ, છેદન ભેદન વગેરે શરીરના દુઃખો અને અનિષ્ટ સંયોગ અને ઇષ્ટ વિયોગ રૂપી મનના દુઃખોમાં સમભાવ રાખી તે દુઃખોનો નાશ કરે છે અને બાધાપીડા રહિત આત્મિક સુખ ભોગવે છે સાધુ સર્વ દુઃખોનો નાશ કરી મોક્ષનું સુખ મેળવે છે

૪. ગુરુ સાહચર્ય સુસ્સૂસાણુચા :- ધર્મશ્રદ્ધાવાળાએ ગુરુ અને સહધર્મીની શુશ્રુષા-ભક્તિ કરવી જોઈએ ગુરુ અને સહધર્મીની સેવા કરવાથી વિનયની પ્રાપ્તિ થાય છે વિનયને પામેલો જીવ કોઈની અસાતના કરતો નથી તેથી તે નમ્ર સ્વભાવવાળો નારડી, તિર્યચ્યોનિ, રક્ષેચ્છાદિક મનુષ્ય અને કિલ્બિષાદિક દેવની દુર્ગતિને રૂઢે છે એટલે એવી દુર્ગતિમા તેને ઉપજવું પડતું નથી તે શુર્વાદિકની પ્રશસા, શુભાશ્રમ, ભક્તિ અને બહુમાન ( અભ્યતરથી પ્રમોહભાવ ) કરવાથી કુળવાન મનુષ્ય અને ઐશ્વર્યયુક્ત દેવ રૂપ સુગતિને બાંધે છે અને મોક્ષમાર્ગમા આગળ વધતો જાય છે. અને વિશુદ્ધ થતો જાય છે, પ્રશસ્ત અને વિનયના મૂળવાળા સર્વ કાર્યો ( જ્ઞાન અને ચારિત્રની સમ્યગ્ આરાધનાવાળા કાર્યો ) ને સાધે છે અને ખીજા જીવોને વિનય ધર્મમા આણે છે

૫. આલોચનશુભા (આલોચના) - કામ દોષ લાગી શ્વ તેની આલોચના કરવી જોઈએ સુર પાસે થયેલ દોષ પ્રગટ કરવો. આલોચનાથી મિશ્ર માર્ગના વિસ્તરૂપ અને અનત સસારની વૃદ્ધિ કરનારા માયા (કપટ), નિદાન (સસારી સુખ માટે ખર્ચ કિયાને વેચવી તે) અને મિશ્રાદર્શન જો પ્રશ્ન શક્યનો નાશ થાય છે અને સરળતા પ્રાપ્ત થાય છે.

માયા રહિત થઈને તે સરળતા જીવેલ અને નપુ સકેલને બધે પાકતો નથી અને પૂર્વે બધે પાડેલો હોય તે તે કર્મને નાશ થાય છે.

૬ નિદ્રશુભા - પોતાના દોષની નિંદા કરવાથી પશ્ચાત્તપ થાય છે કે મેં આ અકાર્ય કર્યું પશ્ચાત્તપ કરવાથી વૈરાગ્ય પાત્રીને અપૂર્વકરણવડે (પૂર્વે કદાપિ નહીં પામેલા જોવા નિર્મળ મન્ય પરિણામવડે) શુદ્ધમેલીને (ક્ષપકમેલીને) પામે છે, ક્ષપકમેલી પામેલ અણગમ મોહનીય કર્મને ખપાવે છે.

૭ અરિહણશુભ-ગર્હા - વધુ દોષ હોય તે નિદાની પરી પોતાના દોષો અન્ન (ગુર્વાદિક) પાસે પ્રગટ કરવા. અહીંથી જ પોતાના અપુરસ્કારને ઉત્પન્ન કરે છે જોઈએ પોતે શુદ્ધવાન છે જોવી પ્રસિદ્ધિના અભાવ રૂપ અવગણના સ્થાનને પામે છે અપુરસ્કારને પામેલો જીવ મન, વચ્ચન અને કાયાના આશુભ જોગોમાંથી પાછો ફરે છે, કારણ કે જેનાથી અપુરસ્કાર પશુ પોતે મેળવ્યું તેવું કામ ફરી કરતો નથી અને પ્રશસ્ત જોગોમાં પ્રવર્તે છે પ્રશસ્ત જોગને પામેલો સાધુ ઘનધાતિ કર્મને ખપાવે છે.

૮ સામાયિકો (સામાયિક) - સામાયિક વડે જીવ અધાર પાપસ્થાનના વ્યાપારમાંથી નિવૃત્ત થાય છે.

૯ ચતુર્વીસત્યજો (ચતુર્વિંશતિ સ્તવ) - ચતુર્વિંશતિ સ્તવરૂપ અરિહંતોની સ્તુતિ કરવાથી જીવ દર્શન (સમીક્ષા)ની વિશુદ્ધિને ઉત્પન્ન કરે છે.



૧૦ વંદણે (ગુરુવદન) :- જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કર્યા છતાં પણ સામાયિકનો સ્વીકાર ગુરુવદન પૂર્વક થાય છે ગુરુને દ્વાદશાવર્ત વદન કરવાથી જીવ નીચ ગોત્ર કર્મ ખપાવે છે અને ઉચ્ચ ગોત્રને બાધે છે તથા અપ્રતિહત (કોઈથી નાશ ન થઈ શકે એવું) અને આજ્ઞાકુળ (જેના કુળ રૂપ આજ્ઞા છે) એવું સૌભાગ્ય (સર્વ જનને સ્પૃહા કરવા લાયક ઐશ્વર્ય)ને ઉત્પન્ન કરે છે અને દાક્ષિણભાવ (લોકોના અનુકુળપણા) ને પામે છે.

૧૧. પરિક્ષમણે (પ્રતિક્રમણ) - પ્રતિક્રમણવડે, જીવ, વ્રતનાં છિદ્રોરૂપ અતિચારોને ઢાકે છે, દોષોનું રૂંધન કરે છે વ્રતના છિદ્રો ઢાકનાર જીવ આશ્રવને રૂંધનાર થાય છે, આશ્રવ રૂંધવાથી નિર્મળ ચારિત્ર પામે છે અને પાત્ર સમિતિ અને ત્રણ શુદ્ધિરૂપ આઠ પ્રવચન માતાને વિષે ઉપયોગવાળો તથા સંયમના યોગથી અભિન્ન અને તેમા સાવધાન થઈ વિચરે છે.

૧૨. કાઉત્સર્ગે (કાચોત્સર્ગ) :- પ્રતિક્રમણમાં અતિચારની શુદ્ધિ માટે કાચોત્સર્ગ કરવો જોઈએ, કાચોત્સર્ગથી ભૂતકાળ અને વર્તમાન કાળના પ્રાયશ્ચિત્તને યોગ્ય અપરાધોની વિશુદ્ધિ થાય છે પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ થયેલ જીવ પોતાના ચિત્તમા નિવૃત્તિ પામે છે, ભારવાહકની જેમ દોષરૂપ ભાર દૂર કરીને મનમાં શાંતિ પામે છે અને પ્રશસ્ત ધ્યાનને પામીને સુખમા વિચરે છે

૧૩. પચ્ચક્ષ્ણણે (પ્રત્યાખ્યાન) - કાચોત્સર્ગથી પણ જે શુદ્ધ ન થાય તેને માટે પ્રત્યાખ્યાન કરવાનું છે મૂળશુભ અને ઉત્તરપુણરૂપ પચ્ચક્ષ્ણણ કરવાથી જીવ હિંસાદિક આશ્રવ દ્વારોને રૂંધે છે, ઉપલક્ષણથી પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલા કર્મોને ખપાવે છે નવકારસી વગેરે પચ્ચક્ષ્ણણોને ઉત્તર શુભ પચ્ચક્ષ્ણણમાં સમાવેશ થાય છે,

૧૪. થયથુદ્ધમંગલે (સ્તવ સ્તુતિ મંગળ) :- સ્તવ અને સ્તુતિરૂપ મંગળે કરીને જીવ, જ્ઞાન, કર્શન, ચારિત્રરૂપ બોધિલાભ

(જૈન ધર્મ)ને પામે છે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ભાષિલાભ પામીને એવ મોક્ષને પામવાની અતક્રિયા કરે છે જનશ્રવણ વાર કેવલોક્ષ નવ ક્રિયેયક અને પાંચ અનુચર વિમાને બંધ છેવટે મોક્ષ ભાવ છે.

૧૫. કાલ પઠિલેહણુમા (કાળા પ્રત્યુપેક્ષણુ) - પ્રાદે-  
શિક આદિ કાળબદ્ધ અને પ્રતિ બાજરણ રૂપ પઠિલેહણુ વડે એવ  
જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મને ખપાવે છે

૧૬ પામચિત્તકરણે (પ્રામચિત્તનું કરણું) - અકલે  
પાક ક્યોં હોય તો પ્રામચિત્ત કરવું જોઈએ. આલોચનાદિ પ્રામચિત્ત  
કરવાથી એવ પપકર્મની વિશુદ્ધિને પામે છે જોટલે પાપ રહિત થાય  
છે અતિચારને યોગવાથી અતિચાર રહિત થાય છે સમ્બદ્ધ પ્રકારે  
પ્રામચિત્તને અગ્રીકાર કરતો સતો માર્ગ (સમક્રિત) અને માર્ગના  
દેશ જ્ઞાનને શુદ્ધ કરે છે જો કે સમક્રિત અને જ્ઞાન જોડવા વખતે  
પ્રાપ્ત થાય છે, તોપણ જેમ પ્રકાશનું કારણ હોય છે તેમ જ્ઞાનનું કારણ  
સમક્રિત છે જેમ જણાવવા માટે આ પ્રમાણે કહ્યું છે, વળી તે એવ  
ચારિત્ર અને ચારિત્રના દેશ મોક્ષને સાધે છે

૧૭ ખમાવણુમા (ખમાણુ) :- પ્રામચિત્ત ખમાવવાથી  
થાય છે કંઈ પણ દુષ્કૃત કર્યા પછી “ આ મારા દુષ્કૃતની તમે ક્ષમા  
કરો ” જેમ કહેવું તે ખમાણુ (ક્ષમાપના). ખમાવવાથી એવ  
ચિત્તની પ્રસન્નતા ઉત્પન્ન કરે છે પ્રસન્ન ચિત્ત પામેલો એવ, સર્વ  
પ્રાણી, જૂત, એવ અને સત્ત્વમા મીઝીલાવ ઉત્પન્ન કરેછે મૈત્રી  
ભાવને પામેલો એવ રાગ દ્વેષના અભાવ રૂપ શાવ વિશુદ્ધિ કરીને  
નિર્ભય થાય છે સમક્ષરે વિશેષનું કારણ ક્ષમાપનાથી દૂર થવાથી  
નિર્ભય પશુ પ્રાપ્ત થાય છે

૧૮ સજ્જણ્યો (સ્વાધ્યાય) :- સ્વાધ્યાય કરવાથી એવ  
જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મને અને ઉપલક્ષણથી બીજા કર્મને પણ ખમાવે છે.  
સ્વાધ્યાયથી સુખ્યાત્વે કરીને જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મને નાશ થાય છે

૧૯. વાચણ્યા (વાંચના) :- સ્વાધ્યાયનો પહેલો ભેદ વાચના છે તેથી જીવ કર્મની નિર્જરા ને ઉત્પન્ન કરે છે અને શ્રુતની અનાશાતનામાં રહે છે કારણ કે વાચના નહીં કરવાથી શ્રુતની અનાશાતના (અવજ્ઞા) થાય છે. અનાશાતનામાં વર્તીતો જીવ તીર્થના ધર્મને (શ્રુતદાન રૂપ ગણધરના આચારને) અવલગન કરે છે એટલે કે તીર્થના ધર્મને પામે છે. તીર્થના ધર્મને પામીને મોટી નિર્જરાવાળો અને સર્વ કર્મના આતને કરનારો થાય છે. એટલે મોક્ષ જાય છે.

૨૦ પડિપુચ્છણ્યા (ફરી પૂછવું) :- વાચના લીધા પછી જે ખરાબર ન સમજાય તેને માટે ફરી પૂછવું જોઈએ. ફરી પૂછવાથી સૂત્ર, અર્થ અને તે બંનેની વિશુદ્ધિ થાય છે તેથી કાંક્ષા-મોહનીય કર્મનો ક્ષય થાય છે એટલે ફરી શંકા થતી નથી તેમજ પરમતની ઇચ્છા થતી નથી શકા અને પરમતની ઇચ્છા મિથ્યાત્વ મોહની કર્મના ઉદયથી થાય છે તે હવે થતું નથી.

૨૧. પરિઅટ્ટણ્યા (પરાવર્તન) :- પૂછીને સ્થિર કરેલું શ્રુત જ્ઞાન ન ભૂલાય તે માટે તેને વારંવાર સંભારવું જોઈએ પરિવર્તનથી અક્ષરો યાદ રહે છે તેથી વ્યજન લખિધ અને પદ લખિધ પ્રાપ્ત થાય છે

૨૨. આણુપેક્ષા (અનુપેક્ષા) :- સૂત્રના ભાવ ધારી રાખવા માટે અર્થ ચિંતવવા જોઈએ, ઉંડો વિચાર કરવો જોઈએ. શ્રુતજ્ઞાનના ભાવોને આત્મભાવે પરિણમાવવાથી એક આણુપ્ય કર્મ વર્ણને બાકીના સાત કર્મની પ્રકૃતિઓ, જે ગાઢ બધનથી બાધીને નિકાચિત કરેલી હોય તેને શિથિલ બાંધનવડે બધાયેલી હોય તેવી કરે છે એટલે કે અપવર્તના કરણ કરી શકાય તેવી કરે છે કારણ કે અનુપેક્ષા અવ્યતર તપ છે કે જેથી નિકાચિત કર્મનો પણ ક્ષય થાય છે, વળી લાખા કાળની સ્થિતિવાળી પ્રકૃતિઓ અદ્યપકાળની સ્થિતિવાળી કરે છે, તથા તીવ્ર અનુભવ તે ચાર સ્થાનીયા રસવાળી પ્રકૃતિને

મહરસવાળી (ત્રણ સ્થાનીયાદિક રસવાળી) કરે છે તથા ઘણા પ્રદેશના દળીયાવાળી પ્રકૃતિને બદલ્ય પ્રદેશાબવાળી (ચોઢી દળીયાવાળી) કરે છે તે છવ આશુખ્ય કર્મને કદાચિત બાધે છે અને કદાચિત બાધતો નથી, જ્યારે બાધે છે ત્યારે પણ દેવાયુનેજ બાધે છે અશાતાવેકનીય વગેરે બીજા અશુભ કર્મ પ્રકૃતિઓનો વારવાર બધ થતો નથી, કારણ કે કેઈ વખતે પ્રમાદના ભેગે અશુભનો બધ થઈ જાય છે. તે બહુ પ્રેક્ષાવાળો છવ જનાદિ જનત લાભ કાળના આર મતિરૂપ જત-જવવોવાળી સસાર કાઢવીને એકદમ યોગ્યની જાય છે

૨૩ ધર્મમંત્રણા (ધર્મકથા) - ધર્મકથામા આર બાજત હોવી જોઈએ - (૧) વિનય ગુણ ધર્મના અણગાર અને અગાર ધર્મની સ્થાપના (૨) મિશ્ચાત્વ અને અવિરતિ પચ્ચાના માફ ફળ બતાવવા (૩) મોક્ષની અભિલાષાની પ્રેરણા કરાવવી (૪) સસાર ત્યાગની ભાવના ઉત્પન્ન કરાવવી.

બ્યાખ્યાનાદિ આપી ધર્મ કથા કરવાથી જિન શાસનની પ્રભાવના થાય છે, પ્રવચન પ્રભાવનાથી છવ, આગ્રમી કળે, નિર તર કસ્યાણુ કરી (શુભાનુ બાધી શુભ કર્મનું) ઉપાજન કરે છે

આ વાચણાદિ પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયની પ્રીતિથી મુતજ્ઞાનની આરાધના થાય છે

૨૪ મુચ્છરુસ આરાહણુયા (મુતની આરાધના) :- મુતની આરાધનાથી અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે, જ્ઞાનથી વિશિષ્ટ સવેગની પ્રાપ્તિને લીધે રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થતા કલેશોનો નાશ થાય છે, જેલે સકલિષ્ટ પરિણામ થતું નથી.

૨૫. એમગમણુસાજિવેસણુયા (મનનું એકમપણે સ્થાપન) - મનની એકમતાથી ચિત્તનો નિરોધ થાય છે જેલે ઉમાર્ગે રખડતા મનને વાળીને એક ઠેકાણે સ્થાપન કરવાથી મનને વશ કરી શકાય છે અને સકલ વિકલની બાળને રોકી શકાય છે

મનને આર્ત્ત અને રોદ ધ્યાનમાંથી ખેરીને ધર્મ અને શુકલ ધ્યાનમાં જોડવું

૨૬. સંજમ (સંયમ) :- સત્તર પ્રકારના સંજમથી :-  
પાપરહિત થવાય છે, એટલે આવતા કર્મને રોકી શકાય છે, એટલે નવો કર્મબંધ થતો નથી

૨૭. તવે (તપ) :- તપથી જીવપૂર્વે બાંધેલા કર્મનો નાશ કરીને વિશેષ શુદ્ધ થાય છે.

૨૮ વોદાણે (વ્યવદાન, કર્મની શુદ્ધી, કર્મ નિર્જરા) :-  
વ્યવદાનથી જીવ અક્રિય થાય છે તે શુકલ ધ્યાનના ચોથા લેદ વ્યુપરત-  
ક્રિયા (સમુચ્છિન્ન ક્રિયા અનિવૃત્તિ)થી થાય છે. અક્રિય થઈને જીવ  
તરત જ સ્થિત થાય છે (સમાપ્ત અર્થ વાળો થાય છે), જ્ઞાન દર્શ-  
નના ઉપયોગવડે વસ્તુતરવને જાણે છે, સસારથી મૂકાય છે, કર્મરૂપી  
અગ્નિને યુગ્મવીને ચોતરફથી શીતળ થાય છે તથા સર્વ પ્રકારના  
હુખોનો અંત કરે છે.

૨૯ સુહસાએ (સુખશાય, વિષયસુખનો નાશ) :-  
વિષય સુખનો ત્યાગ કરવાથી અને તેમાં ઈચ્છા ન રાખવાથી, ઈદ્રિયોના  
વિષયની ઉત્સુકતા બંધ થઈ જાય છે અને જીવ નિરુપૃહ થઈ  
જાય છે. ઉત્સુકતા રહિત થયેલો જીવ અનુકંપાવાળો થાય છે કારણ  
કે જે ઈદ્રિયોના વિષયમાં ઉત્સુક હોય અને તેવા સુખમાં રસિક થાય  
ત્યારે બીજા પ્રાણીને પોતાના વિષયના કારણે મરતા જોઈને તેનાપર  
દયા આવતી નથી

વળી ઉત્સુકતા રહિત થયેલો જીવ અનુદભટ એટલે શૃંગારાદિની  
શોભા રહિત થાય છે તથા શોક રહિત થાય છે, કારણ કે  
ઈદ્રિયોના વિષયની ઈચ્છાવાળો હોય તેનેજ તે ન મળવાથી શોક થાય છે.

નિર્વિષયીથી જીવ શોક રહિત થઈને કષાય અને નોકષાય રૂપ  
ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષય કરે છે.

કહ્યું હિંદુ અપરિણિતીયા (અપરિણિતપણું) નાં બેને. એ  
 દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ કે પુણ્યલિંગ આવર આસક્તિ નથી તેમજ અસ્તુતી  
 બધનમાં આવતો નથી તેમી તે નિઃસુગપણ પ્રાપ્ત કરે છે નિઃસ-  
 પણી પામેલો. એવું જોઈએ (સમર્થ રહિત) થાય છે અથવા  
 પોતાના જીવોની સાથે જોઈએ તો તે જીવો પર દ્રવ્ય કે પરમાત્મા  
 સ્વયં કરતો નથી અને અપરિણિત જીવો વિચરે છે

૭૧ વિવિત્ત સમણસાસુ, સેવણમા (વિવિત્ત, સમણ  
 આસન સેવન) - વિવિત્ત જોઈએ શી, પદ્ય, નૃપસહાઈથી રહિત,  
 સર્પન આસન અને ઉપવેશ્વરી ઉપાધ્યક્ષ વાંચનાર, તેમજ કરવાથી આશિરની  
 રક્ષા થાય છે. આશિરની રક્ષા કરનાર એવું વિગ્રહ સ્વરૂપ સરીતરી  
 પુણ્ય કરે જોઈએ. આદ્ય જે તે (નમીતી) પાતાલુ આશિર દ્રેહ કરે  
 છે, સમમમાં જ રહતો જોઈતો પદ્ય નિઃસેવણ રક્ષા કરે છે. અને  
 આરે મોક્ષના સાધવાનો છે. એવા આશિર પ્રાપ્ત થાય છે  
 જમને કહે છે. આ આશિર ૧૬ માં નિર્ણય નોંધે

૭૨ વિવિત્તસુણ્યા (વિવિત્તના) :- પાંચ છદ્ધિયોના  
 વિષયમાંથી નિવૃત્ત થયું જોઈએ (નિવૃત્ત) - ૦  
 વિષયોથી પુણ્યમુખ થવાથી એવું સાધુવરણી પાંચ  
 ક્રમોને નહીં આધવામાં ઉદયમવાળો થાય છે અને પૂર્વ કાપેલા  
 ક્રમોની નિર્ણય કરવાથી તે પાપકર્મને ખરેખર છે, ત્યાર પછી  
 આર ગતિરૂપ અવધવાળી સંસાર આટવીને જોળા જે છે

૭૩ સલોગ પચ્ચક્રાણે (સલોગાપચ્ચક્રાણાન) :-  
 વિષયોથી નિવૃત્ત પામેલો કેટલક એવું બીજું સાધુ સાથે મહાત્મા  
 જોસોને આદ્ય કરવાનો પ્રત્યાખ્યાન કરે છે જિને કરવા વધારે સલોગ  
 પ્રત્યાખ્યાનને આચરે હોય છે. સલોગ જોઈએ જોઈએ આદ્ય આદ્ય  
 અથવા બીજા સુનિર્ણય આપેલ આદ્યોદિ બદલ્યું કરવા સે. સલોગ  
 પચ્ચક્રાણા સાધુ કેળવનાર બાળન (સદાચ) સેવા નમી, તેમને  
 મધ્યના પ્રયોજન વાળા આપણે હોય, તે જોઈએ, ચિત્તે, મિત્રે

વસ્તુથી સતોષ રહે છે અને બીજાના લાભનો આસ્વાદ કરતા નથી, વિચાર પણ કરતા નથી, ઇચ્છા પણ નથી, પ્રાર્થના કરતા નથી, અભિલાષા કરતા નથી, એવી રીતે રહીને બીજી સુખશય્યા ( બીજા સર્વ સાધુઓથી જુદા એકલા રહેવારૂપ બીજી સુખ શય્યા )ને અગીકાર કરીને વિચરે છે

૩૪. ઉવહિ પચ્ચક્ખાણે :- સંલોગના પચ્ચક્ખાણ કરનારને રજોહરણ અને સુખવસ્ત્રિકા સિવાય બીજી ઉપાધિનો ત્યાગ હોય છે આવા સાધુને સ્વાધ્યાયનો વિદ્યાત થતો નથી. તેને કોઈ અભિલાષા કે કલેશ ઉપજતો નથી ઉપધિ લેવામાં, સંભાળવામાં અને પડિલેહણમાં જે વખત કાઢવો પડે તે વખત બચાવીને સ્વાધ્યાયમાં વાપરે

૩૫. આહાર પચ્ચક્ખાણે ( ઉપવાસ ):- ઉપવાસ કરનાર સાધુ જીવવાની ઇચ્છા રહિત થાય છે અને આહાર ન મળે તેથી કલેશ પામતા નથી, ઉત્કૃષ્ટ તપ થાય તોપણ તે સાધુ પીડાને અનુભવતા નથી

૩૬. કસાય પચ્ચક્ખાણે :- ક્રોધાદિક ક્ષાયનો ત્યાગ કરવાથી જીવ વીતરાગપણાને પામે છે અને મુખ્યદુષ્ટમાં સમજાવ રાખે છે

૩૭. જોગ પચ્ચક્ખાણે :- મન, વચન અને કાયાનાં વ્યાપારોનો નિરોધ કરવાથી, જીવ અચોગી થાય છે, તેથી નવાં કર્મોનો બંધ થતો નથી, પૂર્વે બાંધેલાં કર્મોનો ક્ષય કરે છે

૩૮. શરીર પચ્ચક્ખાણે - ઔદારિકાદિક સર્વ શરીરના ત્યાગવડે જીવ, સિદ્ધના અતિશય ગુણપણાને ઉત્પન્ન કરે છે અને સિદ્ધ અતિશય ગુણ પામેલો જીવ લોકના અગ્રભાગ (સિદ્ધક્ષેત્ર)ને પામીને પરમસુખનો અનુભવ કરે છે

૩૯. સહાય પચ્ચક્ખાણે :- સહાય કરનારા મુનિઓનો ત્યાગ કરવાથી (સહાયની અપેક્ષા તજવાથી) એકત્વભાવ પ્રાપ્ત થાય

છે. એકત્વ ધર્મેથી એવ એકાગ્રપણાને ભાવતો વાણીના કલહ રહિત થાય છે, કષાય રહિત થાય છે, કલહ રહિત થાય છે, ટુ ટુ એવા શબ્દ રહિત થાય છે, ઘણા સજ્જન અને ઘણા સવર વાળો થાય છે અને સમાધિમાં રહે છે.

૪૦ ભારત પચ્ચક્ષ્ણાણો - આદ્યારના પચ્ચક્ષ્ણાણ કરવાથી એવ, અનેક સેકઠો ભવોને રૂધિ છે.

૪૧ સજ્જનાવ પચ્ચક્ષ્ણાણો (સદ્ભાવ પ્રત્યાખ્યાન) - જે કદી કદીવાર કરવું નથી એવું સર્વસવર રૂપ રીતેશીકરણવાળું પરમાર્થવાળું પ્રત્યાખ્યાન તે સદ્ભાવ બધવા સત્ય પદ્મે પ્રત્યાખ્યાન, તે સદ્ભાવ પ્રત્યાખ્યાનથી એવ, અનિવૃત્તિ નામના શુદ્ધ ધ્યાનના ચોક્કસ લેકને ઉત્પન્ન કરે છે અને તે લેકને પ્રાપ્ત થયેલ સાધુ, કૈવળીના કર્મો અસાને અપાવે છે તે વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર કર્મ એ ચાર ભવોપજાથી કર્મોને અપાવે છે ત્યાર પછી સિદ્ધ થાય છે, ભુદ થાય છે, કર્મથી મુક્ત થાય છે કર્મના અભાવથી શીતળ થાય છે અને સર્વ દુઃખોનો ભવ કરે છે.

૪૨ પદ્ધિરૂપમા (પ્રતિરૂપતા) - તે સ્થવિર કદીપ્રમુદ સાધુનો વેશ છે, તે ધારણ કરવે એવું પ્રતિરૂપતાથી દ્રવ્યથી અદ્ય ઉપકરણ અને ભાવથી અપ્રતિબદ્ધપણાને લઈને હાથવપણું ઉપજે છે, લગુલથી અપ્રમત્ત દશા પ્રાપ્ત થાય છે તે વેશ પ્રગટ લિંગવાળો છે, એવ રક્ષાના હેતુરૂપ સ્નેહરણુલિંગ ધારણકરવાથી પ્રશસ્ત લિંગવાળો છે, વિશુદ્ધ સમક્ષિતવાળો છે સત્ય અને સમિતિઓથી પરિપૂર્ણ થાય છે તેથી સર્વ પ્રાણ, બુદ્ધિ, એવ અને સત્ત્વને પીઠ ઉપબળનાર નહીં હોવાથી વિધાસ કરવા હાથક છે, અદ્ય ઉપકરણ હોવાથી અદ્ય પદ્ધિરૂપવાળો થાય છે, નિતેન્દ્રિય થાય છે, વિપુલ (ઘણા લેકવાળો વિસ્તીર્ણ) વપ અને સર્વ વિવધર્મા આપ્ત હોવાથી વિપુલ સમિતિઓવડે યુગ્મા એવો થાય છે.

૪૩. વેધાવચ્ચે (વેધાવચ્ચ) - વેધાવચ્ચ કરવાથી એવ તીર્થકર નામ ગોત્ર કર્મને બાધે છે.



**સંવગુણ સપન્નયા (જ્ઞાનાદિ સર્વ ગુણ સંપન્ન) :-**

વૈયાવચ્ચથી અરિહતપદની પ્રાપ્તિ કહી અને અરિહંત સર્વ ગુણ સંપન્ન હોય છે સર્વ ગુણ સપન્ન અરિહંત અપુનરાવૃત્તિ (મુક્તિ)ને ઉત્પન્ન કરે છે અને મુક્તિને પામેલ જીવ શરીર અને મન સખધી સર્વ દુષ્ટોનો ભાગી થતો નથી, કારણ કે દુષ્ટાનું કારણ શરીર અને મન છે તે સિદ્ધિને નથી.

**૪૫. વીતરાગયા (વીતરાગપણ) :-** રાગ અને દ્વેષના અભાવવાળા વીતરાગપણાએકરીને જીવ સ્નેહના બંધનોને અને તૃષ્ણાના બંધનોને છોડીનાખે છે, મનોરૂ અને અમનોરૂ એવા શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધને વિષે વિરાગ પામે છે કષાયના પચ્ચક્ષ્ણાણ્યથી વીતરાગપણુ આવી જાય છે રાગ એ સમગ્ર અનર્થનું મુળ છે એમ જણાવવા અહીં વીતરાગપણું જુદું કહ્યું છે.

**૪૬. ખતિ (ક્ષમા) :-** વીતરાગપણાનું મુખ્ય કારણ ક્ષમા છે, ક્ષમાથી જીવ વધાદિકે પરિપહોને જીતે છે. ક્ષમા પણ નિર્લોભતા વડે દૃઢ થાય છે

**૪૭. મુત્તિ (નિર્લોભતા) :-** નિર્લોભતાથી જીવ અકિંચન (પરિગ્રહ રહિતપણા) ને ઉત્પન્ન કરે છે પરિગ્રહ રહિત જીવ, ધનના લોભી પુરુષો પાસે પ્રાર્થના કરતો નથી અથવા ધનના લુટારા એવા ચોરને પીડવાને ઈચ્છતો નથી અથવા ચોરથી પીડા પામતો નથી.

**૪૮ મદ્દવે (માર્દવ, માનનો ત્યાગ) :-** માર્દવથી જીવ અહ કારને જીતે છે અને કોમળ (નમ્રતાના) સ્વભાવવાળાનું જે માર્દવ (સદા સુકુમાળપણુ) તેને પ્રાપ્ત કરે છે અને આઠ મદદના સ્થાનોને ખપાવે છે

**૪૯. અજ્જવે (આજ્ઞવતા, માયા રહિતપણુ) :-** આજ્ઞવથી જીવ, કાયાની રૂણતા રાખે છે એટલે કુખ્તદિકનો વેશ

અને બુદ્ધિના વિકાર વગેરે કરતો નથી, શરીરના અંગોમાં અને સ્વ-  
 ણપણે રાખે છે તથા મનની સરળતા ઉત્પન્ન કરે છે તેથી મનમાં જુદો  
 વિચાર હોય છતાં હોઠાને રીજવવા જુદું બોલે અથવા કાયાથી કંઈક  
 જુદું જ કરે એવું કાન કરે નહિ, તથા ભાષાની સરળતા ઉત્પન્ન કરે છે  
 તેથી હસ્ત કે વિખવાદ થાય એવું બોલે નહિ તેમ કોઈને કંઈ નહિ  
 મન, વચન અને કાયાની સરળતાવાળો જીવ ધર્મનો  
 આરાધક થાય છે

૫૦ ભાવ સમ્યકે (અતરાત્માની શુદ્ધિ, ભાવસત્ય) :-  
 શુદ્ધઅતારાત્માવાળો જીવ શુદ્ધ અધ્યવસાય ઉત્પન્ન કરે છે  
 ભાવ વિશુદ્ધિમાં રહેતો જીવ અસ્થિતે પ્રકૃતેષા ધર્મની આરાધના માટે  
 ઉત્સાહવાળો થાય છે તેથી પરભવમાં તેને જિન ધર્મની અને  
 વિશિષ્ટ ભવની પ્રાપ્તિ થાય છે

૫૧ કરણસમ્યકે (કરણ સત્ય) - પ્રતિલેખનાદિ દરેક  
 ક્રિયામાં વિધિ અને ઉપયોગ પૂર્વક કામ કરવું તે કરણ સત્ય કરણ સત્યથી,  
 જીવ અપૂર્વ શુભ ક્રિયા કરવાની શક્તિ મેળવે છે,  
 અને જે પ્રમાણે બોલે તેજ પ્રમાણે કરે છે, સૂત્રમાં જે ભણે છે તે  
 પ્રમાણે ક્રિયા કરે છે

૫૨ જોગ સમ્યકે (સત્ય યોગ) - સત્યયોગવાળો જીવ  
 મન, વચન અને કાયાના જોગોને શુદ્ધ કરે છે જોગને નિર્દોષ-  
 પણે પ્રવર્તવે છે

૫૩ મણુગુચ્યા (મન ગુણ) :- મન ગુણથી ધર્મમાં  
 એકાગ્રતા (ત મયખલુ) ઉપજે છે એકાગ્ર ચિત્તવાળો જીવ અશુભ  
 અધ્યવસાયમાં જતા મનને શક્તો હોવાથી સ્વયમનો આરાધક  
 થાય છે

૫૪ વદ્યગુચ્યા (વચન ગુણ) - વચન ગુણવડે  
 જીવ નિર્નિકારપણાને ઉત્પન્ન કરે છે વાણીના વિકાર રહિત એવો

જીવ વાણીનો સર્વથા નિરોધકરીને હિંચક્યાત્મયોગના સાધનવાળો થાય છે. ભાષાસુમતિથી વિકથો બ્રાધથાય છે અને સર્વથા વચન ગુપ્તિથી ધર્મધ્યાન, શુકલ ધ્યાનમાં બેઠાય છે.

૫૫. કાયગુપ્તયા (કાય ગુપ્તતા) :- અશુભ કાયયોગ બાંધ કરવાથી અને શુભયોગમાં અવૃત્તિ કરવાથી અશુભ યોગનો સંસ્પર્શ થાય છે. નિરતર સવરુને અવ્યસન કરીને સર્વથા ક્યાનો દયાપારનો નિરોધ કરવાથી જીવ ૬ વર્ગી પ્રાપ્તકર્મના બદલાણને નિરોધ કરે છે.

૫૬. મણસમાધારણયા (મનની સમાધિ) :- સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સમ્યક્ પ્રકારે મનને ધારણ કરવાથી (સ્થાપવાથી) જીવ ચિત્તના એકાગ્રપણને ઉત્પન્ન કરે છે. એકાગ્રતાથી શ્રુતના બોધરૂપ વિશેષ વિશેષ પ્રાપ્ત થાય. પ્રયત્નને ઉત્પન્ન કરે છે અને જ્ઞાનના પ્રયત્નને ઉત્પન્ન કરીને સમકિતની વિશુદ્ધિ કરે છે. કારણકે તત્ત્વ જ્ઞાનની શુદ્ધિ થવાથી તત્ત્વના વિષયવાળી શ્રદ્ધા પણ વિશુદ્ધ થાય છે તેથી કરીને મિથ્યાત્વને અપાવે છે.

૫૭. વચસમાધારણયા (વચન સમાધારણ) :- સ્વાધ્યાયમાં વાણી સ્થાપન કરવા રૂપ વાણીની સમાધારણથી જીવ વાણીને સાધારણ (વાણીના વિષયવાળા, વાણીથી કહેવા લાયક) પદો થોના વિષયવાળા દર્શનના પ્રયત્નને વિશુદ્ધ કરે છે. વાણીને સાધારણ એવા દર્શનના પ્રયત્નને વિશુદ્ધ કરીને જીવ સુલભબોધિપણને ઉત્પન્ન કરે છે અને દુર્લભ બોધિપણને નિર્જરે છે.

૫૮. કાય સમાધારણયા (કાય સમાધારણ) :- સયમના યોગમાં શરીરને સમ્યક્ પ્રકારે પ્ર્યાપ્ત કરવાથી કાય સમાધારણ થાય છે. તેથી જીવ દેહયોગશ્રમિકી ચારિત્રના પ્રયત્નને વિશુદ્ધ કરે છે. તે પ્રયત્નને વિશુદ્ધ કરીને વ્યથાપચાત ચારિત્ર વિશુદ્ધ કરે છે. તેની વિશુદ્ધિ કરીને કેવળીલા ચાર અર્ધાતિયાક્રિએને

ખપાવે છે પછી સિદ્ધ થાય છે બુદ્ધ થાય છે, સસારથી મુક્ત થાય છે, કર્મના તાપરહિત થવાથી શીતળ થાય છે અને સર્વ દુઃખોનો ભવ કરે છે.

૫૬ નાસ્તુસંપન્નયા (જ્ઞાન સંપન્નતા) - મુવજ્ઞાનથી સર્વ પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય છે. જ્ઞાની એવ સસાર જાતીમાં વિનષ્ટ પામતો નથી (સુકૃતિ માર્ગથી જ્યારે દૂર થતો નથી) જેમ કોઈ પરોવેલી સોય જોવાય જાય તો તે બહુ દૂર જતી નથી અને જડી જાય છે તેમ મુવજ્ઞાનવાળો એવ મોક્ષ માર્ગથી દૂર જતો નથી તે એવ જ્ઞાન, વિનય, તપ અને ચારિત્ર્યનો જોગ સમ્બદ્ધ પ્રકારે પામે છે તથા સ્વસમય અને પરસમયને જાણનારને મળવા લાયક થાય છે (જ સમય પરસમય સંધાયજિજ્ઞે).

૬૦ દસ્યુ સંપન્નયા (દર્શન સંપન્નતા) - શમક્રિતી એવ સસારના હેતુરૂપ મિશ્રાત્વનું સર્વંથા છેદન કરે છે, ત્વર પછી હોહવાઈ જતો નથી પણ સર્વોત્તમ જ્ઞાનથી અને દર્શનથી પોતાના આત્માને જોડેલો, સમ્બદ્ધ પ્રકારે જાવતો (ત મવચક્ષ્ણે પમાહતો) વિચરે છે.

નોંધ :- સર્વોત્તમ જ્ઞાન દર્શન તે કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શન અને વિચરણ તે ભવસ્થ કેવળી પક્ષે જોમ પણ થાય કારણ કે જ્ઞાનક સમક્રિતી એવ તેજ ભવમાં પણ મોક્ષ જાય અને ત્રીજે ભવે મોક્ષ જાય તો પણ જ્ઞાનક સમક્રિત રૂપ દીવિ હોહવાઈ નહીં અને સર્વોત્તમ જ્ઞાન તે ઉત્તમ પ્રકારનું મુવજ્ઞાન જોમ પણ જર્જ થાય કારણ કે કેવળજ્ઞાનીતો તેજ ભવમાં મોક્ષ જાય.

૬૧ ચારિત્ત સંપન્નયા (ચારિત્ર સંપન્નતા) - ચારિત્ર શકિતપક્ષજો કરીને એવ શીલેશીલાવને ઉત્પન્ન કરે છે અને શીલેશીલરૂપને પામેલો સાધુ કેવળીના ધ્યાર અધ્યાતિયા કર્મને ખપાવે છે, પછી સિદ્ધ છે બુદ્ધ છે મુક્ત થાય છે સર્વંથા શીતળ થાય છે.

અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે. ચારિત્ર ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવાથી થાય છે, તેથી હવે ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ આવે છે.

૬૨. સોઈદિયનિગ્રાહે (શ્રોત્રેન્દ્રિય નિગ્રહ) :- શ્રોત્રેન્દ્રિય નિગ્રહ કરવાથી મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ (ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ) શબ્દોમાં રાગદ્વેષ થતો નથી તેથી રાગદ્વેષના નિમિત્તવાળું નવું કર્મ બધાતું નથી અને પૂર્વે બાંધેલા કર્મ ખપી જાય છે

૬૩. ચક્રિખદિય નિગ્રાહે :- ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના નિગ્રહથી મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ રૂપોમાં રાગદ્વેષ થતો નથી તેથી નવાં કર્મ બધાતા નથી અને પૂર્વે બાંધેલ કર્મ ખપી જાય છે

૬૪. ઘાણિદિય નિગ્રાહે, ૬૫ જીર્ણિદિય નિગ્રાહે, ૬૬ ક્ષૌર્ણિદિય નિગ્રાહે

આ ત્રણેય ઇદ્રિયોનું ઉપર મુજબ સમજવું, તેમાં ફેર એટલો કે ઘ્રાણેન્દ્રિયમાં ગંધ લેવો, જીર્ણેન્દ્રિયમાં રસ લેવો અને ક્ષૌર્ણેન્દ્રિયમાં સ્પર્શ લેવો તેમાં રાગદ્વેષ ન કરવાથી નવાં કર્મ બધાતા નથી અને જીનાં કર્મ ક્ષય થાય છે.

૬૭ થી ૭૦ કોહવિજયો, માણુવિજયો, માયાવિજયો, લોભવિજયો - ક્રોધના વિજયથી ક્ષમા, માનના વિજયથી માદર્પ, માયાના વિજયથી રૂઝુલાવ અને લોભના વિજયથી સતોષ ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્રોધ-માન-માયા-લોભ વેદનીય કર્મ (તે તે કબાયના હેતુભૂત પુદ્ગળ રૂપ કર્મ) બધાતા નથી અને પૂર્વે બાંધેલા કર્મ ખપી જાય છે.

૭૧. વિજ્ઞદોષ મિચ્છાદસણુવિજયો (પ્રેમ, દ્રવ્ય અને મિથ્યાદર્શનનો વિજય) :- રાગદ્વેષ અને મિથ્યાત્વના વિજયવડે કરીને જીવ, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની આરાધનાને માટે ઉદ્યમવત્ થાય છે, અને આઠ પ્રકારની કર્મચયિનો નાશ કરવા ઉદ્યમ કરે છે પહેલાં કોઈ વખત બપાવેલ નહીં હોવાથી પ્રથમપણાએ કરીને

અનુક્રમે અઠાવીશ પ્રકારના મોહનીય કર્મો અપાવે છે. (તેના ક્રમ આ પ્રમાણે છે). - પહેલાં અનતાનુભવી આર કષાયને જોડીસાથ ક્ષય કરે છે, પછી અનુક્રમે મિથ્યાત્વ, મિથ્યા અને સમકિત મોહનીય દબીયાં ક્ષય કરે છે. પછી પ્રત્યાખ્યાનાવરણ અને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ રૂપ આઠ કષાયોને અપાવવાનો આરંભ કરે છે, તે આઠે કાર્ધાં અર્થે ત્યાં વચ્ચે નરકમતિ, નરકાનુપૂર્વી, તિર્થંજમતિ, તિર્થંજાનુપૂર્વી, જોડેન્દ્રિયાદિક આર ભતિ, (આત્માપ) ઉલ્લેપ, સ્થાવર, સુક્ષ્મ, સાધારણ, નિકાનિકા, પ્રચલા પ્રચલા, સ્થાનદિકે જે સોળ પ્રકૃતિને અપાવે છે. પછી તે આઠે કષાયોનો બાકી રહેલો અર્ધભાગ અપાવે છે.

પાકાંતર - કેઈ આચાર્યનો જોવા મળે છે કે ઉપસૈકાત ૨૪ પ્રકૃતિઓ જોડી સાથે અપાવે છે તત્ત્વ કેવળીગમ્ય, ત્યારબાદ, પુરુષ હોય તે અનુક્રમે નપુસકવેદ, સ્ત્રીવેદ અને હાસ્વાદિક ૭ અને પુરુષવેદ અપાવે છે, સ્ત્રી કે નપુસક અપાવતો હોય તે પાતપિત્તના વેદને છેવટે અપાવે છે, ત્યાર પછી અનુક્રમે સજ્જનો કોમ, માન, માયા અને લોભને અપાવે છે. ફરક પ્રકૃતિને અપાવવાનો કાળ અતર્મુદ્ધર્તનો છે તથા સર્વ પ્રકૃતિઓને અપાવવાનો કાળ પશ્ચ અતર્મુદ્ધર્તનો જ છે, કેમકે અતર્મુદ્ધર્તના અસખ્યાતા લેક છે આવી રીતે મોહનીય કર્મને જોઈ અતર્મુદ્ધર્તમાં અપાવી પછી યજ્ઞખ્યાત આશ્રિતને પામે છે તે સીધુંમેઠં સુલક્ષ્ણ નક છે, તેના ઉલ્લેખ જે સમયમાંના પહેલે સમયે નિકા અને પ્રચલા અપાવે છે અને છેવટા સમયે ૧૪ પ્રકૃતિઓને જોડી વખતે અપાવે છે) -

પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાનાવરણીય બાકી રહેલું આર દર્શન-વરણ અને પાંચ પ્રકારનું અતરાય કર્મો આ ત્રણે કર્મોને જોડી વખતે અપાવે છે ત્યાર પછી આશ્કુતર (અર્વોત્તમ), અનત, કસિણ (સમય પદાર્થોને પ્રકલ્પ કરનાર હોવાથી કૃત્સ્ન સમમ), પરિપૂર્ણ, નિરાવરણ, અજ્ઞાનરૂપ અધિકાર સદિત, વિશુદ્ધ લોક આલોકને પ્રકાશ કરનાર, એષ્ટ એવા કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનને પ્રગટ કરે છે. પછી જ્યાં સુધી સંજોગી હોય

ત્યાંસુધી ધરિઆવહિ કર્મ બાધે છે તે સાતાવેદનીયરૂપ આત્મ પ્રદેશોને સુખકારક સ્પર્શવાળું છે, બે સમયની સ્થિતિવાળું છે, તે કર્મ પહેલે સમયે બાધે બીજે સમયે વેદે અને ત્રીજે સમયે જીર્ણ કરે (કર્મનો અભાવ કરે), તે કર્મ એક ક્ષેત્ર અવગાહના રૂપે બંધાય, આત્મ પ્રદેશોને રૂક્ષ સ્પર્શ માત્ર કરે, ઉદયને પામે, વેદાય અને ક્ષય પામે અને ચોથા સમય આદિ આગામી કાળને વિષે કર્મથી રહિતપણુ થાય છે

૭૨. સેલેસી, ૭૩ અકરમયા (સૈલેશિઅવસ્થા અને અકર્મપણુ) :- કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી બાકીનું આયુષ્ય પાળીને, અંતર્મુદૂર્ત આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે યોગ નિરોધને કરનારા સુક્ષ્મક્રિય અપ્રતિપાતિ નામના શુક્લધ્યાનના ત્રીજા ભેદને ધ્યાવે. તે ધ્યાન ધરતાં, પહેલાં મનજોગને રૂધે (દ્રવ્ય મનના સમીપપણુથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવના વ્યાપારને રૂધે), તે રૂધીને વચન જોગને રૂધે (દ્રવ્ય ભાષાના સાનિધ્યપણુથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવના વ્યાપારને રૂધે) તે રૂધીને આણુપાણુનો નિરોધ કરે (ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસનો નિરોધ કરે) એમ કરીને સ્વરૂપ પ્રયત્નવડે, અ ધ ઉ રુ લૂ એ પાચ હ્રસ્વઅક્ષરોને મધ્યમપણે ઉચ્ચાર કરતાં જેટલો કાળ લાગે તેટલો કાળમાં સાધુ સમુચ્છિન્નકિરિઅં અનિયત્તિ (સમુચ્છિન્નક્રિય અનિવૃત્તિ) નામના શુક્લ ધ્યાનના ચોથા ભેદનું ધ્યાન કરતાં (સૈલેશી-અવસ્થાને અનુભવતાં) વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર એ ચારે કર્મોને એકી વખતે ખખાવે છે, ત્યારે ઔદારિક, કર્મણુ અને તેજસ એ ત્રણે શરીરને વિશેષ કરીને પ્રકર્ષથી સર્વથા પ્રકારે ત્યાગ કરીને, રૂણુઓળી (અવક) એવી આકાશ પ્રદેશની પકિતને પામીને અકુસમાન ગતિથી (પોતાની અવગાહના ઉપરાત બીજા આકાશ પ્રદેશને સ્પર્શ કર્યા વગર એટલે જેટલો આકાશ પ્રદેશમાં તે જીવ અવગાહ થયો છે તેટલાજ આકાશ પ્રદેશને સમગ્રેણિતો વડે સ્પર્શ કરતો સતો) ઉપર એકજ સમયમાં વિગ્રહગતિ

રહિત સિદ્ધિદેવમાં જઈને જ્ઞાનના ઉપયોગ વખતે સિદ્ધ શાસ્ત્ર  
 માં નિર્ણય સમ્પાદ્ય પરાક્રમ નામના અધ્યયનનો અર્થ મમણ ભગવાન  
 મહાવીર સ્વામીએ સામાન્ય અને વિશેષ પ્રકારે કહ્યો છે, પશુવિદ્યે  
 કહેતાં હેતુ કૃષ્ણદિક કહેવાવડે જણાવ્યો છે, પશુવિદ્યે કહેતાં સ્વરૂપને  
 કહેવાવડે પ્રદ્યો છે, નિર્દાસિએ કહેતાં ક્ષણે કહેવાવડે દેખાડ્યો છે,  
 તથા ઉપદાસિએ કહેતાં ઉપસહાર દ્વારાવડે બતાવ્યો છે, તિલેખિ કહેતાં  
 જેમ હું કહું છું એ પ્રમાણે સુખમાંસ્વામીએ જણાવ્યો છે.





## સ્થાનકવાસી જૈન.

૫

અર્થ :- સ્થાનમા રહીને રાગદ્વેષાદિ ભાવકર્મને છોડે તે જૈન, તેમાં સ્થાનના બે પ્રકાર છે :- ૧ દ્રવ્યસ્થાન, તેના બે ભેદ :- (૧) શુભ યોગના કારણભૂત મન, વચન અને શરીર-વર્ગીણાનું આલંબન (૨) ક્ષેત્ર :- જ્યાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસ એ છકાયમાંથી કોઈપણ જીવની હિંસા થતી નથી તેમજ સભાળપૂર્વક તેમની ચતના (રક્ષણ) કરવામા આવે છે એવું નિર્દોષ સ્થાન તે ઉપાશ્રયનું આલંબન વળી તે ઉપાશ્રય એવું નામ પણ યોગ્ય છે ઉપ=સમક્ષ (આત્મ-સમક્ષ)+આશ્રય=આલંબન એટલે - તે સ્થાન એવું છે કે જ્યાં આત્માની શુદ્ધિ થાય એવું જ કામ કરવામા આવે છે ૨ ભાવ-સ્થાન તે સંવર અને નિર્જરા અથવા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના અધ્યવસ્થાનો છે તેવા સ્થાનો અસખ્યાત અસખ્યાત છે પણ તે નીચેના ભેદોમા આવી જાય છે.-(૧) તીર્થ કરપદ મેળવવાના ૨૦ સ્થાન અથવા (૨) સવરના ૫૭ સ્થાન અને નિર્જરાના ૧૨ સ્થાન અથવા (૩) સમકિત, વિરતિ, અપ્રમાદ, અકપાય અને શુભ યોગ. એટલે ઉપાશ્રયમાં રહીને મન, વચન અને કાયાથી મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરે તે સ્થાનકવાસી જૈન કહેવાય તેની વિસ્તારપૂર્વક સમજ કેટલીક દૃષ્ટિથી નીચે પ્રમાણે કરી શકાય:-

સ્થાનકવાસી જૈન સખધી ૭ નચનો અભિપ્રાય -

૧ નિગમ નય - આ નય અશ, સકલ્પ અને ખાદ્ય દેખાવ ઉપર આધાર રાખે છે ઉપાશ્રયમાં જાય ત્યાં વ્યાખ્યાન સાંભળે, સામાયક ખાધીને બેસે આ બધાને સ્થા જૈન કહે ૨. સંગ્રહ નય :- જે ઠેકાણે બેસીને મોક્ષ માર્ગની ક્રિયા કરવામા આવે તે ઉપાશ્રય અને

અસંખ્યાત અસંખ્યાત સ્થાનોમાના મોક્ષમાર્ગના જેટલા લોક છે તેમાના સર્વ લોકને "અધિવસ્થાન" એવા એક સામાન્ય નામથી ગણે એવો આ નયનો અભિપ્રાય છે કે વ્યવહાર નય :- વ્યવહારથી રૂપ પ્રકારના મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરે સમક્ષિતતા ૬૭ બોલતું પાલન કરે અને ૫ થી ૧૪ ગુણસ્થાન સુધીના ગુણસ્થાનોના વ્યવહારમાં રહે. વ્યવહાર દષ્ટિએ એવા ગુ. ૭ થી ૧૪ સુધીમાં એક ધ્યાનસ્થ અવસ્થા દેખાય છે તે અપેક્ષાએ વ્યવહાર નય સમજવો. ધ્યાન અવસ્થામાં કાયાનું આજ્ઞા અને ઇદિયોની સ્થિતિ જે દેખાય છે તે અદ્ધી લેવી. ૪ સ્વસ્થ નય - આ રૂપ વર્તમાન ઉપયોગ બતાવે છે, એટલે જે વખતે મોક્ષ-માર્ગની આરાધના થાય તે જ વખતે 'સ્થાનકવાસી લેન' એમ આ નયનો અભિપ્રાય છે તે એક બાબુ વ્યવહારમાં આવે છે અને બીજી બાબુ નિઃશ્વસમા પ્રવેશે છે. ૫. શુદ્ધ નય - સ્થાનકવાસી લેન એવા શુદ્ધનો જે ઉપર અર્થ કલ્પો તેના જાવમા જે રહે તે સ્થાનકવાસી લેન આ જાવ ત્રણ પ્રકારના છે-કુપોપશ્ચમ, ઉપશ્ચમ અને કુપક ૬ સમક્ષિત નય - સંપૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થાની સમીપ એવી કુપક મેદ્વીના અધિવસ્થાનમા દેખ તે સ્થાનકવાસી લેન એવો આ નયનો અભિપ્રાય છે ૭ એવજ્ઞ નય - સંપૂર્ણ શુદ્ધ અર્થ પદ્ધતિ જે દેખ તે ગુણસ્થાન ૧૩, ૧૪વાળા હવે.

નિમેષોમાં 'સ્થાનકવાસી લેન' :-

૧ નામ સ્થાનકવાસી લેન - જેઓ સ્થાનકવાસી લેન ૫૫ ૫૬વાળા કુળમાં છે ૫૬ વાસ્તવિક રીતે વિપરીત બાલ્યકરે છે એમકે કુપુના કાલ પછી તેમને ૫૭ છે, લૌકિક દેવ-દેવીની મન્દિર કરે છે, અલ્પ અથવા પૃથ્વીક પત્ની બનેલી મૂર્તિને સર્વજ્ઞ અવસ્થા મળીને ૫૮ થી ૫૯માં ૭૫૫ હવની દિશા કરે છે જ્યાં તેમાં દિશા મન્દિર નથી આ જાવ નામના સ્થાનકવાસી લેન મળ્યા ૫૫ જાવની તરફને કુપાવતી તો ૫૬ શુદ્ધમાં કહેલ છે કે અર્થ કુપક બાલ્યકરને જમતું તે જ્ય દુર્લભ છે કાવ જે ત્યાં કુપાવતો સમય ૭ ૨ સ્થાનકવાસી લેન - અન્ય મતનો ૫૭૫ થી ૬૮

જૈનત્વમાં જેણે પોતાની સ્થાપના કરી છે પણ હજી વર્તાવમાં મૂક્યું નથી. ૩. દ્રવ્ય સ્થાનકવાસી:- તેના બે ભેદ :- (૧) આગમથી સ્થા. જૈન :- વ્યવહાર સ્થાનકવાસી જૈનત્વનો છે પણ ઉપયોગ અથવા બાવ કે શ્રદ્ધા નથી. (૨) નો-આગમથી સ્થા. નજી :- (I) શ-શરીર=સ્થા. જૈનત્વ શબ્દ (II) બાવ્યશરીર=બાવિધ્યમા શુદ્ધ ધર્મની આરાધના કરવાવાળો જીવ (III) શરીર વ્યતિરિકત-તેના ત્રણ ભેદ :- (અ) લૌકિક=લૌક સંજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરનારા સ્થા. જૈન (બ) લૌકોત્તર:- સમકિત રહિત સ્થા. જૈન (ક) કુપ્રાવચન=મોક્ષમાર્ગથી વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા કરનાર સ્થા. જૈન. ૪. બાવ સ્થાનકવાસી જૈન :- જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપની આરાધના કરનાર એવો અહીં આત્મ પ્રદેશો રૂપી સ્વ સ્થાનક છે અને ક્ષયોપશમાદિ ત્રણ બાવ છે

### સ્થાનકવાસી જૈનના ચાર પ્રમાણ :-

૧. આગમ પ્રમાણ સ્થા. જૈન :- હાલ ભરત ક્ષેત્રમાં ૧૧ અગ અને ૧૨ ઉપાંગ રૂપી સૂત્રો અનુસાર તથા અહિંસા, સયમ અને તપ એ ત્રણ તત્ત્વોની અવિરોધ પ્રમાણે જેની શ્રદ્ધા પ્રરૂપણા અને આચાર છે તે સ્થા. જૈન. ૨. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ સ્થા. જૈન :- હાલમાં ભરત ક્ષેત્રમાં જે સાધુ મોઢે મુહુપત્તી રાખીને બોલે છે, ઉઘાડે મોઢે બીલકુલ બોલતા નથી, ઉપરના અંગ-ઉપાંગ તથા અહિંસા તત્ત્વ વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા કરતા નથી અને હિંસા ન થાય એવા સ્થાનમાં રહીને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ને તપની આરાધના કરે છે તે સાધુ પ્રત્યક્ષથી સ્થા. જૈન. સમજવા. ૩ અનુમાન પ્રમાણ સ્થા. જૈન :- જે કોઈ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર રહિત જીવ જડની ઉપાસના કરે નહિ તેમજ ધર્મના નામે હિંસાની કબુલાત ન રાખે તથા ૨૫ પ્રકારમાંના કોઈ મિથ્યાત્વ ન સેવે તો તે ઉપરથી અનુમાન કરવું કે આ સ્થા. જૈનની શ્રદ્ધાવાળો છે, ૪ ઉપમા પ્રમાણ :- આકાશની માફક આલંબન રહિત અને વાયુની પેઠે અપ્રતિબદ્ધ રીતે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપની જે આરાધના કરી શકે તે સ્થા. જૈન છે. તેને આત્મપ્રદેશો રૂપ દ્રવ્ય સ્થાન છે અને શુદ્ધ અધ્યવસાય રૂપ બાવ સ્થાન છે તેમાં રહીને

અસંખ્યાત અસંખ્યાત સ્થાનોર્માના મોક્ષમાર્ગના જેટલા લોક છે તેમાંના સર્વ લોકને “અધ્યવસ્થાન” એવા એક સામાન્ય નામથી ગણે એવો આ નયનો અભિપ્રાય છે. ૩ વ્યવહાર નય :- વ્યવહારથી રમ પ્રકારના મિશ્રિત્વનો ત્યાગ કરે. સમક્રિયાના ૬૭ બોલનું પાલન કરે અને ૫ થી ૧૪ શુદ્ધસ્થાન સુધીના શુદ્ધસ્થાનોના વ્યવહારમાં રહે. વ્યવહાર દષ્ટિએ એવા શુ. ૭ થી ૧૪ સુધીમાં એક ધ્યાનસ્થ અવસ્થા રેખાય છે તે અપેક્ષાએ વ્યવહાર નય સમજાવે. ધ્યાન અવસ્થામાં કાયાનું આક્રમ અને ઇન્દ્રિયોની સ્થિતિ જે રેખાય છે તે અહીં લેવી. ૪ સ્થાનકવાસી નય :- આ રૂઢ વર્તમાન ઉપયોગ બતાવે છે, એટલે જે વખતે મોક્ષ-માર્ગની આરાધના થાય તે જ વખતે ‘સ્થાનકવાસી નૈન’ એમ આ નયનો અભિપ્રાય છે તે એક બાજુ વ્યવહારમાં બધ છે અને બીજી બાજુ નિઃશયમાં પ્રવેશે છે. ૫. શબ્દ નય :- સ્થાનકવાસી નૈન એવા શબ્દનો જે ઉપર અર્થ કર્યો તેના સ્થાવરમાં જે રહે તે સ્થાનકવાસી નૈન આ ભાવ ત્રણ પ્રકારના છે-કુષોપશ્યમ, ઉપશ્યમ અને ક્ષાયક. ૬ સમભિરૂઢ નય :- સંપૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થાની સમીપ એવી ક્ષપક એટલીના અધ્યવસ્થાનમાં હોય તે સ્થાનકવાસી નૈન એવો આ નયનો અભિપ્રાય છે. ૭ એવબૂત નય :- સંપૂર્ણ શુદ્ધ અર્થ પર્વાવમાં જે હોય તે શુદ્ધસ્થાન ૧૩, ૧૪વાળા હોય.

નિશ્કેપોમાં ‘સ્થાનકવાસી નૈન’ :-

૧ નામ સ્થાનકવાસી નૈન - જેઓ સ્થાનકવાસી નૈન ધમ પાળવાવાળા કુળમાં છે પણ વાસ્તવિક રીતે વિપરીત આવસ્થા કરે છે એમકે સાધુના હોટા પછી તેમને પૂજે છે, લોકિક દેવ-દેવીની માન્યતા કરે છે. અલવ અથવા પૃથ્વીકાવની અનેલી મૂર્તિને સર્વજ્ઞ ભગવાન માનીને પૂજે છે. પૂજામાં હાથ લગની દિસા કરે છે છતાં તેમાં દિશા મળતા નથી. આ બધા નામના સ્થાનકવાસી નૈન ગણાય. ૫મ સત્સમયી તેવાને સુપરવાની તક છે ચાલમાં કહેલ છે કે આર્થ શેત્ર, આમ કુળનું ધમવું તે પણ ફર્લમ છે કારણ કે ત્યાં સુપરવાનો સભવ છે. ૨. સ્થાવર-સ્થાનકવાસી નૈન - અન્ય મતનો પલટો કરી સ્થ-

પણ કહે છે પણ ખરી રીતે જોતાં તેમાં શબ્દ ઉપર આધુગમો દેખાય છે પણ ભાવથી ‘દુઠકનો’ અર્થ ‘શુદ્ધ ધર્મ શોધક’ થાય છે એટલે તેઓ પણ શોધક તરીકે કબુલ રાખેલ છે. જ્યારે શાસન ઠાળું થાય, ત્યારે સૂત્રોના અધ્યયનથી ધર્મના શુદ્ધ તત્વો શોધી કાઢે તે ‘શોધક’ કહેવાય છે. જો કે તેણે કંઈ નવીન નથી શોધી કાઢ્યું, પણ આચાર-વિચારમાં ગડબડ થાય ત્યારે ખરું શું છે? એવો પ્રશ્ન થાય, શાસ્ત્રોનો ઊંડો અભ્યાસ જે કરીને ખરું છે તે જે શોધી કાઢે તે ‘શોધક’ ગણાય.

**ભાવથી :-** જ્ઞાનથી, સત્યની શોધ તે યથાપ્રવૃત્તિકરણ, જ્ઞાનથી સત્યમાંથી અસત્ય ભિન્ન કરી જીવું પાડવું તે અપૂર્વકરણ, અસત્યનો ત્યાગ અને સત્યમાં આચરણ તે અનિવૃત્તિ કરણ અને સત્ય ભાવમાં સ્થિરતા કરવી તે આત્મ ભાવ. તેના ત્રણ ભેદ ઉપશમ, ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયક.

**વ્યવહારથી :-** ઉપાશ્રય અને મન, વચન, કાયાની વર્ગીણાનું આલંબન, નિશ્ચયથી :- આત્મ પ્રદેશ અને આત્માના શુદ્ધ શુષ્કાનું આલંબન અને તેમાં રમણતા. **દ્રવ્યથી :-** તે શુભ ભાવોનો આધાર-આત્મદ્રવ્ય, **ભાવથી :-** મોક્ષ માર્ગના ભાવો તે આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ છે

‘સ્થાનકવાસી જૈન નો સ્થાદ્વાદ’

૧. સ્થાદ્ અસ્તિ એવ સ્થાનકવાસી જૈન :- નિર્દોષ સ્થાન (ઉપાશ્રય, પૌષ્ઠશાળા; સમોસરણ)માં તથા મોક્ષ માર્ગના અધ્યવસ્થાનમાં રહીને જે કર્મને છોડે તે સ્થાનકવાસી જૈન ૨. સ્થાદ્ નાસ્તિ એવ સ્થાનકવાસી જૈન :- મિથ્યાત્વનું સેવન કરનાર તથા જડની પૂજા કરનાર ‘સ્થા. જૈન’ નથી ૩ સ્થાદ્ અસ્તિ નાસ્તિ એવ સ્થાનકવાસી જૈન :- (૧) જે વખતે પહેલાં બાંગાની આરાધના કરે તે વખતે સ્થા. જૈન છે અને બીજા બાંગામાં રહે ત્યારે સ્થા. જૈન નથી ન્યાય રૂણ સૂત્ર નયનો, (૨) દ્રવ્યથી સ્થા. જૈન છે, ભાવથી સ્થા. જૈન નથી.

કમં કાપે છે, તેથી કેઈના આલબનની જરૂર નથી, માટે તેને આકાશ અને વાયુની ઉપમા થટે છે.

‘સ્થાનકવાસી જૈન’.

દ્રવ્યથી - (૧) શુદ્ધ ધર્મનું દ્રવ્યથી પાલન કરવું તે (૨) શુદ્ધ ધર્મની મહા સાબર આત્મદ્રવ્યો બહુ મોડાં જ હોય છે અને તે પણ ભસ્ત ઓરવત સુત્રમાં સુરકેલીથી મળી આવે, કારણ કે મહા પરમ વુલ્લહા !

ક્ષેત્રથી :- (૧) જ્યાં સ્થિર રહીને-જ્ઞાન, દર્શન, અસ્મિની આરાધના થાય તે ઉપાસ્ય ક્ષેત્ર સમજવું, કોઈ આશમાં આવી સ્થાનો ઘરે-ઘરે હતા ત્યાં આવક ધર્મ ધ્યાન કરતા અને સાધુ ઉત્તર આવી સ્થાનોને પોષધાલય પણ કહેવાય, કારણ કે જ્ઞાન, દર્શન, અસ્મિ, તપથી આત્માની શુદ્ધિ કરીને આત્માને યોગવાનું-કામ થાય, તેમજ સાધુઓ બગીચામાં પણ ઉતરતા, જ્યાં ઉતરતા તે ઉપાસ્ય અથવા સમીસરણ કહેવાય. પાંચમા આશમાં હાલ સંપત્તિને અભાવે ઘરે-ઘરે ઉપાસ્ય નથી, પણ મણા આવકો લેતા મળીને કોઈક બે પોષધાલય બનાવે છે તે ઉપાસ્યનું ક્ષેત્ર કહેવાય છે આ ક્ષેત્રમાં કેઈ સાચાં કામ કે કેઈપણ પ્રકરની હિંસા ન થવી જોઈએ. (૨) નિશ્ચય ક્ષેત્ર તે આત્મ-પ્રદેશ જ છે.

કાળથી :- જૈન શબ્દ શાબ્દ છે પણ ‘સ્થાનકવાસી’ શબ્દ શાબ્દ નથી, અમારે જૈન શાસનમાં મતભેદો થાય અને કાટ (સ પ્રદાય ભેદો) પડે અને સો પોતપોતાની માન્યતાની પકડ કરે ત્યારે અત્ર અને ઉપાસના આરાધક તેમજ અહિંસા તત્વના શુદ્ધ મહાવાળા મોટા જ સ્ત્રે તેઓ બીજાથી જોળખણ પાડવા માટે જોવું નામ ધારણ કરે કે જે ભાવમાં સૂત્રથી વિરુદ્ધ ન થાય. આ હુલ ધોવીરીમાં શુદ્ધ મહા વાગ્દે ‘સ્થાનકવાસી’ જોવું નામ ધારણ કરું કે જેનો ભાવમાં ઉપર આવી ગયો છે પરમત અસહિષ્ણુતાવાળા દ્રેષથી તેમને ‘કુલ’

## પાંચ ઇન્દ્રિયોનું સ્વરૂપ.

\*

ઇન્દ્રિય એટલે જીવને ઓળખવાનું ચિન્હ. ઇન્દ્ર=જીવ+ઇન્દ્ર=ચિન્હ  
ઇન્દ્રિયોથી જીવ તથા જીવની જાતિ વ્યવહારથી જાણી શકાય છે ઇન્દ્રિયો  
પાંચ છે.

સ્વરૂપની અપેક્ષાએ દરેક ઇન્દ્રિયના બે ભેદ છે :- ૧. દ્રવ્યેન્દ્રિય.  
૨. ભાવેન્દ્રિય

દ્રવ્યેન્દ્રિયના બે ભેદ.-નિવૃત્તિ ઇન્દ્રિય અને ઉપકરણ ઇન્દ્રિય.  
તેના દરેકના બે ભેદ :- અભ્યંતર અને બાહ્ય.

ભાવેન્દ્રિયના બે ભેદ :- લઘિધ અને ઉપયોગ.

નિવૃત્તિ ઇન્દ્રિય તે ઇન્દ્રિયનો આકાર છે અને ઉપકરણ  
ઇન્દ્રિય તેને મદદ કરે છે તેમ જ તેનું રક્ષણ કરે છે.

અભ્યંતર નિવૃત્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિય :- ઇન્દ્રિયાવરણ કર્મના  
ક્ષયોપશમથી, ઉત્સેધ અગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જેટલા  
ક્ષેત્રમાં, આત્માના પ્રદેશો ઇન્દ્રિયોના આકાર રૂપે ગોઠવાય છે, તે વિષયને  
ગ્રહણ કરવાનું કામ કરે છે.

બાહ્ય નિવૃત્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિય :- અંગોપાગ તથા નિર્માણ નામ  
કર્મના ઉદયથી, અભ્યંતર નિવૃત્તિ રૂપે ગોઠવાયેલા આત્મપ્રદેશોમાં, જે  
પુદ્ગલો ઇન્દ્રિય રૂપે પરિણમેલ હોય તે બાહ્ય નિવૃત્તિ અભ્યંતર  
નિવૃત્તિના આધારરૂપ છે.

પ્રાણીજાતના પ્રાણીઓની સજાતીય નિવૃત્તિ ઇન્દ્રિયનો  
આકાર એક સરખો છે, જેમકે શ્રોત્રેન્દ્રિયનો કદમ્બ કુલ જેવો,  
ચક્ષુઇન્દ્રિયનો મસૂરની ઢાળ જેવો, ઘ્રાણેન્દ્રિયનો અતિમુકતકના કુલ

(૩) ભાવથી સ્થા. જૈન છે, દ્રવ્યથી સ્થા. જૈન કહેવાતા નથી. ઘખલો - મહાવિદેહ ક્ષેત્રનો. ૪ સ્થાઈ અવકતવ્ય જોવ સ્થા. જૈન - જોકે વાક્યથી સ્થા. જૈનનો ખુલાસો થઈ શકતો નથી ૫. સ્થાઈ અસ્તિ જોવ અવકતવ્ય જોવ સ્થા. જૈન - અમુક માણસ સ્થા. જૈન તરીકે ઓળખાય છે અને તે સુગંધી બાહ્યક્રિયા કરે છે પણ નિર્ભયથી તે સ્થા. જૈન છે કે નહીં તે છદ્મસ્થથી બાણી શકાય નહીં. ૬ સ્થાઈ નાસ્તિ જોવ અવકતવ્ય જોવ સ્થા. જૈન - જોકે માણસ સ્થા. જૈન નથી, પણ અવિધ્યમાં કે ભર્વાતરમાં રહેલા ભાંગાની આરાધના કરશે કે નહિ તે છદ્મસ્થથી બાણી શકાય નહિ. ૭. સ્થાઈ અસ્તિ ય, નાસ્તિ ય, અવકતવ્ય ય જોવ સ્થા. જૈન - જોકે માણસ સ્થા. જૈન કહેવાય છે પણ ભાવથી તે સ્થા. જૈન નથી. અવિધ્યમાં તે ભાવથી સ્થા. જૈન થશે કે નહીં તે છદ્મસ્થથી બાણી શકાય નહિ. સામાન્યથી સ્થા. જૈન - બધા સ્થાનકવાસીઓ દ્રવ્ય કે ભાવથી આરાધક જોકે સામાન્ય ધર્મ “સ્થાનકવાસી જૈન” માં સમૂહ નયથી મૂકી શકાય. વિશેષથી સ્થાનકવાસી જૈન-સ્થાઈવાદના પહેલા ભાગનો આરાધક વિશેષ રૂપે ‘સ્થાનકવાસી જૈન’ છે.



પોતપોતાની જાતિના શરીરની વ્યવસ્થાની રીતે, અમુક પ્રમાણમાં હોય છે

ભાવેન્દ્રિય, ચેતના શક્તિનો પર્યાય છે, તેમાં લઘ્વિ ઇન્દ્રિય તે, અંતરાય કર્મ અને મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી, ઇન્દ્રિયોમાં ઇન્દ્રિય વિષય ગ્રહણ કરવાની, ચેતના શક્તિની યોગ્યતાની પ્રાપ્તિ થાય છે અને ઉપયોગ ભાવેન્દ્રિય તે, લઘ્વિ અનુસાર, શબ્દ, રૂપ, ગંધ રસ અને સ્પર્શના વિષયને ગ્રહણ કરવાની પ્રવૃત્તિ છે તે મતિજ્ઞાનનો ઉપયોગ છે

એટલે ઉપયોગથી ઇન્દ્રિય તેના વિષયમાં કામ આવે છે એક સમયે એક જ ઇન્દ્રિયના વિષયમાં ઉપયોગ હોય ઇન્દ્રિયનો ઉપયોગ-કાળ અસંખ્યાત સમયવાળો અતર્મુદ્ધતનો છે.

જીવ દ્રવ્ય સ્પર્શાયેલા અને પ્રવેશ કરેલા, અછિન્ન શબ્દ સાભળે છે, અછિન્ન ગંધ પુદ્ગળ સ્કંધ સુંઘે છે, અછિન્ન રસ પુદ્ગળ ચાખે છે અને અછિન્ન સ્પર્શ પુદ્ગળ વેદે છે, પણ વિના સ્પર્શાયેલા અને વિના પ્રવેશ કરેલા અછિન્ન પૌદ્ગલિક રૂપોને દેખે છે

દ્રવ્ય ઇન્દ્રિય આઠ છે - ૨ કાન ૨ આંખ ૨ નાક ( નાક એકે દેખાય છે પણ બે નસ્કોરા છે ), ૧ જીભ અને ૧ સ્પર્શેન્દ્રિય આખ સિવાયની ચાર ઇન્દ્રિયો વસ્તુને સ્પર્શીને વિષય ગ્રહણ કરે છે છે તેથી તેને વ્યજન અવગ્રહ છે બધી ઇન્દ્રિયોને અર્થ અવગ્રહ હોય છે તે મતિજ્ઞાનના ભેદોથી જાણી લેવું

પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયો જુદા જુદા છે પણ તે સર્વ વિષયો એક જ દ્રવ્યના સર્વ વિભાગો ( અશો ) માં સાથે જ રહે છે, જ્યાં વર્ણ છે ત્યાં જ ગંધ, રસ અને સ્પર્શ છે અને શબ્દનો ઉત્પાત પણ ત્યાં સંજોગ અનુસાર થઈ શકે છે. ઇન્દ્રિયો અને મનથી વિષયો ગ્રહણ થાય છે

જેવો. રસેન્દ્રિયનો છતાં જેવો અને ત્વચાનો અનરખતા પડેને આકારે અનેક પ્રકારે ઝોઠવાયેલ હોય છે

દરેક નિવૃત્તિ ધ્વન્દ્વિય ઉત્તેષ અશુભના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ બાધી છે જ્ઞાન, આજ્ઞા અને નાકની 'નિવૃત્તિ' ધ્વન્દ્વિયનો વિસ્તાર (લગાઈ પડેલાઈ) અશુભના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ છે જ્ઞાનની નિવૃત્તિનો વિસ્તાર જીવની પોતપોતાની પ્રત્યેક (૨ થી ૬) અશુભ પ્રમાણુ છે અને સ્પર્શેન્દ્રિયની નિવૃત્તિનો વિસ્તાર શરીર પ્રમાણુ છે દરેક નિવૃત્તિ ધ્વન્દ્વિયની અવબાહના અસંખ્યાત આકાર પ્રદેશની છે

બાહ્ય, નિવૃત્તિ ધ્વન્દ્વિયના પુષ્કળ - રક્ષકના અનંત પ્રદેશ હોય છે અને તેમાં અનંત કર્કશ સુરજીવ્યો અને અનંત કોમળ લવુકીયો હોય છે

1

દરેક અભ્યતર નિવૃત્તિનો અવ્યય વિષય અશુભના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ છે ઉત્કૃષ્ટ વિષય આત્મી - નાક, જીભ અને ત્વચાનો દરેકનો ૬ યોજન છે, જ્ઞાનોનાં ૧૨ યોજન છે એટલે તેટલા દૂર રહેલા ખાસોમાંથી નીકળેલા કેટલાક પુષ્કળો આવીને ધ્વન્દ્વિયને 'જાંઠે' છે. આંખનો વિષય ૧ લાખ યોજનથી વધારે છે તે પ્રકાર કસ્ટારી વસ્તુઓ આત્મી સમજવું. વિષયતા સજાઈને જે યોજન ઠંડા તે જે સમયમાં જે મનુષ્ય હોય તેના આત્મ અશુભના પ્રમાણુથી બાણુવા

ઉપકરણ ધ્વન્દ્વિય, અયોર્ધાન અને નિર્માણ નામ કર્મના ઉદયથી થય છે, બહાર રહેલ બાહ્ય ઉપકરણ ધ્વન્દ્વિય છે જેમકે જામર, ચાંપણ, અને પોપચા તે આંખનું બાહ્ય ઉપકરણ છે અને તેની અંદર રહેલ ભાગ અભ્યતર ઉપકરણ ધ્વન્દ્વિય છે જેમકે આંખના ઝળગેલા કાળા અને ધોળા ભાગ તે અભ્યતર ઉપકરણ, છે આવી રીતે બધી ધ્વન્દ્વિયનું સમજી લેવું.

2

શરીર ચામ (એનાટોમી)માં દરેક ઉપકરણ ધ્વન્દ્વિયના ક્ષણ વિભાગ બતાવવામાં આવે છે ઉપકરણ ધ્વન્દ્વિયનું પ્રમાણુ, જીવોને

# તીર્થંકર નામકર્મખંધ.

\*

તીર્થંકર નામ કર્મ અને ગોત્ર ખાંધવાના વીશ સ્થાનક છે. અતોકોડા કોડીની અદર આવેલા સમકિતી જીવ તે સ્થાનો સેવી શકે છે અને તીર્થંકર નામ કર્મના દળીયા લેગા કરી શકે છે. એ તીર્થંકર નામ ગોત્ર કર્મનો ખંધ ન થાય તો ઉદય કાળે યશો-કીર્તિ વગેરે શુભ નામ ગોત્ર રૂપે પરિણમીને તે ફળ આપે છે પણ એક અથવા વધારે સ્થાનકમા ઉત્કૃષ્ટ રસ આવે તો તીર્થંકર નામ કર્મનો ખંધ થાય છે અને ત્રીજે ભવે તીર્થંકર પદ પ્રાપ્ત થાય છે. તે વીશ સ્થાનક નીચે પ્રમાણે છે :-

૧. અરિહંત ગુણાનુવાદ :- હાલમાં પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વીશ તીર્થંકર દેવ અને બે કોડ કેવળી ભગવાન ખિરાજે છે તેમની ભક્તિની આરાધના નવકાર મત્રની આરાધનામા આવી ગએલ છે, ત્યાંથી જાણી લેવી. ગુણાનુવાદમાં તીર્થંકર અને સામાન્ય કેવળી ભગવાનના ગુણો, તે ગુણો ઉત્પન્ન કરવાની રીત વગેરે બધું સ્વરૂપ આવી જાય છે પણ સંક્ષેપમા અરિહંતના ગુણોનો વિચાર કરી તે ગુણુમય બનવાનો અભ્યાસ કરવાથી અનંતકર્મોની નિર્જરા થાય છે અને જિનનામ કર્મના દળીયા ખંધાય છે. આપણાથી ઈશાન અને વાયવ્ય ગુણામાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા અરિહંત દેવ ખિરાજે છે.

૨ સિદ્ધ ભગવાનનાં ગુણાનુવાદ :- સિદ્ધ ભગવાનના મુખ્ય આઠ ગુણ સામાન્યથી ૩૧ ગુણ અને છઠ્ઠાસ્થની અપેક્ષાએ સંખ્યાતા ગુણોનો આશ્રય લઈને ભક્તિ કરી શકાય છે, જે કે અરિહંત અને સિદ્ધ ભગવાનમા અનંતા ગુણ છે. ઉર્ધ્વ લોકની અગ્રમાં ૪૫ ભાષા જોજન લાંબાઈ પહોળાઈ અને ૩૩૩ ઘનુખ્ય અને ૩૨ અંશુદ

લગ્નિય થાય ઇન્દ્રિય હોય તેા જ નિવૃત્તિ ઇન્દ્રિય થાય તે જ ઉપકરણ ઇન્દ્રિયની રચના થાય. ઉપકરણ ઇન્દ્રિય વગર ઇન્દ્રિય ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ ન થાય. નિવૃત્તિ, ઉપકરણ, લગ્નિય અને ઉપયોગ એ ચારે મળે ત્યારે ઇન્દ્રિય સચ્ચા થાય છે.

પાંચ ઇન્દ્રિયોના કુલ વિષય ૨૩ છે - ૩ શબ્દ (સૂચિત, અસૂચિત, મિશ્ર), ૫ વર્ણ, ૨ ગંધ, ૫ રસ, ૮ સ્પર્શ તેના વિચાર ૨૪૦ છે. ૧ શબ્દ, ૫ રૂપ, ૧ ગંધ, ૫ રસ, ૮ સ્પર્શ  $20 \times 3$  (સૂચિત, અસૂચિત અને મિશ્ર)  $= 60 \times 2$  (શુભ અને અશુભ)  $= 120 \times 2$  (રાગ અને દ્વેષ)  $= 240$  સૂચિત, અસૂચિત અને મિશ્ર શબ્દ, રૂપ ગંધ, રસ અને સ્પર્શમાં શુભ અને અશુભપણાની કલ્પના કરીને તેમાં રાગ અથવા દ્વેષ કરવો તે ઇન્દ્રિયવિચાર છે કારણ કે તેથી કર્મજન્ય થાય છે અને આત્માની કર્મભજાથી અશુભિ થાય તે વિચાર સમજવો, શુભ અથવા અશુભની કલ્પના શા માટે કરી તે કે ત્રણે કાળનો વિચાર કરવાં કેઈ વસ્તુ શુભ નથી અને કેઈ વસ્તુ અશુભ નથી, આવી રીતે જનત વર્તમાનો વિચાર આવે તેા કલ્પના કરી અમ્ય એટલે રાગદ્વેષ મૂક પડી અમ્ય.



૭. તપસ્વી ગુણાનુવાદ :- છ અભ્યંતર અને છ બાહ્ય તપના કરનારા તપસ્વીની દરેક રીતે બકિત વૈયાવચ્ચ કરવી અને તેમના ગુણુગ્રામ કરવાનો અભ્યાસ કરવો અને ખાર પ્રકારના તપના બેઠને આત્મભાવે અનુભવમાં મૂકવાં.

ઉપર કહેલા સાત પદમાં પ્રમોદ બાવે વાત્સલ્ય ભાવ રાખવો. જેમ જંગલમાં ચરતી ગાયનું ધ્યાન ઘેર બેઠેલા વાછરડામાં, હોય છે તેમ સંસારના ધાર્મિક કામમાં આ સાત પદમાં વાત્સલ્ય ભાવે દષ્ટિ રાખવી

૮. વારંવાર જ્ઞાનમાં-ઉપયોગ રાખવો. - પાંચ જ્ઞાન અને ચાર દર્શનનું સ્વરૂપ સમજવું અર્થ-પરમાર્થ-રહસ્ય-સાર તાત્પર્યમાં મનની એકાગ્રતા કરવાથી સર્વ યોગો સ્થીર થાય છે અને અનંતા કર્મની નિર્જરા થાય છે, શુદ્ધ ક્રિયા કરતી વખતે સુકલ્પ વિકલ્પ કરવા નહિ દરેક ક્રિયામાં જ્ઞાન ઉપયોગ રાખવો, અને દરેક ક્રિયા આત્મભાવે સ્વભાવિક રીતે કરવી

૯. સમકિતની આરાધના :- વ્યવહારથી સમકિતના ૬૭ બોલનું સેવન કરવું અને નિશ્ચયથી જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર સ્વરૂપ આત્માને અનુભવીને ધ્યાનમાં લીન થવાથી સમકિતની આરાધના થાય છે. સમકિતનું વિસ્તાર પૂર્વક સ્વરૂપ, સમ્યગ્ દર્શનમાંથી જાણી લેવું. આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અને જિન પ્રવચનમાં નિઃશકપાણું રાખવું, અન્ય મત અને અનાત્મ ભાવોની ઇચ્છા કરવી નહિ. કપોત કલ્પિત બ્રમણમાં ઉતરવું નહીં.

૧૦. વિનયની આરાધના :- જ્ઞાન અને જ્ઞાની, દર્શન અને સમકિતી, ચારિત્ર અને ચારિત્રી, તપ અને તપસ્વીનો દરેક રીતે વિનય કરવો. વિનયનો વિસ્તાર સમ્યગ્ દર્શનના નિર્જરા તત્ત્વમાં અભ્યંતર તપના બેઠમાં છે, ત્યાંથી જાણી લેવો.

૧૧. આવશ્યક કરાણી કરવી :- સામાયિક, ઔવિસથ્યો, વંદના, પ્રતિક્રમણ, કાઉસંગ પચ્ચક્ખાણુ એ છ આવશ્ય, કરવાની

ઉચ્ચમાં સિદ્ધ ક્ષેત્ર છે ત્યાં જનતા જનતા સિદ્ધ ભગવાન અશરીરી નિરજન, નિરાકારપણે બિરાલ રહ્યા છે તેમના શુશ્રુભય બની જવાનો સમરસી ભાવથી અભ્યાસ કરવો.

૩ પ્રવચન ગુણાનુવાદ :- પ્રવચનની ઉત્પત્તિ ૩૫ પ્રકારની તીર્થંકરની વાણીમાં છે તે જનાદિ કાળ સમાં, સ્વતા જાવતા તીર્થંકરની વાણી રૂપે છે તીર્થંકર આવેલી હોવાથી તે અપેક્ષાએ જા વાણી અધોરૂપી ગણાય. તે વાણી અર્થ રૂપે છે તેને અશુભરો બાર જન અને બારમા જનની અતર્જત ૧૪ પૂર્વ રૂપે સૂત્રોમાં શ્રુત છે અને બાર જનમાંથી વારવી કહેલા બાર ઉપાંગ પણ સૂત્ર રૂપે શ્રુતાય છે. સૂત્રજ્ઞાનના અર્થો ઉપરથી તીર્થંકરની વાણીના ભાવ સમજાય છે તેમાં મહા રાખવી, જે જિન ભગવાને કહ્યું તે સત્ય અને શક વજરવું સમજવું, તેને મતિજ્ઞાનથી મહજ કરવું, વિચારવું, નિર્ભય કરવું, ધારણ કરી સમજવું અને ભાવાર્થનો વ્યાસક્રિય અનુભવ કરવો અને એવી દહતા રાખવી કે નિમિત્ત પ્રવચનથી જ મોક્ષ મેળવ શકાય છે બીજી કેર્મ રીતે મોક્ષ મેળવવાનો નથી.

૪ ગુરુ ગુણાનુવાદ - અહીં ૩૬ શુશ્રુભયના આચાર્યની ભક્તિ કરવી, આજ્ઞાવના ટાળવી, ગુરુ ભક્તિની વિધિ તિહ્યુતો અને કષ્ટિમિ ખમાસમણના પાક ઉપરથી ભણવી. ગુરુના શુશ્રુભો વિચાર કરી મનજમાં ઉતારી તે શુશ્રુભય બની જવાનો અભ્યાસ કરવો.

૫. સ્થવિર ગુણાનુવાદ - સૂત્રના મહત્ત્વ અને સ્થવિરના અધ્યાપકને જ્ઞાન, કર્મ અને ચારિત્રમાં સ્થિર છે અને એની વીર્ય વર્ષ ઉપરની શીક્ષા છે તેના શુશ્રુભય સ્થવિર કહેવાય છે તેમની દરેક રીતે ભક્તિ કરવી અને તેમના શુશ્રુભય બનવાનો અભ્યાસ કરવો.

૬ બહુસૂત્રી ગુણાનુવાદ :- જન ઉપાંગના અધ્યાપક, અધ્યાપનાર, અભ્યાસ કરણ ચિતારી પાળનાર, ૨૫ શુશ્રુભય ઉપાધ્યાય તે બહુ સૂત્રી ગણાય. તેમની દરેક રીતે ભક્તિ કરવી અને તેમના શુશ્રુભય બનવાનો અભ્યાસ કરવો.

૭. તપસ્વી ગુણાનુવાદ :- છ અભ્યંતર અને છ બાહ્ય તપના કરનારા તપસ્વીની દરેક રીતે ભક્તિ વૈયાવચ્ચ કરવી અને તેમના ગુણગ્રામ કરવાનો અભ્યાસ કરવો અને બાર પ્રકારના તપના ભેદને આત્મભાવે અનુભવમાં મૂકવાં.

ઉપર કહેલા સાત પદમાં પ્રમોદ ભાવે વાત્સલ્ય ભાવ રાખવો. જેમ જંગલમાં ચરતી ગાયનું ધ્યાન ઘેર બેઠેલા વાછરડામાં, હોય છે તેમ સંસારના ધાર્મિક કામમાં આ સાત પદમાં વાત્સલ્ય ભાવે દષ્ટિ રાખવી

૮. વારંવાર જ્ઞાનમાં-ઉપયોગ રાખવો :- પાંચ જ્ઞાન-અને ચાર દર્શનનું સ્વરૂપ સમજવું અર્થ-પરમાર્થ-રહસ્ય-સાર તાત્પર્યમાં મનની એકાગ્રતા કરવાથી સર્વ યોગો સ્થીર થાય છે અને અનંતા કર્મની નિર્જરા થાય છે, શુદ્ધ ક્રિયા કરતી વખતે સંકલ્પ વિકલ્પ કરવા નહિ દરેક ક્રિયામાં જ્ઞાન ઉપયોગ રાખવો, અને દરેક ક્રિયા આત્મભાવે સ્વભાવિક રીતે કરવી.

૯. સમકિતની આરાધના :- વ્યવહારથી સમકિતના ૬૭ બોલનું સેવન કરવું અને નિશ્ચયથી જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર સ્વરૂપ આત્માને અનુભવીને ધ્યાનમાં લીન થવાથી સમકિતની આરાધના થાય છે. સમકિતનું વિસ્તાર પૂર્વક સ્વરૂપ, સમ્યગ્ દર્શનમાંથી જાણી લેવું. આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અને જિન પ્રવચનમાં નિ.શકપાણું રાખવું, અન્ય મત અને અનાત્મ ભાવોની ઇચ્છા કરવી નહિ. કપોત કલ્પિત ભ્રમણામાં ઉતરવું નહીં.

૧૦. વિનયની આરાધના :- જ્ઞાન અને જ્ઞાની, દર્શન અને સમકિતી, ચારિત્ર અને ચારિત્રી, તપ અને તપસ્વીનો દરેક રીતે વિનય કરવો. વિનયનો વિસ્તાર સમ્યગ્ દર્શનના નિર્જરા તત્ત્વમાં અભ્યંતર તપના ભેદમાં છે, ત્યાંથી જાણી લેવો.

૧૧. આવશ્યક કરણી કરવી :- સામાયિક, ઔવિસંચ્છો, વંદના, પ્રતિક્રમણ, કાઉસગ પચ્ચક્ખાણુ એ છ અવશ્ય, કરવાની

ક્રિયા છે સાધુ અને આવક નિયમિત રીતે 'કોષ' રહિત આત્મભાવે  
દરરોજ આવરથક ક્રિયા કરે તે તીર્થંકર પદ જાણ્ય.

૧૨ શીલ મત - સાધુના પાંચ મહામત, તેની રૂપ ભવના  
અને પાંચ સમિતિ અને ત્રણ શુભિ પૂર્વક તેનું રક્ષણ અને આવકના  
બાર મત-સાધુ અને આવક પોતાના સર્વ મતો અતિઆર રહિતરહે  
આત્મભાવે પાળે તે તીર્થંકર પદ બાપે.

૧૩. ખિણુદાવ (નિવૃત્તિ લાવ) - અરિહંત અને શિવ  
ભગવાનના શુભેનું ધ્યાન ધરી તે શુભોભય બની જવાથી સમાધિ  
અને અત્મિક સુખનો અનુભવ થાય. આવે અભ્યાસ વારંવાર  
કરવાથી તીર્થંકર પદ જાણ્ય. અહીં સારીક ભાવેની સર્વથા નિવૃત્તિ છે.

૧૪ તપની આરાધના - બાર પ્રકારના તપમાં અત્મ  
ભાવે આ લોકમાં કે પરલોકમાં સારીક ફળની કમ્પન્ન વગર, વારંવાર  
પ્રવૃત્તિ કરવાથી તીર્થંકર પદ જાણ્ય. તપનો વિસ્તાર નિર્જન તત્ત્વમાં  
સમ્મત્ દર્શનમાંથી જાણી લેવો.

૧૫. દાન - અનુકંપા પૂર્વક અથવા સમભાવ પૂર્વક અલ્પ  
દાન, ધર્મ દાન અને સુપાત્ર દાનથી તીર્થંકર પદ જાણ્ય છે

૧૬ વૈશાલ્ય-શક્તિ - પાંચ પરમેષ્ઠિની ભક્તિ કરવી, તેની  
રીત નવકાર મંત્રની આરાધનામાંથી તથા સમ્મત્ દર્શનમાં નિર્જન  
તત્ત્વના અભ્યસર તપમાંથી જાણી લેવો

૧૭ ક્ષમા - ક્ષમા, સમતા, સમભાવ, શાંતિ અને ધૈર્યથી  
સમાધિ ભાવમાં રહેવું, યોગ્ય અવસરે કોષ ઉપર અક્રુર લાવી તેનો  
નાશ કરવો.

૧૮ અપૂર્વ જ્ઞાન મહાશુ - રોજ નવા નવા જ્ઞાનનો  
અભ્યાસ કરવો, જ્ઞાનનો હેતુ શુદ્ધ ધ્યાનના બીજા પાયા એકત્ત્વ વિતર્ક  
અવિચારમાં પેસવાનો છે અને પરમાર્થ રીતે આ બીજો પાયો



અપૂર્વ જ્ઞાન રૂપે છે તે ક્ષપક શ્રેણીમાં દાખલ કરે છે હાલમાં ક્ષપક શ્રેણી નહીં આવે પણ કરેલો અભ્યાસ નકામો જશે નહિ.

**૧૬. સૂત્ર ભક્તિ :-** અહીં ત કથિત અને ગણધર પ્રથિત તેમ જ દસ પૂર્વધારી મહાત્મા રચિત ગ્રંથ તે સૂત્ર છે તે સૂત્રો ભણવા પૂછવા, પરિવર્તન કરવા ધર્મકથા કરવી, લખવાં, ફેલાવો કરવો, અર્થ સમજવા, અરિહંતની આજ્ઞાનો મર્મ સમજવો, સમજાવવો જુના પુસ્તકો ફરી લખવાં, લખાવવા, સૂત્રમાં પ્રમેદ ભાવ રાખવો વગેરે કાર્યોથી સૂત્ર ભક્તિ થાય છે. દેવર્ધિગણીક્ષમાશ્રમણે શાસ્ત્રોનો ઉદ્ધાર કર્યો ગણાય સૂત્ર ભક્તિમાં જ્ઞાનના આઠ આચાર પાળવા : કાલે વિનયે, બહુમાને અનિન્દવપણે, ઉપધાને, વ્યજન, અર્થ, તદ્ભયે.

**૨૦. પ્રવચન પ્રભાવના .-** તીર્થંકરની વાણી અને જિન શાસનની પ્રભાવના આઠ રીતે થાય

(૧) સૂત્રનો અભ્યાસ કરવો, કરાવવો. જિન વચનનાં રહસ્યો સમજવાં, સમજાવવા

(૨) ધર્મ કથા કરવી .

(૧) સાધુ શ્રાવકના આચારોનું નિર્દોષપણું, રહસ્ય, પદ્ધતિ હેતુ બતાવવા, શંકાનું સમાધાન કરવું, સ્યાદ્વાદ શેલીથી વાત કરવી. એવી રીતે જૈન ધર્મના મહત્ત્વની સ્થાપના કરવી તે અક્રખેવણી કથા.

(II) જૈનેતર એકાંતવાદનો એક નયમા સમન્વય કરી તે એકાંતવાદથી થતી હાનિ બતાવી, મિથ્યા શ્રુતનું પરસ્પર વિરોધપણું સાબિત કરી, અન્ય નયોના રહસ્ય જ્ઞાનથી શ્રોતાનું મિથ્યાત્વ વગેરે પાપ ક્રિયાનું ફળ બતાવી તેમાથી છૂટા કરવા તે વિક્રખેવણી કથા.

(III) સ સાર પર અજ્ઞિ આવે અને મોક્ષના સુખની ઇચ્છા કરે તે સવેગણી કથા

(IV) ત્યાગ ભાવ ઉત્પન્ન કરાવનાર નિવેગણી કથા

(૩) કુશાઓ, કુવિદ્યા, જોગજુત્રીસ પાપ સૂત્ર તથા મિથ્યા ક્રિયા વગેરેના ભેરથી સમક્રિત અને ચારિત્રથી પ્રજ્ઞ થનારા સાધુ સાધ્વી, આવકે આવિકાને જિન વચનની વાણીના સ્પર્શથી બચાવી સ્થિર કરવા, યથા યોગ્ય સહાય આપવી, મિથ્યાત્વનું ભેર તોડવું.

(૪) સુધ પર આકૃષ્ટ આવવાની હોય કે આવેલી હોય તે ત્રિશ્વલોક વિદ્યાના ભેરથી બચાવી યથા યોગ્ય પ્રાશસિત હેવું.

(૫) જીન ધર્મના તપનું મહત્ત્વ બતાવવું, તેમાં ફક્ત નિર્ભય જર્મ, મોક્ષ માટે, બાહ્યક પરલોકના સુખની ઇચ્છા વગરનો તપ છે, તેમાં કેવા કેવા તપસ્વી યજ્ઞ ગયા, હાલમાં કેવા કેવા તપ આપ છે, તે જાહેર કરવું, તપ પ્રગટ કરવા વગેરે તપ પ્રભાવના.

(૬) જલ પ્રભાવના—પ્રગટ પશુ જલ પશ્ચક્રાંશુ હોવા, જેમકે સ્નેહે આવતુલવન પ્રજ્ઞાચર્ચની જગત સભામાં હોવી મહાન મતોના પાળનારના શુભો દેલાવવા.

(૭) વિદ્યા પ્રભાવના પોતા પાસે જે વિદ્યા હોય તેના ઉપ યોગ જિન પ્રવચનના પક્ષમાં કરવો, ધર્મના હોપ વખતે અમરકર બતાવવો પડે, પણ પાછળથી હોવનું પ્રાશસિત હેવું.

(૮) કાવ્ય—જોવા કાવ્યની રચના હોવી એકબે કે બેથી મહા, ભક્તિ, સર્વેશ, નિર્વેદ રમેશમાં ઉતરી આવ.

આ વીશ કારણોથી તીર્થંકર પદ બંધાય છે, માટે સમક્રિતિ હોવોએ આ વીશ સ્થાનકની યથાશક્તિ આરાધના કરવી, કે જેથી કદાચ તીર્થંકર પદ મેળવવામાં નાપાસ થવાય તો પણ સામાન્ય કેવળી યજ્ઞને જિનપદ મેળવવામાં નબર લાગી આવ. તેથી પણ સર્વ દુઃખોનો જલ આવી જશે. સર્વે હોવ શાસનરસી થાઓ જોજ ભાવના રાખવી.

## જીવનું કથંચિત્ સ્વરૂપ.

✽

કથંચિત્ એટલે અમુક અપેક્ષા (નય-મુદ્દા) પૂર્વક જ્યારે જીવના સ્વરૂપ બતાવવામાં સર્વ નયો આવી જાય અથવા સર્વ નયોની વાત સ્વીકારવામાં આવે ત્યારે જીવનું તે સ્વરૂપ પ્રમાણુ છે તેથી સત્ય છે, તેથી શુદ્ધ પરિણતિવાળું છે અને સમભાવમાં રાખવાવાળું હોવાથી સમકિતપૂર્વક છે

પણ જ્યારે એક જ નયનો સર્વથા સ્વીકાર કરવામાં આવે અને બીજા નયનો નિષેધ કરવામાં આવે ત્યારે તે નય દુર્નય અને છે, હઠાગ્રહવાળો, કલેશ કરાવનાર અસત્ય અને છે, તેથી મિથ્યાત્વ રૂપે છે તે સમજાવવા માટે તથા તેની સાથે જીવનું કેટલુંક સ્વરૂપ જાણવા માટે કેટલીક અપેક્ષા (નયો) દ્વારા અત્રે જીવનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે છે —

૧ દ્રવ્યાર્થિક નયમાં જીવ ચિન્માત્ર એટલે ફક્ત ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે, ચૈતન્ય લક્ષણ દ્વારા અહીં સર્વ જીવોનું સંગ્રહ નય દ્વારા એકત્વ થાય છે અને પાત્ર અજીવ દ્રવ્યોથી જીવ ભિન્ન પડે છે પણ જો કોઈ દ્રવ્યનું લક્ષણ ન તપાસીએ તો દ્રવ્યત્વની અપેક્ષાએ સર્વ જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોનું એકત્વ થાય છે દ્રવ્યનું લક્ષણ ઉત્પાદક, વ્યય અને ધ્રોવ્ય છે, તે લક્ષણ સર્વ દ્રવ્યોમાં હોય જ તેથી લોકના છ દ્રવ્ય અને અલોકનું એક દ્રવ્ય આકાશ એટલે લોક અલોકનું એકત્વ દ્રવ્યત્વથી થયું લોકાલોક તે વિશ્વ.

કેટલાક લોકો કહે છે કે સર્વ વિશ્વ (જગત્) એક રૂપ છે તે દ્રવ્યત્વ નયથી સમજાણુ પૂર્વક ખરૂં છે પણ જો આ એક જ

(૩) કુશાઓ, કુવિદ્યા, જોગણુત્રીસ પાપ સૂત્ર તથા મિથ્યા ક્રિયા વગેરેના બેરબી સમક્રિત અને ધ્યારિત્રથી જન્મ થનારા સાધુ સાધ્વી, આવક આવિકાને જિન વચ્ચનની વાણીના સ્પર્શથી જાગવી સ્થિર કરવા, યથા યોગ્ય સહાય આપવી, મિથ્યાત્વનું બેર તોડવું.

(૪) સઘ પર આકૃત આવવાની હોય કે આવેલી હોય તે ત્રિકલિક વિધાના બેરબી જાગવી યથા યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું.

(૫) કૈન ધર્મના તપનું મહત્ત્વ જતાવવું, તેમાં ફક્ત નિર્લસ જર્થ, મોક્ષ માટે, આલોક પરલોકના સુખની ઇચ્છા વગરનો તપ છે, તેમાં કેવા કેવા તપસ્વી છૂં જાય, હાલમાં કેવા કેવા તપ આજ છે, તે બાહેર કરવું, તપ પ્રગટ કરવા વગેરે તપ પ્રભાવના.

(૬) જ્ઞાત પ્રભાવના-પ્રગટ પછે જ્ઞાત પચ્ચર્માણુ લેવા, લેખે સંબેદે ધાવત્તુલવન પ્રહમ્યર્ચની અમઠ સ્વભામા લેવી મહાન પ્રતોના પાળનારના ગુણો શ્રેણાવવા.

(૭) વિદ્યા પ્રભાવના પોતા પાસે જે વિદ્યા હોય તેને ઉપ-યોગ જિન પ્રવચનના પક્ષમાં કરવો, ધર્મના હોપ વખતે અમાધાર જતાવવો પડે, પશુ પાછળથી હોવનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું.

(૮) કબ્બ- જોવા કબ્બની રચના હોવી બેઠ્ઠાને કે જેથી મહા, ભક્તિ, સંવેગ, નિર્વેદ રજેરગમાં ઉતરી જાય.

આ વીશ કારણોથી તીર્થંકર પદ જાપાય છે, માટે સમક્રિતિ જીવોએ આ વીશ સ્થાનકની યથાશક્તિ આરાધના કરવી, કે જેથી કદાચ તીર્થંકર પદ મેળવવામાં નાપાસ થવાય તો પણ સામાન્ય કેવલી યર્થને જિનપદ મેળવવામાં નબર લાગી જાય. તેથી પણ સર્વ દુઃખોને અત આવી જશે. સર્વે જીવ શાશ્વતરસી થાઓ એજ સાવના રાખવી.

જીવના પર્યાયો દેખાય છે તેવા પર્યાયોમાં પોતે ભૂતકાળમાં હતો અને ભવિષ્યકાળમાં શું થશે એવો વિચાર કરવાથી વૈરાગ્ય પ્રગટે છે.

૩. દ્રવ્ય, પર્યાયોનો સમન્વય :- લોકના સર્વ જીવ તરફ જોતાં અરૂપી ચૈતન્ય એકત્વ જણાય છે અને સિદ્ધ, દેવ, મનુષ્ય, તિર્યચ નારકીના સર્વ પર્યાયો જોતા અનેક સ્વરૂપ જીવના જણાય છે એવી રીતે જીવના એક અને અનેક સ્વરૂપોનો સમન્વય થયો, અદ્વૈતવાદી સર્વ જીવોને એક જ માને છે તે સત્યહ નયના અરૂપી ચૈતન્ય એકત્વની અપેક્ષાવાળું છે, પણ ખીજા નયોની વાતનો નિષેધ કરતા હોવાથી અથવા ન જાણતા હોવાથી અજ્ઞાની છે અને અજ્ઞાનપણાને લઈને એકાંતવાદી હઠાચઢી મિથ્યાત્વી બને છે

૪. જીવ અસ્તિ રૂપ છે :- પોતાના દ્રવ્ય ( અસંખ્યાત પ્રદેશી દ્રવ્ય ), ક્ષેત્ર ( સ્વપ્રદેશ અવગાહનાત્મક ), કાળ ( ઉપયોગકાળ ) અને ભાવ [ જ્ઞાન, દર્શન, સુખ ( ચારિત્ર ), વીર્ય ] ની અપેક્ષાએ જીવ અસ્તિત્વ ધરાવે છે અથવા તેને આધારે જીવ જીવે છે

૫. જીવ નાસ્તિ રૂપ છે :- પર દ્રવ્ય ( પોતા સિવાયના ખીજા બધા જીવો, અને પાંચ જાતિના અજીવ દ્રવ્યો ) ની અપેક્ષાએ જીવ નાસ્તિરૂપ છે અથવા પર ( ખીજા ) દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ( ચતુષ્ટ ) થી જીવ નાસ્તિત્વ રૂપ છે

૬. ઉપર મુજબ જીવ અસ્તિ રૂપ તેમ જ નાસ્તિ રૂપ છે. વળી એકી વખતે જીવનું સ્વરૂપ કહી શકાતું ન હોવાથી જીવ અવકતવ્ય રૂપ પણ છે આ બધા કારણોને જુદી જુદી અપેક્ષામાં લેવાથી અસ્તિ અવ્યકત રૂપ થાય છે અથવા નાસ્તિ અવ્યકત રૂપ થાય છે અથવા અસ્તિ નાસ્તિ અવ્યકત રૂપ કહેવાય છે

૭. જીવ સવિકલ્પ છે :- જીવના ગુણોમાં ભેદ, પર્યાયોનું ભિન્નપણું, કાળભેદ, ક્ષેત્રાતર, શુદ્ધ અશુદ્ધાદિ અર્થ પર્યાયોના ભેદો, આ સર્વ ભેદોના કારણે જીવ સવિકલ્પ છે.

નય માન્ય કરવામા આવે અને બીજી નયોનો નિષેધ કરવામાં આવે તે મિથ્યાત્વ ઉપજે છે તેથી સર્વ જગત એક જ છે એમ સર્વથી કહેનારા મિથ્યાત્વી છે

હવે જીવમા જ્યારે દ્રવ્યાર્થિક નય લઈએ ત્યારે જીવના સર્વ સુષો તેમા આવી જાય છે કારણ કે ગુણ વગર એકેય દ્રવ્ય હોય જ નહિ, વળી દ્રવ્ય અને ગુણ કાળ આમી પોતાના પર્યાય (અનુક્રમવસ્થા)માં રહે છે તેથી દ્રવ્યાર્થિક નયમાં દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયનું એકત્વ થયુ જ્યારે જીવ પોતાના જ ગુણ પર્યાયમાં રહે છે અને આન્મ દ્રવ્યોના ગુણ પર્યાયનું હ્રસ્વ હોતો નથી ત્યારે તે જીવ નિજ શુદ્ધ દ્રવ્યત્વની શોધમાં અને અનુભવમાં રહે છે

આહી જીવના ગુણ પર્યાય પોતાના જ દ્રવ્યમાં હીન થાય છે જ્ઞાતા અને જ્ઞેય પોતેજ પોતાના જ્ઞાનથી બને છે એટલે જ્ઞાતા-જ્ઞેય-જ્ઞાનનું એકત્વ થાય છે તેથી ધ્યાતા-ધ્યેય-ધ્યાનનું પણ એકત્વ બને છે કારણ કે ધ્યાતા પોતે જ ધ્યેય તે પોતાનું જ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે અને ધ્યાન પણ પોતે જ થઈ છે આહી ઉપાદાન (ધ્યેય) અને નિમિત્તા કારણ (વર્તમાન કયોપસમ ભાવ)નું પણ એકત્વ થાય છે કારણ કે ધ્યેય સત્તામાં રહેલ પોતાનો જ શુદ્ધ આત્મા હોય છે શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નયની રીતે ધ્યાન કરવાથી અર્જવા કર્મની નિર્ભરા અને અતિમક સુખ ઉપજે છે અને સ્વરૂપ સ્થિરતા થાય છે

૨ પર્યાયાર્થિક નયમાં જીવના અનેક પર્યાય (સ્વરૂપો) બને છે જેમકે સમભિરૂઢ નયથી જ્ઞાતાત્મા, ઇચ્છાત્મા, યાદિત્રાત્મા, વીર્યાત્મા એટલે કે જે ભાવમાં જીવ રહે તે ભાવ રૂપ જીવનો વર્તમાન પર્યાય કહેવાય. ત્રણે કાળ આમી જીવના આવી રીતે અનવ પર્યાય થાય છે તે સર્વ પર્યાય એક બીજાથી ભિન્ન છે પણ જીવના દ્રવ્ય અને અનુક્રમ ગુણથી અભિન્ન છે તેથી પર્યાયમા જીવ અલોક સ્વરૂપે રહે છે અને સર્વ પર્યાયો અસપરસ એક સ્વરૂપે રહે છે આત્મારે બેઠલા

( વિશ્વ ) સ્વરૂપ માને છે તે આ અપેક્ષાથી કહેવાય પણ અસર્વગત નયથી જીવ પોતાના જ દ્રવ્યમા ( આત્મ પ્રદેશોમાં ) રહે છે તેથી એકાતવાદમાં અજ્ઞાન અને હઠ સમાયલા હોવાથી એકાતવાદ મિથ્યા છે.

૧૪. શૂન્ય નયમાં એક આત્માનો જ આભાસ થાય છે ખરી રીતે શૂન્ય એવી વસ્તુ નથી કારણ કે આત્માનો તો આભાસ થાય છે પછી શૂન્યતા ક્યા રહી ? પણ હવે સમાધિમાં આપું જગત તેમ જ શરીર, મન વગેરે સર્વ પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ ભૂલી જવામાં આવે છે અને સવ જગત શૂન્ય લાગે છે એટલે પરદ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેને શૂન્ય નય કહ્યો.

૧૫. અશૂન્ય નયમાં સર્વ દ્રવ્યોમાં પોતે પણ એક દ્રવ્ય છે સર્વ દ્રવ્યો પોતપોતાના પર્યાયમા રહે છે તેથી સ્વતત્ત્વ છે, કોઈ દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યની માલિકીનું નથી તે અને પુરવાર થાય છે.

૧૬. જ્ઞાન-જ્ઞેયના અભેદ નયથી બધાને બાબુનાર એક જીવ જ છે અહીં જ્ઞાન અને જ્ઞેયના સંબંધના નિમિત્તથી તેમનું એકત્વ બન્યું અને સગ્રહ નયથી સર્વ જીવોનું એકત્વ થયું.

૧૭ જ્ઞાય જ્ઞેય ભેદ કથનથી જીવ અનેક રૂપ છે જેમ અરીસો અનેક વસ્તુઓના પ્રતિબિંબથી (વારંવાર જુદા જુદા પ્રતિબિંબોથી) પ્રતિબિંબિત થઈને અનેક રૂપ થાય છે તેમ જીવ જુદા જુદા જ્ઞેયો (જ્ઞેય પદાર્થો)નો વિષય લઈને અનેક ઉપયોગોની વર્તનાથી અનેક રૂપ થાય છે.

૧૮. નિશ્ચય નયથી જીવ પોતાના જ્ઞાન-દર્શન-સુખ સ્વભાવમા રહે છે વ્યવહાર નયથી સ સારી જીવો પરદ્રવ્યના સંબંધથી અનિશ્ચિત્ત સ્વભાવમા રહે છે.

૧૯. સ્વભાવથી જીવ અજ, ચૈતન્ય સ્વભાવ, સર્વ પર્યાયોમાં એક ચૈતન્ય સ્વભાવવાળો છે અને અસ્વાભાવિક નયથી મોહાંધ વગેરે અનેક મિશ્રિત સ્વભાવવાળો થાય છે.

૮ જીવ નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપ છે:- સર્વ ગુણ પર્માત્મક ત્રિકાલિક અબોધ સ્વરૂપે એક જ દ્રવ્ય એટલે જીવ પોતાના બધા ત્રિકાલિક પર્માત્મામાં પોતે જ હોવાથી તે એક જ નિર્વિકલ્પ દ્રવ્ય છે

૯ નામથી જીવ, આત્મા, જાણ વગેરે નામથી જોળખાવે છે. નિમ્નથી જીવ ભાવમાણુ (જ્ઞાન, કર્મ, સુખ, દુઃખ, વીર્ય)થી જીવે છે બ્યવહારથી જીવ, દ્રવ્યમાણુ (૧૦ માણુ) વાળો હોવાથી માણુ, વિવેકો બાધકાર હોવાથી જાણ, પોતાના સ્વરૂપમાં રહેવાથી આત્મા, સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ધરાવતો હોવાથી ભૂત, આકુળ અને આસોઆસ ઉપરથી સર્વ, રૂપે જણાતો હોવાથી સર્વ પોષક શરીરમાં રહેતો હોવાથી પુષ્કળી, સત્તામાં સિદ્ધત્વ હોવાથી અને તે સિદ્ધત્વ ત્રિકાલિક પર્માત્મા પ્રગટ રૂપે આવી જવાથી સિદ્ધ સ્વરૂપ, અપ્પા-પરમપ્પા.

૧૦ જીવ ચારિત્ર રૂપ છે:- આત્મા જે શુદ્ધ ભાવમાં પરિણમે તે ભાવમય વર્તમાન પર્માત્મ રૂપ (ભાવ ચારિત્ર રૂપ) થાય છે

૧૧ સામાન્ય સત્તાથી:- જીવ સર્વ પર્માત્મા બાપી છે તેથી જોડાંતવાડીઓ જીવને સર્વ બાપી ગણે છે પણ વિશેષથી જીવ એક જ પર્માત્મામાં રહે છે તેથી બાપી નથી પણ એક પર્માત્મ રૂપ છે

૧૨ નિત્યાનિત્ય - દ્રવ્યત્વથી જીવ નિત્ય છે, જીવનો પર્માત્મ અનિત્ય હોવાથી (બદલતો હોવાથી) જીવ અનિત્ય છે.

૧૩ જીવ બધા પદાર્થોના ગુણ તથા રૂપ હોવાથી તે સર્વગત કહેવાય છે, જેમકે આપણે કહીએ છીએ કે તાર મન ક્યાં ભરે છે, ખરી પીતે મન તો જીવની સાથે જ છે પણ બાહ્ય પદાર્થમાં જવાથી તે પદાર્થમાં ભરે છે એમ બ્યવહારથી કહીએ છીએ તે અપેક્ષાથી જીવ સર્વગત છે કેટલાક લોકો ભગવાનને પ્રજ્ઞા



( વિશ્વ ) સ્વરૂપ માને છે તે આ અપેક્ષાર્થી કહેવાય પણ અસર્વગત નયથી જીવ પોતાના જ દ્રવ્યમાં ( આત્મ પ્રદેશોમાં ) રહે છે તેથી એકાંતવાદમાં અજ્ઞાન અને હઠ સમાયલા હોવાથી એકાંતવાદ મિથ્યા છે.

૧૪. શૂન્ય નયમાં એક આત્માનો જ આભાસ થાય છે ખરી રીતે શૂન્ય એવી વસ્તુ નથી કારણ કે આત્માનો તો આભાસ થાય છે પછી શૂન્યતા ક્યાં રહી ? પણ હાય સમાધિમાં આપું જગત તેમ જ શરીર, મન વગેરે સર્વ પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ ભૂલી જવામાં આવે છે અને સર્વ જગત શૂન્ય લાગે છે એટલે પરદ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેને શૂન્ય નય કહ્યો.

૧૫. અશૂન્ય નયમાં સર્વ દ્રવ્યોમાં પોતે પણ એક દ્રવ્ય છે સર્વ દ્રવ્યો પોતપોતાના પર્યાયમાં રહે છે તેથી સ્વતંત્ર છે, કોઈ દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યની માલિકીનું નથી તે અત્રે પુરવાર થાય છે.

૧૬. જ્ઞાન-જ્ઞેયના અભેદ નયથી બધાને જાણનાર એક જીવ જ છે. અહીં જ્ઞાન અને જ્ઞેયના સંબંધના નિમિત્તથી તેમનું એકત્વ બન્યું અને સગ્રહ નયથી સર્વ જીવોનું એકત્વ થયું.

૧૭ જ્ઞાય જ્ઞેય ભેદ કથનથી જીવ અનેક રૂપ છે જેમ અરીસો અનેક વસ્તુઓના પ્રતિબિંબથી ( વારંવાર જુદા જુદા પ્રતિબિંબોથી ) પ્રતિબિંબિત થઈને અનેક રૂપ થાય છે તેમ જીવ જુદા જુદા જ્ઞેયો ( જ્ઞેય પદાર્થો ) નો વિષય હાઈને અનેક ઉપયોગોની વર્તનાથી અનેક રૂપ થાય છે.

૧૮. નિશ્ચય નયથી જીવ પોતાના જ્ઞાન-દર્શન-સુખ સ્વભાવમાં રહે છે વ્યવહાર નયથી સંસારી જીવો પરદ્રવ્યના સંબંધથી અનિશ્ચિત્ત સ્વભાવમાં રહે છે.

૧૯. સ્વભાવથી જીવ અજ, ચૈતન્ય સ્વભાવ, સર્વ પર્યાયોમાં એક ચૈતન્ય સ્વભાવવાળો છે અને અસ્વાભાવિક નયથી મોહાદિ વગેરે અનેક મિશ્રિત સ્વભાવવાળો થાય છે.

૨૦ કાળ નમથી જે જીવ જે કાળે મોક્ષ જવાનો છે તે કેવળજ્ઞાની બધે છે તે કાળ કરવાનો નથી.

૨૧ પુરુષાર્થ નમથી ઉત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થ વગર મોક્ષ થય નહીં અને જીવ પુરુષાર્થથી મોક્ષ જશે તે પણ કેવળજ્ઞાનીના જ્ઞાનમાં છે.

૨૨ ભાવિભાવથી આશ્રવતા કામ કરવા કરતાં સવસ્તો લાભ થાય અને મોક્ષ થાય તે પણ કેવળજ્ઞાનીના જ્ઞાનમાં છે (ઉપલક્ષ્ય દષ્ટિએ બોલ્યા બેઠા સમવાય મુખ્યમાં લાગે છે પણ નિઃસંયમી પક્ષે સમવાય લેખા હોય છે).

૨૩ પરતત્ર જીવ - જીવ કર્મવશ દુઃખનો લોકતા થાય છે અને કેટલાક લોક કવવશ કહે છે કેટલાક કહે છે કે તેવી કંઈકની મશજ હતી, તે વાસ્તવિક નથી પણ જીવને પોતાનાજ કર્મ લેગવવા પડે છે.

૨૪ સ્વતત્ર જીવ - નિઃસંયમી જીવ સ્વ-પરિણતિનો જ લોકતા છે પોતાને જેવા ભાવમા રહેવું હોય તેવા ભાવમાં જીવ રહી શકે છે.

૨૫ કર્તા નમ - જીવ રાગાદિ ભાવોનો કર્તા છે.

અકર્તા નમ - જીવ સાક્ષીભૂત તટસ્થ, માધ્યસ્થ રહી શકે છે.

૨૬ લોકતા - જીવ સુખ દુઃખનો લોકતા પણ અને છે અને અલોકતા પણ છે સુખ દુઃખની ઉપેક્ષા કરી જીવ સાક્ષીભૂત સમ ભાવી તટસ્થ જ્ઞાતા હતા થઈને રહી શકે છે.

૨૭ ક્રિયા નમ - મોક્ષ માર્ગની શુદ્ધ બ્યવહારિક ક્રિયાથી જીવ સિદ્ધિ મેળવી શકે છે અહીં મન, વચન, કાયાથી જે શુદ્ધ વર્તન કર્યું તે ક્રિયાને બતાવી અને જ્ઞાનને અતર્જત રાખ્યું કારણ કે જ્ઞાન વગર યોગોનું શુદ્ધ વર્તન ન થાય.

૨૮ જ્ઞાન નમ - વિવેક અને જ્ઞાનની પ્રધાનતાથી સિદ્ધિ. અહીં શુદ્ધ ઉપયોગને બતાવી મન, વચન, કાયાના યોગોને અતર્જત

રાખ્યા કારણ કે યોગોની સહાયથી શુકલ ધ્યાન દ્વારા કેવળજ્ઞાન મેળવી શકાય છે અને પછી અઘાતી કર્મ ખપાવાય છે અને આત્મ પ્રદેશોની ક્રિયાથી મોક્ષ જવાય છે.

**૨૯ વ્યવહારથી :-** કર્મ પુણ્યોથી બધ અને મોક્ષ નિશ્ચયથી ફક્ત પોતાના પરિણામથી બધ અને મોક્ષ

તેનો સમન્વય :- શુદ્ધ ઉપયોગથી કર્મની નિર્જરા થતાં થતાં છેવટે સર્વ કર્મ ખપી જાય તે મોક્ષ

**૩૦ અશુદ્ધ નય :-** ઉપાધિ જન્ય જીવની દશા અશુદ્ધ નયથી ખતાવાય છે

**૩૧ શુદ્ધ નય જીવની નિરૂપાધિ અભેદ સ્વભાવદશા ખતાવે છે**

**૩૨. નય, આત્માનું અપેક્ષાવાળું આશિક (એક પ્રકારનું) સ્વરૂપ ખતાવે છે**

**૩૩ પ્રમાણ :-** તે અનત સ્વભાવમય (સ્વરૂપમય) એક આત્મ દ્રવ્ય છે એવો સ્વીકાર કરીને આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ખતાવે છે.

**૩૪. ગુણ નય :-** ઉપદેશથી ગુણ ગ્રહણ થાય તેમ જ પ્રમોદ ભાવ (ગુણાનુરાગ)થી ગુણ ગ્રહણ થાય, અને જ્યાં ગુણ દેખાય ત્યાંથી ગુણ મેળવી શકાય પણ ગુણની સાથે અવગુણ આવી જાય તો તે ગુણાનુરાગ નથી દાખલા તરીકે એક તાપસ પચાશિ તપ કરે છે અને કષ્ટ કરે છે પણ બહુ જીવની હિંસા થાય છે ત્યારે તે તાપસની એક પણ ક્રિયા અનુમોદવા લાયક નથી પણ સમકિતી જીવ વિચારે કે આ જીવ અંધ શ્રદ્ધામા કેટલું કષ્ટ વેઠે છે ત્યારે હું જિનાશા જાણુવા છતાં કંઈ કષ્ટ કરતો નથી એક મિથ્યાત્વી હિંસા વિરોધમા મુખ્ય પાઠ ભજવે છે, તેમાં અહિંસાની અનુમોદના કરીને હિંસા વિરોધના કામમા શ્રાવક બેઠાઈ શકે પણ સાથે સાથે તેની મિથ્યાત્વની કેઈ

કિયામાં ફસાઈ જવું ન જોઈએ. શુષ્ક મહાણ જે વ્યવહારિક ભાષા છે. નિઃશયથી સર્વ ગુણો પોતાની સત્તામાં છે તેમને બાંધીને અનુભવમાં મૂકવાથી ક્ષયોપશમ ભાવથી, ગુણો ઉપરનું આવરણ ઝોણું કરતા જવાથી ગુણોની શુદ્ધિ થતી ભાવ છે.

જેમ જેક યાલલાવાળો મહેલ ટકી શકતો નથી પણ પડી બાધ છે તેમ જેક નયવાળો મત, અનત ધર્માત્મક શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ બતાવી શકતો નથી. તે પછી મેળવી તે ઠેવી રીતે આપે!! જેમ અનેક નદીઓ સમુદ્રમાં બાધ છે પણ સમુદ્ર કોઈ નદીમાં જતો નથી તેમ અનેક જોઈત નયવાદીઓનો સમન્વય પ્રમાણભૂત જોવા જોઈ ધર્મમાં ધાય છે પણ સર્વ નયોના સ્વાદાક્ષી પ્રમાણભૂત બનેલ જોઈ ધર્મને કોઈ જોક્ષતવાદી પચાવી શકે નહિ.

આત્માના સ્વાદાક્ષી આત્માનું તેમ જ સ્વાદાક્ષી બનેલું જ્ઞાન ધાય છે સ્વાદાક્ષ તે નયોનો સમુદ્ર છે અને આ સમુદ્ર તે પ્રમાણ છે પ્રમાણયુક્ત તે સત્ય ધર્મ છે અને સત્ય ધર્મ જ મોક્ષના હેતુ રૂપ બને છે અને આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ બાધમાં વગર તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ મેળવી શકાતું નથી પ્રેમ વમરનું ધ્યાન નિબ્ધન બાધ છે સત્ય ધર્મ અને આત્માના સ્વરૂપનું જોક્ષત ધાય તેથી આત્મચિદિ છે સર્વ ભવ્યને તે લાભ પ્રાપ્ત થાયો !! તથાસ્તુ !!

## પરમેશ્વરની કથા.

\*

પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ કેવું છે તે સખધી ઘણા મત મતાંતર છે તે ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ થાય છે કે બધા મતો પરમેશ્વરનું ખરું સ્વરૂપ જાણતા નથી, પણ બધા મતો એમ માને છે કે અમારી શ્રદ્ધા (માન્યતા) ખરી છે, તેથી કંઈ તેઓની માન્યતા પ્રમાણે ભગવાનનું સ્વરૂપ બની જતું નથી ભગવાનનું સ્વરૂપ જેવું હોય છે તેવુંજ રહે છે.

ભગવાનનું સ્વરૂપ સમજવા માટે ભગવાનના સ્વરૂપનું ચાર રીતે પૃથક્કરણ કરવું જોઈએ એટલે તેની કથા ચાર રીતે થઈ જાય છે

પહેલી કથામા ભગવાનનું શુદ્ધ સ્વરૂપ બતાવવામા આવે છે તે આક્ષેપન કથા છે, બીજી કથામાં ભગવાન કેવા નથી તે વિક્ષેપન કથાથી બતાવવામાં આવે છે, ત્રીજી કથામા ભગવાને બતાવેલો અને ભગવાનનું સ્વરૂપ મેળવવાનો માર્ગ તે સંવેગની કથા છે, ચોથી કથામા ભગવાનનું સ્વરૂપ મેળવવામા વિરોધી માર્ગનો ત્યાગ કરવાનું નિર્વેગની કથાથી બતાવાય છે

૧. આક્ષેપન કથા - ભગવાન કેવા હોવા જોઈએ ? આ દુનિયામા અનાદિ કાળથી ગુણોનું બહુમાન જોવામાં આવે છે દોષો અને ગુન્હાઓના પક્ષમાં કોઈ દેખીતી રીતે આવતુ નથી અને ભગવાનને સર્વથી શ્રેષ્ઠ માનવામા આવે છે તેથી સાબિત થાય છે કે ભગવાન (પરમેશ્વર) સર્વ ગુણ સંપન્ન હોવા જોઈએ અને દરેક ગુણ સંપૂર્ણ હોવો જોઈએ એટલે કે કોઈ પણ દોષનો અશ માત્ર પણ ભગવાનમા ન હોય

હવે ઘણાખરા મતો ભગવાનને મનુષ્યાકારમા તેમજ નિરંજન નિરાકાર એમ બે જાતના સ્વરૂપમા માને છે આ વાત સાચી છે પણ

વ્યક્તિગત આરોપણ કરવામાં તેઓ બૂલ ખાઈ બાંધ છે અને તત્ત્વ વિશેષણો ભગવાનમાં દોષોનું આરોપણ કરે છે

બીજું મનુષ્યાકાર (સાકાર) ભગવાન શરીર ઊડીને નિરાકાર થઈ શકે છે પણ નિરાકાર ભગવાનને ફરી સાકાર બનાવી જાવવાર દેવસાવે છે તે તત્ત્વની વિરૂદ્ધ બાંધ છે; કારણ કે કર્મ રહિત ભગવાન ફરી સકર્મી થાય એમ માનવું તે કુદરતી નિયમોની વિરૂદ્ધ બાંધ છે સમદેવનો સર્વથા નાશ કર્યો છે એવા ભગવાન જન્મ મરણ કરવા એવું કર્મોને બદલું ફરી શકેજ નહીં. સમદેવ વગર કર્મવર્ગણાઓનું ભવમાં આકર્ષણ થઈ શકે જ નહીં અને સમ અને દેવ દોષો છે પણ સુષુ નથી. એટલું પુષાકરણ કર્યા પછી હવે સાકાર ભગવાનનાં સુષુ બેઠાં.

ભગવાનમાં જનત સુષુ હોય છે પણ તે બધા આપણ બચકારમાં જાવી શકતા નથી; પણ સુખ્ય સુષુ ખાસ બાંધવા બેઠાં. સાકાર ભગવાનમાં સુખ્ય બાર સુષુ છે -

૧ કૈવળ જ્ઞાન (જનત જ્ઞાન) ૨ કૈવળ દર્શન (જનત દર્શન) આ બે સુષુને હાથને પરમેશ્વર સર્વ ક્રોધો, તેના ત્રિકાલિક સર્વ વ્યવજન પર્વાય અને અર્જ પર્વાય, સર્વ ક્ષેત્ર, સર્વ કાળ અને સર્વ ભાવ, એકી સાથે એકી વખતે, બાંધે છે અને કેબે છે પર્વાય તે ક્રોધની સ્થિતિ (અવસ્થા) છે ક્રોધે વ્યવજન પર્વાય રૂપે રહે છે, અર્જપર્વાય તે ક્રોધોના સુષુ છે, સુષુમાં શુદ્ધપણુ તેમજ અશુદ્ધપણુ પણ હોય.

ક્રોધો છ છે - ૧ ભવ ક્રોધે જનતાનત છે, ૨ પુસ્તક ક્રોધે જનતાનત છે, ૩ કાળ ક્રોધે અનેક રીતે છે ૪ ધર્મસ્થિતકાલ, ૫ અધર્મસ્થિતકાલ, ૬ આકાશ બે ત્રણ ક્રોધો બેકેકે છે આકાશ જિવાયના પાંચ ક્રોધે લોકમાં રહે છે અને આકાશ લોક તેમજ અલોકમાં આપક છે.

જીવના વ્યંજન પર્યાય ગતિ, જાતિ અને ૮૪ લાખ યોગી ઉપરથી જાણી શકાય છે અને અર્થ પર્યાય સદ્ગુણ, દુર્ગુણ ઉપરથી જાણી શકાય છે પુદ્ગળના વ્યંજન પર્યાય કેટલાક આંખથી પણ દેખાય છે (જે રીતે આંખથી દેખાય છે તે સર્વ પુદ્ગળોના સમૂહો રૂપે છે) અને અર્થપર્યાય વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ રૂપે છે ભગવાન આ બધું એકજ સમયમાં જાણે છે અને એકજ સમયમાં દેખે છે

૩. ક્ષાયક સમક્ષિત (સમદષ્ટિપણ), આ ગુણથી ભગવાનના જ્ઞાન અને દર્શન વગેરે ગુણોમાં નિઃસંદેહપણું જાણી શકાય છે,

૪. યથાખ્યાત ચારિત્ર (અનંત ચારિત્ર) આ ગુણથી ભગવાનમાં રાગદ્વેષનો સર્વથા અભાવ સાબિત થાય છે રાગ અને દ્વેષના અશો અનંતાનંત હોય છે તે સર્વનો અભાવ હોવાથી ચારિત્ર પણ અનંત ગણાય છે. યથાખ્યાત ચારિત્રના પેટામાં ત્રણ મુખ્ય ગુણ અંતર્ગત થાય છે તે ખીજા ગુણો સાથે જોડી દેવામાં આવે છે

૫. વીતરાગ તેના પેટામાં અમાયીપણું (અનંતી સરળતા) અલોભ (અનંત આત્મસંતોષ), ગંભીરતા, વિરક્તપણું, અત્રેદીપણું (સ્ત્રી વેદ, પુરુષ વેદ અને નપુસક વેદના બાવોનો સર્વથા અભાવ).

૬. અદ્વેષ (અનંતી ક્ષમા, અનંતી કૌમળતા, અખેદ, નિર્ભય, અશોક, અદુગ્ધા)

૭. અનંત ધૈર્ય કે જેનાથી સર્વ ગુણો ધારણ કરી રખાય છે.

૮. અનંત દાન લાખિય કે જેથી મોક્ષના અનંતા સુખના માટે ઉપદેશનું દાન આપવામાં આવે છે.

૯ અનંત લાભ-આત્માની સર્વ અભય તર ગુણ શક્તિનો લાભ.

૧૦. અનંત ભોગ-અનંત જ્ઞાન, દર્શન-સુખના પર્યાયોમાં ઉપયોગ

૧૧. અનંત ઉપભોગ તે જ્ઞાનદર્શન સુખનો.

૧૨ અનત પદ્ધિત વીર્ય (શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વ અને શુદ્ધોર્મા સહકારી વીર્ય). આત્માના શુદ્ધોને ઘાત કરનારા આર ધનપતિ કર્મરૂપી શત્રુઓનો નાશ કરવાથી આ શુદ્ધો પ્રગટ થાય છે અને તેથી ભગવાન અરિહત કહેવાય છે, અને યમ અને દેવનો નાશ કર્યો હોવાથી વીતરાગ કહેવાય છે

આકાર ભગવાનનું ઉદ્ધુ મરુદ્ધ ભવતું આકુષ્ઠ પૂર્ણ કમ જોટલો નિરાકાર ભગવાન થાય છે, સિદ્ધક્ષેત્રમા બિરાજે છે અને સિદ્ધ ભગવાન કહેવાય છે તેઓ કેવળજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાનથી સ્વ પદ્ધતિના વટસ્થ જ્ઞાતા અને દક્ષા છે અને પાતાના અશરીરી અસંખ્યાત પ્રદેશી શુદ્ધ આત્મિક દ્રવ્યમાં અનત આત્મિક સુખમાં લીન રહે છે

તેમને ક્ષાયક સમક્રિતથી સમદષ્ટિપણુ રહે છે, (આકુષ્ઠ કર્મ નહીં હોવાથી તેમની અકુષ્ઠ સ્થિતિ છે વર્ણ, ઝખ, સ્પષ્ટ, સ્પર્શ, વગેરે શરીર ભાવો રહિત હોવાથી અરૂપી છે) વૈતરકર્મ નહિ હોવાથી અશુરુ લુપ્ત હોય છે તેથી જોક્ષ સ્થાનમાં આત્મ પ્રદેશોથી સર્વદા સ્થિર રહે છે અને અતશ્ચ કર્મ નહિ હોવાથી કેલ વિદ્યન ઉપસ થતા નથી

આ નિરજન નિરાકાર સિદ્ધ પરમેશ્વરને ફરી અવતાર ધારણ કરવો પડતો નથી અને અનત આત્મિક સુખમાં લીન રહે છે, કે જે સુખની ઉપમા દુનિયામાં કયાય નથી. આ આકાર અને નિરાકાર પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ આકોષન કાળથી સ્થાપન કરવામાં આવ્યું

૨ વિદ્યોપન કથા :- અહીં ભગવાન કેવા ન હોવા જોઈએ તે જણાવવામાં આવે છે ભગવાન અદાર દોષ રહિત છે  
૧. અજ્ઞાન, ૨. નિદ્રા, ૩ ક્રોધ, ૪ માન, ૫ માયા, ૬ દોષ, ૭. મદ, ૮ મત્સર, ૯ હાસ્ય, ૧૦ રતિ, ૧૧. અરતિ, ૧૨. લપ, ૧૩ શોક, ૧૪ પ્રેમ, ૧૫ લવ દિશા, ૧૬ અસત્ય, ૧૭ વારી



૧૮. ક્રીડા. આ અઢારમાંથી એક પણ દોષ જેનામાં હોય તે ભગવાન નથી એમ નિશંકપણે સમજવું

માયાથી મોહિનીનું રૂપ લઈ ભસ્માસુરને મારવામાં ક્રોધ, માયા મત્સર, હિંસા વગેરે દોષો લાગે છે, બીલડી ઉપર મોહિત થવામાં પ્રેમ અને ક્રીડાના દોષો લાગે છે, સ્ત્રી રાખવામાં રતિ, પ્રેમ અને ક્રીડાના દોષો લાગે છે પૃથ્વી ખનાવવામાં ક્રીડાનો દોષ લાગે છે.

રાક્ષસોથી ખીવામાં ભય દોષ લાગે છે. માળા ફેરવનાર દેવ વિસ્મૃતિને લઈને માળા ફેરવે છે તેથી અજ્ઞાન દોષવાળો તેને સમજવો. સ્ત્રીઓની સાથે લીલા કરવામાં હાસ્ય, રતિ પ્રેમ, ક્રીડા વગેરે દોષો લાગે છે

જે દેવ એમ કહે કે અમારી પૂજા કરો તો અમે સ્વર્ગમાં લઈ જશું તે દેવ લોભી લાલચુ છે. વ્યભિચારી દેવ અનેક દોષો-યુક્ત છે

દ્રૂંકમાં અઢાર માહિથી એક પણ દોષ અંશથી સેવે તે ચોક્કસ ભગવાન નથી વળી જે ફરી અવતાર લીએ તે ચોક્કસ ભગવાન નથી, કારણ કે ભગવાનને પુનઃ અવતાર ન જ હોય. વળી જેઓ મનુષ્યોને હુશ્મન ગણી તેમનો નાશ કરે તે ચોક્કસ ભગવાન નથી ખરી રીતે ભગવાન કોઈ જીવને મારે નહિ તેને સર્વ જીવ સરખા છે. માંસ ખાય અથવા ખાવાની છૂટ આપે તે પણ ચોક્કસ ભગવાન નથી તેથી ભુદ્ધ પણ ભગવાન ન કહી શકાય

**ભગવાનનું દોષિત સ્વરૂપ ખતાવવાનું કારણ :-**

(૧) વ્યભિચારી આચાર્યોએ પોતાનો દોષ છુપાવવા માટે ભગવાનમાં વ્યભિચાર કર્યો, સ્ત્રી વગર ન રહી શકનાર આચાર્યોએ ભગવાન પાસે સ્ત્રીઓ દાખલ કરી, લોભી આચાર્યોએ ભગવાનમાં લોભ અને લાલચ દાખલ કરી, ધર્માધ આચાર્યોએ ધર્મના નામે પાપની

છૂટ જાયી તે પણ ભગવાનના બનાવટી ચારિત્રને સ્વીકારે તે કાલ  
છૂટ જાયવી.

(૨) ગોટી લોક વાચક - કેઈ મહાન પ્રતાપી શબ્દ જ્ય  
કે મોટો દેશનેતા થાય તેના ઉપર જગ્યાની લોકો ભગવાનનું નિષ્ક  
ઠાકી બેસાડે છે અને તે વાચક સેકરે વર્ષ ચાલે કોટલે તેનું નામ  
જવતારમાં ઘણલે કર્મ બધ છે અને તે ઉપર બનાવટી સૂત્રો સ્વયંમાં  
આવે છે આવી રીતે ત્રણ ખડા શબ્દ તરીકે વસુદેવ થાય છે તેમને  
આજળ ઉપર ભગવાનની છાપ લાગે છે ગાંધીજી ઉપર પણ કૃષ્ણના  
જવતારને સિદ્ધો ધીમે ધીમે આવતો બધ છે.

(૩) અર્થનો અનર્થ

(૧) આ ભસ્ત્રોત્રમાં ૧૮ કોલકોલ સાગર કાળમાં જુલક  
અને કલ્પવૃક્ષ બ્યવહાર હતો તે નાણુક યર્તા શ્રી જગમહેવજીએ વિદ્યા  
શીખવી ત્યાર બાદ મોક્ષની વિદ્યા શીખવી આવી રીતે જ્ઞાન સદ્ધિ  
ઉપદ્ર કરી તેથી લોકો તેને પ્રજ્ઞા કહેવા મહ્યા અને આજળ ઉપર  
ઉપદ્ધિ કરનાર તરીકે છાપ ઠાકી બેસાડી.

(II) ૧૬ હજાર ગોપી છતાં વિષ્ણુ પ્રજ્ઞાવારી - ૧૬નો  
બોંકરો વિસ્મૃતિનો છે, તે ૧૮ હજાર બેઠકો, ગોપી કોટલે ગોપ  
કરનાર, વશ કરનાર જુલો તે શિલાગરથાયા કોટલે ૧૮ હજાર ગુણથી  
દોરોનો નાશ કરી ભગવાન જે થાય તેવા મુનિ ભગવાન સમ્માન છે.

(III) શકરનું ચિત્ર જુલો - એક અને છાતી ઉપર સર્પ,  
મોક્ષનીય કર્મ તે સર્પ સમ્માન છે, તેને વશ કરનાર માથે મગજળ  
તે ઉપશમ જળ કોટલે જમતા શાખનાર, કેટલે વાલજર્મ તે ખસકમ  
સૂચક છે કોટલે પરિવલ ઉપસર્ગમાં શુરવીર, હાથમાં સંવમજીપી ૬૬  
કે જેના ઉપર જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રજીપી ત્રણ પાંખલવજી ત્રિશુળ કે  
જેનાથી કર્મ શત્રુનો નાશ કરનાર, સહાયમાં બળક કોટલે પોતાનું કમ  
પાર પાડી ચક્રે કોવું પડિત વીર્ષ જેનું સહાયક છે તેવા મુનિ ભગવાન  
સમ્માન છે અર્થાત ભગવાન સ્વરૂપે અથવા જરૂર ભગવાન થાય છે.

આવી રીતે અર્થસૂચક રૂપકમાંથી અનર્થપાણું સમજી ભગવાનને ઇષિત બનાવવા, તેનું કારણ અજ્ઞાનતા અને સસારની આસક્તિ સમજવા.

(૪) તત્ત્વ નહિ સમજવાથી કપોલકલ્પિત શાસ્ત્રરચના :- દરેક દ્રવ્યમા ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવતા એ ત્રણ શકિત છે, દ્રવ્યના પર્યાયોના ઉત્પાદ અને વ્યય થાય છે અને દ્રવ્ય સત્તા કાયમ રહે છે જ્યારે નવો પર્યાય (નવી અવસ્થા) ઉપજે છે ત્યારે જુની અવસ્થા નાશ પામે છે અને મૂળ દ્રવ્ય કાયમ રહે છે

આ દ્રવ્યની શકિતઓ સાથે પાંચ સમવાય સહચારી રહે છે તે પુરુષાર્થ, પૂર્વકર્મ, કાળ, સ્વભાવ અને નિયતિ તેમાં વળી પુરુષાર્થ ઉપાદાન કારણ બને અને પૂર્વકર્મ નિમિત્ત કારણ બને તેમાં વળી વ્યવહાર અને નિશ્ચય ભેદોની સમજથી ચિત્ર વિચિત્ર પ્રકારની રચના દેખાય

આ બધું તત્ત્વજ્ઞાન ન સમજી શકવાથી અને મોટાઇનું પદ સાચવી રાખવા માટે કલ્પિત શાસ્ત્રરચના થઈ કે જેમાં ઉત્પાદ શક્તિને પ્રહ્લા બનાવ્યા વ્યય શક્તિને રૂદ્ર (શકર) બનાવ્યા, ધ્રુવ શક્તિને વિષ્ણુ બનાવ્યા એમ કરીને પોતાનું ગાડું ચલાવ્યે રાખ્યું; પણ પોતાના અને પરના આત્માના કલ્યાણને નાશ કર્યો તે સમજણમાં આવ્યું નહીં

(૫) શાસ્ત્રોમાં લોકવાયકા પ્રમાણે વારવાર ફેરબદલી,

અસખ્યાત વર્ષ પહેલાં પોતાનપુર નગરમાં રિપુમર્દન નામે રાજા હતો તેને મૃગાવતી નામની એક પુત્રી હતી, તેના રૂપમાં મોહિત થવાથી સભાને છેતરીને તે તેણીની સાથે પરણ્યો એટલે પોતાની પ્રજાનો પતિ થવાથી લોકો તેને પ્રજાપતિ કહેવા મંડ્યા, તેનો પુત્ર ત્રિપંટ વાસુદેવ થયો તે ત્રણ બંડોના રાજા થયો એટલે અવગુણને લોકો ધીમે ધીમે ગુણ તરીકે ઓસાડવા લાગ્યા.

ધણા કાળ પછી વાત જૂલાઈ ગઈ અને આભાસ રૂપે લોક-  
વાચક બાલી ત્યારે કેઈ ન મળવાથી પ્રભરપતિ રાત્રીને જાગ્યા વરીકે  
માનવા મહ્યા, ત્યાર બાદ ધણા કાળે સ્વપ્નરોવણને જાગ્યા બનાવ્યા.  
એ કે સ્વપ્નરોવણ તે પહેલા અસંખ્યાત વર્ષે મથા હતા પણ પ્રભરપતિ  
રાત્રીનું કલક પણ સાંભળ્યાં નહોતું.

બીજી રીતે એતાં જાણ એટલે આત્મા, તેને જાણે તે જાણ  
આત્માને જ્ઞાન અને ઉર્જાન સ્વરૂપવાળી ચેતનાથી જાણવામાં આવે  
ત્યારે અત્યંત આત્મિક સુખ ઉપજે છે હવે ચેતના બાહ્યસ્થાન નિવસ  
પ્રમાણે નારી જાતિમાં જાય અને આત્મા નર જાતિમાં જાય. ચેતના  
આત્માને જુલુ હોવાથી આત્મામાંથીજ ઉપજે એટલે તે આત્માની પ્રજ  
ક્ષ, આત્મા ચેતનામાં લીન થઈ જાય અને સુખ એવે એટલે  
આત્મા પોતાની પ્રજાને પતિ થયો એટલે જાણને પોતાની  
પુત્રી સોગવી એમ થયું.

આવી રીતે અર્થને અર્જન, જોડી લોકવાચક, વસ્તુની  
અણુસમજ વગેરે કારણોથી ભગવાનને લોકોએ દોષિત બનાવ્યા અને  
પોતાને કહ્યો બલાવવા જોડી શાસ્ત્રચત્રા કરી આ વિદ્યેયની કથાથી  
દોષિત વ્યક્તિઓને ભગવાન અણુવા નહિ એમ નિરાકરણ કરવામાં  
આવે છે વસ્તુ સ્વરૂપ સમજવા માટે તદ્દ વિરોધી અથવા બીજી  
વસ્તુઓમાંથી તે વસ્તુની વારસદારી કરવી એકજો. આજોપની કથામાં  
વસ્તુનું સ્વરૂપ આવે અને વિદ્યેયની કથાથી તે વસ્તુને બીજી વસ્તુ  
માંથી વારસી લેવી એકજો.

૩ સવેગીની કથા — સમ = સમ્યક્ પ્રકારનો = શુદ્ધ  
વેગ = ગતિ એટલે અનાદિ કાળનો સસારી માર્ગ, તે ઉદ્યો માર્ગ,  
તેથી વિરુદ્ધ માર્ગ તે શુદ્ધ માર્ગ તે મિલ્લ માર્ગ તેની કથા એવી  
છે કે પરમેશ્વરની આજ્ઞા તે મિલ્લ માર્ગ છે.

પરમેશ્વરની જાણ અને આજ્ઞાનું પાલન તે મિલ્લ માર્ગ માટે  
જ છે અને પરમેશ્વર પોતે મિલ્લ માર્ગમાં ટોચ ઉપર છે એમ સમજવું.

એટલે કે સાકાર ભગવાન મોક્ષ જવાની તૈયારીમાં છે અને નિરાકાર ભગવાનનો મોક્ષ થઈ ગયો છે અને નિરજન નિરાકારપણે સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં ખિરાજે છે

અહીં કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સસારના ઇંદ્રિયોના પૌદ્ગલિક સુખો માટે પરમેશ્વરની ભક્તિ કરવાની નથી પણ મોક્ષના સુખ માટે પરમેશ્વરની ભક્તિ કરવાની છે અને સવેગ રસ્તે જવાનું છે અને ભગવાન સસારનું કોઈ પણ કામ કરતા નથી અને તેમાં મદદ કરતા નથી અને જે દેવો સસારીક કામમાં મદદ કરે છે તે ભગવાન નથી એમ સાબિત થાય છે

દુશ્મનોથી રક્ષણ કરવું, દુશ્મનનો નાશ કરવો, ખાવા પીવાની વગેરે સંસારી સુખોની સામગ્રી આપવી તે ભગવાનનું કામ નથી. કારણ કે ભગવાનને સર્વ જીવો સરખા છે કોઈ મિત્ર નથી, કોઈ શત્રુ નથી, અને જીવના ખરા દુશ્મન જે ઘાતિ કર્મ છે તેનો ભગવાને નાશ કર્યો છે એટલે મિત્ર ભાવ કે દુશ્મન ભાવ ભગવાનમાં નથી સવેગ માર્ગ તે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ જ છે.

**૪. નિર્વેગની કથા :-** અહીં સસાર માર્ગ તે ૧૮ પાપ-સ્થાન, પાપ આસ્રવ અને તેના પગ હેતુ તેમાંથી હઠવાનો, પાછા ફરવાનો, તેમાંથી નિવૃત્ત થવાનો માર્ગ તે નિર્વેગ છે ભગવાન સસાર માર્ગમાંથી સંપૂર્ણ રીતે નિવૃત્ત થયા છે. તેમનો ઉપદેશ પણ આ માર્ગમાંથી નિવૃત્તિ મેળવવાનો છે અને જેઓ આ સસાર માર્ગમાં છે તેઓ ભગવાન નથી એટલે જે લડાઈઓ લડે છે, રાજ ભોગવે છે, જીવોને દુશ્મન ગણી તેમના પ્રાણો હણે છે તે પરમેશ્વર નથી એમ સાબિત થાય છે

આ ચાર પ્રકારની કથાથી પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ બતાવી પરમેશ્વરની કથાની અહીં સમાપ્તિ કરવામાં આવે છે જે લગ્ય જીવોને અનંત આત્મિક સુખની ઇચ્છા થાય, તેઓએ પરમેશ્વરનું યથાતથ્ય સ્વરૂપ

ધણા કાળ પછી વાત મૂલાઈ ગઈ અને આભાસ રૂપે લોક-  
વાચક બાલી ત્યારે કેઈ ન મળવાથી પ્રભાપતિ રાજાને પ્રજા તરીકે  
માનવા મટ્યા ત્યાર બાદ ધણા કાળે ઝવહરેવણને પ્રજા બનાવ્યા  
એ કે ઝવહરેવણ તે ખેડેલાં ખસ ખ્યાત વર્ષે મથા હતા પણ પ્રભાપતિ  
રાજાનું કલક પશુ સાથે આવ્યું

બીજી રીતે ભેતાં પ્રજા એટલે આત્મા, તેને બધે તે પ્રજા  
આત્માને જ્ઞાન અને કર્મનું સ્વરૂપવાળી ચેતનાથી બદલાયાં આવે  
ત્યારે આત્મવ આત્મિક સુખ ઉપજે છે હવે ચેતના બાહ્યજનના નિયમ  
પ્રમાણે નારી જાતિમાં બદલ અને આત્મા નર જાતિમાં બદલ. ચેતના  
આત્માનો શુભ હોવાથી આત્મામાંથીજ ઉપજે એટલે તે આત્મની પ્રજા  
સહ, આત્મા ચેતનામાં લીન થઈ બદલ અને સુખ સોજવે એટલે  
આત્મા પોતાની પ્રજાનો પતિ થયો એટલે પ્રજાને પોતાની  
પુત્રી સોજવી જોમ થયું

આવી રીતે કર્મના કર્મનું, જેટલી લોકવાચક, તત્ત્વની  
અણસમજ વગેરે કારણથી ભગવાનને લોકોએ દોષિત બનાવ્યા અને  
પોતાનો કલ્પો મલાવવા જેટલી શત્રુચરણ કરી આ વિશ્વેષની કથાથી  
દોષિત બહિષ્કારને ભગવાન ગણવા નહિ જોમ નિરાકરણ કરવામાં  
આવે છે વસ્તુ સ્વરૂપ સમજવા માટે તદ્દ વિશેષી અથવા બીજી  
વસ્તુઓમાંથી તે વસ્તુની તારવણી કરવી જોઈએ. આજેની કથામાં  
વસ્તુનું સ્વરૂપ આવે અને વિશ્વેષની કથાથી તે વસ્તુને બીજી વસ્તુ  
માંથી તારવી લેવી જોઈએ.

૩ સવેગીની કથા — સમ = સમ્યક્ પ્રકરણ = શુદ્ધ  
વેગ = અતિ એટલે અનાદિ કાળનો સસારી માર્ગ, તે ઉલ્ટો માર્ગ,  
તેથી વિરુદ્ધ માર્ગ તે શુદ્ધ માર્ગ તે શ્રેષ્ઠ માર્ગ તેની કથા એવી  
છે કે પરમેશ્વરની આજ્ઞા તે શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે

પરમેશ્વરની શક્તિ અને આજ્ઞાનું પાલન તે શ્રેષ્ઠ માર્ગ માટે  
જ છે અને પરમેશ્વર પોતે શ્રેષ્ઠ માર્ગમાં ટોચ ઉપર છે જોમ સમજાવે

## પ રો પ કાર

\*

અર્થ:— પર + ઉપ = સમક્ષ (આત્મ સમક્ષ) + કાર = કરવાનું કામ, એટલે બીજાને પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે પોતાના સરખી કરવાની ક્રિયા તે પરોપકાર પોતાના સરખો કરવો તેનો ભાવ એવો છે કે પોતે જે સુખ લોગવે છે તેવા સુખમાં લાવવો સુખમાં લાવવાથી તેનું દુઃખ નાશ પામે છે, એટલે દુઃખમાંથી મુક્ત કરી સુખમાં લાવવો.

સુખ બે પ્રકારનાં છે, સંસારી (પૌદ્ગલિક) અને આધ્યાત્મિક (આત્મિક). વળી તે બે પ્રકારના છે અનિત્ય (ટૂક મુદત માટે) અને નિત્ય (કાયમને માટે), એટલે ટૂક મુદત માટે અથવા કાયમને માટે સાંસારિક અથવા આત્મિક સુખમાં બીજાને દાખલ કરવો તે પર-ઉપકાર.

સંસારી વસ્તુઓ તે જમીન, ઘરખાર, ધન, ધાન્ય, સેવા કરનાર મનુષ્યો અને ગાય-ભેસ વગેરે પશુઓ. સોનું, રૂપું અને પરચુરણ ચીજો અથવા તો અન્ન, પાણી, જગ્યા, પથારી, વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે આપવાથી તથા વચનથી શાંતિ આપવાથી, કાયાથી સેવા કરવાથી તથા મનથી ભલું જાણવાથી ‘સંસારી પરોપકાર’ થાય.

તેમા નવ જાતના પરિગ્રહ આપવાથી જેટલે દરજ્જે બીજાને સુખ થાય તેટલે દરજ્જે પુણ્ય બંધ થાય અને જેટલે દરજ્જે જીવ-હિંસા થાય તેટલે દરજ્જે પાપનો બંધ થાય અને નવ પ્રકારના પુણ્ય કરવાથી સુપાત્ર હોય કે કુપાત્ર હોય તે પ્રમાણે સવર, નિર્જરા, પુણ્ય બંધ અને પાપ બંધ થાય એટલે સવર નિર્જરાના કામીને આપવાથી આપનારને સવર અને નિર્જરા મુખ્યતાથી થાય અને ગૌણતાથી પુણ્ય બંધ થાય અને દાન ખાઈને પાપ કરનારને આપવાથી મુખ્ય-

સમજવું અને પરમેશ્વરી આજ્ઞામાં રહેવાનો પ્રયત્ન કરવો અને આ પરમેશ્વરી કથાનો પ્રચાર કરવો.

મિધ્યાત્વીઓમાં ત્રિત્ર વિચિત્ર રીતે પરમેશ્વરી કથા પ્રચલિત છે તેમાં ભગવાન ઉપર દોષો લાઠવામાં આવે છે. ભગવાનને ન ખપે તેવી પૈદ્ધત્વિક વસ્તુઓ ધરવાના કાર્વે ચાલે છે પણ તે બિચારા સમજતા નથી કે તેથી ભગવાનની અશ્લાવના થાય છે અને તે તેઓ જ્ઞાનથી ભર્યે છે પણ રાજદ્રોષનો અભાવ હોવાથી તેમને સ્મર કરતા નથી પણ અશ્લાવના કલ્યાણ પોતેજ કર્યાં હોવાય છે અને તેનું ફળ એકબધા વચ્ચે છૂટકે નથી. પરમેશ્વર સત્યથી પ્રભિત વિચારમાંથી ભગવા અને ભગવાવવા પરમેશ્વરી કથા અહીં કહી છે.





## પ રો પ કાર

\*

અર્થ:— પર + ઉપ = સમક્ષ (આત્મ સમક્ષ) + કાર = કરવાનું કામ, એટલે બીજાને પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે પોતાના સરખી કરવાની ક્રિયા તે પરોપકાર પોતાના સરખો કરવો તેનો ભાવ એવો છે કે પોતે જે સુખ ભોગવે છે તેવા સુખમાં લાવવો સુખમાં લાવવાથી તેનું દુઃખ નાશ પામે છે, એટલે દુઃખમાંથી મુક્ત કરી સુખમાં લાવવો.

સુખ બે પ્રકારનાં છે, સંસારી (પૌદ્ગલિક) અને આધ્યાત્મિક (આત્મિક). વળી તે બે પ્રકારના છે અનિત્ય (દૂક મુદત માટે) અને નિત્ય (કાયમને માટે), એટલે દૂક મુદત માટે અથવા કાયમને માટે સામાન્યિક અથવા આત્મિક સુખમાં બીજાને દાખલ કરવો તે પર-ઉપકાર.

સંસારી વસ્તુઓ તે જમીન, ઘરખાર, ધન, ધાન્ય, સેવા કરનાર મનુષ્યો અને ગાય-ભેડ વગેરે પશુઓ. સોનું, રૂપું અને પરચુરણ ચીજો અથવા તો અન્ન, પાણી, જગ્યા, પથારી, વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે આપવાથી તથા વચનથી શાંતિ આપવાથી, કાયાથી સેવા કરવાથી તથા મનથી ભલું જણાવવાથી ‘સંસારી પરોપકાર’ થાય.

તેમા નવ જાતના પરિગ્રહ આપવાથી જેટલે દરજ્જે બીજાને સુખ થાય તેટલે દરજ્જે પુણ્ય બધ થાય અને જેટલે દરજ્જે જીવ-હિંસા થાય તેટલે દરજ્જે પાપનો બધ થાય અને નવ પ્રકારના પુણ્ય કરવાથી સુપાત્ર હોય કે કુપાત્ર હોય તે પ્રમાણે સંવર, નિર્જરા, પુણ્ય બધ અને પાપ બંધ થાય એટલે સવર નિર્જરાના કામીને આપવાથી આપનારને સવર અને નિર્જરા સુખ્યતાથી થાય અને ગૌણતાથી પુણ્ય બંધ થાય અને દાન ખાઈને પાપ કરનારને આપવાથી સુખ્ય-

તાથી પાપનો બંધ આપનારને પટે અને ઝોણતાથી નજીવે. પુણ્ય બંધ થાય તે બાંનેનું ફળ આપનારને કર્મ વિપાક વખતે સ્વેચ્છવતું પડે.

પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે બીજાને પરોપકાર કરવાનો અર્થ એવો છે કે પોતે જે સુવ્યવસ્થામાં હોય તે સુવ્યવસ્થાની યોગ્યતા પ્રમાણે પરોપકાર કરે. જે સ્વચ્છ નિર્વૃત્તિનો જ કામી હોય તે સ્વચ્છ નિર્વૃત્તિનું જ પરોપકારી કાર્ય કરે અને સચ્ચારનો. કામી હોય તે પોદ્ગલિક ઉપકાર કરે. પોતે જેટલે ફરજી પોદ્ગલિક સુખ સોજવતો હોય અને બાકી બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ હોય તો પોતાની છુટી વસ્તુથી જ પરોપકાર કરે.

પોતાથી વધારે સુવ્યવસ્થા હોય તેના ઉપર પરોપકાર કરવાથી લાભ વધારે છે. પોતાથી ઓછા સુવ્યવસ્થા ડુબી હોય તો અત્યંતથી પરોપકાર કરી તેને સુવ્યવસ્થા બનાવી શકાય.

આત્માત્મિક ઉપકાર સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તથા તપમાં બેઠવાથી થાય છે. જે પદ્મસદાસતથાથી ત્યાગી સાધુ છે તે સ્વચ્છ નિર્વૃત્તિ જ કામી હોઈને પોતાના જેવા જ સુખ હોય તેના ઉપર યોગ્ય વખતે અને યોગ્ય વિધિ-મર્યાદા અને ઉપલબ્ધિ પ્રમાણે નવ પ્રકારના પુણ્યના ઉપકારથી તેના સ્વચ્છ નિર્વૃત્તિનાં કાર્યમાં વૃદ્ધિ કરીને પરોપકાર કરે અને તે સિવાયના લોકોને (ગૃહસ્થોને) સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપમાં બેઠીને આત્મિક સુખમાં લાવવાનો ઉપકાર કરે.

જે સાધુ બીજાને પોદ્ગલિક સુખોમાં બેઠવાનો ઉપકાર કરે તે આત્મિક સુખના હેતુમાંથી જાણ થાય છે, બે કે તેના પરોપકારની રીત પ્રમાણે પુણ્ય તથા પાપ-કર્મનો બંધ થાય પણ તેથી સચ્ચાર થતો નથી. સચ્ચાર થતાડવાના અને આત્મિક સુખ અને નિત્ય સુખ લાવવાના હેતુઓ સમ્યક્જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ જ છે કે જેથી સ્વચ્છ અને નિર્વૃત્તિ થાય અને છેવટ મોક્ષ થાય અને નિરવર શુદ્ધ

નિરાલંબનવાળું અનંત આત્મિક સુખ પ્રાપ્ત થાય અને કાયમને માટે સર્વ દુઃખોનો અંત આવે. આ છે શુદ્ધ વાસ્તવિક ઉપકાર

ગૃહસ્થો માટે પણ વાસ્તવિક ઉપકાર કરવાની એવી રીત છે કે આત્મિક સુખમાં લાવવાના હેતુથી પુદ્ગલિક દુઃખોમાંથી બીજાને સુકત કરવા એ જ ખરો ઉપકાર ગણાય

અહીં પરોપકારનો વિષય ગ્રહણ કરવાનો હેતુ એ છે કે- કેટલાક લોકો પરોપકારનો અર્થ પુદ્ગલિક પરોપકારમા જ માને છે અને પરોપકારનું વચન આગળ લાવીને પોતાની અભ્યતરની ઇચ્છા સાધવાનું જ કાર્ય કરે છે એટલે પરોપકારને બહાને પોતાને મારી ખાવાનું મળે, પોતાની આખરૂ વધે તેથી વધારે કમાવાની તક મળે અથવા તો પ્રખ્યાત થવાની આકાંક્ષા હોય, પ્રખ્યાત થઇને પૂજાવાની અથવા મિથ્યા ભગવાન ગણાવાની મહત્ત્વાકાંક્ષા કેઈ પત્ર મહાવ્રતધારી સાધુને પણ થવા સભવ છે ત્યારથી તેનું પતન થાય છે, માટે પરોપકાર કરવામા સાધુએ કેવી રીતે સાવધાની રાખવી જોઈએ તે અત્રે બતાવ્યું છે.

**હવે પરોપકારને અનેક દષ્ટિએ તપાસીએ :-**

**નિક્ષેપામાં પરોપકાર :-**

(૧) પરોપકાર એવી નામ સંજ્ઞા તો હોય છે પણ પરોપકાર એવો શબ્દ આગળ ધરીને પોતાનો પુદ્ગલિક અર્થ સાધવો તે નામ માત્ર પરોપકાર છે

(૨) સ્થાપના પરોપકાર:- પરોપકાર એવા અક્ષરોની સ્થાપના હોય છે. કેઈ જીવ કે અજીવ પરોપકારરૂપે સ્થાપનાનો પ્રચાર પ્રચલિત નથી દાનના ક્ષેત્રોની સ્થાપના હોય છે પણ તે સ્થાપના નિક્ષેપમાં આવતા નથી

(૩) દ્રવ્ય પરોપકાર :- તેના બે ભેદ :- (૧) આગમથી દ્રવ્ય પરોપકાર-શૂન્ય ઉપયોગથી પરોપકાર દર્શક શાસ્ત્રનો અભ્યાસ, (૨)

તાથી પાપનો બંધ આપનારને પટે અને ગોચતાથી નહીંવે. ઉપર બંધ થાય તે બંનેનું કૃણ આપનારને કર્મ વિપાક વખતે સોઝવવું પડે.

પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે બીજાને, પરોપકાર કરવાનો કર્મ એવો છે કે પોતે જે શુભસ્થાનમાં હોય તે શુભસ્થાનની યોગ્યતા પ્રમાણે પરોપકાર કરે. જે સ્થાન નિર્ભરનો જ કામી હોય તે સ્થાન નિર્ભરનું જ પરોપકારી કર્મ કરે અને સચારનો કામી હોય તે પોજ્યલિંગ ઉપકાર કરે. પોતે જેટલે દરબજે પોજ્યલિંગ સુખ ભોગવેલો હોય અને બાકી બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ હોય તો પોતાની પુણ્ય વસ્તુથી જ પરોપકાર કરે.

પોતાથી વધારે શુભવાન હોય તેના ઉપર પરોપકાર કરવાથી લાભ વધારે છે. પોતાથી ઓછા શુભવાળા કુળી હોય તો અનુકંષથી પરોપકાર કરી તેને શુભવાળો બનાવી શકાય.

આધ્યાત્મિક ઉપકાર સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન, આશિષ તથા તપમાં ભેદવાથી થાય છે જે પરચમકામતધારી ત્યાગી સાધુ છે તે સ્થાન નિર્ભરના જ કામી હોઈને પોતાના ભેવા જ અર્થ હોય તેના ઉપર યોગ્ય વખતે અને યોગ્ય વિધિ-મર્ચાદા અને ઉપલબ્ધિ પ્રમાણે નવ પ્રકારના ઉપકારથી તેના સ્થાન નિર્ભરના કર્મમાં વૃદ્ધિ કરીને પરોપકાર કરે અને તે સિવાયના લોકોને (ગૃહસ્થોને) સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન, આશિષ, તપ જ છે કે જેથી સુખમાં લાવવાનો ઉપકાર કરે.

જે સાધુ બીજાને પોજ્યલિંગ સુખોમાં ભેડવાનો ઉપકાર કરે તે આત્મિક સુખના હેતુમાંથી બ્રહ્મ થાય છે, જે કે તેના પરોપકારની રીત પ્રમાણે ઉપર તથા પાપ-કર્મનો બંધ થાય પણ તેથી સસાર ધટતો નથી. સસાર ધટાડવાના અને આત્મિક સુખ અને નિત્ય સુખ લાવવાના હેતુઓ સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન, આશિષ, તપ જ છે કે જેથી સ્વર અને નિર્ભર થાય અને છેવટ મોક્ષ થાય અને નિરતર શુભ

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપથી જે વખતે શુદ્ધિ કરવામાં આવતી હોય તે વખતે પર-ઉપકાર.

૭. એવંભૂત નયનો પરોપકાર :- શુદ્ધ આત્મભાવમાં વર્તતો જીવ.

વ્યવહારથી પરોપકાર :- દુઃખમાંથી મુક્ત કરી પુણ્નલિક સહાય આપવી તે

નિશ્ચયથી પરોપકાર :- જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તપરૂપી મોક્ષ માર્ગમાં બીજાને જોડીને અનંત આત્મિક સુખ મેળવવામાં સહાય કરવી તે.

સામાન્ય પરોપકાર :- અનિત્ય દ્રવ્ય મુદત માટે સુખ આપવું તે.

વિશેષ પરોપકાર :- કાયમતુ સુખ આપવું તે.

દ્રવ્યથી ઉપકાર :- ઉપકરણો વગેરે દ્રવ્ય વસ્તુથી ઉપકાર કરવો તે.

ક્ષેત્રથી ઉપકાર :- યોગ્ય સ્થાન આપવું તે

કાળથી ઉપકાર :- જે કાળે ઉપકાર થતો હોય તે કાળ.

ભાવથી પરોપકાર :- પરોપકારના ભાવ પ્રવર્તતા હોય તે. અથવા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને અનુસરીને સ્વ-પર ની યોગ્યતા પ્રમાણે જે પરોપકાર થાય તે

આગમ-પ્રમાણે પરોપકાર :- પુણ્નલિક પરોપકારની અપેક્ષાએ નવ પ્રકારના પુણ્યના કાર્યથી પુણ્ય-બંધ થાય. પુણ્યનો નિષેધ નથી તેમ જ ધર્મસ્વરૂપે આગ્રહ નથી એટલે કે જ્યાં પુણ્યની સાથે પાપ-બંધ થાય છે ત્યાં ત્યાગીએ મોન રહેવું અને ગૃહસ્થો પોતાના નિયમની મર્યાદામાં રહીને પરોપકાર કરી શકે.

સુપાત્રદાનનો હેતુ સંયમ નિર્જરા છે બીજાને મોક્ષમાર્ગમાં જોડીને તેના આત્માનું કલ્યાણ કરવું તે વાસ્તવિક પરોપકાર છે

નો-આગમથી દ્રવ્ય પરોપકાર તેના ત્રણ ભેદ (૧) સ્થરીર દ્રવ્ય પરોપકાર-પરોપકાર કરતી વખતે જેનું સૂત્રુ થયું તેનું મૂલક શરીર (૨) ભવ્ય શરીર દ્રવ્ય પરોપકાર-જોકે એવ કે જે ભવિષ્યમાં પરોપકાર કરશે પણ હાલમાં નથી કરતો (૩) શરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય પરોપકાર તેના ત્રણ ભેદ (અ) લૌકિકદ્રવ્ય પરોપકાર-તે સજ્જત વ્યવહારને અનુલક્ષીને પરોપકારનું કાર્ય થાય તે (બ) લૌકોત્તર દ્રવ્ય પરોપકાર સાધુના વેશમાં રહીને સાંસારિક (પુણ્યલિક) પરોપકાર કરવો તે બધવા સાંસારિક સુખ માટે પરોપકાર કરવો તે (ક) કુમારવન પરોપકાર-કપોલ કલ્પિત મિશ્ન્યાત્વપૂર્વક અશુદ્ધ પરોપકારની રીતે જેમકે પિતૃપિંડ, ઢાંઢે (કે જેમાં મિશ્ન્યાત્વ ભાવના છે તે) બ્રાહ્મણને ઓ વગેરે દાન (૪) ભાવ પરોપકાર તેના બે ભેદ:- (૧) આગમપૂર્વક પરોપકાર તે ઉપયોગ સહિત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપનો અભ્યાસ અને વ્યાખ્યાન (૨) નો-આગમથી પરોપકાર તે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપમાં બધવા ભાવ પરોપકારમાં વર્તેલો એવ.

નયોમાં પરોપકાર -

૧. નિમમ નમનો પરોપકાર - કાંઈ એવ કાંઈ બીજા એવનું કાંઈ પણ અશબી મન, વચન કે ક્રિયાથી ભક્ત કરે તે.

૨ સમૃદ્ધ નમનો પરોપકાર - પુણ્યલિક કે અદિભિક્ત પરોપકાર હોય, અનેક ભવ-ભવના પરોપકારનાં કાર્યો હોય, તે બધાને એક પરોપકાર શબ્દથી સંબોધે.

૩ વ્યવહાર નમનો પરોપકાર - કુળમાંથી મુક્ત કરી પુણ્યલિક સુખમાં બીજાને લ્લાપે.

૪ નિષ્કલમ્ભ નમનો પરોપકાર - પરોપકારમાં ઉપયોગ હોય તે પરોપકાર.

૫ શબ્દ નમનો પરોપકાર - બીજાને આગમ સમજાવે, તેના આત્માનું જ્ઞાન કરાવવું.

૬ સમવિરૂદ્ધ નમનો પરોપકાર - બીજાને આત્માની

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપથી જે વખતે શુદ્ધિ કરવામાં આવતી હોય તે વખતે પર-ઉપકાર

૭. એવભૂત નયનો પરોપકાર :- શુદ્ધ આત્મભાવમાં વર્તતો જીવ.

વ્યવહારથી પરોપકાર :- દુઃખમાંથી મુક્ત કરી પુણ્યલોક સહાય આપવી તે

નિશ્ચયથી પરોપકાર :- જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર તપરૂપી મોક્ષ માર્ગમાં ખીજીને જોડીને અનંત આત્મિક સુખ મેળવવામાં સહાય કરવી તે.

સામાન્ય પરોપકાર :- અનિત્ય દુઃખ મુદત માટે સુખ આપવું તે.

વિશેષ પરોપકાર :- કાયમનું સુખ આપવું તે.

દ્રવ્યથી ઉપકાર :- ઉપકરણો વગેરે દ્રવ્ય વસ્તુથી ઉપકાર કરવો તે.

ક્ષેત્રથી ઉપકાર :- યોગ્ય સ્થાન આપવું તે.

કાળથી ઉપકાર :- જે કાળે ઉપકાર થતો હોય તે કાળ.

ભાવથી પરોપકાર :- પરોપકારના ભાવ પ્રવર્તતા હોય તે. અથવા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને અનુસરીને સ્વ-પર ની યોગ્યતા પ્રમાણે જે પરોપકાર થાય તે

આગમ-પ્રમાણે પરોપકાર :- પુણ્યલોક પરોપકારની અપેક્ષાએ નવ પ્રકારના પુણ્યના કાર્યથી પુણ્ય-બંધ થાય. પુણ્યનો નિષેધ નથી તેમ જ ધર્મસ્વરૂપે આગ્રહ નથી એટલે કે ન્યાં પુણ્યની સાથે પાપ-બંધ થાય છે ત્યા ત્યાગીએ મૌન રહેવું અને ગૃહસ્થો પોતાના નિયમની મર્યાદામાં રહીને પરોપકાર કરી શકે.

સુપાત્રદાનનો હેતુ સ્વયમ નિર્જરા છે ખીજીને મોક્ષમાર્ગમાં જોડીને તેના આત્માનું કલ્યાણ કરવું તે વાસ્તવિક પરોપકાર છે.

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પરીપક્ષર :- બીજા ઉપર ઉપકાર કરવાથી પોતાને પ્રત્યક્ષ સુખના અનુભવ થાય છે અને બીજો દુઃખમાંથી મુક્ત થાય છે તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે । । ।

અનુમાન પ્રમાણ પરીપક્ષર :- જેમ પોતે પોતાના સુખને અનુભવ કરી શકે છે તેમ બીજા ઉપર ઉપકાર કરવાથી તે જીવ તેના સુખને અનુભવ કરી શકે છે એવું અનુમાનથી બાજી શકાય છે

ઉપમા-પ્રમાણ પરીપક્ષર :- પુસ્તકિક પરીપક્ષરને ઉપકારના પ્રમાણમાં ઉપમા આપી શકાય પણ આત્મિક સુખમાં લાવવાનો જે પરીપક્ષર થાય છે તેને માટે કંઈ ઉપમા નથી માટે તે શેષ છે

આ ઉપરથી સમજાશે કે મિશ્વાત્વીનો પરીપક્ષર, સમક્રિતીનો પરીપક્ષર, મતધારી આવકનો પરીપક્ષર અને સાધુનો પરીપક્ષર, આ બધા પરીપક્ષરમાં મિજલા છે માટે સૌ સૌની યોગ્યતા પ્રમાણે તેમ જ બીજાની યોગ્યતા પ્રમાણે, સ્વ-પરના નિરતરતા કત્યાણ માટે વચાચેઅ પરીપક્ષર કરવો.

સર્વ લગ્ય જીવો અનંત આત્મિક સુખમાં લીન થાઓ ! એવી ભાવના એક ઉત્તમ પ્રકારનો પરીપક્ષર છે





## બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને શંકર.

\*

કેટલાક દાર્શનિકો એમ માને છે કે બ્રહ્મા સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરે છે, શંકર તેનો નાશ કરે છે અને વિષ્ણુ તેનું રક્ષણ કરે છે પણ તે બ્રહ્મા, શંકર અને વિષ્ણુ કોણ છે તે જાણતા નથી કોઈ તેમને પ્રાણુ શક્તિ કે ભગવાન માને છે કોઈ તેમને એકમાં અંતર્ગત ત્રણ શક્તિ કે ભગવાન માને છે એટલે કે ત્રણને એક રૂપે માને છે. વળી કોઈ એક ભગવાન માને છે અને કોઈ ત્રણ ભગવાન માને છે.

જ્યારે પૂછવામા આવે કે સૃષ્ટિ ક્યારે, કેવી રીતે, કયાથી, કઈ વસ્તુમાથી ઉત્પન્ન કરી? અને ઉત્પન્ન કર્યા પહેલા શું હતું? ભગવાન કયા રહેતા હતા? વગેરે, તો તેનો કોઈ ચુકિતસર, અવિરોધ-પણે ઉત્તર આપી શકતું નથી વળી આવી માન્યતાવાળા માણસો ભગવાનની ભક્તિ કરીને સર્વ પ્રકારના પાપની છુટ લઈ લે છે, અને બધું ભગવાન ઉપર ઢાળી દઈ આત્માની શુદ્ધ શક્તિઓને ફેરવતા નથી અને મોજ મજમા લીન રહે છે પણ તેથી પોતે પોતાના આત્માને જ છેતરે છે.

ભગવાનને તેમના કર્મો પ્રત્યે કાંઈ લેવા દેવા નથી તે વાતનું અત્રે ખાસ વિવેચન કરવાનું નથી પરંતુ આ ત્રણ શક્તિઓ શું છે તે જાણવી જોઈએ તે ત્રણ શક્તિ સંબંધી અજ્ઞાનતાથી ઉત્પન્ન થતી ભ્રમણાને લઈને ખોટા વાદ-વિવાદ ચાલે છે.

દરેક દ્રવ્ય જીવ હોય કે અજીવ હોય, રૂપી હોય કે અરૂપી હોય પરંતુ તેનામા ત્રણ શક્તિઓ સ્વાભાવિક રીતે હોય છે, તે ઉત્પાદ (ઉત્પત્તિ), વ્યય (નાશ) અને ધ્રુવતા (કાયમપણું).

દ્રવ્ય કાયમ રહે છે અને તેની અવસ્થા બદલાયા કરે છે. તે અવસ્થાઓને પર્યાયો કહે છે દ્રવ્યની જે નવી અવસ્થા થાય છે તે

ઉત્પાદ છે તેવી જાવશ્યા થાય તેની સાથે જુની જાવશ્યાનો નાશ થય તે વ્યય છે પરંતુ નવી જુની જાવશ્યામાં દ્રવ્ય હંમેશાં કામમ રહે છે તેથી દ્રવ્યની ઉત્પાદ શક્તિ તે પ્રાણા; વ્યય શક્તિ તે શકર; મુવ શક્તિ તે વિષ્ણુ આ વસ્તુ ન સમજવાથી તત્ત્વજ્ઞાનની જામણા હંમેશાં રહ્યા કરે છે

ત્રીજી કશે જણાવશેને આ ત્રણ શક્તિ ઉત્પાદ, વ્યય અને મુવતા બતાવે છે તેના ઉપરથી જણાવશે મહાન વિશાળ સમુદ્રની ઉપમાથી પણ વધારે સૂત્રજ્ઞાનની રચના કરે છે કારણ કે હરેક દ્રવ્ય જનત શુણ્ણ પચ્ચિવાળા હોય છે અને આવા દ્રવ્યોમા જીવ અને પુણ્યો જનતાનત હોય છે અને તેમના પરસ્પર વ્યવહારથી જનત જનત જણવાની વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થાય છે

હરેક દ્રવ્યમાં જનત શુણ્ણ હોય છે, હરેક શુણ્ણમાં જનતાનત શુણ્ણશ (શુણ્ણના અવિભાગી પ્રતિબેદો) હોય છે શુણ્ણોને હમને દ્રવ્યમાં નાના પક્ષ, મોટાપક્ષ વિજેર વિભાજો થાય છે તે બાર પ્રકારે થાય છે, છ પ્રકારે હાનિ અને છ પ્રકારે વૃદ્ધિ સખ્યાત, અસખ્યાત અને જનત આ ત્રણ જાતની સખ્યાના શુણ્ણકાર કે બાયાકાર કલ્પાથી ૭ લેક થાય. આવી ૭ પ્રકારની હાનિ કે વૃદ્ધિ એટલે  $6 \times 2 = 12$

હરેક દ્રવ્યમા ૬ સામાન્ય શુણ્ણ હોય છે અસ્તિત્વ, દ્રવ્યત્વ, વસ્તુત્વ, અગુરુલ્લુત્વ, પ્રમેયત્વ, પ્રદેશત્વ, તેમાં જે અગુરુ લ્લુ છે તેના પરિણુમનથી દ્રવ્યના શુણ્ણોમાં હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે તેથી દ્રવ્યમાં સ્વપ્રત્યય ઉત્પાદ થાય છે જે સમયે ઉત્તર જાવશ્યાનો ઉત્પાદ થાય છે તે જ સમયે પૂર્વ જાવશ્યાનો વ્યય (નાશ) થાય છે અગુરુ લ્લુ શુણ્ણથી એક દ્રવ્ય, બીજા દ્રવ્ય રૂપ થતો નથી અને એક શુણ્ણ કે શક્તિ બીજા શુણ્ણ કે શક્તિ રૂપે બદલતી નથી

બીજા દ્રવ્યોના નિમિત્તથી, જે દ્રવ્યમાં ઉત્પાદ, વ્યય થાય છે તે પર-પ્રત્યય ઉત્પાદ, વ્યય, સમજવા.

એટલે કે હરેક દ્રવ્યોમાં પોતાના અગુરુ લ્લુ શુણ્ણથી સ્વપ્રત્યય ઉત્પાદ અને વ્યય થાય છે અને બીજા દ્રવ્યોના નિમિત્તથી પર

પ્રત્યય, ઉત્પાદ વ્યય થાય છે અને તે દરેક દ્રવ્ય તરીકે કાયમ રહે છે.

આવી રીતે અનંતાનંત દરેક જીવમાં સ્વ-પ્રત્યય ઉત્પાદ વ્યય થયા કરે છે અને દરેક જીવ દ્રવ્ય તરીકે કાયમ રહે છે અને સંસારી જીવો, કર્મ પુદ્ગળ (પર-દ્રવ્ય) ના નિમિત્તથી દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ, નારકીના અનેક ભેદોમાં વ્યંજન પર્યાય ધારણ કરે છે. તેમ જ અર્થ પર્યાય તે વિભાવ ભાવો ધારણ કરે છે. તેથી કોઈ કોઈને ઉત્પન્ન કરવાની બીજ કોઈ જરૂર રહેતી નથી. ફક્ત જીવને એટલો જ પુરુષાર્થ કરવાનો છે કે વિભાવ ભાવ (પર દ્રવ્યના નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થતા ભાવ)નો ત્યાગ કરી પોતાના શુદ્ધ ભાવમા રહેવું કે જેથી સંસારના દુઃખોનો અંત આવે

આ વસ્તુ સમજવા માટે અજ્ઞાન રૂપી ઘોર અંધારૂં અને મમત્વ રૂપી બેહોશપણામા રાખનાર કેફ દૂર કરવાં જોઈએ. જેટલે દરજ્જે તે દૂર થાય તેટલે દરજ્જે પ્રકાશ અને હોશમા દાખલ થવાય અને જ્યારે સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને નિર્મમત્વ પ્રગટ થાય ત્યારે સર્વ દુઃખોનો અંત થાય આ પર નિમિત્તથી થતાં ઉત્પાદ અને વ્યય બંધ થાય ત્યારે આત્મા-પરમાત્મા થઈ જાય; પછી જન્મ, જરા, મરણ, રોગ પુનર્જન્મ કે શરીરની કોઈ પણ ઉપાધિ રહેતી નથી, કારણ કે નિરંજન નિરાકાર અશરીરી શુદ્ધ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે આ રીતે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શકરનું સ્વરૂપ સમજવું જોઈએ.



ઉત્પાદ છે તેવી અવસ્થા થાય તેની સાથે જુની અવસ્થાનો નાશ થાય તે વ્યય છે પરંતુ નવી જુની અવસ્થામાં દ્રવ્ય હંમેશા ઠામમ રહે છે તેથી દ્રવ્યની ઉત્પાદ શક્તિ તે પ્રજ્ઞા, વ્યય શક્તિ તે શક્તિ, મુલ શક્તિ તે વિષ્ણુ આ વસ્તુ ન સમજવાથી તત્ત્વજ્ઞાનની જામણ હંમેશાં રહ્યા કરે છે

તીર્થંકરો અણુધરોને આ ત્રણ શક્તિ ઉત્પાદ, વ્યય અને મુલ જતાવે છે તેના ઉપરથી અણુધરો મહાન વિદ્યાળ સમુદ્રની ઉપમાથી પણ વધારે સૂત્રજ્ઞાનની રચના કરે છે કારણ કે દરેક દ્રવ્ય જનત ગુણ પદ્ધિવાળા હોય છે અને આવા દ્રવ્યોમાં જીવ અને પુણ્યો જનતાનત હોય છે અને તેમના પરસ્પર અવહારથી જનત જનત જાણવાની વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થાય છે

દરેક દ્રવ્યમાં જનત ગુણ હોય છે, દરેક ગુણમાં જનતાનત શુદ્ધિ (શુદ્ધતા અવિભાગી પ્રતિષેદો) હોય છે ગુણશિખે લઈને દ્રવ્યમાં નાના પક્ષ, મોટાપક્ષ વિગેરે વિભાગ થાય છે તે બાર પ્રકાર થાય છે, છ પ્રકારે હાનિ અને છ પ્રકારે વૃદ્ધિ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને જનત આ ત્રણ જાતની સંખ્યાના ગુણાકાર કે ભાગાકાર કરવાથી છ લેક થાય. આવી છ પ્રકારની હાનિ કે વૃદ્ધિ એટલે  $6 \times 2 = 12$

દરેક દ્રવ્યમાં ૬ સામાન્ય ગુણ હોય છે અસ્તિત્વ, દ્રવ્યત્વ, વસ્તુત્વ, અગુરુલુત્વ, પ્રમેયત્વ, પ્રદેશત્વ, તેમાં જે અગુરુ લુપ્ત છે તેના પરિણમનથી દ્રવ્યના ગુણુશિખામાં હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે તેથી દ્રવ્યમાં સ્વપ્રત્યય ઉત્પાદ થાય છે જે સમયે ઉત્તર અવસ્થાનો ઉત્પાદ થાય છે તે જ સમયે પૂર્વ અવસ્થાનો વ્યય (નાશ) થાય છે અગુરુ લુપ્ત ગુણથી એક દ્રવ્ય, બીજા દ્રવ્ય રૂપ થતો નથી અને એક ગુણ કે શક્તિ બીજા ગુણ કે શક્તિ રૂપે બદલતી નથી

બીજા દ્રવ્યોના નિમિત્તથી, જે દ્રવ્યમાં ઉત્પાદ, વ્યય થાય છે તે પર-પ્રત્યય ઉત્પાદ, વ્યય, સમજવા.

એટલે કે દરેક દ્રવ્યોમાં પોતાના અગુરુ લુપ્ત ગુણથી સ્વપ્રત્યય ઉત્પાદ અને વ્યય થાય છે અને બીજા દ્રવ્યોના નિમિત્તથી પર

આવે કે ન આવે પણ તેમાં પૂજા લાયક ગુણ ન હોય તેથી તેની પૂજા ત્યાગ કરવા લાયક છે. સ્થાપના પૂજા મૂર્તિપૂજા તરીકે પ્રખ્યાત છે, હુનિયાનો ઘણો ભાગ આમાં સહેલાઈથી સડોવાઈ જાય છે કારણ કે તેમાં ઇદ્રિયોના વિષય અને કષાયો કે જેમાં અજ્ઞાની જીવો અનાદિ કાળથી ટેવાયેલા છે તેનું પોષણ મળે છે મૂર્તિપૂજામાં કેટલા અનર્થ થાય છે તે હવે જોઈએ મનુષ્યભક્ષી અનાયો પોતાના ઇંટદેવની મૂર્તિ આગળ પોતાના શત્રુ તરીકે માનેલા મનુષ્યનો ભોગ આપે છે. માસભક્ષક અનાયો પોતાના ઇંટદેવ-દેવીના મૂર્તિ આગળ પશુઓનો ભોગ આપે છે તેને યજ્ઞના નામે આરોપણ કરીને તેવા પ્રકારની અધાર્મિક વિધિ ગોઠવે છે અહીં મુખ્ય હેતુ માંસ ખાવાનો હોય છે અને તે પણ ધર્મને નામે આ ધર્મ નથી પણ અધર્મ જ છે અને આવી પૂજા કરનારા, કરાવનારા અને તેવી પૂજાને બલી જાણનારા નર્કગામી થાય છે કેટલાક લોકો જીવ અજીવનું જાણપણું નહીં હોવાથી મૂર્તિપૂજામાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને વ્રક્ષ એ છ જાતની કાયવાળા જીવોને હિંસા કરે છે. આમાં દ્યેય પૂજાનું છે પણ ખાસ જીવોને મારવાનું નથી છતાં જીવોની હિંસા થાય છે તેથી હિંસક પૂજા ત્યાગ કરવા લાયક છે કેટલાક લોકો છકાયના જીવોને જાણવા છતાં તેમની રક્ષાની ઉપેક્ષા કરીને સ્થાપના મૂર્તિ આગળ તેઓના કાર્યક્રમમાં છકાય જીવની હિંસા કરે છે અને એમ માને છે કે ધર્મની ખાતર થતી હિંસા તે હિંસા નથી પણ કુદરતના નિયમની વિરૂદ્ધ માન્યતા રાખવાથી કુદરતી રીતે કાર્ય અનુસાર જ કર્મબંધ થાય છે તેના ફળમાંથી ભોગવ્યા વગર છૂટકારો મળતો નથી, સ્થાપના પૂજાની મૂર્તિ અને તેને માટે મંદિર બનાવવામાં પણ છકાય જીવની હિંસા થાય છે અહીં જીવોની રક્ષાની ઉપેક્ષા થવાથી ચતના થતી નથી તેથી શ્રેષ્ઠ ધર્મ પામવા માટે મૂર્તિપૂજા ત્યાગવા લાયક છે હવે મૂર્તિ આગળ જુદા જુદા ભોગો ધરવામાં આવે છે પણ અજીવ મૂર્તિને ખાવાનું હોતું નથી તેમ જ અભોગી દેવ આગળ ભોગ ધરવા તે તો એક જાતની આત્મ વચનાવાળી મશ્કરી દેખાય છે. દાખલા તરીકે પ્રજ્ઞાચારીને સ્ત્રી આપવામાં આવે તે ધર્મ કે મશ્કરી ? કેઈ શાકાહારીને

## પૂજા



પૂજા અને શક્તિ એક અર્થવાચી શબ્દ છે પણ સામાન્ય રીતે, ફળ પૂજા અને મૂર્તિપૂજા, પૂજા તરીકે દેખાય છે અને શક્તિ એ જાવ પૂજામાં જાય છે. પૂજા શબ્દ કોટલી બધા પ્રખ્યાત છે અને કોટલી બધી વિચિત્ર જાતની પૂજાઓ ધર્મને નામે કરવામાં આવે છે કે ત્યાં ધર્મનું નામ નિશાન જ ન હોય પણ ધર્મ અને પૂજાને ત્યાં દિસા, ઇદ્રિય વિષય અને ક્યાયનું પોષણ થાય છે. માટે પૂજાનું મૂળ યોગ્ય સ્વસ્થ જાણવું જરૂરી છે કે જેથી જોટી પૂજાને ત્યાં કરીને ખરી પૂજાનું આલબન લઈ શકાય. કોટલા માટે પૂજાને પહેલાં નિષ્કેપથી જોઈએ. નિષ્કેપનું એવું સ્વસ્થ છે કે કશું જાતની ધાર્મિક, અધાર્મિક, અર્થ, અનાર્થ, અદિસક-દિસક વગેરે પૂજાનાં વિભાજન બતાવી પછી કઈ પૂજા આદરવા લાયક છે અને કઈ પૂજા ત્યાં કરવા લાયક છે તે બતાવાય છે.

૧. નામ પૂજા - કેઈ માણસનું નામ પૂજા ભાઈ હોય તો તે પૂજનીક નથી કાશ્ય કે તેમાં પૂજા કરવા યોગ્ય કુણું નથી. કેઈ માણસ કેઈ દેવ કે જીવનું ઈશ્વર વગર બળાત્કારે નામ લઈએ અથવા બળાત્કારે દૂક સુદત માટે કેઈ ધર્મ ઉપર-ઉપરથી નામ માત્રથી સ્વીકારે તેવા બેરોમા પૂજાનું ધ્યેય કે કુણું નથી તેથી ત્યાં કરવા લાયક છે. જાવવાયક કેઈ નામ કે શબ્દ હોય તેના મુલ ભાવની આરાધના માટે નામ સજ્ઞા તરીકે કેઈ નામ બોલવામાં આવે તે આદરવા લાયક છે.

૨. સ્થાપના પૂજા - કેઈ બાલુન અથવા કુણું વસ્તુ જાવની અમુક દેવ કે જીવ તરીકે સ્થાપના કરવામાં આવે તેનો આકાર ફોટા રૂપે કે મૂર્તિરૂપે હોય અને તે ફોટો કે મૂર્તિ અસલને મળતો

આવે કે ન આવે પણ તેમાં પૂજા લાયક શુષ્ક ન હોય તેથી તેની પૂજા ત્યાગ કરવા લાયક છે. સ્થાપના પૂજા મૂર્તિપૂજા તરીકે પ્રખ્યાત છે, દુનિયાનો ઘણો ભાગ આમાં સહેલાઈથી સડોવાઈ જાય છે કારણ કે તેમાં ઇદ્રિયોના વિષય અને કષાયો કે જેમાં અજ્ઞાની જીવો અનોદિ કાળથી ટેવાયેલા છે તેનું પોષણ મળે છે. મૂર્તિપૂજામાં કેટલાં અનર્થ થાય છે તે હવે જોઈએ. મનુષ્યભક્ષી અનાયો પોતાના ઇષ્ટદેવની મૂર્તિ આગળ પોતાના શત્રુ તરીકે માનેલા મનુષ્યનો ભોગ આપે છે. માસભક્ષક અનાયો પોતાના ઇષ્ટદેવ-દેવીના મૂર્તિ આગળ પશુઓનો ભોગ આપે છે તેને યજ્ઞના નામે આરોપણ કરીને તેવા પ્રકારની અધાર્મિક વિધિ ગોઠવે છે. અહીં મુખ્ય હેતુ માસ ખાવાનો હોય છે અને તે પણ ધર્મને નામે આ ધર્મ નથી પણ અધર્મ જ છે અને આવી પૂજા કરનારા, કરાવનારા અને તેવી પૂજાને બક્ષી જાણનારા નર્કગામી થાય છે કેટલાક લોકો જીવ અજીવનું જાણપણું નહીં હોવાથી મૂર્તિપૂજામાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસ એ છ જાતની કાયવાળા જીવોને હિંસા કરે છે. આમાં ધ્યેય પૂજાનું છે પણ ખાસ જીવોને મારવાનું નથી છતાં જીવોની હિંસા થાય છે તેથી હિંસક પૂજા ત્યાગ કરવા લાયક છે કેટલાક લોકો છકાયના જીવોને, જાણુવા છતાં તેમની રક્ષાની ઉપેક્ષા કરીને સ્થાપના મૂર્તિ આગળ તેઓના કાર્યક્રમમાં છકાય જીવની હિંસા કરે છે અને એમ માને છે કે ધર્મની ખાતર થતી હિંસા તે હિંસા નથી પણ કુદરતના નિયમની વિરુદ્ધ માન્યતા રાખવાથી કુદરતી રીતે કાર્ય અનુસાર જ કર્મબંધ થાય છે તેના ફળમાંથી ભોગવ્યા વગર છૂટકારો મળતો નથી, સ્થાપના પૂજાની મૂર્તિ અને તેને માટે મદિર બનાવવામાં પણ છકાય જીવની હિંસા થાય છે અહીં જીવોની રક્ષાની ઉપેક્ષા થવાથી ચતના થતી નથી તેથી શ્રેષ્ઠ ધર્મ પામવા માટે મૂર્તિપૂજા ત્યાગવા લાયક છે હવે મૂર્તિ આગળ જુદા જુદા ભોગો ધરવામાં આવે છે પણ અજીવ મૂર્તિને ખાવાનું હોતું નથી તેમ જ અભોગી દેવ આગળ ભોગ ધરવા તે તો એક જાતની આત્મ વચનાવાળી મશ્કરી દેખાય છે. દાખલા તરીકે પ્રશ્નચારીને શ્રી આપવામાં આવે તે ધર્મ કે મશ્કરી ? કેઈ શાકાહારીને

માંસ ધરવામાં આવે તે બલિયિ સેવા કે મરકરી ? આવી રીતે જાણવ  
જાયવા પૃથ્વીકાથી મૂર્તિને ધનમાં મત્ર મારીને ભગવાન બનાવવા તે  
પહેલાં નબરની આત્મ વચના અને અલોચીની કલ્પના કરીને તે  
મૂર્તિને લોચ ધરવા તે બીજી આત્મ-વચના છે માટે એકધર્મની  
આરાધનામાં મૂર્તિપૂજાને સ્થાન નથી

હવે આદરણીય સ્થાપના નિરૂપ બતાવવામાં આવે છે—

(૧) કેઈ મહાન આચાર્ય કાળ કરી બલ્ય કે માંદા હોય કે દેશવર  
હોય તેા કેઈ ગુણવાન સાધુમાંથી દૃઢ મુદ્ધ માટે કામ જણાઈ  
આચાર્યની સ્થાપના કરવામાં આવે તેા તે આદરવા લાયક છે  
કારણ કે કામજણાઈ અધ્યાર્યનું જ કાર્ય સંભાળવાનું છે (૨) સર્વજ્ઞ  
ભગવાનના સ્વરૂપની માનસિક રચનામાં, મનોવર્ચસા અને  
આત્મપ્રદેશમાં સર્વજ્ઞ ભગવાનના, સ્વરૂપની મનમાં સ્થાપના  
કરવામાં આવે છે જે ભાવ પૂજનો વિષય છે તે સ્થાપના આદરણીય છે

૩ દ્રવ્ય પૂજા તેના બે લેહ - (૧) આગમપૂર્વક દ્રવ્ય પૂજા  
(૨) નો આગમથી દ્રવ્ય પૂજા. આગમથી દ્રવ્ય પૂજા.— જહોઈ ઈષ્ટદેવ  
કે ગુરુની ઉપયોગ વગર (શૂન્ય ચિત્તે) વહન, નમનાદિ થાય છે.  
વચનથી ગ્રાંથસ્તુપદ્મીની રીતે ગુણાનુવાદ થાય છે અને કયાથી ભાવ  
વગર નમસ્કારાદિ થાય છે પણ ધ્યાન શૂન્ય છે જાણવા બધાં ત્યા  
ફરે છે તેા આ પૂજા આદરણીય નથી તેમ જ સર્વથા નિરેષ પદ્મ  
કરી શકાય તહો કારણ કે કેઈ વખતે આવી દ્રવ્યપૂજા ભાવપૂર્ણ  
કારણરૂપ થાય છે અને દ્રવ્યપૂજા આમે ઉપયોગ આવી ભાવ ત્યારે  
તેા મહા લાભ છે નો—આગમથી દ્રવ્યપૂજા તેના ત્રણ લેહ - (૧)  
સ-શરીર પૂજા:— પૂજવા ચોગ્ય દેવ નિર્વાણ પામી જાય છે. ગુરુ  
દેવમતિ પામે તેનું મુલક શરીર હોય તેની પૂજા એક ધર્મના ખેત  
રૂપ નથી કારણ કે શળમા દેવશુરના ગુણ નથી પણ તે શળનો  
મુખ્યવસ્તિત રીતે ધર્મની હેલના ન થાય તે માટે અગ્નિ-સસ્કાર  
કરવો પડે. (૨) જાન્ય શરીર પૂજા.—જમુક માણસ ભવિષ્યમા દેવ કે



ગુરુના ગુણોને ધરાવનાર થવાનો છે એમ જ્ઞાનીએ કહ્યું તો તેની પૂજા શ્રેષ્ઠ ધર્મના આચારમાં હોય નહીં કારણ કે વર્તમાન સમયમાં ગુણ ધરાવતો નથી (૩) તદ્ વ્યતિરિક્ત નો-આગમથી દ્રવ્ય પૂજા તેના ત્રણ ભેદ:-લૌકિક, લોકોત્તર, કુપ્રાવચન નો-આગમથી લૌકિક દ્રવ્ય પૂજા:- અહીં અધિકારીઓ, નગરશેઠ, વડીલોને સત્કાર સન્માન નમસ્તે વગેરે કહેવામાં આવે છે તેનો હેતુ સ્વાર્થ હોય કે ઉપકારબુદ્ધિ હોય, તે ધર્મથી આદરણીય નથી પણ લૌકિક વ્યવહાર સાચવવા પૂરતો છે સાધુઓ માટે આ વ્યવહાર એકાંત હોય છે. પ્રતિમાધારી દંઢ ગુણાતુરાગી ગૃહસ્થ માટે પણ તે આદરણીય નથી સાધુ, મોટા સાધુ કે ગુણવાન સાધુની વૈયાવચ્ચ વગેરે ભક્તિ કરે તે લૌકિક પૂજા નથી પણ લોકોત્તર ભક્તિ છે.

નો-આગમથી લોકોત્તર દ્રવ્ય પૂજા:- અહીં નિરંજન નિરાકાર સિદ્ધ ભગવાનની કે સર્વજ્ઞ વીતરાગ ભગવાનની, દેવતા મનુષ્યના સુખની પ્રાપ્તિ માટે પૂજા કરવામાં આવે તે ધ્યેય આદરણીય નથી સસારથી વિરક્ત રાગદ્વેષરહિત એવા અલોગી ભગવાન કે ગુરુ પાસે આ લોક કે પરલોકના ઇન્દ્રિય વિષય યોગ્ય ભોગોને કે સપત્તિને માગવી તે અશ્લેષનું દીવાળું એટલે મૂર્ખતા છે, તેમાં ધર્મનું ધ્યેય નથી, મોક્ષનું ધ્યેય નથી, માટે અહિં છે માટે લોકોત્તર પૂજામાં પુદ્ગલિક સુખની ઇચ્છા આદરણીય નથી.

નો-આગમથી કુપ્રાવચન દ્રવ્ય પૂજા:- તેના પ્રકાર:-  
(૧) કલિપત દેવ ગુરુની પૂજા - અસર્વજ્ઞને સર્વજ્ઞ માની તેની ભક્તિ કરવી, જીવ અજીવનું સ્વરૂપ ન જાણનાર અને કંચનકામિની કે કોઈ જાતનો સાસારિક પરિશ્રદ રાખનાર કુ સાધુની સાધુ તરીકે પૂજા કરવી આ બધું અધર્મ પૂજા છે તેથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. (૨) પૂજના સાધનમાં જીવ હિંસા થાય, જીવોની રક્ષાની ઉપેક્ષા થાય, જીવરક્ષાની યતના (ઉપયોગ લક્ષ, ધ્યાન, સાવચેતી) ન હોય; ક્ષણ, પુલ, આદિ વનસ્પતિ, પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયરાની અથવા ત્રસ જીવની પ્રત્યક્ષ હિંસા થતી હોય એવી પૂજા શ્રેષ્ઠ ધર્મની

આજ્ઞા અનુસાર નથી. (૩) વળી જે પૂજા કે ભક્તિમાં યોગ, શરણ્ય કરતાલ, નમ્રાસ, તાલી, મોટા રાગ-રાગણી, નૃત્ય વગેરેથી ધમાલ થતી હોય, બાણે કે, યુવાનીનું બેર કાટી નીકળ્યું હોય, તેમાં ફક્ત હિન્દીયોના વિષયો અને કથાઓ પોષાય છે અને બીજા કેટલાકને ધમાલથી હરકત પડ્યું થાય તેમ જ વયસ્સના તથા બીજા લોકોની દિશા પડ્યું થાય. આવી જાતની ભક્તિ યુદ્ધ ધર્મની વિરુદ્ધ છે તેથી ત્યાજ કરવા યોગ્ય છે. (૪) ધર્મના નામે દિશા, ધર્મોપપક્ષ, પોતાથી જુદી માન્યતાવાળા પર દ્રેષ, તેમની દિશા આ બધું ધર્મોપપક્ષ તે અધર્મ છે, તે ધાપ પૂજા છે તેથી સર્વથા ત્યાજ કરવા હાથકે છે.

૪ જ્ઞાન પૂજા — તેના બે ભેદ — (૧) આગમથી જ્ઞાન પૂજા. (૨) નો-આગમથી જ્ઞાન પૂજા.

આગમથી જ્ઞાન પૂજા. — યુદ્ધ ધર્મના નિયમ કુલજ ઉપયોગ ધ્યાન, લક્ષ, આવધેવી, સાવધાની પૂર્વક સર્વજ્ઞ દેવ અથવા જીવ-અજીવનું સ્વરૂપ બાણનારા મોક્ષ દષ્ટિવાળા કલ્પન કામિનીના તથા સર્વ સાંસારિક પરિવ્રજનના ત્યાગી શુભની, અર્ધિસા-સવમત્તપ અવિરોધી વચન અને કાયાથી પૂજા અને મનથી ભક્તિ થય તે પૂજા આદરણીય છે અને બ્યવહારથી મોક્ષના હેતુરૂપ છે.

નો-આગમથી જ્ઞાન પૂજા. — જહીં જાતના પોતાના નિશ્ચય યુદ્ધ સ્વરૂપમાં શાયક ભાવે સ્થિર છે તે સર્વ પૂજકનું અતિમ ધ્યેય રૂપ છે તેમાં પરિણતિ કરવાથી જોટલે નો-આગમથી જ્ઞાન પૂજામાં પરિણતિ કરવી જોટલે સર્વજ્ઞ દેવના ગુણોમય બની જવું જોટલે મન તેમના સુષુમ્બ બની બાય અથવા યુદ્ધ શુભ સુષુમ્બ મન બની બાય તેવી જાતની પૂજા તે નિશ્ચયના ધ્યેયવાળી મોખ પૂજા છે આ ધાર પ્રકારના નિશ્કોપાના લોકોમાંથી ધર્મ નિમિત્તે કદ્દ ભક્તિની રીત ચોખ્ય છે અને કદ્દ અયોગ્ય છે તે જસ ધર્મના ધમ્પુક અથવા યુગ્મકને બાણી લેવું બેઠાં.

હવે સાત નય (અપેક્ષા)માં પૂજા ભક્તિનું સ્થાન ખતાવવામાં આવે છે:—૭ નય દ્વારા પૂજના ૭ વિભાગ પડે છે. આગળ આગળના નય ઉત્તરોત્તર સ્પષ્ટ અને શુદ્ધ થતાં જાય છે વળી દરેક નયના બે ભાગ પડે છે:—દુર્નયમાં એકાત એક મતનો હઠાચક્ર છે અને સુનયમાં એક મતને અપેક્ષાથી સત્ય માનવામાં આવે છે અને બીજા મતનો પણ અવકાશ હોય છે વળી પૂજના બે ભાગ છે હિંસક કુપૂજા અને અહિંસક સુપૂજા. તેમાં હિંસક પૂજાનો નિષ્કેષાથી ત્યાગ કરેલ છે એટલે નયના વિષયમાં અહીં ફક્ત સુપૂજા લીધી છે.

૧. નિગમ નયની પૂજા :— અહીં પૂજના પ્રાદ્ય દેખાવથી પૂજા કહેવામાં આવે છે, એક અશને સમગ્ર વસ્તુ કહેવામાં આવે છે, સાધનને સાધ્ય માનવામાં આવે છે દૃષ્ટાંત :— કેઈ પૂજના વેશમાં હોય તેને પૂજામાં છે એમ માને કોઈ ધર્મ સ્થાનકે ગયો તેને કહે કે ભક્તિમાં ગયો જીવરક્ષાના સાધનને જીવરક્ષાસ્ત્રી ભક્તિમાં ગણે. ભક્તિમાં સહકારી મન, વચન અને કાયાના યોગને ભક્તિમાં ગણે, (૨) સગ્રહ નયની પૂજા— પૂજા (ભક્તિ)ના સર્વ ભેદોને એક પૂજા તરીકે સમોધે અને માને. (૩) વ્યવહાર નય:—વચનથી ગુણુગ્રામ કરે, કાયાથી નમસ્કાર કરે, સેવા વગેરે કરે. (૪) ઋણુસૂત્ર નય:— મનથી ભક્તિ કરે, ગુણોનું ચિંતવન કરે, પૂજામાં મનથી વર્તમાન ઉપયોગ આ નયનો વિષય છે (૫) શબ્દ નય જેટલા શબ્દોનો ભાવ પૂજામાં લઈ જઈ શકાય તેટલા બધા શબ્દોનો એક પૂજા શબ્દમાં મૂકીને પછી પૂજા કે ભક્તિની મૂળ ધાતુ પર જઈને જે ભાવ ઉત્પન્ન થાય તેવા ગુણુ કેળવવામાં આવે. જેમકે પૂજાની ઉત્પત્તિ પૂજામાંથી થઈ અને ભક્તિની ઉત્પત્તિ બૂ (ભવ)માંથી થઈ ભક્તિનો ભાવ એવો છે કે જેની ભક્તિ કરીએ તેના જેવા ગુણુવાળા થવાનો હેતુ હોવો જોઈએ અને પૂજાનો હેતુ તેમના ગુણોનું આકર્ષણ થવું જોઈએ એટલે ગુણુનું આકર્ષણ અને ગુણુવાળા થવું તે બંનેનો એક હેતુ છે, એટલે શબ્દ નય કહે છે કે ગુણોની પ્રશંસા અને રૂચિ ગુણુનુસાર અને તે ગુણુવાળા થવાનો પ્રયત્ન તે પૂજા અને પૂજવા લાયક ગુણોવાળો હોય તે જ

પૂજ્ય. (૧) સમભિદ્ધ નય/આ નય પૂજની અર્થક્રિયા ઉપર ભાવ છે તેથી ગુણોની રમણુતામાં અવ્યતર ભાવમાં લીન મનું તે ભક્તિ (૭) એવજૂત નય—ભક્ત, ભક્તિના અંતિમ શુદ્ધ બ્યેવને પ્રાપ્ત કરે છે એટલે સ્વયં અનંત શુણોનો આધાર સર્વજ્ઞ બને છે

અવહારથી પૂજ્ય—અહીં મન, વચન બને, કાયાના યોગેથી દેવ બને શુરના આલબનથી ભક્તિ થાય છે મનથી ભાવના, વચનથી સ્તુતિ, કાયાથી નમસ્કાર નિઃશય પૂજા-અહીં આત્માથી ગુણુમય પરિણુતિ થાય છે તેમાં આલબનની જરૂર હોતી નથી શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વની ભાવના તે નિઃશય નિરાલબન ભક્તિ સામાન્ય પૂજ્ય—શુર્વાદિને વહના, નમસ્કાર, ભક્તિ યથાયોગ્ય સેવા વિશેષ પૂજ્ય.—જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્રમાં પરિણુતિ દ્રવ્ય પૂજ્ય-અહીં વચનથી શુણુભાવ બને કાયાથી નમસ્કાર આદિ દ્રવ્ય-ક્રિયા થાય છે ભાવ પૂજ્ય-અહીં મનમાં શુણાનુરાગથી ગુણોનું આકર્ષણ થાય છે બને ગુણુમય બનવાનું માનસિક કાર્ય (ભાવ મન) આદે છે દ્રવ્યથી પૂજ્ય-શુણોનો આધાર દ્રવ્ય છે અને શુદ્ધ દ્રવ્ય શુદ્ધ શુણોને ધારણ કરે છે તેથી શુદ્ધ દેવ બને શુદ્ધ શુરની એટલી સજ્જા હોય તેમના બ્યક્તિગત કે સમુચ્ચય રીતે ભક્તિ થાય છેત્રથી પૂજ્ય.—કે છેત્રમાં દેવ કે શુર બિરાજતા હોય તે દિશા વચ્ચે (સામે) બેસીને તે દેવ કે શુરની ભક્તિ થાય કાળથી પૂજ્ય—ઉપયોગ કાળ તે ભક્તિનો વખત સમજવો, ભાવથી પૂજ્ય-અવ્યતર ભાવે શુણોમાં રૂમણુતા કરવી તે

હવે ભક્તિના ચાર પ્રમાણુ બતાવવામાં આવે છે -

૧ આગમપ્રમાણુ ભક્તિ તેના બે લેહ.—(૧) ગુણોની ભક્તિ તે શુદ્ધ શુણોગળા દેવ તથા શુરની યથાયોગ્ય સેવા, સુધારકાન વહન, નમસ્કાર, પ્રમોદ ભાવ વગેરે (૨) ગુણોની આરાધના.—તત્ત્વજ્ઞાન, સમભાવ, અનુકંપા, મોહરૂપિ, લોગત્વાગ, શુદ્ધ શ્રદ્ધા, અર્હિયા, સત્ત્વ, અધ્યાર્મ પ્રણયર્થ, પરિબલ ત્યાગ, ક્ષમા, સતોષ, સરજતા, કેમળતા, અક્રિયનપણુ સજ્જમ, તપ, જ્ઞાનદાન, આત્મરમણુતા, યતના, શુદ્ધ

ઉપયોગ, ગંભીરતા, કટાણાનો અભાવ, નિર્ભયતા, શોકરહિતપણું, કામ (વેદ મોહનીય)નો અભાવ વગેરે ગુણોની આરાધના કરવી, તે કયાં સુધી કે જ્યાંસુધી સર્વગુણોની સંપૂર્ણતા આવે ત્યાંસુધી આરાધના કરવી.

૨. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ :—કેટલેક અંશે આગમ પ્રમાણુ ભક્તિ કરનારાને આપણે જોઈએ છીએ, જેઓ નિષ્કામ અને નિઃસ્વાર્થ બુદ્ધિથી ગુણોના ધારક છે તેમના ગુણો પ્રત્યે લોકો આકર્ષાય છે તે પણ આપણે જોઈએ છીએ, અને ગુણોની આરાધનામાં એક અદ્ભૂત શાંત રસમય સમતા સ્વરૂપ આત્મિક સુખનો અનુભવ પણ (જેટલે અંશે ઊંડા ઉતરીએ તેટલે અંશે વધારે અનુભવ) કરી શકીએ છીએ.

૩. અનુમાન પ્રમાણુ — આગમ પ્રમાણુ અને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુથી એવું અનુમાન થાય છે કે ગુણોની સંપૂર્ણતા છે તેની સાથે આત્મિક સુખની સંપૂર્ણતા છે ભક્ત, શુદ્ધદેવ અને શુદ્ધ ગુરુ અને શુદ્ધ ધર્મ સ્વરૂપ બની શકે છે અને સસારના સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

૪ ઉપમા પ્રમાણુ :— જોને ખરી ભક્તિ કરતાં આવડે તેને આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય અને તે સુખની ઉપમા આપી શકાય નહીં કારણ કે દુનિયાના સાંસારિક સુખ પાત્ર ઇંદ્રિયોના વિષયના ભોગમાં આવી જાય છે તે સર્વે આકુળતા-વ્યાકુળતા, આતુરતા, મુર્ચ્છા, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, ચિંતા, રોગ વગેરે દુઃખોથી ભરપૂર છે ત્યારે તેમાંનું કોઈ દુઃખ આત્મિક સુખમાં મિશ્રિત નથી.

આવી રીતે ૨૫ લેઢથી પૂજાનો વિષય સમજાવવામાં આવ્યો છે તે પૂજાની શુદ્ધ તત્ત્વ દૃષ્ટિ ગ્રહણ કરવા માટે બધાને માટે ઉપયોગી છે તેના પ્રમાણુ માટે જૈન તથા જૈનેતરના બધા શાસ્ત્ર ભોગાં કરી તેમાંથી ફક્ત એક બીજાને મળતા તત્ત્વો શોધી કાઢો અરસપરસ વિરોધી તત્ત્વોને દૂર કરી, તેની સાથે અહિંસા અને ન્યાયદૃષ્ટિ ગ્રહણ કરો કે જેમ આપણે સુખને ઇચ્છીએ છીએ તેમ સર્વ જીવ-જંતુ સુખને જ

પૂજ્ય. (૧) સમબિદ્ધ નય/આ નય પૂજની અર્થક્રિયા ઉપર બધ છે તેથી ગુણોની રમણતામાં અલ્પ તર સાવમાં જીન થવું તે ભક્તિ (૭) એવજૂત નય—ભક્ત, ભક્તિના અતિમ શુદ્ધ એવને પ્રાપ્ત કરે છે એટલે સ્વયં અનંત ગુણોનો આધાર સર્વજ્ઞ બને છે

અવહારથી પૂજા—અહીં મન, વચન અને કાયાના યોગથી દેવ બને શુરના આલબનથી ભક્તિ થાય છે મનથી ભાવના, વચનથી સ્તુતિ, કાયાથી નમસ્કાર નિઃશય પૂજા—અહીં આત્માથી ગુણુમય પરિણુતિ થાય છે તેમાં આલબનની જરૂર હોતી નથી શુદ્ધ આત્મ તત્વની સાવના તે નિઃશય નિરાલબન ભક્તિ સામાન્ય પૂજા—શુર્વાદિને વદના, નમસ્કાર, ભક્તિ યજ્ઞયોગ્ય સેવા વિશેષ પૂજા—જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્રમાં પરિણુતિ દ્રવ્ય પૂજા—અહીં વચનથી શુણ્ણામ અને કાયાથી નમસ્કાર આદિ દ્રવ્ય—ક્રિયા સામ છે ભાવ પૂજા—અહીં મનમાં શુણ્ણાનુરાગથી ગુણોનું આકર્ષણ થાય છે અને ગુણુમય બનવાનું માનસિક કાર્ય (ભાવ મન) સાદે છે દ્રવ્યથી પૂજા—ગુણોનો આધાર દ્રવ્ય છે અને શુદ્ધ દ્રવ્ય શુદ્ધ ગુણોને ધારણ કરે છે તેથી શુદ્ધ દેવ અને શુદ્ધ શુરની એટલી સમ્યા હોય તેમના બક્તિગત કે સમુચ્ચય રીતે ભક્તિ થાય. ક્ષેત્રથી 'પૂજા—કે ક્ષેત્રમાં દેવ કે શુર બિરાજતા હોય તે' દિશા તરફ (સામે) ઊભીને તે દેવ કે શુરની ભક્તિ થાય કાળથી 'પૂજા—ઉપયોગ કાળ તે ભક્તિનો વખત સમજવો. ભાવથી પૂજા—અલ્પ તર ભાવે ગુણોમાં રમણતા કરવી તે

હવે ભક્તિના ચાર પ્રમાણુ બતાવવામાં આવે છે—

૧ આગમપ્રમાણુ ભક્તિ તેના બે લોક.—(૧) ગુણોની ભક્તિ તે શુદ્ધ ગુણોવાળા દેવ તથા શુરની યજ્ઞયોગ્ય સેવા, સુપાત્રકાન વદન, નમસ્કાર, પ્રમાદ ભાવ વગેરે, (૨) ગુણોની આશાધના—તત્ત્વજ્ઞાન સમભાવ, અનુકંપા, મોક્ષદક્ષિ, લોગ્નયાગ, શુદ્ધ મત્તા, અહિંસા, સત્ય, અધ્યાય પ્રહાસ્યર્થ, પરિશ્રદ્ધ ત્યાગ, સર્મા, સુતોષ, સુરજ્યા, કમળતા, અક્રિયનપણુ સજ્જન, તપ, જ્ઞાનધન, આત્મરમણતા, યતના, શુદ્ધ

# મોક્ષ માર્ગના પાંચ સમવાય

અને

## પાંચ લખ્ધી.

\*

વ્યવહારથી, મોક્ષમાર્ગ, સર્વજ્ઞ વીતરાગ અરિહંત દેવની આજ્ઞા પ્રમાણે મન, વચન, કાયાના જોગોને પ્રવર્તાવવાથી પ્રાપ્ત થાય છે, અને “ કરવા માંડયું તે કર્યું ” તે અપેક્ષાએ મિથ્યાત્વ શુણ્ણસ્થાનમાં રહીને વીતરાગની આજ્ઞા પાળવાની શરૂઆત થાય છે.

નિશ્ચયથી, મોક્ષમાર્ગ, સમ્યગ્ દર્શન દ્વારા ચોથા શુણ્ણસ્થાને આત્માના અનુભવથી શરૂ થાય છે અને ૧૪મા શુણ્ણસ્થાનને અતે સપૂર્ણતા પામી સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં જઈ સ્થિર થતા તેનો વ્યક્તિગત જીવ માટે અંત આવે છે.

**વ્યવહારથી મોક્ષ માર્ગ માટે પાંચ લખ્ધીની જરૂર છે.-**

- (૧) ક્ષયોપશમ લખ્ધી :- ક્ષયોપશમ ભાવથી સમજવા જેટલો જ્ઞાનનો ઉઘાડ થાય છે, તેથી અહીં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ લઈ શકાય.  
(૨) વિશુદ્ધ લખ્ધી .- મોહની કર્મના ક્ષયોપશમથી કષાયો મટ કરવા પડે છે (૩) દેશના લખ્ધી - અહીં શ્રુતજ્ઞાન સાબળવું, વાચવું પૂછવું, પરિવર્તન કરવું, ધર્મકથા કરવી, વિચાર કરવો (૪) પ્રાયોગ્ય લખ્ધી :- મન, વચન, કાયાથી શ્રુતજ્ઞાન અનુસાર ક્રિયા કરીને ૬૯ કોડા કોડી સાગર જેટલા કર્મો ખપાવવા જોઈએ (૫) કરણ લખ્ધી :-  
(૧) યથા પ્રવૃત્તિકરણ (૨) અપૂર્વકરણ (૩) અનિવૃત્તિ કરણ

નિશ્ચયથી મોક્ષ માર્ગ માટે સર્વ દોષો અને શુણ્ણોને યથા પ્રવૃત્તિકરણના વિવેકથી જાણવા, અપૂર્વકરણથી દોષોનો નાશ કરવો, અનિવૃત્તિ કરણથી શુણ્ણોમાં પ્રવૃત્તિ કરવી અને તેમાં ક્ષાયક ભાવ સ્થિર થવું

કરે છે અને માલિક-સેવક દષ્ટિ કે ભ્રમ-નીચ પડ્યાની દૃષ્ટિ કરે તે પાત્રી થશે કે ઉપર મુજબ ભક્તિનો સાર નીકળશે. તે બે છે કે મોક્ષનાં હેતુથી અર્ધિસામય અને શુદ્ધ ભાવ દ્વારાં સુખની આરાધના કરવામાં આવે તે ખરી પૂજા કે ભક્તિ છે, તથાસ્તુ.

૧ ૧ ૩) - ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩)  
 ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩)  
 ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩)  
 ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩)  
 ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩) ૧ ૧ ૩)

નોઆગમથી અરિહત અને સિદ્ધની  
 ભાવપૂજામાં પરિણતિ

સાકારં નિર્ગતાકારાં, નિષ્ક્રિયં પરમાક્ષરમ્  
 નિર્બિકલ્પં નિષ્કલ્પ્યં, નિત્યમાનન્દ મન્દિરમ્  
 વિશ્વરૂપ વિજ્ઞાત-સ્વરૂપં, સર્વવોદિતમ્  
 કૃત્ય કૃત્યં શિવં શાન્તં, નિષ્કલં કલ્પણપ્યુતમ્  
 નિર્દોષ મધસમ્મૂત, કલ્પેશ હુમહુતાશનમ્  
 શુદ્ધ મત્યન્ત નિર્લેપં, જ્ઞાન રાજ્ય પ્રતિષ્ઠિતમ્  
 વિશુદ્ધાદશસંક્રાન્ત પ્રતિબિમ્બ સમ-પ્રભમ્  
 જ્યોતિર્મયં મહાવીર્યં, પરિપૂર્ણ પુરાતનમ્  
 વિશુદ્ધાષ્ટગુણોપેતં, નિર્બંધં નિર્ગતામયમ્  
 અપ્રમેયં અપરિચ્છિન્નં, વિશ્વ તત્ત્વ જ્યવસ્થિતમ્  
 યદઅગ્રાણં વાક્યમાયૈઃ ગ્રાણં જ્ઞાન્તર્મુખૈઃ ક્ષણાત્  
 તત્સ્વ માયાત્મકં સાક્ષાત્સ્વરૂપ પરમાત્મનઃ



(૪) કાળ:— દરેક સમવાય વખતે સમયાદિ કાળનું અસ્તિત્વ હોય જ છે આ કાળ પણ કેવળજ્ઞાનીના જ્ઞાનમાં છે કે અમુક કાળે આમ થયું, અને થશે, વર્તમાન કાળમાં આમજ છે.

(૫) કર્મ :— કર્મ હોય છે તેનેજ માટે મોક્ષ માર્ગનો પુરુષાર્થ કરીને કર્મનો સર્વથા નાશ કરવાનો છે, અહીં કર્મ કાપવાની મુખ્યતા બતાવી.

મોક્ષ માર્ગના દરેક સમયમા આ પાંચે સમવાય હોયજ છે. ।

### મોક્ષમાર્ગના પાંચ સમવાય

બ્યવહારથી - (૧) પુરુષાર્થ - મન, વચન, કાયાને મોક્ષમાર્ગમાં બેઠવા.

(૨) સ્વભાવ :- હરેક ક્રિયામાં જ્ઞાન, દર્શન, સવર, નિર્મલની શોધ અને સ્વભાવનો વિકાસ.

(૩) નિયતિ - હરેક ક્રિયામાં લોક સ્વભાવ, નિમિત્ત, ભાવિભાવ સહચારીથી હરેક સમય નિયત થયેલી પર્યાય હોય છે કે જે કેવી ભવવાન બાલે છે.

(૪) કાળ - હરેક ક્રિયામાં અસખ્યાત સમયનો કાળ મોક્ષ છે. એવી કાળ ક્રિયા નથી કે જ્યાં કાળનું અસ્તિત્વ ન હોય.

(૫) કર્મ - કર્મ સત્તામાં છે ત્યાં સુધી જ પુરુષાર્થ કરવાનો છે, કર્મના નાશ કરવાનો હેતુ હોવો બેઠવો.

નિમિત્તથી - (૧) પુરુષાર્થ - સત્તામાં સહેલ શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વ (સિદ્ધ સ્વરૂપ)ની મહા, જ્ઞાનાશ્રિષ્ટિઓ અને તેમાં સ્થિરતા કરવાની પંક્તિ વીર્યથી ચેતનાનિ પ્રવૃત્તિ. એટલે વર્તમાન જ્ઞાન, દર્શન બાસ્તવને ચેતના અને પંક્તિ વીર્યથી વિકસ કરીને શુદ્ધ ધ્યાનના ચારે પાયાની આરાધના, અહીં પુરુષાર્થમાં પંક્તિ વીર્યની મુખ્યતા સમજવી.

(૨) સ્વભાવ - જીવનો જ્ઞાન જ્ઞાન સ્વભાવ છે તેનો પુરુષાર્થથી વિકાસ કરીને સંપૂર્ણ શુદ્ધિ તરફ એટલે કેવળજ્ઞાન અને અનંત આત્મિક સુખ સુધી પહોંચાડવો. અહીં જ્ઞાનના (ચિદાનંદ) સ્વભાવની મુખ્યતા છે.

(૩) નિયતિ - પર્યાયોની શુદ્ધિ કરતાં કરતા છેવટે સંપૂર્ણ શુદ્ધ પર્યાય ઉત્પન્ન કરવી. હરેક જીવની સમયવર્તી કમનમ પર્થવે કેવળજ્ઞાનીના જ્ઞાનમાં હોય જ છે, તેમજ તે બાવો રૂપી પર્યાયે (અવસ્થા) પોતાની ચેતનાના કારણે પ્રગટ થઈ તેથી તે ભાવિભાવ કહેવાય છે. અહીં નિયત પર્યાયની મુખ્યતા છે બે કે તે બીજા આર સમવાયોની સહચારી છે.

(૪) કાળ:— દરેક સમવાય વખતે સમયાદિ કાળનું અસ્તિત્વ હોય જ છે આ કાળ પશુ કેવળજ્ઞાનીના જ્ઞાનમાં છે કે અમુક કાળે આમ થયું, અને થશે, વર્તમાન કાળમાં આમજ છે.

(૫) કર્મ :— કર્મ હોય છે તેનેજ માટે મોક્ષ માર્ગનો પુરુષાર્થ કરીને કર્મનો સર્વથા નાશ કરવાનો છે, અહીં કર્મ કાપવાની મુખ્યતા બતાવી.

મોક્ષ માર્ગના દરેક સમયમાં આ-પાંચે સમવાય હોયજ છે.



કેવળ જ્ઞાની અને 'બાહ્યસૂત્રી માટે' સમજ

ଦେବଜ୍ଞାନୀ

કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શનથી સર્વ  
કેથોને (સર્વ દ્રવ્ય, સર્વ ક્ષેત્ર, સર્વ  
માન સર્વ શુદ્ધો, સર્વ વ્યવસ્થા  
પર્યાયને) આત્મ પ્રત્યક્ષ બાલે  
છે અને તેને છે

સર્વ ક્ષેત્રોના સર્વ અંશોને બાંહે  
સર્વ ક્ષેત્રોને બેઠે સાથે બેઠે સમ-  
યમાં બાંહે અને બેઠે સમયમાં જેને.  
સર્વ ક્ષેત્રોના ત્રિકાલિક શુદ્ધ પર્વા-  
યોને બેઠે સમયમાં બાંહે અને જેને

શ્રાવ્ય, સાહિત્ય અને ત

સત્ય એવું

મયક્ષ્મ કરવે પડતો નથી.

३२ **रहेला पदार्थाने जाणवणं**  
**व्यक्तां रहेला पदार्थो जाया भवता**  
**नधी.**

કેવળ જ્ઞાન સ્વતંત્ર જ્ઞાન છે

७५५३

મનથી સર્વજ્ઞિયોને સમુપ્પન્ન પ્રાપ્તિ  
પર્યાય રીતે શ્રદ્ધાથી બંધે છે અને  
સ્વરૂપ ઓળખાવા પૂર્વક જેને છે.

રૂચેના બેક હેરાથી બાંધે.  
રૂચેને અનુક્રમથી બાંધે અને  
હેજે અસહજ્યત સમયમાં બાંધે.  
વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્યના  
અનુક્રમથી ત્રણ કથાની વાત થશે.  
રીતે બાંધે અને હેજે.

क्षयेऽपश्चमत्वाच्च, साहि सात्.

ઉપયોગ લગાવે ત્યારે વસ્તુ બધે  
ઉપયોગમાં મળતી કરવા પડે છે.  
જેમા ઉપયોગ લગાવે તેજ વસ્તુ  
બધે.

મૂલિ અને મુલ શબ્દ સદાચારી છે  
મતિપૂર્વક મુલજ્ઞાનનો ઉપયોગ થાય  
છે ત્યાં મન અને ઇદ્રિયોનું આદ  
નત છે

અરિહંતને ચાર ઘાતિ કર્મ તો  
ક્ષય થયાં જ હોય છે સિદ્ધને આઠે  
કર્મ ક્ષય થયાં હોય છે.

તેજ ભવમાં મોક્ષ જાય અથવા  
ગયા હોય.

દરેક દ્રવ્યને પૃથક પૃથક એકી સાથે  
જાણે અને દેખે

નો આગમ પૂર્વક સ્પષ્ટ જાણે.

આત્મ પ્રદેશોથી પ્રત્યક્ષ જાણે અને  
દેખે.

શુભ્રસ્થાન બારવાળાને મોહનીય  
સિવાય ૭ કર્મ અને બીજાને  
૮ કર્મ સત્તામાં છે.

કેવળજ્ઞાની થાય તોજ મોક્ષ જાય  
નહિતર તેજ ભવમાં મોક્ષ ન જાય,  
પડિવાય પણ થવા સંભવ છે.

સમુચ્ચય જાણે એટલે સંગ્રહ  
નય પૂર્વક જાણે અથવા એક  
દ્રવ્ય કે શુભ્ર પર્યાય કે અંશને  
સ્થુલ રીતે જાણે

આગમ, અનુમાન અને ઉપમાથી  
જાણે, અસ્પષ્ટ જાણે.

મન અને ઈદ્રિઓના આલંબન  
પૂર્વક જાણે અને દેખે.



## કેવળજ્ઞાન

જ્ઞાનાવરણીય કર્મ સર્વથા ક્ષય થવાથી જ્ઞાનના સર્વ અવિભાજ્ય પ્રતિબેદો વ્યક્ત થાય છે તેથી કેવળજ્ઞાન શુદ્ધ, અખંડ, સત્ય, અનંત, પરમશાંતિ, પરમ પ્રાણી, અસાધારણ, વિશુદ્ધ, અનંત સ્વરૂપ પરિણામ, વધઘટ સહિત ઉત્કૃષ્ટ, પરમાક્ષર, અનુપમ, નિરાવરણ સર્વ જ્ઞેય પદાર્થોમા નિસ્તિર્ણ સાક્ષર ઉપયોગ મુક્ત છે તે પહેલા મોહની કર્મ ક્ષય થયે હોવાથી કેવળજ્ઞાન નિઃસંદેહ, સમતા સમય પરમાનંદ સુખરૂપ છે જેટલે અને આકુળતા સહિત છે.

અતરાય કર્મોના જ્ઞાનાવરણ સાથેજ ક્ષય થવાથી કેવળજ્ઞાન અપ્રતિહત અનંત શક્તિવાળું અને અવ્યાજાત ઉપયોગવાળું છે વચ્ચે પહેલા પદાર્થો દૂર દૂરના પદાર્થો અવગણ્યામા અતરાય કરતા નથી, વળી પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી, કેવળજ્ઞાન સ્વભાવથીજ સમય બદલે છે, સમય સમય અજાણીત ધારા પ્રવાહ રૂપ છે, સહેજ સ્વભાવિક છે, સર્વથા ઉદ્ધિત છે, સર્વ પદાર્થોમા અનંત અનંત શક્તિ સહિત છે.

કેવળજ્ઞાન ક્ષાયક બાવે હોવાથી કેવળ જોઈએ છંદિયોના આદ અન વચર ફક્ત આત્મ પ્રદેશોથી પ્રત્યક્ષ બદલે છે તેથી નિરાલસી છંદિયાલીત છે, વળી વિચાર કરવો પડતો નથી તેથી અમૂર્ત નિરપેક્ષ જાણવાલીત છે તેજ કારણે અપ્રતિપાતિ, અક્ષય, અકેમવર્તી જોઈ સમયમાં ત્રિકાલિક સર્વ દ્રવ્ય શુદ્ધ પર્યાયો તે મુખપદ બદલે છે.

અનાદિ અનંત રૂપે કેવળ જ્ઞાનમાં અનાદિ અનંતપણે સદાશય પ્રતિભાસે છે.

શુદ્ધ પારિણામિક બાવથી શુદ્ધ આત્મ પરિણતિથી કેવળ જ્ઞાનને ઉપયોગ સ્વયંભેવ ચાલુ રહે છે.

## કેવળજ્ઞાન ૭ નયમાં.

૧ નિગમનય :- શુદ્ધ ચેતનાનું સાકાર લક્ષણ

૨ સંગ્રહ નય :- નિરાવરણ નિર્મળ જ્ઞાન.

૩ વ્યવહાર નય :- લોક-અલોકના સર્વ દ્રવ્યો અને ભાવોના ત્રિકાલિક પર્યાયોની વર્તનાનું પ્રયત્ન વગર પ્રત્યક્ષ નિરાલ્પી યુગપત્ જ્ઞાન.

૪ મેઙ્ગુસૂત્ર નય :- સર્વ જ્ઞેયોમા વર્તમાન સમય વર્તી સાકાર ઉપયોગ

૫ શબ્દ નય :- શુદ્ધ આત્માનું સાકાર ઉપયોગવાળું ભાવ પ્રાણ.

૬ સમભિરૂઢ નય :- શુદ્ધ પારિણામિક ભાવથી 'જ્ઞાનાત્માનું ક્ષાયક ભાવે પરિણમન.

૭. એવંભૂત નયમાં કેવળજ્ઞાન એ શુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ છે, અને અરિહંત અને સિદ્ધભગવાન તે સ્વરૂપમાં લીન રહે છે.

અહીં કેવળજ્ઞાનમા જ્યાં એક નય છે ત્યાં સાતે નય છે, એક નય પોતાનો અભિપ્રાય બતાવે છે તેથી અભિપ્રાયની અપેક્ષાએ લેદ છે પણ સાતે અભિપ્રાય કેવળજ્ઞાનમા મોળુદ છે તેથી અલેદ પ્રમાણ સ્વરૂપ છે

## ચાર નિદેષામાં કેવળજ્ઞાન વિચાર

જ્યાં એક નય છે ત્યાં બીજા બધા નય છે પણ જ્યાં એક નિદેષ છે ત્યાં બીજા બધા નિદેષ ન પણ હોય કોઈ નિદેષાનું સ્વરૂપ હોય અને કોઈનું ઉપાદેય હોય તે અત્રે સમજી લેવું

નામ કેવળજ્ઞાન - કેવળજ્ઞાન એવી નામ સંજ્ઞા, આ સંજ્ઞા છદ્મસ્થને અભ્યાસ માટે વ્યવહારથી બહુ ઉપયોગી છે

સ્થાપના કેવળજ્ઞાન - (૧) કેવળજ્ઞાન એવી રીતે લીધીમાં સ્થાપના થઈ શકે છે (૨) પણ બીજી કોઈ પૌરૂગલિક વસ્તુથી કેવળજ્ઞાનની સ્થાપના થઈ શકતી નથી. (૩) ભાવનિદેષમા ઉપયોગી એવી કેવળજ્ઞાનની માનસિક રચના મનમા સ્વરૂપ સ્થાપના થઈ શકે છે

દ્રવ્ય નિર્લેપમાં કેવળજ્ઞાન - (૧) આગમથી દ્રવ્ય કેવળજ્ઞાન-કેવળજ્ઞાન વિષયક શાસ્ત્રનો ઉપયોગ રહિત અભ્યાસ, કેવળજ્ઞાનનું દ્રવ્ય આત્મા છે તે અહીં લેવાતું નથી. તે તો આગમથી ભાવ નિર્લેપમાં આવે છે (૨) નો આગમથી દ્રવ્ય કેવળજ્ઞાન-તેના ત્રણ લેહ- (I) સ શરીરનું સુક્તિ પામેલ કેવળી ભગવાનનું શબ્દ, તે આત્મસ્થાવ માટે પૂર્ણનીક નથી. (II) ભવ્ય શરીર - અરમ શરીરી લવ, તે અપરે શુદ્ધ મેક્ષમાર્ગના અવધારમાં હોય ત્યારે સુવસ્થાનની અપેક્ષાએ પૂર્ણનીક છે અને તેની તે ક્રિયા ઉપાદેય છે. (III) શરીર અવિરહિત તેના ત્રણ લેહો, લૌકિક, લૌકીક, લૌકીક અને કુમાવચન, સત્ત્વ સ્વરૂપની અપેક્ષાએ અવસ્થુ છે એટલે તેને કેવળજ્ઞાન સાથે કંઈ સંબંધ નથી. (IV) આથી લેહ તે અરમ શરીરી લવના ત્રીજા ભવમાં લવ તામ કંઈ જે બાંધેલ હોય તે સમક્રિયા લવને અવધારથી ઉપાદેય છે (V) કેવળજ્ઞાનવિષયક પુસ્તક.

આવનિર્લેપમાં કેવળજ્ઞાન તેના બે લેહ-૧ આગમથી ભાવ કેવળજ્ઞાન-(૧) કેવળજ્ઞાન તે આત્માનુભાવ-માણ છે તેમાં ઉપયોગ કેવળજ્ઞાનીને હોય છે. તે સાધકને ધ્યેયરૂપે હોય છે અને તેમાં આત્મ ભાવે અશબી પરિણતિ કરી શકાય છે (૨) કેવળજ્ઞાનવિષયક શાસ્ત્રનો ઉપયોગપૂર્વક અભ્યાસ અને રમણતા, આ કલસને ઉપાદેય કહે છે. ૨ નો આગમથી ભાવ કેવળજ્ઞાન તે (૧) કેવળજ્ઞાનનું દ્રવ્ય શુદ્ધ પરમાત્મ દ્રવ્ય તે અશરિત અને સિદ્ધ ભગવાન છે તે ધ્યેય રૂપે છે (૨) અશરિત અને સિદ્ધ સ્વરૂપમાં પરિણતિ કરનાર લવ, તે પોતાના આત્માને ઉપાદેય રૂપ છે.

આગમ પ્રમાણ્ય કેવળજ્ઞાન - લવને સત્તામાં કેવળજ્ઞાન હોય છે તે રત્નત્રયની ઉત્કૃષ્ટ આશાખનાથી પ્રગટ થાય છે તે સાદી અનંત છે કેવળજ્ઞાન સપૂર્ણ શુદ્ધ, પ્રત્યક્ષ, મન અને ઈન્દ્રિયોના આલેખનરહિત સ્વતંત્ર, ત્રિકાલિક વસ્તુ પામ્યાનું સુખપત (બેદી સાથે) અવન્યાર અપ્રતિપાતિ, આનંદમય આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. અશરિતે



પ્રકાશેલા ભાવ તથા ગંભીરોએ શાસ્ત્રમાં ગુંથેલ ભાવ પ્રમાણે કેવળજ્ઞાનનું બધું સ્વરૂપ બાણવું

**પ્રત્યક્ષ પ્રમાણે કેવળજ્ઞાન :-** અંરિક્ષિત અને સિદ્ધ ભંગવાનને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી કેવળજ્ઞાન છે.

**અનુમાન પ્રમાણ કેવળજ્ઞાન :-** મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનરૂપી અશિક્ષિત જ્ઞાન ઉપરથી સંપૂર્ણ જ્ઞાનનું અનુમાન થાય છે કેવળજ્ઞાનની માનસિક રચના અને અનુભવથી કેવળજ્ઞાનનો નિર્ણય કરી શકાય છે

**ઉપમા પ્રમાણ :-** કેવળજ્ઞાનને કોઈ દ્રવ્ય કે ભાવની ઉપમા આપી શકાય નહિ એવું કેવળજ્ઞાનનું વિસ્તીર્ણ સ્વરૂપ છે પણ સર્વ ત્રિકાલિક જોયેના સદા કાળ સમયવર્તી સાકાર જ્ઞાન ઉપયોગ પ્રમાણે કેવળજ્ઞાનને ઉપમા આપી શકાય કેવળજ્ઞાનમાં ત્રિકાલિક જોયેના સર્વ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયો એક જ સમયમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે તે ઉપમા પ્રમાણ.

**દ્રવ્યથી :-** ત્રિકાળવર્તી સર્વ દ્રવ્યોને એક જ સમયમાં કેવળજ્ઞાન બાણ છે અનાદિ અનંત દ્રવ્યો કેવળજ્ઞાનમાં અનાદિ અનંત પણ પ્રતિ બાણ છે

**ક્ષેત્રથી :-** ત્રિકાળવર્તી સર્વ લોકાલોક ક્ષેત્રને એક જ સમયમાં કેવળજ્ઞાન બાણ છે

**કાળથી :-** ત્રિકાળવર્તી સર્વ કાળ પર્યાયને અને બીજા દ્રવ્ય પર્યાયને વર્તમાન એક જ સમયમાં બાણ છે અને એક જ આશ્રી કેવળજ્ઞાન સાદિ અનંત છે, અને સમુચ્ચય જીવ આશ્રી અનાદિ અનંત છે

**ભાવથી :-** ત્રિકાળવર્તી સર્વ જીવ અજીવના સર્વ ભાવોને એકી સાથે એક જ સમયમાં બાણ છે

**વ્યવહારથી :-** કેવળજ્ઞાન ત્રિકાલિક સર્વ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને સાકાર ઉપયોગવર્તી દરેક સમયમાં પ્રત્યક્ષ બાણ છે

દ્રવ્ય નિષ્કેપમાં કેવળજ્ઞાન - (૧) આગમથી દ્રવ્ય કેવળજ્ઞાન-  
કેવળજ્ઞાન વિષયક શાસ્ત્રનો ઉપયોગ રહિત અભ્યાસ, કેવળજ્ઞાનનું દ્રવ્ય  
આત્મા છે તે અહીં લેવાતું નથી. તે તો આગમથી ભાવ નિષ્કેપમાં  
બધ છે (૨) નો આગમથી દ્રવ્ય કેવળજ્ઞાન-તેના ત્રણ ભેદ- (I) ૩  
શરીર સુક્તિ પામેલ કેવળી ભગવાનનું શબ્દ, તે આત્મભાવ માટે  
પૂર્ણીક નથી. (II) ભવ્ય શરીર - ઘરમ શરીરી ભવ, તે બધાં  
શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગના બ્યવહારમાં હોય ત્યારે સુલુસ્થાનની અપેક્ષાએ પૂર્ણ-  
નીક છે અને તેની તે ક્રિયા ઉપાદેય છે (III) શરીર અતિરિક્ત  
તેના ત્રણ ભેદો, લૌકિક, લૌકોત્તર અને કુમાવચન, સત્ત્વ સ્વરૂપની  
અપેક્ષાએ અવલુ છે એટલે તેને કેવળજ્ઞાન સાથે કઈ સબંધ નથી.  
(IV) કોઈ ભેદ તે ઘરમ શરીરી ભવના ત્રીજા ભવમાં ભવ નામ  
કર્મ જે બાંધેલ હોય તે સમક્રિયા ભવને બ્યવહારથી ઉપાદેય છે (V)  
કેવળજ્ઞાનવિષયક પુસ્તક.

ભાવનિષ્કેપમાં કેવળજ્ઞાન તેના બે ભેદ-૧ આગમથી ભાવ  
કેવળજ્ઞાન-(૧) કેવળજ્ઞાન તે આત્માનુભાવ-આજ્ઞ છે તેમાં ઉપયોગ  
કેવળજ્ઞાનીને હોય છે. તે સાધકને ધ્યેયરૂપે હોય છે અને તેમાં આત્મ-  
ભાવે અશબ્દી પરિણતિ કરી શકાય છે (૨) કેવળજ્ઞાનવિષયક શાસ્ત્રનો  
ઉપયોગપૂર્વક અભ્યાસ અને રમણતા, આ જગત્તેને ઉપાદેય કહે છે.  
૨ નો આગમથી ભાવ કેવળજ્ઞાન તે (૧) કેવળજ્ઞાનનું દ્રવ્ય શુદ્ધ  
પરમાત્મ દ્રવ્ય તે અસંકલિત અને સિદ્ધ ભગવાન છે તે ધ્યેય રૂપે  
છે (૨) અસંકલિત અને સિદ્ધ સ્વરૂપમાં પરિણતિ કરનાર ભવ, તે  
પોતાના આત્માને ઉપાદેય રૂપ છે.

આગમ પ્રમાણુ કેવળજ્ઞાન - ભવને સત્તામાં કેવળજ્ઞાન  
હોય છે તે રત્નત્રયની ઉત્કૃષ્ટ આધ્યાત્મિક પ્રગટ ભાવ છે તે સદી  
જાનવ છે. કેવળજ્ઞાન સંપૂર્ણ શુદ્ધ, પ્રત્યક્ષ, મન અને ઈન્દ્રિયોના  
આલબનરહિત સ્વતંત્ર, ત્રિભાસિક વસ્તુ પચ્ચિનું સુમધત (બોલી સાથે)  
બાણનાર, અપ્રતિપાતિ, જ્ઞાનકમય આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. અસંકલિત

## જ્ઞાન ( સમુચ્ચય )

✽

જ્ઞાનનું કેટલુંક સ્વરૂપ જાણવા માટે આપણે તેને રૂપ દૃષ્ટિથી જોઈએ:—૭ નય, ૪ નિરૂપ, ૪ પ્રમાણ, ૪ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ. ૨ સામાન્ય, વિશેષ. ૨ વ્યવહાર નિશ્ચય, ૨ દ્રવ્ય, ભાવ.

નિગમ નયમાં જ્ઞાન-નિગમ નય વસ્તુના અંશને વસ્તુ કહે છે, કારણમા કાર્યનો ઉપચાર કરે છે, બાહ્યદૃષ્ટિ રાખે છે તેથી આ નયમાં—

(૧) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત નિગોદીઆ જીવનું ઓછ સંજ્ઞાએ સુખ દુઃખનું વેદન રૂપી અજ્ઞાન તે અક્ષરનો અનંતનો ભાગ જે ઉઘાડો રહે છે તે સૌથી જઘન્ય જ્ઞાન અશે તેને જ્ઞાન મનાય છે, સમુચ્ચય જ્ઞાનમાં અજ્ઞાન પણ આવી જાય છે કારણકે જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમાં ફેરફાર સમ્યગ્ અને મિથ્યા એ બે દૃષ્ટિના કારણે જ ફેર છે

(૨) કેવળજ્ઞાનની અપેક્ષાએ ચાર ક્ષયોપશમિકજ્ઞાન આવરણની વિચિત્રતાના કારણે અશિક્ષિત ગણાય

(૩) ક્ષયોપશમ જ્ઞાન ઉપયોગમા જોયોનો અનુક્રમ અને મર્યાદા એ અંશિક જ્ઞાન ઉપયોગ ગણાય.

(૪) વાંચવું, સામળવું, પૂછવું, પરિવર્તન કરવું, ધર્મકથા કરવી, અમુક વિચાર કરવો એ સર્વ જ્ઞાનનું કારણ છે, તેમાં કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી જ્ઞાન કહેવાય

(૫) જીવોનું પોતાની મેળે બાહ્ય હલનચલન રૂપી ક્રિયાનું નિમિત્ત ચેતનાની પ્રેરણા તે પણ જ્ઞાન કહેવાય.

સત્રાહ નયમાં જ્ઞાન-આ નય પાંચ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન અને તેના સર્વ જ્ઞાન પર્યાયોને એક જ્ઞાન સંજ્ઞા આપે છે.

નિઃશયથી—કેવળજ્ઞાની ભગવાન પોતાના જ્ઞાનનું સ્વરૂપમાં  
લીન રહે છે

દ્રવ્ય—કેવળજ્ઞાનનો આધાર છવ દ્રવ્ય છે એમને કેવળજ્ઞાન  
સત્તામાં છે અને કેવળી ભગવાનને પ્રગટ રૂપે છે

ભાવ—કેવળજ્ઞાન તે શુદ્ધ આત્માનો શુદ્ધ જ્ઞાનભાવ છે

કેવળદર્શનને કેવળજ્ઞાન માટેક સમજવું પણ જ્ઞાનને જાહેર દર્શન,  
મધ્યકાર ઉપયોગ, દર્શન સ્વરૂપ, દર્શનાત્મા, એવી રીતે સમજવું



# જ્ઞાન ( સમુચ્ચય )

✽

જ્ઞાનનું કેટલુંક સ્વરૂપ જાણવા માટે આપણે તેને ૨૫ દૃષ્ટિથી જોઈએ:-૭ નય, ૪ નિર્લેપ, ૪ પ્રમાણ, ૪ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ. ૨ સામાન્ય, વિશેષ ૨ વ્યવહાર નિશ્ચય, ૨ દ્રવ્ય, ભાવ.

નિગમ નયમાં જ્ઞાન-નિગમ નય વસ્તુના અંશને વસ્તુ કહે છે, કારણમા કાર્યનો ઉપચાર કરે છે, બાહ્યદૃષ્ટિ રાખે છે તેથી આ નયમાં—

(૧) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત નિગોદીઆ જીવનું જોધ સંજ્ઞાએ સુખ દુઃખનું વેદન રૂપી અજ્ઞાન તે અક્ષરનો અનંતનો ભાગ જે ઉઘાડો રહે છે તે સૌથી જઘન્ય જ્ઞાન અશે તેને જ્ઞાન મનાય છે, સમુચ્ચય જ્ઞાનમાં અજ્ઞાન પણ આવી જાય છે કારણકે જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમાં ફેરફાર સમ્યગ્ અને મિથ્યા એ બે દૃષ્ટિના કારણે જ ફેર છે

(૨) કેવળજ્ઞાનની અપેક્ષાએ ચાર ક્ષયોપશમિકજ્ઞાન આવરણની વિચિત્રતાના કારણે અશિક્ષ ગણાય

(૩) ક્ષયોપશમ જ્ઞાન ઉપયોગમા જોયોનો અનુક્રમ અને મર્યાદા એ અંશિક જ્ઞાન ઉપયોગ ગણાય.

(૪) વાંચવું, સામળવું, પૂછવું, પરિવર્તન કરવું, ધર્મકથા કરવી, અમુક વિચાર કરવો એ સર્વ જ્ઞાનનું કારણ છે, તેમા કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી જ્ઞાન કહેવાય

(૫) જીવોનું પોતાની મેળે બાહ્ય હલનચલન રૂપી ક્રિયાનું નિમિત્ત ચેતનાની પ્રેરણા તે પણ જ્ઞાન કહેવાય.

સંગ્રહ નયમાં જ્ઞાન-આ નય પાચ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન અને તેના સર્વ જ્ઞાન પર્યાયોને એક જ્ઞાન સંજ્ઞા આપે છે

બ્યવહાર નયમાં જ્ઞાન-(૧) જાણ બ્યવહાર ફક્ત મુત જ્ઞાનથી થાય છે તેથી પર પ્રત્યક્ષ બ્યવહારની અપેક્ષાથી તે મુત જ્ઞાન છે જ્ઞાન માટે વાચ્યું સાબળું પૂછ્યું, પરિવર્તન કર્યું, ખર્ચકર્તા કરવી, વિચાર કરવો જોમ સંજ્ઞાપદ્યે જે બ્યવહાર થાય છે તે જ્ઞ જ્ઞાન બ્યવહાર છે સંજ્ઞાપદ્યે જે જ્ઞાન જ્ઞાન (ક્રિયા) રૂપે બીજા જે ત્યારે નિઝમ નયમાં તે કારણ રૂપે રહે છે

(૨) મુતજ્ઞાન મતિજ્ઞાનના બ્યવહાર ઈંદ્રિય, અવાજ, ધારણ, વગર ફક્ત રૂપરૂપે છે, મતિજ્ઞાન વગર ચાલતું નથી, જોડેલું મુતજ્ઞાન કારણ મતિજ્ઞાન છે તેથી નિઝમ-નયને સાથે રાખીને મતિજ્ઞાન પૂર્વક મુત જ્ઞાનનો બ્યવહાર કરવો.

(૩) સ્વપ્રત્યક્ષ (આત્મપ્રત્યક્ષ) બ્યવહાર, મતિ જાણમુત, અવધિ મનઃપર્યવ અને કેવળજ્ઞાનથી થાય છે તે અપેક્ષાએ તેમને બ્યવહાર નયમાં બીજા.

(૪) જે જ્ઞાન (૪ જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન) ક્યોપચારિક છે કે જે ઉપયોગ માટે પ્રયત્ન રૂપે બ્યવહાર કરવો પડે છે તે અપેક્ષાએ કેવળ જ્ઞાન સિવાય બીજા જ્ઞાન આ નયમાં આવે છે આ અપેક્ષામાં કેવળ જ્ઞાન ફક્ત નિઝમમાં જ રહે છે

(૫) મોક્ષ માર્ગમાં મતિપૂર્વક મુતજ્ઞાન તે ૧૨ અંજ (આજ્ઞ સંજ યાવત દષ્ટિવાદ સંજ) ઉપયોગી હોવાથી તેની વિશિષ્ટતા છે.

નિઝમસૂચ નયમાં જ્ઞાન - કેલ્લ પલ્લ જ્ઞાનનો વર્તમાન ઉપયોગ આ નયમાં દાખલ થાય છે, આ નય જ્ઞાન અવિધ્યનું લક્ષ હેતુ નથી. કેટલાક મતિજ્ઞાનને મુતજ્ઞાનમાં અતર્ગત કરે છે પણ તે બંને જ્ઞાન સંકલ્પારી હોવા છતાં મિત્ર છે

સાદર નયમાં જ્ઞાન - જ્ઞાન એ જ પરિણામોએ જાણે જાણ પ્રાપ્ત છે જાણ જાણ જ્ઞાન અને જ્ઞાનના ઉપયોગથી રહે છે, જ્ઞાનજ્ઞાન ઉપયોગમાં પરિવર્તન જાણ પારિણામિક જાણથી થાય છે. જ્ઞાનના અનતાશુભાંશોમાં હાનિ રૂઢિ અશુભ લગુ શુભના પરિણામો

થાય છે જેનું નિમિત્ત ક્ષયોપશમની હાનિ વૃદ્ધિ છે ક્ષયોપશમનો આધાર જીવના વીર્યગુણ ઉપર છે.

ચાર જ્ઞાન-મૂક છે તેમાંના ભાવ જ્ઞાન પ્રકાશવા માટે ભાષા (શબ્દો)માં ઉતારવા પડે છે, ભાષા પર્યાયિની શક્તિથી ભાષા યોગ્ય શરીર વર્ગીજ્ઞાના પ્રયત્નથી ભાષા વર્ગીજ્ઞાના પુદ્ગળોને ગ્રહણ કરી ભાષામાં પરિણ્ણમાવીને છોડાવવામાં આવે છે શબ્દ વાચક છે તે વાચ્ય (ભાવ અર્થ) ને પ્રકાશ કરે છે શબ્દોથી વાક્ય, પદ વગેરે બને છે શ્રુત-જ્ઞાનનો બાહ્ય આધાર શબ્દ ઉપર છે, તેથી શ્રુતજ્ઞાન શબ્દ નયનો વિષય બને છે. શબ્દો ભાષાવર્ગીજ્ઞાના પુદ્ગળોથી બનેલા છે પણ વાચ્ય (અર્થ, ભાવ) ને પ્રકાશે છે તેમા પરિણ્ણતિ કરનાર અથવા કરાવનાર જીવનું જ્ઞાન રૂપી પ્રાણ છે

ચાર જ્ઞાનના જોયોનો શ્રુત જ્ઞાનથી પ્રકાશ થાય છે અને છદ્મસ્થને શ્રુતજ્ઞાન સમજવા માટે મતિજ્ઞાનની જરૂર છે, તે વગર ભાવ શ્રુત જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું નથી ભાવ શ્રુતજ્ઞાનના આધારે જીવના વીર્ય ગુણથી ક્ષયોપશમ, ઉપશમ અને ક્ષાયકભાવો ઉપજે છે. ભાવ શ્રુતજ્ઞાન સમ્યગ્ દર્શનપૂર્વક હોય છે અને તેથી આત્માની શુદ્ધ પરિણ્ણતિવાળું હોય છે તેથી અધ્યાત્મ જ્ઞાન છે

શબ્દ નયમાં શબ્દને આધારે ભાવ શ્રુતજ્ઞાનમાં પરિણ્ણતિ થાય છે તેથી તેનો વિષય ગુણસ્થાન ચોથાથી ૧૧મા ગુણસ્થાન સુધી જાય છે એટલે તેમાં સમ્યગ્ પરિણ્ણતિ, ધર્મ ધ્યાન અને શુક્લ ધ્યાન થાય છે.

**સમભિરૂઢ નયમાં જ્ઞાન :-** અહીં ભાવશ્રુતજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન સન્મુખ થાય છે તે એકત્વ વિર્તક અવિચાર રૂપે શુક્લ ધ્યાનનું બીજું ચરણ છે તેમા આત્માના અભેદ સ્વરૂપની નિર્વિકલ્પ નિર્મળ સમાધિ હોય છે, અહીં સર્વ ઘાતિ ક્રમેના નાશ થાય છે. અહીં આધાર તો શ્રુતજ્ઞાનનો છે પણ શબ્દ નયની પેલી પાર છે કારણ કે શબ્દ પ્રગટ નથી પણ શબ્દના ભાવમાં આત્મભાવે એક પર્યાયમાં ઉત્કૃષ્ટ પરિણ્ણતિ છે

વ્યવહાર નયમાં જ્ઞાન-(૧) બાહ્ય વ્યવહાર ફક્ત મુત જ્ઞાનથી થાય છે તેથી પર પ્રત્યક્ષ વ્યવહારની અપેક્ષાથી તે મુત જ્ઞાન છે જ્ઞાન માટે વાંચવું ' સાંભળવું પૂછવું, પરિવર્તન કરવું ધર્મકર્મ કરવી, વિચાર કરવો જોમ સંબંધાયરૂપે જે વ્યવહાર થાય છે તે જ્ઞાન વ્યવહાર છે સંબંધાયના લેણી બહાઈ કાર્ય (ક્રિયા) રૂપે લીધા છે ત્યારે નિગમ નયમાં તે કારણ રૂપે રહે છે

(૨) મુતજ્ઞાન મતિજ્ઞાનના અવશ્યક ઈંદ્રિય, અવાગ્ત, ધારણ, વગર ફક્ત દબ્યરૂપે છે, મતિજ્ઞાન વગર વ્યાલટુ નથી, જોટલો મુતજ્ઞાનનું કારણ મતિજ્ઞાન છે તેથી નિગમ-નયને સાથે રાખીને મતિજ્ઞાન પૂર્વક મુત જ્ઞાનનો વ્યવહાર કરવો.

(૩) સ્વપ્રત્યક્ષ (આત્મપ્રત્યક્ષ) વ્યવહાર, મતિ ભાવમુત, અવધિ મન, પર્યંવ અને કેવળજ્ઞાનથી થાય છે તે અપેક્ષાએ તેમને વ્યવહાર નયમાં લીધા

(૪) જે જ્ઞાન (૪ જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન) કુયોત્પન્નમિત્ત છે કે જેલ ઉપયોગ માટે પ્રયાત્ન રૂપે વ્યવહાર કરવો પડે છે તે અપેક્ષાએ કેવળ જ્ઞાન સિવાય બીજા જ્ઞાન આ નયમાં આવે છે આ અપેક્ષામાં કેવળ જ્ઞાન ફક્ત નિગમમાં જ રહે છે

(૫) મોક્ષ માર્ગમાં મતિપૂર્વક મુતજ્ઞાન તે ૧૨ અંગ (આજ્ઞા રાગ ધાવત દષ્ટિવાદ સૂત્ર) ઉપયોગી હોવાથી તેની વિશિષ્ટતા છે

મહત્ત્વસૂત્ર નયમાં જ્ઞાન - કેલ પલ્લુ જ્ઞાનનો વર્તમાન ઉપયોગ આ નયમાં દાખલ થાય છે, આ નય જૂના ભવિષ્યનું લક્ષ લેવી નથી. કેટલાક મતિજ્ઞાનને મુતજ્ઞાનમાં અતર્જત કરે છે પણ તે બંને જ્ઞાન સહચારી હોવા છતાં ભિન્ન છે

રાજક નયમાં જ્ઞાન - જ્ઞાન એ જ પરિણામવાળો જીવનો ભાવ પ્રાપ્ત છે જીવનું જીવત્વ, જ્ઞાન અને ઈર્શ્યનના ઉપયોગથી રહે છે, જ્ઞાનઈર્શ્ય ઉપયોગમાં પરિવર્તન જીવના પારિણામિક ભાવથી થાય છે જ્ઞાનના અનતાગુણિમાં હાનિ વૃદ્ધિ અસુરે હણુ મુલના પરિણામથી



થાય છે જેનું નિમિત્ત ક્ષયોપશમની હાનિ વૃદ્ધિ છે ક્ષયોપશમનો આધાર જીવના વીર્યગુણ ઉપર છે

આર જ્ઞાનમૂક છે તેમાંના બાવ જ્ઞાન પ્રકાશવા માટે ભાષા (શબ્દો)માં ઉતારવા પડે છે, ભાષા પર્યાયિની શક્તિથી ભાષા યોગ્ય શરીર વર્ગીણના પ્રયત્નથી ભાષા વર્ગીણના પુદ્ગળોને ગ્રહણ કરી ભાષામાં પરિણત્રિત થઈને છોડાવવામાં આવે છે શબ્દ વાચક છે તે વાચ્ય (ભાવ અર્થ) ને પ્રકાશ કરે છે શબ્દોથી વાક્ય, પદ વગેરે બને છે શ્રુતજ્ઞાનનો બાહ્ય આધાર શબ્દ ઉપર છે, તેથી શ્રુતજ્ઞાન શબ્દ નયનો વિષય બને છે. શબ્દો ભાષાવર્ગીણના પુદ્ગળોથી બનેલા છે પણ વાચ્ય (અર્થ, ભાવ) ને પ્રકાશે છે તેમા પરિણતિ કરનાર અથવા કરાવનાર જીવનું જ્ઞાન રૂપી પ્રાણ છે.

આર જ્ઞાનના સ્ત્રોતોનો શ્રુત જ્ઞાનથી પ્રકાશ થાય છે અને છદ્મસ્થને શ્રુતજ્ઞાન સમજવા માટે મતિજ્ઞાનની જરૂર છે, તે વગર ભાવ શ્રુત જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું નથી ભાવ શ્રુતજ્ઞાનના આધારે જીવના વીર્ય ગુણથી ક્ષયોપશમ, ઉપશમ અને ક્ષાયકભાવો ઉપજે છે. ભાવ શ્રુતજ્ઞાન સમ્યગ્ દર્શનપૂર્વક હોય છે અને તેથી આત્માની શુદ્ધ પરિણતિવાળું હોય છે તેથી અધ્યાત્મ જ્ઞાન છે.

શબ્દ નયમાં શબ્દને આધારે ભાવ શ્રુતજ્ઞાનમાં પરિણતિ થાય છે તેથી તેનો વિષય ગુણસ્થાન ચોથાથી ૧૧મા ગુણસ્થાન સુધી જાય છે એટલે તેમાં સમ્યગ્ પરિણતિ, ધર્મ ધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાન થાય છે.

**સમભિરૂઢ નયમાં જ્ઞાન :-** અહીં ભાવશ્રુતજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન સન્મુખ થાય છે તે એકત્વ વિર્તક અવિચાર રૂપે શુદ્ધ ધ્યાનનું ખીન્નું ચરણ છે તેમા આત્માના અસેદ સ્વરૂપની નિર્વિકલ્પ નિર્મળ સમાધિ હોય છે, અહીં સર્વ ઘાતિ કર્મેનો નાશ થાય છે. અહીં આધાર તો શ્રુતજ્ઞાનનો છે પણ શબ્દ નયની પેઢી પાર છે કારણ કે શબ્દ પ્રગટ નથી પણ શબ્દના ભાવમાં આત્મભાવે એક પર્યાયમાં ઉત્કૃષ્ટ પરિણતિ છે

જેવજૂત નવમ્માં જ્ઞાન - તે કેવળજ્ઞાન છે, જ્ઞાનના સર્વ આવરણોનો નાશ થવાથી જ્ઞાનના સર્વ અવિભાજ બંધો (પ્રતિબંધો) ખુલ્લા થાય છે તેથી જ્ઞાન સંપૂર્ણ, ઈદ્રિયો અને મનના આલબ્ધ રહિત હોવાથી નિરાલબ્ધી પ્રત્યક્ષ અને શુદ્ધ છે ઉપયોગ લગાડવામાં પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી તેથી જ્ઞાન ત વીર્ય મુક્ત નિર્લસ જ્ઞાન છે, ક્ષાલકભાવ હોવાથી અપ્રતિષ્ઠાતિ છે સર્વપ્રાપ્તિ કર્મો નાશ થયેલા હોવાથી આબ્યાબાધ છે અને ત્રિકાલિક સર્વ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને બોધી સમયે બધું છે

જોકલા મુતજ્ઞાન ઉપર ૭ નય લટાવીએ તો નિઝમ નવમ્માં નિજેદીયા સુક્ષ્મ અપર્ણિત હવનો ઉપયોગ બાવી બાય અને જેવજૂત નવમ્માં જોકેત્વ વિતર્ક અવિચાર બાવે, ત્યારે સમુચ્ચય જ્ઞાનમાં કેવળજ્ઞાન જેવજૂત નવમ્માં આવે.

### સાર નિષ્કેપમાં જ્ઞાન

૧. નામ જ્ઞાન-તે જ્ઞાન બેવી નામ સદા.

૨. સ્થાપના જ્ઞાન-મુતજ્ઞાનની લીધીમાં સ્થાપના, પુસ્તકમાં મુતજ્ઞાન.

૩. દ્રવ્ય જ્ઞાન-(૧) આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન-(૧) ઉપયોગ રહિત મુતજ્ઞાનનો અભ્યાસ (૨) કુથોપશમિક જ્ઞાનમુક્ત છે પણ હાલ જ્ઞાનમાં ઉપયોગ નથી, અથવા (૩) સમક્ષિત રહિત બધું રૂપે છે (૪) આગમના સૂત્રો.

(૨) નો આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન તેના ત્રણ લેટ-૧ શરીર, ભવ્ય શરીર અને શરીર વ્યતિરિક્ત શરીર નો આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન-આ શરીરમાં જ્ઞાનમુક્ત હવ હતો, હવે ફક્ત શબ્દ છે

ભવ્ય શરીરનો આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન- આ શરીરમાં ને આગમ દ્રવ્ય છે તે અવિશ્વમાં જ્ઞાની થશે.

શરીર વ્યતિરિક્ત નો આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન-(૧) લોકિક જ્ઞાન સાર માર્ગનું જ્ઞાન. (૨) લોકોત્તર દ્રવ્ય જ્ઞાન-લોકોત્તર શાસ્ત્ર ભવેલ

છે પણ સમકિત રહિત છે (III) કુપ્રાવચન તે મિથ્યાદષ્ટિનું અજ્ઞાન:-  
મતિ અજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન, વિભંગજ્ઞાન (IV) જાણપાણું મેળવવાના  
પુસ્તકો.

૪ ભાવ જ્ઞાન-(૧) આગમથી ભાવ જ્ઞાન=જ્ઞાનમાં વર્તમાન  
ઉપયોગ.

(૨) નો આગમથી ભાવજ્ઞાન=જ્ઞાની (જ્ઞાનમાં ઉપયોગવાળો  
જીવાત્મા).

### ચાર પ્રમાણુમાં જ્ઞાન

૧. આગમ પ્રમાણુ જ્ઞાન-નદી સૂત્રમાં પાંચ જ્ઞાનનું  
વર્ણન છે તે આગમ પ્રમાણુ છે

૨. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ જ્ઞાન-કેવળજ્ઞાન સ્વ અને પર જોયોની  
અપેક્ષાએ સંપૂર્ણ આત્મ પ્રત્યક્ષ છે મનઃપર્યાવ જ્ઞાન અને અવધિ  
જ્ઞાન દેશથી આત્મ પ્રત્યક્ષ છે, તે પર જોયોની અપેક્ષાએ સમજવું.  
સ્વજોયની અપેક્ષાએ ચાર ક્ષયોપશમિક જ્ઞાન અંશથી કવચિત્ પ્રત્યક્ષ  
ગણાય તે સ્વાનુભૂતિ આશ્રી સમજવું. \*મન અને ઇન્દ્રિયોના નિમિત્ત  
થતું બાહ્યજ્ઞાન વ્યવહાર પ્રત્યક્ષ ગણાય જો કે નિશ્ચયથી પરોક્ષ છે.

૩ અનુમાન પ્રમાણુ-અશ ઉપરથી અંશીનું અનુમાન થાય,  
તેમ અંશ જ્ઞાન ઉપરથી સંપૂર્ણ જ્ઞાનનું અનુમાન થાય.

૪. ઉપમા પ્રમાણુ-જ્ઞાનને ચંદ્રની ઉપમા, જેમ ચંદ્ર  
પ્રકાશમાન છે છતાં શિતળકારી છે તેમ જ્ઞાન સ્વપરને પ્રકાશે છે  
તેમ જ આનંદમય છે બીજા વ્યવહારીક માપના અનેક ભેદ છે  
તે અનુયોગદ્વારથી જાણી લેવા.

### દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ ભાવનું જ્ઞાન

કેવળજ્ઞાન-ત્રિકાલિક સર્વ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ને સાકાર

\*મન અને ઇન્દ્રિયોના નિમિત્તથી થઇ બાહ્યજ્ઞાન વ્યવહાર પ્રત્યક્ષ.

એવજૂત નયમાં જ્ઞાન - તે દેવજ્ઞાન છે, જ્ઞાનના સર્વ આવરણોનો નાશ થવાથી જ્ઞાનના સર્વ અવિભાગ અથો (પ્રતિબેદો) યુક્ત થાય છે તેથી જ્ઞાન સંપૂર્ણ, ઉદ્ધિયો અને મનના આવરણ રહિત હોવાથી નિરાલબ્ધી પ્રત્યક્ષ અને શુદ્ધ છે. ઉપયોગ સમ્રાટના પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી તેથી જ્ઞાન ત વીર્ય મુક્ત નિર્લય જ્ઞાન છે, ક્ષત્યકલાવ હોવાથી અપ્રતિપાતિ છે સર્વવાતિ કર્મો નાશ એકલા હોવાથી આબ્યાબાધ છે અને ત્રિકલિક સર્વ દ્રવ્ય-દેવ-દાન-લાભને એકી સમયે બાણ છે

એકલા મુતજ્ઞાન ઉપર ૭ નય ઘટાવીએ તો નિઝમ નયમાં નિઝેલીયા મુક્ત અપર્ણાત્તુ લવનો ઉપયોગ બાવી બાય અને એવજૂત નયમાં એકત્વ વિતર્ક અવિચાર બાવે. ત્યારે સમુચ્ચય જ્ઞાનમાં દેવજ્ઞાન એવજૂત નયમાં બાવે.

### ચાર નિષ્કેપમાં જ્ઞાન

૧. નામ જ્ઞાન-તે જ્ઞાન એવી નામ સમ્ય.

૨. સ્થાપના જ્ઞાન-મુતજ્ઞાનની લીપીમાં સ્થાપના, પુસ્તકરૂક મુતજ્ઞાન.

૩. દ્રવ્ય જ્ઞાન-(૧) આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન-(૧) ઉપયોગ રહિત મુતજ્ઞાનનો અભ્યાસ (૨) કુયોપયોગિક જ્ઞાનમુક્ત છે પણ કાલ જ્ઞાનમાં ઉપયોગ નથી, અથવા (૩) સમક્ષિત રહિત ભગ્ન રૂપે છે (૪) આગમના સત્ત્વ.

(૨) નો આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન તેના ત્રણ લેહ-સ શરીર, ભવ્ય શરીર અને શરીર વ્યતિરિક્ત શરીર નો આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન-આ શરીરમાં જ્ઞાનમુક્ત લવ હતો, હવે ફક્ત શબ જ છે

ભવ્ય શરીરનો આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન- આ શરીરમાં જે અગ્રમ દ્રવ્ય છે તે અવિધ્યમાં જ્ઞાની થશે

શરીર વ્યતિરિક્ત નો આગમથી દ્રવ્ય જ્ઞાન-(૧) લૌકિક જ્ઞાન સાર માર્ગનું જ્ઞાન. (૨) લૌકીકતર દ્રવ્ય જ્ઞાન-લૌકીકતર શાસ્ત્ર ભવ્ય

તેની નીચે એક એવું વાદળ છે કે જે દૂર વર્તી સ્થુલ પદાર્થોને જાણવા દેતું નથી, તેને અવધિ જ્ઞાનાવરણની ઉપમા આપીએ તો તે અવધિજ્ઞાનને ઢાકે છે તેને ક્ષયોપશમ કર્યો હોય તો ક્ષયોપશમની તારતમ્યતા પ્રમાણે તે આવરણ પાછું વધતું ખસે છે.

તેની નીચે બે પ્રકારના વાદળા એવી રીતે સેજભેજ થયા છે કે જે કંઈ દેખવા દેતા નથી ફક્ત રાત્રિ છે કે દિવસ છે એટલું જ ખબર પડવા દે છે. જેમ કોઈને આખનો મોતીઓ પાકી ગયો છે તેને કંઈ દેખાતું નથી પણ તેની આંખ સામે બત્તી ફેંકીએ તો તેને અજવાળાની ખબર પડે છે, તેને મતિશ્રુતજ્ઞાનાવરણની ઉપમા આપીએ તો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ નિગોદિયા જીવને ઓઘસજ્ઞાએ અવ્યક્ત પણે સુખ-દુઃખના પરિણામ થાય છે, તે અક્ષરનો અનંતમો ભાગ અથવા જઘન્ય જ્ઞાન પર્યાય સમજવો તે અજ્ઞાન જ છે

આ આવરણનો જેટલો દરજ્જો ક્ષયોપશમ થાય તેટલો દરજ્જો મતિશ્રુત જ્ઞાનનો ઉઘાડ અને જ્યાં સુધી સમ્યગ્ દષ્ટિ ન થાય ત્યાં સુધી તે અજ્ઞાન રૂપે જ છે વળી આ બે જ્ઞાન બીજા ઉપરના જ્ઞાનની માફક બીલકુલ પ્રત્યક્ષ નથી પણ પરોક્ષ છે એટલે આત્મ પ્રત્યક્ષ નથી પણ માનસિક ચિત્રામણથી થાય છે ઉત્કૃષ્ટ ક્ષયોપશમથી બહુસૂત્રી અથવા શ્રુત કેવળી સુધી જાણપણું મળે તેની વચ્ચે અસંખ્યાતા ભેદો અને અનંતા પર્યાયો આવી જાય.

ચાર વાદળાં એવા છે કે હવાના જોરની તિવ્રતા પ્રમાણે તેઓ ખસવા લાગે, જ્ઞાન આવરણની અપેક્ષાએ ક્ષયોપશમ રૂપી હવાનું જોર સમજવું

પણ પહેલું વાદળ તો એવું ગાઢ છે કે મહાપ્રચંડ વાયુની ઉત્કૃષ્ટ તિવ્રતાને જોગ મળે ત્યારે જ સર્વથા દૂર થાય પણ ઓછું-વધતું ન થાય જ્ઞાનાવરણની અપેક્ષાએ તેને તોડવાને ફક્ત ક્ષપક શ્રેણીના બીજા પાયારૂપી એકત્વ વિતર્ક અવિચારી રૂપે પ્રચંડ અને ઉત્કૃષ્ટ તિવ્ર ધ્યાન સમર્થ છે, ત્યારે જ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય અને લોક અલોકના

ઉપયોગથી એક જ સમયમાં અનુક્રમ વગર સુગપદ, પ્રત્યક્ષ બાણે છે  
અવધિજ્ઞાનની મર્યાદા, નદીસૂત્ર પ્રમાણે બાણી લેવી.

મેન. પર્ષવેજ્ઞાન—અદી દ્વીપના સરી પંથેન્દ્રિય જીવના મને  
વર્ષવાના પર્વાય ઉપરથી તેમના મનના ભાવ બાણે મતિમુતજ્ઞાન  
સર્વ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવની વાત એક દેશથી પશેક્ષાં રીતે બાણે.

સામાન્ય જ્ઞાન—તે સાતમા સુષ્પ્તિસ્થાન સુધી અપેક્ષાપૂર્વક  
અજ્ઞાન. વિશેષજ્ઞાને તે કપકર્મેણીનું જ્ઞાન અપેક્ષાપૂર્વક બ્રહ્મા  
સામાન્ય વિશેષની અનેક દષ્ટિથી અનેક લેદો થાય તે પનવણ સૂત્રથી  
બાણી લેવું.

બ્યવહારથી—મુતજ્ઞાનની સુખ્યતા છે

નિર્લેખથી—કેવળજ્ઞાન નિર્લેખજ્ઞાન છે

દ્રવ્ય—જ્ઞાનનું દ્રવ્ય જીવ છે

ભાવ—જ્ઞાન, જીવનું ભાવ પ્રાણ છે, બાર ભાવ પ્રાણ માટે

એક છે

### જ્ઞાનના આવરણો

કેવળજ્ઞાનને સૂર્યની ઉપમા આપીએ અને આવરણોને વાદળની  
ઉપમા આપીએ —

સૂર્યની નીચે એક એવા વાદળાની કવચના કરીએ કે જે સૂર્યને  
સર્વથા ઢાંકે છે, પણ સૂર્યના કર્ષક પ્રકાશને મદ પણે જવા દે છે, આ  
વાદળાને કેવળ જ્ઞાનાવરણીયની ઉપમા આપીએ, તે કેવળજ્ઞાનને ઢાંકે છે  
પણ બીજા જ્ઞાન સુદક્ષા રાખે છે

તેની નીચે એક એવું વાદળ છે કે જે પ્રકાશને વધારે મદ  
કરીને દૂરવર્તી સૂર્ય પદાર્થોને દેખવા દેતું નથી. આને મનપર્ષવ જ્ઞાન  
વરણની ઉપમા આપીએ તો આ આવરણ અદી દ્વીપના સરી પંથે  
ન્દ્રિયોના મનના પર્વાયો બાણવા દેતું નથી, દુષ્ટોપશમથી દૂર કરીને  
તો મનપર્ષવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય.

## વીર્ય

વીર્ય એ જીવનો ગુણ છે, બાવ પ્રાણ છે, જીવની સમયવર્તી ક્રિયામાં સહચારી છે, એક સમય પણ જીવ વીર્ય વગર રહી શકે નહિ, નાના મોટા સ્થૂળ કે બારીક કાર્યોમાં જરૂર છે કોઈ પણ કાર્યની પ્રગતિની અપેક્ષાએ તેના પાંચ ભેદ છે:- (૧) ઉત્થાન તે સંકલ્પ કે વિચાર રૂપે છે એટલે કોઈ કામ કરવાનો વિચાર થાય, જેમકે મોક્ષમાર્ગમાં મોક્ષની ઇચ્છા થાય (૨) ક્રમ-કોઈ કામ માટે પગ ઉપાડે મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવાને તૈયાર થાય. (૩) વીર્ય-કામ હાથમાં લીધે મોક્ષમાર્ગના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય કેળવવાના સાધન ગ્રહણ કરે. (૪) બળ-મન, વચન અને કાયાની પુદ્ગલિક વર્ગણમાં બળ આવે, સ્કુરણા આવે, પ્રેરણા થાય, પ્રયત્ન થાય. (૫) પુરુષકાર-પરાક્રમ પુરુષકારથી તે કાર્યમાં તન્મય એકાકાર થાય અને પરાક્રમથી તે કાર્ય પાર પાડે

હવે પ્રગતિના દરેક ભેદોમાં કાર્યની યોગ્યતા પ્રમાણે તારતમ્યતા હોય છે તેના અપેક્ષાપૂર્વક અનંત ભેદો થાય છે જે કામમાં જેટલું વીર્ય જોઈએ તે પ્રમાણે તારતમ્યતા ગણાય, જેમકે કેવળી ભગવાનને અનંત પડિત વીર્ય હોય છે.

વીર્યના સકરણ અને અકરણ એવા બીજા બે ભેદ છે.

સકરણ વીર્ય ગતિરૂપ ક્રિયામાં સહાય કરે છે-(૧) મન, વચન અને કાયાની વર્ગણમાં જોડાઈ ને યોગ પ્રવૃત્તિના પ્રયત્નમાં જે આત્મપ્રદેશોનું કંપન થાય છે તે વીર્યથી થાય છે (૨) કેવળ સમુદ્ધાત આપોઆપ થાય છે પણ તેમાં કાર્મણ શરીર સાથે આત્મપ્રદેશોનો વિકાસ તથા સંકોચ થાય છે તે સક્રીય છે તે પણ વીર્યથી થાય છે. (૩) અર્થિત્ય આત્મ વીર્ય પ્રગટ થાય ત્યારે

સર્વ કાંઈ, સુષ્ટો અને પદાર્થોનું સર્વ અશકી વિઘ્નપ્રત્યક્ષીનું સર્વ  
કર્મ જેવું ત્રણે પ્રકાર થાય અને કામ્યકર્મને માટે સ્થિત રહે. વાસ્તવ  
સ્થાને નીચે કામ્ય પદ્ધતિ અનુસાર તે સર્વ અત્યંત પ્રયત્નને સર્વોચ્ચ  
કાર્ય છે.

અશકિત કામ્યકર્મી સ્થાને બાંહે તત્ત્વપદ્ધતિ દેવા કે જેનું  
તેના અભાવે તત્ત્વો વધુ અવગણ્ય તેને કેટલા અવગણ્યને કારણે  
કે રહે છે.





## સાત નયમાં પડિત વીર્ય.

૧ નિગમ નયમાં-મોક્ષની ઇચ્છારૂપી સકલ્પ, અશથી મોક્ષ માર્ગનું આચરણ તે ગુણસ્થાન ચોથું અને પાંચમું. શ્રદ્ધામા પુરુષાર્થ એ પણ અંશથી માનસિક આચરણ કહેવાય સમકિતના ૬૭ બોલના કેટલાક આચરણમા પણ માનસિક ભાવરૂપી વીર્યની જરૂર છે. મોક્ષમાર્ગમા ૬ ઠૂં. ગુણસ્થાનનું મદ આચરણ પણ નિગમ નયમાં અપેક્ષાપૂર્વક મૂકાય

૨. સંગ્રહ નય-મોક્ષમાર્ગની પ્રવૃત્તિ માટે પડિત વીર્યના બધા પર્યાયોને એક પડિત વીર્ય તરીકે ઓળખી શકાય

૩. વ્યવહાર નયમાં-મોક્ષમાર્ગમા વચન અને કાય યોગથી થતી બધી પ્રવૃત્તિ તેમ જ ભૂત અને ભવિષ્યની માનસિક પ્રવૃત્તિ આવે છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળાને વ્યવહાર નયમા ગણી શકાય

૪. ઋણુસૂત્ર નયમાં-મોક્ષમાર્ગમા મનથી થતી વર્તમાન પ્રવૃત્તિ આવે

ઋણુસૂત્ર નયમા વર્તમાન માનસિક ઉપયોગ આવે તેથી તે વ્યવહારમા ઉપયોગ રાખે તેમ જ ધર્મ ધ્યાનમાં ગુણસ્થાન ૭ રૂપે કામ કરે આ બધામા પડિત વીર્ય સહચારી છે

૫ શબ્દ નયમાં વર્તમાન ધર્મ ધ્યાન અને શુકલ ધ્યાનમાં પડિત વીર્ય સહાય કરે છે, ગુણસ્થાન ૮ થી ૧૧

૬. સમભિરૂઢ નયમા શુ ૧૨મા (એકત્વ વિતર્ક અવિચારમાં) પડિત વીર્ય હોય છે

૭. એવભૂત નયમાં પડિત વીર્ય શુ ૧૩ અને ૧૪નો પુરુષાર્થરૂપ ગણાય, ૧૪મા ગુણસ્થાનને અત સમયે પડિત વીર્યનું કામ પૂરું થાય છે સિદ્ધ ભગવાનમા પડિત વીર્ય નથી પણ અકરણ વીર્ય છે.

## ચાર નિક્ષેપમાં પડિત વીર્ય

૧ નામ નિક્ષેપમાં “પડિત વીર્ય” એવી નામ સંજ્ઞા તે

યોગેનું રૂપન થાય છે (૪) પદ્ધિ વીર્યથી આત્મ અનુભવમાં અત્યંત હીન થાય ત્યારે આત્મપ્રદેશોનો ઘન બને છે અને સિદ્ધ અતિમા ગમન થાય છે તે આપોઆપ થાય છે

અકરણ વીર્ય-અહીં ગતિરૂપ ક્રિયા નથી, સ્થાન પદ્ધતિ નથી પણ નિશ્ચયની ક્રિયા છે વ્યવહારથી અક્રિયપણ છે (૧) પારિણામિક ભાવથી ચેતના જ્ઞાન અથવા દર્શનના ઉપયોગમાં પરિણમે છે તેમાં વીર્ય સહચારી છે (૨) અનુરૂ હણુ હણના પરિણામથી દરેક શુણ્ણમાં વડુ શુણ્ણ હાનિવૃદ્ધિ થાય છે તેમાં પણ વીર્ય સહચારી છે એકે અનુરૂ હણુ શુણ્ણ પરિણમન અને પારિણામિક ભાવ અછવ દ્વંધમાં પેતપેતાની યોગ્યતા પ્રમાણે છે અકરણ વીર્ય સર્વ સચારી છવમાં તેમજ સિદ્ધમાં છે

સચાર અને મોક્ષમાર્ગની અપેક્ષાએ વીર્યના બે ભેદ

૧ બાળ વીર્ય-અહીં સચારી કાર્યમાં સહાય રૂપ છે

૨ પદ્ધિ વીર્ય-અહીં મોક્ષમાર્ગના કાર્યમાં સહાય રૂપ છે સચાર અને મોક્ષમાર્ગ એ બંને માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરનારની અપેક્ષાએ બાળ પદ્ધિ વીર્ય પણ કહેવાય.

મોક્ષમાર્ગ માટે પદ્ધિ વીર્ય ઉપયોગી છે-૧ સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યગ દર્શનના ઉપયોગમાં સહાય કરે છે (૨) જે શુણ્ણ ભાવના થાય તે શુણ્ણને ઉત્પન્ન કરવામાં ચેતનાને સહાય કરે છે (૩) એક શુણ્ણમાંથી બીજા શુણ્ણમાં જવાને સહાય કરે છે (૪) શુણ્ણની સ્થિરતા કરવામાં આવ આશિરને સહાય કરીને અપમાદ દ્વંધ આપે છે (૫) મોક્ષમાર્ગના શુદ્ધ વ્યવહારમાં મન, વચન અને ક્રયાના યોગમાં આત્મપ્રદેશોને કપન (સ્ફુરણ) આપીને યોગ્ય પ્રવૃત્તિથી દ્વંધ આશિરમાં સહાય કરે છે.

(૬) કેવળ સમુદ્ધાત, યોગેનું રૂપન, પ્રદેશોનો ઘન બનવો અને ત્રિદ ગતિગમન એ સર્વમાં વીર્ય સહચારી છે

(જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર)ની આરાધનાવાળું પંડિત વીર્ય ચારિત્રમાં તપ અતર્ગત કર્યો છે

૨. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પંડિત વીર્ય :- (૧) એક ગુણ પર્યાયમાંથી ખીજમા જતા મનને આત્મપ્રદેશોમાં કે ગુણમાં જોડતાં, કે ગુણમા સ્થિરતા કરતા અતર્મુખ વૃત્તિમા જે સ્ફુરણા અથવા વીર્યોલ્લાસ થાય છે તે સ્વપ્રત્યક્ષ છે : (૧) મહાવીરેહ ક્ષેત્રમાં કેવળી ભગવાનની ક્રિયા અનંત પડિત વીર્યયુક્ત છે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુનો સમક્ષિત સહિત આત્મલક્ષી વ્યવહાર તે પંડિત વીર્યયુક્ત છે

૩ અનુમાન પ્રમાણ-ગુણમા પ્રવૃત્તિ તે તે ગુણની શક્તિ છે તેમા પ્રવૃત્તિ વીર્ય વગર કેવી રીતે થાય ? ગુણોનું પ્રયોજન તપાસતાં વીર્યને તારવી શકાય છે, ગુણોનું ભેદ જ્ઞાન કરવાથી વીર્ય ગુણનુ અનુમાન થાય છે

૪ ઉપમા પ્રમાણ :- મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ, તિવ્રતા અને સ્થિરતાને પડિત વીર્યની ઉપમા આપી શકાય. જેટલે દરજ્જે ઉપયોગમાં તિવ્રતા, ગુણોમા સ્થિરતા તેટલે દરજ્જે પડિત વીર્યની તારતમ્યતા સમજવી. દ્રવ્યથી, પડિત વીર્ય આત્મ દ્રવ્યને દોષોમાથી નિવૃત્ત અને ગુણોમાં પ્રવૃત્તિ અને સ્થિરતા કરવામા સહાયકારી છે

દ્રવ્યથી, વીર્ય યોગોની દ્રવ્ય વર્ગીણમા સહકારી છે તેમજ આત્મ દ્રવ્યના પ્રદેશોમા કપન કરે છે.

ક્ષેત્રથી, વીર્ય આત્મ પ્રદેશોરૂપી ક્ષેત્રમા જ રહે છે કાળથી. વીર્ય ઉપયોગની વર્તનામા સહકારી છે બાવથી, વીર્ય વ્યવહાર અને નિશ્ચય ક્રિયામા સહકારી આત્મિક ગુણ છે

દ્રવ્ય.- પડિત વીર્યનું દ્રવ્ય આત્મ પ્રદેશો છે પ્રદેશે પ્રદેશે અનંત શક્તિ રહેલી છે

ભાવ:- તે આત્માનો ભાવ પ્રાણ છે સિદ્ધમા અકરણ વીર્ય સ્વરૂપે અને સસારી અવસ્થામા સકરણ વીર્ય સ્વરૂપે હોય છે.

દેહત્ત્વ કવચીત્ ભાવ નિષ્કેપમા જવા પહેલા આલેખન રૂપે ક્રમ લાગે  
પણ ત્યાં ભાવ નિષ્કેપ નથી.

૨ સ્થાપના નિષ્કેપમાં “પંક્તિ વીર્ય” એવી લિખિત  
સ્થાપના તે શ્રુતજ્ઞાન વાચવી વખતે ખુસ્તકમા તે રેખાય છે.

૩ દ્રવ્ય નિષ્કેપમાં પંક્તિ વીર્યનો અભાવ છે - દ્રવ્ય  
નિષ્કેપના બે ભેદ - (૧) આગમથી દ્રવ્ય પંક્તિ વીર્ય-અર્હો પંક્તિ  
વીર્યનો ઉપયોગ નથી પણ શુન્ય ઉપયોગે અભ્યાસમા પ્રવૃત્તિ ક્વાચી  
બાળ વીર્ય કહેવાય. (૨) નો આગમથી દ્રવ્ય પંક્તિ વીર્ય તેના ત્રણ  
ભેદ (૧) ય શરીર પંક્તિ વીર્ય-પંક્તિ વીર્યના ઉપયોગમા કાળ કરી  
જનારનું શબ. (૨) ભવ્ય શરીર પંક્તિ વીર્ય-અવિધ્યમાં તે જ ભવમા  
પંક્તિ વીર્ય પ્રગટ થશે એવો ભવ. (૩) શરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય  
પંક્તિ વીર્ય - તેના ત્રણ ભેદ (i) લૌકિક-અર્હો સસારીક ક્રમમા  
બાળવીર્ય છે. (ii) લૌકોત્તર-અર્હો સમક્ષિત વચર મોક્ષમાર્ગની કેટલીક  
ક્રિયા થાય છે ત્યાં બાળવીર્ય છે. (iii) કુમાવલન-અર્હો મોક્ષમાર્ગની  
વિપરીત પ્રરૂપણવાળી ધર્મને નામે ક્રિયા થાય છે ત્યાં બાળવીર્ય છે.  
વાસ્તવિક રીતે આ ત્રણે નિષ્કેપા-નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય, તેમાં  
પંક્તિ વીર્ય અજ્ઞાય નહિ.

૪ ભાવ નિષ્કેપમાં પંક્તિ વીર્ય તેના બે ભેદ - (૧)  
આગમથી (૨) નો આગમથી.

૧ આગમથી ભાવ પંક્તિ વીર્ય - તે સમક્ષિત,  
સર્વ વિરતિપણુ, અપ્રમાદપણુ, અકંપાય અવસ્થા અને  
અયોગીપણુ કેળવવામાં ઉત્થાન, કર્મ, વીર્ય, બળ, પુરુષાર્થ,  
પરાક્રમ રૂપે પરિણમે છે.

૨ નો આગમથી ભાવ પંક્તિ વીર્ય - તે પંક્તિ  
વીર્યમુક્ત આત્મા છે.

આર મમાણુ

૧ આગમ મમાણુ - તે સમ્યક્ પરાક્રમ, તે સ્તવ્ય

(જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર)ની આરાધનાવાળું પંડિત-વીર્ય ચારિત્રમાં તપ અંતર્ગત કર્યો છે

૨. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પંડિત વીર્ય :- (૧) એક ગુણ પર્યાયમાંથી બીજામાં જતા સનને આત્મપ્રદેશોમાં કે ગુણમાં જોડતાં, કે ગુણમાં સ્થિરતા કરતાં અતર્મુખ વૃત્તિમાં જે સ્ફુરણા અથવા વીર્યોદ્ધાસ થાય છે તે સ્વપ્રત્યક્ષ છે : (૧) મહાવીરેહ ક્ષેત્રમાં કેવળી ભગવાનની ક્રિયા અનંત, પડિત વીર્યયુક્ત છે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુનો સમકિત સહિત આત્મલક્ષી વ્યવહાર તે પડિત વીર્યયુક્ત છે

૩ અનુમાન પ્રમાણ-ગુણમાં પ્રવૃત્તિ તે તે ગુણની શક્તિ છે તેમા પ્રવૃત્તિ વીર્ય વગર કેવી રીતે થાય ? ગુણોનું પ્રયોજન તપાસતાં વીર્યને તારવી શકાય છે, ગુણોનું ભેદ જ્ઞાન કરવાથી વીર્ય ગુણનું અનુમાન થાય છે

૪ ઉપમા પ્રમાણ :- મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ, તિવ્રતા અને સ્થિરતાને પડિત વીર્યની ઉપમા આપી શકાય, જેટલે દરજ્જે ઉપયોગમા તિવ્રતા, ગુણોમા સ્થિરતા તેટલે દરજ્જે પડિત વીર્યની તારતમ્યતા સમજવી. દ્રવ્યથી, પડિત વીર્ય આત્મ દ્રવ્યને દોષોમાથી નિવૃત્ત અને ગુણોમાં પ્રવૃત્તિ અને સ્થિરતા કરવામા સહાયકારી છે

દ્રવ્યથી, વીર્ય યોગોની દ્રવ્ય વર્ગણુમા સહકારી છે તેમજ આત્મ દ્રવ્યના પ્રદેશોમા કપન કરે છે.

ક્ષેત્રથી, વીર્ય આત્મ પ્રદેશોરૂપી ક્ષેત્રમા જ રહે છે કાળથી. વીર્ય ઉપયોગની વર્તનામા સહકારી છે ભાવથી, વીર્ય વ્યવહાર અને નિશ્ચય ક્રિયામા સહકારી આત્મિક ગુણ છે

દ્રવ્ય - પડિત વીર્યનું દ્રવ્ય આત્મ પ્રદેશો છે પ્રદેશે પ્રદેશે અનંત શક્તિ રહેલી છે

ભાવ :- તે આત્માનો ભાવ પ્રાણ છે સિદ્ધમા અકરણ વીર્ય સ્વરૂપે અને સસારી અવસ્થામા સકરણ વીર્ય સ્વરૂપે હોય છે

### અનેન્દ્રિય આત્મિક સુખ

શુદ્ધ આત્મિક સુખ સંપૂર્ણ રીતે શુદ્ધ ભગવાનમાં હોય છે, પણ અરિહંત ભગવાનની સર્વ ક્રિયાઓ કેવળજ્ઞાન પૂર્વક હોવાથી તેઓ પણ અનંત આત્મિકસુખ ભોગવે છે.

આત્મિક સુખની શરૂઆત મુષ્ણુસ્થાન ચાલેથી અપેક્ષા પૂર્વક થાય છે. એટલેકે જ્યારે સમકલિતતા ભાવમાં હોય છે ત્યારે આત્મિક સુખની અશકી પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેની પરક્રમ્ય સિદ્ધ ભગવાનમાં હોય છે. તે એટલે હરજગતે કે ત્રણ ઠાળના સર્વ સસારી જીવોની કલ્પ સુખની સશિ લક્ષ્મી તેવાથી અનંત ગણુ સુખ એકજ સમયમાં અકલિપ્ત હરેક સિદ્ધ ભગવાનમાં હોય છે.

### હવે સાત નયમાં આત્મિક સુખ

નિઝમ નય.- જ્યારે મન ઇન્દ્રિયોમાં જડુ નથી અને ઇન્દ્રિયો પોતાના વિષયોમાં જતી નથી તે ક્યારે થાય કે જ્યારે સમકલિત ભાવ (ક્રોધોપશમ, ઉપશમ, ક્ષાધક) પ્રવર્તતા હોય ત્યારે મન આત્મામાં પરોવવામાં આવે અને તેમાં એકાકાર કરવામાં આવે તે અશ્વાતાવેક્નીય કર્મના રસમાંથી તટસ્થ થવાય અને આત્મામાંથી અશકી આત્મિક સુખ જે પ્રગ્ન થાય છે તે ભોગવાય છે.

સૂત્રેહ નય.- જહીં સુખતા સર્વ પર્યાય (વાસ્તવ્યતા અને લેહો) ને એક સામાન્ય શબ્દ, સુખરૂપે ગણવામાં આવે છે.

અવહાર નય.- જહીં ફક્ત શુદ્ધ વ્યવહાર તે શાક્ષમાર્ગની જ વાત છે માટે આત્મિકસુખના અનુભવનો અવહાર કરવો હોય તો ધર્મ જ્ઞાન અને શુદ્ધ જ્ઞાન દ્વારા અથવા સામાયિક ગ્રાહિ ક્રિયા દ્વારા જ્ઞાન, ઇર્શન, આસ્ત્ર, તપ, વીર્યમાં રમણુતા કરીને જમતા ઉપજત કરવી કે જે આત્મિક સુખની સહચારી છે. ઇન્દ્રિયોના નિષયડુ સુખ વાસ્તવીક નથી પણ ઉપચાર માત્રથી કલ્પીત છે, તે જહીં લીધુ નથી.

**ચક્રબુદ્ધિ નય-આ** નયમાં ફક્ત વર્તમાન સુખનો અનુભવ આવે છે, તેથી જે વખતે આત્મિક સુખ ભોગવવું હોય તે વખતે વ્યવહાર અને શબ્દ નય પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી.

**શબ્દ નય-સુખ** તે આત્માનુ ભાવ પ્રાપ્ત છે આત્માના આનંદ ગુણનો તે પર્યાય છે અને આત્માના ધીન્દ્ર ગ્રણુ ભાવ પ્રાપ્ત ( જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય ) ની સાથે રહે છે, ભાવ ચારિત્રની પરિણતિથી આત્મિકસુખનો અનુભવ થાય છે તે અપેક્ષાએ ભાવ ચારિત્ર અને આત્મિક સુખને એકરૂપ ગણવામાં આવે છે. મોક્ષ અવસ્થામાં ચારિત્ર નથી પણ અનંત આત્મિક સુખ છે. જીવના ચાર ભાવ પ્રાપ્ત છે સસારી દશામાં ભાવ ચારિત્રથી આત્મિક સુખ ઉપજે છે અને સિદ્ધ દશામાં સ્વયંભેવ આત્મિક સુખ પ્રગટે છે તેથી સસારી દશામાં ભાવ ચારિત્રને આત્મિક સુખ તરીકે કારણમા કાર્યનો ઉપચાર કરીને ગણવામા આવ્યું.

**સમભિરૂઢ નય-અહીં** જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્યનો એકાંકાર થાય છે અભેદ સ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે અને આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે.

**એવભૂત નય-આત્મા** પોતે જ આનંદધન, સહજ આનંદ સ્વરૂપ છે, આનંદ તે આત્માનુ જ સ્વરૂપ છે સુખ તે આનંદનો પર્યાય છે, તેમાં આત્મા લીન રહે છે કોઈ પણ જાતના પ્રયત્ન વગર આત્મા અનંત સુખમા લીન છે.

**નામ નિરૂપ-“ આનંદ ”, “ સુખ ” એવી** નામ સંજ્ઞા, તેના વગર શ્રુતજ્ઞાનનો વ્યવહાર થઈ શકે નહિ.

**સ્થાપના નિરૂપ-૧** આનંદ, સુખ એમ લિપિમા સ્થાપના. હાલના કાળે વાંચ્યા વગર છુટકો નથી એટલે લિપિની જરૂર છે. ૨. શાત રસની ભાવના ચિત્તક્ષેત્રમાં સ્થાપન કરવી કે જેથી આત્મિક સુખ પ્રગટ થાય. અહીં ભાવ નિરૂપણનો વિષય છે પણ સ્થાપના શબ્દ માટે અહીં દાખલ કરેલ છે.

### અનેન્દ્રિય આત્મિક સુખ

શુદ્ધ આત્મિક સુખ સંપૂર્ણ રીતે શુદ્ધ ભગવાનમાં હોય છે, પણ અસ્થિત ભગવાનની સર્વ ક્રિયાઓ કેવળજ્ઞાન પૂર્વક હોવાથી તેઓ પણ અનંત આત્મિકસુખ ભોગવે છે

આત્મિક સુખની શરૂઆત કુણસ્થાન ધ્યાનેથી અપેક્ષા પૂર્વક થાય છે એટલેકે જ્યારે સમસ્તિત્તા ભાવમાં હોય છે ત્યારે આત્મિક સુખની અશકી પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેની પસંદગી સિદ્ધ ભગવાનમાં હોય છે તે એટલે દરજ્જે કે ત્રણ કાળના સર્વ સસારી જીવોની રક્ત સુખની શાંતિ લઈને તેનાથી અનંત ગજુ સુખ એક જ સમયમાં અસ્થિતિત્ત્વ દરેક સિદ્ધ ભગવાનમાં હોય છે

### હવે સાત નમ્બા આત્મિક સુખ

નિયમ નમ્બ - જ્યારે મન ઈન્દ્રિયોમાં જતું નથી અને ઈન્દ્રિયો પોતાના વિષયોમાં જતી નથી તે જ્યારે થાય કે જ્યારે સમસ્તિત્તા ભાવ (ક્ષયોપશમ, ઉપશમ, ક્ષાલક) પ્રવર્તતા હોય ત્યારે મન આત્મામાં પરોવવામાં આવે અને તેમાં એકાકાર કરવામાં આવે તે અસાધારણનીય કર્મના રક્ષામાંથી તટસ્થ થવાય અને આત્મામાંથી અશકી આત્મિક સુખ જે પ્રગટ થાય છે તે ભોગવાય છે

સમગ્ર નમ્બ-અહીં સુખના સર્વ પર્યાય (વાસ્તવ્યતા અને હેદો) ને એક સામાન્ય શબ્દ સુખરૂપે ગણવામાં આવે છે

અવહાર નમ્બ-અહીં રહેલ શુદ્ધ અવહાર તે મોક્ષમાર્ગની જ વાત છે, માટે આત્મિકસુખના અનુભવનો અવહાર કરવો હોય તો ધર્મ જ્ઞાન અને શુદ્ધ ધ્યાન દ્વારા અભવા સામાયિક આદિ ક્રિયા દ્વારા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તથા, વીર્યમાં રમણુતા કરીને સમગ્ર ઉત્પત્ત કરવી કે જે આત્મિક સુખની સદ્ગચારી છે ઈન્દ્રિયોના વિષયનું સુખ વાસ્તવિક નથી પણ ઉપચાર માત્રથી કલ્પીત છે, તે અહીં લીધું નથી.



તન્મય થતો નથી તેથી તે કર્મ પ્રદેશો ભોગવાઈ જાય છે પણ દુઃખ આપી શકતા નથી

૨ નો આગમથી ભાવ સુખ:-તે આત્મિક સુખ ભોગવનાર આત્મા પોતે જ છે અશથી તે પરાકાષ્ટા સુધી આત્મરમણતા કરીને જે આત્મિક સુખનો અનુભવ કરનાર આત્મા છે તે નો આગમથી ભાવ સુખરૂપ છે

નિર્લેપામાં નામસંજ્ઞા અને લિપિ શ્રુતજ્ઞાનના જાણપણા માટે છે અને ભાવ નિર્લેપો આત્મભાવે આદરવા યોગ્ય છે દ્રવ્ય નિર્લેપ મોક્ષમાર્ગમાં એટલે કે શુદ્ધ વ્યવહારમાં નથી

આગમ પ્રમાણુ આત્મિક સુખ-(૧) જ્ઞાતા અજ્ઞાતા-વેદનીય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થવાથી ક્ષાયક ભાવે આનંદ ગુણ પ્રગટ થાય છે અને સુખ તે આનંદ ગુણનો નિત્ય પર્યાય છે તે સંપૂર્ણ રીતે સિદ્ધ ભગવાનમાં છે. (૨) જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્યથી આત્મ ધ્યાન ધરીને સ્વરૂપ સ્થિરતા કરવાથી સમતા રસ ઉપજે છે ત્યારે વેદનીય કર્મને જીવ તટસ્થ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા તરીકે ભોગવી ખપાવી નાખે છે, અને આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ આત્મિક સુખ-જ્ઞાત રસની ભાવના ચિત્ત ક્ષેત્રમાં સ્થિર કરવી, શુદ્ધ આત્મગુણોમાં તન્મય થવું, આત્મ સંતોષમાં લીન થવું, અલેદ આત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો આમ કરવાથી આત્મિક સુખનો અનુભવ સ્વ ( આત્મ ) પ્રત્યક્ષ થાય છે.

અનુમાન પ્રમાણુ-અજ્ઞાતાવેદનીય કર્મનો ઉદય હોય ત્યારે ઇદ્રિયોના વિષયો ગમતા નથી પણ તે વખતે જ્ઞાનાનંદ આત્મ સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરું હોય તો આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે તે ઉપરથી એવું અનુમાન થાય છે કે ઇદ્રિયોના વિષય સુખરૂપ નથી પણ આત્મા જ સુખરૂપ છે

ઉપમા પ્રમાણુ-સમતાના પ્રમાણુમાં આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે તેથી આત્મિક સુખને સમતાની ઉપમા લાગુ પડે છે સમતા તે મોક્ષના સુખની વાનકી છે

દ્રવ્ય નિષ્કેપ - ૧ આગમથી, ૨ નો આગમથી. ૧ આગમથી દ્રવ્ય સુખ :- જ્ઞાનઢ વિવેકશાસ્ત્રનો અભ્યાસ તે 'શાય છે પણ ઉપયોગ રહિત શુન્ય ચિત્તે થાય છે તેથી જરા જ્ઞાનકનો અનુભવ થતો નથી. જ્ઞાન અને ક્રિયામાં આત્મશાવે મતિની પરિણતિ ન થાય કે તેથી ભાવ આરિત્રના જશે. પ્રગટ ન થાય એટલે આત્મિક સુખને જરો અનુભવ થતો નથી.

૨. નો આગમથી દ્રવ્ય સુખ તેના ત્રણ લેઢ.-(૧) ડ શરીર-તે સમાધિ રૂપસુખ પર્વાયમા કાળ કરી જનાર (પંડિત મરણે મરતર) નું શબ. (૨) લબ્ધ શરીર-શવિધ્ધમાં પંડિત મરણે મરશે આત્મિક સુખ લોભવશે એવો લુપ, અથવા જરમ શરીરી લુપ. (૩) શરીર વ્યતિરિક્ત નો આગમથી દ્રવ્ય સુખ તેના ત્રણ લેઢ -

(૧) લોકિક- શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને આસ આદિ હૃદિયોના નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થતુ સુખ, તે સુખની ઉત્પત્તિ તે આત્મામાંથી છે એમ તે આત્માનાવામા આવે છે પણ નિમિત્ત લોકિક છે. (૨) લોકોત્તર-આત્મા ધર્મના નામે હૃદિયોના વિષયો સાથે સબંધ થાય છે પણ સુખને હૃદિય વિષયજન્ય માનવામાં આવતુ નથી. (૩) કુમાવચન-આત્મા લોકિક કારણે કે લોકોત્તર કારણે કે મિશ્રાત્મના કારણે હૃદિયોના વિષયો સાથે સબંધ થાય છે અને એ સુખ ઉપજે છે તેને હૃદિયોના વિષયોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે એમ માનવામા આવે છે, આત્મામાંથી સુખ ઉપજે છે એમ માનવામાં આવતુ નથી તે મિશ્રાત્મ અથવા કુમાવચન સમજવું.

ભાવ નિષ્કેપ તેના બે લેઢ આગમથી અને નો આગમથી.

૧ આગમથી ભાવ સુખ-જ્ઞાન, ઈર્શન, આરિત્ર અને વીર્વથી, આત્માનો અનુભવ કરીને અથવા શુદ્ધ જ્ઞાન તે કેવળજ્ઞાન-ઈર્શન-સમતામાં પરિણમીને અથવા મોહીની કર્મનો ઉપશમ, કુર્યોપશમ કે ક્ષય કરીને સમતા રસમય આત્મિક સુખનો અનુભવ કરવો તે આત્માવાવેઈનીય કર્મના ઉદ્ધવો તટસ્થ થવાથી તે કર્મના રસમાં લુપ

તન્મય થતો નથી તેથી તે કર્મ પ્રદેશો ભોગવાઈ જાય છે પણ હ.ખ આપી શકતા નથી

૨ નો આગમથી ભાવ સુખ-તે આત્મિક સુખ ભોગવનાર આત્મા પોતે જ છે અશથી તે પરાકાષ્ટા સુધી આત્મરમણતા કરીને જે આત્મિક સુખનો અનુભવ કરનાર આત્મા છે તે નો આગમથી ભાવ સુખરૂપ છે.

નિક્ષેપામાં નામસંજ્ઞા અને લિપિ શ્રુતજ્ઞાનના જાણપણા માટે છે અને ભાવ નિક્ષેપો આત્મભાવે આદરવા યોગ્ય છે દ્રવ્ય નિક્ષેપ મોક્ષમાર્ગમાં એટલે કે શુદ્ધ વ્યવહારમાં નથી

**આગમ પ્રમાણુ આત્મિક સુખ-(૧)** જ્ઞાતા અજ્ઞાતા-વેદનીય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થવાથી ક્ષાયક ભાવે આનંદ ગુણ પ્રગટ થાય છે અને સુખ તે આનંદ ગુણનો નિત્ય પર્યાય છે તે સંપૂર્ણ રીતે સિદ્ધ ભગવાનમાં છે (૨) જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્યથી આત્મ ધ્યાન ધરીને સ્વરૂપ સ્થિરતા કરવાથી સમતા રસ ઉપજે છે ત્યારે વેદનીય કર્મને જીવ તટસ્થ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા તરીકે ભોગવી ખપાવી નાખે છે, અને આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે

**પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ આત્મિક સુખ-**જ્ઞાંત રસની ભાવના ચિત્ત ક્ષેત્રમાં સ્થિર કરવી, શુદ્ધ આત્મગુણોમાં તન્મય થવું, આત્મ સંતોષમાં દીન થવું, અભેદ આત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો આમ કરવાથી આત્મિક સુખનો અનુભવ સ્વ (આત્મ) પ્રત્યક્ષ થાય છે.

**અનુમાન પ્રમાણુ-**અજ્ઞાતાવેદનીય કર્મનો ઉદય હોય ત્યારે ઇદ્રિયોના વિષયો ગમતા નથી પણ તે વખતે જ્ઞાનાનંદ આત્મ સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરું હોય તો આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે તે ઉપરથી એવું અનુમાન થાય છે કે ઇદ્રિયોના વિષય સુખરૂપ નથી પણ આત્મા જ સુખરૂપ છે.

**ઉપમા પ્રમાણુ-**સમતાના પ્રમાણુમાં આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે તેથી આત્મિક સુખને સમતાની ઉપમા લાગુ પડે છે સમતા તે મોક્ષના સુખની વાનકી છે.

દ્રવ્યથી સુખ-તે નિજ આત્મ' દ્રવ્યથી સુખ ઉપજે છે, બીજાના જીવ કે અજીવ પોતાનું સુખ ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી.

ક્ષેત્રથી સુખ-આત્મિક સુખની ઉત્પત્તિ નિજ આત્મ પ્રદેશો કેપી ક્ષેત્રમાં જ થાય છે અને ત્યાં જ સમાય છે.

કાળથી સુખ-શુદ્ધ ઉપયોગ કાળમાં સકલ સુખ પ્રગટે છે.

ભાવથી સુખ-આત્મ પ્રદેશો અને આત્માના શુદ્ધ સુષોમાં લીન થવાથી ભાવ સુખ ઉપજે છે.

વ્યવહારથી સુખ-ચારિત્ર પર્વાયનો અનુભવ કરીને આત્મિક સુખ લોભવતું, અહીં વેદનીય કર્મના ફળની ઉપેક્ષા થાય છે અને આત્મ પ્રદેશોમાંથી સુખ ઉત્પન્ન કરી લોભવાય છે.

નિશ્ચયથી સુખ-વેદનીય કર્મનો ક્ષય થવાથી ઉપજે છે તે સુખ સિદ્ધ ભગવાનમાં ક્ષાયક ભાવે નિત્ય છે. ૧૩મે ૧૪મે બુદ્ધિને વેદનીય કર્મ છે પણ કેવળી ભગવાન સ્પર્શેદ્રિયથી સ્પર્શ બુદ્ધિ ભક્તિ નથી, બધા વ્યવહાર કેવળજ્ઞાન પ્રત્યક્ષ છે અને કેવળ જ્ઞાન સુખરૂપ છે તેથી સારાર કેવળી ભગવાનમાં પણ નિશ્ચય સુખ તે અપેક્ષાથી અજ્ઞાય.

સામાન્ય આત્મિક સુખ તે આત્મ ભાવમાં પરિવૃત્તિ કરનાર થાય છે. વિરોધ આત્મિક સુખ કષ્ટધેયીમાં અને અગ્નિ થાય છે.

દ્રવ્ય-સુખનું દ્રવ્ય આત્મા (જીવ) જ છે.

ભાવ-સુખ તે આત્માનો ભાવ (પર્વાય) છે.

# વ્યવહાર અને નિશ્ચય ક્રિયા અને જ્ઞાન.

\*

## નોંધ

આજે કેટલાક “એકાંતવાદીઓ” અથવા “નિશ્ચયવાદીઓ” સામાયિક, પ્રતિકેમણુ વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓને નકામી કહે છે અને જ્ઞાન તથા ક્રિયામાં સામાજિક સંઘર્ષણ ઉત્પન્ન કરે છે તેના શાસ્ત્રીય રીતે સચોટ જવાબ આપેલ છે તે દરેક વાચકે ખાસ ધ્યાનથી વાંચી હૃદયમાં ઉતારવાની જરૂર છે

મોક્ષમાર્ગ સંબંધી વ્યવહાર અને નિશ્ચય અને ક્રિયા અને જ્ઞાન એ બાબતમાં બહુ ગેરસમજ ફેલાણી છે. તેમાંથી એકાંતવાદ ઉત્પન્ન થાય છે અને છેવટે મિથ્યાત્વમાં ફસાઈ જવું પડે છે.

આ ગેરસમજનું કારણ એક બાબત શિથિલતા છે જે પ્રમાદમાં ફેરી જાય છે, અને છેવટે મદ, વિષય કષાય, નિદ્રા અથવા નિંદા અને વિકથામાં સંયોગો અનુસાર પરિણમે છે આવી રીતે ચારિત્ર બ્રષ્ટ થઈ પોતાની શિથિલતા છુપાવવા અને મિથ્યાની તંગડી ઉંચી રાખવા માટે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા (સૂત્રના ખોટા અર્થ) કરી અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વમાં પેસે છે, તેથી સંસાર બ્રમણુ કરવું પડે છે.

ખીણ બાબત અજ્ઞાનતા છે, તેનું કારણ કાં તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય હોય કે જેથી વાસ્તવિક અર્થજ્ઞાનનો લાભ ન થાય અહીં સરળતા તથા શ્રદ્ધાપૂર્વક કામ ચાલુ રહે તો ગાઢ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ છેવટે ખપી જાય અને માર્ગ ખુલ્લો થતો જાય પણ જો હર્ષ-પૂર્વક જ્ઞાનથી દૂર રહે અને વોરા જેવું નાડું પકડી બેસે તો અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વમાં પેસીને લવબ્રમણુ કરવું પડે. બન્ને પક્ષની કાળી બાબત

ફર કરવા માટે બ્યવહાર અને નિશ્ચયનું તથા ક્રિયા અને જ્ઞાનનું સ્વરૂપ સમજવું જોઈએ.

સામાન્ય રીતે 'બ્યવહારને ક્રિયાનું સ્વરૂપે આપવામાં આવે છે, અને નિશ્ચયને જ્ઞાનનું સ્વરૂપ આપવામાં આવે છે; પણ ક્રિયા શુદ્ધ બ્યવહારની તેમજ નિશ્ચયની હોઈ શકે અને શુદ્ધ બ્યવહાર નિશ્ચય સાધવા માટે 'કહેમાણે કહે' અપેક્ષાએ પણ નિશ્ચયની સદ્ગતરી હોયજ.

મોક્ષ સબંધી બ્યવહાર તે શુદ્ધ બ્યવહાર કહેવાય છે. તેની શરૂઆત યોગી યુગ્મસ્થાનથી શરૂ થાય છે અને અપેક્ષાપૂર્વક ૧૨મા યુગ્મસ્થાનના અત સમય, અથવા ૧૩મા યુગ્મસ્થાનના અત સમયે અથવા ૧૪મા યુગ્મસ્થાને એમ ત્રણ સ્થાને અપેક્ષાપૂર્વક શુદ્ધ બ્યવહારને અત આવે છે.

આથે યુગ્મસ્થાને સમક્ષિતના ૧૭ બોલનું પાલન રૂપી બ્યવહાર અથવા ક્રિયા છે તે ઉપરાંત પંચમા યુગ્મસ્થાનમાં દેશવિરતિ રૂપી બ્યવહાર અને ક્રિયા છે, છઠ્ઠા યુગ્મસ્થાનમાં સર્વ વિરતિની ક્રિયા છે, સાતમે યુગ્મસ્થાને ધર્મધ્યાન રૂપી ક્રિયા છે. અહીં બાહ્યક્રિયા બંધ થાય છે, પણ માનસિક ક્રિયા બાહ્ય છે. માનસિક ક્રિયામાં પુનઃલીક ૬મા મનોવર્જણનું અવલબન હોવાથી તે ક્રિયા બ્યવહારમાં આવે છે. અને બાવ મનથી જેટલી આત્મશુદ્ધિ થાય તેટલો નિશ્ચય માર્ગ સમજાયો.

આઠમી છઠ્ઠા યુગ્મસ્થાન સુધીમાં સમક્ષિતના બોલનું યથાયોગ્ય વિવેકપૂર્વક આચરણ તથા વિરતિની ક્રિયાની સાથે જેટલી આત્મ શુદ્ધિ થાય, તે પણ 'કહેમાણે કહે' ની અપેક્ષાએ નિશ્ચયમાં આત્મશાને લઈ શકીએ.

આઠમે યુગ્મસ્થાનેથી બારમા યુગ્મસ્થાન સુધી ધર્મધ્યાન શુદ્ધધ્યાનમાં પણ મનોવર્જણનું અવલબન છે તે બ્યવહારિક ક્રિયા છે અને કપકમેણીમા નિશ્ચયમાં લઈ જનાર છે.

૧૩મા યુગ્મસ્થાને આવ મનની ક્રિયા બંધ થઈ પણ પ્રતિચાલી

ક્રિયા છે તે વ્યવહારની છે અને કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શન, સમદષ્ટિ, ક્ષાયકભાવ અને અનંત પડિતવીર્ય તે નિશ્ચયથી શુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ છે.

૧૪મે ગુણસ્થાને ઈરિયાવહિ ક્રિયા પણ બધ થાય છે. અહીં અયોગીપણું અને અલેશીપણું છે તેથી કોઈ નવા કર્મનો બંધ નથી; પણ જે ચાર અઘાતી કર્મો સત્તામાં છે તેનાથી છુટા થવા રૂપ અનંત આત્મ અનુભવરૂપ નિશ્ચય ક્રિયા કરવાની છે. અહીં નિશ્ચય અને ક્રિયા એ બન્ને નિશ્ચય આત્મતત્ત્વના છે. આત્મપ્રદેશોનો ધન બનવો તે પણ એક નિશ્ચય પ્રકારની અપેક્ષાપૂર્વક ક્રિયા થઈ. તે અપેક્ષાએ જ્ઞાન અને ક્રિયાનું એકત્વ થયું.

આત્મપ્રદેશોનું ધન બનવું તે પ્રદેશોની ક્રિયા અને આત્મપ્રદેશોનું કેવળજ્ઞાન વગેરે ક્ષાયક ગુણો તે નિશ્ચય આત્મ સ્વરૂપ છે. ૧૪મા ગુણસ્થાનના અંત સમયે સર્વ કર્મથી છુટા એટલે સર્વ વ્યવહાર બધ થાય. જે સમયે સર્વ કર્મથી છુટા થાય તેજ સમયે સિદ્ધક્ષેત્રમાં બિરાજી કૃતકૃત્ય થાય. પછી કોઈ પણ જાતની મોક્ષ માર્ગની વ્યવહારિક કે નિશ્ચય ક્રિયા કરવાની નથી.

આ રીતે જોતાં વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ બન્ને વસ્તુ જીવ સંસારમાં રહે ત્યાં સુધી છે મોક્ષમા જાય એટલે બધા વ્યવહારમાથી છુટા (મુક્ત) થાય.

બીજી રીતે જોતા ક્રિયાના બે ભેદ :- દ્રવ્ય ક્રિયા તે વચન, કાયા અને ઇદ્રિયોના સહકારથી થાય અને ભાવક્રિયા તે મનના અવલબન ( વિચાર, ભાવ, શુદ્ધ અધ્યવસાય ) થી થાય.

ભાવ ક્રિયાથી આત્મશુદ્ધિ થાય છે તે નિશ્ચય સ્વરૂપની સમજવી અને મનોવર્ગીણાનું અવલબન તે વ્યવહાર ક્રિયા થઈ જે ફક્ત વચન, કાયા અને ઇદ્રિયોના સહકારવાળી દ્રવ્ય ક્રિયા છે તેમા નિશ્ચયથી આત્મ શુદ્ધિ નથી, પણ પુણ્ય તત્ત્વ વધે છે અને પુણ્યનો સમૂહ પાપને હડસેલે છે. અને દ્રવ્યથી વિરતિમા ખાસ પાપ તો કરવાનું હોતુ નથી એટલે પાપ તત્ત્વ ઘટે છે, અને પુણ્ય તત્ત્વ વધે છે. તે અપેક્ષાએ શુભ

આજ્ઞા અને કષ્ટ પડે તે અપેક્ષાએ સકામ નિર્જરા જોડશે આ જીવને આમળ વિકાસ પામવાને તક મળે છે

વળી અમુક માણસ દ્રવ્ય ક્રિયા જ કરે, રૂઢીનું જ કામ કરે છે તેને બીલકુલ લાભ નથી એમ છાંયકથી કહી શકાય જ નહિ. તે કામ કેવળ ભગવાનનું છે જેને જે અધિકાર નથી તે હાથમાં લેવાથી કામગીરી હંસ થવા જતાં જે હાલ ચાલ તેવા હાલ તે જીવના જ સાર જામણુમા થાય.

હવે જુઓ, જોયે શુષ્કસ્થાને સમઠિત તે સવર અને આત્મ ભાવ તે નિશ્ચય તેના ૬૭ બ્રાહ્મના સેવનમાં કેઈ બ્રાહ્મના ઉત્કૃષ્ટ રસ આવે તો ઉત્કૃષ્ટ શુભ પુણ્ય વત્ત્વા (વીર્જીકર પદ)ની પ્રાપ્તિ થય જોય શુષ્કસ્થાનવાળા મર્મસ્થાનમાં ચિત્ત રાખે તો સવર અને નિર્જરા બનને થાય. પાંચમા શુષ્કસ્થાનમાં રેશવિરતિ તેટલો સવર, જ્ઞાન તેટલો સકામ નિર્જરા. ૬ઠ્ઠા શુષ્કસ્થાનમાં સર્વાવિરતિ તે સવર અને જ્ઞાન તે સક્ષમનિર્જરાનો. હેતુ, શુષ્કસ્થાન ૪, ૫, ૬ એ ત્રણે શુષ્કસ્થાનવાળા અત્યુદ્ધૃત સુખી જ્ઞાન પરી શકે છે અને જમા શુષ્કસ્થાનને સ્પર્શીને પાછા પોતાના શુષ્કસ્થાનમાં આવી જાય છે

આ ઉપરથી સમજાશે કે વ્યવહાર અને નિશ્ચય, જ્ઞાન અને ક્રિયા અપેક્ષાપૂર્વક ૪ થાથી ૧૪ માં શુષ્કસ્થાન સુધી છે જ્યાં સુધી ધરિયાવહિ ક્રિયા છે ત્યાં સુધી તો ક્રિયા અણાય જ કેવળી ભગવાનને ચાલવાનો, ઉપદેશ દેવાનો અને અનુસર વિમાનના દેવતાને જવાબ દેવા રૂપે દ્રવ્યમનોવર્મણાને અક્ષરરૂપે જોડવવા વગેરેનો આ બધો વ્યવહાર છે અને તેમાં ધરિયાવહિ ક્રિયા લાગે છે

હવે આપણે આવકનું એક કામ જોઈએ.—પ્રતિક્રમણ. જહીં મન, વચન, કાયાના યોગોનું પ્રવર્તન થાય છે તે વ્યવહાર અને પુર્ક ભાવથી સકામ નિર્જરાથી શુદ્ધિ થાય તેટલું નિશ્ચય.

હવે સાધુનું એક કામ તપાસીએ :— ધરિયા સમિતિ. જહીં આખી જોડું અને જીવના દ્રવ્ય—માણુ બચાવવા તે દ્રવ્ય ક્રિયા,



મનથી સમભાવ લાવવો તે ભાવ ક્રિયા સમભાવથી સવર થાય તથા જીવ ખયાવવામા કષ્ટ પડે અને સમભાવ રહે તેથી સકામ નિર્જરા થાય સવર અને નિર્જરા નિશ્ચય તત્ત્વના ધરના છે.

આ પ્રમાણે સાધુ અને શ્રાવકની દરેક ક્રિયામા દ્રવ્ય વ્યવહાર, મનોભાવ તથા નિશ્ચયાત્મક સવર અને નિર્જરા રહેલ છે.

પણ જેઓ નિશ્ચયવાદનું ખિરૂદ્ધ ધરાવી મૂળગુણ અને ઉત્તર-ગુણના વ્યવહારનો નિષેધ કરે છે અને મનમાનનો નવો વ્યવહાર ઉત્પન્ન કરે છે તેઓ નિશ્ચયવાદના ઢોંગ સજીને ક્રિયા તો કરે છે પણ ભૂટ્ટી ક્રિયા કરે છે, છતાં પોતાને નિશ્ચયવાદી માને છે તેઓને ખોટા ઉપદેશ અને ખોટી ક્રિયાનો અશુભ આસ્રવ થાય છે, તેનાથી જે સંસાર વધે છે તે તો તેને ભોગવવો જ પડે.

હવે તેને નિશ્ચય તત્ત્વનો એક અંશથી પણ સ્પર્શ થાય કે ન થાય, તે તો કેવળી ભગવાન જાણે, પણ સામાન્ય ઉપદેશ તો એવો છે કે જે શુદ્ધ ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે તે તો નિશ્ચય તત્ત્વમા પ્રવેશી શકતો જ નથી અને પહેલાં પ્રવેશ કર્યો હોય તો તે ગખડી પડે છે તો તેના કરતાં શુદ્ધ ક્રિયામા આગસ, કટાણો કે કષ્ટ લાગતાં હોય તો શુદ્ધ ક્રિયામા પ્રમોહભાવ રાખીને ચોથા ગુણુસ્થાને રહે તો પણ આગળ વધવાનો છે

શુદ્ધ વ્યવહાર એટલે સર્વજ્ઞ વીતરાગે બતાવેલ મૂળગુણ અને ઉત્તરગુણ પાળવાની ક્રિયા, આવશ્યક ક્રિયા અને જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગની પંડિતવીર્યની આરાધના કે જેમા દ્રવ્યથી વર્તન, ભાવથી શુદ્ધ ઉપયોગ અને તેનાથી જે સંવર અને નિર્જરા થતી જાય છે તે આત્મભાવની અથવા નિશ્ચય તત્ત્વની સમજવી એટલે કે શુદ્ધ વ્યવહાર જ ઉત્કૃષ્ટ નિશ્ચય તત્ત્વ તે સિદ્ધ સ્વરૂપમા પહોંચાડે છે.

એટલું ખરૂં કે દરેક પ્રકારના વ્યવહાર પાળવા જ પડે એવું નથી જે જીવ જે વસ્તુને વધારે યોગ્ય હોય તેમા વધારે પરાક્રમ ફેરવે, કારણ કે ચારિત્રી અને નિર્મથોના તથા તપ વગેરે ક્રિયાના

અનેક લેહો છે પણ તેમાં કોઈ એક લેહ ઉપર સૂચ લાવવી કે તેનો નિષેધ કરવો તે તો વિરાધના છે

વ્યવહાર કે નિર્દેશ એ બે માર્ગમાથી એક જાણ માત્ર પણ કોઈ માર્ગની વિરાધના કરનાર તો વિરાધક જ થાય છે તેમાં પણ જે માણસ ત્રીતરાળે બતાવેલ શુદ્ધ વ્યવહારમાં જે હોય તેની નિષ્ઠા કરે તેનું તો બહુ આકર્ષ કળ લોગવતું પડે છે. જ્યારે દેવિત માણસની પણ નિષ્ઠા કરવાનો આદેશ નથી ત્યારે શુદ્ધ વ્યવહારમાં રહેનારની તો નિષ્ઠા થાય જ કેમ ?

વ્યવહાર અને નિર્દેશ બિંદુ જલન્ય ૧૪ અતર્કુર્ત્વ રહે છે તે આ પ્રમાણે.—૧ મિશ્રાત્વ ઉદ્ભવાના અને સમક્ષિત મેળવવા માટે ત્વ કરવાનો એક અતર્કુર્ત્વ ૨. ઉપશમ સમક્ષિતઃ ૩ ક્ષયોપશમ સમક્ષિત ૪ અનતાનુભવી ક્ષાય વિસંયોજન ૫. ઈર્શ્યન મોહનો ક્ષયઃ ૬ અપ્રમત્ત ક્ષયા ૭ શુભ ૮ તથા ૭માં આવતા પરિવર્તનો ૮ ૭૦ સાતમા અધ્ય. પ્રવૃત્તિકરણ વિશુદ્ધિ ૬ શુભ ૮માં ક્ષયક તેમાથી ૧૦ શુભ ૬ ક્ષયકમેષ્ટી ૧૧ શુભ ૧૦ ક્ષયક. ૧૨ શુભ ૧૨ ક્ષયક ૧૩ શુભ ૧૩ કેવળીનું ૧૪ અયોગી કેવળીઃ આ ચોદ બોલ, હરણ એક એક અતર્કુર્ત્વ સમજવું, વ્યવહાર અને નિર્દેશનું એકુ ઉત્કૃષ્ટ રૂપે ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ રહે છે તે એક ભવ આઠી.

સમક્ષિતથી જાણ ન થાય અને વચમાં ક્ષિયા ગુણસ્થાનવચ્ચે દેવભવ થાય, કે જેમા દેવતા યોગ્ય ક્ષિયા ગુણસ્થાનનો વ્યવહાર થઈ રહે તો ક્ષયોપશમ સમક્ષિતની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૬૬ સાચર અને ઉત્કૃષ્ટ ભવ ૧૫ થાય. પણ બે વચમાં સમક્ષિતથી પડે તો શુદ્ધ વ્યવહાર તેમ જ નિર્દેશ આત્મભાવનો લોપ થાય અને ઉત્કૃષ્ટ મિશ્રાત્વની સ્થિતિમાં રહે તો ૧૪ અતર્કુર્ત્વ જોયા અર્ધપુજન પરવર્તન ક્ષય સુધી સમક્ષિત ન પામે, પણ પછી જરૂર વ્યવહાર અને નિર્દેશનું એકુ મેળવી ૧૪ અતર્કુર્ત્વમાં સિદ્ધ થાય.

હવે નિર્દેશ વર્ણની સમજા—સપૂર્ણ શુદ્ધ નિર્દેશ અવતત્ત્વ તે

સિદ્ધ સ્વરૂપ છે, પણ કેવળજ્ઞાન નિશ્ચય તત્ત્વનું હોવાથી અરિહંત પણ નિશ્ચય તત્ત્વમાં ગણાય. યાકીના ૪ થી ૧૨ ગુણસ્થાનવાળા 'કંઠમાણે કંઠે' ની અપેક્ષાએ, વધતી જતી શુદ્ધિની અપેક્ષાએ નિશ્ચય તત્ત્વમાં ગણાય. નિશ્ચય તત્ત્વનો વિકાસ રૂંધાઈ જાય અને પડીવાઈ થાય તો નિશ્ચય તત્ત્વમાંથી ભ્રષ્ટ થાય, પણ ૬, ૧૦, ૧૨ ક્ષપક ગુણસ્થાનવાળા કઠી પડતા નથી અને ૧૩મા ગુણસ્થાનવાળા નિશ્ચય તત્ત્વમાં આવી ગયા ગણાય.

હવે જ્ઞાન અને ક્રિયા તરફ જોઈએ.—જ્ઞાન આત્માનું સ્વરૂપ છે. ક્રિયા બે રીતે થાય:—૧ સકરણ વીર્ય ૨. અકરણ વીર્ય. સકરણ વીર્યમાં મન, વચન કે કાયાનો યોગ પ્રવર્તે છે. અકરણ વીર્ય બે રીતે કામ કરે છે.—મન, વચન, કાયાના યોગ વગર ૧૪મે ગુણસ્થાને આત્મ પ્રદેશોનો ધન બનવો તે અને સિદ્ધક્ષેત્રમાં જઈ સ્થિર થવું આ બંને આપોઆપ થાય છે પણ આત્મપ્રદેશોની અવગાહનામાં ફરક પડે છે.

બીજી રીતે શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ અને અકરણ વીર્યથી કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન એ બે ઉપયોગમાં આપોઆપ સમયાંતર પરિણતિ થાય છે જ્યાં યોગનું પ્રવર્તન છે તે શુદ્ધ વ્યવહારમાં જાય છે.

હવે જ્ઞાન આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ હોવા છતાં ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન કર્મપુદ્ગલોના આવરણવાળું છે. તેમાં મન:પર્યાવજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન દેશથી પ્રત્યક્ષ છે એટલે આત્માનું સર્વથા શુદ્ધ સ્વરૂપ નથી અને મતિશ્રુતજ્ઞાનમાં ઇંદ્રિયો અને મનનું અવલબન લેવાથી તે બે જ્ઞાન પરોક્ષ છે તેથી આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ નથી, પણ વધતી જતી શુદ્ધિની અપેક્ષાએ સમુચ્ચય જ્ઞાનને નિશ્ચય તત્ત્વમાં લીધું તેનું કારણ 'કંઠમાણે કંઠે' મતિશ્રુત જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં ઇંદ્રિયો ફક્ત પોસ્ટલ એજન્સી જેવી છે તેથી તે દ્રવ્યક્રિયા કરે છે, મન ભાવ ક્રિયા કરે છે અને અનુભવ નિશ્ચય તત્ત્વનું કામ કરે છે.

છદ્મસ્થ જ્ઞાનપૂર્વક વિચાર કરે છે ત્યારે દ્રવ્યમનોવર્ગીણા દ્રવ્યની ક્રિયા કરે છે, ભાવના ઉપયોગનું (જ્ઞાનનું) કામ કરે છે અને નિશ્ચય તત્ત્વ તરફ લઈ જાય છે.

હવે જ્ઞાન ક્રિયાનું જોકત્વ - જ્ઞાનમાં ઉપયોગ લગાવવો તે પદ્ધતિવીર્યની ક્રિયા છે અને આત્માનો ઉપયોગ પદ્ધતિ રૂપ ચાત્રિ છે અને જ્ઞાનથી આત્માનો અનુભવ કરવો તે અનુભવજ્ઞાન છે એવી રીતે જ્ઞાન અને ક્રિયાનું જોકત્વ થયું. અહીં મનોવર્ણણા સહચારી હોવાથી બ્યવહાર પણ ઉપયોગ છે.

આ ઉપરથી સમજાય છે કે બ્યવહાર અને નિઃશયમાર્ગ સહચારી છે અને ક્રિયા તે અને માર્ગની સાથે લોક અલોક સ્વરૂપ રહે છે ક્ષરણ-કે અપેક્ષાપૂર્વક ક્રિયા, એવથી તેમજ અણુવ પુણ્યમયી થાય છે. બ્યવહાર, પુણ્યમયી સહચારીપણામાં અને તેમાંથી છૂટવા માટે ઉપયોગ થાય છે.

વસ્તુસ્વરૂપ સમજ્યા વગર, લોક અલોક સ્વરૂપ સમજ્યા વગર જે કોઈ મારવામાં આવે છે તેથી કોઈ સસાર તરીકે શક્ય નથી, કે કેઈને તારી શકાય નથી, પણ જોટલું ખરૂં કે જોટલું સાફ કર્યું તેનું ફળ સાફ અને જોટલું ખરાબ કર્યું તેનું ફળ ખરાબ. પુણ્ય કર્મ, ક્ષમાથી પાપતત્ત્વમાં ફરી જાય અને પાપતત્ત્વ જન્મ્યાનું, શુદ્ધિવાળી નિષ્ક્રિય બની જાય જ્ઞાનથી શુદ્ધ સ્વરૂપ બાહ્ય હોય તો ઉપયોગ આવ્યો તેનું કામ કરી. સમજ્યા વગર તો મારામારીમાં પડવું જ નહિ શુદ્ધ બ્યવહારને નિરોધવો નહિ. નિઃશય તો નિરોધાય જ નહિ.

જ્ઞાન અને ક્રિયામાં સામાજિક સંબંધ.

સસારસ્થ એવમાં જ્ઞાન અને ક્રિયા સહચારી જ રહે છે. મોક્ષમાર્ગમાં એકે શુણ્યસ્થાનથી ૧૪માં શુણ્યસ્થાન સુધી ક્રિયા સાથે જ છે શુણ્યસ્થાનસેટિ શ્રેયશ્ચ હોવા છતાં એક અથવા બીજા રૂપમાં જ્ઞાન અને ક્રિયા સહચારી છે એકે શુણ્યસ્થાને સમજિતના ૧૭ જોડના આચરણમાં પણ કેટલીક પ્રકારની ક્રિયા આવે છે એ કે પાત્રમાં કે ઉપરના શુણ્યસ્થાનથીયે ક્રિયા ત્યાં ન હોય.

પાત્રમાં શુણ્યસ્થાનમાં પ્રતોની બ્યવર્જિત ક્રિયા હોય છે. તે સર્વ ક્રિયા જ્ઞાન સહચારી જ છે અથવા તો જ્ઞાન વગરની હોય તે મોક્ષને

હેતુ તો નથી. છતાં પણ કંઈક જાણપણા રૂપે જ્ઞાન તો હોય જ અહીં જે ફક્ત જાણપણા રૂપે જ્ઞાન કહ્યું ત્યાં સમક્ષિતનો અભાવ સમજવો એટલે તે ક્રિયા દ્રવ્ય ક્રિયા થઈ અને ગુણસ્થાન પણ વ્યવહારથી દ્રવ્ય ગુણસ્થાન રૂપે ગણાય, ખરી રીતે તે ગુણસ્થાન પહેલું છે. આવી રીતે છઠ્ઠા ગુણસ્થાન સુધી હોઈ શકે. જ્ઞાન કાં તો જાણપણા રૂપે હોય અથવા સમક્ષિતપૂર્વક (આત્મભાવપૂર્વક) હોય અને ક્રિયા પ્રયોજન પ્રમાણે હોઈ શકે.

સાતમે ગુણસ્થાનેથી જ્ઞાન અને ક્રિયા સમક્ષિતપૂર્વક જ હોય. સંસાર માર્ગમાં પણ અજ્ઞાન રૂપે જ્ઞાન અને કુ-ચારિત્ર રૂપે ક્રિયા સહચારી હોય જ, અહીં અજ્ઞાન અને કુચારિત્ર કે દ્રવ્યચારિત્ર ફક્ત સમક્ષિતના અભાવને કારણે સમજવું

આવી રીતે જ્ઞાન અને ક્રિયા સહચારી હોવા છતાં કેટલાક જ્ઞાનની વિરાધના કરે છે અને ક્રિયાને ધર્મ માને છે તે ‘એકાંત ક્રિયાવાદી’ છે અને જ્ઞાનની વિરાધના કરવાથી અજ્ઞાની અને અજ્ઞાનતાને લઈને મિથ્યાત્વી કહેવાય કારણકે મોહનીય કર્મની સાત પ્રકૃતિનો ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ કે ક્ષય જ્ઞાનપૂર્વક જ હોય છે

ખીજા કેટલાક ક્રિયાની વિરાધના કરે છે અને જ્ઞાનની જ ઉપયોગિતા માને છે તેઓ એકાંત ‘જ્ઞાનવાદી’ છે અને ક્રિયા કરતા હોવા છતાં ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે તેની કીંમત ગણતા નથી અને આડા ઊતરી જવાથી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત થાય છે

શાસ્ત્રમા જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મોક્ષ થાય છે એવું ફરમાન છે. અને જ્ઞાની અને ક્રિયાવાદીને સમક્ષિતી કદા છે તેનું કારણ એ છે કે ખરા જ્ઞાની ચારિત્ર-તપ રૂપે ક્રિયાને માન્ય રાખે છે અને કોઈને કોઈ રૂપમા તેની આરાધના કરે છે અને ક્રિયાવાદી સમક્ષિત અને જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્ર, તપરૂપે ક્રિયા કરે છે

હવે જ્ઞાન અને ક્રિયામા સામાજીક સંઘર્ષણ કેવી રીતે થાય છે તેની કલ્પના કરીને પ્રશ્નોત્તર રૂપે મૂકવામા આવે છે જે મુમુક્ષુ

હવે જ્ઞાન ક્રિયાનું જોક્તવ્ય — જ્ઞાનમાં ઉપયોગ લાગવો તે પદ્ધતિવીર્યની ક્રિયા છે અને આત્માનો ઉપયોગ કર્યાં રૂપ ચાસ્ત્ર છે અને જ્ઞાનથી આત્માનો અનુભવ કરવો તે અનુભવજ્ઞાન છે એવી રીતે જ્ઞાન અને ક્રિયાનું જોક્તવ્ય થયું. અહીં મનોવર્ણણા સહચારી હોવાથી વ્યવહાર પણ ઉપજે છે.

આ ઉપરથી સમજાય છે કે વ્યવહાર અને નિર્લસ્યમાર્ગ સહચારી છે અને ક્રિયા તે બંને માર્ગની સાથે સેદ્ધ અસેદ્ધ સ્વરૂપ સમે છે કારણ કે અપેક્ષાપૂર્વક ક્રિયા, લવચી તેમજ અલવ પુનઃપ્રતીધાય છે. વ્યવહાર, પુનઃપ્રતી સહચારીપણામાં અને તેમાંથી છૂટવા માટે ઉત્પન્ન થાય છે.

વસ્તુસ્વરૂપ સમજ્યા વગર, સેદ્ધ અસેદ્ધ સ્વરૂપ સમજ્યા વગર જે ક્ષેત્રો મારવામાં આવે છે તેથી કોઈ સસાર વરી શકતું નથી, કે કોઈને વારી શકાતું નથી, પણ જોટલું ખડું કે જોટલું સાફ થયું તેનું ક્ષણ સાફ અને જોટલું ખરાબ થયું તેનું ક્ષણ ખરાબ. પુણ્ય કર્મ, કપાયથી પાપવત્ત્વમાં ફરી લાય અને પાપવત્ત્વ ધર્મધ્યાન, શુદ્ધધ્યાનથી નિર્મૂળ બની જાય. જ્ઞાનથી શુદ્ધ સ્વરૂપ બાહ્ય હોય તો ઉપયોગ આવે તેનું કામ કરશે. સમજ્યા વગર તો મારામારીમાં પડવું જ નહિ. શુદ્ધ વ્યવહારને નિષેધવો નહિ. નિર્લસ્ય તો નિષેધાય જ નહિ.

**જ્ઞાન અને ક્રિયામાં સામાજિક સંઘર્ષણ.**

સસારસ્થ લવમાં જ્ઞાન અને ક્રિયા સહચારી જ સહે છે. મોક્ષમાર્ગમાં થોડો અવસ્થાનથી ૧૪મા અવસ્થાન સુધી ક્રિયા સાથે જ છે અવસ્થાનસેદ્ધ દેશકાર હોવા છતાં એક અથવા બીજા રૂપમાં રૂપ અને ક્રિયા સહચારી છે થોડો અવસ્થાને સમજાવવા ૧૭ જોડાના અક્ષરણમાં પણ કેટલીક પ્રકારની ક્રિયા આવે છે. એ કે પાસમાં કે ઉપરના અવસ્થાનયોગ્ય ક્રિયા ત્યાં ન હોય.

પાસમાં અવસ્થાનમાં મતોની અતિ તિ ક્રિયા હોય છે. તે સર્વ ક્રિયા જ્ઞાન સહચારી જ છે, અથવા તો જ્ઞાન વગરની હોય તે મોક્ષનો

એટલું કે જ્ઞાનની સાથે ક્રિયાનો સર્વથા અભાવ માનવો તે મિથ્યાત્વ છે.

હવે જ્ઞાન સમકિતરહિત ફક્ત જાણપણાઈપે હોય તો પણ તે મેળવવામાં જે સન્નિધિ અને ધ્યાનનો ઉત્પાદ થાય છે. તેથી અકામ નિર્જરા અને પુણ્યબંધ થાય છે અને સમકિતસહિત હોય તો સકામ નિર્જરા (મોક્ષનો હેતુ) મુખ્યતામાં છે

ક્રિયાના વિકલ્પ ઘણા પડે છે ૧. સંસાર-બ્રમણની ક્રિયા તે આસ્રવરૂપે જ છે.

૨ ઉપયોગશૂન્ય ક્રિયામાં અકામ નિર્જરા વધે છે કે આસ્રવ વધે છે તે કેવળી જ જાણે, કારણ કે શુદ્ધ કે શુભ ભાવમાં મન ન હોય તે ઉપયોગશૂન્ય ક્રિયા થઈ પણ તે મન કંઈ શૂન્ય રહેવાનું નથી, તેને ધર્મધ્યાનમાં ન જોડે તો આર્તધ્યાન અને રોદ્રધ્યાનમાં જશે

૩ સમકિતરહિતની દ્રવ્યક્રિયા તે અકામ નિર્જરાના અને પુણ્ય બંધના હેતુરૂપે થાય પણ મોક્ષમાર્ગમાં તે નથી, પરંતુ આગળ ઉપર તે ક્રિયાના ફળરૂપે સારા સંજોગો પ્રાપ્ત થાય તો સમકિત પમાય અને પછી સમકિતપૂર્વક ક્રિયા થાય

૪ જ્ઞાન અને સમકિત સહિત ક્રિયા તો મોક્ષના હેતુભૂત છે. હવે 'એકાંત જ્ઞાનવાદી' ક્રિયાનો કેવી રીતે નિષેધ કરે છે તે જોઈએ તે કહે છે કે :-

સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષધવ્રત માટે ક્રિયા તથા ચારિત્ર વગેરે નકામાં છે તે કરવાથી દુર્ગતિ થાય છે.

આ બાબતનો ખુલાસો એ છે કે, વીતરાગભાષિત ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે તે ખરો જ્ઞાની નથી. કારણ કે તેણે ક્રિયાનો માર્ગ જાણ્યો નથી તેથી તે આરાધક નથી પણ વિરાધક છે

રહસ્ય એમ છે કે સંવર અને નિર્જરાના હેતુભૂત જે ક્રિયાઓ છે તે એક તરફથી આસ્રવના નિર્મિત્તોનું આરણ્ય બંધ કરે છે અને બીજી બાજુ આત્મભાવ (આત્માના

હશે તેણે સમજણપૂર્વક પોતાના ઉપર લાગુ પાડી પોતાની જીવ સુધારીને નિર્મળ થવું અને જેને કલેશ થાય તેણે વાચવું નહિ કારણ કે તેથી અભ્યતરમાં તેમના હોયોનો ગુણકાર થવા સંભવ છે અને તેથી સંસાર-પ્રભણ કરવું પડશે.

જો કે દ્રવ્ય ક્રિયાવાદી જીવ ક્રિયાવાદીને પૂછે છે કે જે બહુ જ્ઞાની હોય' પણ ક્રિયા ન કરે તો તેને કેવો સમજવો ત્યારે જીવે તેને જવાબ આપે છે કે તે ખોટો છે અને દલીલ છે, જાણું તો થયે ઠેકાણે બનવું હશે માટે જ્યાં તેના ગુણસો કરવામાં આવે છે ગુણસો-પહેલા તો પ્રસાર પોતાની અજ્ઞાનતા બદલે છે કે "બહુજ્ઞાની પણ ક્રિયા ન કરે."

હવે આપણે જોઈએ કે જ્ઞાન કેવી રીતે મળે છે? વાચવાથી, સાંભળવાથી, ન સમજાય તો ગમે તે રીતે પૂછીને કે સંશોધન કરીને વારંવાર જ્ઞાનનું નિરીક્ષણ કરવાથી, ધર્મકથા સમજવાથી, ચિંતન કરવાથી, આ લેહો સંજ્ઞાય રૂપી અભ્યતર તપના લેહોમાં પડે છે અને ચિંતન, જ્ઞાન (અભ્યતર તપ)ના લેહમાં આવે છે ત્યારે આ અભ્યતર તપ શું ક્રિયા નથી?

જો આ ક્રિયાની અવગણના કરી તો ૭-૮ કર્મના અસંગ બધની સાથે સુખ્યતાથી જ્ઞાનાવસ્થામાં કર્મના બંધ પડે છે અને કિસ્મિથી ભાવ ઉપજાય થાય છે અને જવાબ આપનાર ક્રિયાવાદીને તેનો ગુણકાર થાય છે કારણ કે જ્ઞાનીને દલીલ અને ખોટો કહેવાથી જ્ઞાનને દલ અને અસત્ય આકલતરી રીતે કાઢી તેથી તેને વિરાધના થઈ જોઈતું જ નહિ પણ દલનો અર્થ પણ તેણે અણ્યથો નહિ.

જો જ્ઞાની હોવા છતાં પોતાને જ્ઞાની કહે તે દલ છે, જે કેઈ ગુણરહિત હોય તે તે ગુણ પોતામાં છે જોયે જે જીવને બતાવે તે દલ કહેવાય જોઈએ ક્રિયાવાદ ઉપરાંત જ્ઞાનીને અજ્ઞાની બતાવ્યો હવે જો તે જ્ઞાની પોતાને જ્ઞાની તરીકે પણ બાહ્ય ન કરતો હોય તો "જોઈત ક્રિયાવાદ" દલ અસત્યના હોયોનો ગુણકાર થયો કહેવાય



અક્રિયાવાદી થાય. ખરી ક્રિયાને બદલે ખોટી ક્રિયા કરે, આવી રીતે દોષોનો ગુણાકાર થયો તેથી અનંત સંસાર બ્રહ્મણુ કરવું પડે.

એમ અને કે જ્ઞાનવાદી અથવા ક્રિયાવાદી પોતપોતાના દોષો દૂર કરીને શુદ્ધ ભાવમા ભેડાય તો સંસારનો પાર પામી જાય, પણ ન સુધરે ત્યાં સુધી તો રખડપટ્ટી ખરી જ.

જ્ઞાનની સક્રિયતા સજ્જાય અને ધ્યાનથી થાય છે, અને તેમાં જ્ઞાન ઉપયોગ હોય છે. અને તેનું ક્ષણ છેવટે મોક્ષ છે વીતરાગભાષિત ક્રિયાના દરેક ભેદમાથી આત્મભાવ રૂપી અનુભવ જ્ઞાન કેળવી શકાય છે. એટલે ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનમા જ્ઞાન અને ક્રિયાનું એકત્વ થાય છે એટલે જ્ઞાન દ્વારા અથવા ક્રિયા દ્વારા જો આત્મભાવ (આત્માના શુદ્ધ ગુણો) કેળવી ન શકે તો પછી તે જ્ઞાન કે ક્રિયા અશુદ્ધ રૂપે જ કહેવાય અને તે મોક્ષનો હેતુ નથી.

પણ એટલું છે કે એકાત સંસારના આસ્રવમાં પડી રહેવા કરતાં દ્રવ્યજ્ઞાન અને દ્રવ્યક્રિયાથી તરક નિગોદ્ધે બદલે મનુષ્ય કે દેવનો ભવ મળે અને આગળ ઉપર વધવાનો પણ વખત મળે, પણ અરસપરસ એકબીજાની આશાતના કરવાથી અરસપરસ વિરાધના અને જુઠો વિવાદ ઉત્પન્ન થાય છે તેનાં ક્ષણ બહુ માઠાં હોય છે માટે શું હેય છે અને શું ઉપાદેય છે તે વિવેકપૂર્વક સમજી લેવું જોઈએ.

ક્રિયામા ગુણુસ્થાનો ૧ થી ૧૪ છે (બીજું ગુણુસ્થાન પડીવાઈનું છે) પહેલા અને ત્રીજામા અજ્ઞાનક્રિયા કે શુષ્કક્રિયા કે ઉપયોગ સહિત ક્રિયા હોય, બાકીના ગુણુસ્થાનમા સમકિત સહિત જ્ઞાન-ક્રિયા છે, જો કે ૪થા ગુણુસ્થાનમા પ્રતો નથી અને ૧૪મા ગુણુસ્થાનમાં કોઈ યોગજન્ય ક્રિયા નથી જ્ઞાનમા ગુણુસ્થાનો ૪થી ૧૪ અને સિદ્ધ ભગવાન છે.

કાયાથી અને વચનથી જે કામ થાય છે તે દ્રવ્યરૂપે છે અને મનથી જે થાય છે તે ઉપયોગપૂર્વક થાય છે. તે સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક હોય કે દ્વેષાદિ રૂપે હોય.

શુદ્ધ ગુણો) કૅળવવાનો રસ્તો- સાફ કરી આપે છે માટે  
આવી ક્રિયાનો નિષેધ કરવો એનો અર્થ એ જ કે મોક્ષને  
ધારી માર્ગ બંધ કરવો, તેથી વિરાધના અને કિંદવધીભાવ  
ઉત્પન્ન થાય છે.

એ કૅળ ક્રિયાનું રહસ્ય ન બહુ જ હોય અને ક્રિયા કરે તે  
તેનો, મોક્ષનો હેતુ રહેતો નથી તે, બરાબર છે પણ, તે ક્રિયાના પુણ્ય  
ફળના પ્રતાપે તેને સાચા સંયોગે મળવાનો સભવ છે, તેના લાભ  
લક્ષ્મી જ્ઞાન, દર્શન અને અસ્તિત્વની સમજણ પડે અને તેની આરામ  
કરી શકે.

કુદરીકે સાધુ થયા પછી હજાર વર્ષના સયમ ઉપર પચ્ચી  
ફેરવી દીધું તે વાત જુદી છે પણ અહીં જ્ઞાન કે ક્રિયાનો દોષ ત્યાં  
કુદરીકે જ્ઞાન અને ક્રિયાથી જે નિર્જરા કરી અને પુણ્ય બાંધુ તે  
આસ્ત્રવ અને બધથી આત્માને ફરીથી કર્મથી ભરી દીધો અને અનુભ  
ભાવથી પુણ્ય ફેરવાઈ પાપ થઈ ગયું, એટલે ઉભી નરકે ગયો અને  
તેનો કર્મ પત્તો નથી એટલે તે અજ્ઞાન અને કુચ્છાસ્તિથી પડવાઈ ગયો,  
પણ જો પડવાઈ ન થાય તો તે આગળ વધે જ.

ઐક્ય પૂર્વના જ્ઞાની પણ શુદ્ધ ભાવેનો ત્યાગ કરી અનુભ  
ભાવેમા ઉડા ઉતરી બાય તો તેમની પણ કુદરીકે જેવી દશા થાય,  
પણ ઉત્કૃષ્ટ અર્થ પુજાલ પરાવર્તનની અદર તો મોક્ષ બદલ જ એ  
કૅળ ક્રિયાવત ક્રિયાના રહસ્યનો લાભ લક્ષ્મી આત્મભાવ જ કેળવે તે  
તેનો હાખલો દઈ ઉત્સર્ગમાર્ગમાં તે ભણુ પાડી શકાય નહિ એટલે  
ક્રિયાનો નિષેધ થઈ શકે જ નહિ.

વીતરાગ-પ્રકાશિત ક્રિયાને છોડીને ચોતાની બનાવવી  
ક્રિયા ઉત્પન્ન કરીને ચોતે તેમાં ફસાય અને બીજાને તેમ  
સંકેતે તો તો ચોતાના દોષોનો ગુણાકાર થાય. જીવનો  
સ્વભાવ છે કે કંઈક ને કંઈક ક્રિયા કરે છે. તેથી ખરી ક્રિયા  
છોડે તો ખોટી ક્રિયામાં બોંધાય, ચોતે ક્રિયા કરે છે છતાં

અક્રિયાવાદી થાય. ખરી ક્રિયાને બદલે ખોટી ક્રિયા કરે, આવી રીતે દોષોનો ગુણાકાર થયો તેથી અનંત સંસાર જામણુ કરવું પડે.

એમ અને કે જ્ઞાનવાદી અથવા ક્રિયાવાદી પોતપોતાના દોષો દૂર કરીને શુદ્ધ ભાવમાં જોડાય તો સંસારનો પાર પામી જાય, પણ ન સુધરે ત્યાં સુધી તો રખડપટ્ટી ખરી જ.

જ્ઞાનની સક્રિયતા સજ્જાય અને ધ્યાનથી થાય છે, અને તેમાં જ્ઞાન ઉપયોગ હોય છે. અને તેનું ફળ છેવટે મોક્ષ છે વીતરાગભાષિત ક્રિયાના દરેક ભેદમાંથી આત્મભાવ રૂપી અનુભવ જ્ઞાન કેળવી શકાય છે. એટલે ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાનમાં જ્ઞાન અને ક્રિયાનું એકત્વ થાય છે એટલે જ્ઞાન દ્વારા અથવા ક્રિયા દ્વારા જો આત્મભાવ (આત્માના શુદ્ધ ગુણો) કેળવી ન શકે તો પછી તે જ્ઞાન કે ક્રિયા અશુદ્ધ રૂપે જ કહેવાય અને તે મોક્ષનો હેતુ નથી.

પણ એટલું છે કે એકાંત સંસારના આસ્રવમાં પડી રહેલા કરતા દ્રવ્યજ્ઞાન અને દ્રવ્યક્રિયાથી નરક નિગોદત્તે બદલે મનુષ્ય કે દેવનો ભવ મળે અને આગળ ઉપર વધવાનો પણ વખત મળે, પણ અરસપરસ એકબીજાની આશાતના કરવાથી અરસપરસ વિરાધના અને બુઠો વિવાહ ઉત્પન્ન થાય છે તેનાં ફળ બહુ માઠાં હોય છે માટે શું હોય છે અને શું ઉપાદેય છે તે વિવેકપૂર્વક સમજી લેવું જોઈએ.

ક્રિયામાં ગુણુસ્થાનો ૧ થી ૧૪ છે (ખીજી ગુણુસ્થાન પડીવાઈનું છે) પહેલા અને ત્રીજામાં અજ્ઞાનક્રિયા કે શુષ્કક્રિયા કે ઉપયોગ સહિત ક્રિયા હોય, બાકીના ગુણુસ્થાનમાં સમકિત સહિત જ્ઞાન-ક્રિયા છે, જો કે ૪થા ગુણુસ્થાનમાં મતો નથી અને ૧૪મા ગુણુસ્થાનમાં કોઈ યોગજન્ય ક્રિયા નથી જ્ઞાનમાં ગુણુસ્થાનો ૪થી ૧૪ અને સિદ્ધ ભગવાન છે.

કાયાથી અને વચનથી જે કામ થાય છે તે દ્રવ્યરૂપે છે અને મનથી જે થાય છે તે ઉપયોગપૂર્વક થાય છે. તે સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક હોય કે ક્ષત બ્યાલ રૂપે હોય.

૧. ખરૂં જ્ઞાન અને ખરી ક્રિયા એક અથવા બીજી રીતે અન્યરી-  
-હોય પણ મુખ્યતાની અપેક્ષાએ કેઈ જ્ઞાનની આરાધના કરે, કેઈ  
ચારિત્રની આરાધના કરે, કેઈ જ્ઞાન અને ચારિત્રની ઘણી ઘણી  
આરાધના કરે, કેઈ તે બંનેથી ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કરે.

૨. જ્ઞાનનું અલ્પ્યું અભિમાન (જ્ઞાનમદ) છે અને  
ક્રિયાનું અલ્પ્યું નિદા, ઈર્ષ્યા અને શાશ્વ છે જા અલ્પ્યું  
કેવલતા કેવલતા સમૂળમાં મૂળ વસ્તુઓનો નાશ કરે છે એટલે અલ્પ્યું  
આમ કે તત્ત્વ જ તેની હવા કરવી. હવા ભાવનાથી યામ છે તે માટે ૪  
સમકિત ભાવના (મૈત્રી પ્રમોદ, કરુણા, માધ્વસ્થ ) અને અવિત્તાઈ  
૧૨ ધર્મ ભાવના હવા રૂપે છે તેમાંથી જે કાશુ યામ તેના તે જ  
વખતે પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે ઉપયોગ કરવો એમ છે.

૩. જોને જ્ઞાન કે ક્રિયા દ્વારા પેટ ભરવું છે, બાહ્ય સ્તંભ  
પામવાની ભાવના છે, બાહ્ય પરલોકના મુખની ઈચ્છા પૂરી કરવી  
છે, સધની કમીટીના સમાસદ થવું છે, બધા સાધુ કે આગ્રહ  
આગળ પડતા કહેવરાવવું છે; તેમણે મોક્ષના મુખની બાજુ  
રાખવી નહિ.

૪. ધ્યાન રાખવું કે જ્ઞાન તેમજ ક્રિયા, પરપરાએ મોક્ષના મુખ  
કારણ રૂપે છે તે છેજ, પણ પ્રત્યક્ષ એટલે તેમનો ઉપયોગ કરવી  
વેળાએ પણ મુખરૂપ છે તે શાંતરસ અથવા સમતારસ છે તે આત્મિક  
રસ છે તે પોદગળીક ઇદ્રિયોના વિવચ રૂપે નથી પણ ખસ આત્મિક  
સ્વરૂપે છે તે રસ જેને ઉત્પાદ યામ તેણે પોતાની જ્ઞાન કે ક્રિયા  
સાર્થકપણ સમજવું.

જો જ્ઞાન અને ક્રિયાનું રહસ્ય સમજાય તો જોન  
સમાજમાં થતાં સઘર્ષણો, કલેશ, આપખુદી, મતભેદો  
અને સપ્રદાયવાદ આપોઆપ યોછા થઈ જાય અને  
પ્રીતરાગની ખરી આજ્ઞા, સહ્યુતા અને શુદ્ધ ઉપયોગ રહે તો તે  
સર્વ દોષો અદ્રશ્ય થઈ જાય એટલે પોતાની મેળે અકિતમત

કે સમૂહ ( સંપ્રદાય રૂપે માની લીધેલા ) ધર્મ અને તેમાં હઠાગ્રહ કે જેથી વીતરાગના ભાવોનું ભાન રહેતું નથી, તે જ સર્વ દોષોની મૂળ ઉત્પત્તિનું કારણ છે

માટે હે ભગ્ય જીવો ! ચેતો અને વીતરાગની આજ્ઞા, શુદ્ધ ઉપયોગ અને સરળતામાં સાવધાન થાઓ અને યથાશક્તિ ક્રિયા કરો, પણ જ્ઞાન અને દર્શન તો આગળ જ રાખો. ઉપદેશકોએ શ્રુતજ્ઞાનના ઉપયોગમાં રહીને જ ઉપદેશ આપવો, તેમના ઉપર ખડું જવાબદારી છે તેઓ કા તો એકદમ ( મોક્ષમાર્ગમાં ) આગળ વધે છે અથવા વિરાધનાથી સૌની પાછળ પડી જાય છે તે ભૂલવું નહિ

### વ્યવહાર

વ્યવહાર એટલે પ્રવૃત્તિ, વ્યાપાર, ક્રિયા, વર્તન, કામકંજ. તેના બે ભેદ છે.-શુદ્ધ વ્યવહાર તે મોક્ષ માર્ગનો અને અશુદ્ધ વ્યવહાર તે સસાર માર્ગનો અશુદ્ધ વ્યવહારના બે ભેદ, તે શુભ અને અશુભ વ્યવહાર.

પહેલાં ત્રણ ગુણસ્થાન સુધી ફક્ત અશુદ્ધ વ્યવહાર છે, તેના ઉપર ચાર નય ઉતરે છે:-

૧. નિગમ નય-અહીં ત્રિકાળિક શુભાશુભ કારણને કાર્ય માનવામાં આવે છે અને ખાદ્ય દેખાવ ઉપર વધારે ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

૨. સંગ્રહ નય-શુભાશુભ કર્મનો સંચય, ખંધ

૩ વ્યવહાર નય-શુભાશુભ કાર્ય કરવામાં આવે છે અને કાર્યનું ફળ અનુભવાય છે.

૪. ઋણસૂત્ર નય-શુભાશુભ કર્મ ફળમાં સુખદુઃખનું વેદન થાય છે

ચોથાથી ૧૪મા ગુણસ્થાન સુધી અને સિદ્ધક્ષેત્રમાં પહોંચવા સુધીનો વ્યવહાર શુદ્ધ છે કારણ કે તેમાં નિશ્ચય તત્ત્વની શરૂઆત

જાને છેવટે સંપૂર્ણ નિઃશય તત્ત્વ સિદ્ધિ સ્વરૂપ સુખી પહોંચાય છે. શુદ્ધ વ્યવહાર ઉપર ત્રણ નય ઉતારવામાં આવે છે—

શબ્દ નય તેના શુભસ્થાન ૪ થી ૭.

સમસિદ્ધ નય તેના શુભસ્થાન ૮ થી ૧૪

એવશ્યત નય તેમાં ૧૪માં શુભસ્થાનનો જાતિમ સમય, જાને સિદ્ધિસેત્રમાં પહોંચવું.

શબ્દ નય શુભસ્થાન ૪ થી ૭, તેના ઉપર પદ્ય નય ઉતારવામાં આવે છે—૧ નિઝમ નય—મોક્ષની હાલત જેને મોક્ષની હાલત નથી તે એક અશક્તિ પણ શુદ્ધ વ્યવહારમાં નથી. મોક્ષ એટલે સર્વ કર્મ અને બધેનાથી મુક્તિ અને પછી જન્મ મરણ બંધ થાય તે જ મોક્ષ.

૨. સમૂહ નય—પોતાની આત્મસત્તામાં સિદ્ધિ ભગવાન સમાન આત્મ પ્રદેશો છે એવી દ્રશ્ય અને તે પ્રગટ કરવા માટે શુભ સમૂહ થાય છે

૩ વ્યવહાર નય—સસારી વ્યવહારથી નિવૃત્તિ અને જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ-વીર્મના આચારમાં પ્રવૃત્તિ અને આદ્યના શુભો કેળવવા તે.

૪ સ્મૃતિ નય—સવેગ અને નિર્વેદ ભાવ.

૫ શબ્દ નય—પરભાવનો ત્યાગ અને સ્વભાવોનો અનુભવ.

સમસિદ્ધ નય—શુભસ્થાન ૮ થી ૧૪, તેના ઉપર ૭ નય ઉતારવામાં આવે છે—

૧. નિઝમ નય—સમભાવ, શાંતિ, સમતા.

૨. સમૂહ નય—શુદ્ધ આત્મસત્તાનું સ્થિર ધ્યાન.

૩ વ્યવહાર નય—નિજ આત્મસ્વરૂપમાં રમણતા (શુદ્ધધ્યાન)

૪. ઋણુસૂત્ર નય-શુદ્ધ ઉપયોગ.

૫. શબ્દ નય-ક્ષાયકે ભાવ.

૬ સમભિરૂઢ નય-સમાધિ શુ. ૧૨, સયોગી કેવળી શુ. ૧૩, અયોગી કેવળી શુ. ૧૪

અપેક્ષા-નિશ્ચયથી કંઠમાણે કંઠે

એવભૂત નયમા-૧૪મા ગુણસ્થાનનો અંતિમ સમય તે મોક્ષ અને સિદ્ધક્ષેત્રમાં ગમન અને સ્થિરતા અહીં સુધી શુદ્ધ વ્યવહાર થયો, પછી વ્યવહાર બંધ થાય છે કારણ કે અક્રિયપણું પ્રાપ્ત થાય છે

સિદ્ધ ભગવાન સર્વથા શુદ્ધ નિશ્ચય નયમા છે પણ તેમને અકરણ વીર્ય અને પારિણામિક ભાવ છે તેથી સાત નય દ્વારા આવી રીતે અવલોકન થઈ શકે:-

૧ નિગમ નય-શુદ્ધ આત્મા ( પરમાત્મા ), શુદ્ધ ચેતના.

૨ સગ્રહ નય-નિવારણ ( નિર્મળ ) અસખ્યાત પ્રદેશ, કર્મ અગ્રહણ

૩ વ્યવહાર નય-અલોકના આકાશ અને લોકના છ દ્રવ્યના ત્રિકાળિક ઉત્પાદ, વ્યય અને દ્રોવ્યના જ્ઞાતા દષ્ટા.

૪ ઋણુસૂત્ર નય-શુદ્ધ પારિણામિક ભાવનો સ્વાભાવિક ઉપયોગ, તે જ્ઞાન અથવા દર્શનમા પરિણતિ

૫. શબ્દ નય-ક્ષાયકે સમકિત અને ક્ષાયકે ભાવ.

૬. સમભિરૂઢ નય-કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, ક્ષાયકે-સમકિત, અનત અવ્યાખાધ, આત્મિક સુખ, અક્ષય સ્થિતિ, અગુરુલલુપાણુ, અરૂપીપાણુ અને અક્રિયપાણુ.

૭. એવભૂત નય-નિજ સ્વરૂપમાં લીનતા.

આ લેખના પહેલા ભાગમા વ્યવહાર અને નિશ્ચયની ભિન્નતા કરી, અને અહીં શુદ્ધ વ્યવહારમા નિશ્ચયને શરૂઆતથી છેવટ સુધીમાં

અતર્જત હુકું ગુણસ્થાન, ૧૨ સુધી, નિશ્ચય તત્વ પામવા માટે શુદ્ધ વ્યવહારમાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રવૃત્તિ થતી બળ છે, ત્યારબાદ નિશ્ચય ક્રિયા આપોઆપ થાય છે તેમાં પ્રયત્ન નથી, તેથી સર્વથા નિવૃત્તિ છે પણ સયોગીપણુ હોય ત્યાં સુધી ચોખ પ્રવર્તાવવા જેટલી જ શુદ્ધ વ્યવહારિક પ્રવૃત્તિ છે

ગુણસ્થાન ૪, ૫ અને ૬ સુધીમા જેટલું કામ મોટું માર્જનું છે તેટલું શુદ્ધ વ્યવહારનું સમજવું બાકીનું અશુદ્ધ વ્યવહારનું સમજવું, પણ તે અશુદ્ધ વ્યવહાર મહં થતો બળ છે ગુણસ્થાન ૭ માં સરેરાશ શુદ્ધ વ્યવહાર જ છે પણ તે મહં જણાય. ૪૫૩ શ્રેણીમાં શુદ્ધ વ્યવહાર વર્ષમાન પરિણામમા હોય છે

આ ઉપરથી સમજાયે કે નિશ્ચયની પ્રાપ્તિનો વ્યવહાર શુદ્ધ છે શુદ્ધતાનું કારણ શાગદ્રેપની મહત્તા અને સમક્ષિત છે, અને સમક્ષિતને લઈને જિનાશા પ્રમાણે ક્રિયા થાય છે આ ઉપરથી વ્યવહાર અને નિશ્ચયનો એકાતવાદ અને જ્ઞાન ક્રિયાનો એકાતવાદ ઉડી બળ છે, તેનું સ્પષ્ટીકરણ થાય છે





# સત્ય, અર્થૈર્થ અપરિગ્રહ

\*

સત્ય

‘સત્ય’ શબ્દ સત ઉપરથી નીકળ્યો છે, સત એટલે ત્રણે-કાળમાં જે અસ્તિત્વમાં છે તે ત્રણે કાળમાં નિત્ય છે તે દ્રવ્ય છે.

દ્રવ્યો મૂળ છ છે, તેમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય આકા-શાસ્તિકાય - એક એક દ્રવ્ય છે, જીવ અને પુદ્ગલ દ્રવ્યો અનંત અનંત છે અને કાળ અનેક પ્રકારે વર્તે છે, તે દ્રવ્યો એક જ અવસ્થામાં રહી શકતા નથી પણ જુદી જુદી અવસ્થાઓમાં રહે છે. તે અવસ્થા દ્રવ્યના પર્યાય રૂપે છે. અવસ્થા બદલાય છે ત્યારે નવીન અવસ્થાનો ઉત્પાદ થાય છે તે જ વખતે જુની અવસ્થાનો નાશ (વ્યય) થાય છે.

વળી દરેક દ્રવ્યમાં પોતપોતાના સ્વભાવિક ગુણો હોય છે તે ગુણોની અવસ્થા પણ બદલાયા કરે છે એટલે અવસ્થા (પર્યાય) દ્રવ્ય તેમજ દ્રવ્યના ગુણોમાં વર્તે છે એટલે દ્રવ્યો પોતપોતાના ગુણ પર્યાયોમાં જે રીતે રહે છે તેને જ્ઞાનથી અથવા મનથી જાણવા, વચનથી પ્રકાશમાં મૂકવા અને કાયાથી નિજ દ્રવ્યની શુદ્ધતા પ્રત્યે વર્તન કરવું તે સત્ય છે પરંતુ આવા પ્રકારના સત્યમાં જ્ઞાનની જરૂર છે ત્યારે હુનિયામાં અજ્ઞાની વધારે છે તેમના આધાસન અને કંઈક પ્રગતિ માટે જે સત્ય વ્યવહાર લોકપ્રસિદ્ધ છે તે પણ વ્યાવહારિક સત્ય છે

સત્યનું વિશેષ સ્વરૂપ સમજાવવા માટે સત્યને જુદી જુદી

દષ્ટિએ તથાસર્વ બોધે. તેમાં પ્રથમ સાત નવથી સત્યનું સ્વરૂપ બતાવાય છે

નિગમ નયનું સત્ય-નિગમ નય બાહ્ય અથા અને દોષ સંગ ઉપર આધાર રાખે છે અને, બ્યવહાર નય સુધી પહોંચે છે. ભાષા સમિતિની સત્ય ભાષાના ૧૦ સેક તથા બ્યવહાર ભાષાના કેટલાક સેકો નિગમ નયના સત્યમાં દાખલ થાય છે જેમકે, છે પુરુષ, પણ નાટકમાંના પાત્ર લીધા છે તેથી સી કહેવાય. સાધુના વેશમાં દુરાચારીને દોષ સાધુ કહે. લોકમાં બળે છે પણ ચુદો બળે છે જેમ કહેવાય. હસમાં નિદ્રાવથી પાંચે રજ છે પણ પોળો દેખાય છે જેટલે હસ ધોળો છે જેમ કહેવાય.

સમ્રાટ નય-સામાન્ય સત્યા બતાવે છે તે બ્યવહાર નયનું સત્ય અથવા સર્વ પ્રકારના સત્યોને બોલે સામાન્ય રૂબ 'સત્ય' માં મૂકે છે

બ્યવહાર નયમાં સત્ય-અર્થ સત્ય મન અને વચનયોગ, બ્યવહાર મન તથા વચનયોગ અને તેને મળતું વર્તન આવે છે જેટલે મન, વચન અને કાયાથી અસત્ય વિચારનું નહિ, બોલનું નહિ અને કાયાથી અસત્ય ચેષ્ટા કરવી નહિ. અર્થ ત્રણ યોગની સાથે ત્રિકાળિક ત્રણ કરણ લાગુ પાડીને નવ-કોટિના પ્રત્યાખ્યાન સાધુ હે છે જેટલે મન, વચન અને કાયાથી અસત્ય કરવું નહિ, કસવું નહિ અને કત્તા પ્રત્યે શત્રુ બાંધવું નહિ. તેમાં ભૂતકાળના દોષો માટે પ્રાયશ્ચિત્તથી નિવૃત્તિ, વર્તમાન અને ભવિષ્યમાં અસત્ય કરવું નહિ વગેરે બોલો લાગુ પાડવા સાધુ નિર્ણય સત્યના ધ્યેયપૂર્વક બ્યવહાર નયનું સત્ય આચરે છે

સંસ્કૃત નયમાં સત્ય-આ નય સત્યતામાં વર્તમાન ઉપયોગ બતાવે છે. ભૂત અને ભવિષ્યની વાત કરવી નથી. વર્તી સંસારપદમાં બ્યવહાર નયમાં બાય છે અને મોક્ષ માર્ગમાં સજ નયમાં બાય છે

શબ્દ નયનું સત્ય—આ લેખમાં પ્રથમ સત્થી શરૂઆત કરી જે વ્યાખ્યા કરી તે વ્યાખ્યા પ્રમાણે શબ્દ નયની પ્રરૂપણા થાય છે અને સમ્યગ્ દર્શનનું સ્વરૂપ અને મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશમાન થાય છે.

સમભિરૂઢ નયનું સત્ય—અહીં સંપૂર્ણ સત્ય પામવાની તૈયારી છે તે ક્ષપક શ્રેણી છે.

એવંભૂત નયનું સત્ય—તે કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન તે સંપૂર્ણ સત્ય છે.

હવે ચાર નિક્ષેપામાં ‘ સત્ય ’ મૂકાય છે

નામ સત્ય—‘ સત્ય ’ એવી નામ સંજ્ઞા વગર કોઈ વ્યવહાર થાય નહિ, અહીં નામ નિક્ષેપના બીજા ભેદોની જરૂર નથી.

સ્થાપના સત્ય—‘ સત્ય ’ એવી લિપિ (અક્ષર) માં સ્થાપનાની પણ સૂત્ર જ્ઞાન માટે જરૂર છે અહીં સ્થાપના નિક્ષેપના બીજા ભેદોની જરૂર નથી

દ્રવ્ય સત્ય—તેના બે ભેદ—

(૧) આગમથી દ્રવ્ય સત્ય—તે ઉપયોગ વગર ‘ સત્ય ’ પ્રરૂપનાર શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ અથવા તો અભ્યાસ કર્યો છે પણ ઉપયોગમાં નથી

(૨) નો—આગમથી દ્રવ્ય સત્ય તેના ત્રણ ભેદ:—

(૧) શ-શરીર દ્રવ્ય સત્ય=સત્ય ભાવમાં રહીને જેણે કાળ કર્યો છે તેનું શબ્દ

(૨) ભવ્ય શરીર દ્રવ્ય સત્ય=ભવિષ્યમાં સત્યનો આરાધક થનાર જીવ

(૩) શરીર વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય સત્ય:—તેના ૩ ભેદ:—

( ૧ ) લૌકિક નોઆગમથી દ્રવ્ય સત્ય=લૌક વ્યવહારની જેની

જાણ સત્ય અણુય છે અને વર્તન વ્યવહારથી પ્રામાણિક અણુય છે

( II ) લોકોત્તર નોખાજમથી દ્રવ્ય સત્ય.—સત્ય વત્તવના સ્વસ્થ વગર જાયવા સમ્યક્ દર્શન વગર લોકોત્તર પક્ષમાં જેનું વચન અને વર્તન વ્યવહારથી સત્ય અણુય છે

( III ) કુમાવચન સત્ય.—કુ = ખરાબ, દુર્ગતિમાં છર્ષ જતા સ્થ મા = કુદેવ, કુચર અને કુખર્મની માન્યતાવાળું જોડે મનાય વિશિષ્ટ પણ તાત્વિક રીતે યોદુ + વચન = જાણમાં મુશાએલ શખો, જોડે સંપૂર્ણ સત્યમાંથી જે પ્રકાશિત જાય છે, તેનાથી વિરુદ્ધ વચન અને વર્તન છે છતાં તેને સત્ય માનવામાં આવે છે, આ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે

જાણ સત્ય — તેના બે લોક — ૧. જ્ઞાનમથી જાણ સત્ય—શુદ્ધ સત્ય વત્તવોનો ઉપયોગપૂર્વક અભ્યાસ. ૨. નોખાજમથી જાણ સત્ય—સત્ય આધારવિચારના જેના જાણ છે તેવો જીવ

હવે સત્યના ચાર પ્રમાણ આપે છે

જ્ઞાનમ પ્રમાણ સત્ય—જ્ઞા = જ્ઞાતમ + જમ = પ્રત્યક્ષ જોડે જેને ત્રિકાલિક સર્વ દ્રવ્ય-સેત્ર-કાળ-જાણ સત્ય રૂપે જ્ઞાતમ પ્રત્યક્ષ છે જેવા સંપૂર્ણ સત્ય જાણનારાના પ્રવચનો જેમાં છે તેવા શાસ્ત્રોમાં જે ‘સત્ય’ પ્રદર્શણ છે તે ‘જ્ઞાનમ પ્રમાણ સત્ય’ છે હ દ્રવ્ય અને નવતત્વ જ્ઞાનમ પ્રમાણ સત્ય છે

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ સત્ય—તેના બે લોક.—

૧. જ્ઞાતમ પ્રત્યક્ષ તેના બે લોક.—(૧) સંપૂર્ણ પ્રત્યક્ષ સત્ય તે કેવળ જ્ઞાન. (૨) દેશ પ્રત્યક્ષ—સત્ય અવધિજ્ઞાન અને મન પર્યાવરણ.

૨. ઉદ્વિગ અને મન પ્રત્યક્ષ તેના બે લોક.—(૧) શ્રેષ્ઠમર્જનું

સત્ય. (૨) વ્યવહાર સત્ય આટલા ભેદોથી સત્ય પ્રત્યક્ષ રીતે સાબિત કરી શકાય છે

અનુમાન પ્રમાણ સત્ય—કોઈ ચિન્હ જોઈને વસ્તુને સત્ય માનવી જેમકે યત્રની મદદ વગર પોતાની મેળે ગમનાગમન કરે તે જીવ હોવો જોઈએ સ્વપ્રત્યક્ષ આભાસથી પોતાના જીવનો નિશ્ચય કરવો. જ્યાં પરસ્પર તત્ત્વોમાં વિરોધ નથી અને વિરોધાભાસ હોય તેનો સમન્વય થાય છે અને અપવાદ વગર સર્વ જીવોને કલ્યાણકારી છે તે સત્ય ધર્મ છે

ઉપમા પ્રમાણ સત્ય—સાગર અને પથ્યને કોઈએ માખ્યું નથી પણ સાગરોપમકાળ અને પથ્યોપમકાળ સત્ય છે કારણ કે સંપૂર્ણ સત્યની પ્રત્યક્ષ છે.

વ્યવહાર સત્ય—વ્યવહારના માર્ગાનુસારીપણાની રીતે જે સત્ય ગણાતું હોય તે વ્યવહાર સત્ય છે ત્યાં મોક્ષમાર્ગનું લક્ષ હોય કે ન હોય પણ વ્યવહાર સત્ય અનીતિનો નિષેધ કરે છે

નિશ્ચય સત્ય—મોક્ષમાર્ગમાં સત્ય વચન (ભાષા સમિતિ) અને સત્ય વર્તન. વ્યવહારિક સત્ય વચન પણ મોક્ષમાર્ગમાં અસત્ય હોય જ્ઞાનદર્શન-ચારિત્રમાં રમણતા તે નિશ્ચય સત્ય છે

સામાન્ય સત્ય :- તે લોક વ્યવહારનું સત્ય છે

વિશેષ સત્ય :- તે મોક્ષમાર્ગનું સત્ય છે

દ્રવ્યથી સત્ય :- (૧) ઉપયોગ વગરનું સત્ય (૨) શુદ્ધ ધ્યેય વગરનું સત્ય (૩) બહારથી સત્ય, અદરથી અસત્ય

(૪) સત્ય દ્રવ્ય-સત્ય દ્રવ્યો છ પ્રકારના છે

ક્ષેત્રથી સત્ય-(૧) લોક અલોક ક્ષેત્ર સત્ય છે (૨) એક દેશમાં એક વસ્તુનું અમુક નામ હોય, બીજા દેશમાં તે નામનો વિપરીત અર્થ થતો હોય પણ પોતપોતાના ક્ષેત્રને હિસાબે તે સત્ય ગણાય.

કાળથી સત્ય—(૧) કાળથી દ્રવ્યો પર્યાવાતર પામે છે, જે કાળે જે પર્યાય હોય તે કાળે તે પર્યાયથી તે દ્રવ્ય સંબંધિત થાય. (૨) અમુક વખતે અમુક રીવાજ સાચો ગણાય કાળાવરે તે જ રીવાજ ખોટો ગણાય.

ભાવથી સત્ય—આસત્ય મુનિના શબ્દો બસબર ન હતા પણ ભાવથી સત્ય હતા તેથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.

દ્રવ્ય—સત્યનું દ્રવ્ય હવ છે પણ અહવ તેનો પ્રેરક નથી. ભાવ—આત્માની સત્ય પરિણતિ તે સત્ય છે.

સત્યનો સ્મારવાદ—

૧ સ્મારૂ અસ્તિ ય યોવ સત્ય—જ ૨ ફાંડ અને ૬ ફાંડ હવ સંપૂર્ણ સત્યને પામેલા છે, અતત અતત ત્રિંક ભગવાન બ્રહ્મા સંપૂર્ણ શુદ્ધ જો જ સત્ય સ્વરૂપમાં છે ૪ થી ૧૨ શુદ્ધસ્થાન મુખી સત્યની તારતમ્યતા છે બાહ્યના હવે કવચિત્ત્વ વ્યવહારિક સત્યમાં હોય.

૨ સ્મારૂ નાસ્તિ ય યોવ સત્ય—અસ્થાત્મ અસત્ય જ છે.

૩ સ્મારૂ અસ્તિ ય નાસ્તિ ય યોવ સત્ય—કેટલાક લોક વ્યવહારથી સત્ય હોય પણ નિર્ભયથી અસત્ય હોય, કેટલાક લોક મહા આત્મી સત્ય હોય પણ વર્તન—આત્મી સત્ય ન હોય.

૪ સ્મારૂ અવકાતમ ય યોવ સત્ય—સત્યનું વર્તન જોઈ સાચે બહુ થઈ શકતું નથી, પરસ્પર વિરોધમાં આવવા અપ્રમદ વસ્તુમાં કેવળ સાચુ અને કેવળ ભૂલુ જોનો નિર્ણય શાની સિવાય કેઈ કરી શકે નહિ.

૫. સ્મારૂ અસ્તિ ય અવકાતમ ય યોવ સત્ય—બાહ્યથી સાચુ છે પણ અભ્યવત્તથી સાચુ છે કે નહિ તેનો નિર્ણય શાની સિવાય થઈ શકે નહિ. કાબલો પ્રસન્નચક શબ્દો.

૬. સ્યાદ્ નાસ્તિ ચ અવકતવ્ય ચ એવં સત્યં—(૧)  
ખાદ્યથી ખોટું છે પણ નિશ્ચયથી સાચું કે ખોટું તે જ્ઞાની સિવાય  
નિર્ણય થઈ શકે નહિ દાખલો અન્ય લિંગે સિદ્ધા

૭. સ્યાદ્ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ અવકતવ્યં ચ એવં  
સત્યં—વ્યવહારથી સાચું છે, નિશ્ચયથી ખોટું છે કારણ કે હિંસા-  
જનક છે તેનો આત્મ વિકાસ થશે કે નહિ તે કેવળી સિવાય કોઈ  
જાણે નહિ

### અચોર્ય

અચોર્ય એટલે ચોરી કરવી નહિ, તે તો આખાલવૃદ્ધ જૈનેતર  
પણ જાણે છે પણ એ તો અશથી સામાન્ય લૌકિક સ્વરૂપ  
થયું, વિશેષપણે અને વિસ્તારથી સમજવા માટે નયનિદેશ વગેરે  
અનેક દૃષ્ટિથી જ અચોર્યનું સ્વરૂપ જાણી શકાય, માટે જુદી જુદી  
દૃષ્ટિથી અચોર્યનો વિચાર કરવામાં આવે છે

### વ્યવહારથી અચોર્ય.

તેના ઉપર ચાર નય ઉતારવામાં આવે છે

(૧) નિગમ નયનું અચોર્ય—અહીં શ્રાવકનું અદત્તાદાન આશુવ્રત  
સમજવું, તે પ્રતિક્રમણની ચોપડીમાંથી જાણી લેવું

(૨) સંગ્રહ નયનું અચોર્ય—અહીં અદત્તાદાનના સર્વ લેહો  
એક અચોર્ય શબ્દમાં આવી જાય છે

(૩) વ્યવહાર નયનું અચોર્ય—તે પાત્ર મહાવ્રતધારી સર્વવિ-  
રતિ સાધુનું અદત્તાદાન મહાવ્રત છે. અહીં જગતમાં ચાલતા એક ખડની  
સળીની જરૂર પડે તો પણ તે શકેન્દ્રની અથવા ક્ષેત્રના માલિકની  
આજ્ઞા વગર ન લેવાય.

(૪) ઋણસૂત્ર નયનું અચોર્ય—મનથી પણ કોઈની કોઈ  
પણ વસ્તુ પડાવી લેવાનો વિચાર ન થવો જોઈએ

નિઃશયથી અચોર્ધ-તેના ઉપર ત્રણ પર્યાયાર્થિક ભાવ તથા ઉત્તરવાર્ધા આવે છે-

(૫) શબ્દ નયથી અચોર્ધ-પોતાના આત્માની ચોરી કરવી નહિ, એટલે તેને ઉત્તરવો નહિ, તેની ભાવ શક્તિમાં હાનિ પહોંચે એવું કાર્ય કરવું નહિ, તે કામ પાસ મહાન્ આશ્રય (મિશ્રાત્મ, અમલ, પ્રમાદ, ક્ષય અને અશુભયોગ) ના ત્યાગથી થાય છે, તેમાં પણ વીર્ધકરની આજ્ઞા પ્રમાણે સમજીને કામ કરવાનું છે, નહિ કે પોતાની મેળે બળતુ સમજીને સ્વેચ્છાએ વિચરવાનું વીર્ધકરની આજ્ઞા હોવા ઉપરાંત શુદ્ધી આજ્ઞા પણ સંતોષ અનુસાર હોવી એકાંતે. અહીં શુ. ૪ થી ૧૨ સમજવા.

(૬) સમભિચૂડ નયનુ અચોર્ધ-અહીં આત્મિક શક્તિને નુકસાન થતુ આપોઆપ બધા થઈ ગયું છે, પણ પર-વસ્તુ (પુદ્ગલ દ્રવ્ય ઇન્દ્રિયાવહી ક્રિયાથી) બદલ થાય તેનું પણ રૂપન કરવાનું છે તે શુ. ૧૩ને ઉપદેશ થાય છે.

(૭) એવબૂત નયનુ અચોર્ધ-કર્મ અગ્રહણ સ્વરૂપી શુભસ્યાન ૧૪ અને સિદ્ધ-અવસ્થા.

અચોર્ધના નિષેધા-

(૧) નામ અચોર્ધ-અવસ્તુ છે

(૨) સ્થાપના અચોર્ધ-તે આવડ અને સાધુના મતનું આરોપણ સ્થાપના એટલે અહિંચાળન મતનું પરચણાણ લેવું તે.

(૩) દ્રવ્ય અચોર્ધ-તેના બે લેહ-

(૧) આગમથી દ્રવ્ય અચોર્ધ-ઉપધોગ પગર અચોર્ધ સંબંધીને સૂત્ર અભ્યાસ.

(૨) ને-આગમથી દ્રવ્ય અચોર્ધ તેના ત્રણ લેહ-

(અ) ગ-ચારી-તે અચોર્ધની આરાધના કરનાર છત્ર હોય તે મરી ગયા પછી તેનું મુન્દ



(ખ) -ભવ્ય શરીર-ભવિષ્યમાં અચ્યૌર્યની આરાધના કરનાર જીવ

(ક) તદ્ વ્યતિરિક્ત-તેના ત્રણ ભેદ-

- ( I ) લૌકિક નો-આગમથી દ્રવ્ય અચ્યૌર્ય-પ્રમથક્રપાણ વગર, લૌકિક નીતિ મુજબ, રાજ્ય અને લોકના ભયની ખાતર ચોરી તરીકે ગણાય એવું કામ કરવામાં આવે નહિ તે
- ( II ) લોકોત્તર નો-આગમથી દ્રવ્ય અચ્યૌર્ય-સમક્ષિત-રક્ષિત જૈન માર્ગના અચ્યૌર્યની આરાધના
- ( III ) કુપ્રાવચન નો-આગમથી દ્રવ્ય અચ્યૌર્ય-ચોરી કરવી છતાં ચોરીની અજ્ઞાનતા હોય જેમકે ગામ ખડાર કે વનમાં જે આવે તે લઈ આશ્રમ ખાધી રહે અને જે આવે તે ખાય તેમાં કોઈની આજ્ઞાની જરૂર ન સમજે એવા તાપસ, મિથ્યા-ત્વીરૂપી વગેરે, જીવના પ્રાણની ચોરી કરે (હિંસા કરે) છતાં તેમાં હિંસા ન સમજે તેવા જીવ અજીવના જાણપણારક્ષિત મિથ્યાત્વી ગુરૂઓનો ખોટો આચાર.

**ભાવ અચ્યૌર્ય**-તેના બે ભેદ-(૧) આગમથી ભાવ અચ્યૌર્ય= ઉપયોગપૂર્વક અચ્યૌર્ય સૂત્રનો અધ્યાસ (જ્ઞાન, શ્રદ્ધા, આચરણ). (૨) નો-આગમથી ભાવ અચ્યૌર્ય = અચ્યૌર્ય સ્વરૂપમાં રહેનાર જીવ તેમાં અંશથી છેવટ સુધી જોતાં શુ ૪ થી ૧૪માં પ્રવર્તતા તથા સિદ્ધ

**અચ્યૌર્યના ૪ પ્રમાણ**

૧. આગમ પ્રમાણ અચ્યૌર્ય-સમક્ષિત સહિત શ્રાવકનું અચ્યૌર્ય અણુવ્રત અને સાધુનું અચ્યૌર્ય મહાવ્રત, તેમાં સાધુના મહાવ્રતની પાંચ ભાવના તથા તીર્થંકર તથા ગુરૂની આજ્ઞાનું પાલન.

૨. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ અચ્યૌર્ય-(૧) સ્વ પ્રત્યક્ષ આત્મવંચના ન કરવી તે (૨) પર પ્રત્યક્ષ-અદત્તાદાન વ્રતનું પાલન

૩. અનુમાન પ્રમાણ-જ્યાં મન, વચન, અને કથાની નિર્દોષ એકતા જણાય ત્યાં અચોર્ય અનુમાન કરવું

૪. ઉપમા અચોર્ય-કેઈને હૃદયને તેના દ્રવ્ય પ્રાણની ચોરી ન કરવાથી તેમજ કેઈની ચોરી ન કરવાથી કે કેઈને દુઃખ ન દેવાથી તેના ભાવ પ્રાણની ચોરી થતી નથી તેથી અચોર્ય અર્થિત્ય સ્વરૂપ છે

અચોર્યનું આચરણ કરનાર એવ પ્રામાણિક સત્યવાદી અને શુદ્ધ વસ્તુપ્રકાશી હોય છે તેથી અચોર્ય સત્ય સ્વરૂપ છે

કેઈની જીનું હરણ કરવું તે પણ ચોરી છે તેથી દ્રવ્યથી પ્રાણવ્યર્થ પાળનાર આવી ચોરી કરતો નથી તેમજ આત્મ-વચનપ્રણય ચોરીથી દૂર રહીને આત્મભાવમાં વિચરવાથી, અચોર્ય પ્રાણવ્યર્થ સ્વરૂપ છે

કેઈનો માલ લેવા માટે ચોરી થાય છે અને જેને અભવત્ પરિગ્રહ ભાવ હોય છે તે ચોરી કરે છે માટે ચોરી નહિ કરવી તે અચોર્ય, પરિગ્રહ ત્યાગ સ્વરૂપે પણ કામ કરે છે. આવી રીતે એક શુભમાં આવિર્ભાવ થાય છે

દ્રવ્ય અચોર્ય = કેઈ વસ્તુ લેવી નહિ.

ક્ષેત્ર અચોર્ય = કેઈની જગ્યા, ક્ષેત્ર ફળાવી લેવી નહિ.

કાળથી અચોર્ય = પ્રમાણ કરવો તે કાળનો દુર્ભયરૂપી ચોરી માટે અપ્રમાણ તે અચોર્ય

ભાવથી અચોર્ય = પરદ્રવ્યનું અભ્રમણ. અચોર્ય શુભનો આધાર તે એવ દ્રવ્ય અને અચોર્ય તે એવનો શુભ સમજવો.

પરિગ્રહ-ત્યાગ

પરિગ્રહનો અર્થ-પરિ = વારે કાશથી + ગ્રહ = ગ્રહણ કરવું પડવું, બંધનમાં આવવું. એટલે એવ જગ્યાથી આવે ત્યાંથી વસ્તુઓ

મેળવે છે અને તે વસ્તુઓની સાથે રાગદ્વેષથી બંધનમાં બંધાય છે તેમ જ કર્મથી બંધાય છે તે વસ્તુઓ તો પાર વગરની છે પણ મુખ્ય બે વિભાગમાં વહેચી શકાય—બાહ્ય—પરિચ્છેદ અને અભ્યંતર—પરિચ્છેદ

**બાહ્ય-પરિચ્છેદ** પણ ઘણી જાતના છે પણ તેનો મુખ્ય નવ વિભાગમાં સમાવેશ કરી શકાય છે—(૧) જમીન, (૨) ઘર, (૩) રૂપ, (૪) સોત્ર, (૫) ધન, (૬) ધાન્ય, (૭) હુપદ (સગા-સંબંધી, નોકર-ચાકર વગેરે), (૮) ચોપદ-દૂધાળાં ઢોર, ખેતીના ઢોર, વાહનના તથા પાળેલાં પશુ વગેરે (૯) કુવંદ-ઘર તથા વ્યાપારનો સામાન જેમકે વસ્ત્ર, પાત્ર, ફર્નીચર અને દરેક જાતની પરચુરણ ચીજો કે જેનો આઠ પરિચ્છેદમાં સમાવેશ નથી

અભ્યંતર પરિચ્છેદ તે આઠ કર્મ છે તેમાં મોહનીય કર્મ જીવના હુશ્મનોનો રાગ છે. તેને બે મુખ્ય પ્રધાન છે :—

૧ દર્શન મોહનીય તેના તાબામાં ત્રણ સુભટ છે :— મિથ્યાત્વ, મિશ્ર-મોહનીય, સમ્યક્ત્વ મોહનીય

૨ ચારિત્ર મોહનીય તેના બે મુખ્ય સુભટ છે, રાગ અને દ્વેષ

રાગના તાબામાં માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, નપુંસકવેદ એમ સાત છે અને દ્વેષના તાબામાં ક્રોધ, માન, અરતિ, બય, શોક, બુદ્ધિસા એમ છ છે

મોહનીય કર્મથી બીજે નંબરે નામકર્મવાળું શરીર છે કે જેને માટે જીવ સર્વ જાતના પરિચ્છેદ એકઠા કરે છે મિથ્યાત્વાદિ પાત્ર મુખ્ય આસ્રવ અને ૧૮ પાપસ્થાનો તે પણ અભ્યંતર પરિચ્છેદનું કામ કરે છે.

આ બધા અભ્યંતર અને બાહ્ય પરિચ્છેદનો ત્યાગ થાય છે તેનું ફળ મોક્ષ એટલે સાચું સુખ છે, ત્યારે પરિચ્છેદને જે સુખરૂપ માનવામાં આવે છે તે ખરી રીતે હુઃખનું કારણ છે એટલું જ નહિ પણ જ્ઞાનથી તપાસતાં હુઃખરૂપ જ છે

૩. અનુમાન 'પ્રમાણ-જ્યા મન, વચન, અને કામની નિર્દોષ એકતા જણાય ત્યાં અયોર્થ અનુમાન કરવું.

૪ ઉપમા અયોર્થ-કેઈને હાથીને તેના દ્રવ્ય પ્રાણની ધોરી ન કરવાથી તેમ જ કેઈની ધોરી ન કરવાથી કે કેઈને દુઃખ ન દેવાથી તેના ભાવ પ્રાણની ધોરી થતી નથી તેથી અયોર્થ અર્થસા સ્વરૂપ છે.

અયોર્થનું આવરણ કરનાર છવ પ્રામાણિક સત્યવાદી અને શુદ્ધ તત્ત્વપ્રકાશી હોય છે તેથી અયોર્થ સત્ય સ્વરૂપ છે.

કેઈની જીનું હરણ કરવું તે પણ ધોરી છે તેથી દ્રવ્યની પ્રાણવર્થ પાળનાર આવી ધોરી કરતો નથી તેમજ આત્મ-વચનપ્રકાશ ધોરીથી દૂર થીને આત્મભાવમાં વિચરવાથી, અયોર્થ પ્રાણવર્થ સ્વરૂપ છે.

કેઈને માલ દેવા માટે ધોરી થાય છે અને જેને અસ્વતર પરિગ્રહ ભાવ હોય છે તે ધોરી કરે છે માટે ધોરી નહિ કરતી તે અયોર્થ, પરિગ્રહ ત્યાગ સ્વરૂપે પણ કામ કરે છે. આવી રીતે એક શુભમાં આવિર્ભાવ થાય છે.

દ્રવ્ય અયોર્થ = કેઈ વસ્તુ દેવી નહિ.

ક્ષેત્ર અયોર્થ = કેઈની જગ્યા, ક્ષેત્ર દબાવી દેવી નહિ.

કાળથી અયોર્થ = પ્રમાદ કરવો તે કાળનો દુર્ભાગ્યપી ધોરી માટે અપ્રમાદ તે અયોર્થ.

ભાવથી અયોર્થ = પરદ્રવ્યનું અપ્રકલ્પ. અયોર્થ શુભનો આધાર તે છવ દ્રવ્ય અને અયોર્થ તે છવનો શુભ સમજવો.

પરિગ્રહ-ત્યાગ

પરિગ્રહનો અર્થ-પરિ = વારે કોઈથી + ગ્રહ = પ્રકલ્પ કરવું પકડવું, બંધનમાં આવવું. એટલે છવ જગ્યાથી આવે 'ત્યાથી' વસ્તુઓ

૫. શબ્દ નયનો પરિગ્રહ-ત્યાગ-પરિગ્રહ શબ્દના અર્થ પ્રમાણે બાહ્ય તેમજ અભ્યંતર પરિગ્રહનો ત્યાગ અહીં સ્વીકારવામાં આવે છે તે એમ કહે છે કે ‘ નિર્ગંથં પાવચણં અત્યં, પરમત્યં, સેસં અણત્યં ’ એટલે મિથ્યાત્વરૂપી અભ્યંતર પરિગ્રહનો નાશ થાય છે અને યથાતથ્ય વસ્તુસ્થિતિને સ્વીકારવામાં આવે છે. જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રની આરાધના થાય છે.

૬. સમભિરૂઢ નયનો પરિગ્રહ-ત્યાગ-અહીં સર્વ પરિગ્રહ-ત્યાગની સન્મુખ છે એટલે ક્ષપક શ્રેણીમાં છે આત્મ-સંતોષમાં લીન થાય છે અને ક્ષીણ મોહ ગુણુસ્થાન સુધી આવે છે

૭ એવભૂત નયનો પરિગ્રહ ત્યાગ-તેમાં વ્યવહારથી કેવળી ભગવાન્ આવે છે અને નિશ્ચયથી સિદ્ધ ભગવાન આવે છે બન્નેના ભાવ એક સરખા છે પણ દ્રવ્ય ક્ષેત્રમાં ફરક હોવાથી કેવળી ભગવાન સંસારમાં છે અને હજી સિદ્ધ ગતિમાં જવાનું છે ત્યારે સિદ્ધ ભગવાન સર્વ દ્રવ્ય અને ક્ષેત્ર રૂપી બંધનથી પણ મુક્ત છે.

હવે નિક્ષેપામાં પરિગ્રહ-ત્યાગ જોઈએ

૧. નામ પરિગ્રહ-ત્યાગ-(૧) મુક્તિનું એવું નામ છે પણ કોઈ ગુણ નથી તેથી તે અવસ્તુ છે (૨) પરિગ્રહત્યાગ એવી નામ સંજ્ઞા. (૩) કહેવાય છે ત્યાગી પણ મમત્વ છે, કલ્પ ઉપરાંત પરિગ્રહ રાખે છે વગેરે દોષો સેવે છે તે સાધુના આચારની અપેક્ષાએ નામ પરિગ્રહ-ત્યાગ કહેવાય

૨. સ્થાપના પરિગ્રહ-ત્યાગ-(૧) પરિગ્રહ-ત્યાગ એવા અક્ષરમાં સ્થાપના (૨) અજીવ અથવા એકેન્દ્રિય જીવોની પરિગ્રહ-ત્યાગ રૂપે સ્થાપના તે અવસ્તુ છે

૩. દ્રવ્ય પરિગ્રહ-ત્યાગ-

૧ આગમથી દ્રવ્ય પરિગ્રહ-ત્યાગ-પરિગ્રહ-ત્યાગ માટે શાસ્ત્રોના ઉપયોગ વગરનો અભ્યાસ

પરિચ્છેદ મેળવવામા દુઃખ છે, સામ્યવવામા દુઃખ છે, ભોજનવવામાં વિદ્યવળતા અને અસંતોષનું દુઃખ છે, પરિચ્છેદનો નાશ થાય ત્યારે આર્ત અને રોદધ્માનનું દુઃખ છે, તે ઉપરાંત તે બધા સ્થાનોમા કર્મજામે અને સસારજામણનું દુઃખ છે તેમાંનું કોઈ બાતનું દુઃખ મિશ્રમા નથી પણ અનેત સતત ત્રિકાળવર્તી બેકાત શુદ્ધ આત્મિક દુઃખ છે માટે મહર્ષિઓ સર્વ પરિચ્છેદનો ત્યાગ કરે છે

હવે પરિચ્છેદ-ત્યાગને કેટલીક દૃષ્ટિથી બોલ્યો. તેમાં પ્રથમ ૭ નયથી વપાચીબો.

૧ નિગમ નયનો પરિચ્છેદ-ત્યાગ-નેટલે ફરબ્યે પરિચ્છેદ ત્યાગ કર્યો હોય તેટલે ફરબ્યે (અર્થે) પરિચ્છેદ ત્યાગ ગણાય. અહીં અકામ નિર્જરાવાળા ત્યાગીઓ વધા સકામ નિર્જરાવાળા આવેદનો સમાવેશ થઈ જાય છે

૨ સંગ્રહ નયનો પરિચ્છેદ-ત્યાગ-પરિચ્છેદ-ત્યાગ કબજી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી એમ બધી રીતે થાય છે અને તેથી વધુ લેકો ઉત્પન્ન થાય છે પણ તે સર્વ લેકો એક સામાન્ય વચન પરિચ્છેદ-ત્યાગમાં આવી જાય છે

૩ બંધવહાર નયનો પરિચ્છેદ-ત્યાગ-આ સાધુ માટે છે સર્વ સસારી પરિચ્છેદનો તેમજ કર્મ ઉપરાંત ઉપકરણોનો મનથી, વચનથી, કાયાથી, ત્યાગ કરવામા આવે છે તે પણ પરિચ્છેદ કરવો નહિ, કરાવવો નહિ અને કરતા પ્રત્યે બહુ બળવું નહિ એટલે ત્રણયોગને ત્રણકરણથી શુદ્ધતા નવ કોટિએ પરિચ્છેદ ત્યાગ થાય છે

૪ નકલુ સૂત્ર નયનો પરિચ્છેદ-ત્યાગ-પરિચ્છેદ ત્યાગમા વર્તમાન ઉપયોગ તે એક બાલુ બંધવહાર-નયમા નાય છે અને બીજી બાલુ આગળના નિશ્ચય નયોમાં જાય છે બધા પરિચ્છેદ ત્યાગ કર્યો હોય છતાં સરીર ઉપર મમત્વ કરે તેને આ નય પરિચ્છેદ-ત્યાગી ન કહે

૫. શબ્દ નયનો પરિગ્રહ-ત્યાગ-પરિગ્રહ શબ્દના અર્થ પ્રમાણે બાદ્ય તેમજ અભ્યતર પરિગ્રહનો ત્યાગ અહીં સ્વીકારવામાં આવે છે તે એમ કહે છે કે ' નિગમ્યં પાવચનં અત્યં, પરમત્યં, સેસં અણત્યં ' એટલે મિથ્યાત્વરૂપી અભ્યતર પરિગ્રહનો નાશ થાય છે અને યથાતથ્ય વસ્તુસ્થિતિને સ્વીકારવામાં આવે છે જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રની આરાધના થાય છે

૬. સમભિરૂઢ નયનો પરિગ્રહ-ત્યાગ-અહીં સર્વ પરિગ્રહ-ત્યાગની સન્નિપત્તિ છે એટલે ક્ષપક શ્રેણીમાં છે આત્મ-સતોષમાં લીન થાય છે અને ક્ષીણ મોહ ગુણસ્થાન સુધી આવે છે

૭ એવભૂત નયનો પરિગ્રહ ત્યાગ-તેમાં વ્યવહારથી કેવળી ભગવાન્ આવે છે અને નિશ્ચયથી સિદ્ધ ભગવાન આવે છે બંનેના ભાવ એક સરખા છે પણ દ્રવ્ય ક્ષેત્રમાં ફરક હોવાથી કેવળી ભગવાન સસારમાં છે અને હજી સિદ્ધ ગતિમાં જવાતું છે ત્યારે સિદ્ધ ભગવાન સર્વ દ્રવ્ય અને ક્ષેત્ર રૂપી બંધનથી પણ મુક્ત છે.

હવે નિર્લેપામાં પરિગ્રહ-ત્યાગ જોઈએ

૧. નામ પરિગ્રહ-ત્યાગ-(૧) મુક્તિનું એવું નામ છે પણ કોઈ ગુણ નથી તેથી તે અવસ્તુ છે (૨) પરિગ્રહત્યાગ એવી નામ સજ્ઞા (૩) કહેવાય છે ત્યાગી પણ મમત્વ છે, કલ્પ ઉપરાત પરિગ્રહ રાખે છે વગેરે દોષો સેવે છે તે સાધુના આચારની અપેક્ષાએ નામ પરિગ્રહ-ત્યાગ કહેવાય

૨. સ્થાપના પરિગ્રહ-ત્યાગ-(૧) પરિગ્રહ-ત્યાગ એવા અક્ષરમાં સ્થાપના (૨) અણુવ અથવા એકેન્દ્રિય જીવોની પરિગ્રહ-ત્યાગ રૂપે સ્થાપના તે અવસ્તુ છે

૩. દ્રવ્ય પરિગ્રહ-ત્યાગ-

૧ આગમથી દ્રવ્ય પરિગ્રહ-ત્યાગ-પરિગ્રહ-ત્યાગ માટે શાસ્ત્રોના ઉપયોગ વગરનો અભ્યાસ

૨. નો-આગમથી દ્રવ્ય પરિચ્છેદ-ત્યાગ- તેના ત્રણ ભેદ:-

( I ) ઝ-શરીર પરિચ્છેદ-ત્યાગ- ત્યાગીનું શબ.

( II ) બબ્બ શરીર પરિચ્છેદ-ત્યાગ- બવિબ્બમા પરિચ્છેદ-ત્યાગ કરશે એવો ઘરમ શરીરી જીવ.

( III ) શરીર વ્યતિરિક્ત પરિચ્છેદ-ત્યાગના ત્રણ ભેદ:-

( અ ) નો-આગમથી લૌકિક દ્રવ્ય પરિચ્છેદ-ત્યાગ-લોક વ્યવહાર પ્રમાણે પરિચ્છેદનો ત્યાગ કરવામા આવે. જેમકે વિધવા આશ્રુણુ વગેરેનો ત્યાગ કરે. વિદ્યર્થી તેજ વસ્તુનો ત્યાગ કરે, શાગી અપચ્ચનો ત્યાગ કરે.

( બ ) નો-આગમથી લોકોત્તર દ્રવ્ય પરિચ્છેદ-ત્યાગ- સ સાચી પરિચ્છેદ ત્યાગીને સાધુ થયેલ છે પણ સમ્યક્દર્શનને અભાવે પરિચ્છેદ ત્યાગમાંથી આગમ ભાવ કેળવવાનો હેતુ નથી પણ પરલોકના વૈભવ મેળવવો છે.

( ક ) નો-આગમથી કુમા-વચન દ્રવ્ય પરિચ્છેદ-ત્યાગ- કહેવાય છે ત્રણ પણ સી અને કેટલોક સત્તારી પરિચ્છેદ શખે છે ફક્ત આગમનો ત્યાગ-કરીને વનમ આગમમા રહે છે એટલે કે વાસ્તવિક ત્યાગ નથી પણ બાહ્ય તપ વગેરે હેતુથી વનમાં રહે છે.

૪ ભાવ પરિચ્છેદ-ત્યાગ-તેના બે ભેદ:-

૧. આગમથી ભાવ પરિચ્છેદ ત્યાગ-આગમપૂર્વક તેમજ ઉપયોગપૂર્વક ભાવ પરિચ્છેદ ત્યાગનો અભ્યાસ છે.

૨. નો આગમથી ભાવ પરિચ્છેદ ત્યાગ-દ્રવ્ય તથા ભાવ પરિચ્છેદના ત્યાગી એવા જીવ.

હવે પરિચ્છેદ ત્યાગના ચાર પ્રમાણ:-

૧ આગમ-પ્રમાણ પરિચ્છેદ ત્યાગ-૧ સમજિતસદિત



શ્રાવકના ૧૨ વ્રત અને ૧૧ પ્રતિમા તથા સાધુના પાંચ મહાવ્રત તથા બાર બિહુની પ્રતિમા (૨) મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય અને અશુભ યોગનો ત્યાગ (૩) જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રમાં રમણતા

૨. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પરિવ્રહ-ત્યાગ—(૧) પર પ્રત્યક્ષ-જૈન સાધુ (૨) સ્વ પ્રત્યક્ષ—આત્મ સંતોષ.

૩. અનુમાન પ્રમાણ પરિવ્રહ-ત્યાગ—દીક્ષાના ઉમેદવારના વૈરાગ્યની પરીક્ષા લઈને અનુમાન થાય કે તે ત્યાગ માટે બાવિક છે

૪. ઉપમા પ્રમાણ પરિવ્રહ-ત્યાગ :— જેમ આકાશને કોઈના આલંબનની જરૂર નથી તેમ ત્યાગીને કોઈના આશ્રયની જરૂર નથી ત્યાગી આકાશ માફક નિરાલખી છે, પવન માફક અપ્રતિબદ્ધ છે

હવે પરિવ્રહ-ત્યાગની તારતમ્યતા જોઈએ

૧ જે માણસને જે મળે તેમા સંતોષ જ ન થાય તેને અનંત અનુબંધવાળો પરિવ્રહ છે.

૨ જે માણસને જેટલું મળે તેથી સંતોષ પામે તેને અપ્રત્યાખ્યાનીવાળો પરિવ્રહ છે

૩ જે માણસ પરિવ્રહની હદ બાંધે તેને પ્રત્યાખ્યાની પરિવ્રહ છે

૪ જે માણસ સર્વ સંસારી પરિવ્રહનો ત્યાગ કરે અને પરભવમા મેળવવા ઇચ્છા ન કરે તેને સંજ્ઞવલની પરિવ્રહ છે.

૫ જેણે દ્રવ્યથી સર્વ સંસારી પરિવ્રહ તેમજ ભાવથી સર્વ પરિવ્રહ-ત્યાગ કર્યો છે, ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણાની ભુદ્ધિ નથી, સંપૂર્ણ સમતા ભાવમાં રહે છે તે વીતરાગ છે

વ્યવહારથી પરિવ્રહ ત્યાગ-તે જૈન સાધુ છે.

નિશ્ચયથી પરિવ્રહ-ત્યાગ-શુ ૧૨, ૧૩, ૧૪ અને સિદ્ધ.

સામાન્યથી પરિવ્રહ-ત્યાગ-સમકિતી શ્રાવકમા હોય

૨ નો-આગમથી દ્રવ્ય પરિમિત-ત્યાગ- તેના ત્રણ ભેદ:-

- ( I ) સ-શરીર પરિમિત-ત્યાગ- ત્યાગીનું શબ
- ( II ) બાહ્ય શરીર પરિમિત-ત્યાગ- બાહ્યમાં પરિમિત-ત્યાગ કરશે એવો અરમ શરીરી જીવ

( III ) શરીર વ્યતિરિક્ત પરિમિત-ત્યાગના ત્રણ ભેદ:-

- ( અ ) નો-આગમથી લૌકિક દ્રવ્ય પરિમિત-ત્યાગ-લોક વ્યવહાર પ્રમાણે પરિમિતનો ત્યાગ કરવામાં આવે. જેમકે વિધવા આશ્રુવણ વગેરેનો ત્યાગ કરે. વિદ્યાર્થી તેજ વસ્તુનો ત્યાગ કરે, શાળી અપચ્છનો ત્યાગ કરે.
- ( બ ) નો-આગમથી લોકોત્તર દ્રવ્ય પરિમિત-ત્યાગ-સ સાચી પરિમિત ત્યાગીને આધુ મરેલ છે પણ સમ્યક્દર્શનને અભાવે પરિમિત ત્યાગમાંથી આત્મ ભાવ કેળવવાનો હેતુ નથી પણ પરલોકના વૈભવ મેળવવો છે.
- ( ક ) નો-આગમથી કુમા-વચન દ્રવ્ય પરિમિત-ત્યાગ-કહેવાય છે તથા પણ સ્ત્રી અને કેટલોક સ સાચી પરિમિત રાખે છે કેટલાક આત્મનો ત્યાગ-કરીને વનમાં આશ્રમમાં રહે છે એટલે કે વાસ્તવિક ત્યાગ નથી પણ માલ તપ વગેરે હેતુથી વનમાં રહે છે.

૪ ભાવ પરિમિત-ત્યાગ-તેના બે ભેદ:-

૧. આગમથી ભાવ પરિમિત ત્યાગ-આગમપૂર્વક તેમજ ઉપસોમપૂર્વક ભાવ પરિમિત ત્યાગનો અભ્યાસ છે

૨ નો આગમથી ભાવ પરિમિત ત્યાગ-દ્રવ્ય તથા જીવ પરિમિતના ત્યાગી એવા જીવ.

૩ હવે પરિમિત ત્યાગના ચાર પ્રમાણ:-

૧ આગમ-પ્રમાણ પરિમિત ત્યાગ-૧. સમ્યક્દર્શન

શ્રાવકના ૧૨ વ્રત અને ૧૧ પ્રતિમા તથા સાધુના પાંચ મહાવ્રત તથા બાર ભિક્ષુની પ્રતિમા (૨) મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય અને અશુભ યોગનો ત્યાગ (૩) જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્રમા રમણુતા

૨. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ પરિત્રહ-ત્યાગ—(૧) પર પ્રત્યક્ષ-જૈન સાધુ (૨) સ્વ પ્રત્યક્ષ—આત્મ સતોષ

૩. અનુમાન પ્રમાણુ પરિત્રહ-ત્યાગ.—દીક્ષાના ઉમેદવારના વૈરાગ્યની પરીક્ષા લઈને અનુમાન થાય કે તે ત્યાગ માટે ભાવિક છે

૪. ઉપમા પ્રમાણુ પરિત્રહ-ત્યાગ :—જેમ આકાશને કોઈના આલંબનની જરૂર નથી તેમ ત્યાગીને કોઈના આશ્રયની જરૂર નથી ત્યાગી આકાશ માફક નિરાલબી છે, પવન માફક અપ્રતિબદ્ધ છે

હવે પરિત્રહ-ત્યાગની તારતમ્યતા જોઈએ

૧ જે માણસને જે મળે તેમા સતોષ જ ન થાય તેને અનત અનુબંધવાળો પરિત્રહ છે.

૨ જે માણસને જેટલું મળે તેથી સંતોષ પામે તેને અપ્રત્યાખ્યાનીવાળો પરિત્રહ છે

૩ જે માણસ પરિત્રહની હદ બાધે તેને પ્રત્યાખ્યાની પરિત્રહ છે

૪ જે માણસ સર્વ સંસારી પરિત્રહનો ત્યાગ કરે અને પરભવમા મેળવવા ઇચ્છા ન કરે તેને સંજવલની પરિત્રહ છે.

૫. જેણે દ્રવ્યથી સર્વ સંસારી પરિત્રહ તેમજ ભાવથી સર્વ પરિત્રહ-ત્યાગ કર્યો છે, ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણાની યુદ્ધિ નથી, સપૂર્ણ સમતા ભાવમા રહે છે તે વીતરાગ છે

વ્યવહારથી પરિત્રહ ત્યાગ-તે જૈન સાધુ છે.

નિશ્ચયથી પરિત્રહ-ત્યાગ-શુ ૧૨, ૧૩, ૧૪ અને સિદ્ધ.

સામાન્યથી પરિત્રહ-ત્યાગ-સમકિતી શ્રાવકમા હોય

વિશેષથી પરિમહ-ત્યાગ-સાધુમા ઢાય.

દ્રવ્યથી પરિમહ-ત્યાગ-જાણી કે સર્વથા બાદ પરિમહનો ત્યાગ

દેત્રથી પરિમહ-ત્યાગ-(૧) કેમ દેત્રમાં મમત્વ ન રખવું તે.  
(૨) દેત્રની હદ બાધવી. (૩) સ્થિર આસન.

કાળથી પરિમહ-ત્યાગ-કલ્પરિક કે યાવજીવન.

બાવથી પરિમહ-ત્યાગ-સમક્ષિત, વિશતિપક્ષુ, અપ્રમાદ અને  
અકષાયના ભાવે. આત્મસંતોષમાં હીન.

દ્રવ્ય-સંતોષ ( પરિમહ-ત્યાગભાવ ) તેનું દ્રવ્ય જીવ છે.

ભાવ-પરિમહ-ત્યાગ ભાવ તે આત્માની શુદ્ધ પરિવૃત્તિ છે.

પરિમહ-ત્યાગનો સ્વાદુવાદ એકાદ બે નીચેના લક્ષણથી  
સમજ લેવે.

૧ સ્વાદુ અસ્તિ ચ એવ - પરિમહ-ત્યાગ-(૧) જહતુર  
નયની અપેક્ષાએ જે જખતે કાયોપશ્યમિક કે ઓપશ્યમિક ત્યાગભાવ ઢાય  
છે તે સમયે પરિમહ-ત્યાગ છ (૨) કાયક ભાવમા જે શુદ્ધ ભાવે  
ઉપસ યવા છે તે તેવા જ રહેવાના.

૨ સ્વાદુ નાસ્તિ ચ એવ પરિમહ-ત્યાગ-(૧) અવિ  
શતિમા દ્રવ્ય પરિમહ-ત્યાગની નાસ્તિ છે (૨) મિથ્યાત્વમાં બધા  
પરિમહ-ત્યાગની નાસ્તિ છે.

૩ સ્વાદુ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ એવ પરિમહ-ત્યાગ-  
(૧) દ્રવ્ય ક્રપુમાં પરિમહ-ત્યાગની અસ્તિ છે ભાવ પરિમહ-ત્યાગની  
નાસ્તિ છે (૨) કષ્ટક ત્યાગ છે અને કષ્ટક નથી એવે યાવત.

૪ સ્વાદુ અવકલ્પ્ય ચ એવ પરિમહ-ત્યાગ-એકે  
જખતે કઈ પરિમહ-ત્યાગનું વળન રૂપ થકે નહિ.

૫. સ્વાદુ અસ્તિ ચ અવકલ્પ્ય ચ એવ પરિમહ

ત્યાગ—સાધુ છે, ત્યાગી છે પણ ભાવથી ત્યાગી છે તે છન્નસ્થથી કહી શકાય નહિ

૬. સ્યાદ્ નાસ્તિ ચ અવકતવ્યં ચ એવ પરિગ્રહ-ત્યાગ-ત્યાગ દેખાતો નથી પણ ભાવથી ત્યાગના પરિણામ છે કે નહીં તે છન્ન-સ્થથી કહી શકાય નહિ. દૃષ્ટાત અન્ય લિંગે સિદ્ધા.

૭. સ્યાદ્ અસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ અવકતવ્યં ચ એવં પરિગ્રહ-ત્યાગ—કંઈક ત્યાગ, કંઈક પરિગ્રહ એવો શ્રાવક કે જેના ભાવ છન્નસ્થ ન બાણી શકે



## શ્રદ્ધા ચર્ચા



અર્થ — શ્રદ્ધા = આત્મા + ચર્ચા = રમણતા, જોટલે વાસ્તવિક અર્થ આત્મરમણતા થાય છે પણ રૂઢીચી તેનો અર્થ મૈથુન ત્યાજ થાય છે તેનાં બે કારણ છે: ૧ પાશ્વે ઇન્દ્રિયોના ણીબા વિષયો આવી મળતા સમભાવે (રાગદ્વેષ રહિત) વેદવા છતાં આત્મસ્થાવ આહુ સ્ત્રી સૌ છે પણ મૈથુનભાવ આત્મરમણતાની વિમુખ છે ૨ મૈથુન મુજ મિથુન (જેકું) ઉપરથી બનેલ છે, મૈથુનમાં જેમ શરીર સબંધ (બે શરીરના જોડા)ની બ્યવહારિક મુખ્યતા છે તેમ નિઃશયથી બે દ્રવ્ય, છબ અને પુષ્પગનો રાગદ્વેષ રૂપી બંધનયુક્ત સબંધ પણ મિથુન (જેકું) છે

મૈથુન યોગ્ય શરીર બે પ્રકારના છે—(૧) બૌદ્ધારિક શરીર તે મનુષ્ય અને વિચીત્રના કે જે સી, પુરુષ કે નપુસક સિંચે હોય અને (૨) વૈદિક શરીર તે દેવ અને દેવીને હોય. તે બે શરીરને મન વચન અને કાયાના ત્રણ યોગથી સબંધ કરવો નહિ, કરાવવો નહિ અને કરતાં પ્રત્યે અનુમોદનું નહિ. (રૂકું બાણવું નહિ) જેમ ૧૮ પ્રકારે અગ્રદાચર્યને ત્યાગ કરવો અને જેમ ફળફુલયુક્ત વૃક્ષે તથા અનાજના ફોત્રાનું કાંટા, તાર કે પત્થર આદિ વાઝી રક્ષણ થાય છે તેમ પ્રદાચર્યની નવ વાઝી પ્રદાચર્યનું રક્ષણ કરવું.

આવા પ્રકારનું પ્રદાચર્ય સાધુએ પાળવું જોઈએ, આટલેથી પુરતું નથી. આ બ્યવહારિક પ્રદાચર્ય તે નિઃશય પ્રદાચર્ય આત્મ રમણતાનું કારણ છે જોટલે તેને માટે આત્મરમણતા ખુદસી મુજબ આવે છે તેને લાભ લઈ સાધુએ આત્મરમણતા કરવી જોઈએ.

ઉપસ્ય પ્રદાચર્યના રક્ષણ માટે નવ વા રાખે છે અને દેવગી ભગવાન દ્વારા અવેદીભાવવાળા હોવા છતાં પાશ્વેની પ્રતિષ્ઠાથી

વ્યવહાર માટે તે વાડોનું ઉદ્દેશન કરતાં નથી, માટે અહીં પ્રજ્ઞચર્યની નવ વાડ બતાવવામા આવે છે:—

૧. પ્રજ્ઞચારી સાધુએ સ્ત્રી, પશુ કે નપુંસકવાળા સ્થાનમાં રહેવું નહિ તેમની સાથે એકાંત કરવી નહિ, તેમનો પરિચય કરવો નહિ, રાત્રિએ તેમનો કોઈપણ પ્રકારનો સંયોગ મેળવવો નહિ, કારણકે તેમના અંગ ઉપાંગ, ગુહ્યભાગ, કંદર્પ, કુચેષ્ટા જોવાઈ જાય તો સ્વત્તામાં રહેલ વેદ મોહનીય કર્મનો ઉદય થાય અને મનથી કામ ઇચ્છા પ્રગટ થાય તેમાં તીવ્રતા વધે તો બધી રીતે પ્રજ્ઞચર્યનો ભંગ થવાનો સંભવ છે.

એક સ્થાનમાં ઘી અને અગ્નિ રાખેલ હોય તો અગ્નિની ઉષ્ણતા વાયુદ્વારા ઘી સુધી પહોચી જાય તેથી ઘી ઓગળી જાય તેમ સ્ત્રી પરિચયથી પુરુષ વેદ પ્રગટ થાય છે

સમોસરણમાં ઉપદેશ ચાલતો હોય તે વખતે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક શ્રાવીકા પોતપોતાના યોગ્ય સ્થાને ગોઠવાઈને ઉપદેશ સાંભળતાં હોય ત્યાં સ્ત્રી પુરુષ પરિચય થતો નથી તેથી આ વાડને બાધા આવતી નથી પણ કોઈ પણ કારણે રાત્રિના સમયે પ્રજ્ઞચારી સાધુ સ્ત્રીના કોઈ પણ પ્રકારના સંબંધમાં આવતા નથી, ઉપદેશક અને શ્રોતાનો સંબંધ પણ રાત્રે હોય નહિ.

શ્રી મહાવીર સ્વામીના સમોસરણમા મૂળ વિમાન સહિત સૂર્યદેવ એકવાર આવવાથી શ્રી મૃગાવતી સાધ્વીજીને દિવસ રાત્રિની ખબર ન રહેવાથી સાધ્વીજીને રહેવાને સ્થાને રાત્રે ગયા ત્યારે શ્રી ચંદનબાળા સાધ્વીજીએ ઠપકો આપ્યો હતો અને મૃગાવતી સાધ્વીજી પસ્તાવો કરતા કરતા ક્ષપક શ્રેણીએ ચડી ગયા આ ઉપરથી જોવાતું કે પ્રજ્ઞચારી સાધુ પાસે રાત્રિએ ઉપદેશ માટે પણ સ્ત્રીઓ ન જાય એવો પ્રજ્ઞચારીનો આચાર છે અને તેમાંજ તેની પ્રતિષ્ઠા છે, કારણકે ગામને મોઢે ગરણું બધાતુ નથી, ગમે તેવી સંશયાત્મક વાતો થાય, વળી પ્રખ્યાત થતાં વાર લાગતી નથી.

૨ ભીંતને આંતરે સી પુરૂષ કીધા કરતા હોય તેવા સ્થાને પ્રજાચારી સાધુ રહે નહિ. જેમ કેઈ માણસ હીંબુ ચુસતો હોય તે બેઠાને બીજાને મોઢામાં પાછી આવે તેમ લોગવતા લોગને અવળ સ્થાનનીને લોગની ધુમ્મસ થાય.

૩ સીના મનોહર અંગઉપાંગ નિરખવા નહિ. મનોહર અંગઉપાંગ સત્તામાં રહેલ વેઢ મોઢાને આકર્ષવામાં શક્ત સમાન છે. સાધુને અજ્ઞાવવા આવા શક્તનો કેઈ વળતે ઉપયોગ થાય છે ત્યારે તે સાનુકુળ પરિવહ નિર્વિકારી બાવે સાધુને સહન કરવા મારે સાવધાન રહેવું બેઠાને.

કેટલાક દ્રવ્યહિંગી, સ્ત્રીલોના મનોહર અંગ ઉપાંગ લેવાની મોજ મારે આલાપ-સલાપ આદિથી સ્ત્રીઓ સાથે પરિચય વધારે છે, સ્ત્રી સન્માનના ઓઢા નીચે સ્ત્રીઓને આકર્ષે છે, સજિ પરિચય કરે છે, કોઈકત મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે આવા દ્રવ્યહિંગીઓથી સ્ત્રીઓને તેમજ જનતાને આવશ્યેત રહેવું બેઠાને.

૪ સાધુને પૂર્વ લોગ સભારવા નહિ તેમ જ અંગાંગ લેવામાં ગમેલી સુઢર સી વગેરેને સ્મૃતિમાં લાવવા નહિ. ઘડેવર્તીની સીસ્ત પૂર્વલોગ સભારી શેઠ કરીને નરક સુધી લાય છે નિર્વિપ સાપની કોણા હઠી આદિ ચીજમાં વગર ભેચે અજ્ઞાનક ખચાઈ જાય તે। તેને કાઢ્ય બહેર ગડીને તે માણસ મરી ન જાય પણ કેટલેક કાળે તેને બાણવાનું મળે કે તેણે જે હીં પાણુ હણ તેમાંથી સાપ નીકળ્યો હતો તે માણસ ગેરલા પ્રાસકાથી જ મરી જાય. તેમ લોગ લોગવવામાં આસક્તિ ન હતી તેથી વિરોધ આસક્તિ પૂર્વલોગ સભારવાથી કાઢ્ય આવી જાય અને પ્રજાચર્મ ખંડિત થાય.

૫. સી બેઠેલી હોય ત્યાં જોકે યુદ્ધર્ત સુધી (સી કીધા પછી) પ્રજાચારીને બેસવું નહિ, કારણકે સમયે સમયે જનતા પુરુષ



સ્કંધો શરીરમા આવે છે અને અનતા બહાર નીકળે છે સ્ત્રી ઉઠ્યા પછી સ્ત્રીના શરીરના પુદ્ગળો અંતર્મુહૂર્ત સુધી ત્યા રહે છે. નહિ જોવામા આવતા એવા સ્ત્રીના પુદ્ગળોનો પણ પ્રકાશ્યારી સ્પર્શ ન કરે કારણકે સૂક્ષ્મ પુદ્ગળો કાર્મણ્ય શરીરને આકર્ષે વળી વધારે પડતા કામી પુરુષો સ્ત્રીઓની બેઠક જ વધારે પસંદ કરે, માટે પ્રકાશ્યારીએ સાવધાન રહેવું

૬. સ્ત્રી કથા કરવી નહિ કામ ઉત્પન્ન થાય એવી રીતે સ્ત્રીના અગઉપાગ, લાવણ્ય, રાગરાગણી, શૃંગાર દેશદેશની સ્ત્રીઓની રીતભાત, ઇચ્છા વગેરેની વાતો કરવી નહિ તેમ જ સાંભળવી નહિ વસ્તુ સ્વરૂપના કથન માટે શાસ્ત્રમા જુગલીયા મનુષ્યો, દેવ, દેવીના શરીરના કથન આવે છે તેમા રાગભાવ લાવવો નહિ, પણ શરીરની અનિત્યતા વગેરે ભાવના ભાવવી

૭. શરીરની શુશ્રુષા જેમકે સ્નાન, વિલેપન, માલીસ, તેલ, મર્દન વગેરે પ્રકાશ્યારીએ કરવા નહિ, કારણકે તેથી શરીર મમત્વ અને ભોગની ઇચ્છા થાય છે

૮. ઘી, ગોળ, ખાડ, સાકર, તેલ, દૂધ, દહીં વગેરે નિતરતા હોય એવો આહાર કરવો નહિ પણ શાસ્ત્ર અભ્યાસ માટે દૂધની જરૂર પડે, અરૂચી માટે દહીંની જરૂર પડે, વગેરે કારણે વાપરવામાં આધા નથી, શરીરની પુષ્ટિ કે કામભોગના વિચારથી વિગય વાપરવું નહિ

૯. સંયમ નિર્વાહ કે જીવિતવ્યના કારણો માટે જેટલો આહાર જોઈએ તેથી કંઈક ઓછો આહાર કરવો કે જેથી સજ્જાય ધ્યાનમાં ચિત્ત રાખી શકાય અને કામની પુષ્ટિ થાય નહિ કામને જીતવા માટે અણુસણુ (ઉપવાસ) અમોઘ સાધન છે કે જેથી તે જ થયેલી ઇન્દ્રિયો મંદ થઈ જાય છે

પ્રકાશ્યર્થની નવ વાડ શાસ્ત્ર કથિત છે, જાણી જોઈને એક વાડ ન ભાંગવા છતાં ફક્ત સ્મૃતિથી મન આડું અવળું ભમે છે અને માનસિક પ્રકાશ્યર્થમાં ભગ પાડે છે ત્યારે જેઓ જાણી જોઈને એક કે વધારે વાડનો ભંગ કરે

૨ જીતને આંતરે સી પુરુષ કીડા કસતા હોય તેવા સ્થાને પ્રજાધારી સાધુ રહે નહિ. જેમ કેઈ માણસ લીધું મુશ્કેલી હોય તે બેઠને બીજાને મોઢામાં પાછી આવે તેમ લોગવતા લોગનો અવાજ સમજીને લોગની ઇચ્છા થાય.

૩ સીના મનોહર અઝઠીયાં નિરખનાં નહિ. મનોહર અઝઠીયાં સત્તામાં રહેલ વેદ મોહને આકર્ષવામાં ઇચ્છા સમાન છે. સાધુને અજાણવા આવા ઇચ્છાને કેઈ વખતે ઉપયોગ થાય છે ત્યારે તે સંતુષ્ટ પારિષદ નિર્વેશી થાવે સાધુએ સહન કરવા માટે સાવધાન રહેવું બેઠબે.

કેટલાક દ્રવ્યલિંગી, સીઓના મનોહર અઝ ઇષ્ટાં બેવાની મોજ માટે આહ્વાપ-સહાપ આદિથી સીઓ સાથે પરિચય વધારે છે, સી સન્માનના આંક નીચે સીઓને આકર્ષે છે, શાંતિ પરિચય કરે છે, એકાંત મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે આવા દ્રવ્યલિંગીઓથી સીઓએ તેમજ જનતાએ સાવચેત રહેવું બેઠબે.

૪ સાધુએ પૂર્વ લોગ સભારવા નહિ તેમ જ અઝાંત બેવામાં જાયેલી સુદર સી વજેરેને સ્મૃતિમાં લાવવાં નહિ. અઝવર્તની સીસ્ત પૂર્વલોગ સભારી શીક કરીને નશક સુધી જાય છે નિર્વેશ સાપની જોળ દહીં આદિ થીજમાં વગર બેથે અઝાંત જવામાં જાય તે। તેને કાઢ્ય કહેર જાડીને તે માણસ મરી ન જાય પણ કેટલેક કાળે તેને જાણવાનું મળે કે તેણે જે દહીં ખાધું હતું તેમાંથી સાપ નીકળ્યો હતો તે માણસ કેસા પ્રાસકાથી જ મરી જાય. તેમ લોગ લોગવવામાં આસક્તિ ન હતી તેથી વિરોધ આસક્તિ પૂર્વલોગ સભારવાથી કાઢ્ય જાવી, જાય અને પ્રજાતર્પ ખંડિત થાય.

૫. સી ગેઠેલી હોય ત્યાં જોકે સુદુર્ત સુધી (સી ડામ પામી) પ્રજાધારીએ બેસવું નહિ, કારણકે સમયે સમયે જનતા પુનઃ

પણ કોઈ શીથિલ અને દ્રવ્ય સાધુ સ્થુલીભદ્રની વાત આગળ કરીને સ્ત્રીઓના પરિચયમાં રહેવા માટે પોતાનો ખચાવ કરે તે નથી ઉત્સર્ગ માર્ગ કે અપવાદ માર્ગ કારણ કે જાણી જોઈને પોતાની ઇચ્છાથી જ પરિચય થાય તે એક પણ માર્ગ નથી પરંતુ અભિનિવોશિક છે.

વળી વીતરાગની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર સાધુ કોઈને વીતરાગની આજ્ઞામાં લાવી શકતા નથી, પણ વીતરાગની આજ્ઞા બહાર ખેંચી જાય છે.

લોક સજ્ઞામાં કદાચ આરબ, સમાર ભવાળો કઈક ઉપકાર દેખાય પણ તત્ત્વ દૃષ્ટિએ વ્યર્થ હોય માટે મુમુક્ષુ સાધુઓએ સરળતાપૂર્વક વીતરાગની આજ્ઞા સમજીને નવ વાડ વિશુદ્ધ પ્રકાશ્યર્થ પાળવું અને જનતાએ આજ્ઞામાં રહેનાર સાધુનું આલંબન લેવું તો જ ખરો કલ્યાણ માર્ગ મળે.

ખીજી વાત એ છે કે ઝાડો, પેશાબ, અનિવાર્ય સાધુની વૈયાવચ્ચ એવા ગાઢાગાઢ કારણ સિવાય સાધુને રાત્રે ઉપાશ્રયની બહાર જવાનો નિષેધ છે તો પછી રાત્રે સભા ભરવી, સ્ત્રીઓનો પરિચય કરવો વગેરે રાત્રે સાધુ માટે સભવિત જ નથી, અને જિનાજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનારા કદી સંસારનો પાર પામતા જ નથી.

વળી રાત્રે ગાઢાગાઢ કારણે પણ જવા આવવા માટે ખાસ વિધિ છે, માથે કામળ ઓઢવાની, દિવસમાં જોયેલી જગ્યાએ ચાલવું, રજોહરણથી પૂજતા પૂજતા ચાલવું વગેરે. જિનાજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર સાધુ કહેવાય જ નહિ માટે મુમુક્ષુએ સાધુની રીતભાત જાણવી જોઈએ અને યોગ્ય સાધુનો આદર કરવો જોઈએ, ખાકીનાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ હવે પ્રકાશ્યર્થને કેટલીક દ્રષ્ટિથી તપાસીએ

વ્યવહાર પ્રકાશ્યર્થ-તેના બે ભેદ: ૧ દ્રવ્ય પ્રકાશ્યર્થ-ફક્ત કાયાથી મૈથુનનો ત્યાગ, જેમકે સ્ત્રી ન મળે તેથી અથવા વિધવાને લોક

છે અને જનતામાં પોતાની વિશેષતા બતાવવા પ્રયત્ન કરે છે તેને ખરો પ્રજાપ્યારી ન સમજવો. પણ ઠોંગી સમજવો. કારણકે કંઠમાણ્ણકે, કપવા માંકસુ તે ઠંડું હોવાના સેવનમાં એક પગથીયું હિતમાં કોટલે વધારે નીચેના પગથીયે જવાનું જ બો દે પોણ ન પકડાય ત્યાં સુધી આખર કંઠાજ જળવાઈ રહે પણ વીતરાજની આજ્ઞા જે બાણી બોલેને ઉપદેશ છે તેના આત્માનું કંઠી કંઠાણુ થતું નથી. જ્યારે છવ સુધરે ત્યાર બાહ કરી બિહાસ ધાય પણ ન સુધરે ત્યાં સુધી તે પકેતો જ બન્યે એવો કુદરતી નિષમ છે, તેના દાખલા સૂત્રમાં ઘણી બાબતમાં મળી આવે છે

સ્તુલીભદ્ર સ્વામીએ પ્રજાજર્મની એકે વાક  
ભાંગી ન હોય તેના મુહ—

કેશા જસે જવાનો હેતુ તેને મોક્ષ માર્ગમાં બોલવાનો હોય અને સ્તુલીભદ્રને પૂર્વ પરિચયના જરૂરિયાતથી લાગુ કે કેશા માર્ગ જશે અને મોક્ષ માર્ગમાં બોલાઈ જશે. જે હજીકર્મી હોય તેને છુલ્લવા સાધુ પ્રયત્ન કરે તે વીતરાજની આજ્ઞામાં છે. તેમના કુરુજે પોખતા બાણીને આટીવાઈ આપ્યા. વળી સ્તુલીભદ્રે જે સોમ કોઝવેલા હતા તે પોતાની મોઢે તલ દીધા હતા અને વમેલો આહાર મેળ કરે? તે પછી સ્તુલીભદ્ર એવા કંઠ પશકમી સાધુ વમેલા સોમ કરી જીવ્ય કરે એવો સભવ ન હતો. સ્તુલીભદ્ર સ્વામીએ નવેનવ વાક પાળી છે કેશાને એકબે જ જોરકા ન હોય પણ ઘણા દેવ તેમના બોલવવાળા જોરકાને ઉપાજાય બનાવ્યો હોય. જે ઈચ્છાથી કેશા સ્તુલીભદ્ર મુનિ પાસે આવી તેથી સ્ત્રી પરિવહ ઉપદેશ મેળે. અને મુસુકુ સાધુ તે તેવા પરિવહને પાર જ ઉતારે તેમાં કંઈ નથી નથી, વળી આ સ્ત્રીને તે પોતે જ તલ દીધી હતી એટલે પરિવહ વિજયમાં નવાઈ નથી. તે બાકી અને કંઈક ઠેકાણે આવી એટલે તેણીને છુલ્લી અને તેણીએ મોક્ષ માર્ગ જીવ્ય કર્યો. આ બાબતમાં વીતરાજની આજ્ઞાનું કથાય ઉલ્લેખન દેખાતું નથી.

એક શબ્દ અક્ષર્યારીમાં સમાવી દીઝે, વળી અક્ષર્યના શુભોનો સંગ્રહ કરે તેને પણ અક્ષર્યમાં મુકે

૩. વ્યવહાર નયનું અક્ષર્ય:—વ્યવહારમાં અક્ષર્ય પળાતું દેખાય તેને આ નય અક્ષર્યારી કહે એટલે વચન અને કાયાથી અક્ષર્યનું કોઈ કાર્ય કરે નહિ, કરાવે નહિ, કરતાં પ્રત્યે રૂઢુ જાણે નહિ તેને અક્ષર્યારી કહે. અક્ષર્યની નવ વાડ આ નયમાં આવી જાય છે, આ નયવાળો કંદર્પ, કુચેષ્ટા કે ગાળો દેવાનું કામ પણ કરે નહિ. આ નયના અક્ષર્યમાં અનગકીડા કે કોઈના વિવાહ કરવાનો પ્રતિબંધ છે. આ નયનું અક્ષર્ય સાધુ માટે ફરજિયાત છે, વ્યવહાર નયમાં ભાવ અક્ષર્ય લીધું નહિ કારણકે ઋણસૂત્રના વ્યવહારિક ભાગમાં ભાવ અક્ષર્યને મુકયું છે.

૪ ઋણસૂત્ર નયનું અક્ષર્ય:—આ નય એક બાળુ વ્યવહાર નયમાં દોરી જાય છે અને બીજી બાળુ નિશ્ચય નયમાં દોરી જાય છે એટલે તે બન્નેની વચમાં છે. તેનો વિષય વર્તમાનકાળનો ભાવ છે તેથી મનનો વિષય છે જે માણસ નિશ્ચય નયમાં નથી જઈ શકતો તે વ્યવહારમાં જ રહે છે પણ આત્મભાવ ઓળખે તો નિશ્ચય નયમાં જાય છે વ્યવહારનું અક્ષર્ય બરાબર પાળે પણ મનથી મૈથુનની ઇચ્છા કરે તેને આ નય અક્ષર્યારી કહે નહિ

૫ શબ્દ નયનું અક્ષર્ય:—આ નય શબ્દના અર્થ ઉપર જાય છે. જે જે કારણથી આત્મરમણતા થાય તે સર્વે લેહોને આ નય અક્ષર્ય કહે છે સમ્યગ્ જ્ઞાન, સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ ચારિત્ર, તપ અને પડિત વીર્ય જેથી આત્મરમણતા થાય તેને અક્ષર્ય કહે છે અને ફક્ત વર્તમાનકાળ આશ્રીજ કથન કરે છે અહીં નિશ્ચય અક્ષર્ય રૂપી આત્મરમણતા શરૂ થાય છે શુભસ્થાન ૪ થી ૭.

૬. સમલિરૂઢ નયનું અક્ષર્ય:—નવમે શુભસ્થાને અવેદીપણું પ્રાપ્ત થવાની તૈયારી હોય ત્યાં સુધીની ક્ષપકચેષ્ટી આ નયનો વિષય થઈ શકે છે શુભસ્થાન ૮ થી ૯

ભયથી શિયળ રાખવું પડે તે. ૨. ભાવ પ્રદાવચ્ચ-મનથી મૈથુનનો ત્યાગ કોટલે મૈથુનની ઇચ્છા ન કરે, મનથી પ્રદાવચ્ચ પાળવા છતાં નિઃસ્વ પ્રદાવચ્ચમાં ન બાંધે એમ અને તેથી ભાવ પ્રદાવચ્ચને બચાવે પ્રદાવચ્ચમાં જાડિ લીધેલ છે.

નિઃસ્વ પ્રદાવચ્ચ-આત્મ રમણતા, આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં રહે બચવા તેમાં રહેવાનો પ્રયત્ન કરે.

શાસ્ત્રમાં કેટલાક પદવર્ણની વાત બાવે છે તેઓ પાછળથી સુધરી જઈ આત્મ કલ્યાણ કરી ગયા તેઓનું દુર્ધર્મ આચળ કરી કેટલાંક દુર્બલિંગી પોતાની પોણને પોણવા અભિનિવેશિકપણું કરે છે પણ કોટલું સમજવું કે પદવર્ણ થયેલા સુધર્મા ન હોત તો આત્મ કલ્યાણ કરી શક્યા ન હોત, વળી તેઓએ સાધુના વેશમાં રહીને દુરાચાર સેવ્યો ન હતો.

હવે સાત નયથી પ્રદાવચ્ચનું સ્વરૂપ જોઈએ.

૧ નિઃસ્વનયનું પ્રદાવચ્ચ-આ નયનું ક્ષેત્ર વિશાળ છે કે કોટલે જશે પ્રદાવચ્ચ પાળે તેટલે જશે મૈથુનઆથી દેશવત ખારી અને કોટલે જશે પ્રદાવચ્ચનો ભગ કરે તેટલે જશે અપ્રદાવચ્ચારી બધાં આ નયમાં ગૃહસ્થ મતાધારી તથા નારકનો સમાવેશ થઈ બાંધ શિક્ષણ પાળનાર વિધવા તથા વિધુર કે કન્યા કે કુમાર પણ એપેલાપૂર્વક આ નયમાં હાખલ થઈ બાંધ વળી આ નય 'હરણને' કાર્ય માને છે કોટલે નવવાડ કે જે પ્રદાવચ્ચ રક્ષણનું હરણ છે તે નવવાડને જ પ્રદાવચ્ચ માને. આ નય દુર્બલિંગ હોઈને કાયા અને વચન આથી ત્રણ કરણબળ પ્રદાવચ્ચની પ્રધાનતા રાખે છે છતાં પણ પ્રદાવચ્ચનો સંજ્ઞ કરનારને પણ પ્રદાવચ્ચારી કહે અને વર્તમાન, જૂત અને અવિધ્ય એમ ત્રણે કાળના પ્રદાવચ્ચની પણ વાત કરે. રાગ ભાવથી સીના હોઈને સ્પર્શ કરતાં પણ મૈથુન ગણે.

૨. સંગ્રહ નયનું પ્રદાવચ્ચ-આ નય પ્રદાવચ્ચના નય સેતો તથા ઉપસેતોને એક શબ્દ પ્રદાવચ્ચથી સંગ્રાપે અને તથા પ્રદાવચ્ચને

ભાવ અક્ષર્ય = ઋણુસૂત્ર નય અને ત્રણ શબ્દ નય પ્રમાણે અક્ષર્ય પાળનાર જીવ. અહીં ભાવ અક્ષર્યમાં ક્ષાયક ભાવ પણ આવી જાય છે તેથી નિશ્ચય અક્ષર્ય અહીં અંતર્ગત થાય છે

અક્ષર્યના ૪ પ્રમાણ:-૧. આગમ પ્રમાણ અક્ષર્ય:-(૧) નવ વાડ વિશુદ્ધ અઠાર ભેદે અક્ષર્ય (૨) ૧૮૦૦૦ શીલના અંગનુધારણ કરવું તે (૩) આત્મરમણતા.

૨ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ અક્ષર્ય:-જે વ્યવહાર અક્ષર્ય પ્રત્યક્ષ છે તે છદ્ધસ્થની અપેક્ષા છે વચન અને કાયાથી અક્ષર્ય તથા નવ વાડનું પાલન છદ્ધસ્થ પ્રત્યક્ષ છે કેવળી ભગવાનને સર્વ ભાવો આત્મપ્રત્યક્ષ છે

૩ અનુમાન પ્રમાણ અક્ષર્ય:-જે નવ વાડનું રક્ષણ કરે તે અનુમાનથી અક્ષર્યારી ગણાય

૪. ઉપમા પ્રમાણ અક્ષર્ય:-અક્ષર્યારી ભગવાન સમાન ગણાય છે

દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી જોતા જેટલા જીવો અક્ષર્ય પાળે છે તે અક્ષર્યના દ્રવ્યો છે ચૌદ ગુણસ્થાનવાળા સાત નયોમાથી કોઈ પણ એક અથવા વધારે નયોના અક્ષર્યમાં હોવાનો સંભવ છે. તિર્યચ શ્રાવકની અપેક્ષાએ તેમનું ક્ષેત્ર ત્રીણે લોક છે અને મનુષ્યની મુખ્યતામાં અઢી દ્વીપ ક્ષેત્ર છે અક્ષર્યારી સર્વકાળમાં વિદ્યમાન છે ભાવથી ક્ષયોપશમ કે ઉપશમ કે ક્ષાયક અક્ષર્ય હોય તેનું સામાન્ય ભાવના સ્વરૂપ એ છે કે આત્મા નથી સ્ત્રી, નથી પુરુષ, નથી નપુંસક. પણ અવેદી, અશરીરી, અરૂપી જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ છે અને શરીર જડ, રૂપી પુદ્ગલ સ્કંધ સ્વરૂપે છે માટે પુદ્ગલીક ભાવનો ત્યાગ કરીને શુદ્ધ આત્મભાવમાં રહેવાનો પ્રયત્ન થાય તે ભાવ અક્ષર્ય તેની તારતમ્યતા પ્રમાણે ભાવના ઉપરોક્ત ત્રણ ભેદ પડે છે જીવ દ્રવ્ય તે અક્ષર્યનું દ્રવ્ય છે અને આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ તે ભાવ છે.



૭. એવભૂત નયનુ પ્રદાવર્થ—આપક બાવે અવેદીપ્તુ પ્રાપ્ત થાય ત્યાંથી ૧૪મા ગુણુસ્થાન સુધી જોઈએ સચારી પર્યાયનો અર્થ રહે ત્યાં સુધી આ નયનો વિષય ગણાય, પણ સિદ્ધ ભગવાનને કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શન સ્વરૂપે આત્મરમણતા હોય છે અને અનત આત્મિક સુખમાં હીન રહે છે તે આત્મરમણતાની અપેક્ષાને સિદ્ધ સ્વરૂપ શુદ્ધ પ્રદાવર્થ સ્વરૂપ ગણાવું હોય તો ગણાય, પણ ત્યાં આરિત્રરૂપે પ્રદાવર્થ નથી કારણ કે અશરીરી છે. ગુણુસ્થાન ૬ ના છેલ્લા ભાગથી ગુ. ૧૪ સુધી આરિત્ર રૂપે પ્રદાવર્થ ગણાય.

હવે નિદેશાથી પ્રદાવર્થનું સ્વરૂપ જોઈએ.—

નામ પ્રદાવર્થ—(૧) પ્રદાવર્થ એવી નામ સગા. (૨) ગુણ વગરનું નામ જેમકે પ્રાકાશ (=પ્રદા+ગ) પણ તેમા પ્રદાવર્થના ગુણોનો અભાવ હોય તેથી અવત્સુ છે

સ્થાપના પ્રદાવર્થ—(૧) પ્રદાવર્થ શબ્દની અસૂર (હિંચિ)ના સ્થાપના. (૨) કોઈ એવ કે અણવની પ્રદાચારી રૂપે સ્થાપના તે અવત્સુ (નિર્ગુણ) છે

દ્રવ્ય પ્રદાવર્થ તેના બે ભેદ—૧ આગમથી દ્રવ્ય પ્રદાવર્થ = ઉપયોગ વગર પ્રદાવર્થના વિષયનો સાત્ત્વ અભ્યાસ. ૨. નો આગમથી દ્રવ્ય પ્રદાવર્થ તેના ત્રણભેદ—(૧) શ શરીર પ્રદાવર્થ = પ્રદાચારીનું શબ્દ. (૨) અભ્ય શરીર પ્રદાવર્થ = અવિધ્યમા પ્રદાવર્થ ધાળનાર એવ. (૩) તદ્ અતિરિક્ત પ્રદાવર્થ તેના ત્રણ ભેદ—(૩) લૌકિક પ્રદાવર્થ = વિધવાને લોકાવાર પ્રમાણે પરાણે પ્રદાવર્થ ધાળવું પડે તે. (૪) લોકોત્તર પ્રદાવર્થ—સાધુ ઈશ્વર વગર પ્રદાવર્થ ધાળે તે. (૫) કુપ્રા વચન પ્રદાવર્થ—દેવદાસી કે પુષ્કરવૃંદને પરાણે પ્રદાવર્થ ધાળવું પડે તે અથવા નિઃશય નયથી અજ્ઞાત કુપ્રાવચનીક જાવા જોયી દ્રવ્ય પ્રદાવર્થ ધાળે તે.

ભાવ પ્રદાવર્થ તેના બે ભેદ—૧. આગમથી ભાવ પ્રદાવર્થ = ઉપયોગપૂર્વક પ્રદાવર્થ વ્યાપી સાત્ત્વ અભ્યાસ, ૨. નો—આગમથી



છે. કેટલાક આધળા ચાલ્યા જતા હતાં, રસ્તામાં એક હાથી મળ્યો. એક જણાએ પગ પર હાથ ફેરવી કહ્યું કે, હાથી થાંભલા જેવો છે, એક જણાએ પૂછ પર હાથ ફેરવી કહ્યું કે, હાથી સાપ જેવો છે, એક જણે પેટ પર હાથ ફેરવી કહ્યું કે હાથી લાંબગોળ પેટી જેવો છે, એક જણે સુંઢ પર હાથ ફેરવી કહ્યું કે, હાથી સામેલા અને અજગર જેવો છે, એક જણે દંતુશળ પકડી કહ્યું કે, હાથી દાતરડા જેવો છે, એક જણે કાન પર હાથ ફેરવીને કહ્યું કે, હાથી સુપડા જેવો છે

આવી રીતે એક એક ભાગ પકડી પોતાની માન્યતાને વળગી રહીને એક બીજાને જુઠા પાડવા માંડ્યા. આ તકરાર ચાલતી હતી તેવામાં એક દેખતો માણસ આવ્યો. તેણે બધાને સમજાવીને કહ્યું કે, હાથીના પગ થાંભલા જેવા છે, તેની પૂંછડી સાપ જેવી છે, પેટ લાંબગોળ પેટી જેવું છે, સુંઢ સામેલા જેવી છે, દંતુશળ દાતરડા જેવું છે, કાન સુપડા જેવા છે, માટે તમે બધા પોતપોતાના વિભાગની દૃષ્ટિએ સાચા છો પણ હાથીના જાણપણામા તમે બધા ખોટા છો.

આવી રીતે વસ્તુના બધા અંશો જાણવાને બદલે એક અંશ અથવા શુષ્કને જ જાણવો અને બીજાને ન જાણવો તે અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ અને મૂર્ખપણું છે

### એકાન્તવાદનું પરિણામ

એકાતવાદથી પોતપોતાના પક્ષને ગ્રહણ કરીને અરસપરસ ઘર્ષણ, કલેશ, ધર્માન્ધપણાનું યુદ્ધ કરી સંસારી જીવો ધર્મ કરવાને બદલે પાપમા જીવીને અનંત સસાર-બ્રમણ કરે છે.

હવે કેટલાક એકાતવાદી તત્ત્વોનું નિરીક્ષણ કરીએ.

### એકાન્તવાદના ભેદો

૧. અદ્વૈતવાદ.—અદ્વૈત=એકત્વ જૈન-દર્શનમાં એકત્વનો સમન્વય થાય છે તે સગ્રહ નય અને એકત્વ ભાવનાનો વિષય છે.

## એ કાં ત વા ઠ

\*

અનેકાન્તવાદ' નું રહસ્ય સમજવા માટે 'એકાન્તવાદ'નું સ્વરૂપ બરાબર બાણુવું જોઈએ. પ્રસ્તુત લેખમાં 'એકાન્તવાદ' શું છે તે અને તેના મુખ્ય બેદોનું વિશદ વર્ણન અને કરવામાં આવેલ છે સમઘાયબેદોનું મુખ્ય કારણ એકાન્તવાદ છે આ એકાન્તવાદનું નિરાકરણ અનેકાન્તવાદ દ્વારા જ થઈ શકે.

એકાન્તવાદ એટલે શું

'એકાન્તવાદ' એટલે એક સિવાય સર્વ અપેક્ષાઓનો નિરેષ કરીને, તે એક જ અપેક્ષાને ઉપર મુખી પાડી રાખવી, વસ્તુને અનવ ધર્મ (શુદ્ધ) હોય છે તેમાથી એક શુદ્ધ પાડીને બાકીના સર્વ શુદ્ધોને અમાન્ય રાખવા.

એક નિષ્કેપનો ઉપયોગ લૌકિક વ્યવહારમાં થતો હોય તે તેવો ઉપયોગ મિશ્રમાર્ગમાં પણ હોયો જ જોઈએ જેવી માન્યતા એક શબ્દના ઘણા અર્થ થતા હોય તે તેમાથી યોગ્ય સ્થાને યોગ્ય અર્થ લાગુ પાડવાને બદલે એક શબ્દના અમુક એક જ અર્થને સર્વ સ્થાને લાગુ પાડવા, સાત નયનાથી એક જ નયને વળગી રહેકું પાડ્ય સમવાય કારણને બદલે એક સમવાયને વળગીને બહીષ્કારનો નિરેષ કરવો, એક પુસ્તકમાં સાચુ પણ છે તેમજ ખોટુ પણ છે, તેમાં ખોટાને છોડીને સાચાને પ્રદણ કરવાને બદલે કાં તે ખોટુ છોડી દેવું કાં તે ખોટુ સાચુ માનવું જેવી અધેશદા, વ્યવહાર અને નિશ્ચયને સમજીને આવશ્યક કરવાને બદલે એક જ રસ્તો સાચો માનવો-આ બધા એકાન્તવાદો છે.

એકાન્તવાદ વિષે જન્મ્યાંધિનું દર્શાવ.

એકાન્તવાદ'ને વધારે સમજવાને માટે દાખીનું દર્શાવ ઉપયોગી

ગુણોની મનમાં સ્થાપના કરી શકાય. આનું નામ છે વિવેક, એટલે હેય, ઉપાદેયનું બાણપણ તેનાથી એકાંતવાદ (મિથ્યાત્વ)નો ત્યાગ કરવો.

૩. નિશ્ચયવાદ. — નિશ્ચયથી 'આત્મા' જ્ઞાન સ્વરૂપ છે અને અક્રિય છે એમ કહીને કેટલાક મિથ્યાત્વીઓ સ્વરૂપ અને નિર્જરા અતર્ગત બેદોની ક્રિયાનો સર્વથા નિષેધ કરે છે એટલું જ નહિ પણ જિનાશામાં નથી એવી કેટલીક કલ્પિત ક્રિયાની સ્થાપના કરીને પોતાના જ આત્માને ઠગે છે એટલે એક બાબત ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે અને બીજી બાબત ક્રિયા કરે છે ફેર એટલે કે સાચીને બદલે ખોટી (સંસાર-પક્ષી) ક્રિયા કરે છે આ તેઓતા પ્રમાદજનિત એકાંતવાદ છે; પણ વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવામાં આવે તો જૈન દષ્ટિમાત્રું છે તે જણાઈ આવે

જો સશરીરી આત્મા જે ધર્મક્રિયા કરે છે તેમાં મન, વચન અને કાયાનો જે ઉપયોગ કરે છે તે શુદ્ધ વ્યવહાર છે અને જે આત્મશુદ્ધિ થાય છે તે નિશ્ચય નયનો વિષય છે અને જ્યાં સુધી યોગ છે ત્યાં સુધી સકરણુ વીર્ય છે અને અયોગી અવસ્થામાં અકરણુવીર્ય કહેવાય છે

સકરણુવીર્યમાં ધર્મ સંબંધી ક્રિયા થાય છે અને અકરણુ વીર્યમાં તે ક્રિયાઓ થતી નથી છતાં પણ અગુરુ-લઘુ ગુણથી સિદ્ધ પરમાત્મામાં પણ પારિણામિક ભાવના પરિણમનની અપેક્ષાએ ઉત્પાદ અને વ્યય થાય છે તેથી અક્રિયપણનો એકાંતવાદ ઉડી જાય છે, સિદ્ધ ભગવાતમાં અકરણુ વીર્યની અપેક્ષાએ અક્રિયપણ છે તે વ્યવહારથી ખરાબર છે

હવે સકરણુવીર્યમાં જીવનનું સક્રિયપણું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સાબિત થાય છે યોગની ઉત્પત્તિ પ્રયત્નથી થાય છે આ પ્રયત્ન કોનો ? જીવનો કે શરીરનો ? પ્રયત્ન તે શું ? કોનો ગુણ છે ? ઉત્થાન, કર્મ બલ-વીર્ય વગેરે કોના ગુણ છે ? જીવનો કે જડનો ? જો જડમાં પ્રયત્ન હોય તો ખાટલો એની મેળે ઉડવા માટે, ઘર એની મેળે

જેમકે 'एगो जीवो ! એકલે એક જીવ-અહીં એક' 'જીવ' અને બોલનાથી સર્વ જીવોનો આર્થિકાર્થ થાય છે જીવોના સામાન્ય તત્વો જેમકે 'જસ જ્યાત પ્રદેશ, ચૈતન્યલક્ષણ' ઉપયોગ બધા જીવોમાં હોય છે તે. અપેક્ષાએ 'સર્વ જીવોનું' એકત્વ થાય છે તેમજ જીવો અને જીવોનું એકત્વ (અદ્વૈતવાદ) છે.

આવી રીતે અદ્વૈતવાદનું અપેક્ષાપૂર્વક અસ્તિત્વ છે પરંતુ અપેક્ષા વગર એકત્વવાદથી જેમ કહેવું કે, આખા પ્રલોકમાં એક જ જીવ છે, જે દેખાય છે તે એક જ જીવના અંશ છે, આ એકત્વવાદ તે મિથ્યાત્વ એટલે જુલુસ છે, કારણ કે બધા જીવો એક જ હોય તો બધા જીવોને જુદી જુદી રીતે ધર્મ/પાપવાની શી જરૂર પડે? અથવા તે કોઈને ધર્મ કરવાની શી જરૂર છે? એક જીવના પ્રાણ હણાય છે ત્યારે બધાના પ્રાણ હણાય છે? નહિ. માટે આ એકત્વવાદ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, આગમ પ્રમાણ તેમજ અનુમાન પ્રમાણથી વિરૂદ્ધ થાય છે.

૨ સ્થાપનાવાદ-સ્થાપના-નિરોપની સાંસારિક કામકાજ માટે જરૂર પડે છે માટે પ્રાણ-માર્ગમાં સ્થાપના-નિરોપ વગર ચાલે નહિ જેમ કહેવું તે પણ એકત્વવાદ છે અહીં વિવેકની જરૂર છે.

સ્થાપના નિરોપનો ઉપયોગ એવો કરવો એમને કે તે અહિંસા તત્વથી વિરૂદ્ધ ન હોઈ શકે તેમજ ૨૫ પ્રકારના મિથ્યાત્વ અને વાદના અવર્જન અનેક, લેહિમાથી એક પણ કોઈનું સહચારીપણ ન હોવું એમને અને તે નિરોપ સાર્થક હોય એમને જેમકે,

સ્થાપના-નિરોપમા પાપાણુમૂર્તિ પૂર્વ દિશામય છે તે જન તત્વ અહિંસાની વિરૂદ્ધ થાય છે, પાપાણુને ભગવાન માનવા, અસુવર્ણને સર્વજ્ઞ માનવા તે મિથ્યાત્વ છે. પરંતુ આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયની દ્વિતી એશ્વર્યરીમાં કોઈ જીવજાન સાધુને તે પદમાં સ્થાપી શકાય. ઉદોદ્ધારણીય ચારિત્રની સ્થાપના કરી શકાય અસિદ્ધતા અને સિદ્ધતા

અપાવતો અપાવતો) છેવટે શુદ્ધ સ્વરૂપ (સિદ્ધ સ્વરૂપ) પામે છે, અહીં ઉપાદાન કારણુ આત્મા છે અને નિમિત્ત કારણુ જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ર, તપનાં સાધનો છે, તે વગર ઉપાદાન કારણુ કાર્યરૂપે કેવી રીતે પરિણમે? નહિ જ.

અપરિણામી થઈને રહેવાનો પ્રયત્ન તે પણ એક શુદ્ધ વ્યવહારિક ક્રિયા છે કે જેથી નવાં કર્મ આવતાં નથી અને જુના કર્મ અપતાં જાય છે એટલે ધર્મમા (મોક્ષ માર્ગમાં) એકાંતવાદનું અસ્તિત્વ નથી.

૪. નિયતિવાદ (ભાવિ ભાવ)—જે થવાનું હોય તે થાય આ એકાંતવાદથી પણ સૂર્વ ક્રિયા ઉડી જાય છે પણ સ્થાદ્વાદથી નિયતિને પણ જૈન દર્શનમાં સ્થાન છે થવાનું હોય તે થાય એનો અર્થ એવો છે કે જે બની શકે તે જ થાય અથવા તો જેના જે ભાવો છે તે ભાવોમાં જ દ્રવ્યનું અસ્તિત્વ રહી શકે.

જેમકે—

જીવ છે તે પોતાના ઉદય, ક્ષયોપશમ, ઉપશમ, ક્ષાયક અને પારિણામિક ભાવો અને તેના મિશ્ર (સન્નિપાતિક) ભેદોમાં જ રહી શકે અને તે ભાવોમાં રહેવા માટે દરેક ભાવોની વિધિ જુદી છે અને જ્યાં વિધિ છે ત્યાં પ્રયત્ન છે, ત્યાં પુરુષાર્થ છે, પુરુષાર્થ છે ત્યાં કર્મની આવકજાવકમાં ફેર પડે છે, ત્યાં પૂર્વ કર્મ અને પશ્ચાત્ત કર્મનું અસ્તિત્વ આવ્યું અને ભાવ પ્રમાણે જીવના સ્વભાવનો ઉત્પાદ હોય છે અને જ્યાં ઉત્પાદ છે ત્યાં પૂર્વ પર્યાયનો વ્યય છે ત્યાં પર્યાયદર્શક કાળની પણ જરૂર પડી તેમજ સ્વભાવના ઉત્પાદનમાં બાહ્ય નિમિત્ત હોય જ જેમકે,

જોયો છે તો જ જ્ઞાનનો ઉપયોગ છે, જો જોયો ન હોય તો કેવળજ્ઞાન શુ કામ કરે? આવી રીતે જોતા દરેક કાર્યમાં પાચે સમવાયનું અસ્તિત્વ તો છે જ એટલે એકાંત-નિયતિવાદનું મોક્ષ-માર્ગમાં કંઈ કામ નથી.

આલવા મોટે પણ તેમ નથી. જે શરીરમાં હવ છે ત્યાં જ પ્રભુ છે એટલે આત્મા એકાંત અર્થે છે એમ માનવું તે મિથ્યાત્વ છે.

આત્મા અરૂપી છે, તે રૂપી કર્મ કેવી રીતે અસર કરે? જાણ્યું એકાંતવાદ છે તેના વિવેકથી વિચાર કરવો એકાંત. એર પુણ્ય પર્વાય છે, તે જરૂર છે તે કાંઈ પીએ તો કાંઈ અસર થાય કે નહીં? થાય જ, તેમ કર્મ પણ અસર કરી શકે છે.

બીજી રીતે એવાં, મોક્ષનીય કર્મની કાંઈ પણ પ્રકૃતિને કમ થાય ત્યારે આત્મા તેને વશ થાય તો તે પ્રભાવે કમ કરે અને તે પ્રકૃતિને જ્ઞાન ઉપયોગથી નિર્મૂળ કરે તો તે પ્રકૃતિ કાંઈ કરી શકી નથી અને આત્મા નિર્લેપ થઈ શકે છે તે એવાં એકાંતવાદ તરીકે શકેલા નથી.

અવકારથી આત્મા કર્મનો કર્તા અને લોકતા છે, નિર્લેપથી આત્મા પેતાના કાર્યોનો કર્તા અને લોકતા છે અને પુણ્ય સંધે કર્મનો કર્તા છે. બહાર પણ એક બીજાના નિમિત્તરૂપે હવ અને કર્મનો સંબંધ છે. મોક્ષનીય કર્મ સત્તામાં ન હોય તો જગદેવથી કાર્યોનું નિમિત્ત રહેતું નથી તેથી હવને જાગ્રદેવ કર્તા નથી.

હવના વિભાવ કાર્ય વગર મોક્ષનીય કર્મ નથી અને મોક્ષનીય કર્મ વગર હવના વિભાવ કાર્ય નથી હતા પણ કદાચ દેવ પેત્રપેતાના પુણ્ય-પર્વાયમાં રહે છે હવ પુણ્ય-સ્વરૂપ પામતો નથી અને પુણ્યોમાંથી હવ બનતો નથી.

નિર્લેપવાદમાં ઉપાદાન કારણ કર્મરૂપે પરિણમે છે અને અવકારમાં નિમિત્ત કારણ કર્મનો બાહ્ય કર્તા થાય છે એમ માતૃમાંથી થયે અને બહાર માતૃ ઉપાદાન કારણ છે અને થયે કાર્ય છે પણ કે જરૂર, બાકે એ અને જરૂર જે નિમિત્ત બાહ્ય કારણ છે તે વગર માતૃમાંથી થયે થતાં કાંઈએ એમ છે?

તેમ મતિ અને કુતજ્ઞાન તથા સવર અને નિર્લેપતા એકરૂપી બાહ્ય સાધન (નિમિત્ત કારણ)થી આત્મા વિશુદ્ધિ પામીને (કર્મ

અપાવતો અપાવતો ) છેવટે શુદ્ધ સ્વરૂપ ( સિદ્ધ સ્વરૂપ ) પામે છે, અહીં ઉપાદાન કારણ આત્મા છે અને નિમિત્ત કારણ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપનાં સાધનો છે, તે વગર ઉપાદાન કારણ કાર્યરૂપે કેવી રીતે પરિણમે ? નહિ જ.

અપરિણામી થઈને રહેવાનો પ્રયત્ન તે પણ એક શુદ્ધ વ્યવહારિક ક્રિયા છે કે જેથી નવા કર્મ આવતા નથી અને જુના કર્મ અપતાં જાય છે એટલે ધર્મમાં ( મોક્ષ માર્ગમાં ) એકાંતવાદનું અસ્તિત્વ નથી.

૪. નિયતિવાદ ( ભાવિ, ભાવ )—જે થવાનું હોય તે થાય આ એકાંતવાદથી પણ સૂર્ય ક્રિયા ઉડી જાય છે પણ સ્થાવરાદ્યથી નિયતિને પણ જૈન દર્શનમાં સ્થાન છે થવાનું હોય તે થાય એનો અર્થ એવો છે કે જે બની શકે તે જ થાય અર્થવા તો જેના જે ભાવો છે તે ભાવોમાં જ દ્રવ્યનું અસ્તિત્વ રહી શકે.

જેમકે—

જીવ છે તે પોતાના ઉદય, ક્ષયોપશમ, ઉપશમ, ક્ષાયક અને પારિણામિક ભાવો અને તેના મિશ્ર ( સન્નિપાતિક ) ભેદોમાં જ રહી શકે અને તે ભાવોમાં રહેવા માટે દરેક ભાવોની વિધિ જુદી છે અને જ્યાં વિધિ છે ત્યાં પ્રયત્ન છે, ત્યાં પુરુષાર્થ છે, પુરુષાર્થ છે ત્યાં કર્મની આવકજવકમાં ફેર પડે છે, ત્યાં પૂર્વ કર્મ અને પશ્ચાત્ત કર્મનું અસ્તિત્વ આવ્યું અને ભાવ પ્રમાણે જીવના સ્વભાવનો ઉત્પાદ હોય છે અને જ્યાં ઉત્પાદ છે ત્યાં પૂર્વ પર્યાયનો વ્યય છે ત્યાં પર્યાયદર્શક કાળની પણ જરૂર પડી તેમજ સ્વભાવના ઉત્પાદનમાં બાહ્ય નિમિત્ત હોય જ જેમકે,

જેયો છે તો જ જ્ઞાનનો ઉપયોગ છે, જો જેયો ન હોય તો કેવળજ્ઞાન શુ કામ કરે ? આવી રીતે જોતા દરેક કાર્યમાં પાચે સમવાયનું અસ્તિત્વ તો છે જ એટલે એકાંત-નિયતિવાદનું મોક્ષ માર્ગમાં કંઈ કામ નથી.

હતે, એ સમ્યક્ નિયતિ એવું નામ આપીને પાંચે સમવાચને  
અતર્જત કરીએ તો એકંતવાદ, નીકળી, જાય પણ : મુખ્ય વસ્તુને  
ઝોલવામાં રાખવાથી લોકોમાં જન ઉત્પન્ન થાય છે તેથી ઉપદેશની  
અસારતા ઉત્પન્ન થાય છે એટલે કે મુખ્ય વસ્તુને ઝોલવામાં રાખે  
એવો ઉપદેશ નિષ્ફળ છે તેથી મોક્ષમાર્ગને ચોખ્ખો નથી.

જરી રીતે એવા જ્ઞાન, ઈર્શન, ચારિત્ર, તપના અવકાશ  
સાધનરૂપે, નિમિત્તોનો આશય ધર્મને, કર્મને ખપાવતાં ખપાવતાં જાણક  
જ્ઞાનમાં લાવવાનો પ્રયત્ન (પુરુષાર્થ) કરવો કે જેથી એક કક્ષે અત્યંત  
આત્મચિદ્વિદ્યુપી ભાવિ ઉત્પન્ન થયો બહો સમ્યક્ પુરુષાર્થની મુખ્યતા  
ધર્મ તેને બદલે ભાવિની મુખ્યતા ગણીને પુરુષાર્થની ઝોલવા કસી તે  
પણ એક પ્રકારનો મોસોવણસે (અસત્ય ઉપદેશ) સાબિત થાય છે.

૫. વિઝ બરવાદ (એકંત અવેશત્વ)—જેમ ઈર્શનમાં વિનાશ  
જન્યતા, ઉપયોગ અને નિર્મમત્વની મુખ્યતા છે. વિનાશ પ્રયત્ને  
સરળતાથી વચ્ચનો નિર્મમત્વભાવે ઉપયોગ કરીને શુદ્ધ ઉપયોગ આત્મ-  
ભાવમાં પ્રવૃત્તિ થાય તો જરૂર ચિદ્વિદ્યુપી થવાની જ —

વચ્ચ પરિશ્લેષરૂપે ક્યારે છે? કે ક્યારે વિનાશાત્મક ઉત્કલન  
કરી મમત્વભાવથી વચ્ચનો સમ્રાટ કે ઉપયોગ થાય ત્યારે જ વચ્ચ  
પરિશ્લેષરૂપે છે શરીર ઉપર પણ જ્યાં સુધી મમત્વ છે ત્યાં સુધી જ  
શરીર પરિશ્લેષરૂપે છે અને ૧૪ માં શુદ્ધસ્થાન સુધી શરીર તો રહે  
વાનું જ છે એટલે જેમ શરીર છે તેમ વચ્ચનું સમજવું.

માટે મોક્ષની સાધના માટે 'વચ્ચ ન જ એકંતે' અથવા  
'વચ્ચ વચ્ચ ન જ જાણે' આ બંને એકંતવાદ છે કે જેથી મિથ્યા-  
ત્વના પદાર્થોનો સમ્રાટ થાય છે

૬ પુરુષ તત્ત્વનો એકંત નિષેધવાદ—કેટલાક વેદધરી  
પુરુષ તત્ત્વના એકંત નિષેધનો ઉપદેશ ધર્મ અતરાય કર્મનો બંધ  
પાડે છે, કેઈ જગી એમ માને છે કે અમુક પ્રકારના સંપત્તિ જ  
દેવાથી પુરુષ થાય છે આ પણ એકંતવાદ છે, કારણ કે મહામિથ્યા-  
ત્વીનો પણ પુરુષનું કળ લોગવતા દેખાય છે તે તેમના પૂર્વ ભવોના



પુણ્યનો ઉદય છે. તેઓ તેવા સાધુને ગોતવા ક્યાં ગયા હશે ? એટલે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી તેઓની ભ્રમણા ખોટી છે એમ સાબિત થાય છે.

પુણ્ય તત્ત્વ સંબંધી જૈન દર્શનમાં એકાંતવાદ નથી:— જ્યારે મોક્ષ થાય છે ત્યારે પુણ્ય તેમ જ પાપ સંબંધી સર્વ કર્મોના નાશ થાય છે તે અપેક્ષાએ પુણ્ય અને પાપ એ બંને તત્ત્વો હેય છે, છતાં પણ પાપ તત્ત્વનો તો સર્વથા નિષેધ છે પણ પુણ્ય તત્ત્વ આશ્રી ગુણસ્થાન ભેદે ફરક પડે છે

સાધુ પણ પુણ્ય તત્ત્વનો નિષેધ કરી શકે જ નહિ પણ જ્યાં પુણ્ય તત્ત્વ સાથે પાપ તત્ત્વ ગૌણતામાં ભેડાએલ છે ત્યાં સાધુ મૌન રહે છે કારણ કે પુણ્યનો નિષેધ કરીને અંતરાય કર્મ બાંધવા તૈયાર નથી તેમજ પાપ આસ્રવની સર્વથા બંધી હોવાથી, પાપ સહચારી પુણ્ય કરવાનો ઉપદેશ આપી પોતાના મહાવ્રતોને ભાંગવા માટે તૈયાર નથી તેથી મૌન રહે

તેમજ શ્રાવકો પોતપોતાના અણુવ્રતોની મર્યાદામાં રહીને જેટલી પ તત્ત્વની મોકળ રાખી હોય તેટલા પાપ-તત્ત્વ સહચારી પુણ્ય ત્વનો આદર કરે તો પોતાના વ્રતનો ભંગ ન થાય હવે જો પુણ્ય ત્વનો નિષેધ થાય અને પાપ તત્ત્વ તો ચાલુ છે જ તો પછી આવા વ્રતોનો વિકાસ થવાનો કહી સંભવ નથી

વાસ્તવિક રીતે જોતાં સુપાત્ર દાનમાં સયમ નિર્જરનો હતુ હોવો જોઈએ અને બીજા દાનમાં અનુકંપા, કલેશ ત્યાગ, પરિત્રાહ ત્યાગનો હેતુ હોવો જોઈએ પણ પુણ્યનું ફળ મેળવીને મોગવવાની આશા હોવી ન જોઈએ. આ પુણ્ય તત્ત્વનું હકસ્થ છે.

૭. ક્ષણિકવાદ—આ બૌદ્ધમતનો વાદ છે કે દરેક વસ્તુ ક્ષણિકક્ષણમા સર્વથા નાશ પામે છે અને ક્ષણિકક્ષણ બીજી વસ્તુઓ તેવા જ પ્રકારની ઉત્પન્ન થાય છે આ છે એકાંતવાદ, કારણ કે એક

જીવ ગુન્હે કરે અને સજા પામે છીએ, એક જણ કર્મ કરે અને છીએ જણ થોડાંવે તે તેા દેખીતો અન્યાય છે

ત્યારે વસ્તુસ્થિતિ એવી છે કે દ્રવ્ય નિત્ય છે અને તેના ક્ષણિક પર્યાયો ક્યાં કરે છે એટલે કે ઉત્પાદ અને વ્યય પામે છે તેવી અનિત્ય છે આ પર્યાય એ દ્રવ્યની અમુક સ્થિતિ છે. આપણે જાણ્યું, છોકરો, મુલાન, આધેઠ અને વુદ આ બધી મનુષ્યની સ્થિતિ (પર્યાયો) એકજે છીએ ત્યાં મનુષ્યપણુ અપેક્ષાપૂર્વક નિત્ય છે અને બધી પર્યાયો અનિત્ય છે

હવે અતિ આશી એકજે તેા જીવ નિત્ય છે અને મનુષ્ય, દેવ, તિર્થંજી, નારદી એ બધા વ્યવજન પર્યાયો અનિત્ય છે એટલે ક્ષણિક અપેક્ષાનો સમન્વય થાય છે પણ એકંત ક્ષણિકવાદ તે મિથ્યાત્વ છે

૮ શબ્દવાદ—અમુક શબ્દનો અમુક એક જ અર્થ થાય છે અથવા પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે અમુક જ અર્થ કરવો તે પણ એકંતવાદ છે

એક શબ્દ હાલજો. જેમકે ‘વળી’ તેના અનેક અર્થ થાય છે

૧. ત્યાંથી નીકળીને તે બાઈ આ બાજુ વળી,

૨ વળી મંબુકાર થાત ઘેર કમળાવતી નાર,

૩ ધરના છતની વળી,

આ ત્રણ વાક્યમા ‘વળી’ ના જુદા જુદા અર્થ થાય છે.

‘મસ’ = ગર્ભ તથા માસ, અહીં અસહ્ય આહારી (કિંસા વાદી) મસનો અર્થ માંસ કરે ત્યારે અહિંસાવાદી મસનો ‘અર્થ વનસ્પતિનો ગર્ભ કરે.

એકંત = એકતે તેના પણ અનેક અર્થ થાય છે. જેન દ્રષ્ટિએ—

જ્યાં પૂજનીકપણની અપેક્ષાએ ઉપાદેય અર્થ પ્રદાન

કરવાનો છે ત્યાં ' ચેઈય ' એટલે જ્ઞાન સ્વરૂપ એવો અર્થ થાય છે ત્યાં પણ અરિહત ધિરાજતા હોય તેમને વંદનાદિ કરવાનું હોય તો જ્ઞાન સ્વરૂપ અરિહત એવો અર્થ લાગુ પડે પણ જો સાધુને વંદનાદિ કરવાનું હોય તો જ્ઞાન-સ્વરૂપ સાધુજી એવો અર્થ લાગુ પડે છે

( II ) જ્યાં લોક વ્યવહાર, સસાર દષ્ટિ, સ્વાર્થ સાધવાનું હોય અને તે માટે કોઈને પૂજા કરવાની હોય તો ચૈત્યનો અર્થ અવધિજ્ઞાની જિન તે યક્ષ વગેરે દેવતાની પ્રતિમા એવો અર્થ થાય છે

( III ) જ્યાં કોઈ મૃત્યુ પામેલાની ચિતા સળગાવી હોય તે જગ્યાનું નિશાન રાખવાનું હોય ત્યાં ચૈત્યના અર્થ રાખેલ નિશાન પ્રમાણે થાય છે જેમકે સ્તૂપ, પગલા, ચોતરો, વૃક્ષ, દેવળી, મંદિર, મૂર્તિ

આ પ્રમાણે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, અને લાવ પ્રમાણે શબ્દના જુદા જુદા અર્થો થાય છે તે શબ્દને તે અર્થમાં લેવાને બદલે પોતાની મરજી પ્રમાણે જ અર્થ કરવો અથવા જિનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ અર્થ કરવો તે એકાંત શબ્દવાદરૂપી મિથ્યાત્વ છે

આવી રીતે ૩૬૩ જૈનેતર મતોમાં અમુક કોઈ અપેક્ષાનો એકાંતવાદ હોય છે તેથી તેઓ મિથ્યાવાદમાં જાય છે તેવા અનેક એકાંતવાદો હોય છે વળી જેટલા એકાંતવાદો છે તે વાદોને અમુક અમુક અપેક્ષામાં લઈએ તો તેમનો સ્યાદ્વાદમાં સમન્વય થઈ જાય, જેમ સાગરમાં નદી છે પણ નદીમાં સાગર નથી તેમ.

અનેકાંત ( સ્યાદ્વાદ )માં એકાંતવાદનો સમન્વય થાય છે પણ એકાંતવાદમાં સ્યાદ્વાદનો સમન્વય નથી તેથી એકાંતવાદ મિથ્યાદષ્ટિ ( જૈનેતર ) દષ્ટિ છે અને સ્યાદ્વાદ ( જૈન દષ્ટિ ) છે એટલે કે સમભાવમાં રહીને કર્મ ક્ષય કરવાની દષ્ટિ સમજવી

## ૨૭ અને પુરુષાણ

એ વસ્તુઓ બ્યવહારથી ઉપયોગમાં આવે છે તે સર્વ જન ત  
જન ત પુરુષાણ સંબંધે હોય છે અને શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ અને  
સ્પર્શપણે પરિણમે છે અને પાંચ ઉદ્દિયોના વિષય શબ્દ રૂપ છે  
અને તેના નિમિત્તથી ૨૭ સુખ-દુઃખની કલ્પના કરે છે ત્યારે તે  
૨૭ બહિરાત્મા તરીકે પરિણામ પામે છે તથા ૨૭ અને પુરુષ  
સ્વાધીને મિત્ર બાણીને નિઃસ્વરૂપમાં હીન થાય તે ૨૭ અત્યંત  
તરીકે પરિણમે છે માટે અહીં ૨૭ અને પુરુષાણનો મુકાબલો  
કર્યો છે

૧ શબ્દ એ પુરુષાણનો પર્વાય છે, સચેત કે અચેત પુરુષ  
સંબંધના નિમિત્તથી ભાષા-વર્ણના સમૂહો શબ્દાયમાન થાય છે અને  
શોત્રેન્દ્રિયો સામે અધ્યક્ષ છે તેની ઉપેક્ષા કરીને ૨૭ના શબ્દાવીંત  
અભાવકે સ્વરૂપમાં હીન થવું.

૨ રૂપમાં પાંચ વર્ણ અને પાંચ આકાર એ ગદ્ય-ગદ્ય  
પુરુષાણિક પર્વાય છે પણ કોઈ એક વસ્તુમાં બ્યવહારથી એક વર્ણની  
અને એક મિત્ર આકારથી મુખ્યતા હોય છે કે જેથી પુરુષાણિક વસ્તુ  
મકાસમાન થાય છે ત્યારે ૨૭ નિસાકાર છે તેમ જ અવર્ણે એટલે  
રૂપર મરહિત છે પણ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે કે જેથી સ્વપર ઉપર મકાસ કરે  
છે એટલે પોતપોતાને તથા બીજાને બાણે છે અને દેખે છે, માટે  
પર-વસ્તુને એવા કે બાણવાને બાણે પોતાના નિસાકાર અને  
જ્ઞાન-સ્વરૂપમાં હીન થવું કે જેથી રૂપર મ ઉપર મોટું પતનવર્તુ  
કારણ ઉત્પન્ન ન થાય.

૩ પુરુષાણ સંધિમાં જન્મે ગંધ હોય પણ એકની બ્યવહારિક  
રીતે મુખ્યતા હોય છે, તેના સુરભિ ગંધથી ૨૭ને સાતા લાગે અને

દુરભિગંધથી અસાતા લાગે તેમ જીવને સદ્ગુણ હોય તો તેથી સ્વ-પરને સાતા આપે પણ પુદ્ગલિક વસ્તુની ઉપેક્ષા કરીને નિજ ગુણોમાં લીન થઈ જઈને આત્મિક સુખનો અનુભવ કરવો કે જેથી બાહ્ય નિમિત્તો રાગદ્વેષનું કારણ ન બને.

૪. પુદ્ગળ સ્કંધોમાં પાંચ રસ હોય પણ એકની મુખ્યતા વ્યવહારથી હોય ત્યારે આત્મસત્તામા શાંતરસ ( સમતા-રસ ) હોય છે માટે પુદ્ગલિક રસની ઉપેક્ષા કરીને શાંત રસની ભાવના ચિત્ત ક્ષેત્રમાં સ્થિર કરવી અને શાંત રસમાં લીન થઈ જવું.

૫ સ્પર્શ-પુદ્ગળોના વ્યવહારિક સ્કંધોમા આઠ સ્પર્શ હોય પણ તેમાંના ચાર સ્પર્શની મુખ્યતા હોય ત્યારે આત્માને અનુભવ સ્પર્શન છે માટે પુદ્ગલિક સ્પર્શોની ઉપેક્ષા કરીને નિજ અનુભવ સ્વરૂપી સ્પર્શમાં લીન થઈ જવું કે જેથી ખરા આનંદનો અનુભવ થાય

હવે જે શરીર અને તેની સાથે ઈદ્રિયો, પર્યાપ્તિ અને દ્રવ્ય પ્રાણો છે તે સર્વે અનંતઅનંત પુદ્ગળોથી બનેલા સ્કંધો છે. શરીરની અવગાહના પ્રમાણે આખા શરીરમાં જીવના આત્મ-પ્રદેશો રહેલા છે એમ જ લાગે કે બાહ્ય જીવ-શરીર એક જ છે પણ શરીર પુદ્ગલિક સ્કંધ હોવાથી વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, આકારયુક્ત છે અને જીવ અવર્ણ, અગંધે, અરસે, અસ્પર્શે, અમૂર્ત જ્ઞાનાનંદ શાંત-રસ સ્વરૂપ છે તેથી જીવ અને શરીર ભિન્ન છે.

ન્યારે મોક્ષ માર્ગમાં સવર અને નિર્જરના સાધનોનો ઉપયોગ કરવામા આવે ત્યારે જીવ અને શરીરની ભિન્નતા બાણીને, જીવને શરીરમાથી તારવીને એટલે કે શરીર-ભાવમાથી ઉપયોગ દૂર કરીને આત્મ ભાવમા ઉપયોગ સ્થિર કરવામા આવે ત્યારે ક્ષયક-શ્રેણી પ્રાપ્ત થાય પણ તે તો અત્યારે અસંભવિત છે પણ જીવ અને શરીરની ભિન્નતાના અનુભવનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો ભવાત્તરમાં આત્મ-ભાવમા સ્થિર થઈ શકાય, માટે આ અભ્યાસનો પ્રયત્ન કર્યા કરવો.

તેની શરૂઆત કરવા માટે એક જગ્યાએ બેસી જવું કે સ્થૂં જવું, કનથી સાબળવું નહિ, આપેલી કંઈ બેવું નહિ, કેઈ પુસ્તક સ્થાનના સ્પર્શમાં ધ્યાન રાખવું નહિ, મનને આખી દુનિયામાંથી ખેંચીને શરીરના કેટલાક ભાગોમાં બેઠવું, જેમકે કપાળ, જે જમસ્તી વચ્ચેમાં, ભાગ, નાસિકાથ, હૃદયસ્થાન, નાભિ, એમ કરીને મનને સ્થિર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો.

ત્યારબાદ આખા શરીરને ભુલી જવું પછી મનમાં વિચાર કરવો કે, હું કોણ છું ? જ્યાં પૂછ્યાર' અને જવાબ આપ્યાર કેમ છે ? જિજ્ઞાસા ઠોને થાય છે ? સુરણ કયાં થાય છે તેના જવાબમાં આપોઆપ આત્મા અને જ્ઞાન આવશે. જિજ્ઞાસાનું કારણ પણ જ્ઞાન છે, વિચાર પણ જ્ઞાનના કારણે થાય છે, જ્યાં સુરણનો આભાસ થય છે ત્યાં આત્મા છે અને જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ આત્મમાં જ છે પણ આત્મા કેખાતે નથી કારણ કે વર્ણસંહિત છે, શરીરસ્થ ચેતનાનો આભાસ થઈ શકે તે પણ જ્ઞાનના પ્રત્યક્ષપણથી આત્મા પ્રત્યક્ષ થાય છે અને છતાં જ્ઞાનના પ્રત્યક્ષપણથી ચેતના પ્રત્યક્ષ થાય છે એવી રીતે આભાસ થય

હવે જ્યાં જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ છે ત્યાં જ આત્મ-મહેશો છે, ત્યાં આત્મિક સુખની શોધ કરવી અને એમ કરતાં જો જ્ઞાનના ક સ્વરૂપનો અનુભવ કરતાં આવડે તો આવી હાથમાં આવી જાય. તેના વરવાર અભ્યાસ કરવાથી પછી આત્માનો ગમે ત્યારે એકદમ અનુભવ થઈ શકે પણ સ્થિરતા રહેવી નથી તેથી અભ્યાસનું નહિ-મન બાકુ બંધુ જાય તો તેને ફરીફરી આત્મામાં જ બેઠા કરવું અને અનુભવથી જ્ઞાનના ક શાતરસનો અનુભવ કરવો.

## મન ગુપ્તિ અને ધૈર્ય.

\*

મન ગુપ્તિ એટલે મનને ગોપવધું તેને વિચાર કરતા અટકાવવું, પણ મન તો કંઈ ને કંઈ વિચાર કરતું જ્યાં ત્યાં ફર્યા કરે છે ત્યારે એવી વ્યવસ્થા શોધવી જોઈએ કે જેમા જ્ઞાન ઉપયોગ હોય, મોક્ષના હેતુ રૂપ હોય અને મન વિચાર કરતું નથી છતાં તે સૂત્ર અનુસાર હોય

તે અવસ્થા શુદ્ધ ધ્યાનનો બીજો પાયો “ એકત્વ વિતર્ક અવિચાર ” છે તેમા એક જ યોગ છે મન ગુપ્તિ છે, મન વિચાર કરતું નથી પણ અમુક શુદ્ધ અધ્યવસાય લાવ પ્રમાણે શુદ્ધ આત્મ પરિણતિ છે કે જેમા મન સ્થિર છે, પરંતુ આ વસ્તુ તો બારમે ગુણસ્થાને છે. ત્યારે આચાર્ય ઉપાધ્યાયના ગુણુમા મનગુપ્તિ આવે છે તેમ જ સાધુના ગુણુમાં “ મન સમાધારણુયા ” —મનનું સમતોલપણું રાખવામાં આવે છે, તેથી એકત્વ વિતર્ક અવિચારને મળતું ધર્મ ધ્યાનમાથી કંઈક શોધી કાઢવું જોઈએ

તે વસ્તુ છે —“ અર્થ એવ નિર્ભાસિ સમાધિ. ” એટલે વિચાર જે પહેલાં કર્યો હતો તેના લાવમાં આત્મ પરિણતિ એટલે આત્માનો તે લાવમાં અનુભવ, વિચાર કર્યા પછી જે મનની સ્થિરતા આવે છે તેજ આ છે તેમા તે વખતે મનથી કોઈ શબ્દનું રટણ થતું નથી એટલે મન કંઈ વિચાર કરતું નથી.

લાવથી જોતાં એકત્વ વિતર્ક અવિચાર અને અર્થ એવ નિર્ભાસિ સમાધિ એક જ વસ્તુ છે “ અર્થ એવ નિર્ભાસિ સમાધિ ” ની ઉત્કૃષ્ટ તારતમ્યતા, પુરુષાર્થ, શુદ્ધિ અને એક સરખી અંતર્મુદ્દર્તિ સુધી સતત ધારા તે એકત્વ વિતર્ક અવિચાર છે કે જે શુદ્ધ ધ્યાનના બીજા પાયા રૂપે છે તે આપણે મેળવી શકતા નથી, કારણ કે આપણે પુરુષાર્થ બહુ મદ છે

આ સ્થિતિ મન અથવા સમાધિ વારંવાર અભ્યાસ વગર આવતી નથી અને તેમા પણ સમાધિની પહેલાં જે શુદ્ધ વિચારો થવા બેઠ્યા તે સૂત્રમાન અનુસાર ઠેળવવા બેઠ્યા અને તે પહેલાં આર્ત અને રોદ્ર ધ્યાન બાંધવામાં બેઠ્યા.

નિગમનયની અપેક્ષાએ કારણને કાર્ય રૂપે માનીએ તો મન શુભિની વ્યાખ્યા લાગી થઈ જાય તે આ પ્રમાણે.—“મનને મિથ્યાત્વાદિ થાવ આશ્રય અને આર્ત—રોદ્ર ધ્યાનમાં જતું થઈને ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાનના અધ્યવસાયમાં બેઠીને વિચારના ભાવ પ્રમાણે જે આત્મ પરિણતિ અથવા ધ્યાનની સ્થિતિ થાય તે મનશુભિ કહેવાય.”

મન શુભિના ભાવમા આટલો લાગો વિચાર કરવાનું કારણ એ છે કે જોલવા સબંધી સૂત્રમાં ભાષા સમિતિ અને વચન શુભિ એવા બે શબ્દ છે એકમા ફેવી રીતે જોલવું તે બતાવે છે ત્યારે બીજામા મૌન રહેવાનું આવે છે એટલે વચનની બાબતમાં સમિતિ અને શુભિ બંને આવે છે ત્યારે મન સબંધી તો હવેસ્થ મટે મનશુભિ જ આવે છે કેવળીને માટે મનશુભિ એવો શબ્દ આવતો નથી પણ ૧૪મા શુદ્ધધ્યાન માટે દ્રવ્ય મન યોગ કે જેમા ભાવ મનનો અભાવ છે અને ૧૪મા શુદ્ધધ્યાન માટે મનયોગનું રૂપ એટલે અયોગીયણ આવે છે પહેલા વૃત્તની ધાવ ભાવનામા મનભાવનો આવે છે પણ મન સમિતિ એવો શબ્દ નથી.

મનને શુભિ બનાવવા માટે હાં તો બાહ્ય જગત—લોક અલોકના તટસ્થ દ્રશ્ય થઈ જવું અથવા શરીરને જૂલીને શરીરમા રહેલા અર્પી આત્મ પ્રદેશોના દ્રશ્ય થઈ જવું અથવા એક પરમાણુ પુરુષ કે એક આત્મ પ્રદેશમા મનને સ્થિત કરવું અથવા આત્માના શુદ્ધ ગુણોમાના એક શુભનું અવલગન હાઈ તેનો વિચાર કરીને યજી વિચારના અર્થ (ભાવ) માં આત્મ પરિણતિ કરવી એટલે કે તે ગુણમય બની જવું. તેમ કરતાં જ્યારે આત્મિક મુખનો અસખી અનુભવ થાય ત્યારે સમજવું કે આ મનશુભિ સફળ થઈ



મનશુદ્ધિની આરાધનાની ઇચ્છાવાળા આત્માએ માટે ત્રણ તફલવ શાસ્ત્રવતા શુદ્ધિસ્થાનો છે—ચોથું, પાંચમું, છઠ્ઠું. તેઓ જ્યારે વાસ્તવિક મન-શુદ્ધિમા હોય ત્યારે તે ( મનશુદ્ધિ ) ના શુદ્ધ વ્યવહારના શુદ્ધિસ્થાન સાતથી બાર છદ્ધસ્થ માટે છે કે જેમાં દ્રવ્યમન ( મનોવર્ગણ ) અને ભાવમન ( આત્મ પરિણુતિ ) બંને છે ચોથા, પાંચમા કે છઠ્ઠા શુદ્ધિસ્થાનવાળા આત્મા એક સમય પણ શુદ્ધ અધ્યવસાયની સમાધિમાં આવી જાય તો પણ સાતમું શુદ્ધિસ્થાન સ્પર્શી જાય.

જો કે, મનશુદ્ધિ શુદ્ધ વિચારથી ભિન્ન છે છતાં શુદ્ધ વિચાર થયા વિના મનશુદ્ધિ આવતી નથી. અને અશુદ્ધ વિચાર બંધ થયા વિના શુદ્ધ વિચાર આવતો નથી તેથી આ વસ્તુનું સમુચ્ચય સ્વરૂપ પચીસ દ્રષ્ટિથી તપાસવું જોઈએ કે જેમાં જ્યાં સુધી દ્રવ્યમનનો સબંધ નાશ પામે છે ત્યાંસુધી અવસ્થા આવી જાય

૧. નિગમનયમાં આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાનનો ત્યાગ ( અશુભ મનોવર્ગણનો ત્યાગ )

૨. સથહનયમા શુભ મનોવર્ગણનું ગ્રહણ અને શુભ લેશ્યાનો ઉત્પાદ

૩. વ્યવહારનયમા ધર્મધ્યાન, શુકલ ધ્યાન ( શુભ મનોવર્ગણનું આકારમા પરિણુમન અને આત્મ પ્રદેશોનું કંપન ).

૪. ઋણુસૂત્ર નયમાં વર્તમાન શુભ મનોયોગ ( આત્મ પ્રદેશોમાં જોયનું અરૂંપી પ્રતિબિંબ )

૫. શબ્દ-નયમા ધર્મધ્યાન-શુકલધ્યાનમા આત્માની પરિણુતિ ( ભાવમન=શુદ્ધ ઉપયોગ )

૬. સમભિરૂઢ નયમા એકત્વ વિતર્ક અવિચાર ( ક્ષપક શ્રેણિની સમાધિ ),

૭. એવભૂત નયમા અયોગી અવસ્થા આ સાત નયમાં બધી મનની વાત આવી ગઈ

૧૧ નામનિક્ષેપાર્થા “મનશુષિ” જેવી નામ સહા.

૬ સ્થાપના નિક્ષેપાર્થા વિચાર પ્રમાણે શુભ મનોવર્જણાનું  
રેખાકાર પ્રમાણે પરિણમન. (૧)

૧૦ દ્રવ્ય નિક્ષેપાર્થા જે દ્રવ્ય (૧) આત્મ પ્રદેશોનું કંપન  
(૨) શુભ પુણ્યનિક મનોવર્જણા.

૧૧ ભાવ નિક્ષેપાર્થા આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ

૧૨ અજ્ઞાન પ્રમાણ-જ્ઞાન, કાર્ય, ચારિત્ર, તપ, નીર્વૃત્ત  
શુદ્ધ અધ્યવસાયમાં ભાવ મન (આત્મ પરિણતિ).

૧૩, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ-આત્મિક શુભ અને આત્મિક મુખ સ્વ  
પ્રત્યક્ષ છે.

૧૪ અનુમાન પ્રમાણ-જે ધ્યાનમાં આત્મિક મુખને અનુભવ  
થાય તે મનશુષિ સાબિત થાય છે

૧૫ ઉપમા પ્રમાણ-મનશુષિમાં આત્મિક મુખને અનુભવ તે  
મોક્ષના મુખની વાનગી છે

૧૬ દ્રવ્યથી આત્મદ્રવ્ય અને પુણ્યનિક મનોવર્જણા

૧૭ ભાવથી આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ.

૧૮ સામાન્ય શુષિ-મનને ધરાવ વિચારમાં જતાં શેષ.

૧૯ વિશેષથી મનશુષિ. ધર્મ-શુદ્ધ ધ્યાનમાં સ્થિતિ,  
ત મયપણ

૨૦ થી ૨૩ દ્રવ્ય-ક્ષેત્રકાળ-ભાવથી.-(૧) શુભ મનોવર્જણાનું  
વિચાર પ્રમાણે આકારમાં પરિણમન. (૨) આત્મપ્રદેશોપી ક્ષેત્રમાં  
રેખાકારનું અરૂપી પ્રતિબિંબ અને પ્રમત્તમાં આત્મ પ્રદેશોનું કંપન. (૩)  
ઉપયોગ કાળ. (૪) શુદ્ધ વિચારના ભાવમાં આત્માનો અનુભવ.

૨૪ વ્યવહારથી મનગુપ્તિ:—મનને ખરાબ વિચારમાંથી ખેંચી લઈને મોક્ષમાર્ગના ભાવમાં પરોવવું.

૨૫. નિશ્ચયથી મનગુપ્તિ—એકત્વ વિતર્ક અવિચારી ગુણુસ્થાન ૧૨ મુ.

કેવળજ્ઞાનની અપેક્ષાએ આ વિષયમા જે કાંઈ બૂલ હોય તે માટે અનતા સિદ્ધ ભગવાન અને કેવળી ભગવાનની સાથે તસ્મ મિચ્છા મિ દુકકકં મનગુપ્તિનો હેતુ અયોગી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવાનો છે તે સર્વ બબ્બ જીવોને પ્રાપ્ત થાઓ !! તથાસ્તુ !!

ધૈર્ય.

ધર્મની જેમ ધૈર્યની ઉત્પત્તિ “ ધૃ ” ધાતુમાંથી થાય છે ને અપેક્ષાથી ધૈર્ય ધર્મની સાથે અભેદ સ્વરૂપે છે પણ ધર્મ અને ધૈર્ય બુદ્ધ શબ્દો છે તેથી અર્થમા પણ ભિન્નતા રહે છે

ધર્મ જીવના શુદ્ધ ગુણ સ્વભાવમા દોરી જાય છે અને તેમાં જીવ-ને પકડી રાખે છે ત્યારે ધૈર્ય, કર્મના વિપાક વખતે જે નિમિત્તો હાજર થાય છે અને જે કર્મ પ્રકૃતિ વિપાક આપે છે ત્યારે જે ક્ષોભ ( આવેશ, ઉશ્કેરાટ, ગભરાટ, અસ્થિરતા, આકુળતા-વ્યાકુળતા, આતુરતા, તન્મતાટ, રાગદ્વેષની લાગણી) ઉત્પન્ન થાય તેને અટકાવવા માટે પુરુષાર્થ કરીને તેનો પ્રતિપક્ષી આત્મગુણ પ્રગટ કરીને કર્મ પ્રકૃતિના રસને નિષ્કુળ કરીને આત્માના ગુણમાં સ્થિર કરે છે

આવી રીતે ધૈર્ય ધર્મની સાથે ભેદ અભેદ સ્વરૂપે રહે છે બન્નેની ઉત્પત્તિ એક જ ધાતુમા હોવા છતાં ધૈર્ય ધર્મમા અતર્ગત થાય છે. ધર્મ ધર્મને પકડી રાખે છે અને ધર્મ જીવને પકડી રાખે છે ધૈર્ય પણ આત્મ ધર્મ માહેનો એક ધર્મ છે અને તે આત્માનું પંડિત વીર્ય છે કે જે આત્માને શુદ્ધ ગુણમા પકડી રાખે છે અને તેમાં સ્થિર કરે છે.

ધર્મના કામમા થતી અરતિને ધૈર્ય દૂર કરે છે માટે આત્માના ગુણોની આરાધનામા તથા કર્મ વિપાક વખતે ધૈર્ય (ધીરજ)

ની જરૂર છે મોહનીય કર્મની કોઈ પણ પ્રકૃતિનો ઉદય થાય એવા નિમિત્તો આવે ત્યારે ગમ ખાવાથી ઉત્પન્ન થાય છે અને શુદ્ધ અખંડસામયી તેને ધારી રખાય છે

ધીરજ ક્રોધમા જતા શક્તિને ક્ષમામા સ્થિર કરે છે. પુન્નસક્રિ-  
માથી શક્તિને આત્મભાવમા સ્થિર કરે છે, દોષનું નિવારણ  
કરીને સ્વતોષમા સ્થિર કરે છે, કપટ કરતા શક્તિને નિરાશ  
ભાવમા સ્થિર કરે છે, બકલાઈ શક્તિને કૌમળતામા લાવે છે,  
વક્તામાંથી બચાવીને સરળતામા રાખે છે, દ્રેષ અટકાવીને સ્વમભાવમા  
સ્થિર કરે છે, હર્ષ શોકને ચાંત કરીને અભીરતામા ધારી રાખે છે,  
અસ્મતર આકુળતા આકુળતા અટકાવીને શાંતિમા રાખે છે

આવી રીતે જીવને હરેક દોષમાંથી મુક્ત કરીને તેના અતિપક્ષી  
આત્મગુણને ઉત્પન્ન કરનાર અને તેમાં ધારણ કરી રાખનાર  
ધીરજ તે આત્માનું પરાક્રમ છે માટે હરેક કામમાં અ્યારે ક્રોધ  
થાય ત્યારે ધીરજને વાઢ કરવી કે તત્ત્વ જ તે હાજર થશે અને જે  
સુષુની જરૂર હશે તે શુષુ પ્રગટ કરી દેશે.

ઉપચમ એણીમાંથી પડવાનું કારણ એ છે કે પહેલેથી જ ઉદ્ભૂત  
પરાક્રમ કેળવી શકતો નથી અને ધીરજ હઠી બાંધ બેઠેલો તેમાંથી  
પડવું થાય છે. ઉદ્ભૂત સાહસ, ધીરજ અને વીર્યેલાસ વગર કશું  
એણી આવતી નથી માટે ધૈર્યને કેળવવાનો અભ્યાસ રાખ્યો હોય તે  
તેના સરકારથી આગામી ભવમા ધૈર્ય ભવાકુર નાશ કરવામાં મદદ  
થશે ધૈર્યની પરાક્રમ્ય બોવી હોય તો મહાવીર સ્વામીમાં ભ્રમ લીએ-  
વળી કેટલાક અવગડ કેવળી જેમકે ગજસુકુમાર મુનિ, મેવાજ  
મુનિવર વગેરેમા ધૈર્યની પરાક્રમ્ય રેખાયો સર્વ જીવો કમેનિ જીવ-  
વામાં ધીરજ ધારણ કરે!!

## લેશ્યા.

\*

વ્યાખ્યા .— ( ૧ ) જેનાથી જીવના પ્રદેશો કર્મથી લેપાય તે લેશ્યા, તે પ્રદેશ બંધને સહાય કરે છે અને પ્રદેશ બંધ યોગ ( મન, વચન, કાયા ) ની પ્રવૃત્તિથી થાય છે, એટલે યોગ પ્રવૃત્તિ તે લેશ્યા.

શુષ્કસ્થાન ૧૩ સુધી યોગ છે, જે કે શુષ્કસ્થાન ૧૧, ૧૨ અને ૧૩ એ ત્રણ સ્થાને ફક્ત ધરીયાવહિ ક્રિયા છે અને એકજ સમયનો રૂક્ષ સાતાવેહનીયનો બંધ છે તેથી ત્યાં રસ બંધ નથી, છતાં પણ પ્રદેશ બંધ છે એટલે આ વ્યાખ્યા શુષ્કસ્થાન ૧૩ સુધી લાગુ થાય છે અને ત્યાં સુધીજ લેશ્યા છે

( ૨ ) યોગરંગિત અધ્યવસાય તે લેશ્યા . આ સમજવા માટે અધ્યવસાય, વિચાર અને લેશ્યામા શું ફેર છે તે જાણવું જોઈએ

અધ્યવસાય :— ઇન્દ્રિયોની મદદ વગર, એકેન્દ્રિયાદિ સર્વ સંસારી જીવોને, કર્મ વર્ગીણી અસરથી જુદા જુદા વ્યક્ત ખ્યાલો અથવા અદરથી જે જ્ઞાનના તરંગો ઉઠે, સહજ જ્ઞાન ઉપજે તે અધ્યવસાય તેને આકાર હોતો નથી સ્મૃતિથી જે ઓધજ્ઞાન થાય તે પણ અધ્યવસાય કહેવાય. વિચાર— આત્માને જે અધ્યવસાય થાય છે તે સરી પચેન્દ્રિયને મન દ્વારા જણાય છે અને ત્યાં મનોવર્ગીણને જે આકાર મળે તે વિચાર તરીકે વ્યક્ત થાય છે એટલે અધ્યવસાય મન દ્વારા જણાય તે વિચાર

લેશ્યા — મન, વચન કે કાયામાના કોઈ પણ યોગની પ્રવૃત્તિ વખતે અધ્યવસાયો જે રૂપ લે, જે પરિણામ પામે તે લેશ્યા કહેવાય.

આત્મા યોજના સંબંધમાં આવે ત્યારે તેના પર જુદા જુદા રમ રોગને તે દેશમાં મનના વિચારો, આત્મામાં સ્થિત થાય છે અને ત્યાં રૂ અને આકાર ધારણ કરે તે દેશમાં.

દેશમાં આત્માના સ્ફટિકત્વ પર પડેલો નાખી નવા નવા રૂપો આપે છે, તેના દ્વંચે આત્માના સ્ફટિકત્વમાં પ્રવેશ કરતાં નથી, આત્માના સ્વરૂપને બદલતાં નથી પણ બહારની નજરે આત્માને અન્યરૂપે બતાવે છે દેશના સંયોજકી આત્માના જે રૂપના ભવ-વસાય વ્યક્ત થાય, જે પરિણતિ થાય તેને તે બતાવે છે, જિત્રે છે, સારા નરસા આકારને ધારણ કરાવે છે દેશમાં કર્મના ઉદય પ્રમાણે અધ્યવસાયને રૂપ આપે છે છતાં બાકે કર્મનો રસ નથી.

આ વ્યાખ્યા સુલુસ્થાન ૧૨ સુધી લાગુ પડે છે કારણકે ત્યાં સુધી અધ્યવસાય કે વિચાર વણાય, કેવળી ભગવાનને અધ્યવસાય કે વિચાર ન હોય પણ કેવળજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાનને ઉપયોગ હોય અથવા તે પુણ્યત્વ વિતર્ક સંનિધારે (શુદ્ધ આત્મા પડેલા પાયા) સુધી પણ ગણી શકાય કારણકે બીજી પાસે એકત્વ વિતર્ક અવિચાર છે.

૩. કયામ અનુરૂપ યોગ પ્રવૃત્તિ તે દેશમાં- આ વ્યાખ્યા સુ. ૧ થી ૬ સુધી લાગુ પડે, કારણકે ત્યાં સુધી મોહનીય કર્મનો બંધ છે અને મોહની કર્મના સુદમ લોભના ઉદયની અપેક્ષા લાગે તે સુ. ૧૦ સુધી લાગુ પડે.

ભારે યોગ સાથે કયાય હોય ત્યારે નવમા સુલુસ્થાન સુધી દેશમાં કર્મના રસ અને સ્થિતિ બંધમાં શકાય કરે.

હેતુ-જે દેશમાંમાં હવે મરે તે દેશમાંના સ્થાનમાં ઉપર માટે દેશમાં સ્વરૂપ બાધીને વળ શુભ દેશમાંમાં રહેવું.

દ્રવ્ય દેશમાં- તે પરમાણુ પુણ્યોનો સમુહ.

ભાવ દેશમાં- તે પુણ્યોના સંયોજવાળો હવેના ભાવ ભાવ દેશમાં સમજવી સહેલી છે પણ દ્રવ્ય દેશમાં સંબંધી ચાર મત છે-

૧ કર્મવર્ગણા નિષ્પન્ન—જેમ નામ કર્મ ઉદયવાળું કર્મણુ શરીર આઠ કર્મની પ્રકૃતિઓના સમુદયથી જુદું કહેવાય, તેમ અમુક કર્મ વર્ગણા દ્રવ્ય લેશ્યા તરીકે પરિણમે છે, જે કર્મ ઉદય થાય છે અથવા ઉદ્ધીરણથી ઉદયમા આવે છે અને ક્ષણ આપે છે તેને જીવ ભોગવીને તે કર્મનો અભાવ કરે છે આ વિપાકવાળાં કર્મ જીવ ઉપર અસર કરે છે તે ભાવથી થતો કર્મ સંચય અથવા તે ભાવને ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ સમુદય તે દ્રવ્ય લેશ્યા તરીકે હોય એવો સંભવ છે બાકીના સત્તામા રહેલ કર્મ દ્રવ્ય લેશ્યાનું કામ કરતા જણાતાં નથી, પણ કર્મ વર્ગણા આકાશી છે ત્યારે દ્રવ્ય લેશ્યાને આઠ સ્પર્શ છે, એટલે આ મત બધ બેસતો નથી

૨ કર્મ નિષ્પન્ન રૂપ એટલે લેશ્યા, તે બંધ્યમાન કર્મ પ્રવાહ રૂપ છે:—લેશ્યાથી કર્મ તો બંધાય છે પણ લેશ્યા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ તો પૂર્વ કર્મ લાગે છે અહીં પણ ઉપર પ્રમાણે વાધો આવે છે

૩. યોગ પ્રવૃત્તિ તે લેશ્યા:—આ વાત ઉપરની વ્યાખ્યામાં આવી જાય છે. જ્યાં યોગ પ્રવૃત્તિ છે ત્યાં લેશ્યા તો છે જ

૩ યોગ વર્ગણા અંતર્ગત સ્વતંત્ર દ્રવ્ય તે લેશ્યા મન, વચન અને કાયાની વર્ગણાઓમાથી જે વર્ગણા અમુક વખતે લેશ્યાના કામમાં આવે છે તે દ્રવ્ય લેશ્યા

નોંધ:— કર્મના ઉદયથી યોગોની જે પ્રવૃત્તિ થાય, તેનાથી આત્મા જે રૂપ ધારણ કરે તે લેશ્યા તે વાત વધારે બધ બેસે છે

દરેક દ્રવ્ય લેશ્યામા નિશ્ચયથી પાંચ વર્ણુ, ૨ ગંધ, ૫ રસ અને ૮ સ્પર્શ છે. પણ વ્યવહારની મુખ્યતાએ એક વર્ણુ, એક ગંધ, એક રસ અને બે સ્પર્શ હોય છે દરેક લેશ્યા અનત પ્રદેશવાળી અસખ્યાત આકાશ પ્રદેશોને અવગાહી રહેનાર, અનત પુદ્ગલોની વર્ગણાવાળી અને લોક આકાશના પ્રદેશ જેટલા અસખ્યાત સ્થાનવાળી હોય છે.

દ્રવ્ય લેશ્યા છ છે:—

૧. કૃષ્ણ લેશ્યા.—તેનો રંગ કાળજા (મસ) થી વધારે કાળો અને રસ કડવા લીબડાથી વધારે કડવો છે

૨ નીલ લેશ્યા—તેનો રંગ મીઠાની ડાઠ અને મરોં વચ્ચે વધારે હીલો અને રસ મરચાથી વધારે તીવ્ર છે.

૩ કપોત લેશ્યા—તેનો રંગ લાલ અને કાળાનું મિશ્ર તે ખેસના વૃક્ષ અથવા કણુતરના ગળા જેવા અને રસ કાચી કેરીથી વધારે ખાટો છે આ ત્રણ અશુભ લેશ્યા છે તેઓનો અંધ અશુભ અને સ્પર્શ શિત રૂક્ષ િ ખણુવધારે ખરાબ લેશ્યાના અંધ અને સ્પર્શ વધારે ખરાબ સમજવા.

૪ તેજો લેશ્યા—તેનો રંગ લોહી, તોતાની લાંબ અને ઉગતા સૂર્યથી વધારે લાલ છે અને પાકી કેરીથી વધારે મઠિા રસ છે.

૫. પદ્મ લેશ્યા—તેનો રંગ સેતુ અને હળદરથી વધારે મુગેશિત પીળો રંગ અને ચેરડી અને ખણુતરના રસથી વધારે મીઠો રસ છે.

૬ શુકલ લેશ્યા—તેનો રંગ ચદ્દથી વધારે શ્વેત અને રસ સાકરથી વધારે મીઠો છે આ ત્રણ શુભ લેશ્યા છે તેમનો અંધ શુભ અને સ્પર્શ સ્નિગ્ધ ઉષ્ણ છે જેમ લેશ્યા વધારે સારી તેમ અંધ અને સ્પર્શ વધારે સારા હોય. હરેક લેશ્યામાં બહુતા ઉતરતા આવ્યા અંધ ખ્યાત સ્થાન હોય.

મનુષ્ય અને વિષ્ણુમાં જોકે લેશ્યા દ્રવ્યના બીજા લેશ્યાના દ્રવ્યના વર્ણ, ગંધ, રસ સ્પર્શપણે વારવાર પરિવર્તે, જેમ આજના દ્રુષ્યમાં છાયા નાખવાથી, પોતાનો દ્રુષ્યનો સ્વાદ તણને, ખાટું હીલો બની જાય છે તથા જેમ સફેદ વજ્ર જુદા જુદા રંગમાં નાખવાથી શ્વેત રંગ તણને બીજા રંગમય થાય છે તેવી રીતે પરિવ્રામની ધારા મનુષ્યના દ્રુષ્ય લેશ્યાના દ્રવ્ય, નીલ લેશ્યાના વર્ણ—અંધ—રસ—સ્પર્શપણે વારવાર પરીવર્તે છે તેમ જ નીલ દ્રવ્ય કાપોતપણે, કાપોતના દ્રવ્ય તેજોપણે તેજોના દ્રવ્ય પદ્મપણે, પદ્મના દ્રવ્ય શુકલપણે, અને તેથી ઉલટું શુકલમાંથી પદ્મ, પદ્મમાંથી તેજો, તેજોમાંથી નીલ અને નીલમાંથી દ્રુષ્ય લેશ્યામાં બધા સેષીગત મનુષ્ય સિવાયના બધા મનુષ્યથી તથા સર્વ વિષ્ણુમાં હરેક અત્યુત્કર્ષે લેશ્યા બદલાયા કરે છે તેજો ને લેશ્યામાં ઉજો તે લેશ્યામાં કે બીજા લેશ્યામાં મરે.



દેવતા અને નારકીના શરીરો લેશ્યાના રંગ પ્રમાણે હોય છે. અને તેમની દ્રવ્ય લેશ્યા કાયમની રહે છે તેમના આયુષ્ય ઉપરાંત એક અંતર્મુદૂર્ત આગલા ભવનો અને એક અંતર્મુદૂર્ત આવતા ભવનો એમ બે અંતર્મુદૂર્ત સુધી એકની એક જ લેશ્યા રહે છે જેમ શ્વેત કાયના પારામાં જેવા રંગનો દોરો નાખીએ તેવા રંગનો કાય દેખાય અને દોરો દૂર કરવાથી કાયનો મૂળ રંગ દેખાય છે અને અરિસામાં જે વસ્તુનું પ્રતિબિંબ પડે તેનો આકાર દેખાયા પછી અરીસો હટો એવો જ રહે તેમ સંજોગવશાત દેવતા અને નારકીના ભાવમા ફેર પડે ત્યારે દ્રવ્ય લેશ્યામા તથા પ્રકારનો આભાસ (રંગ) પડે પણ મૂળ લેશ્યા બદલાતી નથી. તેઓ જે લેશ્યામા ઉપજે તે જ લેશ્યામા ચલે (મરે).

**ભાવ લેશ્યા**—તે બે પ્રકારે વીતરાગની લેશ્યા તે અતિ વિશુદ્ધ શુકલ લેશ્યા અથવા પરમ શુકલ લેશ્યા અને સરાગ ભાવની લેશ્યા તે કષાયની તારતમ્યતા પ્રમાણે છ લેશ્યા છે

૧ કૃષ્ણ લેશ્યામા અનેક અવગુણોના સમુહમા પાંચ આસ્રવમાં પ્રવૃત્તિ હોય છે તેમાં પણ હિંસા ભાવની મુખ્યતા છે

૨ નીલ લેશ્યામા અનેક અવગુણોના સમુહમા પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયમા લુપ્થપણું અથવા પુદ્ગળાસક્તિની મુખ્યતા છે.

૩ કાપોત લેશ્યામાં અવગુણોમા વકેતાની મુખ્યતા છે

૪ તેજ લેશ્યામા અનેક ગુણોમાં પાપભીરતા અને ધર્મ રૂચીની મુખ્યતા છે.

૫ પદ્મ લેશ્યામા અનેક ગુણોમા જીતેન્દ્રિયપણાની મુખ્યતા છે

૬ શુકલ લેશ્યામા અનેક ગુણોમા સમતાની મુખ્યતા છે.

મિથ્યાત્વી તેમ જ સમક્રિતીને છએ લેશ્યાના ઉપરના સામાન્ય ભાવ હોય, પણ સમક્રિતીને શુદ્ધિ અનંત ગુણી, આત્મ ભાવ, અને ધ્યેય સિદ્ધ સ્વરૂપનું હોય, તે મિથ્યાત્વીમા ન હોય, કૃષ્ણ લેશ્યા કરતાં નીલ લેશ્યા અનંતગુણી શુદ્ધ, નીલ કરતા કાપોત અનંતગુણી શુદ્ધ,

કાપોતથી તેને અનત ગુણી વિશુદ્ધ, તેનેથી પણ અનત ગુણી વિશુદ્ધ અને પદ્મથી શુદ્ધ દેશ્યા અનત ગુણી વિશુદ્ધ હોય છે શુદ્ધ દેશ્યા પણ ૧ થી ૧૩ શુણ્ઠ્યાન નેટલી વિશુદ્ધિથી તારતમ્યતા છે.

પહેલા ■ શુણ્ઠ્યાન સુધી છે દેશ્યા છે, પણ ૪, ૫, ૬માં ઉપર ઉપરના શુણ્ઠ્યાનમાં અશુભ દેશ્યા મકલર હોય અને કૌંઠ કૌંઠ વખતે જ પ્રગટ થાય, સમકિત પ્રાપ્તિ, દેશવિસ્તીની પ્રાપ્તિ અને સર્વ વિસ્તીની પ્રાપ્તિ વખતે શુભ દેશ્યા જ હોય. ૭મે શુણ્ઠ્યાને ત્રણ શુભ દેશ્યા જ હોય. ૮થી ઉપરના શુણ્ઠ્યાનમાં ફક્ત શુદ્ધ દેશ્યા જ હોય. ૧૩મે શુણ્ઠ્યાને પરમ શુદ્ધ દેશ્યા છે તે પછી દેશ્યનો અભાવ છે.

દેશ્યાના ભાવ સમજાવવા માટે દર્શાવ—જુદી જુદી દેશ્યાના ■ મિત્રો જ મલમ્મા ગયા ત્યા ભૂખ લાગી. ત્યા બેઠે જાંબાનું બાં મળી આવ્યું તેમા કાચી પાકી કેરી હતી ત્યારે,

કૃષ્ણ દેશ્યાવાળાએ કહ્યું કે જાડને મૂળમાંથી કાપી નાખે એટલે નિર્ણયે કેરીઓ ખાઈએ.

નીલ દેશ્યાવાળાએ કહ્યું—જાણ્યા જાડનો નાશ કરવાને જઈએ સુખ્ય સુખ્ય શાખાઓને કાપી નાખીએ.

કાપોત દેશ્યાવાળાએ કહ્યું કે—જ્યાં કેરીઓ પાકેલી લાગેલી છે તે બધી શાખાઓને કાપી નાખીએ.

તેને દેશ્યાવાળાએ કહ્યું કે—પાકી કેરીના સુગંધાવાળી ડાળખીઓને જ તોડી નાખીએ.

પદ્મ દેશ્યાવાળાએ કહ્યું કે—જો કેરી પાકેલી હોય તેને એકવા મમાણુમા પાકીને ખાઈએ.

શુદ્ધ દેશ્યાવાળાએ કહ્યું કે—જો પાકેલી નીચે પડી જઈ છે તેને જ ખાઈએ.

જે માણસ પોતાના કાયદા માટે બીજાનો નાશ કરે તે કૃષ્ણ લેશ્યાવાળો જાણવો.

એક લેશ્યામાંથી બીજી લેશ્યામાં જતા પરિણામની સમજ માટે દાખલો—પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ, દુમુખની વાત સાબળી શુકલ લેશ્યામાંથી ઉતરતા ઉતરતા કૃષ્ણ લેશ્યા સુધી આવ્યા ત્યાર બાદ મુનિપણું યાદ આવવાથી કૃષ્ણ લેશ્યામાંથી વિશુદ્ધ થતાં થતાં છેવટે શુકલ લેશ્યામાં આવ્યા અને છેવટે પરમ શુકલ લેશ્યામાં આવ્યા.

૧. સમતામાં સ્થિર ધ્યાન—શુકલ લેશ્યા ૨. વાત સાંભળી ક્ષોભ પણ જીતેન્દ્રિયપણું છે તે પદ્મ લેશ્યા ૩. પુત્ર પર કંઈ સમત્વ આવ્યું પણ હજી બાવથી ધર્મમાં સ્થિર છે તે તેજલેશ્યા ૪. મારા સાધુપણાનો દુશ્મને લાભ લીધો એવો બાવ તે કાપોત લેશ્યા. ૫. મારું રાજ્ય અને મારા પુત્રોને બચાવું તે સંસાર આસક્તિ તે નીલ લેશ્યા ૬. શત્રુઓનો નાશ કરું તે કૃષ્ણ લેશ્યા.

ત્યારબાદ ૭મી નરક સુધીના કર્મ મેળવ્યા અને માથેથી મુગટ લેવા ગયા ત્યાં ટાલ જોઈ સાધુપણું યાદ આવ્યું એટલે કૃષ્ણ લેશ્યા ગઈ કેવળ રાજ્ય કેના પુત્ર એ વિચારમાં નીલ લેશ્યા ગઈ. સૌને પોતાના કર્મ ભોગવવા પડે છે તે વિચારમાં કાપોત લેશ્યા ગઈ મારે પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ ધર્મમાં સ્થિર રહેવું જોઈએ તે વિચારથી તેજલેશ્યા, આત્મા નિર્વિષયી છે તે બાવથી પદ્મ લેશ્યા અને ત્યારબાદ સમભાવથી શુકલ લેશ્યા આવી ત્યારબાદ ક્ષપક શ્રેણીના બાવથી પરમ શુકલ લેશ્યા આવી. આ હકીકત ફક્ત ખ્યાલ આપવા માટે દ્રંકાણુમાં ઠહી પણ પ્રજ્ઞા પ્રમાણે વિસ્તારથી સમજાવેલું.

જીવોમાં લેશ્યા—નારકીમાં ૩ અશુભ લેશ્યા, ૧, ૨ નરકમાં કાપોત ૩જીમાં કાપોત તથા નીલ, ૪થીમાં નીલ, ૫મીમાં નીલ અને કૃષ્ણ, ૬ઠીમાં કૃષ્ણ, ૭મીમાં પરમકૃષ્ણ લેશ્યા છે નારકીના પાથકામાં જેમ જેમ નીચે જઈએ તેમ તેમ લેશ્યામાં મલીનતા વધતી જાય જે દેવ ચવીને પૃથ્વી, પાણી અને વનસ્પતિમાં જાય તેની અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં

કપોતથી તેને અનત શુભી વિશુદ્ધ, તેનેથી પણ અનત શુભી વિશુદ્ધ અને પદ્મથી શુભલ લેશ્યા અનત શુભી વિશુદ્ધ હોય છે શુભલ લેશ્યામાં પણ ૧ થી ૧૩ શુભસ્થાન નેટલી વિશુદ્ધિથી વારતમ્ભવા છે

પહેલા ૭ શુભસ્થાન સુધી ૭ લેશ્યા છે, પણ ૪, ૫, ૬માં ઉપર ઉપરના શુભસ્થાનમાં અશુભ લેશ્યા મહત્તર હોય અને કોઈ કોઈ વખતે જ પ્રમટ થય, સમકિત પ્રાપ્તિ, દેશવિસ્તીર્ણ પ્રાપ્તિ અને સર્વ વિસ્તીર્ણ પ્રાપ્તિ વખતે શુભ લેશ્યા જ હોય. ૭મે શુભસ્થાને ત્રણ શુભ લેશ્યા જ હોય. ૮થી ઉપરના શુભસ્થાનમાં ફક્ત શુભલ લેશ્યા જ હોય. ૧૩મે શુભસ્થાને પરમ શુભલ લેશ્યા છે તે પછી લેશ્યાને અભાવ છે

લેશ્યાના ભાવ સમજાવવા માટે હર્ષાવ-જુદી જુદી લેશ્યાના અર્થ ૭ મિત્રે જગલમાં ગયા ત્યાં જૂળ લાગી. ત્યાં કોઈ જાંબાનું ઝાંઝા મળી આવ્યું તેમાં કાચી પાકી કેરી હતી ત્યાં,

કૃષ્ણ લેશ્યાવાળાને કહ્યું કે જાડને મૂળમાંથી કાપી નાખે કોટલે નિરાંતે કેરીનો ખાઈને.

નીલ લેશ્યાવાળાને કહ્યું-આખા જાડનો નાશ કરવાને બદલે અખ્ય અખ્ય શાખાઓને કાપી નાખીને.

કપોત લેશ્યાવાળાને કહ્યું કે-જ્યાં કેરીનો પાકેલી લાગેલી છે તે બધી શાખાઓને કાપી નાખીને.

તેને લેશ્યાવાળાને કહ્યું કે-પાકી કેરીના શુભલાવાળી શાખાઓને જ તોડી નાખીને.

પદ્મ લેશ્યાવાળાને કહ્યું કે-જે કેરી પાકેલી હોય તેને બેઠવા પ્રમાણમાં પાકીને ખાઈને.

શુભલ લેશ્યાવાળાને કહ્યું કે-જે પાકેલી નીચે પડી જઈ છે તેને જ ખાઈને.

જે માણસ પોતાના કાયદા માટે બીજાનો નાશ કરે તે કૃષ્ણ લેશ્યાવાળો જાણવો.

એક લેશ્યામાંથી બીજી લેશ્યામાં જતા પરિણામની સમજ માટે દાખલો—પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ, દુમુખની વાત સાંભળી શુકલ લેશ્યામાંથી ઉતરતા ઉતરતા કૃષ્ણ લેશ્યા સુધી આવ્યા ત્યાર બાદ મુનિપણું યાદ આવવાથી કૃષ્ણ લેશ્યામાંથી વિશુદ્ધ થતાં થતા છેવટે શુકલ લેશ્યામાં આવ્યા અને છેવટે પરમ શુકલ લેશ્યામાં આવ્યા.

૧. સમતામાં સ્થિર ધ્યાન—શુકલ લેશ્યા. ૨. વાત સાંભળી ક્ષોભ પણ જીતેન્દ્રિયપણું છે તે પદ્મ લેશ્યા ૩. પુત્ર પર કંઈ મમત્વ આવ્યું પણ હજી બાવથી ધર્મમાં સ્થિર છે તે તેજલેશ્યા ૪. મારા સાધુપણનો દુશ્મને લાભ લીધો એવો ભાવ તે કાપોત લેશ્યા ૫. મારું રાજ્ય અને મારા પુત્રોને બચાવું તે સંસાર આસક્તિ તે નીલ લેશ્યા ૬. શત્રુઓનો નાશ કરૂં તે કૃષ્ણ લેશ્યા.

ત્યારબાદ ૭મી નરક સુધીના કર્મ મેળવ્યા અને માથેથી મુગટ લેવા ગયા ત્યાં ટાલ જોઈ સાધુપણું યાદ આવ્યું એટલે કૃષ્ણ લેશ્યા ગઈ કોનું રાજ્ય કોના પુત્ર એ વિચારમાં નીલ લેશ્યા ગઈ સૌને પોતાના કર્મ ભોગવવા પડે છે તે વિચારમાં કાપોત લેશ્યા ગઈ. મારે પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ ધર્મમાં સ્થિર રહેવું જોઈએ તે વિચારથી તેજલેશ્યા, આત્મા નિર્વિષયી છે તે ભાવથી પદ્મ લેશ્યા અને ત્યારબાદ સમભાવથી શુકલ લેશ્યા આવી ત્યારબાદ ક્ષપક શ્રેણીના ભાવથી પરમ શુકલ લેશ્યા આવી આ હકીકત ફક્ત ખ્યાલ આપવા માટે દ્રંકાણમાં ઠહી પણ પ્રજ્ઞા પ્રમાણે વિસ્તારથી સમજાવેલું.

જીવોમાં લેશ્યા—નારકીમાં ૩ અશુભ લેશ્યા, ૧, ૨ નરકમાં કાપોત ૩જીમાં કાપોત તથા નીલ, ૪થીમાં નીલ, ૫મીમાં નીલ અને કૃષ્ણ, ૬ઠીમાં કૃષ્ણ, ૭મીમાં પરમકૃષ્ણ લેશ્યા છે નારકીના પાથડામાં જેમ જેમ નીચે જઈએ તેમ તેમ લેશ્યામાં મલીનતા વધતી જાય જે દેવ ચવીને પૃથ્વી, પાણી અને વનસ્પતિમાં જાય તેની અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં

તેને દેશ્યા હોય તે સિવાય પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિમલેન્દ્રિય, સમુદ્ધિય પચિન્દ્રિય મનુષ્ય તથા તિર્યંકમાં ત્રણ અશુભ દેશ્યા હોય.

અર્ધભૂમિ અને અતર દ્વીપન ગર્ભજ મનુષ્ય, ભવનપતિ દેવ દેવી, વાણ અતર દેવ દેવી તે સર્વેમાં ત્રણ અશુભ દેશ્યા અને તેને દેશ્યા એ સ્થાર હોય. જ્યોતિષ દેવ દેવી તથા પહેલા બીજા દેવલોક દેવ દેવીમાં તેને દેશ્યા હોય. ૩, ૪, ૫ દેવ લોકમાં ૪૫ દેશ્યા હેર છત્રદેવલોકથી ૪ અનુચર વિમાન સુધી શુદ્ધ દેશ્યા છે, ૫૫ ઉપર ઉપર જતાં દેશ્યા વધારે વિશુદ્ધ થતી જાય છે, સર્વાર્થ સિદ્ધિ વિમાન દેવમાં પરમ વિશુદ્ધ શુદ્ધ દેશ્યા હોય છે કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યમાં છ દેશ્યા હોય.

શુભ દેશ્યામાં કેવી રીતે રહી શકાય-મનથી અત્યાધ્યાન અને શૌર્યાધ્યાનને ત્યાજ કરીને મનને ધર્મધ્યાન તથા શુદ્ધ ધ્યાનમાં લેઈ વચનથી મૌન રહેવું અથવા ભાષા અમિતિ પૂર્વક બોલવું, કમનૈ પ્રવૃત્તિ અશુભ થાય તો શાસ્ત્રી દેવી, જરૂર પડે ત્યારે શુભ કાર્ય ચેત્ત્રમાં રહેવું. નહિતર સ્થિત રહેવું. પાંચ ઈન્દ્રિયોને અશુભ ચેત્ત્ર થાય તે શાસ્ત્રીને જરૂર પડે ત્યારે શુભ ચેત્ત્રમાં ઈન્દ્રિયો રાખવી. નહિતર તેમની ઉપચેત્ત્ર ચેત્ત્રો અથવા સમભાવમાં રહેવું. પાંચ ઈન્દ્રિયો સરીર ચેત્ત્રમાં અતર્કિત થાય છે.

મોહનીય કર્મની જીવ થાય અથવા ઉદીચ્છા કરવાના નિમિત્તો મળી આવે, ત્યારે ઉપશામ અથવા કુમોપશામ ભાવમાં રહીને ઉદય થતી કર્મ પ્રવૃત્તિને નિષ્ફળ કરવી સિદ્ધ સ્વરૂપ (શુદ્ધ અપાત્મ સ્વરૂપ)નું ધ્યાન કરવાથી શુદ્ધ દેશ્યામાં રહી શકાય છે તેની સાથે આત્માના સર્વ ગુણો કેળવાય છે (વિકાસ પામે છે)

જ્ઞાન અથવા તત્ત્વ જ્ઞાનના ઉપયોગથી જો આપણે શુદ્ધ અધ્યવસાયથી શુદ્ધદેશ્યાઉત્પન્ન કરીએ તો પૂર્વની દેશ્યાની શુદ્ધિ થતા થતાં તે ઉપર શુદ્ધ દેશ્યામાં પરિવ્રમી છે. જોડે દેશ્યા અતર્કુર્ત્વમાં શુદ્ધ થઈ જાય. અતર્કુર્ત્વના અસખ્યાતા લેઈ તેમાં જ૦ અતમૂ૦ ૨ થી ૬ સમયનો, મધ્યમ અતમૂ૦ ૧૦ સમયથી

૪૮ મીનીટમાં બે સમય ઓછા, ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુ. ૪૮ મીનીટ (મુહૂર્ત) માં એક સમય ઓછો.

આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે શુભ લેશ્યા ઉત્પન્ન કરવામાં વાર લાગતી નથી માટે હે ભવ્ય જીવો ! શુકલ લેશ્યામાં રહેવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરો.

શુકલ લેશ્યાનો ઉત્પાદ અને તેમાં સ્થિરતા નીચે પ્રમાણે થઈ શકે છે.— ( ૧ ) લોક અલોકના દ્રવ્યો, ગુણો અને પર્યાયોમાં ત્રટસ્થ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા થઈને શાંત રસ ( સમતા રસમાં ) લીન થવું અથવા આત્મિક સુખમાં લીન થવું. ( ૨ ) પોતાના શુદ્ધ ગુણપર્યાયમાં લીન થઈને આત્મિક સુખ ઉત્પન્ન કરવું અને તેમાં લીન થવું ( ૩ ) જ્ઞાયક ભાવમાં લીન થવું ( ૪ ) લોકના સર્વ જીવો સાથે અરૂપી ચૈતન્ય એકત્વનો અનુભવ કરવો અને આત્મ સંતોષમાં લીન થવું તથાસ્તુ !!



તેને લેશ્યા હોય તે સિવાય ખંડ સ્થાવર, ત્રણ વિગલેન્દ્રિય, સમુદ્ધિય  
પચ્ચન્દ્રિય મનુષ્ય તથા તિર્થંચર્યા ત્રણ અશુભ લેશ્યા હોય.

અકર્મશૂનિ અને અતર દ્વીપન ગર્ભજ મનુષ્ય, કવનપતિ ભે  
દેવી, વાણ વ્યતર દેવ દેવી તે સર્વેમાં ત્રણ અશુભ લેશ્યા અને ઠેઠે  
લેશ્યા એ આર હોય. અપોતિષ દેવ દેવી તથા પહેલા બીજા દેવલોન્ન  
દેવ દેવીમાં તેને લેશ્યા હોય. ૩, ૪, ૫ દેવ લોકમાં પણ લેશ્યા હોય.  
છઠ્ઠાદેવલોકથી ૪ અનુત્તર વિમાન સુધી શુદ્ધ લેશ્યા છે, પણ ઉપર  
ઉપર જતાં લેશ્યા વધારે વિશુદ્ધ થતી જાય છે, સર્વાર્થ સિદ્ધ વિધાતર  
દેવમાં પરમ વિશુદ્ધ શુદ્ધ લેશ્યા હોય છે. કર્મશૂનિના ગર્ભજ  
મનુષ્યમાં ૭ લેશ્યા હોય.

શુભ લેશ્યામાં કેવી રીતે સ્ત્રી શકલ-મનથી અત્યંતિયાન અને  
ચૈદ્રધ્યાનનો ત્યાગ કરીને મનને ધર્મધ્યાન તથા શુદ્ધ ધ્યાનમાં ભેદ  
વચનથી મૌન રહેવું અથવા ભાષા સમિતિ પૂર્વક જાણવું, કસની  
પ્રવૃત્તિ અશુભ થાય તો ચાકી દેવી, જરૂર પડે ત્યારે શુભ કર્મ ચેતન  
રહેવું, નહિતર સ્થિર રહેવું. પાંચ ઈન્દ્રિયોના અશુભ મેલ થય તે  
ચાકીને જરૂર પડે ત્યારે શુભ ચેતનમાં ઈન્દ્રિયો ચાખવી. નહિતર તેમનો  
ઉપચેતન ચેતનો અથવા સમભાવમાં રહેવું. પાંચ ઈન્દ્રિયો શરીર ચેતનમાં  
અત્યંતિય થાય છે.

મિહનીય કર્મનો ઉદય થાય અથવા ઉદીચ્છા કરવાના નિમિત્તો  
મળી આવે, ત્યારે ઉપશમ અથવા ક્ષયોપશમ ભાવમાં રહીને  
ઉદય થતી કર્મ પ્રવૃત્તિને નિષ્ફળ કરવી સિદ્ધ સ્વરૂપ  
( શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ )નું ધ્યાન ધરવાથી શુદ્ધ લેશ્યામાં સ્ત્રી શકલ  
છે તેની સાથે આત્માના સર્વ શુભો કેળવાય છે. ( વિકાસ પામે છે )

જ્ઞાન અથવા તત્ત્વ જ્ઞાનના ઉપયોગથી બે આપણે  
શુદ્ધ અધ્યવસાયથી શુદ્ધલેશ્યાઈતપન્ન કરીએ તો પૂર્વની લેશ્યાની  
શુદ્ધિ થતા જતાં તે છેવટે શુદ્ધ લેશ્યામાં પરિવ્રમે છે. જેટલે લેશ્યા  
અત્યંતુર્વામાં શુદ્ધ થઈ જાય. અત્યંતુર્વાના અસંખ્યાતા લે છે.  
તેમાં ૯૦ અતમૂ ૨ થી ૬ સમયનો મધ્યમ અતમૂ ૧૦ સમયથી



૪૮ મીનીટમાં બે સમય ઓછા, ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુ. ૪૮ મીનીટ (મુહૂર્ત) માં એક સમય ઓછો.

આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે શુભ લેશ્યા ઉત્પન્ન કરવામાં વાર લાગતી નથી માટે હે ભવ્ય જીવો ! શુકલ લેશ્યામા રહેવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરો.

શુકલ લેશ્યાનો ઉત્પાદ અને તેમાં સ્થિરતા નીચે પ્રમાણે થઈ શકે છે.— ( ૧ ) લોક અલોકના દ્રવ્યો, ગુણો અને પર્યાયોમાં ત્રટસ્થ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા થઈને શાંત રસ ( સમતા રસમાં ) દીન થવું અથવા આત્મિક સુખમાં દીન થવું. ( ૨ ) પોતાના શુદ્ધ ગુણપર્યાયમાં દીન થઈને આત્મિક સુખ ઉત્પન્ન કરવું અને તેમા દીન થવું ( ૩ ) જ્ઞાયક ભાવમાં દીન થવું ( ૪ ) લોકના સર્વ જીવો સાથે અરૂપી ચૈતન્ય એકત્વનો અનુભવ કરવો અને આત્મ સંતોષમાં દીન થવું તથાસ્તુ ! !



## ચારિત્રનુ સ્વરૂપ



ચારિત્રના સ્વરૂપ વિષે આપણે વિચાર કરીએ-

દ્રશ્યથી—સાવણ યોગનું પ્રત્યાખ્યાન સાવણ યોગ તે ૧૮ પાપસ્થાન, પાંચ અપત્ત, શત્રિ-સોજન, પદ્ય ઉદ્ધિયોનો અસવર, મિથ્યાત્વ અપત્ત, પ્રમાદ-કથાય બને. અશુભ યોગનું સેવન, ૧૭ પ્રકારનો અસવર અથવા બધા સાવણ યોગ છે તેમણી નિવૃત્ત થવું.

ક્ષેત્રથી—આખા લોકમાં કોઈ ઠેકાણે સાવણ યોગ સેવવા નહિ.

કાળથી—સાવજીવન સુધી, જ્યાં ચરિતાચરિતે લીધેલ નથી.

ભાવથી—મન, વચન અને કથા એ ત્રણ યોગથી પણ કરવું નહિ, કરાવવું નહિ અને કરતાં પ્રત્યે રૂડું બાધવું નહિ.

કહે સાત નયપૂર્વક ચારિત્રનું સ્વરૂપ તપાસીએ.

સાત નય પોતપોતાનું વક્તવ્ય બતાવીને બીજા નયોની વાતને અગીકાર કરે તે તે સ્વાદ્વાદપૂર્વક સુનય છે પણ પોતાની જ વાતનો આશ્રય કરીને બીજા નયોનો નિરોધ કરે તે દુર્નય, બેઘંતવ્ય મિથ્યાત્વ છે.

મુમુક્ષુ જીવ ચારિત્રની સાથે નયમાંથી પચાર થાય છે એટલું જ નહિ પણ રૂઢિ નયનો અમુક અમુક મુદ્દો લઈએ તે બેઘંતવ્ય સમયે સાતે નયનું કાર્ય દેખાય છે જેમકે નૈમિષ નયનો વેશ અથવા ધ્યાન-અવસ્થાની બાહ્ય શરીર આકૃતિ, સજ્જ નયનું સામાન્ય તરાર ચારિત્ર, વ્યવહાર નયના મન, વચન કાવના યોગોની પ્રવૃત્તિ અથવા ૧૪મા ગુણસ્થાનની અપેક્ષાએ શરીરસ્થ જીવ, તથ્યસૂત્ર નયની અપેક્ષાએ ઉપયોગ શબ્દ નયની અપેક્ષાએ આત્મભાવના પ્રવૃત્તિ, સમસિદ્ધ

નયની અપેક્ષાએ આત્મ-રમણતા અને એવંભૂત નયની અપેક્ષાએ યથાખ્યાત ચારિત્ર, આવી રીતે એક જીવમા સાતે નય એક જ સમયમાં હોય શકે

ખીજી રીતે જોતાં જેમ જેમ ભાવ ચારિત્ર વધતું જાય તેમ તેમ દ્રવ્ય ચારિત્ર ઘટતું જાય અને છેવટે અદૃશ્ય થાય. હવે સાતે નયની વાત જોઈએ

### નૈગમ નયનું ચારિત્ર.

( I ) અશ ગ્રહણ—ખાદ્ય ( સાંસારિક પુદ્ગલિક ) ભાવે-માથી જેટલી નિવૃત્તિ એટલું ચારિત્ર, ચારિત્રના ગુણુભેદે પાંચ પ્રકાર છે, દરેકના અસખ્યાતા સ્થાન છે, તેમા જઘન્ય સ્થાનવાળાનું પશ્ચ ચારિત્ર છે જેમકે પુલાક નિર્ઘથનું ચારિત્ર.

( II ) ખાદ્ય ક્રિયા—ખાદ્ય ક્રિયા ઉપર સાધુત્વની છદ્મસ્થને પ્રતીતિ થાય છે, છદ્મસ્થ ખાદ્ય ક્રિયા દેખે છે અને કેવળી અભ્યંતર ભાવ દેખે છે ખાદ્ય ક્રિયા અશુદ્ધ હોય એટલે જિનાસા બહાર હોય તે વખતે આત્મભાવ લાગ્યે જ શુદ્ધ હોય, અસખ્યાતા જીવોમાં એકાદ અપવાદ કદાચ અમુક અપેક્ષાપૂર્વક મળી આવે ત્યાં પણ જિનાસા ઉદ્ભવન કરવાનો હેતુ તો હોયજ નહિ.

( III ) કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર—જેને દ્રવ્ય ચારિત્ર હોય તે ભાવ ચારિત્રનો કામી છે તેથી તેને ભાવ ચારિત્ર હોવું જોઈએ એવી છદ્મસ્થની સમજ હોય હાલ કંઈ સાધુ નથી એવું માનનાર જૈન દર્શન અને ચારિત્રનો વિરાધક છે.

### વેપનું મહત્ત્વ.

( I ) સ્વલિંગ સિદ્ધા તે ધારી માર્ગમા છે. કદાચ અન્ય લિંગમાં સમકિત મેળવી ક્ષપક-શ્રેણી પામી આયુષ્ય ન હોય તો તે જ લિંગમાં સિદ્ધ થાય પણ આયુષ્ય હોય તો અન્ય લિંગમાં ઉપદેશ ન આપે કારણ કે લોકોમા બ્રમ ઉપજે અને શુદ્ધ ધર્મ પ્રત્યે

અમદા બિપ્પે તેથી વેચનું મહત્વ પણ છે નૈમમ નય આશિરવાયો પોતાની ન્યૂનતા સમજે છે અને આગળ વધવા માટે સફરુ, અને શાસ્ત્ર દ્વારા યુવોનો સમ્રાજ્ય કરવા સમ્રાજ્ય નયનો આશ્રય લે છે

### સમ્રાજ્યનમનું આશિર.

અહીં આશિરના અનેક લેહોનો સમ્રાજ્ય છે, તે બધાને એક 'આશિર' શબ્દથી સંબોધે છે, તે કદેક સેકનું પાલન કેવી રીતે કરવું તે પોતપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે બ્યવહારનયનો આશ્રય લે છે

### બ્યવહારનમનું આશિર.

અહીં પાંચ મહાવ્રત, શાસ્ત્રસોજનત્યાગ, મહાવ્રતની ૨૫ ભાવના, પાંચ સમિતિ, ત્રણસુતિ, ૧૮ પાપસ્થાનનો ત્યાગ વગેરેનો બ્યવહાર કેવી રીતે કરાય તેની આશયના થાય છે. અહીં સમક્ષિત હોય કે ન હોય, સમક્ષિત ન હોય તો કાળ કરી નવ પ્રવેશ સુધી બંધ છે, અને કોલકીડીમા આવે, સમક્ષિત સન્મુખ થાય અને સમક્ષિત હોય તો આગળની નયોમાં પ્રવેશી આગળ વધે. મનસુતિમાં આત્મશોધના અટકાવવા પૂરતો આ નયનો વિષય સમજવો.

### મનસુતિનમનું આશિર.

આ નય વર્તમાન કાળ આઠી આશિરમાં દ્રવ્ય અથવા ભાગ પ્રવૃત્તિ બતાવે છે આમાધિકમા બેકો હોય અને ધ્યાન બ્યાપારમાં હોય તેને બ્યાપારી કહે, સાધુના વેપમાં હોય પણ કોપ કરે તો શાકળ કહે, ગૃહસ્થના વેપમાં હોય પણ આદમભાવમાં હોય, તેને આશિરવાયો કહે

### શાકળનમનું આશિર.

આદમભાવમાં રહેવું તે આશિર તેનો વિષય પણ વર્તમાન કાળનો જ છે સમક્ષિત આદમસ્વરૂપ બતાવે છે કે અત્મ જ્ઞાન, ઈર્શન, આશિર સ્વરૂપ છે અને આશિર તેમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે છે એટલે આત્મા પ્રેતાનું સ્વરૂપ જ્ઞાન, ઈર્શન, આત્મિક સુખનો વીર્યથી બનુભવ કરે

છે અહીં પરિણામ સમકિતના તથા સર્વ વિરતિના છે, અપ્રમુત્ત ઉપયોગ છે, કષાયમાં બીલકુલ પરિણામ નથી, કાયા અને ઈન્દ્રિયની અશુભ પ્રવૃત્તિ નથી, મન આત્મ-પ્રદેશમાં રહેવામાં અથવા આત્માના ગુણોનો અનુભવ કરવામાં અને ૧૦ ચતિ ધર્મ આત્મ-ભાવે પરિણુમાવવામાં પ્રવૃત્તિ કરે છે અહીં ધર્મધ્યાન અથવા શુકલ-ધ્યાન હોય અહીં ૨૦ માનું સ્પર્શન પણ થાય

### સમભિરૂઢ ચારિત્ર.

અહીં ઉપશમ કે ક્ષયકશ્ચેષી હોય

### એવભૂતનયનું ચારિત્ર.

અહીં યથાખ્યાત ચારિત્ર છે

ચારિત્ર સળધી સાતે નયનો અભિપ્રાય માન્ય છે, ઉપાદેય છે, કેઈ નય સ્વતત્ર નથી વ્યવહાર સાથે નિશ્ચય ચારિત્ર હોય બાકીના નયનો નિષેધ કરે તે એકાતવાદી મિથ્યાત્વી છે. ત્યારે નિક્ષેપનું સ્વરૂપ જુદું છે. નિક્ષેપના દરેક વિભાગ ઉપાદેય નથી પણ વિવેકપૂર્વક વિચારીને ઉપાદેય હોય તે ગ્રહણ કરવા અને હેય હોય તેનો ત્યાગ અથવા ઉપેક્ષા કરવી એટલે નિક્ષેપની લાયકાત પ્રમાણે તેમને ગ્રહણ કરવા માટે અહીં નિક્ષેપમા ચારિત્રને મૂકવામાં આવે છે

નામ ચારિત્ર—ચારિત્ર એવી નામ સજ્ઞા નામના બીજા ભેદો ઉપાદેય નથી

સ્થાપના ચારિત્ર—( ૧ ) ચારિત્ર એવી અક્ષર ( લિપિ ) માં સ્થાપના ( ૨ ) અદિક્ષિત અથવા ભગ્નવ્રતીમા ચારિત્રનું આરોપણ ( સ્થાપના ) સ્થાપનાના બીજા ભેદો ઉપાદેય નથી

દ્રવ્ય ચારિત્ર—તેના બે ભેદ આગમથી અને નોઆગમથી

આગમથી દ્રવ્ય ચારિત્ર—( ૧ ) ઉપયોગ વગર આગમપૂર્વક દ્રવ્ય ચારિત્રનું આચરણ અથવા અભ્યાસ ( ૨ ) સમકિત વગર (આત્મભાવ

વગર) આગમપૂર્વક દ્રવ્ય ચારિત્રનું આચરણ સમક્ષિત ન પામે ત્યાંસુધી કે-  
લાક છવે દ્રવ્ય ચારિત્ર પાળી ૬૬ (ઓગણેા મીતિર) કોડકોડ સાતર લેટલી  
કર્મ સિધ્ધિ થપાવે છે, કેઈ નવમા ત્રેવેયકે સુધી પણ જઈ આવે છે. કેઈ  
જામવી પશુ હોય, પશુ આ ચારિત્રનો નિષેધ કરી શકાય નહિ કારણ કે  
આગળ, ભવીનો વિદાય થઈ શકે છે વળી છપ્પસ્ય કહી શકે નહિ કે  
અસુક સાધુનું ચારિત્ર દ્રવ્ય જ છે તેને કેઈ વખતે આત્મભાવ આવતા  
નથી એમ છપ્પસ્યથી કહેવાય જ નહિ.

નો-આગમથી દ્રવ્ય ચારિત્ર તેના ત્રણ લેઠ- (૧) શરીર-મૃત્યુ પામેલ ચારિત્રનું શબ (૨) લબ્ધ શરીર-અવિભાગમાં ચારિત્ર  
પાળનાર મનુષ્ય (૩) શરીર-વ્યતિરિક્ત નોઆગમથી દ્રવ્ય ચારિત્રનું  
ત્રણ લેઠ.

(બ) લૌકિક-મન પૂર્વ માટે અથવા લૌકિક ભવથી દૂર થવા  
માટે ચારિત્ર પાળે તે.

(બ) લૌકોત્તર-પરલોકના મુખ માટે ચારિત્રનું પાલન.

(ક) કુમાવચન-કુચારિત્રને માની તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે લેખે  
ધર હોડીને જબલમાં આગમ જમાવી દ્વિચા અને મિશ્ચાત્વપૂર્વક  
માની લીધેલ ત્યાગ-પ્રવૃત્તિ કરવી, પચાસિ તાપથી તરવું વગેરે  
આગમથી અપ્રમાણ ક્રિયા કરવી તે. નો-આગમથી દ્રવ્ય ચારિત્ર  
એ વાસ્તવિક રીતે ચારિત્ર જ નથી કારણ કે આગમપૂર્વક નથી.

ભાવ ચારિત્ર તેના બે લેઠ- (૧) આગમથી ભાવચારિત્ર-

(૧) ચારિત્ર સબધી શાસ્ત્રનો ઉપયોગપૂર્વક અભ્યાસ (૨) ભાવ  
ચારિત્રનું આચરણ. સમાહિ ૧૦ યતિધર્મમાં પ્રવૃત્તિ માન, ધર્મન,  
ચારિત્રમાં રમણતા (૨) નો-આગમથી ભાવ ચારિત્ર-ચારિત્રના ભાવમાં  
રહેલ છવ, ભાવ-ચારિત્રના બધા લેઠો ઉપાદેય છે

ચારિત્રના ચાર પ્રમાણ.

૧ આગમ પ્રમાણ ચારિત્ર-તેના ૫ લેઠ-સામાયિક,  
ઉદોપસ્થાપનીય, પરિહાર-વિશુદ્ધ, સુશમસપરાય અને યથાગમ્ય ચારિત્ર

૨. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ-અરિહંત, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ

૩. અનુમાન પ્રમાણુ-જીવ-જાતુનો માર્ગ છોડીને કાંટા વાળા માર્ગમાં ચાલવાની કોઈ પ્રવૃત્તિ કરે તો સમજવું કે તેને ચારિત્રના પરિણામ છે

૪. ઉપમા પ્રમાણુ-આત્મા પોતે જ ચારિત્ર-સ્વરૂપ છે, જે ભાવમા આત્મા પરિણમે તે ભાવ રૂપી ચારિત્રમય આત્મા ગણાય, તે ભાવ સમતાસ્વરૂપ છે, આત્મા નિજ આત્માપ્રદેશોમાથી શાંત રસ ઉપશમ, ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયક ભાવને ઉત્પન્ન કરીને તેનો અનુભવ કરે તો તે ચારિત્ર સ્વરૂપ છે

ચારિત્રનો આધાર દ્રવ્ય તે આત્મ-દ્રવ્ય છે ભાવ તે આત્માની સર્વથા શુદ્ધ સ્વરૂપ નિવૃત્તિ સ્વરૂપે છે તે મેળવવા જે પ્રવૃત્તિ કરવી તે ભાવચારિત્ર છે તે સાધનામાં સાધ્યનું આરોપણ કરવાથી તે અપેક્ષાએ ભાવ ચારિત્ર નિવૃત્તિ સ્વરૂપ ગણાય

હવે યથાખ્યાત ચારિત્રના બે ભેદ.-

૧. છન્નસ્થનું ચારિત્ર તેના બે ભેદ:-(૧) ઉપશમ ચારિત્ર શુ ૧૧ તે પડવાઈ થાય છે (૨) ક્ષીણમોહ ચારિત્ર શુ ૧૨ તે અપ્રતિપાતિ છે

૨. કેવળીનું ચારિત્ર તેના બે ભેદ:-(૧) સન્નેગી કેવળી શુ. ૧૩ (૨) અન્નેગી કેવળી શુ ૧૪, અહીં કોઈ વ્યાવહારિક ક્રિયા નથી. આ શુણ્ણસ્થાન ના છેલ્લે સમયે ચારિત્રનો ત્યાગ કરી સિદ્ધસ્વરૂપ ( સર્વથા નિવૃત્તિ સ્વભાવિક સ્વરૂપ ) પામે આ સર્વ ભવ્ય જીવોનું ધ્યેય છે માટે સર્વ ભવ્ય જીવો આ પદ પામે તથાસ્તુ !



## ભાવ નમસ્કાર

•

અહીં આજમથી ભાવ-નમસ્કારનો સુહોપર્મા અનુભવ અથવા  
નો-આજમથી ભાવ નમસ્કારમાં પરિવૃત્તિ કરવાની રીત બતાવી છે.

ખેલ પદમાં શ્રી અરિહતવેવ, લોકના છ દ્રવ્યના અને અલે  
કના આકાશના અનત અનત ત્રિકલિક પચચિના તટસ્થ સ્થાતા અને  
તટસ્થ દ્વા છે. લોક-અલોકનું સ્વરૂપ અને છ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ, તેમાં  
પાંચ મતિમાં લવનું સ્વરૂપ અને આર ગતિના લવના શરીરના  
પુનઃલિક પર્વાયનું સ્વરૂપ સુવચાનથી અલેલ હોય તે તેમાં મતિની  
પરિવૃત્તિ કરવાથી લોક અલોકના તટસ્થ (સમદ્રેષ્ય રહેત) સ્થાતા  
અને દૃષ્ટા થવાય.

વળી અરિહત શાંત સમતા રસમાં લીન રહે છે તેથી શાંત  
રસની ભાવના ચિત્ત ક્ષેત્રમાં સ્થિર કરવી અથવા શરીરસ્થ નિજ આત્મ  
પ્રદેશોમાંથી શાંત (સમતા) રસ યોધી તેનો અનુભવ કરવો. જોડે  
લોક અલોકના તટસ્થ સ્થાતા દૃષ્ટા થઈ ને શાંત-રસમાં લીન  
થવું તે પહેલું પદ.

બીજા પદમાં શ્રી સિદ્ધ ભગવાન લોકાલોકના તટસ્થ સ્થાતા  
દૃષ્ટા છે તેમજ નિરંજન, નિરાકાર નિરાસજ છે અને અનત  
આત્મિક સુખમાં લીન છે તેથી લોકાલોકના તટસ્થ સ્થાતા દૃષ્ટા  
થઈને બાલે કે અશરીરી હોય એવા આત્મ-પ્રદેશોમાંથી આત્મિક  
સુખની યોધ કરીને તેમાં લીન થવું. જોડે આત્મમાં રાખવું કે આત્મ  
પ્રદેશોમાંથી જે સુખની આપણે યોધ કરીએ છીએ તે સુખ હાવર  
થાય છે અને તેનો અનુભવ કરી શકાય છે.

ત્રીજા પદમાં શ્રી આચાર્યજી પાંચ આચાર્યુકત હોય છે,



ન્યારે બાહ્ય આચરણ ન કરતા હોઈએ અને ભાવથી પાંચ આચારનો અનુભવ કરતા હોઈએ ત્યારે પણ પાંચ આચાર ઋણુસૂત્ર નયથી આપણામાં સહજ છે તેથી શરીરસ્થ આત્મ પ્રદેશોમાંથી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્યની શોધ કરવી.

આત્મા આત્માને જાણે, તે જ્ઞાનથી જાણે છે એટલે જે પોતાનો જ આત્મા પોતાને જાણવાનું કામ કરે છે તે જ્ઞાન છે. અને જ્ઞાનના ઉપયોગમાં રહેનાર જ્ઞાનાત્મા છે વળી આત્માના દર્શન, સુખાદિ બીજા ગુણોને જાણે તે જ્ઞાન જ છે અને આત્મામાં જ્ઞાન, એનું જાણવાનું કામ કરતું હોય તેનો અનુભવ કરવાથી જ્ઞાનનો અનુભવ થાય છે. દર્શનથી શ્રુતજ્ઞાનનુસાર આત્મ પ્રદેશોની ધારણા કરવાથી મનથી આભાસ કરવામાં આવે અથવા સામાન્ય સ્વરૂપે ચૈતન્યનો આભાસ કરવાનું કામ દર્શન કરે છે તે ઉપરથી દર્શનનો અનુભવ કરનાર આત્મા દર્શનાત્મા છે તેથી આત્મ-પ્રદેશોમાં મન સ્થિર કરવાથી અથવા આત્માના ગુણમાં લીન થવાથી ભાવચારિત્ર ઉપજે છે તેવો અનુભવ કરવાથી ચારિત્રાત્મા ઉપજે છે અને ગુણો ઉત્પન્ન કરવામાં અને અનુભવ કરવામાં જે પ્રયત્ન થાય છે તે પડિત વીર્યથી થાય છે અને તેનો ઉપયોગ કરનાર આત્મા વીર્યાત્મા છે

ઉપર પ્રમાણે આત્માના ગુણોનો અનુભવ કરવાથી અથવા આત્મ પ્રદેશોમાં સ્થિરતા કરવાથી ભાવ નિર્જરા થાય છે તે તપાચાર. હવે જ્ઞાનાત્મા, દર્શનાત્મા, ચારિત્રાત્મા, વીર્યાત્મા અને ભાવ નિર્જરાનું ચૈતનામાં એકત્વ કરવાથી લય-સમાધિ ઉપજે છે એટલે આત્મા આત્માના આત્મા રૂપે જોઈ રહે અને દુનિયાની બીજા કંઈપણ વસ્તુમાં ઉપયોગ ન જવા દે એટલે નિઃસંગ થઈ જાય

આવી રીતે ક્ષયોપશમ ભાવથી પાંચ આચાર ભિન્ન ભિન્ન કે એક સ્વરૂપે આત્મામાં જ અનુભવ કરવાથી, ક્ષયોપશમ ભાવે ભાવ આચાર્યનો ઋણુસૂત્ર નયની અપેક્ષાએ, આત્મ ભાવે અનુભવ થાય.

સાચા પદમાં શ્રીઉપાધ્યાયજી મુતજ્ઞાનના જ્ઞાતા છે અને જ્યારે બાહ્ય પ્રવૃત્તિ નથી ત્યારે આત્માના જ્ઞાતા થઈને જ્ઞાતક ભાવમાં ક્ષયોપશમ ભાવે રહે છે તેથી આપણે આપણા આત્મામાં જ્ઞાતક ભાવ શોધવો અને તેમાં દીન થવું

પાવમાં પદમાં સાધુજી સર્વ સાંસારિક પરિશ્રમ તથા શરીર મમત્વ છોડીને આત્મ સંતોષમાં રહે છે અને જ્યારે બાહ્ય પ્રવૃત્તિ હોતી નથી ત્યારે આત્મ સંતોષમાં ક્ષયોપશમ ભાવે દીન રહે છે, તેથી આપણે નિજ આત્મમાંથી આત્મ-સંતોષ શોધી તેના અનુભવ કરવો.

આ ભાવ-નમસ્કાર યજ્ઞસૂત્ર નામની અપેક્ષાએ ક્ષયોપશમ ભાવે થાય છે અને નો-આજમ ભાવથી પરિશુદ્ધિ અથવા આત્મમાંથી ભાવના અભ્યાસ રૂપે છે

જ્યારે દરેક પદમાં અભ્યાસ થઈ બદલ પામી ગમે ત્યારે જ તે પદમાં આત્મ અનુભવથી યથાશક્તિ ક્ષયોપશમ / ભાવે પરિશુદ્ધિ અર્થ કરવાથી આત્મિક મુખને આનુભવ થાય છે અને તે નિર્જેશ થાય છે ખયનમાં અથવા સ્થિરતા થાય છે, આત્માનો પણ અનુભવ થાય છે અને ભવાતરમાં શુદ્ધિ-આનની પ્રાપ્તિ સહેલાઈથી થઈ શકે છે એટલે તેના અભ્યાસ કરતાં કરતાં એક વખતે કપાલમાં ઉપયોગમાં આવી જાય તેવા સભવ છે



# ઉત્કૃષ્ટ મંગલ ધર્મ.

\*

ધમ્મો મંગલમુકિદ્વં અહિંસા સંજમો તવો ।

દેવા વિ તં નમંસન્તિ, જસ્સ ધમ્મે સયા મણો ॥

અર્થાત-અહિંસા, સંયમ અને તપ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગલધર્મ છે. જેમનું મન આ મંગલધર્મમાં અનુરકત છે તેને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે.

જીવનો સર્વથા શુદ્ધ સ્વભાવિક ( આત્મિક ) ધર્મ કેવળજ્ઞાન, કેવળ-દર્શન, ક્ષાયક સમકિત અને શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ છે. તે સાધ્ય ધર્મ છે તેનું સાધન કરવા માટે ઉત્કૃષ્ટ સાધન ધર્મ શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મ છે.

શ્રુતધર્મથી અહિંસા-ભાવ કેળવાય છે અને ચારિત્રધર્મથી આવતા કર્મનો અટકાવ કરીને પૂર્વ કર્મનો નાશ થાય છે તેથી સવર અને નિર્જરા તત્ત્વ ઉપજે છે. તેના સંયમ અને તપ લક્ષણ છે તેથી ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ અહિંસા, સંયમ અને તપ કહેવાય છે.

અહીં અહિંસા-ભાવ છે તેની કેળવણી અનુકંપા, સમભાવ અને શાંત રસથી થાય છે. અનુકંપા તે કરૂણા ભાવના છે, સમભાવ મૈત્રીભાવનાથી ઉપજે છે, શાંતરસનું કારણ માધ્યસ્થ અને પ્રમોદ ભાવના છે, આ સમકિત ભાવના છે,

અનુકંપામાં સ્વ-પરનું રક્ષણ છે અને તેમાં જિન-શાસનરસી થવાનું અને ખીજાને કરવાનું અંતર્ગત થાય છે. આ બધું જીવ અજીવ આદિ નવ તત્ત્વના બાણપણા વગર થતું નથી તેથી અહિંસા-ભાવમાં જ્ઞાન અને દર્શન અંતર્ગત થાય છે આ ત્રિવિધ ધર્મમાં સંયમ (ચારિત્ર) એટલે તેમાં આચરણની મુખ્યતા છે.

એવા પદમાં શ્રીઉપાધ્યાયજી મુતજ્ઞાનના સાતા છે અને બ્યારે બાહ્ય પ્રવૃત્તિ નથી ત્યારે આત્માના સાતા થઇને સાચક ભવમાં કુયોપશમ ભાવે રહે છે તેથી આપણે આપણા આત્મામાં સાચક ભાવ શોધવો અને તેમાં લીન થવું

પાશમાં પદમાં સાધુજી સર્વ સાંસારિક પરિબંધ તથા યરીત મમત્વ છેડીને આત્મ સંતોષમાં રહે છે અને બ્યારે બાહ્ય પ્રવૃત્તિ હોવી નથી ત્યારે આત્મ સંતોષમાં કુયોપશમ ભાવે લીન રહે છે તેથી આપણે નિજ આત્મમાંથી આત્મ-સંતોષ શોધી તેનો અનુભવ કરવો

આ ભાવ-નમસ્કાર સંજુષ્ટિ નવની અપેક્ષાએ કુયોપશમ ભાવે થાય છે અને નો-આજમ ભાવથી પરિકૃતિ અથવા આજમથી ભાવના અભ્યાસ રૂપે છે

। બ્યારે દરેક પદમાં અભ્યાસ થઈ જાય પછી જમે ત્યારે પદ પદમાં આત્મ અનુભવથી વધારાકિત કુયોપશમ ભાવે પરિકૃતિ કરવાથી આત્મિક મુખનો અનુભવ થાય છે અને તે નિર્ભર થાય છે મયનમાં અસથી સ્થિરતા થાય છે, આત્મનો પક્ષ અનુભવ થાય છે અને ભવંતરમાં શુદ્ધ-માનની પ્રાપ્તિ સહેલાઈથી થઈ શકે છે એટલે તેનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં બેઠ વખતે કપાસેથી ઉપયોગમાં આવી જાય તેવો સભવ છે



જીવને જીવ જાણવા છતાં ધર્મ નિમિત્તે તેને ન બચાવવો હજીય જાય તેની ઉપેક્ષા કરવી, ધર્મ માટે જીવને હજીવામાં હિંસા નથી એવું માનવું આ બધું ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણ છે, અનુકંપાભાવની વિરૂદ્ધ છે અને તેથી જીવના અનુકંપા ભાવનો નાશ થાય છે અને જ્યારે સમક્રિતાના એક ખાસ લક્ષણનો નાશ થાય ત્યારે સમક્રિત ક્યાં રહે ?

૧૦મા લેહમાં અજીવ સંયમ છે એટલે અજીવ (વસ્તુ, પાત્ર વગેરે) ને જતનાથી લેવું મૂકવું કે જેથી કોઈ જીવ હજીય નહિ અને યુદ્ધલિક વસ્તુ અચેત કે સચેત શરીરાદિ ઉપર રાગદ્વેષ ન કરવો તે અજીવ સંયમ છે

૧૧. પ્રેક્ષા = જોયા વગર કંઈ કામ ન કરવું અહીં પણ અહિંસાની મુખ્યતા છે.

૧૨. ઉપેક્ષાનો વિવેક-સાધર્મીના રક્ષણની ઉપેક્ષા (બેદરકારી) ન કરવી, પડવાઈ થતા જીવના સ્થિરીકરણની ઉપેક્ષા ન કરવી પણ કોઈપણ રીતે સમજાવીને ધર્મમાં જોડી ન શકાય તેવા જીવ ઉપર ઉપેક્ષા કરવી એટલે અહીં માધ્યસ્થ દષ્ટિ રાખવી

૧૩ પ્રમાર્જના-દિવસે જોઈને પ્રમાર્જન કરવું અને દિવસે જોએલી જગ્યા આશ્રી રાત્રે જતાં આવતાં પ્રમાર્જન કરવું, રજોહરણ કે શુભછાથી પ્રમાર્જન કર્યા સિવાય ચાલવું નહિ અને જ્યાં પ્રમાર્જનની આજ્ઞા છે ત્યાં ત્યાં પ્રમાર્જના કર્યા વગર કોઈ કામ કરવું નહિ

૧૪ પારિઠાવણીયા સયમ—અશુચિને તથા અણુ-ઉપયોગી ચીજોને જતનાથી દૂર કરવી.

૧૫. મન.સયમ—આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનમાં આઠાઅવળા જતા મનને ત્યાંથી ખેંચી લેવું અને જે કાર્ય કરતા હોય તેમાં ઉપયોગ રાખવો અને જ્યારે કોઈ ખાસ કામ ન હોય ત્યારે ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનમાં મનને જોડવું

શબ્દનયની અપેક્ષાએ સમ્ = સમ્યક્ પ્રકારે = જ્ઞાન-દર્શનપૂર્વક  
અથવા સર્વજ્ઞ વીતરાગની આસાપૂર્વક + સમ = મત = વાચ મહામતે  
અને તેના રક્ષક આઠ પ્રવચત માતા અને ૨૫ ભાવના, આ પ્રમાણે  
સચમનો અર્થ થાય છે. સૂત્રકારોએ અપેક્ષાપૂર્વક સચમને બે પ્રકારે  
બતાવેલ છે એટલે ૧૭ લેઈ સચમ, તેનું વર્ણન બે રીતે કરેલ છે.

એક પ્રકારમાં—પૃથ્વીકાય-સચમ, અપકાય-સચમ, તેજ કાય  
સચમ, વાયુકાય સચમ, વનસ્પતિ-કાય સચમ બે, ઇન્દ્રિય લવ સચમ,  
ત્રિહિન્દ્રિય લવ સચમ, ચતુરીન્દ્રિય લવ સચમ, પચ્ચિન્દ્રિય લવ સચમ  
આ નવ પ્રકારના સચમમાં લવને જ્ઞાનથી બાંધીને, દર્શનથી ભેદને,  
ભાવથી સમભાવે ઓળખીને, ઉપયોગપૂર્વક (વતનાથી) રક્ષણ કરવાનું  
હોય છે એટલે ૧૭માંથી ૬ લેઈ તે લવને રક્ષણ કરવા માટે છે,  
કેઈપણ એક લવની ઉપેક્ષા કરી ચકાસ નહિ એટલે જ્યાં (મિશ્ર-માર્ગ)  
એવી સહો છે ત્યાં ધર્મ નિમિત્તે કે કેઈપણ કારણે કરેલ લવની રક્ષા  
કરવાની છે, ઉત્સર્ગ માર્ગમાં એક પણ લવને હણી શકાય નહિ.

ગ્રંથાલોના પૂર્વ ભાગમાં વિરાધકપણાની શરૂઆત આ પ્રમાણે  
છે—એક આચાર્યે ગ્રંથાલોના લવ ઇન્દ્રિયને છુટું કે પૃથ્વીકાય ગાદિ  
એક પણ લવ હણાય તે તે અસચમ છે, ત્યારે ઇન્દ્રિયને છુટું કે ગાદિ  
પણતું અસચમ છે માટે જોવો ધર્મ ન હોય, તેણે એક આચાર્યેની  
પૂછયું, બધાનો એક જ મત થયો, પણ ઇન્દ્રિયને બંધે ઉતરું નહિ  
ત્યારબાદ ઇન્દ્રિયનું અધ્યાનક મૂલ્ય થયું અને તેની અશુભપ્રતિ અને  
વિરાધનાની પરંપરા ચાલી માટે મદદ અને પ્રત્યુપકારમાં એક પણ  
લવની ઉપેક્ષા કરવી નહિ અને ધર્મકાર્યમાં જિનાસો પ્રમાણે સપૂર્ણ  
રીતે લવની જતના કરવી. લવની રક્ષા સમગ્રી ધર્મમાં ગ્રંથાલો  
કર્તા તેનું પરિણામ શુ આવે તે ઇન્દ્રિયના દાખલાથી સમજાવેલું.

કથા અને ૧ મા સુક્ષ્મજ્ઞાનના લવોએ છુટમાં એટલું હોય  
તેની અદર પણ લવના રક્ષણ માટે ઉપેક્ષા કરવી નહિ એટલું જ નહિ  
પણ સસારી કાર્યોમાં પણ તથા લવની રક્ષા બની શકે તેટલી હદ સુધી

જીવને જીવ જાણવા છતાં ધર્મ નિમિત્તે તેને ન બચાવવો. હજીયં જાય તેની ઉપેક્ષા કરવી, ધર્મ માટે જીવને હણવામાં હિંસા નથી એવું માનવું આ બધું ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણ છે, અનુકંપાભાવની વિરૂદ્ધ છે અને તેથી જીવના અનુકંપા ભાવનો નાશ થાય છે અને જ્યારે સમકિતના એક ખાસ લક્ષણનો નાશ થાય ત્યારે સમકિત કયાં રહે ?

૧૦મા ભેદમાં અજીવ સંયમ છે એટલે અજીવ (વસ્તુ, પાત્ર વગેરે) ને જતનાથી લેવું મૂકવું કે જેથી કોઈ જીવ હણાય નહિ અને પુદ્ગલિક વસ્તુ અચેત કે સચેત શરીરાદિ ઉપર રાગદ્વેષ ન કરવો તે અજીવ સંયમ છે

૧૧. પ્રેક્ષા = જોયા વગર કંઈ કામ ન કરવું અહીં પણ અહિંસાની મુખ્યતા છે.

૧૨. ઉપેક્ષાનો વિવેક—સાધર્મીના રક્ષણની ઉપેક્ષા (બેદરકારી) ન કરવી, પડવાઈ થતા જીવના સ્થિરીકરણની ઉપેક્ષા ન કરવી પણ કોઈપણ રીતે સમજાવીને ધર્મમાં જોડી ન શકાય તેવા જીવ ઉપર ઉપેક્ષા કરવી એટલે અહીં માધ્યસ્થ દૃષ્ટિ રાખવી

૧૩ પ્રમાર્જના—દિવસે જોઈને પ્રમાર્જન કરવું અને દિવસે જોએલી જગ્યા આશ્રી રાત્રે જતાં આવતાં પ્રમાર્જન કરવું, રજોહરણ કે શુભઠાથી પ્રમાર્જન કર્યા સિવાય ચાલવું નહિ અને જ્યાં પ્રમાર્જનની આજ્ઞા છે ત્યાં ત્યાં પ્રમાર્જના કર્યા વગર કોઈ કામ કરવું નહિ

૧૪ પારિકાવણીયા સંયમ—અશુચિને તથા અણુ-ઉપયોગી ચીજોને જતનાથી દૂર કરવી.

૧૫ મનઃસયમ—આર્તધ્યાન અને રોદ્રધ્યાનમા આડાઅવળા જતા મનને ત્યાંથી ખેંચી લેવું અને જે કાર્ય કરતા હોય તેમાં ઉપયોગ રાખવો અને જ્યારે કોઈ ખાસ કામ ન હોય ત્યારે ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાનમા મનને જોડવું

૧૬ વચન-સયમ-ભાષાસમિતિપૂર્વક જોઈવું અથવા મૌન રહેવું

૧૭. કાચસયમ-કાયાના કોઈપણ અંગ ઉપરને જતના વચન દેવાવવા નહિ. અહીં સયમના દરેક લેક્ષમાં અર્થસા ભાવને આચરણ મૂકેલ છે જોડે અર્થસા-ભાવપૂર્વક આચરણ તે સયમ અને સયમ તે આરિત્ર.

સયમના બીજી રીતે ૧૭ લેક્—

પ્રથમ આશવનો ત્યાગ તે સવર (પાલ આશવ બે રીતે લેવાય—  
પ્રથમ અમત અથવા મિશ્રાત્વ, અમત, પ્રમાદ, ક્ષાપ, અશુભ ભેગ)  
પાલ ઉદ્ધિયોને વશ રાખવી તે પાલ સયમ, ચાર ક્ષાપ પર નિશ્ચ  
મેળવેલો તે ચાર સયમ, ત્રણ શુષિ તે ત્રણ સયમ, કુલ મળી ૧૭  
લેક્ સમા.

અહીં પણ સયમ સમજિત સહિત આરિત્ર જોડે જાય નીકળે  
છે અને સમજિત જ્ઞાન, ઈર્શનપૂર્વક જ હોય, જોડે અર્થસા અને સયમમા  
જ્ઞાન, ઈર્શન અને આરિત્ર આવી જાય છે ઈર્શનના બે લેક્—(૧)  
આત્મ-ઈર્શન તે સમજિત, મોક્ષનીયના સતતના ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપ-  
શમથી કાય છે અને (૨) સામાન્ય જ્ઞાન, સત્તા અવલોકન, ઈર્શન  
આવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી ઉપજે છે.

હવે ઉત્કૃષ્ટ ધર્મના ત્રીજા વિભાગ તપ છે. તેના ૭ બાહ્ય  
લેક્ અને ૭ અભ્યંતર લેક્ નિર્વજા વૃત્તભાથી બાંધી દેવા.

અહીં મુખ્ય વસ્તુ એ જણાવવાની હતી કે અર્થસા તે અર્થસા  
ભાવ અને સયમ તે અર્થસાભાવપૂર્વક આચરણ તે બંને મળી  
અર્થસા ધર્મ સાબીત થયેલ જોડે અર્થસા ધર્મમા જ્ઞાન, ઈર્શન,  
આરિત્ર આ પ્રમાણે આવી ગયા.

હવે જોડેલા ધર્મમા જ્ઞાન, ઈર્શન, આરિત્ર, તપ અને નીર્મ  
અધુર આવી જાય છે અર્થસા જોડેલે હયા તેના બે લેક્, ૨૫ હયા અને  
૫૨ હયા ૨૫ હયા જોડેલે પોતાના આત્માને જ મ-મરણના કુન્નિર્માથી



મુક્ત કરવો, તે સંવર અને નિર્જરા તત્ત્વોમાં પુરુષાર્થ ( પંડિત વીર્યનો પુરુષાર્થ ) કરવાથી થાય છે અને સવર અને નિર્જરા જ્ઞાન દર્શનપૂર્વક જ હોય છે સ્વ દયા નિશ્ચય દયાના ધ્યેયવાળી હોય છે. તેથી સિદ્ધ સ્વરૂપ મેળવી આપે છે

પર દયાના બે ભેદ—૧. કોઈ જીવની મન, વચન અને કાયાથી હિંસા કરવી નહિ, કરાવવી નહિ અને કરતા પ્રત્યે રૂઢુ જાણવું નહિ અને પોતાને ગુણસ્થાનની યોગ્યતા પ્રમાણે જીવોના પ્રાણોનું રક્ષણ કરવું ૨ ‘ સર્વ જીવ કર્મ શાસન રસી ’ એવા લાવ અને કર્તવ્યથી બીજા જીવોના સસારી જન્મ મરણાદિ દુઃખોનો અત લાવવો

આવી રીતે અહિંસા ધર્મ મહા વિશાળ છે અને ધર્મના બીજા ભેદોની સાથે ભેદ-અભેદ સ્વરૂપે રહે છે. એક ગુણની આરાધના કરવાથી સર્વ ગુણો સાકળના કડાની પેઠે આપોઆપ ખેંચાઈ આવે છે. અને એક ગુણની વિરાધના કરવાથી સર્વ અવગુણો એક પછી એક હાખલ થતા જાય છે અને છેવટે આત્મ-ધર્મ સર્વથા નાશ થાય છે એવું જાણીને મુમુક્ષુ જીવોએ અહિંસા તત્ત્વમાં કોઈ પણ રીતે હિંસા હાખલ કરવી નહિ એક અંશ હિંસા હાખલ કરી તો બીજા અંશ જરૂર આવવાનો અને અશોની પરંપરા વધતા અહિંસા તત્ત્વને છિન્નભિન્ન કરી નાખીને છેવટે હિંસાની જ મુખ્યતા રહેશે

જ્યા સરળતા પૂર્વક લાચારીથી હિંસા થઈ જાય છે તેને માટે પ્રાયશ્ચિત્તથી શુદ્ધ થઈ જવાય છે પણ ધર્મને નામે જ્યાં જોઈએ ત્યાં હિંસા હિંસા જ દેખાય છે, ત્યાં ધર્મ કેવો ? માટે જે જીવોને હિંસાનો ડર છે, જે મુમુક્ષુ છે અને ધર્મની સાધનાની ઇચ્છા છે તેઓએ એવા ગુરુનો આશ્રય લેવો કે જે હિંસાનો કોઈ પણ રીતે ઉપદેશ આપતાં નથી, કોઈપણ હિંસાની અનુમોદના કરતા નથી અને જેઓ સર્વજ્ઞ વીતરાગની આજ્ઞા પ્રમાણે પંચ મહાવ્રત પાળે છે, ૪૨, ૪૭, ૬૬, દોષ રહિત આહાર-પાણી લે છે, ઈર્ષ્યા-સમિતિથી આલે છે, જતના-પૂર્વક બોલે છે અને ક્રોધ, માન, માયા અને લોભની જંબળમાં

૧૬ વચન-સમય-શ્રાવણસમિતિપૂર્વક બોલવું અથવા મૌન રહેવું

૧૭ કાલસમય-કથાના કૌશલ્ય અથવા ઉપદેશને અનુસર કરવાવળી નહિ. અહીં સમયના દરેક લેકમાં અહિંસા ભાવને આચરણમાં મૂકેલ છે એટલે અહિંસા-ભાવપૂર્વક આચરણ તે સમય અને સમય તે આરિત્ર.

સમયના બીજી રીતે ૧૭ લેક—

પાંચ આશ્રવનો ત્યાગ તે સવર (પાંચ આશ્રવ બે રીતે લેવા- પાંચ અમત અથવા મિશ્રાત્વ, અમત, પ્રમાદ, કથા, અશુભ ભેદ) પાંચ ઉદ્યોગને વશ રાખવી તે પાંચ સમય, ચાર કથા પર વિશ્વ મેળવે તે ચાર સમય, ત્રણ યુગિ તે ત્રણ સમય, કુલ મળી ૧૭ લેક થયા.

અહીં પણ સમય સમક્ષિત સહિત આરિત્ર એવો ભાવ નીકળે છે અને સમક્ષિત જ્ઞાન, દર્શનપૂર્વક જ હોય, એટલે અહિંસા અને સમયના જ્ઞાન, દર્શન અને આરિત્ર આવી બધા જ દર્શનના બે લેક—(૧) આત્મ-દર્શન તે સમક્ષિત, મોહનીયતા સમકલ્પ કથા, ઉપશમ કે કથોર શમથી થાય છે અને (૨) સામાન્ય જ્ઞાન, સત્યા અવલોકન, દર્શન આચરણીય કર્મના કથોપશમથી ઉપજે છે.

હવે ઉત્કૃષ્ટ ધર્મના ત્રીજા વિભાગ તપ છે તેના છ પ્રકાર લેક અને છ અલગ તર લેક નિર્ધાર તત્ત્વમાંથી બાકી રેલા.

અહીં મુખ્ય વસ્તુ એ જણાવવાની હતી કે અહિંસા તે અહિંસા ભાવ અને સમય તે અહિંસાભાવપૂર્વક આચરણ તે જાને મળી અહિંસા ધર્મ સાળીત થયે. એટલે અહિંસા ધર્મમાં જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ર આ પ્રમાણે આવી ગયા.

હવે એકલા ધર્મમાં જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ર, તપ અને વીર્ય બધું જ આવી બધા છે અહિંસા એટલે હયા તેના બે લેક, સ્વ દયા અને ખર દયા, સ્વ દયા એટલે પોતાના આત્માને અન્ન-મરણના દુ-ખમાંથી

## રાધે કૃષ્ણ.

\*

પ્રચલિત ' રાધેકૃષ્ણ ' શબ્દનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ.

એક આધ્યાત્મિક સમતુલના મિથ્યાશ્રુતની સમશ્રુતમાં પરિણતિ.

ભગવાન્ના સંબોધનમાં કોઈ રાધેશ્યામ કહે છે અને કોઈ રાધેકૃષ્ણ કહે છે તેમાં રાધાને સ્ત્રી માનવામાં આવે છે અને કૃષ્ણ અથવા શ્યામને ભગવાન્ માનવામાં આવે છે

પણ તત્ત્વજ્ઞાનની રીતે ભગવાન્ સ્ત્રીસંગ, કામક્રીડા, માયાસેવન આદિ સ સાર ભ્રમણ કરનારા દોષોથી મુક્ત હોય છે તેથી તત્ત્વજ્ઞાનની રીતે રાધાનો અર્થ ગુણ થાય છે અને અપરાધનો અર્થ દોષ થાય છે અને રાધ ( ગુણ ) ચેતનાનું પરિણમન હોય એટલે રાધા કહેવામાં આવે છે.

ચેતના તે આત્માનું લક્ષણ છે તેથી આત્મા ચેતનાનો સ્વામી પણ ગણાય છે તેથી કૃષ્ણ અથવા શ્યામનો અર્થ આત્મા થાય છે. શ્યામ શબ્દ સ્વામિત્વ બતાવે છે અને દોષો રૂપી કાળાશમાથી ઘસાઈને રાધા ( ગુણ ) ધરનારો નિર્મળ થતો આત્મા એવો ભાવ, રાધેના જોડાણથી કૃષ્ણ શબ્દ ઉપરથી નીકળી શકે છે એટલે રાધે કૃષ્ણ ( રાધેશ્યામ ) નો અર્થ ગુણુવાળો આત્મા એટલે શુદ્ધ ગુણુવાળો હોય તે શુદ્ધ આત્મા એમ સમજાય છે.

આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ જોતા જીવ અનાદિ કાળથી મિથ્યાત્વ આદિ દોષોથી ભવ ભ્રમણ કર્યા કરે છે પણ કઈક સમતાપૂર્વક કષ્ટ સહન કરવાથી કર્મથી હલકા થાય છે ત્યારે કોઈ જીવ ગુણોનો સંગ્રહ કરીને શુદ્ધ-આત્મ-તત્ત્વનો અનુભવ કરે છે ત્યારથી તે ગુણોવાળો આત્મા કહેવાય છે અને ગુણોની શુદ્ધિ કરીને છેવટે પરમ પદ પામે છે

પડતા નથી પણ શાંતિપૂર્વક બ્રહ્મિસા ધર્મની ઉપાસના કરે છે

બ્રહ્મિસા, સમય અને તપ બે 'ઉત્કૃષ્ટ મંગલ ધર્મ' છે, જે બાવા ધર્મમાં સુસ્ત રહે છે તેને દેવતાઓ પણ નમસ્કાર કરે છે પણ તેઓ સત્કાર-સ માનની ઉપેક્ષા કરીને મોક્ષમાર્ગની જ સાધના કરી કરે છે એવા સર્વ સમગ્રી ને નમસ્કાર હોય !



# રાધે કૃષ્ણ.

\*

પ્રચલિત ' રાધેકૃષ્ણ ' શબ્દનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ.

એક આધ્યાત્મિક સમતુલના મિથ્યાશ્રુતની સમશ્રુતમાં પરિણતિ.

ભગવાન્ના સંબોધનમાં કોઈ રાધેશ્યામ કહે છે અને કોઈ રાધેકૃષ્ણ કહે છે તેમાં રાધાને સ્ત્રી માનવામાં આવે છે અને કૃષ્ણ અથવા શ્યામને ભગવાન્ માનવામાં આવે છે

પણ તત્ત્વજ્ઞાનની રીતે ભગવાન્ સ્ત્રીસંગ, કામક્રીડા, માયાસેવન આદિ સ સાર ભ્રમણ કરનારા દોષોથી મુક્ત હોય છે તેથી તત્ત્વજ્ઞાનની રીતે રાધાનો અર્થ ગુણ થાય છે અને અપરાધનો અર્થ દોષ થાય છે અને રાધ (ગુણ) ચેતનાનું પરિણમન હોય એટલે રાધા કહેવામાં આવે છે.

ચેતના તે આત્માનું લક્ષણ છે તેથી આત્મા ચેતનાનો સ્વામી પણ ગણાય છે તેથી કૃષ્ણ અથવા શ્યામનો અર્થ આત્મા થાય છે. શ્યામ શબ્દ સ્વામિત્વ બતાવે છે અને દોષો રૂપી કાળાશમાથી ઘસાઈને રાધા (ગુણ) ધરનારો નિર્મળ થતો આત્મા એવો ભાવ, રાધેના જોડાણથી કૃષ્ણ શબ્દ ઉપરથી નીકળી શકે છે એટલે રાધે કૃષ્ણ (રાધેશ્યામ) નો અર્થ ગુણવાળો આત્મા એટલે શુદ્ધ ગુણવાળો હોય તે શુદ્ધ આત્મા એમ સમજાય છે.

આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ જોતા જીવ અનાદિ કાળથી મિથ્યાત્વ આદિ દોષોથી ભવ ભ્રમણ કર્યા કરે છે પણ કઈક સમતાપૂર્વક કષ્ટ સહન કરવાથી કર્મથી હલકા થાય છે ત્યારે કોઈ જીવ ગુણોનો સંગ્રહ કરીને શુદ્ધ-આત્મ-તત્ત્વનો અનુભવ કરે છે ત્યારથી તે ગુણોવાળો આત્મા કહેવાય છે અને ગુણોની શુદ્ધિ કરીને છેવટે પરમ પદ પામે છે

બાહ્ય સાહિત્ય કહે છે કે કૃષ્ણનો જ મ યતા જ રાધા તેની પાસે દોડી આવી અને ભવોભવની પ્રીતિ બતાવતી તેના પર પ્રેમ કરવા માંડી. બ્યવહારિક દ્રષ્ટિએ બેતાં કેઈ સાચા માણસને ઘેર પુત્ર જન્મે ત્યારે ત્યાં ઘણા લોકો પ્રેમ બહાર કરવા બંધ તેથી તે ધાર્મિક સ્વરૂપ આવી શકે નહિ.

ધાર્મિક સ્વરૂપમાં લાવવા માટે તેનો અર્થ જોવો યામ છે કે ત્યારે અધમ, શુદ્ધ આત્મવત્ત્વનો અનુભવ કરવાનું શરૂ કરે ત્યારે તે મિત્ત્યાત્વની દુનિયામાંથી ખસીને પોતાના અધમની અપેક્ષાએ સમ્યક્ત્વમાં તેનો ઉત્પાદ (જન્મ) થાય છે ત્યારે ઝુલોનો પ્રવાહ તેમાં આવે છે જોડે છે કે કર્મથી કેકાએલાં ઝુલો, કર્મોના કન્વાએ શુદ્ધ યતા બંધ છે જોડે છે કે રાધા (શુદ્ધ) અને આત્માનું નવનિર્મિત પદ્મ (એકત્વ) વધતું બંધ છે.

ત્યારમાદ બાહ્ય સાહિત્ય પ્રમાણે જેમ જેમ કૃષ્ણ મોટા થતા બંધ છે તેમ તેમ રાધાનો પ્રેમ વધતો બંધ છે અને પોતાની સાસુ અને પતિથી છટકીને કૃષ્ણ પાસે જ ફીડ કર્યા કરે છે તેની સાસુ અને તેના પતિ વારંવાર શિક્ષા કરવા છતાં કૃષ્ણ પાસે રમવાનું તે છોડતી નથી અને કૃષ્ણના બળ અને વિદ્યાના પ્રભાવથી છેવટે તેની સાસુ અને પતિ થાકે છે.

બ્યવહાર દ્રષ્ટિએ બેતાં કેઈ સી પરપુરુષ પાસે બંધ થો તે નીતિની વિરુદ્ધ છે તેમાં વળી મોટા પુરુષ આ અનીતિનો માર્ગ સ્વીકારે જ નહિ. વાસુદેવના લાવણ્ય અને બળ વરદે સીઓર્ડ આકર્ષણ હોય છતાં વાસુદેવે અનીતિ માર્ગ કદી અહલ્ય કરવા નથી તેથી આ વાત ધર્મ દ્રષ્ટિએ અસંગત છે.

ધર્મ તત્ત્વ દ્રષ્ટિએ બેતાં જોવો અર્થ યામ છે કે જેમ જેમ આત્માના શુદ્ધ ઉપયોગનું બળ વધે છે તેમ તેમ ધિતના (સુખ સમૂહ) કે જે ખડેલાં ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, શોક વગેરે અધાર્મિક ક્રુદ્ધ બળ અને કમરૂપી પતિની બળમાં ફસાઈ કતી તેમાંથી છડીને,

શુદ્ધ આત્મ-તત્ત્વ તરફ જાય છે જ્યારે આત્મતત્ત્વનો ઉપયોગ ન હોય ત્યારે વળી ચેતનાને કામ અને લોભાદિ પ્રકૃતિઓ પોતા તરફ ઘસડી જાય છે પણ આત્માનું પ્રબળ વધતાં તે પ્રકૃતિઓનું જોર ઢીલું થતું જાય છે અને આત્મા શુદ્ધ ચેતના (રાધ) સાથે રમણતા કરે છે.

બાહ્ય સાહિત્ય કહે છે કે કૃષ્ણને માખણનો શોખ હતો અને તે ગોપીઓ પાસેથી મેળવતો આ વસ્તુ ખનવા જોગ છે પણ તેમાં કોઈ ધાર્મિક તત્ત્વ નથી પણ ધાર્મિક તત્ત્વ શોધવું હોય તો એવો અર્થ થાય કે શાસ્ત્રો વાંચતાં જે તેમાંથી શુદ્ધ આત્મભાવને શોધીને શુદ્ધ તત્ત્વને કેળવે તેણે ‘માખણ’ ગ્રહણ કર્યું એમ કહેવાય અને આત્મ-ભાવ કેળવતી વખતે મન અને ઇન્દ્રિયોને બાહ્ય દુનિયામાં જતી રોકવાની હોય છે તેથી તે ગુપ્તિ કહેવાય અને ગોપવવાની શક્તિ તે આત્માનો ગુણ તે ગોપી સમજવી.

બાહ્ય સાહિત્ય કહે છે કે કૃષ્ણને ૧૬૦૦૦ ગોપીઓ હતી તેમની સાથે, એક એક અને એક એક કૃષ્ણ એવી રચના કરીને રાસ રમતા હતા વ્યવહારમાં જોતા જે વાસુદેવ હોય છે તેને ૩૨૦૦૦ રાણીઓ હોય છે અને વાસુદેવ વૈકિંચ રૂપો કરીને સામા ૩૨૦૦૦ રૂપ ખનાવી શકે છે એવી શક્તિવાળા હોય છે પણ આ તો ભોગની વસ્તુ છે તે ધાર્મિક કહેવાય નહિ, જો ભોગથી ધર્મ થતો હોય તો ત્યાગની શી જરૂર છે? અને જો ભગવાન ભોગમાં રક્ત રહે અને ભક્તોને ભોગમાંથી મુક્ત થવાનું કહે તો ‘ઘેલી હાડીને શિખામણ આપે’ એના જેવું થયું, પણ ભગવાન તો સર્વ સંગ અને ભોગથી પર છે અને ભગવાનની શ્રેષ્ઠતા સર્વ ઉત્તમ જ્ઞાન અને ગુણોથી જ સાબીત થાય છે.

કુદરતમાં સર્વ માટે એક સરખો નિયમ હોય છે દોષ સેવવાથી દોષિત જ થવાય છે અને ગુણને સેવવાથી ગુણવાન થવાય છે તેમાં કોઈને અપવાદ હોય તે કુદરતી નિયમની વિરુદ્ધ જ ગણાય સાહિત્યની હકીકતને ધાર્મિક સ્વરૂપ આપવું હોય તો એવો અર્થ

બાહ્ય સાહિત્ય કહે છે કે કૃષ્ણનો જ મ યતા જ રાધા તેની પાસે દોડી આવી અને ભવોભવની પ્રીતિ જતાવતી તેના પર પ્રેમ કરવા માગી. બ્યવહારિક દષ્ટિએ એવાં કેંઈ સાસ માણસને મેર પુત્ર જ મે ત્યારે ત્યા ઘણા લોકો પ્રેમ બાહેર કરવા બાંધ તેથી તે ધાર્મિક સ્વરૂપ આવી શકે નહિ.

ધાર્મિક સ્વરૂપમાં લાવવા માટે તેનો અર્થ એવો થાય છે કે ત્યારે આત્મા, શુદ્ધ આત્મતત્વનો અનુભવ કરવાનું શરૂ કરે ત્યારે તે મિશ્રાત્વની કુનિયામાંથી ખસીને પોતાના આત્માની અપેક્ષાએ સમ્પૂર્ણત્વમાં તેનો ઉત્પાદ (જન્મ) થાય છે ત્યારે સુલોનો પ્રવાહ તેમાં આવે છે એટલે કે કર્મોથી હઠાએલા સુલો, કર્મોના હડવાથી શુદ્ધ થતા બાંધ છે એટલે કે રાધા (શુદ્ધ) અને આત્માનું નવલોક ધણું (એકત્વ) વધતું બાંધ છે.

ત્યારબાદ બાહ્ય સાહિત્ય પ્રમાણે જેમ જેમ કૃષ્ણ મોટા થતા બાંધ છે તેમ તેમ તથાનો પ્રેમ વધતો બાંધ છે અને પોતાની શક્તિ અને પતિથી છટકીને કૃષ્ણ પાસે જ ફીટા કર્યા કરે છે તેની શક્તિ અને તેના પતિ વારવાર શિક્ષા કરવા છતાં કૃષ્ણ પાસે રમવાનું તે છેલ્લી નથી અને કૃષ્ણના બળ અને વિદ્યાના પ્રભાવથી છેવટે તેની શક્તિ અને પતિ થાકે છે.

બ્યવહાર દષ્ટિથી એવાં કેંઈ સ્ત્રી પરપુરુષ પાસે બાંધ તો તે નીતિની વિરુદ્ધ છે તેમાં વળી મોટા પુરુષ આ અનીતિનો માર્ગ સ્વીકારે જ નહિ. વામુદેવના લાવણ્ય અને બળ તરફ સ્ત્રીઓનું આકર્ષણ હોય છતાં વામુદેવો અનીતિ માર્ગ કદી જાહેર કરતા નથી તેથી આ વાત ધર્મ દષ્ટિએ અસંભવ છે.

ધર્મ તત્વ દષ્ટિએ એવાં એવો અર્થ થાય છે કે જેમ જેમ આત્માના શુદ્ધ ઉપયોગનું બળ વધે છે તેમ તેમ એવના (સુલ સમૂહ) કે જે પહેલાં ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, શોક વગેરે અધાર્મિક કુકૃં બાંધ અને કામરૂપી પતિની બાળમાં ફસાણી હતી તેમાંથી છૂટીને,



ધર્મજ્ઞાન મેળવવા માટે હઠાગ્રહનો ત્યાગ કરવો- પડે છે, તેમ કર્યા વગર શુદ્ધ ન્યાય દ્રષ્ટિ, સરળતા અને તત્ત્વ-દ્રષ્ટિ કેળવ્યા વગર શુદ્ધ ધર્મમાં પ્રવેશ કરી શકાતું નથી; માટે જે ધર્મના જ્ઞાસુ હોય તેમણે આ વસ્તુ બરાબર સમજવી જોઈએ. અહીં વસ્તુતત્ત્વ શુદ્ધ દ્રષ્ટિથી બતાવવામાં આવ્યું છે કેાઈ સંપ્રદાયવાદ કે ભેદની દ્રષ્ટિએ આ સમતુલના કરેલ નથી. આ તો એક આધ્યાત્મિક તુલના છે જે તત્ત્વસાર હોય તે જ ગ્રાહ્ય હોઈ શકે મિથ્યા શ્રુતની સમશ્રુતમાં પરિણતિ આવીરીતે થઈ શકે છે. તેમાં સમશ્રુતની દ્રષ્ટિએ એક પણ ભૂલ ન હોવી જોઈએ.



# તત્ત્વોનું ભેદ અભેદ સ્વરૂપ

શુદ્ધ ધ્યાનના પહેલા બે પાયા હવેસ્કને ધ્યાવવાના હોય છે.

(૧) પૃથકત્વ વિતર્ક સંવિચાર —તેમાં વસ્તુ અને વસ્તુઓનું ભેદ સ્વરૂપ (જુદા પદ્ધતિ) સૂત્રમાં કેવી રીતે છે તેને વિચાર કરવાનો હોય છે, તેથી અજ્ઞાન દૂર થાય છે અને ભેદ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(૨) એકત્વ વિતર્ક સંવિચાર —તેમાં વસ્તુનું અભેદ સ્વરૂપ સૂત્રમાં કેવી રીતે છે તેના ભાવનો અનુભવ કરવાનો હોય છે તેથી રાગદ્વેષ દૂર થાય છે.

શુદ્ધ ધ્યાનનો સારમાં સાચો અનુભવ બૌદ્ધ પૂર્વી કરી શકે છે, અનુભવ કરતાં કરતાં એક દિવસ ક્ષાયક સમર્થિત પૂર્વે ન જાણુ હોય તો પ્રાપ્ત કરે છે અને કૃપક્રમેથી મેળવે છે. પદ્ધતિ આપણી શક્તિ પ્રમાણે પાશ્વમાં જાણના પ્રમાણમિશ્રાન મેળવી રાખ્યું હોય તો તેના અસ્તર અજ્ઞાની ભવમાં પડે છે અને કૃપક્રમેથીની અપરાધના જલદી સંકેત થાય છે. માટે મોક્ષાર્થી હવે ભેદ અભેદ સ્વરૂપ અનુભવુ એકજો અને યથાશક્તિ અનુભવ કરવો એકજો. શુદ્ધ ધ્યાનની ભાવના વાળો ધર્મ ધ્યાનમાં તો પ્રવેશ કરી શકે એટલે કરેલું નિષ્ફળ નહિ જાય. નીચેના વર્ણનમાં (અ) પૃથકત્વ માટે અને (બ) એકત્વ માટે શુદ્ધ છે.

(અ) પૃથકત્વ વિતર્ક સંવિચાર  
અહીં વિચારણાની મેળી આવે છે.

(બ) એકત્વ વિતર્ક સંવિચાર  
અહીં એક વિચારના ભાવનો અનુભવ કરવો,

૧ (અ) વિશ્વના બે ભેદ : ૧ લોક-તેમાં છ દ્રવ્ય છે અને ૨. અલોક-તેમાં ફક્ત એક આકાશ દ્રવ્ય છે

(બ) લોક અને અલોકનું એકત્વ વિશ્વથી થાય છે. અનુભવ માટે મતિશ્રુત જ્ઞાનનો લોક અને અલોકમાં એક સાથે ઉપયોગ લગાવો.

૨ (અ) દ્રવ્યથી—છએ દ્રવ્યના પોતપોતાના મળ ગુણ જુદા જુદા હોવાથી છએ દ્રવ્ય જુદા જુદા છે. જેમકે, જીવમાં ચૈતન્ય ઉપયોગ, પુદ્ગળોમાં રૂપ આદિનો સયોગ વિયોગ, આકાશમાં અવગાહના દાન, ધર્માસ્તિકાયમાં ગતિ સહાય, અધર્માસ્તિકાયમાં સ્થિરતા સહાય, કાળમાં વર્તના એમ જુદા જુદા ગુણો છે.

(બ) દ્રવ્યથી—છએ દ્રવ્યમાં દ્રવ્યના લક્ષણ ઉત્પાદ, વ્યય, ક્ષુવતા, દ્રવ્યતત્ત્વ, ગુણ, પર્યાય હોવાથી દ્રવ્યત્વની અપેક્ષાએ સરખા છે. “ દ્રવ્ય ” શબ્દમાં લોકના સર્વ દ્રવ્યો આવી જાય તે સંગ્રહનયની એકતા આ ગુણોથી સર્વ દ્રવ્યોમાં ઉપયોગ લગાવો તો એકતાનો અનુભવ થશે

૩. (અ) ક્ષેત્રથી—દરેક દ્રવ્ય પોતપોતાની અવગાહનામાં અખા-ધિતપણે રહે છે તેથી સ્વ-અવગાહનાની અપેક્ષાએ ક્ષેત્રથી ભિન્નતા છે.

(બ) ક્ષેત્રથી—છએ દ્રવ્ય લોકમાં છે તેથી લોકની અપેક્ષાએ ક્ષેત્રનું એકત્વ થયું લોકના એક આકાશ પ્રદેશમાં અનતાનત જીવના દેશ, પ્રદેશો, અનતાનત પરમાણુ પુદ્ગળો અને પુદ્ગળ સ્કંધો, એક ધર્મપ્રદેશ, એક અધર્મ પ્રદેશ, એક કાળાણુ રહે છે તે બધાનું એક આકાશ પ્રદેશથી ( ક્ષેત્રથી ) એકત્વ થયું

૪. (અ) કાળથી—દરેક દ્રવ્ય સમયે સમયે પર્યાયમાં પરિવર્તન પામે છે, એટલે નવા પર્યાયની ઉત્પત્તિ અને જૂના પર્યાયનો નાશ દરેક સમયે થયા કરે છે તે બધા પર્યાયો જુદા જુદા છે

(બ) કાળથી—પર્યાયમાં વર્તન પામતું દરેક દ્રવ્ય, પોતપોતાના બધા પર્યાયમાં રહે છે એટલે સર્વ પર્યાયમાં તે દ્રવ્યથી એકત્વ થયું.

## તત્વોનું ભેદ અભેદ સ્વરૂપ

શુદ્ધ ધ્યાનના પહેલા બે પાયા ઉદ્ધત્તને ધ્યાવવાના હોય છે.

(૧) પૃથક્ત્વ વિતર્ક સંવિચાર —તેમાં વસ્તુ અને વસ્તુઓનું ભેદ સ્વરૂપ (જુદા પક્ષ) સૂત્રમાં કેવી રીતે છે તેને વિચાર કરવાનો હોય છે, તેથી અધ્યાન દૂર થાય છે અને ભેદ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(૨) ઐક્યત્વ વિતર્ક અવિચાર —તેમાં વસ્તુનું અભેદ સ્વરૂપ સૂત્રમાં કેવી રીતે છે તેના ભાવનો અનુભવ કરવાનો હોય છે, તેથી રાગદ્વેષ દૂર થાય છે.

શુદ્ધ ધ્યાનનો સાધાર્મ્ય સાથે અનુભવ બૌદ્ધ પૂર્વી કરી શકે છે, અનુભવ કરતાં કરતાં એક દિવસ ક્ષાયક સમર્થિત પૂર્વે ન જાણ્યું હોય તો પ્રાપ્ત કરે છે અને ક્ષપકભેદની મેળવે છે. પક્ષ આપણી શક્તિ પ્રમાણે પાંચમાં આશના પ્રમાણમાં જ્ઞાન મેળવી શક્યું હોય તો તેના સંસ્કાર અધ્યાત્મી ભવમાં પડે છે અને ક્ષપકભેદની આશયના બદલી સંકળ થાય છે. માટે મેક્ષાર્થી એવે ભેદ અભેદ સ્વરૂપ વ્યક્તિ બેઠાંજો અને વચાશક્તિ અનુભવ કરવો. બેઠાંજો શુદ્ધ ધ્યાનની ભાવના થાવો ધર્મ ધ્યાનમાં તો પ્રવેશ કરી શકે એટલે કેટલું નિરૂપ નહિ બધા નીચેના વર્ણનમાં (અ) પૃથક્ત્વ માટે અને (બ) ઐક્ય માટે સુદેહ છે.

(અ) પૃથક્ત્વ વિતર્ક સંવિચાર

અહીં વિચારની મેળી આવે છે,

(બ) ઐક્યત્વ વિતર્ક અવિચાર

અહીં એક વિચારના ભાવનો અનુભવ કરવો,

૯ જીવાસ્તિકાયમાં :-

(અ) દ્રવ્યથી દરેક જીવ સ્વતંત્ર અને ભિન્ન છે. ગતિ, જાતિ, યોનિ, કુળ, ગુણસ્થાન વગેરે સમૂહોથી પણ ભિન્નતા છે.

(બ) દ્રવ્યથી દરેક જીવને એક સરખા આત્મપ્રદેશો છે કોઈ ને એક વધારે નથી કોઈને એક પ્રદેશ એછો નથી. બધાને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અસંખ્યાતના એક જ ભેદની સંખ્યા છે તેથી બધા સરખા અને સ્વતંત્ર છે, કોઈ કોઈની માલીકીનો નથી માટે કોઈ પર રાગદ્વેષ ન કરવો અનુભવ માટે લોકના સર્વ જીવોના અરૂપી પ્રદેશોમાં શ્રુતજ્ઞાનનો મતિપૂર્વક ઉપયોગ લગાવો અને સમભાવનો અનુભવ કરો.

૧૦ (અ) ક્ષેત્રથી—દરેક જીવ પોતપોતાની અવગાહનામાં અવિ-રોધપણે રહે છે તે અવગાહનાથી ભિન્નતા છે

(બ) ક્ષેત્રથી બધા જીવો લોકમાં રહે છે તેથી લોકથી એકત્વ થયું જ્યાં એક જીવ છે. ત્યાં અનતાનંત જીવ તથા જીવના દેશ-પ્રદેશો રહે છે તેથી દેશથી એકત્વ થયું

૧૧. (અ) કાળથી—દરેક જીવના વ્યજન પર્યાય તથા અર્થ પર્યાય અનતાનંત છે તે દરેક પર્યાય એકબીજાથી જુદાં જુદાં છે

(બ) કાળથી પોતપોતાના પર્યાયોમા જીવ તેનો તે જ છે, તેથી જીવથી તે પર્યાયોનું એકત્વ થયું પર્યાયત્વથી પણ એકત્વ થાય કારણ કે સંગ્રહનયથી “પર્યાય” શબ્દમા સર્વ પર્યાયો આવી જાય અનુભવ માટે તમારા સર્વ પર્યાયોમાં નિજ આત્મ દ્રવ્યને શ્રુતજ્ઞાનથી નીહાળો.

૧૨. ગુણભાવથી :-

(અ) ( ૧ ) ચેતનાની શુદ્ધિ ( હોશ )ની તારતમ્યતા તે ભિન્નતા.

(બ) ( ૧ ) બધા જીવોમા ચૈતન્ય લક્ષણ છે તેથી એકત્વ

૫ (ખ) સાવથી-કેટલું દ્રવ્ય પોતપોતાના જુદા જુદા અર્થપર્યાય (ગુણ-પર્યાય)માં પરિણમી છે

(બ)સાવથી-તે સમયે સમયે ફરતા સર્વ ગુણપદધિમાં બ્યક્તિગત દ્રવ્યનો બ્યક્તિગત ગુણ મુલ છે તેથી ગુણથી જોઈતવ થયું

૬ (ખ)બ્યક્તિત્વથી જર્માસ્તિકાથ જાધર્માસ્તિકાથ અને જાધર્માસ્તિકાથ જોઈ જોઈ છે એવો પુદ્ગલો અને કાળના સમયો અનતાનક છે તે સર્વે બ્યક્તિત્વથી જુદા જુદા છે

(બ) બધા સમયોનું કાળથી જોઈતવ થાય છે, બધા પુદ્ગલોનું પુદ્ગલસ્તિકાવથી જોઈતવ થાય છે, બધા જીવોનું જીવાસ્તિકાવથી જોઈતવ થાય છે. બાકીના ત્રણ દ્રવ્યો તો જોઈતમે જ છે તે બધા દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વથી જોઈતવ થાય છે

૭. (ખ) પુદ્ગલો પદધિમાં રહે છે તે સર્વ પદધિમાં ભિન્નભિન્ન છે જેમકે પરમજીવ પુદ્ગલરૂપે, દ્વિપ્રકેશી થાવત્ અનતાનક પ્રકેશી સ્કંધ, કર્મ, પ્રાપસ્થાન, મનોવર્તણ, વચન વર્તણ, કાર્મણ શરીર, પ્રાપ્ત્ય, અધાડ, પક્ષાધી, પ્રતિબિંબ, પૃથ્વીજો, પાણી ને વાયુવાના શરીરના સમુદ્ધિ, દીપો, સમુદ્રો, દેવ વિમાનો, ઔદારિક વગેરે સ્ફૂલ શરીરો, દ્રવ્યલેશ્યા.

(બ) તે સર્વ પદધિમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ છે તેથી રૂપી છે તે પુદ્ગલ સ્વરૂપ છે, તે સ્વરૂપથી જોઈતવ છે

૮ (ખ) આત્મા ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે શરીર, ઇન્દ્રિયો, મન, કર્મ જે સર્વ પુદ્ગલ સ્વરૂપી જડ (અજીવ) છે એથી સસારી જીવનમાં ભિન્નતા

(બ) જીવ અને પુદ્ગલ બંને સ્વતંત્ર દ્રવ્યો છે ત્યાં દ્રવ્યત્વથી જોઈતવ થયું સ્વતંત્રતાથી અદ્ભુત અને મમત્વનો નાશ થાય છે કારણ કે સ્વતંત્ર દ્રવ્ય કોઈ કોઈનું નથી, કોઈની આધિન્ય નથી

દર્શનમાં કાળ આશ્રયી તથા જ્યેષ્ઠ દ્રવ્યો અને દર્શ્યોની સંખ્યા, આશ્રયી ભિન્નતા છે અને ચારિત્રમાં રાગદ્વેષના અનંતાનંત રસાંશોમાંના જેટલા રસાંશોનો અભાવ તારતમ્યતાની અને કાળ આશ્રયી ભિન્નતા છે

(ખ) ૧૪. સર્વ જ્ઞાન પર્યાયો જ્ઞાન જ છે, સર્વ દર્શન પર્યાયો દર્શન છે દર્શન તે સામાન્ય જ્ઞાન અને જ્ઞાન તે વિશેષ જ્ઞાન એટલે એ બંનેના જ્ઞાનમાં એકતા થઈ હવે જ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગમાં રાગ-દ્વેષના રસાંશોનો અભાવ તે ચારિત્ર એટલે શુદ્ધ જ્ઞાન ઉપયોગમાં સર્વનું એકત્વ થયું.

(અ) ૧૫ આત્માને ચાર ભાવ-પ્રાણ છે જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, વીર્ય, તે ચારે ભાવો જુદા જુદા છે તેથી ભિન્નતા.

(ખ) ૧૫ ચારે ભાવ-પ્રાણ આત્મ સ્વરૂપ છે તેથી સ્વરૂપથી એકત્વ થયું ચેતનાનો અવ્યક્તપણે આભાસ તે દર્શન ચેતના જીવનો ગુણ છે એમ જાણવું. અથવા જ્ઞાનથી આત્માને ઓળખવો તે જ્ઞાન જ્ઞાનનો ઉપયોગ લગાવવાનો પ્રયત્ન કરવો તે પંડિત વીર્ય, ઉપયોગમાં સ્થિરતા કરવી તે ભાવ ચારિત્ર અને તેથી થતા સુખનો અનુભવ કરવો તે નિર્વિકલ્પ સમાધિ આ અનુભવ તે નિશ્ચય સમકિત એટલે સમકિતથી આત્મભાવોનું એકત્વ થયું

(અ) ૧૬ જીવ દ્રવ્ય છે અને તેના ગુણો તે અર્થ (ભાવ) છે એટલે ગુણી (જીવ) અને ગુણોમાં ભિન્નતા થઈ

(ખ) ૧૬ જ્યાં ગુણી છે ત્યાં જ ગુણ છે અને જ્યાં ગુણ છે ત્યાં જ ગુણી (જીવ) છે તે એકતા છે જો તમે ગુણોને ઓળખી શકો તો આત્મ દેશનમાં આત્માને ઓળખી શકશો અને આત્મામાંથી સર્વ ગુણો અને સુખ ઉત્પન્ન થતા હોય એમ જણાશે.

(અ) ૧૭ નિજ આત્મ દ્રવ્યને લોક અલોક રૂપી વિશ્વમાંથી ભેદ જ્ઞાનથી અલગ તારવી કાઢવો વળી પોતાના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાંથી એક પ્રદેશ શ્રુતજ્ઞાન અનુસાર તારવી લઈને તેના એક ગુણ પર્યાયને તારવી કાઢવો અને તેમા લીન થવાથી એકત્વ સ્વરૂપમા જવાશે.

(બ) (૨) ઉપયોગની શુદ્ધિ અશુદ્ધિ, તારતમ્યતા અને વર્તતા આશ્રી ભિન્નભિન્ન ઉપયોગો છે

(બ) (૨) બધા જીવોને ઉપયોગ છે તેથી એકત્વ.

(અ) (૩) સુખ, દુઃખ, સુખદુઃખની તારતમ્યતા તે ભિન્નતા

(બ) (૩) સર્વ જીવો પોતપોતાના સ્વરૂપમા રહે છે તે એકતા

(અ) (૪) દોષોમા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હ્રસ્વ, રતિ, અરતિ, કમ, શોક, દુઃખ, વેદ ઉદ્ધ, અદ્યાર પાપસંહાર સેવન એ સર્વ જુદા જુદા દોષો છે

(બ) (૪) “ દોષ ” શબ્દમાં સર્વ દોષો આવ્યા બાદ તે સ્વચ્છન્નતા એકતા.

(અ) (૫) યુષ્ઠોમાં ક્રમા, નમ્રતા, સરળતા, સ્વતોષ, અલીસતા, વિરહતપક્ષ, અલેષ, નિર્ભયતા, અશોક, માધ્યસ્થ પરિણામ, અવેદ્યપક્ષ એ બધા જુદા યુષ્ઠો છે

(બ) (૫) આ બધા યુષ્ઠોમાં સ્થાન જીવ છે તેથી જીવમા એકત્વ થયું હરેક યુષ્ઠનો આત્મ ભાવે અનુભવ કરી જોયો તે માત્રમા પછી કે બધા યુષ્ઠોના એક પછી એક અનુભવ કરવામા સર્વ વખતે એક સરખા આત્મિક સુખનો અનુભવ થશે. સતત ઉપયોગથી સરખામણી કરે.

(બ) ૧૩ એક જીવને અસખ્યાત બહુખ્યાત આત્મ પ્રદેશો છે તેથી સખ્યાથી એક પદ્યો તે ભિન્નતા.

(બ) ૧૩ બધા આત્મ પ્રદેશોનું એકજ સ્વરૂપ છે તે એકત્વ એક પ્રદેશના ક્યાનથી સૂક્ષ્મતા અને તારતમ્યતા અને સિદ્ધતા કેળવી શકાય છે

(અ) ૧૪ હરેક આત્મ પ્રદેશમાં જનતા જ્ઞાનપર્યાય જનતા દર્શન-પર્યાય, જનતા આરિત્ર-પર્યાય, તે સર્વ પર્યાયો જુદા જુદા છે જ્ઞાન



દર્શનમાં કાળ આશ્રયી તથા જ્ઞેય દ્રવ્યો અને દર્શ્યોની સંખ્યા, આશ્રયી લિપ્તતા છે અને આરિત્રમાં રાગદ્વેષના અનંતાનત રસાંશોમાંના જેટલા રસાંશોનો અભાવ તારતમ્યતાની અને કાળ આશ્રયી લિપ્તતા છે.

(ખ) ૧૪ સર્વ જ્ઞાન પર્યાયો જ્ઞાન જ છે, સર્વ દર્શન-પર્યાયો દર્શન છે દર્શન તે સામાન્ય જ્ઞાન અને જ્ઞાન તે વિશેષ જ્ઞાન એટલે એ બંનેના જ્ઞાનમાં એકતા થઈ હવે જ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગમાં રાગ-દ્વેષના રસાંશોનો અભાવ તે આરિત્ર એટલે શુદ્ધ જ્ઞાન ઉપયોગમાં સર્વનું એકત્વ થયું

(અ) ૧૫ આત્માને આર ભાવ-પ્રાણ છે જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, વીર્ય, તે આરે ભાવો જુદા જુદા છે તેથી લિપ્તતા.

(બ) ૧૫ આરે ભાવ-પ્રાણ આત્મ સ્વરૂપ છે તેથી સ્વરૂપથી એકત્વ થયું ચેતનાનો અવ્યક્તપણે આભાસ તે દર્શન. ચેતના જીવનો ગુણ છે એમ જાણવું અથવા જ્ઞાનથી આત્માને ઓળખવો તે જ્ઞાન જ્ઞાનનો ઉપયોગ લગાવવાનો પ્રયત્ન કરવો તે પંડિત વીર્ય, ઉપયોગમાં સ્થિરતા કરવી તે ભાવ આરિત્ર અને તેથી થતા સુખનો અનુભવ કરવો તે નિર્વિકલ્પ સમાધિ આ અનુભવ તે નિશ્ચય સમકિત એટલે સમકિતથી આત્મભાવોનું એકત્વ થયું

(અ) ૧૬ જીવ દ્રવ્ય છે અને તેના ગુણો તે અર્થ (ભાવ) છે એટલે ગુણી (જીવ) અને ગુણોમાં લિપ્તતા થઈ

(બ) ૧૬ જ્યાં ગુણી છે ત્યાં જ ગુણ છે અને જ્યાં ગુણ છે ત્યાં જ ગુણી (જીવ) છે તે એકતા છે જો તમે ગુણોને ઓળખી શકો તો આત્મ ધ્યાનમાં આત્માને ઓળખી શકશો અને આત્મામાંથી સર્વ ગુણો અને સુખ ઉત્પન્ન થતા હોય એમ જણાશે

(અ) ૧૭ નિજ આત્મ દ્રવ્યને લોક અલોક રૂપી વિશ્વમાંથી ભેદ જ્ઞાનથી અલગ તારવી કાઢવો વળી પોતાના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાંથી એક પ્રદેશ શ્રુતજ્ઞાન અનુસાર તારવી લઈને તેના એક ગુણ પર્યાયને તારવી કાઢવો અને તેમાં લીન થવાથી એકત્વ સ્વરૂપમાં જવાશે.

(બ) ૧૭. આત્મા લોકે અલોકે સ્વરૂપી પર દ્રવ્યનો તત્ત્વસ્વરૂપી દૃષ્ટા છે અને સ્વદ્રવ્ય આશ્રયી નિજ સ્વરૂપમાં હીન છે આવે અનુભવ કરવો તે નિર્વિકલ્પ સમાધિ.

(અ) ૧૮ (૧) આ ધ્યાનમાં મન, વચન, કાયાના યોગો વાશકરવી કર્યા કરે છે, તેનો ખાસ અનુક્રમ નથી.

(બ) ૧૮ (૧) આ ધ્યાનમાં એક જ યોગમાં આત્મા સ્થિર રહે છે.

(અ) (૨) મનના વિચારો ખજૂ કર્યા કરે છે સેષીભેદ વિચારો આભ્યા કરે છે.

(બ) (૨) મન યોગ હોય તો એક જ વિચારમાં શબ્દ વચ્ચે અર્થના અનુભવમાં હીન હોય.

(અ) (૩) શબ્દ, અર્થ અને અનુભવ એક પત્રી એક કર્યા કરે, તે દ્રવ્ય, ક્ષુદ્ર અને પદ્ધતિ આશ્રયી સમજવા.

(બ) (૩) અર્થ એવ નિર્ભાસી સમાધિ. ફક્ત અર્થના અનુભવમાં જ હીનતા હોય.

એક દ્રવ્ય, એક ક્ષુદ્ર. એક પ્રવેશ અથવા એકજ પદ્ધતિમાં હીનતા હોય.

(અ) (૪) પરિવર્તનથી લોકે થાય, લેક્ષી ધ્યાન એકસરખું ન ચાલે, વચનમાં તૂટે અને પડીવાઈ ખજૂ થાય. આ ધ્યાનથી જનતી નિર્જન થાય, ક્ષાયકે સમકિત પામે, ઉપશમ કે ક્ષપકમેણી પામે.

(બ) (૪) આ ધ્યાન તૂટે નહિ, પડે નહિ, ઉભટે મોહનીર્થ કર્મનો નાશ થાય, ત્યાર બાદ અતર્મુર્ત્ત્વમાં ત્રણ થાતિ કર્મ નાશ પામે કે તસ્ત જ કેવળ જ્ઞાન, કેવળ કર્મન, યથાભ્યાસ આરિત્ર અને અતત ચકિત વીર્થ પ્રગટ થાય.

૧૬ શુદ્ધ ધ્યાનના આ જનને પાયામાં શબ્દલ ક્યારનો મુખ્ય લક્ષણ હેતુ એવો હોય કે—

૧ વિવેકપૂર્વક સ્વવસ્તુ ( નિજ આત્મા અને આત્માના ગુણ પર્યાયો તે સ્વવસ્તુ )નો પરવસ્તુ ( પુદ્ગલિક વસ્તુઓ જેમ કે શરીર, ઇદ્રિયો તેના વિષયો, કષાય, કર્મ, બાહ્ય પરિશ્રદ્ધ, સામાનિક બંધન અને અન્ય જીવો )માંથી ભેદ પાડીને

૨ પરવસ્તુ પર મમત્વ જે હતું તેનો નાશ કરવો અને

૩ સ્વવસ્તુ (શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ)માં સ્થિર થવું તે સ્થિરતા એવી જમાવવી કે:-

૪ કેઈ પુદ્ગલિક વસ્તુ, ઉપસર્ગ પરિવહ કે જીવ, ક્ષોભ ન પમાડી શકે અને જ્યારે ક્ષોભ પામવા જેવું લાગે ત્યારે ૧ ક્ષમા, શાંતિ, સમતા, ૨ મુક્તિ, ત્યાગભાવ, નિર્મમત્વપણું નિઃસંગપણું, નિર્લેપપણું, આત્મસંતોષ, ૩ સરળતા, ૪ મૃદુતા કેમળતાના આધારથી કષાયો કે રાગદ્વેષથી થતો ક્ષોભ દૂર કરવો અને અવસરને યોગ્ય એવી ભાવના બાવવી કે અશુભ અધ્યવસાય આવે જ નહિ અને આવે તો એને મૂળથી પકડીને ખેંચી કાઢવો.

તે ભાવનાના મુખ્ય ચાર પ્રકાર છે - ૧. ઉદાણુપેહા-ચાર સજ્જામાંની કેઈ ઉદય આવે તો વિચારવું કે તે આશ્રવનું કારણ છે અને પાપ તત્ત્વમાં છે, જેનું ફળ અશુભ છે - ૨. અશુભાણુપેહા-સંસારી સબંધની વિચિત્રતા તથા શરીરનું અશુચીપણું, ભોગ અને કષાયનું અશુભ પરિણામ એ સર્વ અશુભ છે તેથી ૩. અનંત વૃત્તિયાણુપેહા-અનંત સંસાર હું રખડ્યો અને વળી આવો અવસર પામી શા માટે રખડવાનું ચાલુ રાખું ૪. વિપરિણામાણુપેહા-સારી પુદ્ગલિક વસ્તુઓ ખરાબ થતા વાર લાગતી નથી, પરિણામને ફરતા વાર લાગતી નથી માટે ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમથી અશુભ પરિણામ વગેરે પુદ્ગલિક ભાવોનો નાશ કરવામા સતત ઉપયોગ રાખવો બાંકીના બે પાયા કેવળી ભગવાનના છે માટે અહીં સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

## ધર્મ શુદ્ધિ



ધર્મના કાર્યમાં ધર્મ વિપાકના કારણે વારંવાર કચરા રૂપી અશુદ્ધિઓ છાવ ભરાઈ જાય છે. તે સર્વ અશુદ્ધિઓનું નિરીક્ષણ કરીને તરત જ કાઢી નાખવી જોઈએ, કારણ કે વધારે પડતી ભરાઈ જાય જોઈએ તેમને સાફ કરવી મુશ્કેલ પડે છે તેની સમજ આત્માનો પુરુષાર્થ મઠ થાય છે જોઈએ વિકાસ પામતો આત્મા પક્ષાઈ બને છે માટે સફત્યમાં મેલ રૂપી રોષોને કાઢતા જવું તે આ પ્રમાણે:-

૧. આવશ્યક ક્રિયામાં મઠપણું, શિયલતા, એક અને શૂન્ય ઉપયોગી રૂપી કચરાને દૂરતા, પુરુષાર્થ, વિશેષલાસ અને શુદ્ધ ઉપયોગથી સાફ કરવા.

૨. શુદ્ધી ઉપર ઈર્ષા કે મત્સર થાય તો વિચારવું કે આ તો પ્રમોદભાવની વિરાધના કડું છુ તેથી અવગણ્ય ગણવાના છે અને છેવટે મિથ્યાત્વના ચક્રમાં ફસાઈ જવું પડશે.

૩. કદાચક, પોતાના અપકૃત્યને બ્યાજળી કસવવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે વિચારવું કે આ તો અભિનિવોશિક મિથ્યાત્વ છે તેથી દુર્લભોપીપ્પુ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે ફળશુભે ધર્મનું મારે ચરણ લેવું જોઈએ.

૪. ક્રોધ આવે તો વિચારવું કે બીજને સુધારવા જતાં મારે માડું શા માટે બગાડવું જોઈએ? ક્રોધથી તો ધર્મના સર્વ સેદોનો તસ્ત જ નાશ થાય છે.

૫. અનુતાપ-ધર્મ કાર્ય કરીને તેને બૂલ રૂપ માનવાથી કુદરીક મુનિ હવ્વર વર્ષનો સવમ પાળ્યા પછી ૭ મી નરકે ગયો, ૧૪

પૂર્વધારી પડવાઈ થાય માટે ધર્મના કામમાં આદરભાવ અને પ્રમોદભાવ રાખવો.

૬. માયા-વચન અને વર્તનમાં ભિન્નતા અથવા વચન અને અભ્યંતર ભાવમાં ભિન્નતા રાખવાથી શ્રી મહિલનાથ તીર્થંકરના જીવે પૂર્વભવમા સ્ત્રીવેદ આંધ્યો, ત્યારે મારી શી દશા ? માયાથી સ્ત્રીવેદ અને તિર્થંચપણું પ્રાપ્ત થાય છે માટે મારે મારા આત્માને માયાથી છેતરવો ન જોઈએ.

૭ અવિધિ ત્યાગ-આવશ્યક ક્રિયા તથા પાંચ સમિતિમાં દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ સંબંધી આરાધનામા ઉપયોગ રાખવો વેઠરૂપે કોઈ ક્રિયા કરવી નહિ તે દ્રવ્ય ક્રિયાથી મોક્ષ નથી, તેમ જ દેવલોકમાં દેવપણું મળે તો દાસપણું ઉપજવું પડે છે. માટે દરેક ધર્મ કાર્ય વિધિથી કરવું.

૮ ગૌરવ-મારા જેવો કોણ છે એવો વિચાર ન કરવો. બાહુ-બળી મુનિએ માન મૂક્યું કે તરત જ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયું ૧૪ પૂર્વી પડવાઈ થયા છે તો હું શા હિસાબમાં ? માટે વિવેક, નમ્રતા, કોમળતા ધારણ કરવી.

૯ પ્રમાદ, આળસ, પાંચ પ્રમાદ રાખવાથી આગળ વધી શકાતું નથી અને અપ્રમાદી અવસ્થા જ ક્ષપકશ્રેણી લાવી આપે છે માટે સમય માત્રનો પ્રમાદ નહિ કરવાની ભગવાનની આજ્ઞા છે, ત્યારે હું તો પ્રમાદમાં જ પડ્યો છું તો મારું શુ થશે ? આમ વિચારી અપ્રમાદ અવસ્થામાં પુરુષાર્થ કરવો.

૧૦ કુગુરુ-જીઓ વીતરાગની આજ્ઞામાં નથી તેઓ કુગુરુ છે વીતરાગની આજ્ઞા વગર ધર્મ નથી, તેથી કુગુરુ પાસેથી શો ધર્મ શીખવાનો છે ? માટે તેઓ ભોળવી ન જાય તે માટે તેમનો ત્યાગ કરવો.

૧૧ કુસંગ-કુસંગથી સમુક્તિ અને ચારિત્રથી બ્રહ્મ થવાય છે સાધુનું ભેળું લોક સજ્જાથી ભરાઈ જાય છે તેથી તે બુદ્ધિ રીતે બ્રહ્મ

માય છે વળી સાધુને ઉચ્ચે ટેકરે ચઢાવીને પોતાના અભિપ્રાયમાં ફસાવે છે, ત્યારે સાધુ સસાર તેમ જ આરિત્ર જો બનેમાંથી લટકતો રહે છે અને અતિ યશ્વ સાધી થતી નથી માટે કુસંગનો ત્યાગ કરવો સ્વછંદી કુતારી મનુષ્યોને સમજાવવાની શક્તિ ન હોય તો તેનાથી દૂર રહેવું જ ઉત્તમ છે.

૧૨. જ્ઞાતમ-પ્રશસ્યા સાબળવાની ઇચ્છા એ તે બપોર દેવ છે તેનાથી વિકાસ રૂપાઈ બાય છે અને પાછી અતિ યશ્ય છે અને છેવટે પહેલું અવસ્થાન સમાજવું પડે છે જ્ઞાતમ પ્રશસ્યા જનુકૂળ પરિપક્વ છે તેના ઉપર વિશ્વ મેળવવો બહુ મુશ્કેલ છે છતાં જાણે પરિપક્વ ઉપદ્રા જાય તે વિચાર કરવો કે જે અુલ્લેખની બાત જાય છે તે અુલ્લેખની શરૂઆતમાં જ હું-પ્રવેશ્યો નથી તે માટે શું થાય ? માટે મારા કુર્ચ્છિને શોધી શોધીને ફર કરવા રહેવું એમને અને પ્રશસ્યાના અુલ્લેખની સપૂર્ણતાની આરાધના કરવી એમને. કુલ મેળવવા માટે પારકા અુલ્લેખની પ્રશસ્યા કરવી, યત્નના કુલની પ્રશસ્યામાં પક્ષ જાનત માનવો. અુલ્લેખને અુલ્લેખની ખાતર માન આપવું

૧૩ પરનિદા ત્યાગ-આરિમનું અણર્થુ નિદા છે. પોતે જ્યાં કંઈક ઠીક હોય તો બીજાની નિદા શરૂ કરી નાખે તેથી પાશ્વર્યા દેખ પાતામાં સમજાવે છે તેથી પોતે કુલુષી બ્રમ્હ થાય છે. દોષ ઉપર દોષની ખાતર જ આપીતિ રાખવી પશુ દોષી ઉપર દેખ ન કરવો. અમુક માણસે અમુક દોષ, સેબ્યો કરો કે નહિ તેવી કાપવામાં ઉતરવું નહિ, બીજાની નિદા કરવાં તે દોષ પોતાનામાં છે કે નહિ તેને સૂઝતાથી ચોધીને દૂર કરવો.

૧૪ પોતાનું સફળ જીવનને જવાબવાથી તેનું ફળ નાશ પડે છે, એમ સફળતામાં અપૂર્વ શાંતિ છે

૧૫. કેલેકે ત્યાગ-માનવા માનવી તે સમક્ષિતમાં કલક છે,  
 ધન ત્યાગમાં હિરિયા કલક છે, દાનમાં કીર્તિની મુખ્ય કલક છે,

ચારિત્ર તપમાં મત્સર નિંદા અને નિંદાન કલંક છે, જ્ઞાનમાં અભિ-  
માન કલંક છે માટે આ બધા કલકોનો પરિત્યાગ કરવો.

આવી રીતે ધર્મ કાર્ય ( જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપની આરાધના )  
માં જે જે કચરા આવતા જાય તેને શુદ્ધ અધ્યવસાયથી સાફ કરતા  
જવા. જ્યાં સુધી કર્મ સત્તામાં છે ત્યાં સુધી ઉદયકાળે ઉદય આવવાના  
જ, તેથી ગભરાવાની જરૂર નથી. પરંતુ ઉપયોગ રાખી સાફ કરતા  
જવા. શુદ્ધિ, વીર્યોદ્ધાસ, (ચિત્તનો ઉત્સાહ, તીવ્રભાવ) અને  
તિવ્ર ઉપયોગ (તન્મયપણું) થી બેડો પાર થાય છે. સિદ્ધ સ્વરૂપની  
ભાવનામાં એકવાર વીર્યોદ્ધાસ થઈ જાય તો પણ ભવની ભાવઠ ભાંગી  
જાય, પ્રતિક્રમણમાં વિચારણાથી બરાબર પશ્ચાત્તાપ થાય અથવા પોષધ  
વ્રતમાં અપૂર્વ ભાવ શુદ્ધિ થાય અને સમતા પ્રાપ્ત થાય તો કામ થઈ  
જાય માટે ધર્મના કાર્યમાં સમતા તિવ્રભાવ અને તન્મયપણું  
ઠેળવવું જોઈએ જે આત્માઓ વીતરાગની આજ્ઞામાં રહી જે ક્રિયા  
કરે છે, તેમની ધર્મ શુદ્ધિ થાઓ. તથાસ્તુ :



# નમો દોઝે સવ સાહુષું



પસ પરમેષ્ઠીના પંચમા પદનું વિશદ  
અને તાત્વિક સ્વરૂપ નિરૂપણ.



આ નવકાર મત્રનું પાઠ્યમ પદ છે, તેનો અર્થ સાદો અને સીધો છે કે દોઝમા રહેલા સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર હો પણ સર્વ સાધુ તે કયા કયા છે । તે સબધી મતલેથી ભોવામાં આવે છે તેથી તત્ત્વપૂર્વક સાધુના સામાન્ય અને વિશેષ લક્ષણો સ્પષ્ટ થવાં ભોળાં.

સાધુના ગુણો બાણવા માટે ધર્મનું ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધ સ્વરૂપ બણવું ભોળાં. તે સ્વરૂપ અહિંસા, સમમ અને તપ છે અહિં ભે માં હેલ શકે જ નહિ. આવા ધર્મના સ્વરૂપની સોધી વધારે નજીક કેલ છે તે શોધી કાઢવું ભોળાં.

બીજી બ્યારે ધર્મમા અહિંસા પહેલુ આન્યુ ત્યારે હવ અને અહવનું સ્વરૂપ બાણવું જ ભોળાં કારણ કે અહિંસા તે હવની જ હોય, ભેલે જેઓ હવ અને અહવનું સ્વરૂપ બાણવા નથી તેઓ સાધુ હોય જ નહિ અને બાણવા છતાં જેઓ હવેની દિશા કરે છે અથવા સાવચેતીથી રક્ષણ નથી કરતા તેઓ સાધુપણને વાચક નહો. હવેના સર્વ હેલો બાણવા ભોળાં.—પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસ જેમ છ પ્રકારના હવે છે તેમની સાધુએ રક્ષા કરવી ભોળાં, આ ા સાધુનું નિરાસપાણુ સાધુથી છ કમના હવેમાથી કેલ પણ હવની રક્ષા (યતના)ની ઉપેક્ષા થઈ શકે નહિ.

હવે હવના સ્વરૂપમાં શુદ્ધ અને અશુદ્ધ હવેનું સ્વરૂપ બાણવું ભોળાં અને અશુદ્ધ હવેમાંથી શુદ્ધ હવ બનાવવાની વિધિ



જાણવી જોઈએ અને તે વિધિ પોતાના જીવ (આત્મા)ને લાગુ પાડવાની રીત આવડવી જોઈએ આ છે આત્મ-દર્શન. તે વગર સાધુ થવાય નહિ કારણ કે સાધુને જે કામ કરવાનું છે તે જાણવું જ જોઈએ.

હવે ધર્મના સ્વરૂપમા સંયમ અને તપ કેળવવા માટે સાધુએ નિષ્પરિગ્રહી થવું જોઈએ એટલે કંચન, કામિની, ઘર, જમીન, સગાં, નોકર, ધન, ધાન્ય, વગેરે સર્વ સામાનિક પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જેણે આ સર્વનો ત્યાગ નથી કર્યો તે સાધુ નથી.

એટલે ધર્મની દૃષ્ટિએ જોતાં સાધુ નિરાશી, નિષ્પરિગ્રહી અને આત્મ-દર્શન યુક્ત હોવા જોઈએ, એટલા માટે સાધુને પાંચ મહાવ્રત હોવાં જોઈએ :—અહિંસા સત્ય, અચૂર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને પરિગ્રહત્યાગ આ મહાવ્રતોની રક્ષા માટે સાધુએ નિર્દોષ રીતે ચાલવાની, બોલવાની, નિર્દોષ આહારાદિનું નિરીક્ષણ કરવાની, વસ્ત્ર પાત્ર લેવા મૂકવાની અને અશુચિ દૂર કરવાની વિધિ જાણવી જોઈએ અને તે પ્રમાણે અમલમાં મૂકવું જોઈએ, વળી નિષ્પરિગ્રહપણું કેળવવા માટે શાસ્ત્રોક્ત પ્રમાણયુક્ત વસ્ત્ર, પાત્ર અને જીવ રક્ષાના સાધન રૂપે ઉપકરણ સિવાય સાધુ ખીજ કોઈ વસ્તુ રાખે નહિ અને આવ્યંતર પરિગ્રહ દૂર કરવા માટે વિષય કષાય બહુ મદ કરી નાખે તેમ જ પોતાના કલ્પની મર્યાદા ઉપરાંત એક જ જગ્યાએ રહેવાય પણ નહિ.

હવે આવા સાધુનું સ્થાન કયા છે તે જોઈએ.—આત્માનું સાધન (શુદ્ધિ) કરવા માટે જ સાધુ થવાનું હોય છે. અશુદ્ધ જીવમાંથી સર્વથા શુદ્ધ જીવ બનવામાં ૧૪ શુભસ્થાનોમાંથી તે જીવને પસાર થવું પડે છે તેમા સાધુના શુભસ્થાન ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧ અને ૧૨ છે. ત્યાર બાદ ૧૩મા સ્થાને સર્વજ્ઞપણું પ્રાપ્ત થાય અને ૧૪મા શુભસ્થાન પછી સિદ્ધ (જ્ઞાનાનંદ) સર્વથા શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય.

જેને મોક્ષ માર્ગના ધોરી (સીધો અને સરળ) રસ્તા ઉપર આવવું હોય તેણે ૬૪ શુભસ્થાનના શુભ પ્રાપ્ત કરવાં જોઈએ અને દુનિયા-

માથી છુટા રહેવા માટે પોતાને યોગ્ય વેશ ધારણ કરવો જોઈએ કે જે વેશ, સર્વ સંકલિત શાસ્ત્રાનુસાર હોવાથી સ્વર્લિંગ કહેવાય છે

આ છટ્ટા ગુણસ્થાનવાળા ધ્યાનમાં રહે ત્યારે ૭ મે ગુણસ્થાને આવી પાછા ૬ થે બાંધ પણ ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમથી શુદ્ધ ધ્યાનમાં આવે તો આગળના, ગુણસ્થાનમાં બાંધ, કેઈ વખતે બાંધ સિંગી બનવા ગૃહસ્થ સિંગી ઉપરના ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત કરી શકે તેનો ઘાખલો—

માસથી ૩ માસ સુધી અપવાસ કરનાર કેઈ સરજ વાજા ઉનાળાના મધ્યાહ્નમાં સૂર્ય વચ્ચે દર્શિ કરીને ધ્યાનમાં ઉભો રહે અને ધર્મ સબધી, ખોટો હઠ કે પક્ષપાત ન સેવે તો તેને વિભાજન ક્ષમ થાય, તે જ્ઞાનથી નિરાશ થી, નિષ્પરિમર્દી, આત્મકર્શનવાળા સાધુઓને જે, તેમની ક્રિયા નિર્મળ બાલો, તેમાં મદદ કરે જોઈએ તેનું મિશ્ન તરીકે આત્મકર્શન પામે ત્યારે તેને થોડું ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત થાય કે વસ્તુ વિભાજન જ્ઞાન અવધિજ્ઞાન રૂપ પરિણમે બને ધર્મધ્યાનમાં પ્રવેશ કરીને સાતમે ગુણસ્થાને સીધા બાંધ પછી શુદ્ધ અધ્યવસાયોના બોરથી ગુણસ્થાન ૮, ૯, ૧૦, ૧૨ સ્પર્શ અને ઉપર ઉપગમન મેળવે અને સિદ્ધ થાય ત્યારે ૭ થી ૧૨ ગુણસ્થાનમાં પ્રવર્તે ત્યારે ખરો ભાવસાધુ છે. આ બધા નવકાર મુત્રમાં આવી બંધ છે

ત્યારે બાંધ સિંગી ઉપગમન પ્રગટ કરે ત્યારે આગુધ્ય વધારે હોય તો સ્વર્લિંગનો વેશ ધારણ કરે પણ શુદ્ધ ધર્મ સબધી હોઈએ જમણા ન થાય તે માટે તેઓ તે વેશમાં કેઈને ઉપદેશ આપે નહિ.

ગૃહસ્થ સિંગીમાં સાધુપણના ઘાખલો — મજેવી માતા તથા ભસ્ત્ર અકેવર્તી તથા તેના આઠ પટ્ટધરાઓ ગૃહસ્થ વેશમાં ગુણસ્થાન સાત થી ૧૨ સ્પર્શ તે વખતે તેઓ ખરા ભાવસાધુ હતા.

૬ થી ૧૨ ગુણસ્થાનોની ભિન્નતા ઉપસાત સાધુઓમાં પદ્ય નિર્જમણની તથા પાંચ આસ્ત્રિની ભિન્નતા છે તે ઉપરાંત સ્થવિર ક્રમ, ભિન્નક્રમની અને ક્રમપાતીતપણની ભિન્નતા છે પાંચ નિર્જમમાં પહેલા બાર નિર્જમ સાધુ છે અને પાંચમાં સ્થવિર નિર્જમ ઉપરની ભજવાન છે અને પાંચ આસ્ત્રિમાં પહેલા બાર સાધુ

છે અને પાચમા ચારિત્રવાળા સાધુ હોય અને કેવળી ભગવાન પણ હોય.

નિર્ઞથોના ભેદોમા પહેલેથી આગળના નિર્ઞથોમાં ગુણો વધતા જાય છે અને દોષો અદૃશ્ય થતા જાય છે પણ તે સર્વ સાધુ છે તેમનો અધિકાર ભગવતી સૂત્રથી જાણવો ચારિત્ર સંવર નિર્જરાના હેતુરૂપ છે તેમાં યથાખ્યાત ચારિત્ર શ્રેષ્ઠ છે ઉપરના અપવાદ સિવાય કેવળી ભગવાનનો વેશ સ્વલિંગ સાધુનો હોય છે પણ તેઓ સર્વજ્ઞ હોવાથી અપેક્ષાપૂર્વક સાધુથી ભિન્ન છે

આ પ્રમાણે સાધુનું સામાન્ય તત્ત્વ આત્મદર્શન, નિરાસંભપણું, પાંચ મહાવ્રત અને પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ એ બધા સાધુમા હોવું જોઈએ અને ૬ થી ૧૨ ગુણુસ્થાનના, પહેલા ચાર નિર્ઞથ ( પુલાક, બકુશ, કુશીલ, નિર્ઞથ ) પાચ ચારિત્ર ( સામાયિક, છેદોપ-સ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મ સપરાય અને યથાખ્યાત ચારિત્ર ) કંઠપસ્થિત અને કંઠપાતીત આટલા ભેદોમા સાધુઓની ભિન્નતા છે અને તે બધા નવકાર મત્રમા આવી જાય છે

વળી શુદ્ધ સાધુત્વના ગુણોયુક્ત જે સાધ્વીઓ છે તે પણ ગુણોની અપેક્ષાએ તેમા અંતર્ગત થાય છે પણ સાધુઓ સાધ્વીને નમસ્કાર ન કરે એવો આચાર હોવાથી નવકાર મત્રમા સાધ્વીનું નામ આવી શકે નહિ તેમ જ વંદના ગુણુ માટે હોવાથી તેવા ભેદોની જરૂર રહેતી પણ નથી

સાધુનું સામાન્ય એકત્વ સ્વરૂપ અને વિશેષ પૃથક્ત્વ ( ભિન્ન ) સ્વરૂપ જાણ્યા પછી મતભેદ શુ છે તે જોઈએ

૧ નવકારના પદમા જૈન તથા જૈનેતર સાધુ બધા આવી જાય છે એમ કેટલાક માને છે પણ જેમાં ઉપર જણાવ્યા મુજબ જેઓ છકાય જીવના રક્ષક નથી, પચમહાવ્રતધારી નથી તેઓ તત્ત્વથી સાધુ કહેવાય નહિ. કારણ કે સાધુનો વેશ ધારણ કરવા માત્રથી અથવા પોતાને સાધુ કહેવડાવવા માત્રથી અથવા અમુક સંપ્ર-દાયના માણસો મળી તેને સાધુપણાની સ્થાપનામા સ્વીકારે તેથી તે

કઈ ખરો સાધુ બની જતો નથી પણ સાધુના બોલામાં બોલ ઉપર સુબળ સામાન્ય બુદ્ધિ હોય તે જ ખરો સાધુ કહેવાય અને ખરો સાધુને નમસ્કાર કરવાથી જ આત્મકલ્યાણ મળી શકે છે વિરાગતાને હેખાવ કરીને આત્મવચના કરવી એ તત્ત્વ-દષ્ટિનું કામ નથી કારણ કે તત્ત્વદષ્ટિ લોકસઘાથી પર છે

૨ કેઈ જોમ માને છે કે જમારા સમૃદ્ધિવાળા સાધુ ખરો, બાકી ખોટા પણ આ સમૃદ્ધિવાળાં જો આત્મવચના છે કારણ કે ઉપર સુબળ સાધુના બુદ્ધિ પાસે કયાં વગર સાધુ થવાનું નથી અને જેઓ પાસે મહામતભાનું જોકે પણ મત ઉત્સર્ગ માર્ગે નિરતર ભાંચા કરે છે તેને સાધુની કોટિમાં મૂકી શકાય નહિ પણ જે સમૃદ્ધિમાં ઉપરોક્ત બુદ્ધિવાળો જે સાધુ હોય તે જ ખરો સાધુ છે

૩ કેઈ જોમ માને છે કે જેમ ' નમો લોકો સંબ ' સાધુપદને લાગુ પડે તેમ બીજા પદોમાં પણ અધ્યાહાર રૂપે લાગુ પડે છે. પણ બધા પદો ભાવવાચક છે કેઈ બ્યક્તિમત નથી તેથી જેનામાં જે બુદ્ધિ હોય તે પ્રમાણે તેઓ બધા તે પદમાં આપોઆપ આવી જાય છે તેમને ' સંબ ' શબ્દ લગાડવાની જરૂર રહેતી નથી.

પદમાં સાધુને ' સર્વ ' શબ્દ લગાડવાનું કારણ એ છે કે ઉપર સુબળ સાધુઓમાં ઘણા લોકો છે તે સર્વ લોકોવાળા સાધુને નમસ્કાર કરવાનું છે, પરંતુ સર્વ અસ્તિત્વોમાં જોકે સરણુ ભાવ સ્વરૂપ છે, સર્વ સિદ્ધ ભગવાનમાં પણ જોકે સરણુ ભાવ સ્વરૂપ છે, સર્વ આચાર્યોમાં આચાર પાળવા અને પળાવવાની દષ્ટિએ જોકે સરણુ સ્વરૂપ છે, સર્વ ઉપાધ્યાયમાં સૂત્ર જ્ઞાન ભણવું અને ભણાવવું તે અપેક્ષાએ પણ જોકે જ સ્વરૂપ છે. જે ભિન્નતા છે તે સાધુની સાધના ( મેઘ પ્રાપ્તિની અથવા આત્માની શુદ્ધિ કરવાની રીત ) ની તાસ્તબ્યતામાં છે. તેના સર્વ લોકો સાધુપદને લાગુ થાય છે

૪ કેવળ સમુદ્ધાતમાં આત્મ પ્રદેશો થોડા સમયમાં સર્વ લોકોઆપી બને છે પણ તે તો કેવળી ભગવાનને જ થાય છે પણ

સામાન્ય કેવળી અપેક્ષાપૂર્વક ( આ ગતિની અપેક્ષાએ ) ધર્મદેવ એટલે સાધુ ગણાય તેથી આ ભાવ તે અપેક્ષાએ ઘટાવી શકાય

૫ કોઈ સાધુ મેરૂ પર્વત પર તપ કરવા જાય તેથી બિંદુ લોકમા ગણાય તેમ જ સલીલાવતી વિજયના સાધુ અઘોલોકમા ગણાય પણ ત્યાંથી કેવળી થઈ સિદ્ધ પણ થવાય ત્યારે સર્વ શબ્દ સાધુના પદ આશ્રી જ છે ‘ લોચ્છે ’ શબ્દ, પદમા અલકારી શબ્દ પણ ગણાય તે ઉપરાંત વિશેષ ભાવો કેવળીગમ્ય માનવા, કારણ કે કેવળીના ભાવો આગળ તર્કબુદ્ધિ સ્થિર થઈ જાય છે.



## સમતા રસ



જેમ પુણ્ય સ્વર્ગમાં હોય, મીઠા વગેરે ખાત રસ છે તેમ જીવાત્મામાં સમતા રસ છે જેમ પુણ્યગોના રસ રસનેન્દ્રિયથી લેત વાય છે તેમ જીવનો સમતા રસ અનુભવ સ્પર્શનથી લેવાય છે જેમ પુણ્યના રસમાં તમય (એકાકાર) થવાથી મૂર્છામય પુણ્ય ભિન્નિત સાતાવેદનીયનો આભાસ થાય છે, તેમ સમતા રસમાં તન્મય થવાથી આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે. તે સુખ શુદ્ધ છે પુણ્યથી અભિન્નિત સ્વતંત્ર છે પુણ્યનિક સુખમાં ભવજન્ય હોયું પડે છે તેથી ઉલ્લુ આત્મિક સુખથી ભવ જન્ય હોયું જાય છે તેથી સમતા રસ સાધ્ય તેમ જ સાધન છે

શાંતરસ, સમભાવ, આત્મિક સુખ વગેરે સમતા રસના પર્ણ છે. સમતાના મુખ્ય અંગ બાર છે (૧) સાવના. બાર પ્રકાર સાવના, બાર ધર્મ સાવના, પચીસ મહાવ્રતની સાવના.

(૨) ઇંદ્રિયો અને મનની આકુળતાનો ઉપશમ, પુણ્યનિક પચીસમાં સમભાવ.

(૩) સ્વરૂપનું લોકજ્ઞાન, પચપરમેષ્ઠિતા શુદ્ધોના અનુભવ દ્વારા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ.

(૪) જ્ઞાન, દર્શન ધાર્મિક, તપ, વીર્ષના ઉદ્ધ આચારના આલબનથી પરમ અર્થ પ્રાપ્ત કરવામાં સતપણ.

રેખીતી રીતે આ વિષય જ્ઞાનનો લાગે છે પણ જ્ઞાન અને ભાવ મનની યોગે રસ રૂપ પરિણતિ રૂપી કિંવાથી સમતા રસ ઉપજે છે સમતા રસ હૃદયવાદ સૂત્રનો આર છે હૃદયસ્થને ભાવ-મનથી પરોક્ષપણે તેમ જ શુદ્ધ શુદ્ધોનું આલબન લાગે, શુદ્ધોને પ્રકાશ કરીને, શુદ્ધોને પ્રત્યક્ષ કરીને અનુભવવાથી અશયી પ્રત્યક્ષપણે સમતા

રસ પ્રાપ્ત થાય છે તે ચોથા ગુણસ્થાનથી વધતાં વધતાં બારમા ગુણ-  
સ્થાને પરાકાષ્ટાએ પહોંચે છે અને કેવળી ભગવાનને સમતા રસ  
પ્રત્યક્ષ આત્મરસ છે તે સ પૂર્ણ છે

શ્રુતજ્ઞાનથી આત્માને અન્ય પદાર્થોમાંથી તારવીને  
ક્ષયોપશમ ભાવે અનુભવ જ્ઞાન પરિણતિમાં ઉતારીને  
ભોગવવામાં આવે તો સાથે સાથે સમતારસ પણ ભોગવાય છે હવે  
સમતા રસ કેળવવાની રીત જાણવી જોઈએ :-

મૈત્રી ભાવનામાં સર્વ જીવોની સાથે અરૂપી એકત્વ  
અનુભવવાથી સમતા રસ ભોગવાય છે પ્રમોદ ભાવનામા પચ પરમેષ્ટિના  
શુદ્ધ ગુણોનો અનુભવ કરવાથી સમતા રસ ઉપજે છે કરૂણા  
ભાવનામાં સર્વ જીવ થાઓ શાસન રસી અને પછી સર્વ જીવોની સાથે  
અરૂપી ચૈતન્ય એકત્વ કરીને, શુદ્ધ આત્મિક સુખનો અનુભવ  
કરવાથી શાંત રસ અનુભવાય છે માધ્યમ્ય ભાવનામા વિશ્વ (લોક અલોક-  
ક)ના તટસ્થ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા થઈને વિરક્ત દશાનું સુખ ભોગવાય છે.

એકત્વ ભાવના, બોધિભાવના, સંવરભાવના, નિર્જરાભાવના,  
ધર્મભાવનામાં, આત્માને જ્ઞાન સ્વરૂપે, દર્શન સ્વરૂપે કે  
ચારિત્ર સ્વરૂપે અનુભવવાથી અથવા ભાવ શ્રુતથી આત્મ પ્રદે-  
શોમા ઉપયોગ લગાવવાથી અથવા આત્માના ગુણનું આલંબન લઈ  
( અનુભવ જ્ઞાનથી ) તે ગુણુમય ખની જવાથી સમતારસનો  
અનુભવ થાય છે પાંચ સમિતિથી જ્યારે અન્ય જીવોનું રક્ષણ કરવામા  
આવે છે ત્યારે તે જીવોના આત્મ-પ્રદેશોની સાથે પોતાના આત્મ-  
પ્રદેશોનું અરૂપી એકત્વ અનુભવવાથી સમતા રસનો અનુભવ થાય છે

પાંચ મહાવ્રતના પાત્રનમા, આત્માના, અશરીરી-અનવગાહના-  
અક્રિય સ્વરૂપે અહિંસા સ્વરૂપનો, શુદ્ધ અકર્મી આત્મ પ્રદેશોના  
સત્ય આત્મ સ્વરૂપનો, કર્મ અબ્રહ્મ સ્વરૂપે અચોર્ય સ્વરૂપનો,  
આત્મ રમણતા સ્વરૂપે બ્રહ્મચર્ય સ્વરૂપનો અને નિષ્પરિગ્રહ સ્વરૂપે  
નિસંગ સ્વરૂપનો અનુભવ કરવાથી સમતા રસનો અનુભવ થાય છે

ઉપવાસ કરતી વખતે/ભૂખ અને તરસ રૂપે અસાતા વેદની કર્મના વિપાકને દૂર કરવા, આત્માના આધ્યાત્મિકી જ્ઞાન સ્વરૂપને અનુભવ કરવાથી સમતા સુખનો અનુભવ થાય છે બારમી શિશુની પ્રતિમામાં ઉપસર્ગ પરિચ્છ વખતે જેમ કરજ્જારનું રેવું ખઠાસ થાય અને સુખ પામે તેવી રીતે આત્માના કર્મનું રેવું નાશ થતું હોવાથી તથા આત્માની શુદ્ધિ થતી હોવાથી શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વનો અનુભવ કરવાથી તથા કર્મ અપાવનાર ઉપકારી જીવ સાથે અરૂપી એકત્વનો અનુભવ કરવાથી અથવા કંઈક જાવથી તેના પર ક્રિયક જાવથી આત્મિક સુખમાં એકત્વ કરવાથી, સાધુ મુનિશાસ્ત્રે સમતા રસને ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન ક્ષેત્રની ઠેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે

ધર્માસ્તિકાવના એક પ્રદેશનું, અધર્માસ્તિકાવના એક પ્રદેશનું, આકાશાસ્તિકાવના એક પ્રદેશનું, જીવના એક પ્રદેશનું, એક પરમાત્મ પુજ્જન અને એક સમયનું એકત્વ સ્થાપીને તેમાં એક ચિત્ત સ્થિર થવાથી સમભાવ સ્વરૂપે સમતા રસ પ્રગટ થાય છે અરિકંઠ અને સિદ્ધ ભગવાનના શુદ્ધ શુદ્ધોમાના એક પછી એક બ્રહ્મ કરીને અનુભવ જ્ઞાનપૂર્વક અનુભવ સ્પર્શનમાં મૂકાય એટલે સ્વેગવાય તે સમતા રસ ઉત્પન્ન થાય છે સમતા રસ આત્મામાંથી સદૃશ જ્ઞાન ક્ષેત્ર સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે તેનું નિમિત્ત જ્ઞાતમા અને જ્ઞાતમાના શુદ્ધ છે તે શુદ્ધજ્ઞાનથી શિખાય છે

જેને સમતા રસની આશાવના કરવી હોય તેને માટે સમતા રસના પચસિંહ તથા સદ્બારી શબ્દો અને વાક્યો જે શુદ્ધ જ્ઞાનના સાર રૂપે છે તેમાંના શોધા શોધો અને બતાવવામાં આવ્યા છે તે અનુભવ જ્ઞાનમાં મૂકવાથી સમતા રસનું સુખ આપી શકે છે

શાંતરસ અમૃતરસ, રસાધિરાજ, ઉપશમરસ, સમાધિ, સ્વરસ, અનુભવગમ્ય જ્ઞાન ક્ષેત્ર, પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ આત્મિક સુખ, મોક્ષના સુખની વાનછી તે સમરસ. મોક્ષના સુખનું સાધન અને સાધ્ય, અનુપમ સુખ-મય આત્મરસ, વીતરાજ જ્ઞાન, શુદ્ધ શુદ્ધ અધ્યવસાયમાં તત્ત્વમય, શુદ્ધ આત્મિક દશામાં રમણતા, એક સરળ મન, પરસ્પર વિરોધ



સૂચક દ્વિસ યોગોમા એક સરળી-મતિ નિઃસંગ દશાનો અનુભવ, અલૌકિક આત્મ સતોષ, નિજ સ્વરૂપમા સ્વસ્થતા, સ્થિરતા, લીનતા, તન્મયતા, એકાકારપણું, એકત્વ, નિર્મળ ચિત્ત, નિર્મમત્વ, નિઃસ્પૃહ દશા, પરમાત્મ ભાવ, અનત ક્ષમાભાવ, જીવન મુક્ત અવસ્થા, નિઃશલ્ય દશા, કોમળ સ્વરૂપ આત્મા, સંવર સ્વરૂપ આત્મા, સામાયિક સ્વરૂપ આત્મા, સમકિત સ્વરૂપ આત્મા, આત્માનંદ, આત્મરસ, આત્મ દર્શિ. સમરસી ભાવ, અસંમોહ, અક્ષોભ, નિરાકુળતા, નિર્વિકલ્પ અભેદ સ્વરૂપ, નિષ્કિંચ દશા, નિરૂપાધિક દશા, સ્વ-સ્વરૂપમાં ગુપ્તપણું, અનેન્દ્રિય આત્મસુખ, નિર્ભયતા, અશોક, અખેદ, અવેદી સ્વરૂપ, નિર્વાસના, દુઃખ પર અદ્વેષ, શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને આકારમાં સમ-ભાવ, સ્વનિંદામાં સ્થિતિ સ્થાપક મન, પરનિંદામા ખેદ, સ્વપ્રશંસામાં વિરકતપણું, પરગુણ પ્રશંસામા આનંદ, સ્વપરનું લેદ જ્ઞાન, પરનો ત્યાગ અને સ્વસ્વરૂપમા લીનતા, અહમત્વ-મમત્વનો અભાવ, રોગાદિ શરીર ભાવની ઉપેક્ષા, તટસ્થ બુદ્ધિ અને સ્વરૂપ સ્થિરતા, પર્યાયોમા તત્ત્વ રૂચિ.

આ બધા શબ્દોનો અર્થ સમજીને યાદ રાખીને વારંવાર અનુભવ કરવાથી સસ્કાર પડે છે, તે કોઈ કાળે યોગ્ય વખતે બહુ લાભકારી નીવડે તેમ છે અને યોગ્ય વખતે જો અનુભવ થાય તો સસારનો પાર પમાય પાંચ મહાવ્રતધારી મહાત્માઓએ જે ધ્યેયથી સસાર ત્યાગ કર્યા છે તે ધ્યેયને પહોંચવા માટે સમતા રસનો અનુ-ભવ એક ઉત્કૃષ્ટ સાધન છે જે કેળવ્યા પછી દરેક આવશ્યક ક્રિયામાં શબ્દે શબ્દે આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય તો મોક્ષ નજદિક જ છે સર્વે જીવો સમતા રસમા લીન થાઓ તથાસ્તુ



## આત્મ નિરીક્ષણ



૧ હું આત્માનો અનુભવ કરું છું કે પુણ્યલિંગ વસ્તુઓનો અનુભવ કરું છું ? કેટલો વખત હું સ્વસમય ( જ્ઞાન-કર્મ-ચારિત્ર-વીર્ય ) માં રહું છું અને કેટલો વખત પરસમય ( આત્માથી અલગ રહેવા ) માં રહું છું ?

૨ ઇદ્રિયોના વિષય રૂપ, પુણ્યલિંગ વસ્તુઓના શબ્દ-રૂપ અથવા-સ્પર્શ-આકાશમાં મને મુખ લાગે છે કે નિષ્કામ-આત્મરૂપના અભાવકે અરૂપી જ્ઞાનાદિ ગુણમય, શાંત સમય વૈતાન્ય સ્વરૂપના અનુભવ સ્પર્શનમાં આનંદ આવે છે ?

૩. સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવાની મારી શાવના છે ? તે શાવના મેં કેટલો દરજ્જો અનુભવમાં ઉતારી ?

૪ મારું ધ્યેય કેટલો દરજ્જો સ્પષ્ટ, ચાકરસ અને સ્થિર છે ?

૫. લોકલોકનાં સર્વ દ્રવ્યોના ત્રિકલિક પદ્ધતિનો કેટલો દરજ્જો હું વલ્લભ સ્માતા-દ્રવ્યો સહી શકું છું ?

૬. હેવ અને મનુષ્ય સંબંધી લોગેશ્વરી મારી ઉદ્ધારીની વૃત્તિ છે ?

૭. મને મારા શુદ્ધ સ્વરૂપનો સિદ્ધ સ્વરૂપે અનુભવ કરવા આવડે છે ? અને તેમાં હું ક્યાં સુધી પહોંચ્યો ?

૮. સસારના મુખ-દુઃખમાં સમભાવ રાખતા મને આવડે છે ?

૯. પાપીનો પ્રત્યે કિલ ભુલિ, કારણવત્તા અને આશ્ચર્ય દ્રષ્ટિ રાખતાં મને આવડે છે ?

૧૦ મારા વ્યવહાર, વર્તન સમતા, વૃત્તિ, ઈન્દ્રિયવિષયમાં અગૃહ્ણિ, કષ્ટમાં મનની સ્થિરતા, નીતિ, સત્યતા ઉપરથી મારી દશા અધ્યાત્મભાવ કે વૈરાગ્યની હોય એમ મને લાગે છે ?

૧૧ નિંદા અને આકોશ વચનને મારી ક્ષમા ગુણની કસોટી સમજી છે ? મને આઠરસત્કાર મળે ત્યારે મદની કસોટી હું સમજું છું ?

૧૨. રોગ એ અસાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી છે, તેમાં હુઃખ માનવું તે વિભાવ દશા છે. તેની દવા સમતા છે, એવો મને નિર્ણય થાય છે ?

૧૩ ચાર ગતિમાં બટકાવવા માટે, મોહિ માફ અને પારકું એ બે વિભાગ પાડ્યા છે તેનું મને જ્ઞાન છે ?

૧૪ મોહનીય કર્મની સર્વ પ્રકૃતિ મારી દુશ્મન છે અને આત્માના શુદ્ધ ગુણો જ મિત્ર છે એવો અનુભવ થાય છે ?

૧૫. બાહ્ય પરિશ્રદ્ધ મેળવવામાં સ્વાર્થ છે કે આત્માની ગુણ-ઋદ્ધિ મેળવવામાં સર્વાર્થ સિદ્ધિ છે ? આ વાત મને સમજાય છે ?

૧૬ સૂક્ષ્મ દોષની પશ્ચુ ઉપેક્ષા કરી તો ભોગ મળ્યા, આવી બન્યું, તેનો નાશ કર્યો જ છૂટકો, એવું મને જ્ઞાન છે ?

૧૭ પુદ્ગળો શુભાશુભ રૂપો ધારણ કર્યા કરે છે તેમાં રાગદ્વેષ કરીને હે મન ! તુ શા માટે તેવા રૂપો ધારણ કરે છે ? તારે શું આત્માને પુદ્ગળો સાથે રખડાવે છે ?

૧૮ વસ્તુ કોઈનું બહું ખૂંડું કરી શકતી નથી. તેમાં રાગ-દ્વેષથી તું બધનમાં આવે છે અને સુખદુઃખની કલ્પના કરે છે, એટલે હે જીવ ! તુ જ તારો મિત્ર કે દુશ્મન થાય છે પદાર્થોમાં સમભાવ કેળવતા આવડે છે ?

૧૯ મમત્વથી દુઃખ છે અને નિર્મમત્વમાં જ સુખ છે તે સમજાય છે ? કામથી સ્પર્શન ઈન્દ્રિયનો વિકાર થાય છે, દેખાતી સુંદર પશ્ચુ પરિણામે ભયંકર મૂર્તિઓ કલ્પનામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તે

સબંધી લોગમાં મન અને સ્પર્શનેન્દ્રિયનો જોડાકાર થવાથી બીજાં કર્મ જ થાય છે, તેથી જોકે તે અશ્રુજિનો લોગબટો અને વળી નશનું અતિ, તે પછી હે જીવ સ્ત્રીમાં મમત્વથી શુ કાયદો ? જલે શિક્ષ બાધીને ભવસમુદ્રને ક્યાંથી તરી શકાય ? આ વસ્તુ હૃદયગ્રમ્ય છે ! સત્તાન મમત્વથી સ્વપર ક્ષિત બનકે છે, સહ્ય, નિત્ય, મૌલ અને અસમાધિ થાય છે તે સત્તાન મમત્વથી મુખ કે દુઃખ ! ખ મમત્વથી જ્ઞાત્ર સાધન બૂલાય છે અને પરિણામ સર્પ કે જંતુની દુર્ગતિ મળે છે તે તે ધનની કિમત શુ છે ! કેહ મમત્વથી અતિ વખમાં પુરુષાર્થ થતો નથી. પરિસદ ઉપસર્જનો ઈ લાગે છે, તે પછી જ્ઞાત્રકલ્યાણ ક્યારે થશે !

૨૦ ત્રણ બૂલની ખાતર સસાર જમણ છે—

- (૧) સસાર દુઃખમય છે તેમા મુખ માનવું તે જહેલી બૂલ
- (૨) ધન અને સમાને મુખના સાધન માનવા તે બીજી બૂલ
- (૩) મુખના સાધનના જમમાં ઈદ્રિય વિવચમાં મુખ માનવું તે ત્રીજી બૂલ આ ત્રણ બૂલ સમજાય છે ?

૨૧ સર્વે જીવો, વસ્તુજો, સર્વોજો, મુખ, દુઃખ, સદાગી ભાવોકારો સ્થિતિ, જ મ, મરણ, પરિસદ, ઉપસર્જ ઈદ્રિય વિવચ, મુખ દુઃખના સાધનો વગેરે સર્વ જાળતોમાં જમદેવનો અભાવ, મધ્યસ્થ હિંદી બોધાસીન્દ્રવૃત્તિ અને સમતા વગેરે અશ્રોધાભાવ કેળવવાં જાય છે !

જ્ઞાત્ર નિરીક્ષણ પ્રમળ થાય તે જ્ઞાત્ર તત્ત્વ અવેશવા જાય અને સ્વપરનું જ્ઞાન થાય. સ્વવસ્તુનો વારવાર વિચાર થાય તે સદ્ય સમજાય અને જનુભવ જ્ઞાન થાય. જ્ઞાત્ર નિરીક્ષણ જો મોક્ષનો છેવટ છે જેવી ભાવના તેવી સિદ્ધિ થાય છે, માટે મુમુક્ષુ જીવોને જ્ઞાત્ર નિરીક્ષણના સદ્કાર પાઠના સર્વ જીવો જ્ઞાત્ર નિરીક્ષણમાં લીન થાઓ તથાસ્તુ.

## પ્રશ્નોત્તર જ્ઞાનમાળા.

\*

### ૧. પ્રશ્ન જ્ઞાન એટલે શું ?

ઉત્તર જ્ઞાન = વ્યવહારથી નવતત્ત્વનું જાણપણું, નિશ્ચયથી સ્વાનુભૂતિ, સ્વભાવનો અનુભવ નય, નિશ્ચય, પ્રમાણ, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવથી જ્ઞાન વધારે સ્પષ્ટ થતું જાય છે

### ૨. પ્ર. દર્શન એટલે શું ?

ઉ. દર્શનના બે પ્રકાર: (૧) સામાન્ય સત્તા અવલોકન, તે દર્શનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી થાય. પ્રત્યક્ષ દર્શન તે કર્મના ક્ષયથી થાય (૨) શ્રદ્ધા = સમકિત, સમદષ્ટિ, શુદ્ધ પરિણુતિ, આત્મ-પ્રતિતી તે ૪ અનતાનુબંધી કષાય અને ૩ દર્શનત્રિકના ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમથી થાય

### ૩. પ્ર. જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમાં શું ફેર ?

ઉ સમકિત સહિત હોય તે જ્ઞાન. સમકિત રહિત હોય તે દ્રવ્યજ્ઞાન અથવા અજ્ઞાન.

### ૪. પ્ર. ચારિત્ર એટલે શું ?

ઉ ચારિત્ર = સવર, આત્મરમણતા, શુષ્ણોમાં સ્થિરતા, મોહનીય કર્મની રૂપ પ્રકૃતિનો ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ

### ૫. પ્ર. સમકિતની ખાત્રી શું ?

ઉ સમકિતનો સાક્ષાત્કાર = જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય સ્વરૂપ આત્માનો અનુભવ તે નિશ્ચય સમકિત પોતાની દૃઢ શ્રદ્ધા દેવતા પણ ન ડગાવી શકે તે વ્યવહાર સમકિત

૬ પ્ર. શર્યાની શર્યાત કેવી રીતે વ્યવહારથી શ્રાવ ?

જ અવિદ્ય અને સિદ્ધ સિવાય કોઈ ભગવાન જોઈ શકે તત્ત્વમાં તથી. નિર્જીવ શુરુ સિવાય કોઈ ધર્મ શુરુ નથી, કેવળીને બતાવેલો ધર્મ સિવાય કોઈ બીજો ધર્મ મોક્ષ માટે ઉપયોગી નથી જોવો. હક વિશ્વાસ, રૂચિ અને પ્રતિભા.

૭ પ્ર. મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધી કથાઓ શું સબંધ છે ?

જ. અનંતાનુબંધીનો ઉદ્ભવ મિથ્યાત્વને જોઈ છે, અર્થાત્ત્વ હરે છે મિથ્યાત્વના ઉદ્ભવમાં અનંતાનુબંધીનો ઉદ્ભવ હોય જ.

૮ પ્ર. સમક્રિતની લાભકારી કથા શું આવે ?

જ. '૭૮' કોડકોડ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ કર્મ સ્થિતિમાંથી ૧૬ કોડકોડ સાગર (મિથ્યાત્વને ગુણસ્થાને રહીને ગુણસ્થાને જોઈને કરીને) જોઈથી કર્મ સ્થિતિ ખરે અને જોકે કોડકોડ સાગર સ્થિતિ બાકી રહે ત્યાર બાદ કર્મ અપાવતાં મધ્યામવૃત્તિકરણ આવે જોઈ છે હવે અને ઉપારોગને વિવેક થાય ત્યારે સમક્રિતની લાભકારી આવે.

૯ પ્ર. મિથ્યાત્વની ગાંઠ કથા શું તૂટે ?

જ. અપૂર્વકરણના શુદ્ધ અધ્યવસાયરૂપી પુરુષાર્થથી મિથ્યાત્વની ગાંઠ તૂટે, અન્યત્ર લાવનાથી પુરુષાર્થ વધે છે અને મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે.

૧૦ પ્ર. સમક્રિત કથા શું આવે ?

જ. અનિવૃત્તિ કરણથી આત્મ સ્વરૂપના અધ્યવસાયો વધતા જાય અને આત્મ સ્વરૂપમાં સ્થિરતા આવે કે તરત જ અનિવૃત્તિકરણ પૂરું થાય, અવરકરણમાં પ્રવેશ થાય અને સમક્રિતની પ્રાપ્તિ થાય.

૧૧ પ્ર. મિથ્યાત્વ મોહનીય શું કામ કરે છે

જ. મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદ્ભવ, શુદ્ધરૂપ-શુરુ-ધર્મની બેબાબાબ

થવા દે નહિ, સર્વજ્ઞ પ્રણીત ધર્મમાં દ્રવ્ય કરે, આસ્તવમાં ધર્મ માને!  
એકાત્વાદમાં ઉતરે, કર્મ બંધ અને સંસારના હેતુમાં રાચે

૧૨. પ્ર. મિશ્ર મોહનીય શું કામ કરે છે ?

ઉ સર્વ ધર્મ સરખા માને, શુદ્ધ અને અશુદ્ધ ધર્મ પારખવાની  
બુદ્ધિ પર આવરણ કરે, ક્ષયોપશમ સમક્રિતને ઢાંકે

૧૩. પ્ર. સમક્રિત મોહનીય શું કામ કરે છે ?

ઉ સમક્રિત મોહનીયનો ઉદય શુદ્ધ આત્મતત્ત્વનો અનુભવ થવા  
દીએ નહિ, ક્ષોભ, શકા, કંખા વગેરે દોષો ઉત્પન્ન કરી મલિનેતા  
વધારે, મમત્વથી ભ્રમણા ઉત્પન્ન કરે કે શાંતિનાથનો જપ કરવાથી રોગ  
મટશે પણ કર્મનું સ્વરૂપ દેખે નહિ, ક્ષાયિક સમક્રિત આવવા દીએ  
નહિ સમક્રિત મોહનીયનો તીવ્ર ઉદય થાય તો સાસ્વાદન સમક્રિતમાં  
જઈ પછી સમક્રિતથી ભ્રષ્ટ થાય સમક્રિત મોહનીય, ક્ષયોપશમ સમક્રિત-  
વાળાને સત્તામાં રહે તેથી દોષ ઉત્પન્ન ન કરે પણ ઉદય થાય ત્યારે  
દોષ ઉત્પન્ન કરે, તેના ત્રણ ભેદ - ૧ ચલ = ક્ષોભ, ૨ મળ = દોષમાં  
જવું ૩ અગાઢ = શ્રદ્ધામાં ઢીલા પણ

૧૪. પ્ર. સમક્રિતથી શું લાભ છે ?

ઉ ક્ષયોપશમ સમક્રિતવાળો જઘન્ય ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ પદ્મ  
ભવમાં અને ૬૬ સાગરની આસપાસ મોક્ષ જાય, પડે અને ઉત્કૃષ્ટ  
રખડે તો અર્ધ પુદ્ગળ પરાવર્તનની અંદર સમક્રિત ચારિત્ર પામી  
મોક્ષ જાય ક્ષાયિક સમક્રિતવાળો તે જ ભવે મોક્ષ જાય અને તે પામવા  
પહેલા આયુષ્ય બાધ્યુ હોય તો ત્રીજો ભવ ઉદ્ભવે નહિ બીજુ પૂર્વે  
ભવ બંધ પડ્યો ન હોય તો સમક્રિતી મનુષ્ય અને તિર્યચ, દેવનું  
આયુષ્ય બાધે અને નારકી અને દેવતા, મનુષ્યનું આયુષ્ય બાધે ત્રીજો  
લાભ એ છે કે કર્મનો સ્થિતિબંધ એક કોડા કોડ સાગરની અંદર  
શાય, પુણ્ય પ્રકૃતિનો રસબંધ બાધી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન સુધી જઈ  
શકે, પાપ પ્રકૃતિનો રસ બંધ મદ બાધે, કેટલાકનો એવો મત છે કે  
સમક્રિતી પડવાઈ થઈ મિથ્યાત્વમાં પણ એક કોડાકોડ સાગર ઉપરાંતનો

સ્થિતિ બંધ ન પાડે તે પણ સમ્ભવ છે તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય, પ્રસંગે સમર્થિત પામી પડવાઈ થયા પછી મહાભારતનીય કર્મ બંધન ત્રીસ સ્થાન સેવે કે નહિ ! તે પ્રશ્ન રહે છે.

૧૫. પ્ર. ક્ષાત્રિક સમર્થિત કયે શુભસ્થાને આવે ?

ઉ. ક્ષાત્રિક સમર્થિત શુભસ્થાન ૪ થી ૮ સુધીમાં આવે અને ત્યાં સુધી ન આવ્યું હોય તો કૃપક એણિની તૈયારી કરનારને આશ્રમે શુભસ્થાને જરૂર આવે.

૧૬ પ્ર. કૃષોપશમ સમર્થિત કયા શુભસ્થાન સુધી હોય ?

ઉ. કૃષોપશમ સમર્થિત શુભસ્થાન ૪ થી ૭ સુધી રહે, પછી થડે તેા વેદક સમર્થિત પામી ક્ષાત્રિક સમર્થિત પામે, ઉપશમ એણિમાં બધ તેા ઉપશમ સમર્થિત પામે. પડે તેા સાસ્નાહન પામી ને મિશ્ન્યાત્વમાં બધ.

૧૭ પ્ર. ઉપશમ એણિવાળાને ક્ષાત્રિક સમર્થિત હોય કે નહિ ?

ઉ. ઉપશમ એણિ પામવાવાળો પહેલાં ક્ષાત્રિક સમર્થિત પામી હોય તેા તેજ સમર્થિત કાયમ રહે છે.

૧૮ પ્ર. કૃષોપશમ સમર્થિતવાળો કેવી રીતે પડે ?

ઉ. સત્તામાં રહેલ મિશ્ન્યાત્વના કળીયા ઉઘ્ય આવે તેથી શક્ય, કળા, વિવિધિક્ષા સેવે, મરપાળકની પ્રથમ કરે મિશ્ન્યાત્વનો પસ્ત્રિય કરે અને પોતાના હોમો ચોપીને વત્તચ્છાનથી તેનો ઇલાજ ન કરે તે સમર્થિતથી જન્મ થાય.

૧૯ પ્ર. સમર્થિતને ચારિત્રનો શુ સળખ ?

ઉ. સમર્થિત માર્ગદર્શક છે જ્ઞાનની સાથે સહચારી રહીને બ્યવહાર અને નિઃશયના માર્ગનો નિર્ણય કરે છે, ચારિત્ર તે માર્ગ વધે પ્રમાણ કરે છે એટલે પાલન કરે છે.

૨૦ પ્ર. ક્ષાત્રિક સમર્થિત કેવી રીતે આવે ?

ઉ. જનતાનુગ્રહી કયાય ઉદયમાં આવે તેા કૃમ્ય કરતો બધ,



મનમા કોઈ પ્રત્યે ડંખ રહે નહિ, પોતે નિરીક્ષણ કરે કે મારે કોઈ પ્રત્યે ડંખ છે? જાગે તો, એવો વિચાર કરે કે તે મારા કર્મના ઉદયથી તેવું થયું તે તો નિમિત્તમાત્ર હતો, મને કર્મ ખપાવવાનો વખત મળ્યો હતો છતાં મેં પુરુષાર્થ વાપર્યો નહિ, એવા વિચારમાથી સર્વ ડંખોને શોધી શોધીને મૂળમાથી ઉખેડતો જાય, ઈદ્રિયોના વિષયોમાં બહુ આસક્ત ન થાય, દોષને દોષ માનીને તેનો નાશ કરવાની ભાવના વધતી જાય લૌકિક, લોકોત્તર કે કુપ્રાવચનવાળા કોઈ પણ મિથ્યાત્વને સેવે નહિ કે તે પ્રત્યે જરા પણ રૂચી રાખે નહિ, દેવતાનો ડગાવ્યો ડગે નહિ, આત્માના અનુભવમાં પ્રવૃત્તિ રાખ્યા કરે તો ક્ષાયિક સમકિત પામે

૨૧. પ્ર. અગિયારમે ગુણુસ્થાને કોઈ મરે ?

ઉ. અગિયારમે ગુણુસ્થાને આયુષ્ય બાધે નહિ અને પૂર્વે બાંધ્યું હોય તો મરીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં જાય

૨૨. પ્ર. અગિયારમે ગુણુસ્થાનેથી કેવી રીતે પડે ?

ઉ. મદ પુરુષાર્થના કારણે આગળ વધે નહિ, કારણકે ઉત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થથી શ્રેણિમાં પ્રવેશ થએલ ન હોય, અને અગિયારમા ગુણુસ્થાનની અંતર્મુદૂર્તની સ્થિતિ પૂરી થાય એટલે ૧૦મામાં આવે ત્યાં સૂક્ષ્મ લોભનો ઉદય થાય, પછી પડતો જાય

૨૩. પ્ર. ભવ્ય જીવ મોક્ષ મેળવી જ શકે તેની ખાત્રી થાય, એવી કોઈ વાત છે ?

ઉ. કર્મની આવક કરતાં જીવક વધ્યા કરે, પુરુષાર્થ વધતો જાય અને વચમા ખાડો ન પડે તો એક વખત એવો આવે કે ક્ષપકશ્રેણિ આવે

૨૪. પ્ર. સમકિત કયા ભવમાં આવે.

ઉ. પ્રથમ પ્રાપ્તિ મનુષ્ય ભવમા થાય, પડવાઈને કોઈ પણ સંજ્ઞીની ગતિમા આવે પ્રથમ ઉપશમ સમકિત આવવાનો વધારે સંભવ છે. ક્ષયોપશમ પણ આવે એમ કેટલાક આચાર્ય માને છે તત્ત્વ કેવળીગમ્ય.

૨૫. પ્ર. ક્ષાયિક સમક્ષિત કયા ભવમા આલે ?

ઉ. ક્ષાયિક સમક્ષિત મનુષ્ય ભવમાં જ પ્રાપ્ત થાય. જ્યાં વીર્યકર અને કેવળી ભગવાન ગિરાલે છે ત્યાં મુમુક્ષુ ભવ્ય જે જલદી મેલ જવાની ભાવનામાં છે તેને મિથ્યાત્વનો સર્વજ્ઞ નાશ કરવામાં થર લાગતી નથી કારણકે કેવળીના શુભોમાં તેમને ઉત્કૃષ્ટ પ્રમેદ ભવ થાય છે.

૨૬ પ્ર. પ્રથમ સમક્ષિત પામીને કોઈ મનુષ્ય તે જ ભવમાં મોક્ષ ભાય ?

ઉ. સભય છે.

૨૭ પ્ર. કોઈ મનુષ્ય મિથ્યાત્વી હોય અને ઉત્કૃષ્ટ કરણી કરતો હોય તો મોક્ષ ભાય કે નહિ ?

ઉ. મિથ્યાત્વીને જીવ જાણવું બાણપણુ ન હોવાથી અસ્વાસ્થ્ય જ્ઞાન હોવા છતાં તેમાં મદ્દા ન હોવાથી તે અર્દ્ધિસા ભાવની આત્મ ભાવે પરિણતિ કરી શકતો નથી તેમ જ દેવ, શુર અને ધર્મ જે ત્રણ શુદ્ધ તત્ત્વોનો અભાવ હોવાથી તથા ભાવોમાં આત્મભાવે પરિણતિ કરી શકતો નથી, વળી મિથ્યાત્વ સદ્ગુણીની જનવાનુભવી મોક્ષ સ્વચામાં રહેલ હોવાથી મિથ્યાત્વ ભાવની વીનતા બામે જોડે જનવાનુભવી ઉદ્ધર્મમાં આવ્યા વગર રહેતો નથી. સૂયમર્શગ સૂત્રના બીજા મુતશ્લેષના બીજા અધ્યયનમાં જણાવ્યું છે કે ૩૬૩ મતવાળાને નિર્ધાર (મોક્ષ) ન થાય.

૨૮ પ્ર. અન્ય કિંમે સિદ્ધ કેવી રીતે થાય ?

ઉ. અન્ય કિંમે સિદ્ધ થાય પણ અન્યદર્શને સિદ્ધ ન થાય. વિગ બાહ્ય વેપ છે, દર્શન અભ્યતર પરિણામ છે. કેઈ વિનય અને સમજતાવાળો તાપસ માસમાસના ઉપવાસ સાથે ઉનાળામાં મધ્યાહ્ન સમયે તડકે ઉભા સ્ત્રી સૂર્ય વચ્ચે દષ્ટિ કરી, હાથ ઉઠા કરી આત્મપ્રત્યક્ષી, તેને વિશાળ જ્ઞાન ઉપજે તેથી જેન ધર્મના પ્રાપ્તિને નિધારથી નિર્ધારિતથી કેળે, પેતાની બૂલ સમજી સુધારે, દોષો માટે

પશ્ચાત્તાપ કરે અને ગુણોની આરાધના કરે એટલે સમક્રિત પામે ત્યારે વિભગ જ્ઞાન અવધિજ્ઞાનમાં પરિણમી જાય, ત્યારબાદ પરિણામની શુદ્ધિ વધતી જાય એટલે ગુણસ્થાન ૪ માંથી ૭ મે જાય, ક્ષપક શ્રેણીમાં આવે ગુ. ૮, ૯, ૧૦ અને ૧૨ પામીને પછી કેવળી થાય, આયુષ્ય વધારે ન હોય તો ગુ. ૧૪ પામે સિદ્ધ થાય વધારે આયુષ્ય હોય તો સાધુનો વેષ ધારણ કરે તે પહેલાં કોઈને ઉપદેશ આપે નહિ કારણ કે લોકોમાં ખોટી ભ્રમણા ઉપજે કે અન્ય દર્શનવાળા સર્વજ્ઞ થાય છે કેવળી ભગવાન પણ શુદ્ધ વ્યવહારમાં આચર આવવા દીએ નહિ.

૨૯. પ્ર અતો કોડાકોડ અને અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનને શુ સખધ છે?

ઉ જેનો સ સાર અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનથી વધારે ન હોય તે જ અતો કોડાકોડની અદર આવીને સમક્રિત પામી શકે જેનો સ સાર વધારે છે તે અતો કોડાકોડીની અદર નથી આવતો પણ તેની હદ સુધી આવી (તે હદની બહાર રહીને) પાછો ફરે છે અને કર્મનો સ્થિતિબદ્ધ વધારે છે

૩૦ પ્ર અતો કોડા કોડી સુધી આવી પાછો ફરવાનું શું કારણ છે?

ઉ ભવ્ય જીવ હોય તો પ્રમાદ આવવાથી ઇદ્રિયોના વિષયો તરફ ખેચાઈને સ સારમાં પડી જાય છે, પ્રમાદના કારણે થાક આવે છે એટલે વધારે પુરુષાર્થ કરી શકતો નથી, જૈન ધર્મની શ્રેષ્ઠતાનું મહત્વ તેના મગજમાં ઉતરતું નથી, તેથી ખરી શ્રદ્ધા આવતી નથી તેથી ખરો પુરુષાર્થ થતો નથી એટલે પાછો પડે છે, અભવ્યનો તો સ્વભાવ જ એવો છે કે તેને સત્તામાં સમક્રિત નથી તો પ્રગટ કયાથી થાય? એટલે પાછો જ પડે

૩૧ પ્ર જૈન ધર્મની શ્રેષ્ઠતા કેવી રીતે છે?

ઉ જૈન ધર્મ સર્વજ્ઞ પ્રણીત હોવાથી સંપૂર્ણ અને શુદ્ધ છે, સર્વજ્ઞ હોય તે વીતરાગ જ હોય, તેથી અસત્યપણાના અશ જ હોય

નહિ સર્વશબ્દાને કારણે રૂપી, અરૂપી, જીવ, અજીવ, સર્વ દ્રવ્યો, પ્રણે અને પર્યાયોનું સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ રીતે નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે જોન ધર્મમાં અરિહંત અને સિદ્ધ જ જન્મવાન છે તેમનું સ્વ-ધીનપણું નથી પણ તેમના પ્રણેનું અવલગન હાલને પોતાના જ પુરુષાર્થથી મોક્ષ મેળવવાનું છે વળી મોક્ષમાંથી પાછો આવવાર હેવો પડતો નથી જોડેલો ધર્મની કસ્ટી નિષ્કુળ જતી નથી ત્યારે જોનેતર કસ્ટી નિષ્કુળ બાલ છે કારણકે સ્વર્ગ જ તેમનું મોક્ષ છે કે બન્ધની ફરી આવવાર હેવો પડે છે

જોન ધર્મમાં અનુન નથી પણ પરમત્ત સદિષ્ટુતા છે જોડેલો ધર્મને નામે તેજોને લડવાની જરૂર નથી પણ જમે તેવા ધામડી, અનુની કે પાપી સાથે શાંતિ સખી રહે છે

જોન ધર્મમાં ધર્મને નામે કોઈ પણ બારીકમાં બારીક જીવની દ્રિષ્ટા કરવાની નથી તેથી જોન ધર્મ સર્વ જીવોને વરદાન સમાન અસમ્પ્રદાન દેનારો છે.

જોન શાસ્ત્રોમાં કહેક નશને અપેક્ષાપૂર્વક બદલુ કરી ત્યાજ આપવામાં આવે છે તેથી સ્વાદ્વાકના અનેકાંતવાદથી ઉત્પન્ન થતા કલેશોને શાંત કરવામાં આવે છે

વળી જીવ અજીવના સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ સેવો જતાવેલા છે તેથી જીવને અજીવમાંથી તાસ્વીને તેમનું રક્ષણ કરી શકાય છે અને જીવનું શુદ્ધ સ્વરૂપ બાહ્યને અશુદ્ધ સ્વરૂપનો ત્યાજ કરીને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં રહેવાનો અભ્યાસ કરીને અપૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે તેથી જોન ધર્મ, મોક્ષની નિશ્ચયિત પદ્ધતિસર કળા છે.

જોન ધર્મમાં પશ્ચાપક્ષી નથી, ફક્ત ધ્રુવનો જ પક્ષ છે, બાકિતનો પક્ષ નથી, માટે જોન ધર્મ જાપ્ત છે અને જોકે જ છે

૩૨. પ્ર. ઉત્તર ૩૧ પ્રમાણે જોડેલો બધું બધાને ક્યાંથી સમજાય? ન સમજાય તેણે શુ કરવું? કે જેથી પાછા ફરવું ન પડે.

ઉ સમજાય તેટલું ધારી રાખવું, શક્તિ પ્રમાણે આચરણ કરવું મોક્ષ મેળવવાની ભાવના વધારતા જવું. ન સમજાય ત્યાં “તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય” કરવું “તમેવ સચ્ચ નિશક જ જિને હિ પવેઇય” “નિગંથં પાવયાણું અથ્થં, અય પરમથ્થં, શેષં અનથ્થં” આ બે સૂત્રોની દૃઢ શ્રદ્ધા રાખવી કોઈની સાથે વિતંડાવાદમાં ઉતરવું નહિ. કોઈને કંઈ જાણવું હોય ને સમજાવી ન શકાય તો જાણકાર પાસે લઈ જવા.

૩૩ પ્ર એક કોડાકોડ સાગરની અંદરની સ્થિતિવાળો કર્મ-ખંધ કોણ પાડે?

ઉ સમકિતી, પડીવાઈ સમકિતી. સમકિત સન્મુખ થનારો મિથ્યાત્વી, આત્મકલ્યાણની તીવ્ર ભાવનાવાળો મિથ્યાત્વી અને જેને અસહીષણુ અને અત્યંત નિર્બળતાને લઈને કર્મની વધારે સ્થિતિ બાધવાની તાકાત નથી તે કોડાકોડની અંદર સ્થિતિ ખંધ પાડે પણ જે ધર્મભાવના રહિત છે તેની સત્તામા તો ૭૦ કોડાકોડ સાગરની સ્થિતિ સુધીના કર્મદળ હોય.

૩૪ પ્ર ૭૦ કોડાકોડ સાગરની સ્થિતિ કહી તે કયા કર્મની સમજાવી?

ઉ ફક્ત મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેટલી છે.

૩૫ પ્ર એક જીવને આત્મપ્રદેશ કેટલા હોય?

ઉ દરેક જીવને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અસંખ્યાતની સંખ્યા પ્રમાણ આત્મપ્રદેશો હોય. લોકના આકાશપ્રદેશો, ધર્માસ્તિકાયના સર્વપ્રદેશો, અધર્માસ્તિકાય સર્વપ્રદેશો પણ એક જીવના આત્મપ્રદેશો જેટલા જ છે.

૩૬ પ્ર એક આંગળી જેટલામાં કેટલા આત્મપ્રદેશ હોય?

ઉ. એક આંગળી જેટલા ક્ષેત્રમાં આકાશપ્રદેશોની અસંખ્યાતની શ્રેણિઓ હોય છે, એક એક શ્રેણિમા અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશો હોય.

તેને સમય સમયે જોકે જોકે અપહરવામાં આવે તો અસખ્ય કાળચક્રે વીતી જાય.

૩૭. પ્ર. જોકે સમય તે ઠેકઠો કાળ ?

ઉ. ઉત્કૃષ્ટ ભગવાણે અનુખ્ય ૪૬ પાન લેણ કરીને તેમાં વીન જાણીવાળી હીસી સોય પડેલે ત્યારે જોકે પાનથી બીજે પાન તે સોયની જાણી જાય તેટલા કાળમાં અસખ્યાત સમય વીતી જાય.

૩૮. પ્ર. અસખ્યાતાના કંઠલા લેહ ?

ઉ. નવ લેહ મુખ્ય, પણ પેટાલેહ અસખ્ય છે.

૩૯. પ્ર. જીવની અવગાહના કંઠથી ?

ઉ. સકર્મી જીવની જ્યન્ય અવગાહના અસુલનો અસખ્યતમે ભાગ, ઉત્કૃષ્ટી અવગાહના આર ભતિના જીવની જુદી જુદી, કેવળ સંકલ્પતાના યોગ્ય સમય જાણી લોકખ્યાત.

૪૦. પ્ર. અવગાહનામાં ફેરફાર થવાનું કારણ શું ?

ઉ. તેજસ કાર્મણ શરીર સાથે સકર્મી જીવના આત્મપ્રદેશનો સંકેત અને વિકાસ.

૪૧. પ્ર. કોય આપી સકોય અને વિકાસ કેવી રીતે થાય ?

ઉ. યોદ્ધા જ્યોત્ષ્ણમાં રહેવા માટે જીવના પ્રદેશો પરસ્પર માહિમાકે મળીને અભાષપણે રહે તેમજ પુષ્કળ સંધિની અત્યંત સૂક્ષ્મ ધર્મિયુતિ થાય તેમજ અભાષપણે માહિમાકે મળીને રહે, મનોયોગની શુદ્ધિ અને સૂક્ષ્મ કાપનાથી જ આવી ઝીણી જાળતનો ખ્યાલ આવે.

૪૨. પ્ર. સિદ્ધના જીવોમાં સકોય વિકાસ થાય.

ઉ. તેજસ કાર્મણ શરીરને અભાવે સંકેત વિકાસ ન થાય.

૪૩. પ્ર. સિદ્ધ ભગવાનના આત્મપ્રદેશો કેવી રીતે રહે છે ?

ઉ. દરેક સિદ્ધ ભગવાનને ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાત અસખ્યાત આત્મ

પ્રદેશો હોય છે તે સર્વે ચરમ શરીરના ૨/૩ ભાગ જેટલી અવગાહનામાં, સિદ્ધક્ષેત્રમાં, મોડોમાંહે પરસ્પર મળીને અવ્યાબાધપણે રહી શકે છે વળી એક સિદ્ધ ત્યાં અનંતસિદ્ધ છે તે સર્વે અવ્યાબાધપણે અવગાહીને રહે છે

૪૪ પ્ર કાળ.અનંત છે, જીવો મોક્ષમાં જતા જ હોય છે, ત્યાંથી કોઈ પાછા આવતા નથી તો પછી કોઈ કાળે સસારનો અંત કેમ આવતો નથી ?

ઉ અનંતના આઠ ભેદ છે તેમાં છેલ્લી આઠમી રાશીનું નામ મધ્યમ અનંત અનંત છે, તે અક્ષીણ રાશી છે એટલે તેનો કદી અંત આવે જ નહિ, વળી તે રાશીમાં પણ અનંત ભેદ છે એટલે મધ્યમ અનંત અનંતના પણ અનંતા ભેદ છે તેમાંથી કોઈ પણ એક ભેદનો અંત આવે જ નહિ સિદ્ધના જીવો, સર્વ સસારી જીવો. આકાશ પ્રદેશો, ત્રણ કાળના સમય, પુદ્ગલો આ સર્વ મધ્યમ અનંત અનંત રાશિના છે

૪૫ પ્ર અવધિ જ્ઞાન સાથે લઈને તીર્થંકર સિવાય કોઈ બીજો આવે કે કેમ ?

ઉ અવધિજ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૬૬ સાગરની છે તે જોતાં તીર્થંકર સિવાય બીજો જીવ પણ અવધિ જ્ઞાન સાથે લઈ ને આવે

૪૬ પ્ર સ્ત્રીવેદમાં ટલાં જ્ઞાન ?

ઉ સ્ત્રીવેદમાં પહેલાં ચાર જ્ઞાન કલાં છે, તેમાં શ્રુતજ્ઞાનમાં ૧૧ અગ સુધી બાણવાનો અધિકાર આવ્યો છે, સ્ત્રીને ૧૪ પૂર્વગત જ્ઞાન ન હોય

૪૭ પ્ર. સ્ત્રીને કેટલાં ચારિત્ર લાભે ?

ઉ સ્ત્રીલિંગે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર સિવાય બીજાં અર્ધાં ચારિત્ર લાભે

૪૮ પ્ર ૧૪ પૂર્વીને કેટલાં જ્ઞાન હોય ?

ઉ. ચઉદ પૂર્વીને નિયમા પહેલા ચાર જ્ઞાન હોય

૪૯ પ્ર. યજુર પૂર્વી કેવી રીતે પદવાઈ થઈને નરક નિગોદમાં જાય ?

ઉ. યજુર પૂર્વી એ રજુમતિ મનાપર્યવ જ્ઞાનવાળો હોય તો જ તે પદવાઈ જાય. તેને કોવી મહત્ત્વની શક્તિ થાય કે જેનો ખુલાસો દષ્ટિવાદમાં જ હોય અને પોતે ખુલાસો કોઈ રીતે મેળવી શકે નહિ તેવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય. કથોપશમ સમક્ષિત હોય, તેમાં સમક્ષિત તીવ્ર કુપણો ઉદય થાય, ત્યાર બાદ કરેલી કલ્પીનો જ્ઞાનકર કરે, તીવ્ર અનતાનુભવી ક્ષાય અને મિથ્યાત્વનો ઉદય થાય, કરેલી કલ્પી નિષ્ફળ માને, અશુભ દેશમાં આવે, પ્રસન્નવદ્ર રાજર્ષિના જોડે વખતના અધ્યવસાય જેવા કોઈ અશુભ વિચાર આવે કે કુઠરીક મુનિ પરીચર્ચ થયા તેના જેવા ભાવ આવે, તે વખતે નરક નિગોદનો જથ્થો પડી જાય તો અશુભ દેશમાં કાળ કરી નરક નિગોદમાં જવા સંભવ છે તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

૫૦ પ્ર. ભવિષ્યકાળના ભાવ કેવળી બાણે ખરા પશુ કેવી રીતે દેખે ?

ઉ. લોકમાં રહેલા પરમાણુઓ જેજે ભાવે પરિણમવાના હોય તે તે ભાવ દેખી શકે છે એ જ કેવળજ્ઞાન અને દર્શનની ખુબી છે.

૫૧ પ્ર. ક્ષી મરિચનામણના છાંદે કેવી રીતે સ્ત્રીવેદ અને સર્વાર્થસિદ્ધાન્ત આયુષ્ય બાધ્યુ ?

ઉ. સાધુ સર્વાર્થસિદ્ધાન્ત આયુષ્ય બાધ્યા પછી કપટ સેવે અને પ્રાયશ્ચિત્ત ન લીએ તો મિથ્યાત્વ સ્પર્શીને સ્ત્રીવેદના દળીયાં મેળવે પછી પાછા સમક્ષિત ભાવમાં રહે ત્યાર બાદ કાળ કરીને મહાવિમાને જાય ત્યાં સ્ત્રીવેદના દળીયાં બાધેલા તેનો જ્ઞાનાધ્યા કાળ પુરો થાય એટલે પ્રદેશ ઉદયથી સ્ત્રીવેદકર્મ ભોગવતા તે જ કર્મના બળે સ્ત્રીવેદનું આયુષ્ય બાધીને મનુષ્ય ભવમાં સીપણે ઉતરે.

૫૨ પ્ર. કિલ્લીપીમાંથી નિકળ્યા મોક્ષ જાય ?

ઉ. નહિ.



૫૩. પ્ર. યુગલીઆ મરીને કિલ્વીષી દેવ કેવી રીતે થાય ?

ઉ. યુગલીયાના આગલા ભવે સાધુ સાધ્વીની નિંદા કરીને કિલ્વીષી કર્મ બાંધ્યું પછી આયુષ્યના બધ વખતે ભદ્રાદિ પ્રકૃતિને લઇને યુગલીઆનો બધ પડયો હોય એટલે મરીને યુગલીયું થાય ત્યાં અબાધાકાળ પૂરો થયે કિલ્વીષી કર્મ પ્રદેશ ઉદ્ધયથી ભોગવવા માંડ્યું અને તેજ કિલ્વીષી કર્મના બળે આયુષ્યના બધ વખતે કિલ્વીષી દેવનું આયુષ્ય બાધી કાળ કરી કિલ્વીષી દેવ પણે ઉપજે.

૫૪ પ્ર. મોક્ષની ઇચ્છા કરવી કે નહિ ?

ઉ. મોક્ષની ઇચ્છામાં પુદ્ગળીક રાગ નથી પણ વિરક્ત નિરાશી ભાવની રૂચી છે તેથી મોક્ષની ઇચ્છા કરવી

૫૫ પ્ર. દરેક જીવને અક્ષરનો અનંતમો ઉઘાડો ભાગ છે તો તે શ્રુતજ્ઞાનનો કે કેવળજ્ઞાનનો ?

ઉ. તે શ્રુત જ્ઞાનનો સમજવો, કારણકે કેવળજ્ઞાન તો કેવળજ્ઞાના વરણીયથી સર્વથા ઠંકાએલું છે અને પ્રગટે ત્યારે સંપૂર્ણ પ્રગટે પણ અશરૂપે ન પ્રગટે વળી અભવ્યને સત્તામાં કેવળજ્ઞાન નથી, જો સત્તામાં કેવળજ્ઞાન હોય તો સમકિત પણ સત્તામાં હોય તો તેનું આવરણ સમકિત મોહનીય પણ હોય, ત્યારે અભવીને સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય કર્મ નથી. આ અપેક્ષાથી શ્રુતજ્ઞાન પણ કેવળજ્ઞાનનો અશ ન ગણાય કારણકે શ્રુતજ્ઞાન ક્ષયોપશમ ભાવે છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રગટે ત્યારે સંપૂર્ણપણે ક્ષાયિક ભાવે વર્તે છે, અંશરૂપે હોય નહિ.

૫૬ પ્ર. આઠે રૂચક પ્રદેશો ઉઘાડા છે કે અવરાયલા છે ?

ઉ. સૂત્રમાં “ સંવેણું સંવં બંધઈ ” એવા શબ્દો છે સંવેણું = સર્વ આત્મપ્રદેશોથી સંવં = સર્વ કર્મ બંધઈ = બાંધે છે એટલે સર્વ આત્મપ્રદેશો કર્મથી બંધાએલા છે કોઈનો અપવાદ બતાવ્યો નથી જીઓ ભગવતી શતક ૮, ઉદ્દેશ ૮, આ પાઠે ઉડાવી, કલ્પીત અપેક્ષા બતાવી કેટલાક એમ માને છે કે આઠે રૂચક પ્રદેશો ઉઘાડા છે.

૫૭ પ્ર. એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર જીવના કેટલા ભાંગા લાભે ?

ઉ એક આકાશ પ્રદેશ બિપર જીવ વર્ણને જીવનો દેશ, પ્રદેશ લાભે, ત્યા જનતા જીવોના દેશ પ્રદેશ હોય, વિદિયામા એક પ્રદેશની મળી છે ત્યા પણ જીવ વર્ણને જીવનો દેશ, પ્રદેશ લાભે.

૫૮ પ્ર. જીવના પ્રદેશો દેશથી અને સર્વથી ક્યારે કપે ?

ઉ દેહસ્થ થકા મારણાતિક સમુદ્ધાત તથા કેવલ સમુદ્ધાતમાં આકં રૂચક પ્રદેશ શિવાય બાકીના આત્મપ્રદેશો કપે છે અને ત્રિવિ આથી વાટે વહેતા, જીવના સર્વ આત્મપ્રદેશો કપે છે.

૫૯ પ્ર. આપ્ત કોણ કહેવાય ?

ઉ પરમ કિતના જે ઉપદેશક એવા સર્વજ્ઞ વીતરાગ અસ્થિત ભગવાન આપ કહેવાય.

૬૦ પ્ર. મુગ પ્રધાન કોણ કહેવાય ?

ઉ. ત્યાગી મુનિ હોય તે જ મુગપ્રધાન કહેવાય.

૬૧ પ્ર. પદમનાણુ તવો દયા કયાં લાગુ થાય છે ?

ઉ. દયા કોની પાળવાની છે ? ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની અને પોતાની માટે ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની દયા પાળવા માટે છકાવના બેલ લાણુવા ભેડાંને અને પોતાની દયા પાળવા માટે નવ તત્ત્વનું બાણુપક્ષુ ભેડાંને સવર અને નિર્જા તત્ત્વના આચરણથી સ્વદયા પળાય છે.

૬૨ પ્ર. જ્ઞાન જગર કોઈ કોઈ ચાચિત્તનો નિરોધ કરે છે તેનું કેમ ?

ઉ. સુત્રમાં મુનિઓના અધિકારમાં કેટલાકે એક જ ઉપદેશ સાબળી દીધા હોય છે તેમને જેવ ગુરુ-ધમ એ ત્રણ ગુરુ તત્ત્વનું બાણુપક્ષુ અને મદ્ય તો ત્યાં જ મધ હોય કદાચ કોઈ છકાવના બેલબાણુવા હોય અથવા ત્યાં જ બાણુવા મળે અને દીધા લઈ લીધે ત્યારબાદ જ

સૂત્રનો અભ્યાસ કરે છે. માટે કોઈએ એકાંત વિતંડાવાદમાં ઉતરીને વિરાધક થવું નહિ

૬૩ પ્ર સમક્ષિત વગર ચારિત્ર ન લેવું એમ કોઈ કહે છે તેનું શુ ?

ઉ અભવી ચારિત્ર પાળી નવચૈવેયક સુધી જઈ શકે છે તેને તો સમક્ષિત હોય જ નહિ સમક્ષિત વગર ભવિ ચારિત્ર લીએ તો અતો કોડાકોડીમા આવી જાય અને સમક્ષિત પામી જાય ૬૯ કોડાકોડી સાગર કર્મની સ્થિતિ તો મિથ્યાત્વમાં જ રહીને ખપાવવી પડે છે. તે દ્રવ્ય ચારિત્ર વગર ખપે નહિ, માટે સમક્ષિત વગર ચારિત્ર લેવાય છે એમ સાબિત થયું પણ સમક્ષિતની તો આરાધના કરવી યોગ્ય છે, માટે વ્યવહાર શ્રદ્ધા.

( ૧ ) પરમથ્ય સંથયોઃ તેમાં નવ તત્ત્વ અને દેવાદિ ત્રણ તત્ત્વની શુદ્ધિ આવી જાય છે

( ૨ ) સુદિ કૃ પરમથ્ય સેવણા

( ૩ ) વાવન્ન વજ્જણા

( ૪ ) કુદ્ધ સણ્ણ વજ્જણા

આ ચાર શ્રદ્ધા હોય અને સમક્ષિતના ૬૭ બોલ વ્યવહારથી પાળે તે વ્યવહારથી સાધુ અને શ્રાવક કહેવાય છત્રસ્થનો આધાર વ્યવહાર ઉપર છે અને કેવળીનો આધાર નિશ્ચય ઉપર છે, માટે પોતાના ગત્ત ઉપરાત વિતંડાવાદ કરવાથી બધુ શુભાવી દેવું પડે. ક્રિયાનો નિરોધ કરનારને અક્રિયાવાદી મિથ્યાત્વી જાણુવે

૬૪ પ્ર જ્ઞાનીનો ભોગ તે નિર્જરાનો હેતુ કોને માટે છે ?

ઉ જે સપરાય ક્રિયા રહિત છે તેને તે લાણ થાય છે, તેના શુભ-સ્થાન ૧૧, ૧૨, અને ૧૩ છે તેમા ૧૧, ૧૨ વાળા તો શુકલ ધ્યાનમા હોય છે અને આહારાદિ ક્રિયા ૧૩ મા શુભસ્થાનવાળાને

હોય છે, સપરાશ ક્રિયાવાળામાં ૭ થી ૧૦ ગુણસ્થાનવાળા ધર્મશાસ્ત્ર  
કે શુદ્ધ ધ્યાનમાં હોય છે એટલે લોભ લોભવવાના નથી બચવા  
તેઓનો ભોગમાં ઉપયોગ હોતો નથી ગુણસ્થાન ૪ પ, ૬ વાળા બધા  
ધર્મશાસ્ત્રમાં રહે છે ત્યારે નિર્જરા કરે છે ગ્રાનને નામે અવરમાં  
રહેલી પ્રકૃતિના વિકારો સેવે તેને નિર્જરા થતી નથી પણ બંધ જ  
થાય છે જે થવાથી કામ કરે છે તેને પાપ કર્મનો બંધ નથી ભેગો  
પાડે છે તે પણ સમજ્યા વગર અમે તેને સાચુ પડતો નથી, તે અર્ધ-  
સ્વાર્થવંત સમજવાનો છે 'જેમકે' અગાઉના કેટલાક સાધુ આકારને  
એકેન્દ્રિય જીવનાં મર્દા સમજી ચાલ્યા વગર, અમે ઉતારી જતા  
હતા તેને તે જાણતો સાચુ પડે છે ચરીરનું કામ કરે છે જેમ કહી  
જેઓ કરેક જીવના લોભ લોભવી મોજમજા કરે છે, તેને તેમનાં કર્મ  
સાચુ પડતુ નથી મૈથુનની ક્રિયા તો રાજ વગર થઈ શકે જ નહિ તેથી  
તેમાં તો પાપ જાય છે જ

૬૫ પ્ર. વ્યવહાર સમક્રિત વગર નિઃક્રમ સમક્રિત પામી શકાય ?

ઉ. નહિ નવતત્ત્વના ગ્રાનમાંથી શુદ્ધ હેવ, ગુરુ અને ધર્મનું સ્વરૂપ  
જાણીને તેમાં મદદ કર્યા વગર તેમના ગુણો આત્મસ્થાવે કેવી રીતે  
પરિણમે ?

૬૬ પ્ર. સમક્રિત વગર જૈન ધર્મની ક્રિયા કરવામાં શો લાભ ?

ઉ. મિશ્રાત્મ ગુણસ્થાનમાં રહીને વીતરાજ ધર્મની ક્રિયા કરવાથી  
૬૬ ક્રોડકોટી સાગરની કમની સ્થિતિનો નાશ થાય છે અને સમક્રિત  
સ મુખ થવાય છે માટે ક્રોડકોટી ક્રિયાનો વિરોધ કરવો નહિ.

૬૭ પ્ર. શુદ્ધ વ્યવહાર અને નિઃક્રમ સિન્ન છે કે અસિન્ન ?

ઉ. જે ક્રિયામાં મન-વચન-કાયાની વર્ગણાઓનું આલેખન હેવામાં  
આવે છે તે વ્યવહાર છે અને તે વખતે જે આત્મસ્થાવ હોય છે તે  
નિઃક્રમ છે એટલે જ્યારે ગુણસ્થાન સુધી વ્યવહાર અને નિઃક્રમ સાથે  
જ હોય છે ૧૩ મે ગુણસ્થાને કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન અને દાખલ  
સમક્રિય અને શુદ્ધ પારિણમિક સાથે નિઃક્રમ સ્વરૂપ છે અને ધરીયા-

વહી ક્રિયા વ્યવહાર છે, ૧૪ મે ગુણસ્થાને ફક્ત નિશ્ચય ક્રિયા છે ત્યાં યોગનું આલંબન નથી

૬૮ પ્ર સમકિત અને ક્રિયાનું ફળ શું ?

ઉ સમકિતથી ભવ ઘટે છે, ક્રિયાથી ગતિ સુધરે છે, ઉત્કૃષ્ટપદે મોક્ષ થાય છે

૬૯. પ્ર સમકિત વગરની ક્રિયાથી કોઈને લાભ થયો તેવો દાખલો છે ?

ઉ ભગવતી શતક ૩૩, ઉદ્દેશ ૯ માં વરૂણ નાગ નતુયાનેા ખાળ ( અજ્ઞાન ) મિત્ર, વરૂણની પેઠે જૈન માર્ગની કરણી ( સંધારો ) કરવાથી, મરીને ઉત્તમ કુળમાં મનુષ્ય થયો, ત્યાંથી મરીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ફરી મનુષ્ય થઈ તે જ ભવમાં મોક્ષ જશે

૭૦ પ્ર સામાયિક કરીને સંસારની વાતો કરવી, મન આડું-અવળુ ભમે તેના કરતાં ન કરવી તે શુ ખોટું છે ?

ઉ સામાયિકમાં જે વાતો કરતા હોય તેને સમજાવીને ધીરજથી બોધ આપવો કે સામાયિકમાં સ્ત્રી-પુરુષની, ગામની, ખાવાપીવાની, રાજ્યની વગેરે કોઈ સંસારી વાતો થાય નહિ જે એમ કહેતો હોય કે સામાયિકમાં માફ મન આડુંઅવળુ જાય છે તેને સમજાવવું કે સામાયિકમાં રહીને સામાયિક, પ્રતિકંભણ, છકાયના બોલ, નવતરવ, સૂત્ર સિદ્ધાંતનો અભ્યાસ કરવો, અરિહંત અને સિદ્ધ ભગવાનના ગુણોની સ્તુતિ ગાવી અને મન, વચન, કાયાના દોષો જે અજાણતાં લાગી જાય તે મિચ્છામિ દુકકડંના પશ્ચાત્તાપથી દૂર થાય છે, પણ સામાયિક કરતા અટકાવવાથી તે સંસારમાના પાપ સ્થાનક સેવવાના, તેથી સામાયિકમાં અતરાય પડવાનો દોષ લાગશે અને સામાયિકમાં જેટલું પાપ બોધ થાત તેટલું પાપ વધારવાથી સપરાય ક્રિયા લાગશે, માટે વિવેકથી કામ લેવું

૭૧ પ્ર કોઈ કહે કે તમારી સુહૃદ્ધિ, રજોહરણ વગેરે દૂર કરો પછી આત્મજ્ઞાન શિખવાડું તેનું કેમ ?

૬. તો જોમ'સમજવું કે તેની પાસે આત્મજ્ઞાન નથી કારણકે આત્મજ્ઞાની જોવું કહે નહિ. વળી તેને કોઈ નવો સપ્રદાય ઉભો કરવો હશે તેથી યોગ્ય ઉપકરણનો ત્યાગ કરવાનું કહે છે. યોગ્ય ઉપકરણનો ત્યાગ કરનાર પાપહી પણ હોવાનો સંભવ છે. શ્રી મહાવીર સ્વામીએ જાગૃત સંન્યાસીને વેશ છોડાવ્યા વગર આવકર્તા મતેઃ અકરાર્યા હતા.

૭૨ પ્ર. કોઈ કહે છે આત્મા જ પોતે સામાયિક છે તો સામાયિક કરવાની શી જરૂર છે? સસારનું કામકાજ કરતાં કરતાં અમે સામાયિકમાં જ રહીએ છીએ.

૭૩. આત્મા જ્યારે સ્વ-ભાવ તે જ્ઞાન, કર્મન વ્યસ્તિત્ત્વ શુદ્ધ ઉપ-યોગમાં રહે ત્યારે સામાયિકરૂપ આત્મા અણુાય. આ સારના સર્વ કામો તો આસવથી ભરેલા છે અને આસવમાં રત આત્મા, સામાયિક કહેવાય નહિ. આત્મા જે ગુણમાં પ્રવર્તે તે ગુણમય કહેવાય, દોષમાં પ્રવર્તે ત્યારે દોષમય ગણાય. આત્માના આઠ લેહ જોવી રીતે શક્ય છે. જ્યારે આત્મા, જ્ઞાન અને વ્યસ્તિરૂપી શુદ્ધ આત્મભાવમાં પ્રવર્તે ત્યારે સામાયિક રૂપ કહેવાય, જોટલે શુદ્ધ આત્મભાવથી સમતારકમાં હીન થાય ત્યારે સામાયિક-આત્મા છે. ભવ્ય હોવાની આત્મસત્તામાં કહેવો તે કર્મથી આવશ્યક પામેલા છે, કર્મનો ઉદય થતો બધે તેમ દોષે પ્રગટ થતા બાધ, તે દોષોને દોષે રૂપી બચ્ચીને તેનો ત્યાગ કરવામાં આવે અને શુષ્કોનું આસક્ત કરવામાં આવે તો આત્મા સામાયિક છે. આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ તરફ જમન અથવા શુદ્ધ આત્મા સામાયિક છે. અહાર પાપસ્થાન રૂપ સસારી ભાવ સેવવાવાળો આત્મા સામાયિક નથી.

૭૪ પ્ર. જે માણસ પોતામાં ગુણ ન હોવા છતાં, તેવા ગુણો પોતામાં છે જોવો કેબાવ કરે તો શુ થાય?

૭૫. તેના ભાવોની અશુભતા અને તારતમ્યતા પ્રમાણે મહામોહનીવ સુધીનાં કર્મ બાધે.

૭૪ પ્ર. કોઈને દીક્ષા લેતાં મન ભાંગી નાખે અથવા ચારિત્રથી બ્રૂટ કરે તો શું થાય ?

ઉ જો કોઈ માણસ દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય તેને સમજાવીને દીક્ષાથી પાછો પાડે અથવા કોઈ સાધુને ચારિત્રથી બ્રૂટ કરે તો તેવું સમજાવનાર અને બ્રૂટ કરનાર મહામોહનીય કર્મ ખાધે

૭૫ પ્ર. બંધ ક્રિયા તે શું છે ?

ઉ દરેક ક્રિયા મુદત ખાંધીને કરવી જોઈએ, તે જઘન્ય અંતમુહૂર્ત છે અને ઉત્કૃષ્ટ જાવજીવની મુદત સમજવી. જેટલી મુદતના પર્યયક્રમાં લીધા હોય તેટલી મુદત સુધી અને જે સાવધ કામના પર્યયક્રમાં લીધા હોય તે કામ આશ્રી અપર્યયક્રમાં વૃત્તિયા ક્રિયા લાગે નહિ. જો કે મન, વચન અને કાયાના અશુભ યોગ પ્રવર્તાવવાથી પાપ કર્મ તો બંધાય જ છે. પણ જેટલા પર્યયક્રમાં ન લીધા હોય તે કામ ન કરવા છતાં પણ અપર્યયક્રમાં વૃત્તિયા ક્રિયા લાગે છે કારણ કે—(૧) યોગ ( મન, વચન, કાયાના યોગ ) પ્રવર્તાવવાથી તેમ જ (૨) અપર્યયક્રમાંથી એમ બંને પ્રકારે સપરાય ક્રિયા લાગે છે, કે તેનો વિસ્તાર ૨૪ લેહમા છે ૨૫ ક્રિયામાંથી ઇરીયાવહિ ક્રિયા બાદ કરતાં ૨૪ સપરાય ક્રિયા છે. નારકી અને દેવતા મોઢથી ખાતાપીતા નથી છતાં તેમને ઉપવાસની ક્રિયાનો લાભ નથી

૭૬ પ્ર ચરિત્તભટ્ટા સિજ્ઞતિ, સમત્તભટ્ટા ન સિજ્ઞતિનો અર્થ શું છે ?

ઉ યોગપૂર્વક ચારિત્ર છોડીને અને સમક્ષિ સાથે લઈને સિદ્ધ થવાય છે આ અર્થ જ લાગુ પડે છે કારણ કે ચારિત્રથી બ્રૂટ થનારને સૂત્રોમાં વિરાધક કહ્યા છે વળી આ વાક્ય મહાનિશીથનું છે, કેટલાક તેને ૩૨ સૂત્ર માંહેલું માનતા નથી. હવે આ વાક્યનો અર્થ ગૃહસ્થર્થિગે સિદ્ધાના ભાવમા ઉતારીએ તો તેઓ દીક્ષા લીધા વગર ભાવ ચારિત્ર અને સમક્ષિની ઉત્કૃષ્ટ આરાધનામાં દાખલ થવાથી મોક્ષ જાય છે, ત્યાં પણ ભાવ ચારિત્ર નિયમા છે પણ ચારિત્રની બ્રૂટતા

૭૧. ઉ. તો જોમ' સમજવું કે તેની પાસે આત્મજ્ઞાન નથી મળ્યું કે આત્મજ્ઞાની જોવું કહે નહિ. વળી તેને કોઈ નવો સપ્રદાય ઉભો મળે. હશે તેથી ચોખ્ખો ઉપદેશનો ત્યાગ કરવાનું કહે. ચોખ્ખો ઉપદેશનો ત્યાગ કરનાર પાળડી પછાડેલાનો સભવ છે. શ્રી મહાવીર સ્વામીએ અઝઠ સંન્યાસીને વેશ ભેદાળ્યા વગર આવકર્તા પ્રતો અકરાળ્યા હતા.

૭૨ પ્ર. કોઈ કહે કે આત્મા જ પોતે સામાયિક છે તો સામાયિક કરવાની શી જરૂર છે? સસારનું કામકાજ કરતાં કરતાં જામે સામાયિકતા જ રહીએ છીએ.

ઉ. આત્મા બ્યારે સ્વ-ભાવ તે જ્ઞાન, દર્શન આદિત્રિયા શુદ્ધ ઉપચોખ્ખામાં રહે ત્યારે સામાયિકરૂપ આત્મા ગણાય. સસારના સર્વ કષ્ટો તે આસવથી ભરેલા છે અને આસવમાં રત આત્મા, સામાયિક બેવાય નહિ. આત્મા જે શુદ્ધતા પ્રવર્તે તે શુદ્ધમય કહેવાય, દોષમાં પ્રવર્તે ત્યારે દોષમય ગણાય. આત્માના આઠ લેહ જોવી રીતે કમ છે. બ્યારે આત્મા, જ્ઞાન અને આદિત્રિય શુદ્ધ આત્મભાવમાં પ્રવર્તે ત્યારે સામાયિક રૂપ કહેવાય, જોટલે શુદ્ધ આત્મભાવથી સમતારક્ષમાં હીન થાય ત્યારે સામાયિક-આત્મા છે. ભલ્ય જીવોની આત્મસત્તામાં કુણું છે તે કર્મોથી આવરણ પામેલા છે, કર્મના ઉદય થતો બદલ તેમ દોષો પ્રગટ થતા જાય, તે દોષોને દોષો રૂપી બદલીને તેનો ત્યાગ કરનામાં આવે અને શુદ્ધતાનું આરાધન કરવામાં આવે તો આત્મા સામાયિક છે. આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ વરદ ગમન અથવા શુદ્ધ આત્મા સામાયિક છે. બહાર પાપજ્ઞાન રૂપ સસારી ભાવ સેવવાનાથી આત્મા સામાયિક નથી.

૭૩ પ્ર. જે માણસ પોતામાં ગુણ ન હોવા છતાં, તેના ગુણો પોતામાં છે એવો દેખાવ કરે તો શું થાય?

ઉ. તેના જીવોની અશુભતા અને તારતમ્યતા પ્રમાણે મહામિહનીય સુધીનાં કર્મ બાધે.



છે. આ અનાદિની પરંપરા છે પણ અકર્મક હોવાથી એકાંત અરૂપી સિદ્ધને કર્મ લાગતાં નથી. જો જીવ યોગ અને કષાયમાથી મુક્ત થાય તો નવાં કર્મ ન બધાય અને સત્તામાં રહેલ કર્મ ખલાસ થાય એટલે જીવ સિદ્ધ થઈ જાય

૭૬ પ્ર અભવ્યના બુઝવેલા મોક્ષ જાય કે નહિ ?

ઉ જો બોધ અભવી આપે છે તે પોતાની આત્માની સત્તાનો નથી પણ સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમાત્માના ઘરનો સુત્રજ્ઞાન રૂપે છે, તે શ્રુતજ્ઞાનના નિમિત્તથી ભવ્ય જીવની સત્તામાં રહેલા ગુણો આકર્ષાય છે અને કર્મ આવરણના ક્ષયોપશમથી અને છેવટે ક્ષયથી પ્રગટ થાય છે, ત્યારે અભવીને ગુણો સત્તામાં નથી તેથી શ્રુત જ્ઞાન તેને ફક્ત જાણપણા રૂપે જ રહે છે તે જાણપણાનો લાભ લઈ ભવી મોક્ષ જઈ શકે છે

દીગબરી અને કેટલાક મૂર્તિપુજક આચાર્યોનો એવો મત છે કે અભવીના બુઝવ્યા મોક્ષ ન જાય તેને પૂછો કે અભવિ નવ પૂર્વનું જ્ઞાન ભણે છે કે નહિ ? આ નવ પૂર્વનું જ્ઞાન તે જિન વચનનું કે બીજું ? નવ પૂર્વમાં ઉપદેશ આપવાનું જ્ઞાન હોય કે નહિ ? તે ઉપદેશ શબ્દ દ્વારા અપાય છે પુસ્તક પણ શબ્દો દ્વારા વસ્તુ સ્વરૂપ બતાવે છે. તીર્થકરો, ગણધરો અને સમક્રીતી આચાર્યો પણ શબ્દો દ્વારા ઉપદેશ આપે છે.

ગમે ત્યાંથી શબ્દ દ્વારા મળેલો ઉપદેશ, ભવિ જીવ, અવગ્રહ-ઈહા-અર્વાત-ધારણા-ધ્યાન અને સમાધિમાં મૂકીને પોતાની સત્તામાં રહેલ સમક્રિત અને અનુભવ જ્ઞાન કેળવી શકે છે જો તેમ ન થઈ શકે તો પુસ્તકનું જ્ઞાન બધ કરવું પડે, સમક્રિતી સિવાય કોઈનું સાંભળવાનું બધ થાય તેથી જ્ઞાનનો સર્વ વ્યવહાર જ અટકી પડે કારણકે એક બીજાને મિથ્યાત્વી માનીને કોઈ કોઈ પાસેથી જ્ઞાન મેળવવા દીએ નહિ અને પુસ્તકો પણ ન છપાય ખરી વસ્તુ એ છે કે જેઓ જિન વચનની ઉપેક્ષા કરીને ઉત્સુક પડપણા કરે છે તે જ પોતે તરી શકે નહિ કે કોઈને તારી શકે નહિ અભવિ નવ પૂર્વનું જ્ઞાન

તે ન જ કહેવાય. સાધુના વેશમાં જન્મ ચારિત્રી માયાવી હોવાથી તેને કશી ભાવ ચારિત્ર આવે જ નહિ.

૭૭ પ્ર. ચારિત્ર લેઈ કથા શું છે ?

ઉ. જે વચન બોલવાથી ચારિત્રની જન્મ ભવ તે ચારિત્ર-લેઈ વિકલા છે, જેમકે હાલમાં કોઈ સાધુ નથી એમ બોલવું તે ચારિત્ર-લેઈ વિકલા છે પાંચમાં આશામાં સાધુપણની શક્તિ કરનાર અક્રિયાવાદી, અભ્યક્તવાદી અધિક પ્રરૂપણ કરનાર અને આ ભવ પરભવમાં હેલણા પામનાર તથા જનત સસારી થાય.

૭૮ પ્ર. અરૂપી આત્માને રૂપી કર્મ કેવી રીતે લાગે ?

ઉ. અરૂપી આત્માને રૂપી કર્મ લાગતા નથી તે બસબર છે પણ એકાંત અરૂપી આત્મા તે શિદ્ધ ભગવાન છે, તેમને કર્મ લાગતા નથી તેથી ફરીથી એકે ભવ કરવો પડતો નથી પણ સસારી જીવ સકર્મી છે એટલે કર્મ અને શરીરને કારણે રૂપી કયેલ છે અને તે જ્ઞાતિ કળથી રૂપી જ્ઞાતિ ભમે છે પદ્મમાં સોતું છે તે માટીથી મળેલ છે તે ક્યારે માટીથી મળતું તે કંઈ બલુતું નથી પણ તે સોનામાંથી માટી દૂર કરી શકાય છે તે તે જાણી શકાય છે જીવની સાથે કર્મ કેવી રીતે મળે છે અને તે કર્મમાંથી કેવી રીતે છૂટ થવાય તે જુદા જાનીઓએ બતાવ્યું છે.

જીવના પદર પ્રકારના યોગથી લોકમાં રહેલી વર્મજાળો, કર્મજી શરીર સાથે મળેલા આત્મપ્રદેશોને લાગે છે, રાગદ્વેષથી તે પુણ્ય વર્મજાળો કર્મરૂપે પરિણમે છે અને તેજસ શરીર તે કર્મને આત્મપ્રદેશો અને કર્મજી શરીર સાથે પચાવીને ખીરનીરની માફક મેળવે છે તે કર્મને જાંબ કહેવાય. સકર્મી જીવ જ્ઞાતિકળથી આકાર રક્ષીક શિવાયના ૧૩ યોગમાં પ્રવર્ત્યા કરે છે અને રાગદ્વેષ સેવ્યા કરે છે તેથી જીના કર્મ ભેડવા સાથે નવાં કર્મ બાંધ્યા કરે છે.

કર્મના વિપાકના નિમિત્તથી જીવ વિભાવ કથા ( જનાત્મ જીવ )માં વર્તે છે અને વિભાવ ભાવના નિમિત્તથી નવાં કર્મ બાંધાય

કેવળીના વચન સાંભળીને કોઈ અભવિને કહે કે તું કદી-મોક્ષ જવાનો નથી તો તેને ધ્રાસકો ન પડે. તેની સત્તામાં સમકિત નથી તેથી તેને મોહનીય કર્મની બે પ્રકૃતિ-સમકિત મોહનીય અને મિશ્રમોહનીય ન હોય

૮૪ પ્ર. અચક્ષુ દર્શન શું છે ?

ઉ. ચક્ષુ સિવાય બીજી ઈન્દ્રિયોથી અથવા મનથી જે વસ્તુ જાણવામાં આવી તેની પૂર્વ ક્રિયા રૂપે દેખવા જેવો ભાસ થાય તે. જેમકે કોઈ ખૂમ મારે તેને જોયા વગર સાંઢ ઉપરથી ઓળખી શકીએ તે માણસ અને સાદનો આભાસ. વાંસામા કોઈ અક્ષર લખે તેને ઓળખવા માટે દેખવા જેવો ભાસ થાય તે. દર્શનથી જ્ઞાન પહેલાં આભાસ થાય અથવા જાણ્યા પછી નિર્ણય પશુ થાય છે તેથી ચક્ષુ સિવાય બીજી ઈન્દ્રિયો કે નોઈન્દ્રિય (મન) થી જે નિર્ણય થાય તે અચક્ષુ દર્શન.

૮૫ પ્ર. ચોથા આરામાં સાધુ ગામમાં ઉતરતા એવા દાખલા છે ?

ઉ શ્રી મહાવીરસ્વામીએ રાજગ્રહી નગરીના નાલદા પાડામાં ચોમાસા કર્યા પોલાસપુરમાં શકડાળના હાટડામાં ઉતર્યા સાધ્વીજીને તો વસ્તીવાળા મકાનમા જ પોતાની મર્યાદા જળવાય તેવા મકાનમાં જ ઉતરી શકાય

૮૬ પ્ર. સંયમના સ્થાન કેટલાં ?

ઉ પરિણામની હાનિ વૃદ્ધિ આશ્રી સંયમના અસંખ્યાત સ્થાન છે.

૮૭ પ્ર. ચારિત્ર અને નિયંત્રમાં ગુણોમાં હાનિ વૃદ્ધિ હોય કે નહિ ?

ઉ ચારિત્ર પાત્ર છે અને નિયંત્રના ૬ ભેદ છે તે છ ઠાણ વડીયા છે તે ગુણો આશ્રી સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંત ગુણો હીણા અધિકા હોય

ભણે પણ તેને સદ્વા ન હોય તેમજ આત્માના શુદ્ધ સુષોમ્માં આત્મ  
ભાવે પરિણતિ કરી શકે નહિ પણ ભવિ તો આત્મભાવ કેળવી શકે છે

હવે ભવિ શિષ્યને કેળવીની વાણી દ્વારા ખબર પડે કે તેમને  
શુદ્ધ અર્થવિ છે તો પછી તેના ઉપર સદ્વા રહેજ નહિ તેથી તેને  
છેલ્લોને કેવળી અથવા ધીરજ શુદ્ધ પાસે લાય. આવા અપવાદથી કુત્સે  
છેલ્લવા પડે છે

૮૦ મ. તિન્નાણુ તારચાણુ પદ કોનું છે ?

ઉ. અરિહતને કેવળજ્ઞાન પોતાનું જ છે, કેવળજ્ઞાનથી અર્થને  
વસ્તુના ભાવો ભાવાથી મગટ કરે છે તેથી તેઓ જ તિન્નાણુ તારચાણુ  
કહેવાય. સાધુ ચિત્તવાણીના વહન કરનારા છે અને ચિત્તવાણીને પેટે  
ભાગ લીએ છે અને ધીરજને આપે છે.

૮૧ મ. અભવિ સમમ આરાધી નવગૈવેયક સુધી જઈ શકે  
છે તો તેના પચ્ચક્ષ્ણાણુ ખરા કે દુઃપચ્ચક્ષ્ણાણુ ?

ઉ. અભવિ નવગૈવેયક સુધી લાય છે તેનો બાહ્ય વ્યવહાર શુદ્ધ  
સાધુના જેવો જ હોય છે એટલે કે સર્વશ વીતરાગ ભાષીત કરણી કરે  
છે તેથી વ્યવહારથી આજ્ઞામાં છે તેથી બાહ્ય વ્યવહારની અપેક્ષાને  
સુપચ્ચક્ષ્ણાણુવાળો અને સમમનો આરાધક ગણાય અને તેથી જ નવધી  
ગૈવેયક સુધી લાય પણ નિસેયથી જ્ઞાનધર્મનો આરાધક નથી તેથી  
સમક્ષિતના અભાવે સકામ નિર્જેશ નહિ કરનારો હોવાથી સ સાસ્ત્રો  
જાત થતો નથી, તે આરિત્ર તો પાળી શકે છે પણ આત્મભાવ કેળવી  
શકતો નથી અને આત્મભાવ વગર મોક્ષ નથી

૮૨ મ. અભવિના ભવિ થાય ?

ઉ. અભવિ અને ભવિ સ્વભાવથી જ હોય છે, પરિણામે નથી  
અભવિ, અભવિ જ રહે છે. ભવિ, ભવિ જ રહે છે.

૮૩ મ. અભવિનો સ્વભાવ કેવો હોય ?

ઉ. અભવિને એવો વિચાર ન થાય કે હું ભવિ હર્ષણ કે અભવિ ?

ઉ નિર્જરા તત્ત્વ પોતે પુણ્ય તત્ત્વ નથી. પણ નિર્જરાના હેતુ જે બાર પ્રકારના તપ છે તેની આરાધના કરતાં કરતાં શુદ્ધ ઉપયોગની તીવ્રતાની હાનિને લઈને જે શુભ ભાવ ઉપજે તેથી પુણ્યનો બંધ થાય છે વળી નિર્જરાથી અશુભ કર્મ વિશેષ બપે છે અને કેટલાંક અશુભ કર્મ શુભ કર્મમા પરિણામ પામી જાય છે તેથી પણ નિર્જરા કરતાં, આડકતરી રીતે પુણ્ય થાય

સર્વથા એકાંત નિર્જરા તો ૧૪ મેં શુણ્ણસ્થાને છે, શુણ્ણસ્થાન ૧૧, ૧૨ અને ૧૩ માં પુણ્યનો હેતુ નથી પણ શાતાવેદનીય કર્મનો રૂક્ષ બંધ થાય છે, તે પુણ્યબંધ એક જ સમયનો છે

ક્ષપક શ્રેણીના શુણ્ણસ્થાન આઠથી ૧૦ સુધીમા હેતુ તો રૂક્ષ નિર્જરાનો જ છે પણ કોઈ કોઈ પુણ્ય પ્રકૃતિનો બંધ થાય છે ૭ મેં શુણ્ણસ્થાને પણ નિર્જરાનો હેતુ છે છતાં શુદ્ધ ઉપયોગની મદદથી પુણ્ય પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય છે.”

૬૪ પ્ર સુપાત્ર દાનથી શુ ફળ થાય ?

ઉ સુપાત્ર દાન નિર્જરાનો હેતુ છે, તેથી અશુભ કર્મની નિર્જરા થાય છે તેમજ અશુભ કર્મ શુભમા પરિણમે છે, સાથે સાથે શુભ ભાવથી પુણ્ય બંધ થાય છે સુપાત્ર દાન તે ધર્મ દાન છે તેથી વૈયાવચ્ચ, વિનય, ધર્મધ્યાન વગેરે તપ થાય છે સમકિતીને એકાંત નિર્જરાનો હેતુ છે તેમા પુણ્ય ફળની ઇચ્છા ન હોય. મિથ્યાત્વી સુપાત્ર દાન આપે તો પુણ્ય થાય

૬૫ પ્ર મિથ્યાત્વી અને સમકિતીની નિર્જરામાં શુ ફેર ?

ઉ મિથ્યાત્વીને શુદ્ધ ધ્યેય નથી તેથી શુદ્ધ ભાવ આવી શકે નહિ તેથી સકામ નિર્જરા કરી મોક્ષ ન જઈ શકે, અકામ નિર્જરા સાથે પુણ્ય બાધે પણ સ સારનો પાર ન પામે.

૬૬ પ્ર. સમકિત પામ્યા પહેલાં તો બધા મિથ્યાત્વી હોય

૮૮ મ. ઝરાઝર સૂત્રના ન્યાયે સાધુ યાદી શકે ?

ઉ. સપ્તશય ક્રિયા સહિત, યુગ ૧૧, ૧૨, ૧૩ મધ્યાહ્નાત ચારિત્ર વાળા હોય તે.

૮૯ મ. દુર્લભ બોધી કેવળુ થાય ?

ઉ. અરિહત, નિર્ઘ્રિય પ્રવચન આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ચતુર્સિધ સમ, સાધુપણ પાળી હેવતા થયેલ જો પાવનના અવધૂંવાક બોલનદર, નિર્ઘા કરનાર, દુર્લભ બોધીપણના કર્મ ઉપરાંત

૯૦ મ. ઉઘાડે મોઢે બોલીને કોઈ સાધુને વહોરાવે તો હેવાય ?

ઉ. સૂત્રમાં આ બાબતનો કર્મીય નિયેષ બેવામાં આવતો નથી. અતિમુક્ત કુમારે બૌદ્ધ સ્વામીને બોલા, તેમની સાથે ચાલે ચાલે જી, વહોરાવા તેડી બધા તે વખતે મોઢે વચ્ચારિ આડુ શબ્દુ બોલું સૂત્રમાં લખાયું નથી. સાધુ તો મિત્થાત્વીને ઘેર પશુ વહોરવા બદલ તેઓ કંઈ સમજતા ન હોય, પણ આહાર દૂધીને આપે તો ન હેવાય.

૯૧ મ. પુણ્ય અને ધર્મમાં શુ ફેર છે ?

ઉ. પુણ્ય વત્ત્વ ત્રીજુ છે, પુણ્ય રૂપી છે, તેથી સ્વર્ગની ખતિ વગેરે પુણ્યનીક સુખની પ્રાપ્તિ થાય તે પુણ્ય જ્ઞાન દ્વારા થાય. ધર્મ તે સત્ત્વ વત્ત્વ છે તે જુદું છે, ધર્મ અજ્ઞી છે, આત્મ સ્વભાવ છે, તેથી આત્મિક સુખની પ્રાપ્તિ થાય અને મોક્ષ થાય.

૯૨ મ. પુણ્ય અને નિર્જરામાં શુ ફેર છે ?

ઉ. પુણ્યના નવ લેહ છે, તેનાથી શુદ્ધ કર્મનો બધ થાય, તે શુભ આચર છે. નિર્જરાના ૧૨ લેહ છે, તેનાથી કર્મની નિર્જરા થાય તેમાં પણ અશુભ કર્મની વિશેષ નિર્જરા થાય કેમકા. નિર્જરા વધતા વધતાં છેવટે સર્વ શુભાશુભ કર્મ નાશ થાય ત્યારે મોક્ષ થાય.

૯૩ મ. નિર્જરા કરતાં પુણ્ય થાય કે કેમ ?

ઉ નિર્જરા તત્ત્વ પોતે પુણ્ય તત્ત્વ નથી પણ નિર્જરાના હેતુ જે બાર પ્રકારના તપ છે તેની આરાધના કરતાં કરતાં શુદ્ધ ઉપયોગની તીવ્રતાની હાનિને લઈને જે શુભ ભાવ ઉપજે તેથી પુણ્યનો અંધ થાય છે વળી નિર્જરાથી અશુભ કર્મ વિશેષ અપે છે અને કેટલાંક અશુભ કર્મ શુભ કર્મમા પરિણામ પામી જાય છે તેથી પણ નિર્જરા કરતાં, આડકતરી રીતે પુણ્ય થાય

સર્વથા એકાંત નિર્જરા તો ૧૪ મે ગુણસ્થાને છે, ગુણસ્થાન ૧૧, ૧૨ અને ૧૩ માં પુણ્યનો હેતુ નથી પણ શાતાવેદનીય કર્મનો રૂક્ષ અંધ થાય છે, તે પુણ્યઅંધ એક જ સમયનો છે

ક્ષપક શ્રેણીના ગુણસ્થાન આઠથી ૧૦ સુધીમાં હેતુ તો રૂક્ષ નિર્જરાનો જ છે પણ કોઈ કોઈ પુણ્ય પ્રકૃતિનો અંધ થાય છે ૭ મે ગુણસ્થાને પણ નિર્જરાનો હેતુ છે છતાં શુદ્ધ ઉપયોગની મદતોથી પુણ્ય પ્રકૃતિએનો અંધ થાય છે ”

૯૪ પ્ર. સુપાત્ર દાનથી શું ફળ થાય ?

ઉ સુપાત્ર દાન નિર્જરાનો હેતુ છે, તેથી અશુભ કર્મની નિર્જરા થાય છે તેમજ અશુભ કર્મ શુભમા પરિણમે છે, સાથે સાથે શુભ ભાવથી પુણ્ય અંધ થાય છે સુપાત્ર દાન તે ધર્મ દાન છે તેથી વૈયાવચ્ચ, વિનય, ધર્મધ્યાન વગેરે તપ થાય છે સમકિતીને એકાંત નિર્જરાનો હેતુ છે તેમા પુણ્ય ફળની ઇચ્છા ન હોય. મિથ્યાત્વી સુપાત્ર દાન આપે તો પુણ્ય થાય

૯૫ પ્ર. મિથ્યાત્વી અને સમકિતીની નિર્જરામાં શું ફેર ?

ઉ મિથ્યાત્વીને શુદ્ધ ધ્યેય નથી. તેથી શુદ્ધ ભાવ આવી શકે નહિ તેથી સકામ નિર્જરા કરી મોક્ષ ન જઈ શકે, અકામ નિર્જરા સાથે પુણ્ય બાધે પણ સસારનો પાર ન પામે.

૯૬ પ્ર. સમકિત પામ્યા પહેલાં તો બધા મિથ્યાત્વી હોય

૮૮ પ્ર. બરાબર સૂત્રના આગે સાધુ યાત્રી શકે ?

ઉ. સપરાય ક્રિયા રહિત, ગુ. ૧૧, ૧૨, ૧૩ યથાભ્યાસ ચરિત્ર વાળા હોય તે.

૮૯ પ્ર. દુર્લભ બોધી કોણુ થાય ?

ઉ. અરિહંત, નિર્ભય પ્રવચન, બાબાર્થ, ઉપાધ્યય, અતુલવિદ્ય સમ, સાધુપણ પાળી રેવતા યથેષ એ પાંચના અવલુંવાદ બોલનાર, નિર્દા કરનાર, દુર્લભ બોધીપણના કર્મ ઉપરાલે

૯૦ પ્ર. ઉધાડે મોઢે બોલીને કોઈ સાધુને વહોરાવે તો લેવાય ?

ઉ. સૂત્રમાં આ બાબતનો ક્યાંય નિવેધ બેવામાં આવતો નથી. અતિમુક્ત કુમારે બોતમ સ્વામીને બોલા, તેમની સાથે ચાલે કરી, વહોરવા તેડી થયા તે વખતે મોઢે વચ્ચારિ આડુ રાખ્યું એવું સૂત્રમાં લખાયું નથી. સાધુ તો મિથ્યાત્વીને ઘેર પણ વહોરવા જાય તેને કંઈ સમજતા ન હોય, પણ બાહ્ય દૃષ્ટિને આપે તો ન લેવાય.

૯૧ પ્ર. પુરુષ અને ધર્મમાં શુ ફેર છે ?

ઉ. પુરુષ તત્ત્વ ત્રીણુ છે, પુરુષ રૂપી છે, તેથી સ્વર્ગની ગતિ વગેરે પુણ્યનીક સુખની પ્રાપ્તિ થાય તે પુણ્ય દ્વારા થાય. ધર્મ તે સવર તત્ત્વ છે તે છુટું છે, ધર્મ અરૂપી છે, આત્મ સ્વચ્છાવ છે, તેથી આદિમિક સુખની પ્રાપ્તિ થાય અને મોક્ષ થાય.

૯૨ પ્ર. પુરુષ અને નિર્જરામાં શુ ફેર છે ?

ઉ. પુરુષના નવ લેહ છે તેનાથી શુદ્ધ કર્મનો જન્મ થાય, તે શુભ આસ્રવ છે. નિર્જરાના ૧૨ લેહ છે, તેનાથી કર્મની નિર્જરા થાય તેમાં પણ અશુભ કર્મની વિશેષ નિર્જરા થાય. કમચા નિર્જરા વખતે વધતા છેવટે સર્વ શુભાશુભ કર્મ નાશ થાય ત્યારે મોક્ષ થાય.

૯૩ પ્ર. નિર્જરા કરતાં પુરુષ થાય કે કેમ ?



ઉ નિર્જરા તત્ત્વ પોતે પુણ્ય તત્ત્વ નથી પણ નિર્જરાના હેતુ જે પાર પ્રકારના તપ છે તેની આરાધના કરતા કરતા શુદ્ધ ઉપયોગની તીવ્રતાની હાનિને લઈને જે શુભ ભાવ ઉપજે તેથી પુણ્યનો બંધ થાય છે વળી નિર્જરાથી અશુભ કર્મ વિશેષ બપે છે અને કેટલાક અશુભ કર્મ શુભ કર્મમા પરિણામ પામી જાય છે તેથી પણ નિર્જરા કરતાં, આડકતરી રીતે પુણ્ય થાય

સર્વથા એકાત નિર્જરા તો ૧૪ મે ગુણુસ્થાને છે, ગુણુસ્થાન ૧૧, ૧૨ અને ૧૩ મા પુણ્યનો હેતુ નથી પણ શાતાવેદનીય કર્મનો રૂક્ષ બંધ થાય છે, તે પુણ્યબંધ એક જ સમયનો છે

ક્ષપક શ્રેણીના ગુણુસ્થાન આઠથી ૧૦ સુધીમાં હેતુ તો ફક્ત નિર્જરાનો જ છે પણ કોઈ કોઈ પુણ્ય પ્રકૃતિનો બંધ થાય છે ૭ મે ગુણુસ્થાને પણ નિર્જરાનો હેતુ છે છતાં શુદ્ધ ઉપયોગની મદદથી પુણ્ય પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય છે ”

૯૪ પ્ર. સુપાત્ર દાનથી શુ ફળ થાય ?

ઉ સુપાત્ર દાન નિર્જરાનો હેતુ છે, તેથી અશુભ કર્મની નિર્જરા થાય છે તેમજ અશુભ કર્મ શુભમા પરિણમે છે, સાથે સાથે શુભ ભાવથી પુણ્ય બંધ થાય છે સુપાત્ર દાન તે ધર્મ દાન છે તેથી વૈયાવચ્ચ, વિનય, ધર્મધ્યાન વગેરે તપ થાય છે. સમકિતીને એકાત નિર્જરાનો હેતુ છે તેમા પુણ્ય ફળની ઈચ્છા ન હોય. મિથ્યાત્વી સુપાત્ર દાન આપે તો પુણ્ય થાય

૯૫ પ્ર. મિથ્યાત્વી અને સમકિતીની નિર્જરામાં શુ ફેર ?

ઉ મિથ્યાત્વીને શુદ્ધ ધ્યેય નથી. તેથી શુદ્ધ ભાવ આવી શકે નહિ તેથી સકામ નિર્જરા કરી મોક્ષ ન જઈ શકે, અકામ નિર્જરા સાથે પુણ્ય બાધે પણ સંસારનો પાર ન પામે.

૯૬ પ્ર. સમકિત પામ્યા પહેલાં તો બધા મિથ્યાત્વી હોય

અને મિથ્યાત્વી સસારનો પાર પામે નહિ તો પછી શ્રોશ કોણ બચે ?

ઉ. જીવના જોખમે એક વાર પણ અનુકપાદિ વીતરાગ ક્ષિતિ ધર્મની કશી કરી લીએ તો સમક્ષિત સ મુખ થાય, સમક્ષિત પામે અને મોટા કાળમાં શ્રોશ બચે અને વગર જોખમે વીતરાગ ક્ષિતિ કશી કરે તો ધીમે ધીમે સમક્ષિત સ મુખ થાય.

૬૭ પ્ર. દાન માટે સુપાત્ર કોણ ?

ઉ. ઉત્કૃષ્ટ સુપાત્ર અસ્થિત, પછી અનુક્રમે અણુધર, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ પંડિતમાધારી આવક, મધ્યમ આવક અને ઉવટે દર્શન આવક. મહાવાળાને ધર્મસામગ્રી પુરી પાડવાનું દાન સુપાત્ર દાનમાં જાય.

૬૮ પ્ર. સુપાત્ર દાનમાં શેની સુખ્યતા છે ?

ઉ. શુદ્ધ જીવની વાસ્તવ્યતા, નિર્દોષ અને નિસ્વય વસ્તુ, હેતુ સમય, નિર્જન, શ્રોશનો.

૬૯ પ્ર. આવકે અસમતી, અવિરતીને દાન હેતુ કે નહિ ?

ઉ. અનુક્રમ નિમિત્તે દાન દેવાય, વળી જૈન ધર્મની નિંદા ન થાય, કષાયનો વધારો ન થાય તે હેતુથી જનુ હેતુ પડે. પુણ્ય તત્ત્વને નિવેધ કરી શકાય નહિ.

૧૦૦ પ્ર. સાધુ પુણ્ય તત્ત્વનો નિવેધ કરે કે કેમ ?

ઉ. સાધુ પુણ્ય તત્ત્વનો નિવેધ ન કરે પણ જ્યાં સામે સામે પણ આસ્રવ દોષ ત્યાં મૌન રહે, પાપ આસ્રવવાળા પુણ્યનો ઉપદેશ દેવામાં યાચિત્રમાં રોષ લાગે, કદાચ મોટા પાપા ઉપર જોયો ઉપદેશ આપે તો યાચિત્ર જાદુ થાય અને મહા આશંકીયા થાય તેવું જોયે તો દુર્નિવ પડે થયા સમય છે.

૧૦૧ પ્ર. તીર્થંકર નામ કઈ કયા તત્ત્વમાં છે ?

ઉ. તીર્થંકર નામ કઈ પુણ્ય તત્ત્વમાં છે, તે પુણ્યાનુભવી ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય રૂપ છે.

૧૦૨ પ્ર દર્શન શ્રાવક, તીર્થંકર નામકર્મનો બધ કેવી રીતે પાડી શકે ?

ઉ વ્યાપક પચેન્દ્રિયનો વધ અને માંસાહાર બંધ કરાવવાથી ઘણા જીવોને શાંતિ ઉપજે છે, જેમને દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા હોય તેમના કુંટુંબને યથાયોગ્ય સહાય આપવાથી ઘણા જીવોને દીક્ષામાં ઉત્તેજન મળે છે. અરિહંત, સિદ્ધ, પ્રવચન ગુરુ, સ્થવીર, બહુસૂત્રી અને તપસ્વી ઉપર ઉત્કૃષ્ટ વાત્સલ્ય અને પ્રમોદભાવ લાવવાથી જિનનામકર્મને યોગ્ય થાય છે સંવર નિર્જરા કરનારાઓની વૈયાવચ્ચ કરવાથી આત્મ-શક્તિ વધે છે, સમકિતની ચાર શ્રદ્ધા અને આઠ આચારનું ઉત્કૃષ્ટ રીતે પાલન કરવાથી ક્ષાયિક સમકિતની યોગ્યતા આવે છે, નિર્થથ પ્રવચનનો ફેલાવો કરીને સર્વ જીવ શાસનરસી કરવાની ભાવનાથી રત્નત્રય માટે ઉત્કૃષ્ટ યોગ્યતા આવે છે આવા કામોમાં જે ઉત્કૃષ્ટ શુભ ભાવ આવે છે તેથી તીર્થંકર નામકર્મ બધાય છે. તીર્થંકર નામકર્મના દબીયા, સમકિત આઠ્યા પછી છેલ્લી કોડાકોડની કર્મ સ્થિતિમાં મળે છે અને અબાધાકાળ પછી યથોક્તિ વગેરે ફળ આપી ભોગવાઈ જાય છે પણ નિકાચિત બધ ત્રીજે બવે પડે છે

૧૦૩ પ્ર. ધર્મદાન શું છે ?

ઉ. ધર્મદાનનો હેતુ સવર, નિર્જરા અને મોક્ષ છે અભયદાન, સુપાત્રદાન અને જ્ઞાનદાન એ બધા ધર્મદાન છે.

૧૦૪ પ્ર અનુકંપાદાન શું છે ?

ઉ અનુકંપામાં જે અર્હિસાભાવ અને સમભાવ છે તે સમકિતના ધરનો છે તે સવર સ્વરૂપ છે ધીજીને શાતા આપવાનો તથા દુઃખ-માથી મુક્ત કરવાનો શુભ ભાવ છે તે યુજ્ય તત્ત્વનો છે. સર્વ જીવો શાસનરસી થાઓ અને તેમના સર્વ દુઃખોનો કાયમને માટે અત થાઓ એવો ભાવ જિન નામકર્મના ધરનો છે અને તેવી ભાવનામાં શુદ્ધ ધ્યાન આવે તે સવર અને નિર્જરાનો હેતુ છે.

૧૦૫ પ્ર સુપાત્ર દાનના જોરે મોક્ષ જનારના હાખલા છે ?

હ. અદનવાળા, અતિમુક્તપ્રમાર, શ્રીચેમાંસપ્રમાર જે બધા તે નિવૃત્તિમાં મોક્ષ ગયા. ધર્માને અને શાળીભરે પૂર્વ ભવે સુપાત્રદાન દીધું તેના દોષા ભવે મોક્ષ જશે. જાવા તો ધર્મા હાખલા મળી આવશે.

૧૦૬ પ્ર જૈન સિદ્ધાંતોના અર્થ, લૌકિકે ભાષાજ્ઞાનવાળા શાસ્ત્રી ઠરી શકે કે નહિ ?

હ. લૌકિક ભાષાના બહુપણવાળા લૌકિક પંડિતો કે શાસ્ત્રીઓ જૈન સિદ્ધાંતોના અર્થ બરાબર ઠરી શકે નહિ. પણ જો તેની સાથે શુદ્ધ જૈન મંદાવાળા હોય, નિર્ઘેય ગુરુમંથ જૈન શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન મેળવ્યું હોય તો વાત જુદી છે. પણ કમઘ જ્ઞાનારા પંડિતો વ્યવસ્થા બધાવી શકે નહિ.

૧૦૭ પ્ર લૌકિક શાસ્ત્રી શા માટે જૈન શાસ્ત્રો વાસ્તવિક રીતે બધાવી ન શકે ?

હ. તેના કારણો આ પ્રમાણે છે:-

૧. છેલ્લે સૂત્રમાં જણાવેલના ૧૦ જોડ-લીન, લપુ, ગુરુમંથ, અઉલપુ, અઉગુરુ, ખટગુરુ, ઉવધાઈ, અણુધાઈ, મૂળ, છેલ્લે તેનો અર્થ તેઓ ન કહી શકે.

૨. મરમાર્થનો અર્થ, અસ્થિતનો અર્થ વેરીનો હલનપર શબ્દ પ્રમુખ જોવો અર્થ કરે.

૩. પરમાર્થનો અર્થ, “લોકો સબ્ધ સાદુ” માં નામધારી સાધુ જાવા જોરેનો સમાવેશ કરે.

૪. પરમાર્થનો અર્થ, મહનો અર્થ માંસ કરે પણ વાસ્તવિકતાના કળનો ગર્ભ જોવો અર્થ ન કરે.

૫. પરમાર્થનો અર્થ, કપોતનો અર્થ કબુતર કરે પણ “બીજો” અર્થ ન કરે, કર્પૂરનો અર્થ કુકોટ કરે પણ “મૂર કેળુ” ન કરે.

એવા ઘણા વાક્યો આવે છે કે પરમાર્થના અભાણુ ખરો અર્થ કરી શકે જ નહિ. પરંપરાથી પરમાર્થની અપેક્ષાવાળો જે અર્થ થતો હોય તે જ ખરો અર્થ ગણાય.

લૌકિક પંડિતની માફક જે સાધુઓ લોક સંજ્ઞામાં વિદ્વાન ગણાતા હોય અને રાષ્ટ્રવાદ કે કોઈ લૌકિક પક્ષમાં ભળ્યા હોય તેઓને જૈન દૌષ્ટએ પરમાર્થના અભાણુ સમજવા.

પરમાર્થ જાણવા માટે જૈન સિદ્ધાંતો અને સૂત્રાનુસાર અનુભવી સ્થવીરોના અથો ધરાધર પચાવવા જોઈએ જે માણસ પોતે પરમાર્થ સમજવામાં મહેનત કરતો નથી અને સ્વચ્છંદી અભિપ્રાય આપે છે તેને શ્રદ્ધામાંથી બ્રષ્ટ થતાં વાર લાગતી નથી

૧૦૮ પ્ર સૂક્ષ્મ નિગોદીયા જીવ કેવી રીતે પુણ્ય ખાંધે ?

ઉ સૂક્ષ્મ નિગોદની કાયાથી કોઈ જીવને કાંઈ પણ દુ.ખ ન થાય તે કાયપુણ્યથી સાતાવેદનીય પુણ્ય કર્મ ઉપરાંત એટલે અશાતાવેદનીયના બોલના અભાવમાં સાતાવેદનીયના બોલનો સફલાવ છે

૧૦૯ પ્ર અસંઘજળુ પોષણુયા તેનો નિરોધ શા માટે ?

ઉ અસંયતી જીવોને આજીવિકા અર્થે પોષવા નહિ પણ અનુકંપા નિમિત્તે પોષવામાં કે વૈભવની છુટ પ્રમાણે રાખવામાં વાંધો નથી, પણ હિંસક જીવોને તો પોષવા નહિ

૧૧૦ પ્ર. જેને ૧૫ કર્મદાનમાંના એકાદ ઉપર જ આજીવીકા હોય તેણે શું કરવું ?

ઉ જો બીજી આજીવિકા ન મળે તો જે કર્મદાન ઉપર આજીવિકા હોય તેની મર્યાદા કરે અને બાકીના કર્મદાનનો ત્યાગ કરે.

૧૧૧ પ્ર લોકમાં જીવ આશ્રી પુણ્ય પાપ તત્ત્વનો વિસ્તાર કયાં સુધી છે ?

ઉ સિદ્ધના જીવોમાં પુણ્ય પાપ બીલકુલ નથી શુ. ૧૪માં

પુણ્યપાપ કર્મનો બધ નથી પણ સત્તામાં જે કર્મ છે, તેનો નાશ થાય છે એ ૧૧, ૧૨, ૧૩માં બોધ કરેલ રૂઢ પુણ્ય વર્તનો છે, સત્તા ઉદ્ધવ અને નિર્જરામાં બંને વર્તવ છે, ૧ થી ૧૦ ગુણસ્થાન સુધી બંને વર્તવે છે, ૭ થી નરકના નારકીને, ખલુ, પંથેન્દ્રિય ભૂતિ, ત્રસનામ પનેરે પુણ્ય પ્રકૃતિઓ છે.

૧૧૨ પ્ર. પાપી અને પુણ્યશાળી એવું કેમ કહેવાય ?

ઉ. અધિકતાથી સુખ્યતા ગણાય, જેમકે દેવતા પુણ્યવાન ગણાય, નારકી આદિ અશુભ મતિનો જેને ઉદ્ધવ છે તે પાપ ખાતામાં ગણાય.

૧૧૩ પ્ર. એક સમયે જે લેશમા નથી તે પુણ્ય અને પાપ એ બેઉ પ્રકૃતિ સાથે કેમ બધાય ?

ઉ. દરેક લેશમાં અસખ્યાત અસખ્યાત સકલેશ વિશુદ્ધિ સ્થળ છે કૃષ્ણ લેશમાં બાહીસ શુભ પ્રકૃતિ અને ૬૮ અશુભ પ્રકૃતિઓ બધ છે, શુદ્ધ લેશમાં પણ ૧૦મા ગુણસ્થાન સુધી સમયે સમયે પુણ્ય પાપ પ્રકૃતિઓ બધાય છે.

૧૧૪ પ્ર. કસમે ગુણસ્થાને મોહનીય કર્મનો બધ નથી તે પછી કઈ પાપ પ્રકૃતિ બધાય ?

ઉ. બાહીના ત્રણ ધાતિ કર્મની પ્રકૃતિઓનો અપન્ય રસ અને સ્થિતિબંધ થાય છે તે સ્નાનવશીય, દર્શનવશીય અને અવરણ કર્મ.

૧૧૫ પ્ર. તેઓ લેશના પુદ્ગલ સચેત કે અચેત ?

ઉ. જુઓ બગવતી ૭ ચતુઃ ૭, ઉદેશ ૧૦ ઉપ્પ તેઓલેશના ચરીરથી બહાર નીકળી જ્યાં પડે ત્યાં અચેત પુદ્ગલ પ્રકાશ કરે અને વસ્તુને ઘોટે એટલે વસ્તુ અગ્નિરૂપે સચેત થઈ જાય. જે વસ્તુ બળે છે તે સચેત છે. કથ્યત-આગીઓ કાચ સૂર્ય સામે સખવાથી તેમાંથી નીકળતો પ્રકાશ અચેત છે પણ રૂને બાળે છે તે બળતુ રે સચેત છે. ઉપ્પ તેઓ-લેશના મુકનાર સમુદાયત કરે ત્યારે ૩, ૪, ૫, ક્રિયા લાગે અને બાળે ત્યારે ૫ થી ક્રિયા લાગે. શીત તેઓલેશના રૂઢ

તીર્થ કરને હોય તેમાં સમુદ્ધાત કરવી પડતી નથી, તેનાથી જીવનો બચાવ થાય છે તેથી તે નિર્દોષ છે.

૧૧૬ પ્ર શુભ યોગ તે સંવર કે આસ્રવ ?

ઉ. શુભ યોગથી અશુભ યોગનો નિરોધ થાય તેટલો સંવર છે મન, વચન, કાયાના શુભ યોગોને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપમાં જોડવાથી સંવર અને નિર્જરા પણ થાય છે અને બારમે શુભસ્થાન સુધી પહોંચી ધાતિકર્મનો ક્ષય કરી શકાય છે. પણ તેરમાં શુભસ્થાન સુધી યોગ છે ત્યાં સુધી ધરિયાવહિ ક્રિયા છે અને રૂક્ષ શુભ આસ્રવ છે. ૧૪મે શુભસ્થાને યોગ નથી તેથી ત્યાં સંપૂર્ણ સંવર છે

૧૧૭ પ્ર પ્રત્યેક વનસ્પતિની જાતિમાં અનંત જીવ હોય ?

ઉ. ઉગતા કુણા મૂળમાં, જેને ભાંગતાં ચક્રાકાર સમ ભાંગ પડે, જેમાં કાષ્ઠથી જાડી છાલ હોય તે છાલમાં, ભાંગતાં રાઈ પડે તેમાં, ગંઠી ચુર્ણ થાય તેમાં, કુણી શુભ નસોમાં, ઉગતા અંકુરમાં, બટ દઈને ભાંગે તે વનસ્પતિમાં, કુણા કુલમાં, ઉગતિ કુણી વનસ્પતિમાં—એ સર્વેમાં અનંત જીવ હોય તેનું શરીર સાધારણ સમજવું, તે પ્રત્યેક આશ્રીત સાધારણ વનસ્પતિ જાણવી. સાધારણ ચવી જાય એટલે પ્રત્યેક રહે તેમાં સખ્યાતા, અસખ્યાતા જીવ લાભે

૧૧૮ પ્ર નિગોદ આશ્રી પ્રત્યેકનો લેદ લાભે ?

ઉ. મુળાનો કાંઠો નિગોદ છે પણ તેનાં પાદડાં ઉગતા નવાં હોય ત્યારે અનંત જીવ હોય, કુણાશનો ભાગ મટયા પછી અસંખ્યાત જીવ હોય, પાંદડું લીધું પીણું થાય ત્યારે સખ્યાતા સંભવે છે અને તદ્દન પીણું થાય ત્યારે એક જીવ સંભવે છે અને સુકાઈને જુદું પડી જાય ત્યારે અચેત થઈ જાય.

૧૧૯ પ્ર વ્યવહાર રાશી અને અવ્યવહાર રાશી સંબંધી શું જુલાસો છે ?

ઉ. અભ્યવહાર રાશિ સૂત્રમાં સ્પષ્ટ રીતે કહેલ નથી, કેટલીક હકીકતો ઉપરથી અનુમાન થાય છે. અભ્યવહાર રાશિ માનવાવાળાની નીચે પ્રમાણે હલીલો છે—

૧. સર્વં જીવેતુ માતૃસ્થાન તિર્થંચ યેનિ છે. (અનાદિ નિગ્રહ)

૨. નિગ્રહમા શુન્ય કાળ નથી.

૩. અસ્ય અદુષ્ટા અનત પ્રુત્તો અભ્યવહાર રાશિ આમી છે.

૪ એક ઈંદ્રની સ્થિતિ કાળમાં અસખ્યાત મોક્ષ ભય છે, જે બધા અભ્યવહાર રાશીના જીવે એક જ વાર ઈંદ્ર થાય તો પણ બધા જીવે x અસખ્યાત જીવ = એટલા જીવ મોક્ષમાં ભય તો તે ક્યાંથી લાવવા ? તો કે અભ્યવહાર રાશિમાંથી.

૫. સર્વં ભવ્ય જીવ મોક્ષ જશે જેવો પાક છે તો પછી ભલીને ક્યાંથી લાવવા ? તો કે અભ્યવહાર રાશિમાંથી, કારણ કે પૂજ્યા સમકળ અભ્યવહાર રાશીના સર્વ ભવ્ય જીવે મોક્ષ જશે.

૬ અસ્ય અદુષ્ટા અનત પ્રુત્તો તેમાં અસ્ય કોને માટે લેવો કે ને અભ્યવહાર રાશિમાંથી તાબત આવેલા છે તેને માટે છે અને જરૂર સ્થાને અનેક ભવ્ય ક્યાં વગર કેઈ મોક્ષ ભય નહિ.

અભ્યવહાર રાશિને નહિ માનવાવાળાની હલીલો નીચે મુજબ છે—

૧. સૂત્રમાં અભ્યવહાર રાશિ સુદલી રીતે બતાવી નથી.

૨. લોકમાં એવું એકે પરમાણુ કે પ્રદેશ નથી કે જ્યાં દરેક જીવ જન્મે નથી કે મરે નથી.

૩. સર્વં જીવે પૂર્વ દ્રવ્ય ઈદ્રિયો અનતી કરી.

૪. દરેક હકલના જીવે દરેક હકલ ઉપર ગપાકાળે અનતી ઈદ્રિયો કરી.

૫. નિગ્રહપણે ઉ. રા. પુણ્ય પરાવર્તન કરે.

૬. રત્નપ્રભા વગેરે પૃથ્વીમાં પૂર્વ સર્વં જીવ ઉપજ્યા.



આવા સૂત્રપાઠો ઉપરથી એમ જણાય છે કે અવ્યવહાર રાશિ નથી. ત્યારે બીજો પક્ષ એમ કહે છે કે તેમાંની પાંચ દલીલો તો વ્યવહારરાશિવાળાને લાગુ પડે છે અવ્યવહાર રાશિ નહિ માનવા-વાળાની એક દલીલ છે કે સૂત્રમાં તે રાશિ બતાવી નથી પણ કેટલાક સૂત્રપાઠોનો ખુલાસો, અવ્યવહાર રાશિ માનવાથી થઈ જાય છે તત્ત્વકેવળીગમ્ય

૧૨૦ પ્ર યોનિનો કાળ વીત્યે ધાન્યના દાણા અને બીજ સચેત કે અચેત ?

ઉ. યોનિના કાળ વીત્યા પછી પણ ( ન ઉગતા છતાં પણ ) ધાન્યના દાણા અને બીજ સચેત હોય છે, વળી અચેત ઘોડાની લાલનો બાજરો અને મનુષ્યના મળમા નીકળેલ ચીલડાંના બી અચેત હોવા છતાં ઉગે છે, ત્યારે છોલાં ઉતારેલું નાળીએર અને તોફા વિનાની સોપારી સચેત હોવા છતાં ઉગતી નથી, તેથી જે ન ઉગે તેને એકાંત અચેત ન સમજવું અને જે ઉગે તેને એકાંત સચેત ન સમજવું; માટે સાધુએ શેક્યા કે બાફેલા ન હોય એવા આખા દાણા અને બીજ ખાવા નહિ.

૧૨૧ પ્ર મનુષ્યની જાતિમાં સખીજ કાળ કેટલો ?

ઉ. સો વર્ષના આયુષ્યવાળામાં પુરુષ ૭૫ વર્ષ સુધી અને સ્ત્રી ૫૫ વર્ષ સુધી સખીજ રહે. તે ઉપરાંતના અને કોઈ પૂર્વના આયુષ્ય સુધી જેનું જે આયુષ્ય હોય તેવા પુરુષના આયુષ્યનો વીશમો ભાગ બાદ કરીને બાકીના કાળમા સખીજ હોય અને સ્ત્રી અરધા આયુષ્ય સુધી સખીજ રહે

૧૨૨ પ્ર ચોથ ભક્ત ઉપવાસ તે શું ?

ઉ ઉપવાસને આગલે પાછલે દિવસે એકટાણું કરવાથી ચોથ ભક્ત ઉપવાસ થાય એવી રીતે જ ઉપવાસને આગલે પાછલે દિવસ એકટાણું કરવાથી છઠ ભક્ત ઉપવાસ થાય

૧૨૩ પ્ર ઉપવાસને આગલે પાછલે દિવસ બે ટાણું ખાય

તે કેવી રીતે ઉપવાસ થાય ?

ઉ. ત્યાં ઘોષ ભાજા પચ્ચક્ષુષાણુ શબ્દ ન વાપરવો પણ બીજા દિવસના સવાર સુધી ઉપવાસના પચ્ચક્ષુષાણુ અપવા.

૧૨૪ પ્ર. બાધિશ્વ આસુખ્ય, એવ પૂરુ લોગવે કે અધુરે આજીવે પણ મરે ?

ઉ. આસુખ્ય કર્મના બધા પ્રદેશો લોગવર્થ ભય, સ્વાસોશ્વાસ પૂરુ કરે પણ કાળ સ્થિતિ કોઈ પૂરી કરે, કોઈ પૂરી ન કરે જોડે ભાજા મુત્યુથી મરે ત્યારે અભ્યતર સ્વાસોશ્વાસ જલદીજલદી પૂરુ થાય અને કર્મ કળે લોગવાય ભય, તે સાત પ્રકારમાના કોઈ પણ ઉપક્રમથી થાય.

૧૨૫ પ્ર. આસુખ્ય કેટલા પ્રકારના ?

ઉ. આસુખ્યના બે લેહ - (૧) અનપવર્તનીય આસુખ્ય તે પૂરુ લોગવર્થ, તેના બે લેહ સોપક્રમી અને નિરૂપક્રમી. સોપક્રમી ઉપક્રમ આવે તે પણ બળી ભય અથવા આસુખ્ય પૂરુ કરવાઈ હેવ ત્યારે ઉપક્રમ આવી પડે, છતાં કળને અવસરે કાળ પામ્યો જોમ કહેવાય. (૨) અપવર્તનીય તે અધુરે આજીવે ઉપક્રમથી મરે તે સોપક્રમી જ છે.

૧૨૬ પ્ર. નિરૂપક્રમી આસુખ્યવાળા ક્યારે પરભવનું આસુખ્ય બાધે ?

ઉ. કેવ, નારહી અને મુજલીયા, આસુખ્ય અર્થ છ માસ બાધી રહે ત્યારે પરભવનું આસુખ્ય બાધે, અને પાવ સ્થાવર, ત્ર્ય વિઠેન્દ્રિય અને સખ્યાતા વર્ણના આસુખ્યવાળા મનુષ્ય તથા તિર્થિય આસુખ્યના ત્રીજે ભાગે પરભવનું આસુખ્ય બાધે.

૧૨૭ પ્ર. સોપક્રમી ક્યારે આસુખ્ય બાધે ?

ઉ. તેઓ આસુખ્યના કળે, ૬મી, ૨૭મી, ૮૧મી, ૨૪૩મી ભાગે, જોમ ત્રીજાને ત્રીજે ભાગે બાધતા ઉત્તર બધ ન પડ્યો હોય તે ઉત્તર અત્યુદ્ધર્તમાં પણ બધ પાડે.

૧૨૮ પ્ર ઉદીરણા ?

ઉ જે કર્મના હળ અને રસ ઉદ્યાવલિકામા ન આવેલ હોય એટલે ઉદ્યાવલિકાની બહાર હોય પણ ઉદ્ય આવવા યોગ્ય હોય તેને આકર્ષીને ઉદ્યાવલિકામા નાખી, ઉદ્યમાં લાવી ભોગવી નાખવા તે ઉદીરણા કહેવાય

૧૨૯ પ્ર ઉદીરણાને દષ્ટાંત ઉપરથી સમજાવો.

ઉ. લીમડો ખાવાથી અશાતાવેદનીય કર્મની ઉદીરણા થાય, સાકર ખાવાથી સાતાવેદનીયની થાય, અપ્રીણ કે કેપ્રી ચીજ ખાવાથી શ્રુત જ્ઞાન રોકાઈ જાય, કુદેવ, કુશુર, કુશાસ્ત્રની ઉપાસના કરવાથી અને કુકર્મ કરવાથી મિથ્યાત્વનો ઉદ્ય લાવી શકાય, કષાયનું નિમિત્ત મળતા કષાય ઉદ્યમા આવે, સ્ત્રીનો સ્પર્શ કરવાથી વેદ મોહનીયનો ઉદ્ય થાય, અનિષ્ટ સંયોગથી અરતિનો ઉદ્ય થાય, ઇષ્ટ વિયોગથી શોકનો ઉદ્ય થાય, એવી રીતે બાહ્ય દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવના નિમિત્તથી કર્મની ઉદીરણા થાય, અકાળ મરણ પણ પ્રમત્ત યોગે કરીને થાય, અપ્રમતાદિ ગુણ ઠાણે અકાળ મરણ ન હોય, શાતા અશાતાની ઉદીરણા પણ પ્રમત્તપણે હોય

૧૩૦ પ્ર કર્મના પ્રદેશ-રસ-સ્થિતિમાં વધારો કરી શકાય ?

ઉ આયુષ્ય સિવાયના સાત કર્મમાં વધઘટ બને કરી શકાય. આયુષ્ય કાળ ઘટાડી શકાય પણ વધારી શકાય નહિ આયુષ્યનો ઘાત થતા દરેક પ્રાણનો નાશ થાય

૧૩૧ પ્ર જીવ તો અવિનાશી છે, તો નાશ કેમ થાય ?

ઉ દસ દ્રવ્ય પ્રાણ નાશ થાય, બાવ પ્રાણ કદી નાશ થતા નથી, એક ગતિમાથી બીજીમા જાય કે મોક્ષ જાય પણ જીવનો સર્વથા નાશ નથી. દ્રવ્ય પ્રાણ નાશ કરનારને હિંસા થાય છે

૧૩૨ પ્ર આયુષ્યની હદનું કોઈ ચિન્હ છે ?

ઉ મેષ સંક્રાંતિના ૧૦ દિન જતાં, તપેલામાં તેલ નાખીને

સૂર્ય માથે જાયે ત્યારે મધ્યાહને જયોરે તેવમાં એવું કે સૂર્ય જાયે  
ફળાય છે કે નહિ ?

દક્ષિણમાં જાયે ફળાય તો ૬ માસ જીવે, પશ્ચિમમાં ફળાય  
તો ૩ માસ, પૂર્વમાં ફળાય તો ૧ માસ અને ઉત્તરમાં ફળાય તો  
૨ માસ જીવે. વચ્ચે સૂર્ય જાયે ફળાય તો તત્ત્વ મરે. સ પૂર્વ સૂર્ય  
ફળાય તો વર્ષ ૧ સુધી સોમકુશળ રહે.

જન્મે કાલ જાંઝળીથી પુષ કરવાથી આવે નહિ, આમ  
દાખલાં વીજળી જેવો વ્યભક્ષર, ન, વજ્રાવ, કપાળે હથેલી રાખીને  
આખ સામે હાથ રાખવાથી બહા ચાંબલા જેવો હાથ ફળાય તો વધારે  
આયુષ્ય નથી જોમ સમજવું.

૧૩૩ પ્ર. આયુષ્ય, સ્થિતિ અને ભવમાં શુ ફેર છે ?

ઉ આયુષ્ય = પૂર્વભવે જે વળતે જાંધુ ત્યારથી આવત  
ભવનું આયુષ્ય. સ્થિતિ = જે ભવનું આયુષ્ય જાંધુ છે તે ભવમાં  
ઉપજવા જવા માટેનું ત્યાંથી તે ગતિમાં બેટલો કાળ રહે તે ભવ =  
ફેર, મનુષ્ય વગેરેનો જે ભવ મળે તે.

૧૩૪ પ્ર. આયુષ્ય ક્યારે લોગવાય ?

ઉ આયુષ્યનો જામ પદ્મ પછી અભાધાકાળ પૂરો કરતાં જ  
લોગવાય, તે પ્રદેશ ઉદય અને વાહનવ રૂપ ઉદય આજુ તે વિષય  
ઉદયથી લોગવાય. કર્મકાળ લોગવા માટે સ્વના અભાધાકાળ પછી  
શાય, તે કર્મનિષેક કહેવાય.

૧૩૫ પ્ર. આયુષ્યનો અભાધાકાળ કેટલો ?

ઉ જનન્ય અવસુર્વ, ઉત્કૃષ્ટ ૧/૩ પૂર્વ કોડ કર્મ જમ અને  
કર્મનો ઉદય એ બે વચ્ચેનું અવર તે અભાધા કાળ.

૧૩૬ પ્ર. બીજા કર્મનો અભાધાકાળ કેવી રીતે છે ?

ઉ એક કોડકોડ સાગરની સ્થિતિએ ૧૦૦ વર્ષ અભાધાકાળ

હોય, એ હિસાબે જઘન્ય અંતર્મુદૂર્ત સુધી સમજવું.

૧૩૭ પ્ર કરેલા કર્મ ભોગવવાં પડે તો જપ તપ વગેરેની શી જરૂર ?

ઉ પ્રદેશથી બધાં કર્મ ભોગવાય, અનુભાગ તથા રૂપ વેદાય કે જપ તપ વગેરેથી બીજી રીતે ભોગવી નખાય.

૧૩૮ પ્ર કર્મનો બંધ કાળ કેટલો ?

ઉ. આયુષ્ય કર્મ એક ભવમાં એકવાર અંતર્મુદૂર્ત કાળમાં બધાય અને તે સિવાયના સાત કર્મનો બંધ સમયે સમયે થાય.

૧૩૯ પ્ર એક ભવમાં એક જ વાર આયુષ્યનો બંધ થાય અને જીવે તો અનંતાનંત છે છતાં આયુષ્ય કર્મના બંધકે કરતાં અબંધક સખ્યાત ગુણ શા મોટે ?

ઉ નિગોહના આયુષ્ય બંધ કાળ કરતાં તેઓનું આયુષ્ય સખ્યાતગણું છે. નિગોહ સિવાયના બીજા સંસારી જીવો અસખ્યાતા છે અને નિગોહના જીવો અનંતાનંત છે એટલે નિગોહના જીવોની બહુળતા હોવાથી તેઓનો બંધક અબંધક કાળ સુખ્યતામાં આવ્યો, તેમના તે બંને કાળ અંતર્મુદૂર્તના છે.

૧૪૦ પ્ર. કર્મણુ શરીર પ્રયોગ બંધને દેશ બંધ કેમ કહ્યો ?

ઉ કર્મણુ શરીર અનાદિ કાળનું પરંપરાથી ચાલ્યું આવે છે. વ્યક્તિગત કર્મ સાદિ સાત છે પણ પરંપરામાં અનાદિનું છે. જીનાં કર્મમાં નવા કર્મનો હિસ્સો આવે તેથી દેશ બંધ કહેવાય

૧૪૧ પ્ર. જીવને પરભવમાં કેમ જવું પડે છે ?

ઉ જે ગતિનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તે ગતિનું સ્થાન આકર્ષણ કરે છે, આયુષ્ય તથા ગતિ નામ કર્મ ખેંચાય છે, અનુપુર્વી કર્મ માર્ગે લઈ જાય છે જીવ કર્મથી દોરાય છે અને ઉત્પતિ સ્થાને પરભવમાં જાય છે

૧૪૨ પ્ર મનુષ્યાણી ૩૩ સાગરનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બાંધે ?

૯. અનુત્તર વિમાનનું દેવનું આયુષ્ય બાંધે, ૭ મી નરકનું નારકીનું આયુષ્ય ન બાંધે. (જુઓ પાલવણ પદ ૨૩)

૧૪૩ પ્ર. પ્રત્યેકમાં જ્ઞાનતાનો ભાગો કેવી રીતે લાભે ?

૯. પ્રત્યેકનું બીજ વાવવાથી પ્રથમ એક એવ ઉપલે પછી તેની નિશ્ચયે જ્યન્ય ૧, ૨, ૩ અને ઉત્કૃષ્ટા સખ્યાતા અને અનંતા એવ આવીને ઉપલે

૧૪૪ પ્ર. પાંચ પ્રતિક્રમણુ દેવસી વગેરે શા માટે ?

૯. પ્રતિક્રમણુનો હેતુ હોયો અને વેર વિરોધ ટાળવાનો છે

(૧, ૨) દેવસી અને રાક્ષસી પ્રતિક્રમણુ-સંજ્ઞાની ચોક્કસ ટાળવા માટે અને સંધ્યાખ્યાત આસ્ત્ર મેળવવા માટે છે

(૩) પાખીનું પ્રતિક્રમણુ-પ્રત્યાખ્યાનની ચોક્કસ ટાળવા માટે અને મનુષ્યની અતિનો બધ જટકાવવા માટે અને નિર્મળ સાધુશ્વ મેળવવા માટે છે

(૪) જોમાસી પ્રતિક્રમણુ, અપ્રત્યાખ્યાની ચોક્કસ ટાળવા માટે, વિદ્યાર્થી અતિનો બધ જટકાવવા માટે અને શાવકપણાની શુદ્ધિ માટે છે.

(૫) સવત્સરી પ્રતિક્રમણુ, અનંતાનુબંધની ચોક્કસ ટાળવા, નરક અતિનો બધ જટકાવવા અને સમક્ષિત નિર્મળ કરવા માટે છે.

૧૪૫ પ્ર. મિત્રજામિ દુષ્ટક કોટલે શું ?

૯. મિ = મૃદુતાપૂર્વક + જા = હોયોનો છેક કરીને + મિ = આસ્ત્રની મર્યાદામાં સ્થીને, ૬ = દુઃખ દેનાર, ૬ = પાપકર્મને, ૬ = ઉલ્લંઘન કરે શું.

૧૪૬ પ્ર. અનંતાનુબંધી ચોક્કસીનું શું સ્વરૂપ છે ?

૯. અપ્રત્યાસ્ત હેતુ, તીવ્ર અશુદ્ધ ઉપયોગ, ત-મધ્યણુ પર્મદેવ નિર્દેશ પરિણામ. જેમકે કોષ-માધ્ય પરિણામમાં તીવ્ર ઉપયોગ, ૩૫ ઉપયોગમાં વેસ્થાપ, જેન પર્મ ૫૨ દેવ

માન-પોતાને જ્ઞાન દશા માની, ભોગ બાધક નથી એમ માને, હું જ સમજી છું બીજાને તુમ્હ જાણે, જૈન ધર્મ તરફ દેખ.

માયા-શુદ્ધ ધર્મ પ્રત્યે દ્રોહ, નિવડ માયા.

લોભ-સગાં, પરિગ્રહ, ભોગમાં અસાધારણ તન્મયપણું, નિર્ધર્મ પરિણામ ખોટા તત્વ જ્ઞાનમાં મમત્વ. આ બધાં અનંતાનુબંધી સૂચક છે.

૧૪૭ પ્ર ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયક ભાવમાં શું ફેર છે ?

ઉ ક્ષયોપશમ ભાવમાં જેમ જેમ કર્મ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં આવતી જાય તેમ તેમ તે પ્રકૃતિને વશ કરનાર આત્મશુદ્ધિમાં ઉપયોગ અને રમણતા કરીને ઉદયવત પ્રકૃતિને મદ કરી નાખીને પ્રદેશ ઉદયથી ભોગવી નાખે એટલે નવીન કર્મ બધ અદ્ય અને રૂક્ષ થતો જાય અને જે પ્રકૃતિ ઉદયમાં આવી નથી તેને જ્ઞાન ઉપયોગથી ઉદયમાં આવવા ન દેવી. ક્ષાયક ભાવમાં કોઈ એક પ્રકૃતિને મૂળમાંથી શુદ્ધિ-ધ્યાનથી ઉખેડી કાઢી કાયમને માટે તેનો નાશ કરવો કે જેથી તે પ્રકૃતિ સત્તામાં જ રહે નહિ ક્ષાયિક ભાવમાં તીવ્ર તારતમ્યતાવાળો પુરુષાર્થ છે વળી પ્રકૃતિનો ઉપશમ કરવામાં આવતો નથી ક્ષયોપશમનું કામ કમશઃ ધીમું ધીમું પ્રગતિ કર્યું જાય છે ક્ષાયિકભાવ એક સામટો પુરુષાર્થ કરે છે

૧૪૮ પ્ર સાધુની કરણી કરવા છતાં મિથ્યાત્વી કેમ સંભવે ?

ઉ તેને પુણ્યનીક સુખ અને આત્મિક સુખનો ભેદ ન સમજાય તેમજ દેવ, શુરુ, ધર્મ આશ્રી જિનવાણીનો મર્મ સમજે નહિ.

૧૪૯ પ્ર. જીવના આઠ રૂચક પ્રદેશ કેવા સ્વરૂપમાં રહે છે ?

ઉ આઠ રૂચક પ્રદેશો, જીવના અસખ્યાત પ્રદેશમાં, મધ્ય ભાગે રહે છે, ચાર ઉપર અને ચાર નીચે, ત્રણ ત્રણને જોડે રહે છે, તેમનો બધ અનાદિ અનંત છે, તે આઠ તેજ ઠેકાણે મધ્યમાં રહે છે, તેમાં ફેરફાર થતો નથી, તે આઠ રૂચક પ્રદેશને સકળીત અસખ્યાત પ્રદેશો

છે તેમાં સક્રિય વિકાસ થાય છે, અને તેઓનો અવસરસ બધા સાંત છે કારણ કે તેઓનું સ્થાન અવસરસ બદલાય છે પણ કોઈ પ્રોત્તર પડતો નથી આ બધા આત્મપ્રદેશો આશી છે, અર્થે કર્મ શરીરની વિવક્ષા નથી. સિદ્ધતા આત્મ પ્રદેશોનો બધા સાદિ અવસરસ (અનત) છે

૧૫૦ પ્ર. કાર્મણુ શરીર આદિવાળુ કે અનાદિ ?

ઉ. કર્મની સ્થિતિ જો એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ ૭૦ ક્રેડેટો આજર છે તેથી અસ્થિતમત કર્મ પ્રકૃતિ સાદિ સાત છે પણ પરચરની અપેક્ષાને અનાદિ કાળની છે તે અપેક્ષાને લગત ને અનાદિ સાંત છે અને અલગ્ય ને અનાદિ અનત છે.

૧૫૧ પ્ર. આઠ રૂબક પ્રદેશો કેટલા આકાશ પ્રદેશોમાં રહે છે ?

ઉ. આઠ રૂબક પ્રદેશો ૧. અથવા ૨, અથવા ૩ અથવા ૪, અથવા ૫, અથવા ૬ અથવા ૮, આકાશ પ્રદેશોમાં અવચ્છેદ્ય કરે પણ ૭ માં નહીં.

૧૫૨ પ્ર. સમોદિયા મરણુ તે શુ છે ?

ઉ. સમોદિયા મરણુ સમુદ્યાત સદિત થાય એટલે શરીરમાં રહીને આત્મ પ્રદેશો છીડીની કારની માફક ઉત્પત્તિ સ્થાનકને સ્પર્શી આવે ત્યાં સુધી દેશથી કપે પછી ક્ષાની પેઠે સર્વથી કપીને ઉત્પત્તિ સ્થાનકે અથ, વિગત રહીત અતિવાળને આવું મરણુ થાય.

જેને સમુદ્યાત થતી નથી તે બધુંકળા લક્ષ્યકળી માફક સર્વ થીજ કપીને અસમોદિયા મરણુ મરીને એક સમયમા અથવા જે જે વધુ સમયમાં વિગત જતીને ઉત્પત્તિ સ્થાને અથ, (અર્થે જેને એક સમયની અસુખતિ છે તેને કોઈ અપેક્ષા પૂર્વક એક સમયની વક્રમતિ થી છે તે તત્ત્વ કેવળી અમ્ય છે.)

૧૫૩ પ્ર. સમુદ્યાત એટલે શુ ?

ઉ. સમસચામાં રહેલા કર્મનો ઉદ્ભવથીરણુ કરીને, લોચનીને,



ઘાત=નાશ કરવો તે સમુદ્ઘાત, એટલે સત્તામાં રહેલ કર્મને આકર્ષીને ભોગવીને નાશ કરવા તે

૧૫૪ પ્ર કેવળ સમુદ્ઘાત ક્યારે થાય ?

ઉ ૧૩મા ગુણસ્થાનનું અંતર્મુદ્ધર્ત બાકી રહે ત્યારે અને આવ-  
જીકરણ પછી અંતર્મુદ્ધર્તમાં કેવળ સમુદ્ઘાત થાય જેને આયુષ્યના  
છેલ્લા છ માસની અંદર કેવળજ્ઞાન થાય તેને જ વેદની આદિ કર્મની  
સ્થિતિ વધારે હોય તેને કર્મોને સરખી સ્થિતિના કરવા માટે થાય.

૧૫૫ પ્ર સિદ્ધમાં દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય તે શું ?

ઉ સિદ્ધ પોતે દ્રવ્ય, જ્ઞાન, દર્શન તે ગુણ, જ્ઞાન કે દર્શનનો  
ઉપયોગ તે પર્યાય

૧૫૬ પ્ર સિદ્ધની અગુરુ લઘુ પર્યાય કય ?

ઉ સિદ્ધના જ્ઞાન દર્શન ઉપયોગમાં, લોક-અલોકના રૂપી-અરૂપી  
દ્રવ્યોની અરૂપી છાંયા ( ભાસ, પ્રતિબિમ્બો ) પડે તે અગુરુ લઘુપર્યાય.

૧૫૭ પ્ર પરમાણુના ત્રણ પ્રકાર કયા કયા છે ?

ઉ ૧ જીવે પ્રકર્ષ યોગથી જે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા તે પ્રયોગસા  
પુદ્ગળ.

૨ જીવે જે પુદ્ગળો છોડ્યાં તે પુદ્ગળોમાં બીજાં પુદ્ગળો  
ભળે એટલે વિસસા પુદ્ગળો થાય

૩ ઉપરની બે જાતથી જીવે પુદ્ગળો તે એક પરમાણુથી  
માડીને અનંત અનંત પ્રદેશી સ્કંધ, એવાં પુદ્ગળો છુટાં  
કે જથાભંધ સ્વભાવથી હોય તે વિસસા પુદ્ગળ કહેવાય.

૧૫૮ પ્ર પરમાણુ એટલે શું ?

ઉ એકના બે ભાગ ન થાય એવું જીણામાં જીણું પુદ્ગળનું  
સ્વરૂપ તે પરમાણુ

૧૫૬ પ્ર. પુદ્ગળ કોટલે શુ ?

ઉ. પુદ્ગલપૂર્ણ, મળનમળનું, મળે અને 'ભુદ્' થાય તે પુદ્ગલ જેને જોઈ વર્ણ, જોઈ ગંધ, જોઈ રસ અને જો સ્પર્શ હોય તે પરમાણુ પુદ્ગળ દ્વીમાવત સખ્યાત, અસખ્યાત અને જનત જનત પ્રકેશી રૂપો હોય તેમાં કોઈ ચાર સ્પર્શવાળા (જેમકે ભાષા-મન-ધર્મણ શરીર યોગ્ય વર્જણા) હોય અને કોઈ આઠ સ્પર્શવાળા હોય જેમકે ઉદારીક, વૈક્રિય, અધારક, તેજસ શરીર યોગ્ય વર્જણાઓ અને વીજ અનેક વર્જણાઓ પુદ્ગળ સ્વરૂપ છે. લોકમાં જોવા જનત જનત પરમાણુઓ અને રૂપો છે પરમાણુ પુદ્ગળ શુદ્ધ દ્રવ્ય છે અને રૂપો વિહાર ભાવના દ્રવ્યપર્યાયો છે.

૧૬૦ પ્ર. પુદ્ગળનું લક્ષણ શુ ? કે જેથી જોળખાય ?

ઉ. રાગ, અપહાર ઉદોત, પ્રભા, છાયા, આતંપ, વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ જે લક્ષણોથી પુદ્ગળના સ્વરૂપની જોળખાય શાય.

૧૬૧ પ્ર. પુદ્ગળ પર્યાયનું લક્ષણ શુ ?

ઉ. જોક્તવ (જોગ્ય થવું), પૃથક્તવ (જુદા થવું) - સખ્યા (સખ્યામાં મળવું, રૂપોબનવા) સક્ષણ, સંલેખ, વિયોગ જે પુદ્ગળ પર્યાયના લક્ષણ છે.

૧૬૨ પ્ર. વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ શુ છે ?

ઉ. તે પુદ્ગળના શુદ્ધ પર્યાય છે પુદ્ગળની સાથે સમવાય સમયે જોક્તવ થઈને રહેલા છે સ્વપર્યાયથી પરમાણુ ચાન્દ્રત છે, પર્યાયથી અનિશ્ચ છે કારણ કે અન્ય પુદ્ગળોમાં મળે ત્યારે ત્યજા વર્ણાદિ રૂપે પરિણમે, બહાર નીકળી સ્વતંત્ર થાય ત્યારે મૂળ સ્વ પર્યાય હોય તેજ રહે.

૧ ૧ ૬ ૩ ૦ ૧ ૨ ૦ ૧ ૨

૧૬૩ પ્ર. પરમાણુઓની જોઈ સમયમાં ઉત્કૃષ્ટ મતી કેટલી ?

ઉ. પરમાણુ પુદ્ગળ જોઈ સમયે જોઈ સજ્જોઈ સ્પર્શો ?

૧૬૪ પ્ર. સનતકાર ચક્રવર્તિ દેવલોક ગયા કે મોક્ષ ?

ઉ ઠાણાંગણના ચોથે ઠાણે, પહેલે ઉદ્દેશે, ચાર અંતક્રિયાના સ્વામિ છે, તેમાંના એક સનતકુમાર ચક્રી છે.

૧૬૫ પ્ર. શ્રી ઋષભદેવ સ્વામિ પૂર્વે ત્રીજા ભવે મહા-  
વિદેહમાં વજ્રનાભ ચક્રવર્તિ હતા, તેમનો દીક્ષાનો  
કાળ તો છેવટનો છે, આવતા ભવનું આયુષ્ય તો  
૧/૩ આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે બાંધે, ત્યારે ચક્રવર્તિ-  
પણામાં સર્વાર્થ સિદ્ધ મહાવિમાન દેવનું આયુષ્ય  
કેવી રીતે બાંધે ?

ઉ ભગવતીજી સૂત્રના ૨૫ મા શતકમાં ૭ મે ઉદ્દેશે સંન્યાના  
અધિકારે કહ્યું છે કે ગૃહસ્થ લિંગમાં પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર સિવાયના  
ચાર ચારિત્ર લાભે અને ૭ મે ગુણ ઠાણે પહેલા ત્રણ ચારિત્ર લાભે.  
વજ્રનાભ ચક્રવર્તિ સમકિત હતા, સમકિત ચક્રવર્તિ દીક્ષા લેવાના જ હોય,  
તેઓ ચોથે ગુણ ઠાણે રહ્યા, આયુષ્યના બંધ સમયે સાતમા ગુણ ઠાણાની  
પરિણામની ધારાએ ચડીને સર્વાર્થ સિદ્ધન દેવતાના આયુષ્યનો બંધ  
પાડેલો અને ત્યારપછી કેટલેક કાળે દીક્ષા લઈ સાધુપણામાં કાળ કરી  
સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનમાં ઉપન્યા હોય તે વાત બધ બેસે છે

૧૬૬ પ્ર. જે જીવ નરકથી નીકળી ચક્રવર્તિ થાય તેણે  
નરકમાં કેવી રીતે ચક્રવર્તિ પાણાનો બંધ કયો ?

ઉ. પૂર્વે સાધુપણામાં બે વાર ચક્રવર્તિપણાના પુણ્યદળ મેળવેલાં  
તેમાં એકવાર ચક્રવર્તિ થઈ પછી દીક્ષા ન લેવાથી પહેલી નરકે જઈ  
ત્યાંથી નીકળી ફરી ચક્રવર્તિ થાય

૧૬૭ પ્ર. તદુલ મચ્છ અતમુદૂર્તમાં કેવી રીતે ૭ મી નરકે  
જાય ?

ઉ. પૂર્વે બે વાર ૭ મી નરકે જવાના અશુભ કર્મ, બાંધ્યા  
હોય તે, વચમાં તદુલ મચ્છ થઈ ફરી મહા હિંસક અધ્યવસાયના જોરે  
૭ મી નરકે જાય

૧૬૮ પ્ર. કેવળી ભગવાન દેવાધિદેવ. ધર્મ દેવ ?

ઉ. દેવાધિદેવની આ ગતિમા ત્રણ નરક અને વૈમાનિક દેવ છે. કેવળીની આ ગતિમાં ચારે ગતિ છે માટે સામાન્ય કેવળી ભગવાન ધર્મ દેવ કહેવાય, ધર્મ દેવની ગતિ મોક્ષ જાયવા દેવલોકે હોય.

૧૬૯ પ્ર. ધર્મદેવનો સંચિકાણ કાળ કોઈ સમયનો કેવી રીતે ? તેમની જન્મ સ્થિતિ તે આતમુંદૂર્તની છે

ઉ. સ્થિતિ ચારિત્ર આમી છે. સંચિકાણ ભાવ આમી છે, એક મુલ્યસ્થાનવાળો ભાવ ચારિત્રે ચડે તે પાપુર ૭ મે, મુલ્ય કાણે જાય ત્યાં જન્મ કોઈ સમય સાધુપણ ભોગમ્યુ, તે સંચિકાણ.

૧૭૦ પ્ર. છેલ્લોપસ્થાપનીય ચારિત્ર કોઈ ભવમાં જ ૧, ૨, ૩ વાર અને ૭ ૧૨૦ વાર કેવી રીતે ?

ઉ. મૂળ દોષ લાગે તે ત્રણ વાર ઉપર છે નથી. અતિચાર લાગે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત છે. રૂપે આપવામાં આવે તે કોઈ ભવમાં ૧૨૦ વાર આવે તે ઉપશત નહિ.

૧૭૧ પ્ર. છેલ્લાં ત્રણ ચારિત્ર કેટલીવાર પાળવામાં આવે ?

ઉ.

ચારિત્ર	કોઈ ભવમાં	અર્ધ પુરુષ પરાવર્તનની અદરતા ૩ મનુષ્ય ભવમાં
પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર	જ ૧ ઉ. ૩ વાર	જ ૨. ઉ. ૭ (૩+૩+૧=૭)
મુક્ત સપરાય ચારિત્ર	જ ૧ ઉ. ૪ વાર	ઉ. ૬ (૪+૪+૧=૯)
મધ્યમ્યાન ચારિત્ર	જ ૧ ઉ. ૨ વાર	ઉ. ૫ (૨+૨+૧=૫)

૧૭૨ પ્ર. પુલાક પણામાં મરે નહિ છતાં તેને મારણીતિક સમુદ્ધાત કેમ કહી ?

ઉ. પુલાકપણામાં વર્તવા આકર્ષા દેવલોકનો જાય પાડે, મારણીતિક સમુદ્ધાત થાય, પાછી સમુદ્ધાતથી નિવર્તી કપાય પુરીભક્ષિ પામી મરે.

૧૭૩ પ્ર. ઘણા જીવ આશ્રી પુલાક નીચડાની જઘન્ય સ્થિતિ એક સમય કેવી રીતે ?

ઉ. એક જ જીવને પુલાકપણામાં એક જ સમય બાકી રહ્યો છે તે જ સમયે બીજો જીવ પુલાકપણાને પ્રાપ્ત થયો, ત્યારે બે જીવનો પુલાકપણામાં સાથ એક જ સમય માટે રહ્યો.

૧૭૪ પ્ર. અન્ય લીંગ અને ગૃહ લીંગમાં કેટલાં ચારિત્ર લાભે ?

ઉ. પરિહાર વિશુદ્ધ સિવાયના ચાર ચારિત્ર લાભે

૧૭૫ પ્ર. અન્ય લીંગ અને ગૃહ લીંગમાં છેદોપસ્થાપનિય ચારિત્ર કેવી રીતે લાભે ?

ઉ. સ્વલીંગી સાધુ મિથ્યાત્વી કુર રાજને કારણે અન્ય લીંગના અથવા ગ્રહસ્થનો વેશ રાખી, બાવ ચારિત્ર કાયમ રાખે તે અપેક્ષા સમજવી

૧૭૬ પ્ર. સ્વલીંગ, દ્રવ્ય લીંગ અને ભાવ લીંગમાં શું ફેર ?

ઉ. સાધુનો વેશ તે સ્વલીંગ, વેશ પ્રમાણે ભાવ તે ભાવ લીંગ, વેશ અને ભાવમાં પરસ્પર વિરોધ તે દ્રવ્યલીંગ

૧૭૭ પ્ર. તીર્થંકર નામ કર્મના દળીયાં કોણ અને ક્યારે બાંધે ?

ઉ. કોડાકોડી સાગરોપમથી વધારે જેને સ સાર હોય તે તીર્થંકર નામ કર્મના દળીયાં મેળવી શકે નહિ બંધ ત્રીજે ભવે પડે પણ દળીયા એક કોડાકોડ સાગરમાં મેળવે જેને બંધ ન પડે તેના દળીયાં યથોક્તિર્તિનું કૃણ આપી ભોગવાય જાય

૧૭૮ પ્ર. શ્રી મહાવીર સ્વામિના ગર્ભાનું સાહરણ કયે ઠેકાણે છે ?

ઉ. આચારાગ સૂત્ર સ્કંધ ૨, અ. ૧૬—“ગર્ભાઓ ગર્ભા”

સાહરીએ" એવો પાઠ છે ઇશાસુત સ્ત્રોત, અ. ૮-અષ્ટાંગો અષ્ટ  
સાહરીએ.

૧૧૬

અમવતીજી શતક ૬, ૭-ઉત્તર-દેવાનજીને પાનો વંદ્યો ત્યારે  
અમવાને કહ્યું કે તેમની કુસીમા હું ૮૨૫ શત્રિ રહ્યો છું સમવાર્ષ-  
મજમાં પોટીલના ભવથી છઠો ભવ મહાવીરનો તે આ પ્રમાણે.-

૧. પોટીલ, ૨ આકાશ, ૩ દેવલોક, ૪ નંદ્યાબ, ૫ સ્વયં  
દેવલોક ૫ દેવાનજીની કુજે, ૬ ત્રિમલાદેવી શક્તીની કુજેથી  
અવતર્યા.

૭. હસ્તમુખીદેવે અર્જુને યોગીથી સાહરીને યોગી દ્વારા અમલ  
પણે ગર્ભસ્થાનમાં મૂક્યો.

૧૭૬ પ્ર. છાંદસ ભાવ્ય તીર્થ કરના વખતમાં કોણ દેવળી  
હોય ?

ઉ. તીર્થ કર માતાના ઉદરમાં આવ્યા પહેલાં જ આગલા તીર્થ કરના  
શાસનમાં દેવળ જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ પ્રુથ થાય છે, તીર્થ કર જન્મી દીક્રા  
લઈને દેવળ જ્ઞાન પામે અને તીર્થ સ્થાપે ત્યારે આગલા તીર્થ કરના  
આધુ તેમાં ન ભણે ત્યાં સુધી તેમને દેવળજ્ઞાન ન થાય.

૧૮૦ પ્ર. કંઈપણ સેના યનેલા હોય ?

ઉ. આ ભવના કંઈપણ સંચિત વનસ્પતિકામ, ઉદારીક પુદ્ગળના  
વાળ્યા વગર ઉગે માટે વિસત્યા ઉપજાવે પણ પ્રયોજના પુદ્ગળ છે, વળુ  
કાળની સ્થિતિના છે.

૧૮૧ પ્ર. જુગલીમાં સેનો આહાર કરે ?

ઉ. પૃથ્વી, જળ અને પુલનો આહાર કરે તે અમૃત સરખો હોય.

૧૮૨ પ્ર. સમુચ્છિન્ન મનુષ્યનો ૨૪ મુદ્દર્તનો વિરહ કેમ થાય ?

ઉ. મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં જોડેલા કાળ જેવી ભવનો વાપરે વાય કે  
જેને લઈને ૧૪ સ્થાનકમાં સમુચ્છિન્ન મનુષ્યની ઉત્પત્તિ થાય જ નહિ.

૧૮૩ પ્ર. મનુષ્યના ઉપરા ઉપર ભવ કેટલા થાય ?

ઉ સમુર્નિષ્ઠ મનુષ્ય અથવા ગર્ભજ મનુષ્યના અથવા સમુચ્ચય મનુષ્યના ઉપરા ઉપર બિહુષ્ટા ભવ આઠ થાય

૧૮૪ પ્ર સદ્ગી પચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તો અશાશ્વતો કેવી રીતે ?

ઉ તેનો વિરહકાળ ઉત્કૃષ્ટો ૧૨ મહૂર્તનો છે

૧૮૫ પ્ર. અકેવળી અને છદ્મસ્થમાં શું ફેર ?

ઉ ૧૧ મા ગુણ ઠાણા સુધી છદ્મસ્થ, બારમા ગુણસ્થાનવાળા સુધી અકેવળી, બારમા ગુણસ્થાનવાળા છદ્મસ્થ ન કહેવાય

૧૮૬ પ્ર. સસાર પરિઅટ્ટણા અને અસિદ્ધમાં શું ફેર ?

ઉ ૧૧ મા ગુણ ઠાણા સુધી સસાર પરિઅટ્ટણા અને ૧૪ મા ગુણ ઠાણા સુધી અસિદ્ધ

૧૮૭ પ્ર અઠીઢીપ બહાર કોઈ મનુષ્ય જન્મે મરે કે કેમ ?

ઉ. મનુષ્ય ક્ષેત્ર બહાર મનુષ્ય જન્મ મરણ ન કરે, દેવતા ઉપાડી જાય તોય તેને પાછા મૂકી જવાની સ્વભાવિક રીતે બુદ્ધિ થાય.

૧૮૮ પ્ર મિશ્ર કાય યોગ કોને કહેવાય ?

ઉ. ઉપજતાં પહેલા સમયના કાર્મણુ કાયયોગ પછી બીજા સમયથી માંડીને અપર્યાપ્ત અવસ્થામા શરીર પર્યાપ્તિ પૂરી થાય તેની પહેલાના સમય સુધી મિશ્ર યોગ કહેવાય જેમકે ઉદારીક મિશ્ર અને વૈક્રિય મિશ્ર.

૧૮૯ પ્ર લબ્ધીથી ઉત્તર વૈક્રિય કે આહારક શરીર બને ત્યારે કોનું મિશ્ર સમજવું ?

ઉ ઉદારીક શરીરવાળો ઉપરોક્ત શરીર કરે ત્યારે બનાવતી વખતે ઉદારીકની પ્રધાનતાથી ઉદારીક મિશ્ર કહેવાય અને છોડતી વખતે વૈક્રિય મિશ્ર અથવા આહારક મિશ્ર કહેવાય કારણ કે તે વખતે તેની પ્રધાનતા છે

૧૬૦ પ્ર. નોસજાવડતા કોણુ કહેવાય ?

ઉ. ગુણસ્થાન ઉપી માધીને ઉપરના ગુણધણવાળા નોસજાવડતા કહેવાય તેમને આદાર કરવાની સજા બેઠેલી જાણીતામાં નથી જ્ય આદાર કરે તો હુધાવેલીયના ઉદયથી કહ્યા બોસકરૂપ જાણીની હુધા વગર આદાર કરે.

૧૬૧ પ્ર. હેશમાર્માં મરીને જીવ પરભવમા ક્યારે જાય ?

ઉ. મરવા પહેલાં જાતમુકૂર્તી બ્રાહ્મણ જે હેશમા માય તેના વ્રજ જાગ કરીએ તો હેશમાના મધ્ય જાગમાં મરે, પહેલાં જાગ મરજ પહેલાંનો જાતમુકૂર્તી બીજો જાગ મરજ વખતનો અને ત્રીજો જાગ જાન્ય 'અતિનો' જાતમુકૂર્તી મજુબ કે તિર્થચર્માં ઉપરે તો તે હેશમા બદલી જાય અને જેવતા નારજી ને તેજ હેશમા જાણે જાય રહે અને તે પછીના જાગમાં જાતમુકૂર્તી મુધી રહે

૧૬૨ પ્ર. તીર્થકર કેટલા ગુણસ્થાન સ્પર્શે ?

ઉ. ૪, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૨, ૧૩, ૧૪ એ ત્રણ સ્પર્શે, બાકીના ન સ્પર્શે

૧૬૩ પ્ર. દરેક તીર્થકરના વખતમાં પ્રત્યેક જુદા કેટલા ?

ઉ. દરેક તીર્થકરના વખતમાં ચાર જુદાવાળા જેટલા હોય તેટલા પ્રત્યેક જુદા સમજવા.

૧૬૪ પ્ર. પાશમાં આરાને છેડે કેટલા સૂત્ર રહેશે.

ઉ. નદીજમાં ચાર જાગની કુટીના મારજમાં પર્વામાં કુટી છે કે - આમાસજ, આવરજક ક્યારેકાલીક અને ઉત્તરાધ્યયન એ ચાર ગુણ્ય હોવાથી તીર્થકરના તીર્થ મુધી પ્રવર્તે

૧૬૫ પ્ર. હસમે ગુણુ કાણે કયો ઉપયોગ ?

ઉ. સૂક્ષ્મ સપાશનો સ્વભાવ માત્ર જ્ઞાન ઉપયોગનો જ છે,



દર્શન ઉપયોગનો નથી જુઓ ભગવતીજી શતક ૨૫. ઉદ્દેશ ૭, સંજયાના અધિકારમાં.

૧૬૬ પ્ર શ્રાવક સૂત્ર લાણે કે કેમ ?

ઉ. શ્રી નંદીજીમાં શ્રમણોપાસકને “સુયપરિગ્રહા” કહ્યા છે, માટે સૂત્ર લણ્યા જણાય છે

૧૬૭ પ્ર ઉદ્દેશ, સમુદ્દેશ, આણુજ્ઞા શું છે ?

ઉ ગુરુ અધ્યયન વગેરેનો ઉપદેશ આપે તે ઉદ્દેશ, શિષ્ય સમજે તે સમુદ્દેશ, ગુરુ અજ્ઞા આપે કે જેમ તમે ધાર્યું તેમ ખીજાને ધરાવજો તે આણુજ્ઞા

૧૬૮ પ્ર ઉદ્દેશો, સમુદ્દેશો, આણુન્ન, આણુયોગ તે શું ?

ઉ વાચણી હેવી તે ઉદ્દેશો, ધારી રાખવું તે સમુદ્દેશો, વાંચણી હેવી તે આણુન્ન અને ઉદ્દેશ હેવો તે આણુયોગ ( શાખ અનુયોગદ્વાર શ્રુતજ્ઞાનના અધિકારે, સૂત્ર મહાતાં )

૧૬૯ પ્ર સાધુએ કેવી કથા કરવી ?

ઉ તત્ત્વ માર્ગમાં સ્થાપના ( પ્રવૃત્તિ ) કરાવનાર કથા તે આક્ષેપિણી, મિથ્યાત્વાદિ દોષોમાથી નિવૃત્તિ કરાવનારી કથા તે વિદ્વેષિણી, સસારમાં અરૂચી અને મોક્ષ પ્રત્યે રૂચી થાય એવી કથા તે નિર્વેદિની, વૈરાગ્યની ભાવના ઉત્પન્ન કરનારી કથા તે સવેદની એમ ચાર કથા સાધુએ કરવી

૨૦૦ પ્ર નારકી, દેવતાને, આહારક, તેજસ, કાર્મણુની ઊત્કૃષ્ટિ ૪ ક્રિયા કેવી રીતે લાગે ?

ઉ. તેઓએ, તેઓના પૂર્વકૃત શરીર વોસરાવ્યા નથી તેથી તે શરીરના પુદ્ગળોને ફરસતા આહારક અને ઉદ્ધારીકને કિલામના થાય જેથી ૪ ક્રિયા લાગે, વળી ઉદ્ધારીક આશ્રી તેજસ, કાર્મણુ રહ્યાં છે તેથી તેની ચાર ક્રિયા કહી

૨૦૧ પ્ર. સારણ, સમારણ, આરણમાં શુ રેર?

ઉ. સારણ = આરવાનો વિચાર, સમારણ = પીડા આપવી,  
આરણ = દિશા કાઢવી

૨૦૨ પ્ર. પરણવમાં જતાં કોઈ પદાર્થ જીવને કેમ રોકતો નથી?

ઉ. જીવ, તેજસ્વ કાર્મણ શરીર સાથે જાય છે, તે શરીર તેમજ  
જીવ બાધા રહિત છે. લૌકિક સુધી જતાં આવતા કોઈ પદાર્થ તેને  
રોકી શકતો નથી એવાં તે સૂક્ષ્મ છે

૨૦૩ પ્ર. કયા કયા શરીરો એક સાથે ન હોય?

ઉ. આકારક અને વૈદિય એ બે શરીરો એક સાથે ન હોય.

૨૦૪ પ્ર. એક જીવને જવા આવવા માટે નારહી, દેવતાનું  
જાણ્ય આતર કેટલું?

ઉ. તિર્થંક માટે અત્યુદ્ધૃત અને મનુષ્ય માટે પ્રત્યેક માસ  
તેલકા આયુષ્ય વગર નારહી કે દેવતા મંડ શરૂ નહિ

૨૦૫ પ્ર. હરિ ભવનપતિના ૧૦ હાંકક કેમ કહ્યા?

ઉ. હરિ ભવનપતિમાં વચ્ચે નારહીના પ્રવર છે, માટે ભવનપતિના  
હાંકક છુટા પડ્યા

૨૦૬ પ્ર. વાણુવ્યતરનાં નગર કયા છે?

ત્રીભુવણના ત્રીપાની નીચે વાણુવ્યતરના નગર હોય, સમુદ્ર  
નીચે હોય નહિ અને તે લાખ એકબી વધારે ન હોય, તેના ઘણા  
બધાં નગર ત્યાં હોય.

૨૦૭ પ્ર. સત્ય સાધા કઈ? ઉ. નિશ્વસ સાધા સત્ય છે.

૨૦૮ પ્ર. દુષ્ણ શાનું છે? ઉ. મમત્વનું દુષ્ણ છે.

૨૦૯ પ્ર. મોહ હાન કયું? ઉ. અભયહાન.

૨૧૦ પ્ર. સકામ મરણુ કયુ ?

ઉ. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપની આરાધનાથી તથા ત્રણ પ્રકારના સથારાથી સકામ મરણુ થાય.

૨૧૧ પ્ર. સાધુની ગતિ કઈ ? ઉ. દેવલોક અને મોક્ષ.

૨૧૨ પ્ર. કયા સાધુ દેવલોકે જાય ?

ઉ. પૂર્વસંજમ તે સરાગ સંજમ અને ઉપશમ વીતરાગ સંજમ પુર્વ તપ તે ક્ષપક શ્રેણી સિવાયના બાર પ્રકારનો તપ, કર્મનો સંગ અને પુદ્ગળનો સગ એટલા કારણે સાધુની ગતિ દેવલોકની થાય ત્યાં આત્મભાવની વ્યક્તવ્યતા નિશ્ચયથી નથી કારણુ કે સરાગભાવ કે પુદ્ગળીક ભાવ રહી જાય છે

૨૧૩ પ્ર. સાધુ કેવી રીતે મોક્ષ જાય ?

ઉ. ઉત્તર સંયમ તે ક્ષીણ મોહ વીતરાગ સયમ, ઉત્તર તપ તે ક્ષપક શ્રેણીના શુદ્ધ ધ્યાનના ચાર ચરણુ, કર્મનો સર્વથા નાશ, પુદ્ગળનો આત્મ પ્રદેશોથી સર્વથા અભાવ આ ચાર કારણોથી સાધુ મોક્ષમાં જાય ત્યાં નિશ્ચયથી આત્મભાવની વ્યક્તવ્યતા છે

૨૧૪ પ્ર. વ્યવહાર, નિશ્ચય, દ્રવ્યભાવ, ચારિત્ર, તપ શું છે ?

ઉ. વ્યવહાર ચારિત્ર-પાંચ મહાવ્રત, પાંચ સમિતિ, ૩ શુભિ

નિશ્ચય ચારિત્ર- ૧૮ પાપસ્થાનમાંથી નિવૃત્તિ રૂપ અભ્યંતર પરિણામ, શુદ્ધ શુભોમાં સ્થિરતા ભાવ ચારિત્ર-સર્વ પદાર્થને વિષે રાગ-દ્વેષનો અભાવ

વ્યવહાર તપ-બાર પ્રકારના તપને વિષે પ્રવર્તન, તે એકાંત નિર્જરને અર્થે

નિશ્ચય તપ-ચારિત્ર રસ તે આત્માના શુદ્ધ શુભોમાં દ્રવ્ય આત્માનો પંડિત વીર્યથી સતત ઉપયોગ ( તલાલીનપણુ ) તેમાં જે જોરદાર પ્રયત્ન છે તે નિશ્ચય તપ.

દ્રવ્યથી તપ-બાર પ્રકારના તપનું આચરણ

આવ તપ-બેઠકાત નિર્વચન. / બહે તપ કરવો તે, બધી આત્મિક મુખ ઉપજે છે અને સસારીક મુખમાં બહુથી છે

૨૧૫ પ્ર. આત્મભાવ શું છે ?

ઉ. શરીરથી સર્વ બાહ્ય ભાવોનો ત્યાગ કરીને આત્માના શુદ્ધ બુદ્ધિમાં લીન થવું તે.

૨૧૬ પ્ર. સુકિત માટે બાર પ્રકારના તપ સફળ કરાવે શક્ય ?

ઉ. સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્કર્મન સહિત પાત્ર મહાવ્રતોનું પાલન, શાન્તિભાવનથી વિશક્તિ, પાત્ર સમિતિ અને ત્રણ બુદ્ધિની આસપાસ, કથાય ત્યાગ છોડેન્દ્રય, અર્વરહિત, નિઃશય, માયા તથા નિયામ સહિત હોય તેવો તપ મોટા અતિના નિર્વચનના ફળને આપે છે

૨૧૭ પ્ર. બાહ્યતપની શાથી અવ્યતર તપને શું સબંધ ?

ઉ. બાહ્ય તપથી શરીરને કષ્ટ પડે છે એટલે અશુભ કર્મની ઉત્તીરણ થાય છે અને નિર્વચન મટે છે તે વખતે શરીરના કષ્ટમાં જે દુઃખ થાય તેમાં સમભાવ રાખવાથી નવા કર્મનો બધ મરો નથી, તે માટે અવ્યતર તપનો ઉપયોગ કરવો, એટલે જ્ઞાનથી આત્મને શરીર ભાવથી વાદવી લઈને આત્માના શુદ્ધ શુદ્ધિમાં લીન થવું જેથી ઉદ્ધિયેના અપાલન વગર આત્મિક મુખને અનુભવ થાય તેથી બાહ્ય તપનું દુઃખ નિષ્ફળ થાય નવા કર્મ ન બધાય અને સકામ નિર્વચન થાય, બાહ્ય તપનો અભ્યાસ ન રાખ્યો હોય તો ઉપસર્ગ પરિવલ વખતે દુઃખ થવાથી રાગ દ્વેષ ચિદ્વળતા થાય, તે સર્વ નિષ્ફળ કરવા એટલે શુદ્ધ જ્ઞાન એકાદ પ્રાપ્ત થવું મુશ્કેલ છે

૨૧૮ પ્ર. કેવા તપથી આત્માના ગુણની જ્ઞાની થાય અને સસાર વધે ?

ઉ. વૈર લેવા માટે વૈતાની તપ (કર્મની પડે), પુનઃપ્રીક

સુખની ઇચ્છાવાળું આશીતપ, કીર્તિ તપ, ક્રોધથી ધમધમતો તામસી તપ, કરણીનો સોદો કરનાર નિદાન તપ, પૂજા રીલાધા માટે તપ, માયાવી તપ, અજ્ઞાન તપ, પરવશપણે અકામ તપ, સ્વાર્થી તપ, સરાપી તપ, આ બધી જાતના તપ આત્માના ગુણને ઝંઘેર સમાન છે

૨૧૯ પ્ર કયા તપ ઉત્તમ છે ?

ઉ જ્ઞાન-દર્શન યુક્ત, સકામ નિર્ગરા અને મોક્ષના હેતુવાળા, નિરાશી, ગુમ, ઇચ્છાનિરોધ, પ્રહાયર્યા, ઇદ્રિયોને દમનારા, સમભાવી, આત્મિક સુખ પ્રગટ કરનારા એવા ભાવવાળા તપ ઉત્તમ છે

૨૨૦ પ્ર તપની પ્રત્યક્ષ સફળતા કેવી રીતે જાણવી ?

ઉ મન શાંત થાય, સ્વસ્થ થાય, આકુળતા, વ્યાકુળતા, ક્ષોભનો અભાવ થાય તે તપની સફળતા છે

૨૨૧ પ્ર મન શુદ્ધ કેવી રીતે થાય ?

ઉ બીજાના દોષ જોવા નહીં, દોષ દષ્ટિમાં કષાય નિવાસ છે. તેથી મન મલીન થાય છે માટે તે બંધ કરીને પ્રમોદ ભાવથી ગુણીના, ગુણમાં આનંદ લાવવાથી મન શુદ્ધ થાય છે

૨૨૨ પ્ર કયા ગુણનું કયું અભ્યર્થ અને અભ્યર્થનું નિવારણ ?

ઉ	ગુણ	અભ્યર્થ	અભ્યર્થ નિવારણ
	જ્ઞાન	મદ	વિનય
	ક્રિયા	નિંદા	ગુણાનુરાગ
	તપ	ક્રોધ	ક્ષમા

૨૨૩ મ. સમક્ષિતનું અલ્પ્યું શું ?

ઉ. સમક્ષિતને અલ્પ્યું ન હોય.

૨૨૪ મ. પાર્યાયિત દોષનો ધણી કોણ ?

ઉ. શુરનો દોષી, હિંમત્વેષી, ઘતુરવિધ સદમા લેક પાકનાર

૨૨૫ મ. પોતાના ગુણની પ્રશંસા કરાવવાનું શું ફળ ?

ઉ. કુણનો નાશ અને અજ્ઞાનની વૃદ્ધિ

૨૨૬ મ. શાસ્ત્રનો અનાદર કરનારને શું ફળ મળે ?

ઉ. શાસ્ત્રનો અનાદર કરનાર જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે, બહુજન અતિર્થા ઉપજે, લાભનો રોગ થાય કે લાભની પ્રાપ્તિ ન થાય, પાપ નિવારણ કરવાનો હેતુ મેળવી ન શકે, વગેરે અનેક ફળ મળે.

૨૨૭ મ. જ્ઞાનની રમણતા વગર અપતપાદિ કરે તેનું શું ?

ઉ. એક કથક ઉપવાસથી જેટલા કર્મ નાશદીર્ઘા નિર્જરે જેટલાં કર્મ એક આસેઆસની આત્મ રમણતામાં જાય.

૨૨૮ મ. સર્વ ગુણોનો કેવી રીતે નાશ થાય ?

ઉ. સ્વપ્રશંસા, પરનિંદા, ઈર્ષ્યા (બીજાનું વધુ સ્કંધ ન કરવું તે) આપાકષ્ટ, કલેશ તે દુર્ગુણો સર્વ ગુણોનો નાશ કરવા સમર્થ છે.

૨૨૯ મ. સાધુઓ જેટલા પ્રકારની ભાષાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ?

ઉ. હિંસાકારી, લોક પાકનાર, વિક્રાંત, કલેશ ઉપભવનાર, અપવાદ કર્મ, વગર નિવાર્ય અનાર્થ, નિવાદકારી, વિદબળાકારી, દેવકારી, નિંદક, નિર્ભજ, સ્વસ્તુતિ અને પરનિંદાવાળા આવા વચન સાધુ ન બોલે.

૨૩૦ મ. જતોનો વિરાધક કોણ થાય ?

ઉ. જાનનો નિવેધ કરનાર, આદી કરનાર, અચ્છર થાવ કરનાર,

આકોશ વચનવાળો, ઝગડા-કલેશ-વેર-વિગ્રહ-અસમાધિ કરનાર, વેર વધારનાર, રોષ ધરનાર એટલા આરાધક ન થાય.

૨૩૧ પ્ર નિંદાદિની દેવ પડી હોય તો કેવી રીતે ટાળવી ?

ઉ બીજાની નિંદા કરવાનું મન થાય ત્યારે પોતાના દોષની નિંદા કરવી, પોતાની પ્રશંસા કરવાનું મન થાય ત્યારે બીજાના ગુણની પ્રશંસા કરવી, બીજાના ગુણો છુપાવવાનું મન થાય ત્યારે પોતાના ગુણો છુપાવવા, બીજાની અદેખાઈ આવે ત્યારે વિચારવું કે મારી ઋદ્ધિ નકામો શા માટે શુભાવું ?

૨૩૨ પ્ર પાખંડી કોણુ ?

ઉ. ધર્મને નામે લોકોને ઠગે તે પાખંડી.

૨૩૩ પ્ર છટ્ટા અને સાતમા ગુણુસ્થાનમાં શું ફેર ?

ઉ સાતમા ગુણુસ્થાનવાળો પાત્ર પ્રમાદ, મદ વિષય-કષાય, નિંદ્રા, વિકથા ન સેવે તથા સજલના ચાર કષાયને વધારે પાતળા કરે અને ધર્મ ધ્યાનમાં રહે તેથી અપ્રમત કહેવાય

૨૩૪ પ્ર વીર્ય ગુણુ અને ક્ષયોપશમમાં શું ફેર.

ઉ વીર્ય ગુણુ અતરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી, ઉપજે છે ને ક્ષયોપશમ ચારે ઘનઘાતી કર્મનો થાય છે, જ્યાં ક્ષયોપશમ થાય છે ત્યાં વીર્ય ગુણુ તો સહચારી હોય જ

૨૩૫ પ્ર પડવાઈ સમકિતી અર્ધ પુદ્ગળમાં પાછો ઠેકાણુ કેમ આવે ?

ઉ. જેમ દોરાવાળી ખોવાયેલી સોય ગોતી જડે છે તેમ સમકિતના પર્યાવનો અશ અને શ્રુતજ્ઞાનનો અશ પડવાઈના આત્મામાંથી બીધ નહિ તેથી પાછો ઠેકાણુ આવી જાય

૨૩૬ પ્ર જીવ શુદ્ધ ક્રિયા કયારે કરે ?

ઉ અજીવ શરીરથી જીવનું બિન્નપણું અનુભવે ત્યારે શુદ્ધ ક્રિયા

કહેવાય, તે શુકલ ધ્યાનથી થાય છે, તેના ત્રણ પાયાથી જીવ મુક્તિમાં વધારતો જાય છે અને જોઈ પાચે સર્વ કર્મ અને પુણ્ય સંબંધનો ત્યાગ કરે છે.

૨૩૭ પ્ર. તદુલ મચ્છની વાત સૂચમાં છે ?

૧. શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના ૨૪ માં શતકમાં જોમ છે કે જનુલ્લભસ્ય ખ્યાતમા ભાગની જવલેણા અને જતમુક્તની સ્થિતિવાળો મચ્છ માછી વિચારના જોરે પરમ કૃષ્ણલેખાના પરિણામી રૌદ્રધ્યાને ખરીને સાતમી નરકે જાય તો તદુલ મચ્છ જાય તેમાં નવલ નથી એવું મચ્છના મુખમાંથી ફેટલાક માછલાં બહાર નીકળતા જોઈ તે વિચાર કે મોટી કથા આવી મોટી હોત તો જોકે માછલું પાણી જ્યાં હતું ત્યાં જ રહેતું. ૨૩૮ પ્ર. કર્મ આત્મપ્રદેશને ઉપરા ઉપર ચરની પેઠે લાગેલાં છે કે કેમ ?

૨. કર્મ વૈકારથી પુરુષજ છે માટે તેનો ઉપરા ઉપર જ જમતો નથી પણ જોકે સમયનાં કે જસખ્યાત સમયનાં બધાં કર્મ આત્મપ્રદેશની સાથે ખીર-નીરની પેઠે રહે છે એ કર્મની સ્થિતિ પાકે તે કર્મ ઉદયમાં આવે અને એ કર્મ પ્રકૃતિજોનો કૃત્યોપશમ થઈ રહે તેનો કૃત્યોપશમ થાય તેટલો ઉચાક થાય.

૨૩૯ પ્ર. શ્રી નકલસહેવ સ્વામીજીને ૭૨ કળા શીખવી તેમાં તો આરભ થાય તો અનુકંપા કર્યાં રહી ?

૩. જુલલ ધર્મથી નિવર્તેલાને વધુ આરભે અને વધુ પ્રયત્ને નિર્વાહાદિ કળામાં કૃષ્ણ મારવા જાણી તેમની અને વધારે પ્રમાણમાં ઘણાં થતાં હજો કાવની અનુકંપા લાવી પોતાના ત્રણ સ્નાતના પ્રભાવે કળા શીખવી, જેથી પ્રમાણ અને આરભ જોઈને કયો તે પરમાર્થ અનુકંપા બાવળી મારણ કે થઈ દિસા ટાળી.

૨૪૦ પ્ર. નિનકલ અને કિલ્લીપીમાં કાણુ કનિષ્ઠ ?

૪. કિલ્લીપી નિનકલ હોઈને વધારે કનિષ્ઠ છે.



૨૪૧ પ્ર વ્યવહાર કાળ કયાં ન લાભે ?

ઉ વિદિશા, ઉર્ધ્વદિશા અને અધોદીશામાં કાળની ના કહી છે

૨૪૨ પ્ર વિદિશા, ઉર્ધ્વ અને અધો દીશામાં અજીવના કેટલા ભાંગા લાભે ?

ઉ અજીવ, અજીવનો દેશ અને પ્રદેશ

૨૪૩ પ્ર શ્રાવક અને શ્રમણોપાસકમાં શુ ફેર ?

ઉ ભગવતી શતક ૬, ઉદ્દેશ ૩૧ મે શ્રાવક-શ્રાવિકા કહ્યા તે છુટક વ્રત, નિયમ, પરચક્ષાણુ, સામાયક, પૌષધના કરનારા અને શ્રમણોપાસક કહ્યા તે નવતત્ત્વના જાણુ, ૧૨ વ્રતધારી, મહિનામાં છ પોષા કરનાર, જે વખત પ્રતિક્રમણુ અને હમેશા સામાયક એમ કાયમના કરવાવાળા સમજવા

૨૪૪ પ્ર. ભગવતીજી શતક ૨, ઉદ્દેશ ૧, ત્યાં ભગવાનને “વિચટ્કલોઘ” કહેલ છે તે શુ ?

ઉ વિચટ્કલોઘ = નિત્યલોજી, અહીં વિચટ્ક એટલે નિવર્ત્યા એમ થતો નથી

૨૪૫ પ્ર ભગવાનને મુગુટ, આભરણુ, અલંકાર હોય ?

ઉ ભગવતીજી શતક ૨, ઉદ્દેશ ૧, ખધકને અધિકારે કહ્યું છે કે ભગવત મુકુટાદિક વસ્ત્ર આભૂષણુ વિના પણ અતિશેમા અતિશે દીપે છે.

૨૪૬ પ્ર ખધક સન્યાસીને પ્રશ્ન પૂછનાર પીંગળ નિયંઠો સાધુ કે શ્રાવક ?

ઉ નામ પીંગળ, અટક નિયંઠો તે શ્રાવક હતો, સાધુ નહિ

૨૪૭ પ્ર સાધુને માટીનું ભાજન કહ્યે ?

ઉ સાધુને તુખડાનું, માટીનું, કાષ્ટતુ એમ ત્રણજાતના ભાજન કહ્યે.

૨૪૮ પ્ર. સાધુ કાળ ધર્મ પામ્યા પછી તેનું શબ, સાધુએ ક્યારે વોસશવવું બોધ્યો.

ઉ. મૃત્યુકાળ પછી જ બરીએ શબ સાધુએ વોસશવવું બોધ્યું, ત્યારબાદ સમૂર્ણ શબ છે પછી સાધુથી અડાય નહિ પણ મૃત્યુ છે એવા અપવાદિ કારણે અદ્વૈતમાથી લાવતા વધારે માર લાગે તે અડવું પડે, એન ધર્મની હીલના યવા દેવી નહિ.

૨૪૯ પ્ર. ભવિ બાણી શકે કે હું ભવિ હર્મશ ?

ઉ. હું ભવિ હર્મશ કે અભવિ બોલે એને વિચાર થાય તે ભવિ હોય.

૨૫૦ પ્ર. દર્શન બોલ વિકસા કરી ?

ઉ. કુતીર્થના ઝાન્યારિકની પ્રગટા કરવાથી સંસ્થાનારને તેમ ઉપર શમ થાય તો સમક્ષિતમાં બોલ પામે તે દર્શન વિકસા કરાવવી.

૨૫૧ પ્ર. ચાન્દ્ર સુખ સો બોલન ઉચ્ચે પ્રકાશ કરે તો તેની ઉપર શેનો પ્રકાશ કરો ?

ઉ. ઉચ્ચે દિશા વિમલા બધી છે તેવડની પુદ્ગળ છે, કહેવે પ્રકાશે છે, નીચી દિશાને વમાદિય કહેવ છે.

૨૫૨ પ્ર. હીક્ષા લેતી વખતે કય દેશમાં હોય ?

ઉ. હીક્ષા લેતી વખતે ૭ મુ શુભસ્થાન હોય ત્યાં તમુ શુભ દેશમાં જ છે.

૨૫૩ પ્ર. દ્રવ્ય અને ભાવ દેશમાં શું ?

ઉ. વર્ણ બંધ, રજ સ્પર્શ સહિત છે તે દ્રવ્ય દેશમાં, ભજના પરિણામ તે ભાવ દેશમાં.

૨૫૪ પ્ર. નિદ્રા કયા કર્મને ઉદયે હોય ?

ઉ. દર્શનાવરણિય, શાસ્ત્રાવેદનીય અને શતિમહાનીય કર્મના ઉદયથી નિદ્રા આવે.

૨૫૫ પ્ર સુચી કુસગ્ગ કરે તે આશ્રવનો અર્થ શું ?

ઉ સુચી=સોય, કુસગ્ગ=અણીવાળું ડાભ તેને અજતનાથી મૂકે તો આશ્રવ, કારણ કે તે ઉપધાત કરવાવાળાં ઉપકરણ છે.

૨૫૬ પ્ર. સમુદ્ધાતમાં આત્મ પ્રદેશ અને પુદ્ગલો શરીર બહાર જાય કે નહિ ?

ઉ. વેદની સિવાયની બીજી સમુદ્ધાત કરતાં આત્મ પ્રદેશ તથા પુદ્ગળ શરીર બહાર નીકળે વેદની સમુદ્ધાત તો શરીરમાં જ શરીર પ્રમાણે શરીરના તમામ ભાગમાં અને અવયવોમાં તથા પોતાદમાં છદ્વિશિમાં થાય છે

૨૫૭ પ્ર બળ અને વીર્યમાં શું ફેર ? તેમજ પુરુષાકાર અને પરાક્રમમાં શું ફેર ?

ઉ બળ=શરીરની સમર્થાઈ, વીર્ય=જીવનો ઉત્સાહ, પુરુષાકાર=તન્મયપણું, પરાક્રમ=પાર ઉતારવું

૨૫૮ પ્ર. ઉઠાણુ, કર્મ, બળ, વીર્ય, પુરુષાકાર, પરક્રમે રૂપી કે અરૂપી ?

ઉ આત્મધર્મ [ગુણ] આશ્રી અરૂપી, નામ કર્મની પ્રકૃતિ આશ્રી રૂપી

૨૫૯ પ્ર સાધુને વ્યવહાર અને સત્યભાષા બોલવાની કહી ત્યારે બારમે ગુણુસ્થાને ૪ મનના, ૪ વચનના અને ૧ ઉદારીકનો એમ ૯ જોગ કહ્યા તેનું શું કારણ ?

ઉ. ધરાદાપૂર્વક અસત્ય અને મિશ્ર મન તથા વચનના યોગ પ્રવર્તાવે નહિ પણ દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયની વ્યાખ્યામાં, બારમા ગુણુ સ્થાન સુધી, કેવળી પ્રમાણે યથાતથ્ય જાણી શકે નહિ, તે પ્રમાણે મન પ્રવર્તાવી શકે નહિ તથા વચનથી બોલી શકે નહિ તે આશ્રી સમજવું

૨૬૦ પ્ર 'સમચ ગોયમ મા પમાયએ'નો અર્થ શું ?

ઉ ગો = ઇદિયોને, યમ = નિયમમા લાવવાને, સમય = સમય માત્રનો, મા = નહિ, પ્રમાયજ્ઞે = પ્રમાદ કરવો. એટલે ઇદિયોને નિયમમા લાવવાનો સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો નહિ.

૨૧૧ પ્ર. દશવૈકલિક સૂત્ર આ હ, ઉદ્દેશો ૩ ગાથા ૧૧મીના બે પદમાં કહ્યું છે કે “ગુણેર્હિંસાહુ અગુણેર્હિંસાહુ જિન્હાર્હિંસાહુ ગુણમુન્યસાહુ” તેનો અર્થ શું ?

ઉ. ગુણેર્હિંસાહુ = જ્ઞાન કર્મન, આસ્તિ, તપ, વીર્ષ જે જાત્રમ ગુણવાળા હોય તે સાધુ અગુણેર્હિંસાહુ = શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ જે કામલોગના પુણ્યગીક ગુણો છે તે શકિત હોય તે અધુ જિન્હાર્હિંસાહુ = સાધુ જ્ઞાનાદિ ગુણો શ્રદ્ધા કરે ગુણમુન્યસાહુ = પૂર્વ ગીક ભાવોનો ત્યાગ કરે તે સાધુ.

આ ઉપરથી જોમ સમજવું કે જૈનધર્મના તત્ત્વમાં વિશેષ પડે જોવો અર્થ ન કરવો, એકાંત શબ્દ નયને પકડી ન શકવી, કંઈ પડિતો પાસેથી જ્ઞાન શ્રદ્ધા ન કરવું કારણ કે તેઓ સર્વજ્ઞ વીતરાગના ભાવને બાજુવા નથી.

૨૧૨ પ્ર. “અરિહંતના હેતુને અર્થે સાધુઓ આચાર પાળવો” તેનો અર્થ શું ?

ઉ. કર્મ અને ભાવ યત્નનો નાશ કરવાના હેતુથી સધુએ આચાર પાળવો

૨૧૩ પ્ર. વદહ નમસ્સધનો અર્થ શું ?

ઉ. વદહા = ગુણગ્રામ, નમસ્કાર = પાવ્ય જાત નમાવીને નમવું તે.

૨૧૪ પ્ર. મર્જાની કામસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટી ૨૪ વર્ષની હતી તે કેવી રીતે ?

એક સ્ત્રીના ઉદરમાં ૧૨ વર્ષ ગર્ભ તરીકે રહી ત્યાંથી ચ્યવી બીજી સ્ત્રીના ઉદરમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિએ ૧૨ વર્ષ ગર્ભપણે રહે તો ગર્ભની કાયસ્થિતિ ૨૪ વર્ષની કહેવાય પણ ત્રીજીવાર એમ અને નહિ.

૨૬૫ પ્ર. આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિનો અર્થ શું ?

ઉ આધિ = માનસિક પીડા, વ્યાધિ = શારીરિક પીડા, ઉપાધી = ધન, ઉપકરણ, સ્વજન વગેરે બાહ્ય પદાર્થોની ચિંતા.

૨૬૬ પ્ર. સંથારાની વિધિ ન આવડતી હોય અને ગમે ત્યારે સંથારો કરવો હોય તો સહેલી રીત કઈ ?

ઉ સંથારાની સહેલી રીત :—

આહાર, શરીર અને ઉપધિ, પચ્યકૃષ્ણ પાપ અહાર, મરણ હોય તો વોસિરે, જીવું તો આ ગા ર.

૨૬૭ પ્ર. સંથારો અને આત્મહત્યામાં શું ફેર ?

ઉ સંથારો = સમાધિ મરણ, ઉપવાસ સહિત આત્મધ્યાન, મોક્ષનો હેતુ આત્મહત્યા = અજ્ઞાન, કષાય અને ખોટી ઇચ્છાથી મરણું તે સંસારનો હેતુ છે

૨૬૮ પ્ર. અજ્ઞાન મરણ કોને કહેવાય ?

ઉ મરતી વખતે હાયહોય કરે, રડે, પાંચ ઇંદ્રિયોને વશ પડે. થકો મરે, માયા, નિહાન અને મિથ્યાદર્શન સહિત મરે, કરણીનો સોદો કરી મરે, ટમાના કેઈ પ્રકારે આપઘાત કરે તે અજ્ઞાન મરણ.

૨૬૯ પ્ર. જીવના પાંચ ભાવ કયા ? અને તેનું ફળ શું ?

કયા કર્મ કયા ભાવમાં આવે ?

ઉ જીવના ભાવ, ફળ અને કર્મનો સળધ નીચેના કોષ્ટક ઉપરથી સહેલાઈથી જાણી શકાયો

ઉ. એ = ઇદ્રિયોને, યમ = નિયમમા લાવવાને, સમય = સમય માત્રનો, મા = નહિ, પ્રમાયએ = પ્રમાદ કરવો. એટલે ઇદ્રિયોને નિયમમા લાવવાનો સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો નહિ.

૨૧૧ પ્ર. દશવૈકલિક સૂત્ર આ. ૯, ઉદ્દેશો ૩ આથા ૧૧મીના બે પદમાં કહ્યું છે કે “ગુણેર્હિંસાદુ અગુણેર્હિંસાદુ જિન્હાર્હિંસાદુ ગુણમુન્યસાદુ” તેનો અર્થ શું ?

ઉ. ગુણેર્હિંસાદુ = જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય એ આત્મ શુભલાભ હોય તે સાધુ અગુણેર્હિંસાદુ = શબ્દ, રૂપ, રસ, બોધ, સ્પર્શ એ કામલોજના પુણ્યગીક ગુણો છે તે શકિત હોય તે સાધુ જિન્હાર્હિંસાદુ = સાધુ જ્ઞાનાદિ ગુણો અહલ કરે ગુણમુન્યસાદુ = ઝાંખગીક ભાવોને ત્યાજ કરે તે સાધુ

આ ઉપરથી જોમ સમજવું કે જૈનધર્મના તત્ત્વમાં વિશેષ પદો જોવો અર્થ ન કરવો, જોઈત શબ્દ નમને પકડી ન શખવી, કશ પડિતો પાસેથી જ્ઞાન અહલ ન કરવું કારણ કે તેઓ સર્વજ્ઞ વીતરાગ્ય લાવને સ્વચ્છતા નથી.

૨૧૨ પ્ર. “અરિકં તના હેતુને અર્થે સાધુઓ આચાર પાળવો” તેનો અર્થ શું ?

ઉ. કમં અને ભાવ શયુનો નાશ કરવાના હેતુથી સાધુને આચાર પાળવો.

૨૧૩ પ્ર. વહધં નમસ્સધનો અર્થ શું ?

ઉ. વહધા = શુભઆમ, નમસ્કાર = પાંચ અંગ નમાવીને નમવું તે

૨૧૪ પ્ર. મર્ષાની કામચિત્તિ ઉત્કૃષ્ટી ૨૪ વર્ષની કહી તે કેવી રીતે ?

તે ઉપરાંત જીવાશ્રી ઉદય નિષ્પન્ન ભાવ :- અસ રૂ-  
પણું, અજ્ઞાન, અવિરતિપણું, આહારકપણું, સ સારી અવસ્થા, છન્નસ્થપણું,  
અકેવળીપણું સન્નેગીપણું, અસિદ્ધપણું

અજીવઉદય નિષ્પન્ન ભાવ :- વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શરીર, નાં  
પ્રયોગસા પુદ્ગળ કર્મના ઉદયથી જીવના ભાવ કર્મરૂપપણે (સ સાર રૂપ  
પણે) પરિણમે

૨૭૦ પ્ર. અજીવ સાદિ પરિણામના કેટલા ભેદ ?

ઉ ૨ અંધન ( સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ ) ૨ ગતિ ( કુસમાન અપુસમાન ),  
૫ સંકોણ, ૫ ભેદ ( અંડ યાવત ઉત્કારીક ), ૫ વર્ણ, ૨ ગંધ, ૫ રસ,  
૮ સ્પર્શ, અશુદ્ધધુ, ૨ શબ્દ પરિણામ એમ ૧૦ બોલના ૩૭ ભેદ  
અજીવ પરિણામના થયા

૨૭૧ પ્ર. અનાદિ પારિણામ કેટલા ?

ઉ ૬ દ્રવ્ય શાશ્વતા, ૭ લોક, ૮ અલોક, ૬ ભવ્ય, ૧૦  
અભવ્ય એ ૧૦ બોલ નિત્ય છે છ દ્રવ્ય જીવ, પુદ્ગળ, ધર્માસ્તિકાય,  
અધર્માસ્તિકાય, આકાશ, કાળ

૨૭૨ પ્ર. સાધુના કલ્પ કેટલા ?

ઉ સાધુના કલ્પ પાચ છે:- (૧) સ્થિતિ કલ્પ તે ૧લા અને છેલા  
તીર્થ કરના સાધુ માટે છે, તેમને કલ્પ ૧૦ કાતુન પ્રમાણે સુકરર  
કરેલા હોય તેજ પ્રમાણે ચાલે તેમને પાચ ચારિત્ર હોય (૨)  
અસ્થિતિકલ્પ તે વચલા ૨૨ તીર્થ કરના સાધુ તથા મહાવિદેહ ક્ષેત્રના  
સાધુ માટે છે તેમને વસ્ત્રાદિ ખાખતના કેટલાક ધારાધોરણનો પ્રતિબંધ  
નથી, તેમને છેદોપસ્થાનીય અને પરિહાર વિશુદ્ધિ એ બે ચારિત્ર ન  
હોય (૩) સ્થવિર કલ્પ તે ૨૪ તીર્થ કરના સાધુના સપ્રદાયના ખાંધાનો  
કલ્પ છે (૪) જનકલ્પ તે આચાર છન્નસ્થ તીર્થ કરના આચારને

	સાદિ પરિણામ	ઉચ્ચ ભાવ	કુચોપશમ ભાવ	ઉપશમ ભાવ	કુચો ભવ
કર્મ	૮	૮	૪ વાતિ કર્મ	૧ મોહનીય કર્મ	૪ અને ૮
મતિ	૪	૪		૦	૦
ઇન્દ્રિય	૫	૦	૫	૦	૦
ક્રિયા	૪	૪	સુખસ્થાનની મોહતા પ્રમાણે	૨૫	૨૫
દેશ્ય	૬	૬	૦	૦	૦
જ્ઞાન	૮	૦	૭/૪ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન	૦	૧ કેવલજ્ઞાન
કર્શન	૪	૦	૩	૦	૧ કેવલકર્શન
એમ	૩	૩	૦	૦	૦
ઉપએમ	૨	૦	૧૦	૦	૨
આસ્તિ	૫	૦	૪ આસ્તિ ૧ અસ્તિતાઅસ્તિ	૧	૧
વેદ	૩	૩	૦	૩	૩
લગ્નિ	—	—	૮ { ૫ લગ્નિ ૩ વીર્ય	—	૫
દોષ	—	૧ મિશ્રતા	૩ કર્શન મોહની	૧ ઉપશમ અમકિત	૧ ક્રામક અમકિત
કામ	—	૬	—	—	—



તે ઉપરાંત જીવાશ્રી ઉદય નિષ્પન્ન ભાવ :- અસંજી-

પણુ, અજ્ઞાન, અવિરતિપણુ, આહારકપણુ, સ સારી અવસ્થા, છદ્મસ્થપણુ, અકેવળીપણુ સન્નેગીપણુ, અસિદ્ધપણુ

અજીવઉદય નિષ્પન્ન ભાવ :- વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શરીર, નાં પ્રયોગસા પુદ્ગળ કર્મના ઉદયથી જીવના ભાવ કર્મરૂપપણે (સ સાર રૂપ પણે) પરિણમે

૨૭૦ પ્ર. અજીવ સાદિ પરિણામના કેટલા ભેદ ?

ઉ ૨ અંધન (સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ) ૨ ગતિ (કુસમાન અપ્રુસમાન), ૫ સંકાણુ, ૫ ભેદ (અંડ યાવત ઉત્કારીક), ૫ વર્ણુ, ૨ ગંધ, ૫ રસ, ૮ સ્પર્શ, અગુરૂલદુ, ૨ શબ્દ પરિણામ એમ ૧૦ બોલના ૩૭ ભેદ અજીવ પરિણામના થયા

૨૭૧ પ્ર. અનાદિ પારિણામ કેટલા ?

ઉ ૬ દ્રવ્ય શાશ્વતા, ૭ લોક, ૮ અલોક, ૬ ભવ્ય, ૧૦ અભવ્ય એ ૧૦ બોલ નિત્ય છે. છ દ્રવ્ય જીવ, પુદ્ગળ, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ, કાળ

૨૭૨ પ્ર. સાધુના કલ્પ કેટલા ?

ઉ સાધુના કલ્પ પાંચ છે:- (૧) સ્થિતિ કલ્પ તે ૧લા અને છેલા તીર્થ કરના સાધુ માટે છે, તેમનો કલ્પ ૧૦ કાનુન પ્રમાણે મુકરર કરેલો હોય તેજ પ્રમાણે ચાલે તેમને પાંચ ચારિત્ર હોય (૨) અસ્થિતિકલ્પ તે વચલા ૨૨ તીર્થ કરોના સાધુ તથા મહાવિદેહ ક્ષેત્રના સાધુ માટે છે તેમને વસ્ત્રાદિ બાળતના કેટલાક ધારાધારણુનો પ્રતિબંધ નથી, તેમને છેદોપસ્થાનીય અને પરિહાર વિશુદ્ધિ એ બે ચારિત્ર ન હોય (૩) સ્થવિર કલ્પ તે ૨૪ તીર્થ કરના સાધુના સપ્રદાયના બાધાનો કલ્પ છે (૪) જીનકલ્પ તે આચાર છદ્મસ્થ તીર્થ કરના આચારને

મળતો હોય (૫) કલ્પાતીત-છંદસ્વ તીર્થંકર અને કેવલી ભગવાનને માટે કાપણ નથી, તેઓનો આધાર ઉત્કૃષ્ટ છે.

૨૭૩ મ. પ્રત્યેક બોધી અને સ્વયંભુવ કયા કલ્પમાં હોય ?

ઉ. (૧) પ્રત્યેકબોધી પૂર્વાધિક જ્ઞાનવાળા, કેઈ અવધિજ્ઞાનવાળા, કેઈ ભતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળા હોય, બેકલાવિહારી હોય, લગભગ એન કલ્પી જેવા હોય.

(૨) સ્વયંભુવના બે ભેદ-તીર્થંકર, તેઓ કલ્પાતીત છે ૨ પૂર્વાધિક જ્ઞાનવાળા તેઓ મગ્ધમાં જઈ દીક્ષા લીધે તો સ્થવીર કલ્પી અને બેકલા વીધરે તો એન કલ્પી જેવા, મુની કરકેશીવંત.

૨૭૪ મ. સામાયિક ચારિત્રની કલ્પ સ્થિતિ કેટલી ?

ઉ. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુ માટે તેમની કલ્પ સ્થિતિ ૪૦ ૭ દિવસ, ૫૦ ચાર માસ, ૬૦ છ માસ, છેવટે ૩ માસે તો છેલ્લેપસ્થાનીય ચારિત્ર આકરણું જ બોધને વચલા ૨૨ તીર્થંકરના સાધુ માટે અવલવ કલ્પ સ્થિતિ પણ ૨૩મા તીર્થંકરના સાધુ ૨૨ મા તીર્થંકરના શાસનમાં ભળે ત્યારે છેલ્લેપસ્થાનીય ચારિત્ર લેવું પડે.

૨૭૫ મ. પાંચમા આરાના જન્મેલા માટે કેટલી કલ્પ સ્થિતિ હોય ?

ઉ. ત્રણ કલ્પ સ્થિતિ-૧ સામાયિક ચારિત્ર, ૨ છેલ્લેપસ્થાનીય ચારિત્ર, ૩ સ્થવીર કલ્પ.

૨૭૬ મ. જિન કલ્પ કયારે હોય ?

ઉ. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના હસ્તદીક્ષિત અથવા હસ્ત દીક્ષિતના શિષ્ય હોય તેજ પરિહાર નિશુદ્ધ અને પછી જિનકલ્પીપણ ખારણ કરી શકે.

૨૭૭ મ. એન કલ્પીનો કલ્પ આચાર છતાં તે કલ્પ છોકયા વગર મોક્ષ કેમ ન જાય ?

ઉ જન કલ્પમાં કાળ કરે તો આઠમા દેવલોક સુધી જાય  
કારણ કે કંઈક ઉચ્છેદ ભાવ સહિત આકરી કરણી કરવામાં આવતી  
હોય. જન કલ્પી ગચ્છમાં આવ્યા પછી સ્થવિર કલ્પીમાથી ક્ષપક  
શ્રેણીએ ચઢી કલ્પાતીત થાય તો મોક્ષ જાય

૨૭૮ પ્ર એકલવિહારી કોણ હોય ?

ઉ જનકલ્પી અને પડિમાધારી સાધુ પણ તીર્થકરના હસ્ત  
દીક્ષીત સાધુ ભગવાન સાથે રહીને પડિમા વહી શકે, વળી પડિમાધારી  
૨૪ તીર્થ કરના સાધુ થઈ શકે આઠ ગુણનો ધણી, પુરૂષ જાતિનો  
એકલવિહારી થઈ શકે ૧ દૃઢ શ્રદ્ધા, ૨ બોલે તેવું પાળે એવો  
સત્યવાદી, ૩ બુદ્ધિમાન, ૪ બહુશ્રુત તે જ ૦ નવ પૂર્વની ત્રીજી  
આચાર વત્યુ સુધી અને ઉં ૦ કંઈક ઉણા ૧૦ પૂર્વ સુધી ભણેલ  
હોય, ૫ શક્તિવાન, ૬ અલ્પાધિકરણી, ૭ ધીર્યવાન, પરિષદ ઉપસર્ગમાં  
ધીરજવાળો, ૮ વીર્યવન્ત તેમાંના ખુલાસા.- તેઓ એકજ પાત્ર રાખે,  
વસ્ત્ર ૧ થી ૩ રાખે, અથવા નગ્નભાવ તથા કટીબધ હોય, જીવાન  
હોય, ત્રીજા ચોથા આરાનો જન્મ્યો હોય, નિરોગી હોય, વજ્રઋષભ-  
નારાય સઘયજીવાળો હોય, વસ્ત્ર કે પાત્ર અપવાદ માર્ગે રાખે બીજું  
જનકલ્પી, પડિમાધારી, પ્રત્યેક બુદ્ધ, અવધિજ્ઞાની, જાતિસ્મરણ જ્ઞાની  
એકલ વિહારી થઈ શકે

૨૭૯ પ્ર. ઉપર પ્રમાણે ગુણ ન હોય તો એકલવિહારી થાય ?

ઉ ગુણ ન હોય તો અવગુણ હોય:- બહુ કષાયવાળો, બહુ  
પાપી-ઢોંગી ધૂર્ત-હિંસક કુકર્મી, હોય તે એકલો ફરે કારણકે તેને  
અવગુણ છુપાવવા હોય

૨૮૦ પ્ર. ગુરૂ કાળ ધર્મ પામે અને બીજો સાધુ-સાધ્વી ન  
હોય તો શુ કરવું ?

ઉ જ્યાં સુધી એકલા રહેવું પડે ત્યાં સુધી છઠ્ઠ-અઠમ તપ  
કરવા, ક્રિયામા સાવધાન રહેવું અને સુશિષ્યની ઇચ્છા કરવી, કોઈ

શિષ્ય ન મળે તો જોકોયો પહેલા રોપ લાગી જાય તેથી કોઈપણ  
આચાર્ય કે સાધુના આશ્રમે વિચરી સયમ પાળવો.

૨૮૧ પ્ર. બહુસૂત્રી કોણ કહેવાય?

ઉ. જ્યન્ય તપસ્યા પૂર્વની ત્રીણ આચાર વસ્તુ અને ઉપદેશ  
કોઈકણ જોઈ પૂર્વનું જ્ઞાન મેળવે તે બહુસૂત્રી કહેવાય. (જુઓ  
હ્યણમગ્ન સૂત્ર)

૨૮૨ પ્ર. આઠ પ્રવચનઆત્મા કયા માર્ગમાં છે?

ઉ. પાંચ સુમતિ અપવાદ માર્ગમાં અને ત્રણ સુતિ ક્ષેત્ર  
માર્ગમાં છે.

૨૮૩ પ્ર. શિખામણુ માટે કુપાય કોણ?

ઉ. પાંચ દોષવાળો શિખામણુ ન હીજો ૧ જર્વ, ૨ ક્રોધ, ૩  
મમાક, ૪ રોગ, ૫ આળસ.

૨૮૪ પ્ર. શિક્ષા શુ છે?

ઉ. પાંચ મહાવત પ્રકાર શિક્ષા છે અને આઠ પ્રવચન સેવન  
શિક્ષા છે.

૨૮૫ પ્ર. સર્વ સૂત્રનું જ્ઞાન મેળવવાનો કાળ સૂત્રમાં કેટલો છે?

ઉ. અવકાશ સૂત્રના ૧૦મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે વીસ વર્ષની  
વિશ્વાવળ નિમિશને સર્વ સૂત્રનો અનુવાદ શીખવો કરવો.

૨૮૬ પ્ર. ગુરુની આજ્ઞાએ જ કોઈકવિકારી થવાય કોવો  
સુવનો લાખલો છે?

ઉ. હ્યણમગ્ન કાણે ૭ મે, તેમાં ૭મું કારણ જો છે કે શિષ્ય  
ગુરુને કહે કે અમવાન જોકોયો વિકાર કરવાનો મારો થાય છે ત્યારે  
ગુરુ આજ્ઞા આપે ત્યારે વિકાર કરે.

૨૮૭ પ્ર. સાધુને કોઈકું વિચારનું નહિ કોમ ખુલ્લો રાખદમાં  
કર્તા છે?

ઉ બૃહત્કલ્પ સૂત્રના ૧લા ઉદ્દેશામાં એકલા જવા આવવાનો કે વિહાર કરવાનો નિષેધ કર્યો છે. પોતા સહિત બે ત્રણની વિચરવાની આજ્ઞા છે વ્યવહાર સૂત્રના ૪થા ઉદ્દેશે પહેલા સૂત્રથી ૧૦માં સૂત્ર સુધીમાં કહ્યું છે કે શિયાળા-ઉનાળાના આઠ માસમાં આચાર્ય ઉપાધ્યાયને પણ એક પોતે અને એક બીજા વિના વિહાર કરવો કલ્પે નહિ અને ચોમાસામાં પોતે સહિત ત્રણથી ઓછા રહેવું ન કલ્પે, ગણુવ છેદકને તેમના કરતાં દરેક વખતે એક વધારે જોઈએ.

૨૮૮ પ્ર પડિમાધારી આવક પાછો ગૃહવાસમાં જાય ?

ઉ. પડિમાધારી આવક દીક્ષા લીએ કા સંતારો કરે, ઘરમાં ન જાય.

૨૮૯ પ્ર સાધ્વી એકલવિહારી થઈ શકે ?

ઉ સાધ્વીને ત્રણથી ઓછા વિચરવાની આજ્ઞા નથી,

૨૯૦ પ્ર નિન્હવ કોણુ કહેવાય ?

ઉ સમકિત વચ્ચુ તે નિન્હવ, તેના બે ભેદ— ૧ પ્રવચન સૂત્ર વચન ઉપાપે તે પ્રવચન નિન્હવ તે ઉત્કૃષ્ટ કરણીથી નવઐવેચક સુધી જાય ૨ નિહક નિન્હવ તે ઉત્સુત્ર પડ્પણા સાથે તેના પડ્પક કેવળી, ધર્માચાર્ય અને સંઘની માયા સહિત નિંદા કરે તે મરીને કિલ્વીથી દેવ થાય.

૨૯૧ પ્ર માયા સહિત નિંદા કેવી હોય ?

ઉ બલો થતો જાય અને નિંદા કરતો જાય જેમ કે મને દાઝે છે એટલે મારે કહેવું પડે છે

૨૯૨ પ્ર. આકરી કરણી કરનાર નિન્હવ સારો કે પાસત્યો સારો ?

ઉ પાસત્યો સમકીતી હોય પણ ચારિત્રમાં દોષ લગાડે, તે પ્રાયશ્ચિતથી શુદ્ધ થઈ શકે અને તે બકુશ અને પ્રતિસેવણા નિયંત્રે છે શુષ્કસ્થાને રહે ત્યારે નિન્હવ મિથ્યાત્વી પહેલે શુષ્કસ્થાને હોય

શિષ્ય ન મળે તો કોઈકે રહેતાં હોય હાજી જામ તેથી કેઈકે  
આપ્યાં કે સાધુના આશયે વિચારી સમય પાળવો.

૨૮૧ પ્ર. બહુસૂત્રી કૌણ કહેવાય ?

ઉ. જન્મ નવમા પૂર્વની ત્રીણ આચાર વસ્તુ અને ઉત્કૃષ્ટ  
દ્યૌત્કૃષ્ટ ચોઠ પૂર્વનું જ્ઞાન મેળવે તે બહુસૂત્રી કહેવાય. (સુતો  
ઠાણામગ્નિ સત્ર)

૨૮૨ પ્ર. આઠ પ્રવચનમાતા કયા માર્ગમાં છે ?

ઉ. પાંચ સુમતિ અપવાદ માર્ગમાં અને ત્રણ કૃતિ ઉત્તર  
માર્ગમાં છે.

૨૮૩ પ્ર. શિષ્યામણુ માટે કુપાત્ર કૌણ ?

ઉ. પાંચ દોષવાળો શિષ્યામણુ ન હોય ૧ ગર્વ, ૨ ક્રોધ, ૩  
પ્રમાદ, ૪ શય, ૫ આળસ.

૨૮૪ પ્ર. શિક્ષા શુ છે ?

ઉ. પાંચ મહાવત્ર મહત્ત્વ શિક્ષા છે અને આઠ પ્રવચન સેવન  
શિક્ષા છે.

૨૮૫ પ્ર. સર્વ સૂત્રનું જ્ઞાન મેળવવાનો કાળ સૂત્રમાં કેટલો છે ?

ઉ. અવકાશ સૂત્રના ૧૦મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે વીશ વર્ષની  
વિદ્યાવાળા નિમ્નન્યને સર્વ સૂત્રનો અનુવાદ શીખવે કરવો.

૨૮૬ પ્ર. ગુરુની આજ્ઞાએ જ કોઈકેનિહારી થવાનું કોનો  
સૂત્રનો દાખલો છે ?

ઉ. ઠાણામગ્નિ ઠાણે ૭ મે, તેમાં ૭મું કારણ કો છે કે શિષ્ય  
ગુરુને કહે કે ભગવાન કોઈકે વિદ્યાર કરવાનો મારો ભાવ છે ત્યારે  
ગુરુ આજ્ઞા આપે ત્યારે વિદ્યાર કરે.

૨૮૭ પ્ર. સાધુને કોઈકું વિચારવું નહિ એમ ખુદ્દા શબ્દમાં  
કયાં છે ?

૨ પાસથાના બે લેદ—દેશથી પાસથો હોય તે સંધ્યાતર પિંડ, સામો આજીલો પિંડ, નિત્ય પિંડ અને અગ્નિપિંડ લીધે. સર્વથી પાસથો હોય તે ફક્ત વેષધારીજ હોય.

૩ ઉત્સન્નના બે લેદ—દેશથી ઉત્સન્નો આવશ્યક સજ્જાયાદિ કરે નહિ અથવા ઓછા અધિકા કરે અને સર્વોત્સનો રૂતુ બધ કાલમાં વગર કારણે પીઠ, ફલગ વાપરે, સ્થાપના પિંડ લોગવે, પથારી પ્રતિલેખે નહિ અને પાથર્યેજ રાખે.

૪ કુશીલિયાના ત્રણ લેદ—૧ જ્ઞાનના આઠ આચાર ન પાળે તે જ્ઞાનકુશીલિયો, ૨ દર્શનના આઠ આચાર ન પાળે તે દર્શન કુશિલીયો, ૩ ચારિત્ર કુશિલીયો આઠ પ્રવચનમાતાની આરાધના ન કરે, મંત્ર જ ત્ર કરે

૫ સસત્તાના બે લેદ—૧ સકલીષ્ટ સંસત્તો તે પાત્ર આશ્રવ અને ત્રણ ગર્વ સેવે, ગૃહસ્થ કે ગૃહસ્થીણી તેના છોકરા છોકરીની ચિંતા કરે તેના દુખે દુખી થાય તેના સુખે સુખી થાય અને બીજો અસકલીષ્ટ સસત્તો તે પાસથો મળે તો તેના જેવો થાય, સવેગી મળે તો સવેગી જેવો થાય, તેને સગ તેવો રગ લાગે

૨૬૭ પ્ર. શ્રુત આખ્યાત ધર્મની ૧૬ કળા કઈ ?

ઉ, ૧ ચેતનની ચેતના—અક્ષરનો અનતમો ભાગ ઉઘાડો તે, ૨ યથાપ્રવૃત્તિ કરણ, જૈન ધર્મની કરણી, પહેલે ગુણ ઠાણે કરીને, ચડતા પરિણામની ધારાથી અંતો કોડાકોડી સુધી આવે, એટલે ૬૬ કોડાકોડ સાગરોપમની સ્થિતિના કર્મોનો નાશ કરે ત્યારે યથાપ્રવૃત્તિ કરણ સુધી આવે, અહિ સુધી, અભવી આવી શકે પછી પરિણામની ધારાથી પડ્યના અસખ્યાતમા ભાગના કર્મ ખપાવી યથાપ્રવૃત્તિકરણ કરે પછી અતર્મુહુર્તના કર્મ ખપાવી, ૩ ત્રીજી કળા અપૂર્વ કરણ કરી અનતાનુબધી કષાય અને મિથ્યાત્વનો ગ્રંથી લેદ કરે, ૪ અનિવૃત્તિ કરણથી મિથ્યાત્વ ટાળે, ૫ શુદ્ધ શ્રદ્ધા સમકિત પામે ગું ૪, ૬ દેશવિરતિપણુ ગું ૫, ૭ સર્વ વિરતિ ચારિત્ર ગું ૬, ૮ ધર્મધ્યાન

અને વ્યવહારથી છૂટા સુષુપ્તચાનની ક્રિયા કરે, તેને પ્રાવશ્ચિત નથી પણ બ્યારે પોતાની ભૂલ કબુલ કરે ત્યારે આરાધક થાય અને ભૂલ કબુલ ન કરે તો સસારમાં ભુકે અને ણીબાને જુલકે કારણ કે તેનું મિથ્યાત્વ અભિનિવેશિક હોય છે

૨૬૩ પ્ર. પાસત્યામા સાધુપણુ હોય તો બધા પાસત્યાને સાધુ માનવા ?

ઉ. પાસત્યામાં કેટલે અથો સાધુપણુ છે તે કેવળી ભગવાન જાણે છે, હસ્તથી અભિપ્રાય જાણી શકાય નહિ. આપણે જેને પાસત્યા માનીએ તે કદાચ કેવળીની કષ્ટિમાં સાધુ હોય તો સાધુને કષ્ટિ કહેવો તે મિથ્યાત્વ છે દોષિત દષ્ટિએ જોવાથી બધા દોષિત જ થાય.

૨૬૪ પ્ર. શુ દોષિત ને દોષિત ન કહેવો ?

ઉ. સુવર્ણમય સુત્ર, સુત ૨૬૫ ૧લે, અધ્યયન ૧૩, ગ્રામ પાંચમી તેમાં કહ્યું છે કે જે કોપી હોય તે જગત્પતિ જાણી હોય (એટલે જેમાં જેવો દોષ હોય તેને તેવો કહે જેમ કે કાણાને કાણો કહે, કુઠને કુઠ કહે વગેરે) તે ઉપશમેલા કલકને નિષ્કુર ભાવસુથી ઉઠીરે છે તે પાપી જીવ લાકડી લાગે જતા આંધળાની જેમ આર અતિરૂપ અટ્ટીમાં ફાળ પામે.

૨૬૫ પ્ર. જગત્પતિ સાધીની પ્રકૃતિ કેવી હોય ?

ઉ. તે સમાધિનો ઘાત કરનાર યજ્ઞને સમ્યક્ પર્મ જેણે ભેડે, સ્વેગલાચારી કઈ કાવે તેમ જાણે, આવામાંદિની નિંદા કરે અને મના મેઢની કર્મ જાણે.

૨૬૬ પ્ર. યથાછદ, પાસત્યા, ઉત્સન્ના, કુશીલિયા અને સસત્તો કોણુ કહેવાય ?

ઉ. ૧ યથાછદ-અદાછદો, તે જુદી મરજ પ્રમાણે ન ચાહે પણ પોતાની ઈચ્છા મુજબ કરે.



૨ પાસત્યાના બે ભેદ—દેશથી પાસત્યો હોય તે સંખ્યાતર પિંડ, સામો આણેલો પિંડ, નિત્ય પિંડ અને અગ્રપિંડ લીધે સર્વથી પાસત્યો હોય તે ફક્ત વેષધારીજ હોય.

૩ ઉત્સન્નાના બે ભેદ—દેશથી ઉત્સન્નો આવશ્યક સજ્જાયાદિ કરે નહિ અથવા ઓછા અધિકા કરે અને સર્વોત્સનો રૂતુ બધ કાલમાં વગર કારણે પીઠ, ફલગ વાપરે, સ્થાપના પિંડ ભોગવે, પથારી પ્રતિ-લેખે નહિ અને પાથર્યેજ રાખે.

૪ કુશીલિયાના ત્રણ ભેદ—૧ જ્ઞાનના આઠ આચાર ન પાળે તે જ્ઞાનકુશીલિયો, ૨ દર્શનના આઠ આચાર ન પાળે તે દર્શન કુશિળીયો, ૩ ચારિત્ર કુશિલીયો આઠ પ્રવચનમાતાની આરાધના ન કરે, મંત્ર જ ત્ર કરે

૫ સંસત્તાના બે ભેદ—૧ સકલીષ્ટ સંસત્તો તે પાંચ આશ્રવ અને ત્રણ ગર્વ સેવે, ગૃહસ્થ કે ગ્રહસ્થીણી તેના છોકરા છોકરીની ચિંતા કરે તેના દુ ખે દુ.ખી થાય તેના સુખે સુખી થાય અને બીજો અસકલીષ્ટ સસત્તો તે પાસત્યો મળે તો તેના જેવો થાય, સવેગી મળે તો સવેગી જેવો થાય, તેને સગ તેવો રગ લાગે

૨૬૭ પ્ર. શ્રુત આખ્યાત ધર્મની ૧૬ કળા કઈ ?

ઉ, ૧ ચેતનની ચેતના—અક્ષરનો અનતમો ભાગ ઉઘાડો તે, ૨ યથાપ્રવૃત્તિ કરણ, જૈન ધર્મની કરણી, પહેલે ગુણ ઠાણે કરીને, ચડતા પરિણામની ધારાથી અંતો કોઠાકોડી સુધી આવે, એટલે ૬૬ કોઠાકોંડ સાગરોપમની સ્થિતિના કર્મોનો નાશ કરે ત્યારે યથાપ્રવૃત્તિ કરણ સુધી આવે, અહિ સુધી, અભવી આવી શકે પછી પરિણામની ધારાથી પદ્યના અસખ્યાતમા ભાગના કર્મ ખપાવી યથાપ્રવૃત્તિકરણ કરે પછી અતર્મુહુર્તના કર્મ ખપાવી, ૩ ત્રીજી કળા અપૂર્વ કરણ કરી અનતાનુબધી કષાય અને મિથ્યાત્વનો ગ્રંથી ભેદ કરે, ૪ અનિવૃત્તિ કરણથી મિથ્યાત્વ ટાળે, ૫ શુદ્ધ શ્રદ્ધા સમકિત પામે શું ૪, ૬ દેશવિરતિપણુ શું ૫, ૭ સર્વ વિરતિ ચારિત્ર શું ૬, ૮ ધર્મધ્યાન

ગુ. ૭, ૬ કષપક શેષીની તૈયારી ગુ. ૮, ૧૦ શુકલધ્યાન, કષપક શેષી, અવેદીપણુ ગુ. ૬, ૧૧ સુવમ સપશય આસ્ત્રિ, દોહનો સર્વશા ક્ષય, ગુ. ૧૦, ૧૨ ક્ષીણમોહગુણજ્ઞાન ૧૨, મનવાતિ કમનો ક્ષય, ૧૩ સભોગી ઠેવળી, ૧૪ શેલેશીકરણ, યોગ રૂઘન તે ગુ. ૧૩ ને અન્તે, ૧૫ અભોગી ઠેવળી, સર્વ કમનો ક્ષય, ૧૬ સિદ્ધ પદની પ્રાપ્તિ.

૨૬૮ પ્ર. આ સોળ કળા કૈણુ પામે ?

ઉ નિશ્ચયથી ભવી હોય તેજ આ સોળ કળામાંથી ૧૫ કળા પામે પછી સિદ્ધ થાય અભવિ ૩, ૪, ૫ કળા ન પામે તેથી અવહારથી ૧ થી ૨૭ ૬ ફી, ૭ થી કળા પામે પણ નિશ્ચયથી જો કળા ન પામે.

૨૬૯ પ્ર. ભવ્ય છવ સિદ્ધ થાય છે તે તેને સોળે કળા કહેવામાં શો વધિ આવે ?

ઉ. ભવ્ય છવ સિદ્ધ થાય ત્યારે નોભવ્ય નોખભવ્ય કહેવાય.

૩૦૦ પ્ર. ભવ્ય અભવ્યની પહેલી કળામાં શુ ફેર ?

ઉ. ભવીની કળા તે સમશુભ તે સાદિ સાંત છે અભવીની કળા તે મિથ્યાશુભ તે બનાદિ બનત છે, બન્નેને માટે જ્યન્ય તે અક્ષરનો બનતમાં ભાગ ઉઘાડે અને ઉકુષ્ટો અભવી ૬ મા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વસ્તુ સુધી ભણી શકે પુરા ૧૦ પૂર્વ તે ભવિજ ભણી શકે, ૧૦ પૂર્વ પુરા ભણે તે સમશુભ જરૂર પામે, ભવ્યનું ઉ. સમશુભ તે ૧૨ અગ, તેમાં બધા સુવજ્ઞાનનો અવર્ગત થાય છે ઠેવજ્ઞાન થય જોટલે સુવજ્ઞાનનો અવ આવે છે, ભવિની કળા સાદિ છે કારણ કે મિથ્યાત્વ તજવાથી પ્રમશુભની આદિ કષ્ઠ ભવ્યની સત્તામાં સમકિત છે અને અભવ્યની સત્તામાં સમકિત નથી તેથી બન્નેની કળા જુદી થય.

૩૦૧ પ્ર. અક્ષર તે શુ છે ? તેના કેટલા પર્વાય ?

ઉ. અક્ષર તે શ્રુતજ્ઞાન તેના પર્યાય અનંતાનત લોક અલોકના સર્વ આકાશ પ્રદેશોને એકઠા કરી તેને અનંતાથી ગુણીએ તેમાં ધર્માસ્તિકાયાદિના પર્યાય મેળવીએ અને જેટલા થાય તેટલા શ્રુતજ્ઞાનના અગુરુ લઘુપર્યાય સમજવા તો પણ શ્રુતજ્ઞાની સર્વ પર્યાય બાજુ દેખે નહિ કેવળી ભગવાન બાજુ દેખે, અભવીને શ્રુત અજ્ઞાનના પર્યાય હોય.

૩૦૨ પ્ર અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો તે શા માટે ?

ઉ. જીવના પ્રદેશો આઠ કર્મથી આવરણ પામ્યા છે તેમાં એક અક્ષરનો અનંતમો ભાગ, જીવ કર્મથી સદા ઉઘાડો છે, તેટલો પણ ઉઘાડો ભાગ જો કર્મથી વીંટાઈ જાય તો જીવ પીટી અજીવ થાય પણ તેમ થતું નથી, જીવનું ચૈતન્ય લક્ષણ કાયમ રાખવા માટે અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો રહે છે, કારણ કે એક દ્રવ્ય મટી બીજુ દ્રવ્ય થાય નહિ તે લોક સ્વભાવ તે અભવિને જે આઠ કર્મનું આવરણ છે તે તેના મતિશ્રુતાદિ અજ્ઞાનરૂપી રૂઢિને આવરણ કર્તા છે તેની વિશેષ વ્યવહારીક પર્યાયને પ્રગટ થવા દે નહિ, ભવિને શ્રુતજ્ઞાન તથા મિથ્યા. શ્રુતનો ભાગ ઉઘાડો, અભવિને મિથ્યાશ્રુતનો ભાગ ઉઘાડો રહે છે.

૩૦૩ પ્ર ભવિ, અભવિ અને સંસારસ્થ ભવિમાં શું ફેર ?

ઉ. મોહની કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ છે તેમાં ભવિને ૨૮ સત્તામા છે, અભવિને ૨૬ છે, અભવિને મિશ્ર મોહની તથા સમકિત મોહની નથી સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને સમકીત મોહની નથી તેથી ૨૭ છે તેમને મિશ્ર મોહની છે તે મિથ્યાત્વ સહચારીણી છે તેથી સમકિત પામે નહિ મિશ્ર મોહની હોવાથી તેઓનું ભવ્યપણું ઠહેવાણું પણ સમકિત મોહની નહિ હોવાથી મુકિત અટકી ભવ્ય જીવને જે મિશ્ર મોહનીય હોય તે સમકીત સહચારીણી છે, તે પ્રભાતની સધ્યા જેવી

છે કે પછી દિવસ આવે મિથ્યાત્વ સહચારિણી મિત્ર મોહનીય સાંજની સંધ્યા જેવી છે કે પછી રાત્રિ આવે. મિત્ર મોહનીયના ઉદય વખતે મિથ્યાત્વ મહા ઉદયમાં સમજવું.

૩૦૪ પ્ર. ભવ્ય જીવને સમક્ષિત મોહની સત્તામાં છે તેથી શુ સમજવું

ઉ. સમક્ષિત મોહનીય પ્રકૃતિ જેને હોય તેને સત્તામાં સમક્ષિત હોય છે અને જેને સમક્ષિત સત્તામાં છે તેને કેવળજ્ઞાન પણ સત્તામાં છે એમ સમજવું મોટા બાસદીયાના યન્ત્રમાં સમુદાય કેવળમાં ૪ થી ૧૪ એમ ૧૧ ગુણધર્મ છે, એટલે જેને સમક્ષિત પ્રગટ હોય તે આ યન્ત્રમાં આવી ભય છે

૩૦૫ પ્ર. ભવિ, અભવિ અને સસારસ્થ ભવિને સમજવાનો કેલ દાખલો મળી શકે !

ઉ. અભાસના અધારૂપ અભવિ, શુકલપક્ષતા પડે ચન્દ્રની એક કળા પુછી હોય તે રૂપ સસારસ્થ ભવ્ય જીવનું મિત્ર સમક્ષિત હેવું. શુકલ પક્ષની બીજના ચન્દ્રથી પુનમના ચન્દ્ર તુલ્ય સમક્ષિત મોહનીય અને મિત્ર મોહનીયની સત્તાવાળા મુક્તિ ચોખ ભવ્ય જીવ હેવા

૩૦૬ પ્ર. જીવના ભાવ પર્યાય તે શુ ? અને કેટલા ?

ઉ. જીવના ભાવ પર્યાય તે જીવને ઉપયોગ, રૂપ છે, અને અવસ્થા રૂપ પણ છે જે શુદ્ધ હોય હોય તેની પર્યાય સમજવી, જ્ઞાનીને જ્ઞાનની પર્યાય, અજ્ઞાનીને અજ્ઞાનની પર્યાય હોય. ક્ષયોપશમ, ઉપશમ કે ક્ષાયક ભાવ પ્રમાણે જે સ્થિતિ હોય તે આથી વર્તમાન પર્યાય સમજવો. સ્વશુદ્ધ આથી સ્વ પર્યાય હોય. પર દબ્યોની પર્યાય જે ઉપયોગમાં આવે તે પર પર્યાય તે ક્રેયો અને દરયો સમજવા.

જીવને અનંતા ભાવ પર્યાય છે આ પ્રમાણે—

	ભવિને	અભવિને
જ્ઞાનના પર્યાય અનંતા	છે	નથી
અજ્ઞાનના પર્યાય અનંતા	મિથ્યાત્વી ભવીને હોય	છે
દર્શન તે દેખવા આશ્રી અનંતા પર્યાય	છે	છે
ચારિત્ર પર્યાય અનંતા	હોય	નથી, વ્યવહારથી દ્રવ્ય પર્યાય હોય
અશુરુ લઘુ પર્યાય અનંતા જીવ દ્રવ્યના અને કાર્મણુ દ્રવ્યના	છે	છે
શુરુ લઘુ પર્યાય અનંતા	ચાર શરીર	આહારકે વર્ણને ત્રણ શરીરના

પાંચ જ્ઞાનના સ્વપર્યાયનો અલ્પ બહુત્વઃ મનપર્યાય જ્ઞાનના પર્યાય અનંત છે

મનપર્યાય જ્ઞાનના પર્યાયથી અવધિજ્ઞાનના પર્યાય અનંતગુણુ

અવધિ	"	"	શ્રુત	"	"	"
શ્રુત	"	"	મતિ	"	"	"
મતિ	"	"	કેવળજ્ઞાનના	"	"	"

ત્રણ અજ્ઞાનનાં પર્યાયનો અલ્પ બહુત્વ.

વિભગ જ્ઞાનના પર્યાય અનંતા, તેથી શ્રુત અજ્ઞાનના પર્યાય અનંતગુણુ, તેથી મતિ અજ્ઞાનના પર્યાય અનંતગુણુ.

પર પર્યાયો તે જ્ઞેયો અને દર્શ્યો સર્વ સરખા છે.

૩૦૭ પ્ર. ભવ્ય અને અભવ્ય કઈ રીતે સરખાં ગણાય ?

ઉ બન્નેના આત્મ પ્રદેશો સરખા છે, કોઈને એક પણ ઓછો

અધિક નથી. બન્નેનો દ્રવ્ય આત્મા અખંડ છે. પ્રદેશ સખ્યા-કેતુદ્ધ  
અસખ્યાત અસખ્યાત, અખંડ-નયથી બેતા વૈતન્ય લક્ષણ અને નિવ  
ઉપયોગની અપેક્ષાએ પણ સરખા કહેવાય.

૩૦૮ પ્ર. અભવિને કેવળજ્ઞાન સત્તામાં કેમ ન હોય ?

ઉ. તેને સમકિત મોહની નથી, તેથી સમકિત સત્તામાં નથી,  
કેવળજ્ઞાનનું બીજ સમકિત છે સમકિત કેવળજ્ઞાનનું ઉપાદાન છે માટે  
અભવિને સત્તામાં કેવળજ્ઞાન નથી.

૩૦૯ પ્ર. અભવને પણ અનત શક્તિ છે તો તે અપેક્ષાએ  
કેમ સરખા નહિ ?

ઉ. ભવની શક્તિ અને અભવની શક્તિ તફાત ભુરી ભુરી છે.  
અભવ નિમોહના સુત કરતાં અભવ નારહી, તિર્થજ, મનુષ્ય અને  
દેવતાનું સુત અનવગ્રહ અધિક હોય તેમજ વિભવ જ્ઞાન અને દ્રવ્ય  
અસ્થિતિ શુદ્ધિને લઈને અભવિમા અનત શક્તિ હોય પણ ભવની  
અને અભવની શક્તિમાં અનત અતર છે.

૩૧૦ પ્ર. અભવિને કેવળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ હોય કે ન હોય ?

ઉ. બાધેલ કર્મ પ્રકૃતિ અન્ય સ્વભાવિય કર્મ પ્રકૃતિરૂપે પરિણમી  
શકે છે એટલે અભવિને, જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, મતિઅજ્ઞાન, સુત અજ્ઞાન  
અને વિભવ જ્ઞાનનું આવરણ વધારે છે બીજી સમકિતનું આવરણ  
મિથ્યાત્વ હોય અને મિથ્યાત્વ તેમજ સમકિત બન્નેનું આવરણ મોહ-  
નીય કર્મ છે, અભવિને સમકિત સત્તામાં નથી, છતાં સમકિતનું  
આવરણ મિથ્યાત્વ મોહનીય છે એ બે ન્યાયથી બેતા અભવિ કેવળ-  
જ્ઞાનાવરણી બાધે તે અભવ ૬ પરંતુ જેમ સમકિત સત્તામાં ન હોવાથી  
તેને આવરણ કરનાર સમકિત મોહની અને મિથ્ય મોહની પણ અભવિને  
નથી તો કેવળજ્ઞાનાધિ જ્ઞાનાવરણીય પ્રકૃતિનો હિરસો અજ્ઞાન આવરણ  
પ્રકૃતિરૂપે બધાય તેવો અભવ છે પણ તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ગણાય અને  
તે વધારે બધ બેસે છે છતાં તત્ત્વકેવળીગમ્ય કર્તુ મોહ છે.

૩૧૧ પ્ર. આક આત્મા કેવી રીતે કહેવાય ?

ઉ. અસખ્યાત પ્રદેશમય દ્રવ્ય આત્મા જે સુષુ કે અવસુષુમાં

પ્રવૃત્તિ કરે તે ગુણ કે અવગુણના નામથી તે આત્મા ઓળખાય.

૧ દ્રવ્ય આત્મા સર્વ જીવ સિદ્ધ, ભવ્ય, સંસારસ્થ ભવ્ય અને અભવિને હોય.

૨ કષાય આત્મા, ૧૦મા ગુણુસ્થાન સુધી હોય

૩ યોગ આત્મા, ૧૩મા ગુણુસ્થાન સુધી હોય.

૪ જ્ઞાન આત્મા સમક્રીતી જીવને હોય

૫ દર્શન આત્મા સર્વ જીવને હોય

૬ ચારિત્ર આત્મા સર્વ વિરતિને હોય, પણ જ્ઞાન અને સમક્રિત વગર ચારિત્રનો ગુણ ન હોય, અભવ્યને ચારિત્રનો ગુણ ન હોય પણ દ્રવ્ય ચારિત્ર હોય, સિદ્ધને ચારિત્ર ન હોય.

૭ વીર્ય સર્વ જીવને હોય, પણ સિદ્ધમાં સકરણુ વીર્ય ન હોય, સમક્રિતી સર્વ વિરતિમાં પડિત વીર્ય હોય, મિથ્યાત્વીમા ખાલ વીર્ય હોય, દેશવિરતિમા ખાલ પડિત વીર્ય હોય.

૩૧૨ પ્ર ત્રણ પ્રકારના આત્મા કેવી રીતે કહેવાય ?

ઉ ૧ બાહિરાત્મા, તેનો ઉપયોગ પૌદ્ગલિક વસ્તુમાં હોય નિશ્ચયથી પહેલા ત્રણ ગુણુઠાણાવાળા બાહિરાત્મા કહેવાય વ્યવહારથી જેનો ઉપયોગ જે વખતે પૌદ્ગલિક વસ્તુમાં હોય તેઓ ઋણુસૂત્ર નયની અપેક્ષાએ બાહિરાત્મા ગણાય નિશ્ચયથી જેઓ આત્માનું સ્વરૂપ જાણતા નથી તે બાહિરાત્મા છે

૨ અંતરાત્મા—જેણે આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે તે વ્યવહારથી અંતરાત્મા ગણાય તેના ગુણુસ્થાન ૪ થી ૬ નિશ્ચયથી જેઓ રત્નત્રયરૂપ આત્મ સમણતામા જે વખતે પ્રવર્તે છે તેઓ અંતરાત્મા છે, તેના ગુણુસ્થાન ૭ થી ૧૨

૩ પરમાત્મા—જેઓ કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણો સહિત છે તે પરમાત્મા ગુ. ૧૩, ૧૪ અને સિદ્ધ લગવાન

૩૧૩ પ્ર. આ ક્ષેત્રમાં પરમાત્મા શબ્દનું કંઈ રહસ્ય છે ?

ઉ. પ = પાચ, ર = જે, મા = સાડા ચાર, ત = આઠ, મા = સાડા

૫૨. આનો કુલ સરવાળો ૨૪ થાય છે એટલે ભસ્વ, ધંસ્વત એમાં ૨૪ વીર્યક્રમે પરમાત્મ સ્વરૂપના આદિ અને પ્રેરક છે.

૩૧૪ પ્ર. આમાં એ નાણે, નાણે એ આમાં- તે કેવી રીતે ઘટાવવું ?

ઉ જ્ઞાનવ્યાપાર ઉપયોગ, સમુચ્ચય જ્ઞાનમાં પામ્ય જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન આવી બન્ધ એટલે જ્ઞાન તે આત્મા અને આત્મા તે જ્ઞાન. સાકાર ઉપયોગ સર્વે જીવને હોય છે.

૩૧૫ પ્ર. જીવના દ્રવ્ય, ગુણ, પરમાત્મ કયા છે ? અને લક્ષણ શું છે ?

ઉ. અસંખ્યાત પ્રદેશમય જીવ તે જીવદ્રવ્ય ચેતન્યપદ્ધતિ (ચિત્તના) તે જીવનો ગુણ, ઉપયોગ તે જીવનું લક્ષણ અને પર્યાય.

૩૧૬ પ્ર. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૮ માં અધ્યયનમાં ૧૦ મી ૧૧મી ગાથાનો શો અર્થ છે ?

ઉ જ્ઞાન, ઈર્શ્ય, સુખ, દુઃખ એ ચારમાં ઉપયોગ તે જીવનું લક્ષણ (ગાથા ૧૦) જ્ઞાન, ઈર્શ્ય, અસ્તિ, તપ, વીર્ય, ઉપયોગ એ જીવનું લક્ષણ છે (ગાથા ૧૧) આ બે ગાથાની લેખી સમજ આ પ્રમાણે છે—

ઉપયોગ તે સાકાર અને મણાકાર, આકારના ૮ લેહ, મણાકારના ૪ લેહ, ૭ ઉપયોગમાં હોય તે ઉપયોગમય જીવ મણાય. સુખ દુઃખનો ઉપયોગ પણ જીવ સાથે છે.

સમુચ્ચય જ્ઞાનના બે લેહ—જ્ઞાન અને અજ્ઞાન, જ્ઞાનના પાંચ લેહ, અજ્ઞાનના ત્રણ લેહ, તેમના બે લેહમાં જતો તે લક્ષણવાળો જીવ કહેવાય.

ઈર્શ્યના બે લેહ—સમ્યગ્ ઈર્શ્ય અને મિથ્યા ઈર્શ્ય અને દષ્ટિ ત્રણ-સમ, મિથ્યા અને મિથ્ય જણી મણાકાર ઈર્શ્યના ચાર લેહ.



સુખ અને દુઃખ—તે સર્વ સસારી જીવને હોય, સિદ્ધને એકાંત સુખ જ હોય

ચારિત્ર જીવને જ હોય, અજીવને ન હોય, ભાવથી ભવિને જ હોય, સિદ્ધને ન હોય

તપનો અધિકારી જીવ જ છે, તે સિદ્ધને ન હોય, સકામ નિર્જરા રૂપે ભવિને જ હોય.

વીર્ય તે આત્માનો ઉત્સાહ, સ્ફુરણ, તેના ત્રણ ભેદ, તે સિદ્ધને ન હોય.

જીવના પર્યાય તે વ્યંજન પર્યાય અને અર્થ પર્યાય, વ્યંજન પર્યાય ગતિ ભેદ આશ્રી છે અને અર્થ પર્યાય ગુણ અવગુણ પર્યાયરૂપે છે. ઉપયોગ તે સર્વ જીવને પર્યાય રૂપે છે.

જીવ દ્રવ્યના પોતાના દ્રવ્યના અને જ્ઞાનાદિ ગુણના પર્યાય તે સ્વપર્યાય છે, પરપર્યાય તે જીવના સંબંધમા જે પર દ્રવ્યો આવે તેના પર્યાય તે જ્ઞેયો અને દર્શ્યો રૂપે છે

૩૧૭ પ્ર જીવના આ બધા ગુણ પર્યાયમાં ધ્યેય રૂપે શું છે ?

ઉ સિદ્ધનો દ્રવ્ય પર્યાય તે શુદ્ધ દ્રવ્ય પર્યાય અને કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શન, ક્ષાયક સમકિત, અનંત આત્મિક સુખ અને શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ તે બધા ભાવ પર્યાય ભવ્ય જીવને ધ્યેય, આલંબન, ભાવના રમણતારૂપે છે

૩૧૮ પ્ર અભવિને જ્ઞાન નથી તો જ્ઞાનનું આવરણ કેવી રીતે હોય ?

ઉ અજ્ઞાનને સમુચ્ચય જ્ઞાનમા જાણપણા આશ્રી મુકવામાં આવ્યું છે વળી પાત્ર જ્ઞાનને આવરણ કરનાર કર્મનો હિસ્સો ત્રણ અજ્ઞાનને વિશેષ ઢાકે, પાંચ ઇન્દ્રિયનું આવરણ કરે, પાત્ર ઇન્દ્રિયોના વિજ્ઞાનને પણ આવરણ કરે તેથી કર્મનો ઉદય થયે, સામાન્ય જાણપણા રૂપે જ્ઞાન કે જે સમકિત વગર અજ્ઞાન રૂપે છે તેને ઢાકે, ગાઢ અજ્ઞાની બનાવે, ઇન્દ્રિયોના જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનને પ્રગટ થવા ન દે

જેમ ક્ષયક મેણીવાળા, જે કમનિ ખપાવે છે, તેનું આવશ્યક બીજી પ્રકૃતિ જે બધાલી હોય તે રૂપે પરિણમે છે તેમ જાણવિને પાંચ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ત્રણ જ્ઞાનને ( સમકિત સહિત બાણપણ તેને ) આવશ્યક કરનારૂપે પરિણમે. સૂત્રમાં લખ્ય જાણવિને આઠે કર્મનો બધે કહ્યો છે તત્વ કેળવી ગમ્ય-બીજી જેમ જાણવિને સમકિત કે મિત્ર પ્રકૃતિ સત્તામાં નથી છતાં દર્શન મોહનીયનો બધે કાચ છે તેથી તે આઠ મિત્રાત્વી બને છે, માર્ગાનુસારીથી કરણી પણ કરી શકતો નથી, સર્વજ્ઞ વીતરાજ જાણિત ધર્મની દ્રવ્ય ક્રિયા કરી શકતો નથી, મિત્રાત્વ મહ હોય ત્યારે સમકિતની કરણી કરી નવ ઐવેયક સુધી જઈ શકે છે તે આઠ મિત્રાત્વથી અટકે છે, આઠ મિત્રાત્વી હિસાબ કરણી કરવામાં રકત હોય, કેહાં તેને ઉપદેશ આપવા બાદ તે બધાં જ જાણે ઉત્કૃષ્ટ કથાય સેવે, એવી રીતે કેવળજ્ઞનાદિ જ્ઞાનનું આવશ્યક રૂપી કર્મનો હિસાબ મતિમુત જ્ઞાન અને વિભજ જ્ઞાનને વિશેષ આવશ્યક કહે પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ જ અગ્નિય છે.

જેમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મરૂપી વાદ્યા સૂર્ય રૂપી ભવ્યતા કેવળ જ્ઞાનાદિ પાંચ જ્ઞાનને હાંકે તેમ સૂર્ય તહિત શત્રિના વારા મારકે ભવ્યતા ત્રણ જ્ઞાનને વિશેષ હાંકે

જ્ઞાનાવરણીય કર્મરૂપી છે તે પુરુષજ સ્વરૂપ છે જ્ઞાન અને જ્ઞાન જરૂરી છે તેથી કર્મનું આવશ્યક તે જ્ઞાન કહેવાય નહિ, જાણવિને મિત્રાદૃષ્ટિને કારણે જ્ઞાનજ્ઞ હોય, પાણ જ્ઞાન અને ત્રણ જ્ઞાન જે આઠેને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું હાકણ છે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ જુદું નથી જાણવિને સત્તામાં જ્ઞાન અને મિત્રાદૃષ્ટિ ૩ તે બન્ને જરૂરી છે આવશ્યકના સળ પે પાણ જ્ઞાનમાં ત્રણ જ્ઞાનનો સમાવેશ થઈ જાય છે જેમ દ્રષ્ટિમાં સમકિત અને મિત્રાત્વ જુદાં છે તેમ બાણપણમાં જ્ઞાન અને જાણન જુદાં છે જે આવશ્યક અને જ્ઞાન જુદાં છે તે પાંચ જ્ઞાનમાંનું જોકે જ્ઞાન જાણવિને સત્તામાં નથી. માર્ગ પણ જ્ઞાન જ છે જાણવિને સદા કાળ ત્રણ જ્ઞાન અને મિત્રાત્વના પર્થવ સત્તામાં છે જ્ઞાન દર્શન, આરિત્રના પર્થવ હોય જ નહિ જેમ સૂત્રથી સિદ્ધ થાય છે

૩૧૬ પ્ર જો અભવિને સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં નથી તો તેને સમકિત સત્તામાં કેમ ન હોય? કારણ કે આ બે પ્રકૃતિ નાશ થયે ભવિને ક્ષાયક સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે.

ઉ ભવિને મિથ્યાત્વ મોહનીયનો પહેલાં નાશ થાય ત્યાર બાદ મિશ્ર મોહનીયનો અને છેવટે સમકિત મોહનીયનો નાશ થાય ત્યારે ક્ષાયક સમકિત આવે, પણ મિથ્યાત્વ મોહનીય રહે અને બીજી બે પ્રકૃતિ નાશ થાય એવું કોઈ કાળમાં બને નહિ. હવે અભવિને બે પ્રકૃતિ નથી તેથી તે પણ મિથ્યાત્વમાં જ રહે છે તેને મિશ્ર મોહનીયના અભાવે સર્વ ધર્મ સરખાનો ભાવ આવતો નથી અને સમકિત મોહનીયના અભાવે શંકા નથી થતી કે હું ભવિ હૃદય કે અભવિ? જૈન ધર્મ સાચો કે અન્ય ધર્મ? આવી શંકા થતી નથી. અભવિને પરમાર્થ, સર્વજ્ઞપણું અને મોક્ષમા શ્રદ્ધા આવતી જ નથી. અભવિને આંટીદીએ એવા લોકો પણ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તે કહે છે કે સર્વજ્ઞપણું એટલે જ કાળે જેટલા ધર્મના જેટલા પુસ્તકો હોય તે સર્વનું જ્ઞાન તે સર્વજ્ઞપણું, કોઈ વળી કહે છે કે કોઈ જીવ મોક્ષ ભય જ નહિ, તેઓને ગમે તેટલું સમજાવો, કદાચ ફલીલમાં તેઓ હારી જઈને પરાણે કબુલ કરે પણ તેમને અભ્યતર શ્રદ્ધા આવે જ નહીં તેઓ એમજ જાણે છે કે જે કરીએ છીએ તે સંસારી સુખ માટે જ છે આ અભવ્યને સમજવાની રીત છે, કારણ કે અભવિને આંટીદીએ એવા પણ ભવિ હોય છે કે જે અનંત કાળે રખડી રખડીને ઠેકાણે આવે

૩૨૦ પ્ર ભવિ અભવિનું મતિ-શ્રુત અજ્ઞાન અનાદિનું છે તો પછી ભવિને શ્રુતજ્ઞાન સત્તામાં છે અને અભવિને નથી તેનું શું કારણ?

ઉ ભવિને જ્ઞાન સત્તામા હોય તોજ આવરણ ખસ્યે, પ્રગટ થાય, તેને સત્તામા જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બન્ને અનાદિના છે પણ સમકિતનું

આવશ્ય ખસે અને સમક્ષિત પ્રગટ થાય તે જ વખતે સમક્ષિતને અભાવે જે અજ્ઞાન ગણાતું હતું તે જ્ઞાન રૂપે પ્રગટ થાય, ત્યારે અભવિને સમક્ષિત કે જ્ઞાન એમાંનું કંઈપણ સત્તામાં નથી.

૩૨૧ પ્ર. ભવ્ય, અભવ્યની કાજ સ્થિતિ કેટલી ?

ઉ. શ્રી પદ્મવદ્ધા સૂત્રના પદ ૧૮માં કાજ સ્થિતિ પદમાં કહ્યું છે કે ભવિની આદિ નથી પણ મૃત્યુમાં જ્યાંથી ભવ્યપણાનો જન્મ છે અભવિની આદિ નથી તેમ જન્મ પણ નથી તેથી અભવિ અચરીત છે, ભવ્ય અચરીત છે અને સિદ્ધ અચરીત અથવા નોઅચરીતનો અચરીત છે અને નોભવ્યનો અભવ્ય છે.

૩૨૨ પ્ર. અભવિને અનંત શક્તિ ગણાય કે નહીં ?

ઉ. ત્રણ અજ્ઞાન અને મિથ્યાદષ્ટિના અનંત અનંત પદોમાંથી અપેક્ષાએ અભવિમાં અનંત શક્તિ કે સ્વદિ ગણાય.

૩૨૩ પ્ર. જીવોની પરસ્પર અસિદ્ધિમાં અનંતો દેશકર કેવી રીતે ?

ઉ. જીવના ક્રોધ, યોની, લેહિ, ગતિ, આકૃતિ, સંસ્કૃતિ, સંઘર્ષ, સુખ, દુઃખ, ઉદ્ધાસ, ક્રમ, બદ્ધ વીર્ય, પુરુષાકાર, ષણક્રમ, કર્મની વિચિત્રતા વગેરેમાં અનંતો અનંતો વહેવાર છે.

૩૨૪ પ્ર. અનંતાનુભવી કયામ તો આરિત્રાવરણીયની પ્રકૃતિ છે તો તે સમક્ષિતને કેવી રીતે અટકાવી શકે ?

ઉ. અનંતાનુભવી કયામથી શુદ્ધ ખર્મ વરણ દ્રેષણાવ આવે છે અને મિથ્યાત્વ વરણ રાગભાવ ઉપલ્ભ થાય છે તેથી તેનો ક્ષયોપશમ થયા વગર યથાપ્રવૃત્તિકરણ આવે નહિ. મિથ્યાત્વીને ઝનુન અને ધર્મધિપ્ત આ યોગીથી આવે છે જેનું મિથ્યાત્વ મહા હોય અને અનંતાનુભવી સત્તામાં હોય તે ઉદય આવે એટલે આરિત્રને સર્વાથા દર્શિ છે. પણ જેને મિથ્યાત્વ વિગત ઉદયમાં હોય તેને તો આરિત્રાવરણીય કર્મ વિગત ઉદયમાં હોય જ અનંતાનુભવી કયામના ઉદયમાં પ્રચારિતમાં એટલા બધા વિગતવાર હોય છે કે સમક્ષિતના એકે શુભમા ઉપયોગ રહેતો નથી.

૩૨૫ પ્ર ચારિત્રની સોળ કળા કઇ ?

ઉ. ૧ અનતાનુબંધી કપાયનો ગ્રન્થી ભેદ, તેની ગાંઠ ત્રૂટે, ૨ મિથ્યાત્વની ગાંઠ ત્રૂટે, ૩ સમકિતાદી આત્મગુણનો પ્રકાશ, ૪ આત્માના ગુણોનો અનુભવ (આત્મિક જ્ઞાન), ૫ અણુવ્રત, ૬ મહાવ્રતો, ૭ અપ્રમત્તપણે ધર્મધ્યાન, ૮ ક્ષપક શ્રેણીનો અભ્યાસ, ૯ શુદ્ધધ્યાનની ધારા ૧૦ અવેદીપણુ, ૧૧ મોહની કર્મનો સર્વથા નાશ, ૧૨ ઘનઘાતિ કર્મનો નાશ, ૧૩ કેવળજ્ઞાન, ૧૪ શૈલેશીકરણુ, ૧૫ અયોગીપણુ, ૧૬ સિદ્ધ પદ પ્રાપ્તિ, આ સોળ કળા ભવ્ય જીવને જ મળે

૩૨૬ પ્ર ભવ્ય, સંસારસ્થ ભવ્ય અને અભવ્ય આ ત્રણે પ્રકારના જીવની સત્તામાં અનાદિ કાળથી મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન છે તો પછી ભવ્ય જ કેમ મોક્ષ જાય ? બીજા કેમ મોક્ષ ન જાય ?

ઉ ભવ્યને અનાદિ કાળથી અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ છે પણ સાચે સમકિત અને કેવળજ્ઞાન પણ સત્તામાં છે અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ ટાળે એટલે સમકિત પ્રગટ થાય અને સર્વ ચારિત્રાવરણુ નાશ કરે કે અતમુહૂર્તમાં કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય સંસારસ્થ ભવ્ય જીવ અને અભવ્યને સમકિત સત્તામાં નથી તેથી આત્માનું સ્વરૂપ જાણી શકે નહિ, આત્મા અને પુરૂષાળની વહેચણુ કરી શકે નહીં

૩૨૭ પ્ર પ્રશ્ન ૩૨૬માં ત્રણ પ્રકારના જીવ કહ્યા તે કોઇ દાર્શનિક પુરાવાથી સમજાય એમ છે ?

ઉ અભવ્ય જીવને પુરુષની ઉપમા, કારણ કે પુરુષ સંતાનનો જન્મ ન જ આપે તેમ અભવ્ય મોક્ષ ન જ જાય. સંસારસ્થ ભવ્ય જીવ છે તો ભવ્ય પણ તે મોક્ષ ન જાય તેને વધ્યા સ્ત્રીની ઉપમા. ભવ્ય જીવ જો મોક્ષને યોગ્ય છે તેને ક્ષણદાયક સ્ત્રીની ઉપમા કે જે સ્ત્રીને પુરુષનો લાભ મળતા સતાન પ્રાપ્તિ થાય તેમ ભવ્ય જીવને મોક્ષ જવા યોગ્ય બધા સંયોગો મળે તો તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે.

૪૨૮ પ્ર. જાંબને સમક્રિતાદિ પર્માણિ સત્તામાં છે તે સ્વપ્ન કયાં છે ?

ઉ. ધી જાંબતીલ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે જાંબને જ્ઞાનાદિ સ્ત્રાવજ્ઞાન અને તા સ્વપર્માય છે અને અજાંબને મિથ્યાત્વ અને ત્રણ જ્ઞાનજ્ઞાન સ્વપર્માય જાનવા છે, આ સ્વપર્માય તે પોતાનાજ ગુણપર્માય કે જે આત્મ પ્રદેશોની સાથે તદ્દરૂપ છે એટલે સમવાય (તદ્દરૂપ) જાંબ સત્તામાં છે

૪૨૯ પ્ર. સસારી જીવ ને જ્યોત્સિક, ક્ષયોપશામિક અને પારિણામિક જો ત્રણ ભાવ છે અને કેવળજ્ઞાન તો ક્યાંક ભાવે છે તો તે કયાંથી આવે ?

ઉ. જાનાદિ જાનવ કાળ સ્વપ્નવાવાજાને તો ત્રણ ભાવ છે પણ સર્વ જીવો આથી પાંચ ભાવ કહ્યા છે તેમાં ક્યાંક જીવ ઉત્કૃષ્ટ ક્ષયોપશામ ભાવથી પ્રગટે છે, જેમ જેમ પ્રકૃતિઓ ઉદ્ભવ આવતી જાય તેમ તેમ ક્ષય કરવાથી અને અનુભવને ઉપશામ ભાવમાં શાંખવાથી નવીન કર્મ બધું મટી જતો જાય છે અને સત્તામાં કર્મ પ્રકૃતિ ખુટતી જાય છે એટલે ક્ષયક મેણી પ્રગટ થાય છે અને જોકે પછી જોકે કર્મ પ્રકૃતિનો સર્વજ્ઞ નાશ થતો જાય છે તે કર્મ જારમાં સુષુપ્તજ્ઞાન સુધી વધતો જાય અને છેવટે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

એટલે હરજો શરીર અને કર્મના દુઃખનો અભ્યાસ મટી જાય છે અને સમતા રસ અને આત્મિક સુખમાં સ્થિતતા વધતી જાય છે એટલે હરજો ક્ષયોપશામ ભાવની તિમતા વધતા વધતાં ક્યાંક ભાવ પ્રગટ થાય છે.

૪૩૦ પ્ર. આત્મિક સુખ અને સમતા રસ કેવી રીતે પ્રગટ થાય ?

ઉ. પહેલાં અદ્વર પાપસ્યાનક બાધુવા અને તેમાંથી નિવૃત્ત થવું એટલે મનને તે સર્વમાંથી નિવૃત્ત કરવું અને મનને આત્મપ્રદેશ

અને તેમાં રહેલા જ્ઞાન અને દર્શનમા જોડવું પછી જ્ઞાનથી પોતાનોજ આત્મા અને પોતાના જ ગુણોને જાણવા અને અનુભવવા અને તેમાં સ્થિરતા કેળવવી, જ્યારે જ્યારે મન આત્મામાથી બહારના દ્રશ્યો કે જ્ઞેયોમાં જાય ત્યારે ઉપયોગ લાવી તેમાં સમભાવ રાખી તેમાંથી ઉપયોગ ખેંચી લઈ આત્મામા જોડવો, આવી રીતે આત્મા અને આત્માના ગુણોને જાણવા, અને અનુભવવા અને તેમાં સ્થિરતા જામે એટલે કોઈ વ્યક્તિગત ગુણ ભુલાઈ જાય અને સમુચ્ચય ચેતનામાં સ્થિરતા આવે ત્યારે આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય, આ છે ભાવ ચારિત્ર રસ, તેનો અભ્યાસ વધારવાથી આ ભવમા તો નહિ પણ પરભવમા ક્ષયક શ્રેણી આવતાં વાર લાગે નહીં આવી રીતે ક્ષયોપશમ ભાવમાથી ક્ષાયક ભાવ કેળવાય

૩૩૧ પ્ર. ચારિત્ર રસ કેળવે નહિ અને વ્યવહારિક ક્રિયા કર્યે જાય તો શુ લાભ ?

ઉ અરિહતદેવે બાખેલી ક્રિયા કરવાથી ૬૯ કોડાકોડ સાગરની કર્મ સ્થિતિ કપાય છે, તેમાં ઉદમ જારી રાખવાથી ભવ્ય જીવને સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે એટલે છેવટે ચારિત્ર રસ પ્રગટ કરી શકે છે પણ જો દેવતાદિકનું પુદ્ગળીક સુખ મળે તેમાં રૂખી જાય અને સુપુરુષાર્થ પડતો મૂકે તો પછી જ્યારે ઠંકાણે આવે ત્યારે નવો ઉદમ શરૂ કરવો પડે અને આગળ કામ ચાલે

૩૩૨ પ્ર આવું મુશ્કેલીવાળુ કામ ક્યારે પાર પડે તેનો શુ કરોંસો ?

ઉ ૩૩૧ આત્મશ્રદ્ધા, શુદ્ધ ક્રિયાની શ્રદ્ધા, કામ પાર પાડવાની શ્રદ્ધા આ બધું પોતાનામા જ છે અને પોતે પોતાના માટેજ કેળવવાનું છે, પડતું મૂકીએ તો ગોથા ખાવા પડે, જારી રાખવાથી કંઈ ભય નથી

૩૩૩ પ્ર કેવળજ્ઞાનને સ્પાદિ અનંત કહ્યું છે તો સત્તામાં હવું કેવી રીતે ?

૩૨૮ પ્ર. જાંબને સમકિતાદિ પર્માણિ સત્તામાં છે તે સ્વપ્ન  
કર્તા છે ?

ઉ. શ્રી જાગૃતીના સૂત્રમાં કહ્યું છે કે જાંબને જ્ઞાનાદિ સ્તત્ત્વજન્ય  
જ્ઞાનતા સ્વપ્નાય છે અને અજાંબને મિથ્યાત્વ અને ત્રણ અજ્ઞાનજન્ય  
સ્વપ્નાય જ્ઞાનતા છે, આ સ્વપ્નાય તે પોતાનાજ શુષ્કપર્માણિ કે જે  
જ્ઞાતમ પ્રદેશોની સાથે વદ્યરૂપ છે એટલે સમવાય (વદ્યરૂપ) જાગૃતિ  
સત્તામાં છે

૩૨૯ પ્ર. સસારી જીવ ને કૌદમિક ક્ષયોપશાંતિક અને  
પારિણામિક એ ત્રણ ભાવ છે અને કેવળજ્ઞાન તો  
, ક્ષામક ભાવે છે તો તે કયાથી આવે ?

ઉ. જ્ઞાનાદિ જ્ઞાનત કાળ રખડવાવાળાને તો ત્રણ ભાવ છે ખરું  
સર્વ જીવો આશ્રી પાંચ ભાવ કહ્યા છે તેમાં ક્ષામક ભાવ ઉત્કૃષ્ટ  
ક્ષયોપશાંત ભાવથી પ્રગટે છે, જેમ જેમ પ્રકૃતિઓ ઉદ્ભવ જાગૃતી  
જ્ઞાન તેમ તેમ ક્ષય કરવાથી અને અનુભવને ઉપશાંત ભાવમાં  
રાખવાથી નવીન કર્મ જામ મઠ થતો જાય છે અને સત્તામાં કર્મ  
પ્રકૃતિ છુટતી જાય છે એટલે ક્ષામક કોણી પ્રગટ થાય છે અને એક  
પછી એક કર્મ પ્રકૃતિનો સર્વથા નાશ થતો જાય છે તે કર્મ બારમાં  
શુષ્કજ્ઞાન સુધી વધતો જાય અને છેવટે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે

નેટલે હરજી શરીર અને કર્મના દુઃખનો અવમાસ  
મટી જાય છે અને સમતા રસ અને આત્મિક સુખમાં  
હીનતા વધતી જાય છે એટલે હરજી ક્ષયોપશાંત ભાવની  
તિમતા વધતા વધતાં ક્ષામક ભાવ પ્રગટ થાય ॥

૩૩૦ પ્ર. આત્મિક સુખ અને સમતા રસ કેવી રીતે પ્રગટ  
થાય ?

ઉ. પહેલાં અદ્યર પાપસ્થાનક બાળુવા અને તેમાંથી નિવૃત્ત થવું  
એટલે મનને તે સર્વમાંથી નિવૃત્ત કરવું અને મનને આત્મપ્રદેશ



૩૩૬ પ્ર અગાઉના સાધુઓ વ્યાકરણ શીખતા ?

ઉ ઘણે ઠેકાણે સૂત્રમાં ૧૧ અંગ ભણવાનો અધિકાર છે, કેઇ સાધુ ૧૪ પૂર્વ ભણે છે પણ સૂત્રમાં વ્યાકરણ ભણવાનું કયાંય ચાલ્યું નથી વ્યાકરણપૂર્વક બોલવાનો તો નાનપણથી જ અભ્યાસ હોય છે.

૩૩૭ પ્ર ભાષાજ્ઞાન વગર અર્થનો અનર્થ થઈ જાય તેથી ઉપદેશમાં વાંધો આવે તેનું શુ ?

ઉ. જૈન શાસ્ત્રનો અર્થ ગુરુગમ્યને આધીન છે, એકલા ન્યાય કે વ્યાકરણના બળથી ખરી વસ્તુ જાણવા મળતી નથી જૈનશાસ્ત્રના અન્નાણુ એવા સંસ્કૃત અને વ્યાકરણના જાણનારાથી અર્થનો અનર્થ થઈ જાય જેમકે “ગુણેહિ સાહુ અગુણેહિ સાહુ, ગિન્હાહિ સાહુ ગુણુ મુન્ય સાહુ” નો ખરો અર્થ તેઓ કહી શકે જ નહિ, માટે તેવા લોકો પાસેથી જૈન સૂત્રો ભણવાથી અનર્થ જ થાય.

૩૩૮ પ્ર કેટલાકે માને છે કે વ્યાકરણના જ્ઞાન વગર શુદ્ધ ઉપદેશ દઈ ન શકાય તેનું શુ ?

ઉ વ્યાકરણાદિ ભણવાવાળાને ઘણાખરાને સૂત્રની શ્રદ્ધા હોતી જ નથી તો પછી તેઓનો ઉપદેશ શુદ્ધ હોય જ નહિ

૩૩૯ પ્ર. તો પછી કેટલાકે સાધુને વ્યાકરણનો મોહ કેમ હોય છે ?

ઉ. તેઓ આત્માનું કલ્યાણ કરવા નહીં પણ લોક સંજ્ઞાથી લોકોને હસાવી રમાડી પ્રશંસા માન વગેરે લૌકિક વસ્તુ મેળવવા સાધુ થયા હોય અને લૌકિક ઉપદેશ આપી પ્રખ્યાતિ મેળવવા ચાહતા હોય.

૩૪૦ પ્ર ખરો ઉપદેશ કેળુ આપી શકે ?

ઉ કેવળી ભાષિત તત્ત્વના અવિરોધપણે જે શબ્દના અર્થ કરી શકે તે જ ખરું ભણુતર છે, તેઓ જ શુદ્ધ ઉપદેશ આપી શકે. જૈન શાસ્ત્રના જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા વગર આ કામ બની શકે નહિ.

૬. કેવળજ્ઞાનને સાદિ જનત કશું છે તે સત્તામાંથી પ્રગટ થવા માંથી કશું છે, જો સત્તામાં ન હતું તો અત્યાર સુધી ક્યાં રહ્યું હતું ? કેઈ બીજા જીવમાંથી આવ્યું ? કે ક્યાંય ફરતું હતું ? કેવળજ્ઞાન તો જીવનો શુષ્ક છે, શુષ્કી જીવ વગર શુષ્ક ક્યાંય રહે નહિ અને જોકે જીવનો શુષ્ક તે જીવને છિદ્રીને કે છિદ્રા વગર જાણી બીજા જીવમાં જાય નહિ, માટે જે સત્તામાં હતું અને કર્મ આવરણથી ઢાંકાયેલું હતું તે કર્મ નાશ પામવાથી પ્રગટ થયું છે એમ સાબિત થયું.

૩૩૪ પ્ર. જૈન દ્રષ્ટિ મેળાવ્યા વગર વ્યાકરણ શિખવાથી શું વાંધો આવે ?

૭ વ્યાકરણ પ્રાણાણીયા જૈનેતર પુસ્તકોમાંથી શિખવવામાં આવે છે એટલે જૈન શાસ્ત્રના બધા યથા વગર તે શિખવાથી અન્ય મતિ-જોનાં શાસ્ત્રોમાં લક્ષ્ય હોવાય છે તેથી સમ્યક્ આત્મ પરિવૃત્તિમાં બાધા આવે છે, શક્ય હોય યાય છે જૈનશાસ્ત્રોના સાવ મમજમા પેટી શક્યા નથી, એવડે મદદ અને આસ્તિથી પ્રષ્ટ થવું પડે છે.

૩૩૫ પ્ર. વૈયાકરણીઓ કહે છે કે વ્યાકરણ નહિ લખેલો તે અધિ શબ્દકોષના જ્ઞાન વગરનો તે બહેરે, પાંચળ (કાવ્ય) જ્ઞાન વગરનો તે પાંચળો અને તર્ક કાવ્યના જ્ઞાન વગરનો તે સુગો અને ચોખ્ખા શબ્દ નહિ બોલનાર અસત્યવાદી તો તેનું કેમ ?

૮. મોક્ષમાર્ગના જ્ઞાન વગરનો હોય તે જ બાધજો છે, શુદ્ધ ક્રિયા વિનાનો પાંચળો ગણ્યમ, સાવધ સાધા બોલનાર સુગો અને અસત્યવાદી કહેવાય અને સર્વગ્રમણિત સિદ્ધાંત જોણે સામ્યમું નથી તે બહેરે ૭ સંસ્કૃત વ્યાકરણાદિના બધાકાર રેખાતા હોય અને અસત્યવાદી હોય તો, વેદ વગેરે શાસ્ત્રોમાં પશુપાતક વગર, યજ્ઞવલ્ક્ય મંત્રસંહાર અને હાત્રિયોના મુદ્ધ વિગેરેની આગ્રા કરે નહિ, રહ પ્રકરના પાપ સૂત્રનો ઉપદેશ આવે નહિ માટે જેમાં સત્યતાય મેળાવેલી સ્વર હેતુ નથી એવા શાસ્ત્રો સાધુએ ભણવા ન જોઈએ.

ભાવ છોડી દીધા છે તે ઉપરથી એમ ન સમજવું કે વ્યાકરણ અને સંસ્કૃત સાધુએ શિખવુંજ જોઈએ

૩૪૫ પ્ર વ્યાકરણ અને સંસ્કૃત શિખવાનો ખાધા વગરનો કોઈ રસ્તો છે ?

ઉ વ્યાકરણ વગેરે તમામ સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન મેળવવાનાં સાધનો (પુસ્તકો) જૈનધર્મની શૈલિનાં જ હોવા જોઈએ. વ્યાકરણને લગતા દાખલા જૈન સૂત્ર પ્રમાણે જ હોવા જોઈએ.

૩૪૬ પ્ર વ્યાકરણ અને સંસ્કૃત શિખ્યા વગર જ્ઞાનની વિશાળતા ક્યાંથી આવે ?

ઉ જૈન સિદ્ધાંતોમાં તમામ દર્શનો અને દુનિયાનું રહસ્ય આવી જાય છે, વળી તે ભણતાં સજ્જાત તપથી નિર્જરા થાય છે. વ્યાકરણાદિ ખાદ્ય પુસ્તકો શિખવાથી અશુભ આસ્રવ થાય છે જૈનશાસ્ત્રો શિખતી વખતે માતૃભાષામાં અર્થ, ભાવાર્થ, વિભક્તિ વગેરે શબ્દ શુદ્ધિ જાણી લેવી એટલે સાધુપણનો વખત સમાચારી બહાર ન જાય

૩૪૭ પ્ર કોઈ કહે છે કે ઉપયોગથી ચારે ભાષા બોલે તો આરાધક ગણાય તેનું કેમ ?

ઉ. તે ખોટું છે, ખરો ભાવ એવો છે કે ઉપયોગપૂર્વક ચારે ભાષાનું સ્વરૂપ જાણીને એટલે સત્યને સત્ય, અસત્યને અસત્ય, વ્યવહારીક ભાષાને વ્યવહાર ભાષા, મિશ્રને મિશ્ર એટલે જે સ્વરૂપની ભાષા હોય તે સ્વરૂપે ઉપયોગ સહિત પ્રકાશવાથી આરાધક કહેલ છે એટલે ચારે ભાષા બોલવી એમ નથી પણ ચારે ભાષાનું યથાતથ્ય સ્વરૂપ બતાવવું

પણ તે ચારમાંથી ગમે તે ભાષા બોલે છતાં જે અસંયતિ અવિરતી અપચ્ચક્ષુખાણી છે તે આરાધક કહેવાય નહીં પણ રત્નત્રયના અભાવને કારણે વિરાધક છે તેથી વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રના આધનારા તથા શિખનારા શ્રુત આખ્યાત ધર્મની અપેક્ષાએ વિરાધક છે. હવે સાધુએ

૩૪૧ પ્ર. કેઈ કહે છે કે વ્યાકરણથી ભાષાની શુદ્ધિ થાય છે, ભાષાની શુદ્ધિથી મોક્ષમાર્ગની શુદ્ધિ થાય છે એમ કહી વ્યાકરણ પાછળ મકંઠા રહે છે તેનું કેમ ?

ઉ. વ્યાકરણપૂર્વક જે ભાષા બોલાવામાં આવે છે તે શાકળી ભાષા છે પણ જે ભાષા આત્માને કલ્યાણકારી, મર્યાદાવાળી, નરમ અને સમતાવાળી હોય તે મોક્ષ માર્ગની છે તેથી તે શુદ્ધ ભાષા છે તે ભાષા સમિતિ કહેવાય છે

૩૪૨ પ્ર. લૌકિક પંક્તિ પાસેથી શિખવામાં સાધુને બીજા દોષો લાગે ખરા ?

ઉ. સાધુ શુદ્ધસ્થીનો વિનય, બહુમાન કરે તો આશ્રિતમાં દોષ લાગે અને ન કરે તો જ્ઞાન બઠે નહિ એટલે જાને રીતે મોક્ષ માર્ગની આરાધના પાછી હાંધી જાય છે

૩૪૩ પ્ર. સાધુને સર્વ ભાષાના ભણુ કહ્યા છે તેનું કેમ ?

ઉ. સર્વ ભાષાના ભણુ કરીને ગુણધર જ હોય છે તેમના તથા ભગવતના અધિકારમાં જે બાબત આવે છે, તે સાધુની બાબતમાં એક જ આવડત જ નથી માટે ભાષા શિખવામાં સાધુજીવનનો કિમતી વખત બગાડવો નહિ. વત્સજ્ઞાન અને ભાષા જ્ઞાન બન્ને લુપ્ત જ છે એમ કહી શકાય. લૌકિક વિદ્યાન વત્સજ્ઞાન વડેન અધ્યયન પણ હોય અને માંક માંક માતૃભાષાના બોલનાર કેઈ વખતે વત્સજ્ઞાન બગાડે પણ હોય. વત્સજ્ઞાન અને ભાષાશુદ્ધિ માટે હૃદયશક્તિની જરૂર હોય છે, વ્યાકરણ, ન્યાય કે તર્કશાસ્ત્રની જરૂર નથી.

૩૪૪ પ્ર. વ્યાકરણ અને સંસ્કૃતના ભણુ, એવા ઘણા સાધુ થઈ ગયા છે તેનું કેમ ?

ઉ. વ્યાકરણ અને સંસ્કૃત બંનેના ઘણા પ્રાણીઓએ જેન દીક્ષા લીધી છે. તેઓનું ભાષાજ્ઞાન તો રહ્યું પણ તેઓએ અગાઉના મિથ્યા

પણ જેઓ જૈન શાસ્ત્રના પાઠગામી નથી તેમની બુદ્ધિ પરસમયથી બ્રહ્મ થયા વગર રહે જ નહિ તેઓ પોતાને પરિપક્વ માને તો તેમાં તેઓ થાપ ખાય છે, તેઓને સત્તામાં રહેલ મિથ્યાત્વ મોહનીય ઉદય થયું તેમ સમજવું વળી જેને જૈન શાસ્ત્રમાંથી મેળવવાનું જ્ઞાન અધુરૂં લાગે છે તેને પણ મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય સમજવો કારણ કે જેને પરમાર્થ બુદ્ધિ કેળવીને મોક્ષ જવું છે તે તો જૈનના એકજ સૂત્રમાંથી કેળવી શકે છે, ફક્ત દૃઢ શ્રદ્ધાની જરૂર છે ગૃહસ્થોને વ્યવહારિક લેવડદેવડમાં મિથ્યાત્વીનો પરિચય કરવો પડે તો પોતાનું ધ્યેય ચુકવું નહિ

જે મિથ્યાશ્રૂતને સમશ્રૂતમાં પરિણુમાવી શકે તેજ મિથ્યાશ્રૂત વાંચી શકે જેમકે મિથ્યાત્વી લોકોની શંકર ભગવાનની જે કલ્પના છે તેને સમશ્રૂતમાં આવી રીતે પરિણુમાવી શકાય :—

સાપ તે મોહનીય કર્મ, શિર પર ગગાનો ધોધ તે જ્ઞાન અને ક્ષાયક સમરસીભાવ, ત્રિશુળ તે સંયમરૂપી દડને લાગેલા જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રરૂપી ત્રણ પાખડા કે જેથી કર્મ શત્રુનો નાશ થાય, સિંહ ચર્મ તે ઉપસર્ગ પરિસહમાં પરાક્રમની ઉપમા, બળદ તે કામ પાર પાડવા રૂપ બળ વીર્ય, એવી જ રીતે સમકિત શાસ્ત્રજ્ઞ કાંમલોગના વાક્યોને પણ અધ્યાત્મ જ્ઞાનભાવમાં ઉતારી શકે છે જેઓ પરસમય વાચવા ઇચ્છે છે તેની વિદ્વતાની આવી રીતે પરિક્ષા લઈ શકાય છે.

ઉપર પ્ર જૈન સૂત્રનું શુ ફરમાન છે ?

ઉ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સુત્રના પહેલા અધ્યયનની ૮ મી ગાથામાં પહેલા બે પદમાં ચોકસુ કહ્યું છે કે—

“ અઠ્ઠ બ્રુતાણિ સિકિખજ્જા, નિરઠ્ઠાણિ ઉવજ્જએ ”

એટલે જેમા ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ (ભાવ) છે એવા સૂત્ર (દ્વાદશાંગી પ્રમુખ) શીખવા અને નિરર્થકનો ત્યાગ કરવો.

અહિં અર્થના ત્રણે નામ લાગુ પડે છે:— ૧ શબ્દના અર્થ, ૨ વીતરાગના ભાવ, ૩ સંવર અને નિર્જરા રૂપ અર્થ.

માર ભાખાનું સ્વરૂપ બાણીને ચતુષ્ અને વ્યવહાર ભાષા બોલવી તેમાં પણ સત્યની સાથે નિર્વંશ ભાષા કોવી બોધ્યો.

૩૪૬ પ્ર. બ્રાહ્મણ, શાસ્ત્રના વચર પદિત કેમ કહેવાય ?

ઉ. જૈન દષ્ટિએ જોને જ્ઞાન, દર્શન અને વ્યક્તિ કેમ તે જ પદિત કહેવાય. પોતાનો આત્મા શરીરથી બિન્ન છે અને શક્તિ રૂપથી પોતાનો આત્મા સિદ્ધસ્વરૂપ છે એમ આત્માનું સ્વરૂપ બાણનાર અને અનુભવ કરનાર લોકોત્તર પદિત છે. લૌકિક પદિતથી જ્ઞાન દૂર છે. તેમને કષ્ટ આજીવિકાની પડી છે, જરા માર્ગની ક્ષિત્ર નથી તેથી જોયે પ્રવાર કરે છે અને અજ્ઞાની લોકો ગાદીયા પ્રવાહમાં તણાય છે.

૩૪૭ પ્ર. વર્તમાન કાળમાં પદિતો કોને કહેવાય છે ?

ઉ. તેઓ ધર્મવિરૂદ્ધ વાતો કરી દુનિયાને મમતો તે સમાર સુખાસ્વાનો ભાષ આપે છે અને કહે છે કે સમાર સુખાસ્વાની ધર્મકુળને જરૂર છે તેઓનો હેતુ વાહવાક કહેવશથી પ્રખ્યાત થવાનો હોય છે પણ પારકુ આજીવું સાફ કરવા સ્વ પોતાના ઘરમાં ભરાય છે તેનું તેને જ્ઞાન નથી તેથી પોતે વ્યક્તિગત રીતે સમાર વધારે છે ત્યારે પ્રથમ કો તે જુદી જુદી ગતિમાં જવાથી તેની પાસે કોઈ નહિ રહે એટલે બીવાના તે એમ બજાયા.

૩૪૮ પ્ર. પરપાખક સમ્બો શું ?

ઉ. પરપાખક સ્વમિશ્યાત્વી આચાર, વિચાર મત્તા અને વ્યવહાર, સમ્બો એટલે તેના પરિણમ, ધર્મજુદિએ વાંચવું સાંભળવું, કિયામાં જ્ઞાન લેવો તે.

૩૪૯ પ્ર. પરપાખક પરિણમ એકાંત ત્યાગ કરવા કામક છે કે શું ?

ઉ. જેણે જ્યાં જૈન સિદ્ધાંતો વાંચી, સમજી, મનજમાં ઉત્તરી આત્મભાવ કેળવ્યો છે અને જોને ઉપદેશ આપવામાં અને મિશ્યાત્વીઓને સુખાસ્વા માટે તેમના જ તત્ત્વોમાંથી જુદા કાલી સમભાવતા આવડે છે તેને માટે ખસમધ્યથી મિશ્યાત્વી પુસ્તકો વાંચવામાં જાણા આવે નહીં.

રાગ દ્વેષ પોષે છે. પરવશે પડ્યા છે માટે અધર્મના હેતુ એવા મિથ્યાત્વનાં શાસ્ત્રનો ત્યાગ કરવો અને જીવજીવ સુધી જ્ઞાનાદિ ગુણની આરાધના કરવી અહીં સંસ્કૃત ભાષાના આવા પુસ્તકોનો નિષેધ થાય છે.

(૩) સંસ્કૃત વ્યાકરણના પુસ્તકોમાં દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય, નિપાતાદિ બોલ છે તે જૈન સૂત્રોને અનુસરતા નથી માટે સાધુએ આવા પુસ્તકોમાથી બાણવું નહિ કારણ કે તેથી ખરા જ્ઞાન ઉપર આવરણ ચડે છે અહીં જ્ઞાન મેળવવા માટે જૈનેતર સૂત્રોનો નિષેધ થાય છે.

(૪) દરેક વસ્તુનું સ્વરૂપ બતાવી ભગવાને એવી આજ્ઞા આપી છે કે અવસર જોઈને ઉપયોગપૂર્વક વિચારીને મોક્ષનો હેતુ સાધવા પૂરતું બોલવું, સત્ય હોય પણ સાવધ હોય તો મૌન રહેવું આ વચનનો ભાવ બતાવ્યો, હવે તે ભાવ સમજીને તેનો ત્યાગ કરવો એટલે જે બતાવ્યું છે તેનો હેય ઉપાદેયનો વિવેક રાખી યત્નાપૂર્વક બોલવું

૩૫૫ પ્ર સૂત્રની ભાષા કઈ છે ?

ઉ. સૂત્રની ભાષા અર્ધભાગધી ભાષા છે તેમાં અર્ધી ભાષા ભાગધી છે અને અર્ધીમાં પાંચ ભાષા છે જેમકે સંસ્કૃત, પિશાચી, સુરસેની, પ્રાકૃત અપભ્રંશ, અર્ધ ભાગધીમાં છ ભાષાનું મિશ્રણ છે

૩૫૬ પ્ર ચોથા ગુણસ્થાનવાળા સમકિતી અસયતી, અનતી, અપચ્ચક્ષ્ણાણી છે તો સત્ય અને વ્યવહાર ભાષા બોલે તો આરાધક કે વિરાધક ?

ઉ તેઓ જ્ઞાન અને દર્શનના આરાધક હોવાથી આરાધક છે.

૩૫૭ પ્ર. ૧૦ મું અગ પ્રશ્ન વ્યાકરણ છે તો તેનો અર્થ વ્યાકરણ શીખવાનો હશે, તેનું કેમ ?

ઉ પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં વ્યાકરણ શીખવાનું આવતું નથી પણ

૩૫૩ પ્ર. ભાષાની બાબતમાં કોઈ પ્રશ્ન બાકરણનો હાખલો  
આપે છે તેનું શું ?

ઉ. તેઓને સમજાત મિથ્યાશ્રુત રીતે પવિત્રમ્ના હેમ એમ  
લાગે છે, કારણ કે તેમાં બીજા જ છે જુઓ શ્રી પ્રશ્ન બાકરણમાં  
બીજા સવર દ્વારમાં કહ્યું છે—

“ સ્વચ્ચ વચણ સુંદ ”

એટલે નિર્દોષ અને સત્ય વચન બોલવું. વળી આજ્ઞા કહ્યું છે  
કે સિદ્ધાંતને અનુસરીને જ દ્રવ્ય, ભુલ, પર્વાય, નિપાત, ઉપસર્ગ,  
સમાસ, સંધિ, પદ, હેતુ યોગિક, ઉચ્ચારિ, ક્રિયા, વિધાન, ખાતુ, સ્વર,  
વિભક્તિ, વર્ણબુદ્ધ, તથા કાળ, દશ લેહે સત્ય, ભાષાના આર લેહ,  
૧૬ પ્રકારના વચન આ બધું સિદ્ધાંતમાં જે બતાવ્યું છે તે સમજીને,  
આલોચીને આત્મીયે અવસર આબે ઉપયોગપૂર્વક બોલવું.

૩૫૪ પ્ર. બાકરણ સંસ્કૃત વગેરે બાલભૂમિમાં જ્ઞાન શીખવાતું  
સૂત્રમાં નામ-નિશાન નથી તેનું શું કારણ ?

ઉ. તેના કારણે નીચે પ્રમાણે છે —

(૧) લાલાવાળા હપાએલ શ્રી નદીજી સૂત્રના ૧૫૫ મે પાને  
કહ્યું છે કે —

મિથ્યાદષ્ટિ અજ્ઞાનીઓએ પોતાની સ્વચ્ચ ભુદિ કાપનાથી  
બનાવેલ ક્ષયો મિથ્યાશ્રુત છે જેમકે ૧ ભારત, ૨ રામાયણ ...  
૨૨ બાકરણ, ૨૩ ભાગવત ૩૦ બહેતેર કળાના યાત્ર, ૩૧  
આર લેહ, તથા ૨ બાકરણ ... ૪ બેતિય વગેરે મિથ્યા યાત્ર ઊ  
અહીં બાકરણનો નિરેષ થાય છે

(૨) ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અધ્યયન ૪, ગ્રાથા ૧૩ માં કહ્યું છે  
કે જે કેમ તત્ત્વજ્ઞાન વચરના સંસ્કૃત ભાષાના બે.લનારા, સમક્ષિ  
રહિત, પરના કરેલાં યાત્રના પ્રકૃપનાર છે તે મિથ્યાદષ્ટિ છે, તેઓ



૩૬૪ પ્ર. વ્યાકરણ કોનું રચેલું છે ?

ઉ. મૂળ મિથ્યાત્વીનું તેના શબ્દો જૈન સૂત્રો પ્રમાણે આવતા નથી.

૩૬૫ પ્ર. વ્યાકરણ રચીથી શું લાભ ?

ઉ. કંઈ લાભ નથી. રચીના ૪ તથા ૧૦ ભેદ છે તેમાં વ્યાકરણનું નામ નથી.

૩૬૬ પ્ર. આરાધક શાથી થવાય ? આઠ પ્રવચન ભણનાર કે વ્યાકરણ ભણનાર ?

ઉ. આઠ પ્રવચન ભણનાર આરાધક છે, તેમાં દ્વાદશ અંગનો સમાવેશ થાય છે, વ્યાકરણાદિમાં કોઈ સૂત્રનો સમાવેશ નથી.

૩૬૭ પ્ર. પ્રવચન આરાધે અને વ્યાકરણ ન ભણે તો આજ્ઞા પાળી કે નહિ ?

ઉ. પ્રવચનનો આરાધક આજ્ઞાનો પાલણુદાર છે

૩૬૮ પ્ર. સૂત્ર સજ્જાય કલ્યાણકારી કે સંસ્કૃત-પ્રાકૃતનું જ્ઞાન ?

ઉ. સૂત્ર સજ્જાય કલ્યાણકારી અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરનારી છે

૩૬૯ પ્ર. જે ભાષા જ્ઞાન આત્માનું રક્ષણ કરી શકતી નથી તેમાં રચ્ય પચ્ય રહેવું તે જિનાજ્ઞાની અંદર કે બહાર.

ઉ. જિનાજ્ઞા બહાર

૩૭૦ પ્ર. ઉપયોગપૂર્વક બોલવાથી ભગવાને આરાધક કહ્યો તે ઉપયોગ કયો ? વિભક્તિ વગેરે વ્યાકરણપૂર્વક બોલવું તે કે સમક્તિ અને સયમના ઉપયોગપૂર્વક બોલવું તે ?

સવર અને આસ્રવર્મા સૂક્ષ્મ રીતે તપાસ કરીને આસ્રવ છાંડવો અને સવર આકરવો એવો સાર નીકળે છે

૩૫૮ પ્ર. વિગલેન્દ્રિય અને તિર્થ્યા પચોન્દ્રિય કઈ ભાષા બોલે ?

ઉ. તેઓની બ્યવહાર ભાષા કહી છે પણ પાપટ આદિ તિર્થ્યને કેળવવાથી જલવા તેમને અતિસ્મરણ જ્ઞાન થાય તે બારે ભાષા બોલે.

૩૫૯ પ્ર. આર્મ્ ભાષા કઈ ?

ઉ. અર્ધમાનથી આર્મ્ ભાષા છે

“ભાસાસ્થિયેષુ અર્ધમાનહાએ ભાસતિ” (પદ્માવત્તા પક ૧)

૩૬૦ પ્ર. આર્મ્ધર્મ શાસ્ત્ર કઈ ?

ઉ. કૌન શાસ્ત્રો આર્મ્ ધર્મ શાસ્ત્રો છે.

૩૬૧ પ્ર. જે શાસ્ત્રમાં માંસાહાર, યુદ્ધમાં અને પશુવધવાળા યજ્ઞમાં ધર્મ બતાવ્યો હોય, પશુઓને મનુષ્યના ખોરાક માટે બનાવ્યા છે એમ કહેલ તે શાસ્ત્રો કેવા કહેવાય અને તેની ભાષા કેવી કહેવાય ?

ઉ. મિથ્યાત્વી શાસ્ત્ર અને અનાર્મ્ભાષા.

૩૬૨ પ્ર. આર્મ્ ધર્મના પ્રરૂપનાર અને આર્મ્ ભાષાના બોલનાર કોણ ?

ઉ. પ્રરૂપનાર સર્વજ્ઞ વીતરાગ જિનદેવ, બોલનાર સમક્રિતી.

૩૬૩ પ્ર. વ્યાકરણ લખવાનું કયા સૂત્રમાં છે ? હાલ વ્યાકરણ કયા પુસ્તકોમાંથી શિખવાય છે ?

ઉ. કોઈ સૂત્રમાં નથી, ત્યાં તે ૧૧ અંગ લખવાની વાત છે હાલ વ્યાકરણ બ્રાહ્મણીયા મિથ્યાત્વવાળા પુસ્તકોમાંથી શિખવાય છે.



૬. સમક્ષિત અને સયમ ભાવને બાધા ન આવે એમ યતનાથી બોલવું તેના ઉપયોગથી આરાધક થવાય.

૩૭૧ પ્ર. ચારે ભાષા બોલતાં વિરાધક, કોણ ?

૬. મિશ્રાત્વી, અસયતી, અવિરતી, અપચ્ચખાણી વિરાધક હોય પણ સાચા શુદ્ધસ્થાનવાળો વિરાધક નહિ.

૩૭૨ પ્ર. કેહાં કહે છે કે બ્યાકરણથી રાજી શુદ્ધિ થાય, તેથી ભાષા શુદ્ધિ થાય, તેથી હૃદય શુદ્ધિ થાય તેથી આત્મ શુદ્ધિ થાય, તેથી મોક્ષ ગતિ થાય તેનું કેમ ?

૬. એમ કહેનારા અભિનિવેશિક મિશ્રાત્વ સેવે છે, શુદ્ધિતો વિષય ક્રમશઃને ત્યાગીને આત્મભાવ કેળવવાથી થાય છે તે બાકે પ્રવર્તનનું સેવન કરવાથી થાય છે. જ્યેષ્ઠ નવ વર્ષની ઉંમરવાળાને મોક્ષની ખતિ કહી છે અને અવગતસૂત્રમા કેટલીક બાધાઓ અવગત કેવળી સમા. અભ્યુપમાળ મુનિએ શિક્ષા લીધી તે દિવસે જ મોક્ષ અથવા તે આ બધાએ બ્યાકરણ ક્યારે શિખ્યું ? મોક્ષ તો આત્મભાવ કેળવવાથી જ થાય છે.

૩૭૩ પ્ર. સ્વસ્ત્ર આકૃત ભાષાઓ કઈ રીતે પ્રચલિત કહેવાય ?

૬. સ્વરમઠળની અપેક્ષાએ તે પ્રચલિત, બણાય, બેટલે ભાષા મીઠી લાગે, પણ તેમાં રાજ થવુંથી તે કમ અથવા થાય. પરમાર્થ તો રાજતા ભાવમાંથી નીકળે છે તેથી સર્વજ્ઞ વીતરાજના વચનમાંથી જ પરમાર્થ નીકળે છે તે અપેક્ષાએ વીતરાજની વાણી જ પ્રચલિત છે.

૩૭૪ પ્ર. સ્વર શાસ્ત્ર પાપ શાસ્ત્ર કે ધર્મશાસ્ત્ર ?

૬. પાપશાસ્ત્રમાં સ્વરશાસ્ત્ર ગણાય છે.

૩૭૫ પ્ર. જ્ઞાન માટે જૈનમુનિઓને જૈનશાસ્ત્રોની જરૂર કે જૈનસૂત્રમાં જેનો નિષેધ કરેલો હોય તેની જરૂર ?

ઉ જૈનશાસ્ત્રોની જરૂર અને તે અનુસાર સ્પષ્ટીકરણ કરનાર ગ્રંથોની જરૂર છે

૩૭૬ પ્ર બ્રાહ્મણીયા જ્ઞાનને મિથ્યાશ્રુત કેમ કહેલ છે ?

ઉ. તે વીતરાગની આજ્ઞામાં નથી

૩૭૭ પ્ર સાધુને વ્યાકરણની ખાસ જરૂર હોય તો જૈનશાસ્ત્રમાં તેનું વર્ણન અને ખાસ અભ્યાસ માટે સૂત્રો કેમ નથી ?

ઉ વ્યાકરણની આવશ્યકતા નથી, ૭૦૦ વર્ષ પહેલાં હેમાચાર્યે ખનાવ્યા પણ તે પહેલાના ગણુધરો કે આચાર્યોને જરૂર લાગી નહીં.

૩૭૮ પ્ર ભાષાની આદિ ક્યાં છે ? ક્યાંથી ઉપજી ? ક્યારે ભાષારૂપે પરિણમે ? સ્થાન શું ? પર્યાવસાન ક્યાં ?

ઉ ભાષાની આદિ જીવથી થાય છે, શરીરથી પ્રગટ થાય છે, ભાષાના નીકળેલ પુદ્ગળો એ સમયમાં ભાષારૂપે પરિણમે છે, વજ્ર જેવું સંસ્થાન છે, અને લોકાંત સુધી પહોંચે છે.

૩૭૯ પ્ર ભાષાના કયા પુદ્ગળો લોકના અંતને સ્પર્શે, તે પાછા આવે કે નહિ ?

ઉ ભાષાના પુદ્ગળ એ પ્રકારે નીકળે છે - (૧) જીવસાથી બોલવાથી જે ભાષા નીકળે તે પુદ્ગળો લેદાઈને નીકળે તે સિન્ન ભાષા, તેના છૂટા છૂટા ભાષાના પુદ્ગળો નીકળે તે ખીજા ભાષા વર્ગીયુના અનંત ગુણ પુદ્ગળો સાથે મળી કેટલાક પુદ્ગળો લોકના અંત સુધી પહોંચે તે પાછા આવે નહિ (૨) ધીમે સાદે બોલાતા ભાષાનાં પુદ્ગળો વગર લેદાઈને નીકળે તે અભિન્ન ભાષા, તેના મહગતિવાળા પુદ્ગળો અસંખ્યાત અવગાહનાની વર્ગીયુવાળા પુદ્ગળમા જઈને લેદ પામે

એટલે સંખ્યાતા જોજન જઈને પછી નાશ થાયે ત્યારે ભાવાના પુનઃજ  
પણે રહે નહિ.

૩૮૦ ભાષા પુરુષોણ ક્યારે સાક્ષાત્તવાના કામમાં આવે ?

ઉ. અભિન્ન ભાવાના પુરુષોણે જે કાનમાં પદ્મા તે અસંખ્યાત  
સમયના પડ્યા પછી છેલ્લા એક સમયમાં મહાજ્ઞાન થાય તેને બીજે  
સમયે ઈંદ્રામાં દાખલ થાય. નિંદ્રામાં હોય, ઉપયોગ કરત હોય કે  
ઉપયોગવાળો હોય તે બધાના માટે અસંખ્યાત સમય પણ જુદા જુદા  
અસંખ્યાતાના સેકો સમયવા ઉપયોગવત તુરત સાંભળે.

૩૮૧ પ્ર. અવગ્રહાદિની સ્થિતિ કેટલી ?

ઉ. અવગ્રહની ૧ સમયની, ઈંદ્રા અને વ્યવાયની અસંખ્યાત  
સમયની (અત્યુર્કૃતની) અને ધારવાની સંખ્યાત, અસંખ્યાત કાળની,

૩૮૨ પ્ર. બાળક બોલે તે બાણે કે કું કું બોલુ છું ?

ઉ. અવધિજ્ઞાન કે અતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળો બોલે, નહિતર મનની  
પ્રવૃત્તિ પાસે થાય પછી બોલે.

૩૮૩ પ્ર. ઓત્રેન્દ્રિયનો વિપક્ષ કેટલો ?

ઉ. ૪૦ અંશુકનો અસંખ્યાતમે ભાગ ૬૦ બાર જોજન તે  
અભિન્ન રૂપ પુરુષોણ કે જે ઓત્રેન્દ્રિયમાં પ્રવેશ કરે છે અને સ્પર્શે  
છે તે બાકી છે.

૩૮૪ પ્ર. ભાષા અપર્યાપ્તી કય ?

ઉ. મિત્ર અને વ્યવહાર એ બે ભાષા અપર્યાપ્તી, સત્ત્વ અને  
મૃદા એ બે ભાષા પર્યાપ્તિ.

૩૮૫ પ્ર. અર્ધ માગધીનો ઉપયોગ કોણુ કરે છે ?

ઉ. તીર્થ દત્ત દેવગી ગણપત અને દેવતા કામ માગધીમાં  
બોલે છે જેન સૂત્રો પણ તેજ ભાષામાં છે.

૩૮૬ પ્ર. કોઈ કહે છે કે સિદ્ધાંતની ભાષા પ્રાકૃત છે તેનું કેમ ?

ઉ. કલ્પિત શ્લોક ઉપર આધાર રાખી જૈન સૂત્રની ભાષાને પ્રાકૃત માનવી તે અંધારા કુવામાં ઉતરવા જેવું છે.

૩૮૭ પ્ર. તો પછી સૂત્રની ભાષાનો નિર્ણય કેવી રીતે થાય?

ઉ. ઉવવાઈ સૂત્રમાં પાઠ આવે છે x x x “અદ્ધમાગધાએ ભાષાએ ભાસંતિ અરિહા ધર્મ પરિ કહેધ” x x x સર્વ અક્ષરની સ્થિતિ મેળવીને, સંપૂર્ણ રાગે કરીને, સર્વ ભાષાને મળતી, ઘણી મીઠી વાણીએ, યોજન પ્રમાણે સમજાય એવે સ્વરે, અર્ધ માગધી ભાષામાં પરમેશ્વરે ધર્મ કથા કહી તે અર્ધ માગધી ભાષા આર્ય અનાર્ય પોત પોતાની ભાષામાં સમજ્યા વ્યાકરણ શાસ્ત્રથી કે પરધર્મીના વાક્યથી જૈન શાસ્ત્રની વાતનો નિર્ણય નથી થતો વળી જુઓ શ્રી સમવાયંગજી સૂત્ર ૨૨-૨૩ મા અતિશયમાં શું કહ્યું છે ત્યાં પણ ભગવાન અર્ધ માગધીમાં ઉપદેશ આપે છે

૩૮૮ પ્ર. પ્રાકૃત ભાષામાં સૂત્ર માનવાથી શું વાંધો આવે છે ?

ઉ. (૧) પ્રાકૃત ભાષા દેશી છે, જૈન સૂત્રો સર્વ ભાષાના મિશ્રણમાં છે (૨) પ્રાકૃત ભાષાના બોલનાર મૂર્ખ લોક અને સ્ત્રી વર્ગ કહેલ છે જૈન સૂત્રોના પ્રકાશક મહા વિદ્વાન ગણધર છે. (૩) પ્રાકૃત ભાષા અનાદિ પ્રસિદ્ધ છે, જૈન શાસ્ત્રો તીર્થંકર મહારાજ અને ગણધર દેવથીજ પ્રગટ થાય છે અને જે અર્ધ માગધીમાં છે.

૩૮૯ પ્ર. અર્ધ માગધી ભાષા મીઠી છે તો સ્વર મંડળમાં કેમ દાખલ કરી નથી ?

ઉ. સ્વર શાસ્ત્ર પાપ સૂત્રમાં ગણાય છે તેથી તેને સ્વર મંડળમાં દાખલ કરી નથી જૈન સિદ્ધાંત સિવાય બીજે કયાય અર્ધ માગધી ભાષા વપરાતી નથી

૩૬૦ પ્ર. જૈન સૂત્ર લાણુવાણી શો જ્ઞાણ ?

ઉ સૂત્ર દ્વિધી સમક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે (ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અ. ૨૮, આશા ૨૧), પાંચ પ્રકારની સંભવ્ય રૂપ જન્મવર તપ થાય છે (ઉત્તરાધ્યયન અ. ૩૦, આશા ૩૪), સંભવ્યથી કર્મ દુષ્ટોનો અત થાય છે (ઉત્તરાધ્યયન અ. ૨૬, આશા ૧૦), સંભવ્યથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ખર્પે છે (ઉત્તરાધ્યયન અ. ૨૬, બોલ ૧૮).

૩૬૧ પ્ર. સંભવ્યના પાંચ લેહનું ભુદુ ભુદુ શું ફળ ?

ઉ. (૧) વાયુથી નિર્જરા થાય, મુત જ્ઞાનની આશ્રયતા ટાળે, વીર્યકરનો કર્મ જાવલજે, મુક્તિ જમન રૂપ મોટી નિર્જરા જાય, (૨) પુષ્પથી સૂત્ર અને અર્થ નિર્મળ થાય, સશયરૂપ મિષ્ટાન્ન છે. (૩) પર્વટથી અક્ષરની લખિય પામે (૪) જલપ્રેક્ષાથી આયુષ્ય સિવાય સાત કર્મનો બધ દીલો કરે, વીર્ય કાળની સ્થિતિ અરૂપ કાળની થાય, વીર્ય ભાવ મહ થાય, ધણા પ્રદેશ હોય તે અરૂપ પ્રદેશ કરે, આઈંધુ બાંધે કે ન બાંધે, શાતાવેદનીય વારવાર બાંધે વાર અવિનો શીઘ્ર પાર પામે, મોટી મુદતમાં મોક્ષ જાય. (૫) મર્મ કલાથી નિર્જરા જાય, સિદ્ધાંત દીપાવે, શુભ કર્મ બાંધે (ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અ. ૨૬, બોલ ૧૮ થી ૨૩)

૩૬૨ પ્ર. સૂત્રની આરાધનાથી શું ફળ મળે ?

ઉ સૂત્ર આરાધતાં અજ્ઞાનતા ટાળે, મહિન પરિણામ ન થાય (ઉત્ત. બોલ ૨૪), વાર અતિરૂપ જટલી ઉદ્ભવી જાય (નદીલ સૂત્ર).

૩૬૩ પ્ર. સૂત્ર વિરાધનાનું શું ફળ ?

ઉ. વાર અતિરૂપ સસારમાં રખડે (નદીલ સૂત્ર)

૩૬૪ પ્ર. સસ્ત્રુત લાપાના કેટલા લેહ ?



ઉ સંસ્કૃતના ૩ ભેદ:- (૧) સંસ્કૃત તે ભાગવતાદિ ૧૮ પુરાણની ભાષા (૨) સમસંસ્કૃત તે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત મિશ્ર (૩) મહા સંસ્કૃત તે વેદનું સંસ્કૃત.

૩૯૫ પ્ર. પ્રાકૃતના કેટલા ભેદ ?

ઉ પ્રાકૃતના બે ભેદ:- (૧) પ્રાકૃત મૂળ, તેમાં જૈનેતર ગ્રંથો છે. (૨) અતિ પ્રાકૃત જે ચાલુ દેશ ભાષા:- હિંદુસ્તાની, ગુજરાતી, મરાઠી વગેરે

૩૯૬ પ્ર. માગધી ભાષાના કેટલા ભેદ ?

ઉ. માગધી ભાષાના બે ભેદ:- (૧) માગધી ભાષા-તે ભાષામાં બૌદ્ધ ધર્મના શાસ્ત્ર છે (૨) અર્ધ માગધી-તેમાં ૧૮ દેશની છ ભાષાનું મિશ્રણ છે (જુઓ પ્રશ્નોત્તર ૩૨૭). જૈન શાસ્ત્રોની આ ભાષા છે. આ એકજ ભાષા લોકોત્તર પક્ષની છે. આ ભાષાનાજ સૂત્રની ભગવતે ઉત્સર્ગ માર્ગે આજ્ઞા આપી છે અને તે સૂત્રો ભણવામાંજ મહા ફળ છે ભગવાને આ ભાષામાં ઉપદેશ આપ્યો છે ભગવંતે અર્થ રૂપે પ્રરૂપેલી વાણી તેજ ગણધર મહારાજે સૂત્રમાં ગુથેલી છે જુઓ અનુયોગદ્વાર સૂત્ર બાબુવાળા છાપેલ પાને ૫૧૬:-

અર્થં ભાસર્થં અરહ્તા, સુતં ગચ્છતિ ગણધરા નિઉષું

સાસણુસ્સ હિઅક્રાએ, નઉ તિત્થ પવત્તર્થં.

૩૯૭ પ્ર. શ્રી મહાવીર ભગવાનના અર્થ (ભાવ) ને સૂત્રમાં કેાણે ગોઠવ્યાં ?

ઉ. પાંચમાં ગણધર આર્ય સુધર્મ સ્વામિએ સૂત્ર રૂપ સંકલિત કર્યાં. જુઓ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રની પ્રસ્તાવનામાં

૩૯૮ પ્ર. ભગવંતની વાણી અને ગણધરના સૂત્રોને આગમમાં શું કહે છે ?

૬. જે અર્થ ભગવાને બતાવ્યા તે ભગવાનના “અત્તાગમ” અને ભગવાનના અર્થ ગણુધરણ માટે “અનન્તરાગમ” અને તેમના શિષ્યોને તે “પરપરાગમ” ભગવાન પાસેથી મેળવેલા અર્થ (ભાવો)ને ગણુધરે સૂત્રમાં બોલ્યા તે ગણુધરણ માટે “અત્તાગમ” ગણુધરના શિષ્યોને “અનન્તરાગમ” અને શિષ્યોના શિષ્યોને “પરપરાગમ” શ્રી દેવદત્તે ક્ષમા કરમણે જે સૂત્રો લખ્યાં છે તેના અને અત્યારે પ્રવર્તે છે તે જ પરપરા આગમ છે ?

૩૬૬ પ્ર. આ પ્રશ્ન પ્રકારનાં આગમનો સમાવેશ સૂત્રમાં કેવી રીતે લાગુ થાય ?

૭. ગણુધરણને ગણપદમાં રચ્યુ તે “સૂત્રાગમ” ભગવાને જે કાવ બતાવ્યા તે “અર્થાગમ” અર્થઘર્ષિત સૂત્ર જે બાર અઘની વાણી છે તે “વદુલ્લાગમ” ભગવાન પ્રકાશની અસંખ્યાય ટાળી સંખ્યા કરવાવાળાને “સૂત્રાગમે, અર્થાગમે, વદુલ્લાગમે” જે ત્રણે આગમની અશ્વાત્થા ટાળી બોલે સૂત્રમાં ભગવાનની વાણી છે એમ સિદ્ધ થયું.

૪૦૦ પ્ર. જે નિર્ણય પ્રવચન હાલ છે તે સાચા છે તેની સૂત્રથી ખાત્રી છે ?

૮. આવશ્યક સૂત્રમાં મોટાપુ કહ્યું છે કે “ઉત્તરભાગ મહાવીર પદ્મવદ્યુલ્લા ઈશ્વરે નિમ્નત્વ પાવયણ સમ્યક્”

૪૦૧ પ્ર. હાલના સૂત્રો ગણુધરણને ગુણેલા તેમાં “તીથ” કરના ભાવો છે તેની શુ ખાત્રી ?

૯. અનુયોગદ્વાર સૂત્ર બાળુવાળા બપેલ પાને ૩૩૦ માં કહ્યું છે કે—

અવશુભો રસો, બહા, અવશુભચર મિદ્ધ બોલો જાન. કિંમતિ એવ બેઝમિ જ વિષુવયણે અત્ય, તિદ્ધાલ સુતા ગુણિ જ્ઞાતિ ॥૭૫

આ દુનિયામાં જિન વચન સિવાય અફભૂત અફભૂતતર રસ ઉત્પન્ન કરનાર બીજું શું છે ? ત્રણે કાળને વિષે જેમાં મુનિ જોડાયા રહે છે તે ફક્ત જિન વચન જ છે, કે જે આશ્ચર્યકારક છે

૪૦૨ પ્ર સૂત્રનાં મહાત્મ્ય સુચક કેટલાં નામ છે ?

ઉ સૂત્રનાં ૧૦ નામ છે:- (૧) ગુરુ પાસેથી સાંભળેલું તે શ્રુત, (૨) અર્થને ગણધરણએ બાધ્યુ તેથી સૂત્ર, (૩) જિનવાણી છુટી છુટી મળી તેને એકત્ર કરી સૂત્રમાં ગુથી માટે ગ્રંથ, (૪) પ્રમાણના અત રૂપે નિશ્ચય પ્રમાણરૂપ તેથી સિદ્ધાંત, (૫) જીવને બંધના હેતુમાંથી મુક્ત કરવાની શિખામણુ તેથી શાસન, (૬) મોક્ષને સાધવા માટે આજ્ઞારૂપ હોવાથી આજ્ઞાપિત આણુત્તિ, (૭) બોલવાને લાયક તેથી વચણુ, (૮) હિતમાં પ્રવૃત્તિ અને અહિતમાંથી નિવૃત્તિ કરાવનાર ઉપદેશરૂપ હોવાથી ઉવએસે, (૯) જીવાદિક પદાર્થ પ્રરૂપવાથી પન્નવણુ, (૧૦) આચાર્ય પરપરાએ ચાલ્યું આવે તેથી આગમ.

૪૦૩ પ્ર અભિગમ રૂચિ તે શું છે ?

ઉ બાર અગ પ્રમુખ સૂત્રજ્ઞાનથી જેણે લગવાનનાં પ્રરૂપેલા ભાવ દીઠા છે તેને સમકિતની પ્રાપ્તિની દશ રૂચિ માહેલી અભિગમ રૂચિ કહેવી.

૪૦૪ પ્ર આર્ય કોણુ કોણુ છે ?

ઉ ભગવત, ભગવતનું તીર્થ, ભગવતની વાણી, નિર્ગ્રંથ પ્રવચન, ગણધરની ગુથણી, અર્ધ માગધી ભાષાના બોલનાર દેવતાદિક, અર્ધ માગધી ભાષા આ બધા આર્ય છે

૪૦૫ પ્ર જૈન સૂત્ર બીજી કોઈ ભાષામાં લખાય ?

સૂત્ર તરીકે તો ફક્ત અર્ધ માગધી ભાષામાં જ લખાય સિદ્ધસેન દિવાકરે સર્વ સૂત્રો સસ્કૃતમાં લખવાનો વિચાર જણાવ્યો એટલે તેને પારાયિત પ્રાયશ્ચિત્ત આપવામાં આવ્યું

૪૦૬ પ્ર. અર્ધ માગધી બીજી ભાષાઓ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને માગધીથી જુદી છે તે શા ઉપરથી જણાય છે ?

ઉ. તેના લાખલા નીચે મુજબ છે

અર્ધ માગધી	સંસ્કૃત	પ્રાકૃત	માગધી
આવસ્સય	આવસ્યક	આવાસક	—
સંકુલિયા	શકુલિકા	સંકુલિયા	—
સરશવ	સહશૃવવ સપપ	—	સરિસવ્ય
ભાસા	—	—	ભાસ

૪૦૭ પ્ર. અર્ધ માગધીનું બીજી ભાષા સાથે મળતાપણું ક્યાં છે ?

ઉત્તર	અર્ધ માગધીમાં	બીજી ભાષામાં
	કુલલ	માગધીમાં પણ તેજ મળે છે
	વદ્યમિ, ગમ્હતિ અગ્નિમિ, સંતિ મહાવીર	આ શબ્દો સંસ્કૃતના છે
	દોષ	તેમાં દો મુસલમાની ભાષા છે
	નેઈજે સમત્યે	તેમાં No=નહિ અંગ્રેજી (પિશાબી) છે
	હદિ ભોદિ સમતાવ	x તેમાં Body=શરીર, અંગ્રેજી છે

x નોટ—જે ભાષામાંથી અંગ્રેજી ભાષા નીકળી હોય તે ભાષામાં No અને Body હોવાનો પણ સંભવ છે.

૪૦૭ પ્ર. સમશ્રુત કયા ?

ઉ નદીજીમાં ૧૪ પ્રકારના શ્રુત છે તેમાં સમ્મસ્યુત=સમશ્રુત આવે છે તે તીર્થંકર મહારાજના પ્રરૂપેલાં છે. બાર અંગ સમશ્રુત છે, ઉપાગને અગમાથી ઉદ્ધાર કહેલા છે માટે તે પણ સમશ્રુત.

૪૦૮ પ્ર. નમસ્કારના પાંચ પદ માટે મૂળ શબ્દ કયો છે ?

ઉ નમુક્કાર.

૪૦૯ પ્ર. ત્યારે નવકારમંગ કેમ કહેવાય છે ?

ઉ ચાર પદ નમુક્કારનું મહાત્મ્ય બતાવવા ઉમેરવામાં આવેલ છે એટલે નવપદનો નવકારમંત્ર થયો તે ચાર પદ આ છે—“એસો પંચ નમુક્કારો, સંવ પાવ પણાસણો, મંગલાણું સંવેસિં, પદમ હુવઇ મંગલ ” એટલે એ પાંચ નમસ્કાર સર્વ પાપનો નાશ કરનારાં છે, અને સર્વ મગળમાં આ પ્રથમ મગળ છે.

કેટલાક મૂળ પદની સાથે ચાર પદ બીજાં મેળવી નવપદ કરે છે તે ચાર પદઃ—નમો નાણુસ્સ, નમો ઢસણુસ્સ, નમો ચરિત્તસ્સ, નમો તવસ્સ, આ ચાર ગુણુદર્શક પદો સામાન્ય રીતે નમુક્કારના પાંચ પદોમાં અંતર્ગત થાય છે, ફેર એટલો કે સિદ્ધમાં ચારિત્રને બદલે અનત આત્મિક સુખ લેવું છક્કસ્થ ભાવચારિત્રમાં ઉપયોગ રાખે ત્યારે તેને આત્મિક સુખ અંશથી પ્રગટ થાય છે કારણ કે સ્વાભાવિક આત્મિક સુખમાં કષાય વિઘ્નકર્તા છે અને ભાવચારિત્રમાં કષાયોની વિશેષ મદતા થાય છે

૪૧૦ પ્ર. અરિહંતનો અર્થ તો દુશ્મનને હણવાનો છે, દુશ્મનને તો વસુદેવાદિ રાજા હણે છે તો તે પણ ભગવાન કેમ ન કહેવાય ?

ઉ લૌકિક અને મિથ્યાત્વ દષ્ટિમાં ઉપલબ્ધિઓ અર્થ થાય છે તેથી મિથ્યાત્વી વાસુદેવને ભગવાન માને છે. જૈન દષ્ટિ પરમાર્થ

(મોક્ષ) ની દષ્ટિ હોવાથી રાગદ્વેષરૂપી ભાવ અને કર્મ પુણ્યોને યત્ન માને છે કારણ કે રાગદ્વેષ કર્મના બીજ છે અને સર્વ બાધ યત્ન અને સંસાર જનનનું કારણ છે.

૪૧૧ પ્ર. રાગદ્વેષ યત્ન છે કે કથામ ?

ઉ. રાગદ્વેષ તેજ કથાય, રાગમાં માયા, લોભ, ક્રોધ, રતિ, ત્રસ્થ વેદ જોમ ૭ પ્રકૃતિ અતર્જત થાય છે અને દ્વેષમાં ક્રોધ, માન, અસતિ, ભય, શોક દુઃખેષા જોમ ૬ પ્રકૃતિ અતર્જત થાય છે. તે ઉપરાંત સ્વભાવ ધર્મમાં દ્વેષ અને અસત્ય ધર્મમાં રાગ જોમ જોકે પ્રકૃતિ નિશ્ચાલની હોય છે તે સર્વ દોષોનું મૂળ છે, આ બધી પ્રકૃતિ મોક્ષ નીચ કર્મની કહેવાય છે તેજ ખરા યત્ન છે.

૪૧૨ પ્ર. આ ભાવ યત્નોને નાશ કેવી રીતે થાય ?

ઉ. ક્રમા, સમતા, શાંતિ, પીરજ, ગમ ખાઈ વગેરેથી દોષ છૂટાય છે, સદ્ગતા, નયમાય, કોમળતા સર્વ લવમા જનભાવ વગેરે રીતે માન છૂટાય છે સરજતા, પ્રમાણિકતા, મન, વચન, કાપાની જોક્તાથી માયા છૂટાય છે, સત્ય, નિસ્વાર્થભાવ, નિરમીલિત, નિસ્પૃહતા વગેરે સુલોથી લોભ છૂટાય છે અને આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું જ્ઞાન ધરનાથી સર્વ કષાયો જોક્કમ છૂટાઈ જાય છે.

૪૧૩ પ્ર. મોક્ષનીમ સિવાય બીજા કર્મ યત્ન છે ?

ઉ. મૂળ આઠ કર્મ છે પણ તેમાં મોક્ષનીમકર્મ સબ સમાન છે. તેનો સર્વથા બચાર નાશ થાય ત્યારે બીજા ત્રણ યનપાતિ કર્મ ફક્ત અત્યુદ્ધર્તમાં જ નાશ થાય છે અને ત્રણ દેશપાતિ કર્મ આયુષ્યની સાથે આપોઆપ ખતાસ થાય છે અને વધારે હોય તો કેવળ સમુદ્ધ પાતથી સ્વર્ગમાં યાં પછી આરે દેશપાતિ કર્મ સાથે નાશ થાય છે.

૪૧૪ પ્ર શત્રુને હણવામાં કપાય રૂપી અગ્નિ મુખ્ય ભાગ લજવે છે તો કપાયરૂપી શત્રુ હણવામાં વધારે તેજસ્વી અગ્નિ કંઈ છે?

ઉ ક્ષમા આદિ યતિધર્મના ગુણો છે તે કર્મશત્રુને હીમના અગ્નિ સમાન છે. અગ્નિથી બળેલું વણુ પાલવે છે પણ હીમથી બળેલું પણ પાલવતું નથી એક કોઠનો. જ ક્ષમાથી સર્વથા નાશ કરવામાં આવે તો પછી બીજા ત્રણ કપાય અંતર્મુહૂર્તમાં ખપી જાય છે માટે ક્ષમા રૂપી હીમ અગ્નિ જ શ્રેષ્ઠ છે, તે કર્મ બીજને લકડું કરી નાખે છે તેથી લવરૂપી અંકુરો પ્રગટ થતા નથી.

૪૧૫ પ્ર. આત્મા સાથે તેજસ અને કાર્મણુ શરીર પરપરાથી અનાદિ કાળનાં છે અને ઔદારિક શરીર, કાર્મણુ શરીર-જન્ય છે તો તે ઔદારિક શરીરથી કેવી રીતે કાર્મણુ શરીર (કર્મેનો સમૂહ) નાશ પામે?

ઉ જેમ અરણીમાંથી નીકળેલો અગ્નિ અરણીને જ બાળીને રાખ કરી દે છે તેમ આત્મા સાથે અનાદિ કાળથી અનંતા જ્ઞાન, ઈર્શન, આરિત્ર અને તપના પર્યાયો પણ સત્તામાં રહેલા છે તે પર્યાયોને ઔદારિક શરીરના આલંબનથી ઉત્તમ ક્રિયાથી પ્રગટ કરી, તેના જોરે, જીવકાર્મણુ શરીરને ભસ્મ કરી શકે છે કે જેથી ફરી તે શરીરની ઉત્પત્તિ થતી નથી.

૪૧૬ પ્ર અરિહત પદ કરતાં સિદ્ધ પદ તો મોટું છે તો નમુસ્કાર મંત્રમાં પહેલું પદ અરિહતનું કેમ આવ્યું?

ઉ અરિહત થયા પછી સિદ્ધ થવાય છે તેથી પહેલા પદમાં સિદ્ધ પણ આવી જાય છે. અને બીજા પદમાં તેમની પ્રગટ રૂપે લકિત થાય છે. વળી અરિહંત, ગણધરાદિ સર્વ જિનશાસનના શુરુ છે તેથી નમુસ્કાર મંત્રમાં પહેલું પદ અરિહતનું મુકેલ છે, છતાં કોઈ કોઈ

વખતે સિદ્ધને પહેલાં નમસ્કાર થાય છે અને કઠમાણે કહેની અપેક્ષાને અસ્થિત પણ સિદ્ધ કહેવાય. ભગ્ય વીર્જકર “સિદ્ધાણુ નમો કિપ્પા” સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કરીને પોતાની મેળે જ દીક્ષા લે છે તેમજ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૦ મા અધ્યયનમાં પ્રથમ મળ્યાગરણમાં મણુપર-  
 રૂવે “સિદ્ધાણુ નમો કિપ્પા, સજ્જાણુ જ લાવણો” સિદ્ધ ભગ-  
 વાનને નમસ્કાર કરીને પછી લાવણી સર્વ સમગ્રીને નમસ્કાર કર્યો છે  
 આ ઠેકાણે અસ્થિત ભગવાન સિદ્ધ તેમજ સમગ્રીમાં અત્યંત શ્રદ્ધ  
 છે વળી સિદ્ધના બે લેહ— (૧) ભાષક તે ૧૩ મા શુશ્રુક્ષાનવાળા  
 અસ્થિત અને (૨) અભાષક તેના બે લેહ— (૧) ૧૪ મા શુશ્રુક્ષાન-  
 વાળા સમ્યક્માં રહેલા અને (૨) સિદ્ધ ને મોઢા ગતિ પામ્યા છે તે

૪૧૭ પ્ર. સમગ્રીના અર્થમાં શુ વિશાળતા છે ?

ઉ. પાંચ આરિત્રવાળા, છ નિયક, લાવણ્યારિત્રવાળા શબ્દોને અને  
 અભ્યંગના શુશ્રુક્ષાણે વર્તતા મુદ્ધસ્થિત્રિવાળા અને અન્ન ક્રિત્રિવાળા બે  
 અધાનો સમગ્રીમાં સમાવેશ થાય છે ?

૪૧૮ પ્ર. સિદ્ધક્ષેત્ર કેવલું ? અને ક્યાં છે ?

ઉ. સિદ્ધક્ષેત્ર ૪૫ લાખ ભેજન લાણુ પહેળું ૩૩૩ મણુ  
 અને ૩૨ આંગળ ઉંચું, અઢી દીપ્તી સીધી લીટીએ, ઉર્ધ્વ દિશામાં,  
 સુક્તિ સિદ્ધાના ઉપલા તળીયાથી એક ભેજનમાં ઉચ્ચ ૧/૬ ગાઉ  
 વેદક ઉપે લોકાને સિદ્ધક્ષેત્ર છે

૪૧૯ પ્ર. પરમાત્માએ ક્યાં શરીર છોડ્યું, ક્યાં અટક્યા,  
 શા માટે અટક્યા, અને ક્યાં સિદ્ધ થઈ રહ્યા ?

ઉ. પરમાત્માએ મનુષ્યલોકમાં શરીર છોડ્યું, સમ મેઘીએ એક  
 સમયે સાતસાજને ખાંતરે રહેલ સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં જઈ પહોંચ્યા, અલોકે  
 અટક્યા ( ધરણકે અલોકમાં ફક્ત આકાશ જ છે ત્યાં છવ કે પુરુષગતી  
 ગતી નથી ), લોકાને સિદ્ધક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થયા અને ત્યાંજ રિતર થયા



૪૨૦ પ્ર. સિદ્ધને ગતિ કરવાનું કારણ શું ?

ઉ. અનાદિકાળથી નામકર્મના જોરથી ક્રિયા પામેલો જીવ, સર્વ કર્મબંધનથી મુક્ત થતાં, સ્વભાવથીજ સમશ્રેણીએ ઉર્ધ્વગતિએ જાય છે.

૪૨૧ પ્ર. જીવનો કર્મ ગ્રહણ કરવાનો સ્વભાવ છોડીને સિદ્ધ કેવી રીતે થાય ?

ઉ. જીવ જો કર્મ ગ્રહણ હેતુ સેવે અને વિભાવ દશામાં રહે તોજ કર્મ ગ્રહણ થાય, તે છોડીને પોતાની સ્વભાવ દશા એટલે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર ગુણોમા શુદ્ધ ઉપયોગ રાખે તો કર્મ ક્રમશઃ અપતાં જાય અને છેવટે ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમથી બધાં અપાવી દીએ એટલે સિદ્ધ થાય અને કર્મ ખીજ બળી જવાથી નવીન કર્મ બધ થતો નથી એટલે સંસાર જ્રમણ પણ અટકી જાય છે.

૪૨૨ પ્ર. સંસારનું સુખ છોડીને સિદ્ધનું સુખ મેળવવા શા માટે આટલી મહેનત લેવી, વળી સિદ્ધને શું સુખ છે ?

ઉ. સંસારી સુખ ખસના રોગ જેવું છે. ખસવાળાને અળ બહુ આવે ત્યારે ખણવાથી મીઠું લાગે છે પણ રોગ વધતો જાય છે, તેમ કર્મના ઉદયથી કામભોગમા આકુળતા વ્યાકુળતા થાય છે, તે મટાડવા માટે શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ એવા ઇન્દ્રિયોના વિષય સેવવા પડે છે તેથી આકુળતા વ્યાકુળતા ઓછી થાય અને ઉપયોગ પુરૂગળ ભાવમાં રહે તેથી સુખની કલ્પના થાય કે હું સુખ ભોગવું છું. પણ જીવ સ્વભાવે જ સુખરૂપ છે, ઇન્દ્રિયોના વિષયમાથી સુખ આવતું નથી, જો તેમાથી આવતુ હોત તો રોગી અને અશક્તને પણ આવે, પણ તેમ નથી. વળી વિષય સુખ ભોગવવામાં અશુભયોગ અને રાગદ્વેષ સેવવાથી ચીકણાકર્મ બધ થાય છે, તે ઉદય આવે એટલે ભોગવવાં પડે છે માટે વિષય સુખ કિંપાકના રૂળની માફક ઝેર રૂપે પરિણમે છે. માટે

ઈદ્રિય વિષયની આકૃષ્ટતા વ્યાકૃષ્ટતા જ્ઞાન વૈરાગ્ય આદિ આત્મભાવથી મટાડવી જોઈએ.

હવે સસારી સુખ ખરૂં સુખ નથી જોટલું જ નહિ પણ તે લોભવવાથી સસારનાં જ મ, મરણ, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, પરસ્પર યજ્ઞ, વધ, અનિષ્ટ સંયોગ, ઈષ્ટવિયોગ વગેરે જ્ઞાનતા દુષ્ટો લોભવવાં પડે છે ત્યારે સિદ્ધમાં ઉપસ્તુ કોઈપણ જાતનું દુઃખ નથી, તેમજ કોઈ કર્મનો બંધ, કલ્મષ કે સત્તા નથી તેથી શુદ્ધ જીવત્વમાં કંઈ વિષ્ણુ આવતું નથી જોટલું સિદ્ધ ભગવાન જ્ઞાનત જ્ઞાન-દર્શન-સુખમાં અભાષિતપણે કામમને માટે લીન રહે છે ત્રિકાળિક જ્ઞાનત જ્ઞાન હોવાથી જિંતા પણ નથી કે અવિધ્યમા શુ યશે, જેમ બરેલું પત્ર હોય તેમાં કંઈ વિશેષ અભાવ નથી તેમ સિદ્ધ પરમાત્મા જ્ઞાનાનંદમાં ગૂંપ્ત રહે છે અને આત્મિક સુખ આત્મામાંથી જ અનુભવાય છે તેમાં કોઈ બાધા વસ્તુની જરૂર રહેતી નથી.

સિદ્ધનું સુખ રૂઢત અનુભવગ્રમ્ય છે, કેવળી ભગવાન તે સુખને જાણે, હેમે, અનુભવે પણ તે સુખની વાત કરવાને માટે આ સસારમાં કોઈ જોવી ચીજ નથી કે તેની સાથે સરખાવીને ઉપમા આપી શકાય. સિદ્ધ ભગવાનને જોઈત સંપૂર્ણ રીતે સતત સર્વદા સુખ જ છે કોઈ ક્ષણે દુઃખનો અંશ પણ નથી, સર્વ સસારી જીવનાં યજ્ઞ કળની રૂઢત સુખની જ સચિ લક્ષને તેનો પરસ્પર કુલ્લકાર કરીએ તેથી પણ જ્ઞાનત સુખ જોઈ સિદ્ધ ભગવાનને જોઈ જ અમલમાં હોય છે અને તે સ્વાભાવિક હોવાથી કોઈ પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી.

૪૨૩ પ્ર. સિદ્ધની અવગાહના શુ ? અને કેટલી ? સિદ્ધને કોઈ જીવની બાધા ખરી !

ઉ. અરમ શરીરના ૨/૩ ભાગ જેટલા આકાશકેત્રમાં સિદ્ધ ભગવાનના આત્મપ્રદેશોનો ધન અવગાહના કરે, તે જ= ૧ હાથ અને ૮ આંગળ હોય અને ઉકુપ્ત ૩૩૩ ધનુષ્ય અને ૩૨ આંગળ હોય. જોકે સિદ્ધ ત્યાં જ્ઞાનત સિદ્ધ હોય, સર્વ અવસરપર આકાશ પ્રદેશમાં

મળી રહેલ છે તેમને સિદ્ધના જીવોની કે બીજા કોઈ જીવો ( સુક્ષ્મ એકેન્દ્રિયની ) બાધા હોતી નથી કે સકડાશ થતી નથી.

૪૨૪ પ્ર. અરસપરસ મળી રહેવાનું કોઈ દાર્શનિક દષ્ટાંત છે ?

ઉ એક ઘરમાં એક દીવો પ્રકાશે છે તેમાં બીજો ત્રીજો એમ સેકડો દીવો રાખો તે સર્વનો પ્રકાશ તે ઘરમાં સમાઈ રહે છે. પ્રકાશ તો રૂપી પુદ્ગળ છે, છતાં સમાય છે તો અનત સિદ્ધના અરૂપી આત્મપ્રદેશો સમાઈ રહે તેમાં નવાઈ નથી. જેમ દરેક દીવો અને તેના પ્રકાશ બીજા દીવો અને તેના પ્રકાશથી તો જુદો જ છે તેમ દરેક સિદ્ધાત્મા જુદા છે અને પોતપોતાના આત્મપ્રદેશો અને ક્ષાયિકઃ ભાવોમાં રહે છે.

૪૨૫ પ્ર. સિદ્ધને સસારી કોઈ અવસ્થાનો સદ્ભાવ છે ?

ઉ સિદ્ધને વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ-સંઘાણમાંનું કંઈ નથી પાંચ શરીર, ત્રણ યોગ, ૬ લેશ્યા, ૫ ઈન્દ્રિયો, ૩ વેદમાંનું કંઈ નથી, જન્મ, મરણ, સયોગ, વિયોગ, કર્મમાંનું પણ કંઈ નથી, તેમના આત્મપ્રદેશો સર્વથા નિર્મળ, નિરાવરણ, નિઃસંગ છે અને નિષ્ક્રિય છે ફક્ત જ્ઞાતા પરિજ્ઞાતા છે અને અનત આત્મિક સુખમાં સંતૃપ્ત રહે છે.

૪૨૬ પ્ર. સાત રાજ દૂર રહેલા સિદ્ધ ભગવાન આપણું કલ્યાણ કેવી રીતે કરી શકે ?

ઉ જેમ ધર્માસ્તિકાય કોઈને ચલાવતો નથી પણ જેને ચાલવું છે તેને તેની જરૂર પડે છે અધર્માસ્તિકાય કોઈને પકડી રાખતો નથી પણ તે વગર કોઈ સ્થિર રહી શકે નહિ, તેમ સિદ્ધ ભગવાન પણ કંઈ કરતા નથી પણ સિદ્ધ ભગવાન વગર આપણે આત્માનો વિકાસ કરી શકીએ નહિ. સિદ્ધ ભગવાનના ગુણોનો આપણા મતિશ્રુત જ્ઞાન-પૂર્વક અનુભવ કરીએ તો સમતારસ (મોક્ષના સુખની વાનકી) આપણે અશથી પામીએ છીએ અને મન શાંત થાય છે અને તેની સાથે સસાર ભાવમાથી નિવૃત્તિરૂપ સંવર થાય છે અનતા કર્મની નિર્જરા

થાય છે અને કૃષ્ટ ભાવ આવે તો કેવળજ્ઞાન થાય અને તેમના જેવા જ થઈ જવાય.

‘મિથ્યાત્વીજ્ઞાના ભગવાન કલ્પિત હોય છે તેમની ભક્તિનું ફળ કંઈ નથી હોતું જોવી રીતે સિદ્ધ ન હોય તો સિદ્ધતી ભક્તિનું ફળ ન હોય પણ સિદ્ધ ભગવાન શુદ્ધ ગુણો સહિત છે તેથી તેમની ભક્તિનું ફળ છે જ જોટલે કે સિદ્ધ ભગવાનનું જ્ઞાન ધરવાથી સિદ્ધ થવાય છે જે ભાવમાં જીવ પરિણમે તે ભાવમય થાય.

૪૧૭ પ્ર. મોક્ષના અધિકારી કોણુ ?

ઉ. સમક્ષિત સહિત ૧૮ પાપસ્થાનનું ત્યાગી, ઇદ્રિયોનો નિગ્રહ કરનાર, આર્થ પ્રવચન માતાના આરાધક, ધર્મધ્યાન શુદ્ધ ધ્યાનમાં રહેનાર મોક્ષના અધિકારી થાય.

૪૨૮ પ્ર. અમુક મત, પંથ કે લિંગમાં હોય તેને જ મુક્તિ મળે એવું કંઈ છે ?

ઉ. મત જોડલે વિચારમેણી, જેની વિચારમેણી કમનિા નામ કસ્વાનીજ હોય તેને મુક્તિ મળે, તેને તો પ્રશ્ન ૨૬૧ ના ઉત્તરમાં બતાવેલ ગુણો હોય તોજ કામ થાય.

પથ = માર્ગ, તે તો મોક્ષ માર્ગ જ જોઈએ. સંસાર માર્ગથી કંઈ મોક્ષ મળતો નથી.

વેશ = બાહ્યલિંગ, તે સ્વલિંગ હોય, અન્યલિંગ હોય કે મુદત્તલિંગ હોય, તે મોક્ષ માટે બાધા કરતું નથી.

લિંગ = સ્ત્રી-પુરુષ-નપુસક જે ત્રણે લિંગે સિદ્ધ થવાય, પણ જન્મ નપુસક ન થાય.

૪૨૬ પ્ર. સિદ્ધ થયા પછી પાછા આવે ?

ઉ. સિદ્ધ માટે પુનર્જીવ નથી

૪૩૦ પ્ર. સિદ્ધનું, તીર્થંકરનું અને ગુરુનું એમ ત્રણ નમો-  
થ્યુણના દાખલા સૂત્રમાં છે ?

ઉ. ઉવવાઈ ત્રમાં અગડળના ચેલાઓએ સંથારા વખતે પહેલું  
નમોથ્યુણ સિદ્ધનું, બીજું શ્રી મહાવીર સ્વામીનું અને ત્રીજું તેમના  
ગુરુ અંબડનું એમ ત્રણે કહ્યા.

રાજપ્રશ્રીય સૂત્રમાં પ્રદેશી રાજાએ સંથારા વખતે પહેલું  
નમોથ્યુણ સિદ્ધનું, બીજું કેસી સ્વામી ગુરુનું એમ બે નમોથ્યુણ કહ્યા.

જ્ઞાતાજી સૂત્રમાં અર્હન્નક શ્રાવકે સમુદ્રમાં સાગારી સંથારો  
કર્યો ત્યાં એક સિદ્ધ ભગવાનનું જ નમોથ્યુણ કહેલ છે, કારણ કે  
મહિનાથ સ્વામીએ દીક્ષા લીધી નહતી.

૪૩૧ પ્ર. ગણધરનું છંદાવસ્થામાં કેટલું જ્ઞાન હોય ? તે  
સખધી ઠાણાંગ અને ઉવવાઈ સૂત્રમાં શું છે ?

ઉ. ગણધરજીને ૧૪ પૂર્વ સહિત ૧૨ અંગ, પહેલાં ચાર જ્ઞાન  
અને અક્ષર સન્નિપાત હોય એટલે સર્વ અક્ષર એકઠા કરીને બોલ-  
વામાં સમર્થ હોય, આર્ય, અનાર્ય, દેવ, દેવી વગેરેના સર્વ ભાવના  
બળ હોય.

૪૩૨ પ્ર. જૈન સાધુનું ભાવ સ્નાન કયું ?

ઉ. દેશથી સ્થાન તે જતા આવતા દોષ લાગે તેના નિવારણ  
માટે ઈરિયાવહીનું પ્રતિક્રમણ. સર્વ સ્નાન તે અબાણુતા લાગેલા દોષ  
નિવારણ માટે, બે વખત પ્રતિક્રમણ, ખાસ સ્નાન તે બાણી બેઠને  
સેવેલા દોષ માટે ૧૦ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત

૪૩૩ પ્ર. તીર્થ એટલે શું ?

૬. જેનાથી તરત્ય તે તીર્થ તેના સ્થાપનારા તીર્થંકર, સાધુ, સાધ્વી, આવક, આવિકા એ ચાર તીર્થ જ્ઞાન, ઈર્શન, ચારિત્ર, તપ તે શુભો એ તીર્થ કે જે જગત તીર્થમાં સ્થિર છે, રત્નત્રયમાં આત્મભાવે રમણતા તે ભાવ તીર્થ, શુદ્ધ બ્રાહ્મ આત્માર તે દ્રવ્ય તીર્થ

૪૭૪ પ્ર ચાત્રા શુ છે ?

૬. હ્રદય ભવની ચતના કરવી તે ચાત્રા, ૧૭ સપત્ત, ૧૨ તપમાં શેખરુ બોધુ તે ચાત્રા જ્ઞાન, ઈર્શન, ચારિત્ર, તપથી આત્માનું જતન કરવું તે ચાત્રા.

૪૭૫ પ્ર જૈન કોણુ ? અને કયં ભવતિ જૈન યર્ષ શકે

૬. કર્મ અને ઈર્શ્યોને, જિન ભગવાનની બ્રાહ્મ બ્રહ્મસાર ભૂતે તે જૈન. કૃત્રીય, બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય અને શુદ્ધ એ તમામ જૈન યર્ષ શકે. બ્રહ્મર્ષ પશુ જૈન યર્ષ શકે. જૈન શબ્દ શુભોને બ્રહ્મસાર છે, મોઝ ભવતે બ્રહ્મસરો નથી.

૪૭૬ પ્ર કયં નામ સસાર સમુદ્રનો પાર પામે ?

૬. અસવ શક્તિ શરીર તે ઈદ્ર વજરની નાવમાં બેસીને ભવકૃપી નાવિક સ સારકૃપી સમુદ્રનો પાર પામે.

૪૭૭ પ્ર સાધુએ શુદ્ધ કેવી રીતે થવું ?

૬. અર્કિશા-સત્તમ-તપકૃપી સશોભન બ્રાહ્મણ્ય રૂપ શાંતિ તીર્થ છે તેના ઉપર બેસીને શુભ લેરવા કૃપી જળથી સ્નાન કરી શુદ્ધ થવું.

૪૭૮ પ્ર ભાવ અગા કયં ? તે કયંથી નીકળી ? તે શા ઉપયોગમાં આવે ?

૬. મચ્છાની (કેવળજ્ઞાની)ના મુખથી નીકળેલી, બ્રાહ્મજ્ઞાન બેટલે બ્રહ્મવચન તે જ્ઞાનમગા હમાનું ઘર બેવા અશ્લિષ્ટ ભગવાનકૃપી ક્રિમા ભગમાંથી નીકળી છે તે જ્ઞાનમગામાં ઉપશમ શાંતરસકૃપી જળ છે તે

જળમાં સ્નાન કરીને આત્મજ્ઞાન ( સ્વસંવેદન, આત્મ અનુભવ )માં શુદ્ધ પરિણતિ કરીને ( નાહીને ) તૃષ્ણા, રાગદ્વેષ રૂપી મેલ ઘેલ નાખવો.

૪૩૯ પ્ર શૌચ ધર્મ શું છે ?

ઉ ખરડાએલ શરીરનો ભાગ કે વસ્ત્રને અચેત નિર્દોષ પાણીથી સાફ કરી અસંજ્ઞાય ટાળવી તે દ્રવ્ય શૌચ અને પાંચ સુમતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ તે ભાવ શૌચ

૪૪૦ પ્ર કોઈ મરણ પથારીએ ખરડાએલ પડ્યો હોય તેને કયા શૌચની જરૂર છે ?

ઉ તેને સંધારાદિ પ્રત્યાખ્યાન અને ગુપ્તિ રૂપી ભાવ શૌચની જરૂર છે ત્યાં દ્રવ્ય શૌચ માટે વખત જવા દેવાય નહિ.

૪૪૧ પ્ર તારણુ યજ્ઞ કયો ?

ઉ હયા ( અહિંસા ) રૂપી યજ્ઞ, તપરૂપી અગ્નિ, જીવ તે અગ્નિકુંડ મન, વચન, કાયાના શુભ યોગરૂપી આટવો, શરીર રૂપ ઇન્દ્રિયથી કર્મરૂપી હુશ્મન અને ઇન્દ્રિયોના વિષયનું સેવનરૂપી પશુભાવને ખાળી નાખવા. સયમ, ધર્મધ્યાન, શુદ્ધધ્યાન રૂપી શાંતિપાઠ, આવો યજ્ઞ જ મોક્ષ માટે લાયક છે

૪૪૨ પ્ર આત્મવાદી કોણ ?

ઉ જ્ઞાન અને જીવનું તદ્દરૂપણું માને અને અનુભવે, આત્મા અને પુદ્ગલની વહેચણી કરી શકે એટલે જીવ દ્રવ્ય અને પુદ્ગલ પર્યાયોને સર્વથા ભિન્ન જાણે, નિશ્ચયથી આત્માને જ્ઞાન સ્વરૂપ માને તે આત્મવાદી કહેવાય.

૪૪૩ પ્ર જાતિ સ્મરણુ જ્ઞાન શું છે ?

ઉ જાતિ સ્મરણુ જ્ઞાન તે મતિજ્ઞાનનો ભેદ છે, તે પૂર્વભવોની ધારણા જન્ય છે, અને ક્ષયોપશમ ભાવે ઉપજે છે.

જ્યાની ઇચ્છા થાય અને માર્ગની ગવેશણા હોય તેનો રોડ પુરુષ પરાવર્તન સંચાર થેય રહે. જે જોન ધર્મની માર્ગાનુસારી સાધુ-સાધ્વીની કરુણી કરે પણ ખોટા ગુણસ્થાનમાં ખસે નહિ તેનો એક પુરુષ પરાવર્તન સંચાર થેય રહે. જેનો સંચાર માર્ગ પુરુષ પરાવર્તન બાંધે રહે તેની ધર્મની સત્તા અને જાણની સ્થિતિ જાતો કોડકોડની જાણ થાય અને યથાપ્રવૃત્તિ કરણ કરે. જાણ સુધી જાય અને જાણવી જાણે, જાણવી અને જેની જાણ સ્થિતિ પરિપક્વ થઈ નથી તેવો જાણ જાણીએક નહીં સંખ્યાતો કે અસંખ્યાતો કાળ સુધી પાછો ફરે અને જેની જાણસ્થિતિ પરિપક્વ થાય તે પોતાની તે જાણતની ઉત્કૃષ્ટી શક્તિથી યથાપ્રવૃત્તિ કરણ કરે, તે જાણવીના યથાપ્રવૃત્તિકરણથી જાણતી વિશુદ્ધ હોય છે.

૪૫૪ પ્ર જીવવાણીના જાણજાણતી મોક્ષ માર્ગની આરાધના કયારે અને કેવી રીતે થઈ શકે ?

જ. તેનો કમ જા પ્રમાણે છે -

(૧) મિશ્રાત્વ મહ થાય, કયાય મહ થાય, ઉદાસીન પશ્ચિમ જાણે, સંચારભાવ તરફ કંઈક અડધી થાય, જોવા કારણથી ધર્મની સત્તા અને જાણ એક કોડકોડ સામરમાંથી પસંદગી અસંખ્યાતમાં જાણ જોણે થાય ત્યારે યથાપ્રવૃત્તિકરણ જાણે ત્યારે જોન ધર્મ એક જાણે, જાણવા જાણે જાણે અને વિવશજ નીવાણીનો માર્ગ સમજાય. ત્યારે (૨) અપૂર્વકરણ જાણે ત્યારે જાણતાનું જાણી કયાય અને મિશ્રાત્વની જાણ તેજવામાં જાણે તે જાણત્વ જાણના, એક જાણ અને જાણ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયથી જાણ જાણે જાણતાનું જાણી કયાય અને મિશ્રાત્વનો જાણ થાય છે અને તેથી પણ વધારે તિજ અને શુદ્ધ પરિણામ જાણે ત્યારે ધર્મની સ્થિતિમાંથી અતર્કિત્વ જોણે થાય અને (૩) અનિવૃત્તિકરણથી શુદ્ધ જાણસ્વરૂપનો જાણથી જાણના થાય ત્યારે જાણ તરવ જ (૪) અતરકરણ, સંકલ્પ જાણના સુખનો અનુભવ અને શાંતિની સાથે સમક્ષિત પ્રાપ્ત થાય આ ૧૧ ઉપશમ સમક્ષિત, તે અતર્કિત્વ રહીને (૫) ધ્યેયપશમ સમક્ષિતમાં જાય. (૬) (૫) માં ગુણસ્થાન થાય હોય અતર્કિત્વથી ધર્મની સ્થિતિમાંથી ૨ થી ૬ પશ્ચેપશમની સ્થિતિ જોણી



થાય એટલે (૬) વ્રત પચ્ચખાણના ભાવ થાય, લેવાય અને પળાય, ત્યાર બાદ સંખ્યાતા સાગર કર્મની સ્થિતિ એાછી થાય એટલે દિક્ષા લેવાનુ મન થાય અને (૭) દિક્ષા લીએ ત્યારે ગુઠ ૬ આવે, તેમાંથી સંખ્યાતા સાગરની સ્થિતિ એાછી થાય એટલે (૮) ઉપશમ શ્રેણી આવે, તેમાંથી સંખ્યાતા સાગરની સ્થિતિ એાછી થાય એટલે (૯) ક્ષપક શ્રેણી આવે, એથા ગુણસ્થાનથી શરૂ કરીને કર્મની સ્થિતિ સંવર અને સકામ નિર્જરાથી એાછી થાય, તે પહેલાંની સ્થિતિ અકામ નિર્જરાથી એાછી થાય

સમકિત તે મોક્ષ માર્ગનુ મૂળ છે, માટે તેનુ સ્વરૂપ સમ્યગ્ દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાંથી વિસ્તારથી જાણી લેવું

૪૫૫ પ્ર 'મોક્ષમાર્ગની કોઈ સમજી શકાય તેવી પદ્ધતિ છે ?

ઉ ત્રણ તત્ત્વની ધારણા:— ૧ શુદ્ધ દેવ તે અરિહંત અને સિદ્ધ ૨ શુદ્ધ ગુરુ ને નિઝંથ આચાર્ય, નિઝંથ ઉપાધ્યાય અને નિઝથ સાધુ ૩ શુદ્ધ ધર્મ તે કેવળી ભગવાને બતાવેલ ધર્મ તે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ આ ત્રણ તત્ત્વની દૃઢ શ્રદ્ધા રાખવી સમકિતના ૬૭ બેદનું આચરણ કરવું

જ્ઞાનનો કેમ:— સામાયક, પ્રતિક્રમણ, છકાયના બોલ, નવતત્ત્વ, થોકડા, અને ૩૨ સૂત્ર તેમા નવતત્ત્વ સુધીનું જ્ઞાન તો શિખી લેવું જ જોઈએ. ચારિત્ર તે સાધુને માટે પાંચ મહાવ્રત, પાંચ સુમતિ, ૩ ગુપ્તિ, ૨૫ ભાવના, ૧૦ જાતિધર્મ, ૧૭ સયમ, ૧૨ તપ, ૧૨ પ્રતિમા, છકાય જીવની રક્ષા વગેરે

શ્રાવકની ક્રિયા.— સામાયક, પ્રતિક્રમણ, પોષધવ્રત, સંવર, ઉપવાસ અને શકિત પ્રમાણે તપ, ૧૨ વ્રત, ૧૧ પ્રતિમા

જીનારા સિવાય બીજો કોઈ મોક્ષમાર્ગ નથી, આ મોક્ષમાર્ગની રીતથી કર્મથી ભારે થયેલ આત્માના કર્મ ખપાવીને, છેવટે સર્વથા નાશ કરીને પોતાના આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ને સિદ્ધ સ્વરૂપ મેળવવાની

જાવનાથી સવર અને નિર્જનમાં રહત રહેવું અને ધર્મજ્ઞાન અને શુદ્ધ જ્ઞાનમાં રહેવાનો અભ્યાસ કેળવતા જવો.

૪૫૬ પ્ર. જ્ઞાનતાનુભવી કયાજનો કેવી રીતે નારા કરવો ?

ઉ. મોક્ષ મેળવવાની દ્રઢ ઇચ્છા, સત્સારીક મુખમાં જડવી, સર્વ લવો પ્રત્યે રાગ અને દ્વેષનો અભાવ કેળવવો અને પદ્ય પરમેષ્ઠિના શુભ જાવાથી જ્ઞાનતાનુભવી કયાય ઓગળી જાય છે.

૪૫૭ પ્ર. સમક્રિતની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય ?

ઉ. નવ તત્વમાંથી લવ તત્વ વાર્ત્તીને, શુદ્ધ લવ તત્વનું સ્વરૂપ વિચારીને, પોતાના જ્ઞાતમાના શુભો દ્વારા અશુભી શુદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ કરવાથી કર્મન મોક્ષનીય નીત્રીક ઉડી જાય છે.

૪૫૮ પ્ર. પાંચમા કાળમાં કોઈ સાધુ હોય ?

ઉ. ભગવતીલ સૂત્રમાં ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામિએ કહ્યું છે કે મારૂ શાશ્વત ૨૧૦૦૦ વર્ષ સુધી જાણ્યો. તેથી પાંચમા જ્ઞાતના છેલ્લે સુધી સાધુ, સાધ્વી, આવક અને પ્રવિકાનું અસ્તિત્વ સાળીત થયું.

૪૫૯ પ્ર. સમક્રિતી લવ પાપ કરે નહિ તેનો પરમાર્થ શું ?

ઉ. જાણ્યારંજ સૂત્ર, જા. ૩, ઉદેશો બીજો-તેમાં કહ્યું છે કે જા જ્ઞાતમા ઉપચેદા અને વૃદ્ધી પામેલા લવોને કેળીને, કાની પુર્યો વિચાર કરે છે કે સર્વ લવ મુખની શોષ કરે છે માટે ધર્મ કે મોક્ષને માટે સમક્રિતી લવ પાપ (જ્યાર પાપમાંથી કેઈ પાપ) કરે નહિ.

૪૬૦ પ્ર. ધર્મને અર્થે ક્રિયા કરવાથી શું ફળ મળે ?

ઉ. જાણ્યારંજ સૂત્ર, જા. ૧, તેમાં કહે છે કે જા સત્સારમાં રહેલા પ્રાણીઓ છ કરવે ક્રિયા કરે છે:- ૧ જાલવિક્ર માટે. ૨ ક્રિતિ માટે. ૩ માન માટે. ૪ પૂજવા માટે. ૫ જન્મ

મરણથી મૂકાવા માટે એટલે મોક્ષ માટે ૬ શારીરીક માનસીક દુઃખ ટાળવા માટે તેજ અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે તમે અહિંયા એ, તમે અબોહિંએ પાપ કારણે હિંસા કરવાથી અહિંત થાય, નરકાદિ ગતિ થાય અને ધર્મને માટે હિંસા કરવાથી સમકિતનો નાશ થવા સાથે અબોહિંએ એટલે દુર્લભ બોધિપણું પ્રાપ્ત થાય છે ભગવતીજના શતક ૬, ઉદ્દેશ ૩૧, મા અશોચાએ વિભગજ્ઞાને કરી પાપાંડ ધર્મને સારંભી અને સપરિગ્રહી જાણ્યો અને વીતરાગ ધર્મને નિરારંભી નિષ્પરિગ્રહી ધર્મ જાણ્યો, તેથી સમકિતની પ્રાપ્તિ સાથે વિભંગમાંથી અવધિજ્ઞાન થયું

૪૬૧ પ્ર જાણીને કરેલું પાપ કેવી રીતે ત્રુટે ?

ઉ. ગુરુ જે પ્રાયશ્ચિત્ત આપે તે લઈને કર્મ અપાવવાં

૪૬૨ પ્ર ગૃહસ્થના વેશમાં કેવી રીતે સિદ્ધ થાય ?

ઉ. ભાવ ચારિત્રથી સિદ્ધ થાય.

૪૬૩ પ્ર. નરકમાં લોહી, પડ, અગ્ની છે ?

ઉ લોહી, પડ જેવાં અશુભ વૈકલ્પિકાં પુદ્ગળ છે, અગ્ની પરમાધામીકૃત વૈકલ્પ અગ્નિ છે

૪૬૪ પ્ર જે સાધુ ગારવ સહિત શ્લાઘાનો કામી હોય તેને શુ ફળ હોય ?

ઉ તે પરમાર્થનો અજાણ આજીવિકાનો અર્ધી સ સારમાં ભ્રમ્યા કરે શાખ સૂયગડાગ સૂત્ર શ્રુ ૧, અ ૧ ગાથા ૧૨

૪૬૫ પ્ર કોઈ વિદ્વાન સાધુ, બીજા સાધુને પ્રજ્ઞાથી પરાભવ કરે તેને કેવા જાણ્યો ?

૬. તેને જાળ મૂર્ખ જુદિવાળો બાણવો. (શાળ સૂત્રમંત્રમ સૂત્ર મુ. ૧. અ. ૧૩ ગાથા ૧૩, ૧૪)

૪૬૫ પ્ર. પાંચ સમવાય કહ્યા તેમાં જોડાતવાદી કેવી રીતે ?

૬. પાંચ સમવાય સાથેજ રહે છે, તેમાં કોઈ જોડજ સમવાયને માને તે જોડાતવાદી મિથ્યાત્વી હોય જેમકે (૧) કાળવાદી-સર્વ પદાર્થ કાળને વશ છે, સર્વ પદાર્થનો કર્તા કાળ છે (૨) સ્વભાવવાદી-સર્વ સ્વભાવથીજ થાય છે (૩) નિયતવાદી-જવાબ હોય તેજ થાય. (૪) કર્મવાદી-સર્વ પ્રાણી કર્મને વશ છે, કર્મ પ્રમાણેજ થાય. (૫) ઉદયમવાદી-સર્વ કાર્ય ઉદયથીજ થાય.

૪૬૬ પ્ર. મોક્ષ પ્રાપ્ત થવામાં પાંચે સમવાય કેવી રીતે સાથે હોય ?

૬. જમુકે એવે પુરુષાર્થથી (ઉદયમથી) 'સર્વ કર્મ' બાકવી, પેતાનો મુદ્ધ સ્વભાવ તે સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું તે સમવીત હટ્ટ (બની શકે તેમ હટ્ટ, લોક સ્વભાવને અનુસરત હટ્ટ, કેવળીની દૃષ્ટિમાં હટ્ટ) અને તે જમુકે વળતે મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યું જહીં બધા સમવાય આવી બાય છે.

૪૬૭ ધર્મક્રિયા પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા સન્મુખ રહીને કરવા કહેલ છે જુઓ કાણ્ડાંજલ કાણ્ડે ૨, ઉરેશ ૧ તેનું શુ કારણ ?

૬. બીજી દિશાનો નિરોધ કરેલ નથી પણ પૂર્વ અને ઉત્તર બ્યવહારથી યોગ્ય ગણાય છે કારણ કે ઈશાન કોણ અને વાયવ્ય કોણમાં તીર્થંકર મહારાજનો સ્થાવર વાસ હોય છે

૪૬૮ પ્ર. લોકમીતિક દેવતા મનુષ્ય લોકમાં ક્યારે આવે ?

૬. તિર્થંકરનો જન્મ, દિક્ષા અને કેવળજ્ઞાન વખતે આવે.

૪૬૯ પ્ર. સાધુને પોષધ હોય ?

ઉ ચોવીહારો ઉપવાસ તે સાધુને પોષો કહેલ છે.

૪૭૦ પ્ર વડી દીક્ષા આપવા માટે ત્રણ ભૂમિકા શા માટે ?

ઉ સાધુનું પ્રતિક્રમણ અને આહારાદિ વહોરવા જવાનો આચાર શીખીલીએ એટલે વડી દીક્ષા આપે બીજું કારણ એ છે કે દીકરાએ પહેલા દીક્ષા લીધી હોય અને બાપે પછી દીક્ષા લીધી હોય તો બાપનું વડીલ પણું કાયમ રાખવા, બાપને વડી દીક્ષા દઈ પછી તરતજ દીકરાને વડી દીક્ષા આપે.

૪૭૧ પ્ર. ગુરુ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવાળા છે અને શિષ્ય સામાયક ચારિત્રવાળો છે તો તેઓના આહારપાણીનું શું થાય ?

ઉ બંને કલ્પનો આહાર પાણીનો સબધ જુદો છે પણ છેદોપ-સ્થાપનીય ચારિત્રવાળાની નિશ્રાનો આહાર સામાયક ચારિત્રવાળાને બપે.

૪૭૨ પ્ર ચાર પ્રકારે મનુષ્યનું આયુષ્ય બધાય તેમાંનું પૃથ્વી પાણી અને વનસ્પતિને કયું લાગુ થાય ?

ઉ ચારે ગતિને વિષે ઉત્પન્ન થવાના ચાર ચાર ભોલ મુખ્યત્વે મનુષ્યને આશ્રીને સભવે છે

૪૭૩ પ્ર ચોમાસામાં વિહાર કરવો સાધુને કલ્પે ?

ઉ ખેડેગાદિનો ઉપદ્રવ હોય તે મરણ ભય છે તે કારણે અથવા રાજદિના ભયને કારણે ચોમાસામા વિહાર કરવાની ભગવાનની આજ્ઞા છે

૪૭૪ પ્ર વર્ષાકાળ કેટલો ? તેમાં સાધુએ શું કરવું ?

ઉ. વર્ષાકાળ ૪૦ ૭૦ દિન, મધ્યમ ૪ માસ, ઉ. છ માસ તેમાં નવ ભોલ પ્રમાણે કરવું (૧) વિગય ત્યાગ (૨) ખીઠ ફલગાદિ લેવા (૩) ઉચ્ચ-રાદિકના પાત્ર લેવા (૪) લોચ કરવો (૫) નવા શિષ્યને દીક્ષા ન દેવી. (૬) પહેલાં લીધેલ રાખ ડલા વગેરે નાખીને નવા લેવા (૭) શેષ કાળે જોઈએ તેથી ખમણા ઉપગરણ લેવા (૮) ઉણોદરી કરવી. (૯) અઢી ગાઉ જતા, અઢી ગાઉ આવતા એ સવા ભોજન ઉપરાત ન જવું.

૪૭૫ પ્ર. રાજપિંક શુ છે ?

ઉ. ચક્રવર્તિનું લોજન, મોટા રાજાના રાજ્યાભિષેક વખતે તેયર કરેલ ૪ આઢાર, વજ્ર, પાત્ર, કળલ, પામપુછર્ણુ, કામ ઉત્પાદક બલિષ્ઠ આઢાર. શ્રી મહાવીર સ્વામીના સાધુ માટે રાજપિંકનો નિર્વેષ છે.

૪૭૬ પ્ર. નારદી દેવતાનું અવધિ કેવી રીતે હોય ?

ઉ. નારદી અને જ્યોતિષીનું ત્રીપુ, ભવનપતિ અને વ્યતરનું ઉચુ, વૈભાનિકનું નીચુ (હંકુ) એ ભવ પ્રત્યય અવધિ અવધનું.

૪૭૭ પ્ર. સામાયક આશિત્રની અને હોદોપસ્થાપનીયની કંઈપ સ્થિતિમાં શુ ફેર ?

ઉ. તે આ પ્રમાણે

કંઈપ સ્થિતિ	સામાયક આશિત્રની	હોદોપસ્થાપનીય આશિત્રની
સેન્યાતર પિંક	છે	છે
મહા મત	૪ (આર)	પાંચ
પુરુષ જેટ	છે	છે
મોટેરને વહન	છે	દૂવીકમ વાંદનાકિંક
અનૈલ તથા પ્રમાણપેત	નથી	છે
ઉદિશક	નથી (અનવસ્થિત)	કંઈપસ્થિતિ છે
પ્રતિકમણ	નિશ્ચિત નહી	નિશ્ચિત
રાજ્ય પિંક	લેવાય	ન લેવાય
માસ કંઈપ	અનવસ્થિત	છે
પર્યુપણા	અનવસ્થિત	છે

૪૭૮ પ્ર. વિકથા કેટલા પ્રકારની ?

ઉ. સ્ત્રી, ભત્ત, દેશ, રાજ એ ચાર, ૫ કર્ણારસની વાત, ૬ દર્શનભેદ વિકથા. ૭ ચારિત્રભેદ વિકથા.

૪૭૯ પ્ર. આચાર્ય, ઉપાધ્યાયના અતિશય કેટલા ?

ઉ. અનેગ સાધુ પગ પૂજે. ૨ ઉપાશ્રયમાં ઉચ્ચારાદિક નીવારે, પગાદિ શુદ્ધ કરે ૩ ખીળની વૈયાવચ્ચ ઇચ્છા હોય તો કરે અને ન પણ કરે ૪ ઉપાશ્રયમાં એક બે રાત્રિ, એકાંત સ્થાને ધ્યાન, જપાદિ તથા વિદ્યાદિક સાધવા રહે ૫ બાહિર પણ એકાંત જગ્યાએ એક બે રાત્રિ રહે ૬ પ્રધાન ઉજળા વસ્ત્ર રાખે ૭ દૂધસાકરવાળો સરસ આહાર આદિ સ્વિકારે. ૮ ખીળ સાધુઓ માટે વસ્ત્ર, પાત્રનો સંગ્રહ કરે, રક્ષણ કરે.

૪૮૦ પ્ર. દસ અચ્છેરાનો અનુક્રમ શુ છે ?

ઉ શ્રી રૂપભદ્રેવજી સ્વામીનાવારે ઉત્કૃષ્ટી અવધેણાવાળા ૧૦૮ એક સમયમા સિદ્ધ થયા. (૨) ૧૦મા શિતળનાથ તીર્થંકરને વારે હરીવશનું જુગલીયું નરકે ગયું, ત્યાંથી હરીવશની ઉત્પત્તિ (૩) શ્રી મલ્લીનાથજી ભગવાન સ્ત્રી લીંગે થયા (૪) શ્રી નેમનાથ સ્વામિને વારે શ્રી કૃષ્ણ ઘાતકીખંડની અમરકકાએ ગયા ખીળ છ શ્રી મહાવીર સ્વામિની વારે થયા.— (૧) ગર્ભસાહચરણ (૭) ચમરોત્પાત (૩) સમોસરણમાં દેવતાની પ્રબદ્ધ મત પચ્ચક્ષુખાણુ વગર ગર્ભ (૪) ચંદ્ર મુળગારૂપે વાહવા આવ્યા (૫) ગોશાળે બે સાધુને બાળ્યા. (૬) અસજતીની પુળ તે શ્રી મહાવીર સ્વામિના શાસનમા પાચમા આરામા આલી.

૪૮૧ પ્ર ઉપાશ્રય પુજવાથી શો લાભ ?

ઉ ઠાણાગજી ઠા ૧૦-૧૦ પ્રકારની વિશુદ્ધિમાં—ઉપાશ્રયાદિક પુજવાથી સજમની નિર્મળતા થાય (છવીસ હજારમાં કહેલ છે)

૪૮૨ પ્ર. નિકાચિત્ત કર્મ દુટે કે નહિ ?

ઉ. તપશ્ચી અનેક ભવના નિકાચિત્ત કર્મની બાંક દુટે.

૪૮૩ પ્ર. છદ્મસ્ય અને દેવળીમાં શો તફાવત ?

ઉ. હમ્મ સ્થાનકે છદ્મસ્ય સર્વ ભાવ ન બાણે ન હેખે, પણ કેવળી ભગવાન બાણે હેખે.— ૧ ધર્માસ્તિકાયા ૨ અધર્માસ્તિકાયા ૩ આક્રમ ૪ હ્રીવ સરીર પ્રતિબધ ૫ મુખ ૬ ગદ્ય ૭ વાચુ ૮ પરમાણુ ૯ આ હ્રીવ જિન ઘશે કે નહિ ૧૦ આ હ્રીવ સર્વ દુખનો અત કરશે કે નહિ કરે.

૪૮૪ પ્ર. જિન નહિ પણ જિન સરખા કાણુ ?

ઉ. ગણધરા અને પૂરા વડીપૂર્વી

૪૮૫ પ્ર. ઘાણે દ્વિમનો વિષમ હ બેજન છે અને મોતેન્દ્રીમનો વિષમ ૧૨ બેજન છે પણ દેવતાને પાંચસે બેજન થી ગદ્ય આવે છે અને વિમાનમાં દેવતા મદ્યનો નાદ લાખ બેજન છેટેથી સાંભળે છે તે કેમ બને ?

ઉ. ઉપરોક્ત ઉદ્વિમોના વિષમ ઉદારીકા સરીર આત્મી છે

૪૮૬ પ્ર. સમોવસરણુ કોટલો શુ ? ત્રીચક્રા ગદ શુ ?

ઉ. તીર્થ કર કે સાધુ બ્યા ઉતરે તે જગ્યા સમોવસરણુ ત્રીચક્રા મહત્તી સ્વના સૂત્રમા નથી ગમેમા છે.

૪૮૭ પ્ર. ભગવાન મુગુદ વગેરે ધારણુ કરે ?

ઉ. ભગવતીહ સૂત્રમા ખપકલના અધિકારે, ભગવતને વસ, મુગુદ, આભરણુ, શોભા, અદકાર સહિત ગણધરા હેવે સૂત્ર પાકે ક્યા છે

૪૮૮ પ્ર. ચૈત્ય વૃક્ષ શુ ?



ઉ જે વૃક્ષની નીચે પ્રભુને કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ થાય તે વૃક્ષ ચૈત્ય વૃક્ષ કહેવાય સમવાયગણ સૂત્ર બાબુવાળું તેના ૨૩૩ પાને કહ્યું છે કે:- “બતીસાઈ ઘણું, ચેઈઅરકોય વડદમાણસ; શિચ્ચો અગો અસોગો, આચ્છણો સાલરકેણ ” તેનો ભાવાર્થ કર્યો છે કે ૩૨ ધનુષ્ય પ્રમાણે ચૈત્ય વૃક્ષ, તેની નીચે પૃથ્વી શિલાપટ્ટ ત્યાં બેસી ભગવાન વર્ધમાન સ્વામી વ્યાખ્યાન કરે નીચે અથોઠ વૃક્ષ અતિ-શયના પ્રભાવથી બની આવે, તેની ઉપર સાલ વૃક્ષ.

૪૮૬ પ્ર. ભગવાન સિંહાસન પર બેસે ?

ઉ. સમવાયગણમા અતિશયના અધિકારે કહ્યું છે કે:-

આગાસગયં ચક્રક, આગાસગય છત્તં, આગાસિયાઉ સેયવર આમરાઓ આગાસ કાલિયામયં સવાયપીઠ સિંહાસણે. ”

એટલે ચક્ર, છત્ર, આમર, સફેદ પાદપીઠવાળું સિંહાસન એ સર્વે આકાશમાં અતિશયોને કારણે વિસસા પુદ્ગળોનાં બની આવે છે, તે ઉપયોગમા આવતાં નથી તેથી ભગવાન સિંહાસન પર બેસતા નથી પણ પૃથ્વી શિલાપટ્ટ પર બેસે છે અને ઉપદેશ આપે છે એમ દશાશ્રુત સ્કંધના અં ૫ માં શ્રી ગણધર મહારાજે ખુલ્લું જણાવ્યું છે “એવં સંવં સમોસરણું ભણિયંવં જાવ પુઠવી સિદ્ધાપટ્ટએ સામિ સમો સઢે પરિસા નિગાયા ધમ્મો કહિઓ.

૪૯૦ પ્ર તિર્થ કરને બે પડખે યક્ષ આમર વિંઝે છે તે સખધી શું છે ?

ઉ બાબુવાળા સમવાયગણ સૂત્રની બુની પ્રતમાં બે અતિશય આ રીતે છે

અમણુન્નાણું સદ્દ ફરિસ રસ રૂવ ગધાણુ અવકરિસો ભવઈ (૧૯)

મણુન્નાણુ સદ્દ ફરિસ રસ રૂવ ગધાણુ પાઉમાવો ભવઈ. (૨૦)

ત્યારે નવી પ્રતમા એ બે અતિશયો ભેળા કરીને ૧૯ મા અતિ-શયમા દાખલ કર્યા છે અને વીશમો અતિશય નવો દાખલ કર્યો છે કે

ભગવંતની જાણે જાણુ જણુ ધુપ ધરીને ચામર વીંચે છે. પણ આવી સાવલ ક્રિયા ભગવાન પાસે થવા સલાહ નથી.

૪૬૧ પ્ર. નારદીનો સચાર સચીઠણુ કાળ ત્રણ પ્રકારે કહ્યો તે શી રીતે ?

ઉ. સચીઠણુ કાળ તે નારદી તરીકે રહેવાનો કાળ તેના ત્રણ ભેદ

(૧) અશુન્ય કાળ ૧૨ મુદૂર્તનો છે. પૂજ્યા સમયના નારદીમાંથી કોઈ નારદી જાણી નથી, અને બીજી અતિમાંથી જાણી નવા ઉપજ્યા નથી. જોડે જોડે કાળ પૂજ્યા સમયના નારદી જેટલા હોય તેજ અને તેટલા રહે.

(૨) મિમ્મકાળ તે અશુન્ય કાળથી જનવગણે છે. પૂજ્યા સમયના નારદી મહિલો જોઈ નારદી રહે ત્યાં સુધીમાં પૂજ્યા સમયના નારદીમાંથી જે જાણેલા તે અત્યંતર કરી પાછા આવે ત્યાં સુધીમાં જનવ કાળ નીકળે, તે આથી મિમ્મકાળ કહ્યો.

(૩) શુન્યકાળ તે મિમ્મકાળથી જનવગણે છે. પૂજ્યા સમયના નારદી જાણી નીકળી વનસ્પતિ વગેરેમાં પડેલા ત્યાં જનવ કાળ રહે, તે આથી શુન્ય કાળ કહ્યો.

૪૬૨ પ્ર. વાદળાં શુ છે વાયુનો, જમાવ કે પાણીનો જમાવ ?

ઉ. વાદળાં તે અપ્પકાયનો સમૂહ છે. વાયુના જર્મ જમુથી રેખાતો નથી. વાયુના જોઈ વિશિષ્ટાએ, વાદળાં સર્વ ક્રિયામાં જાયે.

૪૬૩ પ્ર. જીવની ક્રિયા કયા કર્મના ઉદયથી થાય ?

ઉ. આસ્ત્ર મોહનીય કર્મના ઉદયથી જીવ ક્રિયા કરે.

૪૬૪ પ્ર. કિલ્લિવિષયણુ કયા કર્મના ઉદયથી થાય ?

ઉ. માયા મોહનીય કર્મના ઉદયથી કિલ્લિવિષયણુ આવે, નિદ્રાના કર્મને માયા સેવવી પડે છે.

૪૬૫ પ્ર. જળાગર જુગલિયું હોય ?

ઉ. જળચર જુગલિયું ન હોય, તેનું આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટમા પૂર્વ કોડીનું હોય ત્યારે જુગલિયાનું જઘન્ય આયુષ્ય પલ્લવના અસંખ્યાતમા ભાગનું હોય.

૪૯૬ પ્ર દેશ બંધ અને સર્વ બંધ શું ?

ઉ સર્વ બંધ એકજ સમયનો હોય, તે કોઈ ગતિમાં ઉપજતી વખતનો પહેલો સમય. દેશ બંધ તે જેની જેટલી સ્થિતિ તેમાંથી સર્વ બંધનો એક સમય બાદ કરવો, જેમકે પહેલો સમય કાર્મણુ શરીર અને ઉદારિક પુદ્ગળોનો સર્વ બંધ થાય છે, ત્યાર બાદ ઉદારીકની સાથે ઉદારીક નવા પુદ્ગળોનો બંધ તે દેશ બંધ કહેવાય

૪૯૭ પ્ર ખુલાકે ભવ શું ?

ઉ નિગોદના જીવ એક શ્વાસોશ્વાસમાં ૧૭ા ભવ કરે તેમાંનો એક ભવ તે ખુડાગ (ખુલાક) ભવ

૪૯૮ પ્ર સાધુ રાત્રે બહાર જવું હોય તો માથે ઓઢીને કેમ નીકળે છે ?

સાધુ રાત્રે બહાર જાય તો અપવાદ માર્ગેજ દેહ ચિંતા ટાળવા માટે જાય, ત્યારે માથે ઓઢીને જવું જોઈએ કારણ કે સૂક્ષ્મ અપકાયનો વરસાદ, ઉચો નીચો ત્રીછો, રાત દિવસ, અઢીઢીપમા વરસે છે તે દિવસ ઉગતા સૂર્યની ગરમીથી અધરથીજ પડતા નાશ થાય છે અને રાત્રે શરીર કે વસ્ત્રપર પડતાંજ નાશ થાય છે તેથી શરીર ઉપર સ્નેહ કાય ન પડે તે માટે રાત્રે ઓઢીને જાય દિવસ ઉઘ્યા પછી મસ્તકે ઓઢે કે બાધે તેને દશવૈકાલિક સૂત્રમા પ્રાયશ્ચિત્ત કહેલ છે.

૪૯૯ પ્ર જીવ ઉપજવા જતાં વિગ્રહ ગતિ કરે તો કેટલા સમયમાં ઉપજે ?

ઉ. એકેન્દ્રિય ચાર સમયની વિગ્રહ ગતિએ ઉપજે, બાકીના ૧૬ દડકવાળા ૧, ૨, ૩ સમયની વિગ્રહ ગતિએ ઉપજે વિગ્રહ ગતિએ ઉપજતા જેટલા સમય લાગે તેમાંથી એક સમય બાદ કરતા જેટલા સમય થાય તેટલા સમય અણાહારી રહે

૫૦૦ પ્ર. પ્રોહ પ્રહાર શુ ?

ઉ. જોકે શરીરમાંથી નીકળી જીવંતના મૃત શરીરમાં પ્રવેશ કરી તેમાં રહેવું તે પ્રોહ પ્રહાર કહેવ વનસ્પતિમાંજ થાય છે, ગોશાળના પ્રોહ પ્રહાર બનાવટી હતા.

૫૦૧ પ્ર. નારહી અને તરે નીકળીને જે લગ્ન (પ્રાપ્ત થવા થોડા) પચેન્દ્રિય તિર્થ જોયાં નિવે ઉપજે તે કશું આયુષ્ય વેહે ?

ઉ. જ્યાં સુધી નારહીની લેસ્મા રહે ત્યાં સુધી વાટે વહેવાં નારહી વેદક સત્તામ્ રહેલ નારહીનું આયુષ્ય વેહે જોવીસે કહ્યું જ્યેમ સમજવું.

૫૦૨ પ્ર. પૃથ્વીકામના જીવ પ્રાણુતિપાતાદિ પાપ કરે ?

ઉ. અરવ્યકુખાણુ વતિયા કિયાથી અવિસ્તીને ૧૮ પાપ સેવનાર કહ્યા છે માટે જોકેન્દ્રિય પ્રાણુતિપાતાદિ પાપ કરે.

૫૦૩ પ્ર. પૃથ્વી આદિને જાહેવાથી તેને દુષ્કા થાય ?

ઉ. કેઇ મહા બળવાન પુરુષ બને હાથની મુઠીએ લીધીને કેઇ વૃદ્ધના માથામાં જોરથી મારે અને જેટલી વેદના થાય તેથી અધિક મહા વેદના સર્વ જોકેન્દ્રિય જીવને જાહેવાથી થાય.

૫૦૪ પ્ર. સૂત્રમાં પહેલા સ્થાવર કાષ્ઠની દયા બતાવી તે પહેલાં મનુષ્યની દયા કેમ ન બતાવી ?

ઉ. સૂત્રમાં તે કાષ્ઠ જીવની રક્ષા કહી છે, પણ જે માણસ સૂક્ષ્મ જીવની દયા પાળે તે તે મોટા જીવની દયા જરૂર પાળે જ.

૫૦૫ પ્ર. લોકમાં બાહર અપકામ અને વનસ્પતિ કયાં સુધી છે ?

ઉ. ઉપર પાંચમાં દેવલોકની વાવડીમાં પાણી અને તેને આશી વનસ્પતિ છે નીચે ધનોદધિ તે પાણી છે અને તેને આશી વનસ્પતિ છે ત્રીજા અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રમાં છે.

૫૦૬ પ્ર. લોકમાં વિગલેન્દ્રિય અને તીર્થ ચ પચેન્દ્રિય કયાં સુધી છે ?

ઉ ઉચે મેરૂ સુધી, નીચે અધોગામીની વીજય સુધી, ત્રીછા અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્રમાં અને જળના સ્થાનમાં.

૫૦૭ પ્ર અણ્ણાહારી કોણુ હોય ?

ઉ (૧) વીચ્છદ ગતિવાળા, વનસ્પતિના થઈને અનંતા, આહારીના અસંખ્યાતમે ભાંગે (૨) સિદ્ધ અનંતા (૩) અયોગી (૪) કેવળ સમુદ્ધાત વાળા

૫૦૮ પ્ર ત્રીસ અકર્મ ભૂમીના તિર્યચ તથા મનુષ્યને સમકિત હોય ?

ઉ. પર્યાપ્ત અવસ્થામાં જુગલ્પીયાને હોય

૫૦૯ પ્ર. જુગલ્પીયામાં ક્ષાયક સમકિત હોય ?

ઉ. ઉત્તરાધ્યયનના ૨૯ મા અં મા પહેલા બોલે કહ્યું છે કે ક્ષાયક સમકિત ત્રીજો ભવ ઝોળગે નહિ જુગલ્પીયામાં જાય તો ચાર ભવ થઈ જાય, તે જોતાં અસંભવિત છે તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

૫૧૦ પ્ર પરિત, અપરિતનો અર્થ શું ?

ઉ પરિત સસારી તે અર્ધ પુદ્ગળ પરાવર્તનની અદર મોક્ષમય. અપરિત સસારીને અર્ધ પુદ્ગળ પરાવર્તનથી વધારે સંસાર છે. પરિત-કાય-જેને વનસ્પતિનો ભવ ન કરવો હોય તે અથવા પ્રત્યેક શરીર ભવ હોય અને નિગોદમા ન જવાનો હોય તે.

૫૧૧ પ્ર સ્ત્રી અનુત્તર વિમાને જાય ?

ઉ સ્ત્રી અનુત્તર વિમાને જાય (પન્નવણા પદ ૧૩)

૫૧૨ પ્ર તિર્યચ વૈકિય શરીર કરે તો કેવડુ કરે ?

ઉ બસોથી નવસો જોજન

૫૧૩ પ્ર ચક્રવર્તીનું સ્ત્રી રત્ન કેટલા દંડકમાંથી આવીને થાય ?

૭ સાતમી નરક, તેહ, વાહ, પદ્ય અનુસાર વિમાનના દેવ,  
મુર્ખિક મનુષ્ય અને તિર્થંક સિવાય જ્યાં હરકમાથી આવીને થય.  
૫૧૪ પ્ર. બિદ્યાધર ત્રીછા કયાં સુધી જાય ?

૭. નદીશર દ્વીપ સુધી.

૫૧૫ પ્ર. મન રૂપી કે અરૂપી ?

૭. દુષ્યમન રૂપી, ભાવમન અરૂપી.

૫૧૬ પ્ર. સાત હાથવાળો બેઠો સીંચે તો તેની મેટલી  
અવગાહના થાય ?

૭. તેની બે હાથની અવગાહના અણુય અને તેનો ત્રીજો ભાગ  
ઓછો મનપડે તો બેક હાથ અને બાક અંશુલની સિદ્ધની વચ્ચે  
અવગાહના થાય.

૫૧૭ પ્ર. અધકણ્ણો ૧૨ મી પહિમા આદરી તેને ત્રણ ગુણો  
મળ્યા કોઈ ગુણ કેમ પ્રગટ ન થયો ?

૭. જેને ઉદ્ધૃષ્ટ પરિચક્ષ્ણ આવે અને સમજાવે ચક્રન કરે તેને  
ત્રણમાથી કોઈ ગુણ પ્રગટ થય, બાકીના ભજના. પણ તેને  
અનતિ નિર્જ્ઞા થઈ અને આશયક થયા.

૫૧૮ પ્ર. સુકુમ જીવ માર્યા મરતા નથી તો તેની ક્રિયા  
કેમ લાગે ?

૭. પચ્ચક્ષુઆણુ ન ક્યાં હોય તો અત્રવની ક્રિયા લાગે.  
તથા ઔદારિક શરીરની પાંચ ક્રિયા લાગે.

૫૧૯ પ્ર. શત્રિના પ્રતિકમણુમાં છેવટનો કાઉસચ્છ શેનો કરવો ?

૭. બાર પ્રકારના તપની વિતવણાનો કાઉસચ્છ કરવો.

૫૨૦ પ્ર. શત્રિના પ્રતિકમણુમાં છઠા આવરણકેમાં શેનો  
પચ્ચક્ષુઆણુ હોય ?

૭. આવકે ૧૪ નિયમ પારવા.

૫૨૧ પ્ર. સદ્ગુરુ ન હોય તો કોને વદના કરવી ?

ઉ સમુદ્રનું નામ લઈ નિત્ય વંદના કરવી

પર૨ પ્ર. શ્રાવકે કેટલી સજ્જાઈ રોજ કરવી ?

ઉ ત્રણસો ગાથાની.

પર૩ પ્ર. સૂર્યગ્રહણ અને ચંદ્રગ્રહણ શાથી થાય ?

ઉ સૂર્યની નીચે કેતુ નામનો ગ્રહ આવે તો સૂર્યગ્રહણ થાય  
ચંદ્રની નીચે રાહુનું વિમાન આવે તો ચંદ્રગ્રહણ થાય.

પર૪ પ્ર. ઇરિયાવહિના મિચ્છામિ દુક્કડ કેટલા ?

ઉ ૧૮ લાખ, ૨૪ હજાર, ૧૨૦ :-

૫૬૩ જીવના ભેદ  $\times$  ૧૦ અભીકયાદિક  $\times$  ૨ બંધન  $\times$  ૩ કરણ  
 $\times$  ૩ ભેગ  $\times$  ૩ કાળ  $\times$  ૬ સાળે (પાચ પરમેષ્ટી અને એક પોતાનો  
આત્મા) = ૧૮૨૪૧૨૦

પર૫ પ્ર. જીવને જઘન્ય ઉપયોગ કેને ?, અને કઈ વખતે ?

ઉ જીવને જઘન્ય ઉપયોગ એક હોય—સાકારોપયોગ સીજે ત્યારે  
(ઉવવાઈ ઉપાગમાં)

પર૬ પ્ર. જીવ ઉપજતી વખત પ્રથમ સમયે કયા યોગથી  
આહાર લીએ ?

ઉ કાર્મણ કાય યોગથી પ્રથમ સમયે આહાર લીએ, ત્યારબાદ  
શરીર બધાતા સુધી ઔદારિક મિશ્ર કે વૈકિય મિશ્ર કાયયોગથી  
આહાર લીએ

પર૭ પ્ર. સમૂર્ચિષ્ઠ મનુષ્ય એક સમયે કેટલા ઉપજે ?

ઉ એક પણ ઉપજે અને અસખ્યાતા પણ ઉપજે

પર૮ પ્ર. જીવ ગર્ભમાં મરે તો કયા દેવલોક કે નરક સુધી જાય ?

ઉ શુભ ભાવે મરે તો ૮ મા દેવલોક સુધી અને અશુભ ભાવે  
મરે તો ત્રીજી નરક સુધી જાય.

પર૯ પ્ર. ભવિ અને અભવિનો સુકાબલો કેવી રીતે થઈ શકે ?

ક્રમ	ભવિ	અભવિ
મોક્ષની અભિલાષા અને યથા તથ્ય સર્વગુપ્ત્યનો સ્વીકાર	માય	ન માય વાસ્તવિક મોક્ષ અને સર્વગુપ્ત્યનો સ્વીકાર નથી
પુ ભવિ હમંશ કે અભવિ કોવો સ શય	માય	ન માય
અભવિને મોક્ષ નથી કોમ સાક્ષે તેલ	સ શય માય પ્રાસકો પડે	સ શય ન માય પ્રાસકો ન પડે
શુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ	જાણી શકે	ન જાણી શકે
ભવ અને પુરુષાણી ભિન્નતા	અનુભવી શકે	ન અનુભવી શકે
અર્હિસા ભાવ	હોય	ન હોય, ફળ રક્ષા કરી શકે બ્યવહાર પાળી શકે
મોક્ષથી પાછા ફરવાનું	ન માને	માને તેનું મોક્ષ તે સ્વર્ગ
૩ અજ્ઞાન	મિથ્યાત્વ હોય ત્યાં મુખી	નિયમા
સત્તામાં પાશ જ્ઞાન	હોય (નિયમા)	નથી
સત્તામાં સમક્ષિત	હોય (નિયમા)	નથી
સમક્ષિત અને જ્ઞાન પ્રગટાવ્યું	જાળના	સાચી જાણનો સર્વમા અજ્ઞાવ ફળથી બચે હોય
અજ્ઞાવ	૧૪ પૂર્વ સંકેત બાર અથ વાંચે	નવમા પૂર્વની ચીજ જાણાર નવ મુખી દબ્બ બચુપણા ૧૨
સમક્ષિત અને મિત્ર મોક્ષની	જાળના	ન હોય
મોક્ષની કર્મની પ્રકૃતિ	૨૮ જાળના	૨૬ નિયમા
અજ્ઞાવ	જાણપે હોય જાળના	અજ્ઞાવપે દબ્બ અજ્ઞાવ
યમ કામ, વિવિધિયા	સુધાપાશ સમીતીને પાશ કામક સમક્ષિતને ન માય	ન માય
સ્વભાવમાં પરિવર્તન	જાણી મટી સિદ્ધિમાય	સ્વભાવ ફેર નહિ



પ૩૦ પ્ર. જૈન સાધુઓ એકેન્દ્રિયના અચેત પુદ્ગળનો જ આહાર કરે એવું કયાં સૂત્રમાં છે ?

ઉ. ભગવતીજી સં ૨, ઉં ૧. “મહાર્ધણુ નિગ્ગથે” નિર્ણવ થયેલા એકેન્દ્રિયના પુદ્ગળ (શાક, લાજી, પાલા, અનાજ) જે ગૃહસ્થને માટે બનેલા તે નિયંત્ર (જૈનના સાધુ) આહાર માટે ગ્રહણ કરે. ભગવતીજી શતક ૧૮, ઉં ૧૦ સોમલના અધિકારે પણ કહેલ છે. નિર્દોષ, અચેત ધાન સરસવ, ધાન માસા (અડદ), ધાન કળથી સાધુને કલ્પે.

પ૩૧ પ્ર. ગર્ભજ તિર્યંચ અને ગર્ભજ મનુષ્ય મિત્ર કેવી રીતે ?

ઉ. ગર્ભજ તિર્યંચ અને ગર્ભજ મનુષ્યની એક સરખી અવસ્થા છે, તેથી મિત્ર. જેમકે જન્મ, વૃદ્ધિ, ક્રિડા, હાડકા, હાડકાની મિજબા, વાળ, માંસ, લોહી, માથાનો મુંગજ એ સર્વ એક સરખા છે.

પ૩૨ પ્ર. જૈન સાધુ માંસનો સ્પર્શ કરી શકે ?

ઉ નહિ મનુષ્યના શબમા અતર્મુહૂર્ત પછી અસંખ્ય સમુર્ધિમ જીવ ઉપજે અને તિર્યંચના મહામાં તદ્દવરણા માંસ જેવા અસંખ્ય જીવો ઉપજે.

પ૩૩ પ્ર. જૈન સાધુ મધ માંસના ત્યાગી હોય એવું કયાં સૂત્રમાં છે ?

ઉ. સૂયગંડાગ સૂત્ર, સ્કંધ ૨, અં ૨ માં કહેલ છે કે “અમઉમસા સસીણો” સાધુ મધ માંસના પરિત્યાગી હોય. પ્રજા વ્યાકરણ, સંવર દ્વાર ૪, ભાવના ૫ ત્યા કહેલ છે “મહુ મન્જ” મસખજનગ વિગર્ધ પરિચત” મધુ, મધ, માંસ વગેરે વિગયનો ત્યાગ કરે, તેના ભાંગામા ચાર મહાવિગય મધ, માખણ, દારૂ અને માંસનો

ઉ.	ભવિ	અભવિ
મોક્ષની અભિલાષા અને યથા તથ્ય સર્વગુપ્ત્યનો સ્વીકાર	થાય	ન થાય વાસ્તવિક મોક્ષ અને સર્વગુપ્ત્યનો સ્વીકાર નથી
હું ભવિ હુંગ કે અભવિ એવો સંશય	થાય	ન થાય
અભવિને મોક્ષ નથી એમ સાંભળે તો	સંશય થાય પ્રાસકો પડે	સંશય ન થાય પ્રાસકો ન પડે
શુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ	ભાણી શકે	ન ભાણી શકે
જીવ અને પુરુષાણી વિભાજના	અનુભવી શકે	ન અનુભવી શકે
અર્કિસા ભાવ	હોય	ન હોય, દ્રવ્ય રક્ષા કરી શકે વ્યવહાર પાળી શકે
મોક્ષથી પાછા ફરવાનું	ન માને	માને તેનું મોક્ષ તે સ્વર્ગ
૩ અજ્ઞાન	મિશ્રાત્વ હોય ત્યાં મુખી	નિયમા
સત્તામાં પાશ્વ જ્ઞાન	હોય (નિયમા)	નથી
સત્તામાં સમક્રિત	હોય (નિયમા)	નથી
સમક્રિત અને જ્ઞાન પ્રગટાવ્યો	ભજના	સાચી મજાનો સર્વથા અભાવ દ્રવ્યથી બધું હોય
અનુભવ	૧૪ પૂર્વ સંવિત બાપ અને લાસી	નવમા પૂર્વની ત્રીજી આધાર નવ મુખી દ્રવ્ય અનુભવ ૩૧
સમક્રિત અને મિશ્ર મોહની	ભજના	ન હોય
મોહની કર્મની પ્રકૃતિ	૨૮ ભજના	૨૬ નિયમા
અનુભવ	જ્ઞાપરિદોષ ભજના	અજ્ઞાપરિદોષ અનુભવ
સમ ૬ માં ચિત્તિનિષ્ઠા	સ્વપાપસમ સમક્રિતિને પાશ્વ ક્ષણિક સમક્રિતિને ન થાય	ન થાય
સ્વભાવમાં પરીવર્તન	ભણી મટી સિદ્ધ થાય	સ્વભાવ ફરે નહિ

પૃષ્ઠ ૩ વનસ્પતિની જાતિના નામવાળી જળચર, પશુ  
પક્ષીની જાતિના નામ હોય ?

ઉ. ઘણે ભાગે આકાર (સંસ્થાન) ઉપરથી વનસ્પતિ, પશુ, પક્ષી  
વગેરેના સામાન્ય નામો પડેલાં હોય છે કેાઈ વખતે વર્ણ, ગંધ, રસ  
સ્પર્શ ઉપરથી નામ પડેલાં હોય.

શાલિગ્રામ નિધંતુ ભૂષણમ્ નામના વૈદકશાસ્ત્રમાં જળચર,  
પશુ, પક્ષી, મનુષ્યના નામોને મળતી ઘણી જાતની વનસ્પતિ દવાનાં  
નામો છે. વળી તેમના કંઠણ અને નરમ ભાગોના નામ પણ મળતાં  
આવે છે. અહીં કેટલાક દાખલા બતાવવામાં આવે છે.

મંસ = (૧) વનસ્પતિ અને ફળનો ઠંળીયા અને છાલની  
વચમાંનો ફળ અથવા ગીર (૨) પશુના હાડકા અને ચામડીની વચમાં  
રહેલ માંસ.

અક્રિય = ઠંળીયા, ગોઠલી વનસ્પતિનો કંઠણ ભાગ, ખીજ.

અક્રિ = હાડકું, પશુનો કંઠણ ભાગ.

મન્થ = (૧) કારેલા, ડોડી, ચોખા, શેરડી. (૨) માછલું, આ  
બધાનું સરખું સંસ્થાન છે, તે ઉપરથી તે બધાં મન્થ શબ્દમા દાખલ  
થાય છે

મન્થંડી = સાકર, મન્થ = શેરડી + અંડી = જન્ય = સાકર.  
(પ્રશ્ન વ્યાકરણ, સવર દ્વારમાં).

કવોય = કપોત (કબુતર), ખીજેર, કોહલું, કોળું,

કુકુડ = ભૂરૂ કોળું કુકુડવેલ વનસ્પતિ, કુકડો, ખીજેર.

મન્જાર = ખીલ્લીફળ (જે મરડામાં વપરાય છે), ખીલાડી.

સાધુને સર્વથા ત્યાગ હોય જ, ઉત્તરાધ્યન સૂત્રના અં ૭, ગાથા ૬, ૭મા માસાહારીને યોગદાના હૃદયે નરક ગતિનું ફળ કહ્યું છે. ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર અં ૧૬, ગાથા ૬૬ થી ૭૧મા ફાંચ માસ સ્થેત્રવનાસ્તે નરકે ગયા પછી પરમા ધામી દેવો તે નારહીના શરીરના કકડા કરી શેફી તેને ખવરાવે ॥ અને ધગધગતા રસને પીવરાવે છે અને ચીસો પાડે ત્યારે તે દેવો કહે છે કે તને ફાંચ માસ બહુ પસંદ હતો તેથી ખવરાવીએ છીએ. સુયજ્ઞમજ્જ સૂત્રમાં માસાહાર કરનારને આર્દ્રકુમારે અનાર્ય, બાળ, અજ્ઞાની, ગુહિ, અણ્યાચારી કહ્યા છે.

પઠ૪ પ્ર. કેટલાક જૈનેતરો માસાહારનો જૈન સાધુ પર આક્ષેપ શા માટે કરે છે ?

ઉ. માસાહારી રસનાના બહુ ગુહિ હોય છે અને સારા કહેરાવણું છે એટલે બીજા પર ખોટા આક્ષેપ કરે. તેઓના અભ્યવર પરિણામ કુર હોવાથી પશુઓની કવલના દુઃખનો ખ્યાલ કરતા નથી. તેઓ અહિંસાભાવ કેળવી શકતા નથી જૈનધર્મના તત્ત્વો વિરુદ્ધ સૂત્રના ખોટા અર્થ કરે છે, તેઓને સમશ્રુત મિથ્યા રીતે પરિણમે છે, જે ઠેકાણે જે અર્થ કરવો એકએ તે કરતા નથી તેથી એકતવાદી ધર્મને પોતાની હાલસાને પોપણ થાય એવા અર્થ કરે છે અને માસાહારનો પ્રચાર કરે છે.

પઠ૫ પ્ર. એક શબ્દના બે અર્થ થતાં હોય તો શું કરવું ?

ઉ. જ્યાં જોવો અર્થ અવિરોધપણે હાથ થાય તેવો અર્થ કરવો, શક્તિની બાજતમા વનસ્પતિને યોગ્ય અર્થ હાથ પાડવો, ત્યાગ કરવા હાથક નાશકની વાત હોય ત્યાં પશુ આદિ જાતી મજાબ, ધર્મની બાજત હોય ત્યાં ધર્મને પોષક તરવો જેમકે અહિંસા, સત્ય, તપના પદોનો અર્થ કરવો અને સર્વજ્ઞ તિતરાનની આજ્ઞાને અનુસરતો અર્થ કરવા, આનું નામ છે વિવેક માર્ગનુસારીપણું અને શ્રદ્ધા ધર્મ.

પૃષ્ઠ ૩ વનસ્પતિની જાતિના નામવાળી જળચર, પશુ  
પક્ષીની જાતિના નામ હોય ?

ઉ ઘણે ભાગે આકાર (સંસ્થાન) ઉપરથી વનસ્પતિ, પશુ, પક્ષી  
વગેરેના સામાન્ય નામો પડેલાં હોય છે. કેઈ વખતે વર્ણ, ગંધ, રસ  
સ્પર્શ ઉપરથી નામ પડેલાં હોય.

શાલિગ્રામ નિધંતુ ભૂષણમ્ નામના વૈદકશાસ્ત્રમાં જળચર,  
પશુ, પક્ષી, મનુષ્યના નામોને મળતી ઘણી જાતની વનસ્પતિ દવાનાં  
નામો છે. વળી તેમના કંઠણ અને નરમ ભાગોના નામ પણ મળતાં  
આવે છે. અહીં કેટલાક દાખલા બતાવવામાં આવે છે.

મસ = (૧) વનસ્પતિ અને ફળનો ઠળીયા અને છાલની  
વચમાંનો દળ અથવા ગીર (૨) પશુના હાડકા અને ચામડીની વચમાં  
રહેલ માસ.

અક્રિય = ઠળીયા, ગોઠલી વનસ્પતિનો કંઠણ ભાગ, બીજ.

અક્રિ = હાડકું, પશુનો કંઠણ ભાગ.

મચ્છ = (૧) કારેલા, ડોડી, ચોખા, શેરડી. (૨) માછલું, આ  
બધાનું સરખું સંસ્થાન છે, તે ઉપરથી તે બધાં મચ્છ શબ્દમા દાખલ  
થાય છે

મચ્છંડી = સાકર, મચ્છ = શેરડી + અડી = જન્ય = સાકર.  
(પ્રાચીન વ્યાકરણ, સંવર દ્વારમાં)

કવોય = કવોન (કબુતર), બીજેડ, કોહલું, કોળું,

કુકુડ = ભૂડ કોળું કુકુડવેલ વનસ્પતિ, કુકડો, બીજેડ.

મજ્જાર = બીલ્લીફળ (જે મરડામાં વપરાય છે), બીલાડી.

શ્રી મહાવીર સ્વામિ અને જુદા જાન્ને જુદા જુદા છે તેની સાબિતીનો મુકાબલો આ પ્રમાણે છે :—

	શ્રી મહાવીર ભગવાન	જુદા
જન્મ	વિશાલીના શ્રીચક્ર ૭ ગામમાં	કપિલવસ્તુ શહેરમાં
માતા	ભત્રભગ ૨૮ વર્ષ સુધી સાથે રહી સ્વર્ગે ગયા	જન્મ યતાંજ મૃત્યુ પામ્યા
સસારી નામ	વર્ધમાન	સિદ્ધાર્થ
દીક્ષાપર્યાય નામ	શ્રી મહાવીર સ્વામિ	જુદા કિર્તી
ભાઈનું નામ	નંદિવર્ધન	નંદ (સાવકો ભાઈ)
જીનું નામ	યશોદા	યશોધરા
વડીલોની ઢેયાલી વગેરે	માતાપિતા સ્વર્ગવાસ થયા પછી માતાભાઈની પસ્વાનગી લઈને દીક્ષા લીધી	વડીલોની ઢેયાલી છતાં પરવાનગી વગર, રાતના ઘેરથી આત્મા ગયા
તપસ્યા	૧૨ વર્ષ તપસ્યા કરીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું	૭ વર્ષ તપસ્યા કરીને કાજ ફોગટ છે એમ કોને લાગ્યું
દેહાવસાન	પાવાપુરીમાં નિર્વાણ	મુર્ઝિગઠમાં મૃત્યુ

પણ આ ભગવાનના પર્યાયવાચક શબ્દો કયા ગણ્યા ?

જ. ભત્રભાન, જિનરાજ અલખ, જિજ્ઞાસ, જિજ્ઞાસક, નિરજન, વીતરાજ, સત્ત્વિજ્ઞાનક, અરિકંટ, પરમાત્મા, પરમેશ્વર, સ્વચ્છ, પરબ્રહ્મ, આ બધા શુભવાચક પર્યાય સમજવા પશુ અરહિત સાકાર ભત્રભાન છે અને જિહ નિરાકાર આ અશરીરી ભત્રભાન છે

૫૪૦ પ્ર ઉપશમ શ્રેણી અને ક્ષપક શ્રેણી વિચારમાં શું ફેર હોવાનો સંભવ છે ?

ઉ ઉપશમ શ્રેણીમાં ક્ષપક શ્રેણી કરતાં મંદ વીર્ય હોય છે, વજ્ર-અષભનારાય સંઘયણ પણ કઢાય ન હોય તેથી પણ વીર્ય મંદ હોય, પ્રકૃતિઓને ઉદય થવા દેવામાં આવતી નથી, કોઈનો અપરાધ થયો હોય તો તેને ક્ષમા આપવામાં આવે છે, પણ તેનો અપરાધ ગણીને ક્ષમાથી ઢાંકી દેવામાં આવે છે, ઉપસર્ગ પરિષદમાં સંપૂર્ણ આનંદ આવતો નથી.

ક્ષપક શ્રેણીમાં ઉપસર્ગ પરિષદ કરનારને કર્મ અપાવવામાં ઉપકારી માનવામાં આવે છે અને તેનું હિત ચિંતવાય છે, કર્મ અપતાં જોઈને આનંદ વધતો થાય છે, મન, વચન, અને કાયાની પુદ્ગલિક વર્ગણાઓનો જીવાત્માથી ભીન્નતાનો અનુભવ કરવામાં આવે છે, એટલે વ્યથાનો અનુભવ થતો નથી. એકાત શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વમાં લીનતા આવે છે અને પુરુષાર્થ એટલો ગયો ઉત્કૃષ્ટ થાય છે કે કોઈ શરીરના કટકા કરી નાખે તો પણ ઉત્કૃષ્ટ આત્મભાવે-સમતા રસમાં લીન રહે તેથી આત્મીક સુખનો અનુભવ કરે છે. તત્ત્વ કેળણી ગમ્ય.

૫૪૧ પ્ર. કર્મ પ્રકૃતિ કેવી રીતે ક્ષય કરવી ?

ઉ જે પ્રકૃતિ ઉદયમાં આવે, તેને (૧) જ્ઞાન ઉપયોગથી પર-સમય જાણીને (૨) તેને આત્માથી ભિન્ન માનીને તેનો ત્યાગ કરીને (૩) શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપના ધ્યાનમાં લીન થવું અથવા કર્મ પ્રકૃતિથી પ્રતિપક્ષ આત્મગુણમાં આત્મભાવે લીન થવું અહીં ત્રણ વિભાગ થયા તે (૧) યથાપ્રવૃત્તિકરણ, (૨) અપૂર્વકરણ, (૩) અનિવૃત્તિકરણ જ્યારે સહજ આનંદમાં લીનતા આવે ત્યારે તે પ્રકૃતિ નાશ થઈ એમ સમજવું દરેક કર્મ પ્રકૃતિ અપાવવામાં લગભગ ત્રણે કરણ થાય છે મંદ પુરુષાર્થથી આ અભ્યાસ કરવામાં આવે તો ક્ષયોપશમભાવ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં અનુદય પ્રકૃતિ ઉપશમ ભાવમાં રહે છે ધ્યાનથી કર્મ પ્રકૃતિઓ કુટાઈ જાય છે તેથી જીવના ગુણનો ઘાત કરી શકતી નથી,

(૫૧) મહાભારત કહેલો કુકુઠ મહાભારત = બીજીકુળ (બીજી) અને કુકુઠવેલ વનસ્પતિના ગર્ભનો પાક આ કાળે આકાશની વ્યપ્તિ, લોકપ્રસાર, વાકા, કાલકવરના રોગમાં ઉપયોગી છે મર્યાદામાં ઘણા લોકો બીજાનો મુરખો ખ્યાલ છે. અહીં જે પ્રયોજન છે— ૧ રોગનો ઉપશામ ૨ નિરવલ તો તે પ્રયોજન પ્રમાણે અર્થ લેવાય બીજાડીઓ અને કુકુઠની માંસ સાવલ અને નરકે લઈ જવાર છે એટલું જ નહીં પણ રોગ વધારે છે, માટે શબ્દનો અર્થ સુક્તિ સુક્તિ હોય દ્વિસક અને સુક્તિ કરરનો અર્થ કરનાર મહા મિથ્યાત્વી અભ્યવરમાં અતિકુર પરિણામવાળા હોય

બીજી કુશ મેળાનો પાક કાલકવર અને મજબ શાંતિ માટે વપરાય છે તે અર્થ સુક્તિને કબુતરનો પાક એવો અર્થ ક્યો હોય તો કાલકવર વધે અને નરકની ગતિ બધાય એટલે જૈનશાસ્ત્રો સમજ્યા વગર જે પોતાના દ્વિસક સ્વભાવ પ્રમાણે અર્થ કરે તેમાં સુદ્ધિનું તે કિવાલુ છે જ પણ હોસ્યે હોસ્યે કુદી કુદીને નરક જવાની તૈયારી કરતા હોય એમ કહેવાય છે.

પછી પ્ર. મેઈ કહે છે કે જૈનધર્મ વેદધર્મમાંથી નીકળ્યો તેનું કેમ ?

જ. જૈનધર્મ અને વેદધર્મના શિલાંતોમાં આકાશ પાતાળનો ફરક છે એક જાણુ જૈનધર્મની અર્થિયા એવી છે કે એક પણ એકેન્દ્રિય હવની દ્વિસા કરવાથી અસંયમ થાય, ત્યારે વેદધર્મમાં ઘણા પશુઓનો હોમ થાય. વેદધર્મમાં જ ઘણા દેવોમાં જૈનધર્મના તિર્થંકરની ભક્તિ કરેલી છે, તે ઉપરથી સાબીત થાય છે કે વેદધર્મ અસલ જૈનધર્મમાંથી નીકળ્યો અને પાછળથી તેનું સ્વરૂપ તદ્દન બદલાઈ ગયું એ વેદધર્મમાંથી જૈનધર્મ નીકળ્યો હોય તો તેમના વેદોમાં જૈન તિર્થંકરની ભક્તિ ન હોય. જુઓ ભક્તિના પાઠો— રમ્બેકમાં કહ્યું છે કે—

ૐ ત્રેલોક્ય પ્રતિષ્ઠિતાનાં, અતુર્નિશ્ચિતિ તીર્થંકરાણાં,



રૂપભાદિ વર્ધમાનાન્તાનાં, સિદ્ધાનાં શરણું પ્રવદ્યે ॥

અહીં જૈનધર્મના ચોવીસે તિર્થંકરની ભક્તિ કરવામાં આવી છે.

યજુર્વેદના ૨૫મા અધ્યયનમાં, જૈનધર્મના ૨૨મા તીર્થંકર અરિષ્ટનેમિની સ્તુતિ છે:-

ૐ રક્ષ રક્ષ અરિષ્ટનેમિઃ સ્વાહાઃ વામદેવ શાન્ત્યર્થમનુ વિધીયતે  
સોઽસ્યાકં અરિષ્ટનેમિઃ સ્વાહાઃ

મનુસ્મૃતિમાં જૈનના પહેલા જિન ભગવાનની સ્તુતિ:-

દર્શન વર્ત્ય વીરાણાં સુરાસુર નમસ્કૃતઃ

નીતિ તિત્રય કર્તાયો, યુગાદૌ પ્રથમો જિનઃ

આવી રીતે ઘણા દાખલા છે :-

પ્રભાસ પુરાણમાં ૨૨ મા તીર્થંકર નેમનાથ (અરિષ્ટનેમિ) ની સ્તુતિ છે યોગવાશિષ્ઠમાં રામચંદ્રજી જીન ભગવાનની સ્તુતિ કરે છે, પ્રહ્લાદ પુરાણમાં શ્રી રૂપભદ્રેવની સ્તુતિ છે, શિવ પુરાણ, સ્કંધ પુરાણ, નાગ પુરાણ, માલ પુરાણ એ બધામાં શ્રી રૂપભદ્રેવની સ્તુતિ છે.

શિવ પુરાણમાં શ્રી રૂપભદ્રેવને જ શિવ કહે છે :- કૈલાસે પર્વતે રમ્યે, વૃષભોય જિનેશ્વરઃ ચક્રાર સ્વાવતારયઃ સર્વજ્ઞઃ સર્વગઃ શિવઃ

પૃષ્ઠ ૩ કોઈ કહે છે કે જૈન ધર્મ બૌદ્ધ ધર્મમાંથી નીકળ્યો તેનું કેમ ?

ઉ બૌદ્ધ ધર્મનો આદિ કરનાર બુદ્ધ, જૈન ધર્મના ૨૪ મા તિર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામિના વખતની આસપાસમાં થયેલ, એટલે બુદ્ધ ધર્મમાંથી જૈન ધર્મની ઉત્પત્તિ માનવી અસંભવિત સાબીત થઈ.

૫૮ મંદાગર' કંઈએ કુકુઠ મશએ = બીલ્લીફળ (બીલ્લી) અને કુકુઠવેલ વનસ્પતિના ગર્ભનો પાક આ દવા કાઢાની વ્યાધિ, લોખંડ-પાટા, દાહજ્વરના રોગમાં ઉપયોગી છે. મરડામાં ઘણા લોકો બીલ્લીના મુરબા ખાય છે. બહોં બે પ્રયોજન છે - ૧. રોગનો ઉપશમ. ૨. નિરવલ. તો તે પ્રયોજન પ્રમાણે અર્થ લેવાય. બીલાડીએ અને કુકુઠની માસ સાવચ અને નરકે લઈ જનાર છે એટલું જ નહીં પણ રોગ વધારે છે, માટે શબ્દનો અર્થ મુક્તિ મુક્ત હોય. દ્વિસક અને મુક્તિ વગરનો અર્થ કરનાર મહા મિથ્યાત્વી અવ્યતરમાં અતિક્રુર પરિણામવાળા હોય.

બીલુ કુરા કોળાનો પાક દાહજ્વર અને મગજ શાંતિ માટે વપરાય છે તે અર્થ મુદ્ધિને કબુતરનો પાક એવો અર્થ ક્યોં હોય તો દાહજ્વર વધે અને નરકની ગતિ બંધાય એટલે જૈનશાસ્ત્રો સમજ્યા વગર જે પોતાના દ્વિસક સ્વભાવ પ્રમાણે અર્થ કરે તેમાં ભુલિનું તે દિવાળુ છે જ પણ હોંસ્યે હોંસ્યે કુદી કુદીને નરક જવાની તૈયારી કરતા હોય એમ કહેવાય છે.

પદ્મ પ્ર. કાઈ કહે છે કે જૈનધર્મ વેદધર્મમાંથી નીકળ્યો તેનું કેમ ?

ઉ. જૈનધર્મ અને વેદધર્મના સિદ્ધાંતોમાં આકાશ પાતાળનો ફરક છે એક બાલુ જૈનધર્મની અર્દિસા એવી છે કે એક પણ એકેન્દ્રિય જીવની દ્વિસા કરવાથી અસયમ થાય, ત્યારે વેદધર્મમાં યજ્ઞમાં પશુઓનો હોમ થાય. વેદધર્મમાં જ ઘણા સ્ત્રોતોમાં જૈનધર્મનાં તિર્થંકરોની ભક્તિ કરેલી છે તે ઉપરથી સાબીત થાય છે કે વેદધર્મ અસલ જૈનધર્મમાંથી નીકળ્યો અને પાછળથી તેનું સ્વરૂપ તદ્દન બદલાઈ ગયું. જો વેદધર્મમાંથી જૈનધર્મ નીકળ્યો હોય તો તેમનાં વેદોમાં જૈન તિર્થંકરોની ભક્તિ ન હોય. જુઓ ભક્તિના પાકો - કુવેદમાં કહ્યું છે કે -

ૐ ત્રેલોક્ય પ્રતિષ્ઠિતાનાં, ચતુર્વિંશતિ તીર્થંકરાણાં,

રૂપભાદિ વર્ધમાનાન્તાનાં, સિદ્ધાનાં શરણું પ્રવલે ॥

અહીં જૈનધર્મના ચોવીસે તિર્થંકરની ભક્તિ કરવામાં આવી છે.

યજ્ઞુર્વેદના ૨૫મા અધ્યયનમાં, જૈનધર્મના ૨૨મા તીર્થંકર અરિષ્ટનેમિની સ્તુતિ છે:—

ॐ રક્ષ રક્ષ અરિષ્ટનેમિઃ સ્વાહાઃ વામદેવ શાન્ત્યર્થમનુ વિધીયતે  
સોઽસ્યાકં અરિષ્ટનેમિઃ સ્વાહાઃ

મનુસ્મૃતિમાં જૈનના પહેલા જિન ભગવાનની સ્તુતિ:—

દર્શન વર્ત્યં વીરાણાં સુરાસુર નમસ્કૃતઃ

નીતિ તિત્રય કર્ત્તાયો, યુગાદૌ પ્રથમો જિનઃ

આવી રીતે ઘણા દાખલા છે :—

પ્રભાસ પુરાણમાં ૨૨ મા તીર્થંકર નેમનાથ (અરિષ્ટનેમિ) ની સ્તુતિ છે યોગવાશિષ્ઠમાં રામચંદ્રજી જીન ભગવાનની સ્તુતિ કરે છે, બ્રહ્માંડ પુરાણમાં શ્રી રૂપભદ્રેવની સ્તુતિ છે, શિવ પુરાણ, સ્કંધ પુરાણ, નાગ પુરાણ, માલ પુરાણ એ બધામાં શ્રી રૂપભદ્રેવની સ્તુતિ છે.

શિવ પુરાણમાં શ્રી રૂપભદ્રેવને જ શિવ કહે છે :— કૈલાસે પર્વતે રમ્યે, વૃષભોય જિનેશ્વરઃ ચક્રાર સ્વાવતારયઃ સર્વજ્ઞઃ સર્વગઃ શિવઃ

૫૩૮ પ્ર કોઈ કહે છે કે જૈન ધર્મ બૌદ્ધ ધર્મમાંથી નીકળ્યો તેનું કેમ ?

ઉ બૌદ્ધ ધર્મનો આદિ કરનાર બુદ્ધ, જૈન ધર્મના ૨૪ મા તિર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામિના વખતની આસપાસમાં થયેલ, એટલે બુદ્ધ ધર્મમાંથી જૈન ધર્મની ઉત્પત્તિ માનવી અસંભવિત સાબીત થઈ.

શ્રી મહાવીર સ્વામિ અને બુદ્ધ બન્ને જુદા જુદા છે તેની સાબિતીને મુકાબલે આ પ્રમાણે છે :—

	શ્રી મહાવીર ભગવાન	બુદ્ધ
જ મ	વિશાલીના ધર્મીયકુલ નામમાં	કપિલવસ્તુ શહેરમાં
માતા	લગભગ ૨૮ વર્ષ મુધી સાથે પછી સ્વર્ગે ગયા	જન્મ કર્તાજ મૃત્યુ પામ્યા
સ સારી નામ	વર્ધમાન	સિદ્ધાર્થ
દીક્ષાપ્રાપ્તિ નામ	શ્રી મહાવીર સ્વામિ	બુદ્ધ કિર્તી
ભાઈનું નામ	નરિવર્ધન	નહ (સાવકો ભાઈ)
મીનું નામ	મુશોદા	મયોખર
વડીલોની ઢેચાલી વગેરે	માતાપિતા સ્વર્ગવાસ થયા પછી માતાભાઈની પરવાનગી લઈને દીક્ષા લીધી.	વડીલોની ઢેચાલી છતાં પરવાનગી વગર, સતના વેરથી આત્મા ગયા
તપશ્ચર્યા	૧૨ વર્ષ તપશ્ચર્યા કરીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું	૭ વર્ષ તપશ્ચર્યાના ક્ષણ ફોજાઈ છે કોમ અને લાગ્યું
ઢેચાવસાન	પાવાપુરીમાં નિર્વાણ	કુર્લિમ ઠંઠા મૃત્યુ

પરંતુ મ ભગવાનના પર્માર્થનાચક શબ્દો કયા ગણ્યામ ?

ઉ. ભગવાન, જિનશબ્દ, અલગ, ચિદ્ધન, ચિદાનંદ, નિરજન, વીતરાગ, સત્ચિદાનંદ, અરિહંતા પરમાત્મા, પરમેશ્વર, સ્વચલ, પરબ્રહ્મ, આ બધા ગુણવાચક પર્માર્થ સમજવા પણ અરહંત સાકાર ભગવાન છે અને સિદ્ધ નિરાકાર આ અશરીરી ભગવાન છે

૫૪૦ પ્ર ઉપશમ શ્રેણી અને ક્ષયક શ્રેણી વિચારમાં શું ફેર હોવાનો સંભવ છે ?

ઉ ઉપશમ શ્રેણીમાં ક્ષયક શ્રેણી કરતા મંદ વીર્ય હોય છે, વજ્ર-ઋષભનારાય સંઘયણુ પણ કદાચ ન હોય તેથી પણ વીર્ય મંદ હોય, પ્રકૃતિઓને ઉદય થવા દેવામાં આવતી નથી, કોઈનો અપરાધ થયો હોય તો તેને ક્ષમા આપવામાં આવે છે, પણ તેનો અપરાધ ગણીને ક્ષમાથી ઢાકી દેવામાં આવે છે, ઉપસર્ગ પરિષદમાં સંપૂર્ણ આનંદ આવતો નથી.

ક્ષયક શ્રેણીમાં ઉપસર્ગ પરિષદ કરનારને કર્મ અપાવવામાં ઉપકારી માનવામાં આવે છે અને તેનું હિત ચિંતવાય છે, કર્મ અપતાં જોઈને આનંદ વધતો થાય છે, મન, વચન, અને કાયાની પુદ્ગલિક વર્ગણાઓનો જીવાત્માથી બિન્નતાનો અનુભવ કરવામાં આવે છે, એટલે વ્યથાનો અનુભવ થતો નથી. એકાંત શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વમાં દીનતા આવે છે અને પુરુષાર્થ એટલો ગંધો ઉત્કૃષ્ટ થાય છે કે કોઈ શરીરના કટકા કરી નાખે તો પણ ઉત્કૃષ્ટ આત્મભાવે-સમતા રસમાં દીન રહે તેથી આત્મીક સુખનો અનુભવ કરે છે. તત્ત્વ કેળવણી ગમ્ય

૫૪૧ પ્ર. કર્મ પ્રકૃતિ કેવી રીતે ક્ષય કરવી ?

ઉ જે પ્રકૃતિ ઉદયમાં આવે, તેને (૧) જ્ઞાન ઉપયોગથી પર-સમય જાણીને (૨) તેને આત્માથી બિન્ન માનીને તેનો ત્યાગ કરીને (૩) શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપના ધ્યાનમાં દીન થવું અથવા કર્મ પ્રકૃતિથી પ્રતિપક્ષ આત્મગુણમાં આત્મભાવે દીન થવું અહીં ત્રણ વિભાગ થયા તે (૧) યથાપ્રવૃત્તિકરણ, (૨) અપૂર્વકરણ, (૩) અનિવૃત્તિકરણ જ્યારે સહજ આનંદમાં દીનતા આવે ત્યારે તે પ્રકૃતિ નાશ થઈ એમ સમજવું દરેક કર્મ પ્રકૃતિ અપાવવામાં લગભગ ત્રણે કરણ થાય છે મંદ પુરુષાર્થથી આ અભ્યાસ કરવામાં આવે તો ક્ષયોપશમભાવ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં અનુદય પ્રકૃતિ ઉપશમ ભાવમાં રહે છે ધ્યાનથી કર્મ પ્રકૃતિઓ કુટાઈ જાય છે તેથી જીવના ગુણનો ઘાત કરી શકતી નથી,

પ્રદેશ ઉદયથી લોગવધને નાશ થાય છે અને નવાં કર્મ જન્માવા નથી.  
૫૪૨ પ્ર. ત્રણ દર્શન મોહનીય પ્રકૃતિ કેવી રીતે નાશ કરેલી ?

ઉ. સમજિતના દુષણ તરીકે શકા, કળા વગેરે જે જે પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં આવે ત્યારે જ્ઞાન ઉપયોગ લગાવી તેને દુષણ તરીકે જાણીને તેને ત્યાગ કરવો અને શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વનું ધ્યાન ધરવું એ પોતાને જ્ઞાન ન હોય તો જ્ઞાની પાસેથી વસ્તુ સ્વરૂપ સમજીને હોય તો નાશ કરવો. જો જ્ઞાની ન મળે અથવા પોતે ન સમજી શકે તો મનના વિચારનું કે કર્મનું વીતરાગે કાઢી તેજ સાચું અને શકા વગરનું છે. મારી મઠ બુદ્ધિથી સમજાતું નથી, આવી રીતે તે દુશણ ઉપશમ થાય છે. પરંતુ તેમ નહિ કરવાથી સમજિત સ્વરૂપી આત્મા મિથ્યાત્વના કર્મ પરમાણુઓથી ઢાકાતો જાય છે તેથી મિથ્યાત્વી થઈ જાય છે.

૫૪૩ પ્ર. બારે પ્રકૃતિઓને હલકી પ્રકૃતિઓમાં કેવી રીતે ફેરવી શકાય ?

ઉ. જ્ઞાન ઉપયોગથી વિષય ક્યાંયને મઠ કરવાથી પ્રકૃતિઓ હલકી પડી જાય છે તેનો ઉદય ખટકવવાથી ઉપશમ ભાવ આવે છે અને પરશ્વમ જાણી ત્યાગ કરવાથી પ્રદેશ ઉદયથી અથવા મઠ પ્રકૃતિની રીતે લોગવધને ક્ષય થાય છે તે મહત્તા ક્ષયોપશમ ભાવથી થાય છે, એટલે જા મઠ કરવાનું કામ થાય છે તે પોતે જ ક્ષયોપશમ ભાવ કહેવાય છે.

૫૪૪ પ્ર. કયે ગુણકાણે કઈ પ્રવૃત્તિઓ ક્ષય થાય છે ?

ઉ. ચાર અનતાગુણો ક્યાંય અને ત્રણ દર્શન ત્રીકે જો સાત પ્રકૃતિ ગુણસ્થાન ૪ થી ૮ સુધીના ક્ષય થાય છે. નવમાં ગુણસ્થાનમાં પ્રકૃતિના ક્ષયનો કેમ જોઈ પાછી જોઈ જા પ્રમાણે છે - (૧) નરક અને તિર્યંક પ્રવૃત્તિમાં લઈ જવાથી નામકર્મની ૧૩ પ્રકૃતિ તથા બીજી-દિત્રીક (નિંદ્રા નિંદ્રા, પ્રયત્ના પ્રયત્ના, બીજી-દિ) તથા અપ્રત્યાખ્યાતી તથા પ્રત્યાખ્યાતી બાંકે ક્યાંય મળી ૨૪ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય જોઈ સાથે

(૨) નપુંસુક વેદ. (૩) સ્ત્રી વેદ પુરુષ માટે અને પુરુષ વેદ સ્ત્રી માટે. (૪) હાસ્ય ષટક (હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક દુઃખાદિ) (૫) પુરુષ વેદ તે પુરુષ માટે, અને સ્ત્રી માટે સ્ત્રી વેદ. (૬) ક્રોધ. (૭) માન (૮) માયા એટલે નવમાં ગુણસ્થાનમાં ૩૬ પ્રકૃતિ ક્ષય થાય.

ગુણસ્થાન ૧૦ માં લોભનો ક્ષય થાય. ગુણસ્થાન ૧૨ માં પહેલે સમયે નજીવો રહેલો સૂક્ષ્મ લોભનો અંશ સર્વથા ક્ષય થાય છે. દ્વિચરમ સમયમાં નિદ્રા અને પ્રચલા ક્ષય થાય છે અને ચરમ સમયમાં ૫ જ્ઞાનાવરણીય, ૫ અંતરાય અને ૪ બાકી રહેલી દર્શનાવરણીય મળી ૧૪ પ્રકૃતિ ક્ષય થાય છે. એટલે ગુણસ્થાન ૧૨ સુધીમાં ૬૦ પ્રકૃતિ ક્ષય થાય છે.

ગુણસ્થાન ૧૪ માં :- દ્વિચરમ સુધીમાં ૨૧ પ્રકૃતિ સ્તિયુક સંકેમશુદ્ધિ ઉદય આઠ્યા વગર, ક્ષય થાય છે દ્વિચરમ સમયમાં ૧૦ દેવગતિ સહચારીણી અને ૪૫ બીજી, કુલ ૫૫ પ્રકૃતિ સ્તિયુક સંકેમશુદ્ધિ ઉદયવર્તિ પ્રકૃતિની સાથે મળીને ક્ષય થાય છે અને અંતિમ સમયમાં ૧૧ ઉદયવર્તિ પ્રવૃત્તિઓનો ક્ષય થાય છે અને તીર્થંકરને તીર્થંકર નામકર્મ મળી ૧૨ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય થાય છે.  $૭+૩૬+૧+૧૬+૮૮=૧૪૮$ . સૂક્ષ્મ લોભનો અંશ ૧૦ માં ગુણસ્થાન અંતે થાય કે ૧૨ માં ગુણસ્થાનના પહેલાં સમયમાં થાય છે એમ બે મત હોવાથી તે તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય સર્મજનું

૫૪૫ પ્ર. ગુણસ્થાન ૮ અને ૧૩ માં કઈ પ્રકૃતિ ક્ષય થઈ ?

ઉ તે બે ગુણસ્થાનોમાં સત્તામાં રહેલી પ્રકૃતિઓને નિર્જરાથી ઓછી, એકદમ ટુકી સ્થિતિની અને મદ કરવામાં આવી, કે જેથી આગળના ગુણસ્થાનોમાં ક્ષય થઈ ગઈ.

૫૪૬ પ્ર. રસઘાત કેવી રીતે થાય ?

પ્રદેશ હૃદયથી લોગવાઈને નાશ થાય છે અને નવાં કર્મો બધાતા નથી.  
૫૪૨ પ્ર. ત્રણ દર્શન મોહનીય પ્રકૃતિ કેવી રીતે નાશ કરેલી ?

ઉ. સમક્રિતા દુષણ તરીકે ચક્ર, કળા વગેરે જે જે પ્રકૃતિઓ ઉદયમા આવે ત્યારે જ્ઞાન ઉપયોગ લગાવી તેને દુષણ તરીકે બાંધીને તેનો ત્યાગ કરવો અને શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વનું ધ્યાન ધરવું એ પોતાને જ્ઞાન ન હોય તો જ્ઞાની પાસેથી વસ્તુ સ્વરૂપ સમજીને હોયને ત્યાગ કરવો એ જ્ઞાની ન મળે બધવા પોતે ન સમજી શકે તો મનમા વિચારવું કે સર્વજીવીતરાને કશું તેજ સાચું અને ચક્ર વગરનું છે. મારી મહા બુદ્ધિથી સમજાતું નથી, આવી રીતે તે દુષણ ઉપશમ થાય છે, પરંતુ તેમ નહિ કરવાથી સમક્રિત સ્વરૂપી આત્મા મિથ્યાત્વના કર્મો પરમાણુઓથી ઢાકાતો બાય છે તેથી મિથ્યાત્વી થઈ બાય છે.

૫૪૩ પ્ર. ભારે પ્રકૃતિઓને હલકી પ્રકૃતિઓમાં કેવી રીતે ફેરવી શકાય ?

ઉ. જ્ઞાન ઉપયોગથી વિવેક કાઢવાને મદ કરવાથી પ્રકૃતિઓ હલકી પડી બાય છે તેનો ઉદય ઘટકવવાથી ઉપશમ થાવ આવે છે અને પરજન્ય બાંધી ત્યાગ કરવાથી પ્રદેશ ઉદયથી બધવા મદ પ્રકૃતિની રીતે લોગવક્રને ક્ષય થાય છે તે મદવા ક્ષયોપશમ ભાવથી થાય છે, એટલે આ મદ કરવાનું કામ થાય છે તે પોતેજ ક્ષયોપશમ થાવ કહેવાય છે.

૫૪૪ પ્ર. કયે ગુણગણો કઈ પ્રવૃત્તિઓ ક્ષય થાય છે ?

ઉ. આર અનતાનુભવી ક્વાચ અને ત્રણ દર્શન ત્રીક જે સાત પ્રકૃતિ ગુણસ્થાન ૪ થી ૮ સુધીમા ક્ષય થાય છે. નવમાં ગુણસ્થાનમા પ્રકૃતિના ક્ષયનો કર્મ એક પછી એક આ પ્રમાણે છે - (૧) નરક અને વિર્ધિઅવિર્ધિમાં લઈ જનારી નામકર્મની ૧૩ પ્રવૃત્તિ તથા મીલુ દિત્રીક (નિકા નિકા, પ્રચલ પ્રચલ, મીલુદિ), તથા અપ્રત્યાખ્યાતી તથા પ્રત્યાખ્યાતી આઠ કાચ મળી ૨૧ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય એક સાથે



૫૫૩ પ્ર એક સમયમાં જીવને કેટલા સ્પર્ધક લાગે ?

ઉ. એક સમયમાં એક જીવને અનંતા સ્પર્ધકનો કર્મબંધ થાય.

૫૫૪ પ્ર લોકોત્તર ગણીતમાં સંખ્યાતા કયાં સુધી છે ?

ઉ સંખ્યાતાના ત્રણ ભેદ, જઘન્ય તે ૨ ની સંખ્યા, ઉત્કૃષ્ટ તે શિર્ષ પ્રહેલીકા, તેના ૧૯૪ આક, એટલે ૧૯૪ આંકડા એક સાથે હારબંધ મૂક્યા હોય તેની જે સંખ્યા થાય તે બેની સંખ્યા અને ૧૯૪ આંકડાની સંખ્યાની વચ્ચેમાં આવતા સંખ્યાતા ભેદો છે તે મધ્યમ સંખ્યાતા

૫૫૫ પ્ર. અસંખ્યાતાના કેટલા ભેદ ?

ઉ. અસંખ્યાતાના ત્રણ ભેદ :- ૧ પરિત, ૨ ચુકત, ૩ અસંખ્યાત અસંખ્યાત, તે દરેકના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એવા ત્રણ ત્રણ ભેદ છે  $3 \times 3 = ૯$  કુલ ભેદ, તેમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટનો એક જ ભેદ છે, દરેક ભેદના મધ્યમ ભેદના અસંખ્યાત ભેદ થાય છે

એક આવલીકાના સમયની સંખ્યા જઘન્ય જુત (ચુકત) અસંખ્યાતા છે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, લોકાકાશના પ્રદેશો અને એક જીવના આત્મા પ્રદેશોની સંખ્યા ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અસંખ્યાત બેટલી છે

૫૫૬ પ્ર અનંતાના કેટલા ભેદ ?

ઉ અનંતાના ત્રણ ભેદ:- ૧ પરિત ૨ ચુકત, ૩ અનંત અનંત તેમાં પરિત અને ચુકતના ત્રણ ત્રણ પેટા ભેદો:- જઘન્ય, મધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ, તેમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટનો એકજ ભેદ, મધ્યમના અનંત ભેદ છે. અનંત અનંતના બેજ ભેદ છે તેમાં જઘન્ય અનંત અનંતનો એકજ ભેદ છે અને મધ્યમ અનંત અનંતના અનંતા ભેદ છે અનંતાના મૂળ ભેદ આઠ થયો.

૫૫૭ પ્ર અનંતાની અક્ષીણ રાશી કઈ છે ?

(.) ઉ. મધ્યમ અનંત અનંત અક્ષીણ રાશી છે.

ઉ. સસારિક વિષયો અને ભાવોમા ઐક્યસિત વૃત્તિ અને (આત્મ તત્ત્વમાં લીન થવાથી કર્મ પ્રકૃતિઓનો સંસારાત તથા (સ્થિતિપાત થાય છે.)

૫૪૭ પ્ર. આમવર્તના કેવી રીતે થાય ?

ઉ. આત્માના શુદ્ધ સુષોમા સમજાતા કરવાથી, કર્મ પ્રકૃતિઓને જેથીને તેની ઉદીરણ થાય છે એટલે મુટાઈને ઉદય આવલિખા ઉપસ્તી સ્થિતિમાં નખાય છે એટલે જાણી ઉદય પ્રાપ્ત થઈને ચોમવર્ત થાય છે તે સુષોમાથી કહેવાય છે

૫૪૮ પ્ર. અને તાનુભીને સ જાણની કયામમાં કેવી રીતે ફેરવવી?

ઉ. ઉપર મુજબ શુદ્ધ ઉપયોગથી, શુદ્ધ એટલે રામકેવ રહિત અને ઉપયોગ તે જ્ઞાન અને ધ્યાનનો, તેમાં પશુ પર દ્રવ્યમાંથી જેથીને સ્વદ્રવ્યમાં રાખવો.

૫૪૯ પ્ર. વર્જણુ ત શુ છે ?

ઉ. હરખા રસાણુવાળા પરમાણુ પુસ્તળનો સમુદાય તે વર્જણુ.

૫૫૦ પ્ર. એકે ઉદારીક વર્જણુમા કેટલા પરમાણુ પુરજળ હોય ?

ઉ. એક જગત્ ઉદારીક વર્જણુમાં, અભવ્યથી અનતગુણુ પરમાણુ હોય.

૫૫૧ પ્ર. કેવા પુસ્તળ પરમાણુઓની કર્મ વર્જણુ થાય ?

ઉ. સર્વ જીવ કરતાં અનતગુણુ રસાણુઓ જે પુસ્તળ પરમાણુમાં હોય તેની કર્મ વર્જણુ બને.

૫૫૨ પ્ર. એકે સ્પર્શકમાં કેટલી વર્જણુ હોય ?

ઉ. અભવ્યથી અનતગુણુ અને સિદ્ધને અનતમે ભાવે જેવી અનત વર્જણુનો એક સ્પર્શક થાય.

૫૫૩ પ્ર એક સમયમાં જીવને કેટલા સ્પર્ધક લાગે ?

ઉ. એક સમયમાં એક જીવને અનંતા સ્પર્ધકનો કર્મબંધ થાય.

૫૫૪ પ્ર લોકોત્તર ગણીતમાં સંખ્યાતા કયાં સુધી છે ?

ઉ સંખ્યાતાના ત્રણ લેહ, જઘન્ય તે ૨ ની સંખ્યા, ઉત્કૃષ્ટ તે શિર્ષ પ્રહેલીકા, તેના ૧૬૪ આંક, એટલે ૧૬૪ આંકડા એક સાથે હારબધ મૂક્યા હોય તેની જે સંખ્યા થાય તે યેની સંખ્યા અને ૧૬૪ આંકની સંખ્યાની વચમાં આવતા સંખ્યાતા લેહો છે તે મધ્યમ સંખ્યાતા

૫૫૫ પ્ર અસંખ્યાતાના કેટલા લેહ ?

ઉ અસંખ્યાતાના ત્રણ લેહ :- ૧ પરિત, ૨ યુક્ત, ૩ અસંખ્યાત અસંખ્યાત, તે દરેકના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એવા ત્રણ ત્રણ લેહ છે  $૩ \times ૩ = ૯$  કુલ લેહ, તેમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટનો એક જ લેહ છે, દરેક લેહના મધ્યમ લેહના અસંખ્યાત લેહ થાય છે

એક આવલીકાના સમયની સંખ્યા જઘન્ય જુત (યુક્ત) અસંખ્યાતા છે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, લોકાકાશનાં પ્રદેશો અને એક જીવના આત્મા પ્રદેશોની સંખ્યા ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અસંખ્યાત જેટલી છે

૫૫૬ પ્ર અનંતાના કેટલા લેહ ?

ઉ અનંતાના ત્રણ લેહ :- ૧ પરિત ૨ યુક્ત, ૩ અનંત અનંત તેમાં પરિત અને યુક્તના ત્રણ ત્રણ પેટા લેહો. - જઘન્ય, મધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ, તેમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટનો એક જ લેહ, મધ્યમના અનંત લેહ છે અનંત અનંતના બે જ લેહ છે તેમાં જઘન્ય અનંત અનંતનો એક જ લેહ છે અને મધ્યમ અનંત અનંતના અનંતા લેહ છે અનંતાના મૂળ લેહ આઠ થયાં.

૫૫૭ પ્ર અનંતાની અક્ષીણ રાશી કઈ છે ?

(૧) ઉ. મધ્યમ અનંત અનંત અક્ષીણ રાશી છે.

૫૫૮ પ્ર. અક્ષીણુ રાશીનાળા કોણુ છે ?

ઉ. સર્વ ભવ્ય જીવો, સિદ્ધના જીવો, સર્વ પરમાણુ પુણ્યની રાશી, સર્વ આકાશ પ્રદેશ, ત્રણ કાળના સમય, સમક્ષિત વચરના સર્વ પુણ્ય પરાવર્તન, આ રાશીમા આવે છે

૫૫૯ પ્ર. અભવ્ય જીવ કેટલા ?

ઉ. જન્ય સુકેત જનતની સખ્યા નેટલા અભવ્ય છે.

૫૬૦ પ્ર. સખ્યાતામાંથી અને તાની સખ્યામાં કેવી રીતે જવામાં

ઉ. ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાતા (શિર્ષ પ્રદેશી) + ૧ = જન્ય પરિત અસખ્યાત,

જન્ય પરિત અસખ્યાતાની રાશીનો પરસ્પર શુણ્ણકાર = જન્ય

સુકેત અસખ્યાત.

જન્ય સુકેત અસખ્યાતનો પરસ્પર શુણ્ણકાર = જન્ય અસખ્યાત

અસખ્યાત.

જન્ય અસખ્યાતનો પરસ્પર શુણ્ણકાર = જન્ય પરિત જનત.

જન્ય પરિત જનતનો પરસ્પર શુણ્ણકાર = સુકેત જનત.

જન્ય સુકેત જનતનો પરસ્પર શુણ્ણકાર = જન્ય જનત જનત.

૫૬૧ પ્ર. અક્ષીણુ રાશીનાળા કોણુકોણુથી વધારે છે ?

ઉ. સિદ્ધના જીવથી સર્વ ભવ્ય જીવો જનતશુણ્ણ, જીવ રાશીથી

પુણ્ય રાશી જનતશુણ્ણી, પુણ્ય રાશીથી ત્રણ કાળના સમય જનત

શુણ્ણ, ત્રણ કાળના સમયથી લોક અલોકના સર્વ આકાશ પ્રદેશો

જનતશુણ્ણ.

૫૬૨ પ્ર. અક્ષીણુ રાશી કયારે ખલાસ થાય ?

ઉ. અક્ષીણુનો અર્થ જીવો છે કે તે કેઈ કાળે ખલાસ ન થાય અને તે સત્ય છે

૫૬૩ પ્ર. ત્રસ નાદીની ખહાર ત્રસ જીવ હોય ?

ઉ. ત્રણ અવસ્થામાં ત્રસ જીવ ત્રસ નાદીની ખહાર હોય - (૧)

પ્રતર અને લોક પુરણ કેવળ સમુદ્ધાત (૨) વિગ્રહગતિથી ઉપપાદ  
(૩) મારણાંતિક સમુદ્ધાત.

૫૬૪ પ્ર સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનમાં દેવ કેટલા ?

ઉ. સંખ્યાત છે મનુષ્યાણીથી ત્રીગુણ કહેવાય છે (તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય)

૫૬૫ પ્ર મનુષ્ય ગણના ક્ષેત્રો આશ્રી કેવી છે ?

ઉ સૌથી થોડા અતરદ્વીપ મનુષ્ય તેથી દેવકુરુ ઉત્તર કુરુના વધારે, તેથી હરિ અને રમક વાસનાં મનુષ્ય વધારે, તેથી હિમ-હીરણ્ય-વયના વધારે, તેથી ભરત ધરવતનાં વધારે તેથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રનાં સંખ્યાત ગુણા. દરેક ઠેકાણે વધારે લેવાં કે સંખ્યાત ગણા લેવા તે તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય

૫૬૬ પ્ર. મનુષ્યની સંખ્યા કેટલી ?

ઉ. શ્વેતામ્બર શાસ્ત્ર પ્રમાણે ૨૬ આંક જેટલી સંખ્યા અને હીંગમ્બર મત પ્રમાણે ૧૯ કે ૨૧ આંક પ્રમાણ મનુષ્યબ્રતિની સંખ્યા કહેવાય છે તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય

૫૬૭ પ્ર પરસ્પર ગુણાકાર તે શું છે ?

ઉ. પરસ્પર ગુણાકાર=માહોમાહે ગુણાકાર=વર્ગિત સર્વર્ગિત કરવું એટલે અમુક રાશીને દાખલા તરીકે ચારને, તેટલીવાર (ચાર વખત), તેટલી સંખ્યાથી (ચારથી) ગુણવાથી જે સ્કમ આવે તે ઇતુ વર્ગિત સર્વર્ગિત કર્યું કહેવાય  $૪ \times ૪ \times ૪ \times ૪ = ૨૫૬$  એટલે ચારનો પરસ્પર ગુણાકાર ૨૫૬ થાય.

૫૬૮ પ્ર. બધી સંખ્યા કોનો વિષય છે ?

ઉ સંખ્યાતા - તે પાંચ ઈન્દ્રિયોનો વિષય છે મતિ શ્રુતજ્ઞાનનો વિષય છે

અસંખ્યાતા - તે અવધિજ્ઞાનનો વિષય છે

અનંત - તે કેવળજ્ઞાનનો વિષય છે

૫૬૬ પ્ર. પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય વિહાર કેટલા ?

ઉ. પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય- ૧ શબ્દ, ૫ વર્ણ, ૧ ગંધ, ૫ રસ, ૮ સ્પર્શ તેનો સરવાળો ૨૦×૨ (સચિત, અચિત, મિશ્ર) = ૬૦×૨ (દુષ્, અદુષ્) = ૧૨૦×૨ (સમ અને દેષ) = ૨૪૦ ઇન્દ્રિયોના વિષય વિહાર છે.

૫૭૦ પ્ર. અવધારિકે અણુત્રીમાં જીવના વિલાસ કેવી રીતે ?

ઉ. (૧) પ્રાણી- મુખ, નાક, આંખ રૂપી પ્રાણુની અપ્ખતાએ પ્રાણી, તે વિજેન્દ્રિય જીવો.

(૨) મૂલ- સ્થિસ્તાની અપ્ખતાએ વનસ્પતિ જીવ.

(૩) જીવ- લોકવાણીની અપ્ખતાએ પથેન્દ્રિય જીવ.

(૪) સત્વ- આધાર આપનાર હોવાથી સત્વ- પૃથ્વી- સ્થેવામાં આધાર રૂપ છે.

પાણી- જીવન આધાર છે, અગ્ની-પાચનમાં આધાર રૂપ છે.

વાયુ- શ્વાસના આધાર રૂપ છે.

૫૭૧ પ્ર. સાગરી સંચારો કેમ થાય ?

ઉ. આવશ્યક વિધિથી ચાર લોગસ્સનો કાઉસમ્મ કરી, લોગસ્સ કહી, બે હાથ ભેરી કહેવું કે “અક્ષતિ, ક્ષતિ, મારતિ, મરતી, કિંચિ ઉવસમ્મેણુ મમ આઉ અત ભવતિ, તલ્લે ચરીર, સમ્મેય, આક, મમત્વ અઉવિકપિ આહારવેસિરે, સુકે સમપ્પિણ્ણેણુ નિકા વપ્પિણિ તદ્દસ આગાર” પછી નવકાર મમત્તુ કરમણુ કરી સમ્પે જવું.

ભાગ્યત મયા પછી વિધિથી ચાર લોગસ્સનો કાઉસમ્મ કરવો, પછી પેલા સૂત્રનો પાઠ બજાવો, પછી નીચે મુજબ બોલવું “સાગરી અણુસણ્ણસ પચ્ચદ્ધાણુ સમપ્પાણેણુ કાસીય પાલિય તિસ્મિ મિતિય સોહિમ આપાહીય આણુએ અણુપાલિતા ન ભવઈ તદ્દસ મિચ્છમિ કુકકક

૫૭૨ પ્ર. મોક્ષની આશાધના પ્રવૃત્તિરૂપ છે કે નિવૃત્તિરૂપ છે ?

ઉ. અવધારથી મોક્ષને શુદ્ધ માર્ગમાં બેઠાવારૂપ પ્રવૃત્તિ છે. ત્યાં

સંસાર માર્ગમાથી નિવૃત્તિ છે નિશ્ચયથી આત્મ રમણતા નિવૃત્તિ સ્વરૂપ છે.

૫૭૩ પ્ર જીવના અગુરુ લઘુગુણ અને પારિણામિક ભાવ શું કામ કરે છે ?

ઉ અગુરુ લઘુગુણથી જીવ પોતાના ચેતન સ્વભાવમાં સ્થિર રહે છે અને પારિણામિક ભાવથી ચેતનાના પર્યાયમાં પરિણમન થાય છે. જીવ જીવત્વમાં પારિણામિક ભાવથી પરિણમ્યા કરે છે, જીવના બે પ્રકાર ભવ્ય અને અભવ્ય, તેઓ પોતપોતાના સ્વભાવમાં પરિણમન કરે છે ચેતનાના પર્યાયમાં ષડ્ગુણ હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે તે અગુરુ લઘુગુણથી થાય છે પણ ચેતન સ્વભાવ કાયમ રહે છે ચેતનાના પર્યાયનું કારણ પારિણામિક ભાવ છે પણ તે પર્યાયમાં ષડ્ગુણ હાનિ વૃદ્ધિવાળું ચેતન્યનું કારણ અગુરુ લઘુગુણ છે અગુરુ લઘુ પર્યાય તે જીવ દ્રવ્યનો શુદ્ધ પર્યાય છે તેમાં પરિણમન પારિણામિક ભાવથી થાય છે.

૫૭૪ પ્ર નિશ્ચયકાળને કેવી રીતે જાણવો ?

ઉ જેમ ગતિસહાય, સ્થિતિસહાય અને અવગાહના દાનથી ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશ જાણી શકાય છે તેમ સર્વ દ્રવ્યોની સમય સમયની વર્તના (પરિણમન) ઉપરથી નિશ્ચય કાળ જાણી શકાય છે

૫૭૫ પ્ર જમાણી કિલ્લિવિપાણું કેવી રીતે પામ્યો ?

ઉ “ કરવા માંડ્યું તે ક્યું ” એ વાક્યનો પરમાર્થ સમજ્યો નહિ તેથી ઉલટાની ભગવાનની ભૂલ કાઢી, પોતાને સર્વજ્ઞ માનીને, બીજાને છદ્મસ્થ માનીને નિંદા કરી, પોતાનો મત ફેલાવવા લાગ્યો તેથી કિલ્લિવિકર્મ ખાંધ્યું અને કાળ કરી કિલ્લિવિ દેવ થયો.

૫૭૬ પ્ર કરવા માંડ્યું તે ક્યું, તે શી રીતે ?

ઉ એક કામ કરવામાં અસંખ્યાત સમય લાગે, તેમાં પેલા સમયમાં જેટલું થયું તે છદ્મસ્થ જાણતો નથી પણ કેવળી ભગવાન જાણે છે એટલે વ્યવહારથી છદ્મસ્થને ખબર પડતી નથી પણ નિશ્ચયથી

દરેક સમયમાં કામ થાય છે, જો પહેલા સમયમાં કંઈ ન થયું જેમ માનીએ તો બીજા, ત્રીજા આદિ સંજ્યાત, અસંજ્યાત સમયમાં પણ ન થયું જેમ મનાય જોઈએ કામનો જોઈએ ભાગ થયો તે નથી થયો જેમ માનવું તે અસત્ય છે અને છેલ્લા સમયે કામ પૂર થયું જોઈએ તો, તે માનવું જ પડે, ત્યારે શું છેલ્લા જોઈએ સમયમાં બધું કામ થયું ? કામને તો અસંજ્યાતા સમય લાગે છે તેથી પહેલે સમયથી છેલ્લા સમય સુધીમાં કામ થયું, માટે પહેલે સમયે જે કહ્યું તે કહ્યું જેમ માનવું જોઈએ તે અપેક્ષાએ કરવા માંડ્યું તે કામ કહ્યું કહેવાય. આ કથન નિશ્ચયનયનું ॥ કરણ કે તે નયમાં દરેક સમયની પ્રિયા આવે ॥ વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળનો વિષય લઈને “ઉત્પન્ન થતુ—ઉત્પલ્ભાન” કહેવાય અને ભૂતકાળને ઘેરીને “ઉત્પન્ન થયું” જેમ કહેવાય. જોઈતવાઈની પકડ તે મિથ્યાત્વ છે.

૫૩૩ પ્ર. “કરવા માંડ્યું તે કહ્યું” તે સુખથી સૂત્રમાં લખાયા છે ?

ઉ ભગવતી સૂત્રમાં પણ લખાયા છે જેમકે (૧) અભાવમાન (અસ્થિત) કર્મ અથ્વા (૨) ઉત્પન્ન થતુ કર્મ ઉત્પન્ન થયું, (૩) વેદાતુ કર્મ વેદાતુ (૪) પડતુ જોવું કર્મ પડતુ (પ્રત્યક્ષ થયું) (૫) ઉદ્ભવ કર્મ ઉદ્ભવ (૬) સેદાતુ કર્મ સેદાતુ (૭) દ્હન થતુ કર્મ દ્હન થતું, (૮) આવીશિક મરણે દરેક સમયે મરણ પામતુ આયુષ્ય-કર્મ મરણ પામતું, (૯) નિર્જા પામતુ કર્મ નિર્જા પામતું. કર્મજાણી જે નવ ક્રિયા બતાવી તે દરેક ક્રિયામાં અસંજ્યાત સમય લાગે છે આપ સમય જે કામ થયું તે અપેક્ષાએ “થયું” અને વર્તમાન અને ભવિષ્યના સમય આપી “થતુ” જેમ કહેવાય. કર્મ જાણી જે ક્રિયા થાય છે તેને અસંજ્યાતા સમય લાગે તેનું કરણ જો છે કે કર્મને ઉત્પન્ન આવવાનો કાળ ઉત્પન્નવલિકા ॥ તેના અસંજ્યાતા સમય છે તેના આદિ, મધ્ય અને અંત એવા ભાગ પડે છે કર્મ પુદ્ગલોના પણ અનંત છકડો અને અનંત પ્રદેશો હોય ॥ તેઓ અનુક્રમે પ્રત્યેક સમયે અભાવમાન થાય ॥ તે સમયોમાં ખજુ આપ, મધ્ય અને અંત એવા ભાગો હોય છે. જેમ અભાવમાન કર્મનું કહ્યું તેમ બીજા નવ જોઈને હાય પાડવું.

૫૫૮ પ્ર. અસ્થિત કર્મ વગેરે નવ જોઈને અર્થ શું છે ?



ઉ. સ્થિતિનો ક્ષય થવાથી ઉદય આવેલું ( વિપાક અભિમુખ થયેલું ) કર્મ ચલિત થાય છે એટલે ઉદયમાં આવે, પછી વેદાય અને પછી જીવથી જુદું પડે અહીં ચલિતાદિ ચાર શબ્દોનો ભાવ એક સરખો થયો.

છેદાયું કર્મ તે કર્મની સ્થિતિનો છેદ, લાંબી સ્થિતિને દૂડી કરવામાં આવે છે જેમ કેવળી ભગવાન લાંબા કાળની સ્થિતિવાળા વેદનીય, કર્મનું અપનયન કરી (ફર કરી) તેમની સ્થિતિનું પરિણામ અંતર્મુદૂર્તનું કરી દે છે.

ભેદાતા કર્મમાં રસભેદ થાય છે, તે રસઘાત અનુક્રમે પ્રવર્તેલા સ્થિતિના ખડોથી અનત ગુણો અધિક હોય છે કર્મ દહન તે શુભાશુભ કર્મના દળિયાને ધ્યાનથી ખાળી નાખવામાં આવે - છે (નાશ કરવામાં આવે છે) મરણ ફક્ત આયુ.કર્મનું હોય, રહેલું કર્મ જીવતું છે અને ક્ષય પામેલું (જીવથી જુદું પડેલું) મરેલું છે, છેલ્લું મરણ મોક્ષના કારણરૂપ છે. નિર્જરાપદ તે કર્મનો અભાવ છે, સર્વકર્મનો અભાવ તે મોક્ષ છે, સ્થિતિભેદ આદિ પાંચ શબ્દો કર્મના અભાવ (નાશ) સૂચક છે.

પહેલા ચાર પદોમાં સામાન્ય અર્થ ચલણ રહેલ છે જેમકે ચલન તે અસ્થિર પર્યાય વડે વસ્તુની ઉત્પતિ, વેદજ્ઞમાણ તે કપન, ઉદરિ-જ્ઞમાણ=ઉદીરણ=સ્થિરને પ્રેરણા કરવી એ પણ ચલન, પહેલજ્ઞમાણ=બ્રષ્ટ થવું, પતિત થવું તે પણ ચલન છે

ઉદય તે સ્થિતિ પાક્યે ઉદય થાય, ઉદીરણ એટલે આકર્ષીને અહીં ઉદય થયેલા કર્મને ઉદયમાં લાવવું

છેદલાં પાંચ પદોનો સામાન્ય અર્થ :- છેદ=કાપવું, જેમકે કુડા-ડાથી લત્તા કાપવી, ભેદ=ભેદવું જેમકે મુદ્દગળથી શરીર ભેદવું, દાહ=અગ્નિથી ખાળવું જેમ કાષ્ટ ખળે, મરણ=પ્રાણત્યાગ, નિર્જરા=અતિ જીર્ણ થઇ જવું

પણ પ્ર કર્મની સ્થિતિ ઓછી વધતી કેવી રીતે થાય ?

ઉ શુભ ભાવનાથી અશુભ કર્મની સ્થિતિ ઓછી થાય તે અપ્રવર્તના અને અશુભ વિચારથી અશુભ કર્મની સ્થિતિ વધારવી તે ઉદ્વર્તન

૫૮૦ પ્ર. સક્રમણ શુ છે ?

ઉ. કર્મોની મૂલ્ય પ્રકૃતિથી અભિજ્ઞ એવી ઉત્તર પ્રકૃતિઓને કાઢી અધ્યવસાયથી પરસ્પર સંવાદ કરાવવો તે સક્રમણ જેમકે કાઢી સાથે વેદનીય વેદતો હોય અને તેને અશુભ કર્મોની પરિસ્થિતિ માથે તો સાથે વેદનીય અસાધ્ય વેદનીયપણાથી સક્રમી બાય. અશુભ કર્મ, ક્ષાત્ર મોહનીય અને આશિત્ર મોહનીયનો સક્રમણ થતો નથી.

૫૮૧ પ્ર. નિષ્ક્રમ કર્મ અને નિક્રમિત કર્મમાં શુ ફેર ?

ઉ. પરસ્પર વિશ્લેષ પામેલા કર્મોના પુદ્ગલોને એકત્ર કરી બાંધવા તે નિષ્ક્રમ જેમ સોયોના સમૂહને અગ્નિમાં તપાવી ટીપી એકઠો કરે તેમ નિરતર બોધાવણ, પરસ્પર જુદા પડેલા કર્મ પુદ્ગલોને (સર્વ પ્રકારના કલ્પોના વિષયોમાથી જુદા કરી) એકઠા કરવા (પરસ્પર અવગ્રહન કરવા) તે નિક્રમિત

૫૮૨ પ્ર. પુદ્ગલો કેવી રીતે અને ક્યારે ગ્રહણ થાય છે ?

ઉ. તેજસ અને કાર્મણ શરીરથી પુદ્ગલોને વર્તમાન કાલે ગ્રહણ કરે છે

૫૮૩ પ્ર. કર્મોની ઉદીરણ કેવી રીતે થાય ?

ઉ. કર્મનું સ્વરૂપ જોઈને, તે યવાના કારણોની નિંદા કરવાથી અને કર્મ હેતુનો સ્વરૂપ કરવાથી કર્મ અપ્રકર્ષાને લોગવાય બંધ છે. ઉદ્યાન-કમ-બળ-વીર્ષ-પુરુષાકાર, પશુકેમથી પણ ઉદીરણ થાય છે.

૫૮૪ પ્ર. કયા કર્મોની ઉદીરણ થાય ?

ઉ. જે કર્મ સ્વરૂપથી ઉદય આવ્યું નથી પણ જે પછીના ક્રમયે ઉદય આવવાને યોગ્ય છે, તે કર્મને ઉદીરે છે, ઉદય આવેલા કર્મને ઉદીરણની જરૂર હોતી નથી અને ઉદય આવવાને અયોગ્ય કર્મોની પણ ઉદીરણ ન થાય.

૫૮૫ પ્ર. કયા કર્મોના ઉપશામ થાય ?

ઉ. ક્ષયોપશામ આવવળા, ઉદય ન આવેલા કર્મોને ઉપશામવે

પ્રથમ 'ઉપશમ સમકિતની પ્રાપ્તિમાં અને ઉપશમ શ્રેણીમાં ઉદય આવેલા કર્મનો ઉપશમ થાય છે, કર્મ પ્રદેશ ઉદય કે વિપાક ઉદયમાં નથી આવતું કારણ કે કર્મના ઉદયને અટકાવવામાં આવે છે, અને ઉદય નહિ આવેલા કર્મનો ફાય થાય છે, તેવી રીતે ઉપશમ શ્રેણીમાં કર્મ ખપે છે

૫૮૬ પ્ર. મન અને ચક્ષુ બન્ને પ્રાપ્તકારી છે એટલે વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે છે, છતાં મનને અચક્ષુ દર્શનમાં કેમ મૂક્યું ?

ઉ. ચક્ષુ સિવાયની ચાર ઈન્દ્રિયોનો વર્ગ મોટો છે તે વર્ગ મનને અનુસરે છે તેથી મનને અચક્ષુ દર્શનમાં મૂક્યું

૫૮૭ પ્ર. સામાયક અને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનું સ્વરૂપ સરખું છે, છતાં બે નામ કેમ પડ્યાં ?

ઉ. જડ બુદ્ધિવાળાને છેદોપસ્થાપનીય આશ્વાસન માટે છે, કારણ કે સામાયકની જરા અશુદ્ધિ થાય એટલે ચારિત્ર બ્રહ્મની બ્રાતિ થાય છે, તે બ્રાંતિમાથી દૂર કરવા છેદોપસ્થાપનીયનું આરોપણ કરવામાં આવે છે.

૫૮૮ પ્ર. સાધુને વસ્ત્રનું પ્રમાણ અને સરેદ વસ્ત્ર ધારણની શી જરૂર છે ?

ઉ. જડતાને કારણે રંગીન કપડાં અને વધારે કપડા રાખવાનો મોહ થાય, વચલા બાવીસ તીર્થ કરોના સાધુ સરળ અને પ્રજા હોવાથી જે કપડાં મળે તે નિર્મમત્વ ભાવે વાપરતા

૫૮૯ પ્ર. પેલા અને છેલા તીર્થ કરના સાધુને પાંચ મહાવ્રતો કેમ ?

ઉ. જડતાને કારણે સ્ત્રીને પરિગ્રહ રૂપે ન સમજે તે માટે પાંચ મહાવ્રતો

૫૮૦ પ્ર. સક્રમણ શુ છે ?

ઉ. કર્મોની મૂલ પ્રકૃતિથી અક્ષિત જોવી ઉત્તર પ્રકૃતિઓને કેમ અધ્યવચ્ચાથી પરસ્પર સચાર કરાવવો તે સક્રમણ જેમકે કેમ સાતા વેદનીય વેદો હોય અને તેને અશુભ કર્મોની પરિણતિ થાય તો સાતા વેદનીય અસાતા વેદનીયપણાથી સક્રમી બાય. આશુભ કર્મ, ક્રાંત મોહનીય અને અસ્તિ મોહનીયનો સક્રમણ થતો નથી.

૫૮૧ પ્ર. નિષેત્ત કર્મ અને નિક્ષયિત કર્મમાં શુ ફેર ?

ઉ. પરસ્પર વિરોધ પામેલા કર્મોના પુણ્યોને કોષ્ટક કરી ધારણ કરવા તે નિષેત્ત. જેમ સોયોના સમૂહને અગ્નિમાં તપાવી ટીપી કોષ્ટકે કરે તેમ નિરતર બધાચલા, પરસ્પર જુદા પડેલા કર્મ પુણ્યોને (સર્વ પ્રકારના કશ્ચોના વિષયોમાંથી જુદા કરી) કોષ્ટક કરવા (પરસ્પર અવગાહન કરવા) તે નિક્ષયિત.

૫૮૨ પ્ર. પુણ્યો કેવી રીતે અને ક્યારે ગ્રહણ થાય છે ?

ઉ. તેજસ અને કાર્મણ શરીરથી પુણ્યોને વર્તમાન કાલે ગ્રહણ કરે છે.

૫૮૩ પ્ર. કર્મોની ઉદીરણ કેવી રીતે થાય ?

ઉ. કર્મનું સ્વરૂપ જોઇને, તે થવાના કારણોની નિક્ષ કરવાથી અને કર્મ હેતુનો સ્વર કરવાથી કર્મ આકર્ષાવને યોગવાય બાય છે. ઉચ્ચાન કર્મ-બ્રહ્મ-વીર્મ-પુરુષાકાર, પરાક્રમથી પણ ઉદીરણ થાય છે.

૫૮૪ પ્ર. કયા કર્મોની ઉદીરણ થાય ?

ઉ. જે કર્મ સ્વરૂપથી ઉદ્ય આગ્યુ નથી પણ જે પાછીના સમયે ઉદ્ય આવવાને યોગ્ય છે, તે કર્મને ઉદીરે છે, ઉદ્ય આવેલા કર્મને ઉદીરવાની જરૂર હોતી નથી અને ઉદ્ય આવવાને અયોગ્ય કર્મોની પણ ઉદીરણ ન થાય.

૫૮૫ પ્ર. કયા કર્મોના ઉપશામ થાય ?

ઉ. દુયોપશામ આવવાળા, ઉદ્ય ન આવેલા કર્મોને ઉપશામવે છે.

૪ જોતા જ બે હાથ જોડવા પ મન સ્થિર કરવું ૬ આવીને ત્રણવાર આદાન પ્રદક્ષિણા કરી યાવત્ ત્રિવિધ સેવા કરવી

૫૬૬ પ્ર સાધુની સેવાનું શું ફળ ?

ઉ. સાધુની સેવાથી શાસ્ત્ર શ્રવણ, શાસ્ત્ર શ્રવણથી અપૂર્વ શ્રુત-જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાનથી હેય અને ઉપાદેયનો વિવેકરૂપ વિજ્ઞાન, વિજ્ઞાનથી પ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાનથી સયમ, સંયમથી આશ્રવ નિષેધ તપ, તપથી નિર્જરા, નિર્જરાથી અક્રિયાનું ફળ, અક્રિયપણાથી મોક્ષ

૫૬૭ પ્ર જીવ આઠ કર્મ પ્રકૃતિ કેવી રીતે બાંધે છે ?

ઉ ભગવતીજી શતક ૧, ઉદ્દેશ ૪, પ્રથમ શુભમાં કહેલ છે તેનો ખુલાસો આ પ્રમાણે થાય છે.— છ કારણે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે તે થોકડામા છે, “જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય થાય ત્યારે દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે” આનો ખુલાસો એમ છે કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયમાં પાચ ઇદ્રિયો અને તેમાંથી બે ઇદ્રિ આદિની પ્રાપ્તિ ન થાય અથવા હીણતા થાય, જ્યારે ઇદ્રિયો કામ ન કરે ત્યારે સામાન્ય બોધરૂપી દર્શન ન થાય એટલે તે વખતે દર્શનાવરણીય કર્મનો પણ ઉદય હોય છે તેથી જીવને જ્ઞાનાદિ ઉપર કટાણો આવે એટલે વિશેષ દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે “જ્યારે દર્શનાવરણીય કર્મ ઉદય આવે ત્યારે દર્શન મોહનીય કર્મ બાંધે” તેનો ખુલાસો.— દર્શનવરણીય કર્મના ઉદયમા સામાન્ય બોધ થતો નથી તેમજ ઉદય આવે છે તેથી આત્મ દર્શન તો થાય જ નહિ તેથી દર્શન મોહનીય કર્મને વિપાક અવસ્થામા લાવે છે અને મિથ્યાત્વના પર્યાયનો બધ થાય છે આજ કારણે જ્ઞાનાવરણીયના બંધના કારણે દર્શનાવરણીય કર્મ બંધના કારણેને મળતા આવે છે, જો કે કોઈ જીવની ઇદ્રિયોની હાની કરી હોય તો પણ દર્શનાવરણીય કર્મ બંધાય પણ આત્મદર્શન રૂપી સમકિતની મુખ્યતા હોવાથી, સમકિતીની અશાતના વગેરે દર્શનાવરણીયના બંધના કારણે મુખ્ય મુદ્દાની અપેક્ષાએ બતાવ્યા છે

૫૬૦ પ્ર. સાધુઓના ઉપદેશોમાં શ્રેષ્ઠ કેમ પડે છે ?

ઉ. તેનું કારણ જ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મ અને આરિત્યવસ્થાથી કર્મનાં કાર્યોપશામની વિચિત્રતા છે જે પ્રવૃત્તિ જોત આગમની વિરૂદ્ધ ન હોય તે જ પ્રમાણ ગણાય.

૫૬૧ પ્ર. સાધુની સમાચારીમાં બિન્નતા કેમ ?

ઉ. જે સમાચારી વિશેષ સ્થિત, દોષ સ્થિત હોય તે પ્રમાણ સમજવી, બાકીની અપ્રમાણ.

૫૬૨ પ્ર. દ્રવ્ય હિંસા અને ભાવ હિંસામાં શું ફેર ?

ઉ. ઉપયોગ શબ્દના છતાં અકસ્માતથી કેઈ એવ હણાઈ ભય તેા દ્રવ્ય હિંસા ભાવ પ્રમાણથી ભાવહિંસા થાય, તેની સાથે એવ હણાય તેા બન્ને પ્રકારની હિંસા થાય.

૫૬૩ પ્ર. દેશ આહાર અને સર્વ આહાર તે શું ?

ઉ. ઉપતિના પહેલે સમયે એવ, સર્વ પ્રદેશો વડે બ્રહ્મ કરેલા આહારના સર્વ પુણ્યોને બ્રહ્મ કરે છે તે સર્વ આહાર અને તે પછીના સમયે સર્વ પ્રદેશો વડે કેટલાક પુણ્યોને લીએ અને કેટલાકને ઊંચી લીએ, એટલે આહારનો એક દેશ બ્રહ્મ કરે તે દેશ આહાર.

૫૬૪ પ્ર. એવ અવીર્ય ક્યારે કહેવાય ?

ઉ. કાવચીર્યને અભાવે સિદ્ધ અને કૌલેશી પ્રતિપક્ષ ૧૪ મા ગુણસ્થાનવાળા અવીર્ય છે, અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ઉત્થાનાકિ ક્રિયા સ્થિત હોય ત્યારે પણ અવીર્ય ગણાય છે.

૫૬૫ પ્ર. સાધુના દર્શન કરવા કેવી રીતે જવું ?

ઉ. ૧ સચિત દ્રવ્યનો ત્યાગ કરવો. ૨ વખાડિ દ્રવ્ય અચિત્ત હોય એટલે ૩ વચ્ચે નહીં ચીવેલા એક વચનું ઉચ્ચાસન કરવું.

૪ જોતા જ બે હાથ જોડવા પ મન સ્થિર કરવું ૬ આવીને ત્રણવાર આદાન પ્રદક્ષિણા કરી યાવત્ ત્રિવિધ સેવા કરવી.

૫૬૬ પ્ર સાધુની સેવાનું શું ફળ ?

ઉ. સાધુની સેવાથી શાસ્ત્ર શ્રવણ, શાસ્ત્ર શ્રવણથી અપૂર્વ શ્રુત-જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાનથી હેય અને ઉપાદેયનો વિવેકરૂપ વિજ્ઞાન, વિજ્ઞાનથી પ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાનથી સયમ, સંયમથી આશ્રવ નિષેધ તપ, તપથી નિર્જરા, નિર્જરાથી અક્રિયાનું ફળ, અક્રિયપણાથી મોક્ષ

૫૬૭ પ્ર જીવ આઠ કર્મ પ્રકૃતિ કેવી રીતે બાંધે છે ?

ઉ ભગવતીજી શતકે ૧, ઉદ્દેશ ૪, પ્રથમ ગુચ્છમા કહેલ છે તેનો ખુલાસો આ પ્રમાણે થાય છે:- છ કારણે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે તે થોકડામા છે, “જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય થાય ત્યારે દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે” આનો ખુલાસો એમ છે કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયમાં પાચ ઇદ્રિયો અને તેમાંથી બે ઇદ્રિ આદિની પ્રાપ્તિ ન થાય અથવા હીણતા થાય, જ્યારે ઇદ્રિયો કામ ન કરે ત્યારે સામાન્ય બોધ-રૂપી દર્શન ન થાય એટલે તે વખતે દર્શનાવરણીય કર્મનો પણ ઉદય હોય છે તેથી જીવને જ્ઞાનાદિ ઉપર કટાણો આવે એટલે વિશેષ દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે “જ્યારે દર્શનાવરણીય કર્મ ઉદય આવે ત્યારે દર્શન મોહનીય કર્મ બાંધે” તેનો ખુલાસો:- દર્શનવરણીય કર્મના ઉદયમા સામાન્ય બોધ થતો નથી તેમજ ઉદય આવે છે તેથી આત્મ દર્શન તો થાય જ નહિ તેથી દર્શન મોહનીય કર્મને વિપાક અવસ્થામા લાવે છે અને મિથ્યાત્વના પર્યાયનો બધ થાય છે આજ કારણે જ્ઞાનાવરણીયના બંધના કારણે દર્શનાવરણીય કર્મ બંધના કારણેને મળતા આવે છે, જો કે કેઈ જીવની ઇદ્રિયોની હાની કરી હોય તો પણ દર્શનાવરણીય કર્મ બંધાય પણ આત્મદર્શન રૂપી સમકિતની મુખ્યતા હોવાથી, સમકિતીની અશાતના વગેરે દર્શનાવરણીયના બંધના કારણે મુખ્ય મુદ્દાની અપેક્ષાએ બતાવ્યા છે

“ઈર્ષ્યં મોહનીય કર્મ ઉચ્યત્ત્વે ત્યારે મિથ્યાત્વને પામે છે”  
 પુલાયો.— ઈર્ષ્યં મોહનીયના ત્રણ પ્રકાર છે તેમાં સમક્ષિતવાળને  
 સમક્ષિત મોહનીયનો વિરોધ ઉઠ્ય શક્ય તો પછવાઈ ઈર્ષ્ય સાસ્વાદન  
 ગુણસ્થાનમાં જઈ મિથ્યાત્વ પામે છે, મિત્ર મોહનીવાળને મિથ્યાત્વમાં  
 જતા વાર જ લાગવી નથી અને મિથ્યાત્વ મોહનીવાળે તો મિથ્યા  
 ત્વમાં કુએલો જ છે મિથ્યાત્વના ઉચ્ચમાં જીવ જાતકમાં પ્રેરાય છે  
 એવી રીતે ૭-૮ કર્મ બંધેનો અને ઉચ્ચનો પ્રવાહ વાસ્તવ્ય કરે છે.

૫૦૮ પ્ર. ચારિત્ર (સદ્ધર્વર્તન)માં સમક્ષિતની રીતે જરૂર છે ?

ઉ. જે સચારી સદ્ધર્વર્તન ગણાય છે જાણવા દ્રવ્ય સાધુ અને  
 આવકેનું સદ્ધર્વર્તન છે તે તો આર્જાનુચારીપણમાં જાય, પણ ચારિત્રનો  
 ભાવ તો એવો છે કે આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ તરફ ઝમન કરવું અને  
 આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ છે તે તો સિદ્ધ સ્વરૂપ છે તેનો નિક્ષેપ તો  
 સમક્ષિત કરે છે એટલે સમક્ષિત વગર જીવ ચારિત્ર ન ગણાય.

૫૦૯ પ્ર. શાંઢપણે પરિણુમેલા પુદ્ગળો શાંઢપણે કેટલો  
 કાળ રહે ?

ઉ. જ્યન-જેક સમય, ઉદ્ભૂત આવલિકાનો જસ ખ્યાલનો ભાગ  
 ત્યાં સુધી શાંઢ પણે રહે.

૧૦૦ પ્ર. પરમાણુ પુદ્ગળ બાવત, સ્કંધો, જેક ગુણકણ  
 પુદ્ગળ બાવત, જ્ઞાનત ગુણકણ પુદ્ગળ તે જ  
 આવસ્થામાં ક્યાં સુધી રહે ?

ઉ. પરમાણુ પુદ્ગળ પરમાણુ પુદ્ગળ પણે જો ૧ સમય ઉં  
 સખ્યાતો કાળ રહે, ત્રીપ્રકેશીની જ્ઞાનત પ્રકેશી સ્કંધની સ્થિતિ તે  
 પ્રમાણે જ સમજવી. જેક ગુણકણ પુદ્ગળની પણ તે પ્રમાણે સ્થિતિ  
 સમજવી માવત્ જ્ઞાનત ગુણકણનું તેમજ બધા વર્ણ-ગુણ-સ-  
 સ્પર્શનું તે પ્રમાણે જ સમજવું.



૬૦૧ પ્ર. પરમાણુ પુદ્ગળ અને સ્કંધોનું કેટલું અંતર ?

ઉ પરમાણુ પુદ્ગળનું અંતર ૪૦ ૧ સમય, અસંખ્યકાળ. ક્ષીપ્રદેશી યાવત્ અનંત પ્રદેશી સ્કંધનું આંતર ૪૦ ૧ સમય, ૭૦ અનંત કાળ

૬૦૨ પ્ર. બધા જીવો લોકાન્તિક દેવ પણે ઉપજ્યા ?

ઉ અસંખં અહુવા અણુતકપ્રુત્તો નો ચેવણું દેવતાએ લોગંતિય વિમાણેસુ લોગતિયા (પૃથ્વી આદિ પણે ઉપજ્યા પણ લોકાન્તિક દેવ પણે નહીં)

૬૦૩ પ્ર. આયુષ્યબધ કેટલા પ્રકારનો ?

ઉ આયુષ્યબધ છ પ્રકારનો સાર્થ થાય છે:— ૧ જાતિ તે એકેન્દ્રિયાદિ પાંચમાંથી કઈ જાતિનું આયુષ્ય તેનું નિર્માણ ૨ ગતિ (ચારમાંથી એક ગતિનું આયુષ્ય) ૩ સ્થિતિ (એક ભવમાં રહેવાના કાળનું નિર્માણ) ૪ અવગાહના (શરીરના પ્રમાણમાં આયુષ્ય પુદ્ગળનો બંધ) ૫ પ્રદેશ (આયુષ્યકર્મના પ્રદેશોનો દળ). ૬ અનુભાગ (આયુષ્ય કર્મ દ્રવ્યનો વિપાક

૬૦૪ પ્ર. નિર્જરા શું ? કોની નિર્જરા ? શું વેદવું ?

ઉ નિર્જરા એટલે કર્મનો અભાવ એટલે નોકર્મ, માટે નોકર્મની નિર્જરા થઈ વેદવું તે ઉદય આવેલા કર્મને લોગવવું વેદવાનો અને નિર્જરાવાનો સમય જુદો જુદો છે. જીવ કર્મને વેદે છે અને નોકર્મને નિર્જરે છે (જીવો લગવતી શતકે ૭, ઉદ્દેશ ૩)

૬૦૫ પ્ર. સંજ્ઞાના કેટલા ભેદ ?

ઉ દશ સંજ્ઞા.— આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, લોકસંજ્ઞા (સાકાર ઉપયોગ), ઔઘસંજ્ઞા (મણાકાર ઉપયોગ).

૬૦૬ પ્ર. મતિજ્ઞાનના અનતા પર્યાય કેવી રીતે સમજવા ?

ઉ. મતિજ્ઞાનના અવગ્રહ, ઈંદ્રિયા, અવાસ, 'ધારણા' એ બધા પર્યાય છે તેમાં ફરેકમાં ક્ષયોપશમની વિચિત્રતા અને પુરુષાર્થની તાસ્તબ્યતાથી મહત્ત્વ હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે તેમાં અનત ભાગ વૃદ્ધિ, અનતશુદ્ધ વૃદ્ધિ, અનત ભાગ હાનિ, અનત શુદ્ધ હાનિનો પણ બેદ છે. અને અનતાના અનત લેહ છે તેથી અનતા પર્યાય યથા વળી અનત કળના અનત ઉપયોગ પણ કળઆત્મી અનતા પર્યાય યથા તે બધા સ્વપર્યાયો છે અને અનતા રૂપો તે પર પર્યાય છે.

૬૦૭ પ્ર. શ્રુતજ્ઞાનના અનતા પર્યાય કેવી રીતે સમજવા ?

ઉ. શ્રુતજ્ઞાનના સ્વપર્યાય - (૧) સ્વયત અક્ષર શ્રુત તે અનત કળમાં નિષિદ્ધા તથા સાંભળેલા અનત પર્યાય. (૨) મહં શુદ્ધ હાનિ વૃદ્ધિવાળા ક્ષયોપશમના અનત લેહ. (૩) જ્ઞાનના અનત અવિભાગી પ્રતિષેદો (અંશો) છે (૪) બોધના અનત પર્યાય છે (૫) અનતા કળના અનત ઉપયોગ પર્યાય. (૬) જોકે જોકે અક્ષરમાંથી અનત લેહ નીકળે અને ફરેક અક્ષરથી શરૂ કરીને અનત દ્રવ્ય, શુદ્ધ, પર્યાયના અનત લેહો થાય. શ્રુતજ્ઞાનના સ્વપર્યાયથી પર પર્યાય અનતશુદ્ધ છે તે સર્વ જીવ, અજીવના પર્યાયો સમજવા.

૬૦૮ પ્ર. બળે છે શું ? વસ્તુ કે અગ્નિ ?

ઉ. અગ્નિ બળે છે, હીવામાં રૂઝત જ્યોતિ (અગ્નિ) બળે છે, અગ્નિથી ઘર બળતુ હોય તેમાં અગ્નિ બળે છે જે વસ્તુ બળે છે તે અગ્નિકાયના જીવમય સર્વ બળ છે તેથી અગ્નિ જ બળે છે.

૬૦૯ પ્ર. ગતિ કેટલા પ્રકારની ?

ઉ. ગતિ પાંચ પ્રકારની - (૧) પ્રયોજ ગતિ તે મન, વચન, કથાના જોગની પ્રવૃત્તિ. (૨) તન ગતિ તે આમથી નમસ્કારિયા જવાની પ્રવૃત્તિ (૩) બંધનલેહ ગતિ તે સિદ્ધાંતી ગતિ. (૪) ઉત્તરગતિ ગતિ

તે મરીને બીજી ગતિમાં જવાની ઉપજવાની) ગતિ. (૫) વિહાય ગતિ શુભ અશુભ ચાલવાની ગતિ

૬૧૦ પ્ર. પ્રત્યનીક (પડિણીયા) ના કેટલા પ્રકાર ?

ઉ ગુરુ તે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સ્થવીરના પ્રત્યનીક એટલે ગુરુ આશ્રી ત્રણ, ગતિ આશ્રિ ૩:— આલોક, પરલોક અને ઉભય લોકના પ્રત્યનીક, સમુહ સમવાય ને કુલ, ગણ, સંઘના પ્રત્યનીક, અનુકંપા આશ્રી ત્રણ.— તપસ્વીની, ગ્લાનની અને નવદીક્ષિતની વૈયાવચ્ચ ન કરે તે પ્રત્યનીક, સૂત્ર આશ્રી ત્રણ— સૂત્ર, અર્થ તદુભયની આરાધના ન કરે તે પ્રત્યનીક, ભાવ આશ્રી ત્રણ તે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની વિરાધના કરે તે ભાવ પ્રત્યનીક

૬૧૧ પ્ર. અનાદિ વિસ્ત્રસા (સ્વભાવિક) બંધ કેને હોય ?

ઉ. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાયના પોતપોતાના પ્રદેશોનો પરસ્પર બંધ અનાદિનો છે, તેમના પોતપોતાના પ્રદેશોનો બંધ દેશથી છે જેમ કડીએ કડી જોડીને બંધ થાય તેમ, પણ સર્વ બંધ (ખીર નીર સમાન) નથી.

૬૧૨ પ્ર. અનાદિ અનંત પ્રયોગ બંધ કેને હોય ?

ઉ. આઠ રૂચક પ્રદેશોમાંના કોઈ એક પ્રદેશ સાથે ત્રણ પ્રદેશોનો બંધ અનાદિ અનંત છે તે ત્રણ પ્રદેશોમા બે બાબુના અને એક નીચેનો કે ઉપરનો એવી રીતે બંધ હોય છે. તે આઠ રૂચક પ્રદેશો જીવના પ્રદેશોની વચ્ચેમા રહે છે, ચાર ઉપર અને ચાર નીચે રહે છે

૬૧૩ પ્ર. આદિ અનંત પ્રયોગ બંધ કેને હોય ?

ઉ ૧૪ મા ગુણસ્થાને જે આત્મ પ્રદેશોનો ઘન બને છે તે કાયમ રહે છે, સિદ્ધના આત્મ પ્રદેશો સ્થિર હોય છે, જગ્યા બદલતા નથી.

૬૦૬ પ્ર. મતિજ્ઞાનના જ્ઞાનતા પર્યાય કેવી રીતે સમજવા ?

ઉ. મતિજ્ઞાનના અવગ્રહ, ઈંદ્રિયા, અવાસ, ધારણા એ બધા પર્યાય છે તેમાં દરેકમાં ક્ષયોપશમની વિવિધતા અને પુરુષાર્થની તાત્ત્વિકતાથી વસ્તુલુહાનિ વૃદ્ધિ થાય છે તેમાં જ્ઞાનત ભાગ વૃદ્ધિ, જ્ઞાનતલુહા વૃદ્ધિ, જ્ઞાનત ભાગ હાનિ, જ્ઞાનત શુભ હાનિનો પણ ભેદ છે અને જ્ઞાનતાના જ્ઞાનત ભેદ છે તેથી જ્ઞાનતા પર્યાય સ્થા. વળી જ્ઞાનત કળના જ્ઞાનત ઉપયોગ પણ કળજ્ઞાની જ્ઞાનતા પર્યાય સ્થા. તે બધા સ્વપર્યાયો છે અને જ્ઞાનતા ક્રેયો તે પર પર્યાય છે.

૬૦૭ પ્ર. સુતજ્ઞાનના જ્ઞાનતા પર્યાય કેવી રીતે સમજવા ?

ઉ. સુતજ્ઞાનના સ્વપર્યાય - (૧) સ્વગત અક્ષર સુત તે જ્ઞાનત કળમાં વચ્ચેલા તથા સાંભળેલા જ્ઞાનત પર્યાય. (૨) વદ્ શુભ હાનિ વૃદ્ધિવાળા ક્ષયોપશમના જ્ઞાનત ભેદ. (૩) જ્ઞાનતા જ્ઞાનત અવિભાગી પ્રતિષેદો (અથો) છે (૪) ભાષના જ્ઞાનત પર્યાય છે (૫) જ્ઞાનતા કળના જ્ઞાનત ઉપયોગ પર્યાય. (૬) એક એક અક્ષરમાંથી જ્ઞાનત ભેદ નીકળે અને દરેક અક્ષરથી શરૂ કરીને જ્ઞાનત દ્રવ્ય, શુભ, વચ્ચેના જ્ઞાનત ભેદો થાય. સુતજ્ઞાનના સ્વપર્યાયથી પર પર્યાય જ્ઞાનતલુહા છે તે સર્વ જીવ, જીવના પર્યાયો સમજવા.

૬૦૮ પ્ર. બળે છે શું ? વસ્તુ કે અગ્નિ ?

ઉ. અગ્નિ બળે છે, હીવામાં ફક્ત જ્યેષ્ઠિ (અગ્નિ) બળે છે, અગ્નિથી થર બળત હોય તેમાં અગ્નિ બળે છે જે વસ્તુ બળે છે તે અગ્નિકાચના જીવમય અર્થ બધા છે તેથી અગ્નિ જ બળે છે.

૬૦૯ પ્ર. ગતિ કેટલા પ્રકારની ?

ઉ. ગતિ પાંચ પ્રકારની - (૧) પ્રયોગ ગતિ તે મન, વચન, કથાના જોડની પ્રવૃત્તિ. (૨) તત્ત્વ ગતિ તે ગામથી નગરકિનારો જવાની પ્રવૃત્તિ. (૩) બંધનભેદ ગતિ તે સિદ્ધની ગતિ. (૪) ઉત્થાપ ગતિ

૬૧૬ પ્ર. માયા કેવી રીતે જાણવી ?

ઉ. માયાના પર્યાય :- ઉપાધી (સામે જઈ ઠગવું), નિયતી (કામ કરી છુપાવવું), વલય (વક્રતા), ગહન (છુપું, ઉકું), ભુમ (ગુપ્ત આશ્રયવાળું), કર્કશ (કઠોરતા, વક્રતા), કરાત (કુચેષ્ટા), ઝિમ (ખીજાને ઠગવું), કિલ્વીષ (માયાવી), આદરણ્યતા, ગુહ્ય, વંચના, પ્રતિકુચન (સરળ વચનને ખડન કરવું), વિશ્વાસ રહિતપણું

૬૨૦ પ્ર. લોભના પ્રયાય કયા છે ?

ઉ ઇચ્છા, મૂર્છા, કાંક્ષા, શુદ્ધિ, તૃષ્ણા, લેધ, અભિજ્ઞા, અશાસનતા (અન્યના અર્થની આશા), પ્રાર્થના, લાલપણ્યતા, કામાશા, ભોગાશા, જીવીતાશા મરણાશા, નંદીરાગ (સમૃદ્ધિ હોવાથી હર્ષ), રાગ એ બધા લોભના પર્યાય છે

૬૨૧ પ્ર. ગ્રહણ કેયારે થાય ?

ઉ ચંદ્રગ્રહણ જઘન્ય છ માસમાં, ઉત્કૃષ્ટ ૪૨ માસમાં થાય તે પૂર્વ રાહુના આવરણથી થાય છે. સૂર્યગ્રહણ જ ૦ ૬ માસમાં, ઉ ૪૮ વર્ષમાં થાય

૬૨૨ પ્ર. આત્મા એટલે શું ?

ઉ સદ્ગુણ, વિદ્યમાનગુણ, સ્વપર્યાય આશ્રી જીવ કે અજીવ આત્મા છે, પરપર્યાય આશ્રી નોઆત્મા છે

૬૨૩ પ્ર. ત્રણ લોકોનો મધ્યભાગ કયાં છે ?

ઉ લખાઈ (ઉચ્ચાણ)માં લોકોનો મધ્યભાગ, રતનપ્રભા નીચેના આકાશનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઉદ્ભવથી જઈએ ત્યાં આવે છે અધોલોકનો લખાઈમાં મધ્યભાગ, ચોથી પંકજભાના આકાશાંતરના સાધિક અર્ધભાગ અવગાહ કરી જઈએ ત્યાં છે ઉર્ધ્વલોકનો લખાઈમાં મધ્ય-

૬૧૪ પ્ર. સમક્ષિતનો આરાધક કેટલા ભવમાં મોક્ષ જાય ?

ઉ. ભગવતી શ્લોક ૮, ઉં ૧૦ પ્રમાણે જ્યન્ય આરાધનાવાળો આઠ ભવ ન જોળજે, મધ્યમ આરાધનાવાળો ત્રીજો ભવ ન જોળજે, ક્ષીરકૃષ્ટ આરાધનાવાળો તેજ ભવે કે છીજે ભવે મોક્ષ જાય.

૬૧૫ પ્ર. દિવસ રાત્રિ સરખાં ક્યારે અને સોથી છાંખા દૂધ ક્યારે ?

ઉ. યૈત્ર અને આસુ માસની પૂર્ણિમાએ રાત્રિ દિવસ સરખાં એટલે પદ્મ સુદર્વનાં છે. જ્યારે પૂનમે ૧૮ સુદર્વનો દિવસ અને ૧૨ સુદર્વની રાત્રિ હોય છે. પોષ માસની પૂનમે ૧૮ સુદર્વની રાત્રિ અને ૧૨ સુદર્વનો દિવસ હોય છે.

૬૧૬ પ્ર. ચોરસીનો કાળ કેટલો છે ?

ઉ. જ્યન્ય ત્રણ સુદર્વ અને ક્ષીરકૃષ્ટ સાદા ચાર સુદર્વની એક પૌર્ણમી થાય, ૧૮૭ દિવસમાં હોઠ સુદર્વનો દેર પડે છે, શેષ ૨૪/૬૧ મીનીટનો દેર પડે.

૬૧૭ પ્ર. ક્રોધને કેવી રીતે ઓળખવો ?

ઉ. કોપ, શમ દ્રેષ, અશ્રમા, સજ્વલન, કલ્પ, આદ્યલપ્તુ, ભાંડલ્પુ, વિવાદમાનું જે થાય તે ક્રોધના પર્માય સમજવા.

૬૧૮ પ્ર. માનના પર્માય કયા કયા છે ?

ઉ. અહકાર, મહ (છકેલપણ, નીરસો વગરો હોય તેવો) દર્પ, સ્થભ (કરડાઈ), અર્વ (શીર્તેની ધમ્પછા), અનુક્રેશ (બીજાને હલકા પાડવા) પર પરિવાહ (નિંદા), ઉકર્પ (પોતાની મોટાઈ બતાવવી), અપકર્પ (પોતાની હુણ્ણ હુપાવવી), ઉન્નાત (ન નમવું તે), ઉન્નામ (નમવું હોય તેના ઉપર અર્વ કરવો તે), કુન્નામ (કુષ્ટપણે નમવું તે), એ બધા ઉપરથી માન સમજવું.

૬૧૬ પ્ર માયા કેવી રીતે જાણવી ?

ઉ. માયાના પર્યાય :- ઉપાધી (સામે જઈ ઠગવું), નિયંત્રી (કામ કરી છુપાવવું), વલય (વક્રતા), ગહન (છુપું, ઉકું), ભુમ (શુભ આશ્રયવાળું), કર્કશ (કઠોરતા, વક્રતા), કરાત (કુચેષ્ટા), ઝિમ (ખીજાને ઠગવું), કિલ્લીષ (માયાવી), આદરણ્યતા, ગુહ્ય, વચના, પ્રતિકુંચન (સરળ વચનને ખડન કરવું), વિશ્વાસ રહિતપણું

૬૨૦ પ્ર લોભના પર્યાય કયા છે ?

ઉ ઇચ્છા, મૂર્છા, કાક્ષા, શુદ્ધિ, તૃષ્ણા, લેધ, અભિજ્ઞા, અશાસનતા (અન્યના અર્થની આશા), પ્રાર્થના, લાલપણતા, કામાશા, ભોગાશા, જીવીતાશા મરણાશા, નંદીરાગ (સમૃદ્ધિ હોવાથી હર્ષ), રાગ એ બધા લોભના પર્યાય છે

૬૨૧ પ્ર ગ્રહણ ક્યારે થાય ?

ઉ ચંદ્રગ્રહણ જ્યન્ય છ માસમા, ઉત્કૃષ્ટ ૪૨ માસમા થાય તે પૂર્વ રાહુના આવરણથી થાય છે. સૂર્યગ્રહણ ૪૦ ૬ માસમા, ઉ ૪૮ વર્ષમા થાય

૬૨૨ પ્ર આત્મા એટલે શું ?

ઉ સદૃશ્ય, વિદ્યમાનરૂપ, સ્વપર્યાય આશ્રી જીવ કે અજીવ આત્મા છે, પરપર્યાય આશ્રી નોઆત્મા છે

૬૨૩ પ્ર ત્રણ લોકનો મધ્યભાગ કયાં છે ?

ઉ લંબાઈ (ઉચ્ચાણ)મા લોકનો મધ્યભાગ, રત્નપ્રભા નીચેના આકાશનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઉલ્લઘી જઈએ ત્યાં આવે છે અધો-લોકનો લંબાઈમા મધ્યભાગ, ચોથી પક્રમાના આકાશાતરના સાધિક અર્ધભાગ અવગાહ કરી જઈએ ત્યાં છે ઉર્ધ્વલોકનો લંબાઈમાં મધ્ય-

ભાગ, પ્રજ્ઞાલોકમાં સ્થિત વિમાન પ્રસ્થામાં છે, ત્રીજાલોકનો મધ્યભાગ મેરુના અમૃતપૃથ્વીભાગની વચ્ચમાં આઠ રૂબરૂ પ્રદેશે છે, તે સ્તંભાસ્ત્રની નીચે બે સર્પાની નાની પ્રતર છે તેની મધ્યમાં છે

૬૨૪ પ્ર. જીવતા મન, વચન, કાયાના જોગમાં પ્રવૃત્તિ કોની સહાયતાથી થાય છે ?

ઉ. તે ધર્માસ્તિકાવધી થાય છે અને યોગોની સ્થિરતા અધર્મ-સ્તિકાવધી સહાયથી થાય છે

૬૨૫ પ્ર. અઢીક્રીપમાં જોકે સમને કેટલા પ્રદેશો રૂપરે ?

ઉ. જોકે સમચને, ૭ ધર્મ પ્રદેશ, ૭ અધર્મ પ્રદેશ, ૭ આકાશ પ્રદેશ, ૭ વ પ્રદેશ જનતા, પુરુષાણ પ્રદેશ જનતા અને જનતા અજ્ઞા સમય રૂપરે છે

૬૨૬ પ્ર. મન, વચન અને કાયા ક્યારે કહેવાય અને ક્યારે લેવાય ?

ઉ. (૧) બોલાવી હોય તે બાવા કહેવાય છે, જાણતા બાવા લેવાય છે (૨) મનન કરીએ ત્યારે મન, મનન કરતાં મન લેવાય છે (૩) અસ્તિકાવધ તે કાયા, પુરુષાણસ્તિકાવધ તે કાયા, ૭ વ પહેલાંની અચેત કાયા ચય ઉપચયથી લેવાય છે, સચેત કાયામાં પ્રતિક્ષણ પુરુ-જનનો ચય ઉપચય હોવાથી ૭ વ કીચમળ હોતાં કાયા લેવાય છે જેટલે કાયાસ્થ કાયા લેવાય છે અને કાયાનો સમય અચેત કાયા પછી કાયા લેવાય છે (પુરુષાણસ્તિકાવધના સચેત કે અચેત રૂપમાં સમયે સમયે જનતા પુરુષાણે આવે છે અને તેમાંથી બહાર આવે છે)

૬૨૮ પ્ર. પરમાણુ પુરુષાણ સાધનું છે કે અરણ્યનું છે ?

ઉ. પરમાણુ પુરુષાણ દ્વય સાધનું છે, પર્યાયથી અચાન્નનું છે આને પુલાસે અનવલીલ ચતક ૧૪, ઉદય ૪ માં છે. આ બાબત બે મત છે જોકે મત એમ કહે છે કે પરમાણુના મૂળ સ્વયં જેમકે



એક ગુણ કાળો શા'વતો છે, તે દ્વીગુણાદિ ભેદ પામતો નથી પણ સ્કંધમા જાય ત્યારે તેના વર્ણાદિ ગુણ બદલાય છે. બીજો મત એમ કહે છે કે પરમાણુ પુદ્ગલ છુટો હોય તો પણ તેના વર્ણ વગેરે ગુણના પર્યાય બદલાય જેમકે એક ગુણ કાળો અનત ગુણ કાળો થાય તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય

૬૨૬ પ્ર કોઈ વૈદ્ય ધ્યાનમાં રહેલા મુનિના મસ્સાનેા અશ છેદે તો તેને કંઈ ક્રિયા લાગે ?

ઉ તેને ક્રિયા લાગતી નથી, કારણ કે વ્યાપાર રહિત માત્ર સાધુને માટે એ કામ કરે છે પણ મુનિને ધ્યાનમાં વ્યાધાત થઈ તેની અતરાય લાગે (ભગવતી શતક ૧૫, ઉદ્દેશ ૩.)

૬૩૦ પ્ર પાસવણા શું છે ? તેના કેટલા ભેદ ?

ઉ પાસવણા તે વિશેષ બોધનું પરિણામ છે તેના બે ભેદ:- સાકાર અને મણાકાર સાકાર પાસવણામા મતિજ્ઞાન અને અજ્ઞાન સિવાયના જ્ઞાનના ૬ ભેદ આવે છે અને મણાકાર પાસવણામા એક અચક્ષુદર્શન આવતું નથી, કારણ કે તે સ્વતત્ર રીતે વિશેષ બોધ આપતા નથી.

૬૩૧ પ્ર. મન ચલના ક્યારે થાય ?

ઉ. સ રી જીવ, મનોવર્ગણા દ્રવ્યને મનયોગપણે પરિણમાવે ત્યારે મન ચલના કહેવાય

૬૩૨ પ્ર. ધર્મ, અધર્મ અને આકાશના આઠ મધ્ય પ્રદેશો કયા છે ?

ઉ તે રૂચક પ્રદેશ અવગાહીને રહેલા છે પણ લોકના મધ્ય ભાગમા નથી રૂચક પ્રદેશમાથી દ્વિશા, વિદ્વિશા નીકળે છે

૬૩૩ પ્ર આયુષ્ય બધ અને અપર્યાપ્ત કાળ કેટલો ?

ઉ. આયુષ્ય બધનો કાળ એક આવલિકા છે, તેના કરતાં અપર્યાપ્ત કાળ વધારે છે

૬૩૪ પ્ર. છ ઠાણુ વહિઆ હિન, અધિક તે શુ ?

ઉ. (૧) અનત જીવોની શશિથી ભાગદેતાં (ભાગતાં) જે રહે તે અનત ભાગહિન. (૨) અસખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણુ શશિથી ભાગદેતા જે રહે તે અસખ્યાત ભાગહિન. (૩) ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાતા કૃષ્ણ પર્યાયવાળા નારદીથી ભાગદેતાં જે રહે તે સખ્યાત ભાગહિન. (૪) ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાતાને જનન્ય સખ્યાતાથી ગુણતાં જે આવે તે સખ્યાત ગુણહિન. (૫) અસખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોની શશિથી ગુણતાં જે આવે તે અસખ્યાત ગુણહિન. (૬) અનત જીવોની શશિથી ગુણતાં જે આવે તે અનત ગુણહિન.

છ ઠાણુ વહિઆ હિનની માફક અધિકનું ૭ થી ૧૨ સમજવું. એટલે છ ઠાણુ વહિઆમાં ગુણાકાર આગાકાર કર્મ રકમથી કરવો ? અનતથી કરવાનું આવે ત્યાં સર્વ જીવની શશિ લેવી, અસખ્યાત આવે ત્યાં લોકાકાશ પ્રદેશને ઉત્કૃષ્ટ અસખ્યાત અસખ્યાત છે તે લેવા અને સખ્યાતા આવે ત્યાં કૃષ્ણ પર્યાયવાળા ઉત્કૃષ્ટ સખ્યાતા નારદી લેવા.

૬૩૫ પ્ર. ભવ આશિ અતર્મુદ્ધર્ત કેટલું ?

ઉ. ભવ આશિ જનન્ય અતર્મુદ્ધર્ત ૨૫૧ આવશિકાનું અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૬૭૭૭૨૧ આવશિકાનું

૬૩૬ પ્ર. દ્રવ્ય અને ભાવ ઇદ્રિયો તે શુ ?

ઉ. ઇદ્રિયના બે લેહ - દ્રવ્ય ઇદ્રિય, ભાવ ઇદ્રિય.

દ્રવ્ય ઇદ્રિયના બે લેહ - નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ, તે કરેલના બબે લેહ અવ્યતર અને બાહ્ય.

અવ્યતર નિવૃત્તિ ઇદ્રિય - ઉત્તેજ અનુભવા અસખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણુ જીવના પ્રદેશો ઇદ્રિયોના આકારમાં ગોઠવાય છે તે ઇદ્રિય રાનાવસ્થીય કર્મના ક્ષયોપશમથી થાય છે.

બાહ્ય નિવૃત્તિ ઇદ્રિય - અવ્યતર નિવૃત્તિ ઇદ્રિય કામે પુરુષગ રૂપે ઇદ્રિયના આકારમાં ગોઠવાય છે તે અગોષ્ઠા અને નિર્માણ નામ કર્મના ઉદયથી થાય છે.

અભ્યતર ઉપકરણ તે ઇદ્રિયોના અંદરના ભાગમાં દેખાય છે. જેમકે આંખના કાળાઘોળા મંડળ અને બાહ્ય ઉપકરણ ઇદ્રિય તેમજ રક્ષણ કરે છે જેમકે આંખની પાંપણ તે બંને ઉપકરણ ઇદ્રિયો અંગો-પાંગ અને નિર્માણ નામ કર્મના ઉદયથી થાય છે તે નિવૃત્તિ ઇદ્રિયોને મદદ કરે છે તેમજ રક્ષણ કરે છે.

ભાવ ઇદ્રિયના બે ભેદ :— લબ્ધી અને ઉપયોગ. લબ્ધી તે ચેતનાની શક્તિની લબ્ધી છે તે મતિ જ્ઞાનાવરણીય અને અંતરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી મળે છે અને ઉપયોગ તે ચેતનાનો ઇદ્રિયોના વિષયમાં ઉપયોગ ન્યારે કરવો હોય ત્યારે થાય છે.

૬૩૭ પ્ર. મન, વચન, કાય જોગની કાય સ્થિતિ કેટલી ?

ઉ મન જોગની જ૦ ૧ સમય, ઉ૦ અતર્મુહૂર્તની, વચન જોગની મન જોગ જેટલી કાયસ્થિતિ, કાય જોગની કાયસ્થિતિ સંગ્રી આશ્રી અતર્મુહૂર્ત જઘન્યથી છે અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિ કાળ લેવો.

૬૩૮ પ્ર સાદિ સાંત કષાયની કાય સ્થિતિ કેટલી ?

ઉ સમુચ્ચય કષાયની જ૦ ૧ સમય, ઉ૦ અર્ધ પુદ્ગળ પરા-વર્તનમાં કષક ન્યુન કોષ, માન, માયાની કાયસ્થિતિ જ૦ અને ઉ૦ અતર્મુહૂર્તની લોભની કાયસ્થિતિ જ૦ ૧ સમય ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત.

૬૩૯ પ્ર જ્ઞાન, દર્શનના ઉપયોગની સ્થિતિ કેટલી ?

ઉ છક્કસ્થ આશ્રી ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ દર્શનની જ૦ અને ઉ૦ કાયસ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની છે તેમાં દર્શન કાળ કરતા જ્ઞાનનો કાળ વધારે છે

૬૪૦ પ્ર કયા આસનથી ધ્યાન ધરવું ?

ઉ જે આસનથી સિદ્ધ થયા હોય તે આસનથી ધ્યાન ધરવું સર્વથી થોડા અઘોમુખ આસનથી સિદ્ધ થયા, તેથી ઉકડ આસનથી સિદ્ધ થયા તે સંખ્યાત ગુણા તેથી સંખ્યાત ગુણ, તેથી સંખ્યાત ગુણા વિરાસનથી સિદ્ધ થયા, તેથી સંખ્યાત ગુણા પર્યંકાસન અઘોદષ્ટિથી સિદ્ધ થયા, તેથી સંખ્યાત

૬૩૪ પ્ર. છ ઠણુ વહિઆ હિન, આધિક તે શુ ?

ઉ. (૧) જનત જીવોની રાશિથી ભાગદેતાં (ભાંગતાં) જે રહે તે જનત ભાગહિન (૨) જસ ખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણુ રાશિથી ભાગદેતાં જે રહે તે જસ ખ્યાત ભાગહિન. (૩) ઉત્કૃષ્ટ સુખ્યાના કૃષ્ણ પર્માયવાળા નારસિંથી ભાગદેતાં જે રહે તે સુખ્યાત ભાગહિન (૪) ઉત્કૃષ્ટ સુખ્યાતાને જલન્ય સુખ્યાતાથી શુષ્કતા જે આવે તે સુખ્યાત શુષ્કહિન (૫) જસ ખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોની રાશિથી શુષ્કતા જે આવે તે જસ ખ્યાત શુષ્કહિન (૬) જનત જીવોની રાશિથી શુષ્કતા જે આવે તે જસુત શુષ્કહિન

છ ઠણુ વહિઆ હિનની માફક આધિકનું ૭ થી ૧૨ સમજવું. એટલે છ ઠણુ વહિઆમાં શુષ્કાકાર ભાગાકાર કર્મ રકમથી કરવો ? જનતથી કરવાનું આવે ત્યાં સર્વ જીવની રાશિ લેવી, જસ ખ્યાત આવે ત્યાં લોકાકાશ પ્રદેશને ઉત્કૃષ્ટ જસ ખ્યાત જસ ખ્યાત છે તે લેવા અને સુખ્યાતા આવે ત્યાં કૃષ્ણ પર્માયવાળા ઉત્કૃષ્ટ સુખ્યાતા નારસિં લેવા.

૬૩૫ પ્ર. ભવ આશિ અતર્થુર્ફત કેટલું ?

ઉ. ભવ આશિ જલન્ય અતર્થુર્ફત ૨૫૬ આવલિકાનું અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૬૭૭૭૨૧ આવલિકાનું

૬૩૬ પ્ર. દ્રવ્ય અને ભાવ ઈદ્રિયો તે શુ ?

ઉ. ઈદ્રિયના બે લેહ - દ્રવ્ય ઈદ્રિય, ભાવ ઈદ્રિય.

દ્રવ્ય ઈદ્રિયના બે લેહ - નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ, તે હરેકના અંગે લેહ અવ્યતર અને બાહ્ય.

અવ્યતર નિવૃત્તિ ઈદ્રિય - ઉત્સેદ્ધ અનુભવા જસ ખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણુ જીવના પ્રદેશો ઈદ્રિયોના આકરમાં ગોઠવાય છે તે ઈદ્રિય સ્થાનાવસ્થીય કર્મના સુયોપશમથી થાય છે

બાહ્ય નિવૃત્તિ ઈદ્રિય - અવ્યતર નિવૃત્તિ ઈદ્રિય સાથે પુરુષના સ્કેપો ઈદ્રિયના આકરમાં ગોઠવાય છે તે અગોષાંજ અને નિર્માણ નામ કર્મના ઉદયથી થાય છે

મેળવાય અને આત્મ પ્રદેશો સાથે જોડેલો કર્મ સમુદ્ધ રહે તે કાર્મણ શરીર કહેવાય

૬૪૪ પ્ર. કર્મ વિપાક પછી કાર્મણ શરીરમાંથી છુટી પડેલી વર્ગણા, લોકમાં કાર્મણવર્ગણા તરીકે રહે છે કે બધા પરમાણુઓ છુટા પડી જાય ?

ઉ કર્મ લોગવ્યા પછી તે કર્મનો અભાવ થાય છે અને તે સ્કંધો નોકર્મ કહેવાય છે, તે સ્કંધો કોઈ પણ વર્ગણારૂપે પરિણમે અથવા છુટાં પરમાણુમાં વિખરાય જાય કે અનેક રીતે સંજોગ અનુસાર પરિણમન થાય.

૬૪૫ પ્ર. સમયે સમયે અનંત કર્મ વર્ગણા અને નોકર્મ વર્ગણા જીવ સાથે જોડાય છે તે બધી તૈયાર જ હોય છે કે જીવના પ્રદેશોના કંપનથી બને છે અને જીવ સાથે જોડાય છે ?

ઉ પાત્ર શરીર (ઉદારીક, વૈક્રિય, આહારક, તેજસ, કાર્મણ) યોગ્ય પાંચ વર્ગણા, ભાષા, શ્વાસોશ્વાસ અને દ્રવ્ય મન યોગ્ય ત્રણ વર્ગણા એ આઠ વર્ગણા અને બીજી અનેક વર્ગણાઓ લોકમાં આપોઆપ બનતી રહે છે, તેમા કાર્મણ વર્ગણા સિવાયની બીજી બધી નોકર્મ વર્ગણા કહેવાય છે. આત્મ પ્રદેશોના કંપન વગર કોઈ વર્ગણા જીવ સાથે જોડાતી નથી.

૬૪૬ પ્ર. નોકર્મ વર્ગણા પણ જીવના યોગ વગર આપોઆપ વિશાળ થઈ જાય ?

ઉ તેની જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકાળ પૂરો થતાં આપોઆપ અન્ય રીતે પરિણમી જાય

૬૪૭ પ્ર. લોકમાં બધી વર્ગણા સાથે રહે છે ?

ઉ. લોક સ્વભાવ પ્રમાણે બધી વર્ગણા સાથે માંહોમાંહે મળીને રહે છે

જુલુ ઉર્ધ્વ મુખ રાખી ઉભા આસનથી સિદ્ધ થયા, તેથી સંખ્યાતજુલુ પાસુવાળી સુતા સિદ્ધ થયા, તેથી સંખ્યાત જુલુ ઉત્તાસનથી સિદ્ધ થયા, એટલે છતાં સુધને ધ્યાન ખરનારા સર્વથી વધારે સિદ્ધ થયા એટલે તે આસને સ્ત્રીને પાદપોષગમન સમારે સૌથી વધારે સિદ્ધ થયા હોય એમ જણાય છે બીજીને ધ્યાન ખર્ચુ હોય તો પર્મકાસન બધે દિશિ વધારે અનુકૂળ છે

૬૪૧ પ્ર. સાધારણ (નિઝોદ)ના જીવોને તેજસ કાર્મણ શરીર સામાન્ય કે જુદું ?

ઉ. નિઝોદના જીવોને તેજસ અને કાર્મણ શરીર દરેક જુદું પોત પોતાનું જુદું છે તેઓને ઉદારીક શરીર, બાહ્ય અને આસેન્ધાસ સામાન્ય છે

૬૪૨ પ્ર. લોકમાં કર્મ વર્જણા ભરેલી રહે છે કે જીવને? યોગ યતાં પુણ્યગોમાંથી બને છે ?

ઉ. જે પુણ્યગો કર્મ તરીકે બદલ કરવા યોગ્ય હોય છે તે કાર્મણ વર્જણા કહેવાય છે તે લોકમાં સ્વભાવિક રીતે, તથા પ્રકાશના નિમિત્તે મળતાં, બન્યા કરે છે અને વિષ્ણુના પશુ ભાવ, પશુ લોકમાં તેવી કાર્મણ તો કાયમ રહ્યા જ કરે છે. કર્મ વર્જણા, બાલવ બાલવ પરમાણુના સ્કેપોની સૂક્ષ્મ પરિણતિથી થાય છે

૬૪૩ પ્ર. લોકમાં જે કાર્મણ વર્જણા તૈયાર જ રહે છે તે જ કાર્મણ શરીર છે ?

ઉ. કર્મવર્જણા બધારે જીવના પ્રદેશો સાથે મળે ત્યારે જ કાર્મણ શરીર થાય છે. યોગથી કર્મ વર્જણા આત્મપ્રદેશોમાં જેવાય છે અને કર્મરૂપે પરિણમે છે તે કર્મને પ્રદેશ બધ તે કાર્મણવર્જણાના પરમાણુઓમાંથી, યોગની વાસ્તવ્યતા પ્રમાણે થાય, કર્મની પ્રકૃતિ યોગના સ્વસ્થ પ્રમાણે થાય, અને કર્મની સ્થિતિ અને રસ, કાયમની વાસ્તવ્યતા પ્રમાણે બંધાય. નર્વા કર્મ જુના સાથે અને આત્મ પ્રદેશો સાથે તેજસ શરીરથી

મેળવાય અને આત્મ પ્રદેશો સાથે જોડવો કર્મ સમુદ્ધ રહે તે કાર્મણુ શરીર કહેવાય

૬૪૪ પ્ર. કર્મ વિપાક પછી કાર્મણુ શરીરમાંથી છુટી પડેલી વર્ગણા, લોકમાં કાર્મણુવર્ગણા તરીકે રહે છે કે બધા પરમાણુઓ છુટા પડી જાય ?

ઉ કર્મ લોગવ્યા પછી તે કર્મનો અભાવ થાય છે અને તે સ્ક ધો નોકર્મ કહેવાય છે, તે સ્ક ધો કોઈ પણ વર્ગણારૂપે પરિણમે અથવા છુટાં પરમાણુમાં વિખરાય જાય કે અનેક રીતે સંજોગ અનુસાર પરિણમન થાય.

૬૪૫ પ્ર સમયે સમયે અનંત કર્મ વર્ગણા અને નોકર્મ વર્ગણા જીવ સાથે જોડાય છે તે બધી તૈયાર જ હોય છે કે જીવના પ્રદેશોના કંપનથી બને છે અને જીવ સાથે જોડાય છે ?

ઉ પાંચ શરીર (ઉદારીક, વૈક્રિય, આહારક, તેજસ, કાર્મણુ) યોગ્ય પાંચ વર્ગણા, ભાષા, શ્વાસોશ્વાસ અને દ્રવ્ય મન યોગ્ય ત્રણ વર્ગણા એ આઠ વર્ગણા અને બીજી અનેક વર્ગણાઓ લોકમાં આપોઆપ બનતી રહે છે, તેમા કાર્મણુ વર્ગણા સિવાયની બીજી બધી નોકર્મ વર્ગણા કહેવાય છે. આત્મ પ્રદેશોના કંપન વગર કોઈ વર્ગણા જીવ સાથે જોડાતી નથી.

૬૪૬ પ્ર નોકર્મ વર્ગણા પણ જીવના યોગ વગર આપોઆપ વિશાળ થઈ જાય ?

ઉ તેની જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકાળ પૂરો થતા આપોઆપ અન્ય રીતે પરિણમી જાય.

૬૪૭ પ્ર લોકમાં બધી વર્ગણા સાથે રહે છે ?

ઉ. લોક સ્વભાવ પ્રમાણે બધી વર્ગણા સાથે માહોમાંહે મળીને રહે છે

૬૪૮ પ્ર. જીવના પ્રયોગમા આવતી વર્ગણા એ સ્પર્શી છે કે આઠ સ્પર્શી ?

ઉ. બાહ્ય, આસાદ્યાસ, મન અને કાર્મણ એ ચાર એ સ્પર્શી છે અને બીજી ચાર, આઠ સ્પર્શી છે.

૬૪૯ પ્ર. કર્મનો ઉદય કેવી રીતે થાય છે, તેમાં શુ પરિવર્તન થાય છે, આત્માને કેવી રીતે ફળ આપે છે ?

ઉ. કર્મનો અભ્યાસાગળ પૂરો થાય એટલે ઉદયમાં આવે છે, ઉદય આવવાના કર્મો અનુક્રમમાં ગોઠવાય છે, કર્મનો જે સ્વભાવ અને રસ હોય તે પ્રમાણે કર્મફળ પાપ અને પુણ્ય પ્રકૃતિના રસ રૂપે હાજર થાય છે તેમાં જીવ રામરૂપથી તન્મય થઈ સોમવે છે એટલે નવાં કર્મ બધાય છે અને સોમવેલાં કર્મોના અભવ થાય છે, સોમવતી વખતે એટલે હરજી સમભાવ અને તત્ત્વ વૃત્તિ રાજે તેટલે હરજી નવા બધાતા કર્મ મહ પછે બધાય છે ૧૧, ૧૨, ૧૩મે શુક્લસ્થને રક્ષા શાલાવેકની સિવાય કેઈ કર્મનો બધ થતો નથી.

૬૫૦ પ્ર. કર્મનું ફળ સક્ષી અને અસક્ષી જીવો કેવી રીતે વેહે છે ?

ઉ. સ-ની જીવ, કર્મનું ફળ, મનથી આત્મધ્યાન કે શૌરધ્યાન પૂર્વક વેહે છે અથવા સમભાવથી વેહે અને અસક્ષી જીવ જોય સ-નામે વેહે તેનો દાખલો આત્માત્મ સૂત્રમાં જોકેન્દ્રિયની વેદના કેવી છે તે ઉપરથી બાણી લેવું

૬૫૧ પ્ર. પર્યાપ્તિ થી રીતે બને છે ?

ઉ. પર્યાપ્તિ આત્માની પુરુષલિંગ લગ્ની અને ચક્રિતરૂપ છે. લગ્નીમાં આત્મ પ્રવેશો અને પુરુષલેની અનુક્રમ પ્રકારે રચના થાય છે અને ચક્રિત તે, આત્માની ઉપયોગમાં લાવવાની ચક્રિત છે. જે પુરુષલેની રચના



થાય છે તે નામકર્મના ઉદયથી થાય છે અને શ્વાસોશ્વાસમાં આયુષ્ય કર્મનો પણ ઉદય છે ઇદ્રિય, ભાષા અને મન સખધી જ્ઞાનાવરણીય, અને દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ સમજવો, આત્માના વિર્યાત-રાયનો ક્ષયોપશમ પણ બધામાં સહચારી છે કાર્મણુ શરીરથી પહેલે જ સમય આહાર સાથે સંબંધ થાય છે ત્યારે છ પર્યાપ્તિઓ અથવા ગતિ ભાતિ યોગ્ય પર્યાપ્તિ તૈયાર થાય છે અને અનુક્રમે પૂરી થાય છે

૬૫૨ પ્ર યોગમાં એવું શુ હોય કે જેથી જુદી જુદી આઠ પ્રકૃતિઓની વર્ગણા બેચાઈને આવે છે ?

ઉ યોગની સાથે લેશ્યા અને કષાય પણ હોય છે, જીવનો જે ભાવ મુખ્ય હોય તે પ્રમાણે એક કર્મની મુખ્યતાની સાથે બીજા છ કર્મ અને આયુષ્ય બધ કાળ હોય તો સાત કર્મ સાથે બધાય છે. એક સમયની ક્રિયા અસખ્ય સમયની ક્રિયા સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેથી એક સમયમાં ૭-૮ કર્મ લાગે દાખલા તરીકે એક જણે બીજાને માર્યું તે વખતે ક્રોધનો મુખ્ય ઉદય, સાથે જ્ઞાન અને દર્શન ઉપયોગની હિનતા, બીજાને અને પોતાને અશાતા ઉપજી તેથી અશાતા વેદની, ક્રોધ મોહની કર્મ, કાયાની વક્રતાથી અશુભ નામકર્મ, બળ મદથી નીચગોત્ર, શક્તિનો ગેર ઉપયોગ અને આયુષ્યકાળ બધ હોય તો અશુભ આયુષ્ય એમ, એક કામમાં આઠે જાતના કર્મનો સંબંધ થયો જ્યારે યોગમાં કષાય નથી (ગુ ૧૧, ૧૨, ૧૩) ત્યારે એક જ સાતા-વેદની કર્મ બધાય છે તેની એક સમયની સ્થિતિ-બધ તે કાંઈ ગણત્રીમાં નથી કષાયની તારતમ્યતા પ્રમાણે કર્મનો રસબંધ અને સ્થિતિ બધ થાય છે તેમજ પુણ્ય અને પાપ પ્રકૃતિની વહેચણુ થાય છે આયુષ્યના બધકાળની શરૂઆત ફક્ત છઠા ગુણસ્થાન સુધી છે અને કદાચ સાતમે ગુણસ્થાને તે કાળ પૂરો થાય ત્યાર બાદ આયુષ્યનો બંધ નથી

જેમ પ્રીકા ઘેવરમાં ચાસણી રસ ઉત્પન્ન કરે છે તેમ રાગ દ્વેષ કર્મ પ્રકૃતિઓમાં રસ રેડે છે તેથી રાગ દ્વેષની તારતમ્યતા અને ઉંડાણના પ્રમાણમાં સ્થિતિબધ અને રસબંધ થાય છે કર્મ વર્ગણાના જે પુદ્ગળો હોય તેમાં પણ શુદ્ધ પરમાણુના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શથી જુદા જ વર્ણાદિ હોય અને તે પણ રાગદ્વેષથી પલટાઈ જાય છે.

૬૫૩ પ્ર. ધ્યાતિકર્મ આત્માના ગુણને ઢાંકે છે એમકે જ્ઞાના-  
વરણીય કર્મ જ્ઞાન ઢાંકે, દર્શનાવરણીય કર્મ દર્શન  
ઢાંકે ત્યારે આત્માના ચારિત્રનું આવરણ કરનાર  
મોહનીય કેમ ? અને વીર્મ ગુણને ઢાંકનાર જાત  
રાય કર્મ કેમ ?

ઉ. મોહની કર્મમાં ચાર અનતાનુભવી અને ત્રણ દર્શન મોહની  
એ સાત પ્રકૃતિ આત્માનું દર્શન થવા દેતી નથી અને બીજી ૨૧ પ્રકૃતિ  
આત્માના ઉત્કૃષ્ટ સમતારસ રૂપી ચારિત્રમાં રહેવા દેતી નથી. હવે  
આત્માનું સ્વરૂપ જાણવા વગર તેમાં રમણતા રૂપ ચારિત્ર તેા થાય જ  
નહિ. તેથી ચારિત્રાવરણને બદલે મોહની કર્મ કહ્યું. વીર્મ ગુણને ઢાંકનાર  
વીર્યાતરાય છે તે જાતરાય કર્મનું પેદા થોડ છે, તેથી પેદા થોડની  
બીજાતા કરી સુખ્ય થોડ જાતરાય કર્મ જતાબું, એ બોલું વીર્યાતરાય  
જતાબું હોય તેા બીજા પેદા થોડ સુખ્ય અને તેમના આવરણોનો અભાવ  
થાય.

૬૫૪ પ્ર. જ્ઞાન અને દર્શનનું સર્વથા આવરણ નથી તેથી  
કંઈક ઉઘાડ છે તેને ઇન્દ્રિય અને મનના આલ્લબ  
નની રીતે જરૂર છે ?

ઉ. જે ઉઘાડ છે તે તેા મતિ અને સુતજ્ઞાનના આવરણો છે  
તેની સાથે બહુ અલ્પ દર્શનના આવરણ મળેલાં છે, તે ઉઘાડનો  
વિસ્તાર કરવા માટે તેના આવરણોનો વિશેષ ક્ષયોપશમ કરવો એમજો  
તે ઇન્દ્રિય અને મનના આલ્લબની જ થાય કારણ કે તે જ્ઞાન દર્શન  
પરોક્ષ છે સર્વથા પ્રત્યક્ષ અને નિરાવરણ જ્ઞાન તેા ફક્ત કેવળજ્ઞાન જ  
છે અવધિ અને મન પર્યાવજ્ઞાન દેશથી પ્રત્યક્ષ છે તેનો ઉઘાડ ક્ષયમ  
અને તપથી થાય છે, પ્રત્યક્ષજ્ઞાનને મન અને ઇન્દ્રિયોના આલ્લબનની  
જરૂર ન હોય.

૬૫૫ પ્ર. કેવળજ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી અજ્ઞાન ઉદય બાવમાં  
રહે છે તેનો અર્થ શું ?

ઉ. અજ્ઞાનના બે ભેદ:- (૧) નિશ્ચયથી અજ્ઞાન તે ખોટી માન્યતા વાળું, મિથ્યાત્વ જન્ય અજ્ઞાન (૨) વ્યવહારથી અજ્ઞાન તે જેટલું જાણપણુ મોઢું તેટલું અજ્ઞાન એટલે અનર્હી+જ્ઞાન પણ જે જ્ઞાન છે તે સમકિતવાળું હોવાથી સાચું છે તે અપેક્ષાએ તે જ્ઞાન પણ છે. શુણ્ઠસ્થાન ૪ થી ૧૪ શુધ્ધી જ્ઞાન ગણાય છે તેમાં જેને જે જ્ઞાન છે તે સાચું છે પણ વિપરીત નથી.

નિશ્ચય અજ્ઞાન તે વિપરીત જ્ઞાન છે તેમાં મિથ્યાત્વ મોહનીનો ઉદય છે અને મોઢા જાણપણામાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય છે તેની સાથે ક્ષયોપશમ પણ છે જૈન દષ્ટિ અપેક્ષાથી ભરપૂર છે માટે કેવળી ભગવાને બતાવેલો વ્યવહારજ આચરણમા મૂકવો.

૬૫૬ પ્ર નિંદ્રા પાપ પ્રકૃતિ છે પણ તેથી શરીરને શાતા ઉપજે છે, ત્યારે પાપ પ્રકૃતિ દુઃખરૂપ હોવી જોઈએ, છતાં તેનો સ્વભાવ કેમ છોડે છે ?

ઉ નિંદ્રા પાપ પ્રકૃતિ છે અને તેનો સ્વભાવ છોડતી નથી કારણ કે તે આત્મદર્શનનું સુખ ઢાકે છે, પણ તે શરીરનું દુઃખ ઢાકે છે કારણ કે ઉદયમાં પુણ્ય પ્રકૃતિ સહચારિણી છે જે કર્મો ઉદયમાં આવે છે તેમાના કેટલાંક પાપ પ્રકૃતિવાળા હોય તે એક સાથે ઉદયમાં આવે છે તેના સરેરાશમા જે સુખદુઃખ થાય તે જીવ ભોગવે છે એક લાડવામાં પાચે રસ હોય તે પાચેનો રસ મધુર નથી છતાં લાડવો મીઠો લાગે છે નિંદ્રા આત્મદર્શન ઢાકીને સવર નિર્જરા અટકાવે છે તેથી આત્મિક સુખ ઢાકે છે તેથી તે પાપ પ્રકૃતિ જ છે

૬૫૭ પ્ર કેવળજ્ઞાન ઉપયોગ તે એક પર્યાય છે એટલે કાર્ય છે તેમાં ઉપાદાન કારણ આત્મા છે અને નિમિત્ત કારણ સર્વ જગતના દ્રવ્ય પર્યાયો છે, બીજા જ્ઞાનમાં પણ એમજ છે, તો ત્યાં વિભાવ દશા કેમ ?

ઉ દુનિયાના પદાર્થો પર જે રાગ દ્વેષ છે તે જ વિભાવ દશા છે રાગ દ્વેષ વગરની દશા તે તટસ્થ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા થઈને રહેવું તે દ્રવ્યો કાઠ બાધા કરતા નથી, બાધા તો રાગ દ્વેષથી જ થાય છે.

૬૫૮ પ્ર. પ્રથમ ગુણુસ્થાને ૧૪૮ એટલે બધી પ્રકૃતિઓ સત્તામાં છે તેમાં શુ બેણે કર્મનો તીર્થંકર નામ બધે ક્યો છે તે પણ પઠવાઈ શકાય ?

ઉ. એક જીવે મિથ્યાત્વમાં નરકનો બધ પાઠ્યો, પછી સમક્ષિત પામી વીશમાંથી કેમ એક સ્થાનની ઉજ્જુષ્ટ આણખનાથી તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધ્યું તે તે જીવ કુરોપશમ સમક્ષિતી હોવાથી મરતી વખતે સમક્ષિત છેડી અતર્મુદ્ધર્તમાં નરકમાં ગયા પછી સમક્ષિત પામે, આ અતર્મુદ્ધર્ત મિથ્યાત્વનો જે કાળ થયો તે અપેક્ષાએ પ્રથમ ગુણુસ્થાને તીર્થંકર નામ કર્મ સત્તામાં હોઈ શકે બીજી રીતે જોતાં નરકમાં બધ પાઠ્યા પછી સમક્ષિત પામીને તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધીને, સમક્ષિત છેડ્યા વગર પણ નરકે બધ, તે જોતાં ઉપરનો મુદ્દો ઉડી બધ છે, તત્ત્વ કેવળીગમ્ય હવે જેણે તીર્થંકર નામકર્મ બાંધ્યું નથી, પણ તે કર્મના દંડિયાં, જ તે કોઠાકોડીમા સ્કીને સમક્ષિત અવસ્થામાં મેળવ્યાં છે, તે દંડિયા સત્તામાં હોય તે વખતે સમક્ષિત વમીને મિથ્યાત્વને પામે તે મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં દંડિયાં સત્તામાં હોય તે સમવ છે. સમક્ષિતી જીવો આર્વા દંડિયાં મેળવીને, તેનો અભાધ કાળ પૂરો થયે યથોક્તિર્થી રૂપે સોમવીને સમક્ષિત કે મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં બપાવી નાખે છે.

૬૫૯ પ્ર. આનંદ આવકના અવધિજ્ઞાન આશી શ્રી ગૌતમ મણુધરે ઉપયોગ મૂક્યા વગર શ્રી મહાવીર સ્વામિને પૂછવા ગયા તેનું શુ કારણ હોવું જોઈએ ?

ઉ. શ્રી ગૌતમ સ્વામિને શ્રી મહાવીર સ્વામિ પ્રત્યે સરામભાવ હતો એટલું જ નહિ પણ શ્રી મહાવીર સ્વામિની વાળી સંભળવા માટે એટલી બધી ઉત્કંઠા રહેતી કે પોતાનો ઉપયોગ મૂક્યા વગર જ તેમને પૂછતા અને ભગવાનના જવાબથી આનંદ પામીને તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાની તેમની અભિલાષા રહેતી. ગૌતમ સ્વામિની સક્ષિત અને કશ્ચુત એટલી બધી હતી કે પોતાનો ઉપયોગ મૂકવાનું પણ રહી જતું એ પ્રુથસે બધે બેસે છે.

૬૬૦ પ્ર સ્વસમય અને પરસમય તે શુ છે ?

ઉ. સમયના ઘણા અર્થ થાય છે માટે જ્યાં જે બાબતની વાત થતી હોય તે પ્રમાણે અર્થ લેવો (૧) સ્વસમય = શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ તરફ લઈ જનારો મોક્ષ માર્ગ અથવા જૈન ધર્મ. અને પરસમય = સસારમાં ભ્રમણ કરાવનાર મિથ્યાત્વ અથવા ૩૬૩ પાખંડીના મત. (૨) સ્વસમય = પોતાનો આત્મ ભાવ અને પરસમય = રાગ દ્વેષવાળો વિભાવ ભાવ. (૩) સ્વસમય નિજ શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્ય અને પરસમય = પોતાના દ્રવ્યથી ભિન્ન સર્વ અન્ય દ્રવ્યો. (૪) સમય = કાળનો સર્વથી સૂક્ષ્મ અવિભાજ્ય પર્યાય, તેમા સ્વસમય = પોતાનો ઉપયોગ કાળ અથવા પોતાની ચેતનાનો પર્યાય. પરસમય = પોતાથી ભિન્ન અન્ય પર્યાય (૫) સ્વસમય = જીવના ગુણ, ઠરેકના પોતપોતાના ગુણ અને પરસમય = દોષો તેમાં મિથ્યાત્વ પણ આવી જાય

૬૬૧ પ્ર સ્વસમય અને પરસમય જાણવા તે શુ ?

ઉ સ્વસમય તે નિજ આત્માના શુદ્ધ ગુણ, તે ઉપાદેય છે અને અને પરસમય તે દોષો અને મિથ્યાત્વને જાણીને તેનો ત્યાગ કરવો.

૬૬૨ પ્ર કેટલાકે કહે છે કે પરસમયમાંથી પણ શીખવાનું મળે તેનું કેમ ?

ઉ પરસમયમાંથી શ્રદ્ધા કરવાનું કંઈ નથી, તે જાણીને તેનો ત્યાગ કરવો, પરંતુ સ્વસમય બરાબર જાણ્યા વગર સ્વસમય અને પરસમયની ઓળખાણ પડતી નથી, માટે જૈન સિદ્ધાંતોનો પહેલાં બહુ બારિક સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી અભ્યાસ કરી મગજમાં ધારી રાખીને પછી પરસમય રૂપ મિથ્યાત્વીના પુસ્તકો વાચવાથી તેઓની ભૂલ ક્યા થાય છે તે બરાબર પડે તેથી મિથ્યાત્વીઓને સમજાવી શકાય અને જે સ્વસમયમાંથી ઉપદેશ આપી ન શકે તેવાઓએ તો પરસમય વાંચવા જ નહિ. કારણ કે મિથ્યાત્વીને સુધારવાના હેતુથી જ પરસમય વાચવા પડે, બાકી ઉપાદેય અને હેય બુદ્ધિનો જ્યાં સુધી સંબંધ છે ત્યાં સુધી તો જૈન

સિદ્ધાંતોજ વાચવા કારણ કે જૈન સિદ્ધાંતોજ સમજાવે છે કે સ્વસમય શુ છે અને પરસમય શુ છે, શુ બદલ્યું કરવાનું છે અને શુ ત્યાગ કરવાનું છે તે તો જૈન સિદ્ધાંતમાથી જણ મળી આવે છે જ ને કઈક શિખવાની જુદીથી પરસમય જોટલે મિશ્ન્યામુત વાલે ॥ તેને મિશ્ન્યાત્વના પર્યાય સેવવાવાળો સમજવો તે ભૂલ કરી બેસવાનો જ તેમજ જોર્કાંતવાદમા તેમજ આશ્રવમાં ઘસઘસ જવાનો જ

૬૬૩ પ્ર. કેવળજ્ઞાનના અસ્તિત્વનું કોઈ જુદી ગમ્મ પ્રમાણ છે ? કે જેથી એમ કહ્યા રાખી શકામ કે કેવળજ્ઞાન અથવા સર્વજ્ઞપણું હોવુંજ જોઈએ.

ઉ. વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્ય એ ત્રણે કાળની વાત તો મુત જ્ઞાન દ્વારા આપણે બાણી શક્તિએ છીએ તેમજ કેટલાક અનુમાનો ઉપસ્થી ભૂત અને ભવિષ્ય કાળની વાત બાણી શક્તિએ છીએ કેટલાકને ભવિષ્યમય જોટલે પૂર્વ ભવનું સ્મરણ રૂપી જ્ઞાન આ મુગમાં થતું સંભળાય છે. જોટલે ત્રણે કાળની વાત આપણે અમુક અશીધી બાણી શક્તિએ છીએ. પાલ ઇન્દ્રિયો અને મનના આલંબનથી વસ્તુ પરોક્ષ, અસ્પષ્ટ અને અશીધી જણાય છે, એક વખતે એકજ કાળ જેમકે વર્તમાન અથવા ભૂત અથવા ભવિષ્યની વાત બાણી શક્તિએ છીએ અને આપણે ઉપયોગ અમુક હકમાજ રહી શકે ॥ અને જેને પાલ ઇન્દ્રિયો અને મનનું આલંબન હોવું પડતું નથી તેને કેવળજ્ઞાનથી ત્રણે કાળની સમસ્ત વસ્તુઓનું એકી સાથે પ્રત્યક્ જ્ઞાન થઈ શકે છે, જોટલું એ સમજવામાં આવે તો કેવળજ્ઞાન કે સર્વજ્ઞપણું સંભળીની મદદ થઈ ચુકી સમજવી. જેણે મુતજ્ઞાનથી લોક અલોકનું સ્વરૂપ બદલ્યું ॥ તે પોતાની જુદીથીજ કેવળજ્ઞાનની મદદ કરી શકે છે, કારણ કે ચાર અતિના જીવના સ્થાનો સ્થુળ રીતે બેતાં સાચતા છે, તેમાં પુષ્પળે આવે બાય બેવી રીતે દેશકાર સમયે સમયે થયા કરે ॥ ભસ્ત ઇસ્વત ક્ષેત્રમાં સ્થળમાં કઈક કઈક સ્થુળ રીતે પણ દેશકાર થયા કરે છે કર્મભૂમીમાં પણ કેટલાક સ્થુળ દેશકારો થયા કરે છે, અને જીવોની નતિ બદલાયા કરે છે અને પુષ્પળેના પર્યાવ જમયે સમયે સૂરમરીતે

અને કેટલેક કાળે સ્થુળ રીતે બદલાયા કરે છે; ત્રણે કાળમાં આ પ્રમાણે થયા કરે છે, આ ફેરફારની સાથે વર્તમાનકાળમાં જે લોકના છ પ્રકારના દ્રવ્યો અને અલોકનું સ્વરૂપ છે તેવુંજ ઉપર મુજબ ફેરફારવાળું ભૂત અને ભવિષ્ય કાળનું પણ સ્વરૂપ સમજી લેવું તેમાં વધારાનો ફેરફાર તો એ છે કે જેટલા જીવો સિદ્ધ થાય છે તેટલા નિત્ય નિર્ગોદમાથી નીકળે છે અને સ્થાવર કાયમાં જાય છે ત્રણે કાળનો આવી રીતે ઉપયોગ લગાવી જોશો તો સમજાશે કે ત્રણે કાળનું સ્વરૂપ અંશથી પરોક્ષ રીતે, અસ્પષ્ટપણે અને જુદા જુદા ઉપયોગ દ્વારા જાણી શકીએ છીએ હવે તમે આંખથી કોઈ વસ્તુ જુઓ છો તેવી રીતે શરીર અને ઈદ્રિયોને બૂલીને મનથી આત્મપ્રદેશો દ્વારા જુદા જુદા ઉપયોગોથી લોક અલોકનું ત્રિકાલીક સ્વરૂપ જુઓ, આ બધામાં શ્રુતજ્ઞાન, દ્રવ્યમન, ભાવમનની જરૂર છે તે પ્રમાણે ઉપયોગ લગાવી જોશો તો ખાત્રી થશે કે ત્રણે કાળનું સ્વરૂપ અશથી, અસ્પષ્ટ રીતે અને વારંવાર ઉપયોગોથી તમે જાણી શકશો, કેવળી ભગવાન પાંચ ઈદ્રિયો અને મનનો ઉપયોગ લેતા નથી તેથી ત્રણે કાળની વસ્તુઓને એકજ સમયમાં જાણી શકે છે. આપણુ જ્ઞાન ક્ષયોપશમિક હોવાથી ઉપયોગ લગાવવો પડે છે અને કેવળજ્ઞાન ક્ષાયક ભાવનું હોવાથી સતત ઉપયોગ આપોઆપ ચાલ્યા કરે છે

૬૬૪ પ્ર તર્ક અને કુતર્કમાં શું ફેર ? તે દાખલાથી સમજાવો.

ઉ. અરિહંત ભગવાનની વાણીને સમજવામાં અથવા જિનવાણી અનુસાર સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી ઉંઠો વિચાર કરવો તે તર્ક અને તેથી ઉલટો વિચાર કરવો તે કુતર્ક, અથવા જે વિચારથી શકા. આકાક્ષા અને વિતિગિચ્છા વધે તે કુતર્ક ભગવતી સૂત્રમાં તેર પ્રકારે કાક્ષા મોહનીયનો ઉદય બતાવ્યો છે, તેમાં જિનવાણીથી જે ભાવ વિરૂદ્ધ જાય અને પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય તેવો વિચાર તે કુતર્ક, અને શકાઓનું સંમાધાન કરવા જે વિચાર કરવો પડે તે તર્ક. એક બીજો દાખલો લઈએ? જિનવાણી કહે છે કે સ્ત્રીને ૧૪ પૂર્વનું જ્ઞાન ન થાય પણ કેવળજ્ઞાન થાય. કુતર્ક

સિદ્ધાંતોજ વાંચવા કારણ કે જૈન સિદ્ધાંતોજ સમજાવે છે કે સ્વસમય  
શુ છે અને પરસમય શુ છે, શુ શરૂ થઈ કરવાનું છે અને શુ ત્યાગ  
કરવાનું છે તે તો જૈન સિદ્ધાંતમાંથી જાણ મળી આવે. છે જ એ  
કઈક શિખવાની બુદ્ધિથી પરસમય જોઈએ મિશ્ચામૃત વાંચે છે તેને  
મિશ્ચાત્વના પર્યાય સેવવાવાળો સમજાવે. તે ભૂલ કરી બેસવાનો જ  
તેમજ જોઈતવાદમાં તેમજ આશ્વર્થમાં ધસડાઈ જવાનો જ

૬૬૩ પ્ર. દેવળજ્ઞાનના અસ્તિત્વનું કોઈ બુદ્ધિ અસ્થ પ્રમાણ  
કે ? કે જેથી કોમ શાસ્ત્રી શાકત કે દેવળ  
જ્ઞાન અથવા સર્વજ્ઞપણું હોવું જોઈએ.

ઉ વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્ય એ ત્રણે કાળની વાત તો મુત  
જ્ઞાન દ્વારા આપણે બાધી શકીએ છીએ તેમજ કેટલાક અનુમાનો  
ઉપરથી ભૂત અને ભવિષ્ય કાળની વાત બાધી શકીએ છીએ કેટલાકને  
અતિસ્મરણ જોઈએ પૂર્વ જાવું સ્મરણ રૂપી જ્ઞાન આ મુજબ મુત  
જ્ઞાનથી છે. જોઈએ ત્રણે કાળની વાત આપણે અમુક જાણીથી બાધી  
શકીએ છીએ. ચાંચ ઇન્દ્રિયો અને મનના આલેખનથી વસ્તુ પરોક્ષ,  
અસ્પષ્ટ અને અશકી જણાય છે, કોઈ વખતે કોઈક કાળ જેમકે  
વર્તમાન અથવા ભૂત અથવા ભવિષ્યની વાત બાધી શકીએ છીએ અને  
આપણે ઉપયોગ અમુક હકમાં જ શકી શકે છે અને જેને પાંચ ઇન્દ્રિયો  
અને મનનું આલેખન હોવું પડતું નથી તેને દેવળજ્ઞાનથી ત્રણે કાળની  
સમસ્ત વસ્તુઓનું જોડી સાથે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થઈ શકે છે, જોઈએ એ  
સમજવામાં આવે તો દેવળજ્ઞાન કે સર્વજ્ઞપણું સંભળીની શ્રદ્ધા થઈ  
બુદ્ધિ સમજાવી. જેણે મુતજ્ઞાનથી લોક બલોકનું સ્વરૂપ બદલ્યું છે તે  
પોતાની બુદ્ધિથી જ દેવળજ્ઞાનની શ્રદ્ધા કરી શકે છે, કારણ કે ચાર  
અતિના જીવના સ્થાનો સ્થુળ રીતે જોવા શક્યતા છે, તેમાં પુણ્યો  
આવે અથ જોવી રીતે ફેરફાર સમયે સમયે થયા કરે છે અસ્ત ઇસ્ત  
સેત્રમાં સ્થળમાં કઈક કઈક સ્થુળ રીતે પણ ફેરફાર થયા કરે છે  
કર્મજૂતીમાં પણ કેટલાક સ્થુળ ફેરફારો થયા કરે છે, અને જીવોની  
નિતિ બદલાયા કરે છે અને પુણ્યોના પર્યાય સમયે સમયે સૂક્ષ્મરીતે



નયમા મૂકવું જે વાદો એકાંતવાદના કારણે મિથ્યાત્વી હોય છે તે વાદો જે નયના હોય તેમાં દાખલ કરવા તે સમન્વય, પણ દરેક મિથ્યાત્વના અભિપ્રાય સમન્વયમાં ઉતરી શકતા નથી જેમ કે મિથ્યાવચન :— નળને સ્નાન કરતાં એક દિવસ પગનો અમુક ભાગ કેરો રહી ગયો ત્યાંથી કળી પેસી ગયો આ વાક્યનું એક જણે એવું સમન્વય કર્યું કે સ્નાનથી શરીર સાફ રહે છે તેથી મન સાફ રહે છે તેથી ખોટા વિચાર આવતા નથી, આ સમન્વય ખોટું છે અને એકાંતવાદી છે કારણ કે જૈનના સાધુ સ્નાન ન કરતા હોવા છતાં મનથી નિર્મળ રહી શકે છે, એટલે ગમે તે વાતને ગમે તે રીતે સમન્વયની કલ્પનામાં ઠોકી બેસાડવી તે પણ મિથ્યાત્વ જ છે હવે આવાં વાક્યોને આડકતરી રીતે અવિરોધી બાવોમાં આવી રીતે લાવી શકાય, નળ રાજા ઉતાવળીયો હોવાથી જેમ સ્નાન કરતાં પણ કોઈ કોઈ ભાગ કેરો રાખી દેતો એવી રીતે ઉતાવળીયા સ્વભાવને કારણે વિચાર કર્યા વગર પાસાની રમતમા હઠ પકડી બેઠો અને બધું ખોધ બેઠો.

૬૬૬ પ્ર જે એકાંતવાદનું એક નયમાં સમન્વય થાય છે તે એકાંતવાદ અંશથી સત્ય તો કહેવાયને ?

ઉ જ્યારે એકાંતવાદ મિથ્યાત્વજ છે તો પછી તે અંશથી સત્ય કેવી રીતે કહેવાય ? મિથ્યાત્વ અને અશથી સત્ય એ બન્ને પર્યાયવાચક નથી હાથીની પૂછડી સાપના આકારે તેથી શું હાથીને સાપ જેવો કહેવાય ? નહિ જ એકાંતવાદના મિથ્યાત્વને એક નયમા ઉતારવાનું કામ તો સમક્તિ જ કરી શકે છે, મિથ્યાત્વ કે મિથ્યાત્વી તે કામ કરી શકતા નથી, તેથી મિથ્યાત્વ કે મિથ્યાત્વી અશથી સત્ય ન ગણાય.

૬૬૭ પ્ર. નય તે પ્રમાણનું અશ છે, માટે એક નય પણ અંશથી સત્ય છે, માટે મિથ્યાત્વ પણ અશથી સત્ય કેમ નહિ ?

ઉ. નય તે પ્રમાણનું અશ અપેક્ષાવાદથી થઈ શકે છે પણ

કહે છે કે ૧૪ પૂર્વના જ્ઞાન કરતા કેવળજ્ઞાન એટલે માટે જોઈ શકિતવાળું કામ ન કરી શકે તે વધારે શકિતવાળું કામ ન કરી શકે તર્કથી પુલ્કાસો - ૧૪ પૂર્વનું જ્ઞાન મતિશુદ્ધ જ્ઞાનનો વિષય છે તેમાં યાદ શક્તિ વગેરે સહજારી કારણોની ખાસ જરૂર છે. કેવળજ્ઞાન તે મોહનીય કર્મ ક્ષય થયા પછી અતર્ક્યકર્ત્ત્વમાં થાય છે અને કેવળજ્ઞાન થાય તે મોક્ષજ જ્ઞાન, મોહનીય કર્મ નાશ કરવો તે સંકલ્પ સ્વસ્થતામાં ઉંડા ઉત્તરવાસી થાય છે, જેમકે માસતુલ્ય મુનિને શ્રુતજ્ઞાન યાદ રહેતું ન હતું અને જોખમી બોલતાં પણ ન હતા. પણ માત્ર સંકલ્પે ક્રોધ ન કરવો અને માત્ર સંકલ્પે રાજી ન થવું, તેના સાથ સંકલ્પ સ્વસ્થતા ઉંડાણથી વિચારવા અને અનુભવવા માઝ્યા એટલે મોહની કર્મનો નાશ થયો કે તુરંતજ કેવળજ્ઞાન અતર્ક્યકર્ત્ત્વમાં થયું.

અત્યારે આપણે ઘણી પ્રકારની કર્મની વિચિત્રતા જોઈએ છીએ, કેઈ અમુક કામમાં પ્રવિણ હોય તો તે અમુક કામમાં વરત મીડું હોય છે વળી આપણે જાણીએ છીએ કે તીર્થ કરતા સમોત્સરણમાં ૧૪ પૂર્વી મોઢા હોય છે અને જે ૧૪ પૂર્વી નથી તેમાંના ઘણાંજ તેજ ભવમાં કે ત્રીલ્લ ભવમાં મોક્ષ જાય છે વળી દુકલ જ્ઞાનતા બે પાયા પુણ્યકલ્પ વિતર્ક સંવિચારે અને એકલ્પ વિતર્ક અવિચારે છે, તેમાં પશ્ચ તર્ક શબ્દ આવે છે તે તર્ક કર્મનો નાશ કરવા માટે અને ક્રમા, સરળતા, મુદ્દતા અને આત્મ સંતોષનું આલેખન લઈને સંકલ્પ સ્વ આધિક આત્મ ભાવમાં રહેવા માટે જ છે હાખલા તરીકે પશ્ચિદ જેનારને કર્મનું રેલું અપાવનાર તરીકે ઉપકારી ગણીને તેના વરદ વાત્સલ્ય ભાવ લાવીને કર્માનું આલેખન લઈને આત્મ ભાવમાં રહેનાર મુનિ મોહની કર્મનો ક્ષય કરે છે અવકારથી પરિષદ જેનાર મહાપાપી ગણાય છે અને નીચ અતિમાં જાય છે માટે જિનનાણી અનુસાર તર્ક કરવો.

૬૬૫ મ. સમન્વય તે શુ ?

ઉ કેઈ અમુક અભિપ્રાયને કેઈ નયમાં સ્થાન મળે તે આપણું, જેમ કે ક્ષણિકવાદ ને અનુસ્થાનવાદમાં મૂકવું, અધ્યેત વાદને સમજ-

૬૭૦ પ્ર કોઈ કહે છે કે અમે કહીએ છીએ તે સૂત્ર પ્રમાણે છે, બીજા કહે છે કે અમે સૂત્ર પ્રમાણે સાચા છીએ તો તેની કસોટી કેવી રીતે કરવી.

ઉ બન્ને પક્ષની દરેક વિચાર ધારાને નવ તત્ત્વમાં વહેંચી આપવી. સવર, નિર્જરા અને મોક્ષ તત્ત્વમાં જાય તે સાચી, આશ્રવ અને બધ તત્ત્વમાં જાય તે ખોટી પુણ્યતત્ત્વનો હેતુ નિરાશી બાવવાળો અને સમ-કિત્તીના લક્ષણને યોગ્ય હોય તો સાચો, સસારના કોઈપણ બાવની ઇચ્છાવાળો હોય તો ખોટો પાપ તત્ત્વની આદર, સ્વીકાર કે રૂચીવાળી શ્રદ્ધા પડપણા ન હોવી જોઈએ પરસ્પર વિરોધી તત્ત્વની એકતા ન થવી જોઈએ, જેમકે અહિંસામાં હિંસાને સ્થાન ન હોવું જોઈએ સૂત્રનો ભાવાર્થ વગેરે અહિંસા, સજમ, તપની વિરોધમાં ન જવો જોઈએ અને મૂળ શબ્દને ધરાધર અનુસરતો હોવો જોઈએ સ્વચ્છદી પોતાનો અભિપ્રાય ન હોવો જોઈએ પોતાનો અભિ-પ્રાય અને જિનવાણીની એકતા થવી જોઈએ આગમમાં જે ઉપકરણાદિ સાધુ માટે બતાવ્યા તેની હકની બહાર જવાને પ્રયત્ન કરનાર વિચાર શ્રેણી ખોટી સમજવી જ્ઞેય અને ઉપાદેયનો વિવેક મોક્ષ માર્ગની અનુ-કુળતા પ્રમાણે હોવો જોઈએ નવો વિચાર કે જુનો વિચાર એવા ધર્તિગ નો ત્યાગ થવો જોઈએ કર્મને જીતવાની રીતો શાશ્વતી છે તેમાં કાળ પ્રમાણે ફેરફાર કરનાર વિચારશ્રેણી ખોટી સમજવી.

૬૭૧ પ્ર કોઈ એવા અર્થ કરે છે કે જીવના આઠ રૂચક પ્રદેશો નિષ્કંપ છે તેથી તેને કર્મનું આવરણ લાગતું નથી તે રૂચક પ્રદેશો નિરાવરણ હોઈને અક્ષરનો અનતમો ભાગ ઉઘાડો રહે છે અને જીવનું ચૈતન્ય લક્ષણ સાબીત રહે છે. રૂચક પ્રદેશોને પણ કર્મનું આવ-રણ થાય તો જીવ જડ થઈ જાય.

ઉ. આઠ રૂચક પ્રદેશોનો અરસપરસ સમવાય સખધ આદિ અંત વગરનો છે. ચાર ઉપર અને ચાર નીચે રહે છે, અને એક એક પ્રદેશની સાથે બે બાજુના અને એક ઉપરના અથવા નીચેના સાથે સમવાય સખધ છે, તે આઠ રૂચક પ્રદેશો જીવના મધ્ય ભાગમાં

મિથ્યાત્વ તે પ્રમાણનું અશ નથી, કારણ કે પ્રમાણની સવળી નમેને સ્વિકારનાર નય જ પ્રમાણના અશ તરીકે ઢાળાય શક્ય છે. સ્વચ્છંદી દુર્નયને પ્રમાણમાં સ્થાન નથી તેથી તે અશથી સત્ય ન ગણાય.

૬૬૮ પ્ર. બહુસૂત્રી મિથ્યાત્વના ભાવને બદલે તો તેને પરપાખઠ સમવો જનિત મિથ્યાત્વના પર્યાય લાગે કે નહીં ?

ઉ. બહુસૂત્રી મિથ્યાત્વના ભાવને, મિથ્યા, રૂપે, હેમ તરીકે બદલે છે, તે ભાવોનો આકર કે સ્વિકાર કે રૂચી કરતા નથી. એવો જ્ઞાન મેળવવા માટે મિથ્યા મુતો વાંચે છે તેને સ્વિકારવાનો ભાવ હોવાથી મિથ્યાત્વના પર્યાય લાગે, પણ મિથ્યાત્વીઓ કયાં ભૂલ કરે છે, તે કેવી રીતે સુધારી શકાય એવા ભાવથી વાંચે તેને આકર કે સ્વિકારવાના ભાવ નથી મિથ્યાત્વની ભૂલો ક્યારે ખબર પડે ? ક્યારે જિનવાણીના ભાવ બધા સૂત્રો દ્વારા બાધીને પચાવ્યા પછીજ ભૂલની ખબર પડે એવો પૂર્વભવના સંસ્કારથી જિનવાણીમાંજ રૂચી હોવાથી, મિથ્યાભાવને મિથ્યા તરીકે જોળખી શકે માટે શાસ્ત્ર સિવલ્ય કેઈકો મિથ્યાત્વી કે તેના સૂત્રોનાં પરિણામ કરવો નહીં.

૬૬૯ પ્ર. એક વાત એક રીતે સાચી હોય તે બીજી રીતે તદ્દન ખોટી પડે એવો કેમ દાશનિક પુરાવો છે ?

ઉ. (૧) એક માણસ એક બીજા માણસનો પુત્ર છે પણ તે માણસ પિતાના પુત્રનો તો પિતા જ છે તે પિતાના પુત્રનો પુત્ર નથી જ એટલે તેનું પુત્રત્વ તેના પિતાની અપેક્ષાએ જ રહેલ છે, બીજી બધી રીતે હોવા જઈએ તો તદ્દન ખોટું જ છે. (૨) બાધી વૈતન્યત્વની અપેક્ષાએ સર્વ જીવ સરખા છે પણ બીજી બધી રીતે સર્વ જીવો સરખા નથી તે તો આપણે એકએ છીએ જ વળી તે સર્વ જીવો એક જ નથી, એ એકજ હોય તો એકને મારવાથી બધામને લાગે, વળી એક અને અનેક એ જન્મે પરસ્પર વિરોધી છે. (૩) જીવનું અસ્તિત્વ જીવ રૂપે જ છે અજીવ રૂપે તો જીવનું નાસ્તિત્વ જ છે.

૬૭૦ પ્ર કોઈ કહે છે કે અમે કહીએ છીએ તે સૂત્ર પ્રમાણે છે, બીજા કહે છે કે અમે સૂત્ર પ્રમાણે સાચા છીએ તો તેની કસોટી કેવી રીતે કરવી.

ઉ બન્ને પક્ષની દરેક વિચાર ધારાને નવ તત્ત્વમાં વહેચી આપવી. સ વર, નિર્જરા અને મોક્ષ તત્ત્વમાં જાય તે સાચી, આશ્રવ અને બધ તત્ત્વમાં જાય તે ખોટી પુણ્યતત્ત્વનો હેતુ નિરાશી બાવવાળો અને સમ-કિત્તીના લક્ષણને યોગ્ય હોય તો સાચો, સ સારના કોઈપણ બાવની ધ્રુષ્ટાવાળો હોય તો ખોટો પાપ તત્ત્વની આદર, સ્વીકાર કે રૂચીવાળી શ્રદ્ધા પડપણા ન હોવી જોઈએ પરસ્પર વિરોધી તત્ત્વની એકતા ન થવી જોઈએ, જેમકે અહિંસામાં હિંસાને સ્થાન ન હોવું જોઈએ સૂત્રનો ભાવાર્થ વગેરે અહિંસા, સંજમ, તપની વિરોધમાં ન જવો જોઈએ અને મૂળ શબ્દને બરાબર અનુસરતો હોવો જોઈએ સ્વચ્છદી પોતાનો અભિપ્રાય ન હોવો જોઈએ પોતાનો અભિ-પ્રાય અને જિનવાણીની એકતા થવી જોઈએ આગમમાં જે ઉપકરણાદિ સાધુ માટે બતાવ્યાં તેની હઠની બહાર જવાને પ્રયત્ન કરનાર વિચાર શ્રેણી ખોટી સમજવી જેય અને ઉપાદેયનો વિવેક મોક્ષ માર્ગની અનુ-કુળતા પ્રમાણે હોવો જોઈએ નવો વિચાર કે જીનો વિચાર એવા ધર્તિગ નો ત્યાગ થવો જોઈએ કર્મને જીતવાની રીતો શાશ્વતી છે તેમાં કાળ પ્રમાણે ફેરફાર કરનાર વિચારશ્રેણી ખોટી સમજવી.

૬૭૧ પ્ર કોઈ એવા અર્થ કરે છે કે જીવના આઠ રૂચક પ્રદેશો નિષ્કંપ છે તેથી તેને કર્મનું આવરણ લાગતું નથી તે રૂચક પ્રદેશો નિરાવરણ હોઈને અક્ષરનો અનતમો ભાગ ઉઘાડો રહે છે અને જીવનું ચૈતન્ય લક્ષણ સાબીત રહે છે. રૂચક પ્રદેશોને પણ કર્મનું આવ-રણ થાય તો જીવ જડ થઈ જાય.

ઉ. આઠ રૂચક પ્રદેશોનો અરસપરસ સમવાય સબધ આદિ અંત વગરનો છે ચાર ઉપર અને ચાર નીચે રહે છે, અને એક એક પ્રદેશની સાથે બે બાજુના અને એક ઉપરના અથવા નીચેના સાથે સમવાય સબધ છે, તે આઠ રૂચક પ્રદેશો જીવના મધ્ય ભાગમાં

(શરીરના મધ્ય ભાગમાં) રહે છે, તેમને સકલાઈને (બોલાઈને) બીજા આત્મ પ્રદેશો રહે છે જેમની જગ્યા શરીરમાં બદલાયા કરે છે પણ આઠ રૂચક પ્રદેશોની જગ્યા બદલાતી નથી પરંતુ ૧૫ પ્રકારના યોગ વખતે બીજા પ્રદેશોની સાથે તેમની હોત્રાંતર ગતિ થાય છે તેથી નિષ્ક્રમ નથી તેથી તેમને પણ કર્મનો બંધ થાય છે અને સૂત્રમાં ચોખ્ખુ લખ્યું છે કે સર્વ આત્મ પ્રદેશોને સર્વ કર્મનો બંધ થાય છે ફક્ત સમવાય સબધ આઠી આઠ રૂચક પ્રદેશોનો બંધ અનાદિ અનંત છે અને બાહ્યના બધા પ્રદેશોનો બંધ સાદિ સાંત છે અને સિદ્ધને સાદિ અનંત છે. એવું ચૈતન્ય લક્ષણ સાબિત રહેવાનું કારણ એ છે કે સર્વ આત્મ પ્રદેશોએ અક્ષરનો અનંતમાં ભાગ ઉઘાડે છે અને તે સુતપ્રાનનો જગ્યા પર્ચાય છે તે સૂક્ષ્મ નિગોહીઆ અપર્ચાંત એવને છે અને ઉત્કૃષ્ટ ઉઘાઠ મુતકેવળીને છે બાહ્યના મધ્યમ ઉઘાઠમાં સર્વ અકેવળી સસારી એવ આવી જાય છે અક્ષરનો અનંતમાં ભાગ ફરેક આત્મ પ્રદેશો ઉઘાડે ન હોય તો એવ જઈ થાય પણ તેમ કહી બનતું નથી.

હવે જો આઠ રૂચક પ્રદેશો સર્વથા નિરાવરણ હોય અને બાહ્યના બધા પ્રદેશો સર્વથા (ઉઘાઠ રહિત) અવશયતા હોય તો આઠે રૂચક પ્રદેશો દ્વારા કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન અનંત આત્મિક સુખ પ્રમદ્વરે હોય અને બાહ્યના પ્રદેશો દ્વારા એવ સર્વથા જઈ જેવો હોય અને આઠે રૂચક પ્રદેશો તો ફક્ત એવના મધ્ય ભાગમાં જોડે મનુષ્યને નાભિમાં હોય છે તેથી શરીરના બાહ્યના ભાગમાં એવ જઈ જેવો રહે તેથી કાનથી સંભળાય નહિ, આંખથી દેખાય નહિ, નાકથી સુંધાય નહિ, એભથી સ્વાદ લેવાય નહિ અને સ્પર્શોન્નિષથી સ્પર્શ બદલ્યું થઈ શકે નહિ, ફક્ત આઠે રૂચક પ્રદેશો દ્વારા કેવળીની જેમ સર્વ વ્યવહાર આઠે રૂચક પ્રદેશોના કેવળજ્ઞાન દ્વારા થાય વળી સર્વ સસારી એવ જોડેસરખા સુખ-દુઃખવાળા તથા જોડેસરખા જ્ઞાનવાળા હોય કારણ કે બધાના આઠે રૂચક સર્વથા નિરાવરણ છે અને બાહ્યના બધા પ્રદેશો સર્વથા અવરણથી જઈ બનેલા છે, પરંતુ પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણ દ્વારા આ

પ્રમાણે કયાંય જોવામા આવતું નથી

હવે આઠે રૂચક પ્રદેશેા સર્વથા મહત્વ વગર નથી, જીવ આશ્રી આઠે રૂચક પ્રદેશેાનું મધ્ય સ્થાન, સમવાય સંબંધ અને અન્ય પ્રદેશેા સાથે સંકલન ઉપર મુજબ બતાવ્યું છે તેમ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાસ્તિકાયને પણ આઠે રૂચક પ્રદેશેાનું મહત્વ છે, જો કે આ ત્રણ દ્રવ્યો ગતિઆશ્રી અક્રિય છે પણ તેમના પ્રદેશેોની શ્રેણીની ગણતરી રૂચક પ્રદેશેોથી થાય અને આકાશની શાસ્વતિ દિશાની ગણતરી રૂચક પ્રદેશેોથી થાય છે, આ દિશાની ગણતરી દરેક વિજયની પોતપોતાની દિશાની ગણતરીથી ભિન્ન છે.

હવે જો એમ માનીએ કે આઠે રૂચક પ્રદેશેા સર્વથા નિરાવરણ છે અને બાકીના પ્રદેશે અક્ષરનો અનતમો ભાગ ઉઘાડો છે તો આ પ્રશ્નનો મૂળ સિદ્ધાંતજ ઉડી જાય છે કારણ કે રૂચક પ્રદેશે નિરાવરણ હોવાથી ચૈતન્યપણુ સાબિત રહે છે એમ પ્રશ્નમાં કહ્યું છે એટલે એ વાત પણ બંધ બેસે નહિ એટલે એક તો એ દોષ ઉત્પન્ન થયો બીજુ આઠે રૂચક પ્રદેશે કેવળજ્ઞાન અને બીજા બધા પ્રદેશે ક્ષયોપશમજ્ઞાન એવું તો કોઈ જીવને છે જ નહિ, એટલે આઠે રૂચક પ્રદેશેનું નિરાવરણપણુ સૂત્રથી કે તર્કથી સાબિત થતુ નથી

૬૭૨ પ્ર કેટલાક કહે છે કે જ્ઞાનીનો ભોગ નિર્જરાનો હતુ છે, તે કેવી રીતે ?

ઉ આ સાપેક્ષ વચન છે અને જ્ઞાનીમા ૪, ૫, ૬ ગુણસ્થાનવાળાને સાધારણ રીતે લેવાના નથી પણ એવા બાવ-સાધુને લેવાના છે કે આહાર પાણી લેતી વખતે એવું ચિંતવે છે કે અહો મારી કેવી નિર્બળ દશા કે જેથી મારે એકેન્દ્રિય જીવોના મહારૂપ આહાર પાણી લેવો પડે છે, સંયમ જીવતર માટે મારે શરીરરૂપી યંત્રને આહારરૂપી કોલસા આપવા પડે છે, વળી તે બાવસાધુ આહારને ચાવતા નથી પણ ગળીજ જાય છે અને ધ્યાન તો આત્મા તરફ જ વળેલું હોય છે,

વળી સોગ તે ફક્ત આહાર પાણી કે જે જીવંત માટે ઉપયોગી છે, શબ રૂપ, ગંધ કે સ્પર્શ નહિ અને રસ પણ ફક્ત, તે પણ સોગ વધારી મધ્ય પૂર્વક નહીં

૬૭૩ પ્ર. ત્યારે આત્માને કેટલાક પોતાને જ્ઞાની માની પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષય સેવે છે તેનું કેમ ?

જ. તેઓ યોગી છે, ઘરા જ્ઞાની નથી, તેઓને સૂત્રના સારેષ વચનોનું કદાચ રૂબા અણપણુ હોય તેના જોક્ષતવાદથી ગેરવિધેય કરે છે, એટલે જ નહિ પણ પોતાની આવી માન્યતાને સાચી માને છે તેથી તેઓ મિથ્યા દષ્ટિ છે, યુક્તિથી લોકોને ઉંડું સમજાવે છે તેથી અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વી પણ છે

૬૭૪ પ્ર. તેઓ કહે છે કે આત્મા કર્મ આહાર કરે છે ? શરીર શરીરનું કામ કરે છે

જ. શરીર શરીરનું કામ કરતું હોય તો મહત્ત્વ પણ શરીર છે, તે કેમ આવા પીવાનું કામ કરતું નથી નિમિત્તના સાનિધ્યમાં અણવા નિમિત્તના કારણે જે કર્મ ઉદયમાં આવે તેમાં જીવંતી સદા જોડાય અને સદા પ્રમાણે વસ્તુ મળે ત્યારે તે કામ થાય છે એટલે આવું કામ જોકલા અશરીરી જીવથી થઈ શકતું નથી તેમજ અધિત (જીવ રહિત) શરીરથી પણ થઈ શકતું નથી અને જામા અને ઉપરના જીવલેણ વાળાજ આહારને હવારૂપ ગણીને શરીરને પોષણ આપે છે પણ સદા પૂર્વક શરીરને પોષતા નથી.

૬૭૫ પ્ર. આત્મા તો અક્રિય છે, તે ક્રિયા કરતો નથી, શરીર જ ક્રિયા કરે છે, તેમાં આત્માને શું ?

જ. તો પછી રજ સપરાય ક્રિયા પાપ આશ્રયમાં શા માટે આવે ? આશ્રયનું ફળ શરીરને જ મળતું હોય તો શરીરના પુરુષો તો ક્યાંના ક્યાં વિખરાઈને લડી બચે છે તો તે પુરુષોને ફળ કેવી



રીતે અને કયા મળે ? વળી પુણ્યો તો અણવ છે તેને અને ફળને શું લાગે વળગે વળી આત્મા ક્રિયા ન કરતો હોય તો પુણ્ય, પાપ, વગેરે કોઈ મિશ્ર તત્ત્વો રહે જ નહીં. આ તો ચાર્વાક મતને મળતું આવ્યું અને તેનો નાસ્તિક મત છે, પાપ, પુણ્ય, આશ્રવ, નિર્જરા, બધ એ બધાં મિશ્ર તત્ત્વો છે એટલે તેમાં જીવ અને અણવ પુણ્યોના અરસ પરસ નિમિત્ત નૈમિત્તિક વ્યવહાર વગર કંઈ બનતું નથી વળી સવર એટલે કર્મનું અગ્રહણ અને મોક્ષ એટલે સર્વ કર્મથી મુક્ત થવું, એ બંનેમાં પણ અપેક્ષાપૂર્વક જીવ અને કર્મનો વ્યવહાર રહેલો છે આત્મા એકાંત અક્રિય નથી પણ પુણ્યગળના સંભેગે પુણ્યોની રૂપી છે અને વ્યવહારથી સક્રિય છે સિદ્ધાત્મા વ્યવહારથી અક્રિય છે પણ નિશ્ચયથી છએ દ્રવ્યો પારિણામિકભાવ અને અશુરુ લઘુ શુણ્ણના કારણે પોતાના સ્વરૂપમાં ફર્યા કરવાથી સક્રિય છે દરેક દ્રવ્યમા ઉત્પાદ, વ્યય અને દ્યોવ્ય રહેલાં છે, ઉત્પાદ અને વ્યયથી નિશ્ચયથી સક્રિયપણું સાબિત થાય છે એકાંત અક્રિય દ્રવ્યનું અસ્તિત્વ હોઈ શકે જ નહિ

૬૭૬ પ્ર કોઈ કહે છે કે ક્રિયાથી ફક્ત પુણ્ય જ બધાય, સવર, નિર્જરા કે મોક્ષ ન થાય.

ઉ આ પણ એકાંતવાદ હોવાથી મિથ્યાત્વ છે ૨૪ સંપરાય ક્રિયા પાપ તત્ત્વમા છે, ધરિયાવહી ક્રિયા અપેક્ષાપૂર્વક પુણ્ય તત્ત્વમાં છે, સૂત્રમાં બતાવેલા સવરના જેટલા ભેદો છે તેની બરાબર આરાધના કરવાથી અણાશ્રવ રૂપ સવર થાય છે અને તપના ભેદોની આરાધના કરવાથી નિર્જરા થાય છે, તેમા ફેર એટલો કે સમકિત સહિત નિર્જરા તે સકામ નિર્જરા છે અને મોક્ષના હેતુવાળી છે અને સમકિત રહિત નિર્જરા, અકાલ નિર્જરા છે તેથી મોક્ષ ન થાય પણ કેવળી ભગવાનના વચન અનુસાર જે ક્રિયા કરે છે તેવા મિથ્યાત્વી પણ સમકિત સન્મુખ થાય છે જે ક્રિયા પુણ્ય તત્ત્વના ઘરની છે તેનાથી પુણ્ય પ્રકૃતિ બધાય છે અને પાપ તત્ત્વના ઘરની છે તેનાથી પાપ પ્રકૃતિએનો બધ થાય છે આ એક સામાન્ય વસ્તુ સ્વરૂપ છે પણ એક સમયે એક જીવને પુણ્ય પ્રકૃતિ, પાપ પ્રકૃતિ, આશ્રવ, બધ, સવર, નિર્જરા, શુણ્ણસ્થાન

વળી જોગ તે ફક્ત આહાર પાણી કે જે જીવંત માટે ઉપયોગી છે, શબ્દ, રૂપ, ગંધ કે સ્પર્શ નહિ અને રસ પણ રૂઝ, તે પણ સ્પર્શ-વવાની ઇચ્છા પૂર્વક નહીં

૬૭૩ પ્ર. ત્યારે આત્મારે કેટલાક પોતાને જ્ઞાની માની પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષય સેવે છે તેનું કૈમ ?

ઉ. તેઓ યેગી છે, ધરા જ્ઞાની નથી, તેઓને સૂત્રના આપેલ વચનોનું કદાચ દબ્ય બાવપણુ હોય તેના એકાંતવાદથી ગેરઉપયોગ કરે છે, એટલું જ નહિ પણ પોતાની આવી માન્યતાને સાચી માને છે તેથી તેઓ મિથ્યા દષ્ટિ છે, સુકિતથી લોકોને ઉંધુ સમજાવે છે તેથી અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વી પણ છે

૬૭૪ પ્ર. તેઓ કહે છે કે આત્મા કર્મા આહાર કરે છે ? શરીર શરીરનું કામ કરે છે

ઉ. શરીર શરીરનું કામ કરતું હોય તો મહત્ત્વ પણ શરીર છે, તે કૈમ ખાવા પીવાનું કામ કરતું નથી. નિમિત્તના સંનિષ્ઠમા અથવા નિમિત્તના કારણે જે કર્મ ક્રમમાં આવે તેમાં જીવંતી સહા એકાંત અને સહા પ્રમાણે વસ્તુ મળે ત્યારે તે કામ થાય છે એટલે આત્મ કામ એકલા અશરીરી જીવંતી કર્મ શકતું નથી તેમજ અચેત (જીવંત) શરીરથી પણ કર્મ શકતું નથી અને જમા અને ઉપરના સુબુદ્ધિવાળા આહારને ક્ષણે જાણીને શરીરને પોષણ આપે છે પણ સહા પૂર્વક શરીરને પોષતા નથી

૬૭૫ પ્ર. આત્મા તો અક્રિય છે, તે ક્રિયા કરતો નથી, શરીર જ ક્રિયા કરે છે, તેમાં આત્માને શું ?

ઉ. તો પછી રજ સપ્તાય ક્રિયા પાપ આશ્રવમાં શા માટે આવે ? આશ્રવનું ફળ શરીરને જ મળતું હોય તો શરીરના પુત્રગો તો ક્યાંના ક્યાંય વિખરાઈને ઉડી જાય છે તો તે પુત્રગોને ફળ કેવી

કે "Know thyself" પણ તેમા કંઈ વળે નહિ શુદ્ધ આત્માના ગુણો જાણીને પોતાના જ્ઞાનથી તે ગુણોનો અનુભવ કરવાની ચાવી ન શિખવી શકે તો તે ઉપર ચેટીયુ જાણપણું શુ કામનું ? અને માનસિક ક્રિયા વગર આત્માનો અનુભવ પણ કયા થવાનો હતો ? પણ અહીં તો લોકોની પોલનો ગેરઉપયોગ કરવાનો છે જીવને, શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને આકારમા જે અનાદિકાળની આસક્તિ છે તેને આડ-બરાદિ દ્વારા પોષવી છે અને તેમા ધર્મ માનવો છે જીવના આ છિદ્રોને લાભ લઈને તથા પ્રકારના ઉપદેશકો આડબરાદિમા ધર્મ ખતાવે છે, સર્વજ્ઞ કથિત ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે કારણ કે લોકોને તે ગમતી નથી અને પોતાને પણ આકરી લાગે છે એટલે ગુરુ ચેલાની સરખી જોડી મળી જાય છે હવે સર્વજ્ઞ કથિત ક્રિયા ન ગમવાનું કારણ એ છે કે તેનું ખરૂં રહસ્ય અને સુખ સમેજાણું નથી, એટલે તેનો ત્યાગ કરી કપોત કલિપત આડબરી ક્રિયાઓ ઉભી કરવામા આવે છે કે જેથી પાત્ર ઇન્દ્રિયોના વિષયમા સુખાભાસ ચાલુ રહે છે વાસ્તવિક રીતે, સશરીરી જીવ તો પ્રત્યક્ષ સક્રિય જ છે કારણ કે જ્યાં મન-વચન-કાયાની વર્ગણના યોગ સાથે જીવ જોડાય છે ત્યાં વ્યવહારીક રીતે સક્રિય જ છે તે સક્રિયપણું કા તો સસાર માર્ગમા કે કા તો મોક્ષ માર્ગમા ચાલે છે, મોક્ષ માર્ગની ક્રિયાનો નિષેધ થાય અને સસારીક ક્રિયા ચાલુ રહે એટલે જીવ સસારમા ખુડતો જાય એમા કંઈ શકા નથી રૂપ પ્રકારના મિથ્યાત્વમા અક્રિય મિથ્યાત્વ છે તે આ પોતે જ છે, એક તો અપેક્ષાપૂર્વક સક્રિય જીવને એકાત અક્રિય કહેવો તે અને બીજું સર્વજ્ઞ કથિત ક્રિયાનો નિષેધ કરવો તે જ્યાં મિથ્યાત્વ ત્યાં સમકિત નથી અને જ્યાં સમકિત નથી ત્યાં ગુણસ્થાન યોગ્ય ક્રિયા નથી ત્યાં મોક્ષ માર્ગ નથી તો મોક્ષની આશા રાખવી વ્યર્થજ છે જે માણસ ક્રિયા ન કરી શકે તે પોતાની નખખાઈ માને પણ ક્રિયાને સ્વીકારે તો દર્શન આરાધક થાય અને પરપરાએ મોક્ષ મેળવી શકે માટે કોઈએ સર્વજ્ઞ વીતરાગની વાણીમા એકપણ શબ્દનું ઉલ્લેખન કરવું નહિ

સમાપ્ત.

ક્ય સુધી રહે છે તેની તારતમ્યતા સ્વરૂપ વગેરે બુદ્ધિસ્થાન દ્વારમાંથી જાણી લેવું. વળી જ્ઞાનનો શુદ્ધ ઉપયોગ હોવાવો તે પણ ક્રિયા છે. જ્ઞાનના શુદ્ધ ઉપયોગની તારતમ્યતા બુદ્ધિસ્થાન ૪ થી ૧૨ સુધી છે, પછી એક સરખો જ્ઞાન ઉપયોગ રહે છે.

૬૭૭ પ્ર. કેઈ દ્રવ્ય, કેઈ બીજા દ્રવ્યનું કંઈ કરી શકતું નથી તે શું ?

ઉ આ નિમિષ નમનું સાપેક્ષ વચન છે તેનો અર્થ એ છે કે એક એવ દ્રવ્ય, બીજા એવ દ્રવ્યને, અણુવ બનાવી શકે નહિ કે કેઈ અણુવ દ્રવ્યને, એવ બનાવી શકે નહિ, બીજું એ છે કે જમી તેવા નિમિત્તો આવે તો પણ ક્ષપક શેષીવાળો એવ બને તેથી આગળના શુદ્ધ સ્થાનવાળો એવ પોતાનાજ સ્વરૂપમાં રહે, શરૂ થેવ કરેજ નહિ, અણુવમાન થાય જ નહીં પણ એ સાપેક્ષ નિમિત્ત નિમિત્તિક સંબંધનો સ્વીકાર ન કરવામાં આવે તો બધો બ્યવહાર ઊડી જાય, નવ વસ્તુમાંથી કેઈ વસ્તુ રહે નહિ, કેઈપણ દ્રવ્ય રહે નહિ, બને એ બ્યવહાર પ્રત્યક્ષ દેખાય છે તેને નથી એમ માનવો તે પણ મિથ્યાત્વ છે.

હવે કેઈ દ્રવ્ય કેઈ દ્રવ્યનું કંઈજ નથી કરતું એમ સર્વજ્ઞ એકાવપણે માનીએ તો ધર્માસ્તિકાદય એ અતિ સહાય છે તે ન હોય તો કેઈ દ્રવ્યની અતિ જ ન થઈ શકે તો પછી અતિ કરનાર દ્રવ્ય ઉપર ધર્માસ્તિકાદયનો પ્રભાવ માનવો પડે. નમોમ્બુલુમાં તીર્થંકર હોને લોકના દિવકર્તા વગેરે કહ્યા છે. એ તીર્થંકર કેઈનું કંઈ ન કરી શકતા હોય તો નમોમ્બુલુનો પાઠ જ ક્યાંથી હોય માટે સુમુક્ષુ એવાએ કંઈ વસ્તુ અપેક્ષાપૂર્વક જામજવી, અપકારમય એકાંતવાદમાં વલુર્ધ જવાથી સસારમાજ જમણ કરવું પડે છે કારણ કે એકાંતવાદ અનર્થની ખાણ છે.

૬૭૮ પ્ર. કેઈ ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે અને કહે છે કે ફક્ત આત્માને જાણે.

ઉ આત્માને જાણવાનું તો બધા કહે છે, બાઈબલ પણ કહે છે

કે “Know thyself” પણ તેમા કાઈ વળે નહિ શુદ્ધ આત્માના ગુણો જાણીને પોતાના જ્ઞાનથી તે ગુણોનો અનુભવ કરવાની ચાવી ન શિખવી શકે તો તે ઉપર ચેટીયું જાણપણું શુ કામનું ? અને માનસિક ક્રિયા વગર આત્માનો અનુભવ પણ કયા થવાનો હતો ? પણ અહીં તો લોકોની પોલનો ગેરઉપયોગ કરવાનો છે જીવને, શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને આકારમા જે અનાદિકાળની આસક્તિ છે તેને આડ-બરાદિ દ્વારા પોષવી છે અને તેમાં ધર્મ માનવો છે જીવના આ છિદ્રોનો લાભ લઈને તથા પ્રકારના ઉપદેશકો આડબરાદિમા ધર્મ બતાવે છે, સર્વજ્ઞ કથિત ક્રિયાનો નિષેધ કરે છે કારણ કે લોકોને તે ગમતી નથી અને પોતાને પણ આકરી લાગે છે એટલે શુરુ ચેત્તાની સરખી જોડી મળી જાય છે હવે સર્વજ્ઞ કથિત ક્રિયા ન ગમવાનું કારણ એ છે કે તેનું ખરૂં રહસ્ય અને સુખ સંમજાણુ નથી, એટલે તેનો ત્યાગ કરી કંપોત કલિપત આડબરી ક્રિયાઓ ઉભી કરવામા આવે છે કે જેથી પાત્ર ઇન્દ્રિયોના વિષયમા સુખામાસ ચાલુ રહે છે વાસ્તવિક રીતે, સશરીરી જીવ તો પ્રત્યક્ષ સક્રિય જ છે કારણ કે જ્યાં મન-વચન-કાયાની વર્ગણના યોગ સાથે જીવ જોડાય છે ત્યાં વ્યવહારીક રીતે સક્રિય જ છે તે સક્રિયપણુ કા તો સસાર માર્ગમા કે કા તો મોક્ષ માર્ગમા ચાલે છે, મોક્ષ માર્ગની ક્રિયાનો નિષેધ થાય અને સમારીક ક્રિયા ચાલુ રહે એટલે જીવ સંસારમા ખુડતો જાય એમા કંઈ શકા નથી રૂપ પ્રકારના મિથ્યાત્વમા અક્રિય મિથ્યાત્વ છે તે આ પોતે જ છે, એક તો અપેક્ષાપૂર્વક સક્રિય જીવને એકાત અક્રિય કહીવો તે અને બીજી સર્વજ્ઞ કથિત ક્રિયાનો નિષેધ કરવો તે જ્યાં મિથ્યાત્વ ત્યાં સમકિત નથી અને જ્યાં સમકિત નથી ત્યાં ગુણુસ્થાન યોગ્ય ક્રિયા નથી ત્યાં મોક્ષ માર્ગ નથી તો મોક્ષની આશા રાખવી વ્યર્થજ છે જે માણુસ ક્રિયા ન કરી શકે તે પોતાની નબળાઈ માને પણ ક્રિયાને સ્વીકારે તો દર્શન આરાધક થાય અને પરપરાએ મોક્ષ મેળવી શકે માટે કોઈએ સર્વજ્ઞ વીતરાગની વાણીમા એકપણુ શબ્દનું ઉલ્લેખન કરવું નહિ

# શુદ્ધિ પત્રક

પૃષ્ઠ	તારીખ	અનુદ	શુદ્ધ
૧૮	૧૫	સિદ્ધાંત	સિદ્ધાંત
૧૮	૨૦	આચાર	આચાર
૧૯	૬	પ્રતિષ્ઠા	પ્રતિષ્ઠા
૨૩	૨૧	ચિદ્ધિ	ચિદ્ધિ
૪૦	૨	વીરતામ	વીરતામ
૪૦	૨૪	ચોગે	ચોગે
૫૧	૬	અક્ષય	અક્ષય
૫૩	૧	શુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૬૬	૨૪	નિર્મલ	નિર્મલ
૭૦	૧૭	આચાર	આચાર
૭૬	૪	અક્ષય	અક્ષય
૮૧	૭	કામમ	કામમ
૮૮	૨૪	વર્ણ	વર્ણ
૯૬	૧	દિશા	દિશા
૧૪૧	૨૨	ઉત્તરપૂર્વ	ઉત્તરપૂર્વ
૧૪૬	૧૧	વીરતામ	વીરતામ
૧૮૭	૫	મુવતા	મુવતા
૨૦૧	૧૫	અવેગ	અવેગ
૨૦૫	૬	પ્રાચી	પ્રાચી
૨૦૬	૧૭	તેમની	તેમની
૨૦૬	૧૩	મુવતા	મુવતા
૨૧૪	૧૮	તે	તે
૨૧૫	૧	૧૧૫	૨૧૫
૨૧૬	૧૧	અવેગ	અવેગ
૨૨૧	૨૦	શુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨૨૨	૧૬	અવેગ	અવેગ
૨૨૨	૨૨	શરીર	શરીર

પૃષ્ઠ	લાઈન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૨૩	૧૫	નિમિત્ત	નિમિત્તથી
૨૨૫	૪	પાછું	ઓછું
૨૨૭	૬	ક્રમ	ક્રમે
૨૨૭	૧૧	પુરુષકાર	પુરુષાકાર
૨૩૦	૪	દેખાય	દેખાય
૨૩૦	૨૨	કર્મ	ક્રમે
૨૩૧	૬	(૧)	(૨)
૨૩૧	૭	આચાર્ય	(૩) આચાર્ય
૨૩૬	૧૮	કરનાર	કરનારને
૨૩૮	૬	નિશ્ચયની	નિશ્ચયને
૨૫૩	૧૪	નિવારણ	નિરાવરણ
૨૫૭	૨૪	વ્યવહારની	વ્યવહારથી
૨૬૩	૧૪	મિથ્યાત્વીકી	મિથ્યાત્વી
૨૬૪	૧૬	ગુણમાં	ગુણમાં અનેક ગુણો
૨૬૪	૨૧	પરબ્રહ્મવતું	પરબ્રહ્મવતું
૨૬૬	૧૮	સ જવલની	સ જવલને
૨૭૨	૩	કરણ	કારણ
૨૭૮	૨૧	નવ	નય
૨૮૪	૪	ગુણો	આત્મા
૨૯૫	૪	નથી	હોય
૨૯૫	૫	તે	જે
૨૯૬	૨૩	ધર્મ	ધૈર્ય
૩૦૪	૬	વધારે	વધારે
૩૦૪	૨૭	મનુષ્યથી	મનુષ્યમાં
૩૦૮	૩	દ્વીપન	દ્વીપના
૩૧૧	૫	છેવટે	છેવટે સિદ્ધ થતાં
૩૧૨	૧૩	અ તે	અ તો
૩૧૨	૨૩	આત્મ	આત્મા
૩૧૪	૬	ચારિત્રનું	ચારિત્રીનું
૩૧૪	૧૨	મન	માન

# શુદ્ધિ પત્રક

પૃષ્ઠ	લઘ્વન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૮	૧૫	સિદ્ધાસન	સિદ્ધાસન
૧૮	૨૦	આગર	આગર
૧૬	૬	પ્રાતિકાર્ય	પ્રાતિકાર્ય
૨૩	૨૧	ચિદ્રિ	સિદ્ધ
૪૦	૨	વીરશામ	વીરશામ
૪૦	૨૪	ચોગે	ચોગે
૪૧	૬	અદાસે	અદાસે
૫૩	૧	શુદ્ધિ	શુદ્ધ
૬૬	૨૪	નધર્મમા	નૈનધર્મમા
૭૦	૧૭	આપર	આપર
૭૬	૪	સુકાષા	નથી મૂકાયા
૮૧	૭	કાળમા	કામમા
૮૮	૨૪	વર્ણ	વર્ણન
૬૬	૧	દિ સા	અર્કિ સા
૧૪૧	૨૨	ઉત્તરપુષ્કર	ઉત્તરપુષ્કર
૧૪૬	૧૧	વીરશામપદ્ય	વીરશામપદ્ય
૧૮૭	૫	પ્રવતા	મુક્તા
૨૦૧	૧૫	લવોને	લવોની
૨૦૫	૬	પ્રાણ	બાણ
૨૦૬	૧૭	તેમના	તેમની
૨૦૬	૧૩	પદ્યન	મુવત્સાન
૨૧૪	૧૮	તે	તે
૨૧૫	૧	૧૧૫	૨૧૫
૨૧૬	૧૧	અનનામ	ચિનનામ
૨૨૧	૨૦	શુદ્ધિ આન	શુદ્ધિ આનમી
૨૨૨	૧૬	અણ	અણપણ
૨૨૨	૨૨	ચરીર	ચ ચરીર





પૃષ્ઠ	લાઈન	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૧૭	૨૩	આત્માના	આત્માને
૩૧૮	૧૬	ધ્યાનમા	ધ્યાનમા
૩૨૦	૬	તેજ	તેજ
૩૨૨	૨૪	ધર્મમાં	જાહેસા ધર્મમાં
૩૨૭	૧૫	એક એક	એક એક ગોપ
૩૩૫	૩	અભાવ	અભાવ તથા
૩૫૭	૧	દેવ	દેવ
૩૬૨	૨૪	એટ	એટ
૩૬૭	૨૫	પાઠે	પાઠ
૩૭૦	૧૦	શરીરનું	શરીર શરીરનું
૩૭૨	૧૮	રૂપી	રૂપે
૩૭૫	૨૦	અર્વાત	અર્વાત
૩૭૬	૩	કેળવીની	કેળવીની
૩૮૦	૨૨	આરભીયા	આરભ
૩૮૭	૪	એક	એક
૩૯૭	૧	સનતકાર	સનતકારમાર
૩૯૭	૧૩	સમકિત	સમકિતી
૪૩૦	૧૮	આકારના	આકારના
૪૭૧	૧૩	તે	તે
૪૭૩	૪	સાથે	સાથે
૪૭૫	૨૭	એકન	એકન
૪૮૨	૫	ભવ્ય	ભવ
૪૮૩	૧૭	મોક્ષમય	મોક્ષભવ
૪૮૬	૧૦	વનસ્પતિ અને ફળનો	વનસ્પતિના ફળન
૫૧૧	૬	તે	તે
૫૧૪	૧	પ્રસવરમા	પ્રતરમાં
૫૧૪	૮	સમને	સમયને
૫૧૬	૨૧	વિશાળ	વિશાળ
૫૨૮	૨૫	તે	તે છ
૫૩૫	૨૩	અકાલ	અકામ

